

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

74th Anniversary

İZCEAS 2018
NEW TRENDS IN
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

İzmir International Congress on
Economics and Administrative Sciences

İZCEAS 2018

DETAY
YAYINCILIK
www.detayyayin.com.tr

Publishing by DETAY : 1016

1st Edition : Aralık 2018

ISBN : 978-605-254-071-8

Publisher Certificate ID : 13188

DETAY ANATOLIA AKADEMİK YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay/ANKARA

Tel : (0.312) 434 09 49 • Faks: (0.312) 434 31 42

Web: www.detayyayin.com.tr • e-posta: detayyay@gmail.com

İZCEAS 2018

**NEW TRENDS IN ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

**İzmir International Congress on Economics and
Administrative Sciences**

Edited by

Kâmil TÜĞEN, Süleyman YÜKÇÜ, Ahmet ÖZEN, Selim ŞANLISOY,
Ömer AYDIN, Efe SARIBAY, Nur FİDANCI, Çağatay ORÇUN,
Ceyda ÜNAL, Ayşegül ÇİMEN, Mehmetcan TÜRKÖLMEZ,
Gökçe Sinem ERBUĞA, Furkan KILINÇ, Burcu DURAK OLDAÇ,
İlteriş ERGUN, Anıl GÖĞEBAKAN

Published by DETAY YAYINCILIK

December 2018

info@izceas.org

This work is subject to copyright. All rights are reserved, whether the whole or part of the material is concerned. Nothing from this publication may be translated, reproduced, stored in a computerized system or published in any form or in any manner, including, but not limited to electronic, mechanical, reprographic or photographic, without prior written permission from the publisher www.izceas.org and Dokuz Eylül University Faculty of Economics and Administrative Sciences. The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors. The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

PREFACE

İzmir International Congress on Economics and Administrative Sciences-İZCEAS 2018 was held in 5-8 December 2018 in Çeşme Izmir. The Congress was organized by Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences which is celebrating 74th anniversary in 2018.

The organization is the first of its kind being put into practice on these lands with the participation of academicians and students from Algeria, Belgium, Bosnia and Herzegovina, Canada, France, Greece, Kenya, Kyrgyzstan, Morocco, Pakistan, Romania, Russia, Tunisia, United States and Turkey with 226 papers presented.

This book is specifically planned to encourage innovative applications in economics and administrative sciences and strives to stimulate interdisciplinary research about new approaches. Also providing a support to academics, practitioners and researches. The book focusing on the latest developments and thinking in what concerns the most recent research activity provides discussion and the exchange of information on principles, strategies, models, methodologies, techniques and applications in the economics and the administrative sciences area.

With the introduction of new and intelligent technologies in enterprises, both technological and managerial developments have emerged. In this context; the main theme of this book is determined as “*New Trends in Economics and Administrative Sciences*” within the scope of the new approaches carried out by different academicians and practitioners in the sub-themes of business administration, economics, econometrics, international relations, labor economics and industrial relations, management information systems, political science, public administration and public finance.

On behalf of the organizing committee the congress will be organized every year, respectively. We will be pleased to host social sciences academics, students and researchers as well to present new ideas and applications.

Abstracts and full papers included in this book have been accepted by evaluation by peer-review evaluation process and using plagiarism tool.

We hope that this special book will lead further research on economics and administrative sciences. We would like to thank to organization committee specially Ömer AYDIN, many reviewers for their contribution and the authors for submitting their research papers.

Best Regards

Prof. Dr. Süleyman Yükçü
Chairman of the Congress

**OPENING SPEECHES
AÇILIŞ KONUŞMALARI**

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ
İZCEAS 2018 Kongre Başkanı
Congress Chairman

HOŞGELDİNİZ / WELCOME / BIENVENUE

Ladies and gentlemen,

Welcome to İzmir International Congress on Economics and Administrative
Sciences İZCEAS 2018.

It is a great pleasure to see you here in İzmir. In this opening speech of mine:

I would like to mention about;

1 candle,

2 doors

And 3 types of money

And also a little bit of behavioral cost benefit.

Candle (Multicultural Object)

Today we are here together to light the first candle.

We are organizing this first congress of DEU's Faculty of Economics and Administrative Sciences (74th year) including all departments.

Which means we are lighting the first candle.

The second candle's lighting date is also determined which will be held between 27-30 November 2019.

Although the date of the second congress is well known, the location is still unknown.

I prefer it to be organized in another country.

I invite all of you to this 2nd congress of ours in advance.

I hope this congress will be organized annually without a break. I also invite all participants here to the 101th congress which will be held in 2118.

Doors

I was a young student when I first entered the faculty building in 1973.

Many years later, on 10 October 2017,

I proposed Dean Kamil Tüğen organizing this congress. 392 days later, we are here.

Money

Ladies and gentleman,

Money is important as we purchase values with it. The first money in history was found in Sardis -Manisa, 180km away from here. It was Krezüs 's period. (In BC 480)

It is written in world literature that the first money was made of electrons. The mixture of gold and silver is known as electron.

As a consequence of our research, analysis of 27 coins, in Manisa museum, some other materials like iron, copper or silicium, were found in Krezüs's coins, rather than gold and silver. The Sardinian people could buy anything they wanted with those coins.

The other, second money

3 years ago, I visited the Museum of Tokyo. Just like any other museums, Krezüs's coins were also exhibited there.

This second money that I would love to mention about is a German Mark. It was a banknote. There was a number and 16 zeros on the right of this number.

10.000.000.000.000.000 (millions x millions x ten thousand). It was produced during the 2nd World War in 1945. The War stuffed one of the powerful money's in the world with lots of zeros.

Before Euro, when Mark was in circulation, a village in Germany or even entire Berlin could be bought with this money.

But at that time of 1945, the owner of this money could probably not buy a sandwich with it.

Third money is Today's money.

We try to purchase everything in the world with this money and we use this money as a measure for sharing all resources in the universe as well. Now we start to talk about non-physical moneys representing prices and numbers like bitcoin.

Sharing

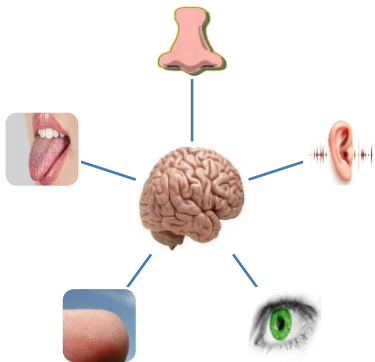

From the beginning of mankind's history, sharing of commons has been the most significant matter.

Behavioral Process of Brain

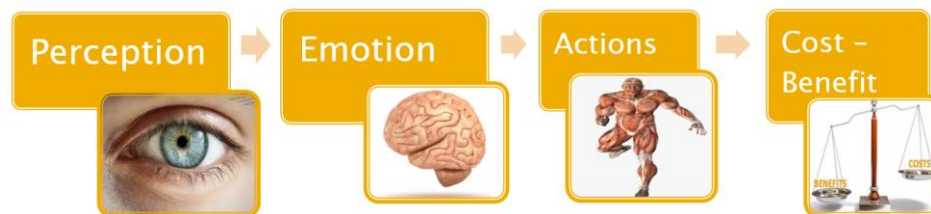
If you let me, I would like to talk about the behavioral process in brief.

In economic, financial and accounting aspects, streaming process begins with 5 senses of perception.

Behavioral Flow

Behavioral process starts with perception continues with emotions, actions and ends with cost benefit.

Human Body

One survey says, the human cells regenerate in 7 years. Skin cells in 3 weeks, red blood cells in 4 months. But memory does not regenerate.

Research tells, human beings can accept the memories that never happened as if they have already happened.

Again one research on taxi drivers of London tells us that 320 routes, 25.000 streets and 20.000 centers should be memorized in their brain.

They have to pass an examination to be taxi drivers. Therefore having these information kept in their brain causes their hippocampuses to become larger compared to usual human brain

Behavioral impact is made of; experience, gender, climate, genes, natural conditions, cultural accumulation, political history and religion etc.

Brain thinks and applies, while the body bears the costs and benefits. Here, body term symbolizes a person or a whole community.

From the beginning of mankind's history, sharing of commons has been the most significant matter.

By referring these commons I mean a range of resources from hunting meat in primitive tribes to land, water, food and financial resources of nowadays, and even to resources of Mars in the future.

Bargaining Sample on Resources

In the movie of Poseidon (2006):

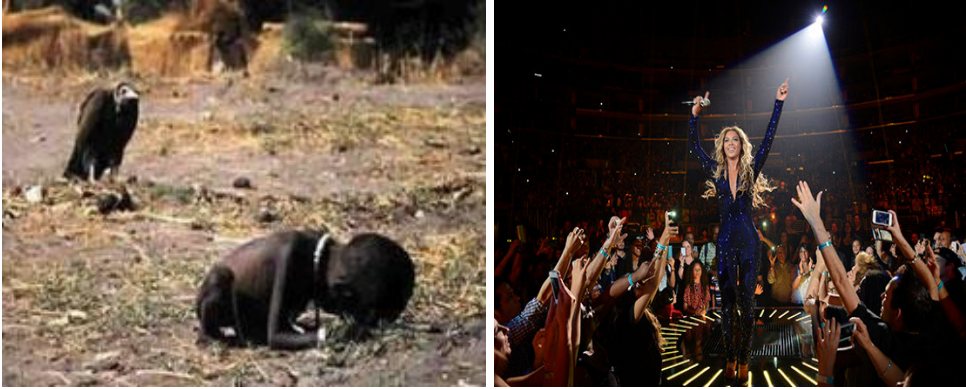
The ship was sink, passenger were in terrible conditions.

A group of people were looking for the way out of the ship

A waitress who knows the way out offered double year salary for guidance, even in such conditions he bargain for three years of salary. A minute later he dies.

As a result of living in different areas and different conditions, providing an absolute equality between all human beings may not be fully possible all the time.

But inequality should not be in that contrast.

Thanks to:

Chamber of Sworn-In Certified Public Accountants of İzmir

Aegean Exporters Associations

Tire Municipality

İlginiz için teşekkürler! / Thank you for your attention! / Je vous remercie pour
votre attention!

Prof. Dr. Kâmil TÜĞEN
DEÜ İİBF Dekan V.
DEU FEAS Acting Dean
Directeur de CEDIMES-TURQUIE

***İZCEAS 2018 (İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi),
Çeşme-İzmir Altın Yunus Oteli, Gardenya Salonu, Dokuz Eylül
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan Vekili
Prof.Dr. Kâmil TÜĞEN'in Kongre Açılış Konuşması, 6.12.2018***

Sayın Rektör Yardımcım, Değerli Misafirlerimiz, Hocalarım, Sevgili Öğrencilerimiz,

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak ilk defa düzenlediğimiz İZCEAS 2018 İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongremize hoş geldiniz.

Fakültemiz 9 Eylül 1944 tarihinde kurulmuştur. Bu yıl 74. Yılıymız içindeyiz. Fakültemiz İzmir'in, Ege Bölgesinin ve Ülkemizin en eski ve köklü eğitim kurumlarından. 60 binden fazla mezunumuz yurt içi ve dışında hizmet vermektedir. Fakültemizin kurulu olduğu İzmir'in Buca ilçesi de tarihi ve doğal güzelliklere sahip üniversitemizin binlerce öğrencisinin öğrenim gördüğü bir ilçedir.

Kongremiz dolayısıyla yurt içi ve dışından gelen Siz değerli bilim insanlarını, misafirlerimizi aramızda görmekten çok mutluyuz. Kongremize 16 farklı, çeşitli coğrafyalardaki ülkelerden bilim insanları katılmaktadır. 226 bildiri sunulacaktır. Kongremizin önümüzdeki yıllarda da devam ettirilmesini arzu ediyoruz.

Paris-Est Üniversitesine bağlı olarak 5 kıt'ada 30'dan fazla müdürlüğü ile faaliyet gösteren Institut CEDIMES Kongremizi desteklemiştir. Desteklerinden dolayı Institut CEDIMES Başkanı Prof.Dr.Claude ALBAGLI'ye çok teşekkür ediyorum. Kongre çerçevesinde Institut CEDIMES'in Yönetim Kurulu toplantısı da yapılacaktır. Institut CEDIMES ile Fakültemiz arasında 1988 yılına uzanan işbirliği anlaşması vardır. CEDIMES TÜRKİYE Müdürlüğünü uzun yıllar Değerli Hocamız Prof.Dr. Necati TAŞKIRAN yürütmüştür. Bu görev 2009 yılında bana verilmiştir.

Aramızda Institut CEDIMES Başkan Yardımcısı, YUNANİSTAN CEDIMES Müdürü, Komşumuz YUNANİSTAN'ın ilk bayan rektörü Maria NEGREPONTI-DELIVANIS, ROMANYA, ABD, KANADA, CEZAYİR, DEMOKRATİK KONGO CUMHURİYETİ, RUSYA FEDERASYONU CEDIMES Müdürleri Sayın Constanta POPESCU, Elie Virgile M. CHRYSOSTOME, Zhan SU, Hadjar ABIDA, Rigobert CIZA ve Nicholas OLENEV bulunmaktadır.

Kongremize destekleri için Ege İhracatçı Birlikleri Koordinatör Başkanı Sayın Jak ESKİNAZİ, İzmir Yeminli Mali Müşavirler Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Şadi ÇETİN, Bergama Belediye Başkanı Sayın Mehmet GÖNENÇ ve Tire Belediye Başkanı Sayın Tayfur ÇİÇEK'e de ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir büyük teşekkürüm, Kongre Başkanımız Sayın Prof.Dr. Süleyman YÜKÇÜ ve Düzenleme Komitesi üyelerine.

Kongremizin hepimiz için verimli ve başarılı geçmesini diliyor, sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

İzninizle konuşmamı Fransızca da ifade etmek istiyorum:

Monsieur le Vice Recteur, Chers Invités et Professeurs, Chers Etudiants,

Notre Faculté des sciences économiques et administratives de l'Université de Dokuz Eylul organise pour la première fois le congrès de İZCEAS 2018 Bienvenue à notre congrès.

Notre faculté a été créée le 9 septembre 1944. Cette année, nous en sommes à notre 74e année. Notre faculté est l'un des établissements d'enseignement les plus anciens et les plus connus d'Izmir, de la région égéenne et de la Turquie. Plus de 60 000 diplômés sont en service en Turquie et à l'étranger. Le district de Buca à Izmir où se trouve notre faculté est un district où étudient des milliers d'étudiants de notre université.

Nous sommes très heureux de voir nos scientifiques distingués et nos invités venir de l'intérieur et de l'extérieur à notre congrès. Des scientifiques de 16 pays différents de divers régions du monde participent à notre congrès. 226 communications seront présentées. Nous espérons que notre congrès se poursuivra dans les années à venir.

L'Institut CEDIMES soutenu par l'Université Paris-Est fonctionne dans plus de 30 pays sur 5 continents, Je tiens à remercier le Professeur Dr. Claude ALBAGLI, Président de l'Institut CEDIMES, pour son support à notre congrès. Dans le cadre du congrès, la réunion du conseil d'administration de l'Institut CEDIMES se tiendra ici. Notre faculté a réalisé un accord de coopération avec l'Institut CEDIMES en 1988. Monsieur le Professeur Necati TAŞKIRAN a servi comme directeur de CEDIMES-TURQUIE jusqu'à sa retraite. Cette tâche m'a été ensuite confiée en 2009.

La Vice Présidente de l'Institut CEDIMES, Directeur pour la Grèce CEDIMES, la première femme recteur de notre pays voisin Maria NEGREPONTI-DELIVANIS, les directeurs de CEDIMES-ROUMANIE, ETATS-UNIS, CANADA, ALGERIE, FEDERATION DE RUSSIE, Madame Constanta POPESCU, Messieurs Elie Virgile M. CHRYSOSTOME, Zhan SU, Hadjar ABIDA, Rigobert CIZA et Nicolas OLENEV sont d'entre nous.

Je tiens également à remercier M. Jak ESKİNAZİ, Coordinateur des associations d'exportateurs de la mer Egée, et M. Şadi ÇETİN, Président du conseil d'administration de la Chambre des experts-comptables agréés d'Izmir, M. Mehmet GÖNENÇ, Maire de Bergama et de M. Tayfur ÇİÇEK, Maire de Tire pour leur soutien.

Un grand merci au président du congrès M. Le Professeur Dr. Süleyman YÜKÇÜ et aux membres du comité de l'organisation. Je souhaite que le congrès d'İZCEAS 2018 soit fructueux et brillant pour tous. Je vous remercie pour votre attention.

***İZCEAS 2018 (İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi),
Çeşme-İzmir Altın Yunus Otel, Institut CEDIMES Yönetim Kurulu
Toplantısı, Denizkızı-2 Salonu, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Dekan Vekili ve Institut CEDIMES Türkiye Müdürü
Prof.Dr. Kâmil TÜĞEN 'in Toplantıda Yaptığı Konuşma, 7.12.2018***

**LA REUNION DU CONSEIL D'ADMINISTRATION DE L'INSTITUT
CEDIMES**

7 Décembre 2018, IZMIR-TURQUIE

Monsieur le Président de l'Institut CEDIMES, Madame la Vice Présidente, les Directeurs de CEDIMES-GRECE, ROUMANIE, ETATS-UNIS, CANADA, ALGERIE, REPUBLIQUE DEMOCRATIQUE DU CONGO, FEDERATION DE RUSSIE OCCIDENTALE.

Mesdames et Messieurs Maria NEGREPONTI-DELIVANIS, Constanta POPESCU, Elie Virgile M. CHRYSOSTOME, Zhan SU, Hadjar ABIDA, Rigobert CIZA, Nicholas OLENEV et les membres de CEDIMES-TURQUIE, Nous sommes très heureux de vous voir et d'accueillir la réunion du conseil d'administration de l'Institut Cedimes à Izmir.

Je veux vous rappeler que notre faculté a réalisé un accord de coopération avec l'Institut CEDIMES en 1988. Monsieur le Professeur Necati TAŞKIRAN a servi comme directeur de CEDIMES-TURQUIE jusqu'à sa retraite. Cette tâche m'a été confiée depuis 2009.

Nous avons organisé un colloque fédérateur avec le partenariat de l'Institut CEDIMES en novembre 2011 et publié le livre du colloque. Nous l'avons distribué largement dans le réseau du CEDIMES.

Nous avons participé aux activités de l'anniversaire de 40e de l'Institut CEDIMES à Paris en 2012.

J'ai été nommé comme doyen par intérim à notre faculté le 2 Octobre 2017. Nous avons le plaisir d'être ensemble par l'organisation de ce nouveau congrès par notre faculté de l'université Dokuz Eylül à Cesme, à Izmir en Turquie. Je vous remercie.

Professeur Dr. Kamil TUGEN

Directeur de CEDIMES – TURQUIE

Doyen par intérim

Faculté des Sciences Economiques et Administratives de l'Université du "Dokuz Eylül" d'IZMIR TURQUIE

(Dokuz Eylul Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi)

Prof. Dr. Himmet KONUR

Dokuz Eylul University Vice Rector
Dokuz Eylul Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Dokuz Eylul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan Vekili Sayın Prof.Dr. Kâmil TÜĞEN, Değerli Kurumsal Başkanlar, Değerli Öğretim Üyeleri, Kıymetli Misafirler, Sevgili Öğrenciler,

Dokuz Eylul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından organize edilen geniş katılımlı *İZMİR ULUSLARARASI İKTİSADİ İDARİ BİLİMLER KONGRESİ*'ne hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Hepinizi şefkat ve sevgi ile kucaklıyorum.

Yoğun programları nedeniyle kongreye katılamayan Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Nükhet HOTAR hanımefendinin selamlarını ve başarı dileklerini getirdim. Sayın Rektörümüzün bu tür uluslararası organizasyonlarda üniversitemizi her alanda teşvik ettiği, özendirdiği ve desteklediği bilinmektedir.

Çok titizlikle hazırlandığına şahit olduğum *İZMİR ULUSLARARASI İKTİSADİ İDARİ BİLİMLER KONGRESİ*'nin hazırlanmasında büyük emeği geçen Kongre Başkanı Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan Vekili Sayın Prof. Dr. Kâmil TÜĞEN ve ekibine çok teşekkür ediyorum.

İlki düzenlenen kongrede toplam 7 salonda sunuş yapılacak kadar başarılı bir katılım sağlanmış olması bir ölçüde Dokuz Eylül Üniversitesi'nin gücünü göstermektedir. Gelecek kongrenin daha geniş katılımlı olarak icra edileceğine olan inancımı ifade etmek isterim. Kongre ana temasının "Yeni Eğilimler" olarak belirlenmiş olması çok anlamlıdır. Çünkü teknolojinin sağladığı ivme ile çok kısa sürede üretilen bilgi, üretildiği süreden çok daha kısa sürede tüketilmektedir. Araştırma bazlı yeni açılımlara olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Yeni eğilimlere olan ihtiyacı bazı bilim insanları, " araçtır, geliştir, yoksa yok ol" biçiminde özlü sözle ifade etmektedir.

Bu vesileyle Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Büyük ATATÜRK'ün bir sözünü hatırlatmak isterim. ATATÜRK, "*İktisadiyat demek her şey demektir.*" ifadesiyle iktisadi hayatın önemini vurgulamakla kalmamış, ülkemizdeki ilk sanayi kuruluşları olan Sümerbank, Beykoz Kundura Fabrikası, Şeker Fabrikaları gibi yatırımları hayata geçirmiştir. Bugünkü Türkiye de aynı doğrultuda muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için çalışmalarını sürdürmektedir.

Dokuz Eylül Üniversitesi uluslararasılaşma konusunda son derece kararlı ve uyumlu bir çalışma içindedir. Burada bulunan yerli yabancı tüm akademisyenler ve bağlı buldukları üniversiteler ile her alanda işbirliğine hazır olduğumuzu ifade etmek isterim. Kongrenin başarılı geçmesi dileğiyle hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

TABLE OF CONTENT

Avrupa Birliği-Makedonya İlişkileri ve Avrupa Birliği'nin Makedonya'nın Gelişim Sürecindeki Rolü: 2001-2018 Dönemi Ekrem Yaşar Akçay	1
Paylaşım Ekonomisi Üzerine Yapılan Uluslararası Yayınların Bibliyometrik Analizi Anıl Gacar	21
Post Otistik İktisat ve Kansas Deklarasyonu Ahmet Salih İkiz	33
KOSGEB Destekleri Kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin Göreceli Etkinliğinin Analizi Oğuz Kara, Asım Türkmen	45
Tedarik Zinciri Yönetiminde Süreç Yönetimi ve Süreç İyileştirilmesi Üzerine Uygulama Onur Özveri, Doğu Kayışkan, Pınar Eser	69
Green Economy: Synthesis Perspective on Economic Growth Implications Muhammad Ahmed Butt, Paul Katuse, Juliana M. Namada	83
Türk Özelleştirme Uygulamalarında Mülkiyetin Gayri Ayni Hak Tesisi Yöntemi Ayhan Sarısu	103
Making sense of nested CES constraints in nested optimisation problems in general equilibrium models: Is a linear constraint necessary? Çağaçan Değer	115
Güvenikleştirmede Fonksiyonel Aktörler Olarak Özel Askeri Şirketler Senem Narin	135
Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Altı Sigma Proje Seçimi ve Makine Sektöründe Bir Uygulama Onur Özveri, Enver Çakın	149
The Impact of Consumer's Psychographic Traits on Pre-Purchase Cognitive Dissonance: The Mediating Role of Perceived Deception Muhammad Azam I, Haji Waseem Abbas	165
İdeolojinin ve Kurumsal Yapının İran'ın Dış Politikasındaki Rolü Mehmet Bardakçı	177
Tüketicilerin Otel İşletmesi Tercihlerinin VIKOR Yöntemi ile Sıralanması Elçin Noyan, Erdoğan Gavcar, Cansu Tosun Gavcar	191
Euro-Atlantik Entegrasyonda Batı Balkanların Pozitif Barış Koşulları Murat Necip Arman	207
La Règlementation De La Responsabilité Administrative- Disciplinaire Dans Le Nouveau Code Administratif De La Roumanie Dan Top, Dragoş Popoiag, Adrian Ghiculescu	219
1946-1960 Arasındaki Türk Siyasal Yaşamına Bakış: Çok Partili Siyasal Yaşama Geçişte Demokrasi Sorunları Gökhan Dönmez	231

Üst Düzey Yöneticilerin İnsan Kaynaklarına Yönelik Stratejiklik Algıları: İzmir İlinde Bir Araştırma Halil Ahmet Uran, Nezih Metin Özmutaf.....	249
Bürokratin Tam Karşıtı -Araştırmacı Akademisyene Benzer- Bir Kişilik Olarak Girişimciye Farklı Bir Bakış Rafet Evyapan	263
Türk İhracatçılar için Yeni bir Pazarlama Aracı olarak Kurumsal Web Siteleri Burak Baykal, İsmail Metin, Enis Yakut	279
Endüstri 4.0 Devriminin Muhasebe Sistemine Etkisi: Örnek Olay Çalışması Seçkin Gönen, Yusuf Galip, Mehmet İlker Karakelleoğlu	297
Finansal Skandalların Denetim Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi Mahmut Sami Öztürk, Sevim Ağaç	307
Kamusal ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Sıralanması Elçin Noyan, Erdoğan Gavcar, Cansu Tosun Gavcar	319
Kamu Yönetiminde ve Kent Güvenliğinde Güvenlik Felsefesindeki Gelişmeler Zerrin Toprak Karaman	333
Le Vieux Concept De Service Public Et Le Phénomène Récent Des Autorités Administratives Indépendantes: Le Renouveau D'un Moribond Vassilios Kondylis.....	351
Modern Örgüt, Rasyonellik ve 'Yanışlanabilirlik': Eğitim Değerlendirme Aşamasının Taşdığı Muğlaklık Üzerine Bir Tartışma Fuat Man, Canan Yılmaz.....	363
Türkiye'de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Mehmet Çınar, Ramazan Öz	377
Hizmet Sektörü için Ücret Tahmini: İnsan Sermayesi Modeli Mehmet Çınar, Ramazan Öz.....	405
Yeşil Bütçe Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi Erdal Eroğlu.....	427
Kuşaklararası Farklılıklara Göre Psikolojik Dayanıklılık: Sağlık Çalışanları Örneği Selin Çavuşoğlu, Melis Yalçın	441
Türkiye'de Bölgesel Yenilikçilik ile Kamu Yatırımları İlişkisi Burcu Türkcan	457
7061 Sayılı Torba Kanunla Özel Tüketim Vergisinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi Özge Önkan.....	471
Kalite Maliyetlerinin PAF Modeline Göre Tespit Edilmesine Yönelik Bir Uygulama Alırıza Ağ, Elif Çil	489
AB Ülkeleri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Gelirleri İlişkisi: Panel Veri Analizi Ercan Bahtiyar, Mustafa Karabacak, Oytun Meçik	499

Türkiye’de Bütçe Dışı Fon Uygulamaları: Türkiye Varlık Fonunun Değerlendirilmesi Kâmil Tüğen, Ayşe Günay Bekâr, Fatma Yapıcı	511
Farklı Sektörel Yatırımlarda Marka Değeri Oluşturulmasında Girişimcinin Rolü: Hizmet Sektöründe Yerel Bir İşletme Örneği Güler Tozkoparan, Okan Ernur	533
Yeni Bir Siyasi Parti Tipolojisi: Korsan Parti ve İsveç Korsan Partisi Örneği Rıfat Karakoç.....	551
Optimization of Empty Container Repositioning in Liner Shipping Hüseyin Gençler, M. Hulusi Demir	565
Uzlaşma mı yoksa Çatışma mı? Arap Baharında Özgün Bir Örnek Olarak Tunus Ali Bilgenoğlu	587
Kamu Mali Yönetiminde Saydamlık ve Hesap Verilebilirlik Bağlamında Denetim Kâmil Tüğen, Burcu Durak Oldaç	601
Kamu Mali Yönetiminde Muhasebe Bilişim Sistemlerinin Gelişimi Zeynep Hatunoğlu, Cebrail İspir	617
The impact of freight rates on the second-hand ship price bubbles: An application on the Panamax market Abdullah Açık, Sadık Özlen Başer	629
E-Maliye Uygulamalarının Vergi Denetimine Yansımaları Mine Biniş	645
Research Collaboration Patterns and Evolution of Business Management: A Scientometric Analysis Serhat Burmaoglu	659
Regional Innovations and Exports Relationships: Panel Cointegration Analyses Burcu Türkcan	669
Message Framing within the Context of Climate Change Mitigation Banu Demirel , Sumeyra Duman	679
The impact of oil price shocks on the seaborne crude oil transportation industry Abdullah Açık , Sadık Özlen Başer	697
Türkiye’de Esnaf Muaflığı Uygulaması ve Özellik Arz Eden Durumlar Zeynep Arıkan , Ahmet İnneci	707
Yeni Lüks Kavramı Işığında Premium Lüks Marka Reklamlarının Göstergibilimsel Analizi Elif Deniz , Kerem Yaman	721
Hanehalkı Tasarruflarının Davranışsal İktisat Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği Büşra Ağan , Üzeyir Aydın	735
Vergi İncelemelerinde Mükellef Hakları Zübeyir Bakmaz	751

Ticaret Savaşları Döneminde Uluslararası Politika Ortamı Mehmet Cevat Yıldırım.....	763
İşletmelerde Muhasebe Uygulamalarında Big Data'nın Farkındalık Düzeyi Oğuzhan Çarıkçı , Bahar Yaman	775
Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Gereklilik ve Türkiye Değerlendirmesi Engin Öztornacı.....	793
Factors Affecting Innovation in Software Companies Burcu Felekoğlu , Adil Baykasoğlu , Behnaz Safati	811
New Product Idea Selection in Software Sector Adil Baykasoğlu , Burcu Felekoğlu , Hale Başlı	823
Muhasebe Uygulayıcılarının E-Fatura ve E-Defter Kullanım Niyetlerinin Teknoloji Kabul Modeli Ölçeği Kapsamında İncelenmesi Merve Kızgın.....	839
Apology In Daily Life And At Work: Does It Really Matter In Establishing Relationships? Murat Nazlı.....	851
A Study of Relations Between Bitcoin, Currencies, Stock Exchanges and Commodities Meltem Tekinay , İpek Devci Kocakoç	871
Gizli know-How un ve Gizli Bilgilerin (Ticari Sırların) Hukuka Aykırı Edinim, Kullanım ve İfşaya Karşı Korunması Hakkındaki 2016/943 Sayılı Avrupa Birliği Direktifi'nin işletmeler üzerindeki etkileri Aslı Tutucu	885
Vatandaş Bütçesi ve Vatandaş Odaklı Bütçenin Kavramsal Çerçevesi Güngör Özcan.....	905
Facteurs Explicatifs de la Sophistication des Exportations dans les Pays de la CEDEAO R. Fatih Saygılı , B. Patrick Chabi.....	915
Uluslararası Muhasebe / Finansal Raporlama Standartları ve Muhasebe Eğitim Sistemi Öğeleri Boyutunda İncelenmesi: Kütahya İlinde Bir Uygulama Elif Kumcu , Ahmet Ağca	935
Efficiency Measurement and Evaluation in Film Industry Using Data Envelopment Analysis Technique Dilşad Evcı , Ferhan Çebi.....	947
Türkiye'de Kamu Personel Sistemi Değişirken: Üst Düzey Yöneticilerin Belirlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri İle Karşılaştırmalı Bir Analiz İbrahim Arap	963
Hastanelerde İş Stresi ve Teknik Kalite Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi İpek Aydın , M. Nezh Özmutaf	991
Avrupa'da Popülist Radikal Sağın Etnik Çoğulculuk Söyleminde Türkiye ve Türkler İbrahim Saylan.....	1001

Türk Gelir Vergisinde Artan Oranlı Tarife Yapısını OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma Filiz Giray, Özgür Mustafa Ömür.....	1011
Katılımcı Bütçe Bağlamında Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi'nin Bütçe Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma Sema Çakır, Gül Kayalidere	1023
Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarının İhracat Gelirleri Üzerine Etkisi: Batı Anadolu Bölgesi Örneği Filiz Giray , Özgür Mustafa Ömür.....	1041
İşletmelerde Ödüllendirme ve Takdir Sistemi Uygulamaları: 500+ Çalışan Olan İşletmelerde Bir Uygulama Derya Yardımcı , Gözde Demir , Nurcan Çetin.....	1051
Türkiye'de Toplulukçuluk Yapısının Hesap Verebilirlik Üzerindeki Etkisi Habip Demirhan	1067
Bireysel Hisse Senedi Yatırımcılarının Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Çalışma: İzmir Örneği Alper Kanmaz , Mehmet Karakaya , Engin Küçüksille	1081
Mülakat Sürecinde Değerlendirici Kararlarının Gestalt Ekolü Bağlamında Değerlendirilmesi (İ.İ.B.F. Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama) Cemile Çetin , Özlem Anuk.....	1093
“Turkic Corridor”: A Chinese Perspective from Past, Present and Future Shuai Qin.....	1107
Spor Kulüplerinde TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Uygulamaları ve Mali Tablolara Etkisi K. Şevket Sayın , Yusuf Galip.....	1119
Mobilisation-Style Governance: The Paradigm of Authoritarian Transformations? Shuai Qin.....	1131
Drivers of Anti-Americanism in Turkey: A Survey Experiment Selim Erdem Aytaç.....	1147
Marka Değeri ve Finansal Performans İlişkisi: Türkiye'de Gıda Sektörü İçin Uzun Dönemli Bir Çalışma Murat Akyıldız, Seda Yavuzaslan Söylemez.....	1157
The Problems of Technopark Companies in Industry 4.0 Transformation Gizem Atak , Ferhan Çebi	1175
Tarımda Teknolojik Dönüşüm ve Beşeri Sermaye: İzmir Örneği R. Fatih Saygılı , Özge Erdölek Kozal , Elif Tunalı Çalışkan , A. Ayşen Kaya.....	1183
İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'da Güç Dengesi ve Hitler'in Güç Dengesi Politikası Ahmet Nazmi Üste	1197
Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Sosyal Harcamalarının İncelenmesi Yaprak Karadağ , Elif Ayşe Şahin İpek.....	1209

Reporting 3.0, Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi ve Entegre Raporlama Filiz Yüksel	1221
The impact of overconfidence and loss aversion on investors' decisions Şennur Köroğlu , Ayşegül Kırkpınar	1235
İktisadi Karar Alma Sürecinde Nöroekonominin Rolü Kerim Eser Afşar , Nihan Demir	1247
Finansal ve Operasyonel Performans Göstergeleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği Mehmet Özbirecikli , Seyhan Çil Koçyiğit , Necati Kocakoç	1261
Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Desteğin Kariyer Kararı Verme Zorlukları Üzerine Etkisi Murat Esen , Halil Ahmet Uran	1277
Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS – BOBİ FRS) ve Türk Vergi Sistemi Kapsamında İlişkili Taraf İşlemleri Nesrin Küllü , İlker Kıymetli Şen	1291
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite'nin Tatil Reklamlarında Satın Alma Kararına Etkisi: Bir Nöropazarlama Çalışması Koç Erdoğan , Boz Hakan , Boz, Burçin	1305
Multivariate GARCH modelling and causality analysis of sector indices Ayşegül Kırkpınar	1317
Pratiques Marketing Dans Une Économie En Voie De Développement - Étude Quantitative D'un Échantillon D'entreprises – Algérie Akkarene Rim , Bouda Nabil.....	1331
Sağlıkta Dönüşüm Programının İkinci Fazı: Kamu Özel Ortaklığı Modeli Olarak Şehir Hastaneleri Merve Kayaduvar	1343
Çin'in Batı Balkanlarda Artan Varlığı: Bölge Ülkelerinin Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkileri Gönül Tezcan.....	1353
Facebook'ta Fotoğraf Paylaşma Niyeti ve Öncülleri Arasındaki İlişkilerin Araştırılması Çağatan Taşkın , Ahmet Akif Karadamar , Onur Öztürk.....	1365
Facebook'ta Fotoğraf Paylaşımında Gizlilik ve Güven: Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma Çağatan Taşkın , Onur Öztürk , Ahmet Akif Karadamar	1379
Ekonomik Kalkınmada Ulusal Tasarrufların Önemi: Türkiye İncelemesi Mustafa Caner Timur	1391
Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Kavramının Uluslararası Literatürdeki Konumu: Web of Science Kapsamındaki Yayınların Bilimetric Yapısı Derya Altun , Güzin Özdağoğlu , Muhammet Damar	1403
The Usage of Information Technology by Local Governments in Decision Making Process Nur Sinem Partigöç , Çiğdem Tarhan	1415

Örgüt Kültürü ve Hastane Kalitesi İlişkisi Zeynep Ölçerler Gönen ,Gökhan Ürkmez , Özkan Tütüncü.....	1423
Türkiye'de Mutluluk Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme Melih Özçalık , Tuba Esra Baskak	1439
Vergilendirmenin Sosyal Yaşama Etkileri Bilge Kaan Altunoğlu , Ahmet Özen.....	1453
Türkiye’de Enerji Kullanımında Ayrıklaştırma Etkisi Kumru Türköz , Utku Utkulu	1461
Bulanık Parçacık Sürü Optimizasyonu ve Yüksek Dereceden Momentlere Dayalı Nicelik Kısıtlı Portföy Seçimi Osman Pala , Mehmet Aksaraylı	1475
Riske Dayalı Sermaye Düzenlemelerinin Bankaların Risk Düzeyi ile Etkinliği Üzerindeki Etkisi Ramazan Ekinci	1487
Türkiye Petrol Sektörünün Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Oranı Yunus Ediz , Kübra Önder.....	1505
1990 Sonrası Türkiye ile Balkan Bölgesi’nin Ticari İlişkilerinin İncelenmesi Mustafa Nail Alkan , Ezgi Önkol	1525
Ekonomik Kalkınmayı Ölçmenin Daha İyi Yolları Var mı? Ayşegül ÖZKAN	1535
Yalın Düşünce Çerçevesinde Pazarlamaya Genel Bir Bakış Mustafa Soba , Özlem Taştepe	1551
İzmir Yahudilerinin Toplumsal ve Siyasal Konumu Levent Yılmaz	1565
Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Piyasası ve Yatırımcılar Açısından Teşviklerin Başarısı/Başarısızlığı Senem Koç , Gülsüm Gürler Hazman.....	1575
Türklerin “PENS” Çinlilerin “GO” Oyunlarının Ülkelerin Politik ve Kültürel Değerleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi Mehmet Ali Koçakoğlu , Özlem Koçakoğlu	1591
Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Yeni Dünya Düzeni Mehmet Ali Koçakoğlu , Özlem Koçakoğlu	1599
Sağlık Çalışanları Sağlıklı Mı? Rapor Kullanımına Bağlı İşgücü Kaybı: Dokuz Eylül Üniversite Hastanesi Örneği Kezban Özçelik Kaynak.....	1607
Simplifying Association Rules for the Development of Efficient Business Strategies from Basket Analyses Joshua D. Cowley , Güzin Özdağoğlu , Sabri Erdem	1621
Osmanlı-Türk Anayasal Tarihinde Kurucu İktidarın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Özge Çelebi	1635

Zorunlu Arabuluculuk Anlaşmasının İçeriği: Uygulamada Yaşanan Vergilendirme Sorunlarının Değerlendirilmesi Eda Karaçöp , Doğan Bakırtaş.....	1647
İklim Değişikliği ve Kadın Yoksulluğu Aslı Yönten Balaban , İnci Çoban İnce.....	1665
Technological Advancements and Innovation in Logistics and Supply Chain Management: Perspectives of Undergraduate Students Cansu Yıldırım , Nazlı Gülfem Gidener Özaydın.....	1677
La Médiation en Droit Turc de la Concurrence Serkan Odaman, Zeynep Tuncer	1691
Teknik Analiz Yöntemiyle Kriptoparalardan Kazanç Sağlamak Mümkün Müdür? Umut Uyar, Göksal Selahatdin Kelten , Tuncay Morali	1707
3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Türk İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hakkına Etkisi Pelin Tuuç Yılmaz	1723
Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Faaliyetlerindeki Kalite Maliyetleri Üzerine Araştırma Süleyman Yükçü, İpek Ermete	1735
İş Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Değerlendirmesi: Bir Üretim İşletmesinde Hata Türü ve Etkileri Analizi ile Risk Puanlama Yöntemlerinin Uygulanması Emre Bilgin Sarı , Özlem Taştepe	1747
Identification of an aggregate production function for the economy of Turkey Nicholas Olenev.....	1761
« Le système d'innovation et les PME en Algérie » Ouguenoune Hind	1771
Avrupa Birliği Ülkeleri İle Yapılan Ticarete Türk Lojistik Şirketlerinin Karşılaştığı Vergi Ayrımcılığı Asuman Altay , Uluğ İlve Yücesoy.....	1785
Döviz Kurundaki Değişkenliğin Beklenen Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği (2006 – 2018) Recep Kök , Mustafa Bilik , Ramazan Ekinci	1795
Teknolojik Yönlendirme Sistemi ve İletişimde Dijital Dönüşüm Emre Karagöz , Vahap Tecim	1809
Türkiye-Avrupa Konseyi İlişkilerinde Çocuk İstismarı Sorunu Uluğ İlve Yücesoy.....	1821
Günümüz Türkiye'sinde Genç İşsizlik Ecem Börekci	1831
İnanç Turizmi Organizasyonlarında Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler: Kahramanmaraş Örneği Sebiha Özkars.....	1847

Meslek Yüksekokullarında Öğretim Elemanları İle Öğrencilerin İletişim Sorunları: KSÜ Afşin Meslek Yüksekokulu Örneği Ahmet Hamdi Aydın , Emine Altıntaş	1861
Politik Yapı, Ekonomik Yapı ve Bütçe Açıkları: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz Ali Fuat Uruş , Nazlı Keyifli	1875
Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Reel Getirisi Filiz Yıldız Contuk , Yahya Nas	1887
Endüstri 4:0 Kapsamında Yüksek Teknoloji İhracatının Katma Değer Üzerindeki Etkisi Cüneyt Yenal Kesbiç, Pınar Acar	1901
Rise of ‘the Informals’: Any Chance for MIKTA in Changing World Order? Radiye Funda Karadeniz	1913
Liberalleşme Politikaları Çerçevesinde 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Fatma Özkalfa	1937
Ekonomik Kalkınma Hedefinde Yerli Otomobil Projesinin Yeri Yahya Nas, Filiz Yıldız Contuk	1947
A Situation Assessment of the Performance Based Budgeting Process in Turkey Melissa Nihal Cagle, Ahmet Özen.....	1961
Cost Benefit Analysis of Managerial Positions Süleyman Yükçü	1971
Amme Alacağının Cebren Tahsili Hakan Bay	1983
Hayata Dokunan Teknolojiler: Sosyal Bilimlerde Endüstri 4.0 Uygulamaları Vahap Tecim	1999
Uluslararası Finansal Piyasalarda Farklı Frekans Dalgalanmalarının Analizi: MIST Ülkeleri Öznur Taşdöken.....	2013
Türk Tipi Bir Hükümet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Amerikan Başkanlık Modelinden Farkları Serdar Narin.....	2025
Kestirimci Bakım Uygulaması İçin Nesnelerin İnterneti Tabanlı Bir Sistem Tasarımı Mustafa Yurtsever, Ural Gökay Çiçekli	2043
Mevduat Bankalarında Finansal Sağlık Yapısının Analizi: Türkiye Örneği İşil Erem Ceylan , Sevinç Güler Özçalık	2053
Positioning Women in the Public Sphere in Bosnia and Herzegovina – Impact of the Social Environment and the Media Presentation Medina Mujic, Lamija Subasić	2067
BIST’te İşlem Gören Bilişim Sektöründeki Firmaların Finansal Performanslarının Entropi ve TOPSİS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi Ejder Ayçin , Hakan Aşan	2079

Yoksullaştıran Büyüme Hipotezinin Sınanması: 2003 – 2018 Türkiye Örneği Mehmet Yiğit , Asena Gizem Yiğit.....	2103
Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi Selim Şanlısoy.....	2115
Döviz Kuru Tahmini için Yapay Sinir Ağları Modelleri ve Karşılaştırması Filiz Erataş Sönmez , Şule Birim.....	2129
Türkiye’de Muhasebe Eğitiminin Uluslararası Muhasebe Eğitim Standardı 2’ye Göre Değerlendirilmesi: İşletme Bölümleri Üzerine Bir Araştırma Hakan Özçelik , Ayşenur Erdoğan.....	2143
Genişletilmiş Karadeniz Projesi’nin Sonu mu? Barış Gürsoy.....	2161
Makroekonomik Modellemenin Değişimi Can Apaydın.....	2175
Türkiye’de Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörünün Ölçümü: AB ile Karşılaştırmalı Bir Analiz Pinar Börü , Meneviş Uzbay Pirili.....	2183
L’Impact des Technologies d’Information et de Communication (TIC) Sur le Système d’Information Comptable (SIC): Etat de l’Art et Pistes de Recherche Futures Ait Meziane Salima , Lebsaira Meriem.....	2197
1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi: Uygulanan Politikalar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Yaşar Uysal.....	2211
L’innovation Organisationnelle comme levier de Création de Valeur Abid Nabila , Belaidi Abdelaziz.....	2225
Pazarlama Biliminde Teknoloji Kullanımıyla Ortaya Çıkan Gelişmeleri Kaçırma Korkusu FoMO’ nun Yeri Gamze Durgun.....	2239
Vergi Tarihi ve Vergi Müzeciliği Alanında Yapılacak Çalışmalar Konusunda Öneriler Ahmet Somuncu.....	2253
21.Yüzyıl’da Dünya’da ve Türkiye’de Büyüyen İletişim Ekonomisi Şifa Özkan , Seyit Ali Miçooğulları , Süleyman Değirmen.....	2267
Divulgation D’information Financière Via Internet des Entreprises Algériennes Cotées Ait Baziz Nawal , Lebsaira Meriem.....	2279
Avrupa Birliği ve Rusya İlişkilerinde Yeni Vizyon: “Horizon 2020” Murad Khashimov.....	2291
Tasarruf Kredi Döviz Kuru Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Ercan Özen , Serap Vurur , Eser Yeşildağ.....	2305
Zygmunt Bauman’ın Kuramsal Perspektifinden Emek ve Çalışma Olgularının Çözümlemesi Aslıcan Kalfâ Topateş.....	2317

Dış Yardımların Belirleyicileri: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Abdurrahman Korkmaz , Melis Çil	2329
Sanayi-sonrası Toplum Çerçevesinde Yabancılaşma ve Sendikal Bilinç İlişkisi Hakan Topateş , Erkan Kızak	2343
Mythes et réalité du management Soft Power chinois en Afrique Alexis Abodohoui , Zhan Su.....	2359
Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımıyla Personel Performans Değerlendirme Süreci Tasarımı: Bir Gerçek Yaşam Uygulaması Hasan Selim , Sibel Selim , Mustafa Şen.....	2377
Uluslararası Parasal ve Ticaret Sisteminde (Kaybolan) Eşgüdüm Hakan Kahyaoğlu	2389
E-Uygulamaların Muhasebe Sürecinde Sağladığı Faydalar: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Araştırma Ramis Elçin , Bilal Gerekan , Mehmet Usta	2399
L'Entreprise Marocaine au prisme de la Responsabilité Environnementale: La Finance Carbone interpellée par le Management Responsable El Amri Adil, Boutti Rachid, Bouzahir Brahim.....	2415
Rüzgâr Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletmede Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Uygulamaları Sarper Başak, Türker Susmuş.....	2427
Ülkelerin İktisadi Kalkınmalarında Eğitimin Rolü: Azerbaycan Örneği Naib Alakbarov , Khayala Javanshirli	2439
Collaboratrice, vers de nouvelles formes d'organisation du Travail Abida Hadjar , Manel Cherait.....	2449
Beyaz Yaka Suçlarının Önlenmesine Teorik Bir Yaklaşım Gökçe Sinem Erbuğa	2463
Finansal Raporlama Kalitesi ve Muhasebenin Kültürel Boyutu İlişkisi Mehmet İlker Karakelleoğlu	2477
Immiserizing Growth in Next-Eleven: The Effect of Real Exchange Rate on Trade Yağmur Sağlam , Ayşegül Çimen	2491
Yalın Üretim Teknikleri İle Bir Toz Boya Üretim İşletmesinde Üretim İyileştirme Çalışmaları Mehmet Aksaraylı , Hüseyin Mutluer.....	2507
Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi Göktuğ Cenk Akkaya , Ayşegül Çimen.....	2519
İşletmelerde Birleşme ve Devralmaların Hedef İşletme Açısından Değerlendirilmesi Cengiz Çağrı Kabakçı , Yurdagül Kabakçı , Ahmet Çağatay Kabakçı	2529
Sağlık Hizmetlerine Erişim Açısından Hakkaniyet: Uygulamalı Bir Analiz Oğuz Kara , Mehmet Nurullah Kurutkan , Gülşen Genç	2541

Blok Zinciri Teknolojisi ve Üç Yanlı Muhasebe Sistemi Ümmühan Aslan , Cemil Şinasi Türün	2559
Üretim Süreçlerinde Sürekli İyileştirme Çalışmalarının Önemi: Bir Kaizen Uygulaması Örneği Emre Bilgin Sarı	2569
Y Kuşağı Tüketicilerinin WEB Siteleri İle İlgili Algıladıkları Güven ve Riskin Satın Alma Niyetine Etkisi Ruziye Cop ,Yusuf V. Topuz , Gülsüm Özgül , Tuğba Tursun	2579
Katılımcı Pazarlamada Ajansların Rolü: Türkiye'deki Ajanslar Üzerine Bir İnceleme Ezgi Karataş Yücel	2593
Üniversite Öğrencilerinin Sanal Kaytarma Davranışının Akademik Erteleme Ve Akademik Başarı ile Olan İlişisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma Banu Sarıbay , Efe Sarıbay , Aynur İncekırık.....	2609
Çevresel Bozulma ve Turizm Ekonomisi İlişkisi Cemil Serhat Akın , Cengiz Aytun , Soner Akın	2625
Turizm ve Bilgi İletişim Teknolojileri İlişkisi Cengiz Aytun , Cemil Serhat Akın , Soner Akın	2633
Assessing Knowledge Sharing Culture among Managers in Businesses: a Case Study of Condor Electronics's Company in Algeria Narimane Dris	2645
Kurumsal Yönetim Perspektifinden Entegre Raporlama Nilgün Kutay, Fatma Tektüfekçi	2657
Risâle-i Felekiyye'den E-Deftere Evrimsel Geçiş Sürecinin (Dün, Bugün ve Yarın) Pragmatik Bakış Açısıyla İncelenmesi Fatma Tektüfekçi	2673
Endüstri 4.0 Odağında Girişimci ve Girişimcilik Analizi Cihan Çılgin, Ceyda Ünal, Yılmaz Gökşen	2689
Communication Territoriale Pour Les Petites Entreprises: Cas Des Laiteries De La Grande Kabylie: Application D'un Modèle D'équations Structurelles Amziane Louiza , Hammache Souria	2705
BİST Halka Arz Endeksinin Yatırımcı Duyarlılığı Göstergesi Olarak İncelenmesi Cengiz Çağrı Kabakcı, Göktuğ Cenk Akkaya	2723
La Tunisie: Quel modèle de développement économique choisir? Assaad Ghazouani	2733
Türkiye'de Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulaması ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması Zeynep Arıkan, Salih Gürbüz	2749
"Suriyeli Mülteci Krizi" Sırasında Avrupa'nın Külfet Paylaşımı Yetersizliği K. Aycan Gelekçi, Oytun Meçik	2763
Le Rôle de la Communication Managériale et des Relations Publiques au sein d'une Institution Privée Iacob Silvia Elena.....	2775

Communication et Relations Publiques dans le Domain Sportif Mihaela Radulescu , Maria-Luiza Hrestic , Sebastian Iacob.....	2789
Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı Kapsamında Devletin Koruma Yükümlülüğü Bakımından Çevre Temizlik Vergisinin Değerlendirilmesi Abdullah Tekbaş , Leyla Nur Oduncu	2799
Tüketicilerin Online ve Offline Alışverişlerine Yönelik Karar Verme Süreçlerinin Ürün Sınıfları Bağlamında İncelenmesi Hazal Çakır , Funda Bayrakdaroğlu.....	2821
Impact des Projets Financés par des Fonds Européens sur le Développement Regional Valentin Gheorghe Dimon, Constantin Popescu, Andreea Teodora Iacob	2833
KOBİ'lerde Üretim Alanında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Hilmi Yüksel, Serkan Genç	2841
The Democratic Problem of Minority Representation: An Assessment of the Tu'me Issue and Dreyfus Affair Öznur Uçar	2855
Sübvansiyonların ve Vergi Harcamalarının Seçimlere Katılma Oranlarına Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi Öznur Uçar	2861
Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma Denizli-Bişkek Örneği Emin Yürekli , Seçkin Gönen	2871
Biais Comportementaux Influcant La Prise De Decision des Gerants De Portefeuilles Des Titres De Capital Et Des Traders Au Maroc Et Leur Impact Sur La Volatilité Du Marche Boursier Marocain Hnaka Hadbaa , Boutti Rachid	2883
Kişisel Gelişim Seminerlerine İki ve Daha Fazla Yıl Aktif Katılan Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Kalitatif Bir Araştırma Canan Erkan, Candan Ertübey-Sterling	2895
La nouvelle mondialisation porte les couleurs de la Chine (la nouvelle route de la soie) Maria Negrepointi-Delivanis	2909
Davranışsal Muhasebe ve Kirlı Kar Yılmaz İçerli, Gülşah Atagan, Canan Yükçü.....	2931
Analyse Comparative des Indicateurs de Performance du Système de Santé en Roumanie avec ceux des Systèmes de Santé Nationaux des Pays Européens Popescu Constanta, Gulay AvcıKakillioglu.....	2939
Yenilenebilir Enerji, Fosil Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Rusya, Çin ve ABD Örneği Özge Korkmaz , Hamit Can.....	2953
Osmanlı İmparatorluğu'nun Mali Çöküş Döneminde İç ve Dış Borçlanma Haluk Tandırcıoğlu.....	2967

Commerce et Synchronisation des Cycles Entre La Tunisie Et Ses Principaux Partenaires Européens	
Abdelhafidh Samir, Aloui Manel.....	2979
Sosyal Medya ve İşe Alım Süreci Üzerindeki Etkileri	
H. Serdar Öge, Ali Alagöz, Metin Allahverdi	2993
Türkiye’de Bankacılık Sektörü Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi	
Fatma Temelli, Dilek Şahin	3017
Pay Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar Arasındaki İlişkilerin Analizi: BIST Sigorta Endeksi Uygulaması	
Ekrem Meriç , Serap Kamışlı , Melik Kamışlı.....	3029
BIST Bankacılık Sektöründe Getiriyi Etkileyen Finansal Oranlar: Asimetrik Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması Analizi	
Melik Kamışlı , Serap Kamışlı , Ekrem Meriç.....	3039
Irak Devletinin Kalkınmasında Petrol Rezervlerinin Önemi	
San Salar Sami Alasaadi, Esra Siverekli.....	3049
Ekonominin Gıda Güvenliği ve Güvencesi ile Etkileşimleri	
Aslıhan Tüğen	3061
TOPSIS Yöntemi Kullanarak Çimento Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin 2010-2017 Yılları Arası Finansal Performans Analizi	
Şerife Subaşı , Zafer Anadolu.....	3073
La Mondialisation À L’assaut des Théories des Trente Glorieuses	
Claude Albagli.....	3085
The Research Methodology of Prof. Richard Mattessich	
Giuseppe Galassi	3103
Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesinin Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS – BOBI FRS) İle Vergi Sistemi Kapsamında İncelenmesi ve Örnek Uygulama	
Semra Yılmaz Uzun, İlker Kıymetli Şen	3129
Aktarma Merkezlerinde Otomasyonun Verimliliğe Etkisi	
Selva Staub,Tayfun Akkaya	3141

Avrupa Birliği-Makedonya İlişkileri ve Avrupa Birliği'nin Makedonya'nın Gelişim Sürecindeki Rolü: 2001-2018 Dönemi

Ekrem Yaşar Akçay¹

Özet

Makedonya 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra dışarıda Bosna Savaşı, Kosova olayları ve Yunanistan ile uğraşırken içeride de Arnavut azınlıklarla uğraşmıştır. 1998'de Kosova'da çatışmaların başladığı esnada Sırlar Arnavutlara karşı baskı uygulamaya başladığında, binlerce Kosovalı Arnavut Kosova'dan ayrılmışlardır. Bu insanlar Makedonya'ya gelmişlerdir. Makedon yetkililer özellikle bu dönemde daha esnek olmak ve çatışmaları önlemek için bazı tavizler vermek zorunda kalmışlardır. Ancak daha sonra Makedonya Anayasasında yapılan değişikliklerden ötürü sorunlar çıkmaya başlamıştır. Yapılan Anayasa değişikliği ile kurucu unsur Makedon ulusu olmuştur. Kosova müdahalesi sonrasında Sırların Makedonya'ya bazı bölgeleri vermesi sonucunda Makedonya'daki Arnavutlar buna karşı çıkmışlar ve Makedonya yönetimi ile silahlı mücadeleye başlamışlardır. 2001'de yapılan Ohri Anlaşması Makedonya'daki Arnavut azınlıklarla yaşanan sorunlarda bir ortak görüş sağlamıştır. AB ve ABD'nin çabalarıyla yapılan bu anlaşmadan sonra, Makedonya demokrasi ile ilgili bakış açısını geliştirmeye başlamıştır. 2001'de AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (İOA) imzaladıktan ve 2005'te ülkenin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra, Makedon hükümeti AB'nin tam üyesi olmak için gerekli reformları uygulamaya başlamıştır. Ülkede yolsuzluk, işsizlik, örgütlü suçlarla mücadele gibi daha ciddi sorunlar yaşanmasına rağmen, Ohri Anlaşması'nın yapılması, ülkenin demokrasisini kısmen iyileştirmeye başlamıştır. 2005'te AB'ye aday olarak kabul edilen Makedonya'nın AB'nin yeni genişleme sürecinin Balkanlardan başlaması durumunda öncelikli olarak üye olacağı ileri sürülmektedir. Bu çalışma söz konusu bu durumun doğru olup olmadığını tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler— Avrupa Birliği, Makedonya, Avrupa Entegrasyonu, Siyasi ve Demokratik Değişim

JEL Sınıflama Kodları: M Z-00, Z-19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hakkâri, Türkiye, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

The European Union-Macedonia Relations and European Union's Role on the Development Process of Macedonia: 2001-2018 Period

Abstract

After getting independence in 1991, Macedonia got into trouble with the Bosnian War, Kosovo events and Greece outside, but also with the Albanian minorities inside. During the Conflicts began in Kosovo in 1998, when Serbs began violence against Albanians in 1998, and thousands of Kosovo Albanians left Kosovo. This people came to Macedonia. Macedonian authorities obligated to make some concessions, especially in this period, to be more flexible and to avoid conflicts. But then problems began to emerge due to changes in the Macedonian Constitution. With the constitutional amendment made, the constituent element remained only Macedonian nation. After the Kosovo intervention, in the result of the Serbian administration gave some territories to Macedonia and the Albanians in Macedonia opposed it and began armed struggle with the Macedonian government. The Ohrid Agreement in 2001 made a consensus on the problems with Albanian minorities in Macedonia. After this agreement with the efforts of the EU and the United States, Macedonia has begun to develop its own standpoint about democracy. After the signing of the Stabilization and Association Agreement (SAA) with the EU in 2001 and the country's acceptance as an EU candidate country in 2005, the Macedonian government has begun to implement the necessary reforms to become a full member of the EU. Even though there are still more serious problems in the country such as corruption, unemployment, struggle with organizing crimes, the construction of the post-Ohrid Agreement has partially begun to improve the democracy of the country. Macedonia, which is regarded as a candidate for the EU in 2005, is claimed to be a top priority member of the EU when the new enlargement process begins in the Balkans. This study will evaluate whether this is true or not on the basis of historical research methodology.

Keywords— European Union, Macedonia, European Integration, Political and Democratic Development.

JEL Classification Codes: Z-00, Z-19.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Makedonya, 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra dışarıda Bosna Savaşı, Kosova olayları ve Yunanistan ile yaşanan sorunlarla uğraşırken içeride de Arnavut azınlıklarla uğraşmıştır. 1998'de Kosova'da çatışmalar başladığında Sırp Arnavutlara karşı baskı uygulayınca binlerce Arnavut Kosova'yı terk etmiş ve Makedonya'ya göç etmişlerdir (Klemencic, 1999: 52-61). Arnavutların sayısındaki bu artış Makedon hükümetini endişelendirmiştir. Çünkü göçmen Arnavutlar ve Makedon Arnavutların bağımsız bir devlet kurmasından korkulmuştur. Bu nedenle Makedon yönetimi bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır (Bellay, 2002: 13).

Aslında Makedonya'daki Arnavutlarla yaşanan sorunlar, Makedon Anayasa'sındaki değişikliklerden kaynaklanmıştır. Aslında 1974 Anayasası'na göre, Arnavut ve Türkler Makedonyalılarla birlikte Makedonya Cumhuriyeti'nin üç kurucu milletini tanımlamışlardır. Oysa 1991 Anayasasında kurucu unsur sadece Makedon milleti olarak kalmıştır (Yasamee 1997: 16). Eski anayasal statüsünü kaybeden ve azınlık statüsüne düşen Arnavutlar, kullandıkları temel eğitim, ulusal sembollerin kullanımı, idari idare içindeki yeri, görevleri ve halktaki nüfusun oranı ile aynı zamanda istihdam haklarını yitirmişlerdir. Kosova müdahalesi sonrasında, Makedonya'ya bazı bölgeler verildi ve Makedonya'daki Arnavutlar buna karşı çıkmışlar ve Makedon hükümetiyle silahlı mücadele başlatmışlardır (Carpenter 2001: 1-11).

2001'deki Ohri Anlaşması, Makedonya'daki Arnavut azınlıkların sorunları hakkında bir konsensüs sağlamıştır (Adamson ve Jovic 2004: 297). Bu anlaşmada çatışmaya neden olan "azınlık" yerine "çoğunluk olmayan topluluklar" gibi söylemler kullanmaya başlamıştır (Mandacı 2007: 16). AB ve ABD'nin çabalarıyla yapılan bu anlaşmadan sonra, Makedonya demokratik bir bakış açısıyla gelişme göstermeye başlamıştır. AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (İOA) 2001 yılında imzalanması ve ülkenin 2005 yılında AB aday ülkesi olarak kabul edilmesinden sonra, Makedon hükümeti AB'nin tam üyesi olmak için gerekli reformları uygulamaya başlamıştır (Sozen, Cam ve Ongel 2014: 5). Ülkede hala yolsuzluk, işsizlik, örgütlü suçlarla mücadele gibi daha ciddi sorunlar yaşanmasına

rağmen, Ohri sonrası dönemde Makedon hükümeti, ülkenin demokrasisini kısmen de olsa iyileştirmeye başlamıştır (European Commission, 2006a: 23). Avrupa Birliği de bunu fark etmiştir. Avrupa Birliği'ne göre, Makedonya 2001'deki krizin etkilerinden önemli ölçüde kurtulmuş ve ülkedeki siyasi durum normalleşmeye başlamıştır. Bu nedenle AB, Makedonya'nın gelişimi için Makedonya'yı desteklemeye devam edeceğini açıklamıştır. 2015 yılına kadar, Makedon demokrasisinde kısmi bir gelişme görülmüştür. 2015'ten sonra Arnavut azınlıklarla yaşanan olaylar nedeniyle siyasi istikrarsızlık artmaya başlamıştır. Özellikle AB, Makedon hükümetini ülkenin demokratik yapısındaki bu olumsuz gelişmeler nedeniyle eleştirmiştir (European Commission, 2015). Ancak süreçte herhangi bir gelişme olmamıştır.

Ülkede siyasi istikrarın tesis edildiği dönemde önemli ekonomik gelişmeler de yaşanmıştır. Özellikle ABD ve AB tarafından yapılan yardımlar ve AB üyelik sürecinde yapılan ekonomik reformlar ülkeyi ekonomik açıdan iyileştirmiştir. Ülkenin ekonomik durumunu değerlendiren AB, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Bu tarihten sonra Avrupa Komisyonu, Hükümetin geçtiğimiz yıl raportör tarafından hazırlanan Ulusal Eylem Planına uymasını tavsiye ederek, Makedonya'nın İstikrar ve Ortaklık Anlaşması kapsamında daha fazla ilerleme kaydetmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (European Commission, 2017).

Yaşanan sorunlara rağmen, Makedonya AB'ye aday ülke olma yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'ndaki veriler bunu doğrulamaktadır. Bu kapsamda bu çalışma, tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde 2001-2018 arası dönemde Makedonya'daki siyasi ve ekonomik dönüşümü ele alacak ve AB'den alınan yardımlarla özellikle Makedonya adaylık statüsü elde ettikten sonra ülkenin ciddi anlamda bir gelişme kat ettiği üzerinde duracaktır. Öyle ki çalışmada AB'den alınan yardım ve destekler sonucunda Makedonya'nın AB'nin genişleme süreci başladığında üyelik müzakerelerine ilk sırada başlayıp başlamayacağı ve Balkanlar'daki ilk AB üyesinin Makedonya olup olmayacağı üzerinden değerlendirmeler yapacaktır. Yapılan değerlendirmelerde bu iddianın

gerçek olmadığı ve Makedonya'nın AB'ye tam üye olması için daha çok şey yapması gerektiği ispatlanmaya çalışılacaktır. Çalışma ele alınırken Avrupa Birliği, İnsani Gelişme Raporları gibi temel kaynaklar ve ikincil kaynaklar incelenerek Makedonya'nın durumu analiz edilecektir.

2. 2001'DEN 2005'E KADAR MAKEDONYA (MACEDONIA FROM 2001 TILL 2005)

Makedonlarla ve Etnik Arnavutlar arasında başlayan çatışmalar ABD ve AB'nin arabuluculuğunda 2001'de yapılan Ohri Anlaşması ile çözüme kavuşturulmuştur (Goga, 2013: 18). Ohri Anlaşması kapsamında Arnavutlar ana dillerini Parlamento ve mahkemelerde kullanma hakkını elde etmişlerdir. Anlaşma sonrasında hukuk metinleri iki dilde yayınlanmaya başlamıştır (Brunnbauer, 2002: 13). Arnavut nüfusunun yüzde 20'den fazla olduğu bölgelerde, eğitim ve sağlık ve bütçe planlaması Arnavutların yerel yönetiminin kontrolüne geçmiştir (Korkmaz 2005: 84). Bununla birlikte Ohri Anlaşması'ndan sonra AB, insan hakları, azınlık hakları, çatışma kararları, hukukun üstünlüğü, liberal demokrasi, iyi yönetim ve norm gibi pek çok alanın istikrara kavuşturulmasını sağlamak için mali yardımlar yapmaya başlamıştır (Balfour ve Stratulat 2011: 39). AB, süreçle birlikte Makedonya'ya yaklaşık 36 milyon Avro yardımda bulunmuştur (Korkmaz, 2005: 90).

9 Nisan 2001'de AB ile İOA yapan ilk Batı Balkan ülkesi olmuştur.² Bunun yanında AB ve Makedonya, İşbirliği ve Ticaret Anlaşması imzalamıştır. (Federal Foreign Office, 2016). Ekim 2001'de Avrupa Komisyonu, Makedonya'da bir Güven Oluşturma Programı'nı finanse etme kararını almıştır. Bu program kapsamında 10.3 Milyon Avro bütçe, 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanan Ohri Anlaşmasında öngörülen Makedonya Anayasasına, yerel yönetime dair tüm değişikliklerin dahil edilmesi şartına bağlanmıştır.

Bununla birlikte AB'nin mali yardımına rağmen, bazı sorunlar devam etmiştir. Bu sorunlar özellikle Makedonya'daki insani güvenlik hakkında olmuştur. Örneğin,

² Aslında Makedonya'nın AB ile resmi ilişkileri AB'nin 1995'te Makedonya'yı bir devlet olarak tanımasıyla başlamıştır. 1996'da da Makedonya, AB'nin PHARE programına dahil olmuştur.

2001 yılında Makedonya Ulusal İnsani Gelişme Raporu, birbiriyle yakından ilişkili iki önemli konu belirtmiştir. Bunlar, insani güvensizlik ve sosyal dışlanma olarak ifade edilmiştir. Raporda, çeşitli güvensizlik türleri ile orantılı olarak durumu gösterilmiştir. Örneğin, bu rapor kapsamında yapılan ankete katılanların % 57'si işsizlik, % 16,2'si aldıkları düşük gelirden dolayı kendilerini güvende hissetmemektedirler. Bu durumun sebebi, ödemeler konusundaki güvensizlikten kaynaklanmıştır (UNDP, 2001).

Esasında Etnik Arnavutların Ohri Anlaşması sonrasında ülke içinde oldukça fazla imkan elde etmiştir. (International Crisis Group, 2011: 16). Buna rağmen Makedonya'da Arnavutlar, özellikle kamu kurumlarında, eğitim fırsatlarında ve mahkemelerde yaşadıkları bazı ayrımcılıklardan ötürü dışlanmışlardır. Arnavutlar, düşük eğitim düzeyine sahip etnik gruplar olarak, büyük ölçüde dışlanmaktadır. Kamu idarelerinde istihdam edilen etnik Makedonların sayısı, toplam istihdam edilenlerin % 84,9'unu oluştururken, çalışan etnik Arnavutların oranı % 10,2 olmuştur (UNDP, 2002).

Bununla beraber ülkede sorunlar olmasına rağmen kısmi bir gelişim gözlenmiştir. Bu durumu BM tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporlarında görmek mümkündür. Bu raporlarda ortaya çıkan İnsani Kalkınma İndeksi ülkeler için yaşam uzunluğu, okur-yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi gibi değerler üzerinden hazırlanan ve ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş olduğunu göstermiştir. Ayrıca söz konusu bu endeks ülke ekonomilerinin gelişmelerinin o ülkenin yaşam niteliğini ne derecede etkilediğini ve geliştirdiğini göstermektedir. Bu kapsamda 2002 İnsani Kalkınma Raporu'na bakıldığında, Makedonya 177 ülke içinden 65'inci olmuştur. (UNDP, 2002). 2004 yılındaki rapora bakıldığında Makedonya toplam 177 ülkeden 60'ıncı olmuştur (UNDP, 2004).

Ancak işsizlik sorunu devam etmiştir. Makedonya'da işsizlik oranı 2004 yılında % 37,2 olarak ölçülmüştür. Bu sorun, en zorlu ekonomik, sosyal ve politik sorunlardan biri haline gelmiştir. Aslında bu durum daha önce de mevcut olmakla birlikte son birkaç yılda daha da belirgin ve karmaşık hale gelmiştir. Fon eksikliği nedeniyle getirilen sınırlamalara ek olarak, geçtiğimiz on yıl içinde mülkiyetin ve

üretimden yeniden yapılandırılması ve özel sektöre yönelik sorunlar, işsizleri de büyük ölçüde etkilemiştir.

Benzer sorunlar eğitim alanında da devam etmiştir. Buna göre Etnik Arnavut, Türk ve Romen kızlar eşit olarak ilköğretime dahil edilmektedir. Buna karşın ortaöğretime katılımları beklenen orandan uzaktır. İlkokul ve ortaokuldaki etnik Arnavutların oranı yaklaşık % 30 iken, normal lise eğitimindeki payı sadece % 16 olmuştur. Bu durumun onların kültürel kalıplarının yanı sıra ekonomik nedenlerle de ilgili olduğu belirlenmiştir (Ilievski, 2007: 29).

3. 2005'TEN 2018'E KADAR MAKEDONYA (MACEDONIA FROM 2005 TILL 2018)

Makedonya, 22 Mart 2004'te AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu, Mayıs 2004'te AB Bakanlar Konseyi tarafından bu başvuru hakkında bir görüş bildirmek ve ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılıp başlatılmayacağı konusunda bir öneride bulunmak üzere görevlendirilmiştir. (European Commission, 2016). Avrupa Komisyonu'nun değerlendirmeleri sonrasında 2005 yılında Makedonya AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir.

Adaylık statüsünden sonra Makedonya'da etnik tabanlı siyasi kriz, AB ile Makedonya ilişkilerini farklı bir yer götürmüştür. AB, Makedonya'daki krizin İstikrar ve Ortaklık Anlaşması sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca kriz durumunda ortaya çıkabilecek etkiler ve sonuçlar kapsamında AB'nin ekonomik yardımlarının yapılacağı alanların belirlenmiş ve AB, Makedonya'daki krizin üstesinden gelmek için önde gelen bir rol oynamıştır (Fouere, 2013: 9).

AB, ülkenin gelişimini sağlamak ve hızlandırmak için Makedonya'ya adaylık statüsünden sonra mali destek vermeye devam etmiştir. 2006 İlerleme Raporuna bakıldığında bu yardım 43.6 milyon Avro olmuştur. (Frederich Ebert Stiftung 2008) AB bu yardımlarla Makedonya'nın modernizasyonu ve ekonomik, politik ve sosyo-kültürel istikrarını sağlayabileceğini düşünmüştür.

AB'nin yapmış olduğu bu yardımlar sayesinde az da olsa bir gelişme sağlanmıştır. 2006 AB İlerleme Raporu'nda, 2006'nın ikinci çeyreğinde işsizlik

oranı% 36,1'e gerilemiştir. Mevsimsel etkilerin yanı sıra, iş mevzuatının son liberalleşmesinin etkisi bu olumlu gelişmeye katkıda bulunmuştur. (European Commission, 2006b).

1 Ocak 2007'de Makedonya ile yeni Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) başlamıştır. Bu kapsamda Makedonya AB'den, 2007 yılında 58 milyon Avro yardım almıştır. Buna ek olarak ülke, bölgesel programlardan faydalanmaya devam etmiştir. 2002 yılından bu yana Makedonya'ya yapılan ulusal CARDS tahsisleri 195,5 milyon Avro olmuştur. Bu yardımla çerçeve Anlaşmanın uygulanmasına destek verilmesi, hukukun üstünlüğü, ekonomik kalkınma, sosyal uyum ve çevre alanında destek, insan haklarının korunmasının desteklenmesi ve demokrasinin güçlendirilmesi konularında idari kapasitenin güçlendirilmesi ve iyi yönetim alanlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. (European Commission, 2007a).

2007 yılında Makedonya'nın GSYİH'si 5792 milyon Avro olmuştur. 2004 yılında 5081 milyon Avro kalmıştır (European Commission, 2007b). 2007 yılında İnsani Kalkınma Raporu'na bakıldığında Makedonya İnsani Gelişim Endeksi değeri 0,72'den 0,817'ye yükselmiştir (UNDP, 2009). Her şeye rağmen, Makedonya'da bazı eksiklikler ve sorunlar devam etmiştir. İstihdam güçlenmeye ve gelişmeye devam etse de işsizlik oranı % 36'larda seyretmiştir. (European Commission, 2007b).

Ancak, Ohri Anlaşması'ndan sonra Makedonya'da etnik Arnavutlarla bir tartışma yaşanmıştır. Hükümet ve etnik Arnavutların kurduğu ana muhalefet partisi DUI (Demokratik Bütünleşme Birliği) ile Parlatonun normal işleyişi, çifte çoğunluk mekanizmasının uygulanması ve komiteler arasındaki ilişkilerin doğru işleyişi konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle meclisteki işler kesintiye uğramıştır. Anlaşmazlık DUI tarafından 4 aylık bir boykotu ile şiddetlenmiştir. DUI üyeleri üç komitenin finans, bütçe, kültür ve sağlık üzerindeki çalışmalarını bekletmiştir. DUI, VMRO-DPMNE (Makedonya'nın Ulusal Birliği Demokrat Partisi) ile yoğun siyasi diyalogun ardından Mayıs ayı sonunda meclise geri dönmüştür. Bu sorun, ABD ve AB'nin özellikle Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi olan Javier Solana'nın yoğun çabaları sonucunda çözülmüştür (Stojanvska, 2016). Bu anlamda AB, Makedonya'da Ohri

Anlaşması sürecinden sonraki dönemlere kadar istikrarın sağlanması için çok çalışmıştır.

2008 yılında Makedonya bölgesel programlardan yararlanmaya devam etmiştir (European Commission, 2008). Bu yardımlardan ötürü Makedonya'nın GSYİH'sı 6720 milyon Avro olmuştur (European Commission, 2010) Bunun yanında, işsizlik oranında da marjinal bir düşüş yaşanmıştır. Bu oran 2008'in ortalarında % 33,8 olmuştur (European Commission, 2008). Ayrıca 2008 yılı için eğitim harcamaları GSYİH'nın yaklaşık % 6'sına yükseltilmiştir. Bunun yanında yolsuzlukla mücadele politikasının uygulanmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. (European Commission, 2008). Bunlara karşın Makedonya'daki etnik gruplara yönelik ayrımcılık devam etmiştir. Örneğin, belirli sayıda Roman ve etnik Arnavut, sosyal sigortalara, sağlık hizmetlerine ve diğer faydalara erişmek için gerekli olan doğum belgeleri ve sağlık sigortası veya iş kartları gibi kişisel belgelerden yoksun kalmışlardır. (European Commission, 2008).

Makedonya, 2009 yılında AB'nin yardımlarıyla iyileşmeye devam etmiştir. AB tarafından çok fazla yardım verilmiştir. Ülkenin Kopenhag kriterlerine uyma çabalarını desteklemek için 294,7 milyon Avro ödenek ayrılmıştır (European Commission, 2009). Bu yardımlar sayesinde yapılan reformlarla Makedonya da düzelmeler görülmesine rağmen sorunlar devam etmiştir. İşsizlik oranı 2008'in ilk çeyreğinde % 34,8'den 2009'un ilk çeyreğinde% 32,8 olmuştur. Bu oran AB standartlarına göre hala yüksek bir orandır. Bununla birlikte, yoksulluk oranı % 38,7 iken, bu oran 2008 yılında % 44,2 olmuştur (Ege, 2016).

2011 yılında IPA yardımları ülke makamlarına dağıtılmıştır. Bu yardımlarla Makedonya'nın ekonomik ve politik yapısı gelişmiştir. Makedonya'nın GSYİH'si 2011 yılında 7531 milyon Avro olmuştur. (European Commission, 2011). 2011 yılının ilk çeyreğinde işsizlik oranı % 31,4'e düştüğü için hafif bir iyileşme kaydetmiştir. 2011 yılında, yoksulluk oranı % 28,7 olmuştur. Bu düşüşün temel nedenlerinden biri, genç işsizliğin büyük oranda azaltılması olmuştur. 2012 yılında AB İlerleme Raporunda mali yardımın Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)

aracılığıyla sağlandığı belirtilmiştir. 2012-13 için ülkeye toplam 215 milyon Avro tutarında bir AB katkısı ayırmıştır. (European Commission, 2012).

2012 yılı İnsani Kalkınma Raporuna göre, Makedonya 187 ülke içinde 78'inci olarak yüksek insani gelişme kategorisinde yer almıştır. Parlamentonun çalışmalarını etkileyen siyasi krize rağmen, AB'ye üyelik reformları sürdürülmeye devam etmiştir. (UNDP, 2013). Makedonya, 2014 İnsani Kalkınma Raporuna göre 188 ülke içinde 81'inci sırada yerleşerek yüksek insani gelişme kategorisinde yer almıştır. 2005 ile 2014 yılları arasında, Makedonya'nın İnsani Kalkınma Endeksi değeri 0,697'den 0,747'ye çıkarak, % 7,2'lik bir artış göstermiştir (UNDP, 2015).

2007-13 döneminde, AB, Makedonya'ya Katılım Öncesi Yardım Aracı/Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) kapsamında mali yardım sağlamıştır. 610 milyon Avro olan bu yardımla ülkeyi adalet sistemi, ekonomi, tarım sektörü ve çevre dahil olmak üzere, katılım süreci açısından kritik olan birçok alanda modernleştirmeye yardımcı olması amaçlanmıştır (European Commission, 2014). Bu yardımlarla Makedonya ekonomide önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Öyle ki Makedonya'nın GSYİH'sı 2014 yılında 8533 milyon Avro olmuştur. Bununla birlikte Makedonya uluslararası pazarda ve rekabet alanlarında güçlü bir ülke olmaya başlamıştır. (European Commission, 2015).

Buna karşın yoksulluğu ve sosyal dışlamayı hafifletmek için gözden geçirilmiş ulusal stratejinin uygulanmasında kaydedilen ilerleme sınırlı kalmıştır. Çocuk yoksulluğu da dahil olmak üzere yoksulluk hakkındaki veriler düzenli olarak güncellenmemiş ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalar yetersiz kalmıştır. Roman çocuklarda ilköğretimin bırakma oranını azaltmak için önlemler alınsa da, bu sorun devam etmiştir. Buna ilave olarak 2014'ün ikinci çeyreğinde marjinal bir azalışa rağmen işsizlik hala yüksek seviyelerde kalmıştır. Ülkenin istihdam politikasının bir parçası olarak genç işsizliği ile mücadele etmek için bazı özel önlemler kabul edilmiş ancak etkileri henüz görülmemiştir (European Komisyonu, 2014).

2015 yılı İlerleme Raporuna göre, yoksulluğa karşı ulusal strateji kapsamında alınan tedbirler, özellikle Romanlar arasında sınırlı bir etki yaratmış ve yoksulluk seviyeleri yüksek kalmıştır. Yüksek düzeyde krediler, kredi arzını sınırlandırmıştır. İşsizlik oranı % 28 seviyesinde kalmıştır. Organize suçla mücadelede, ülke bazı hazırlık seviyelerinde kalmıştır. Mali soruşturmaları ve varlık el koymalarını sistematik bir şekilde yürütmek için yeterli kapasite ve uzmanlığın oluşturulması gerekse de tam bir başarı sağlanamamıştır (European Commission, 2015).

Son yıllarda hükümet ve muhalefet arasındaki ilişkiler Şubat ayındaki seks kasetinden sonra yeniden gerilmiştir. Bu kayıtlara muhalefet, hükümetin yargıyı etkilemeye çalıştığı, seçimlerde hileye başvurduğu gibi, söylemlerle şantaj maruz kaldığını söylemiştir. Muhalefet grupları, hükümeti meydana eylemler düzenleyerek istifaya davet etmiş ve erken seçim yapmak istediklerini söylemişlerdir. Hükümet bütün bunların karşısında geri adım atmamıştır. Bunun üzerine 9 Mayıs'ta etnik Arnavutlar ve güvenlik güçleri arasında çatışmalar başlamıştır. İki gün süren operasyonda sekizi polis 22 kişi hayatını kaybetmiştir. Makedonya'daki etnik gerilimlerin yeniden başlaması, 2000'li yılların başlarından beri Balkanlar'da gündemde olan istikrar ve barışa büyük bir darbe vurmuştur. Makedonya'nın iç ve dış siyaseti açısından normalleşmesinin, ülkede etnik ilişkilerin düzene girmesi için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. (Ekinci, 2016).

Ülkede olaylar bitmeyince uluslararası aktörler sorunu çözmek için devreye girmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakerelerinden sorumlu Üyesi Johannes Hahn arabuluculuğuyla yapılan Prizino Anlaşması ile sorunun çözüleceğine inanılmıştır. Bu anlaşmaya göre 24 Nisan 2016'da seçimlerin yapılması, seçimlerin adil ve güvenilir olması için muhalefetin meclise geri dönmesi, mevcut hükümetin istifa edip geçici bir hükümetin kurulması ve medya reformu gibi koşullarda anlaşma sağlanmıştır. Ancak gerekli şartların yerine getirilmediği anlaşılınca seçimler 5 Haziran 2016'ya ertelenmiştir. Bununla birlikte medya reformuna ilişkin düzenlemeler yapılmayınca seçimler süresiz ertelenmiştir. Daha sonra yapılan görüşmelerde seçimlerin 11 Aralık 2016'da yapılması kararı alınmıştır. 11 Aralık 2016'da yapılan seçimlerde VMRP-DPMNE 51, SDSM

(Makedonya Sosyal Demokrat Birliği) 29, BDI (Demokratik Bütünleşme Birliği) 10, BESA 5, Arnavutlar İçin İttifak 3 ve Arnavut Demokrat Partisi 2 sandalye elde etmiştir. Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı VMRO-DPMNE liderine hükümeti kurma görevi vermiştir. Ancak başarı sağlanamamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini SDSM lideri Zoran Zarev'e vermiş ve BDI ve Arnavutlar İçin İttifak Partisiyle koalisyon hükümeti kuran Zarev güvenoyu almıştır (Fouere, 2017: 1-4).

Bu süreçte sivil toplum kuruluşları demokratik süreçleri destekleme konusunda yapıcı bir rol oynamıştır. Bu dönemde ülkede özellikle kamu yönetimi konusunda önemli reformlar yapılmasına karşın kamu mali yönetimi konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu nedenden ötürü AB'nin ülkeye mali yardımlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte 2015'te yaşanan siyasi kriz nedeniyle ekonomik gelişmede önemli bir azalış görülmüştür. Ülkenin güçlü kamu alt yapı harcamalarına rağmen yatırımlar sabit kalmıştır (European Commission, 2016).

SONUÇ

Batı Balkanlar, Avrupa'nın güvenliği için çok önemlidir. AB entegrasyon süreci, Batı Balkanlar'daki ülkeleri kapsamadan tamamlanmayacaktır. Bunun için özellikle küresel ekonomik krizden sonra AB'nin Batı Balkanlar'ı genişletmeye devam etmesi beklenmektedir. AB aday ülke statüsüne sahip olan Makedonya, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme politikasına önemli bir yer tutmaktadır. AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nı 2004 yılında imzalayan Makedonya, Mart 2005'ten bu yana AB'ye aday ülke statüsündedir. 2001 yılında çatışmadan kurtulmuş olan ülke, yeni bir yol haritası kendisini AB perspektifiyle çizmektedir. Özellikle, Türkiye ve Yunanistan'ın yabancı yatırımlarıyla gelişmeye başlayan ülke, yasal olarak büyük ölçüde etnik sorunları çözmüştür. Bugün herkes, Makedonya'nın mevcut durumunun korunmasının yolunun, bir yönetim yapısının istikrarlı olduğu düşünöldüğünde, AB üyeliği olduğuna ikna olmuştur. Tam üyelik perspektifi doğrultusunda gerçekleştirilen AB reformları, Makedonya'nın etnik sorunlarına bir asırdan daha fazla bir olasılıkla nihai bir çözüm getirmiştir.

Makedonya 2014 İlerleme Raporu'nda Avrupa Komisyonu, açıkça Makedonya'nın AB üyelik sürecinin bir çıkmaza girdiğini belirtmiştir. Özellikle medya özgürlüğü ve bağımsızlığı konusunda deneyimlenen, ülkede ifade özgürlüğünü azaltmak için harekete geçildiği dikkat çekmiştir. Her ne kadar Avrupa Komisyonu, Makedonya ile katılım müzakerelerinin başlamasının altıncı kez önerilmesini istese de, ülkedeki özgürlük alanında yaşananlara dönme yönündeki tavsiyesini koruyacağını vurgulamıştır. Avrupa Komisyonu, Yunanistan ile ilgili isim sorununa ilişkin acil müzakerelerin kabul edilebilir bir çözüme sahip olması gerektiğine işaret ederek, hükümet ve muhalefet arasındaki siyasi diyalogun yeniden başlamasını istemiştir.

2015 yılında Makedonya'daki siyasi kriz, AB'nin arabuluculuk çabalarıyla Nisan 2016'da erken seçimlerden kaçınmak için siyasi partiler arasında fikir birliğine varılmasıyla sona ermiştir. 11 Aralık 2016'da seçimler yapıldıktan sonra da kriz devam etmiştir. Bu süreç ülkenin ekonomik büyümesini yavaşlatmış ve siyasi istikrarın sağlanmasına zarar vermiştir.

Bununla birlikte kendisi gibi hem Balkan ülkesi hem de AB adayı olan Sırbistan ve Karadağ, mevcut durumda Makedonya'dan daha gelişmiş bir düzeydedirler. Makedonya AB'ye aday ülke statsündedir. AB'ye tam üyelik için önemli reformlar yapmış olmasına karşın ülkede işsizlik, yolsuzluk, etnik ayrımcılık ciddi bir biçimde devam etmektedir. Bu yüzden AB ile müzakerelere henüz başlamamıştır. Diğer yandan 2016 yılı İnsani Kalkınma Raporuna bakıldığında Makedonya 188 ülke içinde 82'inci sıradadır (UNDP, 2016).

2006 yılında bağımsız olarak Karadağ 2008 yılında AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 2010 yılında aday ülke statüsü elde eden Karadağ, 2012 yılında AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Karadağ, katılım müzakerelerinde 33 başlığın 31'ini açmıştır. 2018 İnsani Kalkınma Raporuna göre Karadağ 188 ülke içinde 66'ıncı sıradadır. Bununla birlikte 2009 yılında AB'ye üyelik başvurusu yapan Sırbistan 2012'de aday ülke olmuş ve 2014 'te AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Müzakere sürecinde 33 başlığın 14'ünü açan Sırbistan, 2016 İnsani Kalkınma Raporuna göre 188 ülke içinde 75'inci sırada olup gelişmişlik düzeyi

olarak Makedonya'dan üst sıradadır (UNDP, 2016). Ancak Kosova sorunundan dolayı AB, Sırbistan'ın üyelik sürecini geciktirmektedir. AB, bölge devletleriyle ilişkiler kurması gerektiği yönünde Sırbistan'a direktiflerde bulunsa da henüz istediği sonucu alamamıştır. Diğer yandan Sırbistan'ın da Kosova konusunda beklenen olumlu adımı tam olarak atmaması sürecin uzamasına neden olacaktır. Bu nedenle AB genişleme süreci başladığında AB üyeliğine en yakın ülke Karadağ olarak görülmektedir.

Makedonya ise adaylık statüsünü elde ettikten sonra gelişmiş olsa bile ülke içindeki siyasi krizler, işsizlik, yolsuzluk oranlarının fazlalığı ve ülke içinde etnik ayrımcılığın devam etmesi, ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarını ve gelişimini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan Makedonya halen müzakerelere başlamamıştır. AB üyesi ülkelerin Haziran 2018'de gerçekleştirmiş olduğu zirvede üyelik müzakerelerine başlama en az bir yıl ertelenmiştir. Yunanistan ile olan isim sorununu büyük ölçüde çözen ve AB üyeliği yolunda önemli bir engeli ortadan kaldıran Makedonya'nın üyelik müzakerelerinin başlaması için daha fazla reform yapması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda Makedonya'nın öncelikli olarak AB'ye üyesi olacağına ilişkin söylemler gerçeği yansıtmamaktadır. Makedonya'nın AB üyelik sürecinden kopmaması için özellikle siyasi sorunları çözüp AB üyelik sürecine odaklanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Adamson, K. and Jovic, D. (2004). "The Macedonian-Albanian political frontier", *Nations and Nationalism*, 10 (3), 293-311.

Balfour, R. and Stratulat, C. (2011). "The democratic transformation of the Balkans", *EPC Issue Paper*, 66, 1-61.

Bellay, A. (2002). "The New Wolves at the Door: Conflict in Macedonia", *Civil Wars*, 5 (1), 1-26.

Brunnbauer, U. (2002). “The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentment”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1, 1-24.

Carpenter, T. G. (2001). “Waist Deep in The Balkans and Sinking Washington Confronts the Crisis in Macedonia”, *Policy Analysis*, 4, 1-11.

Ege, İ. (2016). “Mikro Kredi ve Yoksulluğun Azaltılması: Makedonya ve Türkiye Karşılaştırması”, <http://www.avekon.org/papers/1131.pdf>, (29.06.2018).

Ekinci, M. U. (2016). “İstikrarsızlaşan Makedonya ve Arnavut Faktörü”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/istikrarsizlasan-makedonya-ve-arnavut-faktoru>, (02.07.2018).

European Commission (2006a). *Former Yugoslav Republic of Macedonia: Country Strategy Paper 2002-2006*, Brussels.

_____. (2006b). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2006 Progress Report”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/fyrom_sec_1387_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2007a). “Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee- 2007 annual IPA report”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0850>, (29.06.2018).

_____. (2007b). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2007 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/fyrom_progress_reports_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2008). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2008 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-

documents/reports_nov_2008/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia_progress_report_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2010). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2010 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2011). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2011 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mk_rapport_2011_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2012). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2012 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2014). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2014 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2015). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2015 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, (28.06.2018).

_____. (2016). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/fyrom/index_en.htm, (29.06.2018).

_____. (2017). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/fyrom/index_en.htm, (28.06.2018).

Federal Foreign Office. (2016). “Milestones in the Relations between the EU&Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/macedonia/index.htm, (28.06.2018).

Fouere, E. (2013). “Macedonia: A Country in a crisis”, *CEPS Policy Brief*, 299, 1-12.

_____. (2017). “The Macedonian Crisis – A failure of EU conflict management?”, *CEPS Commentary*, 1, 1-4.

Goga, A. (2013). “The Dimensions of a Conflict: the Case of Macedonia”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4 (10), 16-21.

Ilievski, Z. (2007). *Country Specific Report on Actors and Processes of EthnoMobilization, Violent Conflicts and Consequences: Macedonia*. EURAC Research, Bolzano.

International Crisis Group. (2012). “Macedonia: Ten Years After the Conflict”, *Europe Report*, 212, 1-27.

Klemencic, M. (1999). “Kosovo: What Solutions for Albanians in the Cradle of the Serbian People?”, *IBRU Boundary and Security Bulletin*, 6 (4), 52-61.

Korkmaz, M. (2005). *European Union Policy Towards The Western Balkans: The Case of The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, Master Thesis, Marmara University, İstanbul.

Mandaci, N. (2007). “Turks of Macedonia: Travails of the “Smaller” Minority”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 27 (1), 5-24.

Sozen, I., Cam, F. ve Ongel, V. (2014). “Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz”, *Session*, Özel Sayı, 1-9.

Stojanvska, M. (2016). “DUI returns to Macedonian Parlaiment, DPA remains in government”,

http://www.europeanforum.net/news/372/dui_returns_to_macedonian_parliament_dpa_remains_in_government, (30.06.2018).

UNDP. (2001). “National Human Development Report: Social Exclusion and Human Insecurity in Fry Macedonia”, <http://hdr.undp.org/en/content/social-exclusion-and-human-insecurity-fyr-macedonia>, (29.06.2018).

_____. (2002). “Human Development Report 2002: Deeping Democracy in a fragmented World”, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2002_EN_Complete.pdf, (29.06.2018).

_____. (2004). “National Human Development Report 2004, FRY Macedonia: Decentralization for Human Development”, <http://hdr.undp.org/en/content/national-human-development-report-2004-fyr-macedonia>, (29.06.2018).

_____. (2009). “Human Development Report 2009: Overcoming barriers: Human mobility and Development”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf, (29.06.2018).

_____. (2013). “Human Development Report 2013: The Rise of South”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf, (01.07.2018)

_____. (2015). “Human Development Report 2015: Work for Human Development”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf, (01.07.2018).

_____. (2016). “Human Development Report 2016 Human Development for Everyone”,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf,
(04.07.2018).

Yasamee, F. (1997). “Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği”, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, Kemali Saybaşılı ve Gencer Özcan (der), Bağlam Yayınevi, İstanbul.

Paylaşım Ekonomisi Üzerine Yapılan Uluslararası Yayınların Bibliyometrik Analizi

Anıl GACAR¹

Özet

Paylaşım ekonomisi olgusu, son dönemlerde oldukça gündeme gelen bir konu olmaktadır. İnsanların kullanmadığı ya da az kullandığı bir ürün ya da hizmetin belirli bir bedelle değerlendirilmek suretiyle başka kişilerle kullandırılması, paylaşım ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Paylaşım ekonomisinden yararlanan insanların sayısı günden güne artmaktadır. Bu durum, akademik olarak paylaşım ekonomisi alanında daha çok yayının üretilmesine de neden olmaktadır. Çalışmanın amacı, paylaşım ekonomisi alanı ve başlığında yazılan uluslararası makalelerin bibliyometrik yöntemle analiz edilmesidir. Çalışmada elde edilen veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada, 2015-2017 yılları arasındaki dönem, analize dahil edilmiştir. Çalışmada, 2010'lu yıllardan bu yana paylaşım ekonomisi alanında yayınlanan makalelerin büyük bir oranda arttığı görülmüştür. Ayrıca, çalışmada elde edilen bibliyometrik veriler sosyal ağ analizi yardımıyla analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Paylaşım Ekonomisi, Bibliyometrik Analiz

Jel Kodu: M00, C10

Bibliometric Analysis of International Publications on Sharing Economy

Abstract

The phenomenon of sharing economics is an issue that has recently become a current issue. The use of a product or service that people do not use or use for a certain amount is determined as a sharing economy. The number of people benefiting from the sharing economy is increasing day by day. This situation also causes more publications that published academically in the field of sharing economics. The aim of this study is to analyze international articles on sharing economy by bibliometric method. The data of the study were obtained from the Web of Science database. In the study, the period between 2015-2017 was included in the analysis. In the study, it has been seen that the articles published in the field

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman ABD, Türkiye, anil.gacar@cbu.edu.tr

of sharing economics have increased greatly since the 2010s. In addition, bibliometric data obtained from the study were analyzed with the help of social network analysis.

Key Words: *Sharing Economy, Bibliometric Analysis*

Jel Code: *M00, C10*

1. GİRİŞ

İnsanlar, son zamanlarda kullanmadıkları ya da az kullandıkları ürünlerini belli bir bedelle başka insanların kullanımına sunmaktadır. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla artan çevrimiçi platformlar, insanların birbirleriyle ürün alışverişi yapmalarına olanak sağlamaktadır. Paylaşım ekonomisi denilen bu olgu sayesinde, insanlar, yeni bir ürünü mağazadan satın almaktansa daha ucuz bir bedelle başka birinden satın alabilmektedir.

Araç paylaşımı şirketi Uber, konaklama hizmeti sağlayan Airbnb vb. şirketler aracılığıyla da yaygınlaşan paylaşım ekonomisi, internet ile birlikte birçok alanla entegre hale gelmiştir. Paylaşım ekonomisi sayesinde insanlar daha çok tasarruf edebilmekte ve kendi ürünleri üzerinden de gelir elde edebilmektedir.

2. PAYLAŞIM EKONOMİSİ KAVRAMI

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi, ekonomik anlamda mal ve hizmetlere ulaşma hızını önemli ölçüde arttırmıştır. Özellikle internetin yaygınlaşması, mal ve hizmetlerin çok kolay bir şekilde alınıp satılmasına yol açan önemli gelişmeler arasındadır. Öyle ki, internet yardımıyla istenilen ürünler, istenilen yer ve zamanda tüketicilere ulaştırılabilmektedir. Bu durum, tüm dünyada tüketimin oldukça artmasına neden olmaktadır.

Artan tüketimle birlikte, sahip olunan kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. İnternet ile birlikte artan tüketim, insanların sahip oldukları kaynakları (paraları) gereksiz biçimde harcamalarına neden olabilmektedir. Son dönemlerde ortaya çıkan paylaşım ekonomisi olgusu, insanların kaynaklarını daha tasarruflu kullanmalarına; bu yolla, kullanmadıkları ya da az kullandıkları ürünleri başka insanlara kullandırmalarına olanak sağlayan bir anlayış olarak dikkat çekmektedir.

Finansal ve ekonomik krizler nedeniyle tüketicilerin işletmelere olan güvenlerinin azalması; buna ek olarak işsizlik oranları ve satın alma gücünde yaşanan düşüşler, tüketicilerin hem satıcı hem de alıcı olarak; başka bir anlatımla birebir iletişim halinde olarak daha fazla para tasarruf ettikleri paylaşım ekonomisine yönelmelerine sebep olmuştur (Dervojeda vd., 2013). Paylaşım ekonomisi ya da işbirlikçi ekonomi, her türlü varlığın kullanılmayan değerini daha yüksek verimlilik ve erişim sağlayan modeller aracılığıyla harekete geçiren sistem olarak tanımlanabilmektedir (Botsman, 2014: 24). Paylaşım ekonomisi, mal ve hizmetleri şirketlerden satın almaktan çok; insanların onları birbirleri arasındaki ağlarla daha düşük maliyetli olarak elde etmelerini sağlayan bir yapıdır. Paylaşım ekonomisinin ayrıca, insanların ürünlere sahip olmasından çok ihtiyaç duyulan anlarda ürün ve hizmetleri paylaşan, ticaretini yapan ve kiralayan kişileri kapsadığı belirtilebilir (Rifkin, 2011).

Frenken vd.(2015) tarafından İngiliz “The Guardian” gazetesinde yayınlanan makalede paylaşım ekonomisi, tüketiciler tarafından az kullanılan ürünlerine geçici izin vermesi olarak tanımlanmaktadır. Aynı yazarlar tarafından, paylaşım ekonomisinin diğer ekonomi biçimlerden üç farklı şekilde farklı olduğu belirtilmektedir. Bu farklılıklar;

- Paylaşım, tüketiciden tüketiciye (consumers to consumers-C2C) yönelik bir platform olup ve bir şirketten (business to consumers) bir malın kiralanması veya kiralınması ile ilgili olması,
- Paylaşım, tüketicilerin bir malın mülkiyetinin devredilmesinden ziyade, bir tarafa geçici olarak erişim sağlamasıyla ilgilidir. Böylelikle, paylaşım ekonomisi, malların tüketiciler arasında (Ebay veya Facebook gibi çevrimiçi platformlarda olduğu gibi) satıldığı veya verileceği ikinci el ekonomiyi içermemesi,
- Paylaşım, fiziksel varlıkların daha verimli bir şekilde kullanılmasıyla ilgili olması şeklinde belirtilebilir.

Paylaşım ekonomisinin en önemli unsurlarından biri, paylaşımına konu olacak ürün ve hizmetlerin belli bir sosyal ağ üzerinden gerçekleştirilmesidir. Paylaşım ekonomisinin bu özelliği ile birlikte yalnız belirli bir yer veya ülkedeki değil; tüm dünyadaki insanlara ulaşılabilir (Gacar, 2018: 111). Bu bağlamda paylaşım ekonomisi, tüm dünyadaki insanları belirli bir tüketim amacına yönelik olarak bir araya getiren ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan işbirlikçi bir ağ olarak kabul edilebilir.

Ayazlar (2018), paylaşım ekonomisi içerisinde tüketicilerin hem ürünlerini arz eden hem de ürün talep eden konumda olduğunu; bunula birlikte arz ve talep eden kişilerin internet platformu üzerinde bir araya geldiğini belirtmektedir. Paylaşım ekonomisi işleyişi Şekil 1 yardımıyla görülebilmektedir:

Kaynak: Ayazoğlu (2018: 1190).

Paylaşım ekonomisi sisteminde ürün talep eden ve ürün arz eden kişiler, belirli bir çevrimiçi ortamda bir araya gelmektedir. Ürün arz eden kişi, platformda satmak istediği ürünleri sunarken, ürün talep eden kişi de almak istediği ürünleri fiyat, özellik, konum vs. açısından değerlendirmektedir.

Paylaşım ekonomisi ilk kez Botsman ve Rogers tarafından 2010 yılında yayınlanan “What’s Mine Is Yours- The Rise Of Collaborative Consumption” (Benim olan senindir-ortak tüketimin yükselişi) isimli kitapta ortaya atılmıştır (Selloni, 2017: 17). Paylaşım ekonomisine yönelik ilk çevrimiçi platformların ise 2007 yılından itibaren görülmeye başladığı kabul edilmektedir (Uzgören, 2018: 1). Bununla birlikte, 2003 yılında kurulan Freecycle (ücretsiz eşya paylaşımı ağı) ve 2004 yılında kurulan Couchsurfing (konaklama ihtiyacı olanlara konaklama olanağı sunan ağ) isimli şirketler, paylaşım ekonomisi içerisindeki ilk şirketler olarak değerlendirilebilir (Kişi, 2018: 60). Dolayısıyla, paylaşım ekonomisine yönelik ilk

uygulamaların 2000’li yılların başında ortaya çıktığı; paylaşım ekonomisine ilişkin ilk tanımın ise 2010 yılında yapıldığı görülmektedir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmada, Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan ve 2000-2017 arasında “paylaşım ekonomisi” anahtar sözcüğü ile taranan makale çalışmaları gözlem birimi olarak kabul edilerek bu gözlemlere ilişkin veriler değerlendirmeye alınmıştır. Taranan makalelerin incelenerek veri setinin elde edilmesinde Bibexcel programı kullanılarak ile bibliyometrik analiz yapılmıştır. Ardından, Pajek ve VOSViewer programları aracılığı ile sosyal ağ analizi gerçekleştirilmiştir.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada, “paylaşım ekonomisi” başlığı altında yer alan makalelere ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıda yer almaktadır.

Yıl	Yayın	Toplam
2013	3	3
2014	8	11
2015	33	44
2016	83	127
2017	212	339

Tabloda görülebileceği üzere, 2013 yılında Web of Science veri tabanında yer alan makaleler oldukça azdır. Paylaşım ekonomisi konusunda yapılan makalelerin 2013 yılıyla birlikte arttığı kabul edilebilir.

Paylaşım ekonomisi konusunun çoğunlukla işletme ve yönetim alanında yer almaktadır.

Paylaşım ekonomisi konusunda yapılan ve Web of Science'ta taranan makalenin en fazla yapıldığı kurum, University of California olmuştur. Onu 12 makale ile Yale Üniversitesi izlemektedir. Bununla birlikte, 8 makale de Çin'de bulunan Tsinghua Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak paylaşım ekonomisi konusunda yapılan makaleler ele alındığında; çok büyük bir kısmının Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki üniversiteler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

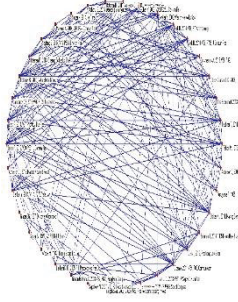

Paylaşım ekonomisi konusunda en çok makalenin yapıldığı ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından 69 makale ile İngiltere yer almaktadır. İngiltere'yi, 48'er makale ile Almanya ve Çin; 36 makale ile İspanya izlemektedir.

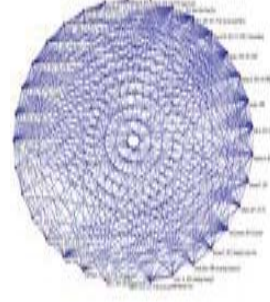
3.2. Sosyal Ağ Analizi Sonuçları

Sosyal ağ analizi, belli bir alandaki araştırma konularının, eser sahibi ve kurumlar arasındaki ilişkilerin analiz edilerek yorumlanmasında kullanılan bir analiz yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Scott, 2000). Birden fazla çalışma alanında kullanılabilen sosyal ağ analizi yöntemi, özellikle ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve biyoloji gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Kocarik, 2018: 54).

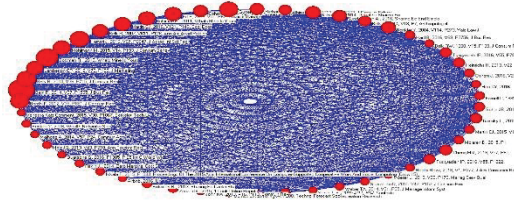
Paylaşım ekonomisi konusuna yönelik sosyal ağ analizi sonuçları; atıf, yazarlar arası ve anahtar sözcükler arasındaki sosyal ağ ilişkilerine göre incelenmiştir.

2015

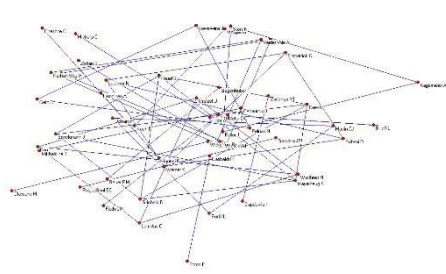
2016

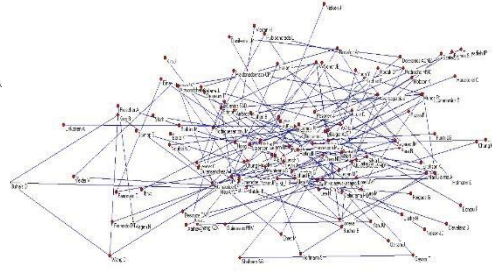
2017

Makalelerin atıflarına göre yapılan sosyal ağ analizi incelendiğinde; 2015 yılındaki makale sayısının az olduğu; buna karşılık 2017 yılında yapılan makale sayısının artış göstermesi nedeniyle daha yoğun bir ağ ortaya çıkmıştır. 2015 yılında en çok atıf alan makaleler; 7 atıfla Botsman tarafından 2010’da yayınlanan “What’s Mine is Yours” isimli makale ile 6 atıf alan 2012’de Bardhi, F. ve Eckhardt, G.M. tarafından yayınlanan “Access-Based Consumption: The Case of Car Sharing” isimli makale olmuştur.

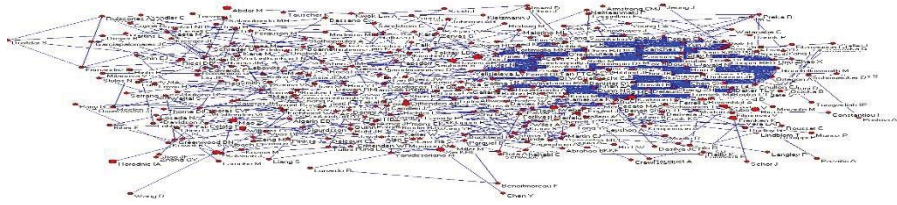
2016 yılında en çok atıf alan yazar 20 atıfla “You Are What You Can Access: Sharing and Collaborative Consumption Online” isimli ve Belk R. tarafından yayınlanan makale ile 16 atıf alan “What’s Mine is Yours” isimli makale olmuştur. 2017 yılında ise en çok atıf alan yazarlar Belk (63 atıf) ve Botsman (45 atıf) olmuştur.

2015

2016

2017

2017

2017

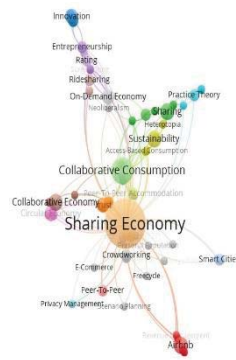
seyrek bi

n

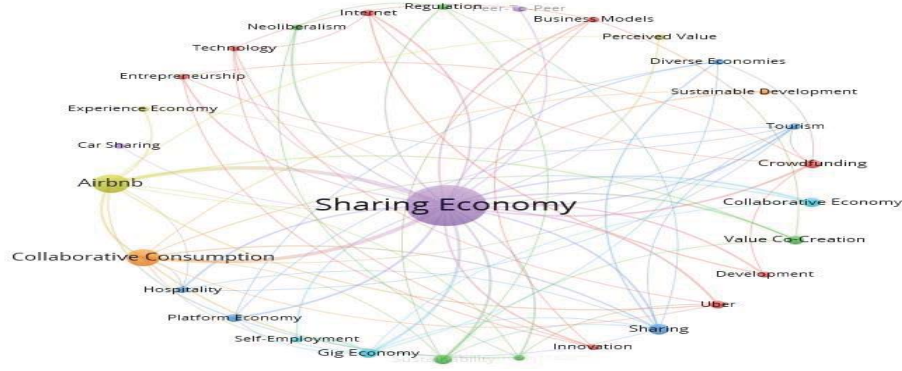
artması 2016 ve 2017 yıllarındaki grafikte etkisini göstermektedir. Buna göre, yazarlar arasındaki etkileşim daha yoğun bir biçimde görülebilmektedir.

2015

2016

2017

Paylaşım ekonomisi (sharing economy) ile ilişkilendirilen anahtar sözcükler yıllar itibariyle gösterilmektedir. 2015 yılında paylaşım ekonomisi konusu genel olarak ortak tüketim (collaborative economy) ve platform ekonomisi (platform economy) ile ilişkilendirilmektedir. 2016 yılında, ilişkili olan anahtar sözcük sayısı akıllı şehirler (smart cities), girişimcilik (entrepreneurship), yenilik (innovation), sürdürülebilirlik (sustainability) vb. olacak şekilde daha da artmıştır. 2017 yılında ise paylaşım ekonomisi ile ilişkili olan anahtar sözcükler daha da artış göstermiştir. Bunlar arasında, araç paylaşımı (car sharing), esnek ekonomi (gig economy), kitle fonlama (crowdfunding), internet, teknoloji, konukseverlik (hospitality) gibi birçok sözcük sayılabilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Paylaşım ekonomisi, son yıllarda tüketicilerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir alan haline gelmektedir. Gerek artan tasarruf bilinci gerekse de artan paylaşım kültürü, tüketicileri paylaşım ekonomisi alanında daha aktif hale getirmektedir. Bu sayede araç, ev, yemek ve para gibi çeşitli araçlar insanlar arasında daha paylaşılabilir hale gelmekte ve kaynaklar daha etkin kullanılabilir hale gelmektedir.

Paylaşım ekonomisine olan ilginin akademik alanda da giderek arttığı görülmüştür. Web of Science veri tabanından elde edilen verilere göre paylaşım ekonomisi alanında 2015 yılında 33 makale yer alırken 2017 yılında ise 212 makale yer almaktadır. Üç yılda yapılan makale sayısındaki artış %100'ün çok üzerinde

gerçekleşmiştir. Yapılan makaleler arttıkça, yazarların birbirlerine yaptıkları atıf sayısı da artış göstermiştir. Bununla birlikte, paylaşım ekonomisi alanında yapılan makaleler, yıllar itibariyle birden fazla alan ile ilişkilendirilebilir olmuştur. Buna karşılık, bu alanla ilgili Web of Science veri tabanında, Türkiye'deki üniversiteler tarafından yapılmış bir makaleye rastlanmamıştır.

Yapılan çalışmanın, paylaşım ekonomisi konusundaki yapılan makalelerin bibliyometrik analizi konusunda başlangıç niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla ele alınan çalışmada, yalnızca makalelerin ve üç yılın analize dahil edilmesi, çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Makale ile birlikte diğer yayınların da daha fazla yıl içerecek şekilde bibliyometrik analize dahil edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayazlar, R.A. (2018). Paylaşım Ekonomisi ve Turizm Endüstrisine Yansımaları. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (3), 1186-1202
- Botsman, R. (2014). Sharing's Not Just for Start-ups. Harvard Business Review, 92, 23-25
- Dervojeğa, K., vd. (2013). The Sharing Economy: Accesibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets.” European Commission Business Innovation Observatory.
- Frenken, K. vd. (2015). Smarter Regulation For The Sharing Economy. The Guardian, May 20, <https://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy> (03.10.2018).
- Gacar, A. (2018). Paylaşım Ekonomisi: A'dan Z'ye Tüm Boyutlarıyla. 6. Bölüm, Editörler: C. Ay, V.Yakın, İ.Kacar, Akademisyen Kitapevi, Ankara.
- Kişi, N. (2018). Paylaşım Ekonomisinin Ulaşım Sektörüne Yansımaları: Uber Örneği. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(10), 57-68
- Kocarık, B. (2018). Büyük Veri Üzerine Uluslararası Literatürün Bibliyometrik Analizi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Rifkin, J. (2011). *The Third Industrial Revolution*, Palgrave MacMillan.

Scott, J.P. (2000). *Social Net Work Analysis A Handbook*. Second Edition. Sage Publications.

Selloni, D. (2017). *CoDesign for Public-Interest Services*. Chapter 2: New Forms of Economies: Sharing Economy, Collaborative Consumption, Peer-to-Peer Economy, 22, 15-36

Uzgören, G. (2018). *Paylaşım Ekonomisi Kavramının Kent Mekânı ve Yaşamına Etkisi*. 2. Mimari Tasarım Araştırmaları Ulusal Sempozyumu.

Post Otistik İktisat ve Kansas Deklarasyonu

Ahmet Salih İkiz¹

Özet

2000'li yılların başında Fransa'da bir gurup iktisat öğrencisi ve akademisyen geleneksel iktisat eğitiminde Neoklasik temelli yoğun matematiksel modellerin geçerliliği üzerine bir tartışma başlattı. Bu süreçte Missouri Üniversitesinde 2001 yılı Temmuz ayında bir grup akademisyen ve öğrencinin bulunduğu bir toplantıda benzer bir öneri sunuldu. Kansas Şehri teklifi olarak adlandırılan bu teklifte ekonomi biliminde yeni bir teorik çerçeveye ihtiyaç duyulduğu belirtilerek insan öznesinin temel alınmasına ihtiyaç olduğu belirtildi. Bu çalışmada Post Otistik İktisatta Kansas Bildirisi olarak adlandırılan bu bildiri ve içeriği anlatılacaktır.

Anahtar kelimeler: Post otistik iktisat, kansas bildirisi, neoklasik iktisada eleştiriler

JEL Kodu: B40

Post Autistic Economics and Kansas Declaration

Abstract

In millennium era, a group of economics students and academicians started a discussion on the methodology of neoclassical economics in France. Meanwhile in July 2001 there was a discussion on same topic in University of Missouri. Kanas City declaration strongly argues that human nature must be taken to priority in economics rather than complex econometric models and there is need for new theoretical framework in economics teaching. In this paper I will discuss the main theme of Kansas declaration.

Keywords: Post autistic economics, Kansas declaration, Critics to Neoclassical economics

JEL Code: B40

¹ Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, ahmet@mu.edu.tr

1. GİRİŞ

Kıta Avrupa'sında Fransa'da başlayan ve daha sonra ABD'de de taraftar bulan Neoklasik iktisat öğretilerine yönelik eleştiriler Kansas şehrinde yapılan bir akademik toplantıda dile getirildi. Burada ekonomi biliminin disiplinlerarası boyutuna atıf yapılarak yoğun matematik temelli modeller sorgulandı. Yoğun ekonometri temelli çalışmaların ekonomi biliminin sosyolojik insan boyutlu tabanının gözden kaçmasına neden olduğu savunuldu. Tarihe Kansas Şehri önerisi olarak geçen bu konferans sonuç metni 13 Ağustos 2001 tarihinde bir görüş seti olarak sunuldu. Bu çerçevede ekonomi politikalarının tek tip çözüm önerilerinin her ülkenin içinde bulunduğu kendi kültürel kodları ile uyumlu olamayabileceği belirtildi. Bu nedenle ilgili ülkenin vatandaşlarının sosyal koşullarının da göz önüne alınması gerektiği belirtildi. Post otistik iktisatçılar diğer bilimlerden farklı olarak ekonomi ilminde felsefi ve metodolojik tartışmaların oldukça az olmasının kritik değerlendirme ve gelişmelere bu alanın kapalı olmasına yol açtığını belirtmektedirler. Özellikle yeni küresel sistemde toplumlar ve ülkeler arası refah seviyesinde artan eşitsizlik, çevresel sorunlarda artış ve küresel finans sistemindeki çalkantılar iktisat biliminin, daha açık düşünce seti içeren yeni çözümlere ihtiyacını arttırmaktadır. Özü itibari ile Neo klasik iktisadi teoriye bir eleştiri şeklinde ortaya çıkan bu akım ekonomik kriz döngüsünün sistem içinde kendi halinde tedavi edilmesinin güçlüğüne değinmesi açısından farklı bir bakış açısı içermektedir. Çıkış noktası Fransa olan ve Avrupa eksenli gelişen bu ekol izleyen yıllarda ABD'de pek çok taraftar bulmuş ve çeşitli dallara ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışmada Kansas Önerisi toplantısının temel argümanları kısaca açıklanarak izleyen döneme etkileri tartışılacaktır. Özellikle kurumsal bir yeni iktisadi okul haline gelen ve teorik çerçeveye katkı içeren eleştiri ve çözüm önerilerini gerçek Dünya iktisadi web sitesi altında paylaşan bu yeni akım ve katkıları anlatılmaya çalışılacaktır.

2. POST OTİSTİK İKTİSAT

İktisat eğitimine yönelik eleştirilerin içeriğini yansıtan “otistik” kelimesi bilinçli olarak seçilmişti. Tıp bilminde otizm olayları kavrama yeteneğinde sınırlı olma ve zekâ geriliği olarak tanımlanır. Otistik çocukların bireysel iletişim yetenekleri

sınırlıdır. Otistik bireyler Tıp biliminde gerçeklerden kaçış ve hayal âlemine giriş sürecinde anormalite ile özdeşleşmiş otistik kelimesinin kullanılmasının altında iletişim ve davranışlardaki anormallikler anlaşılır. Buna göre, Neoklasik teori gerçekçilikten ve pratikten uzak anlamına gelen otistik sıfatıyla nitelendirilmekte ve üniversitelerde iktisat eğitimi müfredatının değişmesi talep edilmektedir. (Aydın, . 2016;) İktisat biliminin son yıllarda yazılı ve görsel medyanın da etkisi ile olay ve olguları perdeleme ve yönlendirdiği yapılan eleştirilerden birisidir. Bu durum özellikle belirli bir kesimin belirli bir sınıf kesim ve guruba yönelik yönlendirmelerini de içermektedir. Hatta modellemeler bu amaç kurgusunda geliştirilmektedir. Fransa devrim sonrasında yüzyıllar boyunca eleştirel aklın merkezini oluşturmuştur. Bu nedenle post otistik iktisadın temelleri de burada atılmıştır. 2000 yılının Ekim ayında Fransız Le Monde gazetesi bu yeni düşünce serpintilerine yer açmış ve bu konuyu haberleştirmeye başlamıştır. (Fullbrook, 2018) İlk başlarda Fransa sınırlarında bulunan bu akım daha sonraları İngiltere Cambridge ve ABD üniversitelerinde de taraftar bulmuş ve küresel bir kabul görmüştür. Bu konuda Rober Solow ve Olivier Blanchard gibi önemli iktisatçıların yazdığı makaleler akademik bir tartışmanın yolunu açmıştır. Ekonomik teori ve öğretilerde bir tür prestroyka etkisi olan bu yeni akım özellikle neoklasik iktisatta Ortodoks ve Heterodoks okullara bir eleştiri niteliğinde gelişmiştir. (Monaghan, 2003)

Pek çok sosyal bilimlerde olduğu gibi ekonomide de olay ve olgular arasındaki neden sonuç ilişkisini araştırmaya yönelik farklı bilimsel teknikler kullanılmaktadır. Matematik temelli istatistiksel modeller ekonometri ile bu alanda kullanılmaktadır. Bu süreçte zaman içinde diğer sosyal bilimlerin ekonomide açıklayıcı rolü giderek azalmıştır. İnsan özü itibari ile davranışlarında ve kararlarında her zaman matematiksel tarafsız karar verme yetisini kullanmaz. Bu nedenle ekonomik ilişkiler ağı püre ekonometrik modellemeye açık değildir. Neoklasik iktisatta yoğun matematiksel modelleme konusu, post otistik iktisat hareketinde matematiğin bir amaç olarak kullanılmasına karşı bir tavır sergilemiştir. Neo-klasik teorinin tam rasyonel davranış varsayımı gerçeklikten uzaklaşan matematiksel modellerle bir amaç haline gelebilmektedir. Bu nedendir ki; post otistik iktisat hareketinin

bildirilerinin temel eksenini daha fazla gerçekçilik istemi oluşturmaktadır. (Kozal, 212) Benzer şekilde, Prof. Dr. İzzettin Önder de bir makalesinde : “Matematik, tabiatıyla çok güçlü bir araç, bu doğru, fakat matematik bir araç olmaktan öte, bir amaç haline getirildi. Olayları bilimsel bir görüntüyle bulandırıyor. Oysa her şey matematikle açıklanabilir olmadığı gibi, bu aletin boyutlarını çok iyi bilerek kullanmak gerekli. Fakat bunu her şeyde kullanılabilecek ve kullanıldığı zaman da sosyal boyutu tamamıyla dışlayacak bir hale getirmemek lazım .” demektedir. (Kozal, 212)

3. POST OTİSTİK İKTİSATÇILARIN NEOKLASİK YAKLAŞIMA GETİRDİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER

Neoklasik iktisat rasyonel insan varsayımı altında alternatif iktisadi görüşlere yer vermemesi nedeni ile eleştirilmiştir. Faydanın ölçülebilirliği ise oldukça subjektif bir kavramdır. Özellikle günümüz Dünyasında bireyler her zaman rasyonel ekonomik davranışlarda bulunamayabilirler. Özellikle reklam, moda gibi temel trendler bireylerin tüketim alışkanlıklarını önemli ölçüde etkiler. Günümüz Dünyasında sosyal medya uygulamaları ile bireysel ekonomik kararlarda tüketicilerin etkilenmesi de söz konusudur.

Tam rekabet piyasası günümüz klasik liberal iktisadi öğretisinin temelini oluşturur. Piyasa mekanizması mal ve hizmetlerin denge üretim seviyesi ve fiyatını belirleyen en önemli araçtır. Böylelikle devlet müdahalesinin piyasaları bozucu etkisi de gereksiz olur. Bununla birlikte tam rekabet piyasasının atomizite, homojenite, tam bilgi sahibi olma ve piyasaya giriş çıkış serbestisi gibi temel savları çoğu zaman gerçekçi değildir günlük hayatta piyasalarda sınırlı gerçekleşir. Bu nedenle NeoKlasik iktisat bu yönleri ile de eleştirilmiştir.

Mikro iktisadi analizin temelinde yer alan kar maksimizasyonu varsayımı günlük hayatta pek de gerçekçi değildir. Bu nedenle genellikle üreticiler üretim hacmini marjinal maliyeti marjinal hasılatla eşitleyen noktada gerçekleştirmez ve daha önce üretimi sonlandırırlar. Bu durumda tüketicilerin aleyhine olur. Özellikle tekeli piyasa fiyatlamasında fiyat seviyesi daha düşük üretim gerçekleştirilerek yükseltilir. Tam rekabet şartlarının kısmen sağlanmadığı piyasalarda özellikle

firmalar toplam karlarını maksimize edecek seviyede üretimlerini arttırmaya istekli değildirler.

Özellikle 2008 sonrası küresel liberal iktisadın mabedi ABD’de ortaya çıkan finansal temelli kriz bu tür soruların cevaplanması gerektiği yönünde düşüncelerin artmasına yol açtı. Bu nedenle Klasik iktisat öğretisinin matematik yoğunluklu bir söylemle bazı kısımlarda yetersiz kaldığının anlaşılması Post Otistik iktisadın değerlendirilmesine yol açtı. Post otistik iktisat bu süreçte Neoklasik iktisadın yarattığı yapay ve kurgusal dünyanın gerçekleri yansıtmaması, değişimleri açıklamada yetersiz kalmasını eleştirmiştir. Yapısal ekonomik krizlerin neden sonuç ilişkilerini açıklamadaki içsel çelişkiler ve tutarsızlıklar bunun başlıca gerekçesidir. Matematiksel iktisadın modellemede kullanılmasının amaç haline gelmesi birçok temel iktisat politikası sonucunun yoğun matematik kullanımıyla ölçülmeye çalışılmasına yol açmıştır. Rasyonel davranan insan pek çok alanda görülmezken Homo economicus modeli de otistik insanlar gibi diğerleri ile ilişkiye geçmeyen ve diğer insanların taleplerini, seçimlerini, amaçlarını önemsemeyen bir insan modelidir. Varsayımların temelinde yatan diğer değişkenleri sabit ve değişmez kabul etmek (Ceteris paribus) ise ekonomik aktivitelerin çok boyutlu sosyal yönünü gözden kaçırmaktadır. Özellikle parasalcı model açıklamalarında bu varsayım diğer değişkenleri basite indirgemesi nedeni ile eleştirilebilir.

Son yıllardaki küresel ekonomik krizi sonrasında yapılan müdahaleler süreci daha da derinleştirmiş ve post otistik söylemleri daha da anlaşılır kılmıştır. Adam Smith’in görünmez el teorisine göre piyasalara devlet müdahalesi gereksizdir ve bozucu sonuçlara yol açar. Piyasalar, devlet müdahalesi olmadan dengeye gelir. Buna rağmen 2008 krizi neo klasik öğretinin tezinin aksine müdahalenin olmadığı bir ortamda patlak vermiş ve devlet müdahaleleri ile kontrol altına alınmıştır. (Altunöz, 2013) Küresel ekonomik sistemin son birkaç on yılda reel sektörden parasal sektöre geçişi üretimden çok daha yüksek parasal sirkülasyonun olmasına yol açmıştır. Bu likidite balonunun yarattığı sonuçlar da oldukça açıktır. Özellikle yüksek riskli türev ürünlerin kaldıraçlı alım satım işlemleri bir tetik mekanizması işlevi görmüştür bu süreçte. ABD’de pek çok finansal kuruluş insolvent olmuş veya

devlet yardımı ile ayakta kalabilmiştir. Bu durum bile devlet müdahalesinin gereksizliği tezinin sorgulanmasına yol açmıştır. Post Otistik Hareketi en detaylı bir şekilde incelenebileceği web sayfasında bu konuda detaylı eleştiriler mevcuttur (Real World Economics, 2018).

Post Otistik İktisat Öğretisinin iletişim mecrası olan web sayfasında genel olarak bu düşünce akımının çözüm seti ve önerileri de bulunmaktadır. Bunların başında iktisat öğreniminde makro iktisadi terim ve konuların açıklanmasında yoğun ekonometrik modellerin azaltılması ve matematiğin bir yardımcı araç olduğunun altını çizilmesi gelmektedir. Böylelikle anlaşılması son derece güç ve gerçekle bağı azalmış içeriklerin anlaşılması sağlanabilecektir. Örneğin Pareto etkinliğinin açıklanmasında yoğun matematiksel modeller yerine Edgeworth eğrisi ile grafiklerle açıklamanın çok daha anlaşılabilir olduğu su götürmez bir gerçektir. Sosyal bir bilim dalı olan iktisadın zaman süreci içinde tarih, sosyoloji gibi bilim dallarından ayrılarak yoğun matematik temeli olması zaman ve mekâna dayalı analizlerinin dışlanmasına yol açmıştır. Multidisipliner bir çalışma alanı daha güncel ve ontolojik analizlere de yol açacaktır. İktisadın merkezine matematiksel denklemleri koymak beşeri bağlarını koparmaya yol açmıştır. İnsani davranışların incelendiği bilimlerle ilişkisinin artarak devam etmesi ve analizlerde sosyal bilimlerden yararlanılması bir zorunluluktur. Aksi takdirde geleceğe yönelik ekonometrik öngörüler gerçekçi olmayacak ve rakamlara yapılan yoğun işkence sonucunda beklenen ve istenen sonuçların elde edilmesi hazzı gerçek yaşamda efektif bir işlev taşımayacaktır.

4. KANSAS BİLDİRİSİ

Bu süreçte Fransa'da başlayan bu akım Amerikan üniversitelerine de sıçramıştır. Aşağıda Missori üniversitesinde yapılan ve Kansas bildirisi olarak adlandırılan toplantının temel sonuçları açıklanacaktır. (Real World Economics, 2001) ABD'de Neoklasik ekonomik sistemin temelinde yer alan genel denge teorisi bireysel seçimlerin dışsallığına ve ekonomik değişkenler tarafından etkilenmediğini savunur. Günümüz iktisadi hayatında özellikle tüketim eğilimini etkileyen veriler ve özellikle reklamlar göz önüne alındığında pek çok değişkenin içsel etkisi olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Ayrıca tüketiciler hiçbir zaman ürünler hakkında mükemmel bir bilgi

setine sahip olmadıkları için rasyonel davranışlardan uzak bir durumdadırlar. Stiglitzin de eserlerinde belirttiği gibi bu nedenle piyasa mekanizması neoklasik çerçevede fiyat belirleme işlevini her zaman mükemmel bir şekilde yerine getirememektedir. Bu durumda bir ürünün kıtlığı ile fiyatı arasındaki temel teorik ilişki yanlı ve yanıltıcı olabilecektir. Piyasanın kıtlık temelli fiyat belirleme mekanizmasının teorik çerçevede belirtildiği şekilde çalışmaması son yüzyıla damgasını vuran kapitalizmin de bu açıdan yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir.

Fiyat mekanizmasının piyasa bilgilendirme fonksiyonun belirtilen gerekçelerle yerine getirmekteki sınırlar bu nedenle tüketicilerin de piyasanın mükemmel bilgi sağlama fonksiyonunu sorgulamalarına yol açmaktadır. Piyasaların etkin çalışmaması pareto optimumundan sapmalara ve yaratılan sınırlı bilgi piyasaları düzeltme amaçlı olası müdahalelerin seyrini değiştirmeye yol açmaktadır. Neoklasik iktisadi analizin temelini oluşturan faydanın ölçülebilirliği ve maksimizasyonu ise bu nedenle sınırlanmış olmaktadır. Sınırlı bilgi temelli piyasa modeli müdahaleci ekonomi politikalarının etkinliğinin de sorgulanmasına yol açar. Örneğin piyasa temelli yeni sol modeli İngiltere İşçi partisi tarafından uygulanmış ayrıca Clinton yönetimi de bu tür politika seçeneklerini uygulamıştır. Tüm bu nedenler zaman sürecinde neoklasik iktisadın bazı ilke ve uygulamaları eleştirilerek yeni bir ekonomik söylem ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Yoğun matematiksel modelleme ve varsayımlara dayalı neoklasik model basitleştirme amaçlı dışsal değişkenlere dayalı bir teorik çerçeveye sahiptir. Bu nedenle bir sosyal bilim olan bu nedenle insan davranışlarını temel alan iktisatta yapılan analizler optimumdan sapmaya yol açabilmektedir. Bu durum iktisat biliminin görünmez el temelli doğal düzenin çalışmasının yanlış algılanmasına da yol açabilmektedir. Özellikle tarihsel analizleri dışlayan bu yöntem iktisadi yaşamın çok boyutlu yanını göz ardı etmektedir. Dar kapsamlı metodolojik yöntemler pek çok sosyal bilimle ilişkili ekonominin olayları açıklama ve çözüm yaratma kapasitesini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle milenyumla birlikte bilimsel bazı yeni açılımların gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Ekonometrik analizlerin, temel

ekonomik dinamikleri açıklamada yardımcı bir araç olma fonksiyonunun son birkaç on yıldır ana amaç haline gelmesindeki temel ekonomik teorisi açıklamalarının sonucu olarak yüksek dozda ve yoğunlukta matematiksel analiz ve testler kendi iç tutarlılıklarını gösterirken gerçek ekonomik Dünyadan yoğun soyutlamaları da beraberinde getiriyordu. Rakamların farklı istatistikî testlerle yorumlanması sonuçların açıklanması ve yorumlanmasında farklılıklar gösteriyordu. Ayrıca neoklasik iktisadın bu tür yöntemlere yoğunlaşması ve ayrıca liberal iktisadi düzeni böylece savunması özellikle 2008 ve sonrasındaki krizlerde sorgulanmasına da yol açmıştır. Bu nedenle kıta Avrupası ve özellikle Fransa kökenli bir grup iktisatçı bu ana akım iktisadi düşünceye eleştirel bir model üzerine fikir üretmeye yönelmişlerdir. Bilindiği üzere iktisat bilimi Anglo Sakson bir gelişme göstermiştir. Neo Klasik akım ise ABD merkezli 2. Dünya savaşı sonrasında bir gelişimdir. İktisat biliminin temelini oluşturan Klasik iktisat Adam Smith ile İngiltere merkezli gelişmişse de Keynesyen akım sonrası ABD merkezli Dünya düzeninin de etkisi ile bu ülkede gelişmiş ve teorik çerçevesi oluşmuştur. Liberal klasik söylemin temelini oluşturan bu ekol diğer ülkelere de iktisadi sistem ve model ihracı yapmıştır. Neoklasik model aşırı soyutlamalı olmasına rağmen kendi içinde tutarlılığı uzun bir süre genel kabul görmesine yol açmıştır. Bununla birlikte özellikle periferi ülkelerde kontrolsüz vahşi kapitalizmin yan etkileri önemli sosyal bunalımlara yol açmıştır. Ayrıca bazı konularda model ve teori süregelen ekonomik krizlere olası çözüm önerilerinde farklı yaklaşımları göz ardı etmiştir. İşte tüm bunlar iktisat öğretiminde alternatif arayışlarını da gündeme getirmiştir. Ekonomi biliminin yapısal bir reform ihtiyacı milenyumun ilk yıllarından itibaren ABD de de gündeme getirilmiştir. Bu girişimlerden birisi de Haziran 2001 tarihinde Missouri Üniversitesinde gerçekleştirilen bir toplantıda gündeme getirilmiştir. Evrimsel İktisat konulu bir yaz okulundaki tartışmalar ve sonuç bildirgesi daha sonra Kansas deklarasyonu olarak adlandırılmıştır.

Toplantıya katılanlar açık bir bildiri ile ekonomi bilmiş eğitiminde yeniliklerin gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Bu bildiri sonraları benzer düşüncelere sahip farklı taraflar tarafından da devam etmiştir. Bu bildiri ilk olarak Paris’de başlayan Post

Otistik İktisat Hareketi ve Cambridge Deklarasyonuna destek amaçlı ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki iktisat teorisinin kısıtlayıcı ve özetleyici metoda sahip hareket noktası ekonomik davranışların analizine yönelik kısıtlı bir anlayış sunmaktadır. Bu durum ise günümüzdeki ekonomi temelli sorunlara gerçekçi ve pragmatik çözüm önerilerini sınırlandırmakta ve sosyoloji, psikoloji ve diğer beşeri bilimlerin iktisatla bağının kopmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Kansas bildirisi iktisat biliminin aşağıdaki temel konularda gelişimini arttıracak bir sürece girmek durumundadır. (Real World Economics, 2001)

1. **İnsan davranışlarının daha geniş anlamda değerlendirilmesi gereklidir.** İdeal homo economicus birey rasyonel ve optimal kararlar veren olarak kabul edilir. Bu durum insan davranışlarını etkileyen pek çok diğer faktörün göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Yani insan psikolojisini etkileyen farklı içgüdü, alışkanlık, ırk, cinsiyet ve sosyal sınıflar karar verme sürecinin değerlendirilmesinde göz önüne alınmalıdır.
2. **Kültürel değerlerin göz önüne alınması.** Ekonomik faaliyetler pek çok sosyal fenomen gibi kültürel davranış kalıpları ile etkileşim içindedir. Sosyo politik görüşler, ahlaki değer ve kurumlar bu nedenle önemlidir. Tüm bu etkenler bireylerin davranışlarını etkiler ve belirli konularda seçimlerini olumlu veya olumsuz olarak yönlendirir. Böylece sosyal ve toplumsal kimliklerde yaratım süreci iktisadi davranışlar üzerinde de doğrudan etkilidir.
3. **Tarihi sürecin göz önüne alınması.** Ekonomik gerçeklik statik değil dinamik bir süreçtir ve bu nedenle ekonomistler olguların zaman ve alan sürecinde nasıl ve neden değiştiğini incelemek zorundadırlar. Gerçekçi ekonomik araştırmalar bir konuyu incelerken sonuç odaklı değil süreç odaklı olarak çalışmak zorundadır.
4. **Bilgi için yeni teori gerekliliği.** Sosyal bilimlerde kullanılan pozitif normatif çerçeve ikilemi kullanımda sorunludur. Bu süreçte olan ve olması gereken arasındaki ilişki ontolojik açıdan değerlendirilmelidir. David Hume olandan olması gerekenin her zaman çıkarılamayabileceğini belirtir. Bilimsel bir araştırma sürecinde üstün bir kabul dahilinde bireyin değerleri

araştırma sonuçlarını etkiler ve bazı bilimsel tespitlerde istemli veya istemsiz etkide bulunur. Bu alıntılama bilimsel taleplerin daha detaylı değerlendirilmesini mümkün kılar.

5. **Ampirik temel gerekliliği.** Bilimsel çalışmalarda teorik iddiaları kanıtlamak için yapılan ampirik kanıtlardan daha fazla yararlanmak gereklidir. Özellikle ekonomi alanında herhangi bir ampirik gözlem sunmadan yapılan teorik ilkelere ağırlık vermek bu açıklamaların gerçekliği konusunda şüpheleri arttırır.
6. **Kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi.** Bilimsel araştırma yöntemleri oldukça farklı türlerde olabilir. Bu nedenle katılımcı gözlemleri, vaka ve söylem analizleri de ekonomik araştırmalarda veri toplama ve analizinde ekonometrik yöntemler ve geleneksel modeller kadar geçerli araçlar olarak kabul edilmek zorundadır. Bir olgunun gözlenmesinde farklı veri toplama yöntemlerinin kullanılması ile farklı bakış açılarından yararlanmak bu olgu hakkında yeni bakış açıları sağlayarak bizim açıklamaya yönelik algımızı geliştirir.
7. **Disiplinler arası diyalog gerekliliği:** İktisatçılar farklı iktisadi düşünce okullarını dikkate almak ve bunlar hakkındaki gelişmeleri diğer sosyal bilimlerdeki disiplinlerle ilişkilerini gözeterek dikkate almak zorundadırlar.

4. SONUÇ

Günümüzde iktisat öğretimi oldukça güçlü bir analitik düşünce sistemi içermiş olmasına rağmen bu durum iktisatçıların bir konu üzerinde tartışarak daha geniş açılardan olayları incelemelerine engel olmaktadır. Günümüz iktisadi öğreniminde diğer sosyal bilimlerden farklı olarak felsefi ve metodolojik müzakere oldukça azdır. Eleştirel akla sahip iktisat öğrencileri profesyonel gelişme için spekülative meraklarını göz ardı etmekle yenliğe ve tartışmaya sıcak bakan sosyal bilimleri ekonomiye tercih etmek gibi nahoş bir seçimle karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüzün küresel değişen ve toplumlar arası ve toplum içinde eşitsizliklerin büyüdüğü Dünyasında çevresel tehditlerin artması yanında istikrarsız uluslararası

finansda değişen uluslararası yasal çerçevede yeni mülk ve yetki kavramları ortaya çıkmıştır. Böyle bir Dünyada bizler açık fikirli, etkili tahlil kabiliyetine sahip ahlaki sorumluluklara sahip bir iktisada sahip olmalıyız. Bunun için biz iktisatçılar ise sürekli kritik yansımaları olan, gözden geçiren ve algılarımızı geliştiren ve yaptığımız ve inandığımız iktisadi öğretiyi geliştirmeliyiz.

KAYNAKÇA

Altunöz, U. (2013). "Egemen Neo Klasik İktisat Eleştirisel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizin Post Otistik Analizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14-22.

Aydın, Y. (. 2016;). Post Otistik İktisat: İktisat Eğitimi ve Neoklasik İktisat Eleştirisi. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (35): 35-47.

Fullbrook, E. (2018, Ekim 13). *THE POST-AUTISTIC ECONOMICS MOVEMENT: A BRIEF HISTORY* . Alturists: [http://www.altruists.org/static/files/The%20Post-Autistic%20Economics%20Movement%20\(Edward%20Fullbrook\).pdf](http://www.altruists.org/static/files/The%20Post-Autistic%20Economics%20Movement%20(Edward%20Fullbrook).pdf) adresinden alındı

Kozal, Ö. E. (212). *Başka Bir İktisat Mümkün (mü)?* researchgate: https://www.researchgate.net/publication/311931071_Baska_Bir_Iktisat_Mumkun_mu_Post_Otistik_Iktisat_Is_it_possible_to_build_another_paradigm_on_economics_Post-Autistic_Economics adresinden alındı

Monaghan, P. (2003, Ocak 24). *Taking On 'Rational Man'*. The Chronicle of Higher Education: <https://www.chronicle.com/article/taking-on-rational-man/24901> adresinden alındı

Real World Economics. (2001, September 5). *Post Autistic Economics Newsletter*. Paecon.net: <http://www.paecon.net/PAERreview/wholeissues/issue8.htm> adresinden alındı

Real World Economics. (2018, Ekim 9). *Real World Economics Review*. paecon: <http://www.paecon.net/PAERreview/> adresinden alındı

KOSGEB Destekleri Kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin Göreceli Etkinliğinin Analizi

Oğuz KARA¹ , Asım TÜRKMEN²

Özet

Ülkemizde KOBİ'lere yönelik destek veren kurumların başında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gelmektedir. KOSGEB destek programları ile KOBİ'lerin ekonomi içerisindeki payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini artırmak ve girişimcilik kültürünü geliştirmek hedeflenmektedir. Bu çalışmada, KOSGEB il müdürlüklerinin destek bazlı performanslarının belirlenmesi ve görece etkin olmayan il müdürlüklerinin etkin düzeye gelebilmelerine yönelik politik argümanların belirlenmesi amaçlanmıştır.

KOSGEB Müdürlüklerinin göreceli verimlilik analizleri Veri Zarflama ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 2011 sonrasında hizmet vermeye başlayan 16 KOSGEB Müdürlüğü'nün 2012-2015 dönemi boyunca vermiş olduğu KOBİ destekleri incelenmiştir. Girişimcilik destek programı açısından en etkin müdürlüklerin sırasıyla Amasya, Düzce ve Muş oldukları görülmüştür. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği sonuçlarına göre 2012-2015 yılları arasında girişimcilik desteği kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olurken verimliliklerini en düşük olan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Proje bazlı destek programı açısından ise en başarılı illerin Muş, Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu Proje Bazlı Destek programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOSGEB Destekleri, Etkinlik Analizi, Veri Zarflama Analizi, Toplam Faktör Verimliliği,

JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Analysis Of Relative Effectiveness Of KOSGEB Province Directorates Within The Scope Of KOSGEB Supports

Abstract

In our country, among the establishments that support the SMEs, T. C. Small and Medium Enterprises Development and Support Administration, KOSGEB, is the leading name. KOSGEB aims to raise the activity and shares of the SMEs in the economy, to raise their capacity and power of competence, and to improve the culture of entrepreneurship with its support programmes. In this study, the aim is to detect the performances of the provincial directorates and to identify the political arguments for making the relatively passive provincial directorates become more active.

The efficiency analysis of the directorates has been done using the Data Envelopment Analysis and Malmquist Total Factor Productivity Methodology. During the research, the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İşletme Fakültesi, Düzce Üniversitesi, oguzkara@duzce.edu.tr

² İnsan Kaynakları Daire Başkanı, KOSGEB Genel Müdürlüğü, asim.turkmen@kosgeb.gov.tr

SME supports of 16 of the KOSGEB provincial directorates that started giving service after 2011 have been examined for the 2012-2015 period. The directorates of Amasya, Düzce and Muş have been discovered to have the highest level of activity in the field of SME support programmes. Depending on the results of Malmquist Total Factor Productivity Methodology, between the years of 2012 and 2015, the directorates with the highest level increase in efficiency in the field of entrepreneurship support programmes have been discovered to be Erzincan, Batman and Amasya while the directorates of Kars, Sinop and Kırıkkale have been discovered to have the lowest levels of efficiency. In terms of success of the Project Based Support Programme, the directorates of Muş, Batman and Düzce have been discovered to have the highest level of success and in the terms of efficiency of the Project Based Support Programme, the provincial directorates with the highest increase in efficiency have been discovered to be Kars, Batman, Gümüşhane and Düzce.

Keywords: KOSGEB Supports, Activity Analysis, Data Envelopment Analysis, Total Factor Efficiency

JEL Classification Codes: M31, M39

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede işletmelerin yaklaşık % 99'u küçük ve orta boy işletmelerden (KOBİ) oluşmaktadır. KOBİ'lerin ekonomideki sayısal ağırlığına rağmen istihdam hacmi, ihracat düzeyi, katma değer yaratımı ve yatırım alanlarındaki payları ise nispeten düşüktür. KOBİ'ler farklı ekonomik koşullara hızlı uyum sağlamaları, esnek üretim yapıları, bölgesel kalkınmadaki itici güçleri, istihdamı artırma ve yeni iş sahalarının açılmasındaki katkıları gibi nedenlerden dolayı ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. KOBİ'lerin ekonomi üzerindeki bu kritik rolünden dolayı KOBİ'ler, kamu politikalarının önemli uygulama alanlarından biri haline dönüşmüştür.

Ülkemizde KOBİ politikalarının hayat bulduğu kurumların başında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gelmektedir. Bir işletmenin iş fikrinin ortaya çıkmasından firmanın kurulmasına ve bu firmanın kendi ayakları üzerinde durup gelişmesine kadar devam eden süreçlerde gerekli olabilecek destek mekanizmalarının önemli bir kısmı KOSGEB tarafından sunulmaktadır. KOSGEB, tarafından oluşturulan destek programları ile KOBİ'lerin ekonomi içindeki payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, ekonomik gelişmelere uygun bir şekilde sanayide entegrasyonu gerçekleştirmek, ihracattaki paylarını artırmak, araştırma-geliştirme, yenilik ve

işbirliği faaliyetlerini desteklemek ve girişimcilik kültürünü geliştirmek hedeflenmektedir. Bu destek mekanizmaları, ülke genelinde yaygın teşkilat ağı ile (81 ilde 92 müdürlükle), sağlanan destekler tüm girişimcilere ve KOBİ'lere ulaştırılmaktadır.

KOSGEB tarafından verilen desteklerden KOBİ'lerin ne oranda yararlanabildiği, onların ticari gelişimine nasıl katkı sağladığının yanı sıra; KOSGEB il müdürlüklerinin de görelî performansları, desteklerinin etkinliğinin ölçülmesi bakımından önem arz etmektedir. KOBİ'lere yönelik Kamusal desteklerin etkilerini ortaya koymaya yönelik olarak literatürde işletme bazlı çok sayıda çalışma (Küçükkaplan ve Öztürk (2007), Öktem ve diğerleri (2007), Özçelik ve Taymaz (2008) Tan (2009), Acevedo ve Tinajero (2010), Castillo ve diğerleri (2010), Dulupçu ve Maden (2014), Kandemir ve diğerleri (2017)) olmasına karşın, KOSGEB Müdürlüklerinin destek bazlı performanslarını ölçmeye yönelik çalışmalar çok azdır. KOSGEB tarafından verilen desteklerin hem destekten yararlanan KOBİ'lerin performansı açısından hem de desteği veren kurum açısından en verimli şekilde değerlendirilmeleri kaynak tahsisi açısından son derece önemlidir.

2. KOSGEB DESTEKLERİ

Ülkeler, KOBİ'lerin ekonomideki ağırlığına paralel olacak şekilde istihdam ve katma değerden pay alabilmeleri amacıyla KOBİ'lere destek ve hizmetler sunmaktadır. Verilen destek mekanizmaları ile KOBİ'lerin rekabet güçlerini artıracak uygun faaliyetler kurgulamaktadır. KOSGEB pek çok destek programı yürütmekte ve yeni destek türleri üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Mayıs 2009'da yenilenen KOSGEB Kuruluş Kanunu ile beraber imalat sektörü dışında hizmet ve ticaret sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'lere de destek vermeye başlamıştır. KOSGEB; Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının çatısı altında yer alan bir kuruluş olup, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun II sayılı cetvelinin B bölümünde sayılan özel bütçeli bir kamu kurumudur. (KOSGEB Faaliyet Raporu, 2016:1). Kurumun temel misyonu "KOBİ ve girişimcilerin rekabet güçlerini geliştirecek destek ve hizmetler sunarak ekonomik ve sosyal kalkınmadaki paylarını artırmak" tır (KOSGEB Performans Programı, 2017: 25);

KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılması, katma değer yaratma Potansiyellerinin artırılması ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bir takım destek programları hazırlanmıştır³. Her bir destek programı için verilen destek oranları bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Destekleme oranlarında yatırım teşvik bölgeleri sınıflandırması esas alınmaktadır. Önemli bazı destek programlarının içeriği ve kapsamı şu şekildedir (KOSGEB, Destekler 2018):

Girişimcilik Destek Programı: Girişimciliğin geliştirilmesi, yeni girişimcilerin ortaya çıkarılması ve katma değeri yüksek, finansal anlamda güçlü işletmeler kurmak amacıyla oluşturulmuş olan Girişimcilik Destek Programı; Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi, Yeni Girişimci Desteği, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Desteği ve İş Planı Ödülünden oluşmaktadır (Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları 2017;1-3).

Genel Destek Programı: KOBİ'lerin yurt içi ve yurt dışı pazar paylarını artırmak amacıyla tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlarıyla oluşturulan Genel Destek Programı; Yurt İçi Fuar Desteği, Yurt Dışı İş Gezisi Desteği, Eşleştirme Desteği, Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, Danışmanlık Desteği, Eğitim Desteği, Enerji Verimliliği Desteği, Tasarım Desteği, Sınai Mülkiyet Hakları Desteği, Belgelendirme Desteği, Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği, Bağımsız Denetim Desteği, Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteği'nden oluşmaktadır.

İşbirliği Güçbirliği Destek Programı: KOBİ'lerin ortak tedarik, ortak tasarım, ortak pazarlama, ortak laboratuvar, ortak imalat, ortak hizmet sunumu ve benzeri konularda işbirliği yapmalarına olanak sağlanmaktadır. Bu destek kapsamında bir araya gelen firmaların Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji alanlarında ortak imalatı teşvik etmek amacıyla işbirliği-güçbirliği projelerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

KOBİ Proje Destek Programı: KOBİ Proje Destek Programı ile işletmelere özgü sorunların yine işletmeler tarafından projelendirildiği durumlarda proje

³ KOSGEB Destekleri Bölümü, KOSGEB'in resmi sayfasında yer alan destekler bölümünden derlenmiştir. Desteklerin ayrıntılı bilgisine <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden ulaşılabilir.

kapsamındaki maliyetlerin desteklenebildiği bir programdır. Bu destek programı ile KOBİ'lerde proje kültürü ve bilincinin oluşturulması ve işletmelerin proje yapabilme kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Program kapsamında işletmelerin; üretim, yönetim-organizasyon, pazarlama, dış ticaret, insan kaynakları, mali işler ve finans, bilgi yönetimi ve bunlarla ilişkili alanlarda sunacakları projeler desteklenir.

KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL): KOBİ'lerin ekonomideki paylarının ve etkinliklerinin artırılması ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin ve sağladıkları katma değerini yükseltilmesi amacıyla KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) tasarlanmıştır. Bu destek programı ile ülkenin ulusal ve uluslararası hedefleri doğrultusunda KOBİ'lerin geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır.

KOBİ Teknoyatırım - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı: Öncelikli teknoloji alanlarında yer alan Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan yeni ürün/ürünleri ticarileştirmek, ülke ekonomisine katma değer oluşturmak, uluslararası pazarlarda yer alarak teknolojik ürün ihracatını artırmak için işletmelerin yapacakları teknolojik ürün yatırımlarının desteklenmesidir.

Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı: Bilim ve teknolojiye dayalı yeni fikir ve buluşlara sahip küçük ve orta ölçekli işletmeler ile girişimcilerin geliştirilmesi amacıyla Ar-Ge, İnovasyon destek programı geliştirilmiştir. Bu destek kapsamında yeni ürün, yeni süreç, bilgi ve/veya hizmet üretilmesi konularında yürütülen projelerin KOSGEB tarafından desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama (Teknopazar) Destek Programı: Ar-Ge ve İnovasyon projelerinin sonuçlarının ticarileştirilmesine yönelik destek mekanizması oluşturmak amacıyla Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı (TEKNOPAZAR) oluşturulmuştur. Bu destek kapsamında; Teknoloji Tabanlı KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabet güçlerinin artırılması, Teknolojik Ürüne yönelik Tanıtım ve Pazarlama faaliyetlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı: Destek programı ile Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri ülke içerisinde geliştirilen orta üst teknolojik ürünlerin küresel piyasalarda yer edinebilmesi ve ihracatın yapılabilmesi için uluslararası kuluçka merkezi kurulması ve KOBİ'lerin bu programlara katılmasının desteklenmesi amaçlanmaktadır. Yerli teknolojileri yoğun olarak kullanan başlangıç işletmelerin, gelişmiş küresel girişimcilik eko-sistemlerine dahil edilmesini teşvik etmeyi hedefleyen bir programdır. Bu program Uluslararası Kuluçka Merkezi Kurma Programı ve Uluslararası Hızlandırıcı Programı olmak üzere iki alt programdan oluşmaktadır.

KOBİ Kredi Faiz Desteği: Küçük ve orta ölçekli işletmelere uygun koşullarda finansal destek temin edilerek, üretim, kalite ve standartlarını artırmaları, finansman sorunlarının çözümü, istihdam yaratmaları, uluslararası düzeyde rekabet etmelerinin sağlanması amacıyla kredi faiz desteği geliştirilmiştir. KOBİ Kredi Faiz Desteği, KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümüne ilişkin olarak yatırım, işletme sermayesi ve ihracata yönelik Türk Lirası veya döviz cinsinden kullanılacak kredilerin faiz/kar payı, komisyon vb. giderlerinin KOSGEB tarafından karşılanmasını kapsar.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

KOSGEB il müdürlüklerinin destek programları bazında göreceli performanslarının analiz edilebilmesi amacıyla çok sayıdaki KOSGEB destekleri üç ayrı grup/başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklardaki destekler, Girişimcilik Desteği, Genel Destek ve Proje Bazlı Destekleri içermektedir. Analize 2012 yılından sonra kurulmuş olan 16 KOSGEB İl müdürlüğü dahil edilmiştir. Tüm KOSGEB İl müdürlüklerinin analize dâhil edilmeyişinin temel sebebi KOSGEB il müdürlüklerinin aynı zamanlarda kurulmamış olmalarıdır. İlk kurulan KOSGEB İl Müdürlüklerinin genelde büyük şehirlerde kurulmuş olmaları nedeniyle İl Müdürlükleri arasındaki ölçek farklılığı sonuçlara tesir edebilecektir. Gözlem kümesinin daha homojen olması için 2012 yılından sonra kurulan İl Müdürlükleri analize dahil edilmiştir. Analiz dönemi 2012-2015 dönemi olup her bir destek grubunda kullanılan değişkenler ve tanımları şu şekildedir:

Girişimcilik desteği birçok KOSGEB’in en yoğun olarak verdikleri destek türüdür. Girişimcilik desteği programı açısından KOSGEB İl Müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni üçü girdi değişkeni olmak üzere dört değişken kullanılmıştır.

Tablo 1: Girişimcilik Destek Programı Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Girişimcilik Desteği	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Girişimcilik Desteğinin parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür, Uzman, Uzman Yardımcıları)
Girişimci Belge Sayısı	Söz konusu yıl içinde yapılan eğitimlerde başarılı olan Girişimcilere verilen belge sayısı
Girişimci Desteği Alan Sayısı	Söz Konusu yıl içinde Girişimcilik belgesine sahip olupta destekten yararlanan kişi sayısı

Girdi ve çıktı seçiminde, çoğu zaman konuyla ilgili uzman görüşler, geçmiş deneyimler ve kurumsal bilgi yol gösterici olmaktadır. Bu nedenle Girişimcilik destek programı özelinde değişken seçiminde analize dahil olan KOSGEB İl Müdürlükleri başta olmak üzere KOSGEB İdaresi Başkanlığında çalışan uzmanların görüşleri alınarak belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler KOSGEB Genel merkezi istatistiklerinden şahsen elde edilen verilerden derlenmiştir. Çıktı değişkeni parasal bir büyüklük olduğundan analizlerde kullanılmadan önce GSYİH deflatörü kullanılarak fiyat etkisinden arındırılmıştır.

Genel desteği programı açısından KOSGEB İl Müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni ikisi girdi değişkeni olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan çıktı ve girdi değişkenleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2: Genel Destek Programı Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Genel Destek	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Yurt İçi Fuar Desteği, Yurt Dışı İş Gezisi Desteği, Eşleştirme Desteği, Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, Danışmanlık Desteği, Eğitim Desteği, Enerji Verimliliği Desteği, Tasarım Desteği, Sınai Mülkiyet Hakları Desteği, Belgelendirme Desteği, Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği, Bağımsız

	Denetim Desteği, Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteği toplamlarının parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür,Uzman, Uzman Yardımcıları)
Üye Sayısı	KOSGEB İl müdürlüklerine kaydı olan gerçek ve tüzel kişilikleri bulunan firma sayısı

Proje Bazlı Destekler programı KOBİ'lerin hazırlayacakları proje doğrultusunda KOSGEB desteklerinden yararlanabildiği bir destek türüdür. Çalışmada proje bazlı verilen destekler tek bir çatı altında toplanarak analiz edilmiştir. Proje bazlı destekler programında, Girişimcilik Desteği, Kobi Proje desteği, Kobi Gelişim Desteği, Ar-ge İnavasyon ve Endüstriyel Uygulama Desteği ve İşbirliği-Güçbirliği desteği yer almaktadır.

Proje bazlı destekler programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni ikisi girdi değişkeni olmak üzere üç değişken kullanılmıştır.

Tablo 3: Proje Bazlı Destek Programları Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Proje Bazlı Destekler	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Girişimcilik Desteği, Kobi Proje desteği, Kobi Gelişim Desteği, Ar-ge, İnavasyon ve Endüstriyel Uygulama Desteği ve İşbirliği-Güçbirliği Desteği toplamlarının parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür,Uzman, Uzman Yardımcıları)
Üye Sayısı	KOSGEB İl müdürlüklerine kaydı olan gerçek ve tüzel kişilikleri bulunan firma sayısı

Analize 2012 yılından sonra kurulmuş olan 15 KOSGEB İl müdürlüğü dahil edilmiştir. Çankırı KOSGEB İl Müdürlüğü analizden çıkarılmıştır. Bu il müdürlüğünün 2012 ve 2013 yıllarında birçok proje bazlı destek kullandıramadığı ve eksik verilerin tespit edilmesi nedeniyle sonuçlar üzerine tesir etmemesi için analiz dışında bırakılmıştır.

KOSGEB il müdürlüklerinin destek programları bazında görelî performanslarının analiz edilebilmesi amacıyla matematiksel programlama tabanlı

Charnes ve diğeri (1978) tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi (DEA) yaklaşımı ve Fischer, Tornqvist ve Malmquist tarafından geliştirilen Toplam Faktor Verimliliği (TFP) yaklaşımları kullanılmıştır. Bu yöntemler karar birimlerinin görelî performansını Farrell'in yaklaşımı çerçevesinde inceleme olanağı sağlamaktadırlar.

DEA yöntemi, etkinlik ölçümlerinde literatürde oldukça geniş bir uygulama alanı bulan bir etkinlik ölçüm yöntemidir (Yiğit ve Esen, 2017: 2). DEA analizinin temel mantığında, seçilen birimlerin girdi ve çıktıların incelenmesi ve bu girdi ve çıktılar arasında en iyi oranları verenlerin seçilerek bir etkinlik sınırının oluşturulması yatmaktadır.(Duranay, 2017: 133). Bu etkinlik sınırı üzerinde yer almayan birimlerinin, etkinlik sınırına olan uzaklıklarına bakılarak etkinlik dereceleri hesaplanır. DEA analizinde amaç, etkin olan veya etkin olmayan karar birimlerini görelî olarak belirlemek ve etkin olmayan karar birimlerinin etkinsizlik durumlarının kaynağını belirlemektir (Ulucan ve Atıcı, 2010: 183).

DEA analizinin orijinal şekli, bu modeli kurgulayan Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının baş harfleriyle anılan "CCR modeli" olarak bilinmektedir. Sonraki modeller CCR modeli üzerine inşa edilmiştir. CCR modeli, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında karar birimlerinin toplam etkinlik değerini, BCC modeli ise ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında karar birimlerinin teknik etkinliğini hesaplamaktadır (Özek, 2015: 106).

CCR Modeli, karar verme birimlerinin çıktı miktarları sabitken en etkin çıktı düzeyinin elde edilebilmesi için girdi bileşimlerinin ne miktarda azaltılması gerektiğini inceleyen modeldir. CCR modeli, tüm girdi ve çıktı düzeylerinin negatif olmayan bir değere sahip olduğu, $x_{ij} \geq 0, y_{ij} \geq 0$, varsayımı altında j karar verme birimi tarafından üretilen r çıktı miktarını göstermektedir. Modelde değişkenler, k karar biriminin i girdi ve r çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla v_{ik} ve u_{rk} olarak gösterilmektedir. Modelde amaç ağırlıklandırılmış çıktılarının toplam ağırlıklandırılmış girdilere oranını maksimize etmektir (Ramanathan, 2003: 26). CCR modelinin "oransal şekli" şöyle gösterilebilir:

$$\max h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{rk} X_{jk}}$$

Kesirli programlama modeli doğrusal programlama modeline dönüştürülebilir. Bu dönüşüm amaç fonksiyonunun paydasının 1'e eşitlenip bir kısıt haline getirmesi ile olur. Bu çevrim sonucu oluşan model aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{jk} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 ; \quad r = 1, \dots, m$$

Doğrusal forma dönüşümde h_k etkinlik düzeyini; u_{ik} ve v_{rk} ise sırasıyla çıktılara ve girdilere atanan ağırlıkları ifade eder.

Parametrik olmayan DEA metodu statik bir analiz olup, tek bir dönemdeki KVB'lerin verilerini kullanarak analiz yapmaktadır. Ancak etkinliği saptanmış bir KVB, daha sonraki dönemlerde teknolojik ve yönetsel nedenler gibi etkenler sebebiyle etkinliğini yitirebilir ve de referans olma özelliğini kaybedebilir. Bu açıdan etkinliğin değerlendirilmesi sürecinde, zaman içerisinde meydana gelebilecek değişimin incelenmesi amacıyla Fischer, Tornqvist ve Malmquist tarafından Toplam Faktör Verimliliği (Total Factor Productivity-TFP) Endeksleri geliştirilmiştir (Kirikal 2005: 567).

Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi, her bir veri noktasının ortak teknolojiye göre olan uzaklarının oranını hesap ederek iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişimi hesaplamaktadır (Eroğlu ve Seçkiner, 2017: 48).

$$d(x, y) = \text{Enk.} \{ \delta : (y/\delta) \in S \}$$

Uzaklık fonksiyonu $d(x,y)$ 'nin alacağı değerler, y vektörü S sınırı üzerinde ise 1'e eşit; teknik etkin olmayan bir noktayı tanımlıyorsa 1'den küçük ve y vektörü S dışındaki bir noktayı tanımlıyorsa 1'den büyük olacaktır.

Malmquist endeksinde uzaklık fonksiyonları, girdi ve de çıktı tabanlı olarak ele alınabilir. Girdi tabanlı uzaklık fonksiyonu, çıktı vektörü sabitken, girdi vektörünün minimum oransal daralmasını dikkate alırken çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonu ise, girdi vektörü sabitken, çıktı vektörünün maksimum oransal artışını dikkate alır. Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonunda üretim teknolojisi, çıktı kümesi R^t kullanılarak tanımlanmaktadır. Üretim teknolojisi R^t her dönem için ($t=1, \dots, T$) girdilerin ($x^t \in R_+^M$) çıktılara ($y^t \in R_+^M$) dönüşümünü göstermektedir. Yani, $x_t = (x_1, \dots, x_K)$, girdi vektörü kullanılarak üretilebilecek çıktı vektörü çıktılar $y_t = (y_1, \dots, y_M)$, olacaktır.

$$R^t = \{(x_t, y_t) : x_t \rightarrow y_t\}$$

Färe ve diğerleri (1994) izlenerek bu metodoloji şu şekilde ifade edilebilir.

$$d_0^t(x_t, y_t) = \min\{\theta : (x_t, \frac{y_t}{\theta}) \in R^t\}$$

$$\min\{\theta : (x^t, \theta y^t) \in R^t\}^{-1}$$

Eğer (x_t, y_t) verileri t dönemi üretim sınırının üzerinde ise uzaklık $d_0^t(x_t, y_t) = 1$ olur ve üretim için tam etkinlik söz konusu olur. Eğer $d_0^t(x_t, y_t) \leq 1$ ise üretimin t döneminde etkin değildir. Farklı dönemlerdeki teknik etkinliği ve etkinlikteki değişim için uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir:

$$d_0^t(x_{t+1}, y_{t+1}) = \min\{\theta : (x_{t+1}, y_{t+1}/\theta) \in R^t\}$$

Bu endeks, t dönemi teknolojisi altında x^{t+1} veri girdi seti ile y^{t+1} çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ve $t+1$ teknolojisine nispeten veri x^t girdi seti ile y^t çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer (Mao ve Koo, 1996: 6).

$$M_0^t = \frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

Bu endeks t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlikleri değişmelerin neden olduğu verimlilik değişmelerini ölçer. t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlik değişmeleri, t+1 dönemi teknolojisi altında da ölçülebilir:

$$M_1^{t+1} = \frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

Färe ve diğerleri (1994) iki endeksin geometrik ortalaması olarak aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) = \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \right) \times \left(\frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Bu denklemde $d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})$ notasyonu, (t+1) gözlemlerinden (t) dönemi teknolojisine olan uzaklığı temsil etmektedir. Bu denklem aşağıdaki kalıpla gösterilebilir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) \frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) \times \left(\frac{d_0^t(y^t, x^t)}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Denklemde parantez dışı, (t) ve (t+1) yılları arasındaki çıktı-eksenli teknik etkinlikteki değişmeyi ölçmektedir (Kök ve Deliktaş 2003: 241). M0 endeksinin 1'den büyük olması, toplam faktör verimliliğinin iyileştiğini, bu değer 1'den küçük olması ise verimliliğin (t+1) dönemde azaldığını gösterir.

4. UYGULAMA SONUÇLARI

Girişimcilik desteği programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelilik etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Girişimcilik Desteği Program Teknik Etkinlik Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
BATMAN	0.874	1.000	1.000	1.000	0.969
BİLECİK	0.677	0.733	0.845	0.904	0.790
BURDUR	0.640	0.952	0.907	0.853	0.838

ÇANKIRI	0.776	0.919	0.735	0.656	0.772
DÜZCE	1.000	1.000	0.960	1.000	0.990
EDİRNE	0.535	0.770	0.737	0.768	0.703
ERZİNCAN	0.412	0.855	0.903	0.815	0.746
GÜMÜŞHANE	0.662	1.000	1.000	0.998	0.915
KARS	0.709	0.661	0.824	0.706	0.725
KIRIKKALE	1.000	0.862	0.913	0.944	0.930
KIRŞEHİR	1.000	0.601	0.586	0.986	0.793
KİLİS	0.812	1.000	0.946	0.899	0.914
MUŞ	1.000	0.993	0.940	1.000	0.983
SİNOP	1.000	0.724	0.703	0.833	0.815
UŞAK	0.695	0.696	1.000	0.650	0.760
ORTALAMA	0.800	0.860	0.875	0.876	0.853

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, Düzce, Kırıkkale, Kırşehir, Muş ve Sinop il müdürlüklerinin; 2013 yılı için Amasya, Batman, Düzce, Gümüşhane ve Kilis İl müdürlüklerinin; 2014 yılı için Amasya, Batman, Gümüşhane ve Uşak İl Müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Amasya, Batman, Düzce ve Muş il müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Amasya ilinin Girişimcilik desteği programında tüm yıllarda etkin olduğu görülmektedir. Amasya'yı sırasıyla Düzce, Muş ve Batman illerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama olarak Girişimcilik desteğinde en etkinsiz olan illerin sırasıyla Edirne, Kars ve Erzincan oldukları görülmektedir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle Girişimcilik kültürünün, proje yazma kültürünün ilin demografik yapısına göre farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Girişimcilik desteğinde Amasya ve Düzce illerinin önde olması, bu illerdeki girişimcilik yapısına ve bölgenin ticari açıdan ulaşım imkânlarının kolay olmasına bağlıdır. Ayrıca sanayi sektörü dışında hizmet sektörünün de bu illerde gelişmiş olması girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir etkidir. Girişimcilik desteğinde göreceli olarak en başarısız illerin başında Edirne ve Kars'ın olması da beklenen bir durumdur. Bölgede tarımsal işletmelerin yoğun olması ve söz konusu illerin sınır illerimiz olması ticari aktivitelerin görece düşük olmasına yol açmakta bu durum ise girişimcilik kültürünü olumsuz etkilemektedir.

Girişimcilik desteğinin yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.80, 0.86, 0.875 ve 0.876) skorlarından hareketle her geçen yıl etkinlik düzeylerinin giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu sonuçtan hareketle KOSGEB İl Müdürlükleri kendi çalışma sahalarında girişimcilik kültürünün artmasına katkıda buldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Girişimcilik Desteği Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	1,482	1,250	0.664	1.000	1.071	1.071
BATMAN	1,640	1,194	0.847	1.046	1.132	1.184
BİLECİK	1,130	0.922	1,006	1.101	0.922	1.015
BURDUR	1,683	0.782	0.924	1.101	0.970	1.068
ÇANKIRI	1,222	0.644	0.848	0.946	0.924	0.874
DÜZCE	1,287	0.904	1,038	1.000	1.065	1.065
EDİRNE	1,485	0.768	0.946	1.128	0.909	1.025
ERZİNCAN	2,511	0.954	0.893	1.255	1.027	1.289
GÜMÜŞHANE	1,555	0.811	0.874	1.147	0.901	1.033
KARS	0.960	1,000	0.796	0.999	0.915	0.914
KIRIKKALE	0.966	1,014	0.865	0.981	0.965	0.947
KIRŞEHİR	0.751	0.756	1,608	0.995	0.975	0.970
KİLİS	1,583	0.697	0.876	1.034	0.956	0.989
MUŞ	1,152	0.870	0.982	1.000	0.995	0.995
SİNOP	0.911	0.924	1,006	0.941	1.005	0.946
UŞAK	1,222	1,207	0.638	0.978	1.002	0.980
ORTALAMA	1,291	0.902	0.906	1.038	0.981	1.018

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Girişimcilik desteğinde ölçüğe göre artan bir getiri (TFV 1.018) olduğunu söylemek mümkündür. Amasya, Batman, Bilecik, Burdur, Düzce, Edirne, Erzincan ve Gümüşhane il müdürlükleri için artan verimler geçerli iken Çankırı, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Muş, Sinop ve Uşak il müdürlükleri için azalan verimler geçerli olmuştur. 2012-2016 yılları arasında girişimcilik desteği

kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale oldukları görülmektedir.

Genel destek programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelî etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Genel Destek Programı Teknik Etkinlik Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	0.467	0.387	0.812	0.667
BATMAN	0.491	0.652	0.709	0.747	0.650
BİLECİK	0.952	0.811	0.928	1.000	0.923
BURDUR	0.751	0.586	0.569	0.588	0.624
ÇANKIRI	0.903	0.704	1.000	0.499	0.777
DÜZCE	0.613	0.556	1.000	1.000	0.792
EDİRNE	0.533	0.540	0.378	0.436	0.472
ERZİNCAN	0.477	0.435	0.374	0.312	0.400
GÜMÜŞHANE	0.228	0.572	0.279	0.153	0.308
KARS	0.249	0.332	0.266	0.295	0.286
KIRIKKALE	0.476	0.401	0.532	0.744	0.538
KIRŞEHİR	0.499	0.438	0.612	0.481	0.508
KİLİS	1.000	0.940	0.314	0.576	0.708
MUŞ	0.164	0.475	0.313	0.650	0.401
SİNOP	0.709	0.633	0.643	0.716	0.675
UŞAK	1.000	1.000	0.786	0.687	0.868
GENEL ORTALAMA	0.628	0.596	0.568	0.606	0.600

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, Kilis ve Uşak İl Müdürlüklerinin, 2013 yılı için Uşak İl Müdürlüğünün, 2014 yılı için Çankırı ve Düzce İl Müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Bilecik ve Düzce İl Müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Teknik etkinlik ortalamaları dikkate alındığında en başarılı illerin Bilecik ve Uşak İl Müdürlükleri olduğu görülmektedir.

Genel destek programı yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.62, 0.59, 0.56 ve 0.60) skorlarından hareketle 2012'den 2013'e etkinlik

düzeı azalırken 2014'den 2015'e etkin düzeının yıl bazında arttığı görülmüştür. Etkinlik skorlarından hareketle genel destek kapsamında KOSGEB İl müdürlüklerinin etkin Bilecik ve Uşak dışında etkin çalışmadıkları görülmektedir. Yıllar itibarıyla ortalama etkinlik düzeının (TE = 0.60) olması Genel destek programında il müdürlüklerinin toplu olarak düşük performans düzeylerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Genel Destek Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	0.692	0.779	1,794	0.933	1,060	0.989
BATMAN	1,819	1,059	0.896	1,150	1,043	1,199
BİLECİK	1,046	1,354	1,166	1,017	1,163	1,182
BURDUR	1,147	0.928	0.886	0.921	1,064	0.981
ÇANKIRI	0.981	1,681	0.502	0.821	1,144	0.939
DÜZCE	1,359	1,659	0.800	1,177	1,034	1,217
EDİRNE	1,531	0.656	0.905	0.935	1,035	0.968
ERZİNCAN	1,198	0.942	0.791	0.868	1,110	0.963
GÜMÜŞHANE	2,941	0.578	0.594	0.875	1,146	1,003
KARS	1,621	0.947	1,209	1,057	1,162	1,229
KIRIKKALE	1,155	1,306	1,238	1,160	1,062	1,232
KIRŞEHİR	1,207	1,447	0.724	0.988	1,094	1,081
KİLİS	0.915	0.396	1,995	0.832	1,078	0.897
MUŞ	3,237	0.779	2,260	1,584	1,128	1,787
SİNOP	1,203	1,082	1,042	1,003	1,103	1,107
UŞAK	1,523	0.714	0.733	0.882	1,051	0.927
ORTALAMA	1,537	0.950	1,004	0.998	1,091	1,090

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Genel destek programında ölçüğe göre artan bir getiri (TFV 1.09) olduğunu söylemek mümkündür. Batman, Bilecik, Düzce, Gümüşhane, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Muş ve Sinop il müdürlükleri yıllar itibarıyla artan verimler geçerli iken Amasya, Burdur, Çankırı, Edirne, Erzincan, Kilis ve Uşak il

müdürlükleri için azalan verimler geçerli olduğu görülmektedir. 2012-2016 yılları arasında Genel Destek Programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Muş, Kırıkkale, Kars ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kilis, Uşak ve Çankırı il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Proje bazlı destek programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelî etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Proje Bazlı Destek Programı Teknik Etkinlik Analiz Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	1.000	0.618	0.452	0.768
BATMAN	0.460	1.000	1.000	0.999	0.865
BİLECİK	0.269	0.351	0.321	0.449	0.348
BURDUR	0.455	0.776	0.459	0.424	0.529
DÜZCE	0.732	0.777	0.833	1.000	0.836
EDİRNE	0.714	0.391	0.193	0.117	0.354
ERZİNCAN	0.668	0.578	0.580	0.638	0.616
GÜMÜŞHANE	0.234	0.178	0.261	0.356	0.257
KARS	0.103	0.156	0.249	0.302	0.203
KIRIKKALE	0.442	0.863	0.559	0.617	0.620
KIRŞEHİR	0.378	0.235	0.263	0.408	0.321
KİLİS	0.810	0.862	0.382	0.532	0.647
MUŞ	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
SİNOP	0.989	0.838	0.344	0.454	0.656
UŞAK	0.701	0.791	0.518	0.335	0.586
ORTALAMA	0.597	0.653	0.505	0.539	0.574

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, ve Muş il müdürlüklerinin, 2013 yılı için Amasya, Batman ve Muş İl müdürlüklerinin, 2014 yılı için Batman ve Muş il müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Düzce ve Muş il müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Teknik etkinlik ortalamaları dikkate alındığında en başarılı illerin tüm yıllarda etkin olan Muş ile Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu görülmektedir. Proje Bazlı Destek programı kapsamında etkinlik ortalaması en düşük illerin ise sırasıyla Kars, Gümüşhane ve Kırşehir oldukları görülmektedir.

Proje Bazlı Destek programı yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.59, 0.65, 0.50 ve 0.53) skorlarından hareketle 2012'den 2013'e etkinlik düzeyi artarken 2013'den 2014'e TE düzeyi % 29.3 oranında azalmıştır. Buna karşılık 2014'den 2015'e etkin düzeyinin yıl bazında % 6.73 oranında arttığı görülmüştür. Etkinlik skorlarından hareketle Proje Bazlı Destek programı kapsamında KOSGEB İl müdürlüklerinin Muş dışında etkin çalışmadıkları görülmektedir. Yıllar itibariyle ortalama etkinlik düzeyinin (TE = 0.57) olması Proje Bazlı Destek programı kapsamında il müdürlüklerinin toplu olarak düşük performans düzeylerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Proje Bazlı Destek Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	1,141	0.835	0.703	0.768	1,139	0.875
BATMAN	3,113	1,336	0.957	1,296	1,223	1,585
BİLECİK	2,393	0.950	1,196	1,186	1,177	1,396
BURDUR	2,014	0.814	0.880	0.977	1,156	1,130
DÜZCE	1,215	1,486	1,319	1,110	1,203	1,335
EDİRNE	0.627	0.683	0.669	0.548	1,203	0.659
ERZİNCAN	1,387	1,167	0.981	0.985	1,185	1,166
GÜMÜŞHANE	1,497	1,445	1,150	1,150	1,178	1,355
KARS	2,828	1,645	1,010	1,433	1,168	1,675
KIRIKKALE	2,774	0.851	1,029	1,117	1,203	1,344
KIRŞEHİR	0.883	1,375	1,410	1,026	1,166	1,196
KİLİS	1,949	0.431	1,126	0.869	1,130	0.981
MUŞ	1,928	0.972	0.817	1,000	1,152	1,152
SİNOP	1,267	0.490	1,190	0.771	1,172	0.904
UŞAK	1,294	0.908	0.646	0.782	1,167	0.912
ORTALAMA	1,600	0.958	0.979	0.975	1,175	1,145

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Proje Bazlı Destek programında ölçeğe göre artan bir getiri (TFV 1.14) olduğunu söylemek mümkündür. Batman, Bilecik, Burdur, Düzce, Erzincan,

Gümüşhane, Kars, Kırıkkale, Kırşehir ve Muş il müdürlükleri için yıllar itibariyle artan verimler geçerli iken Amasya, Edirne, Kilis, Sinop ve Uşak il müdürlükleri için azalan verimler geçerli olduğu görülmektedir. 2012-2016 yılları arasında Proje Bazlı Destek programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Edirne, Amasya ve Sinop il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Reel ekonominin can damarı olan KOBİ'lerin küresel pazarda rekabet gücü yüksek işletmelere dönüşebilmeleri için desteklenmeleri gerekmektedir. KOBİ'lerin rekabet gücünün ve esnekliğinin artırılması, devletlerin ve devlet kurumlarının asli hedeflerinden biridir. Bireylerin ve işletmelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında KOBİ payının artırılması amacıyla kurulan İşletmeler, ülkemizde KOSGEB tarafından verilen çeşitli yardımlar ile desteklenmektedir.

Ülkelerin KOBİ ve girişimcilik destek sistemlerinin etkin bir şekilde uygulanması başarılı bir yönetim modeline bağlıdır. Söz konusu yönetim, hem politikaların oluşturulması, hem de programların tasarlanıp uygulanması aşamalarında, sistemde yer alan paydaşlar arasında etkin bir işbirliğini, etkileşimi ve iletişimi mümkün kılmaktadır. KOSGEB destekleri belirlenirken; hangi KOBİ'lerin desteklenmesi gerektiği, KOBİ'lerin öncelikli olarak hangi desteğe ne kadar ihtiyacı olduğu, hangi desteklerin daha fazla katma değer yarattığının belirlenmesi ve KOSGEB kaynaklarıyla uyumlu bir şekilde desteklerin önceliklendirilmesi ve bu desteklerin etkili bir şekilde verilme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. KOBİ politikalarının yürütülmesinden ve koordinasyonundan sorumlu program yöneticileri ve uygulayıcı idareler, programların tasarımında ya da yürütülmesinde hangi değişikliklerin etkililiği veya verimliliği arttıracaklarını sürekli olarak sorgulayarak rasyonel kaynak dağılımını yapmalıdırlar.

KOSGEB İl müdürlüklerinin, KOSGEB Destekleri kapsamındaki görelî etkinlikleri Veri Zarflama Analizi Metodolojisinden hareketle analiz edilmiştir. Girişimcilik destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları

analiz edildiğinde, Amasya ilinin Girişimcilik desteği programında tüm yıllarda etkin olduğu görülmektedir. Amasya'yı sırasıyla Düzce, Muş ve Batman illerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Girişimcilik desteğinin yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.80, 0.86, 0.875 ve 0.876) skorlarından hareketle her geçen yıl etkinlik düzeylerinin giderek arttığı görülmektedir. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği sonuçlarına göre 2012-2015 yılları arasında girişimcilik desteği kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olduğu verimliliklerini en düşük olan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale oldukları görülmektedir.

Genel destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları analiz edildiğinde en başarılı illerin Bilecik ve Uşak il müdürlükleri olduğu tespit edilmiştir. Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Genel Destek Programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Muş, Kırıkkale, Kars ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kilis, Uşak ve Çankırı il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Proje bazlı destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları analiz edildiğinde, en başarılı illerin tüm yıllarda etkin olan Muş ile Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu görülmektedir. Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Edirne, Amasya ve Sinop il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Elde edilen analiz sonuçlarından ve literatür çalışmalarından hareketle KOSGEB İl Müdürlüklerinin performans düzeylerinin artırılmasında dikkat edilmesi önerilen hususlar şu şekilde sıralanabilir: KOSGEB'de desteklerin yararları, katma değeri ve etkinliği konusunda bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır. KOSGEB'de desteklerini kullanan firmalardan çeşitli (Finansal, mali, reel üretim... gibi) başlıklarda destek sonrası takip bürosunun kurulması gerekmektedir. KOSGEB İl Müdürlüklerinin performansını ölçmeye yönelik somut endeksler geliştirilmeli başarılı olan İl Müdürlükleri ödüllendirilmelidir. Çok sayıda KOBİ'ye düşük

miktarda destekler vererek kaynakları verimsiz kullanmak yerine, nitelikli ve başarılı olacak KOBİ'lere etkili olacak destek mekanizmaları belirlenmeli ve yeni destek türleri arayışları sürekli hale getirilmelidir. KOBİ'ler daha çok destek verilmeli ve imalat sanayiine verilen hibe miktarları arttırılmalıdır. KOSGEB Başkanlığının yıllık hedeflerini kalkınma politikalarıyla uyumlu olacak şekilde doğru belirlemesi, harcamaların verilen yetki sınırları içinde yürütülmesi, denetlenmesi, ödenekler ile harcamalar arasındaki sapmaların en aza indirilerek kaynaklarının etkin kullanımı sağlanmalıdır. KOSGEB desteklerinin gelişmemiş bölgelerde kullanımı son derece azdır. Bu oranın yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. KOSGEB desteklerinin sektörel dağılımında Kalkınma Planındaki mevcut sanayinin yüksek teknolojiye sahip bir yapıya getirilmesi hedefi ile uyumlu hale getirmesi sağlanmalıdır. Nitelikli eleman istihdamı desteği aracılığıyla KOBİ'lerde istihdam edilen elemanların yaklaşık yüzde 75'inin destek sona erdikten sonra işletmede kalmadığı literatür uygulamalarından anlaşılmaktadır. Bu durumun engellenmesi için çalışma yürütülmelidir. Uygulamada mikro ölçekli işletmelere büyük yazılımlar verilmiş ve verilen yazılımların nasıl kullanıldığına ilişkin izlemeler yetersiz kalmıştır. Destek sonrası izleme faaliyetleri mutlaka planlanmalıdır. Ülkemizde girişimciliğin AB ortalamalarının üzerinde olmasına rağmen, yeterince yönlendirme olmadığından kurulan işletmeler emek yoğun ve düşük teknolojili sektörlerdedir. Destek veren İl Müdürlüğünün yüksek teknoloji içerikli ve katma değeri yüksek olan alanları kendi bölgesinde belirleyip girişimcileri bu alanlara yönlendirmeleri gerekmektedir. Girişimcilik desteklerinin toplam destekler içindeki oransal payı arttırılmalıdır.

KOSGEB tarafından desteklenen AR-GE projelerinin beklenen çıktılarından birisi patent, faydalı model vb. bir belgeyle sonuçlandırılmasıdır. KOSGEB'in desteklediği projelerde bu tür belgelerin alınma oranları yüzde 4-5 civarındadır. Bu oranın arttırılabilmesi için çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. KOSGEB, AR-GE projelerinin planlanan sürelerde tamamlanamaması, üniversiteden veya diğer kurumlardan sağlanan AR-GE danışmanlıklarının çok düşük düzeyde kalması, kabul edilen projelerde öngörülen desteklerin uygulama sırasında zamanında verilmemesi

ve projelerin düzenli olarak izlenmemesi gibi nedenlerin önüne geçecek argümanlar geliştirilmelidir. KOSGEB destekleri belirlenirken; hangi KOBİ'lerin desteklenmesi gerektiği, KOBİ'lerin öncelikli olarak hangi desteğe ne kadar ihtiyacı olduğu, hangi desteklerin daha fazla katma değer oluşturduğunun belirlenmesi ve KOSGEB kaynaklarıyla uyumlu bir şekilde desteklerin önceliklendirilmesi ve bu desteklerin etkili bir şekilde verilme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Desteklerin dağılımında, sektörel ve bölgesel öncelikler belirlenmeli ve desteklenecek işletmelerin çalışan sayısı ve çalışma nitelikleri dikkate alınarak destek miktarı ve koşulları belirlenmelidir. KOSGEB'in destekleyeceği KOBİ'lerin belirlenmesinde ortaya çıkabilecek asimetrik bilgiyi ortadan kaldırmak için KOBİ Bilgi Havuzu veri tabanı oluşturulmalıdır. KOSGEB, KOBİ'ler kredi alırken gereken teminatı sağlamak üzere bankalarla, meslek odaları ve yerel aktörlerle işbirliği imkânlarını geliştirmelidir. Proje yazımı konusunda KOBİ'lere ücretsiz proje yazma eğitimleri düzenlenmelidir. Yatırım öncesi dönemde işletmelerin sektör gelişmelerinin takibi, uygun yatırım alanlarına yönlendirilmeleri, fizibilite ve iş planı hazırlanması, uygun idari ve teknik yapılanmaların tesisi, personel eğitimi, yatırım projelerinin finansmanı konularında KOSGEB'in destek sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acevedo, G.L. Tinajero, M. (2010). Impact Evaluation of SME Programs Using Panel Firm Data (Policy Research Working Paper: 5186). Washington: The World Bank.

Castillo, V., A. Maffioli, A. Monsalvo, S. Rojo, and R. Stucchi. 2010. "Can SME Policies Improve Firm Performance? Evidence from an Impact Evaluation in Argentina." OVE Working Papers 0710. Washington: Inter-American Development Bank.

Dulupçu M.A. Maden S.I. (2014). KOBİ'lere Desteklemek Firmaların Performansını Ne Kadar Etkiler? Göller Bölgesinde KOSGEB Genel Destek Programından Yararlanan Firmalar Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2). 179-195.

Duranay, S. (2017). Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2). 130-142.

Eroğlu, Y. Seçkiner, S. U. (2017). Rüzgâr Çiftliklerinde Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Endeksi Yaklaşımları ile Performans Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 23(1). 45-54.

Kandemir, T. Baykut, E. Avcı A. (2017), KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (TR33 Bölgesi Uygulaması). *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 97-114.

Kirikal, L. (2005). Malmquist Indexes of Productivity Change in Estonian Banking, Tallin Technical University.

[http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2004/2004/6_Ettevotlus pol/51_Kirikal.pdf](http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2004/2004/6_Ettevotlus%20pol/51_Kirikal.pdf) adresinden 22 Ocak 2017 tarihinde alınmıştır.

Kök, R. Deliktaş, E. (2003). *Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri* (1. Basım). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayınları.

Küçükkaplan, İ. Öztürk, M. B. (2007). Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Finansal Uygulamalar Açısından İller Arasında Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 10(1-2), 147-158.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2011). *2011-2013 KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2016). *Faaliyet Raporu*. Ankara: KOSGEB.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2017). *2017 Yılı Performans Programı*. Ankara: KOSGEB.

KOSGEB. (2017). Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları. [http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/2017.03.16_Giri%C5%9Fimcilik_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1_U-E-03-\(14\).pdf](http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/2017.03.16_Giri%C5%9Fimcilik_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1_U-E-03-(14).pdf) adresinden 02 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

- Öktem, M.K. Aydın, M.D. Ekinci, S. (2007). Türkiye'de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB'in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 5(5). 47-76.
- Özek, P. (2015). İmalat Firmalarının Etkinlik Analizi: 2005-2013 Dönemi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1). 100-120.
- Özçelik, E. Taymaz, E. (2008) R&D Support Programs In Developing Countries: The Turkish Experience, *Research Policy*, (37). 258-275
- Ramanathan, R. (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis A Tool for Performance Measurement*, , New Delhi: Sage Publications.
- Tan, H. (2009). Evaluating SME Support Programs In Chile Using Panel Firm Data (Policy Research Working Paper: 5082). Washington: World Bank.
- Ulucan, A. Atıcı, K. B. (2010). Enerji Ve Çevre Konularında Parametrik Olmayan Etkinlik Analizi Ve Türkiye Elektrik Sanayii Uygulaması, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1). 173-203.
- Yiğit, V. Esen, H. (2017). Pabon Lasso Modeli ve Veri Zarflama Analizi ile Hastanelerde Performans Ölçümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (1). 19-25.

Tedarik Zinciri Yönetiminde Süreç Yönetimi Ve Süreç İyileştirmesi Üzerine Uygulama

Onur Özveri¹, Doğu Kayışkan², Pınar Eser³

Özet

Günümüzde rekabetin üst seviyelerde seyretmesi işletmeleri, değişime aynı zamanda gelişime doğru yönlendirmektedir. İşletmeler bu değişim ile aynı doğrultuda kendilerini geliştirmek, yeniliklere açık olmak ve düzene ayak uydurmak durumundadırlar. İşletmelerin önceliği; müşteri istek ve beklentilerini anlamak ve kavramak, bu beklentilere göre ürün ve hizmetlerini şekillendirmek olmalıdır. Rekabet koşullarının sürekli artması ile birlikte müşterilerin istek ve beklentileri de değişmektedir. Buna karşı işletmeler ancak kendilerini yenileyebildikleri müddetçe ayakta kalabilmektedirler. Süreç yönetiminin gerekliliği tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Süreç yönetimi sayesinde işletmeler değişiklik gösteren koşullara hızlı şekilde uyum sağlamak, müşteri ihtiyaç ve beklentilerine doğru ve zamanında cevap verebilmek, rekabette kalıcı olmak, üretim ve ürüne değer katmak, sektörde uzun yıllar faaliyet gösterebilmek gibi hedeflerini başarmış olur.

Bu çalışmada süreç yönetimi ve süreç iyileştirme teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir, bu bilgiler reel bir uygulama ile gösterilmiştir. Yapılan çalışmada; süreçlerin belirlenmesi, süreç yönetiminin uygulanması, uygulamaların izlenmesi ve iyileştirme teknikleri ile süreç içindeki faaliyetlerin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan süreç iyileştirme çalışmaları sonucunda tedarik yönetimi içerisinde bulunan kablo materyali tedarik sürecinin süresi önemli miktarda azaltılmış ve hatalı ürün tedarik edilmesine engel olacak belirli önlem faaliyetleri içeren süreçler eklenmiştir. Bunun sonucunda hem mevcut zaman kısaltılmış hem de olası zaman kayıpları önlenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Süreç, Süreç Yönetimi, Süreç İyileştirme ve Teknikleri
Jel Kodu: M10, M11, M12

¹ Prof Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme, Sayısal Yöntemler, Türkiye, onur.ozveri@deu.edu.tr

² Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İMYO, İktisadi İdari Prog., Pazarlama, Türkiye, doğu.kayiskan@deu.edu.tr

³ Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme, Sayısal Yöntemler, Türkiye, pnaseser@gmail.com

An Application of Business Process Management and Improvement Techniques on a Supply Chain Management

Abstract

Nowadays, competition in top-level watchmaking businesses is leading to the development of change at the same time. With this change, businesses have to be open the innovations and improve themselves to keep up with the times. Priority of businesses; being customer-driven, then it should develop their products and services according to customer's demands and expectations. Customers' demands and expectations continuously change with increasing conditions of competition. In this way, businesses can only survive as long as they can renew themselves. The necessity of process management arises at this point. By means of process management, businesses achieve their goals such as to adapt quickly to changing conditions, to be able to respond to customer needs and expectations, to be permanent of competition, to add value to production and product, and to operate for many years in the sector.

In this study, information about process management and process improvement techniques is given, and this information is shown in a real application. The purposed in this study; determination of processes, implementation of process management, monitoring of applications and improvement techniques and improvement of activities in the process. As a result of the process improvement efforts carried out, the duration of the cable material procurement process in the procurement management has been reduced considerably and processes have been added to prevent specific procurement activities.

Keywords—*Process, Process Management, Process Improvement, Process Improvement Techniques.*

Jel Codes: *M10, M11, M12.*

1.GİRİŞ

Globalleşen dünyada her şeyin hızlı bir şekilde değişmesi, müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarını da aynı oranda etkilemektedir. Bu hızlı değişime uyum sağlayabilen firmalar varlıklarını sürdürebilmektedir. Bu tür firmalar, sundukları ürün veya hizmetlerinin ancak iyi yönetilen süreçler sayesinde, müşteri memnuniyetini sağlayacak kalitede çıktılar verebildiğinin bilincindedir. İyi bir süreç yönetimine sahip olabilmek için, organizasyonun süreçlerini belirlenmesi, tanımlanması ve takip edebilmesi gerekmektedir. Süreç yönetimi içerisinde “sürekli iyileştirme” en önemli ilkelerden birisidir.

Bu çalışmada; süreç yönetimi, süreç iyileştirme ve tedarik zinciri yönetimi kavramları teorik açıdan incelenmiştir. Bu teorik bilgiler ışığında hizmet sektöründe yer alan bir firmanın tedarik zinciri yönetimi, süreç yönetimi ve süreç iyileştirme faaliyetleri ile firmanın değişen piyasa koşulları altında rekabeti sağlamak, verimlilik ve süreç performansının iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve sürekliliğin sağlanması amacıyla hangi tekniklerin kullandığı açıklanmıştır.

2. SÜREÇ VE SÜREÇ YÖNETİMİ KAVRAMI

Süreçler, müşteri için değer yaratabilen bir çıktıyı hedefleyen, bir dizi aktörü ve dökümanı içinde barındıran, faaliyetler ve karar noktaları ve birbirileri ile ilişkili olayların bütünüdür (Dumas vd., 2013:5). Süreç, bir müşteriye değer yaratılması veya işletmenin stratejik amaçlarına ulaşması için uygulanması gereken, bütünsel ve dinamik olarak koordine edilmiş mantıksal, birbiriyle ilişkili görevler ve faaliyetlerdir (Trkman, 2009: 1). Süreçlerin en temel unsuru olan zaman ve girdilerin toplamıyla beraber, amaca uygun çıktıların elde edildiği işlemler bütünü olduğu söylenebilir. Süreç, işletmelerin tedarikçilerinden sağladığı girdilerine değer ekleyerek müşterileri için elde ettiği çıktıları yaratmak için yaptığı mantıksal, ardışık, ilişkili ve birbirine bağlı faaliyetler dizisi olarak tanımlanabilir (Harrington, 1997: 1). Süreç girdileri ve çıktıları açıkça tanımlanmış, bir başlangıcı ve bitişi olan, belirli yer ve zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşan iş yapısıdır (Davenport, 1993: 5).

Bir sürecin ortaya çıkabilmesi için sahip olması gereken unsurlar; süreci harekete geçirecek olan girdiler, süreç tarafından oluşturulan çıktılar, sürecin performansını ölçmek için kullanılan ölçütler (Özveri, 2007: 87), sürecin sorumlusu ve süreç sahipleri (Bozkurt, 2013: 13) ile sürecin çıktılarından fayda sağlayan müşterilerdir (Öztürk, 2009: 10). Süreç yönetimi ise, tüm süreçleri kapsayan ve bu süreçlerin gerçekleştirilmesinde rol oynayan, süreçlerin oluşturabilmesi için gerekli olan teknik ve teknoloji, yönetim şeklinin doğru bir şekilde uygulanması demektir. Süreç yönetimine göre süreçlerin, müşteri taleplerinin karşılanması amacıyla sürekli olarak analiz/değerlendirilme yapılması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Ezcan ve diğerleri, 2011: 684). Bir diğer tanıma göre ise süreç yönetimi, iş süreçlerinde yer alan yapılandırılma, iyileştirilme, modelleme ve otomasyonu, iş akışının yönetimi ve süreç odaklı bilgi sistemlerinin tamamının ele alındığı bir yönetim şeklidir (De Bruin ve Rosemann, 2005: 2). Bu kapsamda süreç yönetiminde yer alan işlerin süreçler bazında tanımlanması, hedefler ve amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir (Aras, 2005: 8). Süreç yönetiminin doğru bir şekilde ilerleyebilmesi için, süreçlerin tamamının çalışanlar tarafından bilinmesi ve yönetim anlayışının benimsenmesi, süreçte meydana gelebilecek hedef sapmalarında iyileştirme çalışmalarının yapılması ve süreç odaklı bir işletme olması gerekmektedir (Eyüpoğlu, 2012: 32).

İşletmeler müşteri isteklerini karşılayabilmek için teknolojik yeniliklere, değişime ayak uydurabilmeli ve süreç yönetimini benimsemelidirler. Küresel çapta rekabet ortamı ve müşterilerin isteklerinin artması nedeniyle işletmelerin faaliyetlerini etkin bir şekilde yapabilme durumu, çok daha önemli hale gelmiştir (Ko ve diğerleri, 2009: 744). Süreç iyileştirme, firmanın süreç işlem basamaklarında herhangi bir katma değer yaratmayan işlemlerinin çıkarılmasını sağlamaktadır. Katma değer yaratmayan işlem basamaklarının çıkarılması firmanın maliyetlerinde ve üretim sürecinde olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Erdoğan, 2009: 22). Süreç iyileştirme; iş performanslarını arttırmak, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaya çalışmayı hedeflemektir. Süreç iyileştirme aşamasında ister büyük ister küçük çapta yapılan değişikliklerde, başlangıç aşamasında performansta

düşme meydana gelebilmektedir. Süreç iyileştirme, pazar payının geliştirilmesinde de öncelikli bir öneme sahiptir (İnce ve arkadaşları, 2013: 245).

2. TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

Lojistik Yönetimi Konseyine göre tedarik zinciri yönetimi, işletmelerdeki geleneksel iş fonksiyonları ve taktiklerinin sistematik ve stratejik koordinasyonunun oluşturulması olarak tanımlanmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi, ticaret ortakları arasındaki koordinasyonun stratejik niteliğini açık bir şekilde tanımlanmıştır (Li ve arkadaşları, 2006: 107). Tedarik zinciri yönetimi, tedarik zincirini yönetmek amacıyla kullanılan bir dizi faaliyeti kapsamaktadır. Tedarik zinciri yönetiminin başka bir tanımı ise, tedarikçileri, üreticileri, depoları ve mağazaları verimli bir şekilde entegre etmek için kullanılan bir dizi yaklaşımdır (Du ve arkadaşları, 2014: 28). Literatür araştırmalarına göre yönetim felsefesi olan tedarik zinciri yönetimi, tedarik zincirini bir bütün olarak görmeye, birleştirilmiş bir bütün halinde operasyonel ve stratejik yetenekleri birbiriyle uyumlu hale getirme ve müşteri değeri yaratmaya odaklanmıştır (Mentzer vd., 2001: 7).

3. UYGULAMA

Türkiye’de Manisa Organize Sanayi Bölgesi’nde bulunan %100 yerli sermayeli bir elektronik ve dayanıklı tüketim işletmesinde süreç yönetimi ve uygulama çalışmaları ele alınmıştır. İşletme içinde tedarik planlama yönetimi sürecinde bulunan mevcut süreçlerin belirlenmesi, süreç akış şemalarının oluşturulması, yapılacak iyileştirme çalışmalarının hangi süreçlerde ve hangi noktalarda yapılacağı incelenmiştir. İşletmede süreç yönetimi ve süreç iyileştirme çalışmaları Dijital Tedarikçi Zinciri ve Tedarikçi Ağı Program Yöneticisi, Tedarik Planlama ve Geliştirme Uzmanı, Mühendisi ve Uzman Yardımcısı ile birlikte yapılmıştır. Veri toplama ve uygulama süreçlerinde belirlenen ekip ile her aşamada görüş alışverişi yapılmış ve çalışma bu ekiple yürütülmüştür.

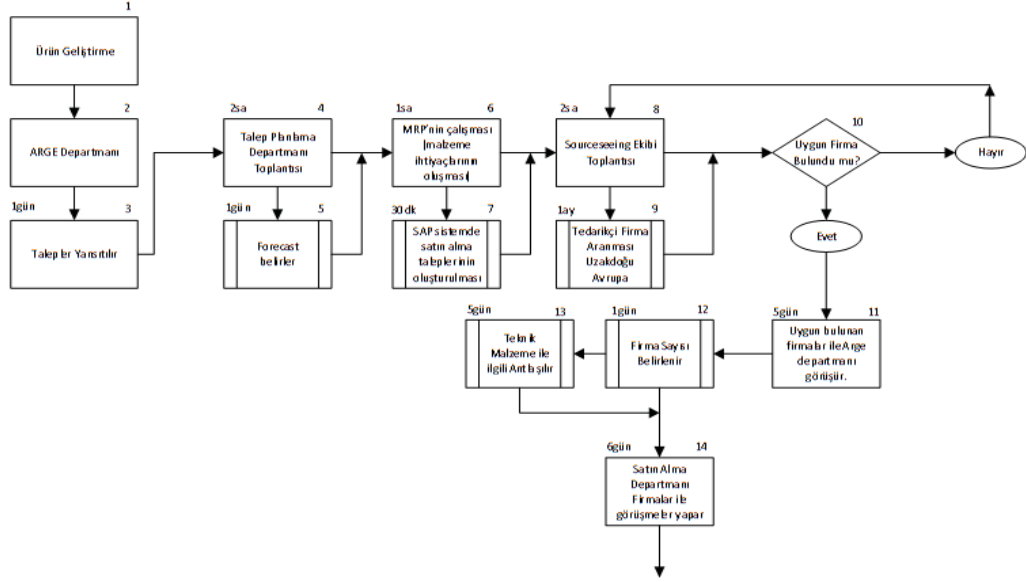
Bu çalışmanın amacı; işletmenin mevcut tedarik süreçlerinin belirlenmesi, oluşturulan ekip ile beraber işletmenin ihtiyaçlarına göre problemin yoğunlukta olduğu süreçlerin tespit edilmesi ve süreç iyileştirme çalışmalarının yapılmasıdır.

Mevcut ve iyileştirilmiş tedarik süreci akışlarının Microsoft Visio programı ile görsel ve sıralı olarak gösteriminin gerçekleştirilmesi yapılmıştır. İşletmenin tedarik süreçlerinde bulunan eksik noktalar, problemler ve sorunlar tespit edilerek, bu süreçler üzerinde iyileştirme çalışmalarının yapılması ve sonuçlarının analiz edilmesi hedeflenmiştir. Süreç iyileştirme ekibi ile yapılan toplantılarda öncelikle hangi süreçlerin iyileştirilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Belirlenen süreçlerin mevcut durumları ve iyileştirilmiş durumları Microsoft Visio programı ile çizilmiştir. Üzerinde iyileştirme çalışmaları yapılan süreçler, onay süreçleri ile malın tedarikçiden satın alma süreçleridir. Söz konusu süreçlerde iyileştirme çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar yapılırken süreç iyileştirme tekniklerinden faydalanılmıştır.

3.1 Tedarik İş Süreci

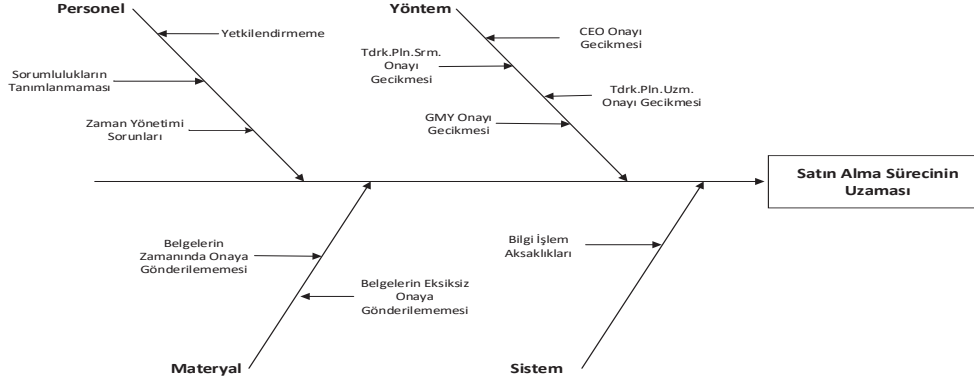
Tedarik süreci, tüm ürün ve hizmetlerin tedarikçiden başlayıp en son aşamada müşteriye gidene kadar olan aşamaları, faaliyetleri, insan kaynağını, teknolojiyi, firma yapılarını ve kaynakları kapsamaktadır. Tedarik iş süreçlerinde oluşan problemler beyin fırtınası tekniği ile tartışılmış ve olası sebepler balık kılıcı diyagramında değerlendirilmiştir. Ekipten çıkan fikirler doğrultusunda; depoda sayıma gelen ürünler arasında fiziki olarak hasar görmüş veya istenildiği gibi gelmeyen numunelerin iadesinde yaşanan sıkıntılar ve satın alma kotalarına göre satın alma siparişleri oluşturulduktan sonra mevcut onay süreçlerinin çok zaman kaybettirmesi esas iyileştirilmesi gereken problemlerin başında gelmektedir. İşletmenin tedarik departmanında bulunan mevcut tedarik süreçleri Microsoft Visio programı ile çizilmiş ve aşağıda yer alan Şekil 1 ile gösterilmiştir. Sürecin kendisi çok uzun olduğundan, şekil 1’de sürecin bir kısmı gösterilmiştir.

Şekil 1: Mevcut Tedarik İş Süreçleri

İşletmede, tedarik planlama süreçlerinde ortaya çıkan problemler ile ilgili olarak balık kılıçığı tekniği kullanılarak, Şekil 2'deki problemlerin nedenleri şablon haline getirilmiştir. Balık kılıçığı tekniği öncelikle satın alma siparişinde yer alan onay süreci problemi ele alınmıştır. Satın alma onay sürecinin uzun olması işletme için iyileştirilmesi gereken önemli bir problemdir. Mevcut problemin meydana gelmesinin nedenleri balık kılıçığı diyagramında belirtilmiştir. Personel ile ilgili olan sebeplerden biri yetkilendirmenin tam anlamıyla yapılamamış olmasıdır. Satın alma sürecinin uzamasındaki yöntem konusundaki problemler en önemli problemlerin başında gelmektedir.

Şekil 2: Satın Alma Süreci Uzama Nedenleri

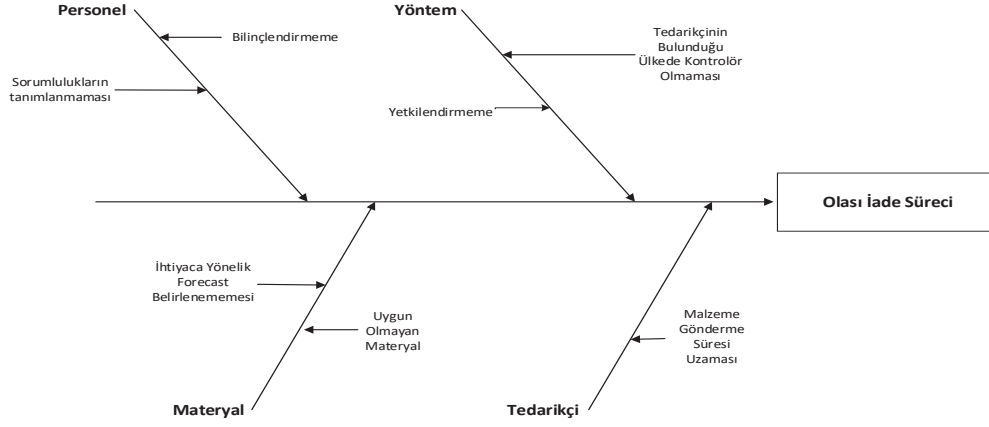

Sistem konusunda yaşanan problem bilgi işlem aksaklıklarıdır. İşletme tarafında bazı satın alma onay süreçleri belgeler bazında, bazıları ise sistemsel olarak verilmektedir. Sistemsel olarak verilen onaylarda sistemde yaşanan duraksamalar süreci olumsuz yönde etkilemektedir. Tedarik edilen materyalin olası iade süreci probleminin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında tedarikçinin bulunduğu ülkede işletme tarafından bir kontrolörün bulunmamasıdır. Bu durum tedarikçi firma tarafından üretimi tamamlanan materyalin, tüm lojistik ve ithalat işlemleri yapıldıktan sonra söz konusu işletmenin tarafına ulaştığında, yarı mamulün hatalı gönderilmiş olması durumunda iade sürecini başlatır.

3.2 Tedarik İş Süreci Pareto Uygulaması

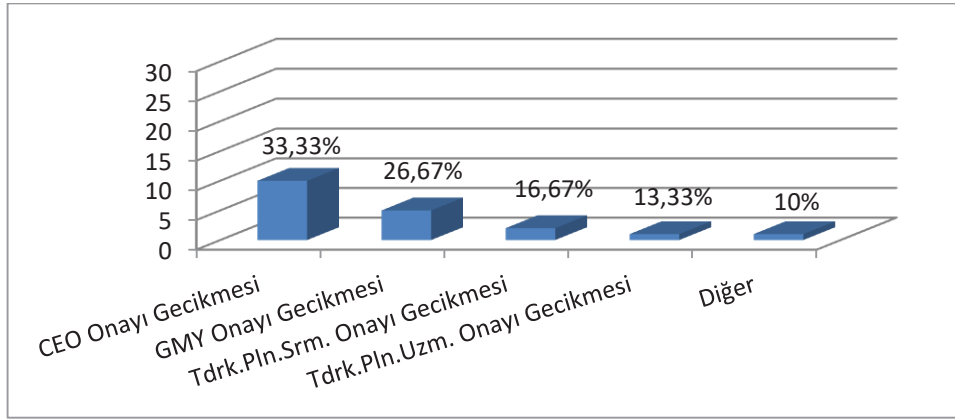
Pareto analizini gerçekleştirmek için iyileştirme çalışmaları yapılan işletmenin Tedarik Planlama departmanında çalışmakta olan bir ekip ile tedarik planlama süreci boyunca görüşülerek, süreçte gözlemlenen zaman kayıplarının sebeplerinin dağılımları ile ilgili oranları belirlenmiştir. Satın alma onay sürecinin uzamasındaki başlıca problem, işletme tarafında yer alan yönetici onay süreçlerinin çok kademeli olmasıdır. Bu problemde bir üst yöneticinin altında bulunan astına belirli oranlarda yetkilerini devrederek kademe azaltılmasında bulunulması ile problemin %76,67'sini çözümlenmektedir.

Şekil 3: Tedarik Edilen Materyalin Olası İade Süreci

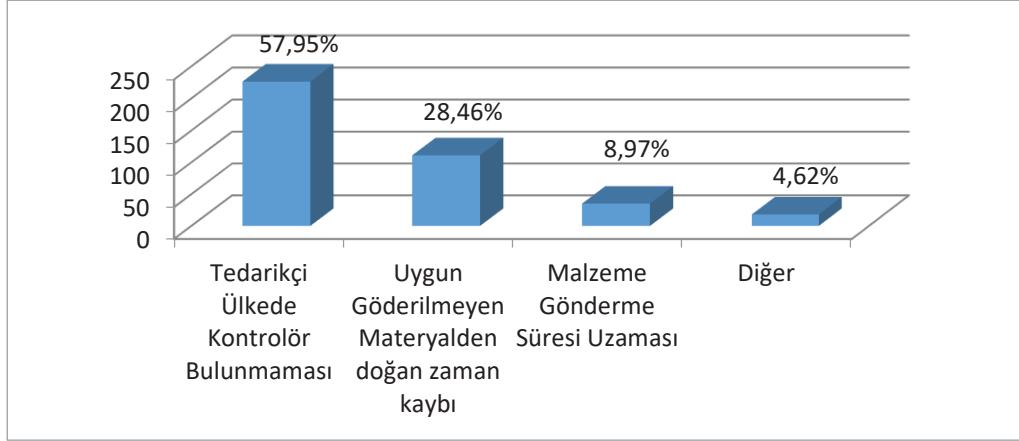
Söz konusu işletme bu çözümde kalıplaşmış kurallarından sıyrılıp, yetki devri ile süreci kısaltmaktadır. Bu kısaltma süreci 21 gün etkilemektedir. Bu durum Şekil 4'te gösterilmektedir

Şekil 4: Satın-Alma Süreci Uzama Nedenleri Pareto Grafiği

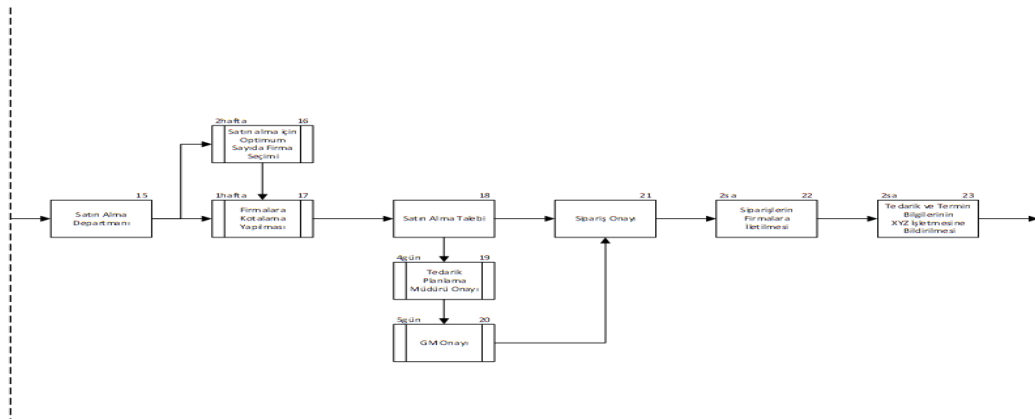
Tedarik iş süreçlerini iyileştirmek üzere yapılan faaliyetleri ve iyileştirilmiş süreçlerin sonuçlarını net olarak gözlemlenmek mümkündür. Mevcut süreçlerde yer alan iki noktaya müdahale edilmiş ve bu süreç adımları iyileştirilmiştir. Olası iade süreci için Şekil 5'de gösterilen pareto uygulamasında gözlemlenen sebepler oranlarına göre sıralanmıştır. Ekip ile yapılan görüşmelerde birçok problem saptanmış, ancak en önemli sorunların tedarikçi ülkede kontrolör bulunmaması ve uygun gönderilmeyen materyalden doğan zaman kaybı olduğu kanısına varılmıştır.

Şekil 5: Olası İade Süreci Pareto Grafiği

Olası iade sürecinde toplam problemin %28'inin sorunun %86,41'ini çözdüğü pareto grafiğinde gösterilmiştir. Yapılan süreç iyileştirme çalışmalarında elde edilen sonuçlar mevcut ve iyileştirilmiş süreç karşılaştırması olarak Tablo 1'de gösterilmektedir. İşletmenin televizyon üretiminde kullanılacak olan kablo materyalinin tedarik sürecinde, iyileştirme ile süre 31 hafta 3 gün 12,5 saatten, 29 hafta 12,5 saate çekilmiştir. Tedarik planlama sürecinde yapılan iyileştirme çalışmaları ve uygulanan iyileştirme teknikleri sonucunda oluşturulan yeni iyileştirilmiş süreçler Microsoft Visio programı ile çizilmiştir. Oluşturulan iyileştirilmiş iş süreçleri Şekil 6 'da gösterilmiştir. Sürecin kendisi çok uzun olduğundan, şekil 6'da sürecin bir kısmı gösterilmiştir.

Şekil 6: İyileştirilmiş Tedarik İş Süreçleri

Tablo 1. Tedarik Planlama Mevcut Süreç ve İyileştirilmiş Süreç Farkları

Süreç İşlem No Mevcut	Süreç İşlem No Yeni	Mevcut süre	İyileştirilmiş Süre	Süreç İyileştirmesi Açıklaması
19+20+21+22+23+24+25	19+20	30 gün	9 gün	Tedarik edilecek materyalin satın alma talebi oluşturulduktan sonra işletme bünyesindeki onay sürecinde 30 gün beklediği tespit edilmiştir. Bu durumda zaman kaybını önlemek adına, satın alma departmanının sipariş talebini oluşturduktan sonra direk olarak Tedarik Planlama Müdürünün sistemine düşmesi, bir üst yetki olarak Genel Müdür onayına sunulularak tedarikçi işletmeye siparişin açılmasına karar verilmiştir. Böylelikle iyileştirilmiş süreçte yeni zaman 9 gün olup, 21 günlük zaman kazanılmıştır.
-	25	-	5 gün	Tedarikçi işletmenin, materyalin üretimini tamamladıktan sonra göndermek üzere limana teslim etmesinden önce işletme bünyesinde çalışan Satın-Alma ve Ar-Ge Uzmanının tedarikçi işletmeye gidip üretilen numuneyi görmesidir. Eklenen bu süre. Yanlış yarı mamul üretiminin önüne geçmek için yapılmıştır. İşletme tarafına gelen yarı mamulün gönderildikten sonra hatalı olduğunun anlaşılması iade süreci ve tedarikçi firmanın yeniden üretime başlamasına sebep olur. Bu durum da işletme için son derece zaman kaybı yaratmaktadır.
50	-	113 gün 3 saat	5 gün	Mevcut süreçlerde yer alan 50 numaralı süreç faaliyetinin cevabı olan hayır seçeneği ortadan kaldırılmıştır. İşletme tarafından gönderilen ekip tedarikçi işletmede bizzat bulunup ürünlerin kontrolünü materyaller yola çıkmadan önce yapmaktadır. Bu durum işletmenin yarı mamulü teslim alarak kendi mamul üretimini yapmaya başlamasında büyük bir zaman kazandırmaktadır.

SONUÇ

Rekabetin yoğun olduğu ve teknolojinin hızla ilerlediği, dünyanın global bir pazar haline geldiği günümüz koşullarında işletmeler rekabette var olmak için tüm imkanlarını etkin şekilde kullanıp küresel pazardaki yenilikleri yakalamak

durumundadırlar. Müşteri ihtiyaçlarında oluşan sürekli değişimlerden dolayı süreç iyileştirmesi de önemli bir konu olmaktadır. Süreç iyileştirilme ile süreç başarısında sürekli artma meydana gelmekte, daha verimli süreçler elde edilmektedir.

Uygulama yapılan işletmenin tedarik planlama sürecinde tüm adımlar çizilmiş ve bu adımlar üzerinde yoğunlaşmış süreç adımlarında, süreç iyileştirme teknikleri kullanılarak iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. İşletmenin tedarik planlama iş süreçlerinde iyileştirme yapılmıştır. İşletme satın alma departmanının mamul talebini, satın alma siparişlerine dönüştürmesi sürecinden sonra, siparişin işletme tarafında onaylanması sürecinde adımlar; Yapılan ilk süreç iyileştirme çalışması onay sistemi ile alakalı olup, onay sürecinin kısaltılması yönünde olmuştur. Yapılan iyileştirme çalışmaları ile tedarik planlama müdürünün onayından sonra direkt CEO onayına çıkıp süreç tamamlanmaktadır. Böylelikle zaman kayıpları önlenmiştir. İşletmede yapılan süreç iyileştirme çalışmalarının öncelikli amacı üretilen ürünlerin müşteriye doğru zaman ve doğru yerde ulaştırılması için zaman kayıplarını önlemek, süreç işlemlerinin aldığı zamanın hızlandırılması bilincinin oluşturulmasıdır. Yapılan iyileştirme çalışmalarının sonucunda, süreç yönetimi uygulayan işletmeler bu anlayışı sürdürülebilir kıldığı takdirde değer yaratmayan faaliyetler süreçten ayrılacaktır. İşletmeler süreç yönetimi uygulamasının sonucu olarak da günümüz rekabet ortamında her zaman bir adım önde olacaklardır.

KAYNAKÇA

Aras, A.A. (2005). *Sürdürülebilir Süreç Yönetimi*. İstanbul: KALDER.

Bozkurt, R. (2003). *Süreç İyileştirme*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:661, 3. Basım, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Davenport, T.H. (1993). *Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology*. Boston: Harvard Business School Press.

De B. T. Rosemann, M. (2005). *Towards a Business Process Management Maturity Model*. Almanya: ECIS 2005 Proceeding of the 13th European Conference on Information Systems, Regensburg, 26 – 28 Mayıs.

- Dumas, M., La Rosa, M., Mendling, J. ve Reijers, A. (2013). *Fundamentals of Business Process Management*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg.
- Du Toit, D. ve Vlok, P. (2014), Supply chain management: A framework of understanding. *South African Journal of Industrial Engineering*, 25 (3): 25-38.
- Erdoğmuş, U. (2009). Süreç İyileştirmede CMMI Modelleri ve Türkiye’de CMMI Uygulamalarının Durumu. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İşletme Mühendisliği Ana Bilim Dalı.
- Eyüpoğlu, F. (2012). *Süreç Yönetimi ve Süreç İyileştirme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Esin, A. (2004). *ISO 9001:2000 Işığında Hizmette Toplam Kalite*, 2. Basım, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Ezcan, V., Işıkdag Ü. ve Kuruoğlu M. (2011). İnşaat Sektöründe Süreç Yönetimi, *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, ss. 683-687.
- Harrington, H.J. (1997). *Business Process Improvement Workbook: Documentation, Analysis, Design and Management of Business Process Improvement*. New York: McGraw-Hill.
- İnce, A. R. Erol, Y. ve Karagöz, N. (2013). Bir Süreç İyileştirme Örneği Olarak Görüntü Arşivleme Ve İletişim Sisteminin (Pacs) Değerlendirilmesi (Sivas Numune Hastanesi Uygulaması). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3): 243-257.
- Ko, R. K., Lee, S. S. ve Wah Lee, E. (2009). Business Process Management (BPM) Standards: A Survey. *Business Process Management Journal*, 15(5), 744-791.
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T. S. ve Rao, S. S. (2006). The İmpact Of Supply Chain Management Practices On Competitive Advantage And Organizational Performance. *Omega*, 34(2): 107-124.
- Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D. ve Zacharia, Z. G. (2001). Defining Supply Chain Management. *Journal Of Business Logistics*, 22(2): 1-25

- Özdemir, A. İ. (2004). Tedarik Zinciri Yönetiminin Gelişimi, Süreçleri Ve Yararları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23: 87-96
- Öztürk, A. (2009). Kalite Yönetimi ve Planlaması, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Özveri.O. (2007). *Kalite Yolculuğu*. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın

Green Economy: Synthesis Perspective on Economic Growth Implications

Muhammad Ahmed Butt¹, Paul Katuse², Juliana M. Namada³

Abstract

This paper examines the holistic perspective of green economy, from its original theme to pragmatic modeling, negating the myths and analyzing its resultant impact on economic growth, with special consideration for developed as well as developing countries. Critical literature inclusive of theoretical perspectives have been explored using interpretivism research philosophy coupled with archival research strategy, and synthesized to test the green economy predicament confronted by world governments, key decision-makers, and international agencies, that is; achieving sustainable development while fostering economic growth. It is reasonable to construe that transition to green economy, has yielded some positive extrinsic and intrinsic outcomes leading to economic growth. Paradoxically, developing nations are struggling to come to terms with green economy. Misconception related to a trade-off relationship between environment protection and economic growth is perpetuating. It is conclusively inferred that reactive crisis models are imprudent strategy in the green economy policy design. Mammoth efforts are needed to effectively put in action transitioning greener economy interventions especially for developing nations. The value of this study may provide impetus to economists, researchers, and international agencies to undertake further research to investigate objectively based relationship between green economy and economic growth.

Key Words: Economic Growth (EG), Green Economy(GE), Green Transitioning(GT), Sustainable Development(SD)

JEL Classification Codes: O40, O44

¹ Doctoral Candidate, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. mabparadigms@yahoo.com

² Associate Professor of Strategic Management, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. info@usiu.ac.ke

³ Assistant Professor of Strategic Management, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. info@usiu.ac.ke

1. INTRODUCTION

The term ‘green economy’ (GE) was shared in the pioneering work undertaken by Pearce, Markandya and Barbier (1989), environmental economists engaged by the United Kingdom (UK) government for the study on sustainable development. Notwithstanding the heightened global enthusiasm for green economy, myths prevail among world governments and decision-makers, ranging from ineluctable resolution between environmental sustainability and economic growth to green economy as the panacea for advanced states. In reality, multitude of instances point toward successful green economy transition efforts; these greener economic models merit to be replicated in developing countries. International bodies like Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in 2018 underscored that it is essential to keep environment clean to support the economy. Economic growth will raise the standard of living globally; however, the adverse catastrophic environmental impact for the coming generations’ should also be focused.

Integrated Environmental Assessment (IEA) model is elaborated by European Environmental Agency (EEA) in 1999; having chain of processes for generating critical policy-driven data on key interplay among natural environments and human societies, essentially needed for decision-making surrounding green economy challenges. In green economy, environmental obligation and economic advancement mutually reinforce each other while promoting progress on social development context. Turkey, an emerging economy, is aware of the fact that environmental protection and social well-being are part and parcel of development programs and is pursuing the objectives of GE goals Ministry of Development (MoD) 2011 by approaching the issue in holistic manner. The United States (US) needs to create stability in the green economy and for this strategic action; investment in the range of \$200 billion per annum would be needed Pollin, Garrett-Peltier, Heintz and Hendricks (2014). The United Kingdom (UK) advanced toward achieving green growth with share of £122 billion (\$158.4 billion) in global GE, and generating substantial employment in GE sectors Confederation of British Industry (CBI) 2012. In Africa, Kenya government took the strategic and timely initiatives to promote GE

investment which will yield economic growth likely to benefit 3.1 million people by 2030. The Dutch government has achieved green economy goals in reducing the environmental pressures and concurrently supporting growth in national economic output Statistics Netherlands(2015). In case of Pakistan, the international financial institutions (IFIs) encouraged economic growth policies lacking focus on environmental protection while pursuing exploitation of natural resources to foster economic advancement International Union for Conservation of Nature (IUCN) 2013. The real gross domestic product (GDP) growth of Pakistan remained inconsistent over the years; environmental deterioration cost is around 6 per cent of the real GDP; World Bank (2006). For economists globally, the dilemma of nations to achieve economic growth and simultaneously containing its negative effects, forms, and sources has remained high on the agenda World Economic Forum (2017).

This paper attempts to synthesize researchers' contribution as ingrained in green economy literature; the paper delves into green economy and related challenges and suggests to progressively create green economy pathways testing its results on the economic growth (i.e., developed and developing nations) of the world; nonetheless generalizability could not be deduced.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Theoretical Perspective of Green Economy

In the classic report captioned Blueprint for a Green Economy the typology of green economy (GE) was described(Pearce et al.1989).An economy in which environmental obligation and economic advancement function holistically operate in mutually reinforcing manner whilst promoting progress on social development context is defined as green economy. Firms and industries have key role in offering and delivering products, processes, solutions, systems and services vitally needed for successful transformation to green economy ICC (2011). The concept of GE developed incremental international focus in the recent past; it was one of the two thematic ideas for the Rio+20. Despite the growing phenomenal global concern related to green economy, encouraging deliberations by member countries on the subject theme approaching up to Rio+20 remained a daunting challenge. Partially,

the reason being the ambiguity surrounding green economy concept and the absence of universally agreed explanations or international doctrines governing GE, the requisite policy framework and its nexus with national priorities, economic growth and poverty elimination.

The United Nations Environment Programme (UNEP) 2011 report made a critical observation regards myths prevailing among decision-makers, including the ineluctable resolution between environmental sustainability and economic growth and that green economy is the domain of developed countries, with the affluent world enforcing restrictions on growth with resultant lingering of poverty phenomenon in emerging economies. Paradoxically, multiple examples of successful GE transition exist in different sectors in the developing countries; and these models merit to be replicated in other countries. The UNEP (2011) report underscored that far from being a bottleneck, the greening of economy is new driver of growth and has potential to slash poverty by spurring growth in domains, like, energy, agriculture, freshwater, fisheries and forestry. The report urged the policy makers to create enabling conditions and formulate policies to help raise the level of investment in green economy and shared guidelines on policy formulation.

OECD (2018) report dilated upon issues like environment and its relationship with productivity, GDP growth, investment, trade etc. and underscored the importance to develop and adopt economic policy framework which may preserve the environment and support green growth. The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) 2015 also emphasized the same theme in the 'Paris Agreement'. Consistent with World Bank (2012) report; GE is geared toward operationalizing economic growth by converging developing economies' accelerated growth and reduction of poverty objectives while avoiding environmental damage. The Asian Development Bank (ADB) 2011 referred to different studies indicating that Asian cities and towns are losing 2 to 4 percent of GDP by not pursuing GE. The Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA) 2017 argued that transition toward environmental sustainability, developing resilience against environmental risks, and making use of green

innovations is imperative for economic growth and poverty alleviation. The Turkish MoD (2011) report noted that for sustainable development inclusive of green growth politically stable environment and sound economic health is quintessential. The report highlights the GE doctrines and a policy document to support the GE interventions. Turkey is an emerging economy and has the potential to contribute globally on consistent basis in achieving the objectives of GE goals (MoD 2011). The Dutch government's GE initiatives exhibited positive results; job opportunities in the value added environmental goods and services sector (EGSS) documented increase from 1.66 percent in (2001) to 1.80 percent in (2013) (Statistics Netherlands 2015).

In African context, Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (FMECD)2015 observed that between 2000 and 2010, Sub-Saharan Africa (SSA) documented impressive economic growth; however, undermining the environmental costs, especially natural resource depletion, can forestall long term economic growth and development prospects for African countries. The Arab Forum for Environment and Development (AFED) 2016 in its ninth annual report cautioned that war torn Arab countries will be struggling to achieve the status quo existing in 2010 once the war and conflict cessation take place, let alone realizing the SDGs by 2030.

United Nations (2011) argued those decades of fostering a 'brown economy' model neglected issues like social disruption and depletion of resources, and advocated a departure from resource-intensive growth models for transition to greater sustainable production output and consumption. The Trade and Green Economy handbook by International Institute for Sustainable Development (IISD) 2014 provided insight that green economy perspective varies for each state of the world; nevertheless, national GE pathways can be globally guided by a set of international doctrines, key actors, and green growth practices. The (IISD 2014) report argued that international market of energy efficient and low carbon innovative technologies is estimated to triple by 2020 (i.e., US \$2.2 trillion). The ICC (2011) observes that the business community understands explicitly the term 'Green Economy' ingrained in the broader sustainable development theme, Brundtland

(1987). Global businesses, international trade, supported by rational legislations serve as catalyst in transformation to a green economy.

2.2. Integrative Green Economy Model

Kanianska (2017) stressed on incorporating the environmental consideration into decision-making process; steering the mammoth global change without developing the competencies to monitor and evaluate changing environmental trajectory and its linkage with communities' development is termed as reactive crisis approach; not an intelligent and prudent strategy to deal with sustainable development policy issues. The EEA(1999) developed causal framework with five key components, namely, *Driving forces*(D); indicators thereof include, power plants, industrial sectors, agricultural area, demographics, transportation, and usage of energy, refineries and/or mining, sewage operations, sectors other than industry and dumping grounds. *Pressures* (P), its indicators include utilization of resources, direct and indirect emissions, and generation of noise, waste, vibration, and radiation aspects. *State* (S) has indicators including, quality of air, water, soil, ecosystems, humans (health), and soil use. *Impacts* (I) has indicators like, climate change, loss of biodiversity, human health, human morbidity/mortality or well-being, and ecosystem/habitat health. And finally, *Response*(R), its indicators include policy response, environmental legislation, economic measures, science, technology & innovation and education. Figure.1 presents key components of DPSIR model of GE used widely as integrated based approach.

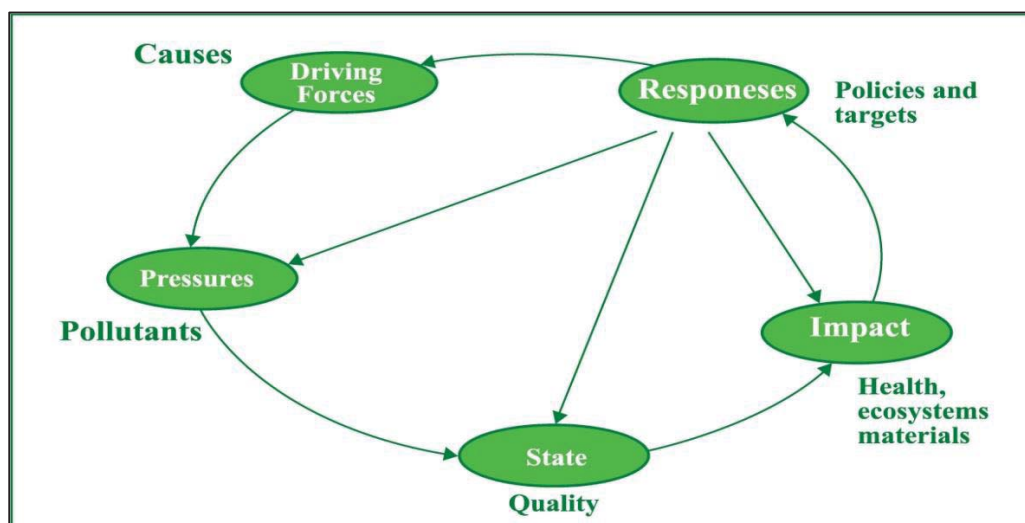

Figure.1 DPSIR Assessment Framework

Source: Environmental Indicators: Typology and Use in Reporting (EEA, 1999)

Kanianska (2017) indicated that DPSIR model elaborates the cause-effect linkage among economic, social and environmental, economic and social perspectives of the GE theme. This model is widely used to determine the interplay of human-environmental systems processes (Pinto et al. 2013). The DPSIR model has its origins in the Pressure-State-Response (PSR) conceptual model built due to the efforts of OECD (1993). In the following years it received elaboration from European Environment Agency stated by Burkhard and Müller (2008). Consistent with systems analysis perspective, economic and social development exacerbate *pressure* on environmental dimension; consequently, the *state* of the environmental experience changes. This momentum leads to *impact* on (i.e., human well-being, ecosystems and materials) which in turn can evoke a communities' *response* that generates feedback on the influencing factors in the country, brings about pressure and results in impacts; finally, it leads to adaptation or corrective actions. Environmental indicators must demonstrate all components of the chain, among them, the human dispositions, their consequent environmental implications, and the communities and societal responses to impacts.

Kanianska (2017) argued that global supply chain management (SCM) has direct impact on the European countries' production and consumption which takes place elsewhere; hence, Europe needs to shift toward holistic integrated model to outmaneuver the persistent environmental threats and challenges to ensure long-term sustainable development European Economic Area (EEA) 2015.

3. GREEN ECONOMY- ECLECTIC WORLD NATIONS

3.1 Interventions Fostering Greener Economies

Green interventions are confronted with challenges which entail risks to economic growth, involving human costs, irreversible environmental damage and climate change; hence, expedient to make interventions to achieve greener growth (Kanianska, 2017). The European Union (EU) crafted common green strategy. Mazza and Brink (2012) expressed that various components of the green economy perspective in relative terms are meaningfully integrated in strategic documents of EU. Arguably, investment in environmental added capital goods is designed to achieve the goal to protect, preserve and/or augment the environment with cost repay back after three years of investment layout.

3.1.1. United States (US) GE Discourse

In the US, it was noted in the year 2010 that 34 percent of income was accumulated in 5 percentile at the top expressed by Kumhof and Ranciere (2010). Similarly, one out of five Americans (22 percent) was engaged in poverty-based employment (Jones 2008). Such inequality leads to potential threats for the environment and society at large as in essence it may subvert the cohesion needed for prosperity of nation (Speth, 2010 and Jones, 2008).According to (Pollin et al.2014) the US needed investment (public and private) to the tune of \$200 billion each year to stabilize the climate and for economic progress. Ecofys Consultancy (2010) argued that out of \$200 billion annual investments, \$90 billion would be required to make the building operations more efficient, including industrial equipment, and transportation operation and system. Realistically, to achieve the

assumed target of decreasing CO₂ emissions by 40 percent in 20 years' time, substantial reduction would be needed in the US consumption of natural gas, coal and oil (i.e., 30 percent for natural gas, coal 60 percent, and oil 40 percent). The Global Green Economy Index (GGEI) in 2016 aptly indicated that the US overall GGEI achievement score is significantly low, as such its ranking is thirtieth out of eighty nations studied; given the size of the US economy, world strategic efforts to achieve the climate objectives are contingent upon spurring of American GE growth.

3.1.2 United Kingdom (UK) GE Discourse

The UK Government (2011) reiterated the resolve to promote global action to establish green economy utilizing EU strategies, implementing international agreements to foster GE, cooperating at G20 and related fora to patronize green growth, and spelt out action plan on *enabling the transition to a green economy* including trade diplomacy. Nevertheless, House of Commons Environmental Audit committee (HoCEAC) 2012 argued that the government's long-term vision on GE and 'Roadmap' to achieve the GE goals is not well defined; in the wake of post 2009 financial crunch and the risks associated with market-oriented model the HoCEAC (2012) maintained that the whole economy of UK needs to transform to GE including the traditional sectors. The UK government's successes in green economy transition include consistent GE growth i.e., £122 billion (\$158.4 billion) share in global market), employment creation (almost a million) and export of low carbon products and services worth around £11.8 billion (\$15.4 billion) in year 2010-11, Department for Business, Innovation and Skills (DoBIS) 2012.

3.1.3 Turkey GE Discourse

The Turkish Ministry of Development (MoD) 2011 reported that the experience of last decade made it evident that economic health coupled with sound political environment is quintessential for sustainable development inclusive of green growth. Realizing that economic facets, environmental protection and social well-being are integral components of development programs, Turkey adopted a holistic approach instead of treating each part of development individually and considering its partial

options. Turkey is an emerging economy and has the potential to contribute globally on consistent basis in achieving GE goals. The country has developed green economy doctrines and prepared a policy document with political ownership. To support the GE interventions, the requisite legal systems and institutional framework are in place. Nevertheless, at this juncture comprehensive harmonization of all components of sustainable development in all the fields and particularly at all levels has not been realized realistically. (MoD 2011)

Regarding implementation of programs i.e., agenda for Sustainable Development 2030, MoD(2016) argued that Turkey documented success in implementing the Millennium Development Goals (MDGs). However, it was a challenging endeavor to operate jointly on the MDGs in cohesive manner as the intervention needed adapting to new approaches, particularly, in policy design; further, gathering and improving the quality of administrative data and disseminating it among all the functionaries, and developing the stakeholders' ownerships of all the GE agenda. These challenges need priority action in the implementation of global development agenda MoD (2016).

3.1.4 Africa GE Discourse

According to UNEP green economy in Africa will present opportunities to mitigate poverty, by way of generation of jobs and enhancing the well-being of people (UNEP 2015). World Bank (2013) stated that during 2002 and 2011, the real GDP in African states grew by around 5.1 percent annually which is higher vis-à-vis the preceding decade. Nevertheless, Africa is confronted with economic and social challenges i.e., in Sub-Saharan African states 48.5 percent of the population is living in poverty. Economic growth should not be realized at the expense of environmental goals as socio-economic progress and natural resources are directly linked in African continent (UNEP 2015). In Kenya, investment into green sectors will lead to economic growth and development that would benefit over 3.1 million people by 2030. In Ghana and South Africa green procurement provided impetus in building emerging new markets in fields like: green growth, renewable energy, food products,

and energy efficacy International Institute for Sustainable Development (IISD) 2008 and International Institute for Sustainable Development (IISD) 2012.

By and large African states are developing enabling conditions for successful transformation to GE. Governments and social decision makers in Africa have designed strategic documents focused at consolidating GE tenets and policies into strategic plans and national development vision, and practical steps have been introduced i.e., incentivizing green investments, generating new employment, innovative technologies development, and reallocation of public funds on socially inclusive sectors (UNEP 2015)

3.1.5 Netherland GE Discourse

The Netherland government's initiatives for transition to green economy witnessed vivid positive results, extrinsic and intrinsic; job opportunities in the value added environmental goods and services sector (EGSS) documented increase from 1.66 percent in (2001) to 1.80 percent in (2013) Statistics Netherlands(2015). This facet of GE meant enhancement from 113 to 126 thousand full time equivalents (FTE) workforce. Further, energy sector, grounded in green economy, yielded healthy economic results in terms of job creation (28 thousand FTE in 2014 as compared to 24 thousand FTE in 2008) whereas employment opportunities in other segments of economy remained stagnant.

3.1.6 Pakistan GE Discourse

According to the IUCN (2013), international financial institutions (IFIs) promoted economic growth policies in Pakistan which emphasized rapid growth and exploitation of natural resources, neglecting to address the environmental concerns. Real GDP growth of Pakistan exhibited instability overtime; environmental degeneration costs the state around 6 percent of real GDP every year (World Bank 2006). Khan and Pervaiz (2012) argued that exploring the interplay between growth and green economy is desired to be dealt in the broader prospect of productivity. Overtime Pakistan pursued the high vintage growth policy opting to internalize a strategy to achieve economic growth first and then cleaning up the environmental

damage. The misperception regarding a trade-off relationship between environment protection and economic growth has posed challenge for both economists and policy makers to formulate pragmatic policies to support growth along with environment protection to achieve the greater objective of GE transition. (Salik 2016).

4. ECONOMIC GROWTH

Since the inception of economic scientific analysis, from Petty (1899) to Ricardo (1951), the dilemma of economic growth along with its negative effects, forms, and sources have topped the critical agenda for economists worldwide (World Economic Forum 2017). Global economic growth experienced a downturn over the past decade. The International Monetary Fund (IMF) 2012 projected 3.1 percent economic growth in year 2016, downward in comparison to the 4 percent growth recorded in the year 2011. Similarly, in 2016 the world GDP growth declined to 2.3 percent from 2.7 percent in 2015 which is fairly below the average of 2.8 percent recorded in 1980 World Trade Organization (WTO) 2017. Global consensus has developed for a socially-oriented and inclusive framework to propel economic growth in sustainable manner requiring pragmatic policy measures with result-oriented systemic framework to serve as guiding source for policy making and operational practice. Inclusive growth serves as strategy through which economy's performance is interpreted in terms of the bottom-line impact (i.e., broadly expanding the economic opportunities, and prosperity) sought by the societies and communities World Economic Forum (2017).

4.1. China's Green GDP

China's exponential economic growth experience came at the cost of imploding environment. The environmental deterioration propelled the Chinese government to redefine 'economic development' inclusive of environmental costs parameters Rauch and Chi (2010). The (UN 1993) presented the conceptual framework for countries to determine an environmentally adjusted GDP, embedded as system for environmental and economic accounting (SEEA). The Chinese have adopted green GDP framework; Green GDP is normal GDP of the country subtracting the social

and environmental harm costs. The equation is: Green Gross Domestic Product=Gross Domestic Product less Social costs less Environmental costs. Rauch and Chi (2010) expressed that Green GDP probably would not be operationalized as a metric of sustainable development; nevertheless pursuing such metric would positively yield useful insight and information for social policy makers and environmental decision-makers.

5. DISCUSSION

Despite increased policy focus on green economy, consensus lacks on universally agreed doctrines viz., GE governance, policy measures and mechanism for integration and coordination by individual states in terms of national priorities, economic growth and sustainable development goals including poverty elimination. Developing economies mostly lack technical and operational competencies in designing, implementing, and objectively evaluating the benefits and costs of green economy programs (UN 2012). The Paris Agreement and (OECD 2018) stressed on governments to foster economic opportunities offered by environmental protection and green growth. The ADB (2011) study observed that Asian cities and towns are losing 2 to 4 percent of GDP by not shifting to green economy dynamics, and recommends urgent result-oriented effective defense measures inclusive of sustainable development initiatives to abate environmental damage.

IISD (2014) study analyzes the green economy theme from the perspective of trade and energy. Effectively capitalizing on the emerging gains of inter-state trade synergies has the potential to make steady shift toward green economy and economic growth globally. The EEA (1999) has constructed causal DPSIR framework presenting a model with systematic analytical perspective finally leading the decision-makers to adaptation or corrective actions focusing green economy. Kanianska (2017) criticized the tendency to ignore developing technical competencies to record the changing environmental trends and bonding relationship with communities' development as reactive crisis model, not a wise strategy to deal with green economy policy components.

For the US, achieving the assumed 40 percent CO₂ emissions reduction target within twenty years is a challenge and given the size of the US economy, its global implications would be huge. Objectively analyzing, HoCEAC (2012) maintained that the UK GE vision is not well directed and the UK government's emphasis on market-oriented and voluntary consumers discourse undermine the GE promotion. Turkey realized the linkage of environmental protection and social well-being for development programs and adopted a holistic approach to develop green economy doctrines and prepared a policy document with political ownership. For Africa, pragmatic result-oriented enablers and GE conditions would serve as catalyst for overall economic growth (UNEP 2015). Statistics Netherlands (2015) maintained that Dutch government's green economy initiatives and efforts led to creation of job opportunities in the EGSS in Holland. Regarding Pakistan, the decision-makers have persistently followed the policy of realizing first the economic growth and mitigating the environmental damage later Khan and Pervaiz (2012).

Consensus has developed globally in favor of green economy and economic models to cultivate growth in sustainable way. To determine the economic growth, inclusive of green economy, the conventional GDP measurements methodology is considered inadequate. Reasonably, pursuing green GDP framework will provide new insight for social policy makers and environmental decision-makers to take informed decisions holistically.

6. CONCLUSION

The GE agenda overtime has received heightened importance among international agencies, national economies, social decision-makers, and academia. The national governments could not make effective greener economy pathways in developing universal doctrines and tenets mainly due to lack of competencies and technical skills necessary for consolidation of components like, national priorities, economic advancement and sustainable growth targets. This study reflects that developing economies are at a severe disadvantage ADB (2011) due to lack of understanding regarding the benefits and costs attached, and the relationship between green transitioning initiatives with economic growth, though UNEP (2011)

recommended otherwise. Creating enablers for a GE model, mobilizing, synergizing and promoting international trade will impact positively the green growth across the world. Researchers suggest that nations should reject the reactive crisis models and develop technical competencies to observe and record the environmental trends and its relationship with communities and create green economy policy design. There is agreement among states; government bodies that green economy based economic models lead the country to sustainable growth trajectory. Inclusive growth also serves as measurement parameter to translate the economy's performance World Economic Forum (2017). It is conclusive to infer that developed nations' experience has demonstrated positive relationship between green economy interventions and economic growth and successful models with necessary adjustments may be adopted in developing countries.

REFERENCES

Asian Development Bank. (2011), "Environment Program Greening Growth in Asia and the Pacific", <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29067/environment-program.pdf>

Arab Forum for Environment and Development. (2016), "Arab Environment: Sustainable Development in a Changing Arab Climate", *Annual Report of Arab Forum for Environment and Development, 2016*; Saab, N. and Sadik, A. (Eds.); Beirut, Lebanon. Technical Publications.

BRUNDTLAND, G.H. (1987), "Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development", *Oxford University*.

BURKHARD, B., MÜLLER, F. (2008), "Driver-pressure-state-impact-response", In: Jorgensen, S.E., Fath, B.D., editors. *Ecological indicators. Vol. 2 of Encyclopedia of Ecology*. Oxford: Elsevier; 2008. p. 967-970

Confederation of British Industry. (2012), "The colour of growth: maximising the potential of green business", <https://www.google.com.pk/search?q=CBI%2C+2012%2C+The+colour+of+growth>

%3A+maximising+the+potential+of+green+business&oq

Department for Business, Innovation and Skills. (2012), “Low Carbon Environmental Goods & Services (LCEGS) Report for 2010/1”, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/>

[/system/uploads/attachment_data/file/31784/12-p143-low-carbon-environmental-goods-and-services-2010-11.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31784/12-p143-low-carbon-environmental-goods-and-services-2010-11.pdf)

Ecofys Consultancy. (2010), “World GHG Emissions Flow Chart 2010”, <https://www.ecofys.com/files/files/asn-ecofys-2013-World-ghg-emissions-flow-chart-2010.pdf>

European Economic Area. (2015), “The European environment – state and outlook 2015: an Integrated assessment of the European Environment”, <http://www.eea.europa.eu/soer>

European Environment Agency. (1999), “Environmental indicators: Typology and overview”, <https://www.eea.europa.eu/publications/TEC25>

Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. (2015), “Benefits of a Green Economy Transformation in Sub-Saharan Africa”, <http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource>

[/Benefits_of_a_Green_Economy_Transformation%20in_Sub-Saharan_Africa_GIZ.pdf](http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Benefits_of_a_Green_Economy_Transformation%20in_Sub-Saharan_Africa_GIZ.pdf)

Government of United Kingdom. (2011), “Enabling the Transition to a Green Economy: government and business working together”, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads>

[/attachment_data/file/183417/Enabling_the_transition_to_a_Green_Economy__Main_D.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183417/Enabling_the_transition_to_a_Green_Economy_Main_D.pdf)

Global Green Economy Index. (2016), “Measuring National Performance in the Green Economy”, (5th Ed.).(2016). © Dual Citizen LLC 201

House of Commons Environmental Audit Committee. (2012), “A Green Economy Twelfth Report of Session 2010–12, Volume I”,

<https://www.parliament.uk/documents/tso-pdf/committee-reports/cmenvaud.1025.pdf>

International Institute for Sustainable Development. (2008), “Sustainable Public Procurement in South Africa”, http://www.iisd.org/pdf/2008/spp_south_africa.pdf

International Institute for Sustainable Development. (2012). *Swiss-Ghana Project on Sustainable Public Procurement*. <https://www.google.com.pk/search?q=Swiss-Ghana+Project+on+Sustainable+Public+Procurement&oq=Swiss-Ghana+Project>

International Institute for Sustainable Development. (2014), “Trade and Green Economy: A Handbook”, *Published by the International Institute for Sustainable Development*, Geneva.

International Monetary Fund. (2012), “World Economic Outlook Update”, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/update/01/pdf/0112.pdf>.

International Union for Conservation of Nature. (2013), “IUCN Pakistan Programme 2013–16”, https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/pk_programme_2013_16.pdf

JONES, V. (2008), “The Green Collar Economy: How One Solution Can Fix Our Two Biggest Problems”, New York, NY: Harper Collins.

KANIANSKA, R. (2017), “Green Growth and Green Economy”, ISBN 978-80-557-1257-4. Belianum. Publisher of the Matej Bel University in Banská Bystrica.

KHAN, M.A., PERVAIZ, A. (2012), “National Sustainable Development Strategy Pakistan’s pathway to a sustainable & resilient future”, <http://www.sbi.gos.pk/pdf/Legal%20Framework/canada/2012%20National%20Sustainable%20Development%20Strategy,%202012.pdf>

KUMHOF, M., RANCIERE, R. (2010), “Inequity, leverage, and crises”, working paper, International Monetary Fund, Washington DC.

Ministry of Development. (2011), “Turkey’s sustainable development report claiming the future”, ISBN: 978-605-4667-01-7. June 2012, Ankara

Ministry of Development. (2016), “Report on Turkey’s initial steps towards the implementation of the 2013- agenda for sustainable development”, http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/2030_Raporu.pdf

MAZZA, L., BRINK, P. (2012), “Green Economy in the European Union”, UNEP, 2012, pp12.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (1993), “OECD core set of indicators for environmental performance reviews”, *OECD Environmental Directorate Monographs* no. 83. OECD, 1993, pp. 39.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018), “Economic Policy Reforms: Going for Growth 2018”, <https://www.oecd.org/eco/growth/An-opportunity-that-governments-should-not-miss-oecd-going-for-growth-2018.pdf>

PEARCE, D., MARKANDYA, A., BARBIER, B. (1989), “Blueprint for a green economy”, *Earth scans, London, Great Britain*, 1989. ISBN 1 85383 0666

PETTY, W. (1899), “The Economic Writings of Sir William Petty”, together with The Observations upon Bills of Mortality, more probably by Captain John Graunt, ed. Charles Henry Hull (Cambridge University Press, 1899) vol. 1

PINTO, R., DE JONGE, V.N., NETO, J.M., DOMINGOS, T., MARQUES, J.C., PATRÍCIO, J. (2013), “Towards a DPSIR driven integration of ecological value, water uses and ecosystem services for estuarine systems”, *Ocean Coast Manage*, 2013; 72: 64-79.

POLLIN, R., GARRETT-PELTIER, H., JAMES HEINTZ, J., HENDRICKS, B. (2014), “Green Growth- A U.S. Program for Controlling Climate Change and Expanding Job Opportunities”, [http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/Green_Growth_2014/Green Growth Report- PERI- Sept2014.pdf](http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/Green_Growth_2014/Green_Growth_Report-PERI-Sept2014.pdf)

RAUCH, J.N., CHI, Y.F. (2010), “The Plight of the Green GDP in China”, *Consilience: The Journal of Sustainable Development* 3(1):102–116.

RICARDO, D. (1951), "On the Principles of Political Economy and Taxation", 1st edn 1817, 3rd edn 1821. In vol. I of *The Works and Correspondence of David Ricardo*, edited by Piero Sraffa with the collaboration of Maurice H. Dobb, Cambridge: Cambridge University Press.

SALIK, M.A. (2016), "Environment-Development Nexus in Pakistan", http://issi.org.pk/wp-content/uploads/2016/08/Final_IB_Ahmad_salik_dated_16-08-2016.pdf

SPETH, J.G. (2010), "Towards a new economy and a new politics", *Solutions*, Vol. 1 No. 5. Statistics Netherlands. (2015), "Green growth in the Netherlands 2015", <http://www.cbs.nl/en-gb/publication/2015/49/green-growth-in-the-netherlands-2015>

Swedish International Development Cooperation Agency. (2017), "Dialogue Support for a Green Economy", https://www.sida.se/globalassets/sida/eng/partners/green-tool-box/dialogue_support_for_a_green_economy.pdf

United Nations. (1993), "Handbook of National Accounting: Integrated Environmental and Economic Accounting (SEEA) 1993", *Department for Economic and Social Information and Policy Analysis Statistical Division. Series F, No. 31*

United Nations. (2011), "Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations System-wide Perspective", <https://www.google.com.pk/search?q=Working+towards++a+Balanced+and +Inclusive+Green>

United Nations. (2012), "Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development-2012", <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733-FutureWeWant.pdf>

United Nations Environmental Programme. (2011), "Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication", <http://www.unep.org/greeneconomy>

United Nations Environment Programme. (2015), “Building Inclusive Green Economies in Experience and Lessons Learned, 2010-2015”, http://www.greengrowthknowledge.-org-/sites/default/files/downloads/resource/Building_Inclusive_Green_-Economies_In_-Africa_UNEP.pdf

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015), “Paris Agreement”,https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

World Bank. (2006), “Pakistan Strategic Country Environmental Assessment”, <http://siteresources.worldbank.org/southasiaext/Resources/Publications/448813->

World Bank. (2012), “Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development”,*Washington, DC. © World Bank,* <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6058>License: cc by 3.0 igo.

World Bank. (2013), “Lighting Africa: Promoting the Use of High Quality, Clean Electricity”,<http://go.worldbank.org/ZAY7FAZRF0>.World Economic Forum.

(2017), “The Inclusive Growth and Development Report 2017”,<http://www3.weforum>.

World Trade Organization. (2017), “World Trade Statistical Review 2107”, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.pdf

Türk Özelleştirme Uygulamalarında Mülkiyetin Gayri Ayni Hak Tesisi Yöntemi

Ayhan SARISU¹

Özet

Türkiye’de 1980’lerin ilk yarısından itibaren devreye alınan özelleştirme politika ve uygulamalarının, dar anlamda ve özetle; kamu sermayeli iktisadi teşebbüslere ait, mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyetinin veya işletmeciliğinin, ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde tasarruf sağlamak amacıyla özel sektöre devredilmesi olarak tarif edilebilmesi mümkündür.

Bu çalışmada, mevzuatta belirtilen tüm özelleştirme yöntemlerinin ayrıntılarına girilmeden, Türkiye’de dar anlamdaki özelleştirmelerde kullanılan mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yönteminin uygulama sonuçları ele alınmaktadır.

Mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi, Türkiye’de 4046 sayılı kanun kapsamındaki kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıkların mülkiyete ilişkin tüm haklarının ilgili kuruluşta kalması kaydıyla, 4721 sayılı Türk Medenî Kanununda öngörülen şekil ve şartlar çerçevesinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurmasına ilişkin hakların tesisi, şeklinde tanımlanabilen bir özelleştirme yöntemidir.

‘Mülkiyetin Gayri Ayni Hakların Tesisi’ne ilişkin karma sözleşmelerden elde edilen özelleştirme geliri 318.376.297 ABD Dolarıdır. Bu yöntemle birlikte kullanılan ‘İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı’ uygulamalarından elde edilen rakam ise 216.393 ABD Dolarıdır. İkisi birlikte ele alındığında elde edilen toplam gelir 318.592.690 ABD Dolarıdır. Bu rakam 2017 yılsonuna kadar elde edilen 68.392.589.705 ABD Doları tutarındaki toplam özelleştirme gelirin yaklaşık % 0.47’sini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme; Mülkiyetin Gayri Ayni Hak Tesisi.

JEL Kodu: M38; L33

Establishment Of Incorporeal Rights On Property As A Form Of Turkish Privatization Implementation

Abstract

This study only deals with the results of implementing the method of establishing the incorporeal right of the property, which is used in Turkey’s privatizations, without going into the details of all the privatization methods mentioned in the legislation.

Establishment of incorporeal rights on property; in accordance with the provisions of the Turkish Civil Code numbered 4721, with the condition that all the rights of property and service production units and assets owned by the assets of the institutions covered by Law no. 4046 remain related to the property, is a form of Turkish privatization implementation that can be defined as the establishment of the rights to give rise to the giving up of the exercise of its dependent rights.

The income derived from mixed contracts for the establishment of non-exclusive rights of ownership is \$ 318.376.297. The figure obtained from the Operation and Exploitation Rights Sales Practices is 216.393 US Dollars. When both are handled together, the total income is 318,592,690 USD. This figure constitutes approximately 0.47% of the total privatization revenues of US \$ 68,392,589,705 obtained until the end of 2017.

Keywords: Privatization; Establishment of Incorporeal Rights on Property.

Jel Code: M38; L33

¹ Doç. Dr., Özelleştirme İdaresi Bşk., Türkiye, asarisu@oib.gov.tr, asarisu@gmail.com

1. GİRİŞ

Zaman içinde ulusal ve uluslararası iktisadi arenada yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Devletin mevcut hantal yapısı, kamu sektörünün ekonomi alanındaki girişimleri ve çağdaş kamu hizmeti gerekleri tüm dünyada 1980'lerden itibaren yeniden sorgulanır hale gelmiştir.

Bu gelişmelerin kamu yönetimi alanına yansması ve etki doğurmasıyla birlikte kamu harcamalarının azaltılması, devlet bütçelerinin küçültülmesi, kamu sektöründe özel sektör mantığının egemen hale getirilmesi ve rekabet artışı öngören çağdaş düzenlemelerin hayata geçirilmesi meyanında geliştirilen politikalar neticesinde dünyada ve Türkiye'de kamu personel istihdamının daha esnek yapıya kavuşturulması, kaynak kullanımında disiplin, etkinlik, kontrol ve tasarruf tedbirlerine ilişkin reform içerikli politikaların devreye alındığı, kamu sermayeli şirketlerin ve kamu varlıklarının özelleştirilmesi uygulamalarının başlatıldığı izlenmiştir. (Sarıs, 2017, s. 222).

Dünya ile eklemeleşme arayışındaki Türkiye'de de IMF politikaları 1980'lerin ilk yarısından itibaren etkili olmuştur. Bu politikaların Türkiye'deki en bilinen uygulayıcısı o dönemde bir teknokrat olan Turgut Özal'dır. Bu dönemde iktisadi ve yönetsel alanda değişim ve dönüşüm dinamikleri devreye sokularak Türk ekonomisi dünya ekonomisi ile entegre edilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede dar anlamıyla (Kılıçbay, 1991, s. 162-163) devreye alınan özelleştirme politika ve uygulamalarının, özetle; kamu sermayeli iktisadi teşebbüslere ait varlıkların, mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyetinin veya işletmeciliğinin, ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde tasarruf sağlamak amacıyla özel sektöre devredilmesi olarak tarif edilebilmesi mümkündür.

Bu çalışmada ele alınmayacak olmakla birlikte geniş anlamda, (Kepenek, 1990, s. 145) devletin sahibi olduğu her türlü varlığın özel sektöre devredilmesi uygulamalarına henüz başlanılmadığı, özelleştirme uygulamalarında kurumsal değişime geçilerek bu tür varlıkların büyük bir kısmının 2016'da yapılan yasal

düzenleme ile (6741 sayılı Kanun) kurulan Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’ne² parça parça devredildiği ve bunlar için yeni bir strateji seçildiği ancak henüz bir uygulamanın olmadığı izlenmektedir.

Türkiye’de başlangıçta özelleştirme uygulamaları açısından hukuk zemininde karşılaşılan güçlüklerin zaman içinde bertaraf edildiği ve konu ile ilgili özel bir mevzuat seti oluşturulduğu görülmüştür. Özelleştirme uygulamaları için geliştirilen yöntemler 1994’de yürürlüğe konulan 4046 sayılı kanunun 18. maddesinde belirtilmiştir (4046 S.1 Kanun). Bunlar ana başlıklar itibarıyla; mülkiyet devrini esas alan ‘satış’³ yöntemi ve mülkiyet devri olmaksızın gerçekleştirilen ‘kiralama’⁴, ‘işletme hakkının verilmesi’,⁵ ‘mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi’ ile ‘gelir ortaklığı ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar’⁶ yöntemleridir.

Bu çalışmada, mevzuatta belirtilen tüm özelleştirme yöntemlerinin ayrıntılarına girilmeden, Türkiye’de dar anlamdaki özelleştirme uygulamalarında kullanılan ‘mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yöntemi’nin uygulama sonuçları ele alınmaktadır.

² 6741 sayılı kanunun genel bir değerlendirmesi için bkz: Sarısu, Ayhan (2016). “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. Kurulmasına Dair Kanunun Değerlendirilmesi - Bölüm I & II” Ankara: Yaklaşım Dergisi, S. 285, Eylül, s.221-227; S. 286, Ekim, s.225-232.

³ 4046 sayılı kanunun 18/A(a) fıkrasında: “**Satış**; Kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının mülkiyetinin kısmen veya tamamen bedel karşılığı devredilmesi ya da bu kuruluşların hisselerinin tamamının veya bir kısmının kuruluşların içinde buldukları şartlar da dikkate alınarak yurt içi ve yurt dışında, halka arz, gerçek ve/veya tüzelkişilere blok satış, gecikmeli halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal ve/veya özel emir ile satış, menkul kıymetler yatırım fonları ve/veya menkul kıymetler yatırım ortaklarına satış veya bunların birlikte uygulanması yoluyla bedel karşılığı devredilmesi.” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁴ 4046 sayılı Kanunun 18/A(b) fıkrasında: “**Kiralama**; kuruluşların aktiflerindeki varlıklarının kısmen veya tamamen bedel karşılığında ve belli bir süre ile kullanma hakkının verilmesi.” olarak tanımlanmaktadır.

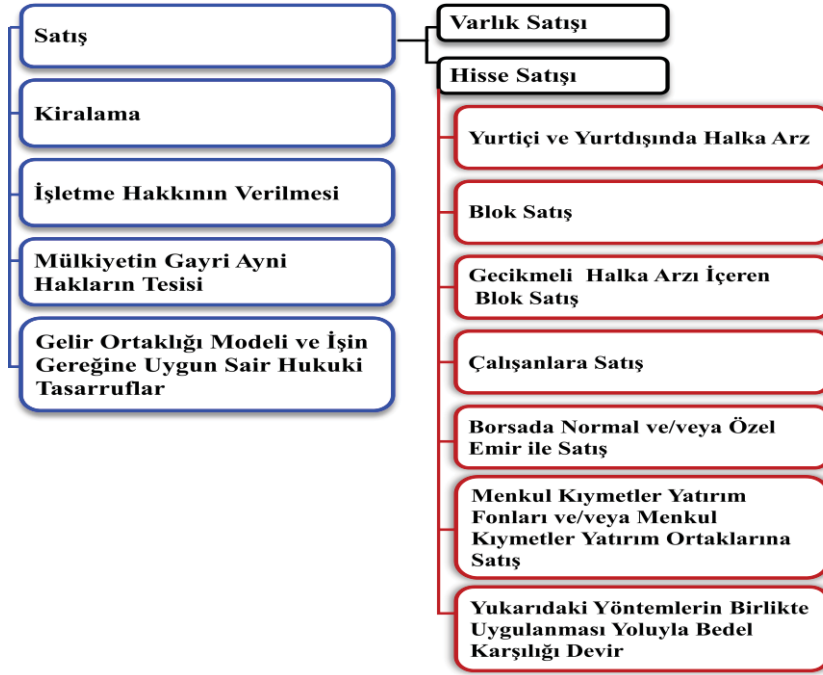
⁵ 4046 sayılı Kanunun 18/A(c) fıkrasında: “**İşletme Hakkının Verilmesi**; Kuruluşların bir bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin - mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında belli süre ve şartlarla işletilmesi hakkının verilmesi.” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁶ 4046 sayılı kanunun 18/A(e) fıkrasında: “**Gelir Ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar**; Kuruluşların özellikleri ve yapıları da dikkate alınarak yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemleri dışında kalan ve genel hükümler ile özel kanunlarda belirtilen diğer yöntemler.” şeklinde tanımlanmaktadır.

2. MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAK TESİSİ YÖNTEMİ NEDİR?

Mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi; 4046 sayılı kanun kapsamındaki kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıkların mülkiyete ilişkin tüm haklarının ilgili kuruluşta kalması kaydıyla, 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu (TMK)'nda (4721 Sayılı Kanun) öngörülen şekil ve şartlar çerçevesinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurmasına ilişkin hakların tesisi şeklinde tanımlanabilen bir özelleştirme yöntemidir.⁷

Şekil 1 - Türkiye’de Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: 4046 sayılı kanun çerçevesinde tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 1’de gösterildiği üzere Türkiye’de uygulanan özelleştirme yöntemleri 4046 sayılı kanunun 18. maddesinde ‘satış’, ‘kiralama’, ‘işletme hakkının verilmesi’, ‘**mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi**’, ‘gelir ortaklığı modeli’ ve ‘işin gereğine uygun sair hukukî tasarruflar’ olarak tanımlanmıştır.

⁷ 4046 sayılı kanunun 18/A(d) fıkrası.

Bunlardan; ‘satış’ ve ‘işletme hakkının verilmesi’ yöntemleri uygulamada en çok kullanılan yöntemlerdir. ‘Mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi’ ile ‘gelir ortaklığı modeli’ ve ‘işin gereğine uygun sair hukukî tasarruflar’ yöntemlerine ise nadiren başvurulmasına (Yalova & Sarısu, 2014, s. 83) karşın ‘kiralama’ yöntemi bugüne kadar hiç kullanılmamıştır.

3. TEMEL UNSURLARI AÇISINDAN MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAKLARIN TESİSİ

Özelleştirme açısından mülkiyetin gayri ayni hakların tesisinde;

- 1) Sözleşmelerinin konusu özelleştirme portföyündeki kuruluşlara ait bina, arazi, arsa, işletme ruhsatı, buluculuk hakkı, kullanma izni, ...vb. olabildiği gibi bu kuruluşların maliki olduğu mal veya hizmet üretim birimleri de olabilmektedir.
- 2) Mülkiyet devrinin öngörülmediği bu yöntemde, şayet sözleşmeye konu edilen ‘şey’ kuruluşların maliki olduğu mal veya hizmet üretim birimleri ise bunlar üzerine oluşturulan mülkiyetin gayri ayni haklar süresince mülkiyet hakkı kuruluşa ait olmaya devam etmektedir.
- 3) Mülkiyetin gayri ayni hakların tesisinde Türk Medeni Kanununda öngörülen şekil ve şartlara uyulması zorunluluğu vardır.
- 4) Bu yöntemin uygulanmasında özelleştirme programında bulunan kuruluş, ‘malik’ sıfatından kaynaklanan aidiyet ve kullanma hakkına yönelik olarak aşağıda belirtilen davranışlarda bulunabilmektedir.
 - i) Mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan süreli veya süresiz olarak vazgeçmektedir ya da
 - ii) Bazı tasarruflara rıza göstermektedir.

Söz konusu aynî haklar TMK’nda düzenlenmiştir. TMK’nda düzenlenenler dışında ‘sınırlı sayı ve tipe bağlılık’ ilkesi gereğince, bir aynî hak tesis edilmesi ve aynî hakların içeriğinin kanunun emredici hükümlerine aykırı olarak belirlenmesi olası değildir (Baytan, 1999, s. 328).

Uygulamada mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yöntemi, 4046 sayılı kanunun 18. maddesi ve TMK'nun 779. vd. maddeleri çerçevesinde ele alınmakta ve gerçekleştirilmektedir. Bazı durumlarda daimi ve müstakil irtifak hakkı kurulmasının özelleştirme yöntemi olarak uygulandığı da görülmektedir.

Dolayısıyla, nitelikleri ve 'şey' üzerinde doğurduğu haklar ve yetkiler itibarıyla sadece 'irtifak hakları'nın kullanıldığı, 'taşınmaz yükümü (gayrimenkul mükellefiyeti)' ve 'rehin hakları'nın özelleştirme uygulamalarında karşılık bulmadığı bilinmektedir.

Özelleştirme uygulamalarına konu edilebilecek nitelikte olmaları itibarıyla TMK'nunda düzenlenen irtifak haklarından olup taşınmaz lehine irtifak hakkı, intifa hakkı, oturma hakkı, üst hakkı, kaynak hakkı ve diğer irtifak haklarından özellikle 'intifa hakkı' ile 'üst hakkı'na aşağıda kısaca değinilecektir.

3.1. İntifa Hakkı Tesisi

Mülkiyeti başkasına ait olan bir 'şey' (örn. eşya, hak veya mal varlığı... vb.) üzerinde hak sahibi kılınan gerçek veya tüzel kişiye bu 'şey'den tam olarak yararlanma imkânı sağlayan bir irtifak hakkı türüdür.

TMK'nun 803. maddesinin birinci fıkrasında '*İntifa hakkı sahibi, hakkın konusu olan malı zilyetliğinde bulundurma, yönetme, kullanma ve ondan yararlanma yetkilerine sahiptir*' hükmü mevcut iken aynı maddenin ikinci fıkrasında, intifa hakkı sahibinin bu yetkilerini kullanırken iyi bir yönetici gibi özen göstermek zorunda olduğuna da hükmedilmiştir. TMK'nun 807. maddesi ile malike, hakkın konusu olan malın hukuka ya da niteliğine aykırı şekilde kullanılmasına itiraz etme yetkisi tanınmıştır.

Herkes karşı ileri sürülebilen bir aynî hak niteliğinde olması ve belirtilen özellikleri dikkate alındığında, intifa hakkı tesisinin çoğunlukla kiralamadan daha uygun bir özelleştirme yöntemi olarak 4046 sayılı kanunun 18. maddesi çerçevesinde etkin kullanımının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

3.2. Üst Hakkı Tesisi

TMK'na göre hak sahibine, başkasının mülkiyetindeki bir taşınmazın üstünde veya altında, tanınan hak süresince mülkiyeti kendisine ait olacak şekilde yapı inşa etmek veya mevcut bir yapıyı muhafaza etmek yetkisi veren bir irtifak hakkıdır. TMK'nun 828. maddesinin birinci fıkrasına göre, üst hakkının sona erme tarihinde, inşa edilmiş bulunan yapıların mülkiyeti arazinin malikine geçmektedir.

Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da özel mülkiyete konu edilemeyen kayalık, tepelik, dağlık, denizsel veya gölsel alanlar... vb. yerlerde yapılaşma imkânı sağlanarak ekonomik değerler yaratılabilmesine imkân tanıyan üst hakkı tesisi yöntemiyle gerçek ve/veya özel hukuk tüzel kişilerinin turizm, eğitim,⁸ sağlık... vb. çeşitli alanlarda yatırıma yönlendirilmesi veya âtıl durumdaki kamu taşınmazlarının ülke ekonomisine kazandırılmasında özelleştirme yöntemi olarak kullanılabilir.

Uygulamada, marina, maden işletmesi/sahası ve turistik nitelikli taşınmaz (örn. Atik Paşalar Yalısı) projelerine ilişkin imzalanan sözleşmeler; önceden tesis edilmiş olan 'daimi ve müstakil irtifak hakkı', 'kullanma izni' veya 'işletme ruhsatı' ya da 'buluculuk hakları' devrinin öngörüldüğü yöntemler de kullanılabilir.

4. MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAKLARIN TESİSİ YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Tablo 1'den görülebileceği üzere Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından maden kanunu (3213 S.lı Kanun, 1985) çerçevesinde işletme ruhsatı ve buluculuk hakları verilen tuzlalar için Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. (TEKEL/TTA)'ya; çinko, kurşun, bakır... vb. doğal kaynaklar ile ilgili maden sahalarına ilişkin olarak da Çinko, Kurşun, Metal Sanayi A.Ş. (ÇİNKUR)'a veya Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (KBİ)'ne verilen

⁸ Özelleştirme programında bulunan Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.'ne ait Çırağan arsası üzerine ÖYK'nun 30.05.1996 tarihli ve 1996/24 sayılı kararıyla Galatasaray Üniversitesi lehine önce 10 yıl süreli üst hakkı tesis edilmesi, bilahare aynı Kurulun 13.01.1998 tarihli ve 1998/10 sayılı kararıyla bu üst hakkının süresinin 49yıla çıkartılması örnek olarak gösterilebilir.

işletme ruhsatı ve buluculuk hakları ile ruhsat sınırları içinde kalan arazilerin, bu araziler üzerindeki altyapı tesislerinin ve yer üstü yapılarının ruhsat süresinin sona ereceği tarihe kadar olan '*kullanım hakkının devri*', maden sahalarında mevcut stoklar ile envanterlerinde kayıtlı makine-teçhizat, yedek parça, taşıt, demirbaş... vb. maddi duran varlıklar '*satış*'ı yöntemi kullanılarak özelleştirilmiştir.

Tablo 5 Özelleştirmede Mülkiyetin Gayri Aynı Hakların Tesisine İlişkin Uygulamalar

Adı	Ait Olduğu	Özelleştirme Yöntemi	Devir	Bedeli	Süresi
Kemer Marina	TURBAN	(Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı	13.10.1997	17.100.000	11.09.1996'dan
Kuşadası Marina	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı	17.10.1997	24.150.000	03.02.1997'den
Bodrum Marina	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı /	13.11.1997	20.900.000	09.07.1996'dan
Atik Paşalar Yalısı	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı /	18.08.2000	29.000.000	18.08.2000'den
Tuzluca Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	22.09.2004	425.000	20.12.2031'e
Sekili Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	23.09.2004	617.000	27.11.2031'e
Kağızman Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	10.02.2005	416.500	16.12.2031'e
Kaldırım Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.01.2006	40.700.000	21.01.2032'ye
Kayacık Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.01.2006	42.200.000	21.01.2032'ye
Yavşan Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	02.03.2006	37.300.000	21.01.2032'ye
Deveci Demir Madeni	TDÇİ	İşletme Ruhsatı / Kullanım Hakkı	08.02.2007	21.500.000	09.03.2040'a
Ayvalık Tuzlası	TEKEL/TTA	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.04.2010	6.101.695	16.12.2031'e
Çamaltı Tuzlası	TEKEL/TTA	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.04.2010	77.966.102	16.12.2031'e
Özelleştirme Gelirleri Toplamı				318.376.297	

Kaynak: ÖİB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İçerik itibarıyla daimi ve müstakil irtifak hakkı ve/veya kullanma izninin ve maden işletme ruhsatı ve buluculuk haklarının devrine ilişkin sözleşmelerden kaynaklanan toplam özelleştirme tutarı 2017 yılsonu itibarıyla 318.376.297 ABD Doları'na, aynı dönemde, işletme ruhsatı ve buluculuk haklarının satışına ilişkin sözleşmelerden kaynaklanan özelleştirme tutarı da 216.393 ABD Doları'na ulaşmıştır.

Tablo 6 İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı Uygulamaları

Adı	Ait Olduğu	Özelleştirme Yöntemi	Devir Tarihi	Bedeli	Süresi
Celaldağ Maden Sahası	ÇİNKUR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	20.06.1995	77.171	Süresiz
Pozantı Maden Sahası	ÇİNKUR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	20.06.1995	784	Süresiz
Koyulhisar Maden Sahası	ÇİNKUR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	25.08.1995	11.879	Süresiz
Giresun'da 2 Adet Maden Sahası	KBİ	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	31.05.2006	117.777	Süresiz
Sinop'ta 1 Adet Maden Sahası	KBİ	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	26.06.2006	8.782	Süresiz
Özelleştirme Gelirleri Toplamı				216.393	

Kaynak: ÖİB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

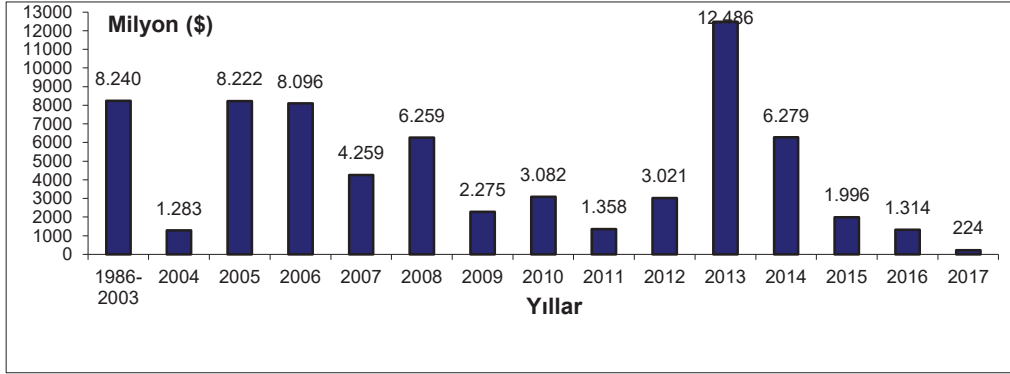
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Görüldüğü üzere işletme hakkının verilmesini bir usûl olarak ele alan ve kamu varlıklarının özelleştirilmesiyle ilgili en geniş kapsamlı, bütünlüklü ve temel yasa olma özelliğini bugüne kadar koruyan mevzuat seti 4046 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle oluşmuştur (Sarısü, 2017, s. 222).

Bu yasa özellikle İşletme Hakkının Verilmesi / Devredilmesi (İHV - İHD) yönteminin geniş kullanıma kavuşmasına yönelik olarak kamu hizmetlerinin gördürülmesi yönüyle Türk idare hukukunda ve özelleştirme uygulamalarında yeni bir sayfa açmıştır.

Türkiye'de 4046 sayılı özelleştirme uygulamaları hakkında kanun çerçevesinde uygulandığı haliyle *mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi* usûlü; sözleşmeye konu edilen 'şey'in tamamının bir bütün olarak veya 'şey'in aktifindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin bir kısmının, mülkiyete ilişkin tüm haklar kamu sektöründe bırakılmak kaydıyla, önceden belirlenen şartlar ve öngörülen sürece işletilmesine ilişkin tüm ayrıcalıkların ihalede oluşan bir bedel karşılığında özel hukuk tüzel kişisine devredilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır

Grafik 1 Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Uygulamalarından Elde Edilen Gelirler (ABD \$)

Kaynak: <http://www.oib.gov.tr> (ET: 06.04.2018).

Nihai tahlilde bu sözleşmelerin özünde, sözleşmeye konu edilen ‘şey’in tüm işletmecilik haklarının kullanımında ihale neticesinde özel sektöre yönelik bir ayrıcalık yaratılması bulunmaktadır. Bu uygulamalarda özel sektör mevcut işletmeleri yapılan ihaleler sonrasında imzalanan sözleşmeler çerçevesinde devralıp, iyileştirme yatırımları ve bakım-onarımlarını da yaparak işletmekte ve sözleşme süresi sonunda bunları işler vaziyette asli sahip olan kamuya iade etmektedir. Bunların kamuya iadesi sonrasında ne yapılacağına ilişkin uygulama esaslarına o dönemin kurallarına göre kamu tarafı karar verecektir.

Sonuç olarak Grafik 1’den de görüleceği üzere 4046 sayılı kanuna dayalı olarak rekabet şartlarında gerçekleştirilen ihaleler çerçevesinde elde edilen toplam özelleştirme geliri 2017 yılsonu itibarıyla 68.392.589.705 ABD Dolarıdır.

Dolayısıyla Tablo 1’de yer alan mülkiyetin gayri ayni hakların tesisine ilişkin karma sözleşmelerden elde edilen 318.376.297 ABD Doları ve Tablo 2’de yer alan İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı Uygulamaları rakamı olan 216.393 ABD Doları birlikte ele alındığında elde edilen toplam 318.592.690 ABD Doları mertebesindeki gelirin 2017 yılsonuna kadar elde edilen ve Grafik 1’de yer alan 68.392.589.705 ABD Doları tutarındaki toplam özelleştirme gelirlerinin yaklaşık % 0.47’sini oluşturduğu görülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinin değişik aşamalarında değerli yorum ve görüşleriyle katkı sunan başta Nadir Aksoy, Mehmet Kılıcı, Tülay Aktaş ve adını sayamadığım tüm arkadaşlarıma ve bu çalışmanın yapılması fikrini veren Uğur Emek kardeşime teşekkür ediyorum. Sevgili eşim Özlem, çocuklarım Selin ve Seray'ın her zaman yanımda hissettiğim manevi destekleri ve çalışma ortamını paylaştığım mesai arkadaşlarım Cansel Aydın ve Mümin Bilgin'in hoşgörüsüne müteşekkirim.

Bu çalışmadaki eksik ve hatalar nedeniyle beni mazur görmelerini beklediğim, hata ve eksiklerinden arındırılmasında ışık tutacak, öneri ve eleştirileriyle katkı sağlamaları durumunda kendilerine minnettar kalacağım okuyucularıma şimdiden çok teşekkür ediyor, çalışmanın yararlı olmasını diliyorum.

KAYNAKLAR

- 3213 Sayılı Maden Kanunu. (1985, 6 15). Resmi Gazete (18785) .
- 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun. (1994, 11 27). Resmi Gazete (22124) .
- 4721 Sayılı Kanun. (2001, 08 12). Türk Medeni Kanunu (24607) .
- 6741 sayılı Kanun. (2016, 08 26). Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (29813) .
- Baytan, İ. (1999). Özelleştirme. 328. Ankara: TRT Gn. Sek. Basım-Yayın Md. Ofset Tesisleri.
- <http://www.oib.gov.tr>. (2018, Şubat 28).
- Kepenek, Y. (1990). Özelleştirme Olayı. Ankara: Tes-İş.
- Kılıçbay, A. (1991). Türk Ekonomisinin 10 Yılı. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sarısu, A. (2017). Türkiye Dönüşürken Özelleştirmenin Statüsü. Yaklaşım (297), 222.

Sarıs, A., Yalova, Y., Topuz, G., & Atay, Ö. (2016). Elektrik ve Türkiye Örneğinde Elektrik Dağıtım Hizmetlerinin Özelleştirilmesi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yalova, Y., & Sarıs, A. (2014). Türkiye Örneğinde Demir & Çelik Sektöründe Dönüşüm ve İsdemir Uygulaması. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.

Making sense of nested CES constraints in nested optimisation problems in general equilibrium models: Is a linear constraint necessary?

Çağaçan Değer¹

Abstract

Nested structures in computable general equilibrium models enable diversity in substitution. However, using constant elasticity of substitution (CES) or constant elasticity of transformation (CET) surfaces as constraints brings about the possibility that the results of the optimization do not add up to the quantity implied by the optimisation one level up in the nest. This paper presents the problem in detail, and proposes a solution. The solution is exemplified in a dynamic general equilibrium set-up with endogenous labour supply divided to two tasks, which can be used as a template for broader applications on time allocation problems.

Key Words: General equilibrium models; Nested optimisation problems; Labour supply

JEL Classification Codes: C65, C68, D50

Genel denge modellerindeki yuvalanmış optimizasyon problemlerinin CES kısıtlarını anlamak: Doğrusal bir kısıt gerekli mi?

Özet

Hesaplanabilir denge modellerindeki yuvalanmış yapılar ikkamede çeşitlilik sağlarlar. Fakat, sabit ikame esnekliği (CES) veya sabit dönüşüm esnekliği (CET) yüzeylerinin kısıt olarak kullanılması, optimizasyondan elde edilen sayısal değerlerle optimizasyondaki bir üst yuvadaki problemin değerlerinin uyumamasına neden olabilir. Bu çalışma sorunu ifade etmekte ve bir çözüm önermektedir. Çözüm içsel işgücü arzının iki göreve tahsis edildiği bir dinamik genel denge kurgusu ile örneklendirilmiştir. Çözüm çeşitli zaman tahsis problemleri için de örnek teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Genel denge modelleri, Yuvalanmış optimizasyon problemleri, İşgücü arzı

JEL Sınıflama Kodları: C65, C68, D50

¹ Assistant Professor, Ege University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Turkey, cagacan@gmail.com

1. INTRODUCTION

The use of Constant Elasticity of Substitution (CES) functions is well established in applied general equilibrium modelling. The CES functional form is used in conjunction with multilevel optimisation, aka nested structures, to account for imperfect substitutability. Despite the substitution flexibility CES functions and nested optimisation structure have provided, two crucial problems related to the function persist. Firstly, appropriate calibration of CES function parameters is still a matter of debate (Rainer Klump and Olivier De La Grandville, 2000; Ferran Sancho, 2009; Arne Henningsen and Geraldine Henningsen, 2011; Jonathan Temple 2012).

Secondly, numerical results obtained from CES aggregations embedded in the lower levels of nested optimization problems lack clear interpretation. The issue is disregarded in most modelling exercises. Consider a labour time allocation example. When the consumer allocates labour to more than one task with the objective of labour income maximisation, two constraints have to be simultaneously satisfied. One is the aggregate time constraint: the total time allocated to various tasks cannot exceed the total amount of time the consumer has. Second one is the CES aggregation. These two constraints cannot be met simultaneously; hence the problem.

The established practice in computable general equilibrium models skips the requirement that the sum of two variables decided at one level of the multilevel problem must be consistent with the aggregate implied by the problem one level up. The problem is especially important for cardinal variables like quantity demanded of domestic versus imported goods, quantity supplied to domestic versus foreign markets and labour supplied to alternative tasks, the sum of which cannot exceed available time. Hence the results obtained from numerical simulations do not make sense.

At the core of this paper is the problem of ensuring that a linear constraint is consistent with a constraint that has a CES or a Constant Elasticity of Transformation (CET) function. This paper clarifies the problem. Then a solution is proposed. The proposed solution not only provides a solid behavioural foundation, but also enables

numerical consistency. Thus the proposition provides sensible numerical results from model simulations with CES functions in multilevel optimisation problems. Next section of the paper goes over the use of multilevel production structures and CES functions in economics, providing examples from the literature. Third section presents the problem in detail making use of numerical simulations. Then, the proposed solution is outlined. Section 4 merges the proposed solution with an intertemporal labour supply problem. Specifically, an intra-temporal wage income maximisation problem is nested in an inter-temporal utility maximization problem. Section 5 concludes by pointing out potential uses of the proposed method.

2. LITERATURE REVIEW

CES functions were introduced by Robert M. Solow (1956) as a generalised case of production functions that display constant returns to scale. The most common use of CES type functions in general equilibrium type economic modelling is due to Paul Armington (1969). Noting the need to differentiate goods with respect to their places of origins, Armington undertakes the task of "... systematically simplifying the product demand functions to the point where they are relevant to the practical purposes of estimation and forecasting" (Armington, 1969: 160). Referring to Robert M. Solow (1955) for the need that "... marginal rates of substitution between any two products of the same kind must be independent of the quantities of the products of all other kind" (Armington, 1969: 164), Armington adopts the CES type functions and a multilevel optimisation approach to represent imperfect substitutability between products of different origins.

The most common use of the CES functions in general equilibrium modelling is through multilevel optimisation problems. The basic idea behind multilevel optimisation is to adopt a hierarchical structure for decision making and to focus on one level of the hierarchy while taking other levels as given. A relatively simple mathematical representation and more on intuition can be glanced from Athanasios Migdalas, Panas M. Pardalos and Peter Varbrand (2013).

Multilevel optimisation structures are referred to as nested functions in computable general equilibrium modelling practises of economics. The intuition in nested problems in economics varies by the context of the constructed model. The most established usage goes back to Armington (1969), which separates imports by origin from the consumer's point of view and thus provides a micro foundation for import for consumption purposes. The well-established Armington specification assumes that consumer maximises utility subject to the budget constraint by choosing how much to consume. The obtained consumption is regarded as a consumption composite, the elements of which can be either domestic or imported good varieties. The allocation of the consumption decision to domestic and imported goods is a second level of optimisation, nested under the utility maximisation problem.

The second level problem of the Armington specification focuses on the minimisation of the expenditure on consumption, given the prices of imported and domestic goods and the aggregate consumption decision from the utility maximisation problem. This expenditure minimisation problem typically has a CES function as a constraint. Thus imperfect substitutability between domestic and imported goods is presented in to the model.

In computable general equilibrium models that represent an open economy, a similar two level nested problem is constructed for producers as well. Consider a given level of output produced by the firm. This level of output may be an outcome of a profit maximisation problem, a cost minimisation problem or some other optimisation based behaviour. Given the result of this optimisation problem from the top of the multilevel optimisation problem, the firm has the option to sell the output to the domestic market or the foreign market, i.e. export. This second problem is treated as a nest under the profit maximisation problem; the objective of the nested problem is to maximise the revenue received from sales to domestic and foreign markets given the price the good brings from these respective markets. The revenue maximisation problem has the CES function as a constraint, once more enabling

imperfect substitutability between domestic and foreign markets; this time from the point of view of the producer.

Such multilevel functions have recently become a lot more popular due to the widespread use of general equilibrium models in analysing the impact of economic activities on the environment. Adopted functional forms have become more diverse as well, including CES, Leontieff and Cobb-Douglas type forms. The key connection between economic activities and the environment is through the pollutants generated by economic activities, especially those including the usage of energy inputs. Accounting for the use of diverse energy inputs requires a very elaborate depiction of the production process.

Such elaborate depictions make heavy use of nested functions. One example is by Rosa Duarte, Kuishiang Feng, Klaus Hubacek, Julio Sanchez-Choliz, Cristina Sarasa and Laixiang Sun (2016). The production process in Spain is depicted by Duarte et.al. (2016) through seven nested optimisation levels. Output is produced at the top through a cost minimisation, leading to the choice of intermediate inputs as one input and value added, energy and transport services as a second input. Using CES constraints with different substitution parameter values, the model accounts for the use of various energy and transportation related inputs in the economy. At each level of the nest, expenditure on input couples is minimised given the decision to use a quantity of the aggregated input from the problem one level above in the nest. Similar nested structure is used for the consumer as well. The case of China is pondered frequently in the literature. In order to investigate 17 alternative emission reduction scenarios for China, Wei Li and Zhijie Jia (2016) also use nested production structures. The same approach is adopted by Huancheng Dai, Xuxuan Xie, Yang Xie, Jian Liu and Toshihiko Masui (2016), for representative regions of China by Xingping Zhang, Zhengquan Guo, Yuhua Zheng, Jinchun Zhu and Jing Yang (2016), and for top-down and bottom-up models with comparisons to different global models by Hancheng Dai, Peggy Mischke, Xuxuan Xie, Yang Xie and Toshihiko Masui (2016).

3. THE PROBLEM

In economics, especially in applied general equilibrium analysis, the following linear objective function is frequently encountered:

$$P_1X_1 + P_2X_2 \quad (1)$$

where P_1 and P_2 represent prices and X_1 and X_2 are quantities. This can be expenditure on, or revenue from sale of, goods. It is also possible that the stated equation represents expenditure on inputs.

Such an objective function is optimised under the following constraints:

$$\bar{X} = [\delta X_1^\rho + (1 - \delta)X_2^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (2)$$

$$\bar{X} = X_1 + X_2 \quad (3)$$

coupled with non-negativity constraints on X_1 and X_2 . As an example, consider the Armington (1969) specification. Armington specification in general equilibrium modelling implies that consumers can differentiate between domestically produced and imported goods. Hence, there is imperfect substitution between goods and the model can account for simultaneous consumption of domestic and foreign versions of a good. The technical specification implies that the consumer is minimising expenditure on the goods, as represented by Equation 1, by choosing how much imports to consume and how much domestic production to consume.

Let us consider the Armington specification example. Let X_1 represent domestic goods with price P_1 and X_2 represent imported goods with price P_2 . Then Equation 1 represents expenditure on domestic and imported varieties of the good in question. Given the decision of how much to consume of the good, \bar{X} , expenditure in Equation 1 is minimized with respect to the CES aggregation in Equation 2. This enables introduction of imperfect substitution between domestic and imported varieties of a good. However, choices on how much domestic and how much imported good to consume must sum to the choice of the total consumption; that is, a constraint like Equation 3 must hold. But this constraint is hardly ever introduced in applied

modelling practices. As a result, the sum of the obtained numerical values for X_1 and X_2 may diverge from \bar{X} . This inconsistency between the CES aggregation in Equation 2 and the sum in Equation 3 is never addressed in applied general equilibrium work. Actually, Equation 3 is ignored altogether, with the assumption that \bar{X} actually represents a composite that does not need to be quantitatively consistent with the linear constraint in Equation 3.

Consider another example from the supply side, where the assumption of the composite good is a bit harder to justify. A producer produces an amount \bar{X} and now faces the problem of how much of the output to sell abroad, X_1 , and how much to supply to the domestic market, X_2 . The aggregate output decision is obtained through another optimization problem, frequently a profit maximization problem, higher up in the nested structure. Given the decision on how much output to produce through such a profit maximization problem, the decision to provide output to different markets is based on the maximization of aggregate revenue from the two markets as implied by Equation 1. If domestic and foreign markets are imperfect substitutes from the producer's point of view, the constraint to the revenue maximization problem is the aggregation stated by Equation 2. It is apparent that as long as Equation 3 is not introduced as an additional constraint, it is possible to obtain a numerical solution in which the sum of output supplied to domestic and foreign markets exceeds, or falls short of, aggregate output. Common sense, let alone the concept of equilibrium, would find it difficult to justify such an intuition.

3.1. Research Model and Hypothesis

The problem can easily be simulated numerically. Consider maximising Equation 1 subject to Equation 2, without the additional constraint of Equation 3. Setting up the Lagrangean of the problem, the obtained first order necessary conditions would imply the following:

$$\frac{X_1 P_1}{\delta X_1^\rho} = \frac{X_2 P_2}{(1 - \delta) X_2^\rho} \quad (4)$$

and

$$\bar{X} = [\delta X_1^\rho + (1 - \delta)X_2^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (5)$$

It is relatively straightforward to write a Dynare code that runs under Octave to obtain numerical results for X_1 and X_2 through these equations. To ensure the robustness of the problem to various parameter values, the solution is repeated for grids of parameters. Parameters are assumed to have the benchmark values presented in the second column of Table 1. Then, the parameters are looped over grids and the difference between assumed \bar{X} and obtained \bar{X} values are recorded.

Consider an example to clarify this parameter grid based exercise. Assuming the benchmark values of $\rho = -2$, $\delta = 0.25$, and $\bar{X} = 1$, the problem is solved for a set of values of parameter P_2 , where the set consists of the 100 equidistant points on the line segment from 0.5 to 1.5; see grid minimum and maximum values for P_2 in Table 1. Then, the value of \bar{X} implied by the solution, and its deviation from the assumed value of \bar{X} is calculated as a percentage deviation. Next, P_2 is returned to the benchmark value and the grid construction process is repeated for ρ . This procedure is repeated for all the parameters.

The process numerically demonstrates how the solution violates Equation 3 if it is not introduced as a binding constraint. Results are presented in Figure 1. The deviations are considerable. For the case of ρ the deviation of calculated \bar{X} from assumed \bar{X} starts from 89% and rises to 92%. With P_2 deviation reaches a bottom of %91 around the middle of the grid. For δ , the deviation follows an inverse u-shape. For the case of \bar{X} there is a volatility around 90%. This problem is especially severe for the modeling cases in which exact cardinal values are required.

Table 1: Parameter Grids for the Demonstration of Omission of Equation 3

	Benchmark value	Grid minimum value	Grid maximum value	Number of grid points
P_2	1	0.5	1.5	100
ρ	-2	-1.5	-2.5	100
δ	0.25	0.05	0.95	100
\bar{X}	1	0.95	1.15	100

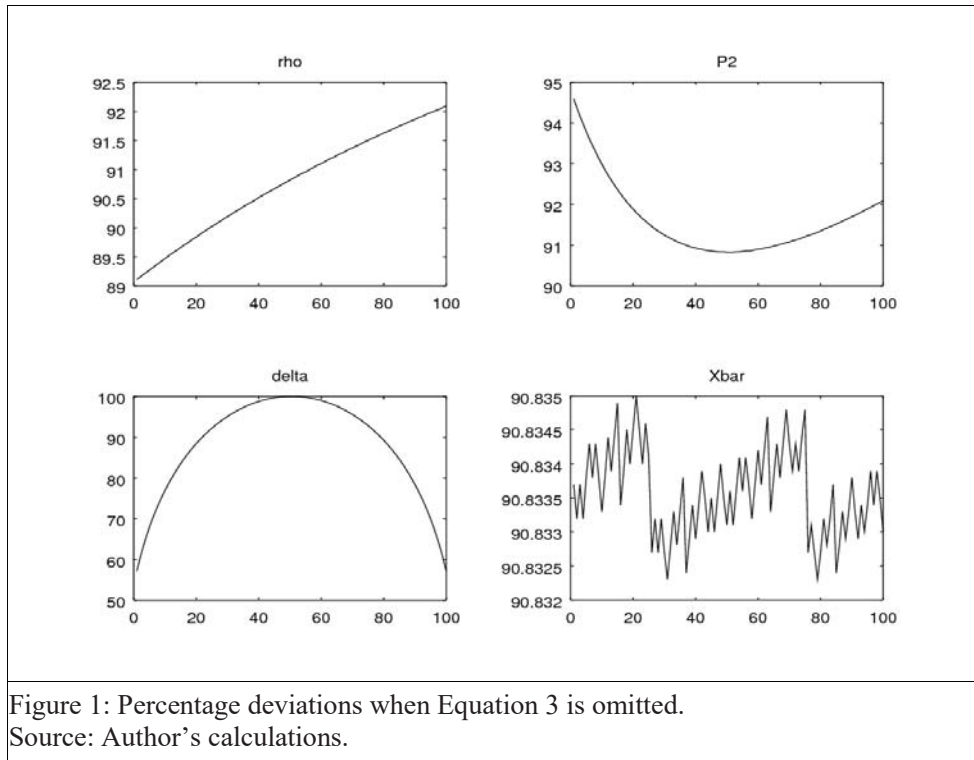

Figure 1: Percentage deviations when Equation 3 is omitted.
Source: Author's calculations.

4. PROPOSED SOLUTION

The existence of the problem, though not even mentioned in applied general equilibrium studies, should now be apparent to the reader. The proposed solution is

straightforward. Rather than considering an optimisation focused on choosing X_1 and X_2 , let us reformulate the optimisation problem so that the proportion of \bar{X} divided among X_1 and X_2 is chosen. Specifically, assume that $X_1 = \varphi\bar{X}$ and $X_2 = (1 - \varphi)\bar{X}$ and the problem is to choose the allocation parameter φ . Then, Equation 1 becomes:

$$P_1\varphi\bar{X} + P_2(1 - \varphi)\bar{X} \quad (6)$$

and the constraint in Equation 2 becomes

$$\bar{X} = \left[\delta(\varphi\bar{X})^\rho + (1 - \delta) \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho}} \quad (7)$$

Obviously, as long as allocation parameter obeys $0 \leq \varphi \leq 1$, Equation 3 will be satisfied. Given \bar{X} , this problem will now have the following first order conditions:

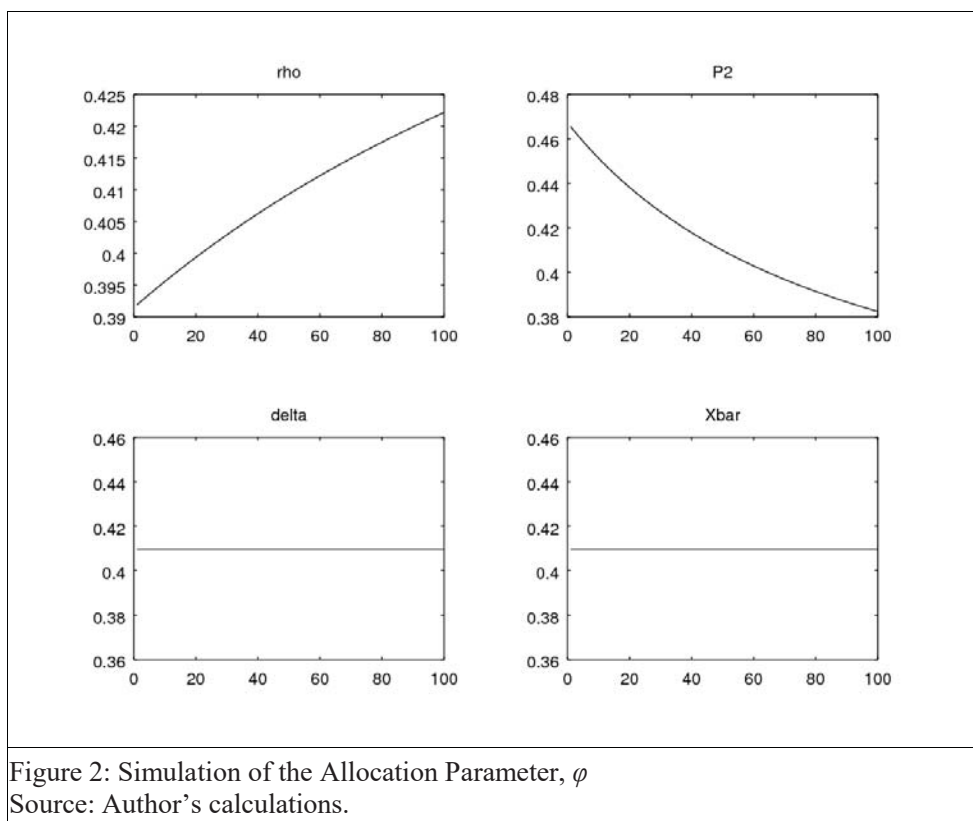
$$(P_1 - P_2)\bar{X} + [P_1\varphi + P_2(1 - \varphi)] \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} = 0 \quad (8)$$

where

$$\begin{aligned} \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} = & \frac{\left[\delta(\varphi\bar{X})^\rho + (1 - \delta) \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho} - 1}}{\rho} \\ & \left[\delta\rho(\varphi\bar{X})^{\rho-1} \left[\bar{X} + \varphi \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} \right] \right. \\ & \left. + (1 - \delta)\rho \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^{\rho-1} \left[(1 - \varphi) \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} - \bar{X} \right] \right] \end{aligned} \quad (9)$$

Equations 8 and 9 provide a system of equations in φ . Apparently complicated, these equations are extremely easy to simulate via a numerical solver such as the Dynare's *steady* command, Matlab's *fsolve* command or through GAMS' *solve* command. Using Dynare, a simulation of the allocation parameter, φ , has been performed for parameter grids presented in Table 1. The obtained allocation parameter remains in the $[0,1]$ interval; see Figure 2 for the value of the obtained

allocation parameter for various values of other parameters. Hence the proposed approach presents a viable solution to the proposed problem.

We now turn to the example of endogenous labour supply. This example illustrates a potential use of the proposed formulation and connects the depicted static problem to the dynamic problem of inter-temporal optimisation.

5. ENDOGENOUS LABOR SUPPLY

Labour supply to multiple tasks by a representative consumer has attracted considerable attention. One approach is to take exogenous rates to divide labour to different tasks. The seminal work of Paul M. Romer (1990), in which labour is used for knowledge production and final good production, takes the lead. However, the consumer has no endogenous labour supply decision and Romer freely admits that the simplifying assumption of fixed labour supply and fixed human capital are to

simplify the model. More recent examples with some variations include Yasser Abdih and Frederick Joutz (2006) and Adriaan Van Zon and Roberto Antonietti (2016) who focus on education and human capital accumulation.

Another approach is to focus on the supply side. This line of thought is best exemplified in static CGE (Computable General Equilibrium) models, where factor demand is constructed through nested production functions; for examples, see Christoph Boehringer, Stefan Boeters, and Michael Feil (2005) and Taran Faehn, Antonio G. Gomez-Plana, and Snorre Kverndokk (2009). When discussing the supply of different labour varieties, Stephan Boeters and Luc Savard (2012) highlight the wage income maximization problem as a method employed by CGE models. This approach includes wage income from different varieties being maximized subject to a CET (constant elasticity of transformation) surface. But, as implied by the discussion above, such an approach runs the risk that the sum of labour allocated to different tasks will not sum to the total labour supply. Another alternative is to assume that wage incomes from different sources are substitutable. Such an approach is based on maximizing utility based on wage income from different sources, given time constraint. But the idea of the derivation of utility from wage income is hard to grasp as a behavioural foundation, and, it is difficult to justify the different degree of substitutability between alternative sources of wage income. Thus economic modellers face the difficulty of providing numerically sensible and foundation-wise solid explanations to the simultaneous supply of different types of labour.

This part of the manuscript resolves these problems through the approach outlined above. The simple model constructed for this exercise is an inter-temporal utility maximization problem of a representative consumer, enhanced with a nested intra-temporal wage income maximization problem that accounts for the supply of labour varieties. At the first stage, the consumer maximizes lifetime utility subject to inter-temporal budget constraint by choosing how much to consume, how much to save and how much labour to supply. At the second stage, the consumer allocates labour supply to two different tasks. This wage revenue maximization problem of

the second stage is formulated around the specification presented above and will be considered first.

5.1. Wage Income Maximization

It is assumed that the consumer can provide two labour varieties to two different tasks. Hence the maximization of wage income has the following objective function:

$$w_{1,t}LS_{1,t} + w_{2,t}LS_{2,t} \quad (10)$$

where the index 1, 2 represents the labour varieties and the index t represents time. This optimization is subject to a CET aggregation:

$$LS_t = [\delta LS_{1,t}^\rho + (1 - \delta)LS_{2,t}^\rho]^\frac{1}{\rho} \quad (11)$$

where $\rho < -1$. There is also the time constraint:

$$LS_t = LS_{1,t} + LS_{2,t} \quad (12)$$

where LS_t is the labour supply decision from the inter-temporal problem. Following the proposed approach, assume $LS_{1t} = \varphi_t LS_t$ and $LS_{2t} = (1 - \varphi_t)LS_t$. The consumer chooses the labour allocation parameter φ_t in order to maximize:

$$w_{1,t}\varphi_t LS_t + w_{2,t}(1 - \varphi_t)LS_t \quad (13)$$

The CET constraint becomes:

$$LS_t = [\delta(\varphi_t LS_t)^\rho + (1 - \delta)((1 - \varphi_t)LS_t)^\rho]^\frac{1}{\rho} \quad (14)$$

The implied FONCs are:

$$(w_{1,t} - w_{2,t})LS_t + [w_{1,t}\varphi_t + w_{2,t}(1 - \varphi_t)]\frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} = 0 \quad (15)$$

$$\frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} = \frac{\left[\delta(\varphi_t LS_t)^\rho + (1-\delta)((1-\varphi_t)LS_t)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho}-1}}{\rho}$$

$$\left[\delta \rho (\varphi_t LS_t)^{\rho-1} \left[LS_t + \varphi_t \frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} \right] \right. \quad (16)$$

$$\left. + (1-\delta) \rho ((1-\varphi_t)LS_t)^{\rho-1} \left[(1-\varphi_t) \frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} - LS_t \right] \right]$$

5.2. Intertemporal Utility Maximization

The inter-temporal problem is straightforward. The consumer maximizes lifetime utility:

$$\sum_{t=1}^{\infty} \beta^{t-1} \frac{[c_t^\theta (1-LS_t)^{1-\theta}]^{1-\tau} - 1}{1-\tau} \quad (17)$$

with the typical budget constraint for any time period t stated as follows:

$$c_t + k_{t+1} = w_{1,t}LS_{1,t} + w_{2,t}LS_{2,t} + (1+r_t)k_t + \pi_t$$

with $LS_t = LS_{1,t} + LS_{2,t}$. Making use of $LS_{1,t} = \varphi_t LS_t$ and $LS_{2,t} = (1-\varphi_t)LS_t$, the budget constraint becomes:

$$c_t + k_{t+1} = w_{1,t}\varphi_t LS_t + w_{2,t}(1-\varphi_t)LS_t + (1+r_t)k_t + \pi_t \quad (18)$$

The consumer's inter-temporal utility maximisation is also subject to the time constraint that $LS_t + l_t = 1$, where l_t is leisure. This constraint has already been accounted for in the objective function. The FONCs of this optimization problem are:

$$\frac{(1-LS_t)^{1-\theta-\tau(1-\theta)}}{c_t^{1-\theta+\theta\tau}} = \beta(1+r_{t+1}) \frac{(1-LS_{t+1})^{1-\theta-\tau(1-\theta)}}{c_{t+1}^{1-\theta+\theta\tau}} \quad (19)$$

$$\frac{1-\theta}{\theta} \frac{c_t}{1-LS_t} = \varphi_t w_{1,t} + (1-\varphi_t)w_{2,t}$$

The first FONC is the standard Euler equation. Second one relates to labour supply decision. Given the labour supply decision, LS_t , from the inter-temporal utility maximization, the consumer solves the intra-temporal wage income maximization problem outlined in the previous subsection.

5.3. Simulation

The numerical simulation of the model is based on the FOCs of the inter-temporal utility maximization problem in Equation 19, the inter-temporal budget constraint in Equation 18, and the FONCs of the intra-temporal wage maximization problem summarized by Equations 15 and 16. These equations can be used to calculate the time paths of consumption, c_t , saving k_t , labour supply LS_t and labour variety parameter φ_t given model parameters, wage rates w_{1t} and w_{2t} and the interest rate r_t .

However, taking the interest rate as given causes a technical problem in numerical simulations. For a fixed interest rate, saving keeps increasing and the problem becomes unbounded. Hence, similar to the intuition of a transversality condition, the negative relationship between the interest rate and saving is established through the following equation:

$$r_t = \frac{1}{2} k_t^{-\frac{1}{2}} LS_t^{\frac{1}{2}} \quad (20)$$

Hence the interest rate, r_t , is endogenous. The model simulation is conducted through DYNARE, run under Octave. Adopted numerical values for parameters are presented in Table 2.

The assumed parameters on w_1 and w_2 imply equal returns from both tasks. Hence the calibration is such that at the steady state, $\varphi = 0.5$; labour is divided equally with $LS_1 = LS_2 = 0.24$. Then a shock is introduced such that w_1 is 1% greater than w_2 . Obtained results are displayed in Figure 3. In response to the increase in relative wage, the share of labour devoted to task 1 increases and the share of labour devoted

to task 2 falls; see the L_1 share φ and L_2 share $1 - \varphi$ displayed in panels 3 and 4 of Figure 3. labour supply increases, see the left bottom panel of the figure.

The increase in labour supply is due to the interaction between wage income and labour supply, given consumption, as summarized in the second line of Equation 19. Even though not displayed in the figure, there is an increase in consumption. There is an increase in wage income as well, observable on the right bottom panel of Figure 3. But the increase in wage income dominates the increase in consumption. Hence, the equality is maintained by an increase in labour supply.

Table 2: Parameter values

ρ	δ	β	θ	τ	w_1	w_2
-2.00	0.5	0.90	0.75	-5.00	1.00	1.00

Given the increase in labour supply and the change in the endogenous labour allocation parameter φ , labour allocated to 1 and 2 increase at the new steady state, see the first and second panels of Figure 1. The increase in relative wage causes labour supply to the first task increases more; the permanent increase in labour allocated to task 2 is relatively negligible.

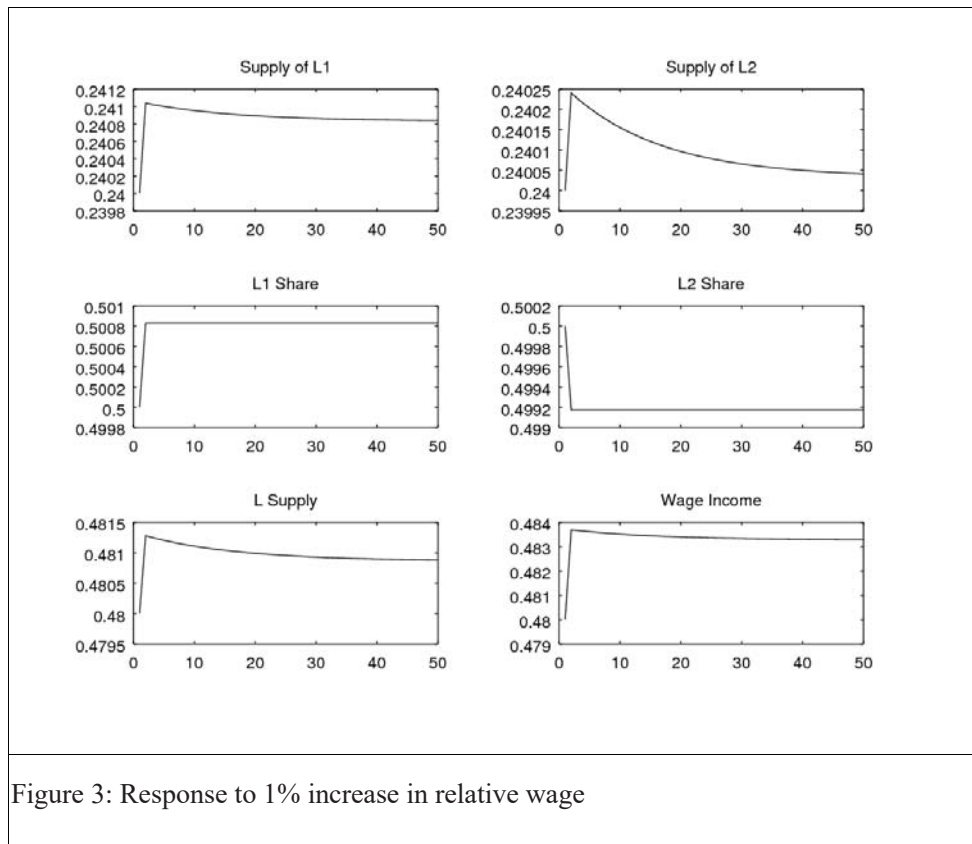

Figure 3: Response to 1% increase in relative wage

6. CONCLUSION

This paper highlights a technical issue related to nested functions. Division of a quantity through a nested optimisation problem with a CES type constraint to account for imperfect substitutability would be inconsistent with the necessity that the divided quantity *must* match the aggregate. The proposed solution is to rewrite the relevant problem so that the ratio of division, rather than the quantities, is obtained. The problem is demonstrated, then the proposed solution is applied to labour supply.

The solution ensures that division of consumption to domestic and imported goods, along the lines of Armington (1969), is consistent with the aggregate consumption decision of the consumer. It is possible to use the proposed approach within an inter-temporal labour supply behaviour. In endogenous growth literature based on research and development, common practise is to take the distribution of

labour to the production of the final output and research tasks is taken exogenous; see Romer (1990) as the leading example. Through the presented dynamic consumer example, this approach can be used to analyse the impact of research related policies on endogenous decisions of labour allocation and human capital formation.

The adoption of the proposed solution is open to debate. One can argue that the Armington specification is actually an abstract construct and an exact linear constraint is conceptually irrelevant. For example, if a firm is producing two types of soft drinks, A and B, and is considering how much to export and how much to import, the Armington specification is just an intermediate tool to identify the quantities of each type of drink. Numerical values implied by the Armington summation are irrelevant. The different types of drinks are in a sense apples and oranges; the linear summation of their quantities is illogical.

However, the argument is different for some other items. Time, for example, is an absolute constraint. The sum of time allotted to different tasks has to be bounded, for there is only 24 hours in a day. In this case a linear constraint is obligatory. Thus the choice is up to the researcher, and the characteristics of the goods envisioned in the model.

REFERENCES

- Abdih, Y., & Joutz, F. (2006). Relating the knowledge production function to total factor productivity: An endogenous growth puzzle. Staff Papers (International Monetary Fund). 53 (2), 3. DOI: 10.5089/9781451860931.001
- Armington, P. S. (1969). A theory of demand for products distinguished by place of production. Staff Papers (International Monetary Fund), 16(1), 159-178. DOI: 10.2307/3866403
- Boehringer, C., Boeters, S. & Feil, M. (2005). Taxation and unemployment: An applied general equilibrium approach. Economic Modelling, 22(1), 81–108. DOI: 10.1016/j.econmod.2004.05.002

- Boeters, S. & Savard, L. (2012). The Labour Market in CGE Models. CPB Discussion Paper 201. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.
- Dai, H., Mischke, P., Xie, X., Xie, Y. & Masui, T. (2016). Closing the gap? Top-down versus bottom-up projections of China's regional energy use and CO₂ emissions. *Applied Energy*, 162: 1355-1373. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.06.069
- Dai, H., Xie, X., Xie, Y., Liu, J. & Masui, T. (2016). Green growth: The economic impacts of large-scale renewable energy development in China. *Applied Energy*, 162: 435-449. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.10.049
- Duarte, R., Feng, K., Hubacek, K., Sanchez-Choliz, J., Sarasa, C. & Su L. (2016). Modeling the carbon consequences of pro-environmental consumer behavior. *Applied Energy*, 184: 1207-1216. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.09.101
- Faehn, T., Gomez-Plana, A. G. & Kverndokk, S. (2009). Can a carbon permit system reduce Spanish unemployment? *Energy Economics*, 31(4):595–604. DOI: 10.1016/j.eneco.2009.01.003
- Henningsen, A. & Henningsen, G. (2011). *micEconCES: Analysis with the Constant Elasticity of Scale (CES) Function*. R package version 0.9, <http://CRAN.R-project.org/package=micEconCES>.
- Klump, R., & Grandville, O.D.L. (2000). Economic growth and the elasticity of substitution: Two theorems and some suggestions, *The American Economic Review*, 90(1): 282-291. DOI:10.1016/j.labeco.2012.04.003.
- Li, W. & Jia, Z. (2016). Carbon tax, emission trading, or the mixed policy: Which is the most effective strategy for climate change mitigation in China? *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 22(6), DOI:10.1007/s11027-016-9710-3.
- Migdalas, A., Pardalos, P.M. & Värbrand, P. (Eds.). (2013). *Multilevel optimization: algorithms and applications* (Vol. 20). Springer Science & Business Media.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5): 71–102.

- Sancho, F. (2009). Calibration of CES functions for real-world multisectoral modelling, *Economic Systems Research*. 21(1): 45-58.
- Solow, R.M. (1955). The production function and the theory of capital. *The Review of Economic Studies*. 23(2): 101-108.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 70: 65-94.
- Temple, J. (2012). The calibration of CES production functions. *Journal of Macroeconomics*. 34(2): 294-303.
- Van Zon, A. & Antonietti, R. (2016). Education and training in a model of endogenous growth with creative wear-and-tear. *Economia Politica*, 33(1): 35–62.
- Zhang, X., Guo, Z., Zheng, Y., Zhu, J. & Yang, J. (2016). A CGE analysis of the impacts of a carbon tax on provincial economy in China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(6): 1372-1384.

Güvenlikleştirmede Fonksiyonel Aktörler Olarak Özel Askeri Şirketler

Senem Narin¹

Özet

Güvenliğin çeşitli yaklaşımlarla tanımlanması ve klasik anlamından öteye politika yapımı ile bağdaştırılmasının bir sonucu olarak özel askeri şirketler (ÖAŞ'ler) uluslararası güvenlik alanının önemli bir aktörü haline gelmiştir. Çalışmada ÖAŞ'ler, uluslararası güvenlikte güvenliğin aşırı siyasallaşması şeklinde açıklanan güvenlikleştirme kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Kuramın varsayımları ve güvenlikleştirmenin koşulları ortaya koyulduktan sonra, ÖAŞ'lerin fonksiyonel aktör olarak tanımları yapılmıştır. Irak ve Sierra Leon müdahale örneklerinde ise, ÖAŞ'lerin fonksiyonel aktörler olarak uluslararası barış ve güvenliğin sağlan(ama)masında oynadıkları roller üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler— Özel Askeri Şirketler, Güvenlikleştirme, Uluslararası Güvenlik
JEL Sınıflama Kodları: F51, F52, H56

Private Military Companies as Functional Actors in Securitization

Abstract

Private Military Companies (PMCs), have become an important actor in the international security field as a result of defining security through a variety of approaches and its association with policy making beyond its classical meaning. In the study, PMCs are discussed within the framework of the securitization theory which is described as excessive politicization of security in international security. After the assumptions of the theory and the conditions of the securitization have been established, the definitions of PMCs as functional actors were made. In the Iraq and Sierra Leon interventions, the role of the PMCs as the functional actors in the provision of international peace and security was emphasized.

Keywords— Private Military Companies, Securitization, International Security

JEL Classification Codes: F51, F52, H56

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, senemotken@gmail.com

1. GİRİŞ

Özel askeri şirketlerin (ÖAŞ'lerin) ortaya çıkışları, var oluş sebepleri ve bu şirketlerin uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayıp sağlamadıkları hakkında bilimsel araştırmalar, uluslararası ilişkiler bakımından, henüz yeterli derinliğe ulaşamadığı için, bu şirketler genellikle realizm ve güvenlik yönetişimi yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kâr elde etme amacı güden ve buldukları ülkenin hukuk kurallarına göre tüzel kişilik kazanan bu şirketler, silahlı çatışmalarda serbest piyasa koşullarında birbirleri ile rekabet ederek askeri hizmetler sağlamakta ve henüz uluslararası hukukta faaliyetlerini engelleyen her hangi bir yasal düzenleme olmadığı için sayıları günden güne kolaylıkla artmaktadır. Özellikle Afrika ve Orta Doğu'da ortaya çıkan/çıkarılan iç savaşlarda koalisyon güçlerinden bile fazla kullanılmaları da ayrıca dikkat çekmektedir.

Kamu yönetimleri bakımından, ÖAŞ'lerin kullanımının bu kadar artması, devlet kurumlarında bir takım değişikliklerin yapılmasını gerektireceği öngörüsünü ortaya çıkarmaktadır. Örneğin devlet yönetiminde dış politikalar ile askeri politikaların birbiri ile uyumlu olarak yürütülebilmesi için ÖAŞ'leri de düzenleyen özel mekanizmaların geliştirmesine ihtiyaç duyulacağı düşünülmekte ve bu çerçevede ÖAŞ'lerin gelecekteki siyasal etkileri üzerinde de durulmaktadır. Uygulamada neo-liberal üçüncü yol olarak düşünülen bu aktörlerin gelecekte sivil-asker dengesini de etkileyebileceği ve kamu politikalarının kısıtlamalarından kurtulmak için yeni birer araç olarak kullanılmasının muhtemel olduğu ileri sürülmektedir. (Singer, 2001: 35).

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, savaşların niteliğinin devletler-arası olmaktan çıkıp devlet-içi (intra-state) çatışmalara dönüşmesi ve de küreselleşmenin tüm yönlerinin etkisiyle, güç kullanma yetkisinin devlet otoritesinin tekelinden çıktığı bilinmektedir. Bu yetkinin devlet-dışı aktörlerce bölüşülmeye başlanması, çatışmalarda ve çatışmaların çözümlenmesinde illegal aktörlerin rollerinin artmasına zemin hazırladığı öne sürülmektedir. Hatta küreselleşmenin, savaş beyleri ve şiddet uygulayan mafya örgütlerinin yeniden siyaset sahnesine çıkmasına yol açarak çağdaş, demokratik ve hukuk kurallarına dayalı yönetimlerin gelişimini engellediği de iddia edilmektedir. (Jung, 2003: 188)

Günümüzde güvenlik kavramına yüklenen anlamların geniş bir yelpazede çeşitlendirildiği ve siyasal olan birçok kavram ve aktörün güvenlik alanına çekilerek olağanüstü çözümler gerektiren bir alana kaydırıldığı birlikte düşünüldüğünde; ÖAŞ'lerin fonksiyonel bir araç olarak elverişli olabileceği görülmektedir. Kamusal alanda siyasal araçlarla çözüme ulaşılabilecek bir sorunun güvenlikleştirilerek askeri alana dahil edilmesi, uluslararası ilişkilerde müdahaleye açık devletlerin ulus inşası, toplumsal mühendislik gibi uygulamalara direnme ve kendi kaderini bağımsız olarak belirleme gücünü daha da azaltmaktadır. Bu da uluslararası ilişkilerde özellikle dışa bağımlı devletlerin egemen olmasını zorlaştırarak terör ve kaos batağında teslimiyet bayrağını çekmelerine zemin hazırlamaktadır. Çalışmamızda siyasal bir sorunun ister toplumun rızası alınarak ister rızası olmadan nasıl güvenlikleştirildiği ve güvenlikleştirmede kolaylaştırıcı bir aktör olarak ÖAŞ'lerin fonksiyonları Irak ve Sierra Leone müdahaleleri üzerinden incelenecektir.

2. GÜVENLİKLEŞTİRME KURAMI

Uluslararası ilişkilerde yeni güvenlik yaklaşımlarını çalışan Kopenhag Okulu güvenlikleştirmeyi; *“özneler arasında, siyasal bir toplumda değerli bir şeyin varlığına yönelik bir tehdit olduğu ve tehdiye karşı acil ve olağanüstü önlemler alınması gerektiği algısını oluşturan başarılı bir söz edimi”*² olarak tanımlamıştır. (Weaver, 2004: 9).

Kamusal bir sorun güvenlikleştirildiğinde; siyasal katılım, diplomasi gibi siyasal araçlarla çözümlenme şansını yitirmekte ve bu sorun, istisna hallerde kullanılması gereken güvenlik tedbirleri alınarak çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu durumda siyasal olan kamusal bir sorun, devletin beka sorununa dönüştürülmektedir. (Buzan, Weaver and Wilde, 1998: 23-24). Nitekim siyasal alandan çıkıp güvenlikleştirilen bir konunun bundan böyle siyasal iktidar sahipleri tarafından kendi çıkar ve amaçları

² Söz edimi kuramı, bir şey söylemek ile bir edim gerçekleştirmenin temelde aynı şey olduğunu iddia eder; ancak bir söylemin, bir edime dönüşebilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerektiğini de ekler. Kurama göre, belirli şartlarda, belirli kişiler tarafından belirli sözlerin dile getirildiği bir eylemin var olması; bu edime uygun koşul ve kişilerin var olması; hedef kitlenin söz edimini doğru ve eksiksiz olarak anlaması ve söz edimine katılanların, edimin gerektirdiği duygu ve düşüncelere sahip olarak amaçla uyumlu olması gerekli görülmüştür. Bu şartlar sağlanmazsa, söz edimi yoluyla güvenlikleştirmenin başarılı olamayacağı öne sürülmektedir. (Aktaran: Miş, 2011: 359).

için ve daha çok kendi üstün ve ayrıcalıklı konumlarını korumak için kullanıldığından güvenlikleşme, aşırı siyasallaşma olarak da tabir edilmektedir. (Miş, 2011:356). Bu da ulusal güvenlik ön plana çıkartılarak gerek iç gerekse dış politikada, güvenlik politikalarını belirleyen elit aktörlerin, bireylerin kamusal hak ve özgürlüklerini ya da devletlerin bağımsızlıklarını kısıtlayarak keyfi davranmasına ve güçlü ülkelerin zayıf ülkelere müdahale etmesine yol açmaktadır.

“Referans nesnesi”, “güvenlikleştirici aktör” ve “fonksiyonel aktörler”; güvenlikleşme kuramının analiz birimleri olarak kabul edilmektedir. Varlığına veya meşruluğuna kast edilen şey referans nesnesi, bir şeyin varlığının ya da meşruluğunun tehlikede olduğunu iddia eden birim güvenlikleştirici aktör ve bu aktörün karar ve eylemlerini etkileyen birimler ise fonksiyonel aktörler şeklinde ifade edilmektedir. (Buzan, Weaver and Wild,1998:35-36).

Herhangi bir konuda güvenlikleştirmenin gerçekleşebilmesi için, “varoluşsal bir tehdit”, böyle bir tehdidin var olduğuna inandırılacak “alımlayıcı kitle” ve bu kitlenin olağanüstü önlemlerin alınmasına “rıza” göstermiş olması gerektiği temel varsayım olarak kabul edilmektedir. (Gromes&Bonaker, 2007:4). Bunun yanında güvenlikleşmenin daha kolay gerçekleşebilmesi için bir takım unsurların da olduğu ortaya koyulmuştur. Söz edimi kuramı, güvenlikleştirici aktörün toplumsal konumu ve otoritesi, geçmişte sağladığı başarılar, alımlayıcı kitlenin olağanüstü tedbirlerin alınmasına rıza göstermesi de kolaylaştırıcılar olarak açıklanmaktadır. (Buzan, Weaver and Wild, 1998: 26-31). Ayrıca Collins’e göre güvenlikleştirmede rızanın gerçekleşmediği durumlarda kamusal sorunun olağanüstü önlemler alınarak çözüme ulaştırılması için ikinci bir aşamaya gereksinim duyulmaktadır. Çünkü alımlayıcı kitle olağanüstü önlemleri kimi zaman söz edimi yoluyla meşru olarak kabul etmekteyken kimi zaman da zorla kabul edebilmektedir. (Roe, 2008: 618-621). Bu da demek oluyor ki güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için alımlayıcı kitlenin rızası ilk aşamada alınmasa bile kolaylaştırıcı unsurlar devreye sokularak ikinci aşamada rızanın alınması mümkün kılınabilmektedir.

Alımlayıcı kitle daha çok “halk” ya da “insanlar” olarak tanımlanmaktadır; ancak siyasal topluluğun tümünün bu kitle içinde yer almasına gerek görülmez. Yalnızca

siyaset üstü önlemlerin alınmasını kabul ederek bunları uygulayacak olan aktörlerin tanımlanması gerekli görülür. Bu noktada alımlayıcı kitlenin sosyo-kültürel yapısı ve demokratikleşme düzeyi önem taşımaktadır. Bazı toplumlarda “biz ve diğerleri” şeklinde ayırıştırma yaparak sistemin sürekliliğini sağlamaya yönelik güvenlikleştirme yapılırken; diğer bazı toplumlarda da özellikle kriz yönetiminde karar verici elitler alımlayıcı kitle olarak tanımlanabilmektedir. (Miş, 2011: 366-367).

Güvenlikleştirmenin analiz birimlerinden olan referans nesnesi, yani güvenliğine kast edilen şey; bir kişi, küçük bir topluluk veya büyük bir kitle olabilir. Güvenlikleştirici aktörler ise, daha çok devlet ve hükümet başkanları gibi siyasi önderler, etkili bürokrat ya da bakanlar, baskı grupları, lobiler ve nadiren de olsa sivil toplum örgütleri olarak somutlaştırılmıştır. Bunlar arasında medyayı, siyasal etki araçlarını ve diğer baskı unsurlarını elinde bulunduran güçlü aktörlerin, güvenlikleştirmeyi kendisine tanımış ayrıcalıklı ve idari bir yetki gibi kullanmaya daha eğilimli olduğu öne sürülmektedir. (Buzan Weaver and Wilde,1998: 36; Gromes&Bonaker, 2007:11).

Özellikle siyasal iktidar güvenlikleştirici aktör olduğunda kendi bekası ile devletin güvenliğini bir tuttuğunda daha başarılı ve meşru bir güvenlikleştirmenin yapılması mümkün olduğundan, referans nesnesi ile güvenlikleştirici aktörün genellikle iç içe geçtiği tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde referans nesnesi ile alımlayıcı kitlenin de birbirinin aynı olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, alımlayıcı kitlenin güvenliği referans nesnesi olarak gösterilmekte ve güvenlikleştirmede “rıza” unsuru daha kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Nitekim alımlayıcı kitle, kendisinin tehdit altında olduğunu kabullendiğinde, olağanüstü tedbirleri kabul etmesinin de bir o kadar mümkün olacağı söylenmektedir. (O’Reilly, 2008:68).

Kurama göre fonksiyonel aktörler, güvenlikleştirme eyleminin gerçekleştirileceği (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel) sektörün dinamiklerini etkileyen aktörlerdir. Bu aktörler, referans nesnesi ya da güvenlikleştirici aktör olmaksızın, güvenlik alanındaki kararları önemli ölçüde

etkileyebilmektedirler. (Çevre kirliliğine yol açan bir şirketin çevre güvenliğinde merkezi bir aktör olması gibi). Genellikle paralı askerler, ÖAŞ'ler ve suikatçilerden ibaret olan bu aktörlerin özellikle askeri güvenlik sektöründe etkili ve yoğun oldukları ortaya koyulmuştur. Buna göre devlet içindeki alt birimler, askeri birimlerle, devletin dış politikasını şekillendirebilme ya da özerk hareket edebilme yetenekleri nedeniyle ilgilenmektedirler. Ayrıca modern bir devlette, birçok alt birim askeri ve dış politika yapımını etkileme yeteneğine sahiptir ve bu, bürokratik siyasette de bilinmektedir. Hükümetler (ki burada askeri gücün şu andaki sahipleri olarak tanımlanmaktadır) bu tür aktörlerin en barizidir. Hükümetler genellikle kendi iktidarlarını daim kılarak çıkarlarını korumak isterler. Üstelik ortaya çıkan bir tehdidin devletin egemenliğine ya da varlığını sürdürmesine mi yoksa salt hükümetlerin iktidardaki üstün konumlarını korumasına mı yönelik olduğunu ayırt etmek de zordur. Özellikle demokratik olmayan hükümetler, güvenikleştirme yoluyla doğrudan hayatta kalmalarını güvence altına alabilirler. Fakat çoğu hükümet, özellikle de demokratik olanlar, doğrudan değil, dolaylı olarak kendi varlıklarını devletin bekası ile ilişkilendirmeye başvururlar. (Buzan Weaver and Wilde,1998:56)

Fonksiyonel aktör olarak hükümetin dışında, özel sektör oyuncularını olan ve özellikle silah sektörünü oluşturan ÖAŞ'lere de dikkat çekilmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, bağımsız Avrupalı silah şirketleri "ölüm tüccarları" olarak ifade edilmeye başlanmıştı ve bu şirketlerin kendi malları için piyasayı canlı tutmak adına gerginlikleri ve anlaşmazlıkları durdurmak için sahip oldukları ayrıcalık, "*küçük ve özel bir diplomasinin*" üzerinde değildi. Ancak 1930'lardan sonra, çoğu silah üreticisinin faaliyetleri devletten alınan lisanslarla düzenlenmiş ve bu şirketler istihdam, ödemeler dengesi, endüstriyel faaliyet ve mobilizasyon için gerekli üretim kapasitesinin sürdürülmesi gibi konularda devlete baskı yapabilecek duruma gelmişlerdir. (Buzan Weaver and Wilde,1998:57). Dolayısıyla bu şirketlerin bizzat kendileri, kendi çıkarlarını korumak ve çıkarlarına uygun istikrarsız durumları sürdürebilmek için güvenikleştirici aktör olabilmektedirler.

3. FONKSİYONEL AKTÖR OLARAK ÖAŞ'LER

ÖAŞ'ler, “askerî operasyonlar, stratejik planlama, istihbarat, risk değerlendirmesi, harekât desteği, eğitim ve teknik beceriler gibi askerî kabiliyetlerin kazanılması hususunda uzmanlaşan tüzel kişiler” olarak tanımlanmaktadır. (Singer, 2009: 24).

Daha kapsamlı bir tanımlamada bu tür şirketler, müşterilerine ordularla veya paramiliter güçlerle mücadele etme konusunda karada veya denizde ortaya çıkabilecek tüm güvenlik sorunları ile ilgili (mayın temizleme, korsanlarla mücadele, taşıma, lojistik, kalkınma ve finans yardımı gibi çok çeşitli alanlarda) hizmet veren, yasal olarak kurulmuş uluslararası firmalar şeklinde de ifade edilmiştir. (Ortiz, 2010:48-49).

Teknolojik yeniliklerin ardı ardına gelmesi, siber güvenlik ve istihbarat hizmetlerine olan çağdaş gereksinimleri arttırmış ve devletler de güvenlik alanında ÖAŞ'leri daha çok kullanmaya başlamışlardır. ÖAŞ'lerin esnek, profesyonel ve uzmanlaşmış hizmet sunma yetenekleri ve özellikle çok uluslu ve gizlilik ilkesine büyük önem vermesi nedeniyle devletlerin veya uluslararası örgütlerin askeri veya örtülü operasyonlarında işlevsel olarak kullanıldığı söylenmektedir. (Yılmaz, 2017: 634). Bu bakımdan ÖAŞ'lere paralı askerlerin evrimleşmiş, küreselleşmiş ve kurumsallaşmış biçimi de denilmektedir. (Singer, 2016).

ÖAŞ'lerin dünya politikasını etkileyen, devlet dışı savaşan grupların sayısını arttıran, şiddet yöntemlerinin ve teknolojilerinin yaygınlaşmasına sebep olan, yeni gizli güç kaynaklarının oluşmasını sağlayan ve daha çok az gelişmiş ülkelerde baskıcı yönetimlerin ortaya çıkmasına yol açan fonksiyonları olduğu da tespit edilen diğer hususlardır. (Nutter, 2005:387; Yılmaz, 2017:635).

ÖAŞ'lerin, küreselleşen dünyada bir yönüyle çatışma ve savunmanın özelleştirilmesini dayatırlarken diğer yönüyle paralı askerler için piyasa yarattıkları gerçeği, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu şirketlerin en çok da Üçüncü Dünya Ülkelerinde “*karanlık bir tablo yaratmakta uzman*” oldukları öne sürülmektedir. (Yılmaz, 2017: 635-636).

ÖAŞ'lerin bu etki alanları düşünüldüğünde güvenlikleştirmede bizzat kendileri güvenlikleştirici aktör oldukları zaman fonksiyonel aktörler olarak değerlendirilebileceği ve kendileri fonksiyonel aktör olmasalar bile güvenlikleştirmede kolaylaştırıcı aktörler olabilecekleri kanısına varılabilir.

4. ÖAŞ'LERİN IRAK VE SIERRA LEON ÖRNEĞİNDE FONKSİYONEL AKTÖR OLARAK ANALİZİ

2003'de ABD'de Bush Hükümeti, İngiltere'nin de desteği ile Irak devletinin yönetiminde olan Saddam Hükümetini, uluslararası arenada dost ve düşman kavramlarını ve küresel terörizme karşı alınacak önlemleri söz edimi yoluyla güvenlikleştirerek BM kuvvet kullanma yasağına rağmen Irak'a asker göndermiştir. Burada ABD hükümeti güvenlikleştirici aktör olarak, Irak hükümetine güvenlik sorunsalı üzerinden müdahale etmiştir. Saddam hükümetinin kimyasal silahlarla ilgili anlaşmaya uymadığını iddia eden Bush hükümeti, Saddam'ı makro düzeyde dünya barışını tehdit ettiği, mikro düzeyde ise bir ülke ve bölgede yaşayan insan haklarına ve demokratik yönetime bir tehdit oluşturduğu referans nesnelere dayanarak güvenlikleştirmiştir.

Irak müdahalesinde ABD'nin güçlü bir devlet ve dünyanın jandarması olduğu yönündeki uluslararası algı, İngiliz istihbarat örgütünün Irak'ın nükleer kapasitesi hakkında hazırladığı raporun İngiliz hükümeti tarafından medyada kamuoyuna abartılarak sunulması, 2002 yılında ABD Kongresinde kabul edilen ve Bush Doktrini olarak bilinen önleyici meşru müdafaa stratejisi güvenlikleştirmeyi kolaylaştıran unsurlar olarak sıralanabilir.

ÖAŞ'lerin Irak'taki rolü, işgalden sonra Irak'ın yeniden inşa sürecinde başlamaktadır. İşgalden sonra Irak'ın güvenliğinin, ÖAŞ'ler tarafından sağlanmasına karar verilmiştir. Pentagon, hükümet binalarını, petrol boru hatları gibi önemli yerleri koruması için özel bir Iraklı güvenlik gücünün eğitilmesini planlamıştır. Plan sayesinde ABD askerleri bu bölgelerden çekilecek, ABD ordusunun yükü hafifleyecek, Irak halkı ile ABD askerleri arasındaki gerginlik azalacak ve lağvedilen Irak ordusunun askerlerine de yeni iş olanakları yaratılacaktır.

(Zapcı, 2004:40). Bu kapsamda ABD hükümeti, Vinnell Corporation³ adlı bir şirketle, yeni Irak ordusunu eğitmesi için, 48 milyon dolar tutarında bir sözleşme imzalamıştır. (Godoy, 18 Kasım 2003, Inter Press Service aktaran: Zapcı, 2004:40). Yine Irak polisini eğitmek üzere; ABD Hükümetinin DynCorp adlı özel bir şirketle 1,2 milyar dolarlık bir sözleşme yaptığı da bilinmektedir. Üstelik bu fonların tam olarak hangi hizmetler için harcandığı, devletin gelirlerinin nerelere gittiği konusundaki şiddetli tartışmalar kamuoyuna da yansımıştır. (<http://edition.cnn.com>, 25.09.2018).

Kamuoyunda Blackwater Skandalı olarak oldukça konuşulan ve Irak'ta insanlık dışı ölümlerden sorumlu tutulan Amerikan Blackwater şirketi ise, bu şirketlerin denetimsiz kaldığında büyük insanlık suçlarına sebebiyet vereceğini gösteren önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda artık ÖAŞ, bölgenin yeniden inşası için fonksiyonel bir aktör olmaktan çıkıp, adeta kan kusan ölümcül bir terör örgütüne dönüşmektedir ki bunun en çarpıcı örneği 2007 yılında Bağdat'ın Nisur Mahallesinde yaşanmıştır. Söz konusu olayda Blackwater'ın bölgede kadın ve çocukları katlettiği mahkeme kararlarında tespit edilmiştir. (www.dw.com.tr, 26.09.2018).

Blackwater şirketi Nisur'da gerçekleştirilen sivil katliamın ardından, 2009 yılında ismini Xe Services olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Olaylar sonucunda Irak Hükümeti şirketin faaliyetlerini yasaklamıştır. Şirket, 2011 yılında ismini Academy olarak tekrar değiştirmiştir. Filiz Zabcı, bu isim değişikliğini oldukça anlamlı bir şekilde yorumlamıştır:

“Karanlığı, güç kullanımı ve şiddeti çağrıştıran bir isimden, düşünsel çabayı, bilgiyi, hümanizmi çağrıştıran bir isme doğru geçiş. Şirketin internet sayfalarında “dürüstlük” ve “onur” başlıklarıyla açılan sayfalar var. Dünya Bankası ve IMF gibi neoliberal politikaların kurucusu olan uluslararası kuruluşların “insani kalkınma”,

³ 1931 yılında kurulan Northrop Grumman Şirketi'nin bünyesinde bulunan Vinnell Corporation, günümüzde, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, Umman, Suudi Arabistan ve Türkiye dahil ABD askeri ve özel müşterileri için hizmet vermekte olan bir şirkettir. Hatta bu şirketin, ABD'nin Türkiye'de İzmir, Ankara ve İncirlik'teki üslerine bakım, onarım hizmetleri sağladığı öne sürülmekte olup (Zapcı,2004: 41) daha da ötesinde Türkiye'de Harp-İş Sendikası ile hukuksal zeminde bir toplu iş sözleşmesi bulunmaktadır. 2011-2014 yıllarını kapsayan bu toplu iş sözleşmesinde, çalışanların statüleri ve özlük hakları ile ilgili birçok düzenleme yer almıştır. (<http://www.harb-is.org.tr>, 25.09.2018).

“halkın katılımı”, “hesap verme”, “şeffaflık” gibi kavramlarla ve bir dizi pratikle gerçekleştirmeye çalıştıkları imaj değiştirme operasyonunu, Blackwater biraz gecikerek de olsa uygulamaya geçirmiş görünüyor”. (Zabcı, <http://birgunkitap.blogspot.com>, 2018).

Üstelik bugüne kadar sadece Blackwater güvenlik şirketine ödenen paranın 1 milyar Amerikan dolarının üzerinde olduğu da basına yansımıştır. (Çekirge, 2007);

Görüldüğü gibi ÖAŞ’ler güvenlikleştirme yoluyla işgal edilen Irak’ın yine güvenlikleştirme yoluyla “yeniden inşa” sürecinde kolaylaştırıcı birer aktör olarak işlev görmüşlerdir. Irak ordusu, ABD tarafından inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra Blackwater skandalında da olduğu gibi ÖAŞ’ler, kimi zaman haksız sivil ölümlerine yol açabilmekte, bölgede iddia edildiği gibi demokrasi kültürünü ve barışı hakim kılmak adına değil, kaosu diri tutmak adına derin roller üstlenebilmektedirler. Bu da ÖAŞ’lerin güvenlikleştirici aktör gibi rol üstlenerek fonksiyonel bir aktör olabileceğini göstermektedir.

Sierra Leone örneği ise ABD’nin Kongreden *rıza* almaya gerek duymadan uluslararası bir müdahalede bulunması ve elmas madenlerini dolaylı olarak güvenliklestirmesi bakımından konumuzla ilgilidir. Burada ABD hükümeti, bölgedeki çıkarlarını korumak için Kongreden onay almaya gerek olmadan ve hatta Amerikan halkının bilgisi dışında ÖAŞ’ler aracılığı ile ülkedeki iç savaşa müdahale etmiştir. (Yılmaz, 2017: 637).

Bölgede uzun yıllar süren iç savaşta Devrimci Birleşik Cephe (RUF) olarak bilinen isyancı güç, Amerikan çıkarlarına ve bölgede yaşayan insanların güvenliğine tehdit oluşturduğu referans gösterilerek mikro düzeyde güvenlikleştirilmiştir. Burada RUF’un isyanını bastırmak için International Charter Incorporated of Oregon (ICI) adlı ÖAŞ, isyancılara destek olan Nijerya ordusunu geri göndermek, ulaşım ve tıbbi hizmetleri sağlamakla görevli olarak ABD ile sözleşme imzalamış olan güvenlikleştirici aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tehdit unsuru daha çok mikro düzeydedir ve uluslararası toplumun rızasına gerek görülmemiştir. Dolayısıyla bir devlet dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen iç savaşta kendi stratejik çıkarlarını koruyabilmek adına, uluslararası hukukta müdahale

kurallarına tabi olmadan, ÖAŞ'lerden yararlanabilmekte ve iç savaşlarda ulusal ordunun bir uzantısı gibi kullanılarak taraf olabilmektedir.

Sierra Leon'da ortaya çıkan bir diğer çarpıcı sonuç ise, Güney Afrika'nın güvenliğine destek olan Executive Outcomes (EO) adlı şirketin Liberya destekli RUF isyancılarını bastırmak için 1995-96 yıllarında 40 milyon dolar harcarken; BM barış gücünün, 90 milyon doların üzerinde bir maliyetle müzakere edilmiş bir barışı sağlamlaştırmaya çalıştığının tespit edilmesidir. Ayrıca söz konusu olan iç savaşta EO operasyonları için 220'den az asker kullanmışken; BM barış gücünün 11.000'den fazla asker kullandığı da öne sürülmektedir. Dolayısıyla, EO'nun daha düşük maliyetli bir operasyon gerçekleştirdiği ve rekabetin şiddetle arttığı küresel pazarda özel şirketlerin daha düşük maliyetle barışı koruyabilecekleri iddiasını ortaya atmalarına yol açtığı da söylenmektedir. (Brooks, 2000: 134). Ki bu da ÖAŞ'lerin başlı başına güvenlikleştirici aktör olabileceğini göstermektedir.

5.SONUÇ

ÖAŞ'lerin güvenlikleştirmede fonksiyonel aktörler olarak kullanılması, büyük ve güçlü devletlerin söz edimi yoluyla, dünyanın herhangi bir bölgesinde kendi çıkarlarını korumak için egemen devletlerin içişlerine müdahale etmede kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir. İncelenen örneklerde ÖAŞ'lerin daha çok güçlü devletlerin ordularının bir uzantısı gibi hareket ettiği ve küresel pazarda müdahalenin maliyetini düşürdüğü için neredeyse önemli bir sektör haline geldiği/getirildiği söylenebilir. Yakın gelecekte özel şirketlerin kullanılmasının maliyet ve etkin yararları göz ardı edilemeyecek kadar açık hale geldiği için BM'nin dahi ÖAŞ'leri kullanmaya yönelik mevcut politikalarını yeniden gözden geçirmeye zorlanacağı öngörülmektedir. Bu nedenle gelecekte kamu yöneticilerinin bu şirketlerin faaliyetlerine yönelik tedbirler alması hayati önem taşıyacaktır. Söz bu tür şirketlerin faaliyetlerini izlemekle görevlendirilen BM Raportörü'nün söyledikleri ile bitirmek yerinde olacaktır: "*Paralı askerlerin faaliyetleri, son kırk yıldır halkların kendi kaderlerini belirleme haklarını kullanmalarını engellemek ve insan haklarını ihlal etmek için devreye sokulan bir şiddet biçimidir*". (Jackson, 2002: 39; Taulbee, 2002: 7).

KAYNAKLAR

- BROOKS D. (2000), "Messiahs or Mercenaries? The Future of International Private Military Services", *International Peacekeeping*, 7(4), 129-144.
- BUZAN B.,OLE W. and WILD J.de. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London.
- GROMES T. & BONACKER T. (2007), "The Concept of Securitisation as a Tool for Analysing the Role of Human-Rights-Related Civil Society in EthnoPolitical Conflicts", *SHUR Working Paper Series* 05/07, <http://shur.luiss.it/files/2008/10/shurwp05-07.pdf>, (08.06.2017)
- JACKSON, P. (2002) "War is Much Too Serious a Thing to be Left to Military Men": Private Military Companies, Combat and Regulation", *Civil War*, 5(4), 30-55.
- JUNG, D. (2003), "The Political Economy of War-Making And State-Making in A Globalizing World", *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War*, (Ed.Dietrich Jung), Routledge, London and New York, 184-192.
- MİŞ N. (2011), "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345- 381.
- NUTTER J.J. (2005), *CIA'nın Karanlık Operasyonları Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi*, (Çev. A.Saraçoğlu), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- O'REILLY, C. (2008), "Primetime Patriotism: News Media and the Securitization of Iraq", *Journal of Politics and Law*, 1(3), 66-72.
- ORTIZ, C. (2010), *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, Santa Barbara, Denver, Oxford: Praeger, March 2010.
- ROE P. (2008), "Actor, Audience(s) and Emergency Measures: Securitization and the UK's Decision to Invade Iraq", *Security Dialogue*, 39(6), 615-635.
- SINGER, P.W. (2001), "Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry", *International Security*, 26(3), <https://www.brookings.edu/wp-con>, (18.09.2018)
- SINGER, P.W. (2009), *Kiralık Ordular Özel Askerî Şirketler*, (Çev. Gözde Aral ve İsmail Yaman), Timaş Yayınları, İstanbul.

- SINGER, P.W. (2016), “The Dogs of War Go Corporate”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/opinions/the-dogs-of-war-go-corporate/>, (20.09.2019).
- TAULBEE, J. L. (2002) “The Privatization of Security: Modern Conflict, Globalization and Weak States”, *Civil Wars*, 5(2), 1-24.
- WEAVER O. (2004), “Aberystwyth, Paris, Copenhagen - New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery”, Panel: *Geo-Cultural Epistemologies in IR: Thinking Security Differently*, *International Studies Association*, Montreal.
- YILMAZ S. (2017), *Uluslararası Güvenlik -Teori-Pratik ve Gelecek-*, Kaynak Yayınları, Ankara.
- ZABCI F.Ç. (2004), “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”, *Mülkiye*, 28(243), 21-48.
- <http://www.harb-is.org.tr/public/UserFiles/2014-2016%20VBR.pdf>, (25.09.2018).
- <http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/10/22/dyncorp.spending/>, (25.09.2018).
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bir-milyar-dolarlik-blackwater-skandali-7434744>, (26.09.2018).
- ÇEKİRGE, Y. (2007), “Bir Milyar Dolarlık Blackwater Skandalı...”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bir-milyar-dolarlik-blackwater-skandali-7434744>, (26.09.2018).
- <https://www.dw.com/tr/blackwater-personeli-su%C3%A7lu-bulundu/a-18013559>, (26.09.2018).

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Altı Sigma Proje Seçimi ve Makine Sektöründe Bir Uygulama

Onur Özveri¹, Enver Çakın²

Özet

Rekabetin sertleştiği son yıllarda hem üretim hem de hizmet sektöründeki işletmeler tarafından uygulanan Altı Sigma kalite felsefesinin başarıya ulaşmasındaki en önemli faktör, doğru proje seçimidir. Bu çalışmada 3 ana kriter ve toplamda 11 alt kriter dikkate alınarak AHP, ANP ve TOPSIS yöntemleri hem tek başına hem de entegre bir şekilde kullanılarak, makine sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için 4 farklı Altı Sigma projesi içerisinde 4 farklı çok kriterli karar verme modelleri oluşturulmuş ve yöntemlerin sonuçları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; hem tek başına hem de bütünlük olarak kullanılan çok kriterli karar verme tekniklerinin doğru ve tutarlı sonuçlar verebileceği ve altı sigma proje seçiminde kullanışlı yöntemler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altı Sigma, Proje Seçimi, Çok Kriterli Karar Verme

Jel Kodları: M11, C44

Six Sigma Project Selection With Multicriteria Decision Making Methods And An Application

Abstract

In recent years, competition has become harder and the most important factor in the success of the Six Sigma quality philosophy implemented by the businesses in the production and service sectors is the right project selection. In this study, considering the 3 main criteria and 11 sub-criteria in total, the best project is selected from 4 different Six Sigma projects for a company operating in the machinery sector using AHP, ANP and TOPSIS methods both individually and in an integrated manner. Four different multi-criteria decision-making models as AHP, ANP, AHP-TOPSIS and ANP-TOPSIS are created and the results of the methods are examined comparatively. According to the results of the analysis, it is determined that multi-criteria decision-making techniques, both individually and integrally, could give accurate and consistent results and are useful methods in six sigma project selection.

Keywords: Six Sigma, Project Selection, Multi-Criteria Decision Making

Jel Codes: M11, C44

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, onur.ozveri@deu.edu.tr

² KOSGEB, enver.cakin@kosgeb.gov.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda birçok işletme tarafından kabul gören ve doğru uygulandığı takdirde, işletmelerin başarılarının sürdürülebilir olmasını sağlayan önemli yöntemlerden biri Altı Sigma'dır. Altı Sigma, bir yandan ürün ve süreçlerdeki hataları sıfıra indirmeyi amaç edinirken, diğer yandan müşteri gereksinimlerini maksimum derecede karşılamayı, kalite düzeyini ve verimliliği arttırmayı sağlamaktadır. Altı Sigma felsefesinin başarılı olmasındaki etkenlerden biri işletmeye rekabet avantajı sağlayacak stratejik önceliği olan Altı Sigma projelerini doğru bir şekilde belirleyerek uygulamaktır. Proje seçimi ise birçok faktörün aynı anda ve karar vericiye en üst düzeyde fayda yaratacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle karmaşık problemlerin çözümünde etkin bir çözüm sunan çok kriterli karar verme teknikleri doğru ve tutarlı karar vermede karar vericiyi desteklemektedir. Bu çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden AHP, ANP, AHP-TOPSIS ve ANP-TOPSIS olmak üzere farklı karar verme modelleri oluşturulmuş ve bu modellerin sonuçları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Altı Sigma hem üretim hem de hizmet sektöründe uygulanan güçlü bir kalite aracıdır. Şüphesiz ki Altı Sigmanın başarılı bir şekilde uygulanmasında en önemli faktör doğru proje seçimidir. Literatür incelendiğinde proje seçiminde birçok kriterin dikkate alındığı ve birçok yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Yang ve Chen (2003: 275-282), Altı Sigma proje seçimi için AHP ve Gri İlişkiler Analizi yöntemlerini bütünleştiren bir model önermişlerdir. Banuelas vd. (2006: 514-527), Altı Sigma proje seçiminde seçim kriterlerini belirlemeye yönelik çalışma yapmışlardır. Kendrick ve Saaty (2007: 22-29), yaptıkları çalışmada Altı Sigma projeleri seçim ve değerlendirme amacıyla AHP yöntemini önermişlerdir. Hu vd. (2007: 1581-1586), Yalın Altı Sigma proje seçimine yönelik çok amaçlı matematiksel model tabanlı bir karar destek sistemi geliştirmişlerdir. Kumar vd. (2007: 419-441), Altı Sigma proje seçimi için Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanmışlardır. Girdi olarak, proje maliyeti, proje süresi ve siyah ve yeşil kuşak sayısı, çıktı olarak ise müşteri memnuniyeti, işletme strateji üzerindeki etki, sigma

seviyesindeki artış, finansal etki ve verimlilikteki artış olarak belirlenmiştir. Hu vd. (2008: 6611-6625), Altı Sigma proje seçimi için çok amaçlı matematiksel bir model önermişlerdir. Kahraman ve Büyüközkan (2008: 599-615), yaptıkları çalışmada Bulanık AHP ve Bulanık Hedef Programlama yaklaşımlarını bir arada kullanarak Altı Sigma proje seçiminde kullanmışlardır. Yang ve Hsieh (2009: 7594-7603), ulusal kalite kriterlerini göz önüne alıp Delphi Bulanık Çok Kriterli Karar Verme yöntemini kullanarak Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Lyocsa ve Tkac (2009: 115-124), Altı Sigma projelerini değerlendirmek amacıyla Gerçek Opsiyon teorisi tabanlı bir matematiksel model geliştirmişlerdir.

Gosnik ve Hohnjec (2009: 137-143), yaptıkları çalışmada Slovenya'da faaliyet gösteren imalat işletmelerinde Altı Sigma proje seçim kriterlerini belirlemeye çalışmışlardır. Saghaei ve Didekhani (2010: 157-164), yaptıkları çalışmada Bulanık Mantık ve Analitik Ağ Süreci yaklaşımlarını entegre ederek, Atı Sigma proje seçiminde uygulamışlardır. Büyüközkan ve Öztürkcan (2010: 5835-5847), Altı Sigma proje seçimine yönelik olarak ANP ve DEMATEL yöntemlerini kullanarak bütünlük bir model önermişlerdir. Nourpanah vd. (2011: 1917-1922), Altı Sigma proje seçimine yönelik grup AHP ve Doğrusal Programlamayı bütünleştiren bir model önermişlerdir. Saghaei ve Didekhani (2011: 721-728), Altı Sigma projelerini değerlendirmek ve seçmek amacıyla Adaptif Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) ve Bulanık Hedef Programlama yaklaşımlarını bütünleştiren kapsamlı bir metodoloji ortaya koymuşlardır. Padhy ve Sahu (2011: 1091-1102), yaptıkları çalışmada Gerçek Opsiyon Değerlendirme ve 0-1 Tamsayılı Doğrusal Programlama tekniklerini birlikte kullanarak Altı Sigma projelerini değerlendirmişlerdir. Kazemi vd. (2012: 502-507), yaptıkları çalışmada Altı Sigma proje seçiminde AHP-TOPSIS yaklaşımlarını bir arada kullanmışlardır. Yüksel (2012: 76-89), yaptığı çalışmada Altı Sigma projelerini değerlendirmede Veri Zarflama Analizi yaklaşımını kullanmış ve girdi odaklı CCR modelini uygulamıştır. Ahadian ve Abadi (2012: 34-43), yaptıkları çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP yöntemi ile Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Hsieh vd. (2012: 243-264), yaptıkları çalışmada hizmet sektöründe Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Tiwari

vd. (2013: 50-63), Altı Sigma proje seçiminde kullanılmak üzere Bulanık AHP'nin uygun olacağını önermişlerdir. Meza ve Jeong (2013: 401-422), Yalın Altı Sigma proje uygulamalarının etkinliğini ölçmede Veri Zarflama Analizinden faydalanmışlardır.

3. ALTI SİGMA VE PROJE SEÇİMİ

Altı Sigma yöntemi, sürekli olarak hataları azaltarak ürün ve hizmet kalitesi ile organizasyonel süreçleri iyileştirmek için kullanılan proje odaklı bir yönetim yaklaşımıdır. Müşteri gereksinimlerini iyileştirmeye, iş sistemleri, verimlilik ve finansal performansa odaklanan bir iş stratejisidir. Altı Sigma, kalite kontrol, toplam kalite yönetimi, sıfır hata gibi kalite iyileştirme metotlarından esinlenerek geliştirilmiş ve Shewhart, Deming, Juran, Ishikawa ve Taguchi gibi birkaç öncü bilim adamlarının çalışmalarından temel alınarak ortaya konulmuştur (Gabor ve Munteanu, 2010: 183-184). İlk olarak Motorola'da uygulanmaya başlayan Altı Sigma çalışmaları, istatistik ağırlığı çok daha fazla olan bir program niteliği taşıyordu. Altı Sigma'ya geçişle şirketin hisse senetlerinin yukarıya doğru hareketlenmesi de gerçekten sonuç yaratan bir teknik olarak algılandığını göstermektedir (Atmaca ve Girenes, 2009: 113). Tomkins (1997), Altı Sigmayı ürün, süreç ve işlemlerden hataları arındırmayı amaçlayan bir program olarak tanımlamaktadır. Harry (1998), Altı Sigmayı kaliteyi olağanüstü geliştirmeyi sağlayan istatistiksel araçlar sayesinde karlılığı arttırmayı, pazar payını arttırmayı ve müşteri memnuniyetini iyileştirmeyi amaçlayan stratejik bir girişim olarak ifade etmektedir (Park, 2003: 1). Etkili kalite araçları ve güçlü istatistiksel yöntemleri ile bir proje yönetimi olarak Altı Sigma, problemleri çözmede süreç analizlerini kullanan bir dizi kalite aracını ve sıfır hata düzeyindeki kalite kültürü ve kalite felsefesini içermektedir (Sujova vd., 2016: 3). Proje seçimi, kaynakların etkili bir şekilde dağıtılmasını ve altı sigma çabalarının önceliklendirilmesini sağlayan Altı Sigma yaklaşımı yönetim mekanizmasının merkezidir (Flifel vd., 2017: 10-14). Altı Sigma proje seçiminde hem nitel hem de nicel olmak üzere birçok kriterin dikkate alınarak seçim yapılması gerekmektedir. Bu anlamda çok kriterli karar verme

teknikleri ile birden fazla kriterin dikkate alınarak projeler içerisinde en iyisini seçme süreci sistematik ve bilimsel olarak etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir.

4. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ (ÇKKV)

İşletmelerin yaptıkları tüm faaliyetlerde tek bir kritere göre değil, birden çok kritere göre değerlendirme yaparak karar vermeleri, kararların doğruluğu açısından büyük önem taşımaktadır. Altı Sigma projelerinin seçiminde de birçok nitel ve nicel kriterin birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu tarz problemlerin üstesinden gelebilmek için ÇKKV tekniklerinden faydalanılmaktadır. Altı Sigma proje seçiminde kullanılan bazı ÇKKV yöntemlerine aşağıda değinilmiştir.

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP): Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), 1970'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiş ve çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kapsamlı bir çerçeve sunan bir yöntemdir. Çok kriterli ve çok faktörlü kararlarda sezgilerimiz ve tutarlılığımız ile başa çıkmayı sağlamaktadır (Saaty, 1986: 841). AHP, kişisel tercihleri oran ölçeğindeki ağırlıklara çevirir, bu ağırlıkları ilişkili alternatifler ile bütünleştirir ve böylelikle karar vericiye seçiminde yardımcı olmaktadır (Forman ve Gass, 2001: 469). AHP süreci, özellikle hiyerarşik çerçeve ve geri bildirim sistemiyle karar vericilere genelden özele doğru ilişkileri ve ilişkilerin kuvvetini kestirme ve olası sonuçları tahmin etmede yargılarını ve gözlemlerini yapmalarına imkan sağlamaktadır (Ünal, 2011: 7).

Analitik Ağ Süreci (ANP): ANP, bağımlılık, geri bildirim ve süpermatris yapıları ile AHP'nin genişletilmiş bir halidir. ANP modeli, kontrol hiyerarşisi, kümeler, kümelerin içindeki elemanlar, kümeler arasındaki ilişkiler ve elemanlar arasındaki ilişkileri içermektedir (Lombardi vd., 2007: 4). Bu yöntemin avantajı birçok karmaşık ilişkileri probleme dahil ederek karar verme problemini kolayca tanımlamasıdır. ANP, kümeler ve elemanlar arasındaki tüm ilişkileri çift yönlü olarak modelleyebilmektedir (Zivkovic vd., 2015: 202).

TOPSIS: TOPSIS Yöntemi (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Hwang and Yoon tarafından geliştirilmiştir ve çok ölçütlü karar verme

yöntemleri arasında yaygın olarak kullanılan tekniklerden biridir. Metodun temel düzeni; seçilmiş seçenek, geometrik anlamda pozitif ideal çözüme en kısa uzaklıkta ve negatif-ideal çözümden en uzak uzaklıkta olmalıdır. Öklid uzaklığı yaklaşımı ile seçeneklerin ideal çözüme göreli yakınlıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Tekez ve Bark, 2016: 57).

5. UYGULAMA

Uygulama unlu mamuller sektörüne yönelik sanayii tipi imalat ve paketleme makineleri üreten bir makine imalat fabrikasında yapılmıştır. Üretilen makinelerin parçalarının yaklaşık yüzde yetmiş tesiste gerçekleştirilmektedir. Fabrikada çeşitli büyüklükte CNC, Lazer kesim, talaşlı imalat, Abkant, Kaynak vb makinelerden oluşan, makine parkı bulunmaktadır. Bu bölümde üretilen parçalar, montaj bölümüne iletilmekte ve makinelerin montajları gerçekleştirilmektedir. Ayrıca elektrik panoları da firmada üretilmektedir. Standart ve siparişe göre üretim yapıldığından, ürün çeşidi oldukça fazladır. Ürünlerini yaklaşık 25 ülkeye ihraç etmektedir ve bünyesinde 17 çalışanı bulunan Ar-Ge merkezi bulunmaktadır. Firma 10.000 metre kare kapalı alanda üretimlerini gerçekleştirmektedir.

Firmada son dört yıldır altı sigma tekniği kullanılmakta olup, tüm birimlerde altı sigma projeleri başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Firma hem üretim kapasitesinin artışı, hem de çalışan sayısının artmasından dolayı büyük bir hacim kazanmıştır. Ayrıca çalışanlarda altı sigma projelerinin kullanım sayısında da önemli artış olmaktadır. Firmada aynı anda birden fazla altı sigma proje önerileri gelmekte ve zaman zaman bu projelerden hangisine öncelik verilerek, uygulamaya geçileceği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Firmanın büyümesi ile birlikte, farklı noktalarda bulunan malzeme ve yarı mamul depoları düzgün bir şekilde yönetilememektedir. Bu depolardaki malzemelerin yönetimi için bir stok yöntemi sistemi kullanılmamaktadır. Ayrıca, fabrika yan yana üç büyük tesisten oluşmakta ve birimler arası koordinasyon ve yönetim oldukça güç olmaktadır. Fabrikanın tüm birimlerinin network ağ ile birbirlerine bağlanması ve büyük bir server üzerinden tüm yazılımların kullanılması planlanmaktadır. Firma bünyesinde standart ve özel üretim olmak üzere, iki grup makine imal etmektedir. Üretim kapasitesindeki artıştan

dolayı, bu iki bölümün işleyiş sisteminin revize edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, yeni deponun yapılması, network ağının kurulması, standart üretim hattının revizyonu ve özel üretim hattının revizyonu altı sigma projelerinin hangisinin başlatılması gerektiği kararının verilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında bu sorunun çözümü için, Tablo 1’de yer alan, 3 ana kriter ve 11 alt kriter dikkate alınmıştır.

Tablo 1’de yer alan kriterler dikkate alınarak, Tablo 2’de açıklamaları yer alan 4 adet farklı projelerin önceliklendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Kriterler

Kriterler		Ana Kriterler	Alt Kriterler
			Sigma Seviyesinde Artış (SA)
	Operasyonel Etki (OE)		Verimlilik Artışı (VA)
			Çevrim Süresinde Azalma (ÇSA)
			Kalite Maliyetlerinde Azalma (KMA)
	Yönetsel Etki (YE)		İşletme Hedeflerine Ulaşma (HU)
			Kültürel Değişim (KD)
			Müşteri Memnuniyeti (MM)
			Proje Bütçesi (B)
	Finansal Etki (FE)		Proje Karlılığı (K)
			Pazar Payında Artış (PP)
			Yatırım Geri Dönüş Süresi (GDS)

Tablo 2: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Alternatifler

Alternatifler	Açıklamalar
Proje A	Yeni Deponun Yapılması
Proje B	Network Ağının Kurulması
Proje C	Standart Üretim Hattının Revizyonu
Proje D	Özel Üretim Hattının Revizyonu

AHP Analizi Sonuçları: Kriterler ve alternatifler belirlenip hiyerarşi yapısı oluşturulduktan sonra ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuş ve çözüm için Super Decisions programından faydalanılmıştır. Tablo 3’de ise alternatif ve kriterlerin global ve lokal ağırlıkları görülmektedir.

Tablo 3: Super Decisions AHP Sonuçları

PROJE A	0,32
PROJE B	0,25
PROJE C	0,24
PROJE D	0,19

Tablo 3 incelendiğinde en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje B>Proje C>Proje D olduğu görülmektedir. Alt kriterler açısından incelendiğinde en önemli kriterlerin müşteri memnuniyeti, kalite maliyetlerinde azalma ve verimlilik artışı kriterleri olduğu, ana kriterler açısından incelendiğinde ise en önemli kriterin yönetsel etki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

ANP Analizi Sonuçları: ANP yönteminde, AHP'den farklı olarak hiyerarşik yapı yerine kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkiler dikkate alınarak ağ yapısı oluşturulur. ANP probleminin çözümü içinde AHP'de olduğu gibi Super Decision programından faydalanılmıştır.

Tablo 4: Super Decisions ANP Sonuçları

PROJE A	0,28
PROJE B	0,24
PROJE C	0,26
PROJE D	0,22

Tablo 4'de yer alan ANP sonuçları incelendiğinde, en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A > Proje C > Proje B > Proje D olduğu görülmektedir. En önemli kriterlerin ise sigma seviyesinde artış, verimlilik artışı, proje karlılığı ve proje bütçesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AHP-TOPSIS Analizi Sonuçları: AHP ile kriterlerin ağırlıkları elde edildikten sonra karar matrisi oluşturulmuş ve AHP ile elde edilen ağırlıklar ile çarpılarak ağırlıklandırılarak, normalize karar matrisi elde edilmiştir. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden hareketle, pozitif ideal noktalara (s_i^+) ve negatif ideal noktalara (s_i^-) uzaklıklar ile görelî yakınlık değerleri (c_i^+) hesaplanmıştır.

Tablo 5: AHP-TOPSIS Sonuçları

Alternatifler	s_i^+	s_i^-	c_i^+
Proje A	0,083	0,105	0,558
Proje B	0,089	0,066	0,427
Proje C	0,095	0,084	0,470
Proje D	0,090	0,084	0,482

Tablo 5 incelendiğinde, görelî yakınlık değerlerine göre en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje D>Proje C > Proje B olduğu görülmektedir.

ANP-TOPSIS Analizi Sonuçları: ANP ile kriterlerin ağırlıkları elde edildikten sonra, karar matrisi oluşturulmuştur. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden faydalanılarak pozitif ideal noktalara (s_i^+) ve negatif ideal noktalara (s_i^-) uzaklıklar ile görelî yakınlık değerleri (c_i^+) hesaplanmıştır. Tablo 6 incelendiğinde, görelî yakınlık değerlerine göre en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje C>Proje D>Proje B olduğu görülmektedir

Tablo 6: ANP-TOPSIS Sonuçları

Alternatifler	s_i^+	s_i^-	c_i^+
Proje A	0,089	0,145	0,619
Proje B	0,139	0,065	0,318
Proje C	0,081	0,121	0,601
Proje D	0,148	0,082	0,355

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Sonuçlarının Karşılaştırılması: AHP, ANP, AHP-TOPSIS ve ANP-TOPSIS ile 4 farklı karar modeli oluşturulmuş olup yöntemlerin sonuçları Tablo 7’de karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde; tüm yöntemlere göre en iyi projenin A projesi olduğu görülmektedir. B, C ve D projelerinin sıralamaları kullanılan yöntemlere göre değiştiği görülmektedir.

Tablo 7: Yöntemlerin Karşılaştırılması

AHP	ANP	AHP-TOPSIS	ANP-TOPSIS
Proje A	Proje A	Proje A	Proje A
Proje B	Proje C	Proje D	Proje C
Proje C	Proje B	Proje C	Proje D
Proje D	Proje D	Proje B	Proje B

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerde çeşitli sorunların çözümünde ve iyileştirme çalışmalarında çok farklı yöntemler kullanılmaktadır. Altı Sigma yöntemi de sorun çözme ve iyileştirme yöntemi olarak işletme uygulamalarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Altı Sigma sorun çözme ve iyileştirme çalışmalarını bir proje olarak ele almakta ve projeler ile sonuca gitmektedir. İşletmeler özellikle hacimsel olarak büyüdüklerinde, daha fazla çözülecek sorun ve daha fazla geliştirilmesi gereken Altı Sigma projeleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Aynı anda fazla miktarda Altı Sigma proje önerisinin gündeme gelmesi durumunda, hangi projeden başlanması gerektiği kararının doğru olarak verilmesi önem taşımaktadır. Altı Sigma proje seçimine yönelik literatürde farklı yöntemler olmasına karşın, bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılabilirliği incelenmiştir. Tablo 7’de toplu sonuçlarının görüldüğü dört karar modelinin, karar vericiler tarafından kolay bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Dört yöntemle elde edilen sonuçlara göre, A projesinin ilk sırada olduğu ve bu projenin seçilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Bir karar problemi olarak ortaya çıkan Altı Sigma proje seçimi için 3 ana ve 11 alt kriterle değerlendirildiğinden, karar vericinin daha etkili karar verebildiği gözlemlenmiştir. Özellikle dört farklı teknikle aynı sonuçların elde edilmesi ile karar vericinin istikrarlı karar vermesine yardımcı olabildiği yönünde düşünceler oluşmuştur. Yapılacak yeni çalışmalar ile bu dört yöntemin aynı sonuçları verip

vermediği incelenerek, genellemeler yapılabilir. Ayrıca uygulama bir karar verici ile yapılmıştır, çok karar vericili durumlar da incelenerek sonuçları değerlendirilmelidir. AHP ve ANP'nin tek başlarına ve TOPSIS ile beraber kullanımlarında hangi durumlarda farklılık gösterebileceği de ayrı bir araştırma ile incelenebilir.

KAYNAKÇA

ATMACA, E. ve GİRENES, S.Ş. (2009). Literatür Araştırması: Altı Sigma Metodolojisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 111-126

AHADIAN, B. ve ABADI, A.G.M., (2012), "Six Sigma Pilot Project Selections Using an MCDM Approach" *Management Science and Engineering*, 6(1), 34-43

BANUELAS, R., TENNANT, C., TUERSLEY, I. ve TANG, S., (2006), "Selection of Six Sigma Projects in The UK" *The TQM Magazine*, 18(5), 514-527

BÜYÜKÖZKAN, G. ve ÖZTÜRKCAN, D. (2010), "An Integrated Analytic Approach for Six Sigma Project Selection" *Expert Systems with Applications*, 37, 5835-5847

FLIFEL, A.F.A., ZAKIĆ, N. ve TORNJANSKI, A. (2017). Identification and Selection of Six Sigma Projects. *Journal of Process Management – New Technologies, International*, 5(2), 10-17

FORMAN, E.H. ve GASS, S.I. (2001). The Analytic Hierarchy Process-An Exposition. *Operations Research*. 49(4), 469-486.

GABOR, C. ve MUNTEANU, D. (2010). A Short Overview On Six Sigma. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 3(52), 183-188

GOSNIK, D. ve HOHNJEC, M., (2009), " Selection Criteria for Six Sigma Projects in Slovenian Manufacturing Companies" *Organizacija*, 42(4), 137-143

GUPTA, A.K., SINGH, O.P. ve GARG, R.K. (2015). Analytic Network Process (ANP): An Approach for Supplier Selection in an Automobile Organization. *European Journal of Advances in Engineering and Technology*, 2(9), 83-89.

- HSIEH, Y.J., HUANG, L.Y. ve WANG, C.T. (2012), “A Framework for The Selection of Six Sigma Projects in Services: Case Studies of Banking And Health Care Services in Taiwan” *Serv Bus*, 6, 243–264
- HU, G., WANG, L., FETCH, S. ve BIDANDA, B. (2008), “A Multi-Objective Model for Project Portfolio Selection to Implement Lean and Six Sigma Concepts” *International Journal of Production Research*, 46(23), 6611-6625
- HU, G., WANG, L., BIDANDA, B. ve FETCH, S., (2007), “Project Portfolio Selection for Implementing Lean and Six Sigma Concepts” *Proceedings of the 2007 Industrial Engineering Research Conference*, pp. 1581-1586
- KAHRAMAN, C. ve BÜYÜKÖZKAN, G. (2008), “A Combined Fuzzy AHP and Fuzzy Goal Programming Approach for Effective Six-Sigma Project Selection” *Journal of Multi-Valued Logic & Soft Computing*, 14, 599–615
- KAZEMI, S.M., KAZEMI, S.M.M. ve BAHRI, M., (2012), “Six Sigma Project Selections by Using a Multi Criteria Decision Making Approach: A Case Study İn Poly Acryl Corp.” *Proceedings of the 41st International Conference on Computers & Industrial Engineering*, pp. 502-507
- KENDRICK, D. ve SAATY, D. (2007), “Use Analytic Hierarchy Process for Project Selection” *Six Sigma Forum Magazine*, pp.22-29
- KUMAR, U.D., SARANGA, H., RAMIREZ-MARQUEZ, J.E. ve NOWICKI, D., (2007), “Six Sigma Project Selection Using Data Envelopment Analysis” *The TQM Magazine*, 19(5), 419-441
- LOMBARDI, P.L.M., LAMI, I., BOTTERO, M. ve GRASSO, C. (2007). “Application of The Analytic Network Process and The Multi-Modal Framework to An Urban Upgrading Case Study” *International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment*. Düzenleyen Glasgow Caledonian University. 17 sayfa. 27-29 Haziran 2007 Glasgow.
- LYOCSA, S. ve TKAC, M., (2009), “On the Evaluation of Six Sigma Projects” *Quality & Reliability Engineering International*, 26, 115-124

- MEZA, D. ve JEONG, K.Y., (2013), “Measuring Efficiency of Lean Six Sigma Project Implementation Using Data Envelopment Analysis at NASA” *Journal of Industrial Engineering and Management*, 6(2), 401-422
- NOURPANAHA, P., ANSARY, N., NOURPANAHA, R. ve AMINI, S., (2011), “Selection Six Sigma Project Use Gahp-Lp” *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 1917-1922
- PADHY, R.K. ve SAHU, S. (2011), “A Real Option Based Six Sigma Project Evaluation and Selection Model” *International Journal of Project Management*, 29, 1091–1102
- PARK, S.H. (2003). Six Sigma for Quality and Productivity Promotion. Asian Productivity Organization
- SAGHAEI, A. ve DIDEHKHANI, H., (2011), “Developing An Integrated Model for The Evaluation and Selection of Six Sigma Projects Based on ANFIS and Fuzzy Goal Programming” *Expert Systems with Applications*, 38, 721–728
- SAGHAEI, A. ve DIDEHKHANI, H., (2010), “Application of Analytic Network Process in Selection of Six-Sigma Projects” *International Journal of Industrial Engineering & Production Research*, 20(4), 157-164
- Saaty T. L. (1990), How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process, *European Journal of Operation Research*, 48, 9–26
- SAATY, T.L. (1986). Axiomatic Foundation of the Analytic Hierarchy Process. *Management Science*. 32(7), 841-855.
- SAATY, T.L. (2004). Fundamentals of the Analytic Network Process– Dependence and Feedback In Decision-Making With A Single Network. *Journal of Systems Science And Systems Engineering*. 13(2): 129-157.
- SATY, Thomas L., (1999), “*Decision Making for Leaders*”, 3rd Ed. RWS Publications, Pittsburg

- SUJOVA, A., SIMANOVA, L. ve MARCINEKOVA, K. (2016). Sustainable Process Performance by Application of Six Sigma Concepts: The Research Study of Two Industrial Cases. *Sustainability*. 8(260), 1-21
- TEKEZ, E.K. ve BARK, N. (2015). Mobilya Sektöründe Bulanık TOPSIS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 20(1), 55-63
- TIWARI, S.K., SINGH, R.K. ve SRIVASTAVA, S.C., (2013), “Six Sigma Project Selection Using Extent Fuzzy AHP: An Empirical Study” *Int. J. Research in Industrial Engineering*, 2(2), 50-63
- TRANTAPHYLLOU, E. ve MANN, S.H. (1995). Using The Analytic Hierarchy Process for Decision Making In Engineering Applications: Some Challenges. *International Journal of Industrial Engineering: Applications and Practice*. 2(1), 35-44.
- ÜNAL, Ö.F. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Personel Seçimi Alanında Uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 3(2), 18-38.
- YANG, T. ve HSIEH, C.H., (2009), “Six-Sigma Project Selection Using National Quality Award Criteria and Delphi Fuzzy Multiple Criteria Decision-Making Method” *Expert Systems with Applications*, 36, 7594–7603
- YANG, C.C. ve CHEN, B.S. (2003), “A MCDM Approach for Six Sigma Project Selection” *The Conference of Knowledge and Value Management*, pp.275-282
- YÜKSEL, H. (2012), “Evaluation of the Success of Six Sigma Projects by Data Envelopment Analysis” *International Journal of Business and Management*, 7(13), 75-84
- ŽIVKOVIĆ, Z., NIKOLIĆ, D., DJORDJEVIĆ, P., MIHAJLOVIĆ, I. VE SAVIĆ, M. (2015). Analytical Network Process in the Framework of SWOT Analysis for Strategic Decision Making (Case Study: Technical Faculty in Bor, University of Belgrade, Serbia). *Acta Polytechnica Hungarica*. 12(7), 199-216.

The Impact of Consumer's Psychographic Traits on Pre-Purchase Cognitive Dissonance: The Mediating Role of Perceived Deception

Muhammad Azam¹, Haji Waseem Abbas²

Abstract

Customers evaluate their buying decision during the entire purchase process. They may face cognitive dissonance if they evaluate their decisions negatively (or if they face two contradictory cognitions). Most of the research is based on the post-purchase cognitive dissonance. In this study the effects of buyer's psychographic traits have been measured on pre purchase cognitive dissonance. This is a cross sectional study to empirically investigate the positive impact of risk aversion and materialism, and negative impact of shopping enjoyment on pre purchase cognitive dissonance. Role of perceived deception has been studied as mediator. Data of this study have been collected from the buyers of technology items. After data analysis through regression technique, it has been found that risk aversion and materialism has a positive effect on pre purchase cognitive dissonance. The effect of shopping enjoyment on pre-purchase cognitive dissonance has not been proved. However, in all variables perceived deception has a partial mediation effect on pre-purchase cognitive dissonance. The study may help the marketing practitioners to understand that customer's psychographic traits and perceived deception may lead him or her into the state of dissonance. The marketer must design clear and effective value proposition so that buyer may not be misled.

Keywords: Cognitive dissonance, consonance, consumer behaviour, cognitions, materialism, pre-purchase dissonance, perceived deception, shopping enjoyment, value proposition, risk aversion, inconsistency.

JEL Classification Codes: *JEL Code M 31*

¹ MSBA Student (Degree Awarded), National University of Modern Languages, Department of Management Sciences, Lahore Campus, Pakistan, azamemail@yahoo.com

² Lecturer, National University of Modern Languages, Department of Management Sciences, Lahore Campus, Pakistan, hwaseemabbas@yahoo.com

1. INTRODUCTION

Cognitive dissonance theory proposes that people make effort to achieve or maintain harmony among conflicting or discrepant information, ideas or cognitions. Cognitions are bits or elements of information or knowledge about one's attitude, behavior, surroundings or alternative choices of a decision. When an individual holds two or more elements of knowledge that are relevant but inconsistent to one another, a state of mental discomfort arises. This state is called cognitive dissonance.

In Marketing, most of the research has been done on consumers' post purchase cognitive dissonance. The focus of this study is to investigate that unfavorable cognitions may cause dissonance in the buyer even before purchase of the product. He may perceive discrepancy in the actions, words or other surroundings of the seller's environment. Not all individuals perceive the same level of dissonance (Soutar and Sweeney, 2003). They may differ in psychographic traits. In this study, buyers' psychographic traits (risk aversion, materialism and shopping enjoyment) have been investigated as independent variables. Perceived deception has been studied as a mediator based on the argument of Costanzo (2013) where he described that dissonance may arise after being exposed to discrepant information. The analysis of how this perception of deception will transform the effect on pre-purchase cognitive dissonance is also part of this study.

2. LITERATURE REVIEW

The theory of cognitive dissonance was presented by Festinger (1957) in the context of psychology. It was later studied in the fields of marketing and consumer behavior. However, in marketing, this theory was largely studied in post-purchase context of buying behaviour. Recently, researchers have invited attention that cognitive dissonance should also be studied in the pre-purchase stage of buying process (Costanzo, 2013; Gan & Ting, 2014; Hasan & Nasreen, 2014; Kah and Lee, 2015).

Festinger (1957) theorized that in any situation where two cognitions become inconsistent, discrepancy arises in the mind of the individual, resulting in a state of

tension that is known as cognitive dissonance. In an effort to achieve consistency, the person exploits such information which supports his or her decision and avoids such information which further highlights negative points of his or her decision. Cognitive dissonance is an inevitable phenomenon as it is not generally possible for a consumer to get all favourable features in a chosen or intended alternative. He has to get some favourable features and to forego many others. Therefore, dissonance is an inevitable part of purchase process.

Harmon-Jones and Harmon-Jones (2007) explained the degree of dissonance as the ratio of total number of dissonant and consonant cognitions as:

$$\text{Degree of Dissonance} = \frac{D}{D+C}$$

“D” = sum of all dissonant cognitions. “C” = the sum of all consonant cognition

Bolia et al., (2016) stated that cognitive dissonance is a psychological discomfort which occurs when a discrepancy arises between a person’s belief and the information contradicting that belief. The theory of cognitive dissonance was presented by Festinger (1957) in the context of psychology. It was later studied in the fields of marketing and consumer behavior. However, in marketing, this theory was largely studied in post-purchase context. Recently, researchers have invited attention that cognitive dissonance should also be studied in the pre-purchase stage of buying process (Costanzo, 2013; Gan & Ting, 2014; Hasan & Nasreen, 2014; Kah and Lee, 2015). Post-purchase cognitive dissonance and pre-purchase cognitive dissonance are on a temporal range of a complete buying experience. Post-purchase cognitive dissonance is a mental state of discomfort after making a purchase when the buyer perceives conflict in the evaluation of attributes of the purchase decision. It may be unfavourable evaluation of the purchase he or she has made or it may be favourable evaluation of the product which could have been purchased alternatively. Whereas, pre-purchase cognitive dissonance is a mental state of discomfort before purchasing a product when buyer perceives conflict in the attributes of the purchase he or she intends to make. It may be unfavourable evaluation or conflicting information about the intended product. Koller and Slazberger (2007) argued that

pre-purchase cognitive dissonance have not met the attention of researchers at a large scale. They stated that consumers may experience uncertainty before purchasing the product.

Roman (2010) studied relational consequences of perceived deception in online shopping. He investigated the impact of perceived deception on satisfaction and loyalty of the consumer. Close and Kinney (2010) measured the motivation of a customer behind the use of online shopping cart. They investigated reasons as to why prospective customers abandon items once placed in their shopping carts. This proposition supports the argument that cognitive dissonance may occur even before the actual purchase is made.

Darke et al., (2010) studied the effect of perceived deception on the generalization of trust i.e., when a product does not meet the expectation, the consumer may become dissonant or distrustful about marketer in general.

Chou (2012) argued that there is an impact of online reviews on buyer's pre - purchase decision process. Costanzo (2013) pointed out the fallacy of application of theory of cognitive dissonance to only post-decision state of mind. He argued that dissonance is not only the post-purchase phenomenon. It can also be applied to the pre-purchase stage of buying process. These arguments of Costanzo (2013) has served as source of inspiration and reference for this study for empirical research on pre-purchase cognitive dissonance.

Gan and Ting (2014) stated that there is lack of empirical research on buyer's mental inconsistency at pre-purchase stage.

Riquelme and Roman (2014) studied the role of customer's psychographic and cognitive traits in developing perception of the deceptive tactics of retailers. They studied the effects of customers' traits on perceived deception. The dependent variable in their study was perceived deception. The authors used a very complex model for their research. They studied both psychographic and cognitive traits of the buyers in each context i.e. off - line and on - line retailers. The authors hypothesized that the antecedents of perceived deception in traditional setting are the same as on

the internet, but the intensity of the impact varies between off-line and on-line retail settings. As the antecedents of perceived deception are the same, therefore, in present study the segregation of off-line and on-line retail stores have not been considered. In this study, perceived deception has been proposed as mediating variable which may transform the effects of consumer's traits on cognitive dissonance. The impact of customer's psychographic traits (risk aversion, materialism, and shopping enjoyment) on the perceived deception has already been studied by Riquelme and Roman (2014). Further, the mediating link of perceived deception on pre-purchase cognitive dissonance has been derived from the argument of Costanzo (2013) who described that dissonance may arise after exposure to contradictory or inconsistent information (deception).

2.1. Hypotheses

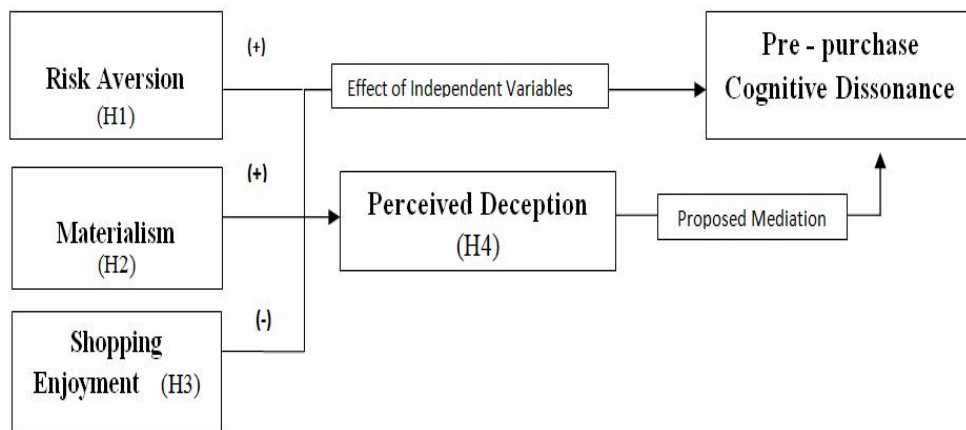
2.1.1. Risk aversion is positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.2. Materialism is positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.3. Shopping enjoyment has a negative effect on pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.4. Perceived deception acts as a mediator between buyer's psychographic traits (shopping enjoyment, materialism, and risk aversion) being positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

Diagram - 1 Conceptual Model

3. RESEARCH METHODOLOGY

Quantitative data have been collected and analyzed in this research. The setting of this study has been non-experimental and non-contrived. Survey method has been used and the respondents had to provide response on a structured set of questions in their own environment on a five-point Likert Scale. No open end question has been asked from the respondents.

The unit of analysis is the individual buyer of technology items such as mobile phone, laptop, LED TV, home appliances, etc. In the present study the definition of goods developed by Kaish (1967) has been adopted. In line with this definition, the category of shopping goods has been targeted for the present study. The population comprising of shopping goods is very large. To specify a segment out of the large population, the category of familiar technological items such as mobile phones, LED TVs, laptops, etc has been selected. These are the items on which buyer's effort on planning and comparison is involved.

Data have been collected from 488 individuals who belonged to the target population and who were conveniently available.

Table-1 Scales and their Literary Sources

<u>Scale</u>	<u>No.</u>	<u>Source</u>
Pre - purchase Cog. Dissonance	10	Sweeney et al. (2000) , Koller and Slazberger (2007)
Perceived Dissonance	6	Riquelme & Roman (2014)
Risk Aversion	6	Mandrik & Bao (2005)
Shopping Enjoyment	4	Mokhtarian, Ory, and Cao (2009)

Cronbach's Alpha has been used to assess reliability. The Durbin-Watson Test has been used to gauge auto correlation in data. Variance Inflation Factor (VIF) and tolerance statistic have been used to assess whether multi colinearity exists or not. No evidence of multi colinearity exists in data.

Table - 2 Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.431 ^a	.186	.181	.61250

a. Predictors: (Constant), Shopping Enjoyment, Materialism, Risk Aversion

b. Dependent Variable: Pre - Purchase Cognitive Dissonance

In this study, value of R Square has been 0.186 which means that 18.6 % of dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) is explained by the independent variables (Risk Aversion, Materialism and Shopping Enjoyment). According to "Adjusted R-Square", which is more refined form of R-Square, 18.1 % of dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) is explained by the independent variables (Risk Aversion, Materialism and Shopping Enjoyment).

Table - 3 ANOVA (Analysis of Variance)

Model		<u>Sum of Squares</u>	<u>Df</u>	<u>Mean Square</u>	<u>F</u>	<u>Sig.</u>
	Regression	40.814	3	13.605	36.265	.000 ^b
1	Residual	178.947	477	.375		
	Total	219.762	480			

a. Dependent Variable: Pre -Purchase Cognitive Dissonance

b. Predictors: (Constant), Shopping Enjoyment, Materialism, Risk Aversion

In this study, Sig. or P-value=0, which is less than value of α i.e. 0.05, therefore, H_0 has been rejected and H_a is accepted which means that the model is significant. It indicates that this study's model is capable to significantly predict the outcome variable.

Relationship between dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) and independent variable (Risk Aversion) is positive because unstandardized coefficient shows the value of 0.282. This indicates that an increase in Risk Aversion by 1 unit may result in an increase by 0.282 in Pre-Purchase Cognitive Dissonance. The standardized coefficient indicates a value of 0.283 which means that an increase in Risk Aversion by 1 unit may result in an increase by 0.283 standard deviation in Pre-Purchase Cognitive Dissonance.

The t-value is significant for the predictors Risk Aversion and the Materialism, while this is not significant for Shopping Enjoyment.

3.1 Mediator/ Intervening Variable

To test mediation, the process macro defined by Andrew F. Hayes has been applied. As shown in the table below, all the independent variables have both direct and indirect effect on the outcome variable, therefore, partial mediation is being exercised through the intervening variable i.e. perceived deception.

<u>Predictor Variables</u>	Direct Effect	Indirect Effect
Risk Aversion	.2154	.1180
Materialism	.1959	.0460
Shopping Enjoyment	.0302	-.0305

4. DISCUSSION

Risk aversion was proposed to be positively related to consumer's pre-purchase cognitive dissonance. The direction of this relationship has been interpreted by the

value of unstandardized coefficient which shows the value of 0.282. It shows that Risk Aversion has a positive relation with pre-purchase cognitive dissonance of the consumer. It implies that the consumers with higher tendency of risk aversion are more prone to fall into the state of cognitive dissonance before purchase.

Materialism was hypothesized to be positively related to consumer's pre-purchase cognitive dissonance. The direction of this relationship has been interpreted by the value of un-standardized coefficient which shows the value of 0.201. It shows that Materialism has a positive relation with pre-purchase cognitive dissonance of the consumer. It implies that the consumers with greater Materialism are more prone to face pre-purchase cognitive dissonance.

Shopping enjoyment was hypothesized to have a negative effect on consumer's pre-purchase cognitive dissonance. Relationship between dependent variable (Pre-purchase Cognitive Dissonance) and independent variable (Shopping Enjoyments) is not significant because P-Value is greater than α . Therefore we can not reject H_0 which implies that Shopping Enjoyment is not significantly related with pre-purchase cognitive dissonance. A plausible reason may be cultural differences. The present study has been conducted in Pakistani environment where shopping behaviours are different. In the present research, perceived deception has been studied as a mediator to affect pre - purchase cognitive dissonance.

Perceived deception was proposed as a mediator between buyer's psychographic traits (shopping enjoyment, materialism, and risk aversion) and consumer's pre-purchase cognitive dissonance. Since both direct and indirect effects have been registered in this study, therefore, we can not say that the perceived deception has a complete mediation. Rather this is a case of partial mediation.

5. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Most of the research has covered the area of post-purchase dissonance. Study of pre-purchase cognitive dissonance is relatively a newer niche. This study has proposed and investigated that unfavorable cognitions may affect dissonance in the buyer even before actual purchase of the product.

The data analysis results of this study have supported the hypotheses that risk aversion and materialism have positive impact on pre-purchase cognitive dissonance. It implies that a person with higher risk aversion or materialism will perceive more dissonance. Marketers may take benefit of these propositions. They should keep these differences in mind while designing marketing campaign for a particular product or service.

The differences of psychographic traits become more important for a marketing campaign in a global perspective. Knowledge of these traits and their impact on pre-purchase cognitive dissonance may be helpful for the marketer exploring new territories where people may have different levels of risk aversion and materialism.

The mediating role of perceived deception has also been found to the extent of partial mediation. This study may be helpful to the marketing professionals in understanding the effectiveness of the marketing message to the target audience. Perceived deception is not a desirable consequence for a good buyer-seller relationship. An advertising or promotion campaign may lose its impact when the prospective customers perceive deception in the message.

REFERENCES

- Bolia, B., Jha, S., & Jha, M. k. (2016). "Cognitive Dissonance: A Review of Causes and Marketing Implications", *Journal of Arts, Science and Commerce* , 7 (2) 63-76.
- Chou, S. Y. (2012). "Online Reviews and Pre-Purchase Cognitive Dissonance: A Theoretical Framework and Research Propositions", *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences* , 3 (2), 199-204.
- Close, A. G., & Kukar-Kinney, M. (2010). "Beyond Buying: Motivations Behind Consumers' Online Shopping Cart Use", *Journal of Business Research* , 63, 986-992.
- Costanzo, P. J. (2013). "Revisiting Cognitive Dissonance Theory: Pre-Decisional Influences and The Relationship to the Consumer Decision-Making Model", *Atlantic Marketing Journal* , 2 (1), 42-49.

- Darke, P. R., Ashworth, L., & Main, K. J. (2010). "Great Expectations and Broken Promises: Misleading Claims, Product Failure, Expectancy Disconfirmation and Consumer Distrust", *Journal of the Academy of Marketing Sciences* , 38, 347-362.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS (Third ed.)*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Gan, C. C., & Ting, D. H. (2014). "Pre-Purchase Behaviour: Is There A Cognitive Dissonance?", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* , 8 (5), 35-40.
- Harmon-Jones, E., & Harmon-Jones, C. (2007). "Cognitive Dissonance Theory After 50 Years of Development", *Zeitschrift für Sozialpsychologie* , 38 (1), 7-16.
- Hasan, U., & Nasreen, R. (2014). "The Empirical Study of Relationship Between Post Purchase Dissonance and Consumer Behaviour", *Journal of Marketing Management* , 2 (2), 65-77.
- Kah, A. J., & Lee, S. H. (2015). "A New Approach to Travel Information Sources and Travel Behaviour Based on Cognitive Dissonance Theory", *Current Issues in Tourism* , 1-21.
- Kaish, S. (1967). "Cognitive Dissonance and Classification of Consumer Goods", *Journal of Marketing* , 31 (4), 28-31.
- Koller, M., & Slazberger, T. (2007). "Cognitive Dissonance as a Relevant Construct Throughout the Decision Making and Consumption Process: An Empirical Investigation Related to A Package Tour", *Journal of Customer Behaviour* , 6 (3), 217-227.
- Mandrik, C. A., & Bao, Y. (2005). "Exploring the Concept and Measurement of General Risk Aversion", *Advances in Consumer Research* , 32, 531-539.
- Mokhtarian, P. L., Ory, D. T., & Cao, X. (2009). "Shopping Related Attitudes: A Factor and Cluster Analysis of Northern California Shoppers", *Environmental and Planning B: Planning and Design* , 36, 204-228.

Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). "A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation", *Journal of Consumer Research* , 19 (3), 303-316.

Riquelme, I. P., & Roman, S. (2014). "The Influence of Consumer's Cognitive and Psychographic Traits on Perceived Deception: A Comparison Between Online and Offline Retailing Contexts", *Journal of Business Ethics* , 119, 405-422.

Roman, S. (2010). "Relational consequences of perceived deception in online shopping: The moderating role of type of product, consumer's attitude toward the internet and consumer's demographics", *Journal of Business Ethics*, 95, 373-391.

Soutar, G. N., & Sweeney, J. C. (2003). "Are There Cognitive Dissonance Segments?", *Australian Journal of Management* , 28 (3), 227-249.

Sweeney, J. C., Hausknecht, D., & Soutar, G. N. (2000). "Cognitive Dissonance After Purchase: A Multidimensional Scale", *Psychology & Marketing* , 17 (5), 369-385.

İdeolojinin ve Kurumsal Yapının İran'ın Dış Politikasındaki Rolü

Mehmet Bardakçı¹

Özet

Bu çalışmanın amacı 1979 İslam Devrimi'nden sonra ideolojik faktörler arasında yer alan İslami ideoloji, Şiilik ve kurumsal yapının İran'ın dış politikasını şekillendirmedeki rolünü incelemektir. İran'ın dış politikasını yönlendiren en önemli faktör İslami ideolojidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu Ruhani Lideri Ayetullah Humeyni'nin ortaya koyduğu İslami ideoloji büyük ölçüde Şii inancı ve siyasi ideolojisinden etkilenmiştir. Bu İslami ideolojiye göre İran'ın dış politikasına beş ana prensip yön vermektedir. Bunlar, "Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti" ilkesi, ABD'nin "Büyük Şeytan" olarak tasviri, anti-Siyonizm, İsrail tarafından işgal edilen Kudüs'ün özgürleştirilmesi ve İsrail'in ortadan kaldırılması. Aynı zamanda "Devrim ihracı" yoluyla başka İslami ülkelerde de İran benzeri İslami rejimlerin kurulması bu ilkelere dahil edilebilir. İran'ın dış politikasına yön veren diğer ideolojik unursa Şiilik'tir. İran anayasasında resmi mezhep olarak kabul edilen Şiiliğin İranlı yöneticiler söylemsel düzeyde desteklememişlerdir. Çünkü, böyle bir tutum İran'ın hedeflediği İslam birliğini bölebilirdi. Fakat İran'ın dış politika pratiğinde Şiiliğin 2003'te Saddam Hüseyin'in Irak'ta devrilmesi sonrasında ve 2010 sonrasında Arap Baharı sürecinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bunun yanında İran'ın kurumsal yapısında yer alan aktörler de İran'ın dış politikasına şekil vermektedir. Bu aktörlerin başında cumhurbaşkanı gelmektedir. Bunun yanında Dini Lider, Yüksek Milli Güvenlik Konseyi, Uygunluk Konseyi, dışişleri bakanı, meclis, Anayasayı Koruma Konseyi, yüksek düzeyli dini liderler, medya ve düşünce kuruluşları dış politikayı etkileyen diğer aktör ve organlardır.

Anahtar kelimeler— İran, İslam Devrimi, Şiilik, Dış Politika

JEL Sınıflama Kodları: F52, F59

The Role of Ideology and Institutional Structure in Determining Iran's Foreign Policy

Abstract

The aim of this study is to examine the role of Islamic ideology, Shiism and institutional structure in shaping Iran's foreign policy. Islamic ideology is the most important factor driving the foreign policy of Iran. The Islamic ideology put forward by Ayatollah Khomeini, the founding Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran, was largely influenced by the Shiite faith and political ideology. According to this Islamic ideology, Iran's foreign policy is guided by five main principles. These are "Neither East nor West, but the Islamic Republic" principle, the depiction of the US as the Great Satan, anti-Zionism, the liberation of Jerusalem occupied by Israel and the elimination of Israel. At the same time, the establishment of Iran-like Islamic regimes in other Islamic countries through export of the revolution can be included in these principles. The other ideological element guiding Iran's foreign policy is Shiism. Iranian rulers didn't endorse Shiism, which was accepted as an official sect in the Iranian constitution, at the discursive level because such an attitude could divide the Islamic unity that Iran was aiming to achieve. But in Iran's foreign policy practice, it can be said that Shiism played an important role after the overthrow of Saddam Hussein in 2003 as well as in the Arab Spring process after 2010. Besides, the actors in the

¹ Doçent Doktor, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, E-posta: mehmet.bardakci@yeniuyuzyl.edu.tr.

institutional structure of Iran shape Iran's foreign policy. The top of these actors is the president. In addition, the Supreme Leader, the Supreme National Security Council, the Expediency Council, the foreign minister, parliament, the Guardian Council, high-level religious leaders, media and think tanks are other actors and bodies that influence foreign policy.

Keywords— *Iran, Islamic Revolution, Shiism, Foreign Policy*

JEL Classification Codes: *F52, F59*

1. GİRİŞ

1979 İnan İslam Devrimi sonrası İnan dış politikası pek çok faktörün etkisi altındadır. Bunlar, devrimci İslami ideoloji, Şiiilik, kurumsal yapı, ekonomik gereklilikler, tarihsel deneyim, ülkedeki homojen olmayan etnik-dini yapı ve askeri ihtiyaçlardır. Bu çalışmada ideolojik faktörlerin ve siyasal sistemdeki organların ve aktörlerin İnan'ın dış politikasındaki etkisine odaklanılacaktır. İdeolojik faktörleri iki ana başlık altında ele almak mümkündür: Devrimci İslami ideoloji ve Şiiilik. Kurumsal aktörler ve organlarsa cumhurbaşkanı, Dini Lider, dışışleri bakanı, Yüksek Millli Güvenlik Konseyi, Uygunluk Konseyi, Meclis, Anayasayı Koruma Konseyi, yüksek düzeyli din admaları, medya ve düşünce kuruluşlarıdır.

İdeolojik faktörlerin başında yer alan devrimci İslami ideoloji başlığında İslami ideolojinin hangi açılardan İnan dış politikasını etkilediği ele alınmıştır. İdeolojik faktörlerin diğer unsuruyrsa Şiiilik'tir. Bu başlık altında Şiiilik söyleminin İnan liderliği tarafından vurgulanmaktan kaçınıldığı belirtilmişken Şii pratiğinin daha ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Bu anlamda Şii pratiğinin İnan dış politikasındaki iki dönüm noktasının, 2003'te Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve 2010'da Arap Baharı sonrasındaki gelişmeler olduğu vurgulanmıştır. İnan dış politikasındaki diğer önemli faktör olan kurumsal yapı başlığında siyasal sistemdeki aktörlerin ve kurumların dış politika yapım sürecindeki rolleri ve önemleri ele alınmıştır.

2. İRAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İran'ın dış politikasını etkileyen unsurlar, devrimci İslami ideoloji, Şiilik, kurumsal yapı ve bu yapıda gücün kimin elinde bulunduğu², tarihsel tecrübeler, ekonomik faktörler, ülkedeki heterojen etnik-dini yapı ve askeri ihtiyaçlardır.

İran'ın dış politikasını etkileyen bu faktörleri ele almak gerekirse, tarihsel tecrübeler İran'ın dış politikasını etkileyen unsurlardan biridir. Örneğin, İran'ın köklü bir imparatorluk geleneğine sahip olmasının devrim sonrasında İran'ın dünyaya meydan okumasını psikolojik olarak etkilediği söylenebilir (Gündoğan, 2010: 223). Ekonomi, İran'ın dış politikasını şekillendiren başka bir faktördür. İran'ın ekonomisinin önemli ölçüde petrol ve doğal gaz dayalı olması, İran'ı küresel piyasalardaki dalgalanmalara bağlı kılarak zamanla İran'ın dış politikada daha pragmatik bir tutum benimsemesine yol açmıştır (Byman vd., 2002: 16). Ülkedeki etnik-dini yapı da dış politikada bir girdi oluşturmaktadır. İran'ın homojen olmayan bir etnik ve dini yapıya sahip olması, ülkedeki bu grupların ayaklanma ve bağımsızlık için kışkırtılacağı endişesiyle İran'ın zaman zaman bazı ülkelerle ilişkilerinde şüpheli bir tutum izlemesine yol açmaktadır (Saraçlı, 2008: 159-180). İran'ın askeri ihtiyaçları bu ülkenin dış politikasını etkileyen başka bir faktördür. Örneğin, devrimden sonra uluslararası sistemde yalnız kalması ve ABD, İsrail gibi güçlü düşmanlarının bulunması nedeniyle İran, silah temin edebilmek için komünist bir ideolojiye sahip olan Çin'e ve İslami hareketlere karşı bir politika izleyen Rusya'ya karşı pragmatik bir politika izlemiştir.

3. İRAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İDEOLOJİK FAKTÖRLER

3.1. İslami İdeolojinin İran'ın Dış Politikasına Etkisi (The Impact of Islamic Ideology on Iranian Foreign Policy)

İran'ın dış politikasında etkili olan unsurların başında İslami ideoloji yer alır. İslami ideolojinin oluşumuna en çok katkıda bulunan kişi hiç şüphesiz İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni'dir. İran'da İslami ideolojinin oluşumu

² Bu üç faktör bildirinin diğer bölümlerinde daha detaylı olarak anlatıldığı için bu bölümde dış politikaya etki eden diğer faktörlere değinilecektir.

sadece İslam'dan etkilenmemiştir. Şii siyasi gelenek, Pehlevi Hanedanlığı'nın politikalarına duyulan tepki, Tütün İsyanı, İran'ın ara sıra yüzyüze kaldığı işgaller ve Musaddık darbesine duyulan tepki gibi pekçok tarihsel tecrübe de İran'ın İslami ideolojini şekillendirmede etkili olmuştur.

Ayetullah Humeyni'nin şekil verdiği İran İslam Devrimi ideolojisinin temeli Emevi Sultanı Yezid ile Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin arasındaki mücadeleye dayanan Şii inancı ve siyasi felsefesinde yatar. Ayetullah Humeyni'nin dünyaya bakışı bu mücadeleye dayanır. Humeyni güç dengelerini maddi anlamda hesaba katmadan bu mücadeleyi savunur fakat manevi anlamda nihai zaferin mutlaka inananların olacağını düşünür (Gündoğan, 2010: 181).

Ayetullah Humeyni'nin İslami inanç ve düşünceleri temelinde İran dış politikasının birkaç ilke tarafından yönlendirildiğini söylemek mümkündür (Gündoğan, 2010: 184-201). Birinci ilke, “Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti”dir. Bu ilke Soğuk Savaş'ta ABD liderliğinde kapitalist Batı ve Sovyetler Birliği liderliğinde sosyalist Doğu arasında bölünmüş küresel düzende İran'ın hiçbir kampta yer almaması anlamına gelir. İran, her iki bloğun bir parçası olmamakla birlikte eşitlik ve çıkarlar temelinde bütün ülkelerle ilişkilerini yürütür. Bu ilkenin bir uzantısı olarak İran büyük güçlerin üstünlük ve hakimiyet çabalarına dayanan varolan uluslararası sistemi reddeder (Ramazani, 1983: 21). İran'ın dış politikasına şekil veren ikinci ilke “Büyük Şeytan” olarak tanımlanan ABD'nin baş düşman olarak görülmesidir. İran'ın dış politikasındaki üçüncü ilkeyse Siyonizm karşıtlığıdır. Dördüncü dış politik ilke İran'ın *mazlum-mustazaaf-ezilenler* ile yakın işbirliği içinde olmasıdır. Bu bağlamda örneğin, zengin Körfez ülkelerinin yöneticileri siyaseten zulmedenler sınıfındayken bu ülkelerin halklarıysa ezilenler kategorisindedir. Müslüman olsun olmasın dünyadaki zayıf ülkeler ezilenler safında yer alırlar. Dünyadaki iki büyük güç ve bunların destekçisi olan ülkeler ezenler sınıfındayken büyük güçlerin egemenliğindeki küresel düzenden zarar gören yoksul ve mazlum ülkelere ezilenler kategorisindedir. Beşinci dış politik ilke İsrail'in ortadan kaldırılması ve Kudüs'ün İsrail işgalinden kurtarılması için mücadele eden kişi ve grupların desteklenmesidir.

Bundan başka dış politikada önemli bir ilke olarak “Devrim ihracı fikri” yer alır. Yani Humeyni, İran İslam Devrimi’ne benzer devrimlerin başka İslam ülkelerinde de gerçekleşmesini ister. Bu anlamda İran, İslam ülkelerinde var olan Batı boyunduruğunun ve otoriter yönetimlerin sona ermesi mücadelesinde İslam toplumlarını destekler. Ruhani lider Humeyni’ni 1989’da ölünceye kadar İran, “Devrim ihracı” için kuvvetli bir çaba göstermiştir. Hatta, İran Anayasası’nın 154. maddesi İslam ülkelerindeki rejimlere karşı mücadele edilen grupların himaye edileceğini belirtiyordu (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1980: 69-70). Humeyni’ye göre “İslam Devrimi’nin İran sınırları içinde mahpus kaldığı gün fatihası okunmalıdır” (Asl, 2011: 143). Devrim ihracıyla hem İslami düşünce ve idealler yayılarak İslam birliği sağlanacak hem de yeni kurulan İran İslam cumhuriyeti kendine benzer İslami rejimlerin kurulmasıyla birlikte egemen güçlerin hakimiyetindeki uluslararası sistemden izole edilmekten kurtulmuş olacaktı. Devrim ihracını gerçekleştirmek için İran, Ortadoğu’daki diğer ülkelere ideolojik bir model olmuş, bu ülkelerdeki kendine yakın gruplara mali destek sağlamış ve Suudi Arabistan’da İranlı hacıların yaptıkları siyasi gösterilerde olduğu gibi devrimin diğer hacılar tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmak gibi çeşitli eylemlerde bulunmuştur (Rakel, 2007: 167). Fakat, 1988’de İran-İrak Savaşı’nın sona erip bu iki ülke arasında barış antlaşması yapılmasıyla devrim ihracı stratejisi sona ermiştir. Bununla birlikte İranlı yöneticiler “bakiye bir devrimci iyimserlik” sergilemişler ve İslam Devrimi’nin muzaffer olacağına inanmaya devam etmişlerdir (Adelphi Paper, 1995: 46).

Bununla birlikte İran’ın devrim ihracı çabalarının sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Bu durum şu sebeplerle açıklanabilir: Birincisi, Sünni Müslümanlar devrimin Şii niteliği nedeniyle, İran’ın dışında bulunan Şii Müslümanlarsa Farsi niteliği nedeniyle devrime çok fazla sempati duymamışlardır. İkincisi, Müslüman ülkelerdeki yönetimler devrimci İslami gruplara karşı mücadelede tecrübeli hale gelmişlerdir. Üçüncüsü, İran’ın devrimi başka Müslüman ülkelere yayabilmek için yeterli mali ve askeri gücü yoktur. Dördüncüsü, devrim sadece Müslüman ülkeler için bir mesaj taşırken Müslüman olmayan topluluklar için kapsayıcı bir mesaj

taşımamıştır. Beşincisi, ABD'nin devrim karşıtı propagandaları ve siyasi izolasyonları ve ekonomik ambargoları başarılı olmuştur. Altıncısı, İran'ın çeşitli yanlışları, -örneğin, İran-Kontra olayında İran'ın baş düşman ABD'den silah satın alması- gibi faktörler de devrim ihracını olumsuz etkilemiştir (Gündoğan, 2010: 198-201).

Buna ek olarak İran'ın Şii imamet inancından kaynaklanan monarşi karşıtlığı İran'ın dış politikasına yön veren ve özellikle Basra Körfezi'ndeki monarşilerle ilişkilerini etkileyen bir özelliktir. Buna göre İran'ın dışındaki bütün İslam ülkeleri gayri meşrudur. Çünkü bu ülkeler ya tiran ya despottur. Birçoğuyse monarşik (emirlik, saltanat, krallık vb.) bir rejime sahiptir. Bazı İslam ülkeleriye ABD'nin yada Sovyetler Birliği'nin yörüngesinde dirler (Gündoğan, 2010: 186).

Yanısıra, dış politikada Humeyni pan-İslamist düşüncelere sahiptir. Yani, Humeyni bütün İslam toplumlarını bir araya getirmek istiyordu. Humeyni'ye göre Müslümanların karşı karşıya kaldığı problemlerin ana sebebi dış ülkelerin oyunlarının sonucunda Müslüman ülkelerin bölünmüş olmasıydı (Gündoğan, 2010: 188).

Humeyni'nin ölümünden sonra devrimci İslami ideolojinin İran dış politikasında etkisinin azalmaya başladığını bunun yerine ekonomik kalkınmanın öncelik kazandığını ve bu yüzden İranlı yöneticilerin dış politikada daha pragmatist bir yaklaşım benimsediklerini söylemek gerekir. Bu pragmatist-realist gelenek Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'yle başlamış ve sonrasında devam etmiştir.

3.2. Şiiliğin İran'ın Dış Politikasına Etkisi

Anayasası'nda da belirtildiği gibi İran'ın resmi mezhebi Şii'dir. Fakat, söylemsel düzeyde İranlı liderler Şiiliği vurgulayan açıklama yapmamaya özen göstermektedirler. Çünkü böyle bir söylemin hedeflenen İslam birliğini bozacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı İran'ın Şiilik ile ilgili politikalarını İranlı yöneticilerin söylemlerinden değil eylemlerinden, yani bu konuda yaptıkları işlerden anlamak mümkündür. Bu nedenle Şiiliğin İran dış politikasındaki rolünü anlamak için bu bölümde İran'ın İran dışındaki Şii'lere karşı takındığı tutum incelenecektir.

Şiiler dünya Müslümanlarının onda biri kadarını teşkil ederler. Irak, Azerbaycan ve Bahreyn, İran dışında Şiilerin çoğunluğu oluşturduğu ülkelerdir. Şiiler Lübnan'daysa en büyük mezhep topluluğudur. Bunun yanında Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar'ın bulunduğu Körfez ülkeleri önemli oranda Şii topluluklara sahiptir. Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Yemen'de de önemli sayıda Şii nüfus bulunmaktadır.

İran'ın İran dışındaki Şiileri ne ölçüde desteklediğini Şiilerin yaşadığı bazı Ortadoğu ve Basra Körfezi monarşilerini ele alarak görmemiz mümkündür. Şiilerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Irak'ı ele almak gerekirse İranlı liderler İran'daki devrimden sonra benzer bir devrimin komşu Irak'ta yapılması için çaba göstermiştir. Iraklı Şii din adamı Ayetullah Muhammed Bakır Es Sadr'ın lideri olduğu Dava Partisi, Irak'ta bir devrimin gerçekleşmesi için propaganda yapmış ve partiyle ilişkili bazı paramiliter unsurlar silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. Fakat bu tür girişimler Irak yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve Es Sadr başta olmak üzere pekçok muhalif Şii lider idam edilmiştir. Bu süreç sonunda 22 Eylül 1980'de Irak, İran'la savaşa girmiştir (Gündoğan, 2010: 203-204). 2003'te ABD'nin Irak lideri Saddam Hüseyin'i devirmesi sonrasında bu ülkede Şii ağırlıklı bir hükümet iktidara gelmiş ve İran'ın bu ülkedeki etkisi artmıştır. Şiiliğin dış politikadaki rolü konusunda bu gelişme önemli bir dönüm noktasıdır. İran uzmanlarından Barzegar'a göre bu tarihten sonra İran'ın Irak'a dönük politikası ideolojik faktörlerden ziyade güvenlik sağlama ve ekonomik-kültürel olanakların değerlendirilmesi gibi pragmatik faktörlerden etkilenmiştir (Barzegar, 2008). Şiiliğin İran dış politikasındaki rolünün artmasında diğer dönüm noktasıysa 2010'da başlayan Arap Baharı olmuştur.

İran'ın Şii nüfus üzerindeki etkisinin en açık olduğu ülkelerden birisi Lübnan'dır. İran, Lübnan'daki Şiilere mali ve askeri destek sağlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak İran, Lübnan siyasetinde etkili olmak ve İsrail'e karşı savaşmak üzere Hizbullah'ı kurduştur.

İran dış politikasının bir unsuru olan Şiilik konusunda en çok endişe duyan ülkelerden birisi de nüfusunun üç milyonluk bölümü (% 10) Şiilerden oluşan Suudi Arabistan'dır. İran'ın monarşi karşıtlığı, ABD-İsrail düşmanlığı, ezenler ve ezilenler

söylemi, devrim ihracı fikri, Şiilikle birleştiğinde, İran, Suudi Arabistan için gerçek bir tehdit olarak görülmektedir. Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan'ın Şiilerden tehdit algısı daha da artmıştır. Örneğin, Suudi Arabistan'a dış güçlerin müdahalesi için çaba gösterdiği ve silahlı kuvvetlere karşı silah kullandığı gerekçesiyle Şii din adamı Nimr el-Nimr'in Suudi devleti tarafından idam edilmesi İran'ın tepkisini çekmiştir. Suudi Arabistan'daki Tahran Büyükelçiliği İranlılarca yakılmıştır. Ayrıca, Suudi Arabistan Yemen'de Hadi Hükümeti'ni destekleyip 2015'te ayaklanan Şii Husi isyancıları bastırmak için Yemen'e askeri birlik ve savaş uçağı göndermiştir. İran'sa bu savaşta Husi isyancıları desteklemiştir.

Sünni bir krallığa sahip olan Bahreyn, nüfusunun % 65-70'lik bir kısmını oluşturan Şiilerle problemleri bir ilişkiye sahiptir. Devrim sonrasında İran Bahreyn'deki Şiiler üzerinde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Bunun sonucunda bu dönemde bu ülkede büyük Şii gösterileri yapılmıştır. Bahreyn'li yetkililer Arap Baharı sürecinde 2011'de ülkedeki Şii çoğunluğun protestolarının İran tarafından teşvik edildiğini söylemiştir (The Guardian, 2011). Arap Baharı'ndan sonra Bahreyn İran'ı sıklıkla ülkedeki Şii çoğunluğu başkaldırı için kışkırtmak ve güvenlik güçlerine karşı terör saldırılarını desteklemekle suçlamıştır (Israelnationalnews, 2017). İran, bu tür suçlamaları kabul etmemektedir.

Kuveyt nüfusunun % 30'unu oluşturan Şiiler Kuveyt toplumuna diğer Körfez ülkelerine göre daha entegredirler ve pek fazla maddi sorunları yoktur. Büyük ölçüde bu yüzden Kuveyt'te Şii topluluğun iktidara karşı eylemi hiçbir zaman ciddi boyutlara ulaşmamıştır. Arap Baharı sürecinde İran'ı suçlayan ülkelerden biri de Kuveyt'tir. Kuveytli yetkililer, İran tarafından desteklendiğini söyledikleri Abdali hüccesine ait olduğu belirtilen bir çiftlikte küçük bir orduya yetecek kadar cephane bulduklarını söylemiştir. Bununla ilişkili olarak Kuveyt, Temmuz 2017'de ülkedeki İran Büyükelçisini ve 14 diplomatı sınır dışı etmiştir (arabtimesonline.com, 2017). İranlı yetkililer İran'ın konuyla ilgisi olmadığını belirtmişlerdir.

Şiilerin ticari ve ekonomik olarak önemli bir role sahip olduğu Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar'daysa Şiiler nüfusun % 10'luk bir bölümünü oluştururlar. Şiilerin etkin olmasının nedeni İran'ın bu ülkelerle önemli ticari ve

ekonomik ilişkiye sahip olmasıdır. Hem ekonomik açıdan iyi durumda olmaları hem de dini açıdan özgür olmaları nedeniyle bu ülkelerdeki Şiiilerin siyasal etkinlikleri düşük düzeydedir. Her ne kadar kendi ülkesinde iyi entegre olmuş Şiiileri İran'ın kışkırtması konusunda pek fazla endişe duymasa da BAE, Suudi Arabistan'la birlikte 2015'te ayaklanan ve İran tarafından desteklenen Şii Husileri bastırmak için Yemen'e asker göndermiştir.

İran'ın Körfez ülkelerindeki Şii nüfus üzerindeki gücünün belli sınırları olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bunun en önemli nedeni, Körfez'deki Şiiiler'in, dini açıdan İran'dan daha çok Irak'taki Şii din alimlerinin etkisi altında olmasıdır.

4. KURUMSAL YAPININ İRAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Cumhurbaşkanı, İran'ın dış politikasının yapımı ve yürütülmesinde ana aktördür. Dış politikada ana kurumsal organ ise cumhurbaşkanı tarafından kontrol edilen Yüksek Milli Güvenlik Konseyi'dir. Bu konseyin amacı milli güvenlik, dış politika, savunma ve iç güvenlikle ilgili kısa vadeli konularda siyaset ve güvenlik aktörleri arasında uzlaşma oluşturmaktır. Dış politika yapımında diğer bir organısa Uygunluk Konseyi'dir. Bu organın amacı dış politika aktörleri arasında özellikle ekonomi ve dış politikayla ilgili uzun vadeli stratejilerde uyum sağlamaktır (Kazemzadeh, 2017: 201). Dışişleri bakanıysa cumhurbaşkanına karşı sorumludur ve İran'ın dış ilişkilerinin günlük işleyişinin yürütülmesiyle yükümlüdür.

Bunun yanında dış politikada etkisi olan diğer önemli aktörse dış politik konularda nihai karar verici olan Dini Lider'dir. Cumhurbaşkanı, dış politikayı yürütürken Dini Lider'in desteğini alır. Dini Lider, Yüksek Milli Güvenlik Konseyi'ndeki kişisel temsilcisi aracılığıyla dış politika kararlarının alınmasında etkili olur. Konseyin aldığı kararların da Dini Lider tarafından onaylanması gerekir. Ayrıca, cumhurbaşkanının tartışmalı dış politik kararlar alması durumunda Dini Lider verdiği demeçlerle cumhurbaşkanını destekler ve bu kararlara meşruiyet kazandırır (Ehteshami, 2002: 293). Dış politikanın yürütülmesinde Dini Lider ve cumhurbaşkanı arasındaki ilişki her cumhurbaşkanına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın iktidarının son yıllarında gücü

zayıflamış ve dış politikayı Dini Lider Ali Hameney'e devretmiştir. Bu yüzden Ahmedinecad'ın yerine seçilen Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin de önemli dış politika konularında Hameney'i ikna etmesi gerekiyordu (Kazemzadeh, 2017: 202).

İran'ın dış politikasında etkili olan diğer bir kurumsal aktörse parlamentodur. Her ne kadar İran Parlamentosu'na İran Anayasası her hangi bir rol vermemiş olsa da Parlamento, İran'ın dış politikasını birkaç şekilde etkiler. Öncelikle İran milletvekilleri Parlamento Genel Kurulu'nda ve Parlamento Dış İlişkiler Komitesi'nde dış politikayla ilgili fikirlerini ortaya koyarlar. Milletvekilleri kabinenin bakanlarından dış politik meseleler konusunda açıklama ve ayrıntılı yazılı cevaplar talep ederler. Yanısıra, parlamento hükümetin yaptığı uluslararası antlaşmaları onaylama yetkisine sahiptir (Ehteshami, 2002: 295). Bunun yanında, milletvekillerinin yaptıkları konuşmalar, verdikleri mülakatlar ve medyadaki yazıları dış politik konularda kamuoyu oluşumunu etkiler.

Dış politika yapımında etkili olan başka bir aktörse Anayasayı Koruma Konseyi'dir. Bu kurum hükümetin yabancı devlet ve kurumlarla yaptığı antlaşmaların İran Anayasası'na uygun olup olmadığına bakmakla sorumludur. Kum şehrindeki yüksek düzeyli din adamlarınaysa nükleer müzakereler gibi önemli konularda bilgi verilmekle yetinilir. İran'daki medya ve düşünce kuruluşları da gerçekleştirdikleri faaliyetlerle dış politikayla ilgili kamuoyunu şekillendirmeye çalışırlar.

Her ne kadar resmi aktörler ve kurumlar İran'ın dış politikasını yürütmekle sorumlu olsa da bu aktörlerin hangi hizbe ait olduğu ve bu kurumların hangi hizbin kontrolünde olduğu dış politika yapımında etkilidir. İran'da siyasette tamamı köktendinci olan üç hizip bulunur: faydacılar, reformcular ve sertlik yanlıları. Faydacılar, dış politikada ABD'yle yumuşamayı, Avrupa Birliği'yle anlaşmayı, Rusya ve Çin'le yakın işbirliğini savunmaktadırlar (Kazemzadeh, 2017: 203). Reformcularsa faydacılara benzemekle birlikte onlardan farklı olarak dış politikada uranyum zenginleştirme programının askıya alınmasını talep ederler (Kazemzadeh, 2017: 204). Sertlik yanlılarıysa İslam devriminin diğer İslam ülkelerine ihracını, ABD ve İsrail'e karşı sertlik yanlısı bir politikayı savunurken Batılı egemen güçlerin

hakimiyetindeki küresel düzenin değiştirilmesinin taraftarıdır (Kazemzadeh, 2017: 205).

5. SONUÇ

Temelleri Ayetullah Humeyni tarafından atılan İslami devrimci dış politik ilkelere günümüzde bazı değişikliklere uğradığını söylememiz mümkündür. Öncelikle, günümüzde artık Sovyetler Birliği yok. Bu yüzden “Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti” ilkesi kısmen geçerliliğini yitirmiştir. İkincisi, devrimci İslami ideolojik dış politikanın lideri olan Humeyni’nin ölmesi ve İran’ın ekonomik kalkınma ihtiyacı nedeniyle sonraki dönemlerde İran, dış politikada daha pragmatist bir çizgiye kaymıştır. Bu yüzden “devrim ihracı” fikrinin pratikte rafa kalktığını söylemek mümkündür. Örneğin, Humeyni’nin kınadığı Sünni Arap Körfez monarşileriyle İran, Körfez bölgesinin istikrarı için iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İranlı liderler Humeyni’nin ABD liderliğindeki Batı kampının bir parçası gördüğü Avrupa ülkeleriyle özellikle ekonomik konularda işbirliğine gitmiştir. İran’ın şu andaki Devlet Başkanı Hasan Ruhani döneminde de devrimden sonra ilk defa nükleer mesele konusunda İranlı yetkililer ABD’li yetkililerle yüz yüze görüşmüşlerdir.

İranlı liderlerin İslam birliğini böleceği endişesiyle geri planda tuttıkları Şii unsurunu İran’ın dış politika pratiğinde 2003’te Irak’ta Saddam Hüseyin’in devrilmesinden sonra Şii hakim olduğu bir Irak devletinin kurulmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Şii pratiğinin İran’ın dış politikasında önem kazandığı diğer bir dönüm noktası 2010’da Arap Baharı’nın patlak vermesinden sonraki süreçtir. Bu süreçte İran bir anda kendini Ortadoğu’daki merkezi hükümetlere karşı başkaldıran Şii toplulukları destekler konumunda bulmuştur.

Kurumsal yapıda İran dış politikasında cumhurbaşkanı en önemli aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Bazı kritik dış politik kararlarında cumhurbaşkanının Dini Lider’in desteğini alması gerekmektedir. Bu kurumsal yapı içerisinde hangi hizbin iktidarda olduğu da İran’ın dış politikasını belirleyen unsurlardan biri olmaktadır.

KAYNAKLAR

ADELPHI PAPER. (1995), *The Crisis of the Iranian State*, Adelphi Paper, No: 296, The International Institute for Strategic Studies, London.

ARABTIMESONLINE.COM. (2017), “Kuwait shuts Iranian cultural mission, expels some diplomats over Abdali cell”, <http://www.arabtimesonline.com/news/kuwait-shuts-iranian-cultural-mission-expels-diplomats-abdali-cell-convicts-still-hiding-kuwait/>, 20 July, (13.10.2018).

ASL, N. K. (2011), “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, *Ortadoğu Siyasetinde İran*, (Ed. T. Yılmaz ve M. Şahin), Barış Kitap Yayın, Ankara, 141-162.

BARZEGAR, K. (2008), “The Shia Factor in Iran’s Foreign Policy”, <http://www.isrjournals.com/en/iran-foreign-policy/813-the-shia-factor-in-irans-foreign-policy.html>, 14 November, (27.03.2018).

BYMAN, D., CHUBIN, S., EHTESHAMI, A., GREEN, J. (2002), *Iran’s Security in the Post-Revolutionary Era*, RAND, Santa Monica, CA.

EHTESHAMI, A. (2002), “The Foreign Policy of Iran”, *The Foreign Policies of Middle East States*, (Ed. R. A. Hinnebusch and A. Ehteshami), Lynne Rienner, Boulder, Co.: 2002, 283-309.

GÜNDOĞAN, Ü. (2010), *İran ve Ortadoğu: 1979 İran İslam Devrimi’nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi*, Adres Yayınları, Ankara.

ISRAILNATIONALNEWS. (2017), “Bahrain accuses Iran of harboring terrorists”, <https://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/236909>, 19 October, (28.03.2018).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası. (1980), (Çev. Ömer Okumuş), Kayıhan Yayınevi, İstanbul.

KAZEMZADEH, M. (2017) “Foreign Policy Decision Making in Iran and the Nuclear Program”, *Comparative Strategy*, 36(3), 198-214.

RAMAZANI, R. K. “Khumayni’s Islam in Iran’s Foreign Policy”, *Islam in Foreign Policy* (Ed. Adeed Dawisha), Cambridge University Press, Cambridge, 9-32.

SARAÇLI, M. (2008), “İran’da Azınlıklar”, *Akademik Ortadoğu*, 2(2), 159-180.

THE GUARDIAN. (2011), “Bahrain hints at Iranian role over country’s Shia uprising”, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/21/bahrain-iran-role-uprising-shia>, 21 March, (27.03.2018).

Tüketicilerin Otel İşletmesi Tercihlerinin VIKOR Yöntemi ile Sıralanması

Elçin Noyan¹, Erdoğan Gavcar², Cansu Tosun Gavcar³

Özet

Tarihi ve doğal güzelliklere sahip olan Fethiye; plajları, koyları, doğası ile yamaç paraşütü, su sporları, rafting, tekne turları ve Likya Turu gibi bir çok faaliyet imkanları ile her yıl milyonlarca ziyaretçi ağırlamaktadır. Bu durum ise tüketicilerin konaklama tercihlerinde karar problemini oluşturmaktadır. Öte yandan giderek yaygınlaşan teknolojik yenilikler sayesinde tüketiciler birbirleri ile iletişimde bulunmakta, tercih edecekleri otel işletmelerinin bilgilerine çok çabuk ulaşabilmektedirler.

Çalışma, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemleri'nden biri olan VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Yöntemi ile yapılmıştır. ÇKKV Yöntemleri, belirsizlik ortamında karar vericilerin doğru, güvenilir ve hızlı bir şekilde karar vermelerini sağlamaktadır. VIKOR Yöntemi ayrıca alternatifler arasında bir sıralama belirlemeye, belirli kriter ağırlıkları ile uzlaşık çözüme ulaşmaya dayanır. Diğer ÇKKV Yöntemleri'ne kıyasla VIKOR Yöntemi'nin gerek karar vermeye katkıları gerekse analizlerde büyük örneklem hacmine gerek duyulmaması açısından bu çalışma için seçilmesine etkili olmuştur.

Çalışmada Fethiye'de potansiyel tüketiciler için sekiz adet beş yıldızlı alternatif otel işletmeleri arasında sıralama yapılmıştır. Analizi yapılacak olan otel işletmelerinin sıralama kriterleri ise; puan, tavsiye edilme, fiyat performansı, yemek, oda, hizmet kalitesi ve yüzme imkanlarıdır. Veriler, 2018 yılı Temmuz ayına aittir ve 'otelpuan' internet sitesinden alınarak analizler Excel programı aracılığıyla yapılmıştır. Analiz sonucunda her iki koşulu da sağlayan uzlaşık çözüm kümesi A6 otel işletmesi ilk sırada yer almaktadır.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalara; diğer karar verme yöntemlerinin de dahil edilmesi önerilir. Ayrıca analizlerde kullanılacak olan kriterlerin, kriter ağırlıklarının ve bölgelerin farklılaştırılması yeni çalışmalara konu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Otel Tercihi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, VIKOR Yöntemi

JEL Sınıflandırma Kodları: C44, D70, L68.

¹Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, elcinnoyan@hotmail.com

² Profesör Doktor, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Türkiye, gavcar@mu.edu.tr

³ Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, c_tosun@hotmail.com

Ranking of Consumers' Hotel Preferences by VIKOR Method

Abstract

Historical and cultural elements, nature sites such as beaches and coves, as well as activities such as paragliding, water sports, rafting, boat tours and walking tours affect the decision making of destination for the touristic consumers in regards to touristic destination.

Therefore, it can be argued that a decision making challenge arises regarding the accommodation preferences for touristic consumers' in Fethiye. On the other hand, thanks to technological innovations that are becoming more widespread, consumers are connected and communicate with each other and access the information of the hotel of their preference quickly. Based on this information, the aim of the study is to determine the criteria that stand out based on a ranking of the criteria of choice for accommodation by touristic consumers.

The study was carried out by VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Method which is one of the Multi Criteria Decision Making (MCDM) Methods. MCDM Methods enable decision makers to make a correct, reliable and fast decision in uncertainty. The VIKOR Method is also based on determining a ranking between alternatives, reaching a solution with specific criteria weights. The VIKOR Method has been influential on the choice of VIKOR Method for this study in terms of both the contribution to decision making and the need for large sample volume in the analyzes.

In the study, eight alternative hotel facilities were ranked for the potential consumers who are seeking to accommodate in five-star hotels in Fethiye. The ranking criteria of the hotels which were analyzed are; score, recommendation, price performance, food, room, service quality and swimming opportunities.

Data are from July 2018 and are taken from the web-site 'hotelpuan' and analysis is made via Excel program. In future studies; other MCDM Methods are recommended to be included. In addition, different criteria, criteria weights as well as the regions of analysis new studies can be performed.

Keywords: *Hotel Selection, Multiple-Criteria Decision Making, VIKOR Method*

JEL Classification Codes: *C44, D70, L68.*

1.GİRİŞ

Turizm, insanların hayatlarını sürdürdükleri yer haricinde başka bir yere giderek, burada belirli bir süre dâhilinde kalmaları sebebiyle ortaya çıkan ihtiyaçlarının giderilmesi faaliyetleridir. Aynı zamanda yer değiştirme, değişiklik, kaçma, uzaklaşma, rahatlama gibi güdülerden kaynaklı olarak sosyo-psikolojik etkileri ortaya çıkar (Batman, Akat, 2008:3, 2000:3). Bu doğrultuda turistik talebin doğru anlaşılması ve yönlendirilmesi müşteri bağlılığını artırmaya katkı sağlayabilir (Kılıç, 2018:247-254). Türkiye'nin 2023 yılında 50 milyon adet turistik tüketici ve 50 milyar ABD Doları turizm geliri hedefi olduğu göz önünde bulundurulursa, altyapı ve konaklama ihtiyaçlarının acil çözüme ulaştırılması gerekmektedir. Turizmin geliştirilmesi ve ülke geneline yayılması, turizm işletmelerinin bilinirliğinin artması ve müşteri memnuniyetinin sağlanması ile turizm gelirlerinde meydana gelecek artış, ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağı söylenebilir (mekan360.com.tr, 2018). Turistik tüketici açısından bu durum ise en uygun otel işletmesini aramaya yönelik ÇKKV problemi ortaya çıkarmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Alan yazında konuyla ilgili önceki çalışmalar incelendiğinde benzer ve farklı çalışmaların olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi otel işletmesi tercihine yönelik yapılmış olan çalışmalar kapsamında: Ecemiş ve Yaykaşlı, (2018: 327-337), TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Yöntemi ile otel işletmesi seçimine yönelik bir karar destek sistemi üzerine çalışmışlar, Kim vd., (2018: 1-22), çalışmalarında otel işletmesi seçiminde zamansal mesafe ve cinsiyet farklılıklarının, etkilerini araştırmışlar, Ecer vd., (2009: 187-207), Analitik Ağ Süreci Yöntemi ile otel işletmelerinin internet sitelerinden elde ettikleri veriler ile otel seçiminde etkili olan kriterleri, Doğan ve Gencan, (2013: 69-88), seyahat acentası yöneticilerinin bakış açısından Analitik Hiyerarşik Süreci (AHS) yöntemiyle, Kapadokya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı dört adet otel işletmesi arasında en uygun otel işletmesi seçimini, Akıncılar ve Dağdeviren, (2014: 263-271), Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method For Enrichment Evaluation) Yöntemleri ile Ankara'da

bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinin web sitelerini değerlendirmişler, Uygurtürk, H. ve Uygurtürk, H. (2014: 103-117) ise Antalya ili Kemer ilçesinde bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinin tercih edilme sıralamalarında Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemleri'ni kullanmışlardır. Sarıçalı ve Kundakçı (2016: 45-66), AHS ve COPRAS (Complex Proportional Assessment) Yöntemleri ile 15 adet otel işletmesi alternatifleri arasında tatil için en uygun olanını seçmek amaçlı çalışmalar yapmışlardır. Peng vd., (2018: 124-138), 'tripadvisor.com' internet sitesindeki çevrim içi yorumları kullanan turistik tüketiciler için geçerli bir otel işletmesi karar destek modeli geliştirmişlerdir. Emir ve Pekiyan, (2009: 159-181), Afyonkarahisar' da çocuklu ailelerin otel işletmesi seçmelerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmışlar, önceden yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak otel işletmelerinin taşıdıkları kriterleri de göz önüne almışlardır.

3.VIKOR YÖNTEMİ

VIKOR Yöntemi; Serafim Opricovic tarafından ilk olarak 1998 yılında ortaya atılmıştır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447). Bu yöntem, çelişkili kriterler ile bir problemin uzlaşık çözümünün belirlenmesi ve seçilen alternatifler kümesinin sıralanmasına odaklanarak karar vericiye nihai bir karara ulaşmasında yardımcı olmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2007: 515). VIKOR Yöntemi'nin önemli özellikleri:

- Karar vericilerin fikir ayrılıkları uzlaşarak çözülebilir olmalıdır.
- Karar verici, ideal çözüme en yakın çözümü kabul etmeye istekli olmalıdır.
- Fayda ile her kriter fonksiyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.
- Alternatifler, belirlenen tüm kriterler için değerlendirilir.
- Karar vericinin tercihleri, ağırlıklar ile ifade edilir.
- Karar verici, nihai çözümü onaylamaktan sorumludur.
- Karar verici, nihai çözüme kendi tercihlerini de dahil edebilir.

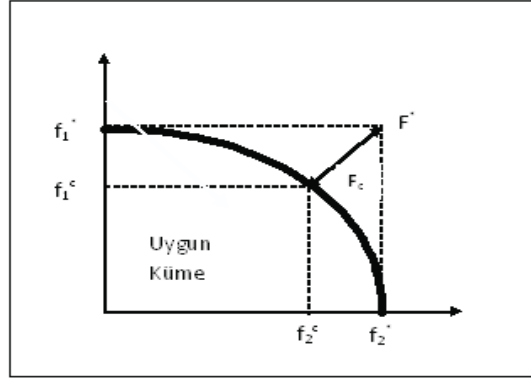
- VIKOR Yöntemi ile elde edilen çözüm karar vericiler tarafından kabul edilebilir. Çünkü bu yöntem “çoğunluğun” maksimum grup faydasını ve “karşıtın” minimum bireysel pişmanlığını sağlar.
- VIKOR Yöntemi, özellikle sistem tasarımının başında karar vericinin deneyimli olmadığı veya tercihini belirtmeyi bilmediği durumlarda etkili bir yöntemdir.
- VIKOR Yöntemi’nde alternatif kümesine yeni bir alternatifin dahil edilmesi (ya da alternatif kümesinden çıkarılması), alternatiflerin sıralamasını değiştirebilir. (Opricovic ve Tzeng, 2007: 517).

VIKOR Yöntemi, yakınlığa dayalı ideal çözümün birçok kriterlere göre ortaya konulmasıdır. İdeal alternatife yakınlık ölçüsüne göre kriterler karşılaştırılarak uzlaşık sıralama yapılmaktadır. Uzlaşık sıralama için çok kriterli ölçüm uzlaşık programlama metodunda toplam fonksiyon olarak kullanılan L_p ölçütü geliştirilmiştir. Alternatif a_j için i . görünüşün derecesi f_{ij} ile gösterilir. f_{ij} , a_j alternatifi için i . kriter fonksiyonunun değeridir, n ise kriter sayısıdır. VIKOR Yöntemi’nin geliştirilmesi L_p ölçüt formuyla başlar (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447).

$$L_{p,j} = \left\{ \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)]^p \right\}^{1/p}, \quad 1 \leq p \leq \infty; \quad j=1,2,\dots,j \quad (1)$$

Uzlaşık çözüm f^c , ideale f^- “en yakın” uygun çözümdür. Uzlaşık, $\Delta f_1 = f_1^* - f_1^c$ ve $\Delta f_2 = f_2^* - f_2^c$ şeklinde gösterilen karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir.

Şekil 1. İdeal ve Uzlaşık Çözümler

(Opricovic ve Tzeng, 2004: 445).

Buna göre karar problemlerine ait alternatifler, kriterler ve kriterlere göre alternatiflerin skorları belirlendikten sonra skorlar bir karar matrisine dönüştürülür.

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{pmatrix} \quad (2)$$

Karar matrisinin satırları ($i=1,2,\dots,m$) alternatifleri, sütunları ($j=1,2,\dots,n$) ise kriterleri göstermektedir.

VIKOR'un uzlaşık sıralama algoritması adımları aşağıdaki gibidir (Opricovic ve Tzeng, 2004:447):

1.Adım: En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Kriter Değerlerinin Belirlenmesi: Karar matrisinin satırları ($i=1,2,3,\dots,n$) kriterlerden, sütunlar ($j=1,2,3,\dots,m$) ise alternatiflerden oluşur .

$$(f_i^*) = \max_j f_{ij} \quad , \quad (f_i^-) = \min_j f_{ij} \quad (3)$$

2. Adım: S_j ve R_j Değerlerinin Hesaplanması): Karar matrisindeki her bir alternatif ($j=1,2,3,\dots,j$) için

$$S_j = \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_{i\bar{j}})], \quad (4)$$

$$R_j = \max [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_{i\bar{j}})] \quad (5)$$

S_j (j . alternatif için ortalama grup skoru) ve R_j (j . alternatif için en kötü grup skoru) hesaplanmaktadır. w_i göreceli önemi ifade edilen kriter ağırlıklarını ifade etmektedir.

3. Adım: Q_j Değerinin (maksimum grup faydasının) Hesaplanması:

$$Q_j = \frac{v(S_j - S^-)}{(S^- - S^*)} + (1-v)(R_j - R^*) / (R^- - R^*) \quad (6)$$

$$S^* = \min_j S_j, \quad S^- = \max_j S_j, \quad R^* = \min_j R_j, \quad R^- = \max_j R_j \quad (7)$$

Denklem (6)'da; S^* minimum S_j değeri; S^- maksimum S_j değeri; R^* minimum R_j değeri ve R^- maksimum R_j değeridir. “ v ” değeri maksimum grup faydası ağırlığını ve “ $(1-v)$ ” ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir. VIKOR Yöntemi'nde maksimum grup faydası için $v > 0,5$ çoğunluk tercihini, $v=0,5$ konsesusu ve $v < 0,5$ vetoyu temsil etmektedir ve bu v değeri grup kararı ile belirlenmektedir (Yaralıoğlu, 2010: 39).

4. Adım: S_j , R_j ve Q_j Değerlerinin Sıralanması (Ortalama Grup, En Kötü Grup Skoru ve Maksimum Grup Faydası Değerlerinin Sıralanması): Her bir alternatif için elde edilmiş olan S_j , R_j ve Q_j değerleri küçükten büyüğe sıralanarak birbirlerinden bağımsız olarak sıralama listeleri elde edilmektedir.

5. Adım: (Koşulların Denetlenmesi): Bir önceki adımda bulunan Q_j değerinin sıralama listesindeki ilk alternatif A1 ve ikinci sıradaki alternatif A2 olmak üzere belirlenir. En iyi Q (minimum) değerine sahip alternatifin belirlenmesi için kabul edilebilir avantaj (A1) ve kabul edilebilir istikrar (A2) koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Koşul 1 (C1) - Kabul edilebilir avantaj: Bu koşul en iyi ve en iyiye en yakın seçenek arasında ciddi bir fark olduğunu ifade eder.

$$Q(A2) - Q(A1) \geq D(Q) \quad (8)$$

$A1 \rightarrow$ en düşük Q değerine sahip olan birinci en iyi alternatiftir.

$A2 \rightarrow$ en iyi ikinci alternatiftir.

$$D(Q) = 1/(j-1) \text{ şeklinde ifade edilmektedir.} \quad (9)$$

j , alternatiflerin sayısıdır ve $j < 4$ ise $D(Q) = 0,25$ alınır. (Chen ve Wang, 2009:2377).

Koşul 2 (C2) - Kabul edilebilir istikrar:

Bu koşulda ise en iyi Q değerine sahip $A1$ alternatifi S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde etmiş olmalıdır. Belirtilen iki koşuldan biri sağlanamazsa uzlaşık çözüm kümesi şu şekilde önerilir:

- 2.Koşul sağlanmıyorsa; $A1$ ve $A2$ alternatifleri,

- 1.Koşul sağlanmıyorsa; $A1, A2, \dots, PM$ alternatifleri $Q(Amaks) - Q(A1) \geq D(Q)$ denklem (8)'deki eşitsizlik dikkate alınarak ifade edilir. Bu koşulun sağlanamaması bazı alternatifler arasında belirgin bir fark olmadığını ifade eder (Chen ve Wang, 2009: 463).

4.UYGULAMA ve BULGULAR

Uygulama kısmında, 2018 yılı Temmuz ayı 'otelpuan' internet sitesindeki ikincil veri toplama tekniğinden faydalanılarak, otel işletmelerinin sıralaması ise VIKOR Yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada: puan, tavsiye edilme oranı, fiyat/performans, yemek puanı, oda puanı, hizmet kalitesi puanı ve yüzme imkanları puanı olmak üzere yedi adet kriter göz önüne alınmıştır. 'Otel puan' internet sitesinde yapılmış olan toplamda 10.558 adet turistik tüketicilerin yorumları göz önüne alınmıştır. Analizde kullanılan bu puanlar dahilinde değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca analizde kullanılan kriter ağırlıklarının eşit olduğu varsayılmıştır.

Tablo 1. Uygulamada Kullanılan Otel İşletmelerinin Değerlendirme Kriterleri

Sıra	Kriter	Değer
1	Puan	(1-10)
2	Tavsiye Edilme Oranı	%
3	Fiyat/Performans Oranı	%
4	Yemek Puanı	(1-10)
5	Oda Puanı	(1-10)
6	Hizmet Kalitesi Puanı	(1-10)
7	Yüzme İmkanları Puanı	(1-10)

(Ecemiş ve Yaykaşlı, 2018: 332).

Tablo2. Otel İşletmelerine Ait Veri Seti

	Puan	Tavsiye Edilme	Fiyat Performans	Yemek Puanı	Oda Puanı	Hizmet Kalitesi	Yüzme İmkanları
A1	9,00	67	100	9,00	8,2	8,7	9,1
A2	8,30	84	77	8,2	7,7	8,7	8,6
A3	9,40	95	89	9,5	9,4	9,6	9,1
A4	9,40	94	84	9,4	8,6	9,6	9,9
A5	9,20	95	89	9,1	9,2	9,5	8,9
A6	8,70	87	83	8,7	8,1	8,9	8,9
A7	8,40	88	78	8,5	7,8	9,2	8,2
A8	9,20	92	85	9,1	9,4	9,4	9,00

Adım1: Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlenmesi: Denklem (3)'e istinaden, en iyi ve en kötü değerler belirlenmiş, otel işletmesi tercih kriterlerin tamamı maksimum olarak gösterilmiş, kriterlerin göreceli ağırlıklarının ise eşit değere (%14,28) sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 3. Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlendiği Karar Matrisi

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
f^*j	9,40	95,00	100	9,50	9,40	9,60	9,90
f^-j	8,30	67,00	77	8,20	7,70	8,70	8,20

Adım 2: Kriterlerin Normalize Edilmesi:

Tablo 4. Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması

Değerler	Min	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
A1	0,364	1,000	0,000	0,385	0,706	1,000	0,471
A2	1,000	0,393	1,000	1,000	1,000	1,000	0,765
A3	0,000	0,000	0,478	0,000	0,000	0,000	0,471
A4	0,000	0,036	0,696	0,077	0,471	0,000	0,000
A5	0,182	0,000	0,478	0,308	0,118	0,111	0,588
A6	0,636	0,286	0,739	0,615	0,765	0,778	0,588
A7	0,909	0,250	0,957	0,769	0,941	0,444	1,000
A8	0,182	0,107	0,652	0,308	0,000	0,222	0,529

Tablo 5. Normalizasyon Matrisinin Ağırlıklandırılması

Değerler	Min	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
A1	0,052	0,143	0,000	0,055	0,101	0,143	0,067
A2	0,143	0,056	0,143	0,143	0,143	0,143	0,109
A3	0,000	0,000	0,068	0,000	0,000	0,000	0,067
A4	0,000	0,005	0,099	0,011	0,067	0,000	0,000
A5	0,026	0,000	0,068	0,044	0,017	0,016	0,084
A6	0,091	0,041	0,106	0,088	0,109	0,111	0,084
A7	0,130	0,036	0,137	0,110	0,134	0,063	0,143
A8	0,026	0,015	0,093	0,044	0,000	0,032	0,076

Adım 3: S_i , R_i ve Q_i Değerlerinin Hesaplanması

Q_i değerinin hesaplanması adımımda, denklem (7)' de kullanılan S^* , S^- , R^* , ve R^- parametreleri hesaplandıktan sonra $q=[0,00;0,25;0,50;0,75;1,00]$ parametresine göre farklı grup faydası değerleri için Q_i değerleri hesaplanmıştır. Pozitif ideal çözüm, negatif ideal çözüm ile Q_i değerleri belirlenmiştir.

Tablo 6. Hesaplanan S_i , R_i ve Q_i Değerleri

	S_i	R_i	Q_i				
			0	0,25	0,5	0,75	1
			q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	0,560	0,143	0,997	0,891	0,785	0,678	0,572
A2	0,879	0,143	0,998	0,998	0,999	1,000	1,000
A3	0,135	0,068	0,013	0,020	0,026	0,001	0,039
A4	0,183	0,099	0,418	0,345	0,241	1,071	0,064
A5	0,255	0,084	0,013	0,011	0,007	0,751	0,002
A6	0,629	0,111	0,010	0,763	0,619	1,746	0,664
A7	0,753	0,143	0,020	1,163	0,914	0,679	0,830
A8	0,286	0,093	0,013	0,353	0,269	0,999	0,203
S*	0,135						
S-	0,879						
R*	0,068						
R-	0,143						

Adım 4: S_i , R_i ve Q_i Değerleri'nin Sıralanması Kabul Edilebilir Avantaj (A1) ve Kabul Edilebilir İstikrar (A2) Kümelerinin Belirlenmesi:

	Sıralama				
	0	0,25	0,5	0,75	1
	q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	7	6	6	2	5
A2	8	7	8	6	8
A3	4	2	2	1	2
A4	6	3	3	7	3
A5	2	1	1	4	1
A6	1	5	5	8	6
A7	5	8	7	3	7
A8	3	4	4	5	4
Q(A2)	0,013	0,020	0,026	0,001	0,039
Q(A1)	0,013	0,011	0,007	0,751	0,002
$\lambda(A2)-Q(A1)$	0,000	0,009	0,019	-0,749	0,037
DQ	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14
Koşul 1	DOĞRU	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ
Koşul 2	DOĞRU	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ

Sıralama işlemi yapıldıktan sonra koşulların kontrol edilmesi gerekmektedir. Denklem (8)'e istinaden kabul edilebilir istikrar grubu için DQ değeri, sekiz adet alternatif otel işletmesi için denklem (9)'a istinaden, 0.14 olarak $(1/(8-1))$

hesaplanmış ve hesaplamalar sonucunda kabul edilebilir avantaj kümesi oluşturulmuştur.

Koşul 1: Performans açısından birinci ve ikinci sıradaki birimlerin farkına ve performansı ölçülen birim sayısına bağlı bir hesaplama yapılmalıdır. (Chen ve Wang, 2009: 237). $Q(P2) - Q(P1) \geq D(Q)$ eşitliğini bulmak gerekmektedir.

Koşul 2: S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde ettiği için; Koşul 2 sağlanmıştır. Bu durumda otel işletmelerinin sıralanmasında ilk sırayı A6 otel işletmesinin aldığı tespit edilmiştir. $q=0,00$ için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir istikrar koşullarının her ikisi de sağlanmaktadır. Araştırmada elde edilen otel işletmelerinin sıralanması: $(A6 > A5 > A8 > A3 > A7 > A4 > A1 > A2)$ şeklinde gerçekleşmiştir.

5. SONUÇ

Çalışmada, potansiyel tüketiciler tarafından otel işletmesi seçim problemlerinin çözümüne yönelik Fethiye’de faaliyette bulunan sekiz adet beş yıldızlı otel işletmesinin belirli kriterlere göre tercih sıralamalarının belirlenmesi ile literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmada, alternatif otel işletmelerinin kriter ağırlıklarının eşit olduğu kabul edilmiştir. Çalışmada ÇKKV Yöntemleri arasından VIKOR Yöntemi, alternatifler içinde değişimlere uyum sağlayabilmesi, küçük örneklem hacmine uygulanabilmesi ve pratik yapıya sahip olması bakımından tercih edilmiştir.

Çalışma sonucunda A6 otel işletmesinin analiz kapsamına alınan diğer otel işletmelerine göre tercih sıralamasında ilk sırada yer aldığı ve kabul edilebilir bir avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirmenin sadece ‘otelpuan’ internet sitesindeki verileri ile yapılması ve Fethiye bölgesindeki beş yıldızlı otel işletmelerinin değerlendirilmesi sayılabilir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda diğer ÇKKV Yöntemleri, farklı kriterler ve kriter ağırlıkları ile kullanılabilmesi, elde edilecek olan sonuçların birbirleri ile kıyaslanabilmesi söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- AKAT, Ö. (2000), *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- AKINCILAR, A., DAGDEVİREN, M. (2014), “A Hybrid Multi-Criteria Decision Making Model To Evaluate Hotel Websites”, *International Journal Of Hospitality Management*, 36, 263- 271.
- BATMAN, O. (2008), *Otel İşletmelerinin Yönetimi*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- BÜLBÜL, S., KÖSE, A. (2011), “Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri İstatistik Sempozyumu, Özel Sayısı, 71.
- CHEN, L. Y., WANG, T. C. (2009), “Optimizing Partners’ Choice in IS/IT Outsourcing Projects: The Strategic Decision of Fuzzy VIKOR”, *International Journal Production Economics*, 120, 233–242.
- ÇAKIR, S., PERÇİN, S. (2013), “Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü”, *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- DOĞAN, N. Ö., GENCAN, S. (2013), “Seyahat Acentası Yöneticilerinin Bakış Açısıyla En Uygun Otel Seçimi: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Uygulaması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (41), 69-88.
- ECEMİŞ, O., YAYKAŞLI, M. (2018), “TOPSIS Yöntemi ile Otel Seçimine Yönelik Bir Karar Destek Sistemi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (74), 326-337.
- ECER, F., AÇIKGÖZOĞLU, S. YAMAN, F. (2009), “Analitik Ağ Süreci (AAS) ve Web Sitelerinden Yararlanarak Otel Seçimi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, (1), 187-207.

EMİR, O., PEKYAMAN, A. (2010), “Çocuklu Ailelerin Otel İşletmesi Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Afyonkarahisar’da Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 159-181.

KILIÇ, C. A. (2018), “Turizm ve Kültürel Obje Tasarım İlişkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (6), 247-254.

KİM, J., KİM, P. B., KİM, J. E. (2018), “Impacts Of Temporal And Gender Difference On Hotel Selection Process”, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1-22.

OPRİCOVİC, S., TZENG, G. H. (2004), “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.

OPRİCOVİC, S., TZENG, G. H. (2007), “Extended VIKOR Method in Comparison with Other Outranking Methods”, *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.

PENG, H. G., ZHANG, H. Y., WANG, J. Q. (2018), “Cloud Decision Support Model For Selecting Hotels On Tripadvisor.com with Probabilistic Linguistic Information”, *International Journal of Hospitality Management*, 68, 124-138.

SARIÇALI, G., KUNDAKÇI, N. (2016), “ AHP ve COPRAS Yöntemleri İle Otel Alternatiflerinin Değerlendirilmesi”, *International Review of Economics and Management*, 4(1), 45-66.

UYGURTÜRK, H., UYGURTÜRK, H.. (2014), “Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemi ile Otel Seçimi”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 10 (2), 103-117.

YARALIOĞLU, K. (2010), *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

YILDIRIM, B. F., ÖNDER, E. (2015), *Operasyonel Yönetim ve Stratejik Problemlerin Çözümü’nde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Ezgi Matbaa, Bursa.

<https://www.otelpuan.com/tr/Club-Tuana-Fethiye?filter={%22monthPeriod%22:%220%22,%22visitorType%22:%22SINGLE%22,%22reviewSource%22:%22ALL%22,%22sortCriteria%22:%22DATEDESC%22}#guest-comments>, (Erişim Tarihi: 01/08/2018).

<http://www.tuyed.org.tr/2023-turizm-stratejisi-d> , (Erişim Tarihi: 01/09/2018).

http://mekan360.com/haberler_3715,3,0--tum-haberler-iste-turkiye-39nin-2023-turizm-hedefi.html, (Erişim Tarihi: 03/09/2018).

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A18348020F3B0746F34B3>, (Erişim Tarihi: 01/10/2018).

Euro-Atlantik Entegrasyonda Batı Balkanların Pozitif Barış Koşulları

Murat Necip Arman¹

Özet

Batı Balkanlar 1990'lı yılları savaş, çatışma, ulus ve devlet inşa süreçleri ile geçirmiştir. 1999'da ilan edilen İstikrar ve Ortaklık Süreci Batı Balkanların ekonomik ve politik dönüşümü için temel çerçeveyi oluşturmuştur. Elbette bu durumun AB'nin bölgeyi ve elbette dolaylı olarak kendisini güvenli bir alan haline getirmek istemesinin bir sonucu olduğu kadar, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini azaltma stratejisinin de bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Nitekim bu çalışmada negatif barışın pozitif barışa evrilmesi önündeki kısıtlardan en önemlisi Rusya etkisi, bir diğeri Suriyeli sığınmacı sorunu ve en nihayet bölge ülkelerinin iyi yönetim eksiklikleri olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pozitif barış, Batı Balkanlar, İstikrar ve Ortaklık Süreci
Jel Sınıflama Kodları: Y80, F55

The Positive Peace Conditions of Western Balkans in the Euro-Atlantic Integration

Abstract

The Western Balkans experienced the 1990's by war, conflict, nation and state building. Stabilisation and Association Process, which held on 1999, created the main circumstances of the economic and political transformation of Western Balkans. No doubt that, the cause of transformation was the consequence of the need of security of both the region and the European Union itself. Moreover to decrease the Russian influence on the region was another motivation for Euro-Atlantic integration. Though, in this study the main constraints of the transformation on the region from negative peace to positive peace mentioned as firstly the Russian factor and secondly the Syrian refugee crisis.

Key Words: Positive peace, Western Balkans, Stabilisation and Association Process
Jel Classification Codes: Y80, F55

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mnarman@adu.edu.tr

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan Bosna Savaşı ve Kosova Müdahalesi'nin ardından bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanabilmesi için 2003 yılında Avrupa Konseyi Selanik Zirvesi'nde alınan kararlar uyarınca Batı Balkanlara ilişkin Avrupa Birliği (AB) vizyonu ortaya çıkmıştır (Council of the European Union: 2003). İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları (SAAs) ile şekillenen bu süreç günümüzde hala devam etmektedir. Bu süreç dahilinde en hızlı ilerlemeyi Hırvatistan sağlamış ve 2005 yılında başladığı AB ile tam üyelik müzakerelerini başarıyla sonuçlandırarak 2013 tarihinde tam üye olmuştur. Keza Sırbistan ve Karadağ ile tam üyelik müzakereleri açılmış ve devam etmektedir. Makedonya ve Arnavutluk ise henüz müzakereler başlamakla birlikte, 2019 tarihinde müzakerelerin her iki devletle de başlayabileceği Konsey tarafından kamuoyuna duyurulmuştur (Council of the European Union: 2018). Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel adaylar olarak zikredilmekte ve her iki devlet için de resmi bir adaylık statüsü bulunmamaktadır.

Benzer bir şekilde NATO da bölgeye ilişkin bir genişleme stratejisi başlatmış ve 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan'ı, 2016 yılında da Karadağ'ı üyeleri arasına katarak Batı Balkanlardaki varlığını kuvvetlendirmiştir. Bu çalışmada NATO ve AB'nin Batı Balkanlara ilişkin stratejisi Euro-Atlantizm olarak adlandırılacaktır (Cruise ve Suzette: 2013).

Bu çalışmada Johan Galtung tarafından 1969 yılında tanımlanan negatif ve pozitif barış ayrımı çerçevesinde (Galtung: 1969) Batı Balkanların, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde yaşanan savaş ve çatışmanın ardından Euro-Atlantizm politikalarıyla pozitif barışa ne ölçüde ulaşabildiği sorusuna bir yanıt aranacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Johan Galtung 1969 tarihli *Şiddet, Barış ve Barış Araştırmaları* isimli önemli eserine şu üç temel ilkeyle başlar:

- Barış kavramı, sözel anlamda olabildiği kadar çok kişi tarafından sosyal amaçlar için kullanılmalıdır.

- Bu sosyal amaçlar karmaşık ve zor olmalarının yanında ulaşılması imkansız değildir.
- Barış hali şiddetin yokluğu durumu devam ettiği sürece geçerlidir (Galtung: 1969).

Görüldüğü üzere barış halinin varlığını sürdürebilmesi Galtung'a göre şiddetsizlik durumunun sürdürülebilmesine bağlıdır. Bu noktada şiddete ilişkin bir değerlendirme önem kazanmaktadır. Galtung'un şiddete ilişkin ilk ayrımı fiziksel ve psikolojik şiddettir. Bu ayrıma göre şiddetin mağdurları biyolojik varlıklarına ilişkin bir tehtide maruz kalabilecekleri gibi, mental anlamda da şiddet yaşadıklarında barış hali sürdürülemez olacaktır. İkinci ve bizim bu çalışmada kullanacağımız ayrım ise pozitif ve negatif şiddet ayrımıdır. Bu ayrım şiddete ilişkin bir doğrudan maruz kalma durumu ile şiddeti yaratacak koşulların varlığı üzerine bir ayrımdır. Uluslararası ilikiler disiplinde bu ayrımı şu şekilde değerlendirebiliriz: barışın ortadan kalktığı durumlarda fiziksel şiddeti durduran ateşkes koşulları ile negatif barış, negatif şiddet koşulu sağlandıktan sonra barış içinde yaşama koşullarının oluşturulmasında ise pozitif barış durumu ortaya çıkar. Galtung'un üçüncü ayrımı can yakıcı bir objenin varlığı ya da yokluğu ayrımıdır. Keza bu fiziksel şiddet açısından kişinin biyolojik varlığına doğrudan tehlike oluşturabilecek araçların varlığı ya da yokluğunu; psikolojik şiddet açısından da insani yaşama koşullarının varlığını ya da yokluğunu ifade eder. Dördüncü ayrım şiddeti uygulayan bir objenin varlığı ya da yokluğu; beşinci ayrım bu şiddetin kasıtlı olup olmadığına ilişkin; altıncı ayrım ise şiddetin soyut ya da somut olduğuna ilişkindir.

Daha önce de ifade edildiği üzere bu çalışmada Galtung'un negatif ve pozitif şiddet ayrımı üzerinden bir barış değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışma 1995 tarihinde Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Antlaşması'nı, 1999 yılında Kosova'ya yönelik NATO operasyonunu ve Makedonya'da yaşanan etnik çatışmayı sona erdiren 2001 tarihli Ohrid Antlaşması'nı negatif barış koşullarının sağlanması olarak tanımlamakta; AB'nin Batı Balkanlar'a ilişkin ilan ettiği İstikrar ve Ortaklık Süreci ile NATO'nun 21. yüzyıl genişleme süreçlerini de içeren Euro-Atlantisizm sürecini de pozitif barışa ulaşma çabaları olarak değerlendirmektedir.

3. BATI BALKANLARDA NEGATİF BARIŞ

Güney Slavlarının birleşmesi Balkan coğrafyasında 19. yüzyılın en önemli politik projesiydi (Roudometof: 1999). Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (1918-1929) bu projenin ilk somut sonucu oldu. Bu krallığın Hırvat milliyetçiliği nedeniyle yıkılması ile önce Yugoslavya Krallığı, daha sonra ise II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu. 1992 yılına kadar devam eden bu devlet 27 Nisan 1992 tarihinde hukuken son buldu ve bu devletin ülkesinde Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Kosova devletleri kuruldu.

Bu parçalanma sürecinin en kanlı aşaması 1992 ile 1995 yılında gerçekleşti. Bosna Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırp arasında yaşanan kanlı iç savaşta çoğunluğu Boşnak olmak üzere 1.000.000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiş ve on binlerce kişi ülke içi veya dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Savaşın en korkunç anları 1995'te yaşanan ve en az 8.372 kişinin hayatını kaybettiği Srebrenitsa Katliamı'dır. 26 Şubat 2007'de Uluslararası Adalet Divanı Srebrenitsa Katliamı'nın bir soykırım olduğuna hükmetmiştir. Savaş 30 Ağustos 1995'te NATO'nun düzenlediği "Kararlı Güç Harekatı" (Operation Deliberate Force) ile son bulmuş ve Kasım 1995'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Ohio eyaletinin Dayton şehrinde bulunan Wright-Paterson Hava Kuvvetleri Üssü'nde Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. **Bu antlaşma ile hem savaş hukuken sona ermiş hem de Bosna Hersek devletinin idari yapılanması oluşturulmuştur.**

1974 Anayasası ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tarafından özerk hale getirilmiş daha sonra ise 1989'da Sırbistan tarafından yasadışı olarak özerkliği kaldırılmış Kosova'da yaşanan olaylar sonucunda Sırbistan, Kosova üzerine 1999'da askeri operasyon başlatmıştır. Bu operasyonun Bosna'dakine benzer bir katliama dönüşmemesi için NATO 24 Mart 1999'da hava harekatı başlatmıştır. İttifak Gücü Operasyonu adı verilen bu insanî müdahale sonucunda Sırp güçleri püskürtülmüş ve Kosova ile Sırbistan arasında de facto bir sınır çekilmiştir. Kosova'nın yönetimi ise BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler tarafından kurulan UNMIK'e verilmiştir (Ağır: 2017).

Parçalanmanın son evresi ise Makdonya’da yaşanmıştır. 2001 yılında Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu’na (NLA) bağlı gerillalarla Makedon ordu kuvvetleri arasında başlayan çatışmalarda 200’den fazla kişinin ölmüş ve 100 binden fazla kişi çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası toplumun baskısı sonucu barış masasına getirilebilen taraflar 13 Ağustos 2001’de Ohrid Anlaşması’nı imzalayarak çatışmalara son verdiler. Böylece ülkedeki Makedon Arnavut iç savaşı sona erdi.

Bu üç önemli gelişme Batı Balkanlarda negatif barışı sağlayan temel olaylar olarak kabul edilebilir. Nitekim 2001 tarihinden itibaren bölgede sıcak savaş durumu sona ermiş ve bölge göreceli olarak istikrarlı hale gelmiştir. Elbette sıcak savaşın sona ermesi sorunların da sona erdiği anlamında değerlendirilemez. Nitekim etnik Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki gerilim zaman zaman sorunu alevlenmekte; Bosna Hersek’te Dayton düzenine muhalefet eden Republika Srpska lideri Mlorad Dodik sık sık provokatif eylemlerde bulunmakta (Arman: 2015) ve Kosova’nın bağımsızlığını tanımayan Sırbistan’da Kosova meselesinin iç siyasetteki rolü ülkede milliyetçiliği attırmaktadır. Keza savaş ve çatışma sonrası bölgede insan güvenliğine ilişkin de pek çok sorun devam etmektedir (Ağır, Gürsoy ve Arman: 2016). Bireysel silahlanmanın hala yüksek düzeyde olması, organize suç örgütlerinin halen bölgede temel bir güvenlik sorunu olması, özellikle 2008 mali krizinin etkilerinin bir türlü silinemediği bölgede yüksek işsizlik ve ekonomik sıkıntıların devam etmesi pozitif barışın sağlanması konusundaki temel sorunlar olarak kabul edilebilir.

4. EURO-ATLANTİZM VE POZİTİF BARIŞ

Batı Balkanlardaki dondurulmuş krizlerin tüm Avrupa’nın istikrarını tehlikeye sokma ihtimali ve elbette 1990’larda bölgedeki nüfuzunu kaybetmiş Rusya’nın bölgeye geri dönüşünü imkansız hale getirme arzusu AB ve NATO’nun bölgede daha aktif olmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla AB 1999 tarihinde bölgeye yönelik reform sürecini desteklemek amacıyla İstikrar ve Ortaklık Süreci’ni (SAP) başlattı. 2000 yılından itibaren her Batı Balkan ülkesiyle tek tek imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAAs) bu sürecin en önemli enstrümanıydı.

Krizleri dondurulmuş şekilde bırakmak yerine hem geleneksel güvenliği hem de insan güvenliğini sağlayacak bütünsel bir politikanın 2000'lerde gündeme gelmesi, özellikle 11 Eylül olayı sonrası bir zorunluluktur. Bu amaçla ilk önemli girişim 2003 yılında gerçekleştirilen AB Konseyi Selanik Zirvesi'nde Batı Balkanlar için bir AB vizyonu yaratacak kararlardı. Selanik Zirvesi'nde bölge için "koşulluluk" olarak tanımlanan ve demokratikleşme, işleyen piyasa ekonomisi, kamu yönetiminin şeffaflık ve saydamlık, azınlık hakları da dahil olmak üzere insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele gibi temel taleplerin gerçekleşmesi koşuluyla bölge ülkelerine AB'ye tam üyelik yolunu açacak bir süreç başlatıldı (Delevic: 2007, 32).

Bu süreçlerle bölgede ekonomik kalkınma ve Avrupalılaştırma süreçlerinin birarada yürüyeceğini tasarlayan Euro-Atlantik blok, 2000'li yıllarda Rusya'yı çerçeveleme politikasının bir sonucu olarak NATO genişlemesine de hız verdi. Bu anlamda 29 Mart 2004 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'yı ittifaka dahil eden NATO Balkanlara yönelik ilk genişlemesini gerçekleştirdi. 1 Nisan 2009'de ise Batı Balkanların ilk NATO üyeleri Hırvatistan ve Arnavutluk oldu. En nihayet Rusya'nın çeşitli engelleme girişimlerine rağmen 5 Haziran 2017'de Karadağ NATO üyesi oldu. Bunun yanısıra Sırbistan ve Makedonya da NATO'nun Barış İçin Ortaklık girişiminde yer almakla birlikte, Kosova ve Bosna Hersek kurumsal anlamda NATO ile herhangi bir angajmanda bulunmamaktadır.

Güvenlik, kalkınma ve demokratikleşme konularında Batı Balkan ülkelerine çeşitli boyutlarda destek sağlayan Euro-Atlantisizm politikasının mevcut başarısı çalışmanın bundan sonraki bölümünde grafiklerle analiz edilmeye çalışılacaktır.

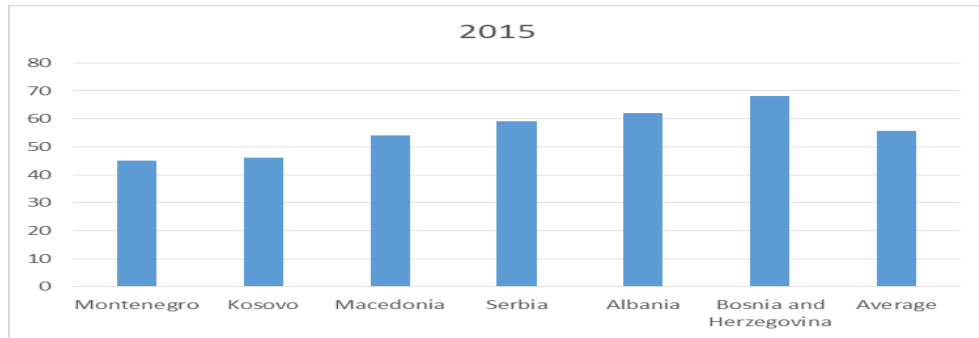
5. BATI BALKANLARDA POZİTİF BARIŞ KOŞULLARI

Yukarıda anıldığı üzere hem negatif barışın hem de pozitif barışın tesisinde Batı Balkanlar Euro-Atlantik blok açısından hedef bir bölgedir. Bu bölümde hem UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) hem de pozitif barışın ampirik ölçümü konularında uzmanlaşmış olan The Positive Peace Index'in (PPI) verilerinden

tarafınca derlenmiş grafiklerini analiz edilerek bahsi geçen Euro-Atlantisizm politikasının bölgede pozitif barışa katkısı incelenecektir.

Öncelikle UNDP'nin bölge konusundaki genel değerlendirmesi şu şekildedir: "Bölgede ekonomik kalkınma seviyesi düşük olmakla birlikte bölge ülkelerinin insanî kalkınma konusunun en önemli meydan okuyucuları olan yüksek işsizlik, sosyal dışlanma ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi sorunlardan muzdarip olduğu bir gerçektir." (UNDP: 2017). Görüldüğü üzere UNDP 2017'ye ilişkin verilerde bölgede insanî kalkınma anlamında bir geriliği net şekilde vurgulamaktadır. PPI yıllık olarak yayımlayan The Institute for Economics & Peace (IEP)'e ait verileri analiz etmeden önce IEP'nin hangi kriterler üzerinden pozitif barışı ölçtüğünü vurgulamakta yarar vardır. Bu temel kriterler: iyi işleyen bir hükümet yapısı, kaynakların doğru dağılımı, "öteki"lerin haklarının kabulü, komşularla iyi ilişkiler, bilginin özgür akışı, yüksek seviyeli insanî sermaye, düşük yolsuzluk düzeyidir. 163 ülkede aynı kriterler üzerinden pozitif barışı ölçen IEP, bu haliyle dünya nüfusunun %99,6'sına ilişkin bir veri seti oluşturmaktadır. Bir genel ortalama olarak Batı Balkan devletlerinin 163 ülke içinde sıralaması 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 55. sıraya denk gelmektedir. Bu anlamda bölgenin dünyanın geri kalanına nispetle orta seviye bir pozitif barış seviyesinde olduğu iddia edilebilir. Bu çalışmada son üç yılın verileri üzerinden Batı Balkan devletlerine ilişkin karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

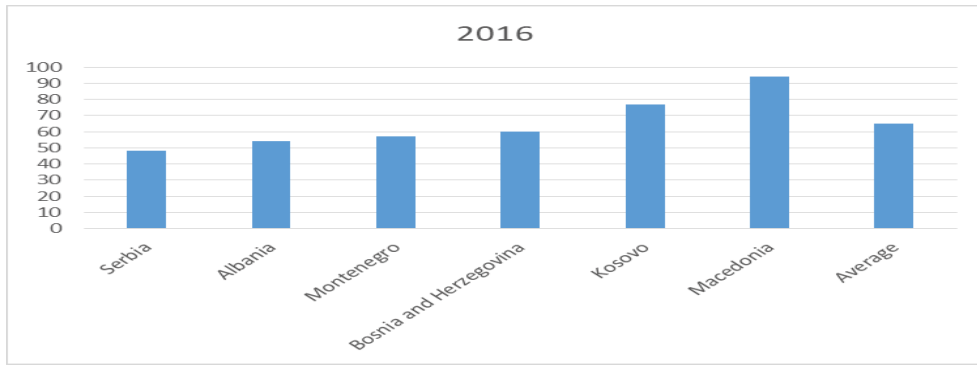
Şekil 1. 2015 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

Görüldüğü gibi Batı Balkan devletleri 2015 yılında 163 devlet arasında pozitif barış sıralamasında 45 ile 68. sıralar arasında yer almaktadır. 2013 yılında AB, 2009

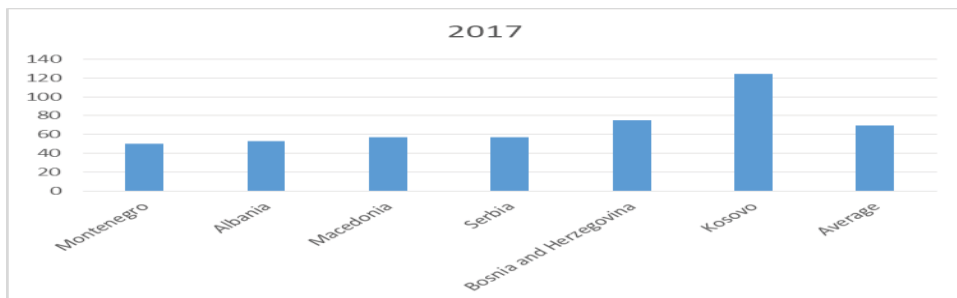
yılında ise NATO üyesi olan Hırvatistan bu grafiğe dahil edilmeyerek daha anlamlı bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır. Grafikte de görüleceği üzere Karadağ 2015 yılında iyi performans gösteren devletken, en kötü durumda olan Bosna Hersek'tir. Bosna Hersek'in NATO ile kurumsal bir angajmana girmemiş olması ve henüz resmi AB adaylığı statüsü bulunmaması nedeniyle bu veri anlamlıdır. Ancak NATO üyesi ve AB adayı olan Arnavutluk'un Kosova'nın gerisinde olması bu ülkede Euro-Atantisizm politikasının istenen başarıya ulaşamadığı biçiminde değerlendirilebilir.

Şekil 2. 2016 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

Sırbistan'ın AB müzakerelerinin Ocak 2014'te başladığı düşünülürse iki yıl içinde müzakere süreçlerinde önemli bir başarı kaydedildiği sonucuna varılabilir. 2016 yılına gelindiğinde en ilginç sonuç Makedonya'ya ilişkindir. Bu yıl Makedonya'nın yaşadığı Suriyeli mülteci akını ülkedeki pozitif barış koşullarını olumsuz etkilemiş görünmektedir. Keza başta Makedonya olmak üzere tüm Batı Balkanlarda yaşanan bu kriz bölgenin pozitif barış ortalamasını 53. sıradan 62. sıraya çekmiş görünmektedir.

Şekil 3. 2017 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

2017 yılında Batı Balkan devletlerinin pozitif barış eğiliminde genel bir iyileşme gözlemlenmekle birlikte Kosova'nın dramatik düşüşü ortalamayı olumsuz etkilemiştir. 121. sıralamaya kadar gerileyen Kosova'da 2017 yılına ilişkin en önemli sorunlar yolsuzluk haberlerine ilişkindir. Bu yıl içerisinde ülkede arka arkaya çıkan yolsuzluk skandalları, Sırbistan ile yaşanan siyasal krizle birleşince ülkedeki pozitif barış düzeyi dramatik biçimde gerilemiştir.

6.SONUÇ

Bu çalışmada 1990'lı yılları savaş, çatışma, katliam ve yoğun göçle geçirmiş Batı Balkanların 1999'dan itibaren Euro-Atlantik blokun desteğini alarak geçirmeye başladığı pozitif barışa ulaşma süreci değerlendirilmiştir. Neredeyse yirmi yılını dolduracak olan bu politikanın çok başarılı olduğunu iddia etmek ne kadar güçse de belirli alanlarda kayda değer bir başarı elde ettiği de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Öncelikle hem NATO hem de AB üyeliği hedefini gerçekleştirmiş Hırvatistan'ın bölgede pozitif barış açısından en iyi performans gösteren devlet olduğu bir gerçektir. PPI verilerine göre 2017'de 41. Sırada bulunan Hırvatistan IEP'nin değerlendirme yöntemindeki 2.43 değeriyle yüksek pozitif barış kategorisinde yer almaktadır.

Karadağ'ın da bölgedeki ortalamanın üzerinde bir pozitif barış seviyesinde olduğunu gözlemleyebiliyoruz. IEP'nin değerlendirme yöntemindeki 2.43 değeriyle yüksek pozitif barış kategorisinde yer alan Karadağ, ülkede 2017'de gerçekleşen darbe girişimine rağmen, aynı yıl NATO üyeliğini elde etmiş, AB ile tam üyelik müzkerelerini de başarılı şekilde sürdürmektedir. Keza AB yetkilileri Karadağ ve Sırbistan'ın 2025 yılında tam üyeliğini telaffuz etmeye başlamışlardır.

Makedonya ve Arnavutluk ise düşük ve değişken seviyelerde bir pozitif barış grafiğine sahiptir. Makedonya'nın Yunanistan ile yaşadığı isim krizini 2018'de çözmüş olması bu grafiğin önümüzdeki yıllarda olumluya doğru evrilebileceğine ilişkin bir işaret vermektedir. Keza Arnavutluk'un 2019'da tam üyelik

müzakerelerine başlayacak olması da ülkenin muzdarip olduğu yolsuzluk ve şeffaf olmayan yönetim sorunlarının çözümüne ilişkin bir olumlu beklenti yaratabilir.

Sırbistan AB ile tam üyelik müzakerelerine devam eden bir devlet olmasına rağmen NATO üyeliğinin gerçekleşmemesi nedeniyle pozitif barış anlamında kayda değer bir başarı gerçekleştirememiştir. Batı Balkan devletleri arasında Rusya nüfuzunun en yoğun olduğu ülkenin Sırbistan olması nedeniyle, Sırbistan'ın olası NATO üyeliği Euro-Atlantik Blok ile Rusya arasındaki gerilimi en çok arttıracak gelişme olacağı için NATO bu üyelik için acele davranmamaktadır. Ancak Sırbistan için 2025 tarihi, AB için tam üyelik hedefi olarak belirlendiği için önümüzdeki beş yıl içinde NATO üyeliği konusunda da bir gelişme olması beklenebilir. Bu durum da bölgenin NATO ile Rusya'nın yeni bir gerilimine gebe olduğu biçiminde de değerlendirilebilir.

Kosova ve Bosna Hersek ise devlet ve ulus inşası süreçlerinde sancılı bir dönem geçirmektedir. Özellikle Bosna Hersek'te Dayton Antlaşması revize edilmeden bir olumlu gelişme beklentisi anlamsız olacaktır. Ancak ülkede zaten var olan etnik gerilimi arttırmadan Dayton'un revize edilebilmesi ihtimali ancak çok denklemlili bir diplomatik başarıyla mümkün olabilecektir. Kosova için ise; henüz BM üyesi bile olmayan bu devletin ancak Sırbistan'da sağlanacak bir politik dönüşümün sonucunda normalleşmesi mümkün olabilecektir. Daha önce de belirtildiği üzere Sırbistan'ın AB ve NATO üyeliği küresel siyasette meydana gelebilecek büyük bir dönüşüme bağlıdır.

KAYNAKLAR

AĞIR, B. S. (2017), "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kosova'da Barış", Uluslararası İlişkiler, 14(53), 69-90.

AĞIR, B. S., GÜRSOY, B., ARMAN, M. N. (2016), "European Perspective of Human Security and the Western Balkans", Revue Des Sciences Politiques, 50, 41-54.

ARMAN, M. N. (2015), "Batı Balkanlar da Kırılgan Bir Fay Hattı Republica Srpska ve Mlorad Dodik in Siyasal Retoriği", Yeni Türkiye Dergisi, 3, 5337-5345.

CRUISE, R. J., GRILLOT, S. R. (2013). “Regional Security Community in the Western Balkans: A Cross-Comparative Analysis”, *Journal of Regional Security*, 8(1), 7–24.

Council of the European Union: Brussels, 1 October 2003, 11638/03
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf

Council of the European Union: Screening of investments: Council agrees its negotiating Stance, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/13/screening-of-investments-council-agrees-its-negotiating-stance/pdf>

DELEVIC, M. (2007), “Regional cooperation in the Western Balkans”, Chaillot Paper, European Union Institute for Security Studies (EUISS), No. 104.

GALTUNG, J. (1969), “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

ROUDOMETOF, V.(1999), “Nationalism, Globalization, Eastern Orthodoxy ‘Unthinking’ the ‘Clash of Civilizations’ in Southeastern Europe”, *European Journal of Social Theory*, 2(2), 233–247.

The Institute for Economics & Peace: <http://economicsandpeace.org/>

United Nations Development Programme:
<http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/regioninfo.html> (2017)

LA RÉGLEMENTATION DE LA RESPONSABILITÉ ADMINISTRATIVE- DISCIPLINAIRE DANS LE NOUVEAU CODE ADMINISTRATIF DE LA ROUMANIE

Dan Țop¹, Dragoș Popoiag², Adrian Ghiculescu³

Résumé

La partie VII du récent Code administratif de la Roumanie traite de la responsabilité administrative en termes de types, de sujets et de conditions d'emploi.

En tant que nouveauté dans la législation roumaine est nécessaire d'analyser la nature juridique et ses particularités par rapport aux autres formes de responsabilité administrative.

La responsabilité administrative-disciplinaire est une forme de responsabilité administrative intervenant en cas d'avoir commis un abus disciplinaire aux fins de mauvais traitements infligés par des fonctionnaires, et des salariés assimilés à leurs fonctions officielles et les règles de conduite requises par la loi.

Ceci est établi dans le respect du principe du contradictoire et le droit à la défense et est soumise aux tribunaux administratifs.

Condition nécessaire et suffisante pour la responsabilité administrative-discipline est une déviation disciplinaire, ce qui est un acte commis par la culpabilité des fonctionnaires, des dignitaires et des catégories comparables, qui se compose d'un acte ou d'une omission qui ne respectent pas leurs obligations du rapport de service ou l'exercice de son mandat par rapport à elle et affecter leur développement socio - professionnelle et morale.

Si elle se trouve avoir commis un abus disciplinaire à appliquer l'une des sanctions prévues par le Code administratif. L'individualisation de la sanction administrative disciplinaire prendra en compte les causes et la gravité de l'abus disciplinaire, les circonstances dans lesquelles il a eu lieu, la forme de la culpabilité de l'auteur et conséquences de la déviation, la conduite générale de la fonction publique, et l'existence dans son histoire d'autres sanctions administratives et disciplinaires qui ne sont pas annulées par la loi.

Si cette déviation a été notifié comme une infraction, le dossier de la responsabilité disciplinaire sera suspendu jusqu'à la disposition ou la poursuite d'annulation ou jusqu'à la date à laquelle le tribunal conclu d'acquitter la demande de report ou de renoncer à la peine comme sanction ou la fin de la procédure pénale.

Pour l'analyse des caractéristiques spécifiques de la responsabilité administrative-disciplinaire est nécessaire pour individuellement s'il y a une violation de l'obligation de service dans l'administration publique, à d'autres formes de responsabilité qui pourraient être engagées pour les fonctionnaires, dignitaires ou salariés assimilés à eux.

Mots-clés: responsabilité administrative disciplinaire, abus disciplinaire, code administratif, fonctionnaire, rapport du service.

Codes De Classification JEL: K00

¹ Professeur, Université Valahia de Târgoviște, Roumanie, top.dan@gmail.com

² Doctorand, L'Institut de recherche juridique de l'Académie Roumaine, dragospopotag@gmail.com

³ Doctorand, L'Institut de recherche juridique de l'Académie Roumaine

Regulation Of Responsibility Administrative- Disciplinary In The New Administrative Code Of Romania

Abstract

Part VII of the recent Administrative Code of Romania deals with administrative responsibility in terms of types, subjects and conditions of employment.

As novelty in the Romanian legislation is necessary to analyze the legal nature and its peculiarities compared to other forms of administrative responsibility.

Administrative and disciplinary liability is a form of administrative responsibility for cases of disciplinary abuse for the purpose of ill-treatment by public servants, and of employees who are considered to be in their official positions and the rules of conduct required by law. This is established in accordance with the principle of adversariality and the right to defense and is submitted to the administrative courts.

Necessary and sufficient condition for administrative responsibility-discipline is a disciplinary deviation, which is an act committed by the guilt of officials, dignitaries and comparable categories, which consists of an act or omission that does not respect their service relationship obligations or the exercise of its mandate in relation to it and affect their socio - professional and moral development.

If she happens to have committed disciplinary abuse to apply any of the penalties provided for in the Administrative Code. The individualization of the disciplinary administrative sanction will take into account the causes and the gravity of the disciplinary abuse, the circumstances in which it took place, the form of the culpability of the author and the consequences of the deviation, the general conduct of the public service, and the existence in its history of other administrative and disciplinary sanctions which are not annulled by the law.

If this deviation has been notified as an offense, the record of disciplinary liability will be suspended until the disposition or the continuation of the annulment or until the date on which the court concludes to pay the request for postponement or waiver punishment as punishment or the end of the criminal proceedings.

For the analysis of the specific characteristics of administrative-disciplinary responsibility is necessary for individually whether there is a breach of the duty of service in the public administration, to other forms of liability that could be incurred for civil servant, dignitaries or employees treated like them.

Keywords: *disciplinary administrative responsibility, disciplinary abuse, administrative code, civil servant, service report.*

JEL Classification Codes: K00

1. INTRODUCTION

La responsabilité juridique est une institution spécifique du droit visant à assurer le respect des règles de conduite établies par le législateur⁴.

Par son acte, celui qui enfreint ces normes enfreint la loi, perturbe le bon déroulement des relations sociales, affecte les droits et intérêts légitimes de ses semblables, met en péril la coexistence des libertés et de l'équilibre social. Pour ces raisons, il doit répondre⁵. La responsabilité est en soi une des formes de la responsabilité sociale⁶.

Dans la littérature spécialisée roumaine, la responsabilité juridique était définie comme suit: "L'ensemble des droits et obligations connexes qui, selon la loi, découle de la commission d'un acte illicite et constitue le cadre de la réalisation de la contrainte de l'État par l'application de sanctions juridiques afin d'assurer la stabilité des relations sociales et l'orientation des membres de la société dans l'esprit du respect de l'état de droit"⁷ ou en tant que „situation juridique consistant en un ensemble de droits et d'obligations connexes, contenu des sanctions pénales, généralement établies entre un organe d'administration public ou, selon le cas, un fonctionnaire et l'auteur d'une infraction administrative."⁸

⁴ Țiclea A (2017) *Răspunderea disciplinară în raporturile de muncă Legislație. Doctrină. Jurisprudență*, editura C H Beck, București, 14

⁵ Popa N. (1997) *Teoria generală a dreptului*, Editura Actami, București, 240

⁶ Pătulea V., (1984) *Corelația dintre „răspunderea juridică” și „responsabilitatea socială”*, Revista Română de Drept nr. 1, 16-22

⁷ Costin M., (1970) *O încercare de definiție a noțiunii răspunderii juridice*, Revista Română de Drept nr. 5

⁸ Iorgovan A. (2002) *Tratat de drept administrativ : vol. 2 : Forme de realizare a administrației publice. Domeniul public și serviciul public. Răspunderea în dreptul administrativ. Contenciosul administrativ*, 362

2. DÉFINITION ET CARACTÉRISTIQUES

2.1. Notion

La partie administrative de la partie VII du Code administratif contient une réglementation distincte en matière de responsabilité administrative, cette institution juridique étant définie à la fois du point de vue de ses éléments intrinsèques et d'autres formes de responsabilité juridique⁹.

Ainsi, la responsabilité administrative est, stipule l'art. 572 al. 1, cette forme de responsabilité juridique comprenant tous les droits et obligations de nature administrative qui, selon la loi, résultent de la commission d'un acte illégal enfreignant les règles du droit administratif.

Dans le même temps, le Code administratif prévoit également une réglementation des principes applicables à la responsabilité administrative et des principaux éléments des formes de responsabilité administrative : disciplinaire, contraventionnelle et patrimoniale.

Selon art. 573, la responsabilité administrative peut être disciplinaire, contraventionnelle ou patrimoniale. Et d'autres branches du droit roumain répondent à de telles formes de responsabilité, à savoir le droit du travail¹⁰.

Pendant longtemps, ce type de responsabilité a été assimilé à celui propre au droit du travail car il assimile le statut de toute personne qui exerce une activité sociale, un travail, celui du salarié, qui détermine la qualification de l'acte en infraction disciplinaire entraînant la responsabilité disciplinaire de l'employé. C'est la thèse de l'unicité de la source légale du travail, défendue par les auteurs du droit du travail, selon laquelle toute personne exerçant une activité déterminée, un "travail" au sens du lato sensu, a le statut d'employé, fondé sur le contrat de travail individuel¹¹.

⁹ Dragodan A.N., (2018), *Răspunderea juridică a funcționarilor publici și sancțiunile aplicabile: aspecte legislative, doctrinare și jurisprudențiale*, Dreptul nr. 2/, 89-121

¹⁰ Țop D. (2018) *Tratat de dreptul muncii*, ediția a III-a, editura Mustang, București, 523-527

¹¹ Vedinaș V. (2015) *Drept administrativ*, Universul Juridic București, 294

2.2. Les principes de la responsabilité administrative

Le Code administratif apporte une nouveauté à cet égard, en ce qu'il régit l'art. 574 principes de responsabilité administrative que : a) le principe de la responsabilité de la légalité, b) le principe d'équité et de proportionnalité ; c) le principe de célérité.

Légalité est l'un des principes fondamentaux de l'Etat de droit constitue le principal moyen de réaliser et promouvoir l'ordre juridique, le maintien des relations fondées sur le droit dans les règles juridiques générales. Ce principe fait référence, d'une part, que dans leur corps des entités étatiques doivent exercer leurs pouvoirs conformément à la loi de l'État, et d'autre part, estime que les activités de toutes les personnes morales ont circonscrit les droits et les obligations en droit, en ayant le devoir fondamental de les respecter¹².

Dans notre système juridique, la primauté du droit, principalement la loi fondamentale a été élevée au rang de principe général, selon lequel l'ensemble de l'ordre juridique est fondé sur la Constitution¹³. Légalité est un principe général du droit, parce qu'elle contribue à garantir l'exercice du gouvernement selon la société de droit.

Selon le principe de proportionnalité des mesures prises doivent être appropriées, nécessaires et appropriées à cet effet. Le droit administratif est un critère d'appréciation de délimitation, les autorités administratives de l'abus de pouvoir par rapport à celui effectué un contrôle juridictionnel des actes administratifs d'abus de pouvoir. Il est également expressément prévu par la loi comme critère d'individualisation des sanctions administratives.

Célérité est le principe selon lequel lors de l'application des sanctions, ce qui représente la réaction sociale doit être aussi proche de celle de commettre l'acte sans délai ou prévarication grande résolution et inutile de l'affaire, parce que la sanction de résonance sociale est maximisée en éliminant l'insécurité dans les relations

¹² Top D. (2008) *Tratat de dreptul muncii*, editura Wolters Kluwer, București, 59

¹³ Muraru I. (1995) *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 71

sociales et la méfiance à l'égard du droit, renforçant ainsi l'effet préventif de son application.

3. L'ABUS DISCIPLINAIRE

Le fait qu'un fonctionnaire déroge aux règles qui régissent son activité professionnelle l'expose à des mesures disciplinaires, selon des règles très particulières.

L'ensemble de ces règles constitue ce que la doctrine appelle le régime disciplinaire du fonctionnaire¹⁴. En principe (et sans aucune exception) la responsabilité disciplinaire d'un fonctionnaire est engagée dans les cas où il commet une "erreur professionnelle" en agissant mal ou en ne le faisant pas (lorsque la loi le requiert) avec pour conséquence (portant préjudice) au bon fonctionnement du service public qu'il dessert. Par conséquent, l'une des conditions préalables à la responsabilité disciplinaire d'un fonctionnaire est qu'il ait commis une faute ou une faute professionnelle dans l'exercice de ses fonctions ou dans l'exercice de ses fonctions (mais en relation avec lui).

La responsabilité administrative-disciplinaire des fonctionnaires s'engage lorsque ceux-ci manquent à leurs obligations de fonctionnaire, investi d'un acte administratif. La responsabilité disciplinaire est conditionnée par la culpabilité, par l'existence de la base subjective, d'où il découle que la responsabilité administrative-disciplinaire est une responsabilité subjective fondée sur la faute. L'absence de culpabilité entraîne l'impossibilité d'intervention de la responsabilité administrative disciplinaire.

¹⁴ Chapus R. (1999) *Droit administratif général*, tome 2, 12 ed., Editura Montchrestien, Paris, 315

4. LES CONDITIONS DE LA RESPONSABILITÉ ADMINISTRATIVE DISCIPLINAIRE

Le législateur a défini deux conditions qui doivent être remplies pour que la responsabilité disciplinaire du fonctionnaire soit imposée : infraction disciplinaire ; l'acte est coupable. En outre, deux autres conditions sont présumées : la perturbation du bon fonctionnement de l'activité exercée par le fonctionnaire ; le lien de causalité entre l'infraction disciplinaire commise et la perturbation du bon fonctionnement du fonctionnaire.

Contrairement au statut des fonctionnaires, qui utilise la désignation de responsabilité disciplinaire, le code administratif introduit la notion de responsabilité administrative, en la définissant à l'art. 575 en tant que forme de responsabilité juridique constituée de tous les droits et obligations de nature administrative qui, conformément à la loi, résultent de la commission d'un acte illégal enfreignant les règles du droit administratif.

La responsabilité administrative n'exclut pas et peut être complétée par d'autres formes de responsabilité légale, en vertu de la loi. au sens du projet de loi sur le code administratif, la responsabilité administrative est de trois types: disciplinaire, contraventionnelle et patrimoniale. En outre, le code administratif prévoit à l'art. 576 une définition plus complète de l'infraction disciplinaire, à savoir l'acte commis par les fonctionnaires et les dignitaires et leur assimilation, qui consiste en une action ou inaction violant leurs obligations découlant du rapport de service, respectivement de l'exercice son mandat et qui affecte leur statut socioprofessionnel et moral.

4.1. L'acte constituant une déviation disciplinaire

La déviation disciplinaire est, selon l'art. 576, l'acte de culpabilité commis par des fonctionnaires, des dignitaires et des personnes assimilées, consistant en une action ou à une inaction contraire aux obligations du rapport de service, à savoir l'exercice du mandat ou en relation avec celui-ci, et qui les concerne statut socioprofessionnel et moral.

Infraction disciplinaire, c'est-à-dire infraction punie par un fonctionnaire des obligations inhérentes à sa fonction publique et des règles de conduite professionnelle et civique prescrites par la loi. Il peut s'agir d'un manquement (inaction) ou d'une exécution inappropriée (action) des obligations dans les relations de droit administratif.

Dans le cas des fonctionnaires, une faute disciplinaire est un retard systématique dans l'exécution du travail; négligence répétée dans la résolution du travail; absent du travail; non-respect répété du programme de travail; non-respect du secret professionnel ou de la confidentialité d'œuvres de cette nature; les manifestations affectant le prestige de l'autorité publique ou de l'institution dans laquelle elles opèrent; le refus d'exercer ses fonctions; violation des dispositions légales en matière d'obligations, incompatibilités, conflits d'intérêts et interdictions établies par la loi pour les fonctionnaires, etc.

4.2. Sujets de responsabilité administrative et disciplinaire

En ce qui concerne les sujets de responsabilité administrative et disciplinaire, le Code administratif prévoit à l'art. 577 par. 1, que le sujet actif de la responsabilité administrative-disciplinaire est l'autorité de l'administration publique ou toute entité qui lui est assimilée, à laquelle les conséquences d'une faute disciplinaire et dont la compétence engage la responsabilité de l'auteur, et au par. 2 que le sujet passif de la responsabilité administrative disciplinaire est la personne qui a commis l'infraction disciplinaire.

Comme le dit la doctrine, "la sanction disciplinaire exige le respect de règles de procédure qui visent à assurer, d'une part, l'efficacité de la lutte contre les actes et comportements préjudiciables au travail, et, d'autre part, à garantir l'établissement corriger les faits et assurer le droit à la défense ... "¹⁵.

¹⁵ Țiclea A., (2017), *Procedura sancționării disciplinare*, Revista română de dreptul muncii nr. 3, 17

5. LES SANCTIONS DISCIPLINAIRES

La notion de sanction disciplinaire n'est pas définie dans le Statut des fonctionnaires, qui se limite à l'inscription à l'art. 77 par. 3 les sanctions disciplinaires applicables en cas de responsabilité disciplinaire, ni le Code administratif ne donne une définition de la sanction disciplinaire, mais il introduit l'art. 539 al. (2) lit. j) et k) deux faits nouveaux qui constituent une faute disciplinaire et au par. (3) deux nouvelles sanctions disciplinaires, à savoir l'avertissement écrit et la réduction des droits salariaux de 10 à 15% pour une période allant jusqu'à un an, tout en réglementant le cumul des déviations disciplinaires, pour lesquelles la sanction disciplinaire est liée à la déviation disciplinaire du plus sérieux.

Lors de l'individualisation de la sanction disciplinaire, l'art. 578, paragraphe 1, tient compte des causes et de la gravité de l'infraction disciplinaire, des circonstances dans lesquelles elle a été commise, de la forme de culpabilité de l'auteur et des conséquences de l'infraction, de la conduite générale dans l'exercice de ses fonctions et, le cas échéant, l'existence dans son histoire d'autres sanctions administratives-disciplinaires non éteintes en vertu de la loi.

Si l'acte a également été qualifié d'infraction disciplinaire et d'infraction, la procédure d'engagement de la responsabilité administrative-disciplinaire est suspendue conformément à l'art. 578 par. 2, jusqu'au dépôt de l'ordonnance ou jusqu'à l'arrêt des poursuites pénales, ou jusqu'à la date à laquelle le tribunal ordonne l'acquittement, la renonciation à la peine, l'ajournement de la peine ou la fin du procès pénal.

6. LA DÉCISION DE SANCTION

L'acte administratif de sanctionner le fonctionnaire doit contenir, stipule que l'art. 539 al. 1, les éléments suivants: a) la base juridique sur laquelle est fondée la sanction disciplinaire, ainsi que les pièces justificatives sous-jacentes à la loi, b) le nom et le prénom du fonctionnaire, c) le nom de la fonction publique, (d) la description de l'acte constituant une infraction disciplinaire, e) la sanction appliquée, ainsi que les raisons pour lesquelles une sanction autre que celle proposée par la commission

disciplinaire a été appliquée, le cas échéant; l'acte administratif ainsi que le tribunal administratif compétent peuvent faire l'objet d'un recours.

L'acte de sanction administratif est joint, stipule que l'art. 539 al. 2, le rapport de la commission de discipline sous la sanction de la nullité absolue.

7. RECOURS CONTRE LA DÉCISION DE SANCTION

Les causes du rapport de service du fonctionnaire sont conformes à l'art. 543, de la compétence de la division administrative et fiscale du tribunal, sauf dans les cas où la compétence d'autres tribunaux est expressément établie par la loi.

Selon art. 7 de la Loi no. 554/2004, les demandes adressées au tribunal sont jugées par une urgence, notamment en séance publique, dans l'ordre fixé par la loi¹⁶.

En matière de contentieux administratif, "comme dans le cas de conflits du travail, la charge de la preuve incombe au défendeur, le législateur créant un établissement pour le plaignant. Dès réception de l'action, le tribunal ordonne la convocation des parties et peut demander à l'autorité dont l'acte est attaqué de communiquer rapidement l'acte en question, ainsi que la documentation qui le soutient, ainsi que tout travail nécessaire pour régler l'affaire (article 13 (1) de la loi n ° 554/2004, et de la même manière le refus de résoudre la demande de loi connue de la loi (article 13, paragraphe 4) est exécuté¹⁷.

La juridiction de fond peut, le cas échéant, annuler, en tout ou en partie, l'acte administratif d'obliger l'autorité publique à émettre un acte administratif, à délivrer un autre document ou à effectuer une opération particulière.

Les recours contre les condamnations prononcées en première instance par les tribunaux administratifs sont les appels à cet égard, art. 20 de la loi n ° 554/2004 dispose que "le jugement rendu en première instance peut faire l'objet d'un recours dans un délai de 15 jours à compter de la notification".

¹⁶ Top D, (2018) *Jurisdicțiile dreptului social*, editura Zven, Târgoviște, 132

¹⁷ Țiclea A, Georgescu L., Ștefănescu A, Vlad B. (2010) *Dreptul public al muncii*, Editura Wolters Kluwer, București, 477

BIBLIOGRAPHIE:

Andrescu M. (2007) *Principiul proporționalității în dreptul constituțional*, Editura Ch.Beck, Bucureștii,

Chapus R. (1999) *Droit administratif general*, tome 2, 12 ed., Editura Montchrestien, Paris, 315

Costin M., (1970) *O încercare de definire a noțiunii răspunderii juridice*, Revista Română de Drept nr. 5

Dragodan A.N., (2018), *Răspunderea juridică a funcționarilor publici și sancțiunile aplicabile: aspecte legislative, doctrinare și jurisprudențiale*, Dreptul nr. 2/, 89-121

Iorgovan A. (2002) *Tratat de drept administrativ : vol. 2 : Forme de realizare a administrației publice. Domeniul public si serviciul public. Răspunderea in dreptul administrativ. Contenciosul administrativ*, 362

Lazăr R.A (2004) *Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat* Editura All Beck, Bucureștii,

Muraru I. (1995) *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 71

Pătulea V., (1984) *Corelația dintre „răspunderea juridică” și „responsabilitatea socială”*, Revista Română de Drept nr. 1, 16-22

Popa N. (1997) *Teoria generală a dreptului*, Editura Actami, București, 240

Puie O. (2015) *Tratat teoretic și practic de contencios administrativ*, vol. 1, editura Universul Juridic, Bucuresti, 813

Tofan D. A.(1999) *Puterea discreționară și excesul de putere al autorităților publice*, Ed. All Beck, Bucureștii,

Țiclea A, Georgescu L., Ștefănescu A, Vlad B. (2010) *Dreptul public al muncii*, Editura Wolters Kluwer, București, 477

Țiclea A (2017) *Răspunderea disciplinară în raporturile de muncă Legislație. Doctrină. Jurisprudență*, editura C H Beck, București, 14

Țiclea A., (2017), *Procedura sancționării disciplinare*, Revista română de dreptul muncii nr. 3, 17

Țop D., (2018) *Jurisdicțiile dreptului social*, editura Zven, Târgoviște, 132

Țop D. (2018) *Tratat de dreptul muncii*, ediția a III-a, editura Mustang, București, 523-527

Țop D. (2008) *Tratat de dreptul muncii*, editura Wolters Kluwer, București, 59

Vedinaș V. (2015) *Drept administrativ*, Ediția a IX- a revăzută și actualizată, Universul Juridic București, 294

1946-1960 Arasındaki Türk Siyasal Yaşamına Bakış: Çok Partili Siyasal Yaşama Geçişte Demokrasi Sorunları

Gökhan Dönmez¹

Özet

Cumhuriyet tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış ancak başarılı olunamamıştır. 1946'da çok partili yaşama geçiş ile demokratik anlamda önemli bir adım atılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de demokrasi açısından bir dönüm noktası niteliğinde olan çok partili hayata geçiş sürecini ve bu süreçte karşılaşılan demokrasi sorunlarını incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde demokrasi kavramı incelenmiştir. Nitekim demokrasinin ve özelliklerinin makalenin sorunsalını ele almadan açıklanması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. İkinci bölümünde ise çok partili siyasi hayata geçiş başlığı altında Türkiye'deki çok partili siyasi hayata geçiş tecrübesinde karşılaşılan demokrasi sorunları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Çok Partili Hayat, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti

JEL Sınıflama Kodları: D71, D72

A Look at Turkish Political Life Between 1946-1960: Democracy Issues of in Transition to Multi-Party Political Life

Abstract

In the Republican era, multi-party transitional trials with the Progressive Republican Party and the Free Republican Party have been made but have not been successful. In 1946, an important step was taken in democratic sense with the transition to multiparty life. The purpose of this study is to examine the transition to multi-party life which is milestone of Turkish Democracy and the problems of democracy. In the first part of study, The concept of Democracy, the meaning and characteristics of the concept of democracy have been examined. Indeed, the disclosure of democracy and its features without addressing the problem of the article is important for the better understanding of the subject. In the second part of study, problems of democracy encountered in the experience of transition to multi-party political life have been tried to be revealed in Turkey.

Keywords: Democracy, Multiparty Life, Republican People's Party, Democratic Party

JEL Classification Codes: D71, D72

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD, Türkiye, gokhan.donmez@yahoo.com, gdonmez@beu.edu.tr

1.GİRİŞ

Türkiye’de en önemli demokratik adımlardan biri olarak nitelendirebileceğimiz, 1945 sonrası dönemde demokratik siyasi hayata geçiş sürecini diğer bir ifadeyle çok partili hayat denemesini anlamak ve bu dönemde ortaya çıkan demokrasi sorunlarını ortaya koymak literatüre katkı sağlayacaktır. Bu maksatla bu çalışmanın sorunsalı, 1946-1960 yılları arasındaki Türkiye’deki çok partili siyasi hayata geçiş tecrübesinde karşılaşılan demokrasi sorunlarını ortaya koymak olarak seçilmiştir. Cumhuriyet tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış ancak başarılı olunamamış ve tek parti geleneği II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etmiştir.

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrasında değişimin olması kaçınılmazdı. Çünkü zamanla gelişen demokratik anlayış ve II. Dünya Savaşı’nın ertesindeki mevcut dünya konjonktürü artık çok partili hayata geçişi zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla savaşın ardından ağır savaş koşullarından yıpranan Türk halkının muhalif sesi ülkede ve meclis içinde giderek yükselmektedir. Ülke genelindeki bu muhalefet, Demokrat Parti’nin de doğuşunu kolaylaştırmıştır. Ancak, çok partili sisteme geçiş sürecinde yönetimi elinde bulunduran kadroların çoğulcu bir siyasal sitemin kurulması için gerekli olan kurumları tesis etmekten kaçındıkları görülmektedir.

Bu geçişin kendisi demokratik açıdan son derece önemlidir. Çünkü demokrasinin önemli ilkelerinden biri olan ‘seçme’ fiili en az ikili bir durum karşısında söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan çalışmada öncelikle demokrasi kavramının anlamı ve özellikleri, daha sonra Türkiye’de demokratik hareketin gelişimi, çok partili siyasi hayata geçiş ve bu geçişte karşılaşılan demokrasi sorunlarının neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sorunsalı kapsamında, 1945 ve sonrası dönemde yaşanan çok partili hayat denemesi ve Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Demokrat Parti iktidarı ve 1960 darbesi konuları incelenecektir.

2. DEMOKRASİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde öncelikle, Türkiye’deki çok partili siyasi hayata geçişte karşılaşılan demokrasi sorunlarını ortaya koymadan önce demokrasi kavramının ve özelliklerinin ne olduğunun ortaya konması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Nitekim

demokrasinin ve özelliklerinin makalenin sorunsalını ele almadan açıklanması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere Demokrasi yunanca kökenli bir kelime olup, Yunanca'da halk manasına gelen demos ve yönetim manasına gelen kratein kelimelerinden oluşmaktadır (Demir, 201: 599). Üzerinde tanım birliği oluşmamış demokrasi kavramının konumuz açısından tanımlarına bakacak olursak; “*Halkta bulunan üstün iktidarın, özgür bir biçimde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ya da onun tarafından doğrudan kullandığı yönetim*” (Kahveci, 1994: 6), “*Azınlık durumunda olanların haklarına saygı gösterilen ve onlar için bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının kapatılmadığı özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi*”(Kışlalı, 2003: 238), “*Siyasal iktidarın kaynağının halkta olması, devlet yetkilerini kullananların halkın tercihlerine ve denetimine bağlı bulunması*” (Özer, 1996: 72), “*İnsan haklarının ve özgürlüklerin en geniş biçimde korunduğu ve gelişmeye açık olduğu bir rejim*” (Başgil, 1961: 45), şeklinde yapılan tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin özelliklerine bakacak olursak özelliklerden birincisi, *farklılaşma ve siyasi partilerdir*. Bu sayede toplumda değişik düşüncelerin varlığı ve yaşama hakkı tanınmış olacaktır (Tanilli,1981: 31). Demokrasinin diğer bir özelliği ise *özgürlüktür*. Özgürlük kavramı, demokrasiyle ilişkili düşünüldüğünde kastedilen bireyin sosyal, özellikle de siyasal bakımdan özgürlüğüdür. (Erdoğan, 2010: 246). Diğer bir özellik ise *eşitliktir*. Eşitliğin, demokrasinin bir ilkesi olmasının nedeni; kararların halk tarafından alınmasıdır. (Erdoğan, 2010:249). Etkili *siyasal katılım ve seçimler* de demokrasinin özelliklerinden bir tanesidir. Etkili katılımdan kastedilen kararların alınması sırasında bireylerin kendi tercihlerini ifade etmek için gerekli araçlara sahip olmalarıdır (Dahl, 1996: 137). Siyasal katılım ise kendisini yönetecek kişileri halkın seçmesi ve bununla birlikte seçimden sonra siyasi iktidarın kararlarına herhangi bir şekilde katılabilmesi ve kararları etkileyebilmesidir. Günümüzde siyasi katılımın en görünür biçimi seçimlerdir. Bireylerin seçimlere katılması demokratik siyasetin ayırt edici özelliğidir (Demir, 2010:603). Demokrasinin diğer bir özelliği ise *hukukun üstünlüğü* ilkesidir. Hukuk genel anlamıyla kişilerin kişi ve devlet ile olan ilişkilerini düzenleyen ve neticesinin yaptırıma bağlı olduğu kurallardır

(Aliefendioğlu, 2001: 29-68). Devletin, halkı ve halkın yönetimi olan koruyabilmesi ve onların gerçek manada var olabilmesi için hukukun stnlğine inanması ve hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekir.

Yukarıda demokrasinin temel ilkeleri anlatılmıştır. Belirtilen bu ilkeler çerçevesinde çalışmamızın sorunsalını oluşturan Türkiye’de çok partili sisteme geçişte demokratik açıdan ortaya çıkan sorunları incelemeye çalışacağız. Diğer bir ifadeyle, 1946-1960 arası Türkiye’inde çok partili sisteme geçerken demokrasinin temel ilkelerinden olan siyasi partiler, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi hususlara, bu hususların var olması bir ülkeyi demokratik yapıp yapmayacağına gibi sorulara 1945-1960 Türkiye’si özeline cevap aramaya çalışacağız.

2. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEçİş KARşILAIşILAN DEMOKRASİ SORUNLARI

1930’lu yıllardan 1945’e kadar Türkiye’de kesintisiz bir tek parti idaresi, Batılı totaliter ynetimleri² andıracak boyutlarda olmamıştı ancak çeşitli idari tedbirlerle toplumda muhalif g ve düşüncelerin faaliyetlerine de müsaade edilmemişti (rmeci, 2011: 3). Atatürk’n 10 Kasım 1938 yılında vefat etmesinden sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, dünyada başlayan demokratikleşme geleneklerinden etkilenerak 19 Mayıs 1945 yılında yaptığı konuşmada yeni partilerin kurulması konusunu gündeme getirmiştir (Ahmad, 2012: 125; Karatepe, 1993: 199-200). Diğer bir deyişle, Türkiye’deki çok partili sisteme geçiş toplumdan gelen baskılarla olmamış, Parti ile devletin özdeşleştiği tek parti rejiminde “Milli şef” konumunda bulunan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından geçiş kararı verilmiştir (İncioğlu, 2009: 303). İnönü’nün geçiş kararı vermesindeki en büyük etken ise Sovyetler Birliği tehdidine karşılık Batılı Devletlerin desteğini alabilme kaygısıdır (Kara, 1984-1985). Çok partili sisteme geçişin gerekli olduğunu düşünen İnönü, bu geçişin şeklini de belirlemeye çalışmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde, sosyal doku ve toplumsal kesimler, siyasİ açıdan muhalefetin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte, ekonomik istikrarın yakalanamayışı (Karpas, 1967: 91) ve

² Nazi Almanyası, Musolini İtalyası.

ekonominin bozulması halkta bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu memnuniyetsizlik, siyasî iktidara karşı güçlü bir toplumsal muhalefet ortaya çıkarmıştır (Haytoğlu, 1997: 51; Kirman, 2006: 46).

Yukarıda da belirtildiği üzere İkinci Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanması ve demokrasinin uluslararası alanda baskın bir yönetim şekline dönüşmesi, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde, önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya, İtalya gibi o dönem itibarıyla totaliter yönetimlerin savaşı kaybetmesi demokrasinin bir zaferi olarak görülmüştür (Karatepe, 1993:200). Demokrasinin bütün dünyada yükselen bir yönetim şekli haline gelmesi karşısında, demokratik olmayan rejimler gözden düşmüş, Türkiye'de dünya genelinde oluşan kamuoyu baskısı karşısında, çok partili hayata adım atmak zorunda kalmıştır (Kirman, 2006: 60).

Diğer taraftan bir diğer dış neden Sovyet tehdididir. Bu durum, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasını zorunlu kılmıştır. Sovyetler Birliği karşısında ekonomik ve askeri yönden güçsüz olan Türkiye'nin³ (Huntington, 1993: 16), çok partili hayata geçiş sürecinde siyasal yapısını demokratikleştirmesi Batının desteğini sağlayabilmesi için gereklidir. (Kirman, 2006: 56).

Haytoğlu'na göre ise, Türkiye'de ki çok partili hayatın gelişiminde dış koşullar önemli bir etken olmakla birlikte, bu etkenler zorlayıcı değildi (Haytoğlu, 1997: 50). Ancak, bu durumun “*Amerika 'ya şirin görünmek isteyen CHP'nin bir taktiği olduğu düşüncesini*” taşıyanlar olmuştur (Köseoğlu, 1962: 232). ABD'nin dostluğunun kazanılmasının ulusal bir gelenek şeklinde yerleşmesine çalışıldığı belirtilmektedir (Köseoğlu, 1962: 232).

Özetle söyleyecek olursak, tüm bu nedenlerden dolayı o dönemde Türk siyasi hayatına yön verenler, ülkeyi yenedünya düzenine uydurma çabasına girdiler. Türkiye'de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme sürecinden nasibini aldı ve bu dış faktörler nedeniyle demokrasiye geçiş çalışmalarını hızlandırdı (Karpat, 1967:123).

³ Huntington'a göre Türkiye, “*İkinci Demokratlaşma Dalgası*” olarak adlandırılan bu dalgaın içerisinde yer alan ülkelerden biridir.

2.1 TBMM’de Muhalefetin Ortaya Çıkışı: CHP İçindeki Muhalif Gruba Parti Kourdurma Çabaları ve Karşılaşılan Demokrasi Sorunları

İlk defa 19 Mayıs 1945’te Cumhurbaşkanı İnönü’nün verdiği bayram mesajında, sistemin demokratik hale getirilmek istendiğine ilişkin dolaylı bir ifade öne çıkmaktadır (Kirman, 2006: 60). İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen önergeyi 7 Haziran 1945’te Meclis Başkanlığına teslim ettiler (Eroğul, 1998: 29). Verilen bu önerge ile parti çalışmalarının demokratik esaslara uydurulması istenmekteydi. Bu girişimi, 21 Eylül 1945’te Menderes ve Köprülü CHP’den ihraç edilmesi, 28 Eylül’de Celal Bayar’ın milletvekilliğinden, 3 Aralık tarihinde de CHP’den istifa etmesi olayları izlemiştir (Özbudun, 2007: 20; Erdoğan,1992).

Nihayet 7 Ocak 1946 tarihinde dünya geneline yayılan liberal siyasetin karşılığı olarak Demokrat Parti resmen kurulmuştur (Şahin, 2008:3). Diğer taraftan 10-11 Mayıs 1946 yılında yapılan CHP’nin Olağanüstü Kurultayında “Millî Şef” ifadesi kaldırılmış ayrıca “Değişmez Başkan” ifadesi yerine Genel Başkanın seçimle gelmesi hususu kabul edilmiştir (Ahmad, 2012: 129). Diğer taraftan 5 Haziran 1946 yılında tek dereceli seçim kanununun kabul edilmesi de Erdoğan’ın ifadesiyle “*Demokrat Parti’nin demokrasi ve özgürlük mücadelesi ilk önemli sonucunu verdiği*” (Erdoğan,1992) şeklindedir.

Ancak belirtmek gerekir ki, İnönü’nün öngördüğü çok partili sisteme geçiş biçimine göre, yukarıda da belirtildiği şekilde, Meclis içinden çıkacak kişiler, var olan CHP’nin yanına ikinci bir parti kuracak ve bu şekilde önceki dönemdeki tek parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacaktı. Siyasal faaliyet, mevcut siyasal kadrolar ile sürdürülecek, geçmişte olduğu gibi toplumun dışlanmışlığı sürecekti. Diğer bir ifadeyle, toplumun siyasal yaşama tam manasıyla katılması arzulanıyordu. Burada esasen amaçlanan, gerçek mânâda bir muhalefet partisinin varlığına izin vermek değildi. Bu şekilde oluşturulan bir muhalefet partisi ile demokratik görünüş tamamlanmış olacaktı. Esas amaç ise temel ilkelere birleşen siyasal kadroları ikiye ayırarak CHP karşısında göstermelik ve uzun yıllar iktidara

gelme iddiasında bulunmayacak bir parti kurmaktı. Nitekim Adnan Menderes 17 Temmuz 1946 yılında Meclis'te yapmış olduğu bir konuşmada CHP'nin Demokrat Partiye kabul ettirmeye çalıştığı modeli şu şekilde belirtmektedir (İncioğlu, 2009: 307-308).

“Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar fakat Halk Partisine çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartı ile Mecliste verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmektir.”

Buradan da açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki İnönü'nün oluşturmaya çalıştığı çok partili sistem, gerçekten de yukarıda açıklanan demokrasinin ilkelerine uyumlu, rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi değil, muhalefet partilerinin sadece görünüşte var olduğu “*hegemonyacı parti*” rejimidir (Sartori, 2005: 205-210).

Tüm bu anlatılardan da anlaşılacağı üzere, çok partili sistemin sadece görünüşte var olduğu ve iktidarın değişmesinin mümkün olmadığı bir rejimin tesis edilmek istenmesinin kanıtları olarak görülmektedir (İncioğlu, 2009: 308).

2.2 DP'nin Kurulması Sonrası Türkiye'nin İlk Çok Partili Siyasî Hayat Tecrübesi

Demokrat parti kurulduktan altı ay sonra yapılan 1946 yılı milletvekilliği genel seçimleri Türkiye'de ki ilk seçimler olmasına rağmen, ortaya çıkan seçim sonuçları, seçimin pek de adil olmayan bir ortamda icra edildiği kanısını uyandırmıştır. Zira bu seçimler, tek dereceli, açık oy, gizli sayıma dayanan bir seçim kanunu ile gidilmiş ve CHP kazanmıştır. Bu durum da yukarıda anlatmış olduğumuz demokrasinin temel ilkeleri ile bağdaşmamaktadır (İncioğlu, 2009: 312). Çünkü bir seçimin demokratik olabilmesi için hiçbir baskı altında olmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. CHP, 395, DP, 61, bağımsızlar 7 milletvekili kazanabilmiştir (Ahmad, 2012: 123). DP başta olmak üzere tüm muhalefet, seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Çünkü oyların sayımını yapacak olan seçim kurulu üyelerinin tamamının CHP'li belediye encümen üyeleri olduğu için ortaya çıkan seçime hile karıştırıldığı iddiaları (Koçak, 2004: 183), sonraki yıllarda DP muhalefetinin temel istinat noktası olacaktır (Yetkin, 2002: 293).

7-11 Ocak 1947 tarihinde yapılan Demokrat Parti'nin Büyük Kongresinde bir takım kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlarda; tam ve gerçek anlamda demokratikleşmenin sağlanabilmesi için, seçimlerin yargı denetimi altında yapılması, anti-demokratik kanunların kaldırılması ve cumhurbaşkanı olan bir kişinin aynı zamanda parti başkanı sıfatı taşımaması gerektiği belirtilmiştir. Kongre kararları 7 ay sonra bir nebze de olsa etkisini göstermiş, Cumhurbaşkanı İnönü'nün kamuoyuna verdiği bir demeçle (12 Temmuz Beyannamesi) partiler arasında tarafsız kalacağını ve DP'nin güvence altında muhalefet yapabileceği belirtmiştir (Uran, 1959: 470; Aydemir, 1969: 459; Koçak, 2013: 141-153; Turan, 2000:295; Kaştan, 2006: 133).

Takip eden süreç içerisinde CHP yönetimi liberal anlayış doğrultusunda parti programını yeniden yapılandırmıştır. Nitekim CHP ilkokullara din dersi konması ve İlahiyat Fakültesi açılması kararı vermiştir. Bu noktada CHP'nin en büyük amacı, DP'nin parti politikasında dine atıfta bulunarak yaptığı söylemlerde kazandığı popülarite karşısında CHP rekabette geç kalmamak için halkın büyük bir bölümünde meşruluk kaynağı olan İslam dini karşısında tutumunu yeniden gözden geçirmek ve halka kendi durumunu ispat etmektir (Sitembölükbaşı, 2001: 94).

Diğer taraftan, 1950 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin seçim kanunu ile ilgili yaptığı çalışmalar sonuçlarını verdi. Tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy, açık tasnif ve adli teminat esaslarının benimsendiği 5545 sayılı Seçim Kanunu ittifaka yakın denilebilecek bir oylamayla kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 346 milletvekilinden yalnızca 10 tanesi ret oyu kullanmıştır (Ülman, 1957: 71). 1950 seçimlerinde kullanılan seçim sisteminin demokratik açıdan en kötü yönü İstanbul hariç her ilin bir seçim bölgesi olarak kabul edilmesi ve bir oy fark bile olsa en çok oy alan partinin meclise o bölgenin tüm milletvekillerini göndermesiydi. Bundan dolayıdır ki partilerin seçimlerde aldığı oylar mecliste oluşan sandalye sayılarına orantısız bir şekilde yansımıştır. Nitekim geçerli oyların % 53,6'sını alan DP 408 milletvekilliği elde ederken, buna karşın geçerli oyların %40'ını alan CHP 69 milletvekilliğini kazanabilmiştir (Şahin, 2008:13). Alınan bu ağır yenilginin ardından CHP, muhalefette kaldığı dönem boyunca mevcut seçim sisteminin

temsilde adaleti sağlamak açısından zayıflığını her defasında dile getirmiştir (Güngör, 2010:203). Seçim sisteminin bu olumsuzluğuna rağmen, %89,3 gibi yüksek bir katılımın görüldüğü 1950 seçimleri ilk kez adli denetim ve gözetim ilkesi esasını benimsenerek yapıldığı için demokratik açıdan önemlidir (Türk, 1969: 80).

Mevcut seçim sisteminin uygulamada olduğu bir zaman dilimi içinde dengelerin değişmesine binaen siyasal partilerin seçim sistemine karşı olan tutumlarının neye göre ve nasıl olduğu konusunda 1946 ve 1950 seçimleri önemli ipuçları vermektedir. Nitekim 1946 yılından sonra seçim sisteminin nisbi temsil (Bkz. Armağaoğlu, 1953) yönünde değiştirilmesini isteyen Demokrat Parti'nin bu talebi CHP tarafından olumlu karşılanmazken, 1950 seçimlerinden sonra DP kendisini iktidara taşıyan mevcut seçim sistemini savunurken, CHP nisbi temsilin savunuculuğunu yapmıştır (Özbudun, 2007: s.108-109)

1950-1960 yılları arasında liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Seçim sistemleri arasında en adaletsiz sonuçları üreten bu sistem ile 1954 seçimlerinde %56,6 oranında oy alan DP milletvekillerinin %93,2'sini kazanırken, %34,8 oranında oy alan CHP meclisteki sandalyelerin %5,7'sini kazanmıştır (Türküne, 2012: 378-379). Bu durum demokrasinin ilkelerinden biri olan çoğulculuğun önünü tıkamakta, temsil açısından dar kapsamlı ve etkili bir muhalefetin oluşmasını engellemektedir.

Nisbi temsilin benimsendiği 1961 Anayasasına kadar bu sistem devam etmiş ve DP 1957 seçimlerinde oyların %47,3 alırken, CHP ise %40,6'sını almıştır. 1954 seçimlerinde 505 milletvekilliği kazanan DP, 1957 seçimlerinde 424 milletvekilliği kazanmış, buna karşın CHP 1954 seçimlerinde 31 olan milletvekilliği sayısını yaklaşık 6 kat arttırarak 178 milletvekilliği sayısına ulaşmıştır (Türküne, 2012: 378).

2.3 Demokrat Parti İktidarı ve Karşılaşılan Demokrasi Sorunları

DP, gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda liberal bir platformla iktidara gelmiştir. 1950-54 döneminde, bu imajı korumayı genel olarak başarmışsa da, aşağıda bahsedeceğimiz bazı konulardaki tutumu, DP liberalizminin sınırlarını ortaya koymuştur (Tunçay, 1997:179).

DP, iktidara geldiğinde yasal çerçevedeki anti-demokratik öğeleri ayıklamayı vaad etmişti (Tunçay, 1997:179). Ancak, 1946-1950 döneminde Türkiye'de birikmiş bir toplumsal-siyasal muhalefetin varlığı, demokrasiye geçiş sürecini sancıları, muhalif basının çıkışları ile DP tarafından iyi değerlendirilmiş (Yıldız, 1996: 485) olsa da, DP'nin muhalefeti döneminde kullandığı başlıca ideolojik araç olan "demokrasi" sözcüğünün (Eroğlu, 1998: 48) gereği, Demokrat parti iktidarı ele geçirdikten sonra yerine getirilmemiştir. DP'nin gerçekten, bu yönde birtakım çalışmaları olmuş; ama özellikle basına karşı hoşgörülü davranmayı başaramamıştır (Tunçay, 1997:179).

Nitekim DP'nin seçimi kazanmasıyla birlikte 1950'lerin başlarındaki tutumunun değişmiş, giderek anti demokratik bir hal almıştır. Bunun ilk örneği 1953 yılında yapılan düzenlemedir. Nitekim 1953 yasal düzenlemesine göre, "*sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikâyete bağlıyken, artık savcının, bakanın olurlarını alarak re'sen takibine bırakılması*" kabul edilmiştir. Muhalefetteki basın bunu "*iktidarı kaybetmekten korktuğu için, kendi durumunu kurtarmayı tasarlamak*" olarak görürken, iktidar yanlısı basın ise "*ortalıktaki anarşik manzaraya son vermek*" olarak değerlendirmekteydi.

1954 ve 1956 yıllarında yapılan düzenlemede ise basın hakları kısıtlanmaktaydı. 1954'te yapılan yasal düzenlemeye göre, itibar kırıcı yayın yapılmak suretiyle özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhir edilmesi ve şeref, namus veya haysiyete tecavüz edilmesine karşı hapis ve para cezası öngörülmekte, üstelik yayını yapan gazeteciye karşı da iddiasını ispat hakkı verilmemekteydi. 1956'daki düzenlemeye göre ise "Yayın Yoluyla ve Radyo ile İşlenen Suçlar Kanunu"na yeni maddeler eklenmesi ve Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmasıdır (Yıldız, 1996:492-496).

DP iktidarı dönemindeki baskıcı düzenlemelerin sonuncusu ise 1960 yılında yapılan düzenlemedir. 1960 yılında CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulması hakkında karar çıkarıldı. Tahkikatın salahiyeti açısından da her türlü haberin yayımlanması, dolayısıyla Meclis görüşmelerinin de yayımlanması yasaklanmıştır. Hatta CHP'nin yayın organı

olan Ulus gazetesinin, yapılan düzenlemenin aksine hareket ettiği gerekçesiyle, yasanın çıktığı gün matbaasına yapılan baskınla, o günkü sayılarına el konulmuştur. 27 Nisan 1960 Tarihinde çıkarılan 7468 sayılı yasa ile de “*Her türlü yayının yasak edilmesi halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımı önlenir. Yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır.*” kararı alınmıştır (Yıldız, 1996:492-496).

DP iktidarı çıkardığı baskıcı yasal düzenlemelerin yanında, baskıcı yöntemleri de sıkı sık kullanmaktaydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi DP iktidarı basına karşı hoşgörülü olamamıştır (Tunçay, 1997:179). Nitekim sol görüşlü yazarların tutuklanması ve çok sayıda gazetecinin basın suçundan mahkûm edilmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, DP iktidarı yanlısı basının ise işlediği suçlar kovuşturulmuyordu (Kabacalı, 1994: 239). 1950-1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 1992: 69). 1956-1960 arasındaki dört yılda gazetecilere tam 57 yıllık hapis cezası verilmişti (Toker, 1991: 94). DP’nin bir başka antidemokratik uygulaması ise iktidarın hoşuna gitmeyen demeçler veren öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınmasıdır (Yıldız, 1996:493). Bu dönemde dahi DP iktidarının baskıcı uygulamaları sonucunda demokrasinin bir gereği olan çok partili yaşamın söz konusu olmadığı ve farklılaşma olmadan, sağsız ve solsuz bir demokrasinin yürürlükte olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 1996:494). Menderes’in “*Odunu aday göstersem milletvekili seçtiririm*” sözleri ile milletvekillerine... “*Kara cüppeliler*” yakıştırması ile üniversite hocalarına... “*Battal Gazi ordusu*” ve “*Ben orduyu yedek subaylarla bile yönetirim*” (Kongar, 2006: 189) sözleri ile de askerlere olan sert tutumunda her zaman ısrar etmiş olması, yine Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun 22 Mayıs 1960 tarihinde yapılan son Bakanlar Kurulu toplantısında: “*Tek çare vardır, Halk Partisi’ni kapatmak ve bütün mebuslarını tevkif etmektir*” demesi (Yalçın, 2008) toplumdaki kutuplaşmayı arttırmıştır. Dikkat edilecek olursa, bu uygulamaların ve söylemlerin hepsinin demokrasinin ilkelerinden olan farklılaşma, siyasal sistemin içinde bulunması gerek siyasal partiler, özgürlük ve eşitlik ilkelerine aykırı olduğu görülmektedir. Her ne kadar demokratik bir düzen içerisinde darbe

kavramı kabul edilmese de, DP'nin 1950 yılında iktidara geldikten sonra yukarıda açıklanan anti demokratik uygulamaları ve söylemleri, diğer bir ifadeyle çok partili döneme geçildikten sonra iktidar partilerinin muhalefete karşı tahammülsüz davranmalarının askeri darbeye giden yolda en önemli etkenlerinden oldukları söylenebilir (Dursun, 2005: 182-183).

II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş ortamında Türk siyasi hayatında gerçekleştirilen ilk darbe 27 Mayıs 1960 darbesidir (Boztaş, 2012: 68). 1946 ve 1960 yılları arasında bir tarafta 27 yıllık iktidarını kaybeden CHP, diğer tarafta 4 yıllık şiddetli bir muhalefetten sonra iktidar olan DP'nin elde etmiş olduğu yeni rollere uyum göstermekte güçlük çekmektedirler. Diğer taraftan iki parti arasında bir gerginliğin hâkim olduğu bir hava meclis içerisinde de hissedilmektedir (Yanardağ, 2012: 187). Askeri müdahaleden önce sosyal, siyasal ve bürokratik alanda kutuplaşma ve gerilim artmış, terör eylemleri tırmanışa geçmiş ve ekonomik sorunlar ağırlaşmıştır (Demir, Üzümcü, 2002: 168).

CHP'nin sert muhalefetine karşı iktidarı elinde bulunduran DP'nin iddia edilen antidemokratik uygulamaları 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır. Bu darbeyi hazırlayan sebepleri Tanör, üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almalarının yasaklanması, CHP'nin mal varlığına el konulması ve hazineye aktarılması, muhalefete oy veren seçim bölgelerinin bazılarının ilçe yapılarak bazılarının da il sınırının daraltılarak cezalandırılması,⁴ Partilerin seçim dönemi dışında gösteri ve toplantı düzenlemelerinin yasaklanması, 1950 tarihli Basın Kanununun basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar getirmesi, kamu görevlilerine yönelik re'sen emekliliğe sevk yetkisinin idareye tanınması ve buna karşı yargı yolunun bulunmaması, ana muhalefet partisi olan CHP'nin etkinliğini tamamen kırmak adına DP tarafından 15 DP'li üyeden oluşan tahkikat encümeni kurularak CHP'nin kanun dışı faaliyetleri araştırılması, Daha sonra bu tahkikat encümenlerinin vazife ve yetkileri hakkında kanun çıkartılarak bu kurumun elinde yasama, yürütme ve

⁴ Örneğin, Kırşehir ili ilçeye indirilmesi, Adıyaman ilçesinin Malatya'dan ayrılarak il yapılması gibi.

yargılama yetkilerini tutan bir kurum haline dönüştürülmesi şeklinde belirtmiştir (Tanör, 2006: 352-355).

1959 yılında Türk Lirasının değerinin düşürülmesi enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açmış ve CHP tarafından erken seçim talepleri gündeme gelmiştir. CHP, DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP'de CHP'yi iktidar çığırkanlığı yapmakla suçlamıştır (Bulut, 2009: 79). Bu gelişmeler sonunda ülke siyasal ve sosyal açıdan bir krize girmiştir. Ankara ve İstanbul'da çıkan olaylar ülkede kardeş kavgasının yaşandığı izlenimini vermiştir (Akıncı, 2014: 60-61). Diğer taraftan 1950'li yıllarda ordu içinde kurulmuş olan çeşitli cuntalar DP'yi iktidardan indirmek için ciddi hazırlık içinde bulunmaktaydılar. Nitekim 91960 yılında darbe hazırlığı yapan cuntacıları harekete geçirecek bazı olaylar yaşandı (Aydın, Taşkın, 2014: 61). Nihayetinde saydığımız tüm bu sebeplerin de etkisi ile ordu içerisinde bir grup subay 27 Mayıs 1960'da darbe gerçekleştirmiştir (Akıncı, 2014: 61).

3. SONUÇ

Çok partili hayata geçişte İnönü'nün öngördüğü çok partili sisteme geçiş biçimine göre, toplumun siyasal yaşama tam manasıyla katılması arzulanmıyordu. Esas amaç ise temel ilkelerde birleşen siyasî kadroları ikiye ayırarak CHP karşısında göstermelik ve uzun yıllar iktidara gelme iddiasında bulunmayacak bir parti kurmaktı. Bu durum demokrasinin ilkeleri açısından kabul edilebilir nitelikte değildi. 1946 yılında çok partili yaşama geçişte gerekli demokratik unsurların, kurumsal düzenlemelerinin CHP tarafından uygun olarak yapılmaması iktidarın 1950 seçimlerinde CHP'den DP'ye geçmesini engelleyememiştir. Ancak iktidarı ele geçiren DP'nin de demokrasinin gereğini yerine getirdiği söylenemez.

Nitekim, 1950 öncesinde iktidarı ele geçirmeden önce daha liberal ve çoğulcu bir söyleme sahip olan DP, 1950 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra "milli irade" kavramına dayanarak azınlık haklarını gözetmeyen, muhalefetin haklarına saygı göstermeyen bir tutum içerisine girmiştir. Seçimi kazanan çoğunluğun halk

sayıldığı, seçimi kaybedenlerin ise halktan sayılmadığı bu anlayış, muhalefeti ortadan kaldırmaya kadar gidebilmiştir.

Çok partili yaşama geçişte görünüşte demokratik anlamda önemli bir adım atılmıştır ve bu açıdan 1946 yılı Türk demokrasi tarihinde dönüm noktasıdır. Tarihsel koşulların belirleyici olduğu bu geçiş ile 1946 yılında muhalefet olan DP, 1950 yılında adaletsiz bir dağılıma sebep olan seçim sistemi aracılığı ile 10 yıl sürecek bir iktidar sürecine girmiştir. DP ve CHP arasındaki uzlaşmazlık, DP'nin iddia edilen anti demokratik uygulamaları ve CHP'nin katı muhalefetine, ekonomik ve toplumsal sorunlarında eklenmesi ile 1960 darbesi gerçekleşmiş ve demokratik hayat kesintiye uğramıştır.

Yapılan askeri darbenin anti demokratik olduğu görüşüne karşın “baskı rejimini” ortadan kaldırdığını ve demokratik bir nitelikte olduğunu söyleyen görüşlerde bulunmaktadır. Demokrat parti her ne kadar temsilde adaleti sağlamasa da seçimle iş başına gelmiş ve merkez-çevre ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde çevrenin de siyasette temsiline aracılık etmiştir. Demokratik bir ilke olan çok partili hayatın varlığı ile iktidara gelen DP, iktidarda olduğu süre boyunca demokrasinin diğer ilkelerine tamamen sadık kalmamış ve tam anlamıyla demokratik ve özgürlükçü bir anlayış benimsememiştir. Bu durum askeri darbeye sebep olmuş ve DP iktidarına son vermiştir.

Sonuç olarak çok partili hayata geçişin kendisi demokratik anlamda önemli bir adımdır ve Türk demokrasisi önündeki önemli bir engelin kaldırılmasıdır. Ancak daha sonraki süreçte yaşananların demokrasi açısından geniş bir şekilde tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Nitekim her hükümet döneminde anti demokratik uygulamalar olmaktadır. Çalışmamızın temeli olan ‘çok partili hayata geçiş’ olgusu demokrasinin uygulama alanı olarak kapsayıcılığını arttırmış, demokrasinin ilkelerinden olan etkili siyasal katılıma da aracılık etmiştir.

KAYNAKLAR

AHMAD, F. (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul.

- AKINCI A. (2014), “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan, 9(1), 55- 72.
- AKKURT, Ü. (2010), *Türkiye’de Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- ALİEFENDİOĞLU, Y. (2001), “Hukuk- Hukukun Üstünlüğü- Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 2, s. 29-68.
- ARMAĞAOĞLU, F. (1953), *Seçim Sistemleri*, Güney Matbaası, Ankara.
- AYDEMİR, Ş. S. (1969), *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- AYDIN S. - TAŞKIN Y. (2014), 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, F.A. (1961), *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BOZTAŞ, A. (2012), “Türk Demokrasisine Müdahaleler”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:19, s.65-73.
- BULUT, S. (2009), “27 Mayıs 1960’tan günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, ss.73-90.
- DAHL, R. A. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri* Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara.
- DEMİR, N. (2010) “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları” *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 597-611.
- DEMİR, O., ÜZÜMCÜ A. (2002), “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1. cilt, s.155-182.
- DURSUN D. (2005), “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.175-196, ss. 175-196.
- ERDOĞAN, M, (1992) “Türk Demokrasinin Doğum Tarihi:14 Mayıs”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turk-demokrasisinin-dogum-tarihi-14-mayis-mustafa-erdogan,347.php>; (05.10.2018)

- ERDOĞAN, M. (2010), *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- EROĞUL, C. (1998), *Demokrat Parti(Tarihi ve İdeolojisi)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, S. (2010), “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, ss.193-208.
- HAYTOĞLU, E. (1997), “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, ss.46-54.
- HUNTINGTON, S. P. (1993), *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- İNCİOĞLU K. N. (2009) “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa.
- KABACALI, A. (1994), *Türk Basımında Demokrasi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- KAHVECİ, N. (1994), *Demokrasi Ve İslam*, TDV Yayınları, Ankara.
- KARA, N. (1984-1985), “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri”, *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, S.8, Ankara, ss. 64-75.
- KARATEPE, Ş. (1993), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık. İstanbul.
- KARPAT, K. H. (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul.
- KAŞTAN, Y. (2006) “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)” *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, ss.123-140.
- KIŞLALI, A. T. (2003), *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi, Ankara.

- KİRMAN, E. (2006), *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi(1946-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KOÇAK, C. (2013), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi, Cilt:2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- KOÇAK, C. (2004), *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- KOLOĞLU, O. (1992), *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın, İletişim Yay., İstanbul.*
- KONGAR, E. (2006), *Tarihimizle Yüzleşmek, 5.Basım, İstanbul, Mart 2006.*
- KÖSEOĞLU, T. (1962), *Demokraside Davalarımız, İstanbul.*
- ÖRMECİ, O. (2011), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Karşılaşılan Sorunlar”, *TUIÇ Akademi.*
- ÖZBUDUN, E. (2007), *Çağdaş Türk Politikası*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, İ. (1996), *Siyasal Kültür, “Demokrasi ve Demokratik Değerler”, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, Temmuz.*
- SARTORİ, G. (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.*
- SARTORİ G. (2005), *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis, USA, ECPR Press.*
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (2001), *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.*
- TANİLLİ, S. (1981), *Devlet ve Demokrasi, Say Kitap, 2. Baskı, İstanbul.*
- TANÖR, B. (2006), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, YKY, 14. Baskı, İstanbul.*
- TOKER M. (1991), *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960), Bilgi Yay., Ankara.*

- TUNÇAY, M., Vd. (1997), *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Cem Yayınevi.
- TURAN, Ş. (2000), *İsmet İnönü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- TÜRK, H. S. (1969), “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1-2, ss.79-119.
- TÜRKÖNE, M. (2012), *Siyaset*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- URAN, H. (1959), *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- UYGUN, Oktay,(2003) *Demokrasinin Tarihsel Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- ÜLMAN, A. H. (1957), “21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Geçirdiği Hazırlık Safhaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 59-73.
- YANARDAĞ, M. F. (2012), “Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Dönemlerde: 1960-180 arası Türk Romanında Siyasi Yansımalar veya Edebiyat-Siyaset İlişkisi”, *İkinci Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim, s.186-198.
- YALÇIN, S. (2008), *Hürriyet*.
- YETKİN, Ç. (2002), *Karşı Devrim: 1945-1950*, Otopsi Yayınevi, 1. Basım.
- YILDIZ N. (1996), “Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve Basın” *AÜSBFD*, Cilt:51, Sayı: 1, ss.481-505.

Üst Düzey Yöneticilerin İnsan Kaynaklarına Yönelik Stratejiklik Algıları: İzmir İlinde Bir Araştırma

Halil Ahmet URAN¹, Nezih Metin ÖZMUTAF²

Özet

İnsan kaynakları yönetiminde stratejiklik, değişen yönetim ve üretim modelleri açısından işletmelerin, yönetim anlayışlarında farklılaşmaya ve insan kaynakları (İK)'na olan bakış açılarında stratejik bir boyuta yönelmeleri noktasında araştırılması gereken önemli bir unsurdur. Bu çerçevede çalışmanın amacı, yöneticilerin insan kaynaklarına yönelik stratejiklik algılarının belirlenmesidir. Bu kapsamda hazırlanan anket formu Haziran 2018 – Ağustos 2018 tarihleri arasında İzmir ilinde yer alan büyük ölçekli 45 firma kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Araştırma sonucunda insan kaynaklarına bakış açısı olarak yöneticilerin "başarı, strateji, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri - imaj" faktörleri kapsamında stratejiklik algısının ileri düzeyde pozitif olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan başarı, strateji, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri-imaj faktörleri arasında pozitif yönde orta ve ortaya yakın düzeyde doğrusal bir ilişki ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılan yöneticiler "Türk işletmelerinde insan kaynakları departmanını stratejik olarak önemseme düzeyini" ve "Türk işletmelerinde insan kaynakları faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyini" orta ve yetersiz olarak görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler- İnsan Kaynakları, Stratejiklik Algısı, Yöneticiler

JEL Sınıflama Kodları: M12, M19

Strategic Perceptions for Human Resources of Senior Executives: A Research in Izmir

Abstract

The strategy in human resources management is an important factor that must be explored in terms of differentiating management concepts and changing to a strategic dimension in terms of human resources in terms of changing management and production models. In this context the aim of the study is to determine the managers' perception of the strategy for human resources. The questionnaire form prepared in this context was applied to 123 managers in face to face interview method within 45 large scale firms located in İzmir between June 2018 and August 2018. As a result of study, it has been determined that managers' strategy perception is highly positive within the scope of "success, strategy, high level representation, stakeholder relations - image" factors in terms of human resources. On the other hand, there is a moderate and middle near linear relationship between success, strategy, top-level representation, stakeholder-image factors in the positive direction. Managers who participated in the research view that "the level of strategic importance of human resources department in Turkish enterprises" and "the level of strategic importance of human resources activities in Turkish enterprises" is middle and insufficient.

Keywords- Human Resources, Strategy Perception, Managers.

JEL Classification Codes: M12, M19

¹ İzmir Katip Celebi University, Turkey, ahmeturan2008@gmail.com

² İzmir Katip Celebi University, Turkey, nezih.metin.ozmutaf@ikc.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz organizasyonları ve sahip oldukları insan kaynağı, uzak ve yakın dış çevrede yaşanmakta olan değişim ve dönüşümlerden hızlı bir şekilde etkilenmekte ve iş verimliliğinin artırılması noktasından gitgide stratejik hale gelmektedir. Ancak stratejik yönelimi önemsemeyen kimi organizasyonlar İK'nın başarısını organizasyonel başarı için temel bir stratejik boyut olarak ön görmeyebilmektedirler. Diğer taraftan hızlı bir şekilde değişen ve evrilerek çevresel koşullara çabuk adaptasyon sağlama çabası içindeki organizasyonlar stratejik rekabette sahip oldukları insan kaynağını merkeze alarak geleceğe güvenle büyüyerek taşınabilmektedirler. Bu organizasyonlar dış çevredeki tehditleri, sahip oldukları insan kaynağının güçlü yanlarını kullanarak bertaraf edebilmektedirler. Ayrıca sahip oldukları insan kaynağının güçlü yanlarını kullanarak ve zayıf yanlarını da güçlendirerek fırsatları yakalayabilmektedirler. Gerektiğinde dış çevreden yeterli yetkinliğe sahip insan kaynağını organizasyona transfer edebilmektedirler. Bu perspektifte bu tür organizasyonlar dış çevre ile sürekli etkileşim içinde stratejik bir çerçevede geleceğe taşınabilmektedirler. Bu kapsamda yapılan bu çalışmanın amacı yöneticilerin İK'ya yönelik stratejilik algılarının belirlenmesidir. Hazırlanan anket formu, Haziran 2018 – Ağustos 2018 tarihleri arasında İzmir ilinde yer alan “imalat ve bilişim” ile “hizmet” sektörlerinde faaliyet gösteren 45 işletme kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze anket yöntemi ile uygulanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

21.Yüzyılda İK yönetimine yüklenen kariyer yönlendirme, iş ortağı, değişim ajanı, örgüt mimarı gibi farklı rollerin yanında stratejik bir yönün de olduğu bir çok üst düzey yönetici tarafından kabul görmüş ve iş verimliliği odağında bu misyon uygulanmaya başlanmıştır. Fakat İK yönetiminin çağdaş örgütlerde stratejik rolünün önemini kanıtlanması için halen yetersiz kalan bazı teknik ve karar odaklı eksiklikler mevcuttur. Çünkü İK yönetimi alanlarını kapsayan İK planlaması, iş analizi, işe alım ve seçim, eğitim, performans yönetimi gibi alt modüllerde birçok İK ölçümleri mevcut olmasına rağmen, tüm Dünyada İK yönetimi yöneticileri ve uzmanları veriyi

doğru Şekilde toplamak ve göstergeleri hesaplamak açısından değerlendirme araçlarını seçme konusunda hala yeterli seviyede değildir (Vokic, 2011: 4).

İK yönetimi genel olarak, iş analizi, eğitim ve gelişim, iş sağlığı ve güvenliği, işe alım, seçim, iş değerlendirme, performans değerlendirme ve İK planlaması gibi uygulamaları kapsamaktadır. Bu yapısı ile birlikte İK yönetimi uygulamaları örgütsel stratejinin temel bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır (Elasfer ve Karami, 2008: 1).

Ulrich (1998)'in çalışmasına dayandırılan Wright, McMahan, Snell ve Gerhart (2001)'a göre İK biriminin; stratejik ortaklık, personeli adapte etme, organizasyon becerilerini ve yeteneklerini geliştirme, İK hizmetleri ve değişim danışmanlığı sunma gibi beş rolü olduğunu belirtmişlerdir. Bu faaliyetlerin ilk üçü, İK politikalarını ve uygulamalarını geliştirmek, iş stratejisini ve örgütsel hedefleri desteklemek açısından İK biriminin stratejikliğini yansıtılmaktadır (Jiang, 2013: 10). Bu açıdan birçok örgüt yöneticisi, İK birimini organizasyonda stratejik bir ortak olarak konumlandırmanın yollarını aramaktadır. Fakat İK biriminin bu beş rolün neye göre görev kapsamına girdiği konusunda literatürde halen bir netlik bulunmadığı belirtilebilir.

Pieterse ve Rothmann (2009)'nın çalışmasında; İK birimlerinin, özellikle ticari perspektifte yöneticiler tarafından stratejik ortak olarak görülmeleri, İK uygulayıcılarının, yetkinliklerini ve davranışlarını deęiŐtirebileceklerini ima edilmiş ve araştırmanın amaçları doğrultusunda stratejik ortaklığın, İK uygulayıcılarının performansının önemli bir bileşeni olduğu kabul edilmektedir (Pieterse ve Rothmann, 2009: 372).

İK'nın stratejik rolünü kabul eden daha aędaŐ rgtler İK'nın işlerliğini, yöneticilere devreder. Bu aędaŐ rgtlerde, İK uygulamalarını doğrudan yöneticiler üstlenebildiği gibi, kısmi olarak da birçok İK uygulamasının uygulanması sorumluluğunu üstlenirler. Örneğin, Kulik ve Bainbridge (2006)'n çalışmasına göre, 636 Avustralya kuruluŐunun yaptığı bir ankette, yöneticilerin işe alım ve seçim, kariyer planlama ve geliştirme, eğitim ve koçluk, terfi ve sonlandırma kararları,

performans yönetimi gibi İK sorumluluklarında yaygın olarak yer aldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde, Hales (2005)'in çalışmasına göre, Londra'daki 135 kuruluşun bir anketinde, organizasyonların çoğunun, zamanlama çalışması, personel değerlendirmeleri yapma, eğitim programlarını kolaylaştırma, personelin tanıtımını yapma ve personelin iş hedefleri hakkında bilgilendirilmesi gibi İK sorumluluklarını yöneticilerin üstlendiği tespit edilmiştir (Jiang, 2013: 11).

Ilias Vlachos (2008)'ın Yunanistan'daki gıda yöneticilerinden veri toplayarak İK uygulamalarına ve kurumun performansı ile olan ilişkilerine dair algılarını ölçmek için yaptığı çalışmada, iş güvenliği uygulamaları dışında, işe alma ve yerleştirme, takım çalışması ve karar verme, personel tazminat politikası, kurumsal bilgi paylaşımı, eğitim planlama ve geliştirme gibi İK uygulamalarının kurum performansını artırıcı ve stratejik öneme sahip olduğu görülmüştür (Anitharajathi ve Divya, 2016: 55).

Örgütlerin, İK yönetimine ve çeşitli alt modüllerine olan ihtiyaçları farklıdır. İK yönetimi uygulamalarının kullanımı, stratejik düşünmeyi ve planlamayı gerçekten önemli kılan durumlar ile güçlü ve olumlu geri bildirim etkileri olan güçlü ve pozitif bir stratejik planlama moderatörü arasında bir yerde bulunmaktadır (Elasfer ve Karami, 2008: 2). Bundan dolayı örgütlerin ihtiyaçları, ekonomik konjektör ve buldukları sektörel pozisyon, onların İK yönetimi uygulamalarına olan stratejik bakış açılarını da etkilemektedir. İK'nın örgütler üzerindeki etkililik konusunda literatür dört noktada belirsiz kalmaktadır: Yöneticiler;

- a) İK'nın önemini farkında olmalıdır.
- b) İK'yı stratejik düşüncelerine dâhil etmelidir.
- c) İK'yı stratejik düşüncelerine her zaman dâhil etmezler.
- d) İK'yı örgütsel performans için yararlı sonuçlar doğursa da kurum stratejilerine dâhil etmezler (Elasfer ve Karami, 2008:3).

Shiri (2012)'nin bir çalışmasında, İK bilgi sistemlerinin, daha etkili ve daha hızlı sonuçlar ürettiğini, genel İK işlevlerinde iyileştirmeler sağladığını ve İK uygulamalarının örgütsel strateji ile uyumlaştırılmasına, iyileştirme alanlarının

belirlenmesine ve mevcut uygulamaların önüne geçilmesine yardımcı olduğunu bulmuştur (Mamun ve Islam, 2016: 30).

Bu bağlamda pazarda rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejiler arasında innovasyon stratejisi, çalışanların uzmanlığı ve yaratıcılıkları çerçevesinde farklı işleri başarmasını, yüksek kalite stratejisi, çalışanların yeteneklerini eğitim ile geliştirerek işleri akıllıca gerçekleştirmesini ve düşük maliyet stratejisi ise rekabetçi bir çalışma ortamında çalışanların işleri daha sıkı yerine getirmesini içerebilecektir (Cascio, 1992: 585). Bu çerçevede etkili bir yapının geliştirilmesi, amaçların ve politikaların belirlenmesi ile İK stratejilerinin birbirlerini döngüsel bir şekilde pozitif yönde etkiler (Hall ve Goodale, 1986: 305-306). Bunu destekleyici şekilde İK için yeni yönelimler, İK'nın işletmeye total katkısı, yenilikçi ve yaratıcı davranış beklentileri, belirsizliği ve değişimi tolere edebilme, kararlarda sorumluluk üstlenme, total bir müşteri değeri anlayışı, çapraz-fonksiyonel bütünleşme, kapsamlı etkililik, işgücünün kritik bir yatırım olarak görülmesi, yönetim ve çalışanların partnerliği, değerlendirme ve ödüllendirmeyi stratejik çerçevede ele alma gibi kabulleri içerebilmektedir (Miller ve Dess, 1996: 469).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, yöneticilerin İK'ya yönelik stratejiklik algılarının belirlenmesidir. Bu çerçevede ayrıca İK'ya yönelik stratejiklik algısının uygulamada hali hazırda hangi düzeyde olduğu da yönetici algıları ile belirlenmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma için hazırlanan anket formu üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma alanı ve deneyim süresi yer almaktadır. İkinci bölümde “Türk işletmelerinde İK departmanını stratejik olarak önemseme düzeyi”, Türk işletmelerinde İK faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyi” ve “Temel departmanlar kapsamında stratejiklik önem açısından sıralama” çerçevesinde sorular yer almaktadır. Üçüncü bölümünde ise İK'ya bakış açısı olarak stratejiklik algısını

pozitif yönde etkileyebileceği varsayılan 15 önerme yer almıştır. Önermeler özgün olarak oluşturulmakla birlikte yukarıda literatür kapsamında açıklanan bazı çalışmalar da incelenmiştir. Bu bağlamda İK süreçleri ve faaliyetlerinin stratejik boyutlarda algılanması (Örn: Vlachos, (2008) İK uygulamalarının kurum performansını artırıcı ve stratejik öneme sahip olduğunu belirtmiş, Pieterse ve Rothmann (2009)'da, stratejik ortaklığın, İK uygulayıcılarının performansının önemli bir bileşeni olduğunu belirtmişlerdir.) istatistiksel değerlendirmeler için 5'li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir. 15 önerme faktör analizi sonucu 4 faktör altında toplanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilinde yer alan “imalat ve bilişim” ile “hizmet” sektörlerinde faaliyet gösteren 45 işletme kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze anket yöntemi ile Haziran - Ağustos 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anketlerin tamamı analizlere dâhil edilmiştir. Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında faktör analizi, tek örnek t testi ve korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

H₁:Yöneticiler tarafından İK kapsamında stratejilik çerçevesinde.....faktörü önemli olarak algılanmaktadır.

H₂: Faktörler arasında pozitif yönde doğrusal birlikte değişim bulunmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Sosyo-Demografik ve Stratejilik Algısına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan yöneticilerin (n=123) yaş ortalaması ve standart sapması 41,1±10,91'dir. Yöneticilerin %7,3'ü kadın (n=9) ve %92,7'si erkek (n=114) olarak belirlenmiştir. Eğitim düzeyi lise %24,4 (n=30), lisans %56,1 (n=69) ve lisansüstü %19,5 (n=24) şeklindedir. Hizmet sektöründe yer alan yöneticiler %57,7 (n=71) ve

imalat-bilişim sektöründe yer alan yöneticiler %42,3'lük (n=52) dilimde yer almaktadır. Yöneticilerin deneyim süresi (max-min=2-38) 19,3±8,85 yıldır.

Yöneticilerin algılarına göre Türk işletmelerinde İK departmanının stratejik olarak algılanma düzeyi %26'lık oranda çok yeterli – yeterli, %47,2'lik oranda orta, %26,8 oranında yetersiz-çok yetersizdir. Ayrıca yöneticilerin algılarına göre Türk işletmelerin İK faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyi %25,2 oranında çok yeterli-yeterli,%48 oranında orta ve %26,8 oranında yetersiz-çok yetersizdir (Tablo 1).

Tablo 1. İK ve Stratejilik

Türk İşletmelerinde İK Departmanını Stratejik Olarak Önemseme Düzeyi				Türk İşletmelerinde İK Faaliyetlerini Stratejik Olarak Önemseme Düzeyi		
Düzey	N	%	Birikimli %	N	%	Birikimli %
Çok yeterli	5	4,1	4,1	7	5,7	5,7
Yeterli	27	22,0	26,0	24	19,5	25,2
Orta	58	47,2	73,2	59	48,0	73,2
Yetersiz	23	18,7	91,9	18	14,6	87,8
Çok yetersiz	10	8,1	100,0	15	12,2	100,0
Toplam	123	100,0		123	100,0	

Yöneticilerin görüşlerine göre temel departmanlar kapsamında stratejilik algıları ise yüksekten düşüğe doğru üretim, kalite, İK, muhasebe, Ar-Ge ve pazarlama departmanları olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda İK departmanı stratejilik algısı olarak ortalarda yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Departmanlar ve Stratejiklik

Depart.		İK	Muh.	Üret.	Paz.	Kalt.	Arge	Top.
Yanıt.	N	21	16	36	5	36	9	123
	%	17,1	13,0	29,3	4,1	29,3	7,3	100,0

4.2. Ölçüm Aracının Güvenirlik ve Geçerliği

Anketin son bölümünde yer alan 15 önerme 4 faktör altında toplanmıştır. Faktör analizi temel bileşenler analizi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,813'tür. Bartlett Küresellik Testi sonucu olumludur (Ki-Kare=798,312, Sd= 105, p=0.000). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,825-0,733 değerleri arasında değişmektedir. Bu üç sonuç 15 önermelik yapının faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Faktör analizi sonucu oluşan 4 faktör toplam varyansı %77,89 oranında açıklamaktadır. Toplam varyansın, %30,724'ünü birinci, %19,641'ini ikinci, %16,4'ünü üçüncü ve %11,125'ini dördüncü faktör açıklamaktadır. Oluşan 4 faktörlük yeni yapının genel Cronbach Alfa değeri 0.88'dir. Bu sonuca göre ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu çok yüksek derecede açıkladığını ortaya koymaktadır. Genel, faktör ve madde bazında Cronbach Alfa değerleri de tutarlılık göstermektedir (Tablo 3). 15 önerme için genel soru ortalaması (item-means) 4,125 ve ortalama varyans 0.569'dur. Faktörler içerdikleri önermeler göz önüne alınarak isimlendirme yapılmıştır: Bu çerçevede faktörler ve isimleri f1: Başarı boyutu, f2: Stratejik boyut, f3: Üst düzey temsil ve f4: Paydaş ilişkileri ve imaj şeklindedir (Tablo 3).

Tablo 3. Faktörler

İK'ya bakış açısı olarak... Stratejikklik algısını pozitif yönde etkilemektedir	İsim	Faktör				Cronbach Alfa	
		f1	f2	f3	f4	Genel= 0,88	
Başarı için yetkinliği merkeze almayı benimseme	Başarı Boyutu	,925	,051	,124	-,154	,809	,867
Başarı için takım çalışmalarını yaygınlaştırma		,853	,209	,053	,098	,816	
Başarı için İK faaliyetlerini üst düzeyde önemseme		,808	-,043	,202	,383	,831	
Başarı için insanı geliştirmeyi merkeze alma		,742	,091	-,386	-,205	,853	
Başarı için İK faaliyetlerine üst düzeyde kaynak sağlama		,654	,373	,074	,224	,859	
İK yöneticisini kurum kültürü yaratılmasında üst düzey yetkilendirme	Stratejik Boyut	,033	,858	,391	-,058	,791	,851
İK faaliyetlerini üst düzeyde teknolojik olarak destekleme		,030	,775	-,203	,326	,835	
İK yöneticisine kurum felsefesinin (misyön, vizyon, değer ve ilkeler) belirlenmesinde üst düzey yetkilendirme		,063	,774	,456	-,083	,821	
İK faaliyetlerini güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesinde üst düzeyde önemseme		,227	,750	,020	,347	,813	
İK faaliyetlerini fırsat ve tehditlerin belirlenmesinde üst düzeyde önemseme		,200	,607	-,030	,317	,848	
İK yöneticisinin üst düzey kararlara katılımı	Üst Düzey Temsil	-,058	,139	,886	,083	,595	,742
İK yöneticisinin üst düzeyde temsili		,145	,498	,643	,386	,639	
İK yöneticisinin üst düzey ücret alması		,512	-,137	,634	,317	,734	
İK faaliyetlerini işletme imajı açısından üst düzeyde algılama	Paydaş İlişkileri ve İmaj	-,099	,247	,138	,857	-	,707
İK faaliyetlerini paydaş ilişkilerinde üst düzeyde öne çıkarma		,296	,325	,306	,682	-	

4.3. Faktörlere Yönelik Bulgular

Dört faktör kapsamında da H_1 hipotezi (Yöneticiler tarafından İK kapsamında stratejiklik çerçevesinde ...faktörü önemli olarak algılanmaktadır.) kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle yöneticiler İK kapsamında stratejiklik çerçevesinde oluşan dört faktörü de ileri düzeyde önemli bulmaktadırlar (Tablo 4).

Tablo 4. Faktörler ve Tek Örnek t Testi

Faktör	N	Ort. \pm SS	Tek Örnek t testi ($H_0 = 3 \leq \mu$)	
			t	P
f1 (Başarı Boyutu)	123	4,3 \pm ,52	17,280	,000
f2 (Stratejik Boyut)	123	4,0 \pm ,68	10,371	,000
f3 (Üst Düzey Temsil)	123	3,9 \pm ,67	8,924	,000
f4 (Paydaş İlişkileri ve İmaj)	123	3,9 \pm ,66	9,548	,000

H_2 hipotezi (Faktörler arasında pozitif yönde doğrusal birlikte değişim bulunmaktadır.) tüm ilişkisellikler kapsamında kabul edilmiştir. Ayrıca f1-f3, f2-f3, f2-f4 ve f3-f4 arasında orta düzeyde, f1-f2 ve f1-f4 arasında düşük (ortaya yakın) düzeyde ilişkisellik belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Korelasyon

Faktör		f1 (Başarı Boyutu)	f2	f3
f2 (Stratejik Boyut)	r	,336*		
	p	,026		
f3 (Üst Düzey Temsil)	r	,455**	,458**	
	p	,002	,002	
f4 (Paydaş İlişkileri ve İmaj)	r	,344*	,522**	,613**
	p	,022	,000	,000
*. 0.05 ve ** 0.01 önemlilik düzeyi				

5. SONUÇ

Son yıllarda işletmelerin dış çevre koşullarına uyum ve pazarda rekabet gücü sağlayabilmesi açısından İK'nın stratejik bağlamda tüm süreçlerde yaratıcı, etkin, etkili, verimli ve üretken bir şekilde yöneltmesinin önemi gittikçe artmaktadır. Diğer bir deyişle stratejik süreçleri belirleyen, uygulayan, denetleyen ve revize eden İK'dan başka bir varlık değildir. Ancak uygulamaya yansıtma bağlamında bu görüşün tam da farkındalığının bulunmadığı bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bu çerçevede araştırma sonucuna göre yöneticiler Türkiye bağlamında işletmelerde İK'yı ve onun ile ilgili faaliyetlerin stratejik olarak algısının yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca kalite ve üretim departmanlarının stratejilik olarak birinci sırada algılanmaları, açık sistem özelliğinin adeta aksine ve müşteri odaklılıkla tersine bir şekilde pazarlama departmanının sonuncu sırada yer alması da oldukça manidardır. Burada İK departmanı ise ikinci sırada yer almıştır. Bu da İK faaliyetlerinin stratejik olarak algıda ilk sırada olmadığını gösteren bir durumdur.

Diğer taraftan yöneticiler İK'nın stratejiklik kapsamında başarı, stratejiklik, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri ve imaj açısından ileri düzeyde önemli oldukları algısına da sahiptirler. Bu çerçevedeki bulgular İK ve onun faaliyetlerinin operasyonel (fonksiyonel) değil, üst düzey stratejiklik bağlamında görülmesi gerekliliğini vurgulayıcıdır. Ayrıca bulgulara göre sözü edilen faktörler birlikte değerlendirildiğinde de birbirlerini pozitif yönde etkileyicidirler. Diğer bir deyişle faktörlerin kapsamındaki görüşler beraberce stratejik süreçlere yöneltilmelidirler.

Sonuç olarak işletmeler hangi olanaklara (teknoloji, bilgi, finans, yönetim, yerleşim, dağıtım, araç vb.) sahip olurlarsa olsunlar amaçları gerçekleştirmede merkezde yer alan temel unsurun insan olduğu gerçeği ortadadır. İnsanın bilgisi, becerisi, deneyimi, yeteneği ve yaratıcılığı ile diğer süreçlerin rasyonel zemine oturması ve başarının sağlanabileceği açıktır. O halde bu araştırma bulgularının da göstermiş olduğu çerçevede İK'nın ve onun faaliyetlerinin önem düzeyine göre stratejik süreçlerde merkeze alınması yönünde çalışmaların gerçekleştirilmesi stratejik süreçlerin başarısı açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR:

ANITHARAJATHI V.M., DIVYA K. (2016), "Human Resource: Employee's Perception Towards HR Policies in Information Technology (IT) Companies", *International Journal for Innovative Research in Science & Technology*, 2(11), 54-56.

CASCIO, W. F. (1992), "Managing Human Resources", McGraw-Hill, Inc., *The Business School University of Colorado Denver*, 8th Edition, USA.

ELASFER, E.H., KARAMİ, A. (2008), "The Effectiveness of Selected Human Resources Management Practices on Organisational Performance & Objectives (A Case Study of the Libyan Iron & Steel Company)", https://www.pucsp.br/ictim/ingles/downloads/pdf_proceedings_2008/63.pdf, doi=10.1.1.576.8048, 705-721.

HALL, DOUGLAS T. & GOODALE, JAMES G. (1986), "Human Resources Management", *Foresman & Company*, USA.

JIANH, K. (2013), "Bridging The Gap Between Reality & Perception: Managers' Role in Shaping Employee Perceptions of High Performance Work Systems", *Graduate Program in Industrial Relations & Human Resources*, The State University of New Jersey.

MAMUN A., ISLAM S. (2016), "Perception of Management on Outcomes of Human Resource Information System (HRIS)", *International Journal of Business & Social Research*, 6(2), 29-37.

MILLER, A. & DESS, G. (1996), "Strategic Management", *The McGraw-Hill Companies*, USA.

PIETERSE, H., ROTHMANN, S. (2009), Perceptions of the Role & Contribution of Human Resource Practitioners in a Global Petrochemical Company, *Sajems NS*, 12(3), 370-384.

VOKIC, P.N. (2011), "The Relationship between the Level & Modality of HRM Metrics, Quality of HRM Practice & Organizational Performance", *Working Paper Series*, 11-09.

Bürokratin Tam Karşısı -Araştırmacı Akademisyene Benzer- Bir Kişilik Olarak Girişimciye Farklı Bir Bakış

Rafet Evyapan¹

Özet

Sosyalist sistem çökmesine rağmen kapitalist sistemin çökmemesi, sistemin motorunun girişimciler olması dolayısıyladır.

Sosyalizmin odağını oluşturan bürokratin yaratıcılık ve yenilik yerine günübirlikçi, statükocu, statik, sıradan ve klasik bir kişilik olmasına karşılık, kapitalizmin motorunu oluşturan girişimci ise yaratıcılık ve yenilik peşinde koşan bunun için dışa dönük, dinamik, marjinal, orijinal ve kardinal bir kişiliğe sahiptir.

Girişimci, yenilikleri bir risk karşılığında piyasaya sunarak kar amaçlı bir kapitalist olarak tanımlanıyorsa da bunun daha atak bir tüccar olarak tanımlanmasından farkı bulunmamaktadır. Bu tanım girişimcinin dar anlamda ele alınması olup, bilinen anlamdaki girişimciye alt yapıyı hazırlayan araştırmacılar vekâşiflerdir. Bu kişiler sadece ekonomik ve ticari alanda değil, Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkilerinin düzelmesinin mimarı olan Cavit Çağlar, son zamanlarda Kudüs'ü başkent olarak tanıyan Trump, sosyo politik alanda ve Einstein'den sonra Stephan Hawking gibi akademik alanda da ortaya çıkan kişilerdir.

Anahtar Kelimeler— Kapitalizm, girişimci, yenilik, risk, bürokrat

JEL Sınıflama Kodları: L26, M10

A Different View of the Entrepreneur as a Personality that is Exactly Opposite to the Bureaucrat and Similar to the Academic

Abstract

Although the socialist system has collapsed, the reason for not collapsing of the capitalist system is that the motor of this system is the entrepreneurs.

While the bureaucrat, who forms the focus of the socialism, has a day-to-day, statutory, static, ordinary and classical personality rather than creativity and innovation; the entrepreneur who formed the engine of the capitalism has a personality pursue creativity and innovation, extrovert, dynamic, marginal, original and cardinal personality.

Although the entrepreneur is defined as a profit-oriented capitalist by presenting innovations in many subjects to the market at a risk, this definition is no different from the definition of a more aggressive trader. This definition is a narrow sense of entrepreneur, and it is the researchers and explorers who prepare the entrepreneurial subdivision in the known sense. These people are like Cavit Çağlar who not only in the field of economic and trade, but also making architectural improvement of relations between Turkey and the Russian Federation, Trump, who recently recognized Jerusalem as the capital, the people who appeared in the socio-political arena and the academic field like Stephan Hawking after Einstein.

Keywords— Capitalism, entrepreneur, innovation, risk, bureaucrat

JEL Classification Codes: L26, M10

¹ Prof. Dr, Şirnak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, rafetevyapan10@gmail.com

1. GİRİŞ

İktisat kitaplarında üretim faktörleri olarak doğal kaynaklar, emek, sermaye ve müteşebbis (girişimci) diye dört üretim faktöründen söz edilir. Bunların üretime katkıları sonrasında sırasıyla rant, ücret, faiz ve kar aldıkları belirtilir. Girişimci için kendi dışındaki üç üretim faktörünü bir organizasyon (işletme) içinde bir araya getiren kişi olduğu, üretim sonrasında kar adı altında pay almasının gerekçesinin de üstlendiği risk olduğu, başka bir deyişle karın, riskin sonucu elde edildiği ifade edilir.

Girişimci için her ne kadar bunlar belirtiliyorsa da aslında bu şekilde ifade edilen kişi, girişimci olmaktan ziyade organizatördür. Deneyim sahibi bir kişi olarak kendi dışındaki üretim faktörlerini bir organizasyon içerisinde çalıştıran organizatör ise, yönetici niteliğinde bir kişidir. KOBİ'lerde girişimci sayılan bu yönetici aynı zamanda sermayedar iken büyük ve orta boy işletme (BOBİ)'lerde girişimci denilen sermayedar ise kendine karşı sorumlu adeta maaşlı bir memur olan yöneticiden ayrı bir kişidir. Çoğunlukla girişimci olarak ifade edilen organizatör kadar yönetici de girişimciye benzese de risk üstlenmek açısından girişimci, organizatörü de yöneticiyi de aşan daha geniş kapsamlı bir kişiliktir. Girişimcinin, İktisat kitaplarında yukarıdaki gibi tanımlanmasına karşılık girişimcilik kitaplarında da girişimci için “ Bilinen ürünler yerine yeni ürünler, yeni sunum tarzları, yeni üretim yöntemleri yeni kaynaklar, yeni pazarlar vs. arayan kısaca her konuda yenilik peşinde koşan, mevcut alışılmış davranışları değiştirmeyi amaçlayan bu doğrultuda ortaya çıkan riskleri göze alarak yüksek kar amaçlayan bir kişidir” denilmektedir. Bu ve benzeri tanımlamalar da bilinen anlamdaki tacirin biraz daha farklı bir şekilde tanımlanmasıdır.

Bilinen anlamdaki tacir, mevcut ürünleri ve hizmetleri mevcut piyasalarda alıp satarken yenilik ve yaratıcılık güdüsü olmayan adeta yaşlı bir insan psikolojisine benzer bir psikolojiye sahip bir kişi iken girişimci anlamı verilen tacir ile de yenilik ve yaratıcılık güdülerini ön planda tutan, risklere karşı cesur ve tıpkı genç bir insan psikolojisine sahip, maceraperest ruhlu bir kişi anlatılmak istenmektedir.

Yine girişimcilik kitaplarında ve özellikle de Türkiye’deki uygulamada kendi işletmesini kuran kişiye de girişimci denilmektedir. Bu tanımlamada da girişimci gerçek anlamda girişimci “Entrepreneur” olarak değil kurucu anlamında “Founder” anlamında tanımlamaktadır.

Halbuki girişimci, ticari yaşamdaki dar anlamda ele alınan girişimci türünü aşan çok daha geniş anlamda ele alınması gereken bir kişiliktir. Geniş anlamda girişimci ise bilinen türdeki girişimciye onun piyasada paraya çevirerek satabileceği buluşunu bir hizmet olarak satan bir kişidir. Bu açıdan girişimci ekonomik (ticari) alanda dar anlamda ele alınan girişimcinin ötesinde tarihi, sosyal ve politik ayrıca sanatsal ve akademik alanlarda da ortaya çıkan öncü bir kişidir. Bu aşamada girişimci olarak Türkçeye çevrilen Fransızca ‘‘Entrepreneur’’ kelimesi üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır.

Bu kelime girmek anlamındaki bir fiil olan “entre” ile (ki, evlerin girişindeki boşluğa da entre denilmektedir) almak anlamındaki “prendre” fillerinden türetilen alıcı anlamındaki “preneur” kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuş iki kelime olup girmek ve alıcı şeklinde iki anlamı içermektedir. Dolayısıyla bu kelime, kelime kelime çevrildiğinde girmek alıcı şekline giriyorsa da bunu giren alıcı veya girip alıcı şeklinde çevirmek mümkündür. Böylelikle bu bileşik kelimedenden bir yere veya bir işe girerek oradan bir şey alan kişi anlamı çıkmaktadır. Halbuki bu kelime Türkçeye sadece entre (girmek) kelimesine karşılık gelecek şekilde girişim olarak bundan da girişimci türetilerek çevrilmekte alıcı anlamındaki “preneur” kelimesi yok sayılmaktadır. Aslına uygun çevrildiğinde bu kelimenin ‘‘söküp atmak’’, ‘‘çekip götürmek’’, ‘‘çalıp çırpmak’’ gibi kelimelere benzer şekilde ‘‘girip almak’’ veya ‘‘girişim almak’’, veyahut ‘‘girişim alıcı’’ şeklinde çevrilmesi gerekir.

Nitekim girişimci olarak anlam verilen kişi yukarıda da belirtildiği gibi bir yenilik yapmak çalışmaya başlayan ve yeniliği bulan bu kişiden buluşunu satın alarak onu bir ürün veya hizmet şeklinde piyasaya bir para karşılığında satan kişi olmaktadır. Bu açıdan yeniliği bulan ve yaratıcı nitelikli öncü girişimci ile öncü girişimciden bulduğu yeniliği ve yaratıcılığı satın alan ekonomik alanda bilinen anlamdaki girişimci farklı kişilerdir. Bunlar arasındaki ilişki neden sonuç ilişkisi gibidir. Öncü

girişimci bir olayın nedeni ise ekonomik alanda bilinen girişimci ise sonuçtur. Ekonomik alanda bilinen anlamdaki girişimciyi motive eden yüksek kar etme hırsı iken ki, bu ekonomik bir itkidir, öncü girişimciyi motive eden ise bir şeyler bulmaya yönelik faaliyetleri sırasındaki duyduğu haz olup bu ise psikolojik bir itkidir. Bu açıdan öncü girişimci için faaliyetlerinden para kazanmak, ikinci planda kalan veya pek fazla önemli olmayan bir husustur. Bu durumu-aşağıda yine değinilecek olan- Nikola Tesla,” Paranın başkaları için taşıdığı anlam, benim için hiçbir şey ifade etmiyor” diyerek ifade etmiştir. (www.webtekno.com) Eğer öncü girişimci ile bilinen anlamdaki girişimci ayrımı yapılmazsa eski Sovyet blokunda Kalaşnikov isimli makineli tabancaya ismini veren Mihail Kalaşnikov -ki, bu silahı diğer silahları temel alarak geliştirmiş ve yepyeni bir makinalı tabanca yapmıştır-bu açıdan bir girişimci sayılmayacak buna karşılık onun bulduğu silahı bu ad altında seri halde üreterek kendi ordusunda kullanan ve o günün demir perde ülkeleri olan Polonya, Çekoslovakya, Romanya gibi ülkelere satan SSCB devleti ise girişimci sayılacaktır. Hâlbuki esas girişimci, bir kişi olarak Mihail Kalaşnikov’dur.

Girişimci, yenilik ve yaratıcılığı ortaya koyan kişi olarak algılandığında başta ekonomi olmak üzere girişimciliğin olmadığı hiçbir kesim düşünülemez. Bu açıdan girişimciliği ekonomik alanda tacir anlamındaki girişimci, tarihi, sosyal ve politik alandaki girişimci, akademik alandaki araştırmacı akademisyen girişimci, sanat alanındaki sanatkâr girişimci olarak dört başlık altında ele almak bu başlıklara geçmezden önce de bürokrat kişiliği ile girişimci kişiliği özellikleri üzerinde durmak uygun olacaktır.

2. BÜROKRATIN VE GİRİŞİMCİNİN KİŞİLİKLERİ

Bir şey veya kişi tanıtılırken zıt olanlarla birlikte ortaya konulduğunda daha iyi anlaşılır olduğundan girişimci kişiliği, onun tam karşıtı bir kişilik olan bürokrat kişiliği ile birlikte ele almak uygun olacaktır.

Latince bir kelime olan bürokrat, büro yöneticisi anlamına geliyorsa da bürokrat ile aynı anlamda kullanılan Arapça bir kelime olan memur, amiri olan, amirinden aldığı emri uygulayan kişi anlamına gelmekte ve onu bürokrat kelimesinden daha iyi

ifade etmektedir. Bu açıdan bürokrat (memur) , amirine bağımlı, özgür olmayan, kendi başına inisiyatif kullanamayan bir kişilik iken girişimci ise hiçbir kişiye bağlı olmayan tamamen bağımsız kendi başına inisiyatif kullanabilen bir kişiliktir.

Merhum Vali Recep Yazıcıoğlu bürokratu anlatırken onun sürekli olarak baş harfi ‘‘Y’’ ile başlayan beş kelime kullandığını, bunların ‘‘Yok’’, ‘‘yavaş’’, ‘‘yasak’’, ‘‘yarın’’, ‘‘yapma’’ kelimeleri olduğunu belirtmişti. Gerçekten de bir bürokratin özelliklerini bu beş kelime yeterince yansıtmaktadır. Bunların hepsi olumsuz ve muhatabının motivasyonunu bozucu kelimelerdir. Bu açıdan bürokrat muhatabı açısından ‘‘yıldırıcı’’ bir kişilik iken, girişimci ise bu dört kelimenin tam tersi olan kelimeleri kendisi için söyleyen bir kişilik olduğu için ‘‘Yaratıcı’’ bir kişiliktir.

Bürokrat adeta ayarlı bir makine gibi hep aynı işleri mekanik davranışlar şeklinde tekrarlayan veya bir şiirdeki nakaratlar gibi aynı sözleri sürekli söyleyen bu nedenle ‘‘yineleyici’’ bir kişilik iken girişimci ise her gün hatta her saat farklı şeyler oraya koymaya çabalayan bir kişilik olarak ‘‘yenilikçi’’dir. Dolayısıyla bürokratin ‘‘yineleyici’’ ve ‘‘yıldırıcı’’ özelliklerine karşılık girişimcinin ‘‘yenilikçi’’ ve ‘‘yaratıcı’’ özellikleri onu bürokrattan ayıran özelliklerin en belirgin ikisini oluşturmaktadır. Bu iki özellik dolayısıyla bürokrat için ‘‘simple’’ girişimci için ise ‘‘süper’’ nitelemeleri kullanılabilir.

Sürekli yukardan emir alan ve bunu deyim yerinde ise harfiyen uygulamak zorunda olan bürokrat, sorgulayan bir felsefeye sahip değildir. Ancak mevcut kanunlar çerçevesinde düşünen bu açıdan eğer düşünce denilebilirse dogmatik bir düşünceye sahip bir kişiliktir. Buna karşılık girişimci mevcut gerçekleri ‘‘ Acaba doğru mu?’’ diye sorguladığı gibi yine mevcut yöntemleri ve işleri veya işleyişleri ‘‘Daha iyi ve rasyoneli olamaz mı?’’ diye sorgulayan bu açıdan araştırmacı akademik bir insanın düşüncesine benzer bir düşünce insanıdır. Öyle ki, ‘‘Her girişimci, bir bilim insanıdır’’ denilemese de ‘‘Araştırmacı bir bilim insanı için gerçek bir girişimcidir’’ denilebilir.

Bürokrat, fiziksel olarak kapalı bir mekânda bulunduğu kadar psikolojik olarak da belli bir mevzuatın sınırları içinde düşünerek çalıştığı için büyük bir olasılıkla bu yüzden içe kapanık ve pasif bir kişilik iken girişimci ise dışa dönük ve atak bir kişilik yapısına sahiptir. Dolayısıyla girişimci için atılımcı tabiri de kullanılabilir.

Bürokrat, mesai saatleri diye bilinen başı ve sonu belli bir süre içerisinde çalışan hatta bazen mesaiye geç gelerek mesaiden erken ayrılarak çalışma sürelerini biraz daha kısaltmaya çabalayan bir kişi iken girişimci için mesai saatlerinin azaltılması bir yana başlangıcı ve sonu belli mesai saatleri diye belli bir süreyi kapsayan bir uğraş düşünülemez. Girişimci, deyim yerindeyse uyumadığı süre dışında zihinsel olarak sürekli çalışan bir kişidir.

Bir slogan gibi söylenen ‘‘ Bugün git, yarın gel’’ deyişine uygun olarak bürokrat, bugünün işini yarına bırakır, hatta bunu bir marifetmiş gibi yapar iken, girişimci değil bu şekilde davranmak yarının işini bile- yarın başka bir işe veya fikre odaklanmak için- fırsat bulmuşsa bugün yapan bir kişidir.

Bürokrat, istenilmeyen davranışlarda bulunduğu ilgili ceza hükümlerine göre ceza alabileceğini düşünen ve bu korku içinde yaşayan ayrıca davranışlarında rol yapan dolayısıyla doğal davranmayan bir kişilik iken girişimci ise ceza alma korkusu olmadığından dolayı cesur davranan, davranışlarında da rol yapmayan bu nedenle doğal davranışlı bir kişiliktir.

Bürokrat amiri tarafından iş yapmaya zorlanan başka bir deyişle kendi dışında ve üstünde olan amirince mükâfatlarla olumlu veya cezalarla olumsuz olarak motive edilir iken girişimci ise kendi dışındaki bir kişi tarafından değil kendi kendini motive eden bir kişiliktir.

Mevzuatla sınırlanmış bürokratin realist olmasına karşılık ,toplumdaki değer kalıplardan tamamen azade olmayı arzulayan girişimci ise romantiktir. Başka bir ifade ile hayalperesttir. Öyle ki bu durum onun ‘‘hayalci’’, ‘‘çılgın’’ hatta ‘‘kaçık’’ gibi bazen aşağılayıcı anlamda damgalanmasına bile yol açabilmektedir ki, bu hususa izleyen başlığa geçmeden değinilecektir. Aşağıda da değinilecek olan İspanyol mimar Gaudi’nin diplomasını imzalayan Elias Rogent onun için ‘‘bu

diplomayı bir deliye mi? Yoksa bir dahiye mi? verdiğimiz kim bilebilir? Bunu bize zaman gösterecek.“ diye bilmiştir (www.basargezirehberi.com). Diğer yandan Türkiye'nin uluslararası platformlarda da tanınmış iki bilim insanı olan Prof.Dr. İlber Ortaylı kadar Prof. Dr. Canan Karatay televizyon söyleyişlerinde kendileri için muhatapları tarafından “kaçık” ifadesinin kullanıldığını belirtmişlerdir. Dahası yine Prof. Dr. Canan Karatay hakkında 2015 yılında Türkiye endokrinoloji ve metabolizma derneği tarafından suç duyusunda bulunduğu gibi (Hürriyet 11.03.2015) bu yetmiyormuş gibi 2017 sonunda da Sağlık Bakanlığı bağışıklama kurulu üyesi ve enfeksiyon hastalıkları derneği başkanı tarafından yine cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur (Hürriyet 26.12.2017)

Kendisinden imzalanmış veya onaylanmış belge istenen bürokrat, pratik bakış açısına sahip olarak pratik davranışlar sergiler iken girişimci teorik bakış açısına sahip olup bir teori veya hipotez üzerinde sürekli çalışan bir kişidir.

Bürokrat, risk almaktan kaçınan hata yapmak istenmeyen bu yüzden “statik” yapılı kişi iken girişimci, risk alıcı hata yapmayı normal karşılayıcı dolayısıyla “dinamik” yapılı bir kişiliktir.

Bürokrat olmak için doğuştan bir takım yetenekler gerekmez dolayısıyla herkes bürokrat olabilir bu açıdan bürokrat alelade, sıradan anlamında ‘’ordinal’’ bir kişilik iken girişimci ‘’kardinal’’ bir kişiliktir. Kardinal, anlam olarak her ne kadar Katolik kilisesinde bir makam ise de bu kelime aynı zamanda başlıca, en önemli, merkez anlamına geldiğinden kardinal nitelik, girişimciyi en iyi belirten niteliklerden biridir.

Bürokrat yığın, öbek, kütle anlamına gelen ‘’masif ‘’ bir insan iken girişimci ‘’marjinal’’bir insandır. Sözlükte asıl konuya dahil olmayan, kenara ait anlamına gelmekle birlikte marjinal, toplum düzeni dışında kalan kişi anlamına da geldiği için bu kelime de girişimciyi çok güzel ifade etmektedir.

Bürokrat, kanunlara yani normlara uyması açısından ‘’normal’’ bir kişi iken, girişimci ‘’orijinal’’ bir kişidir. Kökene ait, asli, sonradan eklenmeyen anlamına gelmekle birlikte tuhaf huylu insan demek de olan ‘’orijinal’’ kelimesi yine

girişimciyi en iyi ifade eden bir diğer kelimedir. Eski deyimle ‘‘nevi şahsına münhasır’’ kişidir.

Ekonomik bir sistem olarak planlı ekonominin kişisel bir iz dūřümü veya odağı b¼rokrat iken, birçok olumsuz ¼zellikleri dolayısıyla vahşi de denilen kapitalist ekonominin bir izdūřümü veya odağı da girişimcidir. Sovyetler birliği okmezden ¼nce Moskova’daki ¼st d¼zey b¼rokratlar (veya teknokratlar)yaptıkları planlarla ekonomiye y¼n verirler, bu nedenle bu sisteme planlı ekonomi denir iken b¼rokrat da gerçek hayattan kopuk olduğundan dolayı gerçek d¼nyayı bilmediğinden yapılan planlar isabetli olmamış, eski SSCB’nin o kadar zengin ekonomik kaynaklara rağmen bu ekonomik sistem okm¼ř ve uygulanmasından vazgeçilmiştir. Buna karşılık kapitalist sistemde girişimciler gerçek hayatın adeta nabzını tuttuğundan bir çok k¼t¼ sonuçlarına rağmen kapitalist sistem yıkılmamış hatta planlı ekonomiyi terk etmediğini iddia eden Çin tarafından bile- ¼stelik d¼nyada hiçbir kapitalist ¼lkenin uygulamadığı insafsızlıkla -uygulanabilmektedir.

Bu başlığa son vermeden girişimci ile başarısı ¼zerinde bir paragrafla da olsa durmak uygun olacaktır.

abaları çoğu zaman başarı ile sonuçlanan bu açıdan ‘‘dahi’’ olarak nitelenen girişimciye karşılık bazı girişimcilerin çabaları başarısızlıkla sonuçlanabilmekte bu durumda ona ‘‘deli’’ denebilmekte ve o,her zaman bu nitelenme ile karşı karşıya kalabilmektedir. Nitekim Einstein kadar ¼nemli olmasına rağmen adı onun kadar bilinmeyen Nikola Tesla yaşarken ‘‘Kaık’’ ve ‘‘Rezil’’ diye damgalanmışken bug¼n birçok alanda temel alınan teorileri de ‘‘Uçuk Teoriler’’ olarak nitelendirilmiştir (<http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/88638/gelmis-gecmis-en-iyi-mucit-nikola-tesla>).

Aynı şekilde bazı girişim uygulamaları da başarısızlıkla sonuçlanmış olup bunların en bilinen iki ¼rneđinden biri uluslararası alanda balonla yapılan hava taşımacılığının kaza ile sonuçlanması diğeri de ¼lkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında yerli ¼retim olarak ortaya çıkan ‘‘Devrim’’ markalı arabanın alıştırılmamasıdır.

3. EKONOMİK ALAN VE DİĞER ALANLARDAKİ GİRİŞİMCİLER

Yukarıda da belirtildiği gibi girişimciler sadece ekonomik alanda değil tarihi, politik ve sosyal alanda, sanat alanında ve akademik alanda da ortaya çıkmakta olup bunlara aşağıdaki alt başlıklarda değinecektir.

3.1. Ekonomik Alanda Tacir Anlamındaki Girişimci

Ekonomik alanda tacir anlamındaki girişimciler, bilgisayarlarda, cep telefonlarında, helikopterlerde, uçaklarda yeni modelleri piyasaya sunan ve sağlık sektöründe de ilk defa sürümü yapılan ilaçları satan kişilerdir.

Salçanın ketçap halinde satılması, kakaodan çikolata üretilip pazarlanması, Türk kahvesi diye bilinen kahvenin “Nescafe” ve “Cappucino” markalarıyla sunulması, içme suyunun cam şişeler yerine pet şişelerde arz edilmesi de bu tür girişimciliğin sonuçlarıdır.

Enerji sektöründe yenilenebilir de denilen çevreyi kirletmeyen enerji kaynakları olarak güneş panellerine ve rüzgârla çalışan pervanelere yönelmesi, bunun yanı sıra ulaştırma kesiminin demir yolu taşımacılığında kömür yerine önce dizel, sonra dizel yerine elektrik kullanılması, karayolu araçlarında da benzinden daha ucuz olan mazota günümüz itibariyle çevre kirletmeyen elektrikle çalışan arabalara geçilmeye başlanması yine ekonomik girişimciliğin yansımalarıdır.

Ekonomik anlamda girişimciliğin en önemli sonuçlarından biri de telefon haberleşmesinde kablolu telefonlardan kablosuz -şarjlı -cep telefonlarında geçilmesi cep telefonlarının da adeta telefon olmaktan çıkıp fotoğraf makinesi, saat ve internet vs. olarak kullanılmasıdır.

Hizmetler sektörüne gelince, bu kesimde uluslararası standardizasyonuna uyulması bu çerçevede tüm ülkelerde hava yolu ulaştırmacılığının yanı sıra metro taşımacılığının ve bunlarda kullanılan işaretlerin bile birbirine benzer olması ekonomik girişimciliğin sonuçlarıdır. Otellerdeki yıldızlama sistemi ile “Fastfood” lokanta zincirleri de bu şekildedir.

Girişimciliğin olmadığı bir moda sektörü düşünmek mümkün değildir. “Moda sektörü kadar başka hiçbir alanda girişimcilik, hızlı ve yoğun bir şekilde yaşanmamaktadır” denilse bu ifade abartılı bir ifade olmayacaktır.

Eğlence sektörü de girişimcilikten uzak düşünülemez. Sinema sanayinde kullanılan yeni tekniklerin yanı sıra günümüzde sinema filmlerinin yerini alan televizyon dizileri de ekonomik girişimciliğin değişik yansımalarıdır.

Müzik ve spor dünyalarındaki girişimciler ise bu dünyalarda parlayan ünlü yıldızlardır. Günümüzde futbolda Ronaldo ne ise yakın geçmişte de David Beckham böyle parlayan bir girişimci olarak ortaya çıkmış ve dünyanın en fazla para kazanan sporculardan biri olmuştur. Öyleki, adı bile bir parfüm markası olarak bir işletme tarafından satılmıştır. Bu şekilde satış yapan tacir ise bilinen anlamda girişimci olmuştur. Aynı şekilde geçmişte Michael Jackson da dünyanın en tanınmış bir müzik girişimcisi olmuş yine bilinen anlamdaki girişimciler de onu adını pazarlayarak yüksek karlar elde etmişlerdir.

Son yıllarda giderek daha da popülerleşen ve sadece ABD’de değil diğer ülkelerde de yaygınlaşan “Kara Cuma” adı verilen alışveriş çılgınlığını başlatan düşünce de yine ekonomik alandaki bir girişimcilik biçimidir. Önce tekstil ürünleriyle başlayan günümüzde elektronik eşya ağırlıklı bir alışverişe evrilen bu girişimcilik, elektronik eşya sektöründeki ekonomik girişimciliğin bir başarısıdır.

Personel giderlerinden tasarruf yapılması için süper marketlerde kasiyerlerin yanı sıra ayrı bir bölümde kasiyersiz makineler konulup müşterilerin kasiyer gibi ödeme işlemleri yapma uygulamasına geçilmesi, bankacılık hizmetlerinde ise önce ATM’lerin kullanılması günümüzde ise ATM’lere bile gitmeye gerek kalmadan bu işlemlerin internet bankacılığı ile yapılması yine ekonomik alandaki girişimciliğin ilginç sonuçlarından. Dahası günümüzde bazı kişilerin ödemelerinde merkez bankaların çıkardığı ulusal paralar yerine “BİTCOİN” zincir ağını kullanması da yine ekonomik alanda ortaya çıkan bir tür girişimciliktir.

3.2. Tarihi, Politik Ve Sosyal Alandaki Bazı Girişimler

Başta Amerika kıtasının keşfi olmak üzere bütün coğrafi keşifler yaşamlarını hiçe sayan cesur kaptanların girişimleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bizans imparatorluğunun başşehri olan Kostantinopol'u önce barbar denilen kavimlerin sonra Bulgar hanlarının daha sonra da Arapların almak için defalarca girişimlerde bulunmalarına karşılık bunlar başarısız olmuş fakat Fatih Sultan Mehmet'in girişimi başarıyla sonuçlanmış, bu girişim onu tarihin en başarılı girişimcilerinden biri yapmıştır.

Osmanlı imparatorluğundan Ortadoğu'nun kopartılarak bu topraklar üzerinde çok sayıda Arap devleti ve emirlikler kurulması o zamanın İngiliz devletinin girişimi sonucudur.

Osmanlı imparatorluğuna dayatılan Sevr antlaşmasına karşı Atatürk'ün buna itirazı ve Sevr'in gerçekleşmeyerek –Hatay hariç- Türkiye'nin bugünkü topraklarıyla yepyeni bir devlet olarak ortaya çıkması, emperyalist ülkelerin başarısızlıkla sonuçlanmış bir girişimi olmasına karşılık Atatürk'ün sonucu başarılı olmuş bir girişimidir.

Yine Atatürk'ün Hatay'ı Türkiye toprakları içine alma arzusu düşünce aşamasında kalmış bir girişim olmuş iken kendisi bunun gerçekleştiğini görmemiş olsa da onun vefatı sonrası bu girişim, sonuç veren bir girişim olmuştur. Böylelikle Atatürk de askeri olduğu kadar politik anlamda da zamanının en önemli girişimcilerinden biri olmuştur.

ABD'nin eski başkanlarından Bill Clinton'un Camp David' de Filistin ve İsrail liderlerine bir barış antlaşması imzalatması da uluslararası bir politik girişim iken günümüzdeki başkanın Kudüs kararı da İsrail açısından olumlu diğer ülkeler açısından ise olumsuz sonuçlanmış uluslararası politik bir girişimdir.

Saddam Hüseyin'in devrilmesi ABD açısından başarıyla sonuçlanmış bir girişim iken günümüzde Irak'ın İran'ın Akdeniz'e doğru bir ön bahçe niteliğinde bir ülke haline gelmesi ise İran açısından başarılı bir girişimdir.

Saddam Hüseyin gibi devrileceğini sanarak Irak'taki senaryonun benzerini Suriye'de devlet başkanı Esed için uygulama girişiminde bulunan ABD'nin, bunu başaramaması, ABD açısından başarısız bir girişim iken Rusya Federasyonunun Suriye 'deki iç savaşa müdahale etmesi ve bu müdahalenin mükâfatı olarak Suriye'nin Tartus limanındaki deniz üssüne ek olarak Hmeymim'de bir Hava üssü de elde etmesi Rusya Federasyonunun başarıyla sonuçlanmış bir girişimidir.

Rusya Federasyon'unun Suriye'deki havadan müdahale öncesinde İran'ın, askerleriyle karadaki savaşa müdahale etmek suretiyle bu ülkede dört askeri üs elde etmesi, bunun da ötesinde tıpkı Irak üzerinde etki sahibi olduğu gibi Suriye üzerinde de etki sahibi olması bu şekilde her iki ülkeyi Akdeniz'e açılan ön bahçeleri durumuna getirmesi de İran açısından olumlu sonuçlanan bir girişimdir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında bir savaş çıkartmak için düzenlenmiş bir kumpasla Rusya Federasyonunun uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi de dünya tarihinde çok dikkat çekici ve vahim bir girişimcilik olmuşsa da Rusya Federasyonu başkanı Sayın Putin'in bu tuzağa düşmemesi bu girişimi başarısız kılmıştır.

Bir daha hiç düzelmeyecekmiş gibi bozulan Türkiye Rusya Federasyonu ilişkilerini düzeltmek için ilk adımı atan Sayın Cavit Çağlar, uluslararası politikada hiçbir diplomatın başaramayacağı bir girişimcilik örneği sergilemiş olup Kazakistan devlet başkanı Sayın Nur Sultan Nazarbayev – ki, o da en az Sayın Cavit Çağlar kadar uluslararası politikada hiçbir diplomatın başaramayacağını başarmış bir girişimcidir- ile birlikte girişimini başarıyla sonuçlandırmıştır. Öyle ki, Rusya Federasyonu başkanı tarafından kendisi ödüllendirilmiş böylelikle Ruslar tarafından ilk defa ödül verilen bir Türk olmuştur

Ülkemizde yakın geçmişte gerçekleşmiş 15 Temmuz askeri kalkışması da başarısız bir girişimdir.

Güney sınırlarımızda önce Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen referandumun sonuçsuz kalması ve bunun yanın sıra Suriye'nin boydan boya kuzeyinde kurulması planlanan bir devletin şu an itibarıyla kurulmaması da ABD'nin başarısızlığa uğramış iki girişimi olmuştur.

3.3. Sanat Alanındaki Sanatkâr Girişimciler

İspanya'nın Katalonya bölgesinin başkenti olan Barcelona'da egzantrik denilebilecek türden binalar yapan Gaudi mimariye getirdiği yepyeni ve çok ilginç bir tarz ile mimari alanında bir girişimci olmuştur. Resim sanatında ise benzeri değişik tarz uygulamalar hem Salvador Daly hem de Picasso tarafından gerçekleştirilmiştir.

Benzeri girişimler heykel sanatında da müzik dünyasında da gerçekleşmiştir.

3.4. Akademik Alandaki Araştırmacı Akademisyen Girişimciler

Galileo , ‘Dünya, düz değil, yuvarlaktır ve dönmektedir’ sözü ile Katolik kilisesini karşısına alan ve bundan dolayı –idam edilmemiş olsa da -idama mahkum edilen dünyanın en cesur girişimcilerinden biri olmuştur.

Galileo düşünceleriyle nasıl o günün dini inançlarını sarsmışsa bunu benzerini biyoloji alanında “Evrım teorisi” ile Darvin gerçekleştirmiştir. Öyle ki, onun bu teorik platformdaki girişimi onu izleyenlerce geliştirilmiş olup günümüzde bile teorisi “Gerçektir- gerçek değildir” şeklinde tartışılmakta, dil ve din farkı gözetilmeksizin insanlar için “Evrımciler” ve “Yaradılışçılar” (yanı sıra “Akıllı tasarımcılar”) şeklinde ikili ayırım bile yapılmaktadır.

Adı Einstein kadar bilinmemekle beraber- yukarıda da belirtilen- NicolaTesla da tıpkı Mikelanj gibi birçok alanda temel oluşturan tezler ileri sürerek akademik alandaki girişimcilerin en önemlilerinden biri olmuştur.

İzafiyet teorisiyle Einstein ise kendine kadar ortaya konan teorilere karşı devrimci nitelikte bir girişim sergilemiştir. Kuantum teorisi de bu şekildedir.

Stephan Hawking de çağımızın en önemli girişimcilerinden biridir.

Girişimcinin en önemli özelliklerinden biri sayılan risklere karşı göğüs germe özelliği ile bazen içinde yaşadığı toplumda bile aşağılanabildiği göz önünde tutulduğunda ülkemiz bilim insanlarından yukarıda da değinilen Prof. Dr. Canan Karatay'ın ezber bozucu ilginç düşünceleri ile ödüllendirmesi gerekirken, bunun yerine defalarca hakkında suç duyurusunda bulunulması suretiyle savcılıklara ifade

vermesi ve aşığlayıcı suçlamalara göğüs gemesi onu akademik alanda bir bilim insanı girişimci yapmıştır.

4.SONUÇ

Sosyalizm İnsancıl yönü ağır basmakla birlikte, girişimci ruhu olmadığı için çökmüş iken bu sisteme göre birçok olumsuzluklarına rağmen kapitalizm, ayakta kalmış, öyle ki günümüzde en acımasız bir şekilde Çin tarafından bile uygulanmaktadır. Kapitalizmin ayakta kalmasının nedeni ise bu sistemin motoru olan girişimciliktir.

Bu açıdan girişimci ve girişimcilik üzerinde ne kadar durulursa durulsun “üzerinde yeterince durulmuştur” denilmeyecek kadar öneme sahip bir konudur.

Fakat buna karşılık literatürde olduğu kadar uygulamada da girişimci sadece ekonomik alanda bilinen anlamdaki tacir olarak ele alınmakta böylelikle girişimciye dar anlamda yaklaşmaktadır.

Girişimci ekonomik alanın yanı sıra tarihi, politik, sosyal, sanatsal ve akademik alanlarda da ortaya çıkan çok daha geniş kapsamlı bir kişiliktir.

Ekonomik alandaki girişimciye piyasaya pazarlayacağı yepyeni malları ve hizmetleri veya yeni metotları buluşlar olarak ortaya koyarak ona satanlar ise başta bilim adamlar olmak üzere ekonomik alan dışındaki alanlarda çalışan öncü girişimcilerdir.

Bir romanı satmak için piyasaya sunan yanın evi sahibi girişimci ile o romanın yazarı-ki, o öncü bir girişimcidir- arasındaki ilişkinin benzerleri, ekonomik alandaki bilinen anlamdaki girişimci ile ekonomik alan dışındaki her alandaki öncü girişimciler arasında söz konusudur.

Dolayısıyla sahip olduğu önem ile girişimcilik de genetik mühendislik, yüksek teknolojiler, inovasyon, KOBİ’ler kadar sıklıkla gündeme gelmekte ve girişimcilik ile ilgili sempozyumlar düzenlenmektedir.

Türkiye’de İktisat fakülteleri yanı sıra İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde bir bölüm olan işletme bölümü bazı üniversitelerde bu fakültelerden ayrılarak nasıl

apayrı bir “işletme fakültesi” oluşturulmuşsa dahası bir tür işletmecilik olan turizm işletmeciliği de işletme fakültelerinden apayrı “turizm fakülteleri” ve “turizm işletmecilik ve otelcilik yüksekokulu” olarak mevcutsa tıpkı bunlara benzer şekilde işletme bölümlerinde bir ders olarak okutulan girişimcilik dersi de bir “girişimcilik fakültesi” veya girişimciliğin uygulamaya yönelik olması dolayısıyla “girişimcilik yüksekokulu” şeklinde bağımsız bir -fakülte veya -yüksekokul şeklinde organize olabilir.

Girişimcilik, bir yetenek olarak kabul edildiğinde ise-ki , bir yetenektir- nasıl psikolojik ve biyolojik yetenek gerektiren güzel sanatlar fakültelerine bunun yanı sıra psikolojik yetenekten çok daha fazla biyolojik yetenek gerektiren spor yüksek okullarına girişlerde üniversite giriş sınavı yanı sıra özel yetenek sınavları yapılıyorsa girişimcilik- fakültelerine veya- yüksek okullarına girişte de üniversitede giriş sınavı yanı sıra psikolog öğretim üyelerinden oluşturulmuş bir sınav kurulunca özel yetenek sınavları yapılarak öğrenciler alınabilir. Böylelikle girişimciliğe verilmesi gereken önem akademik planda da verilmiş olabilir.

KAYNAKLAR

Hürriyet gazetesi (2015),11.03.2015

Hürriyet gazetesi (2017),26.12.2018

[www.webtekno.com zimbirtilar/nikola-tesla-g.563.html](http://www.webtekno.com/zimbirtilar/nikola-tesla-g.563.html).page 7, Erişim tarihi: 22.02.2018

[www.basargezirehberi.com /2014/12/03/ispanyada-barsenolayi-süsleyen-mimar-antony gaudi-kimdir](http://www.basargezirehberi.com/2014/12/03/ispanyada-barsenolayi-süsleyen-mimar-antony-gaudi-kimdir), Erişim tarihi: 22.02.2018

<http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/88638/gelmis-gecmis-en-iyi-mucit-nikola-tesla>, Erişim tarihi: 27.02.2018

Türk İhracatçılar için Yeni bir Pazarlama Aracı olarak Kurumsal Web Siteleri¹

Burak Baykal², İsmail Metin³, Enis Yakut⁴

Özet

Kurumsal web sitesi, bir işletmenin uluslararasılaşma sürecini etkileyen unsurlardan biridir. Genellikle alıcılar, kendine yakın hissettikleri işletmelerle iletişime geçmektedirler. Bu yüzden kurumsal web sitesindeki dil, kültür, renk, tasarım vb. etkenler önem teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne ölçüde uluslararasılaştırdıklarını araştırmak ve ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri arasında farklılıklar olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmada, ihracat yapan işletmeleri inceleyen bir uygulama yapılmıştır. Uygulamada işletmelerin kurumsal web siteleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çapraz tablo analizi ve ki-kare testiyle ihracat yapan işletmelerin kurumsal web siteleri arasında farklılık olup olmadığı belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma düzeylerinin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca geleneksel sektörlerde ihracat yapan işletmeler ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan işletmelerin kurumsal web siteleri arasında kayda değer bir farklılık saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler— İhracat Pazarlaması, Kurumsal Web Siteleri, Uluslararası Pazarlama
JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Corporate Website as a New Export Marketing Tool for Turkish Exporters

Abstract

Corporate website is an element that affects an enterprise's internationalization process. Generally, buyers communicate with businesses that they feel close to themselves. Therefore, factors such as language, culture, colour and design in corporate websites are important. The purpose of this study is to explore the internationalization level of corporate websites of exporting companies in Turkey and to determine whether there is any difference between corporate websites of exporters. In this paper, a study was carried out which examines exporters. In the research, corporate websites of businesses were analysed by the content analysis method. Whether or not exporters have differences between corporate websites were determined by cross-tabulation analysis and chi-square test. It has been observed that the level of internationalization of corporate websites of exporting companies in Turkey is insufficient. Furthermore, no significant difference was found between corporate websites of companies that export in traditional sectors and corporate websites of companies that export in non-traditional sectors.

Keywords— Export Marketing, Corporate Websites, International Marketing

JEL Classification Codes: M31, M39

¹ Bu çalışma “Türkiye’deki İhracatçı İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Girişinde Kurumsal Web Sitelerinin Rolü” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, burakbaykals@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, dr.i.metin@gmail.com

⁴ Araş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, enis.yakut@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

2018 yılında “We are social” adlı web sitesi tarafından yayınlanan raporda 7 milyar 636 milyon olan dünya nüfusunun %54’ü (4,1 milyar kişi) internet kullanıcısı iken %67’si (5,08 milyar kişi) cep telefonu kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir (Wearesocial, 2018). İnsanların büyük bir kısmının cep telefonu, bilgisayar gibi cihazlara sahip olması ve anında internete erişebilmesiyle ticaret farklı bir boyut kazanmıştır. Artık insanlar, mağaza mağaza gezmeye gerek kalmadan bir eşya alabilmekte ve hatta günlük tüketim maddelerinin siparişini bile çevrimiçi verebilmektedirler. Elektronik ticaret çağında işletmeler, tüketicilerin ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini yenilemelidirler ve elektronik ticarete ayak uydurmalıdırlar.

Birçok işletme, faaliyetlerini geliştirmek ve büyümek istemektedir. Bu doğrultuda işletmeler, ihracata yönelme, yabancı ülkelerde satış ofisi açma, ortak girişim ya da doğrudan yabancı yatırım gibi uluslararası faaliyetleri gerçekleştirme kararı almaktadır. İşletmeler, hedeflerini gerçekleştirmek için genellikle yurt dışındaki tüketici veya firmalarla iletişime geçmektedirler. Teknolojideki gelişmeler sayesinde işletmelerin farklı pazarlardan alıcılar edinebilmesi daha kolay hale gelmiştir. Uluslararası pazarlarda hiç yer almayan bir işletme bile elektronik ticaret sayesinde yabancı ülkelere sipariş alabilir ve ürünlerini yurt dışına ihraç edebilir hale gelmiştir.

Diğer yandan işletmenin kendi kurumsal web sitesine sahip olması da uluslararasılaşma açısından önemlidir. Kurumsal web sitesi, işletmenin imajını olumlu ya da olumsuz yönden etkileyebilen bir unsurdur. Müşterilerin beklentilerini karşılayan, şık tasarıma sahip bir kurumsal web sitesi, müşterilerin olumlu intiba edinebilmesini sağlamaktadır ve satın alma sürecini etkilemektedir. Özellikle ihracat yapan işletmeler, kurumsal web sitesi oluştururken müşteri odaklı olmalı ve işlevsel bir internet sitesi sunmalıdırlar.

2017 yılında Türkiye’nin dünya ihracatındaki payı %0,9 olmuştur (UNCTAD, 2018). Türkiye’nin dünya ihracatından daha fazla pay alamaması araştırmanın

problemini oluşturmaktadır. İhracatı arttırmak için devletin sağladığı birçok destek bulunmaktadır. Fuar katılım desteği, tasarım desteği, yurtdışı birim, marka ve tanıtım desteği gibi ihracat destekleri sayesinde Türkiye'deki işletmelerin ihracatlarını artırma olanakları vardır. Devletin sağladığı bu desteklerle birlikte firmalar, global e-ticaret sitelerinde ilanlar yayınlamaya müşterilerden siparişler alabilirler ve ihracatlarını arttırabilirler. Öte yandan ihracatı arttırmak için yapılması gerekenlerden birisi de kurumsal web sitesini yabancı müşterilerin istekleri doğrultusunda geliştirmektir. Kurumsal web sitesi maksimum derecede uluslararasılaştırılırsa daha fazla müşteriye hitap edecek ve işletmenin ihracat potansiyeli o ölçüde artacaktır. Bu nedenle kurumsal web siteleri ihracata başlarken gözden geçirilmeli ve uluslararasılaşma önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne ölçüde uluslararasılaştırdıklarını belirlemek ve geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri arasında farklılıklar olup olmadığını tespit etmektir. Uygulamada sadece İzmir ve Manisa'da faaliyet gösteren 150 firmanın analiz edilmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMASINDA KURUMSAL WEB SİTELERİ

İhracata yönelik tanıtımın temel amacı, bir ihracatçının sunduğu teklifleri dünya çapındaki potansiyel müşterilere açık bir şekilde iletmektir. Dijital ortam kullanılmadan geleneksel yöntemlerle yapılan iki tür ihracata yönelik tanıtım bulunmaktadır. Bunlar; devlet destekli tanıtımlar ve firmanın kendi yaptığı tanıtımlardır. Devlet destekli tanıtımlar genellikle ihracatçıların kontrolünün ötesinde olan ticaret politikalarını içerir. Firma tarafından başlatılan tanıtımlar ise uluslararası reklamcılık, satışa yönelik promosyonlar, ürün tanıtımı ve kişisel satış (örneğin ticari fuarlarda) içerir. İhracata yönelik bu tanıtım yöntemleri, firmaların ihracat faaliyetlerinin gelişmesine katkıda bulunurken çeşitli nedenlerle de eleştirilmiştir. İhracata yönelik tanıtımlar genellikle ciddi bir yatırım gerektirirler, ülkeye özgü düzenlemelere uymak zorundadırlar ve genelde seyrek olarak

gerçekleştirilirler (Dou vd., 2002: 106). Bu nedenlerle işletmeler, ürünlerini uluslararası pazarlarda potansiyel müşterilere direkt olarak pazarlama yöntemlerini benimsemelidirler.

2.1. Uluslararasılaşma Modelleri

Yerel pazarın doygunluğa erişmesi ve ülke içinde aşırı büyümeyle birlikte işletmeler, kendi ülkelerinde satışlarını arttıramamaktadırlar. Bu durum, işletmeleri ülke dışına yönlendirmektedir. İşletmeler, daha fazla kar sağlayabilmek için ülke dışındaki pazarları takip etmekte ve çeşitli stratejiler geliştirmektedirler (Koparal, 2014). Bu stratejilerden biri de uluslararasılaşmadır. İşletmelerin uluslararasılaşma nedenleri arasında işletmenin büyüme, daha çok pazara erişme isteği ve kar, bulunulan ülkenin ekonomik problemler yaşaması, riski çeşitlendirme, üretilen ürünlerdeki talep yetersizliği gibi sebepler yer almaktadır.

Uluslararası ticaretin başlamasından bu yana farklı uluslararasılaşma modelleri geliştirilmiştir. Uluslararasılaşma modelleri; Uppsala Modeli, Yenilik Yaklaşımlı Model, Ağ Yaklaşımı Modeli ve Küresel Doğan İşletmeler olmak üzere 4'e ayrılmaktadır.

1970'li yıllarda Uppsala Üniversitesi'nden İsveçli araştırmacılar, uluslararasılaşma süreciyle ilgili çalışmalar yapmışlardır. İsveç'te üretim yapan Volvo, Sandvik, Atlas Copco ve Facit firmalarını incelemişlerdir. Bu firmaların uluslararasılaşma süreçlerini araştırarak yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım, "Uppsala Modeli" ya da "Aşamalı Model" olarak adlandırılmaktadır (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975; Johanson ve Vahlne, 1977). Uppsala modelinde, firmalar uluslararası faaliyetlerini aşamalı olarak gerçekleştirmektedirler. Firmalar, ilk olarak bir acente aracılığı ile ihracat yapmaya başlarlar. Daha sonra bir ihracat departmanı kurarlar. En son aşamada ise yabancı ülkede üretim yapmaya başlarlar (Johanson ve Vahlne, 1977).

Yenilik Yaklaşımlı Model, Bilkey ve Tesar'ın (1977), Çavuşgil'in (1980), Czinkota'nın (1982) ve Reid'in (1981) çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Model Uppsala Modeli'ne benzemekte ve uluslararasılaşma sürecini yine aşamalı olarak ele

almaktadır. Model, yeniliğin benimsenmesine ve öğrenme aşamalarına odaklanmaktadır. Modelde uluslararasılaşma kararı işletme için bir yenilik olarak kabul edilmektedir. Uppsala Modeli'ndeki gibi Yenilik Yaklaşımlı Model'de de uluslararasılaşma süreci davranışla ilgilidir. Modelde işletmelerin uluslararasılaşma süreci kademeli olarak ilerlemektedir. Kademeli olarak ilerlemesi, işletmenin bilgi eksikliği ve yurtdışına açılma ile ilgili belirsizlikler gibi iki nedenden kaynaklanmaktadır (Andersen, 1993: 212). Uluslararasılaşma süreçlerini inceleyen bu çalışmalar, yurt dışı pazarlara girmek isteyen firmaların ilk olarak "ihracat" yöntemini tercih ettiklerini göstermektedir. İşletmeler, süreç devam ettikçe bilgi sahibi olmakta ve tecrübe edinmektedirler. Bu sayede uluslararasılaşma sürecini öğrenmektedirler. Belirsizlikler ortadan kalktıktan sonra işletmeler, uluslararası faaliyetler hakkındaki düşüncelerini değiştirmekte ve bu yönde gelişim göstermektedirler (Kalyoncuoğlu ve Üner, 2010: 8).

Johanson ve Mattsson, 1988 yılında firmaların uluslararasılaşma sürecini açıklayan yeni bir model geliştirmişlerdir. Bu modelde bir firmanın uluslararasılaşmasının bilgisayar ağlarındaki ilişkilerine bağlı olduğu öne sürülmektedir. Bu ağlarda her firmanın müşterilerle, tedarikçilerle, distribütörlerle ve benzerleriyle ilişkileri vardır. Ayrıca tedarikçilerin tedarikçileriyle ve müşterilerin müşterileriyle dolaylı ilişkileri bulunmaktadır (Johanson ve Mattsson, 2015: 114).

Kuruluşuyla ya da kuruluşundan itibaren iki yıl gibi kısa bir süre içinde uluslararası pazarlara açılan ve genç yaşta üretiminin en az %25'ini ihracata yönelten işletmelere küresel doğan (born global) işletme adı verilmektedir (Çavuşgil vd., 2011).

2.2. İşletmelerin Uluslararasılaşmasında Kurumsal Web Siteleri

İhracat, lisans verme, ortak yatırım ve doğrudan yatırım gibi farklı uluslararasılaşma sebepleri bulunmaktadır. İhracat uluslararasılaşmanın en temel yoludur ve firmalar ihracat yapabilmek için birçok yönetime başvurmaktadır (Metin,

2016). Uluslararası ihtisas fuarları, e-ticaret, arama motoru pazarlaması, ticaret müşavirlikleri ve kurumsal web siteleri bunlardan bazılarıdır.

Kurumsal web sitesi, işletmenin sahip olduğu internet sitesidir. Kurumsal web sitesi; işletmenin yapısı, faaliyetleri, ürünleri gibi konularda bilgiler verir. Bir işletmenin uluslararasılaşmasında etkili olabilecek web sitesi özellikleri arasında çoklu dil seçeneği, kültür farklılıklarına uyum sağlama, etkileşimli ve hızlı cevap yeteneğine sahip müşteri hizmetleri servisi, tasarım, güvenlik yer almaktadır. Bu özellikleri bulunduran firmaların uluslararasılaşma kabiliyetlerinin artması öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada Manisa ve İzmir’de faaliyet gösteren ve ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

İçerik analizi, özellikle kitle iletişimi alanında kabul görmüş, yazılı ve görsel verilerin analizinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik analizinde araştırmacılar kategoriler oluşturup her kategoriye giren örneklerin sayısını sayar. Önemli olan kategorilerin yeterince hassas olarak belirlenmesidir. Doğru belirleme, aynı malzeme gövdesini (örneğin gazete manşetleri) inceleyen farklı araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşmasını sağlar (Silverman, 2015: 116).

İçerik analizi yapılmadan önce Manisa ve İzmir’deki 150 ihracatçı firmanın faaliyetleri NACE Rev. 2 koduna göre belirlenmiştir. Firmalar, Türkiye’nin ihracatında geleneksel sektörler ve geleneksel olmayan sektörlerle göre 2 sınıfa ayrılmıştır. Vinayek ve Gupta (2010: 12)’nin çalışmasında bulunan Web Site İçerik Analizi Formu’ndaki 20 soruluk ölçek, Türkçeye çevrilmiş ve adapte edilmiştir. Bu ölçek yardımıyla ihracat yapan 150 firmanın kurumsal web sitesi değerlendirilmiş ve geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmalar arasındaki farklılıklar belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni Türkiye’de ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleridir. Araştırmanın örnekleme söz konusu iki ilde bulunan ihracatçı firmaların

kurumsal web siteleridir. 2017 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %10'u örneklemedeki firmalar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, İzmir'den ve Manisa'dan rastgele seçilen ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri incelenerek gerçekleştirilmiştir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası'na, İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'ne ve İzmir Ticaret Odası'na kayıtlı ihracat yapan ve kurumsal web sitesine sahip olan 161 firma seçilmiştir. Firmalardan bazılarının web sitelerine ulaşamadığı bazılarının ise web sitelerinin bakımda olduğu belirlenmiştir. Bu durumda 11 firma bulunmaktadır. Araştırmaya bu firmalar dâhil edilmemiştir. Araştırma toplam 150 ihracat firmasının kurumsal web siteleri incelenerek gerçekleştirilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırma Türkiye'de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini kapsamaktadır. Araştırmanın sadece Manisa ve İzmir'de bulunan ve araştırmaya katılan ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri üzerinde yapılması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Ayrıca veriler firmalardan 2018 Ocak-Nisan döneminde toplanmıştır. Araştırma söz konusu dönemdeki işletme verileri ile sınırlıdır. Araştırma gerçekleştirildikten sonra işletmeler web sitelerinde değişiklik yapmış olabilirler.

6. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

İçerik analizi için Vinayek ve Gupta (2010: 12)'nin çalışmasından yararlanılarak 20 sorudan oluşan Web Sitesi İçerik Analizi Formu oluşturulmuştur. Manisa ve İzmir'de bulunan 150 ihracat firmasının kurumsal web siteleri 2018 yılı Ocak-Nisan ayları arasında tek tek incelenmiş ve formdaki sorular yanıtlanmıştır. Veriler, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) Statistics programının 24. versiyonuyla analiz edilmiştir. Verilerin analizi için betimleyici istatistik bölümünden çapraz tablolama analizi, frekans analizi, yüzde analizi, Ki-kare testi ve Cramér's V testi yapılmıştır. Bulunan sonuçlar, bulgular ve yorumlar bölümüne eklenmiştir.

7. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde incelenen ihracatçı işletmelere ait veriler, işletmelerin kurumsal web sitelerine ait veriler ve bu verilerle yapılan analizler bulunmaktadır.

7.1. Frekans Analizi

Araştırmada incelenen firmaların özelliklerine göre tanımlayıcı istatistikler belirtilmiş ve bulunan veriler değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Firma Türüne Göre Frekans Dağılımı

Firma Türü	Firma Sayısı	Yüzde Dağılımı (%)
Geleneksel Sektörlerde İhracat Yapan Firmalar	77	51,3
Geleneksel Olmayan Sektörlerde İhracat Yapan Firmalar	73	48,7
Toplam	150	100,0

Örnekleme bulunan 150 firmanın 77'si geleneksel sektörlerde ihracat yapmaktadır ve bu 77 firma örneklemin %51,3'ünü oluşturmaktadır. Geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firma sayısı ise 73'tür. Bu 73 firma örneklemin %48,7'sini oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen 150 ihracatçı firmanın faaliyet alanlarına göre dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır.

7.2. İçerik Analizi

İhracat yapan 150 işletmenin web sitesi, Web Sitesi İçerik Analizi Formu kullanılarak analiz edilmiş ve firmaların web sitelerinde bulunan ve bulunmayan özellikleri tespit edilmiştir. Bulunan veriler Tablo 2'te belirtilmiştir.

Tablo 2: İhracatçı Firmaların Web Sitelerinin Özellikleri

Web Sitesinin Özellikleri	Evet	Hayır
Türkçe ve İngilizceden başka dil seçeneklerinin bulunması	43	107

Birden fazla ülke ana sayfasını görüntüleyebilme	19	131
Kültür ve dil ile ilgili farklılıklarına uyum sağlama	11	139
Farklı dillerde müşteri hizmetleri sunma	102	48
Ürünlerin fiyatlarını görüntüleyebilme	11	139
Ödemeye ilişkin bilgilerin bulunması	12	138
Sipariş formunun bulunması	10	140
Nakliye maliyetlerini hesaplayabilme	1	149
Uluslararası nakliye şartlarının belirtilmesi	3	147
Uluslararası geri iade şartlarının belirtilmesi	3	147
Uluslararası satışlarla ilgili SSS bölümünün bulunması	0	150
Uluslararası hizmet sağlayıcılara yönlendirme	1	149
Uluslararası sertifikasyon belgelerinin bulunması	82	68
Şirketin çalışma saatlerinin ve zaman diliminin belirtilmesi	5	145
Forumlara / bloglara yönlendirme	5	145
Satış sonrası hizmet için yerel acentelere yönlendirme	23	127
Ürünlerin sadece yasal olarak satılabildiği ülkelere gönderileceğini belirten bir açıklamanın bulunması	1	149
Flash, animasyon gibi özellikleri içermesi	22	128

Şirketin adresinin, telefon ve faks numaralarının belirtilmesi	148	2
Ürünlerin fotoğraflarını içermesi	138	12

Tablo 2 incelendiğinde Manisa ve İzmir’de bulunan ve ihracat yapan 150 firmanın genel olarak uluslararasılaşma düzeylerinin düşük olduğu görülmekte olup aşağıdaki çıkarımlarda bulunulmuştur:

- Web sitelerinin %71,3’ünde Türkçe ve İngilizceden başka bir dil seçeneği bulunmamaktadır.
- Örnekleme bulunan firmaların web sitelerinin %92,7’si kültür ve dil ile ilgili farklılıklara uyum sağlamamaktadır.
- Web sitelerinin %87,3’ünde, kullanıcıların birden fazla ülke ana sayfasına erişemeyeceği tespit edilmiştir.
- Web sitelerinin %92,7’sinde işletmenin sunduğu ürünlerin fiyatları görüntülenememiştir.
- Web sitelerinin %92’sinde ödemeye ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.
- Sadece 1 web sitesi hariç diğer bütün web sitelerinde kullanıcıların nakliye maliyetini hesaplayabilecekleri bir bölüm bulunmamaktadır.
- Örneklemin %93,3’lük kısmında kalan web sitelerinde sipariş formu veya direkt sipariş imkânı bulunmamaktadır.
- Web sitelerinin %68’i farklı dillerde müşteri hizmetleri sunmaktadır.
- İncelenen web sitelerinden elde edilen bilgiye göre işletmelerin %54,7’sinin uluslararası alanda tanınmış sertifikasyon belgelerini web sitelerinde yayınlamış olduğu gözlemlenmiştir.
- Web sitelerinin %85,3’ünde flash, animasyon gibi özelliklerin bulunmadığı tespit edilmiştir.
- Ürünlerin sadece yasal olarak satılabildiğini ülkelere gönderileceğini belirten bir açıklama sadece 1 web sitesinde bulunmaktadır.

- Web sitelerinin %98,7'lik kısmında şirketin adresi, telefon ve faks numaraları belirtilmiştir.
- Web sitelerinin %92'sinde ürünlerin fotoğrafları bulunmaktadır.

7.3. Ki-kare Testi ve Çapraz Tablo Analizi

Ki-kare bağımsızlık testi, kategorik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını (yani değişkenlerin bağımsız mı, ilişkili mi olduğunu) belirleyen, parametrik olmayan bir testtir. SPSS'de ki-kare bağımsızlık testi, çapraz tablo analizi içindeki bir seçenektir. Ki-kare testi, verileri analiz etmek için bir çapraz tablo kullanmaktadır. Ki-kare testinin uygulanması için veriler aşağıdaki gereklilikleri sağlamalıdır (Kent Eyalet Üniversitesi, 2018):

- İki kategorik değişken olmalı.
- Her değişken için iki veya daha fazla kategori (grup) olmalı.
- Gözlemlerin bağımsızlığı sağlanmalı.
- Her gruptaki denekler arasında bir ilişki olmamalı.
- Kategorik değişkenler, herhangi bir şekilde eşleştirilmiş (örneğin, ön test / test sonrası gözlemler) olmamalı.
- Nispeten büyük örneklem
- Her bir hücre için beklenen frekanslar en az 1 olmalı.
- Hücrelerin %80'inin beklenen frekansı en az 5 olmalıdır.

Araştırmada içerik analizinden elde edilen verilerden yararlanılarak 2x2 çapraz tablo analizi yapılmıştır. Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaları karşılaştırmak için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₀: Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri farklıdır.

Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin özelliklerine göre tespit edilen toplam evet-hayır sayısı ve beklenen frekans sayısı Tablo 3'tedir.

Tablo 3: Web Sitelerin Özelliklerine Göre Toplam Evet-Hayır Sayısı

Firma Türü	Frekans	Web Site İçeriğine Göre Yanıtlar	
		Evet	Hayır
Geleneksel İhracat Yapan Firmalar	Gözlenen	382	1158
	Beklenen	360	1180
Geleneksel Olmayan İhracat Yapan Firmalar	Gözlenen	319	1141
	Beklenen	341	1119

Tablo 3'teki sonuçlara verilere göre yapılan ki-kare testi sonucu ve p değeri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Firma Web Sitelerinin Karşılaştırılmasına Ait Ki-kare Testi

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (İki yönlü)	Kesin Anlamlılık (İki yönlü)	Kesin Anlamlılık (Tek yönlü)
Pearson	3,657 ^a	1	0,056		
Ki-kare Testi					
Süreklilik Düzeltmesi ^b	3,494	1	0,062		

Olabilirlik Oranı	3,662	1	0,056	
Kesin Ki-kare Testi			0,058	0,031
Doğrusal Bağlantı	3,656	1	0,056	
N	3000			

a. Hiçbir hücrenin beklenen frekansı 5 veya 5'ten düşük değildir.

b. Sadece 2x2 tablo için hazırlanmıştır.

Ki-kare testi yapılırken hücrelerin en fazla %20'sinin 5 veya 5'ten küçük beklenen frekansa sahip olması istenir. 2x2 çapraz tablo analizinde aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir (Güngör, 2008: 86):

- $n > 40$ ise Yates süreklilik için düzeltilmiş ki-kare testi tercih edilmelidir.
- $20 \leq n \leq 30$ ise ve beklenen frekans ≥ 5 ise süreklilik için ki-kare testi kullanılmalıdır. Beklenen frekans < 5 ise Fisher kesin ki-kare testi kullanılmalıdır.
- $n < 20$ olan durumlarda ise Fisher kesin ki-kare testi uygulanmalıdır.
- Birçok istatistik uzmanı 2x2'lik tablolarda Yates düzeltmesinin yapılması gerektiğini belirtmektedirler.

Tablo 4'te 2x2 çapraz tablo analizine ait ki-kare testi yer almakta olup beklenen frekansların %20'si 5 veya 5'ten küçük değildir. $n > 40$ olduğu için Yates düzeltmesinin yapıldığı ki-kare testi (Süreklilik Düzeltmesi) sonucuna bakılmalıdır.

Çapraz tablo analizi sonrasında bulunan ki-kare değerinin (3,494) istatistiksel anlamlılığı 0,062 olarak bulunmuştur. Bu değer sosyal bilimlerde kabul edilen anlamlılık düzeyinin (Özbay, 2009: 463) üstünde olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri arasında fark olmadığı tespit edilmiştir. 0,062 değeri 0,050'ye yakın olduğu için

zayıf bir farklılığın olduğu da söylenebilir. Zayıf farklılığın kaynağını bulmak için daha detaylı bir inceleme yapılmış ve veriler arasındaki farklılıklar tek tek incelenmiştir. Bu analiz sonucunda, elde edilen verilerin çoğunda hayır oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak 4, 13, 19, 20 numaralı sorularda evet miktarı daha fazladır. Bu 4 sorudan elde edilen veriler, evet oranını yükselttiği için genel karşılaştırmada zayıf farklılık tespit edilmiştir. Sorulardan elde edilen veriler tek tek analiz yapıldığında ise anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

8. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne düzeyde uluslararasılaştırdıkları tespit edilmiş ve geleneksel ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan ihracat yapan firmaların kurumsal web sitelerinin farklı olup olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın sadece Manisa ve İzmir’de bulunan ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri üzerinde yapılması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Yapılan analizlere göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Küresel pazarlara hitap eden işletmelerin kurumsal web sitelerinde en önemli unsurlardan biri olan farklı dil seçenekleri sunma özelliğine Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin yeterince önem vermediği gözlemlenmiştir.
- Kurumsal web sitelerinin farklı kültürlere ait görsel malzemelere çoğunlukla yer vermedikleri görülmüştür.
- İçerik analizi yapılan kurumsal web sitelerinde farklı dillerde müşteri hizmetleri sunulduğu görülmüştür. Fakat müşteri hizmetlerinin canlı destek olarak değil, iletişim formu sunularak gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.
- İncelenen kurumsal web sitelerinin satış yönünden zayıf olduğu belirlenmiştir.
- Kurumsal web sitelerinin çoğunda ürünlerle ilgili uluslararası sertifikasyon belgelerinin bulunduğu görülmüştür.
- İşletmelerin müşterilerden bilgi toplayabilecekleri forum, blog gibi tartışma ortamlarını kullanmayı tercih etmedikleri belirlenmiştir.
- Türkiye’de bulunan ihracatçı işletmelerin internet sitelerinin tasarımına ve bakımına dikkat etmedikleri tespit edilmiştir.

Araştırmadaki diğer konu Turkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma duzeylerinin farklı olup olmadığıdır. Çapraz Tablo Analizi Bolumu’nde geleneksel ihracat yapan işletmeler ile geleneksel olmayan ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma duzeylerinin farklı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ki-kare test sonuçlarına gore zayıf bir farklılığın bulunduğu da belirlenmiştir. Hindistan’da da kurumsal web sitelerinin sektorlere gore farklılık gostermediği Vinayek ve Gupta (2010)’nın çalışmasında belirtilmiştir.

Tum bu sonuçlar değerlendirildiğinde Turkiye’de ihracat yapan çoğu işletmenin sadece internet ortamında bulunmak için web sitesi oluşturduğu belirtilebilir. Halbuki kurumsal web sitesi, işletmeye karşı bir izlenimin oluşmasını sağlamaktadır. Web sitesi ne kadar profesyonel bir biçimde hazırlırsa muşterinin izlenimi de o kadar olumlu yonde olacaktır. Aksine web sitesi zensiz olarak hazırlanışsa muşteri, belki o işletmeyle iletişime bile geçmeyecektir.

Araştırmanın konusu olan kurumsal web siteleri işletmenin imajına ve dolayısıyla işletmenin satış performansına etki eden bir unsurdur. Kurumsal web siteleri, zellikle ihracat yapan kucuk ve orta buyuklukteki işletmelerin, rekabet gucunu arttırmaktadır. İhracat faaliyetlerinde başarılı olabilmek, işletmenin kurumsal web sitesini muşterilerin beklentilerine ve isteklerine gore oluşturmaktan geçmektedir. Kurumsal web siteleri; yabancı muşteriler için dil seçenekleri sunma, kultur ile ilgili farklılıkları destekleme, farklı dillerde muşteri hizmetleri sağlama gibi zellikleri desteklemelidir.

İhracat firmalarının kurumsal web sitelerinde uluslararası satışlar hakkında ne kadar çok açıklayıcı bilgi bulunursa pazarlama faaliyetleri o kadar artar. Firmanın uluslararası satışlarla ilgili nakliye, deme, geri iade Şartlarını web sitelerinde belirtmeleri firmanın yararına olacaktır. Ayrıca alıcı, firmanın web sitesinde runun zelliklerini, fiyatını, tahmini nakliye cretini vb. gorup sipariş yapabilirse satış sureci hızlanacaktır.

Araştırmada Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerindeki eksiklikler ortaya konmuştur. Bu eksiklikleri gidererek işletmeler ihracat faaliyetlerini arttırabilirler. Araştırmanın İzmir ve Manisa’da bulunan 150 işletmenin kurumsal web sitesi üzerinde yapılması, kurumsal web sitelerinin 2018 yılı Ocak-Nisan ayları arasında incelenmesi, firmaların rastgele seçim yöntemiyle seçilmesi kısıtlılıkları oluşturmaktadır. Bu alışma ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalar, ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinde hangi özellikleri bulundurması gerektiği konusunda literatüre katkı sağlayacaktır. İlerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalarda dünyadaki ihracatçı işletmelerle Türkiye’deki ihracatçı işletmelerin kıyaslamasının yapılması, Türkiye’deki firmaların uluslararasılaşma düzeyleri hakkında fikir vermesi açısından yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

ANDERSEN, O. (1993). On The Internationalization Process of Firms: A Critical Analysis. *Journal of International Business Studies*. 24(2): 209-231.

ÇAVUŞGİL, S.T., Knight, G.A. ve Üner, M.M. (2011). Türkiye’de küresel doğan işletmeler, Detay Yayıncılık.

DOU, W., NIELSEN, U., TAN, C. M. (2002). *Using Corporate Websites For Export Marketing*. Journal of Advertising Research. 42(5): 105-116.

EYEMEN, U. E. (2007). *SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri*. İstatistik Merkezi.

GÜNGÖR, M. (2008). Ki-Kare Testi Üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*. 7(1): 84-89.

JOHANSON, J. ve MATTSSON, L.-G. (2015). Internationalisation in Industrial Systems - A Network Approach. *Knowledge, Networks and Power: The Uppsala School of International Business* (ss. 111-132). Ed. Mats Forsgren, Ulf Holm ve Jan Johanson. Londra: Palgrave Macmillan.

JOHANSON, J. ve VAHLNE, J.-E. (1977). The Internationalization Process of The Firm - A Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments. *Journal of International Business Studies*. 8(1): 23-32.

JOHANSON, J. ve WIEDERSHEIM-PAUL, F. (1975). The Internationalization of The Firm - Four Swedish Cases. *The Journal of Management Studies*. 12(3): 305-323.

KALYONCUOĞLU, S. ve ÜNER, M. M. (2010). Küresel Doğan İşletme Kavramı ve İşletmelerin Küresel Doğmasına Etki Eden Kurucu/Üst Düzey Yönetici Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(3): 1-42.

KENT EYALET ÜNİVERSİTESİ (13 Haziran 2018). *SPSS Tutorials: Chi-Square Test of Independence*. <https://libguides.library.kent.edu/SPSS/ChiSquare>, (21.06.2018).

- KOPARAL, C. (2014). Ülke Dışı Faaliyetler. *Uluslararası İşletmecilik* (ss. 18-36). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- METİN, İ. (2016). Dijital Pazarlama Araçlarının KOBİ'lerin İhracatına Etkisi, *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4697-4709.
- ÖZBAY, Ö. (2009). Çapraz Tablo Analizi Nasıl Yapılır?: Pratik Bir Açıklama. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (9): 459-470.
- SILVERMAN, D. (2015). *Interpreting Qualitative Data*. Sage.
- UNCTAD. (2018). *Merchandise: Total trade and share, annual, 1948-2017*. <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>, (21.06.2018).
- VINAYEK, R. ve GUPTA, R. (2010). Corporate Websites as a New Export Marketing Tool for Indian Exporters: An Evaluation. *Osmania Journal of International Business Studies*. 5(1-2): 42-48.
- WE ARE SOCIAL, (2018). Internet Users Special Report, <https://wearesocial.com/blog/2018/07/internet-growth-accelerates-but-facebook-ad-engagement-tumbles> (Erişim: 22.09.2018).
- Weisburd, D. ve Britt, C. (2014). *Statistics in Criminal Justice*. Springer.

ENDÜSTRİ 4.0 DEVRİMİNİN MUHASEBE SİSTEMİNE ETKİSİ: ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI

Seçkin Gönen¹, Yusuf Galip², Mehmet İlker Karakelleoğlu³

Özet

Endüstri 4.0, üretim alanında insan faktörünün en aza indirildiği, robotlarla ve akıllı fabrikalarla maliyetlerin azaltıldığı bir sanayi devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri 4.0 üretimin yeniden şekillendirilmesine ve farklı bir boyut kazanmasına olanak sağlayacaktır. Yeni nesil bilişim teknolojileri ve endüstri faaliyetlerini bir araya getiren Endüstri 4.0'in ana hedefi, yazılım, yapay zeka ve donanım gibi teknolojileri bütünleşik bir biçimde kullanarak, endüstride düşük maliyetli, minimum enerji tüketen, eski cihazlara göre daha az yer kaplayarak, üretim faaliyetini gerçekleştirmektir. Bu devrim ile birlikte günümüz muhasebe sistemlerinin yeniden yapılandırılması söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0'in toprak sanayi sektöründe faaliyet gösteren bir şirketin muhasebe sistemine olan etkisini ortaya koymaktır. Dördüncü sanayi devrimi ile muhasebe bilgi sistemlerinde ortaya çıkan veya çıkacak yeniliklere yer verilmiştir. Bu bağlamda endüstriyel elektronik ve yazılım işletmesi tarafından gerçekleştirilen otomasyon faaliyetlerinin, taraflar açısından maliyetleri tespit edilmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Endüstri 4.0, Muhasebe Sistemleri, Otomasyon Maliyetleri

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41

EFFECTS OF INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0 ON ACCOUNTING SYSTEM: A SAMPLE CASE STUDY

Abstract

Industry 4.0 arises as an industrial revolution that minimizes human factor and reduces costs with the help of robotics and smart factories. Industry 4.0 helps to reshape manufacturing and upgrade it to distinctive dimension. By utilizing software, artificial intelligence, and hardware in an integrated system approach, Industry 4.0 which combines new generation information technologies and industrial activities together, aims to execute production activities in a way that generates minimum manufacturing costs, minimum energy consumption and reduced need of material space surface. . With this revolution, today's accounting systems are opened to discussion for necessary reorganizations.

The aim of this study is to reveal effects of Industry 4.0 to accounting system by referring to a company operating in soil industry sector. Innovations realized or expected to be occurred with settling of fourth industrial revolution in accounting information systems are covered. Sample case study method is implemented accordingly. On this basis, costs of automation activities which are run by industrial electrical and software company are extracted and gathered findings are interpreted.

Keywords— Industry 4.0, Accounting Systems, Automation Costs

JEL Classification Codes: M40, M41

¹ Profesör Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, seckingonen@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Doktora Programı, Türkiye, yusufgalip@gmail.com

³ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, mehmet.ilker@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Üretim sektöründe gerçekleşen devrimler şirketleri değişime ayak uydurmaya zorlamıştır. İlk sanayi devrimi su ve buhar gücünün mekanik üretim sistemlerinde kullanılması sonucu, ikinci sanayi devrimi seri üretim (montaj hattı) ile, üçüncü sanayi devrimi ise bilgi teknolojilerinin üretimde kullanılması ile ortaya çıkmıştır. Bütün sanayi devrimlerinde olduğu gibi dördüncü sanayi devriminde de üretim işletmeleri rekabet üstünlüğü sağlayabilmek ve çağın gereklerine uymak zorundadır. Günümüzde ise robotik unsurların, sistemlerin, internet ağının yaygın olarak üretimde etkili olması ile Endüstri 4.0 devrimi ortaya çıkmıştır.

Daha önce gerçekleşen sanayi devrimlerinde olduğu gibi dördüncü sanayi devriminde de çağın gereklilikleri tamamen değişmiştir. Endüstri 4.0 ile birlikte tüm üretim süreçleri yeniden yapılacak ve bu değişen yenileşen süreçlerden üretimin yanında, işletmenin diğer faaliyetleri de etkilenecektir. Bu faaliyetlerden biri de muhasebe sürecidir. Sanayide oluşan bu devrim, muhasebe bilgi sistemini derinden etkileyecek, finansal verilerin tümüyle dijitalleşmesine yol açacaktır.

2. ENDÜSTRİ 4.0 KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Endüstri 4.0 kavramı ilk olarak 2011 yılında Almanya'nın Hannover kentinde yapılan fuarda ortaya atılmıştır. Bu yeni sanayi devrimi, üretimde otomasyon süreçlerine odaklanıp, üretimden insan faktörünü kaldırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu bu biçimlenme fuarla birlikte Almanya hükümetinin sanayi politikası haline gelmiştir.

Günümüzde yeni endüstri devriminin eşiğinde başlangıç fikirlerinden tasarımdan geliştirmeye, üretimden onarıma servise ve geri dönüşüme kadar operasyonla ilgili unsurlar akıllı fabrikalarda dijital networklere bağlanmaktadır. Endüstri 4.0 ortaklar, tedarikçiler ve müşteriler arasındaki yatay bilgi akışını kapsamakla birlikte organizasyon yapısı içinde ürün geliştirmeden nihai ürünlere dikey bütünleşirmeyi de sağlamaktadır (Hodzic, 2015: 29).

Endüstri 4.0 terimi, dördüncü sanayi devrimine referans olarak kullanılır. Bu kavramla beraber fiziksel varlıklar akıllı sistemler ve yapay zekayla birlikte, dijital

ortamlara entegre edilerek değer zincirinin uçtan uca dijitalleşmesi amacı doğrultusunda konsept sistemler ve değer yaratmak için geniş bir yelpazede çağdaş teknolojiler ağlarını üretime aktarmaktadır (Özdoğru ve diğerleri, 2018: 86).

Uygulamacılar ve akademisyenlerin son zamanlarda sıklıkla bahsettiği endüstri 4.0 en basit anlamıyla “endüstrinin geleneksel olan güçlü yönleri ile ileri düzey dijital ağların, bilgi ve iletişim teknolojilerinin birleştirildiği bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, iç içe dijital ve fiziksel işlemlerin entegre edildiği, akıllı ürünler elde etmeye yarayan bir dizi teknolojiyi içermektedir (Hermann vd., 2016: 3930).

Bir diğer ifade ile Endüstri 4.0, her bir üretim unsuru nesnenin, yapay zekâ, üç boyutlu(3D) yazıcılar, robotik teknoloji, biyoteknoloji, nanoteknoloji, uzay teknolojileri gibi teknolojik alanlarda oraya çıkan gelişmeler sayesinde, diğer nesnelere internet yoluyla iletişime ve etkileşime geçtiği akıllı üretim dönemi olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu dönemde üretim sistemlerinin dijitalleşmesinin, bilgisayar ortamındaki sanal sistemler ile fiziksel sistemlerin birbiriyle bütünleşmesinin ve bu yolla internete bağlı olan nesnelere akıllanmasının da mümkün olacağı düşünülmektedir (Aksoy 2017:37).

3. ENDÜSTRİ 4.0 İLE BİRLİKTE MUHASEBENİN ROLÜ VE BEKLENEN GELİŞMELER

Muhasebe iş süreçlerinin ne kadar karışık ve bilgi transferinin ne kadar yoğun olduğunu bilinmektedir. Bu iş akışının hızlı ve hata oranının en aza indirgenerek yapılması, sadece gelişmiş yazılımlarla gerçekleşmesi mümkündür. Bilindiği gibi muhasebe verileri küçük bir işletme için bile oldukça fazla ve kontrol edilmesi gereken verilerdir. Muhasebe sistemleri kullanım açısından, sadece firma içindekilere değil, aynı zamanda firma dışındakiler için bilgi üretme sorumluluğunu taşır(Güzel ve Mersin, 2007:177).

Yeni iş modelleri ürünlerin ve hizmetlerin üretimi aynı zamanda satışı ile ilgili yerleşik görüşleri kökten değiştirmiştir. Üretimde gerçekleşecek herhangi bir değişim üretim faktörlerini ve dolayısıyla toplumdaki etkilerini de değiştirecektir.

Fabrikaların öncelikle önemli ilk yatırım maliyetlerine katlanarak akıllı teknolojileri edinmesi beklenmektedir. Özellikle alt ve orta pozisyonlarda insan emeğinin yerini büyük ölçüde robot emeği alacaktır. Şirketler özellikle bilgi teknolojileri alanında yüksek nitelikli çalışanlara ihtiyaç duyacaktır. Dijitalleşmenin kritik etkileri finansal yönetimin tüm alanlarında gözlenebilir. Yeni ticari faaliyetleri muhasebeleştirme ve raporlama konularında yeni metotlara ihtiyaç duyulacaktır. (Horak, 2016: 580)

Son yıllarda ortaya çıkan sanayi devriminin, muhasebe alanında daha hangi gelişmelere neden olacağı konusunda iki durum ön plana çıkmaktadır. Bunlar; entegrasyon ve gerçek zamanlı muhasebedir. Bu nedenle ortaya çıkabilecek sorun ise, Kurumsal Kaynak Planlama(KKP) sistemlerinin hali hazırda entegre sistemler olduğu noktasındadır. Ancak KKP sistemleri makine kontrollerini, yazılımlarını ve endüstriyel boyutu dikkate almamaktadır. Yani KKP, makineler ile işletmedeki bölümler arasında iletişimi dijital olarak sağlanamamaktadır. Sistemde herhangi bir problemle karşılaşıldığında insan müdahalesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 ile birlikte, departmanlar arası yaşanan sorunlar, insan müdahalesi olmadan yapay zeka sistemler aracılığıyla bulunup, çözülmesine yönelik kolaylıklar sağlayacaktır(Can ve Kıymaz, 2016:111).

Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte bu sanayi devriminin muhasebe alanına önemli yansımalarından birinin de denetim alanında olması beklenmektedir. Bu alandaki gelişmeler Denetim 4.0 (Audit 4.0) adıyla anılmaktadır. Denetim 4.0 şirket içi ve dışından alıcılar, entegre bilgisayar sistemleri ve yazılım modülleri ile veri toplama sistemlerini güncelleyip bilgi akışını eş zamanlı hale getirmektedir. Denetim 4.0 ürün kalitesini ve makine hatalarını tespit etme, maliyet tasarrufu, karar almaya yardımcı olma gibi pek çok anlamda Endüstri 4.0'ın muhasebe fonksiyonunun tamamlayıcısıdır. (Dai ve Vasarheyli, 2016: 13)

Sistemlere getirilecek yenilikler ile stokların yönetimi ve denetimi kolaylaşacaktır. Akıllı raflar, ağırlık sensörleri, kimyasal sensörler, biyolojik sensörler, sanal kişisel asistanlar, dev ekranlar, ortak veri ağı kullanımının yaygınlaşmasıyla stokların kontrolü daha hızlı sağlanacak, kaliteli ve düşük maliyetli

olacaktır. Yapay zeka ve akıllı sistemler ile üreticilerin ve perakendecilerin stok yönetimi yeniden şekillenecektir (Erturan ve E rgin, 2017: 27).

Teknolojik alanların yanında, birçok alanda köklü değişimler getiren Endüstri 4.0, işletmeleri rekabet üstünlüğü yaratma amacına yönlendirmiştir. Teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerin üretim sistemlerine yansması, muhasebe alanında çok derin etkilere neden olmaktadır. Buna ek olarak, üretim sistemlerinin içerisindeki akıllı sistem ve yapay zeka gibi değişiklikler, muhasebe ve maliyet muhasebesi sistemlerinde de farklı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ergüden ve diğerleri; 2018:146).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Endüstri 4.0 kapsamında hali hazırda kullanılmakta olan bilgisayar destekli denetim teknikleri güçlendirilebilir daha hızlı, güvenilir, insan unsuru içermeyen akıllı sistemler ortaya çıkarılabilir.

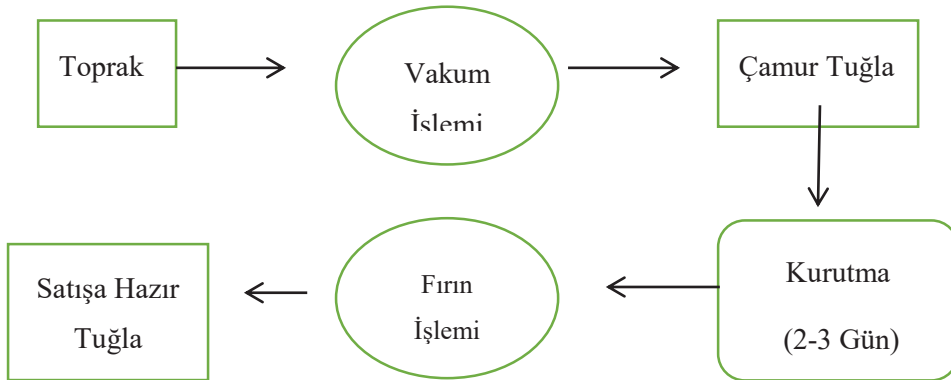
4. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde tuğla üreten bir fabrikada, endüstri 4.0'ın gerektirdiği gibi üretim bandında yapılan otomasyon faaliyeti ele alınmış, bu faaliyetin muhasebe ile olan ilişkisi ortaya konulmuş ve otomasyon faaliyeti yapan firma ile tuğla üreten firma açısından sağlanan yararları değinilmiştir.

4.1. Endüstri 4.0 Öncesi Ve Sonrası İşletmenin Üretim Hattı

Şekil 1'de tuğla üreten fabrikanın, otomasyon faaliyetinden önceki üretim süreci gösterilmiştir

Şekil 1: Endüstri 4.0'dan Önce Tuğla Üretim Süreci

Şekil 1’de de görüldüğü üzere, tuğlanın hammaddesi olan toprak vakum işleminden sonra çamur halde tuğlaya dönüşmekte, fırın işleminden sonra ise satışa hazır hale gelmektedir. Vakum işleminden çıkan çamur halde ki tuğla, insan gücüyle traktörlere yüklenmekte ve kuruması için açık alanda olan bir bölümde iki gün bekletilmekteydi. Daha sonra bekletilen bu ürünler insan ve taşıt vasıtasıyla fırınlara götürülmekteydi. Fırından çıkan satışa hazır tuğlalar yine insan gücüyle paketleniyordu. Dolayısıyla, tuğla üreten bu işletme hali hazırda sorunlar sebebiyle otomasyon ve robotlaşma ihtiyacı duymuştur.

Endüstri 4.0’a geçen toprak sanayi işletmesinde, üretim hattında birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Vakum işleminden çıkan tuğlalar, artık kuruması için bir bölüme götürülmemektedir. O işlemin yerine yeni bir kurutma tüneli yapılmış, tuğlaların kurutma tüneline yüklenebilmesi için de otomasyon sistemi yapılmıştır. Böylelikle, kuruması için beklenen süreden tasarruf edilmiştir. Ayrıca o banda yüklemesi için insan gücü kullanılmamış, onun yerine tuğlaları kurutma tüneline bırakması amacıyla yeni bir robot tasarlanmıştır. Kurutma tüneline çıkan tuğlalar da ayrı bir robot vasıtasıyla fırına yüklenmektedir. Fırından çıkan satışa hazır ürünlerin paketlenmesi içinde yeni bir robot yapılmıştır. Böylece işletmenin üretim bandında Endüstri 4.0 sonrasında, üç adet robot ve bir adet yeni bir tünel kullanmaya başlamıştır.

Tablo 1: Fabrikada Endüstri 4.0 Öncesi Ve Sonrası

FAALİYET	ESKİ SİSTEM	YENİ SİSTEM
Vakum Çıkışı	50 İşçi	Otomasyon Sistemi
Kurutma	20 işçi + 2 Taşıt	Robot(1)
Fırın Girişi	10 işçi	Robot(2)
Fırın Çıkışı	20 işçi	Robot(3)

4.2. Endüstri 4.0'ın Toprak Sanayi İşletmesinin Muhasebe Sistemine Etkisi

Otomasyon faaliyetinden önce üretim bandında fire, birim maliyet, ilk madde ve malzeme maliyeti gibi muhasebe ile ilgili faaliyetler tamamen insan gözü ile takip edilmekteydi. Yeni yapılan makineleşme ve robotlaşmayla beraber üretim bandında yapılan yazılımlar, ekranlar tarafından kontrol edilmekte ve bu tür maliyetler görülmektedir. Ayrıca bu yazılımlar şirketin farklı zamanda tedarik etmiş olduğu ERP yazılımları ile koordine edilmiştir. Böylece şirket sadece ana faaliyet konusunda değil, diğer destek sistemlerde olduğu gibi muhasebe sisteminde de endüstri 4.0'a geçmiştir. Üretimde maliyet merkezi, birim ve gider bazlı hesaplamalar ve analizler elektronik ortamda raporlanmaktadır.

4.3. Endüstri 4.0'ın Toprak Sanayi İşletmesine Maliyeti ve Avantajları

Makineleşme ve robotlaşma yapan şirket, teknolojinin getirmiş olduğu avantajlar elde etmiştir. Yalnızca üretim açısından değil, işletmenin diğer faaliyetleri de teknolojiden yararlanmıştır.

Yenilenen tüm sistem işletmeye maliyeti 5 milyon TL'dir. Fakat bu teknolojik yatırım ile şirket Endüstri 4.0'a geçmiştir. Bunun sonucunda şirketin sağladığı yararları şöyle sıralayabiliriz:

- Eski sistemde üretim hattında çalıştırılan 100 işçinin maliyetinden tasarruf edilmiştir. Yeni sistemde makine ve robot operatörleri olmak üzere nitelikli 3-4 işçi çalıştırmak yeterli olmaktadır.
- Dördüncü sanayi devrimine geçen işletme, muhasebe sisteminde eş anlı raporlamaya sahip olmuştur. Yazılım ve bilgisayar destekli bu sistemlerle birlikte daha hızlı, güvenilir bir bilgi elde edilmektedir.
- Sistemle birlikte işletmenin kapasitesi artmıştır. Kurutma da beklenen 2-3 günlük süre ortadan kalmış ve sürekli üretime geçilmiştir.
- Vakum, kurutma ve fırın işlemine eklenen yeni mekanik ve yazılımlar ile oldukça yüksek enerji tasarrufu sağlanmıştır.
- İşletme içinde taşıma için kullanılan taşıtlar, ortadan kaldırılmış ve bunlar için ayrılan kaynaklar işletmeye kalmıştır. Üretime alınmak için

gerekli hammadde tedariki artık bilgisayar sistemleri ile tamamen otomatikleştirilmiştir.

- Şirket Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik üstünlük ile rekabet avantajına sahip olmuştur.

4.4. Otomasyon Faaliyetini Yerine Getiren Firma Açısından Değerlendirme

Toprak sanayi işletmesinin Endüstri 4.0'a geçişi, yerli sermaye olan endüstriyel elektronik ve yazılım şirketi tarafından yapılmıştır. Şirket tuğla otomasyon konusunda birçok firmaya hizmet vermiş, bu alanda uzman bir kadroya sahiptir.

Oluşturulan yapay zekanın çalışması için gerekli malzemelerin maliyeti 70.000 dolardır. Bu malzeme maliyetlerinin yanında yazılım hizmeti için şirket 120.000 dolar gerekli altyapı ve işçilik ücretine katlanmıştır.

Faaliyet esnasında şirket Endüstri 4.0 ile sadece teknik ve endüstriyel yazılım bilgisinin yetmediğini fark etmiştir. Teknik bilgi ve uzmanlık açısından üstün olan firma, programlanabilir mantıksal denetleyici(PLC) yazılımları ile otomasyon ve robot kontrollerini sağlamaktaydı. Bunu yaparken muhasebe verilerini bugüne kadar ERP sistemlere aktarma işlemini yapmaktaydı. Yapılan bu sistemle beraber artık otomasyon şirketi muhasebe verilerini de programlamış, endüstri 4.0'ın gerektirdiği gibi bilgilerin bilgisayar ortamına akması konusunda uzmanlaşmaya başlamıştır.

Şirket bu faaliyet sonucu sektörde öncü olmuş, tasarım konusunda bakım onarım gibi insan müdahalesi olabileceği minimum seviyeyi bile düşünmüş, ergonomikliği ön plana almıştır. Ayrıca kurulan bu sistem, endüstriyel yazılım şirketi açısından önemli reklam olmuş ve kalite algısı oluşturmuştur.

SONUÇ

Üretim sistemi ile birlikte muhasebe sisteminde de Endüstri 4.0, devrim niteliğinde gelişmelere sebep olmuştur. Çalışmada da anlatıldığı gibi, finansal raporlama, bilgi akışı, analiz, stok ve hammadde tedarik, maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları endüstri 4.0 ile yeniden yapılanmaktadır.

Endüstri 4.0 devrimi, sanayi devriminin sadece mühendislik alanı olarak değil, tüm işletme ile ilgili alanlar ile ilgilidir. Tasarlanan akıllı sistemler ve yapay zeka, reel sektör yanında hizmet sektörünü de kapsamakta, bu açıdan diğer sanayi devrimlerinden ayrı tutulmalıdır. Muhasebe sistemi de bu devrimin etkisini derinden hissetmektedir. Muhasebe çalışanlarının muhasebe bilgisine ek olarak, robotik sistemler, proje geliştirme ve uygulama, yazılım geliştirme, dijital iletişim gibi teknolojik bilgi birikimlerini de geliştirmesi gerekmektedir.

Üretim işletmeleri başta olmak üzere işletmelerde kullanılan ERP/MRP, SAP gibi programlar ile muhasebe verileri bilgisayar ortamına aktarılmaktadır. Endüstri 4.0 devrimi ile bu tür programlar daha da önem kazanmıştır. Bu programların önümüzdeki yıllarda tamamen işletmelere entegre edilerek kullanılması beklenmektedir. Bilgisayar destekli olan bu programların yazılım gelişimini genellikle muhasebe bilgisi olmayan yazılım mühendisleri tarafından yapılmaktadır. Buradan çıkan iş kolunun da vurguladığı gibi üniversitelerde ve diğer eğitim kurumlarında muhasebe eğitiminin yazılım bilgisiyle bütünleştirilmesi hem üretim sektörüne nitelikli iş gücü sağlayacak hem de muhasebe disiplinde çalışanların ufku genişletecektir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, S. (2017). Değişen Teknolojiler Ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı Anlamaya Dair Bir Giriş. *Katkı Teknoloji Dergisi*, 4, 34-44.
- Can, A. V., Kıymaz, M. (2016). Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi. *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 107-117.
- Dai, J., Vasarheyli, M.A. (2016). Imagineering Audit 4.0. *American Accounting Association Journal of Emerging Technologies in Accounting*. Vol 13, No 1, 1-15
- Ergüden, A. E., Kaya, C. T., Tanyer, B. (2018). Endüstri 4.0'ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakis Dergisi* 18(54), 139-148

Erturan, İ. E., ve Ergin, E. (2017). Muhasebe Denetiminde Nesnelerin İnterneti: Stok Döngüsü. Muhasebe ve Finans Dergisi (75),12-30.

Hodzic, E. (2015). Smart Factory For Industry 4.0: A Review. International Journal of Modern Manufacturing Technologies. Vol 7, No 1, 28-35

Horak, J. (2016). Does Industry 4.0 Influence Efficiency of Financial Management of a Company. The 10th International Days of Statistics and Economics, Prague, September 8-10 2016, 574-582

Güzel, T., Mersin, Z. (2007). Bilgi Teknolojilerinin İşletmelerin Muhasebe Uygulamalarında Yarattığı Değişim. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (35), 172-177.

Hermann, M., Pentek, T., Otto, B. (2016). Design Principles For Industrie 4.0 Scenarios. In: System Sciences (HICSS), 49th Hawaii International Conference on. IEEE,USA, 3928-3937.

Özüdoğru, A. G., Ergün, E., Ammari, D., Görener, A. (2018). How Industry 4.0 Changes Business: A Commercial Perspective. International Journal of Commerce and Finance, 4(1), 84-95.

Finansal Skandalların Denetim Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi

Mahmut Sami ÖZTÜRK¹, Sevim AĞAÇ²

Özet

Bu çalışmada denetim açısından, gerek Türkiye’de gerekse dünya genelinde meydana gelmiş olan finansal skandallar incelenmektedir. Çalışmanın amacı, finansal skandalların nedenlerinin; iç denetim, bağımsız denetim ve kamu denetiminin bütün yönleri ile araştırılmasıdır. Araştırmada önemli etkiye sahip olan finansal skandallar incelenerek bu skandalların ortaya çıkması konusunda hangi denetim faaliyetleri ile ilgili eksikliklerin bulunduğu tespit edilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar çerçevesinde çalışmanın uygulama kısmında denetimsel çözüm önerileri getirilerek finansal skandalların önüne geçilmesi hususunda hangi önlemlerin alınabileceği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler— Finansal Skandallar, Bağımsız Denetim, İç Denetim, Kamu Denetimi
JEL Sınıflama Kodları: M42, H83, M41

Financial Scandals in Terms of Auditing

Abstract

In this study, financial scandals that have occurred throughout both the the world as well as in Turkey is examined in terms of audit. The aim of the study is to examine the causes of financial scandals in terms of internal auditing, independent auditing and public audit in all aspects. In the research, the financial scandals which have significant influence are examined and the deficiencies related to the audit activities regarding the emergence of these scandals are determined. Furthermore, it is explained which precautions can be taken in order to prevent financial scandals by offering audit solution proposals in the application part of the study within the framework of the results obtained.

Keywords— Financial Scandals, Independent Audit, Internal Audit, Public Audit
JEL Classification Codes: M42, H83, M41

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, samiozturk@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7657-3150

² Akademik Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansal Yönetim Bilim Dalı, sevimagac07@gmail.com

1. GİRİŞ

Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda daha fazla ortaya çıkan finansal skandallar, işletmelerin mali tablolarına ve finansal sonuçlarına duyulan güven duygusunun azalmasına ve denetime olan bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı denetim faaliyetleri, uluslar arası düzeyde daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Denetim konusunda sadece bağımsız denetim ile ilgili değil iç denetim ve kamu denetimi gibi diğer tüm denetim faaliyetleri ile ilgili yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla önemli bir adım olarak, Amerika Birleşik Devletlerinde 2002 yılında Sarbanes Oxley Yasaları çıkarılarak, işletmeler üzerindeki denetimlere daha fazla önem verilmesi sağlanmıştır. Gerçekleştirilen hile önleyici faaliyetler ve oluşturulan hukuki düzenlemeler gibi alınacak tedbirlerin etkinliğinin artırılması için finansal skandalların meydana gelme nedenlerinin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Böylece alınabilecek önlemler daha verimli sonuçlar doğurabilecektir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle denetim ve denetim türlerine değinilmiş, sonrasında ise geçmişte meydana gelen önemli finansal skandallar araştırılarak işletmelerdeki denetim eksiklikleri tespit edilmiş ve gerçekleştirilmesi önerilen denetim uygulamaları oluşturulmuştur.

2. DENETİM VE DENETİM TÜRLERİ

Denetim sözcüğü bünyesinde murakabe, teftiş, revizyon, muhasebe denetimi ve kontrol gibi kelimeleri barındırmaktadır. Denetim kavramının İngilizce karşılığı 'audit' olarak adlandırılırken, denetleme fiili veya denetim faaliyetleri kavramlarının karşılığı olarak ise 'auditing' terimi kullanılmaktadır (Çakmak, 2006: 3). Denetim, mali nitelikteki faaliyet ve olaylara ilişkin oluşturulan iddiaların önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini saptamak ve meydana gelen sonuçları, ilgili paydaşlara bildirmek amacıyla objektif bir şekilde kanıtların toplandığı ve değerlendirildiği sistematik bir süreçtir (Güredin, 2000: 5).

Denetimin temel özellikleri ise aşağıdaki maddeler altında toplanılabilir. Bunlar (Bozkurt, 2010: 23-25);

- Denetim sürecinde yürütülen temel faaliyet, işletme bünyesinde meydana gelen ve doğruluğu yönetim tarafından iddia edilen bilgilerin çeşitli kriterler baz alınarak denetçiler tarafından test edilmesi ve karşılaştırılmasıdır.

- Denetim faaliyetleri belirli bir dönem aralığını kapsamaktadır. Dolayısıyla denetimin bir başlangıcı ve sonu bulunmaktadır. Gerçekleştirilen denetim faaliyetleri işletmelerin bütün faaliyet dönemlerini kapsayacak şekilde 3'er aylık ya da yıllık periyotlar dâhilinde icra edilebilmektedir.

- Denetim sonuçlarının objektif bir yapıya sahip olması için denetim sürecinde denetim kanıtlarının toplanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

- Uluslararası Denetim Standartlarında yer aldığı üzere denetim faaliyetlerinin uzman ve bağımsız denetçiler tarafından yürütülmesi gerekmektedir. Bağımsızlık ilkesi gereği, denetim işlemlerinde denetçiler tarafsız olmalıdırlar.

- Denetim sürecinin sonucunda bir denetim raporu oluşturulmaktadır. Denetim raporu genellikle yazılı ortamda düzenlenmektedir. Yapılan denetimlerin çeşidine ve yararlanan kişilerin niteliklerine göre denetim raporu farklı biçimlerde kullanılabilir.

Denetim türleri, farklı sınıflandırmalar altında ifade edilebilmektedir. Denetçinin statüsüne göre denetim, iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar iç denetim ve dış denetimdir.

a) İç Denetim: İşletme bünyesinde oluşturulan muhasebesel bilgi ve raporların doğruluğunun tespit edilmesi, meydana gelebilecek hata ve hilelerin önüne geçilmesi, süreçlerdeki zayıflıkların belirlenmesi ve işletme yönetiminin belirlediği politikaların geliştirilmesine ilişkin faaliyetler bütünü, iç denetim olarak adlandırılmaktadır (Kurnaz ve Çetinoğlu, 2010: 32).

b) Dış Denetim: Dış denetim faaliyetleri işletme bünyesinde çalışmayan dış denetçiler tarafından yürütülmektedir. Dış denetim, iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar bağımsız denetim ve kamu denetimidir.

i. Bağımsız Denetim: Bağımsız denetim, bağımsız denetim firmalarında çalışan bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. İşletmelerin finansal

tablolarının yasal mevzuata olan uygunluğunun denetlenmesi ve ilgili bilgi kullanıcılarına rapor edilmesi, bağımsız denetim olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunan işletmelerin, belirlenmiş olan dönemlerde bağımsız denetim firmalarına denetim yaptırılmaları gerekmektedir (Doğan, 2009: 97).

ii. Kamu Denetimi: Devlet tarafından, işletmelerin yayınladığı finansal tabloların vergisel açıdan doğru bilgileri içerip içermediği araştırılmakta ve denetlenmektedir. İşletmelerin vergi ödemelerine temel teşkil eden vergi matrahı, muhasebe verilerine dayanılarak hesaplanmaktadır. Bu sebeple devlet, işletmelerin gerçekleştirdiği muhasebesel işlemlerini Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde değerlendirerek, gerekli kontrol ve denetim faaliyetlerini icra etmektedir (İnci, 2012:9).

Gerçekleştirilen denetimin amacına göre ise denetim üçe ayrılmaktadır. Bunlar finansal tablo denetimi yani muhasebe denetimi, faaliyet denetimi ve uygunluk denetimidir.

a) Finansal Tablo Denetimi: İşletmeler tarafından düzenlenen finansal tabloların önceden belirlenmiş olan ölçütlere olan uygunluğunun araştırılması amacı ile gerçekleştirilen denetim faaliyetlerine finansal tablo denetimi denilmektedir. Finansal tablo denetiminin temel amacı, yayınlanan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe ile ilgili oluşturulmuş yasal mevzuata uygun olup olmadığının ve finansal tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığının incelenmesidir (Toroslu, 2012: 68).

b) Faaliyet Denetimi: İşletme bünyesinde oluşturulan organizasyon yapısını, iş akışlarını ve işletme yönetiminin performansını incelemeye yönelik yapılan denetim faaliyetleri, faaliyet denetimi olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleştirilen faaliyet denetimlerindeki amaçlar, işletmelerin genel olarak performanslarının araştırılması, yönetim tarafından belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespit edilmesi ve işletme faaliyetlerinin verimliliğinin incelenmesidir. Faaliyet denetimi sürecinin

neticesinde özellikle işletme yönetiminin etkinliği ve performansı hakkında bir değerlendirme yapılabilmektedir (Kavut vd., 2009: 23).

c) Uygunluk Denetimi: İşletmelerin gerçekleştirdiği mali nitelikteki işlemlerin işletme yönetimi, yasama organı veya diğer yetkili kişi ve kurumlar tarafından önceden belirlenmiş olan yöntemlere, kurallara ve mevzuata uygun olup olmadığının tespit edilmesi süreci, uygunluk denetimi olarak ifade edilmektedir (Kartal, 2013: 13).

3. FİNANSAL SKANDALLARIN DENETİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yaşanmış olan finansal skandalların denetim açısından incelenmesi için öncelikle önemli skandallara genel olarak değinilmiş, sonrasında skandalların meydana gelmesine sebebiyet veren denetimsel eksiklikler araştırılmış ve son olarak skandalların tekrar meydana gelmemesi için uygulanabilecek denetim önerilerine bu bölümde yer verilmiştir.

3.1. Skandallar Hakkında Genel Bilgiler

Bu kısımda, dünyada ekonomik faaliyetleri ve işletmeleri etkileyen önemli finansal skandallar hakkında genel bilgilere yer verilmektedir. Önemli etkiye sahip olan ve çalışmada değinilen finansal skandallar; Enron, Parmalat, WorldCom, Waste, Xerox, Kanebo, Carme, Ahold, Cendant, Toshiba ve Sunbeam skandallarıdır.

Enron skandalına ismini veren Enron şirketi, gaz dağıtımı, enerji ticareti, enerjinin iletilmesi gibi alanlarda faaliyetlerini yürütmüştür. Enron şirketinin iflas etme sebeplerinin en önemlilerinden birisi şirket kârının olduğundan daha yüksek gösterilmesi gibi şirket bünyesinde gerçekleştirilen usulsüz muhasebe uygulamalarıdır (Kandemir ve Sağlar, 2007: 23-24). Diğer sebeplerden bazıları; özel amaçlı varlıklar konusunda meydana gelen hata ve hileler, şirket yükümlülüklerinin değerlendirilmesi hakkındaki muhasebesel hatalar, türev ürünleri ile enerji satış sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesi konusunda meydana gelen hatalardır (Artunç, 2002: 33).

Parmalat skandalına sebebiyet veren şirket, süt ve süt ürünleri üzerine kurulan İtalya'daki en büyük şirketlerden birisidir. Muhasebe işlemlerindeki usulsüzlüklere

bağlı olarak yaklaşık 8 milyar dolar açık nedeniyle skandal meydana gelmiştir. Skandalın sebepleri şirketteki kurumsal yönetim eksikliği, şirketteki usulsüzlüklerin denetim firması tarafından tespit edilememesi ve bağımsız denetim konusundaki eksikliklerdir (Odabaşı ve Ergen, 2018: 4).

WorldCom skandalında başrol oynayan Worldcom şirketi Amerika'daki bir telekomünikasyon işletmesidir. Şirket, usulsüz bir şekilde giderlerini varlık olarak göstererek nakit akışlarını olduğundan daha yüksek göstermiştir. Şirketin finans ve üretim müdürleri gibi çeşitli yöneticileri de usulsüzlükler içinde yer almışlardır (Özbirecikli, 2006: 9).

Şirketin mali tablolarının gerçeği yansıtmamasına rağmen, denetim şirketi tarafından olumlu denetim raporu verilmesi sebebiyle Waste Management skandalı ortaya çıkmıştır. Şirketin elde ettiği gelirlerin olduğundan daha yüksek gösterilmesi neticesinde denetim şirketi müşterisini korumak için bunları görmezden gelmiştir (Atmaca, 2012: 194).

Xerox skandalında büro malzemeleri üreten şirket, mali işlemlerin doğru yorumlanmaması neticesinde gelirlerini olduğundan daha fazla göstermiş ve bu skandala sebebiyet vermiştir (Yardımcıoğlu ve Ada, 2013: 50).

Kanebo Skandalı, Japonya'da kozmetik sektöründe yer alan şirkette meydana gelmiştir. Şirkete bağımsız denetim hizmeti veren firmadan şüphelenilerek yapılan incelemeler neticesinde, şirketin kazancının olduğundan daha yüksek gösterildiği tespit edilmiş ve skandal ortaya çıkmıştır (Odabaşı ve Ergen, 2018: 6).

ABD'de yer alan Carme şirketinde finans müdürü, satış müdürü ve genel müdürün usulsüzlüklere karışması ile Carme skandalı oluşmuştur. Şirketin daha kârlı gösterilmesi için müşterilere sahte faturalar kesilerek gerçek olmayan satış gelirleri ve alacak hesapları oluşturulmuştur (Bayraktar, 2007: 44).

Ahold skandalı, süpermarket zincirine sahip olan Hollanda'daki bir şirkette ortaya çıkmıştır. Şirketin hızlı büyümesi ile birlikte kültürel farklılıklarla ilgili sorunlar ve yasal düzenlemelere uyum sorunları meydana gelmiştir. Şirketin yeni

denetçisinin, şirket kârının olduğundan daha yüksek gösterildiğini tespit etmesiyle, usulsüzlükler ortaya çıkarılmıştır (Kurt, 2013: 33).

Şirkette fonların usulsüz olarak kaydedilmesi, giderlerin az, gelirlerin ise gerçek dışı raporlanması neticesinde, Cendant skandalı ortaya çıkmıştır. Denetim şirketi ise fon işlemleri ve diğer muhasebesel işlemlerdeki usulsüzlükleri tespit edememiştir (Atmaca, 2012: 194).

Toshiba skandalı, Japonya'daki teknoloji şirketi Toshiba'daki şirket yönetiminin finansal tablolarda usulsüz olarak yaptıkları makyajlama ile şirket kârını daha yüksek göstermeleri ile meydana gelmiştir (Yılmaz, 2017: 405).

Sunbeam skandalı ise bir şirketin kamuoyuna gerçek dışı satış rakamları sunması ile gelirlerin daha fazla giderlerin de daha az gösterilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır (Yardımcıoğlu ve Ada, 2013: 51).

3.2. Skandallara Sebebiyet Veren Denetimsel Eksiklikler

Çalışmada finansal skandallar hakkında yapılan araştırmalar neticesinde, bu skandallara neden olan denetim ile ilgili eksiklikler tespit edilmiş ve aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Denetim güvencesi ile ilgili problemler, şeffaflık ve hesap verilebilirlik eksiklikleri
- Denetçilerin özlerinde bağımsız davranmamaları, denetçilerin etik olmayan davranışları, bağımsız denetim şirketlerinin aynı zamanda işletmelere iç denetim danışmanlık hizmeti de sunması, bağımsız denetim firması ile şirketler arasındaki çarpık ilişkiler
- Şirket yönetiminin usulsüzlüklere ortak olması veya öncülük etmesi,
- Şirket içinde iç denetimin bağımsız bir yapıya kavuşturulamaması,
- Şirket yönetiminin iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerine yeterince önem vermemeleri,
- Şirketlerde iç denetimin etkin bir biçimde işletilememesi, iç kontrol faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin iyi bir şekilde değerlendirilememesi,
- Denetimde beklenti boşluğu probleminin bulunması,

- Risk odaklı denetim uygulamalarındaki eksiklikler, risklerin etkin olarak tespit edilememesi, risk değerlendirmelerindeki problemler,
- Denetim planlamasındaki eksikliklerdir.

3.3. Skandalların Yenilenmemesi İçin Oluşturulan Denetim Önerileri

Yaşanan finansal skandalların tekrarlanmaması için çalışma kapsamında oluşturulan denetim ile ilgili öneriler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Denetimde standartlaşmanın elde edilmesi için ilave önlemler alınmalı, uluslararası denetim standartlarına uyum daha fazla kontrol edilmeli, denetçilerin yeterlilikleri, nitelikleri ve etik ilkelere uyup uymadıkları daha çok incelenmeli,
- Bağımsız denetim firmaları da daha fazla ve daha etkin denetlenmeli, denetim güvencesi konusunda oluşan problemlere karşı gerekli tedbirler alınmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalı,
- Bağımsız denetim firmaları hizmet ücretlerini şirketlerden almamalı, bağımsız davranabilmeleri için ücretler devlet kanalıyla verilebilir,
- Bağımsız denetim firmaları şirketleri denetlerken rotasyon daha çok sıklaştırılmalı, şirketler ile bağımsız denetim firmaları arasındaki çarpık ilişkilerin önüne geçilmeli, denetim pazar payının denetim şirketleri arasında daha eşit dağıtımı sağlanmalı,
- Şirketin iç denetimi şirket içinde bağımsız bir yapıda olmalı, iç denetim danışmanlık hizmetleri işletmeye bağımsız denetim hizmeti sunan firmaların haricinde başka firmalardan alınmalı,
- Risk odaklı denetim faaliyetleri etkinleştirilmeli,
- Denetimde kullanılan yöntemler sorgulanmalı, denetimde teknolojik araç ve yöntemlere daha fazla önem verilmeli, denetimde bulut bilişim, büyük veri, yapay zekâ, robotik teknolojiler vb. finansal teknolojiler kullanılmalı, sürekli denetimin yaygınlaşması sağlanmalı,
- İşletmelerdeki bütün kayıtlar, belgeler ve raporlar internet ortamında oluşturulmalı ve şeffaflaştırılmalı, e-defter e-beyanname gibi elektronik uygulamalar yaygınlaştırılmalı,

- Belgelerin ve bilgisayar kayıtlarının tahrip edilmesi engellenmeli, işlemlerde log kayıtları oluşturulmalı ve log kayıtları izlenerek denetlenmeli, siber saldırılara karşı siber güvenlik denetimlerine daha fazla önem verilmeli,
- İç denetim ve bağımsız denetimin yanı sıra kamu denetimlerine ve vergi denetimlerine daha fazla önem verilmeli,
- Denetimler ne kadar artırılırsa artırılın usulsüzlüklerin ve hilelerin daha fazla engellenebilmesi için öncelikle etik konusunda toplumdaki bilincin artırılması sağlanmalı, ilköğretimden itibaren konu hakkında eğitim faaliyetlerine daha çok önem gösterilmeli, devlet, sivil toplum kuruluşları, diğer kurum ve kuruluşlar tarafından ortak projeler düzenlenerek toplumdaki duyarlılık artırılmalıdır.

SONUÇ

Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre finansal skandalların ortaya çıkış sebeplerinin; iç denetim, bağımsız denetim ve kamu denetimi ile ilgili eksiklikler altında toplandıkları görülmektedir. İç denetim konusunda risk odaklı denetim, bilgi teknolojileri denetimi, sürekli denetim gibi alanlarda işletmelerin yetersiz oldukları saptanmıştır. Ayrıca iç denetim departmanlarının ve fonksiyonlarının etkin bir biçimde işletilmemesi en önemli sorunlardan biridir. Bağımsız denetim konusunda ise denetim firmalarının tam bağımsız hareket etmedikleri ve bazı usulsüzlüklere bilinçli olarak göz yumdukları görülmüştür. Bu durum güvence ile ilgili problemlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Kamu denetimi konusunda devletlerin finansal skandallar konusunda vergi denetimlerine ve diğer dış denetimlere yeterince önem vermedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırma sonucunda oluşturulan öneriler çerçevesinde genel olarak denetim bilincinin artırılması, etik ilkelere daha çok önem gösterilmesi, denetim faaliyetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi ve yapılacak denetimlerde teknolojik imkânlardan daha fazla yararlanılması gerektiği ortaya konmuştur.

KAYNAKLAR

ARTUNÇ, B. (2002), “Özel Amaçlı Varlıklar ve Bilanço Dışı Muhasebeleştirme Yöntemi Kullanımları”, Ankara, 1-61, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/420>, (23.09.2018).

ATMACA, M. (2012), “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1), 191-205.

BAYRAKTAR, A. (2007), Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

BOZKURT, N. (2010), Muhasebe Denetimi, Alfa yayınları, İstanbul.

ÇAKMAK, N. (2006), İşletmelerde İç ve Dış(Bağımsız) Denetim Faaliyetleri ve Bankalarda Uygulanışı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

DOĞAN, M. (2009), Kurumsal Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜREDİN, E. (2000), Denetim, Beta Yayınları, İstanbul.

İNCİ, M. U. (2012), İşletmelerde İç Denetim Süreci ve Tarım-Hayvancılık Sektöründe Bir Uygulama: Harran Ovası Besi ve Tarım Ürünleri, 1-14, <http://denetimakademisi.com/wp-content/uploads/2017/05/%C4%B0%C5%9ELETMELERDE-%C4%B0%C3%87-DENET%C4%B0M-S%C3%9CREC%C4%B0-VE-TARIM-HAYVANCILIK-SEKT%C3%96R%C3%9CNDE-B%C4%B0R-UYGULAMA-HARRANOVA-BES%C4%B0-VE-TARIM-%C3%9CR%C3%9CNLER%C4%B0-A.%C5%9E-%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0.pdf>, (28.09.2018).

KANDEMİR, C., SAĞLAR, J. (2007), “Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?”, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(1), 20-39.

KARTAL, F. (2013), “Türkiye’de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları”, Maliye Finans Yazıları, 27(99), 1-29.

KAVUT, L., TAŞ, O., ŞAVLI, T. (2009), Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim, İSMMMO Yayınları, İstanbul.

KURNAZ, N., ÇETİNOĞLU, T. (2010), İç Denetim Güncel Yaklaşımlar, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

KURT, S., (2013), Halka Açık İşletmelerden Muhasebe Hile Örnekleri ve Çözüm Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Edirne.

ODABAŞI, C., ERGEN, H. “Bağımsız Denetimde Kamu Gözetimi ve Skandallar”, Muhasebe ve Denetim Dünyası, 1-11, http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf, (25.09.2018).

ÖZBİRECİKLİ, M. (2006),”Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 5(18), 27-44.

TOROSLU, M. V. (2012), Finansal Tablolar Denetimi, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

YARDIMCIOĞLU, M., ADA, Ş. (2013), “Kronolojik Bir Sırayla Muhasebe ve Finansal Raporlamada Usulsüzlük ve Skandallar”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 43-55.

YILMAZ, Z. (2017), “Vaka Analizi ile Eğitim ve Adli Muhasebe Alanında Bir Uygulama”, International Journal of Academic Value Studies, 3(13), 398-417.

Kamusal ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Sıralanması

Elçin Noyan¹, Erdoğan Gavcar², Cansu Tosun Gavcar³

Özet

Günümüzde bankacılık sektörü oldukça güçlü bir yapıya sahiptir. Ayrıca sektörün ekonomiye büyük bir katkısı olduğu söylenebilir. Kaynakların etkin kullanımının zorunluluğu bankaları rekabete sürüklemekte böylece kardan pay alma yarışı giderek artmaktadır. Bankaların performanslarının ölçülmesi ve hizmet sektöründe rekabet üstünlüğü sağlanması açısından da bankacılık sektörü önem arz etmektedir.

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemleri belirsizlik ortamında karar vericilerin doğru, güvenilir, hızlı karar vermelerini sağlamaktadır. ÇKKV Yöntemleri'nden biri olan VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Yöntemi, alternatifler arasında sıralama belirlemeye ve ağırlıklara göre uzlaşık çözüme ulaşmaya dayanır. Çalışmada, Türk Bankacılık Sistemi'ndeki kamusal ve özel sermayeli mevduat bankalarının finansal oranları VIKOR Yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Türkiye'de faaliyet gösteren üç adet kamusal sermayeli ve sekiz adet özel sermayeli mevduat bankası bulunmaktadır. Bu doğrultuda araştırma verileri, "tbb.org.tr" internet sitesinden alınarak analizler Excel programı aracılığıyla yapılmıştır. Buna göre araştırmada analiz edilen veriler, 2018 yılı Haziran ayına aittir.

Çalışma sonucuna göre bankaların sırasıyla: Akbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş. ve T. Vakıflar Bankası T.A.Ş. iyi finansal performans gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Yapılacak olan çalışmalarda finansal değerler yanında finansal olmayan değerlerin de banka performanslarına etkilerinin analizlere dahil edilmesi önerilir. Ayrıca bankaların teknolojik gelişmelere verdikleri önem, günümüz değişen koşullarına uyum sağlayabilme yetenekleri, müşteri beklentilerini karşılayabilme hızları gibi faktörler farklı çalışmalara konu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Bankalar, Finansal Performans, Finansal Oranlar, Çok Kriterli Karar Verme, VIKOR

Jel Kodu: C44, C2, C65

Ranking Financial Performance Of Public and Private Deposit Banks By VIKOR Method

Abstract

Today, the banking sector has a very strong structure. Furthermore, it can be stated that the sector has a great contribution to the economy. The necessity of effective use of resources

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, elcinnoyan@hotmail.com

² Profesör Doktor, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Türkiye, gavcar@mu.edu.tr

³ Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, c_tosun@hotmail.com

has pushed banks into competition such that taking share from the profits is increasing. Measuring banks' performances is important and contributes to the development of banks by providing advantage in competition.

Multi-Criteria Decision Making (MCDM) Methods enable decision-makers to make accurate, reliable and fast decisions in an uncertain environment. The VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Method, as one of the MCDM Methods, is based on determining a ranking among the alternatives and reaching the solution according to the weights.

In this study, the financial ratios of public and private deposit banks in Turkish Banking System were compared by using VIKOR Method.

There are three public and eight private capital deposit banks in Turkey. In this study, the research data were taken from the website 'tbb.org.tr' and calculations were made in the Excel program. The data analyzed in this study is from June 2018.

As a result of the study, Akbank T.A.Ş. Teb Bank and T. Vakıflar Bankası T.A.Ş. have demonstrated to have better financial performance.

For future potential studies, in addition to financial values, the effects of social factors on bank performance can be taken into consideration. Furthermore, the importance given to technological developments, the ability to adapt to today's changing conditions and the speed of meeting customer expectations may also be subject to different studies.

Key Words: *Public Banks, Private Deposit Banks, Financial Performance, Financial Ratios, Multi-Criteria Decision Making, VIKOR Method*

Jel Classification Codes: *C44, C2, C65*

1.GİRİŞ

Bankalar; ticari işletmelerin finansmanı, temel finansal hizmetlerin sunumu ve ödeme sistemlerine ulaşım gibi pek çok görevi yerine getirmektedir (Bakan ve Doğan, 2012: 6). Bu görevleri bakımından bankalar; sermaye birikimi, firmaların büyümesi ve ekonomik zenginliğinin sağlanması açısından ekonomide önemli yere sahiptir. Aynı zamanda güçlü ve kârlı bir bankacılık sistemi, istikrarlı bir finansal sistemin oluşmasını ve makroekonomik şoklara karşı ekonominin daha dirençli olmasını sağlamaktadır (Taşkın, 2001: 289).

Bankacılık sektöründe yaşanan rekabet ise bankaları, kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır, dolayısıyla ticari banka şubelerinin, bankaların en önemli fon kaynağı olan mevduatın toplanması, kredilerin dağıtılması ve finansal hizmetlerin sunulması gibi önemli görevleri yerine getirdiği belirtilebilir. Diğer taraftan bankalar, daha çok müşteriye daha hızlı bir şekilde ulaşmak amacıyla performanslarını artırmak durumundadırlar. Özetle bankalar, rekabet üstünlüğü

sağlamaları ve mevcut pazar paylarını arttırabilmeleri için sürekli bir şekilde kendilerini geliştirmek ve yenilemek zorundadırlar. Bu amaçla, şube performanslarının arttırılması ve ölçülmesi günümüz bankalarının önem verdikleri konuların başında gelmektedir (Ertuğrul, 2006: 20, Uçak, 2007: 22).

2.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Performans ölçümü ile bankalar; mevcut durumlarını analiz ederek, rekabet üstünlüğü elde edebilmenin ve performanslarını daha üst düzeylere yükseltmenin yollarını ararlar. Performansın değerlendirilmesinde bilanço büyüklükleri ve çeşitli oranlar (rasyolar) kullanılmaktadır. Bu oranlar bankaların: sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, likiditesi, karlılığı, gelir-gider yapısı ve sektör payları hakkında bilgiler vermektedir.

Literatürde; VIKOR Yöntemi ile yapılan performans analizleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; Çınar, (2004:), bankaların mali performanslarını ölçümü, Yümlü ve Hazar (2017: 1-23), Türk bankacılık sektöründe şube performans ölçüm sistemleri ve bankalar arasında karşılaştırmalı analizini yapmışlar, Wu vd. (2009: 10135-10147), Bulanık VIKOR ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Yöntemlerini kullanarak bankaları performanslarına göre sıralamışlardır. Karaatlı vd., (2014: 25-61), Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile futbolcu performanslarının değerlendirilmesini, Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2008: 19-28), ticari bankaların performanslarının değerlendirilmesini, Tezergil (2016: 357-373), Türk bankacılık sektörünün performans analizini, Dinçer ve Görener (2011: 109-127) ise Analitik Hiyerarşi Süreci ile bankacılık sektöründe dinamik performans analizlerini, VIKOR Yöntemi'ni kullanarak yapmışlardır.

3.VIKOR YÖNTEMİ

VIKOR Yöntemi; Serafim Opricovic tarafından ilk olarak 1998 yılında ortaya atılmıştır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447). Bu yöntem, çelişkili kriterler ile bir problemin uzlaşık çözümünün belirlenmesi ve seçilen alternatifler kümesinin sıralanmasına odaklanarak karar vericiye nihai bir karara ulaşmasında yardımcı

olmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2007: 515). VIKOR Yöntemi, kompleks sistemlerin çok kriterli optimizasyonu için geliştirilmiş bir yöntemdir. Aynı zamanda bu yöntem çelişkili kriterlerin olması durumunda alternatifler arasında bir seçim yapmayı ve bu alternatifleri sıralamaya odaklanan bir yöntem olarak bilinmektedir. Kısaca yakınlığa dayalı ideal çözümün birçok kritere göre ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda ideal alternatife yakınlık ölçüsüne göre karşılaştırılarak uzlaşık sıralama yapılmaktadır. Uzlaşık sıralama için çok kriterli ölçüm uzlaşık programlama metodunda toplam fonksiyon olarak kullanılan L_p ölçütten geliştirilmiştir. Sözelimi çeşitli J alternatifleri $a_1, a_2, a_3, \dots, a_j$ olarak gösterilsin. Alternatif a_j için i . görünüşün derecesi f_{ij} ile gösterilir. f_{ij} , a_j alternatifi için i . kriter fonksiyonunun değeridir, n ise kriter sayısıdır. Bu bilgilerden hareketle VIKOR Yöntemi'nin geliştirilmesi aşağıda gösterilen L_p ölçüt formuyla başlar (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447):

$$L_{p,j} = \left\{ \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)]^p \right\}^{1/p}, \quad 1 \leq p \leq \infty; \quad j=1,2,\dots,j$$

(1)

Uzlaşık çözüm f^c , ideale f^- “en yakın” uygun çözümdür. Uzlaşık, $\Delta f_1 = f_1^* - f_1^c$ ve $\Delta f_2 = f_2^* - f_2^c$ şeklinde gösterilen karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir. Uzlaşık, karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir. Dolayısıyla karar problemlerine ait alternatifler, kriterler ve kriterlere göre alternatiflerin skorları belirlendikten sonra skorlar bir karar matrisine dönüştürülür.

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix} \quad (2)$$

Karar matrisinin satırları ($i=1,2,\dots,m$) alternatiflerini ve sütunları ($j=1,2,\dots,n$) ise kriterleri göstermek üzere VIKOR Yöntemi'nin uzlaşık sıralama algoritması adımları aşağıdaki gibidir (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447):

1. Adım: En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Kriter Değerlerinin Belirlenmesi: Karar matrisinin satırları ($i=1,2,3,\dots,n$) kriterlerden, sütunlar ise ($j=1,2,3,\dots,m$) ise alternatiflerden oluşur .

$$(f_i^*)=\max_j f_{ij} \quad , \quad (f_i^-)=\min_j f_{ij} \quad . \quad (3)$$

2. Adım: S_j ve R_j Değerlerinin Hesaplanması): Karar matrisindeki her bir alternatif ($j=1,2,3,\dots,j$) için

$$S_j=\sum_{i=1}^n [w_i(f_i^* - f_{ij})/(f_i^* - f_i^-)], \quad (4)$$

$$R_j=\max [w_i(f_i^* - f_{ij})/(f_i^* - f_i^-)] \quad (5)$$

S_j (j . alternatif için ortalama grup skoru) ve R_j (j . alternatif için en kötü grup skoru) hesaplanmaktadır. w_i ise göreceli önemi ifade edilen kriter ağırlıklarını ifade etmektedir.

3. Adım: Q_j Değerinin (Maksimum Grup Faydasının) Hesaplanması:

$$Q_j = \frac{v(S_j - S)}{(S^- - S^*)} + (1-v)(R_j - R^*)/(R^- - R^*) \quad (6)$$

$$S^* = \min_j S_j, \quad S^- = \max_j S_j, \quad R^* = \min_j R_j, \quad R_j = \max_j R_j \quad (7)$$

Bu denklemde; S^* minimum S_j değeri; S^- maksimum S_j değeri; R^* minimum R_j değeri ve R^* maksimum R_j değeridir. “ v ” maksimum grup faydası ağırlığını ve “ $(1-v)$ ” ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir. VIKOR Yöntemi’nde maksimum grup faydası için $v > 0,5$ çoğunluk tercihini, $v=0,5$ konsesusu ve $v < 0,5$ vetoyu temsil etmektedir ve bu v değeri grup kararı ile belirlenmektedir (Yaralıoğlu, 2010: 39).

4. Adım: S_j , R_j ve Q_j Değerlerinin Sıralanması (Ortalama Grup, En Kötü Grup Skoru ve Maksimum Grup Faydası Değerlerinin Sıralanması): Her bir alternatif için elde edilmiş olan S_j , R_j ve Q_j değerleri küçükten büyüğe sıralanarak birbirinden bağımsız üç sıralama listesi elde edilmektedir.

5. Adım: (Koşulların Denetlenmesi): Bir önceki adımda bulunan Q_j değerinin sıralama listesindeki ilk alternatif A1 ve ikinci sıradaki alternatif A2 olmak üzere

belirlenir. En iyi Q değerine sahip alternatifin belirlenmesi için kabul edilebilir avantaj ($A1$) ve kabul edilebilir istikrar ($A2$) koşullarının sağlanması gerekmektedir.

1.Koşul: Kabul edilebilir avantaj

$$Q(A2) - Q(A1) \geq DQ, \quad DQ = 1 / (j-1) \quad (8)$$

Tüm alternatiflerin sayısını " j " ile göstermektedir. $A1$ ile $A2$ arasındaki fark ne kadar çok ise en iyi alternatifi seçmekte o kadar yararlı olacaktır. $A2$ koşulunun sağlanması için ise; tüm alternatiflerin bulunduğu S_j , R_j ve Q_j değerlerine bakılmaktadır. Herhangi bir alternatifin değeri oluşturulan S_j , R_j ve Q_j tablolarının hepsinde aynı sırada bulunuyorsa bu koşul gerçekleşmiş kabul edilmektedir. Bu koşullardan herhangi biri gerçekleşmez ise Q_j 'nin minimum olduğu değere sahip alternatif en iyi alternatif olarak seçilmektedir.

2. Koşul: Karar vermede kabul edilebilir istikrar eğer 2. koşul sağlanamazsa, birinci sıradaki $A1$ ve ikinci sıradaki $A2$ alternatiflerinin ikisi de en iyi uzlaşmış ortak çözüm olarak belirlenir (Opricovic ve Tzeng, 2007: 516).

En iyi alternatif, Q sıralamasında en küçük Q değerine sahip olan alternatiftir.

4.UYGULAMA

Uygulama aşamasında 2018 yılı Mart ayı Türkiye Bankalar Birliği verilerinden faydalanılmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren üç adet kamusal sermayeli, sekiz adet özel sermayeli mevduat bankasının finansal performanslarının değerlendirilmesinde VIKOR Yöntemi kullanılarak sıralamalar yapılmış, sonuçlar karşılaştırılmıştır. Kriter ağırlıklarının ise eşit olduğu varsayılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamusal ve özel sermayeli mevduat bankalarının performanslarının ölçülmesidir.

Tablo 1. Araştırmanın Kapsamına Dahil Olan Bankalar

Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
T. C.Ziraat Bankası A.Ş.	Akbank A.Ş.
T. Halk Bankası A.Ş.	Anadolubank A.Ş.
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	Fibabanka A.Ş.
	Şekerbank A.Ş.
	Turkish Bank A.Ş.
	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
	Türkiye İş Bankası A.Ş.
	Yapı Kredi Bankası A.Ş.

(tbb.org.tr, 2018)

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Oranlar

Ölçtüğü Performans	Kod	Oranlar
Sermaye Yeterliliği	ÖZKTA	Özkaynaklar/Toplam Aktifler
Bilanço Yapısı	TMEVTA	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler
Likidite	LAKSB	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar
Karlılık	NDKTA	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler
	NDKÖZK	Net Dönem Karı/ Özkaynaklar
Gelir-Gider Yapısı	FGTA	Faiz Geliri / Toplam Aktifler
	FGTG	Faiz Geliri/ Toplam Gelirler
Sektör Payları	BTASTA	Bankanın Toplam Aktifleri /Sektörün Toplam Aktifleri
	BTMSTM	Bankanın Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı

(Bülbül ve Köse, 2011: 71).

Tablo3. Banka Performanslarının Sıralanmasına Ait Veri Seti

(%)

	Özkaynaklar/ Toplam Aktifler	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler	Net Dönem Karı/ Özkayna klar	Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Aktifler	Toplam Aktifler /Sektörün Toplam Aktifleri	Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı
Akbank T.A.Ş.	12,30	58,20	33,00	2,00	15,90	1,3	0,60	9,80	10,30
Anadolubank A.Ş.	13,90	76,60	25,30	1,70	13,20	1,00	1,40	0,50	0,60
Fibabanka A.Ş.	5,60	51,30	34,40	0,90	13,20	0,40	1,00	0,60	0,60
Şekerbank A.Ş.	7,20	65,60	25,50	0,40	5,40	1,40	0,30	0,90	1,10
Turkish Bank A.Ş.	13,00	75,80	40,50	0,30	2,10	2,10	0,00	0,00	0,10
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	9,50	65,30	28,80	1,30	13,20	1,80	0,40	2,90	3,40
Türkiye İş Bankası A.Ş.	11,30	55,00	19,60	1,60	13,20	1,30	0,40	11,40	11,40
Yapı Kredi Bankası A.Ş.	11,20	54,90	29,00	1,40	13,10	1,00	0,60	9,70	9,70
T. C.Ziraat Bankası A.Ş.	13,70	63,10	18,10	1,70	15,20	1,70	0,10	14,30	16,30
T. Halk Bankası A.Ş.	8,10	63,50	18,20	1,10	18,20	0,90	0,50	10,00	11,50
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	8,50	55,70	26,80	1,30	15,40	1,00	0,70	8,80	8,90

Adım1: Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlenmesi: denklem (3) 'e istinaden, bankaların finansal oranlarının kriterlerin tamamı maksimum olarak gösterilmektedir. Öte yandan kriterlerin görece ağırlıkları eşit değere (11,11) sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 4. Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlendiği Karar Matrisi

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Ağırlıklar	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%
	Özkaynaklar/ Toplam Aktifler	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler	Net Dönem Karı/ Özkayna klar	Faiz Geliri / Toplam Aktifler	Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Aktifler	Toplam Aktifler /Sektörün Toplam Aktifleri	Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı
f^*_j	13,90	76,60	40,50	2,00	18,20	2,10	1,40	11,40	11,50
f^-_j	5,60	51,30	18,10	0,30	2,10	0,40	0,00	0,00	0,10

Adım 2: Kriterlerin Normalize Edilmesi:

Tablo5. Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması, Ağırlıklandırılması

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Ağırlıklar	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%
A1	0,19	0,73	0,33	0,00	0,14	0,47	0,57	0,14	0,11
A2	0,00	0,00	0,68	0,18	0,31	0,65	0,00	0,96	0,96
A3	1,00	1,00	0,27	0,65	0,31	1,00	0,29	0,95	0,96
A4	0,81	0,43	0,67	0,94	0,80	0,41	0,79	0,92	0,91
A5	0,11	0,03	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00
A6	0,53	0,45	0,52	0,41	0,31	0,18	0,71	0,75	0,71
A7	0,31	0,85	0,93	0,24	0,31	0,47	0,71	0,00	0,01
A8	0,33	0,86	0,51	0,35	0,32	0,65	0,57	0,15	0,16
A9	0,02	0,53	1,00	0,18	0,19	0,24	0,93	-0,25	-0,42
A10	0,70	0,52	1,00	0,53	0,00	0,71	0,64	0,12	0,00
A11	0,65	0,83	0,61	0,41	0,17	0,65	0,50	0,23	0,23

Adım 3: S_i , R_i ve Q_i Değerlerinin Hesaplanması

Q_i değerinin hesaplanması adımında kullanılan denklem (7)'ye istinaden S^* , S^- , R^* , ve R^- parametreleri hesaplandıktan sonra $q=[0,00;0,25;0,50;0,75;1,00]$ parametresine göre farklı grup faydası değerleri için Q_i değerleri hesaplanmıştır. Buna göre pozitif ideal çözüm, negatif ideal çözüm, elde edilen Q_i değerleri belirlenir.

Tablo 6. Hesaplanan S_i , R_i , Q_i Değerleri

	S_i	R_i	Q_i				
			0	0,25	0,5	0,75	1
			$q=0,00$	$q=0,25$	$q=0,50$	$q=0,75$	$q=1,00$
A1	0,298	0,081	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
A2	0,414	0,106	0,84	0,70	0,55	0,62	0,68
A3	0,713	0,111	1,00	0,99	0,97	1,20	1,44
A4	0,742	0,105	0,79	0,84	0,89	1,14	1,39
A5	0,571	0,111	1,00	0,91	0,81	0,96	1,12
A6	0,508	0,083	0,06	0,16	0,27	0,38	0,50
A7	0,427	0,104	0,76	0,64	0,52	0,59	0,67
A8	0,432	0,095	0,48	0,43	0,39	0,47	0,54
A9	0,268	0,111	1,00	0,74	0,47	0,45	0,43
A10	0,468	0,111	0,99	0,84	0,68	0,78	0,88
A11	0,475	0,092	0,36	0,37	0,38	0,48	0,58
S^*	0,298						
S^-	0,742						
R^*	0,081						
R^-	0,111						

Adım 4: S_i , R_i ve Q_i Değerleri'nin Sıralanması

Adım 5: Kabul Edilebilir Avantaj (A1) ve Kabul Edilebilir İstikrar (A2)
Kümelerinin Belirlenmesi:

Tablo 7. Sıralama Sonuçları ve Koşulların Denetlenmesi

	Sıralama				
	q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	1	1	1	1	1
A2	7	6	7	7	7
A3	9	11	11	11	11
A4	6	9	10	10	10
A5	9	10	9	9	9
A6	2	2	2	2	3
A7	5	5	6	6	6
A8	4	4	4	4	4
A9	9	7	5	3	2
A10	8	8	8	8	8
A11	3	3	3	5	5
Q(A2)	0,06	0,16	0,27	0,38	0,50
Q(A1)	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Q(A2)-Q(A1)	0,07	0,16	0,27	0,38	0,50
DQ	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
Koşul 1	YANLIŞ	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU
Koşul 2	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU

Sıralama işlemi yapıldıktan sonra koşulların kontrol edilmesi gerekmektedir. Kabul edilebilir istikrar grubu için $D(Q)$ değeri 11 alternatif banka için 0.10 olarak $((1/(11-1))$ denklem (8)' e istinaden hesaplanmış ve hesaplamalar sonucunda kabul edilebilir avantaj kümesi, oluşturulmuştur.

Koşul 1: Performans açısından birinci ve ikinci sıradaki birimlerin farkına ve performansı ölçülen birim sayısına bağlı bir hesaplama yapılmalıdır. (Chen ve Wang, 2009: 237). $Q(A2) - Q(A1) \geq D(Q)$ eşitliğini bulmak gerekmektedir. $v=0.5$ olarak alındığında ikinci sıradaki alternatif $Q(A2)=A6$, birinci sıradaki alternatif ise $Q(A1)=A1$ olmaktadır. Buna göre Koşul 1 sağlanmış olmaktadır.

Koşul 2: S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde ettiği için; Koşul 2 sağlanmıştır. Bu durumda tüm kriterler açısından performans değerlendirmesi sonucunda A1 alternatifi olan Akbank'ın, S ve R değerlerinin her ikisinde de en iyi skoru elde ettiği belirlenmiştir. Dolayısıyla Akbank'ın, performansı en iyi banka

olduğu söylenebilir. Banka performans sıralamasında ilk üç sırayı Akbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., T.Vakıflar Bankası T.A.Ş'ın aldığı tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Banka performansları sıralamada yapılan VIKOR Yöntemi analizi sonucunda $q=(0)$ değeri için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir istikrar koşulları aynı anda sağlandığı için Akbank T.A.Ş., en iyi alternatif olarak belirlenmiştir. Finansal oranlar incelendiğinde net dönem karı en yüksek olan bankanın Akbank T.A.Ş., olduğu görülmektedir. Analiz sayısal değerler üzerinden yapılmıştır, kriter ağırlıklarının eşit olduğu varsayılmıştır. Karar vericilerin kriterleri sezgisel olarak ağırlıklandırılmaları ile çalışma öznellik kazanabilmektedir. Kriterleri ağırlıklarının farklılaştırılması sonucu elde edilecek sonuçlar ise karar vericinin görüşlerini yansıtılabilmekte ve karar vericiye bağlı olabilmektedir.

Sonuç olarak özel sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarının, kamu sermayeli mevduat bankalarına göre daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, bankaların performanslarının değerlendirilmesinde ÇKKV Yöntemleri'nden biri olan VIKOR Yöntemi kullanılmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda daha çok sayıda ÇKKV Yöntemleri kullanılabilir, her bir yönteme göre elde edilen sonuçlar birbirleri ile kıyaslanabilir. Kriterler ve kriter ağırlıkları farklılaştırılabilir ayrıca bankaların performansında etkili olabilecek finansal olmayan, sosyal faktörler de analize eklenebilir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında; çalışmada büyük örneklem ve bulanık hesaplamaların kullanılmaması, çalışmadan elde edilen sonuçların farklı ÇKKV Yöntemleri ile kıyaslanmaması, analizin sadece Türkiye'de faaliyet gösteren özel ve kamusal sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını değerlendirmede kullanılması, finansal olmayan faktörlerin göz ardı edilmesi sayılabilir.

KAYNAKLAR

BAKAN, İ., DOĞAN, F. (2012), ‘‘Bankalarda Performans Değerleme ve cretleme İlişkisine Dair alışanların Algılamaları: Yerli ve Yabancı Menşeli Banka

Uygulamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-26.

BÜLBÜL, S., KÖSE, A. (2011), “Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri İstatistik Sempozyumu, Özel Sayısı, 71.

ÇINAR, Y. (2004), “Çok Nitelikli Karar Verme ve Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi Örneği”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

DİNÇER, H. GÖRENER, A. (2011), “Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 109-127.

ERTUĞRUL, İ., KARAKAŞOĞLU, N. (2008), “Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 20(1), 19-28.

KARAATLI, M., ÖMÜRBEK, N., KÖSE, G. (2014), “Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 25-61.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2004), “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2007), “Extended VIKOR Method in Comparison With Other Outranking Methods”, *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.

TAŞKIN, F. D. (2011), “Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler”, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.

TEZERGİL, S, A. (2016), ‘VIKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi’, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 357-373.

UÇAK, M. (2007), “Türk Ticari Banka Sektöründe Şube Performanslarının Ölçülmesi ve Eğitim Gerekliliğinin Tespiti”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

WU, H. Y., TZENG, G. H., CHEN, Y. H. (2009), “A Fuzzy MCDM Approach for Evaluating Banking Performance Based on Balanced Scorecard”, *Expert Systems with Applications*, 36(6), 10135-10147.

YARALIOĞLU, K. (2010), *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, B. F., Önder, E. (2015), *Operasyonel Yönetim ve Stratejik Problemlerin Çözümü'nde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Ezgi Matbaa, Bursa.

YÜMLÜ, A., HAZAR, A. (2017), “Türk Bankacılık Sektöründe Şube Performans Ölçüm Sistemleri ve Bankalar Arasında Karşılaştırmalı Analiz”, *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-23.

<https://www.ttb.org.tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, (Web Erişim Tarihi: 01/09/2018).

[https://www.tbb.org.tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Banka_ve_Grup_Bilgileri_\(3_Aylik,_Son_Donem_Karsilastirmali\)](https://www.tbb.org.tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Banka_ve_Grup_Bilgileri_(3_Aylik,_Son_Donem_Karsilastirmali)), (Web Erişim Tarihi: 22/08/2018)

<https://www.akbank.com/tr-tr/Yatirimci-iliskileri/Sayfalar/Finansal-Bilgiler.aspx>, (19/08/2018).

<https://www.anadolubank.com.tr/.../2018.../anadolubank-konsolide-olmayan-30-06-2018-final>, (Web Erişim Tarihi: 19/08/2018).

https://www.fibabanka.com.tr/.../document_Fibabanka_BDDK_Dipnotlar_pdf, (Web Erişim Tarihi: 21/08/2018).

<https://www.sekerbank.com.tr/.../finansal.../skbnk-31062018-konsolide-olmayan.pdf>, (Web Erişim Tarihi: 21/08/2018).

https://www.turkishbank.com/tbtuploads/2018/06/Turkishbank-BDDK-KonsolideRapor_31032018_Final_imzal%C4%B1.pdf, (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<http://fintechtime.com/tr/2018/08/teb-2018-yariyil-finansal-sonuclarini-acikladi>, (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<https://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Sayfalar/finansal-bilgiler.aspx>, (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<https://www.ekonomist.co/bankalar/turkiyenin-en-buyuk-20-bankasi-4849>, (Web Erişim Tarihi: 20/07/2018).

Kamu Yönetiminde ve Kent Güvenliğinde Güvenlik Felsefesindeki Gelişmeler

Zerrin Toprak Karaman¹

Özet

İnsanlık tarihinde uygarlığın her zaman bir ölçütü olmuştur. Devletlerin varlık nedeni, modern bir yaklaşımla “güvenlik hakkının” sağlanmasıdır. 20inci yüzyılda, örgütlenmiş toplumlar düzeyinde gelişmenin ölçütü, "insan hakları" kapsamı içinde yer alan bir dizi hak olup, sürekli gelişmekte ve dinamik özelliğini de her zaman canlı tutmaktadır. Bu hakların her biri insan hayatının bir boyutunu ele almakta ve güvenlik ile ilişkilendirilmektedir. Güvenlik hakkı medeniyet ve yerleşiklik ile birlikte gelişen temel bir yerleşim hakkıdır. Bu hak sınır güvenliğini sağlamak ile tek başına ilişkilendirilmemektedir.

Çok çeşitli güvenlik tanımları yapılabilir. Milli güvenlik, bilişim güvenliği, gıda güvenliği, iş güvenliği, kent güvenliği gibi. Bu tanımlardaki ortak yaklaşım, “ toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca ve güven içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri koşullarını sağlamaktır”. Güvenlik konusu görüldüğü gibi çeşitlidir ve mekân ölçeğinde kuşkusuz sadece kentlerle ilişkilendirilemez. Genel bir koruyucu disiplini de gerektirmektedir. Aslında gerek kırsal gerekse kentsel yaşamda düzeni sağlamak amacıyla yasaklar konulmuştur. Mamañih nüfus yoğunluğu nedeniyle kentsel güvenlik konuları daha fazla önemsenmektedir.

Kent güvenliği, modern anlamda Atina Andlaşması(1932) ve Kentsel Şart(1992), ile ilişkilendirilebilir ise de, esasen tarihten bu yana dönemi itibarıyla “yaşanabilirlik ilkesi” kent güvenliğinde temel gösterge olmuştur. Özellikle büyük kentlerde kentsel şiddetin artması kent güvenliği kavramını bilgi teknolojileri ile ilişkilendirilir hale getirmiştir. Ayrıca merkez-yerel yönetim ilişkileri yanında sivil toplum kuruluşları ve bireysel olarak yerli ve yabancı yerleşiklerin hakları ve borçları bağlantılı konuları yönetmek de kent güvenliğinin çeşitli boyutlarında önemlidir. Doğadan kaynaklanan ve insan kaynaklı güvenlik konuları ve sorumluluklar yeni gelişmeler olarak farkındalık sağlanması gereken hususlardandır. Modern çağın gereklerine uygun geliştirilmiş kurallar sayesinde yerleşikler, kentlerde yaşamlarını “özgürce” sürdürülebilmekte ve yaşanabilir mekânlar oluşturulabilmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde; sağlıklı kentler anlatımı içinde, nüfusun profilini kontrol etmek, arazi ve kent planlamasını, kalkınma ve kent ekonomisini içinde değerlendirmek ve konut ile temel hizmetleri yönetim ve insan hakları, hukukun üstünlüğü ve etik/evrensel değerler ile birlikte düşünmek ve kentsel mukavemeti sağlayıcı siyasaların tespiti uluslararası toplantıların temel temasıdır. Küresel değişikliklerin etkilediği yeni yapılanmalar ve yönetimi, teorik olarak hazırlanan bu tebliğin temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Güvenlik, Kent Güvenliği , Kentli Hakları, Afet Yönetimi*

JEL Sınıflama Kodları: *H83*

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi , İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, zerrin.toprak@deu.edu.tr

Developments in the Philosophy of Security in Public Administration and Urban Security

Abstract

Civilization has always been a criterion in human history. The reason for the existence of States is to provide a "right of security" with a modern approach. In the twentieth century, the criterion of the development at the level of organized societies is a set of rights within the scope of "human rights", which is constantly developing and keeping its dynamic characteristic alive. Each of these rights addresses a dimension of human life; which is also associated with security. The right of security is a fundamental right of settlement which develops jointly with civilization and residence. This right can not solely associate with ensuring border security.

A variety of safety definitions can be made; such as national security, information security, food security, work security, urban security. The common approach in these definitions is "to ensure that the legal order in society life is carried out without hindrance, in consequence the people can live their lives in confidence and security." The security issue is as diverse as it can be seen and, of course, it can not be associated with cities alone. It also requires a general protective discipline. In fact, bans have been put in place to provide order in rural and urban life. However, due to population density, urban security issues become more and more important.

Although urban security can be associated with the Athens Treaty (1932) and the Urban Charter (1992) in the modern sense, the "habitability principle" has been a basic indicator for urban security since its very beginning. Increasing urban violence, especially in the big cities, has made the concept of urban security related to information technologies. It is also important to manage issues related to the rights and obligations of non-governmental organizations and individual domestic and foreign residents, as well as central-local government associations, in various aspects of urban security. Nature-caused and Human-originated security issues and responsibilities are issues which need to be acknowledged as new developments. With the rules developed according to these needs of the modern age, residents can "live" freely in their cities and create more livable spaces. When evaluated as a whole; in the description of healthy cities, it is important to control the profile of the population, to evaluate the land and urban planning within the development and urban economy, and to think together with housing and basic services governance and human rights, rule of law and ethical / universal values and determination of policies for providing urban strength; is the main theme in international conferences. The new structures and administration influenced by the global changes constitute the main theme of this theoretically prepared paper.

Keywords:*Security, Urban Security, Urban Rights, Natural Disaster Administration*

JEL Classification Codes: *H83*

1.GİRİŞ

Güvenlik konusu, tarihten bu yana yerleşimler ve insan faktörü ile birlikte değerlendirilen, anlamı günün getirdiği koşulların etkisiyle sürekli yenilenen yönetsel bir alandır. Kişilerin korkusuzca yaşayabildikleri emniyetli ortam anlamındaki klasik kullanımı günümüze kadar zenginleşerek kullanılagelmiştir. Bu nedenle mekansal yayılımı ve iktidar yada güç faktörü nedeniyle kamu yönetiminin sorumluluğu ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Kamu hizmetlerinin yerine getirmesinde sürekliliğin sağlanması, bürokratik olağan bir konu iken, diğer önemli bir konu da toplumsal güvenliğin sağlanması amacıyla risk ve kriz ortamlarını tahmin ederek eylem planlarını oluşturmaktır. Soğuk savaş yıllarının güvenlik konusu, ulusal sınırlar içinde yaşayan özellikle de vatandaş yerleşiklerin silahlı saldırılardan ve çatışmalardan korunmasıdır. Günümüzde ise ilave olarak siber saldırı ve nükleer konular gibi sınır içinden ve sınır aşan tehditler de öne çıkmıştır.

Yasadışı göçler, insan kaçakçılığı, organ kaçakçılığı ve güvenliği ihlal ederek toplumda korku yaratan her tip terör yerleşimleri tehdit etmektedir. Terörün az gelişmiş ülkeler kadar, gelişmiş ülkelerini de hedef alması ve karşılaşılan olaylardan, “yerleşiklerden de gelebilen terör” özelliği kazanması dikkati çekmektedir. Yasa dışı göçlerin teröre insan kaynağı oluşturabilmesi ve mümkün olan her türlü güvenlik açığının, düşman güçlerce fırsata dönüştürülerek kullanılması, ülkelerin ortak sorunu haline gelmiştir. Teröre² karşı ülkelerin ortak çalışma ve sorumlulukta dayanışmaya yöneldiği görülmektedir.

Uluslararası mevzuat/sorumluluk gereği teröristler açıkça desteklenmeseler de, bazı ülkeler kendi ideolojileri ve sürdürülebilirlikleri doğrultusunda bu gruplara,

² 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa göre terör tanımı; “Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir(3713 sk, md.1).

silah, eğitim, teknoloji ve lojistik destek sağlayabilmektedir. Terör kaotik bir ortam ile ilişkilidir. Bir sistemde olasılıklar artıkça, karmaşıklık (Poe ve Davis, 2000: 213-214) daha da belirgin hale gelmektedir. Çok yönlü tepki olasılığı karmaşıklığı ortaya çıkaran unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Karmaşık sistemin özellikleri, öngörülemezlik, sisteme küçük müdahaleler, öngörülemez büyük değişiklikler (kelebek etkisi), bağlılık ve karşılıklı etkileşim, planlama, tasarım ve önceden belirlemenin mümkün olmaması: yapı, hiyerarşi, planlama gibi geleneksel kontrol araçlarının gerekliliğidir.

Güvenliği tehdit eden olasılıklar birden veya yavaş tehlike haline gelebilir. Bu nedenle yerleşimlerin planlamasında tüm olasılıkların değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu konu sadece ülke sınırlarının sıkı kontrolü ve istihbarat ile sınırlı olmayıp, yerleşim sınırlarının da kontrolü önemlidir. Başka bir ifadeyle güvenlik söz konusu olduğunda, ülke sınırları kadar, yerleşimlerin idari sınırlarını da (örneğin il sınırı gibi) kapsamaktadır. Nüfus yoğunluğu nedeniyle kentler giderek daha fazla güvenlik açısından dikkatle değerlendirilmektedir. Özellikle dolaşım ve iletişim kolaylıkları yanında göçler nedeniyle, kentlerin güvenliği modern anlamda uluslararası ilgi alanı olduğunun kaydı Atina Anlaşması (1933) ile başlamıştır. Esasen tarihten bu yana dönemin koşulları ne olursa olsun “yaşanabilirlik ilkesi” kent güvenliğinin temel göstergesidir.

2. KENT GÜVENLİĞİ VE ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

Kentsel altyapının kurulması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması amacıyla **1933’de Atina’da toplanan Milletlerarası Modern Mimari Kongresi’nde** yukarıda bahsedilen temel yerleşim ilkelerinin belirlendiği Atina Anlaşması, 1941 tarihinde imzalanmıştır.

Atina Anlaşmasında tespit edilen 94 ilke (Portál Územního Plánování, Tarih Belirtilmemiş), genel geçerli tespitlerdir. Atina Anlaşmasında yer alan ilkeler Türkiye’nin de üyesi olduğu, bölgesel uluslararası bir örgütlenme statüsündeki Avrupa Konseyi (1949) organlarından Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi anlaşmalarından Avrupa Kentsel Şartı (1992) ile ilişkilendirilebilir. Sürdürülebilir

kent yapılanmasını deęerlendirebilmek ve bugünün saęlıklı kentlerinin tařması gereken temel deęerleri ortaya koymasý aęısından Atina Anlařmasýndaki ilkeleri anlamak önemlidir. Atina Anlařmasýnda yer alan kentlerin genel özellikleri hakkýndaki tespitlere ařaęıda yer verilmiřtir.

Kentlerin 4 temel fonksiyonu; sahip olduğu Konut, Rekreasyon, alışma Hayatý ve Ulaşım imkânlarıdır. Kent bölgeyi teşkil eden ekonomik, sosyal ve politik bir bütünüñ bir parçasıdır. 1992 yılında daha ileri düzeyde tanımlanmış Avrupa Konseyi, Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlařmalarýndan Kentsel Şartı (Council of Europe, Tarih Belirtilmemiş) ilkeleri evrensel göstergeler olarak öneme sahiptir.

2.1 Avrupa Kentsel Şartı (1992)

Avrupa Kentsel Şartı, kentli hakları içinde değerlendirilmektedir. Kökleri, eski Yunan'a ve Roma Hukukuna dayanmaktadır. Hak kavramının temel başlangıcında öne çıkan insan ve doğa çevresi ile ahlak ilişkilendirmesi, bugün uluslar arası düzenlemelerde sürekli tekrarlanan temel bir ilke haline gelmiştir.

Avrupa Kentsel Şartında yer alan konular: Güvenlik ve suçların önlenmesi, Kirlenmemiş sağlıklı bir çevre, İstihdam, Konut, Ulaşım ve Dolaşım, Sağlık, Kentsel Alanlarda Spor ve Boş Zaman, Kentlerde Kültür, Kültürler Arası Kaynaşma, Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre, İşlevlerin Uyumu, Hemşehri Katılım, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması, Kentlerde Ekonomik Gelişme, Sürdürülebilir Kalkınma, Erişilebilir, Kapsamlı, Kaliteli Mal ve Hizmet Sunumu, Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar, Kişisel Bütünlük, Belediyeler Arası İşbirliği, Finansal Yapı ve Mekanizmalar, Eşitlik olarak listelenmiştir.

Avrupa Kentsel Şartında tespit edilen bu konular, modern yaşamda, insan hayatının tüm yönlerine ilişkindir. Kentsel mekânlar, sürdürülebilir kentler ve sürdürülebilir gelecek için yeniden gözden geçirilmektedir. Bu konulara toplumda, yönetim ve insan çevresi olarak özen gösterilmemesi, “kent suçları” olarak tanımlanan toplumsal yaşamı ciddi olarak etkileyen, olumsuzluklara da neden gösterilmektedir.

Avrupa Kentsel Şartı 2008 yılında güncelleştirilmiştir (Council of Europe, 2009). Temel olarak yerel yönetimlerden kamu politikalarını uygularken etik değerleri dikkate alması, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dikkat edilmesi, kentlilerin karar süreçlerinde dikkate alınmasına yönelik olarak katılımcı demokrasinin uygulanması, bilgiye dayalı yerel yönetim anlayışı ile toplumsal sermayenin önemi ile kır ve kent bütünlüğüne dikkat çekilmektedir. Kuşkusuz kentlerin nüfus ve hizmet dengesi de bu çalışmaların içinde yer almaktadır. Uluslararası çalışmalar içinde Birleşmiş Milletler her zaman kent ve güvenlik konularında dikkati çeken önemli zirve toplantı faaliyetleriyle öne çıkmaktadır.

2.2 Habitat Toplantıları

Habitat I, (1976, Kanada, Vancouver,) Birleşmiş Milletlerin İnsan Yerleşimleriyle ilgili ilk konferansdır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011). Ekonomik Gelişme, Sosyal Gelişme ve Çevresel Koruma temel ilkeleri üzerine oturtulmuştur. 4.9.1985 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı ile evrensel nitelikli sekiz hak tanısı ortaya konulmuştur. Bu haklar sırasıyla; temel gereksinimlerin giderilmesi hakkı, güvenlik ve güven duyma hakkı, mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi hakkı, bilgi edinme hakkı, sesini duyurma (temsil) hakkı ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkıdır. Günün getirdiği koşullarda belirtilen bu haklara erişmeme veya olması gerektiği gibi sağlanmaması “bilgiye erişme, siber güvenlik gibi”, güvenli kent kavramı içinde geliştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda Çevre ve Kalkınma konularında 27 temel ilkedен oluşan Rio Deklarasyonunun (1992)(Sustainable Development Knowledge Platform, 1992); tek başına güvenlik olarak bir başlığı bulunmamakla birlikte başlıkların tamamı Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş güvenlik kavramına dayandırılarak (Srinivas, Tarih Belirtilmemiş: 3)., güvenlik ile ilişkilendirilebilir. Belirtilen ilkeler aşağıda yer almaktadır.

İlke 1- Sağlıklı Hayat Hakkı, İlke 2- Yetki ve Sorumluluk, İlke 3- Kalkınma Hakkı
İlke 4- Çevreyi Koruyarak Kalkınma, İlke 5- Yoksulluğun Giderilmesi, İlke 6- Gelişen Ülkelere Göre Öncelik, İlke 7- İşbirliği, İlke 8- Üretim-Tüketim- Nüfus, İlke

9- Bilgi Alışverişi, İlke 10- Bilgi Edinme Ve Katılım, İlke 11- Mevzuat Ve Standart İlke 12- Ekonomik İşbirliği, İlke 13- Sorumluluk Ve Tazmin, İlke 14- Atıklarda İşbirliği, İlke 15- İhtiyat Prensibi, İlke 16- Çevre Maliyetleri, İlke 17- Çevresel Etki Değerlendirmesi, İlke 18- Yardımlaşma, İlke 19- Danışma, İlke 20- Kadınların Katılımı, İlke 21- Gençliğe Önem, İlke 22- Yerel Halka Destek, İlke 23- Toplumlara Destek, İlke 24- Uluslararası Hukuka Saygı, İlke 25- Barış Ve Çevre, İlke 26- Anlaşmazlıkların Çözümü, İlke 27- İyi Niyet.

Habitat II (1996, İstanbul) (United Nations, 2015) , İstanbul konferansının tanıtım sloganı , “6 Milyar Dünyalı, İstanbul’a geliyor” olarak hafızalarımıza kazınmıştır. İki ana teması “Herkes Konut ve Sürdürülebilir Yerleşimler” olarak belirlenmiş ve daha çok “demokratik” uygulamalar ile ilişkilendirilmiştir. Habitat toplantılarında geliştirilen göstergeler, en son Birleşmiş Milletler, Habitat III Konferansı Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma teması ile Ekvador’un Quito yerleşiminde, 17–20 Ekim 2016 (United Nations, 2016) tarihlerinde olgunlaştırılmıştır. Ülkelerin kendi ulusal raporlarını kamu, özel ve sivil (yönetişim) ortaklığı içinde hazırlamaları isteği, aktif katılım, çözümde ortaklık ve dayanışma refleksli politika ortaklığı (ortak akıl ve ortak adım) konusunun önemsendiğini göstermektedir.

Türkiye’nin nüfusu 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla 79 milyon 814 bin 871 kişi olarak belirlenmiştir. 2018 yılı itibarıyla tahmini 81 milyona yükseldiği düşünülmektedir. İdari olarak Türkiye nüfusunun yaklaşık %92’si kentlerde yaşamaktadır. Bu duruma bağlı olarak, yerleşimin eylem planları temel kentsel gelişme ilkeleri üzerinden yapılmaktadır.

Habitat III Konferansında(17, Ekim 2016, Ekvador, Quito) altı tematik alan ve 20 alt başlık (FAO, 2015) üzerinde çalışılmıştır. Bu temalar kentlerin yaşam kalitesi ve güvenlik konuları olarak aşağıda listelenmiştir.

1. Sosyal Uyum ve Yaşanabilir Şehirler

Kapsayıcı şehirler (Yoksulluğun Giderilmesi, Cinsiyet, Gençlik, Yaşlılık), Göç ve kentsel bölgelerde mülteci olgusu, Güvenli Kentler, Kent Kültürü ve Mirası

2. Kentsel Altyapıları

Kentsel Kurallar ve Mevzuat, Kentsel Yönetişim, Belediye Finansmanı

3. Mekânsal Gelişme

Kentsel ve Mekânsal Planlama ve Tasarım, Kent Arazisi, Kırsal-kentsel bağlantılar

4. Kent Ekonomisi

Yerel Ekonomik Kalkınma, İş ve Geçim, Enformel Sektör/marjinal sektör

5. Kentsel Ekoloji ve Çevre

Kentsel Mukavemet, dayanıklılık, Kentsel Ekosistemler ve Kaynak Yönetimi, Kentler ve İklim Değişikliği ve Afet Risk Yönetimi

6. Kentsel Konut ve Temel Hizmetler

Enerji dahil olmak üzere Kentsel Altyapı ve Temel Hizmetler, Ulaşım ve Hareketlilik, Konut ve Gecekondu Artışı, Akıllı Şehirler(Smart cities)

Belirtilen bu göstergeler içinde “kentsel mukavemet”, kent güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğu için öncelikle üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Kentsel esneklik veya mukavemet, kentlerin yeni bir dizi yapı ve süreçler dizisi etrafında yeniden örgütlenmeden önce değişime tahammül etme derecesi olup, kentlerin ekosistemi ve beşeri faaliyetlerini/işlevlerini eş zamanlı olarak dengede tutabilme becerisine dayandığı (Alberti ve diğerleri, 2003: 1170) ile kentsel mukavemet ilişkilendirilmiştir.

Bu tanım içinde yaşam kalitesi göstergeleri bir bütün olarak önem taşımaktadır. Fiziksel sistem olarak: temel kentsel altyapı hizmetleri ve iletişim altyapısı; Doğal Çevre ile ilgili Ekolojik Denge unsurları; İklim değişiklikleri ile bağlantılı: Kirlilik, Karbon emisyonu Değerleri ve Kıyı Güvenliği gibi konuları içermektedir. Sosyo-kültürel ve ekonomik, politik, idari –kurumsal birçok faktör birbiriyle ilişkilidir. Acil durumlarda hareket edebilecek, risk ve kriz analizleri veya bütünleşik afet yönetimi yapılanması planlaması her yerleşim için önem taşımaktadır. Yerleşimler iklim değişikliklerinden olumsuz etkilenmekle birlikte, insan faaliyetleri de doğayı

bozmaktadır. Kaynakların sürdürülebilir kullanımları, insan kaynaklı ve doğal ve/veya her ikisinin birlikteliğinden ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Bu konu aynı zamanda güvenlikle de ilgilidir. Güvenlik kavramının kazandığı yeni yaklaşım aşağıda yer almaktadır.

3. GÜVENLİK KAVRAMINDA KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİSİ

Birleşmiş Milletler Güvenlik Tanımına göre (1992, 1994); güvenlik sorunu için yavaş veya aniden ekonomik, doğal ve siyasi nedenlerle ortaya çıkabilen, günlük hayatın işleyişini bozan olgular güvenli olmayan ortamlar yaratmaktadır. Bu olgular tehlike yaratma anlamında birbirini etkileyebilen ve tetikleyebilen özelliğe sahiptir.

Günümüzde güvenlik kavramı, sadece askeri yapılar ile ilişkilendirilmemektedir. Ekonomik güvenlik, doğal çevre güvenliği, enerji güvenliği, sınır güvenliği gibi devletin ülkesi ve milletiyle sürdürülebilirliğini sağlayan tüm değerleri içeren geniş bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Güvenlik tehditleri yalnızca diğer sınır dışındaki devletler gibi klasik düşmanları değil aynı zamanda güç kullanarak şiddet yaratan, uyuşturucu kartelleri, suç örgütlerini de içerir. İklim değişikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan doğal afetler ve ağır çevresel zararlar yaratan olaylar da güvenlik kapsamı içinde incelenmektedir.

Ulusal güvenliği sağlamak için yerleşimlerin stratejik altyapı ve üst yapı donatılarını güçlendirici çalışmalar, toplumsal mukavemeti artırıcı ekonomik destek çalışmaları, sivil savunma ve afet ile acil durum yönetimine yönelik hazırlık çalışmaları, terörist saldırıların önlenmesine yönelik istihbarat çalışmaları, casuslukların tespiti, askeri faaliyetler benzeri çalışmalar önemli idari tedbirlerdir.

İnsan Güvenliği Komisyonu (CHS) yeni bir güvenlik paradigması ihtiyacının günün getirdiği koşullar nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Belirtilen konular, kentsel şart içinde yer alan konulardır. Bu konulara bütünlük bakıldığı 1990'lı yılların başından itibaren, Kentsel Şart ilkelerine güvenlik ilkeleri olarak bakılması önem taşımaktadır.

İnsan güvenliğine karşı ortaya çıkan tehditlerin tek başına klasik güvenlik tedbirleri (silah kullanarak) çözülemeyeceği (United Nations Trust Fund for Human

Security, 2018), analitik ve planlanmış bir çalışma desteğine ihtiyaç duyulduğu, tamamlayıcı olarak geniş bir ilişkiler ağından hareketle (network), kalkınma, insan hakları ve ulusal güvenlik arasındaki güçlü bağlantıları öne çıkaran yeni bir ulusal ve uluslararası fikir birliğine vurgu yapılmaktadır.

Bu idari-toplumsal yapılanma; eşgüdümünden bütünlüğe, çok paydaşlı katılımı geliştirmeye, yerelleşme ve arkada bir kişiyi bile bırakmamaya, önleme ve toplumsal mukavemeti gerektirmektedir. Önleme çalışmaları, insan güvenliğinin temel amacıdır. Nihai tahlilde, ulusal güvenlik ile güvenliğin çeşitli tipleri ile olan ilişki ağları birbirinden ayıramayan bir tamamlayıcı özelliğe sahip görülmektedir.

CHS, nihai raporu(2003:4), insan güvenliğini: insanın hayati merkezi olan özgürlüğünü korumayla ilişkilendirmektedir. Özgür insanı, şiddetli ve yaygın tehditlerden koruyarak hayatta kalmasını sağlama haysiyetli yaşamın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu konuyu aynı zamanda siyasi, sosyal, doğal, ekonomik, askeri ve kültürel sistemlerle birlikte düşünmek gerektiği fikri savunulmaktadır. İnsanın güvenliğinin sağlanmasına yönelik konular: güvenlik, hak ve kalkınmanın sahip olduğu "insani unsurlarını" bir araya getiren disiplinlerarası bir kavramdır. İnsan güvenliğini; çok sektörlülük, kapsamlı olma, özgün koşullara sahiplik ve önleyici olma temel unsurları oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Güvenliği Vakfının, insan güvenliği kavramını değerlendiren Tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo. İnsan Güvenliğinde Olası Tehditler

Güvenlik Tipleri(Security)	Temel Tehditlere Örnekler
Ekonomik Güvenlik	Kalıcı yoksulluk ve işsizlik
Gıda Güvenliği	Açlık ve kıtlık, terörizm*
Sağlık Güvenliği	Ölümcül Bulaşıcı Hastalıklar*, güvensiz gıda, yetersiz beslenme, temel sağlık hizmetlerine erişim eksikliği
Çevresel Güvenlik	Çevresel bozulma, kaynak yetersizliği, doğal afetler, kaotik ortamda terörizm*. kirlilik
Kişi Güvenliği	Fiziki şiddet, suç, terörizm, aile iç şiddet, çocuk işçiliği
Toplum Güvenliği	Etnik gruplararası, dini ve diğer kimlik tabanlı gerginlikler, terörizm*
Politik Güvenlik	Siyasi baskı, insan hakları ihlalleri, yurt için ve yurt dışı*

Kaynak : United Nations Trust Fund for Human Security, 2009: 7. Based on the UNDP Human Development Report of 1994 * yazar eklemiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre tehditkâr ve tehlikeli ortamlar her tip terör için uygun ortamlardır. Terörün az gelişmiş ülkeler kadar, dünyanın gelişmiş ülkelerine de yönelmesi hatta dıştan destekleyici olmak yanında, “yerleşik” hale gelmesi ve örneğin her türlü turizm faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek “güvenlik açığını” fırsat görerek mümkün olan her durumda kullanılması (Karaman 2015: 67-69), ülkeleri ortak çalışma ve sorumlulukta dayanışmaya yönlendirmiştir. Güvenlik konusu kamu kurumlarına özellikle personel yetiştiren kamu yönetimi temel eğitimini ilgilendirmektedir. Yurt dışı ve yurt içi büyük nüfus hareketleri “güvenlik” ile doğrudan ilgilidir.

Kentlere ilişkin altyapı hizmetleri sorunlarının irdelenmesi ile sınırlı kalan önceki kalkınma planlarına karşılık, Dokuzuncu Planda(2007–2013) “Kültürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogların Güçlendirilmesi” konularının yanında yoğun göç ve düzensiz kentleşmenin ortaya çıkardığı uyum ve kültürel sorunlar ile terör ve kent güvenliği konuları da işlenmektedir. Toplumsal bütünleşme ve kültürel yapının geliştirilmesi için yerel yönetimlerin kapasitelerinin artırılması ve “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla” diyalogların geliştirilmesi konuları öne çıkmaktadır.

Onuncu Plan Döneminde de (2014–2018) küresel gelişme ve değişmelere uygun olarak, kent ve kalkınma bütünlüğünü sağlayacak şekilde mekânsal planlama, afet yönetimi ve kentsel dönüşümle ilgili hukuki düzenlemelerin yapıldığı belirtilerek; kentleri daha rekabetçi ve yaşanabilir kılacak yeni, nitelikli iş ve yaşam alanlarının oluşturulması; kentlerin sosyal ve fiziki altyapıya, kaliteli ve güvenli kentsel ulaştırma sistemlerine kavuşturulması yönündeki politika ve uygulamalarda etkinliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması öncelikli konular arasında yer almaktadır (TBMM, 2013: 26 27, 50 112)³. Ayrıca suç işlenmesinin önlenmesine yönelik Kent Güvenliği Yönetim Sisteminin ülke genelinde yaygınlaştırılmasında önemli çalışmalar yapıldığı belirtilmektedir. Bu durumda bilgi teknolojileri, kentlerin hayatında öne çıkmaktadır. Günümüz kentleri için artık akıllı kentler (smart) ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zeka olarak değerlendirilen akıllı cihazların yönetimi anlamındaki endüstri 4.0 ile uyum sağlayabilecek, akıllı toplum 5.0 çalışmaları artık güvenlik yönüyle de kullanılacakları, önemsenmeye başlamıştır.

4. KAMU YÖNETİMİ YAPILANMASINDA GÜVENLİK

Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine göre, güvenlik tanısı merkez-yerel yönetim ilişkileri içinde aşağıda incelenmektedir. Yukarıda kısaca belirtilen uluslararası metinlerde yer alan modern güvenlik tanımlaması ve kentsel hizmetler bütünlüğü ilişkisini Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde görmek mümkündür.

3

4.1 Merkez Yönetim Yapılanması Ve Kentsel Güvenlik

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında, Cumhurbaşkanlığı 1 Sayılı Kararnamesi Hükümleri gereğince, aşağıdaki güvenlikle ilişkili gördüğümüz konular Devletin başı olma sıfatıyla, yürütme yetkisine sahip, Cumhurbaşkanı ile doğrudan ilgilidir.

En yüksek Devlet memuru olarak İdari İşler Başkanı, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığının en üst amiridir(CK1, md.5). İdari İşler Başkanlığı temel olarak, a)Mevzuatla verilen görevleri yapmak ve b) Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer görevleri yapmakla sorumludur. Bütün birim faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemek ve bu hizmetlerin mevzuata, Cumhurbaşkanının politika ve talimatlarına uygun olarak yürütülmesinde Cumhurbaşkanıya karşı sorumludur.

Görevlerin içinde ayrı bir başlık olarak “İç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak” (CK1,md.6/ç) yer almaktadır. Bu amaçla “**Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü**” kurulmuştur. Ayrıca çeşitli birimler amaca uygun görevlere sahiptir. **Personel ve Genel Prensipler Genel Müdürlüğü**nün temel görevleri içinde, Kamu yönetiminin geliştirilmesi ile ilgili hedeflerin, politikaların ve tedbirlerin tespiti için inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bunları değerlendirme amacıyla gerekli çalışmaları yapmak yer almaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile belirlenen yeni kamu yönetimi yapılanmasında, Cumhurbaşkanlığı bünyesinde, 1 sayılı Kararname ile oluşturulan merkezi düzeydeki güvenlik yapılarını destekleyen “**Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları**” (CK1,md.20), önemli bir etkin yönetim aracı olarak değerlendirilebilir. Kurul üyeleri, Cumhurbaşkanınca atanan ve en az 3 üyeden oluşan ve bir üyenin başkanvekili olarak Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirildiği, bu kurullar aşağıda listelenmiştir.

a) Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, b) Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, c) Ekonomi Politikaları Kurulu, ç) **Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu**(*Bölgesel sorunlar, göç politikaları, afet ve acil durum halleri yönetimi, sınır güvenliği, sivil havacılık güvenliği, siber güvenlik, karayolu, demiryolu,*

havayolu (deniz yok) güvenliği, bölgesel sorunlar, küresel gelişmeler , uluslararası ilişkiler), d) Hukuk Politikaları Kurulu, e) Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, f) Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, g) Sosyal Politikalar Kurulu, ğ) Yerel Yönetim Politikaları Kurulu.(kentleşme, göç ve iskan, çevre, orman ve su, kültürel miras-kentleşme, akıllı şehircilik, Boğaziçinde kamu yatırımları, etkin çevre yönetimidir.

Kurulların görevleri birbirleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle de, kurullar arası bilgi koordinasyonu çalışması kuşkusuz gerekmektedir. Doğrudan bu konuda ortaklaşan konular için bir “ortak kurullar” yapılanması bulunmaktadır. **Bakanlıklar ile kurum ve kuruluşlarla koordinasyon toplantıları** başlığı altında (CK1, md.32): Müşterek alanlardaki görev ve faaliyetlere ilişkin koordinasyonu sağlamak üzere ilgili bakanlar, kurum ve kuruluşların üst yöneticileri ile ilgili politika kurulunun başkanvekilinin katılımıyla koordinasyon toplantıları yapılabileceği belirtilmektedir. Bu toplantılarda tespit edilen esasların Cumhurbaşkanının değerlendirmesine sunulacaktır.

4.2 Taşra Teşkilatı Ve Kentlerde Güvenlik

İçişleri Bakanlığı, taşra teşkilatı olarak iç güvenlik politikaları ve sosyo-ekonomik politikaların uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere, illerde **İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlüğü** kurulmuştur. Ayrıca, tüm acil çağrılarını karşılamak, sevk ve koordinasyonu sağlamak üzere “büyükşehir belediyesi bulunan illerde” **yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı** bünyesinde, diğer illerde ise valilikler bünyesinde **112 Acil Çağrı merkezleri kurulmaktadır.**

5. SONUÇ

Kent güvenliği, sağlıklı yerleşimler anlatımı ile ilişkilendirilebilen göstergeler ile tanımlanmaktadır. Güvenlik tesisi, klasik yaklaşımında Devletin sınır/hudut güvenliğine odaklanmış iken, günümüzde yerleşimlerin çok yönlü yaşam kalitesinin sağlanması geniş kapsamlı bir güvenlik kabulü ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Esasen, illerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde sadece ekonomik boyut dikkate alınmamakta ve insan hayatının tüm yönleriyle “yaşam kalitesi göstergeleri” de bir bütün olarak önem taşımaktadır. Kentlerin güvenliğini tehdit eden unsurları

bilmek, kaçınmak için önem taşımaktadır. Yerleşimlerin yaşam kalitesini bozan veya ortadan kaldıran tehditler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Dikkat çekici büyük projelerin yarattığı etkiler,
- Tek tek belki dikkati çekmeyen, ancak birleştiğinde yoğunluk nedeniyle doğal kaynaklar üzerinde olumsuz etkiler yaratan projeler,
- İklim değişiklikleri nedeniyle deniz seviyesindeki yükselmelerin özellikle tehdit ettiği alçak-tabanlı kıyı alanlar,
- Deprem gibi ani bir şekilde gelen ve depremin tetiklediği doğal olayların yarattığı etkiler,
- İnsan kaynaklı, ister kaza sonucu isterse bilinçli bir şekilde sanayi atıklarının yarattığı ve bazen derecesi değişerek felakete dönüşen olumsuzluklar,

Nihai tahlilde, ister kıyı-sınır yerleşimleri isterse diğer karasal bölgeler olsun, mekânsal yönetimin rasyonel ilkeleri oluşturulurken çok yönlü özelliklerine dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca büyük hacimli nüfus hareketlerini de devlet/toplum güvenliği nedeniyle önemsemek gerekmektedir. Kurumsal ve toplumsal sorumluluk içinde hareket edilmesi, toplumsa sermayeden yararlanılması, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle amaçlanan katılımı öne çıkaran, hizmet kalitesine etki edecek bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Alberti, M., Marzluff, J. M., Shulenberger, E., Bradley, G., Ryan, C., & Zumbrunnen, C. (2003). Integrating humans into ecology: opportunities and challenges for studying urban ecosystems. *AIBS Bulletin*, 53(12), 1169-1179.

Core Humanitarian, (2014). *Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability*

<https://corehumanitarianstandard.org/files/files/Core%20Humanitarian%20Standard%20-%20English.pdf> erişim 09.07.2018

Council of Europe. (2009). *Manifesto for a new urbanity European Urban Charter II*. Council of Europe Publishing. https://5cidade.files.wordpress.com/2011/06/urban-charter_en.pdf. Erişim Tarihi: 12.10.2018

Council of Europe. (Tarih Belirtilmemiş). *European Urban Charter*. <https://rm.coe.int/168071923d>. Erişim Tarihi: 06.09.2018.

Karaman, Z. T. (2015). Corporate social responsibilities of stakeholders in terms of secure tourism at disasters and sustainable tourism governance. *Journal of Tourism Theory and Research*, 3(2), 66-78.

Poe, H. L., & Davis, J. H. (2000). *Science and faith: An evangelical dialogue*. Broadman & Holman. <https://www.uu.edu/societies/inklings/books/scienceandfaith/Chapter13.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2018

Portál Územního Plánování. (Tarih Belirtilmemiş). *Charter of Athens (1933)*. <http://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf> Erişim Tarihi: 05.09.2018

Srinivas, H. (Tarih Belirtilmemiş) *Definitions of Human Security*. <https://www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2018

Sustainable Development Knowledge Platform. (1992). *Agenda 21*. <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21> Erişim Tarihi: 12.10.2018.

TBMM. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/10-kalkinma_plani.pdf Erişim Tarihi: 29.8.2018

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2011) . *Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)*. <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 11.10.2018.

United Nations. (2015). *Istanbul Declaration*. <https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2015/10/istanbul-declaration.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2012

United Nations. (2016) *Habitat III New Urban Agenda*. <http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-New-Urban-Agenda-10-September-2016.pdf> Erişim Tarihi: 11.10.2018

United Nations Trust Fund for Human Security (2009). *Human Security in Theory and Practice*. <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>. 11.10.2018.

United Nations Trust Fund for Human Security(2018). <https://www.un.org/humansecurity/what-is-human-security/> Erişim Tarihi 1.10.2018

Le Vieux Concept De Service Public Et Le Phénomène Récent Des Autorités Administratives Indépendantes : Le Renouveau D'un Moribond

Vassilios KONDYLLIS ¹

Résumé

D'abord, quelques remarques sur le concept de Service Public (SP) dans l'ordre juridique français et l'expansion du phénomène des Autorités administratives indépendantes (AAI), sont-ils nécessaires. On met l'accent sur le fait que la notion de « service public » comporte deux sens: Le sp au sens matériel désigne une mission, qui est une activité d'intérêt général.

Ensuite, on constate que la crise de l'Etat providence après la Seconde Guerre mondiale a eu comme résultat de revenir à l'image traditionnelle de l'Etat-puissance, doté de compétences limitées. C'est en ce moment crucial pour le sort du concept de SP qu'a été facilitée, sinon imposée, l'apparition du phénomène des AAI.

Par la suite; il est nécessaire d'examiner le fondement juridique de l'obligation de créer les AAI dans l'ordre juridique tant français qu'hellénique. On examine les raisons de leur création et on souligne trois caractéristiques essentielles des AAI. Ainsi, en Grèce : Les AAI sont créées sur des fondements juridiques divers: Premièrement, la Constitution Hellénique qui prévoit la création de cinq (5) AAI; deuxièmement, le droit de l'UE, primaire et dérivé, notamment des directives, qui prévoient la création d'AAI soit au niveau de l'UE soit au niveau des E-M ; troisièmement, les Mémoires signés par la Grèce, pour faire face à la crise économique, qui exigent leur création ; quatrièmement, le Législateur de l'Etat hellénique, qui a décidé en ce sens.

En somme, les AAI sont: a) des autorités: elles disposent d'un certain nombre de pouvoirs (réglementation, décision, sanction, recommandation, passation de contrats, actes matériels); b) elles disposent des prérogatives de la puissance publique. c) administratives: elles agissent au nom de l'Etat et certaines compétences dévolues à l'administration leur sont déléguées (ex: le pouvoir réglementaire); c) indépendantes: à la fois: des secteurs contrôlés, des partis politiques et du Gouvernement.

Depuis les années '80, d'une part, on assiste à un phénomène d'extension de la notion de SP au sens organique et, d'autre part, il est intéressant d'examiner la corrélation entre les AAI et les Lois de fonctionnement du SP (le trois Louis Rolland: continuité, égalité devant le service public, adaptabilité ou mutabilité). Pour conclure, les AAI constituent l'évolution institutionnelle appropriée qui réaffirme la valeur de ces principes.

Ainsi, l'analyse précédente permet d'affirmer que l'apparition du phénomène des AAI a sauvé un moribund: le vieux concept de "service public".

Mots clés : Service public, Autorités administratives indépendantes, Lois de fonctionnement du service public

¹ Professeur Associé à l'Ecole du droit de l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes, Grèce, v.kondylis@gmail.com, Conseiller juridique de la Commission Hellénique des Télécommunications et des Services Postaux (EETT), Maroussi, Attique, Grèce, vkond@gmail.com.

1. Remarques introductives: Le Service Public face aux AAI: Un vieux concept, de nouveaux défis

1.1. Quelques remarques sur le concept de service public dans l'ordre juridique français

La notion de « service public » (SP) comporte deux sens: Le service public au sens matériel désigne une mission, qui est une activité d'intérêt général. Le service public au sens organique désigne un mode d'organisation consistant, de façon directe ou indirecte, à faire prendre en charge ces activités d'intérêt général par des personnes publiques (État, collectivités territoriales, établissements publics) ou privées mais sous le contrôle d'une personne publique. ²

En France, pendant longtemps, le concept de service public a joué un rôle essentiel en tant que critère d'application du droit administratif et de délimitation du contentieux administratif.

Le vieux concept de service public a connu une évolution concomitante de celle du concept d'Etat. L'avènement de l'Etat providence et les mutations survenues notamment après la fin de la 2ème Guerre Mondiale ont eu des conséquences majeures pour le concept de service public.

Toutefois, c'est la volonté du Législateur qui s'impose lorsqu'il s'agit de reconnaître une activité comme étant un service public. C'est seulement à défaut d'une volonté législative que les trois éléments retenus par le Conseil d'Etat dans l'arrêt *Narcy*³ seront pris en compte, à savoir : mission d'intérêt général, contrôle de l'administration, et prérogatives de puissance publique.

Et ce sans oublier que cette jurisprudence a connu des suites fort intéressantes⁴.

² Selon R. CHAPUS, le service public désigne une mission d'intérêt général assurée ou assumée par une personne publique (2000, p.563).

³ Conseil d'Etat (CE), 28 juin 1963, *Narcy*.

⁴ Par exemple, en 2007 [CE 5 octobre 2007 (n° 298773) *Commune d'Aix-en-Provence et Société UGC- Ciné- Cité*], et en 2011 [CE 23 mai 2011, *Commune de six –Fours-les-Plage*]. Voir aussi J. CHEVALLIER (2012, p.49).

1.2. L'expansion du phénomène des AAI

Comme le Professeur J. CHEVALLIER le souligne à juste titre⁵, «même s'il [le service public] apparaît dans certains cas comme le protecteur ou le garant des libertés publiques, la logique qu'il porte en lui serait foncièrement antinomique avec l'existence de ces libertés ». Le résultat est de revenir à l'image traditionnelle de l'Etat-puissance, doté de compétences limitées, comme le souligne le Professeur P. DELVOLVÉ.

C'est en ce moment crucial pour le sort du concept de service public qu'a été facilitée, sinon imposée, l'apparition du phénomène des AAI ; certaines d'entre elles, dénommées «Autorités Régulatrices Nationales», imposées par le droit de l'UE, exercent des tâches de police administrative⁶, dans les secteurs de vie économique (télécommunications, énergie, services postaux, transports) qu'elles régulent et/ou contrôlent.

D'ailleurs, dans le vocabulaire du droit européen, figurent les concepts non pas de services publics mais de services d'intérêt général (SIG) et de services d'intérêt économique général (SIEG) et seuls les SIEG sont mentionnés dans les traités européens, sans toutefois être définis.

En France⁷, au-delà des contingences historiques et de divers impératifs juridiques, trois justifications essentielles ont pu être avancées pour la création des AAI : a) offrir à l'opinion une garantie renforcée d'impartialité des interventions de l'État ; b) permettre une participation élargie de personnes d'origines et de compétences diverses, et notamment de professionnels, à la régulation d'un domaine d'activité ou au traitement d'un problème sensible ; c) assurer l'efficacité de l'intervention de l'État en termes de rapidité, d'adaptation à l'évolution des besoins et des marchés et de continuité dans l'action.

⁵ «*Le Service Public*», op. cit., p.45.

⁶ Voir E. PICARD, 1984.

⁷ Conseil d'Etat, *Rapport 2001*, p.276.

Déjà, la loi organique no 2017-54 du 20 janvier 2017⁸ relative aux autorités administratives indépendantes et autorités publiques indépendantes⁹ a énuméré les AAI, et a ainsi mis fin à la dilatation de la catégorie des AAI de différentes manières, par création législative directe, ou par attribution de cette qualification a posteriori, à savoir par la voie jurisprudentielle, ou bien par « *l'opinion commune consacrée par la doctrine officielle* »¹⁰.

2. Le fondement juridique de l'obligation de créer les AAI dans l'ordre juridique hellénique

2.1. Les raisons de leur création

En Grèce, les AAI sont créées sur des fondements juridiques divers: premièrement, la Constitution Hellénique qui prévoit la création de cinq (5) AAI; deuxièmement, le droit de l'UE, primaire et dérivé, notamment la Charte des droits fondamentaux de l'UE et divers Règlements¹¹ et directives¹², qui prévoient la création d'AAI soit au niveau de l'UE¹³ soit au niveau des E-M, troisièmement, les

⁸ *JORF* n°0018, du 21 janvier 2017, texte n° 2, *LOI n° 2017-55 du 20 janvier 2017 portant statut général des autorités administratives indépendantes et des autorités publiques indépendantes* (1) *NOR: PRMX1604064L ELI:* voir le site: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2017/1/20/PRMX1604064L/jo/texte>.

⁹ Voir P. GÉLARD, et J.-J. HYEST, M. POCHARD souligne: «*on constate que si le concept d'autorité administrative indépendante a été inventé par le législateur en 1978, sans doute l'apport jurisprudentiel et doctrinal sur la notion juridique une dizaine d'années plus tard a-t-il contribué à amplifier le recours à cette formule*». *Les considérations générales du Conseil d'État sur les autorités administratives indépendantes*. Voir «*Études et documents du Conseil d'État* », Rapport public 2001, p. 268.

¹⁰ A. ROUYÈRE, p. 416.

¹¹ Règlement (UE) 2016/679 du Parlement européen et du Conseil du 27 avril 2016 relatif à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel et à la libre circulation de ces données, et abrogeant la directive 95/46/CE (règlement général sur la protection des données), OJ L 119, 4.5.2016, p. 1.

¹² Directive 2009/72/CE du Parlement européen et du Conseil du 13 juillet 2009 concernant des règles communes pour le marché intérieur de l'électricité et abrogeant la directive 2003/54/CE (JO, 14 août 2009, p. 55-93), et la directive 2009/73/CE du Parlement européen et du Conseil du 13 juillet 2009 concernant des règles communes pour le marché intérieur du gaz naturel et abrogeant la directive 2003/55/CE (JO, 14 août 2009, p. 94).

¹³ Règlement (CE) no 45/2001 du Parlement européen et du Conseil du 18 décembre 2000 relatif à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel par les institutions et organes communautaires et à la libre circulation de ces données (JO L 8, du 12 janvier 2001, p. 1).

trois Mémoires signés par la Grèce, pour faire face à la crise économique, qui exigent leur création, quatrièmement, le Législateur de l'Etat hellénique, qui a décidé en ce sens.

2.2. Les AAI : Une catégorie relativement nouvelle

Les AAI sont une catégorie juridique nouvelle car, contrairement à la tradition constitutionnelle des pays d'un parlementarisme classique, comme la Grèce, elles ne sont pas soumises à l'autorité hiérarchique d'un ministre.

Elles sont soumises seulement au contrôle du juge -surtout du juge administratif - et au contrôle du Parlement; ce dernier contrôle a pris des formes diversifiées.

2.3 Trois caractéristiques essentielles des AAI

En tant qu'institutions juridiques, en droit hellénique, les AAI présentent trois caractères essentiels. En somme, les AAI sont:

a) des **autorités**: elles disposent d'un certain nombre de pouvoirs (réglementation, décision, sanction, recommandation, passation de contrats, actes matériels); elles disposent des prérogatives de la puissance publique.

b) **administratives**: elles agissent au nom de l'État et certaines compétences dévolues à l'administration leur sont déléguées (par exemple: le pouvoir réglementaire) ;

c) **indépendantes**: à la fois des secteurs contrôlés, des partis politiques et du Gouvernement.

3. La création des AAI et le renouveau d'un moribond : l'extension de la notion de SP au sens organique

D'une part, le service public au sens organique suit les transformations de l'Etat surtout depuis les années '80, et s'adapte aux réalités nouvelles.¹⁴ D'autre part, les

¹⁴R. LATOURNERIE, dans son article célèbre (1960, p. 98), soulignait: «*les meilleures des notions sont celles qui arrivent à concilier cette survivance dans l'être, sans laquelle elles ne peuvent que manquer à leur devoir de précision, avec une malléabilité qui les ajuste aux circonstances nouvelles, sans altérer gravement leur traits fonciers*».

AAI sont des institutions relativement récentes de l'État qui constituent des services publics administratifs. Le nombre des AAI ne cesse pas d'augmenter.

3.1. L'explication du phénomène de l'augmentation du nombre des AAI

Le phénomène de l'augmentation du nombre des AAI peut s'expliquer par les raisons suivantes:

- a) L'Etat qui a perdu largement sa légitimité à cause de la crise de l'Etat providence, qui est différente et postérieure de soi-disant crise du service public, la première datant des années 1970 et la seconde de l'entre-deux-guerres avec la privatisation de plusieurs services publics, a opté pour une stratégie de légitimation par la création des AAI, une légitimation néanmoins atténuée par la politique néolibérale. C'est dans sa quête de légitimation qu'il a créé les AAI.
- b) De plus, à l'ère du *New Public Management*, de privatisations accélérées et des discussions gestion publique-gestion privée, ex- services publics au sens organique sont éloignés du noyau dur du secteur administratif, sont passés dans le secteur privé et sont régis désormais par le droit privé.
- c) C'est alors qu'a surgi la nécessité d'instituer des AAI, des services publics au sens organique, fonctionnel et matériel, comme contrepoids à cette évolution, afin d'assurer le contrôle de l'Etat sur ces personnes morales et sur ces activités.

Le développement fulgurant des nouvelles technologies et le passage au secteur privé des catégories entières d'activités, ainsi que l'effort de dépolitiser l'accès à la Fonction publique et de battre les phénomènes de maladministration, associés au besoin d'efficacité dans l'action publique, au lieu de diminuer le rôle de l'Etat, donc du service public, l'ont revalorisé et lui ont offert la légitimité atténuée par les théories néolibérales tant répandues les dernières décennies dans le monde occidentale.

Plus précisément, comme souligné précédemment:

- a) La nécessité de protéger l'individu contre les dangers de la technologie à l'heure numérique,
- b) l'impératif de surveiller l'exercice des activités privatisées par un mécanisme impartial,
- c) l'obligation de garantir le jeu de la libre concurrence, principe fondamental du droit de l'UE,
- d) la régulation de secteurs de l'économie considérés comme essentiels et dans lesquels le Gouvernement doit éviter d'intervenir directement, (télécom, énergie, transports, e.a.).
- e) la volonté de battre les phénomènes de maladministration et
- f) la volonté garantir l'effectivité du service public, la transparence et la responsabilité, comme le souligne Professeur P. DELVOLVÉ, ont contribué à revaloriser le rôle de l'Etat et le concept de service public et à garantir l'acceptation du monopole de son action exercé par les AAI.

3.2. Les conséquences pour le concept du SP

La prolifération des AAI a eu des conséquences sur le sort du concept du service public, comme notion essentielle du droit administratif. Car, le service public au sens organique dévalorisé par la diminution continue du rôle de l'Etat dans la société pendant les dernières décennies, s'est trouvé enrichi et a vu son champ d'application élargi pour contenir les AAI, à savoir des nouvelles institutions chargées d'une mission d'intérêt général. Du coup, sans doute, le service public se revalorise.

Autrement dit, le concept du service public, d'un point de vue formel, organique, s'enrichit en englobant les AAI et cela certifie le renouveau de ce vieux concept.

En revanche, les AAI revalorisent le service public comme fondement du champ d'application du droit public et de la compétence du juge administratif.

Enfin, il faut noter que bien que le droit anglo-saxon ne reconnaisse pas formellement la notion de service public, dans la pratique certaines activités 'privatisées' conservent une importance publique telle qu'il ne suffit pas de les

abandonner au gré du marché. Par exemple, s'agissant de télécommunications, fut instaurée une instance de régulation afin de protéger l'intérêt général et les intérêts des consommateurs. Mais, à partir des années 1990, l'obligation de transposer correctement des directives de CEE/UE aurait eu le même résultat.

4. Les AAI et les lois de fonctionnement du SP

D'abord, il faut souligner que pour être efficaces dans l'exercice de leurs compétences, les AAI, leurs organes, individuels ou collégiaux, et leur personnel sont composés d'experts. Ensuite, dès leur apparition, ces autorités (AAI) sont dotées de fonctions hautement sensibles, car elles exercent des tâches de police administrative dans plusieurs secteurs.

4.1. Les grands principes de fonctionnement du service public

Le régime juridique du service public est organisé, selon l'analyse célèbre de L. ROLLAND¹⁵, autour de trois grands principes (continuité, égalité et adaptabilité/mutabilité)¹⁶, même si, on peut en compter aujourd'hui plus (comme, par exemple, les principes d'universalité, de spécialité, d'efficacité, e.a.)¹⁷.

a) Le premier est celui de la continuité du service public. Il constitue un des aspects de la continuité de l'État et a été qualifié de principe constitutionnel tant par le Conseil constitutionnel (1979¹⁸) que par le Conseil d'Etat hellénique (arrêt no 957/1978). Il repose sur la nécessité de répondre aux besoins d'intérêt général sans interruption.

b) Le deuxième principe est celui de l'égalité devant le service public, lui aussi principe à valeur constitutionnelle, est l'application dans ce domaine du principe général d'égalité de tous devant la loi, proclamé par la Déclaration des droits de

¹⁵ P. 12 s. Voir aussi l'analyse du Professeur M. TOUZEIL-DIVINA, 2016.

¹⁶ V. DONIER, 2006, p. 1219 s.

¹⁷ Comme le souligne G. CHATILLON, « *le développement des services publics électroniques nécessite une révision des principes fondamentaux auxquels ils s'adosent [...]. En effet, les principes de mutabilité, de continuité et d'égalité doivent s'affirmer autrement [...] et doivent s'adapter* »,

¹⁸ Décision n° 79-105 DC du 25 juillet 1979, Loi modifiant les dispositions de la loi n° 74-696 du 7 août 1974 relatives à la continuité du service public de la radio et de la télévision en cas de cessation concertée du travail. Voir l'analyse d' A. ROUYERE, p.413 ss.

l'homme et du citoyen de 1789. Il signifie que toute personne a un droit égal à l'accès au service, participe de manière égale aux charges financières résultant du service (égalité tarifaire sauf pour les services facultatifs, tels que les écoles de musique, par exemple), et enfin doit être traitée de la même façon que tout autre usager du service. Ainsi, la défaillance au devoir de neutralité –principe corollaire de celui d'égalité– de la part d'un agent du service public, par exemple un acte de racisme à l'encontre d'un usager, constitue une faute déontologique grave¹⁹.

c) Le dernier principe de fonctionnement du service public est celui de l'adaptabilité ou de mutabilité. Présenté comme un corollaire du principe de continuité, il a pour objectif d'assurer plutôt la qualité d'un service que sa continuité dans le temps. Cela signifie que le service public ne doit pas demeurer immobile face aux évolutions de la société ; il doit suivre les besoins des usagers ainsi que les évolutions technologiques, surtout les progrès numérique. Ainsi, est assurée l'effectivité du service public mais aussi l'acceptation par les usagers et la légitimité de l'Etat.

4.2. Les AAI constituent l'évolution institutionnelle appropriée qui réaffirme la valeur de ces principes: le moribond est sauvé

a) Les AAI jouissent de l'indépendance institutionnelle: en effet, elles ne sont pas soumises aux cadences du jeu politique et partisan. Ceci réaffirme notamment la valeur du principe de continuité.

b) Les membres des AAI jouissent de l'indépendance personnelle et, donc, d'inamovibilité durant leur mandat. Leur qualité d'expert permet de présumer qu'ils sont parfaitement à même de garantir le respect du principe de l'égalité devant le service public, et de son corollaire de neutralité.

c) Leurs membres jouissent de l'indépendance fonctionnelle, c'est-à-dire ils ne sont pas soumis au contrôle hiérarchique. Leur expertise combinée avec leur inamovibilité leur permet de garantir l'adaptabilité ou la mutabilité du service public.

¹⁹ Elle peut aussi comporter des sanctions pénales.

d) Enfin, les AAI jouissent de l'indépendance organisationnelle: Elles jouissent de l'autonomie administrative et, souvent, selon le droit de l'UE, les autorités nationales de régulation économique jouissent de l'autonomie budgétaire, ce qui leur permet de faire face aux défis des nouvelles contraintes (technologiques, économiques et financières), sans négliger le respect de l'administré.

5. Remarques finales: Les conséquences majeures de la création des AAI pour la notion de SP: La vivification d'un moribond

D'une part, la création des AAI a eu comme résultat: a) La légitimation de l'action de l'Etat et du concept de service public au sens organique et b) l'élargissement du champ d'application de ce concept. Cela signifie le renouveau du concept du service public, à savoir d'un concept qu'on croyait moribond.

D'autre part, cette création souligne la valeur pérenne de grands principes régissant le fonctionnement des services publics aux sens fonctionnel et matériel du terme: a) le principe de continuité, b) le principe d'égalité, et de son corollaire, le principe de neutralité, et c) le principe de mutabilité

Et cette valeur pérenne est loin d'être mise en cause à cause du phénomène de réduction du nombre des AAI qu'atteste la loi française du 17 janvier 2017, susmentionnée.

BIBLIOGRAPHIE

CHAPUS RENE, *Droit administratif général*, Paris, 2000, Précis DOMAT, T.1.

CHATILLON GEORGES, *La notion de service public à l'épreuve de l'administration électronique et des téléprocédures*», article in <https://www.pantheonsorbonne.fr/diplomes/master-droit-du-numerique/bibliotheque-numerique-du-droit-de-ladministration-electronique/administration-electronique/notions/service-public/la-notion-de-service-public-a-lepreuve-de-ladministration-electronique-et-des-teleprocedures/>, 2004

CHEVALLIER JACQUES, *Le Service Public*, Paris, PUF, 2012, coll. 'Que sais-je?'.

CONSEIL D'ÉTAT, *Rapport public 2001 - Jurisprudence et avis de 2000 - Les autorités administratives indépendantes Conseil d'État Études et documents du Conseil d'État n° 52*, éd. La Documentation française, Paris, 2001, 471 p.

DELVOLVE PIERRE, *Le droit administratif*, Paris, Dalloz, 2010.

DONIER VIRGINIE, *Les lois du service public entre tradition et modernité*, RFDA, 2006, p.1219.

GÉLARD PATRICE, *Rapport sur les autorités administratives indépendantes* (Office parlementaire pour l'évaluation de la législation Documents d'information de l'Assemblée nationale n° 3166, Les Rapports du Sénat n° 404/2006 et le site:<http://www.assemblee-nationale.fr/12/rap-off/i3166-tl.asp>).

HYEST JEAN -JACQUES, *Rapport d'information fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale sur le bilan du cycle d'auditions (2007-2008) des autorités en charge de la protection du droit et des libertés fondamentales qui relèvent du champ de compétence de ladite commission*, in Sénat, Les Rapports du Sénat, n° 353 Sénat : 2008, 76 p.).

LATOURNERIE ROGER, *Sur un Lazare juridique; bulletin de santé de la notion de service public; agonie, convalescence ou jouvence*, article in Conseil d'État, *Études et documents*, vol.14, 1960, p. 61-159.

PICARD ETIENNE, *La notion de police administrative* (préf. ROLAND DRAGO), Paris, LGDJ, 2 tomes, 1984.

POCHARD MARCEL, *Les considérations générales du Conseil d'État sur les autorités administratives indépendantes* (in *Études et documents du Conseil d'État*, Rapport public 2001, p. 254 s).

ROLAND LOUIS, *Précis de droit administratif*, Paris, Dalloz, 1ère éd. 1926.

ROUYÈRE AUDE, *Le statut : une mise en ordre pragmatique*», (lois du 20 janvier 2017). *Le statut: une mise en ordre pragmatique*, article in RFDA, mai-juin 2017 (p.413 s).

Touzeil-Divina Mathieu, *Louis Rolland, le Méditerranéen d'Alger, promoteur et sauveteur du service public*, in Touzeil-Divina Mathieu & Levade Anne (dir.), *Revue Méditerranéenne de Droit Public* n° 4 – Journées Louis Rolland, le Méditerranéen; Toulouse, Lextenso-L'Épitoge, 2016.

Modern Örgüt, Rasyonellik ve ‘Yanlışlanabilirlik’: Eğitim Değerlendirme Aşamasının Taşıdığı Muğlaklık Üzerine Bir Tartışma

Fuat MAN¹

Canan YILMAZ²

Özet

Bu bildirinin amacı, bir kavramlar karması oluşturmak değildir. Bu çalışmanın oldukça net bir amacı bulunmaktadır: Örgütlerde eğitim ve geliştirme faaliyetleri neden genelde yönetimin ancak gönülsüzce desteğini alır? Eğitim yatırımının geri dönüşünün tam olarak hesap edilememesi bu gönülsüzlüğü desteklemektedir. Bu isteksizliği körükleyen bir unsur ise eğitim döngüsünün içinden gelmektedir. Değerlendirme aşamasında, verilmiş olan eğitimin başarısının tam olarak hesap edilememesi. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında eğitim geliştirme faaliyetleri oldukça muğlak bir alana dönüşmüş olmaktadır. Halbuki modern örgüt, rasyonellik temelinde bulunma iddiasındadır. Bu temel ise, hesap edilebilirliğe, tahmin edilebilirliğe, öngörüye işaret etmektedir. Kısacası rasyonellik, modern örgüt açısından, ‘yanlışlanamayan’ olgulara ve durumlara karşı mesafeli olmayı gerektiren bir vasıftır. İşte bu bildiride, ‘yanlışlanamayan’ muğlak bir alan olarak eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin modern örgüt içindeki çelişkili durumu tartışılacak ve bu muğlaklığı aşmaya yönelik girişimlerden birisi olan Kirkpatrick modeli ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim ve Geliştirme, Yanlışlanabilirlik, Modern Örgüt, Kirkpatrick Değerlendirme Modeli

Jel Kodları: M12, M53

Modern Organisation, Rationality and ‘Falsification’: A Debate on the Ambiguity of Training Assessment

Abstract

This paper doesn't aim to create a concept mix. It has a quite clear purpose: Why do training and development activities in organizations generally get the management support but reluctantly? The inability to fully account for the return of training investment supports this reluctance. Another factor that support this reluctance arises from training and development cycle. In the evaluation phase, the success of the given training cannot be fully calculated. As a result, training and development activities have turned into a very vague area. However, the modern organization claims to be on the basis of rationality. This base points to accountability, predictability, and foresight. In short, rationality is a qualification that, from a modern organization point of view, needs to be distant from 'unfalsifiable' facts and states. In this context, the contradictory situation of the training and development activities in the modern organization as a 'unfalsifiable' ambiguous area will be discussed and the Kirkpatrick model as an initiative to overcome this ambiguity will be analysed in that paper.

Keywords: Training And Development, Falsification, Modern Organization, Kirkpatrick Assessment Model

Jel Codes: M12, M53

¹ Doçent, Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Türkiye, fuatman@sakarya.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Türkiye, cananyilmaz@sakarya.edu.tr

1. MODERN ÖRGÜT

Modern kelimesi ilk kez Habermas (1994: 31)'in ifadesiyle; Latince 'modernus' olarak 5. yüzyılda Hristiyan dönemini Pagan ve Roma dönemlerinden ayırmak için kullanılmıştır. 18. yüzyılda Rönesans ile tam anlamıyla ortaya çıkıp her şeyi kapsayan Modern kavramı Jeanniere (1993: 15-16)'nin de belirttiği gibi; köklü değişikliklerden sonra ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. Modernizm Lemert (1997: 26)'in ifadesiyle; 15. yüzyıl keşiflerinden başlayarak 2. Dünya Savaşından sonra geçen 20 yıl boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tüm ilişkilerinde egemen olan gerçekliktir. Weber, Tonnies, Simmel kısaca Alman toplum bilimi açısından modernlik; yönetimde rasyonelliği temel alan, olgu-değer ve ahlaki olanın kurumsal alandan ayrılmasını ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan modernlik Giddens (2014: 9)'in ifadesiyle; Avrupa'da ortaya çıkıp tüm dünyayı saran örgütlenme ve yaşama biçimidir. Tüm bu tanımlamalardan hareketle modernizm; gelenekselliğin zıddı konumda olup rasyonellik ve kurumsal alan değer yargıları ayrımı öğretilerine sahip yaşam biçimidir diye bir tanımlama yapabiliriz. Paz (1993: 89)'in ifade ettiği gibi modernlik; geleneksel din, ekonomi, politika, hukuk, tarih, öğretisi ve felsefenin kısaca gelenekselliğin eleştirisiyle ortaya çıkıp tüm dünyaya yayılmıştır. Modernliğin temel ilkelerini Sütgöl (1993: 10)'ün belirttiği; rasyonellik, evrensellik, açıklık, küreselleşme, yapılaşdırma ve Paz (1993: 94)'in ifade ettiği ilerleme ve kalkınma olarak sıralamak mümkündür.

Bu ilkeler ışığında modernizmin Cooper ve Burrell (1994: 95)'a göre iki teorisi vardır: Sistemik Modernizm ve Eleştirel Modernizm. Sistemik modernizm Simon ve Comte'un belirttiği aklın araçsallaştırılmasını ifade etmektedir. Eleştirel modernizm de Kant'ın aydınlanımcı projesinin yeniden hayata geçirilmesini ifade etmektedir. İkisinin ortak noktasını rasyonellik ve düzen konularındaki görüşleri oluşturmaktadır. Zaten modernizmde genel olarak doğayı, olayları anlayıp çözümlemede insan aklının (rasyonalite) gücüne inanılmaktadır.

Modern toplumda bireyler neredeyse tüm gününü hatta yaşamını örgütlerde geçirdiği için modern toplum örgütler bütünüdür diyebiliriz. Öyle ki örgütler rasyonellik, hiyerarşi, informel ilişkiler, kâr gibi konuların yoğun olarak işlediği

yerlerken giderek sosyal yaşantımız da bu değerlere göre şekil almaktadır. Modern örgütler; işbölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği sadece formel görevlerin yerine getirilmediği aynı zamanda sosyal etkinliklerin de yapıldığı kurumlardır. Modern örgüt teorisi: küreseldir; geçmişin reddidir; akılcılık üzerine kuruludur; otorite ve düzen sınırına sahiptir; örgüt ve yönetim dilini profesyonelleştirmektedir. En önemli özelliği *düzen, rasyonellik ve istikrarı* vurgulamasıdır.

Modernizmin dayandığı rasyonellik örgütsel açıdan örgütlenme biçimi olarak bürokrasiyi şekillendirmiş; işgören ve yönetici arasına işlevsel sınırlar getirmiş ve bireyin denetlenmesini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bürokratikleşmenin getirisi olarak Atiker (1995: 189)'in de belirttiği gibi modern örgütlerde bireyin rollere uydurulması esası vardır. Modern örgütler yukarıda da belirtildiği gibi Weber'in bürokrasi modeline göre şekillendiğinden modern örgütlerin genel özelliklerini; işlemlerin açıkça belirtilmiş kurallara bağlanması, hiyerarşi, iş basitleştirme, işbölümü, uzmanlaşmış bilgi ve liyakat oluşturmaktadır. Diğer örgüt modellerinden süreklilik, düzenlilik ve rasyonellik açısından ayrılmaktadır.

Bu çalışma açısından modernitenin ve modern örgütün ne ima ettiğine bakalım: Yukarıda da bahsedildiği gibi modernitenin temel perspektifi, belli bir akılcılık üzerinden hareket ederek bir düzen kurma girişimine dayanır. Bu düzen arayışının temel nedeni, öngörülebilir ve dolayısıyla da denetlenebilir bir dünya kurma isteğidir. Bundan dolayı bürokrasi modeli modern örgütün *ideal tipini* göstermektedir. Çünkü burada akılcı bir tasarım bulunmakta ve akışlar önceden belirlenmiş kurallara bağlanmaktadır. Bu noktada her bir girişimin önceden ne tür bir çıktısı olacağını bilmesini gerektiren modern örgütte, eğitim yatırımı ve özellikle onun değerlendirme aşaması bir muğlaklık örneğidir ve bu açıdan modern örgüt bağlamında sorunludur. Kısacası, eğitimin amacına ulaşım ulaşmadığı sorusunun cevabı, *yanlışlanabilirlik* kriterine göre bir sorun gibi durmaktadır.

2. GÜVENİLİR BİLGİ VE YANLIŞLANABİLİRLİK

Galilei'den (1564-1642) itibaren güvenilir bilgi (bilim) ve güvenilir olmayanın birbirinden ayrılması gerektiği problem olmuş ve bunun denetlenmesi için gerekli

sınırlandırma ayraç kavramlaştırması Auguste Comte (1798-1857) ile başlayıp birçok filozofu bu problem hakkında çalışmaya yönlendirmiştir. Popper (2018: 11)'a göre, bir taraftan deneysel bilimler ve diğer taraftan metafizik dizgeler yanında matematik ve mantık arasında bize ayırım yaptırabilecek bir ölçüt bulma problemine "sınır çizme problemi" denir. Tam da bu noktada Popper yanlışlanabilirlik ilkesini sınır çizmenin anahtarı olarak ortaya koymuştur. Güvenilir bilgi için ölçüt olarak doğrulanabilirliğin değil yanlışlanabilirliğin alınması gerekmektedir (Güzel, 2010: 98). Çünkü güvenilir bilgi yanlışlamaya açık olan bilgidir. Olgucu teori, doğrulamanın hem olanaklı olduğunu hem de test etme sayısı ile doğru orantılı olduğunu kabul etmektedir. Ancak doğrulama için, evrensel içerikteki doğruluğa yetecek sayıda test yapılamayacağı için doğrulama, her zaman kuşkulu ve eksik olacaktır. Buna karşılık doğrulanamayan bir tane örnek gösterildiğinde tündengimsel olarak genellenin yanlışlığı ortaya konulacaktır.

Popper, mantıkçı pozitivistlerin güvenilir bilgi ile güvenilir olmayan arasındaki sınırın doğrulanabilirlik olduğu yönündeki tezlerine uyularak eğer doğrulanabilirlik ölçüt olarak alınırsa bazı problemlerin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu problemler; teorilerin olgularla olan uygunluğunun onların bilimsel olduğu anlamına gelmemesi ve teorinin yaptığı genellenin tüm örneklerini gözlemlemenin olanaksız olmasıdır. Popper (2018: 87)'in ifadesiyle; doğa yasasının doğrulanabilmesi sadece kapsamındaki tüm olaylar tek tek görgül olarak belirlenip tüm olayların kendisiyle tutarlı olduğu belirlenirse mümkündür ve bu asla gerçekleşemez. Olgular hakkında yeni bir bilgiye ulaşılacak isteniyorsa teorinin sınırlarını aşmak gerekir ve bu noktada yanlışlanabilirlik ön plana çıkmaktadır. Popper (1995: 141)'in ifadesiyle:

"Yanlışlanabilirlik ölçütü ile çözülmeye çalışılan, ne anlam ne anlamsızlık ne doğruluk ne de kabul edilebilirlik problemidir. Bazen hedefin yanlış teorileri ayıklamak değil teoriler kurmak olduğu belirtilebilir. Zaten hedef teoriler kurmak olduğu için, onları test etmek gerekir. Ancak bütün çabalara rağmen onlar, yanlışlanamadığı takdirde, onların şiddetli testlere dayanabildiklerini söylemek mümkündür."

Bilim insanının görevi Gillies (1993: 29)'in ifadesiyle, eleştirerek deney ve gözlem gibi araçlarla test ederek bu çıkarımlarının yanlış olduğunu kanıtlamak veya

bunları çürütmektir. Popper (2018)'a göre bir teorinin bilimsel olmasının ya da bir bilginin güvenilir olmasının ölçütü teorinin yanlışlanabilir, sınanabilir veya çürütülebilir olmasıdır. Kısacası Popper için bilim, yanlış teorilerin elenmesinden ibarettir. Bilimsel olan ve dolayısıyla güvenilir bilginin en önemli özelliği, onların yanlış olma riskini üstlerine alıp bir takım şeyleri yasaklamalarıdır. Çünkü teori doğru ise bazı şeyler olamaz, eğer oluyorsa teori doğru değildir demektir. Popper (1994: 352)'in ifadesiyle:

“Bir zamanlar doğru, hatta kesin saydığımız bilgilerin pek de doğru olmadıkları ve düzeltilmelerinin gerektiği ortaya çıkar. Doğruluğu arama çabası, yanlış bir çaba değildir; yanlışlama düşüncesi, hiçbir zaman doğruya vardığımızdan emin olamayacağımız anlamına gelmektedir. Hatalardan yararlanılabilir ve her hatanın ortaya çıkarılışı da bilgide gerçek bir ilerleme sağlar. Önemli olan bilimin yanılabilir olduğudur; çünkü bilim, insan ürünüdür.”

Bilimin ilerlemesi ile teorinin yanlışlanabilirlik olasılığının artması arasında Ströker (2005: 117)'in de belirttiği gibi, “karşılıklı bir bağıntı” vardır. Platon (1998: 47)'un ifadesiyle; neyi bilmediğinin farkına varmak, yani bilmediğini bilmek aktörü bir anda bilgisiz kılmaktadır. Yanılma ya da hayal kırıklığına uğrama aktörün kurmuş olduğu beklentileri yerle bir ederken yenileri için de potansiyel bir kanal açacaktır. Bu kanal ile güvenilir bilgiye ulaşılması mümkün olacaktır.

3. MODERN ÖRGÜTÜN PERSPEKTİFİ VE EĞİTİM DEĞERLENDİRME AŞAMASININ TAŞIDIĞI MUĞLAKLIK

Bu başlıkta, buraya kadar kısaca ortaya koymaya çalıştığımız perspektife göre eğitim yatırımının modernlik perspektifinden nasıl bir sorun barındırdığına bakalım. Modernliğin perspektifinden bakıldığında, dünya nesnel ve bilinebilir bir dünyadır. Dolayısıyla özne olarak insan onu bilebilir, işleyişini anlayabilir ve gidişatını kestirebilir. Bu bakışa göre, modern öncesinin birçok gizemi çözülmüş olur. Weber (2006: 214) bunu ‘dünyanın büyüünün bozulması’ olarak ifade etmektedir. Aynı bakış açısı, modern örgütlerde de kestirilemeyen, açıklanamayan durumlardan kaçınmak olarak karşımıza çıkar.

Modern örgüt, operasyonlarında hesaplamayı kullanır ve sonuçlara dair hesaplamalar yapar. Bir yatırımda bulunacağı zaman, o yatırımın getirisini önceden

görmek ister, dolayısıyla bununla ilgili hesaplamalar yapar. Eğitim geliştirme faaliyetlerine bakıldığında ise durum bu kadar net görünmemektedir. Her ne kadar klasik iktisatta beşeri sermaye kuramı, tıpkı başka konularda yaptığı gibi hesaplamalar yapıyorsa da bu hesaplamalara gerçek hayatta ne kadar güvenildiği büyük bir soru işaretidir. Bilindiği gibi bu literatür, kağıt üstünde bazı varsayımlar altında (*ceterisparibus*), kişinin neden bir eğitim yatırımı yapması veya yapmaması gerektiğinin öngörülebileceğini iddia eder. Dolayısıyla da bu öngörüye göre aktörler (hem işçiler hem de işverenler) bu yatırıma katlanmaya değer olup olmadığına karar verirler (Ehrenberg ve Smith, 2012; Borjas 2015, Biçerli 2016).

Ancak pratikte maddi olmayan bir yatırım olarak eğitimin getirisi ile ilgili güvenilir bir öngörüye sahip olmak çok mümkün görünmemektedir. Bir bina yatırımı yaptığınızda belirli koşullarda ne kadarlık bir yatırım geridönüşü edineceğinizi hesaplamak mümkünken aynı şey eğitim yatırımı için o kadar da kolay değildir. Örgütlerde eğitim ve geliştirme faaliyetlerine yönelik yatırımlar yapmada yaşanan isteksizlik büyük ölçüde bu noktayla ilgilidir. Çünkü yapılacak bir yatırımdan nelerin ortaya çıkacağını tam olarak bilememek, modern örgütün temel dayanaklarına pek uymamaktadır. Bu nokta aynı zamanda bu çalışmanın sormuş olduğu, “eğitim ve geliştirme faaliyetleri neden yönetimin ancak gönülsüzce desteğini alır” sorusunun da yanıtını oluşturmaktadır. Çünkü sonucunun (geri dönüşünün) kesin olarak / somut hesaplamalarla gösterilemediği yatırımlarda bulunmak, burada bahsedilen modernlik perspektifine uymamaktadır.

Öte yandan dünyada yaşanan derin bir dönüş bulunmakta ve bu dönüşümü anlamlandırmak isteyen tüm analizler şu ya da bu şekilde bilginin önemine işaret etmektedirler (Toffler 2018, Bell 1976, Castells 2013). Kabaca sanayi sonrası toplum tezleri olarak adlandırılabilir bu yaklaşımların içinde hem Bell’in yaklaşımı gibi oldukça iyimser olanlar bulunmakta hem de Gorz’un yaklaşımı gibi karamsarlar bulunmaktadır (Parlak, 2004). Ancak özellikle Toffler’in ilk dönem yazılarında sıklıkla vurgulanan ve daha sonraları da yaygınlaşan ‘bilgi toplumu’ vurguları hep bilginin üretilmesi ve bilginin sağladığı avantajlar ile bunun sonuçlarına odaklanmış oldu. Öte yandan sanayi sonrası toplumun alameti farikası

olan hizmet istihdamının artması, yani istihdamın sektörel olarak beyaz yakaya kayması ‘bilgi işçisi’ kavramının da çokca ele alınmasına yol açtı. Burada konuyu dağıtmamak için bu kavram ile ilgili tartışmalara girmeyeceğiz ancak buradaki ‘bilgi’ vurgusuna dikkat çekmek istiyoruz. Kısacası tüm bunlar, örgütler dünyasında sürekli bir değişime işaret etmekte ve örgütlerin bir şekilde bu değişime ayak uydurmaları gerektiğini göstermektedir. İşte örgütlerin bu makro değişime ayak uydurmalarını sağlayan araç eğitim ve geliştirme faaliyetleridir. Elbette eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin geçmişi çok eskilere gitmektedir (Kaufman, 2008; 2010) ancak yakın zamanda bu alanın çok daha ön plana çıkması, bu alanda yapılan harcamaların çokça artması (TM, 2017) ve dolayısıyla da örgütlerin bu alana kayıtsız kalamamalarının altında bu köklü değişim dalgası yatmaktadır.

Bir yandan değişime ayak uydurmaya yönelik güçlü bir istek bulunmakta ancak öte yandan bu alana harcanacak fonların getirisi ile ilgili soru işaretleri tam olarak bertaraf edilememektedir. Yani bir yandan pratik ihtiyaçlar bulunmakta öte yandan bu ihtiyaçları karşılamamanın örgütlerin üzerinde buldukları ‘modernlik ruhu’na tam uyamaması ya da ‘yanlışlanabilirlik’ ilkesine uymayan bir durumun varlığı bu yöndeki girişimler açısından isteksizlikler doğurmaktadır.

Bilindiği gibi eğitim ve geliştirme faaliyetleri kabaca dört adımdan oluşmaktadır: bunlardan birincisi, ortaya çıkan bir –diyelim ki- performans açığını gidermenin tek yolunun eğitim olup olmadığına karar vermek için yapılan *eğitim ihtiyaç analizi*; ikincisi, bu ilk adım sonrası şayet bu açıklığı gidermenin etkili yolunun eğitim olacağına karar verildiyse bu eğitimin *tasarlanması*; üçüncüsü, tasarlanan bu eğitimin katılımcılara nakledilmesi olan *transfer aşaması*; ve nihayet sonuncusuysa tüm bu eğitim faaliyetinin başlangıçtaki amacına ne ölçüde ulaştığını tespit etmeye yönelik olan *değerlendirme* aşamasıdır.

Özellikle bu çalışmanın da odağındaki aşama olan dördüncü aşama bu süreçteki en sorunlu aşama durumundadır. TEGEP’in 2017 yılında 82 şirketten veriler toplayarak hazırlamış olduğu Kurumsal Eğitim Araştırması’na göre şirketlerin yüzde 92’si memnuniyet; % 47’si öğrenme; % 33’ü davranış; % 22’si iş sonuçlarına etki analizi ve % 14’ü ise yatırım getirisi hesaplaması yapmaktadırlar. Raporun bu

verileri sunan yönetici özetinin ilgili paragrafı şu ifadeyle sona ermektedir (TEGEP, 2018): “Eğitim değerlendirme, şirketlerin en çok zorlandığı alanlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır.”

4. MUĞLAKLIKLA BAŞA GİRİŞİMİ OLARAK KİRK PATRİCK MODELİ

Bilindiği gibi yukarıda oranları verilen analiz aşamaları ünlü Kirkpatrick değerlendirme düzeylerini göstermektedir (Kirkpatrick ve Kirkpatrick, 2007). Daha sonraları bu değerlendirme düzeylerini örgütlerin ‘modern’ ruhuna uygun hale getirmek için eklenen geri dönüşüm oranı hesabı (ROI) uygulanması karmaşık ve zor bir yol olduğundan yukarıda da en düşük düzeyli adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kirkpatrick değerlendirme modeli dört düzeyden oluşmaktadır: *tepki (reaksiyon)*, *öğrenme*, *davranış* ve *sonuçlar*. *Tepki düzeyi* bir nevi müşteri memnuniyeti taraması olarak da görülebilir. Gerçekleştirilen eğitim-geliştirme faaliyetinin, katılımcılar tarafından nasıl karşılandığını ortaya koymaya yönelik bir düzeydir. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (20017), bu düzeyde mutlaka eğitimin, eğitimin içeriğinin, eğitmenin ve bu eğitimin işle ilişkisinin ölçülmesi gerektiğini belirtmektedirler. Pratikte birçok eğitim faaliyeti sadece bu düzeyle sınırlı bir değerlendirme yapmaktadır. Hazırlanan bir anket formuyla, katılımcılara eğitim etkinliğini, eğitimin içeriğini ve eğitmeni nasıl bulduklarını ve eğitimin işleriyle bir ilişkisini kurup kuramadıklarını sormaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi sadece bu seviyeden oluşan bir değerlendirme faaliyeti ile eğitimin asıl amacına ulaşp ulaşamadığını belirlemek mümkün değildir.

Bu değerlendirme modelindeki ikinci düzey, *öğrenme düzeyidir*. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (2007)’e göre her eğitim etkinliğinin üç amacı bulunur: bunlardan birincisi katılımcıların yaptıkları işle ilgili bilgiler edinmeleri, ikincisi yeni beceriler edinmeleri ve sonuncusu ise bu yeni öğrenmelerden sonra davranışlarını / tutumlarını bu yeni öğrenmelere göre değiştirmeleri. Dolayısıyla öğrenme aslında en nihayetinde davranış değişikliği ile sonuçlanması beklenen sürecin temeli olarak da

görülebilmektedir. İşte bu düzey, bu öğrenmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçmeye yöneliktir. Yazarlar bilgi ve beceri kazanımını ölçmenin zorluğuna özellikle işaret etmektedirler. Bu ölçüm için önerdikleri listede ise bir kontrol grubu oluşturmak, ön ve son test yapmak ve kesinlikle tüm katılımcılardan geri bildirim almak seçenekleri yer almaktadır.

Üçüncü düzey, *davranışlarla* ilgilidir. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (2007), bu aşamanın genelde ihmal edildiğini, ancak son derece önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Yazarlar bu düzeyi ölçmenin en az dört yolunun bulunduğu bahsetmektedirler: (1) Taramalar ve anketler kullanılarak, iş başındaki çalışana gözlemleyen herkese likert ölçekli bir form verilebilir ya da onlara açık uçlu sorular sorulabilir, (2) Gözlem ve kontrol listeleri kullanılabilir, (3) Eğitime katılmış olan kişinin bitirmiş olduğu iş kontrol edilebilir ve nihayet (4) Mülakatlar ve odak grup görüşmeleri yapılabilir. Üçüncü düzey, ‘katılımcı eğitim programından ayrıldıktan sonra ne olur?’ ya da ‘katılımcıların iş davranışlarında ne tür değişiklikler oluyor?’ sorularına odaklanır. Bu soruyu cevaplamak çok kolay değildir, çünkü: (1) Katılımcılar davranışlarını, bunu yapacakları bir fırsatları olana kadar değiştiremezler. (2) İkincisi bu fırsatı bulduklarında bile davranışlardaki değişimin ne zaman gerçekleşeceğini tahmin etmek mümkün değildir (yani davranış değişikliği ilk fırsatta da gerçekleşebilir asla gerçekleşmeyebilir de). (3) Son olarak eğitime katılmış olan kişi öğrendiklerini işine uygulayabilir ve şu sonuçlardan birisine ulaşabilir: (a) Bu yeni durumu sevdim ve bunu devam ettireceğim. (b) Bu yeni durumu sevmedim, eski iş yapma tarzımı sürdüreceğim. (c) Bu yeni durumu sevdim ancak şefim ya da zaman kısıtları bunu sürdürmeme engel oluyor. Dolayısıyla bu üçüncü aşama, muğlaklığı sürdürmeye yönelik önemli tehlikeler barındırmaktadır ve bu aşamanın titizlikle yapılması gerekmektedir. Yazarlar bu tehlikeleri bertaraf etmek için şu önerilerde bulunmaktadır: (1) mümkünse bir kontrol grubu oluşturun, (2) biraz zaman tanıyın, (3) mümkünse hem program öncesini hem de sonrasını değerlendirin, (4) mülakat için katılımcının davranışlarını gözlemleyen kişileri iyi seçin, (5) tam bir örneklem alın (tüm katılımcılar), (6) değerlendirmeyi uygun zamanlarda tekrarlayın, (7) fayda-maliyet karşılaştırması yapın.

Bu modelin son aşaması *sonuçlarla* ilgilidir. Denebilir ki aslında tüm eğitim faaliyetlerinin amacı, bu düzeyin incelediği alanla ilgilidir. Bu düzeyde, aslında örgüt düzeyinde sonuçlarda ne tür değişiklikler oldu, sorusunun cevabı bulunmaya çalışılır. Burada da bir önceki düzeyde kullanılan yöntemler, dördüncü düzey için tasarlanarak kullanılabilir. Ayrıca çıktılar üzerinden de bir değerlendirme yapılabilir. Yazarlar şu örneği vermektedirler: Örneğin bir satış eğitiminden sonra, satış departmanına bir mail atıp -sıcak bir giriş yazısından sonra- şu soruları sorarak değerlendirmeniz için veri toplayabilirsiniz: Son altı ayda satışların miktarında herhangi bir değişiklik fark ettiniz mi? Ettiyseniz, detaylandırabilir misiniz? Bu değişimi, ekibinizin katılmış olduğu eğitime ne ölçüde bağlayabilirsiniz? Kısacası, bu son düzey büyük resim ile ilgilidir. Ulaşılmak istenen makro amaç ne ölçüde gerçekleşti ve bu sonuç, eğitim faaliyetinin bir sonucu mudur?

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu sonuç bölümünde çok kısaca bu bildiride neler yapılmaya çalışıldığını özetleyeceğiz. Öncelikle modernlik kavramının barındırdığı kilit anlama baktığımızda, bu kavramın düzen isteğini barındırdığını göreceğiz. Bu düzen isteğinin altında ise kontrol etme, öngörebilme motivasyonu yatmaktadır. Öyleyse modernliğin bakış açısı aynı zamanda bilimsel epistemoloji ile uyumludur. Yani doğanın işleyiş yasalarını bilmek ve doğayı anlamlandırmada mümkün olduğunca metafizikten ve gizemden uzak durma isteği söz konusudur. Bu anlamda modern örgüt denildiğinde de bu ilkelere uygun bir tasarım kastedilmektedir. Weber'in ideal bürokratik tipi, tam olarak bu motivasyonu yansıtmaktadır. Örgütler kabaca bir piramit şeklinde tasarlanır ve bu tasarımın en etkin tasarım yöntemi olduğu kabul edilir. Hatta modern İKY uygulamalarına bakıldığında, İKY fonksiyonlarının da aynı bakış açısına göre işlediği görülebilir. Örneğin tüm İKY ders kitaplarının iş analizi fonksiyonuyla başlamalarının bir mantığı, 'kendiliğindenlik' seçeneğinin ya da 'gelişigüzel yöntemlerin' güvenilir olduğu varsayımına dayanır.

Modernlik bakış açısının dayanağı olan bilimsel bilgi, güvenilir bilginin nasıl elde edilebileceğinin yollarını arar. Bu yolda kullanılacak yöntemlerden birisi ünlü 'yanlışlanabilirlik' kriteridir. Buna göre herhangi bir önerme yanlışlanamıyorsa, bu

önerme zaten en başta bilimsel bilginin repertuarına girmeyi hak etmiyordu; başka bir deyişle bu önermenin sunduğu bilgiye güvenemeyiz. İşte bu bildiri eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin değerlendirme aşamasının bu kriter bağlamında taşıdığı muğlaklığı gösterme amacındadır.

Yukarıda da izah edildiği üzere, bu aşama, eğitim ve geliştirme sürecinin en kritik ve karmaşık aşamasıdır. Çünkü bu aşamada, faaliyeti düzenleyenler, faaliyetin amaca ulaşip ulaşmadığını ortaya koymaya çalışırlar. Bunun için kullanılan en yaygın yöntem, Kirkpatrick modelidir. Bu model, eğitim etkinliğinin nasıl sonuçlandığını dört seviyede ortaya koymaya çalışır. Bunlardan ilki tepki aşamasıdır. Yani katılımcılar eğitim faaliyetlerini nasıl buldular sorusunun cevabını bulmaya yöneliktir. İkinci düzey öğrenme ile ilgilidir. Yani hedeflenen bilgi aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediği hususudur. Üçüncü seviye, bu öğrenilenlerin davranışa (yani iş performansına) aktarılabilmesi durumuyla ilgilidir. Son seviye ise tüm bu eğitim faaliyetinin işletmenin genel seyrine etkisinin ne olduğuna yöneliktir. İşte tüm bu seviyeleri ölçmeye çalışmak ve özellikle de son seviyede eğitim faaliyetlerinin işletmenin genel seyrine katkısının ne olduğunu ortaya çıkartmak son derece zordur ve yanlışlanabilirlik prensibine göre kesin bir sonuç elde etmek çoğunlukla mümkün değildir. Her ne kadar bu son seviyede daha kesin sonuçlar elde etmek için yatırımın geri dönüşünü hesaplamaya yönelik girişimler bulunmaktaysa da yine de periyodik olarak bu değerlendirmeler yapıldığı için ortaya çıkan sonuçların kesin bir biçimde alınan eğitime atfedilip atfedilemeyeceği muğlak bir alan olarak kalmaya devam etmektedir.

Yukarıda da ele alındığı üzere Kirkpatrick modeli, kendi içinde oldukça sistematik ve müphemlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir tasarım olarak görülebilir. Gerçekten de modelin öngördüğü veri toplama ve analiz sürecinin titizlikle yapılması, modeli, bu muğlaklığı ortadan kaldırma noktasında güçlü bir girişim konumuna yerleştirebilir. Ancak yine de bu modelin tüm sektörler için aynı işlevsellikte olduğunu söylemek zordur. Kısacası, bu değerlendirme aşamasının modernlik kriteri bağlamında taşıdığı muğlaklık, önemini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- ATIKER, E. (1995), *Bireyselleşme ve Toplumsal Farklılaşma*, İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- BELL, D. (1976), *The Coming of Post-industrial Society*, Basic Books.
- BİÇERLİ, M. K (2016), *Çalışma Ekonomisi*, Seçkin Yayınları, İstanbul.
- BORJAS, G. J. (2015), *Çalışma Ekonomisi*, (Çev. Kerem Gökten, Çağatay E. Şahin ve Ümit Akçay), Dora Yayınları, Bursa.
- CASTELLS, M. (2013), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- COPPER, R., BURREL G. (1998), “Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis: An Introduction”, *Organization Studies*, (9) 1, pp. 91-112.
- EHRENBERG, R. G., SMITH, R. S. (2012), *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*, Prentice Hall, Boston.
- GİDDENS, A. (2014), *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GİLLIES, D. (1993), *Philosophy Of Science In The Twentieth Century: Four Central Themes*, Blackwell Publishers, USA.
- GÜZEL, C. (2010), *Bilim Felsefesi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, J. (1994), “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, (Çev. Güleğül Naliş), *Postmodernizm*, (Der. Necmi Zeka), Kıyı Yayınevi, İstanbul.
- JEANNIERE, A. (1993), “Modernite Nedir?”, (Çev. Nilgün Tutar Küçük), *Modernite Versus Modernite*, (Der. Mehmet Küçük) Vadi/Toplum, İstanbul.
- KAUFMAN, B. E. (2010), *Hired Hands or Human Resources?: Case Studies of HRM Programs and Practices in Early American Industry*, Cornell University Press, Ithaca.

- KAUFMAN, B. E. (2008), *Managing the Human Factor: The early years of human resource management in American industry*, Cornell University Press, Ithaca.
- KIRKPATRICK, D. L., KIRKPATRICK, J. D. (2007), *Implementing the Four Levels: A Practical Guide for Effective Evaluation of Training Programs*, BK, San Francisco.
- LEMERT, C. (1997), *Postmodernism is not What You Think*, Blackwell Publishers, Oxford.
- PARLAK, Z. (2004), “Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004/2, sf. 95-125
- PAZ, O. (1994), “Şiir ve Modernite”, (Çev. Nilgün Tural Küçük), *Modernite Versus Modernite*, (Der.Mehmet Küçük) Vadi/Toplum, İstanbul.
- PLATON, (1998), *Sokrates'in Savunması*, (Çev. Niyazi Berkes), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- POPPER, K. (1994), *Açık Toplum ve Düşmanları: Hegel, Marks ve Sonrası*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- POPPER, K. (1995), *Tarihselciliğin Sefaleti*, (Çev. Sabri Orman), İnsan Yayınları, İstanbul.
- POPPER, K. (2018), *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, (Çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- STRÖKER, E. (2005), *Bilim Kuramına Giriş*, (Çev. Doğan Özlem), İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SÜTGÖL, A. (1993), “Postmodernizmin Temellendirilmesi”, *4. Boyut*, (3) 4, s. 9-14.
- TEGEP (2018), *Kurumsal Eğitim Araştırması 2017*, Web: http://www.tegep.org/tegep/eep/Specific/TEGEP/Upload/TEGEPKurumsalEgitimArastirmasiRaporu_2017_k.pdf, erişim: 03/09/2018.

TM -Training Magazine (2017), “2017 Training Report”, *Training Magazine*, November/December 2017.

TOFFLER, A. (2018), *Üçüncü Dalga*, (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayınları, İstanbul.

WEBER, M (2006), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.

Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Mehmet ÇINAR¹, Ramazan ÖZ²

Özet

Demokrasi, en geniş anlamı ile halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Burada demokrasi kavramı içerisinde temel olarak politik haklar ve sivil özgürlükler kavramları yer almaktadır. Politik haklar ülkelerde gerçekleşen seçim dönemlerinde bireylerin özgür bir şekilde oy kullanabilme hakkını, politik partilere katılabilmek, kamu alanlarında görevlendirilme ve karar vermede yetkin olabilme, seçilme hakkı gibi hakların özgür bir biçimde gerçekleştirilmesini tanımlamaktadır. Sivil özgürlükler ise bireylerin ifade özgürlüğünü, din, eğitim, seyahat ve kişisel hakların özgürlüğünden oluşur.

Bu çalışmada ülkelerin demokrasi düzeylerinin ölçülmesine ilişkin Freedom House ve Polity IV demokrasi indeksleri kullanılmıştır. Freedom House Endeksi özgürlükleri tanımlarken politik haklar için 10 değişken ve sivil özgürlükler için de 15 değişken kullanılmaktadır. Burada, politik haklar ve sivil özgürlükler için değerlerin toplamı ile puanlama 1 – 7 arasında değerler almaktadır. Sonuçta Freedom House indeksinde, 1 puan tam gelişmiş demokrasileri göstermekte, buna karşın 7 puanı demokratik unsurların olmadığını ifade etmektedir. Siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin puanlama sistemine göre ülkelerdeki özgürlükler, özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülkeler olmak üzere gruplardır. Buna göre puanlama 1.0 – 2.5 değerleri arasında gerçekleşiyorsa ülkelerin özgür olduğu, 3.0 – 5.0 arasında gerçekleşiyorsa kısmen özgür olduğu ve 5.5 – 7.0 değerleri arasında değişiklik gösteriyorsa ülkelerin özgür olmadığı şeklinde sınıflandırılmaktadır. Polity IV Endeksi’nin ele aldığı demokrasi skorunu 0 ile 10 arasında değerlendirmektedir. 0 değeri demokratik unsurların yoksunluğunu belirtirken, 10 değeri ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir. Otokrasi skoru da 0-10 arasında değer almaktadır. Buna göre 0 otokratik unsurların yokluğunu gösterirken 10 ise tam gelişmiş otokrasi olarak puanlanmaktadır. Polity IV demokrasi indeksi açıklanırken, demokrasi skoru ile otokrasi skoru arasındaki fark değeri kullanılmaktadır. Polity IV demokrasi indeksi -10 ile +10 arasında değer alır. -10 güçlü otokrasiyi temsil ederken, +10 ise güçlü demokrasiyi temsil etmektedir.

Demokrasi düzeyi ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olup olmadığı birçok çalışmaya konu olmuştur. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında kesin bir görüş birliği söz konusu değildir. Yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde çalışmaların bir kısmı demokrasi düzeyinin ülkelerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde veya negatif yönde etkilediğini sonucunu bulurken, bazı çalışmalarda da demokrasi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Analizde kullanılan demokrasi indeksleri ve ekonomik büyüme değişkenleri için birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Tüm serilerin kesmeli ve trendsiz model için durağan bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra nedensellik testi kullanılarak demokrasi ve ekonomik büyüme ile ilişkisi araştırılmıştır. İlk olarak, Freedom House demokrasi verileri ile 1972-2017 dönemi için Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alındığında demokrasi düzeyi ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunamamıştır. Bu analize ek olarak

¹ Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, ramazan.oz@outlook.com.

Polity IV demokrasi indeksi için 1965-2017 dönemi ele alınarak yine demokrasi ve ekonomik büyüme ilişki araştırıldığında, Türkiye'de demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme ile bir ilişkisi olmadığı ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin demokrasi statüsünde her iki indeks için zaman içerisinde büyük oranda bir değişiklik yaşamadığı görülmektedir dolayısıyla sonuçlar tutarlıdır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Ekonomik Büyüme, Freedom House, Polity IV, Granger Nedensellik Testi*

JEL Sınıflama Kodları: *C22, O40, O50*

The Relationship between Democracy and Economic Growth in Turkey

Abstract

Democracy is defined as the self-rule of the people in the broadest sense. Here, concepts of political rights and civil liberties are mainly included in the concept of democracy. Political rights can be defined the right of individuals to vote freely during the election periods in the countries, to be able to participate in political parties, to be appointed to public places and to be competent in decision making, and to be freely elected. Civil liberties are freedom of expression of individuals, freedom of religion, education, travel and personal rights.

In this study, Freedom House and Polity IV democracy indices were used to measure countries' democracy levels. The Freedom House Index uses 10 variables for political rights and 15 variables for civil liberties when defining freedoms. Here, the sum of the values for political rights and civil liberties is scored between 1 and 7. As a result, in the Freedom House index, 1 point indicates fully developed democracies, whereas 7 points indicate that there are no democratic elements. Freedoms in countries according to the scoring system of political rights and civil liberties are groups to be free, partially free and non-free countries. According to this, scoring; it is classified as free if it is between 1.0 and 2.5, partly free if it is between 3.0 and 5.0 and countries are not free if it varies between 5.5 and 7.0. The Polity IV Index's democracy score are take values between 0 and 10. 0 indicates the lack of democratic elements, while 10 indicates fully developed democracies. The autocracy score is also between 0-10. According to this, 0 indicates the absence of autocratic elements and 10 points as a fully developed autocracy. While the Polity IV democracy index is explained, the difference between the democracy score and the autocracy score is used. The Polity IV democracy index is between -10 and +10. -10 represent strong autocracies, while +10 represent strong democracy.

Democracy level is considered as one of the countries' development indicators. In this context, whether the impact of the economic growth on the democracy level has been discussed in many studies. There is no clear consensus on the relationship between democracy and economic growth. When the previous studies evaluated generally, while some of these studies' findings found that democracy level positively or negatively influence to economic growth, other studies found no relationship between democracy and economic growth.

Unit root tests have been performed for democracy indices and economic growth variables used in the analysis. The results show that all series are stationary for constant model. Then, the causality test was used to investigate the relationship between democracy and economic growth. Firstly, with the Freedom House data for the 1972-2017 periods, the relationship between democracy and economic growth is examined and there is no relationship is found between democracy level and economic growth. In addition to this

analysis, for the Polity IV democracy index, taking over the 1965-2017 period democracy and economic growth relationship has been revealed again and there is no relationship is found between democracy level and economic growth in Turkey. When both indices are compared, it has been reached that there is no relationship between democracy level and economic growth in Turkey. Significantly over time for both indices is seen that Turkey's democracy experience a change in status therefore the results are consistent.

Keywords: Democracy, Economic Growth, Freedom House, Polity IV, Granger Causality Test

JEL Classification Codes: C22, O40, O50

1.GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik kavramların yanında bazı demografik, coğrafî, sosyal, kültürel vb. alanlardaki gelişmelerin etkisi de oldukça fazladır. Bir ülkede demokratik ortamın varlığı ya da yokluğu da ülkeler için gelişmiş kriterlerinden bir tanesi olarak değerlendirilmektedir.

Demokrasi, en geniş anlamı ile halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Burada demokrasi kavramı, bireylerin yönetime katılma hakkı, seçme ve seçilme hakkını kullanabilmesi gibi haklar politik haklar olarak değerlendirilirken bireylerin eğitim hakkı, dinini özgürce yaşayabilmeleri, ifade özgürlüğü ve kişisel hakların özgürlüğü gibi haklar ise sivil özgürlükler olarak değerlendirilmektedir.

Bir ülkede politik hakların ve sivil özgürlüklerin kısacası demokrasinin durumu ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi literatürde birçok çalışma alanına konu olmuştur. Literatürde çalışmaların bazılarında demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkili olduğunu, bazılarında olumsuz yönde etkili olduğu sonucuna ulaşırken çalışmanın bazıları ise ülkedeki demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde nötr olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, ülkeler için oluşturulan demokrasi indekslerinden yaygın olarak kullanılan Freedom House demokrasi indeksi ve Systemic Peace tarafından sunulan Polity IV indekslerini ayrı ayrı ele alarak Türkiye’de ekonomik büyüme ile ilişkisini Granger (1969) nedensellik testi ile ortaya koymaktır.

Çalışmada öncelikle birinci bölümde demokrasi kavramı ve türleri, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisi ve demokrasi düzeyinin ölçülmesi açıklanacaktır. Daha sonra ikinci bölümde, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alınan konu ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise, çalışmada kullanılan yöntemler açıklanacak olup dördüncü bölümde ise araştırma sonuçlarına yer verilecektir. Son olarak beşinci bölümde sonuç kısmı oluşturularak araştırmanın sonuçları karşılaştırılacaktır.

1. TEORİK KAVRAMLAR

1.1. Demokrasi Kavramı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Demokrasi kavramı, tarihsel olarak ele alındığında eski Yunanca’ da halk anlamına gelen “*demos*” ile iktidar, güç ve yönetim olarak tanımlanan “*kratos*” kelimelerinin birlikte kullanılması ile “*demokratia*” kelimesi ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu kelime ise günümüzde “demokrasi” olarak yer almaktadır (Erkuş, 2016: 4). Demokrasi kavramına dilbilim açısından bakıldığında ise tanımlamaların çoğu, halkın kendi kendini yönetme şekli olarak tanımlanmaktadır (Özdemir vd. 2006: 260).

Demokrasi en genel anlamıyla halkın halk tarafından yönetilmesi ve egemenliğin de halka ait olmasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise demokrasi yönetimin ya da iktidarın halkın elinde olmasını savunan bir kavramdır. Demokrasi kavramı tarihsel olarak her ne kadar Antik Yunanlılar’ dan gelmiş olduğu kabul edilse dahi günümüzde kelime anlamı olarak demokrasinin işleyişi hakkında bilgiler vermemektedir. Toplumların gelişmişlik düzeylerine, yaşamış oldukları olaylara bağlı olarak demokrasi farklı şekillerde anlamlandırılmış ve farklı alanlarda uygulanmıştır (Tunç, 2008: 1115-1116).

Uygulama alanlarına ve işleyişleri açısından demokrasi kavramını; temsil edilme şekline göre, irade üstünlüğüne göre, uygulamada demokrasi ve ideolojilere göre demokrasi modelleri başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür.

1.1.1 Temsil Edilme Şekillerine Göre Demokrasi Modelleri

Demokrasi ile halkın yönetime katılımı yollarının belirlenmesinde demokrasilerin temsil edilme şekillerine bağlı olarak farklılık göstermesine neden olmuştur. Bu duruma göre temsil edilme durumlarını; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı temsili demokrasi olarak ele alabiliriz.

Doğrudan Demokrasi, genel anlamıyla halkın hiçbir temsilciye bağlı kalmaksızın alınan kararlara katılımını ifade etmektedir (Bozkurt, 2014: 230). Doğrudan demokrasi de devletin ya da toplumun alması gereken bütün kararların halk tarafından alınmasını öngörmektedir. Her ne kadar doğrudan demokrasi ideal bir demokrasi modeli olarak karşımıza çıksa da, artan nüfusa bağlı olarak uygulama alanı oldukça kısıtlıdır (Tunç, 2008: 1117).

Temsili Demokrasi, halkın seçmiş olduğu temsilciler ile halkın egemenlik haklarının kullanıldığı demokrasi modelidir. Doğrudan demokrasiden farklı olarak temsili demokrasi modellerinde halkın doğrudan doğruya yönetime katılımı söz konusu değildir (İşbir, 2010: 1575). Temsili demokrasi modellerinde, devlet yönetimleri halkın içerisinde seçilmiş olan temsilciler ile yürütülmektedir (Beşkaya & Manan, 2009: 11).

Yarı Temsili Demokrasi, temsili demokrasiden farklı olarak halkın egemenliğinin kullanılmasında halk ile temsilciler arasında paylaştırılmasını ifade etmektedir (Gözler, 2004: 120). Halkın aracı olmadan demokrasiye katılımı ile doğrudan demokrasiye, halkın egemenlik hakkının seçmiş olduğu temsilciler tarafından temsil edilmesi ile de temsili demokrasi ile benzerlik göstermektedir. Yarı temsili demokrasilerde halkın referandum, grev, dilekçe verme gibi haklarını kullanması ile yasal düzenlemeler üzerinde söz sahibi olabilmektedir (Varlık & Ören, 2004: 176).

1.1.2. İrade Üstünlüğüne Göre Demokrasi Modelleri

Modern demokrasilerde alınan kararlar genellikle halkın çoğunluğu ya da halkın seçmiş olduğu temsilcilerin çoğunluğunun iradesine bağlı olarak alınmaktadır. Ancak referandum gibi ele alınan bazı durumlarda halkın iradesi göz ardı

edilebilmektedir. Halkın alınan kararlarda ne kadar rol oynadığını çoğunluk demokrasisi ya da çoğulcu demokrasi ile açıklanabilmektedir.

Çoğunlukçu Demokrasisi, siyasal alanda kararlar almada çoğunluğu sahip olanların etkisinin üstün olmasına bağlıdır. Halkın yönetme hakkını devrettiği hükümette, hizmetlerin çoğunluğu oluşturanların çıkarlarına bağlı olarak yürütüleceğini ifade etmektedir (Erkuş, 2016:11).

Çoğulcu Demokrasi modeli, çoğunlukçu demokrasiye nazaran azınlık kesimin düşüncelerinin iktidara katılma konusunda daha fazla etkin olabilmelerinde çoğunluk yerine çoğulcu bir şekilde hareket edilmesini ileri sürmektedir (Erkuş, 2016: 12). Azınlığın herhangi bir zamanda çoğunluk olacağı anlayışı hakimdir.

1.1.3. Uygulamada Demokrasi Modelleri

Demokrasinin ülkelerde kuvvetler ayrılığının uygulanmasında farklılıklar söz konusu olmaktadır. Uygulamada demokrasi modelleri başkanlık demokrasisi ve parlamenter demokrasi olarak ele alınmaktadır.

Parlamenter Demokrasisi, parlamentonun yasama esnasında, kamu bütçesinin düzenlenmesinde, hükümetin kurulmasında ve gerekli durumlarda hükümetin düşürülmesine imkan veren demokrasi modelidir.

Başkanlık Demokrasisi ise, hükümet ve parlamentonun birlikte çalıştıkları düşünülse de birbirlerinden göreceli olarak bağımsız hareket etmektedirler. Muhalefetin çoğunlukta olduğu parlamentolarda başkanın görevini doğru bir şekilde yerine getirmediği düşüncesi var olsa dahi hükümet görevden alınmamaktadır. Hükümet başkanlığı ve devlet başkanlığının tek bir kişinin elinde bulundurulduğu demokrasi türü ise saf başkanlık sistemi olarak tanımlanmaktadır (Erkuş, 2016: 13).

1.1.4. İdeolojilere Göre Demokrasi Modelleri

Liberal Demokrasi, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvenceye almaya dayalı bir halk yönetimi olarak ifade edilmektedir. Kişilerin genel ve eşit oy vermesini, serbest seçimler ile siyasal iktidarın seçilmesinde halkın sözünün olmasını, hukukun üstünlüğünü, sosyal ve siyasal alanda özgürlükleri ifade etmektedir (Erdem, 1999:

4). Liberal demokrasi birey hak ve özgürlükleri temel alan, bireysel anlamda eşitlik ve özgürlük ortamının yaratılmasında rol oynayan, toplumsal ve siyasal alanda kurumsallaşmanın gerekliliğini temel almaktadır (Tunç, 2008: 1120).

Marksist Demokrasi, çalışan iktidarını temel alan, iktidarın da Marksist düşüncenin uygulayıcısı olduğu ve uygulanması için yönetilenleri zorlayan demokrasi türüdür (Tunç, 2008: 1120). Liberal demokrasiden farklı olarak iktidarın oluşma sürecinin toplumsal sözleşmeler ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Marksist düşünceye göre, üretim faktörlerinin tamamının kamulaştırıldığı durumda toplumdaki sınıf oluşumu ortadan kalkacak ve sınıf çatışmalarının sonucu olarak ortaya çıkan devlet de ortadan kalkacaktır (Erkuş, 2016: 19-20).

Sosyal Demokrasi, iktidar ve ekonomik durumları düzenlemeyi amaçlar ve egemenlik hakkının kullanılmasında eşit haklara sahip olunmasını, toplumun tümüne yayılmasını konu edinmektedir. İktidar ve gelirin yeniden dağıtımı demokratik hakların eşit bir şekilde kullanılması ile mümkün olacağını savunmaktadır (Erkuş, 2016: 21).

1.2. Demokrasinin Ölçülmesi

Günümüzde ülkelerin demokrasi ölçümleri için farklı endeksler kullanılmaktadır. Bu endeksler ülkelerde var olan belirli kriterleri temel alarak, ele alınan ülkelerde demokratik ortamın var olup olmadığını, endekste belirlenmiş puanlama sistemine göre aldıkları puanlar çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Her bir endeksin puanlama sistemi birbirinden farklı ölçülmektedir ancak endeksler karşılaştırıldığında ise demokratik ortamın varlığı ya da yokluğu için endekslerin gösterdiği sonuçlar aynıdır.

Demokrasinin ölçülmesine ilişkin birçok endeksin varlığı söz konusudur. Günümüzde bu endeksler; Bollen Endeksi, Freedom House Endeksi, Poe ve Tate Endeksi, Polity Endeksi ve Vanhanen Endeksi olarak analizlerde kullanılmaktadır. Demokrasinin ölçülmesinde kullanılan endekslerden en yaygın olarak kullanılan ve bizim çalışmamızda yer vereceğimiz Freedom House Endeksini açıklamakta yarar vardır.

1.2.1.Freedom House Endeksi

Uygulamalı çalışmalarda karşımıza sık olarak çıkmakta olan Freedom House Endeksi, dünyada demokratikleşme sürecinin analizlerini her yıl ABD’ de bağımsız sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan “Freedom in the World” isimli raporlarda açıklamaktadır. 1972 yılından günümüze kadar yayımlanmakta olan demokratikleşme sürecini politik haklar ve siyasal özgürlükler başlığı altında açıklamaktadır.

Politik haklar (political rights); ülkelerde gerçekleşen seçim dönemlerinde bireylerin özgür bir şekilde oy kullanabilme hakkını, politik partilere katılabilme, kamu alanlarında görevlendirilme ve karar vermede yetkin olabilme, seçilme hakkı gibi hakların özgür bir biçimde gerçekleştirilmesini konu edinmektedir. Sivil özgürlükler (civil liberties); bireylerin ifade özgürlüğünü, din, eğitim, seyahat ve kişisel hakların özgürlüğünden oluşur.

Freedom House Endeksi özgürlükleri açıklarken politik haklar için 10 değişken ve sivil özgürlükler için 15 değişken kullanmaktadır. Burada politik haklar ve sivil özgürlükler için puanlama 0 – 4 arasında değerler almaktadır. Bu puanlama sisteminde 0 en düşük özgürlük seviyesini, 4 ise en yüksek özgürlük seviyesini göstermektedir. Bu puanlamaların toplamı ile politik haklar ve siyasal özgürlükler için puanlama 1 – 7 arasında değerler almaktadır. Ele alınan ülkeler için endekste 1 puanı için tam gelişmiş demokrasileri, 7 puanı ise demokratik unsurların olmadığını ifade etmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerden oluşan puanlama sistemine göre ülkelerdeki özgürlükler, özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülke olarak gruplandırılmaktadır. Buradaki özgürlüklerin gruplandırılmasında ülkeler için puanlama 1.0 – 2.5 değerleri arasında gerçekleşiyorsa ülkenin özgür olduğu, 3.0 – 5.0 arasında gerçekleşiyorsa kısmen özgür ve 5.5 – 7.0 değerleri arasında değişiklik gösteriyorsa ülkenin özgür olmadığı şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.2.2. Polity IV Endeksi

Demokrasiyi açıklamak adına ele alınan indekslerden bir diğeri Systemic Peace tarafından açıklanan Polity İV endeksidir. Polity Endeksi ilk olarak Gurr (1974)

tarafından kısıtlı veri ile oluşturulmuş bir politika araştırma endeksi olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli aşamalardan geçtikten sonra son hali Monty G. Marshall önderliğinde Polity İV Endeksi olarak yayınlanmıştır (Erkuş, 2016: 23)

Bazı gelişmiş ülkeleri de ele alan Polity İV Endeksi' nde 1800 – 2013 dönemlerine ilişkin veriler bulunmakla birlikte, 500 bin üzerinde nüfusu olan 167 ülkeye ait 1943 – 2013 dönemlerine ait verilere de yer verilmektedir. Polity İV Endeksi'nin ele aldığı demokrasi skorunu 0 ile 10 arasında değerlendirmektedir. 0 demokratik unsurların yoksunluğunu belirtirken 10 ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir. Otokrasi skoru da 0-10 arasında değer alır ve 0 otokratik unsurların yokluğunu 10 ise tam gelişmiş otokrasi olarak puanlamaktadır. Systemic Peace polity demokrasi indeksini açıklarken demokrasi skoru ile otokrasi skorunun farkından oluşan skoru değerlendirmektedir. Polity demokrasi endeksi - 10 ile +10 arasında değer alır ve – 10 güçlü otokrasiyi temsil ederken +10 ise güçlü demokrasiyi temsil etmektedir.

1.3. Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında kesin bir görüş birliği söz konusu değildir. Bu konuda araştırmacılar bir kısmı demokrasi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamazken, bir kısım araştırmacı ise ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığını savunan araştırmacıların bazıları ise ele aldıkları çalışmaların bazılarında pozitif yönde ilişki olduğunu savunurken bazı çalışmalarda negatif yönde ilişki olduğunu savunmaktadırlar (Beşkaya & Manan, 2009: 17).

Diğer taraftan demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedensellik yöntemleri ile değerlendirmektedir. Buradaki asıl soru demokrasi mi ekonomik büyümeyi etkilemektedir ya da ekonomik büyüme mi demokrasinin varlığını desteklemektedir. Ele alınan bu sorular nedensellik tartışmaları ile sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı; çatışma yaklaşımı, bağdaşma yaklaşımı ve şüpheci yaklaşım yöntemleri ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çatışma Yaklaşımında, demokratik kurumların ekonomik gelişmeleri etkilediği ve demokrasi ile ekonomik büyümenin bir mücadele içerisinde olduğunu ileri sürmektedir. Lipset (1959) 'in düşüncesinden hareketle, bir kesim araştırmacı demokrasiyi geliştirmekte olan ülkeler açısından ele aldığı malîyeti yüksek lüks bir kavram olarak görmektedirler. Demokrasi ile ekonomik büyümenin mücadele içerisinde olması bu iki kavramın birlikte yürütülemeyeceği düşüncesini savunmaktadırlar. Dolayısıyla çatışma yaklaşımı demokrasi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönde bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir.

Bağdaşma Yaklaşımı, Olson (1996) demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini açıklarken çatışma yaklaşımından farklı olarak demokratik alandaki gelişmelerin ekonomik büyümenin bir tamamlayıcısı niteliğinde olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir.

Şüpheli Yaklaşım, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çatışma ve bağdaşma yaklaşımından farklı olarak birbirleri arasında sistematik olarak bir etkileşimin olmadığı düşüncesi ile hareket etmektedir. Dolayısıyla şüpheli yaklaşımda demokrasi ile ekonomik büyüme arasında nötr yani bir ilişki olmadığını savunmaktadır.

2.LİTERATÜR

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklamasına dair çalışmalar özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişme göstermiştir. Çalışmamızda demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için yapılan literatür taraması bir önceki bölümde açıklanan yaklaşımlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisine ait bazı literatür çalışmalarına yer veren Tablo 1 incelendiğinde çalışmaların bazıları demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini (çatışma yaklaşımı), bazı çalışmalarda demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği (bağdaşma yaklaşımı) son olarak çalışmaların bazıları ise demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilemediği (şüpheli yaklaşımı) sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 1. Demokrasi- Ekonomik Büyüme İlişkinine Ait Literatür

YAZARLAR	VERİ SETİ VE DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
(i)ÇATIŞMA YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Alesina vd (1991)	67 Ülke için 1960-1990	EKK	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde etkilemektedir
Barro (1994)	100 Ülke için 1960-1990	Panel Veri	Demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Ken Farr (1998)	20 sanayileşmiş ülke 78 sanayileşmekte e ülke 1975-1995	Granger nedensellik	Ekonomik refahtan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulurken yolsuzluk ve demokrasi etkileşiminin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu bulmuştur.
Tavares vd (2001)	65 sanayi ülkesi 1970-1989	Eşanlı Denklemler	Demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır
Drury vd. (2006)	100'den fazla ülke 1982-1997	Panel EKK	Yolsuzluk ve demokrasi ilişkisinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu bulmuşlardır

Narayan vd. (2006)	Çin 1972-1999	ARDL ve VEC Nedensellik	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi vardır
Acaravcı vd (2015)	15 MENA ülkesi 1999 – 2010	Dinamik Panel Veri	Demokrasinin kişi başı gelir üzerinde negatif etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır
Rachdi vd. (2015)	17 MENA ülkesi 1983-2012	Panal Veri	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin var olduğunu bulmuşlardır
Erkuş vd. (2016)	Türkiye 1950-2010	ARDL	Demokrasi ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumsuz etkilemektedir
(ii). BAĞDAŞMA YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Leblang (1997)	70 ülke 1960-1989	Panel EKK	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu bulmuştur
Rodrick (2000)	90 ülke 1970-1989	Panel Veri	Demokrasinin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur
Gounder (2002)	Fiji 1968-1996	ARDL	Demokrasinin ekonomik özgürlükler üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Azid vd (2010)	Pakistan 1970-2007	ARDL	Demokrasi ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi vardır

Beşkaya vd (2009)	Türkiye 1970-2005	Engle & Granger	Ekonomik özgürlüklerin büyüme pozitif yönde etkilemektedir
Demirkan vd (2012)	Türkiye 1980-2006	Johansen Eştleme	Demokrasiden büyüme doğru tek yönlü eştleme bulmuşlardır
Artan vd (2014)	Türkiye 1972-2009	Johansen Eştleme	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Acaravcı (2015)	Türkiye 1984-2012	ARDL	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Hayaloğlu (2015)	MINT Ülkeleri 1990-2012	Panel Veri	MINT ülkelerinde demokrasi düzeyini arttırmaya yönelik politikaların ülkelerin ekonomik büyümesini olumlu etkileyeceğini bulmuştur
Acemoğlu vd (2015)	175 Ülke 1960-2010	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	Demokrasi ekonomik büyüme pozitif yönde etkilemektedir.
Şahin (2017)	Türkiye 1995-2015 (5'er yıllık dönem)	Panel veri	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Koçak vd (2017)	Türkiye	Eşbütünlük,	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif

	1975-2014	Maki	bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
(iii). ŞÜPHECİ YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Helliwell (1994)	125 ülke 1960-1985	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
De Hann vd (1995)	96 ülke 1973-1988 1961-1992	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır
Yay (2002)	74 ülke 1971-1990	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
Doucouliafos vd (2004)	119 ülke 1970-1999	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
Şahin (2016)	Türkiye 1995-2015	Granger Nedensellik	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur

*Tablo tarafımızca oluşturulmuştur

Demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği (çatışma yaklaşımı) sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında, Barro (1994), 100 ülke için 1960 – 1990 dönemlerini ele alarak panel veri yöntemi ile yapmış olduğu çalışmada demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hukukun üstünlüğü, serbest pazar ekonomisi,

kamu harcamalarının küçüklüğü ve yüksek beşeri sermaye ile açıklandığını ifade ederek kişi başı reel GSYİH değişkeninin sabit tutulduğu durumda demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Drury vd (2006), Acaravcı vd (2015) ve Rachida vd. (2015) panel veri analizi ile demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini negatif yönde gerçekleştirdiğini ortaya koymuşlardır. Ken Farr (1998), 1975-1995 dönemleri için sanayileşmiş ve sanayileşmemiş olmak üzere yaklaşık 100 ülkeyi ele alarak yapmış olduğu çalışmada Granger nedensellik yöntemi ile ekonomik refahtan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulurken yolsuzluk ve demokrasi etkileşiminin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu bulmuştur. Tavares vd (2001), 65 sanayi ülkesi için 1970-1989 dönemlerini inceleyerek Eşanlı Denklemler Yöntemi ile demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Narayan vd. (2006), 1972-1999 dönemi için Çin üzerine yapmış olduğu çalışmada ARDL ve VEC Nedensellik yöntemlerini kullanarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisini ortaya koymuşlardır. Yine Erkuş vd (2016), ARDL yaklaşımını kullanarak Türkiye için 1950-2010 dönemlerini ele alarak yapmış oldukları çalışmada demokrasinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği (bağdaşma yaklaşımı) sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında, Leblang (1997), Rodrick (2000), Hayaloğlu (2015) ve Şahin (2017) yapmış oldukları çalışmalarda Panel Veri Yaklaşımı kullanarak demokrasi düzeyindeki iyileşmelerin ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Gounder (2002), Azid vd (2010) ve Acaravcı (2015) çalışmalarda ARDL testini kullanarak yine demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Demirkan vd (2012), Artan vd (2014) ve Koçak vd (2017) ise Eşbütübleşme Analizi ele alarak yapmış oldukları çalışmalarda demokrasinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde arttırdığı sonucunu bulmuşlardır. Beşkaya vd (2009) ele almış oldukları çalışmada Engle & Granger nedensellik yöntemi ile Türkiye’de ekonomik özgürlüklerinden büyümeye doğru pozitif yönde bir nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Şahin (2016)

Türkiye için 1980-2015 dönemlerini Granger nedensellik yöntemi ile ele alarak demokrasi ve ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulmuştur. Son olarak Acemoğlu vd (2015), 175 ülke için 1960-2010 dönemlerini ele aldıkları çalışmada Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucunu bulmuşlardır.

Son yaklaşım olarak şüpheli yaklaşımı yani demokrasi ve ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında ise, Helliwell (1994), De Hann vd (1995), Yay (2002) ve Doucouliagos vd (2004) panel veri yöntemini kullanarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Şahin (2016) Türkiye için yapmış olduğu çalışmada 1995-2015 dönemi için Granger nedensellik testini kullanarak demokrasi değişkeninin ekonomik büyümenin bir nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

3. VERİ VE METODOJİ

Çalışmada demokrasi düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iki aşamada araştırılacaktır. İlk aşamada “Freedom House” tarafından yayımlanan demokrasi indeksi için 1972-2016 dönemi ve ikinci aşamada ise “Systemic Peace” tarafından yayımlanan Polity IV demokrasi indeksi için 1965-2016 dönemini ele alarak her iki demokrasi düzeyinin ayrı ayrı ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirleyerek karşılaştırılacaktır. Çalışmada kullanılan diğer bir değişken olan ekonomik büyüme verileri ise TÜİK’ten alınmıştır.

Analize konu olan değişkenlerin durağan bir yapıda olup olmadıklarını belirlemek için literatürde çok sayıda birim kök testleri bulunmaktadır. Yaygın olarak kullanılan birim kök testlerinden bir tanesi Dickey-Fuller (1979) birim kök testidir. Arttırılmış Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller) birim kök testine ilişkin genel formu denklem (1) de ifade edilmiştir

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1) de dikkat edilirse hata teriminde var olan otokorelasyonu giderebilmek amacı ile bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilmiştir. Bağımlı değişken için k adet gecikmenin belirlenebilmesi için Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Schwarz bilgi kriteri (SIC) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır (Çınar ve Öz, 2017). ADF birim kök testinde durağanlığı belirleyebilmek için karar vermede kullanılan hipotezler; sıfır hipotezi serinin durağan dışı bir yapıda olduğunu ve alternatif hipotezin ise serinin durağan bir yapı gösterdiğini ifade etmektedir.

Araştırmada kullanılacak bir diğer birim kök testi ise Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS birim kök testidir. KPSS testinde serilerin durağanlığı araştırılırken kurulan hipotezler, ADF birim kök testinde kullanılan hipotezlerin farklı bir şekilde ele alınarak sıfır hipotezi serinin durağan olduğunu, alternatif hipotez ise serinin durağan dışı bir yapı izlendiğini ve seride birim kök olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında burada seride birim kök olmaması trendden arındırılmış bir hali olduğunu yani trend durağanlığın söz konusu olduğu göstermektedir.

KPSS testinde, Y_t doğrusal bir deterministik trend, rassal yürüyüş ve hata teriminin bileşenlerinin toplamı olmak üzere genel formül;

$$Y_t = \psi t + r_t + \epsilon_t \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada model (3)'te r_t bir rassal yürüyüş sürecini ifade ederken $u_t \sim \text{IID}(0, \sigma_u^2)$ bağımsız özdeş bir dağılım göstermektedir. Hata terimi ϵ_t ' nin durağan olduğu ve böylece varyansının da sıfır ($\sigma_\epsilon^2=0$) olduğu varsayılmaktadır. Bu hipotez altında Y_t ' nin trend durağan olduğu ifade edilmektedir.

Diğer taraftan KPSS testi uygulanırken ilk adımda Y_t kesme terimi ve trend üzerinde regres edilir sonraki adımda ise elde edilen kalıntılar ϵ_t için kısmi süreç toplanır:

$$S_t = \sum_{j=1}^t \epsilon_j \quad t = 1, \dots, T \quad (4)$$

Hata terimi ϵ_t ' nin varyansı σ_ϵ^2 'dir ve model (5)'te hesaplanması gösterilmektedir.

$$\sigma_\epsilon^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} E \left[\sum_{t=1}^T \epsilon_t \right]^2 \quad (5)$$

Ancak kalıntıların otokorelasyonlu olması durumu göz önüne alındığında ise σ_ϵ^2 'nin tutarlı bir tahmini olan model (6)' da verilen Newey-West (1987) tahmincisi ile hesaplanmaktadır.

$$s^2(l) = T^{-1} \sum_{t=1}^T \epsilon_t^2 + 2T^{-1} \sum_{s=1}^l w(s, l) \sum_{t=s+1}^T \epsilon_t \epsilon_{t-s} \quad (6)$$

Burada açıklanan $s^2(l)$ ve $w(s, l)$ opsiyonel ağırlıklandırılmış fonksiyonlardır ve spektral yoğunluk olarak ele alınan $w(s, l) = 1 - s/(l + 1)$ şeklinde hesaplanmaktadır. Verilenlerden hareketle kalıntıların otokorelasyonlu olması durumu göz önüne alındığında LM istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$LM = \sum_{t=1}^T \frac{S_t^2}{s^2(l)} \quad (7)$$

Burada ifade edilen $s^2(l)$ ' nin tutarlılığı için sınırlı gecikme parametresi olan $l \rightarrow \infty$ durumu sağlanması gereklidir ve $l = o(T^{\frac{1}{2}})$ oranı durağanlık koşulu için hipotezleri desteklemelidir. Sonuç olarak toparlamak gerekirse KPSS testi aşağıdaki gibi test edilmektedir;

$$\hat{\eta}_\tau = T^{-2} \sum_{t=1}^T \frac{S_t^2}{s^2(l)} \quad (8)$$

Analizin amacı doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymak için araştırmalarda sıkça kullanılan Granger (1969) nedensellik testi kullanılacaktır. Granger (1969) nedensellik testinin uygulanması aşağıdaki gibidir;

$$\Delta Y_{1t} = \alpha_0 + \sum_{j=1}^k \alpha_{1j} \Delta Y_{1t-j} + \sum_{j=1}^k \alpha_{2j} \Delta Y_{2t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$\Delta Y_{2t} = \beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_{1j} \Delta Y_{1t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_{2j} \Delta Y_{2t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Burada nedensellik ilişkisini ortaya koymak üzere test edilebilecek hipotezler aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \alpha_{2j} = 0 \quad j = 1, 2, \dots, k \text{ için} \quad (11)$$

$$H_1 : \alpha_{2j} \neq 0$$

$$H_0 : \beta_{1j} = 0 \quad j = 1, 2, \dots, k \text{ için} \quad (12)$$

$$H_1 : \beta_{1j} \neq 0$$

Ele alınan Y_{1t} ve Y_{2t} değişkenleri arasındaki nedenselliğin var olup olmadığı araştırılırken eğer; 11 nolu kurulan hipotezde sıfır hipotezi red edilemiyor ise Y_{2t} , Y_{1t} ' nin Granger nedeni değildir ve aynı şekilde 12 nolu hipotezde de sıfır hipotezi red edilemiyorsa Y_{1t} , Y_{2t} ' nin Granger nedeni olmadığı ortaya koyulmaktadır.

4. AMPRİK BULGULAR

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken ilk önce Freedom House demokrasi verileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1972-2016 dönemi ele alınarak araştırılmıştır. Öncelikle verilerin durağanlık hakkında bilgi sahibi olmak için birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonuçları

	KISIM A	
DEĞİŞKENLER	ADF	KPSS
GROWTH	-6.956134 ^a (0)	0.053247

PR	-3.269558 ^b (1)	0.140343
CL	-3.545803 ^b (4)	0.087692
FREEDOM HOUSE	-6.956134 ^a (0)	0.053247
KISIM B		
	ADF	KPSS
GROWTH	-7.320587 ^a (0)	0.180062
POLITY IV	-3.595540 ^a (2)	0.090366

Not 1: Parantez içerisinde verilen değerler modele eklenen bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini vermektedir. ^a0.01, ^b0.05 ve ^c0.10 düzeylerinde anlamlıdır.

Birim kök testleri uygulanırken gecikme uzunluğunun belirlenmesin Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Schwarz bilgi kriteri (SIC) birlikte ele alınmıştır. Birim kök testi yapılırken uygulanan model yapısı ise hiyerarşik yaklaşıma göre belirlenmiştir (Sevüktekin ve Çınar, 2017).

Serilerin durağanlık yapılarını ortaya koymak için uygulanan birim kök testleri tablo 2’ de iki kısımda incelenmiştir ve ele alınan değişkenlerin durağanlık yapıları hakkında bilgi sahibi olabilmek için ADF ve KPSS birim kök testleri uygulanmıştır. İlk olarak Kısım A’da 1970-2017 dönemi için Freedom house tarafından yayınlanan demokrasi indeksi için politik haklar (PR), sivil özgürlükler (CL) ve politik haklar ile sivil özgürlüklerin ortalamalarından oluşan Freedom House demokrasi değişkeni oluşturularak analize dahil edilmiştir. Kısım A’da ADF birim kök testi uygulandığında test sonucuna göre ekonomik büyüme değişkeni için gecikme uzunluğunun sıfır olduğu görülmektedir ve bu durumda hata teriminin temiz dizi süreci izlediği söylenebilir. Her bir değişken için yine ADF birim kök testi uygulandığında her model için kesmeli ve trendsiz modelin uygun model olduğu belirlenmiştir. Yine ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde; ekonomik

büyüme değişkeni kesmeli ve trendsiz model için 0.01 anlamlılık düzeyinde durağan, politik haklar (PR) ve sivil özgürlükler (CL) değişkeni 0.05 anlamlılık düzeyinde durağan, politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamalarından oluşan Freedom House değişkeni ise 0.10 anlamlılık düzeyinde durağan bir yapı izlemektedir. Kısım B' de ise 1965-2017 dönemine ait ekonomik büyüme ve Polity IV demokrasi değişkeni için birim kök testleri incelendiğinde hiyerarşik yaklaşıma göre iki değişken için uygun model yapısının kesmeli ve trendsiz model olduğu belirlenmiştir. ADF birim kök testi sonucuna göre ekonomik büyüme değişkeni için 0 gecikme ve Polity IV değişkeni için de 2 gecikme uygulanmıştır. Her iki değişkenin de ADF birim kök testi sonucuna göre %1 de bile anlamlı olduğu yani serilerin durağan bir yapıda olduğu söylenebilir.

Her bir değişken için kesmeli ve trendsiz model uygun model olarak belirlendiğinden KPSS testi tüm değişkenler için uygulanmıştır. KPSS birim kök testinde durağanlığı sınamak için kurulan hipotezler ADF birim kök testine göre ters yönlü bir biçimde kurulmaktadır. Burada ele alınan bütün değişkenler için sıfır hipotezi red edilemediğinden dolayı kısım A ve kısım B'deki bütün değişkenlerin durağan bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ADF birim kök testinin sonuçlarını da desteklemektedir.

Bütün değişkenlerin durağan bir yapı gösterdiği sonucuna ulaştıktan sonra, değişkenler arasındaki ilişki Granger (1969) nedensellik testi ile araştırılmıştır. Tablo 3' te uygulanan nedensellik analizinin sonuçları yer almaktadır. Gecikme sayısının belirlenmesinde ise; FPE (Final Prediction error), AIC (Akaike Information Criterion), SIC (Schwarz Information Criterion) ve HQ (Hannan Quinn Information Criterion) kriterleri kullanılarak kullanılmıştır.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi sonuçları

KISIM A			
GROWTH	PR	CL	FREEDOM HOUSE

GROWTH	-	1.00342 (0.3222)	0.00162 (0.9681)	0.28265 (0.5978)
PR	0.00403 (0.9497)	-	4.07437 (0.0500) ^c	-
CL	0.00135 (0.9708)	0.06825 (0.7952)	-	-
KISIM B				
	GROWTH	FREEDOM HOUSE		
GROWTH	-	0.28265 (0.5978)		
FREEDOM HOUSE	0.00310 (0.9559)	-		
KISIM C				
	GROWTH	POLITY IV		
GROWTH	-	1.05914 (0.8717)		
POLITY IV	1.05914 (0.3085)	-		

Not: Tabloda Granger nedensellik sonuçlarının verildiği kısımda bütün değişkenler için gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır ve parantez içerisindeki değerler marjinal

anlamlılık düzeyini (olasılık) vermektedir: ^a0.01, ^b0.05 ve ^c0.10 düzeylerinde anlamlıdır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi üç kısımda incelenmiştir. Kısım A'da politik haklar ve sivil özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında politik haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı görülmektedir. Ancak politik hakların sivil özgürlükler üzerinde sadece %10 düzeyinde bir nedeni olduğu söylenebilir. Diğer taraftan kısım B'de politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşan Freedom House demokrasi değişkeni ile ekonomik büyüme değişkeni arasındaki bir nedensellik bulunamamıştır.

Bir diğer demokrasi indeksi olan Systemic Peace tarafından yayımlanan Polity IV indeksi için kısım C' de 1965-2017 dönemi için ekonomik büyüme ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Polity IV demokrasi indeksi ekonomik büyüme değişkeninin bir Granger nedeni olmadığı görülmektedir.

Toparlamak gerekirse eğer; günümüzde yaygın olarak kullanılan Freedom House ve Polity IV demokrasi indekslerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelediğinde her iki indeksin Türkiye'de ekonomik büyümenin bir nedeni olmadığı sonucuna dolayısıyla sonuçların her iki indeks için tutarlı olduğuna ve şüpheli yaklaşımın varlığına ulaşılmıştır. Çalışma literatürde De Hann vd (1995), Yay (2002), Doucouliagos vd (2004) ve Şahin (2016) çalışmalarını desteklemektedir.

5.SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik göstergeleri sadece ekonomik anlamda değerlendirilmemektedir. Ekonomik kavramların yanında sosyal, siyasal, demografik vb. yapıların durumu da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Gelişmişlik göstergelerinden bir tanesi de ülke de var olan demokrasi düzeyinin hem siyasal hem de sosyal alandaki uygulamalarıdır. Literatürde pek çok çalışma demokrasinin ülke ekonomisinin büyümesinde olumlu yönde etki yaptığı kanısındadır. Buna karşın bazı çalışmalarda da demokrasi ülke

ekonomisinin büyümesinde olumsuz yönde etkili iken bazı çalışmalarda ise demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı sonucunu vermektedir.

Çalışmamızda Türkiye’de demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yaygın olarak kullanılan demokrasi indekslerinden Freedom House demokrasi indeksi ve Polity IV demokrasi indeksleri ayrı ayrı ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkinin varlığı sınanmıştır. Öncelikle Freedom House demokrasi indeksi kullanılarak 1972-2017 dönemi için politik haklar ve sivil özgürlükler ile politik haklar ile sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşturulan demokrasi değişkeni kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlık yapılarını belirleyebilmek için ADF ve KPSS birim kök testi uygulanmıştır ve analize konu olan tüm değişkenlerin durağan yapıda oldukları belirlenmiştir. Serilerin durağan yapıda olduğunu belirledikten sonra nedensellik testi için Granger (1969) nedensellik testi kullanılmıştır. Burada nedensellik iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada politik haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyüme ile ilişkisi araştırıldığında politik haklar ve sivil özgürlükler ekonomik büyümenin bir Granger nedeni değil iken politik hakların sivil özgürlükler üzerinde sadece %10 kadar bir nedeni olduğu görülmektedir. Daha sonra politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşturulan demokrasi değişkeninin ekonomik büyüme ile ilişkisi yine Granger nedensellik testi ile sınanıldığında demokrasi değişkeninin de ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir demokrasi indeksi olan Polity IV indeksi için ADF ve KPSS birim kök testi uygulandığında Polity IV ve ekonomik büyüme değişkeninin durağan bir yapıda olduğu görülmektedir. Polity IV demokrasi indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için nedensellik testi uygulandığında yine demokrasi düzeyinin Türkiye’de ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı sonucu ortaya koyulmuştur.

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi için Türkiye’ de yapılmış birçok çalışmada çatışma yaklaşımını, bağdaşma yaklaşımını ve şüpheli yaklaşımı destekleyen sonuçlar bulunurken, çalışmamızda her iki demokrasi indeksi için ekonomik büyüme ilişkisi karşılaştırıldığında bir nedensellik bulunamamıştır. Sonuç olarak ele alınan farklı indeksler ve dönemler için Türkiye’ de demokrasi ile

ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamış ve şüpheli yaklaşımı destekler sonuçlara ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 119–129.

Acaravcı, A., & Erdoğan, S. (2015). Türkiye’de Demokrasi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık Arasındaki Uzun Dönemli ve Nedensel İlişkiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 358–370.

Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2014). Democracy Does Cause Growth. *Democracy Does Cause Growth*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w20004>

Alesina, A., & Rodrik, D. (1991). Distributive Politics and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465–490.

Artan, S., & Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 22(22). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://dergipark.gov.tr/sosyoekonomi/227004>

Azid, T., & Mahmood, K. (2009). Economic Freedom and Economic Growth in Pakistan: Causal Investigation. *Economic Freedom and Economic Growth in Pakistan: Causal Investigation*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <https://papers.ssrn.com/abstract=1603347>

Barro, R. J. (1994). Democracy & Growth. *Democracy & Growth*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w4909>

Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2008). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 10(1–2), 1–32.

Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2014). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme-Kalkınma Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 10(1-2), 1-32.

Bozkurt, Y. (2015). Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye’de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (40). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/65939>

Çınar, M. & Öz, R. (2017). “Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yenilenebilir Enerji Bağlamında Bir Öneri”, Vol:3, Issue:13; pp:40-54 (ISSN:2149-8598)

De Haan, J., & Siermann, C. L. J. (1996). New Evidence on the Relationship between Democracy and Economic Growth. *Public Choice*, 86(1/2), 175-198.

Demirkan, E., & Kaya, M. V. (2012). An Analysis of Relation Between Economic Growth and Democratization: An Empiric Application (A Sample of Turkey). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 123-132.

Dickey, D. A. and W. A. Fuller, (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 74, No. 366, pp. 427-431.

Doucouliaqos, C., & Ulubasoglu, M. (2004). Institutions and Economic Growth: A Systems Approach. *Institutions and Economic Growth: A Systems Approach, Econometric Society 2004 Australasian Meetings*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <https://ideas.repec.org/p/econ/ausm04/63.html>

Drury, A. C., Kriekhaus, J., & Lusztig, M. (2006). Corruption, Democracy, and Economic Growth. *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.

Erdem, F. H. (1999). Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri: Özgür Toplumun Değerleri. *Yeni Türkiye*, (25), 676.

Erkuş, S. (2016). Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay*.

Farr, W. K., Lord, R. A., & Wolfenbarger, J. L. (1998). Economic Freedom, Political Freedom, and Economic Well-Being: A Causality Analysis. *Cato Journal*, 18(2), 247-262.

- Gözler, K. (2004). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitapevi Yayınları, BURSA
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir? Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1(1), 17–29.
- Helliwell, J. F. (1992). Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w4066>
<https://freedomhouse.org/>
<https://www.systemicpeace.org/>
- İsbir, B. (2009). Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik. Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik, 1571–1600.
- Koçak, E., & Uzay, N. (2017). Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Araştırma. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(3), 705–723.
- Kwiatkowski, D., P. C. B. Phillips, P. Schmidt ve Y. Shin, “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root”, Journal of Econometrics, 54, 1992.
- Leblang, D. A. (1997). Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time-Series Evidence. British Journal of Political Science, 27(3), 453–472.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (y.y.). Democracy and Economic Growth in China: Evidence from Cointegration and Causality Testing. Review of Applied Economics, 2(1). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://ageconsearch.umn.edu/record/50282>
- Olson, M. (1996). Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations Are Rich, and Others Poor. Journal of Economic Perspectives, 10(2), 3–24.
- Özdemir, Y., Şimşek, U., & Aktaş, E. (2010). Demokrasi Üzerine. Atatürk

Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (14), 259–269.

Rachdi, H., & Saidi, H. (2015). Democracy and Economic Growth: Evidence in MENA Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, The Proceedings of 6th World Conference on educational Sciences*, 191, 616–621.

Rodrik, D. (2000). Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them. *Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w7540>

Sevüktekin, M. ve M. Çınar, (2017), “Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı”, Bursa: Dora Yayıncılık.

Şahin, D. (2017). Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 45–57.

Şahin, İ. (2016). Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 317–334.

Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341–1378.

TUNÇ, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1–2), 1113–1132.

Varlık, Ü., & Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 172–185.

Yay, G. (2011). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 27.

HİZMET SEKTÖRÜ İÇİN ÜCRET TAHMİNİ: İNSAN SERMAYESİ MODELİ

Mehmet ÇINAR¹, Ramazan ÖZ²

Özet

Çalışanların sektörel ücretlerinin tespitinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla, Bursa'da çalışan 2000 kişiye anket uygulanmıştır. Bursa sanayisi içerisinde Hizmet sektörünün payı yaklaşık %18'e karşılık gelmektedir. Dolayısıyla uygulanan anketin %15'i 361 çalışan Hizmet sektörü çalışanıdır. İlk olarak, cinsiyet ayrımı yapılmadan daha sonra ise kadın ve erkekler için ayrı ayrı insan sermayesi modeli çerçevesinde ücret modelleri tahmin edilmiştir. Genel olarak modellerde kullanılan bağımsız değişkenlerin tamamı ücret üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyet ayrımı yapılarak tahmin edilen regresyon modelinde genel olarak bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna karşın hizmet sektöründe çalışan kadın çalışanlarının ehliyetinin olup olmamasının ücretler üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Buna karşın, erkek çalışanları için ücret üzerinde anlamlı etkisi bulunamayan bağımsız değişken yaş değişkenidir.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hizmet sektöründe erkek çalışanların, kadın çalışanlara göre ücretlerinin ortalama %15 daha fazla olduğu bulunmuştur. Fakat kadınlar için tahmin edilen modelde, yabancı dil bilgisi olan kadın çalışanların, yabancı dil bilgisi olmayanlara göre yaklaşık %15 daha fazla ücret aldığı bulunmuştur. Nitekim yabancı dil değişkeni, kadın çalışan ücretleri üzerinde en etki olan bağımsız değişkendir. Buna karşın yabancı dil bilgisi erkek çalışan ücretleri üzerinde yaklaşık %11 pozitif etki yaratırken, hizmet sektöründe çalışan erkekler için ehliyetin olması ücret üzerinde en büyük etkiyi yaratan değişkendir. Diğer bir ifadeyle, bir erkek çalışanın hem yabancı dil bilgisi hem de ehliyeti de varsa, bu çalışan yabancı dil bilgisi ve ehliyeti olmayan bir çalışana göre ortalama %30 daha fazla ücret almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ücret, İnsan sermayesi modeli, Hizmet sektörü, Bursa.

JEL Sınıflama Kodları: E24

WAGE ESTIMATION FOR SERVICE SECTOR: HUMAN CAPITAL MODEL

Abstract

In order to determine the factors that are effective in determining the sectoral wages of the employees, 2000 person survey was applied in Bursa. Within the Bursa industry, the share of the service sector is about 18%. Thus, 15% of the survey applied to 361 employees is an employee of the service sector. First, without discrimination of sex, wage models were estimated in the framework of individual human capital model for men and women. In general, all of the independent variables used in the models seem to have a significant effect on wages. Generally, independent variables are statistically significant in the regression model predicted by sex discrimination. On the other hand, it is seen that the presence of female employees working in the service sector has no effect on wages. However, the

¹ Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, ramazan.oz@outlook.com.

independent variable which has no significant effect on wage for male employees is age variable.

When model estimation results are examined, male employees are found to have an average of 15% more wages in the service sector than women workers. However, in the predicted model for women, female workers with foreign language knowledge were found to receive about 15% more wages than those without foreign language knowledge. As a matter of fact, foreign language change is an independent variable which has the most effect on female employee wages. On the other hand, while foreign language knowledge has a positive effect on male worker wages by about 11%, the driving force for men working in the service sector is the one that creates the greatest effect on wages. In other words, if a male employee has both foreign language knowledge and ability, the employee is on average 30% more charged than foreign language proficiency and non-competent worker.

Keywords: Wage, Human capital model, Textile sector, Bursa.

JEL Classification Codes: E24

1.GİRİŞ

Ücret, çalışanların yaşamlarını sürdürmek, kendi ve bakmakla yükümlü olduğu bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bedensel veya zihinsel olarak çalışma sonucu elde ettikleri parasal düzey olarak tanımlanabilir. Çalışan bireylerin ücret seviyelerinin belirli özelliklere göre farklılık arz edip etmediği önemli bulgular ortaya koyacaktır. Nihayetinde farklı özellik ve yeteneklere sahip bireylerin aynı ücreti alması beklenmemektedir. Bu nedenle çalışan bireylerin sahip oldukları özelliklerin aldıkları ücretler üzerindeki önemi ve derecesi, işgücü piyasasında çalışanların adil ücret seviyelerinin belirlenmesi açısından gereklidir. Diğer bir ifadeyle çalışanların özelliklerine bakarak alacağı ücreti tahmin etmek ve ücret artışı için çalışanın sahip olması gereken özellikleri ortaya koymak işgücü piyasasının istikrarlı olmasını sağlayacaktır.

Ancak doğaldır ki çalışanın yaşadığı yer ve cinsiyet faktörleri başta olmak üzere birçok değişkene göre ücretler arası farklılıklar söz konusu olacaktır. Diğer değişkeler aynı kalmak koşuluyla cinsiyete göre ücret farklılığı başta gelir dağılımının adaletsizliğini ve dolayısıyla özellikle kadınların işgücüne katılımı üzerinde olumsuz etkisi olacaktır. Ücret eşitsizliği, bilhassa özel sektörde çalışan kadınlarda yaygın olarak görünmektedir. Özel sektörde birçok çalışma sahasında kadınlar için “eşit işe eşit ücret” ilkesi geçerli olmamakla birlikte, çoğu zaman erkeklere nazaran kadınların daha düşük ücretle istihdam edildiği bilinmektedir. Her ne kadar son yıllarda istihdam edilen kadınlara ödenen ortalama ücret farkı biraz

daraldıysa da erkeklere ödenenin çok daha altındadır. Daha düşük ücretli sektörlerde daha fazla yer alan kadınlar, erkeklerle aynı mesleki kategorilerde olsa bile, ortalama olarak kadınlar daha düşük ücret alabilmektedirler (Cam, 2003:7).

Tabi ki ücretler üzerinde etkili olan faktörler sadece cinsiyet değişkeni değildir. Cinsiyetin yanında eğitim ve deneyim gibi değişkenlerin önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir çalışanın ücreti birçok faktöre bağlı olacaktır. Bu yapı literatürde Becker (1964) insan sermayesi modeli ile açıklanmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, insan sermayesi modeli, işgücünün heterojen olduğuna yani insanların birbirinden farklı özelliklere sahip olduğuna dayanmaktadır. Kişilerin farklı özelliklere sahip olması sebebiyle firmaların çalışanlara farklı ücretler ödemesine olanak tanımaktadır. Ancak çalışan özellikleri ücret farklılıkları açısından önem arz ettiği gibi, işin yapısı ve piyasa aksaklıkları (başarısızlığı) da ücret farklılıklarının sebepleri arasında sayılabilir (San, 2011:4). Nitekim işgücünün homojen bir yapıda olmaması uzun dönemde ücretler arası farklılıkların artmasına sebep olmaktadır (Törüner ve Lordoğlu, 1991: 78-79).

Bu çalışmada çalışanların ücret düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin ücretler üzerindeki dereceleri araştırılmaktadır. Bu amaçla Bursa'da 2000 çalışana anket uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan örneklem sayısının büyük olması elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmaktadır. Literatür araştırmalarında kadın çalışanların ücretlerinin erkek çalışanlara göre daha düşük olduğu sonucu hakimdir. Çalışmada bu hipotezin Bursa'da çalışanlardan elde edilen veriler ile sınanacaktır. Dolayısıyla çalışmanın temel önemi ve literatüre katkısı ilk defa bu denli büyük bir örneklem verileriyle Bursa'da çalışanların ücret düzeylerini belirlemesi ve bu ücretleri etkileyen faktörlerin belirlenmesidir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde çalışan ücretleri ile ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve model yapıları tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

2.İLGİLİ LİTERATÜR

Çalışan ücretlerini etkileyen faktörleri doğrudan ele alan çalışmaların sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak ücret ve ücret farklılığını farklı yönleriyle ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar farklı dönemler ve birimler (şehirler) almalarına rağmen elde ettikleri sonuçlar itibariyle bazı ortak bulgulara ulaşılmaktadır. Bazı çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir.

Dustmann ve Soest (1997) çalışmalarında Batı Almanya için 1994-1993 dönemini ele alarak kamu ve özel sektörde ücret farklılığını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Temel insan sermayesi modelini kullanarak ulaştıkları sonuçlara göre; kamu sektöründe çalışanların kadın ve erkeklerin ortalama ücret düzeylerinin özel sektöre göre daha yüksek düzeyde olduğunu, cinsiyete göre incelediklerinde ise oluşan ücret farklılıkları kadınlarda daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan eğitim değişkeni çerçevesinde ücret farklılığı için ortaya konulan sonuç; erkekler için kamu ve özel sektör alanında ücret düzeyleri benzer yapıda iken kamu sektöründe kadınların daha yüksek ücret aldığı sonucuna varmışlardır.

Javanovic ve Lokshin (2004), Rusya İşgücü Anketini kullanarak 1997 yılında Moskova'da ücret farklılığını temel insan sermayesi modeli ile açıklamışlardır. Analiz sonuçlarına göre elde ettikleri bulgular; kamu ve özel sektör alanında ücret farklılıkları cinsiyet bağlamında ele alındığında erkekler için %14,3 ve kadınlar için bu fark %18,3 düzeyindedir. Diğer taraftan özel sektörde çalışan erkeklerin aldıkları ücret düzeyi kadınlara göre %23,7 daha fazla ücret geliri elde ettikleri sonucunu bulmuşlardır.

Danh ve Hoang (2006) çalışmasında, Vietnam Yaşam Standartı Endeksini kullanarak Vietnam'da temel insan sermayesi modeli ile kamu ve özel sektörde çalışan kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılığını araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgular ise erkekler için ücret düzeyinin kamuda özel sektöre göre %23 daha düşük olduğunu ve kadınlar için ise bu durumun %14 düzeyinde olduğunu belirlemişlerdir.

Casero ve Seshan (2006), Djibouti için Hanehalkı Anketi'ni temel insan sermayesi modeli çerçevesinde ele alarak ücret farklılıklarını ortaya koymuşlardır.

Çalışmada, Eğitim ve deneyim değişkenlerini birlikte inceleyerek kamu ve özel sektördeki ücret farklılıklarının temel sebebinin kamu sektöründeki primlerden kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan çalışma sadece eğitim değişkeni için incelendiğinde ortaöğretim sonrası eğitime sahip bireylerin özel sektörde daha yüksek düzeylerde ücret geliri ettiklerini ortaya koymuşlardır.

Gürler ve Üçdoruk (2007) çalışmalarında, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketlerinden yararlanarak Türkiye genelinde kadın ve erkeklerin işgücüne katılım kararlarını belirleyen etmenleri araştırmışlardır. Çalışmalarında cinsiyete göre gelir farklılığının olup olmadığı, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, gençlerde işgücüne katılım yaşlılara göre daha fazladır. Kadınlar için eğitim işgücüne katılımı en fazla etkileyen değişkendir. Eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım artmaktadır. Evli olmak erkeklere nazaran kadınların işgücü piyasasında yer almalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Erkekler için ise evli ve çocuk sahibi olmak işgücüne katılımı artırmaktadır.

Hyder (2006) çalışmasında İşgücü Anketi'ni kullanarak Pakistan için temel insan sermayesi modelini kullanarak ücret farklılıklarını kamu ve özel sektör bağlamında incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara bakıldığında Özel sektörde çalışan erkeklerin kadınlara göre %34,4 oranında daha fazla ücret geliri elde etmektedirler. Yaş değişkenini ele aldığı anda kamu ve özel sektörde ücret belirlenmesinde önemli bir etken değilken eğitim değişkeni ücret düzeyinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Göksu ve Öz (2008) çalışmalarında, çalışanların etkin bir ücret yönetiminin işletmeye sağlayacağı yararları yönelik bakışlarının demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Kahramanmaraş'ta KOBİ niteliğindeki Hizmet fabrikalarında çalışan çalışanların; etkin ücret yönetimi konusunda düşüncelerini ölçmek amacıyla 25 Hizmet fabrikasında 485 çalışana anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışanların demografik özellikleri açısından bazı önermelerde anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konmuştur.

Gül (2009) çalışmasında, kamu kurumlarında çalışan memur ve yöneticilerin ücret beklentileri ve kariyer olanakları ile iş tatmini ve performans arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla planlanmıştır. Ayrıca yaş, kıdem ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin söz konusu değişkenler üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Araştırmanın verileri Karaman Valiliğinde görev yapan 116 çalışandan toplanmıştır. Araştırma sonucunda demografik özelliklerden sadece eğitim düzeyinin çalışanların ücret, kariyer, iş tatmini ve performans düzeylerini farklılaştırmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Aminu (2011) çalışmasında Genel Hanehalkı Anketi ile 1998 yılı için Nijerya'da ücret düzeyine ilişkin yaptığı çalışmada temel insan sermayesi modelini kullanarak kamu sektöründe çalışanların özel sektöre göre daha yüksek bir ücret geliri elde ettiği sonucuna ulaşmıştır.

San (2012) çalışmasında, firma büyüklüklerinin, ücret farklılıklarına ve ücret ayrışmasına etkileri Türkiye emek piyasası özelinde ele alınmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun düzenlemiş olduğu 2002-2008 Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizde, büyük firmalarda çalışanların ortalama ücretlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ele alınan dönemde, büyük firmalarda çalışanların ücret değişkenlikleri düzenli olarak bir azalma gösterirken, küçük firmalarda çalışanların ücret değişkenliği daha yüksek çıkmıştır. Sadece firma büyüklükleri dikkate alındığında, ücret yapılarının yakınsadığı görülmüştür.

Yamak vd. (2012) çalışmalarında, Türkiye'de bireylerin işgücü piyasasına katılım kararını etkileyen temel faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla 2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinden yararlanılarak gerek kırsal ve gerekse de kadın-erkek ayrımında işgücüne katılım üzerinde etkin olan değişkenler lojistik regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre bireylerin işgücüne katılım kararları üzerinde en fazla etkili olan değişkenlerin yıllık kullanılabilir gelir, eğitim, yaş, hanehalkının büyüklüğü ve medeni durum değişkenleridir.

Çelik ve Selim (2013), ücret farklılıklarının özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında sıkça rastlanan bir durum olduğunu, bu farklılığın bireysel özelliklerden kaynaklanabileceği gibi piyasa aksaklıklarından da kaynaklanabileceğini ifade etikleri çalışmalarında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun hazırlamış olduğu 2011 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması mikro veri setini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de yerleşim yerleri bakımından ücret farklılığının var olduğu söylenilebilmektedir. Bu farklılık erkekler lehinedir. Yani erkekler kadınlara göre daha fazla ücret almaktadır. Eğitim ve deneyim faktörlerinin özel sektör için daha fazla önem arz ettiği, özellikle kadın çalışanların ücretlerinde önemli bir artış sağladığı gözlenmektedir.

Onuk (2017) çalışmasında, temel insan sermayesi modelini kullanarak ücret farklılığına neden olan sosyoekonomik değişkenleri analiz etmektedir. 2015 yılı içerisinde İstanbul genelinde uygulanan 496 tüketici davranışı anketi sonuçları bağlamında temel modeli destekler nitelikte; eğitim seviyesi ve deneyim arttıkça alınan ücretin de farklılaştığı görülmektedir. Kadınların erkeklere nazaran iş gücüne katılımının daha az olduğunu ve aynı eğitim seviyelerinde olmalarına rağmen erkeklere göre daha düşük ücret aldıklarını bulmuştur.

Akgül ve Etcı (2017) çalışmalarında, eğitim, yaş, medeni durum gibi bireylerin istihdam edilme olasılıklarını etkileyen faktörlerin gücünün cinsiyetler arasında farklılık gösterip göstermediği sorusunun yanıtlanabilmesi amacıyla 2004 ve 2013 Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setleri kullanılarak söz konusu açıklayıcı değişkenlerin gücü her iki cinsiyet için test edilmiştir. Bu amaçla standart lineer bir probit modeli yaklaşık 600 bin gözlemden oluşan veri setine uygulanmış ve sonuç olarak başta eğitim ve medeni durum olmak üzere hemen hemen tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

3. VERİ ve MODEL

Hizmet sektöründe çalışan bireylerin ücret düzeylerini etkileyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla, Bursa merkez ilçelerinde ikamet eden ve 10 temel sektörde

çalışan toplam 2000 çalışana anket uygulanmıştır. Bu temel sektörler içerisinde, Bursa sanayisi içerisinde Hizmet sektörünün payı yaklaşık %18 oranındadır. Dolayısıyla çalışmada da 2000 çalışanın, 361'i Hizmet sektöründe çalışan olacak şekilde anket uygulanmıştır. Benzer durum diğer sektörler için de uygulandığından, çalışmada elde edilen 2000 çalışana ilişkin bilgiler Bursa sanayisini ve dolayısıyla sektörlerini temsil etme gücüne sahip olacaktır.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken Hizmet sektöründe çalışanın aldığı aylık ortalama ücrettir ve TL olarak ölçülmektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise şu şekildedir: Eğitim, Deneyim, Yabancı Dil Bilgisi, Ehliyetinin olup olmaması, Medeni Durum ve Cinsiyet değişkenleridir. Tablo 1’de bağımlı ve bağımsız değişken tanımları yer almaktadır.

Tablo 1: Değişken Tanımları ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma	Ölçüm ve Tanım
Ücret	Y_i	TL
Eğitim	X_{i1}	Yıl
Deneyim	X_{i2}	Yıl
Yabancı Dil Bilgisi	X_{i3}	Yabancı Dil Bilmiyor= 0 Yabancı Dil Biliyor= 1
Ehliyet	X_{i4}	Yok= 0 Var= 1
Cinsiyet	X_{i5}	Kadın= 0 Erkek= 1

Bağımsız değişkenlerin çalışan ücreti üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla tahmin edilecek ekonometrik regresyon modeli iki şekilde ele alınacaktır. Bunlardan ilki Temel İnsan Sermayesi Modeli:

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} - \beta_3 X_{i2}^2 + u_i \quad (1)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. İkinci olarak ise, temel insan sermayesi modeli ilave bağımsız değişkenler modele eklenerek genişletilmiş biçimi şu şekildedir:

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} - \beta_3 X_{i2}^2 + \beta_4 X_{i3} + \beta_5 X_{i4} + \beta_6 X_{i5} + u_i \quad (2)$$

Burada $u_i \sim (0, \sigma^2)$ olarak dağılan hata terimidir. Denklem (1) ve (2) literatürle uyumlu olarak logaritmik doğrusal yapıda olduğundan bağımsız değişkendeki birim değerlik değişim karşısında bağımsız değişken $100 \cdot \beta_i$ ($i=1,2,\dots,6$) kadarlık etki yaratacaktır. İnsan Sermayesi Modeli olarak tanımlanan modelde temel eğitim ve deneyim değişkenlerinin logaritmik ücretler üzerinde pozitif etkisi olması beklenmektedir. Modelin daha genel biçimiyle sunulan Denklem (2)'de, kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde genelde pozitif etkisi olması beklenmektedir. Örneğin çalışanın eğitimi ve deneyiminin bir yıl artması alacağı ücret üzerinde pozitif etkisi olacağı beklenmektedir. Veya çalışanın yabancı dil bilgisine ve ofis program bilgisine sahip olması da yine alacağı ücretler üzerinde pozitif etki yaratması beklenmektedir.

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışan bireylerin ücret düzeylerini etkileyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla, elde edilen sonuçlar iki başlıkta ele alınmaktadır. İlk olarak çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler ele alınmaktadır. Daha sonra ise tahmin edilen ekonometrik regresyon model sonuçları yorumlanmaktadır.

4.1 Betimsel İstatistikler

İlk olarak çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikleri vermekte yarar vardır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken bireyin aldığı aylık ücrettir. Betimsel istatistik sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Betimsel İstatistik Sonuçları

	Kadın	Erkek		Ortalama
Cinsiyet	%31.9	%68.1	Eğitim	12.28 Yıl
	Hayır	Evet	Ücret	2233.19 TL
Ehliyet var mı?	%34.6	%65.4	Deneyim	11.78 Yıl
Yabancı Dil Biliyor mu?	%58.7	%41.3		

Hizmet sektöründe çalışan bireylerin %31.9'u kadın %68.1'i erkeklerden oluşmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye İstatistik Kurumu verileri ile uyumludur. Çalışma istatistiklerine göre Bursa'da yaşayan bireylerin %29.3'ü Kadın iken, %70.7'si Erkektir. Yani örneklem oranlarının anakütle oranlarına oldukça yakın olduğu görülmektedir. Çalışanların %65.3'ünün ehliyeti var, %34.6'sının ise ehliyeti yoktur. Çalışanların %58.7'si yabancı dil bilmemekte, buna karşın %41.3'ü ise yabancı dil bilmektedir.

Çalışanların eğitim yıl ortalamasının 12.28 yıl olduğu, aylık ortalama ücretlerinin 2233.19 TL olduğu ve ortalama deneyimlerinin 11.78 yıl olduğu görülmektedir.

4.2 Model Tahmin Sonuçları

Çalışanların ücret düzeylerini belirlemek üzere yedi regresyon modeli tahmin edilecektir. Bu modellerden ilkinde cinsiyet değişkeni kullanılmamıştır. İkincisi ve üçüncü temel insan sermayesi modelinde ise cinsiyete göre bir ayırım yapılmaktadır. Geriye kalan modeller genişletilmiş insan sermayesi modelinin farklı yapılarını içermektedir. Buna göre Tablo 4'te, Model 1 ve Model 2 tahmin sonuçları sunulmaktadır.

Temel "İnsan Sermayesi Modeli"nde, çalışan eğitimi, deneyimi ve deneyimin karesi bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. Buna göre ekonometrik regresyon model tahmin sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmaktadır. Tablo 4'te Hizmet sektörü için temel "İnsan Sermayesi Modeli" tahmin sonuçlarını içermektedir.

Tablo 4: Temel İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 1: Tüm Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.851040	0.093677	0.0000
Eğitim	0.029239	0.007114	0.0000
Deneyim	0.043098	0.006205	0.0000
Deneyim ²	-0.000644	0.000181	0.0004
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.213410		
Düzeltilmiş R ²	0.206800		
Kalıntı Kareler Toplamı	70.45762		
F-istatistiği (Prob.)	32.28599 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	361		

Not: Standart hatalar heteroskedastisiti ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

Tahmin sonuçları incelendiğinde bağımsız değişkenlerin tamamının istatistiksel anlamlı olduğu görülmektedir. İlâveten parametrelerin işaretleri beklentilere uygun olarak elde edilmiştir. Modelin kalıntı kareler toplamı 70.45762 bulunmuştur. Hesaplanan F-istatistiği 32.28599 bulunmuş ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Modelin determinasyon katsayısı 0.213410 ve düzeltilmiş determinasyon katsayısı 0.206800 bulunmuştur. Dikkat edilirse determinasyon ve düzeltilmiş determinasyon katsayıları için oldukça yakın değerler elde edilmiştir. İki değer arasındaki fark oldukça az olduğundan, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde öneme sahip olduğu söylenebilir. Düzeltilmiş determinasyon katsayısına

göre, serbestlik derecesi dikkate alındığında, eğitim, deneyim ve deneyimin karesi çalışan ücretlerindeki değişimin yaklaşık %21'ini açıklamaktadır

Bağımsız değişkenlerden eğitim yılı değişkeni incelendiğinde, çalışan bireyin eğitimi bir yıl arttığında ücretleri yaklaşık ortalama %2.92 artmaktadır. Parametrenin işareti beklentilere uygun olarak tahmin edilmiştir. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.029239 * 2233.19 \approx) 65.30$ TL artacağı görülmektedir.

Deneyim değişkeni ise çalışan bireyin deneyimi bir yıl arttığında ücretleri yaklaşık ortalama %4.31 artmaktadır. Fakat çalışan deneyimindeki artış doğrusal olarak ortalama ücreti artırmasına rağmen, bu artış azalan oranda gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle deneyimin karesinin -0.000644 bulunması iki parametrenin de işaretlerinin beklentilere uygun olduğunu göstermektedir. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.043098 - 2 * 0.000644 * 11.78) * 2233.19 \approx) 62.36$ TL artacağı görülmektedir.

Dikkat edilirse, Hizmet sektörü için eğitim ve deneyim değişkenlerinin her ikisi de, çalışan ücretleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu durumun kadın ve erkek çalışanlar arasında farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla, temel İnsan Sermayesi Modeli, hem kadın hem de erkek çalışanlar için sırasıyla Model 2 ve Model 3 olarak ayrı ayrı tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Cinsiyete Göre Temel İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 2: Kadın Çalışanlar			Model 3: Erkek Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.896842	0.094150	0.0000	6.841621	0.131848	0.0000
Eğitim	0.021813	0.006580	0.0012	0.035337	0.010494	0.0009
Deneyim	0.033011	0.009263	0.0005	0.040816	0.006937	0.0000
Deneyim ²	-0.000370	0.000285	0.1964	-0.000609	0.000199	0.0024
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.357377			0.171445		
Düzeltilmiş R ²	0.340009			0.161174		
Kalıntı Kareler Toplamı	8.173271			60.47257		
F-istatistiği (Prob.)	20.57653 (0.0000)			16.69160 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	115			246		

Tablo 5 incelendiğinde gerek kadın çalışanlar gerekse erkek çalışanlar için tahmin edilen modellerin benzer sonuçlara sahip olduğu ve genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Determinasyon katsayısının kadın çalışanların yer aldığı Model 2’de %36 açıklama gücüne sahip olduğu, buna karşın erkek çalışanları içeren Model 3’te ise %17 açıklama gücüne sahip olduğu gözlenmektedir.

Tahmin edilen parametreler incelendiğinde ise, kadın çalışanlarının eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretleri %2.18 artarken, erkek çalışanların eğitimlerinin bir yıl artması durumunda ortalama ücretlerinin %3.53 artacağı görülmektedir. Her iki modelde de eğitim değişkeni istatistiksel olarak anlamlı olduğundan hem kadın çalışanlar hem de erkek çalışanlar açısından eğitim değişkeninin, çalışanın alacağı ücret üzerinde belirleyici güce sahip olduğu ortaya

konulmaktadır. Parametre büyüklüğü bu etkinin %1.35 oranında erkek çalışanlarda daha fazla olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, sonuçları ölçü birimi ile yorumlamak mümkün olacaktır. Kadın çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.021813*2233.19\approx)48.71$ TL artacağı görülmektedir. Buna karşın erkek çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.035337*2233.19\approx)78.91$ TL artacağı görülmektedir.

Deneyim değişkeni incelendiğinde ise durumun eğitim değişkenine benzer şekilde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, kadın bir çalışanın deneyimi bir yıl arttığında aldığı ortalama ücret %3.30 artarken, erkek bir çalışanın deneyimi bir yıl arttığında alacağı ortalama ücret %4.08 artacaktır. Yani erkek çalışanların deneyiminin artması, kadın çalışanlarının deneyiminin bir yıl artmasına göre alacağı ücret üzerinde yaklaşık %0.78 fark yaratacaktır. Deneyim değişkeninin karesi beklendiği üzere negatif bulunmuş ancak, kadın çalışanlar için istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Erkek çalışanlarda ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum deneyimdeki ücret artışının zaman içerisinde erkek çalışanlarda kadın çalışanlara göre daha hızlı azalış etkisi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç deneyimli kadın çalışan sayısının deneyimli erkek çalışana göre daha az olması sebebiyle, ücretler üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, kadın çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.033011-2*0.000370*11.78)*2233.19\approx)54.25$ TL artacağı görülmektedir. Buna karşın, erkek çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.040816-2*0.000609*11.78)*2233.19\approx)59.11$ TL artacağı görülmektedir.

Genişletilmiş “İnsan Sermayesi Modeli” çerçevesinde modele yeni ilave değişkenler eklendiğinde, Hizmet sektörü için çalışan ücretleri üzerinde etkili olan özelliklerin neler olduğu daha açık bir şekilde ortaya konulacaktır. Tablo 6 ve 7’de Hizmet sektörü için genişletilmiş “İnsan Sermayesi Modeli” tahmin sonuçlarını içermektedir.

Genişletilmiş İnsan Sermayesi Modeli tahmin sonuçları incelendiğinde bağımsız değişkenlerin her iki model içinde bütün olarak alındığında, tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model 4 ve Model 5 sonuçları arasında büyük benzerlik olduğundan, burada sadece Model 5 sonuçları yorumlanmaktadır. Model 5’de hesaplanan F-istatistiği 19.61100 bulunmuş ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Düzeltilmiş determinasyon katsayısı yaklaşık 0.27 olarak bulunmuştur. Yani serbestlik derecesi dikkate alındığında bağımsız değişkenler ücretlerdeki değişimlerin yaklaşık %27’sini açıklamaktadır.

Tablo 6: Genişletilmiş İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 4: Cinsiyet Etkisi Olmadan			Model 5: Cinsiyet Etkisi Olduğunda		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.633270	0.165527	0.0000	6.506134	0.191254	0.0000
Eğitim	0.022073	0.006826	0.0013	0.024814	0.007093	0.0005
Deneyim	0.024634	0.009451	0.0095	0.021145	0.009865	0.0328
Deneyim ²	-0.000468	0.000191	0.0149	-0.000429	0.000193	0.0271
Ehliyet	0.149121	0.043871	0.0008	0.111729	0.044812	0.0131
Yabancı Dil Bilgisi	0.113217	0.046242	0.0148	0.112196	0.045216	0.0136
Yaş	0.010417	0.005913	0.0790	0.011916	0.006231	0.0566
Erkek	-	-	-	0.148189	0.049844	0.0032
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.265370			0.281723		
Düzeltilmiş R ²	0.252813			0.267357		
Kalıntı Kareler Toplamı	65.24250			63.79024		
F-istatistiği (Prob.)	21.13196 (0.0000)			19.61100 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	358			358		

Not: Standart hatalar heteroskedastisite ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

İlk olarak Model 5’te kullanılan eğitim yılı değişkeni incelendiğinde, çalışan bireyin eğitimi bir yıl arttığında ücretleri ortalama %2.58 artmaktadır. Diğer bir ifadeyle çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.024814 * 2233.19 \approx) 55.41$ TL artacağı görülmektedir. İkinci olarak çalışan bireyin deneyimi bir yıl arttığında alacağı ücret ortalama %1.79 artmaktadır. Fakat modelde deneyim değişkeninin karesinin negatif bulunması, beklendiği gibi deneyim arttıkça çalışanın alacağı ücretin artacağı, fakat bu artışın azalan oranda olacağı anlamına gelmektedir. Çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.024814 - 2 * 0.000429 * 11.78) * 2233.19 \approx) 32.84$ TL artacağı görülmektedir.

Tahmin sonuçlarına göre, çalışan bireyin ehliyetinin olması durumunda, ehliyeti olmayan çalışana göre ücreti ortalama %11.17 daha fazladır. İlgili parametre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Çalışan bireyin yabancı bilgisinin ücretler üzerinde de olumlu bir etkisi olduğu model sonuçlarından açıkça görülmektedir. Tahmin sonuçları incelendiğinde çalışan bireyin yabancı dil bilgisinin aldığı ücret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, yabancı dil bilgisi olan bir çalışan, yabancı dil bilgisi olmayan çalışana göre %11.22 daha fazla ücret almaktadır.

Çalışan bireyin yaşı bir yıl arttığında ortalama ücreti %1.19 artacaktır. İlgili parametre istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Son olarak çalışan erkeğin aldığı ortalama ücret çalışan kadınlara göre yaklaşık %15 daha fazladır. O halde Hizmet sektöründe erkek çalışanlar ile kadın çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farkı olduğu söylenebilir.

Tablo 6’da elde edilen bu sonuçlar incelendiğinde modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin çalışanların ücretleri üzerinde anlamlı ve beklentilerle uyumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ancak çalışan ücretlerini etkileyen bağımsız değişkenlerin cinsiyete göre farklılık arz edip etmediğini belirlemek amacıyla model kadın ve erkekler için yeniden tahmin edilmiştir. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Regresyon Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 6: Kadın Çalışanlar			Model 7: Erkek Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.706980	0.139952	0.0000	6.580416	0.211390	0.0000
Eğitim	0.018132	0.006911	0.0100	0.026949	0.009608	0.0054
Deneyim	0.019906	0.010674	0.0650	0.019479	0.011233	0.0842
Deneyim^2	-0.000233	0.000286	0.4166	-0.000406	0.000211	0.0558
Ehliyet	-0.034642	0.053947	0.5222	0.203051	0.061175	0.0010
Yabancı Dil Bilgisi	0.150198	0.064097	0.0210	0.106356	0.061005	0.0826
Yaş	0.009169	0.004458	0.0422	0.011858	0.007678	0.1238
Determinasyon Katsayısı: R^2	0.432311			0.231758		
Düzeltilmiş R^2	0.400177			0.212391		
Kalıntı Kareler Toplamı	6.977998			55.71370		
F-istatistiği (Prob.)	13.45365 (0.0000)			11.96640 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	113			245		

Not: Standart hatalar heteroskedastisite ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

Tablo 7’de gerek kadın çalışanlar gerekse erkek çalışanlar için tahmin edilen genişletilmiş insan sermayesi modellerinin genel olarak anlamlı oldukları

görülmektedir. Dolayısıyla her iki modelinde uyumunun iyiliğinin olduğu söylenebilir.

Tablo 7 incelendiğinde genişletilmiş insan sermayesi modelinde eğitim değişkeninin hem kadın çalışanlar hem de erkek çalışanlar için ücretler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu, ancak bu etkinin erkek çalışanlarda daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kadın çalışanlarının eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretleri %1.81 artarken, erkek çalışanların eğitimlerinin bir yıl artması durumunda ortalama ücretlerinin %2.69 artacağı görülmektedir.

Kadın çalışanlar için deneyim %10 düzeyinde anlamlı iken, deneyim değişkeninin karesi anlamlı bulunamamıştır. Fakat her iki değişken erkek çalışanlarda en azından %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kadın ve Erkek çalışanların deneyim değişkenlerinin parametre büyüklükleri yaklaşık olarak aynı seviyededir. Yani deneyim bir yıl artarsa kadın çalışanlarda ücret ortalama %1.99 artarken, erkek çalışanlarda %1.95 artar. O halde ücret üzerinde deneyim değişkeninden ziyade modele eklenen diğer ilave bağımsız değişkenlerin belirleyici bir yapısının olduğu görülmektedir.

İster kadın çalışanlar isterse erkek çalışanlar olsun, bu çalışanların yabancı dil bilgisinin olması, aldıkları ücretler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, yabancı dil bilen bir kadın çalışanın ortalama ücreti, yabancı dil bilmeyen bir kadın çalışanın ücretine göre yaklaşık %15 daha fazladır. Benzer durum erkek çalışanlar açısından da geçerlidir. Yani yabancı dil bilen bir erkek çalışanın ortalama ücreti, yabancı dil bilmeyen bir erkek çalışanın ücretine göre yaklaşık %11 daha fazladır.

Tahmin sonuçları kadın çalışanların ehliyetinin olmasının ortalama ücreti üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Ancak erkek çalışanlar için tahmin edilen sonuçlar incelendiğinde, erkek çalışanın ehliyetinin olmasının, ücreti üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Yani ehliyeti olan bir erkek çalışanın, ehliyeti olmayan bir erkeğe göre %20.30 daha fazla

ücret aldığını göstermektedir. Bu fark oldukça yüksek olduğundan, hizmet sektöründe özellikle erkek çalışanlar için ehliyetinin olması gerek işe alımlarda gerekse ücret üzerinde önemli bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak yaş değişkeni kadın çalışanlarda istatistiksel olarak anlamlı iken, erkek çalışanlarda anlamlı bulunmamıştır. Yani bir kadın çalışanın yaşının bir yıl daha büyük olması ortalama ücretini %0.9 oranında artırmaktadır.

O halde model sonuçları genel olarak ele alındığında, erkek bir çalışanın sahip olduğu özelliğin aldığı ücreti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle de ehliyet, yabancı dil bilgisi ve eğitim ücretler üzerinde anlamlı etkilere sahiptir. Buna karşın kadın bir çalışan için bu durum böyle değildir. Kadın bir çalışanın ücreti üzerinde etkili olan en önemli faktörün yabancı dil bilgisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar açık bir biçimde Hizmet sektöründe erkek bir çalışanın aldığı ücret ile kadın bir çalışanın aldığı ücret arasında fark olduğunu ve erkek çalışanın kadınlara nazaran daha fazla ücret aldıklarını ortaya koymaktadır.

5.SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, çalışanların elde ettikleri ücret gelirlerinin farklı düzeylerde gerçekleşmesi ülke içerisinde var olan temel sorunlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Burada gerçekleşen ücret farklılığını oluşturan nedenler; bireysel özellikler (cinsiyet, yaş, deneyim, eğitim vb.), bölgesel konum (kır-kent) ve sektörel bazda ortaya çıkmaktadır.

Bursa'da hizmet sektöründe çalışan 361 kişinin aldıkları ücret düzeyleri arasındaki farklılıklar temel insan sermayesi modeli ve genişletilmiş insan sermayesi modeli ile açıklanmıştır. Ücret düzeylerini belirlemek amacıyla temel insan sermayesi modeline ilişkin üç, genişletilmiş insan sermayesi modeli içinde dört regresyon modeli tahmin edilmiştir.

İlk olarak temel insan sermayesi modeline ilişkin regresyon sonuçlarına göre eğitimin ve deneyimin bir yıl artması ortalama ücret düzeyinde artış meydana getirmektedir. Cinsiyet bağlamında ele alındığında yine eğitim ve deneyimdeki bir

yıl artış erkeklerde kadınlara göre daha yüksek düzeyde bir ücret düzeyinin olduğunu belirlenmiştir.

Ücret düzeylerinin belirlenmesi için genişletilmiş insan sermayesi modeli bağlamında ele alındığında ilk olarak cinsiyet etkisinin olduğu durumda ücret düzeyindeki farklılıklar belirlenmiş olup ikinci durumda ise var olan cinsiyet etkisi için hem kadın hem de erkek için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular; eğitimin ve deneyimin bir yıl artması ile ortalama ücretin düzeyinde artışa neden olmaktadır. Bu modelde ek olarak ele alınan değişkenler için çalışanların ehliyetinin olması, yabancı dil bilgisine sahip olması ve yaşlarındaki bir yıllık artışın ücret düzeyini arttırmaktadır. Bu durum cinsiyet ayrımı bağlamında incelendiğinde; erkeklerin eğitiminin bir yıl artması durumunda kadınlara göre daha yüksek ücret aldığı, deneyim açısından değerlendirildiğinde deneyimin bir yıl artması ile ortalama ücret artışı kadın ve erkek için hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşmektedir. Yabancı dil bilgisi olan kadın çalışan için yabancı dil bilmeyene göre aldığı ücret ortalama % 15 daha fazla iken bu oran erkeklerde %11'dir. Diğer taraftan çalışanın hizmet sektöründe ehliyet sahibi olması kadınlar için anlamlı bir etki göstermezken ehliyeti olan erkekler olmayanlara nazaran %20,30 düzeyinde daha fazla ücret geliri elde etmektedirler. Son olarak yaş değişkeni kadınlarda daha anlamlı bir düzeydeyken erkeklerde anlamlı değildir.

Sonuç olarak; hizmet sektöründe erkeklerin sahip olduğu eğitim durumu, yabancı dil bilgisi ve ehliyetin varlığı ücret düzeyinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Ancak kadın çalışanlar açısından incelendiğinde sadece yabancı dil bilgisinin varlığı aldıkları ücret üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Son olarak hizmet sektöründe erkeklerin aldıkları ücretlerin kadınlara göre daha yüksek düzeylerde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Akgül, T. ve Etcı, H. (2017). İstihdam Olasılığını Belirleyen Faktörlerin Etkisi Kadın ve Erkeklerde Aynı mı? 2004 Ve 2013 Hanehalkı İşgücü Anketleri Üzerinden Bir Analiz. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 116-132.

Aminu A. (2011). Government Wage Review Policy and Public-Private Sector Wage Differential in Nigeria. African Economic Research Consortium Research Paper 223, Nairobi, ISBN: 9966-778-95-0, Regal Press (K) Ltd, P.O. Box 46166 - GPO Nairobi 00100: Kenya, 1-42.

Becker G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago, University of Chicago Press.

Cam, E. (2003). Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar 2: İstihdam Politikaları. Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı, 3(13): 1-8.

Casero P. A. & Seshan G. (2006). Public-Private Sector Wage Differentials and Returns to Education in Djibouti. The World Bank, Working Paper, WPS3923, ISSN: 1813-9450, 1- 18.

Çelik, O. ve Selim, S. (2013). “Temel İnsan Sermayesi Modeli: Türkiye Örneği”, EY International Congress on Economics I: Europe and Global Economic Rebalancing, October 24-25, 2013, Ankara.

Danh N. & Long H. (2006). Public-Private Sector Wage Differentials for Males and Females in Vietnam. Munich Personal Repec Archive (MPRA), Paper No.6738, 1-25

Dustmann C. & Soest A. V. (1997). Wage Structures in the Private and Public Sectors in West Germany. Fiscal Studies, 18(3), 225-247.

Göksu, N. ve Öz, B. (2008). Etkin Ücret Yönetiminin İşletmeye Sağlayacağı Yararlar Konusunda İşgören Algılamaları: Bir Alan Çalışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20): 419-436.

Gül, H. (2009). Ücret, Kariyer, İş Tatmini Ve Performans Arasındaki İlişkiler: Karaman Valiliğinde Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21):223-238

Gürler, Ö. ve Üçdoruk, Ş. (2007). Türkiye’de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması. Journal of Yasar University, 2(6):571-589.

Hyder A. (2006). Public-Private Wage Differentials, Preference for Public Sector Jobs and Unemployment Duration in Pakistan”, 1-20.

Jovanovic B. & Lokshin M. M. (2004). Wage Differentials between the State and Private Sectors in Moscow. Review of Income and Wealth, 50(1), 107-123.

Onuk, P. (2017). Ücret Eşitsizliği ve Ücretin Sosyoekonomik Belirleyenleri: İstanbul Örneği. Çalışma ve Toplum, 2(53): 703-719.

San S. (2011). Türkiye’de Ücret Farklılıkları ve Ücret Ayrışması, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

San S. (2012). Türkiye’de Firma Büyüklüğü Ve Ücret Farklılıkları İlişkisinin Analizi. Çalışma ve Toplum, (35):217-231.

Törüner M. ve Lordoğlu, K. (1991). Çalışma Ekonomisi, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

www.surveysystem.com.

www.tuik.gov.tr.

Yamak, R., Z. Abidoğlu, ve N. Mert, (2012). Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2): 41-58.

Yamane, T. (1973), Statistics an Introductory Analysis, New York: Harper International.

Yeşil Bütçe Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Erdal Eroğlu¹

Özet

Kapitalizmde aşırı üretim ve yoğun tüketim sarmalında küresel ısınma, iklim değişikliği, biyo çeşitliliğin azalması gibi ekolojik sorunları arttırmış ve daha hissedilir hale getirmiştir. Sürdürülemez düzeylere doğru eğilim gösteren ekolojik sorunlar hem bilim insanlarının hem de uluslararası kurum ve kuruluşlarının gündemindedir. Sorun, neo-klasik yaklaşımda devletin piyasaya müdahalede bulunma nedenlerinden biri olan negatif dışsallık kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Çözüm önerisi ise çevre kirliliğine yol açan alanların vergilendirilmesi biçiminde ortaya konulmaktadır. Yeşil vergilerin 'caydırıcılık' etkisinin olduğu söylenebilir. Bu açıdan yeşil vergiler çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılmasında önemli bir araçtır. Ancak, genel olarak ekolojik sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılmasında etkili olan yeşil vergilerin yanı sıra biyo-çeşitliliğin korunması, etkin çevre yönetimi, vahşi yaşamı koruma, tasarruflu enerji kullanımını destekleyen kamusal teşvikler, yenilebilir enerji gibi birçok kamu politikasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda ekoloji odaklı kamu harcamalarını da içeren yeşil bütçe uygulaması sorunun tamamıyla çözümü olmasa da çevresel sorunların azalması, ekolojinin korunması ve sürdürülebilir hale getirilmesi açısından önemli bir düzenleme aracı olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada Türkiye'de ekoloji odaklı bütçe uygulamaları vergilendirme ve harcama politikaları açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bütçe, Yeşil Vergi, Kamu Harcamaları, Çevre Vergileri.

Jel Sınıflama Kodları: H20, H23, Q50, Q56, Q58.

An Evaluation Of Green Budgeting Practices In Turkey

Abstract

The ecological problems such as global warming, climate change, loss of biodiversity have notably increased as a result of the main motive of the capitalism for more profit through excessive accumulation and intensive consumption. Both scientists and international organizations have started to focus on these ecological issues in recent years as these problems have reached an unsustainable level. In neoclassical theory, ecological problems are argued within the framework of negative externality. The concept of externality is generally defined as the impact -either positive or negative- of a decision taken by an economic actor on another economic actor, and it is known as market failure. In this regard, green taxation is the most important suggestion to struggle with environmental problems. It can be said that green taxation is a deterrent factor. However, it is not enough to solve all ecologic problems. To this end, authorities have started to put taxes on areas causing environmental pollution. They have also introduced public incentives and renewable energy policies for biodiversity conservation, an effective environmental management, wild-life protection, and efficient energy use. Within this aspect, it is accepted that green budgeting via green taxation and green procurement is an important regulatory tool to protect ecology, prevent economic activities harmful to the environment, and enable sustainable development. The main goal of this study is to evaluate green budgeting implementation (green taxes and environmentally-related expenditures) in Turkey. Within this scope, the literature on green budgeting is firstly presented, and then green budgeting practices in OECD countries are analyzed.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, BİGA İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, erdalerogluu@gmail.com

Keywords: *Green Budgeting, Green Taxation, Environmental Related Taxes, Public Expenditure.*

JEL Classification Codes: *H20, H23, Q50, Q56, Q58.*

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), her yıl hava kirliliğinden 4,2 milyon kişinin öldüğünü, 3,8 milyon kişinin ev içerisinde kullanılan kömür, gaz vb. zararlı yakıtların solunumundan kaynaklı ciddi sağlık sorunları yaşadığı ve dünya genelinde nüfusun %91'nin standartların altında hava kalitesine sahip yerlerde yaşam sürdürdüğüne dikkat çekmektedir (WHO, 2018)². Dünya Bankası (WB) tarafından yayımlanan ve göz ardı edilemeyecek diğer göstergeler ise Co2 emisyonu ve yeşil alanların yok olmasına ilişkindir (WB, 2018). Örneğin, 1960 yılında kişi başına düşen Co2 emisyonu 3.099 metrik ton iken 2014 yılında 4,97 metrik ton olarak hesaplanmıştır. Tarım alanlarının toplam alan içerisindeki payı ise (1991) %39,5 düzeyinden %37,2 düzeyine (2015) gerilemiştir. Dünya Bankası iklim değişikliğinin bir sonucu olarak 2030 yılına kadar 100 milyon insanın yoksulluğa sürüklenebileceği uyarılarında bulunmaktadır.

Ortaya konulan ve sonuçlarıyla gündelik yaşamı doğrudan etkileyen bu olumsuz tablo çevre sorunlarını temel gündem haline getirmiştir. Bu kapsamda uzunca bir zamandır hem ulusal hem de uluslararası düzlemde bilim insanları, sivil toplum kuruluşları, WB, UNDP, UN, WHO gibi üst kurumlar genel olarak küresel ısınma ve iklim değişikliklerine dikkat çekmekte ve çözüm önerileri getirmektedir³. Temel

² Dünya Sağlık Örgütü bu göstergelere dikkat çekmek için önemli bir konferans gerçekleştirmektedir. Bknz; *“First WHO Global Conference on air Pollution and Health, 30 October-1 November 2018”*.

³ Çevre ile ilgili uluslararası alanda gerçekleştirilen en önemli adım (1972) Stockholm'de BM tarafından gerçekleştirilen çevre konferansı ve konferansın sonucunda açıklanan Stockholm Bildirgesi'dir. Bu bildirme uluslararası çevre hukukunda sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını tanıyan ilk bayanı içerdiği açısından önemli kabul edilmektedir. Bir diğer önemli rapor ise 1987 yılında gerçekleştirilen Brundlant Raporu'dur. Raporun önemi sürdürülebilir büyümeye vurgu yapmasından gelmektedir. “İnsanların sağlıklı ve daha üretken bir yaşam sürdürebilmeleri için gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine engel teşkil etmeyecek bir sosyal ve ekonomik ilerlemeye sahip olunmalıdır” (Walters, 1991: 424).

amaç gelecek nesillere yaşanabilir bir dünyanın bırakılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çevre kirliliğine yol açan alanların vergilendirilmesi (green taxation), biyo-çeşitliliğin korunması, etkin çevre yönetimi, vahşi yaşamı koruma, tasarruflu enerji kullanımını destekleyen kamusal teşvikler, yenilebilir enerji gibi birçok kamu politikası hedeflenmiştir. Bu politikalar literatürde en genel ifade ile yeşil bütçe uygulamaları olarak nitelenmektedir. Ve daha çok yeşil vergi uygulamaları (green taxation) ile bilinmektedir.

Ülke uygulamalarına bakıldığında birçok çevre vergisinin olduğu görülmektedir. Çevre vergileri ile ilgili olarak birkaç sınıflandırma mevcuttur. Örneğin, Ekins (1999) çevre vergilerini 3 açıdan ele almaktadır. (1) **Maliyetleri karşılamak:** kirlenmenin marjinal maliyetini artırarak çevresel olarak zararlı davranışları değiştirme niyetiyle alınan vergiler. (2) **Teşvik vergileri:** bazı çevresel kaynakları kullanan tarafların maliyetlerini hafifletmek ya da katkıda bulunmak için alınan vergiler (3) **Çevre vergileri suretiyle gelir yaratmak:** çevre vergileriyle sağlanan ek gelirle kamu maliyesine katkıda bulunmak (Ekins, 1999: 42-43). Bir diğer sınıflandırma ise OECD ve AB tarafından yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada ise çevre vergileri şu şekilde sınıflandırılmaktadır: (1) enerji vergileri, (2) taşımacılık vergileri, (3) kirlilik vergileri ve (4) doğal kaynak vergileri (Ferhatoğlu, 2003: 3). Yeşil bütçe uygulamalarında harcama boyutu ise daha çok kamu alımları açısından ele alınmaktadır (Ahsan ve Rahman, 2017; Staropoli, 2017). Ancak kamu tarafından gerçekleştirilen harcamaların fonksiyonel düzeyde analizi harcamanın çevresel yönünü ortaya koyması açısından önemli bilgiler ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Bütçenin çevre duyarlılığını değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yeşil bütçe kavramı tartışılmaktadır. İkinci bölümde ise bütçede gerçekleşen yeşil vergiler ve çevre ile ilgili harcamalar analiz edilmektedir.

2. YEŞİL BÜTÇELEME: YEŞİL VERGİLER VE YEŞİL HARCAMALAR

Yeşil bütçelemede ekonomik faaliyetlerin her aşaması çevre faktörü dikkate alınarak yeniden yapılandırılmaktadır. Vergiler çevreye zararlı olan ekonomik

faaliyetlerden alınmakta ve ortaya çıkan zarar bir açıdan fiyatlandırılmaktadır. Yeşil vergilendirmede vergi, çevresel bozulmayı azaltıcı ve caydırıcı etkiye sahip olmalıdır (Ballet vd., 2007: 732-739). Sadece çevre sorunların önlenmesine yönelik yeni vergilerin hayata geçirilmesi yeterli görülmemektedir. Aynı zamanda çevreye zararlı vergi teşviklerinin ve vergi indirimlerinin kaldırılması ve mevcut vergilerin ise çevreye duyarlı hale getirilmesi gerekmektedir (OECD, 2011).

Yeşil vergilendirmenin kuramsal temeli neo-klasik yaklaşımda devletin piyasaya müdahale nedenleri olarak görülen diğer bir ifade ile piyasa başarısızlıklarından biri olarak kabul edilen negatif dışsallıklardır. Literatürde yeşil vergilemeye yönelik ilk çalışmaların 1920'li yılların başlarında, Britanyalı iktisatçı Arthur C. Pigou tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir (Ciocirlan ve Yandle, 2003:7). Pigou dışsal etkilerin vergiler aracılığıyla düzeltilmesi gerekliliğini ileri sürmektedir (Wallart, 1999: 7). Dışsallık kavramı ise genel olarak bir iktisadi aktörden alınan bir kararın diğer bir iktisadi aktör üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yapması olarak tanımlanmaktadır (Zerbe, 1980: 90).

Bu vergilerin birçok amacı bulunmaktadır. Bunların bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür (Ekins, 1999: 42).

1. Yeşil vergi dışsallıkların içselleştirilmesi/fiyatlandırılması için etkili bir araçtır. 'Kirleten öder' ilkesi çerçevesinde negatif dışsallıklar sonucunda çevrede yaratılmış tahribatın onarımında, çevresel hizmetlerin maliyetlerinde ve çevresel politikaların geliştirilmesinde kaynak oluşturur.
2. Üreticiler için kısa vadede yenilik ya da ar-ge için teşvik edici olabilir. Örneğin enerji, su ve hammadde ile birlikte katı, sıvı veya gaz emisyonları vergilendirildiğinde, vergi mükellefleri yüklerini azaltmak için yeni üretim, ulaşım, konut, enerji kullanımı ve tüketim metotları geliştireceklerdir.
3. Yeşil vergilerle elde edilen gelirler emek üzerinden alınan vergilerin azaltılması ile ikame olunabilir. Böylelikle bu vergilerle istihdam piyasalarında gelir dağılımının iyileştirilmesine kaynak sağlanabilir.

4. Bu tür vergilerle kirliliğe yol açan; ulaşım emisyonları (hava ve deniz taşımacılığı vb.), katı atık (paketlemeler, piller vb.) ve tarımda kullanılan kimyasallar (böcek ilaçları ve kimyasal gübreler) gibi çevreyi doğrudan olumsuz etkileyen faaliyetler azaltılabilir ya da engellenebilir.

Yeşil bütçe lemede harcama kısmı hem kamu alımları açısından hem de kamu harcamalarında çevresel duyarlılığın ön planda tutulmasıdır. Kamu alımlarında tedarik sürecinde çevresel döngü ön planda tutulmakta, çevresel etkileri az olan, doğada hızla dönüşebilen ve yenilenebilir kaynaklar tercih edilmektedir (Staropoli, 2017). Harcamalarda ise çevresel amaca sahip olup olmadığına bakılmaktadır. Bütçede gerçekleşen çevresel harcamaları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: çevre ve koruma hizmetleri, atık, atık su yönetim hizmetleri, kirliliğin azaltılmasına yönelik hizmetler, doğal ortamın ve biyo çeşitliliğin korunmasına yönelik hizmetler ve çevreyi korumaya yönelik ar-ge hizmetleri.

3. TÜRKİYE'DE YEŞİL BÜTÇE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk vergi sisteminde çevre vergisi olarak nitelendirilebilecek vergiler *MTV*, *ÖTV* (*I sayılı ve II sayılı*), *Çevre ve Temizlik Vergisi*dir. Bu vergilerin genel yönetim (Merkezi Yönetim, Mahalli İdareler ve SGK) vergi gelirleri içerisindeki payına bakıldığında dikkat çekici sonuçlara ulaşılmaktadır. Motorlu taşıtlar vergisinin vergi gelirleri içerisindeki payı %1,96'dır. 2011 yılında ise bu pay %2,30'dur. *MTV* vergisi konusu itibariyle motorlu taşıtların fiyatlarını arttırmaktadır. Fiyat artışları sonucunda taşıt kullanımının azalmakta olduğu ve daha az karbon emisyonu ile çevreye olumlu bir etkinin yaratıldığı düşünülebilir. Nitekim TÜİK verilerine göre söz konusu dönemlerdeki motorlu kara taşıt sayısı (2011) 16.089.528, (2017) 22.218.945'tir (TÜİK, 2018). Diğer taraftan kara taşıt sayısı artarken söz konusu vergilerin payının gerilediği görülmektedir. İlgili kanunda yapılan değişikliklerle (25.12.2003 ve 5035 Sayılı Kanun) araçların ağırlığı değil silindir hacmi ve yaşları esas alınarak vergilendirilmektedir. Motor silindir hacminin esas alınmasının nedeni motor hacmi arttıkça yakıt miktarının ve çevreye yayılacak zehirli gazın artacak

olmasıdır. Motor hacminin artması daha fazla vergi olacağından bu kriter tercihin daha küçük motorlu taşıtlara yönelimi arttırmakta ve nihai olarak çevreye daha olumlu bir etki bırakmaktadır. Ancak araç yaşının büyümesi ile birlikte ödenecek verginin azalıyor olması söz konusu çevresel amaçlar ile ilgili önemli bir tezat oluşturmaktadır. Bu kriterde ise daha az vergi alınan ve yeni araçlara göre genellikle daha fazla kirliliğe neden olan eski araçların kullanımı MTV ile teşvik edilmektedir⁴. Yine TÜİK verilerine göre 6 yaş dâhil 6 yaşından küçük kara motorlu taşıt sayısı 8.377.066, 6 yaşından büyük kara motorlu taşıt sayısı ise 13.841.869'dur.

Çevre ile ilintili vergilerin Türk bütçesinin vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1). Örneğin 2017 yılı için bu pay 27,42%'dir. Bu payın yüksekliğine ÖTV'nin katkısına dikkate çekilmelidir. Türkiye'de uygulanan ÖTV diğer AB ve OECD ülke uygulamalarından farklıdır (Ferhatoğlu, 2003: 5; Batırel, 2002:5; Özdemir, 2009: 30). Bu ülkelerde vergiler üzerine kondukları mal ve hizmetlerin maliyetini arttırmaktadır. Fiyat artışıyla tüketicilerin çevreye zararlı olmayan mal ve hizmetleri ikame etmesi hedeflenmektedir. Türkiye'de ise ÖTV'nin çevre zararlarını önleyici etkiden ziyade mali amaçlarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Türkiye'de ÖTV'nin kapsamı, Avrupa Birliği ÖTV uygulamasına göre oldukça geniş tutulmuştur. AB'de genel olarak sağlığa ve çevreye zarar veren maddelerin, malların vergilendirilmesi söz konusu iken, ülkemizde bu nitelikte olmayan malların da vergi kapsamına alındığı görülmektedir. Uygulamada yakıtın çevreye verdiği zarar yaydığı emisyon üzerinden değil tüketim miktarı (kg, litre vb.) esas alınmakta ve vergi oranı yakıtın türüne göre (benzin, dizel, oto gaz vb.) farklılaşmaktadır. Bu durum verginin çevresel etkisinden ziyade gelir yönünün ön planda tutulduğunu göstermektedir (Çelikkaya, 2011: 111).

⁴ 2018 torba yasasıyla yeni araç alımının teşviki amacıyla, 31 Aralık 2019 tarihine kadar uygulanmak üzere; 16 yaş ve üzerindeki otomobil, panelvan, minibüs, otobüs, kamyonet ve kamyonların, trafikten kaydı silinerek hurdaya ayrılması karşılığında, araç sahiplerine, yurt içinden yeni araç alımında 10 bin lirayı geçmemek kaydıyla ÖTV indirimi sağlanabilmesi imkânı getirilmiştir.

Tablo 1. Çevreyle İlgili Vergi Gelirlerinin Toplam Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Vergi Gelirleri (TVG)	260.945	286.324	334.704	362.175	419.094	471.729	550.397
MTV	6.003	6.716	7.353	7.786	8.948	9.986	10.824
MTV/TVG	2,30	2,62	2,19	2,14	2,13	2,11	1,96
ÖTV	64.978	72.667	86.595	92.265	107.270	121.618	139.648
ÖTV/TVG	24,90	25,37	25,87	25,47	25,59	25,78	25,37
Çevre ve Temizlik Vergisi	387	383	384	361	395	474	465
Çevre Temizlik Vergisi /Toplam Vergi Gelirleri	0,14	0,13	0,11	0,09	0,09	0,10	0,08
Çevreyle İlgili Vergiler Toplamı/Toplam Vergi Gelirleri	27,34	27,85	28,18	27,72	27,82	27,99	27,42

Kaynak: www.muhasibat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye’de belediyeler tarafından toplanılan ve esas amacı da çevreye zararlı olan hizmetlerin vergilendirilmesi olan Çevre ve temizlik vergisine bakıldığında bu vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının 0,14% olduğu görülmektedir. Payın oldukça düşük olması önemli bir veridir. Bunun yanı sıra payın her geçen yıl azaldığına da dikkat çekilmelidir.

Tablo 2. Çevresel Vergiler (Milyon TL)

Yıllar	Toplam	Enerji vergileri*	Ulaştırma vergileri**	Kaynak vergileri***	Kirlilik vergileri****
2008	34 740	24 570	9 716	349	104
2009	34 112	25 632	8 053	338	89
2010	44 465	32 447	11 478	423	117
2011	50 037	34 470	14 813	586	169
2012	53 555	37 058	15 577	746	173
2013	65 932	46 511	18 475	858	88
2014	69 288	47 085	21 120	987	96
2015	80 054	52 519	26 630	822	83
2016	88 712	57 918	29 762	943	89

*Enerji üretimi ve hem taşımacılık hem de sabit amaçlar için kullanılan enerji ürünleriyle ilgili vergileri kapsar. Petrol ve doğalgaz ürünleri, elektrik ve havagazı tüketim vergisi, hidroelektrik kaynak katkı payı gelirleri vb.

** Ulaştırma vergileri ana olarak motorlu araçların mülkiyeti ve kullanımı ile ilgili vergileri içermektedir.

*** Kaynak vergileri, su, orman, yabani bitki ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarımı ve kullanımı ve doğal kaynakların tüketimi ile ilişkili vergilerdir

**** Kirlilik vergileri hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin vergilerdir.

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Türkiye’de çevre vergileri uygulandıkları alanlar itibariyle değerlendirildiğinde ise çevre vergilerinin daha çok enerji ile ilgili olduğu görülmektedir (Tablo 2). Enerji vergilerinin çevresel vergileri içerisindeki payı yaklaşık olarak %65’tir. İkinci sırayı ulaştırma vergileri (%33), üçüncü sırayı ise su, orman, yabani bitki ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarımı ve kullanımı ve doğal kaynakların tüketimi ile ilişkili olan kaynak vergileri (%1,06) almaktadır. Dördüncü sırayı da hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin olan kirlilik vergileri (%0,1) almaktadır. Dikkat edileceği üzere doğrudan çevre ile ilgili olan kaynak vergileri ve kirlilik vergilerinin payı oldukça azdır.

Tablo 3. Genel Yönetim Bütçe Giderler (Fonksiyonel 3. Düzey), Milyon TL

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
--------	------	------	------	------	------	------	------

ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.917	6.596	8.307	9.582	11.231	13.342	16.355
Atık Yönetim Hiz.	3.070	3.549	4.064	4.753	5.507	6.316	7.424
Atık Su Yönetimi Hiz.	1.463	1.439	2.052	2.256	2.686	3.225	3.799
Kirliliğin Azaltılması Hiz.	463	535	532	717	844	1.125	1.407
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	574	645	1.070	1.257	1.395	1.723	2.357
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	49	57	85	91	129	192	202
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hiz.	295	368	501	506	667	758	1.163
Genel Bütçe Giderleri	466.280	534.393	614.635	668.331	769.337	904.584	999.405
Genel Bütçe Giderleri İçerisindeki Payı (%)	1,26	1,23	1,35	1,43	1,45	1,47	1,63

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Yönetim Bütçe Giderleri, 2011-2016, www.muhasebat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır. Rakamlar yuvarlanmıştır. Toplamı vermeyebilir.

Bütçeden gerçekleşen harcamaların fonksiyonel düzeyde dağılımına bakıldığında yeşil harcamaların giderler içerisindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 3). Genel yönetim bütçe giderleri içerisinde çevre ve koruma hizmetlerinin toplam giderler içerisindeki payı 2017 yılı için %1,63'tür. Çevre ve koruma

hizmetleri içerisindeki en az payı ise çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri almaktadır. En fazla payı ise atık yönetim hizmetleri için yapılan giderler almaktadır.

Mahalli idare birimleri halka en yakın olan idari birimlerdir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan negatif dışsallıklardan doğrudan etkilenmektedir. Belediyelerin çevre ile ilgili olarak sahip olduğu tek vergi çevre ve temizlik vergisidir. Bu verginin belediye gelirleri içerisindeki payı ise oldukça düşüktür. Diğer taraftan çevresel faaliyet konularında göre belediyelerin çevresel harcamalarının da oldukça az olduğu söylenebilir (Tablo 4).

Tablo 4. Çevresel faaliyet konularına göre Mahalli İdarelerin çevresel harcamaları, 2011-2017 (Milyon TL)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.623	6.425	8.005	9.174	10.872	12.987	15.980
Atık Yönetim Hiz.	3.070	3.545	4.063	4.753	5.508	6.316	7.424
Atık Su Yönetimi Hiz.	1.453	1.429	2.003	2.173	2.621	3.150	3.754
Kirliliğin Azaltılması Hiz.	433	494	460	623	781	1.042	1.313
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	343	560	936	1.089	1.265	1.596	2.218
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	48	55	83	88	125	188	198
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hiz.	274	338	457	446	570	693	1.070
<i>Genel Bütçe Giderleri</i>	61.011	69.298	87.589	84.172	99.659	121.184	151.262

Genel Bütçe	9,21	10,78	10,94	11,54	9,16	10,71	10,56
Giderleri							
İçerisindeki Payı							
(%)							

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Mahalli İdareler Bütçe Giderleri, 2011-2016, www.muhasebat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır. Rakamlar yuvarlanmıştır. Toplamı vermeyebilir.

Mahalli idareler tarafından gerçekleştirilen çevresel harcamaların toplam giderleri içerisindeki paylarına bakıldığında bu payın yaklaşık olarak %10'larda olduğu görülmektedir. Çevre sorunlarının çözümünde aktif olarak yer alan mahalli idarelerde görece payın yüksekliği anlaşılabilir. Ancak bu verilerden hareketle mahalli idarelerin çevreyle ilgili sahip oldukları vergi gelirlerinden daha fazla çevresel harcamalar yaptığı söylenebilir.

4.SONUÇ

Yeşil bütçe uygulamaları çevresel sorunların çözümünde önemli bir kamu politikası aracıdır. Nitekim birçok ülke bütçelerini hazırlarken bütçelerinde yeşil vergilere ve yeşil harcamalara artık daha fazla yer vermektedir. Çalışmadaki analizden hareketle Türk bütçesine bakıldığında genel olarak 'yeşil' bir niteliğe sahip olmadığı görülmektedir. Hem yeşil vergilerin hem de yeşil harcamaların bütçe içerisindeki payları oldukça azdır. Çalışmada dikkat çekilen hususlardan hareketle yeşil vergilerin yeniden revize edilmesi gerekliliği ileri sürülebilir. Bu vergiler mali amaçlarından ziyade çevreyi koruma amacına sahip olmalı ve çevresel sorunların çözümünde kullanılmalıdır. Diğer taraftan çevresel vergilerin nispeten payları artırılmalı ve kapsamı genişletilmelidir. Harcamalar açısından da benzer bir değerlendirme yapılabilir.

Bu kapsamda bir kaç öneriyi şu şekilde sıralamak mümkündür. Çevresel sorunlara karşı toplumsal duyarlılık artırılabilir. İlk öğrenimden yüksek öğrenime her bir kademedeki öğrencilerin ekoloji bilinci artırılmalı, tüketim alışkanlıkları değiştirilmeli (geri dönüşüm, israf vb.) ve öğrencilerle birlikte çevreyle ilgili projeler

üretilmeli ve bu projeler desteklenmelidir. En küçük idari birimlerden (mahalli idareler) merkezi yönetimin tümüne kamuda harcamalar çevreye duyarlı hale getirilmeli ve kaynaklar bu öncelikten hareketle kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra çevresel sorunların çözümü için yeni gelir kaynakları yaratılmalıdır. Ancak, söz konusu bu gelirler bütçede tüm giderlere değil sadece çevre ile ilgili sorunların çözümüne ve yeşil ekonomiyi teşvik amacıyla kullanılmalıdır. Kamu gelir ve harcama politikalarını içeren devlet bütçelerinin hazırlanmasında, kamunun yatırım ve kalkınma politika hedeflerin belirlenmesinde yeşil ekonomi anlayışı temel alınmalıdır.

KAYNAKÇA:

AHSAN, K., & RAHMAN, S. (2017), “Green Public Procurement Implementation Challenges in Australian Public Healthcare Sector”, *Journal of Cleaner Production*, 152, 181-197.

BALLET, J., Banzin, D., LIOUI, A., & TOUAHRI, D. (2007), “Green Taxation and Individual Responsibility”, *Ecological Economics*, 63(4), 732- 739.

BATIREL, F., Ö. (2002), “Büyüme Dostu Vergileme ve Türkiye Uygulaması”, *Journal of Life Economics*, 2(4), 1-8.

CİOCİRLAN, C., & BRUCE Y. (2003), “The Political Economy of Green Taxation in OECD Countries”, *European Journal of Law and Economics*, 15(3), 203-218.

ÇELİKKAYA, A. (2011), “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, *Anadolu University Journal of Social Science*, 11(2), 97-120.

EKİNS, P. (1999), “European Environmental Taxes and Charges: Recent Experience, Issues and Trends” *Ecological Economics*, 31(1), 39-62.

FERHATOĞLU, E. (2003), “Avrupa Birliği’nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *e-yaklaşım*, 3, 1-7.

OECD (2011), *Environmentally Related Taxes in OECD Countries: Issues and Strategies*, OECD Publication Service, France.

ÖZDEMİR, B. (2009), “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Ve Çevre Vergileri”, *Maliye Dergisi*, 157, 1-36.

STAROPOLİ, C., & STEİNER, M. (2016), *Green Public Procurement*. Retrieved from https://www.webssa.net/files/slides_coursegpp-2017.pdf

ZERBE, R. O. (1980), “The Problem of Social Cost in Retrospect”, *Research in Law and Economics*, 2, 83-102.

WALLART, N. (1999), “The Political Economy of Environmental Taxes”, *New Horizons in Environmental Economics*, Cheltenham: Edward Elgar.

TUİK; http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1019 (Erişim Tarihi 15.10.2018).

WHO; <https://www.who.int/airpollution/en/> ((Erişim Tarihi: 15.10.2018).

WB; <http://www.worldbank.org/en/news/infographic/2016/09/08/death-in-the-air-air-pollution-costs-money-and-lives> ((Erişim Tarihi: 15.10.2018).

Kuşaklararası Farklılıklara Göre Psikolojik Dayanıklılık: Sağlık Çalışanları Örneği

Selin Çavuşoğlu¹, Melis Yalçın²

Özet

Psikolojik dayanıklılık, bireyin negatif etki yaratan olaylara maruz kaldığında içerisinde bulunulan bu negatif durum ile başedebilmesi ve negatif durumun üstesinden gelme kabiliyetidir. Sağlık çalışanlarının yoğun stress altında çalışmaları sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşük olacağı tahmin edilmektedir. Ancak sağlık çalışanlarının insan sağlığı üzerine bir iş yapmaları sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Aynı dönemlerde yaşayan, ortak özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu gruplar kuşak olarak tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada sağlık çalışanlarında psikolojik dayanıklılık açısından kuşaklararası farklılık olup olmadığı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bu değişkene göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmek istenmektedir. Araştırmada kullanılan veriler, anket yöntemi yardımı ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu ve “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” kullanılmıştır. Bu araştırmada örnekleme yapılmamış olup ana kitlenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik paket program ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda psikolojik dayanıklılık ile kuşaklar arasında anlamlı farklılık çıkmazken, bazı demografik faktörler arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Psikolojik Dayanıklılık, Kuşaklar, Bebek Patlaması, X Kuşağı, Y Kuşağı.

JEL Sınıflama Kodları: D23, M54, J20, M20

Psychological Resilience According to Intergenerational Differences: Case of Health Workers

Abstract

Psychological resilience is the ability of an individual to cope with this negative situation when exposed to events that cause negative effects and to overcome the negative situation. Psychological resilience levels are predicted to be low due to the fact that health workers work under intense stress. However, their psychological resilience levels need to be raised because health workers do a job on human health. Groups formed by individuals with common characteristics who live in the same period can be defined as generations. In this study, it is aimed to determine whether there are generational differences in terms of psychological resilience and whether psychological resilience levels differ according to this variable. The data used in the research were collected with the help of survey method. Personal information form and Psychological Hardiness Scale were used in collecting research data. In this research sampling is not done. It was struggled to reach all of the main audience. Data obtained were analyzed with SPSS statistics package programme. In result of research it is seen that, there is no significant difference between psychological resilience and generations while there is a significant difference between some demographic factors.

¹ Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula MYO, İşletme Yönetimi Programı, Türkiye, selin.cavusoglu@cbu.edu.tr.

² Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Türkiye, melisyalciin@gmail.com.

Keywords— Psychological Resilience, Generations, BabyBoomers, Generation X, Generation Y.

JEL Classification Codes: D23, M54, J20, M20

1. GİRİŞ

Bireylerin dayanıklılık düzeylerinin yüksek olması örgütlere de muhakkak olumlu katkılar sağlayacaktır. Dayanıklılık; değişim ve belirsizlik halinde bireylerin hareket kabiliyetinin yüksek olmasını, kendini uyarlayabilmeyi, uyum sağlayabilmeyi, sürekli ve hızlı çözümler üretebilmeyi ifade etmektedir (Luthans, 2005: 280).

Psikolojik dayanıklılık stresli yaşam durumları ile karşılaşıldığında kendini toplama gücünün en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Dayanıklılık düzeyi yüksek olan bireyler, stresli bir çevrede iyi olma özelliklerini devam ettirmekte aynı zamanda, kendilerini değiştirmek durumunda kaldıklarında da, duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak kendilerini gerçekleştirmeye çabalamaktadırlar (Terzi, 2008: 2).

Sağlık sektöründe çalışmak zor ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Bu sebeple de çalışanlara yüklediği sorumluluklar da ağırdır. Sektörde insan faktörünün ön planda olması, iş yapma süreçlerinin süresinin belli olmaması ve en ufak bir hatanın çok ciddi sonuçlar doğurabilecek olması bu zorlu durumun temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca, gerek sektörde çalışan bireyler arası farklılıklar gerekse de hasta ve hasta yakınlarının farklılıkları, toplum beklentileri, uzun çalışma saatleri, fiziki ve psikolojik şiddet düzeylerinin artması gibi sebepler sektör çalışanları üzerinde olumsuz bir takım etkiler yaratabilmektedir. Bu etkiler çalışanların kendilerine, hasta ve hasta yakınlarına yani çok daha geniş bir çerçeveden düşünülecek olursa tüm toplum bireyelerine yansiyabilecek düzeyde olabilmektedir.

Aynı dönemlerde yaşayan, ortak özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu gruplar kuşak olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin algı ve beklentileri, öncelikleri, hayata bakış açıları zaman kavramına bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı ortamda çalışan fakat farklı kuşaklarda yer alan bireylerin davranışlarında, iş görme anlayışlarında

kısacası tüm iş tutumlarında değişiklikler görülebilmektedir. Bu da çalışma yaşamı açısından örgütlerin tüm çalışma düzenlerini etkileyebilmektedir.

Hizmet sektörü olarak değerlendirilebilen sağlık çalışanlarının aralarında uyumun sağlanması, performans ve motivasyonlarının artırılması hasta memnuniyetinin de artacağı anlamına geleceğinden üzerinde çalışılması gereken bir hassas bir konudur. Sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi, yoğun stresli ortamda çalışmalarını sebebiyle öncelikle kuruma ardından da tüm topluma pozitif yansımaları da beraberinde getirecektir.

Sağlık çalışanlarının yoğun stres altında çalışmalarını sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşük olacağı tahmin edilmektedir. Ancak sağlık çalışanlarının insan sağlığı üzerine bir iş yapmaları sebebiyle Psikolojik Dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkılarak bu araştırmada sağlık sektöründe çalışanların kuşaklararası farklılıklarının olup olmadığı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bu değişkene göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmek istenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

Psikolojik dayanıklılık, bireylerin yüksek rekabet, değişken ve belirsiz iş ortamındaki tüm zorluklar karşısındaki dayanma gücüdür (Şen vd., 2015: 818). Psikolojik olarak dayanıklı bireyler, karşılaşmış oldukları zorluklar ve aksilikleri yaşamlarının bir parçası olarak görmektedirler. Ayrıca böyle durumlar karşısında yılmayıp, bu durumdan bir fırsat olarak kendilerine olumlu bir anlam da çıkarmaktadırlar (Luthans, 2002a: 702). Yine dayanıklı bireyler yaşamış oldukları olumsuz tecrübeleri atlattıktan sonra eski performans seviyelerini yakalamakla kalmayıp, eskisinden daha başarılı olabilmekte, yaşamlarını sorgulayarak bir anlama ulaşıp köklü değişimlere kolay uyum sağlayabilmektedirler (Luthans ve Youssef, 2004: 154).

Daha çok olumsuz olayların etkilerinden ortaya çıktığı düşünülen dayanıklılık kavramı (Luthans, 2002b: 61), bireylerin olumsuz koşullar altında göstermiş

oldukları direnç ve uyum amacıyla belirlediği pozitif davranışlar olarak ifade edilmektedir (Masten ve Reed, 2002: 75).

Psikolojik dayanıklılık; sıkıntılı bir durumdan sonra iyileşebilen bireylerle, iyileşemeyip ileri bakamayan hatta kendilerini daha fazla sıkıntıya sokan bireyler arasındaki fark olarak da özetlenebilmektedir (Block ve Kremen, 1996: 351).

Psikolojik dayanıklılık “kendilik algısı”, “gelecek algısı”, “yapısal stil”, “sosyal yeterlilik”, “aile uyumu” ve “sosyal kaynaklar” olmak üzere toplam altı faktörlü bir yapıyı ifade etmektedir (Fribog vd., 2005: 35).

Kendilik algısı, öz farkındalık ile ilişkili bir kavram olup, temelde kişinin kendisine ve kim olduğuna yönelik düşünceleri ifade etmektedir. Gelecek algısı, olumlu bakış açısı çerçevesinde kişinin geleceğe yönelik algılarını kapsamaktadır. *Yapısal stil*, kişinin bir bakıma kendine güveni, güçlü tarafları ve öz disiplini gibi bireysel özelliklerinden oluşmaktadır. *Sosyal yeterlilik*, kişilerin çevreden destek görüp görmediğiyle ilişkili bir faktördür. *Aile uyumu*, kişinin ailesinden aldığı desteğe veya ailesi ile olan uyumuna işaret etmektedir. Son olarak *sosyal kaynaklar* ise kişinin sosyal ilişkilerinin gücünü göstermektedir (Çetin vd., 2015: 83).

2.2. Kuşak Kavramı

Türk Dil Kurumu *Felsefe Terimleri Sözlüğü* Kuşak kavramını “Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” olarak, *Toplum Bilimi* sözlüğü ise “yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2018).

Kuşak kavramı; aynı zaman aralığında doğmuş, yaşadıkları zamanın sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal olaylarından ve hakim değerlerinden etkilenmiş kişileri ve bu kişilerin oluşturduğu toplulukları ifade etmektedir (Altuntuğ, 2012: 204). Kuşaklar arasında mutlak olmamakla beraber bir takım ayırt edici farklılıklar bulunmaktadır (Queiri vd., 2014: 200).

2.2.1. Kuşak Türleri ve Özellikleri

Yazın taraması yapıldığında, farklı kaynakların kuşaklar ile ilgili tarih aralıklarını ve kuşağa ait özellikleri farklı biçimlerde sınıflandırdıkları görülmektedir. Genelde savaş sonrası bebek doğum oranlarındaki artış ile ilgili olarak bebek patlaması kuşağı (BB), onları izleyen X kuşağı ve iş yaşamına en son katılan grup olan Y kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak henüz iş yaşantısına girmemesi sebebiyle örgütsel ve yönetsel çalışmalara konu olamamış Z kuşağı da bulunmaktadır.

Bebek Patlaması Kuşağı (BabyBoomers): 1946-1964'lü yıllar arasında doğan bireyler Bebek Patlaması Kuşağı (BabyBoomers Kuşağı) olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). BabyBoomer'lar (BB) ideolojilerin, hazzın ve düzene baş kaldırmanın temsilcisi olarak kabul edilmişlerdir. Bir yanlarıyla sadık, ilkeli, idealist, fedakar, diğer yanlarıyla da bireyci, asi ve kural tanımaz, sanata, estetiğe ve özgürlüklere değer veren bir kuşak olarak değerlendirilmişlerdir (Altuntuğ, 2012: 204). Çalışma hayatındaki tutumlarına bakıldığında “ne gerekiyorsa onu yap” şeklindeki iş yapma biçimleri, işlerini aileleri dahil tüm alanların önünde tutmaları (Lester vd., 2012: 342) ve “çalışmak için yaşadıkları” olarak söylenebilmektedir. BB' lar diğer kuşaklara kıyasla dürüstlüğe daha fazla önem vermekte ancak karar verme ve hırslı olma gibi konularda diğer kuşakların gerisinde kalmaktadırlar (Arsenault, 2004: 134)

X Kuşağı: 1965-1979'lu yıllar arasında doğan bireyler X kuşağı olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). X Kuşağı değişken geçmişlere sahip, iyi eğitilmiş, açık fikirli ve bir önceki Patlama Kuşağına kıyasla daha bireyselci bir kuşak olarak tanımlanmaktadır (Holtshausen ve Styrdom, 2006: 316). Teknolojik gelişmelerin büyük bir kısmı bu dönemlerde ortaya çıkmaya başladığından bilgisayar kullanmaya başlayan ilk kuşak olmuştur. Ancak teknolojiye olan yakınlık ve yatkınlıkları Y kuşağı kadar belirgin değildir. Bu kuşak üyeleri sadık, kanaat duyguları yüksek, teknolojiyi zorunlu olarak kullanmaya başlamış ve otoriteye saygılıdırlar (Keleş, 2011: 131).

Y Kuşağı: 1980-1999’lu yıllar arasında doğan bireyler Y Kuşağı olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). Y kuşağının bilinen en belirgin özelliği teknolojiyi çok iyi kullanabilmeleridir. Bu kuşak teknoloji, bilgisayarlar, cep telefonları ve internet ile birlikte büyümüştür (Puybaraud, 2010: 37). İş hayatındaki en genç kuşak olan Y kuşağı, işine eğlenceyi katmayı seven, internet ve teknoloji bağımlısı, iyimser, takım çalışmalarında hoşlanan bireylerdir (Sessa vd., 2007: 51). Yöneticilerin her bir çalışana bireysel önem vermeleri gerektiğine inanırlar. Kurallara uyma konusunda sıkıntıları vardır. Y kuşağı için aile ve arkadaşlar işten daha önemli ve önceliklidir. Çalışkan ve hırslı olmalarına rağmen işkolik değillerdir (Gursoy vd., 2008: 453).

Z Kuşağı: Henüz çalışma yaşamının içerisinde yer almasalarda 2000 li yıllarda doğan bireyler Z kuşağı olarak ifade edilmektedir. Bu kuşak tamamen teknolojik bir çağda doğduklarından teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu kuşağın üyelerine “Kuşak I”, “İnternet Kuşağı”, “NextGeneration” ya da “iGen” adları verilmektedir (Çetin Aydın ve Başol; 2014: 4). Bu kuşağın önümüzdeki on yıl içerisinde özellikle sanal dünyada birbirinden ilginç buluşlar ve çalışma yöntemleri bulacağı tahmin edilmektedir (Saracel vd., 2016: 53).

3.ARAŞTIRMA

3.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada sağlık sektörü çalışanlarında psikolojik dayanıklılık ile kuşaklararası farklılıklar ve demografik özelliklerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının (kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar) Baby Boomers, X ve Y kuşağı açısından karşılaştırılması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar, akademisyenlere, araştırmacılara ve konunun diğer ilgililerine bilgi sağlayacaktır.

3.2.Araştırmanın Yöntemi

Nicel Araştırma yöntemlerinden veri toplama aracı olarak “Anket” tekniği kullanılmıştır. Veriler SPSS programı aracılığı ile analiz edilip yorumlanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formunda demografik faktörlere ilişkin soruların yer aldığı kişisel bilgi formu ve “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” bulunmaktadır. Kişisel bilgi formundaki sorular ile Kuşaklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği; Friberg vd. (2003) tarafından geliştirilen, Basım ve Çetin (2011) tarafından “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği’nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması” adlı araştırmalarında güvenilirliği ve geçerliliği incelenen, Türkçe’ye uyarlaması yapılmış olan bir ölçektir. Ölçek; yapısal stil, gelecek algısı, aile uyumu, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar olmak üzere toplam altı boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerliliği için Basım ve Çetin (2011) tarafından iki ayrı örneklem kullanılmıştır. Bir örneklemden elde edilen sonuçların diğer örnekleme de doğrulanmasını temel alan bu yaklaşım, bu sayede çalışmanın genellenebilirliğinin artırılmasını amaçlamıştır. Bu maksatla Basım ve Çetin (2011) çalışmalarında 350 öğrenci ve 262 işgörenden oluşan iki örneklem grubu kullanmıştır.

Araştırma Manisa İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı olan Kula Devlet Hastanesi çalışanları üzerinde yapılmıştır. Araştırma yapılmaya başlamadan önce Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Komisyonundan Etik Kurul Raporu alınmış ve ayrıca Manisa İl Sağlık Müdürlüğü ile gerekli yazışmalar yapılarak izin alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

“Kuşaklara göre sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farklılık var mı?” sorusu ile “Psikolojik dayanıklılık düzeyleri, demografik özelliklere göre farklılık gösterir mi? sorusu, araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan hipotezler şunlardır: Hipotez 1: Demografik faktörlere göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Hipotez 2: Baby Boomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

3.4. Analiz

Psikolojik dayanıklılık ölçeğinin iç tutarlılığını test etmek amacıyla cronbach α değeri 0,973 olarak hesaplanmıştır. Bu değer Kalaycı (2010)'a göre ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sağlık çalışanları örneklem grubuna yönelik yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre verilerin normal dağılıma uymadığı görülmüştür. Bu nedenle non-parametrik testlerin yapılması uygun bulunmuştur. Ortalamalar arası farklılıkların analizinde Kruskal Wallis H testi ve Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken	Frekanslar					
	Kadın			Erkek		
Cinsiyet	Kadın			Erkek		
	53			40		
Medeni Durum	Evli			Bekar		
	60			33		
Eğitim	İlköğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
	3	18	33	33	4	2
Kuşak	1946-1964 doğumlular (BabyBoomers)		1965-1979 doğumlular (X Kuşağı)		1980-1999 doğumlular (Y Kuşağı)	
	5		23		65	

Ankete katılanların 53'ü kadın, 43'ü ise erkek çalışandan oluşmaktadır. Evli olan çalışanların sayısı 60 iken bekar olan çalışanların sayısı 33'tür. Lisans (33) ve ön lisans mezun sayısı (33), ilköğretim (3), lise (18), yüksek lisans (4) ve doktora (2) mezunu çalışan sayısından fazladır. Diğer yandan 1946-1964 doğumlu BabyBoomers kuşağına mensup çalışan sayısı 5 iken, 1965-1979 doğumlu X kuşağı çalışan sayısı 23, 1980-1999 doğumlu Y kuşağı çalışan sayısı ise 65'tir. Bu durumda

araştırma katılanların büyük bir kısmının 1980-1999 doğumlu Y kuşağı çalışanlardan oluştuğu söylenebilir.

Yaşa Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H testinde ($\chi^2=2,486$; $P=0,288$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark görülmesede psikolojik dayanıklılığı en yüksek kuşak X kuşağıdır (50,98).

Cinsiyete Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık için yapılan Mann Whitney U Testinde ($Z=2,837$; $P=0,004$) anlamlı farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Bu nedenle cinsiyete göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Elde edilen değerler, kadınların erkeklere kıyasla psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Medeni Duruma Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Anlamlı Farklılık için yapılan Mann Whitney U Testinde ($Z=-1,189$; $P=0,234$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Anlamlı düzeyde farklılık olmasa da evlilerin psikolojik dayanıklılıklarının biraz daha yüksek olduğu söylenebilir.

Eğitim Düzeyine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Anlamlı Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=5,977$; $P=0,308$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir.

Kurum Deneyimine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık İçin yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=7,271$; $P=0,201$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalar arasında anlamlı farklılık olmamasına rağmen, 16-19 yıl deneyime sahip olanların en yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu, 12-15 yıl deneyime sahip olanların ise en düşük psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu söylenebilir.

Sektör Deneyimine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=6,868$; $P=0,231$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalara göre anlamlı farklılık olmasa da en yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanların 0-3 yıl sektör deneyimine sahip olduğu söylenebilir.

Gelir Düzeyine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık İçin yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=31,604$; $P=0,000$) anlamlı farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Ortalama değerlere bakıldığında 3.001 TL ve üzeri gelire sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri en yüksektir. İkinci olarak ise 2.501TL-3.000 TL gelir düzeyine sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Çalışanların gelir düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığı söylenebilir.

Aktarılan bu sonuçlara göre; “Demografik faktörlere göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır” hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 2. Kuşaklara Göre Psikolojik Dayanıklılık Alt Boyutlarının Ortalamalarına İlişkin Bulgular

	Puan Ortalaması (\bar{X})				P
	Baybybomers	X kuşağı	Y Kuşağı	X ²	
1.Yapısal Stil	30,50	50,78	46,93	2,370	0,306
2.Gelecek Algısı	40,10	53,74	45,15	2,104	0,349
3.Aile Uyumu	28,60	46,39	48,63	2,598	0,273
4.Kendilik Algısı	33,20	48,46	47,55	1,416	0,493
5.Sosyal Yeterlilik	43,00	49,93	46,27	0,435	0,805
6.Sosyal Kaynaklar	34,40	50,17	46,85	1,421	0,491

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değerleri 0,05’ten büyük olması nedeniyle kuşaklara göre psikolojik dayanıklılık alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı söylenebilir. Bu nedenle “Hipotez 2: BabyBoomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır” hipotezi reddedilmiştir.

Bununla birlikte kuşakların psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının puan ortalamalarına bakıldığında; yapısal stil, gelecek algısı, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarının en yüksek değeri X kuşağında

görülmekteyken aile uyumu boyutunun en yüksek değeri Y kuşağında görülmektedir.

4.SONUÇ

Kuşakların sahip oldukları farklılıklar karakterlerinin yanında çalışma yaşamlarını da etkilemektedir. Farklı kuşaklarda yer alan kişilerin çalışma hayatına bakış açıları, iş ve özel yaşam arasındaki kurdukları denge ve iş odaklarının da farklı olduğu düşünülmektedir (Yüksekbilgili ve Akduman, 2015: 431-432). Buradan hareketle, bu araştırma, kuşaklar ve psikolojik dayanıklılık kavramlarını bir arada değerlendirmek ve psikolojik dayanıklılığın kuşaklara göre herhangi bir farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek üzere hazırlanmıştır.

Çalışanları daha iyi tanımak, profilleri doğru analiz etmek için çalışanları ait olduğu kuşak çerçevesinde incelemek bir yöntem olabilir. Bunun için ise kuşakları tanımak, beklentilerini, ortak kaygılarını, işe ve örgüte bakış açılarını öğrenmek gerekecektir. Bu bilgi, çalışanın tutum ve davranışlarını daha kolay yorumlamayı, beklentilerini erkenden farkedip karşılamak için adım atmayı sağlayabilecektir. Bu çabayı farkedene, değerli olduğunu hisseden kişi, bu sayede mutlu çalışana giden yolda ilk adımı atmış olacaktır (Yiğit, 2010: 141).

Her dönemin kendine göre hakim değerleri, kültürel kodları ve bunların şekillendirdiği düşünce ve davranış kalıpları bulunmaktadır. Bunları anlamak ve çeşitli öngörülerde bulunabilmek için; bu dönemlerin kuşaklar üzerinden ele alınması daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için yararlı olabilmektedir (Altuntuğ, 2012: 203).Yapılan araştırmalar kişisel özellikler, tutum ve davranışlar açısından kuşaklar arasında farklılıklar bulunduğunu göstermekle birlikte (Twenge, Campbell, 2008: 314) bu farklılıkların net ve kesin olmadığı da ileri sürülmektedir (Sadullah, 2010: 7).

Kuşaklararası farklılıklar ile ilgili yapılan çoğu çalışma, bu farklılıkları etkili biçimde yönetmenin, değer, davranış ve tutumlardaki çeşitliliği sinerjiye dönüştürmenin arayışı içerisindedir. Literatür taramasından elde edilen bilgiler ışığında, uygulama yönünde, kuşakların yönetimi ile ilgili yerel sektöre ve

işletmelere özgü çözümlere gereksinim bulunmaktadır (Süral Özer vd., 2013: 139-140). Ayrıca işgücündeki farklı kuşakların sahip olduğu farklılıkları anlamak kuşaklar arasındaki çatışmaları yönetmek, işyerinde pozitif tutum ve davranışları desteklemek ve negatif tutum ve davranışları engellemek açısından yöneticilere uygulamada yararlar sağlayacaktır (Torun ve Çetin, 2015: 138).

“Kuşaklara göre sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farklılık var mı?” sorusu ile “Psikolojik dayanıklılık düzeyleri, demografik özelliklere göre farklılık gösterir mi?” sorusu, araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2 hipotez oluşturulmuştur.

Araştırma Manisa İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı olan Kula Devlet Hastanesi çalışanları üzerinde yapılmıştır. Oluşturulan hipotezleri test etmeye yönelik yapılan analizler sonucunda; yaşa, medeni duruma, eğitim düzeyine, kurum deneyimlerine, sektör deneyimlerine göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak cinsiyet ve gelir durumu ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre; kadınların erkeklere kıyasla psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Gelir durumu ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında ortaya çıkan anlamlı farklılık için Ortalama değerlere bakıldığında 3001 ve üzeri gelire sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri en yüksektir. İkinci olarak ise 2501-3000 gelir düzeyine sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre çalışanların gelir düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığı söylenebilir.

Ayrıca BabyBoomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ancak kuşakların psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının puan ortalamalarına bakıldığında; yapısal stil, gelecek algısı, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarının en yüksek değeri X kuşağında görülmekteyken aile uyumu boyutunun en yüksek değeri Y kuşağında görülmektedir.

Bu bağlamda elde edilen tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde psikolojik dayanıklılık düzeyinde fark yaratan olgunun X ya da Y kuşağından gelmek olmadığı söylenebilir. Fark yaratan olgunun ne olduğu sorusu örnekleme büyüterek ve farklı çalışma üzerinde yineleyerek elde edilen sonuçları yorumlamak daha anlamlı olabilecektir. Mevcut sonuçlara göre yöneticilerin bireyleri daha iyi tanımaya çalışarak bireylere ve örgüte özgü bir takım yöntem ve ilkelerin belirlenmesi psikolojik dayanıklılık düzeyini arttırmak için daha anlamlı olabilecektir.

KAYNAKLAR

ALTUNTUĞ N. (2012), “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 202-213.

ARSENAULT, P.M. (2004), “Validating Generational Differences: A Legitimate Diversity and Leadership Issue”, *The Leadership and Organization Development Journal*, 25, 124-141.

BASIM, H.N., ÇETİN, N. (2011), “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 1-12.

BLOCK, J., KREMEN, A.M. (1996), “IQ and Ego-Resiliency; Conceptual and Empirical Connections and Separateness”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 349-361.

ÇETİN AYDIN, G., BAŞOL O. (2014), “X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı?”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Aralık, 1-15.

ÇETİN, F., YELOĞLU, H. O., BASIM H. N. (2015), “Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kronik İlişki Analizi”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 30 (75), 81-92.

FRIBORG, O., BARLAUG, D., MARTINUSSEN, M., ROSENVINGE J. H., HJEMDAL O. (2005), “Resilience in Relation to Personality and Intelligence”, *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 14(1), 29-42.

- GURSOY, D., MAIER, A. T., CHI, G. C. (2008), “Generational Differences: an Examination of Work Values and Generational Gaps in The Hospitality Workforce”, *International Journal of Hospitality Management*, 27(3), 448–458.
- HOLTSHAUSEN, T., STYRDOM, J. (2006) “Generation Y Consumers: Behavioral Patterns of Selected South African Students”, *The Business Review Cambridge*, 5, 314– 318.
- KALAYCI, Ş. (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- KELEŞ, H.N. (2011), “Y Kuşağı Çalışanların Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- KYLES, D. (2005),“Managing Your Multigenerational Workforce”, *Strategic Finance*, 87(6), 53-56.
- LESTER, S.W., STANDIFER, R.L., SCHULTZ, N.J., WINDSOR, J.M. (2012),“Actual Versus Perceived Generational Differences at Work: An Empirical Examination”, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(3), 341-354.
- LUTHANS, F. (2002a), “The Need for and Meaning of Positive Organization Behavior”, *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- LUTHANS, F. (2002b), “Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths”, *Academy of Management Executive*, 16(1), 57-72.
- LUTHANS, F., YOUSSEF, C.M. (2004), “Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage”, *Organizational Dynamics*, 33, 143–160.
- LUTHANS, F. (2005), *Organizational Behavior*, 10.Ed., McGraw-Hill, New York.
- MASTEN, A.S., REED, M. G. J. (2002), *Resilience in Development*, C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), Oxford University Press, Inc. New York.

PUYBARAUD, M., (2010), Generation Y and The Workplace: Annual Report 2010, Global Workplace Innovation.

QUEIRI, A., YUSOFF, W.F.W., DWAİKAT, N. (2014), "Generation-Y Employees' Turnover: Work-Values Fit Perspective", International Journal of Business and Management, 9(11), 199-213.

SADULLAH, Ö. (2010), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım, İstanbul.

SARACEL, N., TAŞSEVEN, Ö., KAYNAK, E. (2016), "Türkiye'de Çalışan Y Kuşağında İş Tatmini-Motivasyon İlişkisi", Social Sciences Research Journal, 5 (1), 50-79 .

SESSA, V. I., KABACOFF, R., DEAL, J., BROWN, H. (2007), "Generational Differences in Leader Values and Leadership Behaviors", The Psychologist-Manager Journal, 10 (1), 47-74.

SÜRAL ÖZER, P., ERİŞ, E.D., TİMURCANDAY ÖZMEN, Ö.N. (2013), "Kuşakların Farklılaşan İş Değerlerine İlişkin Emik Bir Araştırma", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 123-142.

ŞEN, C., MERT İ. S., AYDIN, B. O. (2015), "Psikolojik Sermayenin Çalışanın Stresle Başa Çıkmasına, İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi", 23.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs, Muğla, 816-824.

TDK, 2018.

TERZİ, Ş. (2008). "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki", Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3 (29), 1 -11.

TORUN, Y., ÇETİN, C. (2015), "Örgütsel Sinizmin Kuşaklar Bazında Değerlendirilmesi: Kuşaklara Göre Örgütsel Sinizmin Hedefinde Ne Var?", İş ve İnsan Dergisi, 2(2), 137-146.

TWENGE, J.M., CAMPELL, S.M. (2008), "Generational Differences in Psychological Traits and Their Impact on The Workplace", Journal of Managerial Psychology, 23 (8), 862-877.

YİĞİT, Z. (2010), “X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Tutumlar Açısından İncelenmesi ve Bir Örnek Olay”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, S.B.E. , İstanbul.

YÜKSEKBİLGİLİ, Z., AKDUMAN, G. (2015), “Kuşaklara Göre İşkoliklik”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (19), 415-440.

Türkiye’de Bölgesel Yenilikçilik ile Kamu Yatırımları İlişkisi

Burcu TÜRKCAN¹

Özet

Bu çalışmada 2000 – 2017 yılları arasında Türkiye’de imalat alanında yapılan kamu yatırımları ile illerde tescil edilen patent, faydalı model ve tasarım düzeyleri arasında nedensellik ilişkileri araştırılmaktadır. Bu bağlamda 1458 gözlemden oluşan dengeli panel veri setleri kullanılmıştır. Bilindiği kadarıyla Türkiye’de tüm illeri kapsayan ve bu kadar geniş bir bölgesel veri setine sahip son yıllarda yapılmış benzer bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın, Türkiye’nin yaklaşık son 20 yılında iller düzeyinde yapılmış ve bölgesel yenilikçilik ile imalata yönelik kamu yatırımları arasındaki ilişkileri araştıran bir ampirik analiz olması noktasında katkı sunması hedeflenmektedir. Çalışmanın temel amaçları; Türkiye’de imalat sanayinde yapılan kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçi faaliyetler arasında nedensellik ilişkileri olup olmadığının, var ise ilişkilerin yönünün tespit edilmesi ve bu doğrultuda uygun politika önerilerinin geliştirilmesidir. Analiz sonuçlarına göre iller düzeyinde imalata yönelik kamu yatırımlarının patent tescillerinin nedeni olduğu ancak tersinin geçerli olmadığı faydalı model tescillerinde ise tam tersi bir durumun geçerli olduğu görülmektedir. Tasarım tescilleri ile imalata yönelik kamu yatırımları arasında ise karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada kısa bir giriş bölümünün ardından ampirik literatür analizine yer verilmektedir. Takip eden kısımda analizde kullanılan veri seti, yöntem ve tahminleme sonuçlarına yer verilmektedir. Son olarak sonuç bölümünde ampirik bulgular yorumlanarak bölgesel politika önerileri geliştirilmektedir

Anahtar Kelimeler— Bölgesel Kamu Yatırımları, Bölgesel Yenilikçilik, Panel Granger Nedensellik Analizi

JEL Sınıflama Kodları: C23, R10, R28

The Relationship Between Regional Innovativeness and Public Investments

Abstract

In this study, the causality relationships between innovative activities (patent, utility model and design registries) and manufacturing public investments are examined for Turkish provinces during 2000 – 2017. In this context, balanced panel data sets including 1458 observations have been used. Consequently the main contribution of this study will be on the point of examining the relationships between regional innovativeness and public investments in Turkey for last 20 years with a wide range of data. The main purposes of this study are detecting the causal relationships between these two variables, examining the existing causalities’ directions and enhancing the appropriate regional policy options for Turkey. Empirical results indicate that there are bidirectional causal relationships between regional manufacturing public investments and regional design registries. On the other hand, empirical results also show that regional manufacturing investments cause to regional patent registries, but the reverse is not true. Moreover, it seems that regional utility model registries cause to regional manufacturing public investments, but the reverse is not valid. In this study, after a short introduction, empirical literature is examined. Then data set, method and empirical results are expressed. Lastly, empirical results are interpreted and regional policy implications are enhanced in the conclusions.

Keywords— Regional Public Investments, Regional Innovativeness, Panel Granger Causality Analysis

JEL Classification Codes: C23, R10, R28

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, burcu.turkcan@ege.edu.tr

1. GİRİŞ

1980lerden sonra İçsel Büyüme Modellerinin geliştirilmesiyle birlikte ekonomilerin kendilerine özgü (içsel) rekabetçi özelliklerini kullanarak ekonomik büyüme düzeylerini arttırmaları gündeme gelmiştir. 1950li yıllardan bu yana kamu yatırımları özellikle bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmaları ekseninde bölgesel politika aracı olarak kullanılıyor olmakla birlikte, kamu harcamalarının artan ölçek ekonomilerini yaratacağını gözler önüne seren bir ekonomik büyüme ancak 1990 yılında Barro tarafından literatüre eklenmiştir (Pirili, 2011: 309 – 310). Bu modelin akabinde Krugman (1991) Yeni Ekonomik Coğrafya akımına öncülük ederek kamu yatırımlarının özellikle altyapı alanında taşıma maliyetlerini azaltan unsur olduğu, imalat sanayinin rekabetçi sektör olduğu ve üretimde de ölçeğe göre artan getirilerin geçerli olduğu bir modeli geliştirmiştir. Krugman'ın bu modelini takiben ise özellikle yüksek teknolojiye dayalı yenilikçi bilgiyi gelişme ve ilerlemenin merkezine yerleştiren Yeni Endüstriyel Coğrafya Yaklaşımı literatürde yerini almıştır (Martin ve Sunley, 1996: 270). Tüm bu gelişmeler ekseninde ekonomik büyüme ve gelişmenin tek bir merkezden idare edildiği Ulusal Yenilik Sistemi yaklaşımının yerini Bölgesel Yenilik Sistemi yaklaşımı almıştır.

Bölgesel yenilik sistemleri genel itibariyle yenilikleri bölgenin üretim yapısı içerisinde destekleyerek teşvik eden kurumsal bir altyapıya atıf yapmaktadır (Asheim ve Coenen, 2005). Bu bağlamda Gardiner (2003) bölgesel rekabet gücünü belirleyen temel faktörlerden biri olarak yenilik aktivitelerini işaret etmektedir. Zira Gardiner (2003) çalışmasında da ifade ettiği üzere yenilikler (özellikle de patentler) üretken bir çevrenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Yeni yaratılan üretim bilgisi, bölgelerde ölçeğe göre artan getirilere yol açarak bölgesel büyüme ve gelişmeye olumlu katkılarda bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde içsel potansiyellerini kullanarak piyasalarda rekabetçi davranabilen yenilikçi bölgeler ön plana çıkmaktadır.

Tüm bunların yanısıra bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımında kamu ile özel sektör arasında bir tamamlayıcılık ilkesi söz konusudur. Bu ilke bağlamında kamu, özel sektörü yenilik yapmaya teşvik edecek ortamı ve altyapıyı sunma fonksiyonuna

sahiptir. Dolayısıyla bölgesel yenilik sistemlerinin desteklenmesine yönelik bölgesel kalkınma politikası ekseninde devletin özel sektörün yenilikçilik iklimini besleyecek ve yenilikçi çıktılarının ortaya çıkışını kolaylaştıracak düzenlemeler yapması esastır (Dökmen, 2012: 149).

Tüm bu bilgiler ışığında imalat sanayinde yapılan kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçilik arasındaki bölgesel ilişkileri Türkiye bağlamında analiz etme amacıyla hazırlanan bu çalışmada, 2000 – 2017 yılları arasında iller düzeyinde yapılan imalata yönelik kamu yatırımları ile illerdeki patent, faydalı model ve tasarım tescil düzeyleri arasındaki nedensellik ilişkileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda 81 il ve 18 yıldan oluşan dengeli panel veri setleri üzerine kurulu Panel Granger Nedensellik Analizleri uygulanmaktadır. Bilindiği kadarıyla Türkiye’de tüm illeri yenilikçi faaliyetlerin farklı çeşitleri ekseninde kapsayan ve kamu yatırımları ile yenilikçiliğin karşılıklı nedensellik ilişkisini ele alan söz konusu dönem için yapılmış benzer bir ampirik çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışma, literatüre iller ve farklı yenilikçilik türleri ekseninde Türkiye’nin son 20 yıllık dönemi için yapılmış bir ampirik analiz olma ve kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçilik arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkilerini araştıran bir çalışma olma özellikleri ile katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmada giriş bölümünün ardından ilgili alandaki ampirik literatür incelenmektedir. Söz konusu bölümü takiben ise çalışma kapsamında yürütülen ampirik analiz; veri seti, yöntem ve tahminleme sonuçları açıklanmaktadır. Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda Türkiye’de bölgesel gelişme açısından politika önerileri geliştirilmektedir.

2. LİTERATÜR ANALİZİ

Literatürde ampirik çalışmaların özellikle Türkiye ekseninde kamu yatırımlarının bölgesel etkinliğini ölçme bağlamında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda son yıllara dair Köse vd. (2012), Şengül vd. (2013), Bakırcı vd. (2014), Deviren ve Turan (2018) çalışmaları örnek gösterilebilir. Tüm bu çalışmaların ortak özellikleri veri zarflama analizi ekseninde bölgesel etkinlik araştırması yapmış olmaları ve bölgesel etkinliği ölçecek girdi değişkenlerinden biri olarak ise bölgesel kamu

yatırımlarını kullanmış olmalarıdır. Öte yandan tüm bu çalışmalarda bölgesel etkinliğin göstergeleri olarak çıktı değişkenleri farklılık göstermekle birlikte (katma değer, istihdam vs.) hiçbirinde yenilik göstergeleri bir çıktı olarak ele alınmamaktadır. Öte yandan yurtdışı çalışmalarına bakıldığında kamu harcamaları ile yenilikçilik arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalara rastlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Pan vd. (2010) Asya ve Avrupa'dan seçtikleri 33 ülke için yaptıkları veri zarflama analizinde kamu harcamalarını girdi değişkenlerinden biri olarak kullanırken patent sayılarını da çıktı değişkenlerinden biri olarak kullanmışlardır. Benzer bir başka yurtdışı çalışması ise Chen vd. (2011)'dir. Söz konusu çalışmada 1998 – 2005 zaman aralığında 24 ülkenin yenilik sistemleri karşılaştırması veri zarflama analizi ve ekonometrik analiz ile yapılmıştır. Sonuçta ülkelerin yenilikçi faaliyetlere yatırımının yenilikçi çıktıları arttırdığı bulgusu elde edilmiştir. Yurtdışından bölgesel bir çalışma olarak ise Opritescu (2012), 2010 yılında Avrupa bölgeleri için mevcut verilerin istatistiki analizinden yola çıkarak kamu kaynaklarının etkin kullanımının bölgesel yenilikçi çıktılar ekseninde kritik olduğu noktasına vurgu yapmıştır. Türkiye'de ise kamu harcamaları ile yenilikçilik ilişkisini analiz eden bir çalışma olarak Dökmen (2012) çalışmasına rastlanmaktadır. Bu çalışmada 20 İBBS2 (İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması Düzey 2) bölgesinin 1999 – 2008 dönemi için panel veri uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda kamu harcamalarının Türkiye'de bölgesel yenilikçiliği arttırdığı tespit edilmiştir. Yenilikçi çıktılarla ilgili yapılmış bölgesel bir diğer çalışma olarak Çakın ve Özdemir (2015) çalışması bulunmakla birlikte bu çalışmada girdi değişkeni olarak Ar-Ge harcamaları kamu-özel sektör ayrımına tabi tutulmaksızın toplam olarak alınmıştır. 2010-2012 yılları ve 12 İBBS1 (İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması Düzey 1) bölgesi için yapılan analizlerde çıktı değişkenlerinden biri olarak ise patentler kullanılmış ve bu bağlamda bölgelerin yenilikçilik performansları değerlendirilmiştir. Çeşitli dönemler için kamu harcamalarının ekonomik gelişmeye etkilerini inceleyen (Önder vd., 2010; Çelebioğlu ve Dall'erba, 2010; Coşar ve Demir, 2016) ve kamu yatırımları ile özel sektör üretkenliği arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar (Karadağ vd, 2004; Deliktaş vd., 2009) bulunmakla birlikte kamu harcamaları ile yenilikçilik çıktıları ekseninde Türkiye için Dökmen (2012)

çalışması haricinde son yıllar için bölgesel anlamda ampirik başka bir analize rastlanmamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, İBBS2 bölgelerinden daha küçük bölgesel düzeyler olan İBBS3 bölgeleri (iller) düzeyinde Türkiye için bir analiz yapması ve Türkiye'nin son 20 yıllık dönemini kapsayan en güncel verileri analizlerde kullanması açısından literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Analizde Kullanılan Veri Seti ve Yöntem

Bilindiği üzere ekonometrik analizler 3 tür veri seti üzerine kurulabilmektedir. Bunlar: zaman serileri, kesit veri setleri ve panel veri setleri olarak sıralanabilir. Bunlardan panel veri setleri, diğer 2 tür veri setine kıyasla daha yüksek serbestlik derecesine sahip ve daha küçük varyanslı analizleri mümkün kılmaktadır (Elhorst, 2003: 244). Dahası panel veri setleri, çoklu gözlem olanağı sunmaları, değişkenler arası çoklu doğrusallık olasılığını azaltmaları ve zaman ile mekan boyutlarının birarada ele alınması sayesinde zengin veri içerikleri sunmaları gibi nedenlerle ampirik analizlerde pek çok avantaja sahiptirler (Hsiao, 2007: 3-6). Tüm bu nedenlerle bu çalışmada da panel veri setleri kullanılmaktadır. Söz konusu verilerden kamu yatırımlarında dair veriler Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'nın veri tabanından temin edilmiştir. 81 il düzeyinde 2000 – 2017 zaman aralığı için yayınlanan imalata yönelik kamu yatırımları verileri TL bazında olup sabit fiyatlar cinsindedir. Söz konusu veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın elektronik veri dağıtım sisteminden temin edilen yıllık ortalama ABD doları döviz kurları kullanılarak ABD dolarına çevrilerek enflasyon etkilerinden arındırılmaya çalışılmıştır.

Bölgesel yenilikçiliği yansıtan patent, faydalı model ve tasarım tescilleri sayıları ise iller düzeyinde ve yine aynı zaman aralığı için Türk Patent ve Marka Kurumu'nun veri tabanından temin edilmiştir. Patent, faydalı model ve tasarımların başvuru sayılarından ziyade tescil sayılarının analizde kullanılmasının tercih edilme sebebi ise fikirden ziyade gerçeğe dönüşen yenilikçi faaliyetlerin analize dâhil edilmek istenmesidir.

Sonuç itibariyle bu çalışmada imalat kamu yatırımları, patent tescilleri, faydalı model tescilleri ve tasarım tescilleri olmak üzere 4 temel değişkene dair 81 il ve 18 yılı kapsayan dengeli panel veri setleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla her bir veri seti 1458 gözlemden oluşmaktadır. Analiz kapsamında veri setleri öncelikle birim kök testlerine tabi tutularak durağanlıkları araştırılmakta ardından durağan seriler ile nedensellik ilişkilerini tespit etmek üzere Panel Granger Nedensellik Analizleri uygulanmaktadır.

3.2. Ampirik Tahminleme Sonuçları (Empirical Results)

Bilindiği üzere ekonometrik analizlere başlamadan önce kullanılacak serilere birim kök testleri uygulanarak durağanlık durumlarının araştırılması gerekliliği artık genel kabul görmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 277). Zira ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenlere dair veri setlerinin durağanlık araştırmalarının yapılmadan analizlere dâhil edilmesi sahte regresyon problemini beraberinde getirebilmektedir. Sahte regresyonun oluşması durumunda ise elde edilen değişken katsayıları ve istatistik değerleri tamamen yanıltıcı sonuçlar sunabilmektedir. Zaman serilerinde Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi yaygın olarak kullanılmakla birlikte, panel veri setleri için farklı birim kök testlerinin serilere uygulanması ve test sonuçlarının genel görünümüne göre serilerin durağanlığına karar verilmesi yaklaşımı esastır.

Bu bağlamda Tablo 1’de analizlerde kullanılan iller düzeyindeki imalat kamu yatırımları, patent tescilleri, faydalı model tescilleri ve tasarım tescilleri değişkenleri veri setlerine dair birim kök test sonuçlarına yer verilmektedir. Söz konusu tabloda, 4 ayrı yaklaşıma göre hesaplanmış birim kök test sonuçları yer almaktadır. Bu yaklaşımlar: Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran & Shin W-Stat, ADF – Fisher Chi-Square ve PP – Fisher Chi-Square olarak sıralanabilir. Tablo 1’deki test sonuçlarından görüldüğü üzere illerdeki patent tescilleri veri setinde 4 yaklaşımdan 3üne göre birim kök problemine rastlanmaktadır. İllerdeki tasarım tescillerine dair seride ise Levin, Lin & Chu t yaklaşımına göre birim kök problemine rastlanmakta, Im, Pesaran and Shin W-stat yaklaşımına göre de %5ten küçük istatistiki anlamlılık düzeylerinde birim kök problemine rastlanmaktadır.

Tablo 1: Serilere Dair Düzeyde Birim Kök Test Sonuçları

	İmalatKY	Patent	FayMod	Tasarım
Levin, Lin & Chu t	-5390,49 (0,000)***	8,09128 (1,000)	-4,45411 (0,000)***	-0,50380 (0,3072)
Im, Pesaran and Shin W-stat	-936,398 (0,000)***	6,76499 (1,000)	-2,88408 (0,0020)***	-1,71921 (0,0428)**
ADF - Fisher Chi-square	1193,40 (0,000)***	87,0390 (0,9979)	188,824 (0,0098)***	197,352 (0,0057)***
PP - Fisher Chi-square	2010,38 (0,000)***	214,899 (0,000)***	591,880 (0,000)***	395,975 (0,000)***

Not: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; *%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık**

İllerdeki imalat kamu yatırımları ile illerdeki faydalı model tescillerine dair serilerde %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde dahi birim kök problemine rastlanmamakla birlikte, bilindiği üzere ekonometrik analizlerde kullanılan serilerin aynı düzeyde durağan olması esastır. Dolayısıyla imalat kamu yatırımları ile patent tescilleri ve tasarım tescillerinin nedensellik analizleri yapılırken durağanlaştırılmış serilerin kullanılması; imalat kamu yatırımları ile faydalı model tescillerinin nedensellik analizi yapılırken ise düzey değerlerinin kullanılması gerekmektedir. Serileri durağanlaştırmak için farkları alındığından normalde bu yöntem analizde veri kaybına yol açmaktadır. Dolayısıyla düzeyde durağan görünen imalat kamu yatırımları ile faydalı model tescillerinin düzey değerleri ile nedensellik analizinin yapılması daha uygun görünmektedir.

Tablo 2’de birinci farkları alındığında imalat kamu yatırımları, patent tescilleri ve tasarım tescilleri serilerinin birim kök test sonuçlarına yer verilmektedir. Faydalı model tescilleri serisinin durağan olan düzey değeri kullanılacağı için ise farkını alma işlemi uygulanarak birim kök testlerine tabi tutulmamıştır. Test sonuçları her 3

serinin birinci farkları alındığında tüm yaklaşımlara göre %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde durağanlaştığını ve birim kök sorunun ortadan kalktığını göstermektedir.

Tablo 2: Serilere Dair Birinci Fark Birim Kök Test Sonuçları

	İmalatKY	Patent	Tasarım
Levin, Lin & Chu t	-10193,0 (0,000)***	-7,71635 (0,000)***	-10,7178 (0,000)***
Im, Pesaran and Shin W-stat	-1328,30 (0,000)***	-16,5015 (0,000)***	-20,1613 (0,000)***
ADF - Fisher Chi-square	643,959 (0,000)***	524,758 (0,000)***	658,208 (0,000)***
PP - Fisher Chi-square	4869,20 (0,000)***	3651,07 (0,000)***	4153,83 (0,000)***

Not: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık

Durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak durağanlaştırılmalarının ardından ise Tablo 3'te birinci farkları alınmış seriler ile yapılmış Panel Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına yer verilmektedir. Granger Nedensellik Analizi, ampirik analize konu olan seriler arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkilerini araştıran ve F istatistiğinin yorumlanması üzerine kurulu bir analiz türüdür. Analiz sonucunda elde edilen F istatistiği değeri ilgili serbestlik derecesi ve istatistiki anlamlılık düzeyinde tablo değerinden büyükse nedenselliğin bulunmadığına dair sıfır hipotezi reddedilir. Bu hipotezin reddedilmesi, katsayıların anlamlı olduğunu ve nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu ifade eder (Granger, 1969: 431).

Tablo 3: Serilere Uygulanan Panel Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Gözlem Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık Değeri
D(İMALATKY), D(PATENT)'in Granger nedeni değildir.	1215	9,89191	0,000***
D(PATENT), D(İMALATKY) 'nin Granger nedeni değildir.		1,34860	0,2600

IMALATKY, FAYMOD'un Granger nedeni değildir.	1296	0.06364	0.9383
FAYMOD, İMALATKY 'nin Granger nedeni değildir.	27.8685	0,000***	
D(IMALATKY), D(TASARIM) 'ın Granger nedeni değildir.	1215	2,42353	0,0890*
D(TASARIM), D(IMALATKY) 'nin Granger nedeni değildir.	2,75497	0,0640*	

Not1: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık

Not2: Bu analiz 2 gecikme üzerine kurulu olduğundan birinci farkı alınmış seriler ile yapılan analizlerde gözlem sayısı 1215 olurken, birinci farkı alınmadan kullanılan seriler ile yapılan analizde gözlem sayısı 1296 olmaktadır.

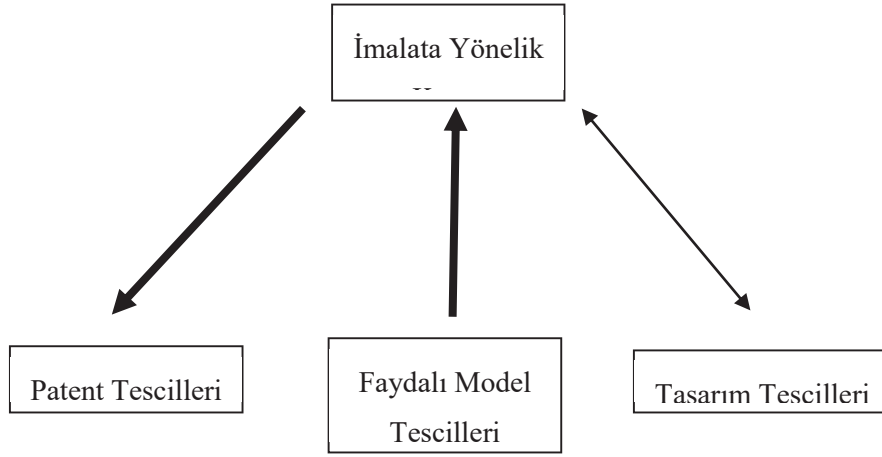
Görüldüğü üzere imalat alanında yapılan kamu yatırımları bölgesel patent tescillerinin %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde nedeni iken tersi geçerli görülmemektedir. Diğer taraftan bölgesel faydalı model tescillerinin %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde imalata yönelik bölgesel kamu yatırımlarının nedeni olduğu ancak tersinin geçerli olmadığı görülmektedir. Son olarak bölgelerde imalat alanında yapılan kamu yatırımları ile tasarım tescilleri arasında da %10 istatistiki anlamlılık düzeyinde karşılıklı nedensellik ilişkisi görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ampirik bulgular, Türkiye'de iller düzeyinde imalata yönelik kamu yatırımlarının patent tescillerine yol açtığını göstermekle birlikte, patent tescillerinin artmasının iller düzeyinde imalata yönelik daha fazla kamu yatırımları yapılmasına neden olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan tasarım tescillerinde gözlenen karşılıklı nedensellik ilişkisi, Türkiye'de kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçiliğin birbirini bu alanda karşılıklı beslediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle imalata yönelik kamu yatırımları patent tescillerinin nedeni olmakla birlikte, belli ki bu yatırımların temel amacı patent yaratmak değildir ve bu nedenle de daha fazla patent tescil edilmesi bir bölgeye yapılan imalata yönelik kamu yatırımlarını arttırmamaktadır. Öte yandan tasarım tescillerindeki durum imalata yönelik kamu yatırımlarının bu yenilikçilik alanlarına yönelik olduğunu gözler önüne sermektedir. Faydalı model tescillerinde ise imalat kamu yatırımlarının bu yenilikçilik türünün bir nedeni olmadığını ancak faydalı model tescillerinin bölgelere yapılan imalat

kamu yatırımlarının bir nedeni olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle bölgelerdeki faydalı model tescil sayısı arttıkça bu bölgelere yapılan imalat kamu yatırımları da artmaktadır. Ancak bölgelere faydalı model tescilleri için yönlendirilen imalat kamu yatırımları bu tescillerin sayısının artışına neden olmamaktadır. Diğer bir deyişle kamu bölgesel olarak faydalı model tescillerini destekleyecek yatırımlar yapmaya çalışmakta ancak başarılı olamamaktadır. Tüm bu bahsi geçen ilişkiler Şekil 1’de şematize edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: İmalata Yönelik Kamu Yatırımları ile Yenilikçilik Çıktıları İlişkisi

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Kalın oklar nedensellik ilişkisinin daha güçlü olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır.

Üretime yönelik yeni buluş anlamına gelen patentler, şüphesiz yenilikçilik anlamında en üst nitelikli faaliyetler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ürünün dış görünüşü ve kullanılabilirliğini arttırmaya dair tasarım faaliyetleri ve mevcut ürünün belli bir veya birkaç yönünün geliştirilmesine yönelik faydalı model faaliyetlerini desteklemek, katma değeri patentlere göre daha düşük yenilikçi faaliyetleri desteklemek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda imalata yönelik kamu yatırımlarının, faydalı model ve tasarım alanlarına olduğu kadar patent alanlarına da kaydırılacak bölgesel politika seçeneklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından 2014 – 2018 dönemi için yayınlanmış olan Onuncu Kalkınma Planı kapsamında imalat sanayinde araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve yenilik politikasının temel amacının; teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin artırılması, Ar-Ge çıktılarının ticarileştirilmesi ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne ulaşılması olduğu ifade edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 86). Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için ise yenilikçilik çıktılarında yatırım yapılması gerekliliği ortadadır. Ampirik analiz sonuçları Türkiye’de imalat kamu yatırımlarının 2000li yıllarda yenilikçi faaliyetleri arttırdığını göstermektedir. Öte yandan patent tescillerindeki durum, kamu yatırımlarının patent tescil sayılarını arttırdığını ancak artan patent tescil sayılarının bölgelere yeni kamu yatırımları yapılmasına neden olmadığını gözler önüne sermektedir. Faydalı model tescillerinde ise tam aksi bir durum geçerli görünmektedir. Bölgelerdeki faydalı model sayısı artışı bu bölgelere daha fazla imalata yönelik kamu yatırımı yapılmasına yol açmakta ancak bu bölgelere yapılan kamu yatırımları faydalı model sayısında artışa neden olmamaktadır. Tasarım tescillerinde ise imalat kamu yatırımları ile karşılıklı nedensellik ilişkisi göze çarpmaktadır. Tüm bu bulgular ışığında Türkiye’de imalat alanında yapılan kamu yatırımlarının patentler ve tasarımlara yönlendirilmesinin iktisadi açıdan en etkin sonuçları üreteceği görülmektedir. Yarattıkları katma değerler düşünüldüğünde ise patentlere yönelik kamu yatırımlarına ağırlık verilmesinin uygun bir bölgesel politika seçeneği olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

ASHEIM, B. T., COENEN, L. (2005), “Knowledge Bases and Regional Innovation Systems: Comparing Nordic Clusters”, *Research Policy*, 34, 1173-1190.

BAKIRCI, F., EKİNCİ, E. D., ŞAHİNOĞLU, T. (2014), “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 281–298.

BARRO, R.J. (1990), Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth, *Journal of Political Economy*, 98, 103-125.

- CHEN, C.P., HU, J.L., YANG, C.H. (2011), “An International Comparison of R&D Efficiency of Multiple Innovative Outputs: The Role of The National Innovation System”, *Innovation: Management, Policy & Practice*, 13(3), 341-360.
- COŞAR, A. K., DEMİR, B. (2016), Domestic Road Infrastructure and International Trade: Evidence from Turkey, *Journal of Development Economics*, 118, 232 – 244.
- ÇAKIN, E., ÖZDEMİR, A. (2015), “Bölgesel Gelişmişlikte Ar-Ge ve İnovasyonun Rolü: Dematel Tabanlı Analitik Ağ Süreci (DANP) ve TOPSIS Yöntemleri ile Bölgearası Bir Analiz”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 115 – 144.
- ÇELEBİOĞLU, F., DALL’ERBA, S. (2010), “Spatial Disparities Across the Regions of Turkey: an Exploratory Spatial Data Analysis”, *Annual Regional Sciences*, 45, 379 - 400.
- DELİKTAŞ, E., ÖNDER, A.Ö., KARADAĞ, M. (2009), “The Spillover Effects of Public Capital on the Turkish Private Manufacturing Industries in the Geographical Regions”, *Annual Regional Sciences*, 43, 365 – 378.
- DEVİREN, N.V., DURAN, T. (2018), “Türkiye’de Düzey 3 Bölgesi Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi: Aydın, Denizli ve Muğla İlleri Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 262 – 277.
- DÖKMEN, G. (2012), “Bölgesel Yenilik Sistemlerinde Devletin Rolü: Düzey 2 Bölgelerine İlişkin Ampirik Bir Analiz”, *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 143-163.
- ELHORST, J.P. (2003), “Specification and Estimation of Spatial Panel Data Models”, *International Regional Science Review*, 26(3), 244 – 268.
- GARDINER, B. (2003). “Regional Competitiveness Indicators for Europe - Audit, Database Construction and Analysis”, *Regional Studies Association International Conference*, Pisa.
- GRANGER, C.W.J. (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37.

- HSIAO, C. (2007), “Panel Data Analysis – Advantages and Challenges”, *TEST*, 16(1), 1 – 22.
- KÖSE, S., ESER, U., KONUR, F. (2012), “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları: Bir Veri Zarflama Analizi (Düzey-2) Bölgeleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 77–97.
- KRUGMAN, P. (1991), “Increasing Returns and Economic Geography”, *Journal of Political Economy*, 99, 483 – 499.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (1996), “Paul Krugman’s Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment”. *Economic Geography*, 72(3), 259 – 292.
- OPRITESCU, E.M. (2012), “Regional Development vs. Innovation – The Main Engine of Economic Growth”, *Annals of the University of Petroşani Economics*, 12(2), 171-178.
- ÖNDER, A.Ö., DELİKTAŞ, E., KARADAĞ, M. (2010). “The Impact of Public Capital Stock on Regional Convergence in Turkey”. *European Planning Studies*. 18(7).
- PAN, T.W., HUNG, S.W., LU, W.M. (2010), “DEA Performance Measurement of The National Innovation System In Asia and Europe”, *Asia-Pacific Journal of Operational Research*, 27(3), 369-392.
- PİRİLİ, M.U. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 309 – 324.
- SEVÜKTEKİN, M., NARGELEÇEKENLER, M. (2005), *Zaman Serileri Analizi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- ŞENGÜL, Ü., ESLEMİAN, S., EREN, M. (2013). “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11 (21), 75–99.

TCMB. “Yıllık Ortalama ABD Doları Döviz Kurları”, <http://www.tcmb.gov.tr> (30.06.2018).

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2013), “Onuncu Kalkınma Planı”. Ankara. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf (30.06.2018).

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. “Sektörel Kamu Yatırımları”, <http://www.kalkinma.gov.tr> (08.02.2018).

TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU. “Patent Tescillerinin İllere Göre Dağılımı - Faydalı Model Tescillerinin İllere Göre Dağılımı - Tasarım Tescillerinin İllere Göre Dağılımı”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> (31.07.2018)

7061 Sayılı Torba Kanunla Özel Tüketim Vergisinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi

Özge Önkan¹

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki özel tüketim vergisi sistemleri incelenerek, Aralık 2017'de çıkarılan 7061 sayılı Torba Kanun'da özel tüketim vergisi (ÖTV) üzerinde yapılan değişikliklerin, Türk Vergi Hukukundaki yeri değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirilmeler, Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan ve Eurostat'dan elde edilen verilerin tablolaştırılarak yorumlanması suretiyle yapılmıştır. ÖTV, mükelleflerden, yaptıkları tüketim nedeniyle toplanmaktadır. Bu sebeple, mükellefler, verginin toplanmasını yoğun bir şekilde bir baskı unsuru olarak hissetmezler. Dolayısıyla, bu vergiler ekonomiyi şekillendirmek için bir maliye politikası aracı olarak öncelikle seçilmektedir ve bu nedenle ÖTV'de yapılan değişiklikler büyük önem arz etmektedir. Türkiye, ÖTV gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'ya oranı yüksek olan ülkelerdendir ve 7061 sayılı Torba Kanun ile getirilen yenilikler Türkiye'de ÖTV kapsamına alınmıştır. ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı yüksek olan Avrupa ülkelerinde yeni bir vergi konulurken ya da bir verginin kapsamı genişletilirken, AB ülkelerinin hangi amacı göz önünde tuttuğu ve bu durumda Türkiye'nin hangi amacı ön plana koyduğu merak konusudur.

Anahtar Kelimeler — Özel tüketim vergisi, Avrupa Birliği, 7061 sayılı Torba Kanun
JEL Sınıflama Kodları K34, N44, H20

Evaluation of Changes Made in Excise Duty with the Bag Law no 7061

Abstract

In this study, changes made in ED with the Bag Law no 7061 in the place of tax law is evaluated, by studying of excise duties in European countries, by considering Turkey's economic circumstances. Relevant evaluations are made by tabulating and commenting that data obtained from Turkish Revenue Administration and Eurostat. Excise duty (ED) is a tax that consumers pay taxes by means of goods people buy. Tax-payers don't feel taxing as a factor of pressure intensely because taxes in question are collected by reason of tax payers' consumption. So, taxes collected like this are firstly chosen as a tool of fiscal policy to develop economy. For this reason, changes made on ED are of great importance. In Turkey, ED's revenues to GNP ratio are high and changes with the Bag Law no 7061 have been comprised in ED. It is mystery that which purposes European Union countries and Turkey have when a new tax is levied or the scope of tax is widen in European countries where the ED's revenues to gross national product (GNP) ratio is high.

Keywords— Excise duty, European Union, The Bag Law no 7061
JEL Classification Codes: K34, N44, H

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali İktisat Anabilim Dalı, Türkiye, ozge.onkan@gmail.com

1.GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin, Birliğin kuruluşundan bu yana ekonomik bir entegrasyon içerisinde daha güçlü olmak adına aldıkları ortak kararlar, iklimden sağlığa, eğitimden medyaya kadar birçok alanda var olmuştur. Vergileme alanında alınan kararlar da AB'nin özellikle tek pazar stratejisini koruması ve birlik içinde rekabetin olmaması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple, AB, gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin yanı sıra katma değer vergisi (KDV) ve ÖTV gibi dolaylı vergiler alanında da ortak direktifler çıkartmaktadır.

Mükellefler, dolaylı vergilerin yükünü dolaysız vergilerde olduğu kadar hissetmediği için dolaylı vergiler alanında çıkartılan direktifler konusuna daha hassas yaklaşılmaları zorunludur. AB, KDV ve ÖTV ile ilgili çeşitli yıllarda birtakım direktifler çıkartmış ve bütün üye ülkelerin bunlara uymaları istenmiştir. Çalışmamızın konusu özel tüketim vergisi olmasından ötürü KDV ile ilgili verilere ve bilgilere değinilmeyecektir.

Özel tüketim vergisinin kapsamı AB ülkelerinde temelde tütün, alkol ve enerji ürünlerinden oluşmaktadır. AB ülkeleri kendi vergilendirme yetkileri çerçevesinde Birliğin içindeki rekabet kurallarını zedelemekten ÖTV kapsamında başka malları da vergilendirebilmektedirler. Meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralar da AB ülkelerinin ÖTV içeriklerinde bulunan söz konusu mallardandır. Ülkeler dilerse söz konusu malları ayrı bir vergi olarak da toplayabilmektedirler. Türkiye de yakın zamanda 7061 sayılı Torba Kanun ile bu malları ÖTV kapsamına almıştır. Çalışmamızda, AB üyesi seçilmiş ülkeler incelenerek, Torba kanun ile ÖTV'de yapılan değişiklikler ele alınmıştır.

2.AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

AB'ye üye ülkelerde ÖTV'nin uyumlaştırılmasına ilişkin ilk direktif 19 Aralık 1972 tarihinde yayımlanmıştır (European Union, 1972). Ayrıca, ortak pazarın başlangıç tarihi olan 1 Ocak 1993'den önce ÖTV'ye ilişkin çok sayıda direktif çıkartılmıştır.

1972 tarihinde çıkartılan söz konusu direktif ile sigaralarla ilgili uyum

gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, iç pazarın oluşturulmasına yönelik alınan kararların ardından 19 Ekim 1992 yılında çıkartılan bir direktifle sigaralar konusunda üye ülkeler arasındaki ÖTV uyumlaştırılmasında yeni düzenlemeler yapılmıştır (European Union, 1992a). Bu direktin sonrasında yine 1992 yılının aynı günü çıkartılan 80-81-82-83-84 sayılı direktifler çerçevesinde sigaranın yanı sıra Madeni Yağlar ve Alkol ve Alkollü İçecekler konusunda da malların konusu, matrahı, oranlarının uyumlaştırılması gibi düzenlemeler yapılmıştır.

1992 yılından sonra 1995 ve 2011 tarihlerinde direktifler çıkartılarak (European Union, 1995 & 2011), tütün ürünleri üzerinden alınan verginin uyumlaştırılmasında önemli adımların atılması sağlanmıştır. Özellikle 2011 yılında çıkartılan söz konusu direktif ile birlikte tütün ürünlerine dair direktifler tek bir direktif haline getirilmiştir. Enerji ürünleri üzerinden alınan özel tüketim vergisinin uyumlaştırılması için 2003 yılında bir direktif çıkartılmış ve bu direktifle Birlik içerisindeki farklı vergi oranlarını iç pazarın rekabet koşullarında meydana getirebileceği bozulmaların azaltılması, madeni yağlar ve diğer enerji ürünleri arasındaki rekabetin bozulmasının engellenmesi ve enerji verimliliğini ve karbon emisyonunu azaltılmasının teşvik edilmesi konuları kararlaştırılmıştır (Turunç; 2016, 40-41).

Direktiflerden de anlaşılacağı üzere uyumlaştırma çalışmaları alkol, tütün ve enerji ürünleri üzerine yapılmaktadır. Bunların dışında kalan mal grupları ise üye ülkelerin vergilemeye ilişkin genel ilkeler içerisinde kalmak şartıyla istedikleri gibi hareket etme yetkileri bulunmaktadır. Uyumlaştırma kapsamı dışında kalan özel tüketim vergileri, farklı üye devletlerde çok çeşitli isimler altında uygulanmaktadır. Örneğin, Belçika'da kahve ve şeker, Danimarka'da kahve, çay, çikolata ve şekerleme türleri, Almanya'da kahve, çay, şeker, tuz ve aydınlatma aletleri ve ampüller, Fransa'da şeker, İtalya'da kahve, kakao, kibrit, şeker, Lüksemburg'da kahve ve Hollanda'da şeker üzerinden ÖTV alınmaktadır (Önol; 1997: 28).

3.AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE GÖRE 7061 SAYILI KANUNDA ÖTV'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir ülkenin ÖTV sistemi hakkında bilgi edinilmesini sağlayan birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden bazıları, ÖTV'den elde edilen gelirler, ülkenin

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı, ÖTV oranları ve ÖTV kapsamına alınan mallardır. Aşağıda, Birleşik Krallık ve seçilmiş AB ülkelerinin (ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı AB ortalamasının üzerinde olanlar) GSMH, ÖTV gelirleri ve ÖTV gelirlerinin GSMH'larına oranları verilmiştir*.

Tablo 1: Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Gelirlerinin GSMH'larına oranı

Ülke	ÖTV/ GSMH Oranı	ÖTV Gelirleri (Millions Euro)	GSMH (Millions Euro)	Ülke	ÖTV/ GSMH Oranı	ÖTV Gelirleri (Millions Euro)	GSMH (Millions Euro)
EU-28	3.8	559.101	1.4937.111	Letonya	4.8	1.199	24.925
Danimarka	4.5	12.579	277.489	Macaristan	7.1	8.039	113.730
Finlandiya	5.2	11.113	216.111	Malta	5.0	495	10.180
Fransa	4.5	99.939	2.228.568	Polonya	4.0	16.977	425.941
Birleşik Krallık	4.4	104.857	2.403.382	Portekiz	4.1	7.569	185.494
İtalya	5.5	92.886	1.680.948	Slovenya	5.1	2.073	40.357
Türkiye	4.6	40.657	780.224	Bulgaristan	5.3	2.561	48.128
Hırvatistan	5.2	2.399	46.639				

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/data/database, 2017

Tablo 1'de AB'ye ülkesi 27 ülke ve Birleşik Krallık'ın ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı 3.8 olduğu görülmektedir. Danimarka, Finlandiya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Letonya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Slovenya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Türkiye'nin ÖTV gelirleri GSMH'ya oranı 3.8'den yüksektir. Ancak, söz konusu veriler bir ülkenin ÖTV sistemi hakkında bilgi edinmek ya da o sistem hakkında bir çıkarım yapmak için yeterli değildir. Tablo 2'de

* Bu çalışmadaki tablolarda, değerler, Euro'ya dönüştürülürken 1 euro = 7.04 olarak kullanılmıştır.

AB ülkelerinin ÖTV kapsamına aldıkları mallara ve her ülkenin kendi vergilendirme yetkisi çerçevesinde, ulusal düzeyde yer alan ve özel tüketim vergisinin içeriğine dahil edilebilecekken ayrıca toplanan dolaylı ve dolaysız vergilere yer verilmektedir.

Tablo 2: AB’de Yer Alan Seçilmiş Ülkelerin ÖTV Kapsamları ve Ulusal Düzeydeki ÖTV İçeriğine Dahil Edilebilecek Vergileri

Ülke	Özel Tüketim Vergisinin İçeriği	Ülkelerin Ulusal Düzeyde Yer Alan ve Özel Tüketim Vergisinin İçeriğine Dahil Edilebilecek İken Ayrıca Toplanan Vergileri (Dolaylı + Dolaysız)
EU-28	Alkol, Enerji, Tütün	-
Danimarka	Alkol, Enerji, Tütün, çikolata, şeker, alkolsüz içecekler, motosiklet	-
Finlandiya	Alkol, Enerji, Tütün	Otomobil vergisi (otomobilin trafiğe kayıt edilmesinden alınan vergi)
Fransa	Alkol, Enerji, Tütün, Altın, Gümüş gibi madenler	Yapay yolla tatlandırılmış içecekler vergisi
İngiltere	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar	Şeker vergisi (Yapay yolla tatlandırılmış içeceklere konulan vergi- Özellikle gazlı içecekler)
İtalya	Alkol, Enerji, Tütün, Kahve, Kakao, Kibrit, Şeker	Silah ruhsatları alınırken, kumar oynatılmasında ve bazı kitap türlerinin basımında alınan vergi
Letonya	Alkol, Enerji, Tütün, Kahve	Kumar makineleri ve kumarhaneler üzerinden alınan kumar vergisi

Macaristan	Alkol, Enerji, Tütün	Halk sağlığı vergisi (Enerji içecekleri, kakaolu şekerli içecekler, tuzlu atıştırmalıklar, reçeller)
Malta	Alkol, Enerji, Tütün, Sakız, plastik torba, Alkolsüz içecekler, cep telefonu hizmetleri	-
Polonya	Alkol, Enerji, Tütün, Binek otomobil	Binek otomobilin park edilmesinden alınan vergi, online kumar oyunları vergisi
Portekiz	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar	-
Slovenya	Alkol, Enerji, Tütün	-
Bulgaristan	Alkol, Enerji, Tütün, Otomobil, Kahve	Abur cubur vergisi (şekerin, tuzun, kafeinin ve sebze yağının yüksek olduğu yiyeceklerden alınan vergi)
Türkiye	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar, alkolsüz içecekler, Güzellik ve makyaj ürünleri, Gazeteler, Kitaplar, beyaz eşyalar, kürkler	Özel İletişim Vergisi (internet ve <i>telekomünikasyon hizmetleri üzerinden alınan vergi</i>)
Hırvatistan	Alkol, Enerji, Tütün	Kahve ve Alkolsüz içecekler üzerinden alınan özel vergi

Kaynak: ec.europa.eu, (2018), Pym, (2018), bulgarico.com, (2018), portugalglobal.pt, (2018), fu.gov.si (2018), porezna-uprava.hr, (2018), Chazan (2016), Michail (2016)

Tablo 2, tablo 1 ile birlikte değerlendirildiğinde, 28 AB ülkesinin ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı olan 3.8'i geçen ülkelerden bazılarının ÖTV içeriklerinin geniş tutuldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle, üye ülkeler, belli standartları uygulayarak ÖTV'ye tabi tutmak zorunda oldukları tütün, alkol ve enerji malların

yanı sıra kendi vergilendirme yetkileri çerçevesinde de çeşitli malları diğer ülkelerden farklı olarak ÖTV kapsamlarına dahil etmişlerdir. Ancak, ülkelerin ÖTV kapsamlarının geniş tutulmasının veya ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranlarının yüksek veya düşük olmasını tek bir değişkenle açıklanmasının yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, söz konusu verilere, AB üyesi ülkelerde ÖTV oranlarının düzeyi verilerinin de eklendiği tablo 3, tablo 4 ve tablo 5 verilmektedir.

Tablo 3: Alkol Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi

	Düşük ÖTV Oranı	Orta ÖTV Oranı	Yüksek ÖTV Oranı
Köpüksüz Şarap 0 Euro= Düşük 0-200 Euro= Orta x>200=Yüksek	Slovenya, Portekiz, Bulgaristan, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, İtalya	Danimarka, Letonya, Polonya, Malta	Finlandiya, Birleşik Krallık
Köpüklü Şarap 0 Euro= Düşük 0-200 Euro= Orta x>200=Yüksek	Bulgaristan, Hırvatistan, İtalya, Portekiz, Slovenya	Fransa, Macaristan, Malta, Polonya, Letonya	Birleşik Krallık, Finlandiya, Danimarka, Türkiye
Ara Ürünler (Alkol oranı %18 olan ürünler) x<45 Euro= Düşük 45-200= Orta x>200=Yüksek	Bulgaristan	Portekiz, Fransa, Hırvatistan, Letonya, Malta, Slovenya, Macaristan, İtalya	Danimarka, Finlandiya, Birleşik Krallık, Türkiye
Ağır Alkollü İçkiler X<550 Euro= Düşük 550-1000= Orta	Bulgaristan	Hırvatistan, Macaristan,	Finlandiya, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Letonya, Malta, Polonya,

x>1000=Yüksek

Portekiz, Slovenya,

Türkiye

Kaynak: European Commission (2018a)'daki bilgilerden tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3'de görüldüğü üzere ÖTV'nin alkol grubunun her çeşidinde Bulgaristan en düşük; Finlandiya, İrlanda, Birleşik Krallık ve İsveç ise en yüksek kısımda yer almaktadır. AB ülkelerinde düşük ÖTV oranına sahip ülke sayısı köpüksüz şarap grubunda fazla iken, ağır alkollü içkiler grubunda yüksek ÖTV oranına sahip ülke sayısı fazladır. Diğer bir deyişle içkilerdeki alkol oranı arttıkça, ülkeler, içkileri kendilerine uygun şekilde daha yüksek oranda vergilendirmektedirler.

Tablo 4: Tütün Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi (Örnek Sigara)

Ülke	Sigaranın AB ülkelerindeki ÖTV'si 1000 sigara başına en az 90 euro olmalı	Ülke	Sigaranın AB ülkelerindeki ÖTV'si 1000 sigara başına en az 90 euro olmalı
Danimarka	161.5977	Letonya	109.2
Finlandiya	248	Malta	165
Fransa	261	Polonya	98.2403
Macaristan	93.758	Birleşik Krallık	316.8401
Türkiye*	47.58	Portekiz	134.65
Bulgaristan	90.5001	Slovenya	163.3406
Hırvatistan	92.8371	İtalya	140.6599

Kaynak: European Commission (2018b)

* Türkiyede içinde 20 adet sigara bulunan bir paket sigaranın ÖTV'si bulunduğu (10 TL'lik sigarada 6,7 TL ÖTV bulunmakta) ve bu sayı 500 ile çarpılıp Euro'ya dönüştürüldüğünde 47,58 bulunur.

Tablo 4'de de belirtildiği üzere AB, sigarayı özel tüketim vergisi çerçevesinde vergilendirirken 1000 sigaradan toplanan ÖTV'nin en az 90 euro olması gerektiği kuralını getirmiştir. Bu kurala göre, 1000 sigaradan 90-100 euro aralığında ÖTV

toplayan ülkeler, tütün grubunun önemli bir parçası konumundaki sigara açısından düşük vergilendirme yapmaktadırlar. Bu ülkeler; Macaristan, Polonya, Bulgaristan ve Hırvatistan'dır. Sigaranın en yüksek ÖTV'ye tabi tutulduğu ülkeler ise Birleşik Krallık, Finlandiya ve Fransa'dır.

Tablo 5: Enerji Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi (Örnek; Kurşunsuz Benzin, LPG)

	Düşük ÖTV Oranı	Orta ÖTV Oranı	Yüksek ÖTV Oranı
Kurşunsuz Benzin	Bulgaristan,	Letonya, Malta,	Finlandiya, Birleşik
x<400 Euro= Düşük	Macaristan,	Hırvatistan,	Krallık, İtalya,
400-600 Euro= Orta	Polonya, Türkiye	Lüksemburg,	Danimarka, Fransa,
x>600=Yüksek		Slovenya	Portekiz
LPG	Hırvatistan, Malta,	Fransa, Polonya,	Birleşik Krallık,
x<125 Euro= Düşük	Türkiye	Letonya, İtalya,	Danimarka, Bulgaristan,
125-300 Euro= Orta		Finlandiya,	Macaristan, Slovenya
x>300=Yüksek		Portekiz	

Kaynak: European Commission (2018c)'daki bilgilerden tarafımızca oluşturulmuştur.

Enerji grubunda verilen örneklerde (Kurşunsuz benzin ve LPG) Birleşik Krallık ve Danimarka'da ÖTV oranlarının yüksek tutulduğu görülmektedir. Genel olarak, AB ülkelerinin çoğunun orta düzeyde ÖTV uyguladıkları tespit edilmiştir.

Alkol, tütün ve enerji gruplarında aralarında bazı farklılıklar olsa da genellikle belli ülkelerin yüksek ve düşük oranlar uyguladıkları görülmektedir. Her üç grupta da yüksek ÖTV oranı uygulayan ülkeler; Birleşik Krallık, Finlandiya ve Danimarka'dır.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelere Danimarka, İtalya ve Birleşik Krallık'ın ÖTV'nin kapsamı geniştir. AB'de ÖTV kapsamında

vergilendirilmesi gereken tütün, alkol ve enerji ürünlerinin yanı sıra Birleşik Krallık motorlu taşıtları, Danimarka şeker, alkol­süz içecekler ve motorsiklet gibi ürünleri ve İtalya ise kahve, kakao, kibrit, şeker gibi ürünleri de vergilendirmektedir. Ayrıca, söz konusu ülkelerin ürünlerine uyguladıkları ÖTV oranları da yüksektir.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan bir diğer ülke Finlandiya, AB'nin getirdiği standart ürünler dışında mal vergilendirmemektedir ve standart ürün gruplarının hepsinde yüksek oranda vergilendirme yapmaktadır.

AB'nin ortalama ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranının üstünde bir ortalamaya sahip Fransa, hem yüksek ÖTV yapmakta hem de altın, gümüş gibi madenler de ÖTV içeriğinde yer almaktadır.

Macaristan, ÖTV gelirinin GSMH'ına oranının çok yüksek olduğu bir ülke olmasına rağmen hem ÖTV oranları çok yüksek değildir, hem de ÖTV içeriğinde sadece tütün, alkol ve enerji ürünleri bulunmaktadır. Ancak, Macaristan'ın ÖTV gelirleri (8.039 milyon euro) 113.730 milyon euroluk GSMH'lık bir ülkeye göre yüksektir. Bunun nedeni; Macaristan'da alkol ve tütün tüketiminin (Novak, 2014 & WHO, 2014) yüksek olmasıdır. Hatta hükümet yetkilileri 2011-2013 yılları arasında ÖTV'yi defalarca arttırmalarına rağmen ülkedeki sigara tüketimi azalmamış, halk ikinci el sigara kullanımına geçmiştir. Hırvatistan'da da Macaristan'a benzer koşullar mevcuttur (Franelić, 2017 & WHO, 2016).

Tablolardan ve yorumlarından da anlaşılacağı üzere, AB ülkelerinde ÖTV gelirleri GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelerin ya ÖTV oranları yüksektir ya ÖTV kapsamına giren ürünler çeşitlidir veya bu iki şartın ikisi birlikte mevcuttur. Ayrıca bazı ülkelerdeki alkol ve sigara kullanım miktarı yüksektir. Türkiye de ÖTV gelirleri GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelere dendir. Tablo 2'den de görüleceği üzere, Avrupa ülkeleri içerisinde ÖTV içeriğinde yer alan ürün sayısı en fazla Türkiye'dedir. Ancak, ÖTV oranlarının yüksekliği açısından alkol dışında, diğer ülkelerin çok altında yer almaktadır.

Elde edilen verilerin yorumlanması çerçevesinde AB ülkelerinin, ortak direktiflerle belirlenen ve bu yolla ÖTV kapsamına alınması gereken mallara ek

olarak, sahip oldukları ulusal vergilendirme yetkileriyle ÖTV kapsamlarına birtakım mallar ekleyebildikleri görülmektedir. İlâveten, ülkelerin, ulusal düzeyde - dolaylı olsun ya da olmasın - ÖTV kapsamına alınabilecek iken ayrıca bir vergi olarak toplanan vergileri de bulunmaktadır. Tablo 2’de AB üyesi seçilmiş ülkelerin ÖTV içeriğinde olabilecek iken ayrıca bir vergi olarak toplanan vergileri gösterilmektedir. Söz konusu bu vergilerin, ÖTV’nin içine dahil edilebilecek iken niçin ayrı bir vergi olarak toplandığı sorusu, bir ülkede sonradan getirilen vergilerin hukukta nasıl konumlandırıldığının anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu soru, verginin amaçlarına işaret etmektedir. ÖTV, mali amaç yanında tüketicilerin harcama alışkanlıklarını değiştirmek, lüks tüketimi kıstmak, çevresel sorunları önlemek gibi nedenlerle de alınan bir vergi (Arıkan, Bay, 2017: 559) olduğu bu noktada görülmektedir. Örneğin, OECD’nin 2014 ve 2017’de yaptığı obezite araştırmalarına göre (OECD, 2017a & OECD, 2017b & OECD, 2014), obezitede, 37 OECD ülkesi içinde 4., Avrupa ülkeleri içinde ise 1. sırada yer alan Macaristan enerji içecekleri, kakaolu şekerli içecekler, tuzlu atıştırmalıklar ve reçeller üzerine halk sağlığı vergisi getirmiştir. Ancak, devletler bazen de sosyal ve sağlık politikaları gibi politikalar için değil de sadece gelir elde etme amaçlı mali politikalar için yeni vergiler getirmekte veya var olan vergilerin kapsamını genişletmektedirler. Türkiye’de de kamuoyunda Torba Kanun bilinen ve çok sayıda vergi kanununda düzenleme yapan **7061 Sayılı “Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”** 5 Aralık 2017 tarihli ve 30261 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Söz konusu kanun ile ÖTV alanında yapılan yenilikler üç başlık altında toplanmıştır. Bu yenilikler; **makaronlara ilişkin vergileme ölçülerinin belirlenmesi, bazı içeceklerin ve makaronların ÖTV kapsamına alınması ve engellilerin istisna kapsamında taşıt almına sınırlama getirilmesi**, şeklinde sıralanabilir.

7061 sayılı Kanun’un 73. ve 74. maddelerinde 4760 sayılı ÖTV Kanunununa getirilen yenilikler şu şekilde belirtilmiş, söz konusu kanunla makaronlara ilişkin vergileme ölçüleri belirlenmiş, Bakanlar Kuruluna sigara ve diğer tütün mamulleri için verilen oran, asgari maktu vergi tutarı ve maktu vergi tutarı belirleme yetkileri,

makaronları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 75. maddesi ile de **meyve suları** (üzüm şırası dahil) ve **sebze suları** (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın, **sular** (mineral sular ve gazlı sular dahil) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış veya aromalandırılmış) ve **alkolsüz diğer içecekler, sade gazozlar, meyveli gazozlar, alkolsüz biralara ÖTV kapsamına alınmıştır.**

Aynı Kanun'un 72. maddesi ile otomobil, arazi taşıtı, ve benzeri taşıtların, engelliler tarafından ilk iktisabında uygulanan motor silindir hacmine bağlı sınırlama kaldırılmış, araç alımında engellilere yönelik uygulanacak ÖTV istisnasına yönelik matrah 200.000 TL'yi aşmayacak şekilde yeniden belirlenmiş, bu tutarın her yıl yeniden değerlendirilmesinde artırılması düzenlenmiştir.

Tablo 2'den de görüleceği üzere ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkeler içinde ve hatta bütün Avrupa ülkeleri içinde ÖTV kapsamı en geniş olan ülke Türkiye'dir ve Aralık 2017'de 7061 sayılı Torba Kanunla kapsamına alınan mallarla birlikte ÖTV'nin içeriği daha da genişlemiştir. Türkiye, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği ülkeleri toplamda 29 ülke içinde ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı yüksekliği sıralamasında 9. sırada yer almaktadır. Türkiye'de, AB ülkelerine göre - alkol dışında - ÖTV oranları daha düşük ve bazı AB ülkelerinin ÖTV içeriklerindeki bazı mallar Türkiye ile benzeşse de, Türkiye'de hem ÖTV'den elde edilen gelirleri yüksek hem ÖTV'nin kapsamı geniştir. Danimarka ve Malta gibi ülkelerin dışındaki ülkeler şekerli ve alkolsüz içecekleri ÖTV kapsamına alabilecekken söz konusu ürünleri ayrı bir vergi olarak toplamaktadırlar. Bunun temel nedeni ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda uyguladıkları sosyal politikalarıdır. Türkiye'de ise meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralara ayrı bir vergi olarak vergilendirilmeyerek 7061 sayılı Torba Kanunla ÖTV kapsamına alınmıştır. Ayrıca, hiçbir Avrupa ülkesi engellilerin aleyhine yönelik vergilendirme yapmamaktadır. Görüldüğü üzere genellikle Türkiye'de vergi uygulamalarında gelir elde etme amaçlı mali politikaların kullanımı daha yoğundur.

4. SONUÇ

ÖTV, dünyanın birçok ülkesinde uygulanan, malların satış fiyatın üzerinden alındığı için tahsilatı kolay olan ve ekonomi üzerinde yönlendirici etkiye sahip dolaylı bir vergidir. AB'nin dolaylı vergilerinin ana kalemlerinden biri olan ÖTV, ortak direktiflerle tüm ülkelerin uymak zorunda olduğu temel bir içerikle düzenlenmiştir. Ancak, ülkeler vergilendirme yetkileri doğrultusunda rekabeti bozmayacak şekilde ÖTV'nin kapsamına temel malların yanı sıra istedikleri malları koyabilmektedirler. Bu sebeple AB'de de ÖTV'nin kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak, bir ülkenin ÖTV sistemini tanımlamakta ÖTV'nin kapsamı yetersizdir. ÖTV'den elde edilen gelirler, ülkenin ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı, ÖTV oranları gibi değişkenlerin varlığı da gereklidir.

Türkiye, ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı (4.6) yüksek olan bir ülkedir. AB'nin ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı 3.8'dir. AB'ye üye ülkeler 13'ünün, söz konusu oranı, 3.8'in üzerindedir. ÖTV oranları açısından AB ülkeleri arasında dalgalanmalar görülmektedir. Türkiye, alkol dışındaki ürünlerde AB'nin ÖTV oranlarının çok altında kalmaktadır.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkeler içinde ÖTV kapsamı en geniş olan ülke Türkiye'dir ve Aralık 2017'de 7061 sayılı Torba Kanunla kapsamına alınan mallarla birlikte ÖTV'nin içeriği daha da genişlemiştir. Söz konusu kanunla meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralar ve makaronlar ÖTV kapsamına alınmış, engellilerin kullandığı araçlara ilişkin uygulanan ÖTV'de değişiklikler yapılmıştır. AB'de ülkelerin çoğu şekerli ve alkolsüz içecekleri ÖTV kapsamına alabilecekken, bu ürünleri ayrı bir vergi olarak toplamaktadırlar. Ayrıca, hiçbir Avrupa ülkesi engellilerin aleyhine yönelik vergilendirme yapmamaktadır. Bunun temel nedeni ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda uyguladıkları sosyal politikalarıdır. Türkiye'de yeni bir vergi getirilirken veya bir verginin kapsamı genişletilirken gelir elde etme amaçlı mali politikaların kullanımı daha ağır basmaktadır. Kanımızca, Türkiye'de bir verginin kapsamı genişletilirken, çevresel sorunları önlenmesi ve hastalıkları azaltılması gibi hedeflerin daha fazla göz önünde bulundurulması gereklidir.

KAYNAKÇA

ARIKAN Z, Bay H. (2017), *Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi Uygulaması, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi, Antalya, Türkiye.*

CHAZAN, D (2016), France chews over fast food tax to fight obesity, 03.09.2016, <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/09/03/france-chews-over-fast-food-tax-to-fight-obesity/> , (11.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018a), *Excise Duty Tables Part I - Alcoholic Beverages*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm , (22.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018c), *Excise Duty Tables Part II Energy products and Electricity*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm , (22.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018b), *Excise Duty Tables III - Manufactured Tobacco*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm, (22.08.2018)

FRANELIC, I. P, *Alcohol as a public health issue in Croatia Situation analysis and challenges*, WHO, 2017

EUROPEAN UNION (1972), *Council Directive 72/464/EEC of 19 December 1972 on taxes other than turnover taxes which affect the consumption of manufactured Tobacco* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31972L0464&qid=1539205753206&from=EN> , (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/79/EEC of 19 October 1992 on the approximation of taxes on cigarettes* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0079&qid=1539212676989&from=EN> , (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/80/EEC of 19 October 1992 on the approximation of taxes on manufactured tobacco other than cigarettes* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0080&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/81/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on mineral oils* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0081&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0081&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/82/EEC of 19 October 1992 on the approximation of the rates of excise duties on mineral oils* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0082&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0082&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/83/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0083&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0083&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/84/EEC of 19 October 1992 on the approximation of the rates of excise duty on alcohol and alcoholic beverages* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0084&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0084&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1995), *Council Directive 95/59/EEC of 27 November 1995 on taxes other than turnover taxes which affect the consumption of manufactured tobacco* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0059&qid=1539475712933&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0059&qid=1539475712933&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (2003), *Council Directive 2003/96/EEC of 27 October 2003 restructuring the Community framework for the taxation of energy products and*

electricityEuro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0096&qid=1539475712933&from=EN>, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (2011), *Council Directive 2011/64/EEC* of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobaccoEuro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0064&qid=1539475712933&from=EN>, (09.08.2018)

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (10.08.2018)

<http://bulgarico.com/taxframe/excise-duties/> (10.08.2018)

<http://www.portugalglobal.pt/EN/InvestInPortugal/fiscalsystem/Paginas/OtherTaxes.aspx> (10.08.2018)

https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/excise-duties-alcohol-tobacco-energy_en (10.08.2018)

http://www.fu.gov.si/en/areas_of_work/#c5292, (10.08.2018)

https://www.porezna-uprava.hr/en/EN_porezni_sustav/Pages/THE-CROATIAN-TAX-SYSTEM.aspx, (11.08.2018)

NOVAK, B (2014) , *Alcohol consumption in Hungary twice the global average*, <https://budapestbeacon.com/alcohol-consumption-in-hungary-twice-the-global-average/>, (14.08.2018)

MICHAIL N (2016), *Will Italy Also Debate A Sugar and Sat Fat Tax?*, 29.07.2016, <https://www.foodnavigator.com/Article/2016/06/30/Will-Italy-also-debate-a-sugar-and-sat-fat-tax> , (14.08.2018)

OECD (2014), *Obesity Update*, www.oecd.org/health/obesity-update.htm , (13.08.2018)

OECD (2017a), *OECD Health Statistics 2017* (Forthcoming in June 2017). www.oecd.org/health/health-data.htm , (14.08.2018)

OECD (2017b), *Obesity Update*, www.oecd.org/health/obesity-update.htm , (14.08.2018)

ÖNOL, G (1997), Türk Özel Tüketim Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Özel Tüketim Vergisi Sistemine Uyum Sorunu, Avrupa Birliği Uzmanlığı Tezi, *T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Ankara, 1997

PYM, H (2018), Sugar tax is already producing results, *BBC News*, 12 March 2018, <https://www.bbc.com/news/health-43372295>, (09.08.2018)

WHO, Tobacco control in practice; Article 8: Protection from exposure to tobacco smoke: the story of Hungary, 2014

WHO, Tobacco Control Fact Sheet Croatia, 2016

TURUNÇ, S (2016), Avrupa Birliği'nin Vergi Uyum Politikası Çerçevesinde Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Mevzuatına İlişkin Bir Değerlendirme, Avrupa Birliği Uzmanlığı Tezi, *T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Ankara, 2016

Kalite Maliyetlerinin PAF Modeline Göre Tespit Edilmesine Yönelik Bir Uygulama¹

Alırıza Ağ², Elif Çil³
Özet

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte artan rekabete paralel olarak işletmeler, varlıklarını devam ettirebilmeleri için kaliteye önem vermişlerdir. Bu durum işletmelerin kaliteli ürün ve hizmet üretirken katlanmak zorunda oldukları maliyetleri, alınan doğru kararlarla en aza indirgeyebileceği kalitesizlik maliyetlerini ortaya çıkarmıştır. İşletmede yöneticilerin doğru kararlar almasına ışık tutacak olan kalite maliyetlerinin doğru tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu maliyetlerin tespiti için kullanılan birçok kalite maliyet yöntemi vardır. Bu çalışmada kalite ve kalite ile ilgili tanımlardan kısaca bahsedilmiş ayrıca kalite maliyet yöntemlerinden en fazla tercih edilen PAF maliyet modeli açıklanmıştır. Çalışma Bayburt'ta bulunan doğal taş destek merkezinde yapılmış, PAF modeline göre kalite maliyetleri incelenmiş ve kalite maliyet raporu oluşturulmuştur. Bu rapor ile kalite maliyetlerinin toplam maliyetlere oranları tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Bayburt Doğal Taş Üretim ve Pazarlama Destek Merkezi'nde önleme maliyetlerinin yüksek olduğu ve yeni kurulmuş bir destek merkezi olmasından dolayı başarısızlık maliyetlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Kalite, Kalite Maliyetleri, PAF modeli
JEL Sınıflama Kodları: M40, M41, M49

Implementation For Determining Quality Costs According To PAF Model

Abstract

In parallel with the increasing competition with the advancement of technology, enterprises gave importance to quality in order to maintain their existence. This situation revealed the costs of poor quality that the enterprises can minimize the costs they have to bear while producing quality products and services. It is very important to determine the quality costs that will shed light on the correct decisions of the managers. There are many quality cost methods used to determine these costs. In this study, the definitions of quality and quality are mentioned briefly and the most preferred PAF cost model is explained. The study was carried out at the natural stone support center located in Bayburt, quality costs were examined according to PAF model and quality cost report was prepared. The ratio of quality costs to total costs was determined by this report. As a result of the study, it has been determined that the cost of failure is low due to the high cost of prevention in Bayburt Natural Stone Production and Marketing Support Center as it is a newly established support center.

Keywords— Quality, Quality Costs, PAF Model
JEL Classification Codes: M40, M41, M49

¹ Bu çalışma 06.08.2018 tarihinde kabul edilen “Toplam Kalite Yönetimi çerçevesinde kalite maliyetlerinin PAF modeline göre tespit edilmesi ve muhasebeleştirilmesi: Bayburt Doğal Taş Fabrikasında bir uygulama” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye, alirizaag@bayburt.edu.tr

³ Yük. Lisans Öğr., Bayburt Üniversitesi, SBE, İşletme, Türkiye, elif_cil_69@hotmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi toplum bilincini yükseltmiş, bu durum tüketime de yansımıştır. Bu yansımanın etkisiyle tüketiciler, uygun fiyatlı ve kaliteli ürünlere yönelmiştir. Tüketicilerin bu yönelimi, işletmeler arası rekabeti artırmış ve bu rekabet işletmelerin ayakta kalabilmeleri için tüketici ihtiyaç ve gereksinimlerine yönelik adımlar atmalarını sağlamıştır. İşletmelerin rekabet ortamında kaliteye önem vermesiyle birlikte Toplam Kalite Yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem ile, kaliteli ürün veya hizmetin katlanıldığı bir maliyeti olduğu, bunun yanında kalitesizliğin de işletmeler için maliyet oluşturduğu ortaya çıkmıştır. İşletmeler bu maliyetleri düşürebilmek ve rekabet ortamında varlıklarına devam edebilmek için kalite maliyetlerini doğru tespit etmeli ve doğru analiz yapmalıdır. İşletme yöneticileri bu analizleri birçok şekilde yapabilmektedir. Kalite maliyet analizlerinde en çok kullanılan yöntem PAF maliyet analizidir. Bu analizle önleme, değerlendirme, başarısızlık maliyetleri tespit edilmektedir. Başarısızlık maliyetlerinin düşük olması için önleme maliyetlerinin doğru yapılması ve işletme yöneticilerinin doğru kararlar alması gerekmektedir.

Kalitenin bu kadar önemli olduğu günümüzde, bu çalışmayla öncelikle kişiden kişiye tanımı değişebilen kalite kavramından ve kalite maliyetlerinden bahsedilerek PAF modeli hakkında bilgi verilmiştir. Bayburt Doğal Taş Destek Merkezinde maliyetler PAF modeline ayrıştırılması yapılmış ve kalite maliyet raporu oluşturulmuştur.

2. KALİTE ve KALİTE MALİYETLERİ

Kalite, geçmişten günümüze gelişerek gelen bir kavram olmuştur. İlk olarak Hummarabi yasalarıyla ortaya çıkan kalite, günümüze kadar gelişerek gelmiş ve 19. Yüzyılda kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kalite önceleri “fiyat” olarak algılanmıştır. Ancak daha sonra küreselleşen ve teknolojik gelişmelerin arttığı günümüz dünyasında en önemli rekabet unsuru olarak görülmüştür. Tüketicilere göre değişen kalite kavramına işletmeler ayakta kalabilmek için çok önem vermişlerdir (Şimşek, 2001:5).

Rekabet unsuru olarak görülen kalitenin işletmelere mutlaka bir maliyeti olmaktadır. Bunlar işletmenin kaliteli ürün veya hizmet üretirken mecburen katlandığı maliyetlerdir. Kaliteli ürünlerin yanında kalitesiz ürünlerin de işletmeler için bir maliyeti vardır. İşletmeler bu maliyetleri en aza indirgeyebilmeleri için kalite yönetim felsefesini benimsemeleri gerekmektedir.

Geleneksel yönetim anlayışına göre kalite artarsa maliyet ve ürün fiyatları da artmaktadır. Oysa TKY anlayışına göre hatalar en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bunun için de günümüzde en çok kullanılan model olan PAF kalite maliyet modeli kullanılır. Bu yöntem de ürün veya hizmetler oluşmadan önce hataları en aza indirmek ve kusurlu ürünlerin oluşmasını engellemek için üretim yapılmadan önce önlemler alınır, gerekli ölçme ve değerlendirme yapılır. İşletmeler özellikle önleme maliyetlerini doğru tespit ederse sonrasında oluşacak başarısızlık maliyetleri en aza indirgenmiş olacaktır. Ürün müşteriye ulaştıktan sonra oluşan dış başarısızlık maliyetleri işletmenin prestij, güvenilirlik ve tercih edilmeme sebeplerini doğuracağı için ürün müşteriye ulaşmadan gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Kalite maliyetlerini doğru analiz yapan işletmelerin Toplam Kalite maliyetleri düşük olacaktır. Maliyet analizlerini doğru yapan işletmeler daha düşük maliyetler daha kaliteli ürün ve hizmet ortaya çıkaracaktır. Bu durum da işletmelerin kârını doğrudan etkileyecektir.

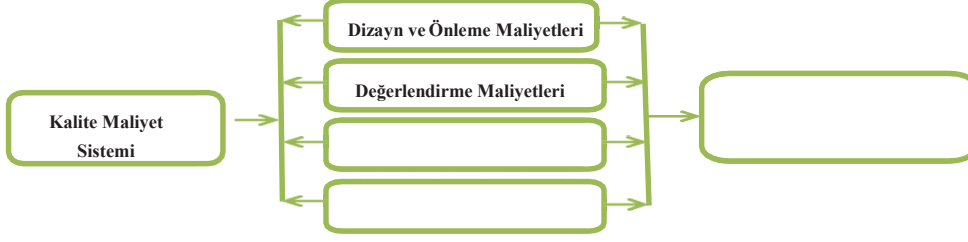
2.1. Kalite Maliyet Modelleri

Kalite maliyetlerinin, sınıflandırılmasında birbirinden farklı birçok görüş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları süreç maliyet modeli, kalite kaybı yaklaşım modeli, Crosby modeli ve PAF modelidir. Aşağıda bu maliyet modellerinden PAF maliyet modeli ele alınmıştır.

2.1.1. PAF maliyet modeli

Bu model Feigenbaum tarafından geliştirilmiştir. Günümüzde en çok bilinen ve uygulanan yöntemdir. Bu yöntem kalite maliyetlerini; önleme maliyetleri (prevention costs), ölçme ve değerlendirme maliyetleri (appraisal costs), içsel başarısızlık maliyetleri (internal failure costs) ve dışsal başarısızlık maliyetleri

(external failure costs) olmak üzere dörde ayıran PAF modelidir. PAF adını, kalite maliyetlerinin üç ana başlığının (prevention- appraisal- failure) baş harflerinden almıştır. PAF modeli üç ana başlıkta ve dört grupta incelenmektedir (Şimşek ve Karakaya, 2016:203).

Kaynak: Jafar ve diğerleri, 2010

- **Önleme maliyetleri:**

Üretim öncesinde ve sırasında ortaya çıkacak olan hataları engellemeye yönelik maliyetlerdir. Burada önemli olan ilk seferde doğru işi yapmaktır. Önleme maliyetleri, başarısızlık maliyetlerinin en aza inmesini ve kalitesizliğin oluşmasını engelleyen gerekli önlemlerin alınmasını sağlar (Kırhoğlu, 1998:9-10). Önleme maliyetleri; kalite planlaması, üretilen ürünlerin gözden geçirilmesi, kalite bilgilerinin raporlanması, kalite eğitimi, kontrol ve raporlama faaliyetleri içermektedir (Yükçü,1999:94).

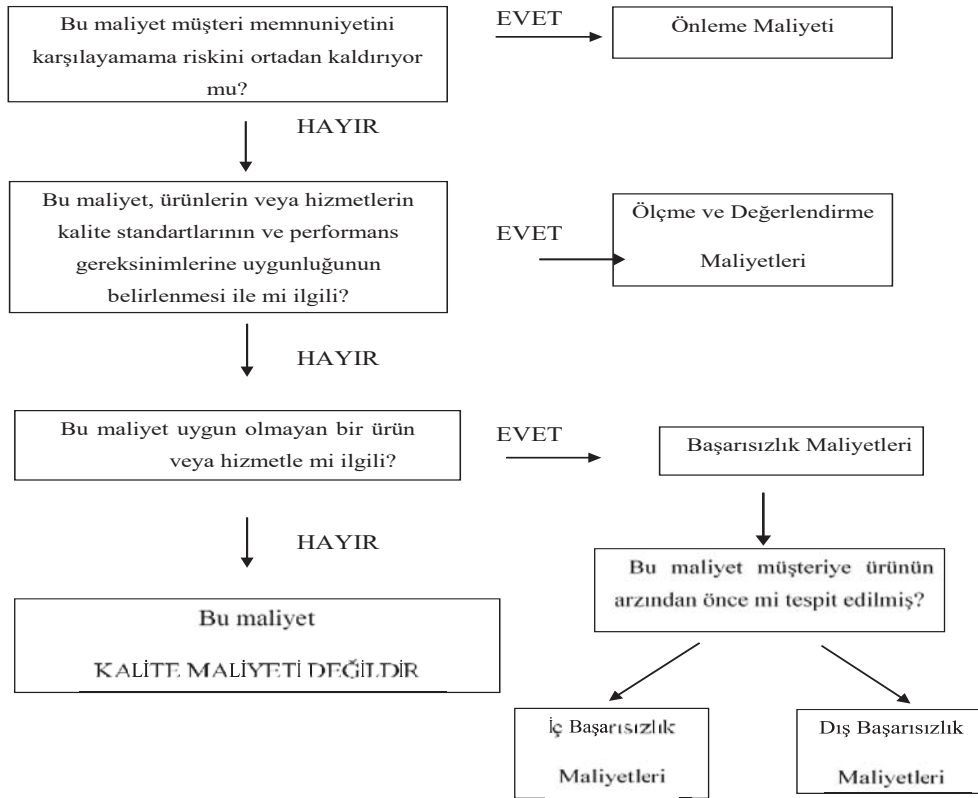
- **Ölçme ve değerlendirme maliyetleri:**

Ürün veya hizmetin herhangi bir kontrol aşamasında belirlenen kalite hedeflerine uymamasından dolayı ortaya çıkan maliyetlerdir. Ölçme ve değerlendirme maliyetleri özellikle muayene ve testlerle, stok değerlendirme maliyetlerini içermektedir. Ölçme değerlendirme maliyetlerine kusurlu mamuller için yapılmış ek maliyetler dahil edilmemektedir (Yükçü,1999:100).

- **Başarısızlık maliyetleri:**

Üretimin herhangi bir aşamasında kalite hedeflerinin sağlanmamış olmasından kaynaklanan maliyetlerdir. Müşteri memnuniyetsizliği, garanti, servis, onarım işlemleri de bu maliyetlere girmektedir. Önleme ve değerlendirme maliyetlerine yapılan yatırımlar başarısızlık maliyetlerini minimuma indirmeyi sağlar. Başarısızlık maliyeti ikiye ayrılır. İç başarısızlık maliyetleri; ürünlerin müşteriye ulaşmadan

belirlenen kaliteyi yakalayamamasından kaynaklanan maliyetlerdir. Başarısızlık maliyetlerinin çoğunu bu maliyet oluşturmaktadır. Dış başarısızlık maliyetleri ise; ürün müşteriye ulaştıktan sonra ortaya çıkan maliyetlerdir. Müşteri değerlendirmelerinden oluşmaktadır (Parker, 1995:23).

Kaynak: Kaftan, 2001

3. UYGULAMA

Çalışmanın uygulama kısmı 1 Nisan 2017 tarihinde Avrupa birliği desteği almış Bayburt İl Özel İdare mülkiyetinde kurulan Bayburt Doğal Taş Destek Merkezinde gerçekleştirilmiştir. İşletmenin kuruluş amacı; doğal taş sektöründe faaliyet gösteren firmaların bölgesel ve ulusal ölçekte rekabet edebilme yeteneklerinin artırılması ve ihracat yapabilecek kapasiteye ulaşmalarını sağlamaktır. Bu merkez, Bayburt ve

çevre illerdeki doğal taş ocak ve atölye işletmecilerinin çağımızın teknolojisine uygun, daha az fire ile daha fazla verim almasını amaçlamaktadır.

Mermer işletmelerinde kalite doğal taştan başlamaktadır. Bayburt Doğal Taş işletmesi bir destek merkezi olduğu için taş ocaklarından gelen her doğal taş için ayrı işlem yapmaktadır. Çalışmanın amacı toplam maliyetlerin içerisinde kalite maliyetlerinin neler olduğunu PAF modeline göre tespit etmektir. Çalışmada 6 aylık dönem baz alınmıştır. Bu sayede 2019 yılında üretime başlayacak olan işletme de kararların doğru alınması, rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi amaçlanmaktadır.

İşletmedeki maliyetler PAF modeline göre ayrıştırıldığında Önleme Maliyetleri aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

-İşletmede bazı maliyetler mizandan alınmıştır. Mizandan Genel Yönetim gideri kalemi altında bulunan değerler hesaplanmıştır. Mizandan alınan değerlerin dışında bulunan maliyetler:

-İşletme de cihazlar su ile çalışmaktadır. Cihazlar bol su ile çalıştığı için bu sular temiz ve duru olmalıdır. Bu yüzden işletme için su arıtma çok önemlidir. Bunun için işletme de 1 adet arıtma makinesi bulunmaktadır. Bu cihazın bir işçi maliyeti elektrik maliyeti dahil 6 aylık maliyeti: 22.831,512 TL (bir işçi ücreti her şey dahil 74,50 TL+ 9 saatlik üretimde 92,41 TL elektrik+ Flukolant maliyeti ise 2,05 Tl dir.)

-Blok bohçalama maliyetinde işletmeye blok halinde gelen doğal taşlar monotel cihazında file ve jel kullanılarak bohçalama işlemi yapılmaktadır. Bu durum bloğun kırılmasını engeller. Önleme maliyeti olarak değerlendirilen Blok bohçalama maliyeti işçilik ve elektrik giderleri dahil maliyeti 50.080,71 TL (1 m3 blok için giden jel ve file miktarı=102,74 TL, 2 işçi maliyeti: 276,66 TL)

İşletmedeki Ölçme ve Değerlendirme Maliyetleri aşağıdaki şekilde ayrıştırılmıştır.

-Çimento dolgu hazırlama maliyeti işçilik ve elektrik giderleri dahil: 293.256,48(2 işçi maliyeti 276,66 TL, elektrik gideri 591,21 TL, abrasiv gideri 1.180,80 TL)

-İşletmede stok sahasında işletme bahçesinde olup herhangi bir kira bedeli bulunmamaktadır. Stok sahasında bir çalışan bulunmaktadır. Bu çalışan olası olumsuzluklara karşı stok sahasında bulunmaktadır. Bu işçiye ödenen ücret 1.600 TL'dir. 6 ayda $1600*6=9600$ TL

İşletmedeki Başarısızlık Maliyetleri ise aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

✓ **İç Başarısızlık Maliyeti:**

Fire maliyeti: Fabrikada son teknolojik özelliklere sahip makinelerle gerçekleştirilen üretim firenin düşük olmasını sağlamıştır. İşletmede blok bohçalama kısmında fire maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Bir günde 5 adet bohçalama işlemi yapılmakta ve %10 oranında fire oluşmaktadır. Ayda $22*5=110$ adet bohçalama işlemi yapılmaktadır. 6 ayda $110*6=660$ adet bohçalama yapılır. %10 oranında fire olursa: 66 olur. İşçilik maliyeti (2 işçi bu işlemi yapmaktadır.) günlük 276,66 TL 6 ayda $276,66*22*6=36.519,12$ TL (2 işçi) olur. İşçi ücret/ fire =bir blok maliyet maliyetini vermektedir.

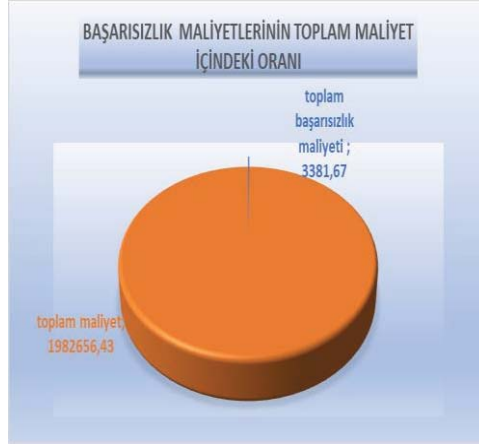
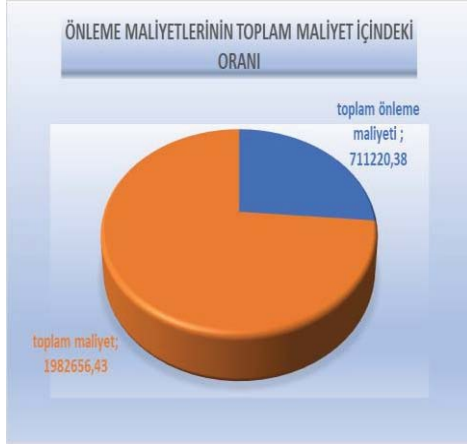
$276,66/5=55,33$ TL işletme de 6 ayda 66 adet fire verilmektedir. $66*55,33=3.651,91$ TL blok fire maliyeti oluşur.

✓ **Dış başarısızlık maliyeti:**

Bayburt doğal taş destek merkezli bir işletme olduğu için herhangi bir satış kaybı maliyeti yoktur. Faaliyete başlamış olduğu tarihten itibaren iade ya da kabul edilmeyen herhangi bir mamulü bulunmamaktadır. Bu kapsamda değerlendirilecek tek maliyet müşteriye ürünler ulaştıktan sonra kalite ve firma ile ilgili güven duygusunun oluşturulmasıdır. Bunun için müşteri ile telefon görüşmeleri maliyetleri değerlendirilebilir. (TürkTelekom'a ödenen iletişim gideri: 229,76 TL'dir)

KALİTE MALİYET KALEMLERİ	KALİTE MALİYETİ	İlgili kalite maliyet kaleminin toplam maliyetlerine oranı	KALİTE MALİYET KALEMLERİ	KALİTE MALİYETİ	İlgili kalite maliyet kaleminin toplam maliyetlerine oranı
Önleme Maliyetleri			Değerlendirme Maliyetleri		
Kalite Planlaması maliyeti(broşür)	3540,00	0,0018	kalite test cihaz amortisman	93749,60	0,0473
Kalite ölçüm ve test cihaz maliyeti	468748,10	0,2364	çimento dolgu hazırlama maliyeti	293256,48	0,1479
Aritma makinesi maliyeti	22831,51	0,0115	kalibrasyon maliyeti	4116,00	0,0021
Blok boğçalama maliyeti	50080,71	0,0253	bakım onarım maliyeti	24316,55	0,0123
Kalite eğitim maliyeti	4500,00	0,0023	Stok hizmeti	9600,00	0,0048
Bandıl maliyeti	13387,73	0,0068	Test kontrol işgören maliyeti	18259,56	0,0092
Çalışan güvenliği maliyeti	21990,27	0,0111	Toplam Değerlendirme Maliyetleri	443298,19	0,2236
Epoksi kalite maliyeti	89954,92	0,0454	Başarısızlık Maliyetleri		
Fuar maliyeti	1205,56	0,0060	İç Başarısızlık Maliyetleri		
Seyahat maliyeti	2614,52	0,0013	fire maliyeti	3651,91	0,0018
kimyasal malzeme gideri	32367,06	0,0163	Toplam İç Başarısızlık Maliyetleri	3651,91	0,0018
Toplam Önleme Maliyetleri	711220,38	0,3587	Dış Başarısızlık Maliyetleri		
TOPLAM KALİTE MALİYETLERİ	1158400,24	0,5843	müşteri temas	229,76	0,0001
TOPLAM MALİYET	1982656,43		Toplam Dış Başarısızlık Maliyetleri	229,76	0,0001

İşletmenin kalite maliyet raporu yukarıda verilmiş ve buna göre işletmedeki kalite maliyetleri toplam maliyet içinde yüzdeleri hesaplanmıştır. Ayrıca pasta grafik şeklinde Toplam kalite maliyetlerinin Toplam maliyetler içerisindeki payları gösterilmiştir.

4.SONUÇ

Yapılan çalışma ile Avrupa Birliği desteğiyle Bayburt İl Özel İdare mülkiyetinde kurulmuş olan Bayburt Doğal Taş Üretim ve Pazarlama Destek Merkezinde ki maliyetler gerek mizandan alınarak gerek çeşitli hesaplamalar yapılarak PAF modeline göre ayrıştırılmıştır. Toplam maliyet kalemlerinden ayrıştırılan kalite maliyetleri ile ilgili kalite maliyet raporu oluşturulmuş ve bu raporda kalite maliyetlerinin toplam maliyet içerisindeki yüzdeleri hesaplanmıştır.

Buna göre işletmede Toplam önleme maliyetleri Toplam maliyetlerin %34,95'ini oluşturmaktadır. İşletme önleme maliyetlerine yapmış olduğu bu yatırımla başarısızlık maliyetlerinin düşmesine neden olmuştur. Değerlendirme maliyetleri;

toplam maliyetlerin %22,36'sını oluşturmaktadır. Başarısızlık maliyetleri ise; işletmenin yeni faaliyete geçmiş olması ve cihazların yıpranma ve hata oranlarının yok denecek kadar az olması nedeniyle oldukça düşük orandadır. Ayrıca başarısızlık maliyetleri işletmenin destek verdiği maden ocaklarıyla yapmış olduğu anlaşmalar gereği risk almamasından dolayı düşüktür.

Sonuç olarak işletme kalite yönetim sistemini belirleyerek kalite maliyet analizlerini doğru yapmalı ve buna göre adım atmalıdır. Yapılacak olan kalite maliyet raporlarıyla müşteri istek ve ihtiyaçları doğru tespit edilecek, bu da daha az maliyetle kaliteli ürün ve hizmet üretilmesine neden olup işletme sektörde saygınlık kazanacaktır.

KAYNAKLAR

JAFAR, A., MOHAMMAD, T., FARİBA, E., MEHRDAD, G. C., (2010), "Effect of the Quality Costing System on Implementation and Execution on Optimum Total Quality Management", *International Journal of Business and Management*, 5 (8), 19-26.

KAFTAN, M. (1997), *Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul, Ekim, s. 147.

ÖZBİRECİKLİ, M. (2001), "Kalite Maliyetlerinin Muhasebe Sistemindeki Yeri ve Yönetimsel Kararlara Etkileri", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Yıl:1, Sayı:4, 81-98.

KIRLIOĞLU, H. (1998), *Kalite Maliyetleri Muhasebesi*, Değişim Yayınları, Sakarya.

PARKER, G.W. (1995), *Achieving Cost-Efficient Quality*, Vermont USA: Gover Publishing.

ŞİMŞEK, K., KARAKAYA, M. (2016), "Turizm İşletmelerinde Kalite Maliyetleri Yönetimi ve Otel İşletmeleri Üzerinde Bir İnceleme", *Öneri Dergisi*, 12(46), 201-222.

ŞİMŞEK, M. (2001), *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.

YÜKÇÜ, S. (1999), *Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

AB Ülkeleri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Gelirleri İlişkisi: Panel Veri Analizi

Ercan Bahtiyar¹, Mustafa Karabacak², Oytun Meçik³

Özet

Avrupa Birliği (AB) ’nde olduğu gibi, önemli bir aday ülke konumunda olan Türkiye’de de, uluslararası sermaye serbestçe ekonomiye girebilmektedir. Bir ekonomi için en önemli sermaye hareketlerinden biri doğrudan yabancı yatırımlardır. DYY teknoloji yayılımına yol açtığından orta ve uzun dönemde önemlidir. İstihdama, teknoloji kullanım oranına, ihracat kapasitesinin artırılmasına pozitif etkileri olan DYY’nin ekonomide reel getirileri oldukça yüksektir. Ev sahibi ülkelerin gerek doğrudan yabancı yatırımların gerekse dolaylı bir şekilde DYY girişleri nispetinde vergi geliri elde ediyor olmaları, DYY girişlerinin ülke ekonomileri tarafından teşvik edilmesinin önemli nedenlerinden birisidir. Bu çalışmada, DYY ile vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi, AB ülkeleri ve Türkiye için panel nedensellik yaklaşımı ile test edilmiştir. Bulgular, İrlanda ve İspanya’da DYY’den toplam vergi gelirlerine, Almanya ve Portekiz’de ise DYY’den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Diğer ülkelerde ise DYY ile vergi gelirleri arasında bir nedensellik söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, vergiler, vergi gelirleri, panel veri

JEL Sınıflandırması: C23, F21, H20

The Relationship between Foreign Direct Investments and Tax Revenue in EU Countries and Turkey: Panel Data Analysis

Abstract

As in European Union (EU) countries, also in Turkey as an important candidate country, international capital is freely able to enter the economy. One of the most important capital flows for an economy is foreign direct investments (FDI). FDI are important in the medium and long term as it leads to technology diffusion. FDI which has positive effects on the employment rate, technology usage ratio and export capacity increase, have quite high returns in the economy. The fact that host countries have tax revenues at the rate of FDI entry both directly and indirectly is one of the most important reason for encouraging FDI by the economy of the countries. In this study, the causality between FDI and tax revenues is tested with panel causality approach for EU countries and Turkey. The results show that there is a causality towards total tax revenues from FDI in Ireland and Spain, and corporate income tax from FDI in Germany and Portugal. In other countries, there is no causality between the Tax revenues and FDI.

Keywords: Foreign direct investments, taxes, tax revenue, panel data

JEL Classification: C23, F21, H20

¹ Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, ercan.bahtiyar@usak.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, mustafa.karabacak@usak.edu.tr

³ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisat Bölümü, Türkiye, oytunm@ogu.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde üretim şartlarının daha iyi hale getirildiği, teknolojik ve robotik ilerlemelerle daha ucuz ve her zamankinden daha hızlı bir sürecin ortaya çıktığı bir gelişme ortamında, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma için birçok fırsatla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu fırsatlar doğrudan yatırımların, kendi ülkesi dışında başka ülkelere yönelmesi için bir neden teşkil etmektedir. Ancak üretim imkânlarının yanında, sermayenin yeni pazarlara yönelmesinin temel nedeni ise daha fazla kâr elde edebilme arayışıdır. Dolayısıyla da yatırım yapılacak ülkelerin ekonomik göstergeleri ve o sağladığı çeşitli teşvikler, yatırım yeri ve miktarının belirlenmesinde önemli etkenlerdir.

Üretim sürecinin Endüstri 4.0 dönüşümünü yaşadığı günümüzde ortaya çıkan fırsatlar, gerek ulusal gerekse uluslararası mevzuatta, geleneksel anlayışın dışında bir takım uyumsuzlukları ya da uygulama açıklarını beraberinde getirmiştir. Böylece mevcut gelişmelere paralel olarak ilgili konu ya da alanlarda, ülke mevzuatlarının uyum sağlaması gereken yeni koşulların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin olduğu gibi, gelişmiş ülkelerin de bir takım zorluklarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ülkelerdeki yeterli altyapı eksikliği ve finansman imkânlarına erişim kısıtlılığı gibi yapısal kısıtlamalar ya da stratejik bir takım adımlar gibi hususlar bu kapsamda ifade edilebilecek engellerden bazılarıdır. Özellikle küçük pazarlara sahip olan ülkelerde, yeni ve yüksek kaliteli ürünlerin hızlı bir şekilde müşteriye yakın ve esnek üretim süreçleri içinde sunulması ve en iyi koşulların sağlanması için yatırım politikaları üzerinde daha fazla çalışmanın yapılması gereklilik göstermektedir (UNCTAD, 2018).

Ülke ekonomilerinin yukarıda ifade edilen saiklerle uluslararası sermaye hareketlerine ve bilhassa doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) konu olması, ülke ekonomilerinin gelişmesinde muazzam bir öneme sahiptir (Meçik, 2014: 361). Bu doğrultuda ekonomiye gelen DYY'nin, ülkeye gelmesi uğruna sunulan bir takım imkânlar ve sağlanan mali teşvikler yoluyla ekonominin çarklarının dönmesi ve böylece devletin en temel gelir kalemi olan vergi gelirlerinde de artış elde edilmesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu, Türkiye'nin yanı sıra AB üyesi ülkelerde söz konusu olan doğrudan yabancı yatırımlar ile ülkenin vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda ilgili ülkelerin 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğın araştırılması için Kónya (2006) panel nedensellik testi uygulanmıştır. Belirtilen amaca yönelik olarak, çalışmada DYY'nin belirleyicileri ve vergilendirme süreci ve ilgili ülkelerde bunlara yönelik izlenen politikalara dair çerçeve çizilmiş ve ampirik analiz gerçekleştirilmiştir. Bulgulardan hareketle öngörülen teorik beklentiler, ele alınan örnek bağlamında tartışılmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE VERGİLEME

Tasarrufların, bulunduğu ülkeden farklı bir ülkede yatırıma dönüştürülmesi anlamına gelen DYY konusunda OECD, IMF ve UNCTAD gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından geliştirilen tanımda; “bir ekonomide yerleşik bir işletme veya sermayenin kalıcı menfaatlerin sağlanması için başka bir ekonomiye aktarılması” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bir yatırımın, yabancı yatırım olarak kabul edilebilmesi için, yerleşik olunan ülkeden başka bir ülkede gerçekleşmesi gerekmektedir (Sarısoy ve Koç, 2011:134). Buna ek olarak, DYY'yi; bir işletmenin üretim ve/veya ticari faaliyetini kendi ülkesinin dışında gerçekleştirmek üzere, diğer ülkelerde yeni üretim tesisi ya da satış birimi kurma, mevcut olanları satın alma veya ev sahibi ülkedeki yerli bir işletmeyle ortak girişimde bulunması olarak da ifade etmek mümkündür (Kılıçaslan vd., 2018: 18).

1990'lı yıllara kadar merkezi planlamaya dayalı ekonomi yönetimi, tüm sektörler için bir takım çıktı hedefleri belirlemiş, ancak yıllardır verimli ve etkin olmaktan uzak olan bu sistem, birçok ülke ekonomisini de ciddi krizlere sürüklemiştir. Daha sonra oluşturulmaya başlanan yeni piyasa reformlarının ise bu durumu büyük ölçüde değiştirdiği görülmektedir (Baniak vd., 2005: 7). 2000'li yıllardan itibaren yenilenen ve değişen küresel ekonomik ve politik çevre doğrudan yabancı yatırımların da ilgisini çekmiştir. DYY akışı, 1980'lerin sonlarından itibaren hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümüştür. 80'lerin sonunda gelişmekte olan ekonomilerle birlikte aşırı

borç yükü bulunan ülkelerde büyüme ve yatırım oranının düşmesi, DYY'yi nispeten güvenilir ve önemli bir hale getirmiştir (Chakrabarti, 2001: 89).

DYY ile ilgili yapılan birçok çalışmada belirleyici olarak bir takım faktörler de belirtilmiş ve bunların bazıları derinlemesine incelenmiştir. Ülkenin pazar hacmi, işgücü maliyetleri, dış ticaret açığı, ülkenin para biriminin değeri, büyüme oranı, ticaret yapma kolaylığı, dış dünyaya açıklık seviyesi ve ülkenin yasal vergi mevzuatı yabancı yatırımların yönlendirilmesinde etkili olan faktörlerdir. Bununla birlikte, pazarın büyüklüğü ile nüfusun satın alma gücü de yatırım kararlarını belirlemede önemli rol oynamaktadır (Baniak vd., 2005). Dolayısıyla DYY için belirleyici olan faktörlerin en başında bir ülkenin ticarete açıklığı gelmekte, devamında ise diğer potansiyel değişkenler olan ücretler, net ihracat, büyüme oranı, vergi, tarifeler ve döviz kuru oranları olarak sıralanmaktadır (Chakrabarti, 2001: 108).

DYY'nin ekonomi üzerindeki etkisi; rekabet koşulları, üretim faktörleri ve yatırım miktarı vb. gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu etkinin olumlu olabilmesi için ise bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010: 134). Buna yönelik olarak, Hartman (1982: 3)'ün hem yerli hem de yabancı yatırımcılara uygulanan vergi teşvikleri sonucu, yabancı yatırımcı sayısının arttığına dair tespitlerine yer verilebilir. Ancak bununla birlikte, yerli yatırımcılar için uygulanan tasarruf teşviki gibi önlemler ise yabancı yatırımcıları doğrudan etkilemese de, yine de sonuçta bir düşüşü beraberinde getirecektir. Dönemin şartlarındaki veriler tam olarak ölçülemez de, öngörülen bir biçimde ABD'deki yerel vergi politikalarındaki değişikliklerden yabancı yatırımların doğrudan etkilendiği görülmektedir. Bu durum da, doğrudan vergi gelirlerinde bir değişikliğin olmasına neden olacaktır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE VERGİ GELİRLERİ

Mevzuattaki kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla birlikte, Türkiye'de de sermaye hareketliliği artmış ve daha fazla sermaye ülke dışında DYY'ye yönelmiştir. Bu tür yatırımların, gerçekleştiği ülkelerin ekonomisine katkısı da fazla olmakla birlikte, bu

ülkelerin daha fazla yatırım çekebilmeleri amacıyla birbirleriyle rekabeti de artmıştır. Ülkeler bu rekabet politikalarından her zaman istedikleri sonuçları elde edememiş olsalar da, DYY'nin yönlendirilmesine yönelik uygulamalar azalmamış, kredi kısıtlarının olduğu kriz dönemlerinde bile DYY'ye olan ilgi artmıştır (Sarısoy ve Koç, 2010: 134).

DYY'leri kendi pazarına çekmek isteyen ülkelerin uyguladığı farklı yöntem ve teşvikler bulunmaktadır. Vergi tatili ya da vergi oranlarının düşürülmesi gibi vergi ağırlıklı teşviklerin yanı sıra, sektöre özel ayrıcalıklı krediler, sübvansiyonlar, piyasa öncelikleri, altyapı ve tekelleşme hakları gibi bir takım finansal teşviklerin varlığı da ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, özellikle vergi alanında yapılan teşviklerin zararlı vergi rekabeti gibi bir maliyet ile sonuçlanması durumu da söz konusudur. Bunun yanında, belirli bir miktardaki vergi tutarından vazgeçilmesi ise ülkelerin ulusal anlamda karşılaştıkları maliyetlerden bir diğeridir (Benk, 2005: 183,189). Özellikle fayda maliyet analizi yapılmaksızın, verilen teşviklerin aşırı kullanımı da devletin gelirlerinin önemli bir bölümünü özel sektöre bırakılması anlamını taşımaktadır. Ancak bu tür vergi rekabetinin vergi gelirlerinde azalmaya neden olmasının yanında, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların artmasıyla birlikte vergilemede etkinlik artırıcı özelliği bulunmaktadır. Bu yüzden, bu ülkelerin vergi rekabetinden kârlı çıkma olasılığı yüksektir (Savaşan, 2006).

4. LİTERATÜR

Doğrudan yabancı yatırımları çeken etkenlerin belirlenmesi konusunda geniş bir literatür gelişmiştir. Bu literatürün ekseriyetle DYY ve çeşitli ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri araştırdığı görülür. Bununla birlikte, birbirinden farklı araştırmacılar tarafından, aynı değişkenlerle farklı sonuçlara ulaşan çalışmaların ortaya çıkarılması, literatürü kapsamlı olmasının yanında, tartışmalı bir hale de getirmektedir. Aynı durum, vergi ve DYY arasındaki ilişki incelendiğinde de karşımıza çıkmaktadır.

DYY ve vergi arasındaki ilişkinin zaman serisi boyutunda incelendiği Hartman (1982), literatürdeki en eski çalışmalardan biri olarak bilinir. Literatür, DYY'nin

vergi teşvikleri konusunda hassas olup olmadığı konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla vergiler ve DYY özelinde bakıldığında; Hartman (1982), Grubert ve Mutti (1991), Hines ve Rice (1994), Loree ve Guisinger (1995), Cassou (1997) kurumlar vergisinin DYY hareketleri üzerine olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. De Mooij vd. (2003) de vergileme ve DYY arasında birçok çalışma gibi negatif bir ilişkinin varlığına işaret eder. Ancak bu noktada, DYY'nin vergiye duyarlılığının, tamamen yatırımların yönlendiği ülkenin şartları ve kurumlar vergisi oranı ile diğer ekonomi politikalarına (teşvik ya da yasal düzenlemeler vb.) bağlı olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca yatırımın yönlendirileceği endüstri ya da iş kolu, süre ve diğer faktörler de, bu ilişkinin negatif ya da pozitif olmasında belirleyici olmaktadır. Swenson (1994) ise vergiler ve DYY arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, literatürde bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsız olduğunu gösteren birçok çalışma da bulunmaktadır.

Dünyada 1980'li yıllardan itibaren, DYY hareketlerinde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Odabaş (2017) AB'nin seçilmiş geçiş ekonomileri olan Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya ve Slovenya'da doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin vergi gelirleri üzerindeki etkisini incelemiş, Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi aracılığıyla DYY net girişlerinden vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit etmiştir.

Literatüre dair altı çizilen bu tespitler ışığında DYY ve vergiler arasındaki ilişkilerin bu çalışmada gerçekleştirilen ampirik analizle de ele alınması yoluyla literatürdeki boşluğa dair bir katkı sunulması söz konusu olacaktır.

5. YÖNTEM

Çalışmada; AB üyesi ülkeler ve Türkiye'de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla, 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğinin araştırılması için Kónya (2006)'nın geliştirdiği, Seemingly Unrelated Regressions (SUR) sistemleri ile ülkelere özgü bootstrap kritik değerlere ve Wald istatistiğine dayalı bir panel nedensellik testine başvurulmuştur. Bu test, ülkelere özgü bootstrap kritik değerler ürettiğinden, değişkenlerin birim kök, eşbütünleşme gibi özelliklerine

duyarsızdır. Ayrıca Kónya (2006) tarafından geliştirilen bu yöntem yatay kesit bağımlılığını dikkate almakta ve her panel üyesindeki Granger nedenselliği ayrı ayrı test etmeyi sağlamaktadır. Dolayısıyla tüm panel üyeleri için ortak bir istatistiğin tahmin edilmesini gerektirmemektedir.

6. BULGULAR

Çalışmada AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla gerçekleştirilen bootstrap nedensellik analizi bulguları bu bölümde sunulmuştur. Bu amaçla öncelikle ilgili değişkenlere yönelik yatay kesit bağımlılığı test bulguları (Tablo1, 2, 3) verilmiştir. Bu bölümü, Kónya (2006) panel nedensellik analizi bulguları izlemektedir.

6.1. Yatay kesit bağımlılığı testleri

Kónya (2006) tarafından geliştirilen bootstrap nedensellik testi, daha önce de belirtildiği gibi, yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Dolayısıyla serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığı test sonuçları açısından bir sorun oluşturmayacaktır. Ancak Kónya (2006)’nın metodu SUR tahmincisine dayalı bir metottur ve yatay kesit bağımlılığı durumunda SUR tahmincisi daha etkin sonuçlar verecektir. Aksi takdirde ise SUR tahmincisinin kullanılması uygun olmayacaktır. Bu nedenle, analizin ilk aşamasında yatay kesit bağımlılığı testleri yapılması faydalı olacaktır. Dolayısıyla analizde öncelikle DYY, vergi gelirleri ve kurumlar vergisi gelirleri değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Tablo 1, 2 ve 3’te sunulmuştur.

Tablo 7. DYY için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	2574.000	0.0000
Pesaran scaled LM	198.7991	0.0000
Bias-corrected scaled LM	198.5960	0.0000
Pesaran CD	50.73460	0.0000

Tablo 8. Vergi Gelirleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	551.2325	0.0000
Pesaran scaled LM	36.84809	0.0000
Bias-corrected scaled LM	36.64497	0.0000
Pesaran CD	5.142063	0.0000

Tablo 3. Kurumlar Vergisi Gelirleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	481.1396	0.0000
Pesaran scaled LM	32.27700	0.0000
Bias-corrected scaled LM	32.03626	0.0000
Pesaran CD	15.15045	0.0000

Yatay Kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, her üç değişkende de yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Konya (2006) nedensellik testinin uygulanması sonuçların etkinliğini artıracaktır.

6.2. Konya Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmanın amacı doğrultusunda DYY ve vergi gelirleri arasındaki Granger nedenselliğin incelenmesinde kullanılan Konya nedensellik testi sonuçları bu bölümde verilmiştir. DYY'den toplam vergi gelirlerine Granger nedenselliğin analiz bulgularının verildiği Tablo 4'e göre, yalnızca İrlanda ve İspanya'da DYY'den toplam vergi gelirlerine doğru bir nedensellik söz konusudur. Diğer ülkelerde ise DYY'den toplam vergi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 4. DYY'den Toplam Vergi Gelirlerine Nedensellik

Ülke	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
Avusturya	0.11193724	5.32223	7.95060	14.72645
Danimarka	4.7605207	4.98597	7.60730	16.55692
Finlandiya	4.1037170	5.00450	7.47800	12.19622

Fransa	1.8598715	4.96086	6.83327	12.26906
Almanya	2.5179059	4.82743	6.87697	11.26187
İrlanda**	8.5653008	5.44218	8.33361	21.10151
İtalya	0.28631251	4.71123	6.69574	11.54321
Hollanda	0.50681124	5.22328	7.55844	12.83129
Portekiz	4.2765447	6.15242	8.44629	15.28312
İspanya**	8.5937652	4.55691	6.52478	14.58131
İsveç	0.80123732	6.06285	9.12305	17.35102
Birleşik Krallık	1.2980490	4.70861	6.75442	11.81413
Türkiye	0.70770649E-01	5.62178	7.39875	11.31245

DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine Granger nedenselliğın analiz bulgularının verildiğı Tablo 5'e göre, Almanya ve Portekiz'de DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedenselliğın olduğı, diğerk ülkelerde ise DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. DYY'den Kurumlar Vergisi Gelirlerine Nedensellik

Ülke	Test İstatistiğı	Bootstrap Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
Avusturya	0.18136799E-01	10.08223	17.22371	40.50348
Danimarka	0.41104194	11.54192	16.54558	31.31635
Finlandiya	2.0977702	11.16978	17.15005	32.13415
Fransa	3.4716640	10.08665	14.89944	31.30521
Almanya	22.613569	11.67439	21.89446	79.61967
İrlanda	0.88173001	13.02428	20.54681	39.01061
İtalya	1.3434117	10.09970	15.15118	26.91241
Hollanda	0.16198070	12.61848	18.64461	32.73115
Portekiz	14.844683	13.95786	21.69666	35.39604
İspanya	0.36786073	10.29374	14.37134	25.10813
İsveç	4.3656716	10.77900	15.96875	32.85042
Birleşik Krallık	5.6409408	11.11169	16.58095	29.35299
Türkiye	0.21101318E-01	11.44533	15.92434	28.55949

7. SONUÇ

Çalışmada AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla, 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğın araştırılması için Kónya (2006) panel nedensellik testi uygulanmıştır.

Bulgular analize konu olan dönemde, yalnızca İrlanda ve İspanya’da DYY ve toplam vergi gelirleri ile Almanya ve Portekiz’de ise DYY ve kurumlar vergisi gelirleri arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Diğer ülkelerde ise DYY ile vergi gelirleri arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Analiz bulguları çerçevesinde, beklenenin aksine yeni yatırımların ülkeye girişinin vergi gelirlerini artırıcı etkisinin, incelemeye konu olan ülkelerde geçerlilik göstermediğı yönündedir. Bilindiğı üzere, esasen DYY’nin artması ile artan yatırım hacminin, devletin vergi gelirlerini de artıracığı yönünde bir beklenti söz konusudur. Özellikle DYY’nin yeni firmaların kurulması şeklinde gerçekleşmesi durumunda ekonomide yeni vergi mükelleflerini doğurması yoluyla vergi gelirlerinde mutlak bir artışa yol açması muhtemeldir. Diğer taraftan DYY’nin ortaklık şeklinde ya da satın alım şeklinde ülkeye girmesi, mevcut firmaların üretim hacmini artırarak, elde edilen kârların artmasına ve dolayısıyla firmaların vergi ödemelerinde ve devletin vergi gelirlerinde de bir artış yaşanmasına yol açacaktır.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgulardan hareketle DYY’nin ülke ekonomisi açısından diğer olası etkileri gerçekleşse dahi, ele alınan örnekte kamu gelirleri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak, ülkelerin uyguladığı vergi politikaları gösterilebilir. Zira ülkelerin DYY’yi ülkelerine çekmek istemelerinin, sermaye birikiminin artırılması, teknoloji ve know-how yayılma etkisinin ortaya çıkması, tasarruf açığının finanse edilmesi ve işsizlikle mücadele gibi birçok nedeni söz konusudur. Özellikle yurtiçi tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azlığı nedeniyle, yeni istihdam alanları yaratılmasında yaşanan güçlük, ülkelerin yabancı yatırımları ülkeye çekmek için yatırım teşvikleri ve vergi indirimleri gibi politikalar uygulamasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, DYY ile vergi gelirleri arasında ülkeler genelinde bir nedensellik ilişkisinin tespit edilememiş olmaması, politika yapıcıların reel ekonomik

problemleri öncelikli olarak ele alması ve kamu kesimi bütçe dengesini ve bu kapsamda vergilerin etkinliğini geri plana atmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

BANIAK, A., CUKROWSKI, J., HERCZYNSKI, J. (2003), “On the Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economics”, *Problems of Economic Transition*, 48(2), 6-28.

BENK, S. (2005). “Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları” *Vergi Dünyası*, 206, 183-191.

CASSOU, S. P. (1997). “The Link between Tax Rates and Foreign Direct Investment”, *Applied Economics*, 29, 1295–1301.

CHAKRABARTI, A., (2001), “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analyses of Cross-Country Regressions”, *Kyklos*, 54, 89-114.

DE MOOIJ, RUUD, A. ve EDERVEEN, S. (2003), “Taxation and Foreign Direct Investment: A Synthesis of Empirical Research”, *International Tax and Public Finance*, 10(6), 673-693,

GRUBERT, H., MUTTI, J. (1991), “Taxes, Tariffs and Transfer Pricing in Multinational Corporate Decision Making”, *Review of Economics and Statistics*. 73, 285-293.

HARTMAN, D. G. (1984), “Tax Policy and Foreign Direct Investment in the United States”, *National Tax Journal*, 37, 475-487.

HINES, J. R., RICE, E. M. (1994), “Fiscal Paradise: Foreign Tax Havens and American Business”, *The Quarterly Journal of Economics*, 109,149–182.

KILIÇASLAN, Y., ÖNDER, G., KARAL, Z. ve ÜÇDOĞRUK GÜREL, Y. (2018), *Türkiye'nin Yurt Dışı Yatırımları*, Efil Yayınları, Ankara.

KÓNYA, L. (2006). “Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach”, *Economic Modelling*, 23, 978–992.

LOREE, D., GUISSINGER, S. E. (1995), “Policy and Non-Policy Determinants of U.S. Equity Foreign Direct Investment”, *Journal of International Business Studies*. 26, 281–300.

MEÇİK, O. (2014), “Uluslararası Sermaye Akımları ve Vergilendirilmesi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Prof. Dr. Fazıl TEKİN’e Armağan* içinde E. Gümüş, A. Çelikkaya, E. Gümüş, E. Ferhatoğlu, S. Bilge, M. Aslan ve M. Çildir (Ed.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ODABAS, H. (2017), “Foreign Direct Investment Inflows on Tax Revenues in the Transition Economies of European Union”, *Selected Papers of 4th World Conference Administrative and Political Sciences (ADPOL-2015)*, 2(2), 17-22.

SARISOY, İ., KOÇ, S. (2010), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 133-153.

SAVAŞAN, F. (2006), “Vergisel Teşviklerin Yabancı Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Mevzuat Dergisi*, 107. <https://www.mevzuatdergisi.com/2006/11a/02.htm#>

UNCTAD, (2018), *World Investment Report 2018*, Investment and New Industrial Policies, United Nations, New York and Geneva.

Türkiye’de Bütçe Dışı Fon Uygulamaları: Türkiye Varlık Fonunun Değerlendirilmesi

Kâmil TÜĞEN¹, Ayşe GÜNAY BEKÂR², Fatma YAPICI³
Özet

Fonlar, belirli amaçların gerçekleştirilmesi ve kanunla aktarılan gelirlerin elde edilmesi için oluşturulmuş kuruluşlardır. Günümüzde hükümetler, özellikle ekonomik ve sosyal politikalar ile ilgili bazı amaçların gerçekleştirilmesi için fonlar oluşturmayı, böylece belirlenmiş kamu gelirlerini bu fonlara aktarmayı tercih etmektedir. Fonlar bütçenin dışında oluşturulabildikleri gibi genel bütçe içinde de yer almaktadırlar. Bütçe dışı fonlar bütçeleme ilkelerine uymadığı için dünyada ve Türkiye’de tartışmalara neden olmuştur. 1980’lerde ve 1990’larda Türkiye’de 160’a yakın bütçe dışı fon vardı. Mali disiplin ve Türkiye’de kamu maliyesindeki dönüşüm için alınan tedbirler sonucunda, bütçe dışı fonların çoğu tasfiye edilmiştir. Türk mali sisteminde bugün sadece 6 tane bütçe dışı fon bulunmaktadır. 2016 yılında Resmi Gazetede yayımlanan 6741 Sayılı Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi’nin Kurulması Hakkında Kanunla da bütçe dışı yeni bir fon olarak Türkiye Varlık Fonu kurulmuştur. Bu çalışmada, 2000’li yıllarda bütçe dışı fonlar ve Türkiye’deki uygulamaları ile Türkiye Varlık Fonunun amacı, gelirleri ve denetimi incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, bütçe fonları ve bütçe dışı fonlar kavramı açıklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, 1980’lerden itibaren Türkiye’de bütçe dışı fon uygulamaları değerlendirilecektir. Çalışmamızın son bölümünde ise Türkiye Varlık Fonu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Fonlar, Bütçe Dışı Fonlar, Bütçe Kurumları, Bütçe İlkeleri, Varlık Fonu

JEL Sınıflama Kodları: H60, H82, H83

Extra-Budgetary Funds Practices in Turkey: Evaluation of Turkey Wealth Fund

Abstract

Funds are organizations established with the law for the realization of specific purposes and having income transferred to them by law. Today governments prefer to establish funds for realizing of some purposes are related to especially economic and social politics so that transferring determined public incomes to those funds. Funds are usually remaining in the general state budget although funds outside the budget exist. Therefore, extra-budgetary funds have been causing debates all over the world and in Turkey in the concept of not complying with budgeting principles. In 1980's and 1990's there had been almost 160 numbers of extra-budgetary funds were in force in Turkey. Today, only 5 extra-budgetary funds exist in Turkey. As a result of measures taken for fiscal discipline and transformation in public finance of Turkey, much of the extra-budgetary funds have been liquidated. Currently, there are only 5 extra-budgetary funds. In addition, the Law No. 6741, for the Establishment of the State Wealth Fund Joint Stock Company was issued in 2016. This study

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, kamil.tugen@deu.edu.tr

² Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ayse.gunay@deu.edu.tr

³ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, yapici.fatma@gmail.com

aims to examine extra-budgetary funds and their applications in Turkey over the 2000's and discuss Türkiye Wealth Fund in the basis of purposes, incomes, and control. In the first part of the study, the concept of budgetary funds and extra-budgetary funds will be explained. In the second part of the study, applications of extra-budgetary funds in Turkey since the 1980's will be given briefly and evaluated. Türkiye Wealth Fund will be discussed in the last part of our study.

Keywords: Funds, Extra-budgetary Funds, Budgetary Institutions, Budgetary Principles, State Wealth Fund.

JEL Classification Codes: H60, H82, H83.

1. GİRİŞ

Fonlar, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılmış bulunan ve gerektiğinde kullanılmak üzere belli bir hesapta toplanan ve harcanabilen paralar olarak tanımlanabilir. Hükümetler giderek artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için bütçe dışı fon uygulamalarına başvurmakta ve bütçe dışında kamuya kaynak aktarma arayışları içine girebilmektedirler. Türkiye’de bütçe dışı fon uygulamaları geçmişten günümüze sayı olarak azalmasına rağmen, zaman zaman yeni fon uygulamalarının hayata geçirilmesi ile birlikte tekrar tartışma konusu haline gelmektedir. Çalışmada öncelikle bütçe dışı fon kavramı açıklanmaya çalışılmış ve mevcut bütçe dışı fonlar incelenmiş olup, ardından ise bütçe dışı fonlar arasında en yenisi olarak Türkiye Varlık Fonunun özellikleri, amaçları, finansman kaynakları, bünyesindeki varlık portföyü ve denetimi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasında yapılan değişiklikleri de dikkate alarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2. BÜTÇE DIŞI FON KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE BÜTÇE DIŞI FONLAR

Fonlar, bazı olağandışı, beklenmeyen kamu hizmetlerinin gerektirdiği hızlı karar verme, uygulama zorunluluğuna bütçe kurallarının engel olması gibi nedenlerle kurulmaktadır. Çeşitli sektörleri geliştirmek ve desteklemek amacıyla da bütçe kısıtları dışında gelir elde edip harcamalarda bulunmak amacıyla da iktisadi amaçlar çerçevesinde fonlar ortaya çıkmıştır. Fonlar yasal dayanaklarını özel yasalardan almakta veya bütçe kanununda yer alan hükümler ile bütçede tertip açılıp ödenek konulması yoluyla oluşturulmaktadır (Coşkun, 1991: 76-77). Bütçe dışı fonlar, fonun tahsis edildiği kuruluşa bütçe disiplini ve kuralları dışında harcama yapma

yetkisine sahip fonlardır. 1980’li yıllardan sonra fon sayısında önemli bir artış gerçekleştiği görülmüştür (Seven, 1996: 128). Bütçe dışı fonların bütçe ile olan ilişkisi açısından diğer fonlardan temel farklılıkları bütçe disiplini içinde yer almamaları ve kaynaklarını tamamen bütçe dışından sağlamaları olarak gösterilmektedir (Oyan & Aydın, 1987: 9).

Bütçe dışı fonlar, bütçe ile olan ilişkileri açısından yapılan sınıflandırmada, genellikle merkezi hükümet bütçesi dışında yer almakla birlikte, kamusal birtakım ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda projelerin gerçekleştirilmesi ve kuruluş amacına uygun olarak diğer faaliyetleri sürdürmek üzere gelir kaynaklarına sahip olan ve bunlarla harcamalarda bulunabilen idari birimleri ifade etmektedir.

2.1. Türkiye’de Bütçe Dışı Fonlar

Türkiye’de Hazine Tek Hesabı ve tek bütçe 1980'lere kadar sürdürülmüş, ancak 1980’li yıllarda bu yöntem bozulmaya başlamış ve her biri kendi çapında birer Hazine olmaya dönüşen bütçe dışı fonlar kurulmaya başlanmıştır. 1990’lı yılların sonlarına doğru bütçe dışı fonların bir bölümü kaldırılırken kalanların da bir kısmı bütçeye dâhil edilmiştir (Eğilmez, 2008). Türkiye’deki ilk bütçe dışı fon ise, 20.02.1930 tarihli ve 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” ile kurulmuştur.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre “Fonlar hizmet ve harcamalarını kendi mevzuatında yer alan esas ve usûllere göre yürütürler. Fon gelirlerinin tahsili, takibi, gelir kaydı, muhasebeleştirilmesi ve denetimine ilişkin süre, esas ve usuller Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından tespit edilir” (KMYKK, Ek Md. 2). 5018 sayılı KMYKK’ na göre bütçe kapsamı dışındaki fonlardan kendi mevzuatlarına göre yapılan kesinti ile fonlar arası aktarmalardan sonra kalan tutar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından ilgili fonun gider hesabına aktarılmaktadır. Türkiye’deki mevcut bütçe dışı fonlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
- Tanıtma Fonu

- Özelleştirme fonu
- Savunma Sanayii Destekleme Fonu
- Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF)
- İşsizlik Sigortası Fonu

Yukarıda saymış olduğumuz fonlar dışında, 19/8/2016 tarihli, 6741 Sayılı Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kurulan Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ulusal varlık fonu ve en son bütçe dışı fonu olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye Varlık Fonu olarak da anılan Fon, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı, tüzel kişiliği haiz bir yapıda olup özel kanun hükümlerine tabidir (Türkiye Varlık Fonu, 2018).

2.1.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Fonu

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Fonu, fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek amacıyla 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile 1986 yılında kurulmuştur(<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu>). SYDT Fonunun görevleri:

- Fonda toplanan kaynakların, Bakanlıkça ve il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından yürütülecek sosyal yardım proje ve programları ile yatırım programları çerçevesinde dağıtım önceliklerini belirlemek ve dağıtımına karar vermek,
- İl ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarında çalıştırılacak personelin nitelikleri ile özlük hakları ve diğer hususlarla ilgili belirlenecek kriterleri görüşmek ve karara bağlamak,

- İl ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile diğer kurum ve kuruluşlardan gelen sosyal yardım amaçlı talep ve teklifleri değerlendirmek,
- Toplumda dayanışma ve paylaşma bilincini geliştirmek ve desteklemek üzere bilimsel, sosyal ve kültürel programlar ve projeler önermek, hazırlanan projelere destek sağlamaktır.

Fonun gelirlerini ise; Kanun ve Kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Cumhurbaşkanı kararıyla %10'a kadar aktarılacak miktarlar, gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının %2,8'i, trafik para cezalarının %50'si, RTÜK gelirlerinin %15'i, bütçeye konulacak ödenekler ve her nevi bağış ve yardımlar oluşturmaktadır (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr>, (2018).

2.1.2. Tanıtma Fonu

10.6.1985 tarihli ve 3230 sayılı Kanun ile kurulan Tanıtma Fonu'nun amacı; ülkemizi yurtiçi ve yurtdışında çeşitli yönleriyle tanıtmakla görevli kuruluşların kaynaklarını artırmak, Türk kültür varlığının yayılmasını sağlamak, devlet arşiv hizmetlerini müessir hale getirmek, milletlerarası kamuoyunu memleketimizin menfaatleri istikametinde yönlendirmeye çalışmaktır (<http://tanitmafonu.kulturturizm.gov.tr>).

TCMB nezdinde Cumhurbaşkanının emrinde kurulan Tanıtma Fonunun sekretarya hizmetleri Cumhurbaşkanınca görevlendirilecek bakanlık veya kurum tarafından yerine getirilir (3230 sy.Kan./Md.2) Tanıtma Fonu Temsilciliği Turizm ve Kültür Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Fonun kaynakları; Cumhurbaşkanınca görevlendirilecek bakanlık veya kurum bütçesine bu maksatla konulacak ödenek, kanunla kurulan fonlardan Cumhurbaşkanı Kararı ile belirlenecek miktarda yapılacak aktarmalar ile bağış, yardım gibi gelirlerden oluşmaktadır.

2.1.3. Özelleştirme Fonu

24/11/1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) ile Özelleştirme Fonu oluşturulmuştur. Özelleştirme Fonu'nun idare

edilmesi amacıyla da aynı kanunda Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da kurulmuştur (ÖİB, 2017). Kuruluşunda Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, bugün T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı, özel bütçeli bir idare şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Özelleştirme fonunun kaynakları ise (Özelleştirme Fonu Yön., Md.5); özelleştirme uygulamalarından elde edilen tüm gelirler, İdareye devredilen kuruluşlardan elde edilen temettüleri, özelleştirme uygulamaları çerçevesinde ihraç edilecek her türlü menkul kıymet ile diğer kıymetli evrakın satışından sağlanan gelirler, idareye devredilen kuruluşlara sağlanan finansmandan elde edilen gelirler, diğer mevzuat ile tahsis edilen kaynaklar ve sair gelirlerden oluşmaktadır.

Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Fon tarafından Hazine İç Ödemeler Muhasebe Birimi hesaplarına aktarılır ve genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir kaydedilir. Özelleştirme Fonundan diğer herhangi bir fona aktarma yapılmaz. (4046 sy. Kanun, Md. 10).

2.1.4. Savunma Sanayii Destekleme Fonu

3238 Sayılı 7.11.1985 tarihli Savunma Sanayii ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun ile modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanması amaçlanmış ve TCMB nezdinde Müsteşarlık emrinde Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur.

Fonun kaynakları şu şekilde sıralanmaktadır (3238 sayılı Kanun, Md. 12): Her yıl bütçeye bu maksatla konulacak ödenek, Türk Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla kurulmuş bulunan vakıflardan Fona yapılacak transferler, 25/8/1971 tarihli ve 1473 sy. Kanuna göre ayrılan payın tamamı, Kanunla (vergi kanunları hariç) kurulan fonlardan Cumhurbaşkanınca belirlenecek miktarda yapılacak aktarmalar, Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden modern silah, araç ve gereçler için ayrılan ödenek, Turizmi Teşvik Kanununun 19 uncu maddesine göre oynatılmasına izin verilen talih oyunlarının işletildiği yerlerden elde edilecek gayrisafi hasıllardan Cumhurbaşkanınca tespit edilecek azami % 50 oranında alınacak ve Cumhurbaşkanınca Toplu Konut Fonu ile Savunma Sanayii Destekleme Fonuna

dağıtım yapılacak miktar, Fonun mal varlığından elde edilecek gelirler, 1111 sayılı Askerlik Kanununun 10 uncu maddesi gereğince bedelli askerlikten elde edilecek gelirler, bağış ve yardımlar, diğer gelirler.

İlgili kanunun 12. maddesinde genel bütçeye dâhil daire ve kuruluşlarca tahsil edilerek Savunma Sanayii Destekleme Fonuna ödenecek gelirlerden 2380 sayılı Kanuna göre belediyelere ve il özel idarelerine pay ayırlamayacağı ve yine Savunma Sanayii Destekleme Fonu adına tahsil edilen gelirlerden Kanun ve Kararnamelerle kurulmuş diğer fonlara pay ayırlamayacağı ve Fon bakiyelerinin tamamen veya kısmen TCMB dışında nemalandırılmasına ait esas ve usullerin Cumhurbaşkanınca düzenleneceği hüküm altına alınmıştır.

SSDF kaynakları Savunma Sanayi İcra Komitesi tarafından alınan kararlar çerçevesinde TSK'nın modernizasyonu, savunma ve güvenliğe yönelik Emniyet Genel Müdürlüğü acil ihtiyaçları ile Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı ihtiyaçlarının karşılanması ve savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Savunma Sanayii Müs. Stratejik Planı 2017-2021, s. 39).

3238 sayılı Kanunla kurularak Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 2017 yılında gerçekleştirilen düzenleme ile Cumhurbaşkanı'na bağlanmış, 2018 yılında ise 703 sayılı KHK ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 7 numaralı "Savunma Sanayii Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir (SSB, 2018). Başkanlığın bütçesi Savunma Sanayii Destekleme Fonunun % 2'sini aşmayacak miktardan meydana gelmekte ve bu miktar Cumhurbaşkanınca azami % 50 oranında artırılabilir (3238 sayılı Kanun, Md. 9).

2.1.5. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur. TMSF, Başkan ve üyelerden müteşekkil Kurul ile Başkana bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Başkanlık teşkilatından oluşur. TMSF görevini yaparken bağımsızdır. TMSF görevlerini, 5411 Sayılı Bankacılık

Kanunu, OHAL kapsamında KHK ile yapılan bazı düzenlemelerin değiştirilerek kabul edilmesine ilişkin 6758 Sayılı Kanun ve ilgili diğer mevzuat ile kendisine verilen yetkiler çerçevesinde yerine getirmektedir. (TMSF, 2018)

TMSF'nin fonksiyonlarını; tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, fon bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı ve tasfiyesi, TMSF alacaklarının takip ve tahsil işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, TMSF varlık ve kaynaklarının yönetilmesi, OHAL kapsamında üstlenilen görevlerin yürütülmesi şeklinde sıralamak mümkündür: (TMSF, 2018) ⁴.

TMSF, 22.07.1983 tarihinde TCMB bünyesinde tasarruf mevduatını sigorta etmek üzere kurulmuştur. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle TMSF'nin yetkileri genişletilmiş, tasarruf mevduatını sigorta etmenin yanı sıra bankaların mali bünyelerini güçlendirme ve gereğinde yeniden yapılandırma görevi TMSF'ye verilmiştir. 1999 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş ve TMSF'nin temsil ve idaresi TCMB'den alınarak BDDK'ya devredilmiştir. 26.12.2003 tarihinde TMSF'nin karar organının Fon Kurulu olduğu hükme bağlanarak TMSF özerk bir statüye kavuşturulmuştur. Kasım-2005'de yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile BDDK tarafından belirlenen sigortaya tabi mevduatın kapsamı ve tutarını belirleme yetkisi TMSF'ye verilmiştir (TMSF, 2018). Son olarak 2016 yılında 6758 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda kayyımlık görev ve yetkisinin verildiği TMSF, 2018 yılı itibarıyla 921 şirkete kayyımlık yapmaktadır.

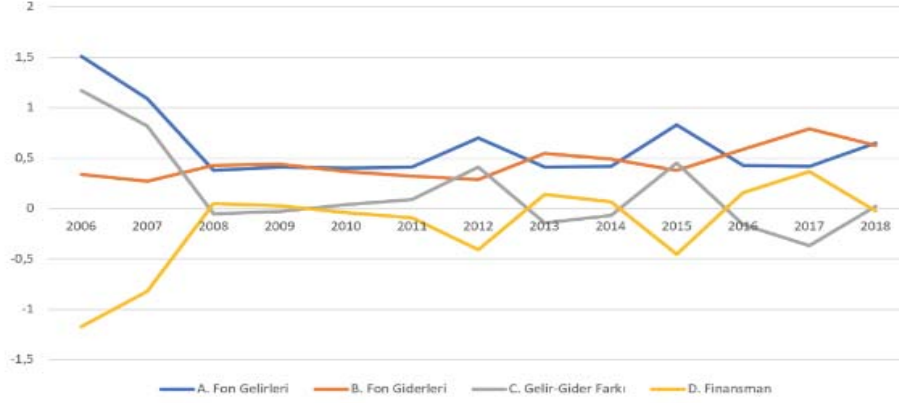
⁴ Türkiye'de 15.07.2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsü sonrasında ilan edilen OHAL kapsamında; 01.09.2016 tarihinde yayımlanan 674 sayılı KHK (10.11.2016 tarihli 6758 sayılı Kanun ile kanunlaştır) ile FETÖ/PDY terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı veya irtibatı nedeniyle Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 133'üncü maddesi uyarınca kayyım atan/atanacak olan şirketlerdeki kayyımlık görev ve yetkilerinin TMSF'ye devredilmesine karar verilmiş ve aynı KHK ile söz konusu şirket ve varlıkların satışı ve tasfiyesine ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

2.1.6. İşsizlik Sigortası Fonu

1999 tarihli 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile kurulan Fon, Kanunun gerektirdiği görev ve hizmetler için malî kaynak sağlamak, piyasa şartlarında kaynakları değerlendirmek, Kanunun öngördüğü ödemelerde bulunmak üzere kurulmuştur. Fon, Kurum Yönetim Kurulunun kararları çerçevesinde işletilir ve yönetilir. Fon bütçe kapsamı dışında olup, gelirlerinden vergi kesintileri hariç hiç bir şekilde kesinti yapılamaz ve Genel Bütçeye gelir kaydedilemez. Fon Sayıştayın vize ve tesciline tabi olmasa da Sayıştay tarafından denetlenir. (4447/Md.53).

Fonun temel gelirleri; İşsizlik sigortası primlerinden, bu primlerin değerlendirilmesinden elde edilen kazanç ve iratlardan, Fonun açık vermesi durumunda Devletçe sağlanacak katkılardan, 4447 sy. Kanun gereğince sigortalı ve işverenlerden alınacak ceza, gecikme zammı ve faizlerden, diğer gelir ve kazançlar ile bağışlardan oluşmaktadır. Giderleri ise; sigortalı işsizlere verilen ödeneklerden, hastalık ve analık sigortası primlerinden, meslek geliştirme ve yetiştirme eğitimi giderlerinden, işsizlik sigortası hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için Yönetim Kurulunun onayı üzerine Kurum tarafından yapılan giderler ile hizmet binası kiralanması, hizmet satın alınması, bilgisayar, bilgisayar yazılım ve donanımı alım giderlerinden, kısa çalışma başvurularında talebin uygunluğunun tespiti için Bakanlık tarafından 6245 sayılı Harcırah Kanunu kapsamında yapılan ve usul ve esasları Bakanlık ile Kurum tarafından müştereken belirlenen giderlerden, doğum ve evlat edinme sonrası yarım çalışma ödeneği ödemeleri ve prim giderlerinden ve Kurum tarafından aktif işgücü hizmetleri kapsamında Kuruma kayıtlı işsizlere ve öğrencilere yönelik düzenlenecek İşbaşı Eğitim Programı giderlerinden oluşmaktadır (4447/Md.53).

Yukarıda ana hatları ile bilgi vermeye çalıştığımız bütçe dışı fonların gelir ve giderlerinin GSYİH içindeki değişimlerini Şekil 1 yardımıyla görmek mümkündür.

Şekil 1: Türkiye’de Fon Gelir ve Gider Göstergelerinin GSYİH İçindeki Değişimi (2006-2018) ¹

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) İşsizlik sigortası fonu hariçtir.

2017 yılı için Gerçekleşme tahmini, 2018 yılı için Program

Şekil 1’den görüldüğü gibi Türkiye’de fon gelirleri zaman zaman giderlerin altında kalmıştır. Ayrıca 2012 yılından sonra 2015 yılı hariç tutulduğunda fon gelirlerinin fon giderlerinden daha aşağıda gerçekleştiği dikkat çekmektedir.

3. TÜRKİYE VARLIK FONU

Türkçe karşılığı çoğunlukla “ulusal varlık fonları” olarak ifade edilen “sovereign wealth funds” kavramı, çeşitli kaynaklarda “bağımsız varlık fonları, ulusal refah fonları, ulusal varlık fonları, devlet yatırım fonları, hazine varlık fonları, ulusal fonlar” gibi farklı adlarla da kullanılabilir. Türkiye Varlık Fonu uygulamasını ele almadan önce, dünyada ulusal varlık fonlarının gelişimi ve bugünkü durumu hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.1. Ulusal Varlık Fonları ve Gelişimi

Geçmiş 1950’li yıllara kadar giden Ulusal Varlık Fonları, başlangıçta geleneksel olarak petrol ve gaz gibi doğal kaynaklardan elde edilen gelir fazlalarının finansal piyasalarda yüksek getiri amacıyla değerlendirilmesi amacıyla kurulmuştur. Daha sonra çeşitlenerek alanlarını genişleten bu fonlar ihracat gelirlerini veya bütçe fazlasını değerlendirmek üzere farklı amaçlara yönelik olarak da pek çok ülke örneğinde kurulmaktadır (Kayıran, 2016:55). Ulusal varlık fonları türleri

itibariyle ele aldığımızda; kaynağına göre emtia ve emtia dışı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir (Aykın, 2011:6; Karagöl-Koç, 2016:9):

-Bir veya Birden Fazla Emtiaya Dayalı Fonlar: Emtiaya dayalı ulusal varlık fonları özellikle petrol ve doğal gaz gibi ihracat ürünü gelirlerinin bir kısmının ayrılması suretiyle oluşturulmaktadır. Ayrıca bakır (Şili), fosfat gibi doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerle oluşturulmuş ulusal varlık fonları da mevcuttur. Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Katar, Rusya ve Norveç gibi bazı ülkeler de en büyük petrol kaynaklı varlık fonlarına sahiplerdir.

-Bir Emtiaya Dayalı Olmayan Fonlar: Yüksek bütçe veya cari işlemler fazlası ile özelleştirme gelirleri gibi kaynaklar kullanılarak oluşturulan ulusal varlık fonları ise emtia dışı kategorisinde değerlendirilmektedir. Örnek: Çin, Güney Kore, Hong Kong, Singapur varlık fonları.

İlk Ulusal Varlık Fonu örneği olan Kuveyt Yatırım Fonu 1953 yılında kurulmuştur. Singapur 1974 yılında Temasek Holdings'i kurmuştur. 1970'li yıllarda artan petrol fiyatlarının da etkisi ile günümüzdeki en büyük UVF'lerden biri olan Abu Dabi Yatırım Fonu ise 1976'da kurulmuştur (Aykın, 2011:6). 1990'lı yıllarda kurulan fon sayısında hızlı bir yükseliş görülmüş ve İran, Katar gibi gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra Norveç gibi gelişmiş ülkeler de ulusal varlık fonları kurmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş, dış ticaret dengesizlikleri ve Asya krizini takiben gelişmekte olan ekonomilerde görülen rezerv biriktirme trendi ulusal varlık fonları sayısındaki artışı tetikleyen temel faktörler olmuştur (Hacıhasanoğlu-Soytaş, 2010:9-10).

Dünyada varlık fonları ve yönetimi, son on yıllık dönemde yükselişini gerçekleştirerek Temmuz-2018 itibariyle 7,8 trilyon dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır (www.swfinstute.org, 2018). Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere toplam değeri 7,8 trilyon dolar olan ulusal varlık fonlarının %54'ünü petrol ve doğalgaza dayalı fonlar; %46'sını ise emtia dışı fonlar oluşturmaktadır.

Tablo-1: Dünyada Varlık Fonlarının Kaynakları ve Dağılımı (Temmuz-2018)

Toplam Fon Değeri (trilyon dolar)	7,820
Petrol/Gaz Kaynaklı Fon Değeri (trilyon dolar)	4,223
Emtia Dışı Fon Değeri (trilyon dolar)	3,597
Petrol/Gaz Kaynaklı Fon Yüzdesi (%)	54,00
Emtia Dışı Fon Yüzdesi (%)	46,00

Kaynak: <http://www.swfinstitute.org>, 2018.

Sovereign Wealth Fund Institute (SWFI) verilerine göre dünyadaki 78 ulusal varlık fonu örneği arasında en büyük ve prestijli olanı, 1990 yılında kurulmuş olan ve 1 (bir) trilyon dolarlık varlık fonu ile Norveç'e ait Devlet Emeklilik Fonu (Government Pension Fund Global)'dur. Bu fonu, 941 milyar dolarla Çin, 683 milyar dolarla BAE-Abu Dabi Yatırım Fonu izlemektedir. Türkiye Varlık Fonu ise 40 milyar dolar değerindedir. Ayrıca, 5 milyar doların altında fon büyüklüğüne sahip olan Irak, Vietnam, Brezilya, Bolivya, Nijerya, Filistin, Gana, Türkmenistan gibi diğer bazı ülkelerde de çeşitli varlık fonu örnekleri mevcuttur.

3.2. Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6741 sayılı Kanun, 26 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile, Cumhurbaşkanlığına bağlı, ana faaliyet konusu fonların kurulması ve yönetimi olan Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., sermaye piyasalarında araç çeşitliliği ve derinliğine katkı sağlamak, yurt içinde kamuya ait varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, stratejik, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için Türkiye Varlık Fonu ve bu fona bağlı alt fonları kurmak ve yönetmek üzere 26 Ağustos 2016'da kurulmuştur. Türkiye Varlık Fonu, Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. bünyesinde kurulmuştur.

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’nin Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun genel gerekçesinde “*Ulusal Varlık Fonları, kamuya ait çeşitli varlıkların belirli kurumsal yönetim ilkelerine bağlı olarak yönetileceği şekilde düzenlenen özel amaçlı yatırım fonlarıdır*” şeklinde tanımlanmış ve bu fonlar ile kalkınmanın lokomotifi olan reel sektör yatırımlarına, stratejik sektör, şirket ve projelere uzun vadeli kaynak sağlanması yoluyla kalkınmanın hızlandırılması, ekonomide sürdürülebilir büyüme oranlarının yakalanması ve ekonomik istikrarın sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir.

6741 sayılı Kanunun genel gerekçesinde; Türkiye Varlık Fonunun kurulmasıyla gerçekleşmesi beklenen hedefler; büyüme oranında gelecek on yıl içinde yıllık %1,5 oranında ilave artış sağlanması, sermaye piyasalarının büyüme ve derinleşmesinin hızlandırılması, İslami finansman varlıklarının kullanımının yaygınlaştırılması, yapılacak yatırımlarla yüzbinlerce kişiye ek istihdam sağlanması, savunma, havacılık ve yazılım gibi teknoloji yoğun stratejik sektörlerdeki yerli şirketlerin sermaye ve proje bazında desteklenmesi, küresel oyuncu olmalarının sağlanması, otoyollar, Kanal İstanbul, üçüncü köprü ve havalimanı, nükleer santral gibi büyük altyapı projelerine kamu kesimi borcu artırılmadan finansman sağlanması, katılım finansmanı sektör payının artırılması, arz güvenliğini sağlamak üzere, Türkiye için önem taşıyan doğal gaz ve petrol gibi yurtdışındaki stratejik sektörlerde yasal ve bürokratik kısıtlamalara bağlı olmadan doğrudan yatırım yapılabilmesi, şeklinde sıralanmış olup ayrıca Türkiye Varlık Fonunun, ekonomimizin yapısal sorunlarını aşmasında katkı sağlamasının yanı sıra, dış politikanın önemli bir enstrümanı olarak Türkiye’nin uluslararası arenada daha fazla söz sahibi olmasına katkı sağlayacağı da belirtilmiştir (<http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf>).

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel hukuk hükümlerine tabi bir Anonim Şirket yapısındadır. Şirketin merkezi İstanbul’dadır. Şirketin en az beş kişiden oluşan yönetim kurulu, başkan ve üyeleri* ile genel

* Cumhurbaşkanlığı’nın 2018/162 nolu “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’nin Yapısına ve İşleyişine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Karar”ına göre, Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’nin Yönetim Kurulu Başkanı Cumhurbaşkanı Recep

müdürü ilgili mevzuata göre atanmaktadır (6741/md.2). Şirketin Yönetim Kurulu Başkanı Cumhurbaşkanındır. Yönetim kurulu üyelerinden birisi Cumhurbaşkanınca başkan vekili olarak görevlendirilebilir. Yönetim kurulu üyeleri ve genel müdür ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde (3 nolu) aranan şartları taşır (2018/162 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararı).

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’nin kuruluş sermayesi 50.000.000 TL’dir. Kuruluş sermayesi Özelleştirme Fonundan karşılanmıştır. Kuruluş sermayesi, her biri 1 TL (bir Türk Lirası) itibari değerinde toplam 50.000.000 adet paya ayrılmış ve tamamı muvazaadan arı olarak taahhüt edilerek nakden ödenmiştir. Payların tamamı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na aittir (turkiyevarlikfonu.com.tr, 2018).

6741 sayılı Kanun’un 3/1’inci maddesine göre, “...Şirket tarafından hazırlanan Türkiye Varlık Fonu İçtüzüğü’nün ticaret siciline tescili ile Türkiye Varlık Fonu kurulur. Ayrıca gerek görülmesi hâlinde Türkiye Varlık Fonuna bağlı alt fonlar kurulabilir.” Türkiye Varlık Fonu iç tüzüğü Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi’nin 30.01.2017 tarihli ve 9252 sayılı gazetesinde yayınlanmıştır. Ayrıca, Haziran-2017’de Ziraat Bankası nezdinde Türkiye Varlık Fonu’nun kendi içinde 4 (dört) alt fonu kurulmuştur. Bunlar; “*Piyasa İstikrar ve Denge Fonu*”, “*KOBİ Finansman Fonu*”, “*Lisans ve İmtiyaz Fonu*” ile “*Maden Alt Fonu*” dur.

Şirket yönetim kurulu, ana şirket ve bağlı şirketler ile fonları üç yıllık yatırım stratejisi planına uygun şekilde yönetmekle yükümlüdür. Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. Yönetim Kurulu’nca hazırlanan ve kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri de içeren üç yıllık stratejik yatırım planı 10 Nisan 2017 tarihi itibariyle değerlendirilmek üzere Başbakanlık makamına takdim edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin hayata geçmesi sonrası yapılan düzenleme ile 6741 sayılı Kanunun 3. Maddesine göre Cumhurbaşkanının onayı ile yürürlüğe girecektir. Henüz onaylanma gerçekleşmemiştir.

Tayyip ERDOĞAN olup; Berat ALBAYRAK yönetim kurulu başkan vekili, Salim Arda ERMUT, Hüseyin AYDIN, M.Rifat HİSARCIKLIOĞLU, Prof.Dr. Erişah ARICAN, Fuat TOSYALI ve Zafer SÖNMEZ (genel müdür) yönetim kurulu üyeleridir.

3.3. Türkiye Varlık Fonunun Finansman Kaynakları

Ulusal ve uluslararası finansal piyasalarda faaliyet göstermesi beklenen Türkiye Varlık Fonu'nun emtia dışı kaynakları, 6741 sayılı Kanununun 4. Maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;

a) Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından; özelleştirme kapsam ve programında bulunan ve Türkiye Varlık Fonuna devrine karar verilen kuruluş ve varlıklar ile Özelleştirme Fonundan TVF'na aktarılmasına karar verilen nakit fazlasından,

b) Kamu kurum ve kuruluşlarının tasarrufu altında bulunan ihtiyaç fazlası gelir, kaynak ve varlıklardan; Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Varlık Fonuna aktarılmasına veya Şirket tarafından yönetilmesine karar verilenlerden,

c) Türkiye Varlık Fonu tarafından yurtiçi ve yurtdışı sermaye ve para piyasalarından ilgili mevzuat kapsamında yer alan izin ve onaylar aranmaksızın sağlanan finansman ve kaynaklardan,

ç) Para ve sermaye piyasaları dışında diğer yöntemlerle sağlanan finansman ve kaynaklardan,

d) İktisadi devlet teşekküllerinden, bunların müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ile varlıkları ve iştiraklerindeki kamu paylarından, sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası Devlete ve/veya diğer kamu tüzel kişilerine ait olan ticari amaçlı kuruluşlardaki kamu paylarından, sermayesinin tamamı kamuya ait olan ticari amaçlı kuruluşların sahip olduğu hisse ve varlıklardan, Devletin diğer iştiraklerindeki kamu paylarından ve Hazineye ait paylardan Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Varlık Fonuna aktarılmasına veya Şirket tarafından yönetilmesine karar verilenlerden, oluşmaktadır.

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.'nin ana gelir kaynakları; şirket sermayesinin değerlendirilmesinden kaynaklı gelirler, fon ve portföylerden tahsil edilen ücretler, şirketin diğer faaliyetleri çerçevesinde elde edilen gelirler ve diğer gelirlerden oluşacaktır (2016/9429 sy. BKK/md.7). Şirket ve Türkiye Varlık Fonu ile Şirket tarafından kurulacak şirketler ve alt fonlar başta gelir ve kurumlar vergisi olmak üzere pek çok vergi, vb. mali yükümlülüklerden de muaftır (6741/md.8).

Şirketin ihtiyaç duyması halinde 6362 sayılı SPK Kanunu ve ilgili mevzuatta öngörülen yöntemleri izleyerek sermaye piyasası aracı ihraç edebilecektir. Söz konusu ihraçlar için 6362 sayılı Kanun çerçevesinde Kurul ücreti ödemekten 6741 sayılı Kanun ile muaf tutulmuştur. Ayrıca finansman sağlanırken TVF portföyü üzerinde teminat, rehin, kefalet ve ipotek tesis edilebilecektir (6741/md.4/4).

3.4. Türkiye Varlık Fonu Faaliyet Konuları

TVF Yönetimi A.Ş., stratejik yatırım planında belirtilen hedeflerle likidite, yatırım, risk ve getiri tercihlerini dikkate alarak; yerli ve yabancı şirketlerin paylarının, Türkiye ve yurt dışında kurulan ihraççılara ait payların ve borçlanma araçlarının, kıymetli madenler ve emtiaya dayalı olarak ihraç edilen sermaye piyasası araçlarının fon katılma paylarının türev araçlarının, kira sertifikalarının, gayrimenkul sertifikalarının, özel tasarlanmış yabancı yatırım araçlarının ve diğer araçların alım satımını TVF adına gerçekleştirebilecektir (6741/md.2/3).

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.; her türlü para piyasası işlemlerini, gayrimenkul ve buna dayalı haklarla gayri maddi hakların değerlendirilmesini, her türlü proje geliştirme, dış proje kredisi sağlama ve diğer yöntemlerle kaynak temini işlemleriyle her türlü ticari ve finansal faaliyetleri, ulusal ve uluslararası birincil ve ikincil piyasalarda gerçekleştirebilecektir. Şirket tarafından, ulusal yatırımlar ile uluslararası alanlarda diğer devletler ve/veya yabancı şirketlerce yapılacak yatırımlara iştirak edilebilecektir (6741/md.2/3).

3.5. Türkiye Varlık Fonu Bünyesindeki Varlık Portföyü

İlk olarak, Resmi Gazetede 7 Ocak 2017'de yayımlanan Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkındaki 680 Sayılı KHK ile at yarışları ve şans oyunlarına ilişkin lisans haklarının 49 yıllığına Türkiye Varlık Fonuna devredilmesine karar verilmiştir. 5 Şubat 2017 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla da özelleştirme kapsamında bulunan bazı şirketler ile Hazine uhdesinde yer alan birçok önemli kamu sermayeli şirketlerin hisseleri TVF'na devredilmiştir.

Türkiye Varlık Fonu'nun bugünkü portföyü 40 milyar ABD Doları tutarında olup 5 stratejik sektörde 14 şirketi, 46 değerli gayrimenkul ve 2 tane oyun lisansını

kapsamaktadır. Portföyündeki stratejik sektörler ise bankacılık ve finans; telekom, medya ve teknoloji; ulaştırma, lojistik ve altyapı, enerji ve madencilik; tarım, gıda ve gelişmekte olan sektörlerden oluşmaktadır (turkiyevarlilikfonu.com.tr, 2018).

Türkiye Varlık Fonu'na devredilen kamu varlıkları aşağıda listelenmiştir (turkiyevarlilikfonu.com.tr,2018):

- (1) THY'nin yüzde 49,12 hissesi.
- (2) Türk Telekom'daki yüzde 6,68 oranındaki Hazine payı.
- (3) T.C. Ziraat Bankası sermayesinde Hazineye ait hisselerin tümü.
- (4) Halkbank'da Hazineye ait bulunan yüzde 51,11 oranındaki paylar.
- (5) Türkiye Petrolleri A.O.'nın sermayesindeki Hazine hisselerinin tümü
- (6) BOTAŞ sermayesinde Hazineye ait hisselerin tümü.
- (7) PTT sermayesindeki Hazine paylarının tümü.
- (8) TÜRKSAT sermayesindeki Hazine paylarının tümü.
- (9) Borsa İstanbul A.Ş. sermayesindeki Hazine paylarının tümü.
- (10) Milli Piyango-Nakit oynatılan Piyango, Hemen-Kazan, Sayısal Loto, Şans Topu, On Numara ve Süper Loto oyunları ile ilgili daha değişik yeni oyunların yapılmasına izin verilebilecek oyunlarına ilişkin lisans (49 yıl süreyle.)
- (11) TCDD İzmir Limanı.
- (12) Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş. (TDİ) sermayesindeki yüzde 49 oranındaki Hazine payı.
- (13) Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü.
- (14) Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.'nin % 10 oranındaki hissesi.
- (15) ÇAYKUR.

(16) Türkiye Jokey Kulübü'nün yurt içinde at yarışları düzenleme, yurt içi ve dışında düzenlenen at yarışları üzerine yurt içi ve dışından müşterek bahis kabul etme hak ve yetkilerine ilişkin lisanslar, 1 Ocak 2018'den itibaren 49 yıl süreyle.

(17) Taşınmazlar - Mülkiyeti Hazineye ait Antalya, Aydın, İstanbul, Isparta, İzmir, Kayseri ve Muğla'da bulunan bazı taşınmazlar.

Türkiye Varlık Fonu söz konusu şirketleri, Cumhurbaşkanınca onaylanacak üç yıllık stratejik yatırım planı çerçevesinde yönetecektir.

3.6. Türkiye Varlık Fonu'nun Denetimi

Türkiye Varlık Fonu'nun denetimi ile ilgili düzenleme 6741 sayılı Kanunun 6. Maddesi ile yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre (6741/md.6);

- Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonlar bağımsız denetime tabidir. Şirket, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında kurumsal yönetim düzenlemelerine uymakla yükümlüdür.

- Şirket, Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonların bağımsız denetimden geçmiş yıllık mali tabloları ile faaliyetleri, Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilecek sermaye piyasaları, finans, ekonomi, maliye, bankacılık, kalkınma alanlarında uzman en az üç merkezi denetim elemanı tarafından bağımsız denetim standartları çerçevesinde denetlenecek ve denetim sonucunda hazırlanacak rapor her yıl haziran ayı sonuna kadar Cumhurbaşkanına sunulacaktır.

- Şirket, Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonların bir önceki yıla ait mali tabloları ile faaliyetleri, her yıl ekim ayında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından, Cumhurbaşkanlığı tarafından gönderilen denetim raporları üzerinden görüşülerek denetlenecektir.

Anlaşıldığı üzere Fonun faaliyetleri Sayıştay denetimine tabi değildir. Fon bağımsız denetim, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu ile Cumhurbaşkanı tarafından gözlemlenebilir olacak ve 3 aşamalı bir denetim gerçekleşecektir. Kuruluşundan

buyana iki yılı aşkın bir süreyi geride bırakan Türkiye Varlık Fonu'na ait herhangi bir stratejik yatırım planı, mali tablo, faaliyet raporu, bağımsız denetim raporu henüz kamuoyu ile paylaşılmamış olmakla birlikte; TVF ve bünyesinde kurulan alt fonların 2017 yılına ilişkin mali tabloları ve faaliyetleri hakkındaki denetim ve inceleme raporlarının “gizli” ibaresi ile Plan ve Bütçe Komisyonu üyelerine gönderildiğine ilişkin olarak Ekim ayı içinde gazete haberleri çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte de Türkiye Varlık Fonunun daha fazla tartışılmaya ve gündemdeki yerini korumaya devam edeceğini söylemek mümkündür.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren sayıları gittikçe artan bütçe dışı fonlar; kamu mali yönetiminde yeniden yapılandırma çalışmaları ve bütçe birliğinin sağlanması, mali disiplin, mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanabilmesi amacıyla özellikle 2000 ve 2001 yıllarında pek çok fon yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün itibarıyla ülkemizde yürürlükte olan bütçe dışı fonlar; Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Özelleştirme Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu, İşsizlik Sigortası Fonu, Tanıtma Fonu ve 2016'da kurulan Türkiye Varlık Fonu'dur.

TVF'na yönelik en temel eleştiri, Fonun herhangi bir emtiaya ya da bir gelir fazlalığına dayanmaması açısından dır. Türkiye'nin petrol, doğalgaz gibi bir emtiayı ihraç ederek elde ettiği gelirleriyle oluşan bir bütçe fazlası olmadığı gibi fazla veren bir kamu emeklilik sistemi de mevcut değildir. TVF öncelikle özelleştirme gelirleri ve mevcut kamu iktisadi teşebbüslerinden aktarımları kaynak olarak kullanabilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin bir bütçe fazlası ya da dış ticaret fazlası olmadığı halde TVF'nun kurulması, Fonun yatırım mı yoksa borçlanma gereksinimi için mi kurulduğu konusunda akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Özellikle kamunun elindeki kaynakların teminat gösterilerek borçlanmaya gidilebilmesi ve bu borçlanmayla mega projelerin finanse edilecek olması, kamu maliyesini zora sokabilecektir.

Bütçe dışı fon uygulamaları, hükümetlerin ülke ekonomileri adına gerçekleştirmek istedikleri başta ekonomik büyüme ve kalkınmaya yardımcı bir

ekonomik araç olmasına karşın, çoğunlukla siyasi ve mali denetime tabi tutulmadan kullanılmaları sonucunda, telafisi mümkün olmayan ekonomik sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, özellikle diğer ülkelerin başarılı fon uygulamaları iyi incelenmeli, her biri mutlaka Sayıştay denetimine tabi tutulmalı ve başta TVF olmak üzere iyi yönetilmelidirler. Ancak bu sayede, kıt olan kamu kaynaklarının iktisadi amaçlar doğrultusunda verimlilik, etkinlik ve tutumluluk ilkeleri çerçevesinde kullanılması mümkün olabilecek ve gelecek nesillere refah seviyesi yüksek bir Türkiye bırakılabilecektir.

KAYNAKÇA

6741 sayılı Kanunun Genel Gerekçesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf>, (15.08.2018)

AYKIN, H., (2011), “Ulusal Refah Fonları: Risk mi, Fırsat mı?”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, *SDE Analiz*, Ağustos 2011.

HACIHASANOĞLU, E. – SOYTAŞ, U., (2010), “Yeniden Tasarlanan Finansal Mimaride Ulusal Varlık Fonlarının Rolü”, METU, *MARC Working Paper Series*, Working Paper No:2010-02.

KARAGÖL, E.T.- KOÇ, Y.E. (2016), “Dünyada ve Türkiye’de Varlık Fonu”, *SETA Analiz*, Ekim 2016, Sayı:169.

KAYIRAN, M. (2016), “Türkiye Varlık Fonu’nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 56, Güz, ss.55-90. (http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2017/01/55-90_hakemli-makale.pdf)

Sovereign Wealth Fund Institute (SWFI), “Sovereign Wealth Fund Rankings”, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (22.09.2018)

Sovereign Wealth Fund Institute (SWFI), <http://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/>, (22.09.2018)

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., <http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/icerik/72/sikca-sorulan-sorular>, (10.10.2018)

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.,
http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/icerik/71/haberler_(10.10.2018)

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş., http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/Portfoy/5_
(10.10.2018)

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi Esas Sözleşmesi
(<http://turkiyevarlikfonu.com.tr/content/files/Sirket-ana-sozlesmesi.pdf>)
(10.10.2018)

COŞKUN, G. (1991), Devlet Bütçesi Türk Bütçe Sistemi, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi. Ankara.

EĞİLMEZ, M. (2008), “Kamu Maliyesinde Deform”
, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi-egilmez/kamu-maliyesinde-deform-840866/> (30.09.2018).

OYAN, O., & AYDIN, A.R. (1987), İstikrar Programından Fon Ekonomisine, Teori Yayınları 1. Baskı, Haziran, Ankara.

Özelleştirme Fonu Yönetmeliği

SEVEN, B. (1996). “Anayasa Mahkemesi’nin Fon Uygulamasına İlişkin Kararlarının Bütçe İlkeleri ve Sayıştay Denetimi Karşısındaki Durumu”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (1), 123-147.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, <https://www.tmsf.org.tr/tr/Default/Index> (20.09.2018).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Stratejik Plan 2017-2021,
(https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf) (07.10.2018)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Fonu Sekreterliği,
<http://tanitmafonu.kulturturizm.gov.tr> (02.10.2018)

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismani-tesvik-fonu> (01.10.2018)

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

3238 Sayılı 7.11.1985 tarihli Savunma Sanayii ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun

4046 Sayılı 24.11.1994 Tarihli Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

10.6.1985 tarihli ve 3230 sayılı Tanıtma Fonu Teşkili İle 11/7/1939 Tarihli Ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanununun 4 Üncü Maddesine Bir Bent Eklenmesi Hakkında Kanun

4447 Sayılı 25.08.1999 Tarihli İşsizlik Sigortası Kanunu

5018 Sayılı 10.12.2003 Tarihli Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

6741 sayılı ve 19.8.2016 tarihli Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

2016/9429 sayılı ve 17.10.2016 tarihli Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Yapısına ve İşleyişine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı.

2018/162 nolu ve 11.09.2018 tarihli “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’nin Yapısına ve İşleyişine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararı

Farklı Sektörel Yatırımlarda Marka Değeri Oluşturulmasında Girişimcinin Rolü: Hizmet Sektöründe Yerel Bir İşletme Örneği

Güler TOZKOPARAN¹, Okan ERNUR²

Özet

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı: Geçmişten günümüze faaliyet göstermiş veya göstermeye devam eden işletmelerin birçoğunun arkasında kuşkusuz başarılı bir işletme sahibi, kurucu veya lider olarak adlandırılan bireylerin olduğu bilinmektedir. Bu kişiler, her ne kadar literatürde tanımı konusunda ortak bir noktada buluşulmasa da genel olarak girişimci olarak ifade edilebilmektedir. Girişimci; bir işletmenin sahibi, kurucusu ve aynı zamanda lideri olabilmektedir. Girişimciyi kapsamlı olarak tanımlamak gerekirse iş ile ilgili girişilen her faaliyeti üstlenen ve gerçekleştiren kişi veya kişilerdir. Girişimcilerin bazıları daha önce bir iş deneyimi olmadan sektöre giriş yaparken, bazı girişimciler ise mevcut sektörde veya ilişkili sektörlerle yönelerek yeni ürün veya hizmet sunarak faaliyette bulunmaktadırlar. Yeni bir girişim faaliyetinde bulunmak veya ilişkili sektörlerle benzer yatırımlarla geçiş yapmak, girişimcilerin mevcut sektörden ilişkisiz farklı bir sektöre geçiş yapması yerine çoğu zaman tercih ettikleri bir durumdur. Girişimcilerin ilişkili sektörleri tercih etmesinin başlıca nedenleri arasında sektör tecrübesi ve önceden yer edinmiş markanın avantajlarından faydalanmak öne çıkmaktadır. Bu sayede marka değeri oluşturmak için ayrı bir çaba sarf edilmeyecek ve doğrudan sunulan ürün veya hizmete odaklanabilme imkanı doğabilecektir. Ancak, yeni bir iş girişiminde veya ilişkisiz sektörlerle yönelerek iş girişiminde bulunan girişimcilerin böyle bir avantajdan yararlanması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu durumdaki girişimciler, mevcut sektörüne yatırım yapan girişimcilerin sahip olduğu riskten daha fazla risk üstlenmekte ve marka değeri oluşturmada daha yoğun çaba sarf etmektedirler. Ayrıca, girişimciler yeni ürün ve hizmet oluşturmaları yanı sıra marka çalışmaları ile müşteri tarafında güven ve prestij oluşmasına neden olmakta, ürün ve hizmetlerinin tercih edilebilirliğini de sağlamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle marka, işletmelerin sahip olduğu reklam yüzüdür. Marka oluşturmak, işletmelerin tercih edilebilirliği açısından bu derece önemli iken belli bir sektörde başarılı bir şekilde devam eden faaliyetleri noktalarak farklı ve ilişkisiz bir sektöre yönelerek marka yaratmanın riski ve zorluğu oldukça yüksektir. Bu noktada, girişimci olarak nitelendirilen kişilerin, işletmenin kuruluş aşamasından itibaren sürdürülebilir bir işletme anlayışına sahip olarak vizyoner bir bakış açısı sergilemeleri gerekliliği büyük önem taşımaktadır. Bu farkındalıkla yapılan çalışmada, belirli bir sektördeki çalışmalarına başarılı biçimde devam eden girişimcilerin sektör değişikliğine giderek daha da başarılı olmaları ve bu başarının ardındaki dinamiklerin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırmaya konu olan, tekstil sektöründe başarılı olarak yer edinmiş Yalı Spor A.Ş. ve Ralfteks A.Ş. sahipleri, bir araya gelerek Bisquitte markası adı altında cafe ve restoran olarak hizmet veren, mevcut sektörleriyle ilişkisiz bir sektör olan gıda sektörüne yönelmiş ve kısa sürede marka olmayı başarmışlardır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, sektör değişikliği yapan girişimcilerin marka değeri oluşturmaya yönelik sürecini değerlendirmek ve yaptıkları uygulamaları ortaya koymaktır.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tozkoparanguer@gmail.com

² YL Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon, okanernur@hotmail.com

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi (vaka analizi) yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bulgular ve Sonuç: Çalışmaya konu olan işletme girişimcilerinin mevcut sektör yerine farklı bir sektöre yönelmesinin altındaki nedenler ve tecrübesiz olunan sektörde kısa sürede marka olabilmeyi başaran girişimcilerin gerçekleştirdikleri faaliyetler ile yaratıcı ve yenilikçi uygulamalar incelenmiş, girişimcilik faaliyetlerinin sonucunda, sektör fark etmeksizin kısa süre içerisinde başarı elde eden işletmelerin arkasında girişimci olarak adlandırılan bireylerin rolünün oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimci, Sektör Değişikliği, Yenilik,

Jel Kodları: M10, O30

The Role of the Entrepreneur in Creating Brand Value in Different Sectoral Investments: An Example of a Local Business in the Service Sector

Abstract

Purpose and Scope of the Study: Behind most of the businesses that have been or will continue to be from past to-day are undoubtedly individuals who are known as successful business owners, founders or leaders. These persons can be expressed as entrepreneurs even if they are not discussed at a common point in the literature. The entrepreneur can be the owner, the founder and the leader at the same time. To describe the entrepreneur in a comprehensive way, it is the person or persons who undertake and carry out every activity related to the business. Some of the entrepreneurs have entered the sector without previous work experience, while some entrepreneurs are operating in the existing sector or related sectors, offering new products or services. Being involved in a new venture or transitioning to investments similar to those in related sectors is often a condition for entrepreneurs rather than transitioning to a different sector unrelated to the current sector. Among the main reasons for entrepreneurs to prefer the related sectors is to take advantage of sector experience and the benefits of the pre-established brand. At this point, no effort will be made to create brand value and the opportunity to focus on the directly offered product or service. However, it is not the case that entrepreneurs in a new business venture or business venture towards unrelated sectors make use of such an advantage. Entrepreneurs in this situation are taking more risks than entrepreneurs investing in the existing sector and they are making more intensive efforts to create brand value. In addition to creating new products and services, entrepreneurs create confidence and prestige on the customer side of brand building, and they also provide the preference for products and services. In other words, the brand is the ad that the business has. Creating a brand is crucial in terms of the preference of the businesses, and while operating in a certain sector, the risk and difficulty of creating a brand by facing a different and unrelated sector is quite high. At this point, it is known that the entrepreneurs have a visionary view of the enterprise as having a sustainable business conception from the establishment stage. In this awareness study, entrepreneurs who have successfully succeeded in their work in a particular sector have been increasingly successful in changing the sector, and the dynamics behind this success have been researched. The subject of the research was Yalı Spor A.Ş. and Ralfteks A.Ş. the owners have managed to become a brand in a short period of time, headed for the food sector, which is unrelated to the existing sectors that serve as cafes & restaurants under the name of Bisquitte brand. Therefore, the aim of the study is to evaluate the process of establishing the brand value of the entrepreneurs who make sector changes and to put forward their applications.

Method: In the study, case study method and semi-structured interview technique were used as qualitative research methods.

Findings and Conclusion: As a result of the entrepreneurship activities, it has become clear that the role of the entrepreneurs behind the enterprises that have achieved success in a short period of time regardless of the sector is very important. In addition, the reasons under which the entrepreneurs subject to the study are directed to a different sector instead of the current sector are examined. In addition to these, at the inexperienced sector, entrepreneurs who have succeeded in being able to become brands in a short time have examined the applications, creativity and innovations they have made and has been a major factor behind the achievement of the entrepreneur.

KeyWords: Entrepreneurship, Entrepreneur, Sector Change, Innovation,

Jel Codes: M10, O30

1. GİRİŞ

Hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler sonucunda her ne kadar somut olarak çizilmiş olan küresel sınırların varlığı devam ediyor olsa da ticari ilişkiler (alım-satım) söz konusu olduğunda sınırlar ortadan kalkmaktadır. Bu durum gerek küçük bir esnaf işletmesi gerekse büyük ölçekli kurumsal bir işletme olsun küreselleşen dünya ekonomisi içerisinde bulunan işletmeleri ortak bir pazar içinde rekabete sürüklemektedir. Günümüz dünyasında rekabet, işletmeleri daha fazla yenilik yapmaya, yaratıcılığa ve diğer işletmelerden daha farklı olmaya itmektedir. İşletmeler, rekabet için girdikleri bu yolda rakiplerine karşı avantaj sağlamak adına birçok farklı stratejiler geliştirebilmektedir. Bu stratejilerden işletme sahibi/sahipleri veya işletme kurucusu/kurucuları ya da işletme pay sahibi/sahipleri sorumlu olmaktadır. Genel anlamda bu kişiler girişimci olarak değerlendirilebilmektedir. Girişimci, çoğu zaman halihazırda mevcut olan pazardaki faaliyetler üzerinden rekabet üstünlüğü sağlamayı arzulamaktadır. Bunun gerekçesinde; mevcut müşteri kitlesi, marka tanınırlığı, pazar tecrübesi vb. nedenler yer almaktadır. Kısaca, mevcut bir pazarda faaliyet göstermekte olan girişimciler, deneyimlerini buldukları pazara odaklayarak rekabet avantajı sağlamayı veya ilişkili sektörlerle yönelerek ileriye dönük fırsat elde etmeyi arzulamaktadırlar. Ancak bazı durumlarda, rekabet üstünlüğü sağlanması veya fırsatların değerlendirilmesi adına mevcut sektörde yeterince pazar payına sahip olunmasına ve gelir elde edilmesine rağmen girişimciler mevcut sektör ile ilişkisiz farklı sektörlerle de yönelebilmektedirler. Böyle bir

durumda, yeni ve ilişkisiz bir sektöre yönelerek marka değeri oluşturulmasında girişimcinin ve girişimcilik faaliyetlerinin rolünün oldukça önemli olduğu aşikardır. Çalışma kapsamında, böylesi önemli bir süreci başarıyla yürüten yerel bir işletme incelenmiştir.

2. GİRİŞİMCİ

Girişimci, gerek günümüzde konuyla ilgili yapılan çalışmaların gerekse girişim faaliyetlerinin artması sonucunda popüler bir kavram haline gelse de bilinenin aksine, tarihsel gelişimi iktisadi düşüncenin ortaya çıktığı dönemlere kadar dayanmaktadır. Önceleri ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan bireylerin, küreselleşme ile beraber zaman içerisinde çalışma algıları da değişmeye başlamıştır. Bu değişimin sonucunda bireyler gerek sosyal statü kazanmak gerekse başkalarının emri altında çalışmak yerine kendi sahip oldukları küçük, orta veya büyük çaplı iş kurma girişiminde bulunma arzusu içerisine girmişlerdir. İktisadi açıdan kalkınmada önemli bir yere sahip olan bu işletmelerin giderek artması ve buldukları faaliyetlere göre nasıl tanımlanacakları sorunu gündemdeki yerini korumuş, bu denli köklü bir kavram olmasına karşın girişimci ve girişimciliğin tanımı konusunda literatürde tam bir fikir birliğine varılamamıştır.

Başlangıçta girişimci, genel anlamda nihai noktada karar verici rolünü üstlenen ve işletmeye ilişkin işlevleri yerine getiren kişiler olarak ifade edilmiştir (Blaug'dan aktaran Alada, 2000: 47). Bu açıdan bakıldığında girişimci, sınırsız yetki imkanı olan işletme sahibi olarak değerlendirilebilmektedir.

Girişimciliğe ilişkin ilk tanımlardan olan bir tanımda girişimci; belirsizlik içerisinde ticaret yapan ve risk üstlenen kişi şeklinde ifade edilmiştir (Cantillon'dan aktaran Alada, 2000: 47). Tanımdan da anlaşılacağı üzere girişimci, işletmeye ilişkin kararlar almanın yanı sıra faaliyetler sonucunda kar elde edebilmekte veya aksine zarara da uğrayabilmektedir. Dolayısı ile bu noktada girişimci, risk üstlenen kişi olarak düşünülmektedir.

Gartner'in (1985: 696) yapmış olduğu tanımda ise girişimci, "yeni bir işletmenin kurucusu veya daha önce hiç olmadığı yerde yeni bir işe başlamış olan kişi" olarak

ifade edilmiştir. Bu tanım, çocukların, işletme kurucularından miras yolu ile kalan işletmelerin başlarına geçmelerinin girişimci olmaları için yeterli olmadığını göstermektedir.

Girişimciye ilişkin başka bir tanım ise Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter'e göre girişimci olarak nitelendirilen kişilerin daha önce yapılmamış olanı yapması, yenilikçi ve yaratıcı olarak ortaya bir şeyler koyması gerekmektedir (Schumpeter, 1934).

Schumpeter'in tanımını diğer tanımlardan ayıran en belirgin özellik, girişimcinin yaratıcı olması gerektiğidir. Bir kişinin benzer işlerle ilgili işletme kurması, diğer bir ifadeyle olanı yapması, Schumpeter'e göre girişimcilik olarak değerlendirilememektedir. Son yıllarda hizmet sektörü içerisinde önemli bir yer tutan kahve odaklı satış yapan cafeler ile çok kısa bir zaman öncesine kadar her köşede açılan çığ köfteci dükkanları bu konuya iyi birer örnektir. Bu ve bunun gibi durumlar taklitçiliği ön plana çıkarmasından ötürü girişimcilik olarak tanımlanamamaktadır.

Günümüzde en yaygın olarak bilinen girişimcilik tanımına göre ise girişimci; "üretim faktörlerini (emek, sermaye vb.) bir araya getirerek ürün veya hizmet üretimi için gerekli faaliyetleri başlatan ve bu ürün veya hizmetleri belirli bir pazara sunan kişiler" olarak ele alınmaktadır (Say'dan aktaran Binks ve Vale, 1990).

Görüldüğü gibi, literatürde birçok benzer tanım bulunmasına karşın girişimcilik üzerine kesin bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Yapılan tanımlar ışığında, genel olarak bir girişimci daha önce bahsedildiği gibi yeni bir iş fikri veya modeli ortaya koyan, riski üstlenen ve üretim faktörlerini bir araya getiren kişiler olmasının yanı sıra sektöre yön vermeyi başaran ve bulunduğu endüstriyi değişime sürükleyecek atılımlar yapan kişi veya kişiler olarak ifade edilebilir.

2.1 Girişimcilik Ekolleri

Girişimcilik kavramının ele alınmasında daha önce de söz edildiği gibi birçok farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bu ayrışım sonucu olarak da Cunningham ve Lischeron tarafından, işletme ve yönetim biliminden esinlenerek girişimcilik ekolleri

veya girişimcilik okulları adı altında bir çalışma ortaya konulmuştur. Bu okullar girişimcinin özelliklerinden liderlik boyutuna, liderlik boyutundan klasik girişimcilik düşüncesine kadar altı farklı ekolde açıklanmaya çalışılmıştır.

Cunningham ve Lischeron'a göre girişimcilik okulları aşağıda sıralandığı gibidir (1946: 46):

1. Girişimciliğin "Büyük Kişi" Okulu
2. Girişimciliğin "Psikolojik Özellikleri" Okulu
3. Klasik Girişimcilik Okulu
4. Girişimcilik Yönetim Okulu
5. Girişimciliğin Liderlik Okulu
6. İç Girişimcilik Okulu

Genel olarak okulların ne ifade ettiği kısaca aşağıda açıklandığı gibidir (Cunningham ve Lischeron, 1991, 56):

Büyük Kişi Okulu: Girişimciliğin doğuştan gelen bir içgüdü olduğu öngörülmektedir.

Psikolojik Özellikler Okulu: Kişilik faktörlerine odaklanılmakta, girişimcilerin iş ve yaşama yönelik benzersiz değerleri ve tutumlara sahip olduklarına inanılmaktadır.

Klasik Girişimcilik Okulu: Risk unsuru olan ve bazı yaratıcılık veya yenilikçilik gerektiren bir girişimi veya girişimin oluşturulmasını kapsamaktadır.

Girişimcilik Yönetim Okulu: Yönetim biliminin etkisi altında olan bu yaklaşım, iş fırsatlarının ve yenilikçilik bilincinin yaratılmasını ve risk alma yönetimi vb. gibi yönetime ilişkin boyutları ele almaktadır.

Girişimciliğin Liderlik Okulu: Yönetim biliminin liderlik kuramları etkisinde olan bu yaklaşıma göre, girişimcinin liderlik özellikleri üzerine odaklanılmaktadır. Ayrıca, yarattığı değer ve örnek olmasından söz edilmektedir.

İç Girişimcilik Okulu: Son olarak bu yaklaşımda, örgüt içerisinde yer alan girişimci bireylerin bir araya gelerek yeni bir şeyler ortaya koymasından söz edilmektedir.

2.2 Girişimcilik Türleri

Girişimciliğin oldukça geniş kapsamlı bir kavram olması ve farklı disiplinlerden etkilenmesi sonucu tek bir girişimci türünden söz etmek oldukça zordur. Bundan dolayı literatürde girişimcilik adına birçok sınıflandırma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu sınıflandırmalardan bazıları aşağıda yer verildiği gibidir.

Bir sınıflandırmaya göre girişimciler; yenilikçi, taklitçi, temkinli ve drone girişimciler; bilişsel, rasyonel ve ampirik girişimciler; küçük ve büyük ölçekli girişimciler; iç girişimciler, ultra girişimciler, kadın girişimciler, solo operatör, aktif partnerler, yatırımcılar, meydan okuyucular, satın alıcılar, hizmet girişimcileri ve yaşam zamanlayıcıları olarak sınıflandırılmıştır (Havinal, 2009: 102-104).

Benzer bir sınıflandırma; iç ve dış girişimci, kadın girişimciliği, sosyal girişimcilik, kamu ve özel sektör girişimciliği olarak yapılmıştır (Başar, Yeşiloğlu, 2014: 38-48)

Girişimciliğe ilişkin başka bir sınıflandırma; genç girişimci, sosyal girişimci, göçmen girişimci, kadın girişimci, ekolojik girişimci, dijital girişimci, kamu girişimcisi ve kurum içi girişimci olarak yapılmıştır (Dedeoğlu, 2016: 47-58).

Görüldüğü üzere girişimciliğe ilişkin çok farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Ancak bu sınıflandırmalar her ne kadar çok çeşitli olsa da genellikle karşılaşılan girişimcilik türleri; kadın girişimciliği, sosyal girişimcilik, iç girişimcilik, orijinal girişimcilik ve çevreci ya da eko girişimcilik türleridir. Bunlar kısaca aşağıda açıklandığı gibidir.

Kadın Girişimciliği: Ev harici bir mekânda kendi adına kuruluşunu gerçekleştirdiği işletmede tek başına ve çalıştırdığı diğer kişilerle beraber çalışan ya da ortaklık kuran, kamu ve özel kuruluşlar ile etkileşim içinde olan, işletmenin geleceğine ilişkin planlar yapan, çalıştığı işten elde ettiği kazancı değerlendiren ve

işletmesi adına tüm riski üstlenen kadınların yürüttüğü girişimcilik türüdür (Soysal, 2010: 90).

Sosyal Girişimcilik: Henüz kavramsal olarak tam anlamıyla ifade edilememiş olmasına karşılık genel olarak, yenilikçi sosyal değer yaratan faaliyetler ya da sosyal refah sağlayan fırsatlar olarak ele alınan girişimcilik türüdür (Günlü, 2015, 30).

İç Girişimcilik: İşletmede çalışan bireylerden birinin ya da daha fazla kişinin, diğer çalışanlara göre farklı düşünmesi, yaratıcı ve yenilikçi olması sonucunda işletme menfaati doğrultusunda gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. Örgüt içerisinde herhangi bir sürecin iyileştirilmesini veya kolaylaştırılmasını sağlamak gibi örnekler verilebilir.

Orijinal Girişimcilik: Girişimcilerin kendi hayal gücüne dayanarak ortaya koydukları iş fikirleri veya iş modellerinin bir sonucu olarak sıfırdan bir işe kalkışma sonucu ortaya çıkan girişimcilik türüdür (Cin ve Günay,2013: 11).

Eko Girişimcilik: Bu girişimcilik türünde ise girişimcinin sadece kar elde etmeyi amaçlamadığı, bunun yanı sıra girişimcilik faaliyeti sonucunda çevreye olan duyarlılığının da etkisinin olduğu girişimcilik türüdür (Schuyler, 1998: 3).

2.3 Girişimciliğin Özellikleri

Girişimci olarak nitelendirilen kişilerin belirli kalıplar içerisinde değerlendirilmesi pek mümkün değildir. Girişimci bireylerin davranışlarının altındaki nedenler üzerine yapılan araştırmalar sonucunda bu bireylerin sahip olduğu özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Girişimci bireylerin sahip olduğu temel özellikler; kararlılık, iş bitiricilik, sorumluluk, güven, riski göze alma, planlılık, atılgınlık, çok yönlü olma, önderlik, uyumlu olma, sosyallik, adil olma, dürüst olma, tarafsızlık ve örnek olma şeklinde sıralanmaktadır (Başar, Yeşiloğlu, 2014: 79).

Başka bir açıklamada girişimci bireylerin sahip olduğu özellikler; bağımsız olmaları, refahı ve bolluğu arzulayan kişiler olmaları, fırsatları kovalayan, yenilikçi,

şanslarına inanan, sezgilerine güvenerek hareket eden ve risk üstlenen kişiler olmaları biçiminde ele alınmıştır (Robinson'dan aktaran Korkmaz, 2000: 169).

Başka bir tanımda ise iyi bir girişimcinin; hızlı karar alan, iyi gözlemci olan, yaratıcı, interaktif düşünebilen, güçlü sezgileri olan, ikili ilişkileri kuvvetli olan ve risk üstlenebilme gibi temel özelliklere sahip bir birey olduğu varsayılmaktadır (Durmaz, 2015: 12-13).

Genel olarak girişimcilik üzerine yapılan tanımlamalardan da yola çıkarak iyi bir girişimcinin sahip olması gereken özellikler;

- Vizyon sahibi olmak,
- İyi bir lider ve yanı sıra iyi bir idareci olmak,
- Olayları geniş perspektiflerde değerlendirebilmek,
- Yaratıcı ve yenilikçi olmak,
- Cesur olmak ve risk almaktan kaçınmamak,
- Kendi işini yapma arzusu içinde olmak

şeklinde sıralanabilir.

2.4 Girişimciliğin Avantajları ve Dezavantajları

Temelinde risk üstlenme gibi önemli bir unsurun yattığı girişimcilik faaliyetlerinin bir takım avantaj ve dezavantajlarından söz etmek mümkündür.

Lambing ve Kuehl'e göre girişimciliğin avantajları aşağıda sıralandığı gibidir. (Arıkan'dan aktaran Bayraktar, 2008: 27-28):

Özerklik: Bağımsız bir işe sahip olmak ve kişinin kendi adına çalışmış olmasıdır.

Başarma Hissi: Yeni bir iş fikrinden kar elde etme düşüncesi başarma arzusunu güdülemektedir. Bunun sonucunda da girişimci, bir girişimde başarılı olup olunmama sorumluluğunun kendine ait olduğunun bilincindedir.

Finansal Kontrol: Finansal sorumluluklarının kendi üzerinde olmasından dolayı girişimciler, ellerine geçen imkanları finansal karlılıkları üzerinde değerlendirme imkânı bulabilmektedirler.

Ayrıca bunlara ek olarak bir girişim sahibi olmak, saygınlığa, statü sahibi olmaya ve sosyal ilişkilerde gelişmelere de neden olmaktadır.

Girişimciliğin dezavantajları ise başarısızlık sonucu ortaya çıkan hayal kırıklığı, beklenilenin aksine büyük miktarlarda kayıp (zarar) ile karşılaşma, görüldüğünden çok daha büyük riskler üstlenme, belirsizlik ve baskı altında karar verme, yoğun ve tempolu çalışma, başka bir ifadeyle sosyal dengenin bozulmasına neden olabilecek çalışma temposu ile karşı karşıya kalma olarak sıralanabilmektedir (İşkur, 2013: 20).

3. MARKA VE MARKA DEĞERİ YARATMADA GİRİŞİMCİNİN ROLÜ

En genel ifadeyle marka, “bir ürünün benzerleri arasından fark edilmesine yarayan özellik” olarak ifade edilebilir (Akyuğlu, 2014: 3).

Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) tarafından ise marka, "Bir satıcının malını veya hizmetini diğer satıcılarınkinden farklı olarak tanımlayan bir isim, terim, tasarım, sembol veya başka bir özellik" şeklinde tanımlanmıştır (<https://www.ama.org>, 05.10.2018).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere marka; ortaya koydukları ürün veya hizmetin kendilerine özgü olduğunu gösterebilmek adına işletmelerin olmazsa olmazı niteliğindedir.

Markanın, işletmenin ürün veya hizmetlerini rakiplerinden ayırmanın yanı sıra, ürün veya hizmete kimlik kazandırma ve rekabet gücünü artırma gibi fonksiyonları da bulunmaktadır (Özgül, 2001: 3).

Bu noktada marka, yalnızca bir sembol, şekil vb. gibi fiziksel bir unsur olmaktan öteye taşınmaktadır. Marka işletmeler için gerek tedarikçiler gerekse müşteriler açısından güven faktörünü oluşturan önemli bir unsurdur. Bu durumda markalaşmak veya marka değeri yaratmanın önemi işletme sahipleri diğer bir ifadeyle girişimciler tarafından kabul edilmektedir.

Girişimciler, markanın getirdiği avantajların bilincinde olmakta ve işletme faaliyetlerini yerine getirirken bu hususu göz önünde bulundurmaktadır.

Girişimciler, marka değerinin oluşturulmasında yenilikçi, yaratıcı ve özgün olma çabası içerisine girmektedir. Bu çaba gerek ürün veya hizmet oluşturulmasında gerekse işletmeye özgü süreçlerde yapılan uygulamalarla ortaya konulabilmektedir.

4. ARAşTIRMA

4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, belirli bir endüstride başarı elde etmiş olan işletme sahiplerinin benzer bir sektöre yatırım yapmak yerine ilişkisiz ve tecrübe sahibi olunmayan bir sektöre yönelmesinin nedenlerini ortaya koymak, ayrıca farklı sektörel yatırımlar içerisine girilerek başarı elde edilmesinde girişimcinin rolü ve girişimcilik faaliyetlerinin neler olduğunu incelemektir. Bu doğrultuda çalışmanın, bundan sonra bu tür girişimde bulunmak isteyen girişimcilere yol göstermesi açısından önem taşıdığı düşünölmektedir.

4.2 Araştırmanın Yöntemi

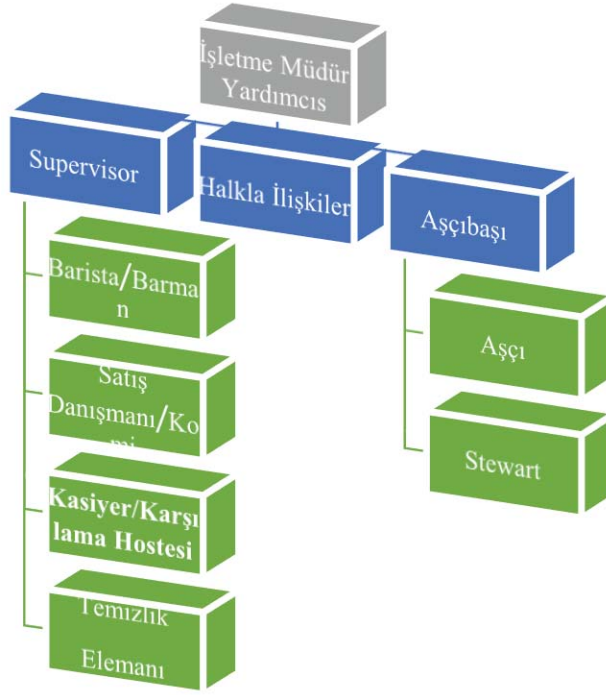
Araştırmada örnek olay incelemesi yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Bisquitte'in kurucu ortaklarından Alişan YILDIZ ve Bisquitte Genel şube Sorumlusu Tarkan TURAN ile yüz yüze mülakat gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaya konu olan organizasyonun merkezi Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren BisquitteMutfak&Cafe işletmesidir. Bu organizasyonun çalışmaya konu olarak ele alınmasında en temel neden işletme sahiplerinin daha önce gıda sektörü ile ilgili hiçbir tecrübe sahibi olmamalarına rağmen kısa sürede büyük başarı elde etmeleridir. Aşağıda Bisquitte organizasyonu hakkında genel bilgi paylaşılmaktadır.

Bisquitte projesinin temelleri, 2009 yılında Alişan Yıldız ve Arda Galin'in bir araya gelmesi ile atılmıştır. Farklı sektörlerdeki ulusal ve uluslararası dev markaları yöneten ve İzmir'de gerçekleştirdiği yatırımlarla tanınan Yıldız ve Galin'in bu buluşmasından son derece lezzetli ve değerli bir marka doğmuştur. Yıldız Ailesi, bugün 90'ın üzerinde şubesi ile Türkiye'nin lider spor giyim zincirlerinden olan Yalı Spor'un sahibidir. Nike, Adidas, Puma, Converse başta olmak üzere, dünya markalarının Türkiye'deki en büyük perakende satıcısı olan Yalı Spor'da Alişan

Yıldız, uzun bir dönem yöneticilik görevini yürütmüştür. Arda Galin, 2006-2010 yılları arasında Ralfteks AŞ’de yönetici-ortak olarak görev almıştır. Ralfteks, 2006-2009 yılları arasında Abercrombie&Fitch ürünlerinin ithalatını yaparak bu markayı ülkemize kazandıran şirkettir. Aynı zamanda kendi bünyesinde bulunan Andy Wawa markasının da üretimini gerçekleştirmektedir. Alişan Yıldız ve Arda Galin, edindikleri bilgi birikimini, yeteneklerini ve deneyimlerini artık Bisquitte’e aktarmaya karar vererek restoran ve kafe işletmeciliğine ayrı bir soluk getirip renk katmış, başarılarla dolu bir geçmişten lezzet dolu bir geleceğe birlikte yürümeye başlamışlardır (<http://bisquitte.com/kurumsal/>,05.09.2018).

BİSQÜITTE ORGANİZASYON ŞEMASI

Toplam Bisquitte Çalışan Sayısı: 273 Kişi

Merkez Bisquitte Çalışan Sayısı: 21 Kişi

Toplam Sahip Şube Sayısı: 12

İşletme Sahiplerine Ait Şube Sayısı: 4

Franchise Şube Sayısı: 8

Farklı sektörel yatırımlarda marka değeri oluşturulmasında girişimcinin rolü konusu çerçevesinde, çalışmaya konu olan organizasyonun başarı elde etmesinde girişimcinin karşılaştığı durumları ele alan ve farklı sektöre yatırım yapmanın temelinde yatan nedeni anlamaya ilişkin yöneltilen sorular ve alınan yanıtlar aşağıda yer verildiği gibidir.

1) Tekstil sektöründe başarılı olmanıza rağmen aynı zamanda gıda sektörüne de yatırım yapmanızın altındaki en büyük etken nedir?

Mutfak işlerine olan kişisel ilginin varlığı.

2) Bu sektöre yönelmenizdeki etkeni ne zaman ve nasıl fark ettiniz? Ön araştırma, hazırlık vb. bir çalışma yapıldı mı?

Ortakla bir araya geldiğimizde görüşme sırasında karar verdik, herhangi bir ön araştırma, hazırlık vb. yapmadan da uygulamaya geçtik.

3) Sektöre giriş yapmadan önce kendinizi nerede konumlandırırdınız?

Oldukça fazla olan fastfood işletmelerinin varlığından dolayı ilk olarak sağlıklı fastfood üzerine girişimde bulunulabileceğini düşündük. Ancak, sektöre giriş yaptığımız andan itibaren bir yıl boyunca İzmir- Pınarbaşı'nda bulunan merkez binasında yapılan saha çalışmaları sonucunda, müşterilerden alınan geri bildirimlerin de etkisiyle beklenenin aksine dünya mutfağına yöneldik.

4) Şu anki sektörünüzde rekabetin yoğun olduğunu düşünüyor muydunuz? Evet ise hiç risk almaktan kaçınmayı düşündünüz mü?

Sektöre ilk giriş yaptığımızda günümüzde bulunan rakiplerin bir çoğu yoktu. Bu yüzden başlangıçta rekabet çok yoğun değildi, ancak günümüz itibariyle oldukça yoğun bir rekabet ile karşı karşıyayız. Ayrıca risk almaktan kaçınmış olsaydık bugün Bisquitte adında bir markadan söz edilemezdi.

5) Daha önceki sektörel deneyimleriniz tekstil sektörü üzerine, gıda sektöründe başarısız olabileceğinizi hiç düşündünüz mü?

Her bir girişim faaliyeti elbette içerisinde başarısızlık riskini barındırır. Başarısızlık her zaman olasıdır, ancak bu durumu düşünerek hareket etmek girişimlerimize engel olacağı için hiç düşünmedik, fakat olası bir ters durumda ne yapacağımızı planladık. Bununla beraber, her ne kadar planlı hareket ediliyor dahi olsa ülkemiz koşulları gereği plana uygun hareket etmekte her zaman birtakım sıkıntılar yaşanması mümkündür.

Ayrıca, ticari bir girişimde önemli olan, müşterinin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket ederek onların beklentilerini karşılayan ürün veya hizmetler ortaya koymaktır. Bu noktada, doğru analiz ettiğinizde başarıyı elde etmek daha kolay olacaktır. Sonuçta daha önceleri kıyafet satılıyorken, şu anda yiyecek satılıyor, yarın ise başka bir şey satılmayacağının garantisi yok elbette.

6) Markalaşma yolunda en çok zorlayan unsur ne oldu?

Markalaşma yolunda yaşanan en büyük zorluk, personel temini ve belirli bir standartta hizmet kalitesine sahip olunması için harcanan çaba olmuştur. Çalışanlar, müşteri ile en yakın temas kuran kişiler olduğu için markanın oluşmasında gülen yüzü temsil etmektedirler. Başlangıçta işgören devir hızının (turnover) oldukça yüksek olması belirli bir standartta hizmet vermede güçlük yaratmış, ancak zaman içerisinde daha profesyonel eğitimlerden geçirilerek şubelere dağıtılan çalışanların istenilen kaliteye ulaştıkları gözlemlenmiştir.

Diğer önemli bir unsur ise markanın isminin akılda kalıcı ve kolay olması için gösterilen çabanın uzun zaman almasının ardından Arda Bey'in markette alışveriş yaparken keşfetmesi sonucu çözüme kavuşmuştur.

7) Markanızı oluştururken sizi rakiplerinizi ayıran temel özelliğiniz nedir?

Bizi rakiplerden ayıran temel özelliğimiz, uygun fiyata kaliteli hizmet sunarken müşterilerimizi işletmeden ayrılırken doymuş bir şekilde yolcu etmektir. Rakiplerin birçoğu artan fiyatlar karşısında porsiyonlarını küçültmeye giderek çözüm bulmaya çalışırken, Bisquitte ise artan fiyatlar karşısında porsiyonları da arttırma kararı vermiştir.

Ek olarak, mekân tasarımı (bütünüyle kişisel tasarımlar olması), menüde yer alan yiyeceklerin isimleri ve kendi deneyimlerimiz sonucu ortaya konan özel yiyeceklerde rakiplerimizden bir adım önde olmamızı sağlayan unsurlar olarak dile getirilebilir. Sadece işletmenin bir marka olması değil aynı zamanda özel olarak servis edilen ürünlerimizin de marka olması yönünde girişimlerimiz bulunmaktadır, amigós adlı ürünümüz buna örnek gösterilebilir.

8) Markalaşma sürecinde profesyonel bir danışmanlık aldınız mı?

Bu süreçte kim ya da kimler rol aldı?

Herhangi bir profesyonel destek almadan bugünkü konumumuza geldik. Alişan Bey müşteri ilişkileri, pazarlama ve mekanların tasarımı ile, Arda Bey ise üretim ve finans kısımları ile ilgilenmektedir.

9) Müşteri ilişkileri yönetimi anlamında ya da müşteri memnuniyeti konusunda ne gibi çalışmalar yapılıyor?

İşletme sahibi olarak Alişan Bey müşteri talep ve beklentilerini karşılamak amacıyla vaktinin çoğunu şubelerde geçirir. Kimi zaman anket yolu ile kimi zaman da yüz yüze görüşerek beklentileri inceler. Her müşterinin isteklerini dinleriz, ancak hepsini uygulayamayabiliriz. Genel olarak diğer müşteriler tarafından da olumlu sonuçlar doğuracak talepleri gerçekleştirmeye gayret ederiz.

10) Beklenmedik bir kriz karşısında nasıl harekete geçiliyor ?

Örneğin, bir müşteri gıda zehirlenmesi şüphesiyle şikâyette bulunursa ki şu ana kadar bir müşteri haricinde hiçbir vaka ile karşılaşmadık, böyle bir durum karşısında müşteriden gelen şikâyet doğrultusunda müşteriyi arayarak öncelikle karşı taraf için yapılması gereken ne ise yapmaya çalışırız. Kendi tarafımızda ise sorunun gerçekten varlığını incelemek ve daha büyük sorunların önüne geçilmesi adına tüm süreçlerimizi analiz ederiz.

11) İç müşteriye yönelik neler yapılıyor?

İç müşteri olan çalışanlar için düzenli olarak eğitimler verilmekte, ayrıca anketler yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çalışanların beklentileri gerek

yüksek maaş politikasıyla gerekse sosyal etkinliklerle desteklenmektedir. Ayrıca, belirli bir dönem, personelin psikolojik açıdan desteklenmesi adına haftanın belirli günlerinde şubeye psikologlar davet edilmiş, ancak çalışanlar tarafından beklenen talebi göremeyince bu proje uygulamadan kaldırılmıştır.

5. SONUÇ

Günümüzde nüfusun önemli bir yüzdesini oluşturan Y kuşağının önemli bir özelliği olan bağımsız olma arzusu, kendi işini yapma ve kendi işletmesini kurma düşüncesi hızla yaygınlaşmaktadır. Buna en somut örnek giderek artan ve her geçen gün yeni açılan işletme sayıları olmaktadır. Bireylerin kendi işinin patronu olma veya ortaya koyduğu yeni bir fikri sunma isteği içlerindeki girişimci ruhu tetikleyerek ön plana çıkartmaktadır. Bunun en belirgin örneği ise çalışmaya konu olan işletme sahipleridir. Bu kişilerin merak edilmesindeki en büyük etken, hâlihazırda buldukları sektörde uzun süren çabaları sonucu elde ettikleri başarıya ve oluşturdukları marka güveninden yararlanmaya devam etmek yerine, daha önce hiçbir deneyim sahibi olunmayan gıda sektörüne yönelmeleridir. Bu yatırımın temelinde girişimcilik arzusunun yatmakta olduğu açıktır. Yeni bir iş kurma fikri ve kişisel ilgi alanlarını fırsata çevirerek marka olma yolunda çaba sarf etme girişimleri bunu göstermektedir. Yapılan görüşme sonucunda gerçek bir girişimcinin göstermiş olduğu davranışları sergiledikleri tespit edilmiştir. Girişimci olarak işletme sahibinin yapmış olduğu açıklamada; “Sonuçta daha önceleri kıyafet satılıyorken, şu anda yiyecek satılıyor, yarın da başka bir şey satılmayacağının garantisi yok elbette” ifadesi, sektör fark etmeksizin gerekli çaba gösterildiğinde her türlü başarının elde edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca, marka oluşumunda girişimci bireylerin yaratıcılığının ve yenilikçiliğinin sonucu ortaya çıkardığı ürün veya hizmetlerin yerinin de öneminin oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir. Başarı elde etmenin arkasında yatan diğer bir unsur ise girişimcinin sürecin her noktasında yer alması, gerektiğinde müşteri ile birebir iletişime girmesi ve beklentilerini analiz ederek yorumlayabilmesidir.

Çalışmaya konu olan girişimciler ile yapılan görüşmede, böylesi ciddi bir sektör değişiminin ancak gerçek bir girişimcilik ruhu ile mümkün olabileceği sonucuna

varılmıştır. Literatür taraması esnasında, sektörlerarası geçişe dair yapılan bir araştırmaya rastlanmadığından, çalışmanın bu düşüncede olan girişimcilere ışık tutacağı düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacıların gerek yerel gerekse ulusal örneklere ulaşmaları konuya dair bilgi birikimin artmasına katkı sunacak ve farklı alanlarda girişimciliğin yaygınlaşmasına olanak sağlayarak anlaşılır kılacaktır.

KAYNAKÇA

Akyuğlu, K.I. (2014) “Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler” İstanbul: İstanbul İletişim Yayıncılık A.Ş.

Alada, D.A. (2001) İktisadi Düşünce Tarihinde Girişimcilik Kavramı Üzerine Notlar. I.Ü Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, No: 23-24: 47-52.

AMA, (2018) “Dictionary”
<https://www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx?dLetter=B>, (06.10.2018).

Başar, E. ve Yeşiloğlu, G. (2014) “Girişimcilik 1 Ders Notu” T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Açık Öğretim Okulları (Açık Öğretim Lisesi- Mesleki Açık Öğretim Lisesi).

Bayraktar, S. (2008) “Girişimcilik”
<http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/77974/27060/h06.pdf>, (05.10.2018)

Binks, M., ve Vale, P. A. (1990). Entrepreneurship and Economic Change, McGraw-Hill Book Co Ltd, New York.

Bisquitte (2018) “Kurumsal/ Hakkında” <http://bisquitte.com/kurumsal/>, (17.08.2018).

Cin H. ve Günay G.(2013), “Girişimcilerin Girişimcilik Tipleri İle Duygusal Zekâları Arasındaki İlişki: Edirne Örneği,” Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8:2, 11.

Cunningham, B. J. ve Lischeron J. (1991) “Defining Entrepreneurship” Journal of Small Business Management, Vol. 29, No. 1: 45-61.

Dedeoğlu Ö.A ve diğerleri (2016). “Tüm Boyutlarıyla Girişimcilik”, Humanist Kitap Yayıncılık, İstanbul.

Durmaz, F. (2015) “Girişimcilik Ders Notları” http://turgutlumyo.cbu.edu.tr/db_images/file/girisimcilik-ders-notlari---faruk-durmaz-3769TR.pdf,(05.10.2018).

Gartner, W. B. (1985), “A Conceptual Framework for Describing the Phenomena of New Venture Creation,” *Academy of Management Review*, 10: 696.

Günlü, E. (2015) “Sosyal Girişimcilik Olgusunun Kavramsal Analizi ve Turizmde Sosyal Girişimcilik,”*Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 35: 2015, 90.

Havinal V. (2009). *Management and Entrepreneurship*. New Delhi: New Age International Pvt. Ltd. Publishers, 102-104.

Korkmaz, S. (2000) “Girişimcilik ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma” *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8:1: 169.

İŞKUR, “Genç İstihdamın Desteklenmesi Operasyonu”http://gencistihdami.iskur.gov.tr/Portals/0/Girisimcilik_El_Kitabi.pdf, (05.10.2018).

Özgül, E. (2001) “Marka Yaratım/Geliştirme Süreci: Üretici Markalarının Yaratım/Geliştirme Sürecinin Analizi ve Türk Bira Sektörüne Yönelik Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Schumpeter, J. A. (1934), *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, Cambridge.

Schuyler, G. (1998) “Merging Economic and Environmental ConcernsthroughEcopreneurship”<https://files.eric.ed.gov/fulltext/E434220.pdf>,(25.09.2018).

Soysal, A. (2010). “ Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65-1: 84-114.

Yeni Bir Siyasi Parti Tipolojisi: Korsan Parti ve İsveç Korsan Partisi Örneği¹

Rıfat Karakoç²
Özet

Küreselleşme olgusu ile birlikte partiler demokrasisi olarak da tanımlanan demokrasi anlayışında köklü değişim ve dönüşümler yaşanmakta ve bu değişim ve dönüşümler, seçmenlerden gelen taleplerin farklılaşması ile birlikte, siyasi parti örgütlenmelerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Artık siyasi parti tiplerinin yerine getirdiği klasikleşmiş işlevler değişmiş ve küreselleşme olgusuna bağlı olarak yaşanan bu süreçte kendilerinden yeni ve farklı işlevler beklenen siyasi parti tipleri dünya siyasetinde yer almaya başlamıştır. Bu yeni parti tiplerinden biri de özellikle son yıllarda oldukça dikkat çeken ve başta farklı Avrupa ülkelerinde olmak üzere birçok ülkede yadsınamaz bir ilgi gören Korsan Parti'dir. Bu çalışmada; ilk olarak siyasi partiler-demokrasi ilişkisi, değişen siyasi parti örgütlenmesine koşut olarak ortaya çıkan ve bir "antiparti parti" örneği olan Korsan Parti örneği ele alınacaktır. Daha sonra ise İsveç Korsan Partisi; hedefleri, ilkeleri incelenecek ve farklı ülkelerdeki Korsan Parti örneklerinin mevcut durumları da karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek elde edilen bulgular sonuç olarak sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Partiler, Korsan Parti, İsveç Korsan Partisi

Jel Kodları: Z0, Z00

A New Political Party Typology: The Cases of Pirate Party and Swedish Pirate Party

Abstract

Thanks to the phenomenon of globalization, there are radical changes and transformations in the concept of democracy, which is also defined as the democracy of the parties. These changes and transformations create significant alterations in political party organizations with the changing demands of voters. The classical functions of types of political parties change, and in this process that depends on the phenomenon of globalization, the types of political parties that are expected to be new and different from these types have begun to take place in world politics. One of these new types of parties is the Pirate Party, which attracts considerable attention in many countries especially in recent years, particularly in different European countries. In this study, firstly, the relationship between political parties and democracy, and an example of a Pirate Party which emerged in parallel to the changing political party organization and is an example of an "antiparty party" will be discussed. Then, the Swedish Pirate Party, its objectives, principles to be examined and the current situation of examples of Pirate Party in different countries will be evaluated comparatively.

Keywords: Political Parties, Pirate Party, the Swedish Pirate Party

Jel Codes: Z0, Z00

¹Bu çalışmanın hazırlanmasında 1-4 Kasım 2017 tarihinde Isparta'da düzenlenen 15. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda tarafımda sunulan "Dijital Çağda Siyasi Partilerin Değişen İşlevleri: Korsan Parti Örneği" başlıklı bildiri metninden faydalanılmıştır.

²Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye, karakocrifat@hotmail.com

1. GİRİŞ

Geniş kapsamlı bir tanımla; “içinde doğduğu ülkenin toplumsal formasyonunu muhafaza etmeyi, reformist olarak dönüştürmeyi, geliştirmeyi amaçlayan, amacına göre kısa, orta ve uzun vadeye dağılmış programları olan, programını belli bir siyasi ideolojiyle ya da farklı siyasi ideolojilerin eklemlenmesiyle, bir toplumsal sınıfın dünya tasavvurunu esas alarak oluşturan, programını hayata geçirebilmek için siyasi iktidarı kazanmayı hedefleyen, genel ve yerel seçimlerle bu hedefe ulaşmak için kitlelerin aktif ya da pasif desteğini sağlamaya çalışan, bu çalışmalarını toplumun farklı alanlarına koordineli olarak yayabilmek için merkezi, yerel ve yan örgütleri olan, ömrü –bazı istisnalar olsa dahi- kişilerin ya da karizmatik liderlerinin ömürleri ile sınırlı olmayan örgütler” (Özdemir ve Atılğan, 2012: 207) olarak tanımlanan siyasi partiler günümüz demokratik siyasi sistemleri için vazgeçilmez ve temel unsurlar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde ve yönetim şekillerinde siyasi partiler siyasal yaşamda yer almakta ve oldukça önemli işlevler üstlenmektedirler.

Küreselleşme olgusunun yadsınamaz bir biçimde her alanda kendisini hissettirdiği çağımızda siyasi partilerin örgüt yapıları ve yüklendikleri işlevler de oldukça önemli değişiklikler ve dönüşümler geçirmişlerdir. Bu çerçevede klasik siyasi parti tipleri yerini yeni tip siyasi partiler alırken, toplumsal taleplerin çeşitlenmesi de partilerin işlevlerinin dönüşümünü sağlamıştır.

Ortaya çıkan bu yeni siyasi parti tiplerinden dikkat çekici biri ise Korsan Parti tipolojisidir. Gelişen internet teknolojisi ve dijitalleşme eğilimleri ile birlikte ortaya çıkan bu parti tipinin en temel savlarından biri; günümüzde iletişimin yaygınlaşması, bilgiye erişimin ve yayılmasının kolaylaşmasının katılım ve demokrasiye oldukça önemli katkı sağlayacağı ve bu nedenle bu hususlar üzerindeki sansür ve yasaklamaların ortadan kaldırılmasının gerekliliğidir.

İşte sayılan bu hususlarla birlikte bu çalışmada demokrasi ve siyasi partiler ilişkisi, değişen siyasi parti tipolojisi olarak Korsan Parti ve İsveç Korsan Partisi ele alınacaktır.

2. DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

Modern devlet düzeninde, devletin hem örgütlenme ve işleyiş tarzını belirleyen ve hem de kapsamı ve biçimleri benimsenen anayasal hukuk düzeninin niteliğine bağlı olarak değişebilmekle birlikte yerine getirmesi gerektiği kabul edilmiş olan işlevlerini meşru bir temel üzerinde gerçekleştirmesini sağlayan temel yönetim biçimi demokrasidir (Köker, 2006: 199). Demokrasinin modern versiyonu olan temsili demokrasi ise kitlelerin iradesini doğrudan ifade etmesini sağlayabilecek örgütlenme biçimlerinin oluşturulmasını gerektirir (Faulkner, 2014: 15). Günümüzde bu örgütlenme gerekliliğinin sonucu olarak siyasi partiler siyasal yaşamda yer almakta ve temsili demokrasilerin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul edilmektedir. Başka bir deyişle; demokratik sistemde anayasal hukuki çatının çok partili siyasal hayatın oluşumuna elverişli olması zorunludur. Buna göre, toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi ve siyasal eğilimlerin siyasi partiler biçiminde örgütlenerek, serbest ve eşit bir yarışma ortamında iktidara aday olabilmesi gerekir (Atar, 2007: 69). Zira, kişiler siyasi parti örgütlenmesi içine girmeden, yani örgütlenmeden, ne denli bilinçli, özverili ve cesur olurlarsa olsunlar, toplum içinde siyasi bir güç oluşturamazlar (Aydoğan, 2006: 101).

Sayılan bu esaslarla birlikte, çağımız siyasal hayatının başaktörleri olan (Tunaya, 1980: 245) siyasi partilerin demokrasi için neden vazgeçilmez oldukları ise birkaç pratik nedene dayanır. Bu nedenler şu şekilde sayılabilir (Sarıbay, 2001: 16-17):

Bu sebeplerden ilki; demokrasinin, devleti yönetecek olanların serbest seçimlerle belirli bir dönem için halk tarafından seçimine dayanan bir yönetim şekli olmasıdır. Halkın tercihte bulunmasını kolaylaştırması ve etkin bir katılım göstermesi bir örgütün varlığına ihtiyaç duyar. Bu, aynı zamanda, karmaşık çoğul ve soyut yapıya sahip olan toplumun somut temsil edilme olanağını bularak demokrasinin hayata geçirilmesi demektir. İkinci sebep ise; yönetenler ile yönetilenler arasında seçimlerin dışında da sürekli bir etkileşimin varlığının, politik etki yaratacak düzeyde partileri ister istemez ön plana çıkarmasıdır. Son sebep ise; sağlıklı bir demokrasinin, çok büyük ölçüde yurttaşlık kültürünün oluşmasına, gelişmesine ve pekişmesine bağlı olmasıdır. Bunun için, halkın kendi kendini yönetme pratiğini edinmesi, kuralları ve

değerleri içselleştirmesi zorunluluğu vardır ki, partiler böyle bir ortamın sağlayıcıları ve en meşru kanallarıdır.

Sayılan bu sebeplerden sonra kesin olarak denilebilir ki; demokrasi gerçek anlamda var olabilmek ve yaşayabilmek için siyasi partilere ihtiyaç duymaktadır. Bu durum siyasi partilerin demokratik siyasal sistem için tam manasıyla bir olmazsa olmaz koşul olduğunu da göstermektedir. Partilerin bu denli önemli bir role sahip olmaları onların siyasal yaşamda oynadıkları rolün ve yerine getirdikleri işlevlerin önemini ortaya koymaktadır. Ancak bu işlevler doğal olarak zamanın ruhuna uygun biçimde değişmekte ve farklılaşmaktadırlar (Karakoç, 2018: 240-241).

3. BİR ANTİPARTİ PARTİ TİPİ: KORSAN PARTİ

Günümüzde hemen hemen bütün toplumlarda çeşitli adlar altında iktidar mücadelesi veren partiler bulunmaktadır. Bu partilerin örgüt yapıları, ideolojileri, sistem içindeki işleyişleri, sisteme karşı takındıkları tavır, toplumsal tabanları ve etkinlikleri her ne kadar birbirinden farklı olsa da siyasi parti olgusu çağdaş toplumların temel niteliklerindedir (Dursun, 2004: 249). Bu nedenle siyasi partiler, modern politikanın işleyişinde çok önemli bir yere sahiptirler. Bu anlamda, siyasal sistemleri ne olursa olsun, siyasi partiler, kamuoyunun toplumsal sorunlar karşısında bilinçlenmesine, kamuoyu oluşmasına, toplumdan gelen istek, dilek ve beklentilerin siyasi kararların alındığı merkezlere iletilmesinde önemli aracılık görevleri ve bunun gibi birçok işlevi üstlenmektedirler (Öztekin, 2001: 75). Bununla birlikte geçen yüzyıl içinde tarihsel ve toplumsal şartların değişimi, doğal olarak partileri de etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu çerçevede partileri değişen özellikleriyle açıklamaya yönelik farklı kriterlere göre tipolojiler geliştirilmiştir. Bu nedenle bu tipolojilerin yansıttığı özelliklerin sabit ve verili olmadığını unutmamak gerekir. Çağdaş siyasi parti çalışmalarında mevcut sınıflandırmaların günceli, toplumsal ve tarihsel değişimleri ne kadar karşıladığı tartışılmakta ve yeni tipolojiler üzerine çalışılmaktadır (Özdemir ve Atılgan, 2012: 216). Sayılan bu işlevlerle birlikte değişen ve teknolojinin büyük bir atılım gösterdiği çağımızda siyasi partilerin işlevlerinde ve tipik özelliklerinde değişimler de kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede yukarıda sayılan siyasi partilerin bu klasik işlevlerine ek

olarak günümüz küreselleşme ve teknolojideki gelişim anlayışına paralel yeni işlevler de eklenmektedir. Bu noktada alışlagelmiş siyasi parti tipolojilerinin yanı sıra yeni siyasi parti tipleri de ortaya çıkmaktadır. Bu yeni parti tiplerinden biri de çalışma kapsamında ele aldığımız ve bir antiparti parti³ özelliği gösteren Korsan Parti'dir. Korsan parti; internet üzerinden örgütlenen ve insan hakları, gözetim, şeffaflık, bilgi özgürlüğü, kişisel verilerin korunması, özgür yazılım, özgür toplum ve telif hakları konularında çalışmalar yürüten bir hareket olarak kendisini tanımlayan bir siyasi parti tipidir.

Günümüzde çok hızlı bir ilerleme kaydeden internet teknolojisi yeni bir sosyalleşme alanı oluşturmuş ve oldukça önem kazanmıştır. Kazandığı bu önem günümüz ekonomik sisteminin özü gereği önem kazanan her ürün gibi interneti de ticarileştirmiştir. Bu ticarileşmeyle birlikte internetin sağlayabileceği olanakların sınırlandırılmaya başladığı fikri dünyanın çeşitli yerlerinde dikkat çekmeye başlamıştır. Bu konuyu siyasal mücadele alanı haline getiren ilk örgütlü siyasal yapı ise; İsveç Korsan Partisi olmuştur (Kavoğlu, 2013). Parti ilk olarak 2006'da kurulmuş ve kendisinin baskı ve sansürden arınmış daha iyi bir dünya için çalıştığı iddiasıyla, günümüzde iletişimin, bilgiye erişimin ve bilginin yayılımının oldukça basit olduğunu ve bu durumun da katılım ve demokrasi için oldukça faydalı olacağını ifade etmiştir. Partinin savunduğu hususlardan bir diğeri olan; açık erişim ve bilgiye erişimin sınırlandırılmamasının altında ise bilginin paylaşıldıkça çoğalacağı düşüncesi bulunmaktadır.

İsveç Korsan Partisi 2009'da Avrupa Parlamentosu için yapılan seçimlerde %7.1 oy toplamış ve İsveç'in Avrupa Parlamentosu'ndaki 18 sandalyesinden birini kazanmıştır (theguardian.com, 2009). Bu seçimler ayrıca ilk kurulduğunda 35 bin taraftara sahip olan partinin 200 bin civarında oya ulaştığının da göstergesi olmuştur (ntv.com.tr, 2009). Partinin en önemli özelliği; devlet yönetiminde şeffaflığın yanı sıra telif hakları ile korunan internet içeriklerine serbest erişimin sağlanmasını istemeleridir. Yani; internette film ve müzik indirmeyi yasaklayan telif hakları ve

³*Antiparti Parti*: Parlamenter uzlaşmayı reddederek ve popüler hareketliliğe önem vererek geleneksel parti politikalarına meydan okuyan partiler (Heywood, 2007: 382).

patent gibi kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılmasını savunmaktadırlar. Kısıtlamaların kaldırılması ile internetin en büyük kamu kütüphanesi haline geleceğini belirten Korsan Parti yetkilileri, ilaç patentlerinin de başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere pek çok insanın ölümüne sebep olduğunu ileri sürmektedirler. İlaç gelirlerinin çoğunlukla hükümetler tarafından sağlandığını, ilaç şirketlerinin ise kazandıklarının çok daha azını araştırmaya ayırdıklarını ve bu durumda patent haklarının kaldırılması ile hükümetlerin ilaç araştırmalarının finanse edilmesi için şirketlere çok daha fazla kaynak verebileceği önerisi ile ortaya çıkmışlardır (Yazgan, 2009).

İlke ve hedeflerinin diğer siyasi parti tiplerinin ilke ve hedefleri ile benzerlik göstermemesi ve örgütlü bir yapıya sahip olmaması gibi özellikleri bakımından ilgi çekici olan Korsan Parti tipi başta; İsveç, Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya olmak üzere dünyanın birçok farklı ülkesinde bulunmaktadır. Ülkelerin kendi siyasal koşulları ve hukuk kuralları çerçevesinde Korsan Parti tipine yönelik değerlendirme ve eleştiriler de farklılık göstermektedir. Ancak genel anlamda Korsan Parti örgütlerinin hemen tüm ülkelerde diğer siyasi partilerin programlarında daha ön planda bulunan sağlık, eğitim, ekonomi gibi konulardan daha çok bilgiye erişim hakkının engellenmesi, iletişimin yaygınlaştırılıp serbestleştirilmesi, bilgiye ücretsiz erişim, ücretsiz iletişim, bilginin serbest dağılımı, özgür ve gözetimsiz toplum, gibi konuları daha önde gördüğü açıktır.⁴

3.1. İsveç Korsan Partisi

Korsan parti tipolojisinin ilk örneği olarak 2006 yılında kurulan İsveç Korsan Partisi kendisinden sonra diğer ülkelerde kurulacak Korsan Parti örgütlenmelerine temel teşkil etmiş ve örnek olmuştur. Parti katıldığı 2014 İsveç genel seçimlerinde yüzde 0.43, Eylül 2018’de yapılan genel seçimlerde ise bu oranı daha düşürerek yüzde 0.11 oy alabilmiş (data.val.se, 2018) ve İsveç Anayasası’nın ilgili hükümleri⁵

⁴ Bk. <http://www.piratpartiet.se/principprogram>

⁵ İsveç Anayasası’nın üçüncü bölümü 7. maddesince bir siyasi partinin parlamentoda temsil edilebilmesi için ülke genelindeki oyların yüzde 4’ünü alması gerekmektedir. Bununla birlikte parti bu orana ulaşamamış olsa dahi bir seçim bölgesindeki oyların yüzde on ikisini alırsa o seçim bölgesine ayrılmış sandalyelerde temsil hakkını elde edebilmektedir (riksdagen.se, 2018).

gereğince parlamentoda temsil şansını yakalayamamıştır. Bu kadar düşük oy oranlarına sahip olan Korsan Parti'nin yarattığı etki ise oldukça büyük olmuştur. Diğer siyasi partilerin ortaya koydukları politikalardan oldukça farklı politikalara sahip olan İsveç Korsan Partisi kurulduğunda “normal” bir parti olarak değerlendirilmemiş, savunduğu; internet bağımsızlığı ve sansürün kaldırılması gibi ilkeler dikkat çekmiştir. Parti dikkat çekici bir gelişmeye de imza atmış, internette veri paylaşımını “Kopimizm” adında bir din olarak devlete resmi din olarak kabul ettirmişlerdir (Öymen, 2015). 2010 yılında İsveç Korsan Partisi'nin gençlik kolu tarafından kurulan ve üç bin takipçiye ulaşan, adını da “copy me” ifadesinden alan Kopimizm, daha önce iki kez resmi din olarak onaylatılmak istenmesine karşın reddedilmiş, ancak kilise, dua ve ayin sistemlerini netleştirmelerinin ardından onay almış ve resmi din olarak İsveç hükümeti tarafından kabul edilmiştir (hurriyet.com.tr, 2012).

Farklı örgütlenme yapısı ve diğer siyasi partilerin ilke ve hedefleri ile benzerlik göstermeyen ilke ve hedefleri bakımından ilgi çekici olan İsveç Korsan Partisi'nin ilke programında esas olarak; bilgiye erişim hakkının engellenmesi, iletişimin yaygınlaştırılıp serbestleştirilmesi, bilgiye ücretsiz erişim, ücretsiz iletişim, bilginin serbest dağılımı, özgür ve gözetimsiz toplum, patent ve telif haklarında reform gibi hususların bulunduğu görülmektedir. Sayılan bu temel hususlardan sonra yine partinin ilke programında bakıldığında dikkat çekici şu hususların bulunduğu görülmektedir (piratpartiet.se, 2018):

- Dünyada yaşanan bilgi teknolojisi devrimi, iletişimi oldukça kolay hale getirmiş, kültürel ve ekonomik ilerlemelere katkı sağlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler ve teknolojik kazanımlar Korsan parti tarafından dünyadaki yaşanacak değişim için bir sıçrama tahtası olarak görülmektedir. Bu çerçevede Korsan Parti; özgür iletişimin katılım ve demokrasiyi güçlendireceğini ve şeffaflığın gelişeceğini, bilgiye ücretsiz erişimin bireylerin eğitimine katkı sağlayacağını, özgür iletişimin kültürün gelişmesini ve diğer kültürlerle ilişkisini kolaylaştıracağını savunmaktadır.

- Parti, gelişimin önünde engel olan bazı güçlerin bulunduğunu, gözetim ve baskının özgürlüklerini kısıtladığını, bunun da demokrasiyi ve bilginin özgürce yayılmasını tehdit ettiğini, devletler tarafından yapılan izleme ve kişisel gizliliğe yönelik ihlallerin engellenmesi gerektiğini, patent, telif hakları ve diğer fikri tekellerin inovasyonu ve gelişmeyi engellediğini, özellikle ilaç endüstrisindeki patentlerin yoksul ülke insanları için büyük sorunlar ortaya çıkardığını bu durumun zengin ülke insanların bu ilaçlara kolaylıkla ulaşırken yoksul ülke insanların bu ilaçlardan mahrum kalmalarına sebep olduğunu savunmaktadır.
- Telif haklarına ilişkin düzenlemeler, serbest dolaşımı ve kültürün paylaşımını engellemektedir. Bu konuda tekel olan şirketler özellikle dosya paylaşım sitelerini takip etmekte ve bu sitelerin ihlal yapılmadığı durumlarda dahi kapatılmasını sağlamaktadır. Bu durum da bilginin serbest yayılmasını engellemektedir. Bu nedenle Korsan Parti, ticari olmayan amaçlar için kültürel paylaşımların suç unsuru haline getirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.
- Korsan Parti tüm insanların eşit ve aynı haklara sahip olduğunu ve etnik köken, engellilik, cinsiyet, din, siyasi görüş veya cinsel tercihlerin bu durumu etkilememesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede çeşitlilik ve farklılıkların demokrasiyi güçlendireceğini, bununla birlikte güçlü bir demokrasinin yasa önünde eşitlik, düşünce özgürlüğü, baskın özgürlüğü ve özgür seçimlere de ihtiyaç duyacağını savunur. Siyasi kararların ait oldukları seviyede alınmasını, açıklık, şeffaflık, denetlenebilirlik ilkelerinin uygulanmasını savunmaktadır.
- Kişisel gizliliğin korunmasına özen gösterilmeli, gizliliğin ihlali ve gözetime tabi tutulma ancak ciddi suç şüphesi durumunda belirli değerlendirmeler yapıldıktan sonra uygulanmalıdır. Bu çerçevede sabit ya da mobil telefon konuşmaları, e-posta yazışmalarının gizliliği ihlal edilmemelidir.
- Bilgi, herkese aittir ve tarih boyunca sayısız insan tarafından yapılan analizler, deneyler, keşifler ile ortaya çıkmıştır. Bilgi bir kişi ya da grubun

tekeline olmamalı ve insanlığın ortak kaynağı haline gelmelidir. Bu nedenle herkesin bilgiye serbestçe ulaşması sağlanmalıdır. Fikri mülkiyet ise bilginin özgürlüğü ve serbestçe ulaşılmasını engellemektedir. Devletler sahip oldukları arşiv ve koleksiyon örneklerini mümkün olduğunca erişilebilir olmasını sağlamalıdır. Teknolojik gelişme, katılımı ve bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır. Özellikle internet teknolojisinin gelişimi yakın dönemde katılım kültürüne oldukça önemli katkılar sağlayacaktır. Bununla birlikte teknolojik gelişme olumlu ve olumsuz yönleri olan bir etkidir. Korsan parti bu gelişmede olumsuz yönleri değiştirmeye, olumlu fırsatları değerlendirmeye ve insani, kültürel ve sosyal bir büyümeye inanmaktadır.

- Her alanda açıklık ve şeffaflık sağlanmalıdır. İfade özgürlüğü tam olarak sağlanmalı ve internetteki ağ iletişimi başta olmak üzere tüm iletişim araçları etkin ve özgür bir biçimde kullanılmalıdır.

4. SONUÇ YERİNE

Siyasi partilerin işlevleri oldukça geniş bir yelpazede çeşitlenmektedir. Bu işlevler, partilerin içinde buldukları toplumların ekonomik, siyasi, sosyal, tarihsel vb. koşulları eliyle şekillenmektedir. Örneğin; işsizlik, yoksulluk, sağlık koşullarının iyileştirilememesi gibi temel sorunların belirli düzeyde çözüme ulaştığı toplumlarda vatandaşların siyasi partilerden beklentileri de farklılaşmış ve örneğin internet hızının daha da gelişmesi yahut yine internet üzerindeki yasakların kaldırılması, veri paylaşımının serbestleştirilmesi gibi talepler de partilerden beklenen işlevler arasına girmiştir. Korsan Parti'nin ilk örneğinin bulunduğu İsveç, hemen her zaman dünya ülkeleri arasında refah seviyesinin en yüksek olduğu ülkelerin ilk sıralarında yer almaktadır. Hemen hemen tüm temel toplumsal sorunların, işsizlik, ekonomik sorunlar, yoksulluk vs. gibi olumsuzlukların oldukça önemli düzeyde çözümlendiği bu ülkede seçmenlerin ilgilendikleri konular da farklılaşmış ve gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerdeki insanların öncelik sıralamalarında ilk sıralarda yer bulamayacak olan konularla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Korsan Parti oluşumunun bu ülke örneğinde göz ardı edilemeyecek başarısı önemlidir ancak

sayılan temel sorunların aşılamadığı ülkelerde ilgi görmesini beklemek pek de doğru olmayacaktır (Karakoç, 2018: 250).

Farklı ülke örneklerine bakıldığında ilk olarak İsveç'te kurulan Korsan Parti'nin, günümüzde dünyanın altmış yedi ülkesinde kurulmuş ve siyasal yaşama katılmış olduğu görülmektedir. Farklı ülkelerde kurulan bu Korsan partiler kendi aralarında "Pirate Parties International" adında bir birlik oluşturmuş ve bir anlamda dünya çapında bir örgütlenmeye de girmişlerdir (pirate-parties.net, 2018).

Dünya çapında ilgiyle izlenen Korsan Parti hareketi, İsveç'te önemli sayılabilecek bir başarıya imza atmış ve Avrupa Parlamentosu'nda temsil hakkı kazanmıştır. Sonrasında yine bir diğer başarılı örnek olarak Almanya'daki Korsanlar verilebilir; Korsanlar, Almanya seçimlerinde elde ettikleri başarı ile de AP saflarında Almanya'yı temsil etmişlerdir.

Bir diğer Korsan Parti örneği olan İzlanda Korsan Partisi, 29 Ekim 2016 tarihinde yapılan İzlanda genel seçimlerinde yüzde 14.5 oy alarak üçüncü parti olmuştur. Ancak geçtiğimiz dönem 3 olan meclisteki koltuk sayısını 10'a çıkartarak başarısını arttırmıştır. Anketlerde çok daha fazla oy oranına sahip görünen İzlanda Korsan Partisi, genç seçmen kitlesinin sandığa gitmemesinden dolayı aldığı bu oy oranıyla yine de dünyadaki tüm Korsan hareketlerini heyecanlandırmayı başarmıştır. 246.515 seçmenin bulunduğu İzlanda'da oyların yüzde 14,5'ini alan İzlanda Korsan Partisi'nin seçim vaatleri ise; herkese ücretsiz sağlık sigortası sistemi, her vatandaşın mecliste söz hakkı sahibi olabilmesi için kanun önerisi sunabilmesi, her İzlandalı tarafından kabul edilmiş bir anayasa, internete bilgiye erişimde tam özgürlük ve şeffaflık, yolsuzlukla mücadele, herkes için adil bölüşüm ve birçok ticari ve uluslararası ortağı ortaya çıkaran NSA sızıntılarını ortaya çıkartan Edward Snowden'a İzlanda'da irtica statüsü verilmesi gibi oldukça dikkat çekici başlıklardan oluşmuştur (korsanparti.com, 2018).

Türkiye'de de 2009 yılında Korsan Partisi kurulmuş ve İsveç örneğindeki gibi Türkiye'de ücretsiz iletişim, kişisel verilerin korunması ve internet yasaklarının kaldırılması, iletişimin yaygınlaştırılıp serbestleştirilmesi, bilgiye ücretsiz erişim,

bilginin serbest dağılımı gibi konular üzerine belli hedeflere sahip bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Korsan Parti'nin Türkiye'deki hukuki durumuna bakıldığında; 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 36. maddesi⁶ ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 39. maddesi⁷ hükümlerinden de anlaşılacağı üzere; başarı şansının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu hükümlerden sonra bir değerlendirme yapıldığında; her ne kadar oldukça farklı bir tip olarak karşımıza çıksa da Türkiye'de Korsan Parti'nin diğer ülke örneklerinde olduğu gibi bir siyasi parti olarak görülemeyeceği⁸ ve siyasi partiden ziyade bir sivil toplum kuruluşu⁹ olarak değerlendirilebileceğini söylemek daha doğru olacaktır (Karakoç, 2018: 251).

KAYNAKLAR

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2820&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> , (01.03.2018).

2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2839&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, (01.03.2018).

ATAR, Y. (2007), *Türk Anayasa Hukuku*, Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Mimoza Basım, Konya.

AYDOĞAN, M. (2006), *Küreselleşme ve Siyasi Partiler*, Umay Yayınları, İzmir.

⁶“Siyasî partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunması şarttır.”

⁷“Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar. Bir siyasi parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasi partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür.”

⁸Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca faaliyette olan siyasi partiler listesi açıklanmış ve Korsan Parti 19.07.2018 tarihinde güncellenmiş haliyle 84 siyasi partinin bulunduğu listede bulunmamaktadır (yargitaycb.gov.tr, 2018).

⁹Benzer bir görüş için bk. Serge Embacher, “Avrupa'da Sivil Toplum ve Sosyal Demokrasi”, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/08060.pdf>

DURSUN, D. (2004), *Siyaset Bilimi*, 2. Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

FAULKNER, N. (2014), *Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberallere*. (Çev. T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul.

HEYWOOD, A. (2007), *Siyaset*, (Ed. B. Kalkan), Adres Yayınları, Ankara.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/isvecte-dosya-paylasimi-artik-resmen-din-19611825>, (10.09.2018).

<http://www.piratpartiet.se/principprogram/>, (10.09.2018).

<http://www.riksdagen.se/globalassets/07.-dokument--lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf>, (21.09.2018)

<https://data.val.se/val/val2018/slutresultat/R/rike/index.html>, (20.09.2018)

<https://korsanparti.com/dunya-siyasetinde-yeni-bir-soluk-korsan-parti>, (10.09.2018)

<https://korsanparti.com/manifesto/>, (10.09.2018).

<https://pirate-parties.net/>, (10.09.2018).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/korsanlar-apye-girdi,zx5oQWJn5kafDKj3C9Sm-w>, (10.09.2018).

<https://www.theguardian.com/technology/blog/2009/jun/08/elections-pirate-party-sweden> (10.09.2018).

<https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/Spartiler19072018.pdf>, (21.09.2018)

KARAKOÇ, R. (2018), “Dijital Çağda Siyasi Partilerin Değişen İşlevleri: Korsan Parti Örneği”, *Dijital Çağın Etkisinde Yönetim-Kent-Siyaset*, (Ed: E. Akman, N. Negiz, Ç. Akman, H. M. Kiriş), Detay Yayıncılık, Ankara, 239-252.

KAVOĞLU, S. (2013), “Teknolojik Değişimin Siyasal Alana Yansımaları: İsveç Korsan Partisi Üzerinden Bir Araştırma”, *İletişim ve Diplomasi*, S:1, 115-128.

KÖKER, L. (2006), “Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme” *Anayasa Yargısı*, C:23, 199-210.

ÖYMEN, E. E. (2015), “Korsan Parti’den İktidar”,
<https://www.dunya.com/kose-yazisi/korsan-partiden-iktidar/24501>, (10.09.2018)

ÖZDEMİR, E., ATILGAN, G. (2012), “Siyasi Partiler”, *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler*, (Haz. G. Atılgan, A. Aytekin), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 207-219.

ÖZTEKİN, A. (2001), *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

SARIBAY, A. Y. (2001), *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Basım Dağıtım, Ankara.

TUNAYA, T. Z. (1980), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. Basım, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul.

YAZGAN, H. (2009), “Korsan Parti’nin Avrupa Parlamentosu Zaferi”, *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi e-bülten*, S:12.<http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/49/850/sayi850.pdf>, (10.09.2018).

Optimization of Empty Container Repositioning in Liner Shipping

Hüseyin Gençer¹, M. Hulusi Demir²

Abstract

The imbalances in world trade also affect container traffic and lead to large differences in import and export rates of many locations. As a consequence of this, the surplus containers are repositioned to locations where they are required. This causes extra costs for the container shipping companies. Therefore, one of the main objectives of all shipping companies is to reduce empty container repositioning (ECR) costs. Since empty ECR decisions involve too many parameters, constraints and variables, the plans based on real-life experiences cannot be effective and are very costly. For this purpose, this study introduces two mathematical programming models in order to make ECR plans faster, more efficient and at the lowest cost. The first mathematical programming model developed in this study is a mixed-integer linear programming (MILP) model and the second mathematical programming model is a scenario-based stochastic programming (SP) model which minimize the total ECR costs. Unlike the deterministic model, the SP model takes into account the uncertainty in container demand. Both models have been tested with real data taken from a container shipping company. The numerical results showed that, in a reasonable computational time, both models provide better results than real-life applications of the shipping company.

Key Words: *Empty Container Repositioning (ECR), Mathematical Programming, Container Logistics*

JEL Classification Codes: *C61, L91*

1. INTRODUCTION

A large part of international trade is carried out by maritime transportation. Because container ensures safe, comfortable and intermodal transportation opportunities, container transportation is one of the most preferred type of cargo transportation for long distances in international trade and maritime transportation. A very large proportion of the world container fleet is used in liner shipping which is the backbone of container shipping. The imbalances in the worldwide trade affect the container traffic directly and cause imbalances in the number of containers in many locations. In other words, export dominant locations have deficits in terms of number of containers and import dominant locations do surpluses. As a consequence,

¹ Dr. Lecturer, Piri Reis Univesity, Maritime Higher Vocational School, Maritime Brokerage Programme, Turkey, hgencer@pirireis.edu.tr

² Prof. Dr., Yaşar University, Vocational School, Logistics Programme, Turkey, hulusi.demir@yasar.edu.tr

surplus containers should be repositioned as empty to the locations where they are required.

Figure 1 shows the estimated containerized cargo traffic on major trade lines in 2015. As can be seen, there are a lot of exports of containerized cargo from Asia to Europe. Conversely, the imports to Asia from Europe are not even half of this rate. In this regard, the following comment can be made: Approximately one of the two 20dv full containers going from Asia to Europe, will not be used after the containers have been unstuffed. On the other hand, containers are required in Asia to meet the demand for exports. Hence, the empty containers, which are not required in Europe, are transported back to the locations in Asia.

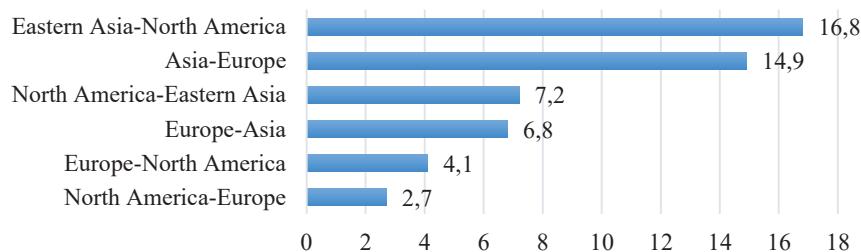

Figure 1. Containerized cargo flows on major trade routes in 2015 (in million TEUs) (Source: UNCTAD, Lloyd's List, Statista)

As can be seen in Figure 1, a similar imbalance exists in the containerized trade between Europe and North America, and Eastern Asia and North America. A similar trade imbalance on the main routes is still present today. Empty containers that are held in storage, handled and repositioned due to trade imbalances lead to extra costs for the container liner carriers. More clearly, while the liner carriers make money by carrying full containers, they spend money for the repositioning of empty containers. According to many experts, the total empty container repositioning (ECR) costs exceed 20 billion dollars annually. Therefore, one of the main objectives of all shipping companies is to reduce the repositioning costs of empty containers.

The decision-making process for ECR is a very complex structure involving many factors which are in continuous contact with each other. Thus, decisions taken

on the basis of past and intuitive experiences cannot be very efficient. For that purpose, this study introduces two mathematical programming models in order to make ECR plans faster, more efficient and at the lowest cost. The first mathematical programming model developed in this study is a mixed-integer linear programming (MILP) model and the second mathematical programming model is a scenario-based stochastic programming (SP) model which minimize the total ECR costs. Besides the various objectives and constraints in the real-life applications, SP model also takes into account the uncertainty of container demand in the locations.

2. LITERATURE REVIEW

The issue of container imbalances has been a point of interest in the academic world as well. Many researchers have addressed this issue from different aspects. Most of the studies in the literature focus on the optimization of ECR resulting from container imbalances and aim to find the optimum empty container distribution plan. The vast majority of optimization models developed in the literature are Linear Programming (LP) models and variations.

The studies on ECR started in the early 1970s (Potts, 1970; White, 1972) and increased especially in the 2000s. Most of the studies examined ECR between the seaports (Shen and Khoong, 1995; Choong, 2002; Shintani et al., 2007; Feng and Chang, 2008; Dong and Song, 2012; Zhang and Fachanha, 2014; Huang, 2015, Akyüz and Lee, 2016). Some researchers studied the ECR problem for inland transportation (Wang and Wang, 2007; Dang, 2012; Furio et al., 2013; Hjortnaes et al., 2017; Xie, 2017). All of these studies approached the ECR problem from a deterministic point of view.

Although many studies in the literature dealt with ECR in a deterministic way, there are many uncertainties in real life applications. As the parties in container shipping have different purposes, vessel arrivals, vessel space and weight capacities, customer demands can change at any time. Especially, it is crucial to meet customer demand on time in liner shipping. Therefore, in some studies, the uncertainties that may arise in ECR real-life operations were taken into consideration (Lai et al., 1995;

Cheung and Chen, 1998; Li et al., 2004; Song, 2006; Lam et al., 2007; Erera et al., 2009; Francesco et al., 2009; Long et al., 2012; Mittal et al., 2013; Wong et al., 2015).

Only a few of the studies in the literature, in which both deterministic and stochastic models were developed, took into account different types of containers. In these studies, the incremental stock situation in sea terminals or depots has not been addressed at all.

There are studies in the literature that looked at empty container management from different perspectives. Some studies highlighted the importance and advantages of collaboration by examining container sharing practices between shipping companies (Le, 2003; Song, 2007; Song and Carter, 2009). For the researches on ECR and management, studies of Theofanis and Boile (2008), Braekers et al. (2011) and Lee and Song (2017) can be referred as detailed literature reviews.

3. MATHEMATICAL PROGRAMMING MODELS

Almost all parties, especially the liner carriers in container shipping industry struggle with the high costs of ECR. Therefore, making efficient plans to reduce these costs is crucial for the container shipping companies. Objective of this study is to develop mathematical programming models that minimize the total costs of ECR in order to make more efficient and faster plans. The models developed in this study are described below.

3.1. Mixed Integer Linear Programming Model

Container shipping is a very suitable field for the applications of variations of LP models. As the deterministic mathematical programming model developed in this section involves both binary and integer variables, it is a MILP model. The description, assumptions and deterministic solution model of the ECR problem are described below.

Problem Description:

The shipping company whose operations and data were examined in the development of mathematical programming models, serves its customers by using third party transportation providers. Other than carrying full containers, the shipping company also repositions its empty containers via third party vessels, trucks and trains in order to meet the demand of export dominant locations. In particular, the shipping company is strictly dependent on the schedule and capacity allocation of other shipping companies' vessels. Therefore, it needs to make detailed plans a few weeks in advance to cover the demand and minimize the total ECR costs.

The shipping company provides weekly container shipping services to its customers and has some imbalances in some locations in a specific region. Accordingly, the excess empty containers in the import dominant locations must be sent to the export dominant locations to cover the container demand. Because the vessel transportation service in the region lasts four weeks at most, a four-week ECR plan is needed. For this purpose, a MILP model was developed which considers the transportation and storage costs of empty containers.

Although there are more locations within the service region of the shipping company, it is not necessary to include these locations in the data set of the problems, as there are only one transportation option for repositioning excess empty containers to the outside of the region. Therefore, these locations are not considered in the weekly data sets to reduce the number of parameters and decision variables in the problems, depending on the requirement for empty containers in the export dominant locations. Only three types of containers are taken into consideration since the container types that the shipping company carries the most in this region are 20dv, 40dv and 40HC. In the MILP model, ECR costs do not include the terminal handling cost (THC) in the locations, but the transportation costs between the locations. Since the excess containers from import dominant locations have to be repositioned to any export dominant locations at any time and these export dominant locations will receive empty containers at any time, the THC in the locations would occur at all events. Therefore, these costs will be considered in the costing models. If the THC

was also taken into account within the ECR costs in the MILP model, it would cause containers to be accumulated in the surplus locations, preventing the empty containers from being sent from these locations due to high THC. Other assumptions, sets, parameters and decision variables for the MILP model are as follows:

- A four-week period is considered.
- Import and export numbers of container types in each location are known for the four-week period.
- All the surplus containers are available in the locations and ready to be repositioned.
- The weekly demand of each export dominant location must be covered.
- Vessel arrival times and capacities are known for each week.
- Empty containers arrive in the deficit locations at the beginning of the week and free storage times at terminals are taken into account.
- Apart from the empty containers remaining for the next week, other empty containers will be used within that week and no storage costs will incur for those empty containers.

Sets:

$E = \{1 \dots |E|\}$ set of the surplus locations- indexed by e .

$D = \{1 \dots |D|\}$ set of the deficit locations – indexed by d .

$I = \{1 \dots |I|\}$ set of the transportation connections between the locations – indexed by i .

$T = \{1 \dots |T|\}$ set of the container types – indexed by t .

$W = \{1 \dots |W|\}$ set of the weeks – indexed by w .

$C = \{1 \dots |C|\}$ set of the stock levels – indexed by c .

Parameters:

C_{edit} : transportation cost of an empty container type of t from location e to d via i ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T$

EC_{etc} : weekly storage cost of an empty container type of t at location e for stock level c ,
 $e \in E, t \in T, c \in C$

DC_{dtc} : weekly storage cost of an empty container type of t at location e for stock level c ,
 $d \in D, t \in T, c \in C$

F_{etw} : number of containers of type t that can be sent out of location e in week w ,
 $e \in E, t \in T, w \in W$

Y_{dtw} : number of containers of type t that are needed at location d in week w ,
 $d \in D, t \in T, w \in W$

Kap_{edi} : total capacity of the connection i from location e to d , $e \in E, d \in D, i \in I$

B_t : Size of the container type t in terms of TEU, $t \in T$

Z_{ediw} : transportation time from location e to d via i in week w , $e \in E, d \in D, i \in I, w \in W$

SQE_{ewc} : total stock quantity in terms of TEU at location e for stock level c in week w ,
 $e \in E, w \in W, c \in C$

SQD_{dwc} : total stock quantity in terms of TEU at location d for stock level c in week w ,
 $d \in D, w \in W, c \in C$

M : a very large integer number

Decision variables:

O_{editw} : number of containers of type t sent from location e to d via i in week w ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T, w \in W$

G_{editw} : number of containers of type t coming from location e to d via i in week w ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T, w \in W$

R_{etw} : number of containers of type t remaining at location e in week w , $e \in E, t \in T, w \in W$

K_{dtw} : number of containers of type t remaining at location d in week w , $e \in E, t \in T, w \in W$

TC_{ewc} : $\begin{cases} 1, & \text{if location } e \text{ has the stock level } c \text{ in week } w, \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases} \quad e \in E, w \in W, c \in C$

IC_{dwc} : $\begin{cases} 1, & \text{if location } d \text{ has the stock level } c \text{ in week } w, \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases} \quad d \in D, w \in W, c \in C$

Objective function:

$$\sum_t \sum_w \left[\sum_c \left[\sum_e R_{etw} * EC_{etc} * TC_{ewc} + \sum_d K_{dtw} * DC_{dtc} * IC_{dwc} \right] \right. \\ \left. + \sum_e \sum_d \sum_i G_{editw} * C_{edit} \right]$$

Constraints:

$$O_{editw} = G_{edit(w+Z_{ediw})} \quad \forall e, d, i, t, w \quad (1)$$

$$\sum_e \sum_i G_{edit1} \geq Y_{dt1} \quad \forall d, t \quad (2)$$

$$\sum_e \sum_i G_{editw} + K_{dt(w-1)} \geq Y_{dtw} \quad \forall d, t, w \in \{2 \dots |W|\} \quad (3)$$

$$K_{dt1} = \sum_e \sum_i G_{edit1} - Y_{dt1} \quad \forall d, t \quad (4)$$

$$K_{dtw} = \sum_e \sum_i G_{editw} - Y_{dtw} + K_{dt(w-1)} \quad \forall d, t, w \in \{2 \dots |W|\} \quad (5)$$

$$\sum_t G_{editw} * B_t \leq Kap_{edi} \quad \forall e, d, i, w \quad (6)$$

$$\sum_d \sum_i O_{edit1} \leq F_{et1} \quad \forall e, t \quad (7)$$

$$\sum_d \sum_i O_{editw} \leq F_{etw} + R_{et(w-1)} \quad \forall e, t, w \in \{2 \dots |W|\} \quad (8)$$

$$R_{et1} = F_{et1} - \sum_d \sum_i O_{edit1} \quad \forall e, t \quad (9)$$

$$R_{etw} = F_{etw} - \sum_d \sum_i O_{editw} + R_{et(w-1)} \quad \forall e, t, w \in \{2 \dots |W|\} \quad (10)$$

$$\sum_t K_{dtw} * B_t \leq \sum_c IC_{dwc} * SQD_{dwc} \quad \forall d, w, c \quad (11)$$

$$\sum_c IC_{dwc} \leq 1 \quad \forall d, w \quad (12)$$

$$\sum_t R_{etw} * B_t \leq \sum_c TC_{ewc} * SQE_{ewc} \quad \forall e, w, c \quad (13)$$

$$\sum_c TC_{ewc} \leq 1 \quad \forall e, w \quad (14)$$

$$O_{editw}, G_{editw}, R_{etw}, K_{dtw} \in Z \quad \forall e, d, i, t, w \quad (15)$$

$$TC_{ewc}, IC_{dwc} \in \{0,1\} \quad \forall e, d, w, c \quad (16)$$

The objective function minimizes the total ECR costs in the four-week period. Constraint set (1) indicates when the empty containers' type of t that are sent from location e via connection i will be in location d. Constraints (2) and (3) ensure that all the weekly demands for each type of container t in each deficit location d must be covered. Constraint sets (4) and (5) show the number of empty containers for each type of t left in each deficit location in each week. Constraint (6) guarantees that the total number of TEUs of empty containers to be transported from surplus location e to deficit location d cannot exceed the capacity of connection i. Constraints (7) and (8) ensure that each surplus location e cannot send more empty containers type of t than existing containers in this location in each week. Constraint sets (9) and (10) show the number of empty containers for each type of t left in each surplus location e in each week. Constraint (11) shows the weekly stock level in each deficit location d in terms of TEU. Constraint set (12) indicates that each deficit location d will have one stock level. Constraint (13) demonstrates the weekly stock level in each surplus location e in terms of TEU. Constraint (14) ensures that each surplus location e will have one stock level. Constraints (15) and (16) represent the range of decision variables.

3.2. Stochastic Programming Model

One of the most challenging situations for the shipping companies is the uncertainty in container demands. A sudden increase in container demand can cause all plans to be overturned, as well as unanticipated costs. Moreover, the failure to meet container demands can also lead to customer losses. Therefore, the uncertainty or change in the container demands should be taken into consideration when making ECR plans. When making the ECR plans, it is taken into account that the booking numbers in the first week, i.e. the container demands, are exactly known. For this purpose, three different scenarios were taken into consideration for weekly demand for each container type in the deficit locations after the first week in line with the needs of the shipping company whose data used in this study. The probabilities of the scenarios were generated according to the discrete distribution of past data as well as the opinions of company managers. The managers' opinions were consulted about the seasonality effect and the possibility of realization of the bookings that set up container demands in that week. The discrete distribution was readily available from the business intelligence program that the shipping company uses, and was determined to be proportional to the frequency percentages of the container demands. Other assumptions are as the same as in the deterministic model.

Sets:

$E = \{1 \dots |E|\}$ set of the surplus locations- indexed by e .

$D = \{1 \dots |D|\}$ set of the deficit locations – indexed by d .

$I = \{1 \dots |I|\}$ set of the transportation connections between the locations – indexed by i .

$T = \{1 \dots |T|\}$ set of the container types – indexed by t .

$W = \{1 \dots |W|\}$ set of the weeks – indexed by w .

$C = \{1 \dots |C|\}$ set of the inventory levels – indexed by c .

$S = \{1 \dots |S|\}$ set of the scenarios – indexed by s .

Parameters:

C_{edit} : transportation cost of an empty container type of t from location e to d via i ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T$

EC_{etc} : weekly storage cost of an empty container type of t at location e , $e \in E, t \in T, c \in C$

DC_{dtc} : weekly storage cost of an empty container type of t at location e , $d \in D, t \in T, c \in C$

F_{etw} : number of containers of type t that can be sent out of location e in week w ,
 $e \in E, t \in T, w \in W$

Y_{dtw}^s : number of containers of type t that are needed at location d in week w for scenario s ,
 $d \in D, t \in T, w \in W, s \in S$

Kap_{edi} : total capacity of the connection i from location e to d , $e \in E, d \in D, i \in I$

B_t : Size of the container type t in terms of TEU, $t \in T$

Z_{ediw} : transportation time from location e to d via i in week w , $e \in E, d \in D, i \in I, w \in W$

SQE_{ewc} : total stock quantity in terms of TEU at location e for stock level c in week w for scenario s ,
 $e \in E, w \in W, c \in C, s \in S$

SQD_{dwc} : total stock quantity in terms of TEU at location d for stock level c in week w for scenario s ,
 $d \in D, w \in W, c \in C, s \in S$

P^s : probability of scenario s , $s \in S$

Decision variables:

O_{editw}^s : number of containers of type t sent from location e to d via i in week w for scenario s ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T, w \in W, s \in S$

G_{editw}^s : number of containers of type t coming from location e to d via i in week w for scenario s ,
 $e \in E, d \in D, i \in I, t \in T, w \in W, s \in S$

R_{etw}^s : number of containers of type t remaining at location e in week w for scenario s ,
 $e \in E, t \in T, w \in W, s \in S$

K_{dtw}^s : number of containers of type t remaining at location d in week w for scenario s ,
 $e \in E, t \in T, w \in W, s \in S$

TC_{ewc}^s : $\begin{cases} 1, & \text{if location } e \text{ has stock level } c \text{ for scenario } s \text{ in week } w, \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases} \quad e \in E, w \in W, c \in C, s \in S$

IC_{dwc}^s : $\begin{cases} 1, & \text{if location } d \text{ has stock level } c \text{ for scenario } s \text{ in week } w, \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases} \quad d \in D, w \in W, c \in C, s \in S$

Objective function:

$$\sum_s P^s \sum_t \sum_w [\sum_c [\sum_e R_{etw}^s * EC_{et} * TC_{ewc}^s + \sum_d K_{dtw}^s * DC_{dt} * IC_{dwc}^s] + \sum_e \sum_d \sum_i G_{editw}^s * C_{edit}]$$

Constraints:

$$O_{editw}^s = G_{edit(w+Z_{editw})}^s \quad \forall e, d, i, t, w, s \quad (1)$$

$$\sum_e \sum_i G_{edit1}^s \geq Y_{dt1}^s \quad \forall d, t, s \quad (2)$$

$$\sum_e \sum_i G_{editw}^s + K_{dt(w-1)}^s \geq Y_{dtw}^s \quad \forall d, t, w \in \{2 \dots |W|\}, s \quad (3)$$

$$K_{dt1}^s = \sum_e \sum_i G_{edit1}^s - Y_{dt1}^s \quad \forall d, t, s \quad (4)$$

$$K_{dtw}^s = \sum_e \sum_i G_{editw}^s - Y_{dtw}^s + K_{dt(w-1)}^s \quad \forall d, t, w \in \{2 \dots |W|\}, s \quad (5)$$

$$\sum_t G_{editw}^s * B_t \leq Kap_{edi} \quad \forall e, d, i, w, s \quad (6)$$

$$\sum_d \sum_i O_{edit1}^s \leq F_{et1} \quad \forall e, t, s \quad (7)$$

$$\sum_d \sum_i O_{editw}^s \leq F_{etw} + R_{et(w-1)}^s \quad \forall d, t, w \in \{2 \dots |W|\}, s \quad (8)$$

$$\sum_t K_{dtw}^s * B_t \leq \sum_c IC_{dwc}^s * SQD_{dwc} \quad \forall d, w, c, s \quad (9)$$

$$\sum_c IC_{dwc}^s \leq 1 \quad \forall d, w, s \quad (10)$$

$$R_{et1}^s = F_{et1} - \sum_d \sum_i O_{edit1}^s \quad \forall e, t, s \quad (11)$$

$$R_{etw}^s = F_{etw} - \sum_d \sum_i O_{editw}^s + R_{et(w-1)}^s \quad \forall e, t, w \in \{2 \dots |W|\} \quad (12)$$

$$\sum_t R_{etw}^s * B_t \leq \sum_c TC_{ewc}^s * SQE_{ewc} \quad \forall e, w, c, s \quad (13)$$

$$\sum_c TC_{ewc}^s \leq 1 \quad \forall e, w, s$$

(14)

$$O_{editw}^s, G_{editw}^s, R_{etw}^s, K_{dtw}^s \in Z \quad \forall e, d, i, t, w, s \quad (15)$$

$$TC_{ewc}^s, IC_{dwc}^s \in \{0,1\} \quad \forall e, d, w, c, s \quad (16)$$

The objective function minimizes the total ECR costs for all scenarios in the four-week period. Constraint set (1) indicates for each scenario s when the empty containers' type of t that are sent from location e via connection i will be in location d . Constraints (2) and (3) ensure that all the weekly demands of each type of container t for each scenario s in each deficit location d must be covered. Constraint sets (4) and (5) show the number of empty containers for each type of t left in deficit location d in each week for scenario s . Constraint (6) guarantees that the total number of TEUs of empty containers in each week to be transported from surplus location e to deficit location d for each scenario s cannot exceed the capacity of connection i . Constraints (7) and (8) ensure that each surplus location e cannot send more empty containers type of t for each scenario s than existing containers in this location in each week. Constraint (9) shows the weekly stock level for each scenario s in each deficit location d in terms of TEU. Constraint (10) ensures that each deficit location d will have one stock level for each scenario s . Constraint sets (11) and (12) show the number of empty containers for each type of t left in surplus location e in each week for scenario s . Constraint (13) show the weekly stock level for each scenario s in each surplus location e in terms of TEU. Constraint set (14) indicates that each surplus location e will have one stock level for each scenario s . Constraints (15) and (16) represent the range of decision variables.

3.3. Numerical Experiments

The models were tested with the real data from a shipping company. Because the total of 8 weeks from the first and last weeks in a one-year data of the shipping company were not clear, they have not been used for the numerical experiment. Numerical results for the models are shown separately below.

Experimental studies were carried out to measure the applicability and effectiveness of the models. The proposed model was solved with the 44 weeks of data of the shipping company. The solutions were compared with the ECR plans made and implemented by the shipping company in terms of cost efficiency and solution time. The experimental studies are carried out via IBM ILOG CPLEX 12.6

on a computer of Intel(R) Core(TM) i5-4210U CPU 2.40 Ghz processor - 4 GB RAM.

3.3.1. Numerical Results for the Mixed-Integer Linear Programming Model

Table 1 shows the solution times of the data sets. Each problem data has 3884 constraints, 190 binary and 5685 integer variables out of 5876 variables. As can be seen, the longest solution time is 6,61 CPU seconds. So the MILP model solves the real-life problems very quickly. The comparison of the results of the MILP with real life applications of the shipping company is given in Table 2.

Table 1: Computational solution time of the data sets with MILP model

Data set	CPU	Real time
1	6,50 seconds	6,03 seconds
2	3,83 seconds	4,36 seconds
3	4,77 seconds	5,50 seconds
4	4,19 seconds	4,79 seconds
5	3,42 seconds	3,98 seconds
6	6,17 seconds	6,81 seconds
7	5,52 seconds	6,10 seconds
8	3,94 seconds	4,47 seconds
9	3,26 seconds	3,88 seconds
10	4,56 seconds	5,19 seconds
11	6,61 seconds	7,24 seconds

As Table 2 shows, MILP model solutions provide up to 8,76 % cost savings over real life applications. Although the model's improvement rate is low, it can be said that it has improved the decisions significantly taking into account cost savings of thousands of dollars.

Table 2: Comparison of the MILP model solution with the real-life applications

Data set	MILP Model (Total ECR costs in USD)	Shipping company's application (Total ECR costs in USD)	Improvement
1	189237	207425	8,76 %
2	177565	183294	3,12 %
3	167738	171190	2,01 %
4	185412	194853	4,84 %
5	186290	196084	4,99 %
6	179424	185412	3,22 %
7	194325	202770	4,16 %
8	174606	184920	5,57 %
9	185553	198366	6,45 %
10	168506	177934	5,29 %
11	212169	221147	4,05 %

3.3.2. Numerical Results for the Stochastic Programming Model

As mentioned earlier, the SP model considers three different scenarios for weekly demand of each deficit location and three container types. The demand quantities and probabilities in these three scenarios were taken from the shipping company's business intelligence program. The data except for the demands are exactly the same as the data used in the MILP model.

Table 3 shows the solution times of the data sets. Each problem data has 11458 constraints, 570 binary and 17055 integer variables out of 17626 variables. As can be seen, the increase in the number of scenarios in the demands has also enlarged the problem size and extended the solution time significantly.

Depending on the difficulty of the problems in the data sets, some problems have exact solutions within a few minutes, while the computational time of some exact solutions have exceeded 14 hours in real time.

Table 3: Computational solution time of the data sets with SP model

Data set	CPU	Real time	Optimality gap
1	46,50 seconds	48,04 minutes	Exact solution
2	2957,51 seconds	49,28 minutes	Exact solution
3	73,01 seconds	1,23 minutes	0,10%
4	2515,76 seconds	40,33 minutes	0,10%
5	481,11 seconds	9,33 minutes	0,10%
6	1040,59 seconds	18,41 minutes	0,10%
7	355,34 seconds	8,23 minutes	0,10%
8	119,27 seconds	2,01 minutes	Exact solution
9	100,08 seconds	1,41 minutes	Exact solution
10	197,25 seconds	4,56 minutes	0,10%
11	121,98 seconds	2,3 minutes	0,10%

When these solution results were examined, it was noticed that there was no significant improvement in the objective function after one hour. For this purpose, a 0,1 % gap is set for the data sets that take more than one hour for the optimal solution. This 0,1 % is the optimality gap or the distance from the possible optimal solution to the problem. This indicates that there might be a better result of 0,1 %. Accordingly, the optimal solution for any data set which have a 0,1 % gap will not be less than a few hundred of dollars of the total cost. As, Table 4 shows, all of the SP model solutions give essentially better results than real life applications of the shipping company. Namely, the shipping company can save thousand of dollars in a 4-week period. Considering that the model was used in other regions where the company served, the annual savings would be hundreds of thousands of dollars.

Table 4: Comparison of the SP model solution with the real-life applications

Data set	SP Model (Total ECR costs in USD)	Shipping company's application (Total ECR costs in USD)	Improvement
1	201203,9	207425	2,99 %
2	181706,4	183294	0,86 %
3	167911,2	171190	1,91 %
4	192239,4	194853	1,34 %
5	192454,1	196084	1,85 %
6	183921	185412	0,8 %
7	197070	202770	2,81 %
8	182803,5	184920	1,14 %
9	195223,2	198366	1,58 %
10	172884,2	177934	2,83 %
11	216860,6	221147	1,93 %

4. CONCLUSION

One of the initial objectives of container shipping companies is to minimize the total ECR costs. The ECR problem has also been studied in the academic world and various optimization models have been developed. Most of these models are LP and variations, and SP models.

This study introduced two optimization models which minimize the total ECR costs in container liner shipping. The first model is a MILP model that minimizes the ECR cost assuming that the weekly container demands are exactly known, as in other parameters and variables. The second model is a SP model which takes into account the uncertainties in container demands. The models are similar to many mathematical programming models in the literature, but they also include different types of containers that have been taken into consideration only in a few articles. Moreover, unlike other studies in the literature, the models also take into account the incremental stock level applied in many container terminals in real life.

The MILP model introduced in the study gave optimum solutions in a very short computational time and provided cost savings up to 8,76 % compared to real-life practices of the shipping company. The SP model presented in the study also gave much more robust results when there are uncertainties in some parameters and decision variables. The SP model includes three possible scenarios for the container demands in the deficit locations in the second, third and fourth week. This has enlarged the problem size and extended the computational solution times. Nevertheless, the solutions of the SP model showed better results for the real-life applications within a reasonable computational time and provided cost savings up to 2,99 %.

Since the ECR operations in container shipping are usually the same, the models can be tested and applied with different data. Namely, the models presented in this study can be used by all container shipping companies for their ECR operations.

Container shipping is a very attractive research area for the implementation of operations research techniques. In this respect, the models developed in this study can be modified slightly and formulated as other modeling methods such as dynamic programming so that the ECR can be approached with different perspectives. Moreover, the models can be transformed into vessel routing problems by taking into account full containers in order to make better decisions in the whole container shipping management.

REFERENCES

- AKYÜZ, M.H., LEE, C.Y. (2016), Service type assignment and container routing with transit time constraints and empty container repositioning for liner shipping service networks, *Transportation Research Part B: Methodological*, 88, 46-71.
- BANDEIRA, D.L., BECKER, J.L., BORENSTEIN, D. (2009), A DSS for integrated distribution of empty and full containers, *Decision Support Systems*, 47, 383-397.
- BRAEKERS, K., JANSSENS, G.K. , CARIS, A. (2011), Challenges in Managing Empty Container Movements at Multiple Planning Levels, *Transport Reviews*, 31 (6), 681-798.

- CHANG, H., JULA, H., CHASSIAKOS, A., IOANNOU, P. (2008), A heuristic solution for the empty container substitution problem, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 44(29), 203-216.
- CHEUNG, R.K., CHEN, C.Y. (1998), A Two-Stage Stochastic Network Model and Solutions Methods for the Dynamic Empty Container Allocation Problem, *Transportation Science*, 32 (2), 142-162.
- CHOONG, S.T., COLE, M.H., KUTANOĞLU, E. (2002), Empty container management for intermodal transportation networks, *Transportation Research, Part E*, 38 (6), 423-438.
- DANG, Q.V., YUN, W.Y., KOPFER, H. (2012), Positioning empty containers under dependent demand process, *Computers & Industrial Engineering*, 62, 708-715.
- DONG, J., SONG, D. (2009), Container fleet sizing and empty repositioning in liner shipping systems, *Transportation Research Part E*, 45, 860–877.
- DONG, J., SONG, D. (2012), Cargo routing and empty container repositioning in multiple shipping service routes, *Transportation Research Part B*, 46, 1556–1575.
- ERERA, A.L., MORALES, J.C., SAVELSBERGH, M. (2009), Robust optimization for empty repositioning problems, *Operations Research*, 57 (2), 468-483.
- FENG, C.M., CHANG, C.H. (2008), Empty container reposition planning for intra-Asia liner shipping, *Maritime Policy & Management*, 35(5), 469-489.
- FRANCESCO, M., CRAINI, T.G., ZUDDAS, P. (2009), The effect of multi-scenario policies on empty container repositioning, *Transportation Research Part E*, 45, 758–770.
- FRANSOO, J.C., LEE, C.Y. (2013), The critical role of ocean container transport in global supply chain performance, *Production and Operations Management*, 22, 253-268.
- FURIO, S., ANDRES, C., DIAZ, B.D., LOZANO, S. (2013), Optimization of empty container movements using street-turn: Application to Valencia hinterland, *Computers & Industrial Engineering*, 66, 909-917.

- HAJEEH, A.M., BEHBEHANI, W. (2011), Optimizing Empty Containers Distribution among Ports, *Journal of Mathematics and Statistics*, 7 (3): 216-221.
- HJORTNAES, T., WIEGMANS, B., NEGENBORN, R. R., ZUIDWIJK, R. A., KLIJNHOUT, R. (2017), Minimizing cost of empty container repositioning in port hinterlands, while taking repair operations into account, *Journal of Transport Geography*, 58, 209-219.
- HUANG, Y.F., HU, J.K.H., YANG, B. (2015), Liner services network design and fleet deployment with empty container repositioning, *Computer & Industrial Engineering*, 89, 116-124.
- LAI, K. K., LAM, L., CHAN, W. K. (1995), Shipping Container Logistics and Allocation, *Journal of Operations Research Society*, 46, 687-697.
- LAM, S.W., LEE, L.H., TANG, L.C. (2007), An approximate dynamic programming approach for the empty container allocation problem. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 15 (4), 265–277.
- LE, D.H. (2003), The logistics of empty cargo containers in the Southern California Region, Final Report (Long Beach, CA: METRANS Transportation Center).
- LEE, C. Y., SONG, D. P. (2017), Ocean container transport in global supply chains: Overview and research opportunities, *Transportation Research Part B*, 95, 442-474.
- LI, J.A., LIU, K., STEPHEN, C.S., LAI, K.K. (2004), Empty container management in a port with long-run average criterion. *Math. Comput. Modell.*, 40, 85–100.
- LLOYD'S LIST. Retrieved 10.04.2018, from <https://www.lloydslist.com/ll/sector/containers/>.
- POTTS, R.B. (1970), Movement of Empty Containers within Australia, paper presented at Operations Society of Virginia, Melbourne, Australia.
- SHEN, W.S., KHOONG, C.M. (1995), A DSS for empty container distribution planning, *Decision Support Systems*, 15 (1), 75-82.

- SHINTANI, K. IMAI, A., NISHIMURA, E., PAPADIMITRIOU, S. (2007), The container shipping network design problem with empty container repositioning, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 43 (1), 39-59.
- SONG, D. P. (2006), Characterizing optimal empty container reposition policy in periodic-review shuttle service systems, *Journal of the Operational Research Society*, 58 (1), 122-133.
- SONG, D. P. (2007), Analysis of a collaborative strategy in container fleet management. 11th World Conference on Transport Research, University of California, Berkeley, 24–28 June.
- SONG, D.P., CARTER, J. (2009), Empty container repositioning in liner shipping, *Maritime Policy & Management*, 36 (4), 291-307.
- Statista. Retrieved 08.06.2018, from <https://www.statista.com/statistics/253988/estimated-containerized-cargo-flows-on-major-container-trade-routes/>
- THEOFANIS, S., BOILE, M. (2009), Empty marine container logistics: facts, issues and management strategies, *GeoJournal*, 74, 51-65.
- UNCTAD (2016). *Review of Maritime Transport 2016*, United Nations Publication, Sales no. E.16.II.D.7, New York and Geneva. Retrieved 05.07.2017, from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2016_en.pdf.
- WANG, B., WANG, Z. (2007), Research on the Optimization of Intermodel Empty Container Reposition of Land-carriage, *Journal of Transportation Systems Engineering and Information Technology*, 7 (3), 29-33.
- WHITE, W.W. (1972), Dynamic transshipment networks: An algorithm and its application to the distribution of empty containers, *Networks*, 2(3): 211-236.
- WONG, E.Y., ALLEN, H.T., RAMAN, M. (2015), A maritime container repositioning yield-based optimization model with uncertain upsurge demand, *Transportation Research Part E*, 82, 147–161.

XIE, Y., LIANG, X., LIJUN, M.,YAN, H. (2017), Empty container management and coordination intermodal transport, *European Journal of Operational Research*, 257, 223-232.

ZHANG, Y., FACANHA, C. (2014), Strategic planning of empty container repositioning in the transpacific market: a case study, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 17 (5), 420-439.

Uzlaşma mı yoksa Çatışma mı? Arap Baharında Özgün Bir Örnek Olarak Tunus

Ali Bilgenoğlu¹

Özet

21.yy Ortadoğu coğrafyasının en büyük toplumsal ve siyasal dönüşüm hareketi olan Arap Baharı sürecinin başladığı yer olarak bilinen Tunus, Yasemin Devrimi'nin üzerinden geçen 7 yıl sonrasında bugün Arap Baharı tecrübesinin en başarılı örneği olarak kabul edilmektedir. 2010 Aralık ayında Tunus'ta patlak veren Arap Baharı bu tarihten itibaren Batı Sahra'ya kadar ulaşmıştır. Bütün bu isyan dalgaları Arap Baharı olarak nitelenmişse de sonuçları itibarıyla bu ülkelere baharı getirememiştir.

Tunus'un Yasemin Devrimi ile Bin Ali iktidarını devirmesi diğer ülkeler için bir umut kaynağı olmuş ancak Tunus'ta elde edilen kazanımlarla diğer ülkelerde elde edilen sonuçlar aynı olmamıştır. Sadece Tunus, Mısır ve Libya'da hükümet değişikliği yaşanmış; diğer ülkelerde protesto gösterileri ve belli reformlar kazanım olarak öne çıkabilmişken, sürecin bambaşka bir seyir izlediği Suriye'de durum bir iç savaşa dönüşmüştür. Bütün bu açılardan bakıldığında Arap Baharı sürecinde başarıya ulaşabilen tek ülke olarak karşımıza Tunus çıkmıştır.

Arap Baharı süreci Tunus'u hem henüz tamamlanmamış olsa da hem bir başarı öyküsü hem de orijinal bir örnek haline getirmiştir. Bu çalışmada bu ülkeye sözü edilen kendine has yeri sağlayan tarihsel ve güncel iç ve dış dinamikler; sosyo ekonomik yapısal farklılıklar ile diğer ülkelerden farklı bir inşa süreci ve kimlik olarak karşımıza çıkan siyasal kültürü mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler— *Arap Baharı, Tunus, Demokratikleşme, Otoriteryanizm, Uzlaşma*

JEL Sınıflama Kodları: J80

Reconciliation or Conflict?

Tunisia as a Unique Example in the Arab Spring

Abstract

Known as the starting point of the Arab Spring, which is one of the greatest social and political transformation attempts of the 21st century Middle East, Tunisia, after 7 years passed through the Jasmin Revolution, has been recognized as the most successful example of the Arab Spring process today. After the break out of the Arab Spring, the wave of public protests reached nearly all the region, as far as the Western Sahara. Although all these rebellion waves were described as Arab Spring, they could not bring a “spring” to these countries, as a result.

Tunisia's overthrow of Ben Ali's rule has been a source of hope for the peoples of the region, but the results in Tunisia and the results in other countries have not been the same. While there have been government changes in Tunisia, Egypt and Libya, for example in Syria the situation has turned into a civil war. All these regional developments within the context of the Arab Spring, Tunisia has emerged as the only successful example among the others.

The Arab Spring made Tunisia an example of a success story although it has not been completed yet. In this study, all the historical and daily internal and external effects, the socio-economic differences and the unique political identity of the country that created this success story will be analyzed.

Keywords— *Arab Spring, Tunisia, Democratization, Authoritarianism, Reconciliation*

JEL Classification Codes: J80

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih ABD, Türkiye, ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

1. GİRİŞ

21.yy Ortadoğu coğrafyasının en büyük toplumsal ve siyasal dönüşüm hareketi olan Arap Baharı sürecinin başladığı yer olarak bilinen Tunus, Yasemin Devrimi'nin üzerinden geçen 7 yıl sonrasında bugün Arap Baharı tecrübesinin en başarılı örneği olarak kabul edilmektedir. Arap Baharı 2010 Aralık ayında Tunus'ta üniversite mezunu olup, geçimini sağlamak amacıyla seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi adlı gencin tezgâhına polisin el koyması karşısında kendisini ateşe vermesiyle başlamıştır. Bu tarihten sonra Cezayir'den başlayarak Batı Sahra'ya kadar ulaşan toplumsal hareketler ve popüler tabirle isyan dalgası Arap Baharı olarak nitelenmişse de geriye dönüp bakıldığında, sonuçları itibarıyla bu ülkelere politik anlamda baharı getirememiştir.

Mart 1956'da 1881'den beri devam eden Fransız sömürge yönetiminden kurtularak, bağımsızlığını ilan eden Tunus (Lapidus, 2010: 237-238), bu tarihten itibaren Arap Baharının başlangıcını temsil eden 2010 yılına dek yalnızca iki devlet başkanı tarafından idare edilmiştir. Bunlardan ilki bağımsızlık sonrası süreçte modern Tunus'un kurucusu olarak kabul edilen, Kuzey Afrika modernleşmesinin karizmatik liderlerinden Habib Burgiba'dır. 1957 senesinde Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile başlayan Burgiba dönemi Tunus için hem bir modernleşme hem de Maşrik ülkeleri içerisinde Avrupalı tarzda gerçekleştirilmeye çalışılan ulus-devletleşme/merkezleşme sürecinin yaşandığı bir dönem olarak temayüz etmiştir (Perkins, 1987: 118). 1987 senesinde bir iktidar içi müdahale ile akıl sağlığının bozulduğu iddiasıyla iktidardan indirilen Burgiba dönemi karakteristiği itibarıyla laik-otoriteryanizmin egemen olduğu bir tek adam rejimi olarak ön plana çıkmıştır. Nitekim 1959 yılında kendisini ömür boyu Tunus Cumhurbaşkanı olarak ilan ederek ülkeyi süresiz yönetme noktasına gelen Burgiba'nın otuz yıllık iktidarı boyunca Tunus politik atmosferine hâkim olan otoriter siyasal kültürün kurumsallaşmasına yol açan söz konusu süreç, Burgiba sonrasında, ikinci cumhurbaşkanı olan Zeynel Abidin bin Ali döneminde de devam etmiştir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 6).

Burgiba döneminin sonlarına doğru önce 1978'de yaşanan Kara Perşembe, ardından patlak veren 1984 Ekmek İsyanı (Bidwell, 2010: 90-91) gibi toplumsal

muhalefet hareketleri ve protestolarla karşılaşan otoriter yönetim, eski Başbakan, yeni Cumhurbaşkanı Bin Ali döneminde de benzer irili ufaklı isyanlara muhatap olmuştur (Koçak, 2012: 24 ve Murphy, 1999: 80-103). Hiç kuşkusuz ki bütün bunlar temel hak ve hürriyetler, demokratikleşme, birey-devlet ilişkilerinin otoriter bir çerçeve içerisinde ülkeye özgü bir şekilde Avrupa/Batı örneğinden farklı ve yanlış kodlanması sebebiyle toplumda siyasi iradeye karşı birikmekte olan basıncın birer örneği olmakla beraber 21.yy'ın ilk çeyreğine damgasını vuracak olan Arap Baharı'nın habercisi niteliği taşımaktadır (Ayhan, 2012: 37-42).

2. ARAP BAHARI SÜRECİ

2010 yılının Aralık ayında Tunus'un Sidi Bouzid kentinde üniversite mezunu genç işsizlerin bir mensubu olan Muhammed Buazizi adlı bir gencin ailesinin geçimini sağlamak üzere seyyar satıcılık yaptığı bir sırada polisin tezgâhına el koymasının ardından kendisini ateşe vermesiyle ülkede protesto hareketleri başlamıştır. Öncelikli olarak hayat pahalılığı vb. gündelik yaşama dair sosyo-ekonomik kaygı ve şikâyetler etrafından örülen protestolar kısa sürede üst yapıyı kendisine hedef almaya başlamış; iktidara ve kemikleşmiş otoriter rejime karşı bir toplumsal muhalefet hareketi kimliği kazanmıştır. Söz konusu dönemde Tunus sokaklarında artan şiddet olayları, rejim güçleri ile halkı sıkça karşı karşıya getirmiş; çok sayıda can kaybının yaşandığı olaylar sırasında sokağa dökülen kitlelerin her gün sayısının artması karşısında Cumhurbaşkanı Bin Ali ülkesini terk ederek Suudi Arabistan'ın Cidde kentine kaçmak durumunda kalmıştır (Ulutaş ve Torlak, 2011: 8).

Arap Baharının ilk büyük kıvılcımı olan ve Yasemin Devrimi olarak adlandırılan olaylar sonrasında, Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından baş gösteren siyasi otorite boşluğu uzunca bir müddet kurulan geçici hükümetler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki Cumhurbaşkanlığı makamına geçici olarak atanan Tunus Milli Meclisi Başkanı Fuad Mebuza'nın atadığı Muhammed Gannuşi hükümeti olmuştur. Ocak 2011'de kurulan Gannuşi başkanlığında kurulan Milli Birlik Kabinesi içerisinde Bin Ali rejimini anımsatan eski iktidar partisi Anayasal Demokrat Birlik Partisi'nden üyeler barındırması sebebiyle toplumda kuşku

yaratmış; bu kuşkunun yeni bir halk tepkisine dönüşmesini önlemek amacıyla kabine istifa etmiştir. Bir ay içerisinde bu kez Bin Ali rejimiyle ilişkisi olmadığı bilinen, Habib Burgiba döneminin politik figürlerinden biri olmakla birlikte demokrat kimliği ile malum Beci Kaid Essebsi'nin başkanlığında yeni bir hükümet kurularak iş başına geçmiştir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 7). Güvenlik endişeleri sebebiyle içişleri, adalet bakanlarının korunduğu, bunlar dışında kalanların tamamının yeni isimlerden oluşturulduğu Essebsi kabinesi, siyasi polis teşkilatını lağvetmiş, yasaklı sayılan siyasi partilerin yasakları kaldırılmış; siyasi hükümlülere af getirmiştir. Bu sayede eski rejimin yasaklı siyasi figürlerinden olan İlmli İslamcı Nahda Hareketi'nin lideri Raşid Gannuşi ile Moncef Marzuki gibi Tunus siyasetinin önemli isimleri tekrar ülkeye dönmüş; aktif siyaset sahnesine çıkmışlardır (Durmuş, 2014: 66).

Essebsi kabinesi gerçekleştirdiği siyasi reformlar ile elde etmeye çalıştığı politik liberalizasyon sürecini, Tunus'u modern tarihinin ilk demokratik serbest seçimlerine taşıyarak bir anlamda daha da güçlendirmeye çalışmıştır. 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilen bu seçimler ile Ulusal Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Yüzde 90 oranında bir katılım oranının sağlandığı seçim sonuçlarına göre, İlmli İslamcı Nahda Hareketi aldığı %37 oy oranı ile mecliste 89 sandalye kazanarak birinci yer alırken; Moncef Marzuki'nin Cumhuriyetçi Kongre Partisi %8 oy oranı ile 29 sandalye ile ikinci sırada yer almıştır (Ulutaş ve Torlak, 2011: 11). Toplamda 11 farklı siyasi partinin ve bağımsız vekillerin yer aldığı 217 üyeli Ulusal Kurucu Meclis bu anlamda arz ettiği çoğulcu yapı ile Yasemin Devrimi sonrası süreçte gerçekleştirilmek istenen demokratik reformların hayata geçirilmesi noktasında eline aldığı güçlü halk desteği ile siyasal meşruiyetini zirve noktasına taşımış görünmektedir (Durmuş, 2014: 68-69).

2011 Ekim seçimlerine göre birinci sırada yer alan ve anayasal olarak kabineyi kurma görevini üstlenen İlmli İslamcı Nahda Hareketi lideri Raşid Gannuşi, Tunus halkının siyasi anlamda güçlü bir damarını temsil eden laik kesimlerin partisine ve kendisine dönük taşıdığı endişeleri hesaba katarak, koalisyon hükümeti kurma tercihinin yöneldiği (Teti vd., 2018: 60). Bu bağlamda yapılan müzakerelerin

ardından Yasemin Devrimi'nin birinci yıl dönümü olan Aralık 2011'de, Nahda Hareketi ile iki merkez-sol parti, Cumhuriyetçi Kongre Partisi ve kısaca Ettakatol olarak bilinen Emek ve Özgürlük için Demokratik Forum Partisi'nin oluşturduğu üçlü koalisyon hükümeti kurulmuştur (Ayhan, 2012: 56-57). Nahda Hareketi genel sekreteri olan Hamad Cibali'nin başbakanlığında kurulan koalisyon hükümeti, Nahda lideri Gannuşi'nin toplumsal hassasiyeti göz önünde bulundurmayı yeni sürecin kalıcılığı ve istikrarı için vazgeçilmez önemi haiz görmesi sebebiyle Nahda'yı geri planda tutarak, cumhurbaşkanlığı makamına Cumhuriyetçi Kongre Partisi lideri, eski rejimin yasaklı siyasi figürü, Moncef Marzuki'yi Cumhurbaşkanı olarak atamasını sağlamıştır. Üçlü koalisyonun bir diğer üyesi Ettakatol'un lideri Mustafa bin Cafer ise koalisyon anlaşması gereğince Ulusal Kurucu Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir (Durmuş, 2014: 68).

Raşid Gannuşi'nin devrim süreci ve siyasi reformların istikrarını sağlamak adına verdiği politik tavizler koalisyon hükümetine görevde kalma şansı tanırken; bilhassa ekonomik alanda eski rejimden devralınan kötü manzaranın ortadan kaldırılamaması; halkın gündelik yaşamına doğrudan yansiyacak iyileşmelerin hayata geçirilememesi hükümetin önündeki en büyük sorun olmaya devam etmiştir. Özellikle ekonomik sorunları temel alan protestoların tekrar Tunus sokaklarında görülmeye başlanması, Demokrat Yurtseverler Partisi genel sekreteri Şükrü Belyd suikastı gibi siyasi cinayetler ile birleştiğinde doğrudan hükümeti hedef alan bir nitelik kazanmaya başlamıştır. 2011 seçimlerinden bu yana istikrar ve düşük toplumsal tansiyon için politik tavizler veren Gannuşi bu süreçte aynı hassasiyeti korumak isteyen bir lider olarak Başbakan Hamad Cibali'yi görevden almış; yerine Ali Urayyid'i atamıştır (Durmuş, 2014: 70).

2014 yılına dek geçen süre içerisinde yaşanan birkaç başbakan ve kabine değişikliği bir taraftan ülkedeki siyasi istikrarsızlığın devamına işaret ederken, diğer taraftan da Gannuşi liderliğinde düzeni korumaya dönük alınmaya çalışılan siyasal önlemlerin palyatif niteliğini ortaya koymuştur. Zira bu süreçte demokratik kurumların ve siyasal kültürün yerleşmesini engelleyen ekonomik sorunlar yumağına kalıcı çözümler üretilemediği gibi kriz ortamını besleyen siyasi cinayetler

de engellenememiştir. 25 Temmuz 2013'te Halk Cephesi Koalisyonu liderlerinden Muhammed Brahimi'nin düzenlenen bir suikast sonrası katledilmesi ile birlikte Tunuslu muhalif kesimler hükümeti hedef alan ve suikasttan İslamcılarını sorumlu tutan sloganlarla sokaklara dökülmüşlerdir (Durmuş, 2014: 71).

Ülkedeki siyasi atmosferi Yasemin Devrimi'nin üzerinden geçen iki buçuk yılın ardından bir kez daha kriz ortamına sürükleyen bu siyasi cinayetin ardından muhalefet partileri Ulusal Kurucu Meclis'in feshedilerek tekrar seçime gidilmesini talep etmişler; hükümet ise ülkeyi seçime götürecek yeni bir kabinenin kurulması için ulusal bir müzakere grubunun oluşturulmasını önermişlerdir (Wolf, 2017: 152-156). Bu bağlamda 2013 sonbaharında Tunus İşçi Sendikası (UGTT), Tunus Sanayi Ticaret ve El Sanatları Birliği, Tunuslu Avukatlar Ulusal Birliği ve Tunus İnsan Haklarını Koruma Birliği'nden müteşekkil olan Dörtlü Diyalog Grubu oluşturulmuştur (Schaefer, 2018: 22). Ülkede yaşanan kriz ortamına bir çıkış formülü oluşturmak ve Tunus'u yeniden demokratik serbest bir seçime götürecek hükümeti kurabilmek amacıyla oluşturulan bu grubun iktidar ile muhalefet arasında hazırladığı müzakere ortamı mevcut hükümetin istifasını ve yerine seçime gitmek üzere bir hükümet kurulması kararıyla sonuçlanmıştır (Durmuş, 2014: 71).

2014 yılına gelindiğinde ise yapılması planlanan yeni seçimlerin arifesinde Ulusal Kurucu Meclis 27 Ocak 2014'te Tunus'un ilk demokratik anayasasını kabul etmiştir. 146 maddeden oluşan yeni anayasa Arap Baharı sonrası süreçte henüz sürecin etkilerini yaşamaya devam eden Maşrik ve Mağrip ülkelerine demokratik bir değişim ve dönüşüm sürecinin her türlü iç siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen gerçekleştirilebileceği hususunda hem bir örnek hem de bir umut kaynağı olmuştur (Ulutaş ve Torlak, 2011: 22).

Yeni anayasanın ilan edilerek, yürürlüğe girdiği 2014 yılının sonbaharında Tunus, Yasemin Devrimi sonrası sürecin ikinci seçim sürecine girmiştir. 27 Ekim 2014'te gerçekleştirilen bu ikinci meclis seçimi Gannuşi'nin Nahda Hareketi %31,33 oy oranı ile mecliste 69 sandalye ederek ikinci sırada tamamlamıştır. Birinciliği ise 2011 sonrası süreçte kurulan yeni parti Nida Tunus %38,2 oy oranı ve 85 sandalye ile elde etmiştir (Durmuş, 2014: 73-74). Nida Tunus Partisi elde ettiği birincilik ile

aynı zamanda lideri olan Beci Essebsi'yi de Marzuki'nin yerine Cumhurbaşkanlığı makamına taşımıştır ki Essebsi halen Tunus Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmektedir.

3. ARAP BAHARI SÜRECİNDE TUNUS'U FARKLI KILAN NİTELİKLER

Tarih boyunca siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan yeryüzünün en önemli jeopolitik alanlarından bir tanesi olan Ortadoğu coğrafyası özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek akademi dünyasında yapılan tartışmalar gerekse aktüel siyasal gelişmeler etkisiyle pek çok farklı alanda olduğu gibi demokratikleşme bahsinde de gündemin merkezine oturan önemli bir başlık olarak dikkat çekmektedir (Brynen vd., 1995). Otoriter rejimlerin kökleştiği, devlet-toplum ilişkisinin otoriteryanizmin kısılcına sıkıştığı ve bu yüzden örtük ya da aleni toplumsal güven bunalımı ve bundan doğan siyasal meşruiyet krizlerinin yaşanmakta olduğu Ortadoğu, özellikle Arap Baharı süreci ve sonrasında bir kez daha demokratikleşme süreci ve ihtimali üzerine en çok tartışılan siyasal coğrafya olma özelliğini korumaktadır.

Raymond Hinnebusch'un da ifade ettiği gibi dünyada hiçbir yer Ortadoğu coğrafyası kadar demokratikleşme bağlamında tartışmalara konu olmamıştır (Hinnebusch, 2006: 373). Modern Ortadoğu tarihinin dönüm noktalarından biri olarak Arap Baharı süreci söz konusu aktüel tartışmalar bağlamında bölgede süregelen demokratikleşme çıkmazı ve bunun doğal sonuçlarından bir tanesi olarak meşruiyet krizini açığa çıkaran bir turnusol niteliği taşımaktadır.

Ortadoğulu rejimler öteden beri Larbi Sadiki'nin "seçim fetişizmi" (Sadiki 2018: 106-113) olarak tanımladığı çerçevede seçimle başa gelseler bile herhangi bir parlamenter ve hukuki denetim söz konusu olmadığı için tüm kontrol emir ve itaat zinciri ile en üst düzey yöneticinin elinde toplanmıştır (Heywood, 2015: 246-248). Dolayısıyla bu şablon içerisinde bölge halklarının siyasal sisteme katılmaları söz konusu olmamıştır. Bu da bölgenin neredeyse tamamında otoriter rejimlerin yerleşmesine kaynaklık etmiştir. Söz konusu otoriter rejimler ülke içinde devamlılıklarını polis ve askeri istihbarat teşkilatları üzerinden korumuşlar ve baskı

atmosferinin sürmesini iktidarlarının devamı için vazgeçilmez kabul etmişlerdir (Al-Rasheed, 2000: 102).

Siyasal muhalefete izin vermeyen bölgeye ait rejimler, iktidarlarını koruyabilmek amacıyla iktidarda yoğunlaşan zenginliği çevresi ile paylaşarak yaygın bir gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmışlardır (Luciani, 2001: 130-139). Bu bakımdan Ortadoğu'nun neredeyse tamamı toplumsal eşitsizlik, yolsuzluk ve nepotizmin yerleşik olduğu bir bölge halini almıştır ki bu durumun demokratikleşmenin önünde büyük engel teşkil eden bir unsur olduğu aşikârdır (Tilly, 2003: 37-43). Sami Zubaida'nın teşhisiyle bölgeye özgü farklı dinamiklerin etkisiyle yapısal bir hal alan bu sorunlar (Zubaida 1994: 195-198) en nihayetinde halk ile idareciler arasında büyük bir boşluk oluşturmuştur. Halk siyasal iktidara karşı öfke duyarken, merkez de sisteme karşı yabancılaşmıştır (Karaman ve Aras, 1996: 147).

Arap Baharının yaşandığı ülkelere bakıldığında genellikle monarşik yapıların yahut siyasal meşruiyetini bir askeri darbeye bağlayan yönetimlerin iktidarda olduğu görülmektedir. Yönetim değişikliği talepleri daha çok halkın yönetimi doğrudan seçmediği ve bu sebeple meşru kabul etmediği liderler ve yönetimlere karşı seslendirilmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve diğer Arap Baharı ülkelerine bakıldığında gördüğümüz baskıcı devlet kurumları ile sürdürülen iktidarlar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda diğerleri gibi Tunus da her ne kadar 1956'da bağımsızlığını kazanarak, cumhuriyet ilan etmişse de 2011 yılına kadar önce Habib Burgiba, sonra da Zeynel Abidin Bin Ali'nin liderliği altında yönetilmiştir. Her iki liderin yönetimi altında Tunus'ta siyasal çoğulculuğa bir düzeyde izin verilmiş olsa da gerçek anlamda çoğulcu bir demokratik sistem hayata geçirilmemiştir. Çünkü ülkenin kaderini belirleyen tek aktör daima devlet başkanları olmuştur. Bu durumda Tunus'ta sistemin meşruiyeti halk tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Hukuk devletinin kurulması, temel hak ve hürriyetlerin herkese adil bir şekilde tanınması, serbest seçim sisteminin getirilmesi gibi demokratik taleplerle halk sokağa çıkmıştır (Perkins, 2014: 214-226).

Siyasal taleplerin yanı sıra ekonomik sorunlar da Tunus'ta yaşanan değişimin tetikleyici unsurlarından biri olmuştur. Yüksek işsizlik oranı ve genç eğitilmiş

kesimin istihdam edilememesi bu sorunların başında gelmektedir. Özellikle genç nüfusun gelecek kaygısını yoğun bir biçimde yaşamaya başlaması umutsuzluğu ve sisteme karşı öfkeyi yükseltmiştir. Hiç şüphesiz halkın ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde iktidar ve ona yakın grupların lüks içerisinde yaşamaları tepkileri arttıran bir diğer faktör olmuştur (Fergany, 2016: 49-56).

Siyasal kültürün uzlaşmadan ziyade çatışma üzerine geleneksel olarak inşa edildiği ve uygulanageldiği Ortadoğu coğrafyasında Tunus, Yasemin Devrimi'ni müteakip iç siyasette bölge geleneklerinden ayrılan orijinal bir örneği hayata geçirmeye başarmıştır. Birbirlerine zıt siyasal ideolojileri savunan partiler devrime ve demokratik Tunus'un inşasına sahip çıkmak için uzlaşabilmişlerdir. Birlikte koalisyon kurabilmiş, kurucu meclisi çalıştırabilmiş, her türlü iç siyasi ve sosyo-ekonomik zorluğa rağmen demokratik bir anayasa oluşturabilmişlerdir. Bu aynı zamanda İslam dünyasında siyasal uzlaşma ile yapılan ilk anayasadır. Gannuşi ve Nahda'nın "yasamanın bir kaynağı İslam hukukudur" maddesini önermesinin ardından diğer partilerle müzakere edip, uzlaşarak bu maddeyi önermekten vazgeçmesi ve anayasaya "**Tunus devleti yurttaşlık esasına, halk iradesine, hukukun üstünlüğüne dayalı sivil bir devlettir**" maddesinin yerleştirilmesi büyük bir siyasi uzlaşma örneğidir (Fraihat, 2016: 65-71).

Ortadoğu'nun siyasi geleneği çerçevesinde düşünüldüğünde apayrı, orijinal bir deneyim olan Tunus örneği bu sebeple uluslararası kamuoyunun da takdirini kazanmıştır. Öyle ki 2015 yılında Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü, Tunus Barolar Birliği, Tunus Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Tunus İnsan Hakları Birliği Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür.² Ayrıca bir önceki BM Genel Sekreteri Moon Tunus'u reform arayan halklara model olarak göstermiştir.³

Yukarıda sözü edilen siyasal alandaki olumlu gelişmeler Tunus'u Arap Baharı sürecinde hem henüz tamamlanmamış olsa da bir başarı öyküsü hem de orijinal bir örnek haline getirmiştir. Tunus'u diğer Ortadoğulu ülkelerden ayıran en önemli

² <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-34485865>

³ <https://news.un.org/en/story/2014/10/480822-tunisia-un-chief-commends-african-nation-staying-true-ideals-arab-spring>

özelliklerden birisi her ne kadar otoriter kimlikli bir yönetim olsa da Burgiba döneminden itibaren seküler bir sistemle yönetilmiş olmasıdır. Ortadoğu geneline bakıldığında seküler yönetimin kalıcı ve istikrarlı bir demokrasi kültürü oluşturma noktasında (Lerner, 1964: 386-387) ne denli önemli bir siyasi tercih olduğu Tunus örneğinde kendisini göstermektedir. İkinci olarak Tunus tam bir orta sınıf ülkesidir ve bu durum sosyo-ekonomik açıdan ülkeyi diğer bölge ülkelerinden ayırmaktadır. Demokratikleşmenin sosyal altyapısını oluşturması bakımından (Lipset, 1963: 77) büyük orandaki kentleşme düzeyi ve kaydedilen yüksek eğitim seviyesi, geniş orta sınıfın birer sosyal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Tunus'ta Arap Baharını ayakta tutanların önemli bir kısmını eğitilmiş gençler oluşturmuştur. Bir diğer önemli etken de diğer bölge ülkelerine kıyasla Tunus'un ekonomisini besleyen en büyük gelir kaynağının turizm olmasıdır. Zira bu sayede Tunus çok daha dışa dönük bir ülke olmayı başarmıştır. Kuşkusuz ki bu etkileşim Tunus'u Batı etkisine ve modern yaşam tarzı ile özgürlükler fikrine çok daha aşına hale getirmiştir.

4. SONUÇ

Arap Baharı sürecinde, Yasemin Devrimi sonrasında yaşanan siyasal gelişmeler etrafında değerlendirildiğinde Tunus'un, henüz tamamlanmamış bir başarı öyküsü olsa bile şu ana kadar elde ettiği kazanımlarla Arap Baharı ülkeleri içerisinde kendisine özgü bir yer edinmeyi çoktan başardığı gözlemlenmektedir. Modern Ortadoğu siyaseti ve politik kültürü çerçevesinde değerlendirildiğinde bir başarı öyküsü olarak gözlemlenen mezkûr süreç çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik parametrelerin devreye girdiği bir denklemin ürünü olmuştur ki bu denklem aynı zamanda Tunus'u Arap Baharı sürecinde sürece ait diğer ülkeler ve tecrübelerden ayrı kılmıştır. Bunlardan en önemlisi, devrim sonrası süreçte mevcut siyasi partilerin her türlü ideolojik farklılıklarına rağmen devrime ve demokratik Tunus'un inşası projesine sahip çıkmalarıdır. Böyle bir ortak paydadan hareket eden siyasal partiler hem ilk serbest demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesine hem de ilk demokratik anayasanın kabulü sürecine ortaklaşa katkı sunmuşlardır. İkinci en önemli unsur ise öteden beri seküler bir yönetim altında idare olunmasının verdiği orijinal niteliğin tamamlayıcısı olarak Tunus sosyolojisinin hâkim grubunun orta sınıftan müteşekkil

olmasıdır. Bu orta sınıf devrim sonrası demokratik reformlara, zaman zaman laiklik hassasiyetini de vurgulamak suretiyle sonuna dek sahip çıkmış; üstyapıda gerçekleştirilen demokratik dönüşüm sürecine sosyal taban teşkil etmiştir.

2011-2014 yılları arasında Tunus'ta gözlemlenen söz konusu siyasal ve sosyal etkileşimler ve işbirlikleri gerek Arap Baharı sürecinin ilk kalıcı başarı örneğini sunması gerekse geleneksel olarak çatışma kültürü üzerine inşa edilmiş olan Ortadoğu siyaset yapma tarzına uzlaşma kültürünün ilk başarılı örneğini sunmasına dönük olarak içerdiği yoğun dersler sebebiyle kuşkusuz 21.yy'ın ilk çeyreğinde bölgede yaşanan en kıymetli tecrübelerden biri olarak adlandırılmayı hak etmiş bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

AL-RASHEED, M. (2000), “Siyasi Meşruiyet ve Tarihsel Anlatılar: Suudi Arabistan Örneği”, *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, Augustus Richard Norton (Der.), Büke Yay., İstanbul, ss. 103-107.

AYHAN, V. (2012), *Arap Baharı İsyanlar Devrimler ve Değişim*, MKM Yayıncılık, Bursa.

BIDWELL, R. (2010), *Dictionary of Modern Arab History*, Routledge, New York.

BRYNEN, R., KORANY, B., NOBLE, B. (1995), *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, Lynne Rienner, New York.

DURMUŞ, A. (2014), “Immanuel Wallerstein Perspektifinden Arap Baharı: Tunus Örneği”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

FERGANY, N. (2016), *Arab Revolution in the 21st Century? Lessons from Egypt and Tunisia*, Palgrave MacMillan.

FRAIHAT, I. (2016), *Unfinished Revolutions: Yemen, Libya and Tunisia after the Arab Spring*, Yale University Press.

HEYWOOD, A. (2015), *Siyasetin Temel Kavramları*, Adres Yayınları, Ankara.

- KARAMAN, L., ARAS. B. (1996), “Ortadoğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tesbitler”, *Avrasya Dosyası*, 3/2, ss. 143-168.
- KOÇAK, K. (2012), “Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharına Tunus”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 22, ss. 22-61.
- LAPIDUS, I. M. (2010), *İslam Toplamları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LERNER, D. (1964), *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, New York.
- LIPSET, S.M. (1963), *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York.
- LUCIANI, G. (2001), “The Oil Rent, the Fiscal Crisis of the State and Democratization”, *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, Ghassan Salame (Eds.), New York, ss. 130-139.
- MURPHY, E. (1999), *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourgoiiba to Ben Ali*, Palgrave MacMillan.
- PERKINS, K. (2014), *The History of Modern Tunisia*, Cambridge University Press, London.
- PERKINS, K. (1989), *Historical Dictionary of Tunisia*, The Scarecrow Press, London.
- SADIKİ, L. (2018). Arap Demokratikleşmesi: Demokrasi Olmadan Yapılan Seçimler, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SCHAEFER, I. (2018), *Political Revolt and Youth Unemployment in Tunisia*, Palgrave MacMillan.
- TETI. A., ABBOTT. P. CAVATORTA. F. (2018), *The Arab Uprisings in Egypt, Jordan and Tunisia*, Palgrave MacMillan.
- TILLY, C. (2003), “Inequality, Democratization, and De-Democratization”, *Sociological Theory*, 21/1, ss. 37-43.

ULUTAŞ, U. TORLAK, F. (2011), “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, *SETA Analiz*, ss. 1-24.

WOLF, A. (2017), *Political Islam in Tunisia: The History of Ennahda*, Oxford University Press.

ZUBAIDA, S. (1994). *İslam, Halk ve Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul.

<https://news.un.org/en/story/2014/10/480822-tunisia-un-chief-commends-african-nation-staying-true-ideals-arab-spring>

<https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-34485865>

Kamu Mali Yönetiminde Saydamlık ve Hesap Verilebilirlik Bağlamında Denetim

Kâmil TÜĞEN¹, Burcu DURAK OLDAÇ²

Özet

Çağımızda gerek ekonomik ve siyasal alanda gerekse toplumsal ve kültürel alanda sürekli bir değişim ve gelişimin yaşanması, ülkeleri buna uygun düzenlemeler yapmaya yöneltmiştir. Dünyada 1980'li yıllardan sonra yaşanan radikal değişim süreci ve küreselleşme tüm ülkeleri derinden etkilemiş ve ülkeler kamu mali yönetimi ve denetimi alanında yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Dünyada yeni yönetim anlayışı geleneksel yapıdan ayrılıp şeffaflık, hesap verilebilirlik, saydamlık, vatandaş odaklılık gibi kavramlar çerçevesinde şekillenmiştir. Dünya ülkelerindeki bu değişim ve dönüşüm sürecinde ülkemizde de mali saydamlığın ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak 2000'li yılların başlarından itibaren çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ülkemizde bilhassa 2001 krizinin akabinde, krize yol açan problemleri ortadan kaldırmak amacıyla, kamu mali yönetimi ve denetiminde saydamlık ve hesap verilebilirlik kavramları öne çıkarılarak çeşitli reformlar uygulamaya konulmuş, bu kapsamda 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.

Şeffaf ve hesap verilebilir bir kamu mali yönetim sisteminin inşasının ancak etkin bir denetim sisteminden geçtiği savından hareketle denetim konusunda da çeşitli düzenlemeler yapılmış, gerek iç denetim gerekse dış denetim kavramına yeni bir çehre kazandırılmıştır.

Bu çalışmada kamu mali yönetiminde mali saydamlık ve hesap verilebilirlik kavramları bağlamında denetim konusu ele alınarak, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 6085 sayılı Sayıştay Kanunu bu çerçevede değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Saydamlık, Hesap Verilebilirlik, Denetim

Jel Kod: H80, H83

Audit in the Context of Accountability and Transparency in Public Financial Management

Abstract

Today's world, both economic-political and social-cultural field became continuous change and development this leads to countries have made regulations. After 1980, radical alteration process and globalization deeply affected to all countries in the world. Therefore, countries have attempted the process of restructuring in the field of public financial management and supervision. The latest management concept has left traditional and have been shaped by transparency, accountability, citizen-oriented etc. concepts. During this change and transformation process in the world countries including Turkey various arrangements have been performed since the beginning of the 2000s in order to ensure the processes of financial transparency and accountability in our country. Especially in the aftermath of the 2001 crisis in our country, so as to vanish the problems that caused the crisis, transparency and accountability concepts in public financial management and supervision were put forward and various reforms were put into practice, in this scope, the public financial management and audit law numbered 5018 published into force in 2003.

Construction of A transparent and accountable public financial management system is depend upon effective audit system, based on this description various regulations was made on

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, kamil.tugen@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, burcu_durak@hotmail.com

auditing, both internal and external audit concept has been shapped. In this paper, audit issue in the Context of accountability and fiscal transparency in public financial management is studied within the scope 5018 public financial management and audit law and 6085 court of accounts law.

Keywords: *Transparency, Accountability, Audit*

Jel Codes: *H80, H83*

1. GİRİŞ

Kamu mali yönetimi ve denetimi alanında 1980’li yıllardan başlayarak tüm dünyayı saran değişim ve dönüşüm hareketi ülkemizi de etkilemiş, ülkemizde bu süreçte ortaya çıkan krizlerin de etkisiyle daha saydam ve daha hesap verebilir bir kamu mali yönetimi ve denetimi sistemine duyulan ihtiyaç artmıştır. 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hazırlanmış, kanun 2006 yılında tüm hükümleri ile birlikte yürürlüğe girmiştir. 5018 sayılı kanun ile birlikte kamu mali yönetimi ve denetimi alanında çeşitli düzenlemeler yapılmış olup, mevcut sistem yeniden yapılandırılmıştır.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan saydam ve hesap verebilir bir kamu mali yönetiminin ana damarlarından birini oluşturan denetim konusunda ülkemizde köklü değişiklikler yapılmış olup, denetim kavramına yeni bir çehre kazandırılmaya çalışılmıştır. İç denetim sistemi tamamen değiştirilmiş, dış denetim konusunda da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 5018 sayılı kanunla birlikte hesap verilebilirlik ve mali saydamlığı sağlamaya yönelik olarak Sayıştaya raporlama görevi verilmiştir. Biraz gecikmeli de olsa 5018 sayılı kanunla uyumlu Sayıştay kanunu çıkarma ihtiyacı sonucunda 2010 yılında 6085 sayılı Sayıştay kanunu TBMM’de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Sayıştay kanunu ile birlikte Sayıştaya verilen denetim görevi çeşitlendirilmiş, Sayıştay’ın denetim alanı genişletilerek daha saydam ve hesap verilebilir bir kamu mali yönetimi inşa edilmeye çalışılmıştır.

2. MALİ SAYDAMLIK VE HESAP VERİLEBİLİRLİK KAVRAMLARI

Mali saydamlık, devletin görev ve işlevlerini yerine getirirken kamu ekonomisi ve kamu maliyesine dair bilgilerin ve hesapların şeffaf, anlaşılır olması yanında sistematik bir biçimde halkın bilgisine arz edilmesi olarak tanımlanabilir (Aktan vd., 2004:175). Mali saydamlık, devlet tarafından yürütülen mali nitelikli faaliyetlerin ve kullanılan kaynakların halkın bilgisine açık olması yani bilginin kamusal olması şeklinde de tanımlanabilir. Bu kapsamda devletin kullandığı kaynakların hangi amaçla, kimler tarafından kullanıldığı, etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı halk tarafından görülebilecektir (Çağan, 2008:190-191).

Dünya’da mali saydamlık kavramının bilhassa 1997 yılında Güney Doğu Asya’da ortaya çıkan ve daha sonraki aşamada Rusya, Brezilya, Arjantin gibi ülkeleri de bünyesine katarak küresel bir hal alan kriz neticesinde gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz (Acar, 2007:5).

Ülkemizde mali saydamlık kavramı, ifade olarak ilk defa 5018 sayılı kanun ile mevzuatımızda yer almıştır. 5018 sayılı kanunun amaç başlıklı 1. maddesinde “*Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenlemektir.*” (KMYKK, 2003: madde 1) şeklinde ifade edilmiştir. Kanunun birinci maddesinden anlaşılacağı üzere kanun, kamu kaynaklarının etkin, tutumlu ve verimli bir biçimde elde edilmesi ve kullanılmasının gerekliliği yanında mali saydamlık, mali disiplin, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi modern kavramları ön plana çıkarmaktadır.

5018 sayılı kanunun 7. maddesinde mali saydamlık kavramı; “*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyunun zamanında bilgilendirilmesi*” şeklinde ifade edilmiştir.

Bu amaçla;

Görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması,

Hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması,

Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması,

Kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması, zorunludur (KMYKK, 2003: madde7).

Hesap verilebilirlik kavramı ise en genel ifadeyle bir kişi ya da bir otoritenin yaptığı faaliyetlerden dolayı başka bir kişi ya da otoriteye açıklama yapması şeklinde tanımlanabilir. Ülkemizde 5018 sayılı kanun ile işlerlik kazanan hesap verilebilirlik kavramı ilgili kanunun 8. maddesinde “*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.*” şeklinde yer almaktadır (KMYKK, 2003: madde 8).

Birbiriyle iç içe girmiş olan mali saydamlık ve hesap verilebilirlik kavramları çağdaş kamu mali yönetiminin en önemli öğelerindedir. Mali saydamlığın sağlanması, hesap verme sorumluluğunun öncelikli şartıdır (Çağan, 2008:191). Saydamlık, kamu sektörüne olan güveni arttırması yanında devleti topluma karşı hesap verebilir bir hale getirmenin önemli araçlarından biridir (Kaplan, 2012: 58). Literatürde, saydamlık ve hesap verilebilirlik kavramlarının birbirinden ayrı fakat yakın temas halinde olduklarını söyleyebiliriz. Yani mali yönetimde saydamlığın sağlanmasının yolu etkin bir hesap verme sürecinden, hesap verme sürecinin etkin ve iyi işlemesi de şeffaf ve net mali politikalardan geçmektedir. Saydamlığın olmadığı bir ortamda devlet kamuoyuna olan hesap verme sorumluluğunu yerine getirememektedir (Karakaya, 2004:108). Bundan dolayı saydamlık hesap verilebilirliği sağlamanın ön koşulu iken, hesap verilebilirlik de saydamlığı sağlamanın önemli bir vasıtasıdır (Aktan vd, 2012: 542).

3. TÜRKİYE’DE MALİ SAYDAMLIK VE HESAP VERİLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE DENETİM KAVRAMI

Denetim bir birey, kurum ya da bir kuruluşun şekli, işlerliği ve yaptığı faaliyetlerin kanun, tüzük, yönetmelik gibi daha önceden belirlenmiş ölçütler kapsamında incelenmesi ve bu ölçütlerle kıyaslandığında bir çelişki, yanlışlık, noksanlık ihtiva edip etmediğinin açıklığa kavuşturulması için yapılan bir gözden geçirme işlemidir (Altuğ, 2000: 3).

Hesap verme sorumluluğunun ve mali saydamlığın kamu idareleri açısından ortaya çıkarılmasında temel nokta etkili bir denetim mekanizmasıdır. Kurumsal açıdan bağımsız bir dış denetim mekanizması ve fonksiyonel açıdan bağımsız bir iç denetim mekanizması ile ancak kurumların hesap verilebilirliği temin edilebilmektedir (Sezer, 2012:182).

Çağdaş kamu yönetimi anlayışında güdülen amaç, strateji, politika ve hedeflerle uyumlu bir şekilde kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanımını sağlamak aynı zamanda şeffaf ve hesap verilebilir olmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek ancak sonuç odaklı yönetim ve önleyici denetim sistemiyle mümkün olabilmektedir (Uzun, 2009). İşte Türkiye’de bu amaçları gerçekleştirme güdüsüyle 5018 sayılı kanun uygulamaya konmuş ve denetim kavramına yeni bir çehre kazandırılmış olup, denetim faaliyeti, iç kontrol ve dış denetim olmak üzere iki ayağa oturtulmuş, birinci ayağı oluşturan iç kontrol faaliyeti de kendi içinde iç denetim ve ön mali kontrol olmak üzere iki unsura ayrılmıştır. Eski uygulamada müfettiş, denetmen gibi kamu görevlilerince düzenli olmayan bir biçimde, belirsiz sürelerde yapılan iç denetim faaliyeti yeni sistemle ile birlikte devamlı olarak, bir plan çerçevesinde, belirli zaman dilimlerinde, bu iş için yetişmiş uzman yetkililer tarafından yerine getirilen bir faaliyete dönüşerek kurumsal bir yapı kazanmıştır (Söyler, 2012: 82).

3.1. İç Kontrol

İdarenin yönetim sorumluluğu kapsamında yürütülen iç kontrol, mali kontrol faaliyetleri yanında idarenin örgütsel yapısını, işleyişini, görev ve sorumluluklarını da kapsamına alan bir faaliyettir. 5018 sayılı kanunun 55. maddesinde İç kontrol; *“İdarenin belirli amaçlarına, politikalarına ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan mali ve diğer kontroller bütünüdür”* şeklinde tanımlanmıştır (KMYKK, 2003: madde 55). Şeffaflık ve hesap verilebilirlik kavramlarının, hayat bulması için olmazsa olmazlardan biri etkin bir iç kontrol yapısıdır. Ülkemizde 5018 sayılı kanunun getirdiği yeni düzenlemelerden biri olan iç kontrol süreci ile kamu kaynaklarının kullanılmasında ve yönetilmesinde yer alan görevliler ve bunların yüklendiği sorumluluklar net bir şekilde ifade edilmiş olup, mali saydamlık ve hesap verilebilirliğin temini konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Kamu mali yönetim ve kontrol sisteminde görev alan yetkililer üst yönetici, harcama yetkilisi, gerçekleştirme görevlisi, merkezi uyumlaştırma birimi, muhasebe yetkilisi ve mali hizmetler birimi şeklinde ayrılarak sorumluluklar bu yetkililer arasında paylaştırılmıştır (Bağlı, 2008: 487). 1050 sayılı kanunda kusursuz sorumluluk ilkesi hakim olduğundan yapılan harcamalardan saymanı ve tahakkuk memurunu sorumlu tutan bir yapı mevcutken 5018 sayılı kanunda kusurlu sorumluluk ilkesi benimsenmiş ve yapılan giderlerle ilgili ita amiri, sayman, tahakkuk memuru yerine harcama yetkilisi, muhasebe yetkilisi ve gerçekleştirme görevlisi sorumlu tutulmuştur (Çolak, 2006: 224). İç kontrol sistemi hataların, yanlışlıkların gün yüzüne çıkarılıp engellenmesinde tek başına yeterli olmamasından dolayı kamu mali yönetim ve kontrol sisteminin anayasası olan 5018 sayılı kanun, ön mali kontrolü ve iç denetimi iç kontrol sürecinin önemli iki saçıyağı olarak ele almıştır (Alçın, 2009: 67). İç kontrol sisteminin bir unsuru olarak düzenlenen iç denetim sistemi hesap verilebilirliğin ve mali saydamlığın sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Kamu kurumlarında üst yöneticiye bağlı, fakat fonksiyonel açıdan bağımsız olan iç

denetçiler aracılığıyla gerçekleştirilen denetimler neticesinde mali saydamlık ve hesap verilebilirliğin işlerliği sağlanmakta ve kolaylaştırılmaktadır (Kesik ve Kırıl, 2012: 525). İç denetim kavramı genel olarak belirli kurum, işletme ya da örgütün yaptıkları faaliyetlerin yine aynı kurum, işletme ya da örgüt içinden uzman kişilerce incelenmesi işlemi şeklinde ortaya konulabilir (Arslan, 2010: 66). İç denetim, Kurum yönetimi tarafından yolsuzlukları, yapılacak hataları önlemek ve etkin olmayan faaliyetleri minimize etmek amacıyla aynı kurum bünyesinden görevlendirilen kişilerin yaptığı araştırma ve inceleme faaliyetidir (Tufan ve Görün, 2013: 117). Uluslararası İç Denetim Enstitüsü tarafından yapılan tanımlamaya göre iç denetim, kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak için tasarlanmış bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir (Uzun, 2009: 1). İç denetim faaliyeti sayesinde kurumsal yönetim, iç kontrol yapısı ve risk yönetimi değerlendirilerek bu süreçlerin gelişmesine olanak tanınmaktadır (Türedi, Karakaya ve İldem, 2015: 65).

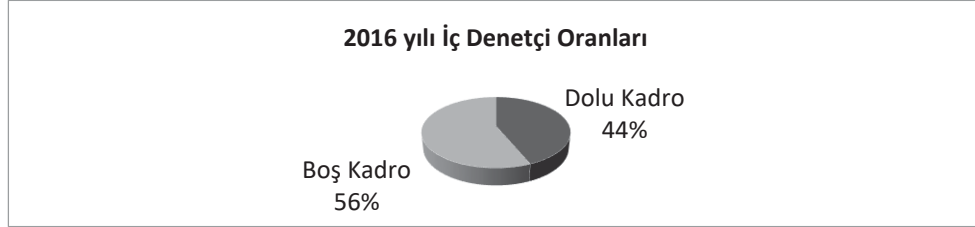
5018 sayılı kanunun 63. maddesinde “İç denetim, kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti” şeklinde ifade edilmiştir 5018 sayılı kanunun 58. maddesinde iç kontrolün bir unsuru olarak düzenlenen ön mali kontrol, “harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan kontroller ile mali hizmetler birimi tarafından yapılan kontrolleri kapsar.” şeklinde ele alınmıştır.

Tablo:1 2016 Yılı İç Denetçi Ataması Yapan Kurum Sayısı

	Genel Bütçe	Özel Bütçe	SGK	Mahalli idareler	Toplam
■ Atama Yapmayan Kurum Sayısı	12	27	0	89	128
■ Atama Yapan Kurum Sayısı	33	109	2	111	255
■ Sütun1					

Kaynak: İDKK,2016

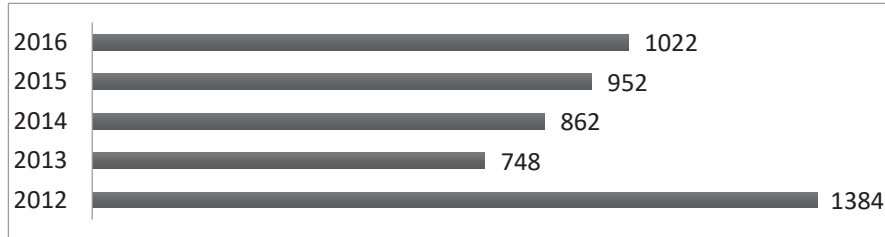
Şekil1: 2016 Yılı İç Denetçi Oranları

Kaynak: İDKK,2016

Kamu idareleri tarafından 2075 iç denetçi kadrosunun 906 adedine atama yapılmıştır. Dolu kadro sayısının toplam kadro sayısına oranı % 44 seviyesindedir.

Tablo2:Yıllara Göre Hazırlanan İç Denetim Rapor Sayıları

Kaynak: İDKK,2016

3.2.Dış Denetim

Bütçenin uygulama süreci sona erdikten sonra, kamu kurumlarının faaliyetlerinin kendileri dışında bir başka kamu kurum tarafından denetlenmesine dış denetim denilmektedir (Bozkurt, 2014: 34). Dış denetim, fonksiyonel bağımsız, özerk ve yürütme erkinin dışında olan bir organ tarafından bütçenin uygulanma dönemi sona erdikten sonra parlamento adına yapılan denetim türüdür (Doğmuş, 2010: 17) Ülkemizde dış denetim yetkisinin verildiği tek kurum olma özelliğine sahip Sayıştay uluslararası literatürde yüksek denetim kurumu olarak nitelendirilmektedir.

Saydamlık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında Sayıştaylara önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde mali saydamlık ve hesap verilebilirlik çerçevesinde dış denetim kavramını ele aldığımızda 2010 yılında yürürlüğe giren 6085 sayılı Sayıştay kanununun amaç başlıklı ilk maddesinde bu hususa yer verilmiştir. İlgili kanunun birinci maddesinde “*Kamuda hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlık esasları çerçevesinde, kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak*

çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak elde edilmesi, muhafaza edilmesi ve kullanılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi adına yapılacak denetimleri, sorumluların hesap ve işlemlerinin kesin hükme bağlanmasını ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmak üzere Sayıştay'ın kuruluşunu, işleyişini, denetim ve hesap yargılaması usullerini, mensuplarının niteliklerini ve atanmalarını, ödev ve yetkilerini, haklarını ve yükümlülüklerini ve diğer özlük işlerini, Başkan ve üyelerinin seçim ve teminatını düzenlemektir” denilmek suretiyle hesap verme sorumluluğunun ve mali saydamlığın altı çizilmiştir (Sayıştay Kanunu, 2010: madde1).

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki etkin bir denetim faaliyeti ancak etkin bir raporlama ile mümkün olabilmektedir. Sayıştayın kapsamlı, verimli ve tutarlı çalışmasının göstergesi elde ettiği verileri ilgililere iletmesinde yatmaktadır. Sağlıklı bir denetim faaliyetinden bahsedebilmek için elde edilen bilgilerin ilgililere gönderilmesi gerekmektedir. İşte Sayıştay bunu raporlama göreviyle yerine getirmektedir. Sayıştayın yaptığı denetimler sonucunda elde ettiği bilgileri raporlar hazırlayarak kamuoyuna sunması mali saydamlığın bir örneğidir (Selen ve Taytak, 2017: 211).

Sayıştay hesap verilebilirliğin ve mali saydamlığın sağlanmasına yönelik raporlar hazırlaması yanında TBMM adına düzenlilik ve performans denetimi de gerçekleştirmektedir.

6085 sayılı kanuna göre Sayıştay düzenlilik denetimi ve performans denetimi olmak üzere iki tür denetim görevi üstlenmiştir. Kanunun ikinci maddesinde düzenlilik ve performans denetimi açıklanmıştır. Kanuna göre Sayıştay'ın yapmakla mükellef olduğu düzenlilik denetimi kendi içinde mali denetim ve uygunluk denetimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

“Mali denetim: Kamu idarelerinin hesap ve işlemleri ile mali faaliyet, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin değerlendirme sonuçları esas alınarak, mali rapor ve tablolarının güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin denetimi,

Uygunluk denetimi: Kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunun incelenmesine ilişkin denetimi,

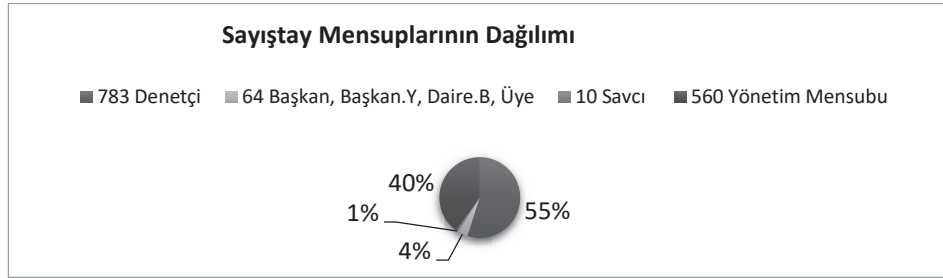
Performans denetimi: Hesap verme sorumluluğu çerçevesinde idarelerce belirlenen hedef ve göstergeler ile ilgili olarak faaliyet sonuçlarının ölçülmesini kapsayan denetim faaliyetidir” (Sayıştay Kanunu, 2010: madde 2).

Sayıştay’ın yaptığı denetimler sonucunda raporlar hazırlaması 5018 sayılı KMYK kanunu ile mali yapımıza getirilen yeni düzenlemelerden biridir. İlgili kanunda raporlama faaliyeti, şeffaflığın, hesap verilebilirliğin, etkililik ölçüsünün, teftiş ve denetimin önemli bir unsuru olarak görülmüştür (Söyler, 2012: 74). 6085 sayılı Sayıştay kanununda raporlamaya ilişkin şu hükümler mevcuttur: 6085 sayılı kanunun Sayıştayın görevleri başlıklı 5. maddesinde Sayıştayın görevleri arasında “*Kamu idarelerinin mali faaliyet, karar ve işlemlerini hesap verme sorumluluğu çerçevesinde denetler ve sonuçları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine doğru, yeterli, zamanlı bilgi ve raporlar sunar.*” cümlesindeki raporlar sunar ifadesi ile Sayıştay’ın bu görevi yinelenmiştir. Sayıştayın görevlerini yerine getirmesinde kilit araç düzenlediği raporlardır. Sayıştay’ın düzenlediği çeşitli raporlar TBMM’ye sunulmakta ve aynı zamanda halka duyurulmaktadır. Böylece Sayıştay vatandaşı da bilgilendirerek mali saydamlığın teminine aracılık etmektedir. Sayıştay hazırladığı raporlar sayesinde hangi kamu kurumunun kendisine tahsis edilen kaynağı verimlilik, tutumluluk ve etkinlik ölçütleri çerçevesinde kullanıp kullanmadığını kolaylıkla belirleyebilmektedir (Akyel, 2016: 120-122).

Raporlama faaliyeti ile ulaşılmak istenen asıl amaç tutarlı, doğru, eksiksiz bilginin temini ve vatandaşın ödediği paranın ne ölçüde etkin, ekonomik ve verimli kullanıldığının ortaya çıkarılmasıdır. (Çiçek ve Dikmen, 2014: 343). Etkin bir denetim sisteminin olmazsa olmazları arasında olan raporlama faaliyeti kapsamında 6085 sayılı Sayıştay kanunu ve 5018 sayılı KMYK kanun Sayıştaya bazı raporları hazırlama görevi vermiştir (Önder ve Türkoğlu, 2012: 209). Sayıştay aşağıda belirtilen raporları sistematik bir biçimde TBMM’ye sunmakla yükümlü kılınmıştır. Bu raporlar şunlardır; Genel Uygunluk Bildirimi, Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu (Mali Denetim raporu ve Performans Denetim Raporu), Faaliyet Genel

Değerlendirme Raporu, Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu, KİT Raporları, Diğer Raporlar (Akbulut, 2011: 195).

Şekil2: 2017 Yılı Sayıştay Mensuplarının Dağılımı

Kaynak: Sayıştay Faaliyet Raporu, 2017

2017 yılı Sayıştay mensuplarının dağılımına baktığımızda Sayıştay'da yeterli denetim elemanının istihdam edilmediği görülmektedir.

Tablo3: 2017 Yılı Sayıştay'ın Hazırladığı Rapor Sayıları

2017 yılına İlişkin Sayıştay Tarafından Hazırlanan Raporlar	
Sayı	Rapor Türü
6	Genel rapor
334	Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerine ilişkin rapor
75	Kamu İşletmelerine İlişkin Rapor
3	Mahalli İdare Şirketine İlişkin Rapor
8	Diğer Kamu İdarelerine İlişkin Rapor
Toplam: 426	Denetim Raporu Düzenlenmiştir.

Kaynak: Sayıştay Faaliyet Raporu, 2017

6085 sayılı Sayıştay kanununun 44. maddesinde belirtildiği üzere; “Sayıştay raporları, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulduğu ve ilgili kamu idarelerine verildiği tarihten itibaren onbeş gün içerisinde Sayıştay Başkanı veya görevlendireceği başkan yardımcısı tarafından, kanunların açıklanmasını yasakladığı durumlar hariç kamuoyuna duyurulur” ibaresi ile saydamlığın en önemli göstergelerinden birisi icra edilmiş olmaktadır.

Sayıştayın hazırladığı bu raporları kamuoyuna sunması saydamlığın en önemli göstergesiyken Sayıştayın bu raporları değerlendirmek için parlamentoya vermesi ve parlamentonun bütçe hakkının gereği olarak bunu değerlendirmesi hesap verme sorumluluğunun en önemli göstergeleri arasındadır. Parlamento tarafından yapılan denetim faaliyeti sayesinde siyasal iktidarın görevini kötüye kullanması, mevcut yasal ve anayasal düzenlemelere aykırı hareket etmesi engellenmiş olmaktadır. Yasama denetimi ile kamusal kaynakların mevzuata ve kanuni hükümlere uygun

kullanılıp kullanılmadığı hususunda siyasal iktidar kontrol edilirken diğer taraftan da kamu mali yönetiminde verimlilik etkinlik ve tutumluluk kriterleri de sağlanmakta ve siyasal erkin uyguladığı politikaların yasama erki tarafından izlenmesi yoluyla yönetimde saydamlık ve şeffaflık da temin edilmektedir (Gençkaya, 2012: 68-69).

4. SONUÇ

Etkin bir kamu yönetiminin inşasının etkin bir denetim sistemi ile mümkün olabileceği savından hareketle gerek dünyada gerekse ülkemizde kamu mali yönetimi hususunda şeffaflığı, hesap verilebilirliği güçlendirmek bağlamında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Küresel seviyedeki krizlerin arkasında yatan sebeplerden olarak görülen saydamlığın ve hesap verilebilirliğin zayıflığını bertaraf etmek amacıyla ülkemizde çeşitli düzenlemeler yapma zorunluluğu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede 2003 yılında 5018 sayılı kanun hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. 5018 sayılı kanun ile başlayan süreç 2010 yılında uygulamaya giren 6085 sayılı kanun ile devam ettirilmeye çalışılmış, hesap verilebilirlik ve mali saydamlığı sağlama hususunda denetime dair çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Şeffaf, saydam ve hesap verilebilir bir yönetim için denetim sistemi güçlendirilmeye çalışılmış, bu çerçevede Sayıştaya raporlama görevi verilmiş ve Sayıştayın yapacağı denetimler ve kapsamı genişletilmiştir.

Dış denetimde saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde Sayıştay' ın denetim alanının tüm genel yönetim kapsamındaki idareleri içerecek şekilde genişletilmesinin ve Sayıştay' ın düzenlilik denetimi yanında performans denetimi yapmasının ve raporlama görevi üstlenmesinin olumlu olduğu, ancak Sayıştay denetçilerinin sayı ve nitelik itibarıyla buna hazır olmadığı bu nedenle Sayıştay denetçilerinin sayı ve nitelik açısından bu duruma hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Sayıştayca hazırlanan raporların etkinliğinin, bunların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesine bağlı olduğu, bunun için TBMM'de özel bir değerlendirme komisyonuna gereksinim vardır. Sayıştay 2017 yılı içinde 72 Kamu İdaresinde performans denetimi gerçekleştirmiştir. Mali saydamlık ve hesap verilebilirliği sağlamanın önemli göstergelerinden biri de performans denetimidir. Sayıştay tarafından yapılan performans denetimi tüm kamu idarelerini kapsayacak

ölçüde arttırılmalı ayrıca performans denetiminin INTOSAI performans denetim standartlarına uygun şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir. Ayrıca saydam ve şeffaf bir iç denetim faaliyeti için iç denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmekte ve etkin denetimin gerçekleştirilebilmesi için iç denetim elemanı kadrolarına gerekli atamaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Ş.B. (2007), İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu.

AKBULUT, E. (2011), “Kamu Mali Yönetiminde Sayıştay’ın Rolü”, *Kamu Mali Yönetimi Ve Denetimi Sempozyumu Kitabı*, 192-197.

AKTAN, C. C. vd. (2004). Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayınevi, Ankara.

AKTAN, C.C. AĞCAKAYA, S. & DİLEYİCİ, D. (2012), Kamu Maliyesinde Hesap Verme Sorumluluğu ve Mali Saydamlık, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni öğretiler, Yeni Perspektifler, Edit: Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Dilek Dileyici, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara.

AKYEL, R. (2016), “Sayıştay Raporlarının Kamu Mali Yönetimine Katkısı”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1, 119-145.

ALTUĞ, F. (2000), *Mali Denetim*, Ezgi Yayınevi, Bursa.

ALÇİN, D. (2009), Kamuda İç Denetim ve Türkiye’deki Uygulamanın Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

ASLAN, B. (2010), “Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim”, *Sayıştay Dergisi*, 77, 63-86.

BAĞLI, M. S. (2008), “Yeni Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sisteminde TBMM’nin Bütçe Denetimi”, TBMM Uluslar arası Sempozyumu, 481-505.

BOZKURT, P. (2014), “Türkiye’de Denetim Kurumları”, *Kamu İç Denetçileri Derneği Denetim Dergisi*, 15, 34-44.

ÇAĞAN, N. (2008), “Modern Bütçe Sürecinde Parlatonun Rolü”, Uluslararası sempozyum, Afyonkarahisar 8-9 Ekim 2008.

- ÇİÇEK, H.G. DİKMEN, S. & GÜNGÖREN, S. (2014), “Yüksek Denetimin Bağımsızlığı: “Türk Sayıştay Örneği”, 29. Türkiye Maliye Sempozyumu, 16-20 Mayıs 2014, Antalya.
- ÇOLAK, H.B. (2006), “5018 Sayılı Kanunun Öngördüğü Harcama Süreci, Görevliler ile Görev Alanlarının Yetki ve Sorumlulukları”, *Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını*, 223-238.
- DOĞMUŞ, M.D. (2010), “Avrupa Birliğinde İç Denetim Sistemi”, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi:2, Ankara
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), T.C. Resmi Gazete, 25326, 24.12.2003.
- KARAKAŞ, M. (2004), “Kamu Yönetiminde Saydamlık”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.185, s.107-110.
- KAPLAN, R. (2012), “Türk Kamu Harcama Yönetiminde Hesap Verme Sorumluluğu”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Yayını.
- KESİK, A. KIRAL, G. (2012), *Yeni kamu Mali Yönetiminde Hesap Verebilirlik, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni öğretiler, Yeni Perspektifler*, Edit: Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Dilek Dileyici, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara.
- SAKINÇ, S. (2011), “Kamu Yönetimlerinde Saydamlık ve Hesap Verme Sorumluluğu, Kavramsal Açıklamalar”, *Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi Sempozyumu Kitabı*, İzmir.
- Sayıştay Kanunu (2010), T.C. Resmi Gazete, 27790, 19.12.2010
- SELEN, U. & TAYTAK, M. (2017), “Türkiye’de Bütçenin Yasama Organı Tarafından Denetimi ve Sayıştay’ın Konumu”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 193-223.
- SEZER, F. (2012), “Türk Kamu Yönetiminde Şeffaflaşma ve Hesap Verilebilirlik Açısından İç Denetimin Rolü: Neredeyiz, Nereye Gidiyoruz?”, *Şeffaf ve Hesap Verebilir Kamu Yönetimi Sempozyumu*, s.177-186.
- SÖYLER, İ. (2012), “Yeni Kamu Mali Yönetim ve Denetim Sistemi Çerçevesinde Sayıştay’ın Rolü”, *Sayıştay Dergisi*, 87, 61-96.

- İDKK. (2016), Kamu İç Denetim Genel Raporu, <http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016KamucDenetimGenelRaporu.pdf>, Erişim Tarihi:21.09.2018
- ÖNEN, M. & ÖZMEN, B. (2011), “Kamu Mali Yönetiminde Kontrol ve Sorumluluk”, *Sayıştay Dergisi*, S.81, s.91-110.
- ÖNDER, Ö. & TÜRKOĞLU, İ. (2012), “Denetim Anlayışının Değişimi: Yeni Sayıştay Kanunu Üzerine Değerlendirmeler”, *Uluslar arası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17, 197-214.
- T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2017). Faaliyet Raporu, [https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/76662805/files/SAYI%C5%9ETAY%202017%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU\(1\).pdf](https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/76662805/files/SAYI%C5%9ETAY%202017%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU(1).pdf) Erişim Tarihi:12.08.2018
- TUFAN, M. GÖRÜN, M. (2013), “Türkiye’deki Kamu İç Denetim Sisteminin Uluslar arası İç Denetim Standartları Çerçevesinde İncelenmesi”, *Sayıştay Dergisi*, 89, 115-135.
- TÜREDİ, H. KARAKAYA, G. & İLDEM, M. (2015), “Kurumsal Yönetim ve İç Denetim İlişkisi”, *Sayıştay Dergisi*, 96, 55-74.
- UZUN, A. K. (2009), “Kamu Yönetiminde İç Kontrol ve İç Denetim Yaklaşım”, *Denetişim Dergisi*, 3, 59-65.

Kamu Mali Yönetiminde Muhasebe Bilişim Sistemlerinin Gelişimi

Zeynep HATUNOĞLU¹, Cebrail İSPİR²

Özet

Uluslararası standartlara ve AB normlarına uygun bir kamu mali yönetimi ve kontrol sistemi oluşturma amacı ile hazırlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımının yanı sıra hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamayı temel amaç olarak benimsemektedir. Ancak, bu amaçlara ulaşılması sırasında uygulamada birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla, bütünlük bir kamu mali yönetim bilişim sistemine geçiş zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Devlet muhasebesinde reform kabul edilen, Bütünlük Kamu Mali Yönetimi Bilişim Sisteminin ilk adımını teşkil eden Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminin uygulaması, 2017/7 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle başlamıştır. 2018 yılında merkezi yönetim kapsamındaki 189 kamu idaresinde kullanılmaya başlanılan söz konusu sistemin temel özellikleri entegrasyona açıklık, süreç yaklaşımını esas alma ve elektronik belge altyapısına uygunluktur.

Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sistemi ile bütçe kanunu hazırlıklarının başlamasından kesin hesabın TBMM'de kanunlaşmasına kadar geçen aşamalarda başta elektronik belge olmak üzere mali süreçlere yönelik işlemler yeni teknoloji ile kolaylaştırılacak ve mali yönetim sistemimiz için bütünlük bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır. Böylece, mali yönetimdeki politika üreticileri ile karar vericiler, ihtiyaç duydukları güncel verilere daha hızlı ve kolay bir şekilde erişebileceklerdir. Süreç odaklı kurgulanan ve diğer bilişim sistemleriyle entegre olan harcama ve muhasebe sistemi, mali işlemlerdeki mükerrer iş süreçlerini ortadan kaldıracak, maliyetleri azaltacak ve vatandaşa sunulan hizmetlerin kalitesi ile çeşidini artıracaktır. Aynı zamanda, mali işlemlere ilişkin strateji belirlemeden uygulamaya, raporlamadan denetime ve vatandaş odaklı hizmetlere kadar tüm süreçleri tam elektronik yapı ile destekleyecek olan bu yeni devlet muhasebe bilişim sistemi, kaynakların daha etkin ve ekonomik kullanımına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmayla, halihazırda mali süreçlere yönelik geliştirilen sistemlerin mevcut sorunları ve yeni geliştirilen sistemin eski sistemden farklılıkları ortaya konularak, Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminin getirdiği yeniliklerinden beklenen faydaların, elde edilip edilmeyeceğine yönelik tespitlerde bulunulması amaçlanmıştır. Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminin yeni uygulanmaya başlanılmasından dolayı konu ile ilgili sınırlı sayıda literatür bulunmaktadır. Devlet muhasebe literatürüne katkı çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler-- Devlet Muhasebesi, Bütünlük Kamu Mali Yönetimi, Bilişim Sistemi
JEL Sınıflandırma Kodları: H50, M40, M49

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme, Türkiye, zhatunoglu@hotmail.com

² Uzman, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, S B. E. İşletme ABD, Türkiye, cebrailispir@ksu.edu.tr

The Development of Accounting Information Systems in Public Financial Administration

Abstract

The main objective of the Law on Public Financial Management and Control No. 5018, which is prepared with the aim of establishing a public financial management and control system complying with international standards and EU norms is to provide accountability and financial transparency in addition to effective, economic and efficient use of public resources. However, in reaching these goals, some problems are encountered in practice. In order to resolve these issues, it became necessary to shift to an integrated public financial management information system. Therefore, implementation of the New Government Accounting Information System which is first step of the Integrated Public Financial Management Information System and accepted as a reform in Government Accountancy, has started with the Prime Ministry Circular No. 2017/7. Main features of the system that has been used by 189 public administrations within the scope of central government in 2018 are open to integration, based on process approach and suitable for electronic document infrastructure.

By the new government accounting information system, processes that is starting with the preparations of the budget law and finalizing with the enacting of final account law in the TBMM, especially the electronic documents and transactions related to financial processes will be simplified with new technological facilities, and an integrated information system infrastructure will be established for financial management system. Thus, current data needed by policy makers in the financial management and decision makers can be accessed more quickly and easily. The expenditure and accounting system, which is constructed process-oriented and integrated with other information systems, will eliminate the duplicate business processes in financial transactions, reduce costs and increase the quality and variety of the services provided to citizens. Additionally this new government accounting information system which will support all the processes with full electronic structure, from financial transactions strategy determination to implementation, from reporting to auditing and to citizen-focused services, will contribute the more efficient and economical use of resources.

In this study, it is aimed to determine the current problems of the information systems developed for financial processes, to find differences between the new developed system and the old system and to make determinations about whether or not the expected benefits will be obtained from the innovations brought by the New Government Accounting Information System. Due to the introduction of the new Government Accounting and Information System, there is limited literature on the subject. The contribution to the government accounting literature is another purpose of the study.

Keywords-- Government Accounting, Integrated Public Financial Management, Information System

JEL Classification Codes: H50, M40, M49

1.GİRİŞ

Kamu mali yönetiminde, uluslararası alanda yaşanan siyasal, ekonomik ve teknolojik alanlardaki gelişmeler ile sürekli bir değişim ve yenilik yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişim ve yeniliklerin gereği olarak, 2006 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 1927 tarihli 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununu yürürlükten kaldırmış ve kamu mali yönetim sistemimizde önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımının yanı sıra hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamayı temel amaç olarak benimsemektedir. Bu amaç çerçevesinde, hükümet programları, kalkınma planları ve stratejik planlar ile belirlenen politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılması, kamu bütçelerinin hazırlanması, uygulanması, muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve mali kontrolü için belirlenmiş ilkeler çerçevesinde işleyen bir mali yönetim bilişim sisteminin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamu mali yönetimine ilişkin süreçlerde otomasyona geçilmesi konusunda dünyada özellikle son yıllarda ciddi yatırımlar yapıldığı görülmektedir. Uluslararası alanda yaşanan gelişmeler doğrultusunda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin mali yönetim süreçlerinde kullanımı amacıyla ülkemizde de önemli çalışmalar yapılmış ve farklı otomasyon sistemleri geliştirilmiştir. Söz konusu sistemler, bütçe hazırlık aşamasından başlayarak, bütçe işlemleri, tahakkuk, harcama, muhasebe, raporlama ve kesin hesaba kadar uzanan tüm aşamaların izlenmesi, yönetilmesi ve denetime hazır hale getirilmesi amacı ile kullanılmakta; mali politikaların belirlenmesi ve uygulanması sırasında önemli fonksiyonları yerine getirmektedir (bkmybs.maliye.gov.tr,2018).

Ancak, kamu mali yönetim sistemimiz kapsamındaki süreçlere yönelik olarak, farklı kurumlar tarafından, birbirinden büyük ölçüde bağımsız geliştirilen ve işletilen otomasyon sistemleri, mükerrer iş süreçlerinin oluşması ve sistemler arasındaki

entegrasyon düzeyinin sınırlı kalması gibi sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunların çözümü amacıyla, 5018 sayılı Kanun kapsamında öngörülen ilkeler doğrultusunda tasarlanmış bütünleşik bir kamu mali yönetim bilişim sisteminin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda, Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesinin ilk adımını teşkil eden; entegrasyona açık, süreç yaklaşımını esas alan ve elektronik belge altyapısına uygun **“Yeni Devlet Muhasebesi Bilişim ve Harcama Yönetim Sistemi”** 2017 yılının Kasım ayından itibaren merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde kullanılmaya başlanılmıştır.

Bu çalışmada, halihazırda mali süreçlere yönelik geliştirilen bilişim sistemleri ve yeni geliştirilen bilişim sisteminin eski sistemden farklılıkları ortaya konularak, Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminin getirdiği yeniliklerinden beklenen faydaların, elde edilip edilmeyeceğine yönelik tespitlerde bulunulması amaçlanmıştır.

2. TÜRKİYE’DE DEVLET MUHASEBE BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ

Ülkemizde kullanılan muhasebe bilişim sistemlerindeki gelişimi 2017 yılı öncesi uygulamalar ve 2017 yılı sonrası uygulamalar şeklinde inceleyebiliriz.

2.1. 2017 Yılı Öncesinde Uygulanan Devlet Muhasebe Bilişim Sistemleri

Bu sistemler, Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi (say2000i) ve Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS) başlıkları altında incelenebilir.

2.1.1. Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi (Say2000i)

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi devletlerin işleyiş mekanizmasını da değiştirmektedir. Devletin gelişmiş ve uygun teknolojileri çağdaş yönetim teknikleriyle birleştirerek çağın gereklerine uygun ve hizmeti ön plana çıkaran bir yapılanmaya gitmesi zaruri hale gelmiştir. Bu nedenle, ülkemizde birçok devlet kurumu bilgi teknolojileri ve otomasyon sistemlerine dayalı iş sürecini benimsemiş ve uygulamaya başlamıştır (Gökgöz, 2010:52). Bu kapsamda, Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından Kamu Harcama Yönetiminin

reform ihtiyaçlarına çözüm sağlamak amacıyla 1999 yılının Mart ayında say2000i (Web Tabanlı Kamu Muhasebe Sistemi) projesi başlatılmıştır (Dener vd., 2011:56).

Bu proje ile devletin muhasebe bilgileri günlük olarak izlenmeye başlanmış, dolayısıyla her düzeyde kamu maliyesi kararlarını güncel bilgilerle destekleyen bir yönetim bilgi sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem ile tüm kamu çalışanlarının personel bilgilerinin, maaş bilgilerinin ve sağlık harcamalarının, merkezi olarak yönetim ve denetimi mümkün hale gelmiştir. Say2000i sistemi, uygulamaya geçildiği dönemde, gelişmiş bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kullanıldığı, web tabanlı e-devlet uygulamaları arasında dünya çapında ilk beş büyük projeden biri olup, büyüklük ve kapsam açısından ülkemizdeki en büyük web tabanlı kamu projesidir (Gökgöz, 2010:52).

2.1.2. Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS)

Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS) projesi, harcama ve muhasebe birimlerinin mali işlemlerini bir otomasyon sistemi içinde toplamak suretiyle harcamayı tahakkuk ettiren harcama birimleri ile ödemeyi gerçekleştiren muhasebe birimleri arasında güvenli, hızlı ve elektronik ortamda bilgi akışının sağlanmasını hedefleyen ve Say2000i sisteminin fonksiyonları ile birlikte çalışan bir bilişim sistemidir (kbs.gov.tr, 2018).

KBS uygulaması ile kamu mali yönetim sistemimiz açısından birçok fayda sağlanmaktadır. Bu faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (muhasebat.gov.tr, 2018):

- Harcama birimleri ile muhasebe birimleri arasındaki veri transferinde kâğıt kullanımı en aza indirilmesi,
- Harcama sürecinde kullanılan bazı belgeler elektronik ortama taşınması,
- Belgelerin denetime elverişli şekilde muhafazasının sağlanması,
- Harcama sürecinde kullanılan belgelerde uygulama birliğinin olması,
- Harcanma sürecinin bütçe aşamasından kesin hesaba kadar olan tüm aşamaları izlenmesi,

Bu suretle yönetilebilir, iç kontrol ile elektronik denetime elverişli, hızlı ve güvenli bir ortamda işleyen bir yapı oluşturulmuştur.

KBS bilişim sisteminde 9 (dokuz) uygulama modül bulunmaktadır. Bu modüllerin 8 tanesi halihazırda kullanılmaktadır. Ancak, Harcama Yönetim Sistemi (HYS) modülü yerine,2017 yılı Kasım ayından itibaren Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS) kullanılmaya başlanılmıştır.

2.2. 2017 Yılı Sonrasında Uygulanan Devlet Muhasebe Bilişim Sistemleri

Mali yönetim anlayışımızda önemli yapısal değişimleri beraberinde getiren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte, kamu kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli kullanımı ile hesap verme kavramları önem kazanmış ve ayrıca karar alma süreçlerinin niteliği de değişmiştir. Bu doğrultuda ihtiyaç duyulan bilgiye zamanında, doğru ve tam bir şekilde ulaşılması için mali yönetim kapsamındaki süreçlerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile desteklenmesi önem kazanmıştır.

Bu çerçevede ortaya çıkan “Mali Yönetim Bilişim Sistemi” olarak tanımlanan otomasyon sistemleri, bütçe hazırlık sürecinden başlamak üzere; bütçe ve ödenek işlemleri, harcama programları, tahakkuk, harcama, muhasebe, raporlama ve kesin hesaba kadar uzanan tüm aşamaların izlenmesi, yönetilmesi ve denetime hazır hale getirilmesi amacı ile kullanılmaktadır.

Ancak, ülkemizdeki mali yönetim sistemi kapsamındaki süreçlere yönelik 2017 yılına kadar uygulanan bilişim sistemlerinin bütüncül bir yaklaşımla geliştirilememiş olması, birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Kamu mali yönetim sistemimiz kapsamındaki süreçlere yönelik olarak, farklı kurumlar tarafından geliştirilen otomasyon sistemlerinin işleyişi ile ilgili karşılaşılan sorunları aşağıdaki gibi sıralanabilir (bkmybs.maliye.gov.tr, 2018):

- Bilişim sistemleri arasında sınırlı entegrasyon olması,
- Mükerrer iş süreçlerinin oluşması,
- İşlemlerin emek-yoğun olarak yapılması ve verimlilik kaybının ortaya çıkması,
- Bilişim sistemlerinde ortak bir dil kullanılmaması,

- Plan-program-bütçe ile hedef-bütçe-performans bağlantısının kurulmasında zorluk yaşanması,
- Karar alma süreçlerinde ihtiyaç duyulabilen verilerin elde edilememesi,
- Kaynakların tahsisinde ve bunların takibinde sorun yaşanması,
- Mevcut sistemlerin yeni teknolojileri kullanma ve uyumda sorun yaşanması,
- Merkezi sistemler tarafından üretilen mali bilgiye, idareler tarafından erişim imkanının sınırlı olması,
- Mali süreçlerdeki sorumlulukların, yükümlülüklerin ve standartların net olarak belirlenememiş olması,
- Denetim süreçlerinde, bilgisayar destekli denetim tekniklerinden istenilen düzeyde yararlanılamaması.

Söz konusu sorunların çözümü, kamu mali yönetim sistemimiz kapsamında yer alan bilişim sistemlerinin, 5018 sayılı Kanunun temel prensipleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ve bütünlük bir yapıya kavuşturulmasını diğer bir ifade ile Bütünlük Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi alt yapısının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır (bkmybs.maliye.gov.tr,2018). Bütünlük Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS); kamu mali yönetimi ile ilgili fonksiyonel süreçleri destekleyen, birbirleri ile etkileşimli bir şekilde çalışan ve gerekli durumlarda ilgili taraflara ve karar vericilere rapor ve bilgi sunan yazılımların oluşturduğu entegre sistemler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (resmigazete.gov.tr, 2018)

Bu entegre sistemlerin nihai hedefi, öncelikle merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için geçerli olmak üzere bütçe kanunu hazırlıklarının başlatılmasından kesin hesabın TBMM’de kanunlaşmasına kadar geçen aşamalarda kullanılan otomasyon sistemlerinin, başta elektronik belge olmak üzere yeni teknolojik imkanlara kavuşturulması ve mali yönetim sistemimiz için bütünlük bir bilişim sistemi altyapısının oluşturulmasıdır (bkmybs.maliye.gov.tr,2018). Bu sürecin ilk adımı olarak Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS) ve Yeni Devlet

Muhasebe Bilişim Sistemi, 2017 yılı Kasım ayı itibariyle peyderpey uygulamaya geçilmiştir.

2.2.1. Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS)

Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS) kamu idarelerine, “Harcama Talimatı Onay Belgesi” ve “Ödeme Emri Belgesi”ni e-belge standartlarına uygun olarak elektronik ortamda hazırlamalarına olanak tanıyan bir bilişim sistemidir. Yeni Harcama Yönetim Sistemi’nin temel amacı, harcama süreçlerinde, ıslak imzalı belgenin yerine, belirlenmiş standartlara uygun olarak hazırlanmış olan e-belgenin kullanılmasıdır (egitim.muhasebat.gov.tr, 2018).

Kamu idareleri tarafından, KBS Sisteminde kullanılan eski Harcama Yönetim Sistemi (HYS) ile Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS) arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar Tablo- 1’ de özetlenmektedir.

Tablo-1: Eski Harcama Yönetim Sistemi (HYS) ile Yeni Harcama Yönetim Sistemi (MYS) Arasındaki Farklılıklar

HYS (Eski)	MYS (Yeni)
Harcama biriminin ilişkili olduğu saymanlığın kodu ile birlikte kurumsal kod tanımlamaktadır.	Her harcama birimi bir Vergi Kimlik Numarası (VKN) ile doğrudan tanımlamaktadır.
Harcama biriminin düzenlediği ödeme emri belgesinde muhasebe kayıtları bulunmaktadır.	Ödeme emri belgesinde, daha çok sözel ifadeler içeren referans değerler kullanılmaktadır.
Harcamada süreç mantığı bulunmamaktadır.	Harcama talimatı ile başlayıp ödeme emri belgesi ile biten, süreç bazlı harcama yapısı mevcuttur.
E-belgeye müsait değildir.	Sistem tasarımı e-belgeye uygun şekilde yapılmıştır.

Kullanıcılar, Harcama Yetkilisi Kullanıcısı ve Gerçekleştirme Görevlisi Kullanıcısıdır.	Kullanıcılar, Veri Giriş Görevlisi, Gerçekleştirme Görevlisi, Strateji Kullanıcısı ve Harcama Yetkilisidir.
--	---

Kaynak: www.egitim.muhasibat.gov.tr, 2018

2.2.2. Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sistemi (YDMBS)

YDMBS, kamu idareleri muhasebe birimlerine ait iş ve işlemlerin elektronik belge kurgusu ile tasarlanan harcama sürecinden başlatılarak, süreç odaklı bir yaklaşımla otomatik kayıt yapılabilmesi ve mükerrer veri girişlerini engellemesi için geliştirilmiş bir sistemdir (egitim.muhasibat.gov.tr, 2018).

YDMBS ile bütçe kanunu hazırlıklarının başlamasından kesin hesabın TBMM'de kanunlaşmasına kadar geçen aşamalarda kullanılan otomasyon sistemleri, başta elektronik belge olmak üzere yeni teknolojik imkanlara kavuşturulacak ve mali yönetim sistemimiz için bütünleşik bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır. YDMBS' nin eski Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi (say2000i) uygulamasına göre birtakım üstünlükleri bulunmaktadır. Bu üstünlükler aşağıda sıralanmaktadır(muhasibat.gov.tr,2018).

- Yeni Sistem, idare bazlı veri ve muhasebe kaydı tutmaya olanak sağlamakta ve böylece bir kamu idaresi ile ilişkili olarak birden fazla hesap planı ve yevmiye defteri kullanımı mümkün bulunmaktadır,
- Birbiri ile etkileşimli bir şekilde çalışan modüllerden oluşan yeni sistem, diğer dış sistemler ile gelişmiş entegrasyon olanaklarına sahiptir,
- E-belge kullanımı sayesinde mali işlemlere ilişkin süreçlerde mükerrer veri girişi engellenerek, muhasebe kayıtlarının otomatikleştirilmesi sağlanmaktadır,
- PC ve mobil teknolojiler sayesinde, işlemlerin yer ve zamandan bağımsız yapılabilmesine olanak sunmaktadır,

- Yeni belge içerikleri, ilgili iş süreçlerinin daha etkin bir şekilde yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır.

Yeni Devlet Muhasebesi Bilişim Sisteminin, eski Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi (say2000i) uygulamasına göre bazı farklılıkları da bulunmaktadır. Bu farklılıklar Tablo-2 'de özetlenmektedir.

Tablo 2: Yeni Devlet Muhasebesi Bilişim Sistemi ile Eski Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi (say2000i) Arasındaki Farklılıklar

say2000i	Yeni Muhasebe Sistemi
Muhasebe birimi muhasebesi	Kurum muhasebesi, birden fazla hesap planı yönetimi
Muhasebe kayıt formu	Süreç bazlı muhasebe
Kağıda dayalı işlem adımları	Elektronik belge kurgusu, e-tedarik, e-fatura, e-tahsilat vb. uygulamalara hazırlık
Tek katmanlı mimari	Mikro servis tasarımı
Geleneksel veri alışverişi yöntemleri	Gelişmiş entegrasyon olanakları
Desktop/Thinclient	PC + Mobil

Kaynak: www.bumko.gov.tr, 2018

2.2.2.1.Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminden Beklenen Faydalar

Yeni Devlet Muhasebe Bilişim Sisteminin getirdiği yeniliklerden beklenen temel faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir. Bunlar (bkmybs.maliye.gov.tr, 2018);

- Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kazanılması ve kullanılması,
- Harcama süreçlerindeki kontrol düzeyinin artırılması,
- Kamu kurumlarında finansal raporlama imkanlarının geliştirilmesi,
- Karar alma süreçlerinde istatistiksel yöntemlerin etkin ve yaygın kullanılması,
- Mali süreçlerdeki iş ve işlemlerin daha hızlı ve doğru bir şekilde yapılması,

- Elektronik belgenin yaygınlaşmasıyla birlikte, kağıt kullanımının en aza indirilmesi ve bu suretle kağıda dayalı süreçlerden dolayı oluşan sorunların giderilmesi,
- Otomasyona geçilmiş olmasına bağlı olarak insan kaynağının daha verimli alanlarda değerlendirilmesi,
- İç ve dış denetimde bilgisayar destekli tekniklerin kullanımının,
- Ülkemizdeki e-dönüşüm sürecinin hızlanması.

3. SONUÇ

Kamu harcamalarının ağırlıklı olarak vergilerle finanse edildiği bir ülkede, kaynakların kullanılmasında azami hassasiyet gösterilmesi, bunun için gerekli alt yapının kurulması olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Yapılan harcamalarda fayda-maliyet analizlerinin yapılması, politika belirleyicilerin verecekleri yönetsel kararları doğru ve güvenilir veri ve analizlere dayandırması, bütçenin hazırlanmasından kesin hesabın kanunlaşmasına kadar olan sürecin kontrol edilebilir olması, kamu mali yönetimi açısından kurulacak bir mali yönetim bilgi sistemiyle mümkün olacaktır (İyigün, 2014:118).

2017/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile çalışmaların kapsamının ve detaylarının ortaya konulduğu bu yeni mali yönetim bilişim sistemi sayesinde, mali yönetimdeki politika üreticileri ile karar vericilerin ihtiyaç duydukları güncel verilere daha hızlı bir şekilde erişilecek, süreç odaklı kurgulanan harcama ve muhasebe sistemiyle mükerrer iş süreçleri ortadan kaldırılacak ve vatandaşa sunulan hizmetlerin kalitesi ile çeşidi artırılabilecektir. Aynı zamanda, mali işlemlere ilişkin strateji belirlemeden uygulamaya, raporlamadan denetime ve vatandaş odaklı hizmetlere kadar tüm süreçleri tam elektronik yapı ile destekleyecek olan bu Yeni Devlet Muhasebe Bilişim ve Harcama Yönetim Sistemi ile kaynakların daha etkin ve ekonomik kullanımına önemli bir katkı sağlanacaktır.

Ancak, sistemin yeni uygulanmaya başlanması ve bazı uygulamalarının henüz aktif olarak kullanılamaması, sistemden beklenen faydaların tam olarak sağlanamamasına yol açmaktadır. Yeni sistemde e-belge kullanımı, e-denetim ve

diğer bilişim sistemleri ile tam entegrasyonun sağlanması durumunda, sistemden beklenen tüm faydaların elde edilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

DENER, C., WATKINS, A.J. (2011), Financial Management Information Systems, The World Bank, USA.

GÖKGÖZ, A., (2010), “Say2000i-Web Tabanlı Saymanlık Otomasyon Sistemi Üzerine”, Devlet Muhasebe Uzmanları Derneği Kamu Hesaplarına Uzman Bakış Dergisi, (1), ss.52-56.

İYİGÜN, Ö. (2014), “Yeni Kamu Mali Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Mali Yönetim Bilgi Sistemi”, Maliye Uzmanları Derneği Uzman Bakış Dergisi, (2), ss.114-118.

[https://www.muhasibat.gov.tr/kbs/kbs-nedir,\(01.08.2018\).](https://www.muhasibat.gov.tr/kbs/kbs-nedir,(01.08.2018).)

<https://www.kbs.gov.tr/Portal/kbs.jsp>

<https://www.muhasibat.gov.tr/portal/file-download?id=182890&title=1-sira-nolu-bkmybs-duyurusu>

[https://www.muhasibat.gov.tr/content/duyuru/e-belgeye-dayali-yeni-devlet-muhasebesi-bilisim-sistemi-devreye-aliniyor/182312, ,\(01.08.2018\).](https://www.muhasibat.gov.tr/content/duyuru/e-belgeye-dayali-yeni-devlet-muhasebesi-bilisim-sistemi-devreye-aliniyor/182312, ,(01.08.2018).)

[http://egitim.muhasibat.gov.tr/wp-content/uploads/sites/7/2017/11/Yeni-Devlet-Muhasebesi-ve-Yeni-Harcama-Sistemi-Farklar%C4%B1.pdf, ,\(01.08.2018\).](http://egitim.muhasibat.gov.tr/wp-content/uploads/sites/7/2017/11/Yeni-Devlet-Muhasebesi-ve-Yeni-Harcama-Sistemi-Farklar%C4%B1.pdf, ,(01.08.2018).)

[http://bkmybs.maliye.gov.tr/bkmybs-politika-belgesi-eylem-plani-3/, \(01.08.2018\).](http://bkmybs.maliye.gov.tr/bkmybs-politika-belgesi-eylem-plani-3/, (01.08.2018).)

[http://bkmybs.maliye.gov.tr/mevcut-sorunlar/, \(01.08.2018\).](http://bkmybs.maliye.gov.tr/mevcut-sorunlar/, (01.08.2018).)

[http://bkmybs.maliye.gov.tr/beklenen-faydalar/, \(01.08.2018\).](http://bkmybs.maliye.gov.tr/beklenen-faydalar/, (01.08.2018).)

[https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10648,yeni-devlet-muhasebesi-bilisim-sistemi-arif-yildirimpdf.pdf?0,\(01.08.2018\).](https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10648,yeni-devlet-muhasebesi-bilisim-sistemi-arif-yildirimpdf.pdf?0,(01.08.2018).)

[https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10657,butunlesik-kamu-mali-yonetim-bilisim-sistemi-projesi-arif-yildirimpdf.pdf?0,\(01.08.2018\).](https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10657,butunlesik-kamu-mali-yonetim-bilisim-sistemi-projesi-arif-yildirimpdf.pdf?0,(01.08.2018).)

[http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170516-5.pdf,\(01.08.2018\).](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170516-5.pdf,(01.08.2018).)

[http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180626-5.htm,\(01.08.2018\).](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180626-5.htm,(01.08.2018).)

The impact of freight rates on the second-hand ship price bubbles: An application on the Panamax market

Abdullah Aık¹, Sadık zlen Bařer²

Abstract

Panamax is term for the size limits for ships travelling through the Panama Canal. These kind of vessels are one of the common ship types used in the world dry bulk trade. They are generally used for raw material transportation such as grain, coal and iron ore. However, as is the case in the maritime market, the market in which these vessels are operated is also very volatile. Freight rates and asset values can change dramatically even in the very short run. In maritime markets, it is also possible to obtain huge revenues by not only transporting cargoes but also selling the ships when the time comes. Making this schedule is not easy, but one of the most important factors determining ship values is freight rates. Therefore, knowing the effects of changes in freight rates on the probability of peaking at asset prices can be a very important guide to shipping investors. In this direction, the aim of this study is to determine the price bubbles in the second hand Panamax market and to determine the impact of freight rates on the probability of the formation of these bubbles, if any. Bubble times in the secondhand market were determined using the generalized sup ADF method proposed by Philips et al. (2012) and the effect of freight rates on the probability of occurrence of these bubbles was calculated using the logistic regression method. The data set consists of 227 observations on a monthly basis covering between July 1999 and May 2018. The Baltic Panamax Index calculated based on the incomes of the Panamax vessels in a specific routes and the ship values of 5 years old these vessels were used as variables. According to the results of the research, the existence of 6 price bubbles in the secondhand market were identified and it was also determined that the freight rates are influential in the formation of these bubbles. The marginal effects obtained as a result of the logistic regression revealed that 1000 point increase in index increases the likelihood of price bubble formation by 11%. It is believed that these results guide the maritime stakeholders on the timing of sale and purchase decisions.

Key Words: Panamax market, asset values, price bubbles, freight rates

JEL Classification Codes: C25, C58, R40.

Navlun oranlarının ikinci el gemi fiyatı balonlarına etkisi: Panamax piyasası üzerine bir uygualama

z

Panamax terimi, Panama kanalından geebilecek gemiler için boyut sınırlandırması için kullanılır. Bu tr gemiler dünya kuru dökme yük ticaretinde kullanılan en yaygın araçlardan biridir. Onlar genellikle tahıl, kömür ve demir cevheri gibi ham maddelerin taşımacılığında kullanılırlar. Ancak denizcilik piyasasının genel karakterinde olduğu gibi, bu gemilerin işletildiği piyasa da çok oynaktır. Navlun oranları ve varlık değerleri çok kısa dönemde bile büyük oranda değişebilir. Denizcilik piyasalarında, sadece taşımacılık yapılarak değil, zamanı geldiğinde gemi satılarak da büyük gelirler elde edilebilmektedir. Bunun zamanlamasını yapmak kolay değildir, ancak gemi değerlerini belirleyen en önemli

¹ Res.Asst., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, İzmir, Turkey, abdullah.acik@du.edu.tr

² Assoc.Prof.Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, İzmir, Turkey, ozlen.baser@du.edu.tr

faktörlerden biri navlun oranlarıdır. Bu yüzden, navlun oranlarındaki değişimin varlık değerinin zirve yapma olasılığına etkisinin bilinmesi denizcilik yatırımcılarına önemli bir rehber olacaktır. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı ikinci el Panamax piyasasındaki balonların tespit edilmesi ve navlun oranlarının bu balonlarının oluşma olasılığına etkisinin belirlenmesidir. İkinci el piyasasındaki balon zamanları Philips vd. (2012) tarafından önerilen geliştirilmiş SADF yöntemiyle tespit edilmiş ve navlun oranlarının bu balonların oluşma olasılığına etkileri lojistik regresyon analiziyle hesaplanmıştır. Veri seti Temmuz 1999 ve Mayıs 2018 tarihleri arasında kapsayan aylık 227 gözlemden oluşmaktadır. Belirli rotalardaki Panamax gemilerinin gelirleri az alınarak hesaplanan Baltık Panamax Endeksi ve bu gemilerin 5 yaşındaki değerleri değişken olarak kullanılmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ikinci el piyasasında 6 fiyat balonu tespit edilmiş ve navlun oranlarının balonların oluşmasında etkili oldukları belirlenmiştir. Lojistik regresyonundan elde edilen marjinal etkiler ise endeksteki 1000 birimlik artışın balon olma olasılığını %11 arttırdığını göstermiştir. Bu sonuçların denizcilik paydaşlarına alım ve satım kararı zamanlamalarında rehber olabileceğine inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Panamax piyasası, varlık değerleri, fiyat balonları, navlun oranları.

JEL Kodları: C25, C58, R40.

1. INTRODUCTION

Dry bulk shipping is one of the most suitable and cost-effective methods for transporting large volumes of cargo in international trade. The main purpose of this transportation is to carry out an economic transportation between the oceans (Lun, and Quaddus, 2008). In fact, the transportation of five major cargoes which are iron ore, coal, grain, bauxite and phosphate cargoes (Dai et al., 2015) is also carried out with this mode and their volume constitutes approximately 30% of the total tonnage of the cargoes carried around the world (UNCTAD, 2018).

When the international dry bulk freight market is analyzed, high risk and volatility are observed, as there are constant uncertainties arising from the structure of world trade, global economy and government policies (Jing et al., 2008). Sensitivity to this uncertainty is due to the structure of dry bulk transportation that is similar to the perfect competition market. There are many buyers and sellers in the market and market participants can easily obtain price and customer information about the market. In addition, there are no big barriers to market entry except large capital requirements. Administrative and administrative structures do not need to be large and complex. There is also no need for product development and promotional activities because the service is specific and quiet simple (Lun, and Quaddus, 2008). Due to the high competition from these factors, developments in world trade are very important for stakeholders of this market.

Like other maritime markets, dry bulk market can also be divided into 4 sub-markets; freight market, second hand market, newbuilding market and demolition market (Adland and Strandenes, 2006). For the purpose of this study, it is useful to examine the markets except the demolition market. Freight rates are derived from the relationship between supply and demand (Stopford, 2009). According to most studies, they have a Mean-Reverting structure. Because when the freight increases, the new orders also increase and the freight rates fall. On the contrary, when the freight falls, ship scrapping activities increase and the balance reaches to equilibrium, which causes a quiet increase in freight rates. In other words, freight rates tend to return to the mean (Tvedt, 2003). In this respect, freight rates and ship prices are interdependent (Beenstock, 1985).

When the freight rates boom, shipowners may purchase a newbuilding ship or a second-hand ship to expand their fleet (Dai et al., 2015). First we need to examine the new building prices a little, it is observed that prices of the newbuilding ships are mostly sticky. The main reason for this is the delay time in delivery. Because the ship can be delivered about 2 years after the newbuilding order. Therefore, newbuilding prices are less volatile than second hand prices (Adland and Jia, 2015). Stabilizer effect is also available. When the freight rates are very high, rising newbuilding prices cause orders to fall (Dai et al., 2015). Of course, the most important factor affecting the new construction prices is not only the freight rates, second-hand ship prices are also very effective.

The second hand value of the ship does not only reflect the historical cost of the construction, it reflects the probability of making a profit now and in the future (Lun, and Quaddus, 2000). Strandenes (1984) stated the secondhand price as the weighted average of short-term and long-term freight revenues. In another study, the factors determining the second-hand vessel price based on a 20-year accumulation are stated as the newbuilding price, orderbook size, profit, age and DWT (Pruyn et al., 2011). In the studies evaluating the second hand price in itself, it is determined that the prices of small size ships are less volatile (Kavussanos, 1997).

Although the maritime sector is a transportation sector, investors in this sector do not just settle for the profits from transport. Investors who think that they can make big profits from ship trading are also quite large. These investors are called speculators or asset players (Kavussanos and Alizadeh, 2002). The importance of this situation can be seen more clearly on the data set used in this study. Figure 1 shows the price changes between January 2000 and July 2018 for a Panamax type 5-year-old ship. This chart is a great beneficial in understanding how important the timing of ship trading is. For instance, the value of the Panamax ship, which was \$ 26.5 million in July 2004, rose to \$ 90.5 million in November 2007. The ship's value has increased almost 3.5 times during this period, so 3 years is not a big time for maritime industry. However, about a year after that enormous peak, the value of the same vessel fell to about \$ 27 million with the impact of the great economic crisis. That is, investors who entered the market at the beginning of this cycle is minting money, while those entering the market at the peak suffered great damage. As can be seen from the graph, the same levels have never been approached to this day. It can be also thought that it is wrong to comment according to this situation because this great situation is an extreme one and it is hard to live again. Therefore, it is worthwhile to look at a relatively smaller and more quite likely cycle that occurred between March 2013 and March 2016. At the beginning of this cycle, the price of the ship was \$ 18.5 million, then it increased \$ 10 million and reached to value of \$ 28 million until to April 2014 in one year. After that, until March 2016, the value of the vessel declined by \$ 17 million to \$ 11 million in two years. These examples show how volatile the maritime industry is and how much profit can be gained even with a medium-sized vessel with the right investment decisions.

Figure 1 also includes the Baltic Panamax index that we use in the study. BPI reflects the Panamax market and is calculated from weighted average on major routes (5). The fact that the two variables move almost in the same direction demonstrates the strong link between income and asset value. The price of the new ship is not such parallel, since the vessels in the second-hand market are more liquid because of the time-to-build effect.

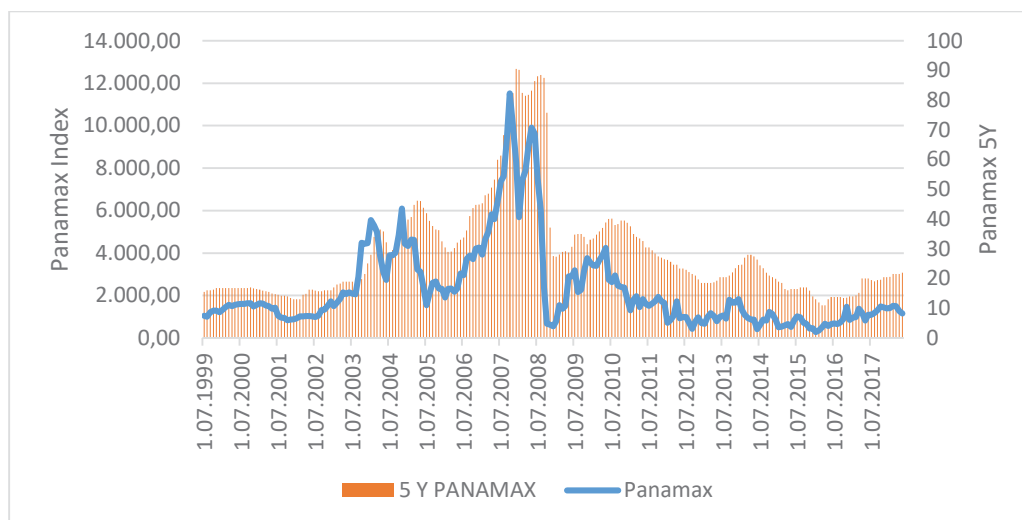

Figure 1. Graphical Display of the Panamax Variables

In this context, as seen in the literature, the freight rates and second-hand ship prices are dependent on each other. However, maritime transport is not a sector which large profits can only be achieved by making only transport activities. Large profits can be obtained with the right asset purchase and sale decisions at the right time. These right times are always the periods in which price bubbles are formed in the asset values. Therefore, this study is to determine the effect of the freight rates, which is one of the most influential factors on the second hand vessel prices, on the probability of price bubble formation in second hand ship values. In this respect, the data of the Panamax type ship, which is widely used in dry bulk transportation is very flexible, has been used. Firstly, bubbles in the second hand prices are determined by GSADF method. Then, a dummy variable is created based on these bubble periods and the formation probability is calculated by logit regression. As a result, the relationship between them is determined by a method not spotted in the literature.

The rest of the study is organized as follows; the methods and data used in the study is introduced in the second section; the results of the analysis are presented in the third section; and finally, conclusions are made in the last section.

2. METHODOLOGY

GSADF and logistic regression methods are used in the study. The bubble periods are determined by the GSADF test, and they are converted to a dummy variable which also becomes dependent variable in the logistic regression. Then the effect of the freight index on the probability of the occurrence of price bubbles is determined by the logistic regression. Two methods are introduced below.

2.1. GSADF Test

Some traditional methods such as such as left-tailed unit root and co-integration used in price bubble determination in the literature for a long time. However, these methods are difficult to detect explosive bubbles when the series contains multiple collapses. After identifying the missing aspects, Philips et al. (2011) suggested the sup ADF method in order to overcome this deficiency. SADF is effective when there is a single bubble event. However, existing of multiple bubbles is inevitable when the sample is large (Su et al. 2017). So this test is insufficient to detect shorter bubbles after a long one (Su-Ling and Hsien-Hung, 2015). After these deficiencies in spotting multiple price bubbles, Philips et al. (2012) proposed an alternative model called generalized SADF.

The GSADF test shifts the start and end dates of the sample sequence in the form of a reasonable flexible window in order to detect bubbles more sensitively. So, this method is selected for this study to detect price bubbles in the 5 years old Panamax vessel. The procedure suggested by Caspi (2013) is used through an econometric software.

2.2. Logit Regression

The logit regression model is very similar to the linear regression model. The difference of this model is that the dependent variable consists of only two variables as 0-1 and the model can make its estimates within this range. The same estimations can be performed with linear probability models. However, linear models cannot make estimates at intervals of 0-1, R squared values are low, and they cannot provide normal distribution and homoscedasticity conditions in error terms. So, logit and

probit models have been developed (Verbeek, 2017:216). Logit and Probit models are nearly same, but logit model is generally chosen due to its mathematical simplicity (Gujarati, 2004:614). Therefore, logit model is used in the analysis of this study.

The following process has been proposed by Emeç (2018), and it is used for the calculation of the average marginal effects in this study. First, the regression equation (1) is estimated in accordance with the logit model. The variable consisting of 2 options is selected as the dependent variable which is “1” in the bubble days, and “0” in the remaining days.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \varepsilon_t \quad (1)$$

Then the coefficients of the equation (1) and the mean of the independent variables they belong to are used to find Z by using the equation (2).

$$Z = \beta_0 + \beta_1 \bar{X}_1 + \beta_2 \bar{X}_2 \quad (2)$$

Afterwards, equation (3) is used to calculate the standard logistic distribution function after the Z value is found. This function is represented by f(Z).

$$f(Z) = \frac{dp}{dZ} = \frac{e^{-Z}}{(1 + e^{-Z})^2} \quad (3)$$

At the end of the process, marginal effects of each independent variable are calculated by (4) multiplying the logistic distribution function by their coefficients.

$$\text{Marginal Effect}_i = f(Z)\beta_i \quad (4)$$

Logit models can also present probability in certain conditions in independent variables. However, marginal effect of the independent variable has been taken into consideration. In the next section, findings and results are presented

3. FINDINGS AND RESULTS

In this section, firstly, the descriptive statistics of the data set to be used in the study are presented. Then the results obtained from the GSADF test and the Logistic regression model are explained respectively.

3.1. Data

The data set used in the study consists of 227 observations on a monthly basis covering the dates between July 1999 and May 2018. The Panamax index is a freight index issued by Baltic that shows the general situation on that ship's market. Our other variable is the value of a 5-year-old Panamax ship. This data is appropriate because second hand ship market is more liquid than new construction market. The time-to-build effect makes it difficult to new constructed ships to enter the market on instantly.

Table 1: Descriptive Statistics of the Variables

	Panamax Index	Panamax 5Y
Mean	2306.815	28.98414
Median	1542.000	22.96591
Maximum	11515.00	90.50000
Minimum	287.0000	11.00000
Std. Dev.	2046.857	17.51333
Skewness	2.027401	1.936033
Kurtosis	7.256750	6.616087
Jarque-Bera	326.8927	265.4858
Probability	0.000000	0.000000
Observations	227	227

Source: Bloomberg

The unit root test should be performed on the Panamax index, as in the whole time series analyzes. Because it is the independent variable in logit model. The Augmented Dickey-Fuller (ADF) test is applied for detection of the unit roots and the results are presented in Table 2. According to the results, the index variable is stationary, in other words I (0).

Table 2: Augmented Dickey-Fuller Test Results

		Trend	Trend and Int.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-2.905096*	-3.403822**
Test critical values:	1% level	-3.463405	-4.005076
	5% level	-2.875972	-3.432682
	10% level	-2.574541	-3.140127

*Significant at 95%, **Significant at 90%

After this point, the GSADF test is carried out to determine the price bubbles at the price of the 5 years old Panamax ship.

3.2. GSADF Test Results

Initial windows size is selected as 29, which is suggested by the econometric software. Critical values of the test are calculated based on Monte Carlo simulation. The null hypothesis of this test is that there is no price bubble(s) in the series. According to the results presented in Table 3, the null hypothesis in the GSADF test is rejected at the 99% confidence interval and it is determined that the Panamax secondhand ship price includes price bubble(s).

Table 3: GSADF Test Results

GSADF		t-Statistic	Prob.
			8.077735
Test critical values**:	99% level	2.711131	
	95% level	2.101910	
	90% level	1.878610	

*Critical values are based on a Monte Carlo simulation (run with EViews)

Graphical representation of the results and periods when price bubbles occur can be seen in Figure 2. The red line shows the critical values of the SADF test. Where the blue line is over the red line are the times when price bubbles are formed. According to the results obtained, 6 price bubbles are determined at second hand prices of Panamax vessels in the covered period. The lengths of these price bubbles varies between 3 and 21 months. The first bubble occurred between November 2001 and February 2002 and lasted for 4 months; the second bubble occurred between October 2003 and June 2004 and lasted for 9 months; the third bubble occurred between October 2004 and July 2005 and lasted 10 months; the fourth bubble occurred between February 2007 and October 2008 and lasted 21 months; the fifth bubble occurred between March 2012 and April 2013 and lasted 14 months; and finally the sixth bubble occurred between February 2016 and April 2016 and lasted for 3 months. It can be said that these periods are in parallel with the economic recovery periods in the world. In the later stage, a dummy variable is generated using bubble days and logit regression model is estimated.

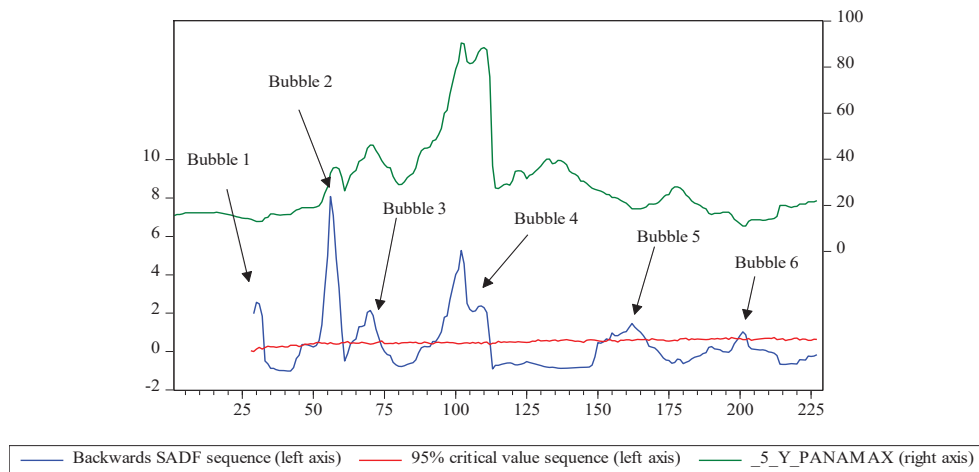

Figure 2. Graphical Display of the GSADF Test Results

3.3. Logit Regression Results

The logit regression model is estimated as dummy variable which is formed by price bubble dates in the 5 years old Panamax vessel is dependent and Panamax index is independent variables. In order to facilitate interpretation, the index values are divided by 1000 and then estimated. Because small unit changes are not very effective in the maritime market. The model is estimated as mentioned and the results are presented in Table 4. The model is significant according to the LR test statistic, and the coefficients in the model are also significant. The positive coefficient of the index indicates that it has the potential to increase the likelihood of price bubbles. However, the results cannot be interpreted directly in this kind of methods. Therefore, the process comes to phase of the calculation of the marginal effect.

Table 4: Logit Regression Estimation Results

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
Panamax Index	0.582136	0.103699	5.613715	0.0000
C	-2.323724	0.315224	-7.371652	0.0000
McFadden R-squared	0.197589	Mean dependent var		0.305000
LR statistic	48.61005	Prob(LR statistic)		0.000000

After estimating the coefficients of the model, the value of Z is calculated using the equation (2):

$$Z = -2.323724 + 0.582136 * 2.430165 = -0.90903$$

The standard logistic distribution was then calculated using the equation (3) and moved on to the calculation of marginal effects.

$$f(Z) = \frac{2.718^{-(0.90903)}}{(1 + 2.718^{-(0.90903)})^2} = 0.2047$$

For both variables, marginal effects were calculated using the equation (4):

$$ME_{INDEX} = 0.20471 * 0.582136 = 0.119171864$$

According to these results, the increase of 1 unit (1000 point) of Baltic Panamax Index increases the probability of price bubble formation by 12% in the 5 years old Panamax vessel.

4. CONCLUSION

In this study, we have identified price bubbles in the 5-year-old Panamax-type vessels, and we have calculated the effect of freight rates in the Panamax market on the probability of formation of these price bubbles. The relationship between them is very obvious because freight revenues are the main revenue source for shipping stakeholders. However, not only by transporting in the shipping market, but also at the same time by pulling out of the market can get great returns. At this point, taking into account the possibility of peaking at asset prices will contribute to making more rational decisions.

According to the results obtained, 6 price bubbles are determined at second hand prices of Panamax vessels in the covered period by GSADF method which is rarely used in maritime literature. Then, according to the logit regression results, the increase of 1 unit (1000 point) in the freight rate increases the probability of price bubble formation in the second hand price by 12%. In this respect, sector stakeholders can pursue opportunities by planning their ship investments according to the movements in the freight market.

From the academic point of view, in the marine literature, a study identifying the price bubbles with GSADF method could not be spotted. In addition, the probability

calculation with logit regression adds more originality to the study. Further studies may also apply these analyzes to other maritime markets.

REFERENCES

ADLAND, R., JIA, H. (2015). "Shipping Market Integration: The Case of Sticky Newbuilding Prices", *Maritime Economics & Logistics*, 17(4), 389-398.

ADLAND, R., JIA, H., STRANDENES, S. (2006). "Asset Bubbles in Shipping? An Analysis of Recent History in The Dry Bulk Market", *Maritime Economics & Logistics*, 8(3), 223-233.

BEENSTOCK, M. (1985). "A Theory of Ship Prices", *Maritime Policy and Management*, 12(3), 215-225.

BLOOMBERG DATA PLATFORM (2018). "5 Years Old Panamax Ship Value", Accessed: 10.08.2018.

CASPI, I. (2013), *Rtadf: Testing for Bubbles with Eviews*.

DAI, L., HU, H., CHEN, F., ZHENG, J. (2015). "The Dynamics Between Newbuilding Ship Price Volatility And Freight Volatility In Dry Bulk Shipping Market", *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 7(4), 393-406.

EMEÇ, H. (2018). E-views Açıklamalı Bağımlı Kukla Değişkenli Modeller Uygulaması. <http://kisi.deu.edu.tr/userweb/hamdi.emec/eko2/E-Views%20A%C3%A7%C4%B1klamal%C4%B1%20Ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1%20Kukla%20De%C4%9Fi%C5%9Fkenli%20Modeller%20Uygulamas%C4%B1-d.pdf> (Accessed: 05.06.2018)

GUJRATI, D.N. (2004). *Basic Econometric (4th Ed.)*, The McGraw-Hill Companies, New York.

JING, L., MARLOW, P. B., HUI, W. (2008). "An Analysis of Freight Rate Volatility in Dry Bulk Shipping Markets", *Maritime Policy & Management*, 35(3), 237-251.

- KAVUSSANOS, M. G. (1997). "The Dynamics of Time-Varying Volatilities in Different Size Second-Hand Ship Prices of the Dry-Cargo Sector", *Applied Economics*, 29(4), 433-443.
- KAVUSSANOS, M. G., ALIZADEH, A. H. (2002). "Efficient Pricing of Ships in the Dry Bulk Sector of the Shipping Industry", *Maritime Policy & Management*, 29(3), 303-330.
- LUN, Y. V., QUADDUS, M. A. (2008). "An Empirical Model of the Bulk Shipping Market", *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 1(1), 37-54.
- PHILLIPS, P.C.B., S. SHI, J. YU. (2012). "Testing for Multiple Bubbles". Cowles Foundation Discussion Paper, No. 1843, Yale University, New Haven, Connecticut, USA.
- PHILLIPS, P.C.B., Y. WU, J. YU. (2011). "Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?", *International Economic Review*, 52, 201–226.
- PRUYN, J. F. J., VAN DE VOORDE, E., MEERSMAN, H. (2011). "Second Hand Vessel Value Estimation in Maritime Economics: A Review of the Past 20 Years and The Proposal of an Elementary Method", *Maritime Economics & Logistics*, 13(2), 213-236.
- STOPFORD, M. (2009) *Maritime Economics* (3rd Ed), Routledge, New York.
- STRANDENES, S.P. (1984). "Price Determination in The Time Charter and Second Hand Markets", Discussion Paper 05/84, Norwegian School of Economics and Business Administration: Bergen.
- NORWAY.SU, C. W., LI, Z. Z., CHANG, H. L., LOBONT, O. R. (2017). "When will Occur the Crude Oil Bubbles?", *Energy Policy*, 102, 1-6.
- SU-LING, T. S. A. I., HSIEN-HUNG, K. U. N. G. (2015). "Testing for Multiple Bubbles in The 35 Large and Medium Cities of Real Estate Price in China", *Theoretical & Applied Economics*, 22(4), 275-290.

TVEDT, J. (2003). "A New Perspective On Price Dynamics of the Dry Bulk Market", *Maritime Policy & Management*, 30(3), 221-230.

UNCTAD (2018). *Review of Maritime Transport*, Accessed: 05.08.2018.

VERBEEK, M. (2017). *A Guide to Modern Econometrics (5th Ed)*, John Wiley & Sons, Australia.

E-Maliye Uygulamalarının Vergi Denetimine Yansımaları

Mine BİNİŞ¹

Özet

Günümüzde e- devlet uygulamalarındaki artışla birlikte birçok alanda önceden fiziki ortam üzerinden gerçekleştirilen ödev ve yükümlülükleri artık elektronik ortam üzerinden hızlı ve kolay bir şekilde yerine getirme imkânı sunulmaktadır. Mükellef ödevleri içinde yer alan bildirim, beyanname verme gibi bazı temel ödevler ile kişilerin mali bilgilerini takip etme olanağı sunan bilançolarına, mizanlarına, gelir tablolarına iletişim ağları üzerinden ulaşma fırsatı elde edilmiştir. E- denetim, elektronik veriler üzerinden, bilgi teknolojilerinden yararlanılarak yapılan denetim sürecidir. Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki eğilim de, denetimin yoğunlukla elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilmesi ve buna zemin hazırlayacak altyapının oluşturulmasıdır. Vergi denetiminin elektronik ortamlara alınması için gerekli zeminin hazırlanmasına yönelik projeler geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de elektronik denetim uygulamasının işleyişini ve bu alanda yapılan düzenlemelerin niteliğini incelemektir. Bahsi geçen amaç doğrultusunda çalışmada, elektronik denetim konusunda yapılan son düzenlemelerden de hareketle e-denetimin vergi denetiminden beklenen sonuçları sağlamada önemli bir potansiyele sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler—Vergi, Vergi denetimi, E- Maliye Uygulamaları, E- vergi denetimi.

JEL Sınıflama Kodları: K34, H26

Reflections of E- Finance Applications to Tax Audit

Abstract

Today, along with the increase in e-government applications, assignments and obligations that are realized in many areas through the pre-physical environment can now be done quickly and easily via electronic media. Some basic assignments such as declarations and declarations in taxpayers' assignments, as well as the opportunity to access the balance sheets, trial balances, and income statements through communication networks that provide the opportunity to follow the financial information of the persons. E-audit is the audit process that is made by using information technologies via electronic data. The trend in Turkey as well as in all countries is carrying out electronically control the density and orientation will prepare the ground for the creation of infrastructure. Projects have been developed and put into practice to prepare the ground necessary for the receipt of tax audit into electronic media. The aim of this study is to control the operation of electronic applications in Turkey and examine the nature of the arrangements made in this area. Study is concluded that the tax has an important potential to achieve the expected results from the e-audited tax audit, acting in line with the recent regulations on electronic audit.

Keywords— Tax, Tax Audit, E- Public Finance Applications, E- tax audit

JEL Classification Codes: K34, H26

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,mbinis@balikesir.edu.tr

1. GİRİŞ

20. yüzyıl ile birlikte *insan merkezli denetimden, sistem merkezli denetime* doğru giden bir değişim yaşanmaktadır. Bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla elektronik ortam üzerinden bilgilerin edinilmesi, muhafazası, kaydı ve iletilmesine yönelik olanaklara sahip olunmaktadır. Günümüzde neredeyse tüm alanlarda yaşanan dijital dönüşüm süreci ile kamuda hizmetlerin hızlı, ucuz ve vatandaş odaklı sunumuna ilişkin önemli çıktılar elde edilmektedir. Çalışmada dijital dönüşüm sürecinin vergileme alanındaki görünümü ve bu dönüşümün vergi denetiminde meydana getirdiği değişiklikler ele alınmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili temel kavramlara yer verildikten sonra, e- denetim sürecinin gelişiminde ve işlerliğinde önemli bir role sahip olan e-maliye uygulamalarına değinilecektir. Son olarak ise Türkiye’de vergi denetiminin elektronik ortama taşınmasına yönelik geliştirilen projelere ve projelerin değerlendirmesine yer verilecektir.

2. ELEKTRONİK DEVLET VE MALİ ÇERÇEVESİ

Kamu hizmeti sunumunda bilişim teknolojilerinden yararlanılmaya başlanmasıyla birlikte yeni bir düzeni gerektiren elektronik devlet kavramı gün yüzüne çıkmıştır. E- devlet kavramı genel bir ifadeyle; “*devlet, vatandaşlar ve iş topluluklarının her düzeyi arasında ürün ve hizmetlerin edinilmesi ve sağlanması, kuralların yerleştirilmesi ve uygulanması ve finansal işlemlerin tamamlanmasını içeren elektronik iletişimin yer verildiği devlet faaliyetlerinin tümüdür*” (Fang, 2002: 3). OECD tarafından yapılan tanımda ise; “*bilişim ve iletişim teknolojilerinin özellikle de internetin daha iyi bir kamu yönetimin elde edilmesi için araç olarak kullanılması*” (Torres vd., 2005: 218) olarak açıklanmıştır.

E-devlet süreci kamunun tüm paydaşları ile birlikte hareket etmesini gerektiren bir dönüşümdür. Bu değişimin kamu mali yönetimindeki görünümünden biri e-maliye uygulamalarıdır. *E- maliye*; kamu mali yönetimine ilişkin hizmetlerin internet üzerinden sunulmasıdır. E- maliye ile hayat bulan bu dönüşümde pek çok alana ilişkin hizmetleri, ödev ve yükümlülükleri elektronik ortam üzerinden sunma ve gerçekleştirme şansı elde edilmiştir (Ambrus ve Széles, 2017: 463).

E-maliyenin önemli bir ayağını oluşturan e-vergileme ise “*vergi ödev ve yükümlülüklerinin bilgisayarlar ve sunucuya bağlı iletişim ağları vasıtasıyla vergi dairesine gidilmesine gerek kalmaksızın yerine getirilmesini sağlayan hizmetler*” (Özgen, 2008: 197) şeklinde ifade edilebilir. Tüm bu gelişmeler kamu mali yönetiminde yapılandırma gerekliliğini meydana getirmiştir.

3. GELENEKSEL MALİYEDEN E- MALİYE UYGULAMALARINA GEÇİŞ

Türkiye’de elektronik defter, belge ve kayıtların oluşturulması ve diğer tüm yükümlülüklerle ilişkin esasları belirleme yetkisi Hazine ve Maliye Bakanlığı’na aittir. Bakanlık bu yetkisine dayanarak çeşitli otomasyon çalışmaları yapmıştır.

3.1. Türkiye’de E-Maliye Uygulamalarının Gelişimi

1990’lı yıllarda kamu idarelerinde yaşanan dönüşüm süreci ile birlikte gelir idareleri modernizasyon çalışmalarına başlamışlardır. Türkiye’de kamu idarelerinin dönüşüm sürecinde Dünya Bankası’nın da işbirliği ile çeşitli adımlar atılmıştır. Kamu Mali Yönetim Projesi bu işbirliğine somut bir örnek olarak gösterilebilir. Bahsi geçen proje ile kamu idaresinin modernizasyonu, otomasyon sisteminin geliştirilmesi ve tahsilat işlemlerine ilişkin hedefler ortaya konmuştur (Cenikli ve Şahin, 2013: 39). Otomasyon projelerinin hayata geçirilmesinde ise bilişim ve teknolojiinden yararlanılmasını sağlayacak bir altyapının tesis edilmesi gereklidir.

Bilişim teknolojilerinin kamu mali yönetimine bütünleştirilmesinden yetkili olan birim Hazine ve Maliye Bakanlığı’dır. 2003 yılında başlatılan “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” ile birçok kamu hizmetinin elektronik ortam üzerinden verilmesine yönelik projeler yürütülmüştür (Seferoğlu, 2011: 284). Bu görevin yerine getirilmesi amacıyla günümüzde Kalkınma Bakanlığı’na bağlı faaliyette bulunan Bilgi Toplum Dairesi Başkanlığı kurulmuştur.

Kalkınma Bakanlığı tarafından (2015) hazırlanan “*2015- 2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*”nda, kamu hizmetlerinde bilişim teknolojilerine dayalı kullanıcı odaklılık ve etkinlik gibi stratejiler ortaya konmuştur. Aynı şekilde Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından (2016) hazırlanan “*2016-*

2019 Ulusal E- devlet Stratejisi ve Eylem Planı”nda kamu hizmetlerinin e-devlet hizmeti öncelikli sunulması stratejisi benimsenmiştir.

3.2. E-Maliye Kapsamında Uygulamaya Dâhil Edilen Otomasyon Projeleri

E- maliye uygulamalarının 1990’lı yıllardan itibaren yasal ve altyapısal çalışmaları başlamakla birlikte, özellikle 2000’li yıllardan itibaren hız kazandığı görülmektedir. Türkiye’de otomasyon sürecinin başlangıcı olarak *Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP)* gösterilebilir. VEDOP projesi üç aşamada tasarlanmıştır. 1998 yılında VEDOP I, 2004 yılında VEDOP II ve 2007 tarihinde faaliyete geçirilen VEDOP III projeleri ile vergi dairelerinde tarh aşamasından tahakkuk aşamasına kadar ki tüm vergisel işlemlerin internet aracılığıyla daha hızlı, kolay, az maliyetli gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Öz ve Bozdoğan, 2012: 78).

Otomasyon sürecinin geliştirilmesine yönelik projelerin niteliğine bakıldığında kurumsal/kurumlar arası ve mükelleflere/vatandaşlara yönelik projeler şeklinde sınıflandırılabilir. Aşağıda Tablo 1’de Türkiye’deki otomasyon projelerinin üç başlık altında sınıflandırılmasına yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’deki Otomasyon Projelerinin Sınıflandırılması

Vergi İdaresi Kapsamında Geliştirilen Otomasyon Projeleri	Kurumlar Arası Bilgi Değişimini Sağlamaya Yönelik Projeler	Mükellef Ödev ve Yükümlülüklerine İlişkin Geliştirilen Projeler
✓ Vergi Dairesi Otomasyon Projeleri (VEDOP I, II, III)	✓ Elektronik Banka Tahsilat İşleme Sistemi (EBTİS)	✓ Elektronik Muhasebe Kayıt Arşiv Sistemi (EMKAS)
✓ Vergi Daireleri Otomasyonu (e- VDO)	✓ E- Haciz Sistemi	✓ E- Tahsilat Sistemi
✓ E- Yoklama Sistemi		✓ E- Beyanname Sistemi
✓ E- Tebligat Sistemi		✓ VDK Mükellef Portalı
		✓ İnteraktif Vergi Dairesi
		✓ İnternet Vergi Dairesi
		✓ Hazır Beyan Sistemi
		✓ E- Fatura Sistemi
		✓ E- Defter Sistemi
		✓ E- Arşiv Sistemi
		✓ KDV İade Takip Sistemi (KDVİTS)
		✓ Defter- Beyan Sistemi

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve GİB 2017 yılına ait faaliyet raporlarından yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur

Tablo 1'den görüldüğü üzere e-maliye uygulamaları ilk sınıflandırmada vergi idaresinin işleyişi ve koordinasyonunu sağlama, ikinci sınıflandırmada diğer paydaşları ile bilgi değişimini sağlama ve son sınıflandırmada ise mükelleflerin ödev ve yükümlülüklerini kolaylaştırmaya ve hizmet alma işlemlerini elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilmeye yönelik düzenlenmiştir. Ayrıca bu projeler ile mükellef odaklı vergileme anlayışı gereğince mükelleflerin vergilendirme süreci ile elektronik ortamda bilgi alma imkânı da tanınmıştır. Tüm bu uygulamaların yanı sıra vergi denetimine yönelik geliştirilen e-maliye uygulamaları da bulunmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE E-DENETİM UYGULAMALARI

Vergi denetiminde daha hızlı, etkin ve verimli çıktılar doğuran teknolojilerin kullanılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmış ve geliştirilen projeler ile birlikte bilişim teknolojilerinden yararlanılmaya başlanılmıştır.

4.1. E-denetim ve Niteliği

Elektronik denetim kavramı kanıt toplama sürecinden farklı bir kavram olmamakla birlikte, tek farkı kanıtların bilgisayar yardımı ile sağlanmasıdır. Dolayısıyla değerlendirme için toplanan kanıtlar artık basılı bir kopya değil, bir bilgisayar veri dosyasıdır (Ruliana vd., 2017: 363). Elektronik denetimin geleneksel denetimden farkı, denetim sürecinin elektronik ortam üzerinden temin edilen belge, kayıt ve işlemler üzerinden gerçekleştirilmesidir. Bunun dışında niteliksel ve hukuksal olarak hiçbir fark arz etmemektedir.

Elektronik ortamda denetim işlemlerinin temeli gelir idaresince mükelleflerden ve diğer paydaşlardan beyan ve bildirimlerin çevrimiçi teslim alınması ve alınan bu bilgilerin bir veri tabanında muhafazası ile başlamaktadır. Daha sonra veriler elektronik ortamda çeşitli programlar aracılığı ile incelenmekte, aykırılık içeren işlemler tespit edilmekte ve risk analizi sonucuna göre mükellefler denetime alınmaktadır (Oğuztürk ve Ünal, 2015: 210). Böylece denetime alınacak mükelleflerin seçiminde ve denetim sonuçlarında etkinlik artışı sağlanabilmektedir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 2018-2022 yıllarını kapsayan Stratejik Planında (Maliye Bakanlığı, 2017: 22) elektronik denetim kapasitesinin ve risk analizinin geliştirilmesi stratejik bir hedef olarak belirlenmiştir. Bu stratejinin performans göstergesi olarak da 2017 yılında stratejik plana göre var olan % 18'lik toplam vergi incelemeleri içindeki risk analizi oranının, 2022 yılına kadar % 30'a çıkarılması hedeflenmiştir.

4.2. E-denetime Yönelik İdari Yapılanma

Vergi denetiminin elektronik ortamda gerçekleştirilmesine yönelik süreç 1990'lı yıllardan itibaren kamu idaresinin otomasyon çalışmaları ile başlamakla birlikte, e-denetim açısından bakıldığında *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı*'nın (VDK) kurulmasının bir mihenk taşı olduğu belirtilebilir. Başkanlığın kurulması ile vergi denetiminin organizasyon yapısında önemli değişikliklere gidilmiş, inceleme ve denetim sonuçlarının takibine ve denetimde risk analizine başlanmıştır (Maliye Bakanlığı, 2018: 24). E-denetim süreci Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde ve Gelir İdaresi Başkanlığı ve VDK başkanlığınca yürütülmektedir. Vergi denetimine yönelik birimler aşağıdaki şekilde açıklanabilir (GİB, 2017; VDK, 2018):

Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı: Bilişim çalışmalarının uygulanması ve yönetiminden sorumlu olan başkanlık, e- VDB Uygulama Yazılımı Yaygınlaştırma İşlemleri ve GİB kapsamında ana hizmet birimi olarak yapılandırılmıştır. Başkanlık her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplayıp işleyerek; vergilendirme ve denetim gibi alanlara yönelik veri temin etmektedir.

Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı: GİB kapsamında bir ana hizmet birimi olarak oluşturulan başkanlıkta mükelleflerin vergi kanunlarına gönüllü uyumunu sağlamaya yönelik tespitler ve analizler yapılmaktadır.

Risk Analizi Şube Müdürlüğü: VDK bünyesinde oluşturulan müdürlük ile çeşitli programlar aracılığıyla yapılan analizler ile riskli alanlar ve mükellefler saptanarak vergi incelemesine alınmaktadır.

Elektronik Denetim Uygulamaları Şube Müdürlüğü: 13.04.2017 yılında organizasyon yapısındaki değişiklik ile kurulan Müdürlük, e-denetime yönelik uygulamaların yürütülmesi ve takibi ile görevlidir.

Yukarıda bahsi geçen organizasyon yapısının denetimde etkinlik sağlaması, geliştirdiği projeler ve bunların başarılı bir şekilde uygulaması ile mümkündür.

4.4. E-denetime Yönelik Projeler

VEDOP ile başlayan e-maliye uygulamaları içerisinde vergi denetimine yönelik geliştirilen *e-denetim projesi* önem arz etmektedir. 2009 tarihinde Ankara Vergi Dairesi Başkanlığı'nca başlatılan proje ile elektronik ortamda verilen katma değer vergisi beyannamelerindeki bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Elektronik Denetim Uygulamaları Şube Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte e-denetimin geliştirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu çalışmalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Maliye Bakanlığı, 2018; Cenikli ve Şahin, 2013):

- *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Bilgi İşlem Sistemi (VDK- BİS):* Tüm yöneticilerce ve vergi müfettişlerince, vergi incelemelerinin raporlama aşamasından birimlere iletilmesi aşamalarına kadar geçen bütün sürecin elektronik ortamda izlemesine ve istatistiklerin oluşturulmasına imkân tanımak amacıyla Elektronik İnceleme Dosyası projesi kapsamında uygulamaya alınan bir sistemdir.
- *Vergi Daireleri Denetim Bilgi Sistemi (VDK-VEDEBİS):* Vergi daireleri arasında koordinasyonu sağlamaya yönelik geliştirilen sistem ile vergi dairesince gerçekleştirilen işlemler arasında tatbikat farklılıklarını gidermek ve işlemlerin doğru bir şekilde ve zamanında yapılıp yapılmadığını kontrol edilmesi amaçlanmaktadır.
- *Denetim Bilgi Sistemi (VEDOS):* Vergi denetim elemanlarının denetim sonuçlarına ilişkin istatistiki verilere elektronik ortamda kolayca erişimini sağlamaya ve gerekli işlemleri yapmasına yönelik geliştirilmiş bir projedir.
- *Vergi Dairesi Müdürleri Vergi İnceleme Otomasyon Sistemi:* Söz konusu sistem ile vergi incelemelerine ilişkin istatistiksel verilerin toplanmasını içeren

ve anlık olarak takibine imkân veren bir uygulama yazılımı geliştirilmesi hedeflenmiştir.

- *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Vergi Denetim Analiz Sistemi (VDK-VEDAS)*: Vergi mükelleflerin yerine getirmesi gereken ödevlerinden (e-defter, e- fatura gibi) elde edilen elektronik verilerden hareketle daha kısa sürede vergi denetiminin sonlandırılmasını amaçlayan bir sistemdir.
- *VDK-SİGMA (Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Sürekli Gözetim ve Denetim Ağı)*: Bu ağ elektronik ortamda sürekli bilgi verme yükümlülüğü bulunan on bir mükellef grubundan I sayılı listedeki faaliyetlerine ilişkin verilerin aylık dönemler itibariyle VDK sistemine aktarılmasına yöneliktir.
- *E-teftiş*: VDK-VEDEBİS, VDK-SADEBİS ve VDK-MİDEBİS olmak üzere üç modülden oluşan program aracılığıyla elektronik ortam üzerinden teftişler gerçekleştirilmektedir.

Vergi İstihbarat Projeleri olarak geçen Bilgisayar Destekli Denetim Projesi (BİDDEP), Karakter Tanıma Teknolojisi (ICR), Elektronik Muhasebe Kayıt Sistemi (EMKAS), VERİA ve e- arşiv de e- denetime yönelik önemli adımlardır.

4.5. Risk Analizine Yönelik Geliştirilen Projeler

Vergi denetiminde son yıllarda uygulamaya geçen risk analizi yöntemi potansiyeli yüksek olan yeni denetim tekniklerinden biridir. *Vergi Denetim Kurulu Risk Analizi Merkezi (VDK-RAM)* ile hayata geçen risk analizine dayanan e-maliye uygulamaları başlıca şu şekilde belirtilebilir (GİB, 2018a; GİB, 2018b):

- *VDK-RAS (Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Risk Analiz Sistemi)*: Vergi müfettişlerinin yapacakları incelemelerde kullanmaları için çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak mükelleflerin risk skorlarının belirlendiği bir yazılım programıdır. Vergi müfettişlerine denetimler sırasında yardımcı rol üstlenmektedir. *Mükellef Bilgi Raporları* üzerinden risk analizi sistemine işlerlik kazandırılmıştır.
- *KDV İadesi Risk Analiz Sistemi (KDVİRA)*: KDV mükelleflerinin, iade taleplerinin elektronik ortamda alınması, nakden veya mahsuben iade hakkı doğuran işlemlere ait listelerin İnternet Vergi Dairesi üzerinden

gönderilmesini, kontrol ile analizlerin bilgisayar programları aracılığıyla yapılmasını kapsamaktadır.

- *Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)*: KDV mükelleflerinin aylık dönemler itibarıyla risk puanlarının oluşturulmasına ve riskli mükelleflerin belirlenmesine yönelik geliştirilmiş bir programdır.
- *Özel Tüketim Vergisi İadeleri Risk Analiz Projesi (ÖTVİRA)*: İnternet Vergi Dairesi üzerinden (I) sayılı liste kaynaklı ÖTV iade taleplerinin alınması, iade talebi kapsamında vergi dairelerine ibraz olunan bazı belgelerin mükellefler tarafından elektronik ortamda gönderilmesine olanak veren bir projedir. Proje, 01.05.2018 tarihinden itibaren uygulamaya geçilmiştir.

Risk analizine yönelik bu uygulamalar ile birlikte vergi denetiminde etkinlik artışı anlamında önemli çıktılar elde edilebilir.

5. E-DENETİMİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

2000’li yılların başından beri uygulamaya alınan e-maliye uygulamaları vergi denetimine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak elde edilen bilginin yorumlanması sağlıklı bir denetim sürecinin sağlanmasında, vergi denetimden beklenen amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. E-maliye uygulamaları ile denetim, arşivleme gibi işlemlerde hız, zaman ve yer tasarrufu elde edilebilir.

Ruliana ve diğ. tarafından (2017) yapılan çalışmada denetimin elektronik ortamda gerçekleştirilmesinin manüel denetime oranla % 14.41 oranla daha yüksek bir etkinlik oranıyla sonuçlandığı tespit edilmiştir. Vasconcellos ve Rua (2005) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise Brezilya’da RECEITANENT programı olarak uygulamaya geçen beyannamelerin ve diğer bildirimlerin elektronik ortamda teslim edilmesine olanak tanıyan program ile birlikte işlem süresinin hızlandığı ve basitleştiği, standardizasyon sağladığı ve maliyetleri azalttığı sonucuna varılmıştır.

E- maliye uygulamalarının yaygınlaşmasıyla e-denetim sürecinin etkinlik artışı sağlama potansiyeli olduğu, uygulama sonuçlarından yola çıkarak ifade edilebilir. Özellikle Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı faaliyet raporları

incelendiğinde bu görüş kuvvetlenmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı 2016 yılı faaliyet raporunda (2017: 98) belirtildiği üzere ilk e-beyanname sistemine geçildiği zaman olan 01.09.2004 tarihinde kâğıt ortamda yaklaşık 24 milyon, elektronik ortamda yaklaşık 300 bin adet beyanname alınmıştır. Bu rakamlar 2016 yılı sonu itibariyle kâğıt ortamında yaklaşık 478 bin, elektronik ortamda yaklaşık 90 milyon adet beyannameye ulaşmıştır. E- beyannamelerin oranı ise 2004 yılında %0,5 iken, 2016 yılı sonunda %99,7'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla beyannamelerin neredeyse tamamı elektronik ortamda verilmektedir. Bu gelişmede e-denetimin temelini oluşturan e-maliye uygulamalarının yaygınlaştığının bir göstergesidir. Böylece vergi sisteminde e-maliye uygulamaları yardımıyla elde edilen verilerin elektronik ortamda incelenmesi, aykırı işlemlerin saptanması ve mükelleflerin daha etkin ve verimli bir denetime alınma olanağı sağlandığı ifade edilebilir.

E-maliye uygulamaları vergi mükellefleri açısından da katma değer sağlamaktadır. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın mükellef odaklı vergileme anlayışı doğrultusunda mükellef ödevlerini ve yükümlülüklerini kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler ile mükelleflerin vergiye uyum maliyetleri azalmakta, vergi ile yükümlülüklerini ve vergisel işlemleri ile ilgili daha hızlı ve kolay yerine getirme ve bilgi sahibi olma fırsatı sunmaktadır. Örneğin mükellef portalı üzerinden mükellefler haklarında yürütülen incelemelerinin hangi aşamada olduğunu öğrenme ve taleplerini iletme imkânına sahiptir. Maliye Bakanlığı 2017 yılı Faaliyet Raporuna göre bu hizmetten 2016 yılında 3.317, 2017 yılında ise 28.874 mükellef yararlanmıştır.

2009 yılında sadece KDV beyannamelerinin güvenilirliği ve doğruluğunu ortaya koymaya yönelik bir proje olarak geliştirilen e-denetim projesi, günümüzde diğer e-maliye uygulamalarından temin edilen veriler sayesinde elektronik ortamda denetimde etkinlik artışı gerçekleştirmeye yönelik önemli bir gelişme göstermiştir. E-maliye uygulamalarından beklenen faydanın temininde söz konusu uygulamaların tüm kamu hizmetlerini içerecek şekilde kapsamının genişletilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda 65. Hükümet 2016 Yılı Eylem Planı'nda yer alan vergi dairelerine verilen vergi beyannameleri ile Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen

bildirgelerin birleştirileceğine ilişkin eylemi ile tek bir platform üzerinden takip yeteneği vermesi açısından stratejik bir adımdır (TÜBİTAK, 2017: 35). Kurumsal kapasitenin genişletilmesi, dolayısıyla vergi denetimde verimlilik ve etkinlik artışı açısından mühim bir gelişme olduğu ifade edilebilir.

E-denetimde risk analizi yöntemlerinin kullanılmaya başlanması, buna yönelik kurumsal yapının ve projelerin işlerlik kazanması da denetimde etkinlik sağlayacak gelişmeler olduğu belirtilebilir. Maliye Bakanlığı (2018: 71) verilerine göre 2017 yılında yürütülen risk analiz çalışmaları sonucunda toplam 26.006 mükellef incelemeye sevk edilmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik teknik altyapının tamamlanması, ortak bir veri tabanı oluşturulması ve e-denetimde kullanılan parametrelerin belli aralıklarla gözden geçirilip, güncellenmesi ile e-denetimin başarılı sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

6. SONUÇ

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle bilgi alma imkânları artış ve çeşitlilik göstermiş, bunun yanı sıra bilgiye ulaşma maliyetlerinde düşüş yaşanmıştır. Şüphesiz bu çıktılar kaynakların etkinliği açısından önemli olmakla birlikte, sağlanan bu bilgilerin nasıl yorumlandığı da bir o kadar mühim bir konudur. Özellikle vergi denetimine ilişkin çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerin doğru bir şekilde yorumlanması, denetimde etkinlik artışına yardımcı olacaktır.

Günümüzde artık geleneksel yollar ile etkin bir kamu yönetimi ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması mümkün değildir. Ödenecek vergilerin doğruluğunu araştıran vergi denetiminde de bilişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlar ile e-vergileme şeklinde bir dönüşüm yaşanmış ve risk analizi gibi modeller vergi denetiminde işlerlik kazanmıştır. Çalışmada vergi denetiminde e-maliye uygulamaları inceleme konusu alınmıştır. Türkiye'deki denetim sürecinin teşkilat yapısındaki değişiklikler ve e-denetime işlerlik kazandırmaya yönelik projeler dikkate alındığında denetimde etkinlik ve verimlilik artışına yönelik önemli adımlar atıldığı yönünde fikir beyan edilebilir. Tüm bahsi geçen bu e-maliye uygulamalarının verimlilik artışı, denetim maliyetlerinin azalması, güvenli bilgi

temini ve zaman ve emekten tasarruf gibi kayda değer katkıları olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

AMBRUS, R. A., SZÉLES, Z. (2017), “The Development and Practice of Electronic Tax Administration”, *Public Finance Quarterly*, 2017/4, 462-477.

CENİKLİ, E , ŞAHİN, D . (2013), “Türk Gelir İdaresinde Otomasyon Projeleri”. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4 (1), 37-52.

Devlet Planlama Teşkilatı (2005), *E-Devlet Proje ve Uygulamaları*, Eylül, www.bilgitoplumu.gov.tr , (29.08.2018).

FANG, Z. (2002), “E- Government in Digital Era: Concept, Practice, and Development”, *International Journal of the Computer, The Internet and Management*, 10 (2), 1-22.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) (2018a), 2017 Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Şubat, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/faaliyetraporlari/2017/2017_faaliyet_raporu.pdf, (29.08.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı (2018b), 2018 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, Temmuz, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Haberler/2018_Kur_Mali_Beklentiler_Raporu.pdf , (01.09.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), 2016 Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Şubat, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/faaliyetraporlari/2016/2016_faaliyet_raporu.pdf, (29.08.2018).

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018), 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://api.maliye.gov.tr/icerik/uploads/2018/03/Maliye-Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2017-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf> (29.08.2018).

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2017), 2018-2022 Maliye Bakanlığı Stratejik Planı, <https://www.sgb.gov.tr/StratejikPlan/Stratejik%20Planlar%C4%B1m%C4%B1z/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202018-2022%20Stratejik%20>

Plan%C4%B1/2018-2022%20Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1
%20Stratejik%20Plan.pdf, (29.08.2018).

Kalkınma Bakanlığı (2017), Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırımları, Bilgi Toplumları Dairesi, Haziran, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2017/06/Kamu_BIT_Yatirimlari_2017.pdf (29.08.2018).

Kalkınma Bakanlığı (2015), 2015-2018 Bilgi Toplumları Stratejisi ve Eylem Planı, Bilgi Toplumları Dairesi Başkanlığı, Mart.

OĞUZTÜRK, B. S., ÜNAL, E. K. (2015), “Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeni Dönem”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 207-237.

ÖZ, E., BOZDOĞAN, D. (2012), “Türk Vergi Sisteminde E-Maliye Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 67- 92.

ÖZGEN, F. (2008), “İnternet- Bilgisayar Teknolojilerinin Önemi ve Türkiye’de E-vergileendirme Sistemi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, 21, 195- 214.

RULIANA, T., INDRAWATI, A., FEBRINA LUBIS, S. (2017), “Audit Electronic (E-audit) to the Financial Statements”, Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, 17 (3), 363- 368.

SEFEROĞLU, S.S., ÇELEN, F. K., ÇELİK, A. (2011), “Türkiye’de E- Devlet Uygulamaları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üstüne Bir Analiz”, Türkiye’de e-devlet Uygulamalarında e-Öğrenmenin Yeri. (Ed. B.B. Demirci, G.T. Yamamoto, U. Demiray, 281- 308, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

TORRES, L., PINA, V., ACERETE, B. (2005), “E-government Developments on Delivering Public Services among EU cities”, Government Information Quarterly, 22 (2005), 217- 238.

TÜBİTAK (2017), Türkiye’de E-devlet: Genel Görünüm, Dijital Dönüşüm Araştırmaları Serisi-1, Ocak, <https://www.dijitaldonusum.gov.tr/wp-content/>

uploads/2016/12/TUBITAK-BILGEM-YTE-TurkiyedeEDevletGenelGorunum Raporu2017.pdf (01.09.2018).

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2016), 2016-2019 Ulusal e- devlet Stratejisi ve Eylem Planı, e-Devlet Hizmetleri Daire Başkanlığı, Mart.

VASCONCELLOS, V., RUA, M. (2005), “Impacts of Internet use on Public Administration: A Case Study of the Brazilian Tax Administration”, The Electronic Journal of e-Government, 3(1), 49-58.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (2018), Faaliyet Raporu 2017, <https://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FDosya%2F2017VDKFaaliyetRaporu.pdf>, (01.09.2018).

Research Collaboration Patterns and Evolution of Business Management: A Scientometric Analysis

Serhat Burmaoglu¹

Abstract

In a world, which is becoming ever more complex and uncertain, there is a growing need to develop efficient and effective management systems. With facing an increasing number and intensity of challenges like climate change, energy, water, food as well as political stability, security and equality, scholars in all scientific domains transformed their concepts, methodologies, and paradigms up to this new and emerging environment. In this uncertain environment, business scholars have also adapted their scientific research and developed collaboration networks by considering these environmental conditions. In this study, for understanding this adaptation and possible change in collaboration patterns, exploratory research was conducted. In this exploratory research, I aimed to examine author, organizational, and country collaboration patterns in last decade by using Web of Science publication database. For comparison purpose, I created a subset for Turkey-addressed publications and performed same visuals with this sub-dataset.

Key Words: Scientometrics, Research Collaboration, Research Patterns, Evolution, Business Management

JEL Classification Codes: O3

Araştırma İşbirliği Desenleri ve İşletme Yönetiminde Evrim: Bilimetric bir Analiz

Özet

Karmaşıklaşan ve belirsizleşen bir dünyada etkili ve etkin yönetim sistemleri geliştirilmesine olan ihtiyaç artmaktadır. İklim değişikliği, enerji, su, gıda gibi hususlardaki problem sahalarının yoğunluğunun ve sayısının artması ile karşı karşıya kalınması ve bunlara ilave olarak siyasi istikrarsızlık, güvenlik ve eşitsizlik konuları akademisyenleri kavramlarının, yöntemlerini ve paradigmalarını değiştirmeye zorlamaktadır. Bu belirsizlik ortamında işletme akademisyenleri de kendi bilimsel araştırma ve geliştirdikleri ağıları bu çevresel şartları düşünmek suretiyle dönüştürmektedirler. Bu adaptasyonu ve olası işbirliği desenlerindeki değişimi anlamak için keşfedici bir araştırma yürütülmüştür. Bu keşfedici araştırma içerisinde son on yıldaki yazar, kurum ve ülke işbirliği desenleri Web of Science yayın veri tabanı üzerinden incelenmiştir. Karşılaştırma yapmak amacıyla da Türkiye adresli yayınlar alt küme yaratılarak elde edilmiş ve aynı görseller Türkiye adresli yayınlar için de gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bilimetric, Araştırma İşbirliği, Araştırma Desenleri, Evrim, İşletme Yönetimi

JEL Sınıflama Kodları: O3

¹ Assoc.Prof., Izmir Katip Çelebi University, Department of Business Administration, Izmir/Turkey, serhatburmaoglu@gmail.com

1. INTRODUCTION

All scientific fields have cognitive, social and institutional characteristics. The cognitive dimensions have been the main focus of several contributions in this issue (Fagerberg et al., 2012; Landström et al., 2012; Martin et al., 2012; Martin, 2012), refers to the character of the knowledge base that researchers in a field share. As shown by a wealth of previous research (Price de Solla, 1963; Crane, 1972; Becher and Trowler, 2001), such fields, as with the world of science more generally, also have a social dimension, among other things through the existence of smaller networks of researchers with similar aims, often with different affiliations, linked together by a shared knowledge base, common meeting places and publication channels (Frickel and Gross, 2005; Fagerberg and Verspagen, 2009; Aldrich 2012).

In this study I focused on the business management domain and try to understand the evolution of cognitive base in this domain by using scientometrics and network analytics. I reviewed literature in second section briefly and after explanations on methodology presented findings in fourth section. I discussed findings in conclusion section and proposed future implications for further research.

2. LITERATURE REVIEW

There are many studies regarding evolution of scientific domain in literature. I reviewed mostly social science related papers here. First paper is Zupic & Čater (2015)'s methodological study. They introduced the bibliometric methods of citation analysis, co-citation analysis, bibliographical coupling, co-author analysis, and co-word analysis and present a workflow for conducting bibliometric studies with guidelines for management researchers. They envisioned that bibliometric methods will complement meta-analysis and qualitative structured literature reviews as a method for reviewing and evaluating scientific literature. For illustrative example they applied their proposed methodology on *Organizational Research Methods* journal. They used Web of Science database and found that multi-level research methodology was rising and quantitative methodology has already been dominating the domain.

Another research is from Gudanowska (2017) on modern research trends within technology management. She utilized Web of Science database and analyze with VOSviewer freeware program. She found that technology management field enlarged with time and field applications. Furthermore, knowledge management has been becoming one of the main research trends in technology management.

White, Guldiken, Hemphill, He, & Sharifi Khoobdeh (2016) applied bibliometric analyses to understand trends in international strategic management research between 2000 to 2013. They examined 736 core articles and after applying text mining procedure, they found 10 distinct subfield of international strategic management research.

Journal of Business Research analyzed by Merigó, Mas-Tur, Roig-Tierno, & Ribeiro-Soriano (2015) with the coverage of 1973 to 2014 period. They found that JBR was more diverse than other business and management journals in which the USA had a much stronger position. Moreover, they wanted to take our attention on Taiwan's growth during the last years.

3. RESEARCH METHODOLOGY

Bibliometric methods reveal great potential for the quantitative confirmation of subjectively derived categories in published reviews as well as for exploring the research landscape and identifying the categories. There are many studies applied bibliometric analysis to different domains as management, innovation, entrepreneurship, operations management, economics and so on (for detailed information please consider Merigo et al. (2015)). I utilized R free statistical programming environment for analysis. R is a free, open-source, cross-platform programming environment. In contrast to most programming languages, R was specifically designed for statistical analysis, which makes it highly suitable for data science applications. In R, there are many packages for data analysis which are called 'packages'. I used Bibliometrix package for Web of Science data analysis and ggraph, igraph, ggplot2 for creating different visualizations. General methodology for scientometric analysis is demonstrated in figure 1.

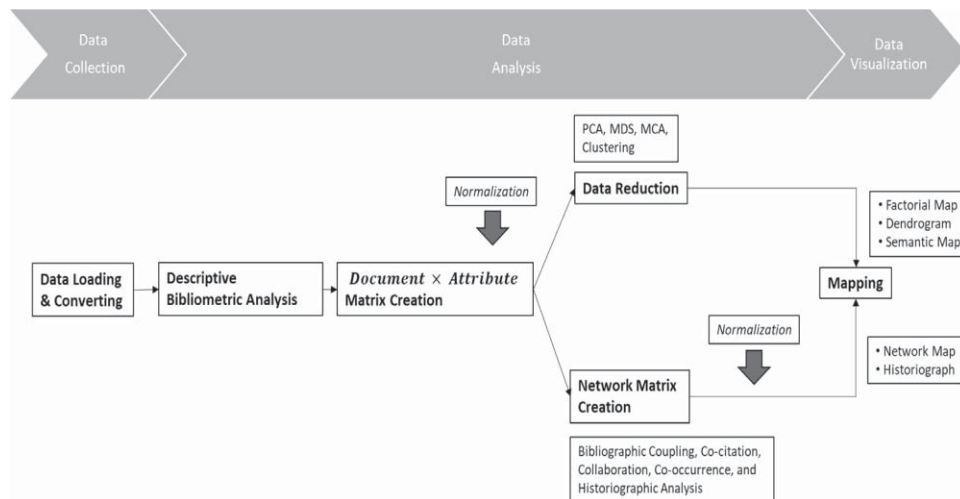

Figure 1 Methodology

As demonstrated in fig.1, scientometric analysis mostly begin with deciding on lexical search query strategy. In this study, I used ‘Business, Management’ Web of Science category as lexical search string in advanced search option and reached 69.370 publications covering the period between 2008-2017. I retrieved these publications in plain text format and transformed them to matrix for analysis. After getting the descriptive bibliometric statistics, some data reduction methods applied and network matrices created. For clarifying and refining network matrices some normalization metrics (Salton’s Cosine, Jaccard’s Index, etc.) applied. Then, maps are generated.

3.1. Data Analysis

3.1.1. Descriptive Statistics

I searched Web of Science database and reached 69370 publications in “Business, Management” Web of Science category between 2008 to 2017 period. I downloaded them as txt files and upload to R Studio by using readFiles command. Then, for descriptive analysis I used these codes in Bibliometrix package (Aria & Cuccurullo, 2017):

```
#converting text files (D) to readable columns and matrices (M)
M<- convert2df (D, dbsource="isi", format="plaintext")
```

```
# ANALYZING BIBLIOMETRICS AND PRESENTING SUMMARY AND PLOTTING
results<-biblioAnalysis(M, sep=";")
S<- summary(object= results, k=10, pause= FALSE)
plot (x=results, k=10, pause= FALSE)
```

Based on these I retrieved some descriptive statistics as: Document per author is 0.875, Authors per document is 1.14, co-authors per documents is 2.54. In management field collaboration index is calculated as 1.33.

Most productive authors and countries were demonstrated in Fig 1.

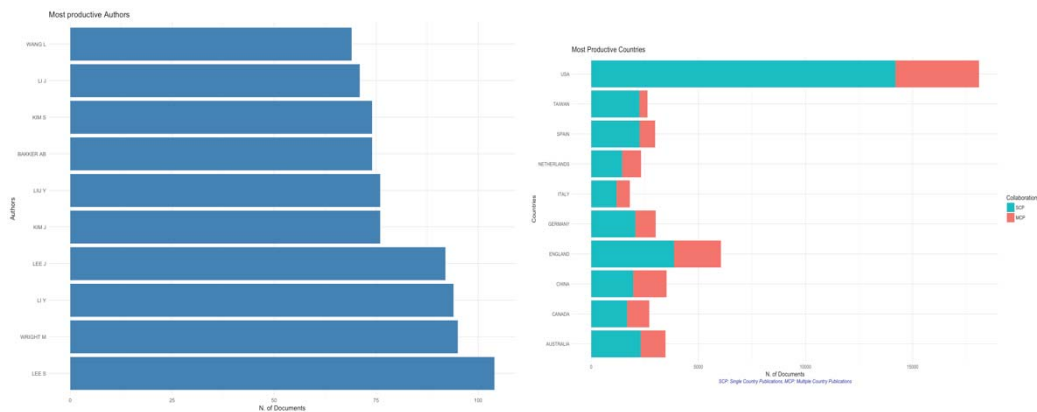

Figure 1. Most Productive Authors and Countries

As seen in Figure 1, USA has been dominating the domain for both single country and multiple country publications. China may attract our attention here when we check the most productive authors. However, we know that even China has most productive researchers their impact is not adequate as English-spoken countries for now.

3.1.2. Network Analysis

For network analysis, I used biblioNetwork command and for visualization networkPlot command as:

```
NetMatrixauthors <- biblioNetwork(M, analysis = "collaboration", network = "authors",
sep = ";")
normalizeSimilarity(NetMatrixauthors, "association")
```



```
netauthor=networkPlot(NetMatrixauthors, n=100, size=TRUE, remove.multiple = T,
Title="Author Collaborations", type="fruchterman", labels=0.5, cluster="louvain",
curved=TRUE)
```

```
NetMatrixcountry <- biblioNetwork(M, analysis = "collaboration", network =
"countries", sep = ";")
```

```
netcountry=networkPlot(NetMatrixcountry, normalize="salton", weighted=T, n =2000,
Title = "Country Collaborations", type = "fruchterman", size=T,edgesize = 5,labels=0.5,
cluster="louvain", curved=TRUE, remove.isolates=TRUE, halo=TRUE)
```

```
NetMatrixorganization <- biblioNetwork(M, analysis = "collaboration", network =
"universities", sep = ";")
```

```
netorganization=networkPlot(NetMatrixorganization, n=50, size=TRUE,
remove.multiple = T, Title="Organizational Collaboration", type="mds", labels=0.2,
cluster="louvain", halo = TRUE)
```

```
NetMatrixkeywords <- biblioNetwork(M, analysis = "co-occurrences", network =
"keywords", sep = ";")
```

```
netkeyword=networkPlot(NetMatrixkeywords, n=100, size=TRUE, remove.multiple = T,
remove.isolates = TRUE, Title="Term co-occurrences", type="kamada", labels=0.5)
```

With these, I reached author, country, organization and keyword network graphs. In these commands `fruchterman` and `kamada` refers to force-directed graphic visualizations; `MDS` refers to multi-dimensional scaling; `salton` is for Salton's Cosine normalization index (Leydesdorff, 2008), `Louvain` refers dimension reduction methodology (Blondel, Guillaume, Lambiotte, & Lefebvre, 2008). (for detailed information please check (Aria & Cuccurullo, 2017))

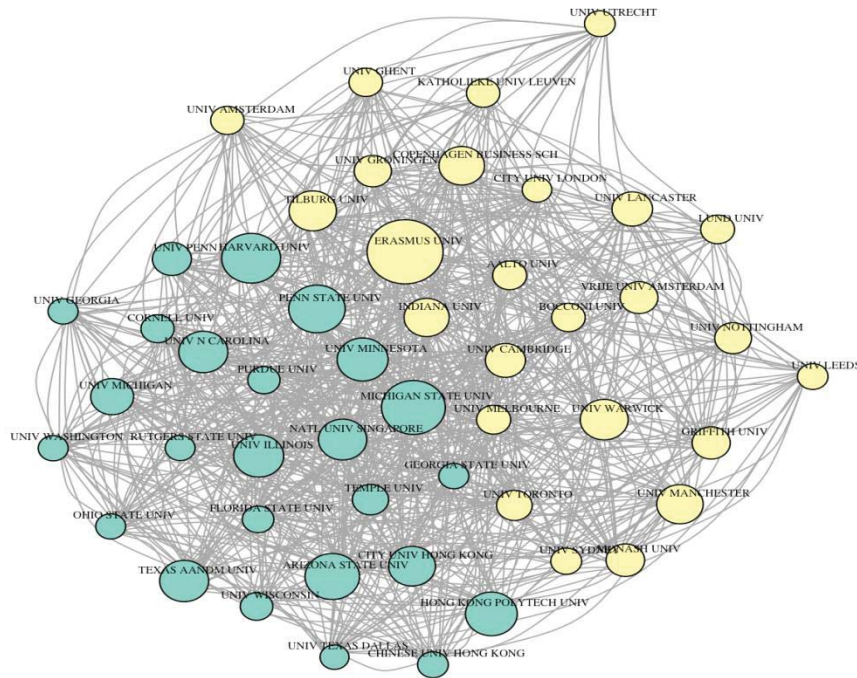

Figure 4 Organizational Collaborations

Two main clusters can easily be distinguished in figure 1. One cluster may be called as US-dominated and the other one may be called as EU-dominated clusters. The strength of links can be traced with its thickness. These clusters can be seen in Figure 4 too. Author collaborations visualized in figure 3 and in this visual purple cluster refers to organizational management; white cluster refers to organizational psychology; yellow cluster refers to Tourism management; pink cluster refers to decision-making and information management; orange cluster refers to human resources management. Especially pink and orange clusters may be surprising because of the Chinese scholars' high frequency in these clusters.

4. CONCLUSION

Business, management Web of Science category unsurprisingly demonstrates US and EU dominance in analyzed publications for the last decade. Turkey stays in US cluster for international journal publications. However, Turkey's collaboration with US is not higher as other countries in the cluster. Because of geographical proximity,

China may be accepted as an alternative for academic collaboration in business, management domain. This study may be detailed by sub-setting Chinese academic institutions and based on their focus subjects collaboration opportunities reviewed. Especially, decision-making and information science and human resource management collaboration density may be accepted as a starting point.

REFERENCES

Aldrich, H., 2012. The emergence of entrepreneurship as an academic field: a personal essay on institutional entrepreneurship. *Research Policy* 41 (7), 1240–1248.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>

Becher, T., Trowler, P., 2001. *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Discipline*, 2nd ed. Open University Press, Buckingham

Blondel, V. D., Guillaume, J.-L., Lambiotte, R., & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks. *Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment*, 2008(10), P10008. Retrieved from <http://stacks.iop.org/1742-5468/2008/i=10/a=P10008>

Crane, D., 1972. *Invisible Colleges: Diffusion of Knowledge in Scientific Communities*. University of Chicago Press, Chicago.

Fagerberg, J., Verspagen, B., 2009. Innovation studies – the emerging structure of a new scientific field. *Research Policy* 38, 218–233.

Fagerberg, J., Fosaas, M., Sapprasert, K., 2012. Innovation: exploring the knowledge base. *Research Policy* 41 (7), 1132–1153.

Frickel, S., Gross, N., 2005. A general theory of scientific/intellectual movements. *American Sociological Review* 70, 204–232.

Gudanowska, A. E. (2017). Modern Research Trends within Technology Management in the Light of Selected Publications. *Procedia Engineering*, 182, 247–254. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.03.185>

Landström, H., Harirchi, G., Åström, F., 2012. Entrepreneurship: exploring the knowl- edge base. *Research Policy* 41 (7), 1154–1181.

Leydesdorff, L. (2008). On the normalization and visualization of author co-citation data: Salton's cosine versus the Jaccard index. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59(1), 77–85. <https://doi.org/10.1002/asi.20732>

Martin, B.R., Nightingale, P., Yegros, A., 2012. Science and technology studies: explor- ing the knowledge base. *Research Policy* 41 (7), 1182–1204.

Martin, B.R., 2012. The evolution of science policy and innovation studies. *Research Policy* 41 (7), 1219–1239.

Merigó, J. M., Mas-Tur, A., Roig-Tierno, N., & Ribeiro-Soriano, D. (2015). A bibliometric overview of the *Journal of Business Research* between 1973 and 2014. *Journal of Business Research*, 68(12), 2645–2653. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.04.006>

Price de Solla, D.J., 1963. *Little Science, Big Science*. Columbia University Press, New York.

White, G. O., Guldiken, O., Hemphill, T. A., He, W., & Sharifi Khoobdeh, M. (2016). Trends in International Strategic Management Research From 2000 to 2013: Text Mining and Bibliometric Analyses. *Management International Review*, 56(1), 35–65. <https://doi.org/10.1007/s11575-015-0260-9>

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

REGIONAL INNOVATIONS AND EXPORTS RELATIONSHIPS: PANEL COINTEGRATION ANALYSES

Burcu TÜRKCAN¹

Abstract

This study analyses the validity of cointegrated relationships between regional innovations and exports for 81 Turkish provinces during the time period of 2003-2017. In this context, three Panel Johansen Fisher Cointegration Tests are conducted for 81 regions and 15 years. The main contribution of this study is on the point of analyzing the long-term relationships of regional innovativeness and exports for Turkey about recent years with a wide range of data. Moreover, the main purposes of this study are twofold. The first purpose of the study is to shed some light on the relationships between innovative activities and foreign trade in Turkish regions during recent years. And the second purpose is to be able to develop some policy recommendations for Turkish provinces in the context of competitive advantages. The empirical results indicate that there are long-term cointegrated relationships between regional innovativeness and exports. All three kinds of regional innovations (patent registries, utility model registries and design registries) are seem to be in a long-term cointegrated relationships with regional exports.

Key Words: Regional Innovations, Regional Exports, Panel Cointegration Analysis

JEL Classification Codes: R10, R15, O30

BÖLGESEL YENİLİKLER VE İHRACAT İLİŞKİLERİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZLERİ

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin 81 ilinde 2003 – 2017 zaman aralığında bölgesel yenilikler ve ihracat arasındaki eşbütünlük ilişkilerin varlığını analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada 81 il ve 15 yıl için 3 ayrı Panel Johansen Fisher Eşbütünlük Testi uygulanmaktadır. Çalışmanın literatüre katkısı, Türkiye'de bölgesel yenilikçilik ile bölgesel ihracat arasındaki uzun dönem ilişkisini son yıllar için oldukça geniş bir veri seti kullanarak analiz etmesi noktasındadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amaçları; son yıllarda Türkiye'de bölgesel yenilikçilik ve dış ticaret arasındaki ilişkilere ışık tutmak ve rekabetçi üstünlükler bağlamında bölgesel politika önerisi geliştirebilmektir. Ampirik analiz sonuçları, Türkiye'de söz konusu zaman aralığında bölgesel yenilikçilik ile bölgesel ihracat arasında eşbütünlük ilişkilerin geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Yenilikler, Bölgesel İhracat, Panel Eşbütünlük Analizi

JEL Sınıflama Kodları: R10, R15, O30

¹ Assoc. Prof. Dr., Ege University, FEAS, Department of Economics, Turkey, burcu.turkcan@ege.edu.tr

1. INTRODUCTION

Since 1980s, endogenous growth theories have been underlining that economies should use their endogenous capacities that can bring them competitive advantages. Moreover, it's widely accepted in the literature that the increasing rate of innovative capabilities enhance the increasing returns to scale and the rate of production in the economy (Greenhalgh, 1990; Caldera, 2010). Consequently, if these activities' outcomes are directed towards exports, then economy may have competitive advantages in global markets. Also it's expected in the theory that a developing economy would direct more sources through innovative activities and hence innovations and exports reinforce each other in an endogenous growth manner.

Moreover, with the rise of globalization, social scientists and policy makers have been paying more attention on regions as geographical units creating innovation and competitiveness in global markets (European Commission, 2006: 29). In this sense, there is an increasing interest about the relationships between regional trade and regional innovativeness in the literature since 1970s. In this context, this study analyses the validity of cointegrated relationships between regional innovations and exports for 81 Turkish provinces (NUTS3 regions) for the time period of 2003-2017. Hence the main contribution of this study is on the point of analyzing the long-term relationships of regional innovativeness and exports for Turkey about recent years with a wide range of data. Moreover, the main purposes of this study are twofold. The first purpose of the study is to shed some light on the relationships between innovative activities and foreign trade in Turkish regions during recent years. And the second purpose is to be able to develop some policy recommendations for Turkish provinces in the context competitive advantages. By following these purposes after a short introduction, a brief empirical literature survey is given. Then the data set, variables and empirical results are explained. Lastly, in the conclusions, empirical results are interpreted and some regional policy implications are enhanced for Turkey.

2. LITERATURE REVIEW

The relationships between exports and innovations have been examined in lots of empirical studies in the literature. As an example, Greenhalgh (1990) analyzed 31 UK (United Kingdom) industries for the time period of 1954 – 1981. There has been found cointegrated relationships between trade and innovations in examined industries. As another study, Lachenmaier and Woessmann (2004) analyzed the relationship between exports and innovations and they found that as innovations increase exports also increase in Germany. Caldera (2010) analyzed exports and innovations relationship for Spain during 1991 – 2002. As a result of analysis, innovations have been found as positively significant determinant of exports in Spain. Moreover, European Commission (2010) has found that in 2009, there is a strong association between exporting and innovation across 9480 SMEs in 33 European countries. Also Shearmur et al. (2015) found that exporter manufacturing firms are more innovative than non-exporters in Canada.

There are also some studies examining exports and innovations relationships for Turkey. As an example; Korkmaz et al. (2009) analyzed 70 manufacturing firms operating in Ankara. It's found that there is no significant relationship between firm innovativeness and export performances in that region. As another study, Çütçü and Çelik (2016) analyzed 207 firms operating in 9 provinces of Southeastern Anatolia and they found that innovations increase the export performance in those provinces. Moreover, Polat (2018) conducted some empirical analyses for developing Asian countries -including Turkey- during 1996 – 2016. As a result, there have been found that the effects of innovations on exports are positive and statistically significant only in Hong Kong, Kazakhstan and Singapore.

There are lots of other studies using different empirical methods in recent years but in this section it's tried to be summarized the most similar studies to this paper. It's followed from the related empirical literature that regional studies are limited and they basically focus on firm-level data. In this manner, this study aims to make a contribution to this literature by using a wide regional data and enhancing macro

view to this issue. Also it's seen that there is no other country-wide study analyzing exports and innovations relationships in Turkey for recent years.

3. EMPIRICAL ANALYSIS

3.1. Data Set and Variables

The data set of this study consists of 81 Turkish NUTS3 regions (provinces) and the time period of 2003-2017. In this context, three Panel Johansen Fisher Cointegration Tests are conducted for 81 regions and 15 years by using balanced panel data sets with 1215 observations. The main variables used in analyses are exports, patent registries, utility model registries and design registries. Registration values of innovative outputs are preferred instead of application values due to the fact that applications show only opinions but registrations show the realized ideas. So working with registrations would produce more realistic and economically meaningful results. Moreover, exports data set has been retrieved from Turkish Statistical Institute (TSI) online database with the form of US dollar. Patent registries, utility model registries and design registries data sets have been retrieved from Turkish Patent Institute (TPI).

3.2. Method and Empirical Results

Cointegration tests search for the long term relationships between examined variables. In this context Johansen Fisher Test is most widely used test to detect panel cointegrated relationships in the recent literature. It is possible to see pairwise cointegrated relationships by the help of this test. However, it's widely accepted that before running any econometric tests the stationarity of series should be checked in order to avoid spurious regression problem (Sevüktekin & Nargeleçekenler: 2005: 277). Hence first of all panel unit root tests should be applied.

In panel unit root examination, there are different approaches as Levin, Lin & Chu t Test, Im, Pesaran and Shin W-stat Test, ADF – Fisher Chi-Square Test and PP – Fisher Chi-Square Test. The general inclination while deciding whether a series has a unit root problem or not, is to look at the general view of different unit root tests applied. In this paper 4 different unit root tests' result are summarized in order

to decide whether series stationary or not. If most of the tests point out a problem than it's decided that series is nonstationary.

In Table 1 panel unit root tests' results are summarized for our series. It's seen that exports, utility model and design series are nonstationary. However patent series is nonstationary as to only one test (PP – Fisher Chi-square).

Table 1: Panel Unit Root Test Results

	Exports	Patent	Utility	Design
Levin, Lin & Chu t	-3.33364 (0.0004)***	5.63929 (1.000)	-6.86635 (0.0000)***	0.04549 (0.5181)
Im, Pesaran and Shin W-stat	1.52456 (0.9363)	5.06588 (1.000)	-4.57138 (0.0000)***	-1.52024 (0.0642)*
ADF - Fisher Chi-square	131.445 (0.9625)	90.7703 (0.9947)	226.531 (0.0000)***	183.030 (0.0266)**
PP - Fisher Chi-square	153.228 (0.6770)	198.068 (0.0001)***	382.435 (0.0000)***	397,315 (0.0000)***

Note: * Significant at 10% ; ** Significant at 5%; * Significant at 1%**

Source: Table is constructed by author.

In order to get rid of nonstationarity, the next step is to take first differences of series and then to apply unit root tests again. It's widely accepted in the empirical literature that all the series should be integrated at the same order. So although patent registries series show nonstationarity as to only one test, the first difference of this set also should be taken. Table 2 summarizes unit root test results for differenced series from the first order.

Table 2: Panel Unit Root Test Results of Series' First Differences

	Exports	Patent	Utility	Design
Levin, Lin & Chu t	-11.6277 (0.0000)***	-8.37439 (0.0000)***	-13.9905 (0.0000)***	-10.7661 (0.0000)***
Im, Pesaran and Shin W-stat	-9.20065 (0.0000)***	-13.5725 (0.0000)***	-15.8277 (0.0000)***	-15.9289 (0.0000)***
ADF - Fisher Chi-square	385.788 (0.0000)***	437.744 (0.0000)***	533.315 (0.0000)***	533.548 (0.0000)***
PP - Fisher Chi-square	717.647 (0.0000)***	983.536 (0.0000)***	1206.97 (0.0000)***	1217.62 (0.0000)***

Note: * Significant at 10% ; ** Significant at 5%; *** Significant at 1%

Source: Table is constructed by author.

The results of Table 2 indicate that all the series are stationary as to all unit root tests and hence it's appropriate to keep up with the series integrated from the first order. Consequently, these series can be used in cointegration tests with their differenced forms. Table 3 summarizes pairwise Johansen Fisher Panel Cointegration Test Results.

Table 3: Pairwise Johansen Fisher Cointegration Test Results
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace and Maximum Eigenvalue)

EXPORT & PATENT				
Hypothesized	Fisher Stat.*		Fisher Stat.*	
No. of CE(s)	(from trace test)	Probability	(from max-eigen test)	Probability
None	777.2	0.0000	606.1	0.0000
At most 1	484.5	0.0000	484.5	0.0000

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace and Maximum Eigenvalue)

EXPORT & UTILITY MODEL

Hypothesized	Fisher Stat.*	Probability	Fisher Stat.* (from max-eigen test)	Probability
No. of CE(s)	(from trace test)			
None	809.6	0.0000	558.5	0.0000
At most 1	611.9	0.0000	611.9	0.0000

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace and Maximum Eigenvalue)

EXPORT & DESIGN

Hypothesized	Fisher Stat.*	Probability	Fisher Stat.* (from max-eigen test)	Probability
No. of CE(s)	(from trace test)			
None	799.4	0.0000	572.0	0.0000
At most 1	594.1	0.0000	594.1	0.0000

Note: * Probabilities are computed using asymptotic Chi-square distribution.

Source: Table is constructed by author.

The results in Table 3 indicate that *there are cointegrated relationships in the long run between exports and patent registries, exports and utility model registries and exports and design registries*. Both Fisher statistics based on trace and maximum-eigenvalue tests show this relationship even at 1% significance level.

4. CONCLUSION

Exports and innovations relationship has attracted considerable attention in the literature since globalization has emerged in 1970s. As regionalization has become a key concept to sustain competitive advantages in national and international economies, regional studies also have emerged in this field. In this sense, this study tries to shed some light on the relationship between regional exports and innovativeness relationships in Turkey during 2003 – 2017. Empirical results indicate that there are long term cointegrated relationships between regional patent registries, regional utility model registries, regional design registries and regional exports. By following the empirical results, it goes without saying that it should be true policy option to support innovative activities in Turkey. As more innovative outcomes are sustained then regional exports level would also be sustained across regions. As it's underlined before, more exports mean more competitive advantages at national and international markets. Consequently, a region producing more innovative outcomes would be able to export more and be able to have more competitive advantages. In this sense, government should increase its supports and subsidies on innovative activities at regional level. Regional development agencies could be appropriate institutions to distribute and monitor the operations of these supports.

REFERENCES

- CALDERA, A. (2010), "Innovation and Exporting: Evidence from Spanish Manufacturing Firms", *Review of World Economics*, 146(4), 341-353.
- CUTCU, I. & CELIK, M. (2016), "İnovasyonun Tekstil İhracatına Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygulaması", *Gazi University Journal of Social Sciences*, 3(5), 15 – 42.
- EUROPEAN COMMISSION. (2006), "Constructing Regional Advantage: Principles, Perspectives, Policies", Brussels, <https://ec.europa.eu> (05.09.2018)
- EUROPEAN COMMISSION. (2010), "Internationalisation of European SMEs". Brussels, <https://ec.europa.eu> (07.09.2018).

GREENHALGH, C. (1990), “Innovation and Trade Performance in the United Kingdom”, *The Economic Journal*, 100 (400), 105 – 118.

KORKMAZ,S., ERMEC, A. & YUCEDAG, N. (2009), “İşletmelerin Yenilikçi Kabiliyetleri ve İhracat Performanslarına Etkileri”, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 9(2), 83 – 104.

LACHENMAIER, S. & WOESSMANN, L. (2004), “Does Innovation Cause Exports? Evidence from Exogenous Innovation Impulses and Obstacles using German Micro Data”, CESIFO Working Paper 1178, 317 – 350.

POLAT, M.A. (2018), “Ar&Ge ve İnovasyonun Ülkelerin İhracat Performansına Etkileri: Gelişmekte olan Asya Ülkeleri için Yeni Nesil Bir Panel Veri Analizi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 997 – 1015.

SEVUKTEKIN, M. & NARGELECEKENLER, M. (2005), *Zaman Serileri Analizi*, Nobel Publications, Ankara.

SHEARMUR, R., DOLOREUX, D. & LAPERRIERE, A. (2015), “Is the Degree of Internationalization Associated with the Use of Knowledge Intensive Services or with Innovation?”, *International Business Review*, 24, 457 – 465.

TSI. “Regional Exports”, <http://www.tsi.gov.tr> (31.07.2018)

TPI. “Provincial Patent Registries, Utility Model Registries and Design Registries”. <http://www.turkpatent.gov.tr> (31.07.2018).

Message Framing within the Context of Climate Change Mitigation

Banu DEMİREL¹, Sumeyra DUMAN²

Abstract

Climate change impacts are inevitably threatening the future of our planet. Considering the high priority and the urgency of the topic, efforts to mitigate global climate change cannot be limited to government legislations or regulatory actions. Public support and collaboration of citizens are also necessary on the way to low carbon lifestyles. Message framing as a means of persuasive communication is an important tool to accelerate the level of awareness, engagement, support and behavioral change in terms of climate change mitigation efforts. Hence, this paper through a systematic review and content analysis aims to extract and categorize the variables tested in terms of message framing within the context of climate change and to determine the message frames that are found to be the most effective in terms of climate change mitigation efforts. Findings reveal that in terms of dependent and independent variables, the studies can be aggregated but when the most effective message frames are analyzed a general framework could not be observed. Through taking into account the possible reasons, these findings are interpreted at the conclusion of the study.

Key Words: Climate change, mitigation, message framing, systematic review, content analysis

JEL Classification Codes: M30, M31

İklim Değişikliği Etkilerini Hafifletme Çabaları Bağlamında Mesaj Çerçevesi

Özet

İklim değişikliği etkileri gezegenimizin geleceğini kaçınılmaz olarak tehdit etmekte. Konunun yüksek önceliği ve aciliyeti göz önüne alındığında, küresel iklim değişikliğini hafifletme çabalarının, hükümet mevzuatı veya düzenleyici eylemlerle sınırlı olmaması gerekmektedir. Düşük karbonlu yaşam tarzlarına giden yolda, halk desteği ve vatandaşların işbirliği gereklidir. İkna edici iletişim aracı olarak mesaj çerçevesi, iklim değişikliği hafifletme çabaları açısından farkındalık, katılım, destek ve davranış değişikliği düzeyini hızlandırmak için önemli bir araçtır. Bu nedenle, bu makale sistematik tarama ve içerik analizi yoluyla, iklim değişikliği bağlamında mesaj çerçevesi açısından test edilen değişkenleri ortaya çıkarmayı, kategorize etmeyi ve iklim değişikliği azaltma açısından etkili olduğu tespit edilen mesaj çerçevesini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bulgular, kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler kapsamında makalelerin birleştirilebilirken, çalışmalarda en etkili mesaj çerçevesi incelendiğinde böyle bir gruplamaya gidilemediği görülmüştür. Bu bulgular, olası nedenleri göz önüne alarak, sonuç kısmında yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, hafifletme, mesaj çerçevesi, sistematik tarama, içerik analizi

JEL Sınıflama Kodları: M30, M31

¹ Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Turkey, banu.atrek@deu.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Turkey, sumeyra.duman@deu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Climate change with its potential to bring severe consequences like longer and frequent droughts, diminishing water supplies, endangering the biodiversity of species, flooding, extreme weather conditions and rising sea levels, jeopardizes the future of our planet. Government legislations or regulatory actions contribute to mitigate the problem. Unfortunately, mitigation efforts require a collective action through the participation of all actors including citizens and carbon intensive and unsustainable lifestyles and consumer behaviors have to be transformed into low carbon lifestyles (Gifford, 2008). On the other hand, perception studies regarding climate change reveal that the risk is often not well understood by the general public (Etkin and Ho, 2007; Weber, 2010). Studies reveal that in order to raise awareness, promoting active engagement and behavior change, providing more and better information about climate change is not sufficient alone for effective communication (Nerlich et al., 2010). Having the sufficient level of knowledge or concern also may not lead to required behavioral response. Ockwell et al. (2009: 307) claim that the disparity between public awareness and concern about climate change, and the limited behavioral response is consistent with the ‘attitude-behaviour’ gap - people often do not act in accordance with what they know or feel in psychology. Moreover, complexity, ambiguity, temporal distance related with climate change issues amplify public understanding and individual engagement. Therefore, considering the high priority and the urgency of the threat, public engagement in climate change issues have to be enhanced (Dale and Onyx, 2005; Dilling and Moser, 2007; Gifford, and Comeau, 2011). In order to enable public concern and motivation for people to act to mitigate the problem, different communication strategies are being discussed by the scholars. These communication strategies involve message strategies like message framing, narratives, and visual imagery, which aim to raise the awareness level of consumers and support positive behavioral change for mitigation. Choices, attributes or goals may be included to framing where negative (losses, undesirable attributes, prevention) versus positive (gains, desirable attributes, promotion) information is compared. Moreover, episodic/thematic framing, distance (attribute)

framing, sacrifice/motivational framing and various other frames are tested by different scholars to reveal the effects of message framing in the engagement of voluntary mitigation of climate change.

Among the existing gaps in the literature, the lack of a validated set of effective message frames driving awareness, support behavior, engagement, concern, voluntary behavior and behavioral change within climate change stands out. Hence, this study aims to fill this gap by identifying, synthesizing, and evaluating extant research, with the purpose of revealing the variables tested in the field through a systematic review and a content analysis. Specifically, the study has three major objectives:

- (1) To assess the characteristics of studies
- (2) To extract and categorize the variables tested in terms of message framing
- (3) To determine the message frames that are found to be most effective in persuasive communication

The current study consolidates extant research and contribute to this relatively new body of literature by investigating and aggregating the research findings of the empirical message framing studies in order to determine the effective message framings within the context of climate change mitigation in individual level.

Little is known about which factors predict awareness, engagement and behavioral change mitigating climate change, and which messaging strategies are effective. With the findings of this study, indicatives of the potentials of employing strategic message framing for improving communication about climate change will be revealed. This study is expected to contribute as a guide reference for scholars in the area by producing an aggregation of variable sets used in framing studies, which is hoped to provide a holistic view and a deeper insight into the message framing studies on the way to a more sustainable lifestyle.

2. LITERATURE REVIEW.

2.1. *Message Framing*

Prospect theory forms the fundamental theory of message framing research (Kahneman and Tversky, 1979, 1984; Tversky and Kahneman, 1981) which states that individuals' decisions change across options framed as gains or losses under risky conditions. Framing effect can be described as “discrepancies between choice problems that decision makers, upon reflection, consider effectively identical” (Kahneman, 2003). When the option is gain-framed people become risk-averse, when the option is loss-framed people tend to be risk-seeking. The Asian Disease problem introduced by Tversky and Kahneman (1981) looked at the possible outcomes of the outbreak of an Asian disease when framed as gains in one version and as losses in another version. Individuals chose the certain outcome of saving people in the gain-framed version whereas they chose to take risk of losing certain amount of people in the loss version. Framing theory recognizes that the words chosen to convey a given issue can exert a powerful effect on how audiences process and perceive messages by bringing certain considerations to mind over others (e.g. Entman, 1993; Druckman, 2001).

2.2. *Message Framing in Climate Change Communications*

The studies on climate change communications has benefited from framing effects in the aim of persuading people to encourage for the desired outcome (Davis, 1995; Van de Velde, Verbeke, Popp, and Van Huylenbroeck, 2010). Message framing can help people understand difficult, confusing, or controversial information, such as concepts related to climate change, by reminding them of what they already know and care about (Tversky and Kahneman 1981, Dillard and Shen 2007).

Framing of climate change mitigation communications mostly focuses on either the positive consequences of adopting or the negative consequences of not adopting (McDonald, 2013; Nisbet, 2009; Scrase & Ockwell, 2010). Most of the framing studies on climate change communication is measured through exposing audiences

to different versions of the same message and observe differences in attitudes, beliefs, or intention as evidence that a framing effect has occurred.

Among the numerous message frames, the two typologies of *goal framing* and *self-regulatory framework* presented by Levin et al. (1998) and Cesario et al. (2013) are highly cited by the studies. The goal-framing paradigm (Levin et al., 1998) proposes that an issue can be framed to focus attention on its potential to provide gain or prevent a loss. On the other hand, the self-regulatory framework introduced by Cesario et al. (2013) framing is handled in different levels based on regulatory focus (Higgins, Shah, & Friedman, 1997; Higgins, 1998) of the respondents. At the first level of framing, *hedonic consequences*, framing focuses on pains of adherence to the recommendation vs. pains of non-adherence. The second level, *outcome sensitivities*, framing is differentiated describing the consequences of adoption in terms of gain/non-loss and the consequences of non-adoption in terms of non-loss/loss. The third level framing is *regulatory concerns*, handles the topic in terms of addressing growth-related or safety-related needs of the respondents. The fourth and last level of framing is *goal-pursuit strategies*, which differentiates the topic as being addressed as an eager approach or vigilant avoidance.

3. RESEARCH METHODOLOGY

Current study benefits from systematic review methodology, which is a structural approach to screening academic research. The methodological steps are designed in accordance with the frameworks of Tranfield et al. (2003), Becheikh et al. (2006) and Karaçam (2013). The methodology includes both bibliographical (quantitative), and content (qualitative) analysis.

The research is carried out in three stages:

Stage I: Planning the review

In the planning step, firstly the research purpose and the questions were determined. A review panel is formed encompassing three experts having studies on message framing within the context of climate change. This review panel was beneficial to determine the scope of the current study and to assess the relevance and

size of the literature. Besides, the opinions of experts about the keywords to be included in the research are obtained.

Stage II: Conducting the review

As a result of the evaluation of the expert opinions, the following research protocol is formed:

1. *Time, place and language criterion:* No time and place criterion is set, the studies conducted in English are only included in research.

2. *Subject, publication type and database criteria:* Only the peer-reviewed empirical articles testing message frames within the context of climate change mitigation are included within the scope of the research. Articles are gathered from ISI Web of Science Database and Scopus.

3. *Keywords:* The following combination of keywords: “message framing” AND “climate change” and “message framing” AND “global warming” are selected. The keyword combination is used as selection criteria for the ‘topic’ and ‘keywords’ fields in each paper.

Stage III: Content Analysis

A database of articles was formed in Excel with the following data collected: title of paper, year of publication, keywords, country of the research conducted, focus in particular, dependent, independent, moderating and mediating variables tested. The coding process was undertaken by the two authors. To enhance consistency in extracting and interpreting the information contained in the articles, a coding protocol incorporating operational definitions of each item was prepared. Authors coded the first 10 articles based on the coding protocol separately. Each discrepancy was thoroughly discussed and coding protocol was revised until 100% agreement was reached. Using the refined coding protocol, two authors coded all articles with 90% inter-coder agreement. In accordance with the process, first-order themes, which stand for variables, generated from the dependent and independent variables of the articles, second-order themes which imply the aggregation of related variables at a higher level of abstraction were obtained. Third-order themes for dependent

variables were obtained through aggregation of related variables; for independent variables related to message framing were obtained through message framing classifications of Levin et. al. (1998) and Cesario et. al. (2013). The results obtained in this step will be explained in detail in the findings section.

4. FINDINGS

Within the framework of the research protocol, the searches were carried out together by the two authors. From the first screening results to the detailed examination of the studies obtained, initial results revealed 34 articles whereas, six of them were duplicates and the full-texts of the two articles could not be reached. Further analysis of the 26 articles showed that three articles were incompatible with the inclusion criteria therefore, they were excluded. The process resulted in the final sample of 23 articles.

4.1. The Characteristics of the Studies

Publication years of the articles point out an increasing trend of message framing studies within the context of climate change over the years. Although the research protocol did not involve any time constraint, the first article was published in year 2010. In years 2015 and 2018 the published articles peak with six articles each per year.

When the journals of the articles were examined, it is seen that the articles were published most frequently in the journal of *Global Environmental Change*, which is indexed in Scopus. Two of the articles were published in the *European Journal of Social Psychology* which is in Social Sciences Citation Index and indexed in Scopus. All other articles are published one by one in different journals like *Environmental Education Research*, *Environment International*, *Journal of Social Marketing* and *International Journal of Advertising*.

When the distribution of the researches according to the countries that they were conducted in are analyzed, it is seen that 41,7% of the studies were carried out in United States of America. United Kingdom, Canada and Italy are the second and

third countries with the percentages of 25% and 8,3% respectively and the rest of the countries are Australia, China, Finland and New Zealand with one studies in each.

Articles most frequently focus on environmental issues in general (Frequency=4). Three articles embody energy consumption in particular. Biodiversity conservation, ocean warming and acidification, meat consumption, water conservation and renewable energy investments are the other subjects within climate change context that were most frequently covered by the articles (F=2 of each). Flooding impacts, impacts on the environment, agricultural systems, communities, and public health, residence and transportation-based mitigative behaviors, forest management, sustainable consumption and greenhouse gas emissions are the other research focuses.

4.2. The Variables Extracted

All the dependent variables used in the articles are listed as 1st order themes and the inter-related variables in terms of topic are aggregated into 2nd order themes. Consequently, these 2nd order themes have been grouped as 3rd order themes of support behavior, attitude, intention to behave pro-environmentally, eliciting response and other (concern, risk perception etc.) as can be seen in Table 1. It can be seen that among 3rd order theme of “support behavior”, the most frequently analyzed dependent variable is “policy support behavior”, for “attitude” an even distribution can be seen in terms of topics, for “intention to behave pro-environmentally”, the issues vary from “energy saving behavior”, “meat consumption” to “transportational behavior”, and additionally for the 3rd order dependent variable “eliciting response”, variables such as “ad likeability” and “agreement with the article” are analyzed. The remaining dependent variables, which are classified as “Other” in 3rd order, analyzed variables such as concern, risk perception and information seeking behavior.

The independent variables related to message framing used in the articles have been aggregated to 1st order, 2nd order and 3rd order in similar manner with the dependent variables but when aggregating to 3rd order, message framing classifications of Levin et. al. (1998) and Cesario et. al. (2013) have been utilized

which is depicted in Table 2. Consequently, 3rd order themes are grouped as “self-regulatory framework”, “goal framing” and “other”. Among the studies of self-regulatory framework, “outcome sensitivities” are the most frequently framing used by the articles. There are high number of studies using “goal framing” for message framing and lastly there are other message framing variables used by the studies such as “individual/societal attribution”, “distance framing” and “temporal framing”. Lastly there were few studies taking message framing as moderating (distance framing) and mediating variables (gain/loss framing).

Table 1. Dependent Variables

3RD ORDER	2ND ORDER	FREQUENCY
SUPPORT BEHAVIOR	Policy Support Behavior	5
	Support for Adaptation and Mitigation	3
	Persuasiveness of Policy	1
ATTITUDE	Attitude Toward Climate Change Mitigation	1
	Attitude Toward Energy Savings	1
	Attitude Toward Meat Consumption	1
	Attitude Toward Water Conservation	1
	Climate Skepticism	1
INTENTION TO BEHAVE PRO-ENVIRONMENTALLY	Energy Saving Behavioral Intention	2
	Intention to Behave Pro-Environmentally	2
	Intention to Consume Meat	2
	Transportational Behavior Intention	2
	Residential Behavior Intention	1
	Intention to Implement Forest Management Practices	1
ELICITING RESPONSE	Ad Likeability	1
	Video Likeability	1
	Agreement with the Article	1
	Reactance to the Article	1
OTHER	Concern, Risk Perception, Information Seeking Behavior, Perceived Competence, Engagement, Sustainable Consumption	7

Table 2. Independent Variables Related to Message Framing

3RD ORDER	2ND ORDER	FREQUENCY
SELF-REGULATORY FRAMEWORK	Outcome Sensitivities	4
	Hedonic Consequences	3
	Regulatory Concerns: Growth and Safety	2
	Goal-Pursuit Strategy	1
GOAL FRAMING	Negative vs. Positive X Gain vs Loss Framing	11
OTHER	Individual vs Societal Attribution	3
	Distance Framing	3
	Temporal Framing	2
	Health Framing	2
	Benefit Framing	2
	Regulatory Focus Framing	1

4.3. The Validated Set of Effective Message Frames

The most effective message frames used within the context of climate change mitigation are depicted in Table 3. The message frames within Levin et. al. (1998)'s goal framing paradigm and Cesario et. al. (2013)'s self-regulatory framework has been depicted with the related framework in the parentheses. To support behavior in climate change mitigation, the most effective message frames are positive growth X negative safety, health framing, positive growth and eager approach, connecting messages, and loss framing. The most effective message frame to create affect attitude are self-transcendence, gain/loss framing, present framing, and benefit framing. As can be seen from table 3, frequencies of the message frames could not be counted as each study found different variable to be more effective.

Table 3. Validated Set of Most Effective Message Frames

DEPENDENT VARIABLES	MESSAGE FRAMES
SUPPORT BEHAVIOR	Positive Growth X Negative Safety (Regulatory Concerns)
	Health Framing
	Positive Growth and Eager Approach (Regulatory Concerns and Goal Pursuit)
	Connecting Messages (Goal Framing)
	Loss Framing
ATTITUDE	Self-Transcendence (Individual vs. Societal Attribution)
	Gain Framing (Outcome Sensitivities)
	Loss Framing
	Present Framing (Temporal Framing)
	Benefit Framing
INTENTION TO BEHAVE PRO-ENVIRONMENTALLY	Self-Transcendence (Individual vs. Societal Attribution)
	Positive Framing (Goal Framing)
CONCERN	Health Framing
	Negative Framing (Goal Framing)
	Prevention Focus (Regulatory Focus Framing)
ENGAGEMENT	Local message (Distance Framing)
PERCEIVED RISK	Gain Frame (Outcome Sensitivities)

5. CONCLUSION

This paper aims to contribute to map out the current state of the literature on message framing within the context of climate change, while at the same time identifying indicatives of message framing for improving persuasive communication of climate change. Systematic review of 23 empirical studies published in journals indexed in International Scientific Indexing (ISI) and Scopus reveal that message framing research in climate change context is a new body of research area. Studies have emerged in 2010 however, these studies rise in importance since there is an increasing trend in the number of studies conducted through the years. USA and UK are the countries in which most of the researches are applied. Canada, Italy, Australia, New Zealand, Finland and China are the other countries, which consider message framing as a tool to persuade public to support, to engage in or to change their behaviors in line with the mitigation efforts in climate change with a particular focus of mainly general climate change issues and energy conservation.

Message framing as a persuasive communication tool has the potential to elevate the climate change mitigation efforts throughout the public. Therefore, as an emerging body of research area in climate change context, the number of empirical message framing studies is expected to rise in number. Since a comprehensive categorization of the most effective messages could not be achieved through the analysis, it should be noted that there is a strong need to test the persuasive effects of different message framing strategies on mitigation efforts so that this study can be replicated with a larger sample of articles. The reasons for such a result can be; first, the utilization of message framing in climate change mitigation is a relatively new topic as the publishing year of the earliest article is 2010; second, there may be other articles in journals indexed elsewhere as within the scope of this study, only the articles cited in ISI and Scopus are taken into analysis. Last but not least, the effectiveness of different message framing used in climate change communication can vary across the values, perceptions, political support among various target groups (Graham and Abrahamse, 2017; Nerlich, et al., 2010).

This study is anticipated to be a guide reference for scholars in the area by producing an aggregation of variable sets used in framing studies, which provides a holistic view and a deeper insight into the message framing studies on the way to a lower carbon lifestyle. It also contributes to the literature by listing the variables within the context so that it sheds light into potential areas for future researches.

REFERENCES

- ALTINAY, Z. (2017), "Visual Communication of Climate Change: Local Framing and Place Attachment", *Coastal Management*, 45(4), 293-309.
- BECHEIKH, N., LANDRY, R., and AMARA, N. (2006), "Lessons from Innovation Empirical Studies in the Manufacturing Sector: A Systematic Review of the Literature from 1993–2003", *Technovation*, 26(5), 644-664.
- BEKESY, S. A., RUNGE, M. C., KUSMANOFF, A. M., KEITH, D. A., and WINTLE, B. A. (2018), "Ask Not What Nature Can Do For You: A Critique Of

Ecosystem Services as a Communication Strategy”, *Biological Conservation*, 224, 71-74.

BERTOLOTTI, M., and CATELLANI, P. (2014), “Effects of Message Framing in Policy Communication on Climate Change”. *European Journal of Social Psychology*, 44(5), 474-486.

BERTOLOTTI, M., and CATELLANI, P. (2015), “Agreement with Climate Change Policies: Framing the Future and National versus Supranational Identity”, *European Journal of Social Psychology*, 45(7), 847-857.

CESARIO, J., CORKER, K. S. and JELINEK, S. (2013), “A Self-Regulatory Framework for Message Framing”, *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(2), 238-249.

CORNER, A., ROBERTS, O., CHIARI, S., VÖLLER, S., MAYRHUBER, E. S., MANDL, S., and MONSON, K. (2015), “How Do Young People Engage With Climate Change? The Role of Knowledge, Values, Message Framing, and Trusted Communicators”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 6(5), 523-534.

CRAIG, A. (2018), “Residential Support for Energy Efficiency by Utility Organizations in the Southeast US”, *Journal of Cleaner Production*, 177, 89-100.

DALE, A. and ONYX, J. (Eds.), (2005), *A Dynamic Balance: Social Capital & Sustainable Development*, University of BC Press, Vancouver, BC.

DAVIS, J. J. (1995), “The Effects of Message Framing on Response to Environmental Communications”, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 72(2), 285-299.

DILLARD, J.P., and SHEN, L. (2007), “The Influence of BIS/BAS and Message Framing on the Processing of Persuasive Health Messages”, *Commun. Res.* 34, 433-467.

DILLING, L. and MOSER, S.C. (2007), “Introduction”, *Creating a Climate for Change: Communicating Climate Change and Facilitating Social Change* (Eds. Moser, S.C., Dilling, L.), Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1-27.

- DRUCKMAN J N. (2001), “The Implications of Framing Effects for Citizen Competence”, *Polit Behav* 23, 225–56.
- ENTMAN, R (1993), “Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm”, *J Commun*, 43, 51–8.
- ETKIN, D. and HO, E. (2007), “Climate Change: Perceptions and Discourses of Risk”. *Journal of Risk Research*, 10(5), 623-641.
- GIFFORD, R. (2008), “Psychology’s essential role in climate change”, *Canadian Psychology/ psychologie canadienne*, 49, 273-280.
- GIFFORD, R., and COMEAU, L. A. (2011), “Message Framing Influences Perceived Climate Change Competence, Engagement, and Behavioral Intentions”, *Global Environmental Change*, 21(4), 1301-1307.
- GRAHAM, T. and ABRAHAMSE, W. (2017), “Communicating the Climate Impacts of Meat Consumption: The Effect of Values and Message Framing”, *Global Environmental Change*, 44, 98-108.
- HIGGINS, E. T., (1998), “Promotion and Prevention: Regulatory Focus as a Motivational Principle”, *Advances in Experimental Social Psychology*, (Ed. M. P. Zanna), New York: Academic Press, 1–46.
- HIGGINS, E. T., SHAH, J., and FRIEDMAN, R. (1997), “Emotional Responses to Goal Attainment: Strength of Regulatory Focus as Moderator”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 515–525.
- KAHNEMAN, D. (2003), “A Perspective on Judgment and Choice: Mapping Bounded Rationality”, *American Psychologist*, 58(9), 697-720.
- KAHNEMAN, D. and TVERSKY, A. (1979), “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, 47(2), 263-292.
- KAHNEMAN, D. and TVERSKY, A. (1984), “Choices, Values and Frames”, *American Psychologist*, 39(4), 341-350.

- KARAÇAM, Z. (2013), “Sistemik Derleme Metodolojisi: Sistemik Derleme Hazırlamak İçin Bir Rehber”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- KRANTZ, S. A., and MONROE, M. C. (2015), “Message Framing Matters: Communicating Climate Change with Forest Landowners”. *Journal of Forestry*, 114(2), 108-115.
- LEVIN, I.P., S.L. SCHNEIDER, and G.J. GAETH. (1998), “All Frames are not Created Equal: A Typology and Critical Analysis of Framing Effects”, *Org. Behav. Hum. Decision Processes*, 76(2), 149–188.
- MANKAD, A. (2012), “Decentralised Water Systems: Emotional Influences on Resource Decision Making”, *Environment International*, 44, 128-140.
- MCCOMAS, K. A., SCHULDT, J. P., BURGE, C. A., and ROH, S. (2015), “Communicating about Marine Disease: The Effects of Message Frames on Policy Support”, *Marine Policy*, 57, 45-52.
- MCDONALD, M. (2013), “Discourses of Climate Security”, *Political Geography*, 33, 42–51.
- MORTON, T. A., RABINOVICH, A., MARSHALL, D., and BRETSCHEIDER, P. (2011), “The Future That May (or May Not) Come: How Framing Changes Responses to Uncertainty in Climate Change Communications”, *Global Environmental Change*, 21(1), 103-109.
- NERLICH, B., KOTEYKO, N., and BROWN, B. (2010), “Theory and Language of Climate Change Communication”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(1), 97-110.
- NEWMAN, C. L., HOWLETT, E., BURTON, S., KOZUP, J. C., and HEINTZ TANGARI, A. (2012), “The Influence of Consumer Concern about Global Climate Change On Framing Effects For Environmental Sustainability Messages”, *International Journal of Advertising*, 31(3), 511-527.

- NISBET, M. C. (2009), “Communicating Climate Change: Why Frames Matter for Public Engagement”, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 51(2), 12–23.
- NOBLE, G., POMERING, A., and W. JOHNSON, L. (2014), “Gender and Message Appeal: Their Influence in A Pro-Environmental Social Advertising Context”, *Journal of Social Marketing*, 4(1), 4-21.
- OCKWELL, D., WHITMARSH, L., and O’NEILL, S. (2009), “Reorienting Climate Change Communication for Effective Mitigation: Forcing People to be Green or Fostering Grass-Roots Engagement?”, *Science Communication*, 30(3), 305-327.
- SCANNELL, L., and GIFFORD, R. (2013), “Personally Relevant Climate Change: The Role of Place Attachment and Local versus Global Message Framing In Engagement”, *Environment and Behavior*, 45(1), 60-85.
- SCHULDT, J. P., MCCOMAS, K. A., and BYRNE, S. E. (2016), “Communicating about Ocean Health: Theoretical and Practical Considerations”, *Phil. Trans. R. Soc. B*, 371(1689), 20150214.
- SCRASE, J. I., and OCKWELL, D. G. (2010), “The Role of Discourse and Linguistic Framing Effects in Sustaining High Carbon Energy Policy—An Accessible Introduction”, *Energy Policy*, 38(5), 2225–2233.
- SPENCE, A., and PIDGEON, N. (2010), “Framing and Communicating Climate Change: The Effects Of Distance and Outcome Frame Manipulations”, *Global Environmental Change*, 20(4), 656-667.
- STEVENSON, K. T., KING, T. L., SELM, K. R., PETERSON, M. N., and MONROE, M. C. (2018), “Framing Climate Change Communication to Prompt Individual and Collective Action among Adolescents from Agricultural Communities”, *Environmental Education Research*, 24(3), 365-377
- TRANFIELD, D., DENYER, D., and SMART, P. (2003), “Towards A Methodology For Developing Evidence-Informed Management Knowledge By Means of Systematic Review”, *British Journal of Management*, 14(3), 207-222.

- TVERSKY, A. and KAHNEMAN, D. (1981), “The Framing of Decisions and the Psychology of Choice”, *Science*, 211(4481), 453-458.
- VAINIO, A., IRZ, X., and HARTIKAINEN, H. (2018), “How Effective are Messages and Their Characteristics in Changing Behavioural Intentions to Substitute Plant-Based Foods for Red Meat? The Mediating Role of Prior Beliefs”, *Appetite*, 125, 217-224.
- VAN DE VELDE, L., VERBEKE, W., POPP, M., and VAN HUYLENBROECK, G. (2010), “The Importance of Message Framing for Providing Information about Sustainability and Environmental Aspects of Energy”, *Energy Policy*, 38(10), 5541–5549.
- WEBER, E. U. (2010), “What shapes perceptions of climate change?”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(3), 332-342
- WEINSTEIN, N., ROGERSON, M., MORETON, J., BALMFORD, A., and BRADBURY, R. B. (2015), “Conserving Nature Out of Fear or Knowledge? Using Threatening Versus Connecting Messages to Generate Support for Environmental Causes”, *Journal for Nature Conservation*, 26, 49-55.
- WHITMARSH, L., and CORNER, A. (2017), “Tools for a New Climate Conversation: A Mixed-Methods Study of Language for Public Engagement across the Political Spectrum”, *Global environmental change*, 42, 122-135.
- XU, X., ARPAN, L. M., and CHEN, C. F. (2015), “The Moderating Role of Individual Differences in Responses to Benefit and Temporal Framing of Messages Promoting Residential Energy Saving”, *Journal of Environmental Psychology*, 44, 95-108.
- ZHUANG, J., LAPINSKI, M. K., and PENG, W. (2018), “Crafting Messages to Promote Water Conservation: Using Time-Framed Messages to Boost Conservation Actions in the United States and China”, *Journal of Applied Social Psychology*, 48(5), 248-256.

The impact of oil price shocks on the seaborne crude oil transportation industry

Abdullah Aık¹, Sadık zlen Bařer²

Abstract

Despite technological advances, dependence on fossil fuels in the world is still ongoing and does not seem to be ending soon. These resources have been randomly distributed around the world, and a great deal of their inter-country trade is carried out by sea. One of the most important of these sources is crude oil, which constitutes about 18% of the tonnage of the transport made in 2016. For this reason the crude oil transportation sector is very large and includes too many players. Also the sector is a capital intensive sector since it is carried out with huge vessels. For all these reasons, it is vital for shipping investors to know the structure and mechanics of freight rates, which is the main motivation and income for transportation activities. Undoubtedly, fluctuations in tanker freight rates are inevitably affected by fluctuations in oil prices. The impact of these fluctuations may theoretically be in two ways; first, as the demand for oil is affected by its price, the demand for its transport may be directly affected, and this may cause fluctuations in freight rates; secondly, as bunker cost is the biggest cost item in transportation activities, fuel prices may cause fluctuations in freight rates. For instance, if the price of oil increases, shipowners demand higher freights in the face of increased operation costs. In this context, the aim of this study is to determine the impact of positive or negative shocks of commodity price on the transportation sector by examining the asymmetric causality from crude oil price to freight rates in the tanker market. The data set consisting of 239 observations on a monthly basis covering August 1998 and June 2018 was used in the study. Baltic Dirty Tanker Index (BDTI), which is calculated based on certain routes in world crude oil transportation, and WTI spot crude oil price variables were used to determine asymmetric causality between oil price and freight rates. The asymmetric causality test developed by Hatemi-J (2012), enabling examination of causality by separating negative and positive shocks, was used. The results showed that positive shocks in crude oil prices are the cause of positive shocks in the freight rates in the tanker market. It is also determined that negative shocks in oil prices are the cause of negative shocks in the freight rates. According to these results, it can be said that cost-driven shocks are more influential than demand-driven shocks in the covered period.

Key Words: Asymmetric causality, tanker market, oil price, freight rate

JEL Classification Codes: C58, R40,

Petrol Fiyatı Şoklarının Denizyoluyla Ham Petrol Taşımacılığı Endüstrisine Olan Etkisi

Özet

Teknolojik ilerlemelere rağmen dünyada fosil yakıtlara olan bağımlılık hala devam etmektedir ve yakın zamanda bitecek gibi görünmemektedir. Bu kaynaklar dünya üzerinde rasgele dağılmış vaziyette bulunmaktadır ve onların ülkeler arası ticaretlerinin çok büyük bir kısmı deniz yoluyla yapılmaktadır. Bu kaynaklardan en önemlilerinden biri, ton bazında

¹ Res. Asst., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, İzmir, Turkey, abdullah.acik@deu.edu.tr

² Assoc.Prof.Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, İzmir, Turkey, ozlen.baser@deu.edu.tr

2016 yılında gerçekleşen toplam taşımanın yaklaşık %18'ini oluşturan ham petroldür. Bu nedenle ham petrol taşımacılığı sektörü çok geniştir ve çok sayıda oyuncu içermektedir. Ayrıca devasa araçlarla taşımacılık faaliyetleri yürütüldüğü için sermaye yoğun bir sektördür. Tüm bu nedenlerden dolayı, denizcilik yatırımcıları için taşımacılığın ana geliri ve motivasyonu olan navlun oranlarının yapısının ve mekanizmasının bilinmesi hayati önem taşımaktadır. Şüphesiz ki, tanker piyasasındaki dalgalanmalar kaçınılmaz olarak petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilenmektedir. Bu dalgalanmaların etkisi teorik olarak iki şekilde olabilir; ilk olarak, petrole olan talep onun fiyatından etkileneceği için petrolün taşınmasına olan talep de doğrudan etkilenecektir ve bu navlun oranlarında dalgalanmalara neden olacaktır; ikinci olarak yakıt maliyetleri taşımacılık aktivitelerinde en büyük maliyet kalemi olduğu için, petrol fiyatları navlun oranlarında dalgalanmalara neden olacaktır. Örneğin, eğer petrol fiyatı artarsa gemi sahipleri artan operasyon giderleriyle karşılaşacakları için daha yüksek navlun oranı talep ederler. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı petrol fiyatından tanker navlun oranlarına olan asimetrik nedenselliği inceleyerek, emtia fiyatlarındaki negatif veya pozitif şokların taşımacılık sektörüne etkisini belirlemektir. Veri seti Ağustos 1998 ve Temmuz 2018 yılları arasında kapsayan aylık bazda 239 gözlemden oluşmaktadır. Dünyadaki başlıca ham petrol taşımacılığı rotaları baz alınarak hesaplanan Baltık Kirli Tanker Endeksi (BKTE) ve WTI spot petrol fiyatı değişkenleri asimetrik nedenselliği tespit etmek için kullanılmışlardır. Hatemi-J (2012) tarafından tasarlanan ve negatif ve pozitif şokları ayrıştırarak nedenselliği incelemeyi sağlayan asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuçlara göre petrol fiyatındaki pozitif şoklar navlun oranlarındaki pozitif şokların nedenidir. Ayrıca petrol fiyatındaki negatif şoklar da navlun oranlarındaki negatif şokların nedeni olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre, incelenen dönemde maliyet odaklı şokların talep odaklı şoklara göre daha etkili olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar kelimeler: Asimetrik nedensellik, tanker piyasası, petrol fiyatı, navlun oranı.

JEL Sınıflama Kodları: C28, R40.

1. INTRODUCTION

Fossil fuel resources are located in a very important position for the world economy. Despite the incredible developments in the technology, this dependency seems to continue for a long time. Crude oil is one of the most important of these resources and accounted for about 18% of the total seaborne transportation in 2016 (UNCTAD, 2018). For this reason, maritime transport, which carries a large part of this commodity, carries out a very important task for the world economy and is an important part of the international oil supply chain (Sun et al., 2014).

The price of crude oil is vital for maritime transport from two reasons; firstly, as the price of a commodity affects the demand for it, the demand for transportation is also directly affected (Kilin et al., 2007); secondly, fuel costs directly affect the profitability of tanker operators since these costs constitute a large part of operational expenses (Shi et al., 2013). In this respect, an interaction between the crude oil price

and the tanker market is inevitable. Therefore, the evaluation of the factors affecting the prices are very useful in line with the objectives of the study.

There are different perspectives on the factors affecting oil prices, which all are also intersecting with each other. Poulakidas and Joutz (2009) have stated that supply-driven shocks are very effective in the volatility of oil prices. Because oil consumption takes place in a global area while oil production is under the control of very few countries. Shi et al. (2013) have stated that non-supply factors are also very effective in oil prices. These factors can be stated as wars, dollar depreciation, increased oil demand because of economic development, customer tastes, and oil derivatives markets. In addition, Naccache (2011) has examined the recent practical factors affecting the price of oil. The low investment in the oil industry, the scarcity of resources, the instability of oil producing countries, the cost of production factors, the decisions of the OPEC countries to cut production, information on US oil stocks, and some extreme climatic events have been identified. Furthermore, Tokic (2015) have stated that speculative factors are also very effective in oil prices. This is the general framework of factors affecting oil prices.

There are also few studies about the impact of crude oil prices on the tanker market. If the studies in literature are examined chronologically, firstly, Alizadeh and Nomikos (2004) have examined the relationship in US and found a long-term relationship between oil prices and freight rates in the tanker market. In another study, Hummels (2007) has found that maritime freight rates are very sensitive to the changes in the oil prices. In two separate studies using granger causality, the authors have found a causal relationship from oil prices to freight rates (Poulakidas and Joutz, 2009; Yongli and Yifei, 2012). The most recent study has been conducted by Miao et al. (2017) and the authors determined that the decrease in oil prices causes a decline in freight rates. The studies in the literature generally examined the relationship between long-term relationship and linear causality. However, these results do not yield satisfactory results. For this, it is useful to examine the graphical representation of the oil price and freight variables we use in the study.

Figure 1 presents a graphical representation of the oil price and dirty tanker freight index. As seen in the graph, the relationship between variables is often in the same direction. The negative relationship is seen in very rare periods. This positive relationship is due to fuel costs and economic recovery. Increase in oil prices causes increase in voyage costs of the shipowners, so they are obliged to increase the freight rates upwards. On the other hand, in the periods of economic revival, the demand for oil increases, and afterwards the price of it also increases. Due to the increase in demand, a shortage occurs in the carrying capacity in the market, which causes an increase in the freight rates as well. Adverse interactions occur when adverse developments occur.

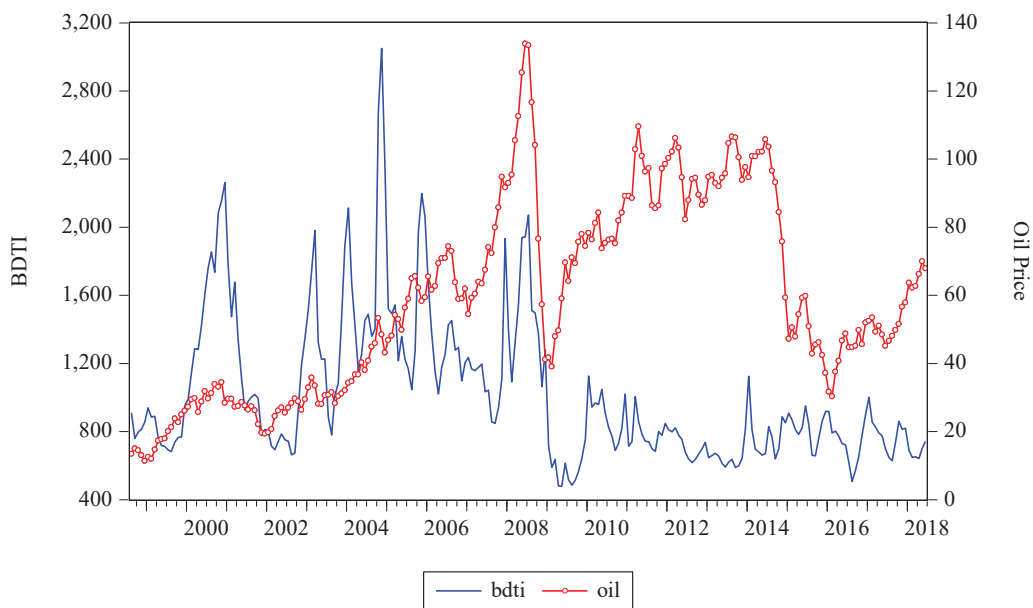

Figure 1. Graphical Display of Oil Price and BDTI

For the reasons explained up to this point, the relationship between the variables is more prone to be non-linear. Because, as Glen and Martin (2005) have mentioned, the increase in oil prices can be both due to the increase in demand and the shortage of supply. When the demand for oil increases, demand for maritime transport also increases. However, when a production cut occurs in the supply side, the demand for maritime transportation decreases. The price of the oil increases in both cases. In other words, the relationship between oil price and the tanker market is thought to

be nonlinear. For this reason, the asymmetric causality test developed by Hatemi-J (2012) is used in this study. This test separates the causality between positive or negative shocks (news), which results in more accurate results. Baltic Dirty Tanker Index (BDTI) is used as an indicator of freight rates in the dirty tanker market. This index is an indicator that summarizes the general freight flow situation in the tanker market (Li et al., 2018). WTI oil prices are used for crude oil prices. Only unidirectional causality from oil price to tanker freight market is examined. As a result of the study, it is determined that the positive shocks in the oil price are the cause of the positive shocks in the freight rates, and the negative shocks in the oil price are the cause of the negative shocks in the freight rates. In this respect, cost-oriented shocks can be said to be more effective in the dirty tanker market.

The remainder of the paper is organized as follows; the method used in the study is introduced in the second section; the results obtained are presented in the third section; and finally, the findings are evaluated in the last section.

2. RESEARCH METHODOLOGY

There are various methods to determine the causal relationships between variables. The most basic one is the linear causality test developed by Granger (1969). When this test analyzes the causality between the two variables, it checks whether the current values of the first series is explained by the past values of the other variable (Yu et al., 2015). However, later studies have showed that standard causality tests could not determine non-linear relationships. Therefore, nonlinear causality tests are developed and used in economic and financial series.

One of the most functional non-linear methods is the asymmetrical causality test developed by Hatemi-J (2012). It embodies the idea behind Toda and Yamamoto (1995) test by considering the nonlinear effects. It separates the causal impact of positive shocks from the negative ones (Shahbaz et al., 2017), because asymmetric positive and negative shocks may produce separate causal impacts. Also the agents in the markets may react differently to the new information considering whether it is good or bad.

Before applying the test, it is necessary to determine appropriate order of integration (Umar and Dahalan, 2016). This determination is done by unit root tests, and if it includes any unit roots, extra lag(s) is added to the unrestricted VAR model (Hatemi-J and Uddin, 2012). Then the significance of the relationship is tested according to the critical values calculated by the bootstrap method. In the next section, the data set used in the study is introduced and the analysis results are presented.

3. FINDINGS AND RESULTS

Descriptive statistics of the data used in the study are presented in Table 1. The dataset consists of 239 observations on a monthly basis covering the period from August 1998 to June 2018. Skewness value of the differenced oil price is negative which can be interrupted as the related variable is mostly affected by negative news in the covered period. The same value of the freight index is positive and indicates that the series is more affected by positive news. Also, according to normal distribution indicators, both series are not distributed normally.

Table 1: Descriptive Statistics of the Variables

	OIL	BDTI	$\Delta \text{Ln OIL}$	$\Delta \text{Ln BDTI}$
Mean	58.78711	1024.889	0.006795	-0.000859
Median	54.51000	857.0909	0.016508	0.002103
Maximum	133.8800	3050.000	0.213866	0.647415
Minimum	11.35000	477.8421	-0.331981	-0.578084
Std. Dev.	28.54846	434.3359	0.087902	0.157261
Skewness	0.332853	1.551898	-0.773531	0.150434
Kurtosis	2.105995	5.636749	4.409140	5.005717
Jarque-Bera	12.37231	165.1688	43.42583	40.79142
Probability	0.002058	0.000000	0.000000	0.000000
Observations	239	239	238	238

Source: Bloomberg, EIA, 2018

The series do not have to be stationary in the asymmetric causality test. However, the maximum degree of integration in the analyzes must be known. Thus, Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test is applied to the variables and the results are shown in Table 2. According to the results, BDTI is stationary at level while OIL variable becomes stationary when the first difference is taken. In other words, BDTI is I (0) and OIL is I (1), and therefore the maximum degree of integration is 1.

Table 2: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test Results

Variable	Level		First Difference	
	Intercept	Trend and Intercept	Intercept	Trend and Intercept
Oil Price	-2.3365	-2.2863	-11.677***	-11.708***
Baltic Dirty Tanker Index	-3.9696***	-4.7876***	-13.272***	-13.250***

Critical values: -2.57 for *10%, -2.87 for **5%, -3.45 for ***1% at Intercept; -3.13 for *10%, -3.42 for **5%, -3.99 for ***1% at Trend and Intercept.

The asymmetric causality test is performed with the GAUSS codes written by Hatemi-J (2012) and the results are presented in Table 3. Critical values are calculated to be up to 1000 simulations with bootstrap method, making them more reliable. According to the results, positive shocks in oil prices cause positive shocks in the dirty tanker freight market, and negative shocks in oil prices cause negative shocks in the dirty tanker freight market.

Table 3: Asymmetric Causality Test Results

	Oil Price => Dirty Tanker Market			
	O ⁺ T ⁺	O ⁺ T ⁻	O ⁻ T ⁻	O ⁻ T ⁺
Optimal Lag; VAR(p)	2	2	2	2
Additional Lags	1	1	1	1
Test Stat (MWALD)	4.99	2.68	7.77	3.06

Asym. chi-sq. p-value		0.08*	0.26	0.02**	0.21
Critical Val.	1%	9.12	12.3	10.6	11.4
	5%	6.49	6.64	6.37	6.57
	10%	5.06	4.57	4.63	4.87

*Significant at 10%, **Significant at 5%

4. CONCLUSION

In this study, unlike the literature, the relationship between oil price and tanker freight rates is tested in a nonlinear way. Asymmetric causality test developed by Hatemi-J (2012) is used for investigation of the nonlinear relationship. This test examines the relationship between variables by separating shocks as positive and negative. In the literature, no research study has been conducted in the maritime sector with such a method.

The theoretical relationship between oil prices and freight rates is in two ways. Firstly, the price of oil affects the demand for it, and so affects the demand for maritime transport. Secondly, since the cost of fuel is one of the biggest cost items of maritime enterprises, the increase in oil price can be determinant in the freight rates. As the rise in oil prices may stem from demand growth or supply constraints, the relationship with the maritime sector is becoming more complicated. Therefore, the relationship between them becomes a nonlinear form.

As a result of our study, we have examined the causality from the oil prices to the freight rates in one direction. We assumed that freight rates do not have an impact on oil prices. Because oil prices are more affected by political and governmental events. According to the results, the positive shocks in the oil price are the cause of the positive shocks in the freight market, and the negative shocks in the oil price are the cause of the negative shocks in the freight market. These results can be interpreted that cost-oriented shocks are more effective in the period covered. Also

theoretically, the aspects of shocks in terms of both demand and cost have been determined significantly.

Further studies may examine a similar relationship in the clean tanker market. In addition, it is inevitable to have a relationship between commodity prices and freight rates in the dry bulk transport sector, and is worth examining.

REFERENCES

ALIZADEH, A. H., NOMIKOS, N. K. (2004). “Cost of Carry, Causality and Arbitrage Between Oil Futures and Tanker Freight Markets”, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 40(4), 297-316.

BLOOMBERG DATA PLATFORM (2018). “Baltic Dirty Tanker Index”, Accessed 10.08.2018.

ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION (EIA) (2018). “WTI Oil Prices”, Accessed 10.08.2018.

HATEMI-J, A. (2012). “Asymmetric Causality Tests with an Application”, *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.

HATEMI-J, A., UDDIN, G. S. (2012). “Is the Causal Nexus of Energy Utilization and Economic Growth Asymmetric in the US?”, *Economic Systems*, 36(3), 461-469.

HUMMELS, D. (2007). “Transportation Costs and International Trade in The Second Era of Globalization”, *Journal of Economic Perspectives*, 21 (3), 131–154.

KILIAN, L., ALLESSANDRO, R., NIKOLA, S., (2007). “Oil Shocks and External Imbalances”, IMF Working Paper.

MIAO, H., RAMCHANDER, S., WANG, T., YANG, D. (2017). “Influential Factors in Crude Oil Price Forecasting”, *Energy Economics*, 68, 77-88.

NACCACHE, T. (2011). “Oil Price Cycles and Wavelets”, *Energy Economics*, 33(2), 338-352.

POULAKIDAS, A., JOUTZ, F. (2009). “Exploring the Link Between Oil Prices and Tanker Rates”, *Maritime Policy & Management*, 36(3), 215-233.

- SHAHBAZ, M., VAN HOANG, T. H., MAHALIK, M. K., ROUBAUD, D. (2017). “Energy Consumption, Financial Development and Economic Growth in India: New Evidence from A Nonlinear and Asymmetric Analysis”, *Energy Economics*, 63, 199-212.
- SHI, W., YANG, Z., LI, K.X. (2013). “The Impact of Crude Oil Price on the Tanker Market”, *Maritime Policy & Management*, 40(4), 309-322
- SUN, X., TANG, L., YANG, Y., WU, D., LI, J. (2014). “Identifying The Dynamic Relationship Between Tanker Freight Rates and Oil Prices: In The Perspective of Multiscale Relevance”, *Economic Modelling*, 42, 287-295.
- TODA, H.Y., YAMAMOTO, T. (1995). “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, 66, 225–250.
- TOKIC, D. (2015). “The 2014 Oil Bust: Causes and Consequences”, *Energy Policy*, 85, 162-169.
- UMAR, M., DAHALAN, J. (2016). “An Application of Asymmetric Toda-Yamamoto Causality On Exchange Rate-Inflation Differentials in Emerging Economies”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 420-426.
- UNCTAD (2018), *Review of Maritime Transport*, Accessed 10.08.2018.
- YONGLI, Y., YIFEI, Z. (2012). “Correlation between Tanker Freight and The Price of Spot Crude Oil-Based On Granger Causality Analysis”, *Journal of Chongqing Jiaotong University (Natural Science)*, 5, 042.
- YU, T.H.E., BESSLER, D.A., FULLER, S.W. (2007). “Price Dynamics in US Grain and Freight Markets”, *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 55(3), 381–397.

Türkiye’de Esnaf Muaflığı Uygulaması ve Özellik Arz Eden Durumlar

Zeynep ARIKAN¹ , Ahmet İNNECİ²

Özet

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 9. maddesinde vergiden muaf esnafa ilişkin düzenlemelere yer verilerek, kimlerin esnaf muaflığından yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Esnaf muaflığı küçük esnaf ve sanatkarı korumak amacıyla yönelik olarak getirilmiştir. Gelir düzeyi düşük olan esnafın vergi dışı bırakılarak vergilendirmede adaletin sağlanmasına çalışılmaktadır. Böylelikle esnafın diğer mükellefler karşısında korunması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle esnafın tanımı, esnaf-tacir ayrımı yapılarak, muafiyet şartları belirtildikten sonra esnafın stopaj yükümlülüğü ve katma değer vergisi karşısındaki durumuna değinilmiştir. Ayrıca faaliyetin internette yapılması halinde muafiyetten yararlanılıp yararlanılamayacağı üzerinde durulmuştur. Sonuçta idare ve mükellef açısından uygulamanın beklenen amaçları ne ölçüde gerçekleştirdiği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Esnaf, Esnaf Muaflığı, Vergi Adaleti

JEL Sınıflama Kodları: H20, H24, K40

Tradesmen Exemption and The Specific Situations In Turkey

Abstract

The regulations related to tradesmen exempted from tax are mentioned and it is stated that who can benefit from tradesmen exemption in Article 9 of Income Tax Law No. 193. Tradesmen exemption has been introduced to protect small tradesmen and craftsman. With this practice, it is tried to provide tax justice by leaving out the tradesmen who have low income level. With this practice, it is tried to provide tax justice by excluding the tradesmen from the tax. Thus, it is aimed to protect the tradesmen against other taxpayers.

In this study, firstly the definition of the tradesmen, the tradesman-trader distinction and the conditions of the tradesmen exemption and then the tradesmen's withholding obligation and the situation with respect to the value added tax have been mentioned. In addition, it has been emphasized that whether the exemption can be utilized if the activity is done on the internet. As a result, it has been tried to evaluate the extent to which the implementation has achieved the anticipated targets in terms of tax administration and taxpayer.

Keywords— Tradesmen, Tradesmen Exemption, Tax Justice

JEL Classification Codes: H20, H24, K40

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk ABD, zeynep.arikan@deu.edu.tr

² Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk ABD, ahmet.inneci@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda (GVK) belirli şartlara haiz esnafın vergiden muaf olacağı hüküm altına alınmıştır. Esnaf muafılığı esasında ticaretle uğraşp gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan zayıf olanların korunması amacıyla getirilmiştir. Böyle bir muafiyet getirilirken devletin sosyal devlet olarak ekonomik yönden zayıf olanları koruması ve onlara belirli bir yaşam seviyesi temin etmesi amaçları da ön planda olmuştur. Esnaf muafılığından yararlanan ticaret ve sanat erbaplarının oldukça sınırlı gelir elde etmeleri ve bunun vergilendirilmesinin vergi idaresi açısından da verimli olmayan bir vergilendirme biçimi olacağı, bu tür esnafın vergilendirilmesinin adalet anlayışına ters düşeceği görüşü de esnaf muafılığı uygulamasının temel nedenlerindedir. Yine özellikle bazı meslek dallarında faaliyette bulunanların vergiden muaf tutulması, ülkenin geleneksel ve kültürel bazı değerlerinin kaybolmasına engel olmak amacıyla getirilmiştir.

Esnaf muafılığı uygulamasının getirilişindeki temel amaçlar bunlar iken, GVK'da muafılıktan yararlanabilmek için çeşitli koşulların varlığının arandığı görülmektedir. Ancak bu şartlara haiz olanlar esnaf muafılığından yararlanacak, şartları sağlamayanlar ise gerçek usulde ya da basit usulde vergilendirileceklerdir. Esnaf muafılığından yararlanan ticaret ve sanat erbapları defter tutmayacak ve beyanname vermeyeceklerdir, ancak faaliyetleri ile ilgili olarak satın aldıkları mallara ve giderlerine ilişkin, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden aldıkları belgeleri saklamak zorundadırlar. Çalışmada esnaf kavramı, esnaf-tacir ayrımı yapılarak, GVK'da yer alan esnaf muafılığına ilişkin hükümler incelenecek ve esnaf muafılığı uygulamasında karşılaşılan önemli bazı hususlar üzerinde durulacaktır.

2. ESNAF KAVRAMI VE ESNAF-TACİR AYRIMI

Esnaf kelime anlamı olarak, “küçük sermaye ve zanaat sahibi” anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). GVK'da esnafın kim olduğuna dair herhangi bir tanımlama yapılmamış, sadece esnaf muafılığından yararlanabilecekler ve şartları hüküm altına alınmıştır. GVK'da esnafın kim olduğuna dair herhangi bir tanımlamaya yer verilmezken, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 15.

maddesinde esnaf, ister gezici olsun ister bir dükkanda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedeni çalışmasına dayanan ve geliri Kanun'un 11. maddenin ikinci fıkrası uyarınca çıkarılacak kararnamede gösterilen sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi olarak tanımlanmaktadır. TTK'da yapılan tanımlamada, esnafın yaptığı faaliyetlerde sermayeden ziyade bedeni çalışmasının ön planda olduğu ve sabit bir işyerinin olmasının zorunlu olmadığı, gezici olarak ya da bir sokağın sabit bir yerinde bulunabileceği belirtilmektedir. Yapılan tanımlamada ayrıca gelirin belirli bir sınırın altında olması gerektiği hüküm altına alınmış ve bu sınırı belirleme konusunda TTK'nın 11. maddesi ile Cumhurbaşkanına yetki verilmiştir. Esnaf kavramının anlamına ilişkin diğer bir tanım da 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nda yapılmıştır. Kanun'un 3. maddesine göre, ister gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına³ dahil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseler esnaf ve sanatkâr olarak tanımlanmıştır.

Kanunlarda yapılan esnaf tanımlarında, esnaf olabilmek için gelirin belirli bir sınırın altında olması gerektiği, tacir ya da sanayici niteliği kazandırmayacak miktarda olması gerektiği hüküm altına alınmıştır. 6762 sayılı eski Türk Ticaret Kanunu yürürlük olduğu dönemde Bakanlar Kurulu aldığı bir kararla⁴, 6762 sayılı Kanun ile 5362 sayılı Kanunların uygulanması bakımından esnafın kim olduğunu ve esnaf olabilmek için aşılmaması gereken gelir sınırının ne kadar olduğunu belirlemiştir. Bakanlar Kurulu aldığı kararda 5362 sayılı Kanun'da yapılan esnaf tanımını esas almıştır. Bu karara göre; Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nun tespit edeceği ve Resmi Gazete'de

³ İlgili meslek kolları için bakınız: Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu Kararı, Karar No: 2, RG: 21.05.2016/29718

⁴ 2007/12362 sayılı Karar, RG: 21.07.2007/26589

yayımlanacak esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dahil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunanlardan 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 177. maddesinin birinci fıkrasının⁵ (1) ve (3) numaralı bentlerinde yer alan nakdi limitlerin yarısını, (2) numaralı bendinde yazılı nakdi limitin tamamını aşmayanlar esnaf ve sanatkâr sayılacaklardır. Tüm bu açıklamalardan sonra esnafın şu özellikleri karşımıza çıkmaktadır:

- Faaliyeti sermayesi yanında bedeni çalışmasına da dayanır.
- Kazancı, tacir ya da sanayici niteliği kazandırmayacak miktardadır.
- Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nun tespit ettiği esnaf ve sanatkâr meslek kollarından birinde faaliyet göstermektedir.
- Basit usulde vergilendirilen, işletme hesabı esasına göre defter tutan ya da vergiden muaf olan mükellefler sınıfındadır.

Esnaf kavramının ne anlama geldiği konusu incelenirken unutulmaması gereken en önemli hususlardan biri, GVK'nın esnaf anlayışı ile TTK'nın esnaf anlayışının birbirinden farklı olduğudur. GVK'nın esnaf anlayışı TTK'ya göre daha sınırlıdır, yani TTK'ya göre esnaf sayılan bir kimsenin GVK'ya göre esnaf sayılmaması ve basit usulde ya da ikinci sınıf tacir olarak işletme hesabı esasına göre vergilendirilmesi mümkündür.

Esnafın ne anlama geldiği konusu açıklandıktan sonra esnaf-tacir ayrımını yapmak daha kolaydır. TTK'nın 12. maddesine göre, bir ticari işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işleten kişiye tacir denilmektedir. Ticari işletme ise esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı

⁵ Vergi Usul Kanunu'nun 177. maddesine göre aşağıda yazılı tacirler I. sınıf tacir sayılırlar:

1. Satın aldıkları malları olduğu gibi veya işledikten sonra satan ve yıllık alımlarının tutarı 190.000 TL'yi veya satışları tutarı 260.000 TL'yi aşanlar,
2. Birinci bentte yazılı olanların dışındaki işlerle uğraşp bir yıl içinde elde ettikleri gayrisafi iş hasılatı 100.000 TL'yi aşanlar,
3. Birinci ve ikinci bentlerde yazılı işlerin birlikte yapılması halinde ikinci bentte yazılı iş hasılatının beş katı (500.000 TL) ile yıllık satış tutarının toplamı 190.000 TL'yi aşanlar...

ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir (TTK 11. md.). Dolayısıyla TTK açısından esnaf-tacir ayrımı yapılırken dikkate alınması gereken hususlar şunlardır:

- Ticari bir işletmenin işletilmesi durumunda işleten kişi tacir sayılmaktadır.
- VUK'un 177. maddesinde I. sınıf tacir olarak sayılanlar tacirdir.
- VUK'un 178. maddesine göre II. sınıf tacir sayılanlardan, Esnaf ve Sanatkâr

ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nun tespit ettiği esnaf ve sanatkâr meslek kollarından birinde faaliyet gösterip VUK'un 177. maddesinin birinci fıkrasının (1) ve (3) numaralı bentlerinde yer alan nakdi limitlerin yarısını, (2) numaralı bendinde yazılı nakdi limitin tamamını aşanlar tacir sayılırlar.

3. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE ESNAF MUAFLIĞI UYGULAMASI

Esnaf muaflığı gelir vergisindeki önemli muaflıklardan biridir ve temelde ekonomik ve sosyal açıdan zayıf durumda olanların korunması amacıyla getirilmiştir (Tosuner ve Arıkan, 2018: 70). Küçük esnafın çok zor koşullarda ve sınırlı miktarda gelir elde ettiği, bu sınırlı gelirin vergi dışı bırakılmasının toplumsal adalete uygun olacağı, bu tür mükellef gruplarının vergilendirilmesinin sayılarının çok olması nedeniyle zor olacağı ve verginin tahsili için yapılacak giderlere ve harcanacak zaman ve emeğe değmeyeceği düşünceleri de esnafı böyle bir muafiyet tanınmasında önemli faktörler olmuştur (Uluatam ve Methibay, 2001: 273-274; Tosuner ve Arıkan, 2018: 70). Ayrıca esnaf muaflığı uygulamasının sosyal devlet olma anlayışına da hizmet ettiğinin söylenmesi yanlış olmayacaktır.

Esnaf muaflığı uygulaması GVK'nın 9. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede esnaf muaflığından yararlanabilecek ticaret ve sanat erbabı ile bu uygulamadan yararlanma şartları hüküm altına alınmıştır.

3.1. Esnaf Muaflığından Yararlanma Şartları

Esnaf muaflığından yararlanma şartları genel ve özel şartlar şekline ayrılabilir. Genel şartlar GVK'nın 9. maddesinde yazılı faaliyetlerle uğraşan ticaret ve sanat erbaplarının tamamı için geçerli olan şartlardır. Özel şartlar ise her bir faaliyet türüne göre ayrı ayrı belirlenmiştir. Muafliktan yararlanabilmesi için

genel ve özel şartların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Esnaf muaflığından yararlanmanın genel şartları;

- Ticari, zirai veya mesleki kazancı nedeniyle gerçek usulde gelir vergisine tabi olmamak,

- Esnaf muaflığı kapsamındaki faaliyetleri gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine bağlılık arz edecek şekilde yapmamaktır. Bu faaliyetlerin bağlılık arz etmeyecek şekilde devamlı olarak yapılması muafiyetten yararlanmaya engel değildir (264 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği⁶).

Esnaf muaflığından yararlanmanın özel şartları ise faaliyet grupları itibariyle ayrı ayrı belirlenmiştir. Dolayısıyla aşağıda yazılı faaliyetlerle uğraşanlar, esnaf muaflığının genel şartları ile birlikte faaliyet türlerine göre belirlenen özel şartları sağladıkları takdirde esnaf muaflığından faydalanabileceklerdir. Esnaf muaflığından yararlanabilecek ticaret ve sanat erbabları ile şartlar GVK'nın 9. maddesinde şu şekilde hüküm altına alınmıştır;

- Motorlu nakil vasıtaları kullanmamak şartı ile gezici olarak veya bir işyeri açmadan perakende ticaretle uğraşanlar.

Giyim eşyalarıyla zati ve süs eşyaları, değeri yüksek olan ev eşyaları ile pazar takibi suretiyle gıda, bakkaliye ve temizlik maddelerini ve sabit iş yerlerinin önünde sergi açmak suretiyle o iş yerlerinde satışı yapılan aynı türden malları satanlar bu muaflıktan yararlanamazlar. Örneğin giyim eşyalarının motorlu nakil vasıtası kullanılmaksızın pazar takibi suretiyle satılması durumunda bu faaliyeti yapan esnaf muaflığından faydalanabilirken, aynı faaliyetin giyim eşyaları satan bir dükkanın önünde sergi açmak suretiyle yapılması durumunda esnaf muaflığından faydalanılamayacaktır.

- Bir işyeri açmaksızın gezici olarak ve doğrudan doğruya tüketiciye iş yapan hallaç, kalaycı, lehimci, musluk tamircisi, çilingir, ayakkabı tamircisi, kundura boyacısı, berber, nalbant, fotoğrafçı, odun ve kömür kırıcısı, çamaşır yıkayıcısı ve hamallar gibi küçük sanat erbabları.

⁶ RG: 01.05.2007/26509

Bu faaliyetlerin bir işyeri açılmak suretiyle yapılması halinde esnaf muafılığından faydalanılamayacak, iş hacminin büyüklüğüne göre gerçek ya da basit usulde vergiye tabi olacaktır. Ayrıca bu muafiyetten faydalanılabilmesi için motorlu nakil vasıtası kullanılmaması gibi bir şartta bulunmamaktadır.

- Köylerde gezici olarak her türlü sanat işleri ile uğraşanlar ile aynı yerlerde aynı işleri bir iş yeri açmak suretiyle yapanlardan GVK'nın 47. maddesinde⁷ yazılı basit usule tabi olmanın genel şartlarını sağlayanlar.

- Nehir, göl ve denizlerde ve su geçitlerinde toplamı 50 rüsum tonilatoya (50 rüsum tonilato dahil) kadar makinesiz veya motorsuz nakil vasıtaları işletenler; hayvanla veya bir adet hayvan arabası ile nakliyecilik yapanlar.

Bu muafiyet kapsamında hayvanla yapılan nakliyelerde hayvan sayısının önemi yokken, hayvan arabası ile yapılan nakliyelerde araba sayısının birden fazla olmaması gerekir. Ancak arabayı çeken hayvan sayısının birden fazla olması muafiyete engel değildir (Özbalcı, 2007: 134).

- Ziraat işlerinde kullandıkları hayvan, hayvan arabası, motor, traktör gibi vasıtalar veya sandallarla nakliyeciliği mutat hale getirmeksizin ara sıra ücret karşılığında eşya ve insan taşıyan çiftçiler.

Bu grupta yer alan çiftçilerin arızı olarak yaptıkları nakliyecilik dolayısıyla elde ettikleri gelir arızı kazanç sayılmaktadır (Özbalcı, 2007: 135).

- Evlerde kullanılan dikiş, nakış, mutfak robotu, ütü ve benzeri makine ve aletler hariç olmak üzere, muharrik kuvvet kullanmamak ve dışarıdan işçi almamak şartıyla; oturdukları evlerde imal ettikleri havlu, örtü, çarşaf, çorap, halı, kilim, dokuma mamûlleri, kırpıntı deriden üretilen mamûller, örgü, dantel, her nevi nakış işleri ve turistik eşya, hasır, sepet, süpürge, paspas, fırça, yapma çiçek, pul, payet,

⁷ Basit usule tabi olmanın genel şartları şunlardır:

1. Kendi işinde bilfiil çalışmak veya bulunmak,
2. İşyeri mülkiyetinin iş sahibine ait olması halinde emsal kira bedeli, kiralanmış olması halinde yıllık kira bedeli toplamı büyükşehir belediye sınırları içinde 7.400 TL'yi, diğer yerlerde 4.900 TL'yi aşmamak.
3. Ticari, zirai veya mesleki faaliyetler dolayısıyla gerçek usulde Gelir Vergisi'ne tabi olmamak.

boncuk işleme, tığ örgü işleri, ip ve urganları, tarhana, erişte, mantı gibi ürünleri işyeri açmaksızın satanlar.

Bu ürünlerin, pazar takibi suretiyle satılması ile ticari, zirai veya mesleki faaliyetleri dolayısıyla gelir ve kurumlar vergisi mükellefi olanların düzenledikleri hariç olmak üzere; düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması muafıktan faydalanmaya engel değildir.

- Ticari işletmelere ait atıkları düzenli olarak veya belli aralıklarla satın alanlar hariç olmak üzere, bir işyeri açmaksızın kendi nam ve hesabına münhasıran kapı kapı dolaşmak suretiyle her türlü hurda maddeyi toplayarak veya satın alarak bu malların ticaretini yapanlara veya tekrar işleyenlere satanlar.

Bu grup esnafın motorlu araç kullanması muafiyetten yararlanmaya engel değildir. Muafiyet yalnızca toplanan hurda maddenin, hurda maddenin ticaretini yapana ya da tekrar işleyenlere satılması halinde geçerli olup, toplayan kişinin kendisinin işleyip satması durumunda muafiyet söz konusu olmayacaktır.

- GVK'nın 47. maddesinde yazılı şartları yerine getirenlerden kendi ürettikleri ürünleri satanlara münhasır olmak üzere el dokuma işleri, bakır işlemeciliği, çini ve çömlek yapımı, sedef kakma ve ahşap oyma işleri, kaşıkçılık, bastonculuk, semercilik, yazmacılık, yorgancılık, keçecilik, lüle ve oltu taşı işçiliği, çarıkçılık, yemenicilik, oyacılık ve bunlar gibi geleneksel, kültürel, sanatsal değeri olan ve kaybolmaya yüz tutan meslek kollarında faaliyette bulunanlar.

Bu meslek kollarında faaliyette bulunanların esnaf muafılığından yararlanabilmeleri için GVK'nın 47. maddesinde yazılı basit usule tabi olmanın genel şartlarını topluca taşımaları ve münhasıran kendi ürettikleri ürünleri satmaları gerekmektedir. Bu meslek kollarında faaliyetin sürekli veya arızı olarak yapılması, işyeri açarak yapılması, motorlu araç kullanılması, yanında işçi ya da çırak çalıştırılması muafiyetten yararlanılmasına engel değildir. Ancak ticari işletmeler ait ürünleri düzenli olarak ya da arızı olarak satanlar ile kendi ürettikleri ürünlerle

birlikte satanlar bu muafiyetten faydalanamazlar (283 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği⁸).

- 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu uyarınca lisanssız yürütülebilecek faaliyetler kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik enerjisi üretimi amacıyla, sahibi oldukları veya kiraladıkları konutların çatı ve/veya cephelerinde kurdukları kurulu gücü azami 10 kW'a kadar (10 kW dahil) olan (Kat maliklerince ana gayrimenkulün ortak elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulan dahil) yalnızca bir üretim tesisinden üretilen elektrik enerjisinin ihtiyaç fazlasını son kaynak tedarik şirketine satanlar.

Bir işyeri açmadan münhasıran gezici olarak, milli piyango bileti satanlar ile Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna göre gerçek ve tüzel kişilerin mallarını iş akdi ile bağlı olmaksızın bunlar adına kapı kapı dolaşmak suretiyle tüketiciye satanlar hiçbir şarta gerek olmaksızın gelir vergisinden muaftır.

4. ESNAF MUAFLIĞI UYGULAMASINDA ÖZELLİKLİ ARZ EDEN DURUMLAR

Esnaf muafılığı uygulamasındaki bazı konular, muafılığın kapsamı ve muafıktan yararlanan ticaret ve sanat erbabının yükümlülükleri konusunda büyük önem arz etmektedir.

4.1. Faaliyetin İnternet Üzerinden Yapılması

Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle mal alım-satım işlemlerinde internetin kullanımı oldukça yaygın hale gelmiştir. Daha önceleri ürünlerin satışı için bir işyeri açılırken, günümüzde ürün satışlarının işyerine gerek olmaksızın internet üzerinden yapılması yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla esnaf muafılığı kapsamındaki faaliyetlerin internet üzerinden yapılması durumunda esnaf muafılığından yararlanılıp yararlanılmayacağı oldukça önemli bir konu haline gelmiştir.

Esnaf muafılığından yararlanma konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri faaliyetin bir işyeri açılmaksızın yapılmasıdır. Satışların internet

⁸ RG: 27.07.2012/28366

üzerinden yapılması halinde internetin bir işyeri olarak sayılıp sayılmayacağı büyük önem arz etmektedir. VUK'un 156. maddesine göre ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyette iş yeri; mağaza, yazıhane, idarehane, muayenehane, imalathane şube, depo, otel, kahvehane, eğlence ve spor yerleri, tarla, bağ, bahçe, çiftlik, hayvancılık tesisleri, dalyan ve voli mahalleri, madenler, taş ocakları, inşaat şantiyeleri, vapur büfeleri *gibi* ticari, sınai, zirai veya mesleki bir faaliyetin icrasına tahsis edilen veya bu faaliyetlerde kullanılan yerdir. Kanun hükmündeki "*gibi*" ifadesi ile işyeri olarak kabul edilen yerlerin sayılanlar ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle satışların internet üzerinden yapılması halinde internet sitesi *işyeri* olarak değerlendirilecektir. Nitekim evde yapılan pasta ve kurabiye gibi gıda ürünlerinin internet üzerinden satılması durumunda esnaf muaflığından faydalanılıp faydalanılamayacağına ilişkin özelge talebinde, ilgili idare satışı internetten yapılması sebebiyle bu internet sitesinin işyeri olarak kabul edileceği ve bu nedenle esnaf muaflığından faydalanılmayacağı belirtmiştir⁹.

4.2. Esnaf Muaflığından Yararlanana Yapılacak Ödemelerde Vergi Tevkifatı

GVK'nın 9. maddesine göre, esnaf muaflığı GVK'nın 94. maddesine göre yapılacak vergi kesintilerini kapsamamaktadır. GVK'nın 94. maddesine göre kamu idare ve müesseseleri, iktisadi kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadî işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya zirai işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler esnaf muaflığından yararlanana yaptıkları ödemelerden faaliyet türlerine göre % 0, % 2, % 5 ve % 10 oranlarında vergi kesintisi yapmak zorundadırlar.

VUK'un 234. maddesine göre birinci ve ikinci sınır tüccarlar, kazancı basit usulde tespit edilenler ile defter tutmak zorunda olan serbest meslek erbapları ve

⁹ İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı'nın 27.04.2012 tarihli ve B.07.1.GİB.4.34.16.01-GVK 9-1477 sayılı Özelgesi, benzer bir özelge için bkz. İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı'nın 06.09.2012 tarihli ve B.07.1.GİB.4.34.16.01-120[37-2012/271]-2728 sayılı Özelgesi.

çiftçiler vergiden muaf esnafa yaptırdıkları işler ya da satın aldıkları mallar için gider pusulası düzenlemek zorundadırlar. Basit usule tabi olanlar vergiden muaf esnaftan mal ya da hizmet aldıklarında gider pusulası düzenlerler ancak vergi tevkifatı yapmazlar (Arslan, 2013).

4.3. Esnaf Muafliğından Yararlananların Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17/4. maddesine göre vergiden muaf esnaf tarafından yapılan teslim ve hizmetler katma değer vergisinden istisna edilmiştir. Bu nedenle vergiden muaf bir esnaf bir mal teslimi ya da hizmet ifasında bulunduğu katma değer vergisi hesaplamayacaktır. Vergiden muaf esnafa ödemede bulunanlar ise mal teslimleri ve hizmet ifaları katma değer vergisinden istisna edildiğinden düzenleyecekleri gider pusulasında katma değer vergisi yer almayacaktır.

5. SONUÇ

Esnaf muaflığı uygulaması, bu muaflıktan yararlananların temel özelliklerine bakıldığında sosyal devlet olma anlayışına hizmet eden ve buna paralel olarak vergi adaletini sağlamaya yönelik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu muaflıktan yararlananların genellikle sınırlı miktarda gelir elde ettikleri ve bu gelirlerinin ancak kendi geçimlerini sağlamaya yetecek derecede olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu tür ticaret ve sanat erbaplarının vergilendirilmesi vergi adaletine ters düşmektedir. Nitekim esnaf muaflığı uygulaması vergi yükünün adil bir şekilde dağılımının temin edilmesi açısından da büyük öneme sahiptir. Buna ek olarak ülkemizdeki esnaf muaflığı uygulamasına ilişkin şu değerlendirmeler yapılabilir;

- GVK'da ya da VUK'da esnafın kim olduğuna ilişkin bir tanımın yer almaması ancak TTK'da esnaf tanımına yer verilmesi GVK ve TTK açısından esnafın farklı ticaret ve sanat erbapları olabilmesine neden olmaktadır. TTK'ya göre esnafın gelirinin belirli sınırlar altında olması gerekmekte iken GVK'da düzenlenen esnaf muafliğından yararlananların yıllık alış ya da satış tutarlarının esnaf

muafliğından yararlanmalarına engel olmadığı görülmektedir. Yani GVK ile TTK arasında esnafın tanımı konusunda bir uyuşmazlık vardır. Bu nedenle yapılacak bir kanuni düzenleme ile uyumlaştırılması gerekmektedir.

- Esnaf muafliği uygulamasının farklı isimlerle de olsa ülkemizde elli yılı aşkın bir süredir uygulandığı görülmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte yeni faaliyet kollarının ortaya çıkması esnaf muafliğından yararlanabilecekler açısından da önemli olmuştur. Vergi idaresi esnaf muafliği kapsamındaki çeşitli faaliyetlerin internet üzerinden yapılması konusunda verdiği özelgelerde bu faaliyetleri yapanların muafiyetten yararlanamayacağını belirtmiştir. İnternet üzerinden yapılan satışların esnaf muafliğının temel gerekçelerine ve ruhuna uymadığı açıktır.

- Esnaf muafliğından yararlananların beyanname verme ve defter tutma yükümlülükleri yoktur. Bu tür ticaret ve sanat erbabları yaptıkları mal satışlarında ya da hizmet ifalarında fatura düzenlememekte, mal ya da hizmet alanlar tarafından gider pusulası düzenlenmektedir. Bu da faaliyetlerin bir belgeye dayanmasına ve dolayısıyla devletin vergi kaybının önüne geçmektedir.

- Esnaf muafiyetinden yararlananların mal teslimleri ve hizmet ifalarının katma değer vergisinden istisna edilmesi, esnafın diğer ticaret ve sanat erbabları karşısında korunması amacına yönelik olumlu bir uygulamadır.

- Vergi idaresinin iş yükünün azaltılması ve bu tür esnafın vergilendirilmesi için harcanacak zaman, emek ve harcamaların daha verimli kullanılması bakımından da olumlu bir uygulamadır. Nitekim küçük esnafın vergilendirilmesi için yapılacak giderler çoğu zaman tahsil edilecek vergiden daha fazla olmaktadır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, C. M. (2013), Gider Pusulasının Vergiden Muaf Esnaf Dışındakilere de Düzenleneceği, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 252, <http://uye.yaklasim.com/dergiler>, 02.10.2018.

ÖZBALCI, Y. (2007), *Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, Oluş Yayıncılık, Ankara.

TOSUNER, M., ARIKAN, Z. (2018), *Türk Vergi Sistemi*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

TÜRK DİL KURUMU, *Güncel Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/>, 28.09.2018

ULUATAM, Ö, METHİBAY, Y. (2001), *Vergi Hukuku*, İmaj Yayıncılık, Ankara.

264 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği

283 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği

Yeni Lüks Kavramı Işığında Premium Lüks Marka Reklamlarının Göstergebilimsel Analizi

Elif DENİZ¹, Kerem YAMAN²
Özet

Geçmişten günümüze lüks ve lüksü sembolize eden herşey tüketicilerin hayatlarında vazgeçilmez bir yer edinmiştir. Lüks artık yeni lüks kavramı çerçevesinde ele alınarak değişen ve gelişen özellikleriyle yeni formlar kazanmaktadır. Yeni lüks yeni nesil tüketicilerle daha yakın duygusal bağlar kuracak şekilde imajlar ve göstergelerle desteklenmekte, yenilikçi ürünlerle tüketicileri cezbetmeye çalışmaktadır. Özellikle kitlesel hazır giyim markalarının lüksü ve kitlesel olmayı birleştirerek yeni lüks markalar ürettikleri ve pazara sundukları görülmektedir. Bu yeni lüks markaları arasında premium lüks markalar geniş kitlelere kaliteli ancak makul fiyatlarla hitap edebilmesi ve tüketiciler tarafından artan bir biçimde tercih edilmesi açısından oldukça öne çıkmaktadır. Bu çalışmada yeni lüks kavramı ışığında premium lüks marka reklamlarının göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Lüksün demokratikleşmesi ve yeni lüksü öne çıkaran özellikler açısından incelenen basılı reklam örneklerinden yüksek-orta-düşük premium lüks markalarına örnek olarak ‘Gigi Hadid - Tommy Hilfiger’, ‘Lacoste - Life is a Beautiful Sport’, ‘GAP - Do You’ reklamları seçilmiş ve analiz edilmiştir. Sonuç olarak seçilen üç reklamda da yeni lüksü ve lüksün demokratikleşmesini ifade eden ve yeni nesil lüks tüketicinin istek ve beklentileriyle oldukça uyumlu bileşene sahip reklamların yaratıldığı ve hedef kitleye sunulduğu, ayrıca incelenen markaların yeni lüksün gereklerini yerine getirme konusunda oldukça başarılı çabalar ortaya koydukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Lüks, premium lüks markalar, yeni lüks, lüksün demokratikleşmesi, göstergebilim

JEL Sınıflama Kodları: M30, M31, M37

The Semiotic Analysis of Premium Luxury Brands in The Light of New Luxury Concept

Abstract

Everything that symbolizes luxury and luxury from the past to the present has taken an indispensable place in the lives of consumers. Luxury now gains new forms while being considered in the concept of new luxury with its changing and developing features. The new luxury is supported by images and indicators to establish closer emotional connections with new generation of consumers and strives to attract consumers with innovative products. In particular, it is seen that mass ready-made clothing brands produce and put on market new luxury products by combining luxury and being mass. Among these new luxury brands the premium luxury brands are very prominent in terms of being able to appeal to the masses at high quality but at reasonable prices and being increasingly preferred by consumers. In this study, it is aimed to examine premium luxury printed brand advertisements in the light of new luxury concept through semiotic analysis method. As an example for high-middle-low premium luxury brands ‘Gigi Hadid - Tommy Hilfiger’, ‘Lacoste - Life is a Beautiful Sport’, ‘GAP - Do You’ advertisements were selected and analyzed from the printed

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Türkiye, elif.deniz@ikc.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, SBE, Türkiye, ymnkerem@gmail.com

advertisement samples which are examined in terms of democratization of luxury and features that highlight new luxury. As a result, it is seen that advertisements are created and presented to the target group which have components that point out new luxury and democratization of luxury and that are highly compatible with the desires and expectations of the new generation luxury consumers, also the examined brands are found to reveal considerable efforts to meet the demands of new luxury.

Keywords—Luxury, premium luxury brands, new luxury, democratizations of luxury, semiotics

JEL Classification Codes: M30, M31, M37

1. GİRİŞ

Küresel tüketim alanına bakıldığında, çağlar değiştikçe farklı anlamlar ve tanımlamalara sahip olsa da, lüks değerinden hiçbir şey kaybetmemiş bir biçimde tüketicilerin hayalini süslemeye, ayrıcalığı ve saygınlığı simgelemeye devam etmektedir. Nitekim modern çağın gereklilikleri ve ortaya çıkan her türlü sosyo-ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişimler yaşam tarzlarını, değerleri, algıları ve dolayısıyla lüksün yorumlanmasını da değiştirmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan yeni lüks kavramı ve lüksün demokratikleşmesi olgusu biçim değiştiren lüksü, yeni anlam ve göstergelerini ve yeni nesil tüketicilerin beklentilerini ve tüketim biçimlerini ifade etmektedir. Bu çalışmada yeni lüks kavramı ışığında premium lüks marka reklamlarının göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Literatür taramasında lüksün tanımı, yeni lüksün doğuşu, lüksün demokratikleşmesi ve premium lüks markalar irdelenmiş, yöntem kısmında göstergebilimsel analiz ve seçilen reklamlar hakkında bilgi verilmiş, bulgular kısmında literatür bazlı bir bakış açısıyla reklamlar analiz edilmiştir. Sonuç olarak lüksün yeni lükse evrildiği yeni tüketim ortamında göstergelerin ve tüketicilerin de farklılaştığı, incelenen premium lüks markalarının yeni lükse ve tüketicisinin beklentilerine uyum ve gerekleri sunma noktasında kayda değer çabalar ortaya koydukları söylenebilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Lüksün Tanımı ve Lüks Markalar

Türk Dil Kurumu sözlüğünde lüks, “giyimde, eşyada, harcamada aşırıya gitme, gösteriş, şatafat” anlamına gelmektedir. Lüks kelimesinin kökeni Latince’ye dayanmakla beraber Latince’de ‘sapma, ayrılış ve farklılık’ anlamına gelirken,

Fransızca'da 'aşırılık, şımarıklık, pahalılık' gibi anlamlara gelen 'luxe', ve eski Fransızca'daki 'şehvetli ve günahkar olma, zevke düşkünlük' gibi anlamlara gelen 'luxurie' kelimelerine dayanmaktadır. Sözlükteki anlamı dışında lüks kavramı genel olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan başlıca çağrışımlar; güç göstergesi, gösteriş, şıklık, zarafet, pahalılık, kalite, keyif verici ve kişiye özel olma olarak sıralanabilir (Sütütemiz ve Kurnaz, 2016; Dubois vd. 2005; Zeybek, 2013: 17).

Kapferer (1997) ve Shukla (2011)'ya göre lüks, kişinin arzularını hareket geçiren, sahibine itibar sağlayan, fonksiyonelden çok psikolojik fayda sağlayan deneyimsel bir olgudur. Lüks, anlam ve tanım açısından farklı açılardan bakıldığında kişiden kişiye farklılık gösterebilir ve birinin lüks olarak gördüğü bir varlığı, bir diğeri ihtiyaç olarak tanımlayabilir. Günümüzde lüks markalar fiziksel bir faydadan ziyade psikolojik tatmin ve fayda sunarak tüketicilerin lüks tüketim ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Artık lüks markalar sadece nadirlik, pahalılık ya da üstün kaliteyle eşleştirilmemekte, lüks olarak algılanabilmeleri için tüketicide tutku ve duygu yaratmaları da beklenmektedir. Ayrıca lüks markasının uzun bir tarihe ve geçmişe, bir hikayeye sahip olması, yeni girişimlere ve yeniliklere de açık olması gerekmektedir. Bu sebeple lüks markalar pazarda düşsel ve imgesel mesajlar ve göstergeler ile desteklenmekte ve konumlandırılmaktadır (Torlak ve Uz Kurt, 1999; Zeybek, 2013: 27-32).

Lüks tüketim aynı zamanda sembolik tüketimle de ilişkilendirildiğinden lüks ürün ya da markanın kullanımı ile edinilmesi hedeflenen statü ve imaj özellikle reklamlarda ortaya çıkan göstergeler ve sembollerle tüketiciye aktarılmaktadır. Bu noktada reklamlar geçmişten günümüze bir markanın kimliğini, kişiliğini ve mesajını hedef kitleye iletmede, istenilen duygu, düşünce ya da tutum değişikliğini oluşturmada sıklıkla kullanılan araçlardan biri haline gelmiştir (Köse ve Çakır, 2016; Güneş ve Aydın, 2016). Özellikle lüks markalar pazarlama iletişimlerini gerçekleştirirken dilde sözlü olmayan ancak görsel ve duyguları harekete geçirici mesajlar içeren reklamlardan faydalanmaktadırlar. Bu reklamlarda çoğunlukla bir lüks markanın imzası olarak da adlandırılabilen marka yaratıcısının figürü, kısa ve görsel logotypelar, logotype ile uyumlu olarak yaratılmış görsel bir sembol,

tekrarlanan bir görsel motif, bir marka rengi, bir favori materyal ve markayla eşleştirilmiş iş yapma biçimleri görülmektedir. Öte yandan lüks ürün ve markalar ile bağdaştırılan en önemli renkler siyah, sarı (altın tonlarında), mor, gümüş gri ve kırmızı olarak öne çıkmaktadır (Zeybek, 2013: 115-124; Ceylan, 2015; Kapferer ve Bastien, 2009: 220-21). Renklerin dili ve göstergelerin gücünden faydalanan lüks markaların artık klasik ya da geleneksel olarak adlandırılan tutumlarından sıyrılıp yeni lüks kavramı ışığında kendilerini yenilemeye başladıkları görülmektedir.

2.2. Yeni Lüks Kavramı ve Lüksün Demokratikleşmesi

Günümüzde lüks olarak konumlandırılan ürün sayısının artması, bu lüks ürünlere erişebilen kitlenin giderek genişlemesi ve sosyal tabakalaşmanın giderek ortadan kalkması tüketim nesneleri düzeyinde bir eşitliği tarif eden “lüksün demokratikleşmesi” söylemiyle ifade edilmektedir. Yeni lüks kavramı ve demokratikleşmenin ışığında lüks markalarının artan bir biçimde hedef kitlesini elit gruplardan orta sosyo-ekonomik sınıfa doğru kaydırduğu, indirimli satışlar, taksitli ödemeler, homojenleşen lüks mal ve hizmetler sunduğu, kitlesel hazır giyim markalarının ise hazırladıkları koleksiyonlar ile lüks ve kitlesel olmayı bir araya getirerek yeni uygulamalar geliştirdikleri görülmektedir (Kapferer ve Bastien, 2009: 11-12; Okonkwo, 2007: 220-230; Ciornea vd. 2012).

Lüks markalar yeni lüks kavramı ışığında yeniden yorumlandığında düşük ve yüksek katılım farklılıkları açısından incelenebilir. Buna göre satın almak için önemli oranda zaman ve çaba harcanan ‘lüks’ markalar katılımın en yüksek olduğu, özel bir anlamı olmadığından asgari düzeyde zaman ve çaba harcanan ‘upmarket’ lüks markalar ise katılımın düşük olduğu lüks markalardır. Bu skalada tam ortada ise tüketiciye belirli bir kategori dahilinde beklenenden daha iyisini vaat eden ancak lüks markalara göre daha ulaşılabilir fiyatlarla daha geniş kitlelerle iletişim kurularak pazara sunulan ‘premium’ lüks markalar yer almaktadır (Vigneron ve Johnson, 1999). Premium lüks markalar kendi içinde Calvin Klein, Tommy Hilfiger ve Longchamp gibi markaların örnek verilebileceği yüksek-premium markalar, Lacoste, Furla ve Lanvin’in örnek verilebileceği orta düzey premium markalar, Zara, H&M ve Gap’in örnek verilebileceği düşük premium markalar olarak ayrıştırılabilir.

Premium lüks markalar değişen lüks tüketicisi davranışlarından en çok etkilenen, aralarında en agresif rekabetin yaşandığı, pazarının her geçen gün genişlediği, kitleye hitap eden markalar olarak en büyük değişimi yaşayan lüks markalar olarak öne çıkmaktadır (Okonkwo, 2007: 241).

Lüks markalar kitlelere daha çok ulaşılabilir olma doğrultusunda değişen tüketici davranışlarını da değerlendirmekte ve kampanyalarını buna göre şekillendirmektedir. Günümüz lüks tüketicileri lüks markaları kendini özel, ayrıcalıklı, değerli, önemli ve üstün hissetmek, kendini ödüllendirmek ya da avutmak, kendini ispat etmek, statü ve saygınlığını göstermek, motive olmak ve umutlanmak, hayranlık, sevgi, belirli bir gruba ya da yaşam tarzına aitlik hissetmek için tercih etmekte ve ürünlerini bu sebeple satın almaktadırlar (Herman, 2006: 135). Özellikle yeni lüksün tüketicileri zeki ve yetenekli olma, güçlü ve bireysel olma, yüksek talep ve beklentilere sahip olma, tek kullanımlık bir tutum içinde olma, güçlü değer ve ilkelere sahip olma, modayı ve trendleri yakından takip etme, zamanını etkin kullanmayı isteme, yaratıcılık ve çeşitlilik arama gibi özellik ve eğilimlere sahiptirler (Okonkwo, 2007: 66-67; Altun, 2009).

Lüks markalar tüketicilerin sahip olmak istedikleri kimlikle kendi marka kimliklerini ilişkilendirmeye çalışmaktadırlar. Lüks markalar aynı zamanda referans grupların sembolü olarak görülmekte ve onların yaşam tarzlarıyla uyumlu olmak için tüketilmektedir. Böylelikle yeni lükste yaşam tarzları sınıf statüsünden daha belirgin bir gösterge olarak ortaya çıkmaktadır. Lüks marka tüketimiyle tüketiciler yaşam tarzlarıyla uyumlu deneyimler yaşamak, her açıdan özel hissetmek ve marka ile derin bir bağ kurarak kendilerini ifade etmeye çalışmaktadırlar (Sheth vd. 1991; Wiedmann vd., 2007; Danziger, 2006: 18-19; Crane, 2003: 25). Bu noktada lüks markaların daha genç, finansal açıdan daha özgür, daha eğitilmiş ve özgüvenli, yaratıcı ve eklettik olmaktan hoşlanan, kendi zevkleri için harcamayı seven, estetiğe, özgürlüğe ve aktif olmaya değer veren özellikle Y ve Z kuşağının beklentilerini karşılayacak şekilde yeni lüksü yorumlaması ve yeni uygulamalar geliştirmesi marka varlıklarını sürdürmek açısından oldukça önemlidir (Chevalier ve Mazzalovo, 2012: 121-122; Troung vd. 2008; Silverstein vd. 2003: 9).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada yeni lüks kavramı ışığında premium lüks marka reklamlarının göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Okonkwo (2007: 241) lüks markaları ele aldığı çalışmasında premium lüks markaları detaylıca irdelemiş ve bu markaları yüksek-orta-düşük premium lüks markalar olarak tanımlamıştır. Çalışmasında bu markalardan yüksek premium lüks markalara örnek olarak Calvin Klein, Tommy Hilfiger ve Longchamp, orta premium lüks markalara örnek olarak Lacoste, Furla ve Lanvin, düşük premium lüks markalara örnek olarak Zara, H&M ve Gap verilmiştir. Bu çalışmada ise Okonkwo (2007: 241)'in çalışması baz alınarak lüksün demokratikleşmesi ve yeni lüksü öne çıkaran özellikler açısından incelenen basılı reklam örneklerinden yüksek-orta-düşük premium lüks markalarına birer örnek olarak ‘‘Gigi Hadid - Tommy Hilfiger’’, ‘‘Lacoste - Life is a Beautiful Sport’’, ‘‘GAP - Do You’’ reklamları seçilmiş ve analiz edilmiştir. Köse ve Çakır (2016)'ya göre görsel gösterge çözümlemesiyle analiz seçilen reklamın göstergesi, gösterenleri ve gösterilenlerine bakarak mekan kodlarının, düz anlam, yan anlam ve mitlerin çözümlenmesini içermektedir. Bu kapsamda göstergebilim, anlamların nasıl düzenlendiği ve iletildiği ile ilgili olarak göstergelerin ne olduğu ve nasıl çalıştıkları üzerine odaklanmaktadır. Her metin gösterge, gösteren ve gösterilen olmak üzere üç birimden meydana gelmekte, göstergebilim reklam mesajını yaratan gösteren/gösterilen düzleminin nasıl gerçekleştirildiğinin incelemesini yapmakta, sözcük ve görsel öğeler gibi göstergeler aracılığıyla verilmeye çalışılan mesajın açık ve düz bir şekilde nasıl ortaya konulduğunu incelemektedir. Buna göre gösterge gösterenin fiziksel varlığı ve zihinsel kavramın birleşimiyle anlamlandırmaya gitmekte ve dışsal gerçeklik ya da anlam bu şekilde ortaya çıkmaktadır (Köse ve Çakır, 2016; Fiske, 2003: 67). Çalışmadaki reklamların görsel gösterge çözümlemesiyle analizi göstergebilimin temel öğelerinin yani; gösteren, gösterilenler ve gösterenin tespiti, literatürde tartışılan yeni lüks kavramı ve lüksün demokratikleşmesi olgusu ile Köse ve Çakır (2016)'ın göstergebilimsel analiz yöntemi ışığında gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Reklamının göstergebilimsel çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

Gösterge 1: Tommy Hilfiger Basılı Reklamı

Kaynak: TOMMYXGIGI, 'Athleisure' Capsule 2018 Koleksiyonu (Fotoğraf)

Gösteren(ler):

Mekan Kodları: Gündüz vakti bir yarış pisti reklam ana mekanı olarak kullanılmıştır. *Karakter Kodları:* Fotoğrafta Amerikalı top model ve oyuncu Gigi Hadid saçları açık ve doğal tonlarda makyajlı bir biçimde yer almıştır. Siyah, kırmızı ve beyaz şeritli genel rengi beyaz bir spor arabayla beraber poz veren oyuncunun üzerinde 'Athleisure' modasıyla ve markanın renkleriyle uyumlu fit bir spor ceket, eldivenler, slim-fit bir pantolon, spor ayakkabı ve hemen yanında baş harflerden oluşan aksesuarlı bir spor çanta bulunmaktadır. *Düz Anlam:* Bir yarış pistinde kıyafet ve aksesuarlarıyla yarış arabasının üstünde poz veren ünlü bir top model ve oyuncu.

Gösterilen(ler):

Yan Anlam: Rahatlık, şıklık, güzellik, çekicilik, özgünlük, hareketlilik. *Mit:* Özgürlük, dinamizm, sportiflik, güçlü olmak.

Reklamın Analizi: Reklam, Tommy Hilfiger'in TOMMYXGIGI, 'Athleisure' Capsule 2018 koleksiyonunu tanıtmak için gerçekleştirilen kampanyanın basılı bir reklamıdır. Modele bakıldığında spor ve şık giyimi, markanın hakim renkleri olan lacivert, beyaz ve kırmızı renkleri, spor giyimle özdeşleşen çanta, ceket, eldiven ve

spor ayakkabı gibi aksesuarlar ve markanın logo ve baş harfleri dikkat çekmektedir. Reklamda hakim olan lacivert renk gücü, inandırıcılığı ve karizmayı, kırmızı renk dinamizmi, gençliği, enerjisi, heyecanı, gücü ve azmi, dikkat çekiciliği ve seksiliği, beyaz renk ise iyiliği, esnekliği ve yaratıcılığı simgelemektedir.

Reklamda modelin Amerikan güzelliğiyle spor, fit, çekici, tarz, genç ve dinamik duruşuyla marka kişiliği özdeşleştirilmiştir. Markanın imajı Amerikan motor spor tutkusu ve modellerin hızlı yaşam-tarzları ile eşleştirilerek yansıtılmıştır. Şık kıyafetler ile spor parçaları bir arada kullanma ile başlayan bir moda akımı olan 'athleisure' vurgusu reklamda dikkat çekmektedir. Yarışlarda farklı modifikasyonlara sahip araçların kullanılmasıyla günlük hayatta da farklı kombinlerle farklı görünümler elde edilmesine gönderme yapılmıştır. Üzere outran (slimfit) ve fonskiyonel (rüzgar kesen ceket) giyim parçaları rahatlığı ve şıklığı bir arada sunmaktadır. Hızla değiştirilebilen, şıklığından ödün vermeyen, özgürlük ve kişisel tarzı yansıtan farklı kombinlerle çok çeşitli imajlar yaratabilen giyimlerin hızlı akan gündelik yaşantıyla uyumuna dikkat çekilmiştir.

Gösterge 2: Lacoste Basılı Reklamı

Kaynak: Lacoste "Life is a Beautiful Sport" 2014-15 Sonbahar-Kış reklam kampanyası (Fotoğraf)

Gösteren(ler):

Mekan Kodları: Yüksek plaza ve/veya gökdelenlerden oluşan bir şehre doğru uzanan bir köprü'nün kolu ana mekan olarak kullanılmış, gündüz vakti renkli fotoğraf

çekimleri ile reklam desteklenmiştir. *Karakter Kodları:* Fotoğrafta kadın bir model mavi elbisesi ve çantasıyla, üzerinde uçuşan koyu mavi bir ceket ve beyaz spor ayakkabılarıyla, saçları toplu, hızlı ve hareketli bir yürüşüyle adım atarken yer almaktadır. *Düz Anlam:* Şehrin yüksek bir yerinde bir yerden diğerine doğru giderken kıyafet ve aksesuarlarıyla görünen bir kadın.

Gösterilen(ler):

Yan Anlam: Minimalist, şehirli, sportif, zarif, rahat, dengeli. *Mit:* Cesaret, otantiklik, meydan okuma, özgüven sahibi.

Reklamın Analizi: Reklam Sochi 2014 kış olimpiyatları ve markanın Fransız olimpiyat takımının resmi sponsor olması ışığında ‘hayatı güzel bir spor olarak görme’ mottosuyla markanın 2014-15 Sonbahar-Kış koleksiyonunu tanıtmak üzere gerçekleştirilen kampanyanın basılı bir reklamıdır. Reklamda minimalist ve şehirli unsurlar ışığında açık mavi bir gökyüzü, açık gri renk tonlarından oluşan gökdelen ve plazalardan oluşan şehir manzarası ve yüksek bir köprü mekan olarak öne çıkmıştır. Model açık mavi, koyu mavi ve beyaz kıyafet ve aksesuarlar giymektedir. Mavi renk genel olarak özgürlüğü, sonsuzluğu ve huzuru temsil etmekte, sakinleştirici etkisi bulunmakta, bu rengi kullanan insanlar sakin ve düzenli insanlar olarak tanımlanmaktadır. Beyaz renk iyiliği, esnekliği ve yaratıcılığı, gri ve tonları ise uzlaştırıcılığı ve dengeyi simgelemektedir. Marka ve logosu reklamın sağ altında fotoğraf karesinin dışında, yanında mottosu ile yer almaktadır.

Reklamda kullanılan kadın modelin kendinden emin, sakin, şık ama spor, hareketli ve kararlı adımlarla yüksek bir yerden şehre doğru ilerlediği, bir nevi zorluklara meydan okuduğu görülmektedir. Modelin kendine olan özgüveni ve şehre gidiyor olduğu yoldaki zorlukların varlığına rağmen dengeli, zarif, otantik, sportif ve esnek duruş sergilemesi marka imajı ile eşleştirilmiştir. Yaşamın güzel bir spor gibi algılanmasına vurgu yapan reklamda kullanılan mekan ve verilen poz gündelik hayatın akışkan, hızlı ancak rahatlık ve özgüven arayan yapısına dikkat çekmektedir. Kullanılan köprü yaşamın ve sporun kararlılık ve canlılıkla dengelendiğini

göstermektedir. Modern ve şehirli insanın bireyselliği kullanılan modelin tek başına yer almasıyla desteklenmiştir.

Gösterge 3: GAP Basılı Reklamı

Kaynak: GAP 'Do You' 2016 Sonbahar Reklam Kampanyası (Fotoğraf)

Gösteren(ler):

Mekan Kodları: İki adet görselin bulunduğu reklamda bir görsel arkadan şehrin görülebildiği yüksek ve parmaklıkları bir açık alanda siyah beyaz fotoğraf çekimleri ve gündüz ışığı desteğiyle, diğer görsel ise arkadan mavi gökyüzünün gözüktüğü gündüz vakti yapılan renkli bir çekim desteğiyle kurgulanmıştır. *Karakter Kodları:* Reklamda popüler kadın moda etkileyicilerinden (influencer) biri kullanmış, bir fotoğrafta koyu renk bir pantolon ve ayakkabı ve açık renk bir kazak ile saçları açık ve kısa kesimli, diğerinde ise aynı kazağın üzerine kırmızı bir triko bağlanmış bir biçimde poz vermiştir. *Düz Anlam:* Şehrin bir yerinde ve gökyüzü arka planlı bir yerde kıyafetleriyle poz veren bir kadın.

Gösterilen(ler):

Yan Anlam: Gündelik yaşam, yarıcılık, özgünlük, rahatlık, kalite, enerji. *Mit:* Sadelik, doğallık, yaratıcılık, özgürlük.

Reklamın Analizi: Reklam GAP markasının 'Do You' isimli 2016 Sonbahar koleksiyonunu tanıtmak için gerçekleştirilen kampanyanın basılı bir reklamıdır. Reklamdaki genç ve kadın olan model iki ayrı şekilde poz vermiştir. Siyah-beyaz olan görselde koyu ve açık renk giyim parçalarıyla rahat, eğlenceli bir ruh halinde,

sportif şıklığa sahip bir giyim tarzıyla şehrin ve demir parmaklıkların gözüktüğü açık bir mekanda gündüz vakti poz veren model diğer görselde renkli bir fotoğraf karesinde arasında mavi gökyüzü ve diğeriyle aynı üst giyimin üzerine bağladığı kırmızı renk hırka ile daha kendinden emin ve serinkanlı bir poz vermiştir. Her iki görselde de kadın modelin sadeliği ve doğallığı ön plandadır. Reklamda ağırlıklı olarak kullanılan siyah renk asaleti, gücü, gizemi ve saygınlığı, kırmızı renk dinamizmi, gençliği, enerjisi, heyecanı, gücü ve azmi, dikkat çekiciliği ve seksiliği, mavi renk ise özgürlüğü, sonsuzluğu, huzuru ve sakinliği temsil etmektedir.

Marka reklamında ünlü bir model kullanmak yerine gündelik hayattan ve moda etkileyicilerinden (influencer) gerçek bir kişiyi seçmiş ve onu en doğal ve yalın haliyle kullanmış, hedef kitlede yakınlık duygusu uyandırılmıştır. Giydiği kıyafetlerin spor şıklığı, rahatlığı, kendine özgü ve cool tarzı, otantik ve özgüvenli duruşu markanın imajıyla eşleştirilmektedir. Poz veren kadın üzerindeki giyimi, kombinleri ve verdiği gündelik giyim halinin doğallığını yansıtan pozlarıyla tamamen kendi yaratıcılığını konuşturmuştur. Bireysel yaratıcılık hali sokaklar ve gündelik stil ile bağlantılanmıştır. Bireysellik ve farklılığın kişiye özgü bir yaratıcılıkla ortaya çıktığı vurgusu hakimdir. Markaya ait kaliteden ödün vermeyen, saygın ve güvenilir bir marka olma mesajı iletilmiştir. Markanın giyim bileşenlerinden faydalanarak kişinin kendine özgü yaratıcılığıyla kendi tarzını oluşturması fikri öne çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Lüksün evrimi göz önüne alındığında yeni lüks kavramı yeni lüks tüketicisini ve lüksün demokratikleşmesini anlamak için yakından takip edilmesi gereken önemli bir konu olmaktadır. Bu çalışmada yeni lüks kavramı ve lüksün demokratikleşmesi olgusu ışığında seçilen bazı premium lüks marka reklamları göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Premium lüks markaların henüz literatürde çok çalışılmamış olması ve hızlı yükselişi dikkate alındığında göstergebilimsel yöntem ile reklamlarının irdelenmesi yeni lüksün uygulamada nasıl şekillendiğini anlama adına çalışmaya özgün bir değer katmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre özellikle hazır giyim sektöründeki premium lüks markaların klasik lüksten

(Dubois vd. 2005) sıyrılarak yeni nesil tüketicilere (Herman, 2006: 135) başarılı bir biçimde hitap ettikleri, reklam ve kampanyalarında yer alan göstergelerle mesajlarını başarılı bir biçimde ilettikleri görülmektedir. Markaların çalışmalarına bakıldığında yeni tüketicinin literatürde tartışılan (Okonkwo, 2007: 66-67; Altun, 2009; Chevalier ve Mazzalovo, 2012: 121-122; Troung vd. 2008; Silverstein vd. 2003: 9) istek ve beklentileriyle oldukça uyumlu bileşene sahip reklamların yaratıldığı ve hedef kitleye sunulduğu görülmüştür. Markaların göstermeye çalıştıkları gündelik ve şehirli yaşam içerisinde, özgün ve özgür olmak, kaliteyi rahatlıkla birleştirmek, dinamik, zarif, otantik, şık, çekici, sportif, dengeli ve minimalist tarzları bir potada eritebilmektir. Reklamlarda değerlere ve yaşam tarzlarına yüksek vurgunun yapıldığı, yeni lüks tüketicisinin demografik özellikleriyle eşleşecek ünlü ya da modellerin kullanıldığı, bireyselliği ve yaratıcılığı kutsayan, lüks olmasına rağmen klasik lüks göstergelerinden oldukça farklılaşan özelliklerin ortaya çıktığı yine literatürle uyumlu bir biçimde (Sheth vd. 1991; Wiedmann vd., 2007; Danziger, 2006: 18-19; Crane, 2003: 25) görülmektedir. Sonuç olarak yeni lüks kavramı ile lüksün yorumlanması ve klasik lükse ait alışlagelmiş göstergeler, renkler ve imajlar (Zeybek, 2013: 115-124; Ceylan, 2015; Kapferer ve Bastien, 2009: 220-21) değişmekte, bu durum lüks markaların gelecek başarılarını ve yeni nesil lüks tüketicisini cezbetme ve elde tutma gücünü yakından ilgilendirmektedir.

KAYNAKLAR

ALTUN, F. (2009), “Lüks Pazarı Orta Sınıfa Gözünü Dikti”, http://www.marketingturkiye.com/yeni/Soylesiler/Soylesi_Detay.aspx?id=149, (13.06.18).

CEYLAN, İ. G. (2015), ‘Amblem ve Logo Tasarımlarında Renklerin Dili’, *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 8(16), 314-330.

CHEVALIER, M., MAZZALOVO, G. (2012), *Luxury Brand Management, A World of Privilege*, Second Edition, John Wiley & Sons, USA.

CIORNEA, R., POP, M. D., BACILA, M. F., (TIRCA) DRULE, A. M. (2012), ‘Was Luxury Little Researched? An Exploration of Studies And Research Trends in The

Area of Marketing of Luxury Goods, Before 2005. *Management & Marketing*, 10(2), 325-340.

CRANE, D. (2003), *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, (Çev. Özge Çelik), Ayrıntı Publications, İstanbul.

DANZIGER, P. N. (2006), *Let Them Eat Cake: Marketing Luxury to Masses - As well As the Classes*, Kaplan Trade.

DUBOIS, B., CZELLAR, S., LAURENT, G. (2005), 'Consumer Segments Based on Attitudes Toward Luxury: Empirical Evidence From Twenty Countries', *Marketing Letters*, 16(2), 115-128.

FISKE, J. (2003). İletişim Çalışmalarına Giriş (Çev. S. İrvan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

GÜNEŞ, S.S., AYDIN, Ö. K. (2016), 'Tüketim Kültürü Çerçevesinde Lüks Yaşam Tarzlarının Dekorasyon Dergilerindeki Reklamlarda Sunumu: Home Art Dekorasyon Dergisi Örneği', *Journal of Yasar University*, 11(43), 220-239.

HERMAN, D. (2006), *Marka Olmak İstiyorum: Sıradan Değil Cazip Markalar Yaratma ve Yönetmenin Yolları*, (Çev. Toros Altuntuğ), Birinci Baskı, Alteo Yayıncılık, İstanbul.

KAPFERER, J-N., BASTIEN, V. (2009), *The Luxury Strategy: Break The Rules of Marketing To Build Luxury Brands*, Kogan Page Ltd., London.

KAPFERER, J-N. (1997), 'Managing Luxury Brands', *Journal of Brand Management*, 4(4), 251-260.

KÖSE, G., ÇAKIR, S. Y. (2016), "Sembolik Tüketimin Lüks Markalara Olan İzdüşümü: Louis Vuitton Markasının Dergi Reklamlarına Yönelik Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(51), 27-48.

OKONKWO, U. (2007), *Luxury Fashion Branding: Trends, Tactics, Techniques*, Palgrave Macmillan, New York.

SHETH, J. N., NEWMAN, B. I., GROSS, B. L. (1991), 'Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values', *Journal of Business Research*, 22(2), 159-170.

SHUKLA, P. (2011), 'Impact of Interpersonal Influences, Brand Origin and Brand Image on Luxury Purchase Intentions: Measuring Interfunctional Interactions and a Cross-national Comparison', *Journal of World Business*, 46(2), 242-252.

SILVERSTEIN, M. J., FISKE, N., BUTMAN, J. (2003). *Trading Up: Why Consumers Want New Luxury Goods And How Companies Create Them*, Portfolio Publishing.

SÜTÜTEMİZ, N., KURNAZ, A. (2016), 'Cinsiyetin Lüks Değer Algısı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: İstanbul İli Örneği', *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4432-4445.

TORLAK, Ö., UZKURT, C. (1999), 'Lüks Malların Tüketiciyi Etkileyen Özellikleri', 1999 IV. Ulusal Pazarlama Kongresi: 21. Yüzyıl Eşiğinde Ulusal Pazarlama, 18-20 Kasım, Antakya/Hatay, 305-311.

TROUNG, Y., SIMMONS, G., MCCOLL, R., KITCHEN, P. J. (2008), 'Status and Conspicuousness - Are They Related? Strategic Marketing Implications For Luxury Brands', *Journal of Strategic Marketing*, 16(3), 189-203.

VIGNERON, F., JOHNSON, L. W. (1999), 'A Review and a Conceptual Framework of Prestige-Seeking Consumer Behavior', *Academy of Marketing Science Review*, 1, 1-15.

WIEDMANN, K.P., HENNIGS, N., SIEBELS, A. (2009), 'Value-based Segmentation of Luxury Consumption Behavior', *Psychology Marketing*, 26(7), 628-634.

ZEYBEK, I. (2013), *Lüks ve Markalama: Tüketici Davranışlarında Lüks İmgesi*, I. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Hanehalkı Tasarruflarının Davranışsal İktisat Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Büşra AĞAN¹, Üzeyir AYDIN²

Özet

Standart iktisat modellerinin teorik açıklama gücü yüksek olsa da gerçek yaşamda hanehalkı tasarrufların artırılmasına dayalı politika geliştirmede etkinlikleri tartışılmaktadır. Eğer bireyler potansiyel olarak sistematik hatalar yapıyorsa, tasarrufun yeterliliği önemli bir davranışsal ve deneysel sorun haline gelmektedir. Hem söz konusu sapmaların giderilmesi hem de tasarruf oranlarını artırmaya yönelik etkin ve etkili politika önerilerinde bulunulması hanehalkının bilişsel, duygusal eğilimlerinin ve algılarının dikkate alınmasıyla mümkündür. Bu yönüyle davranışsal iktisat, bireyi doğasında var olduğu gibi ele alıp iktisat teorilerinin açıklama gücünü daha da arttırabilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı; hanehalkı tasarruf kararlarının belirleyicilerini ve sonuçlarını ortaya koymak ve mikro düzlemde tasarruflara ilişkin davranışsal iktisat yaklaşımıyla oluşturulan önerilerini tartışmaktır. Çalışmada öncelikle, hanehalkı tasarruflarının davranışsal iktisat çerçevesinde gelişimi betimsel anlamda ele alınmaktadır. Daha sonra TÜİK tarafından oluşturulan "Hanehalkı Bütçe Anketi" (2004 - 2014) mikro veri setinden yararlanılarak hanehalkı tasarruflarının belirleyicileri betimsel olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla; hanehalkı tasarruf davranışı ile hanehalkının yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek durumu, hanehalkı büyüklüğü ve konut mülkiyeti gibi değişkenler kullanılarak araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Hanehalkı Tasarrufları, Tasarruf Davranışının Belirleyicileri, Mikro Veri.

Jel Kodu: D14, D91, E21

Evaluation of Household Savings within the Framework of Behavioral Economics: The Case of Turkey

Abstract

Although the theoretical explanation of traditional economic models is high, their effectiveness in policy development based on increasing household savings in real life is being discussed. If individuals making potentially systematic errors, the sufficiency of saving becomes an important behavioral and experimental problem. Both efficient and effective policy proposals aimed at eliminating deviations and increasing savings rates are possible by taking into account the cognitive, emotional tendencies and perceptions of households. Behavioral economics in this respect, increases the power of explanation of economic theories by considering the individual in their own nature. In the study, firstly, the development of household savings is discussed descriptively. Later, by using the "Household Budget Survey" (2004 - 2014) created by TURKSTAT, the determinants of household savings by income group and basic income source of the household were analyzed empirically. For this purpose; Household saving behavior was investigated using variables such as household income, age, education and marital status, occupation, participation in workforce and household size.

Keywords: Behavioral Economics, Household Savings, Determinants of Saving Behavior, Micro Data.

JEL Classification Codes: D14, D91, E21

¹ Dr. Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü, Türkiye, busra.agan@ogr.deu.edu.tr

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, uzeyir.aydin@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Geleneksel iktisat teorisinde ekonomik modellerin refah analizleri ile davranışsal yaklaşımlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Çünkü standart refah analizleri seçili tercihler kuramına dayandırılmaktadır. Bu durumda bireylerin tercihlerinden yola çıkarak değerlendirme yapma olanağı sağlamaktadır. Politika değerlendirirken, her bir bireyin tüketim tercihlerine dayalı politik seçimler belirlenmektedir. Buna karşın mevcut standart modellerin açıklanmasında tüketicilerin karar alma davranışlarına yönelik açıklamaların yetersiz kalması davranışsal yaklaşımla yeniden değerlendirme ihtiyacı doğurmuştur. Bu değerlendirmede bireylerin tercihlerinde sistematik hatalar yaptıklarını dolayısıyla mevcut kuramların sistematik değil de tercihe bağlı olarak uygulanması daha uygun bir yaklaşım olmaktadır.

Davranışsal iktisat hanehalkı davranışlarını esas alarak standart iktisat teorisini test etme aracı olmasının ötesine geçip, politika dizaynları üretmeye başlamıştır. Hanehalkı tasarruflarını arttırmaya yönelik Thaler ve Benartzi'nin 2004 yılında uygulamaya koydukları SMarT (Save More Tomorrow) programı bu politika dizaynının iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca Thaler, hanehalkının tasarruf kararı alma davranışında duyguların daha etkili olduğunu, beklenti teorisini zihinsel muhasebe ile birleştirerek karar verdiğini belirtmiştir. Buradan hareketle geleneksel iktisatta tasarruf için geliştirilen çeşitli hipotezlere karşın Shefrin ve Thaler tasarruflar için davranışsal yaşam döngüsü hipotezini geliştirerek, farklı kaynağı olan gelirlerin farklı zihinsel muhasebeden geçtiğini göstermiş ve yaşam döngüsü tasarruf hipotezinden önemli sapmalar olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle politika belirleyicileri; hanehalkının kendi güvenliği ve gelecek refahları adına yeterli tasarruf yapmadığından endişelenmektedir.

Bu çalışmanın da kapsamı gereği özellikle mikro düzeyde hanehalkı tasarruf davranışlarını açıklayan faktörlere odaklanılacaktır. Dolayısıyla çalışmada öncelikle gelir-tüketim-tasarruf ve davranış ilişkisi ve birtakım mevcut tüketim teorilerine değinilmiştir. Hemen sonrasında hanehalkı tasarruf davranışı üzerine mevcut neoklasik yaklaşım ve tasarruf davranışlarını etkileyen eğilimler neticesinde davranışsal yaklaşımlar açıklanmıştır. Literatür incelendiğinde mikro düzeyde

hanehalkı tasarruf davranışlarını açıklayan sosyo-ekonomik faktörler olarak; gelir, yaş, cinsiyet, eğitim, istihdam durumu ve meslek, hanehalkı yapısı/ büyüklüğü ve bağımlılık oranı tasarrufların en önemli belirleyicisi olarak görülmektedir. Bu çerçevede çalışmada; hanehalkı tasarruf davranışı ile hanehalkının yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek, hanehalkı büyüklüğü, kırsal-kent yerleşim şekli ve konut kullanımı gibi değişkenler kullanılarak betimsel araştırılması yapılmıştır.

2. GELİR-TÜKETİM-TASARRUF VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

Hanehalkının bireysel ve toplumsal hayatını büyük ölçüde içine alan iktisat; üretim, tüketim, tasarruf, yatırım ve ticari faaliyetlerin yanı sıra toplumun değerlerine göre şekillenen birey davranışlarının yansımasıdır. İktisatçıların hanehalkı tasarrufları hakkında düşünceleri uzun bir süredir zamanlar arası fayda maksimizasyonu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hanehalkı tasarruflarının incelenmesinden önce; gelir, tüketim ve tasarruf gibi temel kavramların ortaya koymak gerekmektedir. Gelir üzerine yapılabilecek tüm tanımlamaların ortak noktası gelirin bir akış kavram olduğu üzerinedir. Hanehalkı ve firmalar, gelirlerinin ne kadarını tüketime ayıracaklarına ve ne kadarını gelecekte harcamak için tasarruf edeceklerine karar vermektedirler. Hanehalkı tasarruflarının heterojenliği; amaçların ve tercihlerin farklı olması, farklı borçlanabilme imkânları ve gelir düzeyindeki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

İktisat bilgisinin davranış ile güçlü bir ilişkisi vardır. İktisadi bilgisi yeterli olmayan bireylerin daha az tasarruf yapma eğilimi vardır. Öyle ki, iktisadi eksikliği çözmek için dikkate alınan önlemlerin tercihler üzerinde büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin, üniversitede öğrencilere finansal eğitimin verilmesi, bu öğrencilerin iş yaşamlarında daha bilinçli ve yüksek servet birikimine yol açar. Benzer şekilde iş yerindeki finansal eğitim, çalışana yönelik emeklilik planlarına katılımı artırır ve tasarrufu teşvik eder (Bernheim vd. 2001a).

Hanehalkı, tüketim ve tasarruf davranışlarını mevcut ömürleri boyunca mümkün olan en iyi şekilde tahsis etme niyetiyle planlamaktadırlar. Benzer şekilde, bireyler tasarruflarını arttırmak için tüketimlerini ve faydalarını geciktirmek isterler, çünkü bu tasarruflar, emeklilikleri için özellikle gelecekteki tüketimleri için

kullanılmaktadır. Bu çerçevede tüketim ve tasarruf davranışlarını açıklayan temel modeller; Mutlak Gelir Hipotezi, Zamanlar arası Tüketim Seçimi Hipotezi, Nispi Gelir Hipotezi, Sürekli Gelir Hipotezi ve Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'dir. Bu modellere ek olarak; Robert Hall Rassal Yürüyüş Hipotezini ve David Laibson Anlık Hazzın Cazibesi modelleri tüketim ve tasarruf davranışlarını açıklamaya yönelmektedir.

Hanehalkının tüketim ve tasarruf harcamalarına ilişkin zaman serisi analizleri yapılmıştır. Keynes'in temel psikolojik yasasına göre, harcanabilir gelir arttıkça tüketim harcamaları da artar. Ancak tüketimdeki artış, gelirdeki artıştan daha küçük olmaktadır. Aile bütçesi verileri ile kısa dönem zaman serisi analizlerine dayalı çalışmalar Keynes'in hipotezini doğrularken, uzun dönemli zaman serisi kullanılarak yapılan çalışmalar ise doğrulamamıştır. Amerikalı iktisatçı Simon Kuznets'in çalışmalarında uzun dönem zaman serileri analizine göre, gelirin çok ciddi biçimde artmasına rağmen, ortalama tüketim eğilimi (C/Y) mutlak gelir hipotezinde ileri sürüldüğünün aksine sabit kalmıştır. Keynes'in mutlak gelir hipotezine bir yorum A. Smithies tarafından yapılmıştır. Smithies'e göre kullanılabilir gelir arttığında ortalama tüketimdeki azalma ancak diğer şartlar veri iken gerçekleşebilir. Ancak diğer şartlar değişkendir ve tüketim bu unsurlar tarafından sürüklenir. Tüketimin sürüklenmesinde etkili olan bu faktörler; şehirleşme, yaşam standardı, servet etkileridir (Pehlivan, 2006: 36).

Tüketim ve tasarruf davranışlarına yönelik diğer bir modelde; Fisher'in zamanlar arası tüketim seçimi hipotezi belli kısıtlar altında, tüketicilerin tüketim ve tasarruf ile ilgili kararlarını nasıl aldıklarını incelemektedir. Hanehalkı elde ettikleri gelirin bir kısmını tasarruf edebilecekleri gibi, borç alarak mevcut tasarruflarını arttırabilirler. Fisher, tüketimin ömür boyu gelire bağlı olduğunu varsaymaktadır. Ancak burada Fisher, bireylerin yalnızca iki dönem yaşadığını varsaydığı için ikinci dönem tasarruf yapılmayacaktır.

Amerikalı iktisatçı James S. Duesenberry ise, 1949 yılında geliştirdiği nispi gelir hipoteziyle tüketicilerin psikolojik ve sosyal temellerini ele alarak incelemeye çalışmıştır. Mutlak gelir hipotezinin aksine bireylerin tüketim davranışlarının

birbirinden bağımsız olmadığını, yaşadıkları çevrelerinden etkilendiklerini, mutlak tüketimden ziyade birbirlerine göre tüketim üstünlüklerinin daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

F. Modigliani, A. Ando ve R. Brumberg tarafından geliştirilen yaşam boyu gelir hipotezi, hanehalkının hayatlarını çeşitli evrelere ayırarak tasarruf ve tüketim alışkanlıklarını analiz etmeye çalışmaktadır. Tüketimin yaşam boyu elde edilecek gelire bağlı olduğu belirtirken, tasarrufu ise araç olarak kullanmaktadırlar. Öyle ki, temel varsayımlarından biri; tasarrufu, emeklilik dönemindeki tüketimlerini finanse edebilmek için yapmalarıdır. Bireyin psikolojik eğilimine göre gençlik orta yaş ve yaşlılık dönemlerinde tasarrufları birbirinden farklı ortaya çıkmaktadır. Modigliani bireyin yaşamını 3'e ayırır (Altınöz, 2014: 3): Gençlik dönemi; bireyler gençlik dönemlerinde daha az gelir elde ederler ama tüketimleri fazladır. Bu durumda ya tasarruf çözerler ya da borçlanırlar. Gençlik döneminde negatif tasarruf vardır. Çünkü gelirleri yok denecek kadar azdır. Orta yaş dönemi; bireyler daha fazla tasarruf yapma eğilimi gösterirler. Çünkü hem geçmişteki borçlarını ödemek, hem de yaşlılık dönemindeki harcamalarını karşılamak zorundadırlar. İleri yaş dönemi; emeklilikle birlikte bireyler birikimlerini harcar ve tasarrufa geçer.

Freidman'ın sürekli gelir hipotezine göre gelir ve dolayısıyla tüketim; sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meslek, eğitim, yaş gibi birçok faktörü dikkate alarak hanehalkının gelecekte elde ettiği ve gelecekte elde edeceği tüm gelirlerin ortalaması sürekli gelirdir. Geçici gelir ise bu ortalamadan sapmaları ifade etmektedir.

Robert Hall, ileriye dönük bir yaklaşım olarak sürekli gelir hipoteziyle yine ileriye dönük tahmin yöntemi olan rasyonel beklentiler hipotezinin tüketim ve tasarruflar üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Rasyonel beklentiler; hanehalkının geleceğe yönelik tahmin olarak mevcut tüm bilgiyi kullanma yaklaşımını içermektedir. Gelir düzeyinin gelecekteki değeri, sürpriz bir gelişme olmadığı sürece doğru tahmin edilir. Ancak zaman içerisinde tüketimde meydana gelen değişmelerin öngörülemez olması tüketimin rassal yürümesi olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu modeller içerisinde hem mutlak gelir hipotezi hem de nispi

gelir hipotezi bireylerin tüketim davranışlarını psiko-sosyal davranış kalıplarıyla açıklamaya çalışılmış ve bu yönüyle eleştirilmişlerdir.

Davranışsal iktisat öncülerinden David Laibson, psikolojinin tüketici davranışlarını, tüketim ve tasarruf modellerini açıklamakta etkili olduğunu söylemektedir. Amerika'da halkın %76'lık kısmı emeklilik döneminde yeterince tasarrufta bulunamamaktadır. Ayrıca gelirin ne kadarının tasarruf edilmesi konusunda yapılan bir çalışmada; %11 oranında bir tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki; hanehalkı istediği kadar tasarrufta bulunamamaktadır. Dolayısıyla bireyler Homoeconomicus, mükemmel olmayan akılcı davranmayan karar alıcı, olmadığının farkındadırlar. David Laibson, tasarruf yetersizliği yani tüketicilerin yapmak istediklerinden daha az tasarruf, yapmak istediklerinden daha çok tüketim yapmalarını anlık hazzın cazibesıyla açıklamaktadır. Ayrıca psikolojik eğilimlerin tüketicilerin tüketim ve tasarruf durumlarını açıklamak için önemli olduğunu ve anlık hazzın etkisiyle zamana göre tutarsız davranışlar sergileyebileceklerini belirtmektedir. Özellikle anlık hazza karşı savunmasız olan, bugünkü tüketimini gelecekte daha fazla tüketme olanağına tercih eden hanehalkı zamana karşı tutarsız davranışlar sergileyebilmektedir. Tasarruf yetersizliği olgusu üzerine geliştirilmiştir.

Tüketim ve tasarruf harcamalarını etkileyen davranışsal faktörler çoğunlukla; tüketicilerin bekleme beklentileri, tüketicilerin planları ve tüketicilerin iyimser ya da kötümser oluşları olarak incelenmektedir. Öyle ki; birtakım davranışsal faktörlerle hanehalkının tüketim ve tasarruf yönelimini etkileyen iktisadi faaliyetler ile birey davranışlarının neye göre şekil aldığını bilmek ve değerlendirmek önem arz etmektedir.

3. HANEHALKI TASARRUFLARI ÜZERİNE NEOKLASİK VE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIMLAR

İktisat teorisi, genel olarak, hanehalkının iktisadi yaşamında ortaya çıkan önemli sorunları çözdüğünü varsaymaktadır. Hanehalkının, yaşam döngüsü boyunca tüketimi düzleştirmek istediği varsayılır ve ne kadar tüketilecek ve ne kadar tasarruf edileceğine karar vermeden önce, her periyotta ilgili optimizasyon problemini

çözmesi beklenmektedir. Her hanenin davranışı, iki neden dolayısıyla optimal plandan farklı olmaktadır. Birincisi, hanehalkı kendileri bütçeleri için doğru tasarruf oranını hesaplayamayabilir. İkincisi, doğru tasarruf oranı bilinse bile, hanehalkı gelecekteki tüketim lehine akım tüketimini geciktirmek için öz kontrolden yoksun kalabilmektedir.

Öncelikle standart iktisat politikaları hanehalkının rasyonel oldukları varsayımıyla tasarlanıp uygulanmaktadır. Emeklilik dönemi için birikim oluşturmak, zamanlar arası tüketim tercihi hipotezinden hareketle tasarrufları etkileyen temel bir motivasyondur. Hanehalkı tasarruf edici konuma çalışma dönemlerinde geçerken, emeklilik dönemi boyunca ise net tüketici konumuna geçmektedirler (Ando & Modigliani, 1963). Bazı durumlarda ise kendi kısa vadeli çıkarları uğruna uzun vadeli kazançlarından olabilmektedirler.

Neoklasik yaklaşım içerisinde tüketici davranışları teorisi, tüketici davranışının bilgi ve sayısal temelleri hakkında güçlü varsayımlar sunmaktadır. Temel varsayımı; tüketici davranışının makul bir bütçe kısıtına tabi olan ve mevcut bilgilere dayalı beklenen yaşam boyu fayda hipotezinin maksimizasyonu olarak karakterize edilmesidir. Kısacası, tüketici davranışları, iskontolu dinamik programlama probleminde çözüm olarak nitelendirilebilir. Ekonomistler için bu yaklaşımın birçok ilgi çekici özelliği vardır; geleneksel rasyonalite kavramlarıyla iyi bir şekilde örtüşmekte, teorik olarak (standart formülasyonlarında) izlenebilmekte ve kolayca test edilebilir tahminler üretmektedir. Ancak, mevcut ampirik kanıtlar genellikle bu tahminlerle çelişmektedir.

Graham ve Isaac (2002: 391) çalışmalarında özgün bir anket tabanlı veri seti kullanarak, neoklasik teori için bazı ek zorlukları araştırıp ortaya çıkarmıştır. Örneğin, tüketicilerin, neoklasik bir tüketici için diğer seçeneklerden bağımsız olan, çok basit bir optimizasyon alt probleminde verdiği tepkiyi ele aldıkları çalışmalarında; son derece eğitilmiş tüketicilerin davranışlarının beklenen neoklasik tahminlerden sapan davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Öyle ki; anket sonuçlarında pek çok tüketici, düzgün bir gelir akışının harcamaları kontrol etmek için onlara yardımcı olduğuna inanmaktadır. Gelir düzleştirmesi için bir tercih neoklasik model için bir

zorluk iken, Shefrin ve Thaler (1988) davranışsal yaşam döngüsü modelinin tahminleriyle tutarlıdır.

Tüketici davranışının standart neoklasik modeli hem dostça hem de muhalif eleştirilere sahiptir. Dostça eleştirmenler; mevcut neoklasik çerçevede daha iyi ampirik sonuçlar ararlar ve bilinen ampirik verilerin güçlükleri ile arka planındaki teorik değişkenler arasındaki bağlar ya da teoriyi yakalanabilir hale getirmek için başlatılan basitleştirmelerde yer aldığını ileri sürerler. Bu yaklaşım oldukça açık bir araştırma gündemi oluşturmaktadır. Muhalif eleştirmenler ise, tüketici davranışları teorisindeki köklü değişimleri; sınırlı akılcılık, bilişsel, duygusal eğilimler ve başparmak kurallarına izin veren değişiklikler yoluyla daha iyi ampirik sonuçlar ararlar. Genel olarak, elde edilen bulgular ve var olan kanıtlarla neoklasik tüketici davranışı teorilerini sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Örneğin, Thaler (1994: 186-87) tüketicileri iki ana zemin üzerinde optimize etme fikrini eleştirir. Çoğu tüketicinin dinamik problemin basitleştirilmiş teorik modellemesini çözmesi çok zor iken, her durumda sabırsız olan tüketicilerin optimizasyon problemini çözebileceklerse bile ihtiyaç duyulacak tasarruf modelini takip etmek için gereken öz kontrolden yoksun oldukları belirtilmektedir. Bu ve buna bağlı olarak, Thaler (1990, 1994) ve Thaler ve Shefrin (1981), tüketim tasarruf kararını analiz etmek isteyen araştırmacıların, tüketicilerin sınırlandırılmış rasyonalitesini ve birtakım davranışsal eğilimleri dikkate almaları gerektiğini savunmaktadırlar. Bu amaçla davranışsal yaşam döngüsü teorilerini sunarlar.

Davranışsal yaşam döngüsü teorisi (BLCT), kendini kontrol etme, zihinsel muhasebe ve çerçevelemeyi vurgulamaktadır. Shefrin ve Thaler (1988), BLCT'yi geleneksel yaşam döngüsü kuramının zenginleştirilmesi olarak nitelendirir, ancak bu durum neoklasik paradigmaya karşı birtakım hususları ortaya çıkarmaktadır. BLCT, “sabırsızlıklarından” dolayı tüketicilerin zenginliklerinin çeşitli bileşenlerini kontrol edilemez olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu durum birtakım zihinsel muhasebeleri öne sürmektedir. BLCT, tüketicinin neoklasik teorisi ile çelişen bir sabırsızlık kavramını kullanmaktadır. Bu kavram sadece abartılı bir iskonto oranı

değildir; "akrasia"³ ya da "irade zayıflığıdır". Öyle ki; mevcut bir kazancı değerinin gelecekteki bir kazanca göre daha yüksek olması rasyoneldir. Sonuçta gelecekteki kazanç, zamana bağlı bir risk taşımakta, ancak bugünkü kazancı zaman içerisinde yatırımla büyütmek mümkündür. Birçok durum karşısında şimdiye olan ilgi iktisadın varsaydığından daha büyük olabilmektedir. Dolayısıyla kayıpların etkisinin kazançlara göre daha fazla olması uzak gelecekteki bir kazancı iskonto ederken yakın gelecekteki göre abartılı bir değerlendirme yapmaya yol açmaktadır (Thaler ve Kahneman, 1991).

Örneğin; 100 TL verileceği, buna alternatif olarak yarın 110 TL vermeyi teklif edilen bir araştırmada çoğu birey şimdi 100 TL'yi gitmeyi tercih etmiştir. Bir sonraki aşamada katılımcılara, 30 gün sonra 100 TL ile 31 gün sonra 110 TL arasında seçim yapmaları istenmiştir. Birçok birey 30 gün beklemişken bir gün daha bekleyip 110 TL almayı tercih etmektedir. Sorular tek başlarına ele alındıklarında bir problem görünmese de, birlikte değerlendirildiğinde tutarsızlık açığa çıkmaktadır. 30 gün sonra ikinci soru (30 veya 31 gün) ilk soruya (bugün veya yarın) dönüşecektir. Şimdi 100 TL diyenler, 30. günde bir gün beklemeyi seçtiklerine pişman olacaklardır (Green ve Myerson, 2004). Öyle ki, gelecekteki değerleri bugün değerlendirirken abartılı iskonto etmek, gelecekteki bir kararı bugün oldukça kolay almamıza, zaman geldiğinde ise bu karardan caymamıza sebep olmaktadır. Kredi kartlarının bankalara sağladığı kazançta da bu eğilimin bir rolü vardır. Satın alınmak istenen bir şeyi bir sonraki ayın maaşıyla bugün almak, beklemekten daha çok cazip görünmektedir. Aynı şekilde hanehalkının bir sonraki ay tasarruflu davranacağına dair kendine söz vermesi bugün kolay, ancak bir sonraki ay bu sözü gerçekleştirmek zorlaşacaktır (Soyer, 2015).

Davranışsal yaşam döngüsü teorisinin tahminlerinden biri de, hanehalkının en iyi tüketim planlarını elde edememeleridir. Örneğin, bireyler belirli bir gelirden vazgeçecekler çünkü psikolojik olarak tasarruf ve tüketim planlarını neoklasik

³akrasia; yaptığı eylemler ile rasyonaliteden uzaklaşan bireylerin, rasyonel davranışlar yerine ikame ettiği diğer eylemleri felsefi açıdan anlamlandırmak için ortaya koyan bir kavramdır.

tüketim teorisi ile belirtilen şekilde yönetemezler. BLCT, tüketicileri "miyopik" olanların karar verme sürecini kısıtlamak için kullanılan, zihinsel hesaplar gibi kurallar ve uygulama kıstasları kullanarak, bu psikolojik sınırlamalara yanıt olarak modelleme yapmaktadır.

Shefrin ve Thaler (1988), servetin üç gelir hesabına; mevcut gelire, mevcut varlıklara ve gelecekteki gelire ayrıldığını ve tüketim alışkanlığının cari gelir için en yüksek ve gelecekteki gelir için en az paya sahip olduğunu öne sürmektedir. Birtakım bilişsel ve duygusal eğilimler, hanehalkı tüketimini kontrol altına alarak gelirlerin tasarruf edilmesini engellemektedir. Bu durum, neoklasik varsayımla daha büyük faydaların daha yüksek bir değere sahip bir gelir akışından türediğine ilişkin bir karşıtlık sunmaktadır. Graham ve Isaac (2002: 393) çalışmalarında yaptıkları anket sonuçları, BLCT'nin bu tahminini desteklemektedir. Davranışsal yaşam döngüsü hipotezi, belirli türdeki gelirlerin belirli tüketim türlerine tahsisini kısıtlamak için zihinsel hesapların kullanımını da öngörmektedir. Örneğin, konut veya emeklilik hesapları üzerindeki sermaye kazançları sadece geleceğe değil, mevcut tüketime de tahsis edilebilmektedir. Thaler (1990: 198), biri yaz öğretim ücretini alan diğeri almayan, ancak aynı yıllık gelirlere sahip iki profesörün varsayımsal bir örneğini sunmaktadır. Zihinsel muhasebe eğilimine dayanarak Thaler, yıllık gelirin bir kısmını yaz öğretiminde toplu ödeme olarak alan profesörün daha fazla tasarruf etmesini öngörmektedir.

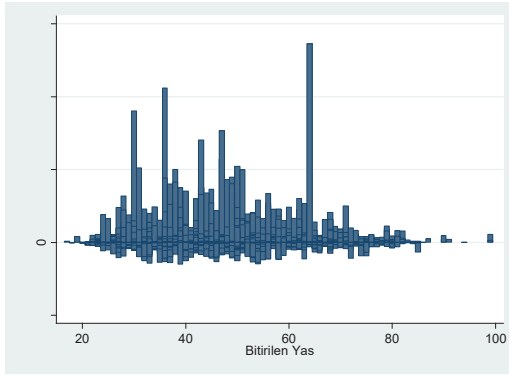
Genel olarak, düşük tasarruf sahibi hanehalkının bir kısmının hata yapma olasılığını davranışsal boyutuyla ele almak gerekir. Davranışsal iktisat bireylerin iktisadi kurallara göre davranmadığı durumlarda onların davranışlarına etki edecek uygulama ve politikalar sunmaktadır. Hanehalkının daha fazla tasarruf etmesine yardımcı olacak bir program tasarlamak için psikoloji ve davranışsal iktisat yaklaşımlarından yararlanılmaktadır. Bu program, "Yarın Daha Fazla Biriktirin" (SMT) olarak adlandırılır. Bireylere kendi kusurlu kararlarından caydırma amaçlı uygulanan ve onlara birikim anlayışı kazandıran yeni nesil davranışsal politikalardan biridir (Soyer, 2015).

4. BETİMSSEL ANALİZ (DESCRIPTIVE ANALYSIS)

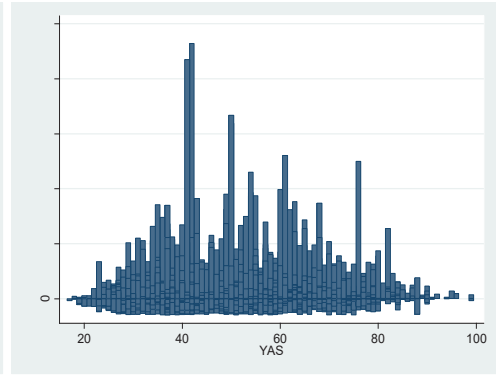
Türkiye’de hanehalkının tasarruflarının belirleyicilerinin tespitine yönelik betimsel analiz için TÜİK’ten temin edilen mikro veri setleri kullanılmıştır. Veri seti 2004-2014 dönemi “Hanehalkı Bütçe Anketlerinden” oluşmaktadır. Stata programı yardımıyla analiz edilen tasarruf ile yaş, cinsiyet, eğitim durumu, hane büyüklüğü, konut mülkiyeti ve meslek grubuna göre dağılım tablolar halinde sunulmaktadır.

Tablo 1: Tasarruflar ile Yaş Değişkeni Dağılımı

2004 yılı dağılımı:

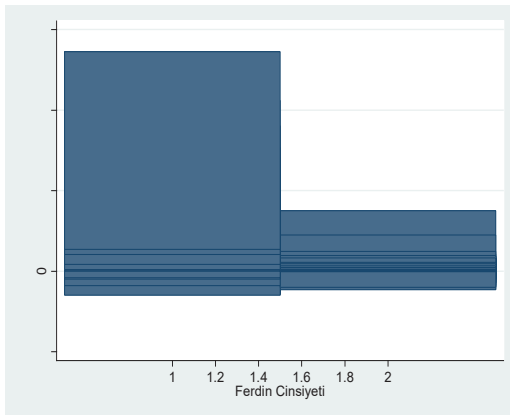
2014 yılı dağılımı:

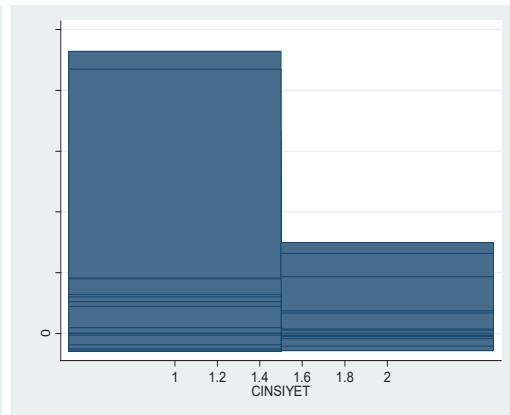
2004 yılı verileri içerisindeki dağılımda 60 yaş ve üstü bireylerin tasarruf eğiliminin daha yüksek iken, 2014 yılı dağılımında 40 yaş ve üstü bireylerin daha çok tasarruf etme davranışı sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 2: Tasarruflar ile Cinsiyet Değişkeni Dağılımı

2004 yılı dağılımı:

2014 yılı dağılımı:

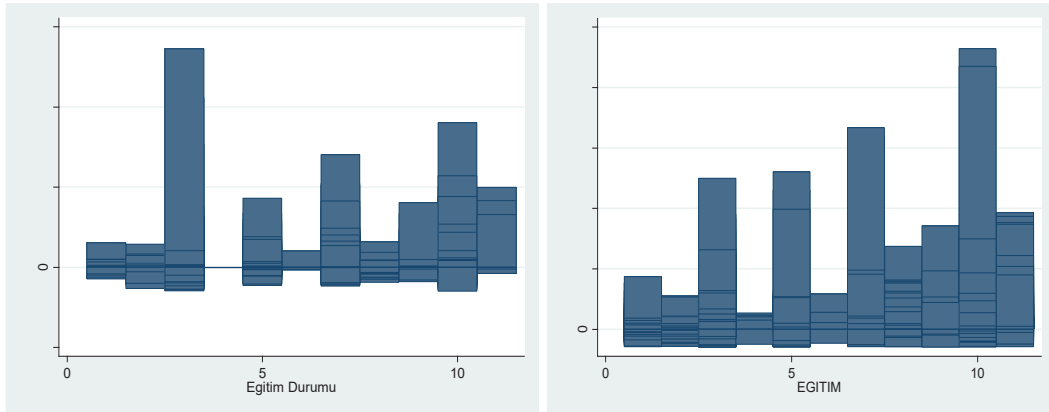

Tablo 2’de cinsiyet değişkeni ile tasarruf tercihi; 2004 ve 2014 yıllarında erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre tasarruf etme eğiliminin daha yüksek olduğu görölmektedir.

Tablo 3: Tasarruflar ile Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

2004 yılı dağılımı:

2014 yılı dağılımı:

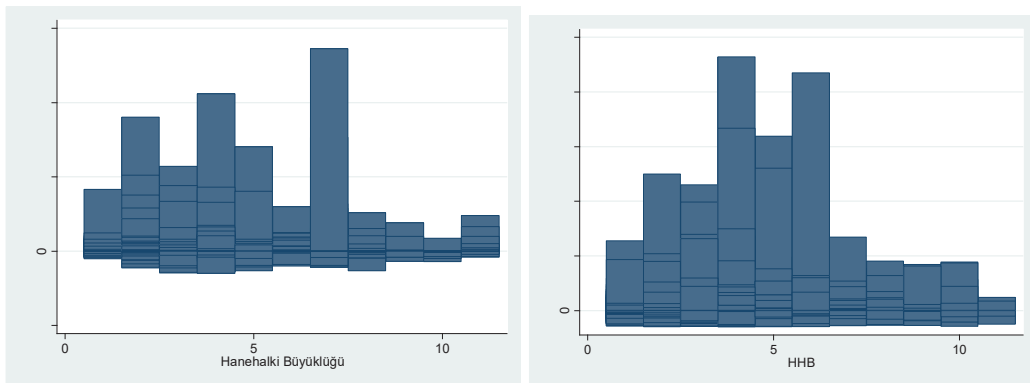

Tablo 3’te eğitim durumu ile tasarruf tercihi incelendiğinde; 2004 yılı bireylerin eğitim dağılımında ilkokul ve 4 yıllık fakölte mezunlarının tasarruf etme eğilimi daha yüksek iken, 2014 yılında bu dağılım 4 yıllık fakölte ve lise mezunlarının tasarruf eğiliminde artış olduğunu göstermiştir.

Tablo 4: Tasarruflar ile Hane Büyöklüğüne Göre Dağılımı

2004 yılı dağılımı:

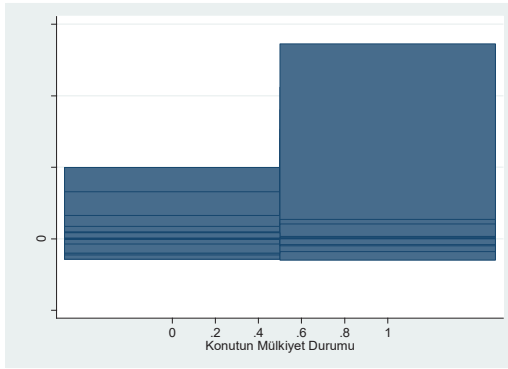
2014 yılı dağılımı:

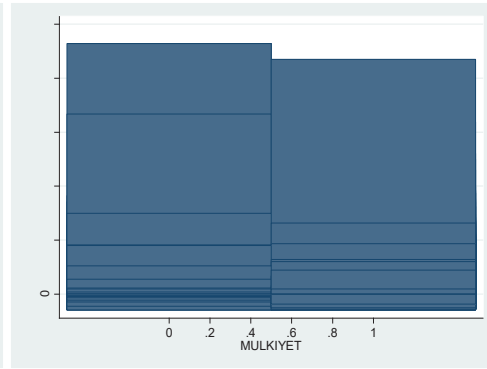
Tablo 4’te hane büyüklüğüne göre tasarruf tercihi incelendiğinde; 2004 yılında dört kişilik ve yedi kişilik hanelerin tasarruf eğilimi daha yüksek iken, 2014 yılında dört kişilik hanelere ek olarak; beş ve altı kişilik hanelerin tasarruf eğiliminde artış olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5: Tasarruflar ile Konut Mülkiyetine Göre Dağılım

2004 yılı dağılımı:

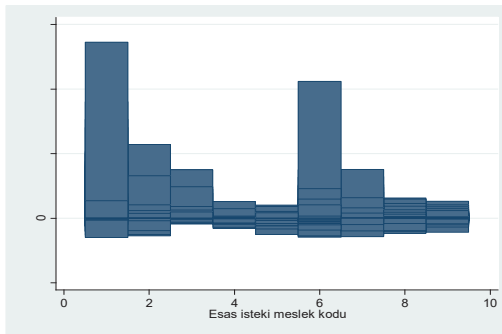
2014 yılı dağılımı:

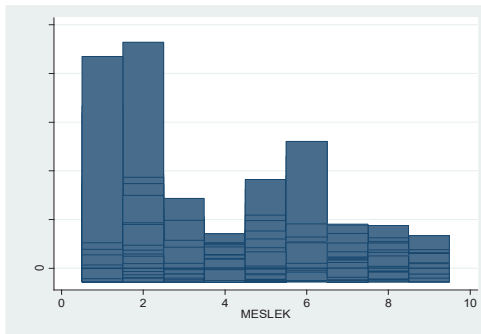
Tablo 5’te konut mülkiyetine göre tasarruf tercihi incelendiğinde; 2004 yılında kiracı ve lojmanda oturan hanelerin tasarruf eğilimi daha yüksek iken, 2014 yılında ev sahibi hanelerin tasarruf eğiliminde artış gözlenmiştir.

Tablo 6: Tasarruflar ile Meslek Grubuna Göre Dağılım

2004 yılı dağılımı:

2014 yılı dağılımı:

Tablo 6’da meslek grubuna göre tasarruf tercihi incelendiğinde; 2004 yılında; kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler ve nitelikli tarım, hayvancılık,

avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanların tasarruf etme eğilimi daha yüksektir.2014 yılında ise bu dağılım; profesyonel meslek mensupları arasında tasarruf davranışının arttığını ve kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürlerin tasarruf etme eğiliminde artış olduğu görülmektedir.

5.SONUÇ

Literatürde hanehalkı tasarrufları üzerine yapılmış olan birçok ampirik çalışma ve tasarruf kavramını birçok bakış açısından ele almıştır. Yapılan çalışmaların çoğunda hanehalkı tasarruflarının temel belirleyicisinin gelir ve gelire bağlı değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda hanehalkı tasarruf davranışı ile birtakım demografik değişkenleri; hanehalkının yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek durumu, hanehalkı büyüklüğü ve konut mülkiyeti gibi değişkenler elde edilerek 2004 ile 2014 yıllarını kapsayan karşılaştırmalı bir betimsel değerlendirmesi yapılmıştır. Tasarruf her ne kadar ekonomik faktörlerden etkilense de aslında psikolojik ve sosyal bir süreci içermektedir. Bazı çalışmalar hazzı erteleme, riskten kaçınma, benlik kontrolü gibi kişilik davranışları etkisinin birer sonucu olarak tasarrufu ele almıştır. Bazı kesim ise davranışları ve alışkanlıkları yaş, eğitim ve gelir gibi değişkenlerle inceleyerek sosyo-ekonomik açıdan ele almıştır.

Yüksek gelirli bireylerin, ileride gelirlerinin düşme ihtimaline karşılık bunu telafi edebilmek adına şimdiki dönemde daha fazla tasarruf edecektir. Düşük gelirli bireyler ise ileride gelirlerinin daha fazla yükseleceğinin umudu ile şimdiki dönemde daha az tasarruf edeceklerdir. İktisat bilimini psikoloji bilimi açısından da ele alan davranışsal iktisat alanında kaçınma etkisi olarak bilinen “loss aversion” kavramına göre, bireylerin sahip olduğu kayıpların verdiği acı, kazançların vereceği tatminden her zaman daha büyüktür. Kaçınma etkisini tasarruf tüketim açısından ele aldığımızda ise bireylerin gelecekte kötü haberler sonucu gelirinin azalacağı düşüncesiyle tüketimlerini azaltma ihtimalleri, gelecekte iyi haberler sonucu gelirlerinin artması nedeniyle tüketimlerini artırma ihtimalinden daha fazladır. Yani tasarruf-tüketim sürecini kaçınma etkisi ile de ele aldığımızda yine kaybın vereceği acıya karşılık bireylerde hareket etme güdüsü, kazancın vereceği tatmine karşılık bireyin bu yönde hareket etmesine baskın gelmektedir.

Tasarruf davranışları ekonomik ve sosyo-demografik faktörlerin aynı sıra sosyolojik ve psikolojik kavramlar ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Finansal yatırımlar ve tasarruflar her ne kadar ekonomik değişken olduğu kabul edilse de, insan doğası gereği her koşul altında rasyonel davranmayacağı varsayımı altında ek tedbir olarak sosyal ve psikolojik önlemler uygulanmalı ve desteklenmelidir. Dolayısıyla ekonomik karar birimleri davranışsal eğilimleri bilir ve buna göre hareket ederse, sistematik hatalarından ders alarak daha rasyonalize davranış sergilerler. Öğrenmenin psikolojik önyargıları önemli ölçüde ortadan kaldırdığı öne sürülmektedir. Dolayısıyla profesyonel uzmanlar tarafından gerçekleştirilecek tüketici davranışlarına yönelik eğitimlerinin ülkemizde yaygınlığını ve katılımını arttırmak, bu alana ilişkin basılı eserlerin ve yayımlanmış çalışmaların sayısının artırılması ve ayrıca kamu spotlarının artırılması önemli bir adım olacaktır. Türkiye'de son zamanlarda tasarrufu artırıcı tüketimi kısıcı politikalar gündeme gelmeye başlamıştır. Uygulanan politikalar çerçevesinde hanehalkının sistematik hatalarının saptanıp azaltılması, finansal okuryazarlıklarının artırılması ve gelirlerine uygun harcama politikalarının benimsenmesi beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Altınöz, U. (2014). “Tüketim Fonksiyonu ve Türkiye için Gelir-Tüketim İlişkisinin Ampirik Analizi”, International Conference On Eurasian Economies, Sinop Üniversitesi.
- Ando, A. & Modigliani, F. (1963). “The “life cycle” hypothesis of saving: Aggregate implication sand tests”, The American Economic Review, 53(1), 55-84
- Bernheim, B. D., D. M. Garrett, and D. Maki. (2001a). “Education and saving: the long-term effects of high school financial curriculummandates”. Journal of Public Economics, 80:435– 65.
- Graham, F. and Isaac A. I. (2002). “The behavioral life-cycle theory of consumer behavior: survey evidence”, Journal of Economic Behavior & Organization, vol. 48, issue 4, 391-401.

- Green, L. and Myerson, J. (2004). "A discounting framework for choice with delayed and probabilistic rewards", *Psychological Bulletin*, 130(5), 769.
- Pehlivan, G., G. (2006). "Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Ekonometrik Bir Uygulama", İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Shefrin, H.M., Thaler, R.H., (1988). "The behavioral life-cycle hypothesis. *Economic Inquiry*", 26 (4), 609–643.
- Soyer, E. (2015). *Davranışsal İktisat ve Politika Geliştirme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Thaler, R.H., (1990). "Saving, fungibility, and mental accounts." *Journal of Economic Perspectives*, 4 (1), 193–205.
- Thaler, R.H., (1994). "Psychology and saving policies", *American Economic Review* 84 (2), 186–192
- Thaler, R.H., Shefrin, H.M., (1981). "An economic theory of self-control. *Journal of Political Economic*", 89 (2), 392–406.
- Tversky, A & Kahneman, D. (1991). "Loss aversion in riskless choice: A reference-dependent model". *The Quarterly Journal of Economics*, 1039- 1061.

Vergi İncelemelerinde Mükellef Hakları

Zübeyir Bakmaz¹

Özet

Çağdaş devlet anlayışında anayasa, kanunlar ve diğer idari düzenlemelerle kişilere çeşitli haklar tanınmaktadır. Her geçen gün artarak mevzuattaki yerini alan bu haklar devletler tarafından yasal güvence altına alınmaktadır. Ülkemizde koruma altına alınan haklardan bir tanesi ise mükellef haklarıdır. Mükellef haklarının da en önemlisi vergi incelemesine alınan bir mükellefin sahip olduğu haklardır. Beyan esasını tamamlayıcı bir güvenlik önlemi olan vergi incelemeleri ile mükelleflerin malvarlığından Hazine'ye parasal bir aktarım sağlanmaktadır. Söz konusu parasal aktarım mükelleflerin rızasına yani beyanına dayanmadığından vergi incelemeleri ile kişilerin mülkiyet hakkına müdahale edilmektedir. Vergi incelemelerinin mükelleflerin mülkiyet hakkına haksız bir müdahalede bulunmaması için çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerden birisi de mükelleflere vergi incelemesine münhasır haklar verilmesidir. Mevzuattaki ağırlığı son yıllarda giderek artan bahse konu haklar sayesinde mükellefler vergi inceleme süreci henüz tamamlanmadan idari aşamada haksız bir uygulamanın önüne geçebilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Mükellef Hakkı, Vergi İncelemesi, Beyan Esası.

Jel Sınıflandırma Kodları: H20, H83, K34.

Taxpayer Rights in Tax Audits

Abstract

Various rights are accorded to persons by constitution, laws and other administrative arrangements in modern state cognizance. These rights, taking place in legislation in an increasingly, are secured legally by states. In Turkey, one of the rights secured is the rights of taxpayers. The most critical of these taxpayer rights is the rights held by taxpayers, subject to tax audit. Monetary transfer from the taxpayers' assets to Treasury is ensured by tax audits, which are safety measures complementing the tax return principle. Since the said monetary transfer is not based on the will of taxpayers, namely tax return, property right of taxpayers is interfered by tax audits. Various measures are taken so that tax audits would not unlawfully interfere with property rights of taxpayers. One of these measures taken is according rights to taxpayers exclusively to tax audits. Owing to the said rights, having increasing significance in legislation during the recent years, taxpayers can hinder an unlawful application at the administrative stage before the tax audit process is completed yet.

Keywords: Taxpayer Right, Tax Audit, Principle of Statement.

JEL Classification Codes: H20, H83, K34.

¹ Doktor, z.bakmaz@hotmail.com.

1. GİRİŞ

Hukuk düzeninin kişilere verdiği yetkiler *hak* olarak tanımlanmaktadır. Hak kavramı son derece geniş bir anlama ve uygulama alanına sahiptir. Hukuk sistemimiz içerisinde kişilere belirli şartlar altında hak tanıyan ve yetki veren özel uygulama alanlarından birisi de vergi hukuku olmuştur. Vergi hukuku kişilere vergi mükellefi olmaları durumunda özel haklar ve yetkiler tanımaktadır. Vergi mevzuatı incelendiğinde verginin pasif süjesini oluşturan mükelleflere yönelik olarak çeşitli hakların getirildiği görülmektedir. Teoride ve pratikte *mükellef hakları* çatısı altında toplanan bu hakları özel haklar veya kamu hakları statüsünde değerlendirmek ve bu haklar için net bir lokasyon belirlemek mümkün değildir. Çünkü ülkemizde mükellef hakları dönem içerisinde gelişme göstermiş olsa da geniş bir tanım ve muhataplık içerdiğinden sınırları keskin bir şekilde çizilememiş ve en önemlisi kendine özgü bir kanuna sahip olamamıştır.

Ülkemizde mükellef haklarının geliştirilmesine yönelik olarak son yıllarda önemli düzenlemeler yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu düzenlemelerin ağırlıklı olarak vergi incelemelerindeki mükellef haklarına yönelik olduğu görülmektedir. Mükelleflerin beyanı yani rızası dışında vergi alınması mekanizması olan vergi incelemeleri bu açıdan önem ve özellik arz etmektedir. Dolayısıyla ülkemizde mükellef hakları bağlamında en önemli ve en ciddi düzenlemeler vergi incelemesi alanında yapılmıştır. Vergi incelemesine alınan mükelleflere münhasır haklar başta 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) olmak üzere muhtelif vergi kanunları ile vergi idaresinin teşkilat yapısına ilişkin pek çok kanunda ve diğer idari düzenlemelerde günden güne genişleyerek yer bulmaktadır. Hukuk düzeni kişiyi hak sahibi yaparak aynı zamanda o kişiye hukuk düzeninin tanıdığı korumadan faydalanma yetkisi de verdiği için mükellefler vergi incelemesine ilişkin olarak sahip oldukları yetkileri kullanmak suretiyle menfaatlerinin haksız olarak zedelenmesinin önüne geçebilmektedirler.

2. MÜKELLEF HAKKI KAVRAMINI ORTAYA ÇIKARTAN SEBEPLER

Vergi devletin egemenlik hakkına dayalı, cebren ve karşılıksız olarak toplanmaktadır(Tosuner ve Arıkan, 2018; 2). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesi ile vergi kişilere ödev olarak yüklenmiştir. Vergi ödev olarak vatandaşa yüklenmiş olmakla beraber vergilendirmede idari keyfiyet engellenmiş ve bu yükümlülük Anayasa'da kanun güvencesi altına alınmıştır. Anayasa'da açık bir mükellef hakkı kavramından bahsedilmemekle beraber 73. maddesinde vaz' olunan vergilerin kanuniliği ve iktidar prensipleri mükellefler açısından getirilmiş önemli koruma araçları yani haklardır.

Vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettüp eden gerçek veya tüzel kişi olarak tarif edilen mükelleflerden vergi alınması ameliyesinde devletin hakkı sınırsız değildir. Devletin vergilendirme hakkına karşılık kişilere de mükellef sıfatıyla çeşitli haklar tanınarak kendi menfaatlerini koruma yetkisi verilmesi hukuk devleti olmanın doğal bir sonucudur. Burada önemli olan mükelleflere tanınan hakların ne derece yeterli, hakkaniyetli ve dengeli olduğudur.

Türk Vergi Sistemi güven esası üzerine inşa edilmiştir. VUK'un ilk kez kabul edildiği 1949 yılından beri var olan tahakkuk fişi esası mükellefin beyanına dayanmaktadır. Görüleceği üzere vergi her ne kadar cebren alınsa da özünde mükellefin beyanına dayanır. Ancak vergiye gönüllü uyumun azaldığı ve kayıt dışılığın arttığı dönemlerde mükellef beyanları ile yetinmenin devletin menfaatinin zedelenmesi anlamına geleceği açıktır. Bu nedenle bu gibi dönemlerde vergi incelemesine duyulan ihtiyaç iyice artmaktadır. Oto kontrol mekanizmalarının yok denecek kadar az olduğu vergi sistemimizde ise vergi incelemelerine duyulan ihtiyacın daha da şiddetli olduğu aşikârdır. Vergi incelemeleri marifetiyle her ne kadar kayıt dışılık ile mücadele edilse de bu ameliye esnasında da mükelleflerin menfaatini haksız bir şekilde zedelemek hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz. İşte bu zorunluluk vergi incelemelerinde mükellef hakları kavramının doğmasına neden olmuştur.

Ülkemizde başta Anayasa'nın 73. maddesi olmak üzere muhtelif yasal ve idari düzenlemelerle mükelleflere çeşitli haklar tanınmıştır. Mükellef hakları üst başlığı altında isimlendirilen ve vergi incelemelerinde mükellef haklarını da bünyesinde barındıran bu uygulamanın gerekliliği şöyle sıralanabilir(Azmaç, 2016: 9-10).

- Vergiye gönüllü uyumun sağlanması ve vergi kaçakçılığının azaltılması çabaları,
- Vergi mevzuatının ve vergi sistemlerinin daha kompleks bir hal alması,
- Uluslararası vergilendirmeyi kolaylaştırma çabaları,
- Teknolojinin gelişmesine paralel olarak iktisadi yaşamdaki ve vergicilik alanındaki hızlı gelişmeler,
- Vergi mükelleflerinin elektronik ortamda takibinde yaşanan hızlı gelişmeler.
- Mükelleflerin aynı zamanda seçmen olmaları.

3. MÜKELLEF HAKKI KAVRAMININ TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Türkiye'de mükellef hakları ayrı bir kavram ve idari bir görev olarak ilk defa 05.05.2005 tarihli ve 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın (GİB'in) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da yer almıştır. Anılan kanunun 1. maddesinde Gelir İdaresi Başkanlığı'nın amacı "*mükellef haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle mükelleflerin yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak ve mükellef odaklılık temel ilkelerine göre görev yapmak*" olarak belirlenmiştir. Aynı kanunun 4. maddesiyle "*mükellef haklarının korunması ve mükellef ile GİB ilişkilerinin karşılıklı güven esasına dayanması konusunda gerekli tedbirleri almak, mükellefleri vergi mevzuatından doğan hakları ve ödevleri konusunda bilgilendirmek*" görevleri GİB'e verilmiştir. Mükellef haklarının gözetilmesi ve korunması görevi merkezde Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı'na; taşrada ise Vergi Dairesi Başkanlığı'na verilmiştir.

Mükellef hakkı kavramının 2005 yılında açık bir şekilde mevzuata dâhil edilmesiyle beraber vergilendirme sürecinin değişik aşamalarına ilişkin olarak mükelleflere önemli haklar tanınmaya başlanılmıştır. Yeni getirilen bu haklar ağırlıklı olarak vergi incelemelerine münhasır olmuştur. Bu kapsamda 6009 sayılı

Kanun marifetiyle 2010 yılında VUK'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Aynı şekilde tüm inceleme birimlerini tek çatı altında toplayan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nın (VDK'nın) 2011 yılında kurulması da mükellef hakları bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Zira VDK ile birlikte vergi incelemelerinde mükellef haklarına yönelik olarak daha hızlı ve daha somut idari düzenlemelere yer verilmeye başlanıldığı görülmektedir. Bu minvalde önem arz eden bir başka tarih ise 30.10.2011'dir. Söz konusu tarihte yayımlanan Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Yönetmeliği (kanunlaştırılmamış ve bir standarda tam olarak kavuşturulmamış mükellef hakları açısından) incelendiğinde;

- Vergi idarelerinin koordineli ve eşgüdümlü bir şekilde çalışmasına,
 - Vergi incelemesinin her aşaması için bir standardın geliştirilmesi yönünde rehberlerin hazırlanmasına,
 - İnceleme elemanının uyacakları etik kuralları belirlenmesine,
- Yönelik düzenlemelerin getirildiği görülmektedir.

Söz konusu düzenlemelerin tamamının mükellef haklarının zedelenmesinin önlenmesi amacına matuf olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. VERGİ İNCELEMELERİNDE MÜKELLEF HAKLARI KAVRAMI

Mükellef hakları tüm mükelleflerin sahip oldukları haklar niteliğindeki *genel mükellef hakları* ve mükelleflerin özel durum ve işlemler karşısında sahip oldukları hakları ifade eden *özel mükellef hakları* olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Genel mükellef hakları tüm mükelleflerin sahip oldukları hakları ifade etmektedir. Mükelleflere vergi kanunlarının işleyişi sırasında güvence sağlama niteliğindeki haklardır. Bu haklar adil, eşit ve saygılı hizmet alma hakkı, bilgi alma hakkı, başvuru hakkı, vergilemede belirlilik hakkı, mükelleflere ilişkin bilgilerin gizliliği, temsilci kullanma hakkı ve özel hayatın gizliliği hakkını kapsamaktadır. Mükelleflerin özel durum ve işlemler karşısında sahip oldukları bir takım özel hakları bulunmaktadır. Bu haklar verginin tarh ve tahsili sırasındaki haklar, vergi ihtilaflarının çözümü sırasındaki haklar ve vergi denetimi sırasındaki haklar olarak

sınıflandırılabilir(Emiroğlu, 2011; 55-62). Görüleceği üzere vergi incelemelerinde mükellef hakları özel mükellef hakları kategorisinde mütalaa edilmektedir.

4.1. Anayasal Vergi İnceleme Hakları

Anayasa'nın 38. maddesinde temel haklar için bir dizi koruma araçlarına yer verilmiştir. Bunlar mutlak yasak kapsamındadır. Mezkûr yasaklar aynı biçimde vergi mükellefi için de geçerli olup vergi incelemesinde idareye bu maddede yer alan yasaklara uyma yükümlülüğü getirmiştir(Saban, 2006; 190). Bunlar;

-Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

-Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

-Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

-Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

Mutlak yasak kapsamındaki bu kurallar vergi incelemeleri için de geçerli olduğundan yukarıda sayılan bulgular ve durumlar vergi inceleme elemanı tarafından ispat ve delil aracı olarak kullanılamaz(Saban, 2006; 190).

4.2. VUK'dan Kaynaklı Vergi İnceleme Hakları

VUK'un 134. ve müteakip maddelerinde vergi incelemesi müessesesi düzenlenmiştir. Söz konusu maddelerde mükellef hakkı kavramından açık bir şekilde bahsedilmese de mükelleflere vergi incelemelerine münhasır önemli koruma araçları/hak/yetki verildiği görülmektedir. Bu yasal düzenlemeler mükellef hakları açısından incelendiğinde vergi incelemesinin amacını ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak şeklinde tarif eden 134. madde hükmünün önemli bir koruma aracı olduğu söylenebilir. Bu düzenlemede önce araştırma, araştırmaya dayalı tespit ve ardından da sağlamak gelir. VUK'un idari usul kodu olması vergi incelemesinde, vergi inceleme elemanlarının bu kurallar çerçevesinde inceleme yapmalarını zorunlu kılan incelemeye ait usul kurallarını belirlemiştir(Saban, 2006; 190). Buna göre idare varsayıma ve zanna dayalı olarak

inceleme ve keyfi tarhiyat yapamayacak mutlak surette hukuka uygun bir şekilde elde edilen somut ve açık delillerle ispatlanmış matrah ya da matrah farkları üzerinden vergi alabilecektir. Aynı şekilde VUK'da;

- İnceleme yapmaya yetkililer tanımlanmış ve sınırlandırılmıştır.
- İncelemeye tabi olanlar defter ve hesap tutmak, evrak ve vesikaları muhafaza ve ibraz etmek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzelkişilerle sınırlandırılmıştır.
- İncelemeye başlamadan önce hüviyet ibrazı zorunluluğu getirilmiştir.
- İncelemenin şümulü içinde bulunulan vergilendirme dönemi dâhil geriye dönük 5 yıl ile sınırlandırılmıştır.
- İncelemenin öncelikle mükellefin işyerinde yapılması esası benimsenmiştir.
- İncelemenin konusunun incelemeye başlamadan evvel mükellefe açık olarak izah edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.
- İncelemeye Başlama Tutanağının bir örneğinin mükellefe verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.
- Resmi çalışma saatleri dışında inceleme yapılamaması şartı getirilmiştir.
- İnceleme bittiğinde nezdinde inceleme yapılan mükellefe incelemenin yapıldığını gösteren bir vesikanın (vergi inceleme tutanağının) mükellefe verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.
- İncelemelerin tamamlanmasına yönelik olarak süre sınırı getirilmiştir.
- Mükellefin itiraz ve mülahazalarının vergi inceleme tutanağına geçirilmesi şart koşulmuştur.

Tüm bu düzenlemeler mükelleflere vergi incelemelerinde önemli haklar ve savunma araçları vermektedir. Zira bu düzenlemelerle idarenin incelemedeki keyfiyeti sınırlandırılmıştır.

4.3. 6009 Sayılı Kanundan Kaynaklı Vergi İnceleme Hakları

Vergi incelemelerinde mükellef haklarına yönelik devrim niteliğindeki düzenlemeler 23.7.2010 tarihinde yayımlanan 6009 sayılı Kanun ile vergi mevzuatımıza dâhil edilmiştir. Söz konusu kanun ile VUK'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Mükellef lehine olan yani vergi incelemesinde mükellefe haklar tanıyan bu değişiklikleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

-VUK'un 114. maddesinde yapılan değişiklikle inceleme zamanaşımına ilişkin olarak önemli bir süre kısıtlaması getirilmiştir. Buna göre inceleme dosyasının takdir komisyonuna gönderilmesi suretiyle defter ve belgelerin sınırsız olarak incelemede kalmasının önüne geçilmiştir. Çünkü zamanaşımının son yılında (5. yılda) takdir komisyonuna sevk edilen inceleme dosyasının bu şekilde en fazla 1 fazla yıl bekletilebileceği yani 5 yıllık inceleme zamanaşımı süresinin artık en fazla 1 yıl uzatılabileceği hükme bağlanmıştır.

-VUK'un 369. maddesinde yapılan değişiklikle mükelleflere yanlış özelle verilmiş olması halinde gecikme faizi uygulamasına son verilmiştir. Buna göre vergi inceleme elemanı inceleme konusu olayda mükellefe yanlış görüş verildiğini tespit etse bile sadece vergi aslının tarihini önerebilecek vergi cezası ve gecikme faizi tahsilatı öneremeyecektir.

-VUK'un 140. maddesinde yapılan değişiklikle inceleme başlama tutanağının düzenlenmesi ve bunun bir örneğinin nezdinde vergi incelemesi yapılana verilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

-VUK'un 140. maddesinde yapılan değişiklikle vergi inceleme elemanlarının vergi kanunlarıyla ilgili Cumhurbaşkanlığı kararı, yönetmelik, genel tebliğ ve sirkülere aykırı vergi inceleme raporu düzenlemeleri yasaklanmıştır.

-VUK'un 140. maddesinde yapılan değişiklikle incelemeye başlanıldığı tarihten itibaren tam inceleme yapılması halinde en fazla bir yıl, sınırlı inceleme yapılması halinde ise en fazla altı ay içinde incelemelerin bitirilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu süreler içinde incelemenin bitirilememesi halinde en fazla altı ayı geçmemek üzere ek süre verilebilir.

-VUK'un 140. maddesinde yapılan değişiklikle vergi mufettişleri ile vergi mufettiş yardımcıları tarafından düzenlenen vergi inceleme raporlarının rapor değerlendirme komisyonları tarafından vergi kanunları ile bunlara ilişkin kararname, tüzük, yönetmelik, genel tebliğ, sirküler ve özelgelere uygunluğu yönünden değerlendirilmesi şart koşulmuştur.

-VUK'un 140. maddesinde yapılan değişiklikle vergi mufettişleri haricinde kalan diğer vergi inceleme elemanları tarafından düzenlenen vergi inceleme raporlarının da artık rapor değerlendirme komisyonları tarafından değerlendirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

4.4. İdareden Doğan Vergi İnceleme Hakları

2011 yılında 646 sayılı KHK ile VDK'nın kurulması vergi incelemelerinde mükellef hakları bakımından dönüm noktası olmuştur. VDK ile birlikte vergi incelemeleri dinamik ve koordineli bir teşkilat yapısı içerisinde tek elden yürütülmeye başlanmıştır. Bu şekildeki bir yapılanma içerisinde mükelleflerin vergi incelemeleri esnasında menfaatlerinin haksız bir şekilde zedelenmemesi adına gerekli adımlar hızlı bir şekilde atılmaya başlanmış ve bu minvaldeki idari düzenlemeler artarak hayata geçirilmektedir.

VDK kurulduktan sonra 31.10.2011 tarihinde Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Yönetmeliği yayımlanmıştır. Vergi idaresi bahse konu yönetmelik düzenlemesinde mükellef haklarını ön planda tutmayı ihmal etmemiştir.

Mezkûr yönetmeliğin 5. maddesinde vergi inceleme elemanlarının mükellefin hak ve hukukunu gözetmeleri suretiyle inceleme yapmaları gerektiği ifade edilmiştir. Aynı maddede mükelleflere ve diğer şahıslara karşı nazik, ölçülü ve mesleki saygınlığın gerektirdiği şekilde tutarlı davranmak gerektiği ifade edilmiştir.

Söz konusu yönetmelikte vergi incelemesinin her aşamada saydam, tarafsız, dürüst bir şekilde yürütülmesi istenilmektedir. İncelemede amacın doğru olanı tespit etmek olduğu vurgulanmış ve mükellef lehine düzenlemeleri de içerisinde barındırabileceği özel olarak belirtilmiştir.

Mezkûr yönetmelik içeriği detaylı bir şekilde incelendiğinde amacın vergi incelemesinde keyfiyeti engellemek, vergi incelemelerine bir standart getirilerek sınırlı sayıda olan vergi incelemelerinin daha adil ve daha eşit gerçekleştirilmesi olduğu görülmektedir.

VDK tarafından söz konusu yönetmelik haricinde 2017 yılında Vergi İncelemelerinde Mükellef Hakları Genelgesi yayımlanmıştır. Söz konusu genelgede vergi incelemelerinde mükellef haklarına ilişkin olarak belirli bir standardın sağlandığı görülmektedir. Uygulamadan gelen sorunlara cevap verdiği görülen bu genelgede vergi incelemelerinde mükellef haklarını koruyucu çok önemli düzenlemeler getirilmiştir. Anılan genelgede yer verilen hususların pek çoğu aslında VUK'da ve yukarıda bahsedilen yönetmelikte yer alan düzenlemelerdir. Ancak vergi incelemesinin öznesi niteliğinde olan mükelleflerin hak ettiği değeri bulmaları adına söz konusu hakların VDK tarafından bir kez daha genelge ile tekrar edilmesi yerinde bir davranış olmuştur. Vergi inceleme elemanına (mükellef lehine) sınırlamalar, görevler ve zorunluluklar getiren bu düzenlemelerin en önemlilerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

- Mükelleflerin vergi incelemesi sürecinde kendilerini temsile yetkili birini belirleyerek bu kişiyi vergi inceleme elemanı ile muhatap edebilmesi,
- Defter ve belge ibrazının sözle değil yazı ile istenilmesi ve en az 15 gün süre verilmesi,
- Defter ve belge ibraz yazısında yasal defter ve belgelerin ibraz edilmemesi halinde uygulanacak müeyyidelere yer verilmesi,
- Görevlendirme konu ve dönemleri dışında vergi incelemesi yapılamaması,
- Mükelleften inceleme konusu ve dönemiyle ilgisi olmayan bilgi ve belge talep edilememesi,
- Mükellefe talep etmesi halinde vergi incelemesiyle ilgili bilgi verilmesi,
- Taslak vergi inceleme tutanağının mükellefin bilgisine sunulması,
- Mükellefin tutanak imzalatmaya zorlanamaması,

-Rapor Değerlendirme Komisyonu'nda dinlenme ve tarhiyat öncesi uzlaşma talep etme gibi haklardan faydalanmak isteyip istemediğinin mükellefe sorulması,

-İnceleme sonucunda düzenlenecek vergi inceleme raporlarına istinaden mükellef nezdinde yapılacak olan muhtemel idari işlemlerin neler olduğunun gerekçeli olarak mükellefe bildirilmesi ve açıklanması.

Yukarıda yer verilen emredici ve sınırlayıcı düzenlemeler incelendiğinde esas amacın vergi incelemelerinde mükelleflere karşı keyfi uygulamaların önüne geçilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

5.SONUÇ

Ülkemizde mükellef hakları kanun niteliğinde bir itibara kavuşturulamamış olsa da vergi incelemesinde mükellef hakları özelinde 6009 sayılı Kanun ile 2010 yılında devrim niteliğindeki haklar vergi mevzuatımıza dâhil edilmiştir. 6009 sayılı Kanun değişikliğini takiben 2011 yılında önce VDK kurulmuş ve akabinde (31.10.2011 tarihinde) Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik vergi incelemelerinde idarenin keyfiyetini engelleyen ve mükellef haklarının her geçen gün daha da pekiştirilmesine olanak tanıyan birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır.

Mükellef haklarına ilişkin olarak VDK tarafından tam bir standart geliştirilemese de 2017 yılı içerisinde yayımlanan Mükellef Hakları Genelgesi ile bu yolda önemli bir adım atıldığı görülmektedir. Çünkü vergi incelemesi sürecinde tarafların sahip oldukları hak ve yetkilere uygun hareket ettikleri ve yükümlülüklerini de layıkıyla yerine getirdikleri ölçüde hukuki zemine oturmuş bir vergi incelemesinden bahsetmek mümkün olacaktır.

Mükellefe verilen değer ve hakların farkındalığı açısından önem arz eden bir diğer gelişme de VDK'nın www.vdk.gov.tr adresli resmi internet sitesinde açılan mükellef portalıdır. Mükellef bu portal üzerinden incelemenin her aşamasını takip edebilme imkânına sahiptir.

Vergi incelemelerinde mükellef haklarına yönelik olarak kayda değer son gelişmelerden birisi de bu konuda İngilizce çalışmalar yapılması ve bu çalışmaların VDK'nın resmi internet sitesinde görülebmesidir.

Sonuç itibarıyla vergi incelemelerinde mükellef hakları hususunda 2010 yılından itibaren çok önemli yasal ve idari düzenlemelerin hızlı bir şekilde hayata geçirildiği ve bu konuda yıllardır süregelen büyük bir eksikliğin giderildiği söylenebilir. VDK vergi incelemesi sürecinde mükellefin kendi haklarının bilinci içerisinde hareket etmesini ve öngörülebilir bir inceleme süreci geçirmesini sağlamanın, mükellef haklarının korunması ve gözetilmesi konusundaki duyarlılığı artırmanın vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların ve bağlı oldukları idari birimlerin mükellefe karşı bir yükümlülüğü olduğu bilinciyle hareket etmektedir. Bu anlayış içerisinde hareket eden VDK tarafından hâlihazırda üzerinde çalışılan projelerle de vergi incelemelerinde mükellef haklarının daha ileri boyutlara taşınarak hakkaniyete uygun bir şekilde ve eşit şartlar altında vergi incelemesi yapılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

AZMAZ, A.R. (2016), *Türk Vergi Sisteminde Mükellefin Hakları Ve Yükümlülüklerinin Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EMİROĞLU, H. (2011), *Teori Ve Uygulamada Vergi İncelemesinde Mükellef Hakları*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

SABAN, N. (2006), *Vergi Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.

TOSUNER, M., ARIKAN, Z. (2018), *Vergi Usul Hukuku*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

Ticaret Savaşları Döneminde Uluslararası Politika Ortamı

Mehmet Cevat YILDIRIM¹

Özet

Bu çalışma kapsamında özellikle 2018'de yaşanan gelişmelerle başladığı düşünülen ticaret savaşları, ülkelerin uluslararası politika öncelikleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Küreselleşme dönemi, aynı zamanda küreselleşme karşıtı görüşlerin de geliştiği bir süreci beraberinde getirdi. Bu görüşler uzun yıllar siyasi açıdan geri planda kaldılar. Ancak özellikle 2016'dan itibaren küresel ekonomiyi doğrudan etkileyebilecek güce ulaştılar ve ABD Başkanı seçilen Donald Trump'ın etkisiyle 2018'de dünya çapında ticaret savaşları başladı. Bununla birlikte ticaret savaşlarında Trump faktörü öne çıksa da ABD'nin ekonomi politikası tercihlerinin ardında kişilere bağlı olmayan somut ve yapısal nedenler yatmaktadır.

Ticaret savaşları sadece gümrük tarifleriyle ilgili olmayıp, büyük güçler arasında askeri gerilim boyutuna da varabilecek stratejik ve jeopolitik çekişmeleri yansıtmaktadır. ABD'nin temel kaygısı, Kuşak ve Yol projesine büyük yatırım yapan Çin karşısında hegemon güç olma özelliğini kaybetmektir. Zira 3 trilyon dolar altyapı yatırımını içeren bu proje, ABD'yi dışarıda bırakacak şekilde bir Avrasya ticaret yolu inşa etme projesidir.

Rakibini yıpratma anlayışına dayalı ticaret savaşında ABD yönetimi Çin'i, Rusya'yı, İran'ı ve bunların yanı sıra geleneksel müttefikleri olan AB'yi, Kanada'yı, Meksika'yı ve Türkiye'yi istediği çizgiye çekmeyi amaçlamaktadır. Yaşanan gelişmeler uluslararası örgüt, anlaşma ve kurumları da etkilemiştir: ABD'nin girişimleri TTIP ve TPP anlaşmalarını atıl kılarken NAFTA'nın yeniden müzakere edilmesini, İran'la yapılan nükleer anlaşmadan ABD'nin

çekilmesini ve nihayet DTÖ'nün yargı ayağında bir tıkanmayı beraberinde getirmiştir.

Serbest ticaret yanlısı ülkeler de bu dönemde ekonomik diplomasi girişimlerini sürdürüyorlar. DTÖ reformu için müzakereler devam ederken BRICS ülkeleri korumacılık karşıtı bildiri yayımladı ve AB ile Japonya arasında serbest ticaret anlaşması imzalandı. Türkiye gibi orta büyüklükteki ülkeler ise bölgesel ihracat pazarlarını çeşitlendirme ve yeni bağlantılar kurma gayreti içindeler. Bu bağlamda 7 Eylül 2018'de İstanbul'da Türkiye, Rusya, Almanya ve Fransa arasında yapılacak dördümlü zirve önem taşıyor. Bu tür girişimler, küresel siyasi ve ekonomik ortamda sınırlı da olsa bir merkezkaç eğilimini göstermektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde ticaret savaşları döneminde küresel ortamın ana hatları ve riskler değerlendirilecek. Bu bölümde ABD'nin ticaret savaşlarına yönelik bazı kararlarının ardında, Çin karşısında küresel hegemon güç olma konumunu kaybetme endişesinin yattığı savunulacak. Çalışmanın ikinci bölümünde ticaret savaşları ikili ticari ilişkiler düzleminde ele alınacak ve ABD-Çin, ABD-Rusya, ABD-AB, ABD-İran ve ABD-Türkiye ilişkilerinde yaşanan gelişmeler değerlendirilecek. Çalışmanın son bölümünde ise serbest ticaret yanlısı ülkelerin girişimleri ve ticaret savaşlarına karşı gündeme gelen tedbirler incelenecek.

Anahtar Kelimeler: Ticaret savaşları, ABD, DTÖ

Jel Kodu:F02, F13, F5

International Policy Environment in the Trade Wars Period

Abstract

In this study, trade wars which begun in 2018 will be handled in the context of international policy priorities of participant states.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, cevatyildirim@gantep.edu.tr

During the globalization process, anti-globalization opinions have also been developed and spread over the World. These views remained inefficient in political terms for long years. However particularly since 2016, they caught power to have an impact on the global economy. In 2018 trade wars have begun with the influence of M. Donald Trump, president of the USA. Despite that Trump factor appears in front line in the trade wars, non-personal concrete and structural reasons lie beneath the USA's economic policy choices.

Trade wars are not only related to customs tariffs but they reflect strategical and geopolitical rivalries among big powers that may catch military conflictual dimensions. The main geopolitical concern of the USA is to lose its position as hegemonic power against China which highly invests on Belt and Road Project. Because this project which provides 3 trillion dollars of infrastructure investments, is mainly an initiative to build up a Eurasian trade road excluding the USA.

In the trade war, basing on the idea of wearing out its rival, USA's executive aims to bring Chine, Russia, Iran and also its traditional allies such as EU, Canada, Mexico and turkey into its line. Recent events influenced also international organizations, agreements and institutions. USA's initiatives made TTIP and TPP idle, made NAFTA re-negotiated, caused the USA's withdrawal from the nuclear deal with Iran and brought an impasse in the judiciary branch of the WTO.

Meanwhile, countries supporting free trade continue their efforts for economic diplomacy. Negotiations for the WTO reforming process still continue, BRICS countries published a declaration condemning protectionism and EU and Japan signed a free trade agreement. Middle sized countries such as Turkey are in search of developing their export markets and establishing new connections. In this context, the summit which will be held in Istanbul among Turkey, Russia, Germany and France on 7th September 2018 seems important. Initiatives of this kind show a centrifugal tendency – although limited – in global political and economic environment.

In the first part of the paper, outlines of global environment and risks will be examined. In the second chapter, trade wars will be handled on the level of bilateral commercial relations; developments in the USA-China, USA-Russia, USA-EU, USA-Iran and USA-Turkey relations will be studied. In the final chapter of the paper, initiatives from the pro-free trade countries and measures against trade wars will be discussed.

Keywords: Trade wars, USA, WTO

Jel Codes: F02, F13, F5

1.GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan küresel ekonomik düzen, liberal bir anlayışla serbest ticaretin tüm dünyada artırılmasını öngörüyordu. Özellikle 1990'lardan itibaren, yaşanan küreselleşme, gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde uluslararası ticaret imkânları hızla yükseldi. Küresel serbest ticareti korumaya yönelik uluslararası kurumlar ve kurallar da bu süreçte gelişti. Bunların başında gelen Dünya Ticaret Örgütü de GATT anlaşması temeli üzerine dayanarak 1995'te kuruldu.

Küreselleşme, dünya çapında gelir artışı sağlarken bu gelirin adil dağılımı noktasında yaşanan ciddi sorunlar, küreselleşme ve serbest ticaret karşıtı

düşüncelerin bütün dünyada yayılmasına neden oldu. Küreselleşme karşıtlığı ilk olarak 2001’de ABD’nin Seattle kentinde yapılan G7 zirvesine karşı protesto eylemleriyle ve aynı yıl Brezilya’nın Porto Alegre şehrinde düzenlenen Dünya Sosyal Forumu’yla görünürlük kazandı. İlk yıllarında ve uzun süre bu akım kitlesel destek kazanmadı ve özellikle merkez ülkelerde iktidara gelmedi. Ancak 2008 krizinin ardından Batı ülkelerinde sağ ve sol gelenekten gelen küreselleşme karşıtı partilerin iktidar deneyimleri olmaya başladı.

Küreselleşme karşıtı görüşün küresel ekonomiyi etkilemesi bakımından 2016’da İngiltere’nin yapılan referandumla AB’den çıkma yönünde karar vermesi (Brexit) ve ABD’de yapılan seçimlerde Donald Trump’ın işbaşına gelmesi bir dönüm noktası oldu. Günümüzde, özellikle ABD yönetimi, serbest ticaret karşıtı bir yaklaşımla diğer büyük sanayi ülkeleriyle ticaretini sınırlama yoluna gidiyor. Bu uygulamaların hızla yaygınlık kazandığı 2018’de küresel ticarete yaşanan süreç özenle ele alınması gereken gelişmeler barındırıyor.

Ülkelerin gümrük vergisi artırımı gibi tedbirlerle bir başka ülkeden ithalatlarını kısıtlamalarına ve ABD-Çin ilişkileri örneğinde olduğu gibi, bu tedbirlerin karşılıklı misillemeler yoluyla tırmandırılmasına “ticaret savaşı” adı verilir. Ülkeler arasındaki bu gerilimin “savaş” olarak tanımlanması yaşanan sürecin ciddiyetini açık bir şekilde gösteriyor. Bu bağlamda ticaretin gerektirdiği dostluk ilişkilerinin yerini, rekabet ve düşmanlık alıyor. İşbirliği yollarının tıklandığı bir ortamda, ticaret savaşı içinde yer alan ülkeler rakiplerini daha çok yıpratmanın hesabını yapıyor. (Demir, Mert, “Ticaret Savaşları Nedir? Nasıl Başladı? Kim Kazanır?”)

Ticaret savaşlarının küresel ekonomi üzerindeki etkilerine dair akademik kaynaklar maalesef sınırlıdır. Bu alandaki değerli çalışmalardan biri Ralph Ossa’nın çalışmasıdır. Ossa, ticaret savaşlarının etkisini ölçmek için dünya ticaretindeki farklı senaryolara dair çok sektörlü ve çok ülkeli genel denge modelleri kurarak niceliksel veriler elde etmiştir. Buna göre ülkelerin birbirine karşı gümrükleri yükselttiği, misillemelerin yaşandığı bir ticaret savaşı ortamında (yani günümüzdeki koşullarda) ülkelerin ekonomik refah kaybı ortalama yüzde 2,9’u bulacaktır. Aksi durumda, yani gümrüklerin genel bir çok taraflı serbest ticaret anlaşmasıyla indirilmesi durumunda

ise ülkelerin ortalama yüzde 0,5 oranında refah kazancı olacaktır.(Ossa, Ralph, 1405)

“Ticaret savaşları” olarak adlandırılan bu süreç, küresel iş dünyası için en büyük risk algısını oluştururken, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Fitch tarafından ticaretin daralmasının dünya ekonomisine 2 trilyon dolara mal olabileceği hesaplanıyor.(“Fitch Ratings uyardı: Ticaret savaşı 2 trilyon dolara mal olabilir”)

Dünya Ticaret Örgütü başkanı Roberto Azevedo, güncel olarak ticaret savaşında ilk silahların ateşlendiğini ve büyük sanayi ülkeleri arasındaki ticari anlaşmazlıkların tırmanmaya devam etmesinin ağır sonuçlar doğurabileceğini ifade etti. Azevedo ticaret savaşlarının *bütün* ülkelerde istihdam ve büyüme kaybına yol açarak en çok yoksul kesimleri mağdur edeceğini söyledi.(“Durum Son Derece Ciddi”)

Dolayısıyla ticaret savaşları döneminde, Türkiye dahil gelişmekte olan ülkeler de ekonomik zorluklarla karşılaşacak. Çünkü hem sıcak para akışının hem de uzun vadeli doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelere geri dönme eğiliminde olacağını öngörmek mümkün. Gelişmekte olan ülkelerin ise bu gerçekten hareketle yeni ve etkili stratejiler üretmesi gerekiyor.

Bu çalışma kapsamında özellikle 2018’de yaşanan gelişmelerle başladığı düşünülen ticaret savaşları, ülkelerin uluslararası politika öncelikleri çerçevesinde ele alınacak. Çalışmanın ilk bölümünde ticaret savaşları döneminde küresel ortamın ana hatları ve riskler değerlendirilecek. Bu bölümde ABD’nin ticaret savaşlarına yönelik bazı kararlarının ardında, Çin karşısında küresel hegemon güç olma konumunu kaybetme endişesinin yattığı savunulacak. Çalışmanın ikinci bölümünde ticaret savaşları ikili ticari ilişkiler düzleminde ele alınacak ve ABD-Çin, ABD-Rusya, ABD-AB, ABD-İran ve ABD-Türkiye ilişkilerinde yaşanan gelişmeler değerlendirilecek. Çalışmanın son bölümünde ise serbest ticaret yanlısı ülkelerin girişimleri ve ticaret savaşlarına karşı gündeme gelen tedbirler incelenecek.

2.TİCARET SAVAŞLARI DÖNEMİNDE KÜRESEL ORTAMIN ANA HATLARI VE RİSKLER

2018'in küresel ortamında, ticarete korumacılık yanlıları ile küreselleşme yanlıları arasında safların netleştiği bir çekişme yaşanıyor. Dünyanın birçok yerinde korumacılık yanlısı hareketlerde yükseliş dikkat çekerken ABD yönetimi fikir ve tartışma aşamasından uygulama aşamasına geçmiş durumda.

ABD başkanı Donald Trump, göreve gelmesinin ardından Asya ve Pasifik bölgelerini kapsayan çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarından çekilmiş, Kuzey Amerika'yı kapsayan NAFTA anlaşmasını ve İran'la yapılan nükleer anlaşmayı da tartışmaya açmıştı. 2018'de ise ikili ilişkilerinde Çin, Rusya, İran ve Türkiye'ye karşı ticari yaptırımlar getirerek ticaret savaşını yeni bir aşamaya taşımış durumda. Aşağıda bu gelişmelere daha detaylı değinilecek. Burada Trump dönemi siyasi koşullarının ABD'nin dış ticaret politikasında kayda değer bir etkisi olduğunu belirtmekte yarar vardır. Ülkelerin iç siyasi ortamları ile dış ticaret politikaları arasındaki ilişkiyi analiz eden Helpman, çalışmasında iç siyasette liderlerin daha az demokrat olmalarının dışarıda ticaret savaşı olasılığını artırdığını niceliksel bir araştırmayla ortaya koyuyor.(Grosman, Gene M. ve Helpman, Elhanan, 692-693) Ancak bu bağlantıyı sadece liderin kişiliği üzerinden okumak yanıltıcı olacaktır; konjonktürel siyasi ortamın ekonominin yapısal sorunlarıyla bir araya gelmesinin ticaret savaşlarını tetiklediğini düşünmek daha isabetli olur.

Ülkelerin yanı sıra uluslararası kurumların da ticaret savaşlarından etkilendiğini belirtmek gerekir. Öyle ki, 1995'te ABD öncülüğünde kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne yönelik en büyük tehdit bugün yine ABD'den geliyor. DTÖ'den memnun olmadığını ifade eden ABD, bu örgütün temyiz mahkemesinde boşalan koltuklara yeni yargıçlar atanmasını engelliyor. Böylece 2019'dan itibaren bu mahkemede yargıç sayısının davaları görüşmeye yetmeyeceği belirtiliyor.

Söz konusu bu korumacı eğilim karşısında serbest küresel ticareti savunan ülkeler de mevcut sistemi korumanın mücadelesini vermeye başladı. Çin'in "İpek Demir Yolu" olarak da anılan "Kuşak ve Yol" projesi, önümüzdeki dönemde küresel altyapı

yatırımları için büyük bir potansiyel yaratıyor. 3 trilyon dolar harcanması planlanan bu proje, Avrupa'yla Çin'i bağlayarak ABD'yi izole etme potansiyeli bulunan dev bir ticaret eksenini oluşturma projesidir.(Güller, Mehmet Ali)

ABD'nin ticaret savaşlarına yönelik bazı kararlarının ardında, Çin'in bu projeden ötürü küresel hegemon güç olma konumunu kaybetme endişesi yatmaktadır. Nuran Ertürk, yakın tarihli çalışmasında ticaret savaşlarında ABD ve Avrupa'nın dünya ticaretinde "Çin'in lider ekonomi haline gelmesi korkusu"nun yattığını savunmaktadır.(Ertürk, Nuran, 108)

ABD'nin Çin karşısında dikkate değer bir başka kaygısı daha var: Çin'de iş yapan ABD şirketlerinin en önemli piyasalara girmesinin hükümet tarafından engellendiği, fikri hakların gözetilmediği, gelişmiş teknolojilerin Çinli partnerlerle paylaşılmasının zorunlu kılındığı ve serbest rekabet ortamının oluşmasının engellendiği belirtiliyor. Bu nedenlerle büyük çaplı ABD'li şirketlerin de yatırımları desteklediği ifade ediliyor.

Kısacası mesele sadece gümrük tarifeleri değil, büyük güçler arasında jeopolitik ve stratejik boyutları da olan bir çekişmedir. Ülkelerin karşılıklı beyanlarında ekonomik tedbirlerin yanı sıra "her türlü tedbirin" alınacağını dile getirilmesi askeri gerilimlerin de gündeme gelebileceğini gösteriyor. Bunun bir kanıtı da Suriye'de devam eden ve ABD, Rusya, İran ve Türkiye'nin sahada yer aldığı savaşa, yeni başlayan İdlib operasyonu çerçevesinde Çin'in de askeri olarak fiilen katılım göstermeyi önermesidir.(Yıldızoğlu, Ergin) Ticaret savaşlarının tarafı olan ülkeler arasında askeri gerilimler dünyanın başka yerlerinde de yerel çatışma boyutunda varlık gösterebilir. Bu bakımdan Kuzey Kore gerilimi şimdilik durulmuş görünmekle birlikte Asya-Pasifik bölgesi ve İran etkisindeki Ortadoğu bölgesi gerilimlere sahne olabilir.

3. İKİLİ TİCARİ İLİŞKİLER DÜZLEMİNDE TİCARET SAVAŞLARI

İlk olarak ticaret savaşlarının en büyük cephesi olan ABD-Çin gerilimine bakacak olursak: Geçtiğimiz Temmuz ayının başında ABD yönetimi, Çin'den ithal edilen 34 milyar dolar değerindeki 800'den fazla ürüne yüzde 25 ek gümrük vergisi

uygulamaya başladı. Çin de 34 milyar dolar değerinde ABD ürününe aynı oranda vergi getirerek karşılık verdi. ABD, 23 Ağustos'tan itibaren 16 milyar dolarlık ikinci ürün listesine yüzde 25 vergi uygulamanın yanı sıra, 200 milyarlık Çin malına yüzde 25 vergi getirmek için de hazırlık yaptığını duyurdu. Çin de buna karşılık 60 milyar dolarlık ABD ürününe yüzde 25'e varan oranlarda ek vergi getirdi ("China warns of tariffs on imported US goods worth 60bn") ve uygulama 23 Eylül'de yürürlüğe girdi.

Yaşanan gelişmeler sonucunda Çin'in para birimi Yuan ciddi bir değer kaybı yaşarken, Çin ABD'nin aldığı kararları DTÖ'ye şikayet etti.

ABD-Çin çekişmesinden her iki tarafın da zarar göreceği herkes tarafından kabul ediliyor. Ancak burada bir taktik olarak düşmanını imha etmeyi değil, yıpratmayı hedefleyen bir ticaret savaşı yaşanmakta. ABD Çin'e 115 milyar dolarlık mal satarken Çin'den 462 milyar dolarlık mal alıyor. Çin'e karşı büyük bir ticaret açığı veren ABD, göreceği zararın daha az ve sonucuna katlanmaya degecek bir zarar olacağını düşünüyor. Bu noktada belirtmek gerekir ki; ticaret savaşlarında Trump faktörü öne çıksa da ABD'nin ekonomi politikası tercihlerinin ardında kişilere bağlı olmayan somut ve yapısal nedenler yatmaktadır. Dış ticaret açığından ötürü ABD'nin korumacılığa ve diğer ülkelerle ticaret savaşına yönelmesi gerektiği düşüncesi yeni değildir. David Hartquist 1987'de yazdığı makalesinde, ABD'li şirketleri ithalatın tehlikelerine karşı uyarmakla yetinmeyip ABD'nin GATT sistemi içinde nasıl daha korumacı davranabileceğini incelemiştir.(Hartquist, David A., 54)

Buna karşın Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz gibi bazı uzmanlar ise bu hesabın yanlış bir hesap olduğunu belirterek, ticaret savaşının ABD için öngörülenden daha büyük bedelleri olacağı konusunda uyarıyor.("Stiglitz'in ticaret savaşları hakkında yorumu")

ABD gümrüklerini sadece Çin karşısında yükseltmiyor. Geleneksel müttefiki olan ülkelere karşı da benzer uygulamaya gidiyor: 1 Mart 2018'de ABD ithal ettiği çelik için yüzde 35 ve alüminyum için yüzde 10 gümrük vergisi getirmişti. Bu karar AB ülkelerinden, Kanada'dan ve Meksika'dan ithal edilen çelik ve alüminyumu da kapsıyor. Bu esnada ABD'nin Kanada ve Meksika'yla kurduğu NAFTA serbest

ticaret anlaşması, ABD'nin isteği üzerinde geçtiğimiz yıldan bu yana yeniden müzakere ediliyor.

Son dönemde ABD yönetiminin Avrupalı müttefikleriyle de arasının açıldığına tanık olduk. Geçtiğimiz 15 Temmuz'da ABD Başkanı Donald Trump, İskoçya'da yaptığı basın toplantısında AB'yi dost olarak değil "hasım" olarak tanımladı. AB Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, 25 Temmuz 2018'de ABD'de Donald Trump'la görüşüp sorunun şimdilik çözülmesini sağladı. Trump ve Juncker, dünyanın en büyük iki ekonomik gücü arasında ticari anlaşmazlıktaki tırmanmayı sona erdirmek için birlikte çalışma kararı aldılar. Bununla birlikte, yaşanan gerilimle ticaret savaşlarında ittifak ilişkilerinin de zarar görebileceği ortaya çıkmış oldu.

Ticaret savaşlarının bir cephesi de ABD-İran ilişkilerini kapsıyor. ABD yönetimi 8 Mayıs 2018'de İran'la üç yıl önce yapılan nükleer anlaşmadan çekildiğini ve yeni yaptırımlar uygulayacağını açıkladı. 7 Ağustos'ta altın, çelik, alüminyum ve diğer bazı ticari malları kapsayan ilk yaptırım sepeti yürürlüğe girdi. 7 Kasım'da ise petrolü ve doğalgazı da kapsayan ikinci yaptırım sepetinin yürürlüğe girmesi bekleniyor.

Bu süreçte Avrupa Birliğinin ise yeni yaptırımlara karşı son üç yılda İran'la işbirliği kuran Avrupalı firmaları korumaya yönelik tedbirler alması dikkat çekici.

ABD-Rusya ilişkilerine bakacak olursak: ABD yaptırımlarından uzun süredir etkilenen ülkelerin başında Rusya geliyor. Geçtiğimiz 16 Temmuz'da ABD başkanı Donald Trump ile Rusya lideri Vladimir Putin Helsinki'de bir araya geldiler. Bu görüşmede iki ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi vurgusu yapılmıştı.

Buna rağmen, ABD yetkilileri 22 Ağustos'tan itibaren Rus bankacılık işlemleri ve döviz ticaretine yönelik yeni yaptırımlar uygulanacağını bir mektupla Moskova'ya bildirdiler. Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev, bu yaptırımların uygulanması halinde bunu ekonomik savaş ilanı sayacaklarını ve ekonomik, siyasi ve diğer alanlarda karşılık verileceğini söyledi.(Rusya ABD'yi Uyardı...)

Ticaret savaşlarında yaşanan gerilimlerden biri de Türkiye- ABD ilişkilerinde yaşanmakta. Ağustos 2018 başında ABD Başkanı Donald Trump, sosyal medya

paylaşımıyla yaptığı bir duyuruda, Türkiye’den ithal edilen çelik ve alüminyuma uygulanan gümrük vergilerinin iki katına çıkartılarak alüminyum için yüzde 20, çelik için ise yüzde 50 oranında vergi uygulanmasına karar verdiğini duyurdu.

4.SERBEST TİCARET YANLISI ÜLKELERİN GİRİŞİMLERİ VE KARŞI TEDBİRLER

Gittikçe daha çok yayılan ve sertleşen ticaret savaşları devam ederken, serbest ticaret yanlısı ülkeler de buna karşı önemli girişimlerde bulunuyor.

Avrupa Birliği ile Japonya arasında 17 Temmuz 2018’de serbest ticaret anlaşması imzaladı. Bu anlaşma özellikle AB’nin önde gelen gücü olan Almanya’nın yeni ticaret stratejisinin bir parçası olarak görülebilir. Almanya dışişleri bakanı Heiko Maas, ülkesinin serbest ticareti koruyacak çok taraflı bir ittifaklar ağı kurmak istediğini açıkladı. Bu plana dahil olan ülkeler Güney Kore, Güney Afrika, Avustralya, Arjantin, Meksika ve Kanada.(Yıldızoğlu, Ergin)

Diğer yandan BRICS ülkeleri geçtiğimiz 26 Temmuz’da Güney Afrika’da yaptıkları zirvenin ardından “Dünya Ticaret Örgütü kuralları doğrultusunda açık, kimseyi dışarıda bırakmayan ve çok taraflı bir ticaret sistemini desteklediklerini” belirten bir açıklama yaptılar.(“BRICS Liderlerinden Ortak Bildiri”)

Süregiden gerilimli ortamda DTÖ’den ümidi kesmek için de henüz erken olduğu ifade ediliyor. Halihazırda DTÖ’de reform yapmak amacıyla AB, Japonya ve ABD müzakerelere devam etmekte.(“Trade Blockage”, ss.15-17) Ekonomist Dani Rodrik, belirli bir modele ait kuralları dayatmak yerine ekonomik modellerdeki farklılıkların da göz önünde bulundurulması ve farklı ekonomiler arasında geçici anlaşmaların yapılabileceği esnek bir yapının kurulması önerisini dile getiriyor.(“Dünya Ticaret Örgütü İşlevini Yitirdi”)

Küresel tedarik zincirleri yeniden şekillenirken Türkiye gibi orta büyüklükteki devletler de de bölgesel üretim üssü haline gelmenin ve yeni ticari ilişkilerle ihracatlarını sürdürmenin çabası içinde. Bu nedenle bölgesel ikili ticari ilişkiler önem kazanıyor. Bu noktada bir örnek verecek olursak: İran yönetiminin, ABD’nin Türk çeliğine ve alüminyumuna uyguladığı yaptırıma tepki göstererek Türkiye ile

İran arasındaki dostluğa vurgu yapması, Türkiye'nin yakın bölgesiyle özel ticari ilişkiler geliştirebileceğini gösteriyor. ("İran'dan ABD'ye Türkiye Tepkisi") Önümüzdeki dönemde Çin, Latin Amerika, Hindistan, Meksika ve Afrika'da 35 yeni Ticaret Merkezinin açılacak olmasını da ihracat pazarlarını çeşitlendirmeye yönelik bir adımdır.

Ticaret savaşları gizli fırsatlar da sunuyor: Örneğin, Çin yönetimi ABD'den gelen otomobillere ek vergi uygulaması getirirken Çin'e gelen diğer tüm otomobillerdeki gümrük vergilerini düşürmüştür. Yine bir başka örnekte, ABD ve AB'de pazar kaybı riski ile karşı karşıya kalan Türkiye'deki çelik ihracatçıları Batı Afrika ve Sahra altı Afrika'ya yönelmiştir. Bu coğrafyalara ihracatta yeni başlayan tarifeli hat seferleri sayesinde nakliye masrafı üçte bir oranında düşecektir.

5.SONUÇ

Küresel ekonomide artık ticaret savaşlarının başlamış durumdadır. Ticaret savaşlarına giden süreçte Donald Trump yönetimindeki ABD'nin aldığı tek taraflı kararlar başat rolü oynamış, bu kararların ardından diğer ülkelerin aldıkları tedbirler birer misilleme tedbiri niteliğinde olmuştur. Bu noktadan anlaşılan, ticaret savaşları küresel ekonomiyi etkileyen bir konu olmakla birlikte esas olarak ABD'nin ekonomi yönetimi tercihinin bir sonucu olarak yaşanmaktadır.

Ticaret savaşlarının ülke ekonomilerine kazanç yerine kayıplar getireceğini ortaya koyan çalışmalara karşın ABD'nin neden böyle bir tercihe yöneldiğini sorgulamak gerekir. Ekonomik gerekçelerin ötesinde, siyasi ve jeopolitik etkenlerin de bu karar üzerinde etkili olduğu sonucuna varmak mümkündür. ABD'nin kararı üzerinde etkili olan nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1) ABD ekonomisinin (sürekli yüksek dış ticaret açığı gibi) yapısal sorunlarına karşı önlem alma isteği. Bu isteğin geçmişinin küreselleşmenin güçlendiği dönemden öncesine dayandığına yukarıda değinmiştik.

2) Çin'in küresel ekonomide lider konuma gelmesi ihtimaline karşı tedbir alma isteği. Bu etken, ABD'nin ticaret savaşlarında jeopolitik kazanımlar (lider

konumunu korumak) uğruna olası ekonomik kayıpları göze almasını açıklayan bir unsurdur.

3) Çin'in ABD'yle ticaretinde serbest ticaret ilkelerine uymayan uygulamalarının ABD'li şirketleri zarara sokması.

4) Son dönemde küreselleşme karşıtı görüşlerin Trump yönetimi tarafından iktidara taşınması. Bu etken diğerlerine göre medyada daha çok öne çıkmakla birlikte asıl açıklayıcı etken değildir. Yine de siyasi ortamın dış ticaret kararlarını etkilediği bilinmektedir.

ABD'nin ticaret savaşları politikasının karşısında serbest ticaret yanlısı bir eğilimin de olduğu görülmektedir. Bu eğilimin ABD karşısındaki ekonomik gücü henüz sınanmış bir güç değildir. Keza, ABD'nin yeni ticaret politikasıyla arzu ettiği sonuçlara ulaşip ulaşamayacağını da ancak zaman gösterecektir.

KAYNAKLAR

“BRICS Liderlerinden Ortak Bildiri”,
<https://tr.sputniknews.com/amp/ekonomi/201807261034471420-brics-lider-ortak-bildiri-ticaret-korumacilik/>(16.09.2018)

“China warns of tariffs on imported US goods worth \$60bn”,
<https://www.theguardian.com/business/2018/aug/03/china-warns-of-tariffs-on-imported-us-goods-worth-60bn>(12.08.2018)

Demir, Mert, “Ticaret Savaşları Nedir? Nasıl Başladı? Kim Kazanır?”,
<http://habersonposta.com/ticaret-savaslari-nedir-nasil-basladi-kim-kazanir>

“Durum Son Derece Ciddi”, <https://odatv.com/durum-son-derece-ciddi-09081826.html> (15.08.2018)

“Dünya Ticaret Örgütü İşlevini Yitirdi”,
<https://www.businessht.com.tr/yorum/haber/2093419-dunya-ticaret-orgutu-islevini-yitirdi>(12.08.2018)

Ertürk, Nuran, “Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri”, *Fiscaoeconomia*, cilt 1, sayı 2, 2017

“Fitch Ratings uyardı: Ticaret savaşı 2 trilyon dolara mal olabilir”,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1017206/Fitch_Ratings_uyardi__Ticaret_savasi_2_trilyon_dolara_mal_olabilir.html(12.08.2018)

Grosman, Gwnw M. ve Helpman, Elhanan, “Trade Wars and Trade Talks”, *Journal of Political Economy*, 103(4)

Güller, Mehmet Ali, “Çin’in Liderliğinde Yeni Bir Ekonomi Düzeni Kuruluyor”,
<http://criturk.com/haber/ozel-haber/cinin-liderliginde-yeni-bir-ekonomi-duzeni-kuruluyor-61853>(11.08.2018)

Hartquist, David A., “Trade Wars: Arming for Battle”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, cilt 12, sayı 1, 1987

“İran’dan ABD’ye Türkiye Tepkisi”, <https://www.aydinlik.com.tr/iran-dan-abd-ye-turkiye-tepkisi-dunya-agustos-2018>(12.08.2018)

Ossa, Ralph, “Trade Wars anda Trade talks with Data”, *American Economic Review*, 2014, cilt 104, sayı 12

“Rusya’dan ABD’ye Uyarı: Yaptırımlar Devam Ederse Ekonomik Savaş İlan Edildi Sayar, Karşılığını Veririz”,
<https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201808101034688026-rusya-abd-uyari-yaptirim-devam-ederse-ekonomik-savas-ilan-edildi-sayar-karsilik-veririz/>(10.08.2018)

“Stiglitz’in Ticaret Savaşları Hakkında Yorumu”,
<http://www.ekomonitor.com.tr/ekonomi/stiglitzin-ticaret-savaslari-hakkinda-yorumu/>(15.08.2018)

“Trade Blockage”, *The Economist*, 21 Temmuz 2018

Yıldızoğlu, Ergin, “Karmaşıklıyor ve Sertleşiyor”,
http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1050086/Karmasiklasiyor_ve_sertlesiyor.html (13.08.2018)

İşletmelerde Muhasebe Uygulamalarında Big Data'nın Farkındalık Düzeyi

Oğuzhan Çarıkçı¹, Bahar Yaman²
Özet

Teknolojik ilerleme ile birlikte ortaya çıkan değişim bazı meslek gruplarının yok olmasına ya da dönüşümüne neden olmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda yeni mesleklerin ve uzmanlık alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir. İşletmelerin eskisine göre çok daha fazla bilgi ürettiği ve buna bağlı olarak ta maliyetlerinin arttığı görülmektedir. Bu denli hızlı değişimin yaşandığı rekabetçi bir ortamda işletmelerin mevcut verilerini geleneksel araç ve yöntemler ile işlemesi mümkün olmamaktadır. Böylece çok yüksek hacme sahip olan veri bütünlüğü için kullanılan Big Data (Büyük Veri) kavramı ortaya çıkmıştır. İşletmelerin birçok alanda yararlandığı büyük veri, muhasebe ve finans alanına da önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Muhasebe finans alanında büyük veri, alım satım fırsatlarının belirlenmesi, yatırım karlılık analizlerinin yapılması, denetim sürecinin şekillendirilmesi, uzun vadeli maliyet ve bütçe hedeflerinin saptanması gibi işlemlerde kullanılmaktadır. Bu çalışmada büyük veri kavramının ne olduğu tanımlanmış ve işletmelerde bilinirlik düzeyi, muhasebe uygulamaları bakımından işletmelerin hangi bakış açısına sahip olduğu, büyük veri kullanım düzeyleri ve eğilimlerinin neler olduğu gibi tespitler yapılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Büyük Veri, Muhasebe Uygulamaları, Bilişim Teknolojisi
JEL Sınıflama Kodları: M41, M49

Awareness Level of Big Data in Accounting Practices in Enterprises

Abstract

The change with technological progress leads to the disappearance or transformation of some occupational groups. It is seen that new professions have emerged as a result of these developments. It is seen that the enterprises produce much more information than the old and accordingly the costs increase. In a competitive environment where rapid change is experienced, it is not possible for enterprises to process their existing data with traditional tools and methods. Thus, the big data concept, which is used for data with very high volumes, has emerged. Big data, which enterprises benefit from in many areas, also significantly contributes to accounting and finance. In accounting finance, big data is used in operations such as determining trading opportunities, making investment profitability analyzes, shaping the audit process, determining long-term costs and budget targets. In this study, big data concept, the level of awareness level of big data for enterprises, big data point of view for enterprises in terms of accounting applications, big data usage levels, and big data trends are defined and evaluated.

Keywords— Big Data, Accounting Applications, Information Technology
JEL Classification Codes: M41, M49

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, oguzhancarikci@sdu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, baharyaman0724@gmail.com

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında piyasalarda toplanan bilgi miktarı her geçen gün hızlı bir şekilde artmaktadır. İşletmelerin büyüklükleri ne olursa olsun kendi yaptığı iş ile ilgili olarak veri toplaması ve ilgili bilgileri kullanması için gerekli olan altyapıyı oluşturmaları gerekmektedir. Sadece bu bilgiyi toplamak işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerinde yeterli olmamakta, verinin korunması ve kullanımına ilişkinde doğru ve kendi amaçlarına uygun stratejileri belirlemeleri rekabetçi olabilmeleri açısından önem kazanmaktadır. Teknolojik ilerlemeler neticesinde oluşan bilgi yığınları Büyük Veri (Big Data) kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşletmenin küçük yada büyük hacimli olması büyük verinin kullanılma düzeyi ile paralel olmamakta olup, tüm işletmeler ilgili veri tabanını kullanarak ürünlerini geliştirebilir, işlerini büyütebilir, yeni strateji ve planlamalar yapabilir. Büyük veri analizleri rekabet, büyüme ve verimliliğin sağlanması gibi genel amaçları ışığında sağlık, savunma, bankacılık, internet, sosyal medya, eğitim (akademik), pazarlama, muhasebe ve finans gibi bir çok alanda kullanılmaktadır. İşletmeler böylece uygun teknoloji kullanımı ile eskisine göre daha fazla maliyet ve zaman tasarrufu sağlarken, geleceğe dönük doğru yatırım bütçe kararları alabilmektedir. Dolayısıyla büyük verinin muhasebe uygulamalarına önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde Büyük Veri kavramı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Büyük Veri'nin muhasebe alanında kullanımına ilişkin bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise işletmelerde Büyük Veri kavramının bilinenliği, muhasebe uygulamalarına ilişkin kullanım düzeyleri ve işletmelerin eğilimleri demografik özelliklerine göre tespit edilmiştir.

2. BÜYÜK VERİ (BIG DATA)

Büyük veri (Big Data) kavramından ilk olarak Michael Cox ve David Ellsworth, 1997 yılında düzenlenen 8. IEEE Görüntüleme Konferansı'nda (Proceedings of the 8th Conference on Visualization) bahsetmiştir. Ayrıca kavrama ilişkin tanımlamada ilk olarak "Application-Controlled Demand Paging for Out-of-core Visualization" adlı makalede yapılmıştır (Aktan, 2018: 3). Daha sonra Büyük Veri ile ilgili Francis X. Diabold tarafından "Big Data Dynamic Factor Models for Macroeconomic

Measurement and Forecasting” bildiri yapılmış ve 2012 yılında World Economic Forum Davos toplantılarında “Büyük Veri Büyük Etki” (Big Data Big Impact) adlı yayınlanan rapor ile Büyük Veri ile ilgili çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır (Gürsakal, 2014: 19-20).

Teknolojik gelişim ile birlikte tüm dünya genelinde artan veri girişi sadece miktar olarak değil aynı zamanda verinin çeşitliliğinin ve üretim hızının da artmasına neden olmaktadır (Özdoğan, 2017: 80). Büyük Veri kullanımının artması birçok sektörde değişimin meydana gelmesine ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Davenport, 2014: 13).

Verilerin tümünün işlem, vaka ve sayısal olarak kaydedilmesi çok fazla veri ve içerik oluşmasına neden olmaktadır. Bu veriler tedarik zincirleri, tüketici hareketleri, finansal pazarlar, kamusal alan, internet dünyası ve daha birçok alanda açığa çıkan bilginin üretilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Aksu, 2013: 56). Büyük veri alanı son büyük bir hacme sahip olan ve sürekli olarak da genişleyen bir sistemdir. Bir bilginin büyük veri sistemine eklenebilmesi ve daha sonraki süreçte kullanılması için bilginin dijitalleştirilmiş olması gerekir. Dijitalleşmiş bütün bilgiler bu sistemin kapsamı içinde yer alır. Bundan dolayı sisteme girilen bilgiler büyük veri sisteminin bir bileşeni haline gelmektedir (Görçün, 2017: 168).

Büyük Veri kavramının literatürde tam ve net bir tanımı olmamakla birlikte, Davenport büyük veriyi şu şekilde tanımlamıştır, “tek bir sunucuya sığmayacak ölçüde büyük, satır-sütun yapıları tabanlarına uyabilecek ölçüde yapılandırılmamış veya statik bir veri ambarına sığmayacak şekilde sürekli akan veriler” (Davenport, 2014: 7). Büyük Veri’nin başka bir tanımı ise “geleneksel olarak bildiğimiz ilişkisel veri tabanlarında, sahip olduğumuz veriyi saklamanın ve işlenmenin maliyetli olacağı durumlar için geliştirilmiş bir teknolojidir” şeklinde yapılmıştır (Özdoğan, 2017: 80).

2.1. Büyük Veri Türleri

Büyük Veri’nin oluşmasına neden olan veri türlerinin teknolojik açıdan sınıflandırılmasında aşağıdaki üç başlıktan bahsedilmektedir.

- Yapısal Veri (structured data) : Yapılandırılmış veriler özellikle bilgi tabanlarında bulunur ve burada işlenir. Burada işlenen veriler farklı şekillerde ve modellerde bulunabilirler (Turan, 2017: 119). Yapısal veri, verinin girdi olarak alınması, biçimlenmesi, gizlenmesi, istintak edilmesi ve görselleştirilmesi basit olan bütün veri türlerini ifade eder. Genel olarak aynı tanımlanmış türde ve aynı tanımlanmış boyutta sunulmakta, birbiri ile ilişkili veri tabanlarında veya tablolarda yönetilebilmektedir (Aktan, 2018: 3)
- Yarı yapısal veri (semi-structured data) : Yarı yapılandırılmış veriler, işaretlerle ya da etiketlerle verideki farklı alanları aşama sırasına göre tanımlamaktadır (Aktan, 2018: 3). Yarı yapısal veride birbirine benzeyen çokluklar birbiriyle gruplanır ve benzer çoklukların sıralanışı farklı olabilmektedir (Gürsakal, 2014: 55).
- Yapısal olmayan veri (unstructured data) : Yapılandırılmamış veriler ise, başlangıçta tanımlanmış verilerden farklıdır. Bu tür veriler daha önceden tanımlı bir şekilde örgütlenmemiş verilerdir. Örnek olarak veriler video, ses, resim, metin gibi dosyalardan oluşmaktadır (Turan, 2017: 120).

2.2. Büyük Veri Bileşenleri

Literatürde büyük veri genel olarak 3V olarak adlandırılan bileşenler, son dönemlerde ilave edilenlerle birlikte 5V olarak belirtilmektedir. Bu bileşenler hacim, hız, çeşitlilik, doğruluk ve verinin değeri olarak beş grupta incelenmektedir (Aslan ve Özerhan, 2017: 865-866).

- a) Hacim (Volume): Teknolojik ilerleme ile birlikte geçmişteki veri sayılarının değişime uğraması ve modasının geçmesi söz konusu olmaktadır. Kullanılan veri bütünü daha önce kullanılan veriden daha fazla ise Büyük Veri olarak ifade edilmektedir (Cackett, 2013)
- b) Hız (Velocity): Gerçek zamanlı verileri işlemek işletmelere rekabette üstünlük sağlayacaktır. Veri tabanlı çalışmalarda verilerin hacimsel genişliği ile ilgilenmek yerine verilerin hızla işlenmesi, bilgilerin çoğaltılması ve anlamlandırma hızı çok daha önemli bir yere sahiptir. İşletmeler, özellikle

- hızlı bir şekilde geleceği tahmin edebilecekleri için büyük avantaj sağlayacaklardır ve hız kritik bir öneme sahip olacaktır (Altunışık, 2015: 54)
- c) Çeşitlilik (Variety): Büyük Veri, büyük bir alanda farklı çeşit ve boyutta üretilebilmektedir. Karışık veri türleri arasında belli bir dizi veya kural yoktur (Aktan, 2018: 4) Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış üç verinin birbirleri ile yer değiştirme olanağının olması ve yalnızca yüzde 20'lik bölümünün yapılandırılmış olmasıdır (Yılmaz vd., 2017: 89).
- d) Doğruluk (Veracity): Bilgi yoğunluğunun içerisinde veri akımı esnasında emniyetli olması da başka bir bileşendir. Akım sırasında, gerçek katmandan, olması gereken güvenlik düzeyinde izlenmesi, doğru şahıslar tarafından görülebilir ya da gizli olması gerekebilir (Demirtaş ve Argan, 2015: 8).
- e) Verinin Değeri (Value): Değer beşinci V olarak görülmektedir. Bir veri ile ilgili olarak güvenilirliğinin, değişim hızı ve çeşitliliğinin, verinin ne kadar büyük olduğunun tespiti ile değerinden bahsedilmektedir (Seker, 2015: 10-11). İşletmeler ile kurum ve kuruluşlar için en önemli bileşen değer yaratma bileşeni olarak görülebilmektedir. Değer, neredeyse bütün kurumun amaçlarının içerisinde yer alabilir (Turan, 2017: 121).

2.3. Büyük Verinin Avantajları

Firmaların teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve bunları fırsata dönüştürmeleri gerekmektedir. Geleneksel üretim ve hizmet sistemlerinden dijital üretim ve hizmet sistemine geçişte büyük avantajlar bu sayede yakalanabilecektir (Kabaklarlı, 2016: 45).

Büyük Veri uygulamalarının kullanımı firmalar ve endüstriler için stratejik olarak üstünlük sağlamada önemli bir yere sahiptir. İlk olarak firmalar rekabet içinde olduğu pazara ilişkin olarak ihtiyaç duyduğu bilgiye detaylı ve hızlı bir şekilde erişebilecek ve ilgili analizler hemen yapabilecektir. Bu sayede işletme karar alma sürecini de hemen gerçekleştirebilecektir. Ayrıca geleceğe ilişkin olarak müşterilerin eğilimleri hakkında tahminlerde bulunulabilmekte ve bu bilgilere göre gelecekte talep edilecek ürünler hakkında önceden bilgi sahibi olunabilecektir. Bununla

birlikte büyük veri sadece endüstriyel firmalar tarafından değil bireysel kullanıcılar tarafından da bilgi amaçlı kullanılabilir (Görçün, 2017: 169-170).

İşletmeler tarafından Büyük Veri uygulamalarının tümüyle kullanımın sağlanması zor olmakla birlikte burada önemli olan husus Büyük Veri'ye kayıtsız kalmamaktır. Büyük Veri ile birçok yeni teknoloji sayesinde maliyetlerde etkili düşüşler, hesap işlemlerinde ciddi zaman tasarrufları sağlanmaktadır. Ayrıca veri girişine dayalı yeni ürün ve hizmet geliştirilmesinde mümkün olmaktadır (Davenport, 2014: 65-73).

Eğer büyük veri doğru kullanılır ve uygulanırsa, toplumun her kesiminin fayda sağlaması mümkün olacak, ilgili veri girişinden yararlanan organizasyonlar analitik yeteneklerini daha çok artırarak büyük avantajlar elde edecektir (Aksu, 2013: 58).

3. MUHASEBE ALANINDA BÜYÜK VERİ KULLANIMI

Muhasebe mali nitelikteki işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş bir şekilde kayıt altına almaktadır. Bu kayıtlar gelişen teknoloji ile birlikte dijital hale gelmiştir. Teknoloji alanındaki gelişmeler finans ve muhasebe uygulamalarının değişmesine neden olmaktadır (Warren vd. 2015: 397). Teknolojik değişim ve beraberinde gelen Büyük Veri uygulamalarının kullanımı ile muhasebe işlemlerinin yürütülmesi, varlık ve kaynakların izlenmesi, iç denetim etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması, satışların takip edilmesi gibi tüm aşamalarda raporlama ve diğer süreçlere ilişkin önemli ölçüde fayda sağlanmıştır (Yılmaz vd., 2017: 95).

Büyük veri, muhasebe meslek mensuplarına finansal olmayan verilerden faydalanmaları için bir olanak sunmaktadır. Eğer işletmeler çeşitli ve çok miktarda büyük verilerini depolayabilecek olurlarsa, muhasebe meslek mensupları daha fazla bilgiye ulaşarak işletmeler için finansal bilgi aktarımını daha rahat ve detaylı yapabilecektir. Bununla birlikte Büyük Veri kullanımı ile firmalar tüketicilerin talep ve memnuniyetlerini eş zamanlı olarak toplama imkanı elde edebilirse, muhasebeciler de geleceği tahmin etmek için sadece geçmişteki verilere sabit kalmayacaklardır (Çiğir vd., 2017: 222).

Büyük Veri teknolojisinin işletmeler tarafından hazırlanan finansal tablo ve raporların oluşturulması aşamasında kullanılması tam anlamıyla gerçek zamanlı finansal verilerin olduğu raporların piyasaya bilgi amaçlı sunulmasına imkân sağlayacaktır (Ke ve Shi 2014: 80-81).

Büyük Veri uygulamalarının, işletmelerin maliyet ve yönetim muhasebesi açısından ürettiği finansal bilgilerin oluşturulmasında ve buna bağlı olarak yönetimin aldığı kararlara doğrudan etkisi olmaktadır. İşletme maliyet bilgileri, verimliliğine ve karlılığına ilişkin finansal bilgiler gibi stratejik önem taşıyan şirket bilgilerinin Büyük Veri yardımıyla Yönetim Kontrol Sistemleri tarafından sağlandığı söylenebilir. Ayrıca Büyük Veri kullanımı, maliyetlerle ilgili verilerin hızlı bir şekilde elde edilmesi ve yapılan müdahalelerle maliyetlerin düşürülmesini sağlanabilmektedir (Yılmaz vd., 2017: 95).

Büyük Veri sadece muhasebe ve finans alanında değil aynı zamanda denetim alanında da bazı değişikliklere neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler denetçilerin milyonlarca veriyi aynı zamanda gözlemlemelerini, müşteri işlemlerini analiz etmelerini ve oluşabilecek riskleri önceden tespit etmelerini sağlamaktadır (Ciğer vd., 2017: 223). Finansal raporlamadaki güvenilirlik, ilgili mevzuat ve yasalara uygunluk, işletmelerin tam zamanında veriye ulaşabilmesine ve gerçek verilere dayanarak etkinliklerini devam ettirebilmesine olanak tanımaktadır. Böylece yönetimin geleceğe yönelik olarak alacağı kararlarda, denetimin etkinliği ile sürekliliği sağlanmış olacaktır (Yılmaz vd., 2017: 98).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Ölçüm Aracı

Araştırmada ilk olarak Big Data (Büyük Veri) kavramı ile ilgili araştırma yapılmış ve işletmelerde Big Data uygulamaları ile ilgili mevcut durum hakkında bilgi toplamaya çalışılmıştır. İlgili araştırma ve tespitlerden sonra Büyük Veri kullanım düzeyleri, bilinirliği ve katılımcıların Büyük Veri uygulamalarına ait eğilimlerini değerlendirmeye yönelik olarak ölçek ve anket soruları hazırlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu anket 3 bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde

katılımcıların demografik özelliklerine ve Büyük Veri kullanım seviyelerine ilişkin toplam 12 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Büyük Veri ve muhasebe uygulamaları ile ilgili katılımcıların düşüncelerini ölçmeye yönelik hazırlanan 14 soru (ifade) bulunmaktadır. Katılımcıların Büyük Veri uygulamalarına ilişkin algı ve eğilimlerinin belirlenmesine yönelik oluşturulan ifadeler toplam dereceleme ölçeği (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) ile demografik özelliklerinin ve Büyük Veri uygulamaları algısının tespitine yönelik ifadelerin bir kısmı açık uçlu bir kısmı kapalı uçlu olarak sorulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise katılımcıların Büyük Veri uygulamalarına yönelik önerilerini görüşlerini almaya yönelik açık uçlu sorulmuş bir soru bulunmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini Antalya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyetlerini sürdüren işletmelerde çalışan birim sorumluları oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılmasının mümkün olmaması nedeniyle, örneklem alma yoluna gidilmiş, tesadüfi olmayan yöntemlerden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında 138 işletmeden alınan anket sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

4.3. Verilerin Analizi

Çalışmaya katılan işletme çalışanlarının vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler sosyal bilimler için geliştirilmiş olan IBM SPSS 22.0 istatistik paket programına girilmiştir. İstatistiksel olarak veriler tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin belirlendiği frekans dağılımları yapılmış ve sonrasında verilerin güvenilirliği (Cronbach Alpha) test edilmiştir. Değişkenleri daha geçerli ve güvenli bir biçimde belirlemek amacıyla, Büyük Veri algısının belirlendiği görüşlerle ilgili ifadeler faktör analizi uygulanmıştır. Elde edilen faktörler ile katılımcıların demografik özellikleri, işletme özellikleri ve Büyük Veri uygulamalarına ilişkin bilgileri arasındaki farklılıkları belirlemeye yönelik t testi ve tek yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir.

4.4. Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine Tablo 4.1.'de, işletmelere ait bilgilere Tablo 4.2. ve katılımcıların Büyük Veri uygulamalarına ilişkin düşünceleri ise Tablo 4.3. de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Kadın	51	37	0 – 30	51	37
Erkek	87	63	31 – 41	52	38
			41 ve Üzeri	35	25
Toplam	138	100	Toplam	138	100

Mezuniyet Derecesi	N	%	Tecrübe	N	%
Lise	39	28	1 - 7	54	40
Lisans	83	60	8 – 14	38	27
Yüksek Lisans-Doktora	16	12	15 ve Üzeri	46	33
Toplam	138	100	Toplam	138	100

Çalışılan Birim	N	%
Muhasebe Finans	67	49
İnsan Kaynakları	17	12
Satış Pazarlama	13	10
Bilgi İşlem	8	5
Üretim	11	8

Satın Alma	1	1
Ar-Ge	21	15
Toplam	138	100

Tablo 1, çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun (%87) erkeklerden oluştuğunu göstermektedir. Katılımcıların %75'i 41 yaşına kadar olan çalışanlardan oluşmaktadır. Çalışanların mezuniyet derecelerine bakıldığında en yüksek oranın (%60) ile lisans mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Meslek tecrübe açısından değerlendirme yapıldığında ise en fazla oran (%54) ile 1-7 yıl arası çalışan personellerden oluşmaktadır. Ayrıca işletmelerde çalışan katılımcıların büyük bir çoğunluğunu muhasebe-finance çalışanları oluşturmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri değerlendirildiğinde çoğunluğun mesleğe yeni başlayan ve genç sayılabilecek personellerden oluştuğunu söylemek mümkün olacaktır. Ayrıca çalışmanın konusunun muhasebe uygulamalarında Büyük Veri uygulamalarının bilinirliği olması açısından, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun muhasebe-finance çalışanlarından oluşması bulunan sonuçların önemini artırmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Konu Olan İşletmelerin Özellikleri

Şirket Türü	N	%	İşletme Ömür	N	%
Anonim	66	48	1 - 7	41	29
Limited	56	40	8 – 14	30	21
Şahıs	16	12	15 ve Üzeri	67	50
Toplam	138	100	Toplam	138	100

İşletme personel Sayısı	N	%	Sektör Türü	N	%
1 – 10	31	22	Tarım	29	21
11 – 100	63	46	İmalat	34	24

101 ve Üzeri	44	32	Elektrik	9	7
			İnşaat	9	7
			Toptan, Perakende, Hizmet	53	38
			Ulaştırma Haberleşme	4	3
Toplam	138	100	Toplam	138	100

Personelin çalıştığı işletmelere ait özellikler Tablo 2’ de verilmiştir. %66 ile en çok anonim şirketler, %53 ile toptan, perakende, otel, lokanta ve hizmet işletmeleri en çok katılımın olduğu işletmelerdir. İşletmelerin büyük bir çoğunluğunu 15 ve daha fazla (%67) yıldır faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır. Personel sayısı açısından en fazla çalışanı olan işletmeleri 11 ve 100 çalışanı olan işletmeler oluşturmaktadır. İşletmelere ait bilgiler değerlendirildiğinde; çalışmaya katılan işletmelerin hem personel sayıları hem de şirket türleri açısından değerlendirilmesi durumunda büyük işletmeler olduğunu söylemek mümkün olabilecektir. Ayrıca faaliyet süreleri açısından, en büyük oranın 15 yıldan fazla olan işletmelere ait olması yeni kurulan işletmeler olmadığını da göstermektedir. Bu durum Büyük Veri uygulamalarının geçmişinin 20 yıl öncesine dayanması açısından çalışmanın bulgularının değerlendirilmesi aşamasında belirleyici olabilecektir.

Tablo 3. Büyük Veri (Big Data) Bilinirlik

Big Data Duyuma	N	%	Big Data Kullanma	N	%
Evet	27	20	Evet	5	4
Hayır	111	80	Hayır	133	96
Toplam	138	100	Toplam	138	100
Big Data Eğitim	N	%			
Hayır	138	100			

Toplam

138 100

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların %80'inin Büyük Veri uygulamalarını duymadığı, %96'sının ise ilgili uygulamaları hiç kullanmadığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların tamamı, işletmelerinde Büyük Veri uygulamaları çerçevesinde daha önce bir eğitim almadığını ifade etmişlerdir. Tabloya ait sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcıların Büyük Veri ve buna bağlı muhasebe uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4. Büyük Veri (Big Data) Kullanım Algısına Yönelik İfadelere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

İfade	N	Ort*	S.S.	Vr.
Gereklilik	138	3,23	1,096	1,201
Bulut bilişim	138	3,31	1,009	1,019
İnsan kaynağı	138	2,88	1,153	1,330
Destek	138	2,92	1,133	1,286
Strateji	138	2,63	1,207	1,459
Finans kaynağı	138	2,77	1,208	1,460
Teknoloji	138	2,89	1,173	1,376
Yeterli	138	2,92	1,067	1,140
Rekabet	138	2,97	1,017	1,036
Uzman	138	3,10	1,188	1,411
Stajyer	138	3,10	1,135	1,289
Personel	138	3,29	1,116	1,247
Üniversite	138	3,52	1,121	1,258
İstek	138	3,96	1,186	1,407

*1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum Cronbach Alpha: .915

Katılımcıların Büyük Veri ve muhasebe uygulamalarına yönelik algılarını tespit etmek için ifadelerin ortalama değerleri incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde en yüksek üç ortalamanın, "İstek: Büyük Veri

konusunda daha çok bilgi sahibi olmak isterim”, “Üniversite: Büyük Veri konusunda işletme ile üniversite ortak proje yürütmelidir”, “Bulut bilişim: muhasebe uygulamalarında Büyük Veri ve Bulut Bilişim birlikte kullanılmadığı” ifadelerine ait olduğu görülmektedir. En düşük ortalamalar ise, “Strateji: Büyük Veri konusunda işletmenin açık ve net bir stratejisi vardır”, “Finans kaynağı: işletme Büyük Veri için yeterince finans kaynağı ayırmaktadır”, “İnsan kaynağı: İşletme Büyük Veri muhasebe uygulamaları için insan kaynağına sahiptir” ifadelerine aittir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha (.915) değeri ile sağlanmıştır. Katılımcıların genel ortalamaları değerlendirildiğinde Büyük Veri uygulamalarına karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmadıkları ancak yeterince hazır olmadıkları görüşü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların, işletmelerin Büyük Veri uygulamalarına hazır olmadığı görüşüne hakim oldukları söylenebilir.

Tablo 5. Katılımcıların Büyük Veri (Big Data) Algılarını Etkileyen Faktör Boyutları

Boyutlar	Faktör Yükleri	Ortalama	Varyans Açıklama	Özdeğer	Güvenilirlik
Faktör 1: İşletme Açısından Boyutu		2.85	35.81	4.65	.894
İşletmenin açık ve net bir strateji vardır	.878				
İşletme yeterince finansal kaynak ayırmaktadır	.822				
İşletmenin yeterince teknolojik alt yapısı	.766				
İşletmenin sektöründe Big Data uygulamaları	.724				
İşletme yönetimi Big Data uygulamalarına destek	.700				
İşletme Big Data uygulamalarında rekabetçidir	.685				
Faktör 2: İnsan Kaynakları Açısından Boyut		3.27	26.41	3.43	.828
Big data uygulamaları için insan kaynağı	.679				
Big data uygulamaları için personel alımı	.773				
Big Data hakkında daha çok bilgi almak isterim	.751				
Muhasebe uygulamalarında bulut bilişimde	.702				

Big data muhasebe uygulamaları için stajyer	.697				
Big data muhasebe uygulamaları için uzman	.614				

KMO = 0,904; Bartlett Sphericity Test = 989,681 (p< 0,01)

Gerçekleştirilen factor analizi sonucunda, toplam varyansın %62,22'sini açıklayan ve özdeğeri 1'in üstünde olan iki boyut elde edilmiştir. Bu faktörler Büyük Veri uygulamaları ekseninde “işletmeler açısından boyutu” ve “insan kaynakları açısından boyutu” olarak isimlendirilmiştir. Her bir faktörün güvenilirliği elde edilen Cronbach Alfa Katsayısı değerleri ile sağlanmıştır. Elde edilen boyutların ortalama değerlerine bakıldığında; insan kaynakları açısından boyutunun daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Birinci faktör toplam varyansın %35,81'ini açıklamakta olup, altı ifadeden oluşturulmuştur. İlgili faktör boyutunda en fazla yük “işletmenin net bir stratejisi vardır” ifadesine aittir. İkinci faktör toplam varyansın 26,41'ini açıklamakta olup altı ifadeden oluşmuştur. Boyutun en yüksek oranlı yükü “big data uygulamaları için personel alımı yapılabilir” ifadesine aittir. Ölçekte yer alan iki ifade eş kökenliği 0,5'in altında kaldığı için faktör analizinden çıkarılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında katılımcıların demografik özellikleri ile elde edilen faktör boyutları arasındaki farklılıkları tespit etmek için T Testi ve Tek Yönlü Varyans analizlerinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İnsan Kaynakları Boyutuna Yönelik Tutumların Büyük Veri Kullanımına İlişkin Farklılığı

Faktörler	Kullananlar		Kullanmayanlar		t	p
	Ort.	S.S	Ort.	S.S		
İşletme Açısından	3,63	,945	2,82	,908	1,953	,053
İK Açısından	4,20	,545	3,24	,821	2,580	,011*
*p<0,01						

Tabloda da görüldüğü gibi İnsan Kaynakları Boyutu algısında işletmelerin Büyük Veri kullanım durumunda anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Büyük Veri uygulamalarını kullanıyorum diyenlerin algısı (4,20), kullanmıyorum (3,24) diyenlere göre daha yüksektir. Diğer demografik değişkenlerle faktör boyutları karşılaştırılmış ancak hiçbirinde anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Büyük Veri (Big Data) kamu kurumları, işletmeler, ülkeler kısacası tüm organizasyonların faydalanması gereken bir olgudur. Teknolojik ilerleme ile birlikte işletmeler faaliyetleri sonucu ortaya çıkan çeşitli ve büyük miktarlarda ki bilgiyi işleme ve kullanma fırsatlarını elde etmişlerdir. Büyük Veri kullanımı çalışma hayatındaki her evreyi farklı kılmayı sağlamıştır. Sadece işletmelerin değişimi ve dönüşümü değil bireylerin dahi bakış açısını değiştirecek bir etki alanı oluşturmuştur. Büyük Verinin tüm sektörlerin değişimine bazı meslek gruplarının dönüşmesine bazılarının ise yok olmasına neden olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmada Büyük Veri kavramı tanımlanmış, işletmelerde bilinilirlik düzeyleri tespit edilmeye çalışılmış, uygulama alanları hakkında bilgi verilmiş ve muhasebe alanında kullanımına ilişkin saptamalar yapılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde Büyük Veri'nin işletmeler tarafından henüz bilinilirlik düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşletmelerde Büyük Veri uygulamalarına yönelik eğitim programları düzenlenmemekte, ilgili uygulamaları gerçekleştirecek personel ise bulunmadığı ifade edilmektedir. Ancak Büyük veri uygulamalarına ilişkin eğitim alma isteği ve eğilimlerin olumlu yapıda olduğu görülmüştür. Çalışmanın bulgularının değerlendirilmesi sonucunda Büyük Veri uygulamalarının öğretilmesi ve geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak özellikle üniversitelerle ortak yürütülecek projeler yapılması, çeşitli eğitim öğretim programları düzenlemesi, işletmelerde hizmet içi eğitimler verilmesi gibi faaliyetler yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda özellikle işletmelere devlet destekli teşvikler verilebileceği, insan kaynağı yetiştirmeye yönelik faaliyetler düzenlenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

AKTAN, E. (2018), "Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu", Bilgi Yönetimi Dergisi, 1(1), 1-22.

AKSU, H. (2013), Big Data ve Diğer Yeni Trendler, Pusula Yayınları, İstanbul.

- ALTUNIŞIK, R. (2015), “Büyük Veri: Fırsatlar Kaynağı mı Yoksa Yeni Sorunlar Yumağı mı?”, Yıldız Social Science Review, 1(1), 45-76.
- ASLAN, Ü., ÖZERHAN, Y. (2017), “Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(4), 892-883.
- CACKETT, D., (2013), “Information Management and Big Data, A Reference Architecture”, White paper, Redwood Shores:Oracle Corporation,14, <https://www.oracle.com/technetwork/topics/entarch/articles/info-mgmt-big-data-ref-arch-1902853.pdf>, (02.10.2018)
- CİĞER, A., KINAY, B., ANGI, G. G. (2018), “Büyük Verinin Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkiler”, Muhasebe ve Denetime Bakış, 53, 215-234.
- DAVENPORT, T. (2014), Big Data @ Work, (Çev. M. Çavdar), Türk Hava Yolları Yayınları, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, B., ARGAN, M. (2015), “Büyük Veri ve Pazarlamadaki Dönüşüm: Kurumsal Bir Yaklaşım”, Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 15, 1-21.
- GÜRSAKAL, N. (2014), Büyük Veri, Dora Yayınları, Bursa.
- GÖRÇÜN, Ö. F. (2017), Endüstri 4.0: Dördüncü Endüstri Devrimi, Beta Yayınları, İstanbul.
- KABAKLARLI, E. (2016), Endüstri 4.0 ve Paylaşım Ekonomisi - Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler, Nobel Akademik Yayınları, Ankara.
- KE, M., SHI, Y. (2014), “Big Data, Big Change: In the Financial Management”, Open Journal of Accounting, 3, 77-82.
- ÖZDOĞAN, O. (2017), Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları, Pusula Yayınları, İstanbul.
- SEKER, S. E., (2015), “Büyük Veri ve Veri Yaşam Döngüleri”, YBS Ansiklopedi, 2(3), 10-17.
- TURAN, M. (2017), Bulut Bilişim, Seçkin Yayınları, Ankara.

YILMAZ, B., BÜLBÜL, S., ATIK, M. (2017), “Büyük Verinin (Big Data) Muhasebe Üzerindeki Etkisi ve Muhasebeye Sağladığı Katkıların İncelenmesi”, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 27(1), 79-112.

WARREN, J., MOFFITT, K., BYRNES, P. (2015), “How Big Data Will Change Accounting”, Accounting Horizons, 29(2), 397-407.

Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Gereklilik ve Türkiye Değerlendirmesi

Engin ÖZTORNACI¹

Özet

Günümüzde sürdürülebilir ekonomik büyüme için doğal kaynakların daha etkin kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Çevresel risklerin artması ve ekolojik tahribatın sonucu olarak iklim değişikliği ve küresel ısınma, yenilenebilir kaynakların kullanımını zaruri hale getirmektedir. Yeşil Ekonomi, dünya çapında tüm ekonomik işlemlerin çevresel duyarlılık ile yeniden tasarlanması ve buna yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde politikalar üretilmesini temsil eden bir kavramdır. Bu çalışmada yeşil ekonomi ve yenilenebilir kaynaklar bakımından genel bir değerlendirme yapılmıştır. Türkiye'nin küresel enerji jeopolitiğindeki konumu ve sürdürülebilir büyüme için yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş stratejileri ele alınmıştır. Bütünleşik kaynak planlaması ve uygulanan politikalar irdelenerek genel bir politika önerisi çerçevesi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler— Yeşil Ekonomi, Yenilenebilir Kaynaklar, Enerji

JEL Sınıflama Kodları: Q40, Q48, Q58

Requirements and Assessment of Turkey in terms of Green Economy and the Renewable Energy Sources

Abstract

Today, more effective using natural resources more effectively is gaining importance for sustainable economic growth. As a result of increasing environmental risks and ecological destruction, Climate change and global warming make the use of renewable resources essential. The Green Economy is a concept representing the worldwide redesign of all economic transactions with environmental sensitivity and the production of policies at national and international level. In this study, a general evaluation was made in terms of green economy and renewable resources. Turkey's geopolitical position in the global energy and transition to renewable energy sources for sustainable growth strategy is discussed. Integrated resource planning and applied policies are examined and a general policy proposal framework is put forward.

Keywords— Green Economy, Renewable Sources, Energy

JEL Classification Codes: Q40, Q48, Q58

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Türkiye, oztornaci@gmail.com

1. GİRİŞ

Toplumlar, tarihsel süreçte her dönemde enerjiye ihtiyaç duymuş, bu sebeple yerleşimlerini bile enerji kaynakları çevresinde konumlandırmışlardır. Ancak, çağımızda kullanılan sunulan enerji kaynakları, hem bilinçsiz kullanım hem de hızla artan dünya nüfusu nedeniyle talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan, yenilenebilir enerji kaynakları dünya çapında ilgi çeken konuların başında gelmektedir. Geleneksel kaynaklardan yenilenebilir kaynaklara doğru yönelim, çevresel etki açısından tercih edilmekte ayrıca ülkelerin ekonomik açıdan sürdürülebilir büyümelerine olanak sağlamaktadır (Şentürk, 2018).

Çevrenin kendini yenileyebilme kapasitesinin üzerinde kirlenmesi pahasına gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmadığı yönünde pek çok çalışma yapılmıştır. Ayrıca, yaşanan ekonomik ve ekolojik krizler mevcut ekonomik düzenin sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Bu sebeplerle yeşil ekonomi kavramı uluslararası platformlarda giderek artan bir ilgi konusu olmaktadır. Ülkeler, çeşitli göstergelerle var olan büyüme eğilimlerinin dünyaya nasıl bir çevresel zarar verdiği ölçümlemeye çalışmaktadırlar (Okumuş, 2013).

Elbette enerji, sadece endüstriyellemenin ve buna bağlı olarak ekonominin değil aynı zamanda sosyal hayatın da temel gerekliliklerinden biridir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli kıstaslardan biri olarak enerji tüketim miktarları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin ve toplamında yeryüzünün toplam enerji tüketimi günden güne artmaktadır. Bu durum doğal hayatı ve çevresel koşulları, hava, su, toprak gibi en yaşamsal gereklilikleri, kirlenmekte ve bu kirliliği sürekli olarak arttırmaktadır. Günden güne nesli tükenen canlı türlerinin sayısı yükselmektedir. Var olan medeniyet seviyesini devam ettirme arzusuyla insanlığın enerji tüketimini azaltmayacağı aksine yükselteceği görülmektedir. Bu kapsamda toplumların temel girdi olan enerjinin temini ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ön plana çıkmaktadır (Akova, 2008).

Enerji söz konusu olduğunda enerji arz güvenliği ve enerji korumacılığının sağlanması dışında piyasaya müdahale sonucunu doğuran bir diğer neden ise enerji

piyasası başarısızlıklarıdır. Mülkiyet haklarının tanımlanmaması ve dışsallıklar, doğal tekeller, aksak rekabet ve zaman ufku ile paternalizm enerji piyasalarındaki başarısızlıkların temel sebeplerini oluşturmaktadır. Enerji piyasası, bu başarısızlıklardan ötürü toplumun refahını maksimize eden optimal kaynak dağılımını gerçekleştirerek, ekonomik etkinliğe ulaşılabilmesini sağlayamadığından, devlet farklı enstrümanlarla piyasaya müdahale ederek etkinliği sağlamaya çalışmaktadır (Aytaç, 2010).

Bacon ve Newton'un, doğal kaynakların insan yararına kullanılmasını öneren görüşlerinin çerçevesinde gelişen ekonomik değerler dizisi, 18. ve 20. yüzyıllar arasında, çevreyi ve doğayı bir üretim faktörü olarak görmüş ancak doğanın kendini yenileme kapasitesini dikkate almamıştır. Alfred Marshall (1842-1924) ve A. Cecil Pigou (1877-1959)'nun geliştirdikleri "dışsallıklar" tezi ile çevre varlıklarına bakış açısı ekonomik anlamda da değişmeye başlamıştır. (Reyhan, 2014).

Piyasada dışsallıklar, malların fiyatlarının (marjinal sosyal faydalarının) marjinal sosyal maliyete eşit olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Çevre kirlenmesi, olumsuz bir dışsallıktır ve kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açar, böylece toplumsal refahta azalma söz konusu olur. Toplumsal refahın azalmasına sebep olan kirlilik, doğanın taşıma kapasitesinin aşıldığı durumlarda meydana gelen ve doğa tarafından özümsemeyen kirliliktir. Her toplum çevre kirliliğinin azaltılması için belli bir maliyete katlanmak durumundadır. Bu maliyet, kirliliğin kontrol edilebilmesi için katlanılan kontrol maliyetidir. Diğer bir deyişle, çevre kirlenmesinin toplumsal maliyeti, çevre kirlenmesinin önlemek için üretimden vazgeçilen mal ve hizmetlerin alternatif maliyetidir (Ertürk, 2009).

Ekonomik sistemin temel girdilerinden bir tanesi olan enerji; elde edilmesi, ikincil enerjiye dönüştürülmesi, aktarılması ve tüketimi aşamalarının her birinde çevre üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitli miktarlarda ve tekniklerle her an üretilmekte ve tüketilmekte olan enerji, bu üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda ise ekolojik sistemde geri dönülmez etkiler ortaya çıkartmaktadır. Nitekim ihtiyaç duyulan enerjinin elde edilmesi için enerji kaynaklarının ekosistemden çıkarılıp ekonomik sistemin içerisine

sokulması, özellikle yenilenemeyen doğal kaynakların sürdürülebilir bir kullanıma sahip olunmasını giderek kısıtlamaktadır. Diğer taraftan enerjinin, gerek üretim gerekse de kullanım aşamalarında ekonomik sistemden ekolojik sisteme geri dönen ve çevre açısından son derece zararlı olan atıklar büyük bir kirlilik problemini de beraberinde getirmektedir (Karakaya, 2008).

Çevre ekonomisi, ekonomik prensipler çerçevesinde çevre kaynaklarının incelenmesi ve bu prensiplerin uygulanmasıdır. Ekonominin doğa ile ilişkisini ortaya koyabilmek için, araştırmalar sonucu elde edilecek bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır (Özbek, 2016). Doğal kaynaklara bakış açısı insan nüfusunun artışı ve bilimsel argümanların çeşitlenmesi ile birlikte değişmiştir. Bu değişim doğrultusunda, çevre ekonomisi ve ekolojik ekonomi dallarının gelişimi ile birlikte doğal kaynakların sürdürülebilirliği söz konusu olmuştur. Doğal kaynakların bol, insan nüfusunun az olduğu dönemlerde bile doğal kaynakların kıtlığı söz konusu olmuştur. Bu dönemlerden beri kullanılan bir yöntem olan geri dönüşüm modern dünyada da kendine bir yer edinmiş ve kurumlaşmıştır (Özbek, 2016).

Çalışmanın ilk bölümünde Yeşil ekonomi kavramı incelenmiş, ikinci bölümde yenilenebilir enerjiye duyulan gerekliliğin sebepleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde yenilenebilir enerji politikalarında dünyada ve Türkiye’de mevcut durum ortaya konularak değerlendirmeler yapılmıştır.

2. YEŞİL EKONOMİ KAVRAMI

Bir ülkenin ekonomisi ve çevresi birbirine çözülmaz biçimde bağlıdır. Çevre konuları ile ilinti kurmadıkça, bir ekonomiyi en verimli biçimde geliştirme girişimleri başarısızlığa mahkûmdur. Buna karşı, ekonomik politikaların çevreye etkileri araştırılmadan çevresel kötüleşme çözümü olanaksızlaşır. 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansından beri pek çok ülke, sürdürülebilir kalkınma için kapsamlı ulusal planlar hazırlama ve uygulama sürecine girmiştir (Pearce, 1998).

Yeşil ekonomi kavramı en başta ekonomi ve çevre arasındaki bağlamı derinlemesine irdeleyerek çevre üzerinde oluşabilecek tehditleri en aza indirmeyi hatta yok etmeyi, amaçlamaktadır. Her geçen gün artan nüfusla birlikte üretimi

arttırarak satış maliyetlerini düşüren ekonomi politikalarının çevreye çok büyük zararları olmaktadır. Dolayısıyla artan rekabetle birlikte işletmeler pazardaki paylarını zirveye taşıma güdüsüyle hizmetlerini veya ürünlerini arttırarak doğaya zarar vererek ekolojik krizi başlatmaktadırlar (Kamber, 2014).

Literatüre bakıldığında yeşil ekonominin en yaygın tanımı olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNEP) yaptığı “gelecek nesilleri önemli çevre risklerine ve ekolojik kısıtlılara maruz bırakmadan, uzun vadede insanların refahını arttıracak mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimiyle ilgili ekonomik etkinlikler sistemi” tanımı kullanılmaktadır (UNEP, 2011). Yeşil Ekonomi kavramsal olarak sosyal adaleti içeren ve çevreci bireyler ile çevreye duyarlı siyasetçilerin talepleriyle toplumsal tabandan başlayan bir düşünsel yaklaşım olduğunu ifade etmekte, bu temel farklılıkları sebebiyle de hâkim ekonomik paradigmadan farklılaştığını savunmaktadır. (Okumuş, 2013). Ayrıca doğa üzerinde oluşacak etkilerin sınırlı bir yaklaşımla hesaplanmasının mümkün olmadığını ve bu gibi durumlarda “ihtiyatlılık ilkesinin” (precautionary principle) temel alınması gerektiğini ifade eder. Buna göre, eğer bugün alacağımız bir kararın gelecekte ne tür sonuçlara varacağını kestiremiyorsak, belirli bir ihtiyat payıyla hareket etmemiz gereklidir. Dışsallığı önleyici vergi düzenlemeleri, kanuni düzenlemeler, kota ticareti, fayda maliyet analizleri gibi araçlar, baskın iktisadi düşünce temelinde belirlenen politikalara fikri ve eylemsel karşı çıkışlarda ister istemez yararlanılan ve yararlanılacak olan kaynaklardır (Aşıcı, 2012).

İçinde bulunduğumuz konjonktürde uluslararası politika gündeminde çok önemli bir yere tutan yeşil ekonomi ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi ele almak ve değerlendirmek zaruri hale gelmiştir.

3. YENİLENEBİLİR ENERJİYE GEREKLİLİK

Kaynaklar ile nüfus ve sanayileşme arasındaki ilişkilerin yönü kalkınma veya yoksulluğun meydana gelmesini sağlamaktadır. Bu yüzden her ülke doğal kaynaklarından nasıl yararlanacağına kendi imkânları çerçevesinde karar verir. Bu kararı verirken, doğal kaynaklara duyulan ihtiyacın şiddeti, önlemlerin aciliyeti, ülke

çapında gereksinim duyulan ihtiyaçlarının karşılanması, elde edilmesi planlanan gelir ve sonuçlarının etkinliği, ortaya çıkan sonuçların sürekliliği, ekonomideki çeşitli iş kollarını etkileme derecesi ve zaman - maliyet faktörü gibi kıstasları göz önünde tutulmaktadır (Özbek, 2016).

Yenilenebilir enerji "Tabiatın olağan döngüsü içinde, ertesi gün yeniden ortaya çıkabilen enerji kaynağı" olarak tarif edilmektedir (Kum, 2009).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 2011 yılında yayınladığı Yeşil Ekonomi raporunda yenilenebilir enerji uygulamalarına önemli bir yer ayırmıştır. UNEP birçok ekonomik gelişme ve büyüme stratejisinin doğal kaynakları sömürme üzerine kurulduğu, bu anlayışın günümüz insan neslini tehlikeye attığını ayrıca gelecek için de çok büyük riskler ve tehditler barındırdığını belirtmiştir (UNEP, 2011). Bu açıdan konuyu tahribatın boyutları açısından ve ortaya çıkardığı sonuçlar açısından ele almanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel etkilerine bakıldığında fosil kökenli enerji kaynakları veya nükleer enerjiye göre çevreye zararlarının çok daha az olduğu görülmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel etkileri hidrolik enerji, termik veya nükleer santraller gibi gaz emisyonları, ısınmış su veya radyoaktif atıklar gibi çevreye zararları ortaya çıkarmadıkları görülmektedir (Batı, 2013).

Doğal Kaynak Gereksinimi ve Tahribatın Boyutları

Gelişen dünya ticareti ile birlikte üretim de artmaktadır. Fakat aynı hızla tüketen sınıflar açısından da bu durum üretimi aşan talep doğurmaktadır. Bu nedenle enerji üretimi ve tüketimi dengesi arasındaki fark giderek artmaktadır. Bu kaynak kısıtlılığına konvansiyonel enerji kaynakları ile cevap verilmeye çalışılmaktadır. Küresel kaynaklar olan petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil kaynakların yoğunlukla 20. yüzyılda kullanılması, ülkeleri ozon tabakası delinmesi, asit yağmurları, küresel ısınma gibi sonuçları ciddi fakat dönüşü zor çevre kirliliği sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır (Kumbur & diğerleri, 2005).

Küresel ısınma esas olarak Dünyamızdaki uzun vadeli ortalama sıcaklığın artmasıdır. Günümüz küresel ısınma problemi ise doğal döngülerin dışında ve insan

faaliyetleri kaynaklıdır. Isınmanın ilk etkisi dağ ve kutup buzullarının erimesi ve bunun sonucu deniz seviyesinin yükselmesidir. İklim değişikliği ise küresel ısınma sonucu dünyada mevcut iklim koşullarının değişmesidir. İnsanlar son buzul çağından beri mevcut olan iklim sistemlerine adapte olmuştur, mevcut sıcaklıklardan daha yüksek bir dünya sıcaklığındaki iklime insanların adapte olması mümkün olamayabilir (Kurucu, 2015).

Gerek ekonomik ve gerekse de insani boyutları açısından iklim değişikliğine dair yapılan çalışmalarda ortak olarak, yerküremizde 2 °C eşiğinin üzerindeki bir sıcaklık artışının insanlığın kalkınma ve ekonomisinde büyük çaplı sıkıntılar doğuracağı, ayrıca gerilemelerin geri dönülmez biçimde ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. Hali hazırda sürdürülen endüstriyelleşme ve dolayısıyla uygulanan enerji politikalarının yeniden değerlendirilmemesi durumunda, kritik seviyelere yaklaşan sıcaklık artışı yükselecektir (Kurucu, 2015).

OECD 2050 Çevre Tahmin Raporuna göre ise atmosfere yayılan ve sera etkisi yaratan gazların, ortalama sıcaklıkları 3 ila 6 °C arttırması beklenmektedir. Açıklanan raporda, bu rakamların uluslararası sözleşmelerle kabul edilen sıcaklık artışını 2 °C ile sınırlı tutma hedefinden sapmakta olduğuna vurgu yapılmaktadır (OECD, 2013).

8.Ekim.2018’de açıklanan, Hükümetlerarası İklim Paneli’nin (IPCC) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (UNFCCC) 2015’te Paris Anlaşması’nın kabul edilmesinin ardından 40 ülkeden 91 yazar ve editöre davetle hazırlattığı ve küresel ölçekte 6.000 den fazla bilimsel referansın incelenmesiyle oluşturulan *“1,5 °C Küresel Isınma; iklim değişikliği tehdidini önlemek ve sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmak için ortaya konan küresel çabaların güçlendirilmesi kapsamında, sanayi öncesi seviyelerin 1,5 °C üzerindeki küresel ısınmanın etkilerine ve ilişkili küresel sera gazı emisyon patikalarına dair bir IPCC Özel Raporu”* küresel iklim değişikliği konusunda şimdiye dek yapılan en kapsamlı çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Bu rapora göre küresel ısınma geri dönülemez noktaya doğru hızla artmakta iken Kuzey Avrupa'daki kuraklık ve rekor sıcaklıklardan ABD'deki orman yangınlarına, Çin'deki sıcak hava dalgalarından ve kuraklıktan Güney Hindistan'ın geniş bölgelerini harap eden olağanüstü derecede güçlü musona kadar aşırı hava olayları, etkilerini dünyanın dört bir yanında göstermektedir. Dahası, iklim değişikliğinden kaynaklanan zararın risklerinin muazzam olduğunu ve taşma noktalarının (tipping points) ve geri döndürülemezliklerin her zamankinden daha da yaklaştığını açıkça ortaya koymaktadır. (İklim Haber, 2018)

Küresel iklim değişikliği, tam küresel ortak malların tüketiminin belli kurallara bağlanması ve CO₂ salımlarının azaltılması ile önlenmeye çalışılmaktadır (Özbek, 2016).

4. YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARI VE YEŞİL EKONOMİ UYGULAMALARI AÇISINDAN DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Enerji politikası üst çerçevede teknoloji, ekonomi ve enerji perspektifinin şekillendirildiği kurumsallaşan bir oluşumdur. Kısa dönemde arz talep yönetimi, uzun dönemde ise planlama faaliyetlerini içermektedir. Kaynak kıtlığı ve rezervlerinin azalan ivmesi, çevre sorunları ve iklim değişikliği, konularını gelecek nesillere nasıl bir dünya bırakılacağı çıkarlarını gözetken, bölgesel ve küresel ölçekte enerji politikaları oluşturma gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Enerji piyasasında enerji arzı ve talebi piyasa dengesini ve dolayısıyla fiyatı belirlemektedir. Enerji talebini belirleyen unsurlar; iktisadi büyüme, toplumsal kalkınmışlık düzeyi, sosyal yaşam tarzı, enerji fiyatları ve teknolojik ilerleme şeklinde sıralanmaktadır. Enerji konusunda arz yönünde ise sahip olunan potansiyel rezervler, üretim maliyetleri, sahip olunan kapasite ile yatırım maliyetleri, dönüşüm teknolojilerinin kullanımı, ülkeler ve bölgeler arası kurulan siyasal ve ekonomik ilişkilerdir. Bu temel faktörler dikkat edilmesi gereken değişkenlerdir (Bayraç, 2009).

İklim değişikliğini önlemek ve tersine çevirmek üzere CO₂ emisyonunun düşürülmesi, dünya çapında enerji politikalarının giderek temel başlığı konumuna gelmiştir. Son dönemlerde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak enerji

verimliliğindeki olumlu ilerlemeler neticesinde önemli boyutta enerji ve CO₂ tasarrufu sağlanmıştır. (Akçiçek, 2015).

Dünyada nihai enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payı giderek artmaktadır. Bu durumun temel sebepleri incelendiğinde özellikle petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlara bağımlı ülkelerin, ekonomik büyüme eğilimlerinin enerjiye talebin gelecekte de artarak devam edeceği gözlenmektedir. Fakat küresel enerji talebinin karşılanmasında hem petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip coğrafyalarda yaşanan güvenlik sorunları hem de rezervlerin aranması, üretilmesi ve pazarlanması konusunda yaşanan rekabet ve güçlükler ülkeleri yeni yollar aramaya yöneltmiştir. Yaşanan teknolojik gelişmelerle tüketim boyutu artmakla beraber yenilenebilir kaynaklardan yapılan üretim miktarı da yükselme eğilimindedir. Yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretiminde payının artmasında hiç kuşkusuz yapılan Ar-Ge yatırımlarının büyük etkisi bulunmaktadır.

Dünyanın en büyük üreticilerinden ve dolayısıyla en büyük enerji talep eden ülkelerinden Çin, stratejik çalışmalar noktasında hidroelektrik enerji ve rüzgâr enerjisi projeleri geliştirmektedir. 2006 yılında yürütmeye başlanan “Yenilenebilir Enerji Yasası” ve ardından 2007’de oluşturulan “Orta ve Uzun Vadeli Yenilenebilir Enerji Kalkınma Planı” yenilenebilir enerji endüstrisi adına dikkate değer önemli adımlar olmuştur. Bu planlar neticesinde, gelişim hızlı olabilmesi için finansal destekler devreye sokulmuştur. 2020 yılı gibi yakın bir gelecekte Çin için öngörülen yenilenebilir enerjiden elektrik üretme oranının yaklaşık olarak toplam elektrik enerjisi ihtiyacının %15 ile %20 aralığındaki bir bölümüne denk geleceği düşünülmektedir. Bu gelişimin yaşanabilmesi adına 200 milyar dolarlık yatırım yapılacağı öngörülmektedir (Sevim).

Bir başka küresel aktör olan Rus hükümeti de 2009 yılında yayınladığı olan “Enerji Stratejisi Raporunda” 2030’a kadar yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Rusya’nın kapsamlı hedefleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarını 2020 yılında % 4,5’a çıkarma ve yenilenebilir enerji kaynakları üretimine yönelme eğilimi vardır. Yenilenebilir enerji politikaları hedefler, kurulu kapasite, üretim ve yerel kaynaklar pazarın ihtiyaçları

doğrultusunda desteklenmektedir. Sonuç olarak 11,586 GWh'lik enerjinin 2020 yılına kadar yenilenebilir kaynaklardan elde edilmesi hedeflenmektedir. Teşvikler ve sübvansiyonlar olmaksızın yenilenebilir enerjinin yüksek sermaye maliyetleri ve düşük fiyatlı yerel gaz fiyatlarıyla Rusya'nın enerji piyasası içerisinde rekabet edebilmesinin çok zor olacağı düşünülmektedir (Vasileva, Viljainen, Sulamaa, & Kuleshov, 2015),

25 Haziran 2013 tarihinde ABD'nin Başkanı Barack Obama iklim değişikliğine neden olan ve halk sağlığını tehdit eden sera gazı ile ulusal ve uluslararası alanda mücadelede için ABD iklim eylem planını açıklamıştır. Bu planın önemli adımları şu şekilde sıralanmaktadır: 1- ABD karbon salınımının kesilmesi.2- ABD olası iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlanması,3- Uluslararası çabaları çoğaltarak sera gazı ile mücadelede bu çabalara öncülük yapmak. Bu planların, politikaların özelliği ABD Başkanın gözetimi altında olmasıdır. ABD bu plan kapsamında karbon salınımını yoğun şekilde yapan üretim tesislerine standart getirmiş ve kömürle çalışan ve yoğun oranda CO₂ salınımını durdurmuştur. Temiz enerjinin önünü açarak uzun dönemli yatırımların için 8 milyar dolarlık kredi sağlayacağını vaat etmektedir. Bu sayede 2020 yılına kadar yenilenebilir enerjiden 10 GW'lık enerjiyi kamusal alanlarda, 100 MW'lık federal hükümet tarafından desteklenmiş konutlarda, 3 GW'nın askeri alanlarda kullanımı hedeflenmektedir. Ayrıca ticari, endüstriyel, konutlarda enerjinin en az %20 daha verimli kullanımı hedeflenmektedir (International Energy Agency, 2014).

Dünya üzerinde % 16'ya ulaşan bir tüketim gerçekleştiren Avrupa Birliği, hem petrol hem de doğal gazda yüksek oranlarda ithalata dayalı bir yapıya sahiptir. AB'nin yerel rezervleri oldukça sınırlıdır (Yılmaz, 2016). AB enerji güvenliğini, rekabetçiliğini, sürdürülebilir kalkınmayı arttırmak hedefiyle tek bir Avrasya enerji pazarı yapılandırılmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda "Çoklu Boru Hatları Politikası" takip ederek, enerji ithalâtında kaynakları çeşitlendirmeyi düşünmektedir (Bayraç, 2009).

Avrupa yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2000 yılında gerçekleştirdiği toplantıda

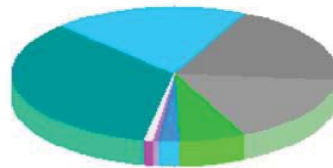
Lizbon Stratejisi kabul edilmiştir. Bu seneyi izleyen 2001 yılında gerçekleştirilen Göteborg toplantısı sürdürülebilir kalkınma stratejisi tüm etmenleriyle şekillendirilmiştir. Özellikle Lizbon stratejisi çerçevesinde sürdürülebilir enerjiye yapılacak yatırımlara ağırlık verilmesi konusu şekillendirilmiştir. Öte yandan 2000 yılında oluşturulan Yeşil Kitap'ta sürdürülebilir enerjinin önemi çevre ve iklim sorunlarıyla savaşa hedefine yer verilmiştir. Yenilenebilir kaynaklarının çevre sorunlarıyla mücadelede anahtar rol oynayacağı üzerinde durulmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda vergi indirimi, mali destekler gibi desteklerin uygulanması gerektiği üzerinde durulmuştur. (Yatar, 2007)

Büyümeye bağlı talebi sağlamada yetersiz kalan ülkeler, enerji taleplerini ithalat yoluyla sağlama yoluna gitmek zorunda kalmaktadır. Yerli kaynaklar ile enerji ihtiyacını belli oranda sağlayan Türkiye'nin enerji ihtiyacının tamamını karşılayacak düzeyde yerli kaynak arzı bulunmamaktadır. Bu nedenle enerjide dışa bağımlılık söz konusudur. Enerjide dışa bağımlılığın iktisadi büyümeye olan negatif etkilerine bakıldığında ithal içerisinde en büyük kalemi oluşturduğu görülecektir. Bu nedenle ekonomik büyüme ile birlikte ülkenin toplam ithalatını artırmaktadır. Bu durum cari dengenin sürekli açık vermesi anlamına gelmektedir (Dursun, 2013).

Son Bir Yıl Üretim Kaynaklarına Dağılımı

04.08.2018 ve öncesi son 365 günde ülke toplam ihtiyacının karşılanması için gerçekleşen elektrik üretiminin ve ithalatının (ithalat, ihracat farkı) kaynaklara dağılımı aşağıda belirtilmiştir. Bu veriler günlük geçici bilgilerden derlenmekte olup birim değeri megavatsaat'tır.

Doğalgaz	102.884.627	%35.05
Hidrolik	56.871.532	%19.38
İthal Kömür	57.427.168	%19.56
Taş Kömürü ve Linyit	48.193.060	%16.42
Rüzgar	18.508.392	%6.31
Jeotermal	6.348.329	%2.16
Diğer Termik	1.454.534	%0.50
Biogaz	2.203.814	%0.75
İthalat	-362.131	%-0.12

Grafik 2: Türkiye'nin son bir yıllık enerji üretiminin kaynaklara göre dağılımı (Enerji Atlası, 2018)

Türkiye'deki Yeni Yatırım Teşvik Programı 1 Ocak 2012 tarihinden bu yana yürürlükte ve dört farklı tür plan sunmaktadır: 1. Genel Yatırım Teşvik Planı, 2. Bölgesel Yatırım Teşvik Planı, 3. Büyük Ölçekli Yatırımlar Teşvik Planı, 4. Stratejik Yatırımlar Teşvik Planı. Bu teşvik planları, gerçekleştirilen faaliyetlere bağlı olarak, yenilenebilir enerji tesislerine, Ar-Ge girişimlerine, ekipman geliştirme faaliyetlerine ve yenilenebilir enerji santralleri için ekipman üretimlerine uygulanabilmektedir (T.C.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2014).

5. TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNERİLER

Türkiye gerek coğrafi konumu itibariyle gerekse de jeopolitik olarak tam bir geçiş ülkesidir. Hem ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmek hem de dışa bağımlılığını azaltma konusunda ulusal ve uluslararası konjonktürde yaşanan değişimlere uyum sağlamak durumundadır. Bu açıdan yaklaşıldığında dünyada giderek azalan fosil yakıtlar ve sorun yumağı haline gelen enerji arzının güvenliği bir yana hızla artan cari açığın en önemli kalemini teşkil eden enerji ithalatını kontrol altına alabilmek önem arz etmektedir. Bunu tesis edebilmek için özellikle son 10 yılda enerji alanında ciddi yapısal değişikliklere gidilmiş ve enerji piyasasının derinliğini ve etkinliğini arttırmaya yönelik bir dizi adım atılmıştır. Ancak özellikle bir stratejiye ve ona bağlı planlamaya dayandırılmadan kısa vadeli çözümler içeren adımların ülke ekonomisine refah artışından daha çok külfetler yükleyeceği de açıktır.

Öte yandan planlamanın eksikliği sonucu özellikle özel sektör enerji yatırımlarına bağlı olarak ciddi bir finansal risk bankacılık sistemi üzerinde birikmiş durumdadır. Konuyla ilgili pek çok aktörün yayınladığı çeşitli raporlarda halen devam eden birçok yatırımın önümüzdeki dönemde ya iptal edileceği ya da arz fazlası sebebiyle düşük kapasiteyle faaliyete geçirilebileceği ifade edilmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu doğal ve yerel kaynaklara dayalı, iyi planlanmış ve koordine edilmiş bir enerji ana planına ihtiyacı olduğu açıktır. Elbette ki konu çok kapsamlı ve çok boyutlu olarak ele alınmaya ve tüm taraflarıyla ortak akılla ve ülke menfaatleri doğrultusunda değerlendirilmeye muhtaçtır. Özellikle yatırımların

finansmanı ve satın alma garantili sözleşmeler sektörel anlamda baştan değerlendirilmeye muhtaç konu başlıklarını oluşturmaktadır.

Bir başka önemli başlık ise yenilenebilir kaynaklar açısından var olan potansiyelin değerlendirilmesidir. Ülkemizin sahip olduğu coğrafi avantajları kullanması ve bu konuda özellikle küçük yatırımcıları kapsayıcı teşvik mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir. Çünkü enerji verimliliği konusunda gelişen teknolojilere rağmen ülkemizin karbondioksit ve sera gazı salınımindaki oranları gelişmiş ülkelerin aksine giderek yükselmektedir. Bu durum küresel iklim değişikliği ile mücadele konusunda da ülkemizi zor duruma düşüren bir yapıdadır.

Bütünleşik kaynak planlaması ile uygulanan politikaların mali, siyasi, teknik etkilerinin ülkemiz gerçekleri ve gelecek stratejileri ile uyumlu bir şekilde uygulanabilirliği olan planlarla hayata geçirilmesi, hem ekonomik olarak daha güçlü bir Türkiye için hem de bölgesel ve küresel bir güç olabilmek için esas teşkil edecektir.

6. SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomik kalkınmanın, sosyal kalkınmanın ve çevresel kalkınmanın bir arada ve eşgüdümle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yeşil ekonomi de hem sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi hem de çevreye duyarlı politikalar geliştirebilmeyi içeren ve giderek tüm dünyada önem kazanan bir kavramdır. Temel olarak egemen iktisadi görüşe son yıllarda yaşanan küresel iklim değişikliği, küresel gıda krizi ve 2008’ de yaşanan finansal kriz gibi sorunlardan sonra eleştirel bir bakış açısını içermektedir.

Enerji kaynaklı sera gazı salınıminin kontrol edilebilmesi, fosil kaynaklardan enerji üretiminin toplam enerji arzındaki payının düşürülmesi kadar eldeki kaynakların daha verimli ve tasarruflu kullanılması ile mümkün olabilmektedir. Özellikle günümüzde teknolojik değişimlerin kaynak verimliliğini arttırıcı yönde kullanılması ve yenilenebilir enerjinin, enerji talebini karşılamada payının arttırılması için gereken yatırımların teşvik edilmesi hem ülkeler açısından hem de gezegenimizin yaşanabilir kalabilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

Gelişmekte olan ülkelerde cari açık ekonomik büyümenin ve dolayısıyla ekonomik istikrarın önündeki en önemli engellerden biridir. Türkiye açısından cari açığı oluşturan kalemlere bakıldığında en büyük payın enerji ithalatı olduğu ortadadır. Özellikle güneş ve rüzgar açısından sahip olunan potansiyelin hayata geçirilmesi ve uzun dönemli bir plan çerçevesinde sisteme entegre edilmesi Türk ekonomisine büyük avantajlar getirecektir. Yenilenebilir kaynaklara yönelimin hem cari açığın azaltılarak ekonomik istikrar açısından hem de çevreye duyarlı, sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi açısından önemi bulunmaktadır.

Yapılan pek çok bilimsel çalışmaya ve uluslararası siyasi toplantılarda alınan kararlara, yapılan anlaşmalara rağmen gelinen noktada dünyamız hızla kirlenmekte ve küresel iklim değişimi geri döndürülemez noktaya doğru ilerlemektedir. Bu bağlamda gerçeklerle yüzleşen ve uygulamaya geçirilen doğru, tutarlı ve akılcı politikaların tüm yerkürede hayata geçirilmesi zaruridir.

KAYNAKÇA

Akçiçek, Ö. (2015). Ekonomik Büyüme ve Yenilenebilir Enerji Tüketimi – Üretimi İlişkisi; Türkiye Örneği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akova, İ. (2008). Yenilenebilir Enerji Kaynakları. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Arlı Yılmaz, S. (2014). Yeşil İşler ve Türkiye'de yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyeli. Ankara: T.C Kalkınma Bakanlığı Yayın No:2887.

Aşıcı, A. (2012). Sayılarla Dünyada ve Türkiye’de Yeşil Yeni Düzen. Yeşil Ekonomi içinde, der. Aşıcı, A. ve Şahin, Ü (s. 206-217).

Aytaç, D. (2010). Enerji Piyasasında Fiyat Politikaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Batı, O. (2013). Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Bayraç, H. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1).

Dursun, B. (2013). Türkiye’de Enerji Sektörü Mevcut Durum ve Gelecek Vizyonu. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları,.

Enerji Atlası. (2018). <http://www.enerjiatlası.com/elektrik-uretimi/> adresinden alındı Erişim Tarihi:10.10.2018

Ertürk, H. (2009). Çevre Bilimleri. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

İklim Haber(2018). <https://www.iklimhaber.org/ipcc-ozel-raporu-ve-cop24-hukumetlerin-iklim-imtihanında-zorlu-surec/> adresinden alındı Erişim Tarihi:09.10.2018

International Energy Agency. (2014). United States US Climate Action Plan . Energy Policy Highlights 1974-2014. 09 26, 2018 tarihinde https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Energy_Policy_Highlights_2013.pdf adresinden alındı

Kamber, Ş. (2014). Kamu Yatırımlarında Yeşil Ekonominin Yeri. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakaya, E. (2008). Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü, İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kum, H. (2009, Temmuz-Aralık). Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Dünya Piyasalarındaki Son Gelişmeler ve Politikalar. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(33), 209.

Kumbur, H., & diğerleri. (2005). Türkiye’de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması. M. Üniversitesi (Dü.). içinde Mersin.

Kurucu, A. A. (2015). Yeşil Enerji: Türkiye'Nin Potansiyelinin ve Uygulamalarının Avrupa'dan Örneklerle Karşılaştırılması. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.

OECD. (2013). OECD, 2013. Environmental Outlook to 2050-OECD. OECD. <http://www.oecd.org/environment/indicators-modelling-outlooks/oecdenvironmentaloutlookto2050theconsequencesofinaction.htm> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 29.09.2018

Okumuş, İ. (2013). Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özbek, A. (2016). Yeşil Ekonomi Tarihi Doğal Kaynaklar Ekonomisi ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Çevre ve Ekolojik (Yeşil) Ekonomi Tarihi: 1960-1980. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Pearce, D. (1998). Çevresel Yönden Sürdürülebilir Kalkınmaya Bir Genel Bakış. Çevre Ekonomisi ve Politikası içinde, Der: Kafaoğlu, T.B (s. 17-22).

Reyhan, A. (2014). Çevre Ekonomisi. H. Reyhan, A. Mutlu, H. Doğan, & A. Reyhan içinde, Sosyal Çevre Bilimleri (s. 207-222). Ankara: Siyasal Yayınevi.

Sevim, C. (2018). Çin'in Enerji Politikaları Üzerine Bir Analiz. http://diplomatikgozlem.com/_haber/cin-in-enerji-politikalari-uzerine-bir-analiz adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.10.2018

Şentürk, A. (2018). Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Bağlamında Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2014). TÜRKİYE ULUSAL YENİLENEBİLİR ENERJİ EYLEM PLANI. <http://www.eigm.gov.tr/File/?path=ROOT%2f4%2fDocuments%2fEnerji%20Politi>

kas%C4%B1%2fTurkiye_Ulusal_Yenilenebilir_Enerji_Eylem_Planı.pdf
adresinden alındı

UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication,. BM. 10 01, 2018 tarihinde www.unep.org/greeneconomy.
adresinden alındı

UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. Birleşmiş Milletler Çevre Programı.

Vasileva, E., Viljainen, S., Sulamaa, P., & Kuleshov, D. (2015). RES support in Russia: Impact on capacity and electricity market prices. *Renewable Energy*, 76. doi:<https://doi.org/10.1016/j.renene.2014.11.003>

Yatar, Y. (2007). Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Yılmazer, Ö. (2016). Enerji Ekonomi Politikasında Yenilenebilir Enerjinin Değişen Rolü ve Türkiye Açısından Önemi. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi SBE Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Factors Affecting Innovation in Software Companies

Burcu Felekoğlu¹, Adil Baykasoğlu², Behnaz Safati³

Abstract

Innovation is essential action for any organization to compete and continue to be successful in their market. Since software industry continuously change and improve second by second, innovation is even more crucial for this sector. It is no longer enough to have knowledge about innovation and its advantages; companies also need to know the factors affecting innovation to see the big picture. If companies know factors that foster and impede innovation, they would manage their innovation activities more effectively. In this work, the aim is to identify factors affecting innovation in software companies through applying a systematic research design and interviews with key informants. As a result, 34 factors are identified and grouped under seven main headings.

Key Words: Innovation Management, Factors Affecting Innovation, Software Companies

JEL Classification Codes: O31, O32

Yazılım Şirketlerinde İnovasyonu Etkileyen Faktörler

Özet

Günümüz dünyasında inovasyon, herhangi bir organizasyonun içinde bulunduğu pazarda rekabet edip hayatta kalabilmesi için uygulaması gereken vazgeçilmez bir kavramdır. Yazılım sektörü her geçen saniye gelişip değişen bir sektör olduğu için; inovasyon bu sektör için daha da büyük bir önem taşır. Şirketlerin olayları daha büyük bir pencereden görebilmeleri için inovasyon ve sağladığı faydaların yanı sıra inovasyonu etkileyen faktörler hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Şirketlerin bu faktörler hakkında bilgi sahibi olması; onların inovasyon alandaki faaliyetlerini daha etkin bir şekilde yönetmesine yardımcı olacaktır. Bu çalışma sistematik literatür taraması ve konu hakkında uzman kişiler ile yapılan görüşmeler ile inovasyonu etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Çalışma sonucu 34 faktör yedi ana başlık altında gruplanmıştır.

Anahtar kelimeler: İnovasyon Yönetimi, İnovasyonu Etkileyen Faktörler, Yazılım Şirketleri

JEL Sınıflama Kodları: O31, O32

¹ Burcu Felekoğlu, Dokuz Eylül University, Engineering Faculty, Department of Industrial Engineering, Turkey, burcu.felekoglu@deu.edu.tr

² Adil Baykasoğlu, Dokuz Eylül University, Engineering Faculty, Department of Industrial Engineering, Turkey, adil.baykasoglu@deu.edu.tr

³ Behnaz Safati, M.Sc. Student, Dokuz Eylül University, The Graduate School of Natural and Applied Science, Industrial Engineering, MSc Program, Turkey, bsafati@gmail.com

1. INTRODUCTION

Innovation becomes more and more important for all sectors to have a strategic position in rapidly changing world and highly competitive markets (Camio et al., 2018). With trends such as Internet of Things, Systems of System, Big Data and Industry 4.0, there is an increasing demand for software industry due to the capability of software (Hinchey et al., 2016). Since innovation strategy of a company has a vital role on being sustainable, continuing to be successful and moreover leading the market; software companies gradually give importance to their innovation strategies (Gary, 2005). Today, it is not sufficient to have only knowledge about innovation and its advantages; companies also need to know the factors affecting innovation to manage their innovation activities more effectively.

There are many factors which may foster and impede innovation (Damanpour, 1992). Innovation capability is not only affected by internal factors as managerial encouragement, number of qualified employee and size of the firm; but also there are external factors as customer characteristics, market size and locational opportunities that affects innovation activities of a company (Genis and Öğüt, 2014). Main external and internal factors may be similar for different sectors, but sub-factors and effects of these factors differ from one to another. As Detienne et al. (2001) categorized factors affecting innovation under environmental, structural, organizational, organizational process and managerial characteristics, factors can be grouped under different categories.

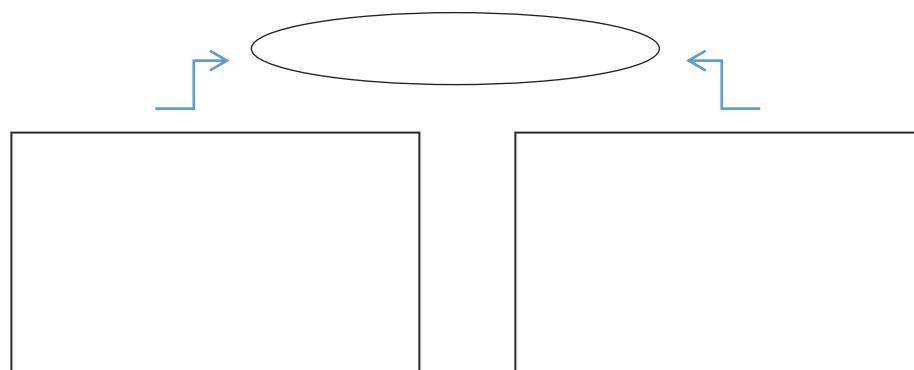
This paper aims to identify factors affecting innovation in software companies and categorize them under main headings. In order to achieving this aim, an empirical and qualitative research is conducted in which literature is reviewed systematically and interviews are conducted with academicians and practitioners, who are experts in their fields.

2. LITERATURE REVIEW

Previous research shows that there are many determinants affecting innovation (Damanpour, 1992; Amabile, 1988; Kimberly and Evanisco, 1981). These factors

vary from paper to paper and categorized under various headings in different researches. While Albaladejo and Romijn (2000) categorized them under internal and external factors; Souitaris (2003) categorized them under contextual variables, strategic variables, external communications, organizational competencies and Shukla and Singh (2015) categorized them under ten headings. Even the scope of this research is about factors affecting innovation in software companies; literature is reviewed extensively. It is observed that factors and its affects may differ from sector to sector and while some factors has positive effects for a specific sector; it may have negative influence in another sector.

Figure 1: Albaladejo and Romjin (2000) Categorization

2.1. Factors Affecting Innovation in Software Companies

According to Albaladejo and Romijn (2000)'s study with a sample of 50 companies, skills of workforce, level of technological effort and frequency of networking are some of the factors affecting innovation in software companies. Customer requirements regarding security, legal and regulatory requirements and vendor-customer relationship are also factors influencing innovation (Hinchey et al., 2016). 21 factors affecting innovation in software companies were selected from literature for this study. These factors are given in section three with their references.

2.2. Categorizing Factors Affecting Innovation in Software Companies

Since there are many studies investigating the factors affecting innovation, researchers group them under different main headings. Taxonomic categories of determinants listed as customer related, strategy related, champions, internal

collaboration, networking and human resources in Bin Ali and Edison (2010)'s study. Lin (2006) divides factors into 3 groups as following,

- Individual factors: Employee's adaptability to changes or challenges, their attitude to assigned jobs
- Organizational factors: Structure, culture and climate of organization, management's leadership behaviour, and internal slack resources
- Environmental factors: environments with high uncertainties, governmental support

In this study, determinants of innovation are divided into 7 main headings with the influence of different classifications from literature, namely, Organizational, Environmental, Customer-driven, Market-based, Financial and Administrative Support, Financial and Administrative Expense, Employee-driven Factors.

3. RESEARCH METHODOLOGY

In this work, the aim is to identify factors affecting innovation in software companies through applying a systematic research design. First, literature is reviewed systematically and factors that affect innovation not only for software companies but also for other industries are listed. Face-to-face interviews are conducted with two academics, who are expert in innovation management and new product and work development field, from Dokuz Eylul University Industrial Engineering Department to evaluate and categorize factors that are related with innovation in software companies. Then, the list of factors revised based on the feedbacks of academicians.

To ensure the reliability of determined factors, additional face-to-face interviews are conducted in the field with software company founders and directors. Interviews were conducted face to face with board members of four software companies from DEPART – Dokuz Eylul Technology Development. Position of the participants and the list of companies can be seen in Table 1.

Table 1. Interviewed Companies and Interviewees

Company	Position of the Interviewee
Bimar	Assistant General Manager
Coolatform	CEO
Innovile	CTO
Siskon	Manager

In the interviews, each factor that is listed and grouped is explained in details to participants. Participants were asked to indicate whether each listed factor has an affect or not on innovation in software companies. During the interviews, it was observed that some of the listed factors had no effect on the innovation in software industry and therefore they are removed from the list. At the end of the interviews, participants are asked if they would like to add any other factor or heading to the list. With the feedbacks, new generated factors are also added to the list. Figure 1 shows the summary of the research methodology of this study.

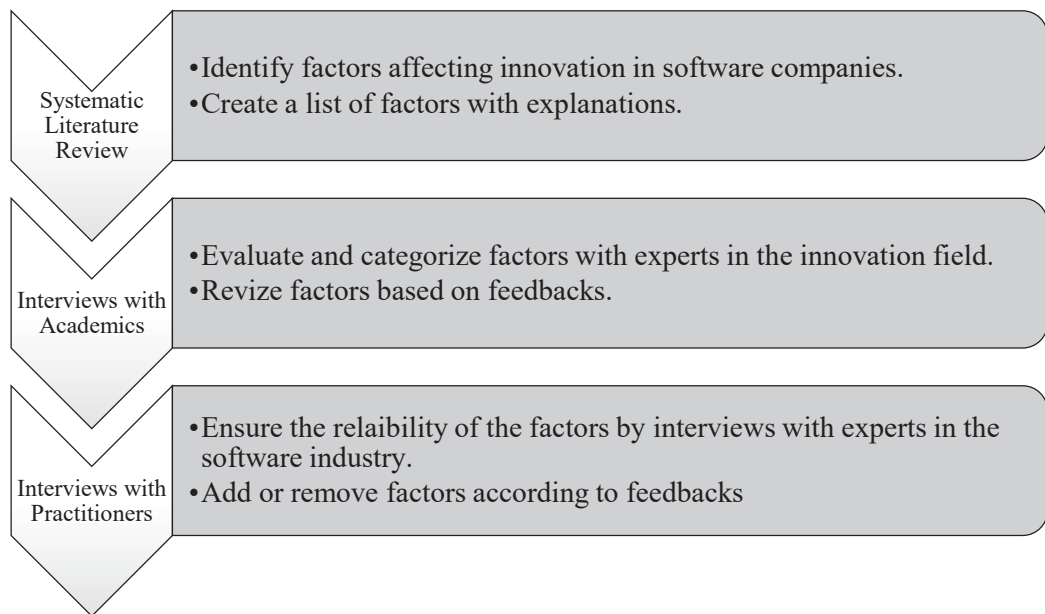

Figure 2. Research Methodology of the Study

4. RESULTS

Through literature reviews and interviews with key informants 34 factors affecting innovation in software companies are identified and grouped under seven main headings. Main- and sub-headings of the categorized factors can be seen in Table 2 with sources.

Table 2. Factors affecting innovation in software Companies

Main Headings	Factors	Source(s)
Organizational Factors	A1) Level of Hierarchical Structure	Jantz (2015)
	A2) Multidisciplinary Level	Theдиеc et al. (2013)
	A3) Female Employee Number	Interview with Bimar
	A4) Market Share	Interview with academicians
	A5) Firm Size: Number of employee	Ettlie and Rubenstein (1987) and Zemplerová and Hromádková (2012)
	A6) Managerial Encouragement Level	Shukla and Singh (2015)
	A7) Adoption of Open Innovation Rate	Interview with academics
	A8) Online Platform Usage Rate	Interview with Bimar, Innovile
Environment Based	B1) Size of the City	Heimonen (2012)
	B2) Number of University Graduate people in the city	Albaladejo and Romijn (2000)

Customer Driven Factors	B3) Number of Opportunities in the City	Antonelli et al. (2012) and Hinchey et al. (2016)
	C1) Demand Amount of Customers on Innovative Product/ Process	Camio et al. (2018)
	C2) Positive Responsiveness Ratio of Customer on Innovative Product/ Process	Hinchey et al. (2016)
	C3) Variety of Customer Portfolio	Zemplinerová and Hromádková (2012)
	C4) Market Share of Customer	Interview with Bimar
	C5) Request Amount of Data Privacy	Hinchey et al. (2016)
Market Based Factors	C6) Communication Level with Customer	Interview with Bimar, Innovile, Coolatform, Siskon
	D1) Number of Customers in the Market	Interview with academicians
	D2) Size of the Market	Interview with Coolatform
	D3) Competition Amount in Sector	Bin Ali and Edison. (2010)
	D4) Collaboration or Partnership Amount in the Market	Bin Ali and Edison (2010) and Souitaris, 2003

	D5) Fashion and Trend Change Frequency of Sector	Interview with Bimar, Innovile, Coolatform, Siskon
	E1) Internal Financial Support Amount for Innovation	Hincheyet al. (2016) and Zemplinerová and Hromádková. (2012)
Financial and Administrative Support Factors	E2) Level of Governmental Support	Heimonen (2012)
	E3) Awareness Level of Company on Grant and Founds given for Innovation	Interview with academicians
	E4) Law on the Protection of Competition Success Rate	Interview with Coolatform, Innovile
Financial and Administrative Expense Factors	F1) Difficulty Level in Protection of Intellectual Property Right	Hincheyet al. (2016)
	F2) Level of Technology Need	Albaladejo and Romijn (2000)
	F3) Lack of Technical Knowledge	Granero et al. (2011)
Personnel Related Factors	G1) Innovative Work Experience Amount	Camio et al. 2018
	G2) Level of Satisfaction on Job	Interview with academicians

G3) Freedom Level on Working Style	Interview with Bimar and Shukla and Singh (2015)
G4) Autonomy Level on Job	Bin Ali and Edison. (2010)
G5) Number of Innovative Idea generated by personnel	Interview with academicians

As mentioned before, innovation is a critical action for companies to become a leader and increase their market share in today’s competitive world (Cheng et al., 2010). It is no longer enough to have knowledge only about innovation and its advantages; companies also need to know the factors affecting innovation to manage their innovation activities. With taking findings revealed in Table 2 as a starting point, future researches can help software companies to improve their capabilities on innovation through extending their knowledge on contribution causes of innovation. Figure 2 represents, main concepts affecting innovation in software companies.

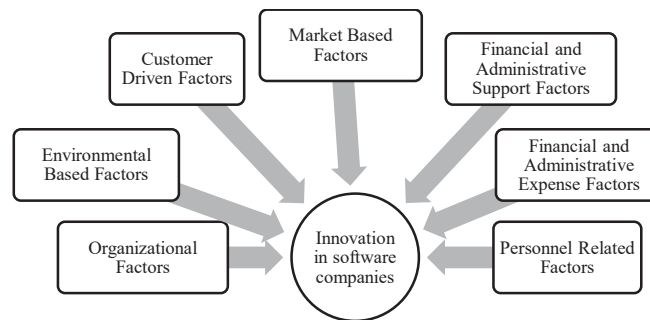

Figure 3. Main Concepts Affecting Innovation in Software Companies

5. CONCLUSION

The study shows that there are various factors, which affect innovation actions and processes of software companies. While main factors are similar per company, sub-factors and effects of these factors are expected to differ from one to another. If companies know factors that foster and impede innovation, they would manage their innovation activities more effectively. Therefore, being aware of factors that affect

innovation is of high importance to companies. In this study, 34 factors affecting innovation in software companies were determined and categorized under seven main headings. The findings of the research can be taken as a starting point for creating new classification for factors affecting innovation in software companies. As a future research direction, the scope of the study could be extended with investigating the direction and weights of the factors that affect innovation in this sector. Interactions between factors affecting innovation can also be explored in future research. With taking findings of this research further, future research can reveal results that may help software companies to gain insights and have a command of their innovation strategies and what affect their strategies in which way.

REFERENCES

- Albaladejo, M., & Romijn, H. A. (2000), Determinants of innovation capability in small UK firms : an empirical analysis, ECIS working paper series; Vol. 200013, Eindhoven: Eindhoven Centre for Innovation Studies.
- Bin Ali, N. and Edison, H. (2010), Towards Innovation Measurement in Software Industry, Master Thesis, Software Engineering, Thesis no: MSE-2010:11.
- Amabile, T. M. (1988), *Innovation Management: Strategies, Implementation, and Profiles*, Oxford University Press, New York.
- Antonelli, C., Crespi, F., Scellato, G. (2012), Internal and External Factors in Innovation Persistence, Accessed from:
<http://www.pick-me.carloalberto.org/images/PICKWP/pickwp25.pdf>
- Camio, M. I., Romero, M. D. C., Álvarez, M. B., & Rébora, A. J. (2018), “Distinctive Innovation Capabilities of Argentine Software Companies with High Innovation Results and Impacts”, *Administrative Sciences*, 8(2), 13.
- Cheng, C. F., Lai, M. K., & Wu, W. Y. (2010), “Exploring the impact of innovation strategy on R&D employees’ job satisfaction: A mathematical model and empirical research”, *Technovation*, 30(7-8), 459-470.

Damanpour, F. (1992), "Organizational size and innovation", *Organization Studies*, 13(3), 375-402.

Detienne, R. D., Koberg, S. C., Heppard, A. K. (2001), A Fresh Look at Incremental and Radical Innovation in the Entrepreneurial Firm, USASBE/SBIDA 2001 National Conference in Orlando, Florida,

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.6334&rep=rep1&type=pdf> (30.09.2018)

Ettlie, J. E., & Rubenstein, A. H. (1987), "Firm size and product innovation", *Journal of Product Innovation Management*, 4(2), 89-108.

Granero, G. A., Juarad, V. J., Vidal, A. J. (2011), The Determinants of Innovation Performance: Analyzing Organization Capabilities,

<http://digital.csic.es/bitstream/10261/107656/1/analyzing%20organizational%20capabilities.pdf> (02.10.2018)

Genis-Gruber, A., & Ögüt, H. (2014), "Environmental factors affecting innovation strategies of companies: Customers and suppliers effect", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 718-725.

Heimonen, T. (2012), What are the factors that affect innovation in growing SMEs?, *European Journal of Innovation Management*, 15(1), 122-144.

Hinchey, M., Fitzgerald B., Donnellan, B., Margaria, T. (2016), Innovation Potential of Software Technologies in the Context of 2020, European Commission Directorate-General of Communications Networks, Content and Technology (DG CONNECT) Unit E.2 – Software & Services, Cloud,

<https://www.lero.ie/sites/default/files/DG%20Connect.pdf> (02.10.2018)

Jantz, R. C. (2015), "The determinants of organizational innovation: An interpretation and implications for research libraries", *College & Research Libraries*, 76(4), 512-536.

Kimberly, J. R., & Evanisko, M. J. (1981), "Organizational innovation: The influence of individual, organizational, and contextual factors on hospital adoption of technological and administrative innovations", *Academy of Management Journal*, 24(4), 689-713.

Lin, C-Y. (2006), Influences of Individual, Organizational and Environmental Factors on Technological Innovation in Taiwan's Logistics Industry,

<https://pdfs.semanticscholar.org/8c73/dffd09d5e746830c23307e718d43ef9bf220.pdf> (01.10.2018)

Shayne Gary, M. (2005), "Implementation strategy and performance outcomes in related diversification", *Strategic Management Journal*, 26(7), 643-664.

Shukla, T., Singh, A. (2015), Organizational Factors Influencing Innovation: An Empirical Investigation, Accessed from:

https://www.researchgate.net/publication/307873118_Organizational_Factors_Influencing_Innovation_An_Empirical_Investigation (12.10.2018)

Souitaris, V. (2003), Determinants of Technological Innovation: Current Research Trends and Future Prospects, *The International Handbook on Innovation*, Edited by Larisa V. Shavinina, Elsevier Science.

Thediec, B., Lippitz, V., Pfeifer, D. (2013), The Innovative Employee: Traits, Knowledge and Company Culture,

<http://www.innovationmanagement.se/2013/06/06/the-innovative-employee-traits-knowledge-and-company-culture/> (14.10.2018)

Zemplinerová, A., Hromádková, E. (2012), Determinants of Firm's Innovation, *Prague Economic Papers*, 487-503.

New Product Idea Selection in Software Sector

Adil Baykasoğlu¹, Burcu Felekoğlu², Hale Başlı³

Abstract

Today, social, economic and technological possibilities are emerging in a dynamic business environment where technological advances bring changing business models, increasing innovation activities, rapid change in consumers' preferences and decreasing product life cycles. Under these circumstances, if companies can bring the right new products to market quickly, they can gain competitive advantage. New product idea selection is an important and difficult step of the innovation process in the software sector. The aim of this study is to determine the factors affecting the choice of new product ideas in software companies. For this purpose, the literature has been systematically reviewed. Then, a list of factors affecting new product idea selection process was generated and revised based on the feedback obtained from academic experts in the field. In order to confirm the validity of the revised list of factors in practice, interviews were conducted with key informants at senior manager level in software companies. As a result, 10 main factors that affect the idea selection process of new products were determined, namely, technical competence, market/marketing analysis, financial management, organizational structure, firm strategy, industrial environment, competitive and similarity analysis, customer analysis, expert appraisal, process management. Also, sub-factors were determined.

Keywords New Product Development, Idea Selection, Software Sector

JEL Classification Codes: O31, O32

Yazılım Sektöründe Yeni Ürün Fikri Seçimi

Özet

Günümüzde sosyal, ekonomik ve teknolojik imkânlar, teknolojik ilerlemelerin iş modellerini değiştirdiği, inovasyon faaliyetlerinin giderek arttığı, tüketicilerin tercihlerinde hızlı değişim yaşandığı ve ürün yaşam döngüsünün azaldığı dinamik bir iş ortamında gelişim göstermektedir. Bu durum karşısında, firmalar doğru yeni ürünleri pazara hızlı bir şekilde sunabiliyorsa, rekabet avantajı elde edebilirler. Yeni ürün fikri seçimi, yazılım sektöründe inovasyon sürecinin önemli ve zor bir adımdır. Bu çalışmanın amacı, yazılım firmalarında yeni ürün fikirlerinin seçimini etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu amaçla, literatür sistematik olarak gözden geçirilmiştir. Daha sonra, yeni ürün fikri seçim sürecini etkileyen faktörlerin bir listesi oluşturulmuş ve alandaki akademik uzmanlardan alınan geri bildirimlere göre revize edilmiştir. Revize edilmiş faktör listesinin uygulamada geçerliliğini doğrulamak amacıyla, yazılım şirketlerinde üst düzey yöneticiler ile görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, yeni ürünlerin fikir seçim sürecini etkileyen, teknik yeterlilik, pazar / pazarlama analizi, finansal yönetim, organizasyonel yapı, firma stratejisi, endüstriyel çevre, rekabet ve benzerlik analizi, müşteri analizi, uzman değerlendirme, süreç yönetimi olarak adlandırılan 10 ana faktör belirlenmiştir. Ayrıca, alt faktörler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler Yeni Ürün Geliştirme, Fikir Seçimi, Yazılım Sektörü

JEL Sınıflama Kodları: O31, O32

¹ Adil Baykasoğlu, Dokuz Eylül University, Engineering Faculty, Department of Industrial Engineering, Turkey, adil.baykasoglu@deu.edu.tr

² Burcu Felekoğlu, Dokuz Eylül University, Engineering Faculty, Department of Industrial Engineering, Turkey, burcu.felekoglu@deu.edu.tr

³ Hale, Başlı, M.Sc. Student, Dokuz Eylül University, The Graduate School of Natural and Applied Science, Industrial Engineering, MSc Program, Turkey, halebasli@gmail.com

INTRODUCTION

A new product is an original product which is developed by means of taking advantage of inventions and technological advances. Producing new products or services is the reason for the existence of companies. Nowadays, technology is developing very fast. Due to the technological developments, life span of the products is shortening. So the product which we call “new product” is losing in value in a short span of time and companies have to continue developing other new products. This situation causes increasing competition in the markets day by day. Now, companies attempt to produce better products. The companies which develop new products by means of following technological developments and considering consumers claims and needs, succeed in competition. Also developing new products is inevitable for survival of the companies. That's why development of new products in line with business strategies is quite important for the companies (Huang et. al. , 2003).

Innovation is a very important issue to gain and maintain a competitive advantage in the business world (Afuah, 2003). The development of new products has become more important for the competitiveness of the companies due to the reduction of the product life cycle and the globalization of markets (Salgado et. al., 2017). New product development process is a risky process due to uncertainties (Souder and Bethay, 1993). This process can be affected from internal and external factors (Sanders and Monrodt, 1994). Development of a new product is not an easy task and it casues costs (Gönüllüoğlu, 2015). Therefore, it is better for companies to develop multiple new product ideas instead of developing single product idea (Wind and Mahajan, 1997). The main purpose should be developing the new product which better satisfies the consumers claims and needs. Also the companies should be aware that the new product may fail (Evans and Berman, 1992). Wrong decisions of the companies may cause losing money substantially.

The aim of this study is to determine the factors affecting the choice of new product ideas in software companies. For this purpose, the literature is systematically reviewed. Then, a list of factors affecting new product idea selection process is

generated and revised based on the feedback obtained from academic experts in the field. In order to confirm the validity of the revised list of factors in practice, interviews are conducted with key informants at senior manager level in software companies.

1. LITERATURE REVIEW

As well as producing new product ideas, it is also quite difficult to choose from new product ideas. Deciding the idea of a new product is affected by many uncertainty situations (Buyukozkan and Feyzioglu , 2004). Companies should choose new product ideas carefully to reduce uncertainty and risks associated with new products. Companies should choose the most suitable idea among the new product ideas since realising all of the ideas is not feasible due to limited resources (Ozer, 2002). Firms need external knowledge to develop new products and market them (Zhang and Li, 2010). Success of the new product depends on good planning and good management. In addition, innovation levels and requirements and objectives should be analyzed.

1.1. New Product Idea Selection

There are many factors that influence the decision of the new product idea selection. The decision to develop new products is affected by many disciplines like; engineering, finance, marketing, operation management, organisation, R&D and others (Ozer,2002). There are three important criteria like risk, time, financial conversion affecting the success and failure of the product (Capon and Hulbert, 2001). Additionally, organizational structure affects the success of new product development (Dwyer and Mellor, 1991).

The priority that the management gives to developing new products is significant. Mckee (1992) and Huang et. al. (2003) proposed new product idea decision criteria. These criteria include; customer satisfaction, technical competence, competitive advantage and market development. According to Gonzalez and Palaciou (2002), market structure, product quality, joining customers and suppliers into this process are also critical success factors to develop new products. Rosenau

and Moran (1993) suggested that cross-functional teamwork is important. According to Bocken et. al. (2014), cross-functional cooperation is essential to front-end success. Moreover, senior management support is an effective factor (Chorda et. al, 2002). It is important to increase market share that new products meet the needs of customers (Mirtalaiea et. al., 2017) Failure to investigate the customer needs and requests cause to stay behind from the opponents (Churchill and Peter, 1994). Firms reduce the NPD cycle time with emphasis on the customer's point of view (Alam, 2006).

1.2. Software Sector

In recent years, software sector has been increasing its potential and it is one of the fastest growing sectors. With the production of personal computers, the informatics industry among companies, schools and individuals has become widespread. With the invention of the World Wide Web, the software industry has become one of the most dynamic sectors (Alican, 2006). Software sector should renew itself constantly because of being a sector which is interbedded with technology. If companies can not develop innovative softwares, they can not maintain their position within the sector in today's global competition conditions. As in other sectors; for survival of the companies, they should develop innovative new products. Also software sector is an advantageous sector due to low investment costs.

Software industry is an industry that can make significant contributions to the country's economy. Also software industry which have fierce competition is a rapidly developing sector with the development of technology. Companies are trying to create more useful, more specific products than their competitors' products.

Software industry, which is one of the rapidly growing industries, does not only of interest to developed countries like USA, European countries and Japan, but alsoin this sector many developing countries can successfully participate in global competition (Yılmaz, 2007).

Although selecting the most promising new product idea is very important in the software sector, companies have difficulty to decide which factors they should consider when evaluating their new product ideas.

2. RESEARCH METHODOLOGY

The aim of the research is to determine the important factors affecting the choice of new product ideas in the new product development process to guide the software companies. In this study, literature review and face-to-face interviews, which are qualitative research methods, were used. The literature review method was used to systematically analyze the information obtained in previous studies and to review the important points. First, the studies on the software sector and on the new product development were analyzed. As a result of literature review, a list of factors affecting new product idea selection process was generated. Then, this list of factors was shared with two academic experts in the field of innovation management. This list of factors was revised to include main- and sub-factor list based on the feedback obtained from academic experts in the field. In order to confirm the validity of the revised factors list, software companies were contacted and interviews were conducted with key informants at senior manager level in two software companies. The software companies interviewed were CEMAMETRIX and SISKON INDUSTRIAL AUTOMATION & SOFTWARE which have been working in Dokuz Eylul Technology Development Zone - DEPARK for many years. In the interviews, information about the process of formation of new product ideas in the software sector was obtained from the managers of the implementing software companies. Participants were asked to evaluate the list of identified factors affecting the decision process under uncertainty and risk. Necessary alterations and revisions have been made on the factor list. The research methodology of this study is summarised in Figure1.

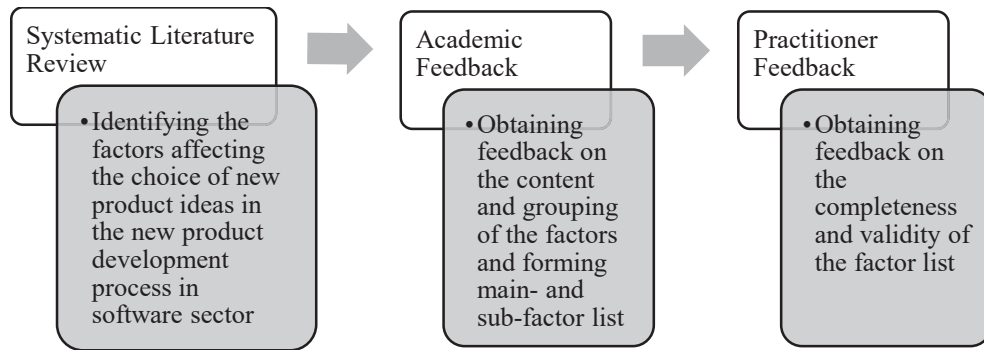

Figure 1. Research methodology of the study

3. RESULTS

As a result of the literature research, academic feedback and practitioner feedback, 10 main factors that affect the idea selection process of new products were determined. In addition, it has been determined that there are many sub-factors associated with the main factors. The main and sub-factors are given in Table 1.

Table 1. Factors affecting new product idea selection process in software sector

Main Factor	Sub-factors	Source(s)
		AF: Academic Feedback; PF: Practitioner Feedback
Technical Competence	- Technical qualification	Ozer, 2002 , Evans and Berman 1992 , Song and Parry ,1997 , Haas,1992 , Fehr,1989 / AF
	- Required technology level	Küheyilan,1988 , Hass,1992 / AF
	- Product quality	Fehr,1989 , Flynn et al. 1996, Skinner,1969 , Quadros et al., 2001

	- Flexibility	Skinner,1969 , Emerson and Grimm, 1999 , Corbett and Wassenhove, 1993 , Quadros, 2001 , Ayyıldız et al. , 2005 / AF
	- Ease of use	Fehr, 1989
	- Performance level	PF
	- Safety level	PF
	- Reliability	PF
	- Technical standardization	AF
Market / Marketing Analysis	- Marketing competence of firm	Haas 1992, Green et al. 1995, Carton and Hofer 2006 , Ozer 2002, Winer 2000
	- Marketability of product	Brierty et al.1998, Ozer 2002 / PF
	- Target market dimension	Fehr 1989 , Zimmerer and Scarborough 1994, Lester 1998 / PF
	- Benefit to the market	Fehr 1989, Kohli and Jaworski 1990 / PF
	- The position of the firm in the market	PF

Financial Management	- Required budget amount	Gürsel 1979, Ozer 2002 / Altuğ 2017, AF / PF
	- Projected profit target	Fehr 1989, Ozer 2002, Bayus 1997, Capon and Hulbert 2001 / PF
	- Payment method	PF
Organizational Structure	- Work team	Bagozzi et. al. 1998, Hagedoorn and Cloudt 2003, Rosenau and Moran 1993, Gürsel 1979, Gümüş 2012, Ozer 2002, Dwyer and Mellor 1991, Bocken et. al. 2014, Mirtalaie et. al. 2017, Lester 1998
	- Organizational alignment	Tatikonda and Rosenthal 2000, Hornsby et. al. 2002, Wang and Ahmed 2004, Ozer 2002 , Floren et. al. 2018, Winer 2000
	- Innovation support of management	Kotler 1998, Ozer 2002, Chorda et. al. 2002, Lester 1998, De Cleyn et. al. 2015, Floren et. al. 2018 / PF
Firm Strategy	- Satisfaction and willingness of employees	Ozer 2002 , PF / AF
	- Strategic intent of firm	Ozer 2002, Floren et. al. 2018, Costa et. al. 2013 / PF

	- Willingness to take risks of firm	Fehr 1989, Ozer 2002, Capon and Hulbert 2001 / PF
	- Relation between new product and other product of firm	Ozer 2002, PF
Industrial Environment	- Economic environment	Ozer 2002, Bagozzi et al. 1998
	- Market conditions	Ozer 2002, Gonzalez and Palacios 2002
	- Government assistance	PF/ AF
	- Legal and regulatory compliance	PF
Competitive and Similarity Analysis	- Superiority and originality level	Ozer 2002 , PF
	- Contestability in global market	Gümüş 2012, Fehr 1989
	- Cooperation with competing undertaking	Hamilton 2005 / PF
Customer Analysis	- Suitability to customer requirements and needs	Evans and Berman 1992, Churchill and Peter 1994, Ozer 2002, Mirtalaie et. al. 2017/ PF
	- Product improvement for customer	Bagozzi et al. 1998, Fehr 1989 / PF
	- Collaboration with customer	Hornsby et. al. 2002, Gonzalez and Palacios 2002, Kristensson et. al. 2008, Ayyıldız et. al. 2005,

		Hoornaert et. al 2017, Alam 2006, Mirtalaie et. al. 2016, Floren et. al. 2018 / PF
	- After sales support	Bagozzi et al. 1998 / PF
Expert Appraisal	- Acceptability by expert	Churcill and Peter 1994, Ozer 2002 / PF / AF
Process Management	- Compliance with planned budget	Bagozzi et al. 1998, Winer 2000 / PF / AF
	- Potential to produce and market at the planned time	Bayus 1997, Flynn et. al. 1996, Capon and Hulbert 2001 / PF / AF

The findings show that the factors affecting the selection of new product ideas are many and varied. Although there are a large number of factors, their importance level may vary. These factors, all of which have importance, should be carefully analyzed in the selection of new product ideas.

4. CONCLUSION

Today, social, economic and technological possibilities are emerging in a dynamic business environment. Therefore, the innovation efforts of the companies accelerate in order to compete in the global markets and to sustain their existence. Nowadays, with the development of technology, the software is seen everywhere and is used by everyone. Thus, the software sector is rapidly growing and its importance is increasing. All these developments have caused many products and services to be invalidated in a short time. New product development for companies has gained significance. Creating new product ideas, choosing the right idea and

delivering it to the customer is a long-term process for companies. Also, it requires quite a cost. Qualified research on the new product development process is increasing gradually.

The main purpose of this study was to determine and analyze the factors affecting the selection of new product idea. Research results show that the factors affecting the selection of the new product idea are comprehensive and various. The consideration of these factors can affect the success of the company positively. Difficulty of new process idea selection process can be reduced. With these factors, software companies can continue the process of evaluating new product idea selection more in depth. In this way, software companies will choose the most accurate and useful new product and have competitive advantage. Moreover, according to the information obtained from the research, these factors, which affect new product ideas selection, show a continuous development with economic, social and technological possibilities. Identifying the importance levels of these factors may be a future research avenue.

REFERENCES

- ALİCAN, F. (2006) "Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Dünyada ve Türkiye’de Yazılım Sektörü". İstanbul: İletişim Yayınları ss. 94-95
- AFUAH A. (2003). *Innovation Management: Strategies, Implementation, and Profits*. Oxford University Press: New York.
- ALAM, I. , (2006) "Removing the fuzziness from the fuzzy front-end of service innovations through customer interactions " *Industrial Marketing Management* 35 (4): 468–80.
- ALTUĞ, N. (2017), "İşletmelerde Yeni Ürün Geliştirme Çalışmaları ve Başarı Faktörleri", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 03 (02).
- AYYILDIZ H., CENGİZ E., KIRKBİR F. (2005) "Critical Success Factors in New Product Development", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.6, ss.405-419

BAGOZZI, R.P., ROSA J.A., CELLY S. , CORONEL F., (1998) *Marketing Management*, Prentice Hall, New Jersey.

BAYUS, B.L. (1997),” Speed to Market and New Product Performance Trade-offs”, *Journal of Product Innovation Management* , 14, 486-499

BOCKEN, N. M. P., FARRACHO, M., BOSWORTH, R., KEMP, R. (2014). “The front-end of eco-innovation for ecoinnovative small and medium sized companies” *Journal of Engineering and Technology Management*, 31(1), 43–57.

BRIERTY, E. G., ECKLES, R. W., REEDER, R. R. (1998) *Business Marketing Third Edition*, Third Edition, New Jersey.

BUYUKOZKAN, G., FEYZİOĞLU, O. (2004) “A fuzzy-logic-based decision-making approach for new product development” *Int. J. Production Economics* 90 (2004) 27–45

CAPON N., HULBERT J. M. (2001), *Marketing Management in the 21.Century* Prentice Hall Inc., New Jersey

CARTON, A.R. , HOFER, W. C.(2006). “Measuring Organizational Performance – Metrics for Entrepreneurship and Strategic Management Research” *Edward Elgar Publishing Limited*, UK/USA.

COSTA, J. M., ROZENFELD, H., AMARAL, C. S. T., MARCACINIT, R. M., REZENDE, S. O. (2013). “Systematization of recurrent new product development management problems” *Engineering Management Journal*, 25(1), 19–34.

CHORDA, M. I., GUNASEKARAN, A., L. B. ARAMBURO (2002), “Product Development Process in Spanish SMES: An Empirical Research”, *Technovation*, 22(5), 301–312.

CHURCILL, A.G., PETER, J.P. (1994) “Marketing Creating Value for Customers”. *Austen Press* , USA, s.122

- CORBETT, C., WASSENHOVE, L. V. (1993). "Trade-off s? What Trade-Offs? Competence and Competitiveness in Manufacturing Strategy", *California Management Review*, Vol.35, 107-122.
- DE CLEYN, S. H., BRAET, J., KLOFSTEN, M. (2015). "How human capital interacts with the early development of academic spin-offs". *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11(3), 599–621
- DWYER, L., MELLOR, R. (1991), "Organizational Environment, New Product Process Activities, and Project Outcomes", *Journal of Product Innovation Management*, 8(1)
- EMERSON, C.J. , GRİMM, C.M. (1999), "Buyer-Seller Customer Satisfaction: The Influence of The Environment and Customer Service", *Journal of Business & Industrial Marketing* , VOL. 14 NO. 5/6 1999, pp. 403-415
- EVANS, R.J , BERMAN. B. (1992) *Marketing*, Macmillan Publishing Company. 5.Edition, USA
- FEHR, F., (1989) "Yeni ürün tasarlamak, üretmek ve pazarlamak" Hiperlink İstanbul : İstanbul Ticaret Odası
- FLORÉN, H. ,FRİSHAMMAR, J. ,PARİDA, V. , WİNCENT, J. (2018) "Critical success factors in early new product development: a review and a conceptual model" *International Entrepreneurship and Management Journal* 14:411–427
- FLYNN, E. J. ,FLYNN, R. , FORZA, C. , VINELLI, A. ,SCHROEDER, R.G. (1996). "An Empirical Assessment of Manufacturing Performance Dimensions: Tradeoffs or Compatibilities?" , *Academy of Management Meeting*, Cincinnati.
- GONZALEZ, F. J. M. ,PALACIOS T. M. B. (2002), "The Effect of New Product Development Techniques on New Product Success in Spanish Firms", *Industrial Marketing Management*, 31, pp.261-271.
- GÖNÜLLÜOĞLU, S. (2003) " Belirsizlik Ortamında Yeni Ürün Geliştirmeye İlişkin Portföy Oluşumu" *Dumlupınar Üniversitesi Ay:6 Cilt: Sayi:5 TÜRKİYE*

GREEN, S.G. , GAVIN, M.B. , AIMAN-SMITH, L. (1995) “Assessing a Multidimensional Measure of Radical Technological Innovation”, *IEEE Transactions on Engineering Management*, Vol.42, No.3, 203- 214.

GÜMÜŞ, S. (2012) , Yeni Ürün Fikirlerinin Belirlenmesinde Kullanılan Yöntemler Hiperlink – Türkiye

GÜRSEL, Z. H. (1979), “Firma Açısından Yeni Ürünlerin Planlanması ve Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi*, Ankara.

HAAS P.M. (1992) “Introduction: Epistemic Communities And International Policy Coordination” *International Organization*, vol. 46, issue 01, 1-35

HAGEDOORN, J. , CLOODT, M. (2003) “Measuring innovative performance: is there an advantage in using multiple indicators?” *Research Policy* 32 1365–1379

HAMILTON, J. (2005) “Service Value Networks: a new approach to performance and the delivery of services” , *The E-Business Review*, Vol. 5, No. 1, pp.66–71

HOORNAERT, S. , BALLINGS, M , MALTHOUSE, E.C., VAN DEN POEL, D. (2017) “Identifying New Product Ideas: Waiting for the Wisdom of the Crowd or Screening Ideas in Real Time” *Journal of Product Innovation Management* 34(5):580–597

HORNSBY, S.J. , KURATKOA, D.F. , ZAHRA, S.A. (2002). “Middle Managers’ Perception of the Internal Environment for Corporate Entrepreneurship: Assessing a Measurement Scale”, *Journal of Business Venturing*, Vol.17, 253–273.

HUANG, G. Q. , MAK, K. L ,P. K. HUMPHREYS (2003), “A New Model of The Customer–Supplier Partnership in New Product Development”, *Journal of Materials Processing Technology* , 138 (1-3), pp.301-305.

KOHLI , A.K. , JAWORSKI, B.J. (1990) “Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications ” *Journal of Marketing* 5, 1-18

KOTLER, P. (1998) , Marketing Management- Analysis, Implementation, Planning and Control, *Prentice Hall*, 9. Edition, USA

- KRISTENSSON, P., MATTHING, J., JOHANSSON, N. (2008), “Key strategies for the successful involvement of customers in the co-creation of new technology-based services”, *International Journal of Service Industry Management*, 19(4), 474–491
- KÜHEYLAN, E. (1988), “Yeni Yapın Geliştirme Sürecinde Pazar Testleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 35-46.
- LESTER, D.H. (1998) “Critical Success Factors for New Product Development”, *Research-Technology Management*, 41:1, 36-43
- MCKEE, D. (1992), “An Organizational Learning Approach to Product Innovation”, *Journal of Product Innovation Management*, 9, pp.232–245
- MİRTALAİE, M.A., HUSSAİN, O.K. , CHANG, E. (2016) “FEATURE:New product development using feature drift based framework for unique aspect recommendation” *IEEE Int. Conf. E-Bus. Eng.* , Macau, China
- MİRTALAİE, M.A., HUSSAİN, O.K. , CHANG, E. HUSSAİN, F.K. (2017), “A decision support framework for identifying novel ideas in New Product Development from cross-domain analysis” *Information Systems S0306 4379(17)30147-3*
- OZER, M. (2002) “What Do We Know About New Product Idea Selection”, *Center for Innovation Management Studies (CIMS)*, Raleigh, North Carolina
- ROSENAU, M.D. ,MORAN, J.,(1993). “Managing the Development New Products: Achieving Speed and Quality Simultaneously Through Multifunctional Teamwork”. *Van Nostrand Reinhold*, New York
- SALGADO, E.G., DA SİLVA, C.E.S ,MELLO, C.H.P ,SAMAAN, M. (2017) “Critical Success Factors for New Product Development in Biotechnology Companies” *Engineering Management Journal* , 29(3) 140-153
- SANDERS, N. R. ,K. B. MANRODT (1994), “Forecasting Practices in US Corporations: Survey Results”, *Interfaces*, 24 (2), pp.92–100.
- SKINNER, W. , (1969) “Manufacturing-Missing Link in Corporate Strategy”, *Harvard Business Review*, 136- 145.

- SONG, X. M. , PARRY, M. E. (1997), “The determinants of Japanese new product successes” *Journal of Marketing Research*, 36, 64-76.
- SOUDER, W.E. , BETHAY, D. (1993). “The Risk Pyramid For New Product Development: An Application To Complex Aerospace Hardware”. *Journal Of Marketing Research*, 10, 181-194.
- TATIKONDA, V.M. , ROSENTHAL, S.R., (2000). “Successful Execution of Product Development Projects: Balancing Firmness and Flexibility in the Innovation Process”, *Journal of Operations Management*, Vol.18, 401–425
- QUADROS, R. , FURTADO, A. ,BERNARDES, R. FRANCO, E. (2001). “Technological Innovation in Brazilian Industry: An Assessment Based on the São Paulo Innovation Survey”, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol .67, 203–219
- WANG, C. L. , AHMED, P. K. (2004).” The development and validation of the organisational innovativeness construct using confirmatory factor analysis” *European Journal of Innovation Management*, 7(4):303-313.
- WINER R. (2000), *Marketing Management*. Prentice Hall, International Ltd., New Jersey
- WIND, J., MAHAJAN V. (1997) “Issues and Opportunities in New Product Development: An Introduction to The Special Issue”, *Journal of Consumer Marketing Research*, ,Vol 34, s.1-12
- YILMAZ, Ş., (2007), “Yazılım Sektörünün Gelişme Dinamikleri: Dünyada ve Türkiye’de Sektörel Gelişme Stratejileri”, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi*, İstanbul
- ZIMMERER, T.W., SCARBOROUGH, N.M. (1994) , *The Essentials of Small Business Management* , New York , Macmillan
- ZHANG Y, Lİ H. (2010) Innovation search of new ventures in a technology cluster: the role of ties with service intermediaries. *Strategic Management Journal* 31: 88–109.

Muhasebe Uygulayıcılarının E-Fatura ve E-Defter Kullanım Niyetlerinin Teknoloji Kabul Modeli Ölçeği Kapsamında İncelenmesi¹

Merve Kızgın²

Özet

20.yy başlarında işletmelerde teknolojik gelişmelerin ve bilgisayar kullanımının artması ve yaygınlaşması sonucu veri işleme ve bilgi üretimi sürecinde işlemler hız kazanmış, veriler kısa sürede üretilir hale gelmiştir. Bilgi işlem sistemlerinin hızı, kalite, maliyet gibi sürdürülebilir rekabet unsurları müşteri beklentilerinin değişmesine yol açarken; dünyada yaratıcı yıkım olarak nitelendirilen elektronik dönüşüm sürecinin başlamasına da zemin hazırlamıştır. Muhasebedeki verilerin manyetik ortamlarda işlenebilmesi, saklanabilmesi, iletilmesi gibi nedenlerle muhasebe uygulamalarının elektronik ortamda uygulama alanı bulması sonucu elektronik belge, elektronik fatura, elektronik kayıt, elektronik defter, elektronik arşiv ve benzeri elektronik uygulamalar uygulamada yer almaya başlamıştır. Özellikle elektronik fatura ve elektronik defter uygulamaları dijitalleşme süreci, bilgi ve iletişim teknolojileri etkisiyle kullanımları hız kazanan elektronik dönüşüm uygulamaları kapsamındadır. Bu çalışma, Teknoloji Kabul Modeli (TKM) kapsamında kategori edilen “Kullanma Niyeti”, “Kolaylaştırma Koşulları”, “Çaba Beklentileri”, “Sosyal Etki”, “Güven Beklentileri”, “Davranışsal Tutum” ve “Performans Beklentileri” boyutları yardımıyla, muhasebe uygulayıcılarının elektronik fatura ve elektronik defter kullanım niyetleri konusundaki algılarının anlaşılması ve bu elektronik uygulamaları yapmamalarının önündeki engellerinin de belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ölçeği kullanılarak hazırlanan bir anketin 177 muhasebe uygulayıcısına uygulanması sonucunda Teknoloji Kabul Modeli boyutlarından “Performans Beklentileri” boyutu en yüksek skorlu boyut; “Güven Beklentileri” boyutu ise en düşük skorlu boyut olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler— Elektronik Dönüşüm, Elektronik Fatura, Elektronik Defter, Teknoloji Kabul Modeli

JEL Sınıflama Kodları: M10, M40, M41

Examination of the E-Invoice and E-Ledger Usage Intentions of Accounting Practitioners within the Scope of Technology Acceptance Model Scale

Abstract

At the beginning of the 20th century technological developments in enterprises and the increase and spread of computer usage resulted in speed up of processes in data processing and information production and data have been produced in a short time. The speed of data processing systems, such as speed, quality, cost, etc., lead to a change in customer expectations. It has also laid the ground for the beginning of the electronic transformation process, which is called creative destruction in the world. In the application of electronic applications such as electronic documents, electronic invoices, electronic records, electronic ledgers, electronic archives and similar electronic applications have started to take place due to the application of accounting applications in electronic environment due to reasons

¹‘E-Fatura ve E-Defter Uygulayıcılarının Sürekli Denetim Algıları Üzerine Bir Araştırma’ isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Türkiye, mervve.kizgin@gmail.com

such as processing, storing and transmitting data in magnetic medium. Especially, electronic invoice and electronic ledger applications are covered by digital transformation process, electronic transformation applications which have gained speed due to information and communication technologies. This study was carried out with the help of "Usage Intention", "Facilitation Conditions", "Effort Expectations", "Social Impact", "Confidence Expectations", "Behavioral Attitude" and "Performance Expectations" which are categorized within the scope of the technology acceptance model (TQM), and also with the help of understanding the perceptions of accounting practitioners about electronic invoice and electronic ledger usage intentions and determining the barriers. As a result of the application of a survey prepared using the technology acceptance model (TQM) scale to 177 accounting practitioners, the "Performance Expectations" dimension has found to be the highest score size and the "Confidence Expectations" dimension has found to be the lowest score size.

Keywords— *Electronic Transformation, Electronic Invoice, Electronic Ledger, Technology Acceptance Model*

JEL Classification Codes: *M10, M40, M41*

1. GİRİŞ

İşletmeler birçok nedenden dolayı bilgi işlem sistemlerine yatırım yapmaya karar verirler; bunlar arasında: maliyetleri düşürmek, maliyetleri artırmadan daha fazla üretmek ve iş hayatında kalmak için hizmet veya ürünlerin kalitesini artırmak sayılabilir (Legris vd., 2003: 191).

Bilgi işlem sistemlerinin hızı, kalite, maliyet gibi sürdürülebilir rekabet unsurları müşteri beklentilerinin değişmesine yol açarak elektronik dönüşüm sürecini çıkaran etmenler olmuştur. Dünyada yaratıcı yıkım olarak ifade edilen elektronik dönüşüm süreci, bir işletmenin kültürünü, iş yapısını ve süreçlerini, organizasyon yapısını bütünüyle değiştirmeyi amaçlayan ve istenildiği takdirde elektronik ortamda ibraz edebilen bilişim ve iletişim teknolojileri odaklı bir sistemdir (Kızılgın, 2017).

Elektronik dönüşüm süreciyle yeni bir boyut kazanan işletmeler yerini bilgi sistemleri ve bilgi teknolojilerinin entegre olarak çalıştığı; zaman ve yer sınırı tanımayan elektronik işletmelere ve uygulamalarına bırakmaya başlamıştır. Elektronik dönüşümün sonuçları, bugün birçok elektronik kavramı günümüze taşımıştır. Elektronik dönüşüm süreciyle; elektronik işletme, elektronik veri değişimi, elektronik ticaret, elektronik muhasebe, elektronik belge, elektronik kayıt, elektronik fatura, elektronik defter, elektronik arşiv, elektronik denetim gibi kavramlar ortaya çıkarak işletme dünyasına yeni bir nitelik kazandırmıştır. Özellikle elektronik fatura ve elektronik defter uygulamaları dijitalleşme süreci, bilgi ve

iletişim teknolojileri etkisiyle uygulamada kullanımı hız kazanan elektronik dönüşüm uygulamaları kapsamındadır.

Dünya ekonomisi aktörleri arasında entegrasyonun sağlanması gerekliliği, yüksek operasyonel maliyetler, manuel fatura oluşturma, gönderme ve alma sırasında yaşanan sorunlar ve bütün işletmelerin elektronik fatura sistemine dahil olmasıyla doğacak sinerjinin makroekonomiye yansması sonucu ülke ekonomisinin kazançlı çıkarılması nedenleri elektronik fatura uygulamasına geçiş sürecini olumlu yönde etkilemiştir. Elektronik fatura uygulamasına geçen mükelleflerin zamanla elektronik defter uygulamasına geçişleri de başlamış, kanunlarca tutulması gereken yevmiye ve büyük defterler manyetik ortamda tutulmaya başlamıştır. İşletmelerde elektronik fatura ve elektronik defter uygulamaları; kağıt, tasdik, arşivleme ve personel gibi unsurlarda sağladığı maliyet avantajı ve zaman tasarrufu gibi nedenlerle muhasebe uygulayıcıları tarafından kullanımları artan uygulamalardır (Kızılgın, 2017).

Elektronik dönüşüm uygulamaları ile birlikte işletmelerin faaliyetlerini sürdürme şekilleri de büyük ölçüde değişmiştir. Bilgi teknolojileri kullanımının hayatın önemli bir parçası haline gelmesiyle ise; bazı meslek gruplarının bu teknolojileri güncel olarak takip etmeleri ve özellikle teoriden uygulamaya taşımaları zorunluluk boyuta ulaşmıştır. Bilgi teknolojisi destekli uygulamaların benimsenmesi ya da benimsenmemesi yönünde geliştirilen dirençler ise elektronik fatura ve elektronik defter gibi uygulamalarda aktif yer alacak muhasebe uygulayıcılarının davranışlarıyla bağlantılıdır. Bu davranışların nedenleri anlamak ise elektronik temelli uygulamaların başarısı ve muhasebe uygulayıcıları açısından önemlidir.

Teknoloji Kabul Modeli bilgi sistemlerinin başarısının teknik ve yönetsel özelliklerle birlikte sistem kullanıcılarının kişisel özelliklerine, beklentilerine ve algılarına göre ortaya çıkabileceğini ve çeşitli konulardaki kullanıcı algısının da bu teknoloji temelli uygulamaları etkileyebileceğini savunan bir model olması yönüyle önemlidir (Akça ve Özer, 2012: 79).

Bu çalışma, Teknoloji Kabul Modeli (TKM) kapsamında “Kullanma Niyeti”, “Kolaylaştırma Koşulları”, “Çaba Beklentileri”, “Sosyal Etki”, “Güven Beklentileri”, “Davranışsal Tutum” ve “Performans Beklentileri” olmak üzere toplam yedi boyut altında muhasebe uygulayıcılarının elektronik fatura ve elektronik defter kullanım niyetlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

2. ELEKTRONİK DÖNÜŞÜM VE UYGULAMALARI

Elektronik dönüşüm süreciyle önem kazanan elektronik kavramlar ve yansıması olan elektronik mali uygulamalar ile muhasebe mesleği yine önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir (Gülten, 2017). Bilgi işlem sistemlerinin hızı, kalite, maliyet gibi sürdürülebilir rekabet unsurları, müşteri beklentilerinin değişmesine yol açarak *elektronik dönüşüm* sürecini ortaya çıkaran etmenler olmuştur.

Elektronik dönüşüm; işletme amaçlarına yönelik, faaliyetlerin etkin ve verimli bir biçimde dijital ortamda sürdürüldüğü, insanların yaşam anlayışlarının elektronik hayatla bütünleşmesini simgeleyen, yeni iş yapma ve rekabet ile uluslararası düzeyde mücadele etmek amacıyla izlenen yöntemlerdir (Sevim, 2009: 13).

Elektronik dönüşüm süreciyle ortaya çıkan hiçbir kavram fiziki özellik taşımaz başka bir ifadeyle bu kavramlar, internetin egemen olduğu dünyanın etki alanına girmiştir. Elektronik dönüşüm süreci ile elektronik (dijital) işletme, elektronik veri değişimi (EDI), elektronik ticaret, elektronik muhasebe, elektronik belge, elektronik kayıt, *elektronik fatura*, *elektronik defter*, elektronik arşiv, elektronik denetim ve benzeri kavramlar ortaya çıkarak uygulamaya yeni bir nitelik kazandırmıştır.

Çalışma kapsamında elektronik dönüşüm ve ortaya çıkan kavramlardan *Elektronik Fatura ve Elektronik Defter Uygulamaları* incelenmiştir.

Elektronik fatura ve elektronik defter uygulamaları Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından hayata geçirilen en önemli e-devlet projelerinden olup, kullanımları kamu kurumlarının iş yapış şekillerini ve özel sektörün iç işleyiş prosedürlerini değiştirecek ve işletmeler arası iletişim ağını güçlendirerek ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır (Doğan, 2017: 9).

2.1. Elektronik Fatura Uygulaması

Pilot uygulaması Elektronik Fatura Kayıt Sistemi olan Elektronik fatura, işlemlere hız kazandırması, mükelleflerin kazançlarına istinaden alınacak vergileri toplamayı kolaylaştırması ve kırtasiye maliyetlerinden sağladığı tasarruf avantajlarıyla kullanıcı sayısı her geçen gün artan elektronik uygulamalardan biridir.

Yeni bir belge türü olmayıp kağıt fatura ile aynı hukuki özelliklere sahip, veri format ve standardı Gelir İdaresi Başkanlığınca belirlenen, Vergi Usul Kanunu gereği bir faturanın taşınması gereken özellikleri taşıyan, satıcı ve alıcı arasındaki iletiminin merkezi bir platform olan GİB üzerinden gerçekleştiği kayıt dışı ekonomi ile mücadele ve vergi kanunlarına uyumun sağlanması amaçlı geliştirilen ve kullanılan elektronik bir belgedir (Tektüfekçi, 2016: 21).

2.2. Elektronik Defter Uygulaması

Elektronik defter uygulamasıyla firmalar defterlerini artık kağıt ortamında tutmamaya başlamış, elektronik ortamda tutulan defter ağırlıkları ise sadece 21 gram kadar az bir alan kaplar hale gelmiştir. Böylece elektronik defter kullanımı ile basım, onay ve arşivleme maliyetleri ortadan kalkmakta ve işgücü ve zamandan ciddi ölçüde tasarruf sağlanmaktadır (Doğan, 2017: 481). Elektronik defter uygulaması, açıklanan avantajlarına ek olarak standart bir veri formatında bilgi sunacağı için firmalara ilişkin bilgi talebinde bulunan kamu ve özel sektör kurumları için hayati bir önem taşımaktadır (Tektüfekçi, 2016: 259).

3. TEKNOLOJİ KABUL MODELİ

1985 yılında Davis tarafından önerilen Teknoloji Kabul Modeli (TKM) o zamandan beri birçok ampirik araştırmada test edilmiştir. Teknoloji Kabul Modelinin bilgi sistemlerinin uygulamasında kullanıcı davranışını anlama ve açıklama konusunda yararlı bir teorik model olduğu kanıtlanmıştır (Legris vd., 2003: 202).

Davis, teknoloji kabul modelinin bilgi teknolojisinin kullanımını açıklayabildiğini göstermiş, Ajzen ve Fishbein mantıklı eylem teorisini, inançların niyetlere yol açan tutumları etkilediğini ve dolayısıyla davranışları oluşturduğunu

göstermek için uygulamıştır. Davis bu yüzden, Teknoloji Kabul Modelinin kullanıcıların bilgi teknolojilerini benimsemeleriyle ilgili inanç, tutum, davranış ve niyetleri hakkında öngöründe bulunduğunu düşünmektedir (Lederer vd., 2000: 270).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULARI

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Muhasebe uygulayıcılarının elektronik dönüşüm sürecine uyum sağlamaları, teknolojik gelişmeleri sürekli takip etmeleri ve teorideki gelişmeleri uygulamaya aktarmalarıyla olanaklıdır.

Bu çalışmada muhasebe uygulayıcılarının elektronik fatura ve elektronik defter kullanım niyetlerinin Teknoloji Kabul Modeli ölçeği kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır.

4.2. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın ana kütesini Türkiye’de elektronik fatura ve elektronik defter kullanıcıları olarak muhasebe meslek uygulayıcıları oluşturmaktadır. Ancak muhasebe uygulayıcılarının evren büyüklüğünün belirlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının sayısı dikkate alınmıştır. Buna göre TÜRMOB verilerine göre Türkiye’de kayıtlı muhasebe meslek mensubu sayısı toplam 108466 kişidir (turmob.org.tr, 2017).

Örneklemin belirlenmesinde olasılıksız örnekleme yöntemlerinden olan kolayda örnekleme ve başka muhasebe uygulayıcılarına ulaşmak amacıyla da kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem içine alınacak tüm Türkiye’de muhasebe uygulayıcısı ve meslek mensubu konumundaki kişilere internet üzerinden anket katılım davet linkleri gönderilmiş ve 179 muhasebe uygulayıcısından veri toplanmıştır. Ancak bazı katılımcı verilerin eksiklerinin fazla olması ve bazı önemli soruların boş bırakılması nedeniyle iki anket değerlendirme dışına alınmış ve 177 anket verisi analize alınmıştır.

4.3. Araştırma Ölçeği

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma şekli, meslekteki deneyimi ve meslek unvanı gibi gruplayıcı değişkenlerin yer aldığı sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, Teknoloji Kabul Modeli (Technology Acceptance Model - TKM) olarak bilinen ve 5'li Likert tipindeki ölçeğin Türkiye'de E-belge kullanımına yönelik bir uygulamasından (Bayraktar, 2016) esinlenerek elektronik fatura ve elektronik defter kullanımının anlaşılması amacıyla hazırlanmış 40 adet soru sorulmuştur. Teknoloji Kabul Modeli ile “*Kullanma Niyeti (kn)*”, “*Kolaylaştırma Koşulları (kk)*”, “*Çaba Beklentileri (çb)*”, “*Sosyal Etki (se)*”, “*Güven Beklentileri (gb)*”, “*Davranışsal Tutum (dt)*” ve “*Performans Beklentileri (pb)*” kapsamında toplam yedi (7) boyut altında muhasebe uygulayıcılarının elektronik fatura ve elektronik defter uygulamalarına yönelik algı ve kullanım niyetleri incelenmektedir.

4.4. Araştırma Bulguları

Elektronik fatura ve elektronik defter kullanma niyeti ve algısının değerlendirilmesinde kullanılan Teknoloji Kabul Modeli ölçek maddelerinin güvenilirlik analizinde içsel tutarlılık ölçüsü olarak kullanılan Cronbach Alfa değeri dikkate alınmıştır. 40 maddelik Teknoloji Kabul Modeli ölçek maddelerinin 12 maddesi model dışına alınarak 28 maddeye indirilmiş ve 28 maddelik Cronbach Alfa değeri 0,903 olarak bulunmuştur.

Örneklem yeterlilik ölçüsü olarak Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği (0,90); 0,50-0,90 arasında olduğu için örneklem yeterliliğinin oldukça iyi olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan Barlet sınaması sonrasında anlamlılık değeri ($\text{sig.}=0,00001$) $< 0,05$ olduğundan verilerin faktör analizi uygulamak için uygun olduğu görülmüştür. Ankette yer alan TKM ölçek maddeleri ile katılımcı grubu arasında uyum olduğu ifade edilebilir.

Muhasebe uygulayıcılarının *cinsiyet, yaş, meslek unvanı, eğitim düzeyi, çalışma şekli ve mesleki deneyim* gibi demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin frekans

bulguları şu yöndedir: Araştırmaya dahil olan katılımcıların %63,8'i erkek, %35,6'sı 35-44 yaş aralığında, %73,4'ü SMMM, %74,6'sı lisans mezunu, %66,7'sinin çalışma şekli bağımsız ve %45,2'sinin 10 yıl ve daha az bir mesleki deneyime sahiptir.

Teknoloji Kabul Modeli kapsamında güvenilirliği kabul edilmiş olan 7 boyut ve 28 maddeden oluşan ölçek maddelerinden elde edilen boyutların ortalama skorları ve standart sapma bulguları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: E-Fatura ve E-Defter Kullanım Niyetlerinin Anlaşılmasına Yönelik Bulgular

Teknoloji Kabul Modeli Boyutları	Sayı	Ort.	Standart Sapma
Performans Beklentileri	177	3,7220	0,81772
Çaba Beklentileri	177	3,5480	0,88601
Kolaylaştırma Koşulları	177	3,0565	0,91603
Sosyal Etki	177	3,3192	1,05721
Güven Beklentileri	177	2,8432	0,90481
Davranışsal Tutum	177	3,3861	0,88319
Kullanma Niyeti	177	3,5582	0,88411
GENEL ORTALAMA		3,3476	0,9070

Bu verilere göre; TKM ölçek maddelerinin toplandığı 7 boyut ortalama skorları içinde en yüksek skor ortalaması, 3,72 ile "Performans Beklentileri" boyutuna aittir. *Performans Beklentileri boyutu içerisinde ele alınan ve katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır: 'E-fatura ve E-defterin avantajları, dezavantajlarından fazladır.', 'E-fatura ve E-defter kullanmak iş performansını artırıyor.', 'E-fatura ve E-defter kullanımı hata ihtimalini ciddi anlamda düşürüyor', 'E-fatura ve E-defter kullanımı müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir.', 'E-fatura ve E-defter kullanımının muhasebe bilgi sistemine olumlu katkıları olmuştur.'*

Yukarıda ifade edilen 'Performans Beklentileri' boyutu değişkenleri kapsamında değerlendirildiğinde bu boyutun diğer boyutlara göre daha yüksek skor elde ettiği; bunun ise diğer boyutlarla karşılaştırıldığında katılımcıların elektronik fatura ve

elektronik defter uygulamalarının iş performansını artırdığı, hata ihtimalini düşürdüğü, müşteri ilişkilerini olumlu yönde etkilediği gibi daha yüksek katılma noktasında oldukları söylenebilir.

Teknoloji Kabul Modeli kapsamında 3,38 skor ortalaması ile “Davranışsal Tutum” boyutu yer almaktadır. *Muhasebe uygulayıcıları; e-fatura ve e-defterin sadece zorunlu durumlarda kullanılması ve kullanımının sıkıcı olduğu yönünde yüksek inanç düzeyine sahipken yine aynı “Davranışsal Tutum” boyutu altında, muhasebe uygulayıcıları E-fatura ve E-defterin zorunlu olmayan durumlarda bile kullanımının avantajlı olduğu yönünde düşük inanç düzeyi benimsemişlerdir.* Burada aynı boyut altındaki değişkenlerin farklılık göstermesi, katılımcıların çoğunun bu uygulamalarda şüphelerinin olduğu düşüncesi uyandırmaktadır.

Ortalama boyut skorları içinde en düşük skor ortalaması, 2,84 ile “Güven beklentileri” boyutuna aittir. *“Güven Beklentileri” boyutu içerisinde ele alınan ve katılımcılara yönetilen sorular şunlardır: ‘E-fatura ve E-defter kullanımında sürekli teknik problemler yaşanmaktadır.’, ‘E-fatura ve E-defter kullanım kolaylığının yanında bazı riskleri de taşımaktadır.’, ‘E-fatura ve E-defter kullanımında düzeltilmeyecek hata yapma ihtimali iş performansını olumsuz etkiliyor.’, ‘E-fatura ve E-defter kullanımında kayıtlı bilgilerin silinebilmesi ihtimali iş performansını olumsuz etkiliyor.’*

‘Güven Beklentileri’ boyutu değişkenleri kapsamında değerlendirildiğinde muhasebe meslek mensup ve uygulayıcılarının e-fatura ve e-defter kullanımında sürekli teknik problemler yaşandığı, bazı riskleri olduğu, hata yapma ve kayıtlı bilgilerin silinebilmesi ihtimalinin iş performansını olumsuz etkilediği konusunda kararsız ile katılmama arasında olduğu bir tutumdadırlar.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Teknolojik gelişmelere uyum sağlama, elektronik fatura ve elektronik defter gibi kavramlarla uygulamaya yeni bir nitelik kazandıran elektronik dönüşüm sürecine dahil olma, uygulamaları gerçekleştirebilmek açısından önemlidir. Bilgi teknolojisi destekli elektronik uygulamaların yapılabilişliğinin ise, muhasebe uygulayıcılarının

bu gelişmeleri direnç göstermeden benimsemesi ve yeni teknolojilere uyum sağlamasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir.

Muhasebe Uygulayıcılarının elektronik fatura ve defter kullanım niyetlerinin belirlenmesi amacıyla muhasebe uygulayıcılarına yapılan anket sonuçlarına göre TKM modeli kapsamında 7 (yedi) boyut değerlendirilmiştir. “Performans Beklentileri” boyutu ile en yüksek skor elde edilmiştir. Muhasebe uygulayıcıları elektronik fatura ve defter kullanımlarının iş performansını artırdığı, avantajlara sahip olduğu, müşteri ilişkilerini olumlu yönde etkilediği gibi düşüncelere sahipken; en düşük skorun elde edildiği “Güven Beklentileri” boyutu kapsamında teknik problemlerin yaşanması, kullanımlarının birtakım riskler taşıması, hata yapma ihtimalinin çalışanların iş performansını olumsuz etkilemesi gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Muhasebe uygulayıcılarının teknolojiye hakim olmak ve kullanmak isterken bir takım risklerden çekinmeleri sonucu, yeniliği tam anlamıyla benimseyemedikleri düşünülmektedir. Çalışmada, “Performans Beklentileri” ve “Güven Beklentileri” boyutlarındaki değişkenlerin katılımcılar tarafından farklı düşünülmesi, yeniliği benimseme ve uygulamaktan çekinme savını destekler niteliktedir.

“Muhasebe Uygulayıcılarının E-Fatura ve E-Defter Kullanım Niyetlerinin Teknoloji Kabul Modeli Ölçeği Kapsamında İncelenmesi” isimli çalışmanın ileriki zamanlarda daha fazla örneklem ile bölgesel boyutta ele alınması bu uygulamaların benimsenme seviyesini artırması amacıyla araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKLAR

AKÇA, Y., ÖZER, G. (2012), “Teknoloji Kabul Modeli’nin Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulamalarında Kullanılması (The Use of Technology Acceptance Model in Enterprise Resource Planning Implementations)”, Business and Economics Research Journal, 3 (2), 79-96.

BAYRAKTAR, C. (2016), " Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Belge Sistemleri Üzerine Davranışsal Tutumları ve Kullanma Niyetlerinin İncelenmesi: Karabük İli

Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

DOĞAN, U. (2017), 900 Soruda E-Fatura, E-Arşiv Fatura ve E-Defter, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÜLTEN, S. (2017), "Elektronik Muhasebe Üzerine En Geniş Çalışma", <http://muhassebilenler.com/2017/02/14/elektronik-muhasebe-e-kitap-muhasebe/3/>, (11.08.2017).

KIZGIN, M. (2017), "E-Fatura ve E-Defter Uygulayıcılarının Sürekli Denetim Algıları Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

LEDERER, A. L., DONNA J. M., MARK P. S., ZHUANG Y., (2000), "The Technology Acceptance Model And The World Wide Web", Decision Support Systems, 29 (3), 269–282.

LEGRIS, P., INGHAM, J., COLLERETTE, P. (2003), "Why Do People Use Information Technology? A Critical Review Of The Technology Acceptance Model", Information & Management, 40 (3): 191–204.

<http://www.turmob.org.tr/Turmob-Web/Kurumsal/UyeIstatistikleri/Istatistik.aspx?param=vXvxwCI6ot9pPcXFubSCwbt6HC4VRmWbBt1c3GqpPMPPVd/CG1XAs8KhjwnilX244LGHtByPAxXvPkK7F7gbbg>, (11.12.2017).

SEVİM, A. (2009), Dijital Muhasebe, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

TEKTÜFEKÇİ, F. (2016), E-Dönüşüm Sürecinde Elektronik Muhasebe Uygulamaları, Kitapana Basım Yayın Dağıtım Bilişim, İzmir.

Apology In Daily Life And At Work: Does It Really Matter In Establishing Relationships?

Murat Nazli¹

Abstract

The main purpose of this research is to discover and analyze the situations related to making an apology in daily life and in the business world. The sample size consists of 91 participants in a foundation university in Izmir, along with the use of a structured interview technique. Results mainly reveal that a significant number of respondents lacks the awareness of making a full apology to another person, neglecting the proper way of apologizing, explaining the situation in detail, being sincere, and making it up to the person. The findings of this research can enlighten future studies related to apology in daily life and at work.

Keywords: Apology at work, make an apology, apologizing in daily life, Turkey

Jel Classification Codes: M1, M54, D23

Günlük Hayatta ve İş Hayatında Özür Dileme: İlişki Kurarken Gerçekten Farkeder mi?

Özet

Bu araştırmanın en temel amacı günlük hayatta ve iş dünyasında özür dileme ile ilgili durumları inceleyip analiz etmektir. Yapılandırılmış mülakat tekniğiyle elde edilen örneklem büyüklüğü bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören 91 katılımcıdır. Elde edilen sonuçlara göre, önemli sayıda katılımcının diğer kişiye karşı hatayı telafi etmeyi, içten olmayı, durumu detaylı anlatmayı ve uygun bir şekilde özür dilemeyi ihmal ederek, tam bir özür dilemede farkındalıkları eksiktir. Araştırma bulguları günlük yaşamda ve işte özür dileme konusu ile ilgili gelecek çalışmaları aydınlatılabilir.

Anahtar kelimeler: İşte özür, özür dileme, günlük yaşamda özür dileme, Türkiye

Jel Sınıflama Kodları: M1, M54, D23

1. INTRODUCTION

An apology is an expression intends to remedy a social disruption (Scher and Darley, 1997). The concept of apology has been examined by various researchers in literature. As Lazare (2004) expresses “*apology is complex yet simple and straightforward*” (p. 23). Apologies across cultures, contexts, and relations have similar characteristics (Blum-Kulka and Olshtain, 1984), but it is a challenge to describe what they actually mean (Grice, 1989). As a matter of fact, when presented by different people, expressed to different audiences or stated in different cultures,

¹ Adjunct Lecturer Dr., Yasar University, Faculty of Business, Turkey, nazli.murat@gmail.com

linguistic structures which look very familiar can have distinct meanings (Bae and Park, 2011).

An apology is a compensatory action to a fault in which the person took place and the fault is costly to the other people (Bergman and Kasper, 1993: 82). An essential feature of effective apologies is getting offended parties to recognize the apologizers' sincerity (Smith, 2008). What is expected is that the individual responsible for the offense does his or her part and tries to form the balance (Austin, 1972: 175). While struggling to restore the relationship, the damaged social norms are waiting to be healed (Lange, 1984: 2). Besides making an apology in daily life, an apology at work is also significant in restoring relationships and strengthening the bond with the staff members in the organizations (Ayoko and Paterson, 2013). As Aquino et al. (2003) state that people working together have various occasions to offend others. Therefore, presenting apologies that are timely and influential is an essential communication skill necessary and used by the business people as they try to cure the offenses at work. The relation between apology, conflict, and alacrity to collaborate can be clarified by attribution theory (Weiner, 1985), which looks into how people attribute causes to situations and how they state conflicts (Kelley, 1973). For instance, how a person perceives a condition, directly influences the behavioral reply to that condition (Martinko and Thomson, 1998). The belief about the cause of events may lead to distinct assessments to the problem. However, these assessments bring out distinct emotions and behaviors (Weiner, 1988) upon which decisions are to be made. The critical decision is whether to apologize or leave it as it is.

Thus, from the abovementioned theoretical perspective, the main purpose of this research is to analyze the situations related to making an apology in daily life and at work. The other aim is to create an apology model, specifically for the work-life to help establish strong and healthy relationships. The study enlightens the current understanding of the concept of apology in literature through a structured interview technique with 91 participants.

2.LITERATURE REVIEW

2.1. Definition of apology

As Bergman and Kasper (1993: 83) address that an apology is a make-up for an action to a fault in which the person is within the situation and there is a cost to the other side. In addition, the apology serves as a remedy to heal the relationship (Edmondson, 1981: 280). The person responsible for the fault is expected to do his or her share and in a way reestablish the normal situation (Austin, 1972: 175). After the social norms are damaged, it is a tool to fix what has just happened (Lange, 1984: 2) or the violator decides whether and how to make an apology after causing a serious problem (Schumann, 2018). Besides several suggestions to categorize apologies (Aijmer, 1996); they can be grouped under five steps (Cohen and Olshtain, 1981): a) an expression of apology “*Sorry*”, “*Pardon*”, b) an acceptance of responsibility “*You are right*”, “*It’s entirely my fault*”, c) offer repair “*Let me pay for it*”, “*I will take you to a hospital*”, d) promise of forbearance “*I will never do it again*”, and e) an explanation of the situation. However, as Tuncel (1999) concludes, an offender may not apologize, denying the responsibility and/or, blame another person, just express surprise, which tells something about his/her perception of the seriousness of the problem and/or the personal, social and cultural factors surrounding the condition (Olshtain and Cohen, 1983).

2.2. Apology at work

The growing number and diversity of organizational stakeholders (Smudde and Courtright, 2011) make conflicts more probable due to globalization and gargantuan advances in communication technologies (Morreale and Pearson, 2008). Business apologies are exceptional actions performed as practical communication endeavors that can protect and strengthen the relationships at work (Leunissen et al., 2012; Weick, 2003). In conflict resolution, apologies are practical social tools and also increase the possibility of forgiveness (Fehr and Gelfand, 2010), which is critical for the ongoing relationships at work. As Aquino et al. (2003) observe, “*Humans working together have endless opportunities to offend others, intentionally or unintentionally*” (p. 214). Thus, making influential apologies is important and they

are used by professionals as they attempt to remedy various offenses (Schumann, 2018) that are inevitable in work-life. There are several ways to make a positive impact in the business environment such as loyalty, commitment to the organization, work engagement or creation of happiness at work, and being aware of good relations that lead to a livable work environment. The question is how making an apology to your colleague or manager influences the general behavior of yourself, towards the situation, the manager, and the overall business environment. There are several reasons why working professionals might have to offer an apology: Working through tasks in a rush, misunderstandings, stress, failure to comprehend responsibilities, and roles can lead to conditions where a manager, coworker or client is unhappy (Stephens, 2012). According to Fisher (2016), there are seven steps to make an apology at work; *“admitting the fault, describe why what you did was wrong, skip excuses, mention you are sorry, promise it will never happen again, offer to make amends, and show you mean it by following through”*.

3.METHODOLOGY

3.1. Purpose of research

The main objective of this research is to analyze the situations related to making an apology in daily life and making an apology in the business environment and also to create an apology model, specifically for the workplace.

3.2. Sample and method

The sample consists of 91 participants who have taken a social psychology course in a foundation university in Izmir and also fulfilled the requirement of having their internships in the business world. A total of 13 questions is asked and 9 of them is open-ended questions and it took approximately 30 minutes for each of the participants to answer the questions briefly. In other words, 2730 minutes are spent to gather the responses along with the structured interview technique, throughout the 2017-2018 spring semester (the beginning of February - until the end of May) in empty classrooms where there is no rush for the respondents. Questions are formed based on the inspiration from the following studies (Bisel and Messersmith, 2012;

Clampitt, 2010). Excluding the demographic characteristics such as age, gender, field studies, and experience level at work in years, four questions are related to an apology in daily life and the last five are related to an apology at work, which are as follows; (1) What are the situations that require an apology in daily life? (2) Have you ever apologized for something you have done in your daily life? If yes, what was it about? (3) While making an apology to someone, which one do you consider: your personality, other people or the situation itself? (4) Whom do you blame when you apologize: yourself or the outside forces? (5) What are the situations that require an apology in business life? (6) While making an apology to someone at work, which expressions can the employees use? (7) What can be the most difficult situations while making an apology at work? (8) What are the situations that the apologies cannot be accepted? (9) Has anyone ever apologized to you at work? If yes, what was it for?

4. MAIN FINDINGS

Table 1 represents the demographic characteristics of the respondents. In addition, 63.7 percent of the respondents are male and 36.2 percent of the respondents are female. The average age is 22.4 and 49.4 percent of the respondents study business administration. The average work experience is 12.5 months and the average work experience of the male is aptly 16 months more than that of the female.

Table 1: Demographic Factors

Variable	(n)	(%)
<i>Gender</i>	91	100
Female	33	36.3
Male	58	63.7
<i>Age</i>	91	100

Female average: 21.6	33	36.3
Male average: 22.8	58	63.7
<i>Study field</i>	91	100
Business Administration	45	49.4
Tourism Guidance	9	9.8
Industrial Engineering	9	9.8
Tourism Management	7	7.6
International Logistics Management	7	7.6
International Trade and Finance	7	7.6
Electric/Electronics Engineering	6	6.5
Electronic/Communication Engineering	1	1.0
<i>Work experience</i>	91	100
Female average: 2.2 months	33	36.3
Male average: 18.4 months	58	63.7

4.1. Situations that require an apology in daily life

Table 2 represents several situations that require an apology in daily life based on responses. Top four factors are respectively; make a mistake intentionally or unintentionally with 28 percent, break one's heart with 16.4 percent, show rude behavior such as lying, interrupting personal space or bothering people with 8.7 percent and occurrence of an unethical condition with 8.7 percent.

Table 2: Situations that require an apology in daily life based on responses

Situations	Frequency	Percentage
Making a mistake intentionally or not	25	28
Breaking heart	15	16.4
Rude behavior (lie, interrupt personal space, bother people)	8	8.7
Unethical situation	8	8.7

*Frequency (6) each:*Hitting someone on sidewalk accidentally, Hurting feelings; *Frequency (5):* Disrespect; *Frequency (4):* Being unfair to people; *Frequency (3) each:* Being late, Not holding a promise; *Frequency (2) each:* Misunderstanding, Increasing tone of our voice, Prejudice; *Frequency (1) each:*Hurting one’s pride, Things not welcomed by customs, traditions.

4.2.Reasons for an apology in daily life

Table 3 presents various reasons for apologizing in daily life. Top three responses are respectively; breaking someone’s heart (21.3 percent), faulty situation (11.2 percent), and hitting someone accidentally in traffic or in the subway (10.1 percent).

Table 3: Reasons for making an apology in daily life

Factors	Frequency	Percentage
Breaking someone's heart	19	21.3
Faulty situations	10	11.2
Hitting someone accidentally (traffic or subway)	9	10.1
Misunderstanding and judging	7	7.8
Rising the tone of your voice and shouting	7	7.8

Frequency (6) each: Saying bad words, Arguing and regretting; *Frequency (5):* Not holding a promise; *Frequency (3) each:* Being late, Calming down the situation, Accident; *Frequency (2):* Lying, Disrespecting, Heartbreaking joke, Forgetting to do something, Reacting due to stress; *Frequency (1):* Annoying someone.

4.3. Consideration of factors when making an apology

Table 4 represents the consideration of some factors when making an apology to a person. When apologizing to someone, both personality, other people, and the situation itself is considered by more than half of the respondents (65.9 percent). Only 9.8 percent of the respondents consider the situation. Surprisingly, 7.6 percent of the respondents do not consider these three factors.

Table 4: Considering factors when making an apology

Factors	Frequency	Percentage
Personality, another person and situation	60	65.9
Situation	9	9.8
None of the three factors stated	7	7.6
Personality	5	5.4

Another person	4	4.3
----------------	---	-----

Frequency (2) each: Another person and situation, empathy; *Frequency (1) each:* Personality and another person, Personality and situation.

4.4. Accusing yourself or outside factors when making an apology

Table 5 states whether the respondent accuses himself or herself or the outside forces when making an apology. Considering the attribution theory, respondents attribute the cause of behavior to internal features instead of external situations. Close to half of the respondents (40.6 percent) accuses themselves. For 20.8 percent of the respondents, it depends on the condition while deciding whom to accuse and for 16.4 of the respondents, they said they do not accuse anyone.

Table 5: Accusing yourself or outside factors when making an apology

Factors	Frequency	Percentage
Self	37	40.6
Depends on the situation	19	20.8
Do not accuse anyone	15	16.4
External factors	11	12.0
Self and external factors	9	9.8

4.5. Situations that require an apology at work

Table 6 states the conditions that require an apology at work based on the responses. Top three responses are respectively; faulty job being done (29.8 percent), being late to work (13.4 percent), and job not done in a timely manner (11.3 percent).

Table 6: Situations that require an apology at work

Factors	Frequency	Percentage
Faulty work	29	29.8
Being late to work	13	13.4
Job not done on time	11	11.3
Duty did incompletely	8	8.2
Rude behavior (hurting or slander)	8	8.2
Wrong stuff (presentation of a product, information, wrong decision, misunderstanding, criticizing)	8	8.2

Frequency (7): Unfairness (arguing, keep someone waiting, scolding); *Frequency (4):* Disrespect; *Frequency (3):* Superior scolding, crushing the subordinate; *Frequency (2):* Softening the environment to decrease tension; *Frequency (1) each:* Shouting and looking down on the person; Not holding a promise; Not doing job despite potential; Not fulfilling the responsibility after uplifting the person.

4.6. Apology expressions that the employees use at work

Table 7 states the expressions that employees use at work while making an apology to a person, based on the responses. The first commonly used one is “*I apologize*” (19.7 percent), and 17.5 percent of the respondents said “*I am sorry*” or “*I feel sorry*”. Surprisingly, 16.4 percent of the respondents had no answer.

Table 7: Expressions related to an apology that employees use at work

Expressions	Frequency	Percentage
I apologize for	18	19.7
I am sorry or I feel sorry	16	17.5

No response	15	16.4
With proper tone and respect	10	10.9
I beg your pardon, Excuse me	9	9.8

Frequency (8) each: With cooly and respect, Reasons should be explained clearly; *Frequency (6):* Being candid or sincere; *Frequency (1):* Pardon.

4.7. The most difficult situations to make an apology at work

Table 8 mentions the most difficult conditions to make an apology at work. Top three conditions are respectively; apologizing to a person unjustly (14.8 percent), mistakes that influence the firm in a negative way (12.3 percent), ruining the job (8.6 percent), and 11.1 percent of the respondents did not answer this question.

Table 8: The most difficult situations to make an apology at work

Factors	Frequency	Percentage
Apologizing to someone unjustly (supervisor, top management)	12	14.8
Making mistakes that damage the firm	10	12.3
No answer	9	11.1
Doing the job badly, ruining the job	7	8.6
Not fulfilling the duty	6	7.4

Frequency (5) each: Making an apology in front of everyone, Occurrence of a lie; *Frequency (3) each:* Disliking the person; Difficulty of making an apology due to hierarchical differences; Damaging someone's position, Insulting a person who did not actually do a wrong thing; *Frequency (2) each:* Being late, Dismissal of a person from the firm because of you, Violence, Occupational accident, Continuation of the same mistakes, Not showing up at work without informing, Making an apology because of the mistake of others; *Frequency (1):* Apology to the boss.

4.8. Situations that the apology cannot be accepted

Table 9 presents the situations that the apology cannot be accepted. Top three responses are respectively; non-recoverable mistake (14.9 percent), moral damage (hurt one’s pride, slander, breaking heart purposefully or insult (10.3 percent), and doing the same mistakes over and over (6.8 percent).

Table 9: Situations that the apology cannot be accepted

Factors	Frequency	Percentage
Non-recoverable mistake	13	14.9
Moral damage (hurt pride, slander, breaking heart on purpose, gibe, insult)	9	10.3
Continuation of the same mistakes	6	6.8
Big mistakes (putting business life in danger, purposeful mistake, improperly doing the job, ruining the business)	6	6.8

Frequency (5) each: Financial loss of the firm, Lie, Theft; *Frequency (4) each:* Mobbing (verbal, unethical behavior in the office), Physical violence, Dismissal; *Frequency (3) each:* Disrespect, Cheating, Death (lack of security), There should not be any case that apology is not accepted; *Frequency (2) each:* Discrimination, Betrayal, Damaging the character, Not aware of the fault, Being late to work all the time; *Frequency (1) each:* Sharing firm’s confidential information, Not obeying written and official rules, Apology with a hard-nosed behavior, Going underground.

4.9. Apologizing to the respondent at work

Table 10 states the factors which belong to the colleagues who made an apology to the respondent at work. In this research, 28.5 percent of the respondents stated that employees made an apology when the job they did is incomplete and 14.2 percent said when they made the respondents upset or misled the respondent towards a wrong path, 10.7 of the respondents stated that when they misunderstood the situation and then accused and judged the respondent, they made an apology.

Table 10: Issues that colleagues made an apology to the respondent at work

Factors	Frequency	Percentage
Doing the job in a wrong way, incomplete	8	28.5
Making me upset, angry, mislead	4	14.2
After a misunderstanding, accusing and judging	3	10.7
Because I am right	3	10.7

Frequency (1) each: Ruining the job that has been done, Giving orders despite the knowledge I have in the job, Making me angry due to wrong behavior, Causing a small accident, Forgetting to do things, It is a requirement at work, Kidding around with people, Difficulty in persuading another person to apologize; *Frequency (2):* Not showing up at work or being late.

5.DISCUSSION

5.1. Apology in daily life

Based on 28 percent of the respondents, making a mistake intentionally or unintentionally requires an apology in daily life. However, the type of mistake or the factors forming that mistake is not mentioned by the respondents. In other instances such as breaking heart, having an unethical situation or disrespecting require an apology but again the unethical condition or what condition broke the heart of the person or what led to being disrespectful is not stated in detail. Only 8.7 percent of the respondents stated rude behavior as lying to a person, interrupting personal space, and bothering people. Breaking people’s heart, causing faulty situations, hitting someone accidentally in traffic or in the subway are the top three reasons for making an apology in daily life, based on the responses. However, what type of condition is false or which situations can break the heart of a person that leads to an apology is

not expressed clearly. Some of the points are expressed more specifically such as saying curse words, being late, lying, and not holding a promise.

When making an apology, the vast majority of the respondents (65.9 percent) consider both their personality, another person and the situation itself, and then make their analysis about what was happened, in a way thinking from a different angle. However, 9.8 percent of the respondents only consider the situation ignoring their personality characteristics and another person's attributes. Only 7.6 percent of the respondents mentioned that personality, another individual and the situation are not considered when making an apology. But the respondents did not mention what other factors are considered instead. Before blaming the others or the external conditions, 40.6 percent of the respondents first accuse themselves when making an apology. Only 20.8 percent of the respondents believe that they try to understand the situation before taking any action. Interestingly, without considering the faced situation or the external conditions, the respondents blame themselves first and 16.4 percent of the respondents do not accuse anyone else. Only less than 10 percent of the respondents consider themselves and the external environment when making an apology.

5.2. Apology at work

The respondents believe that the following top factors require an apology at work such as faulty work, lateness, job not done timely and incompletely, hurting someone or slander and doing stuff wrongly such as the presentation of a wrong product and information, misunderstandings, criticizing, and making a wrong decision. Faulty work is mentioned by 29.8 percent of the respondents but what is exactly meant by faulty work is not clearly expressed. In general, the respondents said that they were sorry or they apologized for what has happened. However, after apologizing for what they have done, the vast majority of the respondents did not mention how they were going to compensate for the loss or would satisfy another person at all. As researchers, we got the feeling that the respondents are not aware of the fact that the situations might require a compensation but based on the vast majority of responses, only apologizing or feeling sorry and only mentioning it to the person is enough. On

the other hand, only a few respondents felt like to make it up to the other side to satisfy them or compensate for the loss a little bit.

Some of the highly mentioned difficult situations that lead to an apology at work are; apologizing to someone unjustly (supervisor or top management), making mistakes that damage the firm, ruining the job, not fulfilling the duty, making an apology in front of everyone in the organization, and occurrence of a lie. Fairness, the image of the organization, fulfillment of responsibilities and duties are critical issues in the evaluation of an apology at work. Moreover, 14.9 percent of the respondents believe that if the mistake is non-recoverable, the apology cannot be accepted. However, the type of mistake is not clearly mentioned. In addition, 10.3 percent of the respondents emphasized that the apology cannot also be accepted in moral damage. In this sense, the respondents actually detailed this type of damage as hurting one's pride, slandering, breaking the heart purposefully, and insulting the person. Physical violence, theft, cheating or betrayal, confidential information sharing are mentioned only a few times which can be crucial for the organization. Based on the apologies of employees to the respondent at work, 28.5 percent of the respondents stated that colleagues made an apology to them when the job was not done completely and 14.2 percent said that when they made the respondents upset or misled the respondent towards a wrong path. 10.7 of the respondents stated that when colleagues misunderstood the situation and then accused and judged the respondent or when they were late for work, they apologized.

In overall research findings, there are several perspectives of the respondents related to apology in daily life and business life. In general, responses lack the awareness of making a full apology to another person, neglecting the art side apologizing - explaining the situation in detail to increase the level of satisfaction, being sincere and making it up to the person as much as possible.

6.CONCLUSION

The main purpose of research is to discover and analyze the level of perceptions and opinions of university students about making an apology in daily life and at the

workplace, along with the use of a structured interview technique. The consequences specifically reveal that a significant number of respondents lacks the awareness of making a full apology to another person, neglecting the proper way of apologizing, explaining the matter in a detailed way, being candid and making it up to the person. Due to the lack of practical communication efforts of the respondents, a full apology to the other side is the missing part for building successful relationships. Weick (2003) state that “*mistakes are inevitable in organized life. . . .Exceptional action in the context of fragile organizing consists of efforts that keep the action going in the face of breakdown*” (p. 67). Apologies that appear to be sincere are more successful at increasing reconciliation (Leunissen et al., 2012; Hatcher, 2011; Risen and Gilovich, 2007). Business apologies represent such exceptional action performed as practical communication efforts that can preserve and strengthen relationships in work settings. The seven-component model of apology at work and in daily life offered here is a practical tool especially for business people to mend and sustain long-term relationships. A seven-step apology model proposal in daily life and at work is as follows:

1. *Taking the responsibility for the situation:* You take full responsibility for what has happened in the encounter.
2. *I damaged your trust when I did this:* When you performed that action, you damaged the confidence of another person on you so explaining the situation clearly is necessary to build the relationship again.
3. *I am sorry and I apologize for that:* You want to make the other feel that you are really sorry about what just happened and make an apology.
4. *Non-verbal cues are important when there is a full apology:* Body language, tone, eye contact, keeping the body open, and welcoming (arms at your sides and shoulders back) all reflect how you really feel about something.
5. *I promise this will never happen again:* To gain the trust of the person, put some effort and make a promise.

6. *How can I make it up to you?:* To compensate for the loss or to erase the negative influences, the question is asked sincerely.
7. *Follow through:* To check on the person or observe the situation whether the compensation satisfied the person or not.

The study also comes with some limitations. It is an exploratory and qualitative study attempting to understand the concept of apology in daily life and at work. Due to the nature of the study and difficulty in gathering data within a short time, the sample size can expand. For future studies, empirical research can be performed by considering the indicators in apology literature and bringing several perspectives to the research field. Cross-cultural indications and contextual circumstances in making an apology, considering the various industries can also be analyzed.

REFERENCES

- AQUINO, K., GROVER, S.L., GOLDMAN, B., FOLGER, R. (2003), "When push doesn't come to shove: Interpersonal forgiveness in workplace relationships", *Journal of Management Inquiry*, 12, 209-216.
- AIJMER, K. (1996), "Conversational routines in English: Convention and creativity", Longman, London.
- AUSTIN, J.L. (1972), "Zur Theorie der Sprechakte", Reclam, Stuttgart.
- AYOKO, O., PATERSON, M.R. (2013), "Conflict and willingness to cooperate at work: The role of apology and forgiveness", in ANZAM Conference, 27.
- BAE, J., PARK, S. (2011), "Socio-contextual influences on the Korean news media's interpretation of Samsung's \$847.6 million donation", *Journal of Public Relations Research*, 23, 141-166.
- BERGMAN, M.L., KASPER, G. (1993), "Perception and performance in native and non-native apology", in Gabriele K. and Shoshanna B.K. (Eds.), *Interlanguage Pragmatics*, New York and Oxford: Oxford University Press, 82-107.

- BISEL, R.S., MESSERSMITH, A.S. (2012), "Organizational and supervisory apology effectiveness: Apology giving in work settings", *Business Communication Quarterly*, 75(4), 425-448.
- BLUM-KULKA, S., OLSHTAIN, E. (1984), "Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns", *Applied Linguistics*, 5, 196-213.
- CLAMPITT, P.G. (2010), "Communicating for managerial effectiveness: Problems, strategies, solutions" (4th ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- COHEN, A.D., OLSHTAIN, E. (1981), "Developing a Measure of Sociocultural Competence: The Case of Apology", *Language Learning*, 31(1), 113-134.
- EDMONDSON, W.J. (1981), "On saying you're sorry", in Florian C. (Ed.), *Conversational Routine*, The Netherlands, The Hague: Mouton, 273-288.
- FEHR, R., GELFAND, M.J. (2010), "When apologies work: How matching apology components to victims' self-construal facilitates forgiveness", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 113(1), 37-50.
- FISHER, A. (2016), "Seven Steps to Making the Perfect Apology at Work", <http://fortune.com/2016/08/07/perfect-apology-tips/>, (06.09.2018).
- GRICE, P. (1989), "Studies in the way of words", Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HATCHER, I. (2011), "Evaluations of apologies: The effects of apology sincerity and acceptance motivation (Doctoral dissertation)", UMI Publishing.
- KELLEY, H.H. (1973), "The processes of causal attribution", *American Psychologist*, 28(2), 107-128.
- LANGE, W. (1984), "Aspekte der Höflichkeit. Überlegungen am Beispiel der Entschuldigungen im Deutschen", Frankfurt am Main: Lang.
- LAZARE, A. (2004), "On apology", New York, NY: Oxford University Press.

- LEUNISSEN, J.M., DE CREMER, D., FOLMER, C.P.R. (2012), "An instrumental perspective on apologizing in bargaining", *Journal of Economic Psychology*, 33(1), 215-222.
- MARTINKO, M.J., THOMSON, N.F. (1998), "A synthesis and extension of the Weiner and Kelley attribution models", *Basic and Applied Social Psychology*, 20(4), 271-284.
- MORREALE, S.P., PEARSON, J.C. (2008), "Why communication education is important", *Communication Education*, 57, 224-240.
- OLSHTAIN, E., COHEN, A. (1983), "Apology: A speech act set", in Nessa W. and Elliot J. (Eds.), *Sociolinguistics and Language Acquisition*, MA: Newbury House, Rowley, 18-35.
- RISEN, J.L., GILOVICH, T. (2007), "Target and observer differences in the acceptance of questionable apologies", *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(3), 418-433.
- SCHER, S.J., DARLEY, J.M. (1997), "How effective are the things people say to apologize?" *Journal of Psycholinguistic Research*, 26, 127-140.
- SCHUMANN, K. (2018), "The psychology of offering an apology: Understanding the barriers to apologizing and how to overcome them", *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 74-78.
- SMITH, N. (2008), "I was wrong: The meanings of apology", New York, NY: Cambridge University Press.
- SMUDDE, P.M., COURTRIGHT, J.L. (2011), "A holistic approach to stakeholder management: A rhetorical foundation", *Public Relations Review*, 37, 137-144.
- STEPHENS, S. (2012), "Making Things Right: The Art of the Apology at Work", *Biomedical Instrumentation and Technology*, 46(6), 443-445.

TUNCEL, R. (1999), "Speech Act Realizations of Turkish EFL Learners: A Study on Apologizing and Thanking", Unpublished Ph.D. Dissertation. Eskişehir: Anadolu University.

WEICK, K.E. (2003), "Positive organizing and organizational tragedy", in Cameron, K.S., Dutton, J.E., Quinn, R.E. (Eds.), Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline, San Francisco, CA: Berrett-Koehler, 66-80.

WEINER, B. (1985), "An attributional theory of achievement motivation and emotion", *Psychological Review*, 92(4), 548-573.

WEINER, B. (1988), "Attribution theory and attributional therapy", *British Journal of Clinical Psychology*, 27(1), 99-104.

A Study of Relations Between Bitcoin, Currencies, Stock Exchanges and Commodities

Meltem Tekinay¹, İpek Deveci Kocakoç²

Abstract

The century that we live has started to change the phenomenon of "Economics". The changes don't effect smallest consumer yet but at the same time it should be borne in mind that these changes will create huge differences in the global sense in the future.

In 2009 Satoshi Nakamoto, a person or a group of people, created the first crypto money system which has named as Bitcoin. The creation of this system shocked the cash system used up to now because of not having counterpart in real life. The fact that a financial value that can be produced completely in virtual environment and can provide intermediation function spreads in such a short time all over the world is gathering reaction from various fields. For some economists, Bitcoin undertake a task about being a speculative asset and when the task is ended, it will be disappeared like it had appeared suddenly. On the other hand, others think that this system is a valuable technology. Also they identify Bitcoin as the future money system that every person will transact.

In this study, the correlation between Bitcoin markets and other financial assets and the most famous stock exchanges examined. To find out long term stabilization of these assets with the Bitcoin market tested with the Engle Granger test. It is aimed that this study will be expanded with neural network will be the essential for the thesis work that will continue after this study.

Key Words: Digital Money, Engle Granger Test, Coentegration

JEL Classification Codes: E44, F14, F6

Bitcoin, Döviz Kurları, Borsa ve Emtialar Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma

Özet

Bulduğumuz yüzyılda gelişmekte olan teknoloji, insanlık tarihinin yakından ilgilendiği "İktisat" olgusunu şimdiye kadar ele almadığı şekilde değiştirmeye başlamıştır. Bu değişimler henüz en küçük tüketici olan bireyi etkilememekle birlikte, bu değişimlerin ileriki dönemlerde global anlamda çok büyük farklılıklar yaratacağı gerçeği göz önünde tutulmalıdır.

2009 yılında Satoshi Nakamoto adında kişi veya kişiler tarafından ilk kripto para sistemi olan Bitcoin kuruldu. Bu sistemin oluşturduğu para biriminin gerçek hayatta bir karşılığı olmaması, günümüze kadar kullanılmakta olan nakit para sistemini derinden sarstı. Tamamen sanal ortamda üretilip, aracılık fonksiyonu sağlayabilen bir finansal değer tüm dünyada bu kadar kısa sürede yaygınlaşıp ünlenmesi çeşitli alanlardan tepki toplamaktadır. Bazı araştırmacılara göre Bitcoin spekülatif bir balon görevini üstlenmiştir ve bu balon görevini tamamladığında hızla ortaya çıktığı gibi hızla kaybolacaktır. Öteki taraftan bu sistem teknolojinin önemli nimetlerinden sayılmış ve gelecekte her bireyin tüm işlemlerini gerçekleştireceği bir para sistemi olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada Bitcoin piyasasının diğer finansal kaynak ve dünyaca ünlü borsalarla arasındaki korelasyonu incelenmiş ve bu araçların, Bitcoin piyasasıyla uzun dönemde dengeye gelme durumları Engle Granger testi ile test edilmiştir. Bu çalışma sonrasında ele alınan konu yapay sinir ağlarıyla genişletilecek tez çalışması için temel oluşturacaktır.

¹ Master's Student, Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, Department of Econometrics, Izmir, Turkey, meltemtekinay@yahoo.com.tr

² Professor Doctor, Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Izmir, Turkey, ipek.deveci@deu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Dijital Para, Engle Granger Testi, Eşbütünlüşme
JEL Kodu: E44, F14, F6

1. INTRODUCTION

One of the most important revolutions with developing technology takes place in the financial system. The fact that money is a concrete asset in its time from its invention to the present has been one of the biggest reasons for trust in money. The transfer of the banking system to the electronic environment in recent years has made it easier for users and bankers to accelerate and streamline their business in many ways, making it easier to perceive today's virtual money perception. The basis of operations such as money transfer transactions, credit purchase/payment, credit card transactions, invoice payments, foreign currency/stock exchange trade on the Internet constitute the physical money. The technological developments that have taken place in the last 10 years are experienced in a way that will constitute an alternative of the monetary system in the world or will cause the collapse. So much so that there are researchers and scientists in the near future who predict that the location of cash will take the digital money used in digital platforms. While there is no clear consensus on whether this radical change will take place or not, the possible risks and advantages of the digital currency system of the economically powerful countries are discussed and the works for the role of future digital money are continuing^{3,4}.

2. DIGITAL MONEY, VIRTUAL MONEY AND CRYPTO MONEY

Finance & Development magazine says that *money* can serve as a;

- store of value, which means people can save it and use it later—smoothing their purchases over time;
- unit of account, that is, provide a common base for prices; or

³ Countries which are using cryptomoney: Estonia, USA, Denmark, Sweden, Netherlands, Finland, Canada, Australia

⁴Crypto money is on the agenda of the G20 summit, which will be held in November 2018.

- medium of exchange, something that people can use to buy and sell from one another(www.imf.org, 2018).

Currency is defined as; a system of money in general use in a particular country at Oxford Dictionary.

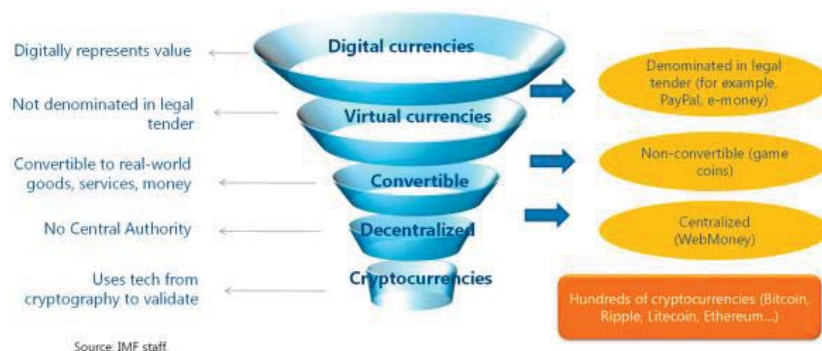
Digital currency is explained as; a form of digital cash bought from a particular company in order to pay for goods and services on the internet at Cambridge Dictionary.

Virtual currency, is a digital representation of value that is issued and controlled by its developers, and used and accepted among the members of a specific (virtual) community. Unlike regular money, it is relying on a system of trust and not issued by a central bank or other banking authority(en.finance.sia-partners.com, 2018).

A cryptocurrency (or *crypto currency*) is a digital asset designed to work as a medium of exchange that uses strong cryptography to secure financial transactions, control the creation of additional units, and verify the transfer of assets(en.wikipedia.org, 2018).

2.1 What is Bitcoin?

Before explaining the emergence of Bitcoin, it is useful to show the position of Bitcoin in different sub-branches of the money phenomenon dedicated to the definitions mentioned above. Crypto currency is as indicated in Figure 1; digital currency classified as a virtual, modifiable and decentralized currency.

Source: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>

Figure 1.

Bitcoin is the first known crypto money. But before that there have been various virtual money attempts. In 1983 the American cryptographer David Chaum conceived an anonymous cryptographic electronic money called *ecash*. Later, in 1995, he implemented it through Digicash, an early form of cryptographic electronic payments which required user software in order to withdraw notes from a bank and designate specific encrypted keys before it can be sent to a recipient. This allowed the digital currency to be untraceable by the issuing bank, the government, or a third party.

In 1996, the National Security Agency (NSA) published a paper entitled *How to Make a Mint: the Cryptography of Anonymous Electronic Cash*, describing a cryptocurrency system first publishing it in a MIT mailing list⁵ and later in 1997, in *The American Law Review*⁶.

In 1998, Wei Dai published a description of "*b-money*", an anonymous, distributed electronic cash system. Shortly thereafter, Nick Szabo created "*bit gold*". Like bitcoin and other cryptocurrencies that would follow it, bit gold (not to be confused with the later gold-based exchange, BitGold) was an electronic currency system which required users to complete a proof of work function with solutions being cryptographically put together and published. A currency system based on a reusable proof of work was later created by Hal Finney who followed the work of Dai and Szabo (en.wikipedia.org, 2018).

Lansky (2018) states that the crypto-money system provides the following 6 conditions in the article "*Possible State Approaches to Cryptocurrencies*":

1. The system does not require a central authority, distributed achieve consensus on its state.

⁵<https://web.archive.org/web/20171105132003/http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/money/nsamint/nsamint.htm>

⁶<https://web.archive.org/web/20180112043050/http://digitalcommons.wcl.american.edu/aur/vol46/iss4/6/>

2. The system keeps an overview of cryptocurrency units and their ownership.
3. The system defines whether new cryptocurrency units can be created. If new cryptocurrency units can be created, the system defines the circumstances of their origin and how to determine the ownership of these new units.
4. Ownership of cryptocurrency units can be proved exclusively cryptographically.
5. The system allows transactions to be performed in which ownership of the cryptographic units is changed. A transaction statement can only be issued by an entity proving the current ownership of these units.
6. If two different instructions for changing the ownership of the same cryptographic units are simultaneously entered, the system performs at most one of them.

Bitcoin originated around the time of the global financial crisis, in 2008–09. It is unclear whether the ostensible founder, the cryptically named Satoshi Nakamoto, really exists (James, 2018).

Approximately 9 years after the creation of the market value of \$ 200 million was recorded (statista.com, 2018).

With the emergence of Bitcoin, the number of altcoins, now known to have reached 4000, is derived. From a historical point of view, it is known as the altcoin Litecoin, which was recently established to Bitcoin (en.wikipedia.org, 2018).

Bitcoin and the top 3 altcoins as the market value can be listed as;

Table 1.

Bitcoin and Altcoins	Market Cap	Circulating Supply
Bitcoin	\$114.983.804.223	17.312.400 BTC
Ethereum	\$23.506.012.123	102.458.933 ETH
Ripple (XRP)	\$19.325.455.015	39.935.410.492 XRP*

Bitcoin Cash \$9.057.598.048 17.392.588 BCH

Source: <https://coinmarketcap.com> Dates for October 2018

*Not mineable.

3. SURVEY OF RELEVANT LITERATURE

In the literature review, whether Bitcoin is a speculative entity or not, its relation to other financial resources and the Bitcoin market have been evaluated in various studies.

Blau (2018) reported that the Bitcoin value, which started trading in a few cents in its study, lost 60% of its value in the months after it reached US \$ 1,132.26 in 2013, representing the presence of asset bubble appropriately. However, as a result of the tests conducted in the study, it was concluded that speculative trade was not experienced significantly in the period mentioned.

Koçoğlu and others (2016) evaluated Bitcoin prices, Bitcoin market efficiency, volatility and liquidity. The results of the analysis revealed that there is no significant relationship between Bitcoin and other currencies.

Atik and others (2015) found that the Bitcoin daily exchange rate between 2009 and 2015 affected the Japanese Yen price with each other in a delayed manner. It has determined that there is a one-way causality relationship from Japanese Yen to Bitcoin.

In another study, Ciaian and others (2017) investigated the price dependencies between the Bitcoin and altcoin markets for the short and long term. While the hypothesis that altcoin prices increase with the development of the Bitcoin market could not be rejected for a short period, but it was rejected for long term. The second hypothesis that pricing similarities in Bitcoin and altcoin markets have strengthened market partnerships could not be defined for short term but rejected for long term.

Tiwari and others (2017) found that the Bitcoin market was efficient outside the April-August 2013 and August-November 2016 periods.

In another study, Dwyer (2014) explained that the use of technology and the limitation of the quantity produced could create a balance in which a digital currency would have a positive value. The volatility of Bitcoin's monthly returns is higher than foreign currencies such as gold or dollar. He noted that the lowest monthly fluctuations for Bitcoin are less than the highest monthly fluctuations in foreign currencies.

Urquhart (2016) in his study showed that the Bitcoin market was not weakly efficient during the period examined and stated that it could become more effective for some market tests in the 2nd period.

4. AIM AND METHOD OF RESEARCH

The aim of this study is to test with Engle Granger test in order to find existence of cointegration between Bitcoin and some of altcoins, stock exchanges, currencies and gold/crude oil prices. The correlation coefficients, which have a different point of view in terms of showing the size of the relationship, are also shown in the study.

The daily prices between the years 2010-2018 are taken into consideration in the study. Due to Bitcoin's 7/24 online system, the sample volume is adapted to platforms that allow transactions at certain hours during the week. 9 altcoins were selected from the most commonly used 25 altcoins to add to this study, which are; Bitcoin Cash, Dash, Decred, Ethereum, Litecoin, Tether, Nem, VeChain, Ripple and Monero. Dow Jones, Nasdaq, Standard & Poor, Russell 2000, Shanghai Stock Exchange and Nikkei 225 are among the world famous stock exchanges included to this study. Currencies that had been tried to explain the relation between Bitcoin are; Australian Dollars, Brazilian Reals, Swedish Francs, Canadian Dollars, Chinese Yuan, Euro, Pound and Japanese Yen have been included. Gold⁷ and oil⁸ prices were used among the commodities. All financial resources and Bitcoin data were considered in US dollars.

4.1 Cointegration and Engle-Granger Test

⁷ Rendgold Resources Limited (GOLD) NasdaqGS

⁸ Crude Oil WTI Futures - Nov 18 (CLX8)

Correlation and cointegration are two regression based concepts that are commonly misused by the trading community. Complex in their formulation, both are inter related and are used to calculate the relationships between two or more products (ie commodities, forex, stock prices) over a specific time period.

Correlation is a value of +1 (positive correlation) or -1 (negative correlation) is assigned based on the how efficiently the two prices react to each other. Correlation identifies pairs that move in either tandem or opposing directions.

Cointegration analyses the movements in prices and identifies the degree to which two values are sensitive to the same mean or average price over a given time period. It doesn't say anything about the direction that the pairs will move. Cointegration only measures whether or not the distance between them remains stable over time(onestepremoved.com, 2018).

The idea behind cointegration is that there are common forces that comove the variables over time. The presence of cointegration between variables implies that at least one of them can be utilized to help forecast other variables because a valid causal relationship based on the error-correction model exists(Angelini et al., 2018:34).

Cointegration is one of the most important developments in time series econometrics in the last quarter century. A group of non-stationary I(1) time series is said to have cointegration relationships if a certain linear combination of these time series is stationary. There are two major approaches to testing for cointegration, the Engle-Granger two-step method (Engle and Granger, 1987) and the Johansen procedure (Johansen, 1988, 1991; Johansen and Juselius, 1990). The Engle-Granger method involves firstly running regression of one variable on another, and secondly checking whether the regression residual from the first step is stationary using, say, an ADF test. (Wang, 2009: 49).

According to the Engle-Granger test, the variables are assumed to be stationary in the same level. After the regression is applied to the variables which has the same stability level, the regression errors is checked. If the error terms are found to be at

the level of stationarity, it is concluded that there is a cointegration between the variables(Dilber and Kılıç, 2018: 111).

4.2 Implementation

The stationary level of all the variables discussed were analyzed with ADF test. Dash, Teter, Ripple,Nem and Swedish Franc were not included in the cointegration analysis because of founding them stable in levels. Gold prices are not included to this analysis because gold prices were found that stable at levels in 0,05 significance level. According to ADF test, all other financial assets were found stable at first difference. At Table 2, there's stationary results of variables which has been found cointegrated with Bitcoin.

Table 2. Results of ADF Unit Root Test

	Level			1. Difference		
	Constant	Constant and Trend	None	Constant	Constant and Trend	None
Bitcoin	-2.0809 (0.252)	-1.9597 (0.6206)	-0.9544 (0.3030)	-15.09 (0.00)*	-15.1121 (0.00)*	-15.114 (0.000)*
BitcoinCash	-1.8170 (0.372)	-1.5254 (0.8192)	-0.3768 (0.5482)	-17.26 (0.00)*	-17.3150 (0.000)*	-17.279 (0.000)*
Litecoin	-1.9981 (0.287)	-2.5930 (0.2836)	-1.5909 (0.1052)	-12.10 (0.00)*	-12.099 (0.000)*	-12.1022 (0.000)*
Monero	-1.4347 (0.566)	-2.1562 (0.5132)	-1.0063 (0.2825)	-11.61 (0.00)*	-11.608 (0.000)*	-11.6099 (0.000)*
Ethereum	-2.0266 (0.275)	-3.3310 (0.0618)	-1.4654 (0.1336)	-4.943 (0.00)*	-4.9392 (0.000)*	-4.93612 (0.000)*
VeChain	-2.2095 (0.203)	-2.8203 (0.1900)	-1.9109 (0.0535)	-9.145 (0.00)*	-9.14750 (0.000)*	-9.14245 (0.000)*

Lag length selected by Schwarz Information Criterion. Null hypothesis: Unit root exists / Data is not stationary. (*) indicates that null hypothesis is rejected.

Table 3. Results of Cointegration Test

Examined Variable In Order to Find Cointegration Between Bitcoin	Z-value	Prob. Value	t-value	Prob. Value
BitcoinCash	-36.590	0.0012*	-4.20618	0.0041*
Litecoin	-88.902	0.0000*	-5.78912	0.0000*
Monero	-53.478	0.0000*	-5.08469	0.0001*
Ethereum	-452.08	0.0000*	-6.43569	0.0000*
VeChain	-64.013	0.0000*	-4.81375	0.0003*

Null hypothesis: No cointegration exists. (*) indicates that null hypotheses rejected in 0,05 significance level.

As the indicated analysis results of the Table 3., cointegration found between Bitcoin and Bitcoin Cash, Litecoin, Monero, Ethereum, Vechain.

Correlations of the financial assets dealt with Bitcoin were examined and those with a correlation of 70% or more were shown in Table 4. The remarkable part was found to be 74% positive correlation with the Dow Jones stock exchange and Bitcoin, which was found that they aren't cointegrated in the cointegration analysis. This shows once again that cointegration and correlation can produce different results.

Table 4. Correlation Coefficients For Bitcoin

Variable	Correlation Coefficient
Dow Jones 30	0,746355

Dash	0,96984
BitcoinCash	0,875181
Decred	0,907491
Ripple	0,860674
Litecoin	0,964564
Monero	0,971847
Ethereum	0,927167
Vechain	0,765458
Nem	0,869523

5. RESULTS AND IMPLICATIONS

In this study, possible relations between Bitcoin, which is one of the end products of the technological age that the whole world is trying to keep up with, and the other financial assets, were examined with Engle-Granger method. The aim of the study is to develop a perspective on the idea that Bitcoin, which has been known and used for a short time, has been influenced by different variables. According to the data between 2010-2018, it was found that Bitcoin only cointegrated with some of the altcoins. This result is not surprising, because it is known that the altcoins are continuation of Bitcoin. In the study, results of anti-thesis were found to be considered as a tool that has not been balanced in the long term by Bitcoin's other financial instruments (the most commonly used currencies and commodity exchanges, gold-oil prices in the world). Correlation and cointegration concepts were explained and their results were compared. With these results, it is aimed that to increase confidence in Bitcoin. In future studies, it is recommended to apply this analysis with Johansen method. This study constitutes the basis for the master thesis

examining the Bitcoin movements according to the scenarios likely to occur in the global economy in the future by using artificial neural network method.

REFERENCES

ANGELINI, E., FOGLIA, M., ORTOLANO, A., LEONE, M., (2018), “The “Donald” and the market: Is there a cointegration?”, *Research in International Business and Finance* 45 (2018) 30-37.

ATİK, M., KÖSE, Y., YILMAZ, B., SAĞLAM, F., (2015), “Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri”, 14’üncü Ulusal İşletmecilik kongresi 2015.

BARIVIERA, A. F., BASGALL, M. J., HASPERUE, M. N., (2017), “Some Stylized Facts of the Bitcoin Market”, *Physica A* 484 (2017) 82–90 Contents.

Bitcoin Market Capitalization, <https://www.statista.com/statistics/377382/bitcoin-market-capitalization/>, (22.09.2018)

BLAU, Benjamin M., (2018), “Price dynamics and speculative trading in Bitcoin” *Research in International Business and Finance* 43 (2018) 15–21 Contents

CIAIAN, P., RAJCANIOVA, M., KANCS, D., (2017), “Virtual relationships: Short – and long-run evidence from BitCoin and altcoin markets”, *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 52 (2018) 173-195.

Correlation vs. Cointegration, <https://www.onestepremoved.com/correlation-vs-cointegration/>, (25.09.2018)

Cryptocurrency, <https://en.wikipedia.org/wiki/Cryptocurrency>, (18.09.2018)

DİLBER, İ., KILIÇ, J., (2018), “Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Engle Granger Eşbütünleşme Testi ve Var Model”, *TESAM Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy*, 5 (2), 95 – 118, ISSN: 2148 – 2462.

DWYER, G. P., (2015), “The economics of Bitcoin and similar private digital currencies”, *Journal of Financial Stability*, 17 (2015) 81-91.

JAMES, H. (2018), “Lucre’s Allure”, *Finance&Development*, VOL 55, NO:2,

KOÇOĞLU, Ş., ÇEVİK, Y.E., TANRIÖVEN, C. (2016), “Bitcoin Piyasalarının Etkinliği, Likiditesi ve Oynaklığı”, Journal Of Business Research Turk, 10.20491/isarder.2016.170

LANSKY, J. (2018), “Possible State Approaches to Cryptocurrencies”, Journal of Systems Integration 2018/1, 19.

List of Cryptocurrencies, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cryptocurrencies, (22.09.2018)

Lucre’s Allure, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2018/06/bitcoin-blockchain-history-of-money/james.htm>, (21.09.2018)

TIWARI, A. K., JANA, R.K., DAS, D., ROUBAND, D., (2017), “Informational efficiency of Bitcoin – An extention”, Economics Letters, 163 (2018) 106-109.

URQUHART, A., (2016), “The inefficiency of Bitcoin”, Economics Letter, 148 (2016) 80-82.

Virtual Money, <http://en.finance.sia-partners.com/what-virtual-money>, (19.09.2018)

WANG, P., (2009), Financial Econometrics, by Routledge, USA.

What is Money?, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/09/basics.htm>, (19.09.2018)

Gizli know-How un ve Gizli Bilgilerin (Ticari Sırların) Hukuka Aykırı Edinim, Kullanım ve İfşaya Karşı Korunması Hakkındaki 2016/943 Sayılı Avrupa Birliği Direktifi'nin İşletmeler Üzerindeki etkileri

Aslı Tutucu¹

Özet

İşletmeye ait ticari sırlar, rakipler arasındaki en önemli rekabet faktörlerinden biridir. Ticari sırların saldırılara karşı korunması önemli ve zorunlu fakat bunun sağlanması bir o kadar zordur. Avrupa ülkelerinde gerek "ticari sır" kavramının tanımı gerek "ticari sırların korunması" konularında ortak düzenlemeler bulunmamaktadır. Söz konusu eksikliğin giderilmesi, Avrupa Birliği'nde ticari sırların korunmasının üye devletler bakımından ortak hale getirilmesi amacıyla Avrupa Komisyonu Strateji 2020 programı çerçevesinde çalışmalar yürütmüş ve Avrupa Parlamentosu tarafından Nisan 2016'da kabul edilen Direktif, 5 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Üye devletlere ise iç hukukun Direktife uyumlu hale getirilmesi için iki yıllık süre tanınmıştır. Çalışmamızın konusunu "Gizli know-How un ve gizli bilgilerin (ticari sırların) hukuka aykırı biçimde edinim, kullanım ve ifşaya karşı korunması" hakkındaki AB Direktifi oluşturmaktadır. Kısaca oluşum süreci ve Direktifin amacı üzerinde durulduktan sonra, önce "ticari sır" kavramı, ardından Direktifin 3. ila 5. maddelerinde düzenlenen hukuka uygun fiiller ve hukuka aykırı fiiller ile istisnaların düzenlendiği hükümler incelenecektir. Bu çerçevede uygulamada önem taşıyan "reverseengineering" (tersine mühendislik) ve "whistleblowing" uygulamalarının ticari sırların korunması bakımından nasıl değerlendirildiği de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ticari sırlar, know-how, AB Direktifi, hukuki koruma
JEL Sınıflama Kodları: K15, K19, K33, Q55, D83, O30

The Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council on the protection of undisclosed know-how and business informations (tradesecrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure has an influence on establishments

Abstract

Trade secrets is one of the most important rivalry factor. Because of they are important asset of establishments, they have high economic value and be subjected to various assault and violations. Protect against attacks trade secrets is important and obligatory but yet it is difficult to ensure that. In European countries, it is possible to speak out that there is no common solutions, provision so many arrangement about either definition terms of trade secret or protection of trade secrets against attacks. The European Parliament has been drawn in this respect out a Directive for the first time. The Directive which has been accepted on April 2016 and has become in force on 5th July 2016. Subject of our work is the protection of trade secrets against their unlawful acquisition use and disclosure. Briefly, after the process of formation and the purpose of the Directive, firstly the

¹ Dr. Öğretim üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Türkiye, asli.tutucu@deu.edu.tr

concept of trade secret, then the acts in accordance with the law and the unlawful acts and exceptions regulated in articles 3 to 5 of the Directive will be examined. In this context, it will be discussed however se engineering and whistle blow in g practices that are important in practice are evaluated in terms of protection of tradesecrets.

Keywords: Tradeseecret, know-how, The Directive E, protection
JEL Classification Codes: K15, K19, K33, Q55, D83, O30

1. GİRİŞ

İşletmeye ait ekonomik değeri olan bilgilerin giderek artan saldırılara karşı korunmasında, sır sahibinin önemli bir menfaati vardır. Çalışmamızın konusunu ticari sırların korunmasına ilişkin 2016/943 sa. AB Direktifi oluşturmaktadır. Öncelikle Direktifin hazırlanma süreci ve çıkarılış amacı ele alınacak, daha sonra Direktifin konusu ve uygulama alanı başlığı altında tartışılmalı olan “ticari sır” kavramına yer verilecektir. Hukuka uygun fiiller ile hukuka aykırı fiiller örneklerle açıklandıktan sonra, hukuka aykırı fiillerin istisnaları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son bölümünde, ticari sır ihlallerinde hak sahiplerinin başvurabilecekleri hukuk yolları ve ileri sürebilecekleri talepler kısa bir şekilde incelenecektir. Böylece ticari sırların etkili biçimde korunabilmesi için işletmelerin alması gereken tedbirler ve göz önünde bulundurmaları gereken noktalar vurgulanmış olacaktır.

2. DİREKTİFİN HAZIRLANMA SÜRECİ- TARİHSEL GELİŞİMİ

2016/943 sa. AB Direktifi, yaklaşık beş yıl süren hazırlık çalışmalarının tamamlanmasıyla, 2016 yılının Nisan ayında AB Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. (Dorner, <https://www.cmshs-bloggt.de>) 28 Ocak 2013 tarihinde AB Komisyonu hazırlamış olduğu “Avrupa Parlamentosu ve Konseyi’nin Gizli Know-How ve Gizli Ticari Bilgilerin (ticari Sırlarının) Hukuka Aykırı Edinim, Kullanım ve İfşaya Karşı Korunması Hakkındaki Direktif tasarısını” (COM (2013) 0813-C7-0432/2013-2013/0402 (COD)) yayımlamıştır. (Koós, 2016:224, GRUR, 2014:1) 2014 yılının Mayıs ayında Konsey, ilk birleştirilmiş metni kabul etmiş; 15 Aralık 2015’de Lüksemburg başkanlığı, AB Parlamentosu’nun temsilcileri ile geçici bir uzlaşma metni üzerinde anlaşmış, sonrasında uzlaşma metni 18 Aralık 2015 tarihinde AB Konseyinde, daimi temsilciler komitesinde onaylanmıştır. 2015 yılının Haziran

ayında AB Parlamentosu Direktif tasarısı hakkında bir rapor yayınlamış ve bu rapora dayalı olarak başlayan AB Komisyon, Konsey ve Parlamentosu üçlü görüşmeleri 2015 yılının sonunda sona ermiştir.(Koós,2016:224), Direktif Avrupa Parlamentosunda 14 Nisan 2016 tarihinde (Lessmann ve Kaboth, 2016:3), 27 Mayıs 2016 tarihinde ise de AB Konseyinde kabul edilmiş, (Heinzke, 2016:179) 15 Haziran 2016 tarihli AB resmi gazetesinde yayımlanarak, üye ülkeler için öngördüğü iki yıllık uyumlulaştırma süresi ile birlikte 5 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Üye ülkeler için iç hukuka uyumlulaştırma süresi 2018 yılının Haziran ayında sona ermiştir. (Hoeren ve Münker, 2018:150)

3. DİREKTİFİN AMACI- ÜYE DEVLETLERDE UYUMLULAŞTIRMA ZORUNLULUĞU

Direktifin temel amacının, işletme sırları için AB içinde asgari bir ortak koruma seviyesinin sağlanması olduğu, 6. ila 10. no'lu Direktif gerekçelerinde açıklanmıştır. Çıkış noktası ise, gizli olan fakat özel yasal korumaya sahip olmayan bilgilerin ihlal edilmelerindeki kolaylıktır. Bu bilgiler, kanunen özel korumaya sahip olmadıkları halde çok kolay biçimde zedelenmektedirler. Öyle ki gizli bilgilerin bir defaya mahsus ihlali, gizliliklerini kaybederek aleni hale gelmelerine ve değersizleşmelerine neden olmaktadır.(Hauck, 2016:2218) İşletme sırlarının işletmelerin yenilik- ve rekabet yetenekleri ile Avrupa ortak pazarının gelişimi için ekonomik önemine Direktifin 1.ila 4.no'lu gerekçelerinde değinilmiştir. Avrupa içinde know-how değişiminin teşvik edilmesi, aynı zamanda rekabet avantajı sağlamak Direktifin amaçlarından biri olarak açıklanmaktadır. Teknik know-how ve diğer ticari sırlar, müşteri verileri gibi bilgiler, işletmeler için büyük önem taşımaktadır. İşletmeler bu bilgiler için hem maddi hem de zaman bakımından yatırım yaparlar. Çalışanların eğitimi gibi aldıkları tedbirler çerçevesinde bilgilerin gizli kalmasında hem istekleri hem de menfaatleri vardır. Gizli bilgiler konusundaki menfaat durumu, tüm üye devletlerde benzer olmasına rağmen, iş sırlarının korunması konusu çok büyük farklılıklar taşımaktadır.(Gärtner, 2014:650) AB Komisyonu burada bir yenilik (innovasyon) engeli görerek, Strateji Avrupa 2000 çerçevesinde iş sırlarının korunmasını tüm üye ülkelerde uyumlu hale getirmenin,

sınır ötesi know-how değişimini yani know-how un bir ülkeden bir başka ülkeye aktarılmasını ve yeniliği teşvik edeceğini kabul etmektedir.(Gärtner,2014:650) Avrupa Birliği ülkelerinde mevcut kurallarının çok farklı yapılandırılmış olması ve ticari sırlar için ortak bir koruma seviyesinin öngörülmemesi, yasal koruma açığı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca ulusal hukuk kurallarında bir parçalanma da dikkati çekmektedir. Çoğu ülkede gizli know-how un ya da iş sırlarının korunması konusunda özel bir yasa mevcut değildir. Konu ile ilgili kurallar farklı hukuk alanlarına bölünmüş durumdadır. (Dorner, <https://www.cmshs-bloggt.de>) Almanya örneğine bakılacak olursa, iş sırlarının esas olarak Alman Haksız Rekabet Kanunu'nun ceza hükümleri §17 ve §18 çerçevesinde korunduğu görülmektedir. Diğer bazı üye devletlerin aksine bağımsız olarak özel hukuka dayalı talepte bulunabilmenin somut dayanağı yoktur. Ancak gerek uygulamada gerek öğretide işletmelerin işletme- ve iş sırlarının ihlal edilmesi halinde üçüncü kişilere karşı Alman Medeni Kanunu'nun "kişilik hakkının korunmasını" düzenleyen § 823/II hükümlerine göre özel hukuka dayalı taleplerini ileri sürebilecekleri kabul edilmektedir.(Rauer ve Eckert, 2016:1239) Anılan düzenlemeler yanında Patent Kanunu § 140/c.I.3.; Ceza Kanunu § 203; Tele Komünikasyon Kanunu §138, Bilgi Özgürlüğü Kanunu §6 c.2 ve Limited Şirketler Kanunu § 85 'de de işletme sırlarının korunması ile ilgili düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. Tek başına bu örnek bile üye ülkelerde ortak bir koruma rejiminden söz edilemeyeceğini göstermektedir. (Hauck, 2016:2218) Özellikle bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak ve yeknesak bir sır korumasını sağlayıp, ticari sırlarının korunmasına dair kuralların uyumlulaştırılması amacıyla 2016/943 sa. AB Direktifi kabul edilmiştir. Bu şekilde tüm işletmeler için adil rekabet koşulları oluşturulacak ve ortak kurullarla sınır ötesi araştırma ve geliştirme teşvik edilecektir. (www.mll-news.com)

4. DİREKTİFİN KONUSU VE UYGULAMA ALANI

4.1. Genel Olarak

Direktifin konusunu genel olarak, iş sırlarının hukuka aykırı edinim, hukuka aykırı kullanım ve hukuka aykırı ifşaya karşı korunması oluşturmaktadır.(m.1/II) Direktifin 2013 yılında yayınlanan tasarısına kıyasla, kabul edilen metinde göze

çarpan önemli değişiklik, asgari bir uyumun, koruma bakımından asgari bir standardın yeterli görülmesi ve tam bir uyumlulaştırmanın gerekli olmamasıdır. (Rauer ve Eckert, 2016:1239) Böylece üye devletlere Direktif tarafından öngörülenin üzerinde, daha güçlü bir koruma getirmeleri olanağı tanınmıştır. Tanınan bu olanağın öğretide AB içinde amaçlanan ortak koruma seviyesini zedeleyebileceği dile getirilmektedir. (Rauer ve Eckert, 2016:1239). Direktifin merkezini “ticari sır” kavramı oluşturmaktadır. Ancak Direktifin başlığında ticari sırlar (gizli ticari bilgiler) kavramı yanında, gizli know-how kavramına da yer verilmiştir. İlginç olan nokta, 2016/943 sa. Direktif başlığında ve madde gerekçelerinde “know-how” terimi kullanılmış olmasına rağmen, Direktif maddelerinde know-how terimine yer verilmemiş olmasıdır. Direktifin 1.No’lu gerekçesinde bilgiye dayalı ekonominin büyük bir rekabet avantajı sağlayacağı ve bunu sağlamak için işletmelerin know-how un ve bilgilerin elde edilmesine, geliştirilmesine ve uygulanmasına yatırım yaptıkları, entelektüel sermayenin sağlanması ve kullanılmasına yapılan bu yatırımın işletmelerin rekabet yetenekleri ve Pazar başarıları için çok önemli bir faktör olduğu belirtildikten sonra yeniliklerin sonuçlarını elde etmenin bir yolunun da ilgili işletme için değer taşıyan ve genel olarak bilinir olmayan bilgiye ulaşmanın ve bilgiyi değerlendirmenin korunması olduğu ifade edilmiştir. Ardından 1.no’lu gerekçe, açıklanmamış ve gizli tutulan bu tür değerli know-how un ve bu tür değerli iş bilgilerinin “ticari sır” olarak ifade edileceğini belirterek farklı bir yaklaşım sergilemiş ve “ticari sır” kavramını, gizli know-how u ve gizli iş bilgilerini içine alan daha bir genel kavram olarak açıklamıştır. (Bkz. 1.no’lu direktif gerekçesi) Benzer şekilde 14 no’lu Direktif gerekçesinde “ticari sır” kavramı için koruma alanını daraltmadan homojen bir tanım belirlemenin gerekli olduğu vurgulandıktan sonra, kavramın hem gizli tutulmalarında haklı bir menfaatin bulunduğu hem de bu gizliliğin sürdürülmesi ve korunmasında meşru bir beklentinin varolduğuknow-how un ticari bilgileri ve teknolojik bilgileri kapsadığı belirtilerek, “ticari sır”, know-how u ve diğer bilgileri de içine alan daha genel bir kavram olarak açıklanmıştır. (Bkz.14. No’lu Direktif gerekçesi) Esasen know-how kavramının içeriğinin belirlenmesi ve kavramla ilgili belirsizliklerin giderilmesi öğretinin uzun zamandan beri üzerinde durduğu bir

sorundur. Bu konuda birçok yazarca benimsenen ve bizim de katıldığımız görüş, know-how kavramını, sadece teknik bilgileri değil aynı zamanda işletmenin ticari bilgilerini de içine alan gizli olan ya da gizli olmayan bilgi bütünü olarak tanımlama yönündedir. (Saumweber, 1978: 91,92.) (Martinek, 1992: 216-218) Bu nedenle özellikle “gizli know-how” un, teknik yani üretime dayalı, teknolojik gizli bilgileri ifade eden “işletme sırrı” kavramı ile işletmenin ticari bilgilerini ifade etmek için kullanılan “ticari sır” kavramlarını (Rauer ve Eckert, 2016:1239) kapsayan daha genel bir kavram olduğu kabul edilmektedir. (Baranowski ve Glaßl, 2016:2563) Oysa 2016/943 sa. Direktifte daha farklı bir yol izlenmiştir. Direktif’in 2.m’sinin 1.bendinde, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının (TRİPS) m. 39/II.f.’sında düzenlenmiş olan “ticari sır” tanımına çok yakın bir tanım bulunmaktadır.(Gärtner vd. 2016:3) Direktifin 14 no’lu gerekçesinde de belirtildiği gibi burada “ticari sır” kavramı hem teknolojik bilgileri hem de teknik özellik taşımayan ticari bilgileri içerir şekilde düzenlenmiştir. (Bkz.14.no’lu Direktif gerekçesi) Gözden kaçırılmaması gereken önemli noktalardan biri, Direktif’in ticari sırrın tanımlanmasında örnek aldığı TRİPS m. 39/II.fıkranın sadece asgari bir norm, minimum bir gereklilik ortaya koyduğuudur. Bu nedenle ticari sır tanımından hareketle bunun, büyük pratik sınırlamalar getirmesi beklenmeyecek, ulusal kanun koyucu, diğer bilgilerin de korunması ihtiyacında bağımsız kural koymada özgür olacaktır. (GRUR, 2014:4)

4.2. 2016/943 sa. Direktife Göre “Ticari Sır” Kavramı

2.maddenin 1.bendine göre “ticari sır”, a. Ne bütün olarak ne de unsurlarının düzenlenmesi ya da birleşimi bakımından, bu tür bilgilerle alışılmış şekilde uğraşan kişiler çevresince genel olarak bilinmeyen ya da kolaylıkla ulaşılabilmeyen; b. Gizli olduğu için ticari değer taşıyan; c. Bilgiler üzerinde hukuka uygun olarak kontrol sahibi olan kişi tarafından şartlara göre alınan uygun gizli tutma tedbirlerinin konusunu oluşturan, bilgilerdir. Söz konusu unsurların kümülatif olarak bulunması gerekmektedir. Direktifte yer alan “ticari sır” tanımının ulusal hukuklarda kabul edilen iş- ya da işletme sırrı tanımından farklılık taşıdığı dikkati çekmektedir. Sadece bir karşılaştırma yapmak ve Direktifte yer alan tanımın farklılığına dikkati çekmek

amacıyla Almanya örneğine bakılacak olursa, Alman Federal Mahkemesi yasalarda tanımlanmayan iş- ya da işletme sırrı kavramı için dört kriter belirlemiştir. Buna göre, “ticari ya da işletme sırrı”, işletme ile ilişkili olan, aleni olmayan, sadece sınırlı bir kişi çevresi tarafından bilinen, gizli tutulmasında işletme sahibinin haklı ekonomik menfaatinin bulunduğu ve gerek kendisinin açıkladığı gerek anlaşılan iradesine göre gizli tutulması gereken vakialardır. (BGH,27.04.2006 I ZR 126/03, Kundendatenprogramm, GRUR 2006:1044) (Koós, 2016:226),(Rauer ve Eckert, 2016:1239) Mahkemenin daha eski kararlarında ise gizli tutulmasında toplumun haklı menfaatinin bulunmasından söz edilmektedir. (Bkz.BGH, 20.5.1996-II ZR 190/95, NJW 1996, 2576). (ayrıca, Baranowski ve Glaßl, 2016:2564) İçtihat tarafından geliştirilen bu tanımda ticari sırlar için gizli kalmasında haklı ekonomik menfaatin bulunması ve işletme sahibinin gizli tutma iradesi ön plandadır. Direktifte yer alan tanım ise kavramı daraltmış ve yeni bir unsur ortaya çıkarmıştır: “uygun gizli tutma tedbirlerinin konusunu oluşturan bilgiler”. Bu unsurun ispat sorunlarını da beraberinde getirmesi olasıdır. Genel olarak tanım incelendiğinde birinci unsur yani ticari sırrın “bu tür bilgilerle alışılmış şekilde uğraşan kişiler çevresince genel olarak bilinmemesi ya da kolaylıkla ulaşılır olmaması” şartı, aleni olmamayı ifade etmektedir. Bilgi sadece sınırlı bir kişi çevresinde bilinir olmalıdır. İlgili branşta büyük zorluk olmaksızın öğrenilmesi mümkün olan bilgiler korunmayacaktır. (Heinzke, 2016:180); (Baranowski ve Glaßl, 2016:2565) Bu bilgiler gizli tutmayla yükümlü kılınmış diğer kişilere aktarıldığı takdirde de korunacaktır. Sınırlı kişi çevresi ile kastedilen budur. Burada önemli olan sır sahibinin bu kişi çevresi üzerinde kontrole sahip olabilmesidir. Eğer bilgi meşru bir yolla ilgili branşta aleni hale gelirse koruma kalkacaktır. Direktife göre sır için zararlı olan ilgili branşta bilgilerin tanınırlığı ve onlara kolay erişilebilirliktir. (Baranowski ve Glaßl, 2016:2565) İkinci unsur olan bilgilerin gizli olduğu için ticari değere sahip olması şartı ise, sadece gizli tutulmasında haklı ekonomik menfaatin bulunduğu bilgilerin korunacağını göstermektedir. Eğer bilgiler, sır sahibinin iş faaliyeti ile ilgili olup iş yeteneği için önem taşıyorsa her zaman haklı ekonomik menfaat bulunacaktır. (Baranowski ve Glaßl, 2016:2564) Önemsiz bilgiler ya da ticari değeri olmayan özel yaşam alanına ait, özel yaşamın korunması kapsamında yer alan manevi sırlar Direktif kapsamına

girmez. Değer bakımından maddi bir tutar ya da değer eşiği belirleme gereği bulunmamaktadır. Ticari olarak değerlendirilebilen tüm bilgiler bu kapsama girebilecektir. (GRUR, 2014:4) (Baranowski ve Glaßl, 2016:2564) Üçüncü unsur olan bilgilerin uygun gizli tutma tedbirlerinin konusunu oluşturma zorunluluğu ise gerçekte işletmeler üzerinde en fazla etki doğuracak unsurdur. Çünkü bilgilerin “ticari sır” sayılıp korumadan yararlanabilmesi için sır sahibinin iş sırlarının korunması için yeterli tedbirler aldığını ispatlaması gerekecektir.(Gärtner vd.2016:4) Bu şart birçok ülkenin iç hukukuna oldukça yabancıdır. Örneğin Alman hukukunda -yukarıda da ifade edildiği gibi- işletme sahibinin gizli tutma iradesi önem taşımaktadır ayrıca tedbir alınıp alınmadığı önemli değildir. Gizli tutma iradesi de Federal Mahkemeye göre çoğunlukla gizli tutulan bilginin doğasından ortaya çıkmaktadır. (Heinzke, 2016:179) Gizlilik anlaşmalarının bulunmaması Mahkemeye göre önem taşımamaktadır (Hoeren ve Münker,2018:152) Maddede sözü edilen gizlilik tedbirlerinin uygunluğundan ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Direktif de bu ifadeyi ayrıntılı biçimde açıklamamıştır. Burada şart koşulan, mümkün olan en iyi ya da en yüksek seviyede etkili koruma tedbirleri değil, sadece uygun bir koruma standardının sağlanmasıdır.(Hoeren ve Münker,2018:152) Hoeren ve Münker’e göre, bilgilerin sır karakterlerini korumak için proaktif olan ve süreklilik taşıyan gizli tutma tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Bunlar teknolojinin en yeni durumuna uygun, kapsamlı ve uzun süreli tedbirleri şart koşmaktadır. (Hoeren ve Münker, 2018:152) Direktif bir tedbirler kataloğu öngörmemiştir. Gizli bilginin tür ve değerine göre özel olayda alınması gereken tedbirin derece ve yoğunluğu değişecektir. Korunmaya değer bilgi ne kadar önemliyse gerekli güvenlik tedbirleri o kadar kapsamlı olacak duruma göre kademeli güvenlik tedbirleri almak gerekebilecektir. Bu bağlamda öğretide bir yandan teknik, hukuki ve yönetsel güvenlik tedbirleri ayrımı (Baranowski ve Glaßl, 2016:2565) diğer taraftan ise işletme içinde ve işletme dışında alınacak güvenlik tedbirleri ayrımları yapılmakta ve bunlara ilişkin çok sayıda örnek verilmektedir. (Hauck, 2016:2220) Giriş, geçiş ve çıkışlarda yapılacak kontroller, elektronik ve fiziksel bariyerler, (güvenlik kilitleri, şifreleme sistemleri, fire walls kurulumu) erişim engelleri ve ağ mimarisi yolları ile dijital ortamda depolanan bilgilere erişimin engellenmesi, işletmede özel

depolama alanlarının yasaklanması, İşçilerle yapılan sözleşmelerde sadakat ve sır saklama yükümlülüklerinin, rekabet yasaklarının getirilmesi, bilgi koruma sistemlerinin kurulması, gizli bilgilerin işletme içinde ya da işletme dışındaki üçüncü kişilere aktarımının yeterince belgelenmesi ve kontrol edilmesi, işbirliği anlaşmalarına taraf olan partnerlerle yazılı gizlilik anlaşmalarının (non-disclosureagreements/NDAs) yapılması vb. (Heinzke,2016:183), (Hauck, 2016:2220), (<https://www2.deloitte.com>)

4.3. Ticari Sırlarının Edinimi, Kullanımı ve İfşası

Direktif ticari sırların korunmasını, onları kullanmanın üç farklı şekline dayalı olarak konu edinmektedir. Bunlar edinim (sırları elde etme), kullanım ve ifşadır. Bu üç kavram Direktifte ayrıntılı olarak tanımlanmamıştır. Kanuni düzenlemenin merkezinde hukuka uygun (3.m.) ve hukuka aykırı (4.m.) davranışlar arasındaki ayrım bulunmaktadır. Direktif burada farklı somut olgularla bir somutlaştırma gerçekleştirmiştir. Hukuka uygun ve hukuka aykırı fiiller arasında ayrım yapıldıktan sonra 5.maddede istisnalar düzenlenmiştir. Bunlar temelde hukuka aykırı kullanım sayılmalarına rağmen, Direktifte yer alan yaptırımların onlar için uygulanması söz konusu olmaz. (Rauer ve Eckert, 2016:1240)

5. HUKUKA UYGUN FİİLLER

5.1 Genel Olarak

Direktifin 3.m'de hukuka uygun fiiller düzenlenmiştir. 3.m., aşağıda belirtilen şekilde gerçekleştirilen edinimler hukuka uygundur dedikten sonra hukuka uygun olarak değerlendirdiği dört durumu ayrı bentlerde düzenlemiştir. a.“Bağımsız keşif ya da yaratım” ; b. Toplumun kullanımına sunulmuş olması ya da ticari sırrın edinilmesinde yasal bir sınırlamaya tabi olmaması şartıyla, bilgiyi edinenin hukuka uygun şekilde elinde bulunan ürün ya da eşyanın, gözleme, inceleme, sökme-parçalara ayırma ve test edilmesi; c. Avrupa Birliği mevzuatına ve üye devletlerin yasa ve uygulamalarına uygun biçimde, çalışanların veya işçi temsilcilerinin bilgi alma ve danışma haklarını kullanmaları; ve d. ise mevcut koşullara göre dürüst ticari uygulamalar ile bağdaşan diğer her türlü yöntem hukuka uygun sayılacaktır. Direktif

II. fıkrasında üye devletlere, ulusal hukuklarında ticari sırların edinim, kullanım ve ifşasını hukuka aykırı olarak tanımlayan başka bazı olguları tespit etme ve düzenleme olanağını da tanımıştır. (Rauer ve Eckert, 2016:1241)

5.2. ReverseEngineering (Tersine Mühendislik)

3.m.'nin b. bendinde uygulama için büyük önem taşıyan ve "Tersine analiz" olarak da ifade edilen "tersine mühendislik" "reverseengineering" konusu "ticari sırların hukuka uygun edinimi" başlığı altında ele alınmaktadır. Gözlem, test etme, inceleme, sökme parçalara ayırma (daha sonra tekrar birleştirme) ürünün içerdiği know-how'a ulaşmak için özellikle dijitalleşme nedeniyle giderek artan bir önem kazanmış, yeniliği ve rekabeti teşvik amacı nedeniyle bilgilerin ediniminde hukuken geçerli bir araç olarak açıklanmıştır. (Triebe, WRP 2018:795) Madde genel test etme özgürlüğünü düzenlemektedir. Düzenleme, kamuya sunulmuş ya da bilgiyi edinenin hukuka uygun şekilde elinde olan bir ürünün analiz ve test edilmesine izin vermektedir.(Hoeren ve Münker, 2018:153) Bilgi hukuka uygun şekilde bir üçüncü kişiden elde edilirse, sonraki kullanım ya da ifşa hukuka aykırı olarak değerlendirilemeyecektir. Çünkü Direktifin m.4/III/a bendine göre, bir ticari sır sadece hukuka aykırı şekilde elde edildiği takdirde, onun kullanılması ya da ifşası hukuka aykırı olacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki çabanın-emeğin korunduğu haksız rekabet düzenlemeleri varlıklarını sürdürecektir. Söz konusu madde sadece ticari sırrın edinilmesine izin vermektedir ve bir ürünün taklit edilmesini ya da imitasyonunu korumamaktadır.(Rauer ve Eckert, 2016:1241) Bu madde kapsamında "reverseengineering" yolu ile bilgi ediniminin hukuka uygunluğunun istisnasını, maddenin II. fıkrasında yer alan düzenleme oluşturmaktadır. Eğer ticari sırrın edinimine sözleşme ile bir sınırlama getirilmişse, bu durumda hukuka aykırılık oluşacaktır. Direktif tersine mühendisliğin sözleşme ile engellenmesine olanak tanımaktadır. Sözleşmeye dayalı sınırlamaların önemi böylelikle daha iyi anlaşılmaktadır. (Rauer ve Eckert, 2016:1241) . "Tersine mühendislik" diğer Avrupa ülkelerine ve ABD'ye kıyasla Almanya'da hukuka aykırı sayılarak yaptırımla karşılaşmaktadır. Bazı hallerde sır sahibinin sahip olduğu değerli üretim bilgisi için kasıtlı olarak patent başvurusunda bulunmaktan kaçındığı ve bunu gizli tutmayı tercih

ettiği görülmektedir. Endişelendiği nokta değerli üretim bilgisinin aleni hale gelmesidir. Öğretide bu gibi durumlarda ve özellikle iş birliği sözleşmeleri ile mal temin ve teslimine ilişkin sözleşmelerde tersine mühendisliği engelleyecek sözleşme şartlarının kararlaştırılması önerilmektedir. (Gärtner vd. 2016: 4,5; Koch ve Farkas, 2016:8) Bu şekilde test etme özgürlüğünün sınırlandırılmasına Direktif izin vermektedir. (Hoeren ve Münker, 2018:153)

5.3. İş Hukuku Bağlamı

3.m'nin c. bendinde, AB mevzuatına ve üye devletlerin yasa ve uygulamalarına uygun biçimde, çalışanların veya işçi temsilcilerinin bilgi alma ve danışma haklarını kullanmasının hukuka uygun olduğu belirtilmiştir. Hükmün amacı işçilerin ve işçi temsilcilerinin menfaatlerinin korunmasıdır. Eğer çalışanlar ya da işçi temsilcileri, Birlik hukuku ve ulusal mevzuatları uyarınca kullandıkları bilgi alma ve danışma haklarına dayalı olarak ticari sırları elde ederlerse, bu edinim hukuka uygun sayılacaktır. Böylece işletmede katılma ve birlikte belirleme hakları, ticari sırların korunması nedeniyle sekteye uğramayacaktır. (Rauer ve Eckert, 2016:1241)

5.4. Dürüst ticari Uygulamalar (Honest Commercial Practice) ile Uyumluluk

Direktifin 3.m.'sinin d.bendi dürüst ticari uygulamalar ile uyumlu olan tüm davranış biçimlerine izin vermektedir. Bu maddenin dışında yasak hükmü içeren m.4/II./b.'de ticari sırların "dürüst olmayan ticari uygulamalar" yolu ile edinilmesinin hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Hukuka uygunlukla hukuka aykırılık arasındaki sınırı "dürüst ticari uygulamaları" kavramı belirlemektedir. (Gärtner vd. 2016:4,5) Her iki düzenleme de birbirine benzer şekilde çok esnek ve yoruma açıktır. Bu çerçevede dürüst ticari davranışlar ile dürüst olmayan ticari davranışlar arasındaki farkı ortaya koymak zorluk teşkil edecek ve bu, yargısal içtihat yolu ile gerçekleştirilebilecektir. (Gärtner vd. 2016:4,5) Kavram, TRİPS'in 39.m.'den kaynaklanmaktadır. Maddenin dipnotunda "dürüst alışkanlıklara aykırı davranış" yorumlanmıştır. Sonrasında ise, aleni olmayan bilgilerin, bu tür davranışların edinimde rol oynadığını bilen ya da ağır ihmalleri nedeniyle bilmeyen üçüncü kişiler vasıtasıyla elde edilmesi de dahil, "sözleşme ihlali", "gizlilik

anlaşmasının ihlali”, ya da “böyle bir ihlale teşvik etme, yanlış yönlendirme” gibi davranışların dürüst olmayan ticari uygulamalara örnek olabileceği belirtilmiştir. (Koós,2016:226; Rauer ve Eckert, 2016:1241) Dürüst ticari uygulamalar ile dürüst olmayan uygulamaların ulusal hukuklarda birbirinden farklı değerlendirilme tehlikesi de, Direktifin ortak bir koruma seviyesi oluşturma amacıyla bağdaşmamakta, hükmün bu denli esnek düzenlenmiş olması, yasal belirsizliğe yol açmaktadır. (Rauer ve Eckert, 2016: 1241)

6. HUKUKA AYKIRI FİLLER

6.1. Ticari sırların hukuka aykırı edinimi

Direktif kapsamında hukuka aykırı filler 4.m.’de düzenlenmiştir. 4.m.’nin II. fıkrasında ticari sırların, sır sahibinin onayı olmaksızın ediniminin, belirtilen iki durumda hukuka aykırı sayılacağı ifade edilmiştir. a.bendine göre, ticari sırrın sahibinin meşru kontrolüne tabi olan ve ticari sırrı içeren ya da ticari sırların türetilebileceği dokümanlara, eşyalara, malzemelere, maddelere ve elektronik dosyalara yetkisiz olarak erişmek, bunları yetkisiz olarak ele geçirmek ya da yetkisiz olarak kopyalamak; b. bendine göre ise, mevcut şartlar bakımından dürüst ticari uygulamalar ile bağdaşmayan her davranış, hukuka aykırı sayılacaktır. a. bendinde somut örnekler yer verildiği görülmektedir. Buradaki “yetkisiz” terimini, “bir hukuka uygunluk nedeni olmaksızın” şeklinde anlamak gerekmektedir.(Köhler vd, 2018:Nr.29)b.bendi yukarıda incelenen m.3/I/d.bendinin karşılığını oluşturmaktadır. Sözleşme ya da güven ihlaline yönlendirme, rüşvet, şantaj, aldatma gibi hukuka aykırı araçların kullanılması belirtilebilir. Sokakta bir şey bularak yasa dışı hareket etmeyen kişi bakımından ticari sırların hukuka aykırı edinimi söz konusu olmayacaktır. (Köhler vd., 2018: Nr.30,31)

6.2. Ticari sırların hukuka aykırı kullanımı ve ifşası

Direktifin 4.m.’sinin III. fıkrası, ticari sırların hukuka aykırı kullanım veya ifşasına ilişkindir. III. fıkraya göre; ticari sırların sahibinin onayı olmaksızın, belirtilen şartlardan birini gerçekleştirdiği ispat edilen bir kişi tarafından kullanılması veya ifşa edilmesi hukuka aykırıdır: Sözü edilen şartlar; a. bu kişinin

ticari sırrı, hukuka aykırı bir şekilde elde etmesi; b. bu kişinin ticari sırrın ifşasına engel olan bir gizlilik anlaşması ya da gizli tutma yükümlülüğünü ihlal etmesi; c. ticari sırrın kullanımını sınırlayan sözleşmeye dayalı bir yükümlülüğü ya da başka bir yükümlülüğü ihlal etmesidir. Hukuka aykırı edinimin aynı zamanda hukuka aykırı kullanım ve ifşaya neden olacağı açıktır. (Köhler vd., 2018: Nr.29 vd.) Pratikte önemli olan, b. bendi uyarınca gizlilik anlaşmasının ihlali ya da ticari sırları gizli tutma ve ifşa etmeme konusunda mevcut olan bir başka yükümlülüğün ihlali. Bu tür gizlilik anlaşmalarının uygulamada özellikle işbirliği ve dış kaynak anlaşmaları (outsourcingagreement) çerçevesinde belirli bir zaman dilimi için yapıldığı görülmektedir. (Ör. işbirliği anlaşmasının sona ermesinden itibaren iki yıl) Söz konusu zaman dilimi geçtikten sonra sırları kullanma ve açıklama serbest hale gelecektir. (Köhler vd.,2018: Nr.33) Hukuka uygun olarak edinilmiş bilgilerin, çalışanlar ya da önceki çalışanlarca hukuka aykırı olarak kullanılması da bu madde kapsamındadır. İçte ya da işletmenin dışında çalışıp ticari sırlarla mesleki olarak ilgilenen ve talimat verme yetkileri bulunan işçilerle yapılan sözleşmeler kapsamında aslında gizli tutma yükümlülükleri, sözleşmenin doğasından kaynaklanmaktadır ve sözleşme sonrası için getirilmek istenen bir rekabet yasağı bulunmadığı sürece, onlarla ayrıca gizlilik anlaşmalarının yapılmasına gerek bulunmamaktadır. c. bendi anlamında ticari sırrın kullanımını sınırlayan sözleşmesel bir yükümlülüğün ya da başka bir yükümlülüğün ihlal edilmesine, lisans sözleşmelerindeki ticari sırların kullanımlarını sınırlandıran şartlar örnek verilebilir. (Köhler vd.2018: Nr.33) Ancak çok önemli bir noktanın da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Direktifin hiçbir hükmü, iş gücü hareketliliğinin sınırlandırılmasına temel oluşturacak şekilde yorumlanamaz. Özellikle Direktif, işçilerin yaptıkları işlerin normal akışı içinde dürüstçe edindikleri bilgi, tecrübe ve yetenekleri kullanmalarının sınırlandırılmasına ve ayrıca onlara ek sözleşme sınırlamaları getirilmesine dayanak teşkil edemez.

6.3. Dolaylı ihlal fiilleri

4.m.'nin IV. f.'da, III. f. ile bağlantılı bir hukuka aykırılık haline yer verilmiştir. Buna göre, ticari sırların edinimi, kullanımını ve ifşası, eğer bir kişi edinim, kullanım

ya da ifşa anında, ticari sırların, bunları III. paragraf anlamında hukuka aykırı biçimde kullanan veya ifşa eden bir başka kişi üzerinden kendisine doğrudan veya dolaylı şekilde ulaştığını biliyorsa ya da mevcut koşullara göre bilmesi gerekiyorsa yine hukuka aykırı olarak değerlendirilecektir. (Kalbfus, 2016: 1015) II. ve III. fıkralar anlamında doğrudan bir ihlal eylemi gerçekleştirmemiş olmakla birlikte, sırrın hukuka aykırı bir kaynaktan geldiğini yani üçüncü bir kişinin hukuka aykırı eylemi bulunduğunu bilen ya da bilmesi gereken kişilerin dolaylı gizlilik ihlallerini düzenlemektedir. (Kalbfus, 2016:1015)

6.4. Hak ihlaline neden olan ürünlere karşı koruma

Sonuncu hukuka aykırılık, özel bir duruma ilişkindir. V.fıkraya göre, hakkı ihlal eden ürünlerin üretimi, arzı, dolaşıma çıkarılması veya bu amaçlarla ithali, ihracı ya da saklanması; eğer, bu faaliyetleri gerçekleştiren kişi, ticari sırrın III. fıkra anlamında hukuka aykırı olarak kullanıldığını biliyor ya da mevcut şartlara göre bilmesi gerekiyorsa, ticari sırrın hukuka aykırı kullanımı sayılır.

7. DİREKTİFİN 5. MADDESİNDE DÜZENLENEN İSTİSNALAR

İstisnaların düzenlendiği 5.madde dört bentte düzenlenen hallerde, bir ticari sır ihlali bulunsa bile yani ticari sırların edinimi, kullanımı ve ifşasının belirtilen nedenlerle gerçekleştirilmesi durumunda, Direktifin öngördüğü tedbir, dava ve diğer hukuki başvuruların reddedileceğini ifade etmiştir. Burada özellikle b. bendinde yer alan ve uygulamada WhistleBlower olarak adlandırılan ihbarcılarının fiillerine genel kamu menfaatini korumak amacıyla izin verilmesi, öğretilerde ve iş çevrelerinde bazı tartışmalara yol açmıştır. 5.m.'de, AB Temel Haklar Şartına dayalı (Charta der Grundrechte der Europäischen Union) ifade özgürlüğünün ve bilgi özgürlüğünün kullanılmasına yönelik, medya özgürlüğüne ve medyanın çoğulculuğuna saygı göstermesi; davalının ya da karşı tarafın genel kamu menfaatini korumak amacıyla hareket etmesi şartı ile mesleki ya da diğer bir kusurlu davranışın ya da yasa dışı faaliyetin açığa çıkarılması, bunun ifşa edilmesi; çalışanlar tarafından işçi temsilcilerine, bu temsilcilerin görevlerini Birlik hukuku ve ulusal hukuka uygun olarak yerine getirmeleri ve görevlerinin ifası için ifşanın gerekli olması şartı ile bazı

gizli bilgilerin açıklanması ve AB Hukuku ya da ulusal hukuk tarafından tanınan meşru bir menfaatin korunması amacıyla sırların edinimi, kullanımı ve ifşası, yasaktan istisna edilmiştir. (ayrıntılı bilgi için bkz. Kalbfus, 2016:1015; Hoeren ve Münker, 2018: 154)

8. DAVALAR VE İLERİ SÜRÜLEBİLECEK TALEPLER-YAPTIRIMLAR

Direktifte, AB'nin yetki alanı dışında kaldığı için ceza hukukuna dayalı yaptırımlar düzenlenmemektedir. Üye devletler özel hukuka dayalı bir yaptırım sistemi oluşturmakla yükümlüdür. (Hoeren ve Münker, 2018:154). Direktif, ticari sırların hukuka aykırı edinimi, kullanılması ve ifşasına karşı çok kapsamlı bir koruma getirmekte, şimdiye kadar sadece monopol haklarında yani patent hakkı gibi münhasır haklarda karşılaşılan çok geniş bir talepler demeti sunmaktadır. (Hoeren ve Münker, 2018:154) Öyle ki hukuki korumanın bu kadar kapsamlı düzenlenmesi ticari sırların Direktif çerçevesinde “koruma hakkı” (Schutzrecht) benzeri bir hak olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Oysa “ticari sırlar” fikri haklar içinde yer almaz ve sahibine inhisari hak-teknelci haklar bahşetmez. (Gärtner vd. 2016 : 4,5) Genel olarak ticari sırrı içeren dokümanların, eşyaların, malzemelerin, maddelerin ya da elektronik dosyaların geri verilmesi, ya da imhası; hakkı ihlal eden ürünlerin geri çağırılması, satış yollarından men edilmesi ya da imhası talepleri bu kapsamda düzenlenmiştir. 12.m.'de durdurma, silme ve satış yasaklarına yönelik ihtiyati tedbirler düzenlenmiştir. Kusurdan bağımsız zarar giderimi (lisans kıyaslaması) dikkate alınmış, zararın tazmininde yoksun kalınan kazanç; zarar verenin elde ettiği kazanç ya da ticari sır, lisans verilseydi ödenecek lisans bedeline dayalı hesaplama yöntemleri düzenlenmiştir. (Bkz. m.13 ve m.14) Zamanaşımı süresinin en fazla altı yıl olduğu belirtilmiştir. (Hoeren ve Münker, 2018:155) Direktif, sır sahibi davacı bakımından ispat yükünü ters çevirmediği gibi, bir ispat kolaylığı da getirmemiştir. Bu durumda başvuruda bulunan davacı, bir ticari sır bulunduğunu, kendisinin ticari sır sahibi olduğunu ve ticari sırlarının hukuka aykırı olarak edinildiğini, kullanıldığını ya da ifşa edildiğini ispatlamak zorunda kalacaktır. (Gärtner vd, 2016:4,5;Koós,2016: 228)

9. YARGILAMA SIRASINDA TİCARİ SIRLARININ GİZLİLİĞİNİN KORUNMASINA YÖNELİK TEDBİRLER

Direktifin üzerinde en çok tartışılan düzenlemelerinden birine 9. m’de yer verilmiştir. Dava sırasında ticari sırların aleni hale gelme ve devam eden “sır” özelliğini kaybetme tehlikesi bulunmaktadır. Bu nedenle ticari sırların gizliliğinin korunabilmesi için özel hukuk yargılaması sırasında alınması gereken tedbirler 9.m.’de düzenlenmiştir. 9.m.’de esas olarak ifadeler ve dokümanlara erişimi olan ve yargılama sürecine katılan kişi çevresinin sınırlandırılmasına yetecek çok sayıda farklı tedbir öngörülmüştür. (Dorner,<https://www.cmshs-bloggt.de>) Sırların davanın karşı tarafınca öğrenilmesi ve bilini hale gelmesi sır özelliğinin kaybı için yeterlidir. Sırların ayrıca kamuya açık hale gelmesine gerek bulunmamaktadır. (Hauck,2016:2218) Asıl sorun, yargılama sırasında alınacak gizlilik tedbirlerinin iç hukuklara nasıl uyumlu hale getirileceğidir. Çünkü özel hukuk yargılaması sırasında ticari sırlar bakımından gizliliğin korunması, bazı üye ülkelerin usul hukuku sistemlerine ve yargılama esaslarına yabancıdır. Burada özellikle davanın karşı tarafının yargılamanın tamamından ya da bir kısmından bertaraf edilebildiği, gizli belgelerin mahkemeye özel olarak sunulduğu ve davanın karşı tarafına bunların iletilmediği özel bir usul olan, Direktif tasarısında yer verildiği halde, Direktif metninden çıkarılan –In Camera-Verfahren yani “kapalı usul yargılama” (gizli yargılama) yolundan (Gärtner, 2016:4,5) söz edilmektedir. Bu yol, Alman hukukunda özellikle İdari Yargılama usulünden hareketle tanınmakta ve uygulanmaktadır. (Hauck, 2016:2222) Buna göre, idari makamın talep edilen bilgi ve belgeleri mahkemeye sunması halinde federal devletin veya bir eyaletin menfaatine zarar verme ihtimali varsa, idari makam bunları mahkemeye sunmaktan kaçınabilir. (Türkoğlu Üstün, 2014:884; Vogel, 2017:28 vd.) Alman hukukunda idari yargılama usulü bakımından tanınan ve uygulanan bu yolun, tamamen yabancı olduğu ticari sırların korunması konusundaki özel hukuk yargılamasında uygulanıp uygulanamayacağı, “hukuki dinlenilme hakkı” ile “gizli tutma menfaati” arasındaki dengenin nasıl kurulacağı öğretide tartışılmaktadır. (Hauck, 2016:2222; Koch ve Farkas, 2016:9) Sonuçta ulusal hukuklar bakımından özel hukuk yargılamasında

gizliliğin korunmasının oldukça yetersiz düzenlendiği dikkate alınır, 9.m.'nin öngördüğü tedbirlerin bu alanda bir iyileştirmeye neden olacağı söylenebilir.(Dorner, <https://www.cmshs-bloggt.de>)

10. SONUÇ

2016/943 sa. Direktifle uzun zamandan beri duyulan ticari sırların ortak hükümlerle yeknesak şekilde korunma ihtiyacı giderilmiş olmaktadır. Direktif, ticari sırlar için maddi hukuka dayalı, kapsamlı bir koruma getirirken, ticari yaşamın gerekliliklerini ve işletme uygulamalarını dikkate almaya çalışmıştır. Ticari sır kavramının tanımında, gizlilik tedbirlerinin konusunu oluşturma şartı; “dürüst ticari uygulamaların”, hukuka uygunluk ve hukuka aykırılığın sınırının belirlenmesindeki rolü, ticari sırrı ihlal edilenlerin başvurabilecekleri yolların ve alınmasını isteyebilecekleri tedbirlerin sadece münhasır haklarda karşılaştığı şekilde çok geniş kapsamlı olarak düzenlenmiş olması, uygulamayı çok ilgilendiren reverseengineering (tersine mühendislik) ve Whistleblowing konularında düzenleme getirmesi ve yargılama sırasında dava konusu ticari sırların gizliliğinin korunması ve aleni hale gelmelerinin önlenmesi için alınacak tedbirleri düzenlemesi önemli yeniliklerdir.

KAYNAKLAR:

Baranowski,A,Glaßl R,(2016),Anforderungen an den Geheimnisschutz nach der neuen EU-Richtlinie, BetriebsBerater, 2016, s.2563-2569

Dorner, M, Know-how-Schutz-Richtlinie: EU beschließt einheitlichen Rechtsschutz für Geschäftsgeheimnisse www.cmshs-bloggt.de/digital-business/know-how-schutz-richtlinie-eu-beschliesst-einheitlichen-rechtsschutz-fuer-geschaeftsgeheimnisse/ erişim tarihi: 01.09.2018

Gärtner, A, Schlüter K, Ottermann, M, (2014) Wissen ist Macht- Was ändert sich durch die Richtlinie zum Schutz von Geschäftsgeheimnissen? , Deutscher Anwaltspiegel, Ausgabe 11/1 juni 2016, s.3-6

GRUR, (2014) Stellungnahme zum Vorschlag für eine Richtlinie über den Schutz vertraulichen Know-Hows und vertraulicher Geschäftsinformationen

(Geschäftsgeheimnisse) vorrechtswidrigem Erwerb sowie rechtswidriger Nutzung und Offenlegung, COM (2013) 813 final, www.grur.org/uploads/tx_gstatement/2014-03-19_GRUR_Stellungnahme_zum_Know-how-Schutz.pdf

(Erişim tarihi: 15.09.2018)

Hauck, R. (2016), Geheimnisschutz im Zivilprozess - Was bringt die neue EU-Richtlinie für das deutsche Recht? NJW 2016, s.2218-2223

Heinzke, P. (2016), Richtlinie zum Schutz von Geschäftsgeheimnissen, CCZ 2016, s.179-183

Hoeren T., Münker, R. (2018), Die EU-Richtlinie für den Schutz von Geschäftsgeheimnissen und ihre Umsetzung - unter besonderer Berücksichtigung der Produzentenhaftung, WRP 2018/2, s.150-155

Kalbfus, B. (2016), Die EU-Geschäftsgeheimnis-Richtlinie Welcher Umsetzungsbedarf besteht in Deutschland? GRUR 2016, s.1009-1017

Koch, P., Farkas, T. (2016), psst! Geheimnisschutz in der EU, Erwacht der Geheimnisschutz mit Hilfe des Richtlinienvorschlags der EU aus einem Dornröschenschlaf? Intellectual Property, Ausgabe: 2// Juni 2016; https://www.intellectualproperty-magazin.de/wp-content/uploads/sites/18/2016/06/Intellectual_Property_Magazin_Ausgabe2_2016_GESCHUETZT.pdf (Erişim tarihi: 15.09.2018)

Kóos, C. (2016), Die Europäische Geschäftsgeheimnis -Richtlinie - Ein Gelungener Wurf? - Schutz von Know-how und Geschäftsinformationen - Änderungen im deutschen Wettbewerbsrecht, MMR 2016, s.224-228

Köhler, H., Bornkamm, J., Feddersen, J. (2018) Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb, München (C.H. BECK), 36. Aufl. 2018, (§§ 17-19 Schutz von Geschäftsgeheimnissen) Nr. 8-44

Lessmann A., Kaboth D. (2016), Know-how Transfer und Schutz im Binnenmarkt sichern, Intellectual Property, Ausgabe: 2// Juni 2016; <https://www.intellectualproperty-magazin.de/wp->

content/uploads/sites/18/2016/06/Intellectual_Property_Magazin_Ausgabe2_2016_GESCHUETZT.pdf (Erişimtarihi: 15.09.2018)

Martinek, M, (1992)ModerneVertragstypenBand.II, München 1992

Rauer, N, Eckert,A(2016)RichtliniezurHarmonisierung des Know-how- Schutzes in der EU, Der Betrieb, (www.der-betrieb.de) 2016, s.1239-1244

Saumweber,W(1978), Der Schutz von Know-How imDeutschen und AmerikanischenRecht -einrechtsvergleichende Analyse- München 1978

Triebe, C,(2018)Reverse Engineering imLichte des Urheber- und Geschäftsgeheimnisschutzes, WRP 2018, 795

Türkoğlu,Üstün, K(2014) Alman İdari Yargılama Usulünde İdari Makamların Bilgi ve Belge Verme Yükümlülüğü, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 3-4 877-897

Vogel, B, (2017) „Incamera“-VerfahrenalsGewährungeffektivenRechtsschutzes? NeueEntwicklungen im europäischenSicherheitsrechtFreiburg ZIS 1/2017 s.28-37

<https://www.mll-news.com/update-eu-richtlinie-zum-schutz-von-geschaeftsgeheimnissen-tritt-in-kraft/>erişimtarihi: 15.09.2018

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/risk/richtlinie-know-how.pdf>erişimtarihi: 15.09.2018

Vatandaş Bütçesi ve Vatandaş Odaklı Bütçenin Kavramsal Çerçevesi

Güngör Özcan¹

Özet

Vatandaş bütçesi, ülke vatandaşlarının bütçe kanununu daha iyi anlayabilmesi ve yorum yapabilmesi için hükümetler tarafından her yıl yayınlanması gereken rehberdir. Vatandaş bütçe, yıllık bütçenin kolay ve anlaşılabilir bir özeti olarak ifade edilebilir. Uygulanacak mali politikaların sade ve anlaşılabilir dille kamuoyuna açıklanması, mali yönetimin temel ilkelerinden olan mali şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından büyük önem taşır. Hazırlanan Vatandaş Bütçe Rehberinde; bütçenin oluşturulmasında kullanılan makroekonomik varsayımlar, bütçe giderlerinin dağılımı, hangi sektörlere neden ödenek tahsis edildiği ve vergi gelirlerine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Vatandaş odaklı bütçeleme ise vatandaşların sosyal faydası, kurumsal yapıda gelişimi olumlu etkilerken bütçe sürecinin aşamalarında vatandaşların katılımını sağlayıp, bu süreçlerde daha etkin olmasını amaçlamaktadır. Bu bütçeleme sisteminde mali hesap verilebilirlik ve kaynak dağılımında etkinlik ile ekonomi politikası amaçlarına olumlu etki edilmektedir. Bu bütçeleme sisteminde teknolojik gelişme önemli bir unsurdur. Çalışmamızda vatandaş bütçenin ve vatandaş odaklı bütçenin tanımı, özellikleri, avantajları gibi unsurları değerlendirilerek kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler— Bütçe, Vatandaş Bütçe, Rehber

JEL Sınıflama Kodları: H60, H61, H72

Conceptual Framework of Citizen Budget and Citizen-Focused Budget

Abstract

Citizens' budget is a guide that should be published annually by governments to enable citizens to better understand and interpret the budget. Citizen budget can be expressed as an easy and understandable summary of the annual budget. Disclosure of the fiscal policy to be made public in a simple and understandable language is of great importance in terms of ensuring financial transparency and accountability, which are the basic principles of financial management. Prepared Citizens Budget Guide; macro economic assumptions used in the preparation of the budget, distribution of budget expenditures, allocation of funds to which sectors are allocated and tax revenues. Citizen-focused budgeting, while the social benefit of the citizens, positively affects the development of the corporate structure, aims to ensure the participation of citizens in the stages of the budget process and to be more effective in these processes. In this budgeting system, financial accountability and efficiency in resource allocation are positively affected by economic policy objectives. Technological development is an important element in this budgeting system. In our study, the conceptual framework of the citizen budget and the citizen-oriented budget will be evaluated by evaluating elements such as definition, characteristics and advantages

Keywords— Budget, Citizen Budget, Guide

JEL Classification Codes: H60, H6, H72

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Bütçe ve Mali Planlama ABD, Türkiye, gungor.ozcan@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

Vatandaş bir toplumun üyesi olup anayasalarda belirtilen sosyal ve mali haklara sahiptir. Günümüzde demokratik yönetimde yürütme organının saydamlık, hesap verilebilirlik ve katılımcılık gibi sebeplerle vatandaşlarını yönetim anlayışının merkezine çekmektedir. Bu anlamda vatandaş odaklı yönetim ve kamu hizmetleri sunulmaktadır. Vatandaş bütçe ise bu anlayışın önemli bir aracı olup vatandaş odaklı bütçeleme anlayışından beslenmektedir. Çalışmada vatandaş kavramı, vatandaş odaklı yönetim, kamu hizmeti ile vatandaş bütçesi ve anlayışı üzerinde durulacak olup bunların kavramsal çerçevesi çizilecektir.

2. VATANDAŞ KAVRAMI

Kişilerin birlikte yaşamaya başlaması, sosyal kurum ve kuruluşlar meydana getirerek örgütlenmesi neticesinde devletlerin ortaya çıkması, toplum halinde yaşayan insanların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinin düzenli ve uyumlu olabilmesi yani vatandaşlık sisteminin oluşması için yazılı kurallara ve değerlere ihtiyaç duyulmuştur. Vatandaşlık, devletin kişiye yüklediği görevler ve sunduğu haklarla hukuki bir statüye sahip olmanın yanında, yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek devam ettiren ve bu toplumun kültürüne uyum sağlayan bir toplumun ideal üyesi olma eylemi olarak ifade edilebilir(Hablemitoğlu&Özmete, 2012: 42-43). Vatandaşlıkta ulus devletlerin kurumsallaşmasıyla siyasal olgu ve süreçler içinde kişilerin etkinliği ve rolü artmıştır. Milli ekonomilerin gösterdiği gelişme ile bireyin tüketici, üretici ve vergi mükellefi olarak da önemi fazlalaşmıştır. Vergi yükünün tabana yayılmasıyla ödenmeye başlanması, temsili siyasal kurumların kapsamının genişlemesine, yasama organlarının siyasal sistem içinde güçlenip kök salmasına sebep olmuştur. Temsilcileri aracılığıyla devlet bütçesinin veya ödedikleri vergilerin hesabını soran kitleler oy hakkının genişlemesine ve seçimlerin kiteselleşerek çağdaş temsili demokrasilerin doğması ve kurumsallaşmasına sebebiyet vermişlerdir(Çarkoğlu& Kalaycıoğlu, 2014: 4).

3. VATANDAŞ ODAKLI YÖNETİM

Vatandaş odaklı yönetim anlayışı, kamu yönetiminde yönetim kalitesinin yükselmesi, hesap verme mekanizmalarının güçlendirilmesi, kamusal hizmetlerin sunumunda şeffaflığın meydana getirilmesi, vatandaşların politika oluşturma ve yönetim sürecine eklenme gibi girişimleri öne çıkarmaktadır. Bu anlayışta ana hedef, kamu yönetiminde etkinliği, verimliliği ve kaliteyi artırarak, vatandaşlara en iyi hizmeti sunma ve vatandaşı merkeze yerleştirerek, vatandaş memnuniyetini en üst düzeye çekmektir. Vatandaş Odaklı Yönetim Sürecinin özellikleri arasında vatandaşa sunulan hizmetin öncelikli hale getirilmesi, vatandaşın anlaşılması, hizmet sunumuna yönelik yeterli kaynağın hazırlanması, hizmetlere erişimin sağlanması ve hizmetin sunulması, hizmet performansının değerlendirilmesi ve raporlanması ile sürekli gelişim sağlanması bulunmaktadır(Kutlu, Usta, & Kocaoğlu, 2008: 511-512). Vatandaşlar kamusal mal ve hizmetlerden yararlanırken kendilerini müşteri olarak hissetmelerinin doğal sonuçları olarak kamu yönetiminde müşterilerin ön planda tutulması, onlara sunulan hizmetlerin sürekli iyileştirilmesi ve çıktuları müşterilerin istekleri doğrultusunda oluşturulma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylece vatandaş, kamusal politikaların oluşturulması ve uygulanması sürecine katılma hakkı; kamusal mal ve hizmetlerin kalitesini, sunulma biçimini denetleme; kamusal faaliyetlerin rasyonelleştirilmesi ve etkinleştirilmesi işlevlerini kazanmıştır. Kısaca vatandaş sorumluluklarının yanı sıra haklarının da olduğu fark etmiştir. Müşteri yaklaşımı ile vatandaş, sahip olduğu bu hakları kullanma fırsatı yakalamıştır(Türkyılmaz, 2013: 51).

4.VATANDAŞ ODAKLI KAMU HİZMETİ

Vatandaşlık kavramındaki gelişmeler ışığında, devlet anlayışındaki değişimler ve globalleşme ile beraber bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme gibi faktörlerin etkisiyle kamu hizmetlerinde değişimi ve vatandaş odaklı kamu hizmeti kavramını gündeme getirmiştir. Bu yaklaşım, kamusal hizmetlerin tasarım, sunum ve denetiminin her aşamasında vatandaş istek, beklenti ve kaygılarını dikkate alan, bazı özel sektör araçlarıyla bu süreçleri daha şeffaf, kolay erişilebilir ve kaliteli hale getirip vatandaşları süreçlere ekleyen, vatandaş memnuniyetini esas alan ve adalet,

eşitlik ve kamu yararını gözetmeye devam eden hizmet anlayışını kapsar. Bu anlayış özünde şu belirtilen işlevlere sahiptir(Uysal Şahin, 2014: 39-41):**Danışma:** Vatandaşlardan, aldıkları hizmetlerin seviyesi ve kalitesi hakkında bilgi alınmalı, ihtiyaçlar önemsenmeli, hizmet standartları koyarak mevcut hizmetler yeniden düzenlenmeli ve gerekirse yeni hizmetler tedarik edilmelidir. **Hizmet Standartları:** Vatandaşlar, alacakları hizmetlerin seviyesi ve kalitesinin ne olacağı hakkında bilgilendirilmeli ve vatandaşların en yüksek standartta hizmet aldıkları kesinleştirilmelidir. **Erişim:** Tüm vatandaşların, özellikle dezavantajlı kesimden olanların, hizmetlere eşit ve kolayca erişimi sağlanmalıdır. **Nezaket:** Vatandaşlara nazik ve ehemmiyetle yaklaşılmalıdır. **Bilgi:** Vatandaşlara, almayı hak ettikleri hizmetler hakkında net ve doğru bilgi verilmelidir. **Açıklık ve Şeffaflık:** Vatandaşlara milli ve yerel kamu kuruluşlarının nasıl çalıştığı, maliyetleri ve kimlerin işbaşında olduğu hakkında bilgi verilmelidir. **Telafi:** Eğer taahhüt edilen standartta hizmet sunulmadıysa, vatandaştan özür dilenmeli, durum ayrıntılarıyla açıklanmalı, hızlı ve etkin bir şekilde sorun çözümlenmelidir. Ayrıca, vatandaşın şikâyeti karşısında, sempatik ve pozitif bir tutumla yaklaşılmalıdır. **Paranın Karşılığı:** Kamusal hizmetler vatandaşların parasının karşılığını tam anlamıyla verecek şekilde etkin ve tutumlu bir biçimde verilmelidir.

Günümüzde vatandaş odaklı anlayışla kamu yönetimlerinin ve kamu hizmetlerinin güncel durumları şöyledir(Uysal Şahin, 2014: 42-44):Vatandaşların memnuniyet seviyeleri ölçülmekte, talepleri öğrenilmekte ve öncelikli gördükleri alanlar tespit edilerek hizmetlerin iyileştirilmesinde göz önüne alınmaktadır. Vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için tüm kurumların işbirliği içinde çalışmasına odaklanılmıştır. Hizmetlerin vatandaş odaklı yönde iyileştirilmesi için kamu görevlileri bu yönde eğitilmekte, gerekli imkân ve teçhizat verilmektedir.Bilgi ve iletişim teknolojileri, hizmetlerin planlanmasından denetimine kadar her işlemde kullanılmaktadır.Birçok hizmet alanında tek pencereden erişim giderek daha çok gerçekleştirilmeye başlamıştır.Sürekli bir iyileşme ve modernizasyon için kurumların performans ölçümleri yapılarak raporlanmakta ve hesap verebilirlik oluşturulmaktadır.Vatandaş odaklı bütçeler, vatandaş sözleşmeleri, yönetim ve

ombudsmanlık gibi kurumlar hayata geçirilmektedir. Çünkü bunlar vatandaş odaklılığı mümkün kılan araçlardır.

Çalışmamızın esasını oluşturan vatandaş bütçeleri ve vatandaş odaklı bütçeleme, vatandaş odaklı yönetim ve kamu hizmetinin ayrılmaz bir parçası ve önemli bir politika aracıdır.

5.VATANDAŞ BÜTÇESİ

Vatandaş bütçe; yıllık bütçenin kolay ve anlaşılabilir bir özeti olarak ifade edilebilir. Cari yılda yapılacak giderler ve bu giderlerin nasıl karşılanacağına ilişkin temel bilgileri içermektedir. Söz konusu bilgilerin kamuoyuna derli toplu bir şekilde sunulmasını hedeflenmektedir. Ayrıca, uygulanacak politikaların sade ve anlaşılabilir dille kamuoyuna açıklanması, mali yönetimin temel ilkelerinden olan şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir. Hazırlanan Vatandaş Bütçede genel olarak bütçenin oluşturulmasında kullanılan makroekonomik varsayımlar, bütçe giderlerinin dağılımı, hangi sektörlere ne amaçla ödenek tahsis edildiği ve vergi gelirlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır(Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2018). Vatandaş bütçesi, ilk kez 1932’de New York Belediyesi Vatandaş Bütçesi Komisyonunca ortaya atılmıştır. 1976 yılında M.L. Salamon tarafından “proposal: a citizen’sbudget” adlı çalışmada tekrar gündeme getirilmiş fakat sistem yeterli nitelikleri kazanamadığından bu çalışma başarılı olamamıştır. 2008 yılında tekrar gündeme gelen vatandaş bütçesi, 1990’lı yıllardan itibaren önem kazanan şeffaflık, anlaşılabilirlik ve bilgiye kolay erişim kavramlarıyla doğrudan ilişkili olarak vatandaşların bütçeleri daha iyi anlaması ve yorumlayabilmesi için hükümetler tarafından her yıl yayınlanması gereken belge olarak ifade edilmektedir. Devlet bütçesine ilave bir belge niteliğindeki vatandaş bütçesi, devlet bütçesiyle ilgili verilerin, toplumun geniş kesimlerine anlaşılır bir biçimde ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca vatandaşların bütçe süreçlerine katılmasını sağlayarak, demokratik yapıyı da güçlendirmektedir(Doğan, 2017: 80). Bu bütçe türü Tanzanya’da da uygulanmaktadır. Yıllık hükümet bütçesinin basit ve anlaşılabilir olarak vatandaşları bilgilendirmek ve bütçe sürecine daha fazla katılımlarını sağlamak için anlaşılabilir bir dille yedi yıldan beri uygulanmaktadır

(TheUnitedRepublic of TanzaniaMinistry of Finance andPlaning, 2018: 2). Vatandaş bütçelerinin rahat ve kolaylıkla anlaşılır olması, kamusal faaliyetler konusunda mali saydamlık ile bilgi paylaşımını sağlaması ve vatandaşların ilgilendikleri kamu harcamaları ile ilgili direkt bilgi sahibi olma imkânını sağlamaktadır. Vatandaş bütçesi; giriş ve temel kavramlar bölümü, ekonomik görünüm ve hükümetin amaçlarının yer aldığı bölüm, giderlerin sınıflandırılarak değerlendirildiği bölüm, mali yönetim bölümü ve son olarak genel ekonomik yapıda geleceğe dönük tahminleri içeren bölüm dahil olmak üzere, toplam beş bölümden oluşması genelde düşünülmektedir. Bu beş bölümde, ülkenin makroekonomik verileri ve mali görünümü, orta vadeli mali program ve tahminler, kamu kurumlarının yaptıkları harcamalar ve kamu kurumu gelirleri grafik ve tablolar bulunmaktadır. Bu bilgileri vasıtasıyla vatandaşlar, bütçenin kendi hayat kalitesi seviyelerini nasıl etkileyeceğine karar verebileceklerdir. Vatandaş bütçesi, bir siyasi belgeden çok açık, anlaşılır ve objektif bir belge halkın anlayabileceği düzeyde özgüluğe ve sadeliğe sahip ve daha fazla bilgiye sahip olmak isteyen vatandaşlar için bir rehber niteliğinde olmalıdır(Doğan, 2017: 81-82). Bu bütçelerin özelliklerini şu şekilde ifade edebiliriz: Bu bütçeler politik gayeler taşımamalı, nesnel ve teknik bir belge olmalıdır. Gündelik dil kullanılarak halkın ihtiyaçlarına odaklanılmalıdır. Basit ve etkili tablo ve şemalardan yararlanılmalıdır. Bütçenin süreci değil, içeriği ve hedefleri yazmalıdır(Ramkumar&Shapiro, 2010).

6. TÜRKİYE’DE 2018 VATANDAŞ BÜTÇESİ

Ülkemizde vatandaş bütçe rehberi incelendiğinde temelde makro ekonomik göstergeler, eğitim, sağlık, sosyal yardım, yatırımlar, tarım, ücretler ve vergi gelir kalemlerinden oluştuğunu aşağıda verilecek örneklerle belirtebiliriz(BUMKO, 2018): 2018 vatandaşlık bütçesinde makroekonomik göstergelerde örnek ifade olarak “2018 yılı bütçesi ekonomik büyümeyi, istihdamı ve vatandaşa hizmeti esas alan bir bütçedir. 2018 yılında Türkiye ekonomisinin % 5,5 seviyesinde büyümesi beklenmektedir.” denmektedir. Eğitim kaleminde “eğitime ayrılan kaynak, 2018 yılında 134,2 milyar TL’ye çıkarılmıştır. Böylelikle bütçe giderlerinin yaklaşık % 18’i tek başına eğitime ayrılmaktadır.”; sağlık kaleminde “2018 yılında

bütçemizden sağlığa yaklaşık 126,8 milyar TL kaynak ayrılmaktadır. 2002 yılında % 11,3 olan sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı 2018 yılında % 16,6'ya çıkarılmaktadır"; sosyal yardımlar kaleminde "Ekonomik büyüme sayesinde elde edilen refah artışı, sosyal yardım programları aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine ulaştırılmaktadır. 2018 Yılı Bütçesinde sosyal harcamalar için ayrılan kaynak miktarı 50,8 milyar TL'ye çıkarılmaktadır."; yatırımlar kaleminde "2018 yılında özel sektörün yenilikçi ve üretken yatırımlarını destekleyecek altyapı yatırımlarına kaynak ayırmaya devam edilecektir. Geçen yıla göre yatırım ödenekleri yaklaşık % 10 oranında arttırılmaktadır"; tarım kaleminde "2018 yılında merkezi yönetim bütçesinde tarıma ayrılan kaynak 29,6 milyar TL'ye çıkarılmaktadır."; ücret kaleminde "2018 yılı Ocak ayında tüm kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarında % 4 oranında, Temmuz ayında ise % 3,5 oranında artış yapılacaktır." ve vergi gelirleri kaleminde "Fiilen üretim faaliyetinde bulunan KOBİ'ler birleşmeleri halinde kazançlarından 3 yıl boyunca yalnızca % 5 kurumlar vergisi alınacak" tarzında örnek ifadeler bulunmaktadır.

7.VATANDAŞ ODAKLI BÜTÇELEME

Vatandaş odaklı bütçeleme, vatandaşların çıkarları doğrultusunda, daha etkili ve etkin kurumsal mekanizmalar isterken, bütçe sürecinin tüm seviyelerinde vatandaşların ya doğrudan ya da temsilcileri ile katılımını sağlayıp, bu süreçlerde daha etkili olabilmesini amaçlamaktadır. Vatandaş odaklı bütçeleme sistemi, katılımcı bütçeleme ve performans bütçesistemleri üzerine kurulduğu için vatandaş odaklı performans bütçeleme olarak da ifade edilir. Bu bütçeleme sisteminde en önemli hedeflerden biri hesap verilebilirliği arttırmaktır. Hesap verebilirlik yanında; kaynak dağılımında etkinlik, ihtiyaçlara göre kaynak dağılımı, kamusal hizmet mekanizmasının etkin işlemesi gibi hedefler de vatandaş odaklı bütçeleme sisteminin tercih edilmesi için sebeplerdendir. Vatandaş odaklı bütçeleme sisteminin uygulanabilmesi için bütçe ve bütçeleme süreçlerinin vatandaş odaklı hale getirilmesi ön koşuldur. Bu iki şekilde yapılabilir; ya temsili kurumsal bir yapılanma oluşturulabilir veya doğrudan katılımcılığa imkân veren bir mekanizma kurulabilir. Her iki süreçte de vatandaşlar bütçelemenin onaylanma, uygulanma, değerlendirme

ve denetleme aşamalarına ilave edilerek, güçleri ve etkileri arttırılır. Vatandaş odaklı bütçeleme yaklaşımının başarılı olabilmesi için özellikle bütçeleme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılması gerekmektedir. Vatandaş odaklı sisteminin başarıyla uygulanabilmesi için bir diğer etken bütçe konusunda uzmanlaşmış personel bulunmasıdır. Bütçe yönetimi, vatandaşların anket gibi yöntemlerle bütçeden beklentilerinin bir araya getirilmesi ve yorumlanması, anketler sonucunda mali amaçlar ve bunlara uygun programlar belirlenmesi ve uygulanması ile hesap verebilirlik ilkesi gereği bütçe gerçekleştirmelerinin kamuoyuyla paylaşılmasından sorumludur(Doğan, 2017: 83-85). Bütçede hesap verebilirlik yapılan faaliyetlerle ilgili bilgi vermenin mecburi kılınmasını, kayıtların tutulmasını, sorumluların belirlenmesini ve sorumluların yaptıkları veya yapmaları gerektiği halde yapmadıkları hakkında açıklama yapmalarını ve faaliyetlerinin neticesinden sorumlu olmalarını belirtir(Tutar & Altınöz, 2017: 227). Vatandaş odaklı bütçeleme sisteminin ilgililik, anlaşılabilirlik, sorumluluk ve raporlanabilirlik özellikleri bulunmalıdır. Vatandaş odaklı bütçeleme sistemi, vatandaş bütçesine göre daha kapsamlı olup vatandaş bütçesi, vatandaşlar için bir rehber niteliğindeki, vatandaş odaklı bütçeleme sistemi, kamuda kurumsal değişiklikler yaparak vatandaşların sürece katılmasını sağlar. Vatandaş odaklı bütçeleme sistemi; hesap verilebilirliği, saydamlığı ve şeffaflığı sağlarken aynı zamanda gelir dağılımında adaleti ve eşitliği de sağlama gibi avantajlara sahiptir. Vatandaş odaklı bütçeleme sisteminin bir diğer avantajı da vatandaşa sunulan hizmetler, teknolojik gelişmelerden yararlanarak daha önceden tespit edilerek yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilerek etkinlik sağlanır(Doğan, 2017: 85-86). Bu bütçelemede özellikle mali saydamlığa vurgu yapılmaktadır. Bilindiği üzere mali saydamlık, ülkelerin kamu kurum ve kuruluşlarına güven duyulması için öncelikli şarttır. Saydam uygulamalar sayesinde toplum, devletin bütün ekonomik stratejileri, amaçları ve planları konusunda detaylı bilgilere ulaşabilmektedirler. Bu bağlamda mali saydamlıkla birlikte, bilgi akışının açık bir şekilde sağlanması sebebiyle, piyasalar daha etkin çalışabilmekte ve politikalar ile ilgili belirsizlikler düşmektedir (Bakkal & Kasımoğlu, 2015: 38).

8.SONUÇ

Vatandaşlık, devletin bireye yüklediği görevler ve sunduğu haklarla yasal bir statüye sahip olmanın yanında, yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek devam ettiren ve bu toplumun kültürüne uyum sağlayan bir toplumun ideal üyesi olma eylemidir. Vatandaşların memnuniyet seviyeleri ölçülmekte, talepleri öğrenilmekte ve öncelikli gördükleri durumlar tespit edilerek hizmetlerin iyileştirilmesinde önemsenmektedir. Vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için tüm kurumların işbirliği içinde çalışması önem arz etmektedir. Vatandaş bütçeler, vatandaş odaklılığı mümkün kılan araçlardandır. Yıllık bütçenin kolay ve anlaşılabilir bir özeti olarak da belirtilebilir. Cari yılda yapılacak harcamalar ve bu harcamaların nasıl karşılanacağına ilişkin temel bilgileri içinde barındırmaktadır. Bu bilgilerin kamuoyuna derli toplu bir şekilde sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, uygulanacak politikaların sade ve anlaşılabilir dille topluma açıklanması, mali yönetimin temel ilkelerinden olan şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından da önemlidir. Vatandaş odaklı bütçeleme, vatandaşların çıkarları doğrultusunda, daha etkili ve etkin kurumsal mekanizmalar talep ederken, bütçe sürecinin tüm düzeylerinde vatandaşların ya doğrudan ya da temsilcileri ile katılımını sağlayıp, bu süreçlerde daha etkili olabilmesini hedeflemektedir. Çalışmamamızın konusunu oluşturan bu bütçe anlayışıülkemizde de uygulanmakta, vatandaş odaklı yönetim ve kamu hizmetleri için araç olma özelliğini taşıırken sosyal bütçenin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

BAKKAL, H.,& Kasımoğlu, A. (2015). Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(599), 37-52.

BUMKO. (2018). 2018 Vatandaş Bütçe Rehberi. 14.10.2018. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10996,2017-vbr-epdf.pdf?0>.

BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2018). Vatandaş Bütçe Rehberi. (10.10.2018). BUMKO:<http://www.bumko.gov.tr/TR,8098/vatandas-butce-rehberi.html>.

ÇARKOĞLU, A.,& Kalaycıoğlu, E. (2014). Türkiye'de ve Dünya'da Vatandaşlık. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.

DOĞAN, M. (2017). Mali Demokrasi ve Bütçeleme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HABLEMİTOĞLU, Ş.,&Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(3), 39-54.

KUTLU , Ö., Usta, S., & Kocaoğlu, M. (2008). Vatandaş Odaklı/Vatandaşın Odakta Olduğu Yönetim: Kent Konseyleri ve Selçuklu Belediyesi Örneği. İstanbul: SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

RAMKUMAR, V.,&Shapiro, I. (2010). GuidetoTransparency in Budget Reports. ABD: International Budget Partnership.

THE UNITED OF TANZANIAMinistry of Finance andPlaning. (2018). TheCitizen's Budget. (14.10.2018). Ministry of Finance andPlaning: [http://www.mof.go.tz/mofdocs/budget/Citizens%20Budget/CITIZENS%20BUDGET%202017_18%20%20%20%20%20%20\(Eng_Final\).pdf](http://www.mof.go.tz/mofdocs/budget/Citizens%20Budget/CITIZENS%20BUDGET%202017_18%20%20%20%20%20%20(Eng_Final).pdf).

TUTAR , H.,& Altınöz, M. (2017). Hesap Verebilirlik Bağlamında İç Denetim ve Sorun Alanları: Eleştirel Bir Analiz. Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8(15), 228-249.

TÜRKYILMAZ, A. (2013). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Vatandaş/Müşteri Odaklı Yaklaşım. Denetim(11), 49-63.

UYSAL ŞAHİN, Ö. (2014). Vatandaş Odaklı Yönetim İçin Vatandaş Odaklı Denetim. Sayıştay Dergisi(92), 35-63.

Facteurs Explicatifs de la Sophistication des Exportations dans les Pays de la CEDEAO

R. Fatih Saygılı¹, B. Patrick Chabi²

Résumé

Cette étude met en évidence les déterminants de la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO. Appliquant la méthode GMM les résultats montrent que la sophistication des exportations dans la région sont affectés par les IDE, les Importations, la population, les infrastructures et les terres disponible par personne. Aussi une forte dépendance au exportations pétrolières freinent la sophistication des exportations. Il est donc important que ces pays favorisent l'entrée d'IDE dans des secteurs productifs et orientent plus le fonctionnement de leur institution en faveur du développement économique.

Mots clés : *Sophistication des exportations, CEDEAO, Endogeneité, IDE.*

Codes De Classification JEL. *F10, F21, O19, C21.*

Explanatory Factors of Exports Sophistication in ECOWAS Countries

Abstract

In this paper we analyze the determinant of exports sophistication performance in ECOWAS countries. Using GMM estimation the results suggest that FDI, Imports, Population, Infrastructures and Land per capita have significant effects on exports sophistication level. Reliance on crude oil exports impedes the exports sophistication. There is a need for these countries to implement FDI-friendly inflows policies in productive sectors and set their Institutions management in favor of economic performance.

Keywords : *Exports sophistication, ECOWAS, Endogeneity, FDI.*

JEL Classification Codes : *F10, F21, O19, C21.*

¹ Ege University, Department of Economics, fatih.saygili@ege.edu.tr

² PhD. Student in Economics, Ege University, patrick.chabi@gmail.com

1. INTRODUCTION

Dégager un surplus commercial est un gage de performance économique. Il permet de relâcher la contrainte de manque de devise nécessaire pour réaliser des importations et de mettre en place des investissements tout en évitant éventuellement un niveau d'endettement non soutenable pouvant conduire aux crises de dettes publiques. Plusieurs études ont ainsi porté un intérêt à la performance à l'exportation des pays et à leur rôle sur la croissance économique, le revenu et la pauvreté. Cet exercice a le plus souvent fait appel aux volumes des biens échangés.

Cependant des développements récents en terme de théorie du commerce mettent l'accent sur les effets bénéfiques issues de l'accroissement des variétés de produits comparé à celle découlant des quantités et de la valeur monétaire (Amiti & Freund, 2010 ; Broda & Weinstein, 2006; Funke & Ruhwedel, 2001; Hummels & Klenow, 2005) et en ligne avec les théories de la croissance endogène, s'engager dans une variété de produit est favorable au développement (Feenstra et al. 1999). Ces études sont empiriquement validées par l'expérience commerciale et la croissance affichée par certains pays émergents d'Asie. Ces pays en plus d'élargir les paniers de biens produits ce sont également engagés dans la production de biens à plus forte valeur ajoutée grâce à un meilleur positionnement dans la chaîne globale des valeurs. En effet s'engager dans la production un large éventail de biens de meilleure qualité, tout en montant dans la chaîne de valeur globale permet au pays d'enregistrer un niveau élevé de la sophistication de leur exportation qui se trouve être positivement liée à leur croissance économique et au revenu par tête (Harding & Javorcik, 2011; Hausmann et al., 2007; Lall, Weiss, & Zhang, 2006; Minondo, 2010; Rodrik, 2006; Schott, 2008; Xu, 2010). Il apparaît donc nécessaire pour les pays de transcender les frontières imposées par leur avantage comparatif en acquérant des savoir-faire pouvant leur permettre de s'engager et de se perfectionner dans de nouvelles activités.

Ce défi trouve tout son sens en ce qui concerne les pays africains. Avec un indice de concentration des exportations de 0.233 en 2016, comparée à 0.075 pour l'Amérique 0.092 pour l'Asie et 0.065 pour l'Europe pour la même année

(unctad.org, 2018), l'Afrique détient un record de concentration de ses exportations et un faible niveau en terme de valeur ajoutée, la tendance restant la même en Afrique de l'ouest. Les exportations entre les pays de la Communauté Economique des Pays de l'Afrique de l'Ouest (CEDEAO)³ et son principal partenaire l'Union Européenne (UE) sont principalement composées de Pétrole brut (61%), de Gaz naturel (7%), de Cacao (6%), du Pétrole (raffiné a 70%), de l'Or (3%) du Caoutchouc (2%), du Cotton (1%) des fruits et des graines (1%) et du propane et du gaz liquéfié (1%). Ce tableau démontre le caractère assez basic des exportations constituées principalement de produits primaires et surtout extractives ce qui nous motive à étudier les déterminants de la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO.

L'objectif de cette étude est de mettre en exergue les facteurs déterminants la sophistication des exportations tout en prenant en compte les variables pertinentes du point de vue théorique et au regard du niveau de développement des pays de la zone car comme le notent Fhu et Zu (2013) si la plupart des études se sont focalisés sur le Produit Intérieur Brut (PIB) il se pourrait que des variables expliquant le PIB comme les Investissement directs Etrangers (IDE), les dépenses en Recherches et Développement (R&D) ou les Institutions soient en fait les déterminants fondamentaux de la sophistication des exportations. Aussi dans les Pays En Développement (PED) surtout à faible revenu, la présence d'un secteur financier performant, les infrastructures et les importations de biens d'équipement notamment jouent un rôle important dans le processus de développement et devraient être pris en compte. L'étude prend en outre en compte les possibles problèmes d'endogenité appliquant la Méthode des Moments Généralisé (GMM).

Les résultats empiriques de notre étude montrent que les IDE, la Population, Les Terres disponibles par tête et le niveau de sophistication des exportations initiale sont les déterminants robustes de la Sophistication des Exportations dans les pays de la CEDEAO. Les importations et les infrastructures bien que significatives n'ont pas

³La CEDEAO est composée de 15 Pays membres: Bénin, Burkina-Faso, Cap-Vert, Côte d'Ivoire, Gambie, Ghana, Guinée, Guinée-Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Sénégal, Sierra Leone, Togo.

montré des signes de robustesse. Les ressources pétrolières se montrent comme des inhibiteurs de la sophistication des exportations validant la théorie de la malédiction des matières premières dans le CEDEAO. Aucun effet significatif n'est observé pour le PIB par tête, le développement financier et les Institutions.

Le reste du travail se présente comme suit. La Section 2 présente une brève revue de littérature, la Section 3 présente la spécification et les données du modèle, la Section 4 présente les résultats empiriques et la section 5 conclut.

2. REVUE DE LITTERATURE

Les études sur la sophistication des exportations ont connu un regain d'intérêt avec les travaux novateurs de Hausman et *al.* (2007) dans lequel est mis en exergue la prééminence de la nature des exportations sur leurs quantités. Les auteurs développent un indice de sophistication dénommé EXPY (Sophistication des exportations) qui mesure le niveau de productivité associé au panier de bien exporté par un pays. A travers une estimation en coupe instantanée ils recherchent ensuite les déterminants de cet indice utilisant le PIB par habitant, le capital humain, la population, l'observance des règles de loi et la superficie de terre disponible comme variable explicative dans le modèle. Les résultats montrent que le PIB et le capital humain impactent significativement et positivement l'indice de Sophistication des exportations. Cependant une fois introduite la variable institutionnelle seul le PIB par tête garde sa significativité. Ensuite ajoutant la population et les terres disponibles les résultats montrent un impact positif et significatif du PIB par tête et de la population, celui de terres disponibles montrent un impact significatif et négatif par contre capital humain et l'observance des règles de loi montrent un effet négatif mais non significatif sur la sophistication des exportations.

Dans leur étude sur les déterminants de l'amélioration des exportations sur un échantillon de 171 pays, Zhu et Fu (2013) considèrent comme variable explicative le ratio de capital travail, terre disponible par tête, le taux d'inscription dans l'enseignement tertiaire, les dépenses en recherche et développement, les investissements directs étrangers, la population, et la qualité institutionnelle.

Globalement leurs résultats montrent que le ratio capital-travail, la taille de la population, les Importations et le capital humain ont un impact positif et significatif sur la sophistication des exportations. Pour la variable capital humain, l'effet de l'éducation est significatif dans les pays en développement tandis que les dépenses en Recherche et développement sont significatives dans les pays développés. La qualité institutionnelle, la dotation en terre disponible par habitant ont un impact négatif et significatif. Réalisant une estimation supplémentaire avec la méthode GMM ils trouvent des résultats assez similaires à ceux de de l'estimateur GLS. Ils en concluent que l'intensité du capital, la création et le transfert du savoir à travers l'investissement dans l'éducation, Les R&D, les IDE et les importations améliorent le niveau de Sophistication des Exportations d'un pays tandis que l'effet de ressources naturelles est conditionné à la qualité des institutions.

Comparant plusieurs spécifications Kočenda et Poghosyan (2016) concluent que la version dynamique est celle qui était la mieux réaliste dans l'explication des déterminants de la sophistication des exportations. Leur résultat issu de L'estimateur GMM de Arellano-Bond montre que le PIB par tête et la population sont significativement et positivement liés à la sophistication des exportations, confirmant que ces deux variables sont des déterminants robustes. Cependant le capital humain n'est pas significatif ce qui pourrait présager de la non robustesse de cette variable dans l'évolution de la sophistication des exportations. Pour les auteurs le sens de causalité pourrait être de la sophistication des exports vers le capital humain et non vice versa. La qualité institutionnelle a un impact non significatif, cependant en divisant l'échantillon en deux groupes de pays à faible et bonne qualité institution l'effet est significatif pour les pays dotés de bonne institution. La quantité de terre disponible présente un effet négatif et significatif, montrant que les petits pays en terme de surface pourraient mieux diversifier leur production et leur exportation que les grands pays. La variable retardée de la variable expliquée a un effet significatif et positif ce qui suggère une persistance dans le processus de sophistication expliquée par un effet d'hystérèse. Ils en concluent que cette persistance expliquerait l'absence de changement structurel de la sophistication des exportations dans la

plupart de économies étant donné qu'il n'est pas affecté par la crise économique (en contrôlant la crise économique de (2008-2009). Ainsi soutenir des politiques de diversification trouvent toute leur pertinence vue qu'elles promeuvent la productivité et la croissance et résistent aux périodes de récession économique.

Les études de Weldemicael (2014) appliquent la méthode des moindres carrés ordinaires, des variables instrumentales et la méthode GMM. Ses résultats montrent que le PIB par tête, le capital humain et la taille du pays affecte positivement et significativement la sophistication des exportations. Les IDE ont un impact positif et significatif sur la sophistication des exportations. Cet impact étant plus marqué dans des pays à faible qualité institutionnelle rejoignant les résultats de Fhu et Zu (2013). Il fait intervenir une variable distance qui mesure la distance entre les pays de l'échantillon et les pays de l'UE. La distance présente un effet significatif et négatif tandis qu'aucun effet significatif de la qualité des institutions n'est trouvé. Testant la forme dynamique en vue de prendre en compte les possible effets d'hystérèse, la variable retardée de la sophistication de exportations introduite dans le modèle est significative et positive et de plus leurs résultats montrent que l'effet de cette variable domine celle des autres variables explicatives.

3. SPECIFICATION ET DONNEES DU MODELE

La spécification du modèle prend comme point de référence les travaux de Hausmann et al. (2007). En vue de mettre en exergue les déterminants de la sophistication des exportations ils régressent l'indice de sophistication des exportations sur le PIB par tête, le capital humain, la population, la dotation en terre et la qualité institutionnelle.

Le présent travail étudie les déterminants de la sophistication des exportations en données de panel. Nous prenons en compte dans notre modèle des variables additionnels tels que les IDE, les Importations, les Infrastructures et le Développement financier. Prenant en compte les considérations théoriques et s'inspirant des travaux de plusieurs auteurs (Wedmichael, 2010 ; Fhu et Zu, 2013 ; et Kočenda et Poghosyan ; 2016)des problèmes d'endogénéité pourraient surgir

compte tenu de la spécificité de certaines variables explicatives. En effet il est possible que les IDE et le PIB traitée comme variable exogène soit plutôt endogène au modèle. Le PIB et les IDE pourraient bien être expliquées en retour par la sophistication des exportations. De plus les exportations pourraient être un processus persistant. En effet la littérature sur les exportations suggère que le processus d'exportation est un processus de long terme induisant des phases exploratoires de marché, de développement des liens commerciaux avec les partenaires qui explique qu'une fois enclenché une sorte d'effet de dépendance pourrait s'observer. Ainsi nous ajoutons la variable retardée de la sophistication des exportations. Le modèle prend donc une forme dynamique et il devient primordial d'utiliser une méthode adéquate qui corrige ces problèmes. Ainsi nous procédons à l'estimations du modèle en appliquant le Méthode des Moments Généralisés (GMM) avec l'estimateur d'Arellano-Bond.

Approche de l'Estimation par la Méthode GMM :

La forme générale de l'équation à estimer se présente comme suit :

$$y_t = \alpha y_{t-1} + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Où : y_t l'indice de sophistication des exportations, X un vecteur de variables de contrôle, i représentant les pays i ($i = 1, \dots, N$) et le temps t ($t = 1, \dots, T$), ε_t un vecteur de résidus.

L'estimation de l'équation (1) par la méthode GMM requiert une transformation consistant à son passage en différence première ce qui donne :

$$\Delta y_t = \alpha \Delta y_{t-1} + \beta \Delta X_t + \Delta \varepsilon_t \quad (2)$$

Avec : Δ l'opérateur de différence première. Estimer l'équation (2) par la méthode classique des MCO aboutirait à des estimateurs inconsistants étant donné la corrélation entre Δy_{t-1} et $\Delta \varepsilon_t$. Pour pallier à ce problème Anderson et Hsiao (1982) mettent en œuvre une méthode de variable instrumentale utilisant y_{t-2} et X_{t-1} comme instrument. Arellano et Bond (1991) avec leur approche *Difference-GMM* préconisent l'utilisation de retards additionnels. Cependant, vu que ces

variables retardées pourraient être de faibles instruments pour les variables en différence première si ces dernières sont proches d'un processus de marche aléatoire, Arellano et Bover (1995), et Blundell et Bond (1998) suggère l'utilisation du *System-GMM* qui consiste à estimer l'équation (1) et (2) de manière combiné en utilisant la différence première des variables endogènes comme instrument dans l'équation en niveau (2).

Ainsi la spécification finale de notre modèle est sous la forme :

$$\begin{aligned} \log(EXPY_{it}) = & \beta_0 + \beta_1 \log(EXPY_{it-1}) + \beta_2 (PIBpc_{it}) + \beta_3 (IDE_{it}) \\ & + \beta_4 (Import_{it}) + \beta_5 \log(Pop_{it}) + \beta_6 (Terrepc_{it}) + \beta_7 (Fin_{it}) \\ & + \beta_8 (Infra_{it}) + \beta_9 (Inst_{it}) + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (3)$$

Ou : $\log(EXPY_{it})$ est le logarithme de l'indice de la sophistication des exportations, $(PIBpc_{it})$ la croissance du PIB par tête, (IDE_{it}) le flux d'entrée net des IDE en pourcentage du PIB, $(Import_{it})$ les importations en pourcentage du PIB, (Pop_{it}) la population, $(Terrepc_{it})$, la quantité de terre disponible par tête, (Fin_{it}) le Développement financier approximé par la masse monétaire M2 en pourcentage du PIB, $(Infra_{it})$ le Infrastructures approximés par le pourcentage de la population ayant accès à l'électricité et $(Inst_{it})$ la qualité institutionnelle approximée par POLITY et XCONST. L'indice i denote le pays et t le temps en année.

Données et Sources :

L'étude porte sur les pays de la CEDEAO et couvre la période 1990-2016. Ces pays sont au nombre de 15 mais compte tenue de manque de données le Liberia est retiré de la liste ce qui porte l'échantillon final à 14 pays.

L'indice de la sophistication des exportations EXPY est issu de la base WITS (World Integrated Trade Solution) de la Banque mondiale. La formule et le processus de génération de l'indice sont indiquées à l'annexe. Les variables sur la croissance du PIB, les IDE, la population, le développement financier, les Importations sont toutes issues de la base de données WDI (World Development Indicator) de la banque Mondiale. Les variables Institutions sont issues de de la base de donnée de "Center for SystemicPeace" (CSP). Elles sont constituées de POLITY, qui dénote la

gouvernance politique et XCONST, qui dénote le niveau des contraintes institutionnelles sur la capacité de prise de décision des instances dirigeantes tel que le Président de la République ou le Premier Ministre. L'indice POLITY évolue de -10 (Régime fortement Autocratique) à +10 (Régime fortement démocratique). L'indice XCONST évolue de 1 à 7, l'indice le plus élevé indiquant une forte contrainte.

4. RÉSULTATS EMPIRIQUES ET DISCUSSIONS

Le Tableau 1 présente les résultats du système-GMM obtenu par l'estimateur d'Arellano-Bond. Les tests d'autocorrélation montrent une absence d'autocorrélation d'ordre 2 AR(2) et les tests de Hansen valident les instruments.

De l'analyse de ces résultats (colonne 1) il ressort que la variable retardée de la sophistication des exportations, la population, la Terre par habitant, les IDE, les Importations et les Infrastructures expliquent significativement l'évolution de la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO. Aucun effet significatif n'est trouvé pour la croissance du PIB par tête, le Développement financier et les Institutions.

Pour plus de d'assurance nous estimons des équations complémentaires. Ainsi pour vérifier la robustesse des résultats nous utilisons des variables Institutionnelles alternatives. Aussi ayant dans notre échantillon des pays comme le Nigéria (un producteur mondial majeur de pétrole brut), accompagnée aussi du Ghana, de la Côte d'Ivoire et du Niger nous contrôlons la présence de ces pays en utilisant les rentes tirées de l'exportation de pétrole brut. Nous créons également une variable indicatrice prenant la valeur 1 pour les pays exportateurs de brut et 0 pour les autres. Tous les pays de la zone CEDEAO comme la majorité des pays d'Afrique ont un lien historique avec différents pays occidentaux. Ainsi nous créons également une deuxième variable indicatrice prenant la valeur 1 pour les pays ayant eu une colonie anglaise, 2 pour les colonies française et 3 pour les colonies Portugaises. Enfin l'accès aux ressources maritimes peut être d'une importance dans les pays de la CEDEAO compte tenu de leur dépendance aux importations de certains biens

d'équipements hors du continent Africain. En effet être démunie de façade maritime peut élever le cout des importations. Une troisième variable indicatrice prenant la valeur 1 pour les pays côtier et 0 pour les pays enclavés est donc crée. Cette batterie d'estimation vise à tester la robustesse de l'estimation.

Les résultats sont affichés consignés dans les colonnes allant de (2) à (7) du tableau 1. Les Importations et les Infrastructures qui étaient significatif dans le modèle de base (1) n'ont pas été robustes puisqu'elles perdent leur significativité sur la plupart des spécifications alternatives dans les colonnes (2) à (7). Mais les importations sont significatives en contrôlant les colonies (6).

La variable retardée de la sophistication des exportations est robuste et affiche un coefficient dominant ceux des autres variables confirmant le caractère cumulatif du processus de sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO.

L'utilisation de variables alternatives de qualité institutionnelles montrent que les institutions n'expliquent toujours pas significativement la sophistication des exportations. La variable Petrole (colonne 3) confirme les résultats obtenues pour les Rentes pétrolière (4) montrant ainsi qu'en moyenne exporter plus de pétrole contribuent à dégrader la qualité des exportations en zone CEDEAO. Ceci pourrait s'expliquer par les effets adverses de l'abondance matières premières en général comme en témoigne la théorie de la malédiction des matières premières qui a connu un écho important dans le continent africain en général. En effets plusieurs études ont montré qu'en Afrique notamment l'abondance en ressource naturelle comme le pétrole est lié à la mauvaise gestion, la corruption et les instabilités. Nos résultats sont contraires à ceux de Fhu et Zu (2013) mais cette différence de résultats peut s'expliquer par le fait que notre échantillon soit exclusivement constitué de pays en développement (dont la majorité est à revenu faible). Plusieurs pays occidentaux comme le Canada, la Norvège, et l'Australie par exemple jouissent bien de l'exploitation de leur ressource naturelle et du Pétrole notamment.

Les résultats montrent que les IDE sont un robuste déterminant de la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO. Ce résultat renforce le

rôle joué par les IDE dans les pays de la zone comme vecteur de d'accumulation de savoir et de technologie, se répercutant sur le contenu technologique des exportations. Ainsi il est de l'intérêt des pays de la CEDEAO de mener une politique d'attraction des IDE surtout dans des secteurs autres que ceux des ressources naturelles. (Étant donné les résultats de Pétrole et de Rentes pétrolières).

A part dans le modèle de base (1) les importations n'ont été significatif qu'en contrôlant l'effet Colonie (5) montrant que les importations contribuaient à l'amélioration de la sophistication des exportations. Ils restent cependant non significatifs sur toute les autres spécifications. Ces résultats obtenus pourraient être dus au caractère assez ambivalent des importations qui sont bénéfique à la croissance, au tissu productif et à l'amélioration technologique quand elles incluent principalement des biens d'équipement et des biens capitaux. Ainsi il serait idéal de pouvoir isoler les différents types d'importation afin d'observer leurs effets différenciés et de mieux juger de la robustesse.

Les infrastructures ont un impact significatif et négatif. Un meilleur accès aux infrastructures est censé avoir des effets bénéfiques sur toute la sphère productive. Cette direction contraire à nos attentes pourrait être soit le signe d'un très faible niveaux d'infrastructure dans ces pays, ou l'inadéquation des proxys que nous avons utilisé. En effet un éventail de paramètres peut prendre en compte les infrastructures, le terme infrastructures étant large et incorporant assez d'éléments. Cependant elles ne sont pas significatives dans les estimations alternatives prouvant ainsi leur manque de robustesse.

La population et la surface des terres par tête sont des déterminants robustes. Une forte disponibilité des terres réduisant la sophistication des exportations et une croissance de la population les favorisant

Tableau 1: Résultats de l'estimation System-GMM.

Variable dépendante : log (EXPY)

Source : Construit par les auteurs à partir des résultats d'estimation

Variable	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
logEXPY(-1)	0.7551** *	0.7369** *	0.695** *	0.7825** *	0.6953** *	0.7143** *	0.8222** *
	(6.43)	(6.17)	(5.79)	(8.39)	(5.22)	(4.68)	(9.37)
PIBpc	-0.049 (-1.09)	-0.0436 (-1.14)	-0.0413 (-1.15)	-0.0486 (-1.26)	-0.0359 (-0.92)	-0.039 (-0.09)	-0.055 (-1.42)
Log(pop)	0.136* (2.07)	0.135* (2.04)	0.162** (2.30)	0.123** (2.66)	0.167* (2.12)	0.1460 (1.70)	0.102** (2.06)
IDE	0.027* (1.80)	0.026* (1.90)	0.025* (1.96)	0.027* (2.03)	0.019 (1.54)	0.025* (1.91)	0.027* (1.93)
Terrepc	-0.248** (-2.41)	-0.18*** (-3.25)	-0.146** (-2.26)	-0.229** (-2.67)	-0.176** (-2.17)	-0.192** (-2.58)	-0.243** (-2.62)
Import	0.0049* (1.80)	0.0047 (1.48)	0.0038 (1.45)	0.0035 (1.37)	0.0061** (2.51)	0.0051 (1.70)	0.0030 (1.11)
Fin	-0.0057 (1.34)	0.0025 (0.78)	-0.0026 (1.15)	-0.0048 (1.15)	-0.0043 (1.05)	-0.0029 (0.79)	0.0036 (0.91)
Infra	-0.0042* (-1.96)	-0.049 (-1.66)	-0.010 (-0.45)	-0.0025 (-1.24)	-0.0031 (-0.96)	-0.040 (-0.94)	-0.0020 (-1.12)
Inst1	0.0084 (1.23)						
Inst2		0.0019 (1.51)					0.0018 (1.56)
RentePet				-0.0069** (-2.91)			-0.0060** (-2.89)
Petrol			-0.242** (-2.42)				
Colony2					0.0134 (0.13)		
Colony3					0.2152 (1.45)		
Acces_Ocean						-0.0395	

(0.74)

Nbre Obs.	362	362	362	362	362	362	362
Nbre Pays	14	14	14	14	14	14	14
AR(1)	0.074	0.050	0.036	0.048	0.064	0.063	0.039
AR(2)	0.379	0.521	0.417	0.450	0.427	0.426	0.542
TestHansen(p)	0.792	0.774	0.751	0.596	0.510	0.643	0.862

Ces résultats sont identiques à ceux obtenues par Hausman et *al.* (2007) ; Fu et Zhu (2013). Les petits pays en terme géographique innoveraient donc mieux que les grands. Aussi une autre explication à ce possible résultats est dû au fait que plus le niveau de terre disponible par tête est élevé moins la population est dense. Pourtant l'innovation requiert une spécialisation du travail et une diffusion des idées qui s'opère plus en présence de forte densité de la population. Ainsi une grande superficie de terre par tête s'associera probablement avec un faible niveau de sophistication des exportation (Zhu et Zu, 2013 :227.). Le signe de la population montre un effet positif de la taille du marché dans la CEDEAO. Ainsi avec son fort taux de jeune l'Afrique a un potentiel pour booster son niveau de développement en utilisant cette jeunesse qui est souvent source d'inquisition de savoir et de technologie. Ce résultats est aussi en ligne avec les nouvelles théories de du commerce (HummelsetKlenow, 2005; Krugman, 1980; Schott, 2008) qui mettent l'accent sur les relations entre les variétés produites et les économies d'échelle.

Les résultats n'ont pu prouver un lien significatif de la croissance du PIB. Ceci est en opposition avec les résultats de Fhu et Zu (2013);Kočenda et Poghosyan 2016 ; Weldemicael (2014) qui ont trouvé un impact positif et significatif.. Ces résultats pourraient tout de même être une validation partielle de notre estimation GMM suggérant que les vrais déterminants du la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO sont des variables comme les IDE et la population qui sont eux même des déterminants de du PIB.

La non significativité du développement financier suggère à notre sens le caractère basic et le manque d'efficacité de la finance dans ces économies. Tout comme dans la plupart des Pays les Moins Avancés (PMA) les problèmes de financement de l'économie sont assez criant, avec des coûts de crédit assez élevé comparé aux pays avancés et émergents et un faible de taux de bancarisation. Ainsi ceci montre que le secteur financier doit redoubler d'effort en allant au-delà du financement d'activités classiques (d'import-export par exemple comme c'est le cas dans ces pays) et adapter ses offres au services de l'innovation dans la production de ces pays.

Bien que positives, les Institutions ne sont pas significatives dans notre model Système-GMM que ce soit pour la variable POLITY que pour XCONST. En effet les institutions bénéficient souvent d'une définition assez éparse et pouvant ainsi être expliqué par plusieurs variables couvrant des aspects différents ce qui pourrait aboutir à des résultats variés selon les études. Cependant nos résultats sont conformes à ceux obtenues par Hausman et al. (2007) ; Fhu et Zu (2013) et Weldemicael (2010)⁴ qui trouvent que les institutions ne contribuent pas significativement à la sophistication des exportations. Le rôle des institutions dans le processus économique peut ainsi être assez ambigu. Acemoğlu et Johnson (2005) ont trouvé qu'ils n'ont par exemple aucun impact significatif sur le niveau des investissements. Ces pays œuvrent cependant depuis des décennies à la mise en place d'institutions qui fonctionnent dans l'intérêt des respects des droits de l'homme d'une meilleure gouvernance et d'une prospérité. Soit elles sont toujours embryonnaires, ou s'attellent jusqu'ici trop à la résorption des différents politiques qui n'impactent pas assez la sphère de production.

5. CONCLUSION

Nous avons analysé les facteurs expliquant la sophistication des exportations dans les pays de la CEDEAO. En plus des variables classiques utilisées l'aspect faible niveau de développement des pays étudiés a été pris en compte en vérifiant l'effet

⁴Notamment pour les pays dotés d'institutions faibles

des vecteurs de l'innovation et du savoir comme les IDE et les importations et celles des variables généralement en déficit dans ces pays mais essentiel pour booster leur niveau développement et leur standard de vie comme les infrastructures et le développement financier.

Estimant notre modèle à l'aide de la technique GMM les résultats ont montré que la population, les terres disponibles par tête, les IDE, les importations et infrastructures étaient des déterminants significatifs de la sophistication des exportations. Par contre la croissance du PIB par tête, le développement financier et les institutions n'ont révélé aucun effet significatif.

Aussi prenant en compte le possible biais des pays producteurs de pétrole dans la région, du passé historique et de la position géographique par rapport à l'océan, les résultats montrent que la population, les terres disponibles par tête et les IDE demeurent toujours significatifs et de plus le statut de pays exportateur de pétrole brut se montre être un facteur limitant à l'amélioration du niveau technologique des exportations. Cette étude prouve en outre l'importance des IDE pour les pays de la zone CEDEAO. Vue comme une entrée de capitaux relativement stable et potentiel vecteur de transfert technologique, les pays africains en général font leur promotion. Il est impératif de continuer à favoriser leur entrée et surtout dans des secteurs non exclusivement lié aux ressources naturelles. Ces résultats suggèrent qu'afin de sortir du cycle de production et d'exportation de produit de première nécessité il importe aux pays de la CEDEAO d'attirer les IDE en mettant en place des mesures économiques approprié, d'aller au-delà de l'exportation du pétrole brut en mettant en place des plans à moyen terme visant à y ajouter de la valeur avant leur exportation et d'améliorer la qualité des institutions dans un sens où ils seront favorables au tissu productifs des Etats.

REFERENCES BIBLIOGRAPHIQUES:

ACEMOGLU, D., JOHNSON, S., & ROBINSON, J. A. (2001). Colonial origins of comparative development: an empirical investigation. *American Economic Review*, 91, 1369–1401.

- ACEMOGLU, D., and SIMON J., (2005). Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*, Vol. 113(5): 949-995.
- AMITI, M., & FREUND, C. L. (2010). An anatomy of China's export growth. In R. Feenstra, & S. J. Wei (Eds.), *China's growing role in world trade*. Chicago, USA: University of Chicago Press.
- ANDERSON, T. W., & HSIAO, C. (1982). Formulation and Estimation of dynamic models using panel data. *Journal of Econometrics*, 18(1), 47 – 82.
- ARELLANO, M., & BOND, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58(2), 277 – 297.
- ARELLANO, M., & BOVER, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29 – 51.
- BLUNDELL, R., & BOND, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, 110–143.
- BRODA, C., & WEINSTEIN, D. (2006). Globalization and the gains from variety. *Quarterly Journal of Economics*, 121(2), 541–585.
- COE, D. T., & HELPMAN, E. (1995). International R&D spillovers. *European Economic Review*, 39, 859–887.
- FEENSTRA, R.C. & MADANI, D. & YANG, T. & LIANG, C., (1999). "Testing endogenous growth in South Korea and Taiwan," *Journal of Development Economics*, Elsevier, vol. 60(2), pages 317-341, December.
- FUNKE, M., & RUHWEDEL, R. (2001). Product variety and economic growth: Empirical evidence for the OECD countries. *IMF Staff Papers*, 48(2), 225–242.
- HARDING, T., & JAVORCIK, B. S. (2011). FDI and export upgrading. *Economics series working papers No. 526*. University of Oxford, Department of Economics.
- HAUSMANN, R., HWANG, J., & RODRIK, D. (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12, 1–25.

- HUMMELS, D., & KLENOW, P. J. (2005). The variety and quality of a nation's export. *The American Economic Review*, 95(3), 704–723. International Monetary Fund. (2008). *World economic outlook*, January.
- KRUGMAN, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70, 950–959.
- LALL, S., WEISS, J., & ZHANG, J. K. (2006). The “sophistication” of export: A new trade measure'. *World Development*, 34(2), 222–237.
- LEDERMAN, D., & MALONEY, W. (2003). Trade structure and growth. Office of Chief Economist, LCR, The World Bank (mimeo).
- MINONDO, A. (2010). Exports' quality-adjusted productivity and economic growth. *Journal of International Trade and Economic Development*, 19(2), 257–287.
- MATSUYAMA, K. (1992). Agricultural productivity, comparative advantage, and economic growth. *Journal of Economic Theory*, 58(2), 317–334.
- POGHOSYAN, K.; KOČENDA, E.(2016) : Determinants of export sophistication: Evidence from Monte Carlo simulations, IOS Working Papers, No. 360, Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (IOS), Regensburg, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-201611293144>
- RODRIK, D. (2006). What is so special about China's exports?. *China and the World Economy*, 14(5), 1–19.
- ROMER, P. (1990). Endogenous technical change. *Journal of Political Economy*, 98, S71–S102.
- ROODMAN, D. (2006). How to do xtabond2: An introduction to “difference” and “system” GMM in Stata'. Center for global development working paper 103.
- SACHS, J. D., & WARNER, A. M. (2001). Natural resources and economic development: The curse of natural resources. *European Economic Review*, 45, 827–838.

SCHOTT, P. (2008). The relative sophistication of Chinese exports. *Economic Policy*, 1, 5–49.

STIJNS, J.-P. C. (2005). Natural resource abundance and economic growth revisited. *Resources Policy*, 30, 107–130.

WELDEMICAEL, E. (2012). Determinants of export sophistication. mimeo: The University of Melbourne

XU, B. (2010). The sophistication of exports: Is China special?. *China Economic Review*, 21(3), 482–493.

ZHU, S. & FU, X., (2013). "Drivers of Export Upgrading," *World Development*, Elsevier, vol. 51(C), pages 221-233.

<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=120>
(02.10.2018)

ANNEXE

L'indice de Sophistication des exportations suivant Hausman et al. (2007) est calculé par la formule ci-après.

$$EXPY_c = \sum_i \left(\frac{x_{ci}}{X_c} PROD_i \right) \quad (4)$$

$$PRODY_i = \sum_c \left\{ \left[\frac{x_{ci}}{X_c} / \sum_n \frac{x_{ni}}{X_n} \right] Y_c \right\} \quad (5)$$

Où : i dénote les produits. c, n denotent les pays x_{ji} la valeur des exportations du produit i dans le pays j ($j = c, n$). $X_j = \sum_i x_{ji}$ le total des exportations du pays j . Et Y_c le PIB par tête du pays c .

L'indice de sophistication des exportations $EXPY$ mesure le niveau de productivité associé au panier de bien exporté par un pays.

Dans un premier temps, est calculé le niveau de revenu (productivité) associé à chaque produit (i) dans le panier des exportations du pays $PRODY_i$. Cet indicateur reflète l'avantage comparatif normalisé par rapport aux autres pays qui exportent le même produit.

Ensuite le niveau de productivité moyenne $EXPY_c$ qui correspond à l'ensemble du panier exporté par le pays est calculé.

Le fondement sous-jacent est que la composition des exportations détermine la sophistication des exportations et à ce titre cet indice est perçu comme est un indicateur de la similarité du panier de biens exportés par un pays tiers, avec ceux exportés par les pays riches.

Uluslararası Muhasebe / Finansal Raporlama Standartları ve Muhasebe Eğitim Sistemi Öğeleri Boyutunda İncelenmesi: Kütahya İlinde Bir Uygulama¹

Elif Kumcu², Ahmet Ağca³

Özet

Son yıllarda ülkemiz muhasebe sisteminde Uluslararası Muhasebe Standartları/Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun bir yapısal değişikliğe gidilmesi gündemi oluşturmaktadır. Bu yapısal değişiklik gerçekleşirken muhasebe eğitiminin de etkileneceği aşikârdır. Bu çalışmada Türk muhasebe eğitiminin her eğitim düzeyinde söz konusu yapısal değişime adaptasyon durumu “öğretici”, “öğrenci” ve “müfredat” açılarından ele alınmıştır. Araştırmada “öğretici” ve “öğrenci” boyutunda anket yöntemi, “müfredat” boyutunda ise içerik incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada muhasebe eğitimi ön lisans öncesi ve sonrası şeklinde bölümlendirilmiş, zaman ve maliyet unsurları göz önünde bulundurulularak araştırma evreni Kütahya ili ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma sonucunda ön lisans öncesi muhasebe eğitiminin değişime adaptasyon sağlamaktan oldukça uzakta olduğu, ön lisans sonrası muhasebe eğitiminin ön lisans ve lisans düzeyinde kısmen, yüksek lisans ve doktora düzeyinde ise yeterli düzeyde adaptasyon sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Muhasebe, Muhasebe Eğitimi, TMS/TFRS Farkındalığı
JEL Sınıflama Kodları: M40, M53, I20, I21.

International Accounting / Financial Reporting Standards and Examining the Dimensions of On the Accounting Education System: An Application in Kutahya Province

Abstract

In recent years, Turkey has made a structural change in the accounting system in accordance with the International Accounting Standards / International Financial Reporting Standards. It is obvious that accounting education will be affected while this structural change is taking place. In this study, the adaptation status of the Turkish accounting education to the structural change at each education level is discussed in terms of "Educator", "Student" and "Curriculum". In the research, questionnaire method was used in the dimension of educators and students, content analysis method was used in the curriculum dimension. In the study, the accounting education is divided into pre-license and post-graduate courses, and the research universe is limited to Kutahya province by considering the time and cost factors. As a result of the study, it is concluded that pre-graduate accounting education is far away from adaptation to change, that post-graduate accounting education is partially adapted and at the master's and doctoral level, it provides adequate adaptation.

Keywords— Accounting, Accounting Education, Awareness of TMS/TFRS

JEL Classification Codes: M40, M53, I20, I21.

¹ Bu bildiri aynı isimdeki yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim, Türkiye, elif.kumcu@ogr.dpu.edu.tr

³ Prof. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe - Finansman ABD, Türkiye, ahmet.agca@dpu.edu.tr

1. GİRİŞ

Ülkelerin muhasebe sistemleri ihtiyaçlar doğrultusunda her coğrafyada farklı şekillerde gelişme göstermiştir. Ülkelerin muhasebe sistemlerinde görülen farklılıklar muhasebede önceleri uluslararası uyum, sonraları standartlaşma çabalarına yol açmıştır. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulunun önderliğinde yürütülen ülkelerin muhasebe sistemlerinde uyumlaştırma ve standartlaştırma çabaları ile muhasebe bilgilerin uluslararası anlamda anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir olması hedeflenmiştir.

Günümüzde neredeyse tüm ülkelerin muhasebe sistemlerini bir şekilde değiştiren Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS), sistemin başlıca unsurları olan muhasebe meslek mensuplarını (uygulamacı ve denetleyiciler), muhasebe bilgi kullanıcılarını ve muhasebe eğitimcilerini değişime adapte olmak zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu unsurların adaptasyon sürecinde muhasebe eğitimi başrolü oynamaktadır.

Ülkemizde KGGK tarafından yayımlanan ve 6102 sayılı TTK ile uygulama yükümlülüğü getirilen Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)'nin eğitime dahil edilmesi ideal seviyeden oldukça uzak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda TMS'nin muhasebe eğitim sistemi içerisindeki durumu eğitim sistemi öğeleri (öğretici, öğrenci ve müfredat) boyutunda incelenmiştir. Çalışmada amaç farklı eğitim düzeylerinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin ve eğitimi veren öğretmenlerin TMS/TFRS hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ortaya koyarak ve eğitim programlarının incelenerek sistem değişikliğine olan adaptasyonu değerlendirmektir.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARININ GELİŞİMİ

Uluslararası Muhasebe Standartlarının oluşturulması konusunda ilk tartışmalar 1900'lu yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Tartışmalar zamanla bu konuyu yürütecek bir organizasyon ihtiyacını ortaya çıkarmıştır ve bu ihtiyaç ilk kez 1972 yılında Sydney'de yapılan 10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi'nde gündeme

gelmiştir. Muhasebe ve finansal raporlama uygulamalarının küresel anlamda uyumlaştırılması için çalışmalar yapan en önemli kuruluşlardan biri olan Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (UMSK) / International Accounting Standards Committee (IASC)'nin kurulmasının zemini bu kongrede hazırlanmıştır. Komite, 1973 yılında Almanya, Amerika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, Japonya, Kanada ve Meksika profesyonel muhasebecilerinin bir araya gelmeleriyle yapılan bir anlaşma ile kurulmuş ve tartışmalar resmi bir boyut kazanmıştır (Başpınar, 2004: 53). 1973-2000 yılları arasında faaliyet gösteren komite Uluslararası Muhasebe Standartları / International Accounting Standards (IAS) adıyla standartlar yayımlamıştır.

1997'nin sonlarına doğru IASC'nin yapısında değişiklik yapılma ihtiyacı görülmüştür. Yeni yapılanma kapsamında IASC, 1 Nisan 2001 tarihi itibarıyla IASC Vakfı'na (International Accounting Standards Committee Foundation-IASCF) dönüştürülmüş ve uluslararası muhasebe standartları yayımlama görevi yeni kurulan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) / International Accounting Standards Board (IASB)'a devredilmiştir (Ağca, 2003: 44).

IASB, ilk resmi toplantısını Nisan 2001'de Londra'da gerçekleştirmiştir. Toplantıda, IASC tarafından 2001 yılına kadar yayımlanan 41 standart ve yorumlarının bir kısmı iptal edilmiş, bir kısmı yeniden formatlanıp değiştirilmiş ve sayısı 28'e düşürülmüştür. Yeni IASB standartlarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) / International Financial Reporting Standards (IFRS) olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır.

Ülkemizde muhasebe standartlarına yönelik ilk girişim, 1970'li yıllarda Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD)'nin Uluslararası Muhasebe Standartlarını Türkçeye çevirip yayınlaması ile yaşanmıştır. Fakat bu değerli girişim, kurumun işletmeler üzerinde herhangi bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle bilimsel bir çalışma olmaktan öteye gidememiştir (Şensoy, 2008: 192).

Maliye Bakanlığı tarafından muhasebede standartlaşma çalışması uluslararası uyum kapsamında değil tüm kesimleri bağlayıcı nitelikte olmuştur. Maliye Bakanlığı'nca 26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazete' de 1 sıra no.lu

"Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" yayınlanmıştır. Yapılan bu çalışmanın kapsamına bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlü olan gerçek ve tüzel kişiler girmektedir. MSUGT ülkemizde muhasebede standartlaşma çalışmaları açısından büyük öneme sahiptir. Ancak tebliğlerin amaçlarını yerine getirmesinde bir sorun yaşanmamasına karşın, ölçme ve değerlemede uluslararası muhasebe standartlarına uyumlu düzenlemeler getirememiş olması açısından finansal tabloların uluslararası karşılaştırılabilirliğini kısıtlamıştır.

TMUD ile başlayan süreç SPK, BDDK gibi kendi alanında faaliyet gösteren işletmelere hitap eden kurumların çalışmalarıyla devam etmiştir. Bu çok başlılığı ortadan kaldırmak üzere uygulamaları tek bir çatı altında toplama kapsamında TMUDESK kurulmuştur. IASC esas alınarak oluşturulan TMS'ler kurulun yaptırım gücü olmaması sebebiyle uygulanamamıştır. Daha sonra kurulan TMSK, TTK'de Türkiye'de muhasebe standartlarını belirleyen tek organ olarak yetkilendirilmiştir. Günümüz itibarıyla UMS/UFRS ile uyumlu TMS/TFRS oluşturma ve yayımlama görevi KGK'dedir.

3. ARAŞTIRMA

Çalışmada Kütahya'da bulunan lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü muhasebe programlarının detaylı müfredat analizi yapılmış ve bu programlarda öğrenim gören öğrenciler ve eğitimcileri ile yapılan anket uygulanmıştır.

3.1. Araştırmanın Önemi

Konu ile ilgili yerli ve yabancı literatür tarandığında çalışmalarda daha çok müfredat analizi ya da öğrenci odaklı anket çalışmasıyla sınırlı kalındığı görülmektedir. Çalışmalara düzey bazında bakıldığında ya sadece lise düzeyine odaklanılmış, ya ön lisans-lisans ya da lisans-lisansüstü birlikte incelenmiştir. Fakat liseden lisansüstüne kadar bütün düzeylerin bir arada ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun dışında muhasebe eğitim sistemi öğeleri olan öğrenci, eğitmen ve müfredatı bir arada inceleyen çalışmanın bulunmaması literatürde büyük eksiklik yaratmaktadır. Bu yüzden çalışmamızda literatüre katkı sağlayacağını düşündüğümüz için bütün eğitim düzeyleri ve muhasebe eğitim sistemi öğeleri bir arada ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç farklı eğitim düzeylerinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin ve eğitimi veren öğretilerinin TMS/TFRS hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ortaya koyarak ve eğitim programlarının incelenerek sistem değişikliğine olan adaptasyonu değerlendirmektir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada detaylı içerik analizi ve anket çalışmasının evrenini Kütahya'da muhasebe eğitimi verilen lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü programı son sınıf öğrencileri ve bu programlarda eğitim veren eğitmciler oluşturmaktadır. Çalışma 2017-2018 bahar dönemi öğrencileri ve mevcut eğitmcileri ile sınırlıdır. Çalışmada özellikle muhasebe eğitimi verilen programlar dışında İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) lisans programlarına da yer verilmesinin nedeni, bu programlarda da muhasebe dersleri verilmesi ve öğrencilerin mezuniyet sonrası potansiyel muhasebe meslek elemanı olmasıdır. Öğrencilerden yalnız son sınıf olanların seçilmesinin nedeni ise muhasebe eğitiminin sonuna gelmiş, diğer sınıflara göre bilgi seviyesinin ve TMS/TFRS farkındalığının daha yüksek olması beklentisidir.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada öncelikle Kütahya'da bulunan ve muhasebe eğitimi verilen 4 lise, 3 ön lisans, 7 lisans ve 2 lisansüstü programın ders içerikleri incelenmiş, muhasebe standartlarına yönelik ders veriliş verilmediği ve ders içeriklerinde ilgili konuya ne kadar değinildiği tespit edilmiştir. Daha sonra bu programlarda bulunan öğrenci ve eğitmcilerle ülkemizde uygulanmakta olan TMS/TFRS'ler konusunda bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik anket çalışması yapılmıştır.

3.4.1. İçerik Analizine Yönelik Bulgular

Lise düzeyinde müfredat oluşturulurken Türkiye genelinde olduğu gibi Kütahya'daki liselerde de Muhasebe ve Finansman Alanı Çerçeve Öğretim

Programı⁴ esas alınmaktadır. Kütahya’da bulunan 4 lisede muhasebe programı bulunmaktadır. Liselerin müfredatları incelendiğinde muhasebe eğitiminin Tek Düzen Muhasebe Sistemi’ne göre verildiği, program içeriğinde Uluslararası/Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları’na değinilmediği görülmüştür.

Kütahya’da Dumlupınar Üniversitesi (DPÜ)’ne bağlı 3 yüksekokulda “Muhasebe ve Vergi Uygulamaları” ön lisans programı bulunmaktadır. İlgili programların ders içerikleri incelendiğinde her birinde “Muhasebe Standartları” adı altında seçmeli bir ders verildiği, diğer derslerde muhasebe standartlarına değinilmediği görülmüştür. Lisans düzeyinde muhasebe ağırlıklı eğitim yalnız UBYO’ya bağlı Muhasebe programında verilmektedir. Bu programın ders içeriği incelendiğinde “Muhasebe Standartları” adı altında zorunlu bir ders olduğu, diğer derslerin bir kısmında da muhasebe standartlarına yer verildiği tespit edilmiştir. İİBF’ye bağlı bölümlerde de muhasebe dersleri verilmektedir. Bu bölümlerin ders içerikleri incelenmiş ve yalnız Uluslararası Ticaret ve Finans programında “Uluslararası Muhasebe Standartları” adı altında seçmeli bir ders olduğu görülmüştür.

Kütahya DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde muhasebe lisansüstü eğitimi İşletme Ana Bilim Dalına bağlı Muhasebe ve Denetim yüksek lisans programında verilmektedir. Daha sonra İşletme Doktora programı ile öğrenciler uzmanlaşmak istedikleri alanda eğitimlerine devam edebilmektedirler. Muhasebe adı altında doktora programı bulunmayıp, öğrenciler işletme doktora programında muhasebeye yönelik dersler alabilmektedir. Muhasebe ve Denetim yüksek lisans programı ders içerikleri incelendiğinde “Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları” adı altında seçmeli bir ders olduğu görülmektedir. Bazı derslerde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına yönelik ders işlendiği, bazı derslerde konuya hiç değinilmediği saptanmıştır. İşletme doktora programında ise “Uluslararası Finansal Raporlama Standartları” adı altında seçmeli bir ders olduğu görülmüştür. Program dahilinde verilen seçmeli derslerden birinde (İleri Maliyet ve Yönetim Muhasebesi)

⁴ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son olarak 2011 yılında yayımlanmış olan Muhasebe ve Finansman Alanı Çerçeve Öğretim Programı esas alınmıştır.

UFRS / TFRS ile bağlantılı olarak dersin işlendiği, diğerinde (Maliyet Analizi) muhasebe standartlarına değinilmediği görülmüştür.

3.4.2. Anket Çalışmasına Yönelik Bulgular

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış olup araştırma kapsamında temelde eğitimciler ve öğrenciler için olmak üzere 2 farklı anket hazırlanmıştır. Fakat öğrenciler için hazırlanan anket çalışması da analizi kolaylaştırma amacıyla lise öğrencileri ve diğer öğrenciler için olmak üzere sadece demografik özelliklere yönelik sorular değişecek şekilde 2 adet tasarlanmıştır. Anket çalışması 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrenci ve eğitimcilere demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci bölümde ise TMS/TFRS hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir.

Veriler PASW Statistics 18 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Hazırlanan 3 farklı anket çalışmasının güvenilirlik analizi Cronbach's Alpha katsayısı ile belirlenmiştir. Katsayı 1'e yaklaştıkça ölçekte yer alan maddelerin iç tutarlılığının yüksek olduğu sonucuna ulaşılır (Kartal ve Drilik, 2016: 1870). Analiz sonucuna göre: Lise anketi Alpha katsayısı: 0,903, ön lisans ve üzeri anketi Alpha katsayısı: 0,923, eğitimci anketi Alpha katsayısı: 0,968 olarak bulunmuştur. Bu değerler 1'e çok yakın oldukları için anketlerin yüksek güvenilirliğe sahip oldukları söylenebilir.

3.4.2.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında 112 lise, 58 ön lisans, 545 lisans, 22 lisansüstü öğrencisi ve 23 eğitimci ile anket çalışması yapılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 1: Lise Öğrencilerinin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	20	17,9
	Erkek	92	82,1
	Toplam	112	100
Yaş	17-18	83	74,1
	19-20	29	25,9
	Toplam	112	100
Devam Etmek İstenilen Eğitim Düzeyi ve Bölümü	Ön Lisans - Muhasebe	26	23,2
	Ön Lisans - Diğer	16	14,3
	Lisans - Muhasebe	24	21,4

	Lisans - Diğer	32	28,6
	Devam Etmeyi Düşünmüyor	14	12,5
	Toplam	112	100
İleride Muhasebe İle İlgili Bir Alanda Çalışma Düşüncesi	Evet	64	57,1
	Hayır	48	42,9
	Toplam	112	100

Tablo 2: Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	386	61,8
	Erkek	239	38,2
	Toplam	625	100
Yaş	19-20	42	6,7
	21-22	270	43,2
	23-24	255	40,8
	25 ve üzeri	58	9,3
	Toplam	625	100
Mezun Olduğunuz Lise Türü	Düz Lise	234	37,4
	Anadolu Lisesi	174	27,8
	Ticaret Lisesi	127	20,3
	Diğer	90	14,4
	Toplam	625	100
Muhasebe Alanında İş Veya Staj Tecrübesi	Var	247	39,5
	Yok	378	60,5
	Toplam	625	100
İleride Muhasebe İle İlgili Bir Alanda Çalışma Durumu	Evet	346	55,4
	Hayır	279	44,6
	Toplam	625	100

Tablo 3: Eğitimcilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	10	43,5
	Erkek	13	56,5
	Toplam	23	100
Yaş	30-39	10	43,5
	40-49	9	39,1
	50 ve üzeri	4	17,4
	Toplam	23	100

	Var	13	56,5
Muhasebe Alanında İş Tecrübesi	Yok	10	43,5
	Toplam	23	100

Yapılan anket çalışmasında öğrencilere yöneltilen cinsiyet ve yaş sorularının dışında bilgi düzeyleri arasında ayırt edici özellikler sunması açısından öğrenime devam etme durumu (lise öğrencilerine yönelik), ileride muhasebe ile ilgili bir alanda çalışma düşüncesi, mezun olunan lise türü (üniversite öğrencilerine yönelik) ve muhasebe alanında tecrübe durumları (üniversite öğrencilerine yönelik) sorgulanmıştır. Eğitimciler ise yine yaş ve cinsiyet soruları dışında muhasebe alanında eğitimci kimliği dışındaki tecrübe durumları araştırılmıştır.

3.4.2.2. Araştırmaya Katılanların TMS/TFRS Bilgi ve Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrenci ve eğitimciler konu hakkındaki farkındalıklarını ölçme amacıyla TMS/TFRS hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarına dair bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan öğrencilerin yalnız %40'ının konu hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. En düşük farkındalık lise öğrencilerine (%12,5), en yüksek farkındalık ise yüksek lisans öğrencilerine (%92,3) aittir. Doktora öğrencilerinde en yüksek farkındalığın yakalanamamasının sebebi öğrencilerin farklı alanlara yönelmiş olmasıdır. Doktora öğrencilerinin bu eğilimleri hariç tutulduğunda, öğrenciler arasında eğitim düzeyi arttıkça TMS/TFRS farkındalığının da artmış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Eğitimcilerdeki durumu analiz ederken lise ve üniversite olarak ayırmakta fayda vardır. Öyle ki üniversitelerde görev yapan eğitimcilerin hepsi TMS/TFRS hakkında bilgi sahibi iken, lise düzeyinde eğitim veren öğretmenlerin yaklaşık %70'i konu hakkında bilgi sahibidir. Buradan TMS/TFRS farkındalıklarının görev yapılan kurum ve düzeylere göre farklılaştıkları sonucuna ulaşılabılır.

Anket çalışmasının ikinci bölümünde öğrenci ve eğitimcilerin TMS/TFRS hakkındaki bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Burada

TMS/TFRS konusunda yaşanan gelişmeler ışığında konu ile ilgili TTK, TMS, BOBİ FRS, TMUDESK, KGK, IASB gibi kanun, standart ve kurumlara dair kısaltmaların açıklmaları sorulmuş, daha sonra bu kısaltmalarla ilgili ifadeler verilmiştir. Bütün düzeylerdeki öğrencilere aynı sorular sorulmuş, eğitimcilere ise bunlara ek olarak TMS/TFRS ile gelen farklılıklarla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Tablo 4: Sorulara Verilen Doğru Cevapların Analizi

	Sorulara Verilen Doğru Cevapların Analizi			
	Doğru		Toplam	
	Frekans	%	Frekans ⁵	%
Eğitimciler (Lise)	227	%44	520 (40*13)	%100
Eğitimciler (Ön Lisans)	172	%86	200 (40*5)	%100
Eğitimciler (Lisans ve Lisansüstü)	172	%86	200 (40*5)	%100
Toplam	571	%62	920(40*23)	%100
Lise Öğrencileri	631	%19	3360 (30*112)	%100
Ön Lisans Öğrencileri	429	%25	1740 (30*58)	%100
Lisans Öğrencileri	4348	%27	16350 (30*545)	%100
Yüksek Lisans Öğrencileri	263	%67	390 (30*13)	%100
Doktora Öğrencileri	94	%35	270 (30*9)	%100
Toplam	5765	%26	22110 (30*737)	%100

Tabloya bakıldığında eğitimcilerle öğrencilerin benzer sonuçlar gösterdiği söylenebilir. Fakat detaylı analiz sonucu TMS/TFRS ile ilgili kavramlar konusunda büyük eksiklik olduğu saptanmıştır. Katılımcılara sorulan IAS, IFRS, IASC ve IASB

⁵ Bu alandaki frekans sayısı “ilgili kısımdaki katılımcı sayısı*cevaplanan toplam soru sayısı” şeklinde hesaplanmıştır.

kısaltmalarının İngilizce olması sebebiyle bilinemediği tahmin edilmektedir. Muhasebe standartlarının ülkemizde uygulanması ve geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyan TMS/IFRS, TMSK ve KSK gibi kurumların, incelenen müfredatlarda derslerin içeriğinde bulunan MSUGT'nin, günümüzde mevcut uygulamalar olan KOBİ IFRS ve güncel haliyle KOBİ IFRS'nin öğrenci ve eğitimciler tarafından tam anlamıyla bilinmemesi güncelin takip edilmediğinin bir göstergesidir.

4. SONUÇ

Çalışma kapsamında yapılan içerik analizi ve anket uygulaması sonucunda öğrenci ve eğitimcilerin TMS/IFRS konusunda genel olarak bilgi eksikliğinden söz edilebilir. Eğitimcilerin eğitim verdikleri kurumlara bağlı olarak seviye arttıkça TMS/IFRS bilgi seviyelerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerde de benzer sonuçlar görülmüştür. Lise düzeyindeki öğrenciler TMS/IFRS ile ilgili konularda bilgi ve farkındalık seviyesi en düşük öğrenci grubunu oluşturmaktadır. Doktora öğrencilerinin işletme anabilim dalına bağlı farklı alanlardan oluştukları göz önünde bulundurularak bu grup analize dahil edilmediğinde de öğrencilerin eğitim seviyesi arttıkça TMS/IFRS ile ilgili konularda bilgi ve farkındalık seviyesinin de arttığı anlaşılmaktadır.

Lise öğrencilerine yöneltilen sorulardan öğrencilerin muhasebe alanında eğitimlerine devam etme durumları ile TMS/IFRS bilgi düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerine mezun oldukları lise türleri, muhasebe alanında tecrübe durumları ve ileride muhasebe alanında çalışma düşünceleri sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplarla TMS/IFRS bilgi düzeyleri arasında bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Üniversite öğrencileri bir bütün olarak analiz edildiğinde, yöneltilen sorulara en fazla doğru cevap verenlerin lise ve ticaret lisesi mezunu oldukları, muhasebe alanında iş veya staj tecrübelerinin bulunduğu ve ileride muhasebe alanında çalışmayı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle iş veya staj tecrübesi olan öğrencilerin TMS/IFRS gibi spesifik bir konuda dahi bilgi düzeyinin yüksek çıkması, bizi genel olarak iş veya staj ile uygulamayı gören öğrencilerin muhasebe alanında bilgi düzeyinin daha yüksek olacağı sonucuna ulaştırabilir.

Eğitimciler ise yalnız tecrübe açısından analiz edilmiş ve bu alanda tecrübesi olan eğitimcilerin TMS/TFRS bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında TMS/TFRS farkındalıkları konusunda müfredat, eğitimci ve öğrencinin birbirini doğrular nitelikte sonuç gösterdiği ve ülkemiz muhasebe eğitiminin TMS odaklı sistem değişikliğine tam anlamıyla adapte olmaktan uzak olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2011, Muhasebe ve Finansman Alanı Çerçeve Öğretim Programı

AĞCA, Ahmet (2003), “Uluslararası Muhasebe Standartlarının Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilirliği ve Kabul Görmüşlüğü: Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Eskişehir.

BAŞPINAR, Ahmet (2004), “Türkiye’de ve Dünyada Muhasebe Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış”, *Maliye Dergisi*, Yıl: 2004, Sayı: 147, ss. 42-57.

KARTAL KULA, Seval ve DİRLİK MOR, Ezgi, (2016), “Geçerlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Ve Güvenirlikte En Çok Tercih Edilen Yöntem: Cronbach Alfa Katsayısı”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1865-1879.

ŞENSOY, Hatice Belgin (2008), “Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi İle Muhasebe Standartlarının Türkiye’deki Durumu”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Efficiency Measurement and Evaluation in Film Industry Using Data Envelopment Analysis Technique

Dilşad Evcı¹, Ferhan Çebi²

Abstract

This study aims to measure and evaluate the efficiency in the cinema sector using a multi-criteria Data Envelopment Analysis (DEA) methodology. Based on multiple inputs and multiple outputs, Academy Award for best picture nominees of the last fourteen years are taken as decision-making units and compared by using the data envelopment analysis technique. For each decision-making unit; budget of the movie, the reputation and the previous successes of the first two leading stars, director and the screen-writer are considered as inputs. To evaluate the success, the number of awards won before the movie is used. Also, Google-trends search score for each of them are used for estimating their reputation. Internet Movie Database (IMDb) rating, number of IMDb votes, box-office for both cumulative worldwide gross and opening weekend USA, Metascore and Google-trends search score for the movie, the number of Oscars won by the movie are taken as outputs. To investigate the relevance of each input and output, they were examined by correlation analysis. Input oriented data envelopment analysis technique was used and according to the results; recommendations were given for improving productivity to the DMUs which are not efficient enough in preference to their reference clusters.

Key Words: Data Envelopment Analysis (DEA), Efficiency Measurement, Film Industry, Academy Award, IMDb, Google-trends

JEL Classification Codes: M11, L25

Veri Zarflama Analizi Tekniğiyle Sinema Endüstrisinde Verimlilik Ölçümü

Özet

Bu çalışma, parametrik olmayan bir yaklaşım olan veri zarflama analizi (VZA) metodolojisi kullanılarak sinema sektöründeki verimliliği ölçmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çok sayıda girdi ve çok sayıda çıktıya dayanarak son on dört yılın en iyi film Oscar ödülüne aday gösterilmiş filmler karar verme birimi (KB) olarak alınıp VZA tekniğiyle kıyaslanmıştır. Her KB için; filmin bütçesi, yönetmen, senarist ve başrol oyuncularının önceki başarısı ve ünlülük dereceleri girdi olarak kullanıldı. Başarı değerlendirmek için film çekilmeden önce kazanılan ödüllerin sayısı referans olarak alındı. Ayrıca, her biri için filmin çekilmeden önceki senelerdeki Google-trends arama oranlarının ortalaması ünlülük derecelerini tahmin etmek için kullanıldı. Çıktı olarak ise filmin Internet Movie Database (IMDb) puanı; IMDb oy sayısı; tüm dünyada ve Amerika'da yaptığı gişe, Amerika açılış haftasonunda filmi izleyen kişi sayısı, filmin aldığı ödüller ve filmin ünlülüğü (yine Google-trends arama oranları üzerinden) kullanıldı. Her bir girdinin ve çıktının ilişki düzeyini araştırmak için, korelasyon analizi yapılmıştır. Girdiye yönelik veri zarflama analizi tekniği kullanılmış ve çıkan sonuçlara göre yeterince verimli bulunmayan filmlerin daha etkin olabilmeleri için, referans kümelerine istinaden verimliliklerini nasıl arttırabilecekleri anlatılmıştır. Bu çalışma ayrıca, 1970'lerden beri birçok alanda yaygın olarak kullanılan veri zarflama analizi tekniğini sinema sektörüne uygulayarak literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

¹ Phd Student, Istanbul Technical University, Business Administration, Istanbul, Turkey, dcelebi@itu.edu.tr

² Professor, Istanbul Technical University, Management Engineering, Istanbul, Turkey, cebife@itu.edu.tr

Anahtar kelimeler: *Veri Zarflama Analizi (VZA), Verimlilik Ölçümü, Sinema Endüstrisi, Akademi Ödülleri, IMDb, Google-trends*
JEL Sınıflama Kodları: *M11, L25*

1. INTRODUCTION

Because of its functionality in evaluating and achieving improvement targets for units according to multiple input and multiple output, data envelopment analysis (DEA) has been widely applied to address a variety of decision analysis problems. However, except some local studies with minor variables, there is no previous work in the literature of the DEA use in the seventh art, which goes beyond being a cultural phenomenon and turns into an important industry. According to the US labor ministry's 2017 data, the film industry employs almost half a million people in the US with an average salary of \$ 57,431 [1]. In 1995, the average box office revenue in the US was \$ 5,314,941,459, while in 2017 this figure doubled; and in 2018 estimates it would almost triple to \$ 13,288,227,116 [2]. According to the European Audiovisual Observatory analysis, the cumulative gross box office revenue in the EU Member States in 2017 (GBO - Gross Box Office) reached 7.02 billion Euros [3]. The magnitude of the sector and also easy accessibility of many valuable data, such as budget, box office revenue; ensures cinema industry an attractive area for research.

In this study, multi-criteria Data Envelopment Analysis (DEA) methodology is used to measure and evaluate the efficiency in film industry. Based on multiple inputs and multiple outputs, Academy Award for best picture nominees of the fourteen years are taken as decision-making units and compared by using the data envelopment analysis technique. Does a film that embraces the Oscar statuette also need high budgets, world-famous directors and stars to make good results at box office and reputation; or is it possible for a film to achieve success without any of them? This study aims to answer this question.

The paper is organized as follows: Section two gives a brief explanation of DEA technique and its applications. This is followed by the third section in which the research method and details of the modelling procedure are outlined. Third section also consists of four sub-sections: 1. Selection process and basic information of

decision making units, 2. Input and output variable's definitions and the correlation analysis of the variables, 3. Explanation of tools used in analysis, 4. Summary of the main findings. Finally, conclusions are summarized in fourth section.

2. LITERATURE REVIEW

The basis of the Data Envelopment Analysis (DEA) is based on, Charnes et al. (1978)'s development of Farrell (1957)'s activity analysis approach which was put forward in his article 'The Measurement of Productive Efficiency' [4,5]. Farrel argued that there are two components of efficiency; technical and allocative. Allocative efficiency can be summarized as using input at the most appropriate rate depending on costs; and technical efficiency is to achieve the highest possible output with a certain amount of input (Coelli vd., 2003) [6].

DEA has been widely used in many areas like measuring vendor performance (Weber, 1996) and efficiency of hospitals (Al-Shammari, 1999); supplier selection (Liu et al., 2000); comparison of airports (Graham, 2005); deciding third-party logistics providers (Min and Joo, 2006), benchmarking university libraries (Reichmann and Sommersguter-Reichmann, 2006); comparing railway transports (Jiangwei and Xiaoping, 2008). Beside all this wide usage framework of DEA, there is still no application in the cinema sector of DEA the literature except some local studies with few input and output variables. Charnes et al. (1994) listed some advantages in the use of the DEA technique: 1. Since DEA does relative comparison, 'normalization of data' which is a necessary step in econometric approaches, is not required in this method; 2. DEA is a non-parametric approach that does not require a standard form to associate input and output; 3. The DEA technique is flexible and allows for inclusion or exclusion of variables; 4. It can clearly show the efficiency in the production process in relation to investments; 5. It is possible to redefine the groups of decision units under evaluation; 6. Not only does the activity rank, it also indicates the possible improvements that can be applied to increase efficiency [7].

3. RESEARCH METHODOLOGY

Since multiple inputs and outputs are used, given the advantages listed above, it is concluded that DEA is an accurate technique for measuring and evaluating the efficiency of films. To investigate the relevance of each input and output, they were examined by correlation analysis. Input oriented data envelopment analysis technique was used and according to the results; methods such as 'reducing the budget' or 'working with less famous stars' are recommended for improving their productivity to the decision-making units which are not efficient enough in preference to their reference clusters. The DEA model is mathematically expressed as:

$$\text{Maximize efficiency score } E_k = \frac{\sum_{r=1}^t u_r y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ik}}$$

Subject to:

$$\frac{\sum_{r=1}^t u_r y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ij}} \leq 1 \quad j = 1, 2, \dots, n \quad u_r, v_i \geq \varepsilon$$

where,

E_k : efficiency of kth movie

x_{ij} : observed value of input i for j^{th} movie

y_{rj} : observed value of output r for j^{th} movie

u_r : the weight given to output r

v_i : the weight given to input i

ε : a small positive number (like 0,00000001)

n : the number of DMUs

t : the number of outputs

m : the number of inputs

3.1. Choosing Decision Making Units (DMUs)

Academy Award for best picture nominees of the last fourteen years are taken as decision-making units (DMUs) and compared by using the data envelopment analysis technique. The reason of choosing last fourteen years is related with the accessibility of Google trends data. To evaluate ‘the reputation of the movies’, which is used as output, and ‘the fame of the leading roles’, which are used as inputs; Google trends search database has been used. Since Google trends data is available from 2004 till today, DMUs are chosen according to that constraint and best picture nominees of Academy Awards are used upwards 2004 till today. Total 106 DMUs are used. Since there are 11 input and 9 output variables, 106 DMUs is sufficient enough by satisfying this equation:

$$\text{Number of DMUs (106)} > 11 \text{ (number of input variables)} \times 9 \text{ (number of outputs)}$$

Table1 gives basic information of DMUs, as ‘name of the movie, name of the director, name of the screenwriter, name of the first leading role according to IMDb ranking, name of the second leading role, Oscar nomination year of the movie’.

Movie Name	Director	Screen Writer	C1	C2	Year
Million Dollar Baby	Clint Eastwood	Paul Haggis	Hilary Swank	Clint Eastwood	2004
The Aviator	Martin Scorsese	John Logan	Leonardo DiCaprio	Cate Blanchett	2004
Finding Neverland	Marc Forster	David Magee	Johnny Depp	Kate Winslet	2004
Ray	Taylor Hackford	Taylor Hackford	Jamie Foxx	Regina King	2004
Sideways	Alexander Payne	Alexander Payne	Paul Giamatti	Thomas Haden Church	2004
Crash	Paul Haggis	Paul Haggis	Don Cheadle	Sandra Bullock	2005
Brokeback Mountain	Ang Lee	Larry McMurtry	Jake Gyllenhaal	Heath Ledger	2005
Capote	Bennett Miller	Dan Futterman	Philip Seymour Hoffman	Clifton Collins Jr.	2005
Good Night, and Good Luck	George Clooney	George Clooney	David Strathairn	George Clooney	2005
Munich	Steven Spielberg	Tony Kushner	Eric Bana	Daniel Craig	2005
The Departed	Martin Scorsese	William Monahan	Leonardo DiCaprio	Matt Damon	2006
Babel	Alejandro G. Iñárritu	Guillermo Arriaga	Brad Pitt	Cate Blanchett	2006
Letters from Iwo Jima	Clint Eastwood	Iris Yamashita	Ken Watanabe	Kazunari Ninomiya	2006
Little Miss Sunshine	Jonathan Dayton	Michael Arndt	Steve Carell	Toni Collette	2006
The Queen	Stephen Frears	Peter Morgan	Helen Mirren	Michael Sheen	2006
No Country for Old Men	Ethan Coen	Ethan Coen	Tommy Lee Jones	Javier Bardem	2007
Atonement	Joe Wright	Christopher Hampton	Keira Knightley	James McAvoy	2007
Juno	Jason Reitman	Diablo Cody	Ellen Page	Michael Cera	2007
Michael Clayton	Tony Gilroy	Tony Gilroy	George Clooney	Tilda Swinton	2007
There Will Be Blood	Paul Thomas Anderson	Paul Thomas Anderson	Daniel Day-Lewis	Paul Dano	2007
Slumdog Millionaire	Danny Boyle	Simon Beaufoy	Dev Patel	Freida Pinto	2008
The Curious Case of Benjamin Button	David Fincher	Eric Roth	Brad Pitt	Cate Blanchett	2008
Frost/Nixon	Ron Howard	Peter Morgan	Frank Langella	Michael Sheen	2008
Milk	Gus Van Sant	Dustin Lance Black	Sean Penn	Josh Brolin	2008
The Reader	Stephen Daldry	David Hare	Kate Winslet	Ralph Fiennes	2008
The Hurt Locker	Kathryn Bigelow	Mark Boal	Jeremy Renner	Anthony Mackie	2009
Avatar	James Cameron	James Cameron	Sam Worthington	Zoe Saldana	2009
The Blind Side	John Lee Hancock	John Lee Hancock	Quinton Aaron	Sandra Bullock	2009
District 9	Neill Blomkamp	Neill Blomkamp	Sharlto Copley	David James	2009
An Education	Lone Scherfig	Nick Hornby	Carey Mulligan	Peter Sarsgaard	2009
Inglourious Basterds	Quentin Tarantino	Quentin Tarantino	Brad Pitt	Diane Kruger	2009
Precious	Lee Daniels	Geoffrey Fletcher	Gabourey Sidibe	Paula Patton	2009

A Serious Man	Ethan Coen	Joel Coen	Michael Stuhlbarg	Richard Kind	2009
Up	Pete Docter	Pete Docter	Edward Asner	Jordan Nagai	2009
Up in the Air	Jason Reitman	Jason Reitman	George Clooney	Vera Farmiga	2009
The King's Speech	Tom Hooper	David Seidler	Colin Firth	Geoffrey Rush	2010
127 Hours	Danny Boyle	Danny Boyle	James Franco	Amber Tamblyn	2010
Black Swan	Darren Aronofsky	Mark Heyman	Natalie Portman	Mila Kunis	2010
The Fighter	David O. Russell	Scott Silver	Mark Wahlberg	Christian Bale	2010
Inception	Christopher Nolan	Christopher Nolan	Leonardo DiCaprio	Joseph Gordon-Levitt	2010
The Kids Are All Right	Lisa Cholodenko	Lisa Cholodenko	Anette Bening	Julianne Moore	2010
Social Network	David Fincher	Aaron Sorkin	Jesse Eisenberg	Andrew Garfield	2010
Toy Story 3	Lee Unkrich	John Lasseter	Tom Hanks	Tim Allen	2010
True Grit	Ethan Coen	Joel Coen	Jeff Bridges	Matt Damon	2010
Winter's Bone	Debra Granik	Debra Granik	Jennifer Lawrence	John Hawkes	2010
The Artist	Michel Hazanavicius	Michel Hazanavicius	Jean Dujardin	B�r�n�ce Bejo	2011
The Descendants	Alexander Payne	Alexander Payne	George Clooney	Shailene Woodley	2011
Extremely Loud & Incredibly Close	Stephen Daldry	Eric Roth	Thomas Horn	Tom Hanks	2011
The Help	Tate Taylor	Tate Taylor	Emma Stone	Viola Davis	2011
Hugo	Martin Scorsese	John Logan	Asa Butterfield	Chlo� Grace Moretz	2011
Midnight in Paris	Woody Allen	Woody Allen	Owen Wilson	Rachel McAdams	2011
Moneyball	Bennett Miller	Steven Zaillian	Brad Pitt	Robin Wright	2011
The Tree of Life	Terrence Malick	Terrence Malick	Brad Pitt	Sean Penn	2011
War Horse	Steven Spielberg	Lee Hall	Jeremy Irvine	Emily Watson	2011
Argo	Ben Affleck	Chris Terrio	Ben Affleck	Bryan Cranston	2012
Amour	Michael Haneke	Michael Haneke	Jean-Louis Trintignant	Emmanuelle Riva	2012
Beasts of the Southern Wild	Benh Zeitlin	Lucy Alibar	Quvenzhan� Wallis	Dwight Henry	2012
Django Unchained	Quentin Tarantino	Quentin Tarantino	Jamie Foxx	Christoph Waltz	2012
Les Mis�rables	Tom Hooper	William Nicholson	Hugh Jackman	Russell Crowe	2012
Life of Pi	Ang Lee	David Magee	Suraj Sharma	Irrfan Khan	2012
Lincoln	Steven Spielberg	Tony Kushner	Daniel Day-Lewis	Sally Field	2012
Silver Linings Playbook	David O. Russell	David O. Russell	Bradley Cooper	Jennifer Lawrence	2012
Zero Dark Thirty	Kathryn Bigelow	Mark Boal	Jessica Chastain	Joel Edgerton	2012
12 Years a Slave	Steve McQueen	John Ridley	Chiwetel Ejiofor	Michael Kenneth Williams	2013
American Hustle	David O. Russell	Eric Warren Singer	Christian Bale	Amy Adams	2013
Captain Phillips	Paul Greengrass	Billy Ray	Tom Hanks	Barkhad Abdi	2013
Dallas Buyers Club	Jean-Marc Vall�e	Craig Borten	Matthew McConaughey	Jennifer Garner	2013
Gravity	Alfonso Cuar�n	Alfonso Cuar�n	Sandra Bullock	George Clooney	2013
Her	Spike Jonze	Spike Jonze	Joaqu�n Phoenix	Amy Adams	2013
Nebraska	Alexander Payne	Bob Nelson	Bruce Dern	Will Forte	2013
Philomena	Stephen Frears	Steve Coogan	Judi Dench	Steve Coogan	2013
The Wolf of Wall Street	Martin Scorsese	Terence Winter	Leonardo DiCaprio	Jonah Hill	2013
Birdman	Alejandro G. I�arritu	Alejandro G. I�arritu	Michael Keaton	Zach Galifianakis	2014
American Sniper	Clint Eastwood	Jason Hall	Bradley Cooper	Sienna Miller	2014
Boyhood	Richard Linklater	Richard Linklater	Ellar Coltrane	Patricia Arquette	2014
The Grand Budapest Hotel	Wes Anderson	Wes Anderson	Ralph Fiennes	F. Murray Abraham	2014
The Imitation Game	Morten Tyldum	Graham Moore	Benedict Cumberbatch	Keira Knightley	2014
Selma	Ava DuVernay	Paul Webb	David Oyelowo	Carmen Ejogo	2014
The Theory of Everything	James Marsh	Anthony McCarten	Eddie Redmayne	Felicity Jones	2014
Whiplash	Damien Chazelle	Damien Chazelle	Miles Teller	J.K. Simmons	2014
Spotlight	Tom McCarthy	Josh Singer	Mark Ruffalo	Michael Keaton	2015
The Big Short	Adam McKay	Charles Randolph	Christian Bale	Steve Carell	2015
Bridge of Spies	Steven Spielberg	Matt Charman	Tom Hanks	Mark Rylance	2015
Brooklyn	John Crowley	Nick Hornby	Saoirse Ronan	Emory Cohen	2015
Mad Max: Fury Road	George Miller	George Miller	Tom Hardy	Charlize Theron	2015
The Martian	Ridley Scott	Drew Goddard	Matt Damon	Jessica Chastain	2015
The Revenant	Alejandro G. I�arritu	Mark L. Smith	Leonardo DiCaprio	Tom Hardy	2015
Room	Lenny Abrahamson	Emma Donoghue	Brie Larson	Jacob Tremblay	2015
Moonlight	Barry Jenkins	Barry Jenkins	Mahershala Ali	Naomie Harris	2016
Arrival	Denis Villeneuve	Eric Heisserer	Amy Adams	Jeremy Renner	2016
Fences	Denzel Washington	August Wilson	Denzel Washington	Viola Davis	2016
Hacksaw Ridge	Mel Gibson	Robert Schenkkan	Andrew Garfield	Sam Worthington	2016
Hell or High Water	David Mackenzie	Taylor Sheridan	Chris Pine	Ben Foster	2016
Hidden Figures	Theodore Melfi	Allison Schroeder	Taraji P. Henson	Octavia Spencer	2016
La La Land	Damien Chazelle	Damien Chazelle	Ryan Gosling	Emma Stone	2016
Lion	Garth Davis	Saroo Brierley	Dev Patel	Nicole Kidman	2016
Manchester by the Sea	Kenneth Lonergan	Kenneth Lonergan	Casey Affleck	Michelle Williams	2016

The Shape of Water	Guillermo del Toro	Guillermo del Toro	Sally Hawkins	Octavia Spencer	2017
Call Me by Your Name	Luca Guadagnino	James Ivory	Armie Hammer	Timothée Chalamet	2017
Darkest Hour	Joe Wright	Anthony McCarten	Gary Oldman	Lily James	2017
Dunkirk	Christopher Nolan	Christopher Nolan	Fionn Whitehead	Barry Keoghan	2017
Get Out	Jordan Peele	Jordan Peele	Daniel Kaluuya	Allison Williams	2017
Lady Bird	Greta Gerwig	Greta Gerwig	Saoirse Ronan	Laurie Metcalf	2017
Phantom Thread	Paul Thomas Anderson	Paul Thomas Anderson	Vicky Krieps	Daniel Day-Lewis	2017
The Post	Steven Spielberg	Liz Hannah	Meryl Streep	Tom Hanks	2017
Three Billboards Outside Ebbing, Missouri	Martin McDonagh	Martin McDonagh	Frances McDormand	Woody Harrelson	2017

Table1. Basic Information of DMUs: (Name of the movie, director, screenwriter, cast 1 (first leading role), cast 2(second leading role), nomination year of the movie)

3.2. Input and Output Variables

3.2.1. Inputs: Total 11 input variables are chosen for analysis:

Budget: This input variable corresponds to budget of the movie adjusted by inflation 2017 (\$). Inflation was calculated according to the US of Department Labour. Inflation rates are respectively 2009-2017: 14.3%, 2010-2017: 12.4%, 2011-2017: 9.0 %, 2012-2017: 6.8%, 2013-2017: 5.2%, 2014-2017: 3.5%, 2015-2017: 3.4%, 2016-2017: 1.27%. Original budget values are available at attachment.

DirPreMovies: This input variable corresponds to number of previous movies of the director, before the movie was shot.

DirPreOscars: This input variable shows the number of previous Oscars won by the director.

SWPreMovies: This input variable is the number of previous movies written by the screenwriter, before the movie was shot.

SWPreOscars: This input variable corresponds to number of previous Oscars won by screenwriter.

CIPreMovies: This input variable shows the number of previous movies of first leading role. Leading role was chosen according to the placement in IMDb. First name arranged as star was taken as C1 and second name arranged as star was taken as C2.

CIPreOscars: This input variable shows the number of previous Oscars won by first leading role.

CIGoogleTrends: This input corresponds to Google trends search data of first leading role. Interest over time represent search interest relative to the highest point on the chart for the given region and time. A value of 100 is the peak popularity for

the term. A score of 0 means there was not enough data for this term [8]. For leading role of each DMU, average of interest over time from 2004 till a year before the movie was released was taken to check if a famous, semi-famous, or no-name actor/actress was chosen for the movie. Some well-known stars like Tom Hanks, Leonardo Di Caprio, Brad Pitt etc. may appear more than one movie, but since each year their fame differs, even though the name of same stars is seen in different DMUs, their Google-trends score differs for each DMU. For example, while Tom Hanks's Google trends interest was 22,08333333 before Toy Story 3 (2010), over the years he became more famous with new movies and reached 31,67307692 before The Post (2017) was shot. For each Oscar nominee movie of Tom Hanks, his Google trends score accelerates:

2010-Toy Story3	2011-Extremely Loud	2013-Captain Phillips	2015-Bridge of Spies	2017-The Post
22.08333333	22.27380952	25.7962963	28.45454545	31.67307692

Also, there may be a big difference between interests of C1 and C2 of a movie. For instance, a year before Captain Phillips (2013) was shot, Tom Hank's interest was 25.7962963. At the same time Barkhad Abdi, second leading role of Captain Phillips, has interest of just 0,013888889. The movie tells the story of a captain who was kidnapped by Somalian pirates, so besides Tom Hanks local stars were used. Figure1 shows the huge difference in terms of fame between the two stars. One can easily see that Barkhad Abdi's interest which was increased in 2014 (the release year of Captain Phillips) mostly situated around zero.

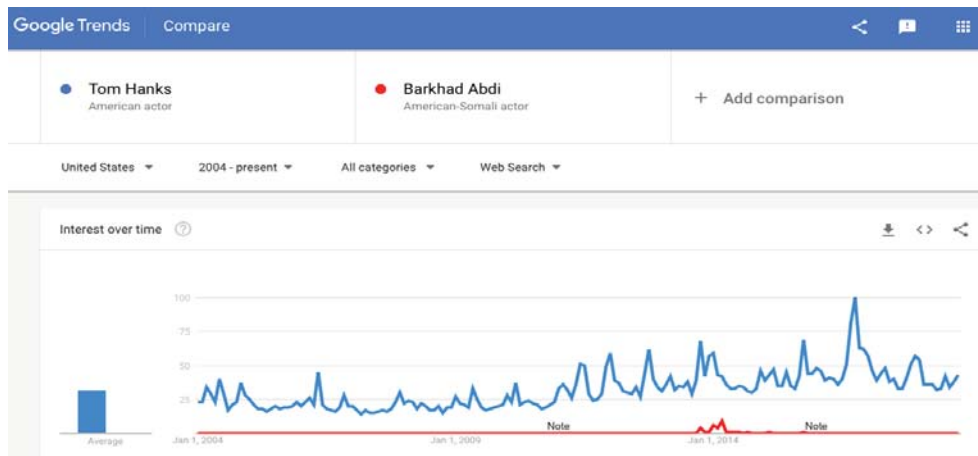

Figure1. Google Trends interest of Tom Hanks and Barkhad Abdi

C2PreMovies: This input corresponds to number of previous movies of second leading role

C2PreOscars: This input corresponds to number of previous Oscars won by second leading role

C2GoogleTrends: This input corresponds to Google trends search data of second leading role.

3.2.2. Outputs: Total 8 variables are chosen as output variables:

IMDbScoreofMovie: This output variable corresponds to Total IMDb score of the movie.

IMDbbraters: The number of votes the movie received on the IMDb page. This variable is used to evaluate a movie which has a good IMDb score with few voters and another movie which has lower IMDb score with thousands of voters.

OpeningWkndUSA: Opening weekend in USA box office of the movie (\$)

GrossUSA: This output variable shows total USA box office of the movie (\$)

CmlWwGross: This output variable corresponds to cumulative worldwide gross of the movie (\$)

Metascore: Metascore rate of the movie. According to IMDb, scores are assigned to movie's reviews of large group of the world's most respected critics, and weighted average are applied to summarize their opinions range.

OscarNomination: This output variable evaluates the movie’s success at Academy Awards. It corresponds to number of Oscars the movie was nominated.

OscarWin: Number of Oscars won by the movie won Since winning an Oscar is harder than being nominated, nomination results are multiplied by 0.5 while number of Oscars that the movie took was taken as are.

GoogletrendsMovie: This output variable equals to Google trends search score of the movie. To measure the reputation of the movie, the average of movie’s interest value was taken. The starting point of interest was chosen as a year after the movie released and as the ending point December 2017 was set. It is easy to see the top search score of each movie occurs after one year of the release date of movie. Figure2. makes it easier to compare movies Google trends interests with some examples.

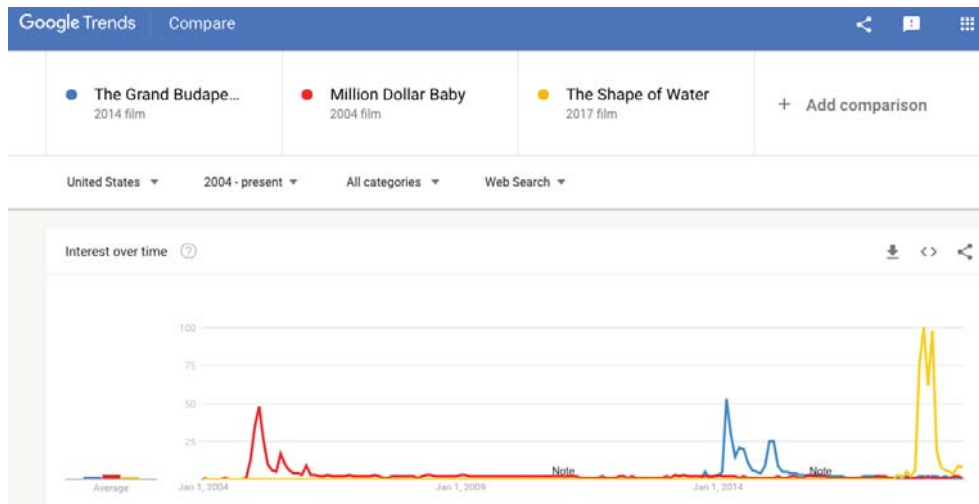

Figure2. Google Trends score Million Dollar Baby(2004), The Grand Budapest Hotel(2014) and The Shape of Water(2017)

3.2.3. Correlation Analysis

Correlation analysis are done by R-studio. Results are listed in Table2. ‘1’ means there exist perfect positive correlation between two variables and ‘-1’ means there is perfect negative correlation. As long as the correlation coefficient is close to 1, this means the two variables are correlated. Some correlated variables are highlighted with different colors. Since each variable has a perfect correlation with itself, the

cross line of 1s cutting the table diagonal is as it's supposed to be. It can be easily seen from Table2, there is strong correlation between 'Budget' and 'OpeningWkndUSA', 'GrossUSA' and 'CmlWwGross' variables. However, since Budget is an input variable, where the rest belongs to Outputs, this situation is desirable because it shows that we have chosen correct inputs which affect outputs. So, we can say that if the budget of the movie is huge they may have spent money on advertisement too. Another elevated correlation value exists between 'number of previous movies written by screenwriter' and 'the previous Oscars won by oneself'. However, similar situation is not available for directors or stars.

Another strange result is the negative correlation between 'number of Oscars won by the movie' and 'the reputation of the movie'. Even though the coefficient is small with -0.183699 value, but is still an unexpected result that they are negatively correlated.

	Budget	DirPreMovies	DirPreOscars	SWPreMovies	SWPreOscars	C1PreMovies	C1PreOscars	C1GoogleTrends	C2PreMovies	C2PreOscars	C2GoogleTrends
Budget	1	0.272197624	0.227774747	0.204045808	0.212866829	0.127079678	0.11275398	0.092610358	-0.071215024	0.113837185	-0.016487188
DirPreMovies	0.27219762	1	0.552097643	0.242166828	0.114564649	0.048242959	0.260900725	-0.001145295	-0.072581578	0.149248697	0.055933873
DirPreOscars	0.22777475	0.55209764	1	0.244908719	0.432727045	0.05491673	0.390722668	0.011383311	0.044216895	0.160208925	0.271458363
SWPreMovies	0.20404581	0.24216682	0.24490871	1	0.69578578	0.075523856	-0.035907179	0.049874897	0.002700969	0.07598728	0.004255543
SWPreOscars	0.21286683	0.11456464	0.43272704	0.69578578	1	0.058750568	-0.000280507	-0.03954825	0.004074936	0.125317722	0.201465601
C1PreMovies	0.12707968	0.04824295	0.05491673	0.07552385	0.05875056	1	0.241518726	0.330891601	-0.00061126	0.005846176	-0.02262824
C1PreOscars	0.11275398	0.26090072	0.39072266	-0.03590717	-0.00028050	0.24151872	1	0.2441366	0.145807941	0.260504159	0.209232903
C1GoogleTrends	0.09261036	-0.00114529	0.01138331	0.04987489	-0.03954825	0.33089160	0.2441366	1	-0.048309444	0.053490036	0.051447211
C2PreMovies	-0.07121502	-0.07258157	0.04421689	0.00270096	0.00407493	-0.00061126	0.14580794	-0.04830944	1	0.216332519	0.188080343
C2PreOscars	0.11383718	0.14924869	0.16020892	0.07598728	0.12531772	0.00584617	0.26050415	0.05349003	0.21633251	1	0.369463283
C2GoogleTrends	-0.01648719	0.05593387	0.27145836	0.00425554	0.20146560	-0.02262824	0.20923290	0.05144721	0.18808034	0.36946328	1
IMDBScoreofMovie	0.31411278	-0.05270786	-0.14609278	0.08826770	-0.00291823	0.09955918	-0.10148971	0.04609832	0.00688351	-0.18989302	-0.08027782
IMDBraters	0.58662789	0.05074778	-0.01166544	0.16714712	0.09866341	0.01508556	-0.02702218	0.02420039	0.00288911	-0.02609493	-0.04445117
OpeningWkndUSA	0.78013404	0.01912481	-0.00360322	0.15319265	0.22914121	0.14803025	0.06170491	0.07281982	-0.12142403	0.04518607	-0.06083084
GrossUSA	0.74169624	0.02790805	0.12966950	0.18852211	0.17613577	0.06262836	0.07334560	0.00788264	-0.07938759	0.03850737	-0.05066328
CmlWwGross	0.76697649	0.04070702	0.09954549	0.27809237	0.18956298	0.03826618	0.03326651	0.00583011	-0.06187775	0.01996185	-0.05143432
Metascore	-0.1105507	-0.00191995	-0.09192514	-0.00657017	0.00750383	0.12130884	-0.00135602	-0.17091563	-0.00605924	-0.11825856	-0.17314359
OscarNomination	0.18920225	0.20404321	0.08084757	0.07800899	-0.00596413	0.07962642	0.07140335	0.18583133	-0.00353589	0.11809148	0.09006386
OscarWin	0.29694514	0.04522126	-0.09564439	0.12280364	0.00249580	-0.10783525	-0.16375719	-0.14439298	0.02437817	0.03749405	-0.08794297
GoogletrendsMovie	-0.11467197	0.02375647	-0.00223476	0.10897139	0.06177846	0.11020224	0.10986301	0.02371992	0.02104714	-0.04309894	-0.01469112

	IMDBScoreofMovie	IMDBraters	OpeningWkndUSA	GrossUSA	CmlWwGross	Metascore	OscarNomination	OscarWin	GoogletrendsMovie
Budget	0.31411278	0.58662788	0.78013403	0.74169623	0.76697648	-0.11055075	0.18920224	0.29694514	-0.11467196
DirPreMovies	-0.05270786	0.05074778	0.01912481	0.02790805	0.04070702	-0.00191995	0.20404321	0.04522126	0.02375647
DirPreOscars	-0.14609278	-0.01166544	-0.00360322	0.12966950	0.09954549	-0.09192514	0.08084757	-0.09564439	-0.00223476
SWPreMovies	0.08826770	0.16714712	0.15319265	0.18852211	0.27809237	-0.00657017	0.07800899	0.12280364	0.10897139
SWPreOscars	-0.00291823	0.09866341	0.22914121	0.17613577	0.18956298	0.00750383	-0.00596413	0.00249580	0.06177846
C1PreMovies	0.09955918	0.01508556	0.14803025	0.06262836	0.03826618	0.12130884	0.07962642	-0.07835257	0.11020224
C1PreOscars	-0.10148971	-0.02702218	0.06170491	0.07334560	0.03326651	-0.00135602	0.07140335	-0.16375719	0.10986301
C1GoogleTrends	0.04609832	0.02420039	0.07281982	0.00788264	0.00583011	-0.17091563	0.18583133	-0.14439298	0.02371992
C2PreMovies	0.00688351	0.00288911	-0.12142403	-0.07938759	-0.06187775	-0.00605924	-0.00353589	0.02437817	0.02104714
C2PreOscars	-0.18989302	-0.02609493	0.04518607	0.03850737	0.01996185	-0.11825856	0.11809148	0.03749405	-0.04309894
C2GoogleTrends	-0.08027782	-0.04445117	-0.06083084	-0.05066328	-0.05143432	-0.17314359	0.09006386	-0.08794297	-0.01469112
IMDBScoreofMovie	1	0.70127031	0.40560551	0.26292841	0.27889733	0.09350454	-0.02697827	0.36049416	-0.15762665
IMDBraters	0.70127031	1	0.58745101	0.55890569	0.56683460	-0.00727506	0.04236931	0.42127459	-0.09798125
OpeningWkndUSA	0.40560551	0.58745101	1	0.75741247	0.71612976	-0.05182422	-0.02638158	0.17463612	-0.13929519
GrossUSA	0.26292841	0.55890569	0.75741247	1	0.93747352	-0.10024726	0.11642566	0.22295157	-0.20399716
CmlWwGross	0.27889733	0.56683460	0.71612976	0.93747352	1	-0.04174848	0.14010048	0.26595001	-0.11336429
Metascore	0.09350454	-0.00727506	-0.05182422	-0.10024726	-0.04174848	1	0.01998825	0.23725491	-0.05954375
OscarNomination	-0.02697827	0.04236931	-0.02638158	0.11642566	0.14010048	0.01998825	1	0.01250627	-0.10061089
OscarWin	0.36049416	0.42127459	0.17463612	0.22295157	0.26595001	0.23725491	0.01250627	1	-0.18369920
GoogletrendsMovie	-0.15762665	-0.09798125	-0.13929519	-0.20399716	-0.11336429	-0.05954375	-0.10061089	-0.18369920	1

Table2. Correlation Table of Input and Output Variables

3.3. Tools

After data was collected from IMDb and Google Trends, analysis was performed with input oriented CCR technique. MAXDEA program was applied for calculations. 106 DMUs were evaluated with radial distance, which measures the necessary proportional improvements of relevant factors (inputs / outputs) for the evaluated DMU to reach the frontier. In Radial model, Scale Efficiency is equal to CRS efficiency divided by VRS efficiency. Input oriented data envelopment model. 11 input and 9 output variables were used. It took 6 seconds to calculate the result.

3.4. Results

None of the 2004 movies are appeared to be efficient. Crash, Brokeback Mountain, Capote, Good Night and Good Luck are resulted as efficient among the DMUs of 2005. In 2006, just two movies; 'The Departed' and 'Little Miss Sunshine' are yielded as efficient. Juno and Michael Clayton are efficient from 2007 Oscar nominees. Unlike 2008 which gives just one efficient movie, Slumdog Millionaire; 2009 was like golden year of movies in terms of efficiency. It can be said that at 2009, producers took back more than they invested in the films. 6 movies of 10 nominees have efficiency score as 1: The Hurt Locker, Avatar, The Blind Side, District 9, Precious: Based on the Novel 'Push' by Sapphire, Up. In 2010, similar case occurred: %50 of 2010 nominees resulted as efficient: The King's Speech, Black Swan, Inception, The Social Network, Toy Story 3 and Winter's Bone. The Artist and The Help at 2011, Captain Phillips and Dallas Buyers Club in 2013 are efficient DMUs. Life of Pi, Beasts of the Southern Wild, Amour, Argo, Silver Linings Playbook in 2012; American Sniper, Boyhood and Whiplash in 2014; Brooklyn, The Revenant, The Room in 2015; Moonlight, La La Land and Lion in 2016; Call Me by Your Name, Dunkirk, Get Out, Lady Bird in 2017 are resulted as efficient DMUs.

Juno (2007) and Precious: Based on the Novel 'Push' by Sapphire (2009) are appeared as reference DMU to almost each non-efficient movie. When compared with other DMUs, their low budget (8866510.4\$ for Juno and 11425534.99\$ for Precious) and working with no-name actors/actresses play an important role in this

result. For example, even though The Tree of Life (2011) has reasonably low budget with 34870965.02\$, since they worked with famous stars like Brad Pitt and Sean Penn, other input values are high. Also, the movie couldn't find what it was looking for outputs too. This leads to inefficiency of the movie with score $E_{TreeofLife} = 0,5528$. Precious, The Help, Whiplash, and Brooklyn are the reference DMUs of Tree of Life.

An example to explain results:

Gravity (2013) is one of the non-efficient DMUs. Budget input is shown as an example and recommendation is given according to that. The efficiency score of Gravity is: $E_{Gravity} = 0.778299$ (since $E_{Gravity} < 1$, this makes Gravity DMU inefficient), where $s_{Budget}^- = 0$. The reference set (whose λ isn't 0) of Gravity is calculated as: Juno-2007($\lambda_1 = 0.142792$); Slumdog Millionaire-2008($\lambda_2 = 0.003309$); Avatar-2009($\lambda_3 = 0.068636$); District 9-2009($\lambda_4 = 0.483161$); Precious-2009($\lambda_5 = 2.867064$); The Help-2011($\lambda_6 = 0.369244$); Get Out-2017($\lambda_7 = 0.521458$). Real budget of Gravity is more than 100 million dollars, 105221135.23\$. So according to equation of productive unit vector: $X'_q = \sum X_{rj} \lambda_j$; to be efficient, $Budget_{Gravity}$ should be equal to $(\lambda_1 \times Budget_{Juno} + \lambda_2 \times Budget_{SlumdogMillionaire} + \dots + \lambda_7 \times Budget_{Get Out})$ which is,

$$Budget'_{Gravity} = (0.142792 \times 8866510,4) + (0.003309 \times 17077328,23) + (0.068636 \times 270785179,25) + (0.483161 \times 34276604,97) + (2.867064 \times 11425534,99) + (0.369244 \times 27242941,42) + (0.521458 \times 5000000) = 1266066.75 + 56508.879 + 18585611.5 + 16561118.7 + 3284248.84 + 10059292.5 + 2607290 = 52420137.2 \$$$

Therefore, to be efficient budget of the movie Gravity should decrease to 52800997.8\$ which means, the movie should have been shot by almost half of its budget (%50.18). Similar procedure has to be followed also for other variables which leads the movie to inefficiency.

The Curious Case of Benjamin Button has also low efficiency score with 0.292384. According to results the movie should be more successful if they worked with semi-

famous stars instead of Brad Pitt and Cate Blanchett. For instance, Google Trends score of Brad Pitt (C1GoogleTrends) which is 23.58333333, should decrease - 16.687955 values and it should become 8.8953783 which is equal to semi-famous star's Google Trends interest score.

In order to reach the activity level, the values that the inputs should have and the rate required to reach that value was calculated. Gravity was just an example to show how it is calculated. Desired input values for each non-efficient DMU, can be found at attachment. Dual prices (also named as shadow price) of the inputs, which indicates that the objective function will change with the value of the dual price if the value of the right-hand side for the input in the LP is changed with 1 unit, can also be found at attachment. As a result, in order to be efficient for non-efficient films, they need to reduce their ratios in certain inputs.

Movies like Slumdog Millionaire, Get Out, Precious, The Room, The Artist showed that to win Oscar, to gain reputation and to earn money from box office; a movie does not have to host famous stars with huge budget. So, instead of repeating similar scenarios with costly effects and famous stars whose faces are memorized, producers may choose to work with new stars with new screen writers and directors.

4. CONCLUSION

In this study, films which were nominated to best picture Academy Award between 2004 and 2017, were assigned as decision units; and among them, efficiency research was conducted with data envelopment analysis technique. For each DMU; budget of the movie, the reputation and the previous successes of the first two leading stars, director and the screen-writer are considered as inputs and IMDb rating, number of IMDb votes, box-office for both cumulative worldwide gross and opening weekend USA, the number of Oscars won by the movie, Metascore and Google-trends score for the movie are taken as outputs. To evaluate the reputation and fame of stars and the movie, Google-trends search score for each of them are used. Before the analysis, the relevance of each input and output was investigated by correlation

analysis. Through the correlation analysis, the big effect of Budget over box office was found.

DEA analysis showed that movies can be successful with Academy Awards and at box office even though they were shot by low budgets and no-name stars.

This study also aims to contribute to the literature by using Data Envelopment Analysis in cinema industry, which was not applied except some local studies with few input and output variables.

REFERENCES

[1] United States Department of Labor-Bureau of Labor Statistics <https://www.bls.gov/oes/current/naics4_512100.htm>

[2] Domestic Movie Theatrical Market Summary - 1995 to 2018. (2018, May 4). Retrieved May 13, 2018, from <https://www.the-numbers.com/market/>

[3] "EU gross box office topped EUR 7 billion in 2017 for third year running". European Audiovisual Observatory. (2018, May 4). Retrieved May 13, 2018, from <<https://www.obs.coe.int/en/>>

[4] Minwir Al-Shammari, (1999) "A multi-criteria data envelopment analysis model for measuring the productive efficiency of hospitals", *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 19 Issue: 9, pp.879-891.

[5] Michael F., The Measurement of Productivity Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120:253-290, 1957.

[6] "Coelli, Tim; Estache, Antonio; Perelman, Sergio; Trujillo, Lourdes. 2003. A Primer on Efficiency Measurement for Utilities and Transport Regulators. WBI Development Studies;. Washington, DC: World Bank.

[7] Denis Borenstein, João Luiz Becker, Vaner José do Prado, (2004) "Measuring the efficiency of Brazilian post office stores using data envelopment analysis",

International Journal of Operations & Production Management, Vol. 24 Issue: 10,
pp.1055-1078.

[8] Google Trends Explore, Retrieved July 24, 2018
<<https://trends.google.com/trends/explore?date=all&geo=US&q=%2Fm%2F0bxtg>
>

Türkiye’de Kamu Personel Sistemi Değişirken: Üst Düzey Yöneticilerin Belirlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri İle Karşılaştırmalı Bir Analiz

İbrahim Arap¹

Özet

Türkiye’de başkanlık sistemine geçiş süreci kamu personel yönetimi açısından da önemli yenilikler içermektedir. Özellikle üst düzey kamu yöneticilerinin belirlenmesinde benimsenen yeni yaklaşım dikkat çekicidir. Ülkemizde kamu personelinin atanmasında temel ilke olan liyakat sisteminden Amerika Birleşik Devletlerindeki (ABD) benzer karma bir sisteme geçildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, ABD’de yürütme organındaki üst düzey yöneticilerin belirlenmesinde izlenen yolun incelenmesi ve Türkiye’deki belirlenme süreci ile karşılaştırılmasıdır. ABD uygulamasından dersler çıkartmak Türkiye’deki belirleme sürecinin gözden geçirilmesine, gerektiği ölçüde de geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, Türkiye’deki yeni hükümet sistemindeki üst düzey kamu yöneticisi atama düzenininin ABD ile benzerlik göstermekle birlikte, önemli ölçüde farklı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler- *Liyakat Sistemi, Kayırmacılık Sistemi, Üst Düzey Kamu Yöneticileri, ABD*

JEL Sınıflama Kodları: *D73, H83, M12*

A Comparative Analysis with the United States of Senior Executives Appointment In The Process Of Change in Turkey’s Public Personnel System Scheme

Abstract

The process of transition to the presidential system in Turkey involves significant novelties with regard to public personnel administration. In particular, the new approach adopted in senior public executive service appointment strikes attention. It seems that a transition is taking place from the merit system, the main principle hitherto underlying the appointment of public personnel in Turkey, to a mixed system similar to that found in the US. While some senior public executives in the US are politically appointed, others come to office through the merit system. This study aims to look into how senior executives in the US executive branch are assigned and to put that procedure in a comparison with Turkey. Although designation of senior public executives at new government system in Turkey bears similarities to the United States, it is concluded that they are significantly different when examined comparatively.

Keywords - *Merit System, Spoils System, Senior Public Executives, US*

JEL Classification Codes: *D73, H83, M12*

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ibrahim.arap@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Kamu personel sisteminin günün sosyo-ekonomik gereklerine uygun olarak düzenlenmesi, devletin temel görevlerinin başarıyla yerine getirilebilmesi açısından önemlidir. Modern kamu personel sistemi liyakat düzeni üzerine kuruludur. Weber (1998), iyi işleyen bir bürokratik aygıtın ilkelerini belirtirken “liyakat”ı vurgular². Özellikle 20. yüzyılda devletin sosyo-ekonomik yaşamda giderek artan rolü “liyakat” düzenine olan ihtiyacı arttırmıştır. Bununla birlikte, ülkeden ülkeye derecesi değişse de, üst düzey kamu yöneticileri açısından, siyasal atamalar varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de ise başkanlık sistemine geçiş, üst düzey yöneticilerin belirlenme usulünü değiştirmiştir. Temelde liyakat düzeni korunmakla birlikte, siyasal atamalar daha kapsamlı hale gelmiş ve kolaylaşmıştır.

Çalışmanın amacı, siyasal atamayı görece yaygın biçimde sürdüren Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde yürütme organındaki üst düzey yöneticilerin belirlenmesinde izlenen yolun incelenmesi ve Türkiye’deki üst düzey kamu yöneticilerinin belirlenme süreci ile karşılaştırılmasıdır.

ABD’de, hangi pozisyonlar için siyasal atamaların, hangileri için liyakata dayalı atamaların tercih edildiğinin bilinmesi, devletin üst kademesinin yeniden yapılandığı ve kurumsallaşma sürecinin henüz tamamlanmadığı Türkiye açısından yararlı ve öğretici olacaktır. ABD uygulamasından dersler çıkartmak Türkiye’deki belirleme sürecinin gözden geçirilmesine, gerektiği ölçüde de geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

² Weber’e göre (1998: 292-297; 319-320) memuriyet bir meslektir. Meslek olmasının ilk koşullarından biri, iyi bir uzmanlık eğitiminden ve işe alınmak için gerekli özel sınavlardan geçmektir. Bir işe girmek, geçim güvencesi karşılığında sadık davranma taahhüdünde bulunmak demektir. Uzmanlık isteyen görevler esaslı bir uzmanlık eğitimi gerektirir. Weber, ABD’de “uzmanların yönetimine olan talep”in bulunmakla birlikte, düşük olduğunu belirtir. Memur güvencesinin görevlerin kişisel kaygılardan arınmış olarak nesnel biçimde yerine getirilmesini sağladığı görüşündedir. Bürokratik aygıtın tam başarısı için kamu görevlilerine sistemli kariyer olanağı sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır bkz. (Weber, 1998: 306-309). Kariyer olanağı liyakat sisteminin bir unsurudur (Güran, 1980: 130). ABD’de kariyer değil kadro sistemi bulunmaktadır. Bu sistemde kişi, belirli bir kadro görevi için işe alınır. O iş devam ettiği sürece kadroda kalır (Tutum, 1976: 30). Bununla birlikte, Türkiye’dekinden farklı olsa da, liyakata dayalı kariyer sistemi bulunmaktadır (Ömürgönülşen, 2013: 340).

Çalışmanın ilk kısmında kayırmacılık ve liyakat sistemleri betimlenmektedir. İkinci kısımda ABD örneği incelenmektedir. Üçüncü kısımda Türkiye'deki durum açıklanmaktadır. Çalışmanın son kısmında ise, Türkiye'deki süreç ABD örneği çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kayıрма ile liyakat birer sistem olarak, modern devletler ile modern öncesi devletleri birbirinden ayıran iki temel kavramdır. Kayırma sistemi, yönetme hak ve yetkisinin aristokrasiye tanınmasıdır. Modern öncesi devletler yurttaşlığı temel almadığı için “uygun olanı seçme” en baştan belirli bir toplumsal zümreyle sınırlandırılmıştır. Liyakat sisteminde ise, kamu hizmetlerine en uygun olanı seçme “herkes”e (vatandaşlara) açılmıştır. Bir başka deyişle, her türlü görevlendirme ve yükseliş göreve uygunluk (yeterlilik/başarı) ölçütüne bağlı olarak tüm yurttaşlara açılmıştır. Kuşkusuz, kamu görevlerinin aristokrasi dışı sınıf ve gruplara açılması süreci tedrici olarak (sırasıyla burjuvazi, işçi, köylü, kadınlar) gerçekleşmiştir (Güler, 2005: 143-144, 148).

Kamu hizmetlerine girişte liyakat ilkesi ilk olarak 18. yüzyılda Prusya'da uygulanmıştır. Bu dönemde Prusya'da kamu görevlerine girebilmek için hukuk öğrenimi görmek ve giriş sınavlarında başarılı olmak zorunluluğu getirilmiştir (Tortop, 1999: 47). İngiltere'de 1854 yılına kadar atamalar kayırmacılığa dayanmaktadır (Örnek, 1991: 226). Bu tarihten başlayarak yapılan reformlarla birlikte günümüzde İngiltere'de başbakan bir düzine siyasi atama yapar ve bunu yeterli görür (Wilson, 1996: 287). Fransa'da kamu görevlerinde yarışma usulü 18. yüzyılın sonundan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır (Örnek, 1991: 226). ABD'de ise liyakat sistemi 19. yüzyılda başlamış ve uygulama alanı giderek genişlemiştir. Günümüzde ABD başkanları federal düzeyde yalnızca birkaç bin siyasi atama yapmaktadır³.

³ ABD'de başkanların çoğu bugün yaptığından daha fazla sayıda siyasi atama yapmayı istemektedir. Başkanların daha fazla siyasi atama yapma isteği, siyasi atamaları bürokrasiyi daha iyi denetlemenin bir yolu olarak görmelerindedir (Wilson, 1996: 287).

Aşağıdaki kısımda liyakat ve kayırmacılık kavramları açıklanmaktadır.

2.1. Kayırmacılık

Kayıрма, “ganimet”, “yağma”, “himayecilik” (patronaj) sözcükleri ile de ifade edilmektedir (Güler, 2005: 142)⁴. Hemen her ülkede siyasi iktidarların bir ölçüde başvurduğu bir yöntemdir (Ömürkünülşen, 2013: 335).

Kayırmacılık, atamaya yetkili organın, yetkisini objektif olmayan biçimde kullanarak seçme yapması olarak tanımlanabilir (Örnek, 1991: 223). Bir başka tanıma göre, bir siyasi partinin iktidara gelmesi sonucunda, onu destekleyenlerin, yandaşlarının, devletteki personel kadrolarına işe uygunluklarına (yeterliklerine) bakılmaksızın atanmalarını anlatır (Bozkurt vd., 1998: 254). Güler’e göre (2005: 142) kayırma sistemi, kamu görevlilerinin hem hizmete giriş hem de hizmette kalış bakımından belli ideolojiye, siyasi partiye, etnik-mezhebi altkültüre, belli bir sosyo-ekonomik zümreye aidiyet ya da bağlılık ölçütüne göre dağıtılmasıdır.

Kamu görevlilerinin işe alınmasındaki evrim, siyasi ölçütlerin ve kayırmacılığın yerini “zihinsel ve mesleki” ölçütlerin alması yönünde olmuştur. Siyasi kayırmacılığın olumsuz sonuçları ile kamu hizmetlerindeki artan karmaşıklık sürekli ve uzman personel kullanma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Örnek, 1991: 224). Yaygın kayırmacılık ve siyasi patronaj sistemi vatandaşın devlete olan güvenini sarstığı için aynı zamanda demokrasinin⁵ zedelenmesi olarak görülebilmektedir (Öztürk, 2002: 130).

⁴ Kayırmacılığın türleri bulunmaktadır. Özkanan ve Erdem (2014) çalışmasında kayırmacılık türleri şu şekilde sıralanmıştır; Akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost kayırmacılığı (kronizm), patronaj (siyasi partinin iktidara geldikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan ‘üst düzey bürokratları’ görevden almaları ve bu görevlere yine siyasi yandaşlık, ideoloji, nepotizm-kronizm gibi faktörler esas alınarak yeni kimseler atamaları), hizmet kayırmacılığı (kamu hizmetini yerine getiren görevlinin yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak kayırması), seçmen kesimlerine yönelik kayırmacılık (klientelizm) (Özkanan ve Erdem, 2014: 179, 185-197).

⁵ ABD Yüksek Mahkemesinin 1976 tarihli “Elrod v. Burns” kararında kayırmacılığın temsili demokraside seçimlerin gerçek rolünü yerine getirmesine olumsuz etkisi olduğu, siyasi muhalefeti yok etme potansiyeli içerdiği, kamu görevlilerinin düşünce ve örgütlenme özgürlüklerini sınırladığı/baskı altına aldığı belirtilmektedir (Güran, 1980: 166).

2.2. Liyakat

Liyakat (yeterlik, ehliyet) görevi başarıyla yapabilme gücüdür (Bozkurt vd., 1998: 158; Canman, 1995:16). Kamu personel yönetiminde liyakat “geniş” ve “dar” olmak üzere iki anlam içermektedir. Geniş anlamda liyakat, belirli özelliklere sahip bir personel sistemini (liyakat sistemi) belirtir (Canman, 1995:16-17). Geniş anlamda liyakat hizmete giriş ve yükselişin başarıya, personele yapılan ödemenin (aylığın/maaşın) yapılan işin niteliğine ve o personelin başarı derecesine bağlandığı, elverişli çalışma koşullarının yaratıldığı bir personel sistemidir (Tutum, 1976: 11)⁶. Dar anlamda ise, açık yarışma sınavları ile kamu görevlerine girişte ve yükselmelerde en uygun elemanların belirlenip, göreve getirilmesidir (Canman, 1995: 16-17)⁷.

Liyakat ilkesinin mantıksal ön kabulleri bulunmaktadır: a. Kamu hizmetleri etkili ve verimli biçimde yerine getirilmesi gereken hizmetlerdir. Hizmetin etkili ve verimli biçimde yerine getirilmesi bu hizmetleri yerine getirecek kişilerin bilgi/uzmanlık düzeyine (işe uygunluk düzeyine) bağlıdır. b. Kamu hizmetleri niteliği itibarıyla tarafsız biçimde yerine getirilmesi gereken hizmetlerdir. Kamu personeli ilke olarak siyasal tercihlerle uğraşmaz. Temel işlevi politik kararları uygulamaktır, teknik sorunları çözüme kavuşturur. Personelde nesnel ölçütler dışında siyasal bağlılık gibi niteliklerin aranması iktidar değişikliklerinde kamu görevlilerini güvencesiz bırakır ve bu da hizmet istikrarını zedeler. c. Kamu hizmetlerine girme hakkı temel yurttaş hakkıdır (TC Anayasası md. 70). Bu hak, hizmete girmede hizmet gerekleri dışında hiçbir ayırım gözetilmemesini öngörür. Bu hakkın kullanılmasında fırsat eşitliği ancak liyakat ilkesine dayalı bir kamu personel sistemi ile gerçekleşebilir (Bozkurt vd., 1998: 158-159; Canman, 1995: 17-18).

⁶ Kamu yönetiminde liyakat sistemi, kamu hizmetlerine girişten başlayarak, her türlü görevlendirmelerin, ödüllendirmelerin ve yükselmelerin yalnızca yeterlik ve başarı ölçütüne dayandırıldığı sistemdir. Hizmet gerekleriyle bağdaşmayan her türlü ayrımcılığın ve kayırmacılığın karşıtı bir ilkedir (Bozkurt vd., 1998: 158).

⁷ Liyakat sisteminin uygulanarak kamu personel kadrolarına yetkin kişilerin alınabilmesi düşüncesi, yarışma sınavlarının yanı sıra siyasal düşüncelerinden bağımsız, tüm adaylara eşit şans tanıyan usullerin yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur (Örnek, 1991: 225).

Liyakat ilkesinin en etkili güvencesi bağımsız yargı denetimidir (Akgüner, 2009: 36).

Liyakat ilkesinin üç unsuru vardır. Birincisi, personel süreçlerinde hizmetin gereklerinden kaynaklanan rasyonel ölçütlerin kullanılması; ikincisi memurlar arasında eşitlik ilkesinin uygulanması; üçüncüsü ise, memurların güvenceye sahip olmasıdır (Aslan, 2012: 47).

Rasyonel işleyen bir bürokrasinin varlığı için liyakat sisteminin etkili uygulanması son derece önemlidir. Bununla birlikte, liyakat sisteminin tavizsiz uygulanmasının birtakım yönetsel sorunlara yol açtığı ve örgütsel etkinliği olumsuz yönde etkilediği de ileri sürülmektedir (Rosen, 1986: 207-215'den aktaran Öztürk, 2002: 130). Liyakat sisteminin kimi sorun ve sakıncaları bulunmakla birlikte, olumlu yanları ile olumsuz yanları karşılaştırıldığında olumlular ağır basmaktadır (Güran, 1980: 124). Olumsuzlukları aşmanın bir yolu olarak üst düzey yönetici atamalarında siyasal tercihler rol oynayabilmektedir. Ancak liyakat sistemi içerisinde siyasal atamalar belirli sınırları aşarsa liyakat sistemi dejenere olur ve kayırmacılığa yenik düşer. Bu nedenle siyasi atamalara sadece sınırlı sayıda “danışman” açısından olumlu yaklaşılır. Danışmanlara izin verilmesinin temelinde ise, danışmanların idari (yönetsel) yetkilerinin olmaması düşüncesi vardır (Öztürk, 2002: 130)⁸.

Öztürk'e göre (2002: 132) liyakat sisteminden sapmaların oluşturduğu ara modeller saf kayırmacılık sisteminden daha tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabilirler. Kayırmacılık sisteminde, iktidar değişikliklerinde tüm kamu görevlileri gitmekte yerine yenileri gelmektedir. Dolayısıyla memurluk kadrolarında bir şişme olmamaktadır (Öztürk, 2002: 132).

Seçimle gelen görevliler liyakat sisteminin dışındadır. Danışman görevlendirme de liyakat ilkesi dışı bir mekanizmadır. Bunlar, “istenmeyen durum”, “eksiklik” ya da “bozulmalar” değildir (Güler, 2005: 154). Liyakat sistemi içinde yer alan kimi

⁸ Liyakata dayalı kariyer sistemi içinde siyasal atamalar belirli sınırlar içerisinde gerçekleştiği takdirde (istisnai olduğu ölçüde) sorun teşkil etmemektedir. Siyasal atamaların nedeni, üst düzey kamu görevlilerinin karar alma ve uygulama aşamasında teknik değil daha çok siyasal işlev görmeleridir (Güran, 1980: 141-142).

esneklikler (örneğin barajı aşanlar arasından tercih yapılırken “üçünden biri” türünden kurallar) liyakat ilkesiyle çelişen değil, kamu hizmeti lehine yaratılmış kolaylıklar/olanaklardır (Güran, 1980: 135).

3. ABD’de KAMU PERSONEL REJİMİNİN KAYIRMACILIK-LİYAKAT EKSENİNDE GELİŞİMİ

Kayırmacılık düzeni tarihsel olarak ABD’de yaygın biçimde uygulanmıştır. Özellikle Andrew Jackson döneminde (1829-1837) sistem kurumsallaşmıştır. Kayırmacılığın meşrulaştırılmasında “herkes kamu hizmetlerini yapmaya yetkindir” (Bozkurt vd., 1998: 254) sav sözü etkili olmuştur. Andrew Jackson, kamu hizmetlerinin, özel bir yetiştirme ya da eğitime gerek duyulmadan yapılabilecek açıklık ve basitlikte olduğu düşüncesindeydi. İdarenin halka daha yakın olabilmesini sağlamak için kamu görevlerinin el değiştirmesi gerektiğini savundu. “İnancım odur ki, kişilerin kamu görevlerinde uzun süre kalmalarından doğan sakıncalar onların deney[im]lerinden sağlanacak kazançlardan daha çoktur...Kamu görevleri, belirli kimselerce kamu yararına karşı kullanmak için yaratılmamıştır” (aktaran, Simon vd., 1985: 12, 254). Bu sistem yaklaşık yarım yüzyıl federal yönetimin yapılanması ve işleyişinde etkili olmuştur (Ömürgönülşen, 2013: 335-336). Başkanlar kayırma sistemini, kendi destekçilerini ödüllendirmek, ülke içindeki siyasal bölünmeleri dengelemek, idaredeki kritik pozisyonları elde edebilmek amacıyla kullanmışlardır (Ömürgönülşen, 2013: 335). Bununla birlikte, ABD’de kayırmacılık düzeninden vazgeçilmesinin rasyonel nedenleri bulunmaktadır.

Devlet işlerinin giderek karmaşıklaşmasıyla birlikte kamu görevlilerinin sık ve birden değişmesinin aksaklık/sakıncaları da belirginlik kazanmıştır (Örnek, 1991: 224). Kayırmacılık sistemi kamu yönetimini başkanın isteklerine duyarlı hale getirmekle birlikte, teknik niteliğin düşmesi ve göreve gelenlerin sürekli değişmesi gibi bir sonuca neden olmuştur (Ömürgönülşen, 2013: 335-336).

İç Savaşın (1861-1865) ardından üretim güçlerinin gelişmesi ve buna uygun devlet yapılanması bürokrasinin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır (Aslan, 2005: 40). 1860’lardan başlayarak kayırmacılık sistemine yönelik eleştiriler

artmıştır. 1868’de Kongre’de oluşturulan bir komite İngiltere, Fransa, Prusya ve Çin’i inceleyerek liyakat sistemine geçişin zeminini oluşturmuştur (Güler, 2005: 149). Bununla birlikte, 1883 yılında çıkartılan Pendleton Kanunu’na kadar sistem sürmüştür. Bu tarihte yapılan personel reformuyla mutlak kayırmacılık sisteminden uzaklaşarak kısmen de olsa liyakat sistemine geçilmiştir (Simon vd., 1985:19; Shafritz vd., 2017:401).

Siyasal atamaların kapsamı zamanla giderek daralmıştır (Ömürgönülşen, 2013: 338). Liyakat sisteminin kapsamı 1884’de %10 iken I. Dünya Savaşı sonrası %70’in üzerine çıkmış (Shafritz vd., 2017: 401), II. Dünya Savaşından sonra %84’ü kapsar hale gelmiştir (Aslan, 2005: 41). Üst düzey yönetici pozisyonları açısından değerlendirildiğinde, 2016 yılı itibariyle siyasi atamaya tabi üst yönetici sayısı 4.674’tür (dolu-boş kadro) (Government Publishing Office, 2016: 216)⁹. Buna karşılık liyakat sistemiyle atanan üst düzey kamu personeli 7.341 kişidir (United States Office of Personnel Management, 2018: 3)¹⁰.

⁹ Hesaplamaya dahil edilen pozisyonlar İngilizce/Türkçe ifadesiyle; Positions Subject to Presidential Appointment with Senate Confirmation/Başkan tarafından Senato onayı ile yapılan atamalar (1.242 kişi); Positions Subject to Presidential Appointment without Senate Confirmation/Doğrudan Başkan tarafından yapılan atamalar (472 kişi), Senior Executive Service General Positions Filled by Noncareer Appointment/Üst düzey yönetim personeli kariyer dışı atamalar (761 kişi), Senior Executive Service Positions Filled by Limited Emergency or Limited Term Appointment/Üst düzey yönetim personeli belirli süreli atamalar (76 kişi), Positions Filled by Schedule C Excepted Appointment/ Federal kurumların üst düzey yöneticilerinin yaptığı Liste C istisnai atamalar (1538 kişi), Positions Subject to Statutory Excepted Appointment /Diğer istisnai atamalar (585 kişi). Diğer istisnai atamalar kapsamındaki 585 kişiden oluşan son grubun siyasi atama kapsamına girip girmediği tartışmalıdır.

¹⁰ ABD’de siyasi atama (political appointments) dışında üst düzey yönetici atamaları (senior executive service appointments- SES), liyakata dayalı atamalar (competitive service appointments) ve istisnai atamalar (excepted service appointments) olarak adlandırılan atama türleri bulunmaktadır. İstisnai atamalar ile üst düzey yönetici atama (SES) türü 2006 yılında federal düzeyde toplam atamaların %28’ini oluşturmaktadır (United States Office of Personnel Management, 2007:15). Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası liyakata dayalı atamada ulaşıldığı belirtilen %84 oranının sorgulanması gereklidir. Bununla birlikte farklılık, posta hizmetlerinde çalışanların hesaplamaya dahil edilip edilmemesinden kaynaklanabilir. Başta istihbarat birimleri olmak üzere onlarca kurum istisnai atama türünden yararlanmaktadır (United States General Accounting Office, 1997: 3-4, 14-21).

ABD Başkanının yürütmenin başı olması, sanılanın aksine, başkana yürütme organını tümüyle istediği kişilerle doldurma konusunda kesin bir güç vermez (Ömürgönülşen, 2013: 339). Başkanın zayıf ya da güçlü olması atamalarda etkili bir unsurdur. Güçsüz başkanlar söz konusu olduğunda partinin diğer güçlü ileri gelenleri siyasal atamalarda söz sahibi olabilmektedir. Kaldı ki, bütün siyasal görevlere yapılacak atamaları başkanın bilmesi güçtür (Ömürgönülşen, 2013: 335, 339). Başkandan başkana değişmekle birlikte, görece alt düzey görevlere yapılacak siyasal atamalar başkanın danışmanlarınca yönlendirilir. Kimi görevlere atanacak olanların adları Kongre üyeleri ve baskı gruplarınca önerilir (Dikmen ve Tutum, 2004: 207-208; Wilson, 1996: 291). Buna ek olarak, başkanın ataması suretiyle doldurulan birkaç yüz pozisyonun dışında (Beyaz Saray çalışanlarının büyük çoğunluğu için Senato onayı gerekli değildir) üst düzey atamalar için Senato onayı gerekmektedir. ABD Anayasası (md. 2, bölüm 2, parag. 2) uyarınca onay süreci, aynı zamanda öneri sürecini de içermektedir. Başkan, Senatonun önerilerini dikkate alarak (senatoya danışarak) aday göstermekte ve Senato (Senatonun 2/3'ünün) onayını takiben atamayı yapmaktadır.

McCarty ve Razaghian'ın (1999: 1122, 1127) 1885-1996 yıllarını kapsayan çalışmasında Senato onaylarının bazılarının birkaç gün, bazılarının ise aylarca sürdüğü belirlenmiştir¹¹. Onay süresindeki farklılığın birden çok nedeni olmakla birlikte, belirli koşullarda, Senato onayının rutin bir süreç olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Eisen (2012: 300, 327) Senato'nun sınırlandırıcı/engelleyci rol oynayabildiğini vurgulamaktadır¹². Bir başka çalışmada, başkan ile senato arasındaki çatışmaların, politik atama süresi üzerinde etkili olduğu saptanmıştır (Chang vd., 2001). Bir başka ifadeyle, Senatonun onay süresini geciktirmesi,

¹¹ Senato, nadiren komiteye sevk etmeksizin onay vermektedir. Genellikle bir ya da daha fazla komiteye sevk edilerek atamalarla ilgili görüşme yapılmaktadır (McCarty ve Razaghian, 1999: 1124).

¹² Eisen'a göre (2012: 296, 300), bazı siyasal atamalarda anayasal olarak Senato onayı zorunlu olmadığı durumlarda bile Senato onayı aranabilmektedir. Bu durum Senatoyu siyasal atama süreci açısından bir dereceye kadar güçlendirmektedir.

başkanın kamu politikası oluşturma ve bürokrasiyi yönlendirme sürecinde etkili olmaktadır (McCarty ve Razaghian, 1999: 1141).

Kilit kurumlara yapılan atamalarda Senato onayı ile yapılan atamalar çoğunluktadır. Örneğin CIA’de (Central Intelligence Agency - Merkezi Haberalma Örgütü) dört üst düzey yönetici siyasal atama ile göreve gelmektedir. Bu dört siyasal atamanın yalnızca birisi doğrudan başkan tarafından atanmaktadır. CIA’in başı senato onayına tabi olarak atanırken, yardımcısı doğrudan başkan tarafından atanmaktadır (Government Publishing Office, 2016: 216)¹³.

Adalet Bakanlığında 223 siyasal atamanın yalnızca 14’ü doğrudan başkan tarafından atanmaktadır. Dışişleri Bakanlığında 269 siyasal atamanın yalnızca dördü başkanca atanmaktadır. Başkanlık Yürütme Dairesi için ise durum tersidir. 129 kişi başkan tarafından doğrudan doğruya atanırken 22 kişi senato onayına tabi olarak atanmaktadır (Government Publishing Office, 2016: 214-216).

Başkan tarafından doğrudan atananların toplam sayısı 472 kişidir. Başkan tarafından atanmakla birlikte Senato onayına tabi atamaların toplam sayısı ise 1242 kişidir (Government Publishing Office, 2016: 216).

Siyasal atamalarla göreve getirilenlerin bazılarının herhangi bir partinin “partizanı” olmaması bir başka önemli husustur (Ömürgönülşen, 2013: 339)¹⁴. Bir başka deyişle, siyasal atamalarla göreve gelenlerin bazıları Demokrat ya da Cumhuriyetçi parti üyesi değildir. Kaldı ki, iktidardaki parti diğer partiden de siyasal atamalar yapabilmektedir. Örneğin Başkan Obama’nın 8 yıllık döneminde göreve getirilen dört savunma bakanının yalnızca ikisi Demokrat Partilidir. Obama’nın ilk savunma bakanı, selefi Cumhuriyetçi Başkan Bush’un savunma bakanıdır. Obama’nın ilk kabinesinde de yer almış ve emekli oluncaya kadar Savunma

¹³ Diğer siyasal atamalar ise, teftiş dairesi başkanı (inspector general) ile hukuk müşaviridir (general counsel) (Government Publishing Office, 2016: 216).

¹⁴ 1973 yılında Edgar Hoover’un ölümü üzerine Başkan Nixon 21 Şubat’ta Patrick Gray’i FBI başkanlığına aday göstermiştir. Ancak Senato, bu kişinin tarafsız olmadığı, Beyaz Saray’la bağımlılık ilişkisi içinde bulunduğu, atamanın partizan bir atama olduğu gibi gerekçelerle onay vermemiştir. Başkan, 21 Nisan’da Gray’in adaylığını geri çekmiş, yerine atadığı aday tarafsız bulunduğu gerekçesiyle Senato tarafından kısa sürede onay almıştır (Chu ve Hogue, 2014: 4).

Bakanlığı görevini sürdürmüştür¹⁵. Üçüncü savunma bakanı Chuck Hagel ise eski bir Cumhuriyetçi Parti Senatörü'dür (Historical Office, 2018).

Atananların görevden alınma süreçlerinin incelenmesi de sistemin anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. Kimi istisnalar dışında görevden almalar, başkan tarafından üst yöneticilerin performanslarının nasıl değerlendirildiğine bağlıdır. Ancak yarı yasama ya da yarı yargısal işlevleri yerine getirenler, Kongre tarafından görevden alınma bakımından korunmaktadır (Ömürgönülşen, 2013: 340). Örneğin, başkan Yüksek Mahkeme üyelerini görevden alamaz (McCarty ve Razaghian, 1999).

Görevden almalar konusunda açık bir anayasal hüküm bulunmadığından Kongre ve mahkemeler bu konudaki çerçeveyi oluşturmuştur. Yüksek Mahkemenin 1935 tarihli bir kararına göre, başkan yalnızca doğrudan yürütme yetkisi kullanan personeli görevden alabilir. Kongre, diğer görevlilere ilişkin kısıtlayıcı mevzuat çıkarabilir. Yüksek Mahkeme 1958 tarihli bir başka kararında bu durumu teyit etmiş ve başkanın münhasıran yürütme organında çalışanlar dışında görevden alma yetkisini gerekçesiz olarak kullanamayacağına, salt politik tercihi nedeniyle görevden alamayacağına karar vermiştir. Yüksek Mahkeme 1986 tarihli ve sonraki kararlarında ise, Kongre'nin başkanın yürütme organı üzerindeki gücünü azaltıcı bir biçimde görevden alma yetkisini sınırlandıramayacağına karar vermiştir (Dictionary of American History, 2003).

Mevcut durumda, Başkanlık Yürütme Dairesi (the Executive Office of The President) içerisindeki görevliler açısından başkan üzerinde hiçbir kısıtlama yoktur. Bununla birlikte, bağımsız idari otoriteler bakımından Kongre, başkanın görevden alma yetkisini, her kuruma özgü olarak ayrı ayrı değerlendirmiştir. Örneğin Çevre Koruma Kurumu özelinde başkanın görevden alma konusunda hiçbir kısıtlaması bulunmazken, Nükleer Düzenleme Kurulu üyelerini “yetersizlik, görevi ihmal ya da görevi kötüye kullanma” nedeniyle, Tüketicileri Koruma Kurulu üyelerini ise

¹⁵ Robert Gates 1991-1993 yılları arasında CIA başkanlığı yapmıştır. Kariyerden gelip CIA direktörlüğü yapan ilk kişidir (Historical Office, 2018).

yalnızca “görevi ihmal ya da görevi kötüye kullanma” nedeniyle görevden alabilmektedir (Dictionary of American History, 2003).

Görevden almalarla ilgili olarak bir başka önemli husus da, ABD Anayasası gereği Senatonun suçlanan federal görevlileri görevden alma yetkisidir (Md. I, Bölüm 3). Anayasaya göre, “Birleşik Devletler’in bütün federal görevlileri, vatana ihanet, rüşvet, diğer ağır suçlar ve görevi kötüye kullanmakla suçlanır ve mahkûm olurlarsa, görevlerinden alınacaklardır” (Md. II, Bölüm 4).

ABD’de, siyasal atamayla göreve getirilen ve yukarıda betimlenen üst düzey yöneticiler hariç diğer üst düzey yöneticiler için ayrı bir hizmet sınıfı (üst düzey yönetim personeli-ÜDYP) vardır. Bu hizmet sınıfındaki üst düzey yöneticilerin büyük çoğunluğu liyakat sistemi ile atanmaktadır.

İki tür ÜDYP vardır; genel pozisyon ve çakılı (tutulu) kariyer pozisyonu. ÜDYP “çakılı kariyer” olarak oluşturulma nedeni yansızlığın teminidir. Kolluk ve denetim pozisyonları bu tür kariyer görevlileri istihdamına örnektir. Bu pozisyona yalnızca kariyer ataması yapılabilmektedir (Government Publishing Office, 2016: 27). Bir genel pozisyona ise dört farklı türde atama mümkündür; Kariyer atamaları, kariyer dışı atamalar, belirli süreli atamalar ve belirli süreli acil durum atamaları (United States Office of Personnel Management, 2018: 3; Government Publishing Office, 2016: 217).

ÜDYP’nin sayısal görünümü aşağıda tabloleştirilmiştir (United States Office of Personnel Management, 2018: 3);

Atama Türü	Sayı	%
Kariyer Atamaları ¹⁶	7349	93

¹⁶ Kariyer atamaları, genel pozisyon ya da çakılı kariyer pozisyonu olabilir (<https://www.opm.gov/>, 11.09.2018). Kariyer atamalarından yaklaşık yarısı (2016 yılı için 3684 kişi) (Government Publishing Office, 2016: 215), teknik olarak yönetim değişikliği sırasında, yerine yine kariyer ataması yapmak koşuluyla değiştirilebilir. Ancak genellikle görevlerine devam etmektedirler.

Kariyer Dışı Atamalar ¹⁷	475	6
Belirli Süreli Atamalar ¹⁸	80	1
Diğer	2	-
Toplam	7906	100

Bu tür bir sınıf oluşturulması, diğer nedenlerin yanı sıra, üst düzey yöneticilerin siyasal etkilerden uzak, kamu yararına çalışmasını sağlamaktır (Ömürgönülşen, 2013: 342). ÜDYP kapsamındaki üst yöneticiler, başkanca yapılan ve senato onayına tabi olsun ya da olmasın üst düzey siyasal atama ile göreve getirilen yöneticilerin hemen altında kilit görevler yapan yöneticilerdir. Bunlar, siyasal süreçlerle atanan yöneticilerle kamu yönetimi örgütü arasında köprü görevi görmektedirler (Bonosaro, 2013: 11; Senior Executives Association, 2014: 1; United States Office of Personnel Management, 2017: 2; <https://www.opm.gov/>, 11.09.2018). Bir başka anlatımla, ÜDYP, başkan tarafından ya kendiliğinden ya da Senato onayıyla yapılan atamalar dışındaki yönetici, danışman ve politika belirleme pozisyonlarına yapılan atamaları kapsamaktadır (Dikmen ve Tutum, 2004: 210).

ÜDYP pozisyonlarına yapılacak atamalar için temel ölçüt yönetsel yeterliliklerdir. Bu pozisyonlara ilk defa yapılacak kariyer atamalarına, adayların niteliklerinin meslektaşları tarafından bağımsız bir değerlendirmeye tabi tutulması amacıyla ‘Nitelik Değerlendirme Kurulları’ toplanır. Kurullar, liyakat temelli seçme sürecini

¹⁷ Yalnızca genel pozisyon kapsamındaki atamalardır. Kariyer dışı atamalarda, kariyer atamalarının aksine, sınav ya da yeterlilik değerlendirmesi yoktur. Atama yapan yetkilinin atanan kişinin gerekli koşulları sağladığını saptaması yeterlidir. Yine de atamalar için Personel Yönetimi Dairesinin izni ve Beyaz Saray Dairesi’nin onayı gerekmektedir. Ayrıca bu atamalar toplam ÜDYP atamalarının en çok %10’u dolayında (üst sınır) olabilmektedir. Bu atama türünde iş güvencesi yoktur. İşten çıkarma durumunda Liyakat Sistemini Koruma Kuruluna başvurulamaz (Dikmen ve Tutum, 2004: 213; Government Publishing Office, 2016: 217-218; <https://www.opm.gov/>, 11.09.2018).

¹⁸ Bu kapsamdaki atamalar için de sınav ya da yeterlilik değerlendirmesi yoktur. En çok üç yıl sürelidir. Personel Yönetimi Dairesinin onayı gereklidir (Dikmen ve Tutum, 2004: 213). Bu tür atamalar toplam ÜDYP atamalarının en çok %5’i dolayında (üst sınır) vardır (Ömürgönülşen, 2013: 345; <https://www.opm.gov/>, 11.09.2018).

sağlamanın aracıdır (Ömürgönülşen, 2013: 344; Senior Executives Association, 2014: 2; United States Office of Personnel Management, 2017: 6).

Liyakat sistemi dışında atanan başka üst düzey görevliler de bulunmaktadır. “Liste C” olarak adlandırılan listede yer alan pozisyonlar da sınav ya da nitelik değerlendirme sistemi dışındadır. Liste C’deki pozisyonların liyakat sistemi dışında tutulma nedeni, bu pozisyonların güvene dayalı ya da politika belirleyici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Federal kurumların talebine bağlı olarak Personel Yönetimi Dairesi bu pozisyonlara atamayı gerçekleştirmektedir. Atananlar, atamaya yetkili amirinin (genellikle kurum tepe yöneticisinin) emrinde hizmet eder ve her zaman (gerekçesiz olarak) görevden alınabilir (Government Publishing Office, 2016: 219). Bunların çoğu destek/kurmay pozisyonlardır. Bazı danışmanlıklar ve konuşma metni yazarları örnektir. 2016 yılı itibariyle 1538 kişi (dolu ve boş kadro olarak) bu pozisyondadır (Government Publishing Office, 2016: 219).

Liyakat sisteminin işleyişine ilişkin olarak idare ile kamu görevlileri arasında çıkabilecek uyuşmazlıklar için Liyakat Sistemini Koruma Kurulu (Merit System Protection Board) bulunmaktadır (Ömürgönülşen, 2013: 340). Kurul 1978 yılında kamu hizmeti reform yasası ile oluşturulmuştur. Başkan Nixon dönemindeki liyakat ilkesine aykırı uygulamalara ve genel olarak yönetimdeki liyakat ilkesinin kötüye kullanılması yönündeki eğilimlere karşı böyle bir kurul oluşturulması yoluna gidilmiştir. Kurul, Bağımsız İdari Otorite niteliğine sahiptir (Öztürk, 2002: 136). Kurulun üyeleri siyasal atama ile (senato onayına tabi olarak) göreve gelmektedir (Government Publishing Office, 2016: 175).

4. TÜRKİYE’DE LİYAKAT SİSTEMİ-SİYASAL ATAMALAR

Türkiye’de hukuksal açıdan liyakat ilkesi bir zorunluluktur. Gerek 1982 Anayasa’sında (md.70) gerekse de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda (md. 3/c) liyakat ilkesine ilişkin düzenleme bulunmaktadır.

Türk Anayasacılık tarihi liyakat ilkesini 1876 Kanunu-i Esasi'den bu yana benimsemiştir¹⁹. Kanun-u Esasi'nin 39. maddesinde “Bilcümle memurin nizamen tâyin olunacak şerait üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihap olunacaktır” ibaresi, 1924 (md. 92), 1961 (md. 58) ve 1982 Anayasalarında (md. 70), değişik biçimlerde ifade edilse de, ilkece korunmuştur (Tortop, 1999: 50-51; Aslan, 2012: 47).

1965 yılında çıkartılan Devlet Memurları Kanunu'nun (DMK) gerekçesinde liyakat ilkesi açıkça vurgulanmıştır²⁰; “Tasarıda ele alınan noktalardan biri de Türkiye'deki Devlet memurluğunu tam bir liyakat sistemine dayandırmak olmuştur. Anayasanın bu konudaki ilkesini gerçekleştirmek, tarafsız ve verimli bir idare kurmak için getirilen liyakat hükümlerine göre, bütün devlet memurlukları için açık yarışma sınavları uygulanacak, tarafsız yetkili sınav kurulları bu çalışmalarını yönetecektir” (Tutum, 1976: 18).

Öztürk (2002: 132, 135) 2002 yılındaki çalışmasında, uygulamada personel sisteminin tam olarak liyakat ilkesine uymadığı, ülkemizde personelin işe alınmasında yıllardan beri süregelen yoğun bir kayırmacılık bulunduğunu belirtmektedir. Gözübüyük ve Tan (2006:917), uygulamada 1960'lı yılların ortasından başlayarak giderek yayılan biçimde siyasal iktidarın el değiştirmesi ile beraber başlangıçta üst düzeyde, daha sonra alt kademelere de inerek (Gözübüyük ve Tan, 2006: 917; Sobacı ve Köseoğlu, 2018: 42) liyakat ilkesinde bozulmalar yaşandığını belirtmektedir. 1997 yılında Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığının gerçekleştirdiği bir ankette üst düzey yöneticilerin %70'i “kişisel ve siyasi” nedenlerle, %30'u “ehliyet/liyakat” nedeniyle göreve geldiklerini belirtmiştir (Gözübüyük ve Tan, 2006: 917).

¹⁹ Osmanlıda kayırmacılıktan liyakata geçişin 1856 Islahat Fermanı'nın zemini üzerinde yükseldiği belirtilmektedir (Findley'den aktaran Güler, 2005: 157-158).

²⁰ Liyakat ilkesinin bir unsuru olan “eşitlik” Anayasanın 10. maddesinde, “tarafsızlık” ilkesi de DMK md. 7'de düzenlenmiştir. Kariyer ilkesi (md. 3/b) ve memur güvencesi (DMK, md. 18) de liyakat sisteminin bir unsurudur. Memurun hizmette kalıp kalmaması yasalarla belirlenir, statüsünün hiçbir unsuru amirin subjektif takdiri ile belirlenemez. İdari yargı denetimi vardır (Aslan, 2012: 48, 53). DMK liyakati kurmada olmazsa olmaz olan sınav yöntemini benimsemiştir (DMK, md. 50).

Görevden alma ve yer değiştirme işlemlerine karşı açılan davalarda yapılan işlemlerin, *hizmet gereklerine uymadığı*²¹ için iptal edilenlerin sayısının artması, nedeniyle iktidar kendi ekibini kuramamaktan yakınlıkla yargıyı eleştirmiştir (Gözübüyük ve Tan, 2006: 918-919).

Türkiye’de liyakat-siyasal atama bağlamında, üzerinde durulması gereken bir konu da istisnai memurluklardır²². İstisnai memurluk, idarenin sınav koşuluna uymadan doğrudan takdire dayalı olarak kişileri bazı unvanlara memur olarak atanmasıdır. Böylelikle, memurluk kariyeri dışındaki kişiler (bazı unvanlara) memur atanabilmektedir (Aslan, 2012: 56)²³. Canman’a göre (1995: 254), istisnai memurlukların kapsamının genişletilmesi, idarenin siyasallaşma sürecini hızlandırmıştır ve yeterlilik ilkesini zedelemiştir. Kayar’a göre (2011: 276), istisnai memuriyet kurumu amacından uzaklaşmış, uygulamada siyasi iktidara yakın kişiler, bu kadroya atanmakta, kısa bir süre sonra sınavsız olarak diğer memurluk kadrolarına atanmaktadır. Örneğin bakanlık müşavirliği kadrosundan öğrenim durumuna göre avukat, mühendis vb. kadroya atanmaktadır. Bu durum, en azından, kamu hizmetine girmede eşitlik ilkesini zedelemektedir.

Kimi zaman istisnai memurluk kategorisininin, hükümetlere “siyasal uygunluk” ölçütüne göre atama yapmaları için açılmış bir olanak olduğu belirtilmektedir. Hükümetler bu kategoriyi üst düzey yönetim pozisyonlarını siyasal kadrolar haline getirmek amacıyla kullanmaya çalışmışlardır. Ancak bu kadrolara atamalar da diğer memurluk atamaları gibi “liyakat” ölçütüne uygun yapılması gerekmektedir (Güler,

²¹ Danıştay önüne gelen bir davada, sağlık memurluğu görevinden sağlık müdür yardımcılığı görevine atanan davacının atanmasının, “kamu yararı” ve “hizmet gerekleri” ile bağdaşmadığını, acil atamayı gerektiren bir somut bir neden de bulunmadığından, atanmanın iptaline karar vermiştir (Gözübüyük ve Tan, 2006: 920-922).

²² Görevsel ve niteliksel olarak özellik gösteren, bu nedenle ayrı ve özel hükümlere tabi tutulan hizmet mevkiileridir. Bir kısmı stratejik mevkiilerdir, bir kısmı da görevsel ilişkilerde kişisel güven unsurunun ön plana geçtiği hizmetlerdir. İstisnai memuriyetlerin kapsamı liyakat-kariyer sistemini korumak amacıyla genellikle dar tutulur. İdarenin bu görevler üzerindeki takdir hakkı ağır bastığı için görece daha az güvencelidir. Türkiye’de kapsam giderek genişlemektedir (Bozkurt, 1998: 118).

²³ İstisnai memurluklara DMK’nun atanma, sınavlar, kademe ilerlemesi ve derece ilerlemesine ilişkin hükümleri uygulanmaz (DMK, md. 59; md. 61). Ancak görev için başka yasalarda öngörülen koşullar aranır (md. 60).

2005: 88; Güran, 1980: 207). Güran'a göre (1980: 207-208) istisnai memuriyet liyakat sisteminin reddettiği bir kurum değildir. Bir başka ifadeyle, istisnai memuriyet mekanizması, idareye politik nitelikli yönetici atanmasına (siyasal atamalara) olanak veren bir mekanizma değildir. Nitekim Danıştay üst düzey yöneticilerin personel işlemlerinde “değişen iktidarın siyasetine uygun formasyonda olmamak”, “paralel görüşte yüksek yöneticilerle birlikte çalışmak”, “kilit mevkileri işgal eden personelin, siyasi kadro ile aynı felsefeyi paylaşması gereği” gibi politik ve/veya subjektif gerekçeleri geçerli ve yeterli saymamıştır. Danıştay, idari eylem ya da işlemde “yönetmelik lüzum” bulunup bulunmadığını araştırıp, üst düzey yöneticinin yönetmelik ve mesleki başarısını esas alarak karar vermektedir (Güran, 1980: 208)²⁴. Ancak 2012 yılından sonra Danıştay görüş değiştirerek idarenin takdir yetkisini geniş yorumlamaya başlamıştır (Boztepe, 2015: 345).

Türkiye’de ne kadar yöneticinin iktidarla birlikte değiştiğine ilişkin istatistiki bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu sayının “binlerce” olduğu, siyasi iktidar değişimlerinde başta Valiler olmak üzere çok sayıda Emniyet Müdürünün görevinden alındığı ve başka pasif görevlere atandığı, diğer birimlerdeki değişikliklerin ise, basına fazla yansımaya da, çok sayıda olduğu (Öztürk, 2002: 143) belirtilmektedir.

Başkanlık sistemine geçişle birlikte üst kademe yöneticilerin belirlenmesinde yenilikler bulunmaktadır. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı, yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CK) ile düzenler (1982 Anayasası, md. 104)²⁵.

²⁴ Gazete arşivleri tarandığında Valilere ilişkin dahi göreve iade kararları bulunduğu görülmektedir. Örneğin 2009 yılında 4 vali göreve iade edilmiştir. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistay-karariyla-4-vali-goreve-iade-11969596>; 2011 yılında bir vali göreve iade edilmiştir. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yalovada-eski-vali-yargi-karariyla-gorevine-geri-dondu-16917299>.

²⁵ Anayasanın 104. maddesinde yapılan değişiklikle kararname yetkisinin konuları, alanları ve sınırları düzenlenmiştir. Üst kademe yöneticilerle ilgili CK, Cumhurbaşkanının kararname çıkaracağı somut konulardandır (Uçum, 2018: 86-87).

İlk CK “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı” hakkındadır. Bu kararnameye göre, yeni sistemde en yüksek devlet memuru İdari İşler Başkanı’dır (1 nolu CK, md.5) ve eski sistemdeki en yüksek Devlet memuru olan Başbakanlık Müsteşarına denktir (375 sayılı KHK, ek md. 34).

1 nolu CK’nin 12. maddesi “atama ve görevlendirmeler” kenar başlığı taşımaktadır. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanlığı teşkilatında, İdari İşler Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü, Başkanışmanlar, Danışmanlar ve Genel Müdürler Cumhurbaşkanı tarafından; diğer personel ise İdari İşler Başkanı tarafından atanır veya görevlendirilir.

Teşkilat personelinin statüsü 13. maddede düzenlenmiştir. Buna göre merkez teşkilatında; a) Kadrolu personel b) Kadroya bağlı süreli personel c) Kadroya bağlı olmayan süreli personel²⁶ ç) Kısmi zamanlı personel²⁷ d) Sözleşmeli personel görevlendirilebilir. Kadrolu personel, istisnai memuriyet statüsünde İdari İşler Başkanlığı kadrolarına naklen veya açıktan atanan personeldir (1 nolu CK, md. 13/2). Cumhurbaşkanlığı memurlukları bütünüyle istisnai memurluk olarak düzenlenmiştir (DMK, md. 59). Bir başka anlatımla, bu memuriyetlere atanmada sınav şartı aranmamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı teşkilatında ayrıca Kurullar bulunmaktadır. Kurul üyeleri Cumhurbaşkanınca atanmaktadır (md. 21).²⁸

Üst Kademe Kamu Yöneticileri İle Kamu Kurum Ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair 3 nolu CK’ne göre, ekli (I) sayılı listede yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı kararıyla²⁹, (II) sayılı listede yer alan kadro, pozisyon ve

²⁶ Kadroya bağlı olmayan süreli personel, kadroları kendi kurum veya kuruluşlarında olan, İdari İşler Başkanlığındaki hizmetlerini bir kadroya bağlı olmaksızın yürüten personeldir.

²⁷ Doktor, mühendis ve mimarlar ile diğer sağlık personeli ve teknik personel İdari İşler Başkanlığında haftanın belirli günlerinde veya günün belirli saatlerinde kısmî zamanlı olarak çalıştırılabilir (md.13/5).

²⁸ Cumhurbaşkanı kurulların başkanıdır (md.21). Kurulların sekretarya hizmetleri ile personeli İdari İşler Başkanlığınca sağlanmaktadır (md. 34).

²⁹ Listede yer alan bazı mevkiler şunlardır; MİT Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Ofis Başkanları, Cumhurbaşkanlığına Bağlı Kurum ve Kurul Başkanları ve yardımcıları, TRT Genel Müdürü, Merkez Bankası Başkanı ve yardımcıları, Valiler, Büyükelçiler, bazı düzenleyici-denetleyici

görevlere Cumhurbaşkanı onayı ile atama yapılır³⁰. Bu listelerde sayılmayan kadro, pozisyon ve görevlere, ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından atama yapılır (3 nolu CK, md. 2).

3 nolu CK'ne ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere atanacaklarda aranacak şartlar şöyledir (3 nolu CK, md. 3): a) 657 sayılı Kanunun 48 inci maddesinde sayılan genel şartları taşımak³¹ b) En az dört yıllık yükseköğrenim mezunu olmak c) Kamuda ve/veya sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmak kaydıyla uluslararası kuruluşlar ile özel sektörde veya serbest olarak en az beş yıl çalışmış olmak³²

3 nolu CK'ne ekli (I) sayılı listede yer alanların görev süresi, atandıkları tarihte görevde bulunan Cumhurbaşkanının görev süresini geçemez. Cumhurbaşkanının görevi sona erdiğinde, bunların görevi de sona erer (md. 4)³³. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı listede yer alan kadro, pozisyon ve görevlere atananlar, atandıkları kadro, pozisyon ve görevlerde sözleşmeli olarak da çalıştırılabilir (md.

kurum başkan ve üyeleri, YÖK üyeleri, Rektörler, genel müdürler, bakanlıkların, teftiş-denetim başkanları ile bakanlıklardaki kurul başkanlıkları.

³⁰ Listede yer alan bazı mevkiler; Bakanlık daire başkanları, bakanlık müfettişleri, I. Hukuk müşavirleri, bölge müdürleri, defterdarlar, bakanlık il müdürleri, il emniyet müdürleri, vali yardımcıları ve kaymakamlar.

³¹ Vatandaşlık, yaş, öğrenim, kamu haklarından mahrum bulunmamak, Türk Ceza Kanunu uyarınca belirli suçlardan mahkum olmamak, askerlik şartı, akıl sağlığı şartı, güvenlik soruşturması ve/veya arşiv araştırması yapılmış olmak (DMK, md. 48).

³² DMK'ya göre, Cumhurbaşkanı onayıyla yapılan atamalarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde öngörülen hizmet süresi şartları aranır. Üst kademe kamu yöneticisi sayılmayan daire başkanı ve bu kadrolara denk yönetici kadrolarına yapılacak atamalarda hizmet süresi yükseköğrenim gördükten sonra beş yıl olarak uygulanır (DMK, md. 68/B).

³³ Ancak bu hüküm ekli III sayılı listede yer alan ve görev süreleri 3 ya da 4 yıl olarak belirlenmiş üst düzey yöneticiler açısından uygulanmamaktadır. III nolu listedeki üst düzey kamu görevlilerinin görev süresi listede yer alan süredir (3 ya da 4 yıldır) (md. 7). Görev süreleri sona erenler, yeniden atanabilir. Görev süreleri sona ermeden de Cumhurbaşkanınca görevden alınabilirler (md. 4) Bu listede yer alanlara örnek olarak Diyanet İşleri Başkanı, Rektörler, Merkez Bankası Başkanı, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanı, Düzenleyici-Deneyleyici Kurum Başkanları, ÖSYM ve TÜBİTAK başkanları sayılabilir. Net sayı bilinmemekle birlikte toplam sayı 100'ün altındadır.

5)³⁴. Kamu görevlisi olmayanlar arasından da üst kademe kamu yöneticisi atanabilmektedir (md. 6)³⁵.

Üst düzey kamu yöneticiliği sayılan bakan yardımcılığı kavramına ayrıca değinmek yararlıdır. 2011 yılında ihdas edilen bakan yardımcılığı³⁶ kurumu bu sistemde, öncekinden farklı bir kurumdur. Önceki sistemde mevcut olan müsteşarlık makamı, bu sistemde, belirli farklılıklarla bakan yardımcılığı adıyla yeniden düzenlenmiştir. Bakan yardımcılığı kadroları, atama işlemi yapıldığı anda herhangi bir işleme gerek kalmaksızın ihdas edilmektedir (1 nolu CK, md. 504). Eski sistemde müsteşarın görev süresi Bakan ya da hükümetin görev süresi ile sınırlı değildir. Yeni sistemde ise Bakan yardımcısının görev süresi Cumhurbaşkanının görev süresi ile sınırlandırılmıştır (3 nolu CK, md. 4). Eski sistemde müsteşarlık istisnai memuriyet değilken, yeni sistemde bakan yardımcılığı istisnai memuriyet olarak düzenlenmiştir (DMK, md. 59).

Sistemin mimarlarından Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Mehmet Uçum'a göre (2018:116-117), “bürokratik egemenliğin başlıca yürütücüsü konumundaki müsteşarlıklar” kaldırılmalı, bu görev bakanla gelip bakanla giden ve her zaman değiştirilme imkanı olacak bakan yardımcısı veya bakan yardımcıları tarafından yerine getirmelidir³⁷.

Her bakanlıkta sayısı onbeşi geçmemek üzere “Bakan Müşaviri” istihdam edilebilmektedir. Bakan müşavirlerinin kadroları, atama işlemi gerçekleşince hiçbir

³⁴ Ayrıca bkz. 375 Sayılı KHK ek md. 35 “Üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine atanalar, atandıkları kadro, pozisyon ve görevlerde 657 sayılı Kanunun ve diğer kanunların sözleşmeli personel çalıştırılması hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın sözleşmeli olarak da çalıştırılabilir.

³⁵ Ayrıca bkz. 375 Sayılı KHK ek md. 35. Kamu görevlisi olmayanlar arasından üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine atanma mümkündür.

³⁶ 3046 sayılı Kanunda Bakan Yardımcıları, Bakana bağlı olarak çalışan, Bakana ve Bakanlığa verilen görevlerin yerine getirilmesinde Bakana yardımcı olan istisnai memurlardır. Bakan Yardımcıları bu görevlerin yerine getirilmesinden Bakana karşı sorumluydular. Bakan Yardımcılarının Hükümetin görev süresiyle sınırlı olarak görev yapmaları ayırt edici özelliklerindendi. Hükümetin görevi sona erdiğinde, Bakan Yardımcılarının görevi de sona ermekteydi (3046 SK, md.21/A)

³⁷ Uçum'a göre (2018: 117) yeni sistemde yürütmenin üst düzeyindeki görevlendirmeler “bürokrat-teknisyen” değil, “siyasi-teknisyen” olmalıdır. Bakan ve bakan yardımcıları siyasi-teknisyen kadrolardan seçilmelidir. Böylelikle sistem uyumlu çalışır. Bakan ve bakan yardımcısı seçiminde kategorik sınırlara tabi olmadan geniş bir insan kaynağı havuzundan seçim yapılmaktadır. Liyakat esaslı seçim yapabilmek için müsteşarlık kaldırılmalıdır.

işleme gerek kalmaksızın ihdas edilir (1 nolu CK md. 505)³⁸. Bakan müşavirliği, eski sistemde oldu gibi, istisnai memuriyettir (DMK, md.61/A).

375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye 703 sayılı Kararname ile eklenen ek madde 35 ile, üst kademe kamu yöneticilerine DMK'nın belirli hükümlerinden muaf olma imkanı tanınmıştır. Maddeye göre; üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevleri ile yurtdışı teşkilatındaki sürekli görevlere, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde yer alan şartları taşımak kaydıyla 657 sayılı Kanunun atanma, sınavlar, kademe ilerlemesi ve derece yükselmesine ilişkin hükümleriyle bağlı olmaksızın atama yapılabilmektedir³⁹. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarının merkez teşkilatındaki üst kademe kamu yöneticisi ve taşra teşkilatındaki il ve bölge müdürü kadro, pozisyon ve görevleri ile bu kadro, pozisyon ve görevlerin dengi ve daha üstü kadro, pozisyon ve görevlere atanabilmek için, öğrenim durumu şartı dışında özel şartlar aranmaz (375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, ek madde 35).

Son olarak üzerinde durulması gereken bir başka konu devlet içindeki atamalarda parlamentonun rolüdür. Türkiye'de, ABD'den farklı olarak, parlamentonun atama sürecinde birkaç istisna dışında neredeyse hiçbir rolü bulunmamaktadır. Beş temel istisna sayılabilir;

1. 1982 Anayasasına göre (md. 12), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulunca seçilmektedir.

2. Sayıştay Başkanı, Sayıştay Kanunu'nda yazılı niteliklere sahip isteklilerden Sayıştay Kanununa göre belirlenecek iki aday arasından TBMM Genel Kurulunca gizli oyla seçilmektedir (6085 SK, md. 13).

³⁸ Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Cumhurbaşkanı Danışmanı ya da özel temsilci atayabilir. Sayı sınırı bulunmamaktadır (1 nolu CK md. 3; md. 4).

³⁹ Üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine Cumhurbaşkanı onayı ile atanmalar hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde yer alan şartlar dışında başka hüküm uygulanmaz. Üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine atanabilmek için Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde belirtilen şartları taşımak gerekir. Üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine atanacaklar için aranan hizmet süresinin hesabında, dört yıllık yükseköğrenim gördükten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında, sosyal güvenlik kurumlarına tâbi olmak kaydıyla uluslararası kuruluşlar ile özel sektörde veya serbest olarak fiilen çalışılan sürelerin tamamı dikkate alınır.

3. Hâkimler ve Savcılar Kurulu 13 üyeden oluşmaktadır. 4 üyeyi Cumhurbaşkanı, 7 üyeyi TBMM seçmektedir (md. 159). Adalet Bakanı ile yardımcılarında biri de (Anayasada “müsteşar” olarak belirtilmektedir) Kurulda yer almaktadır.

4. Anayasa Mahkemesi üye seçiminde de TBMM'nin (3 üye seçmektedir) rolü bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı ise, 12 üye seçmektedir (md. 146). Cumhurbaşkanının bu yetkisi parlamenter sistemine özgü bir düzenleme olup, parlamenter sistemdeki görev, yetki ve sorumluluk dengesi bağlamında yerine getirilmesi öngörölmüş bir yetkidir. Bu nedenle, başkanlık sistemine özgü yeni Anayasa değişiklikleri yapılırken, Anayasa Mahkemesine üye seçimine yönelik farklı düzenlenmeler öngörülebilir.

5. Kamu Başdenetçisi TBMM tarafından gizli oyla dört yıl için seçilmektedir (md.74).

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, siyasal atamaların sayısında artış olduğu⁴⁰, istisnai memuriyet kapsamının genişlediği görölmektedir. Kamu görevlisi olmayan kişilerin devlette üst kademe yönetici olması kolaylaşmış, bu anlamda kariyer ilkesi zayıflamıştır. Önceki sistemde Bakanlar Kurulu kararı ya da müşterek kararname ile atanan üst düzey yöneticiler Cumhurbaşkanı kararı ile ya da Cumhurbaşkanının onayı ile atanmaktadır. Bu düzenleme memur güvencesi açısından kısmi de olsa bir zayıflama olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, gerek Anayasada ve DMK'da liyakat ilkesinin korunmasından, gerekse de 1 numaralı CK'nin 526. maddesinde İnsan Kaynakları Ofisinin görevleri arasında yer alan “kamu istihdamında liyakat ve yetkinliğin artırılması için gerekli olan projeler üretmek ve çalışmalar yapmak” hükmünden hareketle, kamu personel sisteminde liyakat düzeninin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

⁴⁰ 3 nolu CK'nde I nolu listede bulunan ve istatistiksel olarak sayısı tam olarak bilinmeyen birkaç bin üst düzey kamu görevlisi Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bunlardan III nolu listede bulunmayanların görev süresi Cumhurbaşkanının görev süresi ile sınırlıdır.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, Türkiye’de yeni hükümet sistemi ile öngörülen üst düzey kamu yöneticisi atama düzeninin ABD ile benzerlik göstermekle birlikte, önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Farklılık iki noktada belirginleşmektedir. İlk olarak parlamentonun rolü farklıdır. İkinci olarak ABD’de siyasal atama ile göreve getirilmeyen kariyere dayalı üst düzey yönetici sınıfının varlığı farklılık kaynağıdır.

ABD’de kritik pozisyonlara yapılan üst düzey siyasal atamalarda parlamento önemli bir rol oynamaktadır. Başkan ile parlamento arasında yetki paylaşımı bulunmaktadır. Diğer yandan, ABD’de üst düzey kamu yöneticilerinin atanması bütünüyle siyasal atama süreci ile belirlenmemektedir. Yukarıda da sayısal olarak gösterildiği gibi, ABD’de kamu personel yönetimi sisteminde üst düzey yöneticilerin yalnızca bir kısmı siyasal atama yoluyla göreve gelmektedir.

Türkiye’de yeni kurulan sistemin başarısı için liyakat düzeninin özellikle kimi üst düzey görevliler bakımından ve özellikle orta düzey yöneticilerin bütünü bakımından sürdürülmesi, hangi kadroların siyasal atama ile hangilerinin liyakat sistemi ile belirleneceği netleştirilirken, liyakat düzenini destekleyici/denetleyici mekanizmaların oluşturulması/geliştirilmesi gereklidir. Oluşturulacak orta düzey yönetici havuzunun üst yönetici atamalarında belirli bir oranda kullanılması liyakat düzeninin işlerliği açısından yararlı olacaktır.

Üst düzey yöneticilere ilişkin parlamentoda sürekli bir komisyon kurulması ve komisyonun ad önerisi aşamasında Cumhurbaşkanlığı teşkilatındaki ilgili birimlerle istişare içerisinde olması düşünülebilir.

Özellikle kamu görevlisi olmayanlar bakımından yapılacak atamalarda yaygın bir ilan/duyuru süreci ile isteklilerin başvurması sağlanabilir. Yine, parlamentonun kimi makamlar bakımından Cumhurbaşkanının görevden alma yetkisine ilişkin, mevcut koşullara ek olarak, bir çerçeve çizmesi de yapılabilecek değişikliklerdendir.

Kimi atama sürelerinin Cumhurbaşkanının görev süresinden daha uzun öngörülmesi de liyakat düzeninin sürdürülmesi açısından oluşturulabilecek bir başka mekanizmadır.

Başkanlık sisteminin ilk yıllarında sistemin işleyişine ilişkin geleneklerin, yazılı olmayan kuralların ne yönde oluştuğu ve geliştiği önemlidir. Kuralların nasıl yazıldığından çok uygulama ve yorumlama belirleyicidir. Bu bağlamda, yapılan atamalarda kimi görevlere partili olmayan kişilerin atanması, kamu hizmetlerin niteliğini artırmak bakımından yararlı olabileceği gibi, yeni sisteme toplumsal desteği sağlamak bakımından da önemli olacaktır. Kutuplaşmanın yüksek olduğu dönemlerde yapılacak partizan olmayan atamalar toplumsal bütünleşmede önemli rol oynayabilecektir.

Son olarak, yeni sistemin işlerliğinin ve kalıcılığının sağlanması bakımından ABD örneğinin ve diğer ülke örneklerinin incelenmesinin sürdürülmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

AKGÜNER, T. (2009). *Kamu Personel Yönetimi*, Der Yayınları, İstanbul.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ANAYASASI (AÇIKLAMALI),
<https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>,
(08.09.2018)

ASLAN, O.E. (2005). *Kamu Personel Rejimi: Statü Hukukundan Esnekliğe*, TODAİE Yayını, Ankara.

ASLAN, O.E. (2012). *Kamu Personel Hukuku*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

BONOSARO, C. (2013), “The United States Federal Career Senior Executive Service Its Purpose, Major Features and Role In Policy Formulation and Implementation”, Presented to the National Association of Specialists in Public Policies and Government Management at the *Brazilian Conference on Public Managers*.

BOZKURT, Ö., ERGUN, T., SEZEN, S. (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE Yayını, Ankara.

BOZTEPE, M. (2015), “Danıştay Kararları Işığında Vali Atamalarında İdarenin Takdir Yetkisinin Sınırları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 481, s. 335-360.

CANMAN, D. (1998), *Çağdaş Personel Yönetimi*, TODAİE Yayını, Ankara.

CHANG, K., LEWIS, D., NOLAN, M. (2001), “The Tenure of Political Appointees”, *Paper presented at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association*, <https://www.princeton.edu/~nmccarty/turnover041201.pdf>, 09.09.2018.

CHU, V. HOGUE, H. (2014), *FBI Director: Appointment and Tenure*, Congressional Research Service Report.

DICTIONARY OF AMERICAN HISTORY, (2003), Removal - Executive Power Of, <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/removal-executive-power>, 08.09.2018

DİKMEN. A., TUTUM, C. (2004), “Amerika Birleşik Devletleri”, *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* (ed. B. A. Güler), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.

EISEN, M. (2012), “Who’s Running This Place? A Comparative Look At The Political Appointment System In The United States And Britain, And What The United States Can Learn”, *Boston University International Law Journal*, 30 (1), s. 295-329.

GOVERNMENT PUBLISHING OFFICE. (2016), U.S. Government Policy And Supporting Positions. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-PLUMBOOK-2016/pdf/GPO-PLUMBOOK-2016.pdf>

GÖZÜBÜYÜK, Ş., TAN, T. (2006), *İdare Hukuku: Genel Esaslar*, Turhan, Ankara.

GÜLER, B.A. (2005), *Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim*, İmge: Ankara.

GÜRAN, S. (1980), *Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

HISTORICAL OFFICE, <https://history.defense.gov/DOD-History/Secretaries-of-Defense/>, (10.09.2018).

<https://www.opm.gov/policy-data-oversight/senior-executive-service/>, 11.09.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistay-karariyla-4-vali-goreve-iade-11969596>, 12.09.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yalovada-eski-vali-yargi-karariyla-gorevine-geri-dondu-16917299>, 12.09.2018

KAYAR, N. (2011), *Kamu Personel Yönetimi*, Ekin, Bursa.

MCCARTY, N. RAZAGHIAN, R. (1999), “Advice and Consent: Senate Responses to Executive Branch Nominations 1885-1996” *American Journal of Political Science*, 43 (4), s. 1122-1143.

ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (2013), “Amerika Birleşik Devletlerinde Kamu Yönetimi”, *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* (Ed. Koray Karasu), İmge, Ankara, s. 293-359.

ÖRNEK, A. (1991), *Kamu Yönetimi*, Meram, İstanbul.

ÖZKANAN, A. ERDEM, R. (2014), “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (20), 179-206.

ÖZTÜRK, N. K. (2002), “Liyakat Sistemini Korumanın Farklı Bir Yolu: Liyakat İlkesi Koruma Kurulu”, *Türk İdare Dergisi*, Haziran, S. 435, s. 129-143.

SENIOR EXECUTIVES ASSOCIATION. (2014). Basics of the Federal Government’s Senior Executive Service (SES).

SHAFRITZ, J., RUSSELL E. W., BORICK C. (2017), *Kamu Yönetimini Tanımak*, Nobel, Ankara.

SIMON, H., SMIITHBURG D.W., THOMPSON, V.A. (1985), *Kamu Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

SOBACI, M. Z., KÖSEOĞLU, Ö. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Üst Kademe Yöneticiler*, SETA, İstanbul.

TORTOP, N. (1999). *Personel Yönetimi*, Yargı, Ankara.

TUTUM, C. (1976), *Personel Yönetimi*, Sevinç, Ankara.

UNITED STATES GENERAL ACCOUNTING OFFICE. (1997), *The Excepted Service: Research Profile*.

UNITED STATES OFFICE OF PERSONNEL MANAGEMENT. (2007), *Federal Civilian Workforce Statistics - The Fact Book 2007 Edition*.

UNITED STATES OFFICE OF PERSONNEL MANAGEMENT. (2017), *Guide To The Senior Executive Service*.

UNITED STATES OFFICE OF PERSONNEL MANAGEMENT (2018), *Senior Executive Service Report 2017*.

MEVZUAT

CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi - Sayısı : 10/7/2018–30474, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 1.

KANUN-U ESASİ. (1876), <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx>, 10.09.2018

ÜST KADEME KAMU YÖNETİCİLERİ İLE KAMU KURUM VE KURULUŞLARINDA ATAMA USULLERİNE DAİR CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi - Sayısı : 10/7/2018–30474, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 3.

1982 ANAYASASI, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, 13.09.2018

3046 SAYILI BAKANLIKLARIN KURULUŞ VE GÖREV ESASLARI HAKKINDA 174 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME İLE 13/12/1983 GÜN VE 174 SAYILI BAKANLIKLARIN KURULUŞ VE GÖREV ESASLARI HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMENİN BAZI

MADDELERİNİN KALDIRILMASI VE BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA 202 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMENİN DEĞİŞTİRİLEREK KABULÜ HAKKINDA KANUN.

375 SAYILI KANUN HÜKÜMDE KARARNAME (703 Sayılı Kanun Hükümde Kararname ile Değişik). www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.375.pdf,
13.09.2018

Hastanelerde İş Stresi ve Teknik Kalite Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

İpek AYDIN¹, M. Nezh ÖZMUTAF²

Özet

Sağlık hizmetlerinde, temel amaç kaliteli hizmet sunumu olduğundan kaliteli hizmet üretimini engelleyecek faktörler belirlenmeli ve bu faktörler en aza indirilmelidir. Sunulan hizmetin özelliği dolayısıyla, strese neden olan faktörler oldukça fazladır. Stres faktörlerini belirlemek ve bunları ortadan kaldırmak hizmet kalitesi üzerinde etkili olabilir. Teknik kalite, hastaya sunulan sağlık hizmetinin ne olduğudur. Doğru teşhis ve tedavi, hastanın sürece dahil edilmesi gibi konular teknik kalite kapsamında değerlendirilebilir. Bu kapsamda çalışmanın amacı hastanelerde iş stresi ve teknik kalite arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Çalışmanın evrenini İzmir ilinde görev yapan sağlık çalışanları oluşturmaktadır. İzmir merkezde bulunan üç hastaneden veri toplanmıştır. Toplam 407 sağlık çalışanı araştırmaya dahil olmuştur. Veri toplama yöntemi olarak alan araştırması ve anket tekniği uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda iş stresi ve teknik kalite ölçeklerinin geçerli olduğu belirlenmiştir. İçsel tutarlılığı belirlemek için yapılan güvenilirlik analizine sonucuna göre iş stresi ve teknik kalite veri setlerinin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında iş stresi boyutları ve teknik kalite arasında düşük düzeyde veya önemsiz ilişki tespit edilmiştir. Zaman baskısı veya iş yükü olması çalışanların sunduğu hizmetin teknik kalitesi arasında ilişki düşük düzeyde ve önemsiz olduğundan, sağlık personeli üzerinde zaman baskısı veya iş yükü ne kadar fazla olursa olsun, teknik kalite üzerinde etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler— İş Stresi, Teknik Kalite, Hastane

JEL Sınıflama Kodları: L20, M10

Evaluation of Correlation between Work Stress and Technical Quality in Hospitals

Abstract

In healthcare sector, because of the main purpose is to provide quality service, the factors that can affect the service delivery should be determined and these factors should be minimized. Due to the nature of the services, the factors which cause stress are quite much. Determining the stress factors and removing them may affect service quality. Technical quality is related to what the healthcare provider delivery to the patient. The basic features such as suitable diagnosis, treatment, the inclusion of the patient in the treatment process, can be evaluated within the scope of technical quality. In this context, the aim of the study is to analyze the relationship between work stress and technical quality in hospitals. The universe of the study is composed of the healthcare providers working in İzmir province. 407 healthcare providers were involved in the study. Questionnaire was developed to collect data. As a result, the factor analysis conducted to test the structure validity of the work stress and technical quality for the work stress scale. To determine the internal consistency, reliability analysis was performed. In the study, there was a positive correlation between the job stress dimensions, but there was a low positive correlation or no significant relationship between job stress dimensions and technical quality. From the results, it can be understood that technical quality is not effected, no matter how much time pressure or workload is placed on the healthcare provider.

Keywords— Work Stress, Technical Quality, Hospital

JEL Classification Codes: L20, M10

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir,ipek.aydin@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, metin.nezh.ozmutaf@kcu.edu.tr

1. GİRİŞ

Sağlık hizmeti sunan işletmeler emek yoğun işletmelerdir. İnsan gücünün ön planda olduğu bu sağlık kurumlarında arz ve talep eş zamanlı gerçekleştiğinden hatanın daha sonra düzeltilme veya telafi edilmesi gibi bir durum da söz konusu değildir. Bunun yanında sağlık hizmetlerinde talebi arz belirlemektedir ve sağlık personeli hastanın teşhis, tedavi ve diğer hizmetlerinde doğrudan karar verici roledir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinde insan gücü hizmet kalitesini belirlemede önemli bir sıradadır.

Temel amaç kaliteli hizmet sunumu olduğundan dolayı, insan gücünden kaynaklı kalitesiz hizmet sunumuna neden olabilecek faktörler belirlenmeli ve bu faktörler en aza indirilmelidir. Sunulan hizmetin özelliği dolayısıyla, strese neden olan faktörler oldukça fazladır. Stres faktörlerini belirlemek ve bunları ortadan kaldırmak hizmet kalitesi üzerinde etkili olabilir. Bunun yanında, sağlık hizmeti sunan işletmeler incelendiğinde matris yapıda işletmelerdir ve fonksiyonel bağlılık söz konudur. Bir hastanede çalışan idari personel hem müdür, hem de başhekim karşı sorumlu olabilmektedir. Bu nedenle, örgütsel anlamda da çalışan üzerinde stres yaratabilecek faktörler bulunmaktadır.

2. HİZMET KALİTESİ VE TEKNİK KALİTE

Hizmet kalitesi ile ilgili tanımlar müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin ne derecede karşılandığına odaklanmaktadır (Grönroos, 1984: 36; Kasper ve diğ., 2006:183; Yoo ve Park, 2007: 912; Bateson ve Hoffman, 2011: 327). Bunun yanında, hizmet kalitesi ile ilgili yapılmış olan tanımlarının çoğunun; müşterilerin hizmeti almadan önceki beklentilerinin, söz konusu hizmeti aldıktan sonra, hizmetin performansına yönelik oluşacak algılarının yönü ile karşılaştırması konusuna odaklandığı görülmektedir (Parasuraman ve diğ., 1988: 12-40; Parasuraman ve diğ., 1994: 111-124; Gronroos, 1984: 36-44). Beklentiler, bireysel normlara, değerlere, isteklere ve ihtiyaçlara dayanmaktadır ve bu nedenle çok bireyseldir. Müşteri beklentileri, kalitenin değerlendirilmesinde müşteriler tarafından inanılan standartlar veya kalıpların olarak tanımlanabilir (Wilson ve diğ., 2008: 155). Bu beklentilerin hizmeti sunan

tarafından karşılanıp karşılanmadığı, algılanan hizmet kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Bateson ve Hoffman, 2011:327).

Hizmet kalitesi boyutlarını açıklamaya çalışan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Gronroos bir hizmetin toplam kalitesinin üç bileşenden oluştuğunu açıklamıştır. Bu bileşenler; teknik kalite, işlevsel kalite ve firma imajı olmaktadır (Grönroos, 1988:12). Teknik kalite müşterinin hizmetten ne elde ettiğidir. İşlevsel kalite ise müşteriye nasıl hizmet edildiği anlamına gelmektedir. Firma imajı ise müşteri gözünde firmanın etki derecesidir. Teknik kalitenin ölçülmesi işlevsel kaliteye göre daha kolay olmaktadır. Teknik kalite; kaliteyi güvence sistemine bağlı olarak, prosedürlerin, iş ve görev tanımlarının, talimatların ve bunun sonucunda yöntem ve tekniklerin uygulanmasıdır. Örneğin bir sağlık kurumunun MR cihazı alması, buna bağlı olarak prosedür ve talimatları oluşturup onu düzenli bir kullanıma açması, teknik kalitenin artırılmasına yöneliktir. Ancak teknik kalitenin hastalar gözünden değerlendirilmesi zordur. Hastalar ve yakınları sağlık personelinin onlara karşı davranışları, fiziksel özellikleri veya otoparkla ilgili sıkıntıları değerlendirebilirken, hastaya sunulan tedavinin kalitesini değerlendirememektedir.

3. İŞ STRESİ

İşletmeler arası rekabet üstünlüğü sağlamak, lider olmak, varlığını sürdürüp karlı bir şekilde çalışmayı hedefleyen işletmeler, değişime hızlı ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Bu değişim süreci çalışan üzerinde kaygı yaratmakta bu da stresi tetiklemektedir. İş stresi son dönemlerde örgütsel davranış konularının en önemlileri arasında yer almaktadır. Cooper ve diğerleri de (1988) stresi, psikolojik veya fiziksel faktörlerin düzeyindeki istikrarsız değişimden dolayı birey üzerinde gerginlik yaratması şeklinde tanımlamışlardır.

İş stresi, bireyin kendinden beklenen rol ve görevleri yerine getirememesi sonucu ortaya çıkan olumsuz psikolojik, duygusal ve fiziksel reaksiyonlar olarak tanımlanabilir (Antonova, 2016: 10). İş veya mesleki stres birbirleri yerine kullanılabilen kavramlardır. İş stresi, çalışanın yetenek ve ihtiyaçları ile iş

gereklerinin örtüşmemesi sonucu ortaya çıkan zararlı duygusal, fiziksel ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanmaktadır.

İş stresi, işletmenin genel üretim düzeyini düşürecek, çalışanların performanslarını doğrudan etkileyebilir. Stresle yaşamak çalışanlar üzerinde sıkıntı yaratmaktadır, bu da tükenmişlik düzeyinin artmasına, işe bağlılığın azalmasına, verimliliğin düşmesine ve iş süreçlerine katılımın azalmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle her sektördeki işletme için risk faktörlerini belirlemek ve her düzeyde iş stresini minimum düzeye getirmek önemli bir konudur. Bunun yanında çatışma, belirsizlik, aşırı iş yükü gibi mesleki stres faktörlerinin belirlenmesi mevcut stres düzeyinin belirlenmesi açısından daha iyi olabilir. Stres düzeyinin düşürülmesi, üretkenliğin artması ve işgücü devir hızının azalmasını sağlayabilmektedir (Caponetti, 2012: 28).

4. GEREÇ VE YÖNTEM

Kaliteli sağlık hizmeti sunumu bireysel ve toplumsal düzeyde önemlilik arz etmektedir. Emek yoğun özelliğe sahip olan hastanelerde temel hizmet sağlayıcılar sağlık personelidir ve kaliteli hizmet sunumunun en temel parçalarıdır. Kaliteli hizmet sunumu sağlık kurumlarının temel çıktısıdır ve etkililiğinin temel göstergesidir. Teknik kalite, hastaya sunulan sağlık hizmetinin ne olduğudur. Doğru teşhis ve tedavi, hastanın sürece dahil edilmesi gibi konular teknik kalite kapsamında değerlendirilebilir. Temel amaç kaliteli hizmet sunumu olduğundan dolayı hizmet sunumuna neden olabilecek faktörler belirlenmeli ve hizmet kalitesi ile ilişkisi incelenmelidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı hastanelerde iş stresi ve teknik kalite arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir.

Araştırma evrenini, İzmir merkezde bulunan kamu hastaneleri oluşturmaktadır. Araştırmanın çerçevesini ise bir eğitim ve araştırma, bir genel ve bir özel dal hastanesinde çalışan tüm personel oluşturmaktadır. Araştırma gerçekleştirilen hastanelerde, çalışmaya katılmayı kabul eden tüm sağlık personeline anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Amaç tüm personele ulaşım anket uygulamasını kabul eden herkesten veri toplamaktır. Toplamda, 407 katılımcı araştırmaya dahil

olmuştur. İş Stresi Ölçeği için, Parker ve Decotiis tarafından (1983) geliştirilen İş Stresi ölçeği temel olarak ele alınmıştır. Sağlık hizmetlerine yönelik adaptasyonu gerçekleştirilerek uygulanmıştır. Teknik Kalite ölçeği için Pai ve Chary (2016) tarafından hastane hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda elde edilen ölçek çerçeve olarak ele alınmıştır.

Verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Anket verileri bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Daha sonra frekans analizleri ve tanımlayıcı istatistikler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliği sınamak amacıyla faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerde kullanılan ifadelerin içsel tutarlılığı Cronbach's alpha katsayısı ile ölçülmüştür. Değişkenler arası ilişkinin yönü ve kuvveti korelasyon analizi ile belirlenmiştir. İstatistiksel önemlilik düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Sağlık çalışanlarının dağıtılmış liderlik, iş stresi ve hizmet kalitesini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmaya toplam 407 kişi katılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Bireysel Özelliklerinin Sayısal ve Yüzdesel Dağılımı

		Sayı	Yüzde %
YAŞ GRUBU (n=400)	30 ve ↓	108	27,0
	31-40	165	41,3
	41 ve ↑	127	31,7
CİNSİYET (n=348)	Kadın	241	69,3
	Erkek	107	30,7
EĞİTİM DÜZEYİ (n=393)	Lise ve ↓	81	20,6
	Lisans	215	54,7
	Lisansüstü	97	24,7
MESLEK (n=386)	Hekim	47	12,2
	Hemşire	212	54,9
	İdari	33	8,5

	Diğer	94	24,4
YAŞ	Ortalama ± SS	36,41 ± 8,39	
	Min - Maks	18 - 58	
MESLEKİ DENEYİM	Ortalama ± SS	14,57 ± 8,55	
	Min - Maks	1 - 39	

Hizmet Kalitesi boyutlarından “Teknik Kalite”ye yönelik sorulan ifadelerin yapısal geçerliliğini belirlemek için gerçekleştirilen faktör analizi sonucuna göre, KMO değeri 0,92 ($p<0,001$), toplam varyansın açıklanma oranı %85,39 olarak tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda teknik kalite ile ilgili ifadelerin tek faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. İçsel tutarlılığı belirlemek için gerçekleştirilen güvenilirlik analizine göre Cronbach’s alpha katsayısı 0,96 ($p<0,001$) olarak tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Hizmet Kalitesi Boyutlarından Teknik Kalite Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yüğü	Özdeğerler	Açıklanan Varyans Yüzdese	Alpha	Ortalama
I. FAKTÖR – TEKNİK KALİTE		4,27	85,39	,96*	3,98
Hekim hastayı tanı süreci ve testler konusunda bilgilendirmektedir.	,943				
Hekim hastayı sağlık durumu konusunda bilgilendirmektedir.	,942				
Hekim hastayı tedavi sonrası süreç konusunda bilgilendirmektedir.	,941				
Hekim hastayı tedavi süreci konusunda bilgilendirmektedir.	,921				
Hekim hastaları doğru değerlendirmektedir.	,870				
KMO= 0,92*; Bartlett's Test of Sphericity= 2190,87 ; Açıklanan Varyans Oranı: 85,39; Cronbach’s alpha=0,96*; * $p<0,001$					

İş Stresine yönelik sorulan ifadelerin yapısal geçerliliğini belirlemek için gerçekleştirilen faktör analizi sonucuna göre, KMO değeri 0,89 ($p < 0,001$), toplam varyansın açıklanma oranı %70,25 olarak tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda iş stresi ile ilgili ifadelerin iki faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Bu faktörler; “Zaman Baskısı ve İş Yükü” ve “İş Ortamı” olarak isimlendirilmiştir. İçsel tutarlılığı belirlemek için gerçekleştirilen güvenilirlik analizine göre Cronbach’s alpha katsayısı 0,89 ($p < 0,001$) olarak tespit edilmiştir (Tablo 3).

“Zaman Baskısı ve İş Yükü” olarak isimlendirilen faktörün tanımladığı fark yüzdesi 58,50’dir ve özdeğeri 4,73’tür. Bu faktör incelendiğinde 4 ifade ile açıklandığı ve bu faktöre verilen yanıtların ortalamasının 3,85 olduğu belirlenmiştir. Faktörün içsel tutarlılığını belirlemek için gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach’s alpha değeri 0,79’dur (Tablo 3).

“İş Ortamı” olarak isimlendirilen faktörün tanımladığı fark yüzdesi 11,74’tür ve özdeğeri 1,06’dır. Bu faktör incelendiğinde 5 ifade ile açıklandığı ve bu faktöre verilen yanıtların ortalamasının 3,23 olduğu belirlenmiştir. Faktörün içsel tutarlılığını belirlemek için gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach’s alpha değeri 0,83’tür (Tablo 3).

Tablo 3: İş Stresi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

İŞ STRESİ	Faktör Yükü	Özdeğerler	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Alpha	Ortalama
I. FAKTÖR – Zaman Baskısı ve İş Yükü		4,73	58,50	,79*	3,85
Aşırı iş yoğunluğuna sahibim	,834				
İşlerimi bitirebilmek için yeterli zamanım yok.	,746				
İş yüküne göre ücretin yetersiz olduğunu düşünüyorum.	,656				
Kendime zaman ayıramıyorum	,610				

II. FAKTÖR – İş Ortamı		1,06	11,74	,83*	3,23
İşle ilgili insan ilişkilerinde sorun yaşıyorum.	,804				
İşimle ilgili olumsuzlukların özel yaşamıma yansıdığını düşünüyorum.	,727				
İş ortamında kendimi endişeli hissediyorum.	,701				
İşe yönelik zaman yetersizliği yaşıyorum.	,612				
İş ortamına yönelik şikâyetlerin çok olduğunu düşünüyorum.	,566				

KMO= 0,89*; Bartlett's Test of Sphericity= 1632,01; Açıklanan Varyans Oranı: 70,25; Cronbach's alpha=0,88*; * $p < 0,001$

İş stresi ve boyutlarının birbirleri arasında yüksek düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Ancak İş Stresi boyutları ile teknik kalite arasındaki ilişki incelendiğinde ilişkinin önemsiz ve çok düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Teknik Kalite	Zaman Baskısı ve İş Yükü	İş Ortamı
1. Teknik Kalite	1,00		
2. Zaman Baskısı ve İş Yükü	0,17**	1,00	
3. İş Ortamı	-0,01	0,69**	1,00

** $p < 0,01$

4. SONUÇ

Hizmet kalitesinde, teknik hizmet kalitesinin yetersiz olduğu durumlarda genel hizmet kalitesinden söz etmek mümkün değildir. Örneğin bir hekim hastasını doğru bir şekilde tedavi edemiyor ve hasta iyileşemiyorsa teknik kaliteden bahsedilememektedir. Bu da hastanenin fiziksel özellikleri, ulaşılabilirliği gibi fonksiyonel özellikler ne kadar tatmin edici olursa olsun bireyin gözünde olumlu bir hizmet kalitesi algısı oluşamayabileceği ile sonuçlanabilir.

Çalışma kapsamında teknik kalite ölçeğinin faktör analizi sonucunda geçerli olduğu ve tek boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Güvenilirlik analizi sonucuna göre ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. İş stresi ölçeğinin faktör analizi sonucunda geçerli olduğu ve iki faktör altında toplandığı belirlenmiştir. Bu faktörler; zaman baskısı ve iş yükü ve iş ortamı olarak isimlendirilmiştir. Güvenilirlik analizi sonucuna göre ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. İş Stresi ve boyutlarının birbirleri arasında yüksek ve çok yüksek düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Ancak iş stresi boyutları ile teknik kalite arasındaki ilişki incelendiğinde ilişkinin önemsiz ve çok düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak, iş stresi çalışanların performansları üzerinde büyük önem oynamaktadır (Netemeyer ve diğ., 2005: 130). Ancak iş stresi boyutlarından zaman baskısı ve iş yükünün hizmet kalitesi boyutlarına olan etkisi önemsiz veya çok düşük düzeydedir. İş stresi ile ilgili olarak zaman baskısı ve iş yükü ile ilgili stres ne düzeyde olursa olsun hizmet kalitesi üzerinde yüksek düzeyde önemli etkisi yoktur. Bunun nedeni sağlık hizmetlerinin kendisine has özelliklerinden kaynaklanabilir. Sağlık hizmetleri acil ve ertelenemezdir, belirsizdir ve hata kabul etmemektedir (Kiremitçi, 2009: 11-12). Aynı şekilde hekimlerin çok hastaya bakma zorunluluklarından doğan iş yükü nedeniyle sundukları hizmet kalitesinde bir değişiklik olmayabilir. Bunun yanında sağlık personelinin sürekli bir şeyleri yetiştirme çabası veya hastaya zamanında ve doğru hizmeti sunma zorunluluğu nedeniyle hissedilen zaman baskısı hekim, hemşire veya diğer sağlık personelinin sunduğu hizmet kalitesinde etkili olmayabilir.

KAYNAKLAR

ANTONOVA, E. (2016). *Occupational stress, job satisfaction, and employee loyalty in hospitality industry: a comparative case study of two hotels in Russia* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Modul Vienna University, Viyana.

BATESON, J. E. G., HOFFMAN, K. D. (2011). *Services Marketing*. Ohio: South Western Cengage Learning.

- CAPONETTI, A. R. (2012). The correlates of work role stress with employee burnout, engagement. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Tennessee, Knoxville.
- COOPER, C.L., SLOAN, S.J., WILLIAMS, S. (1988). *Occupational Stress Indicator Management Guide*. Windsor: NFER-NELSON.
- GRONROOS, C. (1984). A service quality model and its marketing implications. *European Journal of Marketing*, 18 (4), 36-44.
- GRONROOS, C. (1988). Service quality: The six criteria of good perceived service quality. *Review of Business*, 9, 10-13.
- KASPER, H., van HELSDINGEN, P., GABBOTT, M. (2006). *Service marketing management, a strategic perspective*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- NETEMEYER, R.G., MAXHAM III J. G., PULLIG C. (2005). Conflicts in the Work–Family Interface: Links to Job Stress, Customer Service Employee Performance, and Customer Purchase Intent. *Journal of Marketing*, 69(2), 130-143.
- PAI, Y. P., CHARY, S. T. (2016). Measuring patient-perceived hospital service quality: a conceptual framework. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 29(3), 300-323, <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-05-2015-0069>
- PARASURAMAN, A., ZEITHAML, V., BERRY, L. L. (1994). *Reassessment of expectations as a comparison standard in measuring service quality: implications for future research*. *Journal of Marketing*, Vol. 58, January, pp. 111-124.
- PARASURAMAN, A., ZEITHAML, V.A., BERRY, L.L. (1988), SERVQUAL—A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64 (1), 12–40.
- WILSON A., ZEITHAML V.A., BITNER M.J., GREMLER D.D. (2008). *Services Marketing*. McGraw-Hill Education
- YOO, D. K., J. A. PARK. (2007). Perceived service quality: Analyzing relationships among employees, customers and financial performance. *International Journal of Quality & Reliability Management* 21 (9), 908–926.

Avrupa’da Popülist Radikal Sağın Etnik Çoğulculuk Söyleminde Türkiye ve Türkler

İbrahim SAYLAN¹

Özet

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, günümüz Avrupa siyasetinde de görünürlüklerini ve ülkelerinin siyasal sistemleri üzerinde etkilerini arttıran popülist radikal sağ partilerin ideolojisi popülizm, otoriterlik ve yerliliciliğin (nativism) bir bileşimidir. Radikal bir milliyetçilik tipi olan yerlililik göçmen karşıtlığının ve bununla ilgili siyasal iddia ve taleplerin ideolojik temelini oluşturmaktadır. Popülist radikal sağ partiler, özellikle Müslüman ve beyaz olmayan göçmenlerin yarattığını savundukları ‘kültürel tehdit’e karşı, farklı etno-kültürel grupların birbirine karışmasına karşı çıkan, bunu da kültürel ve etnik farklılıklara saygı çerçevesinde açıklayan etnik çoğulculuk (ethnopluralism) söylemine başvurmuşlardır. Radikal sağ partilerce yaygın olarak kullanılan, esasen medeniyetçi ve kültürel ırkçı nitelikte olan bu söylemde, Avrupa’daki Türkler ve AB adaylık sürecindeki Türkiye çoğu zaman başlıca ‘öteki’ olarak yer almaktadır. Bu çalışma, gelişmiş demokrasileri ve yoğun Türk nüfus barındırmaları nedeniyle, Batı Avrupa’daki radikal sağ partilerin etnik çoğulculuk söylemini ve Türkiye’nin her bir örnekteki yerini analiz etmektedir. Bu amaçla, Birleşik Krallık’tan UK Independence Party, Almanya’dan Alternative für Deutschland, Fransa’dan Front National, Hollanda’dan Party for Freedom ile Belçika’dan Flemish Interest örnekleri incelenmektedir. Parti programları, manifestoları, parti liderlerinin konuşma ve röportajlarının içerik analizi yapılmaktadır. Böylece, yerli etnik çoğulcu söylemin farklı örneklerde kendisini nasıl kurduğu, Türkiye ve Türklerin buradaki yeri ve söz konusu söylemin Türkiye – AB ilişkilerine etkileri ortaya konulmaktadır. **Anahtar Kelimeler**— Radikal Sağ, Yerlililik, Etnik Çoğulculuk, Avrupa, Türkiye
JEL Sınıflama Kodları: F50, F51

Turkey and the Turks in the Ethnopluralist Discourse of the Populist Radical Right in Europe

Abstract

As one observes in many parts of the world, populist radical right parties which have increased their visibility in and impact on their countries’ political systems ideologically combines populism, authoritarianism and nativism. Nativism as a type of radical nationalism emphatically makes a set of anti-immigration claims and consequent political demands. Against the alleged ‘cultural threat’ posed by Muslim and non-white immigrants, populist radical right parties adopt the ethnopluralist discourse which opposes to the mixing of ethno-culturally defined national communities. Such a discourse is explained through the notion of respect for cultural and ethnic diversity. Actually being civilizationist and cultural racist, ethnopluralist discourse usually treats Turks in Europe as a part of Muslim community living in Europe and Turkey as an EU candidate as the ‘significant other’ of Europe. This paper analyzes ethnopluralist discourse of populist radical right parties in Western European countries since they have established liberal democracies and remarkable percentages of Turkish population. In doing this, Turkey’s place in this discourse is focused on. For this purpose, UK Independence Party (UK), Alternative für Deutschland (Germany), Front National (France), Party for Freedom (Netherlands) and Flemish Interest (Belgium) are explored. This study employs qualitative content analysis by focusing on party programs, manifestos, speeches of and interviews with the party leaders. Thus, it is hoped to shed light on the ways that ethnopluralist discourse is constructed with a special focus on the place of

¹ DEU Faculty of Business, ibrahim.saylan@deu.edu.tr

Turkey and Turks in it, and finally implications of this ethnopluralist discourse for Turkey-EU relations.

Keywords— *Radical Right, Nativism, Ethnopluralism, Europe, Turkey*

JEL Classification Codes: *F50, F51*

GİRİŞ

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, günümüz siyasetini Avrupa’da da popülist radikal sağın etkisinden bağımsız değerlendirmek neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Özellikle siyasal partiler aracılığıyla görünürlüklerini ve ülkelerinin siyasal sistemleri üzerinde etkilerini arttıran Avrupalı radikal sağ popülistler, popülisti hem mevcut düzen eleştirisi hem de eşitlik temelinde yeni bir düzen için kitleleri seferber etmede ideolojik bir zemin ve stratejik bir araç olarak kullanmaktadırlar (Müller, 2016). Bunu yaparken de sıklıkla popülizm ile milliyetçiliği eklemeyen, kendinden saymadığına yönelik dışlayıcı ve saldırgan siyasal söylemlere başvurmaktadırlar. Bu durum kendini en açık şekilde göç ve göçmen karşıtlığı etrafında inşa edilen yerlilik ideolojisinde ve onun etnik çoğulculuk söyleminde göstermektedir.

Popülist radikal sağın yerlilik ideolojisi sadece liberal demokratik sistemleri erozyona uğratması nedeniyle değil, söz konusu ideolojide Türkiye’nin önemli bir yer tutması, bunun özellikle genel seçim kampanyalarında merkez partileri de etkilemesi² ve sonuçta Türkiye – AB ilişkileri üzerinde dikkate değer olumsuz etkileri nedeniyle de yakından incelenmelidir. Bu çerçevede, öncelikle göçmen karşıtlığından beslenen yerlici etnik çoğulculuk söyleminin arkaplanı ve başlıca öğeleri analiz edilecektir. Ardından, gelişmiş demokrasileri ve yoğun Türk nüfus barındırmaları nedeniyle Batı Avrupa’daki popülist radikal sağ partilere yoğunlaşılacaktır. Birleşik Krallık’tan *UK Independence Party (UKIP)*, Almanya’dan *Alternative für Deutschland (AfD)*, Fransa’dan *Front National (FN)*, Hollanda’dan *Party for Freedom (PVV)* ile Belçika’dan *Flemish Interest (VB)*

² Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bakınız: SPANJE, van J. (2010), “Contagious Parties - Anti-Immigration Parties and Their Impact on Other Parties’ Immigration Stances in Contemporary Western Europe”, *Party Politics*, 16 (5), 563-586.

örnekleri incelenecektir. Parti programları, manifestoları, parti liderlerinin konuşma ve röportajları etnik çoğulculuk ve Türkiye hakkındaki görüşleri bağlamında içerik analizine tabi tutulacaktır. Bu yolla, göçmen karşıtlığından beslenen yerliliciliğin popülist radikal sağ ideoloji açısından anlam ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda, etnik çoğulcu söylemde Türkiye'nin yeri ve radikal sağ partilerin Türkiye bakışının etkileri mercek altına alınacaktır.

1.YERLİLİK VE ETNİK ÇOĞULCULUK SÖYLEMİ

Popülist radikal sağ ideolojinin çekirdeğinde yer alan yerlililik göçmen karşıtlığından beslenir. Avrupa ülkelerine 1990lardan beri artarak devam eden göçmen ve sığınmacı akını zamanla siyasal bir soruna dönüşmüştür. Kitlesele göç, çok kültürlülük ve küreselleşmenin çelişkili sonuçları Avrupa halkları arasında göçmenleri tehdit olarak gören algının giderek güçlenmesine yol açmıştır (Liang, 2016). Popülist radikal sağ partiler hem bu elverişli ortamdan beslenmiş, hem de göç temelli endişeleri özellikle körüklemişlerdir (Williams, 2006). Popülist radikal sağ için göç öncelikle bir kültürel tehdit anlamına gelmektedir. Göçmenler ev sahibi milletin kültür ve değerlerini benimsememekte, daha da vahimi onların varlığını tehdit etmektedir. Dahası, göç dinsel bir tehdit niteliğindedir. Özellikle 11 Eylül terörist saldırılarından sonra dikkatler İslam'a ve Müslümanlara yönelmiştir. Popülist radikal sağ partiler bazı konularda ayrışsalar da İslam karşıtlığında uzlaşmaktadırlar (Zuquete, 2008: 322). Çünkü ilgili partilere göre İslam köktenci bir dindir. Müslümanlar Batı demokrasisinin din-devlet ayrımı, kadın-erkek eşitliği, çoğulculuk gibi temel yönlerini tehdit etmektedirler. Göçmenler, özellikle Müslüman göçmenler, bir güvenlik tehdidi yaratmaktadırlar. Bu sadece terörizme bulaşmaları sebebiyle değil, Avrupa'yı İslamlaştırıp, onu Avrubistan (*Eurabia*)'a dönüştürmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Göçün elbette ekonomik tehdit boyutu da bulunmaktadır. Göçmenler işsizliğin başlıca nedeni ve sosyal yardımları emen asalaklar olarak resmedilmektedir. Son olarak, siyasal düzeyde, göçmen dostu ilan edilen mevcut politikalar ülke yönetimlerini elinde bulunduran liberal/sosyal demokrat elitlerin ve uluslararası bağlantılarının bir komplosu olarak sunulmaktadır (Mudde, 2012: 9-12).

Tüm bu tehditlere karşı etnik temelli ve radikal bir milliyetçilik olan yerlilik hem doğal bir tepki hem de çare olarak sunulmaktadır. Buna göre, ulus, tarihi, dili, değerleri, kültürü, çoğu zaman dini ile beraber, homojen bir bütündür ve her türlü iç ve dış tehdide karşı ulusun 'saflığı' korunmalıdır. Ayrıca, ulusun yarattığı kurumsal yapı ve zenginliği kendi ürünüdür ve onun nimetlerinden de öncelikle onun 'has' üyeleri yararlanmalıdır (Betz and Johnson, 2004: 322) Bu dışlayıcı anlayış, Avrupa düzeyinde de devam ettirilir. Avrupalı uluslar tarihsel, kültürel, dinsel özelliklerle yine bir bütün olarak tahayyül edilen, Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görülürler. Dolayısıyla, tehdit altında olan sadece ulusal kimlikler değil, aynı zamanda Avrupalılıktır (Guibernau, 2010: 11) Bu kategorilerin duruma göre değişen hiyerarşileri olsa da aslında, çekirdekte etno-kültürel bir topluluk olarak millet ve onun 'saf kültürü' ile çıkarları bulunur.

Bu radikal popülist milliyetçiliğin nihayetinde vardığı nokta, farklı etno-kültürel grupların birbirine karışmasına karşı çıkan, bunu da kültürel ve etnik farklılıklara saygı çerçevesinde açıklayan etnik çoğulculuk (*ethnopluralism*) söylemi olmaktadır. Sonuç olarak, popülist radikal sağ, ulusun farklılığını, ulusun 'saflığını' koruma idealine dönüştürürken, etnik çoğulculuk söylemi ile kültürel ırkçılığa ulaşmaktadır (Guibernau, 2010: 13-14). Griffin (2000: 174)'e göre, popülist radikal sağ liberal demokrasi için faşizmden daha büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Popülist radikal sağ liberalizmi açıkça reddetmemekte, hatta etnik çoğulculuk söyleminde olduğu gibi onun çoğulculuk ve demokrasi gibi temel kavramlarını kullanmaktadır. Ancak, bunu yaparken söz konusu kavram ve değerlerin içini boşaltmaktadır. Sonuçta varılan nokta, saf ve homojen ulus kurgusu, çok kültürlülüğün reddi ve vatandaşlık için kan bağıını esas alan yerlici yaklaşım ile beraber demos'un yerini etnos'un aldığı etnoktarik ve otoriter bir siyasal yapı ve dışlayıcı politikalar olmaktadır (Betz and Johnson, 2004; Minkenberg, 2001).

Kuşkusuz, popülist radikal sağ partiler kuşkusuz içinde göçün de yer aldığı karmaşık ve çok boyutlu bir problemler yumağından beslenmektedir. Popülist söylemlerle ifade ettikleri mevcut düzenle ilgili eleştirilerindeki bazı haklı yönlere karşın, bu partilerin etnik çoğulculuk bağlamında sundukları çözümler 'Avrupa

kalesi' gibi gerçekçi olmayan ve düşmanlaştırıcı kavramları ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu yaklaşımdan elbette Türkiye - AB ilişkileri ve Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşları da etkilenmektedir. Hatta pek çok radikal sağ parti tarafından kültürel, dinsel, siyasal, ekonomik ve sosyal nedenlerle, Türkiye başlıca 'öteki' olarak görülmektedir.

AB'nin doğu genişlemesi sırasında gündeme gelen 'Polonyalı muslukçular' endişesi, Türkiye'nin AB müzakere süreci söz konusu olduğunda, sadece ulusal kimlikler ve çıkarlar üzerindeki tehdit algısı üzerinden değil, Türkiye'nin Avrupalılığı üzerinden de tartışılmaktadır. Bu çerçevede, hem radikal milliyetçi hem de medeniyetçi bir anlayışa sahip popülist radikal sağcılar açısından Türk kimliğinin Avrupalılığı ve Türkiye'nin olası Avrupa üyeliği önemli bir siyaset malzemesi oluşturmaktadır. Tarihsel, kültürel, dinsel nedenlerle Türklerin Avrupalı olmadığına, ayrı bir medeniyete mensup olan Türklerle Avrupalılar arasında uzlaşması mümkün olmayan bir kimlik farklılığı olduğu savunulmaktadır. Olası AB üyeliğinin ise, milyonlarca Müslüman Türk'ün Avrupa ülkelerine göç etmesine yol açacağı, bunun ise Avrupa'nın intiharı olacağına sıkça iddia edilmektedir. Dolayısıyla, kimlik temelli dışlamacı siyaseti benimseyen bu partiler açısından Müslüman ve Türk kardeş kategoriler olarak ve aynı tehdidin parçaları olarak görülmekte, tehdit söylemi kamuoyunda yükselen korku ve endişelerden beslendiği gibi, aynı endişelerin körüklenmesi için kullanılmaktadır.

Şimdi, farklı ülkelerden seçtiğimiz popülist radikal sağ parti örnekleri ışığında etnik çoğulcu söylemin nasıl kurulduğunu ve Türkiye ile Türklere burada ne şekilde yer verildiğini inceleyelim.

2. POPÜLİST RADİKAL SAĞ PARTİLER

Almanya örneği ile başlayacak olursak, AfD'yi incelememiz isabetli olacaktır. Avro bölgesi krizinin yol açtığı bir siyasi ortamda ortaya çıkan bu parti, kısa sürede kimlik temelli bir siyaseti ön plana almıştır (Grimm, 2015). Popülist radikal sağ partilerin temel özelliklerini en iyi şekilde yansıtan AfD, AB'nin ekonomik birlik haline geri döndürülmesini, aksi takdirde Almanya'nın AB'den

çıkmasını, Euro'ya son verilmesi gerektiğini, dış güvenlikte ABD'ye bağımlılıktan kurtulması gerektiğini savunmaktadır. Tipik olarak, güçlü bir siyasal sınıf karşıtlığına sahip olan bu parti, siyasal sistemin daha 'demokratik' hale getirilmesi için, reforme edilmesinden yanadır. Göçmenlerin entegrasyonu ile devam eden göçmen akını Alman kimliğine karşı açık bir tehdit olarak gören AfD'ye göre, ülkede çokkültürlülük yerine Alman kültürü hâkim kılınmalıdır. Alman kültürünün üç temel kaynağı vardır: Hıristiyanlığın dinsel gelenekleri, bilimsel ve hümanist miras, üçüncü olarak anayasal devletin üzerine inşa edildiği Roma hukuku (AfD, 2016: 46). Özgür ve demokratik Alman toplumun temelleri bu öğelere dayanır. AfD inanç özgürlüğünden yana olduğunu belirtir, ancak her türlü inancın kamu yasalarına, insan haklarına ve Alman değer sistemine saygı göstermesi gerektiğini ekler. Oysa İslam bu temel unsurları çiğnemektedir. AfD'ye göre, İslam Almanya'ya ait değildir. Müslüman sayısındaki artış Alman devletine, toplumuna ve değerlerine tehdittir. Düşünce özgürlüğü gereği, İslam da eleştirilebilmelidir. İslam'ı eleştirmek, İslamofobik olmak değildir (AfD, 2016: 48). Görüldüğü gibi, AfD özgürlükçü söylemi elden bırakmamakta, milliyetçi bir refleksle öz değerleri savunduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede, Türkler İslam'ın bir parçası olarak, 'Hıristiyan Avrupa'nın ötekisi olarak görülmektedir.

Fransa'da FN'yi incelediğimizde aynı türden bir okuma ve siyasi yaklaşım ile karşılaşırız. FN 1972'ye uzanan geçmişi ile öncü parti konumundadır (De Clair, 1999). AB'den ve Avro'dan çekilmeyi, kitlesel göçü durdurmayı, iş ve barınma konusunda Fransız yurttaşlarına öncelik verilmesini, Fransa'yı dış politika ve güvenlikte bağımsız ve güçlü kılmayı savunmaktadır. Müesses nizamın temsilcilerinin halka yabancı olduğunu, Cumhuriyet değerlerinin temsil eden gerçek partinin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Etnik çoğulculuğu ve refah şovenizmini savunmaktadır. 'İslami kolonizasyona', kültürel küreselleşmeye, melezleşmeye karşı has Fransız kimliğinin koruyucusu olduğunu iddia etmektedir. Bu anlayışa göre, Avrupa'daki Türkler, Avrupa medeniyetinin değerleriyle uyuşması mümkün

olmayan başka bir kimliğe aittirler. Bu nedenle, Türkiye'nin Avrupa'da elbette yeri yoktur.³

Parti başkanlığını kurulduğu 2006 yılından beri Geert Wilders'ın yaptığı Hollandalı PVV açısından Türkiye'nin özel bir önemi vardır. Wilders uzun yıllardır siyaset yaptığı VVD'den, aslen Avrupa'ya ait Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerine destek verdiği için 2004'te istifa etmiştir. PVV İslam'a karşı en sert ifadeleri kullanan partilerden biridir. Wilders "Yahudi-Hıristiyan ve hümanist köklere sahip" Hollanda'nın 'İslamlaştırılması' tehdidine karşı, Kuran'ın yasaklanmasını, camilerin kapatılmasını savunmaktadır.⁴ PVV etnik çoğulculuk söyleminin kültürel ırkçılığa en çok yaklaştığı örneklerden biridir.

Belçika'dan Vlaams Belang (Felemenk Çıkarı) adlı parti ise ayrılıkçı milliyetçi bir niteliğe sahiptir. Belçika'dan ayrılarak, bağımsız bir Felemenk Cumhuriyeti kurmayı hedefleyen VB'nin göçmen ve İslam karşıtı söylemi de PVV'ninki kadar nettir. VB Avrupa genelindeki, özellikle Belçika'daki Müslüman nüfus artışının kültürel bir soykırım olduğunu iddia etmektedir. VB'ye göre, 'kültürel çöküş' durdurulmazsa, yakın gelecekte Avrupa 'Avrubistan'a dönüşecek ve Hıristiyanlar da zimmi statüsüyle yaşamak zorunda kalacaklar. VB önlem olarak, göçün durdurulmasını ve Felemenk ve Avrupa kültürlerine uyum sağlamamakta direnenlerin ülkelerine geri gönderilmesini savunmaktadır. Bu konuda elbette ilk işaret edilenler Müslümanlar olmaktadır. Bu çerçevede, VB Hıristiyan köklere sahip Avrupa'nın sınırlarını aşacak şekilde genişlemesine karşı çıkmaktadır.⁵

Popülist radikal sağcılar arasında Türkiye ve Türkler ile ilgili en hararetli tartışma, yakın zamanda Brexit⁶ referandumu sırasında yaşandı ve bu konuda önderliği UKIP çekmiştir. Sığınmacıların geri kabulüne ilişkin AB'nin Türkiye ile yaptığı anlaşmayı, Türklerin vize serbestisine kavuşması ile sonuçlanacağını, bunun

³ <https://www.france24.com/en/20140528-france-national-front-policy-eu> (10.10.2018)

⁴ <https://www.politico.eu/article/far-right-dutch-politician-backs-mosques-koran-ban-islamic-schools/> (25.09.2018)

⁵ <https://www.vlaamsbelang.org/programma/> (12.10.2018).

⁶ Birleşik Krallık (BK) 2016'da gerçekleştirilen referandum ile AB'den ayrılma kararı almıştır ('Brexit'). BK ile AB yetkilileri arasında ayrılığın şartlarına ve yükümlülüklerine dair müzakereler devam etmektedir.

da Türkiye’den Avrupa’ya yoğun bir göçü tetikleyeceğini iddia eden UKIP, ‘madem Türkiye AB’ye dâhil oluyor, o halde BK AB’den çıkmalı’ tezini geliştirmiştir. UKIP, gerçek dışı bilgi ve savlara dayalı propagandası için bir de video hazırlamıştır.⁷ Buna göre, Türkiye 2020’de AB’ye üye olacaktır. Türkiye yapısal fonların üçte birini alacak, 2030’a kadar 15 milyon AB’ye göç edecek ve elbette Türkler Avrupa’da Müslüman nüfusu arttırıp, Hıristiyan nüfusun oranını azaltacaklardır. Genel olarak Müslümanlara, ancak Brexit vesilesiyle Türklere ve Türkiye’ye karşı kullanılan bu ırkçı ve dışlayıcı söylem UKIP’in karakteristik özelliği olarak düşünebilir. Öte yandan, Haziran 2017 seçimleri sırasında kullanılan seçim manifestosu incelendiğinde, İslam ve Türkiye konularında herhangi bir bahsin olmadığı görülecektir.⁸ O halde, Brexit referandumu öncesinde korkuları körükleyerek seçmeni AB karşıtı yönde manipüle etmek için, bilinçli olarak bu temaların vurgulandığı sonucuna ulaşılabilir. UKIP gibi pragmatist, popülist bir partinin daha sağında yer alan BNP’nin ideolojisinin odak noktasında ise, göç karşıtlığı ve özellikle ‘İslami kolonizasyon’ ve ‘İslamcı terör’ temelinde yabancı düşmanlığı vardır.⁹

SONUÇ

Sonuç olarak, popülist radikal partiler çokkültürlülük ve entegrasyon modellerini reddederler, bunun yerine etnik çoğulculuğu önerirler. Her ulusun kendi ülkesinde yaşayarak, diğerini tehdit etmeyeceği, medeniyetçi ve yerlici bir dünyanın hayalini kurarlar. Söz konusu söylemde Türkiye ve Türklerin yerini sorguladığımızda ise net bir görüşle karşılaşırız. Bu partilere göre, İslam ve göç karşıtlığı temelinde Türkiye ve Türkler Avrupalı uluslar ve ‘Avrupa medeniyeti’ için bir tehdittir. Türkiye üzerine tartışmanın ana eksenini ise AB’dir. Söz konusu partiler AB karşıtı ya da AB-şüphecisi oldukları için, Türkiye’nin Avrupalılığı da son yıllarda en çok AB üyeliği olasılığı

⁷ UKIP, “The Risks of Staying in the EU”, <https://www.youtube.com/watch?v=yno5IHA-LY8> (14.10.2018).

⁸ UKIP 2017 BK Genel Seçimleri Manifestosu, https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/ukipdev/pages/3944/attachments/original/1495695469/UKIP_Manifesto_June2017opt.pdf?1495695469 (01.10.2018).

⁹ BNP “Ten-Point Plan to Counter Islamic Terror”, <https://bnp.org.uk/bnp-ten-point-plan-counter-islamist-terror/> (12.10.2018).

üzerinden tartışıldığı için, bu partilerin, bu konu üzerinden fikir beyanları farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu partilere göre, AB'nin ne kadar yanlış bir proje olduğu, Türkiye'yi üye yapmak istemesiyle kendini açıkça göstermektedir. Son olarak, etnik çoğulcu söylem özellikle seçim dönemlerinde merkez partileri de etkisi altına almaktadır. Bu ise, zaten uzun süredir çıkmaza girmiş görünen Türkiye-AB ilişkilerini daha da zorlu hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

Alternative für Deutschland (AfD) Manifesto for Germany, Parti Manifestosu, 2016, <https://www.afd.de/grundsatzprogramm-englisch/> (01.09.2018).

HANS, G.B., JOHNSON, C. (Ekim 2004) “Against the Current - Stemming the Tide: The Nostalgic Ideology of the Contemporary Radical Populist Right”, *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 311-327.

De CLAIR, E.G. (1999), *Politics on the Fringe: The People, Policies and Organization on the French National Front*, Duke UP, Durham, NC.

GRIFFIN, R. (2000), “Interregnum or Endgame? The Radical Right in the ‘Post-Fascist’ Era”, *Journal of Political Ideologies*, 5 (2), 163-178.

GRIMM, R. (2015), “The Rise of the German Eurosceptic Party Alternative für Deutschland, between Ordoliberal Critique and Popular Anxiety”, *International Political Science Review*, 36 (3), 264-278.

GUIBERNAU, M. (Mart 2010), *Migration and the Rise of the Radical Right – Social Malaise ve the Failure of Mainstream Politics*, Policy Network Paper, Barrow & Cadbury Trust, UK.

MÜLLER, J. (2016), *What is Populism?*, Pennsylvania, Pennsylvania Press.

LIANG, C. S. (2016), “Europe for the Europeans: the Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right”, *Europe for the Europeans: the Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right*, (C. S. Liang), Routledge, Oxon and NY,

MAVROUDI, E. (2010), “Nationalism, the Nation and Migration: Searching for Purity and Diversity”, *Space and Polity*, 14 (3), 219-233.

MINKENBERG, M. (2001), "The Radical Right in Public Office: Agenda Setting and Policy Effects", *West European Politics*, 24 (4), 1-21.

MUDDE, C. (2014), "Fighting the system? Populist radical right parties and party system change", *Party Politics*, 20(2), 217–226.

MUDDE, C. (2016), *The Relationship Between Immigration and Nativism in Europe and North America*, Migration Policy Institute, Washington, DC.

WILLIAMS, M.H. (2006), *The Impact of Radical Right Wing Parties in Western Democracies*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.

ZUQUETE, J.P. (2008), "The European Extreme-Right and Islam: New Directions?", *Journal of Political Ideologies*, 13 (3), 321-344.

Türk Gelir Vergisinde Artan Oranlı Tarife Yapısını OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma

Filiz Giray¹, Özgür Mustafa Ömür²
Özet

Son yıllarda ülkelerin, vergi gelirlerini artırma çabaları içinde bireylerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayıcı önlemlere ağırlık verildiği görülmektedir. Vergiye gönüllü uyumu sağlayıcı unsurların başında verginin ödeme gücüne göre alınması gelmektedir. Sonuçta vergilemede ödeme gücü ilkesinin uygulanması vergilemede adaleti sağlayacaktır. Verginin ödeme gücüne göre alınmasını sağlayan araçların başında artan oranlı tarifeye göre vergileme gelmektedir. Fakat bu tarife etkin kullanılmadığında vergilemede adalet ilkesine tam katkı sağlayamayabilir. Artan oranlı tarife yapısındaki dilim sayısı ve dilimlerin artma oranı bu tarifenin etkinliğini belirlemektedir. Çalışmanın amacı, artan oranlı tarifelerin, Türk gelir vergisinde ne kadar etkin kullanıldığını değerlendirmektir. Bunu için Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinde uygulanan gelir vergisi tarife yapılarında bir karşılaştırma yapılacaktır. Artan oranlı tarife yapısının etkin olması bakımından uzunluk farkının yüksek olması ve dilim sayısının fazla olması hipotezine dayalı olarak Türkiye ve OECD ülkelerindeki artan oranlı tarifeler verilerle gösterilip karşılaştırılacak ve Türkiye için çıkarımlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler— Ödeme Gücü İlkesi, Artan Oranlı Tarife, Gelir Vergisi, Vergilemede Adalet.

JEL Sınıflama Kodları: H21, H27, K34

Comparing Progressive Tariff Structure of Turkish the Personal Income Tax with OECD Countries

Abstract

In recent years, it is seen that in addition to the efforts of countries to increase their tax revenues, the emphasis is placed on the provision of voluntary compliance with the taxation of individuals. The most important factor that provides voluntary compliance with the tax is to receive according to the payment power of the tax. As a result, the application of the tax payment power principle will provide justice in taxation. The most important means of getting tax on the basis of the power of payment is the progressive tax rate. However, when this tariff is not used effectively, it cannot contribute fully to the principle of justice in taxation. The number of slices and the rate of increase of slices in progressive rate tariffs determine the effectiveness of this tariff. The aim of this study is to evaluate how effectively the progressive tariffs are used effectively in the Turkish income tax. For this purpose, a comparison of income tax tariff structure implemented in OECD countries including in Turkey will be made. Based on the hypothesis that the height difference is high and the number of slices is surplus in terms efficient of the progressive tariff structure, the progressive tariffs in Turkey and OECD countries will be shown with data and compared and inferences will be made for Turkey.

Keywords— Ability Pay Principle, Progressive Tariff, Income Tax, The Justice in Taxation

JEL Classification Codes: H21, H27, K34

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Türkiye, giray@uludag.edu.tr

² Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi, Alucra Turan Bulutcu MYO, Uludağ Üniversitesi, Maliye Doktora Öğrencisi, Türkiye, ozgur.omur@giresun.edu.tr

1. GİRİŞ

Maliye literatüründe vergilerin, devlete gelir sağlamak şeklinde mali fonksiyonlarının yanı sıra gelir dağılımında adalet, ekonomik istikrar gibi mali olmayan fonksiyonlara da sahip oldukları belirtilir (Weller and Rao, 2010: 629). Ancak verginin mali olmayan fonksiyonlarının gerçekleştirilmesi aynı zamanda daha fazla vergi geliri ile mali fonksiyona da katkı sağlayabilmektedir. Günümüzde devletlerin vergi gelirlerini arttırmak için, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlama yoluna ağırlık verdiği görülmektedir. Vergiye gönüllü uyumu sağlamak açısından, verginin ödeme gücü ilkesine göre alınması oldukça önemlidir. Ödeme gücü ilkesi, vergileme düzeyinin her bir vergi mükellefinin kamu gelirlerine mali gücüne göre katkı sağlamasını ifade etmektedir (LeFevre, 2016: 772) Bu ilke vergilemede adalet ilkesinin uygulamadaki şeklidir. Asırlardır vergilemede ödeme gücü ilkesi, adil vergileme tartışmalarının en fazla ses getireni olmuştur. Verginin ödeme gücüne göre alınmasını sağlayan araçların başında da artan oranlı tarifeye göre vergileme gelmektedir.

Herkesten aynı vergiyi almak ya da herkesten aynı oranda vergi almak vergilemede adalet ilkesine uygun düşmez. Geçmişten günümüze yapılan çalışmalar, vergilemede ödeme gücü ilkesinin gerçekleştirilmesinde en uygun vergi tarifesinin artan oranlı olduğunu savunmuştur. Ayrıca ekonomide gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması bakımından da artan oranlı tarifelerin uygulanması geniş bir akademik kesim tarafından desteklenmektedir (Aktan, 2017: 34). Küreselleşme ile birlikte 1980'lerin başından itibaren neoliberal vergi politikalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu politikalar gereği birçok ülke kişisel gelir vergisinde vergi dilimi sayısını düşürmüştür (Swank, 2016: 185; Riberio, 2006: 81).

Bu çalışmanın amacı, vergilemede ödeme gücü ilkesine yönelik uygulamalardan biri olan artan oranlı tarifelerin, Türk gelir vergisinde ne kadar etkin kullanıldığını değerlendirmektir. Bunu için Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinde uygulanan gelir vergisi tarife yapılarında bir karşılaştırma yapılacaktır. Böylece, Türkiye ile aynı seviyedeki ülkeler ve daha gelişmiş ülkeler arasında karşılaştırma yapma olanağı sağlanabilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde, vergilemede ödeme

gücü ilkesi açısından artan oranlı tarifelerin yeri ve önemi üzerinde durulacak ve gelir vergilerinde tarife yapısı mutlaka artan oranlı olmalı sorusu açıklanacaktır (Fausto, 2008: 295; Birinci ve Akyazı, 2017: 58). Analiz kısmının yer aldığı ikinci bölümde, metodolojik olarak artan oranlı tarife yapısının etkin olması bakımından uzunluk farkının yüksek olması ve dilim sayısının fazla olması hipotezine dayalı olarak Türkiye ve OECD ülkelerindeki artan oranlı tarifeler verilerle gösterilip karşılaştırılacak ve Türkiye için çıkarımlar yapılacaktır.

1. VERGİLEMEDE ÖDEME GÜCÜ İLKESİ AÇISINDAN ARTAN ORANLI TARİFE YAPISI VE ÖNEMİ

Anayasada vergilerin mali güce göre alınacağı ifade edilmiştir. Mali güç, yükümlülerin ekonomik ve kişisel durumlarının vergilemede göz önüne alınması ki bu mali literatürde verginin şahsileştirilmesi (subjektifleştirilmesi) olarak yer almaktadır (Bayraklı, 2007: 53). Mükelleflerin gelir ve servet düzeyleri ile aile yapıları, gelirin ve servetin elde edildiği kaynaklar birbirlerinden farklıdır. Vergilendirme sırasında bu farklılıkların dikkate alınması vergilemede adaletin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Bu ilkenin uygulamasına yönelik hukuki düzenlemelerde bulunmaktadır. Örneğin ülkemizde Anayasa Mahkemesi gelir, servet ve harcama üzerinden alınan vergilerde vergi yükünün adalete uygun dağılımını sağlayacak araçları E 99/51 sayılı kararında ayrı ayrı göstermiştir. Buna göre gelir üzerinden alınan vergilerde; artan oranlı tarife, en az geçim indirimi ve ücret geliri ile sermaye gelirin ayrı vergilendirilmesi ile çeşitli muaflik ve istisna uygulamaları yer almaktadır (Gerek ve Aydın, 2010: 58).

Ödeme gücü, mali güç veya adalet ilkesi uygulanırken iki temel gösterge olan *ekonomik* ve *kişisel* durumlar dikkate alınarak vergi alınır. Kişisel durumlar olarak, gelirin kaynağı (emek-sermaye) ve mükellefin şahsi durumu (evli-bekâr, çocuk sayısı, engelli durumu gibi) sayılabilir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan artan oranlılık ise, ekonomik durumla ilgilidir.

Artan oranlı tarifeye göre, yüksek gelire sahip bireylerden, düşük gelire sahip bireylere göre daha yüksek vergi alınmalıdır. Bunun nedeni bu kişilerin, daha fazla devlet kaynağı kullandıkları değil daha fazla ödeyebilme güçlerinin olmasıdır. Bu ilkenin vergi adaletinin sağlanması bakımından etkin bir role sahip olduğu çoğu çalışmalarda da kabul edilmektedir (Sancar ve Şentürk, 2012: 3-4). Artan oranlı tarifenin genellikle uygulandığı vergi türü bireysel gelir vergisidir.

Bir vergi sisteminin, adalet ilkesi ve onun uygulamadaki şekli olan ödeme gücü ilkesine uygun olarak nitelendirilebilmesi için, en yüksek gelirli kesime uygulanan oranların diğerlerine göre açık şekilde fazla olması gerekir. Bu nedenle de tarife yapısı mutlaka artan oranlı olmalıdır (Birinci ve Akyazı, 2017: 58).

Adalet ve eşitlik birbirinden farklı kavramlar olmakla birlikte adalet daha geniş kapsamlıdır. Vergileme konusunda da herkese eşit davranılması herkese adil davranılması anlamına gelmemektedir. Buradan hareketle düz oranlı vergi sistemi ile herkese aynı vergi oranının uygulanması vergilemede tam olarak adaletin sağlanması için yeterli olmadığı ifade edilebilir (Şentürk, 2006: 20). Herkesten eşit miktarda vergi almak vergi adaletine uymadığı gibi herkesten eşit oranda vergi almak da vergi adaletine uymaz (Pehlivan, 2015: 153). Artan oranlı tarife, vergi matrahı ile vergi oranı arasında doğru yönde ilişkinin olduğu, bunun sonucu olarak vergi matrahı yükseldikçe vergi oranının da yükseldiği tarife çeşididir. Bu özelliğinden dolayı bu tarife yapısı, vergilemede adalet ilkesinin gereği olan yatay adalet ve dikey adalet ilkelerini tam olarak gerçekleştirir (Yılmaz, 2006: 242).

Yükümlülerin ödedikleri vergi dolayısıyla katlandıkları fedakârlığın mümkün olduğu ölçüde denk olması gerekir. Buradaki denklik herkesten eşit miktarda veya eşit oranda vergi alınması değildir (Pehlivan, 2015: 154). Yükümlülerin elde ettikleri gelir seviyesi arttıkça, gelirin marjinal faydasının azaldığı kabul edilmektedir. Bu tespitle kişilerin gelirleri arttıkça, gelirin daha büyük bir kısmının vergi olarak alınması onları rahatsız etmez. Bu durum vergilemede artan oranlı tarifelerin uygulanmasının en önemli nedenidir (Erdem vd., 2015: 148).

Artan oranlı tarifeli gelir vergisinin sosyal adaletin bir önkoşulu olduğu belirtilmektedir (Bikas vd. 2014: 84). Artan oranlı vergiler, vergilemede adaleti sağlamanın yanı sıra ekonomide otomatik stabilizatör görevi de üstlenmektedir. Ekonomi genişlerken artan oranlı vergiler sayesinde vergi matrahının bir üst dilime dâhil olması toplumun vergi yükünü arttırmakta, toplam talep kendiliğinden azalmaktadır. Bu dönemlerde, kamu tasarrufu artarken, özel tasarruf azalmaktadır. Ekonominin daralma döneminde ise vergi matrahının bir alt dilime düşmesi vergi yükünü azaltmaktadır (Öztürk, 2015: 145). Artan oranlı tarife, ekonomik büyümede yaşanan krizin etkisini azaltabilir. Yine kişisel gelir vergisinde artan oranlı tarife politikası, alternatifle sunabilir. Şöyle ki tersi maliye politikalarına izin verebilir, daha fazla yurtiçi tasarruf yaratabilir, sosyal programlarla birlikte daha eşit gelir dağılımını destekleyebilir. Bunlar daha güçlü ve sürekli talep büyümesini sağlayacaktır (Weller and Rao, 2010: 630-632).

2. ARTAN ORANLI TARİFE YAPISININ ETKİNLİĞİ

Artan oranlı tarife yapısının vergilemede adaleti tam olarak sağlayabilmesi, bu tarifenin etkin bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Aksi halde bu tarifenin düz oranlı tarifeden bir farkı kalmaz. Bir artan oranlı tarifenin ödeme gücü ilkesini yansıtabilmesi, gelir ve servetteki artıştan daha fazla vergi oranı yükselmesini sağlayacak yapıya sahip olmasını gerektirir (Trotman and Dickenson, 1996: 122).

Bu tarife yapısının etkinliğini belirleyen bazı durumlar söz konusudur. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- Tarifedeki dilim sayısı,
- Dilimlerin artma oranı,
- Dilimler arasındaki yükseklik farkı,
- Dilimler arasındaki uzunluk farkı (Yılmaz, 2006: 242).

Artan oranlı tarife yapısındaki dilim sayısı ve dilimlerin artma oranı bu tarifenin etkinliğini belirlemektedir. Buna göre, dilim sayısının fazla olması artan oranlılığın derecesini arttırırken, aksi halde tam tersi bir durum ortaya çıkar. Dilimlerdeki artış

oranının fazla olması ise, bir dilimden diğerine geçen mükellefin tabi olacağı vergi oranının aniden yükselmesine, bu sebeple çalışmama, üretmeme veya vergi kaçırma gibi olumsuz durumlara sebebiyet vermesine neden olmaktadır (Yılmaz, 2006: 263). Dilimler arasındaki artış oranının makul şekilde belirlenmesi, bu tarifenin tasarruf, yatırım ve büyüme gibi ekonomik faktörler üzerindeki olumsuz etkilerini de hafifletebilecektir (Birinci ve Akyazı, 2017: 58). Tersine bir durum söz konusu olduğunda hem üretim ve yatırımlar olumsuz etkilenebilecek, hem de vergi kaçırma eğilimi artacaktır. Üst gelir dilimlerinde vergi kaçırma boyutunun artması da, alt dilimlerde vergi ödeyen mükelleflerin vergi yükünün yüklenmesine sebep olacaktır. Bu durum artan oranlı tarifenin beklentilerin tersine vergi yapısında adaletsizliğe yol açması anlamına gelmektedir.

Artan oranlı bir tarifede, en yüksek matrah ile en düşük matrah arasındaki farka uzunluk farkı, en yüksek oran ile en düşük oran arasındaki farka ise yükseklik farkı adı verilir. Yükseklik farkı sabit bırakılıp, uzunluk farkı ne kadar fazla arttırılırsa artan oranlı tarife yapısı o kadar yumuşatılmış olur. Buna karşılık uzunluk farkı sabit bırakılıp, yükseklik farkı ne derece arttırılırsa artan oranlı tarife yapısı o kadar sert olur. Uzunluk farkının geniş tutulması artan oranlılığın uygulandığı gelir aralığının artmasına neden olur. Bu durum artan oranlılığın etkisinin artırılmasıyla sonuçlanır. Buna karşın uzunluk farkının kısa tutulmuş olması durumunda vergi tarifesi adeta düz oranlı hal alır. Ayrıca uzunluk farkının kısa tutulması, bu tarifenin sınırlı bir gelir grubuna uygulanması anlamına gelir. Böylesi bir artan oranlı tarife ile vergilemede yatay ve dikey eşitlik ilkelerine tam olarak ulaşılamaz (Yılmaz, 2006: 242-259).

Bunun için, dilim sayısının fazla olması ve en düşük matrah ile en yüksek matrah arasında farkın yüksek olması, bu tarifenin daha geniş gelir gruplarına uygulanması anlamına gelir. Vergi tarifesindeki artışın daha çok üst gelir gruplarına uygulanması vergilemede adaletin yanı sıra gelir dağılımında adaleti sağlama açısından da oldukça önemlidir.

2. OECD ÜLKELERİNDE UYGULANAN GELİR VERGİSİ TARİFE YAPILARININ ETKİNLİK BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Tarihsel olarak incelendiğinde OECD ülkelerinin çoğunluğunun gelir vergisi sisteminde artan oranlı tarife yapısını kullandığı görülmektedir (Eggert and Genser, 2005: 41). Bu bölümde Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinin gelir vergisinde uyguladıkları artan oranlı tarife yapılarının etkinliğini uzunluk farkı ve dilim sayısı bakımından incelenecektir.

Tablo 1'de Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinin 2016 yılında kişisel gelir vergisinde uyguladığı artan oranlı tarife yapıları dilim sayısı, uzunluk farkı, yükseklik farkı, uygulanan en düşük ve en yüksek dilim açısından incelenmektedir. Verileri eşit değerlendirebilmek için, tüm ülke para birimleri 2016 yılındaki kur üzerinden Euro'ya çevrilmiştir.

Tablo 1'de de görüldüğü üzere, üye ülkelerin hemen hemen tamamı gelir vergisi tarife yapısı olarak artan oranlılığı tercih etmektedir. Bu ülkeler de en düşük tarife sayısı 2, en fazla tarife sayısı 19'dur. Üye ülkeler arasında en fazla tarife sayısına sahip olanlar Lüksemburg (19 dilim), İsviçre (11 dilim), Meksika (11 dilim) ve Şili'dir (8 dilim). Birleşik Devletler, Japonya, İsrail, Avusturya ise 7 dilimli tarifeye sahiptirler. Buna karşın, üye ülkelerden sadece Çekya, Estonya, Macaristan ve Litvanya tek oranlı tarife yapısını uygulamaktadır.

OECD ülkelerinden 12 tanesi (Kanada, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Polonya ve Birleşik Devletler) tüm mükellefleri kapsayan en az geçim indirimi yöntemini kullanmaktadır. Ayrıca, bu indirimi doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan uygulayan da 8 ülke (Avusturalya, Avusturya, Şili, Finlandiya, Fransa, Almanya, İsveç, İsviçre) bulunmaktadır. Bu ülkelerde tüm mükellefleri kapsayan bir indirim bulunmamasına rağmen, kişisel gelir vergilerinde ilk dilime uygulanan oran % 0 olarak uygulanmaktadır (OECD, 2018). Bu sayede bu ülkelerde gelir seviyesi ilk tarifenin üst limitine kadar mükelleflerden hiç vergi alınmamaktadır.

**Tablo 1: OECD Ülkelerinde 2016 Merkezi Yönetim Kişisel Gelir Vergisi
Tarife Yapıları**

Ülkeler	Uzunluk Farkı Euro	En Düşük Dilim Euro	En Yüksek Dilim Euro	Dilim Sayısı	En Düşük/ Yüksek Or.	Yükseklik Farkı %
İsviçre	673.400	13.100	686.500	11	0 – 13,2	13,2
Birleşik Devlet.	382.750	8.750	391.500	7	10 – 39,6	29,6
Japonya	304.400	15.600	320.000	7	5 - 45	40
Almanya	245.794	8.652	254.446	5	0 - 45	45
İsrail	176.200	15.200	191.400	7	10 - 50	40
Fransa	142.550	9.710	152.260	5	0 - 45	45
Meksika	136.120	280	136.400	11	1,9 - 35	33,1
Birleşik Krallık	134.500	36.500	171.000	3	20 - 45	25
Kanada	110.500	32.300	142.800	5	15 - 33	18
Avustralya	107.900	12.100	120.000	5	0 - 45	45
Kore	106.800	9.200	116.000	5	6 - 38	32
Şili	102.900	10.300	113.200	7	0 - 40	40
Avusturya	89.000	11.000	100.000	7	0 - 55	55
Lüksemburg	88.735	11.265	100.000	19	0 - 40	40
Norveç	74.970	15.980	90.950	5	10,6 – 24,3	13,7
Portekiz	72.965	7.035	80.000	5	14,5 - 48	33,5
Slovenya	62.886	8.021	70.907	4	16 - 50	34
İtalya	60.000	15.000	75.000	5	23 - 43	20
İzlanda	48.993	32.864	81.857	3	22,7 – 31,8	9,1

İspanya	47.550	12.450	60.000	5	9,5 – 22,5	13
Hollanda	46.499	19.922	66.421	4	8,4 - 52	43,6
Yeni Zelanda	32.560	8.140	40.700	4	10,5 - 33	22,5
Belçika	27.220	10.860	38.080	5	25 - 50	25
Türkiye	21.500	3.000	24.500	4	15 - 35	20
İsveç	20.500	45.300	65.800	3	0 - 25	25
Yunanistan	20.000	20.000	40.000	4	22 - 45	23
İrlanda	-	-	33.800	2	20 - 40	20
Danimarka	-	-	63.150	2	9,08 – 24,08	15
Polonya	-	-	20.315	2	18 - 32	14
Slovakya	-	-	35.022	2	19 - 25	6

Kaynak: EuroStat. http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_I1

Artan oranlı tarife yapısının etkin olması bakımından uzunluk farkının yüksek olması ve dilim sayısının fazla olması son derece önemlidir. Gelir vergisinde artan oranlı tarife yapısının uzunluk farkı ve dilim sayısı bakımından OECD üyesi ülkeleri incelediğimizde, en etkili artan oranlı tarife yapısına sahip olan ülkenin İsviçre olduğu söylenebilir. Bu ülkede uygulanan tarifenin uzunluk farkı 673.400 Euro (en düşük 13.100 ve en yüksek 686.500 Euro) ile diğer OECD ülkelerine göre oldukça yüksek bir seviyedir (Tablo 1). Bu rakam İsviçre’de oldukça geniş bir gelir gurubuna gelir vergisinde artan oranlılığın uygulandığı sonucunu verebilir. Ayrıca ülkede gelir vergisinde uygulanan artan oranlı tarife dilim sayısı 11’dir. En düşük dilime uygulanan oran % 0, en yüksek dilime uygulanan oran % 13,2’dir. Bu ülkede tüm mükellefleri kapsayan en az geçim indirimi doğrudan uygulanmamaktadır. Fakat ilk dilime % 0 vergi oranı uygulayarak, gelir seviyesi ilk tarifenin üst limitine kadar olan mükelleflerden hiç vergi alınmaz. İsviçre’den sonra etkili ülkeler Birleşik Devletler

ve Japonya'dır. Bu ülkeleri sırasıyla Almanya, İsrail, Fransa ve Meksika takip etmektedir.

Üye ülkelerden İrlanda, Danimarka, Polonya ve Slovakya gelir vergisi tarifesinde artan oranlı yapıyı uygulamakla birlikte iki oranlı tarife yapısı kullanmaktadırlar. Bu ülkeler gelir vergisinde genel indirim ve ya özel indirim uygulamalarını da kullanmaktadır. İndirimler söz konusu olsa da dilim sayısının az olması artan oranlılığın etkinliğini azaltmaktadır.

OECD ülkeleri içinde, gelir vergisi artan oranlı tarife yapısı içinde 2'den fazla dilim uygulayan ve uzunluk farkı en kısa olan ülkeler sırasıyla; Yunanistan 20.000 Euro, İsveç 20.500 Euro ve Türkiye 21.500 Euro dur. Görüldüğü üzere, Türkiye gelir vergisinde artan oranlı tarife yapısının uzunluk farkı ve dilim sayısı bakımından diğer OECD ülkelerinin gerisinde yer almaktadır.

Ayrıca tüm OECD ülkeleri içinde, gelir vergisi artan oranlı tarife yapısında, en yüksek oranın uygulandığı dilimin en düşük olduğu ikinci ülke de Türkiye'dir. Üye ülkeler içinde Polonya, en yüksek orana en düşük miktarda gelir dilimini (20.315 Euro) uygulayan ülkedir. Türkiye de en yüksek oranın uygulandığı dilim geliri (24.500 Euro) düşük olan Polonya'dan sonra gelen ülkedir. Bu durum Türkiye'de gelir seviyesi 24.500 Euro'ya kadar olan mükelleflere artan oranlılığın uygulandığı, 24.500 Euro'yu geçen mükelleflere sabit oranlı tarife uygulandığı sonucunu vermektedir. Bu miktar diğer OECD ülkelerinde oldukça yüksektir.

3. SONUÇ

Türkiye, gelir vergisinde artan oranlı tarife yapısının uzunluk farkı ve dilim sayısı bakımından diğer OECD ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'de en yüksek oranın uygulandığı matrah olan 24.500 Euro, diğer ülkelere göre oldukça düşük miktardadır. Bu durum, Türkiye'de artan oranlı tarife yapısının sınırlı gelir gruplarına uygulandığını ve 24.500 Euro yıllık kazancın üzerindeki kişilere sabit oranlı tarife uygulaması söz konusu olduğunu göstermektedir.

Bazı OECD ülkelerinde gelir vergisinde tüm mükellefleri kapsayan en az geçim indirimi doğrudan uygulanmaktadır. Diğer bazı ülkelerde ise, bu uygulama doğrudan

uygulanmamakta olup, ilk dilime % 0 vergi oranı uygulayarak, gelir seviyesi ilk tarifenin üst limitine kadar olan mükelleflerden hiç vergi alınmama yolu tercih edilmiştir. Türkiye’de özellikle alt gelir grubunu koruma amaçlı tüm mükellefleri kapsayan bu gibi uygulamalar söz konusu değildir.

İstatistiki verilere dayalı olarak Türkiye’de gelir vergisinde uygulanan artan oranlı tarife yapısının vergilemede adaleti sağlama işlevini tam olarak gerçekleştirebilmesi için dilimler arasında uygulanan uzunluk farkının artırılması gerektiği söylenebilir. Bu amaçla, dilim sayısı artırılabilir ve özellikle en yüksek oranın uygulandığı dilimin diğer OECD ülkelerinde olduğu gibi daha da yükseltilmesi, bu tarifenin daha geniş gelir gruplarına uygulanmasını sağlayacaktır. Ayrıca OECD ülkelerinin çoğunda uygulanan ve tüm mükellefleri kapsayan genel bir indirim veya ilk dilime sıfır vergi oranı uygulamaları ile düşük gelir gruplarının vergi yükünün azaltılması sağlanabilir. Böylece vergilemenin adil gelir dağılımı işlevi de sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, C. C. (2017), *Kamusal Finansman: Vergileme*, Seçkin Yayın, Ankara.
- BAYRAKLI, H. H. (2007), *Genel Vergi Hukuku*, Celepler Matbaacılık, Afyon.
- BIKAS, E., SUBAČIENĖ, R., ASTRAUSKAĪTĖ, L., KELĪUOTYTĖ-STANĪULĖNIENĖ, G. (2014), “Evaluation of the Personal Income Progressive Taxation and the Size of Tax-Exempt Amount In Lithuania”, *Ekonomika*, 93(3), 84-101.
- BİRİNCİ, N., AKYAZI, H. (2017), “Düz ve Artan Oranlı Kişisel Gelir Vergisi Tarifelerinin Ekonomik Etkileri”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (1), 45-60.
- EGGERT, W., GENSER, B. (2005), “Dual Income Taxation In EU Member Countries”, *CESifo DICE Research Report*, 3 (1), 41-47.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D., TATLIOĞLI, İ. (2015), *Kamu Maliyesi*, 12. Baskı, Ekin Yayın, Bursa.

- FAUSTO, D. (2008). “The Italian Theories of Progressive Taxation”, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 15(2), 293-315.
- GEREK, Ş., AYDIN, A. R. (2010), *Anayasa Yargısı ve Vergi Hukuku*, 2. Baskı, Seçkin Yayın, Ankara.
- LEFEVRE, T. (2016), “Justice in Taxation”, *VermontLaw Review*, 41.
- OECD (2018), http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_I1, (25.01.2018).
- ÖZTÜRK, N. (2015), *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- PEHLİVAN, O. (2015), *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- RIBEIRO, J. S. (2006), “Distributive Justice Through Taxation: European Perspective”, *Jurisprudencija*, 2 (80), 80–89.
- SANCAR, C., ŞENTÜRK, M. (2012), “Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Vergi Ödeme Gücünün Kavranması Bakımından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, (28).
- SWANK, D. (2016), “The New Political Economy of Taxation in the Developing World”, *Review of International Political Economy*, 23(2), 185-207.
- ŞENTÜRK, S. H. (2006), “Vergilemede Adalet İlkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler”, *Çimento İşveren Dergisi*, 16-25, <https://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale2.pdf>, (25.04.2018).
- TROTMAN-DICKENSON, D. I. (1996), *Economic of the Public Sector*, London: Macmillan Press Ltd.
- YILMAZ, G. A. (2006), “Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 239-268.
- WELLER, C.E., RAO, M. (2010). “Progressive Tax Policy and Economic Stability”, *Journal of Economic Issues*, 44(3), 629-659.

Katılımcı Bütçe Bağlamında Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi'nin Bütçe Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma*

Sema Çakır¹

Gül Kayalidere²

Özet

Kamu yönetiminde yaşanan gelişmelerle birlikte, halkın bütçelerin hazırlanma sürecine doğrudan katılımlarını ve kamu harcamalarını izlemelerini sağlayan bir model olarak katılımcı bütçeleme anlayışı gündeme gelmiştir. Toplumun yerel düzeyde katılımcılığını esas alan bütçeleme tekniği, bütçeleme sürecinin temel belirleyicisi konumundaki siyasi aktörlerin kararlarını denetleyici ve yönlendirici bir yaklaşımdır. Yerel yönetimlerde katılımcı bütçeleme anlayışı çerçevesinde halkın katılımını arttırmak ve bütçeleme sürecinde tercihlerini yansıtmak amacıyla sürdürülebilir kentleşmeyi sağlamak için kent konseyleri oluşumu ortaya çıkmıştır. Kent konseyleri, katılımcı bütçe sürecinde hesap verilebilirliği sağlaması açısından katılımcı bütçelemeye yönelik önemli bir adımı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, katılımcı bütçeleme süreci ile kent konseyleri arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Yerel halk temsilcilerinin bulunduğu kent konseyleri katılımcı bütçeleme anlayışı ile belediye bütçelerinin hazırlanması sürecinde önem kazanır. Çünkü demokrasinin yaşama geçirildiği en temel birimler yerel yönetimlerdeki kent konseyleridir ve kent konseyleri üyeleri bütçe hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip değil ise alınacak kararlarda kamu kaynaklarının israfı söz konusu olabilir. Bu noktada kent konseyi üyelerinin genel bütçe bilgisi ve bütçeleme sürecine yönelik bilgi dağarcıkları önem kazanmaktadır. Bütçe algılarının ölçülmesi, kent konseylerinin öneminin farkındalığını arttırabileceği düşünülmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi üyelerinin bütçe algılarını ölçmeye yönelik bir anket çalışması yapılmıştır, elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 24 programında analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Kent konseyi üyelerinin bütçe ile ilgili genel bilgi dağarcığının ve belediye bütçe süreci hakkındaki bilgi dağarcığının katılımcı bütçe perspektifinden kent konseyinin öneminin farkındalığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Ankete katılan katılımcılar bütçe ile ilgili genel bilgi dağarcığı, bütçe süreci hakkındaki bilgi dağarcığı ve kent konseyinin öneminin farkındalığına yönelik sorulara "katılıyorum" yönünde cevap vermişlerdir. Kent konseyi üyelerinin bütçe süreci ile ilgili bilgi dağarcığı kent konseyinin öneminin farkındalığı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Ancak, üyelerin genel bütçe bilgisi ile kent konseyinin bütçe sürecindeki öneminin farkındalığı arasında böyle bir ilişki saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Kent Konseyleri, Katılımcı Bütçeleme

Jel Sınıflandırma Kodları: H70, H83

*Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2017-214 no'lu Yüksek Lisans Tez projesinden türetilmiştir.

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Teorisi ABD, Türkiye, semacakiir@gmail.com

² Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama ABD, Türkiye, gul.kayalidere@cbu.edu.tr

A Study for Assessing Budget Perception of the City Council of Manisa Yunusemre Municipality within the Context of Participatory Budget

Abstract

Along with the developments experienced in public administration, perception of people on participatory budgeting as a model, which enables them to directly participate in budget preparation process and monitor public expenses, has become a current issue. Budgeting method based on participation of people on local level is a supervising and directing approach for decisions of political actors as key determinants of the budgeting process. In local governments, city councils have been formed for increasing participation of people and ensuring sustainability urbanization on the purpose of reflecting their preferences in budgeting processes from the frame of participatory budgeting. City councils are an important step towards participatory budgeting for ensuring accountability in participatory budgeting process. Consequently, there is a mutual interaction between the participatory budgeting process and city councils.

The city councils with representatives of local community become important in preparing municipal budgets through participatory budgeting approach. Because, the basic units where democracy can be actualized are the city councils of local governments and if, the members of city councils do not have sufficient knowledge and experience on budgets, public resources might be wasted due to decisions made by these councils. At this point, the general budget experience and budgeting process knowledge of the city council members become important. It is considered that assessing budget perceptions can raise awareness on the importance of city councils.

In accordance with these purposes, a survey study for assessing budget perceptions of the members of the City Council of Manisa Yunusemre Municipality has been conducted and the collected data has been analyzed by IBM SPSS Statistics 24 software. In this sense, a regression analysis has been conducted for determining the effects of the general knowledge of the City Council members on budget and municipal budgeting process on awareness for importance of the city council from a participatory budget perspective. The contributors participating in the survey study have replied the questions on general knowledge on budget, the knowledge on budgeting process and the awareness for importance of the city council by "agreeing" them. The knowledge of the city council on budgeting process has a significant and positive effect on awareness for importance of the city council. However, this relationship was not found between the general budget information of the members and the awareness of the importance of the city council in the budget process.

Key Words: Local Administrations, City Councils, Participatory Budgeting

JEL Classification Codes: H70, H83

1. GİRİŞ

Kaynakların kıt, taleplerin sonsuz olduğu bir ortamda alınan ekonomik kararların önemi yadsınamayacaktır. Kıt kaynakların en verimli, etkin ve etkili şekilde kullanımı doğru hazırlanan ve uygulanan bütçe ile mümkün olabilir. Çalışmada, kapsamı gereği merkezi yönetim bütçe ile açıklamalara yer verilmediğinden yerel yönetim birimlerimizden belediyeler ile ilgili bütçe süreci ele alınmaktadır.

Araştırmada, Manisa Yunusemre Kent Konseyi üyelerinin bütçe sürecindeki önemlerinin farkında olup olmadıkları saptanmaya çalışılmış bu bağlamda mevcut bütçe bilgi düzeyleri araştırılmıştır. Öncelikle katılımcı bütçeleme kavramı ve Türkiye’de katılımcı bütçelemeyi hayata geçirebilecek kurum olarak kent konseyleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise Manisa’nın iki merkez ilçesinden biri olan Yunusemre Belediyesi’nin Kent Konseyi üyeleri ile bir anket çalışması yapılmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.

2.KATILIMCI BÜTÇE ANLAYIŞI

Son dönemde küreselleşme süreciyle birlikte devlet bütçesi alanında değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Kamusal ihtiyaçların alınan mali nitelikteki kararlar doğrultusunda yeterince karşılanmadığı gerekçesiyle belediyeler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sosyal bütçe düzenlemeleri gündeme gelmiştir(Yalçın, 2015:314). Genellikle halkın katılımı ve tercihleri doğrultusunda yerel yönetimlerin harcama önceliklerinin belirlendiği katılımcı bütçeleme anlayışı söz konusu bu düzenlemeler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Kamusal finansman sürecine vatandaşların katılımına izin veren bir model olarak katılımcı bütçeleme beş temel unsuru içermektedir (Yalçın, 2015:315, Sintomer vd., 2012:2):

- Bütçe sürecinin geniş bir katılımı tartışılması,
- Kent bütçesinden belli miktarda kaynak tahsisi,
- Sağlıklı bir izleme ve değerlendirme için uzun yıllar boyunca devam etmesi,
- Katılımcı bütçelemenin görüşülmesinde kurumsallaşmış forumlar,
- Mümkün olan en üst düzeyde şeffaflık.

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede yerel düzeyde katılımcı uygulamaların hayata geçirilmesi sonucu kamusal karar alma sürecinde vatandaş katılımının artmasıyla alınacak kamusal kararlarda, toplumsal sorunlara olan duyarlılığın, kamusal mal ve hizmet sunumunda etkinliğin, kamusal kararların şeffaflığının ve yetkililerin hesap verebilirliğinin de artacağı düşünülmektedir (Uslu

ve Yılmaz, 2017:142). Ancak kamusal kararların uygulama aracı olan bütçelerin etkinliğinden söz edebilmek için nasıl bir katılım olmalı sorusunu tartışmak ve bütçeleme sürecindeki katılım unsurlarını tespit etmek gerekmektedir.

Hizmet önceliğinin önemli olduğu yerel yönetim birimlerinde katılımcı bütçeleme anlayışı ile halkın bütçeleme sürecine katılımı mümkün olmaktadır. Söz konusu süreçte dikkat edilmesi gereken unsurlar vatandaşların katılımcı bütçenin planlamasına dahil olması ve saydamlığın ön koşul kabul edilmesi olarak ifade edilebilir. Ayrıca halkın katılımının sağlanacağı bir ortam oluşturulmalı, harcamaların nasıl ve hangi önceliklere dikkat edilerek yapılacağı konularında da yerel halkın seçimleri önem kazanmalıdır (Özen vd, 2016:1300). Bu durumda ne kadar vatandaşın ve örgütün bütçeleme sürecine katılarak öncelik tercihini beyan ettiği yani katılımın niceliği, bu tercihlerin niteliği yani bilgiye dayanıp dayanmadığı, tercihlerin ne ölçüde hizmete dönüştüğü ve sürecin yerel halkın yaşam kalitesine ne ölçüde yansıdığı ve sürecin kurallarının nasıl belirlenip yönetileceği katılımcı bütçenin ne kadar katılımcı olduğu noktasında bilgi vericidir (TEPAV, 2007:3).

Kentsel hizmet ve yatırımlara ilişkin bilgi arzını yerel yönetimler yaparken talep tarafını vatandaşların ve sivil toplumun oluşturması gerekmektedir. Çünkü yukarıda da vurgulandığı üzere, bütçeleme sürecinde tercihlerin nasıl gerekçelendirildiği ve bu tercihlerin bilgiye dayalı olup olmadığı, katılım sürecindeki farklılıkların nasıl ortaya konduğu ve bunların arasında nasıl bir uzlaşma sağlandığı ve bunun bütçe kararlarına nasıl eklendiği son derece önemlidir (Şahin, 2013:194). Bu hesap verme-hesap sorma ilişkisinin kurulabilmesi için hizmetlerden yararlananların çıkarlarını savunan sivil toplum örgütleriyle hizmetleri sunan kuruluşları bir araya getirebilecek platformlar oluşturulmalıdır.

3.TÜRKİYE'DE KATILIMCI BÜTÇELEMEYE YÖNELİK BİR UYGULAMA: KENT KONSEYLERİ

Belediye Kanunu kapsamında, yönetim yaklaşımı doğrultusunda sivil toplum örgütlerinin, meslek teşekküllerinin ve diğer aktörlerin karar ve uygulamalarda yer alabilmesi amacıyla “Kent Konseyleri” uygulaması getirilmiştir.

Bu bağlamda kent konseyleri, Belediye kanunu 76. Madde'de kentin kalkınma önceliklerini, sorunlarını ve vizyonlarını sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde tartışmak ve çözüm geliştirmek üzere, merkezi yönetimi, yerel yönetimleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplum örgütlerini bir araya getiren yönetişim mekanizmalarıdır şeklinde tanımlanmıştır.

Kent konseylerine yönelik düzenlemeleri içeren, belediye hizmetlerine gönüllü katılımı esas alan, hemşehri hukuku, stratejik plan hazırlanması ve ihtisas komisyonları kurulması gibi katılımcı mekanizmaların geliştirilmesini öngörmesi açısından 5393 sayılı Belediye Kanunu tipik bir örnek oluşturmaktadır (Göymen, 2010: 216).

Yapılan düzenlemelerle birlikte kent konseylerine önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. İlk olarak, kentin yaşanabilir hale gelmesi ve yaşam kalitesinin artırılması için kentte yaşayanlar tarafından kentin hak ve hukukunun korunması; ikinci olarak, kent konseyinin kentte yaşayan insanlar arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirici bir fonksiyon üstlenmesi; üçüncü olarak, sürdürülebilir kalkınma ve gelişmenin sağlanması amacıyla hemşehrilerde bilinç oluşturulması; dördüncü olarak ise yerel düzeyde hesap verme, hesap sorma, katılım ve yönetişimin gerçekleştirilmesidir (Özcan ve Yurttaş, 2010: 168-169). Bu bağlamda kent konseylerinin karar alma mekanizmasındaki konumu da tartışılmaz olarak değerlendirilebilir.

Kamusal kaynakların kullanımında etkinliğin sağlanabilmesinde yerel halkın kararlara katılımı ve hizmet önceliklendirmesinin bu katılım sonucu belirlenmesi noktasında da kent konseyleri önem kazanır. Katılımcı bütçeleme, yerel yönetimlerin harcama önceliklerini halkın doğrudan katılımı ve tercihleri doğrultusunda şekillendirdiği bir bütçeleme süreci olarak nitelendirildiğinde kent konseylerinin bu süreçteki yeri yadsınamayacaktır.

Katılımcı bütçeleme yaklaşımı, vatandaşların kendilerini ifade etme veya hükümetler ile işbirliği yapma fırsatı yaratmaktadır. Bu anlayışa ilişkin potansiyel, politikacıları yeniden düşünmeye sevk etmekte ve onlara gayretlerini ortaya

koyabilecekleri bir alan sunmaktadır (Worldwatch Institute, 2007: 181). Aynı zamanda bu yaklaşım, vatandaşların kendi şehirlerinin gelecek planları hakkında görüş bildirmelerine ve onların kendi şehirleri, sokakları, mahalleleri hakkında fikir beyan etmelerine zemin hazırlayarak yerel yönetimleri tek taraflı karar verme eğilimlerinden uzaklaştırmaktadır (Coelho, 2013: 74). Bunların yanı sıra söz konusu yerel yönetimlerde iletişimi ve bilgi paylaşımını güçlendirerek toplumsal dayanışmanın ve hemşehrilik bilincinin artmasına da katkı sağlamaktadır.

4.KATILIMCI BÜTÇELEME BAĞLAMINDA LİTERTÜRDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yerel yönetimlerde yerel demokrasinin gereklerinden bir olarak kabul edilen kent konseylerinin bütçeleme sürecinde de yerini alması katılımcı bütçe anlayışının bir gereğidir. Dolayısıyla kent konseyi üyelerinin bütçe konusundaki bilgi düzeyleri ve bütçe algıları önem kazanır. Alınacak kararlarda özellikle bütçe ile ilgili kararlarda bu süreç ile ilgili yeterliliğe sahip olmamak yanlış kararları ve sonucunda kaynak kullanımında verimsizliği beraberinde getirebilecektir. Çalışmada, Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi üyelerinin katılımcı bütçe süreciyle ilişkili algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Literatür incelendiğinde son dönemde farklı alanlarda böyle araştırmaların yapılmasından yola çıkılarak ilk kez Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi'nde bir çalışma yapılması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın bulgularına geçmeden önce literatürdeki araştırmalar incelendiğinde;

Alkan ve Yıldız (2016) kamu kurumlarının bütçeleme süreçlerinde bireylerin bütçe algısını araştırdıkları çalışmalarında Dumlupınar Üniversitesi'nin personeli ve maliye bölümü öğrencilerine anket uygulamışlar ve bütçe süreçlerinde bütçe algısını analiz etmişlerdir. Anket soruları genel bütçe bilgisine, kamu kurumlarının bütçeleme sürecindeki hazırlık, uygulama ve denetim aşamalarına yönelik olarak dört ana çerçevede hazırlanmış ve sonuç olarak katılımcıların bütçe ve bütçe uygulamalarına yönelik ve bununla beraber bütçe süreçlerindeki aşamalar hakkında genel bir bilgiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet ve

eğitim durumları da bu bilgi düzeyinde etkilidir. Dolayısıyla çalışmada, bütçe algısının geliştirilmesine yönelik eğitici yayınların yapılması gereği vurgulanmıştır.

Dağlı (2017) Bandırma ve Çanakkale Belediye'lerinin yöneticilerinin katılımıyla gerçekleştirdiği araştırmasında, katılımcı bütçelemeye ilişkin olarak yöneticilerin tutum ve algılarını analiz etmiştir. 97 belediye yöneticisine ulaşılarak yapılan çalışmanın sonucunda, katılımcı bütçelemenin uygulanabilirliğinin yöneticilerin tutum ve davranışlarına göre değişiklik göstereceği vurgusu yapılmıştır.

Yıldız ve Alkan (2017), alışmalarında Kütahya'da Dumlupınar Üniversitesi'nde okuyan öğrencilere anket uygulayarak, katılımcı bütçe perspektifinden bütçe algılarını ölçmeye çalışmışlardır. Katılımcı bütçe algısına yönelik katılımıcılık ve şeffaflık etkinliği olmak üzere iki temel faktör belirlemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda katılımcı bütçeleme uygulamalarına ilişkin beklentiler ve şeffaflık sürecinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar arttıkça bireylerin, bütçe uygulamalarının yaşam standartları üzerindeki etkisini güçlendirdiği algısına katkı sağladığını düşündükleri saptanmıştır.

Altıngöz Zaplı (2017)'nin araştırmasında Nilüfer, Osmangazi, Tepebaşı, Altındağ ve Çanakkale Belediyeleri ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve katılımcı bütçe mekanizmalarının değerlendirmesini yapmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'de katılımcı bütçenin yeni bir uygulama olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca çalışmada, katılımcı bütçe uygulamalarında belediyelerdeki yönetici ve personelin bakış açısı, bilinç düzeyi ve hukuki altyapı gibi faktörlerin esas oluşturduğunu ifade edilmektedir.

5.KATILIMCI BÜTÇE ALGISINI ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR ARAşTIRMA: MANİSA YUNUSEMRE BELEDİYESİ KENT KONSEYİ

Kent konseyleri, katılımcı bütçe sürecinde hesap vermeyi sağlaması açısından katılımcı bütçelemeye yönelik önemli bir adımı oluşurmaktadır. Toplumun yerel düzeyde katılımıcılığını esas alan bütçeleme tekniği, bütçeleme sürecinin temel belirleyicisi konumundaki siyasi aktörlerin kararlarını denetleyici ve yönlendirici bir

yaklaşımıdır. Dolayısıyla, katılımcı bütçeleme süreci ile kent konseyleri arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi üyelerinin katılımcı bütçe bağlamında bütçe algılarını ölçmeği hedeflediğimiz çalışmada iki amaç bulunmaktadır:

Birinci amacı: *“kent konseyi üyelerinin genel bütçe bilgisi ve bütçeleme sürecine dair bilgi düzeyinin ölçülmesidir”*

İkinci amacı ise: *“kent konseyi üyeleri olarak katılımcı bütçe açısından yapılan işlerde ve alınan kararlarda kent konseyi olarak öneminin farkında olup olmadıklarının belirlenmesidir.”*

Buradan hareketle; yerel yönetim bütçelerinin hazırlanması sürecinde kıt kaynakların etkin ve verimli kullanılabilmesi ve denetimlerinin sağlanabilmesi amacıyla yerel halkın katılımı ile oluşturulan kent konseylerinin bu süreç içerisindeki bütçe algılarının ölçülmesi ve yeterli bilgi ve beceriye sahip olup olmadığını belirlemek çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Araştırma tek örneklem grubu olan ve 120 üyeden oluşan Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi üyelerinden oluşmaktadır. Ancak konsey bünyesinde çocuk meclisi ve aktif olmayan çalışma grupları mevcuttur. Bu gruplar araştırmaya dahil edilmemiştir ve toplam katılımcı sayısı 91 kişidir.

Araştırmada veri toplama tekniği yöntemleri arasından ankete (anket soruları için bkz Ek:1) başvurulmuştur. Bu kapsamda anket çalışması ile kent konseyi üyelerinin bütçe bilgi düzeylerini ölçmeye ve çözüm önerileri getirmeye yönelik sorular sorulmuştur. Anket sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek bütçe algıları ölçülmüş ve kent konseyi üyelerinin katılımcı bütçe açısından öneminin farkındalığı ile ilişkilendirilmiştir. Anket soruları regresyon analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş olup, veri analiz sürecinde SPSS programından faydalanılmıştır.

Kent konseyi üyelerinin bütçe algılarının ölçüldüğü bu çalışmada oluşturulan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

-Demografik bilgileri tespit etmeye ilişkin sorular,

-Kent konseyi üyelerinin genel bütçe bilgisine sahip olup olmadığına yönelik sorular,

-Kent konseyi üyelerinin bütçe süreci hakkındaki bilgi düzeylerini ölçmeye ilişkin sorular,

-Kent konseyi üyelerinin, katılımcı bütçe açısından kent konseyi olarak öneminin farkında olup olmadığına dair sorular.

Söz konusu bölümlerden kent konseylerinin bütçe algısının ölçülmesine yönelik veriler 5'li likert tarzı sorulardan oluşmaktadır. Bu bölüme ilişkin hesaplanan Cronbach-Alfa değeri aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Cronbach's Alpha Değeri

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,929	,937	36

Kullanılan ölçeğin güvenilirliğini ölçmek amacıyla kullanılan Alfa modelini ilişkin Tablo 1'de yer alan sonuca göre, ölçeğe ait güvenilirlik katsayısı 0.929 olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla kullanılan ölçek, yüksek derece güvenilir bir ölçektir.

6.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Kent üyelerinin bütçe algılarının ölçüldüğü ve yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilen araştırmaya ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

6.1.Demografik Bulgular

Ankete 40'ı kadın, 51'i erkek olmak üzere toplam 91 kişi katılım göstermiştir. Katılımcılardan 18 ile 24 yaş arasında olanlar 17 kişi, 25 ile 30 yaş arasında olanlar 8 kişi, 31 ile 39 yaş arasında olanlar 21 kişi, 40 ile 49 yaş arasında olanlar 35 kişi, 50 ile 59 yaş arasında olanlar 7 kişi, 60 yaş ve üstünde olanlar 3 kişidir. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında, 9 kişi ilköğretim, 17 kişi lise, 50 kişi lisans, 13 kişi yüksek lisans ve 2 kişi doktora mezunudur.

Kent konseyinde temsil edilen kurum/kuruluş türüne göre, 2 kişi kamu kurum ve kuruluş temsilcisi, 1 kişi üniversite temsilcisi, 1 kişi sendika temsilcisi, 1 kişi baro temsilcisi, 25 kişi dernek temsilcisi, 1 kişi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu, 2 kişi siyasi parti temsilcisi, 29 kişi kent konseyi meclisi ve çalışma grupları temsilcisi ve 29 kişi diğer kategorisinde yer almaktadır.

6.2.Regresyon Analizi

Kent konseyi üyelerinin bütçe ile ilgili genel bilgi dağılımının ve belediye bütçe süreci hakkındaki bilgi dağılımının katılımcı bütçe perspektifinden kent konseyinin öneminin farkındalığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 2’de ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Kent Konseyi Farkındalığı (KK)	4,1244	,73216	84
Genel Bütçe Bilgisi (GB)	4,0804	,89299	84
Bütçeleme Süreci (BS)	3,9541	,66407	84

Tablo 2’de gösterildiği gibi bundan sonraki kısımda anketin ikinci bölümünü oluşturan genel bütçe bilgisinden “GB”, üçüncü kısımdaki bütçeleme sürecinden “BS”, ve son olarak kent konseyi farkındalığını ele alan bölümden ise “KK” olarak bahsedilecektir.

Tablo 3’te ise bağımlı değişken olan kent konseyleri farkındalığının model özetine yer verilmiştir.

Tablo 3: Model Özeti

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,687 ^a	,472	,459	,3841	,472	3,6241	2	81	,000	,1527
a. Predictors: (Constant), BS, GB										
b. Dependent Variable: KK										

Kent konseyi üyelerinin bütçe ile ilgili genel bilgi dağarcığı (GB) ve bütçe süreci hakkındaki bilgi dağarcığı (BS), kent konseyinin önemi farkındalığının (KK) %47.2'sini açıklamaktadır. Başka bir deyişle farkındalık, bütçe bilgi dağarcığı ve bütçe sürecinden etkilenmektedir.

Tablo 4'te ise model tahmin bulguları yer almaktadır. Ankete katılan katılımcıların bütçe ile ilgili genel bilgi dağarcığı, bütçe süreci hakkındaki bilgi dağarcığı ve kent konseyinin öneminin farkındalığına yönelik sorulara “katılıyorum” şeklinde cevap verdiklerini göstermektedir.

Tablo 4: Model Tahmin Sonucu

Coefficients ^a								
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	1,103	,360		3,060	,003		
	gb	,063	,088	,077	,720	,474	,566	1,768

	bs	,69 9	,11 8	,634	5,9 05	,0 00	,566	1,7 68
a. Dependent Variable: kk								

Tablo 4'e göre kent konseyi üyelerinin bütçe süreci ile ilgili bilgi dağarcığı, kent konseyinin öneminin farkındalığı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Söz konusu bulgu katılımcıların bütçe süreci bilgi dağarcığı arttıkça, farkındalık düzeyinin arttırdığı anlamına gelmektedir. Aynı etki bütçe hakkında genel bilgi dağarcığı ile farkındalık arasında mevcut değildir. Araştırma sonucunda ulaşılan bu durum, kent konseyi üyelerinin aslında teknik olarak genel bütçe bilgisine sahip olmamalarına karşın bütçe süreci hakkında bilgili olduklarını ortaya koymaktadır.

7.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vatandaşların kentsel yönetim süreçlerine daha aktif katılabilmeleri, kent yönetiminde söz sahibi olabilmeleri, farklı fikirlerin tartışılabildiği kentin ortak aklı olması bağlamında önemli görevler yüklenen kent konseyleri katılımcı bütçeleme anlayışı ile belediye bütçelerinin hazırlanması sürecinde önem kazanır.

Üzerinde durulması gereken temel noktalardan biri ki çalışmanın konusunu oluşturur; kent konseyi üyelerinin kararlarını alırken bütçe algılarının nasıl olduğu ve bu noktada, bütçe ve bütçeleme süreci hakkında bilgi sahibi olup olmamalarıdır. Ayrıca, bu durumun ölçülmesi de önemlidir. Çünkü bütçe ile ilgili bilgi sahibi olmayan bir konsey kıt kaynakların etkin kullanımı için doğru kararlar veremeyebilir ya da bu durumun farkında olmayabilir. Kent konseyi üyeleri bütçe hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip değil ise alınacak kararlarda kamu kaynaklarının israfı söz konusu olabilecektir. Çalışma bu anlamda önem arz etmektedir. Çalışmada Manisa Yunusemre Kent Konseyi örneği ele alınarak katılımcı bütçe kapsamında üyelerin öncelikle demografik dağılımı sonrasında ise genel bütçe bilgisi, bütçe sürecine ilişkin bilgi düzeyleri ve bütçelemede kent konseyinin öneminin farkında olup olmamalarına yönelik bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen demografik bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

-Ankete katılan 91 katılımcının %44'ü kadın, %56'sı erkektir.

-Katılımcılardan %18,7 si 18 ile 24 yaş arasında, %8,8'i 25 ile 30 yaş arasında, %23,1'i 31 ile 39 yaş arasında, %38,5'i 40 ile 49 yaş arasında, %7,7'si 50 ile 59 yaş arasında, %3,3'ü ise 60 yaş ve üstünde olan kişilerdir.

- Alan araştırmasına katılan kişilerin %9,9'i ilköğretim düzeyinde, %18,7'si lise düzeyinde, %54,9'i lisans düzeyinde, %14,3'ü yüksek lisans düzeyinde, %2,2'si doktora düzeyindedir.

-Kent konseyinde temsil edilen kurum/kuruluş türüne göre %2,2'si kamu kurum ve kuruluş temsilcisi, %1,1'i üniversite temsilcisi, %1,1'i sendika temsilcisi, %1,1'i baro temsilcisi, %27,5'i dernek temsilcisi, %1,1'i kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu, %2,2'si siyasi parti temsilcisi, %31,9'u kent konseyi meclisi ve çalışma grupları temsilcisi ve %31,9'u diğer kategorisinde yer almaktadır.

Kent konseyi üyelerinin bütçe algısını ölçmeye yönelik araştırmanın diğer bölümünde ise araştırmaya katılan üyelerin, genel bütçe bilgileri ve bütçeleme sürecine yönelik bilgileri ölçülerek katılımcı bütçe perspektifinde kent konseylerinin farkındalığına yönelik ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bölümde katılımcıların verdikleri cevapların ortalaması "katılıyorum" yani "4" (5 tam puan üzerinden) düzeyindedir. Bulgular genel bilgi dağarcığı (GB) ve bütçe süreci hakkındaki bilgi dağarcığı (BS), farkındalığın açıklanabilmesinde etkili faktörler olduğunu işaret etmiştir. Farkındalık üzerinde bütçe süreci ile ilgili bilgi dağarcığının pozitif anlamlı etkiye sahip olduğu da başka bir bulgudur. Araştırma sonucunda ulaşılan bu durum, kent konseyi üyelerinin aslında teknik olarak genel bütçe bilgisine sahip olmamalarına karşın bütçe süreci hakkında bilgili olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gerekli bir durum söz konusudur: Teknik olarak bütçe bilgisine sahip olmamak bütçe sürecinde alınacak kararlarda hata yapma olasılığını arttırabilir. Bütçe süreci ile ilgili uygulamalar genel bütçe bilgisi ile desteklenmelidir.

Çalışmada Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi'nin bütçe algısı ilk defa ölçülmüş ve yerel halka daha iyi hizmet sunabilmek için harcama önceliklerinin belirlenmesinde konsey üyelerinin yeterlilikleri hakkında bilgi edinilmiştir. Elde

edilen bulgular ışığında konsey üyelerinin bütçe ile ilgili bilgi düzeyleri arttıkça bütçe sürecine daha etkin katılabilecekleri ifade edilebilir. Son olarak, belediye bütçe sürecinde, genel bütçe bilgisinin artırılması sonucunda, hangi hizmetlerin sunulacağı ve önceliklendirmesinin nasıl yapılacağı konularında yerel katılımın yegane uygulaması olan kent konseyinin, kaynak kullanımında etkinliği arttırıcı etki yapabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ALKAN, F., YILDIZ, F. (2016), "Kamu Kurumlarının Bütçeleme Süreçlerinde Bireylerin Bütçe Algısı Üzerine Bir Araştırma", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, C. 6, S. 2, ss. 54-66.

ALTINGÖZ ZARPLI, Semra (2017), *Kamu Bütçelemesinde Yeni bir Yaklaşım Olarak Katılımcı Bütçeleme: Türkiye'de Belediyelere Yönelik Bir Araştırma*, Osmangazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

AYDEMİR USLU, İ., YILMAZ, H.H. (2018), "Yerel Yönetimlerde Katılımcılık: Kent Konseylerinin Rolü ve Bir Yapılandırma Önerisi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 27, S. 1, 113-145.

DAĞLI, E., *Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcı Bütçeleme: Bandırma ve Çanakkale Belediyelerindeki Yöneticilerin algısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir SBE.

GÖYMEN, K. (2010), *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

ÖZCAN L. ve YURTTAŞ, F. (2010), "Kent Konseyleri Müzakereci Demokrasinin Uygulama Alanı Olarak Düşünülebilir mi?", Edt. Bekir Parlak, *Yerel Yönetimler Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar*, Dora Yayıncılık, Bursa, ss.168-169.

ÖZEN, A., ATILCAN YAŞA, A., DEMİRHAN, H. (2016), "Katılımcı Bütçe Anlayışı Çerçevesinde İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2015-2019 Stratejik Planının Değerlendirilmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, C. 15, S. 59, 1296-1310.

SINTOMER, Y., HERZBERG C., ROCKE, A., ALLEGRETTI G. (2012), Transnational Models of Citizen Participation: the Case of Participatory Budgeting. Journal of Public Deliberation, 8(2), article 9. <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss2/art9>.

ŞAHİN, D. (2013), Bütçeleme Sürecinde Çoğulculuk, Ed.F.Altuğ, A.Kesik, M.Şeker, Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar, Ankara: Seçkin.

TEPAV. (2007), “İyi Yönetişim için Örnek Bir Model: Katılımcı Bütçeleme. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı Yönetişim Etüdüleri Programı”, <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271229711r9770>.

WORLDWATCH ISTITUTE. (2007), “State of the World 2007: Our Urban Future”. Linda Starke (Ed.). Washington D.C., W.W. Norton & Company. <http://www.worldwatch.org/files/pdf/State%20of%20the%20World%202007.pdf>

XAVIER PINTO COELHO, L. (2013), “Mundus Urbano: (Re) Thinking Urban Development”. Luana Xavier Pinto Coelho, Lorena Melgaço Silva Marques, Regina Orvananos Murguia (Ed.). Participatory Budgeting in South America and Europe: A Social Inclusion Perspective (73-84). Berlin, Frank & Timme.

YALÇIN, A. Z., (2015), “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 22(2), 311-329.

YILDIZ, F., ALKAN, F. (2017), "Katılımcı Bütçeleme Perspektifinden yükseköğretim Öğrencilerinin Bütçe Algısı Araştırması: Dumlupınar Üniversitesi Örneği", Maliye Araştırmaları Dergisi, Temmuz, S. 2, ss. 129-145.

Ek 1:

I.DEMOGRAFİK BİLGİLER

Cinsiyet	() Kadın	() Erkek	
Yaş Grubu	() 18-24 () 40-49	() 25-30 () 50-59	() 31-39 () 60 ve üstü
Eğitim Durumu	() İlköğretim () Yüksek Lisans	() Lise () Doktora	() Lisans

Kent Konseyinde Temsil Edilen Kurum/Kurulun Adı:	
Kent Konseyinde Temsil Edilen Kurum/Kuruluşun Türü	☐ Mülki idare amiri veya temsilcisi ☐ Belediye başkanı veya temsilcisi ☐ Kamu kurum ve kuruluşları temsilcisi ☐ Mahalle muhtarı veya temsilcisi ☐ Üniversite temsilcisi ☐ Sendika temsilcisi ☐ Noter temsilcisi ☐ Baro temsilcisi ☐ Dernek temsilcisi ☐ Vakıf temsilcisi ☐ Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu ☐ Siyasi parti temsilcisi ☐ Kent konseyi meclis ve çalışma grupları temsilcisi ☐ Diğer:.....
Kent Konseyi Görevi:	

II. BÜTÇE ALGISI SORULARI

Aşağıda yer alan bilgilere katılım düzeyinizi **1: Kesinlikle Katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kararsızım 4: Katılıyorum 5: Kesinlikle Katılıyorum** ifadelerinden birisini işaretleyerek belirtiniz.

Kent konseyi üyelerinin bütçe ile ilgili genel bilgi dağılımına yönelik sorular;						
1	Belediye bütçesi hazırlanırken belirli gelirler belirli giderlere tahsil edilemez.	1	2	3	4	5
2	Bütçeler, izleyen iki yılın bütçe tahminleri ile birlikte hazırlanır.	1	2	3	4	5
3	Bütçe bir meclis kararıdır.	1	2	3	4	5
4	Belediye bütçesinde gelir ve gider denkliliğinin sağlanması esastır.	1	2	3	4	5
5	Kabul edilen bütçe, malî yılbaşından itibaren yürürlüğe girer.	1	2	3	4	5
Kent konseyi üyelerinin belediye bütçe süreci hakkındaki bilgi dağılımına yönelik sorular;						

6	Bütün gelirler ve giderler gayrisafi olarak belediye bütçelerinde gösterilir.	1	2	3	4	5
7	Bütçelerle verilen ödenekler her harcama biriminin o biriminin başında bulunan yöneticinin(harcama yetkilisinin) sahip olduğu harcama yapma yetkisinin sınırını gösterir.	1	2	3	4	5
8	Belediye bütçesi stratejik plân ve performans programlarına uyumlu olarak hazırlanır.	1	2	3	4	5
9	Belediye meclisi gider artırıcı ve gelir azaltıcı değişiklikler yapamaz.	1	2	3	4	5
10	Bütçeleme sürecinde, yerel yönetim birimlerinin gelirleri merkezi yönetim tarafından kanunla belirlenir.	1	2	3	4	5
11	Bütçe hazırlanırken, harcamaları yerel yönetimlerin meclislerinin kararı olarak kabul edilir ve uygulanır.	1	2	3	4	5
12	Meclis üyeleri, program dışı ödenek konulmasını ve programlı işlere ait ödeneğin başka işlere aktarılmasını teklif edemezler.	1	2	3	4	5
13	Meclis, bütçeyi bütünüyle reddedemez, aynen veya değiştirerek kabul eder.	1	2	3	4	5
14	Kesin hesap meclisçe görüşülerek kabul edilir.	1	2	3	4	5
15	Kesin hesabın görüşülmesi ve kesinleşmesinde, bütçeye ilişkin hükümler uygulanır.	1	2	3	4	5
16	Plan ve bütçe komisyonu aynı zamanda kesin hesap komisyonu olarak da görev yapar.	1	2	3	4	5
17	Ek ödenek verilmesi meclis kararı ile yapılır.	1	2	3	4	5
18	Ek ödenek ancak bütçe yılı içerisinde verilebilir.	1	2	3	4	5
19	Ek ödenek verilmesi için yeni bir gelir veya finansman kaynağının bulunması zorunludur.	1	2	3	4	5
20	Yılsonunda kullanılmayan ödenekler bütün düzeyleri belirtilerek iptal edilir.	1	2	3	4	5
21	Devredilen ödenek yeni yıl bütçesinde açılacak tertiplere ödenek kaydedilir.	1	2	3	4	5
22	Ödenek iptali için üst yönetici onayı yeterlidir.	1	2	3	4	5
23	Belediye Bütçesi iç denetim ve iç kontrol mekanizmasıyla denetlenir	1	2	3	4	5

24	Belediyenin dış denetimi Sayıştay tarafından yapılır.	1	2	3	4	5
Kent konseyi üyelerinin katılımcı bütçe perspektifinden kent konseyinin öneminin farkındalığına yönelik sorular;						
25	Kent konseyinin kararları belediye bütçesinin kaynaklarının doğru hizmetlere yönlendirmesini kolaylaştırır.	1	2	3	4	5
26	Kent konseyi, kentin stratejik yöneliminin belirlenmesinde önemli rol oynar.	1	2	3	4	5
27	Kent konseyleri vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının bütçe sürecine ilgisinin sürdürülmesi açısından gereklidir.	1	2	3	4	5
28	Kent konseyinin belediye bütçesinin oluşum sürecine önemli katkısı olur.	1	2	3	4	5
29	Kent konseyleri kent önceliklerinin belirlenmesinde en uygun alternatiftir.	1	2	3	4	5
30	Kent konseyi kentteki tüm paydaşlardan oluşan ortak bir platform niteliğindedir.	1	2	3	4	5
31	Kent konseyi alınan yatırım ve hizmet kararlarının izlenmesi için ideal bir yapıyı oluşturur.	1	2	3	4	5
32	Kent konseyi, kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları destekler.	1	2	3	4	5
33	Kent konseyi, kente ilişkin faaliyet planlarının belirleme, uygulama ve izleme süreçlerinde önemli rol oynar.	1	2	3	4	5
32	Kent konseyi üyelerinin fikirleri yerel halkın fikirleriyle aynı yöndedir.	1	2	3	4	5
34	Kent konseyi olarak belediye bütçesine katkı sağlamak hesap verilebilirliği artırır.	1	2	3	4	5
35	Kent konseyi olarak belediye bütçesine yapılan katkı saydamlığı sağlar.	1	2	3	4	5

Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının İhracat Gelirleri Üzerine Etkisi: Batı Anadolu Bölgesi Örneği

Filiz Giray¹, Özgür Mustafa Ömür²

Özet

Kamu yatırım harcamaları verimli alanlarda kullanıldığı zaman, ekonominin üretkenliğini doğrudan etkileyecek bir maliye politikası aracı olma özelliği taşır. Ekonomide üretkenliğin artması, diğer ekonomik parametreler olan gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH), istihdam oranları, gelir dağılımı ve ihracat gelirini olumlu bir şekilde etkileyecektir. İhracatın ülke ekonomilerinin gelişmesinde oldukça önemli bir yeri vardır. Araştırmanın amacı; Türkiye’de Ankara, Konya ve Karaman illerini kapsayan Batı Anadolu bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının ihracat gelirleri üzerindeki etkisini 2008-2017 dönemi verilerinden yararlanarak ekonometrik analiz yardımıyla incelemektir. Çalışmanın analiz kısmında panel veri model kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre, kamu yatırımları ve ihracat gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü sonuçlar tespit edilmiştir. Buna göre kamu yatırım harcamalarındaki artış, ihracat gelirlerini olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler— Kamu Yatırım Harcamaları, İhracat Gelirleri, Verimlilik

JEL Sınıflama Kodları: E 22, H 50, H 54.

The Impact on Export Revenues of Public Investment Expenditures in Turkey: The Case of Western Anatolia Region

Abstract

When public investment expenditures are used in productive areas, it is a fiscal policy tool that will directly affect the productivity of the economy. The increase in economic productivity will positively affect other economic parameters such as gross domestic product (GDP), employment rates, income distribution and export revenues. Exports have an important place in the development of national economies. Purpose of the research examine the impact on export revenues of public investment spending made in Western Anatolia region (Ankara, Konya and Karaman provinces covering) in Turkey with the 2008-2017 period data under the auspices of econometric analysis. Panel data model was used in the analysis part of the study. According to the findings of the analysis, statistically significant and positive results were found between public investments and export revenues. Accordingly, the increase in public investment expenditures positively affects export revenues.

Keywords— Public Investment Expenditures, Export Revenues, Productivity.

JEL Classification Codes: E 22, H 50, H 54.

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Türkiye, giray@uludag.edu.tr

² Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi, Alucra Turan Bulutcu MYO, Uludağ Üniversitesi, Maliye Doktora Öğrencisi, Türkiye, ozgur.omur@giresun.edu.tr

1. GİRİŞ

Diğer kamu harcama türlerinde olduğu gibi kamu yatırım harcamaları içinde bürokrasi, siyasallaşma gibi etkenlere dayalı olarak verimliliğin düşük olduğu konusunda görüşler olmasına rağmen, bu harcamalar, bölgesel şartlara göre değerlendirilip, verimli alanlarda kullanıldığında, ekonominin üretim kapasitesi üzerinde olumlu etkilere sahip olur. Ekonomide üretim kapasitesinin artması, diğer ekonomik parametreler olan GSYH, istihdam oranları, gelir dağılımı ve dış ticareti olumlu bir şekilde etkileyecektir. Özellikle dış ticaret açığı yüksek seviyede olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak verimli kamu yatırım politikaları, ülke ekonomilerinin kalkınması ve cari açığın dengelenmesi açısından son derece önemlidir. Özellikle cari açık sorunu yaşayan ülkelerde, bu açığın dengelenmesi ülke ekonomisinin gelişmesi açısından oldukça önemlidir.

Araştırmanın amacı; Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının ihracat gelirleri üzerindeki etkisini 2008-2017 dönemi verilerinden yararlanarak ekonometrik analiz yardımıyla incelemektir. Kamu yatırımları ile ihracat gelirleri analizi bölgeler kapsamında yapılacaktır. Bölge sınıflandırmasında Türkiye İstatistik Kurumunun tanımladığı, Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun olan İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması esas alınacaktır. Bu çalışmada Ankara, Konya ve Karaman illerini kapsayan Batı Anadolu Düzey 1 bölgesi örnek olarak alınacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde kamu yatırım harcamalarının verimliliğinin önemi anlatılacaktır. İkinci bölümde ise, kamu yatırım harcamalarının ihracat gelirlerine etkisi üzerine teorik ve ampirik çalışmaları içeren literatür verilecektir. Ekonometrik analiz kısmının yer aldığı üçüncü bölümde, Türkiye’de Batı Anadolu bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının bölgede ihracat gelirlerine etkisi olup olmadığı araştırılacaktır. Çalışmanın analiz kısmında panel veri analiz metodu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular sonuç kısmında değerlendirilmektedir.

2. KAMU YATIRIM HARCAMALARINDA VERİMLİLİĞİN ÖNEMİ

Kamu yatırımlarının, bir ülkede ekonomik gelişmeler üzerindeki etkilerini analiz etmek için kamu sermayesinin verimli kullanılıp kullanılmadığını incelemek

gerekmektedir. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen kamu yatırım kararlarındaki hatalar, kamu yatırım harcamalarından yetersiz getiriler elde edilmesine neden olmaktadır (Dabla-Norris vd., 2011: 3). Bu nedenle, devletin yatırım harcamalarına kaynak ayırması kadar, bölgesel şartlara göre verimli olabilecek sektörlerle daha fazla kaynak ayırması da oldukça önemlidir.

Kamu yatırım harcamaları verimli alanlarda kullanıldığında, sağladığı sosyal faydanın yanı sıra, hem yatırım projelerinin sağladığı nakit akışı (örneğin, kullanıcı ücretleri üzerinden), hem de ekonomik büyüme ve vergi tabanının genişlemesi sonucu devlet gelirlerinin artmasını sağlar. Nihai olarak yapılan harcamalar, kendi kendisini finanse edebilir (Toigo and Woods, 2006: 66).

Kamu yatırım harcamalarının daha verimli alanlarda kullanılması konusunda Schwartz (2015) yaptığı çalışmada, verimsiz kamu yatırımları sebebiyle, kamu yatırımlarından elde edilebilecek faydanın ortalama olarak üçte birinin kaybolduğunu öne sürmektedir. Sonuçta ortaya çıkan daha yüksek kamu yatırımı etkinliği, bu yatırımın ekonomik çıktı üzerindeki etkisini önemli ölçüde (bazı durumlarda iki katına) arttıracaktır. Bu bakımdan kamu yatırımlarının verimli alanlarda kullanılması, yatırımdan elde edilecek fayda açısından oldukça önemlidir.

3. KAMU YATIRIM HARCAMALARI VE İHRACAT İLİŞKİSİ

İhracatın ülke ekonomilerinin kalkınmasında, istihdamın artmasında ve döviz ihtiyacının karşılanmasında oldukça önemli bir rolü vardır. Özellikle, döviz sıkıntısının hafiflemesi ile ara ve yatırım malları ithalatı kolaylaşır ve ihracat yapan sektörlerin üretim maliyetlerinde azalma olur. Bir ülkenin ekonomik büyümesi için, ülke içindeki emek ve sermaye miktarlarındaki artışların yanı sıra toplam ihracatta meydana gelen artış da oldukça önemlidir (Acaravcı ve Kargı, 2015: 2).

Kamu yatırım harcamaları verimli kullanıldığı zaman ihracat üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Özellikle dış ticarete konu olan alanlara yönelik devletin yaptığı kamu yatırım projeleri, o alandaki işlem maliyetlerinin azalmasına neden olur. Bu durum dış ticarete yönelik özel yatırımların artmasını teşvik eder (Ihsam and Kaufmann, 1995: 14).

Kamu yatırım harcamaları, özel sektör maliyetlerini düşürerek piyasada oluşan fiyatın düşmesine imkân sağlayacaktır. Devletin yapmış olduğu kamu yatırım harcamalarının sağladığı özel maliyeti azaltma etkisi, fiyatları aşağıya çekerek, ihracata yönelik sektörleri dış rekabette koruyacaktır. İhracatçı firmalar, daha düşük fiyat düzeyinde mal ihraç etme imkânına sahip olacağı için, bu firmaların diğer yabancı firmalarla rekabet gücü artacaktır. Bu durum, ülkenin ihracat gelirlerinin artırılmasına ve dış ticaret dengesinin sağlanmasına olumlu katkılar sağlayacaktır (Tokathoğlu ve Selen, 2017: 329).

Kamu yatırım harcamaları ile ihracat gelirleri ya da dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlarda bazılarında aşağıda yer verilmiştir;

Morley ve Perdakis (2000), kamu harcamaları, ihracat, yatırımlar ve emek arzının ekonomik büyüme üzerine etkisine yönelik yaptıkları analizde, uzun dönemde (1955-1996) bir ilişkinin olduğunu belirtmektedirler. Yine aynı çalışmada 1974 ve 1991'de yapılan reform çalışmaları sonucunda kamu harcamaları ile ihracat arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Mohsen (2010) yaptığı çalışmada, Suriye'de 1980-2010 yılları arasında kamu yatırım harcamaları ile dış ticaret açığı arasında kısa dönemde çift yönlü olumlu nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Şengün vd. (2013) çalışmada, Türkiye'de 2007-2008 yıllarında kamu yatırımları ile dış ticaret değerleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Pula ve Elshani (2017) kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi Kosova örneği ile araştırmışlardır. 2004-2016 yıllarına ilişkin zaman seri kullanarak yaptıkları ampirik analiz sonucunda, kamu harcamalarının ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğu ve ekonomik büyüme ile ihracat arasında iki yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ VE ANALİZ

Metodolojik olarak araştırmanın bu kısmında hipotez ve araştırmada kullanılan veriler açıklandıktan sonra kullanılan analiz anlatılmaktadır.

Araştırmanın amacı; Türkiye’de Ankara, Konya ve Karaman illerini kapsayan Batı Anadolu bölgesine yapılan kamu yatırım harcamalarının ihracat gelirleri üzerindeki etkisini 2008-2017 dönemi verilerinden yararlanarak ekonometrik model yardımıyla incelemektir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için çalışmada izlenen yöntemler şu şekildedir:

- Türkiye’de 2008 – 2017 yıllarında Batı Anadolu bölgesi kapsamında Ankara, Konya ve Karaman illerine ait kamu yatırım harcamaları ve ihracat gelirleri verileri ayrı ayrı toplanmıştır. Söz konusu veriler, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İhracatçılar Meclisi verileridir.

- Toplanan veriler yardımıyla ekonometrik model olarak panel veri analizi kullanılmıştır.

- Oluşturulacak olan panel veri analizi yardımıyla, belirlenmiş bölge kapsamında kamu yatırımlarının ihracat gelirleri üzerindeki muhtemel etkisi incelenmektedir.

Araştırmanın hipotezi şöyledir:

- H1, Batı Anadolu bölgesine yapılan toplam kamu yatırım harcamalarının, Batı Anadolu bölgesinin toplam ihracat gelirlerine etkisi vardır.

Panel veri analizi kullanılarak tahmin edilen modelde sabit etkiler (Fixed Effects) ve havuzlanmış etkiler modeli (The pooled Ordinary Least Square) kullanılmaktadır. Modelde karşılaşılan temel ekonometrik sorunların giderilmesi için, model “Beck-Katz” dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmiştir.

Çalışmada üç ilin 2008-2017 yılı verileri ele alındığından ilk aşamada $3 \times 10 = 30$ gözlemden oluşan bir panel veri seti oluşturulmaktadır. Bu panel veri setinde kamu yatırım harcamalarının, ihracat gelirleri üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Kurulacak modelde KY bağımsız değişkeni kamu yatırım harcamaları ve İG bağımlı değişkeni ihracat gelirlerini ifade etmektedir. Buna göre en genel formda panel veri modelleri aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$İG_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}KY_{it} + \varepsilon_{it}$$

Araştırma kapsamında öncelikle panel veri modellerinden hangisinin kullanılacağına karar verilebilmesi için model tahmin sürecinin yürütülmesi gerekmektedir. Panel veri analizinde sabit katsayılar, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri kullanılmaktadır. Öncelikle, birim/zaman etkileri üzerinde durulmaktadır. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (POLS) ile Sabit Etkiler Modeli (FEM) arasında karar vermek amacıyla F sınaması, Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli Model (POLS) ile Rassal Etkiler Modeli (REM) arasında karar vermek için LM sınaması ve son olarak Sabit Etkiler Modeli (FEM) ile Rassal Etkiler Modeli (REM) arasında karar vermek amacıyla Hausman sınaması kullanılmaktadır. Böylece her bir model için uygun yapı ardışık test süreçleri ile belirlenmiş olacaktır. Model tahmin süreci işletildiğinde aşağıdaki Tablo 1’den görüldüğü üzere, *birim etkisi* var, *zaman etkisi* yoktur. İlk aşama *birim etkili sabit etkiler modeli* geçerlidir. Prob değerine göre de sabit etkiler modeli geçerlidir. Bu durumda sabit mi? yoksa rassal mı? testini yapmaya gerek kalmamıştır. Model tahmin süreci neticesinde “*birim etkili sabit etkiler modelinin*” geçerli olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1: Modele İlişkin LR Olabilirlik Oranı Test Sonuçları

Bağımlı Değ.: İG	Birim Etki	Zaman Etki
X ²	57,41	0,0000
Prob.	0,0000	1,0000

Tablo 2: Modele İlişkin Analiz Sonuçları

Bağımlı Değ.: İG	Katsayılar	Standart Hatalar	Olasılık
KY	0,448	0,069	0,000*
Sabit	1949	1145	0,000*

Varsayımların Testi

Hausman Testi	Değiştirilmiş Wald Testi	Durbin Watson – Baltagi Wu LBI	Pesaran Testi
25,91	2622,47	0,8924	3,730
(0,0000)	(0,0000)	1,0815	(0,0002)

$$R^2 = 0,617$$

* % 1 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yukarıdaki Tablo 2’de modele ilişkin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. R^2 değerine göre modelin açıklayıcılık gücü % 62’dir. Yani kamu yatırımları ihracat gelirlerini % 62 oranında açıklamaktadır. Anlamlılık sütununa baktığımızda (0,000) kamu yatırımları ile ihracat gelirleri arasındaki katsayının pozitif ve 0,01 düzeyinde anlamlı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla kamu yatırımlarındaki 1 birimlik artış ihracat gelirlerini 0,45 birim artırmaktadır. Aynı şekilde sabit katsayı da anlamlıdır ve katsayısı pozitiftir. Bu durum H1 hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Panel veri analizinde temel ekonometrik varsayımların sağlanması halinde alınan sonuçların sağlıklı olduğu ifade edilebilir. Bu varsayımlar; varyansın birimlere göre değişmemesi, birimlerin kendi içinde otokorelasyonlu olmaması ve birimlerarası korelasyonun olmaması şeklindedir.

Temel ekonometrik varsayımlar sağlanmadığı için model Beck-Katz Dirençli tahmincisi ile yeniden tahmin edilmek durumundadır. Dirençli tahmincilere göre yapılan analiz sonuçları Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 3: Modele İlişkin Dirençli Tahminciler Analiz Sonuçları

Bağımlı Değ.: İG	Katsayılar	Panel Düzeltilmiş Standart Hatalar	Olasılık
KY	0,509	0,172	0,003*
Sabit	3842	6705	0,000*

$$R^2 = 0,791$$

* % 1 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Dirençli tahminci sonuçlarına göre modelin açıklayıcılık gücü bir önceki sonuçlara göre yükselmiştir. Yani kamu yatırımları ihracat gelirlerini % 79 oranında açıklamaktadır. Anlamlılık sütununa baktığımızda (0,003) kamu yatırımları ile ihracat gelirleri arasındaki katsayının pozitif ve 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Yani kamu yatırımlarındaki 1 birimlik artışın ihracat gelirlerini 0,51 birim artırdığı yapılan test sonuçlarından anlaşılmaktadır. Benzer yorumların sabit katsayı için de yapılması mümkündür.

5. SONUÇ

Bir bölgeye yapılan kamu yatırım harcamalarının verimliliğini, o bölgenin ihracat gelirlerine sağladığı katkıya göre değerlendiren çalışmada, Türkiye’de Ankara, Konya ve Karaman illerini kapsayan Batı Anadolu bölgesi örnek olarak alınmıştır. Analiz kısmında panel veri metodu kullanılmıştır. Zaman serisi 2008-2017 yıllarıdır.

Analiz sonuçlarına göre, kamu yatırımları ve ihracat gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü sonuçlar tespit edilmiştir. Buna göre kamu yatırım harcamalarındaki artış, ihracat gelirlerini olumlu bir şekilde etkilemektedir. Açıklayıcılık gücü % 79 ve anlamlılık derecesi 0,003’dür. Bu sonuçlara göre, Türkiye’de Batı Anadolu bölgesine yapılan kamu yatırımlarındaki bir birimlik artış, bölgenin ihracat gelirlerini 0,51 birim artırmaktadır. Bu verilere dayalı olarak ekonomik büyümenin önemli bir belirleyici olan ihracatın artırılmasında kamu yatırımlarını artırmanın ciddi katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu alanda yapılacak gelecek çalışmaların Türkiye açısından diğer bölgeler açısından da yapılması ve sektörel düzeyde kamu yatırım harcaması ve ihracat ilişkisinin araştırmasının yararlı olacağı belirtilebilir.

KAYNAKLAR

ACARAVCI, A., KARGI, G., (2015), “Türkiye’de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 1-16.

DABLA-NORRIS, E., BRUMBY, J., KYOBE, A., MILLS, Z., PAPAGEORGIOU, C., (2011). "Investing in Public Investment: An Index of Public Investment Efficiency", *IMF Working Paper, Journal of Economic Growth*, WP/11/37.

IHSAM, J., KAUFMANN, D. (1995), "The Forgotten Rationale for Policy Reform: The Productivity of Investment Projects", *The World Bank, Policy Research Working Paper*, No:Wps1549.

KALKINMA BAKANLIĞI, (2018), "İl Bazında Kamu Yatırımları (1999-2018)", <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il.html>, (10.05.2018).

MOHSEN, A.S., (2010), "The Relationship Between Trade Openness And Investment In Syria", *Hyperion Economic Journal*, 3(2), 14-23.

MORLEY, B., PERDIKIS, N. (2000), "Trade Liberalisation, Government Expenditure and Economic Growth in Egypt", *The Journal of Development Studies*, 36(4), 38-54.

PULA, L., ELSHANI, A. (2017), "The Relationship between Public Expenditure and Economic Growth in Kosovo: Findings from a Johansen Co-Integrate d Test and a Granger Causality Test", *Ekonomika*, 97(1), 47-62.

SCHWARTZ G., (2015), "Making Public Investment More Efficient", *Tokyo Fiscal Forum*, (http://www.mof.go.jp/pri/research/seminar/fy2015/tff2015_s4_01.pdf)
Son erişim tarihi: 10.11.2017.

ŞENGÜL, Ü., ESLEMİAN, S., EREN, M., (2013), "Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 75-99.

TOİGO P., WOODS, R. (2006), "Public Investment in the United Kingdom", *OECD Journal on Budgeting*, 6(4), 63-102.

TOKATLIOĞLU, M., SELEN, U., (2017), Maliye Politikası, Ekin Yayınevi, Bursa.

TÜRKİYE İHRACATÇILAR MECLİSİ, (2018), "İller Bazında İhracat Rakamları", <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, (05.06.2018).

İşletmelerde Ödüllendirme ve Takdir Sistemi Uygulamaları: 500+ Çalışanı Olan İşletmelerde Bir Uygulama

Derya Yardımcı¹, Gözde Demir², Nurcan Çetin³

Özet

Gelişen iş dünyasında ve artan rekabet koşulları çerçevesinde insan faktörünün önemi hızla artmıştır. İnsan öneminin artmasıyla değişen teknolojide ve dünyada çalışma tanımlarının farklılaşmasıyla birlikte geçmişten günümüze işletmelerin yapısında, işlevlerinde değişimlerin etkileri gözlenmiştir. İnsan kaynaklarının temel fonksiyonlarından olan ücrette de öncelikle ana ücret yapısı sisteminden insan yetkinliği ve performansına dayanan sisteme geçişi beraberinde getirmiştir. Çalışanların bağlılığını sağlamak ve verimlerini maksimum düzeye ulaştırmak önemli bir insan kaynakları fonksiyonu olan ücretlendirmeden geçmektedir. Ücretlendirme denince akla sadece parasal değerler gelmemeli; çalışanın terfi, saygınlık, kendini değerli hissetmesi, aile-yaşam dengesinin korunması, sosyal güvenliklerin sağlanması gibi birçok parasal olmayan ödül ve takdir yöntemleri de gelmelidir. Günümüzde kalifiyeli çalışanı bulmak kadar çalışanın örgüte bağlılığını sağlamak da işletmeler açısından önemli bir konu olmuştur. İşletmelerdeki ödül takdir sisteminin gelişimi ve değişiklikleri çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılığını etkilemiştir. Örgüte bağlılığı sağlayabilmek için işletmeler ödüllendirme yöntemlerini de geliştirmişlerdir. Rekabet koşullarında işletmelerin güçlü durabilmeleri için ücret politikasını ödül ve takdir yöntemleriyle desteklemeleri gerekmektedir. Çünkü ücretin sadece bağlılığı arttırmakta yeterli olmadığı görülmektedir. İş insan kontrolünde gerçekleştiği için örgütsel verimliliğin artması ve örgütsel bağlılığın sağlanması çalışanın bireysel bağlılığı ve verimliliği ile doğru orantılıdır. Bu yüzden öncelikli olarak bağlılık sağlayıp yetenekli çalışanları bünyelerinde tutmak istiyorlarsa “ücret ve ödül sisteminin” bir arada yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılarak “işletmelerde ücretlendirme, ödüllendirme ve takdirin örgütsel bağlılığa etkisi” ne ilişkin bir inceleme yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma iki bölümden oluşup ilk bölümde literatür araştırması, ikinci bölümde literatüre katkı sağlamak amacıyla: 500+ çalışanı olan işletmeler de insan kaynakları müdürleri ile yapılandırılmış görüşme tekniği ile bir çalışma uygulanmıştır.

Anahtar Kelime: Ücretlendirme, Ödül ve Takdir, Örgütsel Bağlılık,

JEL Sınıflama Kodları: M52, M59

Effectiveness in Organizational Commitment, Principles of Pricing, Promotion and Replacement in Operations: An Application in 500+ Working Operations

Abstract

The importance of the human factor increased in the developing business world and the context of competition conditions. The changing technology and different definitions of working in the world were affected structure and functions of enterprises with increased human importance. The wage from the basic functions of human resources has made the transition from the main wage structure system to a system based on human competence and

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans, Türkiye, yadimci.45@hotmail.com

² Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans, Türkiye, gossde475@gmail.com

³ Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans, Türkiye, nrcncetin@hotmail.com

performance. Providing employees' loyalty and maximize yields is the task of remuneration, which is an important human resource function. When say pricing , not only monetary values should come to mind ; non-monetary values has to come to mind methods like employee's satisfaction, respect, self-esteem, protection of family-life balance, social security. Today, providing an employee's organizational loyalty has been an important subject in terms of businesses like finding a qualified worker. The development and changes of the award appraisal system in the business affected the employee's job satisfaction and organizational loyalty. Businesses developed rewarding methods to ensuring loyalty. Businesses have to support the wage policy with reward and appreciation methods to strong durability in competitive conditions. Due to it seems that wage is not enough to just increase loyalty. The increase in organizational productivity and the provision of organizational commitment are directly proportional to the employee's individual loyalty and productivity when occurrence of work in human control. Therefore, if they primarily want to keep talented employees on their own and make loyalty, the "wage and reward system" must be carried out together. Aim of this study is making an examination of the effects of rewards, appreciated and appreciation in organizational loyalty in businesses. This study consists of two parts. First chapter literature search, a study was conducted with structured interview technique with human resources managers in businesses with 500+ employees to contribute to the literature in second chapter.

Keywords: Reward, Organizational Commitment, Charges, Admiration

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ücret: çalışanların bir geçim kaynağı olarak harcadığı zihinsel ya da fiziksel güce dayalı emek sonucunda işverenin çalışana ödemiş olduğu aynı ya da nakdi bedel şeklinde tanımlanabilir. Bir işletme oluşum ve gelişme sürecinde bir taraftan örgütsel amaçlarını gerçekleştirirken diğer taraftan ise çalışanın işletmeye yaptığı katkılar sonucunda hak ettikleri ücreti vermek zorundadır. İKY'nin işe alım, iş analizi, kariyer yönetimi, ücret gibi birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonların hepsi birbirinden önemlidir. Fakat bireyi işletmeye çekebilmek, devamlılığını sağlayabilmek ve verimli çalışmaya teşvik etmek için ücret çalışan açısından en öne çıkan fonksiyondur.

İşletmelerde kullanılan ücret yönetimi politikalarının amacı gerek kalifiyeli çalışanı elde tutmak gerekse diğer kalifiyeli elemanları kendi işgücüne dâhil etmektir. Günümüzde ücret denildiğinde akla sadece parasal değerler gelmektedir. Fakat işletmeler çalışanlarına sadece parasal ödemelerde bulunmaz. Bu nedenle ücret yerine ücretlendirme kavramı kullanılması, sadece ücreti değil ödül ve takdir sistemini de içine aldığından daha somut bir ifade olacaktır.

Çalışanın bireysel ve örgütsel bağlılığını arttırmak adına öngörülen yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerin başında ödüllendirme gelmektedir.

Ödül: İşverenin çalışan performansına dayalı memnuniyetini bildirmek amacı ile çalışanına verdiği parasal ya da parasal olmayan değerler bütünüdür. Çalışanlara sağlanan ödüller işletmelerin çalışanı kontrol altında tutma amacı ve çalışanların ise daha fazla bireysel başarı ve kendini gerçekleştirme amacına dayanan sistemler bütününe ödüllendirme yöntemi denir. Ödüllendirme yönteminin tanımından da anlaşılacağı üzere bireysel gelişimin yanında örgütsel gelişim de bağlılığa olanak sağlar. Ödüllendirme bilinci kişide çalışanı güdeleyici, performansını arttırdığında daha çok ödüle sahip olacağı algısı yaratır. Böylelikle ödüle sahip çalışan örgüte bağlılık hissederek beraberinde iş tatmini sağlayıp karşılıklı verim elde edilmiş olacaktır.

Ödül sistemi, örgüt değerlerini olumlu ya da olumsuz değişmesine neden olabilir. Bu değişim çalışanların örgüte bağlılığı üzerindeki etkisini gözlemlememize yardımcı olur. Örgütsel bağlılığın gücünü ve etkinliğini işletmenin yapı ve büyüklüğü, çalışma koşulları ve ücret dışında ödüllendirme sisteminden almaktadır. Psikolojik, demografik, toplumsal ve sosyal faktörler çalışanı etkilese de tüm bu faktörler göz önüne alınarak ve iyi bir değerlendirme yapılarak bir örgüt ödül politikası oluşturulmalıdır. Ödülün içsel yönü bağlılık ve disiplin sağlarken dışsal yönü performans ve etkinliğin artmasının yanında devamsızlık ve işten ayrılma eğilimlerinin azalmasına katkıda bulunur. Ödül sisteminde en çok dikkate alınması gereken husus adalet ve tutarlılıktır. Ödüllendirme yalnızca adaletli bir şekilde gerçekleştirildiğinde örgütte olumlu bir geri bildirim sağlamaktadır. Adaletli bir ödül sistemi ve çalışana insani değer verilmesi bunun yanı sıra eşit işe eşit ücret politikasının iyi şekillendirilmiş olması örgütlerdeki aidiyet duygusunu artırır. Örgütlerin ödüllendirme sistemlerini oluşturmasının temelinde insana değerli olduğunu hissettirmesi yatmaktadır

Ödüller başarılı performans sergileyen iş görene “teşekkür” mesajını iletmenin en iyi yoludur. İş görene “sana değer veriyoruz,” “yaptığın işi takdir ediyoruz” mesajını vermektedir. Çoğu iş gören maaşını zaten hak ettiğini düşünmektedir. Bu nedenle de işiyle ilgili özel bir çaba sarf ettiği ve ekstra başarı gösterdiğini düşündüğü durumlarda ödüllendirilmesi ile kendisini daha fazla tatmin olmuş hisseder. Bu açıdan örgütsel ödüller bağlılık üzerinde güçlü ve olumlu etkiler yapar. Kişi, örgüt tarafından kendisine sunulan ödülleri yeterli ve adil olarak algılayarsa örgüte daha yüksek düzeyde bağlılık duyacaktır. Başka bir görüşe göre ise, bir iş gören örgütsel ödüllere kolayca ulaşabiliyorsa, bunlar çalışılması gereken değil örgütün doğal olarak sağladığı ödüller olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan düşük statüden bile başlasa bir iş gören, büyük ödüller elde edebilecek ise, örgütsel bağlılığı kuvvetlenebilmektedir. Tüm bu açıklamalar örgütsel ödüllerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (HOŞ & OKSAY, 2015)

Bratton’a göre; örgütlerde ödüllendirme yönetiminin üç önemli amacı bulunmaktadır: Uygun çalışanın bulunması, çalışanın verimliliğinin artırılması ve devam ettirilmesi, çalışanın örgüt kurallarına uygunluğunun sağlanması ve devam ettirilmesi (BUDAK, ARPACI, & TOLAY, 2017)

Örgütlerde ödüllendirmelerin yapılmasının en önemli amacını çalışanların işini ve işyerini severek motivasyonun artırılmasının sağlanması oluşturmaktadır (KARATEPE, 2005). Yöneticiler çalışanların elde ettikleri başarılarla karşılık uyguladıkları takdir mekanizmasıyla çalışana motive ederek daha çok başarı elde etmesi için güdeleyici etki eder. Ödüllendirme ile örgütün sahip olduğu değerinin çalışana belirtilmesi, kalifiyeli çalışana örgüte dahil edilip bağlılığının sağlanması, çalışanın yetenekleri ve bilgilerine dayanarak performanslarının geliştirilmesi, kuruma ait kültür algısının çalışanda oluşturulması ve örgütün genel yapısının oluşturulup geliştirilmesinde maliyetin dengelenmesi amaçlanmaktadır.

Bireysel ve örgütsel bağlılığı güçlendiren ödüllendirme ve ücretlendirme sistemi birbirini tamamlayıcı yöntemlerdir. Fakat her ödüllendirme sistemi çalışan

bağlılığını arttıracak diye bir şey yoktur. Doğru çalışana doğru ödül politikasıyla ancak bu durum sağlanabilir. Bir çalışan işe girdiğinde ilk başta fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacındadır. Biz bu çalışana saygınlık açısından bir ödül verdiğimizde bu ödül onu tatmin etmeyecektir yani fizyolojik ihtiyacı olan çalışana parasal ödül saygı ihtiyacı olan bir çalışana parasal olmayan bir ödül verilmesi gerekmektedir. Örgütsel bağlılığı arttırmaya yönelik ilk adım ücretlendirme politikasını düzenlemektir. İnsan; maldan çok farklı bir varlıktır. Ancak, insanların hizmetlerinin belli bir fiyattan kiralandığı da bir gerçektir. Bu fiyat, ücret haddidir ve bütün fiyatlar arasında en önemli yeri tutmaktadır (KARATEPE, 2005). Flippo'ya göre personelin örgüte yaptığı katkılar karşılığı aldığı ücret, onların yaşamlarını devam ettirmesini sağlaması yanında, personele, örgüt içinde statü ve saygınlık da kazandırır (KARATEPE, 2005). Bu nedenle ücret yönetimi karmaşık ve o bir kadar da örgüt açısından önemli bir konudur.

Örgütlerde özendirme amaçlı ücretlendirme; “çalışanların bireysel performansları ile alacakları ücret arasında, bireyi özendirici faktörleri öne çıkaran bir ücretlemedir” (BİLGİN, 2004). Böylece, çalışanların normal performansından daha yüksek bir performans göstermeleri söz konusu olmaktadır. (KARATEPE, 2005) Örgütsel bağlılık genel anlamda çalışanın örgüt amaçları benimsemiş etkin olarak faaliyet gösterip işletmeye sadakat duyması anlamına gelmektedir. Çalışanın örgüte bağlılığı içerik açısından çok zengin bir altyapısı olduğundan dolayı birçok yazar tarafından kaleme alınmıştır. Örgütsel bağlılık; örgüt adına yüksek düzeylerde çaba göstermek veya örgütün amaç ve değerlerine kesin bir inançla kabul etmek suretiyle örgütün tüm etkinliği, çıkarı ve başarısı ile bütünleşmedir (İBİCİOĞLU, 2000).

Tanımdan da anlayacağımız üzere örgütsel bağlılık çalışanın, hiçbir çıkar duygusu olmadan örgütün amaç ve değerlerini sahiplenmesi, örgütte kalma isteğinin son derece yüksek olması ve örgütün ilerlemesi için yüksek performansta verimli bir şekilde çalışmasıdır. Bir örgütün büyümesi ve ilerlemesi için çalışanın bağlılığı çok önemli bir faktör olup çalışanın bağlılığını sağlamak için gerekli bütün

yapılacakların ortaya konulması gerekmektedir. İş görenlerin örgüte bağlılığını etkileyen faktörleri genel olarak şöyle düşünebiliriz. Çalışanın sahip olduğu demografik özellikleri, örgütte eşitlik- adalet yaklaşımı, çalışanın hissettiği iş doyumunu, bunun yanında iş ile ilgili çalışma saatleri, karar alma sürecine katılıp yer alma, parasal ödül ve parasal olmayan ödül sistemi sahip olunan rol ve yan haklar bağlılık düzeyini etkileyen faktörler arasındadır.

Peki, bir çalışanın örgütsel bağlılığını yüksek tutmak için yapılması gerekenler nedir? Çalışan eğer kendini örgüt içerisinde mutlu hissediyor ise, kendisinin hem asları hem üsleri tarafından sayıldığı ve sevildiğinin farkında ise, performansının karşılığını alıyor, hakkının yenildiğini düşünmüyor ise örgüte bağlanır. Yani bir iş vereve parasal ya da parasal olmayan tüm ödüllendirme stratejilerini tam anlamıyla uyguluyor ise; o örgütte çalışanlar örgüte son derece bağlanır.

Örgüte bağlı çalışan; iş tatminsizliği, işi bırakma, devamsızlık, geri çekilme ve iş arama gibi eylemlerden uzaklaşıp iş tatmini, iş doyumunu, işe sarılma, yüksek motivasyon ve yüksek performans gibi tutumsal ve duygusal eylemlere yöneliktir.

Çalışanların bağlılığı örgütsel başarıya ulaşmada en kritik faktör olarak görülmektedir. Her örgüt üyelerinin örgütsel bağlılığını arttırmak istemektedir. Çünkü örgütsel bağlılık çalışanları problem üreten değil, problem çözen insanlar haline dönüştürür. Örgütler eğer refah içerisinde olmak veya varlıklarını idame ettirmek istiyorlarsa mutlaka üyelerinin bağlılıklarını sağlamalıdır (Gürkan, 2006). Örgütsel bağlılık kavramı farklı yönleri ile örgütte karşımıza çıkar. Çalışanın örgüte karşı herhangi bir zorunluluk hissetmeden, tüm benliğiyle duygusal olarak ait hissetmesi “duyuşsal bağlılık”; Çalışanın belirli koşullar ile ayrılma durumunda kalacağı zor durumu düşünerek (sosyal haklar gibi) örgütte duydukları bağlılık “zorunlu bağlılık”; çalışanın örgütte kalmak ile yükümlü olup, aksi durumun uygun olmadığını hissetmesi “ahlaki bağlılık” olarak tanımlayabiliriz. Çalışanın örgüte bağlı hissetmesiyle birlikte örgütün hedeflerine ulaşması için öncelikle devamlılığını sürdürüp, örgüt hedeflerini gerçekleştirmek için yoğun çaba ve emek gösterirler.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve AMACI

Bizim bu çalışmayı yapmamızdaki esas amaç; örgütlerin ne tarz ücretlendirme ve takdir politikaları uyguladığını, bu politikaları uygularken nelere dikkat ettiklerini ve çalışanlara örgütsel bağlılık kapsamında, ne gibi olumlu ya da olumsuz dönüşler aldıklarını tespit etmektir. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılarak “işletmelerde ücretlendirme, ödüllendirme ve takdirin örgütsel bağlılığa etkisi” ne ilişkin bir inceleme yapılmıştır. Bu çalışma iki bölümden oluşup ilk bölümde literatür taraması, ikinci bölümde literatüre katkı sağlamak amacıyla: 500+ çalışanı olan işletmelerde insan kaynakları müdürleri ile yapılandırılmış mülakat görüşme tekniği uygulanmıştır. Örneklem yöntemi olarak da insan kaynakları uzmanlarına daha kolay ulaşabilmek adına “kartopu örnekleme” kullanılmıştır.

BULGULAR

1. İşletmenizde ödül ve takdir kullanmanızdaki esas amaç nelerdir? Ödüllendirme stratejileri uygulanırken dikkat ettiğiniz esas unsurlar nelerdir? İyi bir ödül sistemini örgütsel bağlılık anlamında düşündüğümüzde ücretlendirme, ödül ve takdir yöntemlerinin en etkilileri sizce nelerdir?

Katılımcılar

İfadeler

1.Firma

Performansa dayalı bir ödül stratejimiz mevcut ve performansı arttırmak amaçlı ödüller kullanılıyor. Çalışanlardan fikirler sunmasını istiyoruz ve bu fikirler hayata geçer ise kazanımdan pay alıyorlar. Çalışanın performansı sonucunda ödül seviyeleri değişiyor. Örneğin; hafta sonu araç kullanımı gibi.

2.Firma

Amaç çalışan motivasyonunu sağlamak ve örgütsel bağlılığı arttırmaktır. Kişin maaşı dışında sosyal ve yan hakları vardır ve onlardan faydalanıyor. Satış tahmin bölüm bazında oluyor yarışmalarımız ve ödüllendirmeler oluyor. Bölüm bazında performansa dayalı hedeflere ulaşıldığında bölüm primi hak etmiş oluyor. 6 aylık değerlendiriliyor primi belli oranda hak kazanıyor.

Haftanın iki günü izin olması, servis imkanının bulunması en büyük memnuniyet.

3.Firma Ödüllendirme değil daha çok yan yardımlar uyguluyoruz. Ödül olarak gereğinden fazla çalışanlara prim veriyoruz. Motivasyonu sağlanırsa verim artar. Bölüm farklı ama verilen eğitimler hep aynı. Standart bir yapı var ama eski elemanlar kıdemden dolayı biraz daha fazla ücret almaktadır. Çalışan en çok ücret ile işine bağlanıyor.

4.Firma Ödüllendirme stratejimiz Anlık Ödüllendirme Sistemi. Ödülün standardı yok değişebiliyor tamamen şirketle ilgili. İşletmede belli başlı çalışma kurallarına uyulmadığı takdirde nasıl cezalar uygulanıyorsa ödül de olmak zorunda. Çalışanların moral ve motivasyonunu arttıran bir şey en başta Onların mutlu olmasını sağlayan hatta şirkete bağlılıklarını arttıran bir durum bu. Performans değerlendirmemiz var bizim girişte yetkinlik ölçülerek işe alınıyor.

5.Firma Şirket olarak yaptığımız envanter primleri ve ciro primleri var. Kazan kazan formülü hem şirket kazanıyor hem personel kazanıyor. Belirlediğimiz sistem var bu sistem içerisinde kuralları yerine getirirsen prim alıyorsun ve başarılı olanlara terfi (Gürkan, 2006)veriyoruz. Genelde parayla bizim ödüllerimiz. Hedefler veriyoruz bunlar üzerinden terfi ve iyi ücret ödülleri sunuyoruz.

6.Firma Ödüllerimiz hedeflere göre değişiyor. Örneğin; yemek düzenlenir, çeşitli primler verilir. Parasal açıdan tatmin olan çalışan prim ile sosyal şeylerle tatmin olan çalışanın prim ikinci plandadır. Mağazamızda hedefler var hedeflerin kotalarını tutturup tutturmamak etki ediyor. Bize göre çalışanlar için parasal ödüller her zaman daha önemlidir.

7.Firma Sistemimizde çalışan performansına dayalı olarak daha çok prim uygulaması yapılmaktadır. Örgütün yaptığı ödeme çalışan davranışını ve

gayretini etkiliyor diyebiliriz. İyi ücret, çalışma koşulları, güvenliği, terfi bunların hepsinin örgüte bağlılığını arttırdığını düşünüyoruz.

8.Firma

Ödüllendirme stratejimizdeki amaç çalışanlarımıza verdiğimiz önemi göstermek hem de çalışanların performanslarında gelişim sağlamasına katkıda bulunmaktır. Fark yaratan ödülleri, alışanın sunduğu projelere, yaptığı işte başarısına göre değerlendirilir. Bu çalışma ortamında çalışanlarımızın yapmış oldukları başarıları fark edildiğini hissetmesi ve ödüllendirilmesi onların motivasyonunu arttıracığı gibi şirkete bağlılıklarını pekiştireceğini düşünmekteyiz.

9.Firma

Segment bazlı stratejiler olup kazan kazan stratejisine uygun olmalıdır. Amacımız yüksek performansı ayırtırmak, bağlılık ve motivasyonu arttırmak, yeteneği elde tutmak ve çekebilmektir. Hedef ve yetkinlik bazlı performans sistemi uygulanmaktadır. Ödül prim ise; performans-pozisyon-lokaysan.1.iyi ücret 2.iyi çalışma koşulları 3.kariyer fırsatları 4.marka bilinirliği

2. Ücretlendirme, ödül ve takdirin çalışan performansını etkilediğini düşünürsek bunun öncesinde performansa dayalı ücretlendirme ödül ve takdirin dezavantajları nelerdir? Ücretlendirme, ödül ve takdir yöntemi uyguladığınız bir çalışanda buna rağmen çalışma isteği azalmış ise ne tür bir çözüm yolu izlersiniz?

Katılımcılar

İfadeler

1.Firma

Olası adaletsizlik ya da çalışanın kendisinin hak ettiği kadar ücretlendirildiğini ya da ödüllendirildiğini düşünmesi örgüt bağlılığını oldukça olumsuz etkiler hatta işten ayrılamaya kadar gidebilir. Hiçbir firma niteliği yüksek bir çalışana kaybetmek istemez, biz de o şekilde. Performansa dayalı ödüllendirme sisteminin dezavantajları olduğunu pek düşünmüyorum. Şöyle ki; en azından adaletsizlik diye bir kavram oluşmuyor. Hak eden hak ettiği ödülü, takdiri alıyor. Çalışanın bağlı oldukları yöneticilerle görüşülüyor, sebebi araştırılıyor ve bu tatminsizliğin çözüm yolları aranıyor. Çalışanla birebir görüşülüyor sorunları giderilmeye çalışılıyor.

- 2.Firma** Bizim mağazada yaşanmadı. Biz de yok ama kişinin kendi motivasyonu düşer, tatmin örgüt bağlılığı düşer. Çalışanların dostlukları rekabete ve hırsla döner.
- 3.Firma** Satışlar her bölgeye göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte prim miktarı da değişmektedir. Bölgeler açısından teknoloji olanakları da farklılık göstermektedir.
- 4.Firma** Dezavantaj olarak düşünmüyorum bugüne kadar hiçbir dezavantajını görmedim. Detaya inmek gerekiyor gerçekten bölümünü seviyor mu yoksa sevmiyor mu diye. Önce onu öğrenmek gerekiyor. Performans görüşmelerimiz var bizim bir ara dönem görüşmesi ya da yıl son görüşmeleri. Bu yöntemlerle tespit edip çıkan sonuçta göre belirliyoruz. Eğitim istiyorsa eğitim başka bölümüne geçmek istiyorsa firma bünyesinde gerekli değişiklikler yapılmaktadır.
- 5.Firma** Ödüllendirme ile ilgili yaptığımız çalışma boğucu bir çalışma ise yani çalışanların yapması gereken mağazada asli görevlerin dışında bir şey istiyorsak yaptığımız uygulamayı kesiyoruz. Çalışanın ödüllendirmemize, iyileştirme programları uygulamamıza rağmen performansı hala düşük ise 3 kere ihbar veriyoruz 4.sinde işten çıkartıyoruz.
- 6.Firma** Bizim sektörde pek dezavantajı yok. Rekabet olacaktır yani yanındaki arkadaşları ezmeye çalışacak olabilir. O çalışana kazanmaya bakarız. Motivasyonunu düşüren şeyleri araştırırız onu tekrar motivasyonunu ve bağlılığını arttırmaya çalışırız. Biz uygulaması gerekenleri uygularız fakat hala değişen bir şey yoksa mecbur o çalışana işten çıkartırız.
- 7.Firma** Şirket politikasına ödüllendirmenin olumlu katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bizim için çalışan motivasyonu ve kazanç ön plandadır. Dezavantaj sağlayacağını düşünmüyoruz. Çalışma performansında bütün müdahalelere rağmen azalış göstermişse; önce sözlü daha sonra yazılı uyarılma yapılıyor Hala devam ediyorsa nedenini öğrenmeye çalışıyoruz.

8.Firma Ödüllendirme sistemi şirketimizde çalışanların motivasyonlarına katkıda bulunur. Önemli olan bizde çalışandır.

9.Firma Yanlış kurgulanan bir ödüllendirme sistemi, şirket içerisinde ve piyasada olumsuzluk yaratabilir. Eksik yapılan bir ödüllendirme de yeteneği elde tutmak zor olacağı gibi fazla yapılan ödüllendirme ise diğer çalışanlarda rahatsızlık yaratabilir. İyi kurgulanmış ve çalışan tarafından benimsenmiş ve değerlendirme süreci başlamadan önce çalışan duyurulmuş bir performans sistemi uygun olacaktır. Gelişim planı hazırlanır ve yıl içinde izlenir. Gelişim sağlayamıyorsa rotasyon talep edilir. Ya da son olarak yöntem olarak iş akdi fes edilir.

3.İşletmenizde başarılı bir çalışana para dışında ödüllendirmenin sizce farklı yöntemleri var mıdır? Takdir mekanizmalarınızdan bahsedebilir misiniz? Örgütün ücretlendirme, ödül ve takdir yöntemi kapsamında yaptığı her türlü ödemenin maliyetini, çalışanın kazanç ve verimliliği ile karşılaştırdığımızda şirket politikasına ne gibi katkılardan söz edilebilir?

Katılımcılar	İfadeler
1.Firma	Üretilen fikirden pay alma, hafta sonu araç kullanımı, ailesi ile birlikte tatiller. Kesinlikle maliyet unsuru olarak görmüyoruz. Çünkü çalışanın yaptığı olumlu katkılar bize bu maliyeti ortadan kaldırıyor.
2.Firma	Çalışan motivasyonunu arttırmaya yönelik sadece prim değil aynı zamanda çalışanın takdir edilmesi sağlanmaktadır. Toplantılarda müşteri teşekkürlerinin paylaşım panolarına asıyoruz, çalışanlar arasında da birbirlerine teşekkürleri paylaşıyoruz. Bu yöntem çok etkili, maliyet unsuru değil.
3.Firma	Her zaman prim yöntemi değil çalışanın çalıştıkça emeğinin karşılığını alacağı algısı ve takdir edilebilme algısı olmalı.
4.Firma	Anlık ödüllendirme mekanizması ile insan kaynaklarına bildirilerek uygun yöntem belirleniyor. Ailesi ile birlikte yemeğe götürülmesi, kişiye özel hediye, sinema bileti sertifika verilmesi gibi örneklendirebiliriz. Böylece çalışan mutlu oluyor, örgüte bağlanıyor. Ödüllendirme yaparken şirketlerin bütçe ayırıp, geciktirmeden yapmalı.
5.Firma	Ücret olabilir. Bunun dışında güzel bir çalışma karşılığında bölgedeki takdirin etkisiyle çalışanlar ile hep beraber sinema ya da pikniğe gideriz. Genelde fazla

	ücret ile takdir mekanizması sağlanıyor. Çalışan, maliyeti fazlasıyla karşılıyor zaten.
6.Firma	Ücret ne kadar artarsa getiri o kadar artar. Bunun dışında en büyük ödüllendirme parasız ödüller. Örneğin uzun yıllar bu bünyede kalmasını sağlamak, terfi. Biz çalışana bir veririz çalışan bize iki kazandırır.
7.Firma	Öncelikle takdir etmek, Özel günlerde çeşitli hediyeler vermek, diyebiliriz. Ödüllendirme bir maliyet unsuru fakat çalışanların motivasyonu sonucu elde edilen verim bu maliyetin çok üstündedir.
8.Firma	Ödüllendirme sistemi bir maliyet unsurudur fakat şirketimizde çalışan motivasyonun sağladığı kazanç bizde daha ön plandadır. Önemli olan bizde çalışandır.
9.Firma	Tanıtma, eğitim, terfi, yurtdışında çalışma fırsatı, esnek çalışma, teşekkür mektubu sunulması gibi ödüllendirme sistemi aracılığı ayın kalite ve iyi uygulamalarının çeşitli sistemlerle çalışanlara duyurulması gibi yöntemlerdir. İç denge ve piyasa verilerine göre belirlenir.

3.SONUÇ

Elde ettiğimiz bulgulara göre: İşletmelerin hepsi çalışanların örgütsel bağlılığı sağlamak adına ücretlendirme ve ödül stratejilerini bir şirket politikasının olmazsa olmazı olarak düşünmektedirler. Bu stratejiler genel anlamda performansa dayalı ödül sistemine dayanmaktadır. Ödüllendirirken yapılacak hatalar işletmenin markasına zarar verebileceğini düşünüp; çalışanları mavi yaka, beyaz yaka, kadın, erkek, deneyim, yaş olarak ayırmaksızın adalet çerçevesi içerisinde ilerlemesi sonucunda daha verimli, motivasyon yüksek ve örgütüne bağlı çalışanı beraberinde getireceği sonucuna varılmıştır. Ücretlendirme ve ödül stratejileri hiçbir zaman bir maliyet unsuru olarak görülmeyip çalışanın performansını arttırmak adına bir teşvik aracı olarak görülmektedir.

4.KISITLAMALAR

İnsan kaynakları uzman ya da müdürleri ile görüşmek istediğimiz için yeterli vakitlerinin olmadıklarını çok yoğun çalıştıklarını söylediler ve yaklaşık 20 tane firma ile görüşme talebinde bulduk fakat sadece 9 tanesi geri dönüş yaptı.

Görüşme sırasında ses kaydı ya da videoya alabileceğimiz herhangi bir teknolojik aleti kullanmamıza izin verilmedi.

KAYNAKÇA

AKA, B. (2018). Bebek Patlaması, X ve Y kuşağı Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 118-135.

Aktan, C. C. (1999). 2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri. İstanbul: TÜGİAD.

ALDEMİR, C., ATAOL, A., & BUDAK, G. (2001). İnsan Kaynakları Yönetimi. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitapevi.

ALTINDAĞ, E., & AKGÜN, B. (2015). Örgütlerde Ödüllendirmenin İşgören Motivasyonu ve Performansı Üzerine Etkisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 281-297.

BARUTÇUGİL, P. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

BİLGİN, K. U. (2004). Kamu Performans Yöntemi Memur Hak ve Yükümlülüklerinin Performansa Etkisi. Ankara: TODAİE.

BUDAK, G. (2013). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi. İzmir: Barış Yayıncılık.

BUDAK, G., ARPACI, S., & TOLAY, E. (2017). Performansa ve Yetkinliğe Dayalı Ücret ve Ödül Yönetimi Arasındaki Bağlantılar. Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15-34.

ÇAM, S. (2011). İnsan Kaynakları Planlaması. İstanbul: Hayat Yayınları.

DOLGUN, U. (2010). İnsan Kaynakları Yönetimi. Bursa: Ekin Yayınevi.

Dursun, F., Dursun Çalışan, Ç., & Baş, Y. (2017). Çalışanların İş Doyumu, Yönetim ve Ödüllendirme Beklentileri ve Ücret ve Sosyal Oanıklar ile İlgili Algularının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.

ERGÜL, H. F. (2006). Kurumlarda Ücret, Ücret Sistemleri ve Ücret-Başarı İlişkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Enstitüsü, 92-105.

Gürkan, G. Ç. (2006, Temmuz). Örgütsel Bağlılık: Örgütsel İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde Örgüt İklimi ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Araştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

GÜZEL, D., & YAZICILAR, F. G. (2013). Ecza Depolarında Ücret Yönetimi. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 48-63.

HOŞ, C., & OKSAY, A. (2015). Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık İle İş Tatmini İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1-24.

İbicioğlu, H. (2000). Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13-22.

İSA İPCİOĞLU, B. E. (2006, Haziran). İşletmelerde Güven, Ödül ve Takdir Sistemi İle Bilgi Yönetimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. s. 11-23.

KARATEPE, S. (2005). Ödüllendirme Yönetimi: Örgütlerde Güdülemeye Duyarlı Bir Yaklaşım. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 118-132.

KESER, A. (2012). Çalışma Psikolojisi. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

ÖZKALP, P., & KIREL, P. (2011). Örgütsel Davranış. Bursa: Ekin Yayınevi.

ÖZKAYA, M. O., KOCAKOÇ, İ. D., & KARAA, E. (2006). Yöneticilerin Örgütsel Bağlılıkları ve Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkileri İncelemeye Yönelik Bir Alan Çalışması. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 78-96.

SABUNCUOĞLU, P. (2016). İnsan Kaynakları Yönetimi. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

ŞAHİN, L. (2010). İnsan Kaynakları Yönetiminde Ücretlendirme Fonksiyonunun Analizi. Kamu-İş Dergisi, 129-164.

ŞİMŞEK, M., & ÇELİK, A. (2016). İşletme Bilimine Giriş. Konya: Eğitim Yayınevi.

USTA, I. (2012). Otel İşletmelerinde Ödüllendirmenin Örgütsel Bağlılğa Etkisi: İstanbul'daki Beş Yıldızlı Otel işletmelerinde Bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

YILDIZ, S., SAVCI, G., & KAPU, H. (2014). Motive Edici Faktörlerin Çalışanların İş Performansına ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 234-249.

ZENCİRKIRAN, M. (2012). Örgüt Sosyolojisi. Bursa: Dora Basım Yayın.

Türkiye'de Toplulukçuluk Yapısının Hesap Verebilirlik Üzerindeki Etkisi

Habip DEMİRHAN¹

Özet

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması birçok yapısal değişikliği de 1980'li yıllardan başlayarak dünya genelinde kamu yönetim yapılarında dönüşümler yaşanmıştır. Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı olarak da anılan bu akımla birlikte yönetim yapılarında bazı yeni kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Bu kavramların başında hesap verebilirlik gelmektedir. Ülkemizde de 1990'lı yılların ikinci yarısından başlayarak gerek uluslararası kuruluşların direktifleri gerekse de Avrupa Birliği'ne uyum süreci çerçevesinde kamu yönetim yapısında bir dizi reform yapılmıştır. Hesap verebilirlik kavramı ilk olarak Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda zikredilmiş ve 2003 yılında kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte de daha da önem kazanmaya başlamıştır. Çalışmada uluslararası kuruluşların direktifleri ve Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde oturtulmaya çalışılan bir hesap verebilirlik mekanizmasının Türkiye'deki kültür yapısında var olan toplulukçuluk boyutu ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre toplulukçuluk ile mevcut hesap verebilirlik mekanizmasının birbirini desteklemediği ve hesap verebilirlik mekanizmasında değişikliklerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, Hesap verebilirlik, Kültür, Toplulukçuluk

JEL Sınıflama Kodları: H83, M4, M40, M14

The Effects of Collectivism Structure On Accountability in Turkey

Abstract

The public management structures have transformed from the beginning 1980s throughout world. Some new concepts have become important within the context of this trend which is referred to as The New Public Management approach. One of these concepts is accountability. A Number of reforms have been both within the framework of EU process and the directives of international organizations starting from the second half of 1980s. The accountability as a concept was firstly mentioned in 7th Five Year Development Plan and become a core concept with the Public Financial Management and Control Act Law Number 5018 which is adopted in 2003. The study examines the relationship between existing accountability mechanism which is adopted from the reforms done within the EU process and international institutions and collectivism dimensions of Turkish culture. According to the results, it is concluded that the collectivism dimension does not support the existing accountability mechanism. For this reason, a new approach for accountability should be developed.

Keywords: New Public Management, Accountability, Culture, Collectivism

JEL Classification Codes: H83, M4, M40, M14

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Türkiye, habipdemirhan@hakkari.edu.tr

1. GİRİŞ

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte devletin ekonomi içerisindeki rolünde değişim yaşanmaya başlamıştır. 1970'li yıllara kadar devleti ekonomiye müdahalesini savunan Keynesyen politikalar çerçevesinde kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payında büyüme yaşanmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri ve daha sonraki gelişmeler Keynesyen politikalar ile başlayan müdahaleci devlet anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980'lerden başlayarak devletin müdahaleci rolünün yerine öncelikli olarak devletin küçültülmesi fikri benimsenmiş, 1990'lardan başlayarak da düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmesi gerekliliği vurgulanmış ve bu çerçevede dünyada ve özelde ülke uygulamalarında reformlar yapılmaya başlanmıştır. Yeni Kamu Yönetimi (YKY) olarak adlandırılan bu anlayış çerçevesinde *İyi Yönetişim* (Good Governance) mekanizması gelişmiş ve kamu yönetim yapılarında iyi yönetişimin araçları olan hesap verebilirlik, saydamlık, verimlilik vb. kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. KYK sürecinin hız kazandığı bu dönemde, kamu yönetim yapıları bilhassa özel sektörün aşına olduğu kavramlar olan rekabet edebilirlik, etkinlik, verimlilik, katılımcılık, saydamlık ve hesap verebilirlik kavramları ile tanışmaya başlamıştır.

YKY anlayışı çerçevesinde iyi yönetişim ilkeleri arasında sayılan hesap verebilirlik son yıllarda ciddi şekilde gelişmeye başlamıştır. Hesap verebilirlik ile ilgili çalışmalar kapsamlı olmakla beraber bu çalışmalarda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Hesap verebilirlik genel itibariyle asil-vekil ilişkisine dayanmakla beraber, kültürel değerler de hesap verebilirlik üzerinde etkili olabilmektedir. Bazı ülkelerde kültürel değerler hesap verebilirliğin gelişmesi ve uygulanmasını desteklemeyebilmektedir.

Türkiye'de hesap verebilirlik ile ilgili düzenlemeler Uluslararası Para Fonu (IMF), DB ve genel itibariyle Avrupa Birliği (AB)'ne uyum çerçevesinde çıkarılan düzenlemelerle hız kazanmıştır. Bu çerçevede en büyük, en köklü ve en önemli değişikliklerden birisi olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) 2003 yılında kabul edilmiştir. Kanun çerçevesinde, kamu mali yönetim

yapısı yeniden düzenlenmiş, nakit esaslı muhasebe sistemi yerine tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmiş, bütçeleme kodları, analitik bütçe kod yapısına dönüştürülmüş ve stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu kanun çerçevesinde kamuda hesap verme sorumluluğu ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Çalışmada hesap verebilirliğin gelişimi ve kavramsal çerçevesine değinildikten sonra Hofstede'nin kültürel boyutlarından olan toplulukçuluk boyutu itibariyle Türkiye'deki kültürel yapının batı kültürü çerçevesinde şekillenen bir hesap verebilirlik mekanizması ile uyumlu olup olmadığı tartışılacaktır.

2. HESAP VEREBİLİRLİK KAVRAMI

Hesap verebilirlik içeriği ve yapısı itibariyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapısından dolayı da iyi anlaşılammaktadır. Bovens (2006: 5) hesap verebilirliği, kimsenin karşısında duramayacağı altın bir kavram olarak ifade ederken, aynı zamanda hesap verebilirlik konusu üzerine çalışan herhangi birisinin kısa zamanda onun farklı kişilere farklı şeyler ifade ettiğini göreceğini ifade etmektedir. Hesap verebilirlik köken itibariyle “account” ve “ability” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir kavramdır. Burada “account” hesap kelimesi hesap anlamındadır. “Ability” kelimesi ise bir şeyler yapmak için gerekli yetenek ve beceriye sahip olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla da “accountability” anlamında hesap verebilirlik hesap verme yeteneğine, becerisine ve yetkinliğine sahip olmayı ifade etmektedir. Çağdaş siyasal ve bilimsel söylemde “hesap verebilirlik” birçok farklı kavramı kapsayan kavramsal bir şemsiye olarak kullanılmaktadır (Bovens, 2006: 8). Hesap verebilirlik ayrıca politik anlamda açık ve net bir tanımlı yapılmayan saydamlık, eşitlik, demokrasi, etkinlik, doğruluk ve sorumluluk gibi kelimelerin eş anlamlısı olarak kullanılabilir (Behn, 2001: 3-6; Mulgan, 2000a: 555). Aktan ve diğerleri (2004: 169)'ne göre hesap verme sorumluluğu veya hesap verebilirlik önceden üzerinde uzlaşmış hedeflerin varlığı çerçevesinde belirli bir performansın gerçekleştirilmesine yönelik olarak sorumluluğun üstlenilmesine ve açıklanması yükümlülüğüne dayanan bir ilişkidir. Baş (2005: 403) hesap verme sorumluluğunu, “bir açıklamada bulunma ve cevap verme yükümlülüğü” olarak tanımlamıştır. Kesik

ve Kıral (2012: 517)'a göre hesap verme sorumluluğu esas itibariyle raporlama ile yerine getirilen idari bir sorumluluktur. 5018 sayılı KMYKK'nın 8.Md.sinde hesap verme sorumluluğu şu şekilde tanımlanmıştır:

Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.

Görüldüğü üzere hesap verebilirliğin literatürde üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur ve her araştırmacı tarafından farklı tanımlanmaktadır. Dubnick (2002: 2-3) kanun düzenlemelerini tarayarak yaptığı araştırmada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde kongreye her iki yılda bir sunulan kanun tekliflerinin adlarında, ortalama 50-70 arasında hesap verebilirlik anlamında "accountability" kelimesinin geçtiğini ifade etmiştir. Literatürde yapılan tanımlamalardan yola çıkarak hesap verebilirliği, iki aktör arasında, belirlenmiş nedenlerden dolayı kurulan, belirli süreler çerçevesinde güvence altına alınan, uygulanacak standartları ve bu standartların ihlali durumunda uygulanacak yaptırımları olan bir ilişki şeklinde tanımlamak mümkündür.

2.1.Hesap Verebilirlik Kavramının Belirleyicileri ve Boyutları

Hesap verebilirliğin karmaşık yapısı gereği açık ve net bir şekilde tanımlanamamakla beraber genel itibariyle hesap verebilirliğin içermesi gereken bazı yönler mevcuttur. Mashaw (2006: 118)'a göre hesap verebilirlik döngüsünde altı tane hesap verebilirlik belirleyicisi mevcuttur. Bir başka ifade ile, bir hesap verebilirlik ilişkisinde tanımlanması gereken altı önemli nokta vardır. Bunlar (Mashaw, 2006: 118-120):

- Kim mesul ya da sorumludur? (Hesap veren)
- Kime karşı mesul ya da sorumludur?
- (Hesap verilen) Hesap verme sorumluluğunu ortaya çıkaran nedenler (Hesap verebilirlik ilişkisinin nedeni)

- Hesap verme sorumluluğunun hangi süreç çerçevesinde güvence altına alınmaktadır? (Hesap verebilirlik ilişkisinin süreci)
- Bahse konu olan hesap verme davranışları hangi standartlar çerçevesinde sorgulanacaktır? (Hesap verebilirlik ilişkisinin standartları)
- Standartlar ihlal edildiği zaman hangi etkiler meydana gelecektir? (Hesap verebilirlik ilişkisinin etkileri)

Hesap verme sorumluluğunun tanımı hakkında yapılan değişik değerlendirmeler aynı zamanda bu kavramın kapsamının/içeriğinin sınırının belirlenmesi konusunda da sıkıntılar yaratabilmektedir. Hesap verme sorumluluğunun çeşitli ülkeler ve kültürler açısından içerdiği anlam farklılaşabilmektedir. Hesap verme sorumluluğu için yapılan tanımlara göz atıldığında genel itibariyle kavramın beş önemli boyutu kapsadığı görülmektedir (Koppell, 2005: 95).

Tablo 1: Hesap Verme Sorumluluğunun Boyutları

	Anahtar Belirleyiciler
Sorumluluk	Kurum, kurallara riayet etmekte midir?
Saydamlık	Kurumun, gerçekleşen performansının nedenleri açıkça görülebilmekte midir?
Kontrol Edilebilirlik	Kurum, Asil'in (Meclis, başkan, bakanlıklar v.b.) isteklerini yerine getirebilmekte midir?
Yükümlülük	Kurum, gerçekleşen performansının sonuçlarıyla yüzleşebilmekte midir?
Cevap Verebilirlik	Kurum, beklentileri (talep/ihtiyaç) yerine getirebilmekte midir?

Kaynak: Koppell, 2005, s. 96.

Hesap verme sorumluluğunun boyutları sadece bu beş boyuttan ibaret değildir. Literatürde bu boyutlar dışında farklı araştırmacılar tarafından kullanılan boyutlar da mevcuttur. Koppell (2005) tarafından kullanılan beş boyut altında diğer boyutları gruplandırmak mümkün olduğundan hesap verme sorumluluğu boyutları ilgili boyutlar çerçevesinde sınırlandırılmıştır.

2.2. Hesap Verebilirlik ve Kültür İlişkisi

Antik çağlardan beri bilim insanları ve araştırmacılar, toplumsal sistemin devamı için hesap verebilirliğin önemine değinmişlerdir. Örneğin Platon, Aristo gibi Yunan filozofları hesap verebilirliği adalet, cezalandırma ve sosyal kontrol çerçevesinde tartışırken, modern toplumlarda hesap verebilirlik hukuk, siyaset, eğitim, sağlık, psikoloji gibi bir dizi disipline konu olmuştur (Gelfand ve diğerleri, 2004: 135).

Hesap verebilirlik, sosyokültürel yapı ile bağlantılı olan kişiler arası, sosyal ve yapısal durumlar çerçevesinde eylem ve kararlardan dolayı cevap verebilir olma algısıdır. Hesap verebilirlik ile ilgili standartlar ve bu standartların ihlal edilmesine yönelik yaptırımlar sosyal yapı tarafından konulmaktadır (Gelfand ve diğerleri, 2004: 137). Bireylerin ve kurumların sosyal ilişkileri üzerinde etkili olan bir takım faktörler vardır. Bu faktörler aynı zamanda hesap verme sorumluluğunu da etkilemektedir. Velayutham ve Perera (2004: 57-59)'ya göre kültür ve değerler bu ilişkiye etki eden önemli faktörlerden biridir. Kültürel değerler ve davranışlar birbirinden farklılık gösterebilir (Tayep, 1994: 429). Kültürün oluşmasında coğrafik, demografik, genetik, tarih, kentsel vb. ekolojik faktörlerin, toplumda çoğunluğu oluşturanların sahip olduğu değerler sisteminin vb. özelliklerin önemli bir etkisi vardır ve bu sebeple de kültürü değiştirmek çok zordur ve yavaştır (Hofstede, 1981: 25).

Hesap verebilirlik sistemi ve ağı kültürden kültüre değişiklik gösterir (Gelfand ve diğerleri, 2004: 137). Nitekim bazı ülkelerde kültürel değerler, hesap verebilirliğin gelişmesini ve uygulanmasını desteklemeyebilmektedir (Brinkerhoff, 2003: 7-8). Toplumun ve kurumsal yapıların tümünde uygulanması gereken hesap verebilirlik,

bireyler ve kurumlar tarafından sorumluluğu geliştirmek için sıklıkla başvurulması gereken rasyonel bir uygulama olarak kabul edilir. Fakat her toplumda sorumluluğun gereklerinin yerine getirilmesi için farklı mekanizmalara başvurulduğu aşikârdır. Velayutham ve Perera (2004: 53), hesap verme sorumluluğu kavramını, kültürel ve duygusal kökleriyle analiz ettikleri çalışmalarında, suçluluk (guilt) ve utanma (shame)² duygularının hesap verebilirlik mekanizması üzerinde önemli derecede etki ettiğini ifade etmişlerdir.

2.2.1. Bireycilik-Toplulukçuluk Boyutu

Kültür, anlaşılması zor olan bir kavramdır ve bu sebeple de çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir (Altay, 2004: 302). Nitekim Bozkurt (1994: 95) yayınlanan bir antropolojide kültüre ait 164 kavramın derlendiğini ve tartışıldığını ifade etmektedir. Bu yönüyle kültür, disiplinlere göre tanımı değişen çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hofstede (1991: 6; 1999: 35)'de kültürü; bir grup ya da bir kategorinin üyesi olan insanları diğerlerinden ayıran aklın kolektif planlaması olarak tanımlamaktadır. Kültür, bazı yazar ve araştırmacılar tarafından değerler, normlar, duygular, düşünceler, roller, kurallar, davranışlar ve beklentiler olarak ele alınmaktadır. Ancak, bu kavram, ekonomi, politika, hukuk, din, dil, eğitim, teknoloji ve pazar açısından da ele alınabilir (Tayep, 1994: 432). Ekolojik (coğrafik, demografik, genetik, tarih, kentleşme vb.) faktörler, toplumu oluşturan çoğunluğun değer sistemleri ve diğer özellikler, kültürün oluşmasında büyük önem taşımaktadır (Hofstede, 1981: 25). Webber, (1969: 67) kültürü; “bilginin, inancın, sanatın, hukukun, ahlakın, örf ve adetlerin ve toplumun bir üyesi olarak kişiler tarafından kazanılmış diğer yetenek ve alışkanlıkların karmaşık bir bütünü” şeklinde tanımlamıştır. Tezcan (1993: 13) kültürün, bir toplumun tüm yaşam biçimini oluşturan konut, giyim, araç-gereçler gibi maddi öğeler ile din, dil, gelenekler, hukuk, sanat gibi manevi öğelerden oluştuğunu söylemektedir. Hofstede (1980a)

²Velayutham ve Perera (2004) tarafından yapılan çalışmada gelişmiş ülkelerdeki bireylerde daha çok suçluluk duygusunun, gelişmekte olan ülkelerdeki bireylerde ise daha çok utanma duygusunun ön plana çıktığı ifade edilmiştir.

çalışmasında farklı ülke kültürlerinin özelliklerini ele alarak bu kültürleri dört boyut³ çerçevesinde karşılaştırmıştır. Bu boyutlar;

- Güç Mesafesi
- Belirsizlikten Kaçınma
- Bireycilik-Toplulukçuluk
- Anaerkillik-Ataerkillik boyutlarıdır.

Hofstede'nin kültürel boyutlarından olan ve toplulukçuluk (kolektivizm) boyutu belirli bir topluma hâkim olan bireysellik ve kolektiflik arasındaki ilişkileri açıklamaktadır. Bu boyut, aynı zamanda, insanların birlikte yaşam için benimsediği yolların (çekirdek aile, geniş aile, kabile, aşiret vb.) yansımasıdır. Bazı kültürlerde bireycilik, kutsal ve iyiliğin kaynağı olarak kabul edilirken; bazı kültürlerde ise bireycilik “yabancılaştırıcı” olarak kabul edilir (Hofstede, 2001: 209).

Belirli bir toplumdaki yaygın normlar, bireyciliğin ve toplulukçuluğun derecesi çerçevesinde birey-birey ve birey-kurum ilişkilerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. Toplulukçu kültürlerde yaşayanlar kendilerini, aynı kaderi paylaşan bir grup içerisinde içsel olarak bağımsız hareket eden bireyler olarak görebilirler (Tiessen, 1997: 370; Sargut, 2001: 185). Bireycilik ise “bireyin kendini en anlamlı şekilde sosyal bir birim olarak görme eğilimi” olarak ifade edilmektedir (Robert ve Wasti, 2002: 544). Bireyci özellik gösterenler, kendilerini bağımsız olarak görür (Sargut, 2001: 185).

³1967-1973 yılları arası Hofstede, en kapsamlı kültürler-arası çalışmayı ortaya koymak üzere 66 ülkedeki 80.000 IBM çalışanı üzerinde anket yapmıştır. Bu araştırma sonucunda kültürler arasında farklılaşan dört boyut elde etmiştir. Bunlar, güç aralığı, belirsizlikten kaçınma, bireycilik-kolektivizm ve ataerkillik-anaerkilliktir. Daha sonraki çalışmalarıyla birlikte bu dört boyuta uzun-kısa döneme yönelim boyutunu da eklemiştir (Hofstede, 1980; Hofstede, 2009; Hofstede vd., 2010; Morden, 1999: 27; Guirdham, 2005: 49; Stoll, 2010: 13). Hofstede'nin rehberliğinde çalışmalar yürüten Michael Minkov (2007, 2011) tarafından kültürün iki ayrı boyutuna değinilmiştir. Bunlar; müsamaha gösterme-kısıtlama (indulgence vs restraint) ile Olağanüstülük-Esneklik (Monumentalism vs. Flexumility) boyutlarıdır. Hofstede (2010) müsamaha gösterme-kısıtlılık boyutunu kendi boyutlarına dahil etmekle beraber diğerini göz ardı etmiştir. Mevcut durum itibarıyla literatürde Hofstede'nin modelinde altı boyut mevcuttur.

Bireyci toplumlarda, bireyler arasındaki bağlar zayıftır. Herkes sadece kendisine ve çekirdek ailesine bakmakla kendini yükümlü hisseder. Toplulukçu toplumlarda ise birey, doğumundan itibaren geniş bir aileye, aşirete, kabileye entegre olur ve sadakatin karşılığı olarak kendini, onları korumakla ve onlara bakmakla yükümlü hisseder (Hofstede, 1980b: 63). Bu kültürlerde geniş aile kavramı vardır ve burada grup normlarına uymama sadakatsizlik belirtisi olarak kabul edilir. Çekirdek ailelerde ise çocuk “ben” kavramını öğrenir. Burada çocuk olabildiğince hızlı bir şekilde kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenir ve evden ayrılması olağan olarak karşılanır. Bu toplumlarda evden ayrılan yetişkinlerin aileleriyle olan bağlarının kopması olağan bir durumdur (Hofstede G. ve Hofstede G.J., 2005: 75).

2.2.2. Hesap Verebilirlik ve Toplulukçuluk

Bireyci ve toplulukçu kültürlerin ayırt edici önemli özelliklerinden biri de denetim mekanizmasının farklılığıdır. Toplulukçu kültürlerde üyeler, dışsal-toplumsal baskı ile denetlenirken; bireyci kültürlerde ise denetim bireyin içsel baskısıyla gerçekleşir (Sargut, 2001: 185). Güç aralığı ve bireyci-toplulukçu boyutları birlikte ele aldığımızda geniş güç aralığının olduğu bireyci kültürlerde suçluluk duygusu ön plana çıkarken, dar güç aralığının olduğu kolektivist kültürlerde ise utanma duygusu ağır basmaktadır (Velayutham ve Perera, 2004: 53). Hofstede (1980b: 52)’nin güç mesafesi ve bireyciliğe göre ülkelerin konumlarını gösterdiği matrisindeki en önemli nokta, az güç mesafesine sahip olup toplulukçu davranış gösteren ülkelerin olmamasıdır. Bu sonuç bize toplulukçuluğun dar güç mesafesi ile bağdaşmadığını göstermektedir (Sargut, 2001: 187).

Kültürün çok boyutlu olmasından ve her kültürün kendisine has bir özgünlüğünün olmasından ötürü, bireyci ve toplulukçu kültürlerde hesap verebilirlik ilişkisi açısından farklılıklara rastlamak mümkündür. Bireyci toplumlarda hesap verebilirlik, gerek kurumsal başarı durumunda gerekse de başarısızlık durumunda belirli kişilere aittir. Toplulukçu kültürlerde ise hesap verebilirlik bütün kuruma veya gruba aittir (Gelfand ve diğerleri, 2004: 144).

Toplulukçu kültürlerde bireyler öncelikle beklentilerin çoğunu sağlayan ve uygunluk normlarını izleyen grupla ilişkilidirler. Bu grup da organizasyona karşı

hesap verme sorumluluğundadır. Bir başka ifade ile birincil olarak kusurlu kabul edilecek olan birey değil gruptur. Bireylerin mutlaka belirlenmiş olma gerekliliği yoktur. Bu kültürlerde, kurumlar fonksiyonel rolleri gruplara verme eğilimindedirler. Bunun bir sonucu olarak bu kültürlerde sorumluluklar çalışma gruplarına verildiği için bireyler için net iş tanımları yapma eğilimi yoktur. Bu sebeple sistem içerisinde, grup bazlı performans değerlendirmesi tercih edilmektedir. Aksine, bireyci kültürlerde fonksiyonel rolleri, kendi uzmanlık alanlarında belirli amaçları başarma sorumluluğu olan bireylere verme eğilimi vardır. Bunun bir sonucu olarak, bireylerin yerine getirmesi gereken görevlerin tanımları oldukça belirli olmalıdır. Birey bazlı performans değerlendirmesi tercih edilir. Bu sebeple söz konusu kültürlerde bireysel hesap verebilirlik ön plana çıkarken, toplulukçu kültürlerde ise grupların hesap verebilirliği ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Hesap verebilirliği etkileyen önemli kavramlardan biri kültürdür. Yapılan araştırmalarda, hesap verebilirliği bazı kültürlerin desteklemediği görülmüştür. Hofstede'nin kültürel boyutlarından olan toplulukçuluk boyutu çerçevesinde yapılan karşılaştırmada kültürel yapının Türkiye'de toplulukçuluk boyutu ile mevcut hesap verebilirlik kavramını desteklemediği görülmüştür. Türkiye gibi toplulukçu kültürlerde, bireyler kendilerini gruplarla ilişkilendirmektedirler. Bu grup da, kuruma karşı hesap verme sorumluluğundadır. Bir başka ifadeyle, ortaya çıkan sapmalarda birincil kusurlu birey değil grubun kendisi kabul edilmektedir. Dolayısıyla da sorumluluklar da bireysel düzeyde değil grup bazında dağıtılmaktadır. Bireyler için net iş tanımlarına gerek duyulmamaktadır. Toplulukçu kültürlerde, grup bazlı hesap verebilirlik mekanizması gelişmişken, bireyci kültürlerde ise bunun aksine birey bazlı hesap verebilirlik gelişmiştir.

Toplulukçu yapısından dolayı Türkiye'deki kültür yapısı grup bazlı hesap verebilirliği desteklemekle birlikte, yapılan reformlarla birey bazlı hesap verebilirlik geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kurumsal kültür yapısında hesap verebilirliğe uygun anlayışın geliştirilmesi bir gerekliliktir. Tek yönlü bir hesap verebilirlik anlayışı

yerine çift yönlü bir hesap verebilirlik mekanizmasının geliştirilmesi kurumsal bazda daha etkin sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu çerçevede özellikle 5018 sayılı yasada belirtilen hesap verme sorumluluğunun açık ve net bir tanıma kavuşturulması gerekmektedir.

Kurumsal yapı içerisinde kuralların önemine vurgu yapılmakla beraber inisiyatif almanın önemine değinilmeli gerektiğinde doğruları yapmak adına kuralları göz ardı edebilecek insan kaynağının yetiştirilmesi gerekmektedir. Gelecekle ilgili endişelerinin yersiz olduğu, süreç itibariyle her şeyin kurumsal yapı içerisinde kontrol altında olduğu hissettirilmeli, gelecekle ilgili planlamada risklerden kaçınılmaması gerektiği vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

AKTAN C.C., AĞCAKAYA S. ve DİLEYİCİ D. (2004). Kamu Maliyesinde Hesap Verme Sorumluluğu ve Mali Saydamlık. *Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar* (ss.169-184). Editörler Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ALTAY, H. (2004). Güç Mesafesi, Erkeklik-Dişilik ve Belirsizlikten Kaçınma Özellikleri ile Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1): 301-321

BAŞ, H. (2005). Hesap Verme Sorumluluğu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. 20. *Türkiye Maliye Sempozyumu Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma Bildiriler Kitabı* (ss. 400-417). Düzenleyen Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü. Pamukkale. 23- 27 Mayıs 2005.

BEHN, R. (2001) *Rethinking Democratic Accountability*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

BOVENS, M. (2006). Analysing and Assessing Public Accountability: A Conceptual Model. *European Governance Papers (EUROGOV)*.C-06-01. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2459/pdf/egp_connex_C_06_01.pdf (19.07.2018)

- BOZKURT, G. (1994). *İnsan ve Kültür*. 6. Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- BRINKERHOFF, D. (2003). *Accountability and Health System: Overview, Framework and Strategies, Maryland: Partners For Health Reform* plus. <http://www.who.int/management/partnerships/accountability/AccountabilityHealthSystemsOverview.pdf> (09.07.2018)
- DUBNICK, M. (2002) *Seeking Salvation for Accountability*. <http://mjdubnick.dubnick.net/papersrw/2002/salv2002.pdf> (21.08.2018)
- GELFAND, M. J., LİM, B. C. ve RAVER, J. L. (2004). Culture and Accountability in Organizations: Variations in Forms of social Control Across Cultures. *Human Resource Management Review*. 14(1): 135-160.
- HOFSTEDE, G. (1980a). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage
- HOFSTEDE, G. (1980b). Motivation, Leadership and Organization: Do American Theories Apply Abroad. *Organizational Dynamics*. 9(1): 42-62.
- HOFSTEDE, G. (1981). Culture and Organisations. *International Studies of Management and Organisations*. 10(4): 15-41.
- HOFSTEDE, G. (1991) *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.
- HOFSTEDE, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. 2nd Edition. Thousand Oaks CA: Sage Publications.
- HOFSTEDE G. ve HOFSTEDE G. J. (2005), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 2nd Edition. USA: McGraw-Hill.
- KESİK, A. ve KIRAL, G. (2012). Yeni Kamu Mali Yönetiminde Hesap Verebilirlik. *Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler* (ss. 513-536). Editörler Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Dilek Dileyici. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını.

- KOPPELL, G.S J. (2005). Pathologies of Accountability: ICANN and the Challenge of Multiple Accountabilities Disorder. *Public Administration Review*. 65(1): 94-108.
- MASHAW, J. L. (2006). Accountability and Institutional Design: Some Thoughts on the Grammar of Governance. *Public Accountability: Designs, Dilemmas and Experiences* (pp. 115-133). Editor Michale W. Dowdle. Cambridge: Cambridge University Press.
- MULGAN, R. (2000a). Accountability: An Ever-Expanding Concept?. *Public Administration*. 78(3): 555-573.
- ROBERT, C. ve WASTI, A. S. (2002). Organizational Individualism and Collectivism: Theoretical Development And An Empirical Test Of Measure. *Journal of Management*, 28(4): 544-566.
- SARGUT, A.S. (2001). *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Yayınları.
- TAYEP, M. (1994). Organizations And National Culture: Methodology Considered. *Organization Studies*. 15(3): 429-446.
- TEZCAN, M. (1993). *Kültür ve Kişilik – Psikolojik Antropoloji*. Ankara: Bilim Yayınları.
- TIESSSEN, H. J. (1997). Individualism, Collectivism, And Entrepreneurship: A Framework For International Comparative Research. *Journal of Business Venturing*. 12(5): 367-384.
- VELAYUTHAM S. Ve PERERA M. H. B. (2004). The Influence of Emotions and Culture on Accountability and Governance, Corporate Governance. *The International Journal of Business in Society*. 4 (1): 52-64.
- WEBBER, R. A. (1969). Culture and Management. *Text a Readings in Comparative Management*. 71 (6): 1230-1231.

Bireysel Hisse Senedi Yatırımcılarının Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Çalışma: İzmir Örneği

Alper Kanmaz¹, Mehmet Karakaya², Engin Küçüksille³

Özet

2008 küresel krizi sonrasında uluslararası literatürde yer bulmaya başlayan finansal okuryazarlık, bireylerin finansal konularda etkin karar alma yeterlilik düzeyini belirtmektedir. Finansal okuryazarlık; finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış kavramlarını içinde barındıran bir olgudur. Çalışmanın temel amacı İzmir ilindeki bireysel hisse senedi yatırımcılarının finansal okuryazarlık durumlarını tespit etmektir. Ayrıca çalışmada, katılımcıların finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyetlerine, öğrenim durumlarına, medeni durumlarına, hisse senedi piyasasındaki yatırım sürelerine ve portföy büyüklüklerine göre değişiklik gösterip göstermediği de incelenmiştir. İzmir ilinde ikamet eden bireysel hisse senedi yatırımcısı örnekleme üzerinde yapılan analiz bulgularına göre finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler— Finansal tutum, finansal davranış, finansal bilgi, finansal okuryazarlık
JEL Sınıflama Kodları: D14, G11

A Study on the Financial Literacy Level of Individual Stock Market Investors: The Case of İzmir

Abstract

Financial literacy, which began to take place in the international literature after the 2008 global crisis, indicates the adequacy level of individuals to make effective decisions in financial matters. Financial literacy is a phenomenon that embraces the concepts of financial knowledge, financial attitude, and financial behavior. The main aim of this study is to determine the financial literacy levels of individual stock investors. We also examine whether the levels of financial literacy of investors change with their gender, education, marital status, investment period in the stock market, and portfolio sizes. According to the findings of the analysis carried on a sample of individual stock investors in İzmir, statistically significant differences were found between investors' gender, marital status, and education levels with their financial literacy levels.

Keywords— Financial Attitudes, Financial Behavior, Financial Knowledge, Financial Literacy

JEL Classification Codes: D14, G11

¹ TEB Yatırım Menkul Değerler A.Ş., İzmir, Türkiye, alperkanmaz@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir, Türkiye, mehmet.karakaya@ikc.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye, engin.kucuksille@ikc.edu.tr

1. GİRİŞ

2008 küresel krizi sonrasında uluslararası literatürde yer bulmaya başlayan finansal okuryazarlık, temel finans bilgisine sahip olarak finans alanında alınacak olan bir kararda bu bilgi ışığında karar almayı ifade etmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) finansal okuryazarlığı “bireylerin iktisadi hayata katılımını sağlamak, birey ve toplumun finansal refahını iyileştirmek ve bireylerin çeşitli finansal durumlarda etkili kararlar verebilmelerini sağlamak amacıyla finansal kavramlar ve riskler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu bilgiyi uygulama becerisi, motivasyonu ve güveni olarak ifade etmektedir” (OECD, 2011). Dolayısıyla finansal okuryazarlık bireylerin sadece günlük hayatlarında karşılaştıkları finansal sorunlara çözümler getirilmesini sağlamamakta aynı zamanda finansal piyasaların ve finansal sisteminin daha etkin çalışmasına da katkı sağlamaktadır.

Finansal okuryazarlığı, belli kıstaslara bağlı olarak iki başlık altında incelemektedir. Bunlar temel finansal okuryazarlık ve gelişmiş finansal okuryazarlıktır. Lusardi, temel finansal okuryazarlık ayrımında bireylerin risk kavramı ve riskin çeşitliliğini anlayabilmeyi, enflasyon hakkında bilgi sahibi olmayı, enflasyondan doğan etkileri algılayabilmeyi, faiz oranlarını anlayabilmeyi ve basit faiz hesabını yaparak yorumlayabilmeyi temel finans okuryazarlık altında incelemiştir. Gelişmiş finansal okuryazarlığı ise hisse senedi ve vadeli işlemler piyasası, basit ve bileşik faiz hesaplamaları yapmak gibi konular altında incelemiştir (Lusardi, 2008a).

Lusardi’ye göre: “Toplumda yaşamını devam ettiren bireyler, temel düzeyde finansal kavramlara aşina olmak, basit ekonomik hesaplamaları yapabilmek, bütçeden harcamalarına kadar parasını yönetebilmek zorundadır. Bu zorunluluk özellikle düşük eğitim grupları ve kadınlar açısından hayati önemdedir. Finansal okuryazarlık bireylerin sermaye piyasalarına katılımından bireysel emeklilik planlarına kadar, finansal kararlarını vermede etkili olabilmektedir.” (Lusardi, 2008b).

Mason ve Wilson’a göre finansal okuryazarlık: “Bir bireyin, finansal kavramların farkında olarak, karar vermede gerekli olan bilgileri elde etme, anlama ve

değerlendirmesidir”. Gelişen teknoloji ile birlikte bilgi kaynaklarına daha kolay ulaşım olanağı bulunmaktadır. Alınan finansal kararları uygulamadan önce bilgi kaynaklarını ve teknoloji olanaklarını maksimum düzeyde kullanmak gerekmektedir (Mason ve Wilson, 2000).

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla finansal okuryazarlık ile ilgili temel kavramlara değinilmiş, finansal okuryazarlık ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalara yer verilmiş, ardından araştırma bulguları sunulmuş ve çalışmanın sonuçları ve finansal okuryazarlık ile ilgili yapılabilecek diğer bilimsel çalışmalara değinilmiştir.

2. FİNANSAL OKURYAZARLIK İLE İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Finansal okuryazarlık ile ilgili çok sayıda kavram olmasına karşılık bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri belirlenirken temelde üç kavramdan faydalanılır: finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış.

2.1. Finansal Bilgi

Finansal bilgi, bilginin alt başlığıdır. Finansal bilgi iki alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar makro düzeydeki finansal bilgiler ve mikro düzeydeki finansal bilgilerdir. Makro düzeydeki finansal bilgiler; ülkelerin cari açığı, kamu bütçesi gibi bilgilerdir. Mikro ekonomik düzeydeki finansal bilgiler ise kâr amacı güden veya gütmeyen tüm kuruluşları ve hane halklarını etkileyen ya da gelecek bir zamanda etkilemesi mümkün olan iktisadi olayları değerlendirebilmeyi sağlayacak bilgiye sahip olmaktır (Özdemir, 2011).

Finansal okuryazar olarak adlandırılan bir kişinin temel finans bilgilerinden olan enflasyon, basit ve bileşik faiz hesaplama gibi konularda bilgi sahibi olması istenmektedir (Alkaya ve Yağlı, 2015).

2.2. Finansal Tutum

Finansal tutum kavramı finansal okuryazarlığın en önemli parçası olarak kabul edilir. Finansal tutum, bireylerin ileriki zamanlarda yapmak istedikleri ekonomik

planları ve bu planları gerçekleştirmek için yapacakları tasarrufları ve birikimlerini ilgilendiren finansal okuryazarlığın bir olgusudur.

Mandell ve Klein isteklendirme ile finansal okuryazarlık seviyesi arasındaki bir ilişkiyi incelemişlerdir. Finansal okuryazarlığı etkileyen diğer etkenler sabit tutulduğunda, motivasyonun finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür (Mandell ve Klein, 2007).

2.3. Finansal Davranış

Finansal davranış kavramı en basit anlamda bireylerin mali durumları hakkında almış oldukları eylemler olarak düşünülebilir. Kişilerin bütçelerini yönetebilmeleri, yatırımlarını kısa, orta ve uzun vadede değerlendirebilmeleri, tasarruf ve borçlarını yönetebilmeleri olarak düşünülebilir.

Xiao ve diğerleri finansal davranış kavramına sonuç odaklı bakarak, “paranın nasıl harcanacağına yönelik plan yapmak, harcanan paraların hesabını yazılı olarak tutmak, sabit giderleri gözden geçirmek, yazılı bir bütçe oluşturmak” şeklinde tanımlamıştır (Xiao vd, 2006).

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştırmış ve cinsiyetin finansal bilgi, tutum ve davranış konusunda önemli bir değişken olmadığını ortaya koymuştur (Alkaya ve Yağlı, 2015). Cinsiyet ve medeni durumun finansal okuryazarlık ile ilişkisini incelemiş ve yine bir ilişki tespit edememiştir (Ünal ve Düger, 2011).

OECD'nin 2005 yılında üye ülkelerinde yaptığı finansal okuryazarlık araştırmalarında bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (OECD, 2005).

Lusardi ve Mitchell, 785 kadın bireye yapmış oldukları finansal okuryazarlık ile ilgili anket çalışmasında, katılımcıların temel finans bilgisini ölçmeye yarayan temel finans hesaplama sorularında zorlandıklarını ve temel finansal kavram bilgi düzeylerinin eksik olduğunu tespit etmişlerdir (Lusardi ve Mitchell, 2008)

Almenberg ve Dreber, 1300 İsveç yatırımcısına yapmış oldukları anket çalışmasında borsa yatırımcısının finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesinde cinsiyet farklılıklarının araştırması adlı çalışmalarında erkeklerin kadınlara göre finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuca göre, finansal okuryazarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir (Almenberg ve Dreber, 2015).

Chen ve Volpe üniversite öğrencileri üzerine yapmış oldukları 924 katılımcılı anket çalışmasında öğrencilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeylerinin finansal okuryazarlık ile arasında anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir (Chen ve Volpe, 1998).

Mandell, 1030 lise öğrencisi üzerinden anket yöntemini kullanarak yapmış olduğu çalışmada, kişisel finans dersi alan öğrenciler ile kişisel finans dersi almayan öğrencileri kıyaslamış ve kişisel finans dersi alan öğrencilerin daha bilinçli finansal davranış sergilediğini tespit etmiştir (Mandell, 2008).

Van Rooij, Lusardi ve Alessie 1508 borsa yatırımcısı üzerinden yapmış oldukları finansal okuryazarlık ve borsa yatırımcısı anket çalışmasında eğitim düzeyi arttıkça finansal okuryazarlık seviyelerinin arttığını gözlemlemişlerdir (Van Rooij vd, 2011).

Çam ve Barut, üniversite öğrencileri üzerinden yapmış oldukları ekonometrik analizde finansal eğitim alan öğrencilerin (iktisat, işletme, maliye gibi bölümler) finansal eğitim almayan öğrencilere göre finansal okuryazarlık düzeyini yüksek bulmuşlardır (Çam ve Barut, 2015).

Lusardi Mitchell ve Curto, 18-35 yaş arasındaki bireylere uyguladıkları finansal okuryazarlık araştırmasında gençlerin finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğunu, gençlerin üçte birinden daha azının faiz, enflasyon, risk dağılımı gibi temel finansal kavramları bildiğini saptamışlardır (Lusardi vd, 2010).

Lusardi, ABD’de gerçekleştirdiği çalışmasında Afrikalı, Amerikalı ve İspanyolların finansal okuryazarlık seviyelerinin daha düşük olduğunu, ayrıca düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin ve erkeklere göre kadınların finansal okuryazarlık seviyelerinin daha düşük olduğunu belirtmiştir. Düşük eğitim düzeyi ve buna bağlı

olarak düşük finansal okuryazarlık olan bireylerde birikim yapma alışkanlığının eksikliği görülmüştür. Finansal eğitim programları ile bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerini artırarak birikim yapma alışkanlıklarını geliştirmenin ve bunun da doğru karar alma sürecinde faydalı olacağı sonuca varılmıştır (Lusardi, 2008).

Atkinson ve Messy 14 ülke genelinde gerçekleştirdikleri OECD Uluslararası Finansal Eğitim için pilot çalışmasında ülkelerdeki sosyo-demografik farklılıkların finansal bilgi, tutum, davranışları ve finansal okuryazarlığı nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Ülkelerin sosyo-demografik farklılıklarının finansal okuryazarlık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sosyo-demografik özellikleri birbirine yakın olan ülkelerin almış oldukları puanlar da birbirine yakın olduğu sonucuna varmışlardır. Finansal okuryazarlık; finansal bilgi, tutum ve davranışın birleşimidir. Atkinson ve Messy çalışmasında finansal okuryazarlık analizi bu üç bileşenin puan ortalaması bir araya getirilerek yapılmıştır. Bu çalışmada Atkinson ve Messy tarafından geliştirilen finansal okuryazarlık puan skalası kullanılmıştır (Atkinson ve Messy, 2012).

4. BİREYSEL HİSSE SENEDİ YATIRIMCILARININ FİNANSAL OKURYAZARLIĞINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklem Süreci

Bu araştırma ile hisse senedi piyasasında yatırım yapan yatırımcıların finansal okuryazarlık durumlarını tespit etmek, finansal bilgi düzeylerini, finansal tutum ve finansal davranışlarını belirlemek ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca, katılımcıların finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyetlerine, öğrenim durumlarına, medeni durumlarına, hisse senedi piyasasındaki yatırım sürelerine ve portföy büyüklüklerine göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. İzmir ilinde bireysel hisse senedi yatırımcısı Merkezi Kayıt Kuruluş verilerine göre 93.873 kişidir. İzmir ilinde hisse senedi piyasasına yatırım yapan yatırımcılar evren olarak kabul edilmiştir. Analiz için gerekli olan örneklem sayısı 384 olarak hesaplanmış ve 515 bireysel hisse senedi yatırımcısı ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır.

4.2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu çalışmada, geleneksel anket yönteminin bir türü olan araştırmacının yönettiği yöntem kullanılmıştır. OECD tarafından hazırlanan finansal okuryazarlık anketinin soru türü; açık uçlu soru, liste soru ve kategori soru türlerinden oluşmaktadır. Bu anket 515 bireysel hisse senedi yatırımcısına uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde parametrik analiz yöntemlerinden bağımsız örneklem t testi, ANOVA analizi ve Tukey çözümlemesi kullanılmıştır.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir.

H₂: Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir

H₃: Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri öğrenim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H₄: Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri hisse senedi piyasasındaki yatırım sürelerine göre farklılık göstermemektedir.

H₅: Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri portföy büyüklüklerine göre farklılık göstermemektedir.

H₆: Finansal bilgi, finansal tutum, finansal davranış ve finansal okuryazarlık arasında ilişki yoktur.

4.4. Bulgular

Katılımcıların finansal okuryazarlık ortalama puanlarının cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, portföy büyüklüğü ve yatırım sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan istatistiksel analizlerin sonuçları Tablo 4.4.4.1. de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların finansal

okuryazarlık ortalama puanlarının cinsiyetlere ve medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre erkek yatırımcıların kadın yatırımcılara göre, evli yatırımcıların ise bekar yatırımcılara göre finansal okuryazarlık düzeyleri daha yüksektir.

Ankete katılan bireysel yatırımcıların finansal okuryazarlık notları öğrenim düzeylerine göre de farklılık göstermektedir. Öğrenim düzeyleri ve finansal okuryazarlık puanları arasındaki farklılık, lise – lisans, lise – yüksek lisans ve lisans – yüksek lisans mezunu yatırımcıların finansal okuryazarlık puanları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Lisans mezunlarının lise mezunlarına göre, yüksek lisans mezunlarının lise mezunlarına göre ve yüksek lisans mezunlarının lisans mezunlarına göre finansal okuryazarlık puanları daha fazladır.

Katılımcıların finansal okuryazarlık ortalama puanlarının hisse senedi piyasasındaki yatırım sürelerine ve portföy büyüklüklerine göre ise farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo 4.4.4.1. Finansal Okuryazarlık.(Financial Literacy)

Cinsiyet	N	Ortalama	St. Sapma	t	p	
Erkek	45	12,66	0,61271	3,561	0,028	
Kadın	57	11,27	0,67182			
Medeni durumunuz				t	p	
Evli	43	12,61	0,78912	4,017	0,012	
Bekâr	83	11,97	0,98012			
Eğitim düzeyiniz				F	p	Farklılık
(1)İlkokul	24	9,47	0,79813	5,098	0,009	(3-5)
(2)Ortaokul	38	11,71	0,81231			(3-6)
(3)Lise	11	12	0,78917			(5-6)
(4)Ön Lisans	86	11,43	0,95171			

(5)Lisans	23 5	13,37	0,89871		
(6)Lisansüstü	18	14,67	0,7983		
Hisse Senedi Piyasasındaki Yatırım Süreleri				F	p
1-5 yıl	16 7	11,91	0,69806	0,9712	0,799
6-10 yıl	13 5	12,45	0,69084		
11-15 yıl	16 0	12,4	0,70834		
16-20 yıl	30	14,64	0,70982		
20 yıldan fazla	23	14,61	0,75712		
Portföy Büyüklüğü				F	p
0-10,000 TL	63	11,3	0,96782	0,6889	0,677
10,001-50,0000 TL	10 7	11,9	0,95798		
50,001-250,000 TL	15 1	12,73	0,85812		
250,001 TL'den fazla	19 4	13,31	0,89016		

5. SONUÇ

Bu çalışmada, İzmir ilinde ikamet eden bireysel hisse senedi yatırımcısının finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranışlarını belirleyerek, finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. 515 bireysel hisse senedi yatırımcısının evreni temsil edeceği düşünülmüş olup yatırımcıların tamamına ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan yatırımcıların çoğunluğu erkek, evli, lisans mezunu, 5 yıldan az süredir hisse senedi piyasasında yatırım yapan ve 50 bin TL'den fazla portföy büyüklüğüne sahiptirler. Araştırmada elde edilen bulgulara göre bireysel hisse senedi yatırımcılarının finansal okuryazarlık ortalama puanları cinsiyetlerine, medeni durumlarına ve eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir. Erkeklerin ve evli bireylerin puan ortalamalarının sırasıyla kadın ve bekâr bireylere göre daha

yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi arttıkça bireysel hisse senedi yatırımcısının finansal okuryazarlık seviyeleri artmaktadır. Yapılan analizde bireysel hisse senedi yatırımcılarının hisse senedi piyasasındaki yatırım sürelerinin ve portföy büyüklüklerinin finansal okuryazarlık düzeylerine etki etmediği görülmüştür.

Finansal okuryazarlık kavramı sadece bireyler için değil, ülke ekonomileri açısından da önem arz etmektedir. Finansal okuryazarlığı artan toplumlar sadece finansal bilgi düzeylerini artırmakla kalmayacaklar, yaptıkları tasarruflar, doğru risk algılamaları ve rasyonel yatırımlarla ülke ekonomisinin de gelişimine katkı sağlayacaklardır. Bu açıdan özellikle finansal okuryazarlığın gelişimine, yaygınlaşmasına ve eğitimine katkı sağlayacak bilimsel çalışmalar yapılması ve bu konuda eğitimler verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Alkaya, A. ve Yağlı İ. (2015), Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış Ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(40).
- Almenberg, J. and Dreber, A. (2015), "Gender, stock market participation and financial literacy." *Economics Letters* 137, 140-142.
- Atkinson, A. and Messy, F. A. (2012), "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study", OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions.
- Chen, H., Volpe, R. P. (1998), "An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students" *Financial Services Review*, 7/2, pp. 107-128.
- Çam, A. V., Barut, A. (2015), "Finansal okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Ön lisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 4/7, s. 63-72.
- Lusardi, A. (2008), "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice." NBER Working Paper No. 14084.

Lusardi, A.(2008a), How Much Do People Know About Economics and Finance” Policy Brief, Number 5, pp.1-8.

Lusardi, A. (2008b), Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs”, Information and Financial Education Programs Working Paper 13824.

Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2008), “Planning and Financial Literacy: How do Women Fare?”, American Economic Review: Papers & Proceedings, 98/2, pp. 413-417.

Lusardi, A. Mitchell, O. S., Curto, V. (2010), “Financial Literacy among the Young: Evidence and Implications for Consumer Policy”, Journal of Consumer Affairs, 44/2, pp. 358 – 380.

Mandel, L. (2008), The Financial Literacy of Young American Adults: Results of the 2008 National Jumpstart Coalition Survey of High School Seniors and College Students, For the Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy www.jumpstart.org/assets/files/2008SurveyBook.pdf .

Mandell, L. Klein, L. S. (2007), “Motivation and Financial Literacy”. Financial Services Review, 16/2, s.105 116.

Mason C. ve Wilson R. (2000), “Conceptualising Financial Literacy” Loughborough University Business School, 7: 31.

OECD INFE (2011), Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy.

OECD (2005), “Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies.” OECD Publishing.

Özdemir, F. Serkan (2011), Finansal Raporlama Sistemlerinin Bilginin İhtiyaca Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi: İmkb Şirketlerinde Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle Bir Uygulama, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, S ve Düger, Y. S. (2011), “Akademik Personelin Finansal Gönenç Hâli ile Finansal Davranış Eğilimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 1, s. 213-226.

Van Rooij, M., Lusardi, A. ve Alessie, R. (2011), "Financial literacy and stock market participation," Journal of Financial Economics, 101(2), 449-472.

Xiao, J.J., Sorhaindo, B., Harman, E.T (2006). “Finansal Behaviours of Consumers in Credit Counselling”, International Journal of Consumer Studies, 30(2), 108-121.

Mülakat Sürecinde Değerlendirici Kararlarının Gestalt Ekolü Bağlamında Değerlendirilmesi (İ.İ.B.F. Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama)

Cemile Çetin¹, Özlem Anuk²

Özet

Seçme ve yerleştirme bir süreç olarak değerlendirildiğinde yapılan tüm mülakat ve testler etkili karar almaya yönelik değerli bir çabanın ürünüdür. Karar verme davranışı, bireysel ve çevresel faktörlerin etkisinde kalan karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte doğru kararın verilmesi hem değerlendirici hatalarını taşıyabilmekte hem de uzman veya yönetici ile işgörenin geçmiş yaşantılarından etkilenebilmektedir. Araştırmada bir yandan seçme ve yerleştirme sürecini yönetecek ve uygulayacak olan geleceğin yönetici adayı farklı bölümlerde öğrenim gören lisans öğrencilerinin temas biçimlerinin anı yaşama ve bilinçli farkındalık durumları üzerinde bir etkiye yol açıp açmadığı tespit edilmeye çalışılırken diğer yandan öğrencilerin karar verme stilleri üzerinde, anı yaşama ve bilinçli farkındalık durumlarının herhangi bir etki yaratıp yaratmadığı test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler— *Bilinçli Farkındalık, Anı Yaşama, İşgören-seçme ve yerleştirme, Karar Verme Stilleri, Gestalt Temas Biçimleri*

JEL Sınıflama Kodları: M1, M12, M51

Assessment of Evaluator in Interview Process in The Context of Gestalt School (An Application on Students of Economics and Administrative Sciences)

Abstract

When assessed as a process of selection and placement, all interviews and tests conducted are a valuable effort to make effective decision. Decision-making behavior is a complex process that is influenced by individual and environmental factors. In this process making the right decision can carry both the evaluator's mistakes and the expert or the manager and workman can be affected from past experiences. In the research, while trying to determine whether the contact forms of the future candidate administrators of undergraduate students who will direct and implement the selection and placement process and studying in different departments have caused an impression on live the moment and mindfulness, on the other hand, students are tested on decision-making styles, whether they have any effect on live the moment and conscious mindfulness.

Keywords— *Mindfulness, Live The Moment, Workman- Selection And Placement, Making Decision Styles, Gestalt Contact Of Styles*

JEL Classification Codes: M1, M12, M51

¹ Dr. Öğretim Üyesi Cemile Çetin, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İzmir-Türkiye, cemilegurcay@gmail.com / cemile.gurcay@deu.edu.tr

² Öğr. Gör. Özlem Anuk, T.C. İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, İzmir-Türkiye, ozlemanuk@hotmail.com/ozlem.anuk@kavram.edu.tr

1. GİRİŞ

Doğru işe, doğru zamanda ve doğru işgöreni yerleştirmek işgören bulma, seçme ve yerleştirme yetkisi ile sorumluluğu olan uzman veya yöneticilerin verecekleri kararlara bağlıdır. İşgören ve organizasyonun birbirleri ilk temas anı, karar verme sürecinde uzman veya yönetici ile adayın veya mevcut işgörenin ilk karşılaşma anıdır. İlk temas, organizasyon için kişi hakkında öngörü oluşturduğu kadar organizasyon hakkında da kişiye bilgi sağlamaktadır. Bu bağlamda ilk temas anı karşılıklı olarak verilecek kararlar ve işgörenin gelecekte göstereceği performans için önemli bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Bu süreçte verilen kararlar zaman zaman hem değerlendirici hataları içerebilmekte hem de uzman veya yönetici ile işgörenin geçmiş yaşantılarından etkilenebilmektedir. Nitekim, çalışmanın ana konularını oluşturan bilinçli farkındalık, anda olma ve gestalt temas biçimleri kişinin geçmişten getirdikleriyle bağlantılı ve kişinin kararlarını etkileyebilecek unsurlardır.

Bu bilgiden hareketle, çalışmada bilinçli farkındalık, anda olma ve gestalt temas biçimlerinin kişinin geçmişten getirdikleriyle bağlantılı ve kişinin kararlarını etkileyebilecek unsurlar olduğu varsayımından hareketle geleceğin yönetici adayı olarak yetiştirilme misyonu ile eğitim-öğretim süreçlerinde bulunan Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, lisans 1. ve 4. sınıf öğrencileri örneğinde bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

2. SEÇME VE YERLEŞTİRME KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Karar, bir düşüncenin ortaya çıkış anıdır ve hiçbir düşünce bir boşlukta ortaya çıkmaz (Adair,2003;5). Karar vermek, istenen sonuçlara yol açan çözümleri belirlemek ve seçmektir (Kinicki ve Kreitner,2008;249). Karar vermek, tek başına anlamlı yaşanabilecek bir davranış biçimi olarak değerlendirilmemelidir. Karar verme davranışı, bireylerin geçmiş yaşamlarından etkilenecek karar anına yansımaktadır. Kararların salt bugüne indirgenerek değerlendirilmesi yanıltıcı olabilmektedir (Sağır,2006;33). Bu bağlamda, karar verme davranışının kişilerin geçmiş yaşamlarından etkilendiğini söylemek mümkündür.

Doğru işe, doğru insanı, doğru zamanda seçmek veya en optimum karar verme seçme ve yerleştirme sürecinde karar veren uzman veya yöneticilerden beklenen bir davranış ve sonuçtur. Bir süreç olarak seçme ve yerleştirme, mülakat ve test kullanımlarının yanı sıra farklı teknikler ile hem etkili karar almaya yönelik değerli bir çabanın ürünü hem de kişilerin geçmiş yaşamlarından etkilenen temel bir insan kaynakları uygulamasıdır.

3. GESTALT EKOLÜ VE TEMEL BİLEŞENLERİ

Gestalt terimi, iki veya ilgili daha fazla parçanın dinamik organizasyonunu, bir bütünü ifade etmektedir (Sharf,2012;241). Gestalt ekolü, kendine özgü bir yapıya sahiptir. Hem bir ekol hem de insanı bütünsel olarak ele alan keşiftir. İnsanlar, geçmiş, gelecek ve şu anlarıyla vardır. Gestalt ekolü, kişileri zamanın her diliminden getirdikleriyle kapsamakta ve her kişiyi eşsiz kabul etmektedir. Gestalt'ın daha iyi anlaşılabilmesi üç özellikten bahsedilmelidir. İlk özellik bir nesne, insan, hayvan veya bir obje, ikincisi bu nesnenin içinde bulunduğu ortam veya çevre, üçüncü ise, bu obje ile çevrenin ilişkisidir (Daş, 2015;4).

3.1. Gestalt Ekolünün Temel Kavramları

3.1.1. Şimdi Ve Burada Olmak

Gestalt yaklaşımının en önemli kavramlarından biri “şimdi ve burada olmak” veya “anda olmak/anda yaşamak” dır. Anda olmak kavramı, kişinin geçmişte ya da gelecekte değil, şu anda bulunulan zamanda yaşamasını vurgulamaktadır (Haskan-Avcı, 2016;178). Gestalt ekolünde, kişinin fenomenolojik bakış açısı, o anda hissettikleri ve farkına vardıkları, şimdi ve burada kavramını vurgulamaktadır. Gestalt ekolünün fenomenolojik yaklaşımı kişiyi eşsiz kılmakta ve o anda kişiye özgülüğün önemini vurgulamaktadır.

3.1.2. Farkında Olmak

Farkında olma, şu anda yapılanı deneyimlemek ve bilmektir. Her yeni anda yenilenmiş ve dinamik bir süreçtir. Farkındalık, içinde bulunulan anda, “şimdi ve burada” ortaya çıkan bir eylem olarak değerlendirilmektedir(Yontef,1993;309). Farkındalık, tek başına zihinsel bir süreç değildir. Farkındalık anı, kişinin sadece

kendinin farkına vardığı değil, kendi ve çevresiyle olan etkileşimi, geçmiş yaşantısı ve deneyimleri ile içsel yaşantısıyla hissettikleri, düşündükleri ve algıladıklarıdır (Clarkson ve Mackewn, 1993;44).

Bilinçli farkındalık ise an ve an farkında olmaktır. Geçmiş yaşantımızdan getirdiklerimizi, şu ana özenli bir biçimde yeniden getirmektir. Bilinçli farkındalık, şu anı yeniden yaşama niyetini göstermektedir (Germer,2016;6). Bilinçli olarak farkında olma bir uyanıştır ve kişiler geçmiş yaşamlarında getirdiklerini yani deneyimlerini, duygu, düşünce ve fikirlerini şu ana bilinçli olarak yansıtmaktadır (Özyeşil vd. ,211;226).

Koma hali veya uyku hali farkındalık düzeyinin çok düşük olduğu yaşantı durumudur. Buna karşın, “aha” hali olarak tanımlanan farkındalık düzeyi ise tam bir farkındalık düzeyidir. Bir diğer ifadesinde aha hali, parçaların eş zamanlı olarak bütünleşmesi ile gerçekleşen tam bir farkındalık ve bütünlük halidir (Yontef,1993;318).

3.1.3. Temas

Temas, organizma ve diğerinin çevre sınırında karşı karşıya gelme anıdır. Temas sınırı, “ben” ve “ben olmayan” ın karşılaştığı ve ayrıştığı noktadır (Daş,2002;15). Temas, tüm deneyim parçalarının bütünleşmiş halidir. Bu nedenle, hiçbir deneyim temas dışında gerçekleşmemektedir (Blom, 2006;29).

Temas, farkındalık düzeyinin olduğu noktada kişinin büyümesine ve gelişmesine yol açmaktadır. Farkında olunmayan temaslar, kişinin gelişimine katkı sağlamaz (Daş,2015;108). Temas sınırının kesintiye uğramadan veya sınırdaki direnç yaşamadan gestalt’ın tamamlanması her zaman gerçekleşen bir durum değildir. Temas biçimleri, kişiye, zamana, temas kurulacak kişi veya ortama, o anki koşullara göre değişiklik göstermektedir (Daş,2015;118).

3.2. Gestalt Temas Biçimleri

3.2.1. İç İçe Geçme

İçe geçme, genel olarak kişinin çevre ile bütünleşme hali olarak tanımlanabilir. İç içe geçme temas biçiminde kişi, kendi ve diğerleri arasındaki sınırı kaybetmektedir (Yontef,1993;55). İç içe geçme temas biçiminde kişiler “kendilik”lerini yok saymış gibi davranmakta ve kendilerine ait değer, görüş, duygu ve düşüncelerini önemsememektedirler. Güçlü bir biçimde kabul edilme ihtiyacı hisseden bu kişiler böyle bir bütünleşme yaşamakta ve gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemektedir (Sharf,2012;249). İç içe geçme temas biçimi bazı durumlarda kişinin kendi veya bir başkasının hayatı için yarar sağlayıcı olabilmektedir. Kişinin, bir başkasının eşinin veya partnerinin kaybını anlayabilmek, empati kurabilmek, meditasyon yaparak yaşamına deneyim katmak, bir ressamın resmini anlayabilmek yarar sağlayıcı iç içe geçme temas biçimleri olarak gösterilebilir (Clarkson ve Cavicchia, 2014;65).

3.2.2. İç Alma

İçe alma genel olarak, tüm yönleriyle kabul etme olarak tanımlanabilmektedir. İç alma, bir kişinin ilişkide bulunduğu bir nesne ve nesnenin tüm yönlerini olduğu gibi içselleştirmesidir (Flanagan, 2014;152). İç alma, kişiliğin bütünleşmesinde kişiye zarar vermektedir. Birbirine zıt tutumları içe almış bir kişinin “kişilik bütünleşmesi” yaşaması zordur (Daş,2015; 125). Öte yandan içe alma öğrenmeye dayalı bazı durumlarda yararlı bir temas biçimi olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim, kişinin yeni bir şeyler öğrenmesi ya da becerilerini geliştirmesi çoğunlukla içe alma temas biçimiyle gerçekleşmektedir (Daş,2015;124).

3.2.3. Yansıtma

Yansıtma, içe alma temas biçiminin aksine kişinin “ kendiliğinden” çevreye yönelttiği bir etkileşim sürecidir. Yansıtma kendiliğinden yönleri başkasına atfedilir. Bu biçimde, “kendilik” ve diğerleri arasındaki “tam temas” sağlanamamaktadır (Sharf, 2012;249). Yansıtma temas biçiminde olan kişiler duygu ve davranışlarından dolayı sorumluluk almaktan kaçınırlar ve yaşadıklarından başkalarını sorumlu

tutarlar (Blom,2006;33). Bazı durumlarda yansıtma temas biçimi kişinin bütünleştiremediği olumlu yönlerini yansıtmasıyla da gerçekleşebilir. Bu duruma örnek, kişinin sahip olduğu yeteneklere arkadaşı sahipmiş gibi davranmasıdır (Voltan-Acar, 2012;61).

3.2.4. Duyarsızlaşma

Duyarsızlaşma, kişinin duyularının farkındalığını reddetmesi veya bu uyarıcıları yok saymasıdır. Aşırı baskı altında çalışan bir kişinin uykusuz kalıp aşırı saatler çalışması ve işi yetiştirmek için uzun saatler bir şey yememesi fiziksel bir duyarsızlaşma örneğidir (Clarkson ve Cavicchia,2014;60). Bunun yanı sıra duyarsızlaşma duygusal olarak da gerçekleşebilmekte ve kişinin geçmiş yaşantısıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, kişinin, geçmiş yaşantısında edindiği acı verici tecrübeler, duyarsızlaşmasına neden olabilmektedir (Daş,2015;138). Bazı durumlarda ise duyarsızlaşma temas biçimi kişiye yarar sağlamaktadır. Sınavı olan bir öğrencinin geç saatlere kadar ders çalışması, dizi ağrıyan bir koşucunun yarışı tamamlamaya çalışması ve ağrısı olan kişinin doktora gidene kadar ağrıya katlanması bu duruma örnek olarak verilebilir (Daş,2015; 139).

3.2.5. Saptırma

Saptırma, kişinin çevreden gelen duyumlardan ve temaslardan kaçınma yoludur. Saptırma, başka bir kişiyle doğrudan temastan kaçınma diğer bir deyişle, çevresel farkındalığı azaltmak olarak tanımlanabilmektedir (Blom,2006;36). Bu biçimde, kişi dışarıdan gelecek olumsuz duyumları engellemekte ve kendine bir savunma mekanizması oluşturmaktadır.

Terk edilme, dışlanma, reddedilme gibi olumsuz duyguları yaşamaktan çekinen kişiler için saptırma temas biçimi koruyucu bir özelliğe sahiptir. Ağladığını göstermemek için göz teması kurmaktan kaçınan kişi yaşayacağı utanma duygusunu saptırma temas biçimi kullanarak gizlemeye çalışmaktadır (Daş,2015;155).

3.2.6. Kendini Seyretme

Kendini seyretme, genel olarak bir kişinin obje gibi kendini uzaktan izlemesidir. Temasın gerçekleşmesi iki varlığın temas sınırında etkileşimde olmasına bağlıdır. Kendini seyretme temas biçiminde, iki varlığın buluşması söz konusu değildir. Kişi sürekli olarak kendisi ile temas halindedir. Bu durumda, kişinin çevresel faktörlere ilişkin farkındalık düzeyi düşüktür (Daş,2015;188). Kendini seyretmek bazı durumlarda gereklidir. Kişinin kendini seyrederek neyi, nasıl yaptığını dışarıdan bir kişi gibi gözlemlemesi yapması gereken şeylerin ne olduğu konusunda kişiye farkındalık sağlar (Daş,2015;189).

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Modeli

4.1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Gestalt ekolünün seçme ve yerleştirme kararları üzerindeki etkileri hakkında kuramsal çerçevede verilen bilgiler çerçevesinde uygulamaya dayalı veri elde etmektir. Araştırmada bir yandan seçme ve yerleştirme sürecini yönetecek ve uygulayacak olan geleceğin yönetici adayı lisans öğrencilerinin temas biçimlerinin anı yaşama ve bilinçli farkındalık durumları üzerinde bir etkiye yol açıp açmadığı tespit edilmeye çalışılırken diğer yandan öğrencilerin karar verme stilleri üzerinde, anı yaşama ve bilinçli farkındalık durumlarının herhangi bir etki yaratıp yaratmadığı test edilmektedir.

Bununla beraber, öğrencilerin yaşları, sınıfları, daha önce insan kaynakları alanında çalışıp çalışmadıkları ve şu anki çalışma durumları gibi değişkenlerin erkek ve kadın öğrencilerinden elde edilen sonuçlarda farklılık yaratıp yaratmadığı da analiz edilmiştir. Kişisel bilgi formunda yer alan medeni durum ve kıdeme ilişkin bilgilere verilen yanıtların sağlıklı bir analiz yapılmasına olanak tanımayacak biçimde sayısal farklılığa sahip olması medeni durum ve kıdeme ait verilerin araştırmadan çıkarılmasına neden olmuştur.

4.1.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada, kişilerin şu anda gerçekleşen durum ve olaylara odaklanmasını ölçmek amacıyla Türkçe 'ye uyarlanmış Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ), kişilerin şimdi ve burada veya anda olma durumlarını ölçmek amacıyla hazırlanmış Anı Yaşama Ölçeği (AYÖ), Gestalt yaklaşımında temas biçimleri olarak adlandırılan yapıları ölçmek üzere Türkçe 'ye uyarlanmış ve yeniden düzenlenmiş Gestalt Temas Biçimleri Ölçeği Yeniden Düzenlenmiş Formu (GTBÖ-YDF), karar verme stillerindeki bireysel farklılıkları ölçmek amacıyla hazırlanmış ve Türkçe 'ye uyarlanmış Karar Verme Stilleri Ölçeği (KVSÖ) dir. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri sırasıyla ,79 / ,86 / ,80 ve ,81 olarak oluşmuştur (Özyeşil vd.,2011;1; Haskan-Avcı,2016;1;Gökdemir-Aktaş,2002;1; Taşdelen, 2002;1).

Araştırmada, GTBÖ-YDF 'nun iç içe geçme ve duygusal duyarsızlaştırma alt boyutları için madde analizi yapılmış ancak güvenilirliği düşüren maddelerin ölçekten çıkarılmasına karşılık iç tutarlılık katsayısı yükselmemiştir. Bu nedenle GTBÖ-YDF'nun iç içe geçme ve duygusal duyarsızlaşma alt boyutları araştırmadan çıkarılmıştır. Benzer şekilde KVSÖ'nin ölçeğin bağımlı karar verme alt boyutu da iç tutarlılık katsayıları sosyal bilimler için kabul edilebilir bir düzeyde değildir. Bağımlı karar verme stili alt boyutu için madde analizi yapılmış ancak güvenilirliği düşüren maddelerin ölçekten çıkarılmasına karşılık iç tutarlılık katsayısı yükselmemiştir. Bu nedenle araştırmada karar verme stilleri ölçeğinin bağımlı karar verme stili alt boyutu araştırmadan çıkartılmıştır.

4.1.3. Araştırmanın Örnekleme

Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Maliye Bölümü 2017-2018 yılı Eğitim-Öğretim dönemi 1. ve 4. sınıfta lisans örgün ve ikinci öğretim öğrencilerinin yanı sıra Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü 1. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Analize tabi tutulan örneklem, 343'ü kadın ve 274'ü erkek olmak üzere toplam 617 öğrenciden oluşmaktadır.

4.1.4. Araştırmanın Ana Hipotezi

Araştırmanın *ana hipotezi* çalışma hayatında işgören seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin “*Gestalt temas biçimlerinin anı yaşama, bilinçli farkındalık durumu ve karar verme stilleri üzerinde etkisi ile anı yaşama ve bilinçli farkındalık durumunun karar verme stilleri üzerinde etkisini ölçmeye yönelik*” olarak oluşturulmuş, aralarındaki ilişki “*pozitif yönlü ve anlamlı*” olarak tanımlanmıştır (Diğer hipotezler ve alt hipotezler için bakınız EK 1)

5. BULGULAR

Araştırmada ölçek ve alt boyutlar arası ilişkileri ölçmek için korelasyon analizi, ölçek ve alt boyutların demografik verilerle ilişkisini ölçmek için ise farklılık analizi uygulanmıştır.

Korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgulara göre *araştırmaya katılan öğrencilerin bilinçli farkındalıkları ile anı yaşama durumları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur*. Bu bağlamda, *H1 hipotezi kabul edilmiştir*.

Farklılık analizleri sonuçlarına göre ise, cinsiyet ile anı yaşama arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu sonuca göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla anı yaşama durumlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuca göre *H8 hipotezi kısmen kabul edilmiştir*.

GTBÖ-YDF'nun saptırma alt boyutu ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu sonuca göre erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daha fazla saptırma temas biçimini kullandıkları söylenebilir. GTBÖ-YDF ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda, 18-21 yaş aralığındaki öğrencilerin 22-29 yaş aralığındaki öğrencilerden daha fazla gestalt temas biçimini kullandıkları söylenebilir. GTBÖ-YDF'nun saptırma alt boyutu ile sınıf arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda, 1. sınıfta okuyan öğrencilerin 4. sınıfta okuyan öğrencilerden daha fazla saptırma temas biçimini kullandıkları söylenebilir. GTBÖ-YDF ile bölüm arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda kamu yönetimi bölümünde okuyan öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilerden daha fazla gestalt temas biçimini kullandığı söylenebilir.

Benzer şekilde GTBÖ-YDF'nun saptırma ve geri döndürme temas biçimleri ile yönetimi bilişim sistemleri bölümü arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, yönetimi bilişim sistemleri bölümünde okuyan öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha fazla saptırma ve geri döndürme temas biçimini kullandıkları söylenebilir. Bu sonuca göre *H9 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.*

KVSÖ'nin rasyonel karar verme stili ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla rasyonel karar verme stilini kullandıkları söylenebilir. Benzer şekilde KVSÖ'nin rasyonel karar verme stili ile sınıf arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda 4. Sınıfta okuyan öğrencilerin 1. sınıfta okuyan öğrencilerden daha fazla rasyonel karar verme stilini kullandıkları söylenebilir. Bu sonuca göre *H10 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.*

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmanın ana hipotezi ile elde edilmiş olan “*öğrencilerin bilinçli farkındalıkları ile anı yaşama durumları arasındaki pozitif yönlü ve anlamlı ilişki vardır*” sonucu, geleceğin yönetici adayı olan öğrencilerin yanı sıra fakülte yönetimleri açısından oldukça değerli, özel ve önemli bir veri olarak oluşmuştur.

Bu veriden hareketle, eğitimin en genel ifade ile “*kişide istendik davranış değişikliği yaratması*” rolü çerçevesinde, öğrencilerin bilinçli farkındalıklarının artırılması amacı ile kişisel enerjisinin korunması ve potansiyelin performansa dönüşmesinin bilimsel tekniklerle gerçekleştirilebilmesi için *koçluk ve mentorluk benzeri uygulamaların süreklilik ve sürdürülebilirlik prensipleri esas olmak üzere hayata geçirilmesi gerekmektedir.*

Etkileşimin karşılıklı olması gerekliliği çerçevesinde, akademisyenlerin de her bir öğrenciye *tek ve benzersiz bir birey olarak değerli ve özel oldukları bilinciyle yaklaşması* ve öğrencileri geleceğin yönetici adayı olarak değerlendirme farkındalığında olacak şekilde ders ve ötesi sorumluluklarla gerekli teması oluşturmaları beklenmelidir.

Çalışma örneğinde, özellikle kamu yönetimi ve yönetim bilişim sistemleri bölümünde öğrenim gören öğrencilerin gestalt temas biçimlerine yatkınlığının fazla olması bu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin daha fazla anı yaşama ve bilinçli farkındalıklarının artırılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

ADAİR, J. (2003), Etkili Karar Vermek, (Çev. Salih Fatih Güneş), 1. Baskı, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

BLOM, R.(2006), The Handbook of Gestalt Play Therapy: Pradical Guidelines for Child Therapists, Jessica Kigsley Publishers, London.

CLARKSON, P. , CAVİCCHIA, S.(2014), Gestalt Counselling ın Action, 4th Edition, SAGE Publication, London.

CLARKSON, C. , MACKEWN, J. (1993), Fritz Perls, First Published, SAGE Publications Ltd., London.

DAŞ, C. (2015), Bütünleşmek ve Büyüme: Geştalt Terapi Yaklaşımı, 6. Baskı, HYB Yayıncılık, Ankara.

DAŞ, C.(2002), “Geştalt Psikoterapist Temas İşlevleri ve Temasın Engellenmesi”, Temas, Geştalt Terapi Dergisi,1(1), 15-42.

GERMER, C.K. (2016), Mindfulness; What Is It? , What Does It Matter? , Mindfulness and Psychotherapy, (Ed.) Christopher K. Germer, Ronald D. Sieger, Paul R. Fulton, The Guilford Press, New York.

GÖKDEMİR-AKTAŞ, C. (2002), Gestalt Temas Biçimleri Ölçeği Yeniden Düzenlenmiş Formun Türk Örneğinde Faktör Yapısı Geçerliği ve Güvenirliği, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Psikoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HASKAN-AVCI, Ö. (2016), Anı Yaşama Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*,17(3),177-192.

KİNİCKİ, A. , KREİTNER, R. (2008), Organizational Behavior: Key Concepts, Skills and Best Practices, Third Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York.

SHARF, R. S. (2012), Theories of Psychotherapy and Counseling: Concepts and Cases, 5 th Edition, Brook/Cole Cengage Learning, United States of America.

ÖZYEŞİL, Z. , ARSLAN, C. , KESİCİ, Ş. , DENİZ, E.M./2011), Bilinçli Farkındalık Ölçeği'ni Türkçeye Uyarlama Çalışması, Eğitim ve Bilim,36(160), 225-235.

TAŞDELEN, A.(2002), Öğretmen Adaylarının Farklı Psiko-sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Doktora Tezi, İzmir.

VOLTAN-ACAR, N.(2012), Gestalt Terapi: Ne Kadar Farkındayım? , 5.Basım, Nobel Yayın Dağıtım.

YONTEF, G.M. (1993), Awareness Dialogue & Process: Essays on Gestalt Therapy, The Gestalt Journal Press.

EK 1

***H1:** Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin bilinçli farkındalık durumları ile anı yaşama durumları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

***H2:** Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin bilinçli farkındalık durumları ile gestalt temas biçimleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

***H3:** Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin bilinçli farkındalık durumları ile karar verme stilleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

***H4:** Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin anı yaşama durumları ile gestalt temas biçimleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

***H5:** Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin anı yaşama durumları ile karar verme stilleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

H6: Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin gestalt temas biçimleri ile karar verme stilleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırmanın alt hipotezleri:

H7: Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin bilinçli farkındalık durumları ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H8: Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin anı yaşama durumları ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H9: Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin gestalt temas biçimleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H10: Seçme ve yerleştirme kararı verecek olan kişilerin karar verme stilleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

ÖNERİLEN DİĞER KAYNAKLAR

JACOBS, L. (1989). Dialogue in Gestalt Theory and Therapy, *The Gestalt Journal*, 12,1-25.

O'LEARY, E.(2013), *Gestalt Therapy Around The World*, 1 ed., A John Wiley & Sons, Ltd, UK.

SİNGER, S.(2007), *Gestalt Therapy: The Art of Contact*, (çev. Sarah Spargo& Sally Reeder Cojean) , 9 th Edition, Karnac Books, Paris.

PERLS, F. S.(1980), *Gestalt Therapy Verbatim*, 14. ed., Bantam Books, America.

WAGNER-MOORE, L.E.(2004), Gestalt Therapy: Past, Present, Theory, and Research, *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 41(2), 180-189.

WOLDT, A. L., SARAH M. T. (2005), *Gestalt Therapy: History, Theory and Practice*, Sage Publications.

“Turkic Corridor”: A Chinese Perspective from Past, Present and Future

Shuai QIN¹

Abstract

The “Turkic Corridor” is an emerging geopolitical framework, conceptual system or politico-economic perspective on several subordinate dimensions of Turkic states in the Middle and West Asia, mainly including culture, politics and economy. As the most vital state in “Turkic Corridor”, Turkey is increasingly becoming an indispensable research topic in Chinese-speaking academia; and the epistemology and methodology of Turkish studies would be expectedly upgraded. Meanwhile, along with some changes of international environment Turkish Middle Corridor Initiative (MCI) could harmonise with Chinese Belt and Road Initiative (BRI), which is increasing more dimensions and fields of cooperation between China and Turkic states. For possible realistic interest needs in the future, this paper aims to answer some understudied questions as follows:

- 1) What is the “Turkic Corridor” and how do Chinese scholars research on “Turkic Corridor” -related topics, especially Turkish studies based on present mainstream research in Chinese academic journals?*
- 2) How could the concept of “Turkic Corridor” contribute to international-regional cooperation in future?*

Through a statistical analysis of “Turkic Corridor”, this conceptual system tries to contribute to the Middle Asian development in an innovative approach for the future policy making.

Key Words: “Turkic Corridor”, Sino-Turkey Cooperation, Chinese Perspective, Realism, Epistemology

JEL Classification Codes: F50, F59

¹ PhD Candidate, Free University of Brussels (ULB), Cevipol, Department of Political Science, Belgium, Shuai.Qin@ulb.ac.be

1. INTRODUCTION

On the one hand, similar with other developing countries, Turkish political relations between the Western world, specifically, U.S. are increasingly deteriorating, which it indicates that the economic recovery of developed states are absorbing hot money; on the other hand, some emerging markets, like China, are trying to find some potential investment and trade co-operators with each other. No matter how the “Heartland Theory” or “The Grand Chessboard” justifies the geopolitical importance of Turkey, it seems that Sino-Turkey relations are just improved by a series of recent bilateral diplomatic actions. More precisely, after 2016 Turkish coup d'état attempt, Chinese scholars on international relations area argue that Sino-Turkey relation has the possibility of alleviation and diplomatic upgrading.

Hence, to understand Turkish studies, such as Turkey politics, Turkish periphery diplomatic policies, and Chinese-Turkish relations, this paper hereby introduces a definition of “Turkic Corridor”, which is an emerging geopolitical framework, conceptual system or politico-economic perspective on several subordinate dimensions of Turkic states, especially Turkey, in the Middle Asia, mainly including culture, politics, economy, etc..

2. LITERATURE REVIEW

The first Chinese work on traditional states of “Turkic Corridor” is an official revision historical book by using two Chinese characters with “突厥 (tujue, Turk)” in 542 A.D. (Linghu, 636). Until now, the ethnic origin of Turk is still full of controversy. As one of most highly-cited and representative Chinese works in Turkic studies, Lin (1992) argues several possibilities on its origin. But anthropologic, archaeological, ethnic, linguistic or cultural researches could not conclude “Turkic Corridor” precisely or explain its modern value; meanwhile, there exist some conflicts among these studies if being applied in political practices.

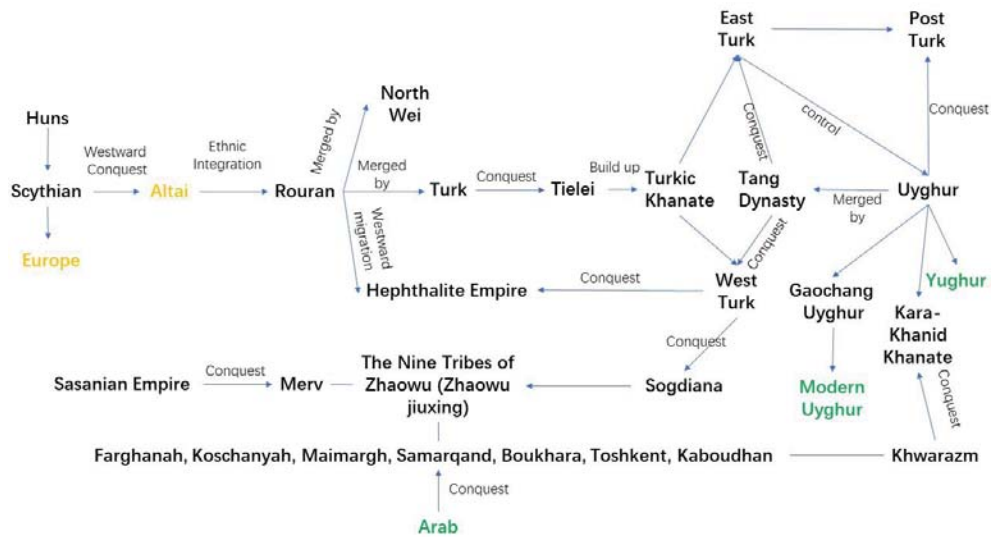

Figure 1. Ethnic Studies on origin and development of Turk

Political mobilisation based on perspective of modern nationalism is de-facto fantastic imaginative application, and it is a double-edge sword as well. States of Turkic Council, or the Cooperation Council of Turkic Speaking States (CCTS) are not always perfectly overlapped with Turkic-speaking nations or Turkic countries. Not only both political-neutral Turkmenistan and non-Turkic Tajikistan in Middle Asia have no interest on this nationalism-based organisation, but also periphery states show some hostility on it, like Russia or Iran, even some hegemonies express their concerns on this ethnic organisation. Meanwhile, in this pre-modern societies, Turkic element is not harmonised with a traditional long-existing Arabian religion: various religious groups, sects or factions originally unify these fragile ethnic identities, but nationalism probably provokes their political elites to find some theoretical support of personal ambition.

From the positive aspects, the Turkic-ethnic-based diplomatic policy could contribute to collective action on some issues or future interest-oriented international-regional cooperation.

2.1. Collective Action in International Relations

Originally, based on rationalism of Mancur Olson (1965), collective action in international relations is to describe some actions taken by an organised group of people with same identity and some specific targets (Wendt, 1994). Constructivism studies on collective action are becoming a methodological research premise, presumption or hypothesis (Hopf, 1998); meanwhile, the critical thinking of ontology and epistemology on collective action is still in process (Guzzini, 2000). In this globalisation era, collective actions are increasingly unpredictable and alter payoff matrices of each actor in game (Cerny, 1995). Hence, the collective action among nations is probably always based on a kind of interest-oriented mutual aids, which is for surviving in this fiercely competitive world (Gillinson, 2004; Ostrom, 2010).

2.2. International-Regional Cooperation

The purpose of collective actions is to handle some tough issues which needing establishing a mechanism of international-regional cooperation to offer public goods among geographically proximus nations (Hettne & Söderbaum, 2004). Therefore, regional politico-economic organisations, e.g. European Union (Bickerton, 2013), Asia Development Bank (ADB, 2012) and CCTS as mentioned before, to a large extent, are assuming the responsibility of international-regional cooperation after a series of institutional constructions. Correspondingly, some nation-based regional cooperative initiatives will have both competitiveness and reconciliation, like Middle Corridor Initiative and Belt and Road Initiative (Guo and Fidan, 2018).

Hence, in the perspective of Constructivism, “Turkic Corridor” is a win-win politico-economic research framework or conceptual system in Turkish studies; and this paper tries to solve two understudied research questions about “Turkic Corridor”: 1) How do Chinese scholars research on “Turkic Corridor”-related topics? 2) And how could the concept of “Turkic Corridor” contribute to international-regional cooperation in the future?

3. RESEARCH METHODOLOGY

The objective of this research is to study the research methodologies and basic attitudes of the Chinese-speaking academic world towards Turkish studies, and the significance of the “Turkic Corridor”. It aims to establish a simple statistical model on Turkish works of CNKI to analyse the possibility of future Sino-Turkish policy-making and academic cooperation among Chinese scholars in the framework of “Turkic Corridor”.

3.1. Research Model and Hypothesis

This paper will select some fundamental indicators of academic research, which is the influence of academic institutes and individual scholars, date of publication, and citation and numbers of reading of papers, to analyse academic studies in a humanities research infancy-stage.

Finally, this research will test an assumption that in Turkish and its periphery studies, Chinese scholars pay more attention on epistemic research and qualitative studies, i.e. they enthusiastically want to know who Turkey is and how these two emerging powers could cooperate with each other in various domains.

3.2. Explanation of Data Source

Due to its authoritativeness, accurateness and time-effectiveness in Chinese-speaking academia, CNKI (or Chinese National Knowledge Infrastructure) is the main method of paper searching and citation.

3.3. Data Analysis on CNKI

3.3.1. Overview

By using different keywords, various searching results of the Turkish-relevant research would be found in Chinese.

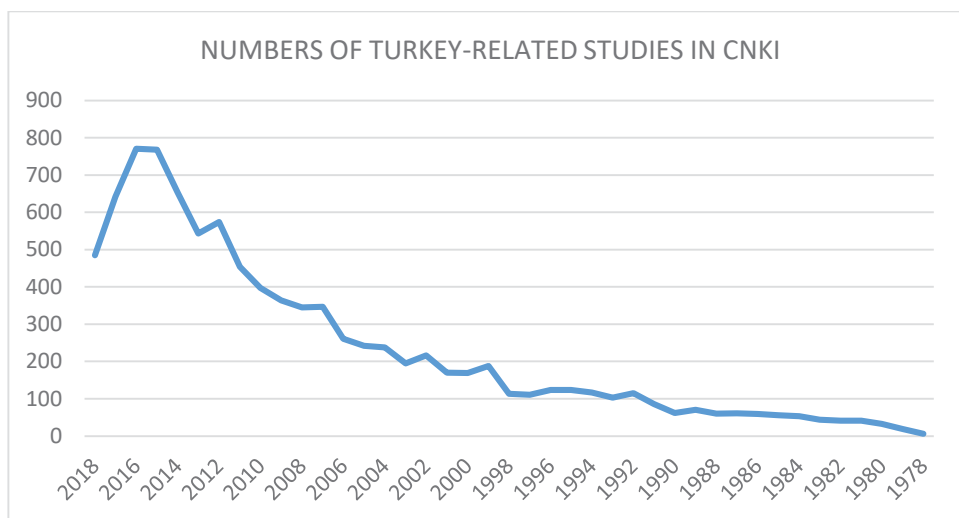

Figure 2. CNKI Turkish Studies (Before September 2018)

In 9,712 digitalised academic works from 1915 to 2018, by typing into “politics (zhengzhi, 政治)”, “economy (jingji, 经济)”, “diplomacy (waijiao, 外交)”, the number of papers with these keywords are 824, 1093, and 386 respectively.

The top-40 scholars with the highest numbers of works on Turkish studies are mainly from key universities or their core subjects, and the scholar with the highest number of papers is Associate Prof. Zan Tao, who is born in 1979, from Peking University. The number of scholars who owning 7 and more papers is 32.

The highest number of paper download is 7473, which is a PhD thesis published in 2012 and named with “A Study of Government Behaviour in Tourism Development--Taking Turkey as an Example”. The number of papers with over 1000+ download is 48, and 1/4 is academic degree theses.

As for the journals of publications, except for journal of each university, traditional journals of international relations and regional studies are still in the main place: World Economics and Politics (世界经济与政治 by China Academy of Social Science, or CASS), West Asia and Africa (西亚非洲 by CASS), Quarterly Journal of International Politics (国际政治科学 by Tsinghua University, or THU),

International Politics Quarterly (国际政治研究 by Peking University, or PKU), Journal of International Security Studies (国际安全研究 by University of International Relations, or UIR), Foreign Affairs Review (外交评论 by China Foreign Affairs University, or CFAU), International Studies (国际问题研究 by China Institute of International Studies, or CIIS), International Forum (国际论坛 by Beijing Foreign Studies University or BFSU) Contemporary International Relations (现代国际关系 by China Institute of Contemporary International Relations, or CICIR), and Arab World Studies (阿拉伯世界研究 by Shanghai International Studies University or SISU). Other journals of subjects including ethnic studies, literature or culture studies consist of Journal of World Peoples Studies (世界民族 by CASS), Historical Research (历史研究 by CASS), Collected Papers of History Studies (史学集刊 by Jilin University, or JLU), etc..

3.3.2. *Content*

In these academic works, most of them study what Turkey's domestic policy on one specific issue is or what Turkey wants to do. From the view of pragmatism, this cognitive change could help the policy-makers on handling international affairs. For instance, a PhD thesis published in 2013 with 5th ranking on download is a "Research on the Ideological Issues in the Anti-Xinjiang Separatist Struggle", which could make Chinese social managers clear about the source of "Pan-Turkism" in recent years. Similarly, "Strategic cooperation between China and Turkey under the Belt and Road initiative" in 2015 could stimulate Sino-Turkey cooperation in the aspects of transportation, energy, investment, cultural tourism, and multilateral system.

Although Turkey foreign policies do not always please Chinese scholars in the issues of Xinjiang or traditional security, it is worth noting that there is very rare of

works on criticising Turkey or warning risks. As for some bad news from Turkey, they just want to remind Chinese policymakers of avoiding similar things happened in China.

3.3.3. *Methodology*

Except for all journals mentioned before, there is a non-academic and popular magazine but with 383 works in it: World Affairs (世界知识 by World Affairs Press, or WAP). Established in 1934, World Affairs is a national popular magazine managed by Chinese Ministry of Foreign Affairs; and most readers are younger generations. It indicates that the most Chinese Turkish-relevant works are still in the initial stage of epistemology. Meanwhile, most works do not utilise a critical methodology of re-thinking or re-construction on Turkish studies. They just want to introduce facts happened in Turkey and periphery states. Hence, empirical methods including comparative studies, case studies, historical institutionalism, etc., are frequently applied into Turkish studies.

3.4. *What Would “Turkic Corridor” Do?*

Apart from continuous completing empirical studies around Turkish studies, “Turkic Corridor” would primarily focus on how to integrate existing research frameworks into a cooperative way of thinking. On the one hand, as a conservative empirical methodology on regional studies, it acknowledges current ethnic-oriented mechanism of political mobilisation and authority in Middle Asia; on the other hand, it is trying to eliminate the side effects of nationalism, such as China’s anxiety of “Pan-Turkism” or “Pan-Islamism” in some sensitive fields of its core interest.

Specifically, it helps both Chinese and Turkish policy-makers understanding of regional studies, frontier studies, and foreign affairs. As a middle power in the world politics and a major power in the Middle and West Asia, the influence of Turkey is not underestimated. The deterioration of the relationship between the U.S. and Turkey makes them reconsider the relations with other powers, including China. Belt and Road Initiative (BRI) is increasing more dimensions and fields of cooperation among China, Turkey and other Turkic states; meanwhile, CCTS and Middle

Corridor Initiative (MCI) should not be a trading policy of narrow nationalism or protectionism.

4. CONCLUSION

This study has analysed overview of publications, contents for policy-making discussion and academic research, and methodology they utilised into Turkish studies in Chinese academia. Compared with 134,965 papers on E.U. studies, 748,621 papers on U.S. Studies, or 106,288 Russian studies, 9,712 digitalised academic works on Turkish studies are a non-popular topic in China, even less than 62,373 works about India. But it illustrates that there are more opportunities on academic publication around the topic of Turkey and its periphery fields: 5800, 1030, 503, 1370 search results on Syria, Azerbaijan, Armenia and Georgia separately, 14,195 results on Middle Asia, and 5,014 papers on Turk. Methodologically, traditional and basic cognitive researches would continue working as mainstream empirical studies.

Based on it, this research provides a new empirical method on Turkish studies and could help both China and Turkey hold a constructive and cooperative attitude on future institutional integration, precisely, BRI and MCI. Turkey could help China in the aspects of solving the issue of terrorism and separatism of the “East Turkistan” in its Xinjiang and establishing a stable economic channel of connecting Eurasia BRI states; similarly, on the various Middle-east problems, China could harmonise its attitudes within the U.N. framework or other major powers in the world. From the perspective of realism and pragmatism, both Turkey and China need each other.

REFERENCES

- ADB. (2012). *Regional Cooperation and Cross-Border Collaboration in Higher Education in Asia : Ensuring that Everyone Wins*. Mandaluyong City, Philippines. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29931/regional-cooperation-higher-education-asia.pdf>
- Bickerton, C. J. (2013). *European Integration: From Nation-States to Member States*. Oxford: Oxford University Press.

Cerny, P. G. (1995). Globalization and the Changing Logic of Collective Action. *International Organization*, 49(4), 595–625.

Gillinson, S. (2004). Why Cooperate? A Multi-Disciplinary Study of Collective Action. *Development*. Retrieved from <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2472.pdf>

Guo, X., & Fidan, G. (2018). China's Belt and Road Initiative (BRI) and Turkey's Middle Corridor: "Win-Win Cooperation"? London. Retrieved from <http://www.mei.edu/content/map/china-s-belt-and-road-initiative-bri-and-turkey-s-middle-corridor-win-win-cooperation>

Guzzini, S. (2000). A Reconstruction of constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 6(2), 147–182. <https://doi.org/10.1177/1354066100006002001>

Hettne, B., & Söderbaum, F. (2004). Regional Cooperation: A Tool for Addressing Regional and Global Challenges (Report for International Task Force on Global Public Goods). Göteborg. Retrieved from http://cris.unu.edu/fileadmin/template-unucris1/articles_and_book_chapters/GlobalTaskForce.pdf

Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171–200.

Lin, E. (1992). Turkic Studies (突厥研究). In *Turkic Name and Its Ancestors (突厥名称及其先世考)* (pp. 30–50). Taipei: Commercial Press in Taiwan.

Linghu, D. (636). Volume 50, Collected Biographies 42, Exotic Ethnic (Turk, etc.). In *Book of Zhou (zhoushu, 周书)*. Retrieved from <https://zh.wikisource.org/wiki/周書/卷50>

Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (5th ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ostrom, E. (2010). Analyzing Collective Action. *Agricultural Economics*, 41(s1), 155–166.

Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Association*, 88(2), 384–396.

SPOR KULÜPLERİNDE TMS 38 MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR UYGULAMALARI VE MALİ TABLOLARA ETKİSİ

K. Şevket Sayın¹, Yusuf Galip²

Özet

Günümüzde şirketleşen profesyonel spor kulüplerinin sayısı artmaktadır. Şirketleşen spor kulüpleri de büyüyebilmek için önemli yatırımlar yapmaktadır. Bu önemli yatırımlarının birisi de sporculardır. Şirketleşen spor kulüplerinde sporcular mali tablolarda maddi olmayan duran varlık kalemi altında gösterilmektedir.

Çalışmamızda ülkemizdeki halka açık bir spor kulübünün, yatırım yaptığı maddi olmayan duran varlıklarının finansal tablolarda göstermiş olduğu etki ortaya koyulmuştur. Borsada işlem gören bir spor şirketinin finansal tablolarından elde edilmiş beş yıllık veriler ışığında mali analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Spor, Maddi Olmayan Duran Varlıklar, Muhasebe Standartları.

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41

EFFECTS OF INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0 ON ACCOUNTING SYSTEM: A SAMPLE CASE STUDY

Abstract

Nowadays, the incorporation of professional sports clubs is increasing. The sports clubs that make up the company are also making significant investments to grow. Some of these important investments are sportsmen. In the sporting clubs that are involved, these athletes are shown in the financial statements under intangible assets.

In our study, the effect of intangible assets that a publicly-held sports club has invested in the financial statements has been demonstrated. Financial analysis has been performed in the light of the five-year data obtained from the financial statements of a sports company listed on the stock exchange.

Keywords— Sport, Intangible Assets, Accounting Standards.

JEL Classification Codes: M40, M41

¹ Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, sevketsayin@yahoo.com

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Doktora Programı, Türkiye, yusufgalip@gmail.com

1. GİRİŞ

Spor endüstrisi son yıllardaki ülkeler arası ekonomik gelişmeler sayesinde ve teknoloji ile tesisleşme faaliyetleriyle birlikte önemli büyüme kaydetmiştir. Televizyon ve internetin 90'lı yıllarda başlayan hızlı yayılması, endüstrinin gelişiminde önemli unsur olmuştur. Dünya üzerinde hemen hemen her kesimden insanın rahatlıkla izleyebildiği, ulaşabildiği ve para harcadığı bir pazar durumuna gelmiştir.

Büyüyen spor ekonomisinin en önemli yapısı olan spor kulüplerinin ekonomik ve teknolojik gelişmelerle, yapılarında önemli değişiklikler olmuştur. 20. yüzyılın başlarında daha çok amatör ruhla yapılan spor aktiviteleri günümüzde insanların önemli kazançlar elde ettiği bir sektör haline gelmiştir. Son yıllarda spor endüstrisinde yaşanan bu gelişmelerle spor kulüpleri, şirketleşmeye gitmiş, daha çok fon kaynağı elde eder duruma gelmiş, aynı zamanda harcamaları da artmıştır.

Türkiye'de spor endüstrisi de dünyadaki gelişmelere ayak uydurmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren dernek statüsünde olan spor kulüpleri birer birer şirketleşmeye başlamıştır. Dört büyük spor kulübü ise halka açılmıştır. Menkul kıymetleri borsada işlem gören şirketler uluslararası finansal raporlama standartlarına göre mali tablo hazırlamaktadırlar.

2. TMS-38 MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR STANDARDI

TMS-38 standardında maddi olmayan duran varlıklar(MODV) ile ilgili açıklık getirmektedir. Standartta;

- Maddi olmayan duran varlıklar kapsamında neler içereceği ve nelerin girmeyeceği,
- Maddi olmayan duran varlıkların nasıl ve ne şekilde varlıklara alınacağı,
- Varlıklara alındıktan sonra değerlemelerinin nasıl olacağı,
- Dipnotlarda hangi unsurların açıklanacağı belirtilmiştir(Örten ve diğerleri, 2015: 551).

Maddi olmayan duran varlıklar, örneğin yeni keşiflerle ortaya çıkmış marka veya organizasyon şekli gibi elle tutulamayan ve gelecekte yarar getirmesi beklenen varlıklardır(Schiama, 2011: 111).

Tablo 1: Maddi Olmayan Duran Varlıkların(MODV) Sınıflandırılması

Pazarlama ile ilgili MODV	Marka, ticaret unvanı, logolar
Teknolojik MODV	İşletme patentleri, laboratuvar defterleri, teknik belgeler
Eser ile ilgili MODV	Fikir-telif hakları, müzik besteleri, haritalar
Bilgi birikimi ile ilgili MODV	Bilgisayar yazılımları, yazılım hakları, otomasyon veri tabanları
Teknik MODV	Müşteri listeleri, müşteri sözleşmeleri, müşteri ilişkileri
Hukuksal MODV	Lisans sözleşmeleri, Franchise anlaşmaları
Beşeri Sermaye ile ilgili MODV	Eğitimli, tecrübeli ve yenilikçi iş gücü, iş sözleşmeleri, Sporcu(futbolcu) sözleşmeleri
Yer(mekan) ile ilgili MODV	Kira hakları, maden işletme hakları, hava üssü hakları, su kullanma hakları

Kaynak: Reilly ve diğerleri, 2009: 155.

TMS 38'e göre bir varlığın maddi olmayan duran varlık olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki şartları sağlaması gerekmektedir.

- Varlık belirlenebilir olmalı,
- İşletme tarafından varlık üzerinde kontrol sağlanabilmeli,
- Varlık gelecekte işletmeye fayda sağlayabilmelidir.

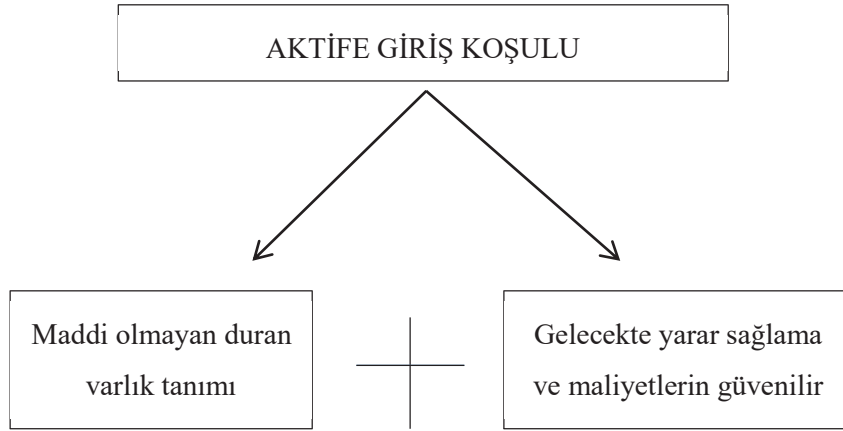
TMS-38 standardına göre maddi olmayan duran varlıklar, aşağıdaki koşulları sağladığı durumlarda muhasebeleştirilir.

1. “Varlıkla ilişkilendirilen beklenen gelecekteki ekonomik yararların işletme için gerçekleşmesinin muhtemel olması ve

2. Varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi durumunda” muhasebeleştirilir(TMS-38, paragraf 21).

“Bir maddi olmayan duran varlık ilk muhasebeleştirilmesi sırasında maliyet bedeliyle ölçülür”. Bir işletme, beklenen gelecekteki ekonomik yararların gerçekleşme olasılığını; ilgili varlığın yararlı ömrü boyunca mevcut olacak ekonomik koşullarla ilgili yönetimin en iyi tahminini yansıtan makul ve desteklenebilir varsayımları kullanmak suretiyle değerlendirir.

Şekil 1: Maddi Olmayan Duran Varlıkların Aktifleştirilmesi

Kaynak: Özerhan ve Yanık, 2015:288

Şekil 1’de gayri maddi duran varlıkların işletmenin aktifine alınma şartları gösterilmiştir. Standarda göre maddi olmayan duran varlıkların tanımına uyan ve gelecekte işletmeye yarar sağlayacak, aynı zamanda maliyet bedelinin güvenilir şekilde tespit edilen varlıklar aktife alınacaktır.

3. SPORCU LİSANSLARI VE BONSERVİSLERİNİN MODV OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Bonservis ücretleri bir sporcunun lisansını satın almak için yapılır ve bireyi profesyonel spor aktivitelerinde kullanma hakkı sağlar (Rowbottom, 2002: 340).

Spor kulüplerinin bünyesinde bulunduğu sporcuların sözleşmeyle bağlı oldukları kulüplerin (şirketlerin) beşeri sermaye (insan kaynağı) unsurlarından biri olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce futbolcularla ilgili tüm mali nitelikli işlemlerin insan kaynakları muhasebesinin fonksiyonlarına göre kaydedilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Sporcu sözleşmeleri de işletmelerin bir beşeri sermayesi olduğundan, maddi olmayan duran varlıklar kaleminde gösterilir (Yazarkan, 2016: 97).

Daha önceleri sporculara için ödenen bonservis bedelleri gider olarak kaydedilirken, yirminci yüzyılın sonlarına doğru Amerika'da aktifleştirilmeye başlanmıştır. Bu fikir Amerika'dan diğer ülkelere yayılmış ve kabul görmüştür(Pavlovic ve diğerleri, 2014: 17).

Genellikle kulüpler bir futbolcu ile yeniden sözleşme yapmayı planlamıyorlarsa o futbolcuyu sözleşmesi bitmeden önce satmak isterler. Bu sebeple transfer ücretlerinin aktifleştirilmesi yaklaşımı daha doğru bir muhasebe politikası olarak düşünülmektedir(Yazarkan, 2016: 99).Transfer ücreti her sporcunun kulüple imzaladığı sözleşmesinin süresi içerisinde tahmini bir kalıntı değeri ile itfa edilir(Rowbottom, 2002: 341).

4. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLARIN FİNANSAL TABLOLARA ETKİSİ

Ülkemizde bulunan spor kulüpleri her sene milyonlarca lira transfer harcaması yapmakta ve genellikle bu transferler ülke dışından olduğundan ülkemizden nakit çıkışı olmaktadır. Şirketlerin yapacakları bu harcamalar kimi durumlarda onların yararına olabildiği gibi, kimi durumlarda da zararına olmaktadır. Halka açık olan spor kulüpleri TMS ve TFRS'ye uyumlu bir biçimde mali tablolarını oluşturmaktadırlar. Spor kulüplerinin en önemli varlık kalemlerinden biri olan

sporcular da maddi olmayan duran varlık bölümünde raporlanmaktadır. Maddi olmayan duran varlıklar ile ilgili standartlara uyumluluk dışında, bu kalemlerin gelir-gider artışı ile kar-zarar analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Bu bölümde halka açık spor kulüplerinden Galatasaray Sportif A.Ş.'nin mali tablolarındaki maddi olmayan duran varlıklarının TMS-38'e göre sunumuna ilişkin değerlendirmeler yapılacak ve bu varlıklarla ilgili yıllara göre analizler ve bulgular elde edilecektir

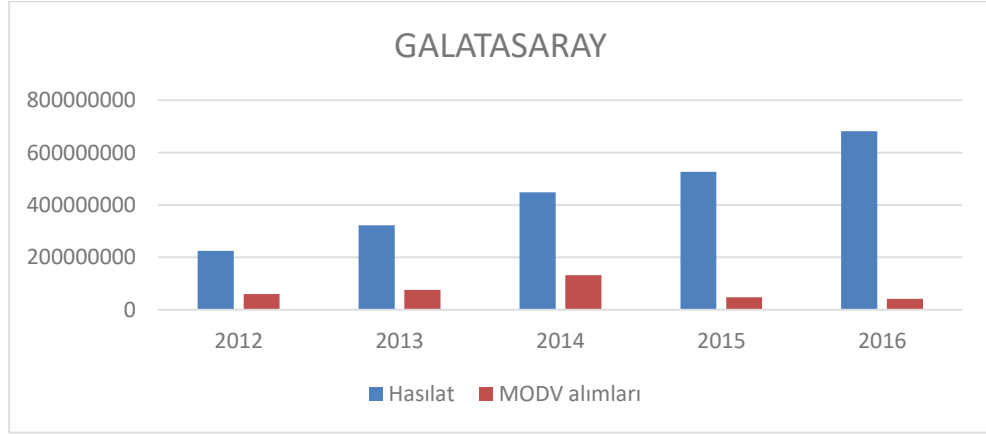
Tablo 2'de Galatasaray Sportif A.Ş.'nin ele alınan beş yılda yapmış olduğu maddi olmayan duran varlık alımları ile elde etmiş olduğu hasılat gösterilmiştir.

Tablo 2: Galatasaray'ın MODV Alımları ve Toplam Hasılat

Mali Tabloların Tarihi	MODV Alımları (TL)	Hasılat
31 Mayıs 2012	60.165.914	224.787.875
31 Mayıs 2013	75.681.887	322.700.149
31 Mayıs 2014	132.493.619	448.037.953
31 Mayıs 2015	48.447.996	527.348.178
31 Mayıs 2016	41.487.116	682.222.666

Bu tablodaki veriler Şekil 2' de gösterilmiş ve ilişkilendirilmiştir

Şekil 2: Galatasaray'ın Beş Yıllık MODV alım ve Hasılat İlişkisi

Galatasaray Sportif A.Ş.'nin MODV alımlarına bağlı hasılatındaki artış durumu, Şekil 2'deki gibi sürekli artış göstermiştir. Galatasaray'ın müşterileri futbolcu bir başka deyişle maddi olmayan duran varlık alımlarından daha fazla sportif başarıya para verdikleri gözlemlenmektedir. Galatasaray'ın üst üste şampiyonlar liginde oynaması ile önemli gelirler elde etmesi hasılatındaki bu sürekli artışa neden olan bir başka unsurdur. Galatasaray son yıllara kadar Avrupa'nın en çok gelir elde eden ilk 20 kulübünden biriydi.

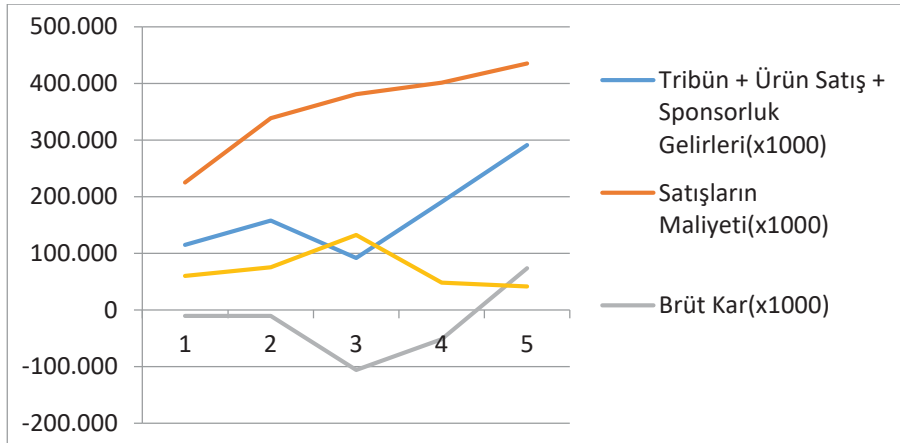
Sportif şirketlerde, maddi olmayan duran varlık alımlarının sadece hasılatta yapmış olduğu etkiye bakmak yeterli değildir. Tablo 3'de söz konusu varlığın, diğer kalemlerle olan ilişkisi anlatılmıştır. Tablo 3 ve Şekil 3'te Galatasaray Sportif A.Ş.'nin yapmış olduğu transfer harcamaları, şirketin finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir tablosuyla ilişkilendirilmiştir.

Tablo 3: Galatasaray Beş Yıllık İlgili Gelir-Maliyet-Kar-Harcama Kalemleri

Yıllar	Tribün+ Ürün+ Sponsorluk Gelir(TL)	Satışların Maliyeti(TL)	Brüt Kar(TL)	MODV Alımları(TL)
31 Mayıs 2012	115.870.690	235.446.523	7.700.460	60.165.914

31 Mayıs 2013	157.797.000	338.361.529	(47.337.643)	75.681.887
31 Mayıs 2014	91.530.675	380.829.735	(141.416.052)	132.493.619
31 Mayıs 2015	190.689.408	401.159.188	(78.656.444)	48.447.996
31 Mayıs 2016	291.221.118	434.983.593	6.719.222	41.487.116

Şekil 3: Galatasaray MODV-Gelir-Maliyet-Kar İlişkisi

Şekil 3'te Galatasaray'ın 5.yıl 2016 yılı olmak üzere beş yıllık tribün, ürün satış ve sponsorluk gelirleri, satışların maliyeti, brüt kar/zarar ve maddi olmayan duran varlık alımları gösterilmiştir. Tablo 4'de de Galatasaray'ın Türkiye Süper Ligi'nde elde etmiş olduğu sportif başarı gösterilmektedir. Bu bilgiler ışığında maddi duran varlık yatırımlarının kulübün finansal tablolarına etkisi değerlendirilecektir.

Tablo 4: Galatasaray'ın Son Beş Yılda Türkiye Ligi'ndeki Başarısı

Yıllar	Ligi Tamamladığı Sıra
2012	1

2013	1
2014	2
2015	1
2016	6

Galatasaray'da en çok MODV alımı olduğu 3.yıl olan 2014 yılında en yüksek brüt zarar ortaya çıkmıştır. Galatasaray'ın 2014 yılında haddinden fazla harcama yapmış, bu yüzden UEFA finansal-fair play kriterlerinin dışına çıkmış ve Avrupa'dan bir yıl men edilmiştir(2016/2017 sezonunda çekilecek ceza). Günümüzde de bu harcamaların sancıları diğer halka açık spor kulüplerinde olduğu gibi, Galatasaray'ın da peşini tam anlamıyla bırakmamıştır. 2014 yılından sonra gelen yönetimin kemer sıkma politikaları ile kampanyalarının işe yaradığını 2016 yılında kara geçtiklerini söylemekte gerekmektedir.

Galatasaray Sportif A.Ş.'nin tribün ve diğer gelirlerinin son yıllarda arttığı görülmektedir. Yine maliyetlerinin sürekli artışta olduğu ve Galatasaray'ın bu durumu dikkate alıp, şartlara uygun transfer yapması gerektiğini belirtmek gerekir.

SONUÇ

Yapılan analiz sonrası, spor kulüplerinin MODV'ye yapmış olduğu yüksek harcamanın, en yüksek getiriye getirmeyebileceği ortaya çıkmıştır. Bu aşamada spor kulüplerinin transfer ettiği veya harcama yaptığı oyuncuları özenle seçmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Daha yüksek bedeller ödeyerek sadece günü kurtarmak adına yapılan harcamalar kulüpleri gelecekte oldukça kötü durumlara düşürebilmektedir.

Kulüplerin sadece TMS-38 standardına uygun hareket etmesi ile finansal risklerden kurtulamayacağı ortadır. Yapılan plansız MODV harcamalarının şirketin maliyetlerini arttırarak zarara yol açtığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca MODV'lere yapılan yüklü yatırımlarla kesin sportif başarı sağlayacağı yargısı ortaya çıkmamaktadır. Özellikle futbol şubesinde kulüpler, sporcular ile yabancı para

cinsiden anlaşmalar yapmaktadır ve son günlerde artan kur ile spor kulüpleri yüz yüzedir.

Spor kulüpleri tarafından yapılan maddi olmayan duran varlık harcamaları da, kulüplerin bütçelerini zorlar hale gelmiştir. Son yıllarda ülkemizde yabancı serbestisi ile birlikte transfer etmek konusu kulüpleri cezbetmektedir. Ancak, kulüpler bu harcamaları yaparken oldukça dikkatli olmalıdırlar. Harcama yaparken planlama doğru yapılmalı, gereksiz oyuncu transferi yapılmamalıdır. Kulüpler daha çok seyirciyi tribüne ve ekran başına çekebilecek, bütçeye uygun, sportif başarı getirebilecek oyuncular transfer edilmelidir.

KAYNAKLAR

Galatasaray Sportif Sınai ve Ticari Yatırımlar A.Ş. 31 Mayıs 2012-2013-2014-2015-2016 Tarihleri İtibariyle Sona Eren Hesap Yılına İlişkin Konsolide Finansal Tabloları ve Dipnotları

Örten, R. Kaval, H., Karapınar, A. (2015). Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları. Ankara: Gazi Kitapevi.

Özerhan, Y. ve Yanık S. (2015). Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: TURMOB Yayınları

Pavlovic, V., Mijatovic, P., and Milacic,, I. (2014). Controversies about the Accounting Treatment of Transfer Fee in the Football Industry. Journal for Theory and Practice Management. 70: 17-24.

Reilly, R. F. ve Reilly, A. L. (2009). The Identification and Valuation of Commercial Intangible Assets in Family Law Cases. American Journal of Family Law. 3: 150-166.

Rowbottom, N. (2002). The Application of Intangible Asset Accounting and Discretionary Policy Choices in the UK Football Industry. British Accounting Review. 34(4): 335-355.

Schiama, G. (2010). *Managing Knowledge Assets and Business Value Creation in Organizations: Measures and Dynamics*. Newyork: IGI Global.

TMS-38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı. <http://kgk.gov.tr/>

Yazarkan, H. (2016). Futbolcu Transfer/Bonservis Ücretlerinin TMS-38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardına Uygun Olarak Muhasebeleştirilmesi: Trabzonspor Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*. (137): 91-120.

Mobilisation-Style Governance: The Paradigm of Authoritarian Transformations?

Shuai QIN¹

Abstract

The varying degrees and levels of political institutional resilience in different countries determine diverse targets of administrative reforms. The historical modernising experience of authority-centralised societies in Latin American and East Asian countries seems to prove that government-led process of modernisation may get a rapid economic development successfully.

This article tries to answer a question about modernisation transformation of politico-administrative institution in some authority-led regimes: Does exist a paradigm of authoritarian transformation?

As modernisation is a comprehensive, systemic and integrative institutionalisation, traditional authoritarian regimes could utilise their advantages on political mobilisation and non-institutionalised administration via campaign-style governance. Specifically, campaign-style or mobilisation-style governance is starting a superficial and nominal authoritarian legitimacy or institution, by means of top-down rule-of-directive or rule-of-mandate with numerous traditional and irrational methods of ruling, breaking through original situations, such as tradition, culture, institution and structure, then amplifying and improving the breach always acting as a new starter of institutionalisation.

Key Words: *Mobilisation-Style Governance, Authoritarian Transformation, Modernisation and Marketisation, Comparative Historical Studies*

JEL Classification Codes: *H83*

¹ PhD Candidate, Free University of Brussels (ULB), Cevipol, Department of Political Science, Belgium, Shuai.Qin@ulb.ac.be

1. INTRODUCTION

Traditional political studies of dichotomy always divide regimes into democracy and authoritarianism; but in practice, there is not always white or black: grey may be the colour of this world. As far as we know, there is no state dare to declare that their regimes are a total dictatorship, despotism and autocracy without human rights; meanwhile, criticism of authoritarianism or non-democracy is not only full of controversy on its various standards, but also mixed with some realistic political requirements. Hence, all academic discussion of political institution could be a discussion of criterion, degree and pre-condition of public power: precisely, a dynamic study on the reform of regime with adaptability.

Transition regimes, or modernisation transformation of traditional authoritarian regimes, is increasingly becoming a long-lasting academic topic in most states. Developing countries, on the one hand, is still creating and producing wealth by copying a similar civilisation mode from other rich countries; on the other hand, they want to catch up by their own modes of value creation. In this process of modernisation, endogenous or original industrialisation among Anglo-American nations would be only one future of human beings, or human development would not be a linear objective expression: there will more methods of stimulating economic growth at least.

This paper wants to discover one administrative method of exogenous modernisation power-based growth in some authority-centralised societies: mobilisation-style governance, i.e., by a set of top-down rule-of-directive reform in administrative or bureaucratic institution, a regime mobilises its motion of economic development by politicising bureaucrats.

2. LITERATURE REVIEW

As a kind of short-term, intensive, unsustainable, sentimental and traditional ruling, mobilisation is a method of structural alternatives in society (Shastitko, Afontsev, & Plaksin, 2009; Tumanova, 2012). Similarly, mobilisation-style governance is a replicable cluster of policy instruments and applying of political

power of the elite in the central government systematically (Greiner & Schein, 1988); not only some specific policy implementations, but also sometimes, daily administration could be a kind of mobilisation (Gong, 2011). Central government has always sustained it as a conventional habit of policy implementation since the era of capturing power (Jiang, 2016; Ni & Yuan, 2014; Tang, 2009; Yang, 2015); and the reason why they like to mobilise and keep a strong ability of mobilisation, is that its “rule of mandate” style governance (Birney, 2014). Rule-of-mandate governance contributes to lower-level bureaucrats have a fast result-oriented reaction to prove their ability and loyalty, and pushes their attentions towards the direction of political directives.

2.1. *Rule-of-Directive*

In China studies, there is a word to describe Chinese systematic “written directives” mechanism: *Pishi* (批示). *Pishi* system always plays a role of coordinator and operator in group decision mechanism, and helps the Chinese Communist Party (CCP) “concentrates power to accomplish big things” and “responds on public needs rapidly” (Tsai & Liao, 2017; Xi, 2014). As the core of rule of mandates, *Pishi* represents a kind of mandate management of depersonalization on political order, which it makes administration and bureaucracy own more executive ability (Birney, 2014).

2.2. *Authoritarian Resilience*

Created by Andrew Nathan (2003), this political item is specifically designed for Chinese studies to explain why CCP regime does not fail after 1989 from the view of institutionalisation: 1) stable inter-generational transition of supreme-power; 2) meritocracy and elitism; 3) professionalisation in administration; and 4) democratisation. Since that, scholars, who adopt authoritarianism frame of adaptive, resilient, fragile or decay understanding Chinese politics (Cai, 2008; Gallagher & Hanson, 2013; Li, 2012; Pei, 2012; Tsai & Kou, 2015; C. Zhang, 2017). And, these works explain CCP’s success in economy and society. Similarly, there is some works of institutional resilience on other regimes: Australia (Anderies, Ryan, & Walker,

2006), Indonesia (Harkes & Novaczek, 2002) and Germany (Muller, 1997). In this work, authoritarian resilience is presumably created by bureaucratic authoritarian institution.

2.3. *Bureaucratic Authoritarianism*

O'Donnell (1973, 1979) develops authoritarianism into a specific one after observing political revolutions in Latin American during 1960s to 1980s. As the method of authority exercises, bureaucratic-authoritarian regime is built on a strong and sophisticated bureaucratic hierarchy. His theory overturns Lipset's law (1959, 1997), which economic development will not bring democracy in political institution inevitably; and he also fixes the theory of democracy that democratisation of society, which is as one aspect of democracy, would not create democratic regime inevitably (O'Donnell, 1983). The economic policy in Latin America creates a huge number of populism that could not digest in previous political institutions; therefore, as a result of Latin American industrialisation in a certain degree, bureaucratic elites, who are a group of rational, confident and ambitious technocrats, united with military force will rebuild a new economic political institution that is redistribution of social wealth by suppression of citizenship, a limited political mobilisation, and national capitalism. After consuming their limited opportunities of industrialisation and democratization in Latin America, bureaucratic authoritarianism is the best outcome from the view of Modernisation theory.

Overall, bureaucratic hierarchical institutional relies on non-institutional rule-of-mandate, instead of institutionalised rule-of-law; and mobilisation-style governance could be used to describe the characters of this authority-centralised institution.

3. RESEARCH METHODOLOGY AND ITS STUDIES

As it mentioned before, comparative historical research will be the main method of research. Two geographical kinds of emerging economic powers are East Asia around the 1970s and at beginning of the 21st century, and Latin America during the 1970s to the 1990s. And it is worth noting that all of them are elite-led politico-

economic reforms, and all these reforms start from a series of politico-administrative reforms.

3.1. East Asia

Strictly, East Asia economic growth has three waves separately: Japan, “Four Asian Tigers” (Singapore, Hong Kong, Taiwan and South Korea) and Mainland China. There are some common characters among these regimes:

- 1) Confucian-Legalist state: Chinese traditional culture has a deep and long-lasting historical, but not decisive, influence on them;
- 2) Labour-intensive industry: starting from textile, food, daily necessities, electronic assembly, etc., to capital- and intelligence-intensive business. The logical trajectory of modernisation training is originally from those mandatory, large-scale and participatory industries;
- 3) Authority-centralised reform: check and balance the elements of authority, institution and individualism (collectivism), i.e., constraint of authority by centralising it, construction and maintaining basic institution by law-making, and prevention of democratic power.
- 4) Foreign power: absorbing foreign investment and learning its organisational structure and advanced mode of production behind.

Basically, in the era of pre-modern, by supporting from military power or other traditional force power, the social elites controlling the government manipulate and penetrate political power into all aspects of this nation, and force this society to be a late-comer of modernisation. Apparently, it is an authoritarian regime or government-led society; practically, it is mobilising society by a series of campaigns or movements of industrial training.

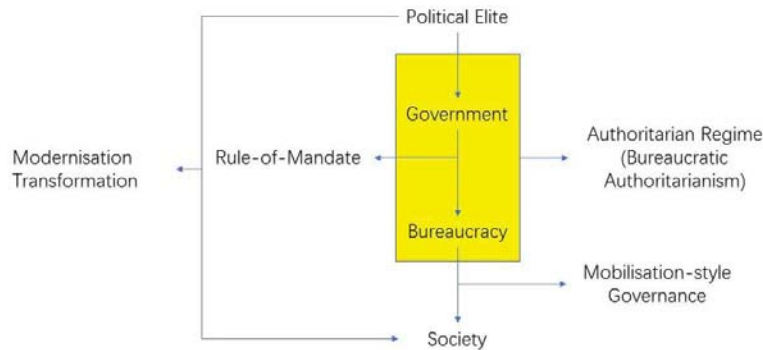

Figure 1. Mode of Modernisation Transformation

As Maine (1897) says “a movement from Status to Contract”, hierarchy is one of the best ways to ensure a clear and efficient identification system. Hierarchy is still playing a vital role in bureaucrat and politician daily working, and even in the non-political area, the hierarchical system is an important tool of identification. In this mode, both are not divided as a Weberian modernised administration; on the contrary, they are combined with various political-led and project-target mobilisation. Meanwhile, the leadership of elite party is more powerful than central and local administration: China, the CCP chairman leads its members and its cadres in government; H.K., British colonist controls its Justice of the Peace (JP); Japan, apart from U.S. Army Garrison and its political influence, leaders of ruling party totally keep control on its government, etc..

After a combination of political and administrative power, politicised bureaucrats will not have enough time and vigour on handling their routine, because all source of administrative resource and promotion evaluation system stimulate them to respond and finish one-by-one directives. It makes easier to answer the question that Rothstein (2015) proposes a paradox of high growth and low quality of government: politico-administrative governance will bring economic prosperity but lower quality of social equity.

3.2. *Latin America*

This mobilisation-style governance seems to be found some marks in Latin American regimes as well. Research of authoritarianism stems from studies of Francoist Spain (Linz, 1964, 1973); but it becomes a main academic topic on the studies of Latin America (Mainwaring, Brinks, & Pérez-Liñán, 2001; O'Donnell, 1979; Remmer & Merckx, 1982). From democratic, corporatist, military, to hybrid regime with a character of bureaucratic authoritarianism, the polity has been changed by coups, street demonstration, and flawed elections. Elite politics with populist guise leaves diverse historic moments: Argentinian “Eva Perón”, Peruvian “Sendero Luminoso”, and Chilean “Chicago Boys”.

Patronised by Augusto Pinochet, “Chicago Boys” establishes the institutional foundation of “Miracle of Chile” and “proves the power of free-market reforms” (Letelier, 1976; Pirie, 2016; Silva, 1991; Stephens, 2010); although these “miracle” and “free” are also full of blood from the left wings and Chilean President Allende. It is seemingly a triumph of free-marketers, but military power of Pinochet dictatorship shows that authoritarian regime offering political stability probably is the essential cause. Military hierarchical system, on the one hand, institutionally supplies modernised Weberian bureaucratic structure, and violently represses populism; on the other hand, it is still lack of basic administrative experience and political legitimacy, which makes military power withdraw from the public field of governance and replaced by a group of well-educated technocrats. “Chicago Boys” is not merely some economists, their intellectual identity will include some agronomists, financial experts, sociologists, political scientists, etc. (Collier, 1980; Silva, 1991).

Eventually, along with intellectualised bureaucrats or bureaucratized intellectuals flowing into the field of governance, military dictatorship regime will transfer to a bureaucratic-authoritarian regime and step forward modernisation transformation via combining traditional authority constructed by military with legal-rational and result-oriented authority constructed by technocracy.

After this round of “technocratisation”, Chile authority-centralised regime has enough institutional resilience to develop its Neoliberalism with a totally divergent path with Argentina (Undurraga, 2015).

3.3. *Paradigm or Occasional Mobilisation?*

This research could conclude the most significant common antecedents that inspired these modernisation transformations: mobilisation-style governance. Specifically, campaign-style or mobilisation-style governance is starting a superficial and nominal authoritarian legitimacy or institution, by means of top-down rule-of-directive or rule-of-mandate with numerous traditional and irrational methods of ruling, breaking through original situations, such as tradition, culture, institution and structure, then amplifying and improving the breach always acting as a new starter of institutionalisation.

For instance, to some extent, there is no different the “New Life Movement” of Kuomintang with “Patriotic Health Campaign” of the CCP, but a successive and inheriting relationship (Chiang, 2000; Xiao, 2003). And now, Chinese people are still influent by these lifestyle transformation movements, such as drinking hot water (G. Zhang, 2017). There is a statistics shows that in the early 1950s, only 9.8% residents of Changzhou, located in Eastern China, could use tapped water (Element Guild, 2017); and in 1994, only 23.3% rural population could drink tapped water (State Council, 1994). Therefore, drinking boiled water would reduce infectious water-relevant disease dramatically, and history proves it: China life expectancy in 1949 is 36, than rise to 59 rapidly in 1970; and starts from this year, Chinese people start a longer life than the world average (Kantha, 1990; World Bank, 2018).²

Similarly, Singapore Prime Minister Goh Chok Tong initiated a restroom program in 1998 to “measure our graciousness according to the cleanliness of our public toilets” (Ong, 2017). How to build a clean, odourless and comfort toilet is not an easy target, although this directive is targeted obviously, it is still not merely one

² After 1965, China has a higher life expectancy than Turkey, although the GDP per capita is still lower.

“A Guide To Better Public Toilet Design & Maintenance” (Restroom Association, 2013). For instance, how to make sure each restroom has and keeps some toilet papers needs mobilisation and training for Singaporean public; otherwise, each family will not buy papers and get free papers from public restroom.

Hence, a seemingly straightforward directive could help mobilisation-style governance find its target and finish it successfully. And in this process, from the perspective of elite politics, mobilisation-style governance would always work as a pro forma directive delivery system, to push the general public get their one-by-one modernisation training lessons.

4. CONCLUSION

Overall, by illustrating these cases, it will be easier to answer the research question: there is presumably a paradigm of modernisation transformation in authority-centralised regimes. But, these authority-centralised regimes should have some pre-conditional preparations on modernisation or industrialisation:

- 1) Liberalism or Neo-liberalism socio-economic policy kit supported by a conservative politico-administrative reform; specifically, military power should be controlled or tamed by elite so that it could patronise technocrats;
- 2) Apparently, elite politics mobilises its society to a modernisation transformation by a series of campaigns; practically, bureaucrat and technocrat are ruling and ruled by various directives;
- 3) Large-scale industrialised participation to ensure individual becoming a human deserving respect, instead of some nodes of traditional social relations; and prepare to balance labour rights and capital power in future.

References

Anderies, J. M., Ryan, P., & Walker, B. H. (2006). Loss of Resilience, Crisis, and Institutional Change: Lessons from an Intensive Agricultural System in Southeastern Australia. *Ecosystems*, 9(6), 865–878. <https://doi.org/10.1007/s10021-006-0017-1>

- Birney, M. (2014). Decentralization and Veiled Corruption under China's "Rule of Mandates." *World Development*, 53, 55–67. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.01.006>
- Cai, Y. (2008). Power Structure and Regime Resilience: Contentious Politics in China. *British Journal of Political Science*, 38(3), 411–432. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000215>
- Chiang, K. (2000). "Essentials of the New Life Movement" (Speech, 1934). In W. T. de Bary & R. Lufrano (Eds.), *Sources of Chinese Tradition: From 1600 Through the Twentieth Century* (2nd ed., pp. 341–344). New York: Columbia University Press. Retrieved from http://afe.easia.columbia.edu/ps/cup/chiang_kaishek_new_life.pdf
- Collier, D. (1980). *The New Authoritarianism in Latin America*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Element Guild. (2017). 中国老男人为什么喜欢保温杯 [Why do Chinese old men like mugs?]. Retrieved September 30, 2018, from http://news.ifeng.com/a/20170826/51765771_0.shtml
- Gallagher, M. ., & Hanson, J. K. . (2013). Authoritarian survival, resilience, and the selectorate theory. *Why Communism Did Not Collapse: Understanding Authoritarian Regime Resilience in Asia and Europe*, (July), 185–204. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139565028.011>
- Gong, H. (2011). From "Political mobilization" to "reconstruct the power structure" —By analyzing the policy process of the reform of the examination and approval institution in Ningbo. Shanghai.
- Greiner, L. E., & Schein, V. E. (1988). *Power and Organization Development: Mobilizing Power to Implement Change*. Upper Saddle River, New Jersey: FT Press. <https://doi.org/10.5465/AME.1989.4274770>
- Harkes, I., & Novaczek, I. (2002). Presence, performance, and institutional resilience of sasi, a traditional management institution in Central Maluku, Indonesia. *Ocean &*

Coastal Management, 45(4–5), 237–260. [https://doi.org/10.1016/S0964-5691\(02\)00057-1](https://doi.org/10.1016/S0964-5691(02)00057-1)

Jiang, S. (2016). 浅谈中国政策执行过程中的“运动式治理模式” [Talking about the “Mobilizational Governance Model” in the Implementation of China’s Policy]. Management Review, 10, 43–45.

Kantha, S. (1990). Nutrition and health in China, 1949 to 1989. Prog Food Nutr Sci., 14(2–3), 93–137.

Letelier, O. (1976). Economic “Freedom’s” Awful Toll; The “Chicago Boys” in Chile. Review of Radical Political Economics, 8(3), 44–52. <https://doi.org/10.1177/048661347600800304>

Li, C. (2012). The End of the CCP’s Resilient Authoritarianism? A Tripartite Assessment of Shifting Power in China. The China Quarterly, 211(211), 610; 595–623. <https://doi.org/10.1017/S0305741012000902>

Linz, J. J. (1964). An Authoritarian Regime: Spain. In E. Allardt. & Y. Littunen (Eds.), Cleavages, ideologies and Party Systems (pp. 291–341). Helsinki: The Academic Bookstore.

Linz, J. J. (1973). Opposition to and under an Authoritarian Regime: The Case of Spain. In R. A. Dahl (Ed.), Regimes and Oppositions (pp. 171–260). New Haven: Yale University Press.

Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. The American Political Science Review, 53(1), 69–105.

Lipset, S. M. (1997). Political Human (Chinese Editon政治人) . Shanghai: Shanghai People’s PUBLISHER.

Maine, H. J. S. (1897). Ancient Law: its connection with the early history of society and its relation to modern ideas. London: Spottiswoode & Co., New-Street Square.

Retrieved from http://www.burmalibrary.org/docs21/Maine-1876-Ancient_Law-tu.pdf

Mainwaring, S., Brinks, D., & Pérez-Liñán, A. (2001). Classifying Political Regimes in Latin America, 1945-1999. *Dados*, 44(4), 645–687. <https://doi.org/10.1590/S0011-52582001000400001>

Muller, M. (1997). Institutional Resilience in a Changing World Economy? The Case of the German Banking and Chemical Industries. *British Journal of Industrial Relations*, 35(4), 609–626. <https://doi.org/10.1111/1467-8543.00071>

Nathan, A. J. (2003). Authoritarian Resilience. *Journal of Democracy*, 14(1), 6–17. <https://doi.org/10.1353/jod.2003.0019>

Ni, X., & Yuan, C. (2014). 地方政府的运动式治理是如何走向“常规化”的?——基于S市市监局“清无”专项行动的分析 [How does the local government’s mobilizing governance go towards “regularization”?——Analysis based on the special action of “Chu Wu” in the S city supervision bureau]. *Public Administration Review*, 07(02), 70–96+171–172.

O’Donnell, G. (1973). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Politics of modernization series. Berkeley, California: Institute of International Studies, University of California. Retrieved from <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Modernization+and+Bureaucratic-Authoritarianism:+Studies+in+South+American+Politics#4>

O’Donnell, G. (1979). Tensions in the Bureaucratic-Authoritarian State and the Question of Democracy. In D. Collier (Ed.), *The New Authoritarianism in Latin America* (pp. 285-300; vii – 470). Princeton: Princeton University Press. Retrieved from <https://press.princeton.edu/titles/360.html>

O’Donnell, G. (1983). *Democracia en la Argentina: micro y macro. Counterpoints: Selected Essays on Authoritarianism and Democratization*. Notre Dame. Retrieved from https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/002_0.pdf

Ong, T. (2017). Toilet man put S'pore on the world map by taking everyone's sh*t seriously: His suggestion to MFA eventually became a UN resolution. Retrieved September 30, 2018, from <https://mothership.sg/2017/11/world-toilet-organisation-jack-sim/>

Pei, M. (2012). Is CCP Rule Fragile or Resilient? *Journal of Democracy*, 23(1), 27–41. <https://doi.org/10.1353/jod.2012.0008>

Pirie, M. (2016). Dr. Madsen Pirie on Milton Friedman. Retrieved October 1, 2018, from <https://www.adamsmith.org/blog/madsen-pirie-remembers-milton-friedman>

Remmer, K. L., & Merks, G. W. (1982). Bureaucratic-Authoritarianism Revisited. *Latin American Research Review*, 17(2), 3–40.

Restroom Association. (2013). *A Guide to Better Public Toilet Design and Maintenance*. Singapore.

Rothstein, B. (2015). The Chinese Paradox of High Growth and Low Quality of Government: The Cadre Organization Meets Max Weber. *Governance*, 28(4), 533–548. <https://doi.org/10.1111/gove.12128>

Shastitko, A., Afontsev, S., & Plaksin, S. (2009). Structural Alternatives for Russia's Socioeconomic Development. *Russian Social Science Review*, 50(4), 4–23. <https://doi.org/10.1080/2F10611428.2009.11065361>

Silva, P. (1991). Technocrats and Politics in Chile: from the Chicago Boys to the CIEPLAN Monks. *Journal of Latin American Studies*, 23(02), 385. <https://doi.org/10.1017/S0022216X00014048>

State Council. (1994). 人类住区可持续发展 [Sustainable development of human settlements]. In 中国21世纪人口、环境与发展 [The 21st Century Population, Environment and Development in China] (pp. 1–192). Beijing: China Environmental Science Press. Retrieved from https://zh.wikisource.org/zh-hans/中国21世纪人口、环境与发展/第10章_人类住区可持续发展

Stephens, B. (2010). How Milton Friedman Saved Chile. Retrieved from <https://www.hoover.org/research/how-milton-friedman-saved-chile>

Tang, X. (2009). 政策工具的选择与政府的社会动员能力——对“运动式治理”的一个解释 [The Choice of Policy Tools and the Government's Social Mobilization Ability: An Explanation of "Mobilizing Governance"]. *Learning and Exploration*, 03, 59–65.

Tsai, W.-H., & Kou, C.-W. (2015). The Party's Disciples: CCP Reserve Cadres and the Perpetuation of a Resilient Authoritarian Regime. *The China Quarterly*, (2015), 2; 1-20. <https://doi.org/10.1017/S0305741015000338>

Tsai, W.-H., & Liao, X. (2017). Concentrating Power to Accomplish Big Things: The CCP's Pishi System and Operation in Contemporary China. *Journal of Contemporary China*, 26(104), 297–310. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1223109>

Tumanova, A. S. (2012). The Crises of Late Imperial Russia and the Mobilization of Civil Society. *Russian Studies in History*, 51(3), 3–6.

Undurraga, T. (2015). Neoliberalism in Argentina and Chile: common antecedents, divergent paths. *Revista de Sociologia e Política*, 23(55), 11–34. <https://doi.org/10.1590/1678-987315235502>

World Bank. (2018). Life expectancy at birth, total (years). Retrieved October 1, 2018, from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2016&locations=CN-1W&start=1960>

Xi, J. (2014). 加快从要素驱动、投资规模驱动发展为主向以创新驱动发展为主的转变 [Transition to innovation-driven Growth]. In 习近平谈治国理政 [Xi Jinping: The Governance of China] (p. 153; 1-496). Beijing: Foreign Language Press.

Xiao, A. (2003). 1949~1959年爱国卫生运动述论 [On the Patriotic Health Movement from 1949 to 1959]. *当代中国史研究* [Contemporary China History Studies], (01), 97-102+128.

Yang, Z. (2015). 运动式治理悖论:常态治理的非常规化——基于网络“扫黄打非”运动分析 [Paradox of mobilizing governance: the unconventionality of normal governance - An analysis based on the network "combating pornography"]. *Public Administration Review*, 8(02), 47-72+180.

Zhang, C. (2017). A Fiscal Sociological Theory of Authoritarian Resilience : Developing Theory through China Case Studies. *Sociological Theory*, 35(1), 39-63. <https://doi.org/10.1177/0735275117693038>

Zhang, G. (2017). The History Behind China's Obsession With Hot Water. Retrieved October 1, 2018, from <http://www.sixthtone.com/news/1000919/the-history-behind-chinas-obsession-with-hot-water>

Drivers of Anti-Americanism in Turkey: A Survey Experiment

Selim Erdem Aytaç¹

Abstract

I study the determinants of anti-American views in the Turkish society. I embedded an experiment into a nationally representative survey in Turkey in late 2015/early 2016 with 1,289 respondents. The respondents are randomly assigned into one of the four different versions of the survey instrument. Informed by the theoretical literature on drivers of anti-Americanism in Muslim-majority countries, I ask respondents assigned to the three experimental groups to take some time to think either about (i) U.S. foreign policy, (ii) capitalism and globalization, or (iii) American way of life and society, and tell us what comes to their mind. Respondents assigned to the control condition do not undergo this procedure. The results indicate that about 42% and 37% of Turkish respondents express very negative views of the U.S. and Americans, respectively. Moreover, reminding people of capitalism and globalization leads individuals to express more unfavorable views of the U.S. In contrast, reminding the respondents of the U.S. foreign policy or American way of life and society does not have such an effect. The negative effects of reminding people of capitalism and globalization are not observed among individuals who are economically satisfied and among devout individuals.

Key Words: Anti-Americanism, public opinion, Turkey, survey experiment

JEL Classification Codes: F5, C9

Türkiye'de Amerikan Karşıtlığının Belirleyicileri: Bir Anket Deneyi

Özet

Bu araştırmada Türkiye toplumundaki Amerikan karşıtı görüşlerin belirleyicilerini deneysel bir yöntem ile inceliyorum. Bunun için 2015'in sonlarında ve 2016'nın başlarında Türkiye'deki seçmen nüfusu temsil etme niteliğine sahip 1.289 kişilik bir örneklem ile yüz yüze gerçekleştirilen bir ankete deneysel bir modül eklenmiştir. Çalışmadaki katılımcılar, anket soru formunun dört farklı versiyonundan (üç deney ve bir kontrol grubu) birine rastgele ayrılmıştır. Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu olan ülkelerde Amerikan karşıtlığının itici güçleri hakkında teorik yazından elde edilen bulgular ışığında üç deney grubundaki katılımcılardan (i) ABD dış politikası, (ii) kapitalizm ve küreselleşme, ya da (iii) Amerikan yaşam tarzı ve toplumu konularından birini düşünmeleri ve akıllarına ne geldiyse anketörlere söylemeleri istenmiştir. Kontrol grubuna atanan katılımcılar bu prosedürden geçmemiştir. Araştırma sonuçları Türk seçmenlerin sırasıyla % 42 ve % 37'sinin ABD ve Amerikalılar hakkında olumsuz görüşlere sahip olduğunu göstermektedir. Dahası, bu seçmenlere kapitalizm ve küreselleşmeyi hatırlatmak onları ABD hakkında daha da olumsuz görüşler ifade etmeye itmiştir. Buna karşılık, ABD dış politikasını veya Amerikan yaşam tarzını ve toplumunu hatırlatmanın katılımcılar üzerinde herhangi bir etkisi gözlenmemektedir. Kapitalizmi ve küreselleşmeyi insanlara hatırlatmanın Amerika karşıtı görüşler üzerindeki olumsuz etkileri, ekonomik olarak tatminkar ve dindar bireyler arasında gözlenmemektedir.

Anahtar kelimeler: Anti-Amerikancılık, kamuoyu algısı, Türkiye, anket deneyi

JEL Sınıflama Kodları: F5, C9

¹ Assistant Professor, Koç University, College of Administrative Sciences and Economics, Department of International Relations, Turkey, saytac@ku.edu.tr

1. INTRODUCTION

Why do many people in Muslim-majority countries hold anti-American views? Addressing this question is important from an international security perspective as high levels of anti-American sentiments might render it easier to recruit militants for radical movements and terrorist organizations in these countries. Thus it is not surprising that survey researchers have invested considerable amount of resources to understand how citizens of Muslim-majority countries view the U.S. and Americans in general.

While observational data could reveal specific patterns between several factors and anti-American views, isolating the causal effect of the former on the latter with such data is problematic due to concerns about endogeneity and omitted variable bias (Morton and Williams, 2010). Therefore in this project I turn to a population-based survey experiment to explore the determinants of anti-American behavior in Turkey, a large Muslim-majority country. Population-based survey experiments such as the present one have the unique advantage of combining internal validity with the ability to generalize the estimated effect of interest to the target population, in our case the voting population of Turkey (Mutz, 2011).

In an influential article, Blaydes and Linzer (2012) argue that anti-Americanism in the Muslim-majority countries is predominantly a domestic, elite-led phenomenon that intensifies when there is greater competition between Islamist and secular-nationalist political factions within a country. This account might be valid, but research on the public opinion dynamics of anti-Americanism is still important and pertinent for this type of elite-level argument: Elites have to use some kind of a rhetoric to stoke anti-American sentiments in their constituencies, and research on public opinion dynamics can shed light on what type of arguments would be most effective in this respect.

2. DATA AND RESEARCH DESIGN

I embedded a survey experiment into a nationally representative face-to-face survey conducted in Turkey in late 2015/early 2016 with a sample of 1,289

respondents. Turkey is an opportune setting to study determinants of anti-Americanism in a Muslim-majority country as it is among the most anti-American countries according to data from the Pew Global Attitudes Project surveys. In addition, Turkey is an important NATO ally in the Middle; thus, understanding Turkish public's views on the U.S. and Americans is interesting by itself as well.

The respondents are randomly assigned into one of the four different versions of the survey instrument. I employ an experimental design akin to emotion induction experiments in the psychology literature. Specifically, informed by the theoretical literature on drivers of anti-Americanism especially in Muslim-majority countries, I ask respondents assigned to the three experimental groups to take some time to think either about (i) U.S. foreign policy, (ii) capitalism and globalization, or (iii) American way of life and society, and tell us what comes to their mind. Respondents assigned to the control condition do not undergo this procedure.

The goal of the experimental manipulations was compel the respondent to think about a factor that is thought to be a driver of anti-Americanism in the literature. In the first treatment, which I call *Foreign Policy*, I focus on “what America does” in international affairs (Keohane and Katzenstein, 2007). This line of argument highlights that since World War II some major actions of the U.S. might have caused widespread resentment in the Muslim-majority populations: alliance with Israel, support for Arab dictators, Iraq War, to give a few examples. If this argument has validity, making U.S. foreign policy salient should lead respondents in this condition to express more anti-American views than respondents in the control condition. This result would be consistent with the findings of Jamal et al. (2005) who report that the (Arabic) Twitter discourse is highly political and focused on the impact of the United States abroad more than on criticisms of American society.

In the second treatment condition, *Globalization/Capitalism*, I consider another account for the sources of anti-Americanism. Beyer and Liebe (2014) argue that on a cognitive level, social phenomena associated with some society-disrupting, denied traits (e.g., capitalism, globalization) are identified with the U.S. From this perspective anti-Americanism offers a simple answer for people who struggle to

adjust to the changing realities of modern economies. To test hypothesis, I ask respondents in this treatment group to think about globalization and capitalism and investigate whether they are more likely to express anti-American views.

In the third and final treatment, *Culture/Society*, I shift the focus from “what America does” to “what America is.” In this view anti-Americanism is a reflection of not dissatisfaction/resentment with U.S. foreign policy or association of society-disrupting phenomena with the U.S. but of a dislike of fundamental aspects of American culture and its people. This argument would find support if we observe respondents who are primed to think about “American way of life and society” to express more anti-American views than respondents in the control group.

For all groups, outcome questions are the same and are asked immediately after collecting answers to the open-ended questions (recall that no question vignettes were presented to respondents in the control condition; they are just asked the outcome questions). In the first outcome question, I asked respondents of their overall opinion of a number of countries, including the U.S., in a seven-point scale as follows:

I would like to get your overall opinion of the following countries. Please tell me if you have a very unfavorable, quite unfavorable, somewhat unfavorable, neither unfavorable nor favorable, somewhat favorable, quite favorable, or very favorable opinion of: [United States, Germany, Russia, Saudi Arabia, Iran].

In a second outcome question, this time I asked respondents of their overall opinion of Americans in particular again in a seven-point scale.

Responses to these questions are coded from -3 (very unfavorable) to 3 (very favorable). Recall that this is a reverse scale of anti-Americanism where higher values indicate more positive views of the U.S. and Americans. I capture the two commonly measured aspects of anti-Americanism, views of the U.S. and of Americans, with these two questions. These questions are in a very similar format to those asked in the Pew Global Attitudes Survey project.

3. RESULTS

First, I report some descriptive results on the Turkish public's views of the U.S. and Americans as of late 2015/early 2016. Figure 1 presents the average opinions of our respondents in the control condition of the countries asked and of Americans. Recall that these respondents were not presented with any vignette. We see that Turkish people tend to have quite negative opinions of foreign countries. The most negative opinions in this set of countries are expressed towards Russia and Iran, and the least negative opinion towards Germany. On average, Turkish people express unfavorable opinions of Americans as well.

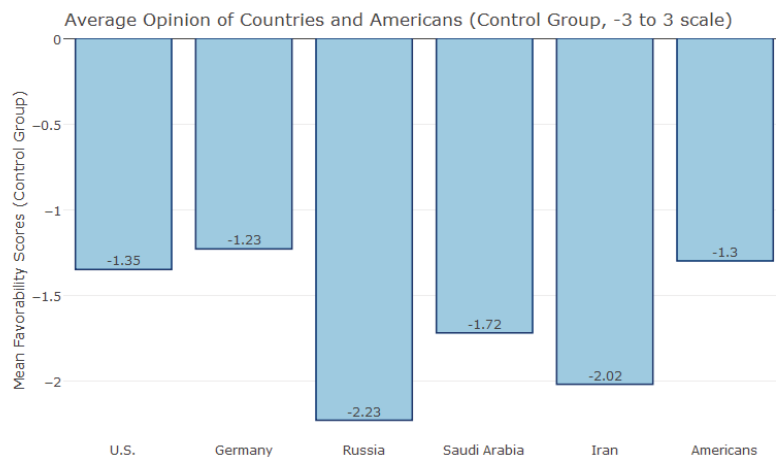

Figure 1. Average Opinions of Countries and Americans

Focusing on views of the U.S. and Americans in particular, Figure 2 presents the distribution of responses (again of respondents in the control condition) across the seven-point scale. About 42% and 37% of respondents express very negative views of the U.S. and Americans, respectively; this “floor” option constitutes the modal answer category for both questions. On average, views of Americans are a bit more favorable than views of the U.S.

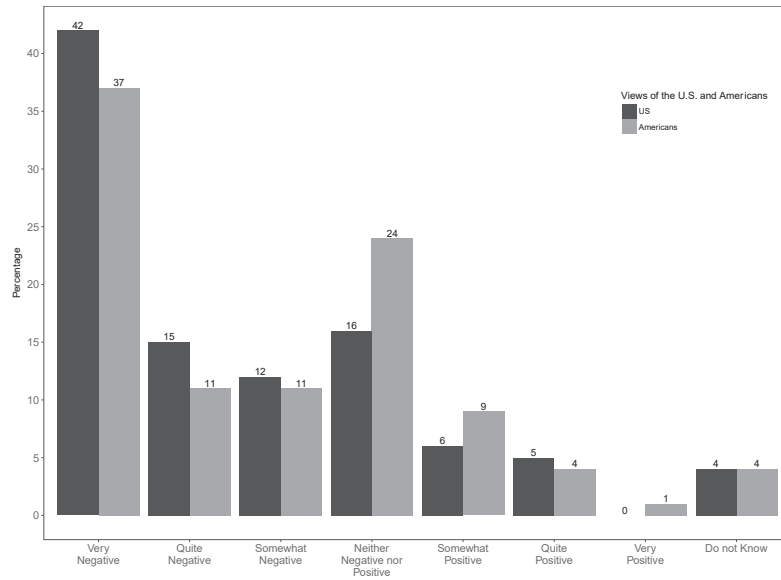

Figure 2. Distribution of Opinions of the U.S. and Americans

Having seen some descriptive results, now we move to our experimental results. Table 1 presents average treatment effects of our experimental manipulations. Models 1a and 1b take views of the U.S. as the dependent variable, without and with a set of demographic and political control variables, respectively, and Models 2a and 2b take views of Americans as the dependent variable in the same manner. Considering views of the U.S., the results indicate that only respondents in the *Globalization/Capitalism* treatment have significantly lower U.S. ratings than respondents in the control group. The other two treatments have no statistically significant effects. And none of the treatments have any significant effects on views of Americans. These results are robust to a host of controls.

Table 1. Regression Analyses of ATEs on Views of the U.S. and Americans

	(1a) View of U.S.	(1b) View of U.S.	(2a) View of Americans	(2b) View of Americans
Foreign Policy	-0.162 (0.127)	-0.193 (0.125)	-0.119 (0.126)	-0.150 (0.123)
Glob./Capitalism	-0.312** (0.128)	-0.343*** (0.128)	-0.169 (0.129)	-0.196 (0.130)
Culture/Society	0.189 (0.136)	0.155 (0.136)	0.115 (0.132)	0.081 (0.132)
Intercept	-1.55*** (0.093)	-0.82** (0.332)	-1.30*** (0.093)	-0.63* (0.323)
Controls	NO	YES	NO	YES
<i>N</i>	1231	1184	1234	1186

OLS regressions with robust standard errors in parentheses. Controls include gender, age, education level, urban residence, speaking Kurdish, being devout, vote preference, opinion about the state of the economy, and political knowledge. * $p < .1$, ** $p < .05$, *** $p < .01$.

It seems that mentioning globalization and capitalism is the most effective way to stoke anti-Americanism in our sample. And negative views are directed to the U.S., not to Americans. It is interesting to note that this is the only treatment in which we do not mention the U.S. or Americans. And recall that we have an outcome question where we ask respondents their opinions of some other countries. None of the treatments, including the *Globalization/Capitalism* treatment, have statistically significant effects on respondents' views of those countries (Table 2). Thus, it seems that globalization and capitalism is associated with the U.S. but not with other countries we considered, and this leads to lower ratings for the U.S. in the Turkish population.

Table 2. Regression Analyses of ATEs on Views of Other Countries

	View of Germany	View of Russia	View of S. Arabia	View of Iran
Foreign Policy	-0.080 (0.143)	0.086 (0.107)	0.028 (0.127)	-0.025 (0.109)
Glob./Capitalism	-0.137 (0.147)	0.109 (0.113)	0.088 (0.134)	0.094 (0.117)
Culture/Society	0.080 (0.149)	0.176 (0.111)	0.124 (0.131)	0.023 (0.111)
Intercept	-1.23*** (0.105)	-2.23*** (0.074)	-1.72*** (0.091)	-2.02*** (0.079)
<i>N</i>	1212	1222	1209	1212

OLS regressions with robust standard errors in parentheses.

* $p < .1$, ** $p < .05$, *** $p < .01$.

Recall that the mechanism through which the *Globalization/Capitalism* treatment is supposed to work is that individuals who struggle to adjust to the changing context of modern economies are likely to blame globalization/capitalism for their predicament and associate those phenomena with the U.S. Then one observational implication of this argument is that the effects of this treatment should be driven by individuals who are economically dissatisfied. In our survey we asked our respondents to rate how satisfied they are with their current economic conditions in a 0 (not satisfied at all) to 10 (extremely satisfied) scale (*Econ. Satisfaction*). Figure 3 shows that the *Globalization/Capitalism* treatment leads to unfavorable views of the U.S. only among those individuals who are economically dissatisfied (having a satisfaction rating of 4 or less). This result is in line with the proposed mechanism - the treatment has no effect among individuals who are satisfied with their economic circumstances.

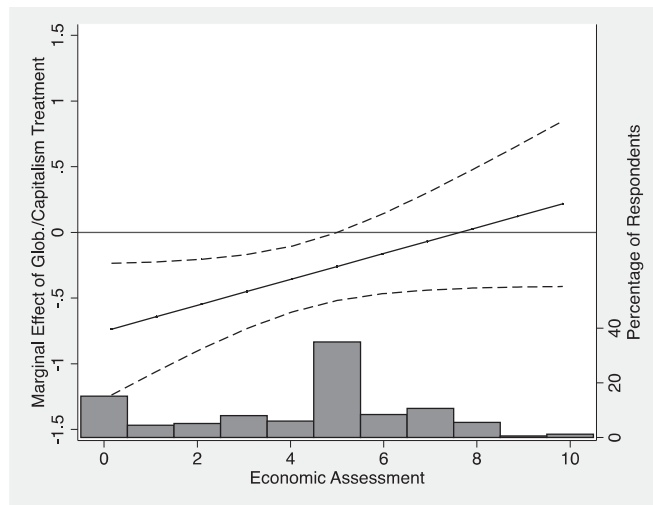

Figure 3. The Marginal Effect of Glob./Capitalism Treatment on Views of the U.S.

4. CONCLUSION

In this study I seek to understand the sources of Anti-Americanism in Turkey, an important Muslim-majority country, using an experimental design. I identified three different factors thought to be driving anti-Americanism in the public, and employed a technique used in emotion induction experiments to make these factors salient in the respondents' minds before expressing their views of the U.S. and Americans.

My results indicate that reminding people of capitalism and globalization leads individuals to express more unfavorable views of the U.S. compared to those who were not reminded as such. In contrast, reminding the respondents of the U.S. foreign policy or American way of life and society does not have such an effect. The negative effects of *Globalization/Capitalism* treatment are not observed among individuals who are economically satisfied.

REFERENCES

Beyer, H., & Liebe, U. (2014). Anti-Americanism in Europe: Theoretical Mechanisms and Empirical Evidence, *European Sociological Review* 30(1): 90-106.

- Blaydes, L., & Linzer, D. A. (2012). Elite Competition, Religiosity, and Anti-Americanism in the Islamic World, *American Political Science Review* 106(2): 225-243.
- Corstange, D. (2016). Anti-American Behavior in the Middle East: Evidence from a Field Experiment in Lebanon, *Journal of Politics* 78(1): 311-325.
- Jamal, A. A., Keohane, R. O., Romney, D., & Tingley, D. (2015). Anti-Americanism and Anti-Interventionism in Arabic Twitter Discourses, *Perspectives on Politics* 13(1): 55-73.
- Keohane, R., & Katzenstein, P. (2007). The Political Consequences of Anti-Americanism. In P. Katzenstein & R. Keohane (Eds.), *Anti-Americanisms in World Politics* (273-305), Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Morton, R. B., & Williams, K. C. (2010). *Experimental Political Science and the Study of Causality: From Nature to the Lab*. New York: Cambridge University Press.
- Mutz, D. C. (2011). *Population-Based Survey Experiments*. Princeton: Princeton University Press.

Marka Değeri ve Finansal Performans İlişkisi: Türkiye’de Gıda Sektörü İçin Uzun Dönemli Bir Çalışma

Murat AKYILDIZ¹, Seda Yavuzaslan. SÖYLEMEZ²

Özet

Bu çalışmanın amacı marka değerinin finansal performansı etkileyip etkilemediğini belirlemektir. Bu konuda çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen; birçoğu marka denkliğini dayanan araştırmalardır. Ayrıca yapılan araştırmalarda finansal performans verileri genellikle karlılıkla ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada marka değeri verileri 2008-2016 yılları arasında "brand finans" tarafından yayımlanan raporlardan alınmıştır. Gıda şirketlerine ait dokuz yıllık finansal veriler mali tablolardan alınmıştır. Finansal performans TOPSİS yöntemiyle hesaplanmıştır. Marka değeri ve finansal performans arasındaki ilişkiyi belirlemek için panel veri modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçları, marka değeri ve finansal performans arasında anlamlı pozitif ilişkiler olduğunu gösterir.

Anahtar kelimeler: marka değeri, finansal performans, marka denkliği

Jel Kodları: M31, M41, C58

The Relation Between Brand Value and Financial Performance: A Longitudinal Study for Food Industry in Turkey

Abstract

The purpose of this study is to determine whether brand value affects financial performance. Despite numerous researches on this subject, many of which are based on brand equity. In addition, financial performance is generally link to profitability in the research conducted. In this study, brand value data was obtained from the reports published by "brand finance" between the years 2008-2016. The food companies' financial data of nine years are taken from financial tables. Financial performance is calculated by the TOPSIS method. The panel data model is used to determine the relationship between brand value and financial performance. The results of the analysis indicate that there is a significant positive relationship between brand value and financial performance.

Key Words: Brand Value, financial performance, brand equity

Jel Code: M31, M41, C58

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bl. Türkiye, akyildizmurat@hotmail.com

² Dr. Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga MYO, Muhasebe ve Vergi Bl. Türkiye, sdasln@hotmail.com

1.GİRİŞ

Marka değerinin her geçen gün önem kazanması, güçlü markaların Şirket lehine fazladan bir değer yarattığı varsayımına dayanır (Kriegbaum, 1998; Kalicanin et al., 2015). Bu varsayım, birçok Şirketi marka vasıtasıyla finansal performansını artırmaya yöneltmiştir (Aydın ve lengin, 2015).

Bu bağlamda marka değeri sadece Şirket yöneticilerinin değil, aynı zamanda başta yatırımcılar ve kredi kuruluşları olmak üzere çok sayıda çıkar grubunun ilgisini çekmiştir. Bu ilgi, kullanıcıların karar almalarına rehberlik etmeyi amaçlayan çeşitli marka değerleme kuruluşlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bunların ilki 1974’de kurulan Interbrand marka değerleme kuruluŐudur. Sonraki yıllarda bu tür Şirketlerin sayısı artmıştır. Bunların en önemlileri Interbrand, Milward Brown ve Brand Finans Őirketleridir (Haig ve lgner, 2015). Ancak kullandıkları yöntemlerin farklılığı nedeniyle birbirinden farklı değerlendirmeler yapabilmektedir. Dolayısıyla kullanıcılar için en önemli destekleyici kaynaklardan biriside Şirketin yayımladığı finansal raporlardır.

Her ne kadar marka değerleme, mali tablolardaki bilgileri içerse bile; bünyesinde çok sayıda öznel ölçütlere dayalı, aynı zamanda gelecekle ilgili tahmin verilerini barındırır. Oysaki mali tablolar sadece gerçekleşmiş durumu gösterir. Uzun dönemlerde, mali tabloları esas alan finansal performanstaki artış ya da azalışın, marka değeriyle uyumlu olması beklenir. Aralarındaki uyumsuzluk her ikisinin de sorgulanmasını gerektirir.

Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı, bir ölçüde geleceği yansıtan marka değerinin, Şirketin gerçekleşmiş finansal performansıyla ilişkili olup olmadığını; bir başka ifadeyle marka değerinin finansal performansa ne ölçüde katkı yaptığını belirlemektir.

Bu alıŐma iki nedenden dolayı önemlidir. Birincisi, markaya yapılan yatırımın ne ölçüde geri dönüş sağladığını ortaya koyması, ikincisi marka değerlemenin güvenilirliği açısından finansal raporlama araçlarıyla marka değerlemenin birbirleriyle uyumlu olup olmadığını açıklığa kavuŐturmasıdır. Ayrıca marka değeri

ve finansal performans arasındaki ilişkileri inceleyen diğer araştırmalardan farklı olarak bu araştırmada şİşletmelerin finansal performansı, sadece karlılığı değil, tüm şİşletmenin finansal sağlığını yansıtan çoklu oranlar kullanılarak TOPSİS yöntemiyle elde edilmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçları şirket yöneticilerine, marka değerleme kuruluşlarına ve kullanıcılara farklı bakış açıları kazandırabileceği gibi, ilgili literatüre de önemli düzeyde katkı sağlayabilir.

2.ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Bugüne kadar güçlü markaların şirket performansına katkı yaptığı beklentisini test etmek üzere çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak bu konuda yapılan araştırmaların çoğu marka değeri terimini kullanmasına karşı, tüketicilerin bakış açısını yansıtan marka denkliği ve finansal performansla ilişkisini belirlemeye yöneliktir (Barth et al.,1998; Abratt, R., & Bick, G. (2003; Kim, et.al., 2005; Verbeeten & Vijn; 2010; Liu et.al.2017).

Marka denkliği, kısaca şirketin sunmuş olduğu ürünlerin marka adı, sembolleri ve çağrışımlarının rakip markalarla kıyaslanmasını sonucunda tüketicilerin zihinlerinde oluşturdukları değerler seti olarak tanımlanabilir (Tiwari, 2007). Marka denkliğini ölçen çalışmalarda kullanılan modeller, marka boyutlarına yönelik tutumların ne olduğunu ve nasıl algılandığını ölçmeyi amaçlar. Örneğin Aaker (1991, 1996), modelinde marka farkındalığı, marka çağrışımı, algılanan kalite ve diğer marka varlıkları (patent, ticari marka vb) gibi boyutların ölçümü yapılır.

Marka değerleri-finansal performans ilişkisini ölçen çalışmalar arasında, marka denkliğini kullanan çalışmaların aksine; marka değerini kullanan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Marka değerleri, marka denkliğinin somutlaştırılmış biçimi olup, markanın parasal değerini ifade eder. Ayrıca, bu araştırmalarda kullanılan finansal performans ölçümleri de farklılık gösterir. Örneğin Rasti ve Gharibvand (2013) finansal performans ölçütü olarak defter değerleri ve hissedar değerlerini; Hsu ve diğerleri (2013), CAB (Cumulative Abnormal Returns) ve BHAR (Buy and Hold Abnormal returns) gibi gelir tabanlı ölçütleri tercih etmişlerdir. Yeung ve Ramasamy (2008), ROI (Return on Investment), ROA (Return on Actives), NM (Net margine), PM (Pretax

Margine) gibi getiri tabanlı ölçütleri kullanmışlardır. Benzer şekilde Arora ve Chandry (2016), ROA, ROE ROI gibi getiri tabanlı performans ölçümünü tercih etmişlerdir.

Bu araştırmalar dışında finansal performansın ölçümü yapan bazı araştırmacılar, CFROI (Cash Flow Return on Investment) gibi nakit akışlı ölçütlerin yanında (Werbeeten ve Win, 2010; EVA (Ekonomik Value Added) , ROS (Return on Sale) gibi değer tabanlı ve getiri tabanlı ölçütler kullanmışlardır (Yükçü ve Atağan, 2010).

3.BRAND FİNANS'IN MARKA DEĞERLEME YÖNTEMİ

Bu çalışmada, marka değerleri Brand Finansın yayımladığı yıllık raporlardan alınmıştır. Brand Finans İngiltere merkezli bir danışmanlık firması olup, 2008 yılından beri Türkiye'nin en değerli 100 markasını yayımlamaktadır. Kullandığı yöntem kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Brand Finans marka değerini, marka katkısının satış ya da lisans yoluyla el değiştirebileceği kısmı olarak tanımlar. Karma yöntem kullanan Brand Finans, Marka değerlemesi için marka gücü endeksini esas alır. Marka gücü; marka yatırımları, marka öz sermayesi ve marka performansı boyutlarından oluşur. Somut ve soyut niteliklerden oluşan bu boyutlar 100 puan üzerinden değerlemeye tabi tutar. Elde edilen puanı marka gücü skoru olarak kabul eder.

Hesaplanan marka gücü skoru hak bedeli aralığına uygulanır. Hak bedeli, bir şirketin bir markaya sahip olmaması veya markasını lisanslaması varsayımına dayanır. Hak bedeli aralığı mevcut lisans anlaşmaları çerçevesinde sektörden sektöre değişiklik gösterir. Örneğin hak bedeli aralığı yüzde 1-5 olan sektörde, marka gücü skorunun 75 puan olması halinde markanın hak bedeli oranı %4 olarak bulunur. Bulunan hak bedeli oranı, gelecek yıllarda elde edilmesi beklenen gelirlere uygulanır. Son aşamada vergi sonrası markalı hasılat iskonto edilerek net marka değerine ulaşılır (Haig & İlgüner, 2015).

4.FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

İşletmelerinin finansal performanslarının nasıl ölçüleceği uzun yıllardır tartışılmasına rağmen, bu konuda ortak bir görüş birliğine varıldığını söylemek zordur. Knight (1998), finansal performansın ölçümünde kullanılan yöntemleri *gelir tabanlı, nakit tabanlı, getiri tabanlı ve değer tabanlı ölçütler* olarak sınıflandırır. Bu yöntemlerin her birinin bir takım üstünlükleri ve zayıflıklar nedeniyle eleştirelere konu olabilmektedir (Ertuğrul M. , 2009, 22-42; 2002;Young &O’Byrne, 2001; Rogerson, 1997; Ottosan &Weissenrieder, 1996).

Finansal Performans ölçümü için önerilen her yeni yöntem, zamanla ortaya çıkan yeni anlayış gereksinimlerin bir sonucudur. Seçilen yöntemler performans kavramından neyin ne anlaşıldığı ve kime yönelik olduğuna göre farklılık gösterir. Örneğin geleneksel yöntemler işletme karlılığına odaklanırken; değer tabanlı yöntemler, sermaye sahiplerinin karlılığına odaklanır. Genellikle finansal performans karlılıkla ölçülmesine rağmen, sadece karlılığın finansal performans ölçümü olarak kullanılması uzun zamandan beri eleştirilen bir konudur (Ertuğrul, 2009).

Buveneswari ve Venkatesh’in (2013) ifade ettiği gibi finansal performans sadece bir şirketin işletme faaliyetlerinden ne kadar çok gelir sağladığını gösteren bir ölçüm değil, aynı zamanda kaynaklarını nasıl kullandığı ve finansal sağlığının ne ölçüde iyi olduğunu gösteren bir ölçümdür.

Bu bağlamda çalışmada şirketlerin gerek uzun dönemli finansal sağlığını, gerekse karlılığını gösteren oranlar kullanılması tercih edilmiştir. Kullanılan finansal oranlar aşağıda görülmektedir (Tablo 1)

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Finansal oranlar

Likidite	CO (Cari Oran)	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli B.
	LO (Likidite Oranı)	Dönen Varlıklar-Stoklar/
		KVYK

Devir hızı	SDH (Stok devir hızı)	Net satışlar/ortalama Stok
	TADH (Toplam Aktif Devir Hızı)	Net satışlar/Toplam aktif
	SADH (Sabit Aktif devir Hızı)	Net satışlar /Duran Varlıklar
Finansal yapı	KR (Kaldıraç rasyosu)	Toplam Aktif/Toplam Borç
	BR (Borç rasyosu)	Öz sermaye /toplam Borç
Karlılık	OSK (Özsermaye Karlılığı)	Net kar/Öz sermaye
	AK (Aktiflerin Karlılığı)	Net Kar/Toplam Aktif
	SK (Satışların Karlılığı)	Net kar /satışlar

Çoklu mali oranları kullanılarak işletmenin finansal performansını ölçmeyi amaçlayan birçok çalışmada olduğu gibi (Inani ve Gupta, 2017; Zavadskas, et al., 2016; Uyguntürk ve Korkmaz, 2012; Fenk ve Wang, 2000; Yükçü ve Atağan, 2010; Yu-Jie, W. 2008), bu çalışmada da **TOPSİS** (*Tecnique for Order Prefence by Similarity to Ideal Solution*) yöntemi kullanılmış olup; finansal performans, çoklu mali oranlar tek bir değere indirgenerek hesaplanmıştır.

4.TOPSİS YÖNTEMİ

TOPSİS yöntemi, Hwang ve Yoon tarafından önerilen çok kriterli karar verme yöntemidir (Cheng-Ru, 2008). Standart TOPSİS yöntemi, pozitif ideal çözüme en kısa ve negatif ideal çözüme en uzak mesafedeki alternatifin seçilmesini amaçlar. Tekniğin uygulanması aynı ölçekle ölçülmüş sayısal değerlerin monoton bir şekilde artan veya azalan biçimde, diğer bir ifadeyle aynı yönde olmasını gerektirir. Yöntem; karar matrisinin oluşturulması, normalize edilmesi, ağırlıklandırılması, pozitif ve negatif ideal çözümlerin belirlenmesi, alternatifler arasında mesafe ölçümünün yapılması ve ideal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması olmak üzere altı adımlık bir çözüm süreci gerektirir (Wang ve Elhag, 2006).

5.ARAŞTIRMA KAPSAMI VE KISITLARI

Bu araştırmanın sonuçları değerlendirilirken, dikkate alınması gereken bazı kısıtları vardır. Birincisi, araştırmaya Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin tamamı değil, sadece marka değerleri yayımlanmış şirketlerden oluşmasıdır. Ayrıca Keskinoglu AŞ gibi bazı şirketlerin tüm dönemlerde marka değeri yayımlanmasına karşılık KAP’ta (Kamuyu Aydınlatma Platformu) mali tablolarına ulaşamamıştır. Benzer şekilde Holdinge bağlı bazı şirketlerin (Pınar süt- Pınar et, Pınar su gibi), ayrı ayrı yayımlanan marka değerleri, 2015 sonrası Pınar Gıda ismi altında toplanmıştır. Bu nedenle bu tür şirketleri araştırmaya dahil edilmemiştir.

İkinci kısıt araştırmada kullanılan finansal oranlarla ilgilidir. Marka değerinin finansal performansla ilişkini amaçlayan bu araştırmada 10 farklı finansal oranın TOPSİS yöntemiyle tek değere indirgeyerek finansal performans değişkeni olarak kullanılmıştır. Ancak performans derecesini gösteren finansal oranların bazılarının büyük olması arzulanırken; bazılarının da küçük olması arzulanır. Oysaki TOPSİS yöntemi sayısal değerlerin artan yada azalan bir şekilde kullanılmasını gerektirir (Wang & Elhag, 2006). Bu nedenle borç oranı ve kaldıraç oranlarının diğer finansal oranlarla aynı yönlü olmasını sağlamak için pay ve paydanın yeri değiştirilmiştir (Örneğin ” Borçlar /Aktifler” yerine “Aktifler/Borçlar” gibi).

6.METODOLOJİ

Marka değerleri 2008-2016 arasında Türkiye’de ilk yüz firma arasına giren gıda şirketlerine ait olup, Brand Finans tarafından yayımlanan marka değerlendirme raporlarından alınmıştır. Finansal performansın hesaplanmasında kullanılan mali oranlar, şirketlerin KAP’ta (Kamuyu Aydınlatma Platformu) yayımlanan mali tablolardan alınmıştır.

2008-2016 yıllarını kapsayan finansal oranlar TOPSİS yöntemiyle tek değere indirgenmiştir. Aşağıdaki tabloda Brand Finansın yayımladığı raporlardan alınmış olan firmaların yıllara göre marka değerleri görülmektedir (Tablo 2)

Tablo 2 Marka değerleri (\$ Million-Billion)

YILLAR/FIRMA	Migros	BİM	TAT	Kent	BANVİT	CARRF.	ULKER
2008	735	582	75	64	75	180	193
2009	1213	688	102	76	101	182	331
2010	1234	923	131	99	172	259	364
2011	812	1182	92	68	118	171	385
2012	653	965	64	103	136	159	452
2013	680	1395	77	111	141	101	657
2014	610	1120	60	106	125	103	564
2015	547	1387	69	107	131	75	745
2016	512	668	82	111	88	128	522

Tablo 2’de finansal performansın hesaplanmasında kullanılan mali oranlar görülmektedir. Sayfa sayısını artırmamak için sadece sadece 2008 yılına ait verilere yer verilmiştir. Finansal oranlara TOPSİS yöntemi uygulanacağı için tablo karar matrisi olarak gösterilmiştir (Tablo 3).

Tüm yıllara ait karar matrisleri TOPSİS yönteminin özetlendiği bölümde belirtilen adımlar takip edilerek finansal performansı ifade eden mali oranlar tek bir değere indirgeyerek bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. TOPSİS yöntemine göre hesaplanan finansal performans değerleri aşağıda gösterilmiştir (Tablo 4).

Tablo 3. 2008 yılına ait karar matrisi

2008	CO	SDH	LO	TADH	SADH	SK	AK	SK	BR	KR
	(CR)	(STR)	(AR)	(AT)	(FAT)	(ROS)	(ROE)	(ROA)	(DR)	(LR)
Migros	1.354	6.946	0.948	0.593	3.045	0.042	0.034	0.025	1.284	1.745
BİM	0.761	20.151	0.346	.057	10.496	0.027	0.429	0.136	0.465	1.465
Tat	0.973	5.206	0.582	1.195	4.033	-0.007	-0.027	-0.008	0.431	1.431
Kent	0.797	7.228	0.575	0.991	2.844	-0.015	-0.047	-0.015	0.469	1.469
Banvit	1.354	11.038	1.011	1.591	5.085	-0.065	-0.495	-0.104	0.266	1.266
Carrefour	1.546	13.644	1.238	1.263	4.062	0.187	0.351	0.237	2.067	3.067
Ülker	1.245	2.399	1.089	0.151	1.077	0.051	0.021	0.008	0.590	1.590

Tablo4. Gıda şirketlerinin TOPSİS yöntemine göre tek değere indirgenmiş finansal performansları

	Migros	BİM	Tat	Kent	Banvit	Carrefour	Ülker
2008	3.10	3.61	3.55	3.62	3.24	6.77	3.85
2009	2.14	4.70	4.80	7.19	4.27	7.22	5.27
2010	2.27	5.06	5.46	7.14	5.09	7.34	6.57
2011	1.77	3.69	3.84	5.00	3.19	5.61	3.95
2012	2.61	6.49	6.74	11.53	5.24	10.56	6.31
2013	1.65	3.75	3.85	6.19	2.93	4.65	3.75
2014	1.81	3.15	3.99	4.92	2.50	3.79	3.27
2015	1.64	5.08	7.97	8.92	4.04	4.29	5.24
2016	1.33	5.06	8.77	7.12	4.61	3.82	4.76

7.PANEL VERİ MODELİ

Literatür, birim ve zaman verileri içeren bu tür çalışmalar için panel veri modeli önerir. Genel olarak doğrusal panel veri modeli, çalışma verilerine uygun olarak $LFP_{it} = \beta_{0it} + \beta_{it} LBV_{it} + U_{it}$ şeklinde ifade edilebilir. Burada “LFP Finansal Performans logaritması (bağımlı değişken); “ β_0 ”sabit parametre;“ β ”eğim parametresi LBV, marka değeri logaritması, (bağımsız değişken) ve “u” hata terimidir. “i” alt indisi, birimleri (şirketleri), “t” alt indisi, zamanı (yılları), gösterir.

7.1. Model seçim testleri

Literatür tahmin sapmalarını azaltmak için dengeli ve doğrusal panel veri modellerinde , birim ve zaman etkisinin varlığı durumunda sabit etkiler modeli veya tesadüfi etkiler modelini, yokluğu durumunda klasik modeli önerir. Birim ve zaman etkisinin olmadığı paneller homojen, diğerleri heterojen panel olarak bilinir (Tatoğlu, 2013,a).

Birim etkisini sınamak için F testi; Zaman etkisini sınamak için LR (Likelihood Ratio) testi, Sabit etkiler ve tesadüfi etkilerden hangisinin uygun olduğunu belirlemek için Hausman testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdadır (Tablo 5)

Tablo 5: Tahmin modeli seçim testleri

Test adı	Sıfır Hipotez	Test İstatistiği	p	Sonuç
<i>F</i>	$H_0: \mu_i = 0$	$F(6, 55)=12.96$	0.0000 *	Birim etki (+)
<i>LR</i>	$H_0: \sigma_\lambda = 0$	$Chi2(01)=2.83$	0.0463 *	Zaman etkisi (+)
<i>Hausman</i>	$H_0: R\beta = r$	$Chi2(1)=7.63$	0.0057 *	Sabit etkiler (+)

*p<.05

F testi birim etkisinin varlığı nedeniyle klasik modelin uygun olmadığını gösterir. LR testi birim ve zaman etkisinin olduğunu dolayısıyla modelin çift yönlü olduğunu gösterir. Tesadüfi ve sabit etkiler modelinde parametreler arasındaki farkın sistematik olmadığını, diğer bir anlatımla tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğunu ifade eden sıfır hipotezin reddedildiğini gösterir. Dolayısıyla test sonuçları çift yönlü sabit etkiler modelinin uygun olduğunu göstermiştir .

7.2. Varsayım testleri

Seçilen modellerle tutarlı tahminler yapılabilmesi model için gerekli olan varsayımların karşılanmasına bağlıdır Bu nedenle seçilen model birim kök testleri, normal dağılım, heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon açısından teste tabi tutulmuştur

7.2.1. Birim kök testleri

Panel veri analizlerinde, durağan olmayan serilerin sahte regresyona neden olmaları nedeniyle o seriyi yaratan sürecin zaman içinde sabit olup olmadığını, diğer bir ifadeyle, serinin durağan olup olmadığını belirlemek önemlidir. Eğer seriler durağan değilse, eş bütünleşme testleriyle uzun dönemli ilişkilerin varlığının tespit edilmesi durumunda uygun bir tahmin modeli seçilmesi gerekir (Tatoğlu, 2013b).

Sıfır hipotezin reddedilmesi serinin birim kök içermediğini, dolayısıyla serinin durağan olduğunu ifade eder. Literatür, dengeli panel modellerinde $T > N$ olduğu durumlarda Levin, Lin ve Chu testinin tutarlı sonuçlar verdiğini söyler (Tatoğlu; 2013b). Test sonuçları, her iki seri için “bütün paneller birim kök içerir” şeklinde kurulan sıfır hipotezin reddedildiğini, diğer bir ifadeyle serilerin durağan olduğunu gösterir (LFP: $t = -10,5019$; $p = 0,000$; LBV: $t = -7,3856$ $P = 0,000$).

7.2.2. Normal dağılım testi

Değişkenlerin (LFP, LBV) ve hata terimlerinin (u_{it}) normallik dağılımı Jarkua Bera testiyle sınanmıştır. Değişkenler için ortalamalarının sıfıra eşit olduğu üzerine kurulu sıfır hipotez test sonuçları dağılımın normal olduğunu gösterir (LFP: $JB = 1,692$; $p = 0,429$; LBV: $JB = 6,332$; $p = 0,0420$). Her ne kadar LBV $0,05$ değerinden küçük olsa bile, $0,01$ önem düzeyinde normal dağılımlı olduğu kabul edilebilir. Benzer şekilde hata terimlerinin sıfıra eşit olduğu üzerine kurulu hipotez test sonuçları dağılımın normal olduğunu gösterir ($JB = 3,547$; $p = 1,1697$).

7.2.3. Heteroskedasite

Hata teriminin, birim içi ve birimlere göre eşit varyanslı olmamasını ifade eder. Panel veri modellerinde beklenen durum homoskedastik yapıdır. Sabit etkiler modelinde Heteroskedasite'yi sınamak için kullanılan değiştirilmiş Wald testi, birimler arası varyanslar eşittir şeklinde kurulan sıfır hipotezin doğrulandığını yani heteroskedasitenin olmadığını gösterir [$\chi^2(7) = 3,76$; $p = 0,865$].

7.2.4. Otokorelasyon

Otokorelasyon, birbirini izleyen hata değerleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasını ifade eder. Hata terimleri arasındaki yıllık veya mevsimlik dönem farkı, otokorelasyonun derecesini gösterir. Yıllık bir zaman serisinde t dönemi hataları sadece $t-1$ dönemi hataları ile anlamlı bir ilişki göstermesi halinde birinci dereceden otokorelasyon söz konusudur. Otokorelasyonun varlığı Breush Godfrey LM test sonuçları korelasyon olmadığını ifade eden sıfır hipotezin reddedildiğini gösterir ($\chi^2 = 10,562$; $p = 0,0012$).

7.2.5. Birimler Arası Korelasyon

Literatür, $T > N$ olduğu durumlarda; birimler arası korelasyonunu sınamak için Pesaran testi önerir (Tatoğlu, 2013,a). Test sonuçları birimler arası korelasyon olmadığına dair kurulan sıfır hipotezin reddedildiğini gösterir ($t = 6.814$; $p = 0.000$).

8. BULGULAR

Literatür heteroskadesite, otokorelasyon veya birimler arası korelasyondan en az biri varsa standart hataların düzeltilmesini veya dirençli tahminciler kullanılmasını önerir. Otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olması durumunda önerilen modellerden biri Driskol ve Kraay tahmincisidir (Tatoğlu, 2013a). Aşağıda Driskol Kraay sabit etkiler modelinin tahmin sonuçları görülmektedir (Tablo2).

Sonuçlar, modelin anlamlı olduğunu, açıklama gücünün yüzde 7 düzeyinde olduğunu gösterir. Gecikme uzunlu 2 olup, marka değeri ve finansal performans ilişkisi anlamlı, sabit prametre anlamsızdır. Model, marka değerindeki yüzde 0.24 lük artışın finansal performansa yüzde birlik katkı sağladığını gösterir.

Tablo 6. Driskol Kraay Sabit etkiler tahmincisi

Regression with Driscol-Kraay standart errors		Number of obs = 63				
Method: Fixed effect regression		Number of groups = 7				
Group Variable (i):id		F(1, 6) = 18.11				
Max lag:2		Prob>F = 0.0053				
		Within R-squared = 0.0690				
LFP	Coef.	Std.Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
LBV	.2457519	.0577507	4.26	0.005	.104441	387028
Cons	.128068	.2176359	0.43	0.682	.5994797	.8556158

9. TARTIŞMA VE SONUÇ

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, danışmanlık firmalarının yayımladığı marka değerlerini kullanan araştırma sayısı kısıtlı olduğu gibi, finansal performans

ölçümleri farklıdır. Bu araştırmada finansal performans ölçümü çok sayıda finansal oran tek bir değişkene indirgenmiştir. Ölçüm biçimlerinin farklılığına rağmen; sonuçlar marka değerinin finansal performansı etkilediği konusunda genel anlamda benzerlik gösterir.

Bununla birlikte, bahsi geçen araştırmalarda finansal performansı yansıtan bazı ölçütlerin marka değeriyle ilişkileri anlamlı bulunmamıştır. Örneğin Yeung ve Ramasamy'nin (2008), güçlü markalara sahip firmalarda marka değerinin hisse senedi fiyatları üzerinde (stock market) pozitif etki yarattığı halde; firmanın gelirleri üzerinde (market returns) etkili olmadığını göstermiştir. Bunun olası nedenini, yatırımcıların hisse senedi fiyatlarını firmanın gelecekteki durumuyla ilişkilendirirken; firma gelirlerini daha karmaşık yapıya sahip olan tarihsel faktörlerle ilişkilendirmeleriyle açıklarlar. Rasti ve Gharibvan'ın (2013) yapmış olduğu bir başka araştırma, marka değerinin EBIT ile ilişkili olmasına karşılık temettü gelirleriyle (Divident Yield) ilişkili olmadığını göstermiştir.

Arora ve Chaudhary (2016), bankacılık sektöründe yapmış oldukları araştırma ise, marka değerinin ROA, ROE ve ROI (Return on Investment) ilişkili olduğunu göstermesine rağmen; bu ilişkinin ters yönlü olduğunu göstermiştir. Yazarlar bu sonucu, marka değerinin artırılması amacıyla yapılan harcamaların, geri dönüşü zayıflatması olarak yorumlar.

Bu araştırma sonuçlarının, marka değerinin firma performansını pozitif yönde etkilediğini göstermesi bu konudaki teorileri destekler niteliktedir. Buna karşılık modelin açıklama gücünün düşük olması markaya atfedilen önemle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bu durum, modelde tek bir bağımsız değişken kullanılmasından kaynaklanabileceği gibi, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin güçlü markalara sahip olmamasından da kaynaklanabilir. Nitekim yapılan araştırmalar, ABD'deki şirketlerin toplam değerlerinin Yüzde 72'sini fiziki olmayan varlıklar oluştururken, bu oran Türk şirketleri için sadece yüzde 32'dir (Haig & İlgüner, 2015). Modelin açıklama gücünün düşük olmasının bir başka nedeni, marka değerlendirme yöntemleri olabileceği gibi, mali tablolarındaki olası manipülasyonlardan da kaynaklanabilir.

Sonuçlar beklentilere uygun olarak güçlü markaların şirketlerin finansal performansına artırmasına katkı sağladığı; dolayısıyla güçlü markaların yaratılmasının ne denli önemli olduğunu gösterir. Ayrıca, bir ölçüde geleceği ifade eden marka değeriyle uzun dönemlerde sadece geçmişteki eğilimi gösteren finansal performans birbirlerinin güvenilirliğini artırdığı kadar, markaya yapılan yatırımın doyum noktasının tespitini de son derece kolaylaştırır. Dolayısıyla geçmişe dayalı verilerden elde edilen finansal performans ölçümü aynı zamanda önemli bir marka yönetim aracı olarak kullanılabilir. Bu açıdan araştırma sonuçları gerek yöneticiler gerekse yatırımcılara yararlı olabilir. Şüphesiz geçmişi yansıtan mali tablolara dayalı finansal performans ölçümünün ne ölçüde etkin bir araç olarak kullanılabileceği, mali tabloların standartlara ne ölçüde uygun ve gerçekçi olarak düzenlenmesine bağlıdır

KAYNAKLAR

AAKER, David (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of Brand name*. New York: The Free Press.

AAKER, D. A. (1996). *Measuring Brand Equity Across Products and markets*. *California Management Review*, 38(3), 103-120.

ABRATT, R., & BİCK, G. (2003). *Valuing Brands and Brand Equity: Methods and Processes*. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 8(1), 21-39.

ARORA, S., & CHAUDHARY, N. (2016). *Impact of Brand Value on Financial Performance of Banks: An Empirical Study on Indian Banks*. *Universal Journal of Industrial and Business management*, 4(3), 88-96.

AYDIN, G., & ULENGİN, B. (2015). *Effect of Brand Equity on Firms' Financial Performance in Consumer Goods*. *Journal of Business Economic and Finance*, 4(3), 331-350.

BARTH, M. CIEMENT, M.B; FOSTER, G., KASZNIK, R. (1998) *Brand Values and Capital Market Valuation*, *Review of Accounting Studies*, 3(1-2), 41-58

- BUVENESWA, R., VENKATESH M., (2013), A Study on Financial Performance with Special Reference to Sundaran Hydraulics Limited Chennai, *International Research in Management and Social Science*, 2(3)
- ERTUĞRUL, M. (2009). An evaluation of Transformation in Financial Performance measurement in terms of Turkey. *Anadolu University Journal Of Social Science*, 9(1), 19-46.
- HAİG, D., & İLGÜNER, M. (2015). Türkiyenin en değerli markalarının yıllık raporu. Aralık 2016 tarihinde www.brandfinans.com adresinden alındı
- HSU, J. F., Wang, T. Y., & CHEN, Mu Yen. (2013). The Impact of Brand Value. *Advanced in Management & Applied Wconomics*, 3(6), 129-141.
- INANI, S. K., & GUPTA, R. (2017). Evaluating financial performance of Indian IT firms: an application of a multi-criteria decision-making technique. *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 6(2), 126-139.
- KALICANIN, D., VELJKOVIĆ, S., & BOGETIĆ, Z. (2015). Brand Orientation and Financial Performance Nexus. *Industrija*, 43(1), 155-173.
- KİM, H.-B., & KİM, W. G. (2005). The Relationship between brand equity and firms' performance in Luxury Hotels and Chain Restaurants. *Tourism management*, 549-560.
- KRIEGBAUM, C. (1998), April 9). Valuation of Brands-A Critical Comparison of Different methods(ISSN 0945-4810). Dresden, GERMANY: Technische Universität dresden fakultät Wirtschaftswissenschaften.
- LİU, M. T., WONG, I. A., TSENG, T. H., & CHANG, A. W. (2017). Applying consumer-based brand equity in luxury hotel branding. *Journal of Business Research*, 1-11.
- OTTOSON, E., & WEISSENRIEDER, F. (1996, March 1). Cash Value Added - a New Method for Measuring Financial Performance. April 20, 2018 tarihinde <http://dx.doi.org/10.2139/ssr:> <http://dx.doi.org/10.2139/ssr> adresinden alındı

- RASTI, P., & GHARIBVAND, S. (2013). The Influence of Brand Value on selected Malaysian's Companies Book Value and Shareholders. *Review of Contemporary Business Reserch*, 2(1), 12-19.
- ROGERSON, W. P. (1997). Intertemporal Cost Allocation and Managerial Investment Incentives: A Theory Explaining the Use of Economic Value Added as a Performance Measure. *Journal of Political Economy*, 105(4), 770-795.
- TATOĞLU, F. Y. (2013 b). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta.
- TATOĞLU, F. Y. (2013,a). *Panel veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta.
- TİWARİ, M. K. (2007). Seperation of Brand Equity and Brand Value. *Global Business Review*, 11(3), 421-434.
- UYGUNTÜRK, H., & KORKMAZ, T. (2012). Finansal performansın TOPSİS çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi IIBF dergisi*, 7(2), 95-115.
- WANG, Y. M., & ELHAG, T. S. (2006). Fuzzy TOPSIS Method Based On Alpha Level Sets With An Application To Bridge Risk Assessment. *Expert Systems With Applications*. *Expert Systems With Applications*(31), 309-319.
- WERBETEN, H. M., & WĪJN, P. (2010). Are Brand Equity Measures Associated with Business-Unit Fianacial performance? Emprical Evidence from Netherlands. *Journal of Accounting, auditing and Fianance*, 25(4), 645-671.
- YEUNG, M., & Ramasamy, B. (2008). Brand value and Firm Performance. *Brand management*, 15(5), 322-335.
- YOUNG, S. D., & O'BYRNE, S. F. (2001). *EVA and value based management*. USA: MCgraw-Hill.
- YU-JĪE, W. (2008). Applying FMCDM to Evaluate Financial Performance of Domestik Airlines in Taiwan. *Expert Systems with Applications*, 34(3), 2424-2432.
- YÜKÇÜ, S., & ATAĞAN, G. (2010). TOPSIS Yöntemine göre performans değerlendirme. *MUFAD*, 18(1), 28-35.

ZAVADSKAs, E. K., MARDANI, A., Turskis, Z., Jusoh, A., & Nor, K. M. (2016). Development of TOPSIS Method to Solve Complicated Decision-Making Problems: An Overview on Developments from 2000 to 2015. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 15(3), 645-682.

The Problems of Technopark Companies in Industry 4.0 Transformation

Gizem Atak¹, Ferhan Çebi²

Abstract

With the advances in technology, today's world is in the fourth industrial revolution which has an important role in the economies and industries of the countries. With this revolution, it is expected that all the tools and devices will be smart, self-learning and more efficient hardware and software products will be produced. Therefore, industrial production speed and productivity will increase, and economic and social life will develop. Efforts and impacts on digital transformation have also begun to appear in all parts of the world, from the private sector to public sector and the manufacturing environment to the academic environment.

Techno-park companies have an undeniable role on technology production and development. For this reason, techno-park company's current issues on the new technology development, and problems encountered have a critical importance in terms of providing and improving the effective utilization of digital transformation. In this study, it is aimed to reveal the issues and difficulties that encountered in the source of technology production while developing industry 4.0 technologies. In this pursuit, the data were collected by means of a questionnaire study and they were analyzed by using descriptive statistics and exploratory factor analysis.

Key Words: Techno-park, Industry 4.0

JEL Classification Codes: M1

Sanayi 4.0 Dönüşümünde Teknopark Firmalarının Karşılaştığı Problemler

Özet

Teknolojideki ilerlemelerle birlikte günümüz dünyası; ülkelerin ekonomilerinde ve endüstrilerinde önemli bir rol oynayan Endüstri 4.0 devriminin içinde bulunmakta, dijital dönüşüm olarak da isimlendirilen bu dönüşümle birlikte sanayide kullanılan tüm araçların, cihazların akıllı olması, kendi kendine öğrenebilmesi, daha verimli donanım ve yazılım ürünlerinin üretilmesi ile endüstriyel üretim hızını, hacmini ve verimliliği artırarak ekonomik ve sosyal yaşamların geliştirilmesi beklenmektedir. Dijital dönüşüme ilişkin çabalar, gayretler ve etkiler ülkemizde de kamudan özel sektöre, akademik ortamdan imalat ortamına kadar tüm sektörlerde görülmeye başlamaktadır. Teknolojik ilerlemelerin kaynağı olarak nitelendirilebileceğimiz teknoloji üretimi ve geliştirmesinde yadsınamaz bir rolü bulunan teknopark işletmelerinin, ülkemiz için kritik bir öneme sahip olan dijital dönüşümün sağlanması için teknoloji geliştirirken karşılaştığı sorunların belirlenmesi; dönüşümün etkin bir şekilde yönlendirilmesi ve gelişmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, endüstri 4.0 teknolojilerini geliştiren teknoloji üretiminin kaynağında yaşanan bu konuları ve sorunların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, veriler bir anket çalışması yardımıyla toplanmış, betimleyici istatistikler ve açıklayıcı faktör analizi gibi istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Teknopark, Sanayi 4.0,

JEL Sınıflama Kodları: M1

¹ Phd. Student, Istanbul Technical University, Management Faculty, Management Engineering, Turkey, atak16@itu.edu.tr

² Prof. Dr., Istanbul Technical University, Management Faculty, Management Engineering, Turkey, cebife@itu.edu.tr

1. INTRODUCTION

The concept of industry for centuries has in our lives. Today we are in a new industrial revolution which is also called as digital transformation or Industry 4.0. The New Industrial Revolution is a digital transformation of production systems, as developed by information and communication technologies.

With this revolution, all machines and technological devices used in the Industry will produce data and will have meaningful intelligence from these data. In this way factories will be smart and able to manage themselves.

If we are not ready for this revolution as a country, we will have to face significant devastating effects besides the benefits of the revolution, just as it is in every industrial revolution. To be able to transform the new industrial revolution into an opportunity for our country, there is a need for measures to be taken in this direction and studies to shed light on what needs to be done. Therefore, the starting point of this study is based on the cases mentioned above and the limited number of studies in the literature.

2. RESEARCH METHODOLOGY

As stated earlier the aim of the study is to identify the current issues on the technology development for Industry 4.0. This study is conducted to identify the problems that faced by the techno-park companies in Turkey and to determine the extent of these problems.

In order to reach the aim of this study, the survey method was used to obtain the necessary data. A questionnaire form was prepared after conducting a comprehensive literature review and, then it was finalized by discussing with the experts from academia and practitioners. The form was send to techno-park firms in Turkey operating in engineering and software industry. A total of 231 technology development-focused companies participated to the research. The results of the study showed that 35.1% (n=81) of the companies included in the survey, employ less than 10 workers, 25.5% (n=59) employ between 10-19 workers. The percentage of the companies employing more than 20 workers was 32.1%.

The data obtained from the participants was evaluated using SPSS 25 statistical software program. The statistical analysis methods which are used in the study are descriptive statistics, reliability analysis and exploratory factor analysis. Principle Components Analysis method was used to reveal the factors. In addition to that, varimax rotation method was used for the rotation of the factors. Those with a low correlation coefficient and a factor load, which significantly reduced the reliability coefficient, were not included to the analysis.

3. RESEARCH RESULTS

As mentioned earlier in this work, problems faced by firms operating in techno-park in Turkey and software engineering are discussed. The issues that is mentioned are based on studies on similar subjects. As a result of surveys, problems were collected in 4 factor groups. These factors are summarized as follows:

Workforce challenges: This factor measuring the problems related with workforce of companies has six items such as high employee turnover rate, reluctance to share information between employees, resistance of employees to change and innovation, lack of information about digital technologies, difficulty finding workforce in accordance with requirements and inability to work with current workforce.

Inadequate support: This factor contains five items such as inadequate financial support and funds for techno-park companies, inadequate financial support and funding sources, weakness of the support services given to techno-park (technical support, administrative support, training support, etc.), lack of the companies that are working on the Industry 4.0 in the techno-park, and failure to benefit from the academic environment.

Commercial problems: The factor deals with commercial problems the techno park companies face while developing Industry 4.0 technologies. It covers four items such as difficulties in finding advanced technology buyers, risk of customers to find technology investment costs as very high, risk of developed system not being

accepted by customers or profitable, and difficulties in the commercialization of developed products.

Technology Oriented problems: The factor dealing with technology oriented problems; contains three items: risk of not working developed technology as planned, the risk that systems cannot integrate with existing technologies and systems and standardization problem among all other industries.

First factor has eigenvalue 8.405, which explains 40.025 % of total dispersion and factor 1 represents workforce challenges. The second factor has eigenvalue 2.235, which explains 10.643 % of total dispersion and factor 2 represents inadequate support. The third factor has eigenvalue 1.508, which explains 7.180 % of total dispersion and factor 2 represents commercial problems. Finally, the fourth factor has eigenvalue 1.552, which explains 5.483 % of total dispersion and factor 2 represents technology-oriented problems. Also, the total percentage of explanation is 63.332.

After conducting factor analysis, the reliability of each factor has been calculated. Table 1 represents Cronbach's alpha internal consistency coefficients of the all factors.

Table 1: Cronbach's alpha coefficients of challenges.

Factors	N	Cronbach's Alpha
Workforce challenges	7	0.867
Commercial problems	4	0.817
Inadequate support	6	0.873
Technology-oriented problems	4	0.801

As seen in Table 1, all factors have Cronbach's Alpha value greater than the 0,7. In addition to that Table 2 represents descriptive statistics of factors.

Table 2: Descriptive statistics of challenges.

Factors	N	Mean	Std. Deviation
Workforce challenges	198	2.66	0.87
Commercial problems	205	3.13	0.92
Inadequate support	200	3.02	0.96
Technology-oriented problems	204	3.82	0.95

As seen in Table 2, technology-oriented problems have the highest mean. It is followed by commercial problems and the workforce challenges have the lowest mean. If we go deeper, in the workforce challenges factor, difficulty finding workforce in accordance with requirements have the highest mean however, reluctance to share information between customers have the lowest mean. Also, for the commercial problems, according to the participant's answer, the mean of risk of customers find technology investment costs very high is the highest while the mean of risk of customers and users not finding or accepting the system profitable is the lowest. In addition to that, for the inadequate support factor, inadequate financial support and funding sources have the highest mean, on the other hand, failure to benefit from the academic environment have the lowest mean. Finally, for the technology oriented problems factor, standardization problem among all other industries have the highest mean while risk of not working developed technology as planned have the lowest mean.

4. CONCLUSION

The concept of Industry 4.0 gets more and more global awareness day by day. The expanding of market globalization, rapidly rising global competition and more complex products and services lead to the application of new technologies, business models and methods. Therefore, the development of the fourth industrial revolution in our country has a vital importance. This is because, this revolution will increase the competitiveness of our country and take one step further. For this reason, this research was carried out in the techno-park companies which have a crucial importance in the technology production, to identify the problems that they are faced in this way and to shed light on the measures to be taken.

The challenges that encountered by the companies were collected in four factor groups. These are; workforce challenges, commercial problems, inadequate support and technology-oriented problems. According to the results, the most common problem encountered by firms is related to technology oriented problems. This is followed by commercial problems. The least problem faced by the participants was workforce challenges. In addition to that, when the factor elements are examined one by one, the highest average mean of the difficulties that they are faced when developing Industry 4.0 technologies was “inadequate financial support and funding sources” with the value of 3.30 out of 5.00. However, “lack of information sharing among employees” had the least average mean with the value of 2.22 out of 5.00.

As mentioned before, this study examines the problems that are faced by only techno-park firms. Thus, it is thought that, this research can be extended by including all firms that are developing new technology in Turkey. For this reason, more enlightening results can be obtained.

REFERENCES

- Beavers, A. S., Lounsbury, J. W., Richards, J. K., Huck, S. W., Skolits, G. J., & Esquivel, S. L. (2013), "Practical considerations for using exploratory factor analysis in educational research", *Practical assessment, research & evaluation*, 18.
- Büyüköztürk, Ş. (2002), "Factor analysis: Basic concepts and using to development scale", *Educational Administration in Theory and Practice*, 32, 470-483.
- Çevikcan, E. and Üstündağ, A. (2018), *Industry 4.0: managing the digital transformation*, Springer, Switzerland
- Fırat, S. Ü., & Fırat, O. Z. (2017), "Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye". *Toprak İşveren Dergisi*, (114), 10-23.
- Fuchs, C. (2018), "Industry 4.0: The Digital German Ideology tripleC: Communication, Capitalism & Critique" *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 16(1), 280-289.
- Kiran, V. (2016), "*Trends 2016: Big Data, IoT take the plunge*", Voice & Data, New Delhi.
- Leitão, P., Colombo, A. W., & Karnouskos, S. (2016), "Industrial automation based on cyber-physical systems technologies: Prototype implementations and challenges", *Computers in Industry*, 81, 11-25.
- Ozdogan, O. (2017), *Endüstri 4.0*, Pusula yayın, Ankara
- Prisecaru, P. (2017), "The Challenges of the Industry 4.0", *Global Economic Observer*, 5(1), 66.
- Schwab, K. (2017), *Dördüncü Sanayi Devrimi*. Optimist, Istanbul
- Seliger, G., and Stock, T., (2016), "Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0", *Procedia CIRP*, (40), 536-541.

Siegel, D. S., Westhead, P., & Wright, M. (2003), "Science Parks and The Performance of New Technology-Based Firms: A Review of Recent UK Evidence and an Agenda for Future Research", *Small Business Economics*, 20(2), 177-184.

Soysal, M., & Pamuk, N. S, "Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir İnceleme", *Verimlilik Dergisi*, (1), 41-66.

Vásquez-Urriago, Á. R., Barge-Gil, A., Rico, A. M., & Paraskevopoulou, E. (2014), "The Impact of Science and Technology Parks On Firms' Product Innovation: Empirical Evidence from Spain", *Journal of Evolutionary Economics*, 24(4), 835-873.

Tarımda Teknolojik Dönüşüm ve Beşeri Sermaye: İzmir Örneği*

R. Fatih Saygılı¹, Özge Erdölek Kozal², Elif Tunalı Çalışkan³, A. Ayşen Kaya⁴

Özet

Sanayi 4.0 olarak adlandırılan yeni sanayi çevrimi son 10 yılda yalnızca sanayi sektörünü değil, tarım sektörünü de etkilemiştir. Teknolojik gelişmelerin tarım sektörüne entegrasyonu, verimlilik, etkinlik, gıda güvenliği, üretimin çevresel etkilerinin azaltılması gibi farklı açılardan üretim süreçlerinin organizasyonunu değiştirmektedir. Bu dönüşüm tüm Dünya'da gerçekleşmesi, bölgesel farklılıkları dikkate alan politikaların oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada da öncelikle Tarım 4.0 uygulamalarını başarı ile uygulayan ülke örnekleri kısaca tartışılmaktadır. Çalışmanın temel amacı ise, İzmir Bölgesi'nin tarımda teknolojik dönüşümün beşeri sermaye boyutunun çiftçilere uygulanan anketler ile tespit edilerek, hem İzmir hem de Türkiye için politika önerilerinin geliştirilmesidir.

Anahtar Kelimeler— Tarım 4.0, Teknolojik Gelişme, Tarımsal Üretim, İzmir

JEL Sınıflama Kodları: Q18, R10, O13, O33

Technological Transformation And Human Capital in Agriculture: The Case of Izmir

Abstract

The technological transformation that called "Industry 4.0" have experienced in the world over the last 10 years and this process are spread not only in manufacturing but also in all sectors such as agriculture. Integration of technology to agricultural production processes has changed the structure of production from different perspectives like productivity, efficiency, food safety and ecological effects. This transformation has required rethinking of both global and regional agricultural policies. Hence, first comparison of the current state of Turkey's agriculture sector with those of successful countries in implementing new technologies in agriculture will be argued. Main aim of this research is to analyze the human capital dimension of technological transformation in agriculture in Turkey using Izmir region as a sample and the data obtained from face-to-face questionnaire technique with farmers.

Keywords— Agriculture 4.0, Technological Change, Agricultural Production, Izmir

JEL Classification Codes: Q18, R10, O13, O33

*Bu çalışma, İzmir Ticaret Borsası tarafından desteklenen, "Türk Tarımının Global Entegrasyonu ve Tarım 4.0" projesinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, fatih.saygili@ege.edu.tr

² Araş. Gör., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, ozge.kozal@ege.edu.tr

³ Dr. Öğr. Ü., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, elif.tunali@ege.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, aysen.kaya@ege.edu.tr

1. GİRİŞ

Artan küresel nüfus ile birlikte, küresel gıda talebi de gün geçtikçe artmakta ve 40 yıl içinde nüfus artışının gıda ihtiyacının karşılanması için tarımsal üretimin %70 artması gerekmektedir. Bu gündem, yalnızca tarımsal verimliliğin artırılması değil, aynı zamanda sağlıklı ve güvenilir gıdaya ulaşmak, bunu yaparken de çevresel etkileri en aza indirmek bağlamında tartışılmaktadır (Kern, 2000:1; UN, 2015; FAO, 2017). Diğer taraftan, Dünya’da son 10 yılda yaşanan teknolojik dönüşüm ve bu çerçevede tartışılan Sanayi 4.0 süreci, tarım sektörüne de etki etmiş, Hollanda, İngiltere, ABD gibi ülkeler teknolojik gelişmelerin tarım sektörüne adaptasyonu konusunda yol haritalarını büyük ölçüde belirlemişlerdir. Nesnelerin interneti, akıllı algoritmalar ve yapay zeka üzerine inşa olan bu dönüşüm tarım sektöründe insansız hava araçları, sensörler, GPS teknolojisinin kullanımı gibi araçlar ve çeşitli yazılımlarla uygulama alanı bulmuştur.

Türkiye ise, Osmanlı’dan bugüne bir tarım ülkesi görünümündedir. 1950’li yıllarda gelişmiş ülkelerde⁵ tarımda çalışan nüfusun toplam nüfus içindeki payı %5-10 düzeyinde iken, aynı dönemde Türkiye’de nüfusun yaklaşık %50’si tarımda istihdam edilmektedir (TÜİK, 2014). 2016 yılında ise, Türkiye’de halen nüfusun %19.5’u tarım sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye için tarıma dayalı sanayilerin ihracat kapasitesi de oldukça önemlidir. Türkiye’de 2016 yılında, tarımsal ürün ihracatının toplam mal ihracatı içindeki payı %12’dir (FAO, 2018). O halde, tarımsal teknolojilerin üretilmesi ve tarımsal üretime entegrasyonunda Hollanda, İngiltere, ABD gibi ülkelerin önemli ilerlemeler göstermesi, Türkiye gibi 2017 yılında toplam istihdamın %19.5’inin tarımda istihdam edildiği bir ülke için bu konuyu ayrıca önemli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır:

- Dünya’da tarımın teknolojik dönüşümünde başarılı ülke örnekleri ele alınarak, bu ülkelerde ve Türkiye’de tarımın mevcut durumunun karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi.

⁵ ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi sanayileşmiş ülkeler dikkate alınmıştır.

- Türkiye’de tarımda teknolojik dönüşümün beşeri sermaye boyutunun İzmir Bölgesi üzerinden analiz edilmesi.

Bu kapsamda, çalışmada ilk bölümde başarılı ülke örnekleri kısaca ele alınacaktır. Ardından, Türkiye ve İzmir’de tarımın mevcut durumu AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenecek, son olarak da İzmir bölgesinde teknolojik dönüşüm potansiyelini ortaya koyan anket bulguları değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise, politika önerileri tartışılacaktır.

2. TARIM 4.0’DA ÖNCÜ ÜLKELER: ABD, İNGİLTERE VE HOLLANDA ÖRNEKLERİ

Tarım 4.0 alanındaki öncü uygulamalar, genellikle bugünün gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerinde görünür hale gelmiştir. Bu ülkeler, bölgesel özgüllüklerini iyi analiz ederek, tarımsal dönüşümde iyi bir yol haritası ile kısa sürede önemli aşamalar kaydetmişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde, ABD, İngiltere ve Hollanda örnekleri, Türkiye ile karşılaştırmalı olarak kısaca incelenecektir.

ABD ve İngiltere, tarım alanları ve ekilebilir alanlarının yüzölçümü bakımından Hollanda ile kıyaslandığında daha avantajlı görünmektedir (Tablo 1). Çünkü Hollanda’nın toprakları deniz seviyesinin yaklaşık bir metre altındadır ve tarım alanları, deniz seviyesinin altındaki bu alanların doldurulması ile kullanılabilir hale gelmiştir. Bu dört ülke karşılaştırıldığında, tarım alanları bakımından ABD ve Türkiye’nin en geniş tarım alanları ve ekilebilir alanlara sahip ülkeler oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık başta ABD olmak üzere, İngiltere ve Hollanda’da hem tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı, hem de tarımsal katma değer GSYH içerisindeki payı Türkiye ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. Tarımsal ürünlerin ihracat ve ithalatlarına bakıldığında ise durum daha çarpıcıdır. Türkiye, bu ülkeler arasında en düşük tarımsal ihracat değerine sahiptir ve en yüksek tarımsal ihracat değerine sahip olan ABD ile arasında 10 kat fark vardır. Tarım sektörüne etki etmesi beklenen bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün ithalat ve ihracat değerlerinin dağılımları, Türkiye’nin hem ithalat hem de ihracatı içinde bilgi ve

iletişim teknolojileri (BİT) ürünlerinin payı en düşük olan ülke olduğunu göstermektedir.

Tablo 9 Başarılı Ülke Örnekleri Türkiye Karşılaştırması (2016)

	İngiltere	Hollanda	Amerika	Türkiye
Yüzölçümü (km ²)	243.610	41.540	9.834.000	785.350
Nüfus (milyon)	65.354	16.980	325.952	79.622
Tarım Alanları (km ²)	171.320	18.370	4.058.625	385.460
Ekilebilir Alanlar (km ²)	60.110	10.330	1.522.625	206.450
Tarım istihdamının Toplam istihdamdaki payı (%)	% 1,1	%2,3	%1,7	%19,5
Tarımsal katma değer GSYH içerisindeki payı (%)	% 0,5	%1,6	%1,0	%6,2
Tarımsal İhracat (Milyon \$)	30.981	100.188	161397	16.641
Tarımsal İthalat (Milyon \$)	66.901	69.415	159.548	15.638
Toplam ihracat içerisinde BİT ürünlerinin payı (%)	% 4,10	% 10,92	%9,66	% 1,47
Toplam ithalat içerisinde BİT ürünlerinin payı (%)	% 8,29	% 13,46	%14,06	% 5,67

Kaynak: FAO, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, UNCTAD, UN

Diğer taraftan, Hollanda ve ABD'nin hem ihracat hem de ithalatlarında bu ürünlerin payı oldukça yüksektir. BİT ürünlerinin ihracatı ve ithalatı, teknoloji üretiminin ve yayılımının göstergesi olarak kabul edildiğinde, bu ülkelerin hem teknolojinin üretilmesi, hem de yayılması konusunda önemli katkılar yaptıkları söylenebilir. İthalat içindeki BİT ürünleri payının yüksek oluşu da, üretimi yapılamayan teknolojinin ithal edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Bu ülkelerin akıllı tarım uygulamalarına geçişte, öncelikle kurumsal altyapıyı ve bu alanda çalışacak insan kaynağı yetiştirme politikalarını etkin bir biçimde tasarladıkları, ayrıca kamu-özel sektör işbirliğini etkin bir biçimde sağladıkları görülmektedir. Örneğin İngiltere’de DEFRA (Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı); Rothamsted Enstitüsü, N8 Agrifood Platformu gibi tarım teknolojileri, gıda güvenliği, sürdürülebilir gıda ve bitki sağlığı alanında uzmanlaşan kurumlar bulunmaktadır. İngiltere, tarım teknolojilerinin yaygınlaştırılmasında ve üretilmesinde, araştırma ve bilim merkezli bir anlayış oluşturmuş, sanayi kurumları ile ortaklaşa hareket etmeyi tercih etmiştir (HM Government, 2013:15; DEFRA, 2016). Yine Hollanda’da bulunan Wageningen Üniversitesi, tarım, gıda, sürdürülebilirlik ve ekoloji alanında uzmanlaşmıştır ve bu alanlarda Dünya’nın en iyi üniversiteleri arasında bulunmaktadır. ABD’de de Federal Tarım Departmanı’na (USDA) bağlı Ulusal Tarım ve Gıda Enstitüsü gibi pek çok enstitü ve kuruluş bulunmaktadır. Bu ülkelerde, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayrılan bütçe yüksektir. Örneğin ABD’de Ar&Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 2015 yılında %3’tür ve milyon kişi başına düşen Ar&Ge personeli sayısı 4.232’dir. İngiltere’de ise, GSYH içinde Ar&Ge harcamalarının payı aynı yılda %2 ve milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısı 4.470’tir. Hollanda’da Ar&Ge harcamalarının payı %2 ve milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısı 4.548’dir. Son olarak Türkiye’de ise GSYH içinde Ar&Ge harcamalarının payı %1 iken, milyon kişi başına düşen Ar&Ge personeli sayısı yalnızca 1.156’dır. Hollanda, 2014 yılında toplam Ar-Ge harcamalarının %2.8’ini tarım sektörüne ayırırken, Türkiye ise aynı yıl yalnızca %0.23’ünü ayırmaktadır (OECDstat, 2018).

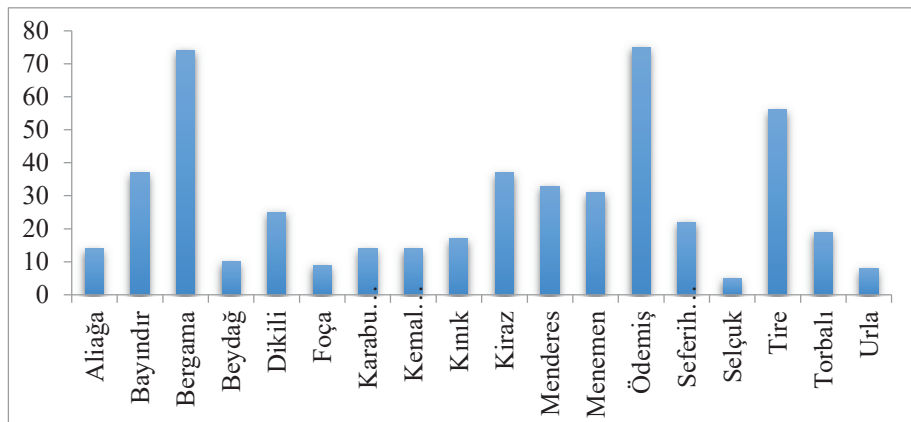
3. TARIMSAL YENİLİK POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNDE BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ: İZMİR ÖRNEĞİ

Bir ülkenin Tarım 4.0 süreci ile eklemlenmesi, ulusal düzeyde yol haritaları ile olduğu kadar yerel özgüllükleri dikkate alan bölgesel yol haritaları ile de şekillendirilmelidir. Bu bağlamda, 2016 yılında Ege Bölgesi’nde bitkisel üretimin %25’ini, canlı hayvanlar değerinin %35’ini, hayvansal ürünler değerinin ise %27.4’ünü oluşturan; nüfusun %10.5’inin tarım sektöründe istihdam edildiği İzmir

bölgesi odak noktası olarak seçilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, İzmir’de 500 çiftçi ile yüz yüze görüşme yolu ile yapılan anketler çerçevesinde, İzmir’de tarımın teknolojik entegrasyonunda beşeri sermaye boyutunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, tarımsal üretimi gerçekleştiren çiftçilerin ve gelecekte tarımsal üretimi devam ettirme potansiyeli taşıyan çocuklarının demografik bilgileri ve üretime ilişkin tutumları ortaya konulmaktadır.

3.1. Demografik Yapı

Bu çalışmada kullanılan veriler, İzmir’in 18 ilçesinde, 500 çiftçi ile yapılan yüz yüze anket çalışması ile elde edilmiştir. Ankete katılanların cinsiyet dağılımları örnekleme erkek çiftçilerin sayıca fazla olduğunu göstermektedir. 460 erkek, 40 kadın çiftçi ile tamamlanan görüşmelerde, ilçelerin her birinde en az 5 en çok 75 çiftçi ile görüşülmüştür (Şekil 1). İlçeler bazında ankete katılan çiftçilerin %92’si erkek, %8’i ise kadındır. Örneklemin %27’sini 32-45 yaş, %7’sini ise 18-30 yaş aralığındaki çiftçiler oluşturmaktadır. 332 çiftçi, yani örneklemin %66’sı 46 ve üzeri yaş grubundadır. 405 çiftçi bitkisel üretim ile uğraşmakta iken, 95 çiftçi seracılık ile uğraşmaktadır. Örneklem dahilindeki çiftçilerde hayvancılık küçük ölçekli bir yan faaliyet olarak görünmektedir, hayvancılıkla uğraşan hane sayısı 71’dir ve genellikle büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. 500 çiftçinin, küçük ve orta ölçekli arazilerde üretim yapmaktadır. 500 dekar ve üzerinde bir arazide üretim yapan yalnızca 1 çiftçi vardır. Genellikle üretimin 25-100 dekar büyüklüğündeki arazilerde yapıldığı görülmüştür.

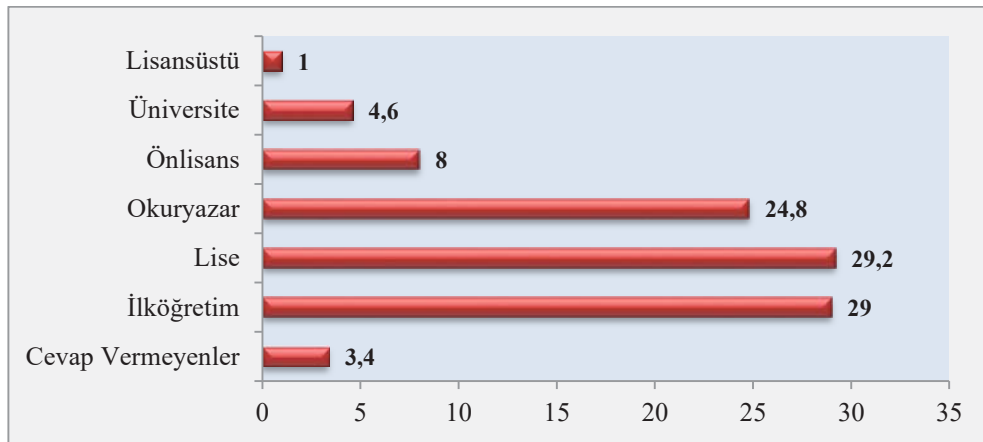

Şekil 1 İlçelere Göre Anket Uygulanan Kişi Sayıları

Kaynak: Anket sonuçlarından hareketle kendi çizimimiz.

3.2. Beşeri Sermaye ve Tarımsal Teknolojilerle Entegrasyon

Üretim sisteminin teknoloji ile uyumlanması, teknolojinin nihai kullanıcılarının o teknolojiyi nasıl algıladığı ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısı ile bu teknolojiyi kullanacak üreticinin tarımsal teknolojilere bakışı ve üretimindeki temel problemleri anlamak, akıllı tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasında beşeri sermayenin önemini kavranabilmesi için ilk basamaktır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde ilk olarak çiftçilerin eğitim düzeyleri incelenmektedir. Buna göre, çiftçilerin %60'ı ilköğretim veya lise mezunudur. Eğitim derecesi arttıkça, çiftçilikten uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Çiftçilere, tarımsal üretimi devam ettirme nedenleri sorulduğunda, çiftçilerin %49'unun toprakların boş kalmaması, %31'inin ise babadan kalma meslek olduğu için üretime devam ettirdikleri yanıtı alınmıştır. Bu tablo, çiftçiliğin karlı olduğu gerekçesi ile gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Ancak, çiftçilerin %20'si de diğer nedenlerle üretimi sürdürdüklerini ifade etmiştir. Diğer nedenler içinde en çarpıcı olan, başka iş imkanı olmadığı için tarımsal üretime devam ettiğini söyleyen çiftçilerin oranının yüksekliğidir. Bu durum, eğitim düzeyi düşük olan çiftçilerin, daha yüksek nitelik gerektiren işlerde istihdam olanağı bulma imkanları bulunmadığından çiftçilikle uğraştıklarını göstermektedir.

Şekil 2 Eğitim Durumu, Örneklem İçindeki Paylar (%)

Kaynak: Anket sonuçlarından hareketle kendi çizimimiz.

Çiftçilere, çocuklarına tarımsal üretime devam etmeyi tavsiye edip etmeyecekleri sorulduğunda, çiftçilerin %55'i çocuğuna gelecekte tarımla ilgilenmesini tavsiye etmeyeceğini ifade etmiştir. Çiftçilerin %36'sı ise bu konuda kararsızdır. Çiftçiliğin, babadan kalma bir meslek olduğu için devam ettirildiği bilgisinden hareketle, tarımın mevcut çiftçiler tarafından çocuklarına tavsiye edilmesi, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemlidir. Çiftçilerin çocuklarının tarımsal üretime devam etmesi, çiftçilik mesleğinin itibarının artırılması konusunda önemli bir araç olabilir. Nitekim Tablo 2'de yer alan çiftçilerin çocuklarının eğitim durumları incelendiğinde, çiftçilerin en az lise ve üniversite mezunu çocuklarının sayısının, mevcut çiftçilerin eğitim düzeylerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Yakın gelecekte, tarımsal üretimin teknoloji ile entegrasyonunda çiftçilerin kadim bilgisinin, nitelikli beşeri sermayeye aktarılmasının ve bu bilginin günümüz teknolojisi ile uyumlaştırılmasının kilit faktörlerden biri olacağı düşünülebilir.

Tablo 2 Çiftçilerin Çocuklarının Eğitim Durumları (İlgili Düzeyde Eğitim Gören Çocuk Sayısı)

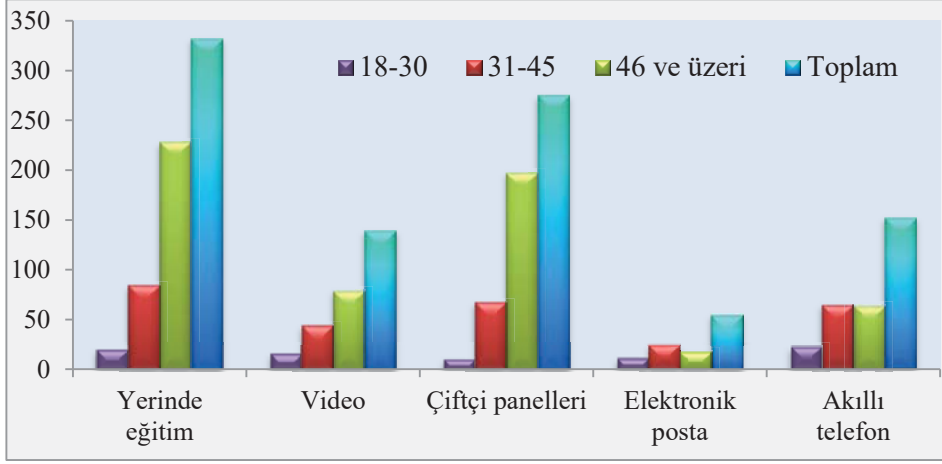
Eğitim Durumları	Hane	Eğitim Durumları	Hane
İlköğretim	99	Lise-Üniversite	37
İlköğretim-Lise	82	Lise-Üniversite-Yüksek Lisans-Doktora	3
İlköğretim-Lise-Ön Lisans	5	Lise-Yüksek Lisans-Doktora	2
İlköğretim-Lise-Ön Lisans-Üniversite	2	Okuryazar	4
İlköğretim-Lise-Ön Lisans-Yüksek Lisans-Doktora	1	Okuryazar-İlköğretim	4
İlköğretim-Lise-Üniversite	14	Okuryazar-İlköğretim-Lise	1

İlköğretim-Lise-Yüksek lisans-Doktora	1	Okuryazar-Ön Lisans	1
İlköğretim-Ön lisans	13	Ön Lisans	12
İlköğretim-Ön lisans-Üniversite	3	Ön Lisans-Üniversite	2
İlköğretim-Üniversite	9	Üniversite	24
Lise	45	Üniversite-Yüksek Lisans-Doktora	2
Lise-Ön lisans	26	Yüksek Lisans-Doktora	6
Lise-Ön lisans-Üniversite	2	Cevap Vermeyenler	100

Kaynak: Anket sonuçlarından hareketle tarafımızca hesaplanmıştır.

Çiftçilerin tarımsal üretimde daha çok akıllı telefon kullanımına dayanan bir teknolojik entegrasyon aşamasında oldukları söylenebilir. Akıllı tarım uygulamalarının ilk basamağı olarak kabul edilebilecek olan, hava durumu, ilaçlama zamanı gibi bilgilere erişim elbette önemlidir, ancak yeterli değildir. Tarımsal teknolojilerin üretim süreçlerine sensörler, insansız hava araçları (dronelar) gibi teknolojilerle entegre olamadığı açıktır.

Tarımsal teknoloji ile uyumun sağlanmasında önemli adımların başında, teknolojinin kavranması, bu teknolojiyi kullanmanın avantajlarının nihai kullanıcıya aktarılmasıdır. Bu, eğitimler aracılığı ile sağlanabilir. Öncelikle yeni teknolojileri kullanan çiftçilerin, %86'sının üretimde verimliliği arttırmaya yönelik hiçbir eğitim almamıştır. Bu konuda ne tür eğitimlerin yapılması gerektiği de önemli bir soru olarak gündeme gelmelidir.

Şekil 3 Çiftçilerin Yaşına Göre Bilgiye Erişim Tercihleri (Kişi Sayısı)

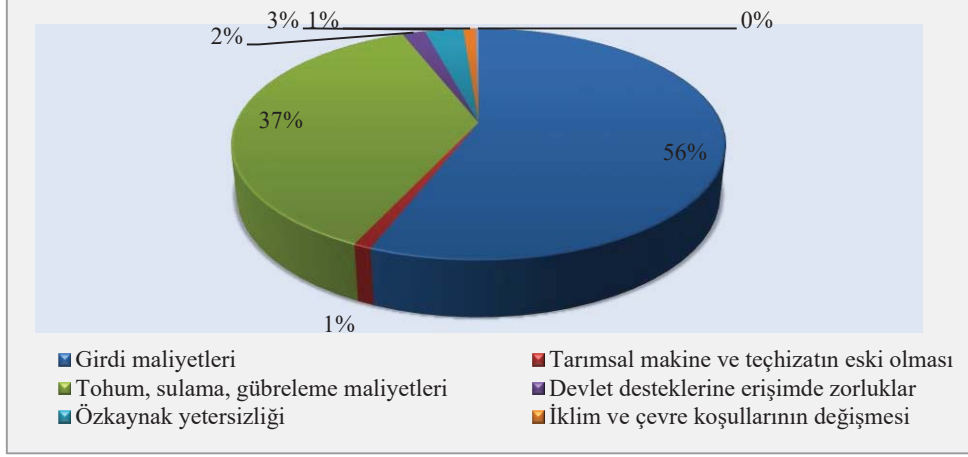
Kaynak: Anket sonuçlarından hareketle kendi çizimimiz.

Çiftçilerin yaşına göre, bilgiye erişim tercihleri keskin bir biçimde değişmemektedir (Şekil 3). Çiftçiler, yerinde eğitim, çiftçi panelleri gibi mekânsal biraradalığı temel alan eğitimleri tercih etmektedirler. Ancak, çiftçilerin eğitim durumlarına göre ise, bilgiye ulaşma kanalı tercihleri değişmektedir. Okuryazarlık ve ilköğretim seviyesindeki çiftçiler genellikle çiftçi panellerini ve yerinde eğitim/bilgilendirmeyi, lise ve üzeri eğitim seviyesindeki çiftçiler akıllı telefon yazılımlarını, ön lisans, lisans ve lisansüstü seviyesindeki çiftçiler elektronik posta bültenlerini tercih etmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça eğitimin mekana bağımlılığı azalmaktadır.

Son olarak, çiftçilerin üretimlerini sürdürmedeki temel problemleri maliyetlere ilişkin problemler olduğu açıktır. İşgücü yetersizliği, nitelikli iş gücü yetersizliği, teknolojinin yeterince kullanılamaması gibi problemler oldukça önemsiz görünmektedir.⁶ Bu maliyet problemi, çiftçilerin %99'unun ithal girdi kullandığı ve Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değer kaybı göz önüne alındığında anlaşılır olmaktadır. Dolayısı ile İzmir'de beşeri sermayenin tarımsal teknolojilere

⁶ Tarım ile karlı olduğu için uğraştığını ifade eden %1'lik örnekleme, üretimde karşılaşılan iki temel zorluk, girdi maliyetleri ve işgücü eksikliğidir.

entegrasyonunun bir gündem olarak ele alınabilmesi için öncelikle küçük ve orta ölçekli üreticinin maliyet probleminin çözülmesi gerekmektedir.

Şekil 4 Tarımsal Üretimin Sürekliliğinin Sağlanmasında Temel Problemler

Kaynak: Anket sonuçlarından hareketle kendi çizimimiz.

SONUÇ

İzmir bölgesinde küçük arazilerde üretim yapan bu çiftçilerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu ancak tarımın kadim bilgisine sahip oldukları açıktır. Bu nedenle ilk olarak, geleneksel bilgi ile teknolojik bilginin entegrasyonu ve bunun gelecek nesillere aktarılması gereklidir.

İkinci olarak, çiftçilerin tarım sektörünün geleceğine ilişkin endişeleri, devlet desteklerine erişimde bürokratik zorluklar, girdi maliyetleri gibi sorunlarla derinleşmekte, bu nedenle gelecekte çocuklarına üretimi sürdürme tavsiyesi vermelerini engellemektedir. O halde, sürdürülebilir bir tarımsal üretimin sağlanması öncelikle tarımsal üretimin bugünkü problemlerinin çözülmesini zorunlu kılmaktadır.

Çiftçilerin yanıtları, tarımda teknoloji kullanımının gerekli olduğunu ve bu dönüşüme uyum sağlayabileceklerini düşündükleri, fakat aynı zamanda tarımda teknoloji kullanımının maliyetli bulduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, tarım

teknolojilerinin maliyetlerine, yaratacağı verimlilik artışına ilişkin çiftçi ile yüz yüze bilgilendirme toplantılarının ve eğitimlerin yapılması gerekmektedir. Bu eğitimler, çiftçilerin ihtiyaçlarına göre dinamik bir yapıda kurgulanmalı, çiftçiyi çözümün bir parçası haline getirmelidir. Çalışmanın bulguları, çiftçilerin teknoloji kullanımına ve bu teknolojinin ortak kullanımına açık olduklarını göstermektedir. Fakat aynı zamanda çiftçilerin, finansman sağlayıcılarla, sivil toplum kuruluşlarıyla, üniversitelerle, teknoloji sağlayıcılarla ilişkileri oldukça zayıf olduğunu göstermektedir.⁷ Bu nedenle, tarımsal üretimin tüm aktörlerinin yer alacağı ve “bilim, teknoloji, eğitim ve kurumlar arası etkileşim” temelinde inşa olacak kapsamlı bir Tarım 4.0 yol haritasına ihtiyaç duyulduğu açıktır.

KAYNAKLAR

DEFRA. (2016), “Agriculture in UK”, DEFRA.

FAO. (2017). “OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026”, OECD Publishing, Paris.

HM Government. (July, 2013), “A UK Strategy for Agricultural Technologies”, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/227259/9643-BIS-UK_Agri_Tech_Strategy_Accessible.pdf, (7.8.2018).

Kern , M. (2000), “Future of Agriculture”, Global Dialogue EXPO 2000 The Role of the Village in the 21th Century: Crops, Jobs and Livelihood, 15-17 August 2000, Hannover, Germany

TÜİK. (2014). 1923-2013 İstatistik Göstergeler, Ankara.

United Nations (2015), Paris Agreement,

https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf, (8.10.2018)

Veri Kaynakları:

⁷ Bu çalışma kapsamında ele alınmamakla birlikte, anket sonuçları çiftçilerin yerel aktörlerle işbirliklerinin oldukça sınırlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

FAOSTAT, <http://www.fao.org/>

OECD Statistics, <https://stats.oecd.org/>

World Bank, World Development Indicators, <https://data.worldbank.org/>

World Trade Organization, Statistics Database, <http://stat.wto.org/>

UNCTADSTAT, <http://unctadstat.unctad.org/>

İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'da Güç Dengesi ve Hitler'in Güç Dengesi Politikası

Ahmet Nazmi Üste¹

Özet

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Arasındaki dönemde Almanya'nın Versailles Anlaşması'nın ağır hükümlerinden kurtulması zor olmuştur. Bu süreçte olumsuz koşullarla boğuşan Almanya radikalleşmiştir. Nazi Partisi lideri Adolf Hitler bu olumsuz ortamı stratejik olarak iyi değerlendirmiş ve Almanya'yı Versailles anlaşması'nın olumsuz kısıtlamalarının dışına çıkartmıştır. Hitler'in bu hamlelerine diğer Avrupalı devletler sessiz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler — Hitler, Güç Dengesi
JEL Sınıflama Kodları: H5, H56

Between Two World Wars, Power Balance in Europe and Power Balance Policy of Hitler

Abstract

Between World War I and World War II, it was difficult to get rid of the heavy provisions of Versailles Treaty for Germany. At this time, in negative conditions, Germany's been more realistic. The leader of Nazi Party, Adolf Hitler, was acting strategic in this negative conditions. He was out of the Versailles contract's conditions. In conclusion, this strategical move of Hitler was evaluated good. Also the other European countries were choiced "be quiet" for his situation.

Keywords — Hitler, Power Balance
JEL Classification Codes: H5, H56

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetim Bölümü, Türkiye, nazmiuste@windowslive.com

1. GİRİŞ

Güç birine istemediği halde bir şeyi yaptırabilme kapasitesi olarak tanımlanırken çağrıştırdığı kapasite fiziki bir niteliktedir. Realist teorinin temel kavramı olan ve Hans Morgenthau tarafından teorinin merkezine oturtulan “güç” politikanın hedefi olarak tanımlanırken, Kenneth Waltz gücü devletlerin güvenliğe sahip olmak için kullandığı bir araç olarak ele almıştır. Kelevi Holsti ise gücü amaç ya da araç olma özelliğinden bağımsız olarak bir kapasite olarak değerlendirmiştir (Arı,2010,165). Hans Morgenthau gücü fiziki ve nitelik içeren boyutta unsurların bir araya gelmesiyle oluşan bir bütün olarak görmektedir. Bu unsurlar içinde o ülkenin coğrafyası, doğal kaynakları, askeri kapasitesi, doğal kaynakları, nüfusu, hükümetin niteliği ulusal moral sayılmıştır (Morgenthau, 1970:130).

Güç ve etkisi üzerine konuşulabilecek bir başka boyut da Robert Keohane ve Joseph Nye’in karşılıklı bağımlılık teorisine atıfla mümkün olabilecektir. Gücü salt bir nicel kapasite olarak ele alarak devletlerin davranışları hakkında öngörülerde bulunmak olanaklı değildir. Eğer iki devlet arasında nicel kapasiteler açısından önemli bir fark varsa gücü fazla olanın az olana bağımlı olduğu bir konunun bulunması halinde o nicel kapasiteyi tam anlamıyla kullanabilme imkânı ortadan kalkmaktadır (Arı,2010:170). Bu bağımlılığın bir özellik arz eden bir mal (petrol gibi) alımı nedeniyle ortaya çıkması daha sık rastlanan bir durumken bazen de devletler güçsüz olan bir devleti rakip bir gücün güdümüne kaptırmamak için o devlet üzerine tam kapasite kullanımından imtina edebilmektedirler. Bir başka olasılık da iki büyük güç odağının karşılıklı politikalarında ihtiyaç duydukları görece zayıf bir devletin kendilerini rahatsız eden bazı girişimlerine sessiz kalmak şeklinde ortaya çıkmaktadır ki burada bağımlılık bir mal alımından başka bir boyutta o devletin bizaati “var olması”na dayanmaktadır.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDAN SONRA YENİ DÜZEN İNŞASI VE ALMANYA

Versailles Anlaşması Alman İmparatorluğu’nun savaş sonunda tarihe karışmasıyla Avrupa denge sisteminde yarattığı boşluğu doldurabilecek

düzenlemelerden uzak kalmıştır. Yaratılan düzen Almanların razı olabileceği, alışabileceği ve kabullenebileceği bir düzen olamamıştır. Henry Kissenger bu durumu anlatmak için “hedefini Versailles kadar ıskalamış çok az diplomatik belge vardır” diyerek bu anlaşma ile yaratılan yeni sorun ortamına vurgu yapmıştır.

Savaşın sonu Fransa’ya kıta Avrupası’nda mutlak bir avantajı getirirken Almanya için ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan zor günlerin başlangıcına işaret etmiştir. 1918 Kasımını takip eden günlerde ülkede yaygın sosyalist ayaklanmalar dikkat çekmektedir. İç karışıklıklar ve beraberinde yaşanan yaygın tutuklamalar ve çatışmalar savaş sonrası enkazın vahametini de göstermiştir. Bu koşullar yaşanırken 19 Ocak 1919’da Kurucu Meclis seçimleri yapılmıştır. Seçim sonucunda Sosyalistler, Merkez Partisi ve Demokratlar en çok oy alan partiler olarak Kurucu Meclis’te yer aldılar. Kurucu Meclis Weimar kasabasında toplanmıştır. Yeni anayasa da 11 Ağustos 1919’da yayınlanmıştır. Bu anayasa demokratik gelişim adına olumlu kabul edilebilecek maddelerden oluşmuştur. Ancak ağır Versailles koşullar Alman toplumunda sağ-sol fark etmeksizin topyekûn bir tepkiye yol açmıştır. Bir yandan dış dünyaya yönelen tepkiler, diğer yandan Almanya’nın iç politikasında yaşanan kamplaşmaların keskinleşmesi ve faşizan bir kimliğe bürünmeleri Almanya’da demokratik gelişeceği beklenen sürecin de sonunu getirmiştir (Armaoğlu, 1988:155-156).

3. LOCARNO SÜRECİ

Versailles Anlaşması ile tamirat borcu ödemeye mahkûm edilen Almanya 1922’de Cenova’da toplanan Dünya Ekonomik Konferansı’nda durumu lehine çevirecek bir yol bulamamıştır. Aynı konferansta bulunan Sovyetler Birliği de Batılıların çarlık Rusyası’ndan kalan borçları ve devrim sonrası mal varlıklarının iadesi hakkındaki taleplerini geri çevirince Almanya ile Sovyetler Birliği arasında Versailles karşıtlığı paydasında bir yakınlaşma olmuştur. Bu yakınlaşma 1922’de Rapallo Anlaşması ile somut bir belgeye dönüşmüştür. 1925 yılı Fransa ile Almanya arasındaki Tamirat Borçları konusunda kritik adımlardan birinin atıldığı yıl olmuştur. 1924 Dawes Planı Fransa ile Almanya arasındaki buzları bir ölçüde eritince daha önce Almanya tarafından gündeme gelen Fransa, İngiltere ve

Belçika'nın da katılmasıyla aralarında savaşa başvurmama taahhüdünü tekrar gündeme alma şansı doğmuştur. Bu Fransa için Almanya'yı silahlardan uzak tutmanın bir başka enstrümanı olarak düşünülmüştür. Ayrıca 1922'de imzalanmış olan ve Sovyetler Birliği ile Almanya arasında diplomatik ve ticari ilişkilerin gelişmesine yol açan Rapallo anlaşması başta Fransa olmak üzere batılıları hem şaşırtmış hem de Almanya'nın sert bir tecritle cezalandırılmasının bu ülkeyi Sovyetlere yaklaştıracak gerçeğini önlerine sermişti. Bu durum batının Almanlara daha kontrollü bir yalınlık göstermesini tetiklemiştir. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri kökenli yatırımların Almanya'da artış gösterdiği bir döneme de tekabül etmektedir (Roberts,2010:626). Alman Şansölyesi Stresemann 1925 Şubat'ında İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın katılımıyla bir saldırmazlık paktı görüşmelerini başlattı ve 16 Ekim 1925'de İsviçre'nin Locarno kentinde bu anlaşma imzalanmış oldu. Daha sonra bu yapıya Belçika, Çekoslovakya ve Polonya da eklenmiştir. Anlaşma Almanya-Fransa-Belçika sınırlarını garanti altına alan bir yapıyı oraya çıkartmıştır. Almanya özellikle Fransa'nın sıklıkla hedefe koyduğu Ren bölgesini böylece koruma altına alırken Fransa için de Almanların batıya yönelik bir harekette çok uluslu bir müdahaleyle yüzleşmelerini sağlayacak garantiyi almaları tatmin edici görünmektedir. 1926'da da Almanya'nın Milletler Cemiyetine girmesiyle Almanya'nın uluslararası sisteme entegrasyonu adına önemli bir adım atılırken bu durum Fransa'yı memnun eden bir başka durum olarak değerlendirilebilecektir.

Diğer taraftan Locarno Paktı batı sınırları için garanti veren Almanya'nın aynı cömertliği doğu sınırları için göstermediği, Polonya ve Çekoslovakya sınırları için güvence vermeyi açıkça reddettiği bir anlaşma olmuştur. Bu direnç Almanya'nın gelecekte mevcut Versailles düzeninin sadık bir sahiplenicisi olmayacağı malumunun açıkça ilanından başka bir durum da değildir. Belki de Almanya'nın o dönemdeki ekonomik ve sosyo-politik açmazları Almanya'yı yakın bir risk olarak algılatmamış olabilecektir. Fransa'nın Avrupa sistemine değil de Fransa'nın kazanımlarına ilişkin kaygılar taşıdığı bu dönemde doğu ve orta Avrupa'daki müttefikleri olan Polonya ve Çekoslovakya'yı beklenen Alman saldırısına rağmen

kollanması dikkat çekmiştir (Kissinger,2016:98). Locarno sistemine imza koyan Fransa için müttefiklerinin yakında Alman saldırılarına uğrama olasılığı kendi sınırları garanti altında olduğu müddetçe sorun teşkil etmemiştir diye düşünülebilecektir. Diğer yandan bu sürece dahil olan İngiltere'nin de böyle bir duruma onay vermesi aslında başka bir boyutu da düşündürmektedir. Fransa ve İngiltere için Almanya'dan daha öncelikli tehdit ideolojik karşıtlık taşıyan Sovyetler Birliği'dir. Almanya'nın doğu ve güney doğu bölgelerini kapsayan komşuları Polonya ve Çekoslovakya Sovyetler Birliği için de stratejik öneme haiz devlet ve coğrafyalardır. Bu durumda Almanya'nın böylesi bir alanda sınırlarının Fransa ve İngiltere tarafından garanti altına alınması Sovyetler Birliği için de kabul edilebilir bir durumdur. Üstelik Sovyetler Birliği böylesi bir garanti için hiçbir maliyete de katlanmamış olacaktır. Bu nedenle İngiltere ve Fransa'nın müttefikleri olan Çekoslovakya ve Polonya'yı adeta Sovyetler Birliği'nin güvenlik politikalarına bırakmış olmaları anlaşılabilir. Bir başka yorumla da Almanya'nın Rapallo Anlaşması ile Sovyetler Birliği ile arasında gelişen olumlu havayı bozmaya yarayabilecek bir hamle olarak da konuya bakmak mümkündür. Almanya'nın Milletler Cemiyeti şemsiyesi altına girişine de yol açan bu süreç Batılılar açısından Almanya'nın Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasını engellemekten öte Sovyetler Birliği ile çatışabileceği bir platforma hazırlanması olarak da yorumlanabilecektir. Zira Fransa ve Belçika tarafından işgal edilmiş olan Ren sanayi bölgesinin yeniden Almanya'ya verilmesi Almanların ayağa kalkmasına yardım edecek önemli bir hamle olmuştur.

4. RADİKALLEŞEN ALMANYA VE HİTLER'İN YÜKSELİŞİ

1918'de Münich'de kurulan Alman İşçi Partisi (National Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei), 1920'de Nasyonel-Sosyalist Alman İşçi Partisi adını almıştır. Bu parti kısaca Nazi Partisi olarak da bilinmektedir. 1921'de Parti'nin genel başkanı Adolf Hitler olmuştur. Nazi Partisi militarist bir karakterdedir. Mayıs 1924 yerel yönetimler seçiminde ilk defa %6.6 oy alarak Alman Parlamentosu'na (Reichstag) girmişlerdir. Lakin Aralık 1924 seçimlerinde oy oranları %3'e gerilemiştir (Armaoğlu,1988:237-238). Bu iki seçim arasında Dawes Planı'nın kabul edilmiş

olmasının radikal eğilimler üzerinde olumsuz bir etki yarattığını söylemek mümkündür.

1929 krizinin Alman ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri Almanya’da radikal Nazi Partisi’nin yükselişine zemin hazırlamıştır. 1929 Almanya’sında 2 milyon işsiz bulunurken bu sayı 1932’de 6 milyona ulaşmıştır. Artan vergiler ve ödenmekte olan tamirat borçları Versailles Anlaşması’na yönelik nefret söyleminin yeniden parlamasına yardım etmiştir. Nazi Partisi birçok söyleminde Almanya’nın içerisinde bulunduğu olumsuz durumu Versailles Anlaşması’na, komünistlere ve Yahudilere bağlamaktaydı. Almanya’da birçok kesim yaşanan olumsuz ekonomik koşulların da tetiklemesiyle Nazi Partisi’ne üye olmaya başlamıştır. Özellikle Yahudilerle rekabet halinde olan tüccarlar, sanayiciler, iş insanları, bankacılar bu gruplar arasında yer almaktaydı. Ülkede geniş çaplı bir radikalleşme dikkat çekerken Merkez’i temsil eden lider Heinrich Brüning kabinesi 1930’da merkez partileri güçlendirmek ve bir nevi güven tazelemek için seçime gitmiştir. Ne var ki seçimde Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi 1928’de 12 olan milletvekili sayısını 107’ye çıkartarak çıkmıştır. Oy oranı %18,3’tür. Merkezi temsil eden Sosyal Demokratlar ise bu seçimlerde 143 milletvekili çıkartabilmişlerdir. Bu durum Sosyal Demokratların istediği bir sonuç olmamıştır. Brüning bu sonucun iyi bir uyarı olduğunu değerlendirerek Nazilerin ellerindeki önemli eleştiri noktalarına yönelik politikalarını arttırmıştır. Versailles anlaşması hükümlerinde hafifletmeler talep etmiş, Avusturya ile arasında bazı gümrük kolaylıkları istemiş, silahsızlanma konferansında sert bir üslupla Almanya’nın koşullarının iyileştirilmesini talep etmiştir. Ne var ki Fransa bu taleplerin hayata geçmesini engellemiş diğer batılı devletler de beklediği desteği Brüning’e gösterememiştir (Armaoğlu, 1988, 238-239). Almanya’da koşulların iyiye gitmeyeceği inancının artması ile merkez’e olan inancın azalması arasında bir korelasyondan bahsetmek mümkündür. Merkez’in her ne kadar Naziler’e yönelik bir takım tedbirleri (SS ve SA örgütlerinin kapatılması gibi) olsa da bunlar toplumda Naziler’e yönelik eğilimi azaltacak bir etki yaratmamıştır. Nitekim Temmuz 1932 Genel Seçimlerinde Nazi Partisi 608 üyeden oluşan Reichstag’ın 230’unu kazanarak Almanya’nın en büyük partisi konumuna gelmiştir. Bu sonucun ardından

Cumhurbaşkanı Hindenburg kabine kurma görevini eski bir asker olan Franz von Papen'e vermiştir. Ne var ki Von Papen'in Başbakanlık görevi uzun sürmemiştir. 1932'de Schleicher Kabinesi göreve gelmiştir. Schleicher kabinesi Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi ile von Papen Kabinesi kadar uyumlu çalışmadığından Nazilerin sürekli bir muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu koşullarda yönetemeyen Schleicher'ın yerine Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Ocak 1933'de başbakanlığı Nazi Partisi lideri Adolf Hitler'e vermiştir. Böylece Nazi Partisi ilk defa iktidara oturmuştur.

Hitler iktidarının ilk gününden itibaren içeride yetkilerini ve gücünü arttırmaya yönelik hamlelere girişmiştir. İlk işi Reichstag'ı feshedip seçime gitmek olmuştur. 1933 Şubatında Reichstag'da çıkan şüpheli bir yangının sorumluluğunu Komünistlere yükleyerek onlara karşı sert tedbirler almıştır. 1933 seçimlerinde de çoğunluğu elde edemeyen Nazi Partisi Mart 1933'deki Reichstag oturumunda sosyal demokrat ve komünist milletvekillerinin tutuklamalar nedeniyle olmadığı bir iklimde Adolf Hitler'e 4 yıl için olağanüstü yetkiler kazandırmıştır. Bu yetkileri kullanarak diğer siyasal partileri kapatan Hitler tam bir diktatörlük yapısı kurmuştur.

Hitlerin iktidara gelmesini hem Fransa ve İngiltere hem de Sovyetler Birliği bir kriz olarak kodlamıştır. Zira Hitler, yükselişi boyunca yazdıkları ve konuştuklarıyla Almanya'nın gerçek düşmanlarını sıralarken listede her zaman Versailles sisteminin mimarları kapitalistlere koşturarak komünistler, sosyalistler ve Yahudiler öne çıkmışlardır. Vereceği mücadeleyi bir yandan bu gruplara yönelik olacağını ifade ederken bir yandan da Alman ırkının saflaştırılması gibi biyolojik bir çalışmayı da kendi toplumuna yönelik olarak gerçekleştirecekti. Almanları Aryan olmayan unsurlardan temizlemekten bahsediyordu (Roberts, 2010:655).

3. Reich, 2. Reich gibi sadece Versailles koşullarını hafifletmek ve bu durumdan doğan ittifaklarla (1922 Rapallo gibi) yetinmek gibi bir niyette görülmemiştir. Tamamen revizyonist bir projedir ve yayılırken yeni bir toplum inşa etme hedefini gözetmektedir. Nitekim 1935'de Sovyetler Birliği ile Fransa arasında karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır. Ne var ki bu farklı iki ideoloji arasındaki yakınlaşma anlık ve geçici bir doğaya sahipti. Zira her iki taraf da esasen varlıklarını

tehdit eden asıl yapının birbirleri olduğunun farkındaydı. Bu karşılıklı güvensizlik iklimi Nazi Almanya'sını topyekûn ortadan kaldırmanın da doğru olmadığı fikrini iki tarafa da yerleştirmişti. Sonuçta Almanya Sovyetler Birliği ve Batının kalelerinden İngiltere ve Fransa arasında bir tampon olarak durmaktaydı. Doğu ve batının ideolojik rakipleri bir yandan aralarındaki sorun alanlarını azaltma yolunu seçmişken diğer yandan da Almanya'nın attığı adımları kendilerince kontrollü bir duruşla izlemişlerdir. 1934'de Almanya ile doğu komşusu Polonya arasında Dantzig meselesi canlıyken karşılıklı saldırmazlık deklarasyonu imzalanınca kısa süreliğine de olsa başta Sovyetler Birliği olmak üzere tüm Avrupa bir nefes almıştır.

Hitler 1933'de İsviçre'deki Silahsızlanma Konferansı'ndan çekilmesinden sonra Milletler Cemiyeti'nden de ayrıldığını dünyaya ilan etmiş, 1935'de de Versailles Anlaşması'nın silahsızlanmayla ilgili hükümlerini feshetmiştir. Böylece zorunluk askerlik getirerek ordudaki asker sayısını arttırmış, hava kuvvetleri kurmaya başlamıştır. 1936'ya gelindiğinde ise Locarno Anlaşması'nı feshederek silahsızlandırılmış Ren Bölgesi'ni işgal etmiştir. 25 Ekim 1936'da da Alman-İtalyan Paktı'nı imzalamıştır (Akşin, 2015:165). Böylece Almanya bir yandan Versailles Anlaşması ile oluşturulan düzene ve bu düzenin korunmasına hizmet eden diğer anlaşmalara başkaldırırken diğer yandan da Avrupa güç dengesi sisteminin gereklerini yerine getirecek hamleleri de atmaktan geri kalmamıştır. Almanların 1935 sonrası attığı adımlar gücünün karşılığı boyutta adımlar değildir, gücünü aşan adımlardır. Bir açıdan bakıldığında Almanya bu dönemde güçsüzlüğünün konforunu yaşamaktadır. Çünkü Fransa ve İngiltere eksenli batı kendine asıl rakip olarak ideolojik karşıt Sovyetler Birliği'ni tanımlamışlardır. Sovyetler Birliği için de Versailles düzeninin mimarları olan Fransa ve İngiltere Avrupa'yı Sovyetler Birliği'ni yok sayarak şekillendirme çabasındadırlar.

Sovyetler Birliği olası Çekoslovakya işgali öncesinde Fransa ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunarak Almanların bu ülkeye saldırması halinde ortak hareket etmenin yollarını aramıştır. Ancak ne Fransa ne de İngiltere Sovyetlerden gelen bu teklife olumlu cevap vermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin amacı Almanya'yı bu coğrafyada kendisiyle tek başına bir çatışmaya sokmamaktır. Bu durum İngiltere

ve Fransa'nın beklediği bir hata olacaktır. Bu nedenle yanına Fransa ve İngiltere'yi çekmek istemesini anlamak zor değildir.

Sovyetler Birliği'nin Münih anlaşması ile Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünü bozan batılılara olan güveni tamamen ortadan kalkınca Almanya ile çatışmaya girmeyeceği formülleri aramaya başladığı söylenebilecektir. Zira Fransa ve İngiltere Sovyetler Birliği ile müttefik görüntü veren Çekoslovakya'nın sınırlarıyla alakalı Münih görüşmelerine Sovyetler Birliğini çağırılmış olmaları yeterince açık bir endişe nedeni oluşturmuştur.

Bu gelişmeler Sovyetler Birliği'ni adeta yalnızlaştıran bir duruma sokmuştur. Batıya karşı şüpheleri hiç azalmamış olan Sovyetler Birliği'nin Almanya ile bir çatışmaya girmektense batılıları Almanya ile çatışmaya zorlayacak bir çözüme ihtiyacı vardır. Bu çözüm için öncelikle Almanya ile arasında bir çatışmazlık zemini yaratması gerekecektir. Almanya için de bu dönemde Sovyetler birliği ile çatışmak doğru bir tercih olarak görülmemektedir. En azından bu çatışmayı 11Almanya'nın başlatması erken dönemde olası görülmemektedir zira Almanya öncelikli hedeflerine yönelmiş, Macaristan'ı Mihver'e çekmiş, Romanya'yı da ekonomik uydu haline getirmiştir. Bu noktadan sonrası Bismarck'ın mirasının üzerine çıkmak, 2. Wilhelm'in hayaline ulaşmaktır. Kısaca Almanya için kıta Avrupası'ndaki hâkimiyet dünya enerji kaynaklarını ve ticaret yollarını kontrol etmekle mümkün olacaktır. Bunun için de eninde sonunda Akdeniz'e inmesi gerekecektir. Bu güzergâh İngiltere ve Fransa kadar Sovyetler Birliği'ni de tedirgin etmekteydi. Bu nedenle Almanya'ya ilk saldırının kendileri tarafından yapılmayacağı her gelişmeyi kabul edecek ilerleyişi izliyorlardı.

Bu koşullar altında 23 Ağustos 1939'da Rus-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu pakta göre Almanya ve Sovyetler Birliği birbirlerine saldırmayacaklardır. Ayrıca birisi üçüncü bir devletle savaşa girerse diğer taraf bu üçüncü devlete hiçbir şekilde yardım etmeyecektir. Ayrıca taraflardan birine yönelen bir devletler grubu içinde yer almayacaklardır (Armaoğlu, 1988: 302). Bu Pakta en çok dikkat çeken unsurlardan biri Almanya'nın muhtemel ilerleme güzergâhında bulunan devletlerin içerisinde Sovyetler Birliği'nin müttefiklerinin ya da tarihsel

bağlar taşıdığı toplumların da yer almış olmasıdır. Örneğin güney hattında Yugoslavya içerisindeki başta Sırpolar olmak üzere Slav topluluklar, ayrıca doğu Balkanlarda Slav toplulukları da barındıran Bulgaristan bu duruma iyi birer örnektir. Bu durumdan Sovyetlerin Akdeniz'e ve dolayısıyla ticaret yollarına açılmayı hedeflediği tarihsel niyetinin sona erdiği anlamı çıkmayacaktır. Ancak Balkanları Almanlar için daha cazip bir güzergâha çevirerek öncelikle kendi toprakları üzerindeki baskıyı ve riski azaltmak ardından da Almanya'nın olası bir Balkan ilerlemesinde İngiltere ve Fransa'nın kırmızı çizgilerini zorlayarak bu iki batılı devleti Almanya'yla savaşa sokmaktır. Bu plan için kadim müttefiklerini ve hamisi olduğunu iddia ettiği Slav toplulukları adeta yem olarak kullanması da dikkat çekici ve şaşırtıcı bir hamle olmuştur.

5. SONUÇ

Böylece Hitler liderliğindeki Almanya Versailles Anlaşması ile sıkıştığı kapandan güçsüzlüğünü başarılı bir şekilde kullanarak 1939'a Almanya'yı taşımıştır. Bunu Avrupa'nın dominant güçlerinin hedeflerini çok iyi analiz ederek ve güç politikası söz konusu olduğundan müttefikliğin, dostluğun ve verilen sözlerin ve hatta uluslararası anlaşmaların hiçbir değer taşımadığını veri kabul ederek yapmıştır ve ne yazık ki yanılmamıştır. Locarno Anlaşması'nda Fransa ve İngiltere'nin Polonya ve Çekoslovakya'yı adeta kendi topraklarının güvenliği adına gözden çıkartması ya da Münih Anlaşması'yla yine Fransa ve İngiltere'nin Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünü yok saymaları gibi, Sovyetler Birliği de Almanlarla imzaladıkları Saldırmazlık Paktı'yla tarih boyunca hamiliğine soyunduğu Slav toplumlarını Alman Ordusunun insafına terk edecek kadar soğuk kanlı bir güç politikasına sadakat göstermişlerdir.

Versaille ile kurulmaya çalışılan ve gerçekten çok bir hayali yaşamaya zorlanan Avrupa denge sistemi, bir çözümden çok bir nedeni yaratmıştır: İkinci Dünya Savaşı'nın nedeni olmuştur. Diğer yandan bir toplumun insanlık dışı koşullara mahkûm edilmesiyle o toplumu yok etmenin imkânsızlığı iki dünya savaşı arası dönemde oldukça dramatik deneyimlerle gözlemlenmiştir. Olağan üstü koşullar olağanüstü akım ve liderleri iktidara taşımıştır. Bunun sonucu da milyonlarla ifade

edilen insan ölümleri, hala tedavi edilememiş toplumsal travmalar ve doğaya verilen geri çevrilmesi olanaksız hasarlardır.

KAYNAKLAR

AKŞİN, SİNA (2015), Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ARI, TAYYAR (2010), Uluslararası İlişkiler Teorileri, 6. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa.

ARMAOĞLU, FAHİR (1988), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KISSINGER, HENRY (2016), Dünya Düzen, Boyner Yayınları, Çev. Sinem Sultan Gül, İstanbul.

MORGENTHAU, J. HANS (1970), Uluslararası Politika Cilt 1., Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Ankara.

ROBERTS, J.M. (2010), Avrupa Tarihi, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitapevi Yayınları, İstanbul.

Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Sosyal Harcamalarının İncelenmesi*

Yaprak Karadağ¹, Elif Ayşe Şahin İpek²

Özet

Bu çalışmanın amacı, seçilmiş ülkeler ile Türkiye’deki yerel yönetimlerin sosyal harcama alanındaki durumlarını incelemek ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda Türkiye ile birlikte seçilen İsveç, İngiltere, Almanya ve İtalya’daki yerel yönetimlerin sosyal harcama alanındaki mevcut durumları araştırılmıştır. İlgili ülkelerdeki yerel yönetimler incelenirken sosyal politika alanındaki sorumlulukları, gelir ve harcama yetkileri, merkezi yönetim-yerel yönetimler arasında mali ve idari bölüşümler gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Çalışmanın sonucunda seçilmiş ülkelerdeki yerel yönetimlerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanında Türkiye’ye nazaran daha yüksek oranda sosyal harcama yaptığı görülmüştür. Türkiye’de ise sosyal harcama alanında merkezîyetçi anlayışın baskın olduğu, merkezi-yerel ve yerel yönetim kademeleri arasında görev bölüşümü olmadığı ve ayrıca merkezi yönetim gelirlerine bağımlılığın yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Yerel Yönetimler, Sosyal Harcamalar, Sosyal Politika, Yerelleşme, Mali Özerklik

JEL Sınıflama Kodları: B55, H53, H71, H72

Investigation of Social Expenditures of Local Governments in Selected Countries and Turkey

Abstract

The purpose of this study is to examine the situation in the field of social expenditure of local governments in Turkey and selected countries, and reveals differences between them. In this context, selected along with Turkey, local governments of Sweden, UK, Germany and Italy have been investigated for social expenditures. The local governments in the relevant countries has been examined in the field of social policy by considering such factors as responsibilities, income and expenditure authority, the financial and administrative sharing of duties between central and local government. In conclusion, it is seen that local governments of selected countries have a higher proportion of social expenditure in the area of education, health and social services, compared to Turkey. In the field of social expenditure in Turkey; the centralist approach is dominant, there is no sharing of duties to central-local and local government levels, and there is also a high dependence on central government revenues.

Keywords— Local Governments, Social Expenditures, Social Policy, Decentralization, Fiscal Autonomy

JEL Classification Codes: B55, H53, H71, H72

* Bu bildiri Yaprak Karadağ tarafından İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi Elif Ayşe Şahin İpek danışmanlığında tamamlanan *Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Sosyal Harcamalar: Seçilmiş Büyükşehir Belediyeleri Kapsamında Bir Değerlendirme* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Mali Yönetim ABD, Türkiye, yaprak.karadag@ikc.edu.tr

² Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Mali Yönetim ABD, Türkiye, elifa.sahin.ipek@ikc.edu.tr

1. GİRİŞ

1980 dönemi sonrası egemen olan neoliberal anlayış yerelleşme (desantralizasyon) ve yerellik (subsidiarite) eğilimlerini güçlendirmiş, böylelikle yerel yönetimlerde idari ve mali özerklik çalışmaları hız kazanmıştır. Hizmet sunumunda özel sektörün ardından ikinci en iyi olarak görülen yerel yönetimler, sosyal harcamalar ve sosyal hizmetlerin sunumunda da ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bugün gelinen noktada 2015 yılı verilerine göre OECD ülkelerinde yerel yönetimlerin ortalama sosyal harcama oranları eğitimde %26,5, sağlıkta %18,9 ve sosyal korumada %15,2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise bu oranlar eğitimde %5,9, sağlıkta %1,6 ve sosyal korumada %1,5’tir.

Bu bilgiler ışığında çalışmada seçilmiş ülkeler ve Türkiye’de yerel yönetimlerin yapmış oldukları sosyal harcamalar ve sosyal harcama yapma düzeyini belirleyebilme özelliğine sahip hususlar incelenmiştir. Söz konusu incelemelerde yerel yönetimlerin sosyal politika alanındaki görevleri, sosyal harcama oranları, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki idari ve mali bölüşüm gibi hususlar dikkate alınmıştır.

2. İSVEÇ

İsveç yerel yönetim sisteminde mevcut durumda 21 bölge, 20 il meclisi ve 290 belediye bulunmaktadır. Hem il meclisleri hem de belediyeler, yerel özerklik hakkına sahiptirler (Akarçay, 2017: 375). Yerel yönetimler genel yetki prensibine göre hareket ederler. Yani yasayla başka bir idareye verilmemiş her türlü görevi yerine getirebilirler. Bu görevlerden bazıları zorunlu, bazıları ise isteğe bağlıdır (Öztürk, 2003: 81).

İllerin zorunlu görevleri sağlık ve tıbbi bakım hizmetleri, çocuklar ile gençlerin ağız ve diş sağlığı iken, turizm-kültür sektörüne destek ve eğitim illerin ihtiyari görevleridir. Belediyeler ise sosyal hizmetler, çevre ve çevre sağlığı, çöp toplama, atık toplama, su ve kanalizasyon, sivil savunma ve kütüphane hizmetleri gibi alanlarda görev almaktadırlar (Acar ve Kitapçı, 2009: 92-93).

Kamu harcamalarının %40'ı yerel yönetimlere aittir. Yine sağlık, eğitim, sosyal koruma harcamalarının çoğunluğu yerel yönetimlerce gerçekleştirilir. Sağlık harcamalarının %97,3'ü, eğitim harcamalarının %75'i, sosyal koruma harcamalarının %28,5'i yerel yönetimlerce yapılmaktadır (Şataf ve Mermer, 2017: 19).

Belediye giderlerinin %42'si yükseköğretim hariç olmak üzere eğitim harcamalarına ayrılmıştır. En fazla pay ayrılan bu alan okul yapımı, öğretmen maaşları, sigorta ödemeleri gibi kalemleri içerir. Harcamaların %19'unu yaşlı bakımı, %11'ini ise engelli bakım hizmetleri oluşturur (Erdem, 2015: 207). Dolayısıyla İsveç yerel yönetimler harcamalarının içerisinde sosyal harcamaların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Tıpkı diğer refah uygulamaları gibi sosyal yardım sistemi de belediyelerce yürütülür. Belediyeler makul bir yaşam standardını karşılamakla yükümlüdür. Sosyal yardımlar ihtiyaç tespitine ve evrensellik ilkesine dayanır. Yani ülkedeki tüm bireyler ihtiyaç durumunda yardımlardan yararlanabilirler. Belediyeler, sosyal yardımların yaklaşık yüzde %80'ini yerel vergi kaynaklarından karşılanmaktadır (Taşcı, 2009: 455-458).

Yerel yönetimlerin sunmuş oldukları hizmetler anayasal yetkiler sayesinde yerel yönetimlerce finanse edilebilmektedir (Acar ve Kitapçı, 2009: 93). Yerel yönetimler idari özerkliğin yanında mali özerkliğe de sahiptirler. 2010 yılında belediye gelirlerinin %72'si vergi gelirlerinden, %13'ü devlet özel teşviklerinden, %5'lik kısmı ise ücret, faiz gibi diğer gelirlerden oluşmaktadır. Belediyeler vergi oranlarını kendileri takdir ederler. Ortalama vergi oranı %30'dur (Erdem, 2015: 206).

3. İNGİLTERE

Üniter yönetim geleneğinin güçlü olduğu ülkelerden biri olan İngiltere'de yerel yönetimler county (il), district (bölge), parish (köy) ve özel statülü Greater London (Büyük Londra) kademelerinden oluşmaktadır (İnaç ve Ünal, 2006: 106).

Yerel yönetimler kanunla kendilerine verilmiş görevleri yerine getirirler. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında görev bölüşümüne dair kesin kurallar

olmamakla birlikte yerel yönetimlere, kanuni yetkileri aşılmamak kaydıyla merkezi hükümetçe faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hususunda izin verilmektedir (Yamaç, 2014: 8).

Yerel yönetimler çok çeşitli hizmetlerin sağlanmasını üstlenmişlerdir. Sağlanan başlıca hizmetler eğitim, ulaşım, sosyal bakım ve barınmadır. Yerel yönetimler ayrıca kültürel hizmetler, çevre hizmetleri, planlama ve geliştirme hizmetleri ile düzenleyici ve koruyucu hizmetlerden de sorumludur (Crawford ve Phillips, 2012: 126). Klasik kent yönetimi fonksiyonlarının yanı sıra eğitim, çocuk hizmetleri ve sosyal hizmetler, ekonomik kalkınma gibi faaliyetler illerin sorumluluğundadır (Sandford, 2017: 18).

İngiltere’de yerel yönetimlerin kamu harcamaları içerisindeki payı 1975/6’da % 35, 1989/90’da %53, 1992/3’de %15 ve 2008/9’da %25’tir. 2012-2013 yıllarında yerel yönetimlerde çalışanların % 58’i eğitim-öğretim hizmetlerinde, %14’ü sosyal hizmetlerde, %8’i de diğer hizmet alanlarında çalışmaktadır (Yamaç, 2014: 11-12). 2015 yılı verilerine göre ise harcama olarak eğitim %27,3, sosyal koruma %35,6, sağlık %1,8 oranında gerçekleşmiştir (stats.oecd.org, 2018).

Yerel yönetim harcamalarının çoğunluğu merkezi hükümetten sağlanan hibeler kullanılarak finanse edilirken, yerel makamlar ayrıca belediye vergisinden, kullanıcı ücretlerinden ve harçlarından, diğer bağımsız gelir kaynaklarından gelir elde etmektedir. 2009-2010 yıllarında yerel yönetim gelirlerinin dörtte üçü merkezi hükümetten aktarılan paylar iken, dörtte biri belediye vergilerden oluşmaktadır (Crawford ve Phillips, 2012: 125-127).

4. ALMANYA

Almanya’da yerel yönetimler ilçe ve belediye olmak üzere iki temel birimden meydana gelir. Belediyeler kendi içerisinde ilçe içi belediyeler ve ilçe dışı belediyeler olarak iki ayrılırlar. Kırsal bölgelerdeki belediyeler ilçelere bağlı iken kentler ilçelerden bağımsızdır. Bu yüzden yerel yönetimler ilçelerden bağımsız büyükşehirler, ilçeler ve belediyelerden oluşur (Bağlı, 2011: 45-50).

Alman Anayasası'na göre yerel yönetimlerin sağlamakla yükümlü olduğu hizmetler vardır. Bunlar eğitim, sosyal yardımlar ve çocuk hizmetleridir. Yerel yönetimlerin isteğe bağlı görevleri ise spor ve kültür faaliyetleridir. Bunlar yasal olarak zorunlu kılınmamıştır (Evers ve Ewert, 2012: 5).

İlçeler, belediye üstü görevleri yerine getirirler. Hava kirliliğinin denetimi, cadde ve sokak düzenlemesi, bölge turizmini teşvik gibi hizmetleri sunmaktadırlar. Bunların yanında ilçeye bağlı belediyelerin mali ve yönetsel yetersizlikleri nedeniyle yerine getiremedikleri hizmetleri de yerine getirirler. Örneğin atık yönetimi, hastane işleri, huzurevleri, gençlik merkezlerinin kurulması ve işletilmesi gibi hizmetler bunlardan bazılarıdır (Kaplan Mengi, 1997: 96-97).

Belediyelerin görevleri, geleneksel yerel yönetim görevlerinin yanında federal devlet tarafından aktarılan ve tüm ülkede aynı şekilde uygulanması amacıyla denetlenen doğal afet, kültürel ve tarihi yapıyı koruma, mülteciler gibi alanlardır. Öte yandan yüzme havuzu yapımı, hastane yapımı, çocuk yuvası yapımı, su, kanalizasyon gibi görevler zorunlu olarak yerine getirilebilmektedir (Kaplan Mengi, 1997: 103).

Belediyelerin sosyal görevleri de oldukça kapsamlıdır. Yerel düzeyde sunulan sosyal hizmetler ve yardımlar; konut yardımları, işsizlik ve malullük yardımları, sosyal dışlanma ve yoksulluk, sağlık, aile ve çocuk, yaşlı ve engelli yardımları, mülteciler için danışmanlık hizmetleri verilmesi olarak sıralanabilir. Belediyeler ayrıca eğitim alanında okulların kurulması, bakımı ve işletilmesi, yetişkin eğitimi ve kültür hizmetlerini de yerine getirirler (Kaplan Mengi, 1997: 103-104; Fosti vd., 2018).

Almanya'da yerel yönetimler 2014 yılında % 32,8 oranında sosyal koruma, %15,2 oranında eğitim, %2,1 oranında sağlık harcaması gerçekleştirmiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 139). Yani, yerel yönetimler harcamalarının yarısını sosyal amaçlı yapmaktadırlar. Hem sosyal harcamalar hem de diğer harcamalar içerisinde en yüksek kaynak sosyal korumaya ayrılmıştır.

Yerel yönetimler gelirlerini ise 3 önemli kaynaktan finanse ederler. Bunlar; federal devlet düzeyinde elde edilen gelir vergisi ve katma değer vergisinden aktarılan paylar, yerel vergiler ve belirli bir hizmet karşılığı vatandaşlardan alınan harçlardır. Yerel yönetimlerin re'sen vergi koyma yetkileri bulunmamaktadır. Ancak vergi matrah ve oranlarını belirleyebilmektedirler (Güneş, 2009: 153-154; Bağlı, 2011: 57).

Almanya'da 2014 yılı verilerine göre yerel yönetim gelirlerinin genel yönetim gelirlerine oranı %17,31'dir. Yerel yönetim gelirleri içerisinde en yüksek pay % 38,57 ile vergi gelirlerine aittir. %36,6 ile alınan paylar ikinci en büyük gelir kalemini oluşturmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 137).

5. İTALYA

İtalya'da yerel yönetimler sistemi bölgeler, iller ve belediyelerden oluşmaktadır. İller ise bölgeler ve belediyelerin giderek güçlenmesiyle önemi kaybetmişlerdir. İtalyan Anayasası'na göre devlet tek ve bölünmez olarak tanımlanmakla beraber yerel özerklikleri kabul etmekte ve bu özerkliklerin gerçekleşmesine yardım etmektedir. Yine, kamu hizmetleri yerine getirilirken yerinden yönetim ilkesi geniş biçimde uygulanmaya çalışılmaktadır (Toksöz vd., 2009: 91-92).

Sosyal alanlardaki faaliyetlerin çoğundan sorumlu olan birimler bölgelerdir. Bölgeler; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerini yerine getirirler. Bunun yanında çevrenin korunması ve kültür gibi diğer sosyal alanlarda da yer almaktadırlar. Belediyeler; sığınma evleri, sakatlık yardımı, eczane yardımı ve çeşitli okul hizmetleri gibi sosyal hizmetleri yerine getirmektedirler. İller ise mesleki eğitim, bazı sağlık hizmetleri, iş gücü programları, çevre gibi faaliyetlerden sorumludurlar (Koşar, 2013: 335-336). Öte yandan, sosyal yardım politikaları söz konusu olduğunda durum bu şekilde değildir. Sosyal yardımlar bölgeler arasında homojen olarak yapılmamaktadır. Kimi yerlerde sosyal yardımlarda yerel yönetimler önemli rol oynarken, kimi bölgelerde merkezi hükümetin tahsis edeceği kaynaklara bağımlılık sürmektedir (Vampa, 2017: 275-285).

2014 yılında İtalya'da yerel yönetimler harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki oranı %28,72'dir. Yerel yönetimler harcamalarının %47,71'i sağlık, %6,71'i eğitim, %5,19'u sosyal koruma harcamalarından oluşmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 164). Buna göre, İtalyan yerel yönetimler harcamalarının yaklaşık %60'ı sosyal harcamalara aittir. Sosyal harcamalarda en fazla kaynak sağlık harcamalarına ayrılmaktadır.

Anayasa, yerel yönetimler maliyesi için üniter bir disiplin oluştururken mali özerkliği de sağlar. Yerel yönetimler, anayasa ile uyumlu olarak kamu maliyesi ile vergi sistemi arasındaki koordinasyon ilkelerine göre kendi vergi ve gelir politikalarını uygulayabilmektedirler. Ayrıca hükümet tarafından verilen vergi gelirlerinin bir yüzdesinin yanı sıra; ekonomik kalkınma, sosyal uyum ve dayanışmayı teşvik etmek, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için hükümetin ilave kaynaklarından yararlanmaktadırlar (Vesperini, 2011: 16).

2014 yılında yerel yönetimlerin en önemli gelir kaynağı %44,38 ile vergi gelirleridir. Vergi gelirleri içerisinde en fazla gelir %22,42 ile mal ve hizmet vergilerinden elde edilmiştir. Vergi gelirlerini %38,23 ile yardımlar ve %11,41 ile teşebbüs gelirleri takip etmektedir. Bunun yanında belediyelerin ise özerk vergileme yetkisi yoktur. Ancak yakın zamanda atık toplama, emlak vergisi ve kontrol vergilerinin matrahını belirleme yetkileri belediyelere verilmiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 167).

6. TÜRKİYE

1982 Anayasası'na göre mahalli idareler; il özel idaresi, belediyeler ve köy idaresi olmak üzere üç ayrı birimden oluşur. Belediyeler ise 5393 sayılı kanuna tabi belediyeler ve 5216 sayılı kanuna tabi büyükşehir belediyeleri olmak üzere ikiye ayrılır (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 64-68).

Yerel yönetim sistemi içerisinde özellikle il özel idareleri ve köyler, yerel hizmetlerin görülmesinde personel ve gelir yetersizliği ile merkezi idarenin tasarrufuna bağlı hareket etmek zorunda kaldıklarından zamanla işlevlerini

yitirmişler. Bu aşamada ise belediyeler, kentsel ihtiyaçların görülmesinde temel aktör haline gelmişlerdir (Güneş, 2010: 42).

Belediyelerin sosyal harcama alanındaki görevleri genel olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda sıralanmıştır. Kanununun 14/a maddesine göre belediyeler "...park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, ... gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları; sosyal hizmet ve yardım... meslek ve beceri kazandırma... yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler."

Belediye Kanunu 14/b'de ise "Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; ...Gıda bankacılığı yapabilir." hükümleri yer almaktadır.

Ülkemizde illerin ve belediyelerin görevlerinin hizmet alanları itibariyle belirtildiği, büyükşehirlerin ve köylerin görevlerinin ise kanunda sıralandığı göz önünde bulundurularak görev paylaşımında liste usulünün uygulandığı söylenebilir (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 91). Sosyal alanda sunulan eğitim, sağlık, sosyal yardım, konut gibi hizmetler ise aynı zamanda merkezi idarenin de görevleri arasındadır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında görev bölüşümünün olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin ihtiyari görev olarak görülmesi, hali hazırda mali sıkıntılar yaşayan belediyelerin ilgili hizmetlerin sunumunu çoğunlukla merkezi yönetime bırakmasına neden olmaktadır. Nitekim sosyal harcama oranlarına bakıldığında 2015 verilerine göre yerel yönetimlerde eğitim %5,9, sağlık %1,6 ve sosyal koruma %1,5 oranında gerçekleştirilmiştir (stats.oecd.org, 2018).

Sosyal harcamalarının diğer ülkelere kıyasla bu denli düşük olmasının nedenlerinden biri olarak da belediyelerin gelir yönünden büyük oranda merkezi yönetime bağımlı olması gösterilebilir. Anayasa'nın 73. maddesindeki vergilenmeye ilişkin hükümler belediyelerin gelirlerini serbestçe takdir etme yetkisini ortadan

kaldırmaktadır. Merkezi yönetimden aktarılan payların da yasal olarak belirlendiği göz önüne alındığında Türkiye’de yerel yönetimlerin mali özerkliği olduğu savunusunu yapmak doğru olmaz (Yaş ve Akduğan, 2015: 52-53). Nitekim belediyelerin yeterli öz gelirlere sahip olmadığı çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir. Korlu ve Çetinkaya (2013), 2010-2013 yıllarını kapsayan yaptıkları bir çalışmada öz gelirlerin, gelirler içerisinde oranının düşük seyrettiği ve belediyelerin büyüklükleri arttıkça öz gelirlerin oransal olarak azaldığı sonucuna varmışlardır. Yine Arıkboğa (2016), 2008-2014 yılları arası dönemde vergi ve harç gelirlerinin belediye gelirlerine oranının ilçe belediyelerinde %27, il belediyelerinde %13 büyükşehir belediyelerinde ise %2 olduğunu ifade etmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak, seçilmiş ülkelerde eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanında görev ve yetkilerin çoğunluğunun yerel yönetimlere aktarıldığı görülmüştür. Sosyal politika alanındaki görev bölüşümü sadece merkezi-yerel yönetimler arasında değil, yerel yönetim kademeleri arasında da gerçekleştirilmiştir. Yerelleşmenin bir ögesi olarak mali özerklik alanında bazı yerel yönetimlerin vergi matrah ve oranlarını belirleyebilme yetkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca merkeziyetçi yönetim geleneğinin güçlü olduğu İngiltere’de dahi yerel yönetimlerin öz geliri olan vergi gelirlerinin bütçe içerisindeki oranının Türkiye’ye nazaran yüksek seyrettiği; dolayısıyla diğer ülkelerin merkezi yönetim gelirlerine bağımlılıklarının daha düşük olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye’de ise eğitim, sağlık, sosyal koruma alanında yerel yönetimlere görev ve yetkiler verilmiş olsa da merkeziyetçi yönetim anlayışının baskın olduğu, yerel yönetimlerin diğer ülkelere kıyasla sosyal harcama yapma konusunda geride kaldığı görülmektedir. Ayrıca merkezi-yerel ve yerel yönetim kademeleri arasında da sosyal politika ve harcama alanlarında bölüşüm bulunmamaktadır. Bununla birlikte yerel yönetimler yüksek oranda merkezi yönetim gelirlerine bağımlıdır ve öz gelir yaratma kapasiteleri düşüktür.

KAYNAKLAR

- ACAR, İ. A., KİTAPCI, İ. (2009), “Bir Mali Yerelleşme Deneyimi Olarak İsveç”. *Maliye Dergisi*, (157), 85-104.
- AKARÇAY, P. (2017), “Local Governments In Sweden”, *The Journal of Academic Social Science*, (44), 371-381.
- ARIKBOĞA, Ü. (2016), “Türkiye’de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13(33), 276-297.
- BAĞLI, M. S. (2011), “Alman Yerel Yönetim Yapısı”, *Türk İdare Dergisi*, (473), 43-74.
- CRAWFORD, R., PHILLIPS, D. (2012), “Local Government Spending: Where is the Axe Falling?”, *Institute for Fiscal Studies*, The IFS Green Budget: February, 121-141.
- ERDEM, A. (2015), “Belediyeler Özelinde Türkiye-İsveç Yerel Yönetimleri Karşılaştırması”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (30), 185-214.
- EVERS, A., EWERT, B. (2012), *Local Welfare Systems as Part of the German Welfare State: Housing, Employment and Child Care*, WILCO Publication No:8.
- FOSTI, G., LARENZA, O., LONGO, F., NOTARNICOLA, E., ROTOLO, A., TASSELLI, S. (2018), https://www.unibocconi.it/wps/wcm/connect/4304339a-4488-46d4-990a-2b9afb6a993f/i+Sistemi+di+Welfare+in+Europa_Germania.pdf?MOD=AJPERES, (11.10.2018).
- GÜNEŞ, M. (2009), “Almanya ve Türkiye’deki Yerel Yönetimlere Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(2), 145-165.
- GÜNEŞ, S. (2010), *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü: Türkiye’de Kamusal Sosyal Yardım Alanlarının Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Genel Yayın No: 144, Ankara.

- İNAC, H., ÜNAL, F. (2006), “İngiltere’de Yerel Yönetimler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 125-140.
- KAPLAN MENGİ, A. (1997), “Federal Almanya’da Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 6(4), 93-112.
- KORLU, K., ÇETİNKAYA, Ö. (2013), “Türkiye’deki Belediyelerin Mali Özerkliğinin Öz Gelirler Bağlamında Analizi ve Değerlendirilmesi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 95-111.
- KOŞAR, N. (2013), “İtalya’da Yerel Yönetimler ve Merkezi Yönetim–Yerel Yönetimler Arası Mali İlişkiler”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 327-348.
- ÖZTÜRK, F. (2003), “İsveç’te Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 12(3), 68-84.
- SANDFORD, M. (2017), “Local Government in England: Structures”, *House of Common Library*, Briefing Paper Number 07104.
- ŞATAF, C., MERMER, B. (2017), “Avrupa’da Sosyal Belediyecilik Anlayışı ve Türkiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 13-33.
- TAŞCI, F. (2008), “İsveç Refah Devletinde Sosyal Yardımlar”, *Sosyal Politikada Güncel Sorunlar*, (Ed. Pars Esin vd.), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 441-470.
- TOKSÖZ, F., ÖZGÜR, A.E., ULUÇAY, Ö., KOÇ, L., ATAR, G., AKALIN, N. (2009), *Yerel Yönetim Sistemleri Türkiye ve Fransa, İspanya, İtalya, Polonya, Çek Cumhuriyeti*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- ULUSOY, A., AKDEMİR, T. (2017), *Mahalli İdareler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- VAMPA, D. (2017), “From National to Sub-National? Exploring the Territorial Dimension of Social Assistance in Italy”, *Jnl Soc. Pol*, 46(2), 269-289.

VESPERINI, G. (2011), *Regional and Local Government in Italy: An Overview*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1332762, (11.10.2018)

YAMAÇ, M. (2014), “İngiltere’de Yerel Yönetimler”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, (4).

YAŞ, H., AKDUĞAN, U. (2015), “Türkiye’de Belediyelere Yapılan Mali Transferlerin Flypaper Effect Çerçevesinde İncelenmesi”, *Maliye Dergisi*, (168), 49-68.

<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNGF>, (11.10.2018).

5393 sayılı Belediye Kanunu (R.G. Tarihi: 13/07/2005, RG Sayısı: 25874).

Reporting 3.0, Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi ve Entegre Raporlama

Filiz Yüksel¹

Özet

Finansal ve finansal olmayan performansın ayrı raporlarda bilgi kullanıcılarına sunulması işletme performansına ilişkin bütüncül bir değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu zorluğa çözüm olarak entegre raporlama yeni bir kurumsal raporlama yaklaşımı olarak geliştirilmiştir. Ancak Reporting 3.0, entegre raporlamanın da birtakım eksikliklere sahip olabileceğini açıklamıştır. Reporting 3.0'a göre, Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi için integral iş modeli çerçevesinde gerçekleştirilen, mikro ve makro seviyede finansal ve finansal olmayan etkileri olan işletme faaliyetleri yeni entegre muhasebe ile kayıtlara alınmalı, finansal raporlarda finansal olmayan kalemlerin etkileri de gösterilmelidir. Bu çalışmada yeşil, kapsayıcı ve açık ekonomi, entegre muhasebe ve entegre raporlama kavramları açıklanmaya, Reporting 3.0 raporlama taslağı ile entegre rapor içeriği karşılaştırmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Reporting 3.0, Yeşil Kapsayıcı ve Açık Ekonomi, Kurumsal Raporlama, Entegre Raporlama

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41, M49

Reporting 3.0, Green, Inclusive and Open Economy and Integrated Reporting

Abstract

Presenting financial and non-financial performance to information users in separate reports makes it difficult to assess the overall performance of the company. As a solution to this challenge, integrated reporting has been developed as a new enterprise reporting approach. However, Reporting 3.0 reports that integrated reporting may also have some shortcomings. According to Reporting 3.0, business activities with financial and non-financial impacts on micro and macro levels within the framework of the integral business model for Green, Inclusive and Open Economy should be taken into new integrated accounting, and financial reports should also show the effects of non-financial items. In this study, Green, Inclusive and Open Economy, Integrated Accounting and Integrated Reporting concepts were tried to be explained and the Reporting 3.0 report draft and integrated report contents were tried to be compared.

Keywords— Reporting 3.0, Green, Inclusive and Open Economy, Corporate Reporting, Integrated Reporting

JEL Classification Codes: M40, M41, M49

¹ Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Domaniç Hayme Ana Meslek Yüksekokulu, Türkiye, filizyüksel@windowslive.com

1. GİRİŞ

İşletmelerin çevre ve toplum üzerindeki etkilerini, diğer bir ifadeyle finansal olmayan performanslarını sürdürülebilirlik raporları ile bilgi kullanıcılarına aktarmaları sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşma derecesinin tespiti adına olumlu bir davranıştır. Ancak, finansal performans ile finansal olmayan performansı ayrı raporlarda sunulması işletmenin bütüncül performansını tam olarak yansıtmayacaktır. Bu nedenle kurumsal raporlamada yeni bir yaklaşım olarak nitelendirilen, entegre düşünce temelinde değer yaratmaya odaklanan, yaratılan değerlerin entegre rapor ile bilgi kullanıcılarına aktarılmasını öneren entegre raporlama geliştirilmiştir. Bir entegre raporda işletmenin bütüncül performansı sunulmaya çalışılır. Ancak, mevcut kurumsal raporlama yaklaşımları ve araçlarının sürdürülebilirliğe, yeşil ekonomiye katkısı hala sorgulanmaktadır. Bu konuda 2013 yılından itibaren çalışmalarını sürdüren Reporting 3.0'a göre Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomiye geçiş için entegre muhasebe süreci sonunda üretilen raporlar tüm hak sahipleri açısından daha şeffaf raporlamaya imkan verecek, sürdürülebilirlik tam anlamıyla sağlanacaktır.

Bu bağlamda bu çalışmada, yeşil, kapsayıcı ve açık ekonomi, entegre muhasebe ve entegre raporlama kavramları açıklanmaya, Reporting 3.0 raporlama taslağı ile entegre rapor içeriği karşılaştırmaya çalışılmıştır.

2. REPORTING 3.0 ve YEŞİL, KAPSAYICI ve AÇIK EKONOMİ

BM tarafından 2012 yılında Brezilya'da "The United Nations Conference on Sustainable Development" düzenlenmiştir. Üye devletler, bu konferans sonucu yayınlanan "The Future We Want" başlıklı raporun 56.-74.maddeleri arasında açıklanan yeşil ekonomi ilkelerini kabul ettiklerini açıklamışlardır. Bu ilkeler ile temelde, mevcut ekonomik sistemin yarattığı maliyetlerin azaltılması veya yok edilmesi, tüm insanlara eşit fırsatlar sunulması, refahın artırılması, çevrenin korunması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Reporting 3.0 bu ilkeler temelinde çalışmalarına başlamıştır. Reporting 3.0 standart belirleyiciler ve düzenleyicilerden bağımsız olan ve sistem değişikliği için

bütünsel bir bakış açısına odaklanan kar amacı gütmeyen bir girişimdir. Reporting 3.0'a göre, finansal sermaye odaklı olması, işletmelerin dışsallıklarını tam olarak dikkate almaması nedeniyle mevcut ekonomik sistem telafisi olmayan maliyetlere neden olmaktadır. Bu nedenle, Thurm (2017)'a göre günümüzde işletmeler tam anlamıyla sürdürülebilir işletmeler olmayıp, gerçek anlamda sürdürülebilir işletmelerin var olması, mevcut ekonomik sistemin yarattığı maliyetlerin azaltılması için yeşil ekonomi ilkelerinden hareketle Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomiye geçilmelidir.

Baue ve Thurm, (2018), Thurm, Baue ve Van Der Lugt (2018) Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi kavramının açıklanabilmesi için öncelikle kavramda yer alan yeşil, kapsayıcı ve açık kavramlarına açıklık getirmişlerdir. Buna göre “yeşil”, doğal sürdürülebilirlik; “kapsayıcı”, tüm insanların ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirilmesi; “açık”, hak sahiplerinin bilgi edinme hakkı, olarak açıklanabilir. Bu açıklamalar doğrultusunda Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi, doğal sistemin korunması ve iyileştirilmesi şartıyla tüm insanların ekonomik ve sosyal refahını sağlamak için ekonomik sistemdeki faaliyetlerin yürütülmesi, yürütülen faaliyetler ve faaliyet sonuçları ile ilgili hak sahiplerine gerekli açıklamaların yapılmasını sağlayan sistem, olarak tanımlanabilir.

Reporting 3.0 tarafından 2013 yılından beri yapılan çalışmalar sonucunda Yeşil Kapsayıcı ve Açık Ekonomiye geçiş için raporlama, muhasebe, veri ve iş modelinde birtakım değişikliklere, bütünleşmelere gidilmesine ilişkin öneriler geliştirilmiş, bu öneriler hazırlanan taslaklar ile görüşe sunulmuştur. Bu taslaklar, Taslak 1: Raporlama, Taslak 2: Muhasebe, Taslak 3: Veri, Taslak 4: Yeni İş Modeli, Taslak 5: Dönüşüm Yolculuğu Programı (reporting3.org, 2018) olarak açıklanmıştır. Reporting 3.0 iş ekosistemi Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomi için taslak oluşturma çalışmalarına devam etmekte olup, gelecek aylarda Taslak 6: Sürdürülebilir Finans, Taslak 7: Değer Döngüsü ve Taslak 8: Zorunlu Dönüşümde Hükümetlerin, Çok Uluslu Şirketlerin ve Vakıfların Rolü'nü yayınlayacağını açıklamıştır.

Thurm (2017)'a göre, raporlamada ilk nesil finansal raporlama, ikinci nesil sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama, üçüncü nesil ise bütünleyici

(integral) raporlama olup, bütünleyici raporlamaya geçiş için Reporting 3.0 tarafından yayınlanan Raporlama, Muhasebe, Veri, Yeni Nesil İş Modeli taslaklarında yapılan açıklamalar doğrultusunda bir öğrenme süreci ve deneyim gerekir. Diğer bir ifadeyle, bütünleyici raporlama için yeni iş modeli çerçevesinde bütünleyici (integral) düşünce ile gerçekleştirilen işletme faaliyetleri sonucunda uygulayıcı, mikro, sektör ve makro seviyelerinde tüm hak sahipleri adına tüm sermaye unsurları açısından yaratılan değer entegre muhasebe (yeni muhasebe, çoklu sermaye muhasebesi) ile kayıtlara alınmalıdır. Reporting 3.0 tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda, entegre muhasebe, Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri doğrultusunda finansal ve finansal olmayan tüm sermaye unsurları için geçmiş, bugün ve geleceğe yönelik bilgiler üreterek, bu bilgileri tam kapsamlı gelir tablosu, kapsamlı finansal durum tablosu ile iç ve dış hak sahiplerine sunan muhasebe türü, olarak tanımlanabilir.

Entegre muhasebe, finansal olmayan sermaye unsurlarının finansal raporlarda sunulması gerektiğini savunur. Reporting 3.0'a göre bir işletme tam kapsamlı gelir tablosu (Tablo 1), kapsamlı finansal durum tablosu (Tablo 2) ve uzun dönemli risk ve varlık ve yükümlülüklerin tahmini değeri tablosu düzenlemelidir. Tablo 1 ve Tablo 2'de görüldüğü gibi, Van Der Lugt (2018) tarafından önerilen tam kapsamlı gelir tablosunun "Dolaylı fayda veya maliyetler" bölümünde finansal olmayan sermaye unsurlarına ilişkin bilimsel tahminlere dayanan parasal değerler sunulur. Reporting 3.0 tarafından önerilen bir diğer finansal tablo olan kapsamlı finansal durum tablosunun varlıklar tarafına insan sermayesi, entelektüel sermaye, sosyal ve ilişkisel sermaye ile doğal sermayeye ilişkin hesapların eklenmesi, kaynaklar tarafına ise bu sermaye unsurları nedeniyle ortaya çıkacak olan "piyasa değeri ile defter değeri arasındaki fark" bölümünün eklenmesi önerilmiştir. Düzenlenmesi tartışılan bir diğer tablo ise Uzun Vadeli Riskler ve Uzun Vadeli Varlık ve Yükümlülüklerin Tahmini Değeri Tablosudur. Bu tabloda, doğal sermaye, üretilmiş sermaye, finansal sermaye, entelektüel sermaye ve uzun vadeli borçlar açısından gelecek yirmi yılda karşılaşılabilecek risklerin tahmini parasal değeri ve kısa bir açıklamasının yer alması önerilmiştir.

Tablo 1: Tam Kapsamlı Gelir Tablosu

İçsellikler	Gelir
	Maliyet
	Net Gelir
	Diğer Kapsamlı Gelir
İçsellikler	Kapsamlı Gelir
	+ Katma Değer (Maliyetler)=
	Üretilen / Dağıtılan Brüt Değer
	-Çalışanlar
	-Tedarikçiler
	-Finansman aracıları / sağlayıcıları
	-Toplum
	-Ekoloji
	Üretilen / Dağıtılan Brüt Değer
	-Maliyetler =
	Kapsamlı Gelir
Dışsallıklar	Dolaylı Faydalar / Maliyetler
	-Çalışanlar
	-Tedarikçiler
	-Finansman aracıları / sağlayıcıları
	-Toplum
	-Ekoloji
	Tam Kapsamlı Gelir

Kaynak: Van Der Lugt, 2018:52

Tablo 2: Kapsamlı Finansal Durum Tablosu

Kapsamlı Finansal Durum Tablosu / Bilanço - 31 Aralık			
Cari Varlıklar		Kısa Vadeli Yükümlülükler	
- Nakit	6	- Kısa vadeli borçlar	15
- Alacaklar	44	- Ödenecek hesaplar	37
- Stoklar	52	- Tahakkuk eden giderler	2
- Önceden ödenmiş giderler	2	Kısa Vadeli Yükümlülükler Toplamı	54
Toplam Cari Varlıklar	104		
Cari Olmayan Varlıklar		Uzun Vadeli Yükümlülükler	
Bina, tesis ve ekipman:		- Uzun dönemli borçlar	42
- Arazi	10	Uzun Vadeli Yükümlülükler Toplamı	42
- Binalar	50		
- Ekipman	30		
- Birikmiş amortisman	(34)	Özkaynaklar	
Diğer Cari Olmayan Varlıklar		- Hisse senetleri	30
- Finansal Varlıklar ve Maddi Olmayan Varlıklar	10	- Dağıtılmamış karlar	45
- Birikmiş amortisman	(1)	- Hazine hisseleri	(2)
Toplam Cari Olmayan Varlıklar	65	Özkaynaklar Toplamı	73
TOPLAM VARLIKLAR	169	TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER VE ÖZKAYNAKLAR	169
Satın Alınmamış (İşletme tarafından üretilen veya paylaşılan) Maddi veya Maddi Olmayan Varlıklar		Piyasa Değeri ve Defter Değeri Farkı (31 Aralık itibariyle)	73
(Defter Değeri ile Piyasa Değeri arasındaki farkı açıklayan 1 yılı aşan bir değer oluşturan temel faktörler)			
İşletme Tarafından Üretilen			
-İnsan Sermayesi	30		
-Entelektüel Sermaye	20		
Paylaşılan			
-Sosyal ve İlişkisel Sermaye	15		
-Doğal Sermaye	8		
Satın Alınmamış Maddi veya Maddi Olmayan Varlıklar Toplamı	73		
TOPLAM KAPSAMLI VARLIKLAR	242	TOPLAM KAPSAMLI YÜKÜMLÜLÜKLER VE ÖZKAYNAK PİYASA DEĞERİ	242

Kaynak: Van Der Lugt, 2018:58

3. ENTEGRE RAPORLAMA

Eccless ve Saltzman (2011)'e göre entegre kelimesi ilk defa Allen White tarafından 20 Haziran 2005 tarihinde Business for Social Responsibility'de yayınlanan "New Wine New Bottles: The Rise of Non-financial Reporting" başlıklı tartışmasında kullanılmıştır. Literatür incelendiğinde 2007 yılında İngiltere'de yayınlanan Bağlı Raporlama Çerçevesi'nin, Global Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI) tarafından 7-9 Mayıs 2008 tarihinde yapılan "GRI Sürdürülebilirlik ve Şeffaflık Konferansı"'nın, Institute of Directors in South Africa (IoDSA) tarafından Prof. Mervyn King başkanlığında yayınlanan King kurumsal yönetim kodlarının entegre raporlamanın gelişiminde önemli adımlar olduğu söylenebilir. Ancak entegre raporlama konusunda en önemli adım Accounting for Sustainability (A4S) Project kapsamında gerçekleştirilen forumdur. "The Prince's Accounting for Sustainability (A4S) Project kapsamında, 17 Aralık 2009 tarihinde "Governance&Collaboration: Establishing an International Integrated Reporting Committee" temalı A4S forumunda Galler Prensi, kurumsal raporlamada entegre yaklaşımı geliştirmeleri için, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants -IFAC) ve Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative -GRI) işbirliğine davet etti" (accountingforsustainability.org, 2018). IFAC ve GRI iş birliğinde yapılan çalışmalar sonucunda 2010 yılında kurulan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council - IIRC) Aralık 2013'te Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesini (Çerçeve) yayınlamıştır. Çerçeve, entegre raporlama sürecinde işletmelere yol gösterici bir rehber olması, her işletmenin kendi koşulları doğrultusunda raporlama yapabilmesi amacıyla ilke tabanlı hazırlanmıştır.

Entegre raporlama, entegre düşünce biçimi üzerine inşa edilen ve bir kuruluş tarafından zaman içinde yaratılan değer hakkında bir entegre raporun ve değer yaratma sürecinin unsurları hakkındaki diğer ilgili bildirimlerin yayınlanmasıyla sonuçlanan bir süreçtir (IIR, 2013a: 33). Entegre raporlama bir süreç olup, bu süreç entegre düşünce temelinde ve iş modeli çerçevesinde gerçekleştirilen işletme

faaliyetleri sonucunda finansal ve finansal olmayan sermaye unsurları üzerinde yaratılan değerin entegre rapor ile paydaşlara aktarılmasıyla son bulur.

Entegre raporlamada iki temel kavram entegre dūřünce ve değer yaratmadır. “Entegre dūřünce, bir kuruluşun çeşitli işletme ve fonksiyonel birimleri arasındaki ilişkileri ve kullandığı ya da etkilediği sermaye ögelerini aktif şekilde hesaba katmasıdır” (IIRC, 2013a:2). Bir entegre raporun asıl amacı finansal sermaye sağlayan taraflara bir kuruluşun zaman içinde nasıl değer yaratacağını açıklamaktır. Dolayısıyla hem finansal hem de diğer konularla ilgili bilgileri içerir (IIRC, 2013a:7). Deęer, kısa orta ve uzun vadede işletme, işletmenin paydaşları, toplum ve çevre için değer yaratan veya kaybeden çıktı ve sonuçlar üretmek için sermaye ögelerini girdi olarak kullanan, işletme faaliyetleri ve etkileşim ile onları dönüştüren iř modeli vasıtasıyla yaratılır (IIRC, 2013b: 9). Dolayısıyla değer yaratma Çerçeve de açıklanan finansal sermaye, üretilmiş sermaye, fikri sermaye, insan sermayesi, sosyal ve ilişkisel sermaye, doğal sermaye de artış, azalış veya dönüşüm yaratan süreçtir. İşletmeler tarafından yaratılan değer entegre raporlama süreci sonunda entegre rapor ile hissedarlara ve diğer paydaşlara aktarılır.

4. REPORTING 3.0 RAPORLAMASI VE ENTEGRE RAPORLAMANIN KARŞILAŞTIRILMASI

2013 yılında çalışmalarına başlayan Reporting 3.0 tarafından yayınlanan taslaklar incelendiğinde Yeřil, Kapsayıcı ve Açık ekonomik sisteme ulaşabilmek için üzerinde önemli durduğu konuların bütünleyici (integral) dūřünce, hak sahipleri ve yeni sürdürülebilir iř modeli olduğu görülecektir. Entegre raporlama, entegre dūřünce temelinde gerçekteştirilen işletme faaliyetleri sonucu yaratılan değerin paydaşlara raporlanması sürecidir.

Reporting 3.0 tarafından dikkat çekilen konular ile entegre raporlamada önerilen konular ve ilkelerin birbirine benzediği söylenebilir. Thurm (2017) de IIRC'nin çoklu sermaye fikrine destek verdiği, iř modeline ve ekonomik sistem koşullarının dūřünülmesi için temel bir bağlantıya odaklandığı konusunda var olan inancını dile getirmiştir. Ancak, Reporting 3.0 ve entegre raporlama ilkeleri ve ögeleri

incelendiğinde benzerlikler yanında birtakım farklılıkların olduğu da görülecektir. Bu benzerlikler veya farklılıklar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3’te görüldüğü gibi, Reporting 3.0’ın temel düşüncesi bütünleyici (integral) düşünce iken entegre raporlamada temel düşünce bütünleşmiş (entegre-integrated) düşüncedir. “Integral”, parçalardan oluşmuş bütün (tdk.gov.tr, 2018); bir şeyin gerekli ve önemli parçası, tamamlayıcı, bütünleyici (dictionary.cambridge.org, 2018) anlamına gelmektedir. “Integrated”, bütünleşmiş (tdk.gov.tr, 2018); bir grup veya toplumun bir parçası haline gelmek, bir şeyi daha etkili yapmak için iki veya daha fazla şeyi birleştirmek, bütünleştirmek (dictionary.cambridge.org, 2018) anlamına gelmektedir. Buna göre “integral” kelimesinin daha bütüncül ve kapsayıcı bir anlam taşıdığı söylenebilir. Reporting 3.0’ın açıklamaları da bu söylemi destekleyici niteliktedir. Bütünleyici (integral) düşünce, uygulayıcı, işletme, sektör ve genel ekonomi seviyelerinde tüm ekonomik sisteme yönelik iyileştirici önlemler alma, değer yaratma ve raporlamaya odaklanır. Reporting 3.0 nano seviyede uygulayıcılar, mikro düzeyde işletmeler, orta düzeyde endüstri ve makro düzeyde tüm ekonomik sistem açısından tüm sermaye unsurları için önemlilik belirlemesi yapılarak sürdürülebilir iş modeli çerçevesinde 6 temel ve 9 ilke çerçevesinde faaliyet gösterilerek Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomik sisteme ulaşılabilceğini ifade eder. Entegre raporlamanın temel düşüncesi olan bütünleşmiş (entegre - integrated) düşünce işletme düzeyinde tüm sermaye unsurları açısından değer yaratmaya odaklanmaktadır. Bunun için öncelikle finansal sermaye açısından önemlilik belirlemesi yapılarak iş modeli çerçevesinde işletme faaliyetlerinin yürütülmesi ve süreç sonunda tüm sermaye unsurları üzerinde yaratılan değer ölçülmesi ve raporlanmasını önerir.

Tablo 3: Reporting 3.0 ve Entegre Raporlamanın Benzerlik / Farklılıkları

	Reporting 3.0	Entegre Raporlama
Düşünce	<p>Bütünleyici (integral) düşünce:</p> <p>-Nano (uygulayıcı), Makro (ekonomik sistem tasarımı), Meso (endüstri ve habitat) ve Mikro (organizasyon) seviyesinde raporlama ile iyileştirici kapitalizme sorunsuz yaklaşımı sağlayan,</p> <p>-amaç (bağlanabilirlik), başarı ölçümü (zararlara karşı çok faktörlü muhasebe ve yaratılan değer) ve etkinin ölçeklendirilebilirliği (eğitim, iş birliği ve savunuculuk yoluyla) hakkında bütünleyici (integral) önemlilik ve bütünleyici (integral) düşünmeyi teşvik eden</p>	<p>Bütünleşmiş (entegre) (integrated) Düşünce:</p> <p>Mikro / işletme düzeyinde odaklanmıştır</p>
Amaç	<p>Nano, mikro, meso ve makro düzeylerin amaçlarını birbirine bağlayarak yeşil, kapsayıcı ve açık ekonomiye katkıda bulunmak</p>	<p>Endüstri, habitat ve ekonomi düzeyindeki amaçlarla uyum yerine, işletme düzeyinde (mikro) açık amaç</p>
Bağlam Temelli Amaçlar (context-based goals)	<p>- bilim temelli eşikler; -adalet, dürüstlük ve saygı için etik temelli normlar; - adil pay tahsisleri - hak sahiplerinin refahı için hayati önem taşıyan sermaye kaynakları (doğal, imal edilmiş, sosyal, beşeri, entelektüel, itibar, doğal, finansal) için organizasyona özgü hesap tahsisleri.</p>	<p>Sürdürülebilirlik Bağlamının doğrudan güçlendirilmesi yoktur. (yani bilim temelli eşikler, etik temelli göstergeler yok; işletmeye özgü tahsisler yok)</p>
Önemlilik Hedefleri	<p>Eğer ilgili olduğu sermaye hak sahiplerinin refahı için hayati önem taşıyorsa ve işletme faaliyeti o sermayenin taşıma kapasitesinin aşılmasına sebep olacaksa, bir hedef o işletme için önemlidir.</p>	<p>Finansal piyasalar önemlilik kavramını odaklı</p>
Uzun Ömürlülük Hedefleri	<p>Tam bir strateji devamlılığında, hedefler zararsız sürdürülebilirlik durumunun ötesinde ayak izlerine (footprints), net pozitif durumun ötesinde brüt pozitif “uzun ömürlülük” durumu olarak tanımlanan el izlerine (handprints) odaklanır</p>	<p>Değer yaratma sürecine odaklanır</p>

Çoklu Sermaye Yaklaşımı (multicapital-based approach)	Dışsallıkları azaltmak için ekonomik sistemin sınırlarının genişletilmesini benimser	Açıkça çoklu sermaye yaklaşımını kullanır. İş faaliyetlerinin girdi ve çıktı taraflarında altı sermaye unsurunu izler.
İş Modeli	Yeni sürdürülebilir iş modeli tipini savunur: - Sürdürülebilirlik standartları, çerçevesi ve raporlaması ile organizasyonun stratejik yönetim araç ve raporlarını birleştirir. Örneğin, kurumsal karne (Balanced Scorecard), Kurumsal Risk Yönetimi, düzenleyici ve hissedarlara raporlar - sistemik bakış açısı ve meydan okuma büyüklüğünün tetiklediği yakınsama nedeniyle önemlilik kavramını ister (ör. <2 derece zorluk)	İş modeli merkezli, ancak sermaye unsurlarının değer zinciri üzerindeki etkilerine açıkça odaklanmaz
Yeşil, Kapsayıcı ve Açık ekonominin 6 Temeli (ihtiyacı)	- döngüsel, iyileştirici bir ekonomi; - nesiller arası eşitlik için uzun vadeli kaynak planlaması; - İntegral değer sağlayan şeffaf ve seviyeli bir global oyun alanı; - İyileştirilebilir sektörlere ölçeklendirmek için stratejik karar verme; - Karmaşık sistemleri düşünme ve liderlik geliştirmek için bütünsel eğitim; - kapsayıcı hak sahipleri refahına uygun yönetim sistemleri	Bu temellerin çoğu ile dolaylı bir uyum vardır, ancak açık değildir.
İlke Tabanlı Yaklaşım	- İlgililik (hak sahibi bağlamı ve önemlilik); - Karşılıklılık (tüm seviyelerde şeffaflık anlamına gelir); - Döngüsellik; - Ortaklık (işbirliği anlamına gelir); - Bağlantılılık (sistem düşüncesini tetikler); - Fazlalık (eskinin kullanılamaz olması anlamına gelir); - Modülerlik (değer koruma anlamına gelir); - Uyarlanabilirlik; - Alçakgönüllülük (güvenilirlik anlamına gelir)	Örtük bir uyum vardır. Yeşil, kapsayıcı ve açık bir ekonominin vizyonu ifade edilmediği için açık değildir.

Kaynak: Thurm, 2017: 108-109-110

SONUÇ

Finansal ve finansal olmayan performansın ayrı raporlarda sunulması işletmenin bütüncül performansını tam olarak yansıtamamaktadır. Bu durum karar alıcıların işletme ile ilgili olarak yanlış kararlar almasına sebep olabilir. Bilgi kullanıcılarının yanlış kararlar alması sonuçta tüm ekonomik sisteme zarar verebilir. Bilgi kullanıcılarının işletme ile ilgili doğru değerlendirmeler yapabilmelerinin sağlamak adına IIRC tarafından entegre raporlama yaklaşımı önerilmiştir. Entegre raporlama işletme faaliyetlerinin entegre düşünce temelinde gerçekleştirilmesini ve sonuçta finansal ve finansal olmayan sermaye unsurları üzerinde yaratılan değer bilgiler arası bağlantıyı sağlayacak şekilde raporlanması esasına dayanan kurumsal raporlama yaklaşımıdır.

Entegre raporlama ile kurumsal raporlamada önemli bir adım atılmasına rağmen Reporting 3.0 entegre raporlamanın da birtakım eksiklikleri olabileceğini ifade etmiştir. İşletmelerin gerçek anlamda sürdürülebilir olması için Yeşil, Kapsayıcı ve Açık Ekonomik sisteme geçilmesi gerektiğini ifade eden Reporting 3.0'a göre entegre raporlama mikro yani işletme düzeyinde değer yaratma sürecine odaklanmakta, finansal sermaye için önemlilik tespiti yapılmasını, bu doğrultuda planlanan iş planı çerçevesinde faaliyetlerin yürütülmesini önermektedir. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ilke tabanlı bir yaklaşımla hazırlanmış olup, IIRC tarafından her işletmenin kendi koşulları doğrultusunda önemlilik tespiti yapabileceği, hangi konuları ne ölçüde açıklayacağını kendisinin belirleyeceği, entegre raporlamanın asıl amacının finansal sermaye sağlayan taraflara bilgi sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun bir eksiklik/hata olduğunu söylemek pek doğru olmayacaktır. Çünkü her işletme finansal sermaye yanında finansal olmayan sermaye unsurları açısından değer yaratmaya odaklandığında zaten makro düzeyde sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır.

Literatür incelendiğinde, entelektüel sermaye kavramının ilk defa 1969 yılında John Kenneth Golbraith tarafından kullanıldığı, 1980'lerde itibaren entelektüel sermayenin ölçülmesi ve raporlanmasına ilişkin çalışmaların yapıldığı, 1997 yılında ise Leif Edvinson tarafından entelektüel varlıkların ve entelektüel sermayenin

finansal tablolarda sunulması gerekliliğinin ifade edildiği görülecektir. Buna karşılık entelektüel sermaye kavramı içinde doğal sermayenin yer almadığı da görülecektir. Bu nedenle, Reporting 3.0'ın sürdürülebilirliğe olan en büyük katkısının doğal sermaye dahil tüm finansal olmayan sermaye unsurlarının, geleceğe yönelik tahmini değerlerin finansal tablolarda yer alması önerisi olduğu söylenebilir. Reporting 3.0 tarafından önerilen yeni sürdürülebilir iş modeli ile gerçekleştirilen işletme faaliyetleri sonucunda yaratılan değer bilimsel temellere dayalı olarak ölçülebilecek, bu ölçüm ile finansal olmayan sermaye unsurları da finansal raporlarda sunulabilecektir. Bu sunum işletmenin bütüncül performansının ortaya konmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte anlatsal rapor olarak da sınıflandırılabilen entegre raporun yayınlanması tüm paydaşların, Reporting 3.0'ın tabiriyle hak sahiplerinin işletme faaliyetleri ile ilgili bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Sonuçta, Reporting 3.0 tarafından önerilen muhasebe bilgi sistemi sayesinde üretilecek olan ve finansal olmayan sermaye unsurlarına ilişkin rakamların da yer aldığı finansal raporlar ile entegre raporun birlikte yayınlanması sayesinde işletme tarafından da daha şeffaf raporlama yapılmasına imkan sağlanacak, bilgi kullanıcıları finansal ve finansal olmayan sermaye unsurları arasında bağlantıyı daha kolay kurabilecek, işletme ile ilgili daha doğru değerlendirmeler yapılarak karar alınabilecektir.

KAYNAKLAR

BAUE, B. THURM, R. (2018). *Blueprint 4: New Business Models, Integral Business Model Design for Catalyzing Regenerative & Distributive Economies. Reporting 3.0*

ECCLES, R.G., SALTZMAN, D. (2011). Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. *Stanford Social Innovation Review*. Summer 2011, ss:56-61

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b7445361d1e12.88518686, (05.08.2018)

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/integral>, (05.08.2018)

<https://reporting3.org/about-us-2/>, (05.08.2018)

<https://reporting3.org/wp-content/>, (05.08.2018)

IIRC. (2013a). *International Integrated Reporting Framework*.
<http://integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/> (10.08.2018)

IIRC. (2013b). *Value Creation Background Paper*.
<http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/08/Background-Paper-Value-Creation.pdf> (20.07.2018)

THURM, R. (2017). *Blueprint 1. Reporting-A principles-based approach to reporting serving a green, inclusive & open economy*. *Reporting 3.0*.

THURM, R., BAUE, B. & VAN DER LUGT, C. (2018). *Blueprint 5. A Step-By-Step Approach to Organizational Thriveability and System Value Creation*. *Reporting 3.0*.

VAN DER LUGT, C.T. (2018). *Blueprint 2: Accounting- the Blueprint for New Accounting: Laying the foundations for Future-Ready Reporting*. *Reporting 3.0*

www.accountingforsustainability.org/, (05.08.2018)

The impact of overconfidence and loss aversion on investors' decisions

Şennur Köroğlu¹, Ayşegül Kırkpınar²

Abstract

Behavioral finance studies have revealed that investors are not rational in their investment decisions where they are prone to buy high out of greed and sold out of fear. This fact doesn't support fully neoclassical economic theory which is based rational human. This research aims to bridge the gap by examining the impact of emotions on decision making process of investors in terms of demographic factors in Turkey. For this purpose, loss aversion and overconfidence have been dealt with in order to know whether or not there is an impact of these biases on investors decision making. Cross sectional survey, correlation and Chi-Square analyses have been used as a methodology. Our findings indicated that men are more over confident than women when it comes to investment decisions and women are more loss averse in Turkey.

Keywords: Overconfidence, Loss Averse, Investment Decision, Behavioral Finance, Survey

Jel Classification Codes: G40, G41

Aşırı güven ve kayıptan kaçınmanın yatırımcıların kararlarına etkisi

Özet

Davranışsal finans çalışmaları yatırımcıların yüksek hırsta satın aldıkları ve korkuda elden çıkardıkları yatırım kararlarında rasyonel olmadığını ortaya koymuştur. Bu gerçek rasyonel insana dayanan neoklasik ekonomik teoriyi tam olarak desteklememektedir. Bu çalışma Türkiye'de demografik faktörler açısından yatırımcı duygularının karar verme sürecine etkisini inceleyerek boşluğu kapatmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, kayıptan kaçınma ve aşırı güven etkilerinin yatırımcıların karar verme üzerine etkisinin olup olmadığını bilmek için bu duygular ele alınmıştır. Enine-kesit anket, korelasyon ve Ki-Kare analizleri metodoloji olarak kullanılmıştır. Bulgularımız yatırım kararları söz konusu olduğunda erkeklerin kadınlardan daha fazla aşırı güvene sahip oldukları ve kadınların daha fazla kayıptan kaçınmaya sahip olduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Güven, Kayıptan Kaçınma, Yatırım Kararı, Davranışsal Finans, Anket

Jel Sınıflama Kodları: G40, G41

¹ Dr., Dokuz Eylül University, Business Faculty, Turkey, shennurkoroglu@gmail.com

² Dr., Dokuz Eylül University, Business Faculty, Turkey, aysegul.dumlu@gmail.com

1. INTRODUCTION AND LITERATURE REVIEW

For more than 50 years the idea of rational man has dominated the finance theories. It has assumed that rational man acted knowledgeable calculating all probabilities to maximize his gain at a lower cost (Simon, 1955). Efficient market theory (EMT) assumes that stock prices fluctuates according to all relevant information therefore if the market is efficient investors cannot gain market share continuously. For example, they won't be able buy undervalued stock when the stock prices reflect their true value (Fama, 1969; Harder, 2010).

The development of behavioral finance is a new and growing area which tries to explain investors behavior through their psychology (Baddeley, 2012). It claims that not every investor is rational and human decision can be influenced by emotions and they represent majority of investors (Statman, 2014). Behavioral finance studies have revealed that investors are not rational in their investment decisions where they are prone to buy high out of greed and sold out of fear. This doesn't support the fully rational neoclassical economics of home economics hypothesis. In real world many investors are making decisions based on irrational behavior. Behavioral finance may give us deeper insights of the financial decision making process. Since 1970, despite of this rational man concept, many observed deviations in stock prices found not related to any given information which contradict the rationality of investors (Kahneman, 2013). These unjustified deviations in stock prices are called stock price anomalies because they are not link to any type of market information. This contradicts the assumption of modern finance rationality (Cleary et al. 2013). These anomalies states that investors can gain market share despite of the given market information and contradict the modern economic and financial theories. There are some studies that link price anomalies and cognitive psychology which is an important matter in behavioral finance. Cognitive psychology studies how people think, remember, and perceive information they receive therefore it plays a big role in behavioral finance in terms of how investors make buying decisions under uncertainty and risk. Cognitive psychology is active when making a financial decision and there is a certain limitation while processing the information. Normal

investors rely on heuristic which can lead to bias and not being optimal when deciding. Emotions play big role in investors success. Personal characteristics, belief system, and opinions are the factors in decision making. Emotions such as loss aversion and overconfidence may lead investors to make mistakes and lead to irrational action opposite to what other market participants may do. Overconfidence can make investor take more risk than they are comfortable especially when they see others making money in the stock market. Loss aversion on the other side may stop the investor doing things too risky and either sell the stocks earlier or hold on to it too long for the sake of safe investment options. Personal characteristics such as pessimism can be the reason for investors not to take risk. In the market when loss aversion is dominant that may lead to crises and overconfidence in opposite may lead to financial bubbles because investors believe that those stocks can be sold at higher prices. Heuristics theory explains how investors makes bias decisions under the condition of uncertainty (Tversky and Kahneman, 1974). So it can be said that investors decisions are influenced by cognitive psychology and heuristics. There are many heuristics biases that have been studied in behavioral finance literature. In this study overconfidence bias and loss aversion have been studied. The first overconfidence bias happens when investors underestimating the risk and create market bubbles which affects market efficiency. Their decisions lead to high trading volume in bull market. The second loss aversion bias happens when the pain and fear of loss is bigger than the joy of gain of the same amount of money. Investors hold their position too long which affects their portfolio performance negatively and reduces market efficiency. Biased decisions overall reduce market efficiency and create anomalies.

When looking the literature, there are several studies that examined the relation between behavioral finance biases and gender or age. Sharma and Vasakarla (2013) investigated the impact of overconfidence, risk aversion, and gender on investors' financial decisions. They especially emphasized how gender affected on investors' financial decisions. They concluded that women tended to be more conservative than men for risk aversion. As for overconfidence, they couldn't achieve any certain

results because of complicated findings. Similarly, Hassan et al. (2014) studied the effect of age and gender on loss aversion and overconfidence in Pakistan. They found that older investors and men were more overconfident, while women were more loss averse. Pourbijan et al. (2014) investigated overconfidence, loss aversion, and ambiguity-aversion effects on investor's investment in Tehran. They found that overconfidence had significant effect on investor's investment. Mishra and Metilda (2015) examined how gender, education, and investment experience impacted on self-attribution and overconfidence. Their findings indicated that female were less overconfidence than their male counterparts. Besides, they found self-attribution would rise with education. On the other hand, they couldn't find any relations between gender and self-attribution, and between investor's experience and self-attribution. Küçüksille et al. (2016) examined only overconfidence bias level of investors by using some demographic factors such as gender, education, age, etc. in İzmir. Their findings indicated that this overconfidence bias level of investors didn't change in terms of gender. However, overconfidence bias level of all investors in the sample remained low level. Alquraan et al. (2016) investigated the impact of behavioral finance factors such as overconfidence, risk perception, loss averse, herd on investment decisions of investors in Saudi. They found that overconfidence, risk perception, loss averse had significant impact on investment decisions, whereas Herd had not. Similarly, Michailova et al. (2017) searched overconfidence and risk aversion effect on investors' investment activity. They found that overconfidence had significant effect on investors' investment performance and activity but only for female participants, whereas risk aversion had not effect on experimental outcomes. They had also concluded that overconfidence was uncorrelated with risk aversion. This research aims to bridge the gap by examining the impact of emotions on decision making process of investors who make investment in stock exchange in terms of demographic factors, personal characteristics, and geographical location in Turkey.

The study is organized as follows. Section two introduce methodology. Section three gives results. Lastly, section four reports conclusion.

2. METHODOLOGY

2.1. Participants and Procedure

Online self-administered questionnaire survey method has been used to collect data. We conducted the online survey in Turkey on one hundred and three participants out of which 43 were females and 60 were males. Data was analyzed using the statistical tool SPSS. Descriptive analysis was run to check the normality of the variables of gender, age, and education. Table 1 depicts the descriptive statistics of the variables. Because a skewness and kurtosis are range between +/- 3.5, we can assume normality of the observations (Hair et al. 1998).

Table 1: Descriptive Statistics

	N	Sum	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis
Gender	103	163	1.58	.496	-.340	-1.922
Age	103	201	1.95	.719	.395	-.016
Education	103	322.00	3.1262	.73671	-.654	.471

2.2. Measures

There were eleven items included in the scale with a slight change of wording. The scale was adapted from Sharma and Vasakarla (2013) with some adjustment made in wording of the questions. The new version of the questionnaire was reviewed by Ph.D. scholars who were skilled in both Turkish and English languages. The first four questions were about age, gender, education and place. The constructs for over confidence, loss aversion biases were on ordinal scale and investor decisions overconfidence bias were based on the 5 point Likert scale. The Cronbach alpha for the final survey was 0, 618. This shows that our constructs fulfill the requirements of internal consistency (Hair et al., 1998).

2.3. Hypotheses of the Study

The research for this study has used a sample of 103 investors from Turkey to examine the impact of over confidence and loss aversion biases on investor decisions. The hypotheses of the study are as follows:

H1: Gender is positively relation with overconfidence.

H2: Age is positively relation with overconfidence.

H3: Gender is positively relation with Loss Aversion.

H4: Age is positively relation with Loss Aversion.

3. RESULTS

3.1. Measuring Over Confidence

The frequency of investment, getting along and cope with others, understanding what is good for them, and vision of clarity are overconfidence biases in our study. We firstly measured the relation between gender and overconfidence biases. Table 2 provides the relation between gender and the frequency of investment of investors. There is a significant difference between male and female with the significance level of 5% in accordance with the Chi Square test result. According to results, among regular investors 75% of male investors tended to be more over confident than 25% of female investors.

Table 2: Relation between Gender and Frequency of Investment

			Never	Rarely	Sometimes	Often	Regularly	Total
	Female	Count	4	10	14	7	8	43
		% within gender	80.0%	83.3%	41.2%	35.0%	25.0%	41.7%
	Male	Count	1	2	20	13	24	60

		% within gender	20.0%	16.7%	58.8%	65.0%	75.0%	58.3%
--	--	-----------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Note: Chi-Square= 15.612, P-value=.004

Table 3 depicts how well investors get along and cope with others. We found that 35.1% of female investors and 64.9% of male investors got along with and coped with other people at the significance level of 10%.

Table 3: Relation between Gender and Getting Along and Cope with Others

		Poor	2	3	4	Excellent	Total
Female	Count	0	1	4	25	13	43
	% within gender	0.0%	25.0%	25.0%	56.8%	35.1%	41.7%
Male	Count	2	3	12	19	24	60
	% within gender	100.0%	75.0%	75.0%	43.2%	64.9%	58.3%

Note: Chi-Square= 8.515, P-value=.074

We measured whether gender is a factor among respondents regarding choosing what is good for them and the results showed there was not a significant relationship between gender and what was good for them in accordance with Table 4.

Table 4: Relation between Gender and Understanding What is Good for Them

		Poor	2	3	4	Excellent	Total
Female	Count	1	3	10	23	6	43
	% within Q12	100.0%	75.0%	47.6%	42.6%	26.1%	41.7%
Male	Count	0	1	11	31	17	60
	% within Q12	0.0%	25.0%	52.4%	57.4%	73.9%	58.3%

Note: Chi-Square= 5.847, P-value=.211

We lastly measured respondents vision of clarity for the overconfidence bias and found that gender did not have any significant relation with this item. This shows that gender was not a factor as far as respondents clarity of vision in life. Table 5 shows the relation between gender and vision of clarity results.

Table 5: Relation between Gender and Vision of Clarity

		Poor	2	3	4	Excellent	Total
Female	Count	1	2	10	20	10	43
	% within Q13	100.0%	66.7%	34.5%	45.5%	38.5%	41.7%
Male	Count	0	1	19	24	16	60
	% within Q13	0.0%	33.3%	65.5%	54.5%	61.5%	58.3%

Note: Chi-Square= 3.155, P-value=.532

We secondly measured the relation between age and overconfidence biases. According to results, age did not matter when it comes to frequency of investment, getting along and coping with others, understanding what is good for them, and vision of clarity which were all representative of over confidence bias.

3.2. Measuring Loss Aversion

Risk taking positions (such as risk lovers, willing to take risk after extensive research, risk neutral, loss averse), alternatives of investment instruments (such as bank account, stock exchange, gold, and foreign currency) are the basic tools for measuring loss aversion bias in our study.

According to results in Table 6, gender was positively correlated with risk lovers and loss aversion in risk taking situations with the significance levels of 5% and 1%, respectively. As for risk lover investors, there were 16.7% of female investors and 83.3% of male investors were risk lovers. We can state that male investors are more risk lover than female investors. That's why this result is consistent with the previous studies of Charness and Gneezy (2012) and Sharma and Vasakarla (2013).

There were not any relationships between gender and investors who were only willing to take risk after extensive research, and between gender and investors who were neutral.

Table 6: Relation between Gender and Loss Averse Biases

	Female	Male	Chi-Square	P-value	No	Yes
Gender * Risk Lover	16.7%	83.3%	5.642	.018	40	3
Gender*After Extensive Research	37%	63%	1.036	.309	23	20
Gender * Risk Neutral	53.3%	46.7%	.969	.325	35	8
Gender * Risk Averse	75.0%	25.0%	8.613	.003	31	12
Gender* Bank Account	66.7%	33.3%	6.735	.009	29	14
Gender*Stock Exchange	12.2%	87.8%	24.461	.000	38	5
Gender * Gold	51.5%	48.5%	1.905	.168	26	17

Gender*Foreign Currency	42.9%	57.1%	.013 ^a	.908	34	9
----------------------------	-------	-------	-------------------	------	----	---

For measuring loss aversion respondents were asked what they would choose if they were given 500.000 among alternatives gold, bank account, foreign currency and stock exchange. 66.7% male respondents and 33.3 0% of female respondents chose bank account. 12.2% of male respondents and 87.8% of female respondents chose stock exchange as an investment alternative. Both bank account and stock exchange relation with gender were found significant. But we couldn't find any significant relationship with gender and investment alternatives of gold and foreign currency.

We also looked at the relation between age and loss aversion biases. But we could not find any significant relation between them. So, we can indicate that age is not a factor as far as respondents for loss aversion in our study. As a result of our analyses, we can state our hypotheses' results as follows:

H1: Gender is positively relation with overconfidence. Supported

H2: Age is positively relation with overconfidence. Not Supported

H3: Gender is positively relation with Loss Aversion. Supported

H4: Age is positively relation with Loss Aversion. Not Supported

4. CONCLUSION

Behavioral finance may give us deeper insights of the financial decision making process. Emotions play big role in investors success. In this study we examined the effect of behavioral biases like overconfidence and loss aversion on gender, age and choice and alternative investment decisions. The study supported the prior studies of gender having a prominent impact on behavioral biases such as loss aversion and overconfidence. According to this study we can conclude that men are more over confident that women when it comes to investment decisions and women are more loss averse in Turkey. Besides, we can state that when people prefer taking risk they

can be seen as more overconfident. We also couldn't find any relationship between age and biases of over confidence and loss aversion.

For investment decisions important factors such as personal characteristics, belief system, and opinions can be studied. In this study we only focused on two biases due to constraints such as time and geographical location but for future studies we recommend to focus on wider selection of biases and targeting wider geographical location in Turkey.

References

ALQURAAN, T., ALQISIE, A., SHORAF, A. A. (2016), "Do Behavioral Finance Factors Influence Stock Investment Decisions of Individual Investors? (Evidences from Saudi Stock Market)", *American International Journal of Contemporary Research*, 6 (3).

BADDELEY, M. (2012) *Behavioural Economics and Finance*, Routledge.

CHARNESS, G., GNEEZY, U. (2012), "Strong Evidence for Gender Differences in Risk Taking" *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83, 50–58.

CLEARY, S., ATKINSON, H., DRAKE, P. (2013), "Market Efficiency in Equity and Fixed Income", 5, CFA Institute.

FAMA, E. (1969), "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work", *The Journal of Finance*, 25 (2), 383-417.

HAIR Jr, J. F. (1998), Anderson, Rolph E./Tatham, Ronald, L./Black, William C. *Multivariate data analysis*. New Jersey.

HARDER, S. (2010), "The Efficient Market Hypothesis and Its Application to Stock Markets", GRIN Verlag.

KAHNEMAN, D. (2013), "Thinking, Fast and Slow, Farrar, Straus, and Giroux".

KUCUKSILLE, E., OZMUTAF, N. M., MIZRAHI, R. (2016), "The overconfidence perceptions of individual investors in concept of socio demographic factors:

evidence from Izmir”, Suleyman Demirel University the Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 21(3), 1033-1041.

MICHAILOVA, J. MAČIULIS, A., TVARONAVIČIENĖ, M. (2017), “Overconfidence, risk aversion and individual financial decisions in experimental asset markets”, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30:1, 1119-1131.

MISHRA, K. C., METILDA, M. J. (2015), “A Study on the Impact of Investment Experience, Gender, and Level of Education on Overconfidence and Self Attribution Bias”, *IIMB Management Review* 27: 228-239.

POURBIJAN, F., SETAYESH, M. R., JANANI, M. H. (2014), “Assessing Impacts of Investors’ Overconfidence Bias on Investment in Tehran Stock Exchange Market”, *International Journal of Research in Management*. 4(4), 1-10.

SHARMA, M., VASAKARLA, V. (2013), “An Empirical Study of Gender differences in Risk Aversion and Overconfidence in Investment Decision Making”, *International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management*, 2 (7), 497 – 504.

SIMON, H. (1955), “A Behavioral Model of Rational Choice”, *The Quarterly Journal of Economics*, 69 (1), 99-118.

STATMAN, M. (2014), “Behavioral finance: Finance with normal people”, *Borsa Istanbul Review*, 14 (2), 65-73.

TAHIRA R. H., KHALID, W., HABIB, A. (2014), “Overconfidence and Loss Aversion in Investment Decisions: A Study of the Impact of Gender and Age in Pakistani Perspective”, *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(11), 148-158.

TVERSKY, A., KAHNEMAN, D. (1974), “Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases”, *American Association for the Advancement of Science*, 185 (4157), 1124-1131.

İktisadi Karar Alma Sürecinde Nöroekonominin Rolü

Kerim Eser AFŞAR¹ , Nihan DEMİR²

Özet

İktisat biliminde birey, rasyonel insanı temsil eden *homo economicus* kavramı üzerinden ele alınmaktadır. Ellsberg ve Allais Paradoksları, belirsizlik altında karar verme durumunda *homo economicus* kavramına dayalı beklenen fayda teorisinin yanlışlandığını göstermiştir. İktisadi realitede insan sürekli olarak belirsizlik altında karar vermek durumunda olduğu için *homo economicus* özellikleri taşımamakta ve bu nedenle iktisat teorisi iktisadi gerçekliği tam olarak açıklayamamaktadır. Özellikle belirsizliğin arttığı konjonktürlerde teori ile gerçeklik arasındaki uçurum açılmaktadır. Son yıllarda metodolojik sorunların çözülmesi ve iktisadi analizlerin realiteyi açıklama gücünü arttırmak amacıyla; iktisat, psikoloji ve tıp bilimlerinin yakınlaşmasından doğan iktisat bilimi içinde melez disiplinler ortaya çıkmıştır. Farklı sosyal bilim disiplinlerinin tarihsel süreçte yakınlaşmasının en güncel biçimi, iktisadi davranışları nörolojik araçlarla ele alan nöroekonomi adı verilen yeni bir alt disiplindir. Bu çalışmanın amacı, literatürde yeni bir disiplin olan nöroekonominin, iktisat bilimi içindeki konumunu belirlemek ve iktisadın metodolojik sorunlarının çözümüne yönelik nöroekonominin işlevini tartışmaktır. Nöroekonomi, kişilerin karar almada ya da bireyin içsel durum ve eğilimlerini tahmin etmek için nörolojik görüntüleme (*neuroimaging*) yöntemini kullanmaktadır. Nörolojik görüntüleme yöntemi sayesinde karar verme sürecinde beyin nasıl çalıştığı ve nasıl bir işlevselliğe sahip olduğu bulgularıyla ilgili için, sübjektif iktisadi değer yargılarının nasıl oluştuğu hakkında iktisat bilimine, beklenen fayda teorisinden daha fazlasını katma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler-- Nöroekonomi, Davranışsal İktisat, Belirsizlik

JEL Sınıflama Kodları: A12, B42, B21, D87

The Role of the Neuroeconomics in the Receiving of Economic Decision

Abstract

In economics, the individual is addressed through the concept of *homo economicus*, which represents the rational person. The Ellsberg and Allais paradoxes have shown that in the case of decision making under uncertainty, the expected utility theory based on *homo economicus* is wrong. Economic reality does not carry *homo economicus* characteristics because human beings must constantly make decisions under uncertainty, and therefore economic theory can not fully explain the economic reality. Especially, in the increasing of uncertain conjunctures, the gap between theory and reality accelerate. In recent years, in order to solve the methodological problems and increase the power of economic analysis to explain the reality, hybrid disciplines have emerged in the economic science, which have arisen from the convergence of economics, psychology, and medical sciences. The most recent form of the convergence of different social science disciplines in the historical process is a new sub-discipline called neuroeconomics, which deals with economic behavior with neurological means. The aim of this study is to determine the position of neuroeconomics in economics, a new discipline in the literature, and to discuss the function of neuroeconomics to solve the methodological problems of economics. Neuroeconomics uses neuroimaging to make decisions or to predict the individual's internal state and tendencies. It has the potential to add more to the economics about how to occur the subjective economic value judgments

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat, Türkiye, eser.afsar@deu.edu.tr

² Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Genel İktisat, Türkiye, n_demir90@hotmail.com

than the expected utility theory since it is possible to find out how the brain works and how it functions in the decision-making process thanks to the neurological imaging method.

Keywords--*Neuroeconomics, Behavioral Economy, Uncertainty*

JEL Classification Codes: A12, B42, B21,D87

1. GİRİŞ

Glimcher vd.'ne (2009) göre nöroekonominin kökenleri ilk olarak 1930'ların neoklasik ekonomik devrimi ve 1990'larda bilişsel sinirbilim ile ortaya çıkmıştır. Nöroekonomi bireylerin kararlarının biyolojik kökeni anlamak için diğer bilimlerle bir araya gelen inter disiplinler bir alandır. Ekonomi, sinir bilimi ve psikoloji bilimleriyle bir araya gelerek deney ve gözlem yoluyla ekonomik birimlerin karar verme süreçlerini beynin farklı bölgelerinde meydana gelen değişimlerin etkilediğini açıklamaktadır (Peterson, 2012: 57).

Nöroekonomi ile ilgili çalışmalar, insan davranışlarının tek bir süreç tarafından değil sürekli olarak birbiriyle etkileşim halinde olan alt süreçler tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Karar alma davranışları otomatik ve kontrollü olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Otomatik davranışlar duyguları, kontrollü davranışlar ise rasyonel kararları temsil etmektedir. (Sanfey vd., 2006: 111).

Bütün ekonomik birimlerin karar verirken rasyonalitenin haricinde davranışlarının beyindeki yansımalarının görüntülenmesi nöroekonominin ilgi alanına dâhil olmaktadır. Bu çalışmada, nöroekonominin tanımı, beynin ve nöral sistemin çalışma mantığı, beyindeki bölgelerin ve kimyasalların karar alma aşamasındaki görevi, nöroekonomi literatüründe duyguların iktisadi kararlara etkisi ele alınmaktadır.

2.EKONOMİK KARAR ALMA SÜRECİNDE BEYİN VE NÖRAL SİSTEMİN ÇALIŞMA MANTIĞI

İnsan beyinde yaklaşık olarak 100 milyar nöron bulunmaktadır. Beyin dokusu gri ve beyaz madde (miyelin kaplı aksonlardan oluşan bölüm) olarak ayrılmaktadır. Gri doku beynin düşünen ve hesaplayan kısmı olsa da beyaz madde ile kaplı olan kısımdır. Gri madde beynin % 40' ını meydana getirirken, beynin oksijeninin % 94' ünü harcamaktadır. Bunun nedeni bir nöronun diğer nöronlarla iletişime geçmesini

sağlayan elektrik darbeleridir. Beynin çalışma prensibi, beyaz doku ile kaplı olan maddelerin nöronlar arası sinyaller ve beyin bölgeleri arasındaki bağlantıyı kurmasıyla meydana gelmektedir (Hobikoğlu, 2014: 46-47).

Beyinde özel bağlantı noktaları olan sinapslar, yeni enformasyon almak için nöronlar arası bağlantı, sinir ağının inşası ve nöronların karşılıklı harekete geçmesini sağlamaktadırlar. Aynı zamanda hafızayı da oluşturan bu bağlantı noktaları beynin karar alma aşamasındaki fonksiyonunu anlamak için genellikle iki ayrıma gitmektedir. Bunlar kontrollü ve otomatik süreçler arasındaki farklılıktır. Kontrollü süreçler beynin ön kısmında ortaya çıkarken, otomatik süreçler beynin üst, orta ve yan kısımlarında meydana gelmektedir (Camerer vd., 2005: 17).

2.1.Beyin Bölgelerinin İktisadi Karar Alma Aşamasındaki Görevi

İktisadi kararların nöroekonomik analizi için öncelikle beyin bölgelerinin fonksiyonlarının bilinmesi gerekmektedir. Beyin temelde üç ana bölümden oluşur. Bu üç ana bölgeden ön beyin; beyin (serebrum), talamus, hipotalamus ve limbik sistemi kapsar. Orta beyin; tektum ve tegmentumu içermektedir. Arka beyin ise; *beyincik, medulla ve ponstan* kısımlarından oluşmaktadır.

Ön beynin parçalarından biri olan *korteks* (kabuk), bilgi işlem ve daha yüksek zihinsel fonksiyonlara sahip olan beynin dış yüzeyini oluşturmaktadır. İnsan beyni; kafatasına daha fazla doku sığdırabilmek amacıyla girinti ve çıkıntılardan meydana gelmektedir. Korteksteeki çıkıntılara *girus*, girintilere *sulkus* denmektedir. Beyin *frontal (ön), temporal (şakak) lob, paryetal (yan) ve oksipital (arka)* loblar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Genellikle projeksiyon olarak adlandırılan bu bağlantılar aracılığıyla diğer beyin bölgelerine ulaşılmaktadır (Zak, 2004: 1738-1739).

Prefrontal lob; bilinçli düşünmenin, konuşmanın, hareket, hisler ve problem çözmenin gerçekleştiği bölümdür. Kontrollü süreçler esas olarak bütün bölgelerden verileri alıp yakın ve uzun dönem amaçları planlamak için bunları birleştirerek davranışlar üzerine planlar. Yatırım kararlarında limbik sistem haricinde önemli olan bölgedir. *Paryetal lob*; duyu organlarından edinilen bilgilerin kombinasyonunda

etkendir. *Oksipital lob*; Görme duygusuyla ilgili bilgiler buradan elde edilmektedir. *Temporal lob*; ses, koku, yüz ve mekan gibi uyarıların kaydedilmesi bu lob tarafından gerçekleştirilmektedir. *Serebrum*; gelişim sürecinde son aşamalardan biridir, aynı zamanda canlı geliştikçe daha kompleks bir yapı haline gelmektedir. Serebrumun gelişmesi bizi ilkel canlılardan ayırmaktadır. *Talamus*; duyu organlarından edinilen bilgileri kortekse aktarmakla görevlidir. *Hipotalamus*; heyecan ve arzuların kontrol edildiği yerdir. Yeme, içme ve cinsel davranış bu merkez tarafından yönetilmektedir (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 63-64).

Limbik sistem, *medial frontal korteks*, *cingulate* ve *ventral striatumdan* oluşmaktadır. Bu sistem duygusal beyin olarak adlandırılmakta ve serebrumun içine gömülüdür. Heyecan, saldırma ve kaçma davranışlarının işlendiği birimdir. Beynin duyu motorunu oluşturur. Elektrikle uyarılma sonucunda limbik sistemin bazı bölümlerinde öfke bazı bölümlerindeyse korkuya neden olan davranışlar ortaya çıkmaktadır. Ventral Striatum bölgesi, güdülenme sisteminin kontrol edildiği ve hareket kabiliyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Limbik sisteme; talamus ve hipotalamus dışında amigdala ve hipokampus de dahildir. *Amigdala* bölümü; duyu, hafıza ve korkunun oluşmasında büyük role sahiptir (Camerer vd., 2005: 22). *Hipokampus* ise kalıcı belleğin ve yön bulmada başat role sahip olan bölgedir (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 64).

Orta beyin, beyin sapının parçası olarak kabul edilmektedir. Beyin sapı sinir aktivitelerinin denetim altında olmayan refleks hareketlerin olduğu bölümdür. Görme, duyma, göz hareketi ve vücut hareketi gibi fonksiyonlarla ilgilidir (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 64).

Arka beyinde yer alan *medulla* otonom sinir sistemini (Kalp ritmi, nefes alma ve kan basıncı) düzenler. Aynı zamanda omuriliğin çevresinde konumlanan sinir uçlarının beyne ulaştığı yer de burasıdır. Beyincik (serebellum) duyu organlarından sağlanan bilgileri harekete dönüştürme ve dengenin sağlanması ile görevlidir (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 64).

2.2. Beyindeki Kimyasalların Karar Almada Oynadığı Roller

Sinir sistemi içinde yer alan nöronların en önemli işlevi diğer nöronlarla bilgi alışverişini gerçekleştirmektir. Bilginin bir nörondan bir diğer nörona taşınmasına imkan veren beyin kimyasalı, nöron taşıyıcılarıdır (Hobikoğlu, 2014: 45-46). Transfer, bir nörondan diğer nörona geçiş ve karşı taraftaki nöron taşıyıcıların bu nöronu sinaps olarak adlandırılan boşluktan alma işlemidir. Nöron taşıyıcı, uyarıcı ve önleyici olmak üzere iki türdür. Nöron taşıyıcının önemi beyinden gelen emirleri vücuda aktarmasıdır. Nöron taşıyıcıların seviyelerindeki değişim, duygusal değişimlere neden olmaktadır. Beynin genelinde etkili olan nöron taşıyıcılar serotonin ve dopamindir (Peterson,2012: 87).

Serotonin, insanda mutluluk, canlılık ve zindelik hissi veren bir önleyici nörotransmitterdir. Önleyici nöron taşıyıcılar beyni uyarmaz. Eksikliğinde depresif, yorgun, sıkılgan bir ruh hali görülürken, fazlalığı anksiyete ve bilinç bulanıklığına neden olmaktadır (Peterson, 2012: 89). Bunun sonucunda yatırımcılar kararlarında önyargılı olabilmektedirler. Örneğin, kayıptan kaçınmaya yönelik davranışlar bazen pişmanlık ve hayal kırıklığını da beraberinde getirmektedir. Serotonin arttırıcı ilaç kullanan hastalardan bazılarının eskisi kadar ayrıntılarda boğulmadığı ve gerçek tehlikelerden çok az kaygılandıkları görülmektedir (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 70). Tehdit durumuna eksik tepki verilmesinin nedeni olarak amigdalanın hasar gördüğü yapılan çalışma sonucunda görülmektedir (Camerer vd., 2005: 22). Dolayısıyla yatırımcıların riski görmezden gelmesi, antidepresan kullanımı ile ilgili olup olmadığının sorgulanmasına zemin oluşturmuştur. Knutson'ın yapmış olduğu deneye göre; antidepresan verilmiş deneklerin, tehdit algılarında azalma, sosyal davranışlarında artış gözlemlenmiştir. Bu özellikler “boğa piyasası (piyasanın yükseliş trendinde olduğu dönem) yatırımcılarının çoğalması ve aşırı iyimserliğin oluşmasını” meydana getirmiştir (Peterson, 2012: 101).

Dopamin bir diğer önemli nöron taşıyıcıdır. Kişilerin bir işi yapma isteğinden sorumlu olmasının yanında bir hedefi gerçekleştirme motivasyonu, dikkat, öğrenme ve zihinsel motor işlevlerde sağlamaktadır. Beynin haz kimyasalı olarak da bilinmektedir. Nucleus accumbensler, dopamin etkisinde kaldığında çevredeki

fırsatları, ödül olabilecek değerleri araştırır, tehditleri çabucak değerlendirmeyi sağlamaktadır. Dopamin arttığında, umut ve özgüven artar. Ödül kazanılacağına dair beklentiye girildiğinde, nucleus accumbens bolca dopamin etkisi altında kalıp kişi de sevinç duygusunu meydana getirmektedir (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 70).

Oksitosin (oxytocin), serotonin ve dopamin haricinde önemli olan bir diğer kimyasaldır. Güven oyunlarında deneklere oksitosin enjekte edildiğinde amigdalaadaki aktiviteyi azaltıp yerine güven ifadesinin arttığı görüldüğü için “güven hormonu” olarak da adlandırılmaktadır (Zak vd., 2005).

3. NÖROEKONOMİ LİTERATÜRÜNDE DUYGULARIN İKTİSADİ KARARLARA ETKİSİ

İktisatçılar ve nörobiyologlar, insan nöro mimarisinin karar vermeyi gerçekleştirdiği fiziksel mekanizmaları ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Beyin faaliyetlerinin fazla olduğu yerlere kan akışı ve dolayısıyla glikoz ve oksijen tüketimi daha yoğun olduğu için o kısımlarda sıcaklık artışı gözlenmektedir. Bu farklılıklardan yararlanarak, fMRI (fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme) ve PET (pozitron emisyon tomografisi) cihazları ile saptamalar yapılabilmektedir (Kent, 2011: 161). Dolayısıyla mutluluk ve acı meydana geldiğinde beynin hangi bölümünün nasıl tepki verdiği görüntüleme yöntemi ile anlaşılmaktadır. Nöroekonomi her ne kadar emekleme döneminde olsa da, bu çalışmalar hem iktisadi kararları anlamada hem de ekonomik teorinin kapsamını ve yapısını belirlemek için bir metodoloji önermektedir.

3.1. Ödül ve Ceza

Tremblay ve Schultz (1999) çalışmasında orbitofrontal lezyonu olan maymunların ödül tercihlerinde değişimler ve ödül beklentilerine ilişkin anormal tepki verdikleri görülmüştür. Ödüller, davranışların asıl amacını meydana getirdiği için, maymunların orbitofrontal korteksindeki sinir hücrelerinin gıda ödüllere karşı görevini ve nasıl işlediği araştırılmıştır. Ödül tahminleri sırasında ve ödüller verildikten sonra ödülü öngören sinyallere cevap olarak orbitofrontal nöronların aktivitesinin arttığı ve nöronların farklı ödüller arasında ayırım yaptığı gözlenmiştir.

Knutson ve arkadaşlarının (2003) çalışmasında, parasal ödülle ilgili olarak MPFC aktivasyonu incelenmiştir. On iki sağlıklı gönüllü, fMRI taramalarına katılmıştır. Analizler; gönüllülere beş dolar bir kazanç bekledikten sonra gönüllüler 5 dolar aldığı anda, MPFC aktivitesinin arttığını, buna karşılık gönüllülerin 5 dolarlık bir kazancı bekledikten sonra beş doları almadıklarında, MPFC aktivitesinin azaldığını göstermiştir. Parasal ödüllerin artmasıyla ilgili beklenti, ventral striatum'u (nucleus accumbens: NAcc dahil) oransal olarak aktive etmiştir.

Lohrenz ve ark (2007), yaptıkları çalışmada borsa kararlarının beyin öğrenme stratejisine bağlı olabileceğini varsaymışlardır. Belirlenecek herhangi bir konu ile ilgili beyin ne yapacağına karar vermek için iki öğrenme sinyali işlediği gerçeğini açıklamaya çalışmışlardır. Nucleus accumbens içindeki (beynimizin ön tarafına yakın, aşağı yukarı gözlerimizin hizasında ve beynimizin her bir yarım küresinin iç taraflarında bulunan bölgelerdir. Beynin ödül merkezinde denmektedir) BOLD³ yanıtı ile ve piyasa çıktıları arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır. Fakat kurgusal bir hata sinyali dedikleri başka bir sinyalin de dorsal striatumdaki (düşüncüyü harekete geçiren, planlayan-düzenleyen bölge) BOLD cevapları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu bağlamda iktisadi aktörlerin farklı koşullar altında, tercihlerini neden değiştirdikleri gözlenebilmektedir. Örneğin ödüllendirme söz konusu olduğunda iktisadi aktörlerin beyindeki nöral aktivitelerinin arttığı ve tercihlerini değiştirdikleri gözlenmiştir.

3.2.Adalet

Sanfey ve ark. (2003) Ültimat Oyununda oyuncuların ekonomik karar almalarında kullanılan bilişsel ve duygusal aşamaların nöral temelini araştırmışlardır. Çalışmada, Fonksiyonel Manyetik Rezonans görüntüleme yöntemi (fMRI) kullanılmıştır⁴. Bu oyun iki kişi tarafından oynanmaktadır. Laboratuvar

³ Huettel' in (2004) tanımına göre, fMRI deneyinde, Kan Oksijen Seviyesine Bağımlı Yanıt (Blood Oxygen Level Dependent Response veya BOLD cevabı) güçlü bir manyetik alanda protonların çevrilmesi ile üretilen manyetik rezonans sinyallerindeki değişikliklerin saptanmasıyla ölçülmektedir.

⁴ McCabe (2008), çalışmasında beyin görüntüleme yöntemi olarak nöroekonomik deneylerde en yaygın kullanılan, minimal invazif (müdahale derinliği) yöntemlerden biri olan fMRI'ın kullanıldığını belirtmiştir. Sinyal değişiklikleri deney yapan uzmanın nöronları besleyen kılcal damarların kandaki oksijen seviyelerini ölçmesini sağlar. Yani BOLD tepkisi fMRI ile ölçülerek daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

deneylerinde ilk önce bir oyuncuya on dolar verilmektedir. Parayı alan oyuncu, diğer oyuncuya on doların belirli bir miktarını vermeyi teklif etmektedir. İkinci oyuncu birinci oyuncunun teklifini kabul ederse on dolar ikisi arasında birincinin teklif ettiği koşullarda paylaşılmaktadır. Fakat kabul etmezse iki oyuncu da hiçbir şey alamamaktadır. Deney sonuçlarına göre, eğer ilk oyuncu toplam ödülün %20'sinden daha az bir miktarı ikinci oyuncuya önerirse, ikinci oyuncu duygusal tepki gösterip yapılan teklifi kabul etmemektedir. Rasyonellikle bağdaşmayan bu tepki insanların karar verirken duygusal davranabildiklerini işaret ettiğinin göstergesi olmuştur. Ültimat oyununda, beyindeki anterior insula ve dorsolateral prefrontal korteks (dlPFC) bölgelerinde nöral etkinlik artışları gözlenmiştir. fMRI verileri, haksız tekliflerin sırasıyla duygu ve biliş ile ilişkili anterior insula ve dorsolateral prefrontal korteksleri etkinleştirdiğini göstermiştir. Buna ek olarak, reddedilen haksız teklifler için anterior insuladaki aktivitenin önemli ölçüde artması seçim ve karar almada duyguların kilit bir rol oynadığını göstermiştir. Bulgulara göre, eğer insular etkinliği dlPFC etkinliğinden daha büyükse, iktisadi aktör teklifi reddetmeye meyillidir. Fakat dlPFC aktivitesi daha yüksekse, oyuncu adil olmayan teklifi kabul etmeye yönelmektedir. Bu nörolojik veriler, karar vermede iki sistemli mekanizmayı ispatlar niteliktedir.

3.3. Aşırı Güven

Krueger ve arkadaşları (2007), iki yabancıyla birbirleriyle ardışık karşılıklı güven oyununda ilk hareket edenlerin beyinde itibar inşa etmeyi hedefleyen bir fMRI çalışması yapmıştır. İlk hareket edenin güvenini geliştirmek için iki farklı beyin sisteminin kullanabileceğine dair kanıt bulunmuştur. Kişisel bir güven sistemi paradigim korteksin, ardından beyin septal bölgesinin harekete geçmesini sağlar. Diğer oyuncunun işbirliğiyle tekrarlanan deneyim, bu oyuncunun oksitosin üretiminin artmasına ve daha fazla güven sağlaması nedeniyle "güvenilir" bir kişi olarak değerlendirilmesine yol açabilir. Ekonomik işbirliğinde güven önemli bir kritik eşik olduğu için yapılan çalışmada güvenin altında yatan beyin mekanizması araştırılmıştır.

Özgüven kişilerde belirli bir düzeye kadar olumlu bir özelliktir. Fakat bu özelliğin aşırıya kaçması, olumsuzluğa sebep olmaktadır. Finansal piyasalarda da aşırı güven performansına ilişkin olumsuz sonuçlar gözlenmiştir. Özellikle yatırım yapılacak menkul değer ile ilgili haberlerin önemsenmemesi ve aşırı güven kaynaklı yatırım kararı verilmesinin sonucunda finansal balonları meydana getirmiştir.

Knutson ve arkadaşlarının (2007) yaptıkları nöroekonomik çalışmada, fMRI'yı kullanarak insanların satın alma kararlarını vermek için tüketicinin tercih ve fiyat faktörlerini nasıl ölçtüğü araştırılmıştır. Bir tüketicinin satın alma işi esnasında tercihlerinin öznel kararlarını değerlendirmiş ve bu kararlar aynı zamanda BOLD yanıt modellerine ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada, deneklere bir dizi tüketici ürünü ve bir fiyat sunulmuş ve bu fiyattan öğeyi almaya istekli olup olmadıklarına karar vermeleri istenmiştir. Farklı nöral devrelerin kazanç ve kayıpları tahmin ettiğini gösteren nöro görüntüleme kanıtları ile tutarlı olarak; aşırı fiyatlar insulayı aktive edip satın alma kararından önce mesial prefrontal korteksi (MPFC) devre dışı bırakırken, ürün tercihi nucleus accumbens'i (NAcc) aktive etmiştir. Tercihi ile ilintili olan birincil bölge nucleus accumbens' tir. İki bölge, medial prefrontal korteks ve insular korteks, fiyat ölçüsü ile ilişkilidir. Tüm bu bölgelerdeki BOLD yanıtları, satın alma kararlarını öngörmüştür. Phelps'e (2008) göre Knutson ve arkadaşlarının yaptığı bu çalışma, tahmin kararlarının doğruluğunu arttırmak için birkaç farklı bilgi kaynağının, beyin görüntüleme sonuçları ile öznel yargılar gibi, birleştirilmesinin değerini göstermektedir.

2008 krizinde yatırımcılar gayrimenkul fiyatlarının artması ile bu alanda yatırım yapmış, fiyatların hiç düşmeyeceğini ve faiz oranlarının düşük seviyelerde olacağına dair aşırı özgüvenle hareket etmişlerdir. Dolayısıyla fiyatların artması durumunda dahi yatırımcılar alım işlemlerine devam etmiştir (Bayar ve Kılıç, 2014:189).

Aşırı güven sonucunda kişiler risk faktörünü görmezden gelerek yatırım yapmaktadır. 2008 krizinde gayrimenkul fiyatlarındaki artış yüksek riskin ayak sesleri olmasına rağmen kazanma duygusu beyinde dopaminin salgılanmasına yol açtığı için riskli durumun fark edilmemesine neden olmuştur (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 77).

3.4. Kayıptan Kaçınma ve Korku

Limbik sistem, yatırım kararları için iki önemli bölüme sahiptir. Bunlardan ilki ödülün peşinden gitme, bir diğeri de kayıptan kaçınmadır. Araştırmalar, beynin zevk ve ödül ile ilgili olan bölümünün alışveriş anında aydınlandığını göstermiştir. Dolayısıyla bu durum yatırımcıları alım-satım yapmaları için güdülemektedir. Kayıptan kaçınma durumu beyinde korku ve tereddüdü harekete geçirir ve olası bir tehditte uzak durmamıza neden olur. Alım satım kararlarının temelinde ödül sistemi vardır. Fakat ödül sisteminin fazla çalışması, iyimserlik ve aşırı güvene neden olduğu için bunun sonucunda yatırımcının fazla risk alması meydana gelmektedir. Kayıp sisteminin devreye girmesi stres, acı ve panik duygularına sebep olmaktadır (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 69).

Kuhnen ve Knutson (2005) fMRI kullanarak, beklenen nöral aktivitenin bir finansal karar verme görevinde optimal seçimleri öngörüp öngörmediğini incelemiştir. Optimal yatırım stratejisinden rasyonel risk-nötr bir aracın riskli hatalar ve riskten kaçınma hataları olarak iki tür sapması tanımlanmıştır. NAcc aktivasyonu risk stratejilerine geçilmeden önce (beklenen kazancın beklenen zarardan daha ağır basması gerekir), insula aktivasyonu ise riskten kaçınma stratejilerine geçişten önce gerçekleşmektedir (beklenen kaybın beklenen kazancı aşması gerekir). Bu bulgular, beklenen etkilere bağlı farklı nöral devrelerin farklı finansal tercihleri desteklediğini ve bu devrelerin aşırı aktivasyonunun yatırım hatalarına yol açabileceğini göstermektedir.

Korku, sevilmeyen ve ilkel bir dürtü olduğu için yatırım kararı aşamasında mantığın devre dışı kalmasına ve yanlış tercihlere sebep olmaktadır. Korku duygusunun artması panik halini beraberinde getirmektedir. Bir menkul değer fiyatının düştüğü bilgisi geldiğinde yatırımcı panikle karar vererek hemen o kıymeti elden çıkarmaya kalkar. Daha genelleştirilirse finansal balonlar içinde aynı durum söz konusudur.

SONUÇ

İktisat, psikoloji ve nöroloji, günümüzde genel bir insan davranışı teorisi sağlama amacını taşıyan birleşik bir disipline dönüşmektedir. İktisatçılar ve psikologlar, davranışları anlamak ve modellemek için kavramsal yapıları kurarken, nörobiyologlar mekanizmanın çalışması için araçlar sağlamaktadır. Bu araştırma kapsamında, nöroekonomi disiplinin amacı, kararların alındığı nörobiyolojik mekanizmaların ortaya çıkışı, beklenen faydaya ilişkin karar verme zeminini oluşturan sinir ağları, duygu ve eylem arasında köprü kuran süreçler incelenmiştir ve bu kapsamda nöroekonomi alanındaki çalışmalar derlenmiştir. Davranışlar salt rasyonellik kalıbından ziyade, alışkanlık, algı, tecrübe gibi birçok bilişsel süreçten etkilenmektedir. Bireyin karar mekanizmasının bilgidan yararlanarak akılcı analizler yapmadığı, bunun yerine beyin bölgelerinin ödül, risk, ceza, adalet ve pişmanlık gibi duygulardan etkilendiği görülmüştür. Bireylerin karar alma aşamalarının zeminindeki mekanizmanın bilinmesi, iktisadi aktörlerin doğru tercihler yapmasını sağlamak adına politika yapıcılara önemli fırsatlar sağlayabilir.

İktisadi karar verme süreci; psikolojik, kültürel, toplumsal vs. gibi farklı olgular etrafında şekillendiği için karmaşık bir olgudur. Bu nedenle disiplinler arası çalışmalar üzerinden karar verme sürecinin ele alınması gerekmektedir. Disiplinler arası kapsama dâhil olmayan nöro bilimciler, psikologlar ve iktisatçıların bağımsız çalışmaları, teori içinde yoğun eleştiriler almasına rağmen vazgeçilemeyen beklenen fayda teorisine alternatif bir teori ortaya koyamamıştır. Nöroekonomi, alt disiplinlere ayrılmış teorik yaklaşımların ve metodolojilerin bütünleştirilmesinde, gerçekçi karar verme modellerinin kurulmasında ve iktisat biliminin geleceğinde önemli sonuçlar yaratabilecek bir potansiyele sahiptir.

KAYNAKLAR

ALTINIRMAK, S., EYÜBOĞLU, A. (2016), “Ekonomik Krizlerin Nöroekonomi Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 67-82.

BAYAR, Y., KILIÇ, C. (2013), "Küresel Finansal Krizin Davranışsal Finans Perspektifinden İncelenmesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 177-195.

CAMERER, C., LOEWENSTEIN, G., PRELEC D. (2005), "Neuroeconomics: How Can Inform Economics", *Journal of Economic Literature*, 43, 9-64.

ÇEKİÇ, S. (2016), *Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici Tercihlerine Etkisi: Bartın Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇİFTÇİ, H., AYYILDIZ, H. (2016), "Nöroiktisat Işığında Rekabetçi Karar Alma Sürecinde Duygular, Roller ve Önemi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(2), 58-81.

GLIMCHER, P. W., CAMERER, C. F., FEHR, E., POLDRACK, R. A. (2009), "Introduction: A Brief History of Neuroeconomics", *Neuroeconomics: Decision Making an The Brain*, Elsevier, 1-12.

GLIMCHER, P. W., CAMERER, C. F., FEHR, E., POLDRACK, R. A. (2009), *Neuroeconomics: Decision Making an The Brain*, Elsevier, USA.

HOBİKOĞLU, E. H. (2014), "Nöro Ekonomi Kavramı Çerçevesinde Tüketici Karar Alma Davranışını Etkileyen Duygusal Temelli Faktörler ve Tüketim Kararı Etki Aracı Olarak Dikkat Çekici Tüketim İlişkisi", *İktisadi Araştırmalar Vakfı Yıllık*, 26, 38-44.

HUETELL, S., SONG, A., MCCARTHY, G. (2004), *Functional Magnetic Resonance Imaging*. Sunderland, MA: Sinauer Associates.

KENT, O. (2011), "Ana Akıma Bir Alternatif: Nöroiktisat", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 157-176.

KNUTSON, B., FONG, G. W., BENNETT, S. M., ADAMS, C. M., HOMMER, D. (2003), "A Region of Mesial Prefrontal Cortex Tracks Monetarily Rewarding Outcomes: Characterization with Rapid Event-Related Fmri", *NeuroImage*, 18, 263-272.

KNUTSON, B., RICK, S., WIMMER, PRELEC, D., LOEWNSTEIN, G. (2007), "Neural Predicors of Purchases", *Neuron*, 53(1), 147 – 156.

KRUEGER, F., MCCABE, K., MOLL, J., KRİEGESKORTE, N., ZAHN, R., STRENZİOK, M., HEİNECKE, A. GRAFMAN, J. (2007), “Neural Correlates of Trust”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(50), 20084–20089.

KUHNEN, C. M., KNUTSON, B. (2005), “The Neural Basis of Financial Risk Taking”, *Neuron*. 47(1), 763-770.

LOHRENZ, T., MCCABE, K., CAMERER, C. VE READ MONTAGUE, P. (2007), “Neural Signature of Fictive Learning Signals in A Sequential Investment Task”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 104(22), 9493–9498.

MCCABE, K.A. (2008), “Neuroeconomics and The Economic Sciences”, *Economics and Philosophy*, 24, 345-368.

PETERSON, R. L. (2012), *Aklın Para Üzerindeki Gücü Karar Anı*. Scala Yayıncılık, İstanbul.

PHELPS, E. A. (2008), “The Study of Emotion in Neuroeconomics”. *Social Decision-Making, Neuroeconomics, and Emotion*, Elsevier, 233-245.

SANFEY, A. G., LOEWENSTEIN, G., MCCLURE, S. M., COHEN, J. D. (2006), “Neuroeconomics: Cross-Currents in Research on Decision-Making”, *Trends in Cognitive Sciences*. 10(3), 108-116.

SANFEY, A.G., RILLING, J.K., ARONSON, J.A, NYSTROM, L.E., COHEN, J.D. (2003), “The Neural Basis of Economic Decision-Making in The Ultimatum Game”, *Science*, 300, 1755–1758.

TREMBLAY, L., SCHULTZ, W. (1999), “Relative Reward Preference in Primate Orbitofrontal Cortex” *Nature*. 389, 704 – 708.

ZAK, P. J. (2004), “Neuroeconomics”, *The Royal Society*, 359, 1737–1748.

ZAK, P. J. (2005), “Oxytocin is Associated with Human Trustworthiness”, *Hormones and Behavior*, 48, 522-527.

Finansal ve Operasyonel Performans Göstergeleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği

Mehmet ÖZBİRECİKLİ¹, Seyhan ÇİL KOÇYIĞIT², Necati KOCAKOÇ³

Özet

Performans göstergeleri yürütülen faaliyetlerin her boyutunu (girdi, süreç, çıktı, sonuç) ölçmek ve değerlendirmek için oluşturulur. Bu göstergeler kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını ölçmeye yarayan araçlardır. Operasyonel göstergeler üretim faaliyetlerinin, üretim faktörlerinin ve çalışanların performansının ölçümünde, finansal performans göstergeleri ise işletmenin finansal performansının ölçülmesinde kullanılır.

Bu çalışmanın amacı hastane işletmelerinde finansal performans göstergeleri ile operasyonel performans göstergeleri arasında ilişki olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Bunun için Ankara ilinde faaliyet gösteren bir eğitim ve araştırma hastanesinin verileri kullanılmıştır. Böylece söz konusu göstergelerin biri birini etkileme durumu tespit edilerek bu göstergelerin bir bütün olarak hastanelerin performans ölçümündeki öneminin vurgulanması mümkün olabilir.

Analiz sonucunda finansal performans göstergeleri ile uzman dr sayısı, pratisyen dr sayısı, poliklinik sayısı, yatan hasta sayısı, taburcu olan hasta sayısı, yatılan gün sayısı, toplam ameliyat sayısı, yatak devir hızı gibi operasyonel performans göstergeleri arasında çok yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler—Hastane, Finansal Performans, Oran Analizi, Operasyonel Performans,

JEL Sınıflama Kodları: M40, M49.

A Research Study on Relationship between Financial and Operational Performance Indicators: The Case of an Education and Research Hospital

Abstract

Performance indicators are formed in order to measure and assess every aspects of activities (input, process, output, result). These indicators are the tools which are benefitted in order to determine whether sources are used economically, efficiently, effectively, and appropriately. While operational indicators are used in order to measure performance of production activities, production factors and employees, financial indicators are used to measure financial performance of business.

The present study aims to reveal if there is a significant relationship between financial performance indicators and operational performance indicators. To do this, the data of an Education and Research Hospital operating in the city Ankara was used. Thus, it can be possible emphasize importance of and interaction between the said indicators as a whole in assessing financial and operational performance of hospitals.

As a result of the analysis, we conclude that there is a positive, strong and significant relationship between financial performance indicators and operational performance

¹ Prof. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, İşletme Bölümü, Türkiye, mozbirecikli@yahoo.com

² Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Türkiye, seyhancil@gmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü, Türkiye, necatikke@hotmail.com

indicators such as numbers of specialist, number of medical practitioner, number of polyclinic, number of in patient, number of the patient discharged, number of days that patients stay in hospital, number of surgery, hospital bed turnover rate of hospital.

Keywords— *Hospital, Financial Performance, Ratio Analysis, Operational Performance*

JEL Classification Codes: *M40, M49.*

GİRİŞ

Performans göstergeleri yürütülen faaliyetlerin her boyutunu (girdi, süreç, çıktı, sonuç) ölçmek ve değerlendirmek için oluşturulur. Bu göstergeler kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını ölçmeye yarayan araçlardır. Operasyonel performans göstergeleri performansın tüm boyutlarıyla ölçülmesine olanak tanıyan göstergeler olup, faaliyetlerin, üretim faktörlerinin, çalışanların performansının ölçümünde kullanılmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2009: 1). Finansal performans göstergeleri ise performansın finansal açıdan ölçülmesinde kullanılan araçlardır. Çeşitli teknik ve yöntemler kullanılarak finansal performansın ölçülmesi mümkündür. Finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkileri gösteren, işletmenin performansını ölçme ve değerlendirme yöntemi olarak en yaygın olarak kullanılan yöntem olan oran analizi yöntemi (Nowicki, 2001: 165), işletmelerde finansal şartların değerlendirilmesi için kullanılan kullanışlı araçlardandır (Finkler, 1994: 228). Hastane işletmelerinde de, hem hastanelerin kendi tablolarının yapısal analizinde hem de hastaneler arası karşılaştırma için de kullanılan en popüler ve kullanışlı bir teknik olduğu kabul edilmektedir (Berman, Kukla ve Weeks, 1994: 656).

Kar amacı gütsün veya gütmesin bir hastane yöneticisi için bir hastanenin geçmiş verilerini kullanarak finansal performansın değerlendirilmesi ve geleceğe yönelik hedefler belirlenmesi oldukça önemlidir. Hastanelerde kaynakların etkin, ekonomik ve verimli şekilde kullanımını açısından, finansal performans ölçümlerinin yapılması gerekmektedir. Hastanelerin finansal performansının değerlendirilmesinde finansal performans göstergelerinin operasyonel performans göstergeleri ile desteklenmeye ihtiyacı vardır. Bu çalışmada finansal performans göstergeleri ile operasyonel performans göstergeleri arasında ilişki olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylece söz konusu göstergelerin birbirini etkileme durumu tespit

edilerek, bu göstergelerin bir bütün olarak hastanelerde performans ölçümündeki öneminin vurgulanması mümkün olabilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Avcı (2014) tarafından yapılan çalışmada; Ankara il merkezinde yer alan bir özel dal eğitim araştırma hastanesinin yedi yıllık finansal tabloları oran analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve temel finansal oranlar ile hastane operasyonel performans göstergeleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, finansal performans göstergeleri ile yatak sayısı, poliklinik sayısı, ameliyat sayısı ve yatak doluluk oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Das (2009) tarafından yapılan çalışma; kâr amacı gütmeyen hastanelerin finansal ve operasyonel performansının önemli boyutlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Hastanede finansal ve operasyonel oranlar için faktör analizinden, faktörlerin yorumlanmasında ise eğik rotasyondan yararlanılmıştır. Kâr amacı gütmeyen hastanelerin performansındaki değişimi açıklayan beş faktör - sermaye yapısı, karlılık, aktivite, likidite ve operasyonel faktör – kullanılmıştır. Araştırma sonucunda bu hastanelerin performansının belirlenmesinde sermaye yapısının karlılıktan daha önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, hastane işletmelerinde finansal performans göstergeleri ile operasyonel performans göstergeleri arasında ilişki olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Bunun için Ankara ilinde faaliyette bulunan bir eğitim ve araştırma hastanesinin verileri kullanılmıştır. Böylece söz konusu göstergelerin biri birini etkileme durumu tespit edilerek bu göstergelerin bir bütün olarak hastanelerin performans ölçümündeki öneminin vurgulanması mümkün olabilir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada 11 adet operasyonel gösterge, 25 adet finansal gösterge kullanılmış olduğundan, ilgili hipotezleri tek tek yazmak yerine genel hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₀: ... operasyonel göstergeleri ile ... finansal performans göstergeleri arasında ilişki yoktur.

H₁: ... operasyonel göstergeleri ile ... finansal performans göstergeleri arasında ilişki vardır.

3.3. Yöntem

Çalışmada örnek olarak seçilen eğitim ve araştırma hastanesi (bundan böyle hastane) Ankara’da faaliyet göstermektedir. Hastane’nin finansal performansı 2013 yılından 2017 yılına kadar 5 yıllık finansal tablo verilerine oran analizi uygulanarak belirlenmiştir. Daha sonra finansal performans göstergeleri ile operasyonel performans göstergeleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Finansal performans göstergelerine ait veriler T.C. Sağlık Bakanlığı’nın Tek Düzen Muhasebe Sistemindeki (TDMS) bilanço ve gelir tablosu kalemlerinden, operasyonel performans göstergelerine ait veriler ise T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık İstatistikleri Modülünden (TSİM) elde edilmiştir. Operasyonel ve finansal performans göstergeleri arasındaki ilişki “Pearson Korelasyon Testi” ile analiz edilmiştir. Korelasyon katsayısı +1 ile -1 arasında değişmektedir. Korelasyon sonucunun pozitif çıkması değişkenler arasında aynı yönde bir ilişkinin olduğunu, değişkenlerden birinin artarken diğerinin de arttığını gösterir. Korelasyon sonucunun negatif çıkması ise değişkenler arasında ters yönde bir ilişki olduğunu ve değişkenlerden biri artarken diğerinin azaldığını gösterir. Sonuçların değerlendirilmesinde anlamlılık düzeyi 0,01 ve 0,05 olarak alınmış olup, aşağıdaki değer aralıkları kabul edilmiştir (Shevlin ve Miles, 1998: 85-90):

$r < 0,2$ ise çok zayıf ilişki ya da korelasyon yok $0,6-0,8$ arasında ise yüksek korelasyon

0,2-0,4 arasında ise zayıf korelasyon

0,8> ise çok yüksek korelasyon.

0,4-0,6 arasında ise orta şiddette korelasyon

3.4. Bulgular

3.4.1.Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırmada literatürden yararlanılarak yirmi beş finansal performans göstergesi belirlenmiş olup, çalışmada kullanılan Hastane'nin finansal performans göstergeleri ile ilgili tanımlayıcı istatistiksel veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 10: Finansal Performans Göstergeleri Tablosu

Oran Tipi	Ortanca	Min.	Max.	S. Sap	Ort.
Yabancı Kaynaklar/Aktif	3,77	2,30	7,28	1,96	4,55
Özkaynaklar/Aktif	-2,77	-6,28	-1,30	1,96	-3,55
Özkaynaklar/Yabancı Kaynaklar	-0,73	-0,86	-0,57	0,11	-0,73
KVYK/Pasif	3,77	2,30	6,61	1,63	4,27
UVYK/Pasif	0,00	0,00	0,77	0,35	0,29
Dönen Varlıkların Aktiflere Oranı	0,76	0,75	0,90	0,06	0,80
Maddi Duran Varlıklar/Aktif	0,23	0,10	0,24	0,05	0,20
Alacakların Devir Hızı	49,93	5,05	219,39	73,73	83,58
Çalışma Sermayesi Devir Hızı	12,75	1,85	13,71	4,51	10,76
Maddi Duran V.Devir Hızı	40,98	16,87	59,89	13,78	39,98
Duran Varlık Devir Hızı	40,09	16,87	60,55	13,85	39,36
Özkaynak Devir Hızı	-3,27	-7,85	-0,27	2,59	-3,68

Aktif Devir Hızı	9,73	1,66	11,12	3,41	8,36
Cari Oran	0,20	0,14	0,32	0,07	0,21
Likidite Oranı	0,09	0,07	0,11	0,01	0,09
Nakit Oran	0,03	0,01	0,04	0,01	0,03
Alacakların Varlıklara Oranı	0,22	0,05	0,34	0,12	0,21
Net Kar/Özkaynak	0,42	0,09	1,28	0,41	0,51
Net Kar/Aktif	-0,82	-2,54	-0,55	0,73	-1,28
Faaliyet Karı/Faal. Gerç.Kull.Varlık	-0,44	-1,69	0,25	0,63	-0,55
Faaliyet Karı/Net Satışlar	-0,06	-0,26	0,03	0,10	-0,10
Brüt Satış Karı/Net Satışlar	0,11	-0,13	0,19	0,12	0,05
Net Kar/Net Satışlar	-0,16	-0,33	-0,08	0,09	-0,18
Satışların Maliyeti/Net Satışlar	0,89	0,81	1,13	0,12	0,95
Faaliyet Giderleri/Net Satışlar	0,14	0,19	0,10	0,03	0,14

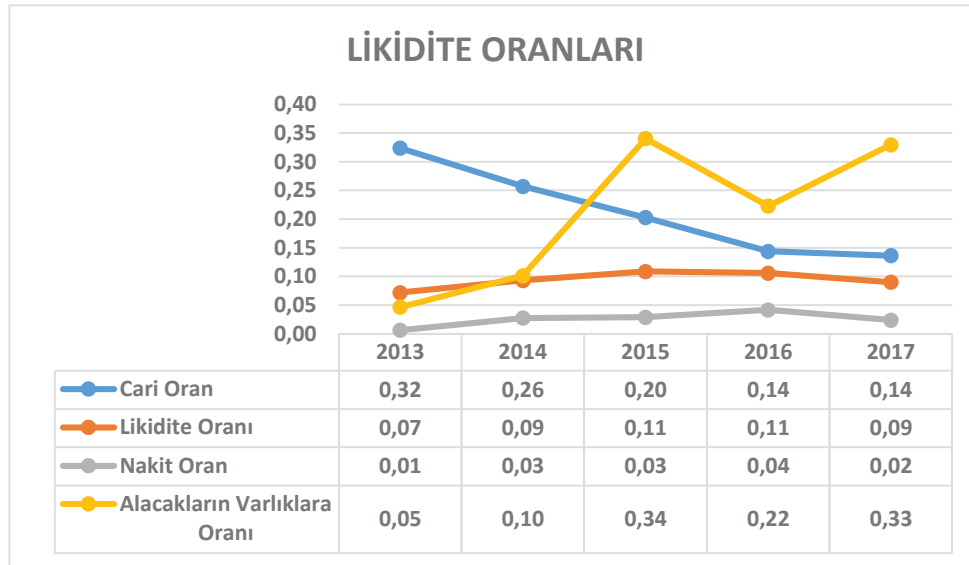
Araştırmada, literatürden yararlanılarak oniki operasyonel performans göstergesi belirlenmiş ve Hastane'ye ait operasyonel performans göstergelerine ilişkin tanımlayıcı istatistiksel veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Operasyonel Performans Göstergeleri Tablosu

Tanımlar	Ortanca	Min.	Max.	Std. Sap.	Ortalama
Yatak Sayısı	668	652	687	14,88	668,00
Uzman Dr.	234	202	345	59,80	252,60
Pratisyen Dr.	9	9	11	1,10	9,80
Poliklinik Başvuru Sayısı	1.709.602	1.578.024	1.962.360	157.949,28	1.750.441,25
Yatan Hasta Sayısı	36.436	35.508	43.999	3.905,20	38.672,00

Taburcu Olan Hasta	34.229	33.542	40.155	3.261,11	36.188,40
Yatılan Gün Sayısı	195.122	191.004	225.267	14.522,85	202.639,20
Toplam Ameliyat Sayısı	42.162	38.299	74.283	14.741,04	50.150,40
Ortalama Kalış Süresi	6	5	6	0,30	5,56
Yatak Doluluk Oranı	83	82	85	1,48	83,14
Yatak Devir Hızı	57	55	66	4,61	59,17

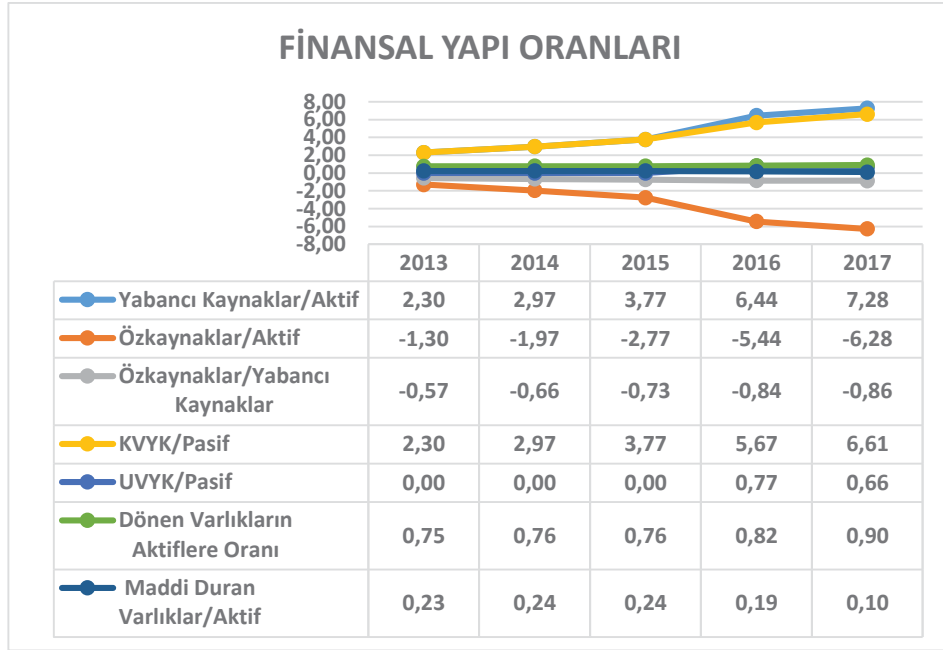
3.4.2. Oran Analizi Sonuçları

Grafik 2: Hastanenin 2013-2017 Likidite Oran Sonuçları

Sektör açısından cari oranın olması beklenen değeri gelişmiş ülkelerde ≥ 2 iken, gelişmekte olan ülkelerde ise $\geq 1,5$ olması yeterli görülmektedir. Bu oranın <1 olması kısa vadeli borçların ödenmesinde zorluk yaşandığı ve nakit sıkıntısı yaşandığını gösterir. Hastane'nin cari oranının 2013 yılında 0,32 olduğu, izleyen yıllarda düşerek 2017 yılında 0,14'e gerilediği görülmektedir. Likidite oranında beklenen değer 1'dir. Likidite oranı yıllar itibariyle olması beklenenin çok altındadır. Nakit oranının sektör açısından olması beklenen değeri ise 0,20'dir. Nakit oranı da yıllar itibariyle çok düşük kalmıştır. Alacakların varlıklara oranı varlıklar içindeki alacak oranını gösterir. Oranın yüksek olması alacak tahsilatında sorun yaşanması

durumunda likidite riski anlamına gelir. Hastane'nin alacak oranının yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu anlamda Hastane açısından likidite riskinin yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kısa vadeli borçları ödeyebilme gücünü gösteren likidite oranlarına göre; bu hastanede yıllar itibariyle likidite oranlarının düşüş eğiliminde olduğu, bu durumun kısa vadeli borçları ödemede güçlük yaşanmasına neden olacağı söylenebilir.

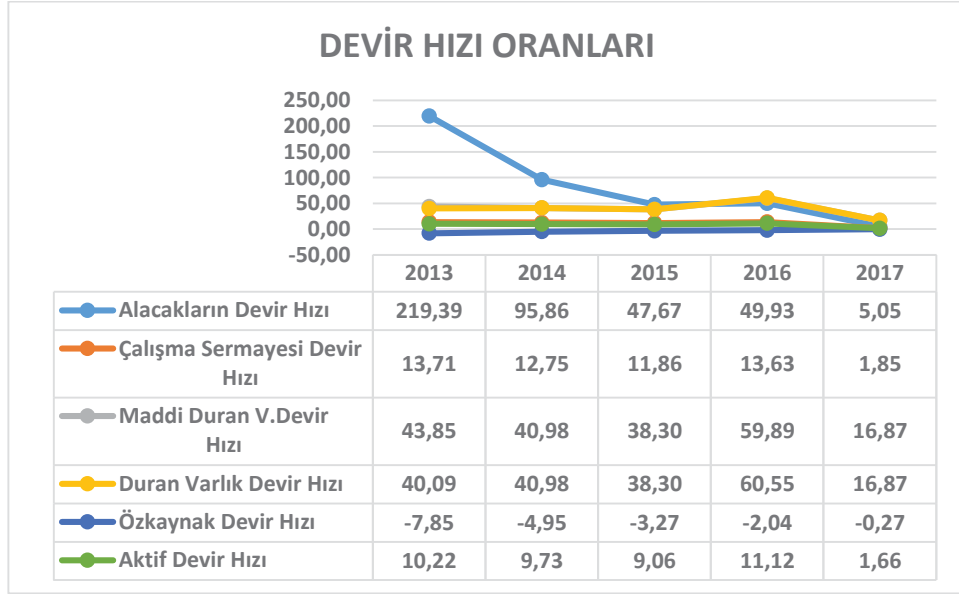
Grafik 3: Hastanenin 2013-2017 Finansal Yapı Oran Sonuçları

Yabancı kaynakların aktife oranının 0,50 olması normal kabul edilir. Ancak Hastane'de yabancı kaynak/aktif oranının genel kabul edilen orandan oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksek olması, işletmenin anapara borç taksitlerini ve faizlerini ödeyememe riski anlamına gelmektedir. Özkaynakların aktife oranının 0,50 olması normal kabul edilirken, Hastanede özkaynaklarda önemli seviyede azalış yaşanması ve özkaynakların eksi (-) değerlerde olması nedeniyle bu oran eksi değerde çıkmıştır. Özkaynakların yabancı kaynaklara oranının 1 olması normal kabul edilirken, özkaynak yetersizliğinden dolayı bu değer de (-) eksi çıkmıştır. Kısa vadeli yabancı kaynakların pasife oranının ise $\geq 0,33$ olması normal kabul edilirken bu oranın da genel kabul gören değerlere göre çok yüksek olduğu

görülmektedir. Dolayısıyla yabancı kaynak ve özkaynak oranları açısından finansal riskin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

UVYK'ların pasiflere oranında normal kabul edilen değer $\geq 0,4$ 'tır. İlk üç yıl olmamakla birlikte, UVYK'ların zaman içinde arttığı görülmektedir. Öte yandan dönen varlıkların aktife oranının 0,75'ten 0,90'lara çıktığı, maddi duran varlıkların aktif toplamına oranının ise 0,23'ten 0,10'lara düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla, UVYK artarken, duran varlıklarda bir artış olmamakla birlikte dönen varlıklarda artış olması dönen varlıkların bir kısmının UVYK ile finanse edildiği izlenimi yaratmaktadır.

Genel olarak, Hastane'de yabancı kaynakların ve özellikle KVVYK'ların arttığı, özkaynakların önemli ölçüde azaldığı, finansal yapı oranları açısından risk seviyesinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

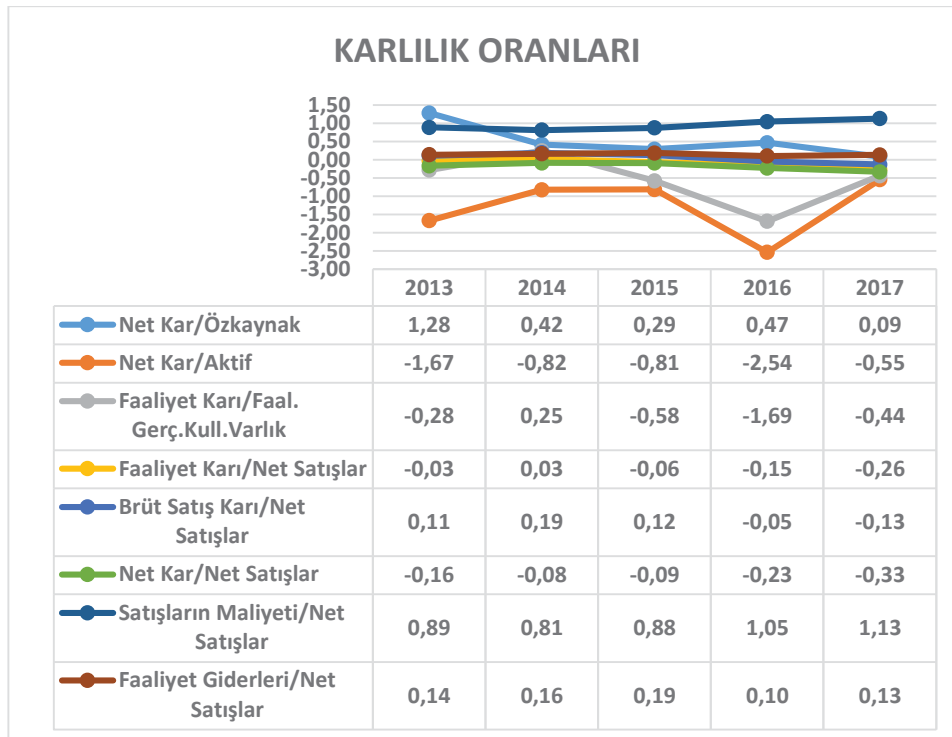
Grafik 4: Hastanenin 2013-2017 Devir Hızları Sonuçları

Alacakların devir hızının yüksek olması, işletmede etkin bir alacak politikası olduğu ve alacakların zamanında tahsil edildiği anlamına gelebilir. Alacak devir hızının olması beklenen değeri ≥ 6 'dır. Alacak devir hızının ilk yıllarda çok yüksek olduğu ancak özellikle 2017 yılında önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Bu da

2017 yılında alacakların zamanında tahsil edilemediğinin ve müşterilere tanınan vadelerin uzatıldığının göstergesi olabilir.

Maddi duran varlıkların devir hızı için olması beklenen değer 2, duran varlıklar devir hızı için olması beklenen değer ise 2,2'dir. Her yıl itibariyle beklenenden aşırı yüksek çıkan bu oranlar dikkate alındığında, maddi duran varlıkların kapasitelerinin üzerinde kullanıldığı söylenebilir.

İşletmenin toplam varlıklarının etkin kullanılıp kullanılmadığının ölçülmesinde kullanılan aktif devir hızının yüksek olması işletme varlıklarının etkin kullanıldığını ve tam kapasite ile çalışıldığını gösterir. Ancak oranın beklenenin çok üzerinde olması, aktif kalemlerinin kapasitelerinin üzerinde kullanıldığını gösterir. Oranın düşük olması ise, işletme varlıklarının etkin kullanılmadığı anlamına gelmektedir. Aktif devir hızının olması beklenen değeri 1,8'dir. Aktif devir hızının ilk yıllarda çok yüksek olduğu ve aktiflerin kapasitelerinin üzerinde kullanıldığı söylenebilir. Aktif devir hızının son yıl olan 2017 yılında düşerek olması beklenen değer seviyelerine geldiği tespit edilmiştir.

Grafik 5: Hastanenin 2013-2017 Karlılık Oran Sonuçları

Net kar marjının sektör açısından olması beklenen değeri 0,05'dir. Net karın öz kaynaklara oranında sektör açısından olması beklenen değer 0,084'tür. Net karın aktife oranında ise sektör açısından olması beklenen değer 0,09'dur. Hastane'de 5 yıl boyunca net zarar gerçekleşmiştir. 2014 yılı hariç faaliyet zararı gerçekleşmiştir. İlk üç yıl brüt satış karı gerçekleşse de son iki yıl brüt satış zararı gerçekleşmiştir. 5 yıl boyunca özkaynaklar eksi değerlerde olduğu için özkaynak karlılığına ilişkin değerlendirme yapılmamıştır. Net kar/aktif oranı da (aktif karlılığı) yıllar boyunca eksi değerlerde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni 5 yıl boyunca net kar yerine net zarar olmasıdır. Hastane, karlılık açısından değerlendirildiğinde; beklenen başarıyı yakalayamadıkları, satışların maliyetinin de yıllar itibariyle arttığı dikkate alındığında, etkin bir maliyet yönetimi ve kontrolü yapılmadığı söylenebilir.

3.4.3. Hastanenin Finansal ve Operasyonel Performans Göstergeleri Arasındaki İlişki

Tablo 3'de Hastane'de operasyonel ve finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkiler verilmiştir. Genel hipotez Tablo 3'teki göstergeler kullanılarak test edilmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Uzman doktor sayısı ile Yabancı Kaynaklar/Aktif oranı arasında pozitif, ($r = 0,958$ $p < 0,01$), KVYK/Pasif oranı arasında pozitif ($r = 0,967$ $p < 0,01$), UVYK/Pasif oranı arasında pozitif ($r = 0,849$ $p < 0,05$), Dönen Varlıkların Aktife Oranı arasında pozitif ($r = 0,984$ $p < 0,01$), Özkaynak Devir Hızı oranı arasında pozitif ($r = 0,894$ $p < 0,05$), Satışların Maliyeti/Net Satışlar Oranı arasında pozitif ($r = 0,949$ $p < 0,01$) yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak uzman doktor sayısı ile Özkaynaklar/Aktif oranı arasında negatif ($r = -0,958$ $p < 0,01$), Özkaynaklar/Yabancı Kaynaklar oranı arasında negatif ($r = -0,887$ $p < 0,05$), Maddi Duran Varlıklar/Aktif Oranı arasında negatif ($r = -0,969$ $p < 0,01$), Çalışma Sermayesi Devir Hızı oranı arasında negatif ($r = -0,845$ $p < 0,05$), Faaliyet Karı/Net Satışlar Oranı arasında negatif ($r = -0,981$ $p < 0,01$), Brüt Satış Karı/Net Satışlar Oranı arasında negatif ($r = -0,949$ $p < 0,01$), Net Kar/Net Satışlar Oranı arasında negatif ($r = -0,898$ $p < 0,05$), cari oran

arasında negatif ($r = -0,861$ $p < 0,05$) yönlü ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Pratisyen doktor sayısı ile Likidite Oranı arasında pozitif ($r = 0,831$ $p < 0,05$) yönlü, Poliklinik Sayısı ile Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif ($r = -0,833$ $p < 0,05$) yönlü, Yatan Hasta Sayısı ile Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif ($r = -0,901$ $p < 0,05$) yönlü ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Taburcu Olan Hasta sayısı ile Özkaynaklar/Yabancı Kaynaklar oranı arasında pozitif, ($r = 0,841$ $p < 0,05$), Cari Oran arasında pozitif ($r = 0,859$ $p < 0,05$), Özkaynak Devir Hızı oranı arasında negatif ($r = -0,830$ $p < 0,05$), Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif ($r = -0,932$ $p < 0,01$) yönlü ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Yatılan gün sayısı ile Özkaynaklar/Aktif oranı arasında pozitif ($r = 0,831$ $p < 0,05$), Özkaynaklar/Yabancı Kaynaklar oranı arasında pozitif ($r = 0,948$ $p < 0,01$), Alacakların Devir Hızı Oranı arasında pozitif ($r = 0,975$ $p < 0,01$), Cari Oran arasında pozitif ($r = 0,969$ $p < 0,01$), Net Kar/Özkaynak Oranı arasında pozitif ($r = 0,900$ $p < 0,05$), Yatılan Gün Sayısı ile Yabancı Kaynaklar/Aktif oranı arasında negatif ($r = -0,831$ $p < 0,05$), KVYK/Pasif oranı arasında negatif ($r = -0,854$ $p < 0,05$), Özkaynak Devir Hızı Oranı arasında negatif ($r = -0,961$ $p < 0,01$), Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif ($r = -0,898$ $p < 0,05$) yönlü ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Toplam Ameliyat Sayısı ile Özkaynaklar/Yabancı kaynak oranı arasında pozitif ($r = 0,922$ $p < 0,01$), Alacakların Devir Hızı Oranı arasında pozitif ($r = 0,991$ $p < 0,01$), Cari Oran arasında pozitif ($r = 0,945$ $p < 0,01$), Net Kar/Özkaynak Oranı arasında pozitif ($r = 0,943$ $p < 0,01$) KVYK/Pasif oranı arasında negatif ($r = -0,818$ $p < 0,05$), Özkaynak Devir Hızı arasında negatif ($r = -0,954$ $p < 0,01$), Likidite Oranı arasında negatif ($r = -0,814$ $p < 0,05$), Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif ($r = -0,889$ $p < 0,05$) yönlü ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Yatak devir hızı ile Özkaynaklar/Yabancı Kaynaklar oranı arasında pozitif ($r = 0,815$ $p < 0,05$), Cari Oran arasında pozitif ($r = 0,824$ $p < 0,05$) yönlü, Faaliyet Karı/Net

Satışlar oranı arasında pozitif ($r= 0,835$ $p<0,05$), Alacakların Varlıklara Oranı arasında negatif, ($r= -0,857$ $p<0,05$) yönlü çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda açıklanan bulgular dikkate alındığında çalışmada ele alınan bu hastanede; UVYK artarken, duran varlıklarda bir artış olmamakla birlikte dönen varlıklarda artış olması dönen varlıkların bir kısmının UVYK ile finanse edildiği izlenimi yaratmaktadır. Bu anlamda hastanede yanlış bir finansman stratejisi izlendiği söylenebilir. Ayrıca işletmede normalin üzerinde ve kullanılmayan dönen varlık unsurlarına yatırım yapılmasının karlılığı düşüreceği unutulmamalıdır.

Uzman doktor sayısında meydana gelen artışın hem toplam pasif içerisindeki yabancı kaynak oranında hem de satış maliyetlerinde artışa neden olurken karlılıkta, duran varlık yatırımında ve kısa vadeli borç ödeme gücünde azalışa neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Poliklinik sayısı, yatan hasta sayısı ve taburcu olan hasta sayısı arttıkça toplam varlık içindeki alacak oranı azalmaktadır. Bunun nedeni bazı polikliniklerin ve yatan hastaların nakit girişi sağlayarak toplam alacak tutarını azaltması olabilir. Ayrıca doğal olarak hastanede yatılan gün sayısı ve ameliyat sayısı arttıkça alacaklarda ve nakitte meydana gelen artışla cari oran ve alacak devir hızı artmakta ve varlıkların yabancı kaynakla finanse edilme oranı düşmektedir. Yine doğal bir sonuç olarak ameliyat sayısı arttıkça özkaynak karlılığı da yükselmektedir.

Özkaynak karlılığını yükseltmek, yabancı kaynakların pasif içindeki payını genel kabul gören bir seviyeye getirebilmek için Hastane'nin tercih edilebilirliğini artırıcı tanıtımlar ve hizmetler geliştirmesi gerekir. Uzman doktor sayısının yüksek olması maliyet artırıcı bir unsur olmakla birlikte tasarruf edilmesi olumsuz sonuçlar doğuracak bir husustur. Bu nedenle uzman doktor sayısının artırılması bir rekabet avantajı haline dönüştürülerek, ameliyat hizmetlerinde tercih edilen bir sağlık işletmesi haline gelerek karlılık üzerindeki olumsuz etkinin olumlu hale getirilmesi sağlanabilir.

Yukarıda anlatılanlardan da yola çıkarak, gerçekten gerekmediği halde yaptırılan hasta yatışları ve ameliyatlara değil, hastalara gerçekten ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin yüksek kalitede sunulması suretiyle hastanede yatılan gün sayısının artırılması ve duran varlıklarını etkin kullanılması yoluyla Hastane'nin tam kapasite

ile çalışmasının sağlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Böylece cari oranı ve net karlılığı yükseltmek, yabancı kaynaklardan sağlanan borçları ödemek mümkün olabilir. Finansal performansı artırmada en önemli stratejilerden birisi maliyetleri kontrol etmektir. Hastanede oluşan yüksek maliyetlerin etkin bir iç denetim, maliyet yönetimi ve tasarruf önlemleriyle azaltılması, karlılık ve borç ödeme gücü ile ilgili finansal sorunların çözülmesinde yarar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

AVCI, K. (2014), “Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Finansal ve Operasyonel Performans Göstergeleri Arasındaki İlişki”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 17 (1).

BERMAN, H. J., KUKLA, S. F., WEEKS, L. E. (1994), The Financial Management of Hospitals, Eighth Edition.

DAS, D. (2009), “Factor Analysis of Financial and Operational Performance Measures of Non-Profit Hospitals”, Journal of Health Care Finance, 36(2), 13-23.

FINKLER, S. A. (1994), Essentials of Cost Accounting For Health Care Organizations, An Aspen Publication, Gaithersburg.

NOWICKI, M. (2001), The Financial Management of Hospitals and Healthcare Organizations, Second Edition.

ORAK, S. (2015), Ankara İli Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin 2008-2013 Dönemi Finansal Performansının Oran Analizi İle İncelenmesi, Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

YÜKÇÜ, S., ATAĞAN, G. (2009), “Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23 (4).

SHEVLİN, M., MİLES, J.N.V. (1998), “Effects of Sample Size, Model Specification and Factor Loadings on the GFI in Confirmatory Factor Analysis”, Personality and Individual Differences, 25, 85-90.

Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Desteğin Kariyer Kararı Verme Zorlukları Üzerine Etkisi

Murat ESEN¹, Halil Ahmet URAN²

Özet

Çalışma, üniversite öğrencileri özelinde birçok değişkenden olumlu ya da olumsuz etkilenebilen kariyer kararı verme sürecine ışık tutulması ve bu süreçte yaşanan zorlukların neler olabileceği ve çözüm yollarının geliştirilmesine katkı sağlanması amacıyla 189'u kız 56'sı erkek olmak üzere 245 lisans öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu öğrencilerin yaş ortalaması (x)=19,98'dir. Araştırma kapsamında Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇYASDÖ)'nin aile, arkadaş ve özel bir insan alt boyutları ile Kariyer Kararı Verme Güçlüğü Ölçeği (KKVGÖ)'nin hazırlık eksikliği, bilgi eksikliği ve tutarsız bilgi alt boyutları arasında ilişki olup olmadığına bakılmış ve ailenin KKVGÖ'nin tüm alt boyutlarıyla, ÇYASDÖ'nin özel bir insan alt boyutunun ise yalnızca KKVGÖ Tutarsız Bilgi alt boyutuyla anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. ÇYASDÖ alt boyutlarının, KKVGÖ'nün alt boyutlarını olumsuz etkileyip etkilemediğine ilişkin yapılan çoklu regresyon analizlerinde ise KKVGÖ hazırlık eksikliği ve bilgi eksikliği alt boyutlarının sadece ÇYASDÖ aile ve özel bir insan alt boyutları tarafından olumsuz etkilendiği, KKVGÖ tutarsız bilgi alt boyutunun ise aile, arkadaş ve özel bir insan alt boyutları tarafından olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler- Kariyer Kararı Verme Zorlukları, Kariyer Kararsızlığı, Üniversite öğrencileri, Sosyal Destek

JEL Sınıflama Kodları: M1, M19

The Effect of Social Support on Career Decision Difficulties in University Students

Abstract

The research was conducted with a total of 245 undergraduate students, 189 female and 56 male, also it was aimed to contribute to the development of solutions to the difficulties experienced in this process and to clarify the many positive and negative career decision making processes in university students. The average age of these students is (x) = 19,98. Within the scope of the study, it was examined whether there is a relationship between the family, friend and special person subscales of Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) and the lack of preparation, lack of knowledge and inconsistent knowledge subscales of the Career Decision Making Difficulties Questionnaire (CDMDQ), and it has been seen a significant relationship with all subscales of CDMDQ and inconsistent knowledge subscale of special person main scale of family. In the multiple regression analyzes of all the subscale of MSPSS affecting the subscales of CDMDQ, Incomplete knowledge and lack of knowledge have been seen to be negatively affected by family and special person subscales, also inconsistent knowledge has been seen to be negatively affected by family, friend and special person subscales.

Keywords: Career Making Difficulties, Career Indecision, University students, Social Support

JEL Classification Codes: M1, M19

¹ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, muratesentr@gmail.com

² İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, ahmeturan2008@gmail.com

1. GİRİŞ

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme sürecinde yaşadığı zorlukların belirlenmesinin yanı sıra kariyer kararsızlığı yaşayıp yaşamadıklarının ve bu süreçte ailelerinden, arkadaşlarından ya da kendileri için önemli olan diğer kişilerden aldıkları sosyal desteğin bu konuda etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın üniversite öğrencileri özelinde birçok değişkenden olumlu ya da olumsuz etkilenebilen kariyer kararı verme sürecine ışık tutulması ve bu süreçte yaşanan zorlukların neler olabileceği ve bu sorunlara yönelik çözüm yollarının geliştirilmesine katkılar getireceği beklenmektedir. Böylelikle doğru kariyer tercihleriyle ulusal bağlamda nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve geliştirilmesinin daha mümkün olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizdeki kariyer danışmanlığı ve rehberliği ile ilgili yapılacak araştırmalara yol göstereceği beklenmektedir.

2. SOSYAL DESTEK KAVRAMI

Sosyal destek; bireylerin yaşamlarında yer alan zor zamanlarında geliştirdikleri, kendilerine değer verilmesi, özen gösterilmesi, ihtiyaç duyduklarında başvurabilecekleri insanların bulunması, sahip oldukları ilişkilerden doyum bulunması yönünde bir destek olarak tanımlanmaktadır (Zaimoğlu ve Büyükberber'ten aktaran Karadağ, 2007: 7). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bireylerin sosyal destek kaynakları; aileleri, arkadaşları, öğretmenleri, çevrelerinde yer alan gruplar ve yaşadıkları toplumdan oluşmaktadır (Yıldırım, 1997: 81-87). Ancak günümüzde gençlerin toplum içinde yalnızlaşması, sosyal olamaması, gerçekçi olmayan beklentiler içerisinde olması yeterince sosyal destek görmediklerini göstermektedir; çünkü sosyal destek; yaşam boyu gerekli olan, “ait olma” duygumuzu destekleyen ve böylece kişilerarası ilişkileri güçlendiren bir kavramdır.

Sosyal desteğin yetersizliği nedeniyle bireyler ciddi krizler yaşamakta ve çoğu zaman doğru karar verememekte, doğru değerlendirmeler yapamamaktadırlar. Hayatımızdaki en önemli kararlardan biri olan meslek seçimi de bu krizlerden etkilenen bir konu olup; gençlerin “bir grubun üyesi olma”, “iyi bir kazanç sağlayan meslek sahibi olma”, “aileden ayrılarak yeni bir kente gitme” gibi düşüncelerle yanlış meslek seçmelerine neden olmaktadır.

Sosyal desteğin bireyin kariyer yönelimine karşı etkilerine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin ebeveynlerden, akranlardan ve öğretmenlerden algılanan sosyal destek düzeyinin eğitsel planlamayı, kariyer umutlarını, mesleklerin yapısını algılamayı, öz yetkinlik algısını, mesleki olgunluklarını, mesleki fırsatları algılamayı yordadığı bulunmuştur (Öztemel, 2013: 241-257). Bireyin kariyer yönelimine dair davranışlarını aile, akran ve öğretmenlerden alınan sosyal destek etkilemektedir. Aynı şekilde öğrenciler diğer ailelerin çocuklarına destek olduklarını öğrendiklerinde ailelerine girişimci olma istekliliklerini açıklama konusunda daha fazla özgüvene sahip olabilirler. Algılanan sosyal destek arttıkça girişimcilik niyeti artmaktadır (Karaarslan, 2016: 143-161).

3. KARIYER KARARSIZLIĞI

Kariyer kararsızlığı bireylerin kariyer ile ilgili kararlar verirken karşılaştığı güçlükler olarak tanımlanmakta (Chartrand vd., 1993: 66-82; Gati vd., 1996: 510-526) ve karar verme süreci öncesinde, süreç esnasında ve süreç sonrasında bireyin üstesinden gelmek zorunda olduğu bütün problemlere işaret etmektedir (Gati, vd., 2011: 3-20; Saka ve Gati, 2007: 340-358).

Yapılan çalışmalar hem kariyer kararsızlığının hem de kariyer karar verme güçlüklerinin, bireyin başa çıkması gereken en önemli mesleki problemler olduğunu göstermiştir (Amir & Gati, 2006: 483-503; Gati, vd. 2012; Gati vd.,1996: 510-526).

Kariyer karar verme güçlükleri, bireyin karar verme sürecinden kaçmasına ya da kendisine daha az uygun olan bir karar vermesine yol açabilir. Gati ve arkadaşları bireylerin kariyer kararı verirken karşılaştıkları çeşitli güçlükleri sistematik teorik

bir yapı sunan “kariyer karar verme güçlükleri taksonomisi”ni geliştirmişlerdir. Bu taksonomi 3 ana kategoriden oluşmaktadır (Gati vd., 1996: 510-526):

- a) Kariyer karar verme sürecine hazırlık aşamasında, karşılaşılan güçlükleri içeren **Hazırlık Eksikliği** (motivasyon eksikliği, genel kararsızlık ve fonksiyonel olmayan inançlar)
- b) Kariyer karar verme sürecinde karşılaşılan bilgi eksikliğiyle ilgili güçlükleri içeren **Bilgi Eksikliği** (karar verme süreci hakkında bilgi eksikliği, benlik hakkında bilgi eksikliği, meslekler hakkında bilgi eksikliği, ek bilgi toplama yolları hakkında bilgi eksikliği)
- c) Tutarsız bilgileri betimleyen **Tutarsız Bilgi** (güvenilir olmayan bilgiler, içsel çatışmalar ve dışsal çatışmalar)

Kariyer karar verme zorlukları; bireylerin yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, aile geliri, ebeveynlerin eğitim durumu, bölüm seçiminde rehberlik hizmeti alma durumları gibi bazı demografik değişkenlerinden etkilenip etkilenmediği birçok çalışmada incelenmiştir. Lise ve üniversite öğrencilerinin kariyer karar verme zorlukları sınıf düzeyine veya yaşa göre inceleyen araştırmaların sonuçları genel olarak sınıf düzeyi yükseldikçe kariyer karar verme güçlüklerinin azaldığını göstermektedir (Tien, 2001).

Bireylerin kariyer kararsızlığını etkileyen çeşitli değişkenlere ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Bunlardan bazıları kariyer kararsızlığı ile öz yetkinlik arasındaki ilişkilere odaklanırken (Betz vd., 1996; Creed vd., 2004; Gati vd., 2011; Taylor ve Betz, 1983’den aktaran Öztemel, 2012) ve kontrol odağı (Fuqua vd., 1988; Lee vd., 2008; Santos ve Ferreira, 2012; Taylor, 1982’den aktaran Öztemel, 2012); bazıları özgüven, özsaygı (Kishor, 1981; Santos, 2001’den aktaran Öztemel, 2012) ve kaygı (Fuqua vd., 1987’den aktaran Öztemel, 2012) ile ilişkileri incelemişlerdir.

4. YÖNTEM

4.1. Çalışma Grubu

Bu çalışma, 245 lisans öğrencisinin (186 kız, 59 erkek) katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin yaşları 17-27 arası değişmekte ve yaş ortalamaları $\bar{x}=19,98$; $ss=1,59$ 'dur.

4.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada üç bölümden oluşan anket yöntemi kullanılmıştır. Birinci bölümde Gati ve Saka (2001) tarafından geliştirilen Kariyer Kararı Verme Güçlükleri Ölçeği (KKVGÖ) kullanılmıştır. Orijinal ölçek Hazırlık Eksikliği, Bilgi Eksikliği ve Tutarsız Bilgi alt ölçeklerini kapsayan 2'si kontrol sorusu, 1'i KKVG'nün genel olarak değerlendirilmesi amaçlayan ve toplam 37 soruluk Likert tipi bir ölçektir.

Ankette kullanılan bir diğer ölçek ise Zimet ve Ark. (1988) tarafından geliştirilen Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇYASDÖ) kullanılmıştır. Ölçek aile, arkadaş ve özel bir insandan olmak üzere üç farklı kaynaktan alınan sosyal desteğin yeterliliğini değerlendiren toplam 12 soruluk Likert tipi bir ölçektir.

Son bölümde ise araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine ilişkin sorular sorulmaktadır.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında kullanılan anketlerdeki ölçeklerdeki KKVGÖ'nün orijinalindeki Hazırlık Eksikliği, Bilgi Eksikliği ve Tutarsız Bilgiden (Bacanlı, 2008; Bacanlı vd., 2013) ve ÇYASDÖ'deki Aile, Arkadaş ve Özel Bir İnsandan oluşan (Zimet vd., 1988; 1990, Eker ve Arkar, 1995) üçlü yapıları faktör analizi çeşitli örneklerde desteklemiştir.

KKVGÖ'nün bütünü ve üç alt ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin iç tutarlılık değerleri ölçeğin tamamı için .92, Hazırlık Eksikliği .59, Bilgi Eksikliği .93, Tutarsız Bilgi .88 şeklinde bulunmuştur. Gati ve Saka (2001)'ya ait orijinal ölçeğin iç tutarlılık değerlerini ise tüm ölçek için .92 Hazırlık Eksikliği .60, Bilgi Eksikliği .93,

Tutarsız Bilgi ana ölçeği ise .83 olarak hesaplanmışlardır. ÇYASDÖ güvenilirlik katsayısı ise .89 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın değişkenleri olan ÇYASD alt boyutları olan Aile Desteği, Arkadaş Desteği, Özel Bir İnsan Desteği ile KKVZ alt boyutları Hazırlık Eksikliği, Bilgi Eksikliği ve Tutarsız Bilgi arasındaki ilişki analizine ait sonuçlar Tablo1.'de görülmektedir. Buna göre beklendiği gibi her iki ölçeğe ait alt boyutlar kendi aralarında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahiptir. Ölçeklerin birbiriyle ilişkisi bağlamında bakıldığında ise Aile Desteği ile Hazırlık Eksikliği ($r = -.177$; $p < 0,01$); Bilgi Eksikliği ($r = -.162$; $p < 0,05$); Tutarsız Bilgi ($r = -.157$; $p < 0,05$) alt boyutlarıyla negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Özel Bir İnsan Desteğinin ise yalnızca Tutarsız Bilgi ($r = -.165$; $p < 0,01$) alt boyutuyla negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

Tablo1.Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Alt Boyutları ve Kariyer Kararı Verme Zorlukları Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	Ort.	ss.	1	2	3	4	5	6
1.Aile Desteği	5,57	1,44	1					
2.Arkadaş Desteği	5,25	1,57	,465**	1				
3.Özel Bir İnsan Desteği	4,27	2,20	,290**	,295**	1			
4.Hazırlık Eksikliği	4,88	1,15	-,177**	,122	-,119	1		
5.Bilgi Eksikliği	4,56	1,91	-,162*	,082	-,98	,346**	1	
6.Tutarsız Bilgi	4,29	1,85	-,157*	0,32	-,165**	,137*	,235**	1

* $p < ,05$, ** $p < ,01$

Araştırma kapsamında Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek alt boyutlarının Kariyer Kararı Verme Zorlukları alt boyutları üzerinde çoklu etkiye sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihlerini yaparlarken herhangi bir rehberlik hizmeti almış olmalarının bu etkide

farklılaştırıcı bir rol üstlenip üstlenmediği test edilmiştir. Bunun için üç farklı model kurulmuş ve bu doğrultuda analizler yapılmıştır.

ÇYASD alt boyutları olan Aile Desteği, Arkadaş Desteği ve Özel Bir İnsanın Desteği alt boyutlarının KKVZ alt boyutu olan Hazırlık Eksikliği üzerindeki etkide rehberlik hizmetinin farklılaştırıcı etkisini test etmek amacıyla üç adımdan oluşan hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2.'de gösterilmiştir. İlk adımda bağımsız değişkenler olan Aile Desteği ($\beta = -.193$; $p < 0,01$), Özel Bir İnsanın Desteği ($\beta = -.204$; $p < 0,01$) alt boyutlarının Hazırlık Eksikliği alt boyutun negatif ve anlamlı biçimde yordadığı; Arkadaş Desteği alt boyutunun ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. İkinci adımda ise kukla olarak kodlanmış olarak Rehberlik Hizmeti ($\beta = -.312$; $p < 0,05$) değişkeni modele eklenmiş birinci adımdaki diğer bağımsız değişkenlerle birlikte Hazırlık Eksikliğini anlamlı biçimde yordadığı görülmüştür. ÇYASD alt boyutlarının rehberlik hizmeti değişkeniyle çarpımından oluşan etkileşim değişkenleri analize eklenmiş fakat modelde istatistiksel olarak farklılaştırıcı bir etkinin olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 2. Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğinin Kariyer Karar Verme Zorlukları Alt Boyutlarından Hazırlık Eksikliği Üzerindeki Etkisinde Alınan Rehberlik Hizmetinin Farklılaştırıcı Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Model 1		Bağımlı Değişken; Hazırlık Eksikliği						
Bağımsız Değişkenler		B	ShB	β	t	F	R ²	P
1. Adım	Sabit	4,111	,319		12,904	5,986	0,07	,001
	Aile Desteği	-,156	,058	-,193	-2,693			,008
	Arkadaş Desteği	,068	,053	,092	1,284			,200
	Özel Biri Desteği	-,107	,035	-,204	-3,067			,002
2. Adım	Sabit	4,310	,330		13,074	5,701	0,09	,001
	Aile Desteği	-,159	,057	-,197	-2,768			,006
	Arkadaş Desteği	,061	,053	,083	1,162			,246
	Özel Biri Desteği	-,108	,035	-,205	-3,106			,002

	Rehberlik (Kukla)	-,312	,146	-,133	-2,139			,030
3.Adım	Sabit	4,153	,321		12,921	3,437	0,08	,003
	Aile Desteği	-,161	,087	-,200	-1,857			,065
	Arkadaş Desteği	,055	,077	,075	,715			,475
	Özel Biri Desteği	-,079	,058	-,151	-1,377			,170
	Aile Desteği*Rehberlik	-,016	,100	-,040	-,158			,875
	Ark,Desteği*Rehberlik	,015	,100	,037	,152			,879
	Özel Biri *Rehberlik	-,048	,073	-,112	-,662			,509

2. Modelde ise ÇYASD alt boyutları olan Aile Desteği, Arkadaş Desteği ve Özel Bir İnsanın Desteği alt boyutlarının KKVZ alt boyutu olan Bilgi Eksikliği üzerindeki etkide rehberlik hizmetinin farklılaştırıcı etkisini test etmek amacıyla üç adımdan oluşan hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3.'de gösterilmiştir. İlk adımda bağımsız değişkenler olan Aile Desteği ($\beta = -,191$; $p < 0,01$), Özel Bir İnsanın Desteği ($\beta = -,168$; $p < 0,05$) alt boyutlarının Bilgi Eksikliği alt boyutun negatif ve anlamlı biçimde yordadığı; Arkadaş Desteği alt boyutunun ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. İkinci adımda ise kukla olarak kodlanmış olarak Rehberlik Hizmeti ($\beta = -,128$; $p < 0,05$) değişkeni modele eklenmiş birinci adımdaki diğer bağımsız değişkenlerle birlikte Bilgi Eksikliğini anlamlı biçimde yordadığı görülmüştür. ÇYASD alt boyutlarının rehberlik hizmeti değişkeniyle çarpımından oluşan etkileşim değişkenleri analize eklenmiş fakat modelde istatistiksel olarak farklılaştırıcı bir etkinin olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 3. Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğinin Kariyer Karar Verme Zorlukları Alt Boyutlarından Bilgi Eksikliği Üzerindeki Etkisinde Alınan Rehberlik Hizmetinin Farklılaştırıcı Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Model 2		Bağımlı Değişken; Bilgi Eksikliği						
Adımlar	Bağımsız Değişkenler	B	Sh	β	t	F	R ²	P
1.Adım	Sabit	3,512	,532		6,607	4,299	0,05	,006

	Aile Desteği	-,255	,097	-,191	-2,637			,009
	Arkadaş Desteği	,052	,088	,043	,588			,557
	Özel Biri Desteği	-,146	,058	-,168	-2,506			,013
2.Adım	Sabit	3,831	,551		6,957	4,313	0,07	,002
	Aile Desteği	-,260	,096	-,195	-2,707			,007
	Arkadaş Desteği	,041	,088	,034	,468			,640
	Özel Biri Desteği	-,147	,058	-,169	-2,538			,012
	Rehberlik (Kukla)	-,499	,244	-,128	-2,045			,042
3.Adım	Sabit	3,547	,535		6,630	2,832	0,07	,011
	Aile Desteği	-,385	,144	-,289	-2,667			,008
	Arkadaş Desteği	-,043	,128	-,035	-,331			,741
	Özel Biri Desteği	-,152	,096	-,175	-1,580			,115
	Aile Desteği*Rehberlik	-,210	,166	-,325	-1,268			,206
	Ark,Desteği*Rehberlik	,152	,166	,223	,915			,361
	Özel Biri *Rehberlik	-,007	,121	-,010	-,059			,953

Araştırmadaki 3. Modelde ise ÇYASD alt boyutları olan Aile Desteği, Arkadaş Desteği ve Özel Bir İnsanın Desteği alt boyutlarının KKVZ alt boyutu olan Tutarsız Bilgi üzerindeki etkide rehberlik hizmetinin farklılaştırıcı etkisini test etmek amacıyla üç adımdan oluşan hiyerarşık çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4.'e gösterilmiştir. İlk adımda bağımsız değişkenler olan Aile Desteği ($\beta = -,187$; $p < 0,05$), Özel Bir İnsanın Desteği ($\beta = -,166$; $p < 0,05$) ve Arkadaş Desteği ($\beta = -,162$; $p < 0,05$) alt boyutlarının Tutarsız Bilgi alt boyutun negatif ve anlamlı biçimde yordadığı; görölmektedir. İkinci adımda ise kukla olarak kodlanmış olarak Rehberlik Hizmeti ($\beta = -,134$; $p < 0,05$) değişkeni modele eklenmiş birinci adımdaki diğer bağımsız değişkenlerle birlikte Tutarsız Bilgi anlamlı biçimde yordadığı

görülmüştür. ÇYASD alt boyutlarının rehberlik hizmeti değişkeniyle çarpımından oluşan etkileşim değişkenleri analize eklenmiş fakat modelde istatistiksel olarak farklılaştırıcı bir etkinin olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 4. Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğinin Kariyer Karar Verme Zorlukları Alt Boyutlarından Tutarsız Bilgi Üzerindeki Etkisinde Alınan Rehberlik Hizmetinin Farklılaştırıcı Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Model 3		Bağımlı Değişken; Tutarsız Bilgi						
Adımlar	Bağımsız Değişkenler	B	Sh	β	t	F	R ²	p
1.Adım	Sabit	5,194	,512		10,146	5,219	0,06	,002
	Aile Desteği	-,241	,093	-,187	-2,595			,010
	Arkadaş Desteği	-,196	,085	-,166	-2,300			,022
	Özel Biri Desteği	-,136	,056	-,162	-2,425			,016
2.Adım	Sabit	5,552	,531		10,406	5,123	0,08	,001
	Aile Desteği	-,243	,092	-,189	-2,635			,009
	Arkadaş Desteği	-,190	,084	-,161	-2,250			,025
	Özel Biri Desteği	-,137	,056	-,163	-2,454			,015
	Rehberlik (Kukla)	-,502	,234	-,134	-2,144			,033
3.Adım	Sabit	5,143	,515		9,988	3,318	0,08	,004
	Aile Desteği	-,109	,139	-,084	-,784			,434
	Arkadaş Desteği	-,183	,124	-,155	-1,478			,141
	Özel Biri Desteği	-,232	,092	-,276	-2,511			,013
	Aile Desteği*Rehberlik	-,181	,160	-,289	-1,135			,257
	Ark,Desteği*Rehberlik	-,007	,160	-,011	-,047			,963
	Özel Biri *Rehberlik	-,143	,117	-,207	1,226			,221

6. SONUÇ

Bireylerin hayatlarında verdikleri birçok önemli karar arasında kariyerine yönelik verecekleri kararlar da yer almaktadır. Bu sebeple bireylerin kariyer kararı verme süreçlerinin aydınlatılması hangi dış etkenlerin bu süreçte bireylere destek olabileceğinin anlaşılmasına çalışılması bu çalışmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerin lisans seviyesinde okuyan 245 öğrencisi ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırmanın temel iddiası bireyin alacağı sosyal desteğin kariyer kararının verilmesi sürecini görece kolaylaştıracağı düşüncesiyle Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek ölçeğinin alt boyutları olan *Aile Desteği*, *Arkadaş Desteği* ve *Özel Bir İnsan Desteğinin*, Kariyer Kararı Verme Zorlukları ölçeği alt boyutu olan Hazırlık Eksikliği, Bilgi Eksikliği ve Tutarsız Bilgi alt boyutlarını negatif yönde etkileyeceği şeklinde oluşturulmuştur. Çünkü araştırma kapsamında bireyin üstelik genç denebilecek çağlarda yakın çevresi ve önemseydiği kişilerden alacağı sosyal desteğin kendisi için hayatının sonraki evrelerini önemli ölçüde etkileyecek olan kariyer kararını verirken ona avantaj sağlayacağı varsayılmaktadır. Buna göre elde edilen sonuçlara bakıldığında üç ana destek kaynağı olan *Aile*, *Arkadaş* ve *Özel Bir İnsandan* gelen desteğin kariyer kararı verecek bireylerdeki Tutarsız Bilgi değişkenini negatif yönde etkilediği, Hazırlık ve Bilgi Eksikliği alt değişkenlerini ise sadece *Aile* ve *Özel Bir İnsan* tarafından olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Araştırma kapsamında bireylere kariyer kararında önemli bir adım olan üniversite yaşamına başlamadan önce üniversite ya da bölüm tercihi yaparken rehberlik hizmeti alıp almadıkları sorulmuştur. Bu sorudaki amaç ise bireylerin aldıkları sosyal desteğin kariyer kararı verme zorluğu üzerindeki etkisinde aldıkları rehberlik hizmetinin farklılaştırıcı bir yönü olup olmadığı diğer bir deyişle aldıkları sosyal destek sayesinde kariyer kararı sürecinde avantaj yakalayan bireylerin alacakları rehberlik hizmetiyle daha üst seviyelere taşınıp taşınmayacağı anlaşılacak istenmiştir. Sonuç olarak rehberlik hizmeti kariyer kararı verme sürecindeki alt boyutları doğrusal olarak negatif ve anlamlı bir biçimde etkilemiş olmasına rağmen farklılaştırıcı bir rolü olduğuna yönelik istatistiksel bir kanıt bulunamamıştır.

KAYNAKLAR

- BACANLI, F. (2008), “*Career decision-making difficulties of Turkish adolescents*”, *Paper presented at Counseling International Perspective: Global Demands and Local Needs*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 25-27.
- BACANLI, F., EŞİCİ, H. ve ÖZÜNLÜ, M. B. (2013), “*Kariyer Karar Verme Güçlüklerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 198-211.
- CHARTRAND, J. M., ROSE, M. L., ELLIOT, T. R., MARMAROSH, C. ve CALDWELL, C. (1993), “*Peeling Back The Onion: Personality, Problem Solving, and Career Decision Making Style Correlates of Career Indecision*”, *Journal of Career Assessment*, 1, 66-82.
- EKER D., ARKAR H. (1995b), “*Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği*”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 34, 45-55.
- GATI, I., ASULIN-PERETZ, L. ve FISCHER, A. (2012), “*Emotional and Personality-Related Career Decision-Making Difficulties: A3-Year Follow-Up*”, *The Counseling Psychologist*, 40(1), 6-27.
- GATI, I., GADASSI, R., SAKA, N., HADADI, Y., ANSENBERG, N. ve FRIEDMANN, R. (2011), “*Emotional And Personality-Related Aspects of Career Decision Making Difficulties: Facets of Career Indecisiveness*”, *Journal of Career Assessment*, 19(1), 3-20.
- GATI, I., KRAUSZ, M. ve OSIPOW, S. H. (1996), “*A Taxonomy of Difficulties in Career Decision-Making*”, *Journal of Counseling Psychology*, 43, 510-526.
- KARAARSLAN, M. H. (2016), “*İşletme Bölümü Öğrencilerinin Kendi İşlerini Kurma Konusunda Algıladıkları Sosyal Normlar*”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 143-161.
- KARADAĞ, İ. (2007), “*İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Sosyal Destek Kaynakları Açısından İncelenmesi*”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.*

- ÖZTEMEL, K. (2012), “*Kariyer Kararsızlığı ile Mesleki Karar Verme Öz Yetkinlik ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkiler*”, Gazi Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara, 32(2), 459-477.
- ÖZTEMEL, K. (2013), “*Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet*”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(3), 241-257.
- SAKA, N., GATI, I. (2007), “*Emotional and Personality-Related Aspects of Persistent Career Decision-Making Difficulties*”, Journal of Vocational Behavior, 71, 340-358.
- TAYLOR, K. M., BETZ, N. E. (1983), “*Applications of Self Efficacy Theory to the Understanding and Treatment of Career Indecision*”, Journal of Vocational Behavior, 22, 63-81.
- ZIMET, G. D., DAHLEM, N. W., ZIMET, S. G., FARLEY, G. K. (1988), “*The Multidimensional Scale of Percieved Social Support*”, Journal of Personality Assessment, 52, 30-41.

Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS – BOBİ FRS) ve Türk Vergi Sistemi Kapsamında İlişkili Taraf İşlemleri

Nesrin KÜLLÜ¹, İlker KIYMETLİ ŞEN²

Özet

Finansal tablolardaki verilerin bir kısmını oluşturan ilişkili taraf işlemleri ve bunların dipnotlarda açıklanması, borç verenler ve yatırımcıların verecekleri kararlar açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Günümüzde muhasebe ve denetim ile ilgili firma yolsuzlukları, başta firma hissedarları olmak üzere bu alanda birçok kesimi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yolsuzluk ve skandallarda; ilişkili taraf işlemlerinin etkisinin önemli boyutta olması nedeniyle ilişkili taraf işlemlerine yoğunlaşılması ve gerçeğe uygun şekilde sunulması, gündeme gelmiştir. İlişkili taraf işlemlerinin sunulması ve muhasebeleştirilmesinde; TMS 24 bir işletmenin finansal durumunun ve faaliyet sonuçlarının, ilişkili tarafların mevcudiyeti ile ilişkili taraflarla gerçekleştirilen işlemler ve mevcut bakiyelerden etkilenebileceği olasılığına dikkat çekmek için, işletmenin finansal tablolarının gerekli açıklamaları içermesini belirtirken, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 12'inci maddesine göre ise kurumları, ortaklarından veya ortaklar ile ilişkili olan kişilerden doğrudan veya dolaylı şekilde temin ederek işletmede kullandıkları her türlü borcun, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte öz sermayenin üç katını aşan kısmı, ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye sayılacağı hükmüne bağlamıştır. BOBİ FRS'de ise Konsolide Finansal Tablolar bölümünde kontrol gücüne göre finansal tablolara nasıl yansıtılması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmanın amacı, ilişkili taraf işlemlerinin saptanması, muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolara yansıtılmasında mevcut muhasebe ve vergi uygulamaları ile finansal raporlama standartlarının (TMS/TFRS–BOBİ FRS) karşılaştırılarak farklılıkların gösterilmesidir.

Anahtar Kelimeler: İlişkili Taraf İşlemleri, Muhasebe Standartları

JEL Kodları: M40, M41

Related Party Transactions in Financial Reporting Standards (TMS / TFRS - BOB FRS) and Turkish Tax System

Abstract

Related party transactions and their explanation included in the financial statements are a crucial source of information in the decision-making process of lenders and investors. Nowadays, the problem of corruption in accounting and auditing in firms has negatively affected many sectors, especially the shareholders. In this type of corruption and scandals; due to the significance of the related party transactions, whether these transactions are appropriate and reflect the reality has become the main focus. In the presentation and the accounting of these transactions, in order to draw attention to the possibility that an entity's financial position and operating results may be affected by the existence of related party transactions, the financial statements of the entity include the necessary explanations requested by the Turkish Accounting Standards (TMS) 24, whereas according to the Article 12 of the Corporate Tax Law no. 5520 all kind of debts used by or associated with the firm's partners in a direct on indirect way, should exceed three times the share capital at any time of the accounting period in order to be considered as implicit capital for the relevant accounting period. Financial Reporting Standards for Large and Medium-Sized Businesses

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, nesrinlalee@gmail.com

² Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, ilksen@ticaret.edu.tr

(BOBİ FRS) specify the way in which the control power should be reflected in the Consolidated Financial Statements. The purpose of this study is to present the differences that exist in the accounting and financial statements of related party transactions by comparing accounting and taxation practices with the financial reporting standards (TMS/TFRS–BOBİ FRS).

Keywords : *Related Party Transactions, Accounting Standards*
JEL Codes : *M40, M41*

Giriş

İşletme sahipleri, ticari hayatta maliyet, bilgi, kalite, pazarlama gibi konularda daha avantajlı konuma geçebilmek için yatay ya da dikey büyüme yöntemi ile başka işletmelerin kontrol gücünü ele geçirebilmekte ya da başka işletmeler kurabilmektedir. Yine, işletme sahipleri ya da işletme tepe yöneticileri, kendilerine ya da yakınlarına menfaat sağlamak amacıyla işletme olanaklarını kullanabilmektedir. Tüm bu gayretler, işletme ortaklarının bazen lehlerine bazen de aleyhlerine sonuçlanabilmektedir. İşletmeler kontrol gücünü elinde tuttukları işletmelerden kaynak transferi yapabilmekte ya da bu işletmelere kaynak transfer edebilmektedir.

Tüm bu hareketlerin kurumsal yönetim amacına ulaşmak için, işletme ortakları ya da yatırımcılar tarafından bilinmesi gerekmektedir. Çünkü bu tür hareketler, işletmenin gerçek faaliyet sonucunun ya da finansal gücünün yanlış yansımaya sebep olabilmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye Muhasebe Standartlarında (TMS) 24 nolu standart, bu konu üzerine odaklanmıştır. TMS 24 İlişkili Taraflar Açıklamaları Standardı, işletmelerin ilişkili taraflarla olan ilişkilerinin şeffaf bir şekilde kamuya açıklanması gerektiği üzerinde durmaktadır (Çankaya ve Dinç, 2017:3).

Türkiye’de yasal defterler, Maliye Bakanlığı tarafından 1992’de oluşturulan ve 1994 yılında uygulanmaya başlanan “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği” esaslarına göre tutulmakta, bilanço kalemleri ile ilgili değerlendirme işlemleri Vergi Usul Kanunu (VUK) hükümlerine göre yapılmakta ve vergi daireleri için bu veriler dikkate alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ilişkili taraf işlemlerinin saptanması, muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolara yansıtılmasında mevcut muhasebe ve vergi uygulamaları ile

finansal raporlama standartlarının (TMS/TFRS–BOBİ FRS) karşılaştırılarak farklılıkların gösterilmesidir.

1. İLİŞKİLİ TARAF İŞLEMLERİ İLE İLGİLİ VERGİ KANUNLARI

1.1 Kurumlar Vergisi Kanunu Yönünden İlişkili Taraf Kavramı

5520 sayılı KVK'nın 13. maddesinin birinci fıkrasında “kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır” ifadesi yer almaktadır. İlgili maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ilişkili kişi ise; “kurumların kendi ortakları, kurumların ilgili bulunduğu gerçek kişi veya kurumlar, kurumların ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi ve kurumlar, kurum idaresi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumlar, kurumun sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumlar, ortakların eşleri, ortakların veya eşlerinin üstsoy ve altsoyu, ortakların ve eşlerinin üçüncü derece dahil yansoy hısımları ve kayın hısımlar”ıdır.

Ayrıca kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk Vergi Sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkanı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulu'nca ilan edilen ülkeler veya bölgelerde bulunan kişiler de ilişkili kişi sayılmaktadır.

Aşağıdaki şemada görüldüğü üzere;

(A) Kurumunun;

- Ortak (B) Kurumu,
- Ortak (B) Kurumunun doğrudan ortağı olduğu (G) Kurumu,
- Ortak (B) Kurumunun dolaylı olarak ortağı olduğu (H) Kurumu,
- Ortak (B) Kurumunun kurucusu olduğu (F) Derneği ve bu derneğin iktisadi işletmesi,
- (F) Derneğine ait iktisadi işletmede çalışan (Z) Gerçek Kişisi,

- Ortakla ilişkili (F) Derneğin kurucularından (I) Kurumu,
- Ortakla ilişkili (F) Derneğin dolaylı olarak bağlı bulunduğu (AD) Gerçek Kişisi veya Kurumu,
- Ortak (B) Kurumunun doğrudan ortağı olduğu (D) Kurumu,
- Ortak (D) Kurumunda çalışan Finans Müdürü (R),
- Ortak (B) Kurumunda çalışan (M) Gerçek Kişisi
- Ortak (J) Gerçek Kişisi,
- Ortak (J) Gerçek Kişisinin altsoyu, üstsoyu ve yansoyu,
- Ortak (J) Gerçek Kişisinin Eşi (K),
- Ortak (J) Gerçek Kişisinin Eşi (K)'nın üstsoyu ve yansoyu,
- Ortak (J) Gerçek Kişisinin doğrudan ortağı olduğu (L) Kurumu,
- Ortak (J) ile ilişkili (L) Kurumunun doğrudan ortağı olduğu (AB) Kurumu,
- (AB) Kurumunun Yönetim Kurulu Başkanı (Ş),
- Yönetim Kurulu Başkanı olan (Ş)'nin üye olduğu (AC) Derneği,
- (S) İş Ortaklığı,
- (S) İş Ortaklığının diğer ortağı (T) Kurumu ile yaptığı mal veya hizmet alım ya da satım işlemleri, ilişkili kişilerle yapılan işlemler olarak değerlendirilecektir.

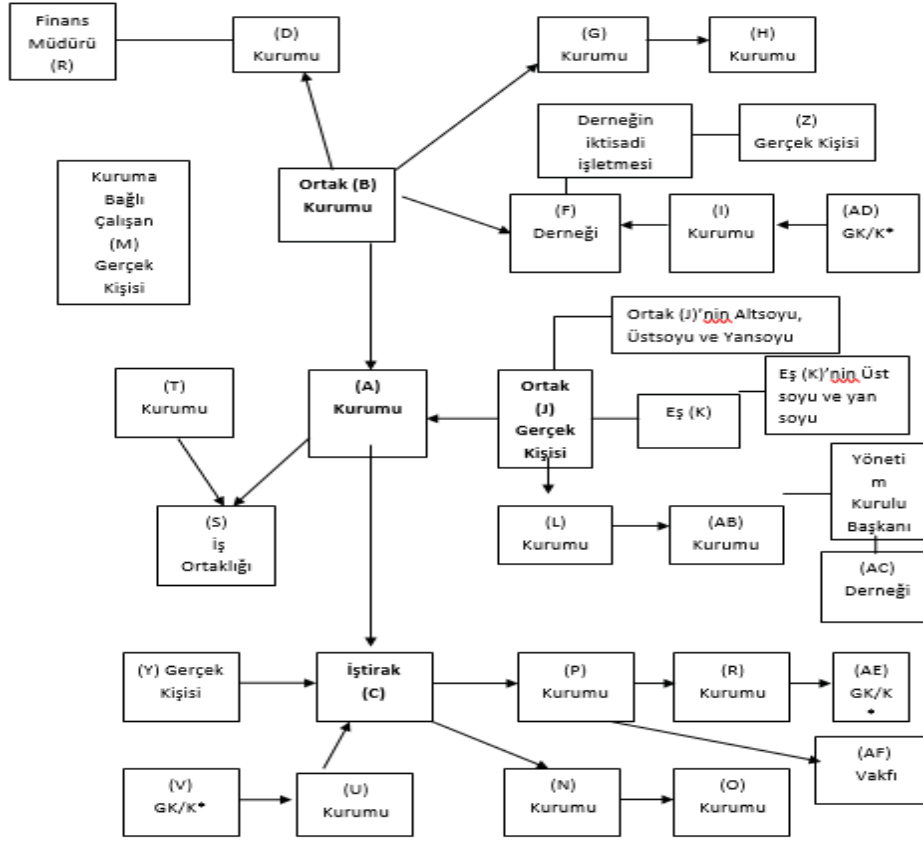
Öte yandan, aynı derneğe üye olan gerçek kişi veya kurumların, sadece aynı derneğin üyeleri olmaları nedeniyle ilişkili kişi kapsamında değerlendirilmeleri mümkün bulunmamaktadır.

(A) Kurumunun;

- İştirak (C),
- İştirak (C)'nin doğrudan ortağı olduğu (P) Kurumu,
- İştirak (C) ile ilişkili (P) Kurumunun doğrudan bağlı bulunduğu (R) Kurumu,
- İştirak (C) ile ilişkili (P) Kurumunun dolaylı olarak bağlı bulunduğu (AE) Gerçek Kişisi veya Kurumu,
- İştirak (C) ile ilişkili (P) Kurumunun kurucusu olduğu (AF) Vakfı,
- İştirak (C)'nin doğrudan ortağı olduğu (N) Kurumu,
- İştirak (C)'nin dolaylı olarak ortağı olduğu (O) Kurumu,

- İştirak (C)'nin doğrudan bağlı bulunduğu (Y) Gerçek Kişisi,
- İştirak (C)'nin doğrudan bağlı bulunduğu (U) Kurumu,
- İştirak (C)'nin dolaylı olarak bağlı bulunduğu (V) Gerçek Kişisi veya Kurumu ile yaptığı mal veya hizmet alım ya da satım işlemleri, ilişkili kişilerle yapılan işlemler olarak değerlendirilecektir (Resmi Gazete No: 26704, Resmi Gazete Tarihi: 18/11/2007)

Tablo I: İlişkili Kişi

(Resmi Gazete No: 26704, Resmi Gazete Tarihi: 18/11/2007)

5520 sayılı KVK'nın 13'üncü maddesi şu şekildedir:

Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak

dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.

Emsallere uygunluk ilkesi, ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder.

Kurumlar, ilişkili kişilerle yaptığı işlemlerde uygulayacağı fiyat veya bedelleri, aşağıdaki yöntemlerden işlemin mahiyetine en uygun olanını kullanarak tespit eder:

- *Karşılaştırılabilir fiyat yöntemi:* Bir mükellefin uygulayacağı emsallere uygun satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım ya da satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulayacağı piyasa fiyatı ile karşılaştırılarak tespit edilmesini ifade eder.
- *Maliyet artı yöntemi:* Emsallere uygun fiyatın, ilgili mal veya hizmet maliyetlerinin makul bir brüt kâr oranı kadar artırılması suretiyle hesaplanmasını ifade eder.
- *Yeniden satış fiyatı yöntemi:* Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan, makul bir brüt satış kârı düşülerek hesaplanmasını ifade eder.
- Emsallere uygun fiyata yukarıdaki yöntemlerden herhangi birisi ile ulaşma olanağı yoksa mükellef, işlemlerin mahiyetine uygun olarak kendi belirleyeceği diğer yöntemleri kullanabilir.
- İlişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanacak fiyat veya bedelin tespitine ilişkin yöntemler, mükellefin talebi üzerine Maliye Bakanlığı ile anlaşarak belirlenebilir. Bu şekilde belirlenen yöntem, üç yılı aşmamak üzere anlaşmada tespit edilen süre ve şartlar dahilinde kesinlik taşır.

Tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazanç, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarının uygulamasında, bu maddedeki şartların gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla dağıtılmış kâr payı veya

dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar sayılır. Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki, bu düzeltmenin yapılması için örtülü kazanç dağıtan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır.

1.2. Gelir Vergisi Kanunu'nda İlişkili Kişi

Gelir Vergisi Kanunu'nun uygulamasında teşebbüs sahibinin eşi, üstsoy ve altsoyu, üçüncü derece dahil yansoy ve kayın hısımları ile doğrudan veya dolaylı ortağı bulunduğu şirketler, bu şirketlerin ortakları, bu şirketlerin idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından kontrolü altında bulunan diğer şirketler ilişkili kişi sayılmaktadır (GVG, m.41/5). Teşebbüs sahibi bir şirkete doğrudan veya dolaylı ortak ise teşebbüs sahibi ile söz konusu şirketler ilişkili kişi kapsamındadır. Bu ilişkide sermaye veya kâr payı oranının herhangi bir önemi bulunmamaktadır.

2.İLİŞKİLİ TARAFLAR KAPSAMINDA TMS/TFRS-BOBİ FRS UYGULAMALARI

2.1 TMS 24'e Göre İşletme Açısından İlişkili Taraf Kavramı

İlişkili taraf, finansal tabloları hazırlayan işletmeyle ilişkili olan kişi veya işletmedir. İlişkili taraf ilişkileri iş ve ticaret hayatının normal bir parçasıdır. Bir ilişkili taraf ilişkisi işletmenin kar veya zararı ile finansal durumu üzerinde etkili olabilir. İlişkili taraflar ilişkili olmayan tarafların yapmayacağı işlemler içerisine girebilirler.

İşletmelerin ilişkili taraf olarak değerlendirilmesi hususunu standartta yapılan açıklamalar çerçevesinde, raporlayan işletme ve raporlayan işletme ile ilişkili taraf ilişkisi kapsamına alınan işletme gibi iki tür işletmeden söz edilmektedir.

İşletmelerin ilişkili taraf olarak değerlendirilmesi için, söz konusu işletmelerin firmadaki kontrol güçleri ve gerçekleştirmiş oldukları işlemlerin firmanın finansal tablolarındaki önemli etkileri gibi özellikleri kapsamaktadır.

- Tarafın, işletmenin bir iştiraki veya iş ortaklığı durumunda olması

- Ana ortaklıklar, bağılı ortaklıklar ve aynı iş dalındaki bağılı ortaklıklar dahil olmak üzere; işletmeyi kontrol etmesi, işletme tarafından kontrol edilmesi ya da işletme ile ortak kontrol altında bulunması
- Tarafın, işletmenin ortak girişimci olduğu bir iş ortaklığı olması,
- Tarafın, işletmenin ya da işletme ile ilişkili taraf olan bir işletmenin çalışanlarına işten ayrılma sonrasında sağlanan fayda planları olması,
- İşletme gerçek kişiler kısmında tanımlanan söz konusu kişi tarafından kontrol veya müştereken kontrol ediliyor ise,
- İşletme üzerinde, gerçek kişiler kısmında bahsedilen önemli etkiye sahip, kişi veya kilit yönetici konumundaki kişinin pozisyonları ilişkili taraf kapsamında değerlendirilir.(Resmi Gazete No: 26040. 118)

Devlet ilişkili işletme tanımı da kontrol ve önemli etki kuramı ile yapılmaktadır. Devletin işletme üzerinde, kontrol veya ortak kontrol ve önemli etki düzeyinde gücü olduğu işletmeler devlet ilişkili işletmeler olarak tanımlanabilir. (Maliye ve Hukuk Yayınları, Ocak 2008)

2.2. TMS 24'e Göre Gerçek Kişiler Açısından İlişkili Taraf Kavramı

İşletme ile ilgili işlemler üzerinde etkisi olabilecek ya da işlemlerden etkilenebilecek aile bireyleridir. TMS 24 gerçek kişinin yakın aile üyesi kapsamında belirlemektedir.

TMS 24'e göre bir bireyin yakın aile üyeleri; kişinin eş ve çocukları, eşinin çocukları ve kişinin ya da eşinin bakmakla yükümlü olduğu kişiler olarak kabul edilmektedir. Bir kişi veya bu kişinin yakın ailesinin bir üyesi, aşağıdaki durumlarda raporlayan işletmeyle ilişkili sayılır: Söz konusu kişinin:

- Raporlayan işletme üzerinde kontrol veya müşterek kontrol gücüne sahip olması durumunda,
- Raporlayan işletme üzerinde önemli etkiye sahip olması durumunda,
- Raporlayan işletmenin veya raporlayan işletmenin bir ana ortaklığının kilit yönetici personelinin bir üyesi olması durumunda.

Aşağıdaki koşullardan herhangi birinin mevcut olması halinde işletme raporlayan işletme ile ilişkili sayılır:

- İşletme ve raporlayan işletmenin aynı grubun üyesi olması halinde (yani her bir ana ortaklık, bağlı ortaklık ve diğer bağlı ortaklık diğerleri ile ilişkilidir).
- İşletmenin, diğer işletmenin (veya diğer işletmenin de üyesi olduğu bir grubun üyesinin) iştiraki ya da iş ortaklığı olması halinde.
- Her iki işletmenin de aynı bir üçüncü tarafın iş ortaklığı olması halinde.
- İşletmelerden birinin üçüncü bir işletmenin iş ortaklığı olması ve diğer işletmenin söz konusu üçüncü işletmenin iştiraki olması halinde.
- İşletmenin, raporlayan işletmenin ya da raporlayan işletmeyle ilişkili olan bir işletmenin çalışanlarına ilişkin olarak işten ayrılma sonrasında sağlanan fayda plânlarının olması halinde.
- Raporlayan işletmenin kendisinin böyle bir plânının olması halinde, sponsor olan işverenler de raporlayan işletme ile ilişkilidir.(TMS 24 P.9)

2.3 BOBİ FRS-TMS/TFRS Kapsamında İlişkili Taraf İşlemleri

Bobi FRS ilişkili taraf işlemleri ile ilgili Konsolide Finansal Tablolar bölümünde kontrol gücüne göre finansal tablolara nasıl yansıtılması gerektiğini belirtmiştir. Bobi FRS'na göre kontrol, faaliyetlerinden fayda sağlamak amacıyla bir işletmenin finansal ve faaliyet politikalarını yönetme gücüdür. Ana ortaklığın, bir işletmedeki oy haklarının yarısından fazlasına sahip olması durumunda, aksi açıkça ortaya konulmadığı sürece ilgili işletme üzerinde kontrolünün bulunduğu kabul edilmektedir. (Özbirecikli, Kıymetli Şen, Tüm 2017: 376-377).

Tablo II

Diğer İşletmelere Yapılan Yatırım Türleri			
	Bağlı Ortaklık	Müşterek Girişim	İştirak
Ölçütler	Kontrol	Müşterek Kontrol	Önemli Etki
Pay Oranı	%50	-	%20

Muhasebeleştirme (Konsolide Finansal Tablolar)	Tam Konsolidasyon	Türe Göre Farklılaşır	Özkaynak Yönetimi
Muhasebeleştirme (Münferit Finansal Tablolar)	Maliyet/Özkaynak Yönetimi	Türe Göre Farklılaşır	Maliyet/Özkaynak Yönetimi

Tablo III

Bağlı Ortaklıkların Muhasebeleştirilmesi	
Büyük İşletmeler	Orta Boy İşletmeler
Konsolide finansal tablo hazırlanması zorunludur .	Konsolide finansal tablo hazırlanması ihtiyaridir
Konsolide finansal tablolarda tam konsolidasyon yöntemi kullanılır	Konsolide finansal tablolarda tam konsolidasyon yöntemi kullanılır
Münferit tablolarda özkaynak/maliyet yöntemi kullanılır	Münferit tablolarda özkaynak/maliyet yöntemi kullanılır

2.3.1 Konsolide Finansal Tablolar Karşılaştırma

Tablo IV

	BOBİ FRS	MSUGT/VUK	TFRS
Konsolide Finansal Tabloların Hazırlanması	Büyük işletmelerin konsolide finansal tablolarını hazırlaması zorunludur.	Konsolide finansal tablo hazırlama zorunluluğu bulunmamaktadır.	TFRS'lere tabi işletmelerin konsolide finansal tabloların hazırlaması zorunludur.
Bağlı Ortaklık Kıstası	Kontrolün bulunması		✓ BOBİ FRS ile uyumlu

Tablo V

	BOBİ FRS	MSUGT/VUK	TFRS
Bağlı Ortaklıkların Muhasebeleştirilmesi	Konsolide finansal tablolarda Tam konsolidasyon Münferit Finansal Tablolarda: ✓ Maliyet Bedeli ✓ Özkaynak yönetimi	Alış Bedeli	Konsolide finansal tablolarda : ✓ BOBİ FRS ile uyumlu Münferit Finansal Tablolarda: ✓ Maliyet Bedeli ✓ Özkaynak yönetimi ✓ Gerçeğe uygun değer

Sonuç

İlişkili taraf işlemlerinin olumsuz yönleri olarak hileli finansal raporlamaya imkan tanınması, ucuz fon aracı olarak kullanılması, denetimlerinin sağlıklı

olamayışı, kurumsal yönetim mekanizmalarını zedelemeleri, örtülü kazanç sebebi olabilmeleri ve muhasebe verilerinin kalitesini düşürmeleri olarak sayılabilmektedir.

TMS 24 uygulamaları değerlendirilirken mevcut yasal düzenlemelerin konu ile ilgili önemli yasa maddelerini içerdikleri görülebilir. Vergi Kanunları ilişkili taraf işlemlerinin örtülü kazanç, örtülü sermaye gibi fon aktarma “içini boşaltma”, hileli finansal raporlama ve dolayısıyla yatırımcıları yanıltma aracı olarak kullanılmasını, bazı düzenlemelerde hapis cezası dahi öngörerek yasaklamaya çalışmaktadır.

Kurumlar Vergisi Kanunu ilişkili taraf işlemlerinin örtülü sermaye olarak kabul edilebildiği durumları tanımlamış ve ilişkili taraf işlemlerinin tutarlarına sınır getirmeye çalışmıştır. İlişkili Kişi kapsamı olabildiğince geniş tutulmuştur. Tebliğin lafzına bakıldığında adeta herkes birbiriyle ilişkili kişi kapsamındadır. Bu kadar geniş tutulması ve subjektif unsurları da barındırması uygulamada çeşitli zorluklara ve gereksiz zaman kaybına neden olacaktır. Ayrıca kurum kazancının tespitinde kabul edilmeyen indirimler kapsamına transfer fiyatlaması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazançları eklemiş, transfer fiyatlamasında emsallerin dikkate alınması gereğini bildirmiştir. Amaç ilişkili taraf işlemlerinin fon aktarma veya hileli raporlama aracı olarak kullanılmasına mani olmaktır.

Maliye Bakanlığının yayınladığı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği’nde (MSUGT) ilişkili taraflara önem verilmemiş, bunun için özel bir hesap açılmamıştır. MSUGT’de ilişkili taraflardan olan borç ve alacağın normal borç ve alacıklardan bir farkı yoktur. Örneğin; işletme sahibine yapılan veresiye satıştan doğan alacak, MSUGT’ye göre Alıcılar Hesabında izlenir. Oysa, aynı olay TFRS’ye göre “İlişkili Taraflardan Ticari Alacak” olarak izlenmesi gerekir. Yine, işletme sahibinin bir başka işletmesinden yapılan ticari mal alımları nedeniyle doğan veresiye borçlar, MSUGT’ye göre “Satıcılar Hesabı”nda izlenmelidir. Oysa aynı olay, TFRS’ye göre “İlişkili Taraflardan Ticari Borçlar Hesabı”nda izlenmesi gerekir.

İlişkili taraf işlemlerinin finansal tablolara gerçeğe ve ihtiyaca olarak sunulması için işletmelerin muhasebe verilerinin kalitesi, performansları ve kurumsal yönetim mekanizmalarının yapısı önem taşır. Bu kapsamda, MSUGT’de yer alan düzenlemelerin TMS-24 ve BOBİ FRS ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Maliye ve Hukuk Yayınları, Ocak 2008, ss.40-41. 15 Resmi Gazete, “İlişkili Taraf Açıklamalarına İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 24) Hakkında 17 Sıra No.lu Tebliğ” Resmi Gazete Tarihi: 31.12.2005, Resmi Gazete No: 26040. 118

Dönmez, A., (2010) “İlişkili Taraf İşlemlerinin Uluslararası Denetim Standartları ve Sermaye Piyasası Kurulu Düzenlemeleri Açısından Değerlendirilmesi” , Mali Çözüm, Kasım-Aralık: 83-107.

TMS 24-İlişkili Taraflar İle İlgili Açıklamalar (Çevrimiçi)
<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS24.pdf>

Maliye Bakanlığı, Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ Seri No:1, Resmi Gazete No: 26704, Resmi Gazete Tarihi: 18/11/2007.

İ.Kıymetli Şen, M. Özbirecikli, K.Tüm (2017) “Uygulamaya Dönük Örnekli Açıklamalarla Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı” Detay Yayıncılık Aralık: :375-378

R.Biçer (2010) “Transfer Fiyatlandırma Uygulama Rehberi”, Ankara, TÜRMOB, Yayın No:365, ss.6-7.

Y.Özbalcı (2006) Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık, Eylül

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite'nin Tatil Reklamlarında Satın Alma Kararına Etkisi: Bir Nöropazarlama Çalışması¹

Koç Erdoğan², Boz Hakan³, Boz, Burçin⁴

Özet

Bu çalışmada tüketicilerin dikkat eksikliği ve hiperaktivite seviyelerinin bilinen markalara ve bilinmeyen markaların kampanyalarına karşı satın alma niyetlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada katılımcıların dikkat eksikliği ve hiperaktivite düzeylerini ölçmek amacıyla anket kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların tatil paketi satın alma karar sürecinde tanıtım görsellerinin nasıl incelediklerini ölçmek amacıyla göz izleme cihazı kullanılmıştır.

Anket ile katılımcıların öncelikle dikkat eksikliği ve hiperaktivite seviyeleri ölçülmüştür. Daha sonra deney kapsamında bilgisayarda çeşitli tatil ürünleri gösterilerek göz izleme cihazı ile kayıt alınmıştır. Her bir tatil tanıtım görselinde, gerçekte olmayan iki tur operatörü ve tanınmış iki tur operatörüne ait tatil paketi için belirlenmiş ücretler bulunmaktadır. Oluşturulan tatil paketlerindeki üç otelden ikisi Türkçe biri İngilizcedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında katılımcıların önemli bir kısmının itkisel davranarak satın alacakları hizmetin içeriğine odaklanmaktan ziyade daha çok görsel unsurlara odaklandıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların itkisellik düzeyleri fark etmeksizin itkisellikle kestirme yöntemler kullanarak resimleri inceledikleri görülmektedir. Son olarak katılımcıların genel olarak %30 daha pahalı olmasına karşın bildik seyahat acentesi markalardan tatil paketi satın alma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nöropazarlama, Marka, Turizm, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite, İtkisellik, Göz İzleme.

JEL Sınıflama Kodları: M31, Z30

¹ Bu çalışmada kullanılan Nöropazarlama araçları Human Behavior Lab -praxeology- tarafından sağlanmıştır.

² Prof. Dr. Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, erdogankoc@yahoo.com

³ Assistant Professor, Usak Üniversitesi, hakan.boz@usak.edu.tr

⁴ Lecturer, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, burcin.sonmez@bilecik.edu.tr

1. GİRİŞ

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) erken çocukluk periyodunda başlayıp yetişkinlikte de devam edebilen bir davranışsal bozukluk olarak ifade edilmektedir. Erken çocukluk döneminde olanların yaklaşık %16 - 20'sinde DEHB görülebilmektedir (Bird vd., 1993; Lavigne vd., 2009). Ayrıca çocukluğunda DEHB olanların yaklaşık %80'i yetişkinliklerinde DEHB'li olarak kalmaktadırlar (Farone vd. 2003). DEHB toplumun genelinde görülebilen bir rahatsızlık olmakla birlikte DEHB tanısının erkeklerde kadınlardan yaklaşık 2 ila 4 kat daha fazla olduğu bilinmektedir (Gül ve Öncü, 2018: 138).

DEHB'na aynı zamanda itkisellik te eşlik edebilmektedir. İtkisellik (Dürtüsellik) de son yıllarda toplumda yaygınlaşmaya başlayan bir davranış bozukluğudur (Ondo ve Lai, 2008). Aynı zamanda itkisellik, psikoloji ve psikiyatri alanındaki çalışmalarda anahtar rolündedir (Piko ve Pinczes, 2014: 33). İtkisellik genellikle Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca itkisellik, DEHB'in alt boyutlarından biri olarak ifade edilmektedir.

Modern toplumlarda dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan bireylerin oranı gittikçe artmaktadır. DEHB bireylerin genel olarak daha itkisel davranmalarına neden olmaktadır (Sanabria ve Killeen, 2008: 1; Brown vd., 2014; Noreika vd., 2013; Jackson ve Mac Killop, 2016). Bu itkisel davranışlar satın alma davranışlarını da içermektedir. DEHB olan tüketicilerin plan yapmadan itkisel bir şekilde kampanyalara olumlu yanıtlar verdikleri görülebilmektedir. Bu satın alma kararları verilirken çoğunlukla rasyonel düşünme süreci yaşanmadan karar verme sürecinin bazı aşamaları atlanarak satın alma kararları verilmektedir (Ercan vd., 2015:197). DEHB ve itkisel oryantasyonlu kararlar genel olarak anlık, düşünmeden ve plansız alındığı için satın alma sürecinde alternatiflerin oluşturulması ve elenmesi aşaması genellikle atlanmaktadır. Bu durum ise tüketicilerin risk faktörlerini göz ardı etmelerine neden olabilmektedir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu çalışmada tüketicilerin, DEHB ve itkiselliği yüksek tüketicilerin bir tatil paketi tanıtım görselinde tatil hizmetinin içeriği gibi rasyonel unsurlara mı yoksa tatil ürünü

hakkında bilgi veren irrasyonel (görsel) uyarılara mı odaklandığı araştırılacaktır. Aynı zamanda otel markasına olan ilgileri de incelenecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) yüz elli yıla yakın bir süredir bilim alanında araştırılan bir konudur (Borg, 1884). İlk yıllarda daha çok psikoloji, psikiyatri, tıbbi ve temel bilimler alanındaki çalışmalarda daha çok araştırılmaktadır (Bymaster, 2002; Farnone vd., 2003; Moukhtarian, 2018). DEHB son yıllarda pazarlama alanındaki çalışmalarda da incelenmeye başladığı görülmektedir (Black vd., 2012;). Buna karşın pazarlama alanındaki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) aşırı hareketli olma, odaklanma güçlüğü, dikkatsizlik veya istekleri erteleyememe, kısa küçük hazzı uzun vadeli büyük hazzı tercih etme belirtileriyle ortaya çıkan psikiyatrik bir rahatsızlıktır (Ercan ve Aydın, 2003:17, American Psychiatric Association, 2013).

Dikkat eksikliğinin belirtileri ise (Wender, 2000, Tuğlu ve Şahin, 2010, Boz, 2015);

- Aşırı hareketlilik
- Dikkatsizlik
- Duygudurum değişikliği
- Sinirlilik hali
- Organize olamama
- İtkisellik (Anlık olarak, planlamadan, düşünmeden hareket etme) olarak sıralanabilmektedir.

DEHB alt boyutlarından biri olan itkiselliğin de DEHB ile ortak belirtilerinin olduğu söylenebilir. İtkisellik genel olarak, düşünmeden, planlamadan davranma olarak tanımlanmaktadır (Moeller vd., 2001: 1783). İtkisellik, tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olabilmektedir. Özellikle mal veya hizmetlerin düşünmeden, anlık olarak ve plansız bir şekilde satın alınmasına yol açabilmektedir (Elliott, 1999; Koç ve Boz, 2014; Boz, 2015). Son yıllarda tüketiciler mal veya hizmetleri

özelliklerinden ziyade daha çok moda olması, sembolik tüketim veya itibar hissi yaşatması gibi nedenlerden dolayı tercih edilmeye başlandığı görülmektedir. Çalışmalara bakıldığında, DEHB ve itkiselliği yüksek olan tüketiciler, marka ismi, sembolik tüketim veya itkisellik gibi eğilimler ile daha fazla irrasyonel satın alma kararları verebilmektedir (Kaiser 1990; Shim ve Koh 1997). Bu nedenle çalışmada tüketicilerin DEHB ve itkisellik düzeylerinin irrasyonel bir güdü ile marka algısı veya markalı hizmetleri satın alma niyeti olup olmadığı incelenecektir. Aynı zamanda tüketicilerin tatil paketi satın alma karar sürecinde görsel ve sözel uyaranlara olan rasyonel ve irrasyonel tepkileri incelenecektir.

2. METODOLOJİ

Sosyal bilimlerdeki çalışmalarına bakıldığında çalışmaların genellikle tek veri toplama yöntemiyle yapıldığı görülmektedir (Koç ve Boz, 2014b). Buna karşın çalışmanın geçerlilik, güvenilirlik ve geçerliliğini arttırmak için karma ya da çeşitleme yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir (Smith, 1975; Cheng, 2005; Bogdan ve Biklen, 2006). Bu nedenle çalışma kapsamında anket ve Nöropazarlama araçlarından göz izleme cihazları kullanılmıştır.

2.1. Prosedür ve Paradigma

Çalışma kapsamında üç tane tatil paketi tanıtımı görseli hazırlanmıştır. Görsellerin hazırlanmasında ücretsiz fotoğraf paylaşımı yapan (Pixabay, 2018) web adresindeki fotoğraflardan faydalanılmıştır. Deneyin paradigması;

1. Her bir tanıtım görselinde tanıtımı yapılan otel ile alakalı ikişer resim bulunmaktadır.
2. Tanıtımı yapılan otelin verdiği hizmetleri açıklayan hizmetlerin detaylı açıklamasının yer aldığı sözel içerik bulunmaktadır.
3. Tüm otellerin hizmet açıklamaları aynıdır.
4. Tanıtımı yapılan oteli pazarlayan ikisi Türkiye'nin en büyük ilk üç acentesi içinde yer alan seyahat acentelerinden ikisi de hayali olmak üzere 4 seyahat acentesine ait ayrı fiyatlar bulunmaktadır.

5. Tanınan seyahat acentelerinin otellere ait fiyatları 3 tanıtım görselinde de 150 TL ve 140 TL olmak üzere aynıdır.
6. Üç otele ait tanıtım görselinde bulunan tanınmayan seyahat acentelerinin birinin ismi Türkçe (Geze Geze Tour, Zevk Tour, Ziyaret Tour) diğerinin ismi ise Yabancı (Travel Tour, Panteon Tour, Quasar Tour) isim kullanılarak oluşturulmuştur.
7. Tanınmayan acentelerin isimleri üç görselde değişse de otele ait fiyatlar hepsinde 120 TL olup aynı durum Türkçe isimlendirilen seyahat acentelerinde de aynıdır ve fiyatlandırma olarak üçünde de 100 TL'dir.
8. Üç ayrı otel isimleri hayali olarak türetilmiştir. Mahir ve Kevser Otel olarak Türkçe isimli iki otel ve Magic Resort and SPA yabancı isimle bir otel ismi türetilmiştir.
9. Her bir otel görselinden sonra katılımcılara otelden rezervasyon yaptırmak istemeleri durumunda hangi acenteden satın alacakları sorulmuştur.
10. Her bir otel görselinden sonra katılımcılara az önce gösterilen otelde 1-10 arasında belirtmek üzere tatil yapma istekleri sorulmuştur.

2.2. Katılımcılar ve Veri Toplama Yöntemi

Çalışma kapsamında 14 kişi katılmıştır. Katılımcılardan deneye katılmadan önce katılımcıların 18 soruluk Likert Tipi ölçek ile DEHB ve itkisellik düzeyi ölçülmüştür (Günay, Savran ve Aksoy, 2005). Anket formunun doldurulmasından sonra deneye geçilmiştir.

2.3. Bulgular

Şekil 1'e bakıldığında katılımcıların Mahir Otel ismiyle tanıtımı yapılan tatil paketinde bakışlarını odaklandıkları bölgelere ait "Dikkat Akış Haritası" (*saliency map*) analiz sonuçlarına ait bilgiler yer almaktadır. Dikkat akışı haritasında rakamlar katılımcıların görseli inceleme sırasını ifade ederken renkler ise pembeden kırmızıya gittikçe dikkatin daha çok yoğunlaştığını ifade etmektedir. Buna göre katılımcıların öncelikle otelin ismine ve bilinen seyahat acentesi markalarına odaklandıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların bir oteldeki çekirdek unsur olan oda görseli

Şekil 2: İkinci Otele Ait Dikkat Yoğunlaşma Akışı

Şekil 3'te katılımcıların Kevser Otel ismiyle tanıtımı yapılan tatil paketinde bakışlarını odaklandıkları bölgelere ait "Dikkat Akış Haritası" (saliency map) analiz sonuçlarına ait bilgiler bulunmaktadır. Dikkat Akış Haritası analizinin sonuçlarına bakıldığında katılımcıların ilk olarak bilinen seyahat acentelerinin markalarına, otelin ismine be bilinmeyen ama adı yabancı olan seyahat acentesi markasına (Quasar Tour) odaklandıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların iki şezlong ve havuz görselinin bulunduğu fotoğrafta şezlonga ve oda görseline odaklandıkları görülmektedir Diğer iki tanıtım görselinde olduğu gibi katılımcıların satın alma kararı verirken hizmetin içeriğine odaklanmadıkları görülmektedir. Katılımcıların %36'sı rezervasyonlarını daha pahalı olmasına karşın tanınan seyahat acentesi markalarından yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bu otelde tatil yapma istekleri ise 6,57'dir. Bununla birlikte tüketicilerin tatil reklamlarını incelemelerinde DEHB veya itkisellik düzeyleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca denekler genel olarak hizmetin içeriğinden çok fiyatı ile sahilde ve saunadaki bikinili ve havlulu kadın görsellerine bakma eğilimleri daha fazladır. Tanıtım görsellerine çekici kadın görselleri eklemenin tanıtıma olan ilgiyi arttırabileceği söylenebilir. Buna karşın ilginin çekici kadın gibi irrasyonel ve itkisel unsurlara yönelmesi nedeniyle esas mesajın göz ardı edilmesine neden olabilir.

Şekil 3: Üçüncü Otele Ait Dikkat Yoğunlaşma Akışı

SONUÇ

Çalışma sonuçlarına bakıldığında turizm sektöründe faaliyet gösteren acentelerin markalaşmalarının önemli avantajları olduğu söylenebilir. Buna göre tüketiciler genel olarak markalı ürünlere markasız ürünlerden ortalama %30 daha fazla ücret ödeme razı oldukları görülmektedir. Bu nedenle seyahat acentelerinin markalaşması satış fiyatlarının artması açısından da önemli olduğu söylenebilir.

Konaklama hizmeti veren otellerin ise yabancı isimle hizmet vermeleri marka algılarını yükselttiği söylenebilir. Çalışma kapsamında aynı hizmet içeriklerine sahip olmalarına karşın Kevser ve Mahir otelde tatil yapma istekleri Magic Resort & SPA otelden daha az olduğu söylenebilir. Bu nedenle otellerin isimlerinin seçerken pazarlama araştırması yapmaları oldukça faydalı olacaktır.

İleride yapılacak çalışmalarda daha fazla katılımcı ile çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Aynı zamanda ileride yapılacak çalışmalarda tanınan seyahat acentelerinin reklamları ile tanınmayan seyahat acentelerinin reklamları ayrı ayrı katılımcılara gösterilerek analiz edilmesi farkın daha net ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Bird, H. R., Gould, M. S., & Staghezza, B. M. (1993). Patterns of diagnostic comorbidity in a community sample of children aged 9 through 16 years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 32(2), 361-368.
- Black, D. W., Shaw, M., McCormick, B., Bayless, J. D., & Allen, J. (2012). Neuropsychological performance, impulsivity, ADHD symptoms, and novelty seeking in compulsive buying disorder. *Psychiatry Research*, 200(2-3), 581-587.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2006). *Qualitative research in education: An introduction to theory and methods (5th ed.)*. Boston: Allyn and Bacon
- Borg, F. (1884). *Kelmtein fuq is-sahha tal ulied*. C Busuttil, Malta.
- Boz, H. (2015). *Turistik Ürün Satın Alma Karar Sürecinde İtkiselliğin Rolü: Psikonörobijokimyasal Analiz*, Unpublished Doctoral Thesis. Balıkesir, Turkey: Balıkesir University, Institute of Social Sciences.
- Brown, F. C., Katz, L. J., Roth, R. M., & Beers, S. R. (2014). The relationship of self-reported subclinical obsessive-compulsive symptoms and impulsivity among adults with AD/HD. *Psychiatry Research*, 216(1), 131-136.
- Bymaster, F. P., Katner, J. S., Nelson, D. L., Hemrick-Luecke, S. K., Threlkeld, P. G., Heiligenstein, J. H., ... & Perry, K. W. (2002). Atomoxetine increases extracellular levels of norepinephrine and dopamine in prefrontal cortex of rat: a potential mechanism for efficacy in attention deficit/hyperactivity disorder. *Neuropsychopharmacology*, 27(5), 699-711.
- Cheng, L. (2005). *Changing language teaching through language testing: A washback study*. Studies in language testing, 21. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elliott R (1999) *Symbolic meaning and postmodern consumer culture*. In: Brownlie D (ed) *Rethinking marketing*. Sage publications, London

Ercan, Eyüp Sabri / Cahide Aydın (2000); Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu. İstanbul:Gendaş Yayınevi.

Ercan, E., İpci, M., İnci, S. B., Ercan, E., & Ercan, E. S. (2015). The effects of attention deficit hyperactivity disorder on clothing selection and habits among Turkish University students. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders*, 7(3), 191-198.

Faraone, S. V., Sergeant, J., Gillberg, C., & Biederman, J. (2003). The worldwide prevalence of ADHD: is it an American condition?. *World psychiatry*, 2(2), 104.

Gül, H., & Çetinkaya, B. Ö. (2018). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Etiyolojisinde Çevresel Etkenler-Environmental Factors in the Etiology of Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2018; 10(2):138-175.

Günay, Ş., Savran, C., & Aksoy, U. M. (2005). Erişkin dikkat eksikliği hiperaktivite ölçeğinin (adult add/adhd dsm iv-based diagnostic screening and rating scale) dilsel eşdeğerlilik, geçerlik güvenilirlik ve norm çalışması. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 133-150.

Jackson, J. N. S., & MacKillop, J. (2016). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Monetary Delay Discounting: A Meta-Analysis of Case-Control Studies. *Biol Psychiatry Cogn Neurosci Neuroimaging*, 1(4), 316-325.

Kaiser SB (1990) *The social psychology of clothing*, 2nd edn. Macmillan, London

Koc, E., & Boz, H. (2014a). Psychoneurobiochemistry of tourism marketing. *Tourism Management*, 44, 140-148.

Koc, E., & Boz, H. (2014b). Triangulation in tourism research: A bibliometric study of top three tourism journals. *Tourism Management Perspectives*, 12, 9-14.

Lavigne, J. V., LeBailly, S. A., Hopkins, J., Gouze, K. R., & Binns, H. J. (2009). The prevalence of ADHD, ODD, depression, and anxiety in a community sample of 4-year-olds. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 38(3), 315-328.

- Moeller, F. G., Barratt, E. S., Dougherty, D. M., Schmitz, J. M., & Swann, A. C. (2001). Psychiatric aspects of impulsivity. *American journal of psychiatry*, *158*(11), 1783-1793.
- Moukhtarian, T. R., Asherson, P., Ryckaert, C., Moran, P., & Ebner-Priemer, U. (2018). T64. An Experience Sampling Study of Emotional Dysregulation in Adults With Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Borderline Personality Disorder. *Biological Psychiatry*, *83*(9), S153.
- Noreika V, Falter CM, Rubia K (2013) Timing deficits in attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD): evidence from neurocognitive and neuroimaging studies. *Neuropsychologia*, *51*:235-266.
- Ondo, W. G., & Lai, D. (2008). Predictors of impulsivity and reward seeking behavior with dopamine agonists. *Parkinsonism & related disorders*, *14*(1), 28-32.
- Sanabria, F., & Killeen, P. R. (2008). Evidence for impulsivity in the Spontaneously Hypertensive Rat drawn from complementary response-withholding tasks. *Behavioral and Brain Functions*, *4*(1), 7.
- Shim S, Koh A (1997) Profiling adolescent consumer decisionmaking styles: effect of socialization agent and social-structural variables. *Cloth Text Res J* *15*:50–59
- Smith, H. W. (1975). *Strategies of social research: The methodological imagination*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Tuglu, C., & Sahin, Ö. Ö. (2010). Eriskin Dikkat Eksikligi Hiperaktivite Bozuklugu: Nörobiyoloji, Tani Sorunlari ve Klinik Özellikler/Adult Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Neurobiology, Diagnostic Problems and Clinical Features. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *2*(1), 75.
- Wender PH. (2000). *Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Children, Adolescents and Adults*. 1st Ed., Newyork, Oxford University Pres.

Multivariate GARCH modelling and causality analysis of sector indices

Ayşegül Kırkpınar¹

Abstract

The aim of this paper is to analyze volatility spillover between two sector indices of Borsa Istanbul by using Multivariate GARCH model, namely DCC-GARCH model, and to determine causal relationship and the direction of the causality among each other by using Hong's causality test. The data to be used covered daily close prices of BIST Financial and BIST Services sector indices in Borsa Istanbul from January 4, 2010 to July 24, 2018. The findings indicated that there was volatility spillover BIST Financial and BIST Services sector indices. As for causality analyses, the volatility spillover between two sector indices indicated bivariate causal relation in accordance with both the results of the Granger causality and Hong's causality tests. The findings are important for market participants and investors to make properly optimal portfolio management and asset allocation.

Keywords: DCC-GARCH model, Hong's Causality, Volatility Spillover, Sector Indices

Jel Classification Codes: G11, C22, C58

Sektör endekslerinin çok değişkenli GARCH modellemesi ve nedensellik analizi

Özet

Bu çalışmanın amacı, çok değişkenli GARCH modeli olan DCC-GARCH modelini kullanarak Borsa İstanbul'da yer alan iki sektör endeksi arasındaki oynaklık yayılımını analiz etmek ve Hong Nedensellik Testi'ni kullanarak nedensellik ilişkisini ve yönünü belirlemektir. Kullanılacak veriler, Borsa İstanbul'daki BIST Mali ve BIST Hizmetler sektör endekslerinin 4 Ocak 2010 ve 24 Temmuz 2018 arasındaki günlük kapanış fiyatlarını kapsamaktadır. Sonuçlar BIST Mali ve BIST Hizmetler sektör endeksleri arasında oynaklık yayılımı olduğu göstermiştir. Nedensellik analizlerine gelince, hem Granger nedensellik hem de Hong nedensellik testlerinin sonuçlarına göre iki sektör endeksi arasındaki oynaklık yayılımı iki yönlü nedensel ilişkiyi göstermiştir. Bulgular, en uygun portföy yönetimi ve varlık tahsisi yapmak için, yatırımcılar ve piyasa katılımcıları açısından önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: DCC-GARCH modeli, Hong Nedensellik, Oynaklık Yayılımı, Sektör Endeksleri

JEL Sınıflama Kodları: G11, C22, C58

¹ Dr., Dokuz Eylül University, Business Faculty, Turkey, aysegul.dumlu@gmail.com

1. INTRODUCTION AND LITERATURE REVIEW

The volatility spillover effect has always been attractive issue for financial market participants. It can often come to exist in different ways. It may vary from region to region, from market to market as well as from sector to sector. In this situation, investors or portfolio managers are willing to diversify their portfolios in the most effective way in order to protect their portfolios against negative impacts of the spillover. For this reason, knowing whether or not there is a volatility spillover between markets or sectors is of vital importance for portfolio managers or financial investors in order to make optimal asset allocation in their portfolio. In this study, it is aimed to be useful for financial investors and policy makers by looking at whether there is a volatility spillover between sectors.

Among sectors, financial sector is the sector in which all institutions play a role in order to finance economic activities in an economy. Banking system, credit cooperatives, capital market, collective savings organizations, social security system, insurance companies, unorganized credit market are the basic institutions that constitute the financial sector. There are ninety-three companies in BIST Financial sector index of Borsa Istanbul. On the other side, the service sector is gaining increasing importance in the development process of the economy. Today, the service sector constitutes the most important part of national income and employment, and this sector also constitutes the large and growing part of the costs of international trade and traditional manufacturing industry in the industrial societies. The service sector also includes a broad concept that covers a wide range of business lines. There are sixty-one companies in BIST Services sector index of Borsa Istanbul. Because financial assets are generally traded on this kind of sector indices, it is important for investors and market participants in order to know whether or not there is a volatility spillover between these sector indices. That's why, the aim of this paper is to analyze volatility spillover between BIST Financial and BIST Services sector indices of Borsa Istanbul by using Multivariate GARCH model, namely Dynamic Conditional Correlation (DCC-GARCH) model, and to determine causal relationship and the direction of the causality among each other by using

Hong's Causality in Variance Test. The data to be used covers daily close prices of financial and services sector indices in Borsa Istanbul from January 4, 2010 to July 24, 2018.

There are a lot of studies that examine the volatility spillover of different markets over time, (Kim et al., 2006; Goeij and Marquering, 2009; Malik and Ewing, 2009; Narayan and Narayan 2010; Arouri et al. 2013; Haesen et al. 2017) using a multivariate GARCH model. On the other side, there are some studies that analyze volatility spillover across sector indices. Hassan and Malik (2007) examined volatility transmission across the U.S. sector indices. They emphasized that there was volatility transmission among the U.S. sectors. Kouki et al. (2011) examined volatility spillover five sector indices and between oil and these sectors in developed markets. They concluded cross border relationship and integration of some sectors through the volatility. Tokat (2010) investigated four sector indexes in Turkey by using a trivariate GARCH model. His results indicated volatility spillovers between industrial and financial; and between services and technology sectors.

In other respects, some studies deal with the relationship between oil and sector indices (Arouri et al., 2011; Malik and Ewing, 2009; Çağlı et al., 2014). Among these studies, Malik and Ewing (2009) observed the evidence of crucial volatility transmission and shocks between oil prices and the various U.S. sector indexes. Similarly, Arouri et al. (2011) determined the volatility spillover was significant between oil prices and sector stock returns. They concluded that the direction of the volatility was from oil to sector stock markets. While a uni-directional relationship from oil to the European stock market existed, there was a bi-directional relationship between the oil and the U.S. stock market. Çağlı et al. (2014) researched the effect of oil on sub-sector indices of Turkey. They concluded that oil prices affected sub-sector indices.

This study is structured as follows. Section two gives methodology. Section three introduces data and descriptive statistics. Section four makes empirical findings. Lastly, section five presents conclusion.

2. METHODOLOGY

In this section multivariate GARCH model and causality analysis tests such as Granger Causality test and Hong's Causality test were briefly explained.

2.1. DCC-GARCH Model

DCC-GARCH method, which depends on the correlations and conditional variances, is a general condition of the CCC-GARCH model. When volatility fluctuates in the course of time, the DCC-GARCH model is one of the most convenient methods that analyzes and estimates the volatility of time series. As a matter of fact, it provides necessary information to estimate more extensive conditional covariance matrices. DCC-GARCH model was introduced by Engle (2002), focusing on a dynamic matrix process. The model is provided from below mentioned specification:

$$H_t = D_t P_t D_t \quad (1)$$

$$D_t = \text{diag}(h_{1t}^2, \dots, h_{Nt}^2) \quad (2)$$

$$Q_t = (1 - \alpha - \beta)M + \alpha \epsilon_{t-1} \epsilon_{t-1}' + \beta Q_{t-1} \quad (3)$$

P_t presents a time-varying correlation matrix, M gives unconditional correlation matrix of standardized residuals ϵ_t . α shows positive whereas β shows non-negative scalar parameter in the condition of $\alpha + \beta < 1$.

2.2. Causality Analyses

As for causality analysis, there are various studies that examine the causality relations between markets. Granger causality test was introduced in 1969 to examine the availability and direction of the causality. The model is as follows:

$$X(t) = \sum_{j=1}^m A_{11,j} X(t-j) + \sum_{j=1}^m A_{12,j} Y(t-j) + E_1(t) \quad (4)$$

$$(t) = \sum_{j=1}^m A_{21,j}X(t-j) + \sum_{j=1}^m A_{22,j}Y(t-j) + E_2(t) \quad (5)$$

where X and Y are the two variables of the model, A presents the coefficients of the model, m is the lagged observations with maximum number, E_1 and E_2 are the residuals for the series.

Granger Causality Test, which is a classical method, is based on the changes in the mean of two variables, whereas Hong's causality test focuses on the estimation of univariate GARCH model of the variables. It has also a powerful fit. Hong's causality test was proposed by Hong (2001). The formulation of Hong's causality test is as follows:

$$Q_1 = \frac{T \sum_{j=1}^{T-1} k^2 \left(\frac{j}{M}\right) \hat{p}_{\xi_u \xi_v}^2(j) - C_{IT}(k)}{\sqrt{2D_{IT}(k)}} \quad (6)$$

$k \frac{j}{M}$ gives a weight function and M is a positive integer.

$$C_{IT}(k) = T \sum_{j=1}^{T-1} k^2 \left(\frac{1-j}{T}\right) \left(\frac{j}{M}\right) \quad (7)$$

$$D_{IT}(k) = T \sum_{j=1}^{T-1} k^4 \left(\frac{1-j}{T}\right) \{1 - (j+1)/T\} \left(\frac{j}{M}\right) \quad (8)$$

$C_{IT}(k)$ and $D_{IT}(k)$ presents mean and variance of the model. Before analyzing Hong's Causality test, it is first determined standardized residuals which derive from GARCH model for all series. And then, cross-correlation coefficients for paired series are used. After M which is an integer is specified, the test statistic Q_1 is computed. The null hypothesis is rejected if the critical value is smaller than test statistic Q_1 . Finally, Hong's Causality test is analyzed to determine the causal relationship between financial and services series in this research.

3. DATA AND DESCRIPTIVE STATISTICS

The data to be used covered daily close prices of financial and services sector indices in Borsa Istanbul from January 4, 2010 to July 24, 2018 with 2146 observations. Because financial assets are generally traded on this kind of sector indices, it is important for investors and market participants in order to know whether or not there is a volatility spillover between these sector indices. The data obtained from Global Financial Data Database. E-Views, Ox Metrics, and R package programs were used.

Figure 1 shows the changes of the financial and services sector indices between the years 2010-2018. It was observed an increase in the year of 2013 and between the half of 2016 and 2018 for financial sector indices. As for service sector indices, the prices showed a tendency to rise in time, and it hit peak in half of 2017.

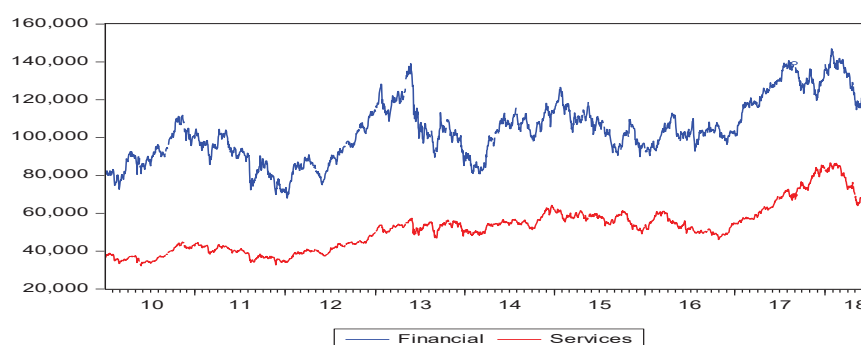

Figure 1: Time Variations of Financial and Services Sector Indices (2010-2018)

The common log transformation on two daily sector indices was used to determine the daily log returns of these indices. The formula is as follows:

$$X_{it} = \log (P_{it}) - \log (P_{it-1}) \quad (9)$$

where, X_{it} represents the log return series for each individual sector indices.

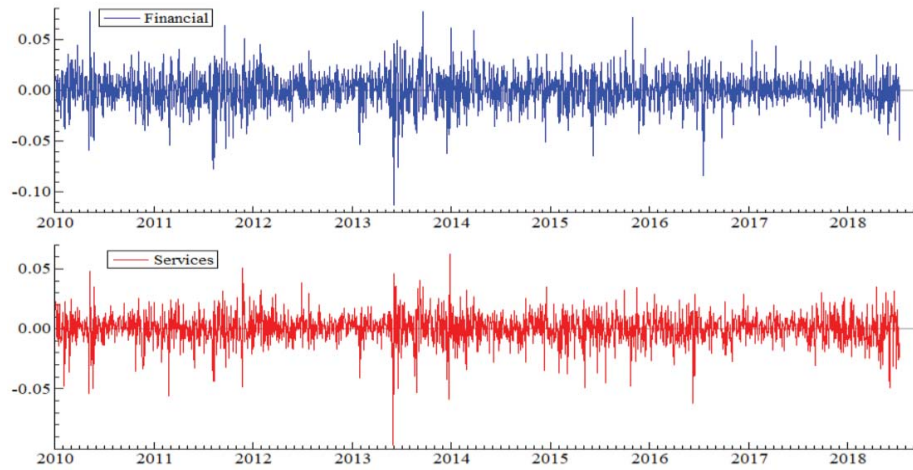

Figure 2: Rate of Returns of Financial and Services Sector Indices (2010-2018)

Figure 2 demonstrates rate of returns of financial and services sector indices. According to Figure 2, there were volatility clustering in both financial and services returns around the years of 2013 - 2014.

Table 7: Descriptive Statistics of Sector Returns

	Financial	Services
Mean	0.000129	0.000287
Median	0.000381	0.000903
Maximum	0.077151	0.062034
Minimum	-0.112947	-0.096993
Std. Dev.	0.016576	0.012426
Skewness	-0.347529	-0.665142
Kurtosis	5.715316	7.159194

Jarque-Bera	702.4614***	1705.046***
Probability	0.000000	0.000000
Sum	0.277808	0.615426
Sum Sq. Dev.	0.589379	0.331177
Observations	2146	2146

*** denotes the significance level at 1%.

Table 1 provides descriptive statistics of returns of sector returns between 2010 and 2018. The average returns of two sectors were positive value. Both financial and services sector returns were negatively skewed. All series provided excess kurtosis. According to Jarque-Bera test, sector indices rejected null hypothesis of normality with the significance level of 1%.

Table 8: Empirical Statistics of the Unit Root Tests of Sector Indices

	Financial	Services
ADF	-48.04039***	-46.35416***
PP	-48.08217***	-46.35446***

Source: ADF for Dickey and Fuller (1979), PP for Phillips and Perron (1988) *** denotes the significance level at 1%.

Table 4 demonstrates empirical statistics of the unit root tests of financial and services sector indices. All indices were stationary in accordance with the unit root tests.

4. EMPIRICAL FINDINGS

Constant conditional correlation (CCC) model was first estimated for financial and services sector returns. The null of constant correlations was rejected in

accordance with the LM test of Tse (2000). Due to inappropriate CCC model for the series, DCC model was estimated for the volatility spillover between two series.

4.1. DCC-GARCH Model

This model of Engle (2002) was used for volatility spillover between financial and services sector returns. Firstly, we applied DCC-GARCH (1, 1) model to analyze the volatility spillover between financial and services sector returns. Table 3 depicts the empirical findings of DCC-GARCH (1, 1) model. Panel A shows findings from mean estimates, Panel B illustrates the results from conditional variance estimates, Panel C and D give Ljung-Box Q-Statistics tests results. According to findings of DCC-GARCH model in Panel B, there was a volatility spillover between financial and services sector returns at significance level of 1%. Besides, one squared past shocks affected current conditional volatility of these sector returns at 1% significance level. Also, the volatility was quite persistent at 1% significance level. The Ljung-Box Q-statistics in Panel C and D provide that both of the series are adequately estimated by the result of using minimum number of lags in mean estimates (Jones and Olson, 2013: 4).

Table 9: DCC-GARCH Model for Financial and Services Sector Returns

Panel A: Mean Estimates

	Estimate	t value	Pr(> t)
Financial.mu	0.000623	2.2353	0.025398
Financial.omega	0.000014	16.3382	0.0000
Financial.alpha1	0.079175	17.9606	0.0000
Financial.beta1	0.875613	127.9026	0.0000
Services.mu	0.000860	4.1967	0.000027
Services.omega	0.000018	4.0837	0.000044

Services.alpha1	0.174494	4.6615	0.0000
Services.beta1	0.718652	14.3933	0.000003
Panel B: Conditional Variance Estimates			
	Estimate	t value	Pr(> t)
γ 1	0.705312	6.045	0.0000
α 1	0.029639	7.9402	0.0000
β 1	0.969380	240.2961	0.0000
Panel C: Ljung-Box Q-Statistics (significance level in [])			
Standardized Residuals (Lags)	Financial	Services	
Q(5)	1.95773 [0.8549626]	0.461266 [0.9934730]	
Q(10)	10.3777 [0.4080058]	3.39715 [0.9704757]	
Q(20)	21.6487 [0.3598724]	14.3306 [0.8133478]	
Q(50)	47.9991 [0.5540389]	35.9836 [0.9320090]	
Panel D: Ljung-Box Q-Statistics (significance level in [])			
Squared Standardized Residuals (Lags)	Financial	Services	
Q(5)	4.46157 [0.485041]	9.54025 [0.0893609]	
Q(10)	7.94269 [0.634435]	13.6073 [0.1916694]	
Q(20)	18.8911 [0.528915]	22.2209 [0.3286462]	
Q(50)	42.9939 [0.748175]	49.9577 [0.4750801]	

Figure 3 and 4 display 20-day rolling correlations and covariances between financial and services sectors.

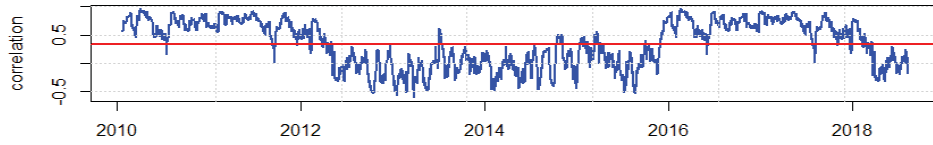

Figure 3: 20-day Rolling Correlations between Financial and Services

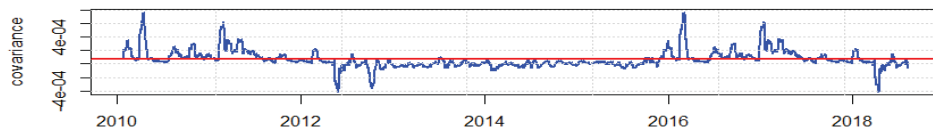

Figure 4: 20-day Rolling Covariance between Financial and Services

4.2. Causality Analyses

Table 3 depicts Granger causality test result, while Table 4 illustrates Hong's causality test result for financial and services sector.

Table 10: Granger Causality Test Result for Financial and Services Sector

Financial → Services		Services → Financial	
F-Statistic	p-value	F-Statistic	p-value
6.64280	0.0013	29.8084	0.0000

According to Table 4 and 5, there is a bidirectional volatility spillover between financial and services sectors in accordance with the results of Granger causality and Hong's causality tests.

Table 11: Hong's Causality Test Result for Financial and Services Sector

M	Financial → Services		Services → Financial	
	Q	p-value	Q	p-value
1	-0.552	0.710	31.087	0.000

2	1.299	0.097	30.340	0.000
3	2.505	0.006	29.140	0.000
4	3.026	0.001	28.099	0.000
5	3.223	0.001	27.091	0.000

M and Q denote a positive integer and test statistics, respectively.

5. CONCLUSION

This study investigated volatility spillover between BIST Financial and BIST Services sector indices in Borsa Istanbul covering daily close prices of indices between January 4, 2010 and July 24, 2018. According to findings of the DCC-GARCH model, the sign of the relationship was positive indicating that the increases in financial sector affected services sector positively. Besides, there was volatility spillover between financial and services sector returns. As for causality analyses' findings, there was a causal relation between the two sector indices and both Granger Causality and Hong's Causality in variance tests indicated bi-directional causal relation between financial and services sector indices. Furthermore, financial and services indices are integrated with each other. Because of that, investing in financial sector index might not provide a diversification benefit for the investors holding services sector index in the same portfolios.

The findings are also important for market participants and investors when it comes to making properly asset allocation and optimal portfolio management.

REFERENCES

- AROURI, M. E. H., JOUINI, J., NGUYEN, D. K. (2011), “Volatility spillovers between oil prices and stock sector returns: Implications for portfolio management”, *Journal of International Money and Finance*, 30, 1387-1405.
- AROURI M. E. H., LAHIANI, A., NGUYEN, D. K. (2013), “World gold prices and stock returns in China: insights for hedging and diversification strategies”, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00798038>
- ÇAĞLI, E. Ç., TAŞKIN, F. D., MANDACI, P. E. (2014), “The interactions between oil prices and Borsa Istanbul sector indices”, *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*, 7(1), 55-65.
- DICKEY, D. A. FULLER, W. A. (1979), “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- ENGLE, R. (2002), “Dynamic Conditional Correlation: A Simple Class of Multivariate Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity Models”, *American Statistical Association Journal of Business & Economic Statistics*, 20 (3).
- GRANGER, C. W. J. (1969), “Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods”, *Econometrica*, 37, 424–438. doi: 10.2307/1912791.
- GOEIJ P., MARQUERING, W. (2009), “Stock and bond market interactions with level and asymmetry dynamics: An out-of-sample application”, *Journal of Empirical Finance*, 16, 318–329.
- HAESEN, D., HOUWELING, P., AND VAN ZUNDERT, J. (2017), “Momentum spillover from stocks to corporate bonds”, *Journal of Banking & Finance*, 79, 28-41.
- HASSAN, S. A., MALIK, F. (2007), “Multivariate GARCH modeling of sector volatility transmission”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 47, 470–480.
- HONG, Y. (2001), “A test for volatility spillover with application to exchange rates”, *Journal of Econometrics*, 103, 183-224.

- JONES, P. M., OLSON E. (2013), “The time-varying correlation between uncertainty, output, and inflation: Evidence from a DCC-GARCH model”, *Economics Letters*, 118, 33–37.
- KIM, S. J., MOSHIRIAN, F., WU, E. (2006), “Evolution of international stock and bond market integration: Influence of the European Monetary Union”, *Journal of Banking & Finance*, 30(5), 1507-1534.
- KOUKI I., HARRATHI, N., HAQUE, M. (2011), “A volatility spillover among sector index of international stock markets”, *Journal of Money, Investment and Banking*, 22, 32-45.
- MALIK, F., EWING, B.T. (2009), “Volatility transmission between oil prices and equity sector returns” *International Review of Financial Analysis*, 18, 95–100.
- NARAYAN, P.K., NARAYAN, S. (2010), “Modelling the impact of oil prices on Vietnam’s stock prices”, *Applied Energy*, 87, 356-361.
- PHILLIPS, P. C. B., PERRON, P. (1988), “Testing for a unit root in time series regressions”, *Biometrika*, 75, 335-346.
- TOKAT, E. (2010), “İMKB Sektör Endeksleri Arasındaki Şok ve Oynaklık Etkileşimi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 4 (1), 91-104.
- TSE, Y. K. (2000), “A test for constant correlations in a multivariate GARCH model”, *Journal of Econometrics*, 98 (1), 107-127.

Pratiques Marketing Dans Une Économie En Voie De Développement - Étude Quantitative D'un Échantillon D'entreprises – Algérie

Akkarene Rim¹, Bouda Nabil²

Résumé

L'environnement dans lequel évoluent les entreprises algériennes est devenu mouvant et incertain suite à l'ouverture du marché à l'international, caractérisé par une concurrence de plus en plus féroce, des produits avec des cycles de vie de plus en plus raccourcis, évolution des technologies de l'information et de la communication, qui ont fait que le consommateur d'aujourd'hui est devenu plus exigeant et mieux informé. Ces mutations ont touché pratiquement tous les secteurs, parmi ; l'industrie laitière. Face à ces évolutions, les entreprises algériennes du secteur laitier se trouvent confrontées à un environnement incertain et imprévisible, où, le marketing peut constituer un levier compétitif pour l'entreprise algérienne, en lui permettant de mettre le client au cœur de sa stratégie. Notre objectif est de présenter l'évolution du marketing en Algérie à travers une étude documentaire tout en essayant d'expliquer les obstacles qui ont freiné cette évolution, suivi par une étude de terrain faite sur un échantillon d'entreprises du secteur laitier, afin de déterminer l'état des lieux de l'utilisation des pratiques marketing au sein de ces entreprises.

Codes Jel : M30, M31, P20, Y40, Y50

Marketing Practice in a Developing Economy - Quantitative Study of a Sample of Companies - Algeria

Abstract

The environment in which Algerian companies operate has become shifting and uncertain following the opening of the international market, characterized by increasingly fierce competition, products with increasingly shortened life cycles, evolution information and communication technologies, which has made today's consumer more demanding and better informed. These changes have affected virtually all sectors, among; the dairy industry. Faced with these developments, Algerian dairy companies are facing an uncertain and unpredictable environment, where marketing can be a competitive lever for the Algerian company, allowing it to put the customer at the heart of its strategy. Our goal is to present the evolution of marketing in Algeria through a documentary study while trying to explain the obstacles that slowed down this evolution, followed by a field study done on a sample of dairy companies, in order to make a stock of the use of marketing practices within these companies.

Keywords: marketing, marketing approach, market economy, planned economy and marketing

Jel classification Codes : M30, M31, P20, Y40, Y50

¹ Maître-Assistante, Université de Bejaia, Faculté des Sciences économiques, commerciales et des sciences de gestion, département des Sciences commerciales, Algérie, r.akkarene@hotmail.fr

² Assistant Professor , Bejaia University, Faculty of economic sciences, commercial and management sciences, Departement of commercial sciences, Bejaia, Algérie, boudanabil@gmail.com

1. INTRODUCTION

De nos jours, le Marketing est devenu une discipline qui embrasse tous les aspects de la vie économique, politique, culturelle et sociale. Cet élargissement du champ d'application de l'activité marketing est survenu en parallèle avec la mondialisation et la libre circulation des marchandises, des capitaux, des services... en Algérie et avec l'arrivée des réformes économiques structurelles (fin des années 80 et début 90), pour passer d'une économie administrée à une économie de marché, a changé la vision des entreprises confrontées à une concurrence internationale ou nationale. À cette phase-là, le recours aux techniques marketing et à la démarche marketing se ressentit, car il devient l'élément moteur pour les entreprises algériennes. À travers cette étude, nous essayons d'analyser la fonction et la nature des pratiques marketing au sein d'un échantillon d'entreprises algériennes, qui n'ont valorisé son utilisation qu'avec les réformes économiques.

2- EVOLUTION DU MARKETING EN ALGERIE : DE L'ÉCONOMIE ADMINISTRÉ À L'ÉCONOMIE DE MARCHÉ

Cette évolution est présentée selon quatre différentes phases :

2.1. Période de 1960 à 1979 :

De l'année 1962 jusqu'à 1965, l'économie algérienne a connu un important processus d'industrialisation dirigé et géré par l'État algérien. Cette économie socialiste et jusqu'au pratiquement 1985 n'englobait que le secteur public avec quelques activités d'artisanat relevant du secteur privé.

Cette période après indépendance est caractérisée par la mise en place de l'état d'une base industrielle en privilégiant les industries industrialisantes ; la priorité n'était pas donnée à la clientèle, mais plutôt l'objectif était de satisfaire une demande de plus en plus élevée. Les entreprises étaient à l'abri de la pression concurrentielle suite au modèle économique entrepris par le gouvernement (l'état entrepreneur et régulateur et propriétaire). Ce qui a fait de la fonction production, approvisionnement les fonctions les plus importantes. Leur choix en termes d'organisation reflète bien l'orientation production des entreprises algériennes et rend la pratique marketing

presque impossible dans un tel contexte, même son application était seulement sous forme de messages publicitaires et des campagnes de sensibilisation par les ministères (santé et agriculture...). Les entreprises ne pouvaient effectuer de la publicité qu'avec l'accord du ministère de tutelle. Ce modèle d'économie planifiée a été considéré par (Bahamed, 1984, p. 38) comme un obstacle idéologique à l'utilisation des techniques marketing à cette période.

2.2. Période de 1980 à 1985 :

Selon l'étude de (Antoine, 2009, p. 19), les investissements massifs dans l'industrie au cours de la période précédente n'ont pas abouti à une création de richesse et ne se sont pas traduits dans la production, vu que les résultats en termes de production annuelle étaient largement inférieurs aux objectifs fixés au préalable. Après cet échec de planification, l'état a procédé à une restructuration de l'industrie algérienne dans le but d'une décentralisation partielle de la prise de décision, la restructuration organisationnelle et financière des entreprises publiques. Au cours de toutes ces mutations économiques, nous pouvons constater que l'optique des entreprises avec leurs marchés était représentée par l'optique produit et production. Ces dernières s'intéressent à augmenter leurs productions ainsi qu'améliorer la performance produit. Cette limite d'utilisation des pratiques marketing a connu une exception selon l'étude de (AMROUN, 2007, p. 28), la période 1980-1984 était caractérisée par l'apparition de surstocks dans certaines entreprises étatiques (comme les produits suivants : les abrasifs de l'ENAVA, les robinets, boulons et couteaux de la BCR...), ce qui a encouragé l'adoption de certaines techniques marketing (Djennadi, 2002, p. 145). Un problème d'écoulement de la production suite à l'inondation du marché national par les produits importés dans le cadre du Plan anti-pénurie (PAP), ce qui a généré timidement un début de pratiques marketing pour pouvoir trouver des débouchés à ces surstocks. À cette époque-là, le marketing était méconnu. Ne pas étudier le marché ni les besoins et les désirs des consommateurs et cette approche « tout se vend » était source d'échec pour beaucoup d'entreprises publiques. La SONIPEC par exemple, avait continué à mettre en vente des chaussures que le consommateur algérien n'appréciait pas en termes de qualité.

Pour d'autres entreprises, lorsque le produit connaît un succès disparaîtra rapidement du marché, c'est le cas de la SONITEX ou la SNIC (lames inox), cette irrégularité dans la disponibilité du produit nuit à l'image de l'entreprise et représente la raison pour laquelle le consommateur développe des attitudes négatives vis-à-vis le produit national. À cette époque l'objectif du marketing n'était pas de satisfaire la clientèle, mais plutôt d'éviter des charges financières de surstock.

2.3. Période de 1986 à 1993 :

C'est une période de crise pour l'économie algérienne suite à la chute du prix du pétrole de 30 à 10 dollars US en 1987. Les exportations baissent de 55,5 % en valeur entre 1984 et 1987, et les importations diminuent également sous les mesures d'austérité de 54 % (Barbet, Souam, & Talahite, 2008). Ce qui impose des réformes qui mettent fin au monopole de l'état et ouvre le chemin vers une privatisation de ces entreprises. Cette période se caractérise aussi par les efforts de certains partisans de la réforme économique conduisant à l'économie de marché (en 1987 l'Algérie fait sa première demande d'adhésion à l'OMC), ce nouveau paysage impose aux entreprises privées ou publiques l'adoption de nouvelles techniques managériales lui permettant d'accroître sa notoriété et d'améliorer son image aux yeux des consommateurs, car, beaucoup d'entreprises algériennes ont connu une détérioration de leurs images suite à une rupture de communication entre elles et leurs marchés. Ce n'est qu'en 1990 que de nouvelles techniques de marketing (le Sponsoring et Mécénat... sont apparus. Nous pouvons dire que la fin des années 1980 et le début de 1990 est une période de réformes économiques, le marketing en Algérie a vu le jour avec la réalisation de ces réformes et avec l'ouverture du marché algérien.

2.4. Période de 1993 à nos jours :

Les différentes réformes entamées par le gouvernement (la loi sur la monnaie et le crédit, suppression du monopole du commerce extérieur en 1991...) et malgré leurs limites représentent les premiers pas actifs de l'économie algérienne vers l'économie de marché (Hadjseyd, 1996). Une autre avancée vers l'ouverture du marché algérien sur les marchés internationaux était prononcée par le code des

investissements en 1993, qui a mis sur le même pied d'égalité investisseurs publics et privés, nationaux et étrangers. Cette loi sur la promotion des investissements consacrant la liberté d'investir a permis l'implantation de plusieurs filiales de firmes étrangères, un secteur privé dominant largement les secteurs des services et des travaux publics avec production de 88 % et 68 % (Antoine, 2009, p. 38) respectivement de la valeur ajoutée en 2002. À partir de 1998, plusieurs opérations de partenariat ont été enregistrées dans différents secteurs (agroalimentaire : le « Groupe Danone » s'installe dans les produits laitiers, « Nestlé » dans les eaux minérales et le lait en poudre, « Coca Cola » et « Pepsi » pour les boissons gazeuses, etc.). Face à ces nouvelles données, les entreprises nationales doivent se mettre au diapason du nouveau paysage économique, former davantage leurs ressources humaines pour être compétitives face à la concurrence, ceci ne peut se réaliser qu'à travers une connaissance parfaite du marché et du consommateur.

Selon (Tolba, 2016) le marketing en Algérie est à un niveau intermédiaire. Pour beaucoup de dirigeants d'entreprises, le marketing est encore synonyme de communication. Or, bien que les deux domaines soient très voisins et complémentaires, marketing et communication ne peuvent pas être assimilés. Bien souvent en Algérie, les entreprises se concentrent sur le marketing opérationnel, qui se résume malheureusement souvent à de la publicité, en négligeant les deux autres phases qui sont pourtant essentielles, à savoir la connaissance du marché et la définition du mix marketing. La connaissance du marché est pourtant primordiale et représente la première étape de toute stratégie ou démarche marketing.

3. APPLICATION DU MARKETING AU SEIN DES ENTREPRISES ALGÉRIENNES (ÉTUDE EMPIRIQUE)

Avant de présenter la méthodologie utilisée lors de notre étude, il convient de préciser que l'objet du présent travail est de déterminer la nature des pratiques marketing utilisées par les entreprises du secteur laitier de la wilaya de Bejaia à l'est de l'Algérie. Est-ce qu'elles suivent une démarche bien déterminée ? La gestion du marketing se fait-elle d'une manière stratégique ou seulement comme un élément opérationnel de l'entreprise ?

3.1. Élaboration du Questionnaire et Liste des Entreprises Enquêtées

Notre étude va porter sur un échantillon d'entreprises du secteur agroalimentaire et plus précisément la filière lait et dérivés. En 2014, les statistiques ont montré que le secteur des industries agroalimentaires dans la Wilaya de Béjaia compte une population de 644 entités de différentes tailles, cette région enregistre un fort dynamisme de création d'entreprise, notamment dans le domaine agroalimentaire : les créneaux qui ont enregistré la plus spectaculaire évolution restent ceux des boissons gazeuses et les jus, le lait, les pâtes, mais aussi l'industrie de transformation : huile d'olive et tomate.

La filière lait représente une composante fondamentale du complexe agroalimentaire, après la restructuration du secteur public, les trois offices régionaux (est, ouest et centre) se sont regroupés en groupe industriel appelé GIPILAIT par une opération de fusion-absorption (d1n7iqsz6ob2ad.cloudfront.net, 2004).

Ainsi, 18 filiales de production sont créées, et l'approvisionnement en matière première d'importation est confié à une filiale spécialisée du groupe nommé MILK TRADE, ajoutant à cela entreprises privées. L'industrie laitière occupe la deuxième place après l'industrie des céréales dans le secteur de l'agroalimentaire en Algérie (Amellal, 1995) et l'ouverture du marché algérien a permis aux multinationales du domaine l'installation en Algérie comme Danone, Candia, Yoplait, Palma Nova et Nestlé, qui ont conduit le marché des produits laitiers frais vers le développement et un climat concurrentiel. Selon la direction des services agricole de Bejaia (DSA), le nombre des entreprises laitières est de l'ordre de 21 dans la wilaya, sur 15 entreprises ciblées, nous avons pu avoir un retour de la part de 9 entreprises, dont le nom et l'activité sont présentés dans la liste suivante :

- 1- Laiterie Amizour (publique, 1997, 70 employés, lait liquide frais et fermenté)
- 2- SARL El Vasiw (2011, 10 employés, lait liquide frais et fermenté)
- 3- SARL Good Glace (2004, 220 employés, Yaourt et desserts lactés frais, Fromage frais, Fromage fondu et crèmes glacées)

- 4- EURL Kalylait (2013, 8 employés, fromage fondu)
- 5- SARL La vallée (2001, 61 employés, Lait liquide frais, lait fermenté)
- 6- SARL Ramdy (2002, plus de 250 employés, Produits laitiers et dérivés [Yaourt et desserts lactés frais, Fromage frais])
- 7- La laiterie de la Soummam (SARL, 1993, plus de 250 employés, Lait et dérivés (Yaourt et desserts lactés frais, Fromage frais, et autres spécialités laitières))
- 8- Danone Djurdjura Algérie (SPA, 2001, plus de 250 employés, Yaourt et desserts lactés frais, et autres spécialités laitières)
- 9- Tchik-lait Candia (SARL, 1999, plus de 250 employés, Production de lait UHT et produits dérivés)

La rédaction du questionnaire utilisé dans cette étude est basée sur deux principaux axes : le premier sur la perception et la structuration de la fonction marketing dans l'entreprise, le deuxième sur les pratiques marketing dans l'entreprise. (Les questions posées sont adaptées de la grille de mesure de l'efficacité marketing (Kotler & Kevin, 2006))

3.2. Résultats de l'Étude

Q1/La situation actuelle sur le marché des produits laitiers nécessite-t-elle le recours aux techniques marketing par les entreprises ? (l'objectif de cette question est de déterminer si les dirigeants d'entreprises sont conscients de la nécessité de suivre la démarche marketing au sein de leurs entreprises)

Suite aux résultats, six entreprises sur neuf ont montré de l'importance d'avoir recours au marketing afin de pouvoir préserver leurs parts de marché et d'attirer une clientèle potentielle. Cette prise de conscience de la part de 67 % de l'échantillon nous laisse se demander sur une réelle application de la démarche marketing ou juste utilisation de quelques techniques.

Q2/Quelle est la place que l'entreprise donne au marketing ? (l'une des fonctions essentielles plus importantes que les autres fonctions, primordiale ou secondaire)

Deux entreprises parmi neuf ont précisé que le marketing est primordial trois autres le considèrent comme l'une des fonctions essentielles, le reste des entreprises (5) ont précisé que le marketing est une fonction secondaire.

Q3/Quelle est la nature de la structure marketing au sein de votre entreprise ?

Selon les réponses obtenues, dans 22 % (2 entreprises) de l'échantillon, l'activité marketing est gérée au sein d'un département marketing, pour 56 % (5) d'entre elles, il est sous forme de service autonome, pour deux autres, les activités marketing sont gérées par le service commercial.

Q4/L'entreprise a-t-elle pris conscience de l'importance de s'organiser en vue de satisfaire les besoins et désirs des marchés visés ?

Parmi les neuf entreprises qu'on avait dans l'échantillon, quatre entreprises pensent d'abord à vendre leurs produits à qui voudra bien les acheter, ce qui est loin de la réflexion marketing. En revanche, trois autres ont précisé qu'elles s'efforcent de satisfaire sur un pied d'égalité un vaste ensemble de marché et de besoins, Danone Djurdjura et Soummam ont montré qu'elles se soucient de satisfaire en priorité les besoins et désirs de cibles bien définies et choisies en fonction de leur potentiel de croissance et de rentabilité.

Q5/Effectuez-vous a quand remontent les dernières études sur la clientèle, le comportement d'achat, la distribution et la concurrence ?

C'est Tchir lait Candia, Soummam et Danone Djurdjura qui réalisent des études et que ces dernières ont été mises à jour récemment, les autres entreprises qui ne réalisent pas des études de marché ont précisé que c'est le manque de savoir-faire et leurs coûts élevés qui les empêchent d'étudier et mieux connaître leur marché. Cependant, il existe au sein de ces entreprises une collecte d'information sur l'environnement immédiat des entreprises, sauf que cette recherche est informelle et ne se réalise pas dans le cadre d'une démarche rigoureuse.

Q6/Les objectifs marketings sont-ils clairement déterminés ?

Cinq entreprises ont déclaré de ne pas avoir fixé d'objectifs clairs, quatre autres sur neuf ont répondu par oui et qu'elles avaient déjà fixé des objectifs marketing clairs en termes d'augmentation du taux de notoriété de leur marque, la satisfaction de leurs clientèles et d'augmenter la part de marché.

Q7/Disposez-vous d'un plan marketing formel ?

La majorité des entreprises ont répondu par non, le fait de ne pas avoir d'objectifs tracés par cinq des entreprises interrogées, cela explique le non-établissement d'un plan marketing formel qui déterminent cet ensemble d'objectifs à atteindre et constitue un outil de pilotage pour les responsables marketing, ce qui nous a laissés poser la question suivante ;

Q8/La stratégie marketing de l'entreprise est-elle claire ?

C'est Danone Djurdjura qui a précisé d'avoir une stratégie claire, innovatrice, bien documentée et réfléchie. La laiterie Soummam et Tchik lait Candia possèdent également une stratégie claire qui s'inscrit dans la poursuite de leurs activités actuelles, les six autres entreprises n'ont pas de plan marketing, ce qui justifie la non-disposition de la plupart d'entre elles d'un plan marketing qui représente un découpage dans le temps de la stratégie marketing.

À travers les entretiens que nous avons menés, nous avons constaté que les entreprises qui effectuent une segmentation de leurs marchés préconisent et se basent sur les critères démographiques et les avantages ou les bénéfices recherchés et attendus par les consommateurs dans le produit. Les entreprises qui ne procèdent pas à une segmentation de leurs marchés sont celles qui fabriquent et commercialisent le lait liquide et fermenté.

À propos du marketing opérationnel, nous avons pu constater que la conception des produits est majoritairement faite par les équipes de production ou la participation des différents services, ce n'est qu'au niveau de l'entreprise Danone que le service recherche et développement intervient. Même constat est fait pour la politique de prix : le service marketing ne joue aucun rôle dans cette étape, ce qui confirme le non-recours aux études de comportement de consommateur pour

déterminer le prix psychologique. Pour la distribution des produits, elle s'effectue à travers le circuit long et le circuit court et grâce à une stratégie intensive. Les techniques de communication sont beaucoup plus utilisées par les grandes et moyennes entreprises, à travers leur participation dans les salons et les foires, la communication média, le sponsoring ainsi que la promotion des ventes.

4. CONCLUSION

L'objectif de notre travail était de déterminer la nature des pratiques marketing au sein des entreprises de l'industrie laitière à l'est de l'Algérie (Béjaïa). À travers cette enquête et les entretiens que nous avons menés, le terme marketing est présent dans le vocabulaire des responsables marketing. Certaines entreprises sont orientées vers une culture production et d'autres vers une culture vente qui est souvent confondue avec l'orientation marketing. Les petites PME fabriquant le lait liquide et fermenté ne disposent pas de structures spécialisées chargées des activités marketing et n'utilisent guère ses différentes techniques, situation due à l'offre qui est toujours inférieure à la demande, ainsi qu'aux prix qui sont administrés par l'état. Les grandes entreprises (Tchin lait, Soummam, Danone) disposent de structure et suivent une démarche marketing, les autres entreprises ne font appel aux techniques marketing qu'en cas de mévente ou de lancement d'un nouveau produit. De ce fait, le problème de la fonction marketing dans la majorité des entreprises est sa pratique qui est plutôt instinctive que raisonnée, d'autre part, sa conception ne suit pas une démarche bien claire, car les entreprises se basent beaucoup plus sur un marketing opérationnel (surtout la communication client) que sur une démarche basée sur un marketing d'étude et stratégique avant toute action. Les entreprises algériennes doivent beaucoup investir afin d'implanter un état d'esprit marketing, vu que ce concept n'est pas une fonction séparée de l'entreprise, mais une philosophie de gestion, un ensemble de croyances et de valeurs destinées à guider l'organisation dans le gain de plus de parts de marché et de croissance, ainsi que de développer des relations durables avec ses différentes parties prenantes.

BIBLIOGRAPHIE

Amellal, R. (1995). "La filière lait en Algérie : entre l'objectif de la sécurité alimentaire et la réalité de dépendance", (C. O. ; Éd.) Études et recherches Série B, 14, pp. 229-238.

AMROUN, S. (2007). La pratique marketing des entreprises algériennes : étude de cas portant sur un échantillon de 45 entreprises durant la période 2000-2006 ». Thèse de Doctorat. Algérie : Université d'Oran Es-Sénia.

Antoine, C. (2009). "Les politiques industrielles de l'Algérie contemporaine, le développement en faillite des relations entre état et appareil production dans une économie en développement", Économie nationale du monde arabe, Lyon : Institut d'étude politique;

Bahamed, A. (1984). "Le Marketing en Algérie : méconnu ou méprisé ?", Cahiers du CREAD (4), pp. 37-48.

Barbet, P., Souam, S., & Talahite, F. (2008). "Enjeux et impact du processus d'adhésion de l'Algérie à l'OMC". Économie et Société (5), p. 53.

Problèmes et solutions à la crise de la filière lait. (2004). Récupéré sur <http://d1n7iqsz6ob2ad.cloudfront.net/document/pdf/53344fc0f35c2.pdf>.

Djennadi, K. (2002). "Le marketing en Algérie de l'optique production (pénurie) à l'optique marché", La revue des sciences commerciales, 2 (1), pp. 143-166.

Hadjseyd, M. (1996). L'industrie algérienne: Crise et tentative d'ajustement, Harmattan, Paris.

Kotler, P., & Kevin, L. K. (2006). Marketing management, 12ème édition, Pearson Éducation, Paris;

Tolba, A. (2016). "Algérie-éco. Les enjeux du marketing stratégique et des études consommateur en Algérie". sur <https://www.algerie-eco.com/2016/07/31/7257/>. (02/08/2018)

Sağlıkta Dönüşüm Programının İkinci Fazı: Kamu Özel Ortaklığı Modeli Olarak Şehir Hastaneleri

Merve Kayaduvar¹

Özet

1970'lerin sonundan itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkıp tüm dünyada egemen olmaya başlayan neoliberal politikalar kapsamında kamunun maliyetlerinin azaltılması amacıyla kamu tarafından yerine getirilen birçok hizmetin sağlık, eğitim vb. finansmanında, örgütlenmesinde ve sunulmasında büyük değişimler ortaya çıktı. Tüm dünyada yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de 1980lerin başından itibaren uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar bağlamında sağlık alanında "reform" adı altında yapısal değişiklikler gerçekleştirildi. Bu reform çalışmalarının en kapsamlısı 2003 yılında "Sağlıkta Dönüşüm Programı" (SDP) ile gerçekleştirildi. Bu program çerçevesinde; sağlık hizmetlerinin finansmanı Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile sağlanmaya başladı, sağlık alanında hizmet alıcı ve hizmet sunucu ayrımı sağlandı, kamusal birinci basamak sağlık hizmetleri tasfiye edildi bu kapsamda sağlık ocakları kapatılırken, aile hekimliği modeline geçildi, sağlık hizmetlerinin piyasalaştırılması çerçevesinde kamu hastaneleri birer işletme haline dönüştürüldü. Sağlık sektöründe yaşanan bu temel dönüşümün tamamlayıcısı olarak 2005 yılında yapılan yasal düzenleme ile "Sağlıkta Dönüşümün İkinci Fazı" olarak nitelendirilen "Kamu Özel Ortaklığı" (KÖO) modeli olarak "Şehir Hastaneleri" hayata geçirildi. 2018 Ağustos ayı itibariyle açılmış altı şehir hastanesi (Yozgat, Isparta, Mersin, Adana, Kayseri ve Elazığ) ile birlikte inşaatı devam eden şehir hastaneleri ve ihale süreci devam eden şehir hastaneleriyle toplamda otuz iki şehir hastanesinin hizmet vermesi hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın odak noktasını SDP'nin ikinci fazı olarak uygulanmaya başlanan şehir hastaneleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı şehir hastanelerinin ortaya çıkış sürecinin yasal ve sosyo-ekonomik arka planını ortaya koyarken, bu hastanelerin sağlık hizmetleri açısından ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarabileceği temel değişiklikleri tartışmaktır. Çok yeni bir olgu olduğu için, şehir hastaneleriyle ilgili literatürde yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bu boşluğu kısıtlı da olsa doldurma amacı taşımaktadır. Nitel araştırma methodu kullanılarak yapılan çalışmada literatür taramasına ek olarak, genelde kamu özel ortaklığı özelde şehir hastaneleriyle ilgili yasal mevzuat incelenmiş ve Sağlık Bakanlığı'nın ve Kalkınma Bakanlığı'nın yayınladığı çeşitli raporlar, bütçe sunumları, stratejik planlar, resmi tebliğler, medya haberleri vb. gibi kaynaklar taranmıştır.

Anahtar Kelimeler— Sağlıkta Dönüşüm Programı, Şehir Hastaneleri, Kamu Özel Ortaklığı
JEL Sınıflama Kodları: I11, I18

Second Phase of the Health Transformation Programme: City Hospitals as a Model of Public Private Partnership

Abstract

Within the context of neoliberal policies which arose in the developed capitalist countries and have become in the ascendant all over the world since the late 1970s, in order to reduce public costs drastic changes emerged in the finance, organization and provision of most of the services carried out by the public such as health and education. Parallel to these worldwide developments, in Turkey, too, structural changes have realized in the healthcare field under the name of "reform" in the context of the neoliberal policies started to implement

¹ Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, İzmir, Türkiye, merve.kayaduvar@deu.edu.tr

since the early 1980s. The most comprehensive one of these reform works was put into practice in 2003 with the Health Transformation Programme (HTP). In the framework of this programme; the finance of health services were started to be provided by the General Health Insurance (GHI), purchaser- provider split was introduced in the healthcare field, public primary care health service was abolished, in this context while community health center were closing, the family medicine model started, within the scope of marketization of health services, public hospitals were transformed into enterprise. As a complement of this fundamental transformation in healthcare sector, with a legislative regulation made in 2005, as a model of public private partnership described as “Second Phase of the Health Transformation Programme”, city hospitals were put into practice. This is targeted that along with six city hospitals opened as of August 2018 and with ongoing constructions and ongoing process of construction contracts, thirty two city hospitals render services.

The focus of this study is the city hospitals introduced as the second phase of the HTP. The aim of the study is discussing the fundamental changes brought about by the city hospitals into the healthcare services while revealing legal and socio-economic background of the occurrence process of these hospitals. Because of being a very new phenomenon, there are not too many studies about the city hospitals in the literature. This study aims to contribute towards filling this gap even if it were limited. In this study made by using a qualitative research design, along with the literature review, legal legislation about in general public private partnership, in specific city hospitals was examined and varied reports, budget presentations, strategic plans published by the Ministry of Health and Ministry of Development, official statements, memoranda, press releases etc. were scanned.

Keywords— Health Transformation Programme, City Hospitals, Public Private Partnership
JEL Classification Codes: I11, I18

1. GİRİŞ

Türkiye'nin sağlık alanını bugünlerde en çok meşgul eden konulardan bir tanesi Şehir Hastaneleridir. 2005 yılında yapılan yasal düzenleme ile temeli atılan şehir hastaneleri projesi başlangıçta kamu özel ortaklığı, kamu özel işbirliği, entegre sağlık kampüsleri gibi isimlerle anılmaktaydı. Temel olarak kamu özel ortaklığı çerçevesinde gerçekleştirilen şehir hastaneleri projesi 2000li yılların başında uygulanmaya başlanan Sağlıkta Dönüşüm Programının ikinci fazı olarak hayata geçirildi. Bu çalışmada şehir hastanelerinin ortaya çıkış sürecinin yasal ve sosyo-ekonomik arka planı ortaya koyulurken, bu hastanelerin sağlık hizmetleri açısından ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarabileceği temel değişiklikler tartışılacaktır. Bu kapsamda ilk önce kamu özel ortaklığı olgusu kısaca tanımlandıktan sonra Türkiye’de 1980lerin başından itibaren uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar bağlamında gerçekleştirilen yapısal değişikliklerin sağlık alanındaki en kapsamlısı olarak nitelendirilen “Sağlıkta Dönüşüm Programı” (SDP) tartışılacaktır. Daha sonra

şehir hastaneleri projesinin ortaya çıkış sürecinin yasal arka planı ortaya konacaktır. Sonuç bölümü öncesinde de şehir hastanelerinin sağlık hizmetleri açısından ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarabileceği temel değişikliklere değinilecek sonrasında sonuç bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

2. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI

Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) bir devletin bir özel şirketle ya da şirketler topluluğu ile yaptığı ve yasal mevzuatı ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bir sözleşme türüdür. Sabri Öncü kamu özel ortaklığı sözleşmelerinin özelliklerini şöyle özetlemektedir.

- Kısmen ya da tamamen kamusal olan bir yatırım ve/veya hizmet üzerinedir;
- Uzun vadeli (birkaç yıldan birkaç on yıla);
- Proje yüklenicisi projenin finansmanını sağlamak, yatırımı yapmak ve/veya sözleşmenin vadesi dolana dek işletmekle yükümlüdür;
- Proje yüklenicisi yaptığı karşılığında ya hizmeti sunmakla yükümlü kamu kurumundan ya hizmetten yararlananlardan ya da hem bu kamu kurumundan hem de hizmetten yararlananlardan sözleşmede tanımladığı şekliyle ücret alır (2018: 17).

Bu özelliklerden de anlaşıldığı üzere devlet proje yüklenicisi şirket ya da şirketler grubuyla bir sözleşme yaparak kamunun gerçekleştirmesi gereken bir yatırım ya da hizmeti özel sektöre yaptırmaktadır. Kamu Özel Ortaklığı sözleşmeleri ulaşımdan, enerjiye, eğitime ve sağlığa birçok alanda uygulanmaktadır. KÖO sözleşmeleri finansman modeline göre farklı isimler almaktadır. Türkiye’de yasal mevzuata göre beş tür finansman modeli vardır; Yap- İşlet- Devret, Yap- Kirala- Devret, Yap- İşlet, Özelleştirme ve İşletme Hakkı Devri ve İmtiyaz (mevzuat.gov.tr, 2018).

Şehir hastaneleri projesi yap- kirala- devret finansman modeli çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu finansman modeline göre devlet proje yüklenicisi özel şirket ya da şirketler grubuna yaptırdığı yatırım karşılığında 25 yıldan 49 yıla değişen süreler için kira ödemesi yapmaktadır bu sürelerin sonunda proje yüklenicisi yatırımı devlete devretmektedir. Şehir hastaneleri projesi de hazine arazisi üzerine ihaleyi alan şirketler grubunun (genellikle bir inşaat firması, tıbbi malzeme/cihaz firması ve uluslararası krediteden oluşan konsorsiyumlar) Sağlık Bakanlığı’nın belirlediği

projeye göre hastane binasını inşa etmesi ve 25 yıl süre ile devlete kiralaması esasına dayanmaktadır. Kiralama süresi boyunca hastane binasının bakım ve onarımı da ihaleyi alan şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. İhaleyi alan şirketler ayrıca ‘tıbbi destek hizmetlerini’ (görüntüleme, laboratuvar, sterilizasyon ve dezenfeksiyon, rehabilitasyon ve diğer tıbbi ekipman destek hizmetleri) ve ‘destek hizmetlerini’ (bina ve arazi, ortak hizmetler yönetimi, mefruşat, yer ve bahçe bakım hizmetleri, temizlik hizmetleri, hastane bilgi yönetim sistemi uygulama ve işletme, güvenlik, hasta yönlendirme ve refakat, taşıma, ilaçlama, otopark, atık yönetimi, çamaşırhane, yemek hizmetleri) sunmaktadır. Bu hizmetler karşılığında kamudan hizmet bedeli almaktadır. Diğer bir ifade ile devlet ihaleyi alan şirkete hastane binası için kira öderken şirketin yerine getirdiği hizmetler için de hizmet bedeli ödemektedir. Bunların yanı sıra hastanedeki ticari alanların (kantin, mağaza vb.) işletilmesi de özel şirketlere verilmiştir.

Kamu Özel Ortaklığı kapsamında hayata geçirilen şehir hastaneleri projesinin şu anki durumuna baktığımızda altı şehir hastanesi (Yozgat, Isparta, Mersin, Adana, Kayseri ve Elazığ) hizmet vermeye başlamıştır 2018 yılı bitmeden Eskişehir, Manisa ve Ankara Bilkent Şehir Hastaneleri’nin açılması beklenmektedir. İnşaatı devam eden şehir hastaneleri ile ihale süreci devam eden şehir hastaneleri göz önünde bulundurulduğunda toplamda otuz iki şehir hastanesi hayata geçirilecektir. Şehir hastaneleri projesi sağlık alanında 1980li yıllardan itibaren başlayan neoliberal dönüşümün doruk noktası kabul edilen Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın (SDP) ikinci fazı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle şehir hastanelerinin ortaya çıkış sürecinin sosyo-ekonomik arka planını anlamak için Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın temel özelliklerinin ortaya konması yerinde olacaktır.

3. SAĞLIKTA DÖNÜŞÜM PROGRAMI

Tüm dünyada 1970lerin sonu özellikle de 1980li yılların başından itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar kapsamında kamu maliyetlerin azaltılması ve devletin küçültülmesi amacıyla daha önceki dönemlerde kamu tarafından yerine getirilen kamu hizmetlerinin sağlık, eğitim, sosyal güvenlik vb. finansmanında, örgütlenmesinde ve sunulmasında büyük değişimler ortaya

çıkmiştir. Devletin birçok kamu hizmetinin sunumundan çekilmesi 1970lerde yaşanan kapitalizmin yapısal krizi nedeniyle karlılık krizine giren sermayeye yeni yatırım alanları açılmasını sağlamış bu kapsamda özel eğitim kurumları, özel sigorta şirketleri ve özel hastanelerin sayısında patlama yaşanmıştır. Konumuz açısından devletin sağlık hizmetinin sunumundan çekilmesi büyük önem arz etmektedir. Kamunun sağlık hizmetinin üretiminden çekilerek düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmeye başlaması ile kamu hastanelerinin şirketleştirilmesi, özel sektör ilkeleriyle yönetilmeye başlaması ve özel hastanelerle rekabete zorlanması durumları ortaya çıkmıştır.

Dünyada yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de 1980li yıllardan itibaren ekonominin neoliberal dönüşümünün sağlık alanındaki izdüşümü olan reformlar hayata geçirilmeye çalışılmış ama tam başarı sağlanamamıştır. Sağlık alanını neoliberal dönüşüme tabi tutacak yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ancak 2000li yılların başında mümkün olmuştur. Sağlıkta Dönüşüm Programı olarak adlandırılan sağlık reformuna göre temel hedefler şunlardır;

- Sağlık Bakanlığı’nın planlayıcı ve denetleyici rolünün yeniden organizasyonu,
- Bütün toplumu kapsayacak nitelikte genel sağlık sigortasının oluşturulması,
- Ülke geneline yayılmış, kolay erişilebilen, kaliteli sağlık hizmeti sunumunun sağlanması,
- Beşeri sermaye birikimi yeterli, yüksek motivasyona sahip sağlık personeli kadrosunun oluşturulması,
- Sistemi destekleyecek nitelikte eğitim ve bilim kurumlarının kurulması,
- Nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon sağlanması,
- Akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma,
- Kurulacak sağlık bilgi sistemi ile karar sürecinde etkili bilgiye erişimin sağlanması (saglik.gov.tr, 2018).

Sağlıkta dönüşüm programı çerçevesinde; sağlık hizmetlerinin finansmanı Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile sağlanmaya başladı, sağlık alanında hizmet alıcı ve hizmet sunucu ayrımı sağlandı, kamusal birinci basamak sağlık hizmetleri tasfiye edildi bu kapsamda sağlık ocakları kapatılırken, aile hekimliği modeline geçildi, sağlık

hizmetlerinin piyasalaştırılması çerçevesinde kamu hastaneleri birer işletme haline dönüştürüldü. Çağla Ünlütürk Ulutaş SDP çerçevesinde gerçekleştirilen yapısal değişiklikleri şu şekilde özetlemektedir. “Bir yandan üretim süreci yeniden örgütlenmekte, bir yandan sağlık emekçilerinin istihdam koşulları dönüştürülmekte, diğer yandan sağlık finansmanı yeniden yapılandırılmaktadır” (2011:179). Üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi süreci şehir hastaneleri projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte tamamlanmıştır. Bu nedenle şehir hastaneleri SDP’nin ikinci fazı olarak kabul edilmektedir. Şehir hastaneleriyle birlikte büyük sağlık kampüsleri içerisinde tek çatı altında toplanmış sağlık hizmeti verilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda şehir içlerinde bulunan devlet hastaneleri kapatılmakta ve şehir hastanesi çatısı altına girmektedir. Şehir hastaneleri projesinin ortaya çıkış sürecinin bu sosyo-ekonomik arka planına paralel olarak yasal değişiklikler gerçekleştirilmiş ve projenin gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmiştir.

4. ŞEHİR HASTANELERİNİN YASAL ARKA PLANI

Şehir hastaneleri ile ilgili ilk yasal düzenleme 2005 yılında 5396 sayılı “Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun” ile yapıldı. Daha sonra 2007 yılında ise Sağlık Bakanlığı teşkilatına “Kamu Özel Ortaklığı Daire Başkanlığı” eklenmesine ilişkin 5683 sayılı yasa kabul edildi.

İlk şehir hastanesi ihale ilanı 2009 yılında Kayseri Entegre Sağlık Kampüsü (ihaledeki ismi) için yapıldı. 2011 yılında ise ihale tamamlandı aynı yıl Ankara Etlik Şehir Hastanesi ihalesi yapıldı. Bu ihalenin yapılması üzerine Erbaş’ın aktardığı şekliyle Türk Tabipler Birliği, ihale ile dayanak yönetmeliğin bazı hükümlerinin iptali ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun Ek-7. Maddesinin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurulması talebiyle dava açtı. Elazığ ve Ankara Bilkent Şehir Hastanesi ihaleleri için de dava açıldı. Bu davalar sonucu 2012 yılı Haziran ayında Danıştay ihalelerin yürütmesini durdurdu ve dayanak yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu. İhale sözleşmelerinde hiçbir yasal dayanak olmadığı halde, ihaleyi alan şirketlere, kapatılacak hastanelerin arazileri otel, AVM, rezidans yapmak üzere verilmişti. Bu sebepten dolayı Danıştay ihalelerin hukuka aykırı olduğuna karar verdi. Danıştay’ın kararı üzerine 21 Şubat 2013’te 6428 sayılı

Sağlık Bakanlığı'nca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kabul edildi. 9 Mayıs 2014 günü ise Sağlık Bakanlığı'nca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınmasına Dair Uygulama Yönetmeliği Resmi Gazete 'de yayımlandı. Yapılan bu yasal değişiklikler ile şartnamelerdeki hukuka aykırılıkların giderildiği tespiti yapılarak ihale süreçlerine ilişkin açılan davalar reddedildi (2018). Erbaş durumu şu şekilde ifade etmektedir kural olarak kanunların geriye yürümezliği ilkesi nedeniyle bir hukuki işlemin gerçekleştiği dönemdeki yasal hükümlere tabi olması kabul edilmiştir ancak dayanak yasa ve yönetmelik öncesi yapılan şehir hastaneleri ihaleleri için yapıldıkları dönemdeki yasal hükümlere tabi olmadıklarının kabulü ile kanunların geriye yürümezliği ilkesinin terk edildiği görülmektedir (2018).

Yapılan yasal değişiklikler ile hukuka aykırılıkları ortadan kaldırılan şehir hastaneleri projesi hızla gerçekleştirilmeye devam etti. Ardı ardına yapılan ihaleler ve açılan hastanelerle, şehir hastaneleri sağlık alanının en önemli kurumsal aktörleri haline geldi bu nedenle bu hastanelerin sağlık alanında ortaya çıkardığı ve ileride ortaya çıkaracağı sonuçlar büyük önem arz etmektedir.

5. ŞEHİR HASTANELERİNİN SAĞLIK ALANINA ETKİLERİ

Şehir hastaneleri 2017 yılının Ocak ayında ilk şehir hastanesi olan Yozgat Şehir Hastanesi'nin açılmasıyla birlikte Türkiye sağlık alanının bir gerçeği haline geldi. Yozgat Şehir Hastanesi'ni Mersin Şehir Hastanesi izledi ve bu şekilde açılmaya devam eden hastanelerle 2018 yılı itibarıyla 6 şehir hastanesi hizmet veriyor.

Şehir hastanelerinin mekânsal örgütlenmesine baktığımızda son model teknoloji kullanılarak bir otel, AVM veya özel hastane şeklinde inşa edilmiş, çok büyük kapalı alanlara sahip devasa sağlık kampüsleri olduğunu görüyoruz. Hastanelerin içinde katlar arası çıkışlar yürüyen merdiven ve asansörlerle sağlanırken binalar arasında ulaşım için golf arabaları kullanılıyor. 'Nitelikli Yatak' olarak adlandırılan tek kişilik, özel banyosu ve refakatçiler için koltuk imkanı bulunan odaların yer aldığı

hastanelerde geniş koridorlar, lüks tuvaletler, kapalı otoparklar, geniş sosyal alanlar (kantin, restoran ve alışveriş mağazaları) ve otel bulunuyor. Bu noktalardan bakıldığında sağlık hizmetinin sunumunun nitelik ve kalitesinin arttığı iddia edilebilir ama sağlık hizmeti niteliği gereği sunulduğu mekandan bağımsız başka bir çok faktöre bağlıdır. Bu kapsamda şehir hastaneleriyle birlikte sağlık çalışanlarının sunduğu hizmetin nasıl etkilendiği ortaya konmalıdır. Devasa kampüsler şeklinde inşa edilmiş bir hastane çalışanlar açısından fiziksel yorgunluğun artmasına neden olmaktadır. Hastanede bir bölümden başka bir bölüme gitmek için harcanan zaman artmış, ayrıca bakılan hasta sayısı yükselmiştir. İş yükünün bari şekilde arttığı hastanelerde sağlık hizmetinin niteliği tartışmalı bir hale gelmektedir.

Ayrıca şirketlere ödenen kiralar ve hizmet bedelleri hastaneler için büyük bir yük oluşturmakta şuan Sağlık Bakanlığı'nın bütçeye yaptığı ekler sayesinde sürdürülebilir finansmanın bir süre sonra sürdürülmesi zorlaşacaktır. Bu koşullar altında genel sağlık sigortası primlerinin yükseltilmesi, teminat paketinin daraltılması veya vatandaşlar tarafından ödenen katkı paylarının artırılması yollarına gidilmek zorunda kalınacaktır. Bu durum sağlık hizmetinin kamusal niteliğini daha da tartışmalı hale getirecektir.

Şehir hastanelerinin kamu özel ortaklığı niteliğinden dolayı sağlık alanında bütünsel bir özelleştirmenin ilk adımları olduğu da iddia edilmektedir. Kayıhan Pala'nın ifade ettiği şekliyle “Şehir Hastaneleri özelleştirmenin Truva atıdır” (2018).

6. SONUÇ

1970lerin sonunda ortaya çıkan kapitalizmin yapısal krizine karşı gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan neoliberal politikalar tüm dünyaya politika transferleri yoluyla aktarıldı. Neoliberal dönüşüm olarak adlandırılan bu süreçte sağlıktan eğitime sosyal politikalar temel değişimler geçirdiler. Kamu hizmeti olarak üretilen ve sunulan bir alan olan sağlık piyasalaştırma ve metalaştırma süreçlere tabi tutuldu. Sağlık hizmetinin örgütlenmesi, sunumu ve finansmanı kökten değişimlere uğradı. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de 1980lerden itibaren uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar kapsamında özellikle 1990lı yıllarda

sağlık alanını dönüştürmeye yönelik reform girişimlerinde bulunuldu ama bu reformların hayata geçirilmesi ancak 2000lerin başında mümkün oldu. 2003 yılında uygulanmaya başlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde sağlık alanı temel değişikliklere uğradı. Bu reform programının ileri aşaması olarak kabul edilen Şehir Hastaneleri projesi de 2005 yılındaki yasal düzenleme sonrası uygulanmaya başladı. Şehir hastaneleri projesi ile Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında gerçekleştirilen reformlar tamamlanma imkanı buldu bu nedenle şehir hastaneleri SDP'nin ikinci fazı olarak nitelendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Erbaş, Ö. (2018), “Şehir Hastanesi Yargılamaları”, *Türkiye’de Sağlıkta Kamu-Özel Ortaklığı Şehir Hastaneleri*, (Ed. K. Pala), İletişim Yayınları, İstanbul, 155-176.

Öncü, T. S. (2018), “Talan Yoluyla Sermaye Birikim Aracı Olarak Kamu-Özel Ortaklığı: Verimsiz ve Pahalı Bir Finansman Modeli”, *Türkiye’de Sağlıkta Kamu-Özel Ortaklığı Şehir Hastaneleri*, (Ed. K. Pala), İletişim Yayınları, İstanbul, 13-34.

Pala, K. (2017), “Şehir Hastaneleri: Özelleştirmenin Truva Atı”, *Şehir Hastaneleri Sempozyumu (bildiri kitabı)*, Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Ankara Tabip Odası Ortak Yayını, Ankara, 102-114.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2011). *Türkiye’de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü*. Nota Bene, Ankara.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6428.doc>, (07.10.2018).

<https://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html>, (10.10.2018).

Çin'in Batı Balkanlarda Artan Varlığı: Bölge Ülkelerinin Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkileri

Gönül Tezcan¹

Özet

2003 Selanik Zirvesi'nde Avrupa Birliği (AB), genişlemenin tüm Balkanları içine alacağını açıklamış olsa da, o tarihten bu yana Birliğin mücadele etmek zorunda kaldığı genişleme yorgunluğu, Avro krizi, mülteci krizi, Brexit, yükselen milliyetçilik ve popülizm gibi ekonomik ve siyasi sorunlar, genişlemeyi geri plana itmiştir. Bununla birlikte, Batı Balkan ülkelerinin AB üyelik umularının azalmaya başlaması, bölgede otoriter ve baskıcı uygulamaları artırmıştır. AB ise özellikle mülteci krizinin etkisiyle koşulluluk politikasını tutarlı biçimde uygulayamamış, böylece bölgedeki nüfuzu ve normatif gücü azalmaya başlamıştır. Batı Balkan ülkelere sunulmuş olan üyelik perspektifi silikleştikçe bölge ülkeleri AB rotasından uzaklaşmakta ve Çin, Rusya ve Türkiye gibi aktörler bölgede etki alanını genişletmektedir. Özellikle Çin, finansör ve yatırımcı olarak giderek bölgedeki payını artırmaya başlamıştır. Çalışmanın amacı, Çin'in Batı Balkanlarda hangi politika ve araçlarla varlığını güçlendirdiğini araştırmak ve bunun AB-Batı Balkanlar ilişkileri açısından olası etkilerini analiz etmektir. Çalışma, Avrupa bütünleşme sürecindeki duraklamayla birlikte demokratik gerileme yaşayan Batı Balkanlar'da, Çin'in artan ekonomik etkisinin bölge ülkelerini Avrupa Birliği reform ajandasından uzaklaştırarak söz konusu gerilemeyi artırdığını savunmaktadır. Buna karşın, Çin Batı Balkan ülkeleri için AB'ye bir alternatif olmaktan uzaktır. Avrupa Birliği'nin, Batı Balkanlar'a karşı daha tutarlı bir koşulluluk politikası uygulaması ve bölge ülkelerinin üyelik perspektiflerini netleştirerek onları yeniden Avrupa rotasına çekebilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler— Çin, Batı Balkanlar, Avrupa Birliği

Jel Sınıflama Kodları: F02, F50

Increasing Chinese Presence in the Western Balkans: Its Effects on the European Union Integration Process in the Region

Abstract

2003 Thessaloniki Summit announced that enlargement will not end without involving all the Balkans. However, since then, the European Union (EU) has faced certain economic and political problems such as the enlargement fatigue, the Euro crisis, the refugee crisis, Brexit and rising populism, which have removed the enlargement from the agenda. Greying of the membership perspective have increased the authoritarian practices in the region and make the Union's conditionality policy inconsistent. This lead to the decline of the EU's normative power in the region, while expanding other actors' prestige. Especially China has increased its economic presence as a financier and investor.

The study aims to investigate the policies and instruments through which China has strengthened its presence in the region and analyze its implications for the EU-Western Balkans relations. The study argues that in the Western Balkans, which is experiencing a democratic decline along with the halt in the European integration process, China's ever increasing economic impact increases the democratic decline in question by removing regional countries from the EU reform agenda. Thus, the EU should apply a more consistent

¹ Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Aydın, Türkiye, gkucukyoru@adu.edu.tr

conditionality policy and by clarifying the membership perspective, should rotate the Western Balkan states to the EU path again.

Keywords—China, Western Balkans, European Union

JEL Classification Codes: F02, F50

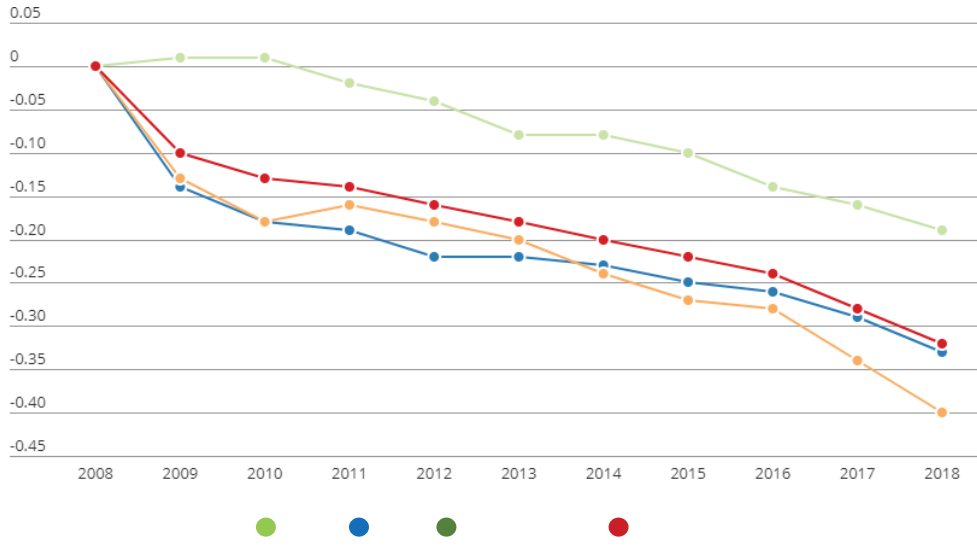
1. GİRİŞ

1990'ların başında Yugoslavya'nın dağılarak ardıl devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle, Avrupa Birliği (AB) ilk kez Batı Balkanlar coğrafyası ile temas kurmaya başlamıştır. O dönemde Balkanlar'da yaşanan savaş ve çatışmalar AB'ye bölgesinde istikrar, güvenlik ve barışı sağlamanın ve küresel siyasette etkin bir aktör olmanın ancak arka bahçesi konumundaki Balkanlar'da istikrar ve güvenliğin sağlanmasıyla mümkün olduğunu göstermiş ve özellikle Batı Balkanlar'ın Avrupa ile bütünleşmesi gerektiği kanaatine varılmıştır (Çakır ve Emiroğlu, 2009: 91).

1990'lardan itibaren AB, bir yandan sivil ve askeri misyonlar diğer yandan genişleme stratejisi ve onun temel aracı olan koşulluluk politikası ile etnik çatışmaları yönetmek, bölgesel işbirliğini geliştirmek ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve pazar ekonomisini teşvik etmek suretiyle hem bölgenin barış, istikrar ve güvenliğine katkıda bulunmaya hem de bir "normatif güç" olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Skara, 2014: 26; Timmins ve Jović, 2006: 1-5).

Birlik, 1999'dan bu yana İstikrar ve Ortaklık Süreci ve bu sürecin temel aracı olan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları aracılığıyla, Batı Balkan ülkelerinden ekonomik ve siyasi birtakım teşvikler karşılığında, temel haklara ve azınlık haklarına saygı göstermelerini ve siyasi, ekonomik ve kurumsal yapılarını AB değerleriyle uyumlaştırmalarını istemekte ve süreci ilerleme raporları ile takip etmektedir. 2003 yılındaki Selanik Zirvesi'nde Batı Balkanlar'ın üyelik perspektifi desteklenmiş ve bölgenin geleceğinin Avrupa'da olduğu teyit edilmiştir (European Commission, 2003). Ancak 2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra bir genişleme yorgunluğu içerisine giren ve Avro krizi, Brexit, mülteci krizi gibi çeşitli siyasi ve ekonomik sorunlarla mücadele etmek durumunda kalan Birlik, genişlemeyi gündemden düşürmüştür görünmektedir.

2010 yılından bu yana Balkanlar genelinde görülen demokratik gerileme bir yandan küresel bir eğilimin yansıması iken, diğer yandan özellikle Batı Balkanlar özelinde AB'nin bölge ülkelerine sunduğu üyelik perspektifinin silikleşmesiyle yakından ilgilidir. Batı Balkanlar'ın AB üyelik umutları zayıfladıkça bölge ülkelerinde reform ivmesi yavaşlamış, bölgede otoriterlik, devlet zapturaptı (state capture), patronaj ve medyaya yönelik baskı artmıştır (BİEPAG, 2017: 3-5).

Şekil 1. Alt Bölgelere Göre Demokrasi Puanlarındaki Değişiklik

Kaynak: (Schenkkan, 2018)

AB'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi nüfuzunun azalması, ABD, Rusya, Türkiye ve Çin gibi diğer aktörlerin nüfuz alanlarını genişletmelerine imkân tanımıştır (Bechev, 2012: 7). Özellikle Çin, bölge ülkeleri için finansör ve yatırımcı olarak önemli bir ekonomik partnere dönüşmektedir.

Çalışmanın amacı Çin'in Batı Balkanlarda hangi politika ve araçlarla varlığını güçlendirdiğini araştırmak ve bunun AB-Batı Balkanlar ilişkileri açısından muhtemel etkilerini analiz etmektir. Çalışma, Avrupa bütünleşme sürecindeki duraklamayla birlikte demokratik gerileme yaşayan Batı Balkanlar'da, Çin'in artan ekonomik etkisinin bölge ülkelerini Avrupa Birliği reform ajandasından uzaklaştırarak söz konusu gerilemeyi artırdığını savunmaktadır. Yine de, Çin Batı

Balkan ülkeleri için AB'ye bir alternatif olmaktan uzaktır. Avrupa Birliği'nin, bölge ülkelerinin üyelik perspektiflerini netleştirerek onları yeniden Avrupa rotasına çekmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışma öncelikle Batı Balkanlar'ın AB entegrasyon süreçlerindeki son durumu ele alacaktır. Ardından Çin'in bölgede giderek artan varlığının AB'nin Batı Balkanlardaki etkisi ve bölge ülkelerinin üyelik süreçleri için ne ifade ettiği tartışılacaktır.

2. BATI BALKANLAR'IN AB ÜYELİĞİ: AZALAN UMUTLAR

2003 Selanik Zirvesi Batı Balkanların Avrupa perspektifini desteklediğini belirtmiş olsa da, bölgenin AB ile entegrasyon sürecindeki son durum çok da umut vaat etmemektedir. 2013 yılında Birliğe katılan Hırvatistan dışında, üyeliğe en yakın bölge ülkeleri AB ile sırasıyla 2012 ve 2014 yıllarında müzakerelere başlayan Karadağ ve Sırbistan'dır. Makedonya 2005 yılında², Arnavutluk 2014 yılında adaylık statüsü almıştır. Bosna-Hersek 2016 yılında üyelik başvurusunda bulunmuştur ve potansiyel aday ülke konumundadır. Kosova ile 2015 yılında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması 2016 yılında yürürlüğe girmiştir.

2000'li yıllar AB için ekonomik ve siyasi krizler dönemi olmuştur. 2004 ve 2007 genişlemeleriyle başlayan genişleme yorgunluğu, beraberinde Avro krizi, Brexit, yükselen popülizm, ırkçılık, milliyetçilik ve özellikle de 2015 yılında zirve yapan mülteci krizi, genişlemeyi AB gündeminden düşürmüştür. Mülteci krizinde Batı Balkanların Avrupa'ya akan göçün temel rotası olması sebebiyle Birlik bölgeye istikrar ve güvenlik kaygılarıyla yaklaşmaya başlamış, demokratikleşme geri planda kalmıştır. Bu durum, Birliğin koşulluluk politikasını tutarsızlaştırmış, normatif gücünü zayıflatmış, bölgede ABD, Rusya, Çin ve Türkiye gibi aktörlerin etki alanını genişletmiştir.

² Komisyon 2009 yılından itibaren birçok kez Üsküp ile üyelik müzakerelerinin açılmasını tavsiye etmişse de, Yunanistan'ın isim meselesi nedeniyle vetosu, müzakerelerin açılmasını engellemiştir. Ancak Makedonya'daki Zaev hükümeti, Yunanistan ile 17 Haziran 2018 tarihinde Makedonya'nın anayasal isminin "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" olarak değiştirilmesi hususunda anlaşmıştır. Buna karşılık Atina, Makedonya'nın Avro-Atlantik yapıları entegre olmasını engellemeyeceğini duyurmuştur. Ancak Makedonya'da 30 Eylül 2018'de isim değişikliğini oylamak için yapılan referanduma katılım oranı düşük olunca, isim değişikliği gerçekleştirilmemiştir. Süreç devam etmektedir.

AB bölgedeki nüfuzunu korumak ve bölgeyle ilişkileri canlı tutmak için adımlar atsa da, bunlar üyeliğe yönelik söylemsel vaatlerden öteye geçememiştir. Avrupa Komisyonu, 6 Şubat 2018 tarihinde “Batı Balkanlar ile güvenilir bir genişleme perspektifi ve AB ile İlişkilerin Artırılması” (*A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*) başlıklı bir belge yayınlarak Batı Balkanların Avrupa perspektifinin net ve kesin olduğu ve AB’nin bu amaç için emsalsiz bir destek vereceği de belirtilmiştir. Üyelik müzakereleri sürmekte olan Sırbistan ve Karadağ’ın 2025 yılında üye olabilecekleri müjdesi verilmiştir (European Commission, 2018a: 1,2,18). Ancak, «Birlik daha büyük olmadan önce daha güçlü ve sağlam olmalıdır» denilerek, sürecin liyakat esaslı olduğu (merit-based) ve katılımın her ülkenin Kopenhag kriterleri başta olmak üzere gerekli koşulları karşılamalarına bağlı olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2018a: 2,3). Batı Balkanlar Strateji belgesi başlangıçta bölge ülkelerini heyecanlandırıp üyelik umutlarını yeşertse de, aslında üyelik sürecinde yeni araçlar ve kolaylaştırıcı politikalar içermediği anlaşılmaktadır.

2014 yılında Almanya’nın girişimiyle Batı Balkanlarda bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi, ekonomik, bilimsel ve sivil toplum alanlarında entegrasyonun sağlanması ve ortak sorunlarla mücadele edilmesi amacı ile 2014 yılında “Berlin Süreci” başlatılmıştır. Süreç düzenli yapılan yıllık zirvelerle sürdürülmektedir (Szpala, 2018). 17 Mayıs 2018’de önce Sofya’da uzun bir aradan sonra ilk kez AB-Batı Balkanlar zirvesi düzenlenmiş, ardından 10 Temmuz 2018’de Berlin Süreci kapsamında Londra Batı Balkanlar Zirvesi yapılmıştır. Her iki zirvede de genişlemeden ve üyelikten söz edilmemiştir. Sofya Zirvesi Batı Balkanların “Avrupa perspektifinin desteklendiğini” belirtmiş; Batı Balkanlar’ın AB ile angajmanını (engagement) artırmayı ve AB ile bölge ülkeleri arasında birçok alanda bağlantısallığı (connectivity) güçlendirmeyi taahhüt etmiştir (European Council, 2018). Londra Zirvesi de ekonomi, güvenlik ve uzlaş (reconciliation) alanlarında Birlik ile bölge arasında işbirliğini geliştirme hedefini vurgulamakla yetinmiştir (European Commission, 2018b).

Bölgede giderek azalan AB nüfuzu ve buna karşılık artan Rusya ve Çin etkisi, beraberinde Birliğin 2015 yılından beri mücadele etmekte olduğu mülteci krizi, AB'yi harekete geçirmiştir. Ancak gerek AB'nin karşı karşıya olduğu siyasi ve ekonomik sorunlar, gerek bazı üye ülkelerin genişlemeye karşı olması, gerekse Batı Balkan ülkelerinin üzerine düşen reformları gerçekleştirememiş olmaları nedeniyle entegrasyon ivmesi giderek düşmüştür.

3. BATI BALKANLARDA ÇİN

AB'nin kendi sorunlarına dönerek, genişlemeyi gündemden düşürmesi ve Batı Balkan ülkeleri ile istikrar ve güvenlik odaklı bir ilişki kurmaya başlamasıyla birlikte, bölgedeki siyasi ve ekonomik nüfuzu görece azalmıştır. Buna paralel, Çin finansör ve yatırımcı olarak başta Sırbistan'da olmak üzere giderek bölgedeki payını artırmaktadır.

2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping “21. yüzyılın İpek Yolu projesi” olarak da adlandırılan Kuşak-Yol (Bir Kuşak Bir Yol) projesini duyurmuştur. Batı Balkan ülkeleri Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayacak bir ulaştırma, enerji, ticaret ve yatırım güzergâhı olarak ortaya konan projenin önemli bir parçası konumundadır. Proje kapsamında başlatılan “16+1” girişimi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Çin sermayesi ve yatırımları artış göstermiştir. Çin'in kaynak sağladığı ulaştırma altyapısı limanları, başkentleri ve önemli ekonomik merkezleri birbirine bağlayacaktır (Tonchev, 2017: 1-2).

Çin Batı Balkan ülkeleriyle çok sayıda işbirliği projesini hayata geçirmiş ya da üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bunlardan bazıları, Yunanistan'ın Pire (Piraeus) limanının satın alınması (Sputnik, 2016), Belgrad yakınındaki Smederevo'da çelik fabrikası satın alınması (China Plus, 2018), Belgrad'da Tuna üzerine köprü inşa edilmesi, Kostolac termik santralinin iyileştirilmesi, E763 otobanının Surçin–Obrenovac bölümünün inşası, Bosna-Hersek Kamengrad'da termik santral inşa edilmesi, Makedonya'da Miladinovci– Stip ve Kičevo–Ohrid otoyollarının inşası, Arnavutluk'ta Mavi Koridor (Blue Corridor) otoyol projesidir (Chen vd., 2018: 4).

Çin'in Kuşak-Yol projesi kapsamında bölgede açmakta olduğu ekonomik koridorlar ve yürüttüğü altyapı projelerinde piyasa tabanlı değil, devlet merkezli kararlar çerçevesinde hareket edilmesini tercih ettiği, AB'nin desteklediği açık ve şeffaf teklif verme usullerinden önce yatırım, sübvansiyon ve sözleşme kararlarının siyasetleştirilmesini desteklediği anlaşılmaktadır (Makocki, 2017: 3). Belgrad-Karadağ arasındaki "Koridor 11" otoyolunun inşaat sözleşmesi kamu denetimine kapalı, hükümet yetkililerinin de dâhil olduğu, yolsuzluğu tetikleyen, şeffaf olmayan bir süreci örneklemektedir. Oysaki yolsuzluktan arınmış, işleyen bir piyasa ekonomisi AB'ye üyeliğin temel şartlarından biridir (Lagazzi ve Vít, 2017: 5). Ayrıca Çin destekli projeler bölge ülkelerini Çin'e karşı muazzam ölçüde borçlandırmaktadır. Oysaki AB, altyapı projeleri ve ekonomik kalkınma için krediden ziyade hibe verdiği için, AB fonlarını elde etmek alıcı ülkeler için daha ucuzdur. Ancak AB fonlarına ulaşmadaki uzun ve külfetli bürokratik süreç, daha kolay ve hızlı ulaşılan Çin kredilerini çekici hale getirmektedir (Makocki, 2017: 3).

Batı Balkanlar Yatırım Çerçevesi (Western Balkans Investment Framework/WBIF) 2009'dan bu yana altı Batı Balkan ülkesine enerji, çevre, ulaşım, özel sektörün gelişimi, sosyo-ekonomik gelişim, dijital altyapı gibi alanlarda finansman ve teknik destek sağlamaktadır (<https://www.wbif.eu/>). Ancak bu fonlara ulaşmak "uzun bekleme prosedürlerini ve katı uygunluk kriterlerini" aşmayı gerektirmektedir. Oysaki Çin kredi ve yatırımları daha hızlı ve kolay biçimde tahsis edilmektedir (Vuksanovic, 2017).

Daha hızlı ekonomik büyüme ve beraberinde patronaj ağlarını ve seçim avantajlarını genişletme imkânı, liberal modelden duyulan memnuniyetsizlikle birleşince, bölgedeki karar alıcılar AB'nin talep ettiği zorlu reformlarla "vakit kaybetmektense" Çin'le işbirliği yapmayı tercih eder olmuşlardır (Makocki, 2017: 3-4).

Çin bölgede AB gibi ulus inşasına girişmemekte, ABD'nin NATO aracılığıyla sürdürdüğü gibi askeri bir varlık edinmeye ya da Rusya gibi bölgenin Avro-Atlantik yapılarına entegrasyonunu engellemeye çalışmamaktadır. "Pragmatik ikili işbirlikleri kurmak ve Balkan ülkelerinin çürüyen altyapısını tamir etmek üzere çekler yazmak

suretiyle” Balkan ülkelerinin siyasi dostluklarını kazanmaktadır (Vuksanovic, 2017).

Kısa vadede AB’ye üye olamayacaklarının farkında olan Batı Balkan ülkeleri, Çin’in sunduğu yatırım ve kredileri memnuniyetle kabul etmektedir. Ancak Çin yatırımlarının, AB’nin mevzuatına ve çevre standartlarına uymaması dolayısıyla, Balkan ülkeleri AB politika ve mevzuatından uzaklaşmış olmaktadır. Bu durum Birliğin Pekin’i siyasi ve normatif bir tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır (Vuksanovic, 2017). Öte yandan bölge ülkeleri AB reformlarından uzaklaştıkça Avrupa entegrasyon süreci de sekteye uğramaktadır.

4. SONUÇ

Batı Balkan ülkelere sunulmuş olan üyelik perspektifi silikleştikçe bölge ülkeleri AB rotasından uzaklaşmakta ve Çin, Rusya ve Türkiye gibi aktörler bölgede etki alanını genişletmektedir. Özellikle Çin, Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamındaki yatırımları ve tahsis ettiği krediler ile bölge ülkelerinin başlıca ekonomik ortağı haline gelmektedir. Batı Balkan ülkeleri, AB fonlarına ulaşmak için gereken kriterleri sağlamak ve uzun ve meşakkatli bürokratik süreçleri aşmaktansa, daha hızlı ve kolay ulaşılan Çin yatırım ve kredilerini tercih etmektedir. Ancak bu durum, yolsuzluk ve patronaja zemin hazırlayarak bölgede zaten üyelik umutlarının azalmasıyla yavaşlamış olan reform ivmesini daha da yavaşlatmak suretiyle demokratik gerilemeyi artırmaktadır. Demokratik gerileme arttıkça, Avrupa entegrasyon süreci de zarar görmekte, bölge bir kısır döngü içerisine girmektedir.

Tüm bunlara rağmen AB bölgede hala çok önemli ve etkili bir aktör olmayı sürdürmektedir. Genişleme politikası AB’nin elindeki tek koz olmasa da, en önemli kozdur. Birlik, yakın çevresinde bir istikrarsızlık alanı oluşmasını önlemek için genişleme politikasını Batı Balkanlar özelinde bölge ülkelerinin ihtiyaçları ve gerçekleri çerçevesinde yeniden şekillendirmelidir. Avrupa Birliği, Batı Balkanlar’a karşı daha tutarlı bir koşulluluk politikası uygulamalı ve bölge ülkelerinin üyelik perspektiflerini netleştirerek onları yeniden Avrupa rotasına çekebilmelidir.

KAYNAKLAR

Balkans in Europe Policy Advisory Group. (2017), The Crisis of Democracy in the Western Balkans. Authoritarianism and EU Stabilitocracy, <http://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2017/03/BIEPAG-The-Crisis-of-Democracy-in-the-Western-Balkans.-Authoritarianism-and-EU-Stabilitocracy-web.pdf> (07.10.2018).

BECHEV, D. (2012), The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro Crisis”, London: European Council on Foreign Relations. https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR60_WESTERN_BALKANS_BRIEF_AW.pdf , (07.10.2018).

CHEN, X., EGERESİ, Z., OROSZ, A., ULUNYAN, A. (2018), “What Role Do External Actors (Russia, China, Turkey, and the European Union) Play in the Western Balkans?”, *Institute for Foreign Affairs and Trade*.

CHİNA PLUS, “China investment helps renew the city of Smederevo”, 15.08.2018, <http://chinaplus.cri.cn/special/belt-and-road-2018/closer-to-china/2023/20180815/170591.html> , (14.10.2018).

ÇAKIR, M. F., Emiroğlu, H. (2009), “Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB’nin Liderliği: Kosova’nın Nihai Statüsü Meselesi (1999-2005)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5 (17), 85-106.

European Commission. (2003), “EU-Western Balkans Summit Thessaloniki” 21 June 2003, http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm (14.10.2018).

European Commission. (2018a), "A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans", COM(2018) 65 Final, Brussels, 06.02.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, (14.10.2018).

European Commission. (2018b), Western Balkans Summit in London – building stronger links within the region and with the EU, 10.07.2018, London, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4396_en.htm, (18.09.2018).

European Council. (2018), Sofia Declaration of the EU-Western Balkans Summit, 17.05.2018, http://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf, (18.09.2018).

LAGAZZI, A., VIT, M. (2017), "The Good, The Bad and the Ugly: Chinese Influence in the Western Balkans", *EUROPEUM Policy Paper*.

MAKOCKI, M. (2017), "China in the Balkans: the battle of principles", *Clingandael Spectator 4*, 71, 1-6.

SCHENKKAN, N. (2018), "Nations in Transit: Confronting Illiberalism", Freedom House, https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_NationsInTransit_Web_PDF_FINAL_2018_03_16.pdf, (07.10.2018).

SKARA, G. (2014), "The Role of the EU as a Peacebuilder in the Western Balkans", *Romanian Journal of European Affairs*, 14 (4), 26-43.

SPUTNIK. (2016), "Yunanistan'ın En Büyük Limanı Pire, resmen Çinlilerin", 08.04.2016, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201604081022043640-yunanistan-pire-limani-cin/>, (14.10.2018).

SZPALA, M. (2018), "Enlargement Will Make EU Stronger", 26.07.2018, <http://wb-csf.eu/op-eds/enlargement-will-make-eu-stronger/>, (07.10.2018).

TÍMMÍNS, G., Jović, D. (2006), "Introduction: The Next Wave of Enlargement: The European Union and Southeast Europe After 2004", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 8(1), 1-5.

TONCHEV, P. (2017), "China's Role into the Western Balkans", *European Union institute for Security Studies*.

VUKSANOVIC, V. (2017), "The Unexpected Regional Player In the Balkans: China", 29.11.2017, *The War On the Rocks*, <https://warontherocks.com/2017/11/unexpected-regional-player-balkans-china/>, (14.10.2018).

Western Balkans Investment Framework, <https://www.wbif.eu/>, (14.10.2018).

Facebook'ta Fotoğraf Paylaşma Niyeti ve Öncülleri Arasındaki İlişkilerin Araştırılması

Çağatan TAŞKIN¹, Ahmet Akif KARADAMAR², Onur ÖZTÜRK³

Özet

Sosyal paylaşım siteleri milyonlarca internet kullanıcısının günlük yaşamlarında vazgeçilmez bir parça haline gelmiştir. İnsanlar çeşitli sosyal paylaşım sitelerini durum güncellemeleri, çeşitli gruplarla etkileşimde bulunma, eski arkadaşlarını arayıp bulma ya da yeni arkadaşlıklar edinme, çeşitli paylaşımlarda bulunma, yorum yapma, reklam, bilgi ya da içerik paylaşımı gibi birçok farklı amaçla kullanmaktadırlar. Bu tarz platformların kullanımının yoğun bir şekilde artması, kullanıcıların paylaştıkları bilgi ve fotoğraflarda da kendini göstermektedir. Günümüzde sosyal medya platformlarında bilgi ve fotoğraf paylaşmanın giderek daha yaygın bir hal alması, bu paylaşımların ne kadar güvenli olduğu ve kullanıcı gizliliği ile ilgili endişeleri de beraberinde getirmektedir. Sosyal medya platformlarının tüketicilerin paylaştıkları bilgi ve içerikleri bünyelerinde barındırdıkları, bunları çeşitli pazarlama faaliyetleri için kullandıkları ve bazen de hükümetler ve iş ortakları gibi üçüncü taraflarla paylaştıkları konusu sık sık gündeme gelmektedir. Özellikle son dönemlerde sosyal paylaşım platformu Facebook ile ilgili yaşanan gelişmeler, sitenin gizlilik ve güvenilirlik konusundaki yeterliliğini sorgulanır hale getirmiştir. Facebook yönetimi her ne kadar yeterli güvenlik ve gizlilik önlemlerini aldıkları konusunda internet kullanıcılarını ikna etme çabasında olsa da, bazı kullanıcılara karmaşık gelen gizlilik politikaları ve diğer internet kullanıcılarının üyelerin hesaplarını çalmaları, onların fotoğraflarını kullanarak çeşitli hesaplar açmaları sorunu hala çözülememiş gözükmektedir. Tüm bunların sonucunda sosyal medya kullanıcılarının çeşitli platformlarda paylaştıkları bilgi ve fotoğraflar üzerindeki kontrol duyguları azalmaktadır. Bunlara ek olarak internet kullanıcılarının paylaştıkları bilgilerin amaç dışı kullanımı veya çalınması, siber zorbalık, takip edilme ve çocukların güvenliği gibi konular da kullanıcılar tarafından dile getirilen bazı riskler olarak belirtilebilir. Tüm bu riskler göz önüne alındığında dahi, Facebook gibi sosyal medya platformlarında paylaşılan fotoğraf sayıları günden güne artmaktadır. Facebook üzerinde paylaşılan fotoğraf sayısı günden güne artmakla birlikte, Facebook kullanıcılarının fotoğraf paylaşma niyeti ile öncülleri arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmanın amacı, internet kullanıcılarının Facebook üzerinde fotoğraf paylaşma niyetleri ile öncülleri arasındaki ilişkileri PLS-SEM yöntemi kullanarak araştırmak ve modelleme sonuçlarına göre strateji önerilerinde bulunmaktır. Araştırmada kullanılan ölçek Malik vd. (2016a)'den uyarlanmıştır. Veriler 2018 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Facebook kullanıcılarına online ortamda anket uygulaması yapılarak toplanmış, eksik ve hatalı doldurulan anketler çıkarıldıktan sonra toplam 277 adet anket analize tabi tutulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda önerilen tüm hipotezler doğrulanmış olup, "gizlilik farkındalığı" ve "gizlilik arayışı davranışı" öncüllerinin "güven" değişkeni üzerinde olumlu bir etkiye sahip oldukları bulunmuştur. "Güven" öncülünün de "paylaşma niyeti" üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Facebook kullanıcılarının "gizlilik farkındalığı" arttıkça Facebook'a daha fazla güven duydukları söylenebilir. "Gizlilik arayışı

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, ctaskin@uludag.edu.tr.

² Araş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, aakaradamar@uludag.edu.tr

³ Araş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, onurozturk@uludag.edu.tr

davranışı” içerisinde bulunan Facebook kullanıcılarının güvenlikleriyle ilgili çeşitli adımlar attıklarında kendilerini daha güvende hissedecekleri ve bu sayede daha fazla bilgi ve fotoğraf paylaşma eğiliminde bulunacakları öngörülebilir. Bununla birlikte “gizlilik kaygısı”nın “güven” üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. İnternet kullanıcılarının gizlilikleriyle ilgili sahip oldukları kaygıların Facebook’a duydukları güveni olumsuz yönde etkilemesi öngörülebilir bir sonuç olup, Facebook’un kullanıcılarının gizlilik kaygılarını giderecek daha somut adımlar, gizlilik politikalarını gözden geçirerek daha etkili çözümler üretmesi, atması gerekebilir.

Anahtar Kelimeler—Fotoğraf Paylaşımı, Sosyal Medya, Facebook, Gizlilik, Güven, PLS-Sem

JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Exploring the Relationships among Photo Sharing Intention and its Antecedents on Facebook

Abstract

Social networking sites have become an important part of everyday routine for millions of internet users. People are using these social networking sites for various purposes such as status updates, interacting with various groups, searching and finding their childhood friends, finding new friends, sharing photos, videos, contents and information, commenting on others’ sharings and advertising. The increasing usage of these kind of platforms are also affecting the amount of information and photos shared by internet users. As people tend to share more information and photos daily, the concerns about privacy and security rise as well. It is well known that social networking sites have been using the internet users’ personal information and data with third parties including other websites, their business partners and governments for a variety of purposes. In the light of the security issues which have been on the news about Facebook, people started to question the worldwide known website’s sufficiency about security and privacy. Even though the management of Facebook tries to convince the Facebook users that they have enough security and privacy precautions, some users still think that the privacy and security policies of Facebook are very complex and the Facebook management still could not solve the problem of stolen accounts, creating fake accounts by using photos of existing Facebook users. As a result, users feel that they do not have enough control over the information and photos they have been sharing. In addition to these, there are issues like the misuse of the information and photos they share, cyber bullying, stalking, child safety and harassment over the internet. Despite those risks, the number of photos shared on the various social networking sites are increasing day by day. However, the number of researches investigating the relationships among the photo sharing intention and its antecedents of Facebook users are limited.

The aim of this paper is to explore the relationships among photo sharing intention and its antecedents of Facebook users by means of PLS-SEM method and propose strategies according to the modeling results. The scale of the study was adapted from Malik et al. (2016a). The data were collected from the Facebook users by an online survey in the months of June and July 2018 and 277 questionnaires were analyzed after the removal of missing and inappropriate data.

According to the analysis results, all of the hypotheses were confirmed and privacy awareness and privacy seeking behavior were found to have a positive impact on trust. Trust antecedent was also found to have a positive impact on photo sharing intentions. Moreover, privacy concerns was found to have a negative impact on trust. It can be said that as the privacy awareness of Facebook users increase, their trust on Facebook increase as well. The Facebook users who are seeking privacy behavior would feel safer and they would share

more information and photos on Facebook if Facebook management improve their security and privacy policies and take concrete steps.

Keywords— Photo Sharing, Social Media, Facebook, Privacy, Trust, Pls-Sem
JEL Classification Codes: M31, M39

1. GİRİŞ

Facebook bir sosyal paylaşım sitesi olup, kendisini insanları birbirine bağlayan ve onların dünyada neler olup bittiğini keşfetmelerine yardımcı olan sosyal bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Gittikçe artan kullanıcı sayısı ile birlikte insanların birbirleriyle iletişim halinde bulunmalarını ve bilgiye ulaşmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyalleşme ve kişilerarası iletişimi arttırmanın yanında, insanlar Facebook’u haberleri takip etme ve bilgi erişimi için de kullanmaktadır. Araştırmalara göre Facebook kullanıcılarının yarısından fazlasının çeşitli haber, hikaye, resim ve video paylaşımlarında bulunduğu, belirli haber konuları hakkında fikirlerini tartıştıkları, oldukça güçlü haber kaynaklarının bulunduğu bir sosyal paylaşım platformudur. Bunlara ek olarak Facebook, kullanıcılarının haber akışlarına hangi sıklıkla gitme eğiliminde olduklarını tespit ederek kullanıcılarının bir sonraki Facebook ziyaretlerinde aile bireyleri ya da yakın arkadaşlarının durum güncellemeleri veya paylaşımları gibi onları daha çok ilgilendiren haberleri görmelerini sağlayabilmektedir (Asghar, 2015: 259-260).

İnternet günümüzde bilgi edinmenin ve küresel boyutta iletişimde bulunmanın güçlü bir aracı haline gelmişse de, internet kullanımının sosyal ve psikolojik sonuçlarıyla ilgili endişeler sıklıkla dile getirilmektedir. İstatistikler, Avrupa’da 16 ve 74 yaş arasındaki insanların %47’sinin sosyal ağlara katılmak için internet kullandıklarını göstermektedir. Yetişme çağındaki çocukların önemli bir bölümünün sosyal etkileşiminin artık sanal ortamda olduğu düşünüldüğünde, sosyal medya platformlarının güvenliliği ve gizliliği oldukça önemli bir konu haline gelmiştir (Assunçao ve Matos, 2017: 51).

Sosyal ağların günümüzde ne kadar önemli hale geldiği hemen hemen herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bireyin bir sosyal ağdaki konumu o kişinin ne

tür bilgilere erişim yetkisi olup olmadığını belirleyebilmektedir. Dahası, bireylerin sosyal ağlarda erişebildiği mevcut ya da potansiyel ekonomik ve sosyal kaynaklar ve buldukları konular sebebiyle sosyal ağların insanların hayatlarını önemli ölçüde şekillendirdiği söylenebilir (Baruffaldi vd., 2017: 741). Akıllı telefonların özelliklerinin giderek gelişmesiyle sosyal medya platformlarına erişim hemen hemen sınırsız hale gelmiştir. Böylece sosyal medya platformları günlük hayatın vazgeçilmez birer parçası olmuştur (Bodroza ve Jovanovic, 2016: 425).

Son yıllarda sosyal medya platformları küresel bir olgu haline dönüşmüş ve kullanıcıların hislerini ve düşüncelerini paylaştıkları büyük bir sanal ortam haline gelmiştir. Sosyal medya platformları kullanıcılarına bilgi ve içerik yaratma, bunları bloglar ve sosyal paylaşım sitelerinde paylaşma imkânı sağlamıştır. Bu tarz sosyal medya platformlarından yararlanan kullanıcılar herhangi bir bilgiyi yaratan, yorumlayan veya düzenleyen birisi olabilir. Buna ek olarak sosyal medya platformlarının işletmeler için ürün araştırması, satışlar, pazarlama, müşteri hizmetleri ve insan kaynakları gibi çeşitli alanlarda faydalı olduğu da görülmektedir. Online sosyal hizmetleri kullanmak için kullanıcıların isim-soy isim, fotoğraf, kişisel ilgi alanları gibi kişisel bilgileri vermeleri gerekmektedir. Sosyal medya kullanıcıları bu bilgileri değerlendirip daha faydalı hale getirerek kendilerini diğer insanlara ya da işletmelere daha iyi tanıtarak çeşitli fırsatlar elde edebilirler. Kullanıcılar kişisel bilgilerini paylaşarak sosyal ilişkilerini sürdürüp geliştirebilir, benzer ilgi alanlarına sahip diğer kişileri bulabilir ve sosyal medya platformları aracılığıyla bilgi dağarcıklarını geliştirebilirler (Chang vd, 2017: 207).

Sosyal medya platformlarında fotoğraf paylaşma, kendini ifade etmenin öne çıkan yollarından bir tanesidir. Sosyal medya platformlarında, özellikle Facebook'ta fotoğraf paylaşmak oldukça yaygın ve popüler bir özelliktir. Önde gelen beş sosyal medya platformunda günde 1.8 milyar fotoğraf paylaşıldığı tahmin edilmekte, Facebook'ta ise bu rakam günde yaklaşık 350 milyon civarı olup, şimdye kadar 250 milyardan fazla fotoğraf paylaşıldığı bilinmektedir. Facebook üzerinde fotoğraf paylaşımı çok yaygın olmakla birlikte, fotoğraf paylaşımının getirdiği bazı gizlilik ve güvenlik riskleri de mevcuttur. Fotoğrafların kopyalanması, etiketlenmesi,

manipüle edilerek istenmeyen kişi ya da kurumlarla izinsiz paylaşımı gibi olaylar sıklıkla gündeme gelmektedir. Bu gibi istenmeyen riskler Facebook'taki fotoğraf paylaşımlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Malik vd., 2016b: 463).

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırma için hazırlanan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. Soru formunun ilk bölümü Facebook kullanım süresi, Facebook'u ziyaret etme sıklığı, son bir ayda Facebook'ta paylaşılan fotoğraf sayısı, son bir ayda Facebook'ta paylaşılan hikaye sayısı, son bir ayda diğer sosyal medya platformlarında paylaşılan fotoğraf sayısı, cinsiyet, yaş ve eğitim olmak üzere katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Soru formunun ikinci bölümünde ise gizlilik farkındalığı, gizlilik arayışı davranışı, gizlilik kaygısı ve güvenin Facebook'ta fotoğraf paylaşma niyeti üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla yanıt skalası 5'li likert tipinde hazırlanmış 20 ifade yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğin ifadeleri Malik vd. (2016a)'nin çalışmalarından uyarlanmıştır. Araştırma modelinin testinde PLS-Sem yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Örneklemin demografik özelliklerine dair bilgiler aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	Eğitim Durumu	Frekans
Erkek	129	İlköğretim Mezunu	2
Kadın	148	Lise Mezunu	10
Toplam	277	Ön Lisans/Lisans Mezunu	155
		Yüksek Lisans Mezunu	87
		Doktora Mezunu	23
		Toplam	277
Yaş	Frekans	Facebook Kullanım Süresi	Frekans
18-24 yaş arası	56	Bir yıldan daha az	4
25-34 yaş arası	142	1-3 yıl	8

35-44 yaş arası	48	3-5 yıl	26
45-54 yaş arası	29	5 yıldan fazla	239
55 yaş ve üzeri	2	Toplam	277
Toplam	277		
Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Fotoğraf Sayısı	Frekans	Facebook'u Ziyaret Etme Sıklığı	Frekans
5'ten daha az	234	Haftada bir defa	31
5-10 arası	29	Haftada birkaç defa	49
11-20 arası	5	Günde bir defa	46
20'den fazla	9	Günde birkaç defa	151
Toplam	277	Toplam	277
Son Bir Ayda Diğer Sosyal Medyada Platformlarında Paylaştığınız Fotoğraf Sayısı	Frekans	Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Hikâye Sayısı	Frekans
10'dan daha az	227	Hiç Paylaşmadım	124
11-20 arası	36	1-4 arası	129
20'den fazla	14	5-10 arası	13
Toplam	277	11-20 arası	5
		20'den fazla	6
		Toplam	277

2.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir. Araştırma modelinde gizlilik farkındalığı, gizlilik arayışı davranışı, gizlilik kaygısı, güven ve paylaşma niyeti değişkenleri yer almaktadır.

Gizlilik farkındalığı, kullanıcıların bir sosyal ağ sitesinde kendilerine sunulan gizlilik seçenekleri hakkındaki bilgi ve anlayışını ifade eder (Ampong vd., 2018: 5). En eski sosyal paylaşım sitesi çalışmaları, kullanıcıların genel olarak bu platformlarda paylaştıkları bilgi ve içeriklerin kullanımını ve işleyişinden haberdar olmadıklarını ortaya çıkarmıştır (Malik vd., 2016a: 368). Bununla birlikte, 2009 ve 2010 yıllarında öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalar, öğrencilerin iki çalışma

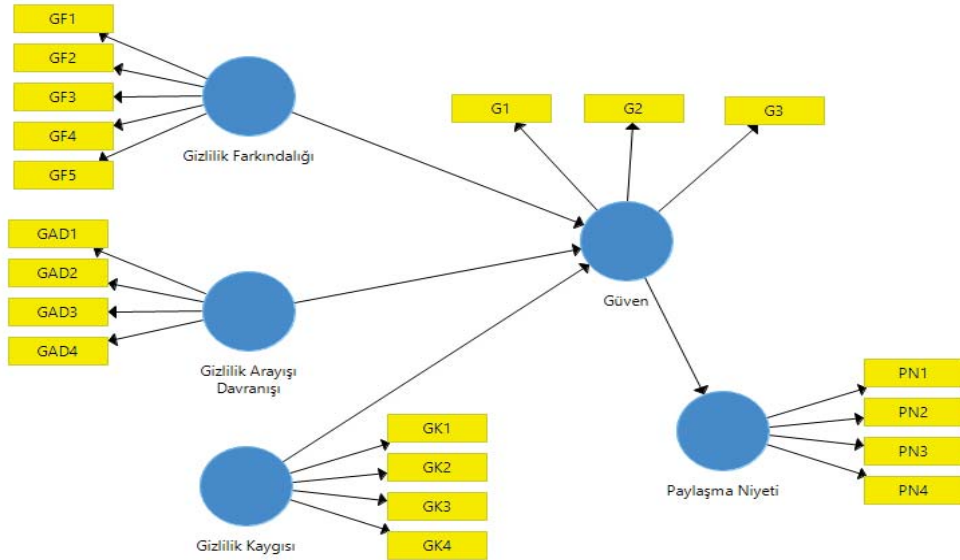
arasındaki zaman zarfında Facebook'ta gizlilik konularının daha fazla farkına vardıklarını göstermiştir (Boyd ve Hargitati, 2010). 2011 yılında yapılan bir başka çalışmada ise çalışmaya katılan öğrencilerin %10,3'ünün Facebook'un gizlilik ayarlarının farkında olmadığını göstermiştir (Nemec vd., 2011). O'Brien ve Torres'in 2012 yılındaki çalışmasında, Facebook'un gizlilik politikasını okuyan Facebook kullanıcılarının Facebook'ta gizlilikle ilgili etkinlikler hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir. Ancak, gizlilik politikasını okumayanların da neredeyse yarısı yüksek düzeyde farkındalık bildirmiştir. Gizlilik politikasını okuyan katılımcıların Facebook'ta daha temkinli olma olasılığı daha yüksektir.

Gizlilik arayışı davranışı, kullanıcıların Facebook'taki bilgilerini korumak için dahil oldukları eylemleri ifade eder (Malik vd., 2016a: 368). İlk bakışta, kamuya açık olma ve gizlilik arzusu bir çelişki gibi görülebilir. Ancak, gençlerin gizliliği nasıl kavramsallaştırdığını ve sosyal medyayı nasıl yönlendirdiğini anlamak, ağa bağlı bir dünyada gizliliğin ne anlama geldiğini anlamanın anahtarı olduğu söylenebilir (Boyd, 2014: 57). Stutzman vd., 2012 yılında yapmış oldukları çalışmalarına katılan Facebook kullanıcılarının paylaşımlarını arkadaş olmadıkları kişilere kapatarak giderek artan bir gizlilik arayışı davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Carnegie Mellon Üniversitesi'nin Facebook ağındaki üyelerden kişisel verilerini paylaşan üyelerin oranı 2005 yılında %80 iken bu oran 2011 yılında %20'nin altına düşmüştür. Üyelerin zaman içerisinde gizlilik arayışı davranışında bir artış olduğu söylenebilir (Acquisti vd., 2015). Bununla birlikte Facebook tarafından uygulanan politika değişiklikleri gizlilik arayışına engel olan davranışları tersine çevirerek çeşitli kişisel verilerin paylaşımında artışa neden olmuştur (Stutzman vd., 2012; Acquisti vd., 2015).

Gizlilik kaygısı, kullanıcılar tarafından internet üzerinden sunulan kişisel bilgilerin gizlilikleri ile ilgili endişeleri yansıtmaktadır (Dinev ve Hart, 2006: 64; Malik vd., 2016a: 369; Ampong vd., 2018: 5). Bu nedenle kullanıcıların gizlilik endişelerinin temelini oluşturan nedenleri belirlemek oldukça önemlidir. Malhotra vd. (2004) internet kullanıcılarının gizlilik kaygısı kavramını, gizlilik uygulamalarının toplanması, kontrolü ve farkındalığı olmak üzere üç faktör olarak

ele almışlardır. Bir kullanıcının bu üç faktör hakkında endişe duyması, gizlilik kaygılarını da arttıracaktır. Bu nedenle internet siteleri gizlilik politikalarını şeffaf bir şekilde kullanıcılarıyla paylaşarak kullanıcıların organizasyona olan güvenini arttırabilirler (Pan vd., 2006: 336). Meinert vd. çevrimiçi olarak talep edilen bilgilerin niteliği ve gizlilik politikalarının sağladığı koruma derecesinin tüketicilerin gizlilik kaygılarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Meinert vd., 2006: 14).

Güven, bir tarafın diğer tarafın eylemlerine karşı savunmasız olma isteği olarak tanımlanabilir. Diğer tarafın izleme veya kontrol etme yeteneğine bakılmaksızın güvenen kişi için önemli bir eylem gerçekleştireceği beklentisine dayanır (Dwyer vd., 2007). Dwyer vd.'nin 2007 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Facebook üyelerinin Facebook'a daha yüksek düzeyde güven duyduklarını ve kişisel bilgileri paylaşmaya daha istekli olduklarını bulmuştur. Wu vd. tarafından 2012 yapılan çalışmada güvenin kişisel bilgileri paylaşma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcıların Facebook'un sağladığı güvenlik özelliklerine ve internet üzerinden Facebook'a erişmenin güvenli olduğuna inanmaları durumunda bilgilerini paylaşma niyetini arttıracaktır (Dhami vd., 2013: 468).

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1’de görüldüğü üzere, araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁ : Gizlilik farkındalığının güven üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₂ : Gizlilik arayışı davranışının güven üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₃ : Gizlilik kaygısının güven üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₄ : Güvenin paylaşma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

PLS-Sem yöntemiyle elde edilen faktör yükleri, güvenilirlik ve geçerlilik sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Boyut Güvenilirliği ve Geçerliliği

Boyut	İfade	Faktör Yükü	Cronbach’s Alpha	AVE	CR
Gizlilik Farkındalığı	GF1	0.70	0.78	0.57	0.84
	GF2	0.84			
	GF3	0.60			
	GF4	0.84			
	GF5	0.82			
Gizlilik Arayışı Davranışı	GAD1	0.59	0.84	0.59	0.87
	GAD2	0.58			
	GAD3	0.84			
	GAD4	0.87			
Gizlilik Kaygısı	GK1	0.83	0.89	0.76	0.92
	GK2	0.88			
	GK3	0.90			
	GK4	0.88			
Güven	G1	0.65	0.74	0.65	0.84
	G2	0.89			
	G3	0.85			
Paylaşma Niyeti	PN1	0.90	0.88	0.74	0.91
	PN2	0.93			
	PN3	0.84			
	PN4	0.75			

Boyut güvenilirliği ve geçerliliği sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Cronbach’s Alpha değerleri 0.74 ve 0.89 arasında yer almaktadır. Fornell ve Larcker (1981)’e göre yapısal modelin geçerliliği için AVE (Average Variance Extracted) değerlerinin 0.50 ve üzerinde olması gerekmektedir. CR (Composite Reliability) değerinin ise 0.70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2014: 111).

2.3. Yapısal Model- Standardize Yol Katsayıları

Standardize yol katsayıları ve hipotez sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir. Model sonuçlarına göre bütün yollar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3. Yol Katsayıları ve T Değerleri

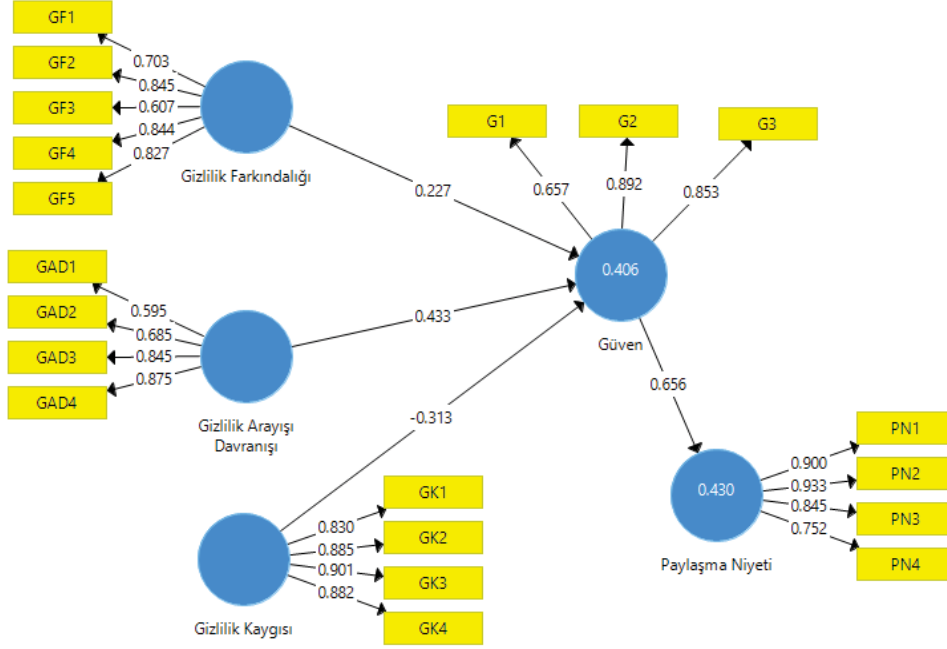
Hipotezler	Yollar	Yol Katsayısı	T İstatistiği	Sonuç
H ₁	Gizlilik Farkındalığı-Güven	0.22	2.31**	Kabul
H ₂	Gizlilik Arayışı Davranışı-Güven	0.43	7.13***	Kabul
H ₃	Gizlilik Kaygısı-Güven	-0.31	3.22***	Kabul
H ₄	Güven-Paylaşma Niyeti	0.65	7.19***	Kabul

*t-değeri 1.65 (anlamlılık düzeyi=10%)

**t-değeri 1.96 (anlamlılık düzeyi=5%)

*** t-değeri 2.58 (anlamlılık düzeyi=1%) (Hair vd., 2011; Rezaei, 2015)

Yapısal model ve standardize edilmiş yol katsayıları Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Yol Katsayıları

SONUÇ

Bu araştırmada, gizlilik farkındalığı, gizlilik arayışı davranışı, gizlilik kaygısı ve güven boyutlarının internet kullanıcılarının Facebook'ta fotoğraf paylaşma niyetleri üzerindeki etkileri PLS-Sem yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları; gizlilik farkındalığı-güven, gizlilik arayışı davranışı-güven, gizlilik kaygısı-güven ve güven-paylaşma niyeti arasındaki yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Yapısal modele bakıldığında güvenin oluşmasında en etkili unsurun gizlilik arayışı davranışı olduğu görülmektedir. Gizlilik arayışı davranışı içerisinde bulunan Facebook kullanıcılarının güvenlikleriyle ilgili çeşitli adımlar attıklarında kendilerini daha güvende hissedecekleri ve bu sayede daha fazla bilgi ve fotoğraf paylaşma eğiliminde bulunacakları öngörülebilir. Güven üzerinde anlamlı etkisi olan diğer bir boyut ise gizlilik farkındalığıdır. Facebook kullanıcılarının gizlilik farkındalığı arttıkça Facebook'a daha fazla güven duydukları söylenebilir. Gizlilik ile ilgili konularda hakkında yüksek farkındalığı olan kullanıcıların fotoğraf paylaşma konusunda daha bilgili ve bilinçli olma ve kişisel kişisel fotoğraflarını

genel kullanıcılar yerine arkadaşlarıyla paylaşma olasılığı daha yüksektir. Bununla birlikte gizlilik kaygısının güven üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Facebook kullanıcılarının kişisel bilgilerinin üçüncü kişilerle kendi istekleri dışında paylaşılmasından duydukları kaygı nedeniyle kullanıcıların gizlilik kaygısının Facebook'a olan güveni olumsuz yönde etkilemesi beklenen bir sonuç olup, Facebook'un bu kaygıları gidermek için somut adımlar atması ve atılan adımları kullanıcıları ile paylaşması güven ilişkisinin tekrar kurulmasında faydalı olacaktır. Araştırma sonuçlarına göre güvenin paylaşma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Kullanıcıların kişisel bilgilerini paylaşmaya niyetli olması için en önemli unsur paylaşım yapılacak platforma duyulan güven olduğunu söylemek mümkündür. Kullanıcıların Facebook'a güven duyabilmeleri için gizlilik politikalarının şeffaf ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Aynı zamanda kullanıcılara tercih seçeneklerinin sunulması ve kullanıcıların paylaşım ayarlarını istedikleri şekilde sınırlandırmaları güvenin oluşmasına katkı sağlamakta ve paylaşma niyetini arttırmaktadır.

KAYNAKLAR

ACQUISTI, A., BRANDIMARTE, L., LOEWENSTEIN, G. (2015), "Privacy and Human Behavior in the Age of Information",. *Science*, 347(6221), 509-514.

AMPONG, G. O. A., MENSAH, A., ADU, A. S. Y., ADDAE, J. A., OMOREGIE, O. K., & OFORİ, K. S. (2018). Examining Self-Disclosure on Social Networking Sites: A Flow Theory and Privacy Perspective. *Behavioral Sciences (Basel, Switzerland)*, 8(6).

ASGHAR, M. H. (2015), "Measuring Information Seeking Through Facebook: Scale Development and Initial Evidence of Information Seeking in Facebook Scale (ISFS)", *Computers in Human Behavior*, 52, 259-270.

ASSUNÇÃO, S. R., MATOS, M. P. (2017), "The Generalized Problematic Internet Use Scale 2: Validation and Test of the Model to Facebook Use", *Journal of Adolescence*, 54, 51-59.

- BARUFFALDI, H. S., DI MAIO, G., LANDONI, P. (2017), "Determinants of PhD Holders' Use of Social Networking Sites: An Analysis Based on LinkedIn", *Research Policy*, 46, 740-750.
- BODROZA, B., JOVANOVIĆ, T. (2016), "Validation of the New Scale for Measuring Behaviors of Facebook Users: Psycho-Social Aspects of Facebook Use (PSAFU)", *Computers in Human Behavior*, 54, 425-435
- BOYD, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press, London.
- BOYD, D., HARGITTAI, E. (2010), "Facebook Privacy Settings: Who Cares?", *First Monday*, 15(8).
- CHANG, E. S., Liu, Y. A., Shen, C. W. (2017), "User Trust in Social Networking Services: A Comparison of Facebook and LinkedIn", *Computers in Human Behavior*, 69, 207-217.
- DHAMÍ, A., AGARWAL, N., CHAKRABORTY, T. K., SINGH, B. P., & MINJ, J. (2013, February), "Impact of Trust, Security and Privacy Concerns in Social Networking: An Exploratory Study to Understand the Pattern of Information Revelation in Facebook", In *Advance Computing Conference (IACC), 2013 IEEE 3rd International*, 465-469.
- DINEV, T., HART, P. (2006), "An Extended Privacy Calculus Model for E-Commerce Transactions" *Information systems research*, 17(1), 61-80.
- DWYER, C., HILTZ, S., & PASSERINI, K. (2007), "Trust and Privacy Concern within Social Networking Sites: A Comparison of Facebook and MySpace. *AMCIS 2007 proceedings*, 339.
- FORNELL, C., LARCKER, D. F. (1981), "Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research*, 39-50.
- HAIR, J. F., RINGLE, C. M., SARSTEDT, M. (2011), "PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.

- MALHOTRA, N. K., KIM, S. S., AGARWAL, J. (2004, "Internet Users' Information Privacy Concerns (IUIPC): The Construct, the Scale, and a Causal Model" *Information Systems Research*, 15(4), 336-355.
- MALIK, A., HIEKKANEN, K., DHIR, A., NIEMINEN, M. (2016a), "Impact of Privacy, Trust and User Activity on Intentions to Share Facebook Photos", *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 14(4), 364-382.
- MALIK, A., HIEKKANEN, K., NIEMINEN, M. (2016b), "Privacy and Trust in Facebook Photo Sharing: Age and Gender Differences", *Program*, 50(4), 462-480.
- MEINERT, D. B., PETERSON, D. K., CRISWELL, J. R., CROSSLAND, M. D. (2006), "Privacy Policy Statements and Consumer Willingness to Provide Personal Information", *Journal of Electronic Commerce in Organizations (JECO)*, 4(1), 1-17.
- NEMEC, L., BRUMEN, B., WELZER, T., HÖLBL, M. (2011), "Privacy Awareness among Students Whilst Using the Social Networking Site 'Facebook'", ISIT.
- O'BRIEN, D., TORRES, A. M. (2012), "Social Networking and Online Privacy: Facebook Users' Perceptions" *Irish Journal Of Management*, 31(2), 63-97.
- PAN, Y., ZINKHAN, G. M. (2006), "Exploring the Impact of Online Privacy Disclosures on Consumer Trust", *Journal of Retailing*, 82(4), 331-338.
- REZAEI, S. (2015), "Segmenting Consumer Decision-Making Styles (CDMS) Toward Marketing Practice: A Partial Least Squares (PLS) Path Modeling Approach", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 1-15.
- STUTZMAN, F., GROSS, R., & ACQUISTI, A. (2012), "Silent Listeners: The Evolution of Privacy and Disclosure on Facebook", *Journal of Privacy and Confidentiality*, 4(2), 7-41.
- WU, K. W., HUANG, S. Y., YEN, D. C., POPOVA, I. (2012), "The Effect of Online Privacy Policy on Consumer Privacy Concern and Trust", *Computers in Human Behavior*, 28(3), 889-897.

Facebook'ta Fotoğraf Paylaşımında Gizlilik ve Güven: Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma

Çağatan TAŞKIN¹, Onur ÖZTÜRK², Ahmet Akif KARADAMAR³

Özet

Sosyal medya platformları artan kullanım oranlarıyla birlikte son yıllarda internet kullanıcılarının günlük hayatlarının önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu platformlar kullanıcılarına çeşitli sosyal aktivitelerde bulunmayı, diğer kullanıcılarla iletişim halinde olma ve çeşitli ilişkiler geliştirme imkânı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte bu tarz sosyal paylaşım platformları çeşitli bilgi ve fotoğraf paylaşımına da önayak olarak kullanıcılarının diğer kullanıcılarla çeşitli kişisel bilgi, içerik ve fotoğraf paylaşabilmesine de yardımcı olmaktadır. Kullanıcıların paylaştıkları bu tarz kişisel bilgiler onların kullanıcı profillerinin bir parçası olmakta, bu profiller de onlar için sanal ortamda diğer kullanıcılar tarafından kendilerinin tanınmasına olanak sağlayan bir nevi kimlik görevi görmektedirler. Birçok sosyal paylaşım platformu, kullanıcılarının serbestçe bilgi ve fotoğraf paylaşımına olanak sağlayacak ve onları bu yönde motive edecek şekilde tasarlanıp geliştirilmiştir. Bu sosyal paylaşım platformlarından Facebook; aylık aktif kullanıcı sayısı olan 2.2 milyar kullanıcıyla (Mart 2018) büyük bir sosyal medya platformudur. Kullanıcılarına haberleşme, bilgi ve fotoğraf paylaşma, çeşitli gruplara katılarak etkileşimde bulunma, yeni insanlarla tanışma, eski arkadaşlarıyla iletişime geçme gibi çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bunlara ek olarak durum güncellemeleri, diğer Facebook kullanıcılarının fotoğraf ve durum güncellemelerine yorum yapabilme, videolar izleyebilme ve yükleyebilme gibi çeşitli alternatiflerle kullanıcıların sürekli bilgi paylaşımına olanak sağlanmaktadır.

Sosyal medya platformlarında kadın ve erkeklerin kullanım amaçları ve davranışlarında da farklılıklar görülmektedir. Kadınların çoğu Facebook'u zaman geçirmek, eğlenmek ve arkadaşlarıyla iletişimde bulunmak için kullanırken, erkek kullanıcıların ise genelde yeni arkadaşlıklar ve ilişkiler edinmek için Facebook kullandığı görülmektedir. Yine kadın kullanıcıların erkek kullanıcılara göre sosyal medya platformlarını daha sık kullandığı ve daha fazla arkadaşına sahip olduğu, bu platformlarda daha fazla etkileşimde bulunduğu da gözlemlenmektedir. Ancak, her iki cinsiyetin de oldukça fazla sayıda fotoğraf paylaşmakta olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla da, gizlilik ve güven her iki cinsiyet için de fotoğraf paylaşma niyeti açısından önemlidir. Mevcut çalışma; Facebook üzerinde fotoğraf paylaşımında gizlilik ve güven öncülleri ile fotoğraf paylaşma niyeti arasındaki ilişkilerin kadın ve erkek kullanıcılar açısından farklılıklarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Bunun için kadın ve erkek kullanıcılar için iki farklı örnekleme ait veriler PLS-SEM yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen iki ayrı model karşılaştırılarak strateji önerilerinde bulunulmuştur. Araştırmada kullanılan ölçek Malik vd. (2016a)'den uyarlanmıştır. Veriler 2018 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Facebook kullanıcılarına online ortamda anket uygulaması yapılarak toplanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, kadın Facebook kullanıcılarının erkek kullanıcılara nazaran gizlilik farkındalıklarının Facebook'a duydukları güven üzerindeki etkisi daha yüksek bulunmuştur. Kadın kullanıcıların profillerinin ve paylaştıkları fotoğrafların erkek

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, ctaskin@uludag.edu.tr.

² Araş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, onurozturk@uludag.edu.tr

³Araş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, aakaradamar@uludag.edu.tr.

kullanıcılara göre daha göz önünde olduğu ve daha fazla ilgi çektiği gerçeği dikkate alındığında, bu durumun normal olduğu söylenebilir. Benzer şekilde kadın Facebook kullanıcılarının erkek kullanıcılara göre gizlilik arayışı davranışlarının güven üzerindeki etkisi daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Kadın kullanıcıların gizlilik konusunda daha fazla güvence elde ettikleri takdirde Facebook ve benzeri sosyal paylaşım sitelerine daha fazla güven duyacakları tahmin edilebilir. Erkek Facebook kullanıcılarının Facebook'a duydukları güvenin fotoğraf paylaşma niyetlerini kadın kullanıcılara göre daha fazla etkilediği bulunmuştur. Facebook yöneticilerinin kullanıcıların gizlilik ve güven endişelerini giderici, gizlilik politikalarını gözden geçirerek daha güncel ve etkin önlemler almak gibi, somut adımlar atmaları gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler— Facebook, Fotoğraf Paylaşımı, Sosyal Medya, Cinsiyet Farklılıkları, PLS-Sem, Gizlilik, Güven

JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Privacy and Trust in Facebook Photo Sharing: A Research on Gender Differences

Abstract

Social networking sites have become an integral part of internet users' daily lives with the increasing usage ratios nowadays. These sites provide their users to do various social activities such as interacting with other people and developing new relationships. Moreover these social media platforms also motivate their users to share a lot of information. Those kinds of information that internet users share become a part of their personal profiles and those profiles act like an identity which helps to be acknowledged by other social media users. Many social media platforms have been designed and developed to motivate and help to share information and photos freely. Facebook is a giant social media platform with monthly 2.2 billion active users (March 2018). It provides several services such as communicating with others, sharing photos and information, meeting new people, reconnecting with their former friends, joining various groups and interacting their members for its users. In addition to those, Facebook allows its users to share information continuously with activities like commenting on other users' photos and status updates, uploading and watching videos.

The purpose of using social networking sites can be different for male and female users. Most women use Facebook for spending their leisure time, having fun and communicating with friends while most men use Facebook for having new friends and relationships. Women tend to have more friends and communicating with them more than man do and they use Facebook more often compared to male users. However, it is a reality that both genders share many photos. Thus, privacy and trust are important for photo sharing intention for both genders. This study aims to analyze the relationships among Facebook photo sharing intention, privacy and trust for both genders and investigate the gender differences. The data collected from two different samples were analyzed by PLS-SEM method and according to both modeling results, various strategies were proposed. The scale of the study was adapted from Malik et al. (2016a). The data were collected from both genders by an online survey in the months of June and July 2018.

The analysis results showed that female Facebook users' privacy awareness had a higher influence on trust than the male users. This result is normal as female users' profiles and photos are more in the limelight. Similar to this, female Facebook users' privacy seeking behavior had a higher influence on trust compared to male Facebook users. Female Facebook users would trust social networking sites more if they had more assurance about their privacy from those social media platforms. The male Facebook users' trust had a higher influence on their photo sharing intentions compared to female users. It can be suggested

that Facebook management should review their privacy and security policies and take more effective precautions.

Keywords— Facebook, Photo Sharing, Social Media, GenderDifferences, PLS-Sem, Privacy, Trust

JEL Classification Codes: M31, M39

1. GİRİŞ

İnternet üzerinde faaliyet göstermekte olan ve kullanıcıların yoğun ilgi gösterdiği sosyal medya platformları bireylerin günlük yaşamlarının çok önemli bir parçası haline gelmiştir (Baker vd., 2013: 22; Baruffaldi vd., 2017: 740; Bodroza ve Jovanovic, 2016: 425; Tan vd., 2012: 211). Bu tarz platformlar kullanıcılarına sosyal aktiviteler sağlayarak onların internette keyifli vakit geçirmelerini amaçlamaktadır. Bu sosyal aktivitelerle kullanıcılar diğer insanlarla iletişim halinde olarak çeşitli ilişkiler geliştirebilmektedirler. İnternet kullanıcıları çeşitli sosyal medya platformları aracılığıyla belirli toplulukların birer parçası olarak aidiyet duygularını da pekiştirebilirler (Baker vd, 2013: 25).

Bunlara ek olarak bu tarz platformların kullanıcılara kendileri hakkında çeşitli bilgi ve fotoğraflar paylaşma imkânı sağlayarak bu kullanıcıların diğer kullanıcılara kendilerini daha iyi tanıtmaya ve yaptıkları hakkında bilgi verme olanağı da sunmaktadır. Kullanıcıların bu platformlarda yaptıkları paylaşımlar, bu mecrada oluşturdukları kullanıcı profillerinin bir parçası olmakta ve bu profiller de sanal ortamda kendilerini başka kullanıcılara tanıtmaya yardımcı olan bir çeşit sanal kimlik görevi görmektedir (Bodroza ve Jovanovic, 2016: 426). Sosyal medya platformlarının çoğu, kullanıcılarının çeşitli bilgi ve fotoğraf paylaşımını serbestçe yapabilmelerine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmış ve geliştirilmiştir.

2004 yılında Amerika’da Harvard Üniversitesi öğrencilerinin kendi aralarında iletişim kurması için tasarlanan Facebook, önce diğer üniversitelere, sonra da tüm dünyaya yayılarak dünya çapında kitlelere ulaşmıştır (Boyd ve Hargittai, 2010). Sosyal medya platformları arasında yaygın bir şekilde kullanılan Facebook; 2018 verilerine göre 2.2 milyar aylık aktif kullanıcı sayısı (ntv.com.tr, 2018) oldukça geniş kitlelere hitap etmekte ve kullanıcılarına haberleşme, çeşitli bilgi, fotoğraf ve

videolar paylaşma, yeni insanlarla tanışma ve eski arkadaşlarını tekrar bularak onlarla iletişime geçme gibi çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bunlara ilaveten çeşitli durum güncellemeleri, diğer Facebook kullanıcılarının paylaştığı fotoğraf, video ve durum güncellemelerine yorum yapabilme gibi alternatiflerle kullanıcıların devamlı olarak bilgi paylaşabilmelerine olanak sağlamaktadır. Facebook gibi sosyal medya platformları sosyal karşılaştırma için en uygun ortamı sağlamaktadır. Online iletişimin özellikleri gereği kullanıcılar kendilerini gerçekte olamayacağı kadar ideal şekillerde tanıtmaya imkân bulmaktadır (Chae, 2018: 2; Fogel ve Nehmad, 2009: 153; Young vd., 2017: 24; Wang vd., 2018: 35).

Kadın ve erkeklerin sosyal medya platformlarını kullanım amaçlarında çeşitli farklılıklar görülebilmektedir. Kadın kullanıcıların çoğu Facebook'u zaman geçirmek, arkadaşlarıyla iletişime geçmek ve eğlenmek için kullanırken, erkek kullanıcılar ise daha çok yeni arkadaşlıklar kazanmak ve ilişkiler geliştirmek için kullanmaktadır. Yine kadın kullanıcıların sosyal medya platformlarını erkek kullanıcılara göre daha sık kullandıkları, daha fazla arkadaşına sahip oldukları ve bu tarz platformlarda daha fazla etkileşimde buldukları görülmektedir. Bununla birlikte her iki cinsiyetin de çeşitli sosyal medya platformlarında oldukça fazla sayıda fotoğraf paylaşımında buldukları bir gerçektir. Sosyal medya platformlarında fotoğraf paylaşırken gizlilik ve güvenlik unsurları büyük önem taşımaktadır (Malik vd., 2016a: 467). Özellikle son zamanlarda Facebook kullanıcılarının bilgilerinin izinsiz şekilde belirli firmalarca kullanıldığının ortaya çıkmasının ardından Facebook ile ilgili gizlilik ve güvenlik endişelerinin daha da arttığı söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı; Facebook üzerinde fotoğraf paylaşımında gizlilik ve güven öncülleri ile fotoğraf paylaşma niyeti arasındaki ilişkilerin kadın ve erkek kullanıcılar açısından farklılıklarını analiz etmektir. Bunun için kadın ve erkek kullanıcılar için iki farklı örnekleme ait veriler PLS-SEM yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen iki ayrı model karşılaştırılarak strateji önerilerinde bulunulmuştur.

2. METODOLOJİ

Araştırmada kullanılan ölçek Malik vd. (2016a)'den uyarlanmıştır. Veriler 2018 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Facebook kullanıcılarına online ortamda anket uygulaması yapılarak toplanmıştır. Araştırma kapsamında kadın katılımcılardan toplanan 234 adet, erkek katılımcılardan toplanan 222 adet anket formu analize uygun bulunarak analiz edilmiştir.

2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Örneklemin demografik özelliklerine dair bilgiler aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

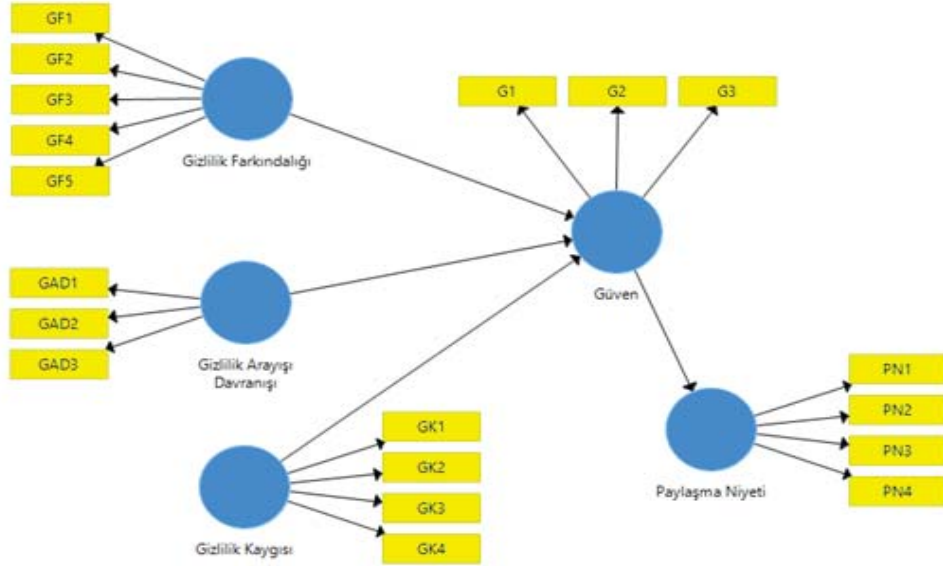
Kadın		Erkek	
Yaş	Frekans	Yaş	Frekans
18-24 yaş arası	61	18-24 yaş arası	30
25-34 yaş arası	115	25-34 yaş arası	127
35-44 yaş arası	30	35-44 yaş arası	45
45-54 yaş arası	24	45-54 yaş arası	20
55 yaş ve üzeri	4	55 yaş ve üzeri	0
Toplam	234	Toplam	222
Eğitim Durumu	Frekans	Eğitim Durumu	Frekans
İlköğretim Mezunu	3	İlköğretim Mezunu	0
Lise Mezunu	6	Lise Mezunu	9
Ön Lisans/Lisans Mezunu	141	Ön Lisans/Lisans Mezunu	113
Yüksek Lisans Mezunu	63	Yüksek Lisans Mezunu	84
Doktora Mezunu	21	Doktora Mezunu	16
Toplam	234	Toplam	222
Facebook Kullanım Süresi	Frekans	Facebook Kullanım Süresi	Frekans
Bir yıldan daha az	1	Bir yıldan daha az	6
1-3 yıl	8	1-3 yıl	4
3-5 yıl	28	3-5 yıl	14
5 yıldan fazla	197	5 yıldan fazla	198
Toplam	234	Toplam	222

Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Fotoğraf Sayısı	Frekans	Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Fotoğraf Sayısı	Frekans
5'ten daha az	201	5'ten daha az	186
5-10 arası	26	5-10 arası	21
11-20 arası	2	11-20 arası	7
20'den fazla	5	20'den fazla	8
Toplam	234	Toplam	222
Facebook'u Ziyaret Etme Sıklığı	Frekans	Facebook'u Ziyaret Etme Sıklığı	Frekans
Günde bir defa	39	Günde bir defa	39
Günde birkaç defa	119	Günde birkaç defa	123
Haftada bir defa	26	Haftada bir defa	26
Haftada birkaç defa	50	Haftada birkaç defa	34
Toplam	234	Toplam	222
Son Bir Ayda Diğer Sosyal Medyada Platformlarında Paylaştığımız Fotoğraf Sayısı	Frekans	Son Bir Ayda Diğer Sosyal Medyada Platformlarında Paylaştığımız Fotoğraf Sayısı	Frekans
10'dan daha az	183	10'dan daha az	189
11-20 arası	38	11-20 arası	25
20'den fazla	13	20'den fazla	8
Toplam	234	Toplam	222
Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Hikâye Sayısı	Frekans	Son Bir Ayda Facebook'ta Paylaşılan Hikâye Sayısı	Frekans
Hiç Paylaşmadım	123	Hiç Paylaşmadım	82
1-5 arası	93	1-5 arası	120
5-10 arası	8	5-10 arası	13
11-20 arası	6	11-20 arası	3
20'den fazla	4	20'den fazla	4
Toplam	234	Toplam	222

2.2. Araştırma Modeli

Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir. Araştırma modelinde gizlilik farkındalığı, gizlilik arayışı davranışı, gizlilik kaygısı, güven ve paylaşma niyeti

değişkenleri yer almaktadır. Gizlilik farkındalığı; bireyin Facebook'taki gizliliğin çeşitli yönleriyle ilgili dikkatini ve anlayışını ifade eder. Gizlilik arayışı davranışı; Facebook kullanıcılarının Facebook üzerindeki bilgilerini korumak amacıyla dahil oldukları eylemleri ifade etmektedir. Gizlilik kaygısı, bir diğer deyişle güvenlik riski, kullanıcıların bir web sitesindeki bilgilerinin gizliliğiyle ilgili endişelerini yansıtmaktadır. Güven; bir kişinin Facebook ve onun uygulamalarına inanmaya istekli olmasıdır (Malik vd., 2016b: 369).

Şekil 1. Araştırma Modeli

PLS-Sem yöntemiyle elde edilen faktör yükleri, güvenilirlik ve geçerlilik sonuçları Tablo 2 ve 3'te özetlenmiştir.

Tablo 2. Boyut Güvenilirliği ve Geçerliliği (Kadın Örneklemi)

Boyut	İfade	Faktör Yüğü	Cronbach's Alpha	AVE	CR
Güven	G1	0.723	0.776	0.687	0.867
	G2	0.906			
	G3	0.847			
	GAD1	0.616	0.694	0.579	0.802
	GAD2	0.771			

Gizlilik Arayışı Davranışı	GAD3	0.873			
Gizlilik Farkındalığı	GF1	0.795	0.804	0.547	0.856
	GF2	0.619			
	GF3	0.848			
	GF4	0.762			
	GF5	0.648			
Gizlilik Kaygısı	GK1	0.853	0.872	0.720	0.911
	GK2	0.902			
	GK3	0.835			
	GK4	0.800			
Paylaşma Niyeti	PN1	0.896	0.878	0.735	0.917
	PN2	0.913			
	PN3	0.850			
	PN4	0.762			

Kadın örneklem grubundaki Cronbach's Alpha değerleri 0.694 ve 0.878 arasında yer almaktadır. Boyut güvenilirliği ve geçerliliği sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Erkek örneklem grubundaki Cronbach's Alpha değerleri ise 0.769 ve 0.947 arasında yer almaktadır. Boyut güvenilirliği ve geçerliliği sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Fornell ve Larcker (1981)'e göre yapısal modelin geçerliliği için AVE (Average Variance Extracted) değerlerinin 0.50 ve üzerinde olması gerekmektedir. CR (Composite Reliability) değerinin ise 0.70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2014: 111).

Tablo 3. Boyut Güvenilirliği ve Geçerliliği (Erkek Örnekleme)

Boyut	İfade	Faktör Yüğü	Cronbach's Alpha	AVE	CR
Güven	G1	0.718	0.769	0.677	0.862
	G2	0.902			
	G3	0.839			
	GAD1	0.746	0.774	0.677	0.862

Gizlilik Arayışı Davranışı	GAD2	0.840			
	GAD3	0.877			
Gizlilik Farkındalığı	GF1	0.874	0.848	0.617	0.889
	GF2	0.720			
	GF3	0.810			
	GF4	0.767			
	GF5	0.746			
Gizlilik Kaygısı	GK1	0.929	0.947	0.863	0.962
	GK2	0.924			
	GK3	0.935			
	GK4	0.926			
Paylaşma Niyeti	PN1	0.831	0.822	0.652	0.882
	PN2	0.864			
	PN3	0.773			
	PN4	0.757			

Tablo 4'te kadın ve erkek örneklemine ait yol katsayıları ve t değerleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 4. Karşılaştırmalı Yol Katsayıları

Kadın Örnekleme			Erkek Örnekleme		
Yollar	Yol Katsayıları	T İstatistiği	Yollar	Yol Katsayıları	T İstatistiği
Gizlilik Farkındalığı-Güven	0.291	3.212***	Gizlilik Farkındalığı-Güven	0.278	2.666***
Gizlilik Arayışı-Güven	0.368	3.813***	Gizlilik Arayışı- Güven	0.282	2.717***
Gizlilik Kaygısı-Güven	-0.303	3.516***	Gizlilik Kaygısı-Güven	-0.313	3.764***
Güven-Paylaşma Niyeti	0.559	6.213***	Güven-Paylaşma Niyeti	0.617	10.052***

*t-değeri 1.65 (anlamlılık düzeyi=10%)

**t-deđeri 1.96 (anlamlılık dűzeyi=5%)

*** t-deđeri 2.58 (anlamlılık dűzeyi=1%) (Hair vd., 2011; Rezaei, 2015)

SONUÇ

Yapılan analizler sonucunda, kadın kullanıcılarının erkek kullanıcılara göre gizlilik farkındalıklarının Facebook'a duydukları güven üzerindeki etkisi az da olsa daha yüksektir denilebilir. Kadın kullanıcıların profillerinin ve paylaştıkları fotoğrafların erkek kullanıcılara göre daha fazla göz önünde olduğu ve ilgi çektiği gerçeği dikkate alındığında, bu durumun normal olduğu söylenebilir. Benzer şekilde kadınların erkeklere göre gizlilik arayışı davranışlarının güven üzerindeki etkisi daha yüksek olarak bulunmuştur. Özellikle toplumunda kadının yerinin hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda, kadın kullanıcıların daha fazla gizliliğe önem vermeleri anlaşılabilir durumdadır. Kadın kullanıcıların fotoğraf paylaşımlarına daha fazla ilgi gösterildiği ve olumlu-olumsuz çok sayıda yorum gelmesi ve bazen fotoğrafların kopyalanarak amacı dışında kullanılabilmesi kadın kullanıcılar arasında rahatsızlık yaratarak fotoğrafların silinmesine dahi yol açabilir. Erkek kullanıcıların ise bu konuda nispeten daha rahat oldukları ve kadınlar kadar bu konuyu umursamadıkları söylenebilir. Kadın kullanıcıların gizlilik konusunda daha fazla güvence elde ettikleri takdirde Facebook ve benzeri sosyal paylaşım sitelerine daha fazla güven duyacakları tahmin edilebilir. Erkek kullanıcıların Facebook'a duydukları güvenin fotoğraf paylaşma niyetlerini kadın kullanıcılara göre daha fazla etkilediği bulunmuştur. Facebook yöneticilerinin kullanıcıların gizlilik ve güven endişelerini giderici, gizlilik politikalarını gözden geçirerek daha güncel ve etkin önlemler almak gibi, somut adımlar atmaları gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

BAKER, M. A. P., BRICOUT, C. J., MOON, W. N., COUGHLAN, B., PATER, J. (2013), "Communities of Participation: A Comparison of Disability and Aging Identified Groups on Facebook and LinkedIn", *Telematics and Informatics*, 30, 22-34.

- BARUFFALDI, H. S., DI MAIO, G., LANDONI, P. (2017), "Determinants of PhD Holders' Use of Social Networking Sites: An Analysis Based on LinkedIn", *Research Policy*, 46, 740-750.
- BODROZA, B., JOVANOVIĆ, T. (2016), "Validation of the New Scale for Measuring Behaviors of Facebook Users: Psycho-Social Aspects of Facebook Use (PSAFU)", *Computers in Human Behavior*, 54, 425-435.
- BOYD, D., HARGITTAI, E. (2010), "Facebook Privacy Settings: Who Cares?", *First Monday*, 15(8).
- CHAE, J. (2018), "Reexamining the Relationship Between Social Media and Happiness: The Effects of Various Social Media Platforms on Reconceptualized Happiness", *Telematics and Informatics*, 35(6), 1656-1664.
- FOGEL, J., NEHMAD, E. (2009), "Internet Social Network Communities: Risk Taking, Trust, and Privacy Concerns", *Computers in Human Behavior*, 25, 153-160.
- FORNELL, C., LARCKER, D. F. (1981), "Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research*, 39-50.
- HAIR, J. F., RINGLE, C. M., SARSTEDT, M. (2011), "PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- <http://www.ntv.com.tr>, (16/07/2018).
- MALIK, A., HIEKKANEN, K., DHIR, A., NIEMINEN, M. (2016b), "Impact of Privacy, Trust and User Activity on Intentions to Share Facebook Photos", *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 14(4), 364-382.
- MALIK, A., HIEKKANEN, K., NIEMINEN, M. (2016a), "Privacy and Trust in Facebook Photo Sharing: Age and Gender Differences", *Program*, 50(4), 462-480.
- REZAEI, S. (2015), "Segmenting Consumer Decision-Making Styles (CDMS) Toward Marketing Practice: A Partial Least Squares (PLS) Path Modeling Approach", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 1-15.

TAN, X., QIN, L., KIM, Y., HSU, J. (2012), "Impact of Privacy Concern in Social Networking Sites", *Internet Research*, 22(2): 211-233.

WANG, K., FRISON, E., EGGERMONT, S., VANDENBOSCH, L. (2018), "Active Public Facebook Use and Adolescents' Feelings of Loneliness: Evidence for a Curvilinear Relationship", *Journal of Adolescence*, 67: 35-44.

YOUNG, L. N., KUSS, J. D., GRIFFITHS, D. M., HOWARD, J. D. (2017), "Passive Facebook Use, Facebook Addiction, and Associations With Escapism: An Experimental Vignette Study", *Computers in Human Behavior*, 71: 24-31.

EKONOMİK KALKINMADA ULUSAL TASARRUFLARIN ÖNEMİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ

Mustafa Caner Timur¹

Bu çalışmanın amacı ülke kalkınmasında ulusal tasarrufların öneminin ortaya koyulması ve önemli ölçüde tasarruf ve dış ticaret açığı bulunan bir ülke olan Türkiye'nin ekonomik durumunu rakamlarla ifade etmektir. Bu amaçla hazırlanan çalışmada en güncel veriler makroekonomik teoriler kapsamında yorumlanarak ve dünya karşılaştırmaları yapılarak, yeterince tasarrufu olmayan ekonomilerin karşılaştığı ve gelecekte karşılaşılabileceği muhtemel sonuçlar ortaya konulmuştur. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu ve Dünya Bankası gibi güvenilir kuruluşlardan elde edilmiştir. Bu kuruluşlardan elde edilen veriler makroekonomik teoriler eşliğinde incelendiğinde Türkiye'de yatırım- tasarruf eşitsizliği bulunduğu dikkat çekmektedir. Sürekli olarak artan yatırım- tasarruf eşitsizliği ülkenin cari açığını ve dış ülkelere yapılan faiz ödemelerini arttıran önemli kavram olarak ele alınmıştır. Bu durum süreklilik arz etmesi ise Türkiye'nin dış tasarruflara bağımlılığını arttırmakta ve ekonomisini kırılgan hale getirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler— Tasarruflar, Finansal Piyasalar ve Makroekonomi İşletme Uygulamaları, Yatırımlar

JEL Sınıflama Kodları: E21, E22, E44

IMPORTANCE OF NATIONAL SAVING IN ECONOMICAL DEVELOPMENT: REVIEW OF TURKEY

This study aims to expose the importance of national savings for the national development and the economic situation of Turkey, which is a country with significant lack of savings and foreign trade deficit, is to express with figures. For this purpose, the most up-to-date data are gathered and interpreted within macroeconomic theories also world comparisons are made in the study, and the possible consequences of the lack of savings are presented. The data used in the study were obtained from trusted institutions such as the Central Bank of the Republic of Turkey, Ministry of Development of the Republic of Turkey, Treasury and finance Ministry of Turkey, Statistics authority of Turkey and the World Bank. The data obtained from these organizations are examined with macroeconomic theories, noting that investment-savings inequality exists in Turkey. Continuously increasing investment-savings inequality is considered as an important concept that increases the country's current account deficit and interest payments to foreign countries. The continuity of this situation increases the dependency of Turkish economy on foreign savings and makes the economy more fragile.

Keywords—Savings, Financial Markets and the Macroeconomy, Investment

JEL Classification Codes: E21, E22, E44

¹ Araştırma Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, Ardahan, Türkiye
mustafacanertimur@ardahan.edu.tr

1. Giriş

Ülkelerin iktisadi kalkınmasında en önemli rollerden birisi o ülkede gerçekleştirilen yatırımlardır. Gerek kamu gerekse özel sektör yatırımlarının vücut bulabilmesi için ise önemli miktarda kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu kaynağın sağlanmasında ise tasarruflar ön plana çıkmaktadır. Ekonomi bilimine göre bireyler şuan ihtiyaç duymadıkları veya gelecekte ihtiyaç duyacaklarını öngördükleri varlıklarını, bankalarda belirli bir karşılık oranında mevduat olarak bulundururlar. Yatırım sahipleri ise ihtiyaç duydukları fonları bireylerin mevduatlarını yatırdıkları bankalardan, yine belirli oranda karşılık ödeyerek kullanmak suretiyle yatırımlarını gerçekleştirebilirler. Ekonomi biliminde yer alan ve gerçekte de var olan bu döngü sayesinde hem yatırımcılar, hem mevduat sahipleri hem de finans sektörü karlı çıkabilmektedir.

Ekonomi biliminde yer alan bu olumlu varsayımlara rağmen bazı ülkeler ulusal tasarruflar açısından diğerlerine oranla daha şansız olabilmekte ve yatırım-tasarruf döngünün ortaya çıkmasında aksaklıklar yaşanabilmektedir. Bu durum ise çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedilecek olan bazı ekonomik sorunların yaşanabilmesine yol açmaktadır.

2. Tasarruf Kavramının İncelenmesi

Tasarruf sözcüğü Arapça kökenli olup, Türk Dil Kurumunun yaptığı tanımlamaya göre “bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi” “tutum” veya “para biriktirme” anlamlarına gelmektedir. Ekonomi kaynaklarında kullanılan genel ifadeye göreyse “kullanılabilir gelirin harcanmayarak arttırılan miktarı” anlamına gelmektedir. Bu çalışma ekonomik açıdan tasarruf kavramını incelemeyi amaç götüğünden dolayı tasarruf denildiğinde anlam karmaşası yaratmaması açısından, ekonomi kaynaklarında yer alan ifadenin anlaşılması önem taşımaktadır.

Tasarruf kavramı önde gelen iktisat okullarının da başlıca tartışma konusu olarak süre gelmiştir. Bu iktisat okullarının iddia ettikleri kuramlar farklılıklar gösterse de başlıca tartışma konuları tasarruf güdüsünün nedenleri, ideal tasarruf oranının ne olması, tasarruf oranlarının neye göre belirlendiği ve tasarrufun kalkınmadaki önemi gibi başlıklar çerçevesinde oluşmaktadır.

3. Tasarruf Çeşitleri ve Yatırım-Tasarruf Özdeşliği

Tasarruflar iç ve dış tasarruf olarak başlıca ikiye ayrılmaktadır. Bu başlıklar ise kendi içerisinde özel ve kamu tasarrufları olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel tasarruflar, bir ülkedeki hane halkları ve özel sektörün gelirlerinin harcanmayan kısmını ifade etmektedir. Kamu tasarrufları ise devletin ülkedeki egemenlik haklarına dayanarak topladığı vergiler ve elde ettiği diğer gelirlerin harcanmayan kısmını ifade etmektedir. Özel ve kamu tasarruflarının toplamı bir ülkedeki toplam ulusal tasarrufları göstermektedir. Toplam ulusal tasarruflar ise bir ülkenin kendi finansman kaynaklarını kullanarak ne kadar yatırım yapılabileceğini göstermektedir.

İç tasarruf miktarı ise bir ülkedeki hane halkı ve özel sektör yerleşikleri ile kamu sektörü harcamalarının GSYH'dan çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Benzer şekilde dış tasarruflar ise diğer ülke hane halkları ve özel sektör yerleşikleri ile kamu sektör harcamalarının GSYH'dan çıkarılmasıyla elde edilmektedir.

Birçok iktisat okulunda ulusal tasarrufun önemi vurgulanmıştır. Örneğin; klasik iktisat okulunda tasarruflar sermaye birikiminin temel kaynağı olarak ifade ederken, daha sonra ortaya çıkan Keynesyen ve Neo-Klasik iktisat okulu da temellerini bu görüşe yaslandığı analizlerini yatırım-tasarruf eşitliği üzerine kurgulamıştır. Bu yaklaşımların ortak noktası büyümek ve yatırım yapmak için tasarrufa olan ihtiyacın önemidir (Çolak ve Öztürkler: 2012:1).

Bahsedilen yatırım-tasarruf özdeşliği durumunu devletin ve dış âlemin bulunmadığını varsayan bir denklem ile ifade edebilmek mümkündür. Ekonomide sadece özel sektörün ve tüketicilerin bulunduğu varsayılan bu denklemde (Y) toplam hasılayı, (C) tüketim harcamalarını ve (I) ise özel sektör yatırımlarını, (S) ise tasarrufları ifade etmek için kullanılmaktadır (Bocutoğlu, 2014:43).

$$Y = C + I \quad (1)$$

Bir (1) numaralı denkleme devletin ve dış âlemin bulunmadığı milli gelir özdeşliği adı verilmektedir. Denklemin sol tarafı yaratılan toplam hasılayı, sağ tarafı

ise üreticilere ve tüketicilere satılan ürünü ifade etmektedir. Bazı durumlarda üretilen ürünün tamamı satılamayacağı için, ürünler ertesi yıla stok olarak aktarılacaktır.

$$Y = C + S \quad (2)$$

İki (2) numaralı denklemden ise gelirin tamamının tüketilmeyeceği ve belli bir kısmının tasarruflara ayrılacağı ifade edilmektedir.

$$C + I = Y = C + S \quad (3)$$

Bir (1) ve iki (2) numaralı denklemlerdeki ortak payda olan (Y) nedeniyle birleştirilerek yeni bir denklem olan 3 numaralı denkleme ulaşmak mümkündür.

$$I = S \quad (4)$$

Üç (3) numaralı denklem yeniden düzenlendiğinde ise Dört (4) numaralı nihai denklem olan yatırım-tasarruf özdeşliği ortaya çıkmaktadır. Buna göre kapalı bir ekonomide yatırım ve tasarruf miktarları birbirine eşit miktarda gelişmektedir.

Kısaca eğer ki tasarruf açığı bulunan bu ülke halen dışa kapalıysa veya başka bir deyişle ticaret ve finansman kanalları dışarıya açık değilse, bu durumda ülke yurt dışından tasarruf ithal edemeyecek ve sadece ulusal tasarruflarını kullanarak yatırım imkânlarını gerçekleştirmesi gerekecektir. Bu nedenle dışa açık olmayan bir ekonomide, özel ve kamu kesiminin gerçekleştirdiği ulusal tasarruflar kamu ve özel kesimin gerçekleştirdiği yatırımlara denk olarak gerçekleşmektedir.

Bu bakış açısı 1980'li yıllara gelindiğinde finansal serbestleşme adımlarıyla birlikte değişiklik göstermeye başlamıştır. Finansal hareketlerin serbestleşmesiyle beraber beraber tasarruf yetersizliği yaşayan ülkelere, tasarrufu fazla olan ülkelere kaynak aktarımı imkânı doğmuş bulunmuştur (Çolak ve Öztürkler: 2012:1). Günümüzde de tasarruf fazlası veren ülke belirli bir karşılık oranında ulusal tasarruflarını, tasarruf açığı olan başka bir ülkeye aktarabilmektedir. Bu nedenle kapalı bir ekonomide yurtiçi tasarruflar yatırımlara eşitken, açık ekonomilerde bu eşitlik cari işlemler dengesi bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Sonuç olarak açık bir ekonomide dönem sonunda özel ve kamu kesiminin yatırımları toplamı,

yurtdışı ve yurt içi tasarrufların toplamına eşit olarak gerçekleşmektedir (Kaygısız vd., 2016:278).

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak daha önce ifade edilen Bir (1) numaralı denklemi dışa açık bir ekonomiye uyarlamak suretiyle daha gerçekçi ve karışık hale getirerek dış âlemi ve devleti de denkleme kattığımızda ise karşımıza şu şekilde bir denklem çıkmaktadır (Mankiw, 2010:130):

$$Y = C + I + G + NX \quad (5)$$

Beş (5) numaralı denkleme yeni katılan (G) ifadesi hükümet alımlarını (NX) ifadesi ise net dış ticaret dengesi ve dış âlemden ülkeye giren faktör ödemeleri toplamını göstermektedir. Denklemin sağ tarafında yer alan (C+G) ifadesini eşitliğin sol tarafına aldığımızda ise denklem aşağıda ifade edilen şekli alacaktır:

$$Y - C - G = I + NX \quad (6)$$

Altı (6) numaralı denklemde eşitliğin sol tarafında bulunan (Y-C-G) ifadesi ülkede yaratılan toplam hasıladan, tüketim harcamalarının çıkarılmasını ifade etmektedir. Kalan ise ulusal tasarruflar (S) anlamına gelmektedir. Bu durumda eşitliği (Y-C-G=S) olarak ifade edebilir ve (6) numaralı denklemde yerine yazabiliriz.

$$S - I = NX \quad (7)$$

Yedi (7) numaralı denklem yorumlandığında ise sonuç olarak açık bir ekonomide tasarruflar ve yatırımlara arasındaki farkın cari dengeye eşit olduğu görülmektedir. Eğer ki tasarruflar yatırımlardan fazla olursa, ekonomi cari denge fazlası verecek ve ülke bu tasarruflarını başka ülkelere kullanılabilecektir. Tam aksine ülkenin yatırımları tasarruflarından fazla olursa, ekonomi cari denge açığı verecek ve ülkenin bu açığını kapatması için diğer ülkelerden kaynak transfer etmesi gerekecektir.

3.1. Türkiye’de Tasarruflar ve Yatırım-Tasarruf Özdeşliği

Her ülke mevcut nüfusuna daha iyi imkânlar ve artan yeni nüfusu içinde yeni iş imkânları yaratmak durumundadır. Bu durum gerçekleşebilmesi içinse yeni

yatırımların gerçekleştirilmesi, iş sahalarının geliştirilmesi ve ekonominin belli programlar dâhilinde sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde büyümesi gerekmektedir. Yatırımların ve ekonomik büyümenin sağlıklı bir şekilde sağlanması içinse ekonomide bozucu etkiler yaratmayacak finansman imkânlarının var olması veya başka ülkelerden temin edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren dünyada yaşanan likitide bolluğu, bütün ülkelerin yatırımlarını gerçekleştirebilmeleri için ucuz ve kolay bir şekilde finansman imkânına ulaşmasını sağlamıştır. Bu şekilde elde edilen ucuz krediler dünya genelinde ve gelişmekte olan ülkeler özelinde yüksek büyüme rakamlarının görülmesini sağlamıştır.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’de bu dönemde likitide bolluğunun nimetlerinden yararlanarak ülkeye büyük oranda finansman çekmeyi başarmış ve bu dönemde dünya ortalamasının üstünde ekonomik büyüme performansı sergilemiştir. Tablo 1’de Türkiye’nin seçilmiş diğer ülke grupları ve dünya ortalamasından yüzdesel olarak her yıl daha fazla büyüdüğü görülmektedir.

Tablo 1: Ülke Gruplarının GSYH’lerinin Yıllık Büyüme Oranları

Ülkeler/Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	11,1135	4,78994	8,491309	5,166691	6,085887	3,183832	7,418644
Yüksek Gelirli	1,883481	1,249632	1,394707	2,015649	2,338286	1,656341	2,231992
Orta Gelirli	6,145174	5,230914	5,160586	4,533946	3,928398	4,212087	4,912996
Orta-Düşük Gelirli	5,510037	5,156841	5,541563	5,665554	5,703221	5,18254	5,317657
Dünya Ortalaması	3,180882	2,508079	2,614863	2,855754	2,856946	2,505728	3,15151

Kaynak: Dünya Bankası Veri Sistemi (<https://data.worldbank.org/> , 2018)

Yüksek büyüme rakamlarının ortaya çıkması ekonomik anlamda birçok gelişmenin olumlu gittiğinin en önemli göstergelerinden birisidir. Bu kadar yüksek oranlı büyüme rakamlarının elde edilebilmesi için büyük oranlarda yatırım ve finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu finansmanın elde ne kadarının ulusal tasarruflardan ne kadarının ise yurt dışı kaynaklarından elde edildiği de ekonomik anlamda büyük önem arz etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de tasarruf bilincinin toplam GSYH içerisinde yüzdesel olarak kamu sektöründe her yıl arttığını, özel sektörde ise azalan bir eğilim gösterdiği göze çarpmaktadır. Toplam yurt içi tasarruflar ise dalgalı bir seyir izlemekle beraber çok fazla değişmemiştir. Toplam yatırımlar incelendiğinde ise ekonomide özel sektör payının artan bir eğilim gösterdiği, kamu sektörünün ise çok fazla değişmediği ve sabit bir eğilim gösterdiği söylenebilir. Kamu ve özel sektörün, tasarruf ve yatırım farkları yüzdesel olarak incelendiğinde ise özellikle 2003 yılından sonra yurt içi tasarrufların, toplam yatırımları karşılayamadığı dikkat edilmektedir. Bunun anlamı ülke içindeki ulusal finansman kaynaklarının, yatırımları karşılayamadığı ve yurt dışından finansman kaynağına ihtiyaç duyulması şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2: Tasarruf ve Yatırım oranlarının GSYH’ye yüzdesel oranları

Yıllar	YURT İÇİ TASARRUFLAR(%)			TOPLAM YATIRIMLAR(%)			TASARRUF-YATIRIM FARKI (%)
	KAMU	ÖZEL	Toplam	KAMU	ÖZEL	Toplam	KAMU-ÖZEL
2001	-7,0	27,7	20,7	4,6	13,5	18,1	+%2.6
2002	-4,7	26,4	21,7	4,8	14,8	19,6	+%2.1
2003	-4,0	24,0	19,9	3,7	17,2	20,8	-%0.9
2004	-0,9	22,4	21,5	3,1	22,3	25,4	-%3.9
2005	2,7	20,2	22,9	3,6	23,0	26,7	-%3.8
2006	4,0	20,0	24,0	3,6	25,1	28,7	-%4.7
2007	2,3	21,0	23,3	3,7	24,4	28,1	-%4.8
2008	1,6	22,3	24,0	3,9	22,9	26,8	-%2.8

2009	-0,8	22,2	21,4	3,9	18,5	22,4	-%1
2010	1,5	19,8	21,3	4,1	20,8	24,9	-%3.6
2011	3,4	19,0	22,5	3,8	24,2	28,1	-%5.6
2012	2,6	20,1	22,8	3,8	23,5	27,3	-%4.5
2013	2,9	20,2	23,2	4,3	24,2	28,5	-%5.3
2014	2,7	21,8	24,4	3,9	25,0	28,9	-%4.5
2015	3,6	21,1	24,8	4,1	25,6	29,7	-%4.9
2016	2,7	21,7	24,5	4,1	25,3	29,3	-%4.8

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Veri Sistemi ve yazar tarafından hesaplanmıştır. (www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx,2018)

Tablo 2’de gösterildiği şekilde ulusal tasarrufların, toplam yatırımları karşılayamaması durumu ülkedeki ulusal tasarrufların yetersiz olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu amaçla hazırlanan Tablo 3’de seçilmiş ülke gruplarının GSYH’ye göre yüzdesel olarak oranları gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde Türkiye’nin GSYH’ye yüzdesel olarak her yıl tasarruflarını arttırdığını ve dünya ortalamasına yakın bir seyir izlediği görülmektedir. Bu ilişkiden yola çıkarak Türkiye’nin toplam yatırımlarını karşılayamasa da ulusal tasarruflarının yüzdesel olarak çok düşük olmadığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Tablo 3: Ülke Gruplarının Ulusal Tasarruf Oranları (%GSYH)

Ülkeler/Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	21,3182	22,46635	22,8058	23,19494	24,42794	24,79926	24,75188
Yüksek Gelirli	20,73081	21,31933	21,71376	21,91252	22,33885	22,54216	22,11511
Orta Gelirli	34,69581	34,42184	33,69381	32,24615	32,08789	31,36509	30,67687
Orta-Düşük Gelir	31,15603	30,61913	30,47417	28,55639	28,60845	27,60093	27,13597
Dünya Ort.	23,33262	24,60308	24,94593	25,02722	24,76573	25,03421	24,94139

Kaynak: Dünya Bankası Veri Sistemi (https://data.worldbank.org/ , 2018)

Tablo 1 ve Tablo 4 kıyaslandığında Türkiye'nin her yıl cari açık vererek büyüyen bir ülke görünümünde olduğu görülmektedir. Bu durumun farklı sebepleri olmakla beraber Türkiye'nin her geçen yıl artan cari açığının gerisinde tasarrufların, yatırımları karşılamamasının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun sebebi kullanılan dış kaynakların anapara transferleri finans hesabı içerisinde yer alırken, faiz ödemelerinin ise cari işlemler hesabında yer alması ve ülkenin her yıl kullandığı kaynaklar karşılığında faiz ödemesi yapması yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Yıllara Göre Seyri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tutar	-44,616	-74,402	-47,693	-63,642	-43,644	-32,109	-33,137	-47,389

Kaynak: TCMB Veri Dağıtım Sistemi (<https://evds2.tcmb.gov.tr/>, 2018)

Sürekli olarak artan oranlarda daha fazla dış kaynak kullanımı, ülkenin daha fazla faiz ödemesine yol açmaktadır. Tablo 5’te Türkiye’nin brüt dış borç stoku milyar dolar cinsinden gösterilmektedir. Buna göre kamu ve özel sektörün dış borç stoku yıllar içerisinde artış gösterirken, TCMB dış borç stoku ise azalış göstermiştir. 2010 ve 2017 yılları karşılaştırıldığında dış borç stokunda toplamda %50’ye yakın bir artış gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Türkiye’nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar ADB Doları)

Yıllar	Kamu Sektörü	Özel Sektör	TCMB	Toplam
2010	89,1	191	11,6	291,7
2011	95,8	200,2	9,3	305,3
2012	106,3	228,6	7,1	342
2013	118,9	268,1	5,2	392,3

2014	121,3	281,6	2,5	405,3
2015	116,6	281,7	1,3	399,7
2016	123,3	284,6	0,8	408,7
2017	136,4	317,2	0,7	454,3

Kaynak (www.hazine.gov.tr ,27.07.2018)

Tablo 5’te gösterildiği gibi genel borçluluk seviyesindeki artışla beraber borçlanmanın finansmanı için ihtiyaç olan kaynağında maliyeti artmıştır. Son yıllarda Amerikan Merkez Bankası (FED) tarafından gerçekleştirilen faiz artışları özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalara yönelik nakit akışının yavaşlamasına ve bu tarz ülkelere maliyetinin artmasına yol açmıştır.

Şekil 1: Türkiye’nin Gösterge Faiz Oranlarındaki Değişimi

Kaynak:(www.bloomberght.com, 2018)

Hazinenin kamu açıklarını ve diğer ödemelerini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan kaynak ihtiyacını karşılayabilmesi için sürekli olarak ihraç etmesi gereken devlet tahvillerine ödediği faiz oranları sürekli olarak artmaktadır. Bu durumu en iyi ifade edebilecek kavramlardan biri olan gösterge faiz oranları FED’in faiz artırımlarına başladığı 2013 yılında Türkiye’de %7-8 bandında dalgalanırken

2018 ağustosunda bu oran %28 seviyesine ulaşmıştır. Bahsedilen bu durum yukarıda Şekil 1’de ifade edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Türkiye ekonomisinde kronik hale gelen dış açıklar, dış finansmana bağımlı hızlı büyüme oranları, kısa vadeli ekonomik planlar ve yatırım-tasarruf oranlarındaki eşitsizlikler gibi durumlar, yurt içinde ve yurt dışında gerçekleşen olaylar neticesinde artık sürdürülemez bir hal almaya başlamıştır. Bu durum döviz piyasasındaki sert hareketlerden ve kaynak yetersizliğine bağlı olarak faiz oranlarındaki sürekli artışlardan rahatça anlaşılabilir. Ülkenin bugüne kadar gerçekleştirdiği yüksek büyüme oranları, yıllarca göz ardı edilen ulusal finansman kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle yakın gelecekte bir daha gerçekleştirilememeye ihtimaliyle karşı karşıya kalabilir. Ulusal finansmanın yetersiz oluşu ve dış finansman kaynaklarının artan maliyeti ekonomide ekonomik daralma ve yüksek oranlı enflasyon olarak adlandırılan stagflasyon kavramının gündeme gelmesine yol açabilir. Bu durum ise uzun vadede artan nüfusa yeni iş sahalarının açılmaması, stratejik öneme sahip yatırımların sürdürülememesi ve son yıllarda büyük kazanımlar olarak adlandırılan birçok yatırımın kaybedilmesine neden olabilecektir.

KAYNAKÇA

AKIN, T. (2018). “Tasarrufların makroekonomik performansa etkileri: kuram ve Türkiye örneği” (Yayınlanmış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

AKIN, T., & PEKER, O. (2018), “Türkiye’de Tasarruf ve Cari Açık İlişkisi”, Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2018; 174: 72-91.

ÇOLAK, Ö. F., & ÖZTÜRKLER, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye’de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. Bankacılar Dergisi, 82, 1-43.

[http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-mkyEEWY_\(27.07.2018\)](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-mkyEEWY_(27.07.2018))

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.ICTR.GN.ZS?locations=TR> ,
(27.07.2018)

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> ,(01.09.2018)

<https://hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>
,(27.07.2018)

<https://www.bloomberght.com/tahvil/gosterge-faiz> ,(05.09.2018)

KAYGISIZ, A. D., Dilek, G. Ö. Z. E., & Kösekahyaoğlu, L. (2016). Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 273-300.

Mankiw, N.G. (2010). Makroekonomi (Çeviri Editörü Ömer Faruk Çolak) 1. Baskı, Efil Yayınları, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı veri sistemi,
<http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> ,(27.07.2018)

YÜKSELER, Z. (2013). Yatırım-Tasarruf Dengesi Türkiye Uygulaması ve Sorunlar,
<http://www.researchgate.net/publication/258808662>, (Erişim Tarihi:26.07.2018).

**Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Kavramının
Uluslararası Literatürdeki Konumu: Web of Science
Kapsamındaki Yayınların Bilimetric Yapısı**
Derya Altun¹ , Güzin Özdağoğlu², Muhammet Damar³

Özet

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kadınların ihtiyaç, öncelik ve tercihlerinin plan, program ve politikaların tasarımı, uygulaması ve izlenmesi aşamalarının tümünde hesaba katılmasını temel alan yeni bir yaklaşım olan Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması(TCAA) yaklaşımı, gündeme geldiği Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'ndan (1985) bugüne, uluslararası kuruluşların yanı sıra akademi dünyasında da farklı disiplinlerin ilgisini çekmeye devam etmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, konuya ilişkin bilimsel çalışmaların genel yapısının ve bu konuda yazarlar ve ülkeler arasında oluşan akademik sosyal ağların ortaya çıkarılmasıdır. Bilimetric bir araştırma altyapısıyla kurgulanan çalışmada, yayınlar, en fazla atıf verilen dergiler, en fazla atıf verilen yazarlar ve en fazla yayın üreten ülkeler ve ilişkili özet istatistiklerle; yazarların ve anahtar kelimelerin kendi arasındaki ilişkileri ve kümelenmeleri gösteren ağ yapıları gibi analizler ile sunulmaktadır. Analizlere girdi oluşturan veri kaynağı, Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan, 1985-2018 yılları arasında yayımlanmış ve başlığında "gender mainstreaming" kelimesinin yer aldığı makalelerdir. TCAA kavramını içeren uluslararası literatürün mevcut yapısını detaylı olarak ortaya koyan bu çalışmadan beklenen, söz konusu alanda araştırma ve uygulama yapmak isteyen kurum ve kişilere rehberlik etmesidir.

Anahtar Kelimeler—Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması, Literatür Analizi, Bilimetric, Web of Science Veritabanı.

JEL Sınıflama Kodları: J16, C88

**The Position of the Gender Mainstreaming Concept in the International
Literature: Scientometrics of Publications in the Scope of Web of
Science**

Abstract

The concept of gender mainstreaming (GM), which came to the forefront in the Third World Conference on Women in Nairobi (1985) for the first time, addresses the coverage of the needs, priorities, and preferences of women through an egalitarian approach to the design, implementation, monitoring and evaluation of policies and programs of political, cultural, economic and social areas. Researchers in the related field have interested in this concept as well as the international institutions contributing with projects. The main objective of this study is to reveal the general structure of the scientific studies and also the academic social network among the authors of the countries. In this study which is designed as a scientometric research, basic statistics are presented to summarize the top papers list, the most-cited journals, country contributions, and furthermore, relationships among the authors and countries are revealed via network analysis and text analytics. The data source that provided the input for the research is the papers published in the range of 1985-2018 by the journals

¹ Doktora Adayı, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, İzmir, Türkiye, derya.altunerdem@gmail.com.

² Doç.Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, guzin.kavrukkoca@deu.edu.tr

³ Öğr.Gör, Dokuz Eylül Üniversitesi, Rektörlük, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, İzmir, Türkiye, muhammet.damar@deu.edu.tr

involved in the Web of Science (WoS) Core Collection, and including the phrase “gender mainstreaming” in their titles. It is expected that this work will guide the institutions and researchers who are interested in conducting research or making applications on this area as it presents a detailed structure of the international literature on GM.

Keywords—Gender Mainstreaming, Literature Analysis, Science, Web of Science Database.
JEL Classification Codes: J16, C88

1. GİRİŞ

İlk kez Nairobi’de Üçüncü Dünya Kadın Konferansı(1985)’nda gündeme gelen *Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması* (TCAA) kavramı, politik, kültürel, ekonomik ve sosyal alanların politika ve programlarının tasarımı, uygulaması, izlenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarının tümünün eşitlikçi bir yaklaşımla kadınların ihtiyaç, öncelik ve tercihlerini kapsamasını ifade eder (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü). 1995 yılında düzenlenen Eylem için Pekin Platformu’nda vurgulanan TCAA, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin program ve politikaların merkezinde yer alması için yıllarca süren çalışmaların üzerine inşa edilmiştir (UNDP, 2002: 9). Bu stratejide toplumsal cinsiyet politikası, küçük bir birimin merkez alınması yerine, örgütün tüm yapısına dağıtılmaktadır (Reeves & Baden, 2000: 12). Avrupa Konseyi TCAA Uzman Grubu (1998)’na göre politika süreçlerinin (yeniden) örgütlenmesi, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi anlamına gelen TCAA’da politika oluşturmada rol oynayan aktörler tarafından tüm düzeylerde ve her aşamada tüm politikalara toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi dahil edilir (Council of Europe, 2018: 6).

TCAA, ilk kez kullanılmaya başlandığı günden bu zamana kadar çok sayıda kurum ve kuruluşun ilgisini çekmiş, özellikle iktisat, kalkınma ve toplumsal cinsiyet alanında çok sayıda araştırmaya konu olmuştur (Pollack ve Hafner-Burton, 2000: 432; True, ve Mintrom, 2001: 27). Bu yaklaşım, modern çağda feminizmin önemli kilit unsurlarının yeniden keşfi, yeniden inşası ve yeniden popülerleşmesi olarak da değerlendirilmektedir (Walby, 2005: 323). “Gender mainstreaming” kavramı ulusal literatürde, “toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması”, “eşitliğe entegre bir yaklaşım” ya da “cinsiyetlerle ilgili ayrıştırılmış bir yaklaşım” (Erkan vd., 2012: 87)“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği hedefinin plan, politika ve program hedefleri ile

kaynaştırılması stratejisi” (Yumuş, 2011: 34) olarak da adlandırılmıştır. Toplumsal cinsiyete vurguda bulunması ve çıkış noktası olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini işaret etmesi sebebiyle bu çalışmada, “Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması (TCAA)” ifadesi kullanılacaktır.

Hızla yaygınlaşan bu strateji, aynı zamanda pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda çalışma, TCAA konusunda oluşan literatürün genel perspektifini ortaya koymak amacıyla, uluslararası çerçevede, bu konuda önde gelen dergilerde yayınlanan çalışmalara odaklanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için, belirli metrik hesaplamaları, istatistiksel teknikleri, ağ ilişkileri ve metin analitiği gibi nicel yaklaşımları içinde barındıran bilimetre yönteminde (Sengupta, 1992; Mingers and Leydesdorff, 2015) faydalanılmıştır. Bilimetre yöntemleri ile çalışmaların yayınlandığı dergiler, atıf ve referans bilgileri, yayınlayan kuruluş ve ülkeler ile araştırmacılar hakkında bilgi alınmakta olup, hem metin analitiği hem de ağ analizleriyle, bu boyutlar arasındaki ilişki ve etkileşimler zaman içindeki değişimi ile birlikte ortaya koyulabilmektedir. Bu çalışmanın, TCAA ile ilgili uluslararası literatürün mevcut yapısını eğilim ve son trendleri detaylı olarak ortaya koymasıyla, alanda araştırma ve uygulama yapmak isteyen kurum ve kişilere rehberlik etmesi beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada Web of Science (WoS) veri tabanında bulunan ve SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCI-S, CPCI-SSH, ESCI indekslerince taranan, 1985-2018 yılları arasında üretilmiş ve başlığında “gender mainstreaming” kelimesinin yer aldığı 303 çalışmalar, bilimetre yöntemleri ile incelenmiştir. İlgili verinin WoS üzerinden 10.09.2018 tarihinde toplanmıştır. Analiz sürecinde MS-Excel hesap tabloları ile VOSViewer (Van Eck, 2013) paket programları kullanılmıştır. Bunlara ek olarak Oracle veritabanına bütünleşik PHP programlama diliyle, WoS verilerini ilişkisel veri tabanına aktaran bir program yazılmıştır. Yazılan bu program ve yapılandırılmış sorgu dili aracılığı ile özel analizler için veri setinde özelleştirme ve ek analizler yapılabilmektedir.

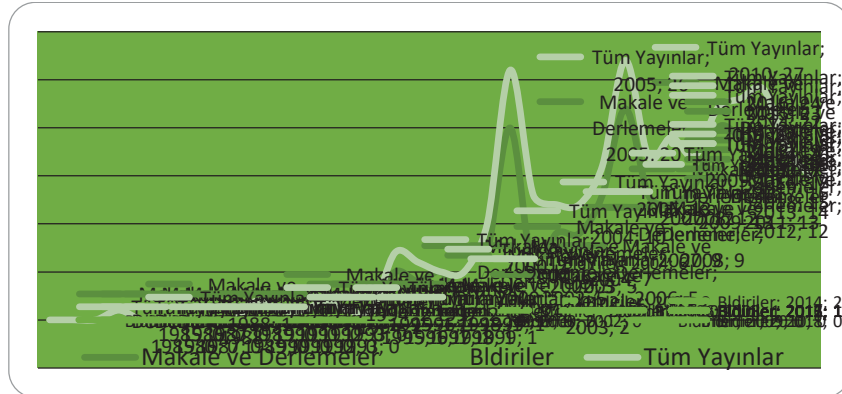
3. BULGULAR ve TARTIŞMA

İlgili başlıklarla yayınlanan 303 çalışma; 186 sayıda farklı dergide, 62 farklı ülke ve 279 kadar farklı üniversiteden, 432 sayıda yazarın katkısı ile oluşturulmuştur. TCAA alanında yayınlanan çalışmalar doküman türü açısından incelendiğinde; araştırma makalesi (*frekans(f):228,75.24%*), kitap incelemesi (*f:26, 8.58%*), bildiri (*f:22, 7.26%*), yazılı materyal (*f:21, 6.93%*), toplantı özeti (*f:8, 2.64%*), derleme (*f:7, 2.31%*), düzeltme çalışmaları (*f:2, 0.66%*) şeklindedir. Çalışmanın temel bulgularını, ele alınan yayınlar, en fazla atıf verilen dergiler, en fazla atıf verilen yazarlar ve en fazla yayın üreten ülkelerle ilişkili özet istatistikler ile yazarların ve anahtar kelimelerin kendi arasındaki ilişkileri ve kümelenmeleri gösteren ağ yapıları oluşturmaktadır.

3.1. Yıllar Bazında Değişim

Yayın konusunda 2010 ve 2005 yılları tüm zamanların en üretken yıllarıdır. Yıllar içerisinde genel olarak yayın sayılarında dalgalanma söz konusudur. Bu durumun nedeni olarak veri setinin ilgili konuda başlık üzerinden aranmasından da kaynaklı olabileceği gibi bu tür konuların devletlerin ve kurumların dönemsel yürüttüğü politika ve aldıkları karar ile ilgi odağı olabilmektedir (Bernstein, 2014: 345; Perrons, 2005: 389). Özellikle 2010 ve 2005 yıllarında yayın sayılarındaki önemli artış nedeni farklı bir çalışmaya konu olabilir.

Şekil 1. Yıllara Göre Yayın Sayısı Dağılımı

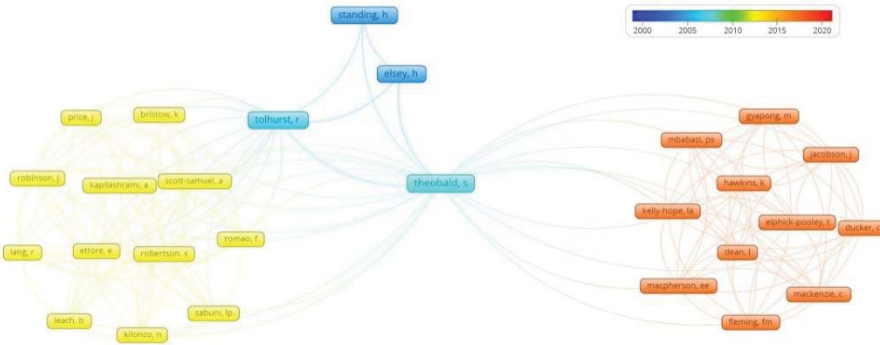
3.2. Yazarlar

Elde edilen 303 çalışmayı ortaya koyan 433 yazar, literatüre verdikleri katkı bakımından dört ve üzerinde doküman sayısına göre incelediğimizde sırasıyla; Debusscher P(*f*:7, *atif* (*a*): 47), Theobald S(*f*:6, *a*:66), Lombardo E (*f*:5, *a*:120), Elsey H (*f*:4, *a*:36), Greed C (*f*:4, *a*:21), Pollack MA (*f*:4, *a*:245), Tolhurst R (*f*:4, *a*:66) şeklindedir.

Şekil 2, zaman bazında yazarlar arasındaki birlikte çalışma durumlarını göstermektedir. 2010'lara kadar bu konudaki çalışmaların merkezinde yer alan öncü isimler Standing H, Elsey H, Tolhurst R ve Theobald S gibi yazarlar olmuşlardır. Ardından şekilde sarı ve turuncu renklerle işaretlenen yazar gruplarının birlikte çalışma yaptıkları görülmektedir.

Alana ilgi duyan araştırmacıların özellikle Debusscher P, Theobald S., Lombardo E, Elsey H, Greed C, Pollack MA, Tolhurst R 'nin çalışmalarını takip etmeleri ve Social Politics, Womens Studies International Forum, Gender Work And Organization, Journal of International Development, Ids Bulletin Institute of Development Studies gibi alanın önemli dergilerini takip etmeleri önerilebilir.

Şekil 2. Literatüre Katkıda Bulunan Yazarların Yıllara Göre Üretkenlik Görünümü

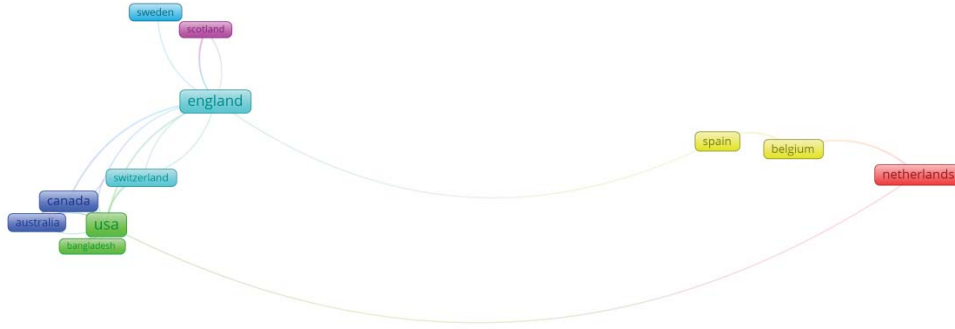

3.3. Ülke İstatistikleri ve Kurum Dağılımları

Ülkeler boyutunda 62 farklı ülkeden farklı yazarların çalışmaları bu kapsamda incelenmiştir. Bu alanda literatüre en fazla katkı veren ilk 10 ülke sırasıyla; ABD (*f*:51, *a*:834, %16.83), İngiltere (*f*:48, *a*:809, %15.84), Kanada (*f*:25, *a*:208, %8.25), Hollanda (*f*:22, *a*:357, %7.26), Almanya (*f*:17, *a*:33, %5.61), İspanya (*f*:15, *a*:124,

%4.95), Belçika ($f:14$, $a:142$, %4.62), Avustralya ($f:12$, $a:106$, %3.96), İsviçre($f:8$, $a:92$, %2.64), İsveç($f:7$, $a:47$, %2.31) şeklindedir.

Şekil 3. Ülkelerin Ortak Yazarlık Bazında Üretkenlikleri

Türkiye’de bu alanda yapılmış ve SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCI-S, CPCI-SSH, ESCI indekslerince taranan dergilerde yayınlanmış hiç bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İlk 10’daki ülkeler incelendiğinde konunun AB ülkeleri, ABD, Avustralya ve Kanada tarafından ağırlıklı çalışıldığı gözlenmiştir.

Çalışmalar incelendiğinde, 303 çalışma, toplamda 300 üniversiteden yazarlar tarafından üretildiği görülmüştür. Dünya sıralamasında bu alanda en fazla katkı sunan ilk iki üniversite Nijmegen Radboud Üniversitesi ($f:10$) ve Madrid Complutense Üniversitesi ($f:6$) şeklindedir. Bu kurumları beşer yayınlı Ghent Üniversitesi, Tropikal Tıp Liverpool Okulu, Florida Eyalet Üniversitesi Sistemi, Antwerp Üniversitesi, Liverpool Üniversitesi, Londra Üniversitesi, Batı İngiltere Üniversitesi izlemektedir.

3.4. Yayın Kaynakları ve Çalışmaların Araştırma Alanlarının Dağılımı

303 çalışma 71 farklı WoS araştırma alanı kategorisinde sınıflandırılmıştır. Çalışmaların yoğun olarak Kadın Çalışmaları ($f:81$, %26.73) ve Politik Bilim ($f:58$, %19.14) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. İlgili konuda en fazla çalışmayı yayınlamış ve ilgili konuda araştırmacıların özellikle takip etmeleri tavsiye edilebilecek dergiler Tablo 1 üzerinde gösterilmektedir.

Tablo 1. İlgili Konuda En Fazla Yayına Sahip İlk 10 Dergi

#	Dergi	Ülke	Araştırma Alanı	BYED
1	Social Politics	İngiltere	Social Issues; Women's Studies	2.524
2	Womens Studies International Forum	İngiltere	Women's Studies	1.241
3	Gender Work and Organization	ABD	Business & Economics; Women's Studies	2.76
4	Journal of International Development	ABD	Public Administration	1.085
5	Ids Bulletin Institute of Development Studies	ABD	Area Studies ; Public Administration	0.617
6	International Feminist Journal of Politics	İngiltere	Government & Law; Women's Studies	1.231
7	Politics Gender	ABD	Government & Law; Women's Studies	2.168
8	European Journal of Women Studies	İngiltere	Women's Studies	1.552
9	Gender Place and Culture	İngiltere	Geography; Women's Studies	1.693
10	Journal of Women Politics Policy	İngiltere	Government & Law; Women's Studies	0.674

BYED: Beş Yıllık Etki Değeri - EBAAS: Eser Başına Alınan Atıf Sayısı

3.5. Dergi, Referans, Atıf ve Araştırma Alanı

İlgili konuda en fazla atıf alan ilk 10 çalışma Tablo 2 üzerinde gösterilmektedir. Bu çalışmalar arasında 2001 yılında International Studies Quarterly dergisinde yer alan “Transnational networks and policy diffusion: The case of gender mainstreaming” başlık çalışma 253 atıfla ilk sıradadır.

Tablo 2. İlgili Konuda En Fazla Atıf Alan İlk 10 Çalışma

#	İlgili Yayın	Dergi	Yıl	Yazarlar	a
1	Transnational networks and policy diffusion: The case of gender mainstreaming	International Studies Quarterly	2001	True, J; Mintrom, M	253
2	Gender mainstreaming: Productive tensions in theory and practice	Social Politics	2005	Walby, S	221
3	Mainstreaming gender in the European Union	Journal of European Public Policy	2000	Pollack, MA; Hafner-Burton, E	121

4	Gender mainstreaming in theory and practice	Social Politics	2005	Daly, M	112
5	Displacement and empowerment: Reflections on the concept and practice of the Council of Europe approach to gender mainstreaming and gender equality	Social Politics	2005	Verloo, M	102
6	Gender mainstreaming in the European Union - Towards a new conception and practice of equal opportunities?	European Journal of Womens Studies	2002	Booth, C; Bennett, C	99
7	Gender Mainstreaming vs positive action - An ongoing conflict in EU gender equality policy	European Journal of Womens Studies	2005	Stratigaki, M	97
8	Sisyphus' sisters: Can gender mainstreaming escape the genderedness of organizations?	Journal of Gender Studies	2006	Benschop, Y; Verloo, M	75
9	Gender mainstreaming in the EU - Incorporating a feminist reading?	European Journal of Womens Studies	2006	Lombardo, E; Meier, P	64
10	Mainstreaming gender in global governance	European Journal of International Relations	2002	Hafner-Burton, E; Pollack, MA	63

303 yayında, beş ve üzerinde atıf verilen çalışma sayısı 110 iken, 10 ve üzerinde ortak atıf verilen çalışma sayısı 38'dir. Tablo 3, veri setinde en fazla atıf verilen ilk beş çalışmayı göstermektedir.

Tablo 3. En Fazla Atıf Verilen İlk 5 Referans

#	Atıf Verilen Referans	<i>a</i>
1	Walby, S. (2005). Gender mainstreaming: Productive tensions in theory and practice. <i>Social Politics: International Studies in Gender, State & Society</i> , 12(3), 321-343.	48
2	Daly, M. (2005). Gender mainstreaming in theory and practice. <i>Social Politics: International Studies in Gender, State & Society</i> , 12(3), 433-450.	39
3	Rees, T. (1998). <i>Mainstreaming Equality in the European Union: Education. Training.</i>	38
4	Squires, J. (2005). Is mainstreaming transformative? Theorizing mainstreaming in the context of diversity and deliberation. <i>Social Politics: International Studies in Gender, State & Society</i> , 12(3), 366-388.	36
5	Jahan, R., & Mumtaz, S. (1996). The Elusive Agenda: Mainstreaming Women in Development [with Comments]. <i>The Pakistan Development Review</i> , 35(4), 825-834.	35

3.6. Anahtar Kelimeler ve Konular

303 çalışmada toplamda 711 anahtar kelime kullanıldığı görülmüştür. Bu kelimeler genel olarak bildiri, derleme ve makale gibi doküman türlerinin tanımlayıcısı olarak kullanılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimelerin Yıllara Göre Dağılımı

Çalışmalar iki ve üzerinde tekrar eden 141 anahtar kelime mevcuttur. Şekil 4 verildiği gibi, “gender mainstreaming” kavramı ile ilişkili anahtar kelimeler ele alındığında, en çok kullanılan kelimelerin yoğunluk ve zaman bazında, kadın, Avrupa Birliği, politika, göç, sivil toplum örgütleri, güvenlik, kırsal kalkınma, eşitlik, cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliği, güçlendirme, çeşitlilik, yönetim, feminist teori, katılım, kalkınma, şiddet, sağlık politikaları, eşitlikçi politikalar gibi olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, TCAA konusunda uluslararası literatürdeki durumun ve eğilimlerin ne olduğu araştırma sorusu olarak gözetilmiş ve bu temel sorunun yanıtı bilimetrik analizlerle yanıtlanmaya çalışılmıştır. TCAA alanındaki eğilimler, seçilen veri kaynağı üzerinden farklı analizlerle, yayınların, yıllar bazındaki yoğunlukları, ülke dağılımları, yayın için en çok tercih edilen dergiler, bu alanda önde gelen ve en çok

yayın yapan yazarlar, anahtar kelime dağılımları gibi farklı boyutlardaki istatistikler elde edilmiştir. Bu sonuçlar ile kavramın gelişimi arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Uluslararası gündemde toplumsal cinsiyetin gelişimi ile TCAA'nın literatürdeki zaman ve konu bazlı gelişimi, anahtar kelimelerin dağılımındaki gibidir. Buradaki gelişim, cinsiyet, toplum, aile, kadın, çevre politikaları, yönetim, yoksulluk, katılım, sağlık politikaları, sivil toplum, eşitlik politikaları gibi anahtar kelimelerle örneklendirilebilir.

KAYNAKLAR

BERNSTEIN, E. (2014), "Introduction: Sexual Economics and New Regimes of Governance", *Social Politics*, 21(3), 345-354.

COUNCIL of EUROPE, (2018), *Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023*.

ERKAN, B., ŞENTÜRK, M., AKBAŞ, Y., & PAKSOY, S. (2012), "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 5 (9), 85-106.

MINGERS, J., LEYDESDORFF, L. (2015), "A Review of Theory and Practice in Scientometrics", *European Journal of Operational Research*, 246(1), 1-19.

PERRONS, D. (2005), "Gender Mainstreaming and Gender Equality İn The New (Market) Economy: An Analysis of Contradictions", *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 12(3), 389-411.

POLLACK, M. A., HAFNER-BURTON, E. (2000), "Mainstreaming Gender in the European Union", *Journal of European public policy*, 7(3), 432-456.

REEVES, H., & BADEN, S. (2000), *Gender and Development: Concepts and Definitions*. Brighton: Institute of Development Studies University of Sussex. BRIDGE (development-gender).

SENGUPTA, I. N. (1992), "Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: an Overview", *Libri*, 42(2), 75-98.

TRUE, J., MINTROM, M. (2001), “Transnational Networks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming”, *International Studies Quarterly*, 45(1), 27-57.

UNDP. (2002), *Gender Mainstreaming An Overview*. New York: UNDP Office of the Special Adviser on Gender Issues Department of Economic and Social Affairs.

VAN ECK NJ, WALTMAN L.(2013), “Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping”, *Scientometrics*, 84(2): 523-538. doi:10.1007/s11192-009-0146.

WALBY, S. (2005), “Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice”, *Social Politics: International Studies in Gender, State&Society*, 12 (3), 321-343.

YUMUŞ, A. (2011), *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*, Ankara.

The Usage of Information Technology by Local Governments in Decision Making Process

Nur Sinem Partigöç¹, Çiğdem Tarhan²

Abstract

Developments in information technology starting from the end of the 20th century have changed the use of computer and information systems in local governments. The main challenge for managers and/or planners is to decide how information technologies should be incorporated into work by local governments and to put them into practice. That's why; local governments should explore new ways to bring together and distribute a large number of inputs from a variety of sources to respond to new challenges. Computer-based applications perform complex analysis to learn how to decide on problem solving by converting data into information, after having enabled administrators to retrieve data. Within the scope of this study, the effect of local government understanding and developing information technologies on decision making process in local administrations is discussed. This article investigates some theoretical perspectives in respect of decision making in local government.

Key Words: Information Technology, Local Government, GIS, Sustainability, Urban Areas

JEL Classification Codes: O32

Yerel Yönetimlerde Karar Verme Sürecinde Bilgi Teknolojisinin Kullanımı

Özet

20. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bilgi teknolojisindeki gelişmeler, yerel yönetimlerde bilgisayar ve bilgi sistemleri kullanımını değiştirmiştir. Yöneticiler ve/veya plancılar için temel sorun, bilgi teknolojilerinin yerel yönetimlerce çalışmalara nasıl dahil edilmesi gerektiği ve bunları uygulamaya koymaya karar vermektir. Bu yüzden; yerel yönetimler, yeni sorunlara cevap vermek için çeşitli kaynaklardan gelen çok sayıda girdiyi bir araya getirmek ve dağıtmak için yeni yöntemler keşfetmelidir. Bilgisayar tabanlı uygulamalar, yöneticilerin veri almasını sağladıktan sonra, verileri bilgiye dönüştürerek, problem çöme konusunda karar vermeyi öğrenmek için karmaşık analizleri gerçekleştirir. Bu çalışma kapsamında ülkemizdeki yerel yönetim anlayışı ve gelişen bilgi teknolojilerinin yerel yönetimlerde karar verme sürecine etkisi ele alınmış ve yerel yönetimde karar verme konusunda bazı kuramsal bakış açıları araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi Teknolojisi, Yerel Yönetim, CBS, Sürdürülebilirlik, Kentsel Alanlar
JEL Sınıflama Kodları: O32

¹ Assist.Prof.Dr., Pamukkale University, Faculty of Architecture and Design, Department of City and Regional Planning, Turkey, spartigoc@gmail.com

² Assoc.Prof.Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management Information Systems, Turkey, cigdem.tarhan@deu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Starting from the late 20th century, developments in information technology (IT) has changed the act of computers and information systems (IS) in local governments. Information technologies are developing so fast and thus these developments have created many opportunities for local governments. Quick and easy attainment to data/information when requested is so valuable and important; especially, local governments need information for powerful management. Main problem for managers and/or planners is to determine that how these IT should be incorporate into their facilities and go about implementing them. That is why; local governments have to discover different methodologies for collecting and distributing large amounts of input from many sources to answer to new challenges.

Computer based applications let managers get data, then to convert data to information, finally to realize complex analyses in order to get knowledge for decision making in problem solving. These administrative facilities are used to keep records of decision support systems (DSS) that cause unprecedented opportunities. In the literature, information technologies are defined as that they can help to local government facilities. These are listed as:

- Electronic document management system: It lets the users store and distribute documents electronically.
- DSS such as geographical information and data ware housing technologies let the users to analyze and represent the information to citizens.

Besides these definitions and assessments, it can be easily said that DSS is more widely available via platform-free network computing, enterprise-wide computing and World Wide Web (WWW). This technology has altered the local government's organizational structure as well as the way information and communication are managed relative to citizens or other organizations. At this point, the purpose of this paper is to discuss how IT has a role in decision making process for developing sustainable scenarios in urban areas by local governments and to reveal the role of GIS in this process.

2. LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY

The metropolitan municipality term has begun to use in 1984 for the cities Istanbul, Ankara and Izmir in Turkey. In the process of time, the number of metropolitan municipality was increased to 16 cities. In 2013, the cities which have population larger than 750,000 was become metropolitan municipality, and the total number was 30. The local government system was reorganized because of this increasing. Extended the boundaries of metropolitan municipalities assumed the local government services in the whole province. Metropolitan municipalities have approximately 60 million of the citizens of 77,695,904. This means that 77% of the population live within metropolitan boundaries (Türkiye Belediyeler Birliği, 2018; Savaş-Yavuzçehre, 2016; Önez Çetin, 2015).

Local governments have many responsibilities in the cities: infrastructure, environment, transport, water and sewer etc. (Türkiye Belediyeler Birliği, 2018; Local Government Infrastructure, 2018). It is required technically know-how to plan and manage the services for the entire urban area. A strengthened management is needed to plan and execute these services effectively and economically. At this point, decision support systems help managers for decision making (Durak, 2015; Habitat, 2014).

In Turkey, metropolitan and district municipalities generally operate in the same service area, because of this, both the metropolitan and the district municipalities have to work in cooperation. Otherwise, gaps or overlaps may occur in the services, or even conflicts of functions or powers. The metropolitan municipality has a role for arranging coordination and solving disputes among municipalities and citizens. (Bouton et al., 2018; Chen, et al., 2017).

3. DECISION MAKING AND INFORMATION TECHNOLOGY

Managers need IT usage during decision making in order to perform quick and right decisions. The IT concept is composed of the systems written below:

– Decision support systems (DSS) – Flexible and interactive IT system which is designed to support decision making process when the problem is not structured (Tripathi, 2011; Barbarie, 1981).

– Group decision support system (GDSS) –formulate and solve the problems by a team (Poole and DeSanctis, 1990; Gray, 1987).

– Geographical information systems (GIS) –specifically to work with spatial information (Chrisman, 2002; Goodchild, 1991).

– Artificial intelligence (AI) – This is a computer based system which consists of both hardware and software and attempt to emulate human behavior (Laudon and Laudon, 2012).

– Expert systems – This is an intelligent technique for capturing tacit knowledge in a very specific and limited domain of human expertise (Laudon and Laudon, 2012).

– Genetic algorithm – This information represents as a string of 0s and 1s. Also, in examining a very large number of possible solutions, it is useful for finding the optimal one (Laudon and Laudon, 2012).

Decision-making is a part of management. Decisions are performed at every level of management to ensure organizational goals are achieved. Additionally, the decisions make up core functional values that every organization for ensuring optimum growth of services and or products offered. Moreover, decision making process can be regarded as control and balance system for local government's vertical and linear directions. At this point, the goals are pre-set management objectives, government missions and its vision. To success these goals, the local government may have lots of obstacles at management level. Such problems are sorted out through comprehensive decision making process.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

Use of information technology helps local governments to operate in a more efficient way. The managers of the local governments manage resources in an

effective way. The manager of the local governments used to engage an elevated number of employees to manage incoming and outgoing resources many times. Through developing technological progress, the process has started to change as digital informational processes or Information Technology based Decision Making Process. Any local government develops its certain methods to assist decision making which can be evaluated as 'technology of choice'. At this level, the process of planning in local government needs a technology of choice that clearly recognizes the particular types of challenge posed.

Today, there needs to be improved the technical capacities in local governments for sustainable decisions. In spite of both from theory and practice points of views, managers in the local governments do not clearly understand how to use and integrate IT in decision making process. Especially, GIS data provide ease to increase the productivity of organizations to manage public works. GIS technology, as one of spatial decision support systems (DSS), has provided spatial data analysis opportunity to local governments.

According to the sustainability point of view, DSS consists not only of providing information about the status quo, but also about making predictions and in considering the effects of various available alternatives (scenarios, what-if questions). In view of the increasing quality of life especially in urban areas, the necessity for ecological systems and economic systems and available alternatives for sustainability have been a target. The sustainable development can be defined as the improvement of quality of life remaining within the limits of the carrying capacity of ecology. In addition, this concept causes a contradiction between the unlimited consumption and limited resources. To manage these resources effectively is the main role of a sustainable local government. The concept of "sustainable development" that is a determinant of environmental policies across the globe starting in the 1980s is defined in the Brundtland Report as "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."

As a result, it is the fact that at least 70-80% percent of the average local government's work is composed of geographically related tasks. GIS has a powerful tool for storing, analyzing and displaying spatial-based data.

REFERENCES

BARBARIE, A.J. (1981), What are Decision Support Systems? IIASA Working Paper. IIASA, Laxenburg, Austria: WP-81-053

CHEN, X., ORUM, A.M. and PAULSEN, K.E. (2017), Introduction to Cities. Wiley Blackwell.

CHRISMAN, N. (2002), Exploring Geographic Information Systems, John Wiley & Sons.

BOUTON, S., CIS, D., MENDONCA, L., POHL, H., REMES, J., RITCHIE, H. and WOETZEL, J. (2018), "How to Make a City Great", https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/urbanization/how%20to%20make%20a%20city%20great/how_to_make_a_city_great.ashx

GOODCHILD, M.F. (1991), Geographic Information Systems, Progress in Human Geography, 15,2,194-200.

HABİTAT (2014), Turkey Habitat III National Report, <https://unhabitat.org/wp-content/uploads/2014/07/Turkey-national-report.pdf>, (10.10.2018)

DURAK, D. (2015), "of 6360 Metropolitan Law Announcement in Rural Perception and Expectations", The Russian Academic Journal, Vol. 31, #1

GRAY, P. (1987), "Group Decision Support Systems", Decision Support Systems, Volume 3, Issue 3, Pages 233-242.

LAUDON, K. and LAUDON, J. (2012), Management information systems. ISBN-10: 0132142856, Prentice Hall.

ÖNEZ ÇETİN, Z. (2015), "The Critical Analysis of Transformation of Turkish Metropolitan Municipality System", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:13 Sayı:2 (Mayıs 2015) - Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER561>

POOLE, M.S. and DESANCTIS, G. (1990), “Understanding the Use of Group Decision Support Systems: The Theory of Adaptive Structuration”, Organizations and Communication Technology, SAGE Publications.

SAVAŞ-YAVUZÇEHRE, P. (2016), “The Effects of the Law No. 6360 on Metropolitan Municipality System in Turkey”, European Scientific Journal August 2016 /SPECIAL/ edition ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431

TRIPATHI, K.P. (2011), “Decision Support System is a Tool for Making Better Decisions in The Organization”, Indian Journal of Computer Science and Engineering (IJCSE), Vol.2 No.1, 112-117, ISSN : 0976-5166.

TÜRKİYE BELEDİYELER BİRLİĞİ, <http://www.tbb.gov.tr/>, (10.10.2018)

LOCAL GOVERNMENT INFRASTRUCTURE,
http://regional.gov.au/local/publications/reports/2001_2002/C4.aspx, (10.10.2018)

Örgüt Kültürü ve Hastane Kalitesi İlişkisi

Zeynep ÖLÇERLER GÖNEN¹, Gökhan ÜRKMEZ², Özkan TÜTÜNCÜ³

Özet

Örgüt kültürü, en kısa haliyle bir örgütte tüm çalışanlar tarafından benimsenmiş değerler, inançlar kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. Bu kültür yapısı örgütün gelişim, değişim, ilerleme, yenilik gibi geleceğe dair gerçekleştirdiği çabalara yön verebilir, destekleyebilir ya da direnç göstererek örgütün yerinde saymasına neden olabilir. Sağlık hizmeti sunan bir kurumda kaliteli hizmet sunumu temel çıktıdır ve ihtiyaç ve beklentilerin sürekli artmasıyla değişiklik göstermektedir. Bu kapsamda, örgüt kültürünün, örgütte yaşanan her türlü ilerleme ve değişim üzerinde etkili olabileceği varsayımıyla, çalışmanın amacı örgüt kültürü ve hastane kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek, örgüt kültürünün hastane kalitesi üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Antalya'da aynı gruba ait altı özel hastanede çalışan personel oluşturmaktadır. Ön değerlendirme sonrasında toplam 424 anket analizlere dahil edilmiştir. Ankette; Cameron ve Quinn'in geliştirdiği, "Örgüt Kültürü Değerlendirme Ölçeği" ve demografik özelliklere ilişkin sorular yer almaktadır. Gerçekleştirilen çalışmada, kalite ve örgüt kültürü boyutlarının birbiriyle pozitif yönde kuvvetli ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Hastanede kalite algısını örgüt kültürünün tüm bileşenlerinin etkilediğini söylemek mümkündür

Anahtar Kelimeler— Örgüt Kültürü, Kalite, Hastane

JEL Sınıflama Kodları: L20, M10

Relationship Between Organizational Culture And Hospital Quality

Abstract

Organizational culture can briefly be expressed as a set of rules, values and beliefs adopted by all employees in an organization. This cultural structure in an organization can be a groundbreaking or supportive for the future in progress, development, change and innovation or can lead to stagnation through resistance. The provision of quality services in a health care provider is fundamental and varies with the ever-increasing need and expectation. With the assumption that the organizational culture can be influential on all kinds of progress and change in the organization, the purpose of the study was to determine the effect organizational culture on the hospital quality. In this relationship the influence of organizational culture on the hospital quality was detected. The universe of the research is composed of personnel working in six private hospitals owned by the same group in Antalya. A total of 424 questionnaires were included in the analyzes after preliminary assessment. In the survey there are questions about "Organizational Culture Assessment Scale", developed by Cameron and Quinn, and questions related to demographic characteristics. In the study conducted, it was determined that the dimensions of quality and organizational culture are strongly related to each other positively. It is possible to say that the quality perception at the hospital is affected by all components of organizational culture.

Keywords— Organizational Culture, Quality, Hospital

JEL Classification Codes: L 20, M10

¹ Kalite Yönetim Direktörü, S.B Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Kalite yönetim Birimi, Türkiye, zeynepolcerler@gmail.com

² Başhekim, Özel Opera Yaşam Hastanesi, Başhekimlik, Türkiye, dr.urkmez@gmail.com

³ Profesör Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, Rekreasyon Bölüm Başkanı, Türkiye, ozkan.tutuncu@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Örgüt kültürü, en kısa haliyle bir örgütte tüm çalışanlar tarafından benimsenmiş değerler, inançlar kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. Bu kültür yapısı örgütün gelişim, değişim, ilerleme, yenilik gibi geleceğe dair gerçekleştirdiği çabalara yön verebilir, destekleyebilir ya da direnç göstererek örgütün yerinde saymasına neden olabilir. Sağlık hizmeti sunan bir kurumda kaliteli hizmet sunumu temel çıktıdır ve ihtiyaç ve beklentilerin sürekli artmasıyla değişiklik göstermektedir. Bu kapsamda, örgüt kültürünün, örgütte yaşanan her türlü ilerleme ve değişim üzerinde etkili olabileceği varsayımıyla, çalışmanın amacı örgüt kültürü ve hastane kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek, örgüt kültürünün hastane kalitesi üzerindeki etkisini tespit etmektir.

2. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Literatürde işletme kültürü, kurum kültürü, şirket kültürü ya da firma kültürü şeklinde de rastlanılan örgüt kültürü kavramıyla ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanım zenginliğinin sebebi farklı ekollerden gelen araştırmacıların örgüt kültürünü farklı açılardan incelemelerinden kaynaklanmaktadır. Örgütsel kültür kavramına ilişkin tanımlar, konuyla ilgilenen araştırmacının çalışma alanına göre farklı bakış açıları kazanmakta ve kavrama farklı işlevler yüklenmektedir. Örneğin antropoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve ekonomi gibi birçok alanda araştırmacılar örgüt kültürü ile ilgili araştırmalar yapmış ve örgüt kültürü kavramına katkıda bulunmuşlardır (Yılmaz, 2007:40).

Örgüt kültürü tanımları incelendiğinde tanımlar arasında bazı farklar olsa da birçok ortak nokta bulunmaktadır. Dikkati çeken ilk unsur, tanımların işletme çalışanlarını hedef alarak, örgüt kültürünü işletme içinde çalışanlar tarafından paylaşılan değerler sistemi olarak nitelendirmeleridir. Diğer bir ortak nokta ise örgüt kültürünü, oluşturan değerlerin olduğu gibi kabul edilmesidir. Tanımlarda rastlanılan üçüncü ortak nokta ise örgüt kültürü değerlerinin işletme çalışanları için taşıdığı anlamlar ve sembollerden oluşmasıdır.

Yapılan tanımlar ve ortak noktalar ışığında örgüt kültürünü şöyle tanımlamak mümkündür. Bir işletmede, işletme çalışanları tarafından paylaşılan ve bir takım

değerlerden oluşmuş ve bu değerlerin işletme içindeki çalışanların istenen ve istenmeyen davranışlarını belirleyen ve onlara rehberlik eden, yeni gelen çalışanlara aktarılan tarihi bir geçmişi, sembolleri olan değerler sistemidir (Özkalp ve Kırel, 1996:143).

İşletmenin sahip olduğu örgüt kültürü, onu diğer işletmelerden ayırmakta, faaliyetlerin nasıl yapılacağına ışık tutmakta, örgüt amaçlarının önceliğini çalışanlara hissettirmekte ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde denetim mekanizması olarak işlev görmektedir (Ülgen ve Mirze, 2007: 383). Bu açıdan kültür, örgütü topluma bağlayan, onun toplum içindeki yerini, önemini ve başarısını belirleyen önemli bir araçtır (Şimşek vd., 2008: 46). Örgüt kültürü, bir işletmeyi diğerlerinden ayırt eden bir özellik taşımaktadır. Bu anlamda kültür, parmak izi gibidir (Örücü, 2005: 98).

Örgütün daha iyi yönetilebilmesi için örgüt kültürünün çok iyi analiz edilmesi önemlidir. Kültür farklı temel bileşenlerine ayrılarak analiz edilmeli, her birinin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmelidir. Örgüt faaliyetlerinde yüksek performansa ulaşmak için uygun bir kültür yapısı inşa etmek ancak bu verilerin elde edilmesiyle mümkün olabilir (Collins, 1996:745).

2.1. Hastanelerde Örgüt Kültürü

Sağlık bakım organizasyonlarının kültürü, yönetim ve organizasyon yapılarındaki özelliklerinden dolayı diğer kültürlerden farklılık göstermektedir. Hizmetin üretilmesinde insan faktörünün ön planda olduğu hastaneler, birçok meslektan insanın çalıştığı ve hastalar aracılığıyla toplumla sürekli etkileşim içinde olan örgütlerdir (Göktaş vd., 2005:353) ve hizmetin yapısı ve özellikleri bakımından, gittikçe karmaşıklaşan örgüt yapıları nedeniyle yöneticilik ve örgüt kültürünün işletme düzeyinde daha önemli hale geldiği işletmeler grubunu oluşturmaktadır (Karahana, 2008:457).

Her hastane, sağlık bakım endüstrisindeki diğer hastanelerden farklı kendine özel bir örgütsel kültür yaratmaktadır. İşlevlerinin ileri düzeyde uzmanlaşmış olmasından dolayı karmaşık bir yapıya sahip olan hastaneler, hastaların teşhis ve tedavisine

yönelik çok çeşitli hizmetlerin sunulduğu, karmaşık bir sosyo ekonomik sistem olup, yaşanan hızlı teknolojik değişim, uzmanlaşma, maliyetlerin artışı, toplumdaki demografik değişiklikler ve hastaların artan beklentisi gibi pek çok soruna sahiptirler. Tanı ve tedavi yaklaşımlarının sürekli gelişmesi/değişmesi ve beraberinde riskler taşınması, dolayısı ile doğrudan insan hayatıyla ilgili olmasından dolayı sağlık hizmetinin sunumundan önce çok iyi planlanması ve etkin bir yönetim sürecinden geçmesi gerekmektedir (Tapan vd., 2016:1; Pekkaya, 2016:975).

Sağlık alanında örgüt kültürüne yönelik yapılan çalışmalar ve literatür bilgisi sonucunda, en iyi örgüt kültürü tipinin ne olduğu henüz belirlenememiştir. Özellikle hasta güvenliği ve örgüt kültürü üzerine daha fazla çalışma yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır (Tütüncü ve Küçükusta, 2006). Ancak, problemlere çözüm bulan, yeniliklere açık ve bu yeniliklere kolaylıkla uyum sağlayabilen, çalışanların da en az yöneticiler kadar karar verme yetkisine sahip olduğu ve yaratıcılığın ön plana çıkarıldığı bir kültür yapısının en iyisi olabileceği ifade edilmektedir. Hastanelerin bu yönlerini geliştirecek şekilde örgüt kültürlerinde bazı değişikliklere gitmeleri, günümüzde kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Simms, et. al., 1994: 659).

3. HASTANE KALİTESİ

Kalite kavramının tek bir tanımı olmayıp, bilim adamlarına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Deming kaliteyi; iş gören motivasyonunu sağlayıp sürekli iyileştirmeyi temel alan bir yaklaşım olarak ifade etmiştir (Deming, 1995). Juran ise kaliteyi üretilen mal veya hizmetlerin tüketicilerinin beklentilerine uygunluğu veya karşılama derecesi olarak tanımlamıştır (Juran, 2000). Gross'a göre ise ürünün spesifikasyonlara uygunluk derecesi yani hataların azlığı olarak belirtilmektedir (Gross, 1968).

Hizmetlerin çok çeşitli olması sebebiyle hizmetin akademik çevre için kabul görmüş net bir tanımının olmadığı bildirilmektedir (İpekgil vd, 2003; Oral, 2006). Ancak genel bir ifade ile hizmet insanların gereksinimlerini doyuma ulaştıran eylemler olarak tanımlanmaktadır (Oluç, 1988). Parasuramana göre bir hizmetin

kaliteli olabilmesi için, hizmet sunumu esnasındaki fiziksel özellikler yeterli olmalı, hizmet güvenli bir ortamda işinin ehli istekli ve yeterli personel tarafından sosyal hayat kurallarına uygun ulaşılabilir bir şekilde sunulmayı gerektirir. Bu görüşe göre hizmet kalitesinin boyutları; fiziksel özellikler, güvenilirlik, isteklilik, yeterlilik, nezaket, inanılabilirlik, güvenlik, ulaşılabilirlik, anlayış ve iletişim olarak ifade edilmektedir (Parasuraman vd, 1988). Hizmet sektörünün emek yoğun niteliği, kalitenin doğrudan insan unsuru ile ilgisini ortaya koymaktadır (Öter ve Tütüncü, 2001).

Kaliteli hizmet her alan için gereklidir; ancak bu sağlık için bir zorunluluktur (Kömürcü, 2006). Bunun nedeni söz konusunun insan sağlığı olması, yapılan hiçbir hatanın geri dönüşünün olmayacağı gerçeğidir. Bu bakımdan sağlık örgütlerinin kendilerini sürekli geliştirmeleri, yenilikleri takip etmeleri ve hizmette kaliteyi yakalamaya çalışmaları ihtiyaçtan çok bir zorunluluktur (Bakan vd., 2014: 189). Nitekim son 30 yılda pek çok sağlık örgütü sunulan sağlık hizmetlerinde verimliliği arttırmak adına toplam kalite yönetim ilkelerini benimsemiştir.

Kalite yönetimi anlayışı benimsenmeden önceki geleneksel yönetim anlayışında verilecek kararlar tek kişi tarafından alınırken, bu anlayışta tüm çalışanlar söz hakkına sahip, yönetsel önderlik yerini mesleki önderliğe, yönetsel ve mesleki otorite tüm çalışanların katılımına, amaca yönelik olan kısa vadeli beklentiler performans ve sürece yönelik beklentilere, katı planlar daha esnek planlara, şikayetler sonucu sorun çözümünden örnek edinmeye, geçmişteki başarı değerlendirmesi için denetimden sürekli başarı değerlendirmeye kalite kavramı anlayışında da kalite güvencesinden sürekli geliştirmeye evrilmiştir (Kavuncubaşı, 2000).

Sağlık sektörü içerisindeki farklı söz sahibi olan birimler için kalite birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Sağlık kurumu personelinin, hastaların ve doktorların farklı beklentileri dikkate alınmalı, izlenmeli ve bu beklentilerin arasında denge kurulması gerektiği ifade edilmektedir (Mcglynn, 1997).

Sağlık sektöründeki hizmet sağlayanlar; bilgi ve becerilerini uygulayan, içinde buldukları süreçlere uyum sağlayan ve hizmet sürecinin her aşamasında kendini değerlendiren profesyonel kişilerden oluşmaktadır (Tütüncü vd., 2007). Ayrıca hizmet alıcısı durumunda olan hastalar aldıkları sağlık hizmeti hakkında profesyonel bilgiye sahip olmadıkları için hizmeti sadece hizmeti aldıkları yerin çevresi, temizliği, gürültülü bir ortam olup olmaması, muayene sürecindeki bürokratik işlemler ve sağlık personelinin tavrını değerlendirerek kaliteli hizmet alıp almadığı düşünölebilmektedir (Kavuncubaşı, 2000).

İnsan sağlığı ile doğrudan ilişkisi bulunan sağlık hizmetleri sunumunda, sağlık hizmetleri kalitesini ölçmek için birçok gösterge bulunmasına rağmen çalışanın kalite algısı da önemli kalite göstergeleri arasında yerini almaktadır.

4. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Antalya’da aynı gruba ait altı özel hastanede çalışan personel oluşturmaktadır. Araştırma gerçekleştirilen hastanelerde, çalışmaya katılmayı kabul eden tüm sağlık personeline anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Amaç tüm personele ulaşip anket uygulamasını kabul eden herkesten veri toplamaktır. Ön değerlendirme sonrasında toplam 424 anket analizlere dahil edilmiştir. Ankette; Cameron ve Quinn’in geliştirdiği, “Örgüt Kültürü Değerlendirme Ölçeği” ve demografik özelliklere ilişkin sorular yer almaktadır. Verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada, anketin geçerliliğini test etmek için faktör analizi ve güvenilirliğini test etmek için içsel tutarlılık analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve kuvveti korelasyon analizi ile tespit edilmiştir. İstatistiksel önemlilik düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir. Hastanede kaliteye, örgüt kültürü boyutlarından “hastanenin baskın özelliği, liderlik ve yönetim tarzı” ve “birliktelik, strateji ve başarı” faktörünün etkisi çok değişkenli regresyon analizi ile ele alınmıştır.

5. BULGULAR

Ön değerlendirme sonrasında toplam 424 anket analizlere dahil edilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların bireysel özelliklerinin sayısal ve yüzdesel dağılımı belirtilmiştir.

Tablo 13: Katılımcıların Bireysel Özelliklerinin Sayısal ve Yüzdesel Dağılımı

		Sayı	Yüzde %
YAŞ GRUBU (n=424)	19 ve ↓	19	4,5
	20-29	207	48,8
	30-39	114	26,9
	40-49	56	13,2
	50 ve ↑	28	6,6
CİNSİYET (n=424)	Kadın	313	73,8
	Erkek	111	26,2
EĞİTİM DURUMU (n=424)	Ortaokul/İlköğretim	56	13,2
	Lise	136	32,1
	Önlisans	114	26,9
	Lisans	73	17,2
	Lisansüstü	45	10,6
MESLEKTEKİ ÇALIŞMA YILI (n=424)	1-5 yıl	233	55,0
	6-10 yıl	76	17,9
	11-15 yıl	52	12,3

	16-20 yıl	31	7,3
	21 yıl ve üzeri	32	7,5
İŞ YERİNDEKİ ÇALIŞMA YILI (n=424)	1-5 yıl	375	88,4
	6-10 yıl	31	7,3
	11-15 yıl	16	3,8
	16-20 yıl	0	0
	21 yıl ve üzeri	2	0,5
MESLEK (n=424)	Hastane Yönetimi	4	0,9
	Doktor	45	10,6
	Hemşire/Ebe	134	31,6
	Teknisyen	65	15,3
	Diğer	176	41,5
YAŞ (n=424)	Ortalama ± SS	30,90 ± 9,66	
	Min - Maks	18 - 67	
MESLEKİ DENEYİM (n=424)	Ortalama ± SS	7,74 ± 8,41	
	Min - Maks	1 – 45	

Çalışmada ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği sınanmıştır. Örgüt kültürü ölçeğinin genel Cronbach's alpha değeri 0.96, kalite algısı ölçeğinin genel Cronbach's alpha değeri 0.96, olarak belirlenmiştir. Bu değerler kabul edilebilir sınırlar içerisinde (Nunnally, 1967).

Daha sonra örgüt kültürü veri setine faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizlerinin uygunluğunu belirlemek amacıyla veri setine uygulanan Küresellik Testi (Barlett's Test of Spiritu) sonucu 0.001 düzeyinde anlamlı, Kaizer-Mayer-Olkin örneklem değeri de 0,96 olarak bulunmuştur.

Örgüt kültürü veri setine gerçekleştirilen faktör analizi sonucu 24 ifadenin 2 boyut altında toplandığı ve açıklanan toplam varyansın 57,56 olduğu belirlenmiştir. Bu faktörler “Birliktelik, Strateji ve Başarı” ve “Baskın Özellik, Liderlik ve Yönetim Tarzı” başlıkları altında toplanmıştır. Faktör analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Faktör Analizi (Örgüt kültürü)

	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans
1. FAKTÖR –Birliktelik, Strateji ve Başarı		7,12	29,68
Hastanemiz başarıyı en farklı, en yeni hizmetleri üretme olarak tanımlar. Hastanemiz ürettiği hizmetler konusunda hizmet verdiği alanda liderdir ve yenilikçiliği ile tanınır.	,787		
Hastanemizin temel stratejisi süreklilik ve istikrara dayalıdır. Verimlilik, kontrol ve uyumlu işleyiş öncelikli konulardır.	,774		
Hastanemiz başarıyı insan kaynaklarının gelişimine, takım çalışmasına, çalışanların bağlılığına ve genel anlamıyla insan faktörüne verilen önem olarak tanımlar.	,751		
Hastanemiz başarıyı rakiplerinin arasından sıyrılmak olarak tanımlar. Hizmet verdiği alanda varlığını güçlü bir biçimde hissettirmek başarının anahtarıdır.	,743		
Hastanemizin temel stratejisi rekabetçiliğe ve başarıya dayalıdır. Hedeflere ulaşmak ve hizmet verilen alanda başarılı olmak bu stratejinin temel ilkeleridir.	,654		
Hastanemiz başarıyı verimlilik olarak tanımlar. Faaliyetlerin zamanında ve düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi önemlidir.	,654		
Hastanemizin temel stratejisi yeni kaynaklar ve yeni çalışma alanları yaratmaya dayalıdır. Yenilik peşinde koşma ve olası imkanları ortaya çıkartma önemlidir.	,639		
Hastanemizin temel stratejisi çalışanların gelişimi üzerine kuruludur. Katılımcılık, açıklık ve güven bir stratejinin temel öğeleridir.	,618		

Hastanemizi bir arada tutan yeniliğe ve gelişime olan bağlılığıdır.	,614
Hastanemizde benimsenen yönetim tarzı, çalışanlarıyla ilişkilerinde iş güvencesine uyma, öngörülebilirliğe ve istikrara önem verir.	,587
Hastanemizi bir arada tutan resmi kurallar ve politikalarıdır. Birliktelik uyumlu ve düzenli bir işleyiş ile sağlanır.	,586
Hastanemizi bir arada tutan başarı ve amaçların gerçekleştirilmesine verilen önemdir. Mücadeleci olma ve kazanma ortak temel anlayıştır.	,561
Hastanemizi bir arada tutan sadakat ve karşılıklı güvendir. Çalışanlar çalıştıkları kuruma son derece bağlıdırlar.	,552

2. FAKTÖR – Baskın Özellik, Liderlik ve Yönetim Tarzı	6,69	27,89
--	-------------	--------------

Hastanemizde hakim liderlik anlayışı çalışanları yetiştirmeyi (usta-çırak ilişkisi gibi), onların gelişmelerini sağlamayı ve onlara işlerinde yardımcı olmayı ön planda tutar.	,736
Hastanemizde hakim liderlik anlayışı girişimcilik, yenilikçilik ve risk almayı ön planda tutar.	,716
Hastanemizde sonuca nasıl ulaştığımız değil, sonuç elde etmek çok önemlidir. Çalışanlar, rekabetçi ve başarı istekleri yüksek kişilerdir.	,704
Hastanemizde hakim liderlik anlayışı mantıksızlığı asla kabul etmez, mücadeleci ve sadece sonuç elde etmeye önem verir.	,688
Hastanemizdeki hakim liderlik anlayışı koordinasyona, örgütlenmeye ve işlerin uyumlu ve verimli bir şekilde yürütülmesine önem verir.	,633
Hastanemizde benimsenen yönetim tarzı takım çalışmasına, uzlaşmaya ve katılımcılığa dayalıdır.	,607
Hastanemizde kontrol sistemleri ve bu sistemleri destekleyen yapılanmalara çok önem verilir. Çalışanların yapacakları işleri belirleyen ve onlara yön gösteren resmi kurallar, standartlar, prosedürler vardır.	,601
Hastanemizde benimsenen yönetim tarzı bireysel risk almaya, yenilikçiliğe ve özgünlüğe dayalıdır.	,600
Hastanemiz çok dinamik ve girişimci bir kuruluştur. Çalışanlar gerektiğinde risk almaktan kaçınmazlar.	,589
Hastanemiz çok özel bir kuruluştur. Çalışanlar kendilerini büyük bir ailenin parçası olarak hissederler ve birbirleriyle pek çok şeyi paylaşırlar.	,536
Hastanemizde benimsenen yönetim tarzı rekabete ve başarıya dayalıdır.	,507

KMO= 0,96*; Bartlett's Test of Sphericity= 6883,75 ; Açıklanan Varyans Oranı: 57,56; Cronbach's alpha=0,96*; * $p<0,001$

Faktör analizlerinin uygunluğunu belirlemek amacıyla kalite algısı veri setine uygulanan Küresellik Testi (Barlett's Test of Spirity) sonucu 0.001 düzeyinde anlamlı, Kaizer-Mayer-Olkin örneklem değeri de 0,83 olarak bulunmuştur.

Kalite algısı veri setine gerçekleştirilen faktör analizi sonucu 5 ifadenin 1 boyut altında toplandığı ve açıklanan toplam varyansın 58,85 olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Faktör Analizi (Kalite Algısı)

	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans
1. FAKTÖR – Kalite Algısı		2,94	58,85
Yönetimler sorunların kök nedenlerine inerek, gerçek çözümüne odaklanmaktadır.	,874		
Hasta ve çalışanların beklentileri kâğıt üstünde olmamak üzere araştırılmaktadır.	,837		
Usulen değil, bilimsel ve adil bir performans değerlendirmesi gerçekleştirilmektedir.	,833		
Geleceğe yönelik uzun vadeli (5-10 yıllık) planlar ve hedefler oluşturulabilmektedir.	,772		
Uzun vadeden ziyade, kısa vadeli düşünmeye ve kazançlara odaklanılmaktadır.	,436		

KMO= 0,83*; Bartlett's Test of Sphericity= 800,84 ; Açıklanan Varyans Oranı: 58,85; Cronbach's alpha=0,96*; * $p<0,001$

Korelasyon analizi sonucunda hastanedeki kalite algısı ve örgüt kültürü boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Birliktelik, Strateji ve Başarı	Baskın Özellik, Liderlik ve Yönetim Tarzı	Kalite Algısı
5. Birliktelik, Strateji ve Başarı	1,00		
6. Baskın Özellik, Liderlik ve Yönetim Tarzı	0,85**	1,00	
7. Kalite Algısı	0,66**	0,63**	1,00

** p<0,01

Regresyon analizi, örgüt kültürü boyutlarının kalite algısı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Tablo 5). Stepwise yöntemi ile gerçekleştirilen regresyon analizinde, genel olarak modelin açıklanma oranı 0.45 olarak tespit edilmiştir ($F(2, 421) = 173,99, p < 0.001, R = 0.67, Adjusted R^2 = 0.45$). R^2 değeri sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmalar açısından yeterli düzeydedir (Hair vd. 2007). Regresyon analizinden elde edilen bulgulara göre, hastane kalite algısını “hastanenin baskın özelliği, liderlik, yönetim tarzı” ve “birliktelik, strateji ve başarı” değişkenleri etkilemektedir.

Tablo 5: Regresyon Analizi

DEĞİŞKENLER	β	t	p
Birliktelik, Strateji ve Başarı	0.46*	6,73	0.001
Baskın Özellik, Liderlik ve Yönetim Tarzı	0.24*	3,45	0.001
R^2	0.45		
F	173,99*		

* $p < 0.001, n = 424$

6. SONUÇ

Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde işletmeler performanslarını geliştirme, üretkenliklerini artırma, yönetsel etkinliği sağlama, karlarını maksimize etme, diğerlerinin bir adım önüne geçme veya pazar payını yükseltme gibi amaçlara ulaşmanın değişik yollarını aramaya başlamıştır. Bu yollardan bir tanesi de örgütte işlerin yapılış şekilleri ile örgüte egemen olan temel değerleri, davranış kalıplarını ve örgütsel yaşamda kullanılan somut nesnelere anlamaya ve gerekli durumlarda değiştirmeye çalışmaktır. Bu noktada örgüt kültürü kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında her iki ölçeğin faktör analizi sonucunda geçerli olduğu belirlenmiştir. Güvenilirlik analizi sonucuna göre ölçeklerin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda hastanedeki kalite algısı ve örgüt kültürü boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç olarak kalite algısını örgüt kültürünün birliktelik, strateji ve başarı ve hastanenin baskın özelliği, liderlik ve yönetim tarzı boyutları etkilemektedir. Bu hastanelerde kalite algısına daha büyük etki yapan, birliktelik, strateji ve başarı yönünde yapılacak iyileştirmeler kalite algısını daha da olumlu kılabilir.

KAYNAKLAR

BAKAN, İ., ERŞAHAN, B., BÜYÜKBEŞE, T. (2014). Sağlıkta Hizmet Kalitesi, Öğrenen Örgüt ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Alan Araştırması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı.2, (189-202).

COLLINS, D., (1996). *Organizational Change Sociological Perspectives by Routledge*, London.

DEMING, W.E. (1994). *Out of the Crisis, Cambridge University Press*, New York.

GÖKTAŞ, B., ASLAN, G., ASLANTEKİN, F. (2005). Örgüt Kültürü ve Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8 (3): 351-372.

- GROSS, B. M. (1968). *Organizations and Their Managing*, Free Press, New York
http://212.174.46.149/w/sb/egt/pdf/saglik_hizmetlerinde_kalite.pdf (24.09.2018).
- HAİR, J. F. - BLACK, B.- BABİN, B.- ANDERSON, R. E.- TATHAM, R. L. (2007).
Multivariate Data Analysis (6th ed.). New Jersey, USA: Pearson Education Inc.
- İPEKGİL DOĞAN Ö., & TÜTÜNCÜ Ö. (2003). Hizmet İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi Kapsamında ISO 9001: 2000 ve Bilgisayar Destekli Bir Uygulama, *Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Yayınları*, s.1, İzmir. Doğan ve Tütüncü, 2003: 1.
- JURAN, J.M. (2000). *Juran's Quality Handbook*, McGraw-Hill, New York.
- KARAHAN, A. (2008). Çalışanların Örgüt Kültürünü Algılamalarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20: 457-478.
- KAVUNCUBAŞI, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- KÖMÜRCÜ, N. (2006). *Sağlık Hizmetlerinde Kalite*,
http://212.174.46.149/w/sb/egt/pdf/saglik_hizmetlerinde_kalite.pdf (24.09.2018).
- MCGLYNN, E. A.(1997).*Six Challenges in Measuring the Quality of Health Care*, Health Affairs, May/June.
- NUNNALLY, J. C. (1967). *Psychometric Theory*. New York: McGraw Hill.
- OLUÇ, M. (1988). Ürün Politikaları, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, Sayı:28, Yıl:2, ss.3, Mart Nisan
- ORAL, S., & YÜKSEL, H. (2006). *Hizmet İşletmeleri Yönetimi*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- ÖRÜCÜ, E. (2005). *Modern İşletmecilik*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖTER, Z., TÜTÜNCÜ, Ö. (2001). Turizm İşletmelerinde Kalite Fonksiyon Göçerimi: Seyahat Acentelerine Yönelik Varsayımsal Bir Yaklaşım, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 95-117.

- ÖZKALP, E., KIREL, Ç. (1996). *Örgütsel Davranış*. Ankara: A.Ü Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- PARASURAMAN, A., ZEİTHAML, V. A., & BERRY, L. L. (1988). *Servqual: A multiple-item scale for measuring consumer perc.* Journal of retailing, 64(1), 12.
- PEKKAYA, M., & EROL-DEMİR, F. (2016). *Determining the priorities of criteria in assessing the bankruptcy risk of the banks via AHP*, International Journal of Management Economics and Business, 3. ICAFR Special Issue, 40-45.
- SİMMS, L.M., PRICE, S.A., ERVİN, N.E. (1994). *The Professional Practice of Nursing Administration*. Delmar Publishers Inc.
- ŞİMŞEK, A. (2007). Sağlık Hizmetlerinin EFQM Mükemmellik Modeli ile Değerlendirilmesi ve Gazi Hastanesi Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAPAN, B., ÇAPRAZ, N., & KANAR D. S. (2016). *Sağlık hizmetlerinde kalite yönetimi*, <http://acikerisim.istanbulbilim.edu.tr>. Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- TÜTÜNCÜ, Ö., KÜÇÜKUSTA, D. (2006). Hasta Güvenliği Kültürü ve Hemşirelere Yönelik Bir Uygulama. *Hastane Yönetimi Dergisi*, 10(2), 61-68.
- TÜTÜNCÜ, Ö., KÜÇÜKUSTA, D. VE YAĞCI, K. (2007). Toplam Kalite Yönetimi Kapsamında Hasta Güvenliği Kültürü ve Bir Ölçme Aracı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(1), 519-533.
- ÜLGEN, H., MİRZE, S. K. (2007). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- YILMAZ, N. (2007). Toplam Kalite Yönetimi ve Örgüt Kültürü. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye'de Mutluluk Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme

Melih Özçalık¹, Tuba Esra Baskak²

Özet

Sosyal bir bilim dalı olan İktisat, birçok iktisat okulunda farklı çerçevelerle incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında, diğer bilim dalları ile desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Birçok bilim dalı ile etkileşim halinde olan iktisadın, psikoloji bilimi ile olan ilişkisi yeni iktisat akımını ortaya çıkarmıştır. Kilit noktaları birey ve bireyin davranışları olan, iktisat ve psikolojinin birleşmesiyle oluşan davranışsal iktisat ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada davranışsal iktisadın ortaya çıkışı ve gelişmesi, bireylerin iktisadi karar verme sürecindeki psikolojik unsurları hakkında bilgi verilmiştir. İnsan psikolojisinin temelinde var olan mutlu olma isteğinin varlığı sebebiyle mutluluğu etkileyen faktörler incelenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti anket araştırmaları kullanılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler— İktisat, Psikoloji, Mutluluk

JEL Sınıflama Kodları: A12, E70, E71

A Review on The Economics of Happiness in Turkey

Abstract

Economics, a branch of social science, has been studied in different frameworks in various economics schools. During these examinations, other sciences have been supported and developed. The relationship between economics and psychology, which interacts with many scholars, reveals a new economic movement. Behavioral economics emerged as a result of the merging of economics and psychology, the key points of individual and individual behavior. In this study, information about the emergence and development of behavioral economics, the psychological elements of individuals in the economic decision making process. Factors affecting happiness have been examined because of the existence of the desire to be happy at the core of human psychology. Turkey Statistical Institute used Life Satisfaction survey and the results were evaluated.

Keywords— Economics, Psychology, Happiness

JEL Classification Codes: A12, E70, E71

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, Türkiye, melih.ozcalik@cbu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, Türkiye, tuubaesra@gmail.com

1. GİRİŞ

Birden fazla dala ayrılan İktisat bilimi, diğer bilim dallarıyla da etkileşim içinde bulunmaktadır. Sosyoloji, antropoloji ve psikoloji bilimi bu bilim dalları arasında yer almaktadır.

İktisat, özünde bireyi ve bireyin davranışlarını konu edinmektedir. Kendi çıkarını maksimum seviyeye çıkarmak isteyen birey, iktisat literatürüne göre homo economicus olarak adlandırılmaktadır. Homo economicus adlandırılması altında bireyler farklı seçimler karşısında kişisel çıkarlarını gözeterek en fazla fayda sağlayacakları alternatifini seçmektedirler. Ancak bu seçimin yapılmasında etkin olan birçok faktör bulunmaktadır. Ekonomik faktörler dışında kişisel, sosyal, kültürel ve psikolojik faktörler tercih ve davranışlarda etkin rol oynamaktadır. Psikolojik faktörlerin iktisat üzerindeki etkisi ile yeni bir kavram ortaya çıkmaktadır.

İktisat bilimine psikoloji biliminin dahil edilmesiyle ortaya çıkan davranışsal iktisat, günümüz bilim insanları tarafından büyük ilgi görmektedir. Davranışsal iktisadın babası olarak bilinen George Katona, aynı zamanda birinci nesil davranışsal iktisadın öncüsüdür. Ardından ortaya çıkan ikinci nesil davranışsal iktisat öncüleri de Amos Tuersky ve Daniel Kahneman'dır.

Davranışsal iktisadın ele aldığı birçok konu vardır. Bunlar arasında insan psikolojisinden etkilenen mutluluk da yer almaktadır. Mutluluk, bireylerin yaşam kalitelerini derecelendirme hususunda önemlidir. İktisat açısından bakıldığında tüketim, gelir, mutluluk ilişkisi dikkat çekmektedir. Geliri artan birey, mutluluğunun ve refah düzeyinin de artmasıyla birlikte tüketimini arttırmaktadır. Mutlu bir birey, mutlu ekonomi demektir. Psikoloji açısından bakıldığında, mutluluğu etkileyen hem ekonomik hem sosyal faktörler bulunmaktadır. Mutluluğun ölçülmesinde cinsiyet, yaş, eğitim ve iş durumu önemli faktörler arasında yer almaktadır.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT TANIMI VE GELİŞİMİ

2.1. İktisat ve Psikoloji İlişkisi

İktisat bilminde insan davranışlarının homojen olduğunu ifade eden ve insanların her fırsatta kendi çıkarlarını gözeterek mantıksal davrandığını varsayan rasyonalite kavramı uzun yıllar geçerliliğini korumuştur. Bu durum, homo economicus varsayımı olarak adlandırılmıştır.

Adam Smith başta olmak üzere birçok iktisadi düşünür tercihlerin davranışlar üzerinde etkili olmasını incelemiştir. Smith sadece iktisatçı değil aynı zamanda ahlak felsefesi profesörüdür. İktisadi olayları analiz ederken kişinin erdemli olmasının daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Önemli eserlerinden biri olan "Theory of Moral Sentiments" (Ahlaki Duygular Teorisi)'ni 1759 yılında yazmıştır (Thaler, 2018: 1268). Bu eseri ile hem toplumsal hem de kişisel ahlak felsefesi üzerine önemli fikirler geliştirmiştir. Toplumda var olan doğal düzenin insan davranışları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bireylerin bencil ve çıkar gözetme duygularının varlığını kabul etmiştir. Ancak, bu bencilliklerin oluşturduğu toplumsal sonuçların olumlu olduğunu da kabul ederek bireylerin eylemlerini etkileyen şeyin sadece bireyin çıkarı olmadığını, başkalarının da bu eylemlerden olumlu etkilendiğini düşünmüştür (<https://www.adamsmith.org/>, 2018).

İlerleyen yıllarda Neo-Klasik iktisadın ortaya çıkması ile birlikte psikoloji ile iktisat arasındaki ilişkiye mesafe konmuştur (Kitapçı, 2017: 86). Neo-Klasik iktisadi düşünürler, bireylerin her koşulda rasyonel ve akılcı davranacağını, tercihlerinde faydasını maksimum yapacağını ileri sürerek iktisadi, sosyal bilimlerden uzaklaştırmış ve pozitif bilim olmaya yöneltmiştir (Kurtoğlu, 2014: 3).

Neo-Klasik iktisada göre, bireyler birbirinden bağımsız tercihlerde bulunabilmektedir. Bireyler, Klasiklerdeki gibi sadece kendi çıkarını ve zenginliğini maksimize etmek yerine, rasyonel birey olarak önüne çıkan her fırsat tatminini en çoğa çıkaracak şekilde değerlendirmektedir (Sarfati, 2005: 110-112).

Temel amacı faydasını maksimum yapmak olan rasyonel birey, duygularını geri planda tutarak mantığı ile hareket etmektedir. Bu doğrultuda sosyal etkileşimleri sadece kendi çıkarları yönünde kullanmaktadır (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 64). İktisat bilminde bireysel bütçe kısıtına bağlı olarak kişisel refahını maksimum yapan

rasyonel bireye homo economicus denmektedir. Tüm bu özellikleri göz önüne alındığında, gerçek bir bireyin tüm özelliklerine sahip olduğu söylenebilmektedir (Soydal vd., 2010: 217-220).

Özetle, homo economicus varsayımı, kendi faydasını en çoklaştırabilmek için çıkarlarını birinci plana almakta, duygusal ve sosyal ilişkilerini ikinci plana atmaktadır. Bu yönüyle, akılcı ve mantıksal davranan bir bireyi ifade etmektedir. Bu varsayım Neo-Klasik İktisadın pozitif bilimlere geçişi hususunda da büyük bir öneme sahiptir. Rasyonel insan varsayımı, temeli rasyonelliğe dayanan Neo-Klasik iktisadı, pozitif bilimlere yaklaştırmaktadır (Hatipoğlu, 2012: 5-8).

İktisat bilimi hem doğa bilimleriyle hem de ekonometrik analizlerde matematik ile güçlü ilişki kurarak yeni bakış açıları getirmesine rağmen, karmaşık yapıya sahip olan insanın tahmin edilemez yapısını çözümleme konusunda yetersiz kalmaktadır (Kamilçelebi, 2012; 56-58). Bu yetersizlik noktasında insan davranışlarının altında yatan nedenlerle ilgilenen psikoloji bilimi ile insanın iktisadi davranışlarını konu alan iktisat bilimini bütünleştirmek gerekmektedir (Eser ve Togionbaeva, 2011: 288).

2.1.1. Psikolojik İktisat ve İktisat Psikolojisi

Konusu birey olan psikoloji bilimi de iktisat bilimi gibi sosyal bir bilimdir. Ancak, iktisat bilimi insan davranışları ile doğrudan ilgilenirken, psikoloji bilimi bu davranışların altında yatan nedenlerle ilgilenmektedir (Can, 2012: 92-94). İktisat, matematikle yoğun ilişki içinde olduğu için, bireyleri etkileyen psikolojik faktörleri göz ardı etmektedir. Her ne kadar iki bilim dalı birbiri ile ilişkili olsa da aralarında bulunan bu farktan dolayı literatürde bir arada kullanımına çok fazla rastlanılmamaktadır (Şen ve İncekara, 2012: 236-238). Ancak, iktisat psikolojisi, psikolojik iktisat ve davranışsal iktisat gibi yeni kavramlar ile ekonomik çalışmalarda psikolojik süreçlere yer verilmektedir.

İktisat ve psikolojinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan İktisat psikolojisi, tüketim ve diğer iktisadi davranışlar bakımından psikolojik süreçleri inceleyen bir disiplindir. Bireylerin sonsuz ihtiyaçlarının tatmin edilebilmesi ile ilgili yapmış olduğu tercihleri ele almakta ve iktisadi olguların insanların davranışları ve

mutlulukları üzerindeki etkilerinin ne olduklarını ve ne yönde olduklarını incelemektedir (Demirel ve Artan, 2016: 5-6).

2.1.2. Davranışsal İktisat

20. yy.'ın başlarında iktisat üzerine çalışmalarda bulunan bilim insanları, rasyonellikte psikolojinin önemini barındıran bir çok yayın yapmışlardır. (Erkan, 2016: 32-34). Yeni bir akım gibi ortaya çıkan ve psikoloji ile iktisadın birleşmesi ile var olan davranışsal iktisat, ana akım iktisadın yerine geçememiştir. (Duch and Gennetian, 2018: 66). Fakat, hem ilk duyulmaya başlandığı dönemlerde hem de günümüzde iktisatçıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. İlk olarak Kenneth, Boulding ve Harold Johnson tarafından 1958 yılında kullanılan davranışsal iktisat kavramı, sosyoloji ve antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerden yararlınsa da en çok psikoloji biliminden faydalanmaktadır (Eser ve Togionbaeva, 2011: 296).

Davranışsal iktisat Sent tarafından birinci nesil ve ikinci nesil davranışsal iktisat olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Carneige, Michigon, Oxford ve Stirling Üniversiteleri birinci nesil davranışsal iktisada katkıda bulunan okullar arasında yer almaktadır. Davranışsal iktisadın babası olarak bilinen Michigon okulunun temsilcisi George Katona, birinci nesil davranışsal iktisatçıların öncüsü kabul edilmektedir.

Katona, tüketici psikolojisinin iktisat biliminde uygulanmasına öncülük etmiştir. Çalışmalarında, iktisat bilimi ile psikoloji bilimi arasında güçlü bir bağ olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, psikoloji olmadan iktisadi süreçleri açıklamak mümkün olmamaktadır (Kitapçı, 2016: 61-65).

Davranışsal iktisada katkısı olan ve davranışsal iktisat üzerinde çalışmalar yapan diğer isim, Carniege okulunun temsilcisi Herbet Simondur. Simon, insan davranışlarının nedenlerini açıklama ve davranışları deneylendirme üzerine çalışmıştır (Kurtoğlu ve Fırat, 2014: 38-40).

İkinci nesil davranışsal iktisadın öncüleri ise Amos Tuersky ve Daniel Kahneman olmuştur. En önemli katkıları, beklenen fayda kuramının problemlerini açıklamada bilişsel bilimden faydalanmak, beklenti teorisini geliştirmek ve çerçeveleme tuzağının insan tercihlerinde önemli olduğunu vurgulamak olmuştur (Şeker ve Çetin, 2012: 280-285). Bireylerin seçimlerini yaparken psikolojik

kriterleri göz önünde bulundurduğunu, beklenen fayda teorisinden ziyade beklenti teorisinin bireylerin nasıl karar aldığı hususunda daha doğru tanımlamalar yaptığını ifade etmişlerdir. Bu fikirleri üzerine, Tuersky ölümünden dolayı ödülü alamamış olsa da Kahneman her ikisi adına 2002 yılında Nobel Ödülü almıştır (Basılğan, 2013: 69).

Davranışsal iktisat açısından önemli olan diğer iki isim George Akerlof ve Richard Thaler'dir. Bu konu ile ilgili George Akerlof 2001 yılında, Richard Thaler ise 2017 yılında Nobel Ekonomi Ödülü almışlardır (Altıntaş vd., 2016: 136).

Davranışsal iktisadı etkileyen bilim dalı bilişsel bilimdir. Bu sebeple, bazı bilim insanları davranışsal iktisat kavramı yerine bilişsel iktisat kavramını kullanmaktadır (Çiftçi, 2017: 7).

3. MUTLULUK EKONOMİSİNİN TEMEL SÜRECİ VE DAVRANIŞSAL İKTİSATLA İLGİSİ

Mutluluk, herkesin ulaşmak istediği nihai amaçtır. Bireyler, hem bireysel hem çevresel hem de toplumsal görevlerini yerine getirirken çıkarları doğrultusunda davranmaktadır. Rasyonel davranan her birey, mutlu olmayı tercih etmektedir. Bireysel davranışların psikolojik boyutuyla ilgilenen davranışsal iktisat, insan psikolojisinin temelinde var olan mutlu olma isteğini de barındırmaktadır (Köksal vd., 2014: 74).

Mutluluk nedir? sorusu eski çağlardan günümüze kadar tartışılan bir konu olmuştur. İlk olarak Antik Yunan filozofu Sokrates, erdemin kaynağının iyilik olduğunu dile getirmiş, iyi ve bilge olmanın mutluluğu beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Orta Çağ Avrupa'sında, "Mutluluk sadece ölümden sonra yaşanacaktır." düşüncesi hakim olmuştur. O dönemde Hz. İsanın çektiği acılar göz önünde bulundurularak, dünyevi mutlulukların bir getirisi olamayacağı, yaşanan dünyanın mutluluğa ulaşmada sadece bir araç olduğu düşünülmektedir. Ancak, 17. yy.'da akıl ve mantığın hakim olmasıyla birlikte, mutluluk kavramı yeniden ön plana çıkmıştır. Akıl ve bilimi ön plana çıkarmaya çalışan aydınlanma dönemi olarak da adlandırılan 18. yy.'da mutluluk, yeniden ilgi görmeye ve araştırılmaya başlanmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 3-4).

Mutluluğun cinsiyetle ilgisini ilk tespitini yapan Wilson, cinsiyetin mutlulukla ilişkisi olmadığını belirtmiştir. Ancak, daha sonra yapılan çalışmalar ve anketler bu durumun farklı olduğunu ortaya koymuştur. Mutluluğun yaş faktörü ile ilgili olarak bazı yazarlar yaşlı bireylerin genç bireylerden daha mutlu olduğu görüşünderken, diğer yazarlar bu görüşün tam tersini desteklemektedir.

Mutluluğun eğitim ölçütüyle ilgili büyük çalışma yapan Witter, eğitim ile mutluluk arasında ilişki olduğunu belirtmiştir (Kangal, 2013: 220-225). Cinsiyet ile ilgili araştırmalarının yanı sıra mutluluğun evlilikle ilgili olduğunu belirten Wilson, evliliğin mutluluğun bir belirtisi olduğunu ifade etmiştir. Yapılan birçok çalışma, artan gelirin rahat bir yaşamı beraberinde getirmesinden dolayı mutluluğu da beraberinde getirdiğini açıklamıştır (Akgiş, 2015: 70). Bunların yanı sıra haz, arzu ve mutluluk ölçütleri bireylerin karakter ve kişilik özelliklerine göre de değişebilmektedir (Aktaş, 2015: 54-56).

Mutluluğu sağlamanın en önemli yolu ekonomik büyümeden geçmektedir. Bireylerin yaşam memnuniyetinin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden biri olarak hoşnutsuzluk endeksi (miserable index) kullanılmaktadır. Bir ülkenin ne kadar mutlu ya da mutsuz olduğunu ölçmede kullanılan bu endeks, Arthur Okun tarafından geliştirilmiş olup, endeksin hesaplanması enflasyon ve işsizlik oranlarının eşit ağırlıklarla toplanmasıdır (Özcan, 2016; 299). Türkiye'de bu endeks 2017 yılında 22,2'dir ve yedinci sıradadır. 2018 yılında endeksin 20,6 ve sıranın da beş olması beklenmektedir. Bu durum 2018'de endeks skorunun iyileşmesinin beklendiğini göstermektedir.

Mutluluğun sağlanmasında ekonomik büyümenin önemini ortaya koyan bir diğer endeks de Tüketici Güven Endeksi (TGE)'dir. Tüketicilerin gelirleri, tüketimleri, tasarrufları ve beklentileri yaş, cinsiyet vb. unsurlara göre değişmektedir. Ülkelerin ekonomik gelişmeleri hakkında bilgi veren ve ekonomik büyümeyi tahmin etme hususunda öneme sahip olan TGE, tüketicilerin yaş ve cinsiyetlerine göre hesaplanmaktadır. Her ay Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından hazırlanmakta ve tüketicilere uygulanan anket sonucunda hesaplanmaktadır. Bu endeks 0-200 arasında değer

almaktadır. 100 ve üstündeki değerler tüketicinin ekonomide beklentisinin pozitif olduğunu, 100 ve altındaki değerler ise negatif olduğunu belirtmektedir (<https://www.gcmforex.com/>, 2018).

Türkiye'de bu endeks 2017 yılının ilk çeyreği 66,82; ikinci çeyreği 71,35; üçüncü çeyreği 70,38; dördüncü çeyreği 70,38, 2018 yılının ilk çeyreğinde 71,96; ikinci çeyreğinde 70,68; üçüncü çeyreğinde ise 66,89 olarak hesaplanmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr>, 2018). 100 birimin altında değerler olduğu için ekonomik büyüme ile ilgili beklentiler negatiftir. Ekonomik beklentilerinin olumsuz olması özellikle 2018 yılında mutlu bireylerin azaldığını göstermektedir.

3.1. Veriler İle Mutluluk Ölçütleri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2003 yılı itibariyle, düzenli olarak her yıl Yaşam Memnuniyeti Araştırması yapılmaktadır. Bu araştırma tüm ülkede hane halklarıyla yüz yüze görüşerek anket uygulaması biçiminde gerçekleştirilmektedir (Servet, 2017: 19). Araştırmada "Ne kadar mutlusunuz?" sorusuna verilen cevapların, "Çok Mutlu, Mutlu, Orta, Mutsuz, Çok Mutsuz" şeklinde derecelendirilmesi istenmektedir.

Mutluluğu etkileyen faktörler olarak cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalışma durumu TÜİK web sayfasından alınmıştır. Cinsiyet faktörü, 2013 ile 2017 yılları arasında kapsamakta iken; yaş, eğitim durumu ve çalışma durumu en son hesaplanmış olan 2017 yılına ait anket verilerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Türk Hane Halkı Cinsiyete Göre Mutluluk Dağılımı (2013-2017) (%)

Yıllar	2013		2014		2015		2016		2017	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Çok Mutlu	10,06	9,05	8,53	7,61	8,9	6,96	8,2	6,9	8,35	6,08
Mutlu	51,8	47,03	51,91	44,35	51,27	45,94	56,32	51,16	54	47,54
Orta	28,5	32,01	29,19	34,91	29,79	34,31	26,35	30,22	28,06	33,83
Mutsuz	7,27	9,1	7,61	10,22	7,59	10,11	7,52	10,2	7,77	10,14
Çok Mutsuz	2,36	2,8	2,75	2,92	2,45	2,67	1,61	1,52	1,82	2,41

Kaynak: TÜİK, Genel Yaşam Memnuniyeti Araştırması.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, cinsiyet faktörüne göre mutluluk dağılımı, kadın ve erkeklerde "Ne kadar mutlusunuz?" sorusuna verilen cevaplarda çok mutlu derecelendirmesi 2013 yılından 2017 yılına kadar azalmıştır. Orta derecede mutlu olanlar artmış; mutsuz, çok mutsuz derecelendirmesinde büyük farklar yaşanmamıştır. Sorulan soruya mutlu olarak verilen cevaplarda kadınlar için 2016 yılında artmış, 2017 yılında azalmıştır.

Tablo 2: Türk Hane Halkı Yaş Dağılımına Göre Mutluluk Dağılımı (2017) (%)

Yıl	2017					
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Yaş Dağılımları						
Çok Mutlu	10,36	10,82	5,81	4,71	5,51	5,02
Mutlu	50,94	47,75	50,05	48,38	50,71	61,07
Orta	29,9	31,94	33,28	32,99	31,02	22,94
Mutsuz	7,05	7,51	9,01	11,79	10,17	8,28
Çok Mutsuz	1,75	1,98	1,86	2,13	2,59	2,69

Kaynak: TÜİK, Genel Yaşam Memnuniyeti Araştırması.

Tablo 2'de TÜİK verilerinin güncel sonuçlarına bakıldığında, fazla yüzdeliğe sahip olanlar açısından, çok mutlu olanlar 25-34 yaş aralığı, mutlu olanlar 65 yaş üstündekiler, orta düzeyde mutlu olanlar 35-44 yaş aralığı; mutsuz olanlar 55-64 yaş aralığında, çok mutsuzlar ise 65 yaş ve üstünde bulunan bireylerdir. Yaş arttıkça çok mutlu ve orta cevabı verenlerin yüzdeliği azalmakta; mutlu, mutsuz ve çok mutsuz cevabı verenlerin yüzdeliği artmaktadır.

Tablo 3: Türk Hane Halkı Eğitim / İş Durumuna Göre Mutluluk Dağılımı (2017)

Yıl	2017				
	Bir Okul Bitirmedi / Çalıştı	İlkokul / İş Bulamaması	İlköğretim ve Ortaokul /	Lise Dengi	Yükseköğretim / Emekli
Eğitim Durumu / İş Durumu					

			Ev İşleri İle Meşgul	Meslek / Eğitim Öğretim	
Çok Mutlu	5,08 /	6,09 /	10,45 /	7,17 /	8,57 /
	7,56	1,82	8,78	7,95	6,03
Mutlu	57,44 /	51,57 /	45,67 /	50,22 /	48,35 /
	48,43	32,3	56,06	55,57	49,85
Orta	25,82 /	30,54 /	32,11 /	32,67 /	33,38 /
	33,94	43,77	25,81	29,78	30,93
Mutsuz	8,87 /	9,57 /	8,89 /	8,18 /	8,75 /
	8,31	16,52	7,46	5,56	11,31
Çok Mutsuz	2,79 /	2,23 /	2,88 /	1,76 /	0,95 /
	1,76	5,58	1,89	1,14	1,88

Kaynak: TÜİK, Genel Yaşam Memnuniyeti Araştırması.

Tablo 3'de Türk Hane Halkının "Ne kadar mutlusunuz?" sorusuna verdiği cevapların eğitim ve iş durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Eğitim durumuna göre bakıldığında, eğitim seviyesi arttıkça mutluluk düzeyinin arttığı görülmektedir. Mutluluğun iş durumuna göre ölçütlerine bakıldığında ise çalışan, ev işleri ile meşgul olan, eğitimine devam eden ve emekli olanların derecelendirme yüzdelerinde en büyük pay mutlu olarak belirlenmiştir. İş bulamayanların ise soruya verdikleri cevabın derecesi en çok orta düzeyde mutlu olarak çıkmıştır.

SONUÇ

Sosyal bilimler içinde kendini en çok yenileyen İktisat bilimi, diğer bilim dallarıyla sürekli etkileşim halindedir.

19. yy.'ın ortalarına doğru egemen olmaya başlayan Neo-Klasik iktisadi ekolün varsayımlarına tepki olarak davranışsal iktisat ortaya çıkmıştır. İlk olarak

Kenneth, Boulding ve Harold Johnson tarafından kullanılan davranışsal iktisat George Katona, Amos Tuersky ve Daniel Kahnemann'ın çalışmalarıyla gelişmiştir.

Davranışsal iktisat ile ilgili çalışmaları başlatan bilim insanları, birey faktörünü ön plana çıkarmaya çalışırken insana özgü ve sınırsız olan motivasyon, haz, mutluluk, korku ve riskten kaçınma gibi duyguların ekonomik kararlarda nasıl etkili olduğunu incelemektedirler. Gözlemlere ve deneylere dayanan bu incelemeler son yıllarda giderek artmaktadır.

Çalışmada hoşnutsuzluk endeksi, tüketici güven endeksi ve TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anket Araştırmasından yararlanılmıştır. Mutluluğu etkileyen faktörler arasında bulunan yaş, cinsiyet, eğitim ve çalışma durumu ele alınmıştır. Cinsiyet faktörüne göre bakıldığında, kadın ve erkeklerde "Ne kadar mutlusunuz?" sorusuna verilen cevaplarda çok mutlu derecelendirmesi 2013 yılından 2017 yılına kadar azalmıştır. Yaş faktörüne göre, yaş arttıkça çok mutlu ve orta cevabı verenlerin yüzdeliği azalmakta; mutlu, mutsuz ve çok mutsuz cevabı verenlerin yüzdeliği artmaktadır. Eğitim düzeyi mutluluğu olumlu etkilemektedir. Eğitim seviyesi artan bireylerin daha mutlu olduğu görülmektedir. İş durumuna bakıldığında ise, iş bulunamaması halinde orta düzeyde mutlu olan bireylerin fazlalığı dikkate çarpmaktadır. Çok mutlu cevabını verenlerde en yüksek yüzdeliğe sahip olanlar da ev işleri ile meşgul olan bireyler olmaktadır.

KAYNAKLAR

AKGİŞ, Ö. (2015), "Bir Refah Göstergesi Olarak Türkiye’de Mutluluğun Mekansal Dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 69-76.

AKTAŞ, M. T. (2015), "Mutluluğun Durağan Durum Hali: Yoksulluk Açısından Uyum Teorisine Dayalı Bir Analiz", *Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 4 (4), 2147-3668.

ALTINTAŞ, M., DEMİREL, B., GÜVERCİN, D., AKSOY, E., SEVİM, C., GÜNAYDIN, İ. (2008). "Ekonomi Biliminde Dönüşümün Nobel Ekonomi Ödüllerine Yansıması", *Ekonomik Yaklaşım*, 19 (66), 119-153.

BASILGAN, M. (2013), "İktisat ve Deneysel Yöntem: Deneyler, Tartışmalar ve Gelecek", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (48), 61-89.

CAN, Y. (2012), "İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat", *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 91-98.

ÇİFTÇİ, H. (2017), "İktisadın Farklı Bir Çehresi; Nöro İktisat", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 1-5.

ÇİFTÇİ, H., AYYILDIZ H. (2016), "Nöro iktisat Işığında Rekabetçi Karar Alma Sürecinde Duygular, Roller ve Önemi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 58-81.

DEMİREL, S. K., ARTAN, S. (2016), "Nöro iktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (1), 1-28.

DUCH, H., GENNETIAN, L.A. (2018), "Using A Behavioral Economics Perspective To Boost Family Engagement In The Getting Ready For School Preschool Intervention", *Promising Practices For Engaging Families In Stem Learning*, (Ed. J. Kennedy, T. Woods., M. Caspe), USA, 65-80.

ERKAN, B. (2016), "Ana Akım (Ortodoks-Neoklasik) İktisat Öğretisi Eleştirisi: Heteredoks Yaklaşım İhtiyacı", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8 (14), 25-40.

ESER, R., TOIGONBAEVA, D. (2011), "Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 6 (1), 287-321.

HATİPOĞLU, Y. Z. (2012), "Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak", *Research Gate*.

<https://www.adamsmith.org/the-theory-of-moral-sentiments/>, (27.06.2018).

<https://www.gcmforex.com/>, (09.10.2018).

<http://www.tuik.gov.tr> (09.10.2018).

KAMİLÇELEBİ, H. (2012), "Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi Ve Davranışsal İktisatta Fayda Mutluluk İlişkisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 1309-8020.

- KANGAL, A. (2013), "Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hane halkı İçin Bazı Sonuçlar", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (44), 214-233.
- KİTAPÇI, İ. (2016), "Bilişsel Psikolojinin Vergi Uyumuna Etkisi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53 (611), 57-69.
- KİTAPÇI, İ. (2017), "Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişsel Önyargılar", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 2149-5203.
- KÖKSAL, Y., BAYRAKTAROĞLU, H., SARI, S. (2014), "Tüketicilerin Mutluluk Düzeylerine Göre Markalı Ürünlere Bakışları Üzerine Bir İnceleme; Giyim Sektörü Örneği", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 73-81.
- KURTOĞLU, R. (2014), "Davranış Ekonomisi Ve Nöro-Finans", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 1-25.
- KURTOĞLU, R., FIRAT, E. (2014), "Ekonomide “Yaratıcı Yıkım” Dan Davranışsal Ekonomiye Geçiş", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 36-55.
- ÖZCAN, S. E. (2016), "Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 294-313.
- SARFATİ, M. (2005), "Rasyonalite ve Neoklasik Kuram", *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (57), 103-130.
- SERVET, O. (2017), "Mutluluğun Türkiye’deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (35), 16-42.
- SOYDAL, H., MIZRAK, Z., YORGANCILAR, F. N. (2010), "Nöro Ekonomi Kavramı’nın İktisat Bilimi İçindeki Yeri, Önemi Ve Bilimselliği", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (19), 214-240.
- ŞEKER, F., ÇETİN, M. (2012), "Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen’in Eleştirisi", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/288953>) (20.06.2018).

ŞEN, S., İNCEKARA, B. (2012), "İktisat Ve Psikoloji Etkileşiminde Davranışsal İktisat", *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 235-244.

THALER, R. (2018), "From Cashews to Nudges: The Evolution of Behavioral Economics", *American Economic Review*, 108 (6), 1265–1287.

VEENHOVEN, R., DUMLUDAĞ, D. (2015), "İktisat ve Mutluluk", *İktisat ve Toplum Dergisi*, (58), 46-51.

Vergilendirmenin Sosyal Yaşama Etkileri

Bilge Kaan ALTUNOĞLU¹, Ahmet ÖZEN²

Özet

Kamu harcamaların finansmanında en önemli kaynaklardan biri olan vergiler, konuluş amaçları bakımından kamu gelirlerini artırma amacı veya yönlendirme amacı taşımaktadır. Tarihsel süreçte baca vergisi, şömine vergisi, pencere vergisi ve tuğla vergisi gibi vergiler kamu gelirlerini artırma amacı taşıırken sakal vergisi ve tütün ve alkol üzerinden alınan vergiler toplumu yönlendirme amacı taşımaktadırlar. Vergilerin amacı ne olursa olsun toplumların ve insanların yaşamları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olmaktadır. Vergiler toplumların alışkanlıklarını, genel sağlık durumunu, mimariyi ve üretim yöntemlerini değiştirebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: vergi, vergi geliri, sosyal etki

JEL Sınıflama Kodu: H29

Taxes and Effects on Social Life

Abstract

Taxes, one of the most important sources of public expenditure financing, are intended to increase public revenues or steer society. In the historical process, taxes such as chimney tax, fireplace tax, window tax and brick tax are intended to increase public revenues, while beard tax and taxes on tobacco and alcohol are intended to direct society. Taxes have a direct and indirect impact on the lives of societies and people, regardless of their purpose. Taxes can change the habits, general health status, architecture and production methods of societies.

Keywords: tax revenue, social influence

JEL Classification Codes: H29

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, bilgekaan.altunoglu@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ahmet.ozen@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Devletin egemenlik gücüne dayanarak karşılıksız olarak cebren aldığı parasal değerlere vergi denilmektedir. Kamusal ihtiyaçların finansmanında vergi gelirleri, borçlanma, emisyon gelirleri ve diğer gelirler kullanılmaktadır. Bu sayılan gelir türleri içerisinde ise en büyük pay vergi yoluyla elde edilen gelirlerindir. Kamusal ihtiyaçların finansmanı vergiler ile sağlanırken vergiler toplumların gelişim düzeylerinde farklı şekillerde kendini göstermiştir. İlk zamanlarda yöneticilere toplumun bağlılığının göstergesi olan vergiler özellikle tarım toplumuna geçişle birlikte dinsel bir amaç haline gelmiştir. İlerleyen süreçte vergiler gönüllülük esasından çıkmış ve zorunlu bir ödeme haline gelmiştir. Kamu erki artan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla vergi konusu olabilecek farklı kaynakların da vergilendirilmesi yoluna gitmiştir. Devletler bir taraftan kamu gelirlerini vergiler ile artırmaya çalışırken diğer taraftan toplumsal düzeni yine vergiler yoluyla sağlamaya çalışmışlardır. Rus Çarı Pedro'nun sakal bırakan erkeklerden Sakal vergisi alması toplum düzeni ile ilgili iken, İngiltere'de uygulanan Tuğla Vergisi, Şömine Vergisi ve Pencere Vergisi kamu gelirlerini artırmaya yönelik vergiler olarak ele alınmaktadır.

Vergiler amaçları yönünden; mali amaçlı vergiler ve mali amacı olmayan vergiler olarak ifade edilebilir. Mali amaçta gelir elde etmek birincil hedef iken mali olmayan amaçlı vergilerde hedef istenilen veya istenilmeyen bir durumun kontrolüdür. Bu kapsamda Baca Vergisi, Pencere Vergisi, Şömine Vergisi, Tuğla Vergisi gibi vergiler mali amaçlı vergiler olarak değerlendirilebilir. Devletlerin toplumu belirli bir yöne yönlendirmek amacıyla saldıgı vergileri kapsamında ise Sakal Vergisi ve tütün ve alkol üzerinden alınan vergiler değerlendirilebilir. Vergilerin ister mali amaçlı olsun isterse yönlendirme amacı taşısın toplumların yaşamları üzerinde direk ve dolaylı etkileri bulunmaktadır.

2. KAMU GELİRLERİNİ ARTIRMA AMACI GÜDEN VERGİLER

Kamu finansmanının sağlanması için konulan vergilerin birincil amacı ekonomik nedenlerdir. Devlet vergiye konu olabilecek alanların vergilendirilmesi ile ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşmak ve bütçe dengesini sağlamak ister. Fakat çıkış noktası ekonomik nedenler olmasına rağmen mükelleflerin vergi karşısında gösterdikleri tutumlar insanların yaşamları üzerinde çeşitli değişikliklere neden olabilmektedir. Tarihsel süreçte kamu gelirlerini artırma amacı ile konulan fakat insanların yaşamları, sağlıkları ve mimari üzerinde etki eden vergilerden söz edebiliriz.

Baca vergisi ya da şömine vergisi tarımsal ürünlerden alınan vergi gelirlerinin azalması ve bu kaybın telafisi için ortaya atılmıştır. Vergilendirmede merkezileşmenin de göstergesi olan baca vergisi aynı zamanda ödeme gücünü de esas olan bir vergiydi. Gelir düzeyi, evlerde bulunan şömineler ve dolayısıyla ısıtılan oda sayısına göre belirlendiği varsayılabilir. 17. Yüzyılın sonlarına kadar İngiltere’de uygulanan Şömine Vergisinde her ocak veya şömine için altı ayda bir ödeme yapılmaktaydı ve vergi toplamaktan sorumlu olan memurlar tarafından gün içerisinde evlere girerek kontrol edilirdi. (Riches, 1960: 59) Baca vergisinde bacanın özellikleri dikkate alınmazdı ama evde bulunan baca sayısına göre vergilendirme yapılırdı. (Jutte, 1986: 174) İngiltere’de uygulanan düzenli ve sürekli baca vergisi bütçe açısından gelir kaynaklarından bir tanesiydi. Ancak Fransa ve İspanya örnekleri ile karşılaştırıldığında ilkel kaldığı görülmekteydi.(Bush, 1991: 315) İngiltere’nin 1640’lı yıllardaki İç Savaş döneminde aldığı başlıca doğrudan vergilerden bir tanesi de şömine vergisidir. (Kiser E. ve Linton A. 2001: 420) Şömine vergisi ile kişilerin gelir durumu arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek zordur ancak yine de vergi kapsamı ve değerlendirme yöntemi nedeniyle yararlıdır.(French, 2000: 78-79)

Pencere vergisi İngiltere’nin artan fon ihtiyacını karşılamak amacıyla 1696 yılında çıkmıştır. (Glantz, 2008: 19) Pencere vergisinde vergi mükellefi bina ya da evin sahibi değil kullanıcısı olan kişilerdi. Pencere vergisinde vergi miktarı her ilave edilen her pencere ile artmaktaydı. (Oates ve Schwab, 2015: 164-165) Pencere

vergisi mevzuatının boşluklarından yararlanan mükellefler vergiden kaçınmak için evlerin mimarisinde değişiklikler yapmışlardır. (Glantz, 2008: 18) İngiltere'nin 1600'lü yılların sonlarında yapılan görkemli evlerinde pencere verginin izlerini görmek mümkündür. Pencere vergisinin uygulanmasındaki temel amaç mülkün büyüklüğü ve lüksü hakkında bilgi vermesi, verginin tanımlanması ve toplanmasında kolaylık olacağı düşüncesiydi. Fakat pencerelerin vergi konusu olmasından sonra yapılarda pencerelerin vergi konusu olmayacak şekilde yapılmaya çalışılması zaman içerisinde bir sorun olarak idarenin karşısına çıkmıştır.(Kay, 1990: 29) Mükelleflerin merdiven ve evin diğer kısımlarının ışıklandırılması için vergiye tabi olmadan (pencere vergisi) yaptıkları düzenlemeler vergi dairesinin dikkatini çekmiştir ve bu konuda sınırların açıkça çizilmesi için Avam Kamarasına ve Hazineye talepte bulunulmuştur.(Ward, 1952: 531) İngiltere'de özellikle mali durumu iyi olan pencere vergisinin yükünü karşılamada sorun yaşamayan zenginler, hayat standartlarını gösteren gösterişli evler yapma yoluna gittiler. (Glantz, 2008: 28)

Pencere vergisinin mükellefi olmaktan kaçınmak için insanlar evlerinin pencere boşluklarını duvarla örmüşlerdir. Fakat bununda maliyeti insanların karanlıkta oturmaları anlamına gelmekteydi.(Wigger, 2006: 282) Pencere vergisinin uygulanması neticesinde pencerelerden ve dolayısıyla gün ışığından vazgeçen insanlar artan haşere ve bulaşıcı hastalıklarla uğraşmak zorunda kalmışlardır.(Rosenthal, 1919: 512) Pencere vergisi nedeniyle pencerelerin yerini tuğlalar almış ve uygun havalandırma ve temizliğin olmamasından dolayı dizanteri, kangren ve tifüs gibi hastalıklar için ortam oluşmuştur.(Oates ve Schwab, 2015: 167) Pencere vergisinin uygulanması kendisinden önce gelen ocak vergisinin uygulanmasından daha farklıydı. Ocak vergisinde değerlendiriciler evlere girerek evlerdeki şömine ve ocakları saymak zorundaydı. Bu durum ise evlerin mahremiyetini ihlal etmesi nedeniyle tepki çeken bir durum oluşturuyordu. Fakat pencere vergisinde de uygulamada bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Pencerenin tanımının yapılmaması vergilendirmede karışıklıklara neden olmuştur. Örneğin kömür mahzeninin duvarındaki bir delik nedeniyle vergi ödeyenler olduğu gibi duvardan tuğla düşmesi

nedeniyle vergi borcu ile karşı karşıya kalanlar olabiliyordu. (Oates ve Schwab, 2015: 165)

İngiltere’de Kraliçe Victoria tarafından tuğla vergisinin kaldırılmasıyla birlikte süs tuğlasının kullanımının arttığı görülmektedir. (Floyd,1973: 88) Tuğla vergisinin kaldırılması ile birlikte tuğla yapım endüstrisinde birtakım değişiklikler görülmeye başlandı. Özellikle farklı üretim tekniklerinin kullanılması, tuğlaların birden farklı renkte üretilmesine ve boyutlarının farklılaşmasına neden oldu. Farklı boyuttaki tuğlalar ise mimari yapıların farklılaşmasına olanak tanıdı. Örneğin tuğla boyutlarının büyümesi ile birlikte evlerin cumba gibi özelliklere kavuştuğu söylenebilir. (Jackson, 2000: 241)

3. YÖNLENDİRİCİ VERGİLER

Devletin belirli bir amaç için mükellefleri belirli bir amaca yöneltmesine yönlendirici vergiler denilmektedir. Yönlendirici vergilendirmede caydırma ve özendirme yöntemleri kullanılarak insanların belirlenmiş amaç doğrultusunda davranış sergilemesi beklenmektedir. Caydırma yönteminde bireylerin belirli bir davranışı yapmamaları amaçlanırken, özendirme yönteminde bireylere veya topluma tanınan birtakım vergisel avantajlar, vergi afları veya sübvansiyonlar ile bireyin davranış tercihi etkilenmeye çalışılmaktadır.(Göker, 2014: 21-22)

Yönlendirici vergilerin sosyal alanda düzenleme yapmak amacıyla kullanılmasına tarihi bir örnek sakal vergisidir. Rus Çarı Pedro tarafından çıkarılan sakal vergisi, Rusların Avrupalıların gözünde medeniyetsiz ve gülünç görüldüğünü düşündüğü için çıkarılmıştır. Pedro’nun sakallı birini gördüğünde herhangi bir uyarıda bulunmadan makasla sakallarını kestiği görülmüştür. (Jensen, 2004: 431) Rus erkekleri sakal vergisi çıkarıldıktan sonra belirli bir dönem sakallarını gizleme yoluna gitseler de birkaç sakal tıraşından sonra sakalsız hallerinde memnun olmaya başladılar. (Jensen, 2004: 432) Sosyal alanda düzenleme yapmak amacıyla çıkarılan sakal vergisi beklenen sonuçları doğurmasa da örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Yönlendirici vergilerin günümüzde görüldüğü alanlardan bir tanesi de toplum sağlığını koruma adına alkol ve sigaradan alınan vergilerde görülmektedir. Sigara ve alkol tüketimi negatif dışsallığı olan ürünlerdir. Sigaranın içen insanlar yanında pasif içicilere de ciddi zararlar verdiği bilinmektedir. Sigara tüketimi başta kanser ve kalp rahatsızlıkları olmak üzere cilt ve diğer organlara ciddi zararlar vermektedir. Gebelikte kullanımının çocuk sağlığı açısından önemli riskler taşıdığı bilinmektedir. Ayrıca sigaraya başlama yaşının giderek düşmesi gelecek nesillerin sağlığı açısından kaygı vericidir.

Sigaranın tüketiminin neden olduğu hastalıkların tedavisi ise başlı başına bir konudur. Gerek kanser tedavisinde kullanılan makine ve ilaçların pahalılığı gerekse söz konusu materyallerin yurt dışından ithal edilmesi milli ekonomiye önemli bir yük teşkil etmektedir.

Alkol tüketimi konusunda ülkelerin vergi düzenlemeleri ile kullanımı azaltmaya yönelik çeşitli uygulamaları bulunmaktadır. Örneğin alkopop içeceklerin (alkol ve tatlı içeceklerin karıştırılması ile hazırlanan karışım) gençler arasında hızla yayılmasını önlemek amacıyla Almanya'da söz konusu içeceklere 2004 yılında vergi artışı getirilmiş ve fiyatları iki katına çıkmıştır. Fiyat artışından sonra alkopopların satışları %12 oranında azalmıştır. (Ekinci ve Turan, 2013: 112-115)

Sigaraya yapılan vergi artışları; bırakanların sayısı artıracak veya başlamak isteyenlere engel olacak, toplum sağlığı açısından fayda sağlayacak ve artan kamu geliri sağlayacaktır. (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 329)

Türkiye'de sigara satışlarında azalma olmasına rağmen tütün kullanımının artış göstermesi ciddi sigara kaçakçılığının yapıldığının göstergesidir. Türkiye'de yakalanan kaçak sigara paketlerinin sayısı yıllar içerisinde katlanarak devam etmektedir. (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 341-342) Bu durum Türkiye için sigaradaki vergi artışları ile beklenen etkinin oluşturulmadığının bir göstergesidir.

SONUÇ

Kamusal ihtiyaçların finansmanında en önemli kaynak olan vergiler ister kaynak oluşturmak için olsun isterse yönlendirme amacı taşısın toplumları ve alışkanlıkları

etkilemişlerdir. Vergilerin aynı zamanda toplum sağlığı, mimari ve üretilen ürün çeşitliliğinde de farklılaşmalara neden olduğu bilinen bir gerçektir. Bu neden hangi kaynaktan ve hangi amaçla alınacağı belirlenirken verginin dışsallığı iyi değerlendirilmelidir. Çıkarılacak olan verginin ödeme gücünü dikkate alan, sınırları yasalar ile kesin olarak belirlenmiş ve adaletli bir vergi olmasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

Bush M. L. 'Up for the Commonweal': The Significance of Tax Grievances in the English Rebellions of 1536, *The English Historical Review*, Vol. 106, No. 419 (Apr., 1991), pp. 299-318

Ekinci F. ve Turan D., Alkopol Vergilerinin Gençlerin Alkol Tüketimi Üzerine Etkileri ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.13, Sayı.1, pp.111-119
<http://localhost:8080/xmlui/handle/anadolu/125>

Floyd M.H., A Terra-Cotta Cornerstone for Copley Square: Museum of Fine Arts, Boston, 1870-1876, bySturgis and Brigham, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 32, No. 2 (May, 1973), pp.83-103

French H.R., Social Status, Localism and the 'Middle Sort of People' in England 1620-1750, *Past & Present*, No. 166 (Feb., 2000), pp. 66-99

Glantz A.E., A Tax on Light and Air: Impact of the Window Duty on Tax Administration and Architecture, 1696-1851, *Penn History Review*, Volume 15, Issue , Spring 2008, Article 3, pp.18-40

Göker C., Yönlendirici Vergilendirme, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 17 (2014): 11-30

Jackson N., Christ Church, Streatham, and the Rise of Constructional Polychromy, *Architectural History*, Vol. 43 (2000), pp. 219-252

Jensen, E. M., Taxation of Beards (2004). Green Bag 2d, Vol. 6, p. 431, 2003; Tax Notes, Vol. 102, p. 153, 2004.

Jutte R., Household and Family Life in Late Sixteenth-Century Cologne: The Weinsberg Family, The Sixteenth Century Journal, Vol. 17, No. 2 (Summer, 1986), pp. 165-182

Kay J. A., Tax Policy: A Survey, The Economic Journal, Vol. 100, No. 399 (Mar., 1990), pp. 18-75

Riches N., The Journal of Modern History, The University of Chicago Press Vol. 32, No. 1 (Mar., 1960), pp. 59-60

Kiser E. ve Linton A., Determinants of the Growth of the State: War and Taxation in Early Modern France and England, Social Forces, Vol. 80, No. 2 (Dec., 2001), pp. 411-448

Oates W.E. ve Schwab R.M., The Window Tax: A Case Study in Excess Burden The Journal of Economic Perspectives, Vol. 29, No. 1 (Winter 2015), pp. 163-179

Rosenthal L., The Work And Influence Of The National Tax Association, Proceedings of the Annual Conference on Taxation under the Auspices of the National Tax Association, Vol. 12 (JUNE 17-19, 1919), pp. 512-517

Uğur A. ve Kömürcüler E., Türkiye’de Sigara’nın Vergilendirilmesinin Etkinliği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2015, C.20, S.4, s.327-346

Ward W. R., The Administration of the Window and Assessed Taxes, 1696-1798, The English Historical Review, Vol. 67, No. 265 (Oct., 1952), pp. 522-542

Wigger B.U. Do Complex Tax Structures Imply Poorly Crafted Policies?, Review of Economics, Bd. 57, H. 3(2006), pp. 281-289.

Türkiye’de Enerji Kullanımında Ayrıklaştırma Etkisi¹

Kumru Türköz², Utku Utkulu³

Özet

Ekonomik girdiler ile çevresel yıkımlar arasındaki bağlantının koparılması şeklinde ifade edilen ayrıklaştırma kavramı, ekonomik büyüme ve kalkınma ile birlikte ihtiyaç duyulan kaynak kullanım miktarındaki azalmayı ifade etmektedir. Bu sayede aynı miktarda çıktı için gerekli olan enerji girdilerindeki düşüş ya da aynı miktardaki enerji girdisiyle daha fazla çıktı elde etmek bir ayrıklaştırma göstergesi olarak ele alınmaktadır. GSYH’deki her bir birim artışa karşılık, kullanılan kaynak miktarı artmakta ancak bu artış GSYH’deki artışın gerisinde kalmakta ise göreceli ayrıklaştırma, GSYH’da meydana gelen her bir birimlik artış kaynak kullanımı üzerindeki baskıyı belirgin bir şekilde azaltmaktaysa da mutlak ayrıklaştırma söz konusu olmaktadır. Bu amaçla çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyümeye paralel olarak enerji kullanımında herhangi bir ayrıklaştırma etkisi olup olmadığı Lu vd. (2011) tarafından geliştirilen ayrıklaştırma indeksi yardımıyla incelenmiştir. 1998-2016 döneminde tarım, sanayi, konut ve hizmetler ile ulaştırma sektörlerindeki enerji kullanımlarının ve bu sektörlerdeki büyümelerin ayrı ayrı ele alındığı çalışmada genel olarak her dönemde göreceli bir ayrıklaştırma ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıklaştırma indeksi sonuçları; ele alınan dönemde sektörel büyümelerin genel olarak enerji girdilerinde göreceli bir azalmayla birlikte büyümüş olduğunu göstermektedir. Buna göre söz konusu dönemde Türkiye’de belirtilen sektörlerde meydana gelen büyümelerin enerji kaynaklarına olan bağımlılığı göreceli olarak azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayrıklaştırma, Enerji Kullanımı, Ekonomik Büyüme.

JEL Sınıflama Kodları: O13, Q43, O44.

Decoupling Effect of Energy Use in Turkey

Abstract

Decoupling effect, which is expressed as the breakdown of the link between economic inputs and environmental destructions, represents a decrease in the amount of resource use needed together with economic growth and development. Reducing the amount of energy input while output is constant or increasing the output while energy input is constant indicates the decoupling effect. In contrast to each unit increase in GDP, the amount of resources used is increasing, but if this increase is behind the increase in GDP it is called relative decoupling. However if the increase in GDP per unit significantly reduces the pressure on resource use is called absolute decoupling. This study focuses on whether Turkey is the decoupling effect between energy use in each sector and sectoral growth rate through the decoupling index developed by Lu et al. (2011). In the study, growth rates and energy use in agriculture, industry, housing and services and transportation are analyzed separately in 1998-2016 period. According to this, it has been observed that there is relative decoupling effect in all of the sectors in each period. The results of decoupling index; it shows that the growth in each sector grows with a decrease in energy input. Thus, it has been observed that the sectoral growths is decreasing dependence on energy sources relatively in Turkey.

Keywords: Decoupling, Energy Consumption, Economic Growth.

JEL Classification Codes: O13, Q43, O44.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Utku UTKULU danışmanlığında Arş. Gör. Kumru TÜRKÖZ tarafından hazırlanan “Yenilenebilir Enerji Arzının Modellenmesi: Türkiye için Sektörel Bir Analiz” adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Teorisi A.B.D., Türkiye, kumru.turkoz@balikesir.edu.tr

³ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Uluslararası İktisat A.B.D., Türkiye, utku.utkulu@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

İklim değişikliğinin insan sağlığı, doğal yaşamın döngüsü ve çevresel tahribat üzerindeki ciddi boyutlara varan etkilerinin gözle görülebilir noktaya ulaşmasının ardından ‘‘ayırıklaştırma (decoupling)’’ kavramı ortaya atılmıştır. Uluslararası alanda gittikçe daha fazla önemsenmeye başlayan ayırıklaştırma kavramı; Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) tarafından ekonomik mallar ile çevresel tahribat arasındaki bağın koparılması şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre ayırıklaştırma; belli bir süre boyunca çevresel baskı üzerindeki büyüme hızının, ekonominin itici gücünün (örneğin GSYH) büyüme hızından daha fazla olduğu durumlarda gerçekleşmektedir (OECD, 2002:1).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) tarafından ise ayırıklaştırma; ekonomik büyümeyi sağlamak için kullanılan su ve fosil yakıtlar gibi kaynakların miktarının azaltılması ve ekonomik kalkınmanın çevresel bozulmadan ayırıştırılması olarak ele alınmaktadır. Buna göre ayırıklaştırma; çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlığı önemli ölçüde azaltırken, insan refahı ve sosyal eşitliğin iyileştirilmesi ile sonuçlanan küresel bir yeşil ekonomiye ulaşmak için stratejik bir yaklaşımı temsil etmektedir (UNEP, 2011: 4).

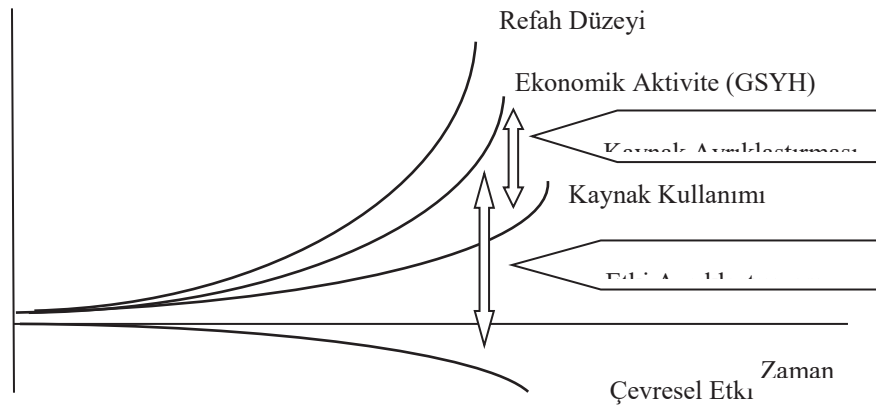
Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin tutturulması, iklim değişikliklerinin önüne geçilmesi ve çevresel sınırları zorlamadan büyümenin gerçekleşebilmesi için kilit bir rol oynayan ayırıklaştırma kavramından yola çıkarak bu çalışmada; Türkiye’de 1998-2016 döneminde sektörel bazda kullanılan enerji kaynaklarının, sektörlerin büyümesinden ayırıklaşıp ayırıklaşmadığını analiz etmek hedeflenmiştir. Çalışmada, ayırıklaştırma ile ilgili teorik çerçeveye yer verdikten sonra, söz konusu bu ilişkiyi inceleyen çalışmalara değinilmiş, daha sonra yöntem ve veri seti tanıtarak analiz sonucunda ulaşılan bulgular hakkında genel değerlendirmede bulunulmuştur.

2. AYRIKLAŞTIRMA: TEORİK ÇERÇEVE

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için ayrıklaştırma büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ayrıklaştırma olmadan ekonomik büyümenin devam etmesi halinde ekosistemin taşıma kapasitesini yokedecek çevresel baskılarla karşı karşıya kalınacaktır. Fosil yakıtların yanmasından kaynaklı emisyonlardaki artış ekonomik büyümeden ayrıştırılmazsa felaketle sonuçlanacak etkilerden kaçınmak için gerekli olan hafifletme hedeflerine ulaşmak mümkün değildir (Gupta, 2015:510).

Şekil-1’de ifade edilen ve ekonomik aktivite düzeyindeki artışın kaynak kullanımındaki artışın üzerinde seyrettiği durumda gerçekleşen kaynak ayrıklaştırması, ekonomik faaliyet gerçekleşirken birim başına birincil kaynak oranının azaltılması anlamına gelmektedir. Bu, aynı ekonomik çıktı için daha az materyal, enerji, su ve toprak kaynakları kullanımına dayanmaktadır. Kaynak ayrıklaştırması; kullanılan kaynakların verimliliğinde bir artışa yol açmakta ve bu verimlilik ulusal bir ekonomi, bir ekonomik sektör ya da belli bir ekonomik süreç için yaratılan katma değerın kaynak kullanımına oranlanmasıyla (GSYH/Yerli Materyal Tüketimi) ölçülebilmektedir. Etki ayrıklaştırması ise; ekonomik çıktı artarken azalan olumsuz çevresel etkiyi göstermektedir. Ancak bu etkiyi ölçmek güçtür, çünkü çevresel etki eğilimleri zaman içinde oldukça farklı hareket etmektedir, bu nedenle izlenmesi mümkün değildir (UNEP, 2011:4).

Şekil 1: Kaynak ve Etki Ayrıklaştırması

Kaynak: UNEP, 2011:5.

Ayrıklaştırma göstergeleri, öncelikli olarak, tek bir ülke için, çevresel baskılar ile ekonomik itici güçler (GSYH gibi) arasındaki ilişkide meydana gelen zamansal değişimleri takip etmeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin ayrıklaştırma performanslarını değerlendirebilmek için ayrıklaştırmanın türü önem taşımaktadır.

Göreceli ayrıklaştırma; ekonomik çıktıdaki her bir birimlik artışa rağmen çevresel tahribatta azalma meydana gelmesini ifade etmektedir. Burada çevre üzerindeki baskı artmakta ancak GSYH büyüme oranından daha yavaş artmaktadır (Yu vd., 2013:178). Diğer bir deyişle; GSYH’da meydana gelen her bir birimlik artışa karşılık, her bir birim çıktıyı üretmek için ihtiyaç duyulan kaynak miktarı üzerindeki baskı tam anlamıyla ortadan kalkmamakta ancak göreceli olarak azalmaktadır. Yani göreceli ayrıklaştırmada; daha az kaynak girdisiyle ve daha az emisyonla daha fazla mal ve hizmet üretilmektedir. Ancak göreceli ayrıklaştırma bu noktada yalnızca bir ön adımdır. Çünkü bu ayrıklaştırma metodu sadece ekonomik çıktı başına kullanılan kaynak miktarını ölçmekte ve çevresel etki ile çıktı arasındaki bağın koparılması yerine, verimlilikte bir kazanç anlamına gelmektedir. Oysa büyümenin ikileminden (yani büyümenin çevrenin yok olması pahasına gerçekleşmesinden) çıkış yolu için kaynak verimliliği en azından ekonomik çıktı kadar hızlı artmalıdır. Aksi takdirde büyüme ve gelişme devam ettikçe kaynaklar üzerindeki baskı artmaya devam edecektir. Bu noktada tam verimliliğe ulaşmak için mutlak ayrıklaştırmayı sağlamak gerekmektedir (Jackson, 2009: 68-71; Ward vd., 2016: 2).

Mutlak Ayrıklaştırma; Göreceli ayrıklaştırma; çevreyle ilgili değişkenin büyüme hızının pozitif fakat ekonomik aktivitenin büyümesinden daha düşük bir oranda gerçekleştiği zaman ortaya çıkmaktayken, mutlak ayrıklaştırma; çevreyle ilgili değişkenin büyüme hızının ekonomik aktivitenin büyümesine zıt olarak ve zaman içerisinde sabit ya da azalan bir eğilim gösterdiğinde meydana gelmektedir (Freitas ve Kaneko, 2011: 1465).

Mutlak ayrıklaştırmaya kıyasla göreceli ayrıklaştırmanın oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Mutlak ayrıklaştırmada ekonomik büyüme oranından bağımsız olarak, kaynak kullanımı azalmaktadır. Bu ilişki, Çevresel Kuznets Eğrisi

tarafından gösterilmekte olup, refahın belirli bir noktadan sonra yükselmesi durumunda, üretim ve tüketim faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisinin azaldığını iddia etmektedir. Kaynak kullanımında mutlak azalma nadirdir, sadece kaynak verimliliğinin büyüme oranının ekonominin büyüme hızını aştığı zaman ortaya çıkmaktadır (UNEP, 2011:5). Ekonominin çevre üzerindeki baskısını azaltmanın daha kolay ve uygulanabilir yolu aslında ekonomik büyümeyi durdurarak küçülmeye (degrowth) geçmektir. Oysa mutlak ayırıklaştırma büyüme artarken bunun çevre üzerindeki baskısının ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bu ise küçülmeye kıyasla teknik olarak daha zorlu bir çabayı gerektirmektedir (Ucal vd., 2017:379). Bu bağlamda ilk adım olarak konvansiyonel enerji tüketiminin ekonomik büyümeden ayırıklaştırılması gerekmekte, bu da ekonomik faaliyetin enerji tüketimiyle olan ilişkisini değiştiren dört yaklaşım ile kolaylaştırılabilmektedir. Bunlar (Handrich vd., 2015:8); Ekonominin yapısal değişimi (enerji yoğun sektörlerin daha az yoğun sektörlerle yer değiştirmesi), arz tarafında artan enerji verimliliği (daha verimli enerji dönüşüm süreçleri, enerji santralleri ve diğer fosil yakıtlara geçiş), talep tarafında artan enerji verimliliği (alınan hizmet birimi başına daha düşük enerji tüketimi olan cihazlar), fosil enerji kaynaklarının düşük karbonlu enerji kaynaklarıyla ikame edilmesi (kömür yerine yenilenebilir enerji kaynaklara geçiş) dir.

3. AMPİRİK LİTERATÜR

Lise (2006) çalışmasında; Türkiye’de 1980-2003 döneminde karbondioksit emisyonları ile ekonomik genişleme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sun (1998) tarafından geliştirilen metodun kullanıldığı çalışmada, emisyonlar ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ayırıklaştırma ilişkisine rastlanmamıştır.

Andreoni ve Galmarini (2012) çalışmalarında; İtalya’da ekonomik büyümenin enerji kaynaklı karbondioksit emisyonlarından ayrıştırılması üzerinde durmuşlardır. 1998-2006 dönemi için tarım, sanayi, ulaştırma ve hizmetler sektörünün ayrı ayrı ele alındığı çalışmada Sun (1998) tarafından geliştirilen ayırıklaştırma metodu kullanılmış ve söz konusu dönemde değişkenler arasında mutlak bir ayırıklaşma olmadığı tespit edilmiştir.

Bithas ve Kalimeris (2013) çalışmalarında; 1900-2008 döneminde küresel enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ayrıklaştırma ilişkisini incelemişlerdir. Fischer- Kowalski vd. (2011) tarafından geliştirilen ayrıklaştırma indeksi sonuçları; değişkenler arasında hiçbir dönemde mutlak ayrıklaştırma olmadığını ama belli dönemlerde göreceli ayrıklaştırmanın mevcut olduğunu göstermiştir.

Wang vd. (2013) çalışmalarında; BRIC ülkelerinde ve iki OECD (Çin ve Rusya) ülkesinde GSYH'nın, enerji kullanımından ve sülfür dioksit emisyonlarından ayrıklaşıp ayrıklaşmadığını test etmişlerdir. 2000-2007 döneminin ele alındığı çalışmada; kaynak kullanımı ve atık emisyonları için iki farklı ayrıklaştırma göstergesi sonuçlarına göre, iki OECD ülkesinde çevresel göstergeler ile GSYH arasındaki ayrışmanın daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Conrad ve Cassar (2014) çalışmalarında; Malta'da ekonomik büyümenin çevresel bozulmadan ayrıştırılması sorununu ele almışlardır. DSPİR metodolojisi sonuçlarına göre; 2003-2012 döneminde ekonomik büyüme ile çevresel göstergeler (iklim değişikliği, hava kirliliği, atık yönetimi gibi) arasında göreceli bir ayrıklaştırma ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Gupta (2015) çalışmasında; OECD ülkelerindeki ekonomik büyüme çevresel bozulma ilişkisini ele almıştır. 1999-2012 dönemi için DSPİR yönteminin kullanıldığı çalışmada; çevresel basıncın ekonomik performanstan daha düşük bir seviyede gerçekleştiği yani göreceli ayrıklaştırma ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz vd. (2016) çalışmalarında; 1970-2013 döneminde Türkiye'de sektörel enerji tüketimini toplamsal tipte ayrıştırma analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Analiz sonuçları; sektörel enerji tüketiminin çıktı ve yapısal etki nedeniyle arttığını, yoğunluk etkisi nedeniyle ise düştüğünü göstermiştir.

Song ve Zhang (2017) çalışmalarında; geliştirdikleri ZM ayrıklaştırma indeksiyle 1991-2012 döneminde Çin'de ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ayrıştırma durumunu incelemişlerdir. Sonuçlar ekonomik büyüme etkisinin enerji tüketiminin büyümesinde kritik bir faktör olduğunu göstermiştir.

4. YÖNTEM, VERİ SETİ VE ANALİZ SONUÇLARI

4.1. Yöntem

Ayrıklaştırma analizi, aslında çevresel baskılar (etkiler) ve bunların itici güçleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Endüstriyel ekolojide temel denklem olarak bilinen basit, sistematik ve sağlam bir model olan IPAT çerçevesi ayrıklaştırma göstergelerinin incelenmesi için iyi bir teorik temel oluşturmaktadır (Wang vd., 2013:619).

$I=P*A*T$ şeklinde ifade edilen denklemde I; çevresel etkiyi (impact), P; nüfusu (population), A; refahı (affluence) ve T; teknolojiyi (technology) ifade etmektedir. Bu eşitlikten; teknolojideki olumsuz bir değişimin ortaya çıkardığı çevresel bozulmanın büyüklüğünün, hem başlangıçtaki nüfus düzeyine hem de refah düzeyindeki değişime güçlü bir şekilde bağlı olduğu görülmektedir (Ehrlich ve Holdren, 1972:20). Bu bağlamda ekonomik büyüme ile birlikte sera gazı emisyonlarında ve kaynak kullanımında bir artış olmaması fikrine dayanarak oluşturulan ayrıklaştırmanın emisyonları düşürürken artan ekonomik çıktıyı sürdürebilmesi için gerekli temel bileşenler; teknolojik ilerleme, yenilikler, verimlilik ve verimlilik kazandırıcıdır (Andreoni ve Galmarini, 2012:682).

Denklemde yer alan nüfus ve refah çarpımı GSYH'yı vermekte ve denklem Lu vd. (2011) tarafından geliştirilerek $I=G*T$ şeklinde yeniden yorumlanmaktadır. Burada I; kaynak kullanımını, G; GSYH'yı, T ise GSYH birimi başına kaynak kullanımını temsil etmektedir. GSYH büyümesi sırasında kaynak kullanımındaki değişimi incelemek için, IGT denklemine iki değişken eklenmiştir. Bunlardan biri; GSYH büyüme oranı (g), diğeri ise GSYH başına düşen kaynak kullanım oranındaki azalma (t)'dir. (GSYH başına kaynak kullanımı azaldığında t pozitif; kaynak kullanımı arttığında ise t negatif değer almaktadır). Eğer GSYH artışı karşısında kaynak kullanımı sabit kalıyorsa bu durum kritik durum olarak değerlendirilmektedir. Bu kritik durum altında t ve g arasındaki ilişkiyi ifade eden formül; $t_k=g / (1+g)$ şeklindedir. Burada t_k , t kaynak kullanımı için kritik değeri; g ise GSYH büyüme oranının temsil etmektedir. Böylece elde edilen t/t_k oranı, kaynak

kullanımı ile GSYH arasındaki ilişkiyi incelemek için anahtar değişken olmakta ve kaynak kullanımı için ayrıklaştırma göstergesi $D_i = t/t_k$ olarak ele alınmaktadır.

Tablo 1: Kaynak Kullanımının Ayrıklaştırma Göstergeleri ve Dereceleri

Ayrıklaştırma Derecesi	Ayrıklaştırma Göstergesi	Kaynak Kullanımı
Mutlak Ayrıklaştırma	$D_i=1$ ya da $D_i>1$	$t=t_k$ ya da $t>t_k$
Göreceli Ayrıklaştırma	$0 < D_i < 1$	$0 < t < t_k$
Ayrıklaştırma Yok	$D_i=0$ ya da $D_i < 0$	$t=0$ ya da $t < 0$

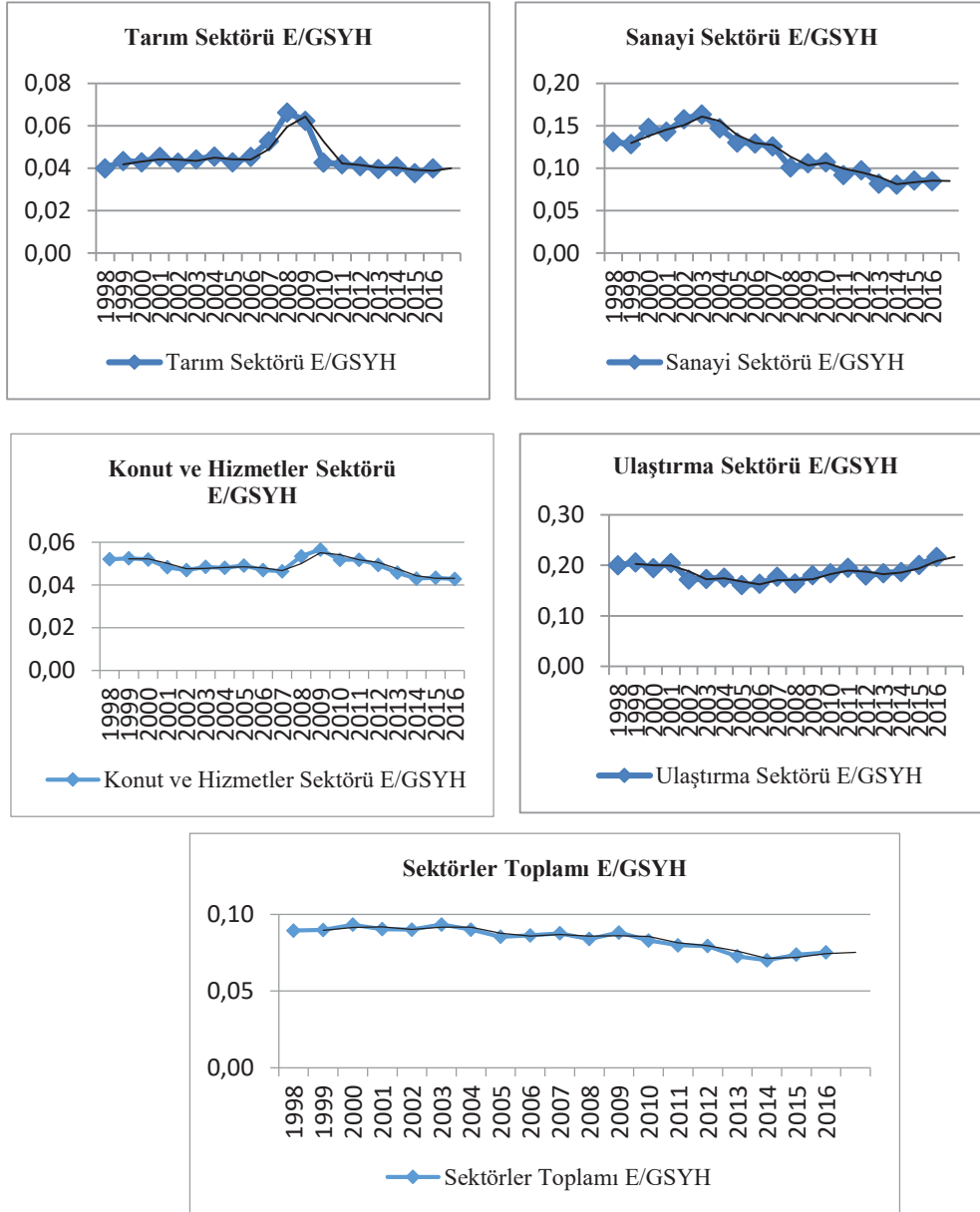
Kaynak: Wang vd., 2013:620.

4.2. Veri Seti ve Analiz Sonuçları

Türkiye’de enerji kullanımının ekonomik büyümeden ayrıklaşıp ayrıklaşmadığını test etmek amacıyla çalışmada 1998-2016 dönemi için sektörel bir analiz yapılmıştır. Bu kapsamda tarım, sanayi, konut ve hizmetler ile ulaştırma sektörleri ayrı ayrı ele alınarak her sektörde bir birim GSYH üretmek için kullanılan birincil enerji kaynak miktarının çevre üzerinde baskı yaratıp yaratmadığı Lu vd. (2011) tarafından geliştirilen ayrıklaştırma indeksi yardımıyla incelenmiştir. Sektörel bazda ele alınan enerji tüketim istatistikleri T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı-Enerji Denge Tablolarından bin ton eşdeğer petrol cinsinden, iktisadi faaliyet kollarına göre GSYH verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu’ndan zincirlenmiş hacim endeksi olarak Bin TL cinsinden ele alınmıştır.

Ayrıklaştırma ile ilgili hedeflerin izlenmesi ve sunulması için doğrudan bir yöntem aynı grafik üzerinde iki zaman serisi endeksindeki değişimlerin veya bu değişkenlerin oranlarının çizilmesidir. Burada ekonominin itici gücü ile birlikte kullanılan kaynak miktarının büyümekte mi yoksa küçülmekte mi olup olmadığı belirlenebilir. Bu yöntem belli bir dönemde ayrıklaştırma performansını sunmak için yaygın olarak kullanılsa da ayrıklaştırma derecelerinin niceliksel değerini göstermekten uzaktır (Wang vd., 2013:619). Bu ilişkiyi görsel olarak izleyebilmek amacıyla Tablo-2’de sektörel bazda kullanılan toplam enerji miktarının (E), sektörel GSYH içerisindeki (GSYH) payları gösterilmiştir.

Tablo 2: Sektörlere göre Enerji Tüketimi/ GSYH Oranları (E/GSYH)

Tablo-2’de söz konusu dönemde tarım sektöründe 2009 yılından itibaren, sanayi sektöründe 2004 yılından itibaren, konut ve hizmetler sektöründe ise 2010 yılından itibaren enerji yoğunluğunda bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir.

Ulaştırma sektöründe enerji yoğunluğunda bir düşüş gözlemlenemezken, sektörlere toplu olarak bakıldığında 2009 yılından itibaren küçük düzeylerde de olsa kullanılan toplam enerji kaynak miktarının toplam GSYH içindeki payının azaldığı görülmektedir. Enerji yoğunluğunda meydana gelen söz konusu bu etkiler bir ayrıklaştırma ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Ancak bu ilişkinin mutlak mı yoksa göreceli mi olduğunun belirlenebilmesi için Lu vd. (2011) tarafından geliştirilen ayrıklaştırma indeksi sonuçlarına Tablo-3’de yer verilmiştir.

Tablo 3: Sektörel Bazda Ayrıklaştırma İndeksi Sonuçları

Dönem	Tarım Sektörü	Sanayi Sektörü	Konut ve Hizmetler Sektörü	Ulaştırma Sektörü	Sektörler Toplamı
1997-1998	0.002	0.036	0.007	0.040	0.014
1998-1999	-0.005	-0.012	-0.012	0.040	-0.014
1999-2000	0.003	0.012	0.005	0.008	0.007
2000-2001	-0.003	-0.006	-0.009	-0.020	-0.007
2001-2002	0.002	0.013	0.005	0.007	0.007
2002-2003	-0.014	0.008	0.008	0.011	0.009
2003-2004	0.006	0.005	0.003	0.009	0.005
2004-2005	0.003	0.006	0.004	0.008	0.005
2005-2006	0.015	0.005	0.005	0.013	0.006
2006-2007	-0.004	0.008	0.005	0.014	0.009
2007-2008	0.007	-0.061	0.015	-0.500	0.041
2008-2009	0.008	-0.005	-0.031	-0.009	-0.010
2009-2010	0.003	0.005	0.004	0.104	0.006
2010-2011	0.006	0.002	0.003	0.015	0.004
2011-2012	0.009	0.012	0.005	0.006	0.008
2012-2013	0.009	0.004	0.003	0.025	0.005
2013-2014	0.034	0.008	0.003	0.021	0.006
2014-2015	0.002	0.008	0.004	0.017	0.007
2015-2016	-0.008	0.010	0.005	-0.156	0.012

Tablo-3’de verilen ayrıklaştırma indeksi sonuçlarına göre; ele alınan dönemde bütün sektörlerde ve sektörlerin toplamına genel olarak bakıldığında 1998-

1999, 2000-2001, 2008-2009 arası dönemde yoğunluklu olarak sektörlerde bir ayrıklaştırma yokken, diğer her dönemde göreceli ayrıklaştırma mevcuttur. Ele alınan hiçbir dönemde ise sektörlerde mutlak ayrıklaştırma gözlemlenmemektedir. Göreceli ayrıklaştırma sonuçları, bütün sektörlerde enerji kaynakları kullanımının arttığını ancak bu artış oranının GSYH büyüme oranından daha yavaş gerçekleştiğini işaret etmektedir. Ortaya çıkan göreceli ayrıklaştırma olumlu bir gelişme olmasına karşın istikrarsız bir eğilim sergilemektedir. Özellikle kriz dönemlerinde ayrıklaştırma kısmen ortadan kalkmaktadır. Çünkü kriz dönemlerinde Türkiye gibi enerjide dışa bağımlılığı yüksek ülkelerde kredi yetersizliği nedeniyle enerjiye yapılan yatırımlar düşmekte ve iktisadi faaliyet kollarındaki yavaşlamanın önüne geçmek için çevrenin bozulması pahasına da olsa kaynak kullanımına devam edilmektedir.

5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Ekonomik çıktılar üretilirken ekolojik limitlerin zorlanmaması fikrine dayanan ayrıklaştırma kavramı, daha az kaynak kullanarak daha çok üretim yapılmasını ve bu süreçte çevre üzerindeki baskıların minimuma indirilmesini savunmaktadır. Bu çalışmada; Türkiye’de ekonomik büyümenin enerji kaynakları kullanımından ayrıklaşıp ayrıklaşmadığını yani ekonominin büyürken enerji kaynaklarına daha az bağımlı hale gelip gelmediğini araştırmak hedeflenmiştir. Analiz sonuçları; 1998-2016 döneminde hem sektörel bazda hem de sektörlerin toplamında genel olarak her dönemde göreceli bir ayrıklaştırma ilişkisinin ortaya çıktığını göstermiştir. Bu; her bir sektörde bir birim GSYH üretilirken gerekli olan enerji kaynaklarındaki kullanım oranlarının azaldığı anlamına gelmektedir. Ancak bu azalma kaynak kullanımının çevresel baskıları tamamen ortadan kaldırdığını değil, yalnızca kaynak kullanımındaki artışın GSYH’nın artışından daha yavaş bir hızla arttığını ifade etmektedir. Sektörler bazında farklılık gösteren bu durum, her bir sektörün GSYH içerisindeki büyüme oranlarının farklı gelişim aşamalarında olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu dönemde hem tarımın GSYH içerisindeki payının düşmesine karşılık, sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının

artması hem de çevreye duyarlı teknolojilerin sektör bazında farklılık göstermesi ayrıklaştırma ilişkisini farklılaştırmaktadır.

Çevresel baskının tamamen ortadan kalkması için gerekli olan mutlak ayrıklaştırma gerçekleşmesi zor bir hedefdir. Bu nedenle söz konusu dönemde Türkiye’de genel olarak tüm sektörlerde gözlemlenen göreceli ayrıklaştırmanın varlığı; iklim değişikliklerinin önüne geçilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi ve verimlilikte artış için olumlu bir gelişmedir. Ancak bu durumdan net fayda sağlanabilmesi için ayrıklaştırma ilişkisinin süreklilik taşıması, bunun için de olası kriz dönemlerinden kaçınmak büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ANDREONI, V., GALMARINI, S. (2012), “Decoupling Economic Growth from Carbon Dioxide Emissions: A Decomposition Analysis of Italian Energy Consumption”, *Energy*, 44,682-691.

BITHAS, K., KALIMERIS, P. (2013). “Re-Estimating the Decoupling Effect: Is There an Actual Transition Towards a Less Energy-Intensive Economy?”, *Energy*, 51, 78-84.

CONRAD, E., CASSAR, L.F. (2014). “Decoupling Economic Growth and Environmental Degradation: Reviewing Progress to Date in the Small Island State of Malta”, *Sustainability*, 6, 6729-6750.

EHRlich, P., HOLDREN, J. (1972), “A Bulletin Dialogue on the ‘Closing Circle’ Critique: One-Dimensional Ecology”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 28(5), 16–27.

FREITAS, L. C., KANEKO, S. (2011), “Decomposing the Decoupling of CO₂ Emissions and Economic Growth in Brazil”, *Ecological Economics*, 70,1459–1469.

GUPTA, S. (2015), “Decoupling: A Step Toward Sustainable Development with Reference to OECD Countries”, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 22(6), 510-519.

HANDRICH, L., KEMFERT, C., MATTES, A., PAVEL, F., TRABER, T. (2015), ‘‘Turning Point: Decoupling Greenhouse Gas Emissions from Economic Growth’’, *Heinrich-Böll-Stiftung*.

JACKSON, T. (2009), *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*, Earthscan, London.

LISE, W. (2006), ‘‘Decomposition of CO₂ Emissions over 1980–2003 in Turkey’’, *Energy Policy*, 34, 1841-1852.

LU, Z., WANG, H., YUE, Q. (2011), ‘‘Decoupling Indicators: Quantitative Relationships Between Resource Use, Waste Emissions and Economic Growth [in Chinese]’’. *Resource Science*, 33(1), 2–9.

OECD. (2002), ‘‘Indicators to Measure Decoupling of Environmental Pressure from Economic Growth’’, *OECD Report*, Paris.

SONG, Y., ZHANG, M. (2017), ‘‘Using a New Decoupling Indicator (ZM Decoupling Indicator) to Study the Relationship Between the Economic Growth and Energy Consumption in China’’, *Nat Hazards*, 88, 1013-1022.

T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018), Enerji Denge Tabloları, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>, (20.07.2018).

Türkiye İstatistik Kurumu (2018), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (20.07.2018).

UCAL, M., AN, N., KURNAZ, L. (2017), ‘‘İklim Değişikliği Sürecinde Ekonomideki Yeni Kavramlar ve Yaklaşımlar’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 373-402.

UNEP. (2011), ‘‘Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth’’, *International Resource Panel*, France.

WANG, H., HASHIMATO, S., YUE, Q., MORIGUCHI, Y., LU, Z. (2013), ‘‘Decoupling Analysis of Four Selected Countries’’, *Journal of Industrial Ecology*, 17(4), 618-629.

WARD, J. D., SUTTON, P. C., WERNER, A. D., COSTANZA, R., MOHR, S. H., SİMMONS, C. T. (2016), ‘‘Is Decoupling GDP Growth from Environmental Impact Possible?’’ *PLoS One*, 11(10).

YILMAZ, A., KELLEÇİ, S.Ü., BOSTAN, A. (2016), ‘‘Türkiye Ekonomisinde Sektörel Enerji Tüketiminin Ayrıştırma Yöntemiyle Analizi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 1-27.

YU, Y., CHEN, D., ZHU, B., HU, S. (2013), ‘‘Eco-efficiency Trends in China, 1978-2010: Decoupling Environmental Pressure from Economic Growth’’, *Ecological Indicators*, 24,177–184.

Bulanık Parçacık Sürü Optimizasyonu ve Yüksek Dereceden Momentlere Dayalı Nicelik Kısıtlı Portföy Seçimi

Osman Pala¹, Mehmet Aksaraylı²

Özet

Portföy optimizasyonu, belirli varsayımlar ve kriterler dikkate alınarak riskli varlık grubu olarak adlandırılan hisse senetleri arasından seçim yapılarak, yatırımcı için en iyi portföyü oluşturmak olarak ifade edilmektedir. Ortalama varyans modeli ile ilk defa etkin bir şekilde portföy getiri ve risk unsurları birlikte ele alınmıştır. Fakat çoğu zaman hisse senetleri normal dağılmamaktadır. Bu nedenle ortalama ve varyans etkin portföy seçiminde yeterli olmamakta ayrıca çarpıklık ve basıklık gibi yüksek dereceden momentlerin modele dahil edilmesi gerekmektedir. Portföyde belirli sayıda hisse senedinin bulunması istendiğinde ise portföy seçim problemi Nicelik Kısıtlı Portföy Optimizasyonu haline gelmektedir. Çalışmada, klasik Parçacık Sürü Optimizasyonu, Nicelik Kısıtlı Portföy Optimizasyonu probleminde önerilen Bulanık Parçacık Sürü Optimizasyonu algoritması ile kıyaslanmıştır. Amerikan hisse senedi piyasasında yer alan hisse senetlerinden farklı nicelik kısıt değerlerine ve yüksek dereceden momentleri içeren farklı amaç fonksiyonlarına göre portföyler elde edilerek önerilen algoritmanın etkinliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Parçacık Sürü Optimizasyonu, Portföy Seçimi, Yüksek Momentler
JEL Sınıflama Kodları: G11, C61

Fuzzy Particle Swarm Optimization and Cardinality Constrained Portfolio Selection Based On Higher Moments

Abstract

Portfolio optimization is defined as creating the best portfolio for the investor by choosing among stocks called risky assets group considering certain assumptions and criteria. With the mean variance model, for the first time, portfolio returns and risk factors are dealt together effectively. But most of the time, stocks are not normally distributed. For this reason, mean and variance are not sufficient in selecting effective portfolios, but also higher order moments such as skewness and kurtosis must be included in the model. When a portfolio is required to have a certain number of stocks, the portfolio selection problem becomes Cardinality Constrained Portfolio Optimization and the problem is called the Mixed Integer Nonlinear Programming model. In the study, classical Particle Swarm Optimization, and the proposed Fuzzy Particle Swarm Optimization algorithm are compared in the Cardinality Constrained Portfolio Optimization problem. The effectiveness of the proposed algorithm have been evaluated by obtaining portfolios from stocks in the American stock market according to different cardinality constraint values.

Keywords— Particle Swarm Optimization, Higher Moments, Portfolio Selection.

JEL Classification Codes: G11, C61

¹ Araştırma Görevlisi, DEÜ, İİBF, Ekonometri, Türkiye, osman.pala@deu.edu.tr

² Prof. Dr., DEÜ, İİBF, Ekonometri, Türkiye, Mehmet.aksarayli@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bir optimizasyon problemi olan portföy seçimi, farklı tipte riskler barındıran hisse senetlerinin bileşiminden yeni bir yapı elde edilmesidir. Fon yöneticilerinin üzerinde uğraştıkları çok önemli bir konu olmakla beraber, portföy optimizasyonunun etkin yapılması ülke kaynaklarının etkin tahsisini de etkilediği için bir ülkenin ekonomik gelişimini etkileyen bir husustur. Markowitz'in (1952) çalışması olan, ortalama-varyans modeli (OVM) ile ilk etkin portföy modeli geliştirilmiştir. Çalışmada portföy getirisi ve riski sırasıyla portföyün beklenen ortalaması ve portföy varyansı olarak tanımlanmaktadır. Hisse senetlerinin belirli bir geçmiş dönemdeki tarihsel getiri serilerinin ortalamalarının portföydeki oranlarına göre ağırlıklı ortalaması olarak portföyün beklenen ortalaması hesaplanmaktadır. Hisse senetlerinin tarihsel getiri serilerinin ağırlıklı korelasyon değerlerinin portföydeki oranları doğrultusunda bileşiminden portföy varyansı elde edilmektedir. OVM, hisse senetlerinin tarihsel getiri serilerinin normal dağıldığı ve yatırımcıların fayda fonksiyonlarının kuadratik olduğu varsayımına dayanmaktadır (Markowitz, 1991). Hisse senedi tarihsel getirilerinin normal dağılmadığı koşullarda OVM'nin performansı azalmaktadır (Konno vd., 1993). Normal dağılım varsayımının bulunmadığı koşullarda çarpıklık ve basıklık gibi fonksiyonlar modele eklenmektedir ve bu alandaki son dönemdeki bazı çalışmalar, Ray ve Majumder (2017), Yue ve Wang (2017), Aksaraylı ve Pala (2018) tarafından yapılmıştır. Portföy seçiminde karar vericilerin belirli hisse senedi sayısına göre portföy optimizasyonu yapmak istemesi olağan bir tutumdur. Portföy seçiminde nicelik kısıt ile problem karma tam sayılı doğrusal olmayan programlama problemine dönüşmekte ve kesin çözüm veren algoritmalarla etkin çözümünün olmaması nedeniyle yaklaşık iyi sonuç veren sezgisel algoritmalarla çözülmektedir. Bir sezgisel arama algoritması olan Parçacık Sürü Optimizasyonu (PSO) nicelik kısıtlı portföy seçiminde sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır. Kendal ve Su (2005) ilk defa nicelik kısıtlı portföy seçiminde PSO kullanmışlardır. Zhu vd. (2011) çalışmalarında PSO ile önemli bir portföy performans ölçütü olan Sharpe Oranı'na (SR) göre optimum nicelik kısıtlı portföyü elde etmişlerdir. PSO çözüm performansında

sezgisel parametreler önemli bir rol oynamaktadır. Parametreler sabit değerler alabildiği gibi çözüm aşamasında belirli aralıkta değişen değerler de kullanılabilir. Problemin çözüm sürecindeki bilgiyi kullanmayan bu tip yaklaşımların yeterli başarıya ulaşması zor olmaktadır. Bu nedenle iterasyonlar süresince elde edilen çözüm bilgilerini kullanan, bulanık adaptif yöntemler ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ana motivasyonu ise nicelik kısıtlı portföy seçiminde, Bulanık PSO (BPSO) ile klasik PSO yaklaşımlarına göre daha iyi sonuçlara ulaşılabileceği öngörüsüdür. Çalışmada nicelik kısıtlı portföy seçim probleminde PSO algoritması farklı versiyonlarıyla kullanılmış ve önerilen BPSO ile uluslararası hisse senedi piyasalarında portföy seçim performansları kıyaslanmıştır.

2. NİCELİK KISITLI PORTFÖY SEÇİM MODELİ

Çalışmada, uygunluk fonksiyonu olarak Zhu vd. (2011) tarafından kullanılan SR ve türevleri kullanılmıştır. Sharpe (1966) SR'yi, Zakamouline ve Koekebakker (2009) Çarpıklık İçin Düzeltilmiş SR'yi (ASR), Pezier ve White (2008) Çarpıklık ve Basıklık İçin Düzeltilmiş SR'yi (ASKR) aşağıdaki gibi tanımlamaktadır;

$$SR = \frac{E(R_p)}{\sqrt{\sigma^2(R_p)}} \quad ASR = SR \sqrt{1 + \frac{Sk(R_p)}{3}} \quad SR$$

$$ASKR = SR \left(1 + \frac{Sk(R_p)}{6} SR - \left(\frac{Ku(R_p) - 3}{24} \right) SR^2 \right)$$

Burada $E(R_p)$ beklenen ortalama getiriyi, $\sqrt{\sigma^2(R_p)}$ ise getirinin standart sapmasını, $Sk(R_p)$ getirinin göreceli çarpıklığını, $Ku(R_p)$ getirinin göreceli basıklığını ifade etmektedir. Zhu vd. (2011) SR amaç fonksiyonlu nicelik kısıtlı portföy modeli P(1) aşağıdaki gibidir. P(1)'de amaç fonksiyonu SR yerine ASR ve ASKR sırasıyla yerine konarak nicelik kısıtlı ASR modeli P(2) ve nicelik kısıtlı ASKR modeli P(3) elde edilmiştir. Burada 1_N n adet birer satır vektörünü, W n adet hisse senedi oran vektörünü, Z 0-1 tam sayılı değişkeni ise hisse senedinin portföyde olma ya da olmama durumunu, K ise hisse senedi nicelik kısıt değerini ifade etmektedir.

$$P(1) \begin{cases} \text{Maks } SR \\ \text{kst}; Z^T 1_N = K \\ W^T 1_N = 1 \\ Z \in [0,1], W \geq 0 \end{cases} \quad P(2) \begin{cases} \text{Maks } ASR \\ \text{kst}; Z^T 1_N = K \\ W^T 1_N = 1 \\ Z \in [0,1], W \geq 0 \end{cases} \quad P(3) \begin{cases} \text{Maks } ASKR \\ \text{kst}; Z^T 1_N = K \\ W^T 1_N = 1 \\ Z \in [0,1], W \geq 0 \end{cases}$$

3. PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU

PSO, Kennedy ve Eberhart (1995) tarafından canlı topluluklarının besin arama anlayışından esinlenerek ortaya atılan bir yaklaşımdır. Shi ve Eberhart (1999) W_{IN} değişkeni ekleyerek global ve yerel arama için PSO'yu geliştirmişlerdir. Aladağ vd. (2012) Modifiye edilmiş PSO ile sosyal ve bilişsel parametrelerin zamana bağlı değişimini algoritmaya eklemişlerdir. Aladağ vd. (2012) önerdikleri PSO algoritmasını beş adımda tanımlamaktadır;

Adım 1: Her bir j . ($j=1,2,\dots,pn$) parçacığı rassal olarak X_j vektörüne ve n adet pozisyona yerleştirip sakla.

$$X_j = (x_{j,1}, x_{j,2}, \dots, x_{j,n}), \quad (j=1,2,\dots,pn), \quad (i=1,2,\dots,n)$$

Adım 2: Hız vektörünü rassal olarak oluştur ve V_j 'de sakla.

$$V_j = (v_{j,1}, v_{j,2}, \dots, v_{j,n}), \quad j=1,2,\dots,pn$$

Adım 3: Her bir parçacığın en iyi performansını belirle ve P_{best} 'de sakla. Tüm parçacıklar içerisinde o ana kadarki en iyi performansı belirle ve G_{best} 'de sakla.

Adım 4: Parametrelerin güncellenmesi. Burada bilişsel parametre $c_1 = (c_{1i}, c_{1f})$, sosyal parametre $c_2 = (c_{2i}, c_{2f})$ ve global ile yerel arama gücünü etkileyen $W_{IN} = (W_{IN1}, W_{IN2})$ aralığında değer almaktadır. Maksimum iterasyon sayısı $\max t$ ile gösterilirken t iterasyon numarasıdır.

$$c_1 = (c_{1f} - c_{1i}) \frac{t}{\max t} + c_{1i} \quad c_2 = (c_{2f} - c_{2i}) \frac{t}{\max t} + c_{2i}$$

$$W_{IN} = (W_{IN2} - W_{IN1}) \frac{\max t - t}{\max t} + W_{IN1}$$

Adım 5: Hızın ve konumun güncellenmesi ise aşağıdaki eşitliklerdeki gibidir.

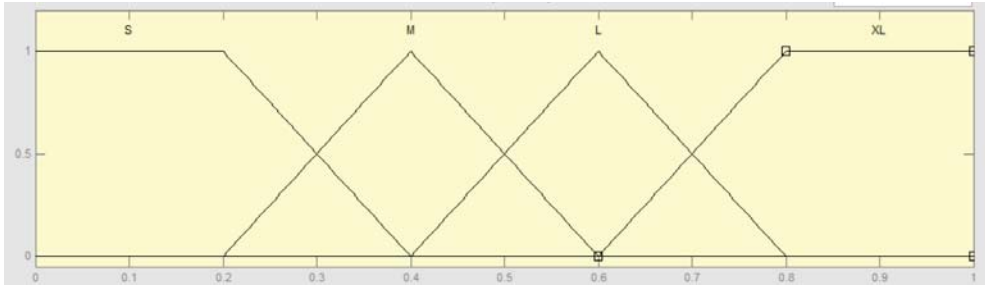
$$v_{i,n}^{t+1} = W_{IN} \times v_{i,n}^t + c_1 \times rand_1 \times (P_{i,n} - x_{i,n}) + c_2 \times rand_2 \times (P_{g,n} - x_{i,n})$$

$$x_{i,n}^{t+1} = x_{i,n}^t + v_{i,n}^{t+1}$$

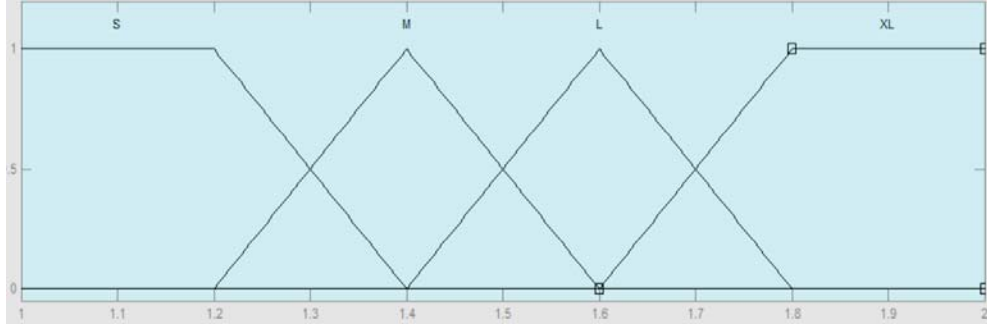
Çalışmada PSO1 Kennedy ve Eberhart (1995), PSO2 Shi ve Eberhart (1999), PSO3 Aladağ vd., (2012) tarafından önerilen PSO algoritmalarıdır. Çalışmadaki parametreler Aladağ vd., (2012) tarafından önerilen parametreler olup, $c_1=(1,2)$, $c_2=(1,2)$, $W_{IN}=(0.4,0.9)$, parçacık sayısı ($pn=30$), maksimum iterasyon sayısı ($maxt=100$) parametre değerleri tüm modeller için kullanılmıştır. Parametreler c_1 , c_2 için sabit oldukları modellerde aralık değerlerinin ortalamaları kullanılmıştır.

4. BULANIK ADAPTİF PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU

Çalışmada önerilen BPSO'da Shi ve Eberhart (2001) tarafından ortaya atılan normalize edilmiş mevcut en iyi performans (NCBPE), Niknam (2010) tarafından tanımlanmış global en iyinin değişmediği iterasyon sayısı (NUGLO) ve ayrıca yeni bir parametre olarak lokal en iyinin değişmediği iterasyon sayısı (NULOC) girdi parametreleri ile c_1 ve c_2 çıktı parametreleri belirlenmiştir. W_{IN} ise global ve yerel arama için c_1 ve c_2 'nin bulanıklaştırılması nedeniyle kullanılmamıştır. Şekil 1 ve 2'de bulanık üyelik fonksiyonları küçük (S), orta (M), büyük (L) ve çok büyük (XL) şeklinde NCBPE, NUGLO ve c_2 için tanımlanmıştır. NULOC ile c_1 elde edilirken c_2 , NCBPE ve NUGLO ile elde edilmiştir. Niknam (2010) tarafından önerilen bulanık kurallar c_2 üretilirken kullanılırken, c_1 ise NULOC'un çarpmaya göre tersinden elde edilmiştir. Bulanık kurallar Tablo 1'deki gibidir.

Şekil 1: NBCPE ve NUGLO için bulanık üyelik fonksiyonları

Şekil 2: c₂ bulanık üyelik fonksiyonları

Tablo 1: c₂ için bulanık kurallar

		NUGLO			
		S	M	L	XL
NCBPE	S	XL	L	M	M
	M	L	M	S	S
	L	M	M	S	S
	XL	M	S	S	S

5. UYGULAMA

Çalışmada ele alınan veri seti Amerikan hisse senedi piyasalarında işlem gören ve Kenneth-French'in internet sitesinde bulunan; Gıda, madencilik, petrol, tekstil, dayanıklı tüketim malzemeleri, kimya, dayanaksız tüketim malzemeleri, inşaat, çelik, imalat sanayi, iş ekipmanları, otomobil, ulaşım, yardımcı hizmetler, perakendecilik, finans ve diğerleri şeklinde adlandırılan on yedi adet sektörel portföyün Ocak 1995 – Aralık 2015 aralığındaki getiri serilerinden oluşmaktadır. Veri setinde bulunan hisse senetleri getiri serilerinin istatistiksel değerleri ve Jarque-Bera (JB) normallik testi sonuçları Tablo 2'deki gibidir. Olasılık (P) değerlerine bakıldığında tüm hisse senetleri için %5'in altında değer çıktığı için getiri serilerinin normal dağılmadığı %5 anlamlılık düzeyinde söylenebilmektedir. Yüksek dereceden momentlerin, normallik varsayımı sağlanmadığı için portföy seçimine dahili anlamlı görülmektedir.

Tablo 2: Veri Seti Özet İstatistikleri

	Ortalama	Varyans	Çarpıklık	Basıklık	JB	P
X1	0.0114	0.0019	0.1677	9.070958	388.17	0.001
X2	0.0072	0.0079	-0.0585	4.169174	14.50	0.005582
X3	0.0105	0.0082	-0.2386	3.959363	12.05	0.009023
X4	0.0087	0.0043	0.4774	9.247357	419.38	0.001
X5	0.0064	0.0042	0.2973	6.911444	164.36	0.001
X6	0.0094	0.0042	-0.3219	4.959341	44.66	0.001
X7	0.0167	0.0049	0.1537	4.546375	26.10	0.001
X8	0.0086	0.0042	-0.0939	5.349655	58.34	0.001
X9	0.0064	0.0066	-0.0580	4.927568	39.15	0.001
X10	0.0113	0.0035	-0.4293	4.314553	25.88	0.001013
X11	0.0130	0.0066	0.1381	4.364128	20.34	0.002126
X12	0.0069	0.0055	0.0855	6.51273	129.87	0.001
X13	0.0109	0.0035	-0.2374	4.837123	37.80	0.001
X14	0.0103	0.0013	-0.5814	4.203171	29.40	0.001
X15	0.0096	0.0044	0.4669	8.597516	338.14	0.001
X16	0.0106	0.0018	-0.9397	6.247859	147.85	0.001
X17	0.0117	0.0055	0.1726	5.582588	71.28	0.001

P(1), P(2) ve P(3) modelleri nicelik kısıt kullanılmadan çözülmüş ve Tablo 3'de sonuçlar verilmiştir.

Tablo 3: Modellerin Nicelik Kısıtsız Çözümleri

Modeller	Amaç Fonksiyonları	Hisse Senedi Sayısı	Çözüm Değeri
P(1)	SR	4	0.327831
P(2)	ASR	3	0.315443
P(3)	ASKR	3	0.313404

Modellerin nicelik kısıtsız optimum çözümünü elde edilen portföylerdeki hisse senedi sayıları 4, 3 ve 3 değerleri kısıt olarak sırasıyla P(1), P(2) ve P(3) için kullanılarak 3 adet PSO algoritması ve önerilen BPSO için çözüm elde edilmiştir. Her bir algoritma modeller için 100'er kere ayrı ayrı çalıştırılmıştır ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir. Algoritmalar ile elde edilen maksimum değerlere bakıldığında tüm algoritmalar her üç model için de nicelik kısıtsız elde edilen maksimum değerlere ulaşarak etkinliklerini göstermişlerdir.

Farklı nicelik kısıt durumlarında PSO ve BPSO algoritmalarının performansını karşılaştırabilmek için hisse senedi sayısı sırasıyla 5 ve 10 ile kısıtlanmıştır. Her bir algoritma 3 problem için de 100'er defa çalıştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 5 ve 6'daki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 4: PSO ve BPSO Nicelik Kısıtlı Portföy Çözümleri

P(1) ve Yöntemler	P(1)PSO1	P(1)PSO2	P(1)PSO3	P(1)BPSO
En İyi Sonuç	0.327831	0.327831	0.327831	0.327831
P(2) ve Yöntemler	P(2)PSO1	P(2)PSO2	P(2)PSO3	P(2)BPSO
En İyi Sonuç	0.315443	0.315443	0.315443	0.315443
P(3) ve Yöntemler	P(3)PSO1	P(3)PSO2	P(3)PSO3	P(3)BPSO
En İyi Sonuç	0.313404	0.313404	0.313404	0.313404

Tablo 5: PSO ve BPSO Nicelik Kısıtlı Portföy Çözümleri K=5

P(1) ve Yöntemler	P(1)PSO1	P(1)PSO2	P(1)PSO3	P(1)BPSO
En İyi Sonuç	0.327238	0.327209	0.327223	0.327238
P(2) ve Yöntemler	P(2)PSO1	P(2)PSO2	P(2)PSO3	P(2)BPSO
En İyi Sonuç	0.314866	0.314822	0.314786	0.314868
P(3) ve Yöntemler	P(3)PSO1	P(3)PSO2	P(3)PSO3	P(3)BPSO
En İyi Sonuç	0.312822	0.312747	0.312765	0.312823

Hisse senedi sayısı 5 ile sınırlandırıldığında P(1) için en iyi sonuçlar PSO1 ve BPSO ile elde edilirken P(2) ve P(3) için BPSO en iyi sonuç değerlerine ulaşmıştır. PSO1 diğer PSO2 ve PSO3 algoritmalarına göre daha iyi sonuç elde etmiştir.

Tablo 6: PSO ve BPSO Nicelik Kısıtlı Portföy Çözümleri K=10

P(1) ve Yöntemler	P(1)PSO1	P(1)PSO2	P(1)PSO3	P(1)BPSO
En İyi Sonuç	0.322491	0.321704	0.321882	0.322527
P(2) ve Yöntemler	P(2)PSO1	P(2)PSO2	P(2)PSO3	P(2)BPSO
En İyi Sonuç	0.310451	0.310092	0.309869	0.310481
P(3) ve Yöntemler	P(3)PSO1	P(3)PSO2	P(3)PSO3	P(3)BPSO
En İyi Sonuç	0.308397	0.307783	0.307490	0.308602

Hisse senedi sayısı 10 ile sınırlandırıldığında BPSO tüm modeller için en yüksek sonuç değerine sahipken ayrıca ikinci en iyi değerlere sahip PSO1 ile aradaki farkı hisse senedi sayısı 5 ile sınırlanmış modellere göre sonuç değeri açısından biraz daha açmıştır. Bu durum kısıtlama sayısı arttıkça BPSO'nun etkinliğinin devam ettiğini ve diğerlerine göre en iyi çözüme ulaşma konusunda daha başarılı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Portföy seçimi, etkin yatırımlar için dikkatli ele alınması gereken bir süreçtir. Hisse senetleri tarihsel getiri serilerinin normal dağılım varsayımına uymadığında yüksek dereceden momentlerin modele dahil edilmesi önemli hale gelmektedir. Portföyde bulunacak hisse senedi sayısı bazı özel durumlarda portföy yöneticisi tarafından belirlenmektedir. Çalışmada üç farklı PSO ve önerilen BPSO yüksek dereceden momentler içeren farklı uygunluk fonksiyonları ve nicelik kısıt değerlerine göre nicelik kısıtlı portföy optimizasyonu probleminde karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak önerilen BPSO bulanık adaptif yapısı sayesinde iterasyon sonuç bilgilerini dikkate alarak her üç PSO algoritmasına göre daha iyi çözüm elde etmiştir. Gelecek çalışmalarda yeni geliştirilecek bulanık adaptif sezgisel algoritmaların çözüm konusunda iyi sonuçlar sunabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

AKSARAYLI, M., PALA, O. (2018). A polynomial goal programming model for portfolio optimization based on entropy and higher moments. *Expert Systems with Applications*, 94, 185-192.

ALADAĞ, C. H., YOLCU, U., EGRİOĞLU, E., DALAR, A. Z. (2012). A new time invariant fuzzy time series forecasting method based on particle swarm optimization. *Applied Soft Computing*, 12(10), 3291-3299.

KENDAL, G., SU, Y. (2005). A Particle Swarm Optimization Approach in the Construction of Optimal Risky Portfolios. In *IASTED International Multi Conference Artificial Intelligence and Applications Journal*,(23). 14-16.

KENNEDY, J. EBERHART, R. (1995, October). A new optimizer using particle swarm theory. In *Micro Machine and Human Science, 1995. MHS'95., Proceedings of the Sixth International Symposium on* (pp. 39-43). IEEE.

KENNETH FRENCH İNTERNET SİTESİ. Çevrimiçi Adres :<http://mba.tuck.dartmouth.edu/pages/faculty/ken.french/index.html> (erişim tarihi 1 Ağustos 2018)

KONNO, H., SHIRAKAWA, H., YAMAZAKI, H. (1993). A mean-absolute deviation-skewness portfolio optimization model. *Annals of Operations Research*, 45(1), 205-220.

MARKOWITZ, H. (1952). Portfolio selection. *The journal of finance*, 7(1), 77-91.

MARKOWITZ, H. M. (1991). Foundations of portfolio theory. *The journal of finance*, 46(2), 469-477.

NIKNAM, T. (2010). A new fuzzy adaptive hybrid particle swarm optimization algorithm for non-linear, non-smooth and non-convex economic dispatch problem. *Applied Energy*, 87(1), 327-339.

PÉZIER, J., WHITE, A. (2008). The relative merits of alternative investments in passive portfolios. *The Journal of Alternative Investments*, 10(4), 37-49.

RAY, A., MAJUMDER, S. K. (2017). Multi objective mean–variance–skewness model with Burg’s entropy and fuzzy return for portfolio optimization. *OPSEARCH*, 1-27.

SHARPE, W. F. (1966). Mutual fund performance. *The Journal of business*, 39(1), 119-138.

SHI, Y., EBERHART, R. C. (2001). Fuzzy adaptive particle swarm optimization. In *Evolutionary Computation, 2001. Proceedings of the 2001 Congress on* (Vol. 1, pp. 101-106). IEEE.

SHI, Y., EBERHART, R. C. (1999). Empirical study of particle swarm optimization. In *Evolutionary Computation, 1999. CEC 99. Proceedings of the 1999 Congress on* (Vol. 3, pp. 1945-1950). IEEE.

YUE, W., WANG, Y. (2017). A new fuzzy multi-objective higher order moment portfolio selection model for diversified portfolios. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 465, 124-140.

ZAKAMOULINE, V., KOEKEBAKKER, S. (2009). Portfolio performance evaluation with generalized Sharpe ratios: Beyond the mean and variance. *Journal of Banking & Finance*, 33(7), 1242-1254.

ZHU, H., WANG, Y., WANG, K., CHEN, Y. (2011). Particle Swarm Optimization (PSO) for the constrained portfolio optimization problem. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 10161-10169.

Riske Dayalı Sermaye Düzenlemelerinin Bankaların Risk Düzeyi ile Etkinliği Üzerindeki Etkisi

Ramazan Ekinci¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, riske dayalı sermaye gereksinimlerinin bankaların risk alma davranışı üzerindeki etkisiyle birlikte bankaların etkinliği üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Riske dayalı sermaye gereksinimlerinin yanı sıra risk-yansız /geleneksel sermaye oranları da analize dahil edilmektedir. Böylece, bankaların riske dayalı ve risksiz sermaye oranlarının risk ve etkinlik üzerinde ortaya çıkardığı sonuçlar karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaktadır. Çalışmanın örnekleme Türkiye’de faaliyet gösteren 26 mevduat bankasının 2005 – 2017 dönemine ait verilerini kapsamaktadır. Etkinlik skorları Stokastik Sınır Analizinden elde edilirken, temel hipotezin testinde Panel Sabit Etkiler modeli kullanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre sermaye oranı ile bankanın maliyet etkinliği arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Risk ağırlıklı sermayenin maliyet etkinliği üzerindeki etkisi ise negatiftir. Öte yandan geleneksel sermaye oranları ile risk arasında negatif yönlü ilişki saptanırken, risk ağırlıklı sermaye oranlarından riske doğru pozitif korelasyon görülmektedir.

Anahtar Kelimeler— Riske Dayalı Sermaye, Basel III, Etkinlik, Risk, SFA

JEL Sınıflama Kodları: G21, G28, G29

The Effect of Risk-Based Capital Regulations on the Risk and Efficiency of Banks

Abstract

The aim of this paper is to analyze the impact of risk-based capital requirements on banks risk-taking behavior and efficiency. In addition to risk-based capital requirements, conventional capital ratios are included in the study. Thus, the effect of risk-based and risk-free capital ratios of banks on risk and efficiency are presented comparatively. The dataset consist of 26 commercial banks operating in Turkey between 2005 - 2017. While the efficiency scores are obtained from the Stochastic Frontier Analysis, the Panel Fixed Effect model is used in the test of the basic hypothesis. According to the results, there is a positive relationship between capital ratio and cost efficiency of the bank. In addition, the effect of risk-weighted capital on cost efficiency is negative. On the other hand, while there is a negative correlation between traditional capital ratios and risk, there is a positive correlation between risk weighted capital ratios and risk.

Keywords— Risk Based Asset, Basel III, Efficiency, Risk, SFA

JEL Classification Codes: G21, G28, G29

¹ Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, ramazan.ekinci@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

1989'da Basel I, 2004'te Basel II ve son olarak 2010 yılında yapılan değişiklikler yürürlüğe giren Basel III Anlaşmasından bu yana banka sermayesinin tanımı Bankacılık sisteminin istikrarını artırmak ve finansal krizlere neden olan uyumlaştırma boşluklarını doldurmak amacıyla önemli ölçüde yeni yaklaşımların gelişmesine yol açmıştır. Özellikle 2007 – 2008 krizi tek başına sermaye gereksinimlerinin banka iflaslarını önlemede yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte krizler de hükümetler tarafından kurtarılan birçok banka krizin hemen öncesine kadar yeterli sermayeye sahip olmasına rağmen iflas ettiği görülmüştür (Demirgüç-Kunt vd, 2013). Bu durum eski Basel Anlaşmalarının yetersizlikleri için önemli bir bilgi sunmuştur. Bu, Basel Bankacılık Denetim Komitesini (BCBS) bankacılık sisteminin düzenlemesi için farklı kurallar bütünü oluşturmaya teşvik etmiştir. Böylece BCBS'nin çalışmalarının sonucunda, bankaların sermaye yapısını yeniden tanımlanmış ve krize karşı tampon mekanizmalarının oluşturulması için gerekli Basel III kriterleri belirlenmiştir.

Basel III Kriterlerinin temel amacı, bir bankanın özsermaye tabanını genişletmek ve özsermayenin kalitesini artırmaktır. Yeni kurallar sermaye gereksinimine yönelik üç ölçüm kriteri getirmektedir: (i) özsermayenin risk – ağırlıklı toplam aktiflere oranının minimum %8 olarak belirlendiği sermaye yeterlilik oranı; (ii) ana sermayenin risk – ağırlıklı toplam aktiflere oranının minimum %6 olarak belirlendiği ana sermaye yeterlilik oranı (Tier 1) ve (iii) çekirdek sermayenin risk – ağırlıklı toplam aktiflere oranının minimum %4.5 olarak belirlendiği çekirdek sermaye yeterlilik oranı (Tier 1)'dir. Bu çalışmada minimum %8 olarak belirlenen riskli sermaye oranı ve geleneksel risksiz sermaye oranlarının bankaların etkinlik ve risk düzeyleri üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Bu amaçla Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 26 mevduat bankası için ele alınan 2005 – 2017 dönemi verilerinden hareketle konu ampirik yaklaşımla incelenmektedir.

Sermaye gelecekte oluşacak finansal krizlerden kaçınmada önemli bir araç ve herhangi bir bulaşma etkisinin bertaraf edilmesinde bir tampon mekanizması işlevi görmektedir. Bankaların sahip olduğu yüksek sermaye oranları olası krizlerde

yapılacak müdahalelerin maliyetini azaltmaktadır. Ayrıca sermaye oranı gibi bir tampon mekanizması yüksek kaldıraçtan ortaya çıkan iflas riskini düşürmektedir. Sermaye oranlarına yönelik diğer bir görüş ise sahip olunan yüksek sermaye oranlarının bankacılık faaliyetlerini kısıtladığı, ekonomik büyümeyi yavaşlattığı, bankanın riskini artırdığı, etkinlik ve karlılığını azalttığı yönündedir. Öte yandan bankanın sermaye oranları döngüsel olabilmektedir (Repullo ve Suarez, 2012). Bu durum minimum sermaye gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla kriz dönemlerinde yapılan sermaye artırımının daha zor olacağı anlamına gelmektedir. Örneğin, finansal kurumların reel ekonomiyi finanse edemediği ekonomik kriz dönemlerinde yüksek sermaye tutma gereksinimi, bankacılık sektörü için daha maliyetli ve sektörün likiditesi üzerinde kısıtlayıcı olacağı söylenebilir (Dullien vd, 2010).

Sermaye oranının risk ve etkinlik üzerindeki etkisini inceleyen önceki çalışmalar genel olarak özsermaye toplam aktif oranını kullanırken, bu çalışmanın katkısı çerçevesinde geleneksel sermaye oranının yanı sıra risk ağırlıklı sermaye oranının risk ve etkinlik düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu yaklaşım hükümet ve ekonomi politika yapıcılara hangi sermaye türünün bankacılık sisteminin istikrarını ve performansını artırmada daha etkin olduğunu belirleme imkanı vermektedir. Ayrıca mikro iktisadi açıdan Basel III düzenlemelerinin etkisini maliyet yönünden göstermektedir. Böylece söz konusu düzenlemelerin arz yönlü etkisi de ortaya konulmuş olmaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında literatür özeti verilmektedir. Üçüncü kısımda veri seti ve değişkenlerin tanımı, dördüncü kısımda ampirik bulgular yer almaktadır. Çalışmanın son kısmı ise sonuç ve politika önerileri ile tamamlanmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2007–2009 küresel finans krizine yol açan faktörlere bağlı olarak riske dayalı sermaye gereksinimleri bankaların aşırı risk alma davranışını kısıtlamak amacıyla yeni Basel III düzenlemeleri çerçevesinde güçlendirilmiştir. Literatürde Riske dayalı sermaye gereksinimlerinin bankanın riski alma davranışı üzerinde meydana

getireceği kısıtlayıcı etkiyi araştıran teorik ve ampirik çalışmalar mevcuttur. Ancak Basel III düzenlemesi çerçevesinde getirilen yeni kuralların, bankaların kaynak tahsisi etkinliği üzerindeki olası etkileri konusunda yapılan araştırmaların sayısı oldukça azdır. Bu çerçevede bu düzenlemelerin arz yönlü etkileri konusunda temel alınacak çalışma da yoktur.

Literatürde risk temelli sermaye oranlarının, bankacılık sisteminde risk düzeyi üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların çoğu risk temelli sermaye oranlarının bankanın risk düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Örneğin Blum (2008)'a göre bankalar kendi risk düzeylerini bağımsız olarak belirlediği zaman, daha yüksek sermaye gereksinimlerini önlemek için risklerini olduğundan düşük gösterme eğilimi içine girmektedir. Bankanın bu asimetrik bilgiye yol açan yönlendirmeleri ters seçim sorunu olan daha riskli faaliyetlere yapılan daha yüksek yatırımlarla sonuçlanmaktadır. İktisat teorisi sermayenin bankanın istikrarı ve risk algısı üzerindeki etkisine yönelik farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Anginer ve Demirgüç-Kunt (2014) bankaların emek maliyeti olan ücretten kaynaklanan şoklara karşı direnç gösterme ve diğer yükümlülükleri yerine getirme amacıyla daha yüksek oranda sermayeye sahip olmayı amaçladıklarını ortaya koymuştur. Yazarlar ayrıca, daha yüksek sermaye tamponlarının banka sahiplerini yatırım seçimlerinde daha ihtiyatlı ve akıllı davranmaları konusunda belirleyici olduğunu göstermişlerdir. Jacques ve Nigro (1997) yüksek risk temelli sermaye oranlarının bankanın riskini azaltabileceğini ortaya koymuştur. Ediz vd. (1998) regülasyon ile bankanın istikrarı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. İngiltere ticari bankaları üzerine yapılan çalışmada yazarlar minimum sermaye gereksiniminin bankanın istikrarı ile pozitif korelasyonlu olduğunu ancak bankanın borç verme faaliyetlerinde engelleyici bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Literatür sermaye ve etkinlik arasında genellikle pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Örneğin Barth vd. (2013) zsermaye toplam aktif oranı ile bankanın etkinliği arasında pozitif bir ilişkiye ulaşmıştır. Chortareas vd.(2012), 22 Avrupa Birliği ülkesinde 5227 gzlemeden oluşan dengesiz panel çalışmasında sermayenin

etkinlik üzerinde pozitif, bankanın maliyetleri üzerinde ise düşürücü etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yazarların elde ettiği sonuçlar yüksek kapitalizasyonun yöneticiler ve hissedarlar arasındaki çıkar çatışmalarını hafiflettiğini göstermektedir. Böylece hissedarlar yönetici performansını daha yakından izlemekte, bu ise bankayı daha etkin hale getirmektedir. Staub vd. (2010) ellerinde yüksek oranda sermaye bulunduran bankaların yüksek etkinlik skorlarına dönüşen daha ihtiyatlı risk alma davranışı içine girdiklerini belirtmektedirler. Benzer şekilde Banker vd. (2010), 14 Kore bankası üzerine yaptığı çalışmada sermaye oranı ile genel etkinlik, teknik etkinlik ve tahsis etkinliği arasında pozitif bir ilişkinin varlığı ile literatüre katkı sağlamışlardır. Son olarak Ariff ve Can (2008) daha etkin bankaların dağıtılmamış karlar olarak daha fazla sermaye tamponları biriktirdiğini ifade etmektedirler

3. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLERİN TANIMI

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren 26 mevduat bankasının 2005 – 2017 dönemine ait verileri kullanılmaktadır. Söz konusu örneklem oluşturulurken veri kaybı olan bankalar ile negatif değerli girdi ve çıktısı bulunan bankalar analizin dışında bırakılmıştır. Kullanılan veriler bin (1000) TL cinsinden tanımlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye Bankalar Birliği’nden (www.tbb.org.tr) temin edilen ve konsolide olmayan bütçe verileri kullanılarak 311 gözlemden ve dengesiz panelden oluşan veri seti bu çalışmaya konu örneklem büyüklüğünü oluşturmaktadır.

Tablo 1: Girdi ve Çıktı Değişken Tanımları

Değişkenler	Sembol	İsim	Tanımı
Bağımlı Değişken	TC	Toplam maliyet	Toplam Faiz Giderleri + Toplam Faiz Dışı giderler
Girdi Fiyatları	W_1	Emeğin fiyatı	Personel giderleri/Personel Sayısı
	W_2	Sermayenin fiyatı	Amortisman Giderleri/Maddi Duran Varlıklar
	W_3	Mevduatın Fiyatı	Mevduata Verilen Toplam Faiz/Toplam Mevduat
Çıktılar	Q_1	Toplam krediler	Kısa ve Uzun Dönem Krediler Toplamı

	Q_2	Menkul Değerler	Alım Satım Amaçlı Finansal Varlıklar + Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar (net)
Diğer Değişkenler	EQ	Özsermaye oranı	Özsermaye/Toplam Aktifler
Etkinsizliğin Etkileri Değişkenleri			
SER_YT	δ_1	Sermaye yeterlilik oranı	Özkaynaklar/Toplam Aktifler
$LİK_RİSK$	δ_2	Likidite Riski	Krediler/Toplam Aktifler
$CRD_RİSK$	δ_3	Kredi Riski	Kredi ve Diğer Alacaklarına İlişkin Değer Düşüş Karşılıkları /Krediler ve Alacaklar
AK_BY	δ_4	Aktif büyüklüğü	Toplam Varlıkların Logaritması
ROA	δ_5	Aktif Karlılık Oranı	Net Kar/Aktif Toplamı
INT_R	δ_6	Aracılık Rasyosu	Krediler/Toplam Mevduatlar

Kaynak: Kendi hesaplamalarım.

Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri ile etkinsizliği etkileyen değişkenler ve tanımları Tablo 1’de yer almaktadır. Tahmin sonuçlarına dayalı olarak ulaşılan bulguların elde edilmesinde “R” istatistiksel yazılım programından yararlanılmıştır.

4. AMPİRİK BULGULAR

Ampirik bulgular kısmı iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada bankaların etkinlik skorları maliyet fonksiyonundan elde edilmektedir. İkinci aşamada ise bankaların özsermaye oranlarının bankaların etkinlik ve risk düzeyleri üzerindeki etkisi analiz edilmektedir.

4.1. Maliyet Etkinliğinin Tahminine Yönelik Olarak Maliyet Fonksiyonunun Tanımlanması

Çalışmada her bir bankanın ele alınan zaman dönemi boyunca maliyet etkinliklerinin hesaplanmasında Battese ve Coelli (1995) kullanılmıştır. Battese ve Coelli (1995: 327) modeli tek aşamalı olup, ilk aşamada tahmin edilen etkinlik değerleri ve bu etkinlik değerlerine etki eden diğer faktörler modellenmektedir. Böylece model iki aşamalı yöntemlere (birinci aşamada stokastik sınır analizinden

etkinlik değerlerini hesaplayan, ikinci aşamada elde edilen etkinlik değerlerinin açıklayıcı değişkenlere göre regresyonunu hesaplayan yöntemlere) göre önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Dolayısıyla Battese ve Coelli (1995: 325) modeli, SFA parametrelerini etkinsizlik modeli ile birlikte eş-anlı olarak tahmin ederek çevresel faktörlerin etkisini dikkate almaktadır.

Maliyet etkinlik modelinin tanımlanmasında Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonuna göre daha esnek olan translog tipi üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Buna göre çok değişkenli bir translog maliyet fonksiyonu aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\begin{aligned}
\ln \frac{TC}{W_3} = & \beta_0 + \beta_1 \ln \frac{W_1}{W_3} + \beta_2 \frac{W_2}{W_3} + \beta_3 \ln(Q_1) + \beta_4 \ln(Q_2) + \beta_5 \frac{1}{2} (\ln(Q_1))^2 + \beta_6 \frac{1}{2} (\ln(Q_2))^2 + \beta_7 \frac{1}{2} \ln(Q_1) \ln(Q_2) \\
& + \beta_8 \frac{1}{2} \left(\ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \right)^2 + \beta_9 \frac{1}{2} \left(\ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) \right)^2 + \beta_{10} \frac{1}{2} \ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) + \beta_{11} \ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \ln(Q_1) + \beta_{12} \ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \ln(Q_2) \\
& + \beta_{13} \ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) \ln(Q_1) + \beta_{14} \ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) \ln(Q_2) + \beta_{15} T + \beta_{16} \frac{1}{2} T^2 + \beta_{17} \ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \times T + \beta_{18} \ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) \times T + \beta_{19} \ln(Q_1) \times T \\
& + \beta_{20} \ln(Q_2) \times T + \beta_{21} \ln(EQ) + \beta_{22} \ln(EQ)^2 + \beta_{23} \ln \left(\frac{W_1}{W_3} \right) \ln(EQ) + \beta_{24} \ln \left(\frac{W_2}{W_3} \right) \ln(EQ) + \beta_{25} \ln(Q_1) \ln(EQ) \\
& + \beta_{26} \ln(Q_2) \ln(EQ) + \beta_{27} \ln(EQ) \times T + v_{it} + u_{it}
\end{aligned} \tag{1}$$

Burada maliyet etkinliklerinin elde edilmesinde aracılık yaklaşımından yararlanılmaktadır. Bankanın iki çıktısı ve bu çıktıları üretmek amacıyla da üç girdi kullandığı varsayılmaktadır.

Doğrusal homojenlik kısıtı için (1) numaralı denklemde yer alan bağımlı değişken ve girdi fiyatları mevduat fiyatıyla (W_3) normalize edilmiştir. Teknolojik değişimin etkisini dikkate almak amacıyla modele doğrusal ve karesel zaman trendi (T) değişeni dahil edilmiştir. Ayrıca bankalar arasındaki risk tercihlerindeki farklılıkların kontrolü amacıyla modele yarı sabit girdi olarak özsermaye oranı (özsermaye/toplam aktifler, EQ) eklenmiştir.

Etkinsizliğin etkileri (u_{it}), eşitlik (1)'den yola çıkarak aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir:

$$u_{it} = \delta_0 + \delta_1 SER_YT + \delta_2 LİK_RİSK + \delta_3 CRD_RİSK + \delta_4 AK_BY + \delta_5 ROA + \delta_6 INT_R \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de bankalar arası etkinsizlik farklılıklarını kontrol etmek amacıyla bankaya özgü kontrol değişkenleri kullanılmıştır. Söz konusu değişkenler arasında sermaye/iflas riskini gösteren sermaye yeterliliği rasyosu, likidite riski, kredi riski, bankanın toplam varlıklarının büyüklüğünü ifade eden aktif büyüklüğü, aktif karlılığı oranı, bankanın aracılık fonksiyonunu yerine getirmedeki başarısını ölçen aracılık rasyosu değişkenleri yer almaktadır. Her bir bankanın etkinlik düzeyi aşağıdaki gibi hesaplanabilmektedir:

$$EFF_{it} \approx \exp(u_{it}) \quad (3)$$

Bu eşitlik yoluyla her bir banka ve yıla ait zamana göre değişen etkinlik skorları elde edilmektedir.

4.2. Maliyet Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

Tablo 2'de stokastik sınır analizi kullanılarak (SFA) translog maliyet fonksiyonunun parametrelerinin maksimum olabilirlik tahminleri yer almaktadır.

Tablo 2: Translog Maliyet Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t değeri
β_0	-1.532***	0.536	-2.856
(β_1) ln(W1/W3)	1.306***	0.291	4.475
(β_2) ln(W2/W3)	-0.164	0.158	-1.034
(β_3) lnQ1	0.926***	0.131	7.051
(β_4) lnQ2	0.416***	0.113	3.686
(β_5) 0.5lnQ1lnQ1	0.105***	0.019	5.344
(β_6) 0.5lnQ2lnQ2	0.073***	0.018	4.038

(β7) 0.5lnQ1 lnQ2	-0.198***	0.038	-5.099
(β8) 0.5ln(W1/W3) ln(W1/W3)	-0.005	0.074	-0.068
(β9) 0.5ln(W2/W3)ln(W2/W3)	0.055***	0.013	4.177
(β10) 0.5ln(W1/W3)ln(W2/W3)	0.024	0.065	0.367
(β11) ln(W1/W3)lnQ1	-0.039	0.033	-1.168
(β12) ln(W1/W3)lnQ2	-0.017	0.031	-0.563
(β13) ln(W2/W3)lnQ1	0.005	0.024	0.235
(β14) ln(W2/W3)lnQ2	-0.008	0.020	-0.398
(β15) T	0.054	0.041	1.334
(β16) 0.5T2	-0.001	0.002	-0.446
(β17) ln(W1/W3)×T	-0.006	0.009	-0.751
(β18) ln(W2/W3)×T	-0.011**	0.005	-2.076
(β19) lnQ1×T	-0.012**	0.005	-2.077
(β20) lnQ2×T	0.003	0.004	0.811
(β21) lnEQ	1.131***	0.303	3.724
(β22) 0.5lnEQlnEQ	0.057	0.082	0.700
(β23) ln(W1/W3)lnEQ	0.201**	0.065	3.094
(β24) ln(W2/W3)lnEQ	-0.128**	0.052	-2.453
(β25) lnQ1lnEQ	-0.039	0.035	-1.123
(β26) lnQ2lnEQ	-0.016	0.032	-0.503

(β_{27}) lnEQ \times T	-0.029**	0.013	-2.120
----------------------------------	----------	-------	--------

Etkinsizlik Kaynağı Olarak Öngörülen Değişkenler

δ_0	5.585***	0.533	10.471
δ_1	-0.040***	0.005	-8.058
δ_2	-2.182***	0.198	-10.976
δ_3	4.490***	0.609	7.364
δ_4	-0.209***	0.028	-7.245
δ_5	-0.114	0.116	-0.988
δ_6	-0.106***	0.026	-3.985

Hata Bileşenlerinin Varyans Parametreleri

σ^2 : (Sigma)	0.045***	0.006	7.042
γ : (Gama)	0.955***	0.033	28.667
Log Olabilirlik		139.499	
LR test istatistiği		324.47***	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyindeki anlamlılıkları ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler asimtotik standart hataları göstermektedir. W_s ve Q_s sırasıyla girdi fiyatlarını ve çıktıları temsil etmektedir. EQ ise öz sermaye oranını göstermektedir. $\gamma = \sigma_u^2 / (\sigma_v^2 + \sigma_u^2)$ ifade etmektedir. Tahminler Battese ve Coelli (1995) modeline dayalı olarak ve R istatistiksel yazılım programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2’de yer alan sonuçlar incelendiğinde normalize edilmiş girdi fiyatları (W_s) ve çıktıların (Q_s) pozitif ve anlamlı oldukları görülmektedir. Buna göre toplam kredilerdeki (Q_1) %1’lik bir artış toplam maliyetlerde %0.92’lik bir artışa neden olmaktadır. Menkul değerlerdeki (Q_2) %1’lik bir artış ise toplam maliyetlerde

%0.41'lik bir artış meydana getirmektedir. Girdi fiyat katsayıları incelendiğinde ise emeğin fiyatının (W_1) pozitif ve anlamlı ve toplam maliyetlerde %1.30 oranında bir artışa yol açacağını göstermektedir. Sermayenin fiyatının (W_2) ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre Türk bankacılık sisteminde özellikle toplam kredilerin ve emek maliyetlerinin toplam maliyetler üzerinde baskın bir etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, çıktı olarak krediler, girdi olarak da emek maliyetleri bankanın önemli etkisizlik (yani toplam maliyetlerin üretimin çıktısı olarak kredilere, girdi olarak emek maliyetine karşı duyarlılığı diğer faktöre göre daha büyüktür) kaynakları olarak görülebilmektedir. Risk tercihlerindeki farklılığı gösteren (EQ) katsayısı ise pozitif olup, toplam varlıklara göre özsermaye miktarındaki artışın, toplam maliyetleri artıracığı anlamına gelmektedir. Buna karşın özsermaye rasyosunun zaman trendi ile olan etkileşim katsayısı ($\ln EQ \times T$) negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum risk tercihlerinin toplam maliyetler üzerindeki etkisinin zamanın bir fonksiyonu olduğunu ve toplam maliyetleri azalttığını göstermektedir. Gama parametresi (γ) ise toplam varyansın içerisinde etkisizlikten kaynaklanan kısmı göstermekte ve 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Tablo 2'ye göre γ parametresinin değeri 0.955 olup, toplam varyansın %96'sının etkisizlikten, %4'ünün ise istatistiksel hatalardan kaynaklandığı görülmektedir.

Bankaların maliyet etkisizliklerinin muhtemel belirleyenlerini araştırmak amacıyla Tablo 2'de etkisizlik etkileri değişkenlerine ait katsayı sonuçları yer almaktadır. Buna göre, özsermaye rasyosunun (δ_1) maliyet etkisizliği üzerindeki etkisi negatif ve anlamlıdır. Bunun iktisadi sonucu özsermaye rasyosunun artması bankaların maliyet etkinliğini artıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tüm ekonomi için Basel III düzenlemesi pozitif dışsallık ortaya çıkarmıştır. Bankanın toplam kredilerinin toplam aktiflere oranı (δ_2) ile ifade edilen likidite riski ile maliyet etkisizliği arasında negatif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Kredi riskini temsil eden ve kredi kayıp karşılığı olarak kabul gören kredi ve diğer alacaklar değer düşüş karşılığının toplam kredilere oranı (δ_3) arttıkça maliyet etkisizliği artmaktadır. Bankanın toplam aktiflerinin logaritması ile ölçülen

aktif büyüklüğünün (δ_4), maliyet etkinsizliği üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi görülmektedir. Bu sektör açısından ölçek ekonomisinin parametresidir. Bankanın özsermaye karlılığının (δ_5) ise maliyet etkinsizliği üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranındaki artış (δ_6) ise maliyet etkinsizliğini azaltmaktadır.

4.3. Sermaye Yapısı ile Etkinlik ve Risk Düzeyi Arasındaki İlişki

Sermaye oranları, risk ve etkinlik arasındaki ilişkiyi test eden temel panel sabit etkiler regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$f(\text{ETKİNLİK, RİSK})_{it} = \alpha + \beta \times \text{Sermaye yapısı}_{it} + \gamma \times \text{Banka kontrol}_{it} + \sum_{i=1}^N \delta \times \text{Banka}_i + \sum_{t=1}^T \mu \times \text{Zaman}_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Burada bağımlı değişkenler sırasıyla i bankasının t yılındaki maliyet etkinlik skorları ve kredi ve diğer alacaklar değer düşüş karşılığının toplam kredilere oranı (kredi kayıp karşılığı) ile ölçülen risk göstergesidir. Sermaye yapısı modelde tanımlanan riskli ve risksiz özsermaye oranlarını ile açıklanmaktadır. Banka kontrol değişkenleri ise bankanın likidite riskini, aracılık fonksiyonunu, özsermaye karlılığını ve aktif büyüklüğünü içermektedir.

Tablo 3: Sermaye - Etkinlik Modeli

Bağımlı Değişken: ETKİNLİK

Sermaye Değişkenleri	Katsayılar	Dirençli Std Hata	t değeri
EQ/TA	1.463***	0.089	16.35
EQ/RWA	-0.371***	0.101	-3.67
Bankaya Özgü Değişkenler			
CR	0.700***	0.082	5.52
INT	0.033***	0.002	14.33

ROAE	0.165***	0.051	3.18
LNTA	0.091***	0.011	8.13
SABİT	-1.379***	0.199	-6.92
Banka Sabit Etkisi	VAR		
Zaman Sabit Etkisi	VAR		
Gözlem Sayısı	301		
Banka Sayısı	26		
R ²	0.76		

Not: EQ/TA=Özsermaye/Toplam Aktifler, EQ/RWA=Özsermaye/Risk Ağırlıklı Toplam Aktifler, CR=Toplam Krediler/Toplam Aktifler, INT= Toplam Krediler/Toplam Mevduatlar, ROAE = Özsermaye Karlılık Oranı, LNTA = Toplam Aktiflerin Logaritması.
***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 3’te sermaye – etkinlik modeline ait sonuçlar yer almaktadır. Sonuçlar geleneksel (EQ/TA) ve geleneksel olmayan risk ağırlıklı (EQ/RWA) sermaye oranlarının etkinlik üzerindeki etkisinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Geleneksel sermaye oranı ile bankanın maliyet etkinliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna karşın, risk ağırlıklı sermayenin maliyet etkinliği üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre geleneksel sermaye tanımı içerisinde yüksek sermaye oranları bankanın etkinliğini artırmaktadır (Banker vd. 2010). Ancak bankanın risk ağırlıklı varlıklarındaki artış bankanın maliyet etkinliği üzerinde azaltıcı etki yaratmaktadır. Sermaye düzenlemesi ile etkinlik arasında görülen bu negatif ilişkiyi vekalet teorisi ile açıklamak mümkündür (Calomiris ve Kahn, 1991). Buna göre yönetici ve hissedarlar arasındaki vekalet maliyeti yöneticilerin borcu geri ödeme taahhütleri üzerine getirilen kısıtlamalar nedeniyle sermaye oranları yükseldikçe artma eğilimindedir. Finans literatüründe vekalet maliyetleri, firma hissedarları ile yöneticilerin

amaçlarının farklılaşması sonucunda ortaya çıkan ve firma değerinin düşmesi ile sonuçlanan maliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 4: Sermaye - Risk Modeli

Bağımlı Değişken: RİSK			
Sermaye Değişkenleri	Katsayılar	Dirençli Std Hata	t değeri
EQ/TA	-0.268***	0.047	-5.699
EQ/RWA	0.126***	0.031	3.985
Bankaya Özgü Değişkenler			
CR	-0.071***	0.022	-3.244
INT	-0.001	0.001	-0.953
ROAE	-0.052***	0.015	-3.414
LNTA	-0.024***	0.007	-3.090
SABİT	0.477***	0.134	3.542
Banka Sabit Etkisi	VAR		
Zaman Sabit Etkisi	VAR		
Gözlem Sayısı	301		
Banka Sayısı	26		
R²	0.38		

Not: EQ/TA=Özsermaye/Toplam Aktifler, EQ/RWA=Özsermaye/Risk Ağırlıklı Toplam Aktifler, CR=Toplam Krediler/Toplam Aktifler, INT= Toplam Krediler/Toplam Mevduatlar, ROAE = Özsermaye Karlılık Oranı, LNTA = Toplam Aktiflerin Logaritması
 ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir

Tablo 4’te sermaye risk modeline ait tahmin sonuçları yer almaktadır. Geleneksel sermaye oranları ile risk arasında negatif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna karşın risk ağırlıklı sermaye oranının bankanın risk düzeyi arasında üzerinde etkisi ise pozitifdir. Buradan hareketle kredi kayıp karşılığı yüksek olan bankaların daha çok risk ağırlıklı sermaye tutmak zorunda kaldıkları söylenebilir. Bunun sonucunda risk ağırlıklı sermaye oranının (EQ/RWA) artan riske bağlı olarak etkinliği azaltacağı, riski ise artıracığı yönde bir eğilime sahip olması beklenir. Bu çalışmada Tablo 3 ve Tablo 4 deki risk ağırlıklı sermaye oranının parametrelerine karşılık gelen katsayıların işaretleri söz konusu beklentiyi destekleyen bir bulgudur. Bu bulguya göre bankaların risk düzeyini artıran faaliyetlerinin gerek risk düzeyini artırıcı etkisi gerekse etkinlik üzerindeki negatif etkisi ilave maliyet unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma sermaye oranlarının bankacılık sektörünün risk ve etkinliği üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada mevcut literatürün zenginleştirilmesi amacıyla geleneksel sermaye tanımının yanısıra Basel Kriterleri çerçevesinde getirilen risk ağırlıklı sermaye oranı analize dahil edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren 26 mevduat bankası ile sınırlıdır. 2005 – 2017 dönemi verileri ve parametrik yöntemlerle yapılan analizler sonucunda öncelikle bankaların etkinlik skorları elde edilmektedir. Sermaye oranlarının bankanın risk düzeyi (kredi kayıp karşılığı) ve etkinlik değerleri üzerindeki etkisi ise sabit etkiler modeli tahmin edilmiştir.

Sabit etkiler modeline göre sermaye oranı ile bankanın maliyet etkinliği arasında pozitif bir ilişki görülürken, risk ağırlıklı sermayenin maliyet etkinliği üzerindeki etkisi negatiftir. Risk ağırlıklı varlıklarla etkinlik arasındaki bu negatif yönlü ilişki, finans literatüründe görülen vekalet maliyetlerinin maliyet etkisizliğini artırması ile açıklanabilir. Öte yandan geleneksel sermaye oranlarının risk üzerinde negatif etkiye sahip olması ele alınan bankalar açısından sistemin maliyet yönünden negatif şoklara karşı zayıf olduğu yönünde bir bulgudur.

Türk Bankacılık sektörüne dayalı olarak ele alınan bankaların analizinden hareketle; Basel III düzenlemelerine göre risk düzeyinin artması arz yönlü olarak maliyetlerin artmasına yol açan bir unsurdur. Bu açıdan bankaların yeni maliyet üstlenmemek amacıyla davranacakları varsayımı altında, Basel III düzenlemelerinin etkili bir araç olabileceği söylenebilir. Bu kapsamda düzenlemeler finansal istikrarın sağlanması içinde kullanılacak bir politika aracı olarak tanımlanabilir.

KAYNAKLAR

ANGİNER, D., DEMİRGÜÇ-KUNT, A.,(2014), “Bank Capital and Systemic Stability Policy Research” Working Paper No. 6948. The World Bank, Washington, DC.

ARİFF, M., CAN, L., (2008), “Cost and Profit Efficiency of Chinese Banks: A Non-Parametric Analysis”. China Econ. Rev, 19 (2), 260–273.

- BATTESE, G.E., TIMOTHY J. C.(1995), “A Model for Technical Inefficiency Effects in a Stochastic Frontier Production Function for Panel Data”, *Empirical Economics*, Cilt: 20, ss.325–332.
- BANKER, R.D., CHANG, H., LEE, S.(2010), “Differential Impact of Korean Banking System Reforms on Bank Productivity”, *Journal of Banking & Finance*, 34 (7), 1450–1460.
- BARTH, J., LİN, C., MA, Y., SEADE, J., SONG, F.(2013), “Do Bank Regulation, Supervision and Monitoring Enhance or Impede Bank Efficiency?” *Journal of Banking & Finance*, 37 (8), 2879–2892.
- BERGER, A.N., EMİLİA B.P. (2006), “Capital Structure and Performance in the US Banking Industry”, *European Financial Management*, 4: 49–70.
- BLUM, J., (2008), “Why Basel II May Need a Leverage Ratio Restriction”, *Journal of Banking & Finance*, 32 (8), 1699–1707.
- CALOMİRIS, C.W., CHARLES M. K. (1991), “The Role of Demandable Debt in Structuring Optimal Banking Arrangements”, *American Economic Review*, 81: 497–513.
- CHORTAREASA, G.E., GİRARDONEB, C., VENTOURİC, A.(2012), “Bank Supervision, Regulation, and Efficiency: Evidence from the European Union”, *J. Financ. Stability*, 8 (4),292–302.
- DEMİRGÜÇ-KUNT, A., DETRAGİACHE, E., MERROUCHE, O.(2013), “Bank Capital: Lessons from the Financial Crisis”, *J. Money, Credit Bank*, 45 (6), 1147–1164.
- DULLİEN, S., KOTTE, D.J., MÁRQUEZ, A., PRİEWE, J.(2010), “The Financial and Economic Crisis of 2008-2009 and Developing Countries”, *United Nations Conference on Trade and Development*. University of Applied Sciences, Berlin.
- EDİZ, T., MİCHAEL, I., PERRAUDİN, W.(1998), “The Impact of Capital Requirements on UK Bank Behaviour”, *Econ. Policy Rev*, 3 (3).

JACQUES, K., NIGRO, P.(1997), “Risk-Based Capital, Portfolio Risk and Bank Capital: A Simultaneous Equations Approach”, *Journal of Economics and Business*, 49 (6), 533–547.

REPULLO, R., SUAREZ, J., (2012). “The Procyclical Effect of Bank Capital Regulation, *The Review of Financial Studies*, 26 (2), 452–490.

STAUB, R.B., SILVA, S.G., Tabak, B.M.(2010), “Evolution of Bank Efficiency in Brazil: a DEA Approach”, *European Journal of Operational Research*, 202 (1), 204–213.

Türkiye Petrol Sektörünün Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Oranı

Yunus Ediz¹, Kübra Önder²

Özet

Yoğunlaşma, bir endüstrideki kaynak ve faaliyetler toplamının büyük çoğunluğunun bu toplama sahip olan veya kontrol eden birimlerin çok azı tarafından sahiplenilmesi veya yönetilmesidir. Bu nedenle endüstrideki firma sayısı ve endüstrideki faaliyet ve kaynakların firmalar arasında nasıl dağıldığı yoğunlaşma düzeyi açısından önemlidir. Endüstrideki yoğunlaşmayı ölçen endekslerin amacı da bu ekonomik büyüklüklerin, endüstrideki firmalar arasında nasıl dağıldığını ölçerek endüstride rekabetin ne düzeyde olduğunu belirleyip, endüstrinin yapısı hakkında bilgi vermektir. Gelişmekte olan ekonomisi ile Türkiye, enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. Özellikle petrol ve türevlerine bağlı bir ekonomik yapısı olan Türkiye'de petrol hemen hemen tüm sektörlerde ana girdi konumundadır. Ülke ekonomisi ve toplum refahı için böyle elzem öneme sahip olan enerji kaynağının temini, nihai tüketiciye ulaştırılması ve bu süreçlerde piyasadaki aksaklıkların giderilmesi konusunda ülke yönetimine ve enerji alanındaki yönetimi üstlenen kurumlara önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmanın amacı, petrol sektörü piyasa yapısını ve yoğunlaşma oranını incelemektir. Çalışmada, 2009-2017 dönemine ait petrol sektöründe faaliyet gösteren dağıtıcı lisansı, ihrakiye teslim lisansı ve rafinerici lisansına sahip firmaların yurtiçi satış miktarları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yoğunlaşma hesaplama yöntemleri ise; k-firma Yoğunlaşma, Herfindahl-Hirschman, Entropi, Hall-Tideman ve Rosenbluth ve Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksleridir. Ampirik çalışma sonucu sektörde yoğunlaşma düzeyinin orta ve yüksek düzeyde, piyasa yapısının ise oligopolistik karakter gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Petrol Sektörü, Yoğunlaşma Oranı, Piyasa Yapısı

JEL Sınıflama Kodları: D22, D40, L10

Market Structure and Concentration Ratio of Turkey Petroleum Sector

Abstract

Concentration is the ownership or management of the vast majority of the resources and activities in an industry by very few of those who own or control that collection. For this reason, the number of firms in the industry and how the activities and resources in the industry are distributed among firms is important in terms of concentration level. The aim of the indices that measure the concentration in the industry is to measure how these economic magnitudes are distributed among the companies in the industry, to determine the level of competition in the industry and to give information about the structure of the industry. Turkey with a developing economy is dependent on foreign energy. Especially with an economic structure dependent on oil and oil derivatives in almost all sectors in Turkey is used as the main input. For the country's economy and for the welfare of society, there is an important task for the government and the institutions that undertake the management of the energy sector in order to supply the source of the energy source having such an essential conservation and to solve the problems in the market in these processes. The aim of this study is to examine the market structure and concentration ratio of petroleum sector. In the study,

¹ Arş.Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Türkiye, yunus.ediz@cbu.edu.tr

² Dr.Öğr.Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Türkiye, konder@mehmetakif.edu.tr

domestic sales quantities of distributor licenses, export license and refinery licensees operating in the petroleum sector of 2009-2017 period were used. Concentration calculation method used in the study is; k-firm Concentration, Herfindahl-Hirschman, Entropy, Hall-Tideman and Rosenbluth and Comprehensive Concentration Indices. In the empirical study, it was found that the level of concentration in the sector shows moderate and high level, and the structure of market shows oligopolistic character.

Keywords— Petroluem Sector, Market Structure, Concentration Ratio

JEL Classification Codes: D22, D40, L10

1. GİRİŞ

Günümüzde farklı sektörlerde firmalar karlarını artırmak, maliyetlerini düşürmek ve piyasa paylarını genişletmek için çeşitli faaliyetlerde bulunarak piyasalardaki rekabetçi yapının aksamasına neden olmaktadır. Bunu başarmak için de ölçek ekonomilerinden yararlanmak, mal farklılaştırmasına gitmek, firmalar arasında anlaşmalar yapmak ve çeşitli pazarlama teknikleri (reklam faaliyetleri gibi) uygulamak gibi faaliyetlerde bulunmaktadır (Polat, 2007: 98). Dolayısıyla piyasa düzenleyici ve politika yapıcıları, piyasalardaki aksaklığın ne derecede olduğunu belirleyip bu doğrultuda önlemler alarak piyasadaki rekabeti iyileştirmek için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. En sık başvurulan yöntemlerden birisi Yapı-Davranış-Performans (Structure-Conduct-Performance, SCP) Paradigması kapsamında k-firma Yoğunlaşma Endeksi (CR_k) ve Herfindahl-Hirschman Endeksidir (HHI) (Önder, 2016: 180). Son zamanlarda bu endekslere ilave olarak Rosenbluth Endeksi (RI), Entropi Endeksi (EI) ve Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI) gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

Yoğunlaşma endeksleri kolay hesaplanmasının yanında piyasa yapısının belirlenmesinde pratik ve yararlı bilgiler sunarak piyasanın ne kadar rekabetçi olduğu konusunda ipuçları vermektedir. Piyasada faaliyet gösteren firma sayısının fazla olması ve bu firmaların piyasa payları açısından birbirine yakın büyüklükte olmaları yoğunlaşma oranını azalmakta ve rekabeti artırmaktadır. Piyasada rekabetin yüksek olması neticesinde firmaların piyasadaki değişkenleri etkileme kabiliyeti azalmaktadır. Bu nedenle piyasadaki rekabetin belirlenmesinde yoğunlaşma oranının ölçülmesi önem arz etmektedir (Durukan ve Hamurcu, 2009: 76-77).

Enerji, modern yaşamda hem üretim hem de tüketim faaliyetleri içerisinde önemli bir faktör olup; sanayi, ulaşım ve konut gibi alt sektörlerde kullanılan vazgeçilmez bir girdidir. Günümüzde tüketilen enerji pek çok yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaktan sağlanırken; petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil kaynaklar enerji tüketim ihtiyacının %87'sini oluşturmaktadır. Günümüzde ve geçen 50 yıl içerisinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketimi için ihtiyaç duyulan kaynaklar arasında petrol ilk sırada yer almaktadır (Uçak ve Usupbeyli, 2015: 770).

Petrol piyasası, petrolün bulunmasından başlayıp, işlenmesi ve dağıtım-pazarlama faaliyetleri sonucu nihai tüketiciye ulaşması gibi birçok aşamalara sahiptir. Akaryakıt sektörü olarak da ifade edilen bu faaliyetler rafineri (üretici), ana dağıtıcı ve bayiler olmak üzere üç ana kol üzerine inşa edilmiş bir sektördür. Rafineri, gelen petrolü işleyip akaryakıt ürünlerine çevirerek dağıtıcıya iletir. Dağıtıcı ise, 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanununun 2. maddesine göre; rafineriden aldığı ürünleri bayilere iletir. Bayi, dağıtıcı ile arasında sözleşme bulunan ve dağıtıcıdan aldığı akaryakıt ürünlerini nihai tüketiciye satma yetkisine sahip tüzel veya gerçek kişilere denir. Dağıtıcı, rafineri ile bayi arasındaki iletim görevini üstlenirken bayi ise, dağıtıcıdan aldığı akaryakıt ürünlerini nihai tüketiciye ulaştırır (ÇTSO, 2017: 4).

Gelişmekte olan ekonomisi ile Türkiye, enerjide dışa bağımlı olup enerji ihtiyacı, ülke üretim ve tüketim süreçlerinde önemi tartışılmaz bir gerçektir. Özellikle petrol ve türevlerine bağımlı bir ekonomik yapısı olan Türkiye'de petrol tüm üretim sektörlerinde en temel girdi olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin petrol tüketiminde dışa bağımlılık oranı 2017 yılı itibarıyla %94,6 düzeyinde olup, her yıl ciddi miktarlarda petrol ithalatı faturası ödemektedir (TPAO, 2018: 37).

Çalışmanın ilk bölümünde, ulusal ve uluslararası literatürde farklı sektörleri ele alarak bu sektörlerle yönelik yoğunlaşma ve piyasa yapısını inceleyen çalışmalara yer verilmiş, ikinci bölümde yoğunlaşmanın tanımına ve yoğunlaşmayı etkileyen etmenlere değinilmiştir. Üçüncü bölümde yoğunlaşma endeksleri hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Takip eden bölümde Türkiye petrol sektörünün yoğunlaşma düzeyi ve piyasa yapısı yoğunlaşma endeksleri kullanılarak analiz edilmiştir. Son

bölümde ise çalışma sonucu elde edilen ampirik bulgular sonucu sektör hakkında değerlendirmeler yapılmış ve sektöre yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal ve uluslararası literatürde, yoğunlaşma oranını ve rekabet yapısını çeşitli sektör düzeyinde ve ürün bazında inceleyen birçok ampirik çalışma mevcuttur. Çalışmalarda genellikle k-firma Yoğunlaşma (CR_k) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) gibi yoğunlaşma endeksleri kullanılırken, bir kısım çalışmalarda ise tek denklem, eşanlı denklem sistemi ve panel veri yöntemlerini kullanmıştır. Petrol sektörünü analiz eden çalışmalar incelendiğinde ise sektörün uluslararası literatürde yoğunlaşma endeksi boyutunda analiz edilmediği ve ulusal düzeyde ise sadece Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından hazırlanan Yıllık Petrol Piyasası Sektör Raporlarında³ alt başlık altında ele alındığı görülmektedir. 2017 yılı Petrol Piyasası Sektör Raporunda yapılan çalışmada sektörün yoğunlaşma düzeyi HHI ve CR_k Endeksleri ile incelenmiştir. 2016 yılı satış miktarı verileri baz alınarak yapılan çalışmada CR_k oranı dört ve on firma için incelenmiştir. Yapılan analiz sonucu CR_4 'ün değeri %63,17, CR_{10} 'un değeri %82,77 ve HHI'nın değeri ise 1161 bulunmuştur. Çalışmada piyasa yoğunlaşmasının orta düzeyde olduğu, piyasa yapısının ise oligopol olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 1'de çeşitli sektörlerde yoğunlaşma düzeyini ve piyasa yapısını analiz eden yerli ve yabancı bazı ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 14 : Çeşitli Sektörlerde Yoğunlaşmanın Analiz Edildiği Yerli ve Yabancı Ampirik Çalışmaların Bazıları

Yazar	Bulgular	Yöntem
Aktaş ve Yurdakul (2001)	Türkiye'deki ve dünyadaki un sektörünün 1985-1997 dönem verileri ile k-firma Yoğunlaşma ve Herfindahl-Hirschman Endeks yöntemlerine göre analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda sektörde düşük yoğunlaşmanın olduğu tespit edilmiştir.	k-firma Yoğunlaşma Endeksi, HHI Endeksi

³ <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/petrolyillik-sektor-raporu> (02.08.2018)

Silk ve King (2008)	ABD reklam ajansları ve pazarlama hizmetleri sektörleri HHI Endeksi ile yoğunlaşma düzeyleri incelenmiş, çalışmanın sonucunda yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.	HHI Endeksi
Yuping (2010)	Çalışmada, Çin inşaat sektörü k-firma Yoğunlaşma Endeksi, Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı yöntemleri ile analiz edilmiştir. Sektörde yoğunlaşma oranının düşük olduğu tespit edilmesine rağmen, yoğunlaşma oranının yükseldiği de gözlenmiştir.	k-firma Yoğunlaşma Endeksi, Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi
Taru ve Lawal (2011)	Çalışmada Nijerya'daki perakende ve toptan patates piyasasının yoğunlaşma düzeyi, Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi ile analiz edilmiş ve piyasanın yüksek yoğunlaşma düzeyine ve oligopolistik bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.	Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi
Nolan, Santos ve Shi (2012)	Çalışmada 2002-2009 dönemleri arasında ABD mısır piyasasının yoğunlaşma ve üretkenlik düzeyi hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda yoğunlaşma ile rekabet arasında pozitif ilişki bulunmuştur.	k-firma Yoğunlaşma Endeksi, HHI Endeksi
Pehlivanoglu ve Tekçe (2013)	İstanbul Ticaret Odası verilerinden yararlanılarak 1993-2011 yılları arasında Türkiye elektrik enerjisi piyasasında faaliyet gösteren firmaların net satışları dikkate alınarak piyasanın yoğunlaşma düzeyi analiz edilmiştir. Yapılan analizde; sektörde yüksek düzeyde yoğunlaşmanın hakim olduğu ve oligopolistik bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.	k-firma Yoğunlaşma Endeksi, HHI Endeksi
Sung (2014)	OECD ülkelerinin 1998-2014 dönem verileri kullanılarak mobil iletişim piyasasının yoğunlaşma düzeyi analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre ülkelerin mobil	Regresyon analizi

iletişim sektörlerinde yoğunlaşma oranının çok yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Demirel (2014) Türkiye'deki bankacılık sektörüne ait 2000-2013 yıllarının çeyrek dönemlik toplulaştırılmış makro verileri kullanarak arz ve talep ilişkilerini ifade eden iki denklemin olduğu 2-SLS (doğrusal olmayan denklem sistemi) kullanarak eş-anlı tahmin edilmiştir. Amprik uygulamada Bresnahan-Lau Modeli kullanılmış olup, çalışmanın sonucunda ise Türkiye bankacılık sektörünün Pazar gücü 0,11, piyasa yapısı ise monopol rekabet olarak tespit edilmiştir.

3. YOĞUNLAŞMA VE YOĞUNLAŞMAYI ETKİLEYEN UNSURLAR

Yoğunlaşma, bir piyasadaki kaynak ve faaliyetler toplamının büyük çoğunluğunun bu toplama sahip olan veya kontrol eden birimlerin çok azı tarafından sahiplenilmesi veya yönetilmesidir. Bu nedenle piyasadaki firma sayısı ve piyasadaki faaliyet ve kaynakların firmalar arasında nasıl dağıldığı yoğunlaşma düzeyi açısından önemlidir. Endüstride faaliyet gösteren firma sayısı azaldığında veya firmalar arasında büyüklük açısından nispi fark arttığında, yoğunlaşma düzeyinin arttığını söylemek mümkündür. Piyasadaki kaynaklar ve faaliyetlerden kasıt ise genel olarak çalıştırılan emek gücü, satışlar, elde edilen gelir ve firmaların sahip oldukları varlıklardır. Piyasadaki yoğunlaşmayı ölçen endekslerin amacı da bu ekonomik büyüklüklerin, örneğin satışlardan elde edilen gelirin piyasadaki firmalar arasında nasıl dağıldığını ölçerek piyasada rekabetin ne düzeyde olduğunu belirleyip, piyasanın yapısı hakkında bilgi vermektir (Yıldırım vd., 2005: 38-39).

Piyasadaki var olan koşullardaki farklılıklar nedeniyle çeşitli piyasa türlerinin oluştuğu ekonomik ortamda, piyasa oyuncularının davranışları farklılık göstermektedir. Buna bağlı olarak da yoğunlaşmaya neden olan faktörler değişmektedir. Bu etmenlerin nispi ağırlığı piyasadaki farklılıklar gösterilebileceği gibi, zamana bağlı olarak da değişebilmektedir. Yoğunlaşmaya yol açan faktörlerin başlıcaları; ölçek ekonomileri, endüstriye giriş engelleri, firma birleşmeleri, ekonomik büyüme, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, reklamlar ile ekonomik ve hukuki düzenlemelerdir (Hatırlı, 2014: 295).

Ölçek ekonomileri yoğunlaşmayı etkileyen bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu kavram, üretim ölçeğinin büyüdükçe uzun dönem ortalama maliyetlerde azalma olacağını ifade etmektedir. Firmaların ölçek ekonomileri yoluyla maliyetleri düşmekte, verimliliğini artmakta ve üretim hacmini yükseltmektedir. Bu durum firmaya rakiplerine kıyasla avantaj elde etme fırsatı sunmaktadır. Bu sayede firmanın piyasa payı artmakta ve piyasada yoğunlaşma derecesi yükselmektedir (Davut, 1994: 168). Piyasa yoğunlaşma oranı üzerinde etkili olan bir diğer faktörde endüstriye giriş engelleridir. Endüstriye giriş engeli, endüstrideki mevcut firmaların, piyasaya yeni girecek firmaları engellemek için fiyat politikalarını uzun dönem

ortalama maliyetlerinin biraz üzerinde belirlemektir. Bu davranış endüstrinin oligopol karakter sergilemesine neden olmakta ve yoğunlaşma oranının korunmasına sebep olmaktadır. Bu duruma ek olarak endüstrideki bir veya birkaç firmanın giriş engeli neticesinde sahip oldukları avantajları endüstrideki diğer firmalarla rekabette kullanmaları durumunda da yoğunlaşma oranı etkilenmektedir (Bain, 1968: 204). Firmaların karlarını maksimize etmek amacı altında rekabeti azaltıcı etkiye sahip olan firma birleşmelerine gitmesi de yoğunlaşmayı etkileyen bir başka unsurdur (Utton, 1970: 31-32). Yoğunlaşmayı etkileyen bir diğer unsur ise piyasanın ve ekonominin büyümesidir. Piyasaların veya ekonominin devamlı büyümesi durumunda firmalar bu büyümenin gerisinde kalıyorsa, sektörün yoğunlaşma oranının düşmesi beklenmektedir (Bain, 1968: 210; Low, 1970: 111).

Araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri de yoğunlaşma düzeyini etkileyen bir diğer unsurdur. Ar-Ge faaliyetleri; üretim teknolojisinin gelişmesine, ürün çeşitliliğine, üretim miktarında artışa, üretim maliyetlerinin düşmesine ve belirli bir girdi ile daha fazla çıktı elde etmeye ayrıca üretimde rekabet üstünlüğü sağlamaya imkan tanımaktadır. Bu gelişmeler firmaların uluslararası ve ulusal firmalar karşısında rekabet üstünlüğüne sebep olmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan küçük firmalar, Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmalar ile rekabet edemeyerek ya piyasadan çekilecek ya da daha da küçülecektir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak piyasa yoğunlaşması, Ar-Ge faaliyetinde bulunarak teknolojik üretim yapan firmaların lehine sonuçlanmaktadır (Önder, 2016: 194). Yoğunlaşmayı etkileyen bir diğer etmen ana girdinin kontrolü ve yasal engellerdir. Bir ürünün üretiminde ana girdinin tek firma tarafından veya piyasadaki hakim firma tarafından kontrol edilmesi ve yine bir ürünün üretiminin patent ve telif hakkının tek bir firmaya verilmesi de yoğunlaşmayı etkilemektedir (Hatırlı, 2014: 294). Ayrıca firmaların ürünlerini geniş alıcı kitlelere tanıtmayı empoze eden reklamlar ve devletlerin uyguladıkları etkin olmayan politikalarda yoğunlaşmayı artırırken, piyasadaki rekabeti düzenleyici ve denetleyici yasal uygulamalarda yoğunlaşmanın azalmasında etkilidir.

4. YOĞUNLAŞMA ENDEKSLERİ

Yoğunlaşma endeksleri piyasaya giriş veya çıkışlarda, piyasadaki birleşmeler ve faaliyetler neticesinde piyasa yapısında meydana gelen değişiklikleri hesaplayıp söz konusu piyasadaki rekabetin ne yönde değiştiğini göstermektedir. Ayrıca yoğunlaşma endeksleri vasıtasıyla piyasa yoğunlaşmasını hesaplamak ve hesaplama için verilere ulaşmak kolaydır. Tüm bu avantajlardan dolayı politika yapıcılar, iktisat politikası oluştururken bu endekslerden de yararlanmaktadır (Demirel, 2014: 57; Coşkun vd., 2012: 79). Bunun bir sonucu olarak; Türkiye’de dahil olmak üzere dünyada ki birçok ülkede rekabeti düzenleyen kurumlar, anti-trust yasaları uygularken yoğunlaşma endekslerinden yararlanmaktadır.

Yoğunlaşma oranını ölçen endeksler başlangıçta tek yöntem olan yoğunlaşma eğrisinden (k-firma Yoğunlaşma Endeksi, CR_k) türetilmişlerdir. Zamanla türeme yöntemleri ve endeks sayıları artmıştır. Endeksler teorik yapıları itibarıyla birbirlerinden farklılık göstermelerine rağmen hiçbirisi diğerinden mutlak üstün değildir. Farklı durumlara göre endekslerin avantajları ortaya çıkmaktadır. CR_k ve HHI endeksleri veri elde edilmesi ve hesaplama kolaylığı nedeniyle en fazla kullanılan endekslerdir (Demirel, 2014: 60-61). Basit hesaplanabilirliği ve veriye erişimdeki kolaylığı nedeniyle en çok kullanılan yoğunlaşma endekslerinden birisi CR_k ’dir. Bu endeks, n tane firmanın olduğu bir endüstride k tane en büyük firmanın endüstrideki toplam payını göstermektedir.

$$CR_k = \sum_{i=1}^k S_i \quad 0 \leq CR_k \leq 1 \quad (S_1 \leq \dots \leq S_k \leq \dots \leq S_n) \quad (1)$$

Denklem (1)’de CR_k , endüstrideki k sayıda firmanın yoğunlaşma oranını; k, endüstrideki lider firma sayısını; S_i , i’nci firmanın pazar payını göstermektedir. CR_k , genellikle 4 veya 8 firma için hesaplanmaktadır. Endeks sıfır ile yüz arasında değerler almaktadır. Hesaplanan endeks değerinden piyasanın hangi rekabet yapısında olduğunu belirlemek için belirli kriter aralıkları vardır. Hesaplanan değer yüzdesel ifadesinde endeksin %30 ve altında değerler alması ($CR_k \leq 30$), düşük düzeyde yoğunlaşma ve rekabetçi bir yapı; %30 ile %50 arasında değerler

alması ($30 \leq CR_k \leq 50$), orta düzeyde yoğunlaşma ve monopolcü rekabet; %50 ile %70 arasında değerler alması ($50 \leq CR_k \leq 70$), yüksek düzeyde yoğunlaşma ve oligopolistik yapı ve son olarak %70'in üzerinde olması ($CR_k \geq 70$), çok yüksek düzeyde yoğunlaşma ve monopolistik bir piyasa yapısı olduğunu ifade etmektedir (TÜİK, 2017).

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI), ilk olarak 1945'de Hirschman tarafından ortaya atılmış daha sonra 1950'de Herfindahl'ın bireysel çalışmalarıyla geliştirilmiştir (Önder, 2016: 196). CR_k yoğunlaşma endeksinin aksine HHI, endüstrideki tüm firmaları hesaba dahil etmektedir. Endeks, her bir firmanın piyasa paylarının karelerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır. S_i , i'ninci firmanın piyasa payını göstermek üzere endeks aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad (2)$$

HHI endeksinde piyasa payı büyük olan firmalara daha fazla ağırlık verilmektedir. S_i , yüzde pay olarak alındığında endeks 0 ile 10000 arasında değerler almaktadır. Endeks, eğer endüstride monopol durumda tek firma varsa endeks 10000 değerini almakta, sonsuz sayıda eşit büyüklükte firma varsa endeks 0 değerini almaktadır. Ayrıca 1000'in altındaki endeks değerleri rekabetçi piyasayı, 1000-1800 arasındaki değerler orta derece yoğunlaşmış piyasayı ve son olarak 1800'ün üzerindeki değerler ise yüksek yoğunlaşmış piyasa durumunu ifade etmektedir (Demirel, 2014: 61; Özütürk, 2005: 14).

Piyasa yoğunlaşmasını ölçen diğer endeksler Hall-Tideman ve Rosenbluth Endeksleridir. M. Hall ve N. Tideman (1967) ve Rosenbluth (1961) tarafından ortaya atılan bu endeksler birbirlerine benzer endekslerdir. Hall-Tideman endeksi, firmaların piyasa payını, büyüklük sırası ile ağırlıklandırılan bir endektir. Bu yüzden endüstriye giriş çıkışlarda ve endüstrideki firma birleşmeleri sonucu oluşan etkileri endeks sonucuna yansıtmaktadır. Buna ek olarak firmaların piyasa payı sıralamadaki yeri ile ağırlıklandırıldığı için endeks değerinin küçük firmalara olan hassasiyeti de artmış olmaktadır. Bu özelliği nedeniyle HHI (Herfindahl-Hirschman Endeksi)'dan

farklıdır. HHI, ağırlıklandırmayı firma sayısından ziyade firma pazar payına önem vererek hesaplamaktadır (Demirel, 2014: 63-64).

$$HTI, RI = 1 / (2 \sum_{i=1}^n i S_i - 1) \quad (3)$$

Denklem (3)'de: n , firma sayısını; S_i , i 'nci firmanın piyasa payını ifade etmektedir. Endeks 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Endüstride eğer eşit büyüklükte sonsuz sayıda firma varsa endeks değeri 0'a; endüstride bir tane tekel konumunda firma var ise 1'e yaklaşmaktadır.

Rosenbluth Endeksi (RI) sıralama yaparken en küçük firmadan başlamaktadır. Bu nedenle endeks, küçük firmaların piyasa payına duyarlıdır. Hall-Tideman Endeksi ve Rosenbluth Endeksi arasındaki tek fark firma sıralamasının farklı olmasıdır (Demirel, 2014: 64).

Bir diğer yoğunlaşma endeksi Horvath'ın Kapsamlı Yoğunlaşma (CCI) Endeksidir. Bu endeks; Horvath (1970) tarafından HHI indeksi temel alınarak geliştirilmiştir ve firmaların pazar büyüklüğü ile pazar büyüklüğünün dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliktir. Bu nedenle HHI'dan farklı olarak CCI sadece firmaların pazar payını değil, payları arasındaki yapıyı da dikkate almaktadır (Horvath, 1970: 446-448; TBB, 2012: 89; Marfels, 1971: 488). Bu endeksin kapsamlı olarak nitelendirilmesinin altında yatan nedende budur. Endeks; endüstrideki her bir firmanın oransal büyüklüğünü diğer firmaların oransal büyüklük toplamı ile ağırlıklandırmaktadır (Coşkun vd., 2012: 89):

$$CCI = S_1 + \sum_{i=2}^n S_i^2 (1 + (1 - S_i)) \quad (4)$$

Denklem (4)'de; S_1 , sektördeki en büyük firmanın pazar payı ile diğer firmaların pazar paylarının ağırlıklı toplamını ifade etmektedir. Endeks değeri 1 olduğunda, piyasanın monopol yapıya sahip olduğunu; 0 olduğunda ise piyasada sonsuz sayıda eşit büyüklükte firmanın bulunduğunu işaret etmektedir (Bikker ve Haaf, 2000: 10).

Entropi Endeksi (EI) ise, ilk olarak Theil (1967) tarafından ortaya atılan daha sonra Horowitz ve Horowitz (1968) tarafından yapılan çalışmalar ile yaygınlık kazanmıştır. Endeks endüstrideki firmaların paylarındaki eşitsizliği, firma sayısını ve firmaların büyüklüğünü dikkate alarak hesaplamaktadır (Coşkun vd., 2012: 97; Demirel, 2014: 70):

$$EI = - \sum_{i=1}^n S_i \log_2 S_i \quad (5)$$

EI, diğer endeksler gibi 0 ile 1 arasında olmayıp, 0 ile $\log_2 n$ aralığında değerler almaktadır. Yine diğer endekslerden farklı olarak endüstri rekabetinin türünü belirleyen değerlerin yönü farklıdır. Endeks 0 değerini aldığı anda piyasa monopol konumundadır. Endeks, $\log_2 n$ değerini aldığı anda ise piyasada sonsuz sayıda eşit büyüklükte firmanın bulunduğu işaret etmektedir.

Entropi Endeksini, firmaların piyasa paylarının birbirine yakınlığı ve firmaların sayısı etkilemektedir. Firmaların piyasa payları birbirine yaklaştıkça endeksin değeri büyümekte, piyasada rekabet artmakta ve piyasa yoğunlaşma oranı ise azalmaktadır. Firma sayısı arttığında ise endeksin değeri büyümekte, piyasada rekabet artmakta ve yoğunlaşma azalmaktadır (Horowitz ve Horowitz, 1968: 197-198). Dolayısıyla firma sayısının sabit olması koşulu altında, firmaların piyasa paylarında eşitsizlik ortaya çıktığında endeksin değeri azalmaktadır (Bikker ve Haaf, 2000: 13-14).

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMPİRİK ÇALIŞMANIN SONUÇLARI

5.1. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın konusu, petrol piyasası sektörüdür. Araştırmanın kapsamını, petrol sektöründe faaliyet gösteren dağıtıcı lisansı, ihrakiye teslim lisansı ve rafinerici lisansına sahip firmalar oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veri seti 2009-2017 dönemlerine ait olup, firmalara ait benzin, motorin, fuel oil, havacılık ve deniz yakıtları, gazyağı ve diğer ürünlerin yurtiçi satış miktarıdır. Çalışmada kullanılan veriler Enerji Piyasası Denetleme Kurumunun web sayfasındaki petrol piyasası yıllık raporlarından yazarlar tarafından derlenerek elde edilmiştir (<https://www.epdk.org.tr>, 2018).

5.2. Ampirik Çalışma Sonuçları

Petrol sektöründe faaliyet gösteren firmaların yoğunlaşma oranları CR_k , HHI, EI, HTI-RI, ve CCI endeksleri ile hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucu elde edilen değerler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 15 : Petrol Sektöründe Yoğunlaşma Oranları

Yıllar	Firma Sayısı	CR_4	CR_8	HHI	EI	HTI-RI	CCI
2009	52	0,74	0,87	1567	3,30	0,1268	0,55
2010	49	0,71	0,84	1434	3,47	0,1120	0,51
2011	48	0,67	0,80	1321	3,64	0,0980	0,48
2012	52	0,65	0,79	1234	3,72	0,0939	0,45
2013	56	0,67	0,80	1295	3,66	0,0922	0,47
2014	73	0,67	0,82	1344	3,64	0,0980	0,49
2015	90	0,62	0,76	1195	3,89	0,0826	0,46
2016	99	0,62	0,76	1153	3,94	0,0798	0,44
2017	106	0,61	0,76	1129	3,99	0,0769	0,43

Yurt içi satış büyüklük değerleri ile ilk dörtte yer alan firma verilerinin kullanıldığı CR_4 yoğunlaşma endeksi değerleri incelendiğinde; araştırma yapılan dönemde sektörde faaliyet gösteren firma sayısında bir artış yaşandığı, bu artışın ilk dört firmanın sektördeki yoğunluk derecesini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Nitekim 2009 yılına ait yoğunlaşma endeksi değeri 0,74’lerdeyken bu oran 2017 yılına gelindiğinde 0,61’lere kadar düşmüştür. 2009 yılında sektörde 52 firma faaliyet gösterirken yoğunlaşmanın bu kadar yüksek düzeyde olmasının sebebi; sektördeki lider firmaların piyasaya hakim olmasıdır. 2009 yılında sektördeki lider firmanın piyasa payı %26,7 gibi yüksek düzeydedir. Lider firmayı takip eden diğer üç firmanın piyasa payı ise sırasıyla %18,6, %17,6 ve %11,3’dür⁴. Takip eden iki yılda firma sayısı azalmasına rağmen sektördeki lider firmaların piyasa payları azaldığı için CR_4 değeri düşmeye başlamıştır. 2012 yılından itibaren firma sayısında sürekli artış görülmektedir. Özellikle 2015 yılında sektöre 17 firmanın dahil

⁴ 2009 yılı petrol sektöründeki lider firmaların piyasa payları için bkz. EPDK (2010: 16), <https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=Tyc6uVt91r0=>

olmasıyla ve sektördeki lider firmaların piyasa paylarının azalmasıyla **CR₄** yoğunlaşma oranı ciddi bir şekilde gerileyerek %62 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında sektörde 106 firma faaliyet göstermiş olup, lider firmanın piyasa payı %22,41 iken, lideri takip eden diğer üç firmanın piyasa payları ise sırasıyla %16,61, %14,98 ve %8,14 düzeyindedir⁵. Verilerden de açıkça görüleceği üzere hem sektördeki firma sayısındaki artış hem de sektördeki lider firmaların piyasa paylarının azalması sonucunda yoğunlaşma düzeyi düşmüş, **CR₄** değeri %61 düzeyine gerilemiş, dolayısıyla da sektördeki rekabet artmıştır. **CR₄** değerleri, TÜİK (2017)'in **CR_k** kriterleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde, firmaların yurtiçi satış rakamları baz alınarak hesaplanan **CR₄** oranının %61 düzeyinde olup, sektörde yüksek düzeyde yoğunlaşma olduğu dolayısıyla da piyasadaki rekabetin oligopolistik yapı sergilediği görülmektedir. Tablo 2'deki **CR₈** değerleri incelendiği zaman değerlerin **CR₄** değerleri ile hemen hemen aynı karakteristik yapı sergilediği görülmektedir. **CR₈** değeri, 2009 yılında %87 gibi yüksek bir oranda iken, ilerleyen yıllarda **CR₄** değerindeki düşüşe sebep olan benzer nedenlerle 2017 yılında %76 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla **CR₈** değeri çok yüksek düzeyde yoğunlaşma oranını ve oligopolistik rekabet yapısını ifade etmektedir.

Tablo 2'de HHI ile yapılan analiz sonuçları incelendiğinde; **CR_k**'da olduğu gibi yoğunlaşma oranı ilerleyen yıllarda düşüş göstermiş, dolayısıyla rekabette artış ortaya çıkmıştır. 2009 yılında 1567 değerini alan HHI, piyasa da orta düzeyde yoğunlaşmanın olduğunu ifade ederken, 2017 yılında HHI değeri 1129'a gerilemiş olup sektör rekabetçi piyasa düzeyine çok yaklaşmıştır. HHI sonuçlarının **CR_k**'ya göre daha rekabetçi bir piyasa yapısı ortaya çıkarmasının nedeni hesaplamaya sektördeki tüm firmaların piyasa paylarının dahil edilmesidir.

Piyasadaki yoğunlaşma ve rekabetin türünü belirleme açısından diğer endekslerden farklı olan Entropi Endeksinde, 0'a yaklaşan değerler yoğunlaşmanın arttığı ve rekabetin azaldığını ifade etmektedir. Tablo 2'de endeksin değerleri incelendiğinde; 2009'da 3,30 olan değer artış göstererek 2017 yılında 3,99 değerine

⁵ 2017 yılı petrol sektöründeki lider firmaların piyasa payları için bkz. EPDK (2018: 20), <https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=TYtQIMgriqU=>

ulaşmıştır. Bu analizden sektörde yoğunlaşmanın azaldığı, rekabetin arttığı sonucu çıkarılmaktadır. RI ve CCI analiz sonuçları incelendiğinde, diğer endeks sonuçlarında olduğu gibi araştırmanın kapsadığı 2009-2017 döneminin başında yoğunlaşmanın yüksek olduğu, takip eden yıllarda azalma trendine girerek yoğunlaşmanın azaldığı rekabetin ise arttığı görülmektedir.

2009-2017 döneminde petrol piyasasında faaliyet gösteren firmaların yurtiçi satış miktarı rakamları baz alınarak yapılan ampirik çalışma sonucunda; Tablo 2'den de görüldüğü üzere; tüm endekslerde olduğu gibi 2009'dan 2017'ye doğru yoğunlaşmanın azaldığı rekabette iyileşmenin olduğu görülmektedir. CR_k sonuçları yüksek yoğunlaşma düzeyi sonucunu verirken HHI sonuçları orta düzeyde yoğunlaşma düzeyi sonucunu vermektedir. Bunun sebebi HHI'nın hesaplamaya tüm firmaların piyasa paylarını katmasıdır. Ama sonuç olarak piyasanın oligopolistik karakter sergilediği görülmektedir.

6. SONUÇ

Türkiye petrol piyasasında faaliyet gösteren firmaların piyasa yoğunlaşma düzeyleri; dağıtıcı lisansı, ihrakiye teslim lisansı ve rafinerici lisansına sahip firmalar kullanılarak 2009-2017 dönemi için hesaplanmıştır. Çalışmada sektörde faaliyet gösteren firmaların yurtiçi satış miktarları kullanılmıştır. Analizde kullanılan tüm endeks sonuçları incelendiğinde; çalışılan dönemi içinde Türkiye petrol piyasasının yoğunlaşma düzeyinin azaldığı ve piyasadaki rekabet düzeyinin ise yükseldiği görülmektedir. CR_4 oranı 2017 yılında, 2009 yılında göre %13 oranında düşüş göstermiş olup, bu düşüşte firma sayısının 52'den 106'a yükselmesi etkili olmuştur. CR_8 oranı da bu dönemler arasında %11 düşüş olduğu tespit edilmiş olup, endeks değerinde yaşanan düşüş yine sektörde faaliyet gösteren firma sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Analizde dikkat çekici bir diğer sonuç ise CR_k 'da piyasada yoğunlaşma düzeyi yüksek iken, HHI'da yoğunlaşma düzeyinin CR_k 'ya kıyasla daha yumuşak olmasıdır. Bunun sebebi, HHI'nın sektördeki tüm firmaların piyasa paylarını hesaplamaya dahil etmesidir. Ampirik çalışma sonucu hesaplanan HHI, dönem

başında 1567 iken, dönem sonunda 1129 düzeyine gerilediği görülmektedir. HHI, 1000-1800 arasında orta derecede yoğunlaşmayı ve oligopolistik bir yapıyı ifade ederken, 0-1000 arasındaki değerlerde rekabetçi yapıyı ve monopolcü bir yapıyı ifade etmektedir. Dolayısıyla endeks değeri incelendiğinde sektörün rekabetçi yapıya daha yakın olduğu görülmektedir. Diğer yoğunlaşma endeks değerleri de incelendiğinde; HHI ve CR_k 'ya paralel sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm endeks sonuçları göz önünde bulundurulduğunda; 2009-2017 döneminde petrol piyasasında yoğunlaşma düzeyinin yıllar itibariyle düştüğü ve rekabetin ise arttığı söylenebilir.

Ulusların toplumsal refahlarının gelişiminin sürükleyici faktörlerinin başında enerji gelmektedir. Enerji kaynakları günlük hayatımızın, enerji ve sanayi ürünleri ise, üretimimizin vazgeçilmez ve hayati girdileridir. Dolayısıyla ülkeyi ve enerji alanındaki yönetimi üstlenen kurumlar, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, zamanında, temiz ve ucuz yollardan temin etmek ve uygun fiyatlarla sağlamak zorundadır. Yenilenebilir ve yenilenemez birçok kaynağı olan enerjinin geçmişte ve günümüzde de olduğu gibi en önemli kaynağı petroldür. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de birincil enerji tüketiminde petrol ilk sıradadır. Dolayısıyla üretim ve tüketim olsun toplumun refah düzeyinin her alanında elzem öneme sahip olan bu enerji kaynağı piyasasındaki aksaklıklara ve toplumun refahında ciddi azalmalara neden olacaktır. Bu nedenle yukarıda da ifade edildiği gibi petrolün kesintisiz, güvenilir, zamanında, temiz ve ucuz yollardan temini ve nihai tüketiciye ulaştırılması aşamalarında piyasa rekabetinin korunması ve iyi bir rekabet ortamı yaratılması gerekmektedir. Bu nedenle, bu aşamada Enerji Piyasası Denetleme Kurulu ve Rekabet Kurumu gibi kuruluşlara ciddi görevler düşmektedir. Bu kuruluşlar, piyasayı alanında uzmanlaşmış kişilerle analiz etmeli ve üretici ile tüketicinin zarar görmesine mani olabilecek her türlü rekabet karşıtı faaliyetlere ciddi yaptırımlar uygulamalıdır. Rekabeti artırıcı yönde piyasaya yeni firmaların girmesini sağlayacak ortamın oluşturulması sağlanmalı; kalite ve verimliliği artırıcı ve olumsuz çevresel etkileri azaltıcı Ar-Ge çalışmalarına destek verilmelidir.

KAYNAKLAR

AKTAŞ, E., YURDAKUL, O. (2001), “The Analysis of Flour Mill Industry in Turkey”, *Munich Personal RePec Archive*, 1-15.

BAİN, J., (1968), *Industrial Organization*, (2.ed.), New York, John Wiley and Sons, Inc.

BİKKER, J. A., HAAF, K. (2000), “Measures of Competition and Concentration in the Banking Industry: A Review of the Literature”, *De Nederlandsche Bank Research Series Supervision*, No: 27, September.

COŞKUN, vd., (2012), “Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi”, *Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Raporu*, <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/796/rekabetKitap.pdf>, (29.07.2018).

ÇERKEZKÖY TİCARET VE SANAYİ ODASI (ÇTSO), (2017), *Akaryakıt Sektör Raporu*, http://www.cerkezkoytso.org.tr/uploads/docs/cerkezkoy_tso_akaryakit_sektor_raporu.pdf, (02.08.2018).

DAVUT, L. (1994), *Sanayi İktisadi Piyasa Yapısı Unsurları*, İmaj Yayınevi, Ankara.

DEMİREL, O. (2014), *Türkiye Bankacılık Sektöründe Pazar Gücü Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

DURUKAN, T., HAMURCU, Ç. (2009), “Mobil İletişimde Pazar Yoğunlaşması”, *Journal of Black Sea Studies*, 6 (22), 75-86.

HALL, M., TİDEMAN, N. (1967), “Measures of Concentration”, *American Statistical Association Journal*, 62 (317), 162-168.

HATIRLI, S.A. (2014), *Mikro İktisat*. Alter Yayıncılık, Ankara.

- HOROWITZ, A. R., HOROWITZ, I. (1968), "Entropy, Markov Processes And Competition in The Brewing Industry", *Journal Of Industrial Economics*, 16 (1), 196-211.
- HOVARTH, J. (1970), "Suggestion for a Comprehensive Measure of Concentration", *Southern Economic Journal*, 36 (1), 446-452.
- KAYNAK, S., ARI, Y.O. (2011), "Türk Otomotiv Sektöründe Yoğunlaşma: Binek ve Hafif Ticari Araçlar Üzerine Bir Uygulama", *Ekonomik Yaklaşım*, 22 (80), 39-58.
- LOW, R. E. (1970), *Modern Economic Organization*, Homewood Illinois, Richard D. Irwin, Inc.
- MARFELS, C. (1971), "A Guide to the Literature on the Measurement of Industrial Concentration in the Post-War Period", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, 31 (1), 483-505.
- NOLAN, E., SANTOS, P., SHI, G. (2012), "Market Concentration And Productivity in the United States Corn Sector: 2002-2009", *Selected Paper prepared for presentation at the Agricultural & Applied Economics Association 2012 Annual Meeting*, Seattle WA, 12-14.
- ÖNDER, K. (2016), "Türkiye Bisküvi, Çikolatalı ve Şekerli Mamuller Sektörü: Firma Yoğunlaşma Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 179-208.
- ÖZÜTÜRK, B. (2005), Türk Yatırım Fonu Sektörünün Rekabet Yapısı, *Sermaye Piyasası Kurumu Araştırma Raporu*, Ankara, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/939>, (30.07.2018).
- PEHLİVANOĞLU, F. TEKÇE, E. (2013), "Türkiye Elektrik Enerjisi Piyasasında Herfindahl- Hirschman ve CRm Endeksleri İle Yoğunlaşma Analizi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 363-385.
- POLAT, Ç. (2007), "Yoğunlaşma ve Piyasa Yapısı İlişkisi Çerçevesinde Türk Çimento Sektörünün Yapısal Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 97-116.

ROSENBLUTH, G. (1955), "Measures of Concentration", Business Concentration and Price Policy, National Bureau Committee for Economic Research, *Princeton University Press*, 57-99, <http://www.nber.org/chapters/c0953.pdf>, (15.07.2018).

SİLK, A.J., KİNG, C. (2008), "Concentration levels in the US advertising and marketing services industry: Myth vs. Reality." *Harvard Business School Marketing Unit Working Paper*, 9-44.

SUNG, N. (2014), "Market Concentration and Competition in OECD Mobile Telecommunications Markets", *Applied Economics*, 46 (25), 3037-3048.

T.C. ENERJİ PİYASASI DENETLEME KURUMU (EPDK), (2010), *Petrol Piyasası 2009 Yılı Sektör Raporu*, <https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=Tyc6uVt91r0=>, (06.08.2018).

T.C. ENERJİ PİYASASI DENETLEME KURUMU (EPDK), (2018), *Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*, <https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=TYtQIMgriqU=>, (06.08.2018).

TARU, V.B., LAWAL, H. (2011), "Concentration in the North Eastern Nigeria's Yam Market: A Gini Coefficient Analysis", *Journal of Tropical Agriculture, Food, Environment and Extension*, 10 (2), 49-57.

THEİL, H. (1967). *Economics and Information Theory. Studies in Mathematical and Managerial Economics 7*, Noord-Holland Publishing Company.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), (2012), *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, Yayın No. 280, İstanbul.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2017), *Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Yoğunlaşma, 2015*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24867>, (17.07.2018).

TÜRKİYE PETROLLERİ ANONİM ORTAKLIĞI (TPAO), (2018), *2017 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu*, http://www.tp.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf, (02.08.2018).

UÇAK, S., USUPBEYLİ, A. (2015), “Türkiye’de Petrol Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 70 (3), 769-787.

UTTON, M.A. (1970), *Industrial Concentration*, Middlesex, England, Penguin Books.

YILDIRIM, K., EŞKİNAT, R., KABASAKAL, A. (2005), *Endüstriyel Ekonomi*. Ekin Yayınevi, Bursa.

YUPİNG, L. (2010), “The Concentration Ratio of China Construction Industry Market.” *Management and Service Science (MASS) 2010 International Conferance*, Wuhan China, 24-26.

<https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/petrolyillik-sektor-raporu>, (06.08.2018).

1990 Sonrası Türkiye ile Balkan Bölgesi'nin Ticari İlişkilerinin İncelenmesi

Mustafa Nail Alkan¹, Ezgi Önkol²

Özet

Türkiye ile Balkan bölgesi arasındaki ticari ilişkilerin seyri uluslararası konulardan oldukça etkilenmiştir. 1990 sonrası canlanan ilişkiler günümüzde daha çok arttırılabilecek potansiyele sahiptir. Türkiye ile Balkan bölgesi arasındaki ticari ilişkilerin Avrupa Birliği'ne üye olan ve Avrupa Birliği'ne üye olmayan Balkan devletleri karşılaştırılmasında incelenmesi kültürel bağların ticari ilişkiler üzerindeki önemini ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye ile Balkan Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler, Barışı Koruma, Üye Devletler, Avrupa Birliği, Ekonomik Küreselleşme*

JEL Sınıflama Kodları: *F020, F510, F550*

Trade Relations Between Turkey and Balkan States After 1990

Abstract

The course of trade relations between Turkey and the Balkan region is heavily influenced by the international issues. The revived relations after 1990 have the potential to be increased today. Analising trade relations between the Balkan region and Turkey with comparison Balkan states which are members of European Union and Balkan states which are non-members of European Union would demonstrate the importance of cultural ties on trade relations.

Key Words: *Trade Relations Between Turkey and Balkan States, Peace Keeping, Member States, European Union, Economic Globalization*

JEL Classification Codes: *F020, F510, F550*

GİRİŞ

Balkan devletleri tarihsel gelişimleri bakımından benzerlik arz etmelerine karşın, ekonomik anlamda oldukça farklı yapılarda ilerleme kaydetmektedirler. Avrupa Birliği'nin kurulması ve Balkan devletlerinden bazılarının birliğe üye olabilmesi bu durumun en belirgin göstergesi konumundadır. Enerji kaynaklarının ortak yönetimi doğrultusunda oluşturulan Avrupa Birliği'nin ekonomik anlamda Balkanlara verdiği önem, Türkiye ile arasında bu bölgede çakışan bir çıkarıdır. Ortak çıkarlar doğrultusunda geliştirilebilecek potansiyeli olan ekonomi alanı, çıkarlar çatışması durumunda da nüfuz elde etme çabasına sahne olabilmektedir.

¹ Prof. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, nailalkan@gazi.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ezgionkol.co@gmail.com

Balkan Bölgesinin farklı tanımlamaları ve kabulleri olsa da genel bir ifade ile belirtmek konu sınırlaması açısından verimli olacaktır. “Balkanlar ya da Balkan Yarımadası, Güney Avrupa’daki üç büyük yarımadadan en doğuda olanıdır. Balkan Yarımadası güneyde Akdeniz, batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz ve Ege Denizi (Adalar Denizi) ile çevrilidir” (Akova, 2012). Jeopolitik açıdan oldukça önemli olan Balkanlar, birçok aktörün geçmişten bugüne yakından takip ettiği ve söz sahibi olmak için stratejiler geliştirdiği bir bölgedir. Soğuk Savaş döneminde Balkanlar, etnik ve dinsel ayrışmasının merkezi olmasının yanında, uluslararası siyasal sistemin tüm güçlerinin temsil edildiği bir bölgedir (Oran, 2006: 175). Bu durum günümüzde ticari ilişkiler düzeyinde ve kültürel düzeyde ilerlemektedir.

Bu çalışmada Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki ticari ilişkilerin 1990’lı yıllardan günümüze kadar olan gelişim süreci doğrultusunda Türkiye’nin Balkanlardaki ticari varlığı ve bunun diğer sektörler ile etkileşimi incelenecektir. Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki ticari ilişkiler ve bunun diğer sektörlere yansımaları Avrupa Birliği’ne dahil olan Balkan devletleri ve Avrupa Birliği’ne dahil olmayan Balkan devletleri karşılaştırması yapılarak analiz edilecektir.

TÜRKİYE İLE BALKANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye ile Balkan bölgesi arasındaki ilişkiler tarihsel açıdan oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu ilişkiler sadece ticari değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal boyuta sahiptir. Ticari ilişkilerin güçlü bağlara dayanmasının sebeplerini iyi analiz edebilmek için, Türkiye ile Balkan bölgesi arasındaki ilişkilerin bu kültürel ve sosyal yanının geniş bir bakış açısı ile ele alınması; uzun vadeli planlamalar yapabilmek adına önem arz etmektedir. İlişkilerin tarihsel gelişimini kısaca incelemek, Türkiye’nin Balkanlar ile ticaretinin kültürel ve sosyal alanlara yansımalarına ışık tutacaktır.

20. yüzyılın uluslararası alanda meydana getirdiği değişimler Türkiye ile Balkan bölgesi arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923’te kurulması, Yugoslavya

Krallığı'nın kurulması(1918) ile neredeyse aynı tarihlerde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerden hemen önce yaşanan Balkan Savaşı bu süreçler için dönüm noktası olmuştur. “Osmanlı İmparatorluğu Balkan Harbinde, kendi bünyesinden çıkmış olan dört devlet Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ile çarpıştı. Harp sonunda ise yaklaşık beş asır egemenliği altında bulundurduğu Balkan topraklarının tamamını kaybetti.” (Görgülü, 2014: 9-44). Yaşanan bu toprak kaybı ve imparatorluktan cumhuriyete geçiş süreci Türkiye ile Balkanlar arasındaki ilişkilerin özellikle ticari anlamda kayıp yaşamasına sebep olmuştur. “İmparatorluk parçalandıktan sonra kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin birincil dış politika amacı kendi sınırlarını ve güvenliğini sağlamaktı. Bu amaçla Balkanlı devletler ile mümkün olduğu kadar barışçıl ilişkiler geliştirildi” (Sancaktar, 2010). Balkan bölgesinde dengelerin değişmesi ve sonrasında 1945 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin de sosyalist temellere dayanıyor olması Türkiye ile ilişkileri açısından duraklama dönemi yaşanmasına sebep olmuştur. “2. Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar'da sosyalist rejimlerin kurulması Türkiye'nin Balkanlar'dan kopuşunu ve dışlanmasını daha da arttırdı. Sosyalizm döneminde Balkanlar adeta unutuldu” (Sancaktar, 2010). Türkiye'nin bölgede tekrar aktif bir şekilde rol almaya başlaması ise 1980 yılında Josip Broz Tito'nun ölümünden sonra 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılma süreci ile mümkün olmuştur. “Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlar'daki tüm dengeler sarsılmış ve bu süreçte ortaya çıkan istikrarsızlık uluslararası barış açısından tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bölge, 1990'lı yıllarda tahripkâr savaflara ve etnik temizliğe sahne olmuş, bugünkü barış ve istikrar ortamı ancak uluslararası müdahale sonunda sağlanabilmiştir” (mfa.gov.tr, 2018). Türkiye'nin Balkanlarda barış ortamının oluşturulması ve sonrasında da sürdürülmesi için attığı adımlar Balkan devletleri ile ilişkilerini yeniden canlandırmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYE OLAN YUNANİSTAN, ROMANYA, HIRVATİSTAN, SLOVENYA VE BULGARİSTAN İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Avrupa Birliği'ne üye olan Yunanistan, Romanya, Hırvatistan, Slovenya ve Bulgaristan ile olan ilişkiler Avrupa Birliği'ne üyelik süreci göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Yunanistan 1981'de Avrupa Birliği'ne üye olarak Balkanlarda ilk Avrupa üyesi devlet konumuna gelmiştir. Slovenya 2004, Bulgaristan ve Romanya 2007 ve son olarak Hırvatistan 2013 yılında Avrupa Birliği'ne üye olarak Yunanistan'ı takip etmişlerdir.

Tablo 1: Avrupa Birliği'ne Üye Balkan Devletlerine Türkiye'den Gerçekleşen İhracat Rakamları (Bin ABD \$)

Ülke	1996	2007	2017
Yunanistan	236473	2262655	1662638
Bulgaristan	156906	2060171	2803182
Hırvatistan	27130	355520	313830
Romanya	314111	3644162	3139188
Slovenya	24549	486766	1158253
Toplam	759169	8809274	9077091

Kaynak: TÜİK, 2018

İthalat ve ihracat verileri birlikte incelendiğinde Türkiye'nin Yunanistan ile olan ticari ilişkisinde 2017 yılında dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Bunun yanında 1996'dan 2017'ye kadar olan yaklaşık 20 yıllık dönemde Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye olan Balkan devletleri arasındaki toplam ticaret hacminin 1 milyar 896 milyon ABD Dolarından 16 milyar 762 milyon ABD Dolarına çıktığı görülmektedir. 20 yıllık bu süreç içinde yıllık ortalama artış miktarı 750 milyon ABD Dolarına karşılık gelmiştir.

Tablo 2: Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne Üye Balkan Devletlerinden Gerçekleşen İthalat Rakamları (Bin ABD \$)

Ülke	1996	2007	2017
Yunanistan	284959	950157	1833068
Bulgaristan	362771	1951656	2773127
Hırvatistan	28542	77440	216867
Romanya	441290	3112752	2480196
Slovenya	16793	232317	381447
Toplam	1136351	6324322	7684705

Kaynak: TÜİK, 2018

Avrupa Birliği'ne dahil olmayan Balkan devletleri ile olan ticaret hacimleri incelendiğinde bu rakamlar oldukça yüksek görünse de Türkiye'nin istediği düzeyde değildir ve geliştirilmeye oldukça açıktır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE DAHİL OLMAMIŞ OLAN ARNAVUTLUK, BOSNA-HERSEK, MAKEDONYA CUMHURİYETİ, SIRBİSTAN, KOSOVA VE KARADAĞ İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Avrupa Birliği'ne dahil olmamış olan Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan, Kosova ve Karadağ'a, Türkiye'nin etki alanını genişletmek ve bu etki alanının kalıcılığını sağlamak açısından ticari partnerler olarak daha fazla ticari yaklaşımlarda bulunulmalıdır.

“Yaklaşık 500 Türk şirketi Kosova'da faaliyet göstermekte olup, bu ülkedeki toplam Türk yatırımları 340 milyon Avro değerindedir. Bosna Hersek'te 50 civarında Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, bu ülkedeki Türk yatırımlarının toplam tutarı 145 milyon Dolar'dır. Sırbistan'da 50'yi aşkın Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, toplam Türk yatırımlarının tutarı 113 milyon Dolar'dır. Ülkemizde 5 adet Sırbistan şirketi faaliyet göstermekte olup, Türkiye'deki Sırp yatırımlarının tutarı yaklaşık 36 milyon Dolar'dır” (mfa.gov.tr, 2018). Bu

örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye için Balkan bölgesinde hala ticari potansiyel devam etmektedir.

Tablo 3: Avrupa Birliği'ne Üye Olmayan Balkan Devletlerine Türkiye'den Gerçekleşen İhracat Rakamları (Bin ABD \$)

Ülke	1996	2007	2017
Makedonya	74251	271 744	360 253
Arnavutluk	53879	294 508	387 116
Bosna-Hersek	22473	445 173	348 618
Sırbistan	22938	475 096	717 489
Karadağ	-	19861	60 087
Kosova	-	120 429	270 363
Toplam	173541	1 628 818	2 143 926

Kaynak: TÜİK, 2018

İhracat verileri incelendiğinde Bosna-Hersek haricinde rakamlarda artış gözlemlenmiştir. Buna karşın, bu artış yeterli düzeyde değildir ve artırılması için çalışmalar devam etmektedir. Bosna-Hersek'e olan ihracatın düşmesi durumu da ayrıca incelenmeli ve konu ile ilgili özellikle bölge çalışması yapılmalıdır.

Tablo 4: Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne Üye Olmayan Balkan Devletlerinden Gerçekleşen İthalat Rakamları (Bin ABD \$)

Ülke	1996	2007	2017
Makedonya	31714	39879	101147
Arnavutluk	9192	4694	24166
Bosna-Hersek	2485	52059	268974
Sırbistan	29423	55897	414375
Karadağ	-	5845	24081
Kosova	-	10178	8507
Toplam	72814	170559	843267

Kaynak: TÜİK, 2018

İthalat ve ihracat rakamları birlikte değerlendirildiğinde Avrupa Birliği'ne üye olmayan devletlerden özellikle Karadağ, yatırım açısından oldukça cazip bir ülke konumundadır.

1996 yılından 2017 yılına kadar olan veriler incelendiğinde 90 milyon 165 bin ABD Doları olan ticaret hacminin 20 yıllık süreç içinde 2 milyar 987 milyon ABD Dolarına çıktığı görülmektedir. 20 yılda yıllık ortalama artış miktarı 145 milyon ABD Dolarına karşılık gelmektedir.

Avrupa Birliği'ne üye olan Balkan devletleri ile Türkiye arasındaki yıllık ortalama artış miktarı 750 milyon ABD Doları iken, Avrupa Birliği'ne üye olmayan Balkan devletleri ile olan artış miktarı 145 milyon ABD Doları ile sınırlı kalmıştır. Burada gelişmişlik düzeyi, eğitim, sosyal yapı gibi unsurlar önem arz etse de; bu aynı zamanda potansiyel pazar payı anlamına gelmektedir.

TÜRKİYE İLE BALKANLAR ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLERİN KÜLTÜREL HAYATA VE EĞİTİM ALANINA YANSIMASI

Ticari ilişkilere daha çok önem verilmesi ve bunların artırılması ile Türkiye'nin Balkan Bölgesindeki kültürel varlığı hem korunmuş olacak hem de yeni yatırımlar için sağlam temeller oluşmasına yardımcı olacaktır. Burada Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerden Karadağ örneği ele alınacak olursa, yeni stratejiler için oldukça uygun bir potansiyel olduğu görülecektir.

“Karadağ ile kültürel ilişkilerimize, tarihi eserlerin restorasyonundan, eğitimde kapasite geliştirilmesine uzanan geniş bir yelpazedeki birçok projeye imza atmış olan TİKA Karadağ Ofisi büyük katkı sağlamaktadır. Karadağ'da Türk okulu yoktur. Ayrıca, ülkede üniversite bünyesinde kurulmuş Türk Dili Edebiyatı, Türkçe veya Türkoloji bölümü de bulunmamaktadır. Karadağ Üniversitesi bünyesinde bir Türkoloji bölümü kurulması ayrıca, iki ülke Devlet Arşivleri arasında işbirliği çalışmaları başlamıştır” (mfa.gov.tr, 2018). Ticari yatırımlar ve sosyal sorumluluk projeleri ile desteklenip birlikte yürütülebilecek olan kültür alanı ve eğitim sektörü, Türkiye'nin Balkanlardaki varlığının kalıcılığı açısından önemli bir strateji bileşenidir.

SONUÇ

Balkan devletlerinden Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Slovenya Avrupa Birliği üyesidir ve ekonomik anlamda Avrupa Birliği'nin avantajlarından faydalanmaktadırlar. Buna karşılık Türkiye ekonomisi de yavaş gelişmekle birlikte, dünya koşullarını ve rekabeti göz önünde tuttuğu için Balkan ülkelerinin ekonomilerine göre daha elverişli durumdadır (Kalaycı ve Aytekin, 2016: 104). Böylece Türkiye ekonomisinde Balkanlar'da başarılı yatırımlar ve ortaklıklar sağlayarak ekonomik etkisini daha da güçlendirebilme potansiyeli ortaya çıkmaktadır (Karpat, 2013: 36). Özellikle Balkan bölgesi ile Türkiye arasında var olan kültürel, sosyal bağların ve soy bağının Türkiye ile bölge arasındaki ticari ilişkileri, yatırımları geliştirebilme gücü ortadadır.

Avrupa Birliği'ne üye olan Balkan devletleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi özellikler Türk kültürünün Avrupa kültürü ile daha iyi uyum sağlaması bağlamında önem arz etmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olmayan Balkan devletleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi ise hem kültürel uyum hem de Türkiye'nin kısa ve uzun vadede Balkan bölgesindeki etki kapasitesini arttırması açısından vazgeçilemeyecek bir adımdır. Söz konusu ilişkilerin arttırılabilmesi için eğitim ve kültür alanlarında yatırımlar yapılmalı ve ticari yatırımlar ile bu projeler desteklenmelidir. Türkiye; Balkan bölgesinde sosyal hayatın birçok alanında gerek ticari olarak, gerekse sosyal sorumluluk projeleri ve eğitim anlamında mümkün olduğunca yer almalıdır.

KAYNAKÇA

AKOVA, S. 2012, Balkan Savaşları'ndan Günümüze Batı Balkanlar Ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(Balkan Özel Sayısı-II), 170-201.

GÖRGÜLÜ, İ. (2014), “*On Yıllık Harbin Kadrosu 1912 – 1922*”, Türk Tarih Kurumu.

SANCAKTAR, C. (2010), “Türkiye'nin Balkanlar'dan Kopuşu ve Geri Dönüşü”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*,

www.tasam.org/tr-

TR/Icerik/1288/turkiyenin_balkanlardan_kopusu_ve_geri_donusu

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>

KALAYCI İ., AYTEKİN B, (2016), Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar, *Avrasya Etüdüleri* 50(2), 99-126.

Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II. (1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_karadag_siyasi_iliskileri.tr.mfa

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>

Ekonomik Kalkınmayı Ölçmenin Daha İyi Yolları Var mı?

Ayşegül ÖZKAN¹

Özet

Bir ekonominin temel performansı ölçülürken sıklıkla dünyada ve Türkiye’de ekonomik kalkınmışlığın, büyümenin ve refahın en iyi göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hasıla görülmüştür. Ancak ekonomik kalkınmışlık ve sosyal refah arasındaki ilişki anlaşılır derecede net değildir. GSYH iklim değişikliği, kaynak tüketimi, güvenlik, özgürlük, çevre ve benzeri konuları göz ardı ettiği için kalkınma ölçütü olarak kullanımı oldukça sınırlıdır. Zaten kendisi de bu amaçla tasarlanmamıştır. Dahası GSYH mevcut ekonomik aktivitelere odaklanan bir makroekonomik göstergedir. Bu yüzden son zamanlarda ekonomik kalkınma ve refah ölçütü olarak GSYH’nin kullanımı pek çok ekonomist tarafından ciddi eleştiriler almıştır. Günümüzde ekonomik kalkınma kavramının içeriği, boyutları ve hedefleri değişmiş; sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve çevresel etkenleri de kapsayan çok yönlü bir yapıya dönüşmüştür. Dolayısıyla kalkınmanın, büyümenin ve refahın etkili bir şekilde ölçülmesi için GSYH’den daha kapsamlı, sosyal ve çevresel konuları içeren endeksler gereklidir. Son zamanlarda bu ölçüm sınırlılıklarını dikkate alan ve ekonomik performansı daha iyi ölçebilen çeşitli endeksler ‘GSYH’nin Ötesi (Beyond GDP)’ konulu çalışmalarda gündeme gelmeye başlamıştır. Ekonomik kalkınmışlığın ölçülmesinde alternatif endekslerin kullanılmasını öneren bu çalışmada, GSYH’nin gelişimi ve ekonomik performansın ölçülmesinde yarattığı güçlükler açıklandıktan sonra, bahsedilen GSYH’nin Ötesi konulu çalışmalar kapsamında geliştirilen endeksler ve bu endekslerin güçlü ve zayıf yanları incelenip genel bir değerlendirmeye son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: GSYH, Ekonomik Kalkınma, Refah, Kalkınma Endeksleri

JEL Sınıflama Kodları: E01, I30, O11

Are There Better Ways to Measure Economic Development?

Abstract

For measuring the basic performance of an economy has been often used gross domestic product as the best indicator of economic development, growth and prosperity in the world and in Turkey. However, the relationship between economic development and social welfare is not clear. As GDP ignores issues such as climate change, resource consumption, security, freedom, the environment and so on, its use as a development benchmark is limited. It was not already designed itself for this purpose. Moreover, GDP is a macroeconomic indicator that focuses on current economic activity. Thus, the use of GDP as a measure of economic development and prosperity in recent times has been seriously criticized by many economists. Nowadays, the content, dimensions and objectives of the concept of economic development have changed; it has become a multi-faceted structure that includes not only economic but also social and environmental factors. Therefore, in order to measure development, growth and prosperity effectively, indices that include more comprehensive, social and environmental aspects than GDP are needed. Recently, various indices that take in consideration these measurement limitations and better measure economic performance have begun to come to light in studies on ‘Beyond GDP’. In this study, which proposes the use of alternative indices in the measurement of economic development, after the development of GDP and the difficulties created in the measurement of economic performance is explained, indices that developed within the scope of Beyond GDP-related studies and the strengths and weaknesses of these indices will be explained and will end with an overall evaluation.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Türkiye, aozkan33@anadolu.edu.tr

Keywords: GDP, Economic Development, Welfare, Development Indices

Jel Classification Codes: E01, I30, O11

1. GİRİŞ

Yıllardır ekonomik kalkınma ya da ulusal refah kavramı salt olarak ekonomik performans ile denk tutulmuş ve genel olarak bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasıla ile ölçülmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, GSYH, belli bir dönemde, bir ülke sınırları içerisinde üretilmiş bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış değeri olarak tanımlanır. Ancak GSYH, *'ekonomik büyümenin ne kadar hızlı olduğu', 'mal ve hizmetler için ne kadar harcama yapıldığı', 'üretilen gelirin ne kadarının tüketildiği'* gibi sadece parasal işlemleri ölçmektedir. Son zamanlarda GSYH neyi ölçer, nasıl tanımlanmalı, kalkınmayı nasıl ölçmeliyiz gibi tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Artık ülkelerin nihai amacı salt olarak büyümek ve kalkınmak değil; aynı zamanda sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları dikkate alan kalkınmayı ve refahı sağlamaktır. Bu bakış açısıyla 2007'de elliden fazla ülkenin çeşitli kuruluşlarından altı yüzün üzerinde delegenin katılımıyla *'GSYH'nin ötesi ya da Beyond GDP'* konulu bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta ekonomik politikalar için GSYH'nin bulunmaz bir ölçüt olduğu, ancak GSYH'nin sosyal, beşeri ve çevresel konulardaki pek çok ayrıntıyı yansıtmadığı vurgulanmıştır. GSYH'nin ötesi kavramına artan ilgi, bugünün ihtiyaçlarına daha iyi uyum sağlayan ve kalkınmanın anlaşılması için gelire ek olarak başka birçok göstergeye bakılması gerektiğini vurgulayan çeşitli endekslerin patlak vermesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki Bandura (2005) tarafından yapılan kapsamlı bir çalışmada, 1991-2005 yılları arasında ülkelerin performansını değerlendirmeye yönelik 135 tane endeksin mevcut olduğunu bulmuştur. Yazar ayrıca bu endekslerin neredeyse yarısının 2000'den sonra geliştirildiği ve içeriğinin ise geleneksel konulardan uzaklaşarak toplumsal ve çevresel konularla genişlediğini belirtmiştir (Bandura, 2005: 8). Bu çalışmanın 2008 yılında güncellenmiş haline yaklaşık iki yıllık süreçte 43 tane daha endeks eklenerek bu sayı 178'e ulaşmıştır (Bandura, 2008). Şüphesiz bu sayı zamanla daha da artacaktır.

Ekonomik kalkınmışlığın ölçülmesinde alternatif endekslerin kullanılmasını öneren bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde GSYH'nin gelişimi ve ekonomik performansın ölçülmesinde GSYH'nin kullanımının yarattığı güçlükler açıklanacaktır. Dördüncü bölümde bahsedilen GSYH'nin Ötesi konulu çalışmalar kapsamında geliştirilen bazı endekslere yer verilmiş ve devamında bu endekslerin güçlü ve zayıf yanları tartışılıp çalışma tamamlanacaktır.

2. GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILANIN GELİŞİMİ

1900'lü yılların başına gidildiğinde günümüz GSYH'siyle karşılaştırılabilecek geniş kapsamlı bir milli gelir hesaplaması hiçbir ülkede yapılmamaktaydı. Alfred Marshall *'Principles of Economics-İktisadın İlkeleri'* adlı başyapıtını yayınladıktan sonra, birçok iktisatçı milli gelirin ölçülmesi için istatistikler toplayarak yeni teknik arayışına girmiştir. Bu amaçla ilk önemli denemeyi Willford I. King, 1915 yılında yayınlanan *'The Wealth and Income of the People of The United States'* isimli eseriyle yapmıştır. 1920'li yıllarda milli gelirin hesaplanmasında ilk kez üç aylık verileri kullanan Colin Clark bir başka önemli isimdir. Aynı dönemde ABD'de Simon Kuznets de benzer bir çalışma yürütmüştür (Coyle, 2014: 12). NBER'de (The National Bureau of Economic Research) milli gelir istatistikleri üzerine çalışan Kuznets, milli geliri üretim ve gelir yönünden inceleyerek GSYH'nin ilk el örneğini hazırlayıp, milli gelir hesaplamalarına kavramsal bir bakış açısı getirmiştir. 1929 Bunalımı ve II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin refahındaki değişimi belirleyebilmek için başlayan çalışmalar 1937 yılında Simon Kuznets'in Amerikan Kongresi'ne sunduğu *'National Income: 1929-1932-Ulusal Gelir: 1929-1932'* isimli çalışmada tüm ekonomik birimlerin üretimlerini ölçmeye çalışmasıyla somutlaşmıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde ise milli gelir kavramı kapsamında kullanılan bazı standartlaşmış terimler ve metodolojiler ekonomide yer edinmeye başlamıştır. Ayrıca 1940'lı yıllar milli gelir kavramının gayri safi yurtiçi hasılaya dönüştüğü yıllardır. 1944 yılında gerçekleşen Bretton Woods Konferansı'nda IMF ve Dünya Bankası tarafından GSYH kavramı resmi olarak ilk defa ekonomilerin büyüklüklerini belirleyen bir standart olarak kullanılmıştır. Bu konferansın

düzenlenmesinin altında yatan neden, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve ülkelerin büyük buhrandan kaynaklanan ekonomik ve sosyal bir istikrarsızlık içinde olmasıdır. Bu tür istikrarsızlıkların tekrarlanmasını önlemek için, Bretton Woods Konferansı'nda müttefik uluslardan 44 lider bir araya gelmiştir. Bu toplantının amacı, her yerde ekonomik ilerlemenin hızlanması, politik istikrarın ve barışın sağlanması, bunun yanı sıra döviz kurları ile ticaret üzerinde uluslararası bir süreç başlatmaktır. Bu konferanstan sonra, GSYH'nin ekonomik ilerlemenin bir ölçüsü olarak kullanımı daha da güçlenmiştir. Konferansın başlıca sonuçları ise IMF (Uluslararası Para Fonu) ve şu anda Dünya Bankası'nın bir birimi olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) kurulmasıdır.

Ulusal ekonomiler karşılaştırılırken o ülkenin yarattığı GSYH'si bugün hala makroekonomik gösterge olarak sıkça başvurulmaktadır. Ekonomistler GSYH'nin ihtisaslaşmış bir araç olduğunu ama refahın bir göstergesi olarak gösterilmesinin tehlikeli ve yanlış olduğunu söylemiştir. Hatta GSYH'nin baş mimari Simon Kuznets, GSYH büyüklüğünün ekonomik ya da sosyal refah ile eşleştirilmesine karşı uyarıda bulunmuş, bir ülkenin refahına nadiren milli gelir ölçümünden ulaşılabileceğine ve GSYH'nin kullanım sınırlarının olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere GSYH zamanla ortaya çıkış amacından saparak bir ülkenin ekonomik refahını ve kalkınmışlığını ölçmede kullanılan gösterge haline gelmiş olsa da GSYH yeterince iyi bir ölçüt değildir. Aslında GSYH, hiçbir zaman bir ülkenin yaşam standartlarını ya da ekonomik refahını ölçme iddiasında bulunmamıştır. Bu ölçüt bir ülke ekonomisi hakkında yani ülkelerin gelişip gelişmediğini belirlemede sadece fikir verebilir.

3. GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA KULLANIMININ YARATTIĞI GÜÇLÜKLER

GSYH bizim ülkemizde de olduğu gibi, tanımının ötesine geçip toplumsal ve ekonomik gelişmenin göstergesi haline gelmiştir. Buna karşılık GSYH'nin tespiti hiç de kolay değildir. GSYH'nin tespitindeki güçlüğün en önemli nedenlerinden biri, GSYH'nin ölçtüğü şeylerin dışında kalan bir takım üretimin piyasaya çıkmamasıdır. Örneğin, ev hanımlarının evde kendi tüketimlerine dönük üretimler, devletin ürettiği

ve vatandaşlarına ücretsiz olarak sunduğu mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğu bu hesaba dahil edilmemektedir. Ayrıca Türkiye gibi tarım ülkesi olan ülkelerde tarımda çalışanların büyük bir kısmı ücretsiz aile işçileridir. Bunun yanı sıra özellikle az gelişmiş ülkelerde tarımsal ürünlerin belirli bir kısmı piyasaya çıkmadan aile içinde tüketilmektedir.

Gizli ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, karaborsa ve kaçakçılığın varlığı ekonomilerde, olması gerekenin çok altında bir GSYH rakamı ile karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra farklı fiyat endeksinin seçilmesi, veri problemi, üretimin yol açtığı dışsal zararların hesaba katılmaması ayrı birer güçlüktür. Örneğin çevresel kirliliğinin ve atıkların maliyeti üretimin değerinden indirilmemektedir. Öte yandan GSYH yalnızca nihai çıktı ile ilgilenmekte, o çıktının ne olduğu, kimin ve nasıl ürettiği ile ilgilenmemektedir (Erden Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 289). Yani GSYH, ekonominin sektörel, yapısal, sosyal, beşeri ve çevresel özellikleri ile verimlilik gibi yapısal ve niteliksel farklılıklarını göz önüne almamaktadır. Ayrıca GSYH sosyal yapının ve doğal habitatın parçalanması ve yararlı faaliyetlerin maliyetlerden çıkarılması yerine, her parasal işlemin tanım gereği refahı arttırdığını varsaymaktadır.

GSYH ile ilgili bir başka sorun, fayda ve maliyetler arasında net bir ayırım yapamamasıdır (Erden Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 289). GSYH fayda-maliyet analizinde sadece maliyet ayağı için bilgi verirken fayda yani toplumsal refah ayağına ilişkin bilgileri vermemektedir (Ersel, 2013: 8). Tüm bu sakıncalarına rağmen GSYH, uluslararası karşılaştırmalarda sıkça kullanılan bir ölçüttür. Bunun en önemli nedeni yaygın, düzenli ve sıkça ölçülüyor olmasıdır. Ayrıca karşılaştırma ölçütü olarak daha iyi bir ölçütün olmadığı yönünde genel bir kanı hakimdir.

4. KALKINMAYI ÖLÇÜTÜ OLARAK KULLANILAN ÇEŞİTLİ ENDEKSLER

Kalkınma, genel anlamda bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ilerlemesini, kurumsal kapasitesinin güçlenmesini, insan kaynakları niteliğinin artmasını, çevreye duyarlılığın gelişmesini ve bireysel refahın yükselmesini ifade

eden çok boyutlu ve kapsamlı bir kavramdır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 1). Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi o ülkenin ekonomik büyüme, gelir dağılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, beslenme düzeyi, iletişim, çevreye duyarlılık ve kadının statüsü gibi alanlardaki temel göstergelerine bağlı olan çok boyutlu bir olgudur. Son yıllarda ekonomik kalkınmayı ölçmek için çok sayıda ekonomik, sosyal, yapısal, çevresel ve kültürel değişkenler ile insani gelişmeyi içine alan değişkenlerin kullanıldığı ve coğrafi anlamda karşılaştırma imkanı sunan kalkınma endeksleri oluşturulmaktadır. Bu karşılaştırma yani kalkınmanın ölçülmesi, ülkelerin gelişmişlik yarışında elde ettikleri başarıyı göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde GSYH'nin ekonomik kalkınmışlığın ve refahın iyi bir göstergesi olmadığı ve günümüz ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan endekslerin oluşturulması bütüncül bir anlayışla kabul görmektedir. Bu bakış açısıyla ekonomi, istatistik, ekoloji, mühendislik ve sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerin perspektifinden geliştirilen endeksleri üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta GSYH'de düzeltme yapmaya yönelik endeksler (Gerçek Gelişme Göstergeleri, Gerçek Tasarruflar), ikinci grupta GSYH'yi kullanmayan endeksler (Ekolojik Ayak İzi, Öznel İyilik, Mutlu Gezegen Endeksi), son grupta ise GSYH'yi içeren bileşik endeksler (İnsani Gelişme Endeksi, Yaşayan Gezegen Raporu) yer almaktadır (Costanza vd., 2009: 9-10).

4. 1. GSYH'de Düzeltmeler Yapan Endeksler

Mevcut GSYH ve milli hesapları temel alarak, bunların üzerinde ekleme veya çıkarma yaparak elde edilen endekslerdir. GSHY ile aynı istatistiki verilere dayandığı için bu endekslerin hesaplanmasında bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bu sınırlılıklar; parasal terimlerle ilgili düzenli rapor edilmeyen kalemlerin varlığı, hangi kalemlerin toplama ilave edilip veya hangilerinin çıkarılacağına karar verme ve tükenen doğal kaynakların maliyetlerinin nasıl belirleneceği şeklindedir (Costanza vd., 2009: 11-12).

Gerçek Gelişme Göstergesi (Genuine Progress Indicator): İlk olarak 1989 yılında Herman Daly ve John Cobb tarafından ekonomik refahı ölçmede GSYH'den daha iyi öncülük edeceği yönündeki önerileri üzerine geliştirilen ve '*Sürdürülebilir*

Ekonomik Refah Endeksi 'nin revize edilmiş bir sürümüdür. Bu gösterge, bir ülkedeki her türlü parasal işlemin çevresel ve sosyal dışsallık maliyetlerinin refah üzerinde olumlu veya olumsuz etkisinin olup olmadığını ölçmeye yarayan bir endekstir. GSYH hesabından gelir eşitsizliği, yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesi, çevreyle ilgili maliyetler kısaca ekonomik büyümenin istenmeyen maliyetleri çıkarılıp; dayanıklı tüketim malları ve kamu altyapılarından sağlanan faydalar ile gönüllü hizmet, evsel işler ve eğitim kazanımlarının sağladığı faydaların eklenmesiyle hesaplanır (Talberth vd., 2007: 2-3).

Gerçek Tasarruflar (Genuine Savings): 1997 yılında Dünya Bankası çevre ekonomisti Kirk Hamilton ve onun doktora öğrencisi David Pearce tarafından geliştirilen ve kalkınma için önemli olan tüm varlıkların değerindeki net değişimi hesaplamayı amaçlayan bir göstergedir. Düzeltilmiş Net Tasarruf (Adjusted Net Saving) olarak da bilinen bu gösterge, bir ülkenin toplam sermaye stokunun yıllık olarak nasıl değiştiğini göstermek için kullanılmaktadır. Dünya Bankası'nın 1998 yılında yayınladığı raporunda Gerçek Tasarruflar aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$\text{Gerçek Tasarruflar} = \text{GSYH} - \text{Kamu ve Özel Tüketim} - \text{Net Dış Borçlanma} - \text{Üretilen Varlıkların Amortismanı} + \text{Cari Eğitim Harcamaları} - \text{Doğal Kaynakların Tükenmesi} - \text{Kirlilik Hasarı.}$$

Bu göstergenin pozitif bir değer alması refahın zamanla artması ve gelecek nesiller için mevcut nesillerin sahip olduğu kadar fırsata sahip olacağı anlamına gelmektedir. Negatif bir değer alması ise uzun dönemde kalkınma ve refah üzerinde olumsuz etkilere yol açan sürdürülemez bir yol izlendiği anlamına gelmektedir.

4. 2. GSYH'yi Kullanmayan Endeksler

Ekonomik kalkınmayı ölçmek için geliştirilen endekslerden bazıları ekonomik aktiviteden ziyade çevresel, sosyal veya beşeri sermayedeki değişimleri ölçmeyi amaçlamaktadır. Ekolojik Ayak İzi, Öznel İyilik, Gayrisafi Milli Mutluluk, Mutlu Gezegen Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksi bu şekilde oluşturulan endekslere örnek olarak verilebilir.

Ekolojik Ayak İzi (Ecological Footprint-EF): Ekolojik ayak izi kavramı ilk olarak 1990'lı yılların başında Mathis Wackernagel ve William Rees tarafından ekolojik ölçümler yapmak üzere geliştirilmiştir. Ekolojik Ayak İzi bireylerin, toplumların ve her türlü aktivite sonucunda tüketilen kaynakların var olan teknoloji ve kaynak yönetimiyle yeniden üretilmesi ve tüketim sonrası ortaya çıkan atıkların bertaraf edilmesi için gerekli biyolojik açıdan üretken arazi ve su alanını ölçmektedir. Bu ölçüt, yaklaşık olarak bir futbol sahası büyüklüğüne denk olan küresel hektar (kha) cinsinden ifade edilmektedir. Ekolojik Ayak İzi ulusal ölçek hesaplama formülü şu şekilde ifade edilmektedir (Tosunoğlu, 2014: 162):

$$\text{Ekolojik Ayak İzi} = \text{Tüketim} \times \text{Üretim Alanı} \times \text{Nüfus}$$

Ekolojik Ayak İzi hesaplamaları; çevre üzerindeki insan etkilerinin değerlendirilmesinde, üretken alan miktarının hesaplanmasında, üretilen atıkların yok edilmesinde ve bireylerin, şehirlerin ve ulusların ne kadar üretken alan kullandıklarının hesaplanmasında önem taşımaktadır.

Öznel İyilik (Subjective Well-Being): Son yıllarda akademik, politik ve kamusal alanlarda bireylerin kendi görüşlerine göre refah düzeyinin belirlenmesine yönelik çalışmalara artan bir ilgi söz konusudur. Bu eğilim, ekonomik davranışların ölçülmesine psikolojideki gelişmelerin yansıtılması sonucu daha gerçekçi sonuçlara ulaşılacağı anlamına gelmektedir. Tamamen öznel değerlendirmelere dayanan Öznel İyilik, refahı bireylerin yaşam kalitesi ve standartları ya da ruh hali ve duygularıyla ölçmeye çalışmaktadır. Burada amaç insan ihtiyaçlarının gerçekte hangi ölçüde karşılandığını ölçmektir (Costanza vd., 2009: 16). Bireylere pozitif veya negatif subjektif değerlendirmeler içeren çeşitli soru yönlendirilerek bireylerin yaşamları ve deneyimlerinden yola çıkarak verdikleri duygusal tepkiler ölçülmeye çalışılmaktadır.

Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index): İlk Mutlu Gezegen Endeksi 2006 yılında New Economics Foundation (NEF) tarafından geliştirilmiş olup, ülkelerin uzun, mutlu ve sürdürülebilir yaşamlar elde etmede ne kadar başarılı olduklarını

ölçmektedir. Üç tane ölçütün birleşiminden oluşan endeks aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır (NEF):

$$HPI = \frac{\text{Refah} \times \text{Yaşam Beklentisi} \times \text{Sonuçların Eşitsizliği}}{\text{Ekolojik Ayak İzi}}$$

Refah, her ülke vatandaşlarının yaşamlarından ne kadar tatmin olduklarını tespit etmek için sıfır ile on arasında değer vermesiyle oluşan Gallup Dünya Anketi tarafından toplanan verilere dayanmaktadır. Yaşam beklentisi, Birleşmiş Milletler tarafından toplanan verilere dayanarak her bir ülke vatandaşı için beklenen ortalama yaşam süresidir. Sonuçların eşitsizliği ise bir ülke içinde yaşayan bireylerin kendi aralarında yaşam beklentisi ve refah verileri açısından yaşadıkları eşitsizliğin yüzdesini gösteren büyüklüktür.

4. 3. GSYH'yi İçeren Bileşik Endeksler

GSYH'yi içeren bileşik endekslerden kastedilen şey, GSYH ile sosyal, çevresel ve beşeri kalkınmayı birleştirerek yeni bir endeks elde etmektir. Bu kapsamda geliştirilen endekslerden bazıları aşağıda ele alınacaktır.

İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDR): Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren hesaplanan İnsani Kalkınma Endeksi, kalkınmayı gelirin yanı sıra eğitim, sağlık gibi göstergelerle ölçmeyi hedefleyen ve özellikle uluslararası karşılaştırmalarda sıkça kullanılan bir endekstir. İnsani Gelişme Endeksi bu göstergeleri kullanarak ülkelerin refah ve gelişmişlik düzeylerini sayısal değerlere dönüştürerek hesaplayan hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı dikkate alan çok yönlü bir ölçüttür. Bu raporun amacı insani gelişmişlik ve ekonomik büyüme yönetiminin aslında dünyadaki insanların refahını ne kadar arttırdığını göstermektir. İnsani Gelişme Endeksi göreceli bir ölçüttür ve ülkelerin karşılaştırmalı konumunu vermektedir. UNDP ülkeleri çok yüksek, yüksek, orta ve düşük insani gelişmeye sahip ülkeler olarak dört gruba ayırmaktadır (UNDP, 2018: 2). Yaşam süresi, eğitim ve gelire ilişkin elde edilen değişim endeks değerlerinin geometrik ortalaması alınarak İnsani Gelişim Endeksi elde edilmektedir (UNDP, 2016: 2):

İnsani Gelişim Endeksi(HDR)

$$= \sqrt[3]{\text{Yaşam Endeksi} \times \text{Eğitim Endeksi} \times \text{Gelir Endeksi}}$$

Yaşayan Gezegen Raporu (Living Planet Report): Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature ya da WWF) ve birçok işbirlikçi ajansın yardımıyla 1998 yılında ilk Yaşayan Gezegen Raporu yayınlanmıştır. Bu ilk rapor, dünyadaki doğal çevre durumunu ve insanlık tarafından doğal çevreye verilen yükün kantitatif bir resminin sunmaktadır. Yaşayan Gezegen Raporu dünyadaki biyolojik çeşitliliğinin çoğunu içeren orman, tatlı su ve deniz ekosistemlerinde zaman içerisinde yaşanan ortalama değişimi gösteren verilere dayanarak küresel ekosistemlerin ve biyoçeşitliliğin sağlığını ölçmeye odaklanmıştır. 2002’de yayınlanan rapora ekolojik ayak izi endeksi eklenerek, tüketilen kaynakların yeniden üretimi ve atıkların yok edilmesinin ölçütü olarak kullanılmıştır (WWF, 2002: 4). Üzerinde yaşadığımız gezegenin durumunu belgelemek üzere iki yılda bir Yaşayan Gezegen Raporu yayınlayan WWF'in tahminlerine göre "*işlerin her zamanki gibi yürütüldüğü*" (*business as usual*) senaryo, insanlığın, kaynak ve arazi kullanımı için 2030'a gelindiğinde iki, 2050'ye gelindiğinde ise 2,8 gezegene ihtiyaç duyacağını öngörmektedir (WWF, 2010: 86). 2016’daki son rapora göre ise, gezegenimizdeki canlı popülasyonlarının yaklaşık üçte biri için tehdit verisi mevcuttur. Canlı yaşamını tehdit eden sorunları ise habitat kaybı ve bozulması, türlerin aşırı tüketilmesi, kirlilik, istilacı türler ve hastalık ile iklim değişikliği şeklinde sıralamaktadır. WWF bu gidişatı tersine çevirmek için beş çözüm önerisi sunmaktadır. Bunlar; doğal sermayenin korunması, adil kaynak yönetimi, mali akışların yeniden yönlendirilmesi, üretim ve tüketim için dirençli piyasalar ile enerji ve gıda sistemlerinin dönüştürülmesidir. Bu önerileri hayata geçebilmesi için WWF'nin, gezegenin içindeki doğal kaynakların daha doğru tercihlerle yönetilmesini, kullanılmasını ve eşit bir şekilde paylaşılmasını öngören "*Tek Dünya Yaklaşımı*" benimsenmelidir (WWF, 2016).

5. ALTERNATİF ENDEKSLERE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Ekonomik performansın ve refahın bir göstergesi olarak GSYH'nin kullanımı son zamanlarda ciddi eleştiriler olsa da bahsedilen söz konusu GSYH'nin Ötesi konulu

çalışmalar kapsamında geliştirilen endekslerin de önemli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar genel olarak veri/metodoloji sınırlılıkları ve sosyal/kurumsal sınırlılıklar olarak kategorize edilebilir (Costanza vd., 2009: 23). Verilerle ilgili karşılaşılan sınırlılıklar güvenilirlik, ulaşılabilirlik, hangi sıklıkta yayınlandığı, kapsamı ve içeriği şeklinde sıralanabilir. GSYH verileri bütün ülkelerde hemen hemen aynı teknikle, düzenli ve yıllık olarak standartlaşmış metodolojilerle ölçülmektedir. Buna karşın sosyal ve çevresel verileri kullanan alternatif endeksler aynı teknikle ölçülememektedir. Bununla beraber alternatif endeksler farklı zaman periyotlarında ve farklı sayıda ülke için hesaplanmaktadır. Örneğin İnsani Gelişme Endeksi her yıl, Yaşayan Gezegen Raporu iki yılda bir, Mutlu Gezegen Endeksi üç yılda bir hesaplanırken; Gayrisafi Milli Mutluluk sadece Butan'da, Gerçek Gelişme Göstergesi 17 ülke, birçok eyalet ve bölgede, İnsani Gelişme Endeksi 189 ülkede hesaplanmaktadır. Metodoloji ile ilgili sınırlılıklar ise hangi verilerin seçileceği, nasıl ölçüleceği ve hesaplanacağı üzerinedir. Bu bağlamda veri/metodoloji sınırlılıkları alternatif endekslerin ülkeler arası karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığı için eleştirilmektedir.

Alternatif endekslere yönelik sosyal/kurumsal sınırlılıkların başında 'büyüme iyidir' paradigmasının egemenliği ve politik kaygılar gelmektedir (Costanza vd., 2009: 27). GSYH'de yaşanan büyümenin tüm ekonomik sorunları çözeceğine ve GSYH'deki artışın refahı artacağına olan inanç, tüm dünyada GSYH'nin doğru ölçüt olduğu yönünde genel bir kanı oluşturmaktadır. Alternatif endeksler geçmiş ve mevcut politikaların sorun yarattığını gösterirse, bu durum mevcut siyasi güçleri yükümlülük altına sokmaktadır. Dolayısıyla siyasal iktidarın statükoyu korumak adına politik kaygıları endekslerin hesaplanmasında sınırlılıklar yaratmaktadır. Bunların yanı sıra doğal kaynakların tükenmesi, çevresel kirliliğin gibi göstergelerin endekslere nasıl dahil edileceği, çevresel ve beşeri faktörlerin sadece belirli yönlerinin endekslere dahil edildiği, öznel değer yargılara dayandığı, göstergelerin seçiminde önemsenen yönlere yoğunlaşılması alternatif endekslere yöneltilen diğer eleştirilerdir.

6. SONUÇ

Ekonomik kalkınma ve refahın bir ölçütü olarak GSYH'nin kullanılmasında ortaya çıkan sorunlar son zamanlarda birçok ekonomistin ve diğer sosyal bilimlerden araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Aslında GSYH'nin artması, özellikle zaten zengin olan ülkelerde, herkes için daha iyi bir yaşam anlamına da gelmemektedir. Çünkü GSYH, bir ülkedeki bireyler arasındaki maddi eşitsizlikleri, bireylerin boş zamanlarında neler yaptıkları veya neyi önemsediklerini, çevrenin sağlığını, kaynakların ne oranda tükendiği gibi şeyleri ölçmemektedir. Joseph Stiglitz'in ifade ettiği gibi '*ölçtüklerimiz, yaptıklarımız hakkında bizi bilgilendirir. Ancak biz yanlış şeyi ölçersek, yanlışla doğru sürükleniriz*'. Bu yüzden refahın ölçümünde alternatif endekslerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi hiç de şaşırtıcı değildir. 2007'de Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen '*GSYH'nin Ötesi ya da Beyond GDP*' konulu konferansta, GSYH'yi düzenleyen, tamamlayan ya da değiştiren göstergelerin geliştirilmesi için güçlü bir çağrıda bulunulmuştur. Bu konferansın ardından geçen son 10 yıl içinde bu endekslerin gelişimi hem politik hem de akademik olarak bir ivme kazanmıştır. Bu alternatif endekslerin bazı güçlü ve zayıf yanları olmakla birlikte hiçbirisi ekonomik, sosyal ve çevresel refahın tüm önemli yönlerini ölçmemektedir. Bu noktada aslında GSYH'yi eleştirmek yerine uygulanabilir çözümler üzerinde küresel bir işbirliği sağlanmak çok daha uygun olacaktır. Küresel işbirliği sağlama konusunda atılan adımlardan bir tanesine Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri örnek olarak gösterilebilir. Zaten amaç en kusursuz endeksi hesaplamak değil, bir yandan iklim değişikliği, yoksulluk, gelir eşitsizliği, çevresel vb. sorunlara ortak çözümler sunarak tüm insanlığın barış ve refah içinde yaşamasını sağlamaktır, diğer yandan gelecek nesiller için sürdürülebilir kalkınma ve ilerlemeyi sağlamaktır.

KAYNAKÇA

BANDURA, R. (2005), *Measuring Country Performance and State Behavior: A Survey of Composite Indices*, UNDP/ODS Background Paper, UNDP, Office of Development Studies, New York.

BANDURA, R. (2008), *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update*, UNDP/ODS Working Paper, UNDP, Office of Development Studies, New York.

CHAÏNEY, R. (2016), *Beyond GDP – It is Time to Rethink the Way We Measure Growth?* <https://www.weforum.org/agenda/2016/04/beyond-gdp-is-it-time-to-rethink-the-way-we-measure-growth/>, (09.10.2018).

COSTANZA, R., HART, M., POSNER, S. & TALBERTH, J. (2009), "Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress", *The Pardee Papers*, No. 4, 1-37.

COYLE, D. (2014), *GDP: A Brief But Affectionate History*, Princeton University Press, Princeton.

DALY, H. E. & COBB, J. B. (1989), *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, Beacon Press, Boston.

ERDEN ÖZSOY, C. & TOSUNOĞLU, B. T. (2017), "GSYH'nin Ötesi: Ekonomik Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 285-301.

ERSEL, H. (2013), "Ekonominin Büyüme Hızından Bana Ne?", *İktisat ve Toplum*, 27, 5-9.

EUROPEAN COMMISSION, (2007), *"Beyond GDP: Measuring Progress, True Wealth, and the Well-being of Nations"*, 19-20 Kasım 2007,Brüksel, Belçika.

KALKINMA BAKANLIĞI, (2013), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

KUZNETS, S. (1934), "National Income: 1929-1932", *NBER Books*, NBER Inc, New York, 1-12.

NEF, (2006), *The Happy Planet Index: An Index of Human Well-being and Environmental Impact*,

https://neweconomics.org/uploads/files/54928c89090c07a78f_ywm6y59da.pdf,
(30.09.2018).

NEF, (2016), *The Happy Planet Index 2016, Methods Paper*,
https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/578dec7837c58157b929b3d6/1468918904805/Methods+paper_2016.pdf, (30.09.2018).

TALBERTH, J., COBB, C. & SLATTERY, N. (2007), *The Genuine Progress Indicator 2006: A Tool for Sustainable Development*, Redefining Progress, California.

TOSUNOĞLU, B. T. (2014), "Sürdürülebilir Küresel Refah Göstergesi Olarak Ekolojik Ayak İzi", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 154-171.

UNDP, (2016), *Human Development Report 2016 Technical Notes*,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes.pdf, (01.10.2018).

UNDP, (2018), *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf, (01.10.2018).

WACKERNAGEL, M. & REES, W. E. (1996), *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*, New Society Publishers, Philadelphia.

WORLD BANK, (1997), *Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development*, The World Bank, Washington.

WORLD BANK, (1998), *World Development Indicators*,
<http://documents.worldbank.org/curated/en/745241468135933997/pdf/multi0page.pdf> (27.09.2018).

WWF, (1998), *Living Planet Report 1998 Overconsumption is Driving the Rapid Decline of the World's Natural Environments*,
<http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/livingplanetreport98.pdf>,
(02.10.2018).

WWF, (2002), *Living Planet Report 2002*,
http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_living_planet_report_2002.pdf,
(02.10.2018).

WWF, (2010), *Living Planet Report 2010 Biodiversity, Biocapacity and Development*,
http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/lpr_living_planet_report_2010.pdf,
(03.10.2018).

WWF, (2016), *Living Planet Report 2016 Risk and Resilience in a New Era*,
http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_living_planet_report_2016.pdf,
(03.10.2018).

YALIN DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE PAZARLAMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Mustafa Soba¹, Özlem Taştepe²

Özet

İşletmelerin esnek bir yapıda devamlılığını sürdürebilmesi ve rakipleri karşısında güçlü kalabilmesi için klasik üretim sistemleri yerine yalın üretim sistemlerini hayata geçirmeleri gerekmektedir. Yalın üretim sisteminin işletmelerde uygulanmaya başlanmasıyla daha az kaynak kullanılmakta ayrıca daha etkin ve verimli çalışma sağlanabilmektedir. Böylece sistemlerin etkin çalışmasına bağlı olarak süreçlerde iyileştirme sağlanmakta ve ortaya çıkabilecek israflar önlenabilmektedir. Yalın düşüncenin pek çok alanda başarıyla uygulanmasına rağmen, pazarlama alanında yeterince uygulanmadığı görülmektedir. Bu nedenle literatürdeki bu eksikliğe dikkat çekmek amacıyla yalın düşüncenin pazarlama süreçlerinde uygulanmasına yönelik literatür araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada yalın düşüncenin pazarlama süreçlerinde uygulanmasıyla elde edilecek avantajlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Düşünce, Yalın düşünce ilkeleri, Pazarlama Süreci

JEL Sınıflama Kodları: M31, M11

A Qualitative Research Toward the Implementation of Lean Thought in Marketing Processes

Abstract

Businesses need to implement lean manufacturing systems instead of classical production systems in order to maintain their continuity in a flexible structure and to remain strong against their competitors. Less resources are used by the implementation of lean manufacturing system in enterprises. In addition, more efficient and efficient work can be provided. Thus processes can be improved due to the effective operation of the systems and wastes that may occur are prevented. Although lean thought is applied successfully in many areas, it is observed that it is not applied sufficiently in marketing. Therefore, in order to draw attention to this deficiency in literature, literature research has been conducted in order to apply lean thought in marketing processes. In this study, the advantages of lean thinking in marketing processes are mentioned.

Keywords: Lean Thinking, Lean Thinking Principles, Marketing Process

JEL Classification Codes: M31, M11

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü., mustafa.soba@usak.edu.tr

² YL. Öğr., Uşak Üniversitesi SBE, İşletme ABD, ozlem-tastepe@hotmail.com

1. GİRİŞ

Pazarlarda büyüme gösteren ve tatmin edici kâr marjlarına odaklanarak satış gücünü arttırmaya çalışan işletmeler uzun yıllar boyunca daha fazla üretebilmenin yollarını aramışlardır. Bu arayışlar sonucunda “kitle üretim” süreci ortaya çıkmıştır. Kullanılan tüm araç ve gereçler çok büyük miktarlarda üretimi gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu üretim şeklinde standartlaşmış üretim söz konusu olduğundan bir üründen bir diğer ürüne geçme süreleri çok uzun sürmektedir (Erol, 2012: 19). Bu nedenle kitle üretim, değişimin çok hızlı yaşandığı günümüzde müşteri istek ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yaşanan değişimlere uyum sağlamada esneklik gösterememektedir. Oysa günümüzde giderek artan küreselleşme ve buna bağlı olarak hızlı değişim gösteren pazara daha hızlı yanıt verme zorunluluğunun ortaya çıkması işletmelerin esnek olması noktasında yeni bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Payaro ve Papa, 2016: 2).

Rekabetin giderek arttığı ve zorlaştığı bir ortamında rekabet şartlarına uyumlu ürün çeşitliliğinin sağlanması, istek ve ihtiyaçların anında karşılanmasının yanında işletmelerin maliyet avantajı sağlaması, kısa sürede ve hatasız ürün üretimi ve tesliminin gerçekleştirilmesi için işletmelerin esnek bir yapıda olması ve gelişmiş teknolojileri kullanması gerekmektedir (Soba, 2008: 103). İşletmelerin esnek bir yapıda devamlılığını sürdürebilmesi ve rakipleri karşısında güçlü kalabilmesi için klasik üretim sistemleri yerine yalın üretim sistemlerini hayata geçirmeleri gerekmektedir. Yalın üretim sisteminin işletmelerde uygulanmaya başlanmasıyla daha az kaynak kullanılmakta ayrıca daha etkin ve verimli çalışma sağlanabilmektedir. Böylece sistemlerin etkin çalışmasına bağlı olarak süreçlerde iyileştirme sağlanmakta ve ortaya çıkabilecek israflar önlenebilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçevede; yalın düşünce ve ilkeleri, yalın satış ve pazarlama, yalın ilkelerin pazarlama süreçlerine uygulanması konularına değinilecektir.

2.1. Yalın Düşünce Kavramı

Yalın kavramı işlerin yapılışına bakılarak işin iyileştirilmesinde farklı yollar bulunmasını ayrıca çalışanların performanslarından en iyi şekilde yararlanılmasını isteyen, çalışanlara aşırı yük yüklemeyen bir sistemdir (Grabau, 2011: 58-59). İşletmeler açısından yalın kavramı, işletmenin üretim ve diğer bütün bölümlerinde ihtiyaç duyulmayan tüm faaliyetlerden ve gereksiz işlem maliyetlerinden kurtulmayı ifade etmektedir. Bu kavram; işletmelerde en kısa zamanda, daha az bir alanda, daha az ancak daha vasıflı bir insan gücüyle daha kaliteli üretmek olarak değerlendirilebilir (Türkan, 2010: 2). Yalın kavramının uygulanabilir olması yalın düşünceyle mümkün olmaktadır (Maraslı, Akça ve Kama, 2016: 1). Yalın düşünce değerinin tanımlanması, değer oluşturan adımların en iyi ve doğru biçimde sıralanması, bu adımların ihtiyaç duyulduğu anda kesintiye uğramadan gerçekleştirilmesinin yollarını göstermektedir.

Yalın düşünce daha az emek, donanım, zaman ve alan harcayarak daha fazla üretebilmeyi ve müşterilerin asıl beklentilerine daha çok yaklaşmayı sağladığı için yalındır (Maraslı, Çoban ve Topbaş, 2014: 4). Yalın düşünce değerinin hammaddeden başlayarak, değer akışı boyunca kesintiye uğramadan aktarımına ve nihai olarak müşteriye ulaşmasına dayanmaktadır. Yalın düşüncenin amacı, yalın bir üretim sistemine, yalın bir işletmeye ve yalın bir değer zincirine sahip olarak mükemmelliğe ulaşmaktır. Yalın düşüncenin sistemlerde uygulanmasıyla değer kavramı ile israf kavramı birbirinden ayırt edilebilmektedir, böylece kaynakların ürüne ve ürünü etkileyecek çalışmalara odaklanması sağlanarak israflardan arınmak mümkün olmaktadır (Yılmaz, 2012: 35).

2.2. Yalın Satış ve Pazarlama Kavramı

Satış ve pazarlama müşterilerin ihtiyaçlarının ve taleplerinin analiz edilmesinde ve hedef kitlenin işletme tarafından sunulan hizmet ve ürünler hakkında bilgili olmasını sağlamaktadır. Satış ve pazarlama müşterilerin ürünleri satın almalarını sağlamak ile ilişkilidir (Eraslan, Kuyucu ve Bakan, 2008: 7). Yalın yaklaşım uygulamalarının satış ve pazarlamaya aktarılmasıyla oluşan yapıya yalın satış ve

pazarlama denilmektedir (Derin, 2017: 81). Yalın satış ve pazarlama, küreselleşmenin etkisiyle talepte meydana gelen büyük dalgalanmalara etkili yöntem, araç ve yaklaşımlar sunmaktadır (Wahba, 2015: 1). Yalın uygulamaların satış ve pazarlama fonksiyonunda uygulanmasıyla, müşterilerle olan ilişkiler, satış pazarlama süreç ve organizasyonları geleneksel yapının dışında birçok değişime uğramıştır (Derin, 2017: 81). Bu değişimler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Yalın Uygulamaların Satış Ve Pazarlama Fonksiyonuna Uygulanması

Müşteri İş Birliği	Değerin Satılması	Talep Yönetimi	Takım Satışı	Değer Akışları İle Bütünleşme	Hedef Maliyet	Sürekli İyileştirme
Müşterinin sesi ve deneyimi	Değer odaklı satış ve pazarlama	Talep planlama	Tutarlı satış süreçleri	Çalışanların değer akışlarında görevlendirilmesi	Müşteri açısından değer oluşturan ürün tasarımı	Satış süreçlerinde kaizen
Hizmet odaklı değer iyileştirme	Değer odaklı fiyatlandırma	Sık ve küçük miktarlı talep oluşturma	Takım bazlı ücretlendirme	Büyüme stratejisi	Müşteri açısından değer oluşturan iyileştirmeler	Kaizenin bir parçası olmak
Müşterileri kaizen süreçlerine dahil etme		Talebin dengelenmesi, seviyelendirilmesi	Yalın dönüşümü tetikleyen davranışların ölçülebilmesi	Fırsatları diğer bölümlerle birlikte değerlendirme		Standart iş
Uzun dönemli ilişkiler				Karar verme		
				Satış, operasyonlar ve finansal planlama		

Kaynak: lean.org.tr

- **Müşteri İle İşbirliği**

Yalın uygulayan işletmeler müşteri ile tek seferlik alışveriş yerine uzun dönemli sürdürülebilir ilişkiler kurmayı istemektedir. İşletme ile müşteri arasındaki ilişki

karşılıklı güvene ve kazanmaya odaklı olup; uzun vadeli ilişkiye dönüşmüştür. Satış pazarlama bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte hedeflenen faaliyetler ve bu faaliyetlerin gelişimini ölçen sistemlerin yer alması gerekmektedir. Buradaki temel amaç ürünün müşteriye sağladığı faydanın yanı sıra, müşterinin en mükemmel düzeyde satınalma ve sahip olma deneyimini yaşamasını ve hayat boyu müşteri olmasını sağlamaktır (www.yalindanisman.com).

- **Müşteri İçin Nasıl Değer Oluşturulacağına Anlaşılması**

Yalın düşünce ilkelerinde en önemli başlangıç noktası değer belirlenmesidir. Değer; müşterinin istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak ürün ve hizmetlerin, istenilen zamanda, istenilen yerde müşterinin bedelini ödemeye hazır bulunduğu ürün veya hizmeti ifade etmektedir. Yalın düşüncenin temel noktası olan değer müşteri tarafından tanımlanması, çevrim süresinin aza indirilmesi, süreçlerin standardize edilmesi, israfın ortadan kaldırılması ve kaliteli ürün sunulması büyük önem arz etmektedir (Akça vd., 2016: 5). Müşteri için değer oluşturulması müşterinin ödediği bedel karşısında, beklediğinden fazlasını elde etmesi durumu ifade etmektedir (Cop ve Yüzüak, 2016: 6). Ürün ve hizmetin değer belirlenmesinde müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının istenilen zaman ve kalitede giderilmesi, ürünün güvenilir ve hızlı biçimde müşteriye ulaşması müşteriler tarafından o ürünü ve üreticiyi değerli kılmaktadır (Akça vd., 2016: 6).

Özellikle, tüm sektörlerde insan unsurunun giderek önem kazanmasıyla personelin beklenti ve ihtiyaçlarına cevap vermek, onların rahat, sağlıklı ve güvenilir ortamda çalışmalarını sağlamak müşterinin değeri oluşturulmasında önemli etkisi vardır. İşletme çalışanlarının da memnuniyetinin sağlanması müşteri memnuniyeti üzerinde etki eden bir unsurdur. Çünkü işletme süreçlerinde aksamanın meydana gelmesi, müşteriye sunulan ürün ve hizmette olumsuz etki meydana getirdiği için müşteri değer belirlenmesinde işletmenin dikkate alınması gereken bir noktadır (Erk, 2009: 7). Müşteri için değer meydana getirilmesinde yalın işletmelerin ve yalın satış ekiplerinin; müşterilerine zaman ayırıp onların ihtiyaçlarını anlamaları ve müşteri isteğinin işletmenin ürün ve hizmetine nasıl uyarlanabileceğine konusuna dikkat etmeleri gerekmektedir (Derin, 2017: 81). Değer sağlanması, işletme için

büyük öneme sahiptir . Aksi takdirde değerin işletme süreçlerine yansıtılamaması, değerin müşteri istek ve ihtiyaçları doğrultusunda iletilmesini sağlayamayacaktır (Uzunoğlu, 2007: 12).

- **Talep Yönetimi**

İşletmelerde ortaya çıkabilecek olan belirsizliğin azaltılabilmesi için doğru atılacak olan her adım, işletmelerin sağlıklı karar alması noktasında önemli katkılar sağlayacaktır. İşletme faaliyetlerinin doğru bir şekilde kesintiye uğramadan sürmesi açısından tahminler büyük öneme sahiptir. Tahminler, işletmenin gelecekteki faaliyetlerinin işletme amaçlarına uygun bir şekilde uyarlanmasında, işletme yöneticilerine yardımcı olacak bilgileri sağlamaktadır (Karahana, 2011: 41). Talep tahmini, belirli bir ürünün, belirli bir gelecek zaman içindeki satışların tahminini ifade eden bir kavramdır. Satış tahmini ise bir işletmenin bir pazar dilimine satmayı istediği mal ve hizmet miktarıdır (Özdemir ve Özdemir, 2006: 2). Ürün özellikleri ve talep yöntemi, yapılacak tahminleri ve kapsayacağı zaman süresini etkilemektedir. Eğer ürüne olan talep sabitse, tahminin zaman süresi biraz daha kısa tutulabilmektedir. Ürüne olan talepte dalgalanmalar mevcutsa, tahmin en az bir dönemi kapsamına almalıdır.

Talepte uzun dönemde bir eğilim bekleniyorsa, daha uzun dönemli bir tahmin yapmak gerekmektedir (Ergün ve Şahin, 2017: 4). Talep yönetimi yalnız işletmelerde, satış ekipleri planlama süreçlerinin içerisinde yer almaktadır. Yalnız işletmelerde üretim programlarının dengeli işlenmesini etkileyen, yalnız üretim anlayışına uygunluk göstermeyen büyük siparişlere özel iskontolar verilmesi ve her ay düzenlenen satış kampanyaları gibi politikalar söz konusu değildir. Yalnız işletmelerde büyük siparişleri veren müşterilerin ödüllendirilmesi yerine daha çok sık ve küçük siparişe iskonto verilmektedir (Derin, 2017: 82-83). Buna bağlı olarak işletmeler satışlarında ve kampanya yöntemlerinde sık ve küçük siparişlerin alınmasına daha çok önem vermektedir.

- **Takım Satışı**

Bir çok işletme satış ekiplerini bireysel ücret ve primlerle motive etmektedirler. Bu durum sonucunda satıcı yüksek prim almak için bireysel çalışmaya yönelmektedir. Ancak yalın işletmeler daima takım çalışmasını desteklemektedir. Satış pazarlama süreçlerinde takım çalışması, satıcıların bireysel çalışması yerine coğrafi bölge ya da ürün grubu ya da bir pazar için takım halinde çalışmasını ifade etmektedir (Derin, 2017: 83). Bu işletmelerde satıcılar yaptıkları satışa göre ücretlendirilebilmektedirler ancak yapılan ücretlendirme bireysel katkıya göre yapılmamakta, takımın çalışmasına göre ücretlendirme yapılmaktadır. Böylece satış ekiplerinin müşteriye hizmet götürmesinde ve işletmenin satış beklentilerinin karşılanmasında takım olarak çalışılması sağlanmaktadır.

- **Satış Değer Akışları ile Bütünleştirmek**

Satış süreci, sipariştten teslimata kadar geçen süre ya da siparişin gerçekleşmesi, değer akışının başlangıcıdır. Yalın işletmeler müşteri istek ve ihtiyaçlarının karşılanması için değer akışı takımlarını oluşturmaktadırlar. Satış ekipleri üretim, satınalma, kalite vb ekiplerden oluşturulan bu takımlara katılmalıdırlar. Müşteri istek ve ihtiyaçlarının birbirinden farklı olmasından dolayı tüm ürün grupları için farklı değer akışı takımları oluşturulmalıdır; bu durum farklı ürünleri kullanan müşteriye her ürün grubu için işletmeden farklı çalışanların temas halinde olacağı anlamına gelmemektedir. Bu müşteri tarafından pek tercih edilen bir durum değildir (www.yalindanisman.com).

- **Sürekli İyileştirme – Kaizen**

Yalın uygulamaların kullanıldığı sistemlerde işletmeler ulaşılan nokta ile yetinen durağan bir sisteme sahip değildir. Tam aksine işletme süreçlerinde ortaya çıkabilecek zaman kayıplarını ve israfların saptanmasını ilke edinen bir sistemin varlığı söz konusudur. Yalın uygulamalara geçen işletmeler değişen koşullara bağlı olarak sistemlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi için sürekli ve düzenli çalışmalar yapmaktadırlar (Yılmaz, 2012: 53). Bu çalışmalar neticesinde sürece yönelik küçük adımlı yapılan çalışmalar ve insanı içine alan, bilginin paylaşılmasıyla sürekli olarak en iyiye ulaşma arzusuna Kaizen denilmektedir.

Kaizen küçük adımlarla sürekli gelişebilmeyi mükemmel ulaşabilmeyi ifade etmektedir. Sorunların ortaya çıkarılarak çözülmesi Kaizenin ön şartıdır (Yağcıntekin, 2015: 38). Sürekli iyileştirme ise Kaizen stratejisinin tamamlayıcısı niteliğinde olup; Kaizen içerisinde yer alan işin küçük, en küçük adımlar halinde kesintisiz iyileştirilmesidir (Arslan, 2008: 27). Yalın işletmelerde yalın uygulamaların kullanılmasıyla tüm süreçlerde iyileştirme yapılmalıdır. Satış pazarlama takımları da dahil herkes kendi süreçlerini iyileştirmeli, problemlerini çözmeli ve 5S yöntemi gibi yalın uygulama tekniklerinden yararlanmalıdır. Takımlar, siparişten teslimata olan tüm süreçlerdeki iyileştirme çalışmalarına katılmalarıyla satış faaliyetleriyle uyum sağlanmalıdır. İşletme bünyesinde yer alan satış ve pazarlama çalışanları kaizen ekipleri içerisinde rol üstlenmelidirler. Satış ekipleri sürece yeni katıldıkları için iyileştirilmeye çalışılan sürece adapte olamayabilirler; ancak müşteri açısından yeni bir bakış açısı sağlanabilir ve takımın müşteri için değere odaklanması sağlanabilir (Derin, 2017: 83).

2.3. Yalın Düşünce Ve Pazarlama İlişkisi

Pazarlama ve yalın düşünce uygulamalarında müşteri her iki durumda da odak noktasıdır. Uygulanacak olan tüm süreçlerde faaliyetlerin müşterilere değer sunmak için yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Yalın düşünce ilkelerinin pazarlama karması ile ilişkisi şu şekilde açıklanmaktadır: Son müşterinin bakış açısıyla ürün ailesi ile değeri belirtilmelidir. Her ürün ailesi için değer akışındaki tüm adımları tanımlandıktan sonra değer akışında kesintiye neden olan değer oluşturmeyen adımlar ortadan kaldırılmalıdır. Ürünü oluşturan adımların bir sırada olması sağlanmalıdır. Böylece ürün müşteriye sorunsuz bir şekilde akacaktır. Akışın düzgün işlemesi sağlanmalıdır, müşterilerin sonraki akıştan değer almasına izin verilmelidir. Değer belirtildiği gibi, değer akışları tanımlanır, boşa adımlar atılır ve akış ve çekme tanımlandıktan sonra süreç yeniden başlatılmalı ve mükemmelliğe ulaşılana kadar devam edilmelidir. Böylece hiçbir değer kaybı olmadan mükemmel değer sağlanmış olur (<http://www.leansigmasolutions.in>).

2.4. Yalın Pazarlamada Ortaya Çıkan İsrif Türleri

Yalın uygulamalardaki temel amaç israfın ortadan kaldırılmasıdır. İsrif süreçlerde aksamaya neden olan unsurlardır. Üretimin her aşamasında ortaya çıkan ve kullanıcıya hiçbir değer katmayan unsurlar en önemli israf unsurları olarak ifade edilmektedir (Ertaş ve Arslan, 2010: 4). Bu israf unsurlarının pazarlamaya yansımaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 2: İsrif Türlerinin Pazarlamaya Yansımaları

İsrif Türleri	Pazarlamada Ortaya Çıkan İsrifler	Kullanılan Araçlar
Fazla Üretim	Gereksiz bilgi, materyal veya fonksiyonlar	Kalite İşlev Dağıtımı
Stok İsrifi	Yanlış talep tahmini. satılmayan ürünler veya stoklar.	Tam Zamanında Üretim ve Talep Planlaması
Bekleme İsrifi	Hizmet sunumu veya dağıtım sürelerinden ve müşterilerden gelecek uzun yanıt sürelerinden kaynaklı bekleme süreleri	Değer Akışı Haritalama
Gereksiz İşlem	Müşterilere sunulan hizmette karmaşık prosedürler uygulanması gereksiz işlem adımlarına yol açmaktadır.	Süreç Haritalama
Taşıma	Lojistik ve taşımacılık sistemlerinde hammadde yönetiminden üretim, dağıtım ve satış süreçlerinde kaynaklanan israf türünü ifade etmektedir.	Satıcı Envanter Yönetimi, Milkrun Sistemi, İşbirliğine Dayalı Tahmin ve Planlama

Gereksiz İnsan Hareketi	Ürün ve hizmetlerin kullanılabilirliği ve ulaşılabilirliğinin düşük düzeyde olması	Ürün ve hizmet kullanılabilirliğinin sağlanabilmesi için tasarımın yeniden düzenlenmesi, imalat için tasarım ve montaj süreçlerinin planlanmasının yapılması
Hatalar	Ürünlerde ortaya çıkan kusurlar veya yüksek kaliteli hizmet sunumunu sağlamada değer katmayan faaliyetlerden kaynaklı maliyetlerin ortaya çıkması	Hata Türleri Etki Analizi, Kılçık Analizi

Kaynak: Payaro ve papa, 2016

Yalın uygulamalardaki temel amaç; işletme içerisindeki israfa yol açan adımların belirlenmesi ve bu adımların ortadan kaldırılması için israf türlerine uygun araçlar kullanılmalıdır. Kalite işlev dağıtımı, tam zamanında üretim ve talep planlaması, değer akışı haritalama, süreç haritalama, satıcı envanter yönetimi, milkrun sistemi, işbirliğine dayalı tahmin ve planlama gibi yalın araçların kullanılmasıyla maliyetlerin minimum düzeye inmesi mümkün olmaktadır. İsrafa yol açan adımların doğru bir şekilde bulunabilmesi için süreçlerin analizi ve diğer adımların doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Yalınlaşma sistem içerisinde yalnızca bir alanda olmamaktadır; tüm sistem ele alınarak ortaya çıkan israflar belirlenmeli ayrıca israfın yok edilmesi ve kalite düzeyinin artırılması için gereken yalın uygulamaların işletme içerisinde tüm sistemlerde özümsemesi gerekmektedir.

3. SONUÇ

İşletmelerde esnekliği sağlayacak teknolojinin varlığı aynı zamanda müşteri açısından değerini doğru tanımlanması ve değerini kesintiye uğramadan gerçekleşmesini sağlayacak bir sistemin var olması gerekmektedir. Bunu sağlamanın

yolu da sistemin etkin işlemlerini sağlayacak yalın bir yönetim anlayışı ve bu anlayış doğrultusunda hareket eden işgücünden geçmektedir. Müşteri memnuniyetinin artırılması, kaliteli hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi ve maliyet avantajı sağlanması, yalın uygulamaların doğru anlaşılması ve tüm süreçlerde etkin kullanımıyla mümkün olmaktadır.

İşletmelerin yalın bir yönetim anlayışıyla hareket edip, yalın pazarlama, müşteri kazanımı ve nihayetinde müşteri memnuniyetine yönelik sürekli iyileştirme süreçleri hakkında gerekli eğitim programları yapılmalı ve çalışanların yalın olma bilinciyle hareket etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca işletmeler bir ürüne, web sitesine veya pazarlama kampanyasına önemli miktarda kaynak yatırımı yapmaktan ziyade, yalın uygulamaların benimsenmesi ve uygulanması işletmelere daha iyi bir yol izlemelerini ve süreç içindeki ortaya çıkan başarısızlık riskinin azaltılmasını sağlar. Yalın pazarlamanın işletme süreçlerinde uygulanmasıyla; ürünün pazara daha hızlı sunulmasını ayrıca büyük ve uzun vadeli teslimatların küçük görevlere ayrılmasıyla üretim ile teslimat arasındaki sürenin kısa tutulmasını sağlanmaktadır. Yalınla beraber müşteri açısından değer doğru tanımlanması ve süreçlerde neyin işe yaradığını ayrıca israfa yol açan adımların neler olduğunu görmemiz mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, S. (2008). “Yalın Üretim ve MAN Türkiye AŞ’de Örnek Bir Yalın Üretim Uygulaması,” Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Cop, R. ve Yüzüak, A. (2016). “Değer Temelli Pazarlamada Müşteri Değerine, Firma Ve Müşteri Bakış Açısından Bolu İlinde Bir Uygulama,” İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), 49-80.

Derin, N. (2017). “İşletmelerde Yalın Yaklaşım,” Ankara: Nobel Yayınları

- Eraslan, İ. H., Kuyucu, A. D. H. Ve Bakan, İ. (2008). “Değer Zinciri Yöntemi İle Türk Tekstil Ve Hazır giyim Sektörünün Değerlendirilmesi,” Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 307-332.
- Erk, Ç. (2009). “Müşteri İçin Değer Yaratma, Müşteri Sadakati Oluşum Süreci Ve Şirket Performansına Etkileri Üzerine Araştırma,” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Ertaş, F. C., Ve Arslan, M. C. (2010). “Yalın Muhasebe,” Mali Çözüm Dergisi, (102).
- Erol, S. (2012). “Yalın Yaklaşım ve Yalın Üretim,” Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, sayı: 278.
- Karahan, M. (2011). “İstatistiksel tahmin yöntemleri: Yapay sinir ağları ile ürün talep tahmini uygulaması,” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya
- Maraşlı, H., Coşkun, Akça ve Aycan, Kama. (2016). “Yalın Düşünce ve Değer Akış Haritalamasının Dondurma Üretim İşletmesinde Uygulanması,” International Journal of Academic Values Studies, (5), 106-120.
- Maraşlı, H., Çoban, M. C., ve Topbaş, E. (2015) “Yalın Muhasebe,” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 25-39.
- Mark Graban, Yalın Hastane, (Çev. Pınar Şengözer), Optimist Yayınları, Nisan 2011, İstanbul, s. 71-79
- Özdemir, A. ve Özdemir, A. (2006). “Talep Tahminlemede Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması: Seramik Ürün Grubu Firma Uygulaması,” Ege Academic Review, 6(2), 105-114.
- Papa, A. ve Payaro A. R. (2016). “Wastes and Tools in the Lean Marketing Strategy: An Exploratory Study in the Italian SMEs,” Journal of Business and Economics, Volume 7, No. 2, pp. 290-298
- Soba, M. (2008). “Esnek Üretim Sistemleri Ve İşletmelerin Rekabet Gücüne Etkileri,” Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2008) 1/2, 103-124

Uzunoğlu, E. (2007). “Müşteri odaklı pazarlama anlayışına göre değer yaratma: Bir model olarak Değer İletim Sistemi,” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(1), 11-29.

Yalçıntekin, T. (2015). “Yalın Üretim Felsefesinin Ve Tekniklerinin Bir Tekstil İşletmesinde Uygulanması,” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yılmaz, E. (2012). “Siparişe Göre Üretim Yapan Sistemlerde Yalın Üretim Uygulamaları,” İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

<http://www.leansigmasolutions.in/> erişim tarihi; 20.06.2018

<https://lean.org.tr/yalin-satis-pazarlama-hizmet-lean-sales-marketing-services/>
erişim tarihi: 20.06.2018

<https://lean.org.tr/yalin-satis-ve-pazarlama-brent-wahba/> erişim tarihi: 21.06.2018

<https://yalindanisman.com/yalin-satis-pazarlama/> erişim tarihi: 21.06.2018

<https://yalindanisman.com/> erişim tarihi; 25.06.2018

İzmir Yahudilerinin Toplumsal ve Siyasal Konumu

Levent YILMAZ¹

Özet

İzmir Yahudileri üzerine yapılan sosyolojik ve tarihsel çalışmalar ışığında, bu cemaatin siyasal ve toplumsal konumlarını belirleyecek araştırmaların kısıtlarını belirlemek, bu çalışmanın temel amacıdır. Kapsamlı bir alan araştırmasına zemin hazırlamak iddiası taşıyan çalışmanın bulguları, önümüzdeki günlerde hayata geçirilecek bir araştırma projesinin eskizlerini oluşturmuştur. Sonuç bölümünde bu genel değerlendirmeler yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Yahudilik, İzmir, Siyasal

JEL Sınıflama Kodları: Z19

Social and Political Position of Jews of Smyrna

Abstract

This study was carried out in the light of sociological and historical researches on the Jews of Smyrna. The main purpose of this study is to determine the constraints of this study that will investigate the political and social positions of this community. The findings of the study, which claims to prepare the ground for a field research, have formed the sketches of a research project to be implemented in the coming days. These general evaluations are mentioned in the conclusion.

Keywords— Judaism, İzmir, Smyrna, Political

JEL Classification Codes: Z19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, levent.yilmaz@deu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Türkiye’de yurttaşlık üzerine yapılan çalışmalar, haklı olarak, Osmanlı’nın XIX. Yüzyılına odaklanır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen iktisadî ve siyasal gelişmeler, bunlara verilen tepkiler ve bunlarla şekillenen iç siyasal ortam Türkiye’deki yurttaşlık bilincine ve politikalarına rengini vermiştir. Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet hareketlerini izleyen 1908 Devrimi ve sonrası gelişmeler, Türkiye’deki yurttaşlık tartışmalarını Osmanlı’nın kozmopolit ikliminden, daha homojen bir ulus-devlet eksenine dönüştürmüştür. Fakat bu homojenlik dışında kalan unsurlar da (Ermeni, Levanten, Rum, Yahudi); 1908 ile başlayan, Cumhuriyet Devrimi ile şekillenen süreçte varlıklarını sürdürmüştür. Uluslaşma ve yurttaşlık politikalarında en önemli meselelerden biri, bu grupların nasıl tanımlandığıdır. Bu kapsamda günümüze kadar hem tarih disiplini içinde hem de siyaset sosyolojisi kapsamında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmadaki amaç ise verili bilgiler ışığında, günümüz İzmir’inde Yahudilerin siyasal ve toplumsal konumlarını incelemektir.

İzmir, Türkiye Yahudiliği tarihi içinde özel bir öneme sahiptir. Bunun nedenleri birkaç açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan en başta geleni nüfustur. XVI. Yüzyıldan itibaren İzmir’de Yahudi nüfusu önemli sayılara ulaşmıştır. İkinci bir açı olarak, Yahudi cemaatinin etkinlikleri ve kentteki etkisi azımsanmayacak boyuttadır. Bu, bazen merkezî iktidarla ilişkileri etkilediği gibi bazen de -Sebatay Sevi olayında olduğu gibi- cemaat içi ilişkileri de derinden etkilemiştir. Bir üçüncü açı ise Yahudi kimliği ve bu kimliğin kent içindeki diğer kimlikler karşısındaki konumu olabilir.

Çalışmanın kapsamı, günümüzde, bu açılar çerçevesinde, Yahudi cemaatinin kendini siyasal ve toplumsal olarak nasıl konumlandığıdır. Konu, İzmir ile sınırlandırılarak incelenecektir. İzmir dışında yapılan benzer çalışmalarla da karşılaştırılabilir bir izlek izlenmeye özen gösterilecektir. Kimlik ile ilgili yapılan çalışmalarda, özellikle azınlık gruplara mensup örneklerde, bir güven sorunu doğmaktadır. Bunun aşılması açısından derinlemesine mülâkat tekniği kullanılacaktır. Çalışmanın cevabına ulaşmaya çalışacağı soru; İzmir Yahudilerinin

Türk siyasal yaşamı içindeki konumları ve toplumsal yaşam içinde kendilerini yurttaş olarak nereye yerleştirdikleridir.

2. KİMLİK VE AZINLIK KAVRMLARI

Toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, insanın varlığı, kendisini aidiyet bağıyla saran bir çevre bağlamında açıklanır. *Kimlik* kavramı, bu toplumsal durumu açıklamak için kullanılır. Kimlik üzerine yapılan çalışmalar, en fazla, XX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar geriye götürülebilir (Gleason, 2014: 21). Toplumsal bilimlerdeki birçok kavram gibi, kimlik kavramının da; üzerine düşünülen ve yazılanların çokluğundan dolayı, kavram çerçevesinin bulanık bir hâle geldiği, neyi ifade ettiğinin müphemleştiği söylenebilir (Mollaer, 2014: 11). Kimlik olgusunun ontolojik yapısı, insanın öncelikle kendisini tanımlaması ve bunun dolayımında karşısında bulunan diğer bireyleri de sınıflandırmak amacını içerir. Kimlik, sosyolojik olarak, bireyin ve toplulukların kendilerini tanımlaması ve bunun neticesinde de diğer birey ve topluluklar karşısındaki konumunu belirlemesi olarak tanımlanabilir (Parekh, 2014: 56; Bilgin, 2007: 5). İnsanlar, hayatları boyunca, birbirinden çok farklı toplumsal etkiler içinde, değişim ve dönüşüme uğrarlar. Tabiatıyla, toplumsal kimlikler için de aynı durum geçerlidir. İnsanın kendi kimliğini tanımlama faaliyeti, *öteki* adı verilen karşı kimliği/kleri tanımlamasını sağlar. Bu bağlamda bireyin, ilişki kurduğu öteki(ler)nin farklılaşması sonucunda bireyin mevcut olan kimliğinin değişime uğraması beklenebilir (Altuntaş, 2004: 68). Aynı beklenti bu durumun tersi içinde geçerlidir. Bu durum, beraberinde yeni kimlik türlerinin vücut bulmasını da sağlar.

Bu noktada çok açık olan bir nokta da, insanların sahip olduğu çeşitli aidiyetleri bağlamında çok farklı kimliklerinin bulunduğudır. Toplumsal bir canlı olduğu kabul edilen insanoğlunun, içinde yaşadığı toplumsal gruplar olacaktır. İnsan bu kolektif kimliği içinde bireyselleşecektir. Kolektif ve bireysel kimliğin yanında, insanların kültürel kimliği, resmî/ulusal kimliği gibi kimliksel yapıları da mevcuttur.

İnsanın kolektif kimliklerinin, sosyolojinin klâsik bakışında, kolektiviteyi oluşturan bireylerin *bizlik* vurgusu bağlamında açıklandığı söylenebilir.² Kolektif kimliğin şekillenmesi, bireylerin *bizlik* çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemlerde kaynağını bulur. Kolektif eylem, kolektif kimliğin oluşmasını da beraber getirir (Melucci, 2014: 84). Bir grubun kolektif kimlik kazanabilmesi için *öteki* bir grubun vârolması aslında ontolojik bir zorunluluktur. Kolektif kimliğin inşasında, bireylerin benzerliği esasken; kolektif kimlikle tanımlandıkları grubun diğerinden farklılaşması söz konusudur (Habermas, 2017).

Ulusal/resmî kimlik kolektif kimliğin farklı görünümlerinden biri olarak kabul edilebilir. Ancak bu kolektifliği oluşturan *bağ* siyasal niteliklidir. Siyasal bağdan kastedilen, hukukî bir bağın mevcudiyetidir. Bir bakıma, aidiyet, hukukî bir takım (kurumsal, yasal, ülkesel) unsurların üzerine bina edilir (Smith, 2016: 24). Ulusun üyeleri üzerinde yaşadıkları coğrafyaya karşı bir bağlılık bilincine ulaşacak ve kendilerini yaşadıkları *ülkeye* göre tanımlamaya başlayacaklardır. Modern zamanların şafağında bu bağlılık, merkezî olarak organize edilen *eğitim* kurumları yolu ile sağlanmaya başlanmıştır

Toplumsal bir ürün olan *kültürel kimlikler*, ortak olan veya olması düşünülen birtakım unsurların (coğrafya, gelenek, ülküler, tarih, dil, din, vb) etrafında şekillenen kültürel öğelerin, zaman içerisinde içselleştirilmesi sonucunda oluşmaktadır. Kültürel kimlik, toplumsal bir ürün olmasına karşın, bireysel anlamda kişilere sağladığı ortak amaç ve aidiyet duygusu yaratması açısından önemlidir (Tok, 2003: 15). Kendini yaşadığı toplum içinde vâreden birey, *güvenli* bir kimlik ve aidiyet duygusuna kavuşur. Bu birey yönlü yaklaşımı, toplumsal alana da yansıtılmak mümkündür. Bir başka deyişle, toplumların da belirli kültürel kalıplar içerisinde şekillendiğini, bu kalıplarla ile toplumdaki bireyler arasında çeşitli bağların oluştuğunu belirtmek gerekir (Kymlicka, 185-188: 2015).

² *Kolektif bilinç* (Durkheim), *sınıf bilinci* (Marks), *cemaat/gemeinschat* (Tonnie) gibi kavramlaştırmalar buna örnek gösterilebilir.

Hiçbir kolektif kimlik ve dolayısıyla bireysel kimlik; kapalı bir coğrafyada, otantik ve değişmez özlerle şekillenmez. İşte bu noktada karşımıza kimliklerin çoğulluğu durumu çıkar. *Melez kimlik* kavramı bu ilişkiyi anlatmak üzere icat edilmiştir. Bu kavram aynı zamanda, kavramını göç unsurunu, kimlik kavramına sokmayı zorunlu kılmaktadır (Chambers, 2014: 44-46). Göç, toplumsal yapılarda ciddi değişikliklere yol açar. Hem yeni gelenin hem de yerleşğin kimliğinin yeniden şekillenmesine; bir başka deyişle iki kültüründe değişmesine, yani bir *kültürleşmeye* neden olur (Güvenç, 1979: 131). Bu durum yeni kültürel özellikler doğurmakta, bir kültür melezleşmesini de beraber getirmekte ve çokkültürlü toplumlar yaratmaktadır (Taylor, 1996). Melezlik, kimliklerin saf olmadığı, kabulü ile yola çıkar. Ama bu kaynaşma, aynı zamanda, *ötekinin* yani büyük farkların da doğmasına neden olur. Melezleşmeye tepki verenler küçük farklılıklardan beslenirler. Çünkü artık öteki, yabancı olan değil, saflığı bozma (yerleşik kültür) tehlikesi barındıranlardır (Göle, 2011: 17).

Azınlık kavramının nispeten yeni bir kavram olduğu kabul edilebilir. Her ne kadar *Yahudiler*, Ortaçağ Avrupa'sında, sayısal anlamda bir azınlık oluştursalar da; toplumsal olarak dışlanmış olmaları ve güçten yoksun kalmalarından dolayı çağdaş anlamda bir azınlık unsuru olarak görülememektedir Tarihsel açıdan, azınlık kavramının ortaya çıkışı *Protestanlık* düşüncesinin yayılmasına bağlı olarak gelişmiştir. Böylece ilk azınlık türü olarak, *dinsel azınlıklar* kabul edilir (Oran, 2015: 17-18). XIX. Yüzyılda, ulus-devletlerin siyasal kültürünün yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, dinsel nitelikli azınlık anlayışı yerini *ulusal azınlıklara* bırakmıştır (Preece, 2001: 18). XX. Yüzyılın son çeyreğinde azınlık olarak tanımlanacakların -daha önceki dönemde kabul gören- hukukî anlayış tartışılmaya başlanmıştır. Azınlıklar, *sosyolojik* bir gerçeklik olarakve egemen siyasal kimlik ile bu kimliğin kültürel iddialarının dışında kalan grupları tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, azınlık kavramı günümüzde hukukî ve sosyolojik boyut içeren bir kavram olsa da (Oran, 2015: 26), sosyolojik boyut, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir çok açıklamayı ve tartışmayı da beraberinde getirecektir.

3. TÜRKİYE'DE VE İZMİR'DE YAHUDİLİĞİN ÖZETİ

Yahudilerin Anadolu'daki varlıklarının tarihi hakkında birçok tartışma vardır. Çağdaş anlamdaki Yahudilik araştırmaları, Anadolu ve Balkan coğrafyasındaki Yahudilik için XV. Yüzyıl'daki göçü mihenk almaktadır. Bilindiği üzere, *İber Yarımadası*'nda yaşayan Yahudiler, *Reconquista*'nın tamamlanması üzerine XV. Yüzyılın sonlarında; din değiştirerek Hıristiyan olmamaları durumunda ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. İlk göçmenlerin tercihi İtalya ve Kuzey Afrika olmuştur. Buralardaki *Seferad* Yahudilerinin büyük çoğunluğu ise daha sonra Akdeniz havzasına göç etmiştir. Osmanlı topraklarına yaklaşık 60 bin Yahudi'nin geldiği ön görülmektedir (Benbessa ve Rodrigue, 2003: 44-45). Yahudiler Osmanlı topraklarında *İstanbul, Selanik, Edirne, Bursa, Amasya, Tokat* gibi yerlere yerleştirildi. Portekiz'den gelenler de daha sonra bunlara dâhil oldu (Pardo, 2007: 22). İzmir Yahudiliğinin daha sonraki dönemde önem kazındığı bilinmektedir.

*XIX. Yüzyıl*da İzmir'de 15-20 binlik bir Yahudi nüfusundan bahsedilebilir. Aynı dönemde İzmir'in nüfusu da, 150-200 bin tahmin edildiğine göre, yaklaşık kentin % 10'luk bir Yahudi cemaati barındırdığı söylenebilir (Bora, 1995: 32). İzmir'de Yahudiler, Ermeniler ile Türkler arasında kalan Havra (Bugünkü Havra Sokağı civarı) bölgesinde yaşamaktadır. *XIX. Yüzyılın* ortalarına kadar İzmir Yahudilerinin çoğunluğunun yoksulluk, sofuluk ve kapalılık içinde yaşadığı bilinmektedir (Pardo, 2007). *XX. Yüzyıl*'da maddî durumları düzelen Yahudiler Karataş bölgesinde ikamet etmeye başlamıştır (Nahum, 2000: 21; Bora 1995: 35). Böylece İzmir'de Yahudi nüfusu bu iki bölgede toplandı. Kurtuluş Savaşı sonrasında Anadolu topraklarında kalan Yahudiler; İstanbul ve Trakya ile İzmir ve Batı Anadolu bölgesinde yoğunlaşmışlardır. İzmir, Yahudi nüfusu bakımından ikinci büyük kenttir (Levi, 1996: 18). *1934 Trakya* olaylarından sonra, Yahudilerin Siyonist amaçlar için düzenledikleri faaliyetlerde artış olmuş, 1940'lı yıllarda göç eden Yahudi sayısı çoğalmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise İzmir'de 16 bin (1927'de 18 bindir) Yahudi yaşamaktadır (Bali, 2000: 407-408; Nahum, 2000: 240).

İzmir Yahudilerinin sayısı 1948’de İsrail devletinin kurulması ile birlikte sürekli düşüş hâlinindedir. Günümüzde ise 1500 nüfusa kadar inmiş durumdadır³ (Pardo, 2007: 64).

3.SONUÇ: İZMİR YAHUDİLERİNİN TOPLUMSAL VE SİYASAL KONUMLANIŞI

Bu kısımda, İzmir Yahudi cemaatinin verili bilgiler ışığında, toplumsal yaşamına değinildikten sonra, yapılan mülâkatlarda ulaşılan temel meseleler sıralanacaktır. Bunlar Cumhuriyet dönemi Türk siyasal yaşamında, İzmir Yahudi cemaatinin bakışına ışık tutacak temel meselelerdir. Çalışmanın gösterdiği noktalarda İzmir ve akrebinde Türk Yahudi cemaatinin siyasal pozisyonunu araştırarak bir proje geliştirilecektir.

İzmir Yahudi cemaatinin dinsel konulara yaklaşımının, seküler bir yaşam tarzının yansıması şeklinde olduğu söylenebilir. Özel bayramlar dışında sinagogda yapılan törenler pek kalabalık olmamaktadır. Yahudi dininde önemli bir yeri olan *Şabat töreni*, cemaatin yetersi katılımı nedeniyle sadece üç sinagogda yapılmaktadır Şabat günü çalışmayan Yahudilerin sayısının çok az olduğu belirtilebilir. Bunun yanında *Bar ve Bet-Mitzva*⁴ gibi, şölen yanı bulunan törenlere hem önem verilmekte hem de cemaatin ilgisi yüksek olmaktadır.

Yahudi inancının günlük yaşamdaki en önemli uygulamalarından biri olan *Kaşer* ürün tedariki çok sıkıntılı olabilmektedir. Örneğin et kesimi için İstanbul’dan *şohet*⁵ getirilmektedir. İzmir Yahudi Cemaatinin çocuklarının büyük çoğunluğu Türk okullarında eğitim görmektedirler. Küçülmekte olan cemaatin gelir kaynakları da giderek azalmaktadır. Cemaatin Karataş semtinde bulunan hastanesi, 2013 yılında

³ Sayının her geçen gün azalmasının temel nedeni olarak, gençlerin eğitim ve iş için İstanbul, Avrupa, Amerika, Çin ve Hindistan gibi dünyanın değişik yerlerine gidip geri dönmemeleri gösterilmektedir. Ayrıca, nüfusun yaşlanması ve yeni doğum oranlarının azalması da bu durumu etkilemektedir.

⁴ Kız ve erkek çocukların ergenliğe geçiş töreni.

⁵ Yahudi inancında yenilmesi serbest olan hayvanların kesimini belli kurallara göre yapan, bu işin eğitimini almış, yetkili kasap.

devredilmiştir. Günlük veya haftalık gazete yayımlanmamaktadır. İstanbul'da çıkan *Şalom* gazetesi Türkiye'deki tüm Yahudilere hitap etmektedir.

İzmir Yahudi cemaatin İstanbul'daki Yahudiler, Batı dünyası ve İsrail ile ilişkileri hayli gelişkindir. Cemaat üyelerinin iktisadî konumlarının İzmir ortalamasının üzerinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

İzmir Yahudilerinin kendilerini Türk olarak görmekte olduğu söylenebilir. Cumhuriyet Devriminin temel ilkelerine sâdık ve bağlı olmaları, siyasal açıdan en belirgin özellikleridir.

Cumhuriyet döneminde 80'li yıllara kadar Yahudi en çok etkileyen siyasal olaylar şu şekilde sıralanabilir:

- Lozan haklarından feragat etme.
- “Vatandaş Türkçe konuş” kampanyası.
- Elza Niyego cinayeti.
- Trakya olayları.
- Eğitimin Türkçeleştirilmesi.
- Struma gemisi olayı.
- Varlık Vergisi.
- 1948 sonrası göç.
- 6-7 Eylül olayları.

Bu olaylar daha ziyade orta yaş üstü Yahudiler açısından anlam taşımaktadır. Baskın olanları ise Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarıdır. İsrail-Türkiye ilişkileri İsrail'in dış politikası Yahudilerin siyasal konumlanış bakımından önemli kırılma noktalarıdır. Çok partili hayata geçtikten sonra Demokrat Parti çizgisindeki partilere oy verme eğilimi, 2000'li yıllarda değişmeye başlamıştır. Son dönemde özellikle Nesim Malki ve Üzeyir Garip cinayetleri birçok antisemit tavrın medyada yeniden görünür olduğu olaylardır.

İzmir ve Türkiye Yahudilerinin siyasal konumu üzerine geniş çaplı bir araştırmanın kapsamı, meselenin yalnızca Yahudi cemaatini ilgilendiren boyutunu

değil; Türkiye'deki yurttaşlık bilinci, Batı ve Yahudi algısı, modernizm tartışmaları eksenini de içermelidir. Bugüne kadar, Yahudi cemaatine dışardan bakan az sayıdaki araştırmacı, genellikle verili bilgiler ışığında, ya anket yolu ile elde edilen veriler ya da birkaç Yahudi liderle yapılan mülâkatla bir takım çıkarımlarda bulunmuştur. Kültürel araştırmalar için yeterli gibi görülen bu yöntem, karmaşık toplumsal ilişkiler ve özellikle siyasal tutamlar için yeterli değildir. Cemaatin farklı özelliklerdeki üyeleri ile derinlemesine mülâkatlara ihtiyaç vardır. Yahudiler üzerine yürütülecek böyle bir araştırma, hem Türkiye toplumunu daha iyi tanımayı sağlamak bakımından hem de kapalı sayılan bu cemaatin yurttaşlık bilincinin ortaya konması açısından önemli bir özgünlük içerecektir.

KAYNAKLAR

ALTUNTAŞ, N. (2004), "Kısmi Kimliklerin Evrensel Konumlanması", Türkiye Günlüğü Dergisi, 79, 67-79.

BALİ, Rıfat N. (2001), Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), İletişim Yayınları, İstanbul.

BENBESSA, E., RODRİGUE A. (2003), Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, (Çev. Ayşe Atasoy), İletişim Yayınları, İstanbul.

BİLGİN, N. (2007), Kimlik İnşası, Aşina Kitaplar, İzmir.

BORA, S. (1995), İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923), Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 1995.

CHAMBERS, I. (2014), Göç, Kültür, Kimlik, (Çev. M. Beşikçi, İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

GLEASON, P. (2014), "Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih", (Çev. F. Mollaer, Kimlik Politikaları, (Ed. F. Mollaer), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 21-52.

GÖLE, N. (2011), Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine, Metis Yayınları İstanbul.

GÜVENÇ, B. (1996), İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- HABERMAS, J. (2017), Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak, (Çev. İ. Ak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KYMLICKA, W. (2015), Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LEVİ, A. (1996), Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, B. (1996), İslam Dünyasında Yahudiler, (Çev. B. S. Şener), İmge Kitabevi, Ankara.
- MELUCCI A. (2014), "Süreç Olarak Kollektif Kimlik", (Çev. Ö. Mollaer), Kimlik Politikaları, (Ed. F. Mollaer), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 79-104.
- MOLLAER, F. (2014), "Kimlik: Can Alıcı Bir Mesele ve Banalleşen Bir Kelime", (Ed. F. Mollaer), Kimlik Politikaları, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 7-17.
- NAHUM, H. (2000), İzmir Yahudileri, (Çev. E. S. Vali), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, B. (2015), Türkiye'de Azınlıklar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARDO, S. (2007), Sevgili İzmir Beni Tanı: Dünden Yarına İzmir Yahudileri, Etki Yayınları, İzmir.
- PAREKH, B. (2014), "Kimliğin Mantığı", (Çev. S. Aksoy), Kimlik Politikaları, (Ed. F. Mollaer), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 53-76.
- PREECE, J. J. (2001), Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi, (Çev. Ayşegül Demir), Donkişot Yayınları, İstanbul.
- SMITH, A. D. (2016), Milli Kimlik, (Çev. B. S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TAYLOR, C. (1996), "Tanınma Politikası", (Çev. Y. Salman), Çokkültürcülük, (Haz. A. Gutmann), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 46-94.
- TOK N. (2003), Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yayınları, 2003, İstanbul.

Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Piyasası ve Yatırımcılar Açısından Teşviklerin Başarısı/Başarısızlığı¹

Senem KOÇ², Gülsüm GÜRLER HAZMAN³

Özet.

Bu çalışma ile Türkiye’de yenilenebilir enerji piyasasındaki yatırımcıların yapılan yasal düzenlemeleri ve teşvik sistemindeki işleyişi nasıl değerlendirdiklerini tespit etmek ve başarılı bulup bulmadıklarını sınamak amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak birincil verilerden anket yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’deki yenilenebilir enerji yatırımcılarından seçilen örnekleme yapılan uygulama ile elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda; yatırımcıların halen beklentilerini tam olarak karşılamayan bir teşvik sisteminin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Yenilenebilir Enerji, YEKDEM, Teşvik Sistemi

JEL Sınıflama Kodları: H22, H29, H32

Renewable Energy Markets and Investors in Turkey in Terms of Incentives Success / Failure

Abstract

The aim of the study is to determine how these legislative regulations and process in incentive mechanism are evaluated by investors acting in renewable energy market in Turkey, and to take their opinion if the incentives are successful or not. As a research method, questionnaire is used to collect primary data. In the direction of the empirical findings which obtained from the application on sample selected among renewable energy investors in Turkey; it is found that there is an incentive system that does not meet the expectations of investors.

Keywords— YEKDEM, Renewable Energy, Support Mechanism

JEL Classification Codes: H22, H29, H32

¹ Senem Koç’un Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Piyasasında Uygulanan Teşviklerin Yatırımcılar Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezindeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

² Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Türkiye, skoc@aku.edu.tr

³ Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Türkiye, gulsumgurler@hotmail.com

1. GİRİŞ

Enerji piyasası sermaye yoğun bir piyasa olduğu için dünyada en çok teşvik verilen piyasalardan biridir (Marhold, 2016: 2). Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gün geçtikçe tüm dünyada daha çok önem kazanmaktadır. Bu durum Türkiye'de de yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması için gerekli stratejilerin ortaya konulması ve düzenleyici yapının da buna göre şekillendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Batı, 2013: 202). Ayrıca Türkiye'nin gelişmiş ekonomiler seviyesine ulaşmak için son yıllarda ortaya koyduğu hızlı ekonomik ve sosyal büyüme hedeflerinin enerjiye olan talebi arttırıyor olması Türkiye açısından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeyi zorunlu hale getirmiştir (Aydın, 2014: 568). Ayrıca Türkiye'deki yatırımcılar için yeni sayılabilecek bu piyasada etkin işleyen bir teşvik sisteminin de yokluğu hissedilmiştir. Bu gelişmeler Türkiye için yeni sayılabilecek bir piyasa olan yenilenebilir enerji piyasasına hareketli bir mevzuat yapısı olarak yansımıştır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, gelecekte yenilenebilir enerji piyasasının teşviksiz olarak ayakta durması ve bu bağlamda uygulanan teşviklerin istikrarlı bir şekilde uygulanması hedeflenmektedir (Ünlü ve Çelikleş, 2013: 13). Çünkü teşvik politikalarının temel fonksiyonu, yeni yatırım projelerini yeterli kaynakla finanse etmek ve akışkanlığı kolaylaştırmaktır (Duran, 2003: 58). Bu strateji çerçevesinde çalışma, Türkiye'de yenilenebilir enerji piyasasındaki yatırımcıların yapılan bu yasal düzenlemeleri ve teşvik sistemindeki işleyişi nasıl değerlendirdiklerini tespit etmek ve daha başarılı bir teşvik sisteminin nasıl oluşturulabileceği konusunda yatırımcılardan görüş almak üzere tasarlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ POTANSİYELİ VE KURULU GÜCÜ

Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları bakımından Avrupa ile yarışabilecek ciddi bir potansiyele sahiptir. Türkiye sahip olduğu yenilenebilir enerji potansiyelini iyi değerlendirebilirse hem enerjide dışa bağımlılığını azaltacak hem de uzun vadede enerji ihraç edebilir konuma gelecektir (TMMOB, 2018: 319,315).

Tablo 1. Türkiye’de Toplam Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücünün Gelişimi

Kaynak cinsi	2017 yıl sonu itibariyle			31 Ağustos 2018 sonu itibariyle		
	Kurulu güç MW	Katkı%	Santral sayısı adet	Kurulu güç MW	Katkı%	Santral sayısı adet
Hidrolik (barajlı)	19776	23,2	117	20503,5	23,4	117
Hidrolik (akarsu)	7489,4	8,8	501	7602,7	8,7	510
Güneş	17,9	0	3	31,9	0	4
Rüzgâr	6482,2	7,6	161	6685,1	7,6	167
Jeotermal	1063,7	1,2	40	1163,6	1,3	41
Rüzgâr*	34	0	46	57,3	0,1	68
Hidrolik*	7,4	0	10	7,4	0	10
Güneş*	3402,8	4	3613	4761	5,4	5503
Biyokütle	575,1	0,7	98	622,5	0,7	99

Kaynak: Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi

*Lisanssız üretim yapan santraller

2016 yılında Türkiye’nin birincil enerji arzının %12,41’lik kısmı yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmış, 2018 yılı Ağustos ayı itibariyle ise ülkemizde yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü toplamda 41434,8 MW’ a ulaşmıştır (YEGM, 2017: 29; www.teias.gov.tr, 2018). Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığının hedefi ise 2019 yılına kadar 32000 MW hidrolik, 10000 MW rüzgâr, 3000 MW güneş, 1000 MW jeotermal ve 700 MW biyokütle kurulu gücüne ulaşarak elektrik enerjisi arzı içinde yenilenebilir enerji payını arttırmaktır (YEGM, 2017:29).

3.TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ DÜZENLEMELERİNİN VE POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi için yatırım süreçleri ve yatırımların uygun mevzuat düzenlemeleri ile güvence altına alınması yatırımcılar açısından öngörülebilir ve sürdürülebilir hedeflerin gerçekleştirilmesi için önem arz etmektedir (Boşça, 2009: 21).

Enerji üretimine özel sektörün de dahil olabileceği fikri ilk olarak 1984 ve 1997 yıllarında yapılan düzenlemelerle gündeme gelmiştir. 2001 yılına kadar elektrik üretimi bir kamu hizmeti olarak nitelendirilmiş; ardından yenilenebilir enerji

kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi için gerekli düzenlemeleri içeren 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir (Çelikkaya, 2017: 11). Bu kanun ile birlikte serbest piyasa modeli Türkiye’de uygulanmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili olarak dikkat çekici düzenlemeler ise 2005 yılında yapılmaya başlanmıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak birçok kanun, yönetmelik ve genelge sektörle ilişkili olarak yayınlanmış ve yasal düzenlemeler sektördeki hukuki boşluklar kapsamında yapılmaya devam etmektedir (Erdoğan, 2016: 151).

Tablo 2. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Düzenlemelerinin ve Politikalarının Gelişimi

2005	-5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun
2007	-5686 Sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu -5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu
2008	-Enerji Verimliliği Yılı, Toplumsal Bilinci Artırmak Üzere ENVER Programının Başlatılması -Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği, -Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
2009	-Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi
2010	-6094 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun -Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Destekleri Yönetmeliği, -Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi
2011	-Yenilenebilir Enerji Destekleme Mekanizması, 1 Kasım 2011 -Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliği -Enerji Kaynaklarının ve Enerji Kullanımında Verimliliğin Artırılmasına Dair Yönetmelik, -Binalarda Enerji Performans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,
2012	-Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Tesisi Kurmak Üzere Yapılan Lisans Başvurularına İlişkin Yarışma Yönetmeliği, -Rüzgâr ve Güneş Enerjisine Dayalı Lisans Başvurularına İlişkin Ölçüm Standardı Tebliği -Enerji Verimliliği Destekleri Hakkında Tebliğ -Enerji Verimliliği Strateji Belgesi. [1] -Enerji Verimliliği Destekleri Hakkında Tebliğ.

2013	-Güneş Enerjisine Dayalı Lisans Başvurularının Teknik Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik, -6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, -Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği, -Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretilmesine İlişkin Yönetmelik, -YEN Kaynaklarından Elektrik Enerjisi Üreten Tesislerde Kullanılan Aksamın Yurt İçinde İmalatı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi. -Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik
2014	-Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı -10. Kalkınma Planı-Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı Eylem Planı
2016	-6719 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, -Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları Yönetmeliği -Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, -Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,
2017	-Rüzgâr Veya Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Tesisi Kurmak Üzere Yapılan Önlisans Başvurularına İlişkin Yarışma Yönetmeliği
2018	-Elektrik Piyasası Kapasite Mekanizması Yönetmeliği

Kaynak: Çelikkaya 2017 ve Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı'ndan güncellenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde dikkati çeken en önemli noktalardan biri Yenilenebilir Enerji Kanununda özellikle 2010 yılından itibaren yapılan değişikliklerle lisanssız elektrik üretimine izin verilmiş olmasıdır. Ayrıca enerji verimliliğine dair yönetmelik yayınlanmış olması Türkiye'de sürdürülebilir enerji üretimi için önemli bir adımdır. Yapılan düzenlemelerin özellikle rüzgâr ve güneş projelerini arttırmaya yönelik olmaları ayrıca dikkat çekmektedir.

4. TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI TEŞVİK MEKANİZMASI

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli kullanılabilmesi için ciddi yasal düzenlemeler gerekmektedir. Yani kapsamlı bir

yasal ve düzenleyici çerçevenin bulunmaması, yenilenebilir enerjinin etkin ve verimli kullanılması ve geliştirilmesi açısından ciddi bir engel oluşturmaktadır (Nasirov, vd. 2015: 3796). Bu çerçevede Türkiye'nin enerji politikaları ve stratejileri, enerji arz güvenliğine, alternatif enerji kaynaklarına, enerji kaynaklarının çeşitliliğine, iç enerji kaynaklarının ekonomiye katma değer yaratmasına, enerji piyasalarının serbestleştirilmesine ve enerji verimliliğinin artırılmasına dayandığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının en yüksek öncelikli olarak kullanılmasına özel önem verilmiştir (Kaplan, 2015: 3). Bu kapsamda Türkiye’ de yenilenebilir enerji piyasasına birebir tanımlanmış bir teşvik sistemi bulunmamasına rağmen düzenleyici politikalar içinde sabit fiyat garantisinin varlığı en somut yatırım desteği olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Ekonomi Bakanlığının “Yatırım Teşvik Programı” özellikle mali teşvikler kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına destekler sunmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik sağlanan desteklerin piyasadaki yatırımcı açısından etkisinin ölçülmesi, çalışmanın amacıdır. Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik uygulanan devlet desteklerinin etkinliğini ve sonuçlarını ölçmek için YEKDEM (yenilenebilir enerji kaynakları destek mekanizması) çerçevesinde yayınlanan 2017 yek (yenilenebilir enerji kaynakları) nihai listesindeki 647 (hidrolik, rüzgar, jeotermal, biyokütle) şirkete ve tüm yenilenebilir enerji kaynaklarını çalışmaya dahil etmek adına ekonomi bakanlığı 2017 yılı yatırım teşvik listesinde yayınlanan güneş enerjisi⁴ yatırımı yapan şirketlere anket uygulanması planlanmıştır.

Tablo 3. Anket Uygulanması İçin Örneklem Belirleme

	YEKDEM'den Faydalanan Şirket Sayısı	Enerji Kaynaklarına Göre Şirketlerin Toplam İçindeki Oranı	Planlanan Anket Sayısı
Hidrolik	85	0,53	45
Biyokütle	26	0,17	14

⁴ 2017 YEK Nihai Listesinde güneş enerjisi yatırımı sadece 2 adet bulunduğu için güneş enerjisi yatırımcıları Ekonomi Bakanlığı 2017 Yatırım Teşvik Listesinden seçilmiştir.

Jeotermal	9	0,05	5
Rüzgar	41	0,25	21
Toplam	161		
Ekonomi Bk. Liste (Güneş)			40
Toplam Planlanan Anket Sayısı			125

Bir çalışmanın güvenilir olup olmadığı ölçeğin Cronbach alfa değeri ile tespit edilmektedir. Bu çalışmanın güvenilirlik katsayısı 0.848 olarak hesaplanmıştır. Bu oran 0,7'den büyük olduğu için çalışmanın oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

5.1. Verilerin Demografik Analizi

Çalışmada bulguların elde edilmesi için yatırımcılara 128 anket uygulanmıştır. Ankete katılan yatırımcıların çalıştıkları şirketlerin genel yapısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Ankete Katılan Şirketlerin Genel Yapısı Frekans Dağılımları

		Sıklık	Yüzdelerik Dağılımı
Şirketinizin kuruluş tarihi	1990 ve öncesi	21	16,4
	1991-2000	22	17,2
	2001-2010	52	40,6
	2011 ve sonrası	33	25,8
	Toplam	128	100,0
Şirketinizin çalışan sayısı	50 ve daha az	89	69,5
	50'den fazla	39	30,5
	Toplam	128	100,0
Şirketinizin hukuki statüsü	Anonim Şirket	83	64,8
	Limited Şirket	36	28,1
	Belediye	9	7,0
	Toplam	128	100,0
Şirketinizin üretim faaliyeti türü	Lisanssız üretim	43	33,6
	Lisanslı üretim	85	66,4
	Toplam	128	100,0

Yurt dışı yatırımınız var mı?	Evet	18	14,1
	Hayır	110	85,9
	Toplam	128	100,0
Özkaynak sıkıntısı yaşıyor musunuz?	Evet	34	26,6
	Hayır	94	73,4
	Toplam	128	100,0
Şirketinizin bünyesindeki yenilenebilir enerji santrali sayısı	0-10 arası	110	85,9
	11-24 arası	12	9,4
	25 ve üzeri	6	4,7
	Toplam	128	100,0

Şirketlerin kuruluş yoğunluğun olduğu tarih aralığının Türkiye'de Yenilenebilir enerji düzenlemelerinin başladığı 2000'li yılların başında olması dikkat çekmektedir. Özellikle 2005 yılından itibaren yenilenebilir enerji teşvikleri için yasal düzenlemeler başlamış olması bu tarih aralığında meydana gelen sıklığın teşvik düzenlemesi yapıyor olmasının etkisi olarak yorumlanabilir.

Yatırımcıların üretim yapmak için kullandıkları yenilenebilir enerji kaynağı türleri, %34 hidrolik, %34 güneş, %15 rüzgâr, %8 biyokütle, %5 biyogaz, %4 jeotermal olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'de son durum itibariyle en çok yararlanılan yenilenebilir enerji kaynakları güneş ve hidroliktir.

Tablo 5. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Uygulanan Teşvik Türleri

		Sıklık	Yüzdeler Dağılım
Genel Teşvik Uygulamaları	Evet	59	46,1
	Hayır	69	53,9
	Toplam	128	100,0
Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Evet	31	24,2
	Hayır	97	75,8
	Toplam	128	100,0
Öncelikli Yatırımların Teşviki	Evet	22	17,2
	Hayır	106	82,8
	Toplam	128	100,0

		Sıklık	Yüzelik Dağılım
Genel Teşvik Uygulamaları	Evet	59	46,1
	Hayır	69	53,9
	Toplam	128	100,0
Stratejik Yatırımların Teşviki	Evet	17	13,3
	Hayır	111	86,7
	Toplam	128	100,0
YEKDEM	Evet	94	73,4
	Hayır	34	26,6
	Toplam	128	100,0
Diğer	Evet	3	2,3
	Hayır	125	97,7
	Toplam	128	100,0

Yatırımcıların %73,4'ü YEKDEM' den faydalanmaktadır. YEKDEM' den sonra en çok faydalanılan teşvik türü %46'lık bir oranla Ekonomi Bakanlığı'nın Yatırım Teşvik sistemi kapsamında uygulanan "Genel Teşvik Uygulamaları" olarak göze çarpmaktadır.

5.2. Hipotez Testleri

Hipotez testleri için Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Verilerin non parametrik test gerektirmesi nedeniyle, bu test tercih edilmiştir⁵. Test için kullanılan 2 grup, öz kaynak sıkıntısı yaşıyıp/yaşamamalarına göre belirlenmiştir. Burada amaç, sektörde öz kaynak sıkıntısı yaşayan ile yaşamayan üreticilerin sektördeki teşvikler hakkında hem fikir olup olmadıklarını sınamaktır.

Hipotez: YEN üreticilerinin sektör hakkındaki görüşleri, özkaynak problemlerine göre anlamlı bir farklılık gösterir mi?

⁵Shapiro-Wilk testi anlamlılık düzeyi 0,05'in altında çıktığı için çalışmada verilerin **normal dağılmadığı** belirlenmiştir.

Tablo 6: Yenilenebilir Enerji Teşvik Sistemi Hakkında Öz Kaynak Sıkıntısına Göre Mann-Whitney-U Testi

	Gruplar (özkaynak sıkıntısı)	n	U (Mann-Whitney U)	p (asympt.sig.)
Teşviklerden yararlanma prosedürü kolaydır	vardır	34	1409,50	0,293
	yoktur	94		
Mevzuatın değişken yapısı piyasayı yatırımcı açısından riskli bir hale getirmektedir.	vardır	34	1289,00	0,79
	yoktur	94		
Mevzuatta yapılan değişiklikler sektörü canlandırmaya yöneliktir	vardır	34	1153,00	0,17
	yoktur	93		
Lisanssız üretimde teknik altyapı sağlamdır	vardır	34	1578,50	0,914
	yoktur	94		
Lisanssız üretimde hukuki alt yapı sağlamdır	vardır	34	1543,00	0,759
	yoktur	94		
Lisanssız üretim yapmak daha avantajlıdır	vardır	34	1587,00	0,952
	yoktur	94		
Yerli aksamlar için verilen ilave primler yeterlidir.	vardır	34	1409,50	0,296
	yoktur	94		
	yoktur	94		
	yoktur	94		
Finansman zorlukları yatırım kararını olumsuz etkilemektedir.	vardır	34	1294,00	0,082
	yoktur	94		
Yenilenebilir enerji piyasasındaki potansiyel yatırımcılar için güvenli koşullar vardır.	vardır	34	1548,50	0,783
	yoktur	94		
	yoktur	94		
Destek fiyat süreleri yeterlidir	vardır	34	1156,00	0,014
	yoktur	94		
Yenilenebilir enerji yatırımlarının getirisi beklentileri karşılamaktadır	vardır	34	1553,00	0,802
	yoktur	94		
	yoktur	94		
Yurt dışında yenilenebilir enerji sektörüne yatırım yapmak daha az maliyetlidir	vardır	34	1531,50	0,700
	yoktur	94		
	yoktur	94		
Yenilenebilir enerji yatırımları enerji bağımlılığını azaltmaktadır.	vardır	34	1577,00	0,904
	yoktur	94		
Elde ettiğim kazanç bu sektörde beni kalıcı hale getirmektedir.	vardır	34	1334,00	0,142
	yoktur	94		

	Gruplar (özkaynak sıkıntısı)	n	U (Mann-Whitney U)	p (asyp.sig.)
Teşviklerden yararlanma prosedürü kolaydır	vardır	34	1409,50	0,293
	yoktur	94		
	yoktur	94		
	yoktur	94		
İleriye dönük KDV artırımı olmamalıdır	vardır	34	1485,50	0,515
	yoktur	94		
	yoktur	94		

Hipotez testi sonucunda sadece bir değişken dışında, gruplar arasında (özkaynak sıkıntısı yaşayan/yaşamayan) anlamlı bir farklılık yoktur ($p < 0.05$). Bu durum genel olarak ankete katılan üreticiler açısından sektörün mevcut durumu hakkında görüş birliği vardır, şeklinde yorumlanabilir. Sektörde yer alan çoğu üretici açısından mevcut sorunlar ya da durumlar hakkında hemfikir kalınması, sorunların tespiti ve beklentilerin belirlenmesi yönüyle önem arz etmektedir. Sadece bir değişken hakkında gruplar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Öz kaynak sıkıntısı yaşayanların “**Destek fiyat süreleri yeterlidir**” görüşüne katılım ortalaması 51.50 iken, öz kaynak sıkıntısı yaşamayanların 69.20 ‘dir. Sonuca göre öz kaynak sıkıntısı çekmeyenlerin destek fiyat sürelerine katılım oranı daha yüksektir.

Tablo 7: YEN Üreticilerine Göre Sektörün Başarı/Başarısızlığı

YÜZDELİK DEĞERLER *Yen Üreticilerine Göre
TEŞVİKLER Başarılı
mı?*

YEKDEM’in süresi yatırımların devamlılığı için uygundur.

Katılan: %42

**% 42 katılım ile
kısmen başarılı**

Katılmayan: %36

Kararsız: %22

Katılan: %57

YEKDEM'in verdiği alım garantisi yeterlidir.	Katılmayan: %21 Kararsız: %22	% 57 katılım ile başarılı
YEKDEM mevzuatı açık ve anlaşılabilir	Katılan: %23 Katılmayan: %49 Kararsız: %28	% 23 katılım ile başarısız
Düzenlemeler enerji temin güvenliğini sağlamaktadır.	Katılan: %49 Katılmayan: %20 Kararsız: %31	% 49 katılım ile kısmen başarılı
Destek fiyatları potansiyel yatırımcıların beklentilerini karşılamaktadır	Katılan: %51 Katılmayan: %23 Kararsız: %26	% 51 katılım ile başarılı
Destekler olmasaydı da bu sektöre yatırım yapardım	Katılan: %28 Katılmayan: %52 Kararsız: %20	% 52 katılmayan görüşü ile başarılı
Teşvikler piyasanın ihtiyacına yöneliktir.	Katılan: %45 Katılmayan: %17 Kararsız: %38	% 45 katılım ile kısmen başarılı
Destekler farklı teknolojilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır.	Katılan: %64 Katılmayan: %14 Kararsız: %22	% 64 katılım ile başarılı

Destekler gelecekteki maliyetleri azaltmaktadır	Katılan: %52 Katılmayan: %24 Kararsız: %24	% 52 katılım ile başarılı
Bu destekler kendisi için öngörülen amaca ulaşmaktadır	Katılan: %50 Katılmayan: %14 Kararsız: %36	% 50 katılım ile başarılı

Sektördeki yatırımcıların, sağlanan teşviklerin başarı/başarısızlığını değerlendirmelerine imkan sağlayacak 10 değişikenden oluşan sorulara verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere, sağlanan teşvikler beklentileri **kısmen** karşılamaktadır. Ancak katılım oranlarının genellikle %50'ler düzeyinde kalması, halen sektördeki yatırımcıların beklentilerini karşılamayan bir teşvik sisteminin var olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının gerekliliğinin ve yenilenebilir enerji kaynağı potansiyelinin farkında olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya yönelik olarak 2005 yılından itibaren somut düzenlemeler yapmaya başlamıştır..5346 sayılı kanun yenilenebilir enerji yatırımlarını "YEK Destekleme Mekanizması" şeklinde tanımladığı destek sistemi ile arttırmayı hedeflemiştir. Bu düzenleme temel olarak teşvik türlerinden sabit fiyat garantisini yatırımcılara sunmaktadır. Ayrıca 2012 yılında yürürlüğe girmiş olan "Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik Programı" da Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmektedir. Ancak bu program yenilenebilir enerji yatırımlarını direk hedef almadığı için bu piyasa açısından yetersiz bulunmaktadır⁶.

⁶Türkiye'de yenilenebilir enerji piyasasına yönelik direkt olarak hazırlanmış bir teşvik sistemi yoktur.

Bu çalışmada yapılan anketler ile Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için uygulanan teşvik mekanizmasının başarılı olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular Türkiye örneğinde geçerli olduğu için, genel olarak sağlanan teşviklerin kısmen yeterli olduğu ve başarılı olduğu görüşü hakimdir. Enerji kullanımında dışa bağımlılığın azaltılması yönüyle, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının son derece önemli olduğu günümüzde yapılan bu çalışma; politika yapıcı ve uygulayıcılarına önlemler alınması gereken konular hakkında fikirler vermesi ve sektörün bu konuda nabzını yoklaması yönüyle de gerekli bazı bilgileri sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- AYDIN, L. (2014),*Enerji Ekonomisi ve Politikaları*, Seçkin yay., Bursa.
- BATI, O. (2013),*Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BOŞÇA, S. (2009), "Yenilenebilir Enerji Sektöründe Mevzuat Değişikliklerinin Yatırımlara Etkisi ve Hukuki Uyuşmazlıklar", *Hukuk Gündemi Dergisi*, 321-324.
- ÇELİKKAYA, A. (2017), "Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Sağlanan Teşvikler Üzerine Bir İnceleme", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 345: 9-23.
- DURAN, M. (2003), "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi 33*.
- ERDOĞAN, S. (2016), *Arz Güvenliği Bakışı ile Türkiye’de Enerji Politikaları*, Orion Yay., Ankara.
- KAPLAN, D. (2015), "Renewable Energy Turkey: Opportunity?", <http://docplayer.net/13809000-Renewable-energy-turkey.html>, (12.04.2018).
- TÜRKİYE MAKİNE MÜHENDİSLERİ ODASI (2018), "Türkiye'nin Enerji Görünümü, 2018", Ankara, <https://www.mmo.org.tr/kitaplar/turkiyenin-enerji-gorunumu-2018>. (01.06.2018).

MARHOLD, A. (2016),"Subsidy Regulation in WTO Law: Some Implications for Fossil Fuels and Renewable Energy", (Eds. L Hancher and A De Hauteclocque), *State Aid in the Energy Sector*.

NASIROV, S.,CARLOS, S., AGOSTINI, C. (2015),"Investors' Perspectives on Barriers to the Deployment of Renewable Energy Sources in Chile", *Energies*, 8: 3794-3814.

ÜNLÜ, A. ve ÇELİKTAŞ, M. (2013),"20 Yıllık Bir Projeksiyonda Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Enerji Üretiminin Enerji Piyasaları ve Politikalarına Etkisi", *IX. Clean Energy Symposium*.

YENİLENEBİLİR ENERJİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2017),"Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, 2017 Birim Faaliyet Raporu", http://www.yegm.gov.tr/document/YEGM_Birim_Faaliyet_Raporu.pdf, (14.04.2018)

https://www.teias.gov.tr/sites/default/files/2018-09/kurulu_guc_agustos_2018.pdf, (07.09.2018)

TÜRKLERİN “PENS” ÇİNLİLERİN “GO” OYUNLARININ ÜLKELERİN POLİTİK VE KÜLTÜREL DEĞERLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Mehmet Ali Koçakoğlu¹, Özlem Koçakoğlu²

Özet

“GO” doğu Asya ve özellikle Çin de antik çağlardan bu yana oynana gelmektedir. Çin deki ismi Wei Qin olarak bilinmektedir. İçerdiği derin strateji ve felsefesinden dolayı 1970’lerden itibaren Batı dünyasında da popülerlik kazanmıştır.

“Çivi”,” veya “Saplamaç” olarak da bilinen “Pens“ oyunu ise Türkiye de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve kısmen de İç Anadolu Bölgelerinde oynanan bir oyundur. GO oyunun aksine Pens oyunu maalesef sadece sınırlı bir bölgede oynamakta ve Türkiye’nin bir çok bölgesinde bilinmemektedir.

GO ve Pens oyunlarının oynanış biçimleri, oyun için gereken araç-gereç ve oyun alanları arasında bir çok farklılık bulunmasına rağmen oyunların hedefleri benzerdir. Her iki oyunun da amacı düşmanı veya rakibi yoketmek değil sınırlamalar koyarak mümkün olduğunca etkisiz hale getirmektir. Kazanan belirli bir sayı üstünlüğü ile veya karşı tarafın yok olması ile belirlenmez. Her iki oyununda amacı rakibi yok etmekten ziyade daha fazla avantaj elde etmektir. GO oyunu hakkında geçmişten günümüze gelen çok güçlü bir literatür ve yazılı kaynak bulunmasına rağmen Pens oyunu için böyle bir kaynak ve altyapı mevcut değildir. GO ve Pens oyunları ortaya çıkış , oynanış biçimleri ve oyunun amaç ve yöntemleri itibarıyla kendi kültürlerini yansıtmaktadırlar. Her iki oyunun da temel felsefesi kazanmak için karşı tarafın yok olmasına gerek duyulmamasıdır. Karşı tarafı yok etmemekle beraber rakibin hareketlerini sınırlamak, yeri geldiğinde kendi oyununu da oynamasına izin verecek imkanı tanımak iki oyunun da göze çarpan temel özelliklerdir.

Bu çalışmanın amacı GO ve Pens oyunlarının tarihsel gelişimini, oynanış biçimi ve felsefelerindeki benzer ve farklı yanlarını ortaya koyarak oyunlardaki temel prensiplerin ülkelerin politik ve kültürel alandaki kararlarına olan yansımalarını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: GO, Pens, Türkiye, Çin

¹ Öğr. Gör. , Harran Üniversitesi, alikocakoglu@harran.edu.tr

² Öğr. Gör. , Harran Üniversitesi, ozlemkocakoglu@harran.edu.tr

Giriş

Pens oyunu Türkiye’de sınırlı bir bölgede oynanan oldukça basit bir oyundur. Pens oyununun kökenleri ile ilgili herhangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır. Oyun en az iki en fazla dört kişi arasında oynanır. Bir adet 10 cm’lik bir çivi oyunun oynanması için yeterlidir. Oyun alanı çivi veya çivi benzeri ucu sivri bir metalin fırlatıldığında saplanabileceği yumuşak ve ıslak bir toprak parçası olmalıdır. Oyuna başlarken yere oyuncu sayısına göre; iki kişi için V, üç kişi için Y ve dört kişi için X harfi çizilir. Harflerin her bir ucu bir oyuncuyu temsil edecektir. Ancak bu oyun daha çok iki kişilik olarak oynanmaktadır.

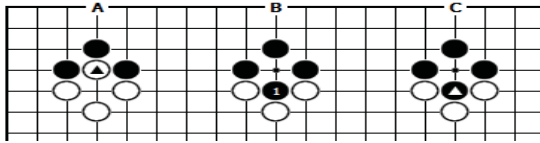
İki kişinin oynayacağı Pens oyununda ilk oyuncu her hangi bir noktaya çivisini atarak V’nin kendine ait ucundan çivisini sapladığı noktaya kadar bir çizgi çizer. Ardından yine farklı bir noktaya çivisini saplamak için atış yapar. Çivisini saplamayı seçtiği noktanın diğer oyuncunun hareket alanını sınırlamayı amaçlayan bir nokta olması oyunun temel mantığını yansıtır. Eğer çivi yere saplanmazsa veya daha önceki bir çizginin üzerine gelirse atış sırası diğer oyuncuya geçer. Oyun aynı şekilde atış sırasının diğer oyuncuya geçmesini sağlayan başarısız bir atışa kadar diğer oyuncu tarafından devam ettirilir. Oyunun temel amacı rakibin hareket alanını kısıtlamak onu kendisinin çevrelediği çizgi içerisinde tutmak ve hareketini kısıtlamaktır. Oyunculardan birinin hareketinin artık imkânsız olduğu durumda oyun biter ve bu kısıtlamayı yapan oyuncu oyunun galibi olur.

Çivi oyununda amaç rakibi yok etmek değil ancak sınırlamaktır. Oyun alanının büyüklüğü oyuncuların isteğine kalmıştır. İlk oyuncunun sapladığı ilk nokta V’nin ucundan ne kadar uzak olursa (burada bir mesafe sınırlaması yoktur) oyun o kadar uzun süre oynanacaktır. Oyun alanının büyüklüğü rakiplerin asıl amaçları olan rakibinin hareket alanını kısıtlamayı zorlaştıracığından dolayı oyun uzun saatler sürebilir. Teorik olarak oyun

alanının büyüklüğü aslında sınırsızdır. Bu çivi oyununda GO oyunundaki Ko kuralına³ benzer sonsuz bir döngü oluşmasına sebep olabilir bu yüzden çivi oyununda oyun alanın seçilmesinde oyuncuların üzerinde mutabık kaldıkları bir alan seçimi varsayımsal olarak oyunun belirli bir saat içinde bitmesini sağlayacak şekilde belirlenir.

Go oyunu Çince de Wei Qin yani “çevreleyen oyun” olarak adlandırılmakta ve kökenleri binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Çin’de bir dönem müzik, resim ve kaligrafiden sonra dördüncü temel beceri olarak Go oyununun oynanması kabul edilmiştir.⁴ Go oyunu dünyanın tahta ile oynanan en eski oyunlarından biri olarak kabul edilir. 1880 li yıllarda Alman seyyah Oskar Korschelt’in anıları sayesinde Avrupa da bilinmeye başlamıştır. Uluslararası alanda Go oyununun tanınmaya başlaması ise son 40 yıllık bir süreçte olmuştur. Go bir alan oyunudur. 19×19’luk bir tahtada 181 siyah ve 180 beyaz taşla oynanır (oyun sırasında bu taşların hepsi kullanılmayabilir). Yeni başlayanlar oyunu öğrenmek için 9×9’luk, temel teknikleri ve mantığı kavramak için de 13×13’lük tahtalarda ısınabilirler. Oyuna siyah başlar,

³ Go Okulu Web Sayfası, <https://www.gookulu.com/kurallar/>, E.T:10.10.2018

Ko Kuralı: A’daki içi dolu üçgen ile işaretlenmiş taşın durumunu tanımlayalım, bu taşın şu anda bir nefesi var ve yaşıyor, B’deki duruma bakacak olursak siyah bu tek nefesi ele geçirerek bu taşı esir almıştır. Bunu yapabilmesinin nedeni ise işaretli beyaz taşı ele geçirerek kendisine yaşam alanı açmış olmasıdır. C deki pozisyon ise bir önceki pozisyonun tam tersi, yani şimdi de beyaz bu tek nefesi kalmış olan siyah taşı esir alabilecek durumdadır. Eğer bu nokta iki taraf içinde çok önemli bir nokta ise durmadan sırası ile birbirlerinin taşını ele geçireceklerdir. Yani hamle sırası tekrar kendilerine geldiğinde tahta üzerinde aynı şekil bir daha tekrarlanmış olacaktır. Bu ise sonsuz döngüye neden olacağı için “Ko” kuralı ortaya konmuştur. Kurala göre; siyah şekil A’daki işaretli taşı ele geçirdikten sonra hamle sırası B’de kendisine gelen beyaz şekil C’de işaretli taşı ele geçiremez. Burada beyazın bir ko hamlesi yapması gerekmektedir. – bu da genellikle tahtanın diğer bir bölgesinde bu noktadan daha önemli bir noktanın ele geçirilmesi ile ilgili bir tehdit hamlesi olacaktır– İşte bu ko hamlesine siyah cevap verirse beyaz tekrar bu pozisyonda siyah taşı ele geçirebilir. Bu sayede daha fazla tehdidi olan bu ko savaşını kazanmış olacaktır.

⁴Britgo Web Sitesi, <https://www.britgo.org/intro/history>, E.T:01.09.2018

oyuncular sırayla tahtadaki yatay ve dikey çizgilerin kesişim noktalarına taş koyar.⁵

Go oyununun amacı kuşatmaktır; alanlar kuşatmak ve bunları kuşatırken de rakibi kontrol altında tutabilmek için rakibi kuşatmak. Oyunun mutlak amacı rakibinizden daha fazla alana sahip olmaktır. Go oyununda taşların hareket kabiliyetleri sınırlı değildir ve satranç oyunundaki gibi taşlara yüklenen değişik anlamlar yoktur. Go' nun ilk dikkati çeken özelliklerinden biri, sadece birkaç kurala sahip olmasına karşın sonsuz açılımları doğurmasıdır.⁶

Go ve Pens oyunları arasındaki farklar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Go tarihsel bir geçmişe sahiptir ve bu tarih yazılı olarak bugüne kadar koruna gelmiştir. Pens oyunu hakkında ise herhangi bir yazılı kaynak yoktur ve tarihi hakkında net bir bilgiye sahip değiliz bununla beraber sözlü ve uygulamalı olarak geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır.

- Go dünya çapında bir popülerliğe sahipken Pens oyunu Anadolu da bile çoğu yerde bilinen bir oyun değildir.

- Go oyunu sınırları belli bir tahta üzerinde siyah ve beyaz taşlarla oynanırken Pens oyunu teorik olarak sınırları belli olmayan bir alanda oynanır.

- Yazılı olmanın getirdiği bir avantajla Go oyunu ile ilgili sürekli olarak gelişen bir literatür varken Pens oyunu ile ilgili elde herhangi bir yazılı veya görsel bir kaynak bulunmamaktadır.

Yukarıda bahsedilen farklılıklar dikkatlice bakıldığında aslında sadece oyunların değil Çin ve Türk toplumlarının genel özelliklerini de göstermektedir. Çin yazılı kaynakları binlerce yıl öncesine gitmekteyken

⁵Türkiye Go Derneği Web Sayfası, <http://www.tgod.org.tr/go-nedir>, E.T:01.09.2018

⁶Go Okulu Web Sitesi, <https://www.gookulu.com/kurallar/> E.T:10.10.2018

Türk kaynakları yazılı değil sözlü olarak gelişmiştir. Bunun sonucu olarak bugün Türk tarihinin Orta Asya ile ilgili geçmişinde bile başvurulan kaynaklar Çin tarihi kaynakları olmaktadır. Pens oyunun oynandığı alan onun mekânsal açıdan bir şehre değil daha çok kırsala ve göçebe bir topluma ait olduğunu gösterirken Go oyunu daha kentli bir oyun özelliği göstermektedir. Go oyununda var olan hamle zenginliği ve durum değişkenliği oldukça yüksek iken Pens oyununda hamle zenginliği yerine mekânın kullanılması ile ilgili varyasyonlar göze çarpmaktadır.

1. Oyunlardaki Amaç

Go oyunu ve Pens oyunu oynanış biçimleri ve oyun standartları bakımından çok farklı özellikler gösterebilir de iki oyunun temel mantığı rakibi yok etmek üzerine değil onu sınırlandırırken yaşamasına izin verme üzerine kuruludur. Her iki oyunda da sonsuz bir durum oluşmasına izin veren hamle ve özellikler içerir. Örneğin Pens oyununda başlangıçta çivinin saplanacağı nokta teorik olarak sonsuz uzaklıkta bir yer olabilirken GO oyununda yukarıda anlatılan Ko kuralının uygulanmasına yol açan durum sonsuz bir döngüye yol açmaktadır.

Emekli bir albay ve aynı zamanda Birleşik Devletler Ordu Savaş Koleji Strateji Enstitüsü'nde araştırmacı olan William "Trey" Braun adlı amiral Amerikan -Çin ilişkilerinde Go oyununun felsefesini iyi bir şekilde anlamının Amerika açısından çok faydalı olacağını söylemiştir. Go oyunun sonunda satrançtaki gibi bir kazanan olsa da ve Go' daki "kaybeden" de yenilmiş sayılsa bile, tahtanın çeşitli bölgelerinde kazanmış olabileceğini ve oyunun sonunda masadan her şeyini kaybetmiş olarak ayrılmayabileceğini ve

bunun Go'yu farklı kıldığını açıklamıştır.⁷ Kaybederken aynı zamanda kazanma durumu Pens oyunu için de geçerlidir. Sonuç itibarıyla kaybeden de oynanan alanda rakibini birçok yönden kısıtlamış ve onun bu bölgede oyun oynamasını engellemiştir. Bu oyunlardaki temel benzerlik “yenilen” tarafın da aslında birçok yerde “kazanan” olabileceği ve her şeyi kaybetmediği gerçeğidir. Bu yüzden bu oyunlar sıfır toplamlı bir oyun olmaktan ziyade birlikte ve paylaşarak kazanan/kaybeden ancak birinin diğerinden biraz daha “fazla ” kazandığı/ kaybettiği oyunlardır.

Bu tür benzerlikler Çin ve Türk kültürünün olaylara bakış açısına da yansımaktadır. Batı medeniyetlerinin aksine Çinliler ve Türkler fethettikleri yerlerde oranın toplumunu sosyal ve kültürel olarak yok etmek yerine varlıklarını sürdürmelerine izin vermişlerdir. Karşılıklı faydaya dayanan bir alışveriş Çin ve Türk kültürlerinin fethettikleri bu bölgelerde uyguladıkları genel politika olmuştur. Örneğin Osmanlılar Balkanlarda yaptıkları fetihlerden sonra oradaki toplumun kendilerine vergi vermek ve dış işlerde ortak hareket etmek dışında eskisi gibi yaşamlarını sürdürmelerinde bir sorun görmemişlerdir.

Pens oyununda teorik olarak sınırsız bir alanda oynanan oyun gibi Türkler Orta Asya'dan Avrupa içlerine oradan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya da etkinlik gösterirken Çinliler tarih boyunca sınırları çok az değişen bugünkü Çin topraklarında yaşamışlardır. Hatta 16. Yüzyılda Çin'li amiral Zeng Hu gemiyle Hürmüz boğazına kadar gelerek çeşitli keşiflerde bulunmuşsa da sonrasında kendi ülkesine dönüp bir daha dışarı çıkmayı ve keşif yapmayı gereksiz görmüştür. Bu Go oyununun sınırlı bir

⁷ Vergun D., “Ancient Game Used To Understand U.S.-Chinastrategy”, https://www.army.mil/article/168505/Ancient_game_used_to_understand_U_S_China_strategy, 2016, E.T: 29.09.2018

tahta üzerinde oynanmasına benzemektedir. Ancak Çin toprakları içinde dışarı kapalı yaşayan bu topluluk barutu, kâğıdı ve pusula gibi teknik birçok buluşa imza atmış ve bugün felsefi anlamda bütün dünyayı etkilemeye başlayan bir sistem geliştirmiştir. Çinliler kendi topraklarında zengin bir yazılı kaynağa sahip olarak diğer kültürlerden çok etkilenmemişken Türkler gittikleri her yerin kültürünü etkilemiş/etkilenmişlerdir. Bugün birçok ülkede Çin mahallerinin oluşu Çinlilerin kendilerini dünyanın neresine giderlerse gitsinler belirli bir alanda kendi içlerine kapalı bir şekilde yaşamalarının bir tezahürü iken Türkler gittikleri ülkelerde bazı mahalleler oluşturmuşlarsa da Çinlilere nazaran daha geniş bir mekâna yayılmışlardır.

Karşılıklı saygı ve yarar konusunda Çin ve Türk toplumları Go ve Pens oyunundakine benzer şekilde kaybederken bile kaybedenin de kazandığı kurumsal yapıları oluşturmayı düşünmüşlerdir. Çinlilerin yüzyılın projesi olarak adlandırılan Kuşak ve Yol Girişimi'nin (Belt and Road Initiative) anlatıldığı metinde karşılıklı yarar ve öğrenme kelimeleri 45 kez kullanılmaktadır.⁸ Bu durum Go oyununun aslında kaybedenin de kazandığı bir karakterde olmasının ekonomik ve sosyal alanda bir yansıması olarak görülebilir.

2. Sonuç

Oyunlar toplumların temel karakteristik özelliklerini taşırlar. Go ve Pens oyunu da toplumların tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıtması açısından oldukça önemlidir. Go oyununun derin tarihsel kökleri ve geçmişten günümüze gelen kayıtları Çin toplumunun kurumsal tarihini yansıtması açısından önemlidir. Buna karşın Pens oyununun Anadolu'nun bazı bölgelerinde bilinmesi, yazılı değil sözlü bir geleneğin ürünü olması ve

⁸Go Okulu Web Sitesi, <https://www.gookulu.com/kurallar/>, E.T:10.10.2018

mekânsal olarak geniş bir alanda oynanması Türk tarihinin göçebe geçmişini yansıtır.

Bununla birlikte her iki oyunun da temel stratejisi; karşısındakine de oynama hakkı veren ve kazananın kaybedenden sadece biraz daha fazla kazandığı özellikler içerir. Batı toplumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel alanda benimsediği sıfır toplamlı oyun felsefesi bu iki oyun için geçerli değildir. Bu oyunlarda da her ne kadar bir kazanan olsa da oyunlar aslında kaybedenin de kazandığı (Go oyununda kazananın taşlarının sınırlandırıldığı alanlar ve Pens oyununda kazananın kendi çizgileri içinde kalan alanlar) bir felsefeye sahiptir.

KAYNAKÇA

Britgo Web Sitesi, <https://www.britgo.org/intro/history>, E.T:01.09.2018

Türkiye Go Derneği Web Sayfası, <http://www.tgod.org.tr/go-nedir>, E.T:01.09.2018

Go Okulu Web Sitesi, <https://www.gookulu.com/kurallar/> E.T:10.10.2018

Go Okulu Web Sayfası, <https://www.gookulu.com/kurallar/>, E.T:10.10.2018

Go Okulu Web Sitesi, <https://www.gookulu.com/kurallar/>, E.T:10.10.2018

Vergun D., “Ancient Game Used To Understand U.S.-Chinastrategy”, https://www.army.mil/article/168505/Ancient_game_used_to_understand_U_S_China_strategy, 2016, E.T: 29.09.2018

KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ KAPSAMINDA YENİ DÜNYA DÜZENİ

Mehmet Ali Koçakoğlu¹, Özlem Koçakoğlu²

Özet

Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in "yüzyılın projesi" olarak adlandırdığı Kuşak ve Yol Girişimi (One Belt One Road-OBOR) 2013 yılının Eylül ayında Jinping'in Kazakistan ziyareti sırasında Çin ve Orta Asya arasında iş birliği yapılmasını önermesiyle birlikte ilk kez stratejik bir vizyon olarak anılmaya başlanmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi iki proje halinde tasarlanmıştır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı; karayolu, demiryolu, enerji nakil hatları ve diğer altyapı projelerinin yer aldığı kara ulaştırma ağından oluşmaktadır. Deniz İpek Yolu kuşağı ise, Asya'dan Afrika ve Akdeniz'e kadar uzanan bölgede planlanmış liman ve diğer kıyı yapılarını kapsamaktadır. Girişim başladığından bu yana yaklaşık 300 milyar USD' lik altyapı yatırımı yapılmıştır ve önümüzdeki 20 yılda bu tutarın bir trilyon USD olması planlanmaktadır.

Kuşak ve Yol Girişimi sadece ekonomik boyutları olan bir proje olarak düşünülmemelidir. Bu girişimin temelindeki felsefe (karşılıklı fayda, karşılıklı öğrenme ve iş birliği) göz önüne alındığında yeni bir dünya düzeni kurma amacını taşıdığı görülmektedir. Batı dünyasının uzun yüzyıllar boyunca süren üstünlüğü karşı tarafı asimile etmeye ve sömürmeye dayalı iken Çinin Kuşak ve Yol Girişiminin manifestosuna bakıldığında birlikte bir dünya inşa etmenin ve yeni bir dünya düzeni oluşturma fikrinin ayak izleri görülebilir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çinin var olan tek kutuplu dünyaya karşı çok kutuplu yeni dünya perspektifi önermesi dünyanın hegemonik gücü olan A.B.D'ye karşı bir meydan okumadır.

Geçtiğimiz şubat ayında Davos da düzenlenen Dünya Ekonomik Forumunda konuşan Pakistan başbakanı Shadid Khaqan Abbasi'nin sözleri ile "Kuşak ve Yol Girişimi parçalanmış dünyadan; paylaşılan dünyayı inşa edecektir. Bu girişim ülkeler arasında iş birliğinin fiziksel manifestosudur ve insanların, malların, fikirlerin, kültürlerin serbestçe hareket etmesine olanak tanıyacaktır".

Bu çalışmanın amacı Kuşak ve Yol Girişiminin sadece ekonomik boyutlarını değil sosyal ve kültürel açılardan da dünyada küresel boyutta ortaya çıkaracağı değişiklikleri analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak Ve Yol Girişimi, Çin, Çok Kutupluluk

¹ Öğr. Gör. Mehmet Ali Koçakoğlu; Harran Üniversitesi, alikocakoglu@harran.edu.tr

² Öğr.Gör. Özlem Koçakoğlu; Harran Üniversitesi, ozlemkocakoglu@harran.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz dünya düzeni II. Dünya savaşından sonra tekrar bir dünya savaşının daha gerçekleşmemesi ve ekonomik olarak ülkelerin daha güçlü olmaları amacıyla oluşturulmuştur. Liderliğini ABD'nin çektiği bu düzen hukukun üstünlüğüne, ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygıya dayanan, özgür düşünceye ve serbest ticarete önem veren uluslararası bir sistem yaratmayı amaçlıyordu. Bu sisteme göre insan hakları ve özgür düşünce bütün dünya da geçerli temel kurallar olacaktı.

Batılı ülkeler Liberal dünya düzeni olarak adlandırılan bu sistem içerisinde barışın inşa edilmesi ve sürdürülebilmesi için Birleşmiş Milletler (BM), ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için Dünya Bankası, ticaret ve yatırımı geliştirmek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumlar sistemin işlemlerini sağlamak amacıyla oluşturuldu. Ancak geldiğimiz nokta bundan iki yüz sene kadar önce Fransız düşünür Voltaire'nin Kutsal Roma İmparatorluğu için yaptığı “ne kutsal, ne Roma ne de imparatorluk” tespitine benzer şekilde günümüzde de yaklaşık yetmiş yıldır süren bu düzenin “ne liberal ne de dünya çapında” olmadığını göstermektedir.³

II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan Soğuk savaş bu düzenin dünya genelinde uygulanmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Bu yüzden sistemin uygulanması ve korunmasında sadece bu değerler değil aynı zamanda nükleer silahlarında yer aldığı sert askeri politikalar da kullanıma sokulmuştur.

³ Richard N. Haas “Liberal World Order R.I.P”, Project Syndicate: The World' s Opinion Page, 21. Mart. 2018, <https://www.project-syndicate.org/commentary/end-of-liberal-world-order-by-richard-n--haas-2018-03?barrier=accesspaylog>, ET. 01.09.2018

Liberal dünya düzeni, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle her zamankinden daha sağlam görünmüştür ancak önümüzdeki dönemde bu düzenin geleceği parlak görünmemektedir. Batı demokrasileri popülist politikaların baş döndürücü sarhoşluğundan etkilenmektedirler. Avrupa'da aşırı sağcı politikalar popüler olmaya başlamıştır. Milliyetçilik ve içe kapanma Avrupa ve ABD de yeni dönemin yükselen trendi olmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz bu gelişmelerin altında özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden bu ülkelere gerçekleşen yasadışı göçün olumsuz sonuçları önemli rol oynamaktadır. Terör saldırıları ve ekonomik problemler de bu gelişmeyi ciddi şekilde etkileyen diğer faktörlerdir.

Çin, Rusya ve Türkiye de dahil olmak üzere otoriter sistemler daha da etkin olmaya başlamıştır. Avrupa'nın görece yeni üyeleri için genç demokrasilerinin geleceği o kadar da önemli bir konu değildir.

Aynı zamanda, Soğuk savaştan sonra bittiği kabul edilen büyük güç rekabeti farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu sefer sadece Rusya değil ondan daha güçlü olarak bu rekabetin içinde Çin'in de yer alması artık dünya üzerinde ABD'nin hegemonyasının yerine birçok güç noktasının olduğu çok kutuplu bir dünyaya doğru yol aldığımızı göstermektedir.

KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ KAPSAMINDA YENİ DÜNYA DÜZENİ

Uluslararası düzenin temel paradigmalarının yeniden tartışmaya açıldığı bir dönemde hemen hemen tüm analizlerin odak noktasını, uluslararası hiyerarşideki konumu dolayısıyla yeni alternatifler geliştirme potansiyeline en yakın ülke pozisyonunda olan Çin oluşturmaktadır.

Gerçekten de Çin'in, uzun yıllardır özellikle çevre bölgelerde bağımsız olarak yürüttüğü alt yapı projelerini ve dış yardım temelli faaliyetlerini son yıllarda yeni bir dünya vizyonu formülasyonuna çevirdiğini

ifade etmek yanlış olmaz. 2000'lerden itibaren yüksek sesle dillendirilmeye başlanan bu vizyonun vitrininde ise 2013 yılında Xi Jinping tarafından açıklanan ilk adıyla 'Tek Kuşak, Tek Yol' şimdiki adıyla ise Kuşak ve Yol projesi durmaktadır.¹⁹ Komünist Parti Kongresi'ndeki konuşmasında Xi Jinping de vurguladığı gibi Çin artık "yeni" bir dönemde "yeni" bir düzen arayışı (Çin'e özgü) ile küresel stratejisini şekillendirme arayışındadır. Bu noktada Kuşak ve Yol projesi ile Çin, dış politikadaki yeni jeo-ekonomik ve jeo-stratejik duruşunu sağlamlaştırırken, sunduğu yeni pragmatik bölgeselcilik ve bölgeler-arasıcılık yaklaşımı ile uluslararası sistemde daha az çekici hale gelen Batı kökenli koşullu/normatif entegrasyon projeleri karşısında kazan-kazan anlayışına dayalı ve muhatap ülkelerin daha kolay kabul edebileceği kapsayıcı bir model sunmaktadır.⁴

Asya, Avrupa ve Afrika'yı kara ve deniz yolları ve ekonomik koridorlar ile birbirine bağlamaya çalışan Kuşak ve Yol projesi ile Çin; sadece bağlantıları sağlayacak alt yapı projeleri ile değil aynı zamanda bu bağlantıların işlerliğini kolaylaştıracak şekilde ülkeler arasındaki politika iş birliği, faaliyetlerin eklenmesi, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve halklar arasında ilişkiler kurulmasına yönelik adımları da projenin amaçları arasında değerlendirmektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında Çin'in yükselen etkinliğinin, bölgede bir tür *soft power* şeklinde ortaya çıkacağı açıktır.⁵

Çin'in Kuşak ve Yol projesi, güzergâhlarında yer alan gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Çünkü mevcut küresel

⁴ Emine Parlar Dal "Kuşak ve Yol Projesi, Çin'in Yeni Vizyonu ve Türkiye", Haberler. Com Web Sitesi, <https://www.haberler.com/analiz-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-10223379-haberi/>, ET. 01.08.2018

⁵ Mehmet Enes Beşer "Çin'in Dünyaya Açılma Girişimi: Kuşak ve Yol", Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi, <http://bogaziciasya.com/cinin-dunyaya-acilma-girisimi-kusak-ve-yol/>, ET. 01.08.2018

kurumsal yapıda gelişmekte olan ülkeler uluslar arası organizasyonlar ve mekanizmaları kullanarak yerel altyapı ve sanayi kapasitelerini kendi başlarına geliştirememektedirler. Bu durum birçok gelişmekte olan ülkede fiziki ve beşeri gelişmenin önünü tıkamaktadır. Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi Batı merkezli finansal kurumlar riskten kaçınmaya ve yatırımcı ülkelerin çıkarlarını korumaya odaklı oldukları için birçok gelişmekte olan ülkenin kalkınmasının finansmanında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Çin'in ABD öncülüğündeki Batı hegemonyasına karşı inşa etmeye çalıştığı "Kuşak ve Yol Projesi", "Asya Altyapı Yatırım Bankası" gibi ikame edici yeni küresel organizasyonlara ve mekanizmalara dayanan kurumsal mimari; gelişmekte olan ülkeler için büyük fırsatlar barındırmaktadır. Bu girişim aynı zamanda diğer ülkelerle kurulan ekonomik ve kültürel işbirliği nedeniyle Çin'in dünya sorunlarının çözümünde başat bir oyuncu konumuna gelmesinin önünü açarak "Çok Kutuplu Bir Dünyanın" oluşmasına katkı sağlayacak gibi gözükmektedir. Adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın küresel ölçekte yaygınlaşmasında, 21. yüzyılın en önemli kalkınma projesi olan Kuşak ve Yol Projesi kilit bir öneme sahip bulunmaktadır.⁶

“Kuşak-Yol” Projesi’nin İlkeleri ÇHC Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı’nın Devlet Konseyi yetkisi ile 28 Mart 2015 tarihinde ortaklaşa yayınladıkları “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler” bildirisine göre projenin ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır.⁷

⁶CRI Online Web Sitesi, Bir Kuşak Bir Yol: 21. Yüzyılın En Büyük Kalkınma Projesi, <http://turkish.cri.cn/1781/2017/05/16/1s183050.htm>, ET. 01.09.2018

⁷ Arzu Durdular “Çin’in Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, Avrasya Etütleri, S.49, 2016/1

a) “Kuşak-yol” projesi, öncelikle “barış içinde yaşamının beş ilkesi”ni desteklemektedir. Bu ilkeler; egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, birbirine saldırmama, birbirinin işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama. İlkeler göz önüne alındığında uzun yıllar sömürge ve kültürel baskılarla başkalarının medeniyetini yok sayan batı modeli gelişmecilik yerine karşılıklı saygının esas olduğu bir gelişme modeli öngörülmektedir.

b) “Kuşak- yol” projesi, öncelikle tarihi İpek Yolu bölgesini kapsamaktadır. Ancak, daha fazla bölgenin faydalanabilmesi için tüm ülkelerin ve uluslararası / bölgesel örgütlerin katılımına açıktır.

c) “Kuşak-yol” projesi, uyumlu ve kapsayıcıdır. Proje, uygarlıkların birbirine karşı hoşgörülü olmasını savunmaktadır, ülkelerin seçtiği farklı kalkınma yollarına/usullerine saygı göstermekte ve farklı uygarlıklar arasındaki diyalogu desteklemektedir. Uyum ve kapsayıcılık Çin kültürünün en bilinen özelliklerinden biri olarak projenin geliştirilmesinde ana kavramlardan biri olmuştur.

d) “Kuşak- Yol” projesi, pazar operasyonlarına uyumludur. Piyasa kurallarına ve uluslararası normlara uyacak, kaynak tahsisinde pazardaki belirleyici role ve işletmelerin temel rollerine engel olmayacak ve hükümetlerin kendilerinden beklenen görevlerini yerine getirmelerine imkân sağlanacaktır.

e) “Kuşak-Yol” projesi, karşılıklı fayda için çabalayacaktır: Projeye dâhil olacak tüm tarafların ilgilerine ve menfaatlerine uyumludur ve menfaatler ile “en büyük ortak payda”nın birleştirilmesi için çaba göstererek tüm tarafların ilmini, yaratıcılığını, güçlü yönlerini ve potansiyellerini kullanmaları için tam destek verecektir.

SONUÇ

Dünya içinde bulunduğumuz dönemde son hızla değişmeye başlamıştır. Bu değişimlerin en önemlilerinden birisi de II. Dünya savaşından sonra var olan ve batılı devletlerin kendi ahlaki ve ekonomik değerlerini referans alarak kurdukları liberal dünya düzeninin artık iş göremez hale gelmesidir.

Bu iş göremezlik hali sadece Çin, Rusya, Türkiye, Hindistan gibi ülkelerin sisteme olan eleştirileri ve ekonomik güç olarak oyun sahnesinde var olmalarından değil aynı zamanda bu düzenin kurucusu ve koruyucusu olan başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin de artık bu düzene olan güvensizliklerinden ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Çin'in 1978 de Deng Xiaoping önderliğindeki dışa açılma politikası sonucunda içinde barındırdığı muazzam potansiyelin kırk yıl gibi bir sürede küresel bir güç odağına dönüşmesi liberal sistemin koruyucusu ABD'ye karşı bir hegemonya savaşı başlatmıştır. Bu savaş etkilerini daha çok ekonomik bir alanda göstermekle birlikte kültürel ve sosyal alanda da çok önemli değişikliklere yol açacaktır. Çin'in, Çin'e ve doğu dünyasının kültürel ve sosyal değerlerine bağlı olarak geliştirdiği Kuşak ve Yol Girişimi bu değerlerin biçimlendirdiği ekonomik bir model olması sebebiyle dünya üzerinde başka bir sistemin ve kurumların oluşması yolunda amiral gemisi olacaktır.

KAYNAKÇA

Arzu Durdular “Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, Avrasya Etütleri, S.49, 2016/1

CRI Online Web Sitesi, Bir Kuşak Bir Yol: 21. Yüzyılın En Büyük Kalkınma Projesi, <http://turkish.cri.cn/1781/2017/05/16/1s183050.htm>, ET. 01.09.2018

Emine Parlar Dal “Kuşak ve Yol Projesi, Çin’in Yeni Vizyonu ve Türkiye”, Haberler. Com Web Sitesi, <https://www.haberler.com/analiz-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-10223379-haberi/>, ET. 01.08.2018

Mehmet Enes Beşer “Çin’in Dünyaya Açılma Girişimi: Kuşak ve Yol”, Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi, <http://bogaziciasya.com/cinin-dunyaya-acilma-girisimi-kusak-ve-yol/>, ET. 01.08.2018

Richard N. Haas “Liberal World Order R.I.P”, Project Syndicate: The World’s Opinion Page, 21. Mart. 2018, <https://www.project-syndicate.org/commentary/end-of-liberal-world-order-by-richard-n--haass-2018-03?barrier=accesspaylog>, ET. 01.09.2018

Sağlık Çalışanları Sağlıklı Mı? Rapor Kullanımına Bağlı İşgücü Kaybı: Dokuz Eylül Üniversite Hastanesi Örneği

Kezban ÖZÇELİK KAYNAK¹

Özet

Anayasal bir hak olan sağlık hizmetinin sunumu mesleki eğitim gerektiren ve ikamesi kolay olmayan bir meslek grubu tarafından yerine getirilmektedir. Ülke bütçesinde çok büyük bir paya sahip olan sağlığın kaliteli, etkili ve verimli olması sağlık çalışanlarının sistem içinde göz ardı edilmemelerine bağlıdır. Sağlık sektöründe girdi-süreçler-çıktı döngüsü üzerinden yola çıkıldığında tüm süreçlerin merkezinde insan faktörünün yer aldığı görülmektedir. Sağlık çalışanı bu sürecin her aşamasında yoğun insan ilişkilerine, ağır iş yüküne, stresli çalışma ortamına maruz kalmaktadır. Sağlık politikalarının ciddi bir bileşeni olan sağlık çalışanının maruz kaldığı bu unsurlardan olumsuz etkilenmemesi dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Sürekli gelişen ve yenilenen teknoloji her ne kadar sağlık hizmetinin sunumunda kolaylıklar sağlasa da sağlık çalışanının verimliliği diğer bütün kaynakları etkilemektedir. Ülkemizde özellikle sağlık alanındaki kamu kurumlarında gözlemlenen uzun çalışma süreleri, vardiyalı çalışma ve personel yetersizliği gibi temel sebeplerden dolayı artan iş yükü, sağlık çalışanlarının sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sağlık hizmeti sunan kurumlarda yapılan işin niteliği; bu sektördeki işgücü kaybının en az oranda olması gerekliliğini taşımaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışmamız Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi'nde görev yapan sağlık çalışanlarının rapor kullanım oranını temel alarak gerçekleştirilmiştir. Ocak-Aralık 2017 yılına ait personel kayıtlarından elde edilen veriler analiz edilmiştir. 1150 yatak kapasitesi, 35 yıllık geçmişi ve 1600 civarı çalışanı ile oldukça büyük bir örnekleme sahip olan çalışma alanımız, farklı istihdam türlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Sağlık personelinin rapor kullanım oranları yıl bazında hesaplanarak, bu oranlara bağlı işgücü kayıplarının istihdam türüne, yapılan işin türüne, cinsiyete ve rapor türüne göre incelenmiştir. Çalışmanın sonunda incelenmiş olan değişkenlerin işgücü kaybına sebep olma nedenleri ile bu oranların makul düzeye çekilebilmesine yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi büyüklüğü, yoğunluğu ve sağlık hizmeti sunumunda sağlık sistemi içindeki yeri göz önünde bulundurulduğunda ikamesi zor olan sağlık çalışanlarının işgücünden en etkin şekilde yararlanılmasını zorunlu kılmaktadır. Elde edilen veriler özellikle sağlık sorunları kaynaklı öngörülemeyen işgücü kayıplarının yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu veriler doğrultusunda rapor kullanımında yaşanan maddi kayıplara rağmen çalışanların sık rapor kullanımının altında yatan sebeplerin çalışma psikolojisi açısından da incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler— Rapor kullanım oranı, işgücü kaybı, istihdam türü

JEL Sınıflandırma Kodları: M50, M59

¹ Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, kezban.kaynak@deu.edu.tr

**ARE HEALTH EMPLOYEES HEALTHY?
LOSS OF WORKFORCE DUE TO USE OF SICK LEAVE:
A SAMPLE OF DOKUZ EYLUL UNIVERSITY HOSPITAL**

Abstract

Health service, which is a constitutional right, is provided by an occupational group who need to have vocational training and cannot be easily replaced. Having a big share in the national budget, a qualified, effective and efficient health system depends on health employees' not being ignored in the system. Based on input-process-output cycle of the health sector, human factor is at the core of all processes. Health employees are exposed to intensive communication with people, heavy work load, and stressful job environment in every phase of this process. As being a major component of health policies, health employees' not being negatively affected by these factors is an important issue to be taken into consideration. Although ever growing and renewed technology facilitates health services to be offered, efficiency of health employees affects all other resources. Heavy work load increased by main reasons such as long working hours, shift working and insufficient personnel which can be observed especially in public health institutions in our country has a negative influence on health of health employees. Due to the qualification of the work in the institutions providing health service, it is necessary for this sector to have minimum loss of workforce.

From this point of view, this study is conducted based on the rate of use of sick leave among health employees working in Dokuz Eylul University Hospital. Data obtained from staff record between January – December 2017 are analyzed. Our field of study whose sample is quite large with 1150 bed capacity, 35 years of experience and about 1600 employees includes different types of employment, as well. Rates of use of sick leave among health employees are calculated and loss of workforce depending on these rates is analyzed according to type of employment, type of work done, gender and type of sick leave. At the end of the study, the reasons of loss of work force caused by variables analyzed and proposals are put forward in order to decrease these rates to a reasonable level. Considering its size, circulation of patients and its situation in the health system, Dokuz Eylul University Hospital needs to benefit from workforce of health employees-who are difficult to be replaced- in the most effective way possible. Data obtained show that unpredictable loss of workforce particularly due to health problems is high. In accordance with these data, reasons behind frequent use of sick leave among employees despite pecuniary loss need to be studied in terms of work psychology.

Key words- rate of use of sick leave, loss of workforce, type of employment

JEL classification codes: M50, M59

1. GİRİŞ

Sağlık hizmeti sunum sürecinde yer alan çalışanların rapor kullanma eğilimlerini ve bunun sonucunda yaşanan işgücü kaybının düzeylerini görebilmek amacıyla rapor kullanımı; Rapor Kullanım Oranı ve İşgücü Kaybı Oranı olmak üzere iki kriter çerçevesinde ele alınabilir. Çalışmanın gerçekleştirildiği kurumda farklı statülerde, farklı unvanlarda çalışanların bulunması ve çeşitli izin türlerine farklı demografik özelliklerde ki çalışanlar tarafından ihtiyaç duyulması sebebiyle inceleme düzeyleri bu farklılıklar doğrultusunda belirlenmiştir.

Devlet memuru olarak ifade edilen 657 sayılı Kanunun 4/a maddesine tabi çalışanlar, sözleşmeli personel olarak tanımlanan 4/b'ye tabi olanlar ve daha önce 4/b maddesine tabi iken 04.06.2011 tarih 632 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile devlet memuru statüsüne geçirilen giderleri döner sermaye bütçesinden karşılanan personeller çalışmamızda dikkate alınmıştır. İstihdam türünün farklı olması özlük hakları açısından da farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Aynı kurumda aynı işi yapan çalışanların özlük haklarının farklı olmasının rapor kullanım oranlarına yansımış şekli çalışmamızda mercek altına alınmıştır.

Kamu kurumlarında çalışanların unvanlarının yapılan işi ifade ettiği göz önünde bulundurulduğunda, meslekler bazında rapor kullanım oranları ve işgücü kayıplarının tespit edilmesi son derece önemlidir. Sağlık hizmetinin sürekli ve sürdürülebilir olması zorunluluğu ile birlikte bu sektörde yaşanan unvanlı personel sıkıntısı mevcut personeli iyi analiz etmeyi zorunlu kılmaktadır. Çalışmamızda 3 statüde istihdam edilen farklı unvanlar mercek altına alınmış ve 657 sayılı Kanun'un hizmet sınıflaması doğrultusunda da daha genel bir analiz elde edilmiştir. Bu hizmet sınıflarının unvan içerikleri şu şekildedir (Devlet Memurları Kanunu, 1965, madde 4):

- **Sağlık Hizmetleri Sınıfı:** Biolog, Çocuk Gelişimcisi, Diş Tabibi, Diyetisyen, Eczacı, Fizyoterapist, Hemşire, Psikolog, Sağlık Teknisyen Yrd., Sağlık Memuru, Sağlık Teknikeri, Sağlık Teknisyeni, Sosyal Çalışmacı, Tabip
- **İdari Hizmetler Sınıfı:** Avukat, Bilgisayar İşl., Şef, Veri Hazırlama, Memur
- **Teknik Hizmetler Sınıfı:** Kimyager, Programcı, Tekniker, Teknisyen, Teknisyen Yrd.

- **Yardımcı Hizmetler Sınıfı:** Aşçı, Bekçi, Hastabakıcı, Güvenlik, Hizmetli, Şoför

İşgücü kaybı konusunda çalışmalar genellikle kadın çalışanlarda işgücü kaybının erkek çalışanlara oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Cinsiyet doğrultusunda yapılan inceleme kadın çalışanların doğum öncesi ve doğum sonrası almış oldukları analık raporları ile bebeği ile daha uzun zaman geçirebilmek adına alınan sağlık kurulu raporları ve sonrasında 2 yıla kadar ücretsiz izin kullanılması kadın işgücünün rapor kullanım oranının yüksek olması beklentisini doğurmaktadır.

Çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz kurumun bir kamu kurumu olması ve çalışanların Devlet Memurları Kanunu çerçevesinde istihdam ediliyor olması bizi farklı rapor ve izin türleri ile karşı karşıya bırakmaktadır. Yıllık izin kullanımının alternatifi ve/veya desteği olarak hastalık raporu almak kamu kurumlarında çalışanların sık sık başvurdukları bir yoldur (Örücü ve Kaplan, 2001) ve bu raporlar şu başlıklar altında incelenebilir;

- **Hastalık İzni:** Tek hekim raporu olarak da adlandırılan bu rapor türü yıl içerisinde en fazla onar günlük olmak üzere kırk güne kadar alınabilir. Hastalık izninin yedi günden sonrası maaş kesintisine tabidir. Hastane yatış izni de bu izin kapsamında ele alınabilir.
- **Sağlık Kurulu Raporu:** Tek seferde 30 günü aşan veya yıl içinde 40 günü aşan raporlar 3 imzalı sağlık kurulu raporu şeklinde düzenlenir. Bu raporda maaş kesintisi yapılamaz.
- **Analık İzni:** Doğum öncesi 8 hafta ve doğum sonrası 8 hafta olmak üzere toplam 16 hafta kullanılan analık izni 112 gündür. Bu izin annenin hakkı olup; hiçbir şekilde azaltılamaz.
- **Refakat İzni:** Bu izin çalışanın kalıcı veya uzun süreli tedavi gerektiren bir hastalığı olan birinci derece yakınının bakımı amacıyla aldığı bir izindir. 3 ay olarak alınabilen bu izin doktorun uygun görmesi halinde 6 aya kadar uzatılabilmektedir. Herhangi bir maaş kesintisi söz konusu değildir.
- **Ücretsiz İzin:** Askerlik, öğrenim, analık gibi mazeretlerle 5 yıla kadar alınabilen ücretsiz izin, maaş kesintisi söz konusu olduğu için çok fazla tercih edilmeyen, zaruri durumlarda çalışanların başvurduğu bir izindir.

Çalışanların hizmet süreleri dikkate alınarak hesaplanan rapor kullanım oranı ve işgücü kaybı kamu kurumunda geniş bir yelpaze sunmaktadır. Çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz kamu hastanesi de bize genç çalışanlardan oluşan sözleşmeli personeller ve 632 SKHK ile memur olanlar ile daha eski olan 657/4-a'ya tabi memurlar arasında çeşitli kıdem aralıklarını inceleme imkânı vermiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmada Ocak 2017 – Aralık 2017 dönemine ait personel veri tabanında yer alan rapor ve izin kullanımını ile ilgili sayılar kullanılmış olup; Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesinde farklı statülerde istihdam edilen 1551 çalışan örneklemini oluşturmuştur. 2017 yılında kullanılmış olan rapor, ücretsiz izin, sağlık kurulu raporu gibi öngörülemeyen izinlerin verileri ilgili formüllerde kullanılarak sonuçlar özet tablo haline getirilmiştir. Yıllık izin, şua izni, resmi tatiller gibi öngörülebilir izin türleri inceleme dışında bırakılmıştır (Eren, 1993). Rapor kullanan kişi sayısını dikkate almaksızın kişi başına düşen rapor oranını belirlemek için kullanılan rapor sayısı toplam çalışan sayısına bölünerek Rapor Kullanım Oranlarına ulaşılmaktadır.

Bu amaçla;

Rapor Kullanım Oranı=Kullanılan Rapor Sayısı÷Toplam Çalışan Sayısı)

denkleminde yararlanılır. Çalışanların ne kadarının rapor kullanma eğiliminde olduğunu belirlemek üzere ise; **(Personel Rapor Kullanım Oranı = Kullanılan Rapor Sayısı ÷ Rapor Kullanan Çalışan Sayısı)** denkleminde yararlanılmıştır. İşgücü kaybını hesaplamak için; kullanılan raporlu gün sayısı bir yıllık dönemdeki toplam işgücüne bölünmektedir. Toplam işgücünün hesaplanmasında aylık çalışma gün sayısı 20 gün olarak kabul edilmiştir.

(İşgücü Kaybı Oranı = Raporlu Gün Sayısı ÷ Toplam Çalışan Sayısı × 20 gün × 12 ay) şeklinde formülize edilmiştir.

3. BULGULAR VE ANALİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi çalışanlarının 01.01.2017-31.12.2017 tarihleri arasında kullanmış oldukları rapor toplamı 1504 olup; 1551 çalışanın 598'inin rapor kullandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Rapor Kullanım Oranı

%97 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran rapor alan çalışan sayısı dikkate alınarak incelendiğinde toplam 598 çalışanın yani çalışanların %39'unun rapor kullandığı tespit edilmiştir. Bu oran gözardı edilmemesi gereken çok yüksek bir orandır. Çalışanların yüzde kaçının rapor kullanma eğiliminde olduğunu ortaya koyan personel rapor kullanım oranı bu çalışmada %252 gibi çok yüksek düzeyde seyretmektedir.

Tablo 1: Genel Rapor Kullanım Oranları ve İşgücü Kaybı

Toplam Çalışan Sayısı	Kullanılan Rapor Sayısı	Raporlu Gün Sayısı	Rapor Kullanan Çalışan Sayısı	Rapor Kullanım Oranı	Rapor Kullanan Personel Oranı	Personel Rapor Kullanım Oranı	İşgücü Kaybı Oranı
1551	1504	37181	598	%97	%39	%252	%9,99

01.01.2017-31.12.2017 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesinde görev yapmakta olan 1551 çalışandan 598'inin toplam 37181 gün rapor kullandığı ve bunun sonucu olarak işgücü kaybı oranının %9,99 olduğu tespit edilmiştir. Rapor kullanımına bağlı olarak 1551 çalışanın yaklaşık 151'inin işgücünden yararlanılamamaktadır. %10 gibi oldukça yüksek olan bu kaybı diğer kriterler açısından da incelemek yararlı olacaktır.

Rapor kullanım oranı verilerini çalışanların istihdam türlerine göre incelediğimizde (Tablo 2) yıllık sözleşme ile çalışan 657/4-b'ye tabi sözleşmeli personellerde %50 ile bu oranın diğer statülere göre daha düşük olduğunu görmekteyiz. Bunu kurum ile imzalanan yıllık sözleşmenin yarattığı iş güvencesizliği algısına bağlayabileceğimiz gibi alınan tüm raporların maaş kesintisine yol açmasına da bağlayabiliriz. Bu statüde istihdam edilenler döner sermaye kesintisinin yanı sıra kesilen maaşlarını Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan tahsil etmek gibi caydırıcı bir süreç yaşamak durumunda kalmaktadırlar. 632 SKHK ile devlet memuru olan çalışanlar ile 657/4-a'ya tabi devlet memurları statü olarak aynı olup; rapor kullanım oranının artış gösteriyor olması iş güvencesine

bağlanabilir. İşgücü kaybı oranının en düşük olduğu istihdam türü sözleşmeli personeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi yıllık sözleşme ile istihdam ediliyor olmaları bu grubun rapor kaynaklı işgücü kaybı oranını düşürmektedir. 632 sayılı kanun hükmünde kararname ile devlet memuru olan çalışanların işgücü kaybı oranı genel işgücü kaybı oranından (%9,99) da yüksek çıkmış olup; 581 çalışanın yaklaşık 83'ü (%14,32) sistem dışı kalmaktadır.

Tablo 2: İstihdam Türüne Göre Rapor Kullanım Oranı ve İşgücü Kaybı

İstihdam Türü	Toplam Çalışan Sayısı	Kullanılan Rapor Sayısı	Raporlu Gün Sayısı	Rapor Kullanan Çalışan Sayısı	Rapor Kullanım Oranı	Rapor Kullanan Personel Oranı	Personel Rapor Kullanım Oranı	İşgücü Kaybı Oranı
657/4-a	845	694	16248	296	%82	%35	%234	%8,01
657/4-b	125	63	971	28	%50	%22	%225	%3,24
632SKHK	581	747	19962	274	%129	%47	%273	%14,32

Benzer şekilde kullanılan rapor sayısı ile rapor kullanan çalışan sayısı memurlarda sözleşmeli personellere nazaran daha fazla olup; bu durum rapor kullanan personel oranı ile personel rapor kullanım oranına da yansımıştır. 657/4-b sözleşmeli personellerde %22 civarı olan rapor kullanan personel oranı, 657/4-a ve 632 SKHK ile memur olan çalışanlarda %35-%47 civarındadır. Rapor kullanma eğiliminin de bu grupta fazla olduğunu %234-%273 olan personel rapor kullanım oranı ile görebilmekteyiz.

Unvan bazında yapılan inceleme ile ilgili özet tablo yerine hizmet sınıfına göre yapmış olduğumuz tabloya yer verilmiştir. Yapılan inceleme sağlık teknisyenlerinin 657/4-a memurları arasında %11 ile en düşük rapor kullanan personel oranına sahip olduğunu göstermektedir. Güvenlik görevlileri %233 ile en yüksek orana sahip iken hemşireler %39 oranı ile dağılımın ortalarında yer almaktadır. Bilgisayar işletmenleri %91 oranı ile 632 SKHK grubunda en yüksek orana sahip olsa da bu oran güvenlik görevlilerinin yarısı kadardır. Hemşireler yine bu istihdam türünde de %51 ile ortalarda yer almaktadır. Personel rapor kullanım oranından elde ettiğimiz rapor kullanma eğiliminin sağlık teknikerlerinde %88 ile 657/4-a memurları arasında

en düşük, rapor kullanan sayısının tek kişi olduğu meslekler hariç olmak üzere, %264 ile hemşirelerin ve %267 ile bilgisayar işletmenlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. 632 SKHK ile memur olan sağlık teknisyeni ve sağlık teknikerlerinin %400 oranının üzerinde olan personel rapor kullanım oranının dikkat çekici yüksekliği sayılarının az olmasına ve yoğun olarak gece nöbeti tutuyor olmalarına bağlanabilir. Yine hemşireler %292’lik bir oran ile sıralamanın ortalarında yer almaktadırlar. Unvan doğrultusunda işgücü kaybı oranı en düşük aşçı, bekçi, şoför gibi mesleklerde olup; hemşire, sağlık teknisyeni, tabip gibi unvanlarda %10 civarlarındadır. Özellikle sağlık çalışanlarında yaşanan işgücü kaybı ikamesi zor olan mesleklerde personel sıkıntısı yaşanmasına, kullanılan rapor süresince diğer çalışanların iş yükünün artmasına sebep olmaktadır. İşgücü kaybının en yüksek olduğu grup 632 SKHK ile memur olan sağlık hizmetleri sınıfı çalışanlarıdır. %18,93 gibi oldukça yüksek olan bu oranı %9,30 ile diğer memurların sağlık hizmetleri sınıfı izlemektedir. Genel olarak en düşük oranlar yardımcı hizmetler sınıfında olup; teknik hizmetler sınıfından da her 100 kişiden yaklaşık 5’inin işgücünden yararlanılamamaktadır. Sağlık hizmetleri sınıfı ve yardımcı hizmetler sınıfında rapor kullanım oranının yanı sıra rapor kullanan personel oranı ile personel rapor kullanım oranının yüksek olduğu görülebilmektedir. %222-%310 gibi bir oran sağlık hizmetleri sınıfında görev yapmakta olan çalışanların rapor kullanma eğiliminin ne denli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Hizmet Sınıfına Göre Rapor Kullanım Oranı ve İşgücü Kaybı

İstihdam Türü	Unvan	TÇS	KRS	RGS	RKÇS	RKO	RKPO	PRKO	İKO
657/4-a	YHS	66	60	503	28	%91	%42	%214	%3,18
	İHS	93	63	844	31	%68	%33	%203	%3,78
	THS	46	33	603	16	%72	%35	%206	%5,46
	SHS	640	538	14288	242	%84	%38	%222	%9,30

657/4-b	SHS	121	63	971	28	%52	%23	%225	%3,34
632 SKHK	YHS	10	14	118	6	%140	%60	%233	%4,92
	İHS	224	218	4304	100	%97	%45	%218	%8,01
	THS	7	3	96	3	%43	%43	%100	%5,71
	SHS	340	512	15444	165	%151	%49	%310	%18,93

Kısaltmalar TÇS: Toplam Çalışan Sayısı, KRS: Kullanılan Rapor Sayısı, RGS: Raporlu Gün Sayısı, RKÇS: Rapor Kullanan Çalışan Sayısı, RKO: Rapor Kullanım Oranı, RKPO: Rapor Kullanan Personel Oranı, PRKO: Personel Rapor Kullanım Oranı, İKO: İşgücü Kaybı Oranı

Sağlık çalışanlarının ağırlıklı olarak kadın olması ve uzun süreli analık raporları kadınların rapor kullanım oranı ile erkekler arasında ciddi bir farklılık ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu fark tablo 4’de net bir şekilde görülebilmektedir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Rapor Kullanım Oranı ve İşgücü Kaybı

İstihdam Türü	Cinsiyet	TÇS	KRS	RGS	RKÇS	RKO	RKPO	PRKO	İKO
657/4-a	KADIN	616	540	14073	221	%88	%36	%244	%9,52
	ERKEK	229	154	2175	75	%67	%33	%205	%3,96
657/4-b	KADIN	117	63	971	28	%54	%24	%225	%3,46
	ERKEK	8	0	0	0	%0	%0	%0	%0
632 SKHK	KADIN	513	678	19396	238	%132	%46	%285	%15,75
	ERKEK	68	69	566	36	%101	%53	%192	%3,47

Kısaltmalar TÇS: Toplam Çalışan Sayısı, KRS: Kullanılan Rapor Sayısı, RGS: Raporlu Gün Sayısı, RKÇS: Rapor Kullanan Çalışan Sayısı, RKO: Rapor Kullanım Oranı, RKPO: Rapor Kullanan Personel Oranı, PRKO: Personel Rapor Kullanım Oranı, İKO: İşgücü Kaybı Oranı

Hemşire-ebe meslek grubunun ağırlıklı mensubu olan kadınlar toplam çalışanlar içinde en fazla rapor kullanan olarak, erkeklerin yaklaşık 3 katı olarak karşımıza çıkmaktadır. Personel rapor kullanım oranı da cinsiyet farklılığını yansıtmakta ve kadınların %225-%285 aralığında değişen yüzdeleri karşımıza çıkarmaktadır. Kadın çalışanlarda yaşanan işgücü kaybı erkeklerin 3 ila 5 katı arasındadır. Yıl içinde daha

uzun süre rapor kullananın kadınlar olması sağlık sektörünün meslek özelliğinin de bir sonucudur. Yıl içerisinde toplam 1246 kadın çalışanın 150'si çalışma hayatının dışında kalmakta olup; 305 erkek çalışanın yaklaşık 12'si rapor kullanıma bağlı işgücü kaybı yaşamaktadır.

İzin türü çeşitliliği ile dikkatleri çeken kamu istihdamında özellikle çalışanların 7 güne kadar alınan hastalık izinlerine başvurdukları görülmektedir. Doktorlar ile çalışanlar arasındaki ilişki tek hekim raporu almanın yolunu kolaylaştırmaktadır. Bu rapor türünde personel rapor kullanım oranı %244'lere kadar çıkmaktadır. 2011 yılı itibariyle çalışanlara tanınan refakat izni de son zamanlarda çalışanların sık sık başvurdukları ve bu yönü ile %380'lerde personel rapor kullanım oranına sahip olmaktadır. Kadın çalışanların niteliksel fazlalığı doğum nedeniyle alınan rapor ve ücretsiz izin sayılarının da artmasına sebep olmaktadır. Kullanılan izin türlerinin dağılımına baktığımızda 2017 yılında çalışanların ağırlıklı olarak hastalık izni (kullanılan toplam rapor sayısına oranı %65) kullandığı bunu sağlık kurulu raporu ve analık izni takip etmektedir. Sözleşmeli personellerin refakat izin, ücretsiz izin gibi haklarının olmaması hastalık izni oranının %80,95'lere yükselmesine sebep olduğu görülmektedir. En fazla işgücü kaybına sebep olan izin türünün özellikle gebelik ve doğum sürecini takip eden rapor ve izin türleri olduğu (analık izni, doğum nedeniyle ücretsiz izin) tablo 5'de görülebilmektedir. Uzun süreli raporları ifade eden sağlık kurulu raporları da %2,13-%2,77 oranında işgücü kaybı yaşanmasına sebep olmaktadır.

Tablo 5: İzin Türüne Göre Rapor Kullanım Oranı ve İşgücü Kaybı

İstihdam Türü	İzin Türü	KRS	RGS	RKÇS	RKO	RKPO	PRKO	İKO
657/4a	Babalık İzni	4	35	2	%0,47	%0,24	%200	%0,02
	Görev/Öğrenim nedeniyle Ücretsiz İzin	2	157	1	%0,24	%0,12	%200	%0,08
	Askerlik Nedeniyle Ücretsiz İzin	1	180	1	%0,12	%0,12	%100	%0,09

	Hastane Yatış İzni	47	265	19	%5,56	%2,25	%247	%0,13
	Kamu Hizmeti Nedeniyle Ücretsiz İzin	2	726	2	%0,24	%0,24	%100	%0,36
	Refakat İzni	20	1101	10	%2,37	%1,18	%200	%0,54
	Analık İzni	30	1647	14	%3,55	%1,66	%214	%0,81
	Hastalık İzni	452	2565	215	%53,49	%25,44	%210	%1,26
	Sağlık Kurulu Raporu	123	4315	65	%14,56	%7,69	%189	%2,13
	Doğum Nedeniyle Ücretsiz İzin	13	5437	5	%1,54	%0,59	%260	%2,68
657/4-b	Analık İzni	9	609	5	%7,20	%4,00	%180	%2,03
	Sağlık Kurulu Raporu	3	81	3	%2,40	%2,40	%100	%0,27
	Hastalık İzni	51	281	23	%40,80	%18,40	%222	%0,94
632 SKHK	Babalık İzni	4	40	4	%0,69	%0,69	%100	%0,03
	Hastane Yatış İzni	24	77	3	%4,13	%0,52	%800	%0,06
	Görev/Öğrenim nedeniyle Ücretsiz İzin	1	365	1	%0,17	%0,17	%100	%0,26
	Refakat İzni	19	1039	5	%3,27	%0,86	%380	%0,75
	Kamu Hizmeti Nedeniyle Ücretsiz İzin	4	1078	4	%0,69	%0,69	%100	%0,77
	Hastalık İzni	480	2652	197	%82,62	%33,91	%244	%1,9
	Analık İzni	60	3360	31	%10,33	%5,34	%194	%2,41
	Sağlık Kurulu Raporu	131	3857	74	%22,55	%12,74	%177	%2,77
	Doğum Nedeniyle Ücretsiz İzin	24	7494	19	%4,13	%3,27	%126	%5,37

Kısaltmalar TÇS: Toplam Çalışan Sayısı, KRS: Kullanılan Rapor Sayısı, RGS: Raporlu Gün Sayısı, RKÇS: Rapor Kullanan Çalışan Sayısı, RKO: Rapor Kullanım Oranı, RKPO: Rapor Kullanan Personel Oranı, PRKO: Personel Rapor Kullanım Oranı, İKO: İşgücü Kaybı Oranı

Tablo 6’da özetlenen kıdem yılları arasında eski memurların (657/4-a) özellikle 15 yıldan fazla kıdemi olanların daha fazla rapor kullandıkları görülmektedir. Diğer istihdam türlerinde de yıllar arttıkça kullanılan rapor artmakta, rapor kullanım oranı artış göstermektedir. Rapor kullanan çalışan sayısı 5-10 yıl aralığı esas olmak üzere kıdem ile doğru orantılı bir ivme göstermektedir. Rapor kullanma eğiliminin de bu aralıkta fazla olduğu %323 civarında olan personel rapor kullanım oranı ile desteklenebilir. Sözleşmeli personeller genel olarak daha genç ve kıdemsiz olmasına

rağmen %227 lik personel rapor kullanım oranı ile diğer statülerde istihdam edilen bu kıdem aralığındaki çalışanlarla benzerlik göstermektedirler. Personel rapor kullanım oranı ile de doğru orantılı olmak üzere işgücü kaybının en yoğun olduğu kıdem aralığı 5-10 yıl hizmeti olan grupta gözlemlenmektedir. Kıdem en az ve en fazla olduğu sınıflandırmada işgücü kaybı oranı daha az olmakla birlikte çan eğrisinin ortasında ki grupta bu oranda artış söz konusudur. 5 yıldan az ve 25 yıl üstünde %3'e kadar düşen işgücü kaybı, 5-10 yıl aralığında %22'lere kadar çıkmaktadır.

Tablo 6: Kıdem Yıllarına Göre Personel Rapor Kullanım Oranı İşgücü Kaybı

İstihdam Türü	Kıdem Aralığı	TÇS	KRS	RGS	RKÇS	RKO	RKPO	PRKO	İKO
657/4-a	5 YILDAN AZ	40	32	1124	14	%80	%35	%229	%11,71
	5-10 YILDAN AZ	98	136	3274	42	%139	%43	%323	%13,92
	10-15 YILDAN AZ	90	74	2218	36	%82	%40	%205	%10,27
	15-20 YILDAN AZ	196	157	3737	70	%80	%36	%222	%7,94
	20-25 YILDAN AZ	185	151	3216	70	%82	%38	%216	%7,24
	25 VE ÜSTÜ	236	144	2679	64	%61	%27	%226	%4,73
657/4-b	5 YILDAN AZ	125	63	971	28	%50	%22	%227	%3,24
632 SKHK	5 YILDAN AZ	16	16	660	5	%100	%31	%323	%17,19
	5-10 YILDAN AZ	145	221	7669	86	%152	%59	%258	%22,04
	10-15 YILDAN AZ	404	488	11489	175	%121	%43	%281	%11,85
	15-20 YILDAN AZ	16	22	144	8	%138	%50	%276	%3,75

Kısaltmalar TÇS: Toplam Çalışan Sayısı, KRS: Kullanılan Rapor Sayısı, RGS: Raporlu Gün Sayısı, RKÇS: Rapor Kullanan Çalışan Sayısı, RKO: Rapor Kullanım Oranı, RKPO: Rapor Kullanan Personel Oranı, PRKO: Personel Rapor Kullanım Oranı, İKO: İşgücü Kaybı Oranı

4. SONUÇ

Kurumların verimliliğini etkileyen en temel girdilerden birinin işgücü olduğunu göz önüne aldığımızda bu kaynağı en verimli şekilde kullanmanın kurumların başarısını arttıracak gerçeği yadsınamaz. Özellikle çalışmamızın gerçekleştirildiği alanın bir kamu sağlık kuruluşu olması verilen hizmetin niteliği gereği işgücü kaybının etkilerinin ağır hissedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Yapılan inceleme bir yıllık dönemde personel rapor kullanım oranının ve buna bağlı işgücü kaybının tolere edilebilir normal sınırların oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir. Çalışanların yaklaşık %252 gibi bir oranda rapor kullanma eğilimi göstermesi 24 saat hizmet veren bir kurumda personel planlaması yapılmasını güçleştirmektedir. Güvencesi daha az olan bir istihdam türünden (657/4-b) kanun hükmünde kararname ile güvenceli istihdam türüne (657/4-a) geçirilen personellerde hem rapor kullanım oranı hem de işgücü kaybı oranı hemen hemen tüm inceleme düzeylerinde oldukça yüksek çıkmıştır. İstihdam türünün gözle görülür bu etkisi ileride yapılabilecek çalışmalara ışık tutacak niteliktedir. Bir diğer taraftan sağlık mesleği çalışanlarının ağırlıklı bayan olması hem cinsiyet hem de hizmet sınıfı incelemelerinde işgücü kayıplarının fazla olduğunu göstermektedir. Kıdemi az olanlara kıyasla 5-15 yıl aralığında olanlarda yüzdeler artış göstermekte, kıdem 20 yıl üzerine çıktıkça azalma başlamaktadır.

Tüm bu göstergeler bize kamu sağlık çalışanlarının rapor kullanımına bağlı işgücü kayıplarının önlem alınması gereken alarm düzeyinde olduğunu göstermektedir. Yoğun çalışma temposu, var olan eleman sıkıntısı, yıllık izin kullanma ile ilgili yaşanan zorluklar çalışanları özellikle tek hekim raporu almaya itmektedir. Hekimlerle yakın çalışma ortamı içinde bulunan çalışmamız özellikle sağlık çalışanları bu ilişkiler doğrultusunda rapora ulaşım kolaylığı yaşamaktadırlar. Kullanılan raporlara uygulanan döner sermaye kesintisi kişiler üzerinde verilen ödemenin miktarından dolayı istenilen caydırıcılığı sağlamamakta, kişiler rapor kullanmayı maddi gelire tercih etmektedirler. İş yükünün ağır olduğu kamu sağlık kurumlarında eleman eksikliğinin giderilmesi yoğun çalışma temposunu düşürecek ve yasal izinlerin daha kolay kullanılabilmesini sağlayacaktır. Döner sermaye ödeme

oranlarının arttırılması ile rapor kullanımına bağlı kesintinin caydırıcılığı artacak ve kişiler maddi kayba uğramayı göze alamayacakları için gerçek dışı rapor kullanma eğilimleri azalacaktır. Çalışanların aidiyet, memnuniyet, tükenmişlik gibi psikolojik durumlarının rapor kullanma eğilimlerine etkileri araştırılarak elde edilen veriler doğrultusunda kurumların iyileştirmeler yapmaları işgücü kayıplarını azaltacaktır.

KAYNAKLAR

Devlet Memurları Kanunu (14.07.1965), TC Resmi Gazete, 657, 23.07.1965

Devlet Memurları Kanunu'nun 4'üncü Maddesinin (B) Fıkrası ile 4924 Sayılı Kanun Uyarınca Sözleşmeli Personel Pozisyonlarında Çalışanların Memur Kadrolarına Atanması Amacıyla Devlet Memurları Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 632, 02.06.2011

Eren, E. (1993). Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Yayınları.

Örücü, E. ve Kaplan, E. (2001). Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarında Devamsızlık Sorunu. Yönetim ve Ekonomi, 7 (1), 93-111.

Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar, TC Resmi Gazete, 16330, 28.06.1978

Simplifying Association Rules for the Development of Efficient Business Strategies from Basket Analyses

Joshua D. Cowley¹, Güzin Özdağoğlu², Sabri Erdem³

Abstract

Over the last two decades the amount of data collected by enterprises has grown to tremendous levels. As the amount of data has grown, the need to develop techniques that process that data quickly and efficiently has also grown. One of these techniques, data mining, consists in finding patterns in large sets of data. Association rule mining, also known as frequent itemset mining, is a descriptive data mining technique which uses specific probabilities, especially those known as support and confidence, to find significant associations among items in transactional data. An association rule is a conditional statement that gives predictions on the occurrence of an itemset given the occurrence of other items in a particular transaction set. These kinds of rules are often used for basket analysis in marketing applications. The associations are converted into rules, if their probabilities are above the thresholds determined at the beginning of the analysis. The analysis can produce far more rules than can be easily managed. Thus, a common problem for association rule mining is that the number of association rules found are still too large to be of use to decision makers. This largely stems from the fact that association rule mining generates many redundant rules, but it is also because the rules are generated in a logically simple form which makes it impossible to abstract multiple rules into a single rule.

In this paper we propose an algorithm and a heuristic technique for simplifying the rules generated by association rule mining algorithms. Our algorithm first introduces a very simple and effective method of eliminating redundant rules. We then show that by rewriting the rules in a higher order logic, we can often further reduce the rules. Student preferences in the elective courses in a faculty of business and sample public data on supermarket baskets are used as sample applications of our method. In each case, the association rules are drastically simplified and it is easy to see that these results will generalize to other data sets.

The FP-Growth algorithm is used as a starting point to extract the frequent itemsets based on support values. Association rules are then obtained through confidence values calculated over the frequent items sets. Additional metrics such as lift and p-s ratio are also used to detect the significance of the associations. Although we apply the FP-Growth algorithm to extract the rules, the proposed approach for reducing the number of rules is independent from the algorithm that is used to obtain associations.

Key Words: Association Rule Mining, Rule Reduction, Heuristic Algorithm

JEL Classification Codes: C49, C63

¹ Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Division of Quantitative Methods, Turkey, joshua.cowley@deu.edu.tr

² Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Division of Quantitative Methods, Turkey, guzin.kavrukkoca@deu.edu.tr

³ Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Division of Quantitative Methods, Turkey, sabri.erdem@deu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Over the last two decades the amount of data collected by enterprises has increased tremendously. As the amount of data has grown, the need to develop techniques that process that data quickly and efficiently has also grown. One of these techniques, data mining, consists in finding patterns in large sets of data. The importance of finding these patterns cannot be stressed enough. There is often simply too much data for a person to process on their own. Unfortunately, in many cases data mining techniques find so many patterns that there are still too many to be processed by an individual.

Association rule mining, also known as frequent itemset mining, is a type of data mining for finding interesting patterns, correlations, associations or casual structures in data sets related to attribute values that exist together with particular frequencies (Agrawal et al. 1993; Zhao and Bhowmick, 2003). More specifically, an association rule is a conditional statement that gives predictions on the occurrence of one or more items based on the occurrence of other items in a particular transaction set. These kinds of rules are often used for basket analysis in marketing applications (Tan et al., 2006).

When there are a large number of items, association rule mining often produces an intractably large set of association rules. However, a significant portion of these rules can be simplified or eliminated because they can be deduced from other rules in the set. The resulting set, often called a closed set of association rules, can be used to deduce any other rules in the original set.

The most widely used algorithm for the application of association rules is the Apriori algorithm. Instead of working with the entire data set, the Apriori algorithm takes a sample in the data set. The algorithm uses two proportional parameters, ranging from 0 to 1, called support and confidence values. Support value association determines whether the value of the related attribute is above a pre-established minimum support value and whether the

confidence level is higher than the pre-established minimum confidence level. If the calculated proportions are above the predetermined support and confidence values, the Apriori algorithm turns it into a rule.

We provide an algorithm which, starting with the original (typically large) rule set, returns a non-redundant set. We then show that by rewriting the rules in a higher order language of logic and employing some manual heuristics, it is often possible to achieve an even further reduction in the rule set without loss of information.

2. LITERATURE REVIEW

We review two sets of literature. The first concerns association rule mining in general and the second concerns minimizing the set of association rules.

2.1 Association Rule Mining

Association rule mining, or frequent itemset mining, is a type of data mining used to find associations, patterns, correlations, or causal structures between items in a data set. It accomplishes this by looking at the frequency with which different items occur together in the data set (Agrawal et al., 1993; Zhao and Bhowmick, 2003).

More specifically, an association rule is a conditional statement that gives predictions on the occurrence of one or more items based on the occurrences of other items in a particular transaction set. For example, an association rule for supermarket transactions might show that when purchasing meat it is also common to purchase vegetables. These kinds of rules are often used for basket analysis in marketing applications (Tan et al., 2006).

A variety of algorithms exist for association rule mining e.g., AIS, Apriori, FP-Growth, Apriori-TID, Eclat and DIC (Hipp et al., 2000; Han et al., 2000; Zhao and Bhowmick, 2003; Motoda and Ohara, 2009). Each of these algorithms has advantages and disadvantages as identified in (Kaur and Madan, 2015). Differing expectations, data structures, and problem

characteristics, and the disadvantage of existing algorithms have resulted in the development of additional methodologies in this field (Tan et al., 2006; Aggarwal et al., 2014). However, the most commonly used algorithms are based on the Apriori algorithm.

These algorithms first generate sets of items based on joint occurrences of items in a transaction. For example, suppose a store sells 10 items, which we will label I_1, \dots, I_{10} and they have data on 1000 transactions. If one transaction contains I_1, I_3 and I_7 then the following itemsets are generated, $\{I_1, I_3\}$, $\{I_1, I_7\}$, $\{I_3, I_7\}$ and $\{I_1, I_3, I_7\}$. They then calculate *support* values in order to filter the itemsets that should be considered candidates for creating association rules. Support is the proportion of transactions which contain the item set. If $\{I_1, I_7\}$ occurs in 350 of the 1000 transactions, then its support is 0.35. The final step is to generate association rules based on the *confidence* for each rule. Confidence indicates how often the association rule is true. If I_1 occurs in 500 transactions, then the rule $I_1 \rightarrow I_7$ has a confidence of $350/500 = 0.7$. On the other hand, if I_7 occurs in 700 transactions, then the rule $I_7 \rightarrow I_1$ has a confidence of $350/700 = 0.5$. When all the confidence values have been calculated the set of association rules is pruned with respect to a threshold value of confidence (Borgelt, 2005).

Having passed the support and confidence thresholds, it is still possible for some rules to be the result of arbitrary co-occurrences of statistically independent items. Therefore several other metrics are employed to insure statistical dependence between the items in the itemsets. These include the p-s ratio, lift, and conviction (Vreeken and Tatti. 2014). However, discussion of these metrics goes beyond the scope of this paper.

2.2 Reducing the Number of Association Rules

Several researchers have looked closely at reducing the rules generated by an association algorithm. Zaki (2000) reduces the number of rules by generating what

he calls closed frequent itemsets. Closed frequent itemsets are a set of association rules which are sufficient to generate a larger itemset. Zaki's method produces the closed frequent itemset during the association rule generation process. He shows that the resulting closed frequent itemset has a complexity that is linear in the length of the longest frequent itemset. This compares favorably to the complexity of standard association rule mining which is exponential in the length of the itemset.

Li et al., (2001) offer a different method of reducing the association rule set. They generate what they call the informative rule set. The informative rule set can be generated without first generating all association rules. It will typically be smaller even than the closed frequent itemset generated by Zaki's algorithm. Although the informative rule set is generally smaller than the closed frequent itemset set, it comes at a cost because not all association rules can be derived from the informative rule set. They get around this by limiting themselves to what is arguably the most important use of association rules, prediction. Under reasonable assumptions, the informative rule set can generate the same predictions as the non-redundant rule set. For example, given that a customer has purchased a computer, both informative and non-redundant rule sets would allow one to predict that the customer is likely to buy a monitor.

3. METHODOLOGY

The proposed methodology in this paper can be considered as a decision support process which starts by generating a set of initial association rules and ends with a significantly smaller set of non-redundant rules.

3.1 Generating Association Rules

Association mining tends to produce a very large number association rules about the items in the transaction data set. Often the sheer number of rules prohibits a decision maker from being able to use them to develop policies or strategies. This paper combines an algorithmic and a manual heuristic

methodology aiming to reduce the number of association rules to a minimum number from which all other association rules can be derived. This generally results in a significantly smaller rule set which is easier to understand by a decision maker.

We use the FP-Growth algorithm as a starting point to extract the frequent itemsets. The FP-Growth algorithm follows a divide-and-conquer strategy. This strategy provides a significant advantage in speed when compared to other related algorithms, e.g. AIS, SETM, and Apriori. While other algorithms search the data set multiple times, FP-Growth only searches the entire data twice. In the first pass through the data set association rules are sorted according to their support values and in the second pass each transaction is mapped to a path in what is called the FP-Tree. Multiple transactions can have the same path in the tree if the itemsets in the antecedent or consequent overlap. In a final step the rules are placed in a tree data structure (Birant et al., 2010). Although we use the FP-Growth algorithm here, it is worth noting that our method for reducing the number of rules is independent from the algorithm used to obtain the associations rules.

FP-Growth can generate frequent itemsets without candidate itemset generation by following a two-step approach (Tan et al., 2006: 363).

Step 1. Build a compact data structure called the FP-Tree by making two passes over the data set:

Pass 1:

- a) Search the data set and find support for each item in the set.
- b) Eliminate items with low frequency depending on the support values.
- c) Sort items passing the support threshold in decreasing order.
- d) Build the FP-Tree using this order to determine the common parent nodes for each itemset.

Pass 2:

- a) Read one transaction at a time and map the transaction to a path in the FP-Tree (paths will overlap if they have common items, e.g. having same parent nodes)
- b) Use a fixed order where paths can overlap
- g) Maintain pointers between the nodes that have the same item to creating single links.

Step 2. Extract frequent itemsets directly from the FP-Tree

- a) Process each parent path sub-tree recursively by using divide-and-conquer approach to extract the frequent itemsets,
- b) Merge the solutions.

As mentioned before, association rules are created from the frequent itemsets which are filtered with respect to the confidence values (Tan et al., 2006). We developed a data process in RapidMiner Studio 7.5 to implement the FP-Growth algorithm and generate the association rules.

3.2 Removing Redundant Rules

After obtaining the initial rule set from the FP-Growth algorithm, we apply one algorithmic and one manual technique to remove redundant rules and simplify the rule set. Since all the rules in the rule set have met the minimum thresholds for support and confidence, we ignore that information in what follows. Each rule will then have the form $\{A_1, \dots, A_n\} \rightarrow \{C_1, \dots, C_m\}$, where A_i are items in the antecedent of the rule and C_i are items in the consequent. Using standard logical notation this can be written $[(A_1 \& \dots \& A_n) \rightarrow (C_1 \& \dots \& C_m)]$.

Our first technique is to remove all rules that are implied by another rule with a simpler antecedent. For example, suppose we have a rules, $R_1: [A_1 \rightarrow C]$. From this it follows trivially that $R_2: [A_1 \& A_2 \rightarrow C]$. Therefore if our rule set contains both R_1 and R_2 , we can remove R_2 knowing that we can derive

it later if needed. More generally we can say that given any two rules, R_1 and R_2 , whose consequents are the same, if the antecedent of R_1 is a subset of the antecedent of R_2 , then we can eliminate R_2 without loss of information.

Our second technique is to remove rules that are implied by another rule with a more complex consequent. For example, if $R_1: [A \rightarrow C_1 \& C_2]$, then it follows that $R_2: [A \rightarrow C_1]$. Therefore, we can remove R_2 given that R_1 is in the rule set. We can generalize this by saying that given two rules, R_1 and R_2 , whose antecedents are the same, if the consequent of R_2 is a subset of the consequent of R_1 , then we can eliminate R_2 without loss of information.

A simple algorithm for the first technique would be to group rules by their consequents using any standard binning algorithm. Then progress through the list of rules in each group checking if the antecedent of each rule, R_i is a subset or a superset of the antecedent of a previous rule. If it is a subset, *remove the previous rule from the group.* If it is a superset, *remove R_i from the group.* Finally, *merge the remaining rules in each group.*

A similar algorithm can be constructed to accomplish the second technique. This time we group the rules by their antecedents. Then progress through the list of rules in each group checking if the consequent of any rule, R_i , is a subset or superset of a previous rule, R_j . If it is, a subset, then remove R_i from the group and if it is a superset, then remove R_j and the rule set. Finally, *merge the remaining rules in each group.*

Application of these two algorithms on a set of association rules results in a non-redundant closed rule set, meaning that all the rules from the original list are derivable from the new set and that no rule in the new set is derivable from other rules in the set. Previous research (Zaki, 2000; Li, Shen, and Topor, 2001) in this area has stopped when they achieved a non-redundant rule set, or even just slightly redundant closed rule set. In this paper we apply other heuristic techniques to decrease the number of rules even further.

However, these further techniques require a shift in the way we represent rules.

A weakness with the output of association rule mining is that the rules are represented using propositional logic. The only thing we are able to say about item I is that it is in a basket. We can use that information to infer that other items might be in the basket as well, but we cannot say anything more about I itself. In this language we are unable to make more generalized claims because we can only refer to individual items. For example while we can state that “Pencils \rightarrow Paper”, “Staples \rightarrow Paper”, and “Scissors \rightarrow Paper”, we cannot generalize that to say that “Office supplies \rightarrow Paper”, because office supplies are not an item. For this we need to be able to say that multiple items share a common property. In order to do that we need a more expressive language such as that of predicate logic.

In the language of propositional logic we have items, and logical connectives such as ‘&’ and ‘ \rightarrow ’. The language of predicate logic extends and augments that of propositional logic by adding predicates, (i.e. properties of items), variables (e.g. x , y), and two quantifiers, all $\forall(x)$ and some $\exists(x)$. We now convert our previous example using predicate logic notation.

OfficeSupplies(*pencils*) & OfficeSupplies(*eraser*) &
OfficeSupplies(*staples*)

says that pencils, erasers, and staples are office supplies.

$\forall(x), \text{Purchase}(x) \& \text{OfficeSupplies}(x) \rightarrow \text{Purchase}(\textit{pencils})$

says that if a purchase of office supplies is made, then a purchase of pencils will also be made.

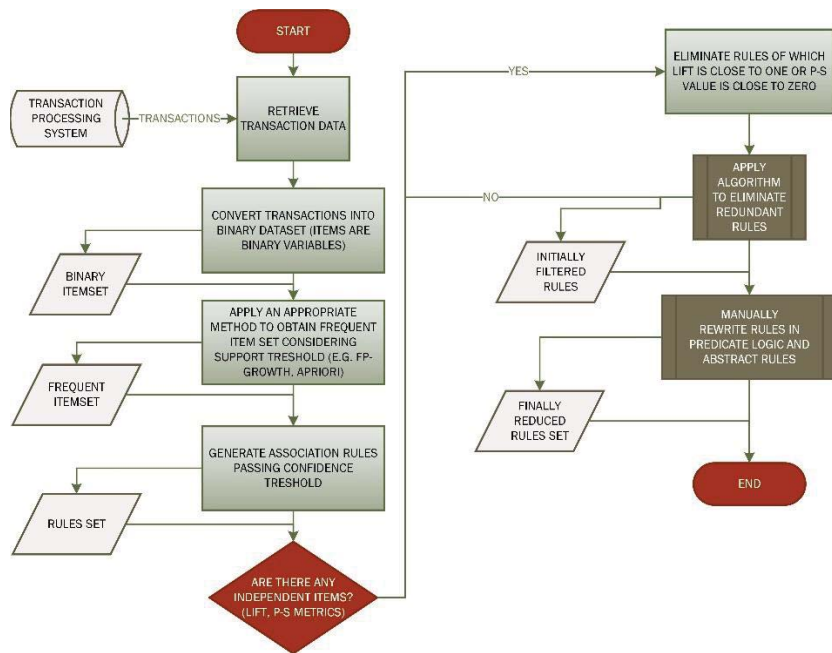

Figure 1 gives a summary of our methodology.

Unfortunately, forming generalizations from rules in this way is a task that cannot consistently be done by a computer. It requires an understanding of what the items in the basket really are and how they might be related. Therefore, this step can only be done manually by someone that is familiar with the content of the items and logic.

4. RESULTS

Two sample data sets were used to test the proposed algorithm for reducing and abstracting the association rules obtained from association rule mining. The first data set was extracted as a query (binary data) from a sample supermarket database (North, 2013) that included 108,132 transactions related to 11 product groups. The second data set was obtained from the students' elective course registrations including three semesters. For this data set, course registration lists were transformed into binary matrices for each semester and then joined with respect to student identity numbers. The final data set contains 70 students and 60 courses which the students can take.

Running the FP-Growth algorithm on the sample supermarket basket data resulted in 20 rules with a support which met the minimum threshold of 0.2.

Running the first step of our pruning algorithm left 10 rules. Running the second step had no effect because there were no consequents with more than one item. However, in the final manual step we were able to collapse 7 rules into just one by recognizing that no matter what people bought, they were likely to buy juice. This left a total of 4 rules equating to an 80% reduction from the original rule set.

Running the FP-Growth algorithm on the student elective course registrations, resulted in 96 association rules with a support that met the minimum threshold of 0.12.

The first step of our pruning algorithm reduced this to 54 rules. The second step left 37 rules.

In the manual step we were able to abstract a rule stating that $\forall x, \text{Course}(x) \rightarrow A(x)$, where A was one particular course. This essentially says that A is a popular course and that it has no significant influence on other classes students will take. This allowed us to eliminate 12 more rules leaving us with a total of 25 association rules equating to a 74% reduction from the original rule set.

Further reduction could have been achieved by considering the topics of the courses. For example, an examination of the remaining rules indicated that students taking any course in macroeconomics were more likely to take other macroeconomics courses. However, abstracting away from specific course titles was not desired in this case.

5. CONCLUSION

As discussed above, one of the major draw backs of data mining is that even the mined data can be too much to be of direct use by a decision maker.

We have detailed a method of mining association rules from large data sets and a way of reducing the association rules to a manageable number.

There are two things that make the current methodology unique. First, previous research into reducing the number of association rules generated has focused the initial process of generation. This tends to dramatically slow down the association rule mining process. Furthermore, these techniques cannot be used for sets of pre-existing association rules. Our method allows us to begin with the FP-Growth algorithm which is arguably the fastest algorithm for mining association rules. After the rules are generated, we are able to reduce the number of rules using algorithmic and manual techniques.

The second unique feature of the present work is that we rewrite the association rules in a more sophisticated logical language. This allows us to make generalizations over the items. These generalizations allow us to make more abstract rules which can significantly reduce the total number of rules in a set.

We tested our methodology on two sets of data. A sample supermarket database and a database of elective course registrations covering 3 years. In each case our method dramatically reduced the number of association rules generated by the FP-Growth algorithm by 80% and 74% respectively.

The methodology employed in this paper can be used both for new association rule mining cases as well as for already mined association rules. The result is a set of association rules which are significantly easier to use by decision maker.

REFERENCES

AGGARWAL, C. C., BHUIYAN, M. A., AL HASAN, M. (2014), "Frequent Pattern Mining Algorithms: A Survey", *Frequent Pattern Mining*, (Eds. C. C. Aggarwal and J. Hans), Springer International Publishing, Switzerland, 19-64.

- AGRAWAL, R., IMIELINSKY, T., SWAMI, A. (1993), "Mining Association Rules between Sets of Items in Large Databases", *ACM SIG-MOD Conference on Management of Data*, Washington, 207-216.
- BIRANT, D., KUT, A., VENTURA, M., ALTINOK, H., ALTINOK, B., ALTINOK, E. and IHLAMUR, M. (2010), "İş Zekası Çözümleri için Çok Boyutlu Birliktelik Kuralları Analizi", *12. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, Muğla, Turkey, 257-264.
- BORGELT, C. (2005), "An Implementation of the FP-Growth Algorithm", *1st International Workshop on Open Source Data Mining: Frequent Pattern Mining Implementations*, USA, 1-5.
- HAN, J., PEI, J., YIN, Y. (2000), "Mining frequent patterns without candidate generation." *ACM sigmod record*, 29(2),1-12.
- HIPP, J., GÜNTZER, U., NAKHAEIZADEH, G. (2000), "Algorithms for Association Rule Mining — A General Survey and Comparison", *SIGKDD Explorations*, 2(2), 1–58.
- KAUR, J., MADAN, N. (2015), "Association rule mining: A survey", *International Journal of Hybrid Information Technology*, 8(7), 239-242.
- LI, J., SHEN, H., TORPOR, R. (2001), "Mining the Smallest Association Rule Set for Predictions", *Proceedings of the 2001 IEEE International Conference on Data Mining*, USA, 361-368.
- MOTODA, H., OHARA, K. (2009), "Apriori," *The Top Ten Algorithms in Data Mining*, (Eds. X. Wu and V. Kumar), *Chapman and Hall/CRC*, NY, 75-106.
- NORTH, M.A. (2013), "Basic Association Rule Mining in RapidMiner", *RapidMiner: Data mining use cases and business analytics applications*, (Eds. M. Hofmann and R. Klinkenberg), *CRC Press*, NY, 97-118.
- TAN, P-N., STEINBACH, M., and KUMAR, V. (2006), *Introduction to Data Mining*, Addison-Wesley, USA.

VREEKEN, J., TATTI, N. (2014), “Interesting patterns”, *Frequent Pattern Mining*, (Eds. C. C. AGGARWAL, J. Hans), Springer International Publishing, Switzerland, 105-134.

ZAKI, M. J. (2000), “Generating non-redundant association rules”, *6th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, USA, 34-43.

ZHAO, Q., BHOWMICK, S. S. (2003), *Association Rule Mining: A survey*. Nanyang Technological University, Singapore.

Osmanlı-Türk Anayasal Tarihinde Kurucu İktidarın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Özge ÇELEBİ¹

Özet

Anayasalar, iktidarı sınırlandırmak ve temel hakları güvence altına almak için yapılan toplum sözleşmeleridir. Anayasayı yapan ve değiştiren iktidar “kurucu iktidar” olarak adlandırılır. Osmanlı’da Anayasacılık hareketleri, 19. yüzyıl başında başlamış olsa da iktidarın tam anlamıyla sınırlandırılması ve temel hakların güvence altına alınması, ancak 1909’da türev iktidarın ortaya çıkması sonucunda olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldığı anayasacılık mirasını, 1921 Anayasa’sı yapımında ortaya çıkardığı kurucu meclisle daha da ileriye taşımıştır. Cumhuriyet’in kurulmasının ardından yeni devletin ilk ayrıntılı anayasası olan 1924 Anayasası ise, kurucu bir meclisin iradesiyle yazılmamasına rağmen, yine bir asli kurucu iktidarın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Devletin köklü reformları sadece asli kurucu iktidar eliyle değil, türev kurucu iktidar eliyle de hayata geçirilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları ise, asli kurucu iktidarın darbe sonrası ortaya çıkışına örnektir. 1961 Anayasası, 1982 Anayasası’na kıyasla, kolektif (birlikte) anayasa yapımı ve sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımı bakımından daha demokratik bir paydada yer almaktadır. Ancak türev kurucu iktidarın ortaya çıkışı bakımından, 1982 Anayasası, Osmanlı-Türk Anayasal tarihinde en çok değişiklik geçiren anayasa metnidir.

Çalışmada, Osmanlı-Türk Anayasal tarihinde, anayasaların yapımında başat rol oynayan sebepler ve anayasa yapım yöntemleriyle birlikte, türev kurucu iktidarı ortaya çıkaran nedenler incelenecektir. Ardından, kurucu iktidarın yapısal bir değişime uğrayıp uğramadığı, Anayasa Mahkemesi kararları doğrultusunda belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler— Kurucu İktidar, Anayasa yapımı, Anayasanın değiştirilmesi, Osmanlı-Türk Anayasal Hareketi.

JEL Sınıflama Kodları: K00, K10.

The Occurrence and Development of Constituent Power in Ottoman-Turkish Constitutional History

Abstract

Constitutional laws are social contracts that limit the power and assure basic rights. The power that establishes and amends a constitution called “Constituent Power”. Even if constitutionalism started in Ottoman Empire in early 19th century, full restriction of power and assurance of basic social rights occurred as a result of appearance of derived constituent power in 1909.

Turkish Republic developed his constitutinal heritage of Ottoman Empire with the help of constituent power that occurred in making of 1921 Constitution Act. The 1924 Constitutional Act, the first detailed Constitution of new state after establishment of Republic, occurred as a output of Primary Constituent Power even if it was not written by a self-controlled Constituent Power. Radical reforms of new state were implemented not only by Primary Constituent Power but also Derived Constituent Power. 1961 and 1982 Constitutinal Acts are examples of occurrence of Primary Constituent Powers after (military) coup. 1961 Constitutional Act is much more democratic when compared to 1982 Constitutional Act in terms of collective constitution making and attendance of nongovernmental organizations.

¹ Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk A.B.D., ozgemarmara@gmail.com.

But 1982 Constitutinal Act is the one which was modified many times in Ottoman-Turkish Constitutional History in regards of derived constituent power.

In this study, principal reasons and different methods of making constitutions in Ottoman-Turkish Constitutional History and the reasons why derived constituent powers occurred will be examined. Afterwards if the constituent powers were changed structurally will be determined in accordance with Constitutinal Court Desicions

Keywords— *Constituent Power, Make a Constitution, Amendment, Derived Constituent Power, Ottoman-Turkish Constitutional History.*

JEL Classification Codes: *K00, K10.*

1. GİRİŞ

Anayasalar, iktidarı sınırlandıran, temel hak ve özgürlükleri güvenceleyen metinlerdir. Bir anayasanın ilk defa yapılması kadar, bu metnin değiştirilmesi de en az onun kadar önem taşımaktadır. Anayasayı yapma ve değiştirme gücüne “kurucu iktidar” denmektedir. Kurucu iktidar ise, anayasayı en baştan yapan (asli kurucu) ve mevcut anayasayı belli kurallar çerçevesinde değiştiren (türev kurucu) iktidar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Dünya anayasacılık tarihi değerlendirildiğinde, Osmanlı-Türk anayasal tarihinde ilk yazılı anayasanın yüzyıla yakın bir gecikmeyle ortaya çıktığı görülmektedir. Avrupa’da anayasacılık hareketini başlatan “hak temelli” toplumsal hareketler, Osmanlı İmparatorluğu’nda yerini “iktidar temelli” hareketlere bırakmıştır. Zira Osmanlı-Türk anayasacılığında asli kurucu iktidarın çıkış noktasında, olağanüstü dönemlerde yeni bir devlet düzeninin inşası dikkat çekmektedir.

Anayasa metninin değiştirilmesi gerekliliği ise, sıklıkla 1982 Anayasası döneminde öne çıkan olgudur. Sadece değiştirilen metinler değil, türev kurucu iktidarın sınırının belirlenmesi, birçok kez tartışma konusu olmuştur. Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde yarattığı içtihat ile anayasa değişikliklerini denetleyebilmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin kendisine açtığı bu düzenleme alanı, türev kurucu ve asli kurucu iktidar tarafından da çeşitli sınırlar dahilinde, Anayasa metinlerinde kendisine yer bulmuştur.

2. TÜRK ANAYASAL DÜZENİNE TARİHİ BİR BAKIŞ

Batı’ya oranla, yüz yıl gecikmeyle yaşanan ilk anayasal hareketlerimizin başlangıcı, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’na dayanmaktadır. Dünyadaki

anayasal gelişmelerin çıkış noktası İnsan Hakları ve Yurttaşlık Belgesi ekseninde yer alırken, Osmanlıda anayasal gelişmelerin çıkış noktası ise, zayıflayan merkezi otoriteyi güçlendirmek ve İmparatorluğun çöküşünü önlemekle sınırlıdır.

2.1. Monarşiden Meşrutiyet'e Osmanlı Anayasal Gelişimi

1808 tarihinde imzalanan Sened-i İttifak, yeniçeri ayaklanmaları sonucunda zayıflayan merkezi otoritenin, ayanların desteğiyle yeniden eski gücüne kavuşturulması amacını taşımaktadır. Padişahın ilk kez kendi gücünü sınırlayıp başka bir gücü tanıması ve ona önemli haklar vermesi (vergilerin belirlenmesinde ayanlarında söz sahibi olacağı ilkesi), belgenin anayasal açıdan önemini vurgulayan özellikleridir. Bu bakımdan 1215 Manga Carta'ya benzetilen belge, parlamentoya doğru geçişin ilk adımları olarak yorumlanabilir (Akşin, 1992: 118). Fakat ayanların desteği, devlet içi ayaklanmaları sonlandırmada başarılı olamamış, aksine Batı'daki temel hak ve özgürlük odaklı reformlar (özellikle 1789 "İnsan ve Yurttaşlık Haklar Bildirgesi), Osmanlı içinde çeşitli milliyetlerin ayaklanmalarına sahne olmuştur. İşte Tanzimat Fermanı'nın çıkışı tam da bu noktadır. Zira, Batı'daki yeniliklerin İmparatorlukta ayaklanmaları şiddetlendirerek kopuşlara yol açacağını sezen Osmanlı, toprak kaybetmemek adına iktidar-hürriyet çizgisini yeniden düzenlemiştir (Tanör, 2011: 84).

1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı, milliyet farkı gözetmeden uyrukluğ esasına göre hürriyetleri düzenlemiş, hükümdar tek taraflı olarak kendi iradesini sınırlamış ve Fermandaki hükümlerin dışına çıkmayacağı teminatı vermiştir (Tanör, 2011: 85-91). Hürriyet alanındaki reformlar, ilk defa bu belgeyle düzenlenmiş ve Tanzimat'tan sonra ilan olunan 1856 tarihli Islahat Fermanında da yenilenerek tasdik edilmiştir (Özbudun, 2014: 26). Islahat'ın Tanzimat'a göre ayırım noktası, uyrukluğ değil dindir. Buna göre din farkı gözetilmeden herkes eşit haklara sahip olacak, vergi, memuriyet, askerlik, eğitim gibi konularda fark gözetilmeyecektir (Gözübüyük, 2003: 107). Islahat'ın getirdiği yenilikler ise Osmanlıyı Meşrutiyet'e bir adım daha yaklaştırmıştır.

Sened-i İttifak'tan Islahat'a kadar bu üç belge incelendiğinde; belgelerin devlet ve halk arasında yapılan düzenlemeler yerine sadece devlet tarafından çerçevelenen maddelerle sınırlı olması ve devletin ilgili maddelere uyulmadığı takdirde herhangi bir yaptırımla karşılaşmaması bu belgeleri Anayasa niteliğinden uzaklaştırarak, bir "anayasal belge (Charte)" sınıflamasına sokmuştur (Abadan, 1957: 9).

1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi ise, kendinden önceki belgelerden hem yapılış hem de uygulanış yönüyle ayrılıp, Osmanlı'nın ilk anayasası sıfatına haiz olacaktır. Özellikle Fransa'daki gelişmeleri yakından izleyen aydınların girişimiyle, haklar için daha somut adımlara yönelmek istenmiştir. Kanun-i Esasi'nin yapımında her ne kadar 1776 Amerika Haklar Bildirgesi ve 1789 İnsan ve Yurttaşlık Haklar Bildirgesinden esinlenilmiş olsa da örnek olarak alınan unsur Belçika Anayasası olmuştur (Abadan, 1957: 9). Kanun-i Esasi'nin yapım aşamasında; devletin ileri gelenleri, ulemalar ve önemli devlet memurlarından oluşan bir komisyon kurulmuş, komisyonun içinde oluşturulan çalışma grupları vasıtasıyla tasarılar hazırlanmış ve bu tasarılar vekiller meclisince sırasıyla incelendikten sonra padişahın onayına sunulmuştur (Kılıç, 1990: 565).

Değiştirilemez maddelerin olduğu, kanun tasarısı ve anayasa değişikliği için nitelikli çoğunluğun arandığı Kanun-i Esasi'nin en büyük özelliği, beraberinde getirdiği meclis yapısıdır. Halk tarafından seçilenler (Heyet-i Mebusan) ve padişah tarafından atananların (Heyet-i Ayan) oluşturduğu meclis, padişahın iznini almak şartıyla kanun hazırlama ya da anayasa değişikliği yapmaya yetkilidir. Yapılan kanun tasarıları ya da anayasa değişiklikleri padişahın onayıyla yürürlüğe girebilecektir. Bir başka ifadeyle, padişahın mutlak veto hakkı vardır. Anayasa'nın düzenlediği temel hak ve özgürlükler kanunla sınırlıdır, ancak padişahın bu hakların kullanımı üzerindeki tasarrufu sınırsızdır.

Görülmektedir ki, hem meclisin yetkilerinin yürütmenin (padişahın) iznine bağlı olması hem de yürütmenin gücünün sınırsızlığı Kanun-i Esasiyi bugün ki anayasa anlayışının çok gerisinde bırakmaktadır. Meclisin yetki alanının padişahın isteğiyle sınırlandırılması, her an meşrutiyetten monarşiye dönülebileceği tehlikesini barındırmaktadır. Bu tehlikeye karşın, meclisin kapatılması durumu seçimlerin altı

ay içinde yapılması şartına bağlansada,1878’de kaybedilen bir savaş bahane edilip, meclis süresiz olarak kapatılmış ve monarşi rejimine süresiz olarak geri dönmüştür (Tanör, 2011: 159-161).

Otuz yıl boyunca uygulanan baskı rejimi, hürriyet isteğini daha da şiddetlendirmiş, bu istek geniş kitleler arasında yer bulmuştur. Çıkarılan isyanların merkezi otoriteyi sarsması sonucunda, 1908’de Kanun-i Esasi yürürlüğe konarak II. Meşrutiyet ilan edilmiştir (Özbudun, 2014: 26). İlki 1909 yılında olmak üzere, Kanun-i Esasi’de birçok köklü değişiklik yapılmıştır. Kanun-i Esasi’nin ilk halinde bireysel özgürlük ve hukuk eşitliği üzerine kurulu haklar mevcutken, dernek kurma, toplanma, haberleşme ve basın özgürlüğü getirilen yeni düzenlemelerdir (Kaboğlu, 2010: s. 36). Anayasa’da yapılan değişikliklerle iktidar sınırlandırılmış ve yasamaya geniş yetkiler tanınmıştır. Türev kurucu iktidarın gerçekleştirdiği bu düzenlemeler: hükümetin padişaha bağlı sadrazam tarafından kurulması ve yasamaya karşı sorumlu olması, mebusan meclisinin kanun önerebilmesi, mutlak veto yetkisinin kaldırılıp veto yetkisinin çeşitli sınırlamalar içinde kullanılması, meclisin ancak hükümet ve meclis arasında çıkan uyuşmazlık sonucu üç ay içinde seçimlerin yenilenmesi kaydıyla dağıtılmasıdır.

1909’da türev kurucu iktidarın gerçekleştirdiği düzenlemeler özgürlükler açısından son derece olumludur. Bu değişikliklerle birlikte parlamenter rejim tam manasıyla uygulanmaya başlamıştır. Fakat içte ve dışta kendini gösteren tehlikeler sonucunda anayasa askıya alınmış, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın kaybeden tarafta olması, “bireysel özgürlük” kavramından uzaklaşıp “ulusal özgürlük” kavramına doğru yönelmeye sebep olmuştur.

2.2 Milli Egemenliğe Geçiş: 1921 ve 1924 Anayasaları

1921 Anayasası, yeni bir rejim ve yeni bir devletin kuruluşuna zemin hazırlayan bir çerçeve anayasadır. I. Dünya Savaşı’nın kaybının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı’nın işgaline izin vermiş ve Meclis-i Mebusan süresiz olarak padişah tarafından feshedilmiştir (Tanör, 2011: 231-236). 1921 Anayasası, bu şartlara direnen ve çareyi halk egemenliğinde gören, yeni bir meclisin ürünüdür.

Büyük Millet Meclisi, 23.04.1920'de “olağanüstü yetkilere sahip meclis” sıfatıyla toplanmıştır (Gözübüyük, 2003: 119-120). Kanuni Esasi'nin mevcut sorunlara çözüm getiremeyeceğini düşünülmüş, İcra Vekilleri Heyeti tarafından “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası” adıyla yeni bir anayasa tasarısı hazırlanmıştır (Sezer, 2010: 175). 1921 Anayasası'na göre; meclis tüm yetkileri elinde toplamıştır, devlet idaresi halk yönetimi yani demokrasidir. Temel haklardan söz edilmeyen anayasa, Kanun-i Esasi'yi tümünden kaldırmıştır değildir. Kanun-i Esasi 1924 Anayasası ile yürürlükten kalkacaktır (Kili, 2001: 84-54).

1923 yılında anayasada yapılan değişiklik ile, devletin hükümet şekli Cumhuriyet olarak kabul edilmiş ve bu değişiklik yeni bir anayasa ihtiyacı doğurmuştur. 1875 Fransa ve 1921 Polonya Anayasası'ndan esinlenerek hazırlanan tasarı, Kanun-i Esasi Encümeni tarafından hazırlanmış ve genel kurulda görüşülen tasarı meclis tarafından kabul edilmiştir (Sezer, 2010: 176). Parlamenter rejim ve meclis hükümeti sistemi özellikleri getiren anayasa, karma hükümet rejimini benimsemiş ve ayrı bir yürütme organı yaratılmıştır. Anayasa'nın içinde değiştirilemez maddelere yer verilmiştir. Laiklik, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, çok partili siyasal hayat, 1924 Anayasası'nın getirdiği en önemli yeniliklerdir. Temel haklar ve özgürlükler bakımından doğal hukuktan esinlenilmiştir.

2.3 Hukuk Devleti'ne Geçiş: 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960'ta, askerler tarafından yönetime el konulmuş ve meclis yetkileri, askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Tanör, 2013:3). Yeni bir anayasa yapımı konusunda karar alan MBK, anayasa ve seçim kanunu hazırlama görevini, içinde sivil kanadın da bulunduğu bir Kurucu Meclisin (MBK ve Temsilciler Meclisi) yerine getirmesine karar vermiştir (Gözübüyük, 2003: 134). Temsilciler Meclisi içinden oluşturulan Anayasa Komisyonu, hazırlanan tasarılar² ışığında ve demokratik ülkelerin anayasalarından da esinlenerek (1947 İtalya ve 1949 Almanya) yeni bir tasarı yapmıştır (Sezer, 2010:

² Temsilciler Meclisi üyeleri; siyasi partiler (DP hariç), meslek kuruluşları, öğrenci birlikleri, iller, sendikalar, üniversiteler, odalar, yargı organları, devlet başkanı ve MBK tarafından temsilci gönderme esasına göre belirlenmiştir. Anayasa taslağının hazırlanması Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerine verilmiştir.

176). MBK'nın da onayından geçen tasarı halk oylamasına sunularak kabul edilmiştir.

1961 Anayasası ile Cumhuriyet Dönemi'nde ilk kez, parlamenter rejim ve kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Hukuk devleti, sosyal devlet, demokratik devlet ilkeleri yine 1961 Anayasası'nın getirdiği yeniliklerdir. Çoğulcu Demokrasi'nin benimsendiği ve temel haklarla özgürlüklerin geniş anlamda yer aldığı anayasada, İnsan haklarına dayalı devlet ilkesi benimsenmiştir.

1961 Anayasası Türkiye'nin şimdiye kadar sahip olduğu en demokratik anayasadır. Fakat, 1971 yılında askerlerin yönetime el koyması ve devlet otoritesini güçlendirmek için köklü anayasa değişiklikler yapmasıyla, özgürlükler sınırlandırılmıştır. Yürütmenin güçlendirilmesi, yargının zayıflatılması, özgürlüklerin sınırlandırılması, bu dönem anayasa değişikliklerinin temel özellikleridir. 1971 anayasa değişiklikleri, 1982 Anayasası'nın getireceği düzenlemeler için bir köprü görevi üstlenmiştir (Kaboğlu, 2010:41).

1961 Anayasasıyla birlikte ilk defa, türev kurucu iktidarın yaptığı anayasa değişikliklerinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetiminin önü açılmıştır. Zira 1961 Anayasası'nın ilk halinde mevcut olmayan bu husus, Anayasa Mahkemesi'nin 1965 yılında verdiği bir karar sonucunda ortaya çıkmıştır.³ Nitekim yüksek mahkeme, 1971 yılında bir anayasa değişikliğini şekil bakımından denetlemiş ve anayasaya aykırı olduğuna hükmederek iptal etmiştir.⁴ Böylece ilk defa, asli kurucu iktidarın çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde anayasayı değiştirme gücünü elinde bulunduran türev kurucu iktidarın yetkilerinin, yargı erki tarafından denetlenebileceği içtihadı ortaya çıkmıştır. Ancak 1971'de yapılan askeri müdahalenin ardından gerçekleştirilen Anayasa değişikliği sonrasında, Anayasa değişikliklerinin sadece şekil bakımından Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebilmesine olanak tanınmıştır (m. 147).⁵ 1982 Anayasası da anayasa

³ E. 1964/38, K. 1965/59, Kt. 16.11.1965.

⁴ E. 1970/1, K. 1970/31, Kt. 16.06.1970.

⁵ 20.9.1971 gün ve 1488 sayılı Kanunla.

değişikliklerinin denetimi bakımından, 1961 Anayasası'nda gerçekleştirilen bu düzenlemeyi benimseyecektir.⁶

3. 1982 ANAYASASI

1982 Anayasası, askeri darbe sonucunda hazırlanmış bir olağanüstü dönem anayasasıdır. 1980 hareketini yapan komutanlara göre darbenin amacı, sivil iradenin sağlayamadığı kamu düzenini ve sarsılan devlet otoritesini yeniden inşa etmektir. Dolayısıyla hem anayasanın yapımı hem de içeriği bu düşünce etrafında şekillenmiştir.

3.1. 1982 Anayasası Yapım Aşaması

Dönemin anayasası bir tarafında askerlerin diğer tarafında sivillerin bulunduğu iki kanatlı kurucu meclis tarafından oluşturulmuştur. Danışma Meclisi (DM) sıfatıyla Kurucu Meclis içinde yer alan sivil kanatta, hiçbir siyasi aktöre yer verilmemiştir (Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2011: 13-18).

Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu ve yeni anayasayı yapmakla görevli olan DM, kendi içinden on beş kişilik bir Anayasa Komisyonu seçmiş ve anayasa metni bu komisyon öncülüğünde hazırlanmıştır (Özsoy, 2010: 71-78). Halkoyuna sunulacak Anayasayla ilgili, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarına hiçbir şekilde düşüncelerini açıklama ya da bu yolla halkı yönlendirme hakkı verilmemiştir.

1982 Anayasası, kendinden önceki anayasalara oranla içerik bakımından belirgin farklar göstermektedir. Otorite-hürriyet çizgisinde ağırlığı otoriteden yana kuran 1982 Anayasası, özellikle hak ve özgürlükler üzerindeki sınırlamalarıyla dikkat çekmiştir. Temel hak ve özgürlükler üzerinde “genel sınırlama” nedenlerinin uygulanması, sivil toplum kuruluşlarının siyasi partilerle olan ilişkisinin

⁶ 1982 Anayasası, Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetiminde de Türk Anayasa Mahkemesi'ne sınırlamalar getirmiştir. Buna göre Anayasa değişikliklerinin şekil denetimi, teklif, oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşülme yasağı bakımından mümkündür. Yüksek mahkemenin denetlenen Anayasa değişikliğini iptal edebilmesi ise, ancak Mahkeme üyelerinin üçte ikisinin oyu ile mümkündür (2010 Anayasa değişikliği, m. 149). Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 5 Haziran 2008 tarihli kararı, Mahkemenin 1961 Anayasası'ndaki içtihadına benzer niteliktedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 10. ve 42. Maddelerinde yapılan bu değişikliğin, m. 4'e aykırı olmasından hareketle, esasa girerek mevcut değişikliğin iptaline karar vermiştir.

yasaklanması, kamu görevlilerine getirilen grev ve sendika yasakları, seçme haklarını kısıtlayan uygulamalar 1982 Anayasası'nın radikal düzenlemeleridir.

Devletin erkleri içinde yürütmeye ve özellikle de Cumhurbaşkanına geniş yetkiler verilirken, yasamanın yetkileri indirgenmiş, yargıya ise bu üç erke oranla çok daha kısıtlayıcı uygulamalar getirilmiştir. Darbeyi yapanların hem yürütme - yasama organları, hem de anayasa içinde yetkilerle donatılması sivil irade ve hürriyetin geri plana atılmasına neden olmuştur.

3.2. Anayasayı Sürekli Yenileme İhtiyacı: 1982 Anayasası

1982 anayasasının referandum sonrası kabul edilmeme olasılığı karşısında halka herhangi bir seçenek sunulmayışı, halkı olumsuz yönde etkilemiş ve cumhurbaşkanlığı seçimiyle birlikte oylanan anayasa belirsizlik korkusu altında büyük bir oranla kabul edilmiştir. 1987'de siyasi haklarla ilgili ilk anayasa değişikliği yapılmıştır. Bundan sonra sırayla 1993, 1995, 1999 (2 kez), 2001 (2 kez), 2002, 2004, 2005 (2 kez), 2006, 2007 (2 kez), 2008, 2010, 2011, 2016 ve nihayet 2017 yılında olmak üzere toplamda on dokuz değişikliğe gidilmiştir.

1982 Anayasası, türev kurucu iktidarın sınırlarını m. 175'te çizmektedir. Buna göre anayasa değişikliği için 1961 ve 1924 Anayasalarında düzenlenen teklif ve karar yeter sayısı hususuna yer verilmiştir. Ancak asli kurucu iktidar, daha önceki anayasalarda yer almayan bir onay safhasını da m. 175'e eklemiş ve bu onay safhasını da Cumhurbaşkanı ile halk arasında paylaşmıştır. Zira 1987, 2007, 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri, onay safhasında "zorunlu referandum"a götürülen değişikliklerdir.

Yapılan değişiklikler arasında 1995, 2001 ve 2004 değişiklikleri insan hakları alanında yapılan iyileştirici düzenlemeleri nedeniyle öne çıkan değişikliklerdir. 2001 ve 2004 değişiklikleri 1995'den farklı olarak, AB'ye uyum amaçlı yapılan düzenlemelerdir. 2007 ve 2010'da yapılan değişiklikler hem değişikliğin yapıldığı alan hem de yarattığı kutuplaşmalar bakımından diğer üç köklü değişiklikten farklıdır. 2007'de cumhurbaşkanını halkın seçeceğine dair yapılan değişiklik öne çıkarken, 2010'daki değişiklikler içinden en önemlileri Anayasa Mahkemesi ve

HSYK'nın yeniden yapılandırılmasıdır. 2011 yılında m. 59'a eklenen bir fıkra ile ilk defa anayasal bir kurum olarak Tahkim Kurulu düzenlenmiştir. 2016 yılında yapılan değişiklikler, geçici nitelikte olup, yasama dokunulmazlıklarının yeniden düzenlemesiyle ilgili olup, m. 83'e doğrudan atıfta bulunmaktadır.

2017 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği, 1982 Anayasası'nda türev kurucu iktidarın gerçekleştirdiği en kapsamlı değişikliktir. Bu değişiklik ile Anayasanın yetmiş maddesinde revizyon yapılmıştır. Mevcut değişiklikle Osmanlı-Türk Anayasal tarihinde benimsenen siyasal rejimlerden ayrık olarak ilk kez başkanlık rejimi etrafında şekillenen bir rejim türüne geçilmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli olarak adlandırılan bu rejim doğrultusunda, devlet teşkilatında da köklü revizyonlar yapılmıştır. Bu anlamda 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte türev kurucu iktidar, mevcut siyasal rejimi değiştirerek yeni bir rejim ortaya koymuş ve yapılandırmıştır.⁷

SONUÇ

Bir anayasanın olağan dönemde değiştirilmesi sıklıkla başvurulan bir yöntem değildir. Buna rağmen, İsviçre, Finlandiya gibi ülkeler anayasalarını olağan dönemde hazırlamış, uzlaşma esasına dayanan demokratik bir anayasa metni ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de ise olağanüstü dönemdeki anayasa yapımları dikkat çekmektedir. 1921 Anayasası, I. Dünya Savaşı sonrası yeni devlet düzeninin sınırlarını çizen kurucu bir anayasayken, 1924 Anayasası aynı meclis tarafından yapılmasına rağmen, devrimin ilk anayasası sayılmaktadır. 1961 ve 1982 anayasaları ise darbe sonucu oluşmuş anayasalardır. Anayasa tarihimize bakıldığında, olağan dönemde halkın yapım sürecine dahil edildiği bir anayasa mevcut değildir.

Osmanlı-Türk anayasal tarihinde türev kurucu iktidara baktığımızda ise, anayasanın ilk kez 1909 anayasa değişiklikleri ile gerçekleştirildiği görülmektedir. 1909 Anayasa değişiklikleri, hem iktidarın sınırlarının yeniden çizilerek parlamenter rejimin getirilmesi hem de kişi haklarının yeniden düzenlenmesi bakımından, en az asli kurucu iktidar kadar önemli bir nitelik taşımaktadır. 1921 Anayasası'nda yapılan

⁷ 1921 Tek döneminde yapılan 1923 değişikliği ile ilan edilen Cumhuriyet'in ardından,

1923 değişikliği de ulusal egemenliğe geçiş ve siyasi rejimin parlamenter rejim yolunda inşası bakımından oldukça önemlidir. 1924 Anayasası'nda ortaya çıkan türev kurucu iktidar, laik düzenin kurulması, kadınlara tanınan oy hakkı ve çok partili siyasi hayata geçişi sağlayan düzenlemelerde bulunmuştur. Kanun-i Esasi'den 1961 Anayasası'na kadar türev kurucu iktidarların, mevcut anayasal değerleri ağdaş ve demokratik değerlere taşıyan düzenlemeleri görülmektedir. Ancak 1961 Anayasası'nda gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri, özellikle yürütmenin güçlendirilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi gibi hususlarda, Anayasanın sahip olduğu ve koruduğu anayasal değerlerin gerisine düşen düzenlemelerdir.

1982 Anayasası'nda ise türev kurucu iktidar karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Cumhuriyet anayasalarında en fazla anayasa revizyonu 1982 Anayasası'nda gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli sebebi, asli kurucu iktidarın otorite-hürriyet çizgisinde, otoriteden yana kullandığı tercihtir. Bu nedenle 2007 yılına kadar yapılan Anayasa değişiklikleri, temel haklar ve hürriyetler alanında yapılan iyileştirici düzenlemelerdir. 2007 ve sonrasında yapılan değişiklikler ise doğrudan kurumsal alanda yapılan düzenlemeleri kapsamakta olup, 2007 ve 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte yapılan bir siyasi rejim değişikliği göze çarpmaktadır. Ancak yapılan bu kapsamlı değişiklik, 1923'den farklı olarak, yeni bir anayasa yapımını henüz gündeme getirmemiştir.

Tüm bu değerlendirmeler işığında, Osmanlı-Türk Anayasal tarihinde asli kurucu iktidarın ortaya çıkışında olağan nedenlerinin mevcut olmadığı, zayıflayan merkezi otorite nedeniyle anayasa yapma gereksinimin doğduğu görülmektedir. Cumhuriyet Anayasalarında ise anayasa yapımının kopuş dönemlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Türev kurucu iktidarın sınırları her ne kadar asli kurucu iktidar ile ervelemiş olsa da Anayasa Mahkemesi'nin içtihatları da asli kurucu iktidar kadar önem arz etmiş, bu bakımdan Yüksek Mahkeme'nin kendisi de zaman zaman türev kurucu iktidar konusu olmuştur. Türev kurucu iktidarda içerik olarak ortaya çıkan en belirgin özellik ise, 2017 yılında gerçekleştirilen değişikle birlikte, Osmanlı'dan bu yana parlamenter rejim etrafında şekillenen siyasi rejim tercihinin,

ilk kez farklı bir siyasal rejim modelinden yana kullanılması ve devlet teşkilatının da bu yapı üzerine kurulmasıdır.

KAYNAKLAR

ABADAN, Y. (1957), “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14 (1), 3-37.

AKŞİN, S. (1992). “Sened-i İttifak İle Manga Carta’nın Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 6 (27), 115-123.

GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2003). Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.

KABOĞLU, Ö. İ. (2010). Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak, İmge Kitabevi, İstanbul.

KILIÇ, S. (1990). “1876 Anayasasının Bilinmeyen İki Tasarısı”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (4), 557-633.

KİLİ, S. (2001). Türk Devrim Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

ÖZBUDUN, E. (2014). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.

ÖZSOY, Ş. (2010), 1982 Anayasasının Yapım Süreci, XII Levha Yayınları, İstanbul.

SEZER, A. (2010). “Yeni” Anayasa, “Yeni” Meclis, “Yeni” Yöntem, Anayasa Kurultayı içinde (170-184), Ankara Barosu Yayınları, Ankara.

TANÖR, B. (2011). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TANÖR, B., YÜZBAŞIOĞLU, N. (2011). 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.

TANÖR, B. (2013). İki Anayasa (1961-1982), XII Levha Yayınları, İstanbul.

Zorunlu Arabuluculuk Anlaşmasının İçeriği: Uygulamada Yaşanan Vergilendirme Sorunlarının Değerlendirilmesi

Eda KARAÇÖP¹, Doğan BAKIRTAŞ²

Özet

İş yargılamasında yapılan reform akabinde hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk müessesesi Türk hukuk sistemine alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olarak dâhil olmuştur. Arabuluculuk müessesesi temelde tarafların serbest iradeleri ile tarafsız bir katılımcı nezdinde ortaya çıkan uyuşmazlığı gizlilik prensibi çerçevesinde çözmeleri amacını taşımaktadır. Ayrıca iş yargılamasında ortaya çıkan aksaklıklar ve gecikmeler iş hukukunda arabuluculuk müessesesinin zorunlu olarak uygulanmasını gündeme getirmiştir. 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun 01.01.2018 tarihinde yürürlüğe giren ilgili hükmü uyarınca, Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak öngörülmüştür. Arabuluculuk anlaşmasının içeriği bakımından Kanunda ayrıntılı bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu durum uygulamada özellikle zorunlu arabuluculuk görüşmeleri sonucunda akdedilen anlaşmanın içeriğinde yer alan alacak ve tazminatların vergilendirilmesinde belirsizlik ve sorunlara yol açmaktadır. İşbu çalışmada gerek arabuluculuk anlaşmalarının içeriğinde yeknesaklığın sağlanması gerekse de Devletin vergi kaybının önüne geçilmesi için stopaj temelli bir çözüm önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler— Arabuluculuk, Vergilendirme, İşçilik Alacakları ve Tazminatları, İş Yargılaması, Stopaj

JEL Sınıflama Kodları: K10, K 120, K 4

The Content of Mandatory Mediation Agreement: The Evaluation of Taxation Issues in Application

Abstract

The mediation institution on civil disputes has been included into the Turkish legal system as an alternative dispute resolution with the reform occurred on the labour procedure. The mediation institution mainly aims to solve the conflicts between the parties attendance with a neutral third party pursuant to parties will within the principle of confidentiality. Moreover, the defects and delays that arise in the labour procedure system have forced the mediation institution to apply as mandatory in labour law. According to the related Article of Labour Procedure Act No. 7036 which is entered into force on 01.01.2018, mediation becomes a condition precedent to litigation in the disputes related to the employee or employer receivables and compensation and reinstatement claims arising from law, labour or collective labour agreements. An arrangement related to the content of the mediation agreement has not been detailed in Act. This situation leads to uncertainty and problems in practice in the taxation of receivables and compensations that have been written in the context of the agreement concluded after the mandatory mediation negotiations. In this study, a stoppage-based solution proposal will be presented to uniform the content of mediation agreements and to prevent the tax loss of the State.

¹ Araştırma Görevlisi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümü, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, Türkiye, eda.karacop@deu.edu.tr.

² Dr. Öğretim Üyesi, T.C. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Türkiye, dogan.bakirtas@cbu.edu.tr

Keywords— *Mediation, Taxation, Employee's Receivables and Compensations, Labour Procedure, Stoppage*

JEL Classification Codes: *K10, K 120, K 4*

1. GİRİŞ

Türk Yargı sisteminde meydana gelen reform süreci iş yargılaması üzerinde de etkili olmuş, başta Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun³ yürürlüğe girmesi hukuk uyuşmazlıklarının ve özellikle iş uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak ihtiyari arabuluculuğun tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeler temelde “*Torba Yasa*” niteliğinde olan 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun⁴ (“*7036 sayılı Yasa*”) yürürlüğe girmesinde büyük rol oynamıştır. 7036 sayılı Yasa ile 5521 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu⁵ yürürlükten kalkmış ve dava şartı olarak arabuluculuğun dâhil olduğu yeni bir iş yargılaması sistemi uygulanmaya başlanmıştır. 7036 sayılı Yasa'nın Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olunmayı dava şartı olarak düzenleyen 3. maddesi 01.01.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶.

Bir yıla yakın bir süredir uygulanmakta olan zorunlu arabuluculuk sürecinin iş uyuşmazlıklarının çözümünde yüksek oranda başarıya ulaştığı mevcut istatistikler karşısında⁷ söylenebilecekse de süreçte bazı belirsizliklerin ve sorunların varlığı da söz konusu olmaktadır.

³ RG. 22.06.2012, 28331.

⁴ RG. 25.10.2017, 30221.

⁵ RG. 04.02.1950, 7424.

⁶ 7036 sayılı Yasa'nın 3. maddesinin birinci fıkrasında yer alan “...arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır.” ibaresi, on ikinci fıkrasının birinci cümlesinde yer alan “...yargılama giderlerinin tamamından sorumlu tutulur.” ibaresi, aynı fıkrasının üçüncü cümlesinde yer alan “...yargılama giderleri...” ibaresi ile aynı maddenin on dördüncü fıkrasının üçüncü cümlesinin de içerisinde yer aldığı 7036 sayılı Yasa'nın bir çok hükmünün Anayasa'ya aykırılığı ve iptali istemi ile yapılan başvuru sonucunda yapılan inceleme akabinde Anayasa Mahkemesi 11.07.2018 tarih, 2017/178 E., 2018/82 K. numaralı kararında 7036 sayılı Yasa'nın dava şartı olarak arabuluculuğu düzenleyen 3. maddesinin başvuru konusu hükümlerinin Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiş ve başvuruyu reddetmiştir. RG. 11.12.2018, 30622.

⁷ İstatistikler için bkz. <http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/davasarti.pdf>, 08.10.2018.

Belirsizlik ve sorunların çözümü bakımından Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği⁸ (“*Yönetmelik*”) 02 Haziran 2018 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Eski yönetmeliği yürürlükten kaldıran ve uygulama akabinde tespitlere dayalı düzenlemeler içeren söz konusu yönetmelik belirsizlik ve sorunların büyük bir çoğunluğunu ortadan kaldırmakla birlikte, yönetmeliğin uygulamada mevcut tüm sorunları çözüme kavuşturduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sorunların başında zorunlu arabuluculuk anlaşmasının içeriğinde yer alan işçilik alacak ve tazminatlarının vergilendirilmesi ile söz konusu vergilendirme aşamasında devletin karşı karşıya kaldığı vergi kaybı ve tarafların yaşadığı sorunlar gelmektedir.

Devletin görev ve fonksiyonlarını yerine getirme aşamasında ihtiyaç duyduğu temel finansman kaynağı vergilerdir. Günümüzde değişen ekonomik ve sosyal yapı devletlerin kaynak ihtiyaçlarını da artırmaktadır. Ancak artan kaynak ihtiyacının yanında mükellefler, vergi yükümlülüklerini azaltma gayesiyle vergi hukuku kapsamındaki yasaları ve diğer düzenlemeleri ihlal etme davranışı içine girmektedir (Savaşan ve Odabaş, 2005: 2). Böyle bir davranış ise vergi gelirlerinde bir azalışa ve nihayetinde kamu giderlerinin karşılanmasında negatif bir etkiye yol açmaktadır. 01.01.2018 tarihinde yürürlüğe giren zorunlu arabuluculuk müessesesi sonucunda imzalanan zorunlu arabuluculuk anlaşmalarının içeriğinde yer alan işçilik alacak ve tazminatlarının vergilendirilmesi aşamasında da devletin gelir kaybı yaşamasına neden olan bazı durumların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Çalışmada öncelikle işçilik alacak ve tazminatlarının genel tanımları ile vergilendirilmesine yönelik bilgilere yer verilecektir. Sonrasında ise işçilik alacak ve tazminatlarına ilişkin zorunlu arabuluculuk anlaşma metninin düzenlenmesine yönelik açıklamalar yapılacaktır. Son bölümde ise zorunlu arabuluculuk anlaşma metni içeriğinde vergilendirme aşamasında ortaya çıkması muhtemel sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri sunulacaktır.

⁸ RG. 02.06.2018, 30439.

2. İŞÇİLİK ALACAK VE TAZMİNATLARININ VERGİLENDİRİLMESİ

İşçilik alacak ve tazminatları 4857 sayılı İş Kanunu'ndan⁹ (“4857 sayılı Yasa”), 854 sayılı Deniz İş Kanunu'ndan¹⁰, 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'dan¹¹, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'ndan¹² ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'ndan¹³ doğmuş olabilir. Her bir kanundan kaynaklı işçilik alacak ve tazminatlarının değerlendirilmesi ayrı birer çalışma konusu oluşturacağından çalışmada sadece 4857 sayılı Yasa'dan kaynaklanan alacak ve tazminatlar bakımından değerlendirme yapılmıştır.

4857 sayılı Yasa'dan kaynaklanan ve en çok uyuşmazlık konusu olan işçilik alacak ve tazminatlarını kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, kötü niyet tazminatı, ayrımcılık tazminatı, iş güvencesinden doğan işçilik alacakları, ücret ve ekleri, fazla çalışma, gece çalışması, hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatil ücreti ve yıllık izin ücreti oluşturmaktadır. Bunlardan kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, kötü niyet tazminatı ve yıllık izin ücretinin talebi iş sözleşmesinin sona ermesine bağlı iken; ayrımcılık tazminatı, ücret ve ücret niteliğindeki diğer alacaklar her zaman talep edilebilir niteliktedir. İş güvencesinden doğan alacak ve tazminatlar ise işe iade talebi kapsamında söz konusu olmaktadır. Her bir alacak vergilendirme bakımından da farklılık göstermektedir. Zira bir kısım alacak ve tazminatlarda damga vergisi yanında gelir vergisi kesintisi yapılmaktayken bir kısmında ise sadece damga vergisi kesintisi uygulanmaktadır.

Çalışmada işbu çalışmanın genel çerçevesini oluşturan ve uygulamada yaşanan sorunların başında gelen/temel kaynağı olan ihbar tazminatı, kıdem tazminatı, ücret, boşta geçen süre ücreti ve işe başlatmama tazminatı kavramsal ve vergisel boyutuyla incelenmektedir.

⁹ RG. 10.06.2003, 25134.

¹⁰ RG. 29.04.1967, 12586.

¹¹ RG. 20.06.1952, 8140.

¹² RG. 30.06.2012, 28339.

¹³ RG. 04.02.2011, 27836.

4857 sayılı Yasa'nın 17. maddesinde belirsiz süreli iş sözleşmelerinin feshinden önce durumun diğer tarafa bildirilmesi gerekliliği düzenlenmiştir. Hizmet süresine göre belirlenen bildirim sürelerine¹⁴ tarafların belirsiz süreli iş sözleşmelerini feshederken uymaması durumunda yine aynı maddenin 4. fıkrasında belirtilen bildirim süresine ilişkin ücret tutarında götürü olarak belirlenmiş tazminatın diğer tarafa ödeneceği ifade edilmektedir. İhbar tazminatı olarak adlandırılan bu tazminat işçinin fesih anındaki brüt ücreti üzerinden hesaplanır.

Kıdem tazminatı ise 1475 sayılı İş Kanunu'nun ("*1475 sayılı Yasa*") yürürlükte bulunan 14. maddesinde düzenlenmektedir. Genel olarak kıdem tazminatını yasada belirtilen asgari çalışma süresini dolduran işçinin iş sözleşmesinin yine yasada sayılan nedenlerin birinin varlığıyla sona ermesi halinde işçiye/mirasçılara kıdemi ve ücreti dikkate alınarak işverence ödenmesi gereken bir miktar para olarak tanımlamak mümkündür (Narmanlıoğlu, 1973: 4; Akyiğit, 2010: 27). İşçinin işe başladığı tarihten itibaren iş sözleşmesinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye otuz günlük giydirilmiş brüt ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir.

Yargıtay kararları dikkate alındığında işçinin son aylık giydirilmiş brüt ücretinden hesaplanacağı belirtilen kıdem tazminatının hesabında temel alınacak giydirilmiş ücretin belirlenmesinde "*Çıplak brüt ücret, yemek yardımı, kasa tazminatı, gıda yardımı, yakacak yardımı, eğitim yardımı, konut yardımı, giyecek yardımı, erzak yardımı, sosyal yardım niteliğindeki ayakkabı, elbise veya bedeli, unvan tazminatı, aile yardımı, çocuk zammı, temettü, evde kullanmak için verilen sabun ve havlu yardımı, taşıt yardımı, yıpranma tazminatı, kalifiye-nitelik zammı, sağlık yardımı, mali sorumluluk tazminatı, devamlı ödenen primler, kira yardımı, TIR şoförlerinin ücret eki niteliğindeki sefer primleri, ikramiye ve 6772 sayılı Yasa gereğince ödenen ilave tediye ücretleri, işçiye sağlanan özel sağlık sigortası yardımı*

¹⁴ 4857 sayılı Yasa'nın 17. maddesi uyarınca bildirim süreleri şu şekilde belirlenmiştir: a) İş altı aydan az sürmüş olan işçi için, bildirim diğer tarafa yapılmasından başlayarak iki hafta sonra, b) İş altı aydan bir buçuk yıla kadar sürmüş olan işçi için, bildirim diğer tarafa yapılmasından başlayarak dört hafta sonra, c) İş bir buçuk yıldan üç yıla kadar sürmüş olan işçi için, bildirim diğer tarafa yapılmasından başlayarak altı hafta sonra, d) İş üç yıldan fazla sürmüş işçi için, bildirim yapılmasından başlayarak sekiz hafta sonra, feshedilmiş sayılır.

ya da hayat sigortası prim ödemeleri” dikkate alınırken “yıllık izin ücreti, evlenme yardımı, hafta tatil ücreti, devamlılık taşımayan bayram harçlığı, hastalık yardımı, genel tatil ücreti, doğum yardımı, ölüm yardımı, izin harçlığı, jestiyon ödemeleri, teşvik ikramiyesi ve ödemeleri, seyahat primleri, devamlılık göstermeyen primler, fazla çalışma ücreti, iş arama yardımı, harcırah (yolluk), bir defalık verilen ikramiyeler, çalışılmayan dönem için verilen avans ödemesi, geçici iş göremezlik ödeneği, işçiye sağlanan eğitim giderleri, vergi iadesi alacağı, transfer ücreti, jübile ikramiyesi, asgari geçim indirimini” dikkate alınmayacaktır (Özcan, 2016: 20-21).

Kıdem tazminatı hesabında dikkate alınmayan ödemelerin birçoğu ücret kavramı altında değerlendirilebilir. Ücret ise 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun¹⁵ (“193 sayılı Yasa”) 61. maddesinde “İşverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayın ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatler” olarak ifade edilmektedir. 4857 sayılı Yasa’nın 32. maddesine göre ise ücret; “Bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutar” olarak tanımlanmaktadır. Tanımlara bakıldığında iş hukukunda dar anlamda asıl ücret karşısında vergi hukukunda yapılan tanımın daha geniş kapsamlı olduğu, nakden ödemelerin yanında işverenlerce sağlanan her türlü menfaatin de ücret kapsamına alındığı görülmektedir (Ekin ve Topçu, 2016: 117).

Uygulamada öne çıkan bir diğer işçilik alacağı ise boşta geçen süre ücretidir¹⁶. Çeşitli nedenler ileri sürülerek iş sözleşmeleri feshedilen iş güvencesine tabi işçiler, bu durumun haksız veya geçersiz nedenlere dayandığı veyahut yapılan feshin 4857 sayılı Yasa’nın 19. maddesinde belirtilen usuli şartlara uygun yapılmadığı iddiası ile fesih bildiriminin tebliği tarihinden itibaren bir ay içinde işe iade talebiyle 4857 sayılı Yasa’nın 20. maddesi uyarınca arabulucuya başvurmak zorundadır. Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılamaması hâlinde, son tutanağın

¹⁵ RG. 06.01.1961, 10700.

¹⁶ Boşta geçen süre ücretinin ücret mi yoksa tazminat mı sayılması gerekliliği doktrinde tartışmalıdır. Tartışmalar için bkz. Sami Narter (2013), İş Sözleşmesinin Feshi Halinde Boşta Geçen Süre İçin Ödenecek Miktar Ücret Midir? Tazminat Mı?, Kamu-İş Dergisi, C:13, S:2, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1321.pdf>, 08.10.2018.

düzenlendiği tarihten itibaren, iki hafta içinde iş mahkemesinde dava açılabilir. Şayet mahkeme, feshin geçersizliğini tespit eder ve işçinin işe iadesine hükmederse, işçi çalışmadığı dönem için en fazla 4 aylık ücretini kapsayan boşta geçen süre ücreti talep edebilmektedir.

4857 sayılı Yasa'nın 21/1 maddesine göre ise “*İşverence geçerli sebep gösterilmediği veya gösterilen sebebin geçerli olmadığı mahkemece veya özel hakem tarafından tespit edilerek feshin geçersizliğine karar verildiğinde, işveren, işçiyi bir ay içinde işe başlatmak zorundadır. İşçiyi başvurusu üzerine işveren bir ay içinde işe başlatmaz ise, işçiye en az dört aylık ve en çok sekiz aylık ücreti tutarında tazminat ödemekle yükümlü olur.*” ifadesine yer verilerek işçiye işe iade edilmemesi halinde ödenecek bir tazminat türü olan işe başlatmama tazminatı (iş güvencesi tazminatı) tanımlanmıştır. Yine aynı hükmün 3. fıkrasında mahkemenin, boşta geçen süre ücret ile işe başlatmama tazminatı ve diğer hakları, dava tarihindeki ücreti esas alarak parasal olarak belirleyeceği düzenlenmektedir.

İşçi alacak ve tazminatlarına yönelik tanımlamalardan sonra söz konusu alacak ve tazminatların vergilendirme boyutunu da ele almak gerekmektedir. Kıdem tazminatı işçinin işyerine aidiyetinin ve yıpranmasının karşılığı olarak iş sözleşmesi belirli şekillerde sona eren işçiye ödenen ve teknik anlamda tazminat niteliğinde olmayan kendine özgü bir kurum olup¹⁷ 193 sayılı Yasa'nın 25. maddesinin 1. fıkrasının 7. bendine göre gelir vergisinden istisna edilirken; 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun (“SSGSSK”) 80. maddesinin, 1. fıkrasının (b) bendi uyarınca da prime esas kazançta tabi tutulmamıştır. Şu hâlde kıdem tazminatı sadece damga vergisine tabi olup net kıdem tazminatı damga vergisi düşülerek belirlenmelidir¹⁸. Kıdem tazminatında uygulanacak olan damga vergisi; (1) sayılı Tablo'nun Makbuzlar ve diğer kağıtlar kısmında yer alan b bendinde “*Maaş, ücret, gündelik, huzur hakkı, aidat, ihtisas zammı, ikramiye, yemek ve mesken bedeli, harcırah, tazminat ve benzeri her ne adla olursa olsun hizmet*

¹⁷ Kıdem tazminatının niteliğine ilişkin görüşler için bkz. Atilla İnan, Kıdem Tazminatının Gelişimi ve Hukuki Niteliği, Mali Hukuk Dergisi, S:60, Y:9, Ocak 1980, s. 48; Ünal Narmanlıoğlu, Türk Hukukunda Kanundan Doğan Kıdem Tazminatı, İstanbul 1973, s. 337.

¹⁸ Yarg. 22. HD., 02.11.2017, 2017/9085 E. 2017/24051 K., www.legalbank.net, 10.10.2018.

karşılığı alınan paralar (avans olarak ödenenler dahil) için verilen makbuzlar ile bu paraların nakden ödenmeyerek kişiler adına açılmış veya açılacak carî hesaplara nakledildiği veya emir ve havalelerine tediyeye olunduğu takdirde nakli veya tediye temin eden kâğıtlar” kapsamında değerlendirilmekte ve binde 7,59 oranı damga vergisi oranı olarak uygulanmaktadır.

Kıdem tazminatının vergilendirilmesi aşamasında kıdem tazminatı tavanı kavramının da ele alınması yerinde olacaktır. Kıdem tazminatı tavanı; 1475 sayılı Yasa'nın 14. maddesinde *“toplu sözleşmelerle ve hizmet akitleriyle belirlenen kıdem tazminatlarının yıllık miktarı, Devlet Memurları Kanunu'na tabi en yüksek Devlet memuruna 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre bir hizmet yılı için ödenecek azami emeklilik ikramiyesini geçemez.”* ifadesi ile tanımlanmıştır. 2018 yılının ikinci yarısı için uygulanacak olan kıdem tazminatı tavanı bugün 5.434,42 TL olarak belirlenmiştir¹⁹. Tavanı aşan kıdem tazminatı ödemeleri ise ücret niteliğinde değerlendirilerek vergiye tabi olmaktadır. Kıdem tazminatı tutarı, belirlenen tavan miktarını aşarsa hem gelir vergisi hem de damga vergisinin uygulanması söz konusu olacaktır.

İşe başlatmama tazminatı da kıdem tazminatı gibi yalnızca damga vergisine tabidir (Şakar, 2011: 134). Her ne kadar işe başlatmama tazminatından gelir vergisi alınıp alınmayacağı tartışmalı bir konu olsa da²⁰ 193 sayılı Yasa'nın 25. madde kapsamında *“Hizmet erbabının tabi olduğu mevzuata göre bu bendin (a) alt bendinde belirtilen istisna tutarının hesabında dikkate alınmak şartıyla, hizmet sözleşmesi sona erdikten sonra; karşılıklı sonlandırma sözleşmesi veya ikale sözleşmesi kapsamında ödenen tazminatlar, iş kaybı tazminatları, iş sonu tazminatları, iş güvencesi tazminatları gibi çeşitli adlar altında yapılan ödemeler ve yardımlar”* gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Dolayısıyla işe başlatmama tazminatında yalnızca binde 7,59 oranında damga vergisi kesintisi yapılmaktadır.

¹⁹ Maliye Bakanlığı'nın 04.07.2018 tarih ve 27998389-010.06.02-5278 sayılı Genelgesi (Sıra No:8), <https://www.verginet.net/Dokumanlar/2018/2018-temmuz-maas-genelge.pdf>, 10.10.2018.

²⁰ Daniştay, 3. D., 15.02.2007, 2006/3800 E., 2007/415 K., www.legalbank.net, 10.10.2018.

Ücret gelirleri ise 193 sayılı Yasa'ya göre gerçek ücretler ve diğer ücretler olarak iki şekilde vergilendirilmektedir. İşçiler, gerçek usulde vergilendirilir. Gerçek usulde matrah belirlenirken gayrisafi aylık ücretin yanı sıra para ya da para ile ifade edilmesi mümkün olan toplu iş sözleşmesinden kaynaklanan menfaatler, hafta tatili ücreti, iş sözleşmesi, yıllık izin alacağı, fazla çalışma ücreti, ihbar tazminatı, asgari geçim indirimi, prim ve ikramiyeler de gayrisafi ücret kapsamına dahil edilmektedir. Gerçek usulde matrahı tespit edilen işçi ücretlerinin vergilendirilmesinde, ücretin safi tutarı, stopaja (kaynakta kesinti) tabi tutulmaktadır. Söz konusu vergi kesintisi, 193 sayılı Yasa'nın 103. maddesinde ifade edilen artan oranlı tarifeye göre belirlenmektedir. Bununla birlikte işçi olarak nitelendirilen çalışanların elde ettikleri ücretler üzerinden gelir vergisinin yanında; %14 oranında sosyal güvenlik primi, % 1 oranında işsizlik sigortası primi, % 0,759 oranında damga vergisi kesintisi de yapılmaktadır (Ekin ve Topçu, 2016: 119-120).

Bu noktada 7103 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun²¹ ile 193 sayılı Yasa'nın kıdem tazminatına ilişkin vergilendirme esaslarına yönelik yapılan değişiklik ve kıdem tazminatı vergi hesaplamasında yapılan değişikliğin uygulamasına ilişkin usul ve esasların düzenlendiği 11.06.2018 tarihli 303 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği'ne²² ("*303 Seri No'lu Tebliğ*") değinmekte yarar bulunmaktadır. Değişiklik 1475 sayılı Yasa'nın yürürlükte olan 14. maddesi uyarınca, iş sözleşmesine tabi çalışanların çalıştığı süre ve kıdem tazminatına esas ücreti dikkate alınarak hesaplanan ve ödenen kıdem tazminatlarının tamamının istisna kapsamına girmekte olduğunu ancak tavanı aşan miktarın ücret kapsamında değerlendirilmek suretiyle gelir vergisine tabi tutulacağını ifade etmektedir. Yine 303 Seri No'lu Tebliğ'de açıkça belirtildiği üzere karşılıklı sonlandırma sözleşmesi (ki bu kavramın iş hukukunda karşılığı ikaledir) veya ikale sözleşmesi kapsamında ödenen tazminatlar, iş kaybı tazminatları, iş sonu tazminatları, iş güvencesi tazminatları gibi yapılan ödemelerin de kıdem tazminatına dahil edileceği tavanı aşan miktarın gelir vergisine

²¹ RG. 27.03.2018,30373 (2. Mükerrer).

²² RG. 11.06.2018, 30448.

tabi olacağı hüküm altına alınmıştır. Tavanı aşmayan kısım bakımından ise sadece damga vergisinin uygulanması söz konusudur.

3. İŞÇİLİK ALACAK VE TAZMİNATLARINA İLİŞKİN ZORUNLU ARABULUCULUK ANLAŞMA METNİNİN DÜZENLENMESİ

7036 sayılı Yasa'nın 3. maddesinde yer alan düzenleme zorunlu arabuluculuk görüşmeleri akabinde akdedilecek anlaşma metninin ne şekilde hazırlanacağına ilişkin ayrıntılı bir bilgilendirmeyi içermemektedir. İlgili yönetmeliğin 20. maddesinde arabuluculuk faaliyeti sonunda tarafların anlaşmalarının, anlaşamadıklarının veya arabuluculuk faaliyetinin nasıl sonuçlandığının son tutanak ile belgelendirileceği, arabulucu tarafından düzenlenecek bu tutanağın arabulucu, taraflar, kanuni temsilcileri veya avukatlarınca imzalanacağı belirtilmektedir. Yine yönetmeliğin "*Dava Şartı Olarak Arabuluculukta Arabuluculuk Faaliyeti*" başlıklı 25. maddesinin 6. fıkrasında tarafların uyuşmazlık konusunda anlaşmaları veya kısmen anlaşmaları hâlinde sürecin anlaşma son tutanağı ile sonuçlandırılacağı, bunların haricindeki her durumda tarafların anlaşmamış sayılacağı ve anlaşmama son tutanağının düzenleneceği ifade edilmektedir. Aynı hükmün 7. fıkrası uyarınca ise tarafların arabuluculuk sürecinde ileri sürülen taleplerden bir kısmı üzerinde anlaşmaya varmaları hâlinde, üzerinde anlaşma sağlanan ve sağlanamayan hususlar son tutanakta açıkça belirtilir. Zorunlu arabuluculuk sürecinde tarafların uyuşmazlık konusunda tamamen veyahut kısmen anlaşma sağlamaları durumunda arabulucu tarafından hazırlanacak olan anlaşma metninin içeriği hususunda önemli olan tek nokta anlaşılan ve/veya anlaşılmayan uyuşmazlık konusu kalemlerin anlaşmada açıkça belirtilmesinin zorunlu olmasıdır. Bu da arabuluculuk sürecinde anlaşma sağlanan hususların dava konusu yapılamayacağı hükmünün bir sonucudur.

Uygulamaya baktığımızda her arabulucunun anlaşma metnini hazırlarken farklı şekillerde hareket ettiği görülmektedir. Bazı arabulucular anlaşma metinlerinde anlaşılan kalemleri sayarak tümü için ödenmesi kararlaştırılan toplam bedele yer vermekteyken; bir başka kısmı anlaşma sağlanan her bir kalemi tek tek karşılığı olarak ödenen bedelle anlaşma metnine yazmaktadır. Bazıları ise uyuşmazlık konusu alacak ve tazminatlarda anlaşıldığı ve işçinin hiçbir alacağının olmadığı ifadesiyle

toplam ödenecek bedele metinlerinde yer vermektedir. Üç türde de örneklerine sıklıkla rastladığımız arabuluculuk anlaşma metinlerinden uyuşmazlık konusu alacak ve tazminatlar da anlaşıldığı ve işçinin hiçbir alacağına olmadığı ifadesiyle toplam ödenecek bedele yer verilen metinler kanaatimizce yönetmeliğin yukarıda belirtmiş olduğumuz maddelerine aykırılık teşkil etmektedir. Yasa koyucu anlaşma veyahut kısmen anlaşma sağlanan hususların anlaşma metninde tek tek yazılması iradesinde olduğunu ilgili düzenlemeler ile ortaya koymaktadır. Başvurucu adliye arabuluculuk bürosuna başvururken uyuşmazlık konusu bakımından eksik bilgiler paylaşmış olabilir veyahut arabuluculuk görüşmeleri sırasında farklı talepler doğmuş olabilir. Yine zorunlu arabuluculuk sürecinde anlaşma sağlanan işçilik alacakları ve tazminatları bakımından dava açılması söz konusu olamayacağından genel ifadelerle işçinin alacaklarını ve tazminatlarını aldığı belirtilmesi arabuluculuk görüşmelerinde gündeme gelmemiş bir alacağın veyahut tazminatın söz konusu olması durumunda onun talep edilmesini engelleyeceğinden Kanuna aykırılık teşkil edecektir.

Özetle ister alacak ve tazminatlar tek tek karşılıkları ile yazılsın, isterse alacak ve tazminatlar tek tek belirtilip hepsi için ödenecek olan bedel toplamı yazılsın her iki anlaşma metni de hukuken geçerli ve mevzuata uygundur. Hatta tüm alacak ve tazminatlar tek tek belirtildikten sonra hepsi için toplam bedelin yazılmasının arabuluculuk müessesesinin niteliğine daha uygun olduğu, işçi veyahut işverenden alacak ve tazminatların her birinin karşılığı olan bedeli belirlemesinin istenmesinin doğru olmayacağı uygulamacılar tarafından çoğunlukla ifade edilmektedir.

4. ANLAŞMA METNİ İÇERİĞİNİN VERGİLENDİRİLMESİNDEKİ SORUNLARA YÖNELİK TESPİTLER

Açıkça belirtmiş olduğumuz üzere işçilik alacak ve tazminatlarına farklı vergi tür ve oranları uygulanmaktadır. Bu nedenle arabuluculuk anlaşmasında uyuşmazlık konusu alacak ve tazminatların hepsi için tek bir bedelin belirtilmiş olduğu anlaşmalar vergilendirme açısından karışıklığa neden olabilmektedir. Bunun dışında işçilik alacak ve tazminatlarında söz konusu olan vergi uygulamaları farklılıkları tarafların zorunlu arabuluculuk anlaşması sürecinde vergi avantajı sağlamak

amacıyla iradeleri ve anlaşlıkları hususların dışındaki beyanlarının tutanak altına alınmasını sağlama eğilimi göstermelerine neden olmaktadır. Yine anlaşmak iradesi ile masaya oturan taraflar anlaşma sonucunda ödemekle yükümlü olacakları bedelin vergileriyle birlikte ne kadar olacağını bilmek istemektedirler. Oysa uygulanan vergilerdeki farklılıklar süreçte farklı kalemlerin ortaya çıkması durumunda ödenecek bedelin hesabında özellikle işverenler açısından belirsizlik yaratmaktadır. Bu da arabuluculuk müessesesine olan güveni zedeleyici bir sonuca neden olmaktadır. Zira ister ihtiyari ister zorunlu olsun arabuluculuk sürecinde taraflar uyuşmazlık konusu hususunda olmazsa olmazlarını önceden belirleyerek masaya otururlar ve yine bir bedelin söz konusu olması durumunda minimum ve maksimum ödeyebilecekleri bedeli önceden hesaplamaktadırlar. Süreçte talepler farklılık gösterebilmektedir.

Arbuluculuk anlaşması metninde ortaya çıkabilecek sorunların bir kısmı ise devletin vergi kaybı noktasında doğar. Zira tarafların iradesiyle oluşturulan anlaşma metnine göre işçilik alacak ve tazminatları vergilendirildiğinde asıl irade ile anlaşılan kalemlerin vergi avantajı nedeniyle farklı şekilde anlaşma metninde belirtilmesi büyük vergi farklılıklarına neden olur. Kaldı ki arabuluculuk müessesesinin en önemli özelliği sürecin ve süreçte kullanılan belge ve bilgilerin gizliliği hususudur²³. Gizlilik prensibine tabi ve içeriği bakımından vergisel sonuçlar doğuran anlaşmanın vergiyi azaltma iradesi taşıyıp taşımadığının denetlenebilmesi de mümkün gözükmemektedir. Bu noktada denetim hususunun ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınarak tüm yönleriyle değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır.

Diğer taraftan, işçilik alacak ve tazminatlarının her birinin karşılığı olarak ödenecek bedelle belirtildiği anlaşmalarda da vergi avantajı nedeniyle iradelerin farklı kaleme alınması, işçinin bu nedenle prim ve emeklilik gibi haklarında kayıplara uğratılması, işverenin ise her bir alacak ve tazminat kalemi için ayrı bir değerlendirme ve hesaplama yapması zorunluluğu gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

²³ 6325 sayılı Yasanın 33. maddesi uyarınca, Kanununun 4. maddesindeki yükümlülüğe (gizlilik) aykırı hareket ederek bir kişinin hukukun korunan menfaatinin zarar görmesine neden olan kişi altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçların soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlıdır.

Uygulamada yaşanan vergilendirme sorunları ve genel anlamda devletin karşı karşıya kaldığı vergi kaybını bir örnek ile açıklamak sorunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Örnek: 01.01.2016 tarihinde işyerinde çalışmaya başlayan işçi A'nın iş sözleşmesinin 01.01.2018 tarihinde işveren tarafından geçerli nedenle feshedildiğini varsaydığımızda, zorunlu arabuluculuk kapsamında işveren ile anlaşma yoluna giden işçi A'nın brüt ücretinin de 3.000 TL olduğu ve işçi A'nın işverenden bir aylık ücret alacağı bulunduğu ve yine işçi A'nın işe iade talebinin de söz konusu olduğu, boşta geçen süre ücreti ile işe başlatmama tazminatında anlaşmanın (1+1) sağladığı bir senaryoda aşağıdaki şekilde bir durum ortaya çıkacaktır. Söz konusu işçi A'nın alacak ve tazminatlarına yönelik hesaplamalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kanunen Hak Edilen Bedeller

<i>Kıdem Tazminatı</i>		<i>İhbar Tazminatı</i>		<i>Ücret Alacağı</i>		<i>İşe Başlatmama Tazminatı</i>		<i>Boşta Geçen Süre Ücreti</i>	
Çalışma Süresi	2 yıl	Çalışma Süresi	2 yıl	Çalışma Süresi	2 yıl	Süre	1 ay	Süre	1ay
Kıdem Günü	+731 gün	İhbar Süresi	6 hafta	Çalışan SGK Primi	420	Brüt Ücret	3000	Brüt Ücret	3000
Kıdem Tavanı	5.434,42	İhbar Brüt	4.200,00	Çalışan İşsizlik Sigortası	30	İşe Başlatmama Tazminatı	3.000,00	Boşta Geçen Süre Ücreti	3.000,00
Hesaplamaya Esas	3.000,00	Damga Vergisi	31,88 (2)	Damga Vergisi	22,77(4)	Damga Vergisi	22,77 (6)	Damga Vergisi	22,77 (7)
Kıdem Brüt	6.008,22	Vergi Dilimi	%15	Vergi Dilimi	%15	Vergi Dilimi	-	Vergi Dilimi	%15
Damga Vergisi	45,60(1)	Gelir Vergisi	630,00 (3)	Gelir Vergisi	382,50 (5)	Gelir Vergisi	-	Gelir Vergisi	450 (8)
Kıdem Tazminatı	5.962,62	İhbar Tazminatı	3.538,12	Net Ücret	2.296,94	İşe Başlatmama Tazminatı (Net)	2.977,23	Boşta Geçen Süre Ücreti (Net)	2.527,23

Kaynak: Tablo tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1’de işçi A’nın zorunlu arabuluculuk sözleşmesi kapsamında kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, ücret alacağı, işe başlatmama tazminatı ve boşta geçen süre ücretine dair hesaplamalar Mahkeme kararı söz konusu olsaydı ortaya çıkacak vergilendirmeye göre gösterilmiştir. Buna göre vergi gelirleri açısından bakıldığında damga vergisi ve gelir vergisi (1+2+3+4+5+6+7+8) olarak işbu olay kapsamında toplam 1.608,29 TL tutarında bir vergi gelirin elde edildiği görülmektedir. Ancak uygulamada sıklıkla gerek işverenlerin vergi ödeme konusundaki tutumları, gerekse de işçilerin haklarına yönelik bilgilerinin az olması nedeniyle bazı işçi alacak ve tazminatlarının özellikle belirli kalemlerde toplandığı ve bu durumun da devlet açısından bir vergi kaybı ortaya çıkardığı görülmektedir.

Tablo 2. Vergi Kaybına Neden Olan Durum

<i>Kıdem Tazminatı</i>		<i>İhbar Tazminatı</i>		<i>Ücret Alacağı</i>		<i>İşe Başlatmama Tazminatı</i>		<i>Boşta Geçen Süre Ücreti</i>	
Çalışma Süresi	2 yıl	Çalışma Süresi	2 yıl	Çalışma Süresi	2 yıl	Süre	1 ay	Süre	1 ay
Kıdem Günü	+731 gün	İhbar Süresi	6 hafta	Çalışan SGK Primi	420	Brüt Ücret	3000	Brüt Ücret	3000
Kıdem Tavanı	5.434,42	İhbar Brüt	4.200,00	Çalışan İşsizlik Sigortası	30	İşe Başlatmama Tazminatı	3.000,00	Boşta Geçen Süre Ücreti	3.000,00
Hesaplama ya Esas	3.000,00	Damga Vergisi	31,88 (2)	Damga Vergisi	22,77(4)	Damga Vergisi	22,77 (6)	Damga Vergisi	22,77 (7)
Kıdem Brüt	6.008,22	Vergi Dilimi	%15	Vergi Dilimi	%15	Vergi Dilimi	-	Vergi Dilimi	%15
Damga Vergisi	45,60(1)	Gelir Vergisi	630,00 (3)	Gelir Vergisi	382,50 (5)	Gelir Vergisi	-	Gelir Vergisi	450 (8)
Kıdem Tazminatı	5.962,62	İhbar Tazminatı	3.538,12	Net Ücret	2.296,94	İşe Başlatmama Tazminatı (Net)	2.977,23	Boşta Geçen Süre Ücreti (Net)	2.527,23

Toplam Vergi: 1.608,29 TL (1+2+3+4+5+6+7+8)

İşe Başlatmama Tazminatı

<i>Kıdem Tazminatı</i>	<i>İhbar Tazminatı</i>	<i>Ücret Alacağı</i>	<i>İşe Başlatmama Tazminatı Brüt</i>	<i>Süre Ücreti</i>
2 yıl	4.200,00	3.000,00	9.000,00	

3.000,00	31,88 (2)	İşe Başlatmama Tazminatı	3.000,00	Damga Vergisi	68,31 (4)
6.008,22	%15	Boşta Geçen Süre Ücreti	3.000,00		
45,60(1)	630,00 (3)	Toplam	9.000,00*	Toplam Vergi: 775,79 TL (1+2+3+4)	
5.962,62	3.538,12	* İlgili alacakların tamamının "işe başlatmama tazminatına" dâhil edilmesi durumu			

Kaynak: Tablo tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2’de ilk örnekte işçi A için ayrı ayrı hesaplanan alacak ve tazminatlarının tamamının (kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı dışında) işe başlatmama tazminatı olarak gösterilmesi senaryolaştırılmıştır. Uygulamada sıklıkla karşılaşılan bu durum neticesinde ödenmesi gereken toplam vergi miktarının 1.608,29 TL’den sadece damga vergisi kesintisi yapılan kıdem tazminatı ve işe başlatmama tazminatında 775,79 TL’ye düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla devlet, böyle bir durumda 832,5 TL vergi kaybı yaşamaktadır²⁴. Daha yüksek meblağlı anlaşmalarda söz konusu vergi kaybının boyutları daha da artmaktadır.

Zorunlu arabuluculuk sözleşmelerinde işçi alacak ve tazminatlarının belirlenmesi aşamasında uygulamada görülen bu vergiden kaçınma hali, vergi gelirlerinin aşınmasına yol açmaktadır. Her ne kadar işverenler, vergi yükünün yüksek olması ve en az maliyetle işçi ile iş akdini bitirme çabasında olsa da bu gerekçeler devletin vergi kaybına neden olan işlemlerin yapılmasını haklı kılmamaktadır. Bu noktadan hareketle gerek işçilerin hak ve alacaklarının korunması gerekse de işverenler üzerindeki vergi yükünün nispeten düşürülmesi adına zorunlu arabuluculuk sözleşmelerinde ödenmesi gereken tüm kalemler hesaplanarak toplam brüt tutar üzerinden %5 oranında²⁵ bir tek oranlı vergi kesintisinin yapılmasının uygun olduğu düşünülmektedir. Tek oranın belirlenmesi vergi kaybının önlenmesi yanında

²⁴ 7103 sayılı Yasa ile 193 sayılı Yasa’da yapılan değişiklik ve 303 Seri No’lu Tebliğ’e göre hesaplama yapıldığında ise aynı olayda vergi kaybı 212,77 TL (Tablo 1 için vergi 1.608,29 TL iken Tablo 2’ de vergi toplamı 1.395,52 TL) olmaktadır. Bu bağlamda yapılan değişikliğin tavan sınırlamasını dikkate alması işverenler ve işçiler bakımından öngörülen hesaplama sorununu da ortadan kaldırmamaktadır.

²⁵ %5 oranı çok sayıda senaryo ve uygulama örnekleri üzerinde yapılan çalışmada ortaya çıkan vergi farklılıklarının toplamının yarıya bölünmesi suretiyle elde edilen miktara en yakın oran olması sebebiyle tarafımızca önerilmiştir.

işverenler ile işçilerin ödenecek vergi hesabında rahatlık sağlamalarına da hizmet edecek ve arabuluculuk müessesinin işlevselliğini artıracaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Zorunlu arabuluculuk müessesesi yürürlüğe girdiği günden bu yana başta İş Mahkemeleri'nin yargı yükünün azalması ve uyuşmazlıkların taraflarca iradelerine uygun kazan-kazan prensibi çerçevesinde çözümlenmesi bakımından yararlı bir uygulama olarak etki göstermiştir. Ancak uygulamanın vergi mevzuatı karşısında birçok yönden değerlendirilmeye muhtaç tarafları bulunmaktadır.

Arabuluculuk müessesinin yapısı da dikkate alındığında²⁶ işçi, işveren ve devletin korunması amacıyla zorunlu arabuluculuk anlaşma metinlerinde kararlaştırılan bedel üzerinden alacak ve tazminatın niteliğine bakılmaksızın tek bir orandan vergi kesintisi yapılmasının, bu oranın da hem tarafları hem de devleti korumak amacıyla %5 olarak belirlenmesinin uygulamada ortaya çıkan ve yine çıkabilecek olan olumsuz tabloyu engelleyeceğini düşünmekteyiz. Ancak şunu belirtmek gerekir ki önerdiğimiz vergi oranı sabit/kati olmamakla birlikte farklı görüş ve bakış açılarının bir araya gelerek ortak/makul bir oran üzerinde uzlaşması sonucunda arabuluculuk faaliyetlerinde devletin karşı karşıya kaldığı vergi kaybının önüne geçilmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

AKYİĞİT, E. (2010), Kıdem Tazminatı, 2. Bası, Ankara.

EKİN, A., TOPÇU, K. M. (2016), İşçi Alacakları Açısından Gelir vergisi ve Yasal Kesintiler, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S:8, s.115-149.

İNAN, A. (1980), Kıdem Tazminatının Gelişimi ve Hukuki Niteliği, Mali Hukuk Dergisi, S:60, Y:9, Ocak, s. 47 vd.

²⁶Arabuluculuk müessesinin özellikleri için bkz. Mustafa Serdar Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara 2009; Özgür Oğuz, Türk İş Hukuku'nda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, Mart 2016; Eda Manav, İş Mahkemelerinin İşleyişi ve Bireysel İş Uyuşmazlıklarının Alternatif Çözüm Yöntemleri, Çalışma ve Toplum, 2015/4, s. 183-220; Serkan Odaman, Arabuluculuk Neden Tercih Edilmelidir? KESİAD Dergisi, S.13, Mayıs 2018, s. 44, <http://www.kesiad.org/13sayi.pdf>, 10.10.2018.

MANAV, E. (2015), İş Mahkemelerinin İşleyişi ve Bireysel İş Uyuşmazlıklarının Alternatif Çözüm Yöntemleri, Çalışma ve Toplum, S: 4, s. 183-220.

NARMANLIOĞLU, Ü. (1973), Türk Hukukunda Kanundan Doğan Kıdem Tazminatı, İstanbul.

NARTER, S. (2013), İş Sözleşmesinin Feshi Halinde Boşta Geçen Süre İçin Ödenecek Miktar Ücret Midir? Tazminat Mı?, Kamu-İş Dergisi, C:13, S:2, S.1-33, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1321.pdf>, 08.10.2018.

ODAMAN, S. (2018), Arabuluculuk Neden Tercih Edilmelidir? KESİAD Dergisi, S.13, Mayıs, s. 44, <http://www.kesiad.org/13sayi.pdf>, 10.10.2018.

OĞUZ, Ö. (2016), Türk İş Hukuku'nda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, 1. Bası, İstanbul.

ÖZBEK, M. S. (2009), Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara.

ÖZCAN, D. (2016), İş Hukukunda İşçilik Alacakları, 4. Baskı, Ankara.

SAVAŞAN, F., ODABAŞ, H. (2005), Türkiye'de vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S:10, C:5, s 1-28.

ŞAKAR, A. Y. (2011), İş Güvencesi (İşe Başlatmama) Tazminatından Gelir vergisi Kesintisi Yapılması Durumunda İşverenin Düzeltme Talep Hakkı, Maliye Dergisi, S:161, Temmuz-Aralık, s. 133-147,

https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/161/008.pdf, 10.10.2018.

<http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/davasarti.pdf>, 08.10.2018.

<https://www.verginet.net/Dokumanlar/2018/2018-temmuz-maas-genelge.pdf>, 10.10.2018.

İklim Değişikliği ve Kadın Yoksulluğu

Aslı YÖNTEN BALABAN¹, İnci ÇOBAN İNCE²

Özet

Günümüzde iklim değişikliği hiç şüphesiz en önemli çevre sorunlarından birisi olarak ortaya çıkmakta ve giderilmesi adına gerek ulusal gerekse uluslararası alanda çeşitli adımlar atılmaktadır. İklim değişikliği içinde farklı boyutlar barındırmakta ve bu boyutların bir ayağını yoksulluk oluşturmaktadır. İklim değişikliği ve yoksulluk birbiriyle bağlantılı küresel düzeydeki en önemli sorunlardandır. Zira iklim değişikliğinin neden olacağı çevresel etkilerin yanı sıra bunlara zincirleme olarak yaşanacak sosyo-ekonomik etkiler de göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Bu noktada öne çıkan vurgu iklim değişikliğinin kalkınma sorununa dönüşebileceği ve yoksulluğu da beraberinde getirebileceğidir. Kaldı ki iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutunu öne çıkaran kadın yoksulluğu ile olan ilişkisi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü kadınlar iklim değişikliğinden en çok etkilenen nüfus arasındadır. İklim değişikliği, sosyal ve ekonomik koşulları olumsuz etkilemekte ve bu da kadınların yoksulluğuna neden olmaktadır. Bu noktada iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkilerinin ve de iklim değişikliğiyle mücadelede kadınların üstleneceği rollerin belirlenmesi önemlidir.

Türkiye de iklim değişikliğinin etkileri açısından risk grubu ülkelerden biridir. İklim değişikliğiyle ve yoksullukla mücadele birlikte çözüm önerilerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Nüfusun yaklaşık yarısının kadın olduğu düşünüldüğünde, iklim değişikliğiyle mücadelede kadınların faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Çalışmada iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkileri değerlendirilecek ve kadınların üstlendiği rollerin iklim değişikliği mücadelesindeki yeri tartışılacaktır. Çalışma yerli ve yabancı literatür taramasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler— İklim Değişikliği, Kadın, Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu.

JEL Sınıflama Kodları: O54, J16

Climate Change and Women's Poverty

Abstract

Climate change is undoubtedly one of the most significant environmental problems of our time and various steps have been taken on both the national and international level in order to eliminate it. The issue of climate change involves various dimensions, one of which being poverty. The linking between climate change and poverty constitutes one of the most important problems on the global level. Alongside many environmental effects, climate change will also cause a series of socio-economic problems whose consequences might be too serious to be neglected. From this perspective, it has been emphasized that climate change may turn into a developmental problem and bring along poverty. The relationship between climate change and women's poverty, an issue which highlights the dimension of gender, comes into prominence at this point. Women are part of the population that has been most affected by climate change. Social and economic conditions have been adversely affected by climate change, which leads to poverty among women. It is important to identify how exactly women have been and will be affected by climate change and what roles they can play in the climate change struggle.

¹ Dr.Öğr. Ü., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, asli.yonten@omu.edu.tr

² Araş Gör Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, inci.ince@karatekin.edu.tr

Turkey is one of the risk group countries in terms of the effects of climate change. Therefore, it is necessary to come up with solutions which will struggle against both climate change and poverty together. Given that half of the population is constituted by women, their activities have an important place in the climate change struggle. This study will evaluate the impact of climate change on women and discuss the place of their roles in the climate change struggle. The study is based on a review of both local and foreign literature.

Keywords— Climate Change, Woman, Poverty, Women's Poverty

JEL Classification Codes: O54, J16

1. GİRİŞ

Çevre ve kalkınma ilişkisi, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin aralarında dengeyi sağlamakta zorlandığı iki önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevreyi göz ardı eden bir kalkınma modeli, hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme başta olmak üzere çeşitli insan faaliyetleri sonucunda doğal kaynaklar üzerinde baskıyı artırarak, günümüzün en önemli küresel çevresel sorunlarından biri olan iklim değişikliği konusunu gündeme getirmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle iklim değişikliği konusuna ilişkin genel bir çerçeve çizilerek, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlantısı kurulacaktır. Sonrasında ise iklim değişikliğinin kadın yoksulluğuna etkileri ortaya konularak, soruna ilişkin çözüm önerileri tartışılacaktır.

2. KÜRESEL BİR ÇEVRE SORUNU: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Dünya, tarihsel süreç içerisinde sürekli ısınan ve soğuyan bir özellik göstermiştir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren iklimde meydana gelen doğal değişimlerin yanı sıra, bu değişimlere insan faaliyetlerinin de etkisi olduğu konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Yaklaşık olarak son yüz elli yıldır yaşanan hızlı nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme gibi doğal kaynaklar üzerinde baskıyı artıran unsurlar, atmosferdeki sera gazı miktarında önemli artışlara neden olmuştur. Sera etkisinin kuvvetlenmesine neden olan bu gazların miktarındaki artış, iklim değişikliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Doğal sera etkisi dünyada yaşam olabilmesi için gerekli olan sıcaklığı sağlayan doğal bir süreçken, günümüzdeki tehlike, özellikle Sanayi Devrimi'nden itibaren çeşitli insan faaliyetleri sonucunda sera gazlarının miktarlarında meydana gelen büyük artışlardır.

İklim değişikliğinin sonuçları dünyanın çeşitli bölgelerinde etkilerini göstermeye başlamıştır. İklim değişikliğinin etkileri, çevresel etkiler ve sosyo-ekonomik etkiler olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. İklim değişikliği, küresel sıcaklık artışı, buzulların erimesi, deniz suyu seviyesinde yükselme, sıcak hava dalgalarının frekans ve şiddetinde, tropikal fırtına, sel gibi meteorolojik felaketlerde artış, yağış miktarı ve rejiminde değişiklikler, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi pek çok çevresel etkiye neden olmaktadır (Türkeş, 2014: 8-18).

İklim değişikliğinin çevresel etkileri aynı zamanda sosyo-ekonomik bir boyuta da sahiptir. İklim değişikliğinin yağış rejimleri üzerinde yarattığı etkinin en önemli olumsuz sonuçlarından biri de kuraklık olacaktır. Kuraklık gibi tatlı su kaynaklarına ilişkin riskler, kentsel ve kırsal alanlarda su kıtlığına, elektrik kıtlığına, suya bağlı hastalıklarda artışa, düşen arzdan kaynaklanan gıda fiyatları artışına ve gıda güvenliği sorunlarına sebep olacaktır (sertifika.tema.org.tr, 2017: 6). İklim değişikliğinin bu ve benzer olumsuz etkileri özellikle kırsal alanda toprağına bağlı geçimini sağlayan kişilerin yaşam koşullarını daha da zorlayacaktır. Dünyada tarım ürünleri fiyatlarının artışı, bu tür ürünlerin ithalatçısı konumunda olan ülkeleri daha çok etkileyerek, fiyat artışlarına bağlı olarak bu ülkelerde refah düşüşlerine sebep olacaktır. Özellikle gelişmekte olan bölgeler olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinin tarımsal üretimi ve gıda güvenliği, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle tehlikeye girmektedir. İklim değişikliğinin, temiz suya erişimi zorlaştırarak, yoksul halkın sağlığını da tehdit etmesi beklenmektedir (Akalin, 2014: 354). Bu ve benzer etkiler nedeniyle, iklim değişikliği sorunu, dünyada muhtemel uluslararası güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlanmıştır.

İklim değişikliği bugün artık bir çevre sorunu olmaktan daha çok, ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasını olumsuz etkileyen bir sorun olarak kabul edilmektedir. Kadınlar ve erkekler, üstlendikleri toplumsal roller itibariyle iklim değişikliğinin sonuçlarından farklı ölçüde etkilenmektedirler (Alıca, 2017: 163).

3.İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet, kişilere toplum tarafından atfedilen rolleri, görevleri, sorumlulukları, toplumun bireyi algılayışını ve bireyden beklentilerini yansıtan bir kavramdır ve cinsiyetin kişisel özelliklerinin ötesinde bir anlam taşımaktadır (Üner, 2008: 6). Zira cinsiyet kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki evrensel biyolojik farklılıkları nitelemekte iken; toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkileri belli bir bağlamdan hareketle tanımlamakta ve bu ilişkinin çocukluk döneminden itibaren sosyal boyutunu ele almaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, 2008: 15). Bu temelde ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığı eğitimden ekonomiye, siyasetten sosyal yaşama kadar pek çok alanda kadın ve erkek arasında eşit olmayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki kadınlar, genel olarak, ev hayatı ile ilişkilendirildiğinden kadınların toplumsal rolü de bu bağlamda sınırlı kalmaktadır (Demirbilek, 2007: 20-23).

Kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla iklim değişikliğine gerek katkı ve gerekse sonuçlarından etkilenme bakımından bazı farklılıklar taşımaktadır. Cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü, ekonomik ve doğal kaynaklara erişimdeki farklılıklar, toplumsal algı ve normlar, kadın ve erkeklerin iklim değişikliğinden etkilenme düzeylerini farklılaştırmaktadır. Kadınlar aile üyelerinin bakımı ve ev işlerindeki sorumlulukları, gelir yetersizliği, mali kaynaklara ve kurumsal desteklere erişememe gibi yapısal ve toplumsal nedenlerle iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilenmektedir (iklim.cob.gov.tr/, 2018).

Kadınlar, doğal kaynakların birincil kullanıcılarıdır ve geleneksel rolleri nedeniyle doğal kaynaklara daha bağımlı durumdadırlar. Böylelikle, kadınlar, iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlerin yarattığı sonuçlardan daha çok etkilenmektedir. Örneğin doğal kaynakların tükenmesi ve tarımsal verimliliğinin azalması, bitki toplamak, yemek yapmak ya da satmak için gereken zamanı arttıracığından, tarımsal faaliyetlerden sorumlu olan kadınların yükünü artıracaktır (Alica, 2017: 163).

Kadın erkek eşitliği alanında uluslararası alanda tek yasal bağlayıcı doküman olan ve Türkiye'nin 1985 yılında taraf olarak 1986'da yürürlüğe koyduğu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi- CEDAW'da "taraf devletler, ... bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın sağlanmasının, kadınların erkeklerle eşit şartlarda ve her alanda azami katkılarının gerektiğine inanarak... aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır..." ifadesine yer verilmektedir. Günümüzde özellikle 1980'li yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınma konusu uluslararası gündemin önemli maddelerinden biri olmuştur. Ayrıca kalkınma, CEDAW'da da belirtildiği gibi, her alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını gerektirmektedir. (iklim.cob.gov.tr, 2018: 6). Bu alanlardan biri de çevre konusudur.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI KADIN YOKSULLUĞU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dünya yoksullarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınlar, iklim değişikliğinden de olumsuz etkilenen gruplar arasındadır. Zira kadınların ev içi sorumlulukları nedeniyle iklim değişikliği kadınlar üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadır. Öyle ki yemek ve temiz suyun temini, ısınma ve yemek pişirme gibi görevler kadınların sorumluluğu olarak görülmekte ve iklim değişikliği dolayısıyla yaşanan olumsuzluklar, kadınların söz konusu sorumluluklarını yerine getirirken daha fazla zaman harcamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, yüzme ve tırmanma gibi fiziksel aktiviteler genel olarak erkek çocuklarına öğretilmekte ve herhangi bir doğal afet karşısında erkeklerin kazanmış olduğu bu beceriler onların hayatta kalmasını sağlamaktadır (iklim.cob.gov.tr/, 2018: 10). Söz gelimi, 2004 yılında Asya'da meydana gelen tsunamiden etkilenen Sri Lanka'da yüzme ve ağaçlara tırmanma neredeyse sadece erkekler tarafından yapıldığı için, bu beceriler erkeklerin söz konusu felaketten kurtulmasına yardımcı olmuştur. Kırsal Bangladeş örneğinde ise, koşmayı ve yüzmeyi engelleyen sari isimli geleneksel kıyafetler doğal felaketler karşısında kadınların hayatta kalma olasılığını düşürmektedir. Bu ve benzeri çeşitli örneklerin yer aldığı 2007 yılında yayımlanan bir çalışma, 141 ülkede gerçekleşmiş bulunan çeşitli doğal afetlerle toplumsal cinsiyet ilişkisini incelemiş ve

kadınların doğal afetler karşısında erkeklere göre dezavantajlı konumunu ortaya koymuştur. Bir başka ifade ile, çalışmanın varmış olduğu sonuç, doğal afetler karşısında kadınların hayatta kalma oranının erkeklere göre oldukça düşük olduğudur (Neumayerand and Plümper, 2007).

İklim değişikliğinden kaynaklanmış olsun ya da olmasın, kadınların doğal felaketler karşısındaki dezavantajlı durumu aşikârdır. Ancak bu durumun doğrudan iklim değişikliği ile bağlantısı söz konusu olduğunda iki eksende bir değerlendirme yapılabilir. Öncelikle kadınlara atfedilen toplumsal rolleri nedeniyle ailenin beslenmesi başta olmak üzere aileyi idare edecek birçok rolü üstlenmiş olduğu noktasından hareketle, iklim değişikliğine bağlı yaşanacak herhangi bir olumsuzluğun öncelikle kadınları etkileyeceği ortadadır. Bu noktada özellikle, altı çizilmesi gereken kırsal alandaki kadınların iklim değişikliğine karşı daha kırılgan olduklarıdır. Zira yaşam koşulları göz önüne alındığında - ki doğa ile iç içe ve doğaya daha bağımlı bir yaşamları söz konusudur – kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden öncelikli olarak etkilenirler. Söz gelimi UNICEF, Sahra Güneyi Afrika’da eve su taşıma sürelerini günlük ortalama olarak kırsalda 33, kentlerde 25 dakika; Asya’da ise kırsalda 21, kentlerde 19 dakika olarak belirtmiştir. Bununla birlikte Moritanya, Somali, Tunus ve Yemen gibi ülkelerde eve her gün su taşıma işi bir saatten fazla sürmektedir. Bu görev kadınlara ve başta kız çocuklarına düşmektedir. Sahra Güneyi Afrika’da 24 ülke üzerinde yapılan bir araştırmada, her gün eve su taşıma süresinin 30 dakikadan fazla sürdüğü durumlarda 3.36 milyon çocuğun ve 13.54 milyon yetişkin kadınının bu görev ile sorumlu olacağı belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler’ e göre Malawi’de evlerine su taşıyan kadınlar ortalama olarak 54 dakika harcamakta iken, erkekler sadece 6 dakika harcamaktadır. Gine ve Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti’nde de kadınlar bu iş için ortalama 20 dakika ile erkeklerin iki katı zamanı su taşıma işine ayırmaktadır. Tüm verilerden hareketle UNICEF, kadınların ve kız çocuklarının su taşımak amacıyla her gün harcadıkları toplam 200 milyon saati “çok değerli bir zamanın israfı” olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de akla gelebilecek ilk sonuç çocukların eğitim hayatlarının bu vesile ile sekteye uğrayabileceğidir (unicef.org.tr/, 2018). Eğitim ile

işgücüne katılım arasındaki ilişki göz önüne alındığında, sadece özel alanla sınırlı yetiştirilen ve yeterli eğitimi alamamış kız çocuklarının ileriki dönemlerde işgücüne katılımının güçlüğü dolayısıyla hayatlarını her daim, eş ya da baba, bir erkeğe bağlı özel alanda yaşayacakları yüksek bir olasılıktır. Bu durum kadın yoksulluğunun ilk eksenini oluşturmaktadır.

İkinci eksen kırsal alanda özellikle tarımsal faaliyetlerde çalışan kadınlarla ilgilidir. Söz konusu kadınların yaptıkları iş kimi zaman yok sayılırken (Arıkan, 1988: 2), iklim değişikliği ile birlikte tarımsal alanlarda yaşanabilecek olumsuzluklar kırsal alanlarda çalışan kadınları daha da yoksullaştıracaktır. Türkiye'den hareketle TÜİK'in, 2016 verileri dikkate alınarak, 2017 yılında yayınladığı bültene göre çalışan kadınların %28,7'si tarım sektöründe çalışmaktadır (tuik.gov.tr/, 2018). Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Genel Başkanı tarafından 15 Ekim Dünya Kadın Çiftçiler Günü dolayısıyla yapılan açıklamalarda 2.7 milyon kadın çiftçinin günde 16-17 saat çalıştığına vurgu yapılmış, tarımda çalışanların %46,5'inin kadınlardan oluştuğu belirtilmiştir. Bununla birlikte dikkat çeken bir husus da tarımda çalışan kadınların %94,3'ünün yüksek primler nedeniyle kayıt dışı olarak çalıştığı ve sosyal güvenlik kapsamında yer almadığıdır (tzob.org.tr/, 2018). Dünya genelinde de tarımda çalışan kadınların önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Ülkeler bazında ortalama olarak tarım sektörünün %43'ünde kadınların pay sahibi olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, Kolombiya'dan Kırgızistan'a kadar birçok ülkede tarımsal faaliyetlerle hayatını sürdüren kadınlar vardır (bbc.com/).

Dolayısıyla hayatlarını tarımla sürdüren ve tarım alanında çalışan kadınlar, iklim değişikliğinden etkilenecek olan önemli bir kesimdir. Zira son on yılda çeşitli çevre felaketlerine maruz kalan Mozambik'te kadınların %73'ü tarlalarda çalışmaktadır ve dolayısıyla iklim değişikliğinin en fazla kadınları etkilediği belirtilmektedir (bianet.org/, 2018)

Gerçekten de iklim değişikliği ile birlikte yaşanan kuraklık ya da mevsimsel farklılıklar tarımsal üretimi de doğrudan etkilemekte ve bu alanda çalışan kadınları da istihdam dışı bırakmaktadır. Dolayısıyla da istihdam dışı kalan kadınların yoksullaşması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu noktada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) desteği ile 15 yıl boyunca UNDP politikasına ve finansmanına yön verecek sürdürülebilir kalkınma hedefleri 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu hedefler yoksulluğun ortadan kaldırılması, gezegenimizin korunması ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşaması adına yapılan evrensel eylem çağrısıdır. 2030 yılına kadar gerçekleşmesi planlanan bu hedeflerin bazıları yoksulluğun son bulması, açlığın son bulması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, temiz su ve sıhhi koşulların sağlanması şeklindedir. Yoksulluğun son bulması hedefinde özellikle iklim değişikliğine de vurgu yapılmış ve yoksulluğun ortadan kaldırılması taahhüt edilmiştir (undp goals.html, 2018).

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet rolleri toplum içinde kadın ve erkeğe farklı roller vermekte ve bu sayede de bir iş bölümünün oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplum içinde bazı işler kadınlara, bazı işler ise erkeklere atfedilmektedir. Bu noktada genel olarak söylemek gerekirse kadınlar özel alanla bir değerlendirilmekte, erkekler ise kamusal alanın hakimi olarak görülmektedir. Bu iş bölümü ile özel alana çekilen ve erkeklere göre bir çok noktada dezavantajlı konuma düşen kadınların, bu durumu özellikle geleneksel kırsal alanlarda daha da belirgin bir hale gelmektedir. Zira ev işlerinin yoğunluğu ile birlikte fiziksel koşulların da zorluğu eklendiğinde kadınların sınırlı hayatı daha da sınırlanmaktadır. Özellikle kırsal alanda kadınlar, günlük hayatı idare edebilmek adına bir çok fedakarlığa katlamakta ve kendilerine özel zaman ayıramamaktadır. Bir de iklim değişikliğine paralel olarak yaşanan su kıtlığı, toprakların verimsizleşmesi gibi çıktılar, kadınların günlük hayatlarının büyük kısmını bu sorunlara çare aramak için geçirmelerine neden olmaktadır. Sonuçta da güçleşen ev işlerinin koşulları kadınların eğitim hayatlarını ve sonrasında da iş gücüne katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir. İş gücüne kavuşmak noktasında geri plana düşen kadınların refah seviyesinde bir yaşam sürmesinin de imkansızlığı ortadadır.

Öte yandan çalışan kadınların önemli bir bölümü tarımsal alanda çalışmaktadır. Bu sayede geçimini sağlayan kadınların iklim değişikliği nedeniyle çalışma

hayatının dışında kalması, tarımsal alanda zaten erkeklerle eşit şartlara sahip olmayan kadınlar açısından, tam anlamıyla bir yoksulluğa itilme nedenidir.

Bu anlamda Birleşmiş Milletler özelinde atılan adımlar önem taşımaktadır. Özellikle 2030 hedefleri ile birlikte yoksulluğu sona erdirmeye hedefi başta kadınlar olmak üzere dünya üzerindeki tüm yoksul insanları ilgilendirmektedir. Ancak bu noktada kadınlar özelinde yapılacak bir değerlendirme ile bir kaç noktanın altı çizilmelidir. Öncelikle kadın yoksulluğunun temelinde toplumsal cinsiyet rolleri bulunmaktadır. Bu durum sosyolojik anlamda bir sorunsala da işaret etmektedir. Dolayısıyla bu roller, bu katılıkla toplumlarda yer aldığı müddetçe kadınların dezavantajlı konumunda bir dönüşümün yaşanması oldukça zordur. Buradan hareketle ikinci olarak da, özellikle kırsal alanda çalışan kadınların erkeklerle eşit ücret ve şartlara sahip olmasının gerekliliği ve dolayısıyla da “yok” sayılmamalarının sağlanmasıdır. Aksi durumda kadınların yoksullaşmasının önüne geçmek de güç görünmektedir.

KAYNAKLAR

AKALIN, M. (2014), “İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Sayı 2, ss. 351-377.

ALICA, S. (2017), Kadın ve Çevre, Süheyla Suzan Gökalp Alica, <http://tbbergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1719>, (12.10.2018).

ARIKAN, G. (1988), “Kırsal Kesimde Kadın Olmak”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 5 , Sayı 2 ,Aralık 1988 , ss. 1– 16.

BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-41428356>, (10.10.2018).

DEMİRBİLEK, S. (2007), “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 44 Sayı: 511, ss. 12-27.

İklim Değişikliği: Şehirlere İlişkin Sonuçlar, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli Beşinci Değerlendirme Raporu Önemli Bulgular,

http://sertifika.tema.org.tr/_Ki/CevreKutuphanesi/Documents/SEHIRLER.pdf,
(15.08.2017).

Kadın ve Çevre, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Politika Dökümanı, Ankara, 2008,
<http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Kad%C4%B1nve%C3%87evrePolitikaDok%C3%BCman%C4%B1.pdf>, (25.09.2018).

Küresel İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet,
<http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/iklimgender.aspx?sflang=tr>, (25.09.2018).

NEUMAYERAND E. and PLÜMPER, T. (2007). “The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002”, *Annals of the Association of American Geographers*, 97 (3), ss. 551-566.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, (2008), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara,
<http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlusaleyemplanı.pdf> (09.09.2018).

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594>, (31.08.2018).

TÜRKEŞ, M. (2014), IPCC İklim Değişikliği 2013: Fiziksel Bilim Temeli Politikacılar İçin Özet Raporundaki Yeni Bulgu ve Sonuçların Bilimsel Bir Değerlendirmesi, İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu,
http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/01/13672_IPCCRapor.web_.02.01.14.pdf, (12.09.2018).

UNICEF, <http://unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22685>, (07.10.2018).

ÜNER, S. (2008), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, *T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*, <http://www.ilkadim.bel.tr/yerel-esitlik/9.pdf> (08.09.2018).

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>, (12.10.2018).

<https://m.bianet.org/bianet/dunya/123884-iklim-degisikligiyle-mucadelede-kadinlar-oncelikli>, (10.09.2018).

<https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/15-ekim-dunya-kadin-ciftciler-gunu%E2%80%A6>, (01.09.2018).

Technological Advancements and Innovation in Logistics and Supply Chain Management: Perspectives of Undergraduate Students

Cansu Yıldırım¹, Nazlı Gülfem Gidener Özaydın²

Abstract

It is getting more difficult to satisfy consumers throughout the world. Consumers purchase and/or repurchase decisions have become affected by the overall experience a product and/or service deliver, therefore organizations realize that competing on price is not enough and drive their attention and resources to differentiate the customer experience created by their offerings. One way of accomplishing this is fostering innovation which may be an aspect of an offering which is perceived as new by customers. However, to foster innovation for differentiating customer experience requires coordination, corporation and thus, good information flow between all departments of an organization and between the partners in their supply chain. Therefore, organizations that aim to differentiate customer experience focus on innovations in their supply chains (SC) to reduce costs as well as satisfy their customers.

One of the primary drivers of supply chain innovation is the recent advances in technology which alters ways of doing business. For instance, advances in transportation and communication industry aid decreasing costs (e.g. by optimizing routes and reducing the fuel used which also protects environment) and increasing customer satisfaction (e.g. by allowing customer to trace their delivery). Furthermore, previous literature provides examples of supply chain innovations: Radio Frequency Identification, Barcodes, Drones, Driverless Vehicles, and 3D printing, etc.

Although previous literature provides several research on supply chain innovation and technology, to our knowledge, no study focused on the perceptions of undergraduate students who are going to work in the field in a few years. These students will be the ones using and possibly improving these innovations and/or technologies, therefore it is important to know which of these innovations are more important and more effective according to them. Therefore, with this study, we aim to shed further light on the perceptions of undergraduate students who is majoring in Logistics Management, Maritime Business Administration, and International Business and Trade regarding these innovations and/or technologies. To accomplish this, we first gave an assignment to fifty-five students regarding the advantages and disadvantages of these innovations and asked their point of view. Furthermore, we applied a free association technique by asking seventy-seven students to name the three most important innovations in logistics and supply chain.

According to the initial results, these innovations help companies to increase overall efficiency through reducing costs, increasing speed and accuracy, and improving relationships. The most repeated innovations by students are drones, robots and driverless vehicles.

Key Words: *innovation, logistics, supply chain management, technology*

JEL Classification Codes: *O32, Z*

¹ Asst. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, Department of Maritime Business Administration, Turkey, cansu.yildirim@deu.edu.tr

² Asst. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, Department of Logistics Management, Turkey, ngg.ozaydin@deu.edu.tr

Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminde Kullanılan Teknolojik Gelişmeler ve İnovasyon: Öğrenci Bakış Açısı

Özet

Dünya çapında tüketicilerin memnuniyetini arttırmak gün geçtikçe zorlaşıyor. Tüketicilerin satın alma kararları ya da yeniden satın alma kararları ürün ya da hizmet ile ilgili genel deneyimlerinden etkilenmektedir. Bu durumu ve sadece fiyata dayalı rekabetin yeterli olmadığını fark eden işletmeler tüketici deneyimini farklılaştırmak üzere çalışmaya başladılar. Bu amaca ulaşmanın yollarından biri ise müşteriler tarafından yeni olarak algılanabilecek inovasyonları desteklemek ve teşvik etmektir. İnovasyonu teşvik etmek için ise bir şirketin tüm departmanları ve tedarik zinciri içindeki tüm ortakların arasında yaratılacak koordinasyon ve işbirliğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, müşteri deneyimini farklılaştırmaya çalışan işletmeler, tedarik zincirinde hem maliyeti düşürecek hem de müşteri tatmini sağlayacak inovasyonlara ve teknolojilere önem vermektedirler.

Tedarik zinciri inovasyonunun birincil itici güçlerinden biri iş yapma şekillerinin de değişimini sağlayan teknolojik gelişmelerdir. Örneğin, ulaştırma ve haberleşme endüstrisindeki gelişmeler ve ilerlemeler maliyetlerin azaltılmasına (örn. Güzergahların optimize edilmesi ve kullanılan yakıtın azalması sayesinde çevrenin korunması, vb.) ve müşteri memnuniyetinin artmasına (örn. Müşterilerin teslimatlarını anlık takip edebilmesi, vb.) yardımcı olmuştur. Geçmiş literatür tedarik zinciri inovasyonlarına örnek olarak RFID (Radyo Frekansı Tanımlama), Barkodlar, Dronlar (İnsansız Hava Aracı), sürücüsüz araçlar ve 3D baskı, vb. teknolojileri göstermektedir.

Literatür tedarik zinciri inovasyonu ve teknolojisi konusunda birçok araştırma sunsa da önümüzdeki birkaç yıl içinde sahada çalışacak olan lisans öğrencilerinin yani bu teknolojileri kullanacak olan kullanıcıların algılarına odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu öğrenciler, şu an var olan teknolojileri ve inovasyonları kullanan ve muhtemelen geliştirecek olan kişilerdir ve bu nedenle hangi teknolojilerin ya da inovasyonların daha önemli ya da daha etkili olduğunu düşündüklerini öğrenmek önem kazanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma Lojistik Yönetimi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi ve Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik dallarında lisans eğitimi alan öğrencilerin lojistik ve tedarik zinciri alanındaki teknolojilere ve inovasyonlara yönelik algılarına ışık tutmayı hedeflemektedir. Bunu başarmak için ilk olarak 55 öğrenciye bu yeniliklerin avantaj ve dezavantajları konusunda görüşlerini sorulmuş, çalışmanın ikinci kısmında ise, toplamda 77 öğrenciye serbest çağrışım (free association) yöntemi ile lojistik ve tedarik zincirinin gelişmesine neden olan en önemli üç teknoloji ya da inovasyonu yazmaları istenmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre lojistik ve tedarik zinciri teknolojileri ve inovasyonları şirketlerin genel verimliliğini maliyetler azaltarak, daha hızlı olmalarını sağlayarak, bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğini yükselterek ve paydaşlarla ilişkileri geliştirerek arttırmaktadır. Öğrenciler tarafından en çok tekrarlanan teknolojiler/inovasyonlar ise dronlar, robotlar, ve sürücüsüz araçlardır.

Anahtar kelimeler: innovasyon, lojistik, tedarik zinciri yönetimi, teknoloji

JEL Sınıflama Kodları: O32, Z

INTRODUCTION

The very definition of logistics is providing the right product, at the right quantity and quality, at the right place and time with the right form, for the right customer at the right cost (Mangan et al., 2008). To achieve all these rights, a collaborative effort is required since no organization can achieve this alone, which is associated with the supply chain concept. Supply chain can be defined as the network of organizations working towards achieving a mutual objective through flows of products, money and information, and one of the most crucial aspects of supply chain management (SCM) is '*consistent, high- quality logistics services*' (Bienstock et al., 2008). Thus, both concepts are interrelated and inseparable.

For logistics service providers, providing simple transportation and warehousing services is no longer sufficient for customer satisfaction or retention. The need to collaborate and form supply chains has emerged from the need to succeed and sustain customer satisfaction, similarly the need to innovate and pursue technological advancements in logistics has also emerged recently in order to satisfy and adapt to changing customer needs and expectations. The value creation in logistics is evaluated primarily in terms of time and place (Farias and Akabane, 2006) therefore, most innovations and technological advancements in the industry focuses on these aspects of the service.

Aforementioned innovations is logistics and SCM are related with both software and hardware (e.g. transportation scheduling software, sales- force automation, production automation, operation automation, robotics and bar code technology, radio frequency identification (RFID), increased collaboration between supply chain partners, e-commerce, technological advancements focusing on transparency and reliability, electronic data interchange (EDI), enterprise resource planning (ERP), warehouse management systems (WMS), transportation management systems (TMS), intelligent transportation systems (ITS), just in time (JIT) practices, traceability, carbon footprint reduction and decreasing oil dependency) (Germain, 1996; Bienstock et al., 2008; Barreto, 2017; Ryding, 2010; Renko and Ficko, 2010;

Schilk and Seeman, 2012; Cooper, 1991; Madlenák et al., 2016 Wiesenthal et al., 2015).

In addition, the internet, technological developments, the increase in individual and commercial use of information and communication devices, and the availability of big data has initiated a shift in the way of doing business (Speranza, 2016). This shift has urged an adaptability requirement for logistics and SCM applications as well. Due to the change in the way of doing business, most of the innovative business solutions for logistics are focused on adoption and utilization of appropriate information technologies (Bowersox and Daugherty, 1995). Moreover, providing effective logistics services is facilitated by utilization and creation of sufficient information technology systems support (Prahalad and Krishnan, 1999).

Although the literature on innovation and technological advancements in logistics industry is extensive on customer perspective, the studies on the perspective of the users is neglected. The effects of these aforementioned advancements on the customers are widely available however; the perspectives of the users regarding the effect of these new trends is unclear. Therefore, the aim of this study is to shed further light on the perspective of our students who are the future users of these technological advancements in the industry.

RESEARCH METHODOLOGY

Since the aim of this study is to understand the perceptions of undergraduate students regarding the innovations fostering the development of logistics and supply chain management (SCM), an exploratory approach is followed through free-association technique.

For the first half of the study, we gave an assignment to fifty-five students who majors in *International Business and Trade* (Business Faculty). The assignment was given during a course titled *Introduction to Logistics and Supply Chain Management* and the students were asked to write the effect of technological improvements to logistics and supply chain by providing examples. The student of this department is selected for this part of the study as they are less opinionated regarding logistics and

SCM, and as this was the first detailed course for them to develop their knowledge. With this assignment, students provided their perceptions on advantages and disadvantages of the technologies and innovations used in logistics and SCM fields. In total, twenty-three assignments were collected, and all students received course credit for their participation.

For the second half of the study, due to the aim of the study, we applied free-association technique which is used in several studies on psychology, and marketing especially in research on brands (Koll et al., 2010). With a free association technique, we gathered opinions of a total of seventy-seven students at *Maritime Faculty* through convenience sampling method. The students were majoring in either *Department of Logistics Management*, and *Maritime Business Administration*. Unlike to *International Business and Trade* students, the perspectives and opinions of these students are more developed as they have courses such as *Introduction to Business and Supply Chain Management* from the beginning of their education, and as majority of them had concluded their internships in related corporations or ports. Moreover, these students are selecting these majors as they are interested in these fields, and perceptions of these students are important to investigate as they are going to be the users of these technologies and innovations.

Common methods for retrieving verbal/explicit knowledge are free association and written stories (Koll et al., 2010). Free-association technique was selected as “*free association probabilities index the relative accessibility of related words in memory*” (Nelson et al., 2004, p. 402). Students receive a stimulus³, they were asked to spontaneously write the first three technologies and/or innovations that came to mind which was meaningfully related and/or strongly associated to the development of logistics and SCM. The aim was to uncover easily accessible verbal associations (Deese, 1965) and lexical knowledge which is formed through experience (Nelson et al., 2004). The created associations are dynamic as they are derived from everyday

³ Before receiving the stimulus, the students were informed that the contribution to the study is on a volunteer basis. As a result, some of the students (7 students in total) do not choose to participate.

experience (e.g. norms, culture, current trends) which alters gradually with time (Nelson et al., 2004).

After given the stimulus, students were given 10 minutes and a piece of paper to write down their thoughts, and they were asked not to talk to each other. After data collection, for analysis, the suggestions of Strauss and Corbin (1990) were followed. First, one code (axial coding) used for each association students elicited. Then, selective coding was applied for grouping and comparing data to identify similarities and differences. The coding process is conducted simultaneously by two researchers to achieve objectivity. With triangulation across researchers, it is possible to produce diverse perspectives during data analysis, and through exchange of viewpoints, various explanations of the findings could be obtained which in turn enhances the validity of the results (Maylor and Blackmon, 2005).

FINDINGS AND DISCUSSION

The findings of the study will be explained in two parts. The first part of the study revealed the perceptions of students regarding the effects of technology on logistics and SCM. According to the findings, all the students thinks that technology helps to improve overall efficiency and competitiveness. From students' perspective, this overall efficiency and competitiveness is achieved through *increased speed*, *increased accuracy*, *reduced cost*, and *improved relationships* (See Table 1).

Table 1. Positive Effects of Technology on Logistics and SCM

<i>Second-Order Codes from Selective Coding</i>	<i>First-Order Codes from Axial Coding</i>	<i>Frequency of occurrence</i>
Increased speed	Delivery Speed	10
	Time efficiency	13

	Convenience and speed of data collection, processing and analysis	8
	faster transaction between companies or supply chain partners	6
Increased Accuracy	Increased reliability	8
	Identification and Tracking Systems	22
	Real time information sharing	15
	Improved security	13
Reduced cost	Improved inventory management	9
	Efficient storage	5
	Detecting malfunctions and problems	5
Improved relationships	Increased customer satisfaction	8
	Increased employee satisfaction	4

The most mentioned associations under *increased speed* were related with time and delivery. Students associate this benefit with the development of *driverless vehicles* and *drone* usage in transportation. Apart from the increased delivery speed and time efficiency, students mostly mentioned the convenience and speed of data collection, processing and analysis, and thus faster transaction between companies or supply chain partners. According to students, this benefit is achieved through advancements in computing technology such as *cloud storage* and *Electronic Data Interchange (EDI)*. The increased efficiency created through *increased accuracy* may, on the other hand, include increased reliability via identification and tracking systems such

as *RFID*, *bar-codes*, and *GPS*, and real-time information sharing through, for instance, *EDI*. Due to these systems and real-time information sharing, security is also improved according to students. *Reduced cost* also mentioned by all students, and according to them this reduced cost is achieved through improved inventory management by using *just-in-time*, efficient storage and detecting malfunctions and problems. The last benefit of technology on logistics and SCM mentioned is improved relationships through increased coordination and integration. This improved relationship may be both with upstream and downstream partners in supply chain, and stakeholders. With improved customer service (e.g. increased order and delivery speed through *e-commerce* or *m-commerce*), customer satisfaction is increased through developments in technology. Apart from the benefits supply chain partners gained, there also some benefits to governments, and society. For instance, according to students, labor health could be protected through using robots. Moreover, new jobs could be created which may increase the level of employment, and this in turn creates an advantage for governments.

The disadvantages are relatively less mentioned by students. The most mentioned one was related with the reduction of employment. According to students, with the use of robots, the role of humans will be reduced in the industry. This perspective may be related with their employment concerns as the students are juniors.

The second half of the study helped us to better understand the perceptions of students regarding the technologies and/or innovations they consider relevant for the development of logistics and SCM. It is possible to classify the technologies and/or innovations affecting or will affect the (further) development of logistics and SCM into four headings (See Table 2).

Table 2. Technologies and/or innovations affecting development of logistics and SCM

<i>Second-Order Codes from Selective Coding</i>	<i>First-Order Codes from Axial Coding</i>	<i>Frequency of occurrence</i>
---	--	--------------------------------

<i>Transportation</i>	64
Drones	26
Driverless vehicles, processes	31
Containers (e.g. collapsibles or 10 ft. ones)	7
<i>Manufacturing</i>	33
Industry 4.0	6
Automation	16
Internet of Things	7
ERP	2
3D Printers	2
<i>SCM Processes</i>	63
Robots	15
Coding Algorithms	9
Artificial and Virtual Intelligence	11
RFID-Barcode	9
Tracking	5
Service Finder	5

Increasing number of applications (e.g. Uber)	5
Big data	4
<i>Space Logistics</i>	9

Drones are the most associated technology and/or innovation aiding the development of logistics and SCM. They help speeding up the delivery process, and as Amazon started the trials, it is one of the most acknowledged technologies for students. Due to their majors, nearly half of them wrote down driverless vehicles (e.g. trucks, ships, trains, etc.). The second classification is labelled as manufacturing as students mentioned automation, Internet of Things, and Industry 4.0 during production processes. Although, Turkey is located between Industry 2.0 and 3.0 (Işıkdere, 2018), the perception of students is positive regarding the effect of Industry 4.0 over their field. The reason of this acknowledgement may be due to a conference held right before the data collection process regarding Industry 4.0. Furthermore, as the TechnoPark settled in the university has some companies serving to meet the buyers and customers with an online portal, students associated coding algorithms, big data artificial intelligence and service finders. The last classification is rather an interesting one. Although the students are not exposed to information regarding space logistics during their education, they believe that this has a positive impact on the development of the field. The reason of this may be related with the efforts of Elon Musk. Elon Musk recently launched Tesla to Mars and the information regarding this was everywhere. We believe that with the effect of social media, the students followed and learned more on the subject. Thus, they also associated space logistics with the development of logistics and SCM.

CONCLUSION

The objective of this study is to shed further light on the perceptions of undergraduate students who is majoring in Logistics Management, Maritime Business Administration, and International Business and Trade regarding the technologies and/or innovations used or are going to be used in logistics and SCM fields. To achieve this objective, we followed an exploratory approach by employing free association technique.

The results demonstrate some similarities and differences among students with diverse majors. For instance, all students associate robots (e.g. during materials handling), drones, and driverless vehicles (e.g. during transportation) with technologies and/innovations affecting development of logistics and SCM. Moreover, all students associate RFIDs and bar-codes with the development of the field by increasing accuracy. Although they have diverse majors, these technologies are part of students' everyday life especially on a retail basis. Differences occur the technologies used in SCM processes. For instance, tracking services and service finders, coding algorithms, and big data are only mentioned by students of Maritime Faculty. The reason for that is they are more opinionated and experience (e.g. due to their internships) regarding the field. Moreover, as students in Business Faculty focus more on technologies which would have positive influence on consumers such as e-commerce and m-commerce, however these technologies were never mentioned by Maritime Faculty students. For practical purposes, thus, students in Business Faculty would benefit from courses focusing on logistics and supply chain management, whereas students of Maritime Faculty could use a customer-oriented point of view.

REFERENCES

Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017), "Industry 4.0 implications in logistics: an overview", *Procedia Manufacturing*, 13, 1245-1252.

- Bienstock, C.C., Royne, M.B., Sherrell, D., Stafford, T.F. (2008), "An expanded model of logistics service quality: incorporating logistics information technology", *International Journal of Production Economics*, 113(1), 5-22.
- Bowersox, D. J., Daugherty, P. J. (1995), "Logistics paradigms: the impact of information technology", *Journal of Business logistics*, 16(1), 65.
- Cooper, J. (1991), "Innovation in logistics: the impact on transport and the environment", *Studies in Environmental Science*, 45, 235-253.
- De Farias, O. O., Akabane, G. K. (2011), "Innovation and creativity on logistics besides TRIZ methodology", *Procedia Engineering*, 9, 724-729.
- Deese, J. (1965), *The structure of associations in language and thought*, MD: Johns Hopkins Press: Baltimore.
- Desbarats, G. (1999), "Insights from industry: The innovation supply chain", *Supply Chain Management*, 4 (1), 7-10.
- Germain, R. (1996), "The role of context and structure in radical and incremental logistics innovation adoption", *Journal of Business Research*, 35(2), 117-127.
- İşıkdere, A. (2018), "Endüstri Kaç Sıfır?", Retrieved from: <http://bilimdili.com/teknoloji/endustri/endustri-kac-sifir/> Accessed at: 10.10.2018.
- Koll, O., Von Wallpach, S., Kreuzer, M. (2010), "Multi-method research on consumer-brand associations: Comparing free associations, storytelling, and collages", *Psychology & Marketing*, 27(6), 584-602.
- Madleňák, R., Madleňáková, L., & Kolarovská, Z. (2016), "System of Management and Traceability of Logistic Items through New Technologies", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 230, 128-135.
- Mangan, J., Lalwani, C., Butcher, T. (2008, p.9), *Global Logistics and Supply Chain Management*, London: John Wiley & Sons Ltd.
- Maylor H, Blackmon K. (2005), *Researching Business and Management*, Palgrave Macmillan: Hampshire.

- Mentzer, J. T., Myers, M. B., Stank, T. P. (2006). *Handbook of global supply chain management*, California: Sage Publications.
- Nelson, D. L., McEvoy, C. L., Schreiber, T. A. (2004). "The University of South Florida free association, rhyme, and word fragment norms", *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(3), 402-407.
- Prahalad, C. K., Krishnan, M. S. (1999), "The new meaning of quality in the information age", *Harvard business review*, 77(5), 109-18.
- Renko, S., Ficko, D. (2010), "New logistics technologies in improving customer value in retailing service", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(3), 216-223.
- Ryding, D. (2010), "The impact of new technologies on customer satisfaction and business to business customer relationships: Evidence from the soft drinks industry", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(3), 224-228.
- Schilk, G., Seemann, L. (2012), "Use of ITS technologies for multimodal transport operations—River Information Services (RIS) transport logistics services", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 48, 622-631.
- Speranza, M. G. (2018), "Trends in transportation and logistics", *European Journal of Operational Research*, 264(3), 830-836.
- Strauss, A., Corbin, J. (1990), *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, Sage Publications: London.
- Wiesenthal, T., Condeço-Melhorado, A., Leduc, G. (2015), "Innovation in the European transport sector: A review", *Transport Policy*, 42, 86-93.

La Médiation en Droit Turc de la Concurrence

ODAMAN Serkan¹, TUNCER Zeynep²

Résumé

La médiation qui est une méthode alternative à la résolution des conflits de droit privé a vu le jour, en droit turc, en 2013, avec l'entrée en vigueur de la Loi no° 6325 sur la médiation dans les conflits de droit privé (la «Loi sur la médiation»). Depuis, des milliers de conflits ont été résolus par la médiation, dont 16.056 en 2017. Toutefois, aucun de ces conflits n'est relatif au droit turc de la concurrence. Ceci est certainement dû au fait que le droit de la concurrence est admis, pour la plupart, comme une discipline plutôt relative au droit public qu'au droit privé et ne peut, de ce fait, faire l'objet d'une procédure de médiation.

Toutefois, il est clairement indiqué, dans la Loi sur la médiation, qu'il peut être recouru à la médiation dans les conflits de droit privé avec l'administration qui est habilitée à conclure des contrats de droit privé dans les limites qui lui sont reconnues dans la législation et/ou dans la jurisprudence. Étant donné que l'Autorité de la concurrence est une autorité administrative indépendante, il est tout à fait possible de recourir à la médiation dans le cadre des conflits qui pourraient résulter des contrats de droit privé que l'Autorité de la concurrence aurait conclus.

D'autre part, le champs d'application de la Loi sur la médiation est relatif aux conflits de droit privé pouvant émaner de tous les domaines du droit, y compris le droit de la concurrence. Dans ce cadre, bien que les actes et actions contraires au droit de la concurrence tels que les ententes et les abus de position dominante ne peuvent être résolus via la médiation dû au fait que l'Autorité de la concurrence est, à travers le Conseil de la concurrence, l'organe qui est exclusivement compétent concernant l'application des règles de la concurrence (ce qui signifie que ces conflits sont des conflits d'ordre public), les demandes d'indemnité qui peuvent être introduites par les personnes tierces au motif qu'elles ont subi des pertes économiques en raison desdits actes et actions contraires au droit de la concurrence, pourront être résolues par la médiation.

Similairement, le seul organe compétent dans le cadre du contrôle des concentrations est aussi l'Autorité de la concurrence. Le recours à une procédure de médiation n'est donc pas possible étant donné qu'il y a l'intervention de l'Etat à travers l'Autorité de la concurrence. Or, il n'y a aucune intervention étatique dans la résolution des conflits qui pourraient résulter de la mise en œuvre de ces mesures correctives. Les conflits qui pourraient donc résulter des mesures correctives pourront être résolus par la médiation.

A la lumière des informations susmentionnées, il est clair que le recours à la médiation, dans le cadre du droit turc de la concurrence, n'est pas per se interdit. En effet, il y a de nombreux domaines relatifs au droit privé dans le cadre du droit turc de la concurrence qui peuvent faire l'objet d'une procédure de médiation.

Mots-clés: médiation, concurrence, contrôle des concentrations, mesures correctives, indemnités

Codes De Classification JEL. 199

¹ Professeur à la Faculté des sciences économiques et administratives de l'Université Dokuz Eylul et Médiateur, Turquie, odamanserkan@yahoo.com

² Avocat au Barreau d'Istanbul et Médiateur, Turquie, tuncerz@hotmail.com

Mediation in Turkish Competition Law

Abstract

The Law on Mediation in Civil Disputes No. 6325 (the “Law on Mediation”) has introduced mediation as an alternative method for the resolution of conflicts related to private law in 2013. Since then, thousands of conflicts, 16.056 of them being in 2017, have been resolved through mediation. However, none of these conflicts is related to the Turkish competition law. This is certainly due to the fact that the competition law is accepted, by most people, as a field of public law rather than a field of private law, and for this reason thereof, cannot be subject to a mediation procedure.

Nevertheless, the Law on Mediation clearly stipulates that mediation can be applied within the scope of private law conflicts with the administration, which is empowered to enter into private law contracts within the limits set forth in the legislation and/or the jurisprudence. Considering that the Competition Authority is an independent administrative authority, it is entirely possible to apply to mediation for the conflicts which may arise from private law contracts concluded by the Competition Authority.

On the other hand, the scope of application of the Law on Mediation covers the private law conflicts which may arise from all fields of law, including competition law. In this extent, even if acts and actions contrary to competition law, such as agreements and abuses of dominant position, cannot be resolved through mediation; considering that the Competition Authority, which, through the Competition Board, acts as the exclusive competent authority to implement the competition rules (which means that such disputes of public law), indemnity claims which can be made by third persons on the ground that they have suffered economic damages due to the said acts and actions, can be resolved by mediation.

Similarly, the Competition Authority is also the only competent authority having control over the concentrations. In such case, application to mediation is not possible, since there is a state intervention through the Competition Authority. However, there is no state intervention regarding the resolution of conflicts which can arise out of the remedies. Accordingly, conflicts arising from remedies can be resolved through mediation.

In the light of the foregoing, it is clear that the application to mediation within the scope of the Turkish competition law is not per se prohibited. Indeed, there are multiple fields related to the private law under the Turkish competition law which can be put through a mediation procedure.

Keywords: mediation, competition, control of concentrations, remedies, indemnity

JEL Classification Codes: 199

1. INTRODUCTION

La médiation a vu le jour, en droit turc, en 2013, avec l'entrée en vigueur de la Loi no^o 6325 sur la médiation dans les conflits de droit privé (la «Loi sur la médiation»). Suite à l'entrée en vigueur de la Loi sur la médiation, un nombre important de conflits ont été résolus par la médiation. En effet, d'après les statistiques publiées par la Direction du Département de la Médiation, au total 16.056 conflits en été résolus *via* la médiation en 2017³. Toutefois, aucun de ces conflits n'est relatif au droit de la concurrence.

La non-application ou le non-recours à la médiation jusqu'à aujourd'hui en droit turc de la concurrence est certainement dû au fait que le droit de la concurrence est admis, pour la plupart, comme une discipline plutôt relative au droit public qu'au droit privé. Toutefois, le droit de la concurrence est un domaine du droit regroupant tant le droit public que le droit privé (Eker Ayhan, 2018: 104; Aslan, 2017: 24; Sarcevic et Volken, 2003: 265 et ss.; Guven, 2008: 818). Il convient donc d'examiner comment et dans quelle mesure ces deux domaines, soit la médiation et le droit de la concurrence peuvent s'intégrer l'un à l'autre.

Afin de déterminer le champs d'application de la médiation dans le cadre du droit turc de la concurrence, seront successivement examinés, dans le cadre de cette étude, le champs d'application de la médiation dans le cadre des conflits résultant des actes et actions de l'Autorité de la concurrence, puis le champs d'application de la médiation dans le cadre des conflits résultant des actes et actions contraires au droit de la concurrence.

³ Pour consulter les statistiques publiées par la Direction du Département de Médiation, voir http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/uygulamalar/adb_uygulamalari/images/2017yili.jpg (date d'accès: 13.10.2018). Ces statistiques sont relatives à la médiation volontaire. Pour consulter l'interprétation des statistiques concernant la médiation obligatoire en droit du travail, voir Odaman et Karacop, 2018: 54.

2. LE CHAMPS D'APPLICATION DE LA MEDIATION DANS LES CONFLITS RESULTANT DES ACTES ET ACTIONS DE L'AUTORITE DE LA CONCURRENCE

Deux conditions sont requises pour qu'un conflit ou un différend puisse être résolu par la médiation ou soit «médiable»: le conflit doit être relatif au droit privé et à un sujet sur lequel les parties peuvent librement disposer.

2.1. La «médiabilité» des conflits pouvant résulter des contrats conclus par l'Autorité de la concurrence

L'Autorité de la concurrence est, en vertu de l'article 20 de la Loi no° 4054 sur la protection de la concurrence (la «Loi no° 4054»), une autorité administrative indépendante. Toutefois, en droit turc, tous les contrats conclus par une autorité administrative indépendante ne sont pas *per se* des contrats de droit public. En effet, un contrat est considéré comme un contrat de droit public s'il est conclu par un organe étatique ou administratif utilisant le pouvoir public qui lui est reconnu par la loi (Oguzman et Barlas, 2016: 4, § 11). Dans le cadre d'un contrat de droit public, les parties au contrat n'ont donc pas des droits et pouvoirs égaux comme il en est normalement le cas dans le cadre des contrats de droit privé (Sezginer, 2013: 1592-1593), l'administration a des droits supérieurs par rapport à l'autre partie du contrat, comme, par exemple, le droit de modifier unilatéralement les dispositions du contrat, voire même de terminer unilatéralement le contrat ou encore d'imposer des sanctions à l'autre parties qui aurait agi de façon négligente (Tan, 1995: 294). Les conflits résultant du droit public ne peuvent de ce fait pas faire l'objet d'une procédure de médiation, étant donné qu'ils ne constituent pas un conflit de droit privé.

Toutefois, comme aussi susmentionné, les autorités administratives telles que l'Autorité de la concurrence peuvent aussi conclure des contrats de droit privé. En droit turc, les contrats principaux considérés comme des contrats de droit privé alors que conclus par les autorités administratives indépendantes sont en général les contrat d'achat de marchandises, les contrats d'abonnement relatifs à l'électricité, à l'eau, au gaz ou au téléphone, les contrats de location, les contrats de vente ainsi que

les contrats de travail ou de service. Concernant les contrats de travail, il convient d'indiquer qu'en vertu de la législation actuellement en vigueur, aucune personne ne peut être employée dans le cadre du Code de travail no^o 4857 au sein de l'Autorité de la concurrence. Ceci était possible jusqu'à l'abrogation, en 2012⁴, du Règlement sur le personnel de l'Autorité de la concurrence, qui disposait à son article 5 que l'Autorité de la concurrence était autorisée à employer des personnes dans le cadre du Code de travail no^o 4857 en cas de nécessité. Donc, dans le cadre de la législation actuellement en vigueur, aucun contrat de service conclu par l'Autorité de la concurrence ne constitue un contrat de droit privé, et ne peut de ce fait, faire l'objet d'une procédure de médiation.

A la lumière des informations susmentionnées, il peut être affirmé que l'Autorité de la concurrence, bien qu'une autorité administrative indépendante, peut être partie à divers types de contrats de droit privé. L'une des conditions de la «médiabilité», soit la condition qui requiert que le conflit soit relatif au droit privé est ainsi remplie concernant les disputes qui pourraient émaner de ces contrats. Quant à l'autre condition de la «médiabilité» qui requiert que le conflit soit relatif à un sujet sur lequel les parties peuvent librement disposer, elle est aussi remplie étant donné qu'il n'y a aucune intervention étatique dans la résolution des litiges résultant de ces contrats.

2.2. La mise en œuvre de la médiation dans les conflits pouvant résulter des contrats conclus par l'Autorité de la concurrence

La Loi sur la médiation a été récemment modifiée par Loi no^o 7036 sur les Tribunaux du travail (la «Loi no^o 7036»)⁵ qui a clairement indiqué qu'il peut être recouru à la médiation dans les conflits de droit privé avec l'administration.

⁴ Le Règlement sur le personnel de l'Autorité de la concurrence est entré en vigueur suite à sa publication dans le Journal Officiel du 13.06.1997 no^o 23018 et a été abrogé par le Règlement sur l'abrogation du Règlement sur le personnel de l'Autorité de la concurrence suite à sa publication dans le Journal Officiel du 23.05.2012 no^o 28301.

⁵ La Loi no^o 7036 a été publiée dans le Journal Officiel no^o 30221 du 25 octobre 2017.

L'une des modifications apportées par la Loi n° 7036 est relative à l'ajout de la définition de «*l'administration*». Selon la définition, «*l'administration*» signifie «*les administrations et les autorités qui figurent sur les listes n° (I), (II), (III) et (IV) annexées à la Loi sur la gestion des finances publiques et de contrôle n° 5018 du 10 décembre 2003.*». L'Autorité de la concurrence figure sur la liste n° (III) de la Loi en question. Il n'y a donc aucun doute sur le fait que les conflits de droit privé auxquels l'Autorité de la concurrence est partie peuvent être résolus *via* la médiation.

Outre cette modification, un paragraphe (8) a aussi été ajouté à l'article 15 intitulé «*La mise en œuvre des activités de médiation*» de la Loi sur la médiation par la Loi n° 7036. Ce paragraphe détermine comment l'administration ou l'Autorité de la concurrence sera représentée dans une procédure de médiation. D'après la première phrase de cet article, «*Dans les négociations menées lors de la médiation, l'administration est représentée par une commission composée par deux membres nommés par le cadre supérieur et par le directeur du département juridique ou un avocat déterminé par le directeur ou le conseiller juridique.*».

Dans le cadre des informations mentionnées ci-dessus, il est clair que les conflits liés à l'Autorité de la concurrence pourront, à condition qu'ils soient «*médiables*», être résolus par la médiation dans le cadre de la procédure expliquée ci-dessus. Toutefois, il convient d'indiquer que selon nous, même si la Loi sur la médiation n'avait pas été modifiée par la Loi n° 7036 et même si le Règlement sur la médiation n'avait pas été renouvelé⁶, il aurait quand même été possible de recourir à la médiation dans le cadre des conflits «*médiables*» liés à l'Autorité de la concurrence. En effet, ni la Loi sur la médiation, ni le Règlement relatif à la Loi sur la médiation dans les conflits de droit privé ne fait aucune distinction quant aux parties en conflit. Dans ce cadre, les parties peuvent être tout aussi bien des personnes réelles que

⁶ Le Règlement relatif à la Loi sur la médiation dans les conflits de droit privé a été publié dans le Journal Officiel n° 28540 du 26.01.2013. Toutefois, ledit Règlement a été abrogé et remplacé par le nouveau Règlement qui a été publié dans le Journal Officiel n° 30439 du 02.06.2018 (suite à la modification de la Loi sur la médiation).

légales ou encore des entités de droit privé que de droit public (soit l'administration ou l'Autorité de la concurrence).

3. LE CHAMPS D'APPLICATION DE LA MEDIATION DANS LES CONFLITS RESULTANT DES ACTES ET ACTIONS CONTRAIRES AU DROIT DE LA CONCURRENCE

Dans le cadre de ce chapitre, il convient d'examiner la signification de l'ordre public en droit turc de la concurrence, puis de voir les conflits qui font partie de l'ordre public et ceux qui sont directement considérés dans le cadre du droit privé.

3.1. La notion d'«ordre public» en droit turc de la concurrence

Il est admis dans la doctrine, qu'outre les règles de droit public, les règles impératives du droit sont aussi considérées, la plupart du temps, comme des règles d'ordre public étant donné que les règles qui découlent de l'ordre public sont en général des règles impératives du droit (Pala, 2016:19-20; Sanli, Esen et Ataman-Figanmese, 2016: 525, § 235).

Dans ce cadre, il faut indiquer que les règles relatives au droit de la concurrence sont considérées non seulement comme étant des règles d'ordre public parce que ce sont, d'une part, des règles d'intérêt public (Eker Ayhan, 2018: 104), mais aussi comme des règles impératives du droit étant donné qu'il ne peut être dérogé à ces règles par la volonté des parties. En effet, il est précisé à l'article 56 de la Loi n° 4054 que tous les accords entre entreprises, toutes les décisions d'associations d'entreprises et toutes les pratiques concertées conclus de façon contraire à l'article 4 de la Loi n° 4054 sont nuls, ce qui signifie que les parties ne peuvent déroger à ces règles par leurs propres volontés.

Par ailleurs, l'État intervient par le biais du Conseil de la concurrence dans l'application des règles de la Loi n° 4054. En effet, en vertu de l'article 27 de la Loi n° 4054, le Conseil de la concurrence doit faire des recherches et conduire une investigation, sur demande ou par lui-même, sur les activités et opérations interdites par la Loi n° 4054 et doit, au cas où il serait constaté que les règles imposées par la Loi n° 4054 ont été violées, prendre les mesures nécessaires pour mettre fin à ces

violations et appliquer des amendes administratives aux entreprises qui sont responsables de ces violations, examiner les demandes relatives aux exemptions et constatations négatives et accorder une décision d'exemption ou de constatation négative si les conditions requises sont remplies, reconsidérer les demandes relatives aux décisions d'exemption et de constatation négative au cas où il y aurait une modification dans les conditions des marchés concernés ou dans la situation des parties en question et autoriser les opérations de concentration.

Il n'y a de ce fait aucun doute sur le fait que les règles relatives au droit de la concurrence sont en relation avec l'ordre public, soit le droit public.

3.2. Les conflits non «médiables» en droit turc de la concurrence

La Loi no° 4054 définit trois types de comportements contraires au droit de la concurrence. Lesdits comportements sont les suivants: (i) tous accords entre entreprises, toutes décisions d'associations d'entreprises et toutes pratiques concertées qui ont pour objet ou pour effet d'empêcher, de restreindre ou de fausser le jeu de la concurrence de façon directe ou indirecte sur un marché précis de biens ou de services, (ii) l'abus par une ou plusieurs entreprises de leur position dominante sur un marché de biens ou de services dans l'ensemble ou une partie du pays toute seule ou par le biais d'ententes avec les autres entreprises ou encore de pratiques concertées et (iii) la fusion d'une ou de plusieurs entreprises de sorte à créer ou renforcer une position dominante ayant comme conséquence une entrave importante à la concurrence sur le marché de biens ou de services dans l'ensemble ou une partie du pays ou l'acquisition par une personne ou une quelconque entreprise des biens ou de l'ensemble ou d'une partie des actions d'une autre entreprise ou des instruments – hormis ceux acquis par succession - lui permettant d'acquérir l'administration de celle-ci. Chacun de ces comportements est accepté comme étant contraire à Loi no° 4054 et interdit. Ces comportements peuvent aussi bénéficier d'une exemption, d'une constatation négative ou d'une autorisation du Conseil de la concurrence sous certaines conditions.

En vertu de l'article 27 de la Loi no° 4054, dont les détails sont expliqués sous le titre précédent, l'organe compétent pour examiner et décider de la conformité des comportements des entreprises aux règles de la concurrence ainsi que pour décider des exemptions, constatations négatives ou autorisations est l'Autorité de la concurrence. Étant donné qu'il y a l'intervention de l'Autorité de la concurrence en tant qu'autorité administrative indépendante, il n'y a aucun doute sur le fait que les comportements susmentionnés sont des questions d'ordre public. Les conflits émanant de ces comportements ne peuvent donc pas être réglés *via* une procédure de médiation.

3.3. Les conflits «médiables» en droit turc de la concurrence

Les conséquences de la limitation de la concurrence sur le droit privé sont réglementés dans la Loi no° 4054.

3.3.1. La nullité des accords conclus dans le cadre de l'article 4 de la Loi no° 4054

L'article 56 de la Loi no° 4054 dispose que *«Tout accord ou toute décision d'association d'entreprises conclu de façon contraire à l'article 4 de cette Loi est nul. L'exécution des obligations résultant de ces accords ou décisions ne peut être réclamée. En cas de réclamation des obligations qui ont été précédemment exécutées, ces réclamations seront soumises aux articles 63 et 64 du Code des obligations⁷.[...].»*.

A la lumière de l'article 56 de la Loi no° 4054, il peut être clairement affirmé que la nullité d'un accord ou d'une décision signifie l'anéantissement ou la disparition rétroactive dudit accord ou de ladite décision (Aslan, 2017: 1126). Suite à la nullité, les parties à l'accord ou à la décision devront être remises dans la situation dans

⁷ Le Code des obligations no° 818 a été abrogé avec l'entrée en vigueur du Code des obligations no° 6098 à la date du 1er juillet 2012. Cependant, bien qu'une période d'environ six ans se soit écoulée suite à l'entrée en vigueur du Code des obligations no° 6098, les références aux articles 63 et 64 du Code des Obligations no° 818 figurant à l'article 56 de la Loi no° 4054 n'ont pas été modifiées.

laquelle elles se trouvaient avant sa conclusion, et ce par le recours aux dispositions relatives à l'enrichissement sans cause du droit turc des obligations.

Cependant, bien que la nullité des accords ou décisions contraires à la Loi no^o 4054 soit réglementée comme étant une conséquence du droit privé, la question est de savoir si l'Autorité de la concurrence est, à travers le Conseil de la concurrence, l'organe exclusivement compétent dans la détermination de la nullité d'un accord ou d'une décision.

Même si cette question n'a pas encore été discutée dans la doctrine turque en ce qui concerne la procédure de médiation, les opinions à ce sujet sont divergentes concernant la procédure d'arbitrage. En effet, selon une opinion, la constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision constitue un acte de droit privé dû au fait qu'une telle constatation repose sur l'existence d'un acte illicite et que les actes illicites peuvent être résolus par la volonté des parties (Güven, 2008: 821-822; Yigit, 2013: 345). Selon une autre opinion, la constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision peut être acceptée comme un acte de droit privé à condition qu'elle soit limitée à la détermination des indemnités devant être payées ou des actes devant être déterminés à la base de l'enrichissement sans cause (Huysal, 2010: 122 et ss.). Outre ces opinions, certains affirment aussi qu'aucune disposition ou réglementation n'interdit la constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision dans le cadre du droit privé (Eker Ayhan, 2018: 240). Contrairement à ces opinions, d'autres soutiennent, dans la doctrine, que la constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision ne constitue pas un acte de droit privé car le droit de la concurrence inclut des règles impératives du droit dans le but de protéger l'intérêt public. La constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision ne peut de ce fait dépendre de la volonté des parties (Gokyayla, 2005: 494-495).

La dernière opinion mentionnée ci-dessus semblerait plus adaptée à la procédure de médiation étant donné que la nullité d'un accord ou d'une décision découle automatiquement du fait que ledit accord ou ladite décision soit contraire au droit de la concurrence (Gurzumar, 2002: 37-38). Or, une telle non-conformité ne peut être déterminée que par le Conseil de la concurrence. Nous pensons donc que le côté du

droit privé qui est réglementé dans cet article est seulement relatif à la réclamation des obligations qui ont été exécutées avant la constatation de la nullité d'un accord ou d'une décision, soit à l'enrichissement sans cause. Les conflits résultant de l'enrichissement sans cause pourront donc, contrairement à la constatation de nullité, faire l'objet d'une procédure de médiation. Toutefois, il faut d'abord que ledit accord ou ladite décision ait été déclarée contraire au droit de la concurrence et/ou nul par le Conseil de la concurrence.

3.3.2. Les demandes d'indemnités basées sur les actes et actions contraires au droit de la concurrence

Les articles 57 et 58 de la Loi n° 4054 disposent que les personnes ayant subi un dommage en raison de la limitation de la concurrence peuvent demander à ce que leurs dommages soient compensés.

Il est clairement admis que la réclamation des dommages constitue un conflit de droit privé et que les tribunaux compétents dans la résolution de tels litiges sont les tribunaux civils (Gurzumar, 2002: 42; Aslan, 2017: 1137). Il n'y a donc aucun doute sur le fait que les demandes de compensation peuvent faire l'objet d'une procédure de médiation étant donné qu'elles sont soumises à la volonté des parties. Toutefois, afin qu'il puisse être question d'un dommage, un acte contraire au droit de la concurrence causant ce dommage doit avoir été effectué. Il est donc important de déterminer si une telle constatation peut être faite dans une procédure de médiation.

Cette question n'a non plus pas été discutée dans la doctrine turque jusqu'à aujourd'hui en ce qui concerne la procédure de médiation. Toutefois, les décisions des tribunaux relatives aux procédures d'arbitrage présentent des divergences. En effet, les tribunaux ainsi que la Cour d'Appel ont décidé, dans certaines de leurs décisions, que la détermination de la conformité d'un acte au droit de la concurrence est de la compétence de l'Autorité de la concurrence⁸. La Cour d'appel est même

⁸ Voir par exemple les arrêts de la 19ème Chambre civile de la Cour d'Appel de 1999 No. 99/3350, et de 2002 No. 2002/2827, de la 13ème Chambre civile de la Cour d'Appel de 2002 No. 2002/12626, de la 19ème Chambre civile de la Cour d'Appel 29.11.2002 No. 2002/2827 E., 2002/7580 K ou encore de la 11ème Chambre civile de la Cour d'Appel du 23.06.2006

allée plus loin et a décidé qu'il était aussi nécessaire d'attendre la décision du Conseil d'État, au cas où un recours aurait été intenté contre la décision du Conseil de la concurrence⁹. Cependant, dans d'autres de ses décisions, la Cour d'Appel a décidé être aussi compétente pour déterminer si un accord ou une décision est contraire au droit de la concurrence¹⁰.

Similairement aux décisions des tribunaux, les opinions dans la doctrine présentent aussi des divergences. En effet, alors que certains soutiennent, dans la doctrine, que la détermination de la conformité d'un acte au droit de la concurrence peut aussi être faite par les tribunaux pour décider sur une éventuelle compensation au motif qu'aucune disposition juridique ne l'empêche (Sahin, 2018: 230; Huysal, 2010: 122 et ss.), d'autres soutiennent que la détermination de la conformité d'un acte au droit de la concurrence ne peut être faite que par le Conseil de la concurrence (Uluc, 2012: 51).

La dernière opinion soutenue dans la doctrine qui est mentionnée ci-dessus nous semble plus appropriée pour une procédure de médiation car le Conseil de la concurrence est l'organe compétent pour décider si un acte est contraire ou non au droit de la concurrence. Dans ce cadre, afin qu'une demande de compensation puisse faire l'objet d'une procédure de médiation, il paraît plus juste qu'il y ait une décision du Conseil de la Concurrence stipulant que l'acte ayant causé le dommage est contraire au droit de la concurrence. Par ailleurs, au cas où un recours aurait été intenté au Conseil d'État, nous pensons qu'il convient aussi attendre que le Conseil d'État ait statué sur cette question. Comme indiqué ci-dessus, ce sujet est grandement débattu dans la doctrine dans le cadre de l'arbitrage. Les arbitres sont les experts du sujet sur lequel repose le conflit et ont un pouvoir judiciaire, ils peuvent donc examiner en détail un conflit et même recourir à l'opinion d'un expert ou au

No. 2005/3755 E., 2006/7408 K. Voir aussi les arrêts du 7ème Tribunal de Première Instance d'Ankara du 17.09.1998 No. 1999/99 E., 1998/732 K.

⁹ Arrêt de la 19ème Chambre civile de la Cour d'Appel du 29.11.2007 No. 2007/3229 E., 2007/10677 K.

¹⁰ Voir par exemple l'arrêt de la 11ème Chambre civile de la Cour d'Appel de 2016 No. 2015/5134.

témoignage d'une personne. Or, contrairement à l'arbitrage, le médiateur n'a aucun pouvoir judiciaire. Dans ce cadre, la détermination de la non-conformité d'un acte au droit de la concurrence repose entièrement sur la seule décision des parties. C'est pourquoi il nous paraît, *prima facie*, plus juste d'interpréter, contrairement à l'arbitrage, de façon plus stricte la question de la «médiabilité» des disputes émanant dans le cadre du droit de la concurrence afin de permettre aussi, à côté de la protection des intérêts des parties, la réalisation de l'objectif de la Loi no° 4054 qui est la protection de la concurrence.

3.3.3. Les conflits émanant de la mise en œuvre des mesures correctives proposées dans le cadre des opérations de concentration

Même si l'article 57 de la Loi no° 4054 ne fait aucune référence aux dommages qui pourraient être subis en raison des opérations de concentration, mais seulement aux actes spécifiés dans les articles 4 et 6 de la Loi no° 4054, plusieurs soutiennent dans la doctrine qu'il peut aussi être recouru à cet article concernant les dommages qui pourraient résulter des opérations de concentration (Aslan, 2017: 1136-1137; Sahin, 2018: 159-160). Nous partageons aussi la même opinion et soutenons que l'article 57 de la Loi no° 4054 doit être interprété de façon large et conforme au but du législateur qui est en fait d'endommager les personnes ayant subi un dommage en raison de la limitation de la concurrence. Il peut aussi être constaté, à la lecture de l'Exposé des motifs de la Loi no° 4054 relatif à cet article, que le but du législateur est en réalité l'endommagement des personnes ayant subi un tel dommage. En effet, l'Exposé des motifs de la Loi no° 4054 relatif à l'article 57 de la Loi no° 4054 dispose que «*L'article stipule que toutes les personnes naturelles ou légales, ayant ou non la nature d'entreprise, ayant subi un dommage dû au fait que le jeu de la concurrence ait été faussé, peuvent réclamer à ce que leur dommage soit compensé par les parties ayant causé le dommage.*» et ne fait aucune distinction entre les actes et actions pouvant fausser le jeu de la concurrence.

L'un des dommages les plus probables qui peut résulter des opérations de concentration est certainement relatif à la mise en œuvre des mesures correctives comportementales. En effet, selon la Communication sur les mesures correctives

recevables dans le cadre des opérations de concentration (la «Communication») qui a été acceptée en juin 2011, le Conseil de la concurrence peut autoriser une opération de concentration dans le cadre d'un engagement comportemental à condition que ledit engagement comportemental présente un niveau d'efficacité comparable aux engagements structurels et qu'il n'y ait pas d'engagements structurels ayant un effet équivalent (§19 de la Communication). Les engagements comportementaux sont, par exemple, les garanties d'accès aux facilités ou infrastructures ou encore la limitation des relations contractuelles (Këllezi, 2010: 96-101, Eker Ayhan, 2018: 284).

Au cas où une quelconque personne bénéficiant de l'accès à l'infrastructure allègerait avoir subi des dommages parce que, par exemple, l'accès à l'infrastructure ne lui aurait pas été accordé à temps, ce conflit pourrait faire l'objet d'une procédure de médiation étant donné que c'est un sujet relatif au droit privé. Par ailleurs, le recours à la médiation pourrait aussi permettre un moyen de surveillance du respect des mesures correctives comportementales à moyen et long terme par les acteurs mêmes du marché et ainsi représenter une éventuelle alternative à la méthode de l'arbitrage prévue dans la Communication (Zimmer et Hoft, 2003: 6).

4. CONCLUSION

Comme il a pu être constaté tout au long de cette étude, la médiation est encore un domaine *in statu nascendi* en droit turc de la concurrence. En effet, elle n'a ni été appliquée, ni discutée dans la doctrine jusqu'à aujourd'hui. Toutes les constatations qui ont été faites dans cette étude ont de ce fait été inspirées des discussions doctrinales ainsi que des arrêts des tribunaux en relation avec l'arbitrage dans le domaine du droit turc de la concurrence.

Cependant, l'arbitrage et la médiation, bien que deux notions similaires, présentent certaines différences majeures étant donné que, dans une procédure d'arbitrage, contrairement à la médiation, les arbitres donnent une décision qui lie les parties à la base de leurs expertises. Par ailleurs, les arbitres ont, tout comme les juges, des pouvoirs judiciaires qui leur permettent d'examiner en détails un conflit et même de recourir à l'opinion d'un expert ou au témoignage d'une personne. Donc,

les arbitres ont la possibilité, lorsqu'ils donnent une décision, d'observer la réalisation tant de l'intérêt des parties que l'intérêt du droit de la concurrence. C'est pour cette raison que nous avons préféré faire une interprétation stricte afin d'assurer la réalisation des objectifs des deux domaines du droit et avons soutenu qu'il ne peut être recouru à la médiation que dans le cadre des conséquences purement privées des conflits résultant des limitations de la concurrence.

BIBLIOGRAPHIE

ASLAN, I.Y. (2017), Rekabet Hukuku Teori-Uygulama-Mevzuat, Edition Ekin, Cinquième Edition, Bursa.

EKER AYHAN, Z.F. (2018), Rekabet Hukuku Uyuşmazlıklarının Uluslararası Tahkim Yoluyla Çözümü: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Edition On İki Levha, Première Edition, Istanbul.

GOKYAYLA, C.D. (2005), Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri, Edition Yetkin, Ankara.

GURZUMAR, O.B. (2002), "4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 4. Maddesine Aykırı Sözleşmelerin Tabi Olduğu Geçersizlik Rejimi", Revue de la concurrence No. 12, Ankara, 3-76.

GUVEN, P. (2008), Rekabet Hukuku, Edition Yetkin, Deuxième Edition, Ankara.

HUYSAL, B. (2010), Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik, Edition Vedat, Istanbul.

KELLEZI, P. (2010), Les mesures correctives dans les cas de concentrations d'entreprises et d'abus de position dominante, Editions Stämpfli et Bruylant, Berne.

ODAMAN, S., KARACOP, E. (2018), «İş Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk Müessesesinin Bugünü ve Geleceğine İlişkin Genel Bir Değerlendirme», Sicil İş Hukuku Dergisi, No. 39, 44-61.

OGUZMAN, M.K, BARLAS, N. (2016), Medenî Hukuk, Edition Vedat, Vingt-Deuxième Edition, Istanbul.

PALA, A.I. (2016): «Emredici-Yedek Hukuk Kuralı Ayrımı ve Bunun İslam Hukuku Açısından İmkânı», İLTED, V. 2, No. 46, 15-49.

SARCEVIC, P., VOLKEN, P., (2003) Yearbook of Private International Law Volume IV, Kluwer Law International, La Hague, Londres, New-York.

SEZGİNER, M. (2013), «İdarenin Müdahale Ettiği Özel Hukuk Sözleşmeleri (Birleşik İradeli «Birleşme» Sözleşmeleri)», Revue de la Faculté de droit de l'Université Gazi, V. XVII, No. 1-2, 1589-1621.

SAHİN, M. (2018), Rekabet Hukukunda Tazminat Talepleri – ABD, AB ve Türk Rekabet Hukuklarında -, Deuxième Edition, Edition Onikilehva, Istanbul.

SANLI, C., ESEN, E., ATAMAN-FIGANMESE, I. (2016), Milletlerarası Özel Hukuk, Cinquième Edition, Edition Vedat, Istanbul.

TAN, T. (1995): «İdari Sözleşme Kavramına İlişkin Gözlemler», Revue de la Facultés des sciences politiques de l'Université d'Ankara, V. 50, No. 3-4, 291-309.

ULUC, D. (2012), Rekabet Hukukunda Tahkim Uygulamalar, Série des thèses d'expertise de l'Autorité de la concurrence, no° 297, Ankara.

YIGIT, I. (2013), Rekabet İhlallerinden Doğan Tazminat Sorumluluğu, Edition Vedat, Istanbul.

ZIMMER, D. et HOFT, J. (2003), «Alternative Dispute Resolution in Antitrust Cases? On the Role of Mediation in US Antitrust and EU and German Competition Law, European Competition Law Review, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2749037 (date d'accès: 08.10.2018).

Teknik Analiz Yöntemiyle Kriptoparalardan Kazanç Sağlamak Mümkün Müdür?

Umur UYAR¹, Göksal Selahatdin KELTEN², Tuncay MORALI³

Özet

Bireysel ve kurumsal yatırımcıların finansal piyasalarda yatırım kararları alırken sıklıkla kullandıkları analizler temel analiz ve teknik analiz şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Temel analiz; makroekonomik gidişatı, sektörel gelişmeleri ve spesifik olarak yatırım yapılacak varlığın finansal göstergelerini dikkate alırken, teknik analiz; finansal varlıkların geçmiş fiyat hareketlerinden yola çıkarak bu finansal varlığın gelecekteki fiyat hareketlerini tahminlemeye çalışmaktadır. Teorik altyapısı Dow Teorisine dayanan ve "finansal varlığın geçmiş fiyat hareketleri zamanla tekrarlanacaktır" gibi bir takım varsayımlar barındıran teknik analiz yöntemine göre yatırım kararı alınırken çeşitli indikatörler, osilatörler ve formasyonlar kullanılmaktadır. Bu göstergelerden Hareketli Ortalamaların Yakınsaması/İraksaması, Bollinger Bant, Göreceli Güç Endeksi yatırımcıların sıklıkla kullandıkları göstergeler arasındadır. Bu çalışmada 2014-2018 Bitcoin ve Ethereum günlük fiyat verileri kullanılarak belirtilen göstergeler test edilmiş, Bitcoin ve Ethereum Al/Sat kararları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çıkan sonuçlar neticesinde kripto paraların yatırımcılara sağlayacağı getiriler hesaplanmıştır. Finansal piyasalarda en fazla işlem gören kripto paraların analiz edildiği çalışmada, yatırım kararlarında teknik analiz ne derece etkili olduğu ve bu yatırımlardan teknik analiz kullanılarak herhangi bir getiri sağlanıp sağlanamayacağı irdelenmiştir. Analizlerden elde edilen bulgular Etkin Piyasalar Hipotezi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Teknik Analiz, Hareketli Ortalamaların Yakınsaması/İraksaması, Bollinger Bant, Göreceli Güç Endeksi

JEL Sınıflama Kodları: M10, M16, M19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, uuyar@pau.edu.tr

² Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İngilizce İşletme Bölümü, Türkiye, gkelten@pau.edu.tr

³ Dr., TÜİK, Denizli Bölge Müdürlüğü, Türkiye, tuncaymorali@gmail.com
Çalışmada sunulan görüşler yazarlara ait olup, Türkiye İstatistik Kurumu'nu veya çalışanlarını bağlayıcı nitelik taşımaz.

Is It Possible to Make Money on Cryptocurrencies via Technical Analysis?

Abstract

Analyzes that are frequently used by individual and institutional investors when making investment decisions in financial markets are divided into fundamental analysis and technical analysis. While fundamental analysis evaluating financial instruments based on macroeconomic factors, sectoral developments, and financial data of the instruments, technical analysis; tries to forecast the future price of this financial instrument using its historical price movements. The theoretical background of the technical analysis is based on the Dow Theory and there are some assumptions such as “historical price movements of financial assets will be repeated over time”. There are also some indicators such as Moving Average Convergence Divergence, Bollinger Band, and the Relative Strength Index frequently used by investors. In this study, the indicators tested using 2014-2018 Bitcoin, Ethereum daily price data. Bitcoin and Ethereum Buy / Sell decisions have been tried to be estimated and the return of the cryptocurrencies to investors has been calculated. Analyzing the most frequently traded cryptocurrencies in financial markets, it has been examined how effective the technical analysis is in investment decisions and whether any returns can be obtained by using technical analysis from these investments. The findings from analyzes were evaluated within the framework of Effective Market Hypothesis.

Keywords— *Technical Analysis, Moving Average Convergence Divergence, Bollinger Band, Relative Strength Index*

JEL Classification Codes: *M10, M16, M19*

1. GİRİŞ

Finans literatüründe Etkin Piyasa kavramı ilk olarak Kendall tarafından 1953 yılında ortaya atılmış ve sonrasında ise Eugene Fama (1965) tarafından geliştirilmiştir. Bu kavram gereğince, finansal bir piyasada varlıkların geçmiş fiyat hareketlerini kullanarak gelecekteki fiyatını tahmin etmek mümkün değildir. Varlığın piyasa fiyatı, hali hazırda ilan edilmiş tüm bilgiyi içermekte ve yeni bilgilere de anlık tepki vermektedir. Ancak etkin olmayan piyasalarda, bir takım teknikler kullanılarak fiyatların önceden tahmin edilmesi zaman zaman mümkün olmaktadır (Degutis & Novickyte, 2014).

Finansal piyasalarda temel ve teknik analiz yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılan ve kimi zaman birbirini tamamlayan, kimi zaman da birbiri yerine ikame eden piyasa analizleri olarak nitelendirilmektedir. Ancak hesaplama yöntemleri açısından büyük farklılıklar içeren iki farklı analiz türüdür. Temel analizde yatay kesit, trend ya da rasyo gibi analizler kullanılırken, teknik analizde çeşitli indikatörler, osilatörler ve formasyonlar kullanılmaktadır. Günümüz yatırım kararlarında kullanılan tipik bir teknik analizde genel olarak kullanılan göstergeler Hareketli ortalama, Bollinger bandı, RSI (Relative Strength Indicator), MACD (Moving Average Convergence Divergence) ve stokastik osilatördür (Seo ve Hwang, 2018: 67).

Finansal piyasalarda son yıllarda sanal paralar (Cripto Currency) popüler yatırım araçları olarak dikkat çekmektedir. Sanal para ya da kripto para, kullanıcılar arasında sanal ticareti oluşturmak amacı ile uçtan uca şifrelenmiş ve 10 yıl önce oluşturulan bir teknolojidir (DeVries, 2016). Kriptografi kullanarak takas işlemi sırasında işlem güvenliğini artırmak ve daha çok para birimi elde etme amacına yönelik bir dijital varlık olarak tanımlanmaktadır (Victor, 2017). Sanal paraların avantajları ve dezavantajları konusunda farklı birçok görüş bulunmaktadır. Ancak öne çıkan en önemli özelliği, herhangi bir devlet ya da merkez bankası tarafından desteklenmiyor olmalarıdır. Diğer bir deyişle, sanal paralar herhangi bir hukuki altyapıya, sınırlandırmaya ya da garantiye sahip değildirler. Bu özellikleri ile sanal paralar takip edilebilmesi sınırlı finansal varlıklar haline dönüşmektedir.

Hâlihazırda finansal piyasalarda işlem görmekte olan sanal para adet olarak binden fazladır. Bunlardan en sık kullanılanları Bitcoin (BTC) ve Ethereum (ETH) olarak gösterilebilmektedir. BTC, bir kripto para birimi olarak 3 Ocak 2009'da hayata geçmiştir. Manifestonun yazarı Satoshi Nakamoto isimli bir yazar ya da yazarlardır. Fakat şahsen tanınırlıkları ya da bilinirlikleri olmadığı için sahte bir isim olduğu düşünülmektedir. BTC miktarı sınırlı bir sanal para olarak oluşturulmuştur ve maksimum sayısı 21 milyon BTC ile sınırlıdır. Diğer yandan ETH, 2013 yılının sonlarında kripto para araştırmacısı ve programcısı Vitalik Buterin tarafından kullanıma sunulmuştur. BTC ile teknik farklılıkları bulunan ETH'nin maksimum bir sınırı bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, saatlik hatta saniyelik yüksek fiyat dalgalanmaları ile ünlü BTC ve ETH sanal para birimlerini teknik analiz yöntemlerinden olan MACD, BBand ve RSI ile test etmektir. Yöntemlerin ürettikleri Al/Sat kararları ile sanal para yatırımlardan herhangi bir getiri sağlanıp sağlanamayacağı irdelenmiştir. Bu amaçla, BTC için 2014-2018 yılları arasındaki günlük kapanış verisi kullanılırken, ETH için 2016-2018 yıl aralığı kullanılmıştır. Analiz döneminin farklılaşması sanal para birimlerinin piyasalarda işlem görmeye başlama tarihlerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Belirlenen teknik analiz yöntemleri ile elde edilen sinyaller her iki para birimi için son ay, son çeyrek, son yıl ve son iki yıl olarak farklı yatırım pencereleri açısından incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde veri ve metodolojik bilgilerin sunumunun ardından, üçüncü bölümde bulgular gösterilmektedir. Son bölümde ise sonuçlar etkin piyasa hipotezi çerçevesinde yorumlanmaktadır.

2. VERİ VE METODOLOJİ

2.1. VERİ

Çalışmanın amacı doğrultusunda sanal para birimlerine ait veri setleri Bloomberg Terminal ve Yahoo Finance veri tabanları kullanılarak elde edilmiştir. Önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, analizlerde sanal para birimlerini temsilen Bitcoin (BTC) ve Ethereum (ETH) kullanılmaktadır. BTC sanal para birimi için günlük

açılış, kapanış, en yüksek, en düşük fiyat ve getiri veri setleri 25 Mart 2014 – 10 Temmuz 2018 tarihleri arasında toplanırken; ETH sanal para birimi için 26 Temmuz 2016 – 10 Temmuz 2018 tarihleri arasında toplanabilmektedir. İki sanal para birimi veri setinin gözlem sayılarındaki fark, ETH sanal para biriminin piyasaya çıkış tarihinin BTC'ye göre daha geç olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan BTC'nin kullanıma sunum tarihinin 2008 yılına kadar uzanmasına rağmen, organize piyasalarda işlem görmeye 2014 yılında başlaması sebebiyle veri seti ilgili tarihten itibaren başlatılabilmektedir.

2.2. TEKNİK ANALİZ

Finansal piyasaların Fama'nın (1965) ifade ettiği Etkin Piyasa kavramına tam anlamıyla ulaşamaması asimetrik bilgi ortamını oluşturmaktadır. Asimetrik bilginin hâkim olduğu finansal piyasalarda bir finansal varlık hakkında tam ve doğru bilginin sağlanabileceği tek nokta ise finansal varlığın fiyatı olarak kabul edilmektedir (Ponsi, 2016: 16). Teknik analiz, bir finansal varlığı fiyat verisi ve grafikleri üzerinden incelemede ve varlık hakkında bilgi toplamada kullanılan bir analiz türüdür. Teknik analiz, dinamik bir şekilde kendini güncelleyen araçlara sahip olduğundan çoğu zaman temel analizden sağladığı bilginin ötesine ışık tutmaktadır. Teknik analiz çeşitleri analiz temelleri açısından dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar Klasik, İstatistiksel, Duyarlılık ve Davranışsal teknik analiz yöntemleridir. Diğer yandan, Fiyatın Ortalamaya Döneceğini veya Fiyatın Ortalamaya Dönmeyeceğini varsayan yöntemler şeklinde farklı bir gruplandırma yapmak da mümkündür (Lim, 2015: 11-13).

Çalışmanın amacı doğrultusunda, sanal para birimlerinin teknik analizini gerçekleştirmek üzere literatürde ve pratikte geniş kullanım alanı (Chong & Ng, 2008) bulunan üç teknik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemler, BBand, RSI ve MACD'dir. BBand aslen Bollinger Bant (Bollinger Bands) kelimelerinin kısaltmasından oluşan bir teknik analiz yöntemidir. RSI, Göreceli Güç Göstergesi (Relative Strength Indicator) olarak ifade edilmekte ve MACD ise Hareketli Ortalamaların Yakınsaması/İraksaması (Moving Average Convergence Divergence) olarak tanımlanmaktadır.

N dönem için t zamanda k standart sapmaya sahip bir BBand hesaplaması Eşitlik 1’de gösterildiği şekildedir (Leung & Chong, 2003):

$$BBand_N^k(t) = SMA_N(t) \pm k \times \sqrt{\frac{\sum_{i=t-N+1}^t [P(i) - SMA_n(i)]^2}{N}} \quad (1)$$

burada veri frekansı günlük kabul edildiği takdirde, $SMA_N(t)$, N dönemi için t zamanda hesaplanan basit hareketli ortalamayı göstermektedir. $P(i)$, i günündeki finansal varlık fiyatını ifade ederken, N ise genellikle 20 gün olarak kabul edilen geçmiş fiyat dönemini göstermektedir. BBand doğrularının grafikte gösteriminin ardından al/sat sinyallerinin hesaplanması için Eşitlik 2 ve 3’te yer alan kriterler kullanılmaktadır (Leung & Chong, 2003):

AL:

$$P_N(t - 1) < BBand_N^{ALT\ BANT}(t - 1) \text{ veya } P_N(t) > BBand_N^{ALT\ BANT}(t) \quad (2)$$

SAT:

$$P_N(t - 1) > BBand_N^{UST\ BANT}(t - 1) \text{ veya } P_N(t) < BBand_N^{UST\ BANT}(t) \quad (3)$$

Eşitlik 2 ve 3 incelendiğinde fiyatın alt bandı kesmesi veya geçmesi durumunda bir al sinyali ürettiği; diğer durumda da fiyatın üst bandı kesmesi veya geçmesi durumunda bir sat sinyali ürettiği anlaşılmaktadır.

RSI, Eşitlik 4’te gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır (Lim, 2015: 262):

$$RSI = 100 \times \frac{G}{G + L} \quad (4)$$

burada veri frekansı günlük kabul edildiği takdirde G , son n günlük dönemden elde edilen ortalama kazancı gösterirken; L , son n günlük dönemden de edilen ortalama

kaybı ifade etmektedir. n günlük periyot yöntemin geliştirilmesi aşamasında Wilder tarafından 14 gün olarak belirlenmiştir. Hesaplanan endeks değeri %70 ve %30'luk dilimlere ayrılarak aşırı alım ve aşırı satım bölgeleri belirlenmektedir. Yöntem, finansal varlık fiyatının %30'luk alt dilime gelmesi ya da geçmesi durumunda al sinyali; %70'lik üst dilime gelmesi ya da geçmesi durumunda sat sinyali üretmektedir.

MACD hesaplamasında kullanılan formüller Eşitlik 5, 6, 7'de sırasıyla gösterilmektedir (Klassen, 2007; Durantin vd., 2014):

$$y_n = EMA_N(x) = \left(\frac{2}{N+1} x_n \right) + \left(\frac{N-1}{N+1} y_{n-1} \right) \quad (5)$$

$$MACD(x) = EMA_{12}(x) - EMA_{26}(x) \quad (6)$$

$$S(x) = EMA_9(MACD(x)) \quad (7)$$

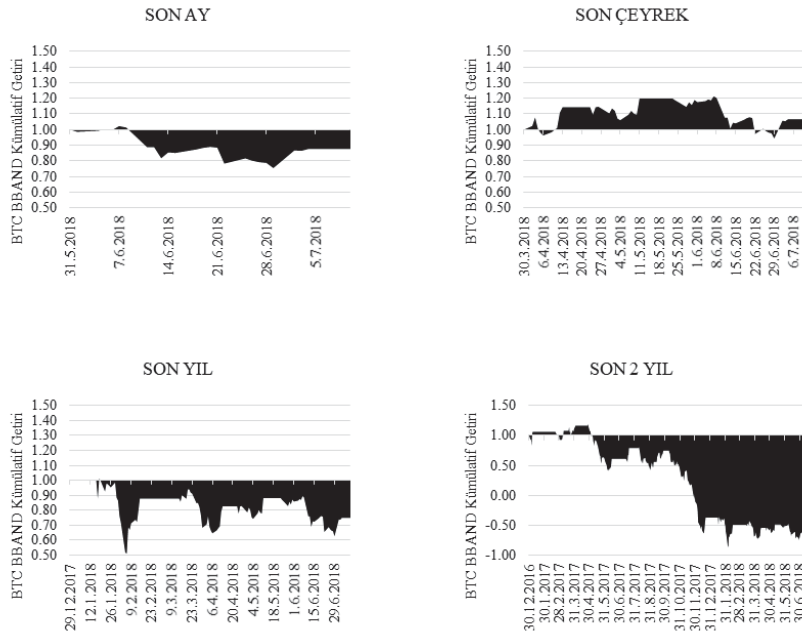
burada veri frekansı günlük kabul edildiği takdirde, EMA(x) ya da y_n , N dönemindeki üstel hareketli ortalamayı; x_n , n günündeki finansal varlık fiyatını; S(x) ise sinyal serisini ifade etmektedir. Yöntemin uygulama aşamasında, MACD doğrusu sinyal doğrusunu aşağıdan yukarıya doğru kesiyorsa al sinyali; MACD doğrusu sinyal doğrusunu yukarıdan aşağı doğru kesiyorsa sat sinyali üretilmektedir. Grafik üzerinde incelendiği takdirde, al sinyalinin kısa dönemli ortalamasının uzun dönemli ortalamaya göre daha hızlı arttığı ve uzun dönemli ortalamayı kestiği noktanın hemen öncesinde alındığı net bir şekilde fark edilebilmektedir. Aynı şekilde tersi durumun da grafik üzerinde görselleştirilebilmesi mümkündür (Appel, 2005: 169).

3. BULGULAR

Çalışmanın analiz bölümünde teknik analiz yöntemleri kullanılarak kripto paralardan kazanç sağlamak mümkün olup olmadığı sorusu üzerine odaklanılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde her bir teknik analiz yöntemi başlığı altında sırasıyla BTC ve ETH verisi kullanılarak yapılan analizlere yer verilmektedir.

3.1. BBand

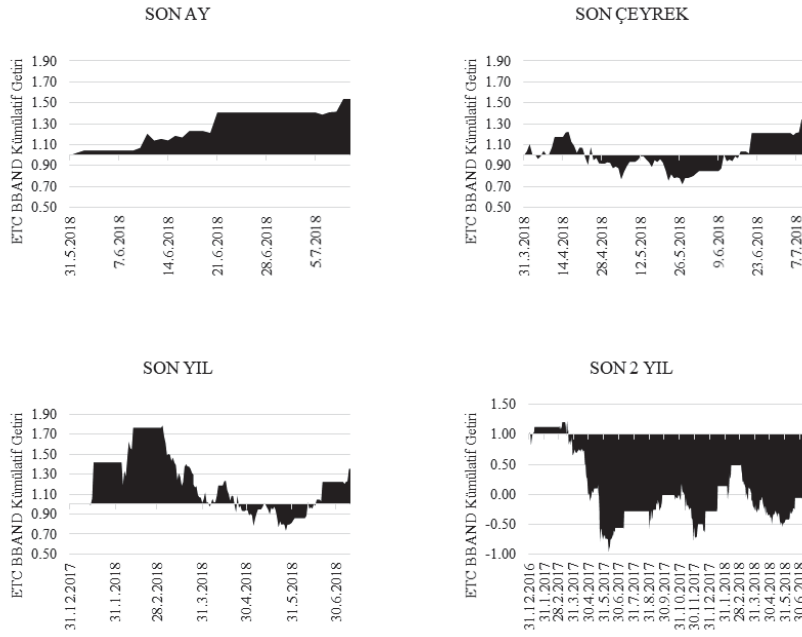
BTC sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan BBand yönteminin son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 1’de yer verilmiştir. BTC sanal para birimi için incelenen dönemin tamamı tek bir periyot kabul edildiğinde BBand yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

Şekil 1. BBand Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif BTC Getirileri

ETH sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan BBand yönteminin son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık

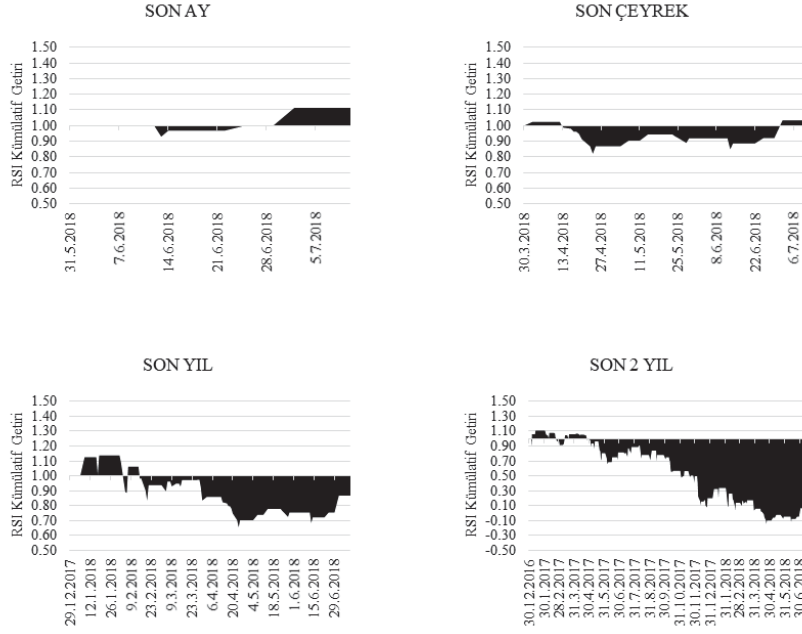
periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 2’de yer verilmiştir. ETH sanal para birimi için incelenen dönemin tamamı tek bir periyot kabul edildiğinde BBand yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

Şekil 2. BBand Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif ETH Getirileri

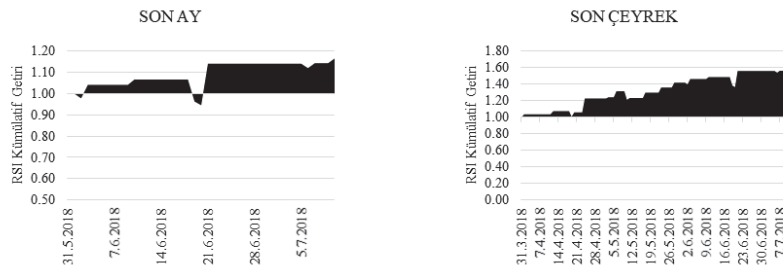
3.2. RSI

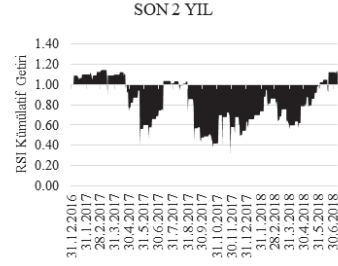
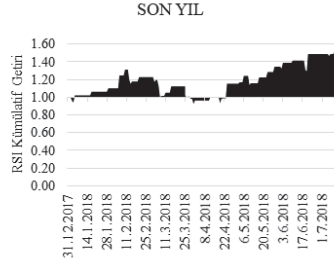
BTC sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan RSI teknik analiz yöntemine göre son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 3’te yer verilmiştir. BTC sanal para birimi için incelenen dönemin tamamı tek bir periyot kabul edildiğinde RSI yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

Şekil 3. RSI Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif BTC Getirileri

ETH sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan RSI teknik analiz yöntemine göre son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 4’te yer verilmiştir. ETH sanal para birimi için incelenen dönemin tamamına ilişkin RSI yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

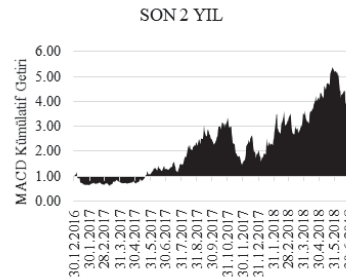
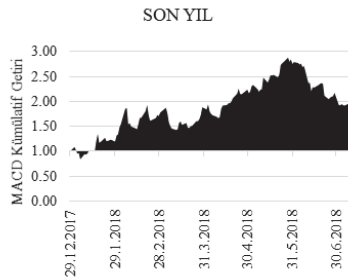
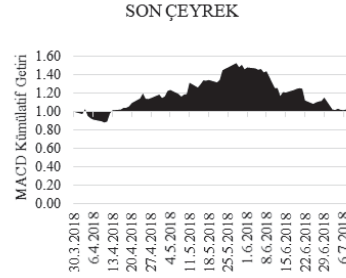
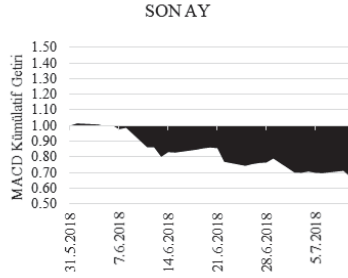

Şekil 4. RSI Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif ETH Getirileri

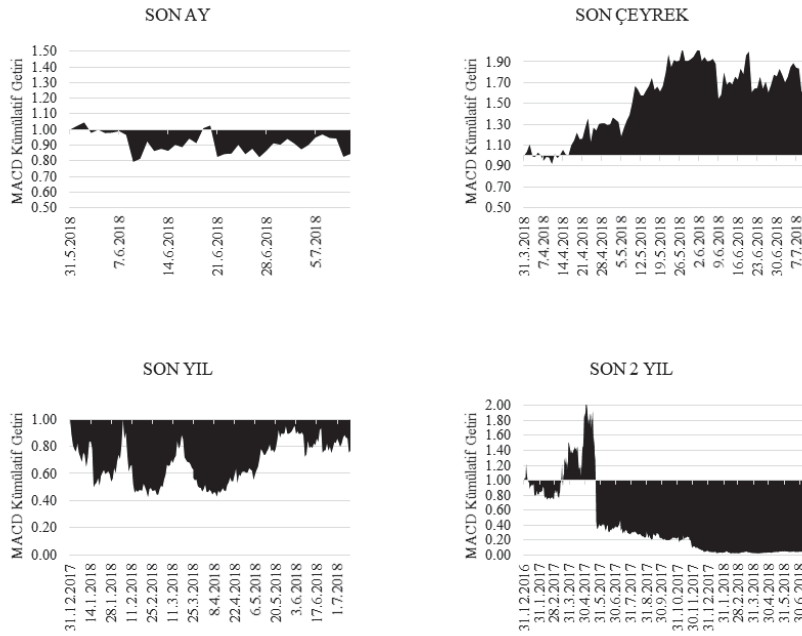
3.3. MACD

BTC sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan MACD teknik analiz yöntemine göre son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 5'te yer verilmiştir. BTC sanal para birimi için incelenen dönemin tamamı tek bir periyot kabul edildiğinde MACD yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

Şekil 5. MACD Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif BTC Getirileri

ETH sanal para birimi için ulaşılabilen maksimum veri aralığında uygulanan MACD teknik analiz yöntemine göre son bir aylık, son bir çeyreklik, son bir yıllık ve son iki yıllık periyotlarda elde edilebilecek kümülatif getirilere de Şekil 6'te yer verilmiştir. ETH sanal para birimi için incelenen dönemin tamamı tek bir periyot kabul edildiğinde MACD yöntemi kullanılarak elde edilebilecek kümülatif getiri ekler bölümünde sunulmaktadır.

Şekil 6. MACD Teknik Analiz Yöntemi ile Elde Edilen Kümülatif ETH Getirileri

4. SONUÇ

Etkin olmayan finansal piyasalarda temel ve teknik analiz yöntemleri kullanarak yatırımcıların fiyatları ya da getirileri ön görmesi ve pozisyon alması mümkün olabilmektedir. Ancak sanal paralar ile ilgili yatırım kararları alınırken temel analiz yönteminin kullanılması çok da mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çalışmada, en yaygın işlem hacmine sahip sanal para birimi BTC ve ETH teknik analiz yöntemlerinden BBand, RSI ve MACD ile analiz edilmiştir. BTC için 2014-2018

yılları arası günlük kapanış verisi, ETH için ise 2016-2018 yılları arası günlük kapanış verisi kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular incelendiğinde BBand, RSI ve MACD yöntemlerinin birbirleri ile çelişkili al/sat sinyalleri verdiği görülmektedir. Örneğin t zamanında RSI yönteminin al sinyali vermesine rağmen MACD yöntemi sat sinyali verebilmektedir. Bu nedenle yatırımcıların kullanacakları analiz yöntemine göre kazanç ve kayıpları farklılaşabilmektedir. Bu noktadan hareketle yatırımcıların teknik analiz yöntemlerini kullanarak tutarlı bir şekilde kazanç elde etme olasılığının bir hayli düşük olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Appel, G. (2005). *Technical Analysis: Power Tools for Active Investors*. FT Press.
- Appel, G., Hirschler, F. (1980), *Stock Market Trading Systems*. Homewood, IL: Dow Jones-Irwin.
- Bollinger, J. A. (1992), "Using Bollinger Bands", *Stocks & Commodities*, 10(2), 47-51.
- Bollinger, J. A. (2001). *Bollinger on Bollinger Bands*, 1st Edition, McGraw-Hill Education.
- Chong, T. T. L., Ng, W. K. (2008), "Technical Analysis and the London Stock Exchange: Testing the MACD and RSI Rules Using the FT30", *Applied Economics Letters*, 15(14), 1111-1114.
- Degutis, A., Novickytė, L. (2014), "The Efficient Market Hypothesis: A Critical Review of Literature and Methodology", *Ekonomika*, 93(2).
- DeVries, P. D. (2016), "An Analysis of Cryptocurrency, Bitcoin, and the Future", *International Journal of Business Management and Commerce*, 1(2), 1-9.
- Durantın, G., Scannella, S., Gateau, T., Delorme, A., Dehais, F. (2014). Moving Average Convergence Divergence Filter Preprocessing for Real-Time Event-Related Peak Activity Onset Detection: Application to fNIRS Signals. *2014 36th Annual International Conference of the IEEE*, 2107-2110.

Fama, E. F. (1965), “The Behavior of Stock-Market Prices”, *The Journal of business*, 38(1), 34-105.

Klassen, M. (2005), “Investigation of Some Technical Indexes in Stock Forecasting Using Neural Networks”, *WEC*, 5, 75-79.

Leung, J. M. J., Chong, T. T. L. (2003), “An empirical comparison of moving average envelopes and Bollinger Bands”, *Applied Economics Letters*, 10(6), 339-341.

Lim, M. A. (2015), *The Handbook of Technical Analysis+ Test Bank: The Practitioner's Comprehensive Guide to Technical Analysis*, John Wiley & Sons.

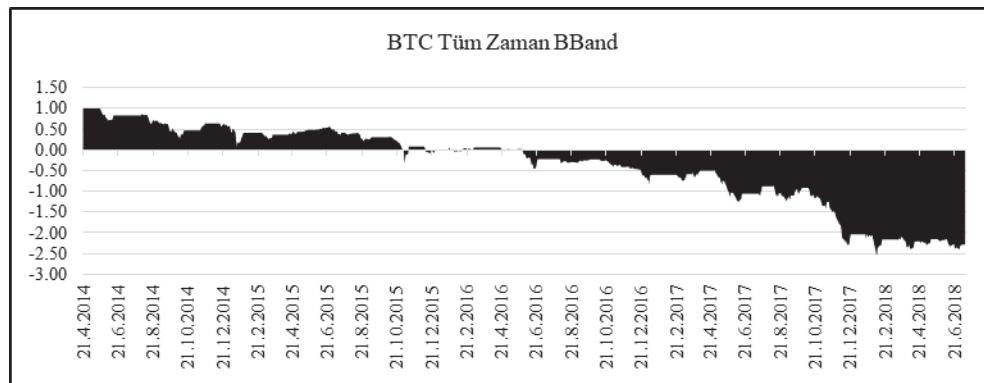
Ponsi, E. (2016), *Technical Analysis and Chart Interpretations: A Comprehensive Guide to Understanding Established Trading Tactics for Ultimate Profit*, John Wiley & Sons.

Seo, Y., Hwang, C. (2018), “Predicting Bitcoin Market Trend with Deep Learning Models”, *Quantitative Bio-Science*, 37(1), 65-71.

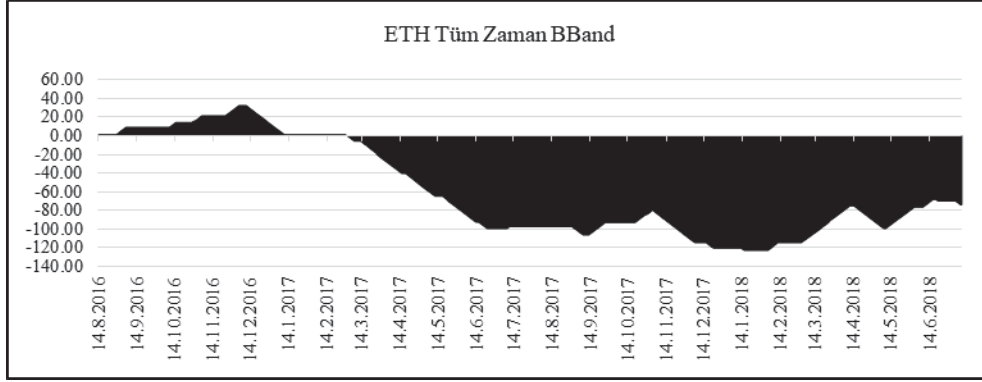
Victor A. O. (2017). Introducing Cryptocurrency, “<https://www.researchgate.net/publication/320616742>”, Erişim tarihi: 09.10.2018

Wilder, J. W. (1978), *New Concepts in Technical Trading System*, Greensboro, NC: Trend Research.

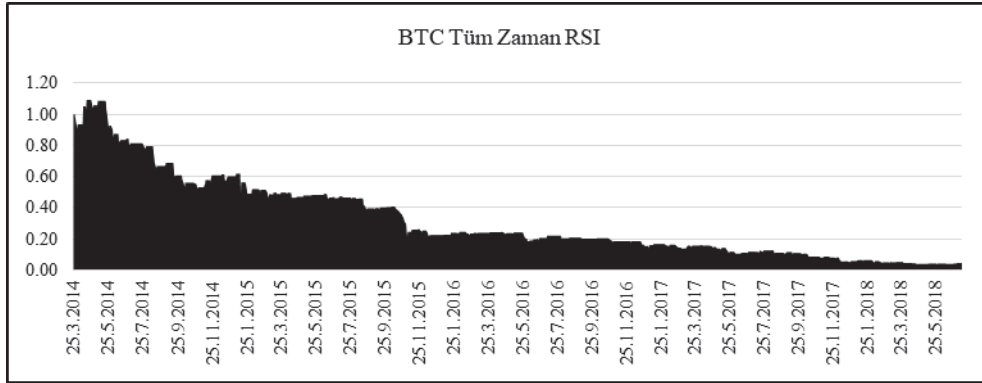
EKLER

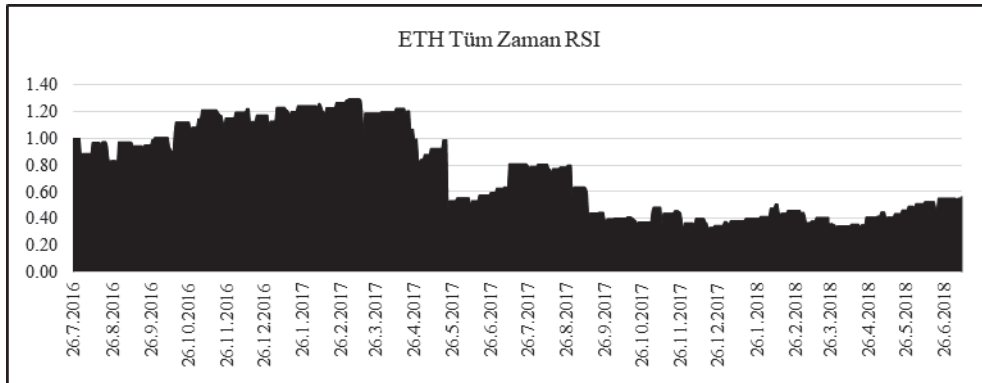
Şekil E1. BBand Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif BTC Getiri Grafiği

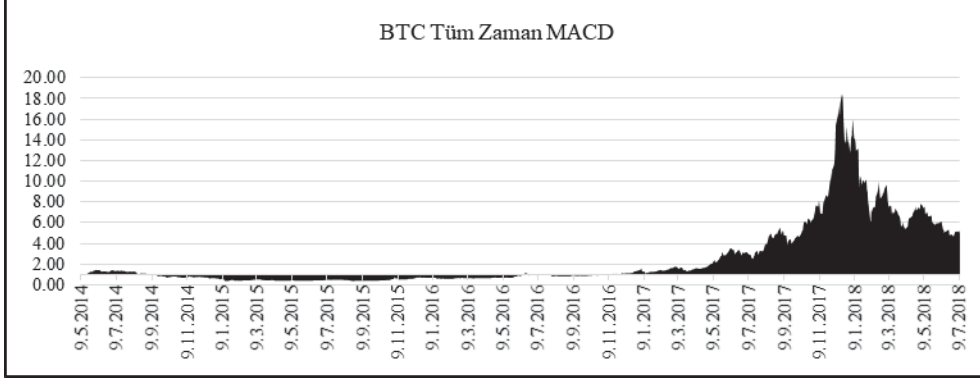
Şekil E2. BBand Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif ETH Getiri Grafiği

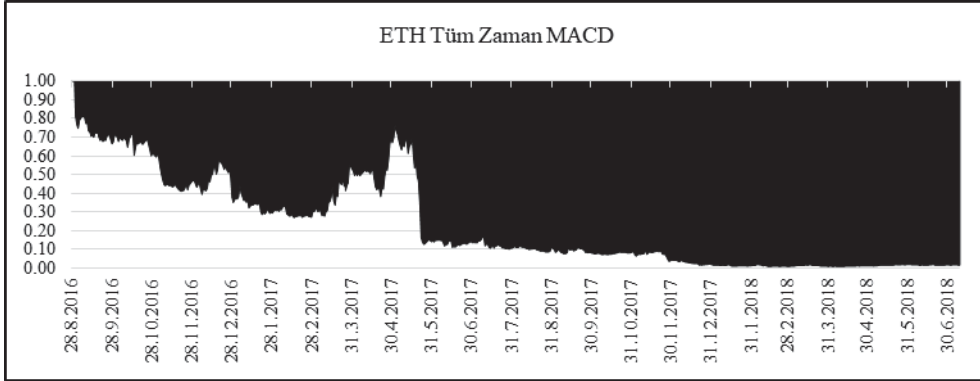
Şekil E3. RSI Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif BTC Getiri Grafiği

Şekil E4. RSI Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif ETH Getiri Grafiği

Şekil E5. MACD Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif BTC Getiri Grafiği

Şekil E6. MACD Teknik Analiz Yöntemi ile Tüm Veri Döneminde Elde Edilebilecek Kümülatif ETH Getiri Grafiği

3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Türk İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hakkına Etkisi

Pelin TUAÇ YILMAZ¹

Özet

Yurtdışında çalışan Türk işçilerinin sosyal güvenlik hakları her daim bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu sorunun iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak, Avrupa Birliği üyesi bir veya birden çok ülkede çalışan ve çalışma hayatı bittikten sonra orada kalmaya devam eden Türk işçilerinin sosyal güvenlik haklarının açıklığa kavuşturulması gereken bir husus olduğu tespit edilmiştir. Sorunun bir diğer yönü ise Avrupa Birliği üyesi bir veya birden çok ülkede çalışan ve çalışma hayatı bitince Türkiye'ye kesin dönüş yapan Türk işçilerinin sosyal güvenlik haklarıdır. Çalışmada, Türk işçilerinin Avrupa Birliği üyesi ülkelere elde ettikleri sosyal güvenlik hakları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler— Sosyal Güvenlik Hakkı, Sosyal Güvenliğin Koordinasyonu, Yurtdışı Çalışma

JEL Sınıflama Kodları: K31, K33

The Impact of the 3/80 Decision of the Association Council on the Rights to Social Security of Turkish Workers

Abstract

The rights of the Turkish workers working abroad are seen as a problem. There are two aspects of this problem. First of all, it is necessary to clarify the social security rights of Turkish workers who work in one or more countries of the European Union and reside there after the end of their working life. Another aspect of the problem of working in a European Union member country or multiple countries working life and social security rights of definite end, Turkey is the Turkish workers who return. In this study, the social security rights of Turkish workers from European Union member countries will be discussed.

Keywords— The Right to Social Security, The Coordination of Social Security, Working Abroad

JEL Classification Codes: K31, K33

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, Türkiye, pelin.tuac@deu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Yurtdışına giden Türk işçileri, çoğu zaman, hem Türkiye'ye hem de ikamet ettikleri ülkeye ait iki farklı sosyal güvenlik sisteminin parçası olmuşlardır. Bu durum çalışanlar açısından çifte yükümlülük doğmasına ve gelirlerinden fazla kesinti yapılmasına sebep olmuştur.

Birçok sosyal güvenlik sisteminde haklardan yararlanmak açısından belirli bir süre prim ödeme koşulu bulunduğundan, bir ülkeden diğer ülkeye göç eden bu işçilerin, önceki ikamet ülkelerinde geçirdikleri süreler silinmiş, bu sebeple ciddi hak kayıpları yaşanmıştır. Özellikle uzun vadeli sigorta dalları açısından kişinin önceki çalışmalarının göz ardı edilmesi hak sahibi olma imkânlarını ortadan kaldıran sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca ifade edilmelidir ki, Türk çalışanların emekli olup serbest dolaşıma girmesi ve bu durumda edimlerin transferi meselesi Sosyal Güvenlik Kurumu bakımından da çözülmesi gereken bir husus haline gelmiştir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin sınırları içinde sosyal güvenliğin koordinasyonu ikili sözleşmelerle sağlanmaya çalışırken, çok taraflı anlaşmalar standart norm birliği getirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Tüzükleri ve Ortaklık Konseyi Kararlarının devreye girmesiyle sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Ancak, Avrupa Birliği'nin konuya ilişkin söz konusu düzenlemelerinin Türk çalışanlara yansımalarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda, üye olmayan ülkelerin ve üçüncü ülke vatandaşı olarak ifade edilen çalışanlara ve ailelerine yönelik koordinasyon hükümleri Avrupa Birliği tüzükleri ile düzenlenmiştir. Ortaklık Konseyi'nin 3/80 sayılı Kararı ile sadece Türk işçilerini ilgilendiren bir düzenleme yapılmıştır. Ortaklık Konseyi Kararının uygulanması birçok soruna yol açmış ve hükümleri yorumlanmaya ihtiyaç duymuştur. Avrupa Adalet Divanının Türk çalışanlar hakkındaki kararları, 3/80 sayılı Kararın yorumlanmasında yol gösterici olmuştur. Dolayısıyla çalışmamızda Avrupa Adalet Divanı kararlarına da yer verme gereği doğmuştur.

2. AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU'NDA TÜRK İŞÇİLERİNİN KONUMU

Avrupa Birliği'nde taraf ülkeler arasında emeğin, sermayenin ve malların serbest dolaşımı hareketliliğine imkân sağlamak amacıyla bazı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Maastricht Anlaşması ile söz konusu hareketliliğin sağlanması için Avrupa Birliği içinde sosyal anlamda bir entegrasyonun varlığı kabul edilmiştir (Cornelissen, 2018: 87; Güzel vd., 2014: 48).

İşçilerin serbest dolaşımı ilkesi Avrupa Birliği'nin en önemli ilkelerinden birisidir. Temel bireysel hak olarak tanınmıştır ve Avrupa vatandaşlığının temel ögesidir. Serbest dolaşım hakkı, Avrupa Birliği vatandaşlarına başka bir üye devlette çalışma iznine ihtiyaç olmaksızın çalışma, orada yaşama ve çalışması bitse bile yaşamaya devam etme ve o ülke vatandaşları ile eşit işlem görme hakkı tanımaktadır (ILO, 2010: 1).

Serbest dolaşım içerisinde kazanılmış sosyal güvenlik hakkının kaybedilmesi veya sosyal güvenlik haklarından mahrum kalma riski serbest dolaşıma engel oluşturabilecek bir durumdur. Bu sebeple Avrupa Birliği tarafından taraf ülkeler için bağlayıcı olan ve sosyal güvenliğini serbest dolaşımın önünde engel olmaktan çıkaran bir mevzuat hazırlanmıştır. Bu konuda çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümüyle görevli Avrupa Adalet Divanı içtihatları ise mevzuatın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından sosyal güvenliğe ilişkin bağlayıcı düzenlemeleri içeren sosyal güvenliğin koordinasyonu hususundaki belgeler araştırmamız açısından önem arz etmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra doğan iş gücü açığını karşılamak için Türkiye'den iş gücü talebinde bulunan Avrupa ülkelerinin bugünkü ekonomilerinde, o zaman ülkemizden göç etmiş olan gurbetçi işçilerimizin payı azımsanmayacak ölçüdedir. Bugün küreselleşen ekonomi ile birlikte yoğunlaşan göç hareketleri Türk vatandaşlarını da kapsar hale gelmiştir. 1960'lı yıllardan sonra Avrupa'ya

gerçekleşen iş göçünün yanı sıra, artık dünyanın her yerinde vatandaşlarımız iş üstlenmeye başlamıştır.

Yurtdışında yaşayan 5,5 milyonu aşkın Türk toplumunun yaklaşık 4,6 milyonu Batı Avrupa ülkelerinde, geri kalanı ise Kuzey Amerika, Asya, Orta Doğu ve Avustralya'da yerleşmiştir. Bu sayı, Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kişiyle birlikte düşünüldüğünde 8,5 milyonluk bir grubu ilgilendiren geniş kapsamlı bir göç olgusunun varlığı ortaya çıkmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türklerin sayısı 1,5 milyona yakındır (mfa.gov.tr, 2018).

Çalışanların hizmet süreleri dikkate alındığında bu sürelerin tamamını veya bir kısmını yurt dışında geçirmeleri sırasında tabi olacakları sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemeleri konu alan uluslararası düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur (Sözer, 1986: 17). Söz konusu ihtiyaç doğrultusunda ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri imzalanmıştır. İkili sosyal güvenlik sözleşmeleri yurtdışına giden Türk işçilerinin ve ailelerinin Türkiye'deki ve buldukları ülkelerdeki sosyal güvenlik haklarının teminat altına alınması amacıyla, vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerle imzalanmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca şimdiye kadar 30 ülke ile (Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna-Hersek, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre, İtalya, KKTC, Kanada, Karadağ, Kebek, Kore Cumhuriyeti, Libya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Norveç, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Tunus) ikili sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmıştır.

İmzalanan Sosyal Güvenlik Anlaşmaları ile vatandaşlarımızın ilgili ülke makamları nezdinde, sosyal güvenlik hakları ve yükümlülükleri yönünden eşit işlem görmeleri sağlanmakta ve her iki ülkede geçen sigortalı hizmet sürelerinin birleştirilmesi mümkün kılınmaktadır.

3. SOSYAL GÜVENLİĞİN KOORDİNASYONU

Taraf ülkeler arasında sosyal güvenliğin koordinasyonun sağlanmasına yönelik tedbirler, 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun

kurulmasından sonra yayınlanan 3/58 ve 4/58 sayılı tüzükler ile alınmıştır. 25.03.1957 tarihli Roma Antlaşması'nın 51. maddesi serbest dolaşımın garanti altına alınması için şu hükmü getirmiştir: “*Konsey, Komisyonun önerisi üzerine, oybirliği ile karar alarak, işçilerin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla sosyal güvenlik alanında gerekli tedbirleri alır. Bu amaçla göçmen işçilere ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler için aşağıdaki hususları güvence altına alan bir sistem kurar:*

(a) sosyal yardıma hak kazanılması, bu hakkın korunması ve bu yardım miktarının hesaplanması için çeşitli ülkelerin mevzuatındaki bütün sürelerin birleştirilmesine,

(b) Üye Devletlerin ülkelerinde ikamet edenlere edimlerin ödenmesi.”

Söz konusu düzenleme AB'ye taraf devletlerde geçen sürelerin karşılıklı olarak dikkate alınıp birleştirilmesini ve ayrıca edim ihracını hükme bağlamaktadır (Cornelissen, 2009: s. 14).

İzleyen yıllarda daha geniş kapsamlı bir koordinasyon müktesebatı oluşturma yönündeki çabalar, 1408/71 sayılı² “Ortak Pazar içinde Dolaşan İşçilerin ve Aile Bireylerinin Sosyal Güvenliği Hakkında Tüzük”ün yayınlanması ile devam etmiştir (Güzel vd., 2014: 51). Ayrıca, Tüzüğün yayınlanmasının ardından 574/72 sayılı Uygulama Tüzüğü de yayınlanmıştır.

Avrupa Birliği tüzükleri sosyal güvenliğin koordinasyonu ile ilgili yüksek koruma standartları içeren hükümlere sahiptir (Cornelissen , 2018: 86). Fakat söz konusu tüzükler, 2003 yılına kadar Avrupa Birliği üyesi devletin vatandaşı olmayan kişileri koruma kapsamına almamıştır. 859/2003 sayılı Tüzüğün kabulü ile üçüncü ülke vatandaşları da koruma kapsamına alınmıştır.

1408/71 sayılı Tüzük kendisinden önceki 3/58 sayılı Tüzük'ten daha uzun ömürlü olmuştur. Üye devletlerin gelişen refah sistemleri ve Avrupa Adalet Divanı'nın çeşitli kararlarına karşılık, Tüzük sık sık revize edilmiştir. Ancak, söz konusu

² http://www.mct.ro/img/files_up/1170064620Reg%20Cons%201408_71.pdf

revizyonlar karışıklıkların artmasına sebep olup, üye devletlerdeki sosyal gelişmeler, demografi ve iş piyasası sebebiyle boşluklar açığa çıkmıştır (Fuchs, Corniessen, 2015: 50; Pennings, 2015: 13). Koordinasyon tüzüklerinin yetersiz kalması sonucu, Avrupa Parlamentosu 883/2004 sayılı ve onun Uygulama Tüzüğü olan 987/2009 sayılı tüzükleri kabul etmiştir.

Uzun tartışmalar sonucunda siyasi bir anlaşmaya varılarak üçüncü ülke vatandaşlarını kapsamına alacak şekilde 1231/2010 sayılı Tüzük kabul edilmiş ve böylece yürürlükte bulunan iki Tüzüğün de kapsamı genişletilmiştir. 883/2004 ve 987/2009 sayılı Tüzükler aynı koşullarda üçüncü ülke vatandaşlarına da uygulanır hale gelmiştir (Fuchs, Corniessen, 2015: 50). Üçüncü ülke vatandaşlarının söz konusu Tüzüklerden yararlanması için iki koşulun gerçekleşmesi gereklidir: ilk olarak üçüncü ülke vatandaşlarının ilgili ülkede yasal olarak ikamet etmesi zorunludur (Pennings, 2015: 35). İkinci olarak, sınır ötesi bir durumun varlığı gereklidir. Dolayısıyla, mülteciler tüzük kapsamı dışında kalmaktadır (Pennings, 2015: 35).

4. 3/80 SAYILI ORTAKLIK KONSEYİ KARARININ TÜRK İŞÇİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİK HAKKINA ETKİLERİ

12.09.1963 tarihli Ankara Anlaşması, 23.11.1970 tarihli Katma Protokol ile 1/80, 2/80 ve 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları (OKK) ve Gümrük Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki Ortaklık Hukukunu oluşturmaktadır. Ortaklık Hukukunu oluşturan bu anlaşma ve kararların yanında Avrupa Adalet Divanı'nın vermiş olduğu kararlarla da yurtdışındaki vatandaşların sosyal güvenlik haklarından yararlanmalarının önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Sosyal güvenlik konusunda ayrıntılı düzenlemeler getiren 23.11.1970 tarihli Katma Protokolün 39. maddesinin ilk fıkrasına göre, *"Bu protokolün yürürlüğe girişinin birinci yılının biriminden önce Ortaklık Konseyi Türk uyruklu işçiler ve bunların Topluluk'da oturan aileleri yararına hükümler tespit eder". Söz konusu direktif ancak 19.10.1980 tarih ve 3/80 Sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile gerçekleştirilebilmiştir. Ortaklık Konseyi kural koyma yetkisi Türk uyruklu işçiler ve*

“...bunların “*Topluluk'ta oturan aileleri*” için kullanılacaktır. Bir diğer ifade ile söz konusu karar bir ya da daha fazla üye devletin mevzuatına tabi olan Türk uyruğuna sahip işçiler, onların Birlik içerisinde ikamet eden aile üyeleri, dul ve yetimleri için geçerlidir. Dolayısıyla bu kararın kapsamına girmesi için Türklerin üye devletler arasında dolaşmış olmaları gerekmemektedir. Dolayısıyla Türkiye'de veya üçüncü bir ülkede oturan aile fertleri getirilecek koruyucu düzenlemenin dışında bırakılmıştır.

Protokolün 39. maddesinin ikinci fıkrası ile “*Bu hükümler, tespit edilecek usullere göre, Türk uyruklu işçilere yaşlılık, ölüm ve sakatlık gelir ve aylıkları ile işçi ve Topluluk içinde oturan ailesine sağlanan sağlık hizmetleri yönünden, çeşitli üye Devletlerde geçen sigorta veya çalışma sürelerinin birleştirilmesine imkân verecektir. Bu hükümler, Topluluk Üyesi Devletler için, Türkiye'de geçmiş süreleri göz önünde tutmak zorunluluğu yaratmaz*” hükmü düzenlenmiştir.

Dördüncü fıkraya göre, “*2. fıkranın uygulanması sonucu kararlaştırılan hükümler uyarınca hak kazanılan yaşlılık, ölüm ve sakatlık gelir ve aylıkları Türkiye'ye gönderilebilecektir*”. Buna göre, edim ihracının sadece maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası aylıkları için söz konusu olduğu ayrıca ihracın da takdire bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır (Tunçomağ, 1973: 38; Aydınoglu ve Ersoy, 1974: 20, 21; Sözer, 1992: 62). Söz konusu düzenlemeye göre, iş kazası ve meslek hastalıkları, analık ve işsizlik kapsam dışı bırakılmıştır. Protokolün 39. maddesinden çıkan sonuçlar uyarınca, alman önlemler işçilerin emeklilik için farklı AB üye devletlerinde geçirdikleri çalışma ve sigorta sürelerinin birleştirilmesini sağlamalıdır. Ayrıca malullük ve ölüm yardımları ile tıbbi yardımların ihraç edilen ülkedeki oranlarda ödenebilecek şekilde Türkiye'ye ihraç edilebilmesini ve aile yardımlarının işçinin Birlik içinde yaşayan aile fertlerine de ödenmesini sağlamak üzere gerekli önlemler alınmalıdır (Aydınoglu ve Ersoy, 1974: 20, 21; Sözer, 1992: 62).

Yapılan düzenlemelerle, Türk vatandaşlarına sosyal güvenlik hakları sağlanıyor olmasına rağmen, uygulamada AB Üye devletleri, söz konusu Antlaşmaların kendi ulusal hukukları kapsamında bireyler için haklar ve yükümlülükler oluşturacak

kadar yeterli etkiye sahip olmadıklarını öne sürmektedirler. Dolayısıyla Antlaşmaların uygulanabilirliği sorunu doğmuş ve bu sorun Avrupa Adalet Divanı'nın önüne getirilmiştir. Avrupa Topluluğu Türkiye Antlaşmasıyla ilgili olarak Avrupa Adalet Divanı, *Demirel (Dava-12/86)* ve *Sevince (Dava-192/89)* davalarında Ortaklık Antlaşmasının ve Protokolün hükümlerinin yeterli düzeyde açık ve net olmaları durumunda ve başka uygulama prosedürüne ihtiyaç duymamaları halinde doğrudan uygulanabilir olduğuna karar vermiştir.

Avrupa Komisyonu Şubat 1983'te, 3/80 sayılı Kararın uygulanması için bir Konsey Tüzüğü önerisinde bulunmuştur (OJ 1983 C110). Öneri, 3/80 sayılı Kararın uygulanması için bir önlem niteliği taşımaktaydı. Önerinin 1. maddesinde, Ortaklık Konseyinin 3/80 sayılı Kararının "Birlik sınırları dahilinde uygulanabilir" olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yardımların çakışmasının önlenmesi, prim sürelerinin birleştirilmesi ve geçici hükümler de dâhil olmak üzere ayrıntılı hükümler içermektedir. Fakat öneri henüz kabul edilmemiştir.

Avrupa Adalet Divanı sonraki tarihli kararlarında bir uygulama tüzüğünün bulunmaması durumunda 3/80 sayılı Kararın Üye devletlerde doğrudan bir etkisi olmadığını belirtmiştir (*Dava-277/94 sayılı Taflan-Met Davası*). *Taflan-Met davası*, farklı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçisinin ölümü hâlinde karısının dul aylığı başvurusu üzerine karara bağlanmıştır. Karar, aylıkların birleşmesi ile ilgili 3/80 sayılı Kararın madde 12-13 hükümlerinin, uygulama Tüzüğü olmadan doğrudan etkisinin olamayacağı yönündedir (Pennings, 2015: 303).

Fakat Avrupa Adalet Divanı, ayrımcılığı yasaklayan ve yardımların ihracını düzenleyen maddeler için aynı yorumu kabul etmemiştir. *Sürül (Dava-262/96)*, *Kocak-Örs (Dava-102/98)* ve *Öztürk (Dava-373/02)* davalarında Divan, uyuşma dayalı ayrımcılığı yasaklayan 3/80 sayılı Kararın 3. maddesini, ek uygulama önlemlerine ihtiyaç duymaksızın üye devletlerde doğrudan uygulanmasını sağlayacak derecede açık ve net bulmuştur. Madde 3'te yer alan ayrımcılık yasağı genel ayrımcılık yasağının bir uygulaması ve somut ifadesi niteliğinde olduğu için Divan, söz konusu hükmün doğrudan uygulanabilirliğini kabul etmiştir (Vershueren,

1999: 376). Ayrıca ulusal mahkemeler tarafından da ayrımcılık yasağı ilkesinin uygulanabilecek ölçüde açık ve koşulsuz olduğu kabul edilmiştir.

3/80 sayılı Kararın 6. maddesinde öngörülen, bir veya birden fazla üye devletin mevzuatına göre verilen yaşlılık, malullük ve ölüm yardımları ile iş kazası ve meslek hastalığı ödenekleri, yararlanan kişinin Türkiye’de veya ödemelerden sorumlu Kurumun bulunduğu ülkeden başka bir ülkede ikamet etmesi sebebiyle kesintiye, değişikliğe, askıya alınmaya, iptal edilmeye veya alıkonmaya tabi tutulamaz. Avrupa Adalet Divanı *Akdaş (Dava-485/07)* davasında, Hollanda’nın özel primsiz ödemeler kapsamına giren yardımını ihraç edilemeyen yardımlardan kabul etmiştir. Fakat Protokol’ün 39. maddesi uyarınca, belirli sosyal yardımlardan olan yaşlılık, malullük ve ölüm yardımlarının ihracının kabul edilmesi gerekmektedir.

5. 3/80 SAYILI ORTAKLIK KONSEYİ KARARININ İKİLİ ANLAŞMALARA ETKİSİ

3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Katma Protokole dayandığı için Protokole bağlı olarak, sigorta dalları ile ilgili hükümler getirmiştir. Getirilen hükümler özellikle Türkiye'nin ikili sözleşme akdetmediği ülkeler bakımından boşluk doldurucu niteliktedir (Pennings, 2015: 304).

3/80 sayılı Konsey Kararında 1408/71 sayılı Tüzük düzenlemesine atıfta bulunmaktadır. Ancak, tüzük kuralları tamamen yürürlükte değildir ve birçok hususta Konsey Kararı tüzük düzenlemelerinin gerisinde kalmaktadır. Karar ile bazı ikili sözleşmelerin ve Katma Protokolün getirmiş olduğu sınırlama kaldırılmamış mevcut durumun sürmesi tercih edilmiştir. Buna göre, birleştirme işlemi tek tek taraf ülkelerin tasarrufuna terk edilmiştir. Hâlbuki edim hakkının doğumu için gereken bekleme sürelerinin tamamlanmasında diğer ülkede geçen sigorta süresinin dikkate alınması gerekliliği AB mevzuatında ve tüzüklerde kabul edilmiştir (Pennings, 2015: 304).

Kararın herhangi bir ikili sözleşme hükümlerinin yerini aldığı ifade edilebilir. Ancak, Türk işçilerine daha lehe kurallar getiren ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri hükümlerine geçerlilik tanınması gerekmektedir.

Kaldı ki, ikili sözleşmelerin de uygulamadaki sorunları çözmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Üstelik sözleşmelerde yer alan hükümlerin bazı ülkelerce yerine getirilmemesi o ülkede yaşayan vatandaşların mağduriyetine sebebiyet vermektedir. Özellikle son yıllarda Adalet Divanı'nın vermiş olduğu Akdaş ve diğerleri kararı ile Sürül kararı mevzuat değişiklikleri kapsamında ön plana çıkan mağduriyetlere örnek teşkil eden iki temel karardır.

6. SONUÇ

Türk işçilerinin çalıştığı ülkelerin yasalarında yapılan değişiklikler ikili sözleşmeler göz ardı edilerek yürürlüğe girmektedir. Sosyal güvenlik yardımlarının ihracını kısıtlayan yasaların hükümlerinin ATAD kararları, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik müktesebatı ve ikili sözleşmeler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türk işçilerinin tüm hizmet sürelerinin yabancı bir ülkede geçirmesi durumunda orada ikamet etmeye devam etmesi veya ikametini başka ülkeye aldırması durumlarına göre sosyal güvenlik hukukundan kaynaklanan haklarını nasıl kullanacakları tespit edilmelidir. Ancak bu tespiti yaparken uygulanacak olan mevzuatı belirlemek önem arz etmektedir.

Bunun dışında hizmet sürelerinin hem başka bir ülkede hem de Türkiye'de geçiren Türk işçilerinin iki farklı mevzuatın uygulandığı iki ayrı ülkede geçen sigortalılıkları değerlendirilirken uluslararası mevzuat ve ulusal mevzuat açısından ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

Uluslararası bir boyut taşıyan sosyal güvenlik edimlerinin birleşmesi ve ihracı Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde düzenlenen ve Türk vatandaşlarını kapsamına alan 3/80 sayılı Konsey Kararı yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar kararda, Türk işçileri ve onların aileleri için diğer ülke vatandaşlarından farklı işleme tabi olmalarını yasaklayan ve yardımların ihracını düzenleyen hükümler mevcutsa da doğrudan uygulanabilirliği sorun olmuştur. Avrupa Adalet Divanı söz konusu problemi gidermek üzere verdiği çeşitli kararlarda sigorta edimlerinin birleştirilmesi konusunun uygulama tüzüğü olmadan doğrudan uygulanamayacağına hükmetmiştir.

Fakat bunun yanında, ayrımcılık yasağını ve edimlerin ihracını düzenleyen hükümlerin açık ve net olmasından dolayı doğrudan uygulanabilir olduğuna karar vermiştir.

KAYNAKLAR

AYDINOĞLU, H., ERSOY, T. (1974), Ortak Pazarda Elemeği Konusu ve Sosyal Sorunlarımız, Ankara.

CORNELİSSEN, R. (2018), “Regulation 1231/2010 on the inclusion of third-country nationals in EU social security coordination: Reach, limits and challenges”, European Journal of Social Security, 20 (2), 86-99.

CORNELİSSEN, R. (2009), “50 Years of European Social Security Coordination”, 11 Eur. J. Soc. Sec. 9, 9-45.

GÜZEL, A., OKUR, A.R., CANİKLİOĞLU, N. (2014), Sosyal Güvenlik Hukuku, 15. Bası, İstanbul.

FUCHS, M., CORNELİSSEN, R. (2015), European Social Security Law, C.H. Beck, Germany.

ILO, Coordination of Social Security Systems in the European Union: An explanatory report on EC Regulation No 883/2004 and its Implementing Regulation No 987/2009, International Labour Office, ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe. - Budapest: ILO, 2010.

MINDERHOUD, P. (2016), “Social Security Rights under Decision No 3/80 of the EEC-Turkey Association Council: Developments in the EU and in the Netherlands

PENNINGS, F. (2015), European Social Security Law, Intersentia, 6. Edition, UK.

SÖZER, A. N. (1986), “İkametgâh Naklinin F. Almanya'da Çalışan Türk İşçilerinin ve Hak Sahiplerinin Emeklilik Hakları Üzerindeki Hukuki Sonuçları”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, No: 1-4, C: 41, Ocak-Aralık 1986, 357-408.

SÖZER, A. N. (1986), “Türkiye-F. Almanya Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Bu Sözleşmeye Ek 2 Kasım 1984 Düzenleme Tarihli Sözleşme Işığında Hizmet Süreleri

F. Almanya ve Türkiye'de Geçen Türk İşçilerinin Emeklilikleri”, Yeni İş Dünyası, Mart.

SÖZER A. N. (1992) “Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Avrupa Topluluğu Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 1990'lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatının Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi, DEÜ ATMER, İzmir.

TUNÇOMAĞ, K. (1973), Avrupa Ekonomik topluluğu Andlaşması Açısından İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Sorunları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını No: 9, İstanbul.

VERSHUEREN, H. (1999), “The Surul Judgement: Equal Teatment for Turkish Workers in Matters of social Sewcurity, 1 Eur. J. Migration&L. 371-384.

http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (15.10.2018).

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Faaliyetlerindeki Kalite Maliyetleri Üzerine Araştırma

Süleyman YÜKÇÜ¹, İpek ERMETE²

Özet

Muhasebe meslek mensupları, devlet, toplum ve meslektaşlar üçgeninde çok önemli bir yere sahiptir. Faaliyetlerini icra ederken yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır. Mükellefler meslek mensuplarından sadece görevlerini yerine getirmelerini istemezler, sözleşmede yer almayan birçok beklentilerinin de karşılanmasını isterler. İstenilen kalite seviyesine ulaşmak için birçok önleme maliyetine katlanmaktadır. Seviyeye ulaşılmaması durumunda da yine birçok istenmeyen kalite maliyetine katlanmak zorunda kalırlar. Bu çalışmanın amacı, son yıllarda tüm kişi ve kurumları etkileyen kalite maliyetlerinin muhasebe mesleğini icra eden kişileri ne derecede etkilediğini ortaya koymak, meslek mensuplarının kalite maliyetlerini algılama düzeylerini ölçmektir. Bu ölçümler için meslek mensupları üzerinde anket çalışması yapılmış, sonuçları özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Kalite, Maliyet, Kalite Maliyetleri, Muhasebe, Muhasebe Mesleği.

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41, M49

Research on Quality Cost in Business of Independent Accountant Financial Adviser

Abstract

Accountants play important roles among the state, the society and the colleagues. They have responsibilities to undertake while practicing their activities. Taxpayers do not only expect from the accountants to fulfill their duties but also expect to fulfill their many other expectations which are not even existing in the contracts.

Accountants bear many prevention costs in order to reach the desired quality level. Unless they reach that level, they have to bear the cost of quality.

The purpose of this master's dissertation is to put forward how the costs of quality affect the Accountants job and to measure their perception levels of these costs of quality. To be able to make these measurements, a survey was conducted and its results were summarised.

Keywords— Quality, Cost, Quality Costs, Accounting, Profession of Accounting

JEL Classification Codes: M40, M41, M49

¹ Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, suleyman.yukcu@deu.edu.tr

² Dokuz Eylül Üniversitesi, ipekermete22@gmail.com

GİRİŞ

Geçmişteki olaylar, günümüzdeki uygulamaların zeminini hazırlamaktadır. Muhasebenin hangi aşamalardan bugünlere geldiğini bilmek, geleceğin aydınlatılmasına ışık tutar. Muhasebe, gereksinimleri ortaya çıktıkça gelişmiş ve muhasebe teknik ve kavramlarındaki değişiklikler geçmişteki birikime dayanarak oluşmuştur.

Muhasebenin de gelişen ve değişen dünya koşullarında saygın bir meslek olarak yer almaya başladığı andan itibaren bu mesleğe yönelik mesleği tercih eden insanların sayısında da artış olmuştur. Mesleğe giriş şartları ilk yıllara göre ağırlaşmış, eleyici bir hal almıştır. Muhasebe meslek mensupları arasındaki rekabet giderek artmaya başlamıştır. İşte tam olarak bu noktada mükellefler için belirleyici olan faktör kalitedir.

Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının mesleklerinin icrasında çok çeşitli konularda karar almakta ve faaliyette bulunmaktadırlar. Çoğu kararlar ve faaliyetler mükelleflerin mali yapıları ile yakından ilgilidir. Bu kararların ve faaliyetlerin hemen hepsi çeşitli riskler ve tehditler içermektedirler. Bu risk ve tehditlerden kaçınmak için meslek mensubu çeşitli önleyici faaliyetlerde bulunabilir. Bu önleyici faaliyetlerine rağmen meslek mensubu söz konusu risk ve tehditler ile yüzleşebilir. Risk ve tehditlerin önlenmesi, ölçülmesi ve yüzleşilmesi aşamalarını meslekteki kalite maliyetleri olarak nitelendiriyoruz. Birçok meslek mensubu mesleğin içerisindeki bu kalite maliyetlerinin farkında olabilir veya olmayabilir.

1. KALİTE MALİYETLERİ

“Kalite maliyeti”, “British Organization-BS6143 (1990) Standartları’na” ve “Amerikan Kalite Kontrol Derneği’ne (ASQC,1971)” göre kaliteli ve kalitesiz üretim yapıldığında ortaya çıkan maliyetlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Oğan ve Özulucan, 2017: 75).

“Uluslar arası Standart Örgütü’nün (ISO)” 9004 No’lu Standardın’a göre ise; “toplam kalite maliyetleri, uygun kalitenin ortaya çıkartılabilmesi için yapılan faaliyetlerin maliyeti ile yetersiz kontrollerden dolayı oluşan maliyetler olarak

tanımlanmaktadır. Kalite maliyetlerinin ortaya çıkışının sebebini, işletmelerin kalite düzeyini artırmak ve hatalı ürün sayısını azaltmak amacı dolayısıyla katlandıkları maliyetlerin yüksek rakamlara ulaşmış olmasıyla açıklamıştır” (Karcıoğlu, 2000: 107).

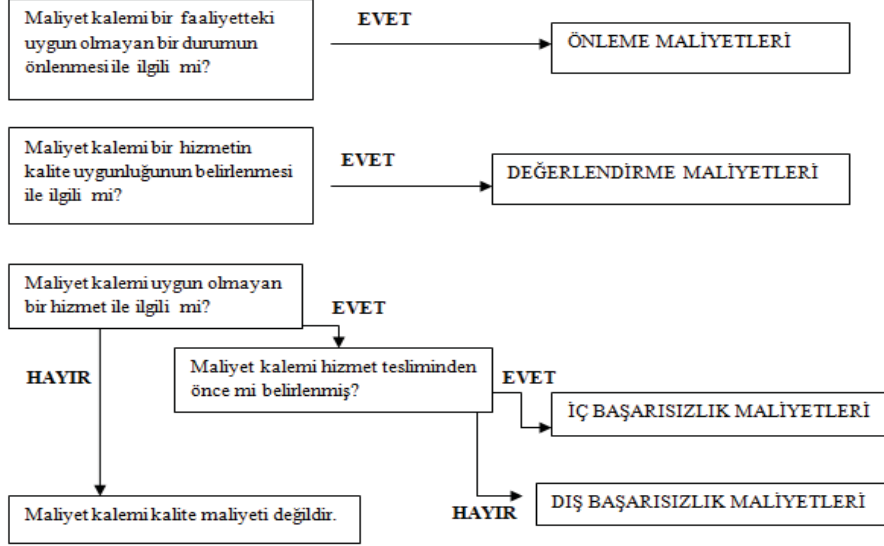
“Kalite maliyetleri” kalitenin ölçüsüdür. Kalitedeki gelişmelerin ölçülebilmesi ve açık bir şekilde raporlanabilmesi, “toplam kalite yönetiminin” benimsenip, uygulanabilmesi ve devamlı kılınabilmesi için gereklidir. Kalitedeki değişim ve gelişmeyi en iyi şekilde gösteren ölçüt, kalite maliyetleridir. Başka bir ifade ile, işletmenin kalite hedeflerine ulaşp ulaşmadığının somut göstergesi için kalite maliyetlerinin hem tutarının hem de miktarının bilinmesi gerekir. İşletmeler için maliyet unsurunu artıran unsur, kaliteli mal veya hizmet üretmek değil, kalitesiz yahut düşük kaliteli mal veya hizmet üretmektir (Çabuk, 2005: 2).

1.1 Kalite Maliyetlerinin Sınıflandırılması

Bir maliyet kaleminin, kalite maliyetleri ile ilişkili olup olmadığını ya da hangi kalite maliyet türüne ait olduğunu tespit etmek, maliyet kaleminin faaliyette uygun olmayan durumun önlenmesi, verilen hizmetin kalite uygunluğunun belirlenmesi, maliyet kaleminin uygun olmayan hizmetle ilgili olması ve maliyetin hizmet tesliminden önce belirlenmesi durumlarına alınan cevaplarla mümkün olmaktadır. Bu durumu aşağıda gösterilen şekilde açıkça ifade edebiliriz (Karcıoğlu, s.142).

Şekil 1: Kalite Maliyet Süreci

Kaynak: Karcıoğlu, Stratejik, s.142

1.1.1. Önleme Maliyetleri

Muhasebe meslek mensubunun ürettiği hizmetin tüketici tercihlerine olan uygunsuzluğunu engellemek amacıyla özel olarak tasarlanmış bütün faaliyetlerin maliyetidir. Önleme maliyetleri, kendisi dışında kalan diğer tüm kalite maliyetleri kalemlerini en alt seviyede tutabilmek için uygulanan maliyet unsurudur (Özenci ve Cumbul, 1993: 3).

Önleme maliyetlerinin ana amacı üretimin en başında kaliteli üretim için gereken tüm koşulları sağlayıp, sonrasında meydana gelebilecek başarısızlık maliyetini mümkün olduğunca sıfıra indirmektir (Tekin, 2004: 10).

Önleme maliyetleri bir başka deyişle mal ve hizmetin müşteri taleplerine uygunsuzluğunu ve tekrarını önlemek için yapılan faaliyetleri, çalışanların eğitimi için yapılan harcamaları ve üretim sonucunun kalitesiz olmaması için çalışanların bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik harcamaları içinde bulundurulur (Şale, 2001: 33). Toplam kalite yönetim sisteminin tasarlanması, kurulması ve sürekliliğini sağlamak için tüketilen kaynakların maliyeti bize önleme maliyetini verir (Akgün, 2005: 35).

Mali Müşavirlik mesleği, hizmet üretimi yaptığı için yukarıda sıralanmış olan önleme maliyetlerinin hizmet üreten işletmelerdeki karşılıklarını oluşturmaya çalışalım.

1. Hizmet Kalitesinin Planlanması
2. Kalitenin Ölçümü
3. Kalitenin Gözden Geçirilmesi ve Hizmet Tasarımının Doğrulanması
4. Kalite Değerlemede Kullanılan Yazılım ve Donanım Araçlarının Bakımı
5. Tedarikçi Garantisi
6. Kalite Eğitimi
7. Kalite Bilgilerinin Raporlanması ve Durum Analizi
8. Kalite İyileştirme Programları

1.1.2. Ölçme ve Değerlendirme Maliyetleri

Ölçme ve değerlendirme aşamasında bazı hataların ortaya çıkarılması üretimin sonraki aşamalarındaki kalite maliyetlerinin artmasını engelleyecek, daha etkin ve verimli test yöntemlerinin geliştirilmesinde büyük rol oynayacaktır (Şimşek, 2007: 40).

Ürün veya hizmetinin gereksinimlere uygun olup olmamasının belirlenmesi için yapılan ölçme, yürütme ve denetleme maliyetleridir. Değerlendirme maliyetleri hiçbir zaman sıfırlanamaz. Mükemmel bir kontrol sistemi kurulmadıkça değerlendirme maliyeti de ortadan kaldırılamaz.

Hizmet üretimi yapan Mali Müşavirlik mesleği için ölçme ve değerlendirme maliyetlerinin karşılıklarını oluşturmaya çalışalım:

1. Hizmet Öncesi Kontrol
2. Müşteri Kabul Etme Maliyeti
3. Yapılan İşlerin Kontrolü
4. Yapılan İşlerin Sonuçlarının Analizi ve Sonuçları
5. Alan Başarı Testi
6. Hizmet Sunumu İçin Gerekli İzin ve Tasdikler

1.1.3. İçsel Başarısızlık Maliyeti

İç başarısızlık maliyetleri, hizmet üreten işletmeler için sunulan hizmet müşteriye ulaşmadan önce gerçekleşen uygunsuzlukların maliyetleridir (Atağan, 2013: 52).

Bir SMMM' nin iç başarısızlık maliyetlerine, çalışanın yapmış olduğu bir hatayı düzeltmek için fazla mesai yapması, denetim işlerini yerine getirirken hazırlamış olduğu çalışma kağıtlarını kaybetmesi üzerine tekrar baştan hazırlaması örnekleri verilebilir.

Hizmet üreten işletmeler için içsel başarısızlık maliyetlerinin karşılığını oluşturmaya çalışalım:

1. Hatalı Yapılan İş Düzeltilmesi
2. Yapılan İşlerin Kontrolü
3. Taşeron Hatası
4. Kalite Uygunsuzluğundan Doğan Kazanç Kaybı
5. Zaman Kayıpları
6. Etik Dışı Davranma

1.1.4. Dışsal Başarısızlık Maliyeti

Dış başarısızlık maliyetleri müşterilere sunulan hizmetin ihtiyacı ne ölçüde karşıladığının bir göstergesidir. Hizmetin müşteriye ulaşmasından sonra kusur ya da kusur şüphesi sebebi ile karşılaşılan bütün maliyetlerdir. Hizmetin müşterilerde nasıl bir memnuniyet yarattığını öğrenmek ve sonucu değerlendirebilmek bakımından önemli bir ölçüdür (Koç ve Demirhan, 2007: 90).

Dışsal başarısızlık maliyetlerinin hizmet işletmeleri için karşılıklarını oluşturmaya çalışalım:

1. Şikayetler
2. Cezalar
3. Satış Kaybı
4. Müşteri İle Temas Sağlama Maliyeti

2. SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN FAALİYETLERİ

Mesleğin konusu; gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

- Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve ilgili mevzuatta yer alan hükümlerde belirtildiği şekilde, defterlerini tutmak, finansal durum tablosunu, kar zarar tablosunu, beyanname ve belgelerini düzenlemek,
- Muhasebe sistemlerini en iyi şekilde kurmak, düzenlemek, geliştirmek ve bunun yanı sıra muhasebe ve mali mevzuat ile ilgili işleri düzenlemek ya da bu konularda müşavirlik yapmak.
- Muhasebe, finans ve mali mevzuat konularında belgelere dayanılarak inceleme, denetim yapmak, mali tablolar hakkında yazılı görüş vermek, rapor düzenlemek, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak şeklinde sıralanabilir.

2.1. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Yaptırımları

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere uygulanan yaptırımları meslek kanunu disiplin yönetmeliğine ve vergi usul kanununa göre iki sınıfta inceleyebiliriz, ancak bildiri sadece meslek yasasına göre ortaya çıkan yaptırımları kapsamaktadır.

2.1.1. Disiplin Cezaları

SMMM' ler için "Uyarma, Kınama, Geçici Olarak Mesleki Faaliyetten Alıkoyma ve Meslekten Çıkarma" olmak üzere dört ceza türünü ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır ve disiplin cezaları, eylem, yaptırım, ceza ve kalite maliyetleri olarak sınıflandırılıp tablo oluşturulacaktır.

EYLEM	DİSİPLİN SUÇU	YAPTIRIM	KALİTE MALİYETİ
1) Müşterinin işlerine karşı ilgisiz olmak (Müşterinin İşlerini Savsaklamak)	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	*Cari yılda ise; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma *Geçmiş yıla ilişkin ise; Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Şikayetler
2) Mükellefi ihmal etmek	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	*Cari yılda ise; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Kalite Denetimi

			*Geçmiş yıla ilişkin ise; Dışsal Başarısızlık Meslek kanununa aykırı davranma Maliyeti / Şikayetler
3) Stajyerin yüz kızartıcı eylemde bulunmasına izin vermek	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel başarısızlık Maliyeti / Taşeron Hatası
4) Haksız gammazlama	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	Dışsal başarısızlık Maliyeti / Şikayetler
5) Yasalara uygun tabela asmamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel başarısızlık Maliyeti / Kusur Başarısızlık Analizi
6) Meslek disiplinini bozacak davranışlar sergilemek	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	Ölçme ve Değerlendirme Maliyeti / Muayene ve Test
7) Müşteri bildiriminde bulunmamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Kusur Başarısızlık Analizi
8) Aidat ödememek	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Kusur Başarısızlık Analizi
9) Adres değişikliğinde bulunmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Değişim İzinleri
10) Taraf tutmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Kusur Başarısızlık Analizi
11) Onursuz davranmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Uyarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
12) Hatada ısrar	Meslek kanununa aykırı davranma	*Kınama cezası *Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası *Meslekten çıkarma cezası	*Cari yılda ise; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Kalite Denetimi *Geçmiş yıla ilişkin ise; Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Şikayetler
13) Hak edilmemiş unvan kullanımı	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	*Cari yılda ise; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma *Geçmiş yıla ilişkin ise; Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Şikayetler
14) Sözleşmesiz meslek icrası	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma

15) Sahte belge düzenlediği kesinleşen kurumların defterlerini tutup, işlerini yapmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
16) Reklam yasağına uymamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
17) Ücret tarifesinin altında iş kabul etmek	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
18) Ücret yönetmeliğine aykırı davranan iş sahiplerinin işini kabul etmek	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
19) Çalışanlar listesine kaydı aktifleşmeden mesleki faaliyette bulunmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı
20) Sözleşmesi bulunan mükellefi ayartmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
21) Görev ve sorumluluğu olmadan başka meslek mensubu hakkında görüş bildirmek	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
22) Şubenin bağlı bulunduğu odanın çalışanlar kütüğüne kayıtlı sorumlu ortak görevlendirilmeden ve bu ortak sayısından fazla şube açmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
23) Yasal düzenlemelere aykırı beyanname ve bildirim imzalamak, denetim yapmak ve tasdik etmek	Meslek kanununa aykırı davranma	Kınama cezası	*İş sırasında ortaya çıkarsa; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma *İş bittikten sonra ortaya çıkarsa; İçsel Başarısızlık Maliyeti / Zaman Kaybı
24) Bağımsız çalıştığını beyan eden meslek mensubunun işyerlerine bağımlı olarak açık ya da gizli hizmet sözleşmesi ile çalışması	Meslek kanununa aykırı davranma	Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
25) Mesleği yapması yasaklanmış kişilerle işbirliği yapmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
26) Ticari faaliyet yasağına uymamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma

27) Yasal düzenlemelere kasıtlı olarak aykırı davranmak ya da beyanname imzalama yetkisini kasıtlı olarak gerçeğe aykırı kullanmak	Meslek kanununa aykırı davranma	Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma
28) Meslek dolayısıyla işlenen suçlardan ağır hapis cezası almak	Meslek kanununa aykırı davranma	Meslekten çıkarma cezası	Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Satış Kaybı, Şikayetler
29) Kasten vergilendirme görevini yerine getirmemek	Meslek kanununa aykırı davranma	Meslekten çıkarma cezası	Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Satış Kaybı, Şikayetler
30) Meslek ruhsatnamesinin başkası tarafından kullanılmasına veya kiralanmasına izin vermek	Meslek kanununa aykırı davranma	Meslekten çıkarma cezası	Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Satış Kaybı, Şikayetler
31) Başka bir meslek mensubunun ismini kullanarak beyanname düzenleyip, imzalamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Meslekten çıkarma cezası	Dışsal Başarısızlık Maliyeti / Satış Kaybı, Şikayetler
32) Mesleğin gerektirdiği şartları sağlamamak	Meslek kanununa aykırı davranma	Meslekten çıkarma cezası	İçsel Başarısızlık Maliyeti / Etik Dışı Davranma

3. SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN KALİTE MALİYETLERİNE DUYARLILIK DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Araştırma, Aydın ilinde Nisan- Mayıs 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Belirlenen tarihlerde Aydın Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı bulunan 771 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir arasından Aydın ilini kapsayacak şekilde tesadüfi örneklem yöntemi ile hedef kitle seçilmiştir. Örneklem 230 olarak belirlenmiştir.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçlarından elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda, meslek mensuplarının verdikleri cevaplar eğitim seviyelerine göre değişkenlik göstermektedir.

Meslek mensupları, niteliklerini artırıp, sürekli gelişimi kendilerine ve çalışanlarına benimsetmelidirler. Önleme maliyetleri içerisinde yer alan eğitime daha fazla önem vermelidirler. Önleme maliyetlerine ne kadar önem verilirse, başarısızlık maliyetleri de o kadar azalmaktadır. Meslek mensupları, niteliklerini

artırıp, sürekli gelişimi kendilerine ve çalışanlarına benimsetmelidirler. Önleme maliyetleri içerisinde yer alan eğitime daha fazla önem vermelidirler. Önleme maliyetlerine ne kadar önem verilirse, başarısızlık maliyetleri de o kadar azalmaktadır. Meslek mensupları, bu eğitimlere katılmalı, kendini mümkün olduğunca geliştirmeli, yasalara ve yönetmeliklere iyi bir şekilde hakim olmalıdır. Günümüz rekabet koşullarında, başarılı olmanın tek ve en kısa yolu **kalite**'dir.

KAYNAKLAR

Akgün, M. (2005). Kalite Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Entegrasyonu, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Yıl:4, Sayı:14

Atağan, G. (2013). *İşletme Kısıtlarının Aşılmasında Üretme-Satın Alma Modeli Önerisi*. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Çabuk, Y. (2005). Kalite Maliyetleri ve Kalite Maliyetlerini Ölçmede Kullanılan Yöntemler. Bartın: *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi* Cilt:7 Sayı:7

Karcioğlu, R. (2000). *Stratejik Maliyet Yönetimi*. Erzurum: Aktif Yayınevi.

Koç, T. ve Demirhan, O. (2007). Önleme ve Değerlendirme Maliyetleri İle Uygunsuzluk Maliyeti Arasındaki İlişkinin Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Bahar Sayı:11

Oğan, Y. ve Özulucan, A. (2017). Doğu Karadeniz Bölgesindeki Otel İşletmelerinde Kalite Maliyet Sistemleri, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:1,ss:70-86

Özenci, T.B. ve Cunbul Ö.L. (1993). *Kalite Ekonomisi*, İstanbul: Kalder Yayınları no:2

Şale, İ. (2001). *Adım Adım Toplam Kalite Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayınevi

Şimşek, M. (2007). *Toplam Kalite Yönetimi*, İstanbul: Alfa Yayınları

Tekin, M. (2004). *Toplam Kalite Yönetimi*, Ankara: Kişisel Yayınlar

İş Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Değerlendirmesi: Bir Üretim İşletmesinde Hata Türü ve Etkileri Analizi ile Risk Puanlama Yöntemlerinin Uygulanması

Emre Bilgin SARI¹, Özlem TAŞTEPE²

Özet

Üretim işletmelerinde yapılan işlerin insandan bağımsız olarak sürdürülemediği her durumda işgücünün sağlığı ve güvenliğinin düşünülmesi gerekmektedir. Çalışanların emniyetli ve sağlıklı bir çalışma ortamına sahip olmaları işletme hedefleri içerisinde olup, kuruluşların günümüzün rekabet ortamında ayakta kalabilmesi ve işlerliğini devam ettirebilmesi için çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda planlı ve sistemli çalışmalar yürütmeleri beklenmektedir. İş ortamında risk değerlendirmesinin yapılması bu çalışmaların temel noktasıdır. Risk değerlendirmesi ile riskler tespit edilebilmekte, bu risklerin işletme bölümlerindeki dağılımları ve risk etmenleri incelenebilmektedir. Hata Türü ve Etki Analizi (FMEA), hem nitel hem de nicel risk değerlendirme özelliğini taşıyan karma risk değerlendirmesi yöntemidir. Risk puanlama ise uygulamada en sık rastlanan olasılık ve şiddet tabanlı risk derecelendirme yöntemidir. Bu çalışmada, bir üretim işletmesinde risk analizi yapılırken bu iki yöntem uygulanmıştır ve uygulama sonuçları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, Risk Analizi, FMEA

JEL Sınıflama Kodları: M10, M11

Risk Assessment in Occupational Health and Safety: An Application of Failure Mode and Effect Analysis and Risk Scoring Methods in A Manufacturing Enterprise

Abstract

The health and safety of the workforce must be considered in all cases where the work can not be carried out independently from the people in the production enterprises. Employees are required to have a safe and healthy working environment within the scope of their business objectives, and employees are expected to carry out planned and systematic work on occupational health and safety so that they can survive and maintain their operations in today's competitive environment. Risk assessment in the business environment is the main point of these studies. Risks can be identified through risk assessment, and the distribution of these risks in business segments and risk factors can be examined. Failure Mode and Effect Analysis (FMEA) is a mixed method that carries both qualitative and quantitative risk assessment. Risk scoring is the most common method that implies probability and severity-based in practice. In this study, these two methods are applied when risk analysis is performed in a production operation and the results of application are compared.

Keywords: Occupational health and safety, Risk analysis, FMEA

JEL Classification Codes: M10, M11

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
emre.bilgin@deu.edu.tr

² ozlem-tastepe@hotmail.com

1. GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği kavramı, her soruna teknolojik çözümler ile yaklaşılabilen günümüz işletme şartları altında hala güncelliğini ve önemini koruyan en önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Gelişmelere bağlı olarak sanayileşmenin ve yeni teknolojilerin de neden olduğu çalışma ortamında meydana gelen aksaklıklar ve tehlikeler zaman zaman çalışanların sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmalarını tehdit edebilmektedir. Yoğun makineleşme ve kullanılan kimyasallara maruz kalma ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu şartlar altında işletmelerde iş sağlığı ve güvenliğine önem verilmesi; yasal zorunluluk olmasının yanı sıra işletmelerin güvenli bir çalışma ortamını garanti ederek çalışan verimliliğini arttırmasına ve prestij sağlamasına olanak yaratmaktadır.

Her an her dakika karşılaşılabilecek iş kazalarına karşı korunabilme ve bu kazaların ortaya çıkışının minimum düzeye inmesinin sağlanması, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin işletmelerde uygulanması ile mümkün olmaktadır. İş yerinde ortaya çıkabilecek risklerin önceden tespit edilebilmesiyle karşılaşılabilecek olan mesleki kaza ve hastalıkların önlenmesi ve gereken tedbirlerin alınması daha kolay olmaktadır. Bu noktada ortaya çıkabilecek tehlike ve bunlara bağlı olarak oluşan risk düzeylerinin daha ortaya çıkmadan tespit edilebilmesinde risk değerlendirme yöntemleri önemli bir rol oynamaktadır.

Risk değerlendirme, işletmelerin uyguladığı çok aşamalı bir süreçtir. Bu süreçte birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Risk değerlendirme yöntemine göre bir riskin büyüklüğü tek bir değişkene bağlı olarak tanımlanabileceği gibi tehlikenin olasılığı, şiddeti, etki değeri, kontrol düzeyi, gözlemlenebilirliği, farkedilebilirliği, olası hata türü, olası etkileri, önleyici tedbirlerin maliyet unsurları vb. gibi birden fazla değişkenle ölçeklenebilir (Khanzode, ve Maiti, 2012: 1357). Bu çalışmada, riskin olasılığı ve şiddetini ele alarak risk puanı ve derecesi belirleyen Risk Puanlama yöntemi ile riskin olasılığı, şiddeti ve fark edilebilirliğini ele alan Hata Türü ve Etkileri Analizi (FMEA) yöntemi uygulanmıştır ve bu yöntemlerin sonuçları karşılaştırılmıştır.

2. İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİ

İş sağlığı, işçinin çalıştığı ortamda çalışma koşullarının kendini güvende hissedecek şekilde düzenlenmesini ve bulunduğu ortamda sağlığının korunmasını amaçlayan tüm faaliyetleri içermektedir. İşyerlerinde işin yürütülmesi sırasında çeşitli nedenlerden dolayı sağlığa zarar verecek koşullardan korunmak amacıyla yapılan sistemli ve bilimsel çalışmalar iş sağlığı ve güvenliği kapsamında ele alınmaktadır (Kinney, ve Wiruth, 1976: 5 – 7). İş güvenliği kavramı, işçilerin iş ortamında karşılaşılabilecekleri tehlikelerin neler olabileceğinin araştırılması ve bu tehlikelere bağlı risk düzeylerinin minimum seviyeye indirilmesi için yapılan sistematik çalışmaları ifade etmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO: 1981) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO: 1995)'nin yaptığı iş sağlığı ve güvenliğinin genel kabul görmüş tanımı ise; “İş güvenliği, işyerlerindeki çalışma koşullarının sağlık ve güvenlik içinde olmasını temin eden ve sonucunda iş kazaları ve meslek hastalıklarını azaltan bir bilimdir”.

2.1. İş Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Değerlendirme

Risk değerlendirme, işyerinde var olan ya da başka yollarla ortaya çıkabilecek olan tehlikelerin meydana getirmiş olduğu risklerin, kalitatif ve kantitatif yöntemler kullanılarak belirlenmesi, tanımlanması ve değerlendirilmesi sürecini ifade etmektedir. Risk değerlendirme faaliyetlerinin uygulanmasıyla, tehlikenin ortaya çıkma nedeni ve risk derecesinin önceden belirlenmesi, işverenin çalışanlarına daha güvenli bir çalışma ortamı oluşturabilmesini aynı zamanda kaza ve kayıpların azalmasına bağlı kalite ve verimlilik artışını sağlamaktadır. Risk değerlendirmesi yapılırken, proaktif olarak iş devam ederken karşılaşılan hataların düzeltilmesi yerine, reaktif bir yaklaşımla önceden tespit edilip önlenmesine yönelik çalışmalar geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu konuda iş sağlığı ve güvenliği uzmanı yanında değerlendirme yapılacak alanın genelini temsil edecek bir takım kurulması gerekmektedir (Barbeau, vd. 2004: 375).

İşletmeler risk değerlendirme çalışmalarını yaparak, ortaya çıkabilecek her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olmaktadır. Bu nedenle risk değerlendirmesi iş sağlığı ve

güvenliği yönetimi açısından büyük öneme sahiptir. Risk değerlendirmenin birden çok yöntemi bulunmaktadır. Değerlendirme sırasında hangi yöntemin kullanılacağı incelenen işin içeriği, süreci, tekniği gibi durumlara göre değişkenlik göstermektedir. Ancak genel olarak risk değerlendirmede riskler değerlendirilir, risk düzeyine göre derecelendirme yapılır ve gereken kontrol ölçümlerinin yapılabilmesi için prosedürler oluşturulur ve risk seviyelerinin önceden oluşturulan kriterler ile kıyaslaması yapılır. Bu aşamada, ortaya çıkabilecek durumların ortaya çıkma olasılığı ve bu durumlarla karşılaşıldığında maruz kalınabilecek sonuçlar belirlenmektedir.

3. RİSK DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

İşyerlerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin, işçilere, işyerine ve çevresine verebileceği zararların ve bunlara karşı alınacak önlemlerin belirlenmesi amacıyla yapılması gerekli çalışmaları kapsamaktadır. Gelecekte ortaya çıkabilecek problemlerin sayısını ve ciddiyetini azaltmak için kullanılır. Risk değerlendirilmesi, var olan tehlikelerden kaynaklanabilecek risklerin göreceli önem derecesini ortaya çıkarmak için yapılan bir iştir.

Risk değerlendirme çalışması, işyeri ortamı, çalışma biçimleri, çalışma ilişkileri, makine ve tezgâhlardan kaynaklanan risklerin değerlendirmesi, bu faktörlerden kaynaklanan ve kaynaklanabilecek risklerin önceden önlem alınarak yok edilmesini amaçlamaktadır.

Risk değerlendirme yöntemleri kantitatif ve kalitatif analiz yöntemleri olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. Kantitatif risk analizinde, riski hesaplanırken sayısal yöntemlerden yararlanılmaktadır. Kantitatif risk analizinde tehdidin olma ihtimali, tehdidin etkisi gibi değerlere sayısal değerler verilir ve bu değerler matematiksel ve mantıksal metotlar ile birleştirilerek risk değeri bulunur.

Risk = Tehdidin Olma İhtimali * Tehdidin Etkisi- formülü kantitatif risk analizinin temel formülüdür. Diğer temel risk analizi yöntemi ise kalitatif risk analizidir. Kalitatif risk analizi riski hesaplar ve ifade ederken rakamsal değerler yerine yüksek, çok yüksek gibi tanımlayıcı değerler kullanılmaktadır.

3.1. Risk Puanlama Yöntemi

Risk belirlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmalarında 5li matris sistemi kullanılmaktadır. Olasılık (O) işyerinde bir olayın gerçekleşme olasılığını gösterirken, Şiddet (Ş) bir olayın gerçekleşme şiddetini göstermektedir. Bu sistem doğrultusunda risk olasılığının ve şiddetinin belirlenmesinde Tablo 1’de belirtilen esaslar doğrultusunda puanlama yapılmaktadır. Risk düzeyinin belirlenmesi ise olasılık puanı ve şiddet puanı matrislerinin keşişim noktalarından oluşan ve risk seviyesini açıklamaya yardımcı olan bir matris düzenidir. Tablo 2’de risk düzeyi matrisi gösterilmektedir.

Tablo 1. Olasılık Puanlaması ve Şiddet Derecelendirmesi

Olasılık Puanlaması	(1) Çok Düşük Olasılık	(2) Uzak Olasılık	(3) Mümkün	(4) Kuvvetle Muhtemel	(5) Çok Yüksek Olasılık
	Çok düşük küçük olasılık	Düşük, küçük, uzak, oldukça az olasılık	Orta derecede olasılık, mümkün	Kuvvetle muhtemel	Çok yüksek olasılık, hemen hemen kesin
(Yılda bir)	(6 Ayda bir)	(Ayda bir)	(Haftada bir)	(Her an, her gün)	
Şiddet Derecesi	(1) Çok Önemsiz	(2) Önemsiz	(3) Orta	(4) Önemli	(5) Çok Önemli
	- Yaralanmasız basit olay ya da kaza	-İlk yardım gerektiren küçük yaralanma	-En az 3 gün istirahat gerektiren hafif yaralanma, tedavisi olan hastalık	-Büyük yaralanma işten kaynaklanan hastalık, doku tahribatı veya ödem oluşumu, karakteristik olumsuz etki	-Ölümlü yada birden çok ölümlü, sürekli iş göremezlik akut veya kronik hasar, kanser, genetik hasar, üremede hasar
	(Dikkate alınmalı)	(Dikkat edilmeli)	(Ciddi)	(Çok ciddi)	(Felaket-Çok kötü)

Tablo 2. Risk Düzeyi Matrisi

Olasılık/ Şiddet ↓ →	Çok Önemsiz Ş1	Önemsiz Ş2	Orta Ş3	Önemli Ş4	Çok Önemli Ş5
Çok düşük O1	D2 1 Düşük	D1 2 Düşük	O1 3 Orta	Y1 4 Yüksek	Y1 5 Yüksek
Uzak Olasılık O2	D1 2 Düşük	D1 4 Düşük	O1 6 Orta	Y1 8 Yüksek	A1 10 Aşırı Yüksek
Mümkün –Orta O3	D1 3 Düşük	O2 6 Orta	Y2 9 Yüksek	A2 12 Aşırı Yüksek	A1 15 Aşırı Yüksek
Kuvvetle Muhtemel O4	O2 4 Orta	Y2 8 Yüksek	Y1 12 Yüksek	A2 16 Aşırı Yüksek	A1 20 Aşırı Yüksek
Çok Yüksek Olasılık O5	Y2 5 Yüksek	Y2 10 Yüksek	A2 15 Aşırı Yüksek	A1 20 Aşırı Yüksek	A1 25 Aşırı Yüksek

Risk puanlama yönteminde risk olasılığı ve şiddetine bağlı olarak oluşturulan risk düzeyi matrisi, risklerin “Aşırı Yüksek”, “Yüksek”, “Orta”, “Düşük” ve “Önemsiz” olmak üzere beş kategoride değerlendirilmesi için hazırlanmaktadır. Bu kategoriler risk puanlama yönteminde eylem planının hazırlanmasında ve risklerin önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Tablo 3 ile risk puanlama yöntemine göre Eylem Planı açıklanmaktadır. Bu eylem planı risklerin derecelendirilmesi ve önceliklendirilmesinin bir kanıtıdır.

Tablo 3. Eylem Planı

A1	A1 25	Derhal müdahale gerektirir.	Hemen gerekli önlemler alınmalı veya tesis, bina, üretim veya çevre kapatılmalı.
	A1 20		İşçilerin hayatı için tehlikeli bir husus varsa, yapılan iş durdurulmalı.
	A1 15		Risk azaltılıncaya kadar başlatılmamalı.
	A1 10		
A2	A2 16	Derhal müdahale gerektirir.	Noksanlıklar süre ile sınırlanmaksızın derhal giderilmeli.
	A2 15		
	A2 12		
Y1	Y1 12	Üst yönetimin dikkati zorunludur.	Acil önlem alınmalı.
	Y1 8		Risk azaltılana kadar tercihen çalışma yapılmamalı.
	Y1 4		Çalışma yapılması gerekiyorsa mutlaka kontrol altında yapılmalı.
Y2	Y2 12	Yönetimin sorumluluğu açıkça belirlenmelidir.	Acil önlem alınmalı.
	Y2 10		Noksanlıklar çok kısa sürede tamamlanmalı (Birkaç gün içinde)
	Y2 9		
	Y2 8		
	Y2 5		
O1	O1 6	Rutin süreçler vasıtası ile yönetilmelidir.	Tehlikeli durumlarda çalışma için talimat olmalı.
	O1 3		Kısa dönemde iyileştirilmelidir (bir ay içinde)
O2	O2 6	Rutin süreçler vasıtası ile yönetilmelidir.	Uzun dönemde iyileştirilmelidir(Birkaç ay içinde)
	O2 4		Takip gerekli.
			Risk azaltacak önlemler alınmalı. Aksiyon planı (planlanmış) olmalı.
D1	D1 4	Rutin süreçler vasıtası ile yönetilmelidir.	Önlem öncelikli değildir
	D1 3		Gözetim altında uygulanmalıdır.
	D1 2		Mevcut talimatlar uygulanır. Uyarı Yöntemi yeterli olabilir.
			Ek kontrol önemi gerekmiyor veya asgari kontrol önemi uygulanabilir. Fakat dikkat gerekli. Önlem gerekiyor ise uzun dönemde iyileştirilmelidir (Bir yıl içinde)
D2	D2 1	Tolere edilebilir risk	Her hangi bir aktivite gerekmiyor.

3.2. Hata Türü ve Etkileri Analizi

Hata Türü ve Etkileri Analizi (Failure Mode and Effect Analysis / FMEA) karşılaşılabilecek riskleri önceden tahmin ederek önlem almaya yönelik çözümler geliştiren bir analiz yöntemidir. Ortaya çıkan hatanın müşteriye ulaşması sonucu yaşanabilecek kayıpları ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmaktadır. Tasarım, sistem, süreç ve servisten kaynaklanan bu hatalara hatalara yönelik olasılık, şiddet, fark edilebilirlik değerleri belirlenerek hatalar ortaya çıkarılmak, hata riski

değerlendirilmekte ve önceliklendirilmektedir (Stamatis, D. H., 2003: 5-10; Chin, vd., 2009: 1769).

Amerikan Ordusu tarafından geliştirilen ve 1950'lerin başında uçuş kontrol sistemlerinin İlk olarak gelişiminde kullanılan FMEA, sistem ve ekipman hatalarına odaklanmıştır. Ardından NASA gibi bazı devlet kurumları tarafından uygulamalarda kullanılan yöntem, 1980'lerde Ford Motor Şti. Tarafından yakıt depolarının tasarım hataları için kullanılmasıyla endüstriyel uygulamalarda ile yaygınlaşmıştır (Chang vd.1999: 1072; Sankar, ve Prabhu, 2001:325). Günümüzde nükleerden medikale, kimyasaldan elektroniğe birçok sektörde sıklıkla başvuru alan bir yöntem haline gelmiştir.

FMEA yöntemi, hata türü belirleme, şiddet katsayısı belirleme, olasılık katsayısı belirleme, fark etme (tespit) katsayısı belirleme, Risk Öncelik Sayısı (RÖS) hesaplama olmak üzere beş temel aşamaya sahip olup, kontrol aşaması ile döngü haline dönüşmektedir. Şekil 1'de bu döngü gösterilmektedir.

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:FMEA.png>

Şekil 1. Hata Türü ve Etkileri Analizi Uygulama Aşamaları

4. UYGULAMA

Çalışmada kullanılan veriler, bir işletmenin hammadde yüzey işlem bölümünden toplanmıştır. Yapılan araştırmanın amacı, FMEA ve Risk Puanlama yöntemleri kullanılarak yüzey işlem bölümünde karşılaşılan iş sağlığı ve güvenliği risklerine yönelik karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmasıdır. Risk değerlendirmesi

çalışmaları boyunca işletmenin, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı başta olmak üzere, üretim müdürü, bakım operasyon amiri, üretim mühendisi ve hol şefinden oluşan bir takım düzenli olarak toplanmıştır. Yapılan çalışmalar haftalık toplantılar dahilinde fabrika müdürü ve genel müdürlüğe sunulmuştur. Ortaya çıkarılan bulgular neticesinde iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır.

4.1. Risk Değerlendirmesi

Yüksek kalite standartları ve işleyişleri gereği, işletme iş sağlığı ve güvenliği konusunda yüksek bilince sahip bir işletmedir. İşletme genelinde yürütülen risk analizi ile riskler belirlenerek bu konuda çalışmalar yapılmaktadır. İşletme genelinde değerlendirme yapıldığında, yüzey işlem bölümü en yüksek iş sağlığı ve güvenliği riskini taşıyan bölüm olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle yüzey işlem bölümünde detaylı olarak ele alınması gerektiğine karar verilmiştir. Bu kapsamda risk puanlama ve FMEA yöntemleri kullanılarak risk değerlendirmesi yapılmıştır.

Risk puanlama yöntemi işletmenin risk değerlendirmesinde sıklıkla kullandığı bir yöntemdir. Bu çalışmalar kapsamında, değerlendirme takımı yüzey işlem bölümü çalışma alanındaki riskleri değerlendirirken alan ile ilgili olan, iş yeri ortamı, üretim-ışleme bölümü, araç – gereç, eğitim ve kişisel koruyucu donanımların da dahil olduğu toplam 31 risk kaynağı tanımlanmıştır. Tablo 4’te yüzey işlem bölümünde tanımlanan risklere ilişkin hesaplanan risk puanlaması verilmektedir.

Risk puanlama yöntemi kapsamında değerlendirilmeye alınan 31 risk içerisinde, 11 adet riskin A1 aşırı yüksek risk seviyesinde, 18 tanesinin A2 ile aşırı yüksek risk seviyesinde olduğu görülmüştür. Yine risk puanlama yöntemi kapsamında yapılan hesaplamalar neticesinde, No21 olan riskin (1 adet) Y1 yüksek risk grubuna ait olduğu, No13 olan riskin (1 adet) Y2 yüksek risk grubunda değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkarılmıştır. Yüzey işlem bölümü çalışma alanı risk puanlama yöntemi hesaplamaları sonucunda ortalama 16 puan olarak A2 “Aşırı Yüksek Risk” olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Risk Puanlama Yöntemi ile Risk Değerlendirmesi

RİSK NO	YÜZEY İŞLEM BÖLÜMÜ TEHLİKENİN TANIMLANMASI	OLASILIK	ŞİDDET	EYLEM KODU	RİSK PUANI
No1	Yüzeysel işleminde bulunan hava tankı açıktır.	4	5	A1	20
No2	Aktarma yolu ile kimyasal alınan alanlarda göz dusu yok.	4	4	A2	16
No3	Çalışanların kimyasal eğitimleri yok.	3	4	A2	16
No4	Kimyasal maruziyet ölçümleri yapılmamış.	4	4	A2	16
No5	Vinçlerin periyodik kontrollerinin yapılmaması	4	5	A1	20
No6	Halat bağlantısı	4	5	A1	20
No7	Vinç köprülerinde korkuluk yok.	5	5	A1	25
No8	Maske kullanılmamaktadır	4	5	A1	20
No9	Eksik uyarı levhaları	4	4	A2	16
No10	Korkuluk yok.	4	4	A2	16
No11	Sülfirik asit tankı yanında uyarıcı levha,dolum talimatı ve göz vücut dusu bulunmamaktadır.	4	4	A2	16
No12	Sülfirik asit tankı merdiveninde korkuluk bulunmamaktadır	4	4	A2	16
No13	Yüzeysel işlemler havuzlarından asit veya kimyasal sızması	5	2	Y2	10
No14	Yüzeysel işlemler ünitesi havalandırma ünitesi olmaması	4	5	A1	20
No15	Yüzeysel işlemler bölümlerinden oluşacak doğalgaz sızıntısı	5	5	A1	25
No16	Yüzeysel işlemler havuzlarında kullanılan kimyasalların parlama ve patlama ihtimali	2	5	A1	10
No17	Yüzeysel işlemler içerisindeki doğalgaz tesisatı	3	5	A1	15
No18	İşyeri tabanının aşınması.	3	4	A2	12
No19	İşyeri ortam gaz ve hava ölçümleri.	4	4	A2	16
No20	Kap ve ambalajların dış yüzüne MSDS özeti	4	5	A1	20
No21	Boşalma muslukları bulunmayan kaplar.	2	4	Y1	8
No22	Asit kapları kapalı tutulmamaktadır.	3	4	A2	12
No23	Asit banyoları yanında duş ve göz dusu yoktur.	5	4	A1	20
No24	Asit ile temasa gelen el veya vücutun herhangi bir kısmının bol su ile ve tercihen % 5 - 10 sodyumbikarbonat çözeltisi ile yıkanması.	4	4	A2	16
No25	İşçilerin eğitilmesi.	4	4	A2	16
No26	Eğitilmeyen işçilerin çalıştırılmaması.	4	4	A2	16
No27	Uygun kişisel koruyucu donanımlar.	4	4	A2	16
No28	Gözlük	4	4	A2	16
No29	Önlük	4	4	A2	16
No30	Eldiven	4	4	A2	16
No31	Ayakkabı	4	4	A2	16
	OLASILIK/ŞİDDET/RİSK ŞİDDETİ ORTALAMASI	4	4	A2	16

Hata Türü ve Etkileri Analizi (FMEA) yönteminin uygulama aşaması Risk Puanlama Yönteminden farklı olarak olasılık ve şiddet değerlerinin 10 üzerinden puanlanması ve riskin fark edilebilirlik katsayısının hesaplamaya katılmasıyla ilişkilidir. Yüzeysel işlemler bölümünde ortaya çıkarılan riskler FMEA yöntemi ile değerlendirildiğinde, tespit edilen toplam 31 risk içerisinde 21 tanesinin RÖS değeri 100 puan üzerindedir. Bu önlem alınması gereken riskleri göstermektedir. Ayrıca Risk No6, No15, No19, No20 ve No24 acil önlem alınması gereken riskler olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu hesaplamalar ve riskler için alınması gereken önlem özeti Tablo 5'te verilmektedir. RÖS puanı 100'ün altında olan riskler ise önlem alınabilecek risklerdir. İşletme risklerinin hiçbirisi risk alınmasına gerek yok seviyesinde değildir.

Tablo 5. FMEA ile Risk Değerlendirmesi

RİSK NO	FMEA / YÜZEY İŞLEM BÖLÜMÜ TEHLİKENİN TANIMLANMASI	OLASILIK	ŞİDDET	FARK EDİLEBİLİRLİK	RÖS	ÖNLEM ÖZETİ
No1	Yüzeysel işlem önlende bulunan hava tankı açıktır.	8	10	2	160	İşyerinde kullanılan bütün kazanlar, yangına ve patlamaya karşı dayanıklı ayrı bir bölmede veya binada olmalıdır.
No2	Aktarma yolu ile kimyasal alınan alanlarda göz düşü yük.	8	8	3	192	Kimyasallar bulunduğu ve kullanıldığı yerlerde uygun göz düşü bulunması önerilmektedir.
No3	Çalışanların kimyasal eğitimi yok.	7	9	1	63	İşçileri karşı karşıya buldukları mesleki riskler, alınması gerekli tedbirler, yasal hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirmek için gerekli eğitimler verilmelidir.
No4	Kimyasal maddelerin ölçülmesi yapılmamış.	9	8	4	288	Ortamda bulunan kimyasal buharlarının, çalışanların sağlığını olumsuz yönde etkilememesi için, sınır değerlerin altında olup olmadığı kontrol edilmelidir.
No5	Yüklerin periyodik kontrollerinin yapılmaması	8	10	3	240	Yük kontrollerinde , vince sonradan eklenen ekipmanların da kontrolleri yapılmalıdır.
No6	Halat bağlanması	8	10	8	640	Yük tambur halat sarmasında son halat bağlantısı çift halat çift kelepçe prensibiyle yapılmalıdır.
No7	Yük köprülerinde korkuluk yok.	10	9	3	270	Köprü kenarlarında en az 90 cm yükseklikte korkuluk bulunmalıdır.
No8	Maskeler kullanılmamaktadır.	9	10	2	180	Yüzeysel işlem alanında bulunan havuzlardaki çalışmalarda, çalışanların kimyasal buharlardan etkilenmemeleri için maske kullanması gerekmektedir.
No9	Eksik uyarı levhaları	8	8	4	256	Yüzeysel işlem arka kasna, yetkisiz kişilerin girmesi yasaktır levhası konulması önerilmektedir.
No10	Korkuluk yok.	8	8	3	192	Mahallî tankının olduğu alana korkuluk ve mahallî tankına çıkan merdivene yarım daire korkuluk yapılmalıdır.
No11	Sülfirik asit tankı yarımda uyarıcı levha, dokunulmazlık ve göz vücut düşü bulunmamaktadır.	8	7	5	280	Asit tankı yarımda göz vücut düşü yapılmalı, sülfirik asit için uyarıcı levha ve dokunulmazlık asılmalıdır.
No12	Sülfirik asit tankı merdiveninde korkuluk bulunmamaktadır.	8	8	3	192	Sülfirik asit tankı merdivenine düşmeyi önleyici yarım daire srt korkuluğu yapılmalıdır.
No13	Yüzeysel işlem havuzlarından asit veya kimyasal sızması	10	4	8	320	Yüzeysel işlem havuzlarından yaşanacak kimyasal veya asit sızması tehlikesine karşı çalışanlara gözlük verilmesi gerekmektedir.
No14	Yüzeysel işlem ünitesi havalandırma ünitesi olmaması	8	10	4	320	Yüzeysel işlem bölümünde ortamdaki asit buharını emecek bir havalandırma sistemi olmalıdır.
No15	Yüzeysel işlem brülörlerinin oluşacak doğalgaz sızıntısı	10	9	9	810	Brülörlerin bulunduğu yerde tesisattan oluşacak sızıntıda doğalgaz akımını kesecek bir algılama sistemi kurulmalıdır.
No16	Yüzeysel işlem havuzlarında kullanılan kimyasalların parlama ve patlama önlemleri	4	9	9	324	Yüzeysel işlem kimyasallarının MSDS'leri incelenerek parlama ve patlama aralığı değerlendirilmeli gerekli ise önlem alınmalıdır.
No17	Yüzeysel işlem içerisindeki doğalgaz tesisi	7	10	4	280	Yüzeysel işlem bölümünde bulunan doğalgaz tesisi ve brülörlerin bulunduğu alanda oluşacak gaz kaçağını tespit edecek bir dedektör bulunmalıdır.
No18	İşyeri tabanının aşınması.	6	8	8	384	Kullanılan maddelerin, kimyasal bir olay sonucunda işyeri tabanını aşındırıp tahrip etmesi veya parlayıcı, tehlikeli ve zararlı gaz ve dumanlar meydana getirmesi önlenmelidir.
No19	İşyeri ortam gaz ve hava ölçümleri.	8	8	7	448	Asitle çalışma yapılan alanlarda kimyasal maddelerin işyeri havasında bulunan miktarları, belli ve gerekli zaman aralıkları içinde ölçülerek bu miktarların, maddelerin işyeri havasında bulunmasına müsaade edilen ve orada çalışanların sağlığını bozmayacak olan en çok miktardan fazla olup olmadığı ölçülerek saptanacak gerekiyor ise havalandırma sistemleri tesisi edilecek ve işyeri havalandırma tesisi yeterli bakımından yetkili elemanlarca kontrol edilecektir.
No20	Kap ve ambalajların dış yüzüne MSDS özeti.	9	10	8	720	Parlayıcı, patlayıcı, tehlikeli ve zararlı maddeler bulunan kap ve ambalajların dış yüzüne; içindeki kullanma, taşıma ve içindekilerden korunma usulleri hakkında kısa bilgi ve diğer gerekli hususlar uygun şekilde yazılacak, işaretlenecek veya etiketlenecektir.
No21	Boşaltma muslukları bulunmayan kaplar.	4	8	2	64	İçinde korozif sıvılar bulunan ve boşaltma muslukları bulunmayan kapları boşaltmak için pompalar,devirme araçları veya diğer uygun tertibat kullanılacaktır.
No22	Asit kapları kapalı tutulmamaktadır.	6	8	2	96	Korozif sıvı kapları,dokurma ve boşaltma işlemleri dışında, devamlı surette, kapalı tutulacaktır.
No23	Asit banyoları yarımda düş ve göz düşü yoktur.	10	8	4	320	Korozif sıvıların dokutulduğu,boşaltıldığı ve benzeri işlemlerin yapıldığı işyerlerinde kullanılmaya hazır akarsu bulunacak ve bir insan için yeter büyüklükte su banyoları veya sızdırmaz çok taraflı duşlar her bölümin içerisinde veya yakınına kurulmuş olacaktır.
No24	Asit ile temasa gelen el veya vücudun herhangi bir kısmının bol su ile ve tercihan % 5 - 10 sodyumbikarbonat çözeltisi ile yıkanması.	8	8	7	448	Derişik sülfirik asit ile temasa gelen el veya vücudun herhangi bir kısmı bol su ile ve tercihan % 5 - 10 sodyumbikarbonat çözeltisi ile yıkanacaktır.
No25	İşçilerin eğitilmesi.	8	8	1	64	Parlayıcı, patlayıcı, tehlikeli ve zararlı maddelerle çalışan işyerlerinde işçilere, yaptıkları işlerde özellikle manz kalınacak tehlikeler,yangın halinde alınması gereken tedbirler, artıkların hale getirilmesi, yüklemeye, boşaltmaya ve işyerinin temizlenmesinde gerekli özel işlemler hakkında eğitim, alıştırma, tecrübe ve uygulama suretiyle yeterli bilgi verilecek ve bu hususlar işçilerin işyeri dosyasında belirtilecektir.
No26	Eğitilmeyen işçilerin çalıştırılmaması.	8	8	1	64	İşçilerin birinci fıkrada belirtilen hususlarda yeterli bilgilere ve bu bilgileri uygulama yeteneğine sahip oldukları, işveren veya işyeri sorumlusu tarafından saptandıktan işe başlatılması veya başka bir işe verilmesi yasaktır.
No27	Uygun kişisel koruyucu donanımlar.	8	8	1	64	Asitle çalışmalar yapılan bölümlerde, işçilere, asitle dayanıklı uygun iş elbisesi veya iş önlüğü, uygun gözlük, uygun maske, uygun eldiven, uygun çizme verilmesi ve işçilerin bunları kullanmalarını sağlanmalıdır.
No28	Gözlük	8	8	1	64	Asitlerle veya kostik maddelerle çalışan işçilere, cam etrafındaki çerçeveleri yüzeye kolayca uyacak ve havalandırma delikleri sıçrayacak sıvının girmesini engelleyecek şekilde yapılmış gözlükler verilecektir.
No29	Önlük	8	8	1	64	Asitler veya kostiklerle çalışan işçilerin kullanacağı önlükler, kauçuktan veya bu maddelerin etkisine dayanıklı diğer malzemeden yapılması olacak ve ayrıca göğüslik kısımları da bulunacaktır.
No30	Eldiven	8	8	1	64	Aşındırıcı, yapıştırıcı, zehirli maddelerle veya streçli olarak su içinde el ile yapılan çalışmalarda, işçilere lastik veya benzeri malzemeden yapılmış uygun eldivenler verilecektir.
No31	Ayakkabı	8	8	1	64	Asit veya kostiklerle çalışan işçilere, lastik veya benzeri malzemeden yapılmış ve bu maddelere dayanıklı, çizme veya ayakkabılar verilecektir.
	OLASILIK/ŞİDDET/FARK EDİLEBİLİRLİK ORTALAMASI	8	8	4	256	

5. SONUÇ

Risk Puanlama yöntemi, iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarında sıklıkla uygulanan ve işletmelerce ele alınan bir yöntemdir. Ancak Hata Türü ve Etkileri Analizi, kalite çalışmalarında uygulamalarına rastlansa da endüstriyel boyutta pratikte İSG riskleri değerlendirilmesi seviyesinde tercih edilmemektedir. Ancak iki yöntem uygulamada risklerin fark edilebilirlik katsayısını hesaba katılması bakımından önemli bir gösterge ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada işletmede risk puanlama ile değerlendirilen riskler FMEA ile de değerlendirilmiştir ve sonuçlar paylaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Barbeau, E., Roelofs, C., Youngstrom, R., Sorensen, G., Stoddard, A., D. & Lamontagne, A. (2004). "Assessment of Occupational Safety and Health Programs in Small Businesses", *American Journal of Industrial Medicine*, 45, 371-379.
- Chang, C. L., Wei, C. C., & Lee, Y. H. (1999). "Failure Mode And Effects Analysis Using Fuzzy Method And Grey Theory". *Kybernetes*, 28(9), 1072-1080.
- Chin, K. S., Wang, Y. M., Poon, G. K. K., & Yang, J. B. (2009). "Failure Mode and Effects Analysis Using A Group-Based Evidential Reasoning Approach". *Computers & Operations Research*, 36(6), 1768-1779
- ILO. (1981). 07.01.2004 tarih 5038 s. Kanun 155 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin 155 Sayılı Sözleşmesi. *International Labour Office*.
- Khanzode, V., & Maiti, J. (2012). "Occupational Injury and Accident Research: A Comprehensive Review". *Safety Science*, 1355–1367.
- Kinney, G., & Wiruth, A. (1976). "Practical Risk Analysis for Safety Management". Kaliforniya: Naval Weapons Centre, *NWC Technical Publication* 5865.
- Sankar, R. N., & Prabhu, B. S. (2001). "Modified Approach for Prioritization of Failures in a System Failure Mode and Effects Analysis". *International Journal of Quality & Reliability Management*, 18(3), 324-336.

Stamatis, D. H. (2003). "Failure Mode and Effect Analysis: FMEA From Theory To Execution". *ASQ Quality Press*.

WHO. (1995). "Global Strategy on Occupational Health for All". The Way to Health at Work. Geneva: World Health Organization.

WIKIPEDIA (2018), <http://en.wikipedia.org/wiki/File:FMEA.png>

Identification of an aggregate production function for the economy of Turkey

Nicholas Olenev^{1,2}

Abstract

The paper explores an original vintage capital model with putty-clay technology that describes an aggregated production function built on the distribution of production capacity by technology. The production capacities have a limited age. At a given capital intensity and a given depreciation rate, they can evaluate the age structure of production capacities by the past real investments. The time of production capacity creation determines technologies. With increasing age, production capacity is decreasing, keeping the number of workplaces. Scientific and technological progress reduces new, the lowest labor input. We have constructed an analytical production function on a transitional growth path with a changing incremental capital-output ratio for capacities. Unknown parameters of the new production function can be determined indirectly by comparison of pairs of time series for each macroeconomic index calculated by the model and taken from statistics. We identify the parameters of this production function by parallel calculations on supercomputer according to the data of the Turkish economy 1970-2017. The problem of indirect identification of the parameters of the production function is a particular type of the problem of global optimization. In conclusion, we give the economic interpretation of the obtained results.

Key Words: Aggregate Production Function, Production Capacity, Parameter Identification, Parallel Calculations, Turkish Economy

JEL Classification Codes: D24, E27, C51, C63

¹ Leading Scientist, Russian Academy of Sciences, FRC CSC RAS, Dorodnicyn Computing Centre, Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, Russia, nolenev@mail.ru

² Docent, Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), Nikolsky Mathematical Institute, Russia

1. INTRODUCTION

Structural changes in the real sector of the Turkish economy are of considerable interest. In the study of production, as a rule, they use arbitrarily taken production functions. Such functions use labor and capital as production factors, but they are weakly associated with processes in real sector of the economy. Endogenous production functions can help in studying the structural changes. Such functions are based on the micro-description of the production process.

Houthakker (1955-56) set the task of aggregating the production capabilities of industry firms. Johansen (1968) introduced the concept of production capacity and applied it in the building of the aggregate production functions for specific sectors of the economy in Norway and Sweden. Production capacity is a maximum of possible output in a year. Investments in capital divided by the coefficient of capital intensity give the initial production capacity. The values of capital and total production capacity differ significantly, especially with the time-varying incremental capital-output ratio.

The paper explores an original vintage capital model with putty-clay technology that describes an endogenous aggregated production function. The initial hypothesis about the aging of production assets and the number of workplaces fixed since the creation of the capacity give an opportunity to build this production function with a limited age of production capacity (Olenev, 2017). The boundary of the micro-description brings a new kind of production function that contains the maximum age of capacities as a new parameter.

This paper provides a brief description and an identification of the parameters of this new production function based on actual data of the Turkish economy 1970-2017. Gross domestic product (GDP) of the Turkish economy at constant 2010 prices measured in New Turkish Liras is used here as the output. Taking into account the age limit of capacity gives not only add value to control the economic system but also makes it possible to practically determine the parameters of this production function in its numerical construction by statistical data of a specific country.

2. MODEL DESCRIPTION

Let's construct an aggregated production function on the micro-description of production capacities dynamics presented below.

2.1. *Micro-Description of Production Capacities Dynamics*

If $\Phi(t)$ is a value of investments in year t , than the production capacity $m(t, t)$ created in this year equals the value divided on a capital intensity $b(t)$.

$$m(t, t) = \Phi(t)/b(t). \quad (1)$$

The micro-description is based on a hypothesis (Olenev, 2017), according to which the number of workplaces on it is fixed from the moment of the creation of production capacity until it reaches the age limit A and the capacity decreases with a constant rate $\mu > 0$. So that production capacity created in a year τ decreases with increasing of its age $t - \tau$ by a specified depreciation rate $\mu > 0$.

$$m(\tau, t) = m(\tau, \tau)\exp(-\mu(t - \tau)). \quad (2)$$

If $\lambda(\tau, t)$ is a norm of labor input of firm created in year τ at time t than the number of workplaces $r(\tau, t) = \lambda(\tau, t)m(\tau, t)$ and therefore the norm of labor input increases with the same rate μ

$$\lambda(\tau, t) = \lambda(\tau, \tau)\exp(\mu(t - \tau)). \quad (3)$$

If they come from the variables (τ, t) to the variables (λ, t) in the description of capacity dynamics for a density of distribution $m(\lambda, t)$ the capacity dynamics satisfies a partial differential equation of the first order:

$$\frac{\partial m(\lambda, t)}{\partial t} = j(\lambda, t) - 2\mu m(\lambda, t) - \mu\lambda \frac{\partial m(\lambda, t)}{\partial \lambda}, \quad (4)$$

where $j(\lambda, t)$ is an investment in technology with labor intensity λ . In accordance to (1) all investments $J(t) = \Phi(t)/b(t)$ come in a new technology with norm of labor input $v(t)$ so that $j(\lambda, t) = J(t)\delta(t - v(t))$ and we can find by integrating (4) an equation for a total capacity of the economy $M(t) = \int m(\lambda, t)d\lambda$.

2.2. *Aggregated Production Function with Limited Age A*

We can build an analytical expression for production function of the economy from the microeconomic description if share of investments in total capacity of the economy $\sigma(t) = J(t)/M(t) = \sigma = \text{const}$. The production function sets the dependence of the output $Y(t)$ from the production factors: total capacity $M(t)$ and the total labor $L(t)$:

$$Y(t) = M(t)f(t, x). \quad (5)$$

Here $x = L(t)/M(t)$ is average labor intensity.

A function of scientific and technical progress sets a dynamics of the best and the lowest norm of labor input $v(t)$.

$$\frac{1}{v(t)} \frac{dv(t)}{dt} = -\varepsilon\sigma(t), \quad (6)$$

where parameter $\varepsilon > 0$ is a rate of scientific and technical progress.

The value of the capital intensity $b(t)$ depends in general of a present technological level of the Turkish economy; it grows with a rate $\beta\sigma(t)$, where $\beta > 0$

$$\frac{1}{b(t)} \frac{db(t)}{dt} = \beta\sigma(t). \quad (7)$$

In general case, the share $\sigma(t)$ is not a constant, and one can construct a production function numerically using relations (1)-(3) as in (Olenev, 2016).

The total production capacity is determined (Olenev, 2017)

$$\frac{dM(t)}{dt} = J(t) - \mu M(t) - \left(1 - \frac{dA(t)}{dt}\right) J(t - A(t)) e^{-\mu A(t)}, \quad (8)$$

where $A(t)$ is a maximal age of capacities.

Suppose that share of investments in total production capacity σ is a constant, the capacities' age limit $A(t) = A = \text{const}$, the total capacity and output increase exponentially,

$$M(t) = M_0 e^{\gamma t}, Y(t) = Y_0 e^{\gamma t}. \quad (9)$$

Then the production function on macro level has the next form (Olenev, 2017)

$$f(t, x) = \frac{\sigma}{\gamma + \mu} \left\{ 1 - \left[1 - \frac{(\gamma - \varepsilon \sigma)}{\sigma} \frac{x}{v(t)} \right]^{(\gamma + \mu)/(\gamma - \varepsilon \sigma)} \right\}, \quad (10)$$

where growth rate $\gamma = \gamma(\mu, \sigma, A)$ is determined from the next expression

$$\gamma + \mu = \sigma(1 - e^{-(\gamma + \mu)A}). \quad (11)$$

3. METHODOLOGY OF PARAMETER IDENTIFICATION

Let's evaluate the parameters of the model of the Turkish economy $b(0)$, β , μ , $v(0)$, ε , $m(0)$ by the data 1970-2017. Production capacities are utilized an average on 70% implying an existence of a normal reserve of capacities on the level of 30%. We select a combination of the parameters that match the statistics and calculations of GDP $Y(t)$ completely and it is the best one for labor $L(t)$ on the Theil inequality index

$$T_L = \sqrt{\frac{\sum_{t=t_0}^{t_n} (L(t) - L^{stat}(t))^2}{\sum_{t=t_0}^{t_n} (L(t))^2 + (L^{stat}(t))^2}} \quad (12)$$

4. RESULTS OF IDENTIFICATION

The Figures 1-4 present vintage capacity dynamics in 1991-2017 by age in constant prices of 2010 in New Turkish Lira billions. Cells in these graphs are filled with black color if they are loaded with labor resources.

The Figure 5 presents the quality of identification. It shows the proximity of the time series for labor by the calculation on the model and the statistics.

Figures 6-9 present calculated time series for some macroeconomic indices.

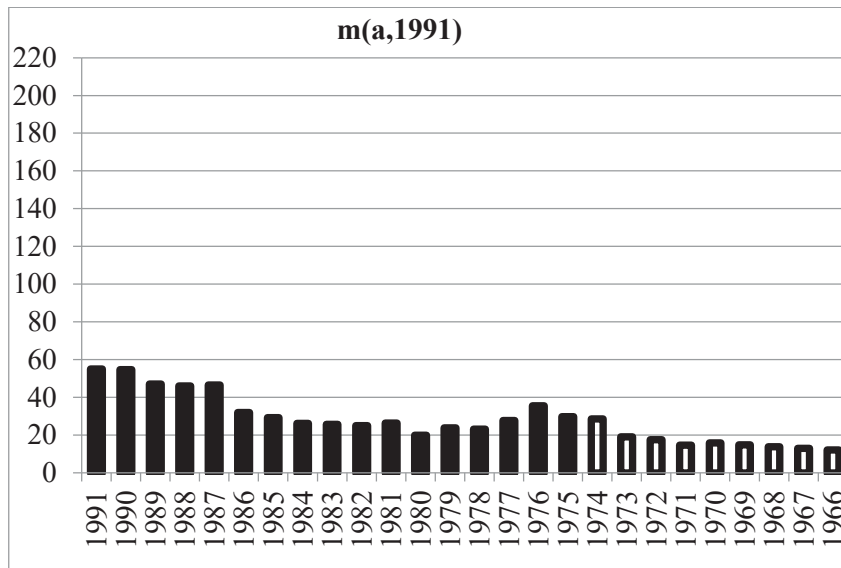

Figure 1. Production Capacities in 1991 at const. prices 2010, New Turkish Lira Bill.

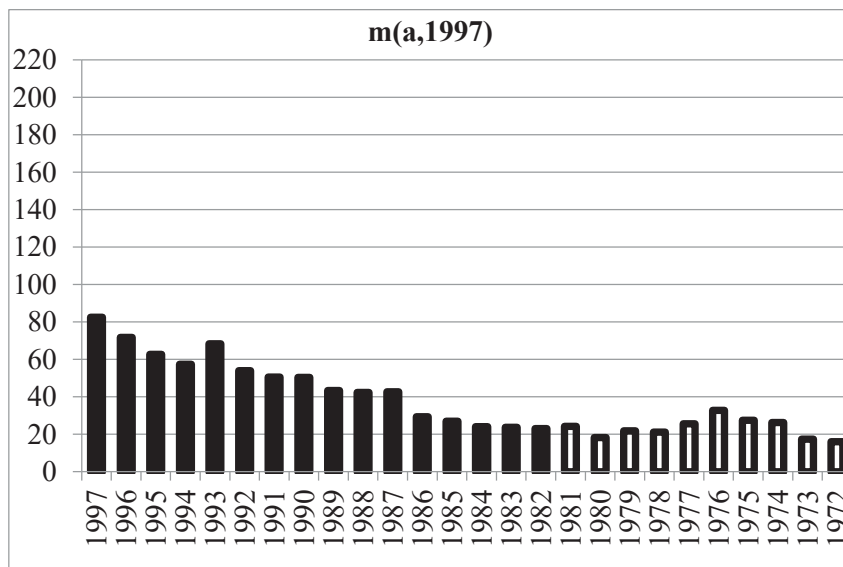

Figure 2. Production Capacities in 1997 at const. prices 2010, New Turkish Lira Bill.

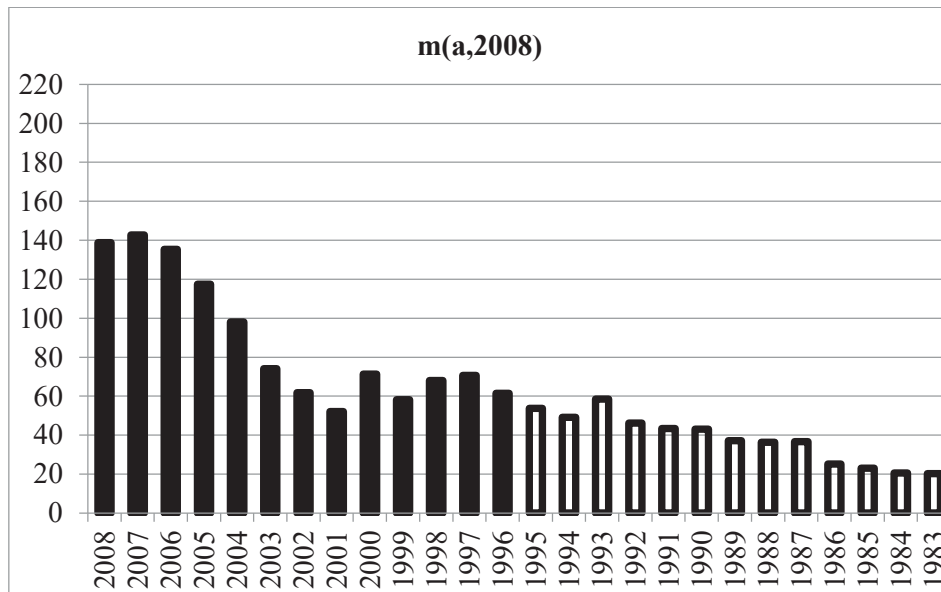

Figure 3. Production Capacities in 2008 at const. prices 2010, New Turkish Lira Bill.

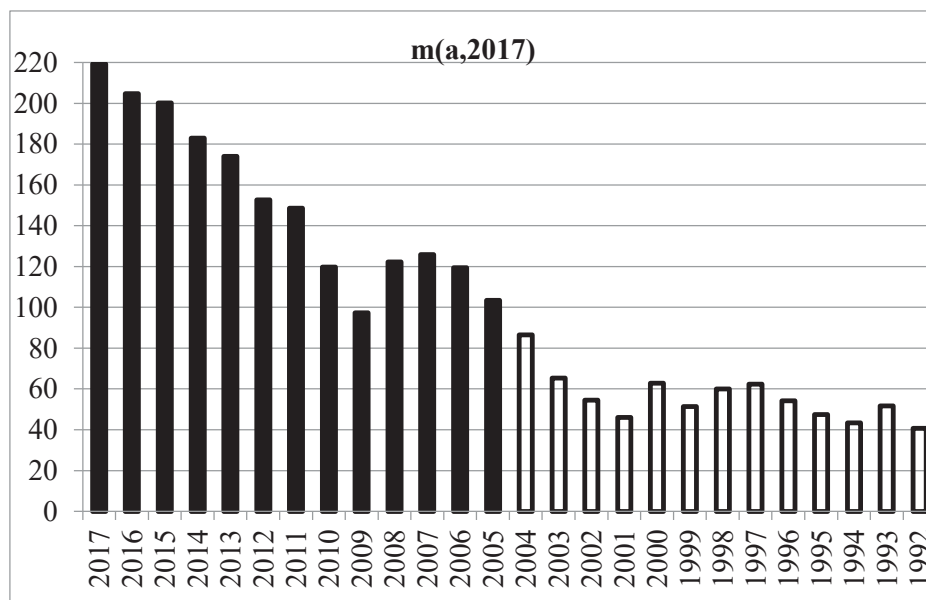

Figure 4. Production Capacities in 2017 at const. prices 2010, New Turkish Lira Bill.

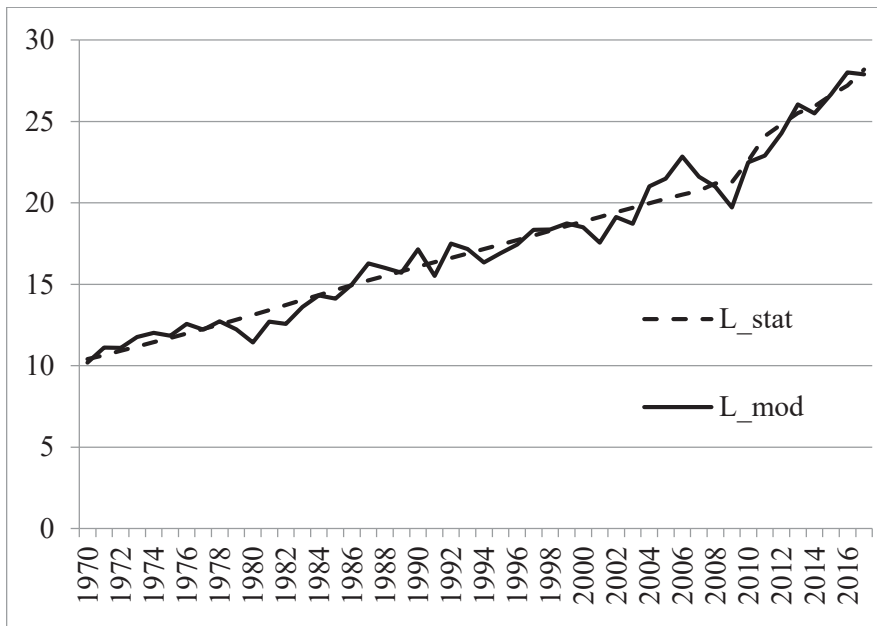

Figure 5. Employment Fitting, Million People

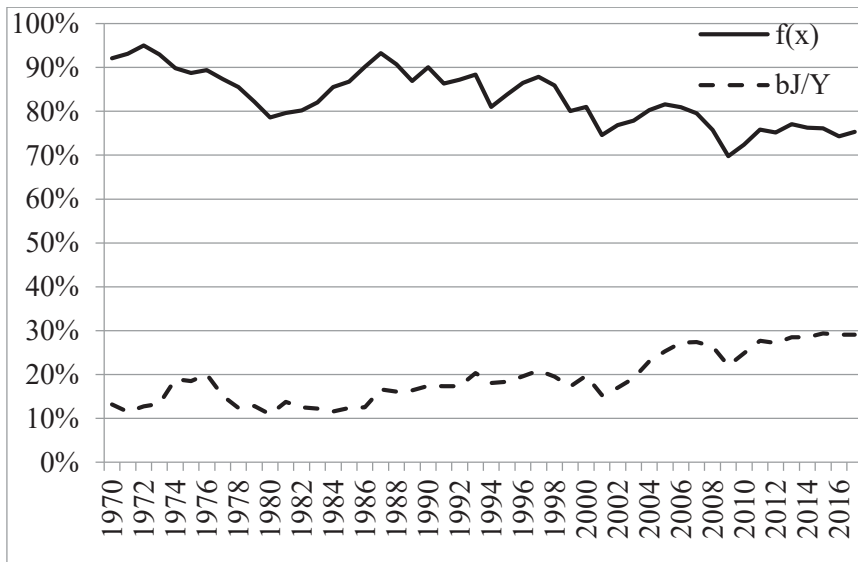

Figure 6. Capacity Utilization and Ratio of Investment Product to GDP

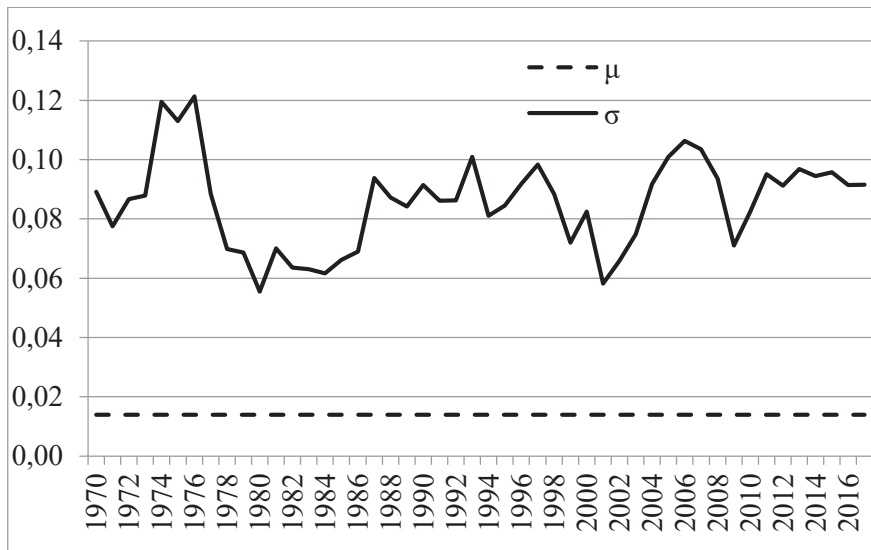

Figure 7. Share of Investments in Total Capacity and Rate of Depreciation

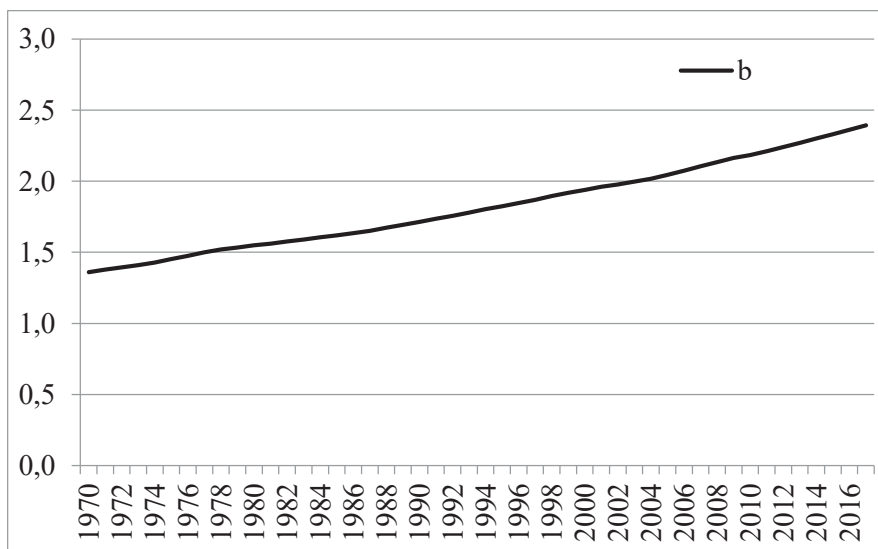

Figure 8. Coefficient of Capital Intensity

5. SUMMARY

The estimation of an original aggregate production function for Turkey economy was obtained on the base of official statistical data 1970-2017. The parameters are

$b(0) = 1.03$, $\beta = 0.00995$, $\mu = 0.0475$, $v(0) = 0.0205$, $\varepsilon = 0.290$, $m(0, a) = Je^{-0.01a}$. The growth of capital intensity shows an increase in the complexity of the Turkish economy. Some areas of further research for the Turkish economy are given in (Kamenev&Olenev, 2015).

The author of the work was supported by the Russian Science Foundation (project no. 14-11-00432).

REFERENCES

HOUTHAKKER, H. S. (1955-56), "The Pareto Distribution and the Cobb-Douglas Production Function in Activity Analysis", *Review of Economic Studies*, 23(1) (60), 27-31.

JOHANSEN, L. (1968), "Production Functions and the Concept of Capacity", *Recherches recentes sur la fonction de production, Collection, Economie mathematique et econometrie*, 2, 49-72.

KAMENEV, G.K., OLENEV, N.N. (2015), "Study of the Russian Economy's Identification and Forecast Stability Using a Ramsey Type Model", *Mathematical Models and Computer Simulations*, 7 (2), 179-189.

OLENEV, N. (2016), "Economy of Greece: an evaluation of real sector", *Bulletin of Political Economy*, 10 (1), 25-37.

OLENEV, N. N. (2017), "Parameter Identification of an Endogenous Production Function", *CEUR-WS*, 1987, 428-435.

<http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp>, (10.12.2018).

« Le système d'innovation et les PME en Algérie »

Ouguenoune Hind¹

Résumé

L'innovation fait intervenir toutes les composantes d'une économie aussi bien les entreprises, les institutions publiques que les individus. En Algérie, les pouvoirs publics ont pris conscience qu'il était nécessaire de prendre des mesures afin de mettre en place un cadre où pourrait agir toutes les interactions (recherche-entreprise- structures intermédiaires) de son système d'innovation ; même s'il est semble prématuré de le qualifier ainsi. Dans un système d'innovation, les PME occupent une place particulière car c'est par leur capacité d'innovation que peut s'opérer la diversification de l'économie nationale et l'amélioration de sa compétitivité. La recherche scientifique constitue un vecteur important également mais qui risque de rester stérile pour le développement économique s'il n'est pas possible de greffer ses apports sur l'entreprise. Force est de constater qu'en Algérie, les strates du système national d'innovation accusent une faible intégration les unes aux autres et cela en dépit des efforts des pouvoirs publics. Ce système est encore incomplet et désarticulé et les interactions entre ces différentes composantes sont très limitées. Or, ces interactions sont essentielles pour le processus d'apprentissage et de création de connaissances, qui sont en lien direct avec la reproduction et la diffusion de l'innovation d'une part et les performances économiques de l'autre

Mots clés : Système d'innovation, PME, Management, Algérie.

Codes De Classification JEL : O.

The innovation system and SMEs in Algeria

Abstract

Innovation starts moving the economy as a whole. This act is complex because it involves a multitude of economic actors: companies, public institutions, individuals. Although it is difficult to talk about in Algeria innovation policy, governments have realized the need to establish a framework which could act all interactions (research company- intermediate structures) of its innovation system. In this system, SMEs occupy a special place because it is through their capacity for innovation that can operate the diversification of the national economy and enhancing its competitiveness. Scientific research is an important vector but also likely to remain sterile for economic development if it is not possible to graft his contributions to the company. In Algeria, spheres NIS remain poorly integrated with each other despite the efforts of the authorities. SNI is still incomplete and disjointed, and the interactions between these various components are very limited. However, these interactions are critical to the process of learning and knowledge creation, which are directly related to the reproduction and dissemination of innovation on the one hand and economic performance on the other.

Keywords: Innovation system, SME, management, Algeria.

JEL Classification Codes: O

¹ Maître de Conférences HDR, Université Oran 2, Faculté des Sciences Economiques, Sciences de Gestion et Sciences Commerciales, Algérie, hindouguenoune@gmail.com

1. INTRODUCTION

Bien qu'il soit difficile de parler de politique d'innovation *stricto sensu* en Algérie en raison de la prise de conscience tardive des pouvoirs publics de l'importance des activités d'innovation et de R&D dans la construction d'une économie compétitive ; nous tenterons d'en définir ses contours et ses acteurs. On reviendra sur les efforts entrepris pour la construction d'une politique d'innovation en Algérie. Pour ce faire, l'accent sera mis sur les interactions entre les institutions intervenantes dans la création et la diffusion des connaissances à travers le concept de système national d'innovation (SNI). En considérant l'évolution de la PME dans le contexte algérien, cette contribution se propose d'analyser la capacité d'innovation des PME algériennes en insistant sur les raisons du peu de lien entre la sphère de recherche et la sphère productive.

Cet article est structuré en quatre points. Après un bref aperçu sur la notion de l'innovation dans le premier point, nous tenterons de présenter la politique algérienne en matière d'innovation à travers son système d'innovation ainsi que de la performance scientifique et technologique de ses différents composants. Le troisième point placera la problématique de l'innovation sur un plan micro-économique notamment celui des PME en Algérie. Enfin, le quatrième point est une étude de cas sur l'innovation dans la Soft Western Phone, une PME dans les TIC basée à Oran. En ce qui concerne la méthode suivie, elle sera descriptive et analytique basée sur des entretiens semi-directive sur une période des six premiers mois de l'année 2016.

2. LES FONDEMENT DE L'INNOVATION

L'OCDE définit « *le processus de l'innovation comme l'ensemble des démarches scientifiques, technologiques, organisationnelles, financières et commerciales qui aboutissent, ou sont censées aboutir, à la réalisation de produits ou procédés technologiquement nouveaux ou améliorés* » (OCDE, 2005). Des premiers écrits de Schumpeter (1935) sur l'entrepreneur jusqu'à aujourd'hui, l'innovation est passée par diverses étapes dans son développement théorique mais

dispose à présent d'un cadre conceptuel assez complet (Boub-olga, 2003). La théorie économique s'est emparée assez vite de la notion d'innovation mais l'apport de celle fondée sur le savoir est la plus récente. Il en est ainsi des travaux de Nonaka et Takeuchi dont l'objet était d'analyser le lien entre les capacités d'innovation des entreprises et les modes de transfert des connaissances (Delmond, Petit et Gautier, 2007). Pour North (1995), chef de file des institutionnalistes, la qualité des institutions a un impact de premier ordre sur le processus d'innovation. Cette dernière évolue de la simple vision du changement technique et se développe de façon autonome de l'économie à la faveur d'acteurs insérés dans différents réseaux d'institutions (Amable, 2003).

3. LA POLITIQUE DE L'INNOVATION EN ALGERIE

L'Algérie, non sans difficulté, s'inscrit dans une démarche centralisée dans la mise en œuvre de sa politique de recherche et de développement technologique. Cela prend la forme d'institutions étatiques chargées de promouvoir la recherche et le progrès technique. Des textes de lois ont été également promulgués pour accompagner cette démarche telle que la loi cadre 98-11 du 22 août 1998 portant sur la recherche scientifique et le développement technologique. Cette loi a été modifiée et complétée par la loi 08-05 en février 2008. A travers la mise en œuvre de ce dispositif, l'état vise à créer les conditions favorables et nécessaires à l'émergence d'un système national d'innovation.

3.1. Le système d'innovation en Algérie

Dans les pays en développement, la plupart des Systèmes nationaux d'innovation (SNI) des pays en développement sont incomplets (Mezouaghi et al., 2006) et souffrent d'une sous-production de leur système national de recherche en matière de production scientifique et technologique. Aussi, l'articulation qui est censée caractériser la sphère de recherche et la sphère productive n'est pas opérante ; chaque sphère évolue de manière isolée. L'analyse de SNI porte sur le rôle des institutions dans la création d'un environnement propice à l'innovation et à la captation du progrès technologique. Aussi, elle met l'accent sur les interactions entre

les différents acteurs (entreprises, universités et institutions) autour de l'activité d'innovation dans un cadre national. Dans une étude sur la gouvernance des systèmes d'innovation dans les pays de la région MENA (Moyen orient et Afrique du Nord), Arvanitis et alii (2010) parlent de « *monde de l'innovation* » pour désigner l'ensemble des institutions favorisant l'innovation. Alors que Freeman (1987) définit le SNI comme étant « *le réseau d'institutions, dans les secteurs publics et privés, dont les activités et les interactions initient, importent, modifient et diffusent les nouvelles technologies* ».

3.2. Les acteurs du SNI en Algérie

Sont considérés comme acteurs du SNI en Algérie : les organisations et les institutions liées à la science et à la technologie ainsi que le système d'enseignement et l'industrie. Une des caractéristiques du SNI en Algérie « *est l'existence d'éléments sans lien direct avec la science et la technologie mais qui contribuent à promouvoir les connaissances, compétences et qualifications pour le développement technologique. Il s'agit, à titre illustratif, d'infrastructures, comme les technopôles ou les centres techniques industriels, ou bien des mécanismes incitatifs tels la mise à niveau des entreprises ou la création de start-up innovantes* », souligne Amdaoud (2016).

En Algérie, la plupart des institutions de promotion de l'innovation sont rattachés à l'état y compris les structures intermédiaires (CTI, technopôles et système de financement). Deux acteurs principaux dont les prérogatives sont d'animer et de coordonner les activités scientifiques et technologiques sont l'Agence Nationale de Développement de la Recherche Universitaire (ANDRU) et l'Agence Nationale de Valorisation des Résultats de la Recherche et du Développement Technologique (ANVREDET) chargées d'établir un lien entre la sphère de la recherche et la sphère productive. L'Etat travaille à promouvoir la recherche et le développement technologique en créant un cadre institutionnel adéquat et en garantissant le transfert de connaissances et de technologies entre les différentes composantes du SNI et de réduire ainsi l'écart entre recherche et industrie.

4. LA PLACE DE L'INNOVATION DANS LES PME ALGERIENNES

L'environnement économique et social se transforme fondamentalement sous l'influence, d'une part, de l'omniprésence des technologies de l'information et de la communication (T.I.C.). De l'autre, grâce à l'évolution des connaissances et leur insertion dans des processus productives, où l'innovation et la créativité sont devenues source d'avantages compétitifs et des vecteurs de concurrence.

L'analyse de l'entreprise algérienne actuelle est en rupture avec le modèle connu pendant la période de l'économie administrée, sans pour autant être devenue une entreprise capitaliste. L'innovation est plus ou moins intégrée dans certaines entreprises notamment les plus grandes (Sonatrach, Saidal, Cevital...), cependant les PME restent encore en retrait lorsqu'il s'agit des activités de recherche et d'innovation. Les PME² algériennes souffrent d'une faiblesse des capacités d'innovation en raison de nombreux obstacles qui y freinent l'expansion des projets d'innovation. Les entreprises, notamment de petite taille, disposent de moyens financiers modestes. Quand à avoir recours aux financements externes pour la réalisation de projets liés à l'innovation, les PME font face aux nombreuses difficultés d'accès aux crédits bancaires en Algérie et à l'inexistence de marché qui pourrait faire valoir une offre de capital-risque.

4.1. Les capacités d'innovation des PME algériennes

Une étude empirique³ a été réalisée sur le processus d'innovation dans les PME algériennes entre 2004 et 2005 auprès de 100 PME algériennes. L'apport essentiel de cette enquête a été de mettre en avant l'absence de corrélation entre

² D'après le Ministère de la PME et de l'Artisanat, la définition juridique des Petites et Moyennes Entreprises (PME) en Algérie est la suivante:

- TPE, Très petite entreprise : 1 à 9 salariés (moins de 10 salariés) ;
- PE, Petite entreprise : 10 à 49 salariés ;
- ME, Moyenne entreprise : 50 à 249 salariés.

³HAUDEVILLE, Bernard, BOUACIDA, Rédha Younes, *et al. Les relations entre activités technologiques, innovation et croissance dans les PME algériennes: une étude empirique basée sur un échantillon d'entreprises*. Aix-Marseille Université, CERGAM, 2007.

l'existence d'un laboratoire de R&D au sein des PME et l'innovation de produit. Ainsi, est mise en avant l'influence des nouveaux équipements sur les capacités d'innovation des PME, mais pas sur ceux incluant des technologies nouvelles. En Algérie, l'acquisition d'équipements ou de machines modernes de production par les PME est peu courante en raison de la problématique du financement de ces derniers souvent sur les moyens propres de l'entreprise. Par ailleurs l'étude expose les griefs des chefs d'entreprises qui estiment la faiblesse des efforts consentis par l'Etat pour ce qui est de l'accompagnement, l'appui et la facilitation d'accès à l'information (de nature technique, commerciale, etc.) pour favoriser l'innovation.

4.2. L'entrepreneur : Acteur déterminant dans le processus d'innovation dans la PME

L'entrepreneur est un élément central dans les PME car non seulement il concentre tous les pouvoirs mais son rôle de dirigeant est l'essence de la volonté et du déploiement des efforts d'innovation. De part les relations tissées et entretenues avec ses partenaires et son ancrage dans des réseaux, se construit la capacité de l'entrepreneur à prendre possession de nouveaux savoirs et techniques contenus dans des innovations.

La capacité d'innovation de l'entreprise résulte de la convergence de plusieurs paramètres aussi bien organisationnels qu'institutionnels : la stratégie, le facteur humain et son mode de gestion, la culture au sein de l'entreprise, l'environnement y compris les pouvoirs publics. Longtemps, on a pensé que seule la grande taille favorisait l'innovation. On est loin de l'idée reçue selon laquelle la taille déterminait l'efficacité de la recherche ; remise en cause par des études démontrant le contraire c'est-à-dire que construire une collaboration durable est plus favorisé dans des structures de petite taille. En outre, dans les PME, l'entrepreneur est à l'origine des innovations qui transforment non seulement la nature mais la localisation des industries (Marshall 1898).

5. CAS D'INNOVATION DANS UNE PME DANS LES TIC : La SOFT WESTERN PHONE SWP

Le secteur privé a pris une place prédominante dans l'économie algérienne sous l'effet conjugué de la libéralisation et du démantèlement du monopole lié à l'état. À la fin du 1er semestre 2017, la population de PME privées est de 1 060 025 sur un total de 1 060 289 entreprises inscrite au niveau du CNRC (Centre National des Registres de Commerce). Ce reversement de la tendance atteste de l'atteinte de l'objectif de promouvoir le secteur privé par les mesures d'incitation mise en place par les autorités publiques ont apporté les résultats escomptés. Cependant, la répartition spatiale des PME est inégale et reste marquée depuis un certain nombre d'années par la concentration au niveau de la région du Nord au détriment de celle Sud et dans une moindre mesure des Hauts-plateaux.

La recherche et développement permet de s'accaparer des connaissances et des savoirs faire spécifiques, sources principales de l'innovation. Ainsi, les TIC participent largement au développement, à la génération, capitalisation, diffusion et la conservation de différentes formes de savoirs.

5.1. Présentation de la SARL Soft Western Phone

La Soft Western Phone est le fruit de l'ambition de deux amis devenus associés dont le siège social est situé à Oran. La société a été créée en 2011 sous forme de SARL à caractère commerciales avec 25 employés. Le Capital social est de 1.000.000 DA (capital légal pour une SARL) est réparti en part égale 50/50 entre les deux associés qui sont complètement solidaires au niveau des responsabilités et des signatures. M. R. Z. y occupe la fonction de gérant et M. A.R celle de co-gérant.

Les produits commercialisés par l'entreprise sont les produits appelés R-Time (virtuel) et un Vootcher qui est en réalité un bon de livraison avec un code de rechargement qui s'apparente à la carte qui doit être gratter afin de faire apparaitre le code. Les marques distribuées par la société sont des produits importés légalement notamment : Samsung, Nokia devenu Microsoft puis redevenu Nokia,

Huwei, Lenovo, Condor, Thomson... en résumé toutes les marques connues et fiables ; et tous les produits des trois opérateurs téléphoniques présents en Algérie.

5.2. Entreprendre et innover: la force de la SWP

L'esprit d'innovation et d'initiative est très présent chez les deux entrepreneurs. En effet, des innovations sont introduites même dans le fonctionnement de la PME. A titre d'exemple et du fait de l'établissement de l'un des associés à l'étranger, un logiciel a été mis en œuvre afin de permettre l'accès à toutes les informations on-line et de pouvoir les exploiter quelque soit l'endroit où l'un des associés se trouve. C'est là une des nombreuses innovations introduites par l'entreprise afin d'améliorer et d'optimiser son fonctionnement et son management.

De même à l'arrivée du TPE (terminal de paiement électronique) en Algérie, les deux entrepreneurs étaient très enthousiastes car cela pouvait régler les problèmes récurrents de facturation répandu aussi bien dans leur secteur d'activité que dans d'autres pans de l'économie nationale. Ils considéraient cela comme une avancée majeure mais cela a été un échec à cause du retard qu'accuse le pays en matière de paiement électronique en Algérie. Aujourd'hui, ses appareils ne servent qu'à imprimer les bons de recharges qu'on trouve dans les points de vente alors que le potentiel de leur utilisation est énorme, car en fin de compte, « *le terminal est en réalité un ordinateur* » soulignent les entrepreneurs. Ils ont investi en achetant ces appareils et ont essayé de les placer dans les points de vente. Cela a été une prise de risque considérable. Ils admettent aujourd'hui et regrettent que cela ait été un échec commercial mais se disent prêts à ressaisir l'opportunité dès que les éléments favorables à la mise en place de ces évolutions (révolutions) seront réunies en Algérie⁴. Malgré les réformes entreprises, l'état du système bancaire en Algérie

⁴ Il semblerait que les choses commencent à bouger avec le lancement officielle 4 octobre 2016 du paiement électronique (e-paiement). Un premier groupe d'entreprise notamment Algérie Télécom, Mobilis, Air Algérie, Société des eaux et d'assainissement d'Alger (SEAAL), Djezzy, Ooredoo et Amana Assurances permettra l'usage de la carte interbancaire comme moyen de paiement dans les opérations. Accompagnées dans cette opération par 11 banques : six banques publiques et cinq privées à assurer à leur clientèle le service de paiement électronique (e-paiement), selon le 1 ministre délégué chargé de l'économie numérique, M. Boudiaf ⁴.

pénalise encore l'utilisation de techniques et de produits innovants en Algérie. Le TPE est un support qui pourrait contribuer à juguler la fraude qui sévit en Algérie.

D'autres tentatives d'innovation ont été amorcées par les deux entrepreneurs mais ont subi des blocages de toutes parts jusqu'à ce que l'entreprise soit obligée de les mettre de côté en attendant des conditions meilleures s'y prêtent. Citons l'exemple du contrat électronique et du paiement électronique qui n'ont pas pu aboutir à cause de l'absence de législation dans le domaine ou encore de la lenteur de son application notamment par les principaux acteurs : les banques et les institutions financières.

La satisfaction des deux entrepreneurs réside plus dans la réalisation et la concrétisation de leur projet que dans les bénéfices financiers qu'ils peuvent en retirer et ils se disent « *prêts à repartir de zéro si nécessaire et à rebondir* ». Ce qui les motive c'est de relever des défis. C'est dans cet état d'esprit qu'une 2ème entreprise a été créée (supportée par la SWP), sa vocation se veut productive. Au départ, l'objectif visé est le montage et la recherche des compétences locales afin de tisser des relations de sous-traitance. Le but étant de cibler une gamme ou un produit et de pouvoir passer à l'assemblage en Algérie avec un partenaire étranger et penser par la suite à un transfert de savoir-faire vers des sous-traitants locaux.

En 2016, cette 2ème entreprise a effectué une seule transaction à travers l'importation d'un seul produit que les entrepreneurs voulaient innovant ; ils ont donc pris le temps nécessaire afin de concrétiser ce projet. Il s'agit d'une tablette kids pour enfant avec les caractéristiques suivantes :

- Elle se présente avec un étui qui fait office également d'anti-choc.
- Une configuration au niveau du logiciel et de la mémoire parmi « *ce qui se fait de mieux en Algérie* », affirme non sans fierté nos interlocuteurs.
- Avec Win Touch⁵, l'entreprise a introduit des éléments spécifiques à son produit et qui ne sont pas proposés dans les autres produits disponibles en Algérie. Il a été rajouté l'accord parental en raison de la connexion Wifi

⁵ Le nom commercial de la tablette.

disponible sur cette tablette. Cet accord préalable permet aux parents de surveiller et de limiter l'accès à internet via la tablette de leur enfant.

- Il a été rajouté un petit accessoire, un stylet car les enfants évoluent dans un environnement de plus en plus digital et les entrepreneurs ne veulent pas qu'ils en oublient l'utilisation du stylo ou du crayon, l'idée étant de pouvoir combiner les deux moyens afin que l'enfant puisse apprendre d'une façon ludique.
- On y trouve également la présence d'un câble OTG pour les foyers qui ne disposent pas de connexion wifi et de ligne ADSL (ce qui est assez fréquent en Algérie). Avec le câble OTG et une clé internet, la personne peut se connecter quelque soit l'endroit où elle se trouve en Algérie car même les régions les plus enclavées disposent d'un réseau GSM d'au moins un des opérateurs présents en Algérie.

On se rend bien compte que les deux entrepreneurs ont voulu offrir un produit sur mesure au consommateur algérien et qui réponde aux spécificités des TIC en Algérie. Leur but, encore une fois n'est pas uniquement de réaliser une opération commerciale et d'en tirer le maximum de profit, certes nécessaire à la pérennité de leur entreprise, mais bien au-delà d'apporter une réelle valeur ajoutée aux produits que leur entreprise commercialise. Un produit nouveau pour l'Algérie né de la combinaison de plusieurs innovations.

Le dynamisme et l'esprit d'initiative des deux entrepreneurs est à l'image du secteur dans lequel ils évoluent, les TIC. Les deux entrepreneurs sont précurseurs, ambitieux et visionnaires qui se lassent vite et éprouvent un besoin permanent de se lancer des défis : c'est ce qui fait leur force. « *Le succès n'est pas le fruit des bonnes intentions mais celui des bonnes actions* », une citation de Machiavel qui inspire et qui résume l'état d'esprit des deux entrepreneurs et qui reste leur motivation principal dans la conduite de leurs projets.

On retrouve à travers le management de cette PME l'esprit d'innovation tel qu'énoncé par Arrégle (Pesqueux, Ferrary, 2006) à travers *la création de compétences stratégiques à partir de l'apprentissage, l'innovation à partir de ces*

compétences ; l'identification des aptitudes en évolution ; Et enfin la préservation de ces compétences⁶ ».

CONCLUSION

L'innovation et les avancées technologiques ont une place de plus en plus prépondérante dans l'environnement actuel des entreprises d'où la nécessité croissante de disposer d'un système national d'innovation avec pour centre, les PME. Dans cet état d'esprit, plusieurs centres de recherche notamment le CDER (Le Centre de Développement des Energies Renouvelable), CDTA (Le Centre de Développement des Technologies Avancé)...etc et universités (université de Blida, de Bejaia, de Tlemcen, etc....) se sont lancées dans la création d'unités de valorisation pour tirer profit de leurs résultats de recherche. Enfin, la mise en place d'un fonds spécifique pour la promotion de l'innovation en entreprise en s'inspirant des pratiques mondiales contribuerait à l'amélioration de la compétitivité des entreprises, d'améliorer le SNI et apporter un soutien aux PME innovantes⁷.

BIBLIOGRAPHIE

Amdaoud Mounir, « La construction d'un système national d'innovation en Algérie : institutions et politique d'innovation », *Marché et organisations* 2/2016, n° 26, pp : 49-91.

ANIMA, 2012, « Promotion de l'innovation en Méditerranée : étude sur les profils et attentes des incubateurs, technopôles et centre de valorisation », étude N°63, Novembre 2012.

ARAB-MEGHERBI, K. 2006, « Les NTIC facteurs de compétitivité et d'innovation, en jeux et contraintes pour les PVD (le cas de l'Algérie) » in de la gouvernance des PME / PMI : regards croisés France-Algérie, Par Abderrahmane Abedou, Ahmed Bouyacoub, Michel Lallement, Mohamed Madoui l'Harmattan /LISE CREAD.

⁶ Ferrary M., Pesqueux Y. (2011), « Management de la connaissance », Economica, 2ème édition, 264 pages.

⁷Rapport Séminaire national pour l'Algérie, Promotion de l'innovation en Algérie et réflexions sur sa mise en œuvre, Principe 8.2 du Small Business Act pour l'Europe, Alger, le 18 Juin 2014, l'Union Européenne, GIZ IS and Eurecna.

ARVANITIS, R., M'HENNI, H. et TSIPOURI, L., 2010, « Existe-t-il une gouvernance des systèmes d'innovation en Afrique du Nord et au Moyen-Orient? », in *Maghreb-Machrek* Hiver 2009-2010, n°202, pp : 65-84.

BELLON, B., & CECCHINI, A., 1994, *Innover ou disparaître*. Economica.

BEDDEK, F., 1993, « Le système national d'innovation algérien : institutions et politiques technologiques », in Abdelmalki, L., *Technologie et développement humain*, L'Interdisciplinaire, pp : 153-172.

BOUYACOUB Ahmed, et al. *Entrepreneurs et PME, approches algéro-françaises*, L'Harmattan, France, 2004.

Bulletin d'information statistique de la PME, n° 31, édition novembre 2017.

DOKOU KOKOU G.A., BAUDOUX M., ROGE M., 1988, *L'accompagnement managérial et industriel de la PME: l'entrepreneur, l'universitaire et le Consultant*, Paris, éd L'Harmattan

DJEFLAT, A., 2006, « Le système de support technologique (SST) au Maghreb : cas des PME en Algérie et en Tunisie » in Khelfaoui, H. (dir.), *L'intégration de la science au développement, expériences maghrébines*, Ed ADEES, Publisud, pp : 88-104.

DJEFLAT, A., 2009, « Construction des systèmes d'innovation en phase de décollage dans les pays Africains : essai d'analyse à partir des centres techniques industriels au Maghreb », conférence Globelics Dakar, 5-8 Octobre 2009.

FERRARY, M., PESQUEUX Y., (2011), « Management de la connaissance », Economica, 2ème édition, 264 pages.

GALLAUD, D., 2014, « Système national d'innovation, capacités d'apprentissage et développement », in Boutillier, S. et al. (dir), *Principes de l'économie de l'innovation*, P.I.E. Peter Lang, Bruxelles, pp : 377-388.

HADJIAT, H., 2006, « L'importance des centres techniques et d'innovation en Algérie », Première conférence international sur l'Economie Fondée sur la Connaissance, Université de Mostaganem, 26/27 Avril 2006.

HAUDEVILLE, B., BOUACIDA, R-Y, *et al.*, 2007, « *Les relations entre activités technologiques, innovation et croissance dans les PME algériennes: une étude empirique basée sur un échantillon d'entreprises* », Aix-Marseille Université, CERGAM, 2007.

HAMMOUTENE O., FERFERA M.Y, « La PME innovante : un atout pour la croissance économique en Algérie ».

JULIEN P.A., « PME bilan et perspectives », Economica, Paris, 1994.

JULIEN P.A. Réal, J., *La transformation du rôle de l'entrepreneur et de l'économie du savoir*, Gestion, Vol.24, N°3, Automne 1999.

JULIEN P.A., 2003, « Innovation et PME », in Philippe M. & Hervé Penan (sous la direction), *Encyclopédie de l'innovation*, Economica, Paris

KHELFAOUI, H., 2011, « Accès aux technologies en Algérie : imposition ou appropriation ? » *African Sociological Review/Revue Africaine de Sociologie*, vol. 15, n° 1, pp :2-19.

KHELFAOUI, H., ARAB-MEGHERBI, K., ARABI, M., 2006, « les pratiques d'innovation et leurs implications socio-organisationnelles : cas des PME de la région de Béjaïa », in Khelfaoui, H. (dir), *L'intégration de la science au développement*, Publisud, Paris, pp : 63-88.

MELBOUCI, L., 2006, « De l'économie administrée à l'économie de marché : quelles stratégies pour l'entrepreneur algérien face à la concurrence mondiale ? », 8ème Congrès international francophone en entreprenariat et PME, 25-27 octobre, Haute école de gestion (HEG), Fribourg, Suisse.

MEGHERBI, K., 2008, « Les obstacles institutionnels et organisationnels à la dynamique d'innovation par apprentissage en Algérie : cas de la région de Béjaïa », Thèse de doctorat, Université Mouloud Mammeri de Tizi Ouzou, Mai.

M'HENNI, H., 2012, « Relever les capacités scientifiques et technologiques des pays du Maghreb ; vers de nouveaux défis pour la région », *Working Paper ADEA*, 43p.

Ministère de l'industrie, de la PME et de la promotion de l'investissement, Bulletin d'information statistique de la PME N°20, Mars, 2012.

OCDE, 2005, *Manuel d'Oslo*, Commission Européenne, Eurostat.

SCHUMPETER J., 1935, *Théorie de l'évolution économique*, traduit de l'allemand par Jean-Jacques Anstett, éditions Dalloz.

SLAOUTI, A., 2011, « Quelles stratégies pour la création et le développement de PME innovantes », *Business Management Review*, Volume 1, Avril, Mai, Juin.

Promotion de l'innovation en Algérie et réflexions sur sa mise en œuvre Principe 8.2 du Small Business Act pour l'Europe, Séminaire national pour l'Algérie, Alger, le 18 Juin 2014, l'Union Européenne, GIZ IS and Eurecna.

Avrupa Birliği Ülkeleri İle Yapılan Ticarete Türk Lojistik Şirketlerinin Karşılaştığı Vergi Ayrımcılığı

Asuman ALTAY¹ , Uluğ İlve YÜCESOY²
Özet

Bu çalışmada Gümrük Birliği üyesi ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde olan Türkiye'nin, Birlik üyesi ülkelerle yapılan ticarete, Türk şirketlerinin yaşadığı eş etkili, ayrımcı vergilendirme uygulamalarını, Türk teşebbüslerinin hakları tartışılacaktır. 2015 yılı Türkiye-AB Karayolu Yük Taşımacılığı Anlaşması Etki Analizi'nde, kotalardan dolayı Türk teşebbüslerine uygulanan ayrımcı vergilerin Türkiye-AB ticaretinde yıllık 3,5 milyar avro zarara yol açtığı açıklanmıştır. Kota engeline takılmayan başka ülke teşebbüsleri ise Türk lojistik teşebbüslerinin hem de Türk lojistik teşebbüslerinin rekabet etme hakkını elinden almaktadır. Türkiye ticaretinin yüzde 41'inin gerçekleştirildiği Avrupa Birliği, Türkiye'nin bir numaralı ticaret ortağı olduğu ve Birlik ticaretinde de yüzde 4'lük payına sahip Türkiye'nin, AB'nin en büyük beşinci ticaret ortağıdır. Bu durumda ülkemiz ve Türk lojistik teşebbüslerinin imzaladığımız ve uymamız gereken müktesebat gereği yükümlülüklerimiz olduğu kadar talep edeceğimiz haklar olduğu gibi Birlik ve Birlik üyesi ülkelerin Türk lojistik teşebbüsleri ile ilgili uymaları gereken yükümlülükler vardır. Bir Türk lojistik şirketinin açtığı davadan yola çıkarak; Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği kapsamında, Birlik üyesi ülkelerin ülkemize yönelik yükümlülüklerinin güncellenmesi, hukuksal anlamda farkındalık yaratılması, rekabet edebilmemizi engelleyen etmenlerin neler olduğu ve mücadele etme konularına yönelik çözüm önerileri getirilecektir.

Anahtar Kelimeler— Ayrımcı Vergilendirme, Lojistik, Rekabet, Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Adalet Divanı

JEL Sınıflama Kodları: H25, K34, K33, L91

The Tax Discrimination Applied To Turkish Logistics Companies In Trade With European Union Countries

Abstract

In this study, discriminatory taxation and rights of Turkish enterprises in trade with EU member countries as a member of the Customs Union and during the European Union to Turkey's full membership process will be discussed . In 2015 Turkey-EU Agreement on Road Transportation Impact Analysis, 3.5 billion euros losses occurred because of the discriminatory taxes imposed on the Turkish attempt caused by annual quota in EU-Turkey trade Other state logistic companies do not have quota and also take the advantage of Turkish logistics enterprises as well as the right to compete by Turkish logistics enterprises. The European Union in which 41 percent of Turkey's trade is Turkey's number one trading partner. Turkey shares of 4 percent is the EU's fifth largest trading partner. In this case, the Union and the member states have obligations to comply with the Turkish logistics undertakings. Starting out as a Turkish logistics company's case, the updating of obligations of the member countries of the Union, creation of awareness in the legal sense, suggestions

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, asuman.altay@deu.edu.tr

² Dr Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, ulugilve_yucesoy@yahoo.com.tr

for solutions to the problems that prevent the competition and what are the obstacles to competing will be brought up.

Keywords— *Discriminatory Taxation, Logistics, Competition, European Union, Court of Justice of the European Union*

JEL Classification Codes: *H25, K34, K33, L91*

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği Adalet Divanı, 19 Ekim 2017 tarihinde bir taşımacılık şirketi olan İstanbul Lojistik için C-65/16 sayılı vermiş olduğu karar, gözardı edilen bir konuyu tekrar gündeme getirmiştir (<http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-65/16,2017>). Türkiye'nin Gümrük Birliği üyesi olarak Türk teşebbüslerinin ya da Türk vatandaşlarının hakları “hak” olarak tekrar düşünölmeye başlanmıştır.

1963 yılından beri süregelen tam üyelik serüveni, oldukça uzun olduğundan; özellikle son yıllarda tam adaylık sürecinin uzaması ile eski sıcaklığını yitiren bu konu, Avrupa Birliği içinde Gümrük Birliği üyesi olarak yükümlölüklerin olduğü kadar, hakların da olduğü mahkeme kararı ile canlanmıştır.

Türkiye'nin adaylık süreci, Avrupa Ekonomik Topluluğü'na 31 Temmuz 1959 yılında yapmış olduğü adaylık başvurusu ile başlamıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde ise Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa Birliği Adalet Divanı Birlik içindeki muamelelerden dolayı Türk vatandaşları için vermiş olduğü kararlar bilinirken; bir Türk firması için vermiş olduğü karar lojistik sektörü başta olmak üzere ticaret yapan firmalar için önemli bir kazanım olmuştur (und.org.tr,2017).

Avrupa Birliği üyesi ölkelere mal taşıyan bir Türk firmasının tırlarına uygulanan geçiş ücretlerinin Gümrük Birliğü'ne aykırı olmasından dolayı “eş etkili vergi etkisi” yarattığı kabul edilmiştir.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE ORTAKLIK HUKUKUNA GÖRE EŞ ETKİLİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER VE GÜMRÜK VERGİLERİ

Avrupa Birliğini kuran Roma Anlaşması'nda üye devletlerin hepsini kapsamak suretiyle, üye devletler arasında ithalatta ve ihracatta gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldıran düzenleme mevcuttur. Bu hüküm ve bakış açısı şu an yürürlükte olan Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma'da da vardır. Sadece gümrük vergilerini kaldırılmakla kalmamış, ayrıca gümrük vergilerine eş değerdeki vergilerin de kaldırılması amaçlanmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN GÜMRÜK VERGİSİ VE EŞ ETKİLİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER KONUSUNDAKİ BAKIŞ AÇISI

Avrupa Birliği Adalet Divanı gümrük vergileri ve eş etkili vergiler konusunda birçok üye ülke hakkında karar vermiştir. Luxemburg (C-2/62 ve 3/62), İtalya (C 24/68), İtalya (C-7/68), İtalya (C-24/68), Belçika Krallığı (C-314/82), Matthias Donner (C-39/82), Viamar (C-402/14), Diamantarbeiders (C2/69 ve 3/69) gibi kararlar önemlidir .

Belçika ve Luxembourg Kararında “*Her ne kadar teknik veya tanımlama ile yapılırsa yapılsın, yerli ürünlere uygulanmayıp sadece ithal ürünlere uygulanan, aynı zamanda bu ürünlerin fiyatını değiştiren resimler, malların serbest dolaşımına gümrük vergisi gibi etki eder.*” ifadesi vardır (Cnadan,2018,curia.europa.eu,1962).. Belçika Kararında da gümrük duvarlarının kaldırılma amacının, sadece ülkelerin kendi ürünlerine ilişkin mevcut koruyucu önlemlerin kaldırılması olmadığını belirtmiştir. Üstelik malların serbest dolaşımının sağlanması için tüm gümrük vergilerinin ve eş etkili önlemlerin kaldırılması olduğunu belirtmiştir (eur-lex.europa.eu/legal-content, 1982) .

Bu durumda da Adalet Divanı, kökeni ne olursa olsun üye ülkeye giriş yaptıktan sonra tek taraflı yüklenen parasal yaptırımını Birlik kurallarına aykırı bulmaktadır.

4.TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK HUKUKUNA GÖRE GÜMRÜK VERGİSİ VE EŞ ETKİLİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN UYGULAMALARI

1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile ülkemiz belli standartlar doğrultusunda büyüme konusunda yol almıştır. Ankara Anlaşması'nda ikinci maddesinde (madde 2) amaçlar belirtilmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesinde (madde 3) ise Türkiye'nin gümrük birliğine hazırlık süreci ele alınmıştır. Dördüncü maddesi (madde 4) Topluluk politikalarına Türk Ekonomisinin geçiş dönemini ifade etmiştir. Beşinci madde (madde 5) ise Topluluk ile Türkiye arasındaki ekonomi politikalarının aşamalı olarak düzenlenmesi, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşımının düzenlenmesi, dış ticaret politikalarının uyumlu hale gelmesi, rekabet mevzuatının uyumlu hale gelmesine ilişkin bir düzenlemedir. Dokuzuncu madde (madde 9) taraflar arasında her tür ayrımcılığı yasaklanmıştır (mfa.gov.tr,1964).

23 Aralık 1970 tarihinde ise Katma Protokol imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre geçiş dönemi bitmiş hazırlık dönemi başlamıştır. Katma Protokol'e göre karşılıklı olarak ithalatta gümrük vergisi ve eş değerli vergileri koymaktan kaçınmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak Türkiye için bu aşamalı bir şekilde düzenlenmiştir. Protokolün 42'inci maddesi "1. Ortaklık Konseyi, özellikle Türkiye'nin coğrafi durumunu da göz önünde bulundurarak, tespit edeceği usullere göre, Topluluğu kuran Antlaşmanın ulaştırma ile ilgili hükümlerini, Türkiye'ye teşmil eder. Ortaklık Konseyi, bu hükümlerin demiryolu, karayolu ve su yolu ulaştırmalarına uygulanması amacıyla Topluluk tarafından alınmış olan kararları Türkiye'ye, aynı şartlar içinde, teşmil edebilir." olarak düzenlenmiştir. Yani Topluluk (Birlik) ulaştırma modları ile ilgili kararlarını Türkiye'ye de uygulamak durumundadır (mfa.gov.tr, 1970).

Ortaklık Konseyi Kararı, 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi toplantısında alınmış; kamuoyunda bilinen tabiri ile Gümrük Birliği'ne girilmiştir. Bu toplantıda alınan karar ile Türkiye, Gümrük Birliğine dayalı ortaklığın son aşamasına gelmiştir (mfa.gov.tr,1995). Bu karar, Topluluk (Birlik) içinde hukuk kaynakları arasında kabul edilmektedir. Avrupa Birliği Adalet Divanı da uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda birincil ve ikinci hukuk kuralları arasında

ayrım yapmadan örnek olarak Ortaklık Konseyi Kararlarını da uygulamaktadır. Çalışmanın çıkış noktası olan İstanbul Lojistik Davasında da Avrupa Birliği Adalet Divanı ikincil hukuk kaynağı nitelikli bu kararı uyuşmazlıkta uygulamıştır.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki bu kararın 66'ncı maddesi şu şekildedir; *“Bu Kararda yer alan hükümlerden Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın mukabil hükümleriyle esas itibariyle aynı olanları, Gümrük Birliği kapsamına giren ürünlere uygulanmaları bakımından Avrupa Toplulukları Adalet Divanının ilgili kararlarına göre yorumlanır”*. Yine Kararın dördüncü maddesi (madde 4) de şu şekildedir; *“Topluluk ile Türkiye arasında ithalat ve ihracatta alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimler bu Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihte tamamen uygulamadan kaldırılır. Topluluk ile Türkiye o tarihten itibaren yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri uygulamaya koymaktan kaçınırlar. Bu hükümler mali nitelikte gümrük vergilerini de kapsar”*. Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşmanın 30'uncu maddesinde de aynı düzenleme vardır(ab.gov.tr,2011).

5. ABAD'IN MACARİSTAN HAKKINDA VERMİŞ OLDUĞU KARAR

İstanbul Lojistik Limited Şirketi, İstanbul Ticaret Sicil Müdürlüğüne kayıtlı, Almanya ile Türkiye arasında taşımacılık yapan bir şirkettir. 30 Mart 2015 tarihinde Macaristan ulusal otoriteleri, Almanya'ya tekstil ürünleri götürürken ve Macar-Türk transit geçiş izni ve tüm prosedürleri tamamlamış olmasına rağmen, Romanya sınırına yakın bir yerde, şirket tırlarının 12 Tondan fazla yük taşıma izni olmasına karşın İstanbul Lojistik Şirketine yaptırım uygulamıştır. Macaristan Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu uyarınca İstanbul Lojistik'in vergi yükümlülüğünü yerine getirmediği, transit geçiş izin belgesinin geçersiz olduğu sebebiyle 60 000 HUF (yaklaşık 200 Avro) motorlu taşıt vergisi, 300 000 HUF vergi para cezası (yaklaşık 1000 Avro), 300 000 HUF (yaklaşık 1000 Avro) idari para cezası olmak üzere toplamda 660 000 HUF (yaklaşık 2200 Avro) para cezasına çarptırılmıştır. Karara itiraz eden firma üst derece itiraz makamında talebi reddedilmiş bunun üzerine de yargıya taşınmıştır. Szegedi Vergi ve İş Mahkemesinde açılan davada mahkeme Macaristan ulusal vergi mevzuatının ilgili hükümleri ile Türkiye ile AB arasında

Gümrük Birliğini oluşturan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın dört, beş ve altıncı maddeleri arasında çelişme görmesinden dolayı bekletici sorun yapmış ve Avrupa Birliği Adalet Divanına konu hakkına yorum talebinde bulunmuştur.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, da Macaristan ulusal mevzuatına göre Türk firmasının ödemesi talep edilen verginin, Ortaklık Konseyi Kararına aykırı olup olmadığını incelemiştir. Ortaklık Konseyi Kararının birinci maddesi (madde 1), dördüncü maddesi (madde 4), 66. maddesi ve Avrupa Birliğinin işleyişine Dair Anlaşmanın 30'uncu maddesine göre bir inceleme yapmıştır. Buna göre Divan her ne ad altına olursa olsun, miktarı çok az dahi olsa ilgili mevzuat gereğince Avrupa Birliği İşleyişine Dair Anlaşmanın 28'inci ve 30'uncu maddeleri uyarınca bu uygulamayı eş etkili vergi olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra mahkeme bu tarz yükümlülüklerin haksız rekabet, suni dengesizlik yaratmasından dolayı malların serbestçe dolaşımı ilkesine aykırı olduğunu ve rekabeti bozucu etki yarattığına kanaat getirmiştir. Bunun yanı sıra transit geçiş izni olduğu halde transit geçiş için mali yükümlülük koyulmasını ve bunun malların fiyatına yansıtacağını haksız rekabete yol açacağından dolayı Birlik mevzuatına aykırı bulmuştur. 1/95 Ortaklık Konseyi, kararının dördüncü maddesinde (madde 4) yer alan yasak paralelinde eş etkili vergi olarak kabul etmiş ve hukuka aykırı bulmuştur (eur-lex.europa.eu/legal-content,2007).

Türk yurttaşlarının ve Türk teşebbüslerinin Avrupa'da yaşadıkları sorunlardan biri vize, diğeri ise ticari faaliyette bulunma sırasında tabi tutuldukları mali yükümlülüklerdir (Candan,2018). Oldukça uzun süren tam adaylık sürecimizden dolayı Avrupa Birliği'ne ilgi dağıldı ise de, Türkiye'nin dış ticaretindeki ilk sırayı Avrupa Birliği almaktadır (avrupa.info.tr, 2017). Sonuç olarak Avrupa Birliği ile ilişkilerimiz çok yakın bir şekilde devam etmektedir. Ancak bugüne kadar taşımacılık yapan Türk tırlarına uygulanan eş etkili mali yükümlülüğün yargıya taşınması, Birlik ile ticaret yapan firmalar için oldukça önemli bir ilgi alanıdır. Ülkemizin Gümrük Birliği üyesi olduğu ve Gümrük Birliği üyesi ülkelerin de uyması gereken kurallar olduğu ne yazık ki kendi iç kamuoyumuz tarafından unutulmaktadır.

6.AVRUPA BİRLİĞİNE TAŞIMACILIK YAPAN TÜRK FİRMALARININ SORUNLARI

Türkiye, dış ticaretinin en büyük kısmını Avrupa Birliği ile yapmaktadır. Türk taşımacılık şirketlerinin Avrupa Birliği'ne yük taşımaktadır. Avrupa Birliği, Türk taşımacılık şirketlerine eş etkili vergi uyguladığı gibi, kota ve zorunlu ulaşım modu dayatmaktadır (dergipark.gov.tr,2015). Birlik ile Türkiye ilişkilerini düzenleyen mevzuata (Ankara Anlaşması, Katma Protokol, 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı, Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları) bakıldığında, Birlik ülkelerini yükümlülüklerini ve Türk ticari şirketlerinin haklarını gözardı edilmektedir.

1/95 Ortaklık Konseyi Kararı üçüncü maddesi (madde 3) ile Türkiye, Gümrük Birliği alanına girmiştir. Ayrıca ülkemiz ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun imzaladığı Ankara Anlaşmasına göre 10'uncu maddede Gümrük Birliği mal alışverişinin tümünü kapsadığı gibi, üye devletler ve Türkiye karşılıklı eş etkili mali yükümlülükler ve miktar kısıtlamasının kaldırılması yani eş etkili her tür tedbirin kaldırılacağını taahhüt etmektedir.

Katma Protokoldeki 21'inci ve 22'inci maddeler ve Ortaklık Konseyi Kararı ikinci maddede miktar kısıtlamalarının kaldırılacağını taraflar taahhüt etmektedirler. Gümrük Birliği ve Türkiye miktar konusunda kota getirme konusunda "stand still" ilkesine uymayı taahhüt etmektedir. Yani şartların anlaşmalar öncesine göre kötüye gitmeyeceğini Katma Protokol 23'üncü ve 41'inci maddede düzenlenmiştir.

Transit kotaları Türk taşımacılık firmalarının yaşadığı bir sorun olup, yine mevcut mevzuat buna izin vermemektedir. Bu konu Ortaklık Konseyi Kararı beşinci, altıncı ve yedinci maddelerde düzenlemiştir. Ne yazık ki Avrupa Birliği Türk firmalarına transit kotaları uygulamaktadır.

Türk Taşımacılık firmaları Avrupa Birliği içinde zorunlu taşımacılık modu uygulamasına tabi tutulmaktadır (dergipark.gov.tr,2015). Oysa yine 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı yedinci madde "5. ve 6. maddelerin hükümleri, genel ahlak, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insanların, hayvanların veya bitkilerin sağlığının ve yaşamının korunması; sanat değeri veya tarihi ya da arkeolojik değer taşıyan ulusal

varlıkların veya sınai ya da ticari mülkiyetin korunması gerekçesiyle malların ithalinin, ihracının veya transit geçişinin yasaklanmasını veya kısıtlanmasını kapsamaz. Ancak bu yasaklar ve kısıtlar Taraflar arasındaki ticarete keyfi bir ayırım aracı veya örtülü bir kısıtlama oluşturamaz” hükmü düzenlenmiştir. Aynı şekilde Ankara Anlaşması 15’inci maddede “Topluluğu kuran Antlaşma’nın ulaştırma ile ilgili hükümlerinin ve bunların uygulanması dolayısıyla girilmiş olan tasarrufların Türkiye’ye teşmili şartları ve usulleri, Türkiye’nin coğrafya durumu göz önünde bulundurularak düzenlenir” hükmü ile coğrafi özelliğin gözetilmesi suretiyle uygun taşımacılık modu belirleneceği gerekmektedir.

Türkiye Trans Avrupa Ağına 2012 yılında dahil olmuştur. Henüz Birliğe tam aday olmamasına rağmen Gümrük Birliği içindedir. Ulaştırma ve ticari mal taşımacılığında eş etkili her tür kısıtlama yasaklansa da Birlik, Türkiye’ye uygulamaması gerekenleri uygulamaktadır. Bunun yanısıra transit geçiş GATT ve WTO anlaşmalarında da garanti kapsamındadır. O halde, Avrupa Birliği neden kendi kurallarına riayet etmemektedir?

Dünya Bankası Lojistik Performans endeksine göre, Türkiye 2016 yılında 33’üncü sırada iken 47’inci sıraya düşmüştür (worldbank.org.,2018). Endeksin kriterlerinden bazıları, “Rekabetçi fiyatlarla sevkiyat düzenlenmesindeki kolaylık“, “Sevkiyatların planlanan zamanda ya da beklenen teslim saatinde varış yerine ulaşmasındaki zamanlama “, “Lojistik hizmetlerde yetkinlik ve kalite” dir. Taşımacılık da lojistik uygulamalarından biridir. Türk şirketlerinin yaşadığı kota, mali yükümlülük, zorunlu mod, transit geçişte ayrımcı uygulamalar; hem haksız rekabete, hem ulaşımın gecikmesine, hem malın daha yüksek fiyata satılmasına sebep olmaktadır. Bütün bunlar da Birlik içi mevzuata aykırıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Avrupa Birliği’ne mal sevkiyatı yapan bir Türk lojistik şirketinin ayrımcılık yaratan, adil rekabeti etkileyen eş etkili vergilendirmeye tabi tutulması sonucu başlattığı hukuki süreç, Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Gümrük Birliği denince, akla bitmeyen tükenmeyen

yükümlülükler listesi, Avrupa Birliği de denince akla bitmeyen bir yol gelmektedir. Türk Kamuoyu, genel olarak Türkiye'nin yükümlülüklerine dikkat çekmekte, ancak Türkiye'nin haklarına, Birliğin yükümlülüklerine dikkat çekmemektedir. "Öğrenilmiş bir çaresizlik" halini alan tam adaylık sürecinde, hem Türk Kamuoyunu hem de Birlik ile ticari ilişkide bulunan Türk şirketlerini dinamize etmek için, İstanbul Lojistik davası kararı önemli bir başlangıçtır. Haksız yere uygulanan eş etkili her tür yaptırım Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalarda yasaktır. Ancak bunları bilmemek ya da bilip de hak aramamak sorunsalı tam adaylık sürecindeki Türkiye'nin konumunu da belirlemektedir. Bu davadan yola çıkılarak, iş dünyasının hem kendi içinde hem de üniversiteler ve ilgili bakanlıklarla işbirliği halinde başta mevzuat bilgisi olmak üzere, Gümrük Birliği üyesi olarak ve tam aday ülke olarak haklar ve Birlik üyesi ülkelerin yükümlülükleri konusunda farkındalık çalışmaları yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ATASEVEN,R.,TUANAHAN,H.(2015)" Road Transport Quotas as an Important Asymmetry of the Customs Union", Journal of Management, Marketing and Logistics –(JMML), ISSN: 2148-6670,86 , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/375021> (12.10.2018)

CANDAN,T., "Türkiye-AB Ortaklık Hukukunda Son Gelişmeler: ABAD'ın C-65/16 Sayılı "İstanbul Lojistik Ltd." Kararı Hakkında Bir Değerlendirme", DÜHFD, Cilt: 23, Sayı: 38, Yıl: 2018, s. 149-171.

CENGİZ,C.,KURTBAĞ,Ö.,"Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri", Akademik Yaklaşımlar Dergisi Journal of Academic Approaches Kış 2015 Cilt: 6 Sayı:2 Winter 2015 Volume: 6 Issue: 2,10,<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/269341> (12.10.2018)

<http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-65/16> (10.10.2018)

<http://www.und.org.tr/tr/19749/ab-adalet-divani-turk-tirlarindan-para-alinamaz> (12.10.2018)

<http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=2/62&language=en> (10.10.2018)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:61969CJ0002>
(10.10.2018)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa (10.10.2018)

<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (10.10.2018)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli:ECLI:EU:C:2007:33>
(10.10.2018)

<https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyenin-onemli-bir-ekonomik-ortagi-olarak-ab-47>
(10.10.2018)

<https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking> (10.10.2018)

Döviz Kurundaki Değişkenliğin Beklenen Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği (2006 – 2018)

Recep KÖK¹, Mustafa BİLİK², Ramazan EKİNCİ³

Özet

Dışa açık ekonomi kuralları altında 1980 sonrası yıllarda serbest piyasa ekonomisi deneyimine sahip olan Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğumuz dönemde; küresel konjoktüre bağlı olarak fiili enflasyondaki artışla karşı karşıya kalması daha ziyade döviz kurundaki geçişkenlik ile açıklanabilmektedir. Bu konuda teorik birikim referans alınarak literatür tartışması değerlendirilmekte; küresel ekonomiler bağlamında, gelişmekte olan ülke ekonomisi içinde Türkiye'nin yerini benzer ülkeler konumundan ayırılmakta ve Türkiye özelinde karşılaştırmalı analizler yapılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı döviz kurundaki değişkenliğin enflasyon üzerine olan geçişkenliğinin derecesini ölçmektir. Başka bir ifadeyle Türkiye ekonomisi örneklemeden hareketle döviz kuru-enflasyon geçişkenliğini test etmektedir. Burada 2008 – 2018 yılları arasındaki TÜİK ve TCMB veri tabanından yararlanılarak, kantil regresyon analizleri yardımıyla geçişkenlik parametreleri elde edilmektedir. Bu bağlamda tüketim ekonomisinin hızlandırdığı fiyat enflasyonunu açıklayan betimsel göstergeler ile çalışmada kullanılan modelinin tahmincileri arasındaki tutarlılık analiz edilmektedir. Özetle, Türkiye ekonomisi politika yapımalarına politika önermesi geliştirmek için erişilen bulgular yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler— Döviz Kuru Geçişkenliği, Enflasyon, Tüketim Ekonomisi.

JEL Sınıflama Kodları: D11, D12, C30

The Effect of Exchange Rate Volatility on Expected Inflation: Evidence From Turkey (2006-2008)

Abstract

The fact that the Turkish economy, with its free market experience since 1980, is facing an increase in inflation in the current period can be explained by the exchange rate pass-through. In this study, where previous studies are analyzed within the framework of theoretical knowledge, comparative analyses are made by separating the dynamics of the Turkish economy from the other emerging economies. The main purpose of this study is to measure the degree of pass-through of exchange rate volatility on the expected inflation. In other words, the study is testing the exchange rate pass through to inflation using Turkey's example. Using the TURKSTAT and CBRT database between 2008 and 2018, parameters are obtained with the help of quantil regresyon analysis. In this context, the consistency between the descriptive indicators explaining the price inflation accelerated by the consumption economy and the estimators of the model used in the study are analyzed. In summary, the findings are used to provide policy recommendations based on the results of the study.

Key words: Exchange Rate Pass Through, Inflation, Consumption economy.

Jel Classification: D11, D12, C30.

¹ Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü. recep.kok@deu.edu.tr

² Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü. mustafa.bilik@deu.edu.tr

³ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü. Ramazan.ekinci@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Uluslararası ticarete yapan firmalar için belirsizliğin ana kaynaklarından biri döviz kurlarındaki değişimlerdir. Dolayısıyla bu değişimlerin ülkenin rekabet gücünü etkileyeceği, arz ve talep koşullarında bozulmalar ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Endüstri düzeyinde ise, firmaların döviz kurundaki hareketlerden kendilerini izole edebilmeleri, döviz kuru geçiş oranının bir fonksiyonu olarak ele alınabilir. Bu nedenle, döviz kurundaki değişimlerin ve geçiş etkisinin derinlemesine anlaşılması, özellikle merkez bankaları için, fiyat istikrarının sağlanabilmesi açısından gerekli olan politikaların oluşturması yönünde büyük önem taşımaktadır.

Döviz kurlarındaki geçiş etkisi kavramı kısaca döviz kurunda meydana gelen yüzde 1 değişimin, yurtiçi genel fiyatlar düzeyi üzerinde yarattığı yüzde değişimi ifade etmektedir. Bu etki, iki aşamaya ayrılabilir: ilk aşamada döviz kurundaki değişimler ithalat fiyatlarında değişikliklere yol açarken, ikinci aşamada ithalat fiyatlarındaki değişiklikler ülkedeki tüketici ve toptan satış fiyatlarına yansıtılmaktadır.

Makroekonomik uyum açısından döviz kuru değişikliklerinin önemi, büyük ölçüde iç piyasa fiyatları ve aktarım hızı üzerindeki etkisi ile belirlenmektedir. Geçiş derecesi yüksek ise, döviz kuru hareketleri, dış ticarete konu olan malların nispi fiyatlarını değiştirecek ve böylece ticaret dengelerinde hızlı bir ayarlama sağlayacaktır. Genel olarak, merkez bankaları politika faizlerini düşürdüğü zaman, bu eylem genellikle o ülkenin para biriminin içsel devalüasyonuna yol açmakta, bu da söz konusu ülkenin rekabet gücünü artırırken ithalatı da pahalı hale getirmektedir. Bununla birlikte, döviz kuru kanalının etkin bir şekilde işlemesi için, örtük varsayım, ihracatçıların, mallarının veya hizmetlerinin yurtiçi fiyatını, ithalatçı ülkede fiyatın az ya da çok değişmeden kalmasını sağlayacak şekilde ayarlamasıdır. Daha genel olarak, ihracatçıları yurt içi fiyatlarını düzenleyerek döviz kuru hareketlerini ithalatçı ülkelerdeki fiyatlara tam olarak yansıtımayabilirler.

Çalışmanın sonraki bölümünde döviz kuru- fiyatlar genel düzeyi ile ilgili teorik çerçeveye yer verilmektedir. Üçüncü bölümde veri seti ve metodoloji sunulmakta, dördüncü bölümde ise uygulamalı bulgulara yer verilmektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Ekonomik küreselleşme, ulusal para birimleri, net sermaye akımları ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi ekonominin diğer unsurlarının oynaklığını arttırmıştır. Bu eğilimler, yerel fiyatların şoklara karşı savunmasız alabileceği ihtimalini ön plana çıkartmıştır. 1970'lerden bu yana, döviz kuru dalgalanmalarının enflasyonu hızlandırabileceği veya yavaşlatabileceği, ithal ikameci üretim yapısını etkileyeceği ve ihracatçılar için ticaret koşullarını değiştirebileceği açıklığa kavuşmuştur. "Döviz kuru geçişkenliği" kavramı, döviz kurunda gerçekleşen değişimin ticarete konu olan ve olmayan mallar üzerinden yurtiçi fiyat düzeyine etkisi olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, döviz kuru geçişkenliğinin etkisi döviz kurunda gerçekleşen %1 değişime karşılık fiyatlarda gerçekleşen yüzde değişim olarak ölçülebilir Goldberg ve Knetter (1997). Bu ölçüm bir anlamda döviz kuru geçişkenliğinin esnekliğini (derecesini) vermektedir. Dolayısıyla daha yüksek bir esneklik düzeyi ekonominin dışsal şoklara karşı daha duyarlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, enflasyon düzeyini kontrol altına alabilmek için döviz kuru geçişkenliğinin derecesinin bilinmesi son derece önemli bir husustur.

Döviz kuru- Fiyatlar genel düzeyi ilişkisinin teorik temelleri tek fiyat kanunu ve satın alam gücü paritesi yaklaşımlarında atılmaktadır. Tek fiyat kanunu, etkin bir piyasada, tüm özdeş malların ortak para biriminde sadece bir bedeli olması gerektiği ifade etmektedir. Fonksiyonel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

$$p_i = E p_i^* \quad (1)$$

Burada, p_i i malının X ülkesindeki fiyatını p_i^* i malının Y ülkesindeki fiyatını ve E ise döviz kurunu ifade etmektedir. İncelenen ülkelerde, birden fazla mal tüketime konu olmakta ve enflasyon düzeyi bu mallardan yola çıkarak oluşturulan mal sepeti kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu yönüyle yukarıdaki denklemi genelleştirmek mümkündür;

$$P_i = EP_i^* \quad (2)$$

Burada; P_i yurtiçi fiyatlar genel düzeyini, P_i^* ise yabancı ülke fiyatlar genel düzeyini ifade etmektedir. Bu yaklaşım “mutlak satın alma gücü” paritesi yaklaşımından hareketle ortaya çıkmaktadır. Fiyat ve döviz kuru seviyelerini göreceli olarak birbirine bağlayan ilişki ise, “nispi satın alma gücü paritesi” olarak bilinir.

$$\frac{S_t}{S_{t-1}} = \frac{P_t^*/P_{t-1}^*}{P_t/P_{t-1}} \quad (3)$$

Burada S_t spot döviz kurunu, P_t t anındaki fiyatlar genel seviyesini, P_t^* ise yabancı ülkedeki fiyatlar genel seviyesini ifade etmektedir. Buna göre diğer koşullar sabitken yurtiçi fiyatlarda meydana gelen değişmeye karşılık yerli paranın değerinin değişmesi gerekmektedir.

Günümüz koşullarında eksik rekabet piyasalarının varlığı, taşıma maliyetleri, ürün ve fiyat farklılaşmaları, dış ticarete uygulanan tarife ve kotalar, ithal girdi kullanımında ülkeler arası farklılıklar satın alma gücü paritesi yaklaşımının geçerliliğini sınırlamaktadır.

3. LİTERATÜR

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine döviz kuru geçişkenliği konusunda geniş bir literatür karşımıza çıkmaktadır. 1980 öncesinde yapılan araştırmalar genel olarak en küçük kareler yöntemine dayanmaktadır (Menon 1995).

Kim (1998), eşbütünleşme analizi ve vektör hata düzeltme yaklaşımını kullandığı çalışmasında döviz kuru geçişkenliğinin enflasyon üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular Granger nedensellik testi ile desteklenmektedir.

Kenny ve McGettigan (1998), eşbütünleşme yaklaşımını kullanarak İrlanda ekonomisinde döviz kuru geçişkenliği üzerine bir analiz ortaya koymaktadır. Çalışmada, kullanılan serilerin durağan olmadığını dikkate alarak elde edilen

bulgularda geçişkenlik etkisinin diğer çalışmalara göre daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Goldfajn ve Werlang (2000), 71 ülkeden oluşan örneklem kullanarak geçişkenliğin derecesini araştırmıştır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde geçişkenlik etkisi gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir.

Uygulamalı çalışmalarda genel olarak döviz kuru-enflasyon ilişkisinin asimetrik bulunması, satın alma gücü paritesi yaklaşımının varsayımlarının gevşetilmesini gerektirmiştir. Bundan dolayı Obstfeld ve Rogoff (2000), taşıma maliyetlerini modele dahil etmiştir. Sonraki dönemlerde eksik rekabet piyasaları çerçevesinde analizler yapılmıştır (Bergin ve Feenstra (2001), Bergin (2001), Corsetti ve Dedola (2001), Bachetta ve Wincoop (2002)).

Türkiye özelinde geçiş etkisini araştıran başlıca çalışmalar bu kısımda ele alınmaktadır. Arat (2003), döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisini, VAR analizini kullanarak tahmin etmiştir. Buna göre, şoklarının TÜFE'ye geçiş etkisini düşüktür.

Zengin (2000), Türkiye ekonomisindeki geçiş etkisini Vektör Otoregresif Model (VAR) yöntemini kullanarak araştırmıştır. Uzun dönemli bir eşbütünleşmenin varlığını saptayan Zengin, döviz kurlarından, ithalat fiyat endeksine bir etkinin olduğunu fakat bu etkinin ihracat fiyat endeksi için geçerli olmadığını saptamıştır.

Gül ve Ekinçi (2006) Türkiye'de 1984-2003 dönemi verilerini kullanarak döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektedir. Buna göre uzun dönemde bir ilişki mevcuttur ve geçiş etkisi söz konusu olmaktadır.

Gündoğdu (2013), VECM modelini kullanarak geçiş etkisini incelemektedir, döviz kurundaki dalgalanmaların TÜFE ve ÜFE üzerinde etkili olduğunu ancak, söz konusu etkinin incelenen dönem içinde azaldığı ve geçiş etkisinin yıllar içinde azaldığını ifade etmektedir.

4. DEĞİŞKENLERİN TANIMI VE YÖNTEM

4.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Döviz kuru oynaklığı ve enflasyon oranı arasındaki geçişkenliği inceleyen bu çalışma 2006M08 – 2018M09 dönemini dikkate alan aylık veri setinden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan enflasyon ve döviz kuru değişkenleri TÜİK ve TCMB veri tabanından elde edilmiştir. Tahmin sonuçlarının elde edilmesinde ise Kantil regresyon yaklaşımından faydalanılmıştır.

Literatürde döviz kuru oynaklığının elde edilmesine yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Genellikle üç farklı yaklaşım yardımıyla döviz kuru oynaklığı hesaplanmaktadır. Birinci yaklaşım logaritmik döviz kuru değişkeninin birinci farkının standart sapmasıyla hesaplanan döviz kuru oynaklığıdır (Dell'Ariccia, 1999). İkinci yaklaşım logaritmik döviz kurunun hareketli ortalamasının standart sapmasıyla elde edilen döviz kuru oynaklığıdır (Klassen, 2004). Üçüncüsü ise ARCH/GARCH yaklaşımından elde edilen oynaklık göstergesidir (Sauer ve Bohara, 2001; Clark vd.,2004; DeVita ve Abbott, 2004). Bu çalışmada literatürde en sık kullanılan GARCH yaklaşımı tercih edilmiştir.

4.2. Model

Çalışmada kullanılan, Koenker ve Bassett (1978) tarafından uygulamalı literatüre kazandırılan kantil regresyon yöntemi En Küçük Kareler (EKK) yöntemine alternatif olarak geliştirilmiştir. En küçük Kareler yöntemi bağımlı değişkeninin koşullu dağılımının ortalamasına dayanmaktadır. Literatürde en küçük kareler yöntemi gibi sadece koşullu dağılımın ortalamasına dayanan tahmin yönteminden elde edilen sonuçlar yetersiz kalmaktadır. Modele dahil edilen dışsal değişkenlerin bağımlı değişkenin dağılım parametresinin ortalaması dışındaki diğer kantil-aralıklarını etkilemesi öngörüldüğü için bu varsayımı dikkate almayan analizlerin sonuçları sapmalı bulunmaktadır (Koenker & Bassett Jr., 1982). OLS yönteminden farklı olarak kantil regresyon modelleri, açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkenin koşullu dağılımının her bir noktası üzerindeki etkilerini dikkate almakta; dolayısıyla

dağılımın asimetrik kuyruk özelliğini de analize dahil etmektedir (Abadie, Angrist, & Imbens, 2002).

Çalışmada kantil regresyon yönteminin tercih edilmesinin nedeni, döviz kurundaki değişimin enflasyonun koşullu dağılımının her bir noktası için tahminciler elde etmeye imkân vermesidir. Böylece farklı enflasyon kantilleri için döviz kuru geçişkenliğinin boyutu tespit edilebilmektedir.

Döviz kuru geçişkenliğine yönelik kantil regresyon modeli aşağıdaki notasyonlarla tanımlanmıştır:

$$ENF_t = x_t B_0 + u_{\theta t} \text{ ve } Kantil_{\theta}(ENF_t | x_t) = x_t B_{\theta} \quad (1)$$

Burada x_t dışsal değişkenler vektörünü, B_{θ} ise parametreler vektörünü göstermektedir. $Kantil_{\theta}(ENF | x)$ ise x veri iken ENF 'nin θ . (nuncu) koşullu kantilini ifade etmektedir. θ . Regresyon kantili $0 < \theta < 1$ aralığında ve aşağıdaki minimizasyon probleminin çözümüyle tanımlanabilir:

$$\min_{\beta \in R^k} \left\{ \sum_{t: ENF_t \geq x_t \beta} \theta |ENF_t - x_t \beta_{\theta}| + \sum_{t: ENF_t < x_t \beta} (1 - \theta) |ENF_t - x_t \beta_{\theta}| \right\} \quad (2)$$

Eşitlik 2 daha sade bir şekilde aşağıdaki gibi yeniden yazılabilir:

$$\min_{\beta \in R^k} \sum_t \rho_{\theta}(ENF_t - x_t \beta_{\theta}) \quad (3)$$

Burada $\rho_{\theta}(\varepsilon)$ hata teriminin pozitif olması ($\varepsilon \geq 0$) koşuluyla hata terimine $\rho_{\theta}(\varepsilon) = \theta \varepsilon$; negatif olması ($\varepsilon < 0$) durumunda ise $\rho_{\theta}(\varepsilon) = (\theta - 1) \varepsilon$ ağırlıklarını veren bir kontrol göstergesidir (Martins & Pereira, 2004).

Eşitlik 3'te yer alan enflasyon – döviz kuru geçişkenliğine yönelik minimizasyon problemi doğrusal programlama metotlarıyla çözülebilir. Modele ait standart hatalar ise bootstrap yöntemiyle elde edilmektedir.

5. UYGULAMA

Tablo 1’de enflasyon – döviz kuru geçişkenliğine yönelik kantil regresyon tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda farklı kantillere ait döviz kuru oynaklığı değişkeninin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre döviz kuru oynaklığındaki değişiminden yurtiçi enflasyon oranlarına doğru bir geçişkenliğin olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu geçişkenlik pozitif ve enflasyon oranları üzerinde yukarı yönlü bir baskı yaratmaktadır. Ancak 0.8’inci kantiller arasında döviz kuru oynaklığının enflasyon oranı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ENFLASYON	q20	q40	q50	q60	q80
KR_OYN	0.289*** (0.099)	0.543*** (0.121)	0.513*** (0.126)	0.471*** (0.119)	0.950 (1.019)
SABİT	0.002*** (0.0006)	0.005*** (0.0006)	0.006*** (0.0005)	0.007*** (0.005)	0.009*** (0.001)
GÖZLEM	146	146	146	146	146

Parantez içindeki değerler standart sapmaları göstermektedir.

*** p<0.01, ** p<0.05, *p<0.1

Tablo 1: Enflasyon ve Döviz Kuru Oynaklığı

Tablo 2’de farklı kantiller arasındaki katsayıların eşitliğini gösteren Wald testi sonuçları yer almaktadır. Tüm kantilleri dikkate alan Wald testi olasılık değerine göre boş hipotez reddedilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Buna göre farklı kantiller arasındaki eğim katsayıları birbirinden farklıdır. Öte yandan kantil grupları arasındaki değişime ait sonuçlar incelendiğinde 0.2 ve 0.4’üncü kantil değerleri

arasındaki eğim katsayısı değerlerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Diğer kantil değerleri arasında ise anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 2: Enflasyon ve Döviz Kuru Oynaklığı Kantiller Arası Eğimlerin Eşitliği Testi

Kantiller	Kısıt Değeri	Olasılık Değeri
0.2 – 0.4	-0.254	0.010
0.4 – 0.5	0.030	0.685
0.5 – 0.6	0.041	0.580
0.6 – 0.8	-0.479	0.614
Wald Testi	Ki-Kare İstatistiği	Olasılık Değeri
Tüm Kantiller	8.230	0.016

6. SONUÇ

Bu çalışmada 2006M08 – 2018M09 dönemine ait veri seti kullanılarak döviz kuru oynaklığının enflasyon üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Enflasyon, tüketici fiyatları endeksindeki yüzde değişimi göstermektedir. Döviz kuru oynaklığının elde edilmesinde ise GARCH yöntemi kullanılmıştır. Modelde geçişkenlik parametrelerinin tahmininde koşullu dağılımın her bir noktasındaki etkiyi dikkate alan kantil regresyon yönteminden yararlanılmıştır. Böylece döviz kuru oynaklığının enflasyon üzerindeki asimetric etkisi dikkate alınmaktadır. Kuyruk etkilerinin dikkate alındığı bu yaklaşım sayesinde döviz kurundan enflasyona doğru gerçekleşen asimetric geçişkenlik etkisi analiz edilebilmektedir.

Döviz kuru oynaklığı ile enflasyon arasındaki ilişki esas itibariyle beklentiler üzerinden ele alınmaktadır. Kurlardaki oynaklık tüketime konu olan mal

fiyatlarındaki artışın yarattığı uyarıcı etkisinin bir sonucu olarak enflasyon üzerinde artış beklentisi yaratmaktadır. Elde edilen tahminlerden anlaşıldığı gibi birinci (q20) ve ikinci(q40) regresyon dilimlerinde döviz kuru oynaklığının enflasyona geçişliliği sırasıyla 0,28 ve 0,54 iken üçüncü (q50) ve dördüncü(q60) dilimlerde sırasıyla 0,51 ve 0,47 düzeyindedir.

Elde edilen geçişkenlik parametrelerini Türkiye örneğinde tüketim sepetinde yer alan mal grupları itibarıyla ayrıştırarak olursak, özellikle ticarete konu olmayan mal/hizmet gruplarında döviz kuru oynaklığının enflasyona geçişkenliğinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Örneğin tüketici harcamaları içerisinde “Gıda ve Alkolsüz İçecekler” mal grubunun payının yaklaşık olarak %25 olduğunu dikkate alırsak döviz kurundaki oynaklığın gıda malları üzerinden enflasyona geçişliliği yaklaşık olarak %7 (0.25×0.289) düzeyindedir. Aynı yaklaşımla ticarete konu olmayan mal grupları üzerinden, “Konut ve Kira” grubunun tüketim harcamaları içindeki payının yaklaşık %30 olduğu dikkate alınırsa enflasyona geçişlilik %9 düzeyindedir. Üçüncü kantile (q50) göre değerlendirme yapacak olursak, konut harcamaları üzerinden geçişkenlik %15’e yükselmektedir. Yani döviz kurundaki oynaklığın enflasyon üzerindeki etkisi hem mal grupları hem de dönemler itibarıyla farklılaştırmaktadır.

Yukarıdaki bulgulara göre yüksek faiz politikası uygulayarak gelecekteki enflasyonun kontrol altına alınması etkili olabilir. Bu açıdan analitik bulgulara yönelik değerlendirme sürdürüldüğünde, ticarete konu olan ve olmayan mal grupları arasındaki ikame esnekliğinin azalması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu sonuç, para politikasının etkisizliğini ortaya koyan önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda para politikalarında işlem düzeyi/miktarı üzerinden yapılan uygulamaların daha etkili olacağı hususu dikkate alındığında, BDDK’nın swap işlemlerine yönelik kısıtlama yerinde olmakla birlikte sıkı maliye politikasının daha etkin olacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak enflasyonun uzun vadeli bir olgu olduğu dikkate alınacak olursa, ticarete konu olmayan mal grupları özelinde fiyat kontrolleri gibi kısa vadeli

politikaların yerini, üretim yapısını değiştirecek stratejik tercih yapma ve yeni ürün desenleri üzerinden ekonomide rekabet gücü kazandırmaya yönelik politikalara bırakması döviz kuru oynaklığının enflasyona geçişkenliğini azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Abadie, A., J. Angrist, and G. Imbens. (2002). Instrumental variables estimates of the effect of subsidized training on the quantiles of trainee earnings. *Econometrica* 70: 91–117.

Bacchetta, Philippe ve Eric van Wincoop. (2005) "A Theory Of The Currency Denomination Of International Trade," *Journal of International Economics*, 67 (2,Dec), 295-319.

Bergin, Paul R., ve Robert C. Feenstra (2000), "Staggered Price Setting, Translog Preferences, and Endogenous Persistence," *Journal of Monetary Economics*, 45 657–680.

Clark, P., Tamirisa, T., We, S., (2004). New look at exchange rate volatility and trade flows. IMF Occasional Paper No. 235. IMF, Washington, DC.

Dell'Ariccia, G., (1999). Exchange rate fluctuations and trade flows: evidence from the European Union. IMF Staff. Pap. 46 (3), 315–334.

DeVita, G., Abbott, A., (2004). The impact of exchange rate volatility on UK exports to EU countries. *Scott. J. Polit. Econ.* 51 (1).

Giancarlo Corsetti & Luca Dedola & Sylvain Leduc, (2007). "Optimal Monetary Policy and the Sources of Local-Currency Price Stability," NBER Working Papers 13544, National Bureau of Economic Research, Inc.

Goldberg, P., ve M. Knetter. (1997). "Goods Prices ve Exchange Rates: What Have We Learned?" *Journal of Economic Literature* 35: 1243– 72.

GOLDFAJN, Ilan; WERLANG, Sergio R.C (2000). The pass-through from depreciation to inflation: a panel study. Banco Central do Brasil Working Paper Series n. 5, Brasília.

GÜL, E. ve EKİNCİ, A. (2006), Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 91-105.

Gündoğdu, M.K. (2014). Döviz kurunun fiyatlara geçiş etkisi: Türkiye çalışması, Retrieved June 14 from the World Wide, http://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_03_2013.pdf, 20.11.2014
<http://www.egeyazgan.com/uploads/akatyazgan2012-kurihracat-final.pdf>.

KI-HO Kim (1998), “US inflation ve the dollar exchange rate: a vector error correction model”, Applied Economics, 30:5, 613-619, DOI: 10.1080/000368498325606.

Kenny Geoff ve Donal McGettigan (2006) “Exchange Rate Pass-Through and Irish Import Prices| Economic Analysis”, Research ve Publications Department, Central Bank of Ireland, Technical Paper 6/RT/96, P.O. Box 559, Dublin 2.

Klassen, F., (2004). “Why is it so difficult to find an effect of exchange rate risk on trade?” J. Int. Money Financ. 23, 817–839.

Koenker, R., & Bassett Jr., G. (1982). “Robust Tests for Heteroscedasticity Based on Regression Quantiles”. *Econometrica*, 50(1), 43–61. <http://doi.org/10.2307/1912528>

Koenker, R., & Hallock, K. F. (2001). “Quantile Regression”. *The Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 143–156. <http://doi.org/10.1111/j.1541-0420.2011.01667>.

Martins, P.S. & Pereira, P.T. (2004). “Does education reduce wage inequality? Quantile regression evidence from 16 countries”, Labour Economics, 11(3), 355-371. doi: 10.1016/j.labeco.2003.05.003.

Menon, J. (1995). "Exchange rate pass-through", *Journal of Economic Surveys*, vol. 9, no.2, pp. 197-231.

Obstfeld M. ve Rogoff K. (2000), "The Six Major Puzzles in International Macroeconomics: Is There a Common Cause?," *NBER Macroeconomics Annual* 15: 339-390.

Sauer, C., Bohara, A.K., (2001). "Exchange rate volatility and exports: regional differences between developing and industrialized countries". *Rev. Int. Econ.* 9 (1), 133–152.

Zengin, A. (2000). "Reel döviz kuru hareketleri ve dış ticaret fiyatları (Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bulgular)", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.

Teknolojik Yönlendirme Sistemi Ve İletişimde Dijital Dönüşüm

Emre KARAGÖZ¹, Vahap TECİM²

Özet

Üniversiteler önlisans, lisans ve lisansüstü eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini sürdüren büyüklüklerine bağlı olarak yüzlerce akademik ve idari personel ile binlerce öğrencinin birçok farklı birimde bir araya geldiği kurumlardır. Üniversite kampüsleri fiziksel olarak çok basit yapıda olabildiği gibi oldukça karmaşık yapıda da olabilmektedirler. Bu durum kampüs içerisindeki bir akademik yada idari birimi veya bu birimlerde yer alan bir personeli bulmanın zorluğunu arttırmaktadır.

Bu çalışma, fiziksel bir üniversite kampüsünde kullanılmak üzere geliştirilmiş teknolojik bir sistem modelinin ve bu modelde kullanılan farklı modüllerin kullanımı üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu modelin tasarımında, sistem geliştirme yaşam döngüsü metodolojisi kullanılarak, geliştirilen sistemin etkin ve verimli şekilde kullanıcıya hizmet etmesi sağlanmıştır. Amaç kampüsün farklı noktalarına konulan kiosk tabanlı bilgisayar, tablet ve iBeacon denilen yeni nesil sinyal gönderici cihazlar ile etkin bir yönlendirmenin yanında sağlıklı bir iletişim aracı olarak da sistemin kullanılmasıdır.

Anahtar Kelimeler— Mobil Teknolojiler, iBeacon, İletişim Teknolojileri, Endüstri 4.0

JEL Sınıflama Kodları: C800, O32

Digital Transformation In Technological Direction System And Communication

Abstract

Universities are institutions where hundreds of academic and administrative staff and thousands of students come together in many different units depending on their degree, undergraduate and graduate education and research activities. University campuses can be very simple or very complex structure. This situation increases the difficulty of finding an academic or administrative unit within the campus or a staff member in these units.

This study is based on the use of a technological system model developed for use on any physical university campus and the different modules used in this model. System development lifecycle methodology was used for designing of the system and it provided that the system serves to user efficiently and effectively. Main object of this study is beside effective direction method, provides that the system uses as a healthy communication tool via kiosk based computers, tablets and iBeacons, which located in different areas of the campus.

Keywords— Mobile Technologies, iBeacon, Communication Technologies, Industry 4.0

JEL Classification Codes: C800, O32

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye, emre.karagoz@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, vahap.tecim@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0 farklı modern otomasyon sistemlerini, veri alış-verişini ve özellikle üretim kademelerinde kullanılan teknolojileri içeren terminoloji olarak ifade edilmektedir. Nesnelerin interneti ve siber-fiziksel sistemleri temel yapıya oturtan bu dönüşümde anahtar durumda olan internet hizmetleridir. Endüstri 4.0 felsefesi, her konuda gerekli olan verilerin toplanması ve bunların uygun algoritmalarla analiz edilmesi sonucunda üretimde ve hizmette verimliliği ve buna bağlı olarak da kaliteyi arttırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla da yeni sisteme uygun üretim ve iş modelleri ortaya çıkmaktadır, çünkü teknoloji ile bu faaliyetler daha sağlıklı yapılmaktadır.

Her ne kadar Endüstri 4.0 üretim sürecinde insan gücünü en aza indirip teknoloji kullanımını ön plana çıkarmak amacını taşısa da, bu anlayış yaşamın her alanında uygulanmaya çalışılmaktadır. İnsan hatalarını en aza indirecek, mümkünse ortadan kaldıracak, internet vasıtasıyla farklı platformlarda yer alan verilerin anlık aktarımını, analizini ve raporlamasını sağlayacak çalışmaların yapılması Endüstri 4.0 felsefesinin uzantıları olarak ortaya çıkmaktadır.

Veri elde etmeye, bunları analiz edip yetkililere raporlama yapmayı amaç edinen sosyal tabanlı birçok çalışmanın artık insan eli ile yapılmasının mümkün olmadığı, olsa dahi anlık verilerin elde edilmesi ve bunun sürekli olarak analiz edilip raporlanmasının imkansız olduğu günümüzde kabul görmüş gerçeklerdir. Sosyal bilimlerin doğası gereği genelde emek yoğun çalışmaları bünyesinde barındırmaktadır. Gözlem, analiz, modelleme ve raporlama gibi bir süreç sonucunda amaca bağlı çalışmaların sonuçlandırılması mümkün olmaktadır. Ancak belirtilen sürecin her aşamasında insan kaynaklı hata yapma olasılığı çok yüksektir. Bu nedenle insan hatalarını en aza indirip, mümkün olduğunca otomatik bir şekilde veriyi belirlenen yerden okuyarak/alarak işlemlere başlaması ve sonraki süreçlerde de teknolojinin sağladığı olanaklardan yararlanılarak işlemlerin sürekli ve doğru bir şekilde yapılarak kullanıcıların hizmetine sunulması Endüstri 4.0 felsefesinin ruhunu gerçekleştirmek anlamındadır.

Karmaşık fiziksel mekanların bulunduğu kampüs gibi alanlarda birim/kişi bulma gibi işlemlerde klasik yönlendirme levhalarının sağlıklı, etkin, güncel bir yapıda amaca hizmet etmedikleri bilinmektedir. İşte bu nedenledir ki, bu çalışma teknolojinin getirdiği yeni imkanları kullanarak fiziksel alanlarda istenen kişi veya birimin en hızlı şekilde bulunmasının yanında kişileri doğru yönlendirme ile birçok bakımdan hızlı sonuca ulaştırmasını da mümkün kılacaktır.

Bu çalışmanın temelini teşkil eden teknolojik yapılarda, kullanıcı, aradığı eğitmenin o anda hangi derslikte ders verdiği, bu dersin hangi zaman aralıklarında olduğu ve bu dersliğe gidiş rotası gibi bilgileri kolaylıkla öğrenebilmektedir. Bu tip bir sistem modeli, özellikle kampüs içerisinde gerçekleştirilen büyük çaplı organizasyonların konumunu kolaylıkla tarif etmek için kullanılabilir. Bir öğrenci ya da herhangi bir kullanıcı bu tip bir sisteme organizasyonun konumunu sorduğunda, sistem sesli olarak cevap verebilmekte ve ayrıca organizasyonun yerini belirten küçük bir basılı materyali de kullanıcıya sunabilmektedir. Özellikle bilgisayar ve internet teknolojilerinin daha ulaşılabilir fiyatlara ulaşmasına paralel olarak, bu tip sistemleri kullanarak geliştirilen sistemlerin sayısında da artış olmuştur.

Literatür incelendiğinde farklı yapıda yönlendirme sistemlerinin olduğu görülmektedir. Shi (2013) Almanya Stuttgart bulunan Stadtmitte Üniversitesi içinde kullanılmak üzere Android tabanlı bir mobil uygulama geliştirmiştir. Bu mobil uygulama özellikle yeni gelen öğrenciler için kampüs içerisinde Google Maps yardımıyla konum bulma ve rotalama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Denis ve diğerleri (2006) RTLS (Real Time Location System) teknolojisinin kablosuz ağlar (WiFi) yolu ile nasıl geliştirilebileceği üzerinde çalışmışlardır (Denis ve diğerleri, 2006). Lautenschläger (2012) lisans bitirme tezi olarak AR (Augmented Reality) yani Arttırılmış Gerçeklik teknolojisini baz alan bir mobil uygulama geliştirmiştir (Lautenschläger, 2012).

Bu çalışma kapsamında oluşturulan sistem uygulamasının temel araçlarını Bluetooth iletişim teknolojisine dayanan iBeaconlar ve web-tabanlı sistem metodolojileri oluşturmaktadır. Belirlenmiş problem, kampüs içerisindeki teknolojik

iletişim sistemine gereksinim duyulmasıdır. Bu çalışma, teknoloji tabanlı bir iletişim ve yönlendirme sisteminin, kampüste ihtiyaç duyulan eksikliği gidereceği hipotezine dayanmaktadır. Bir sonraki bölümde, geliştirilmiş olan sistem uygulanmasında kullanılan Bluetooth, iBeacon gibi birtakım teknolojiler hakkında özet bilgiler verilmektedir.

2. KULLANILAN TEKNOLOJİLER

Bluetooth ve Bluetooth Low Energy

Yeni iletişim teknolojilerinden biri olan Bluetooth, mobil cihazların özellikle de mobil telefonların gelişmesi ile ortaya çıkmış bir teknolojidir. Ericson firması tarafından 1994 yılında oluşturulmuş ve günümüze kadar farklı versiyonları geliştirilmiştir. Temel olarak Bluetooth, farklı cihazlar arasındaki iletişimi ve veri transferlerini kablosuz olarak gerçekleştirmektedir.

Bluetooth Low Energy (BLE), 2010 yılındaki Bluetooth 4.0 çekirdek tanımlaması içerisinde yer almaktadır. Diğer Bluetooth versiyonları ile Bluetooth Low Energy arasındaki en büyük fark, çok az enerji harcaması ve hızı denilebilmektedir. Bu teknoloji mobil telefonlar yada tabletler için daha fazla batarya ömrü kazandırmıştır (Gentili ve diğerleri, 2016). Bluetooth Low Energy avantajlarından bazıları aşağıda belirtilmektedir.

- Endüstri Standardında wireless protokolüne sahiptir
- Ultra az derecede güç tüketimi sağlamaktadır
- Standartlaştırılmış uygulama geliştirme mimarisi, geliştirme ve uygulama zamanı ve maliyetini kolaylaştırmaktadır
- 128 bit AES veri şifrelemesi ile hükümet düzeyinde güvenlik sağlanmasına izin vermektedir (Bluetooth.com, 2017).

Aşağıdaki tabloda, klasik Bluetooth ve Bluetooth low energy arasındaki bazı farkları göstermektedir.

Klasik Bluetooth Teknolojisi		Bluetooth Low Energy Teknolojisi
Veri Taşıma Kapasitesi	2 Mbps	~100 kbps
Dayanıklılık	Güçlü	Güçlü

Aralık	1000 m ye kadar	250m ye kadar
Lokal Sistem Yoğunluğu	Güçlü	Güçlü
Büyük Ölçekte Ağ	Zayıf	İyi
Az Gecikme	Güçlü	Güçlü
Bağlantı Kurma Hızı	Zayıf	Güçlü
Güç Tüketimi	İyi	Çok Güçlü
Maliyet	İyi	Güçlü

Kaynak: Medicalectronicsdesign.com, 2017

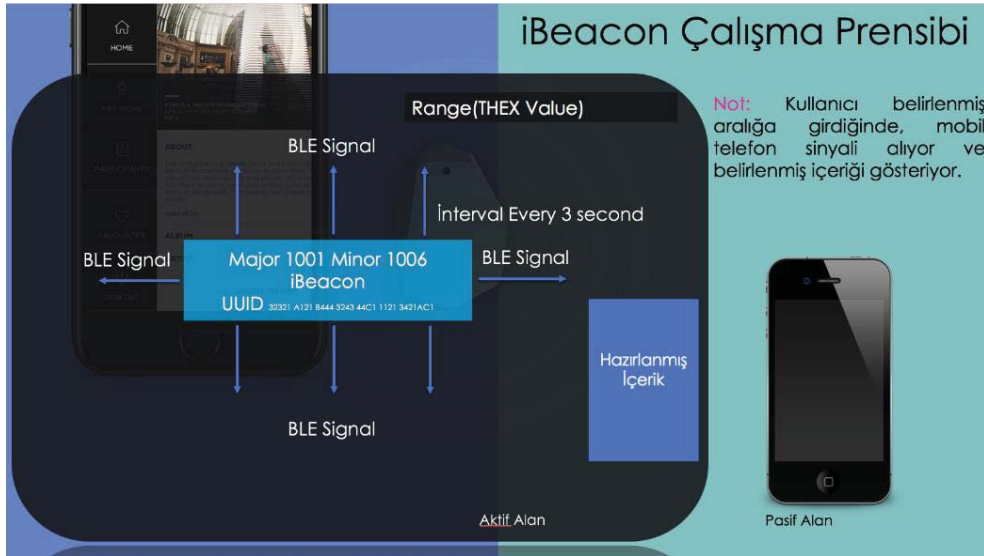
iBeacon

iBeacon, Apple tarafından geliştirilmiş bir teknolojidir ve ilk olarak 2013 yılındaki Apple Worldwide Developers Konferansı'nda tanıtılmıştır. iBeacon, yakındaki akıllı telefonlara ve tablet gibi mobil cihazlara radyo sinyalleri yayınlayan, küçük kablosuz bir cihazdır çalışma prensibi, mobil cihazlardaki uygulamaları, BLE (Bluetooth Low Energy) sinyalleri ile tetiklemek üzerinedir. Özellikle kapalı alışveriş merkezlerinde müşterilerin cep telefonlarına ürün reklamlarını göndermek için kullanılmaktadır. Mağaza reklamcılığı, takip, okul ve eğitim, otomasyon,, kapalı mekan uygulamaları, müze uygulamaları iBeaconların sıklıkla kullanıldığı alanlar olarak belirtilebilmektedir.

Bazı özel ticaret alanlarında mağaza - müşteri davranışlarındaki yol izlemeyle ilgili olan bilgi, müşteri ilişkileri yönetimini geliştirmede yarar sağlamaktadır (Oosterlink ve diğerleri, 2017). Apple, iBeacon teknolojisini tanıttıktan sonra birçok firma kendi Beaconlarını üretmeye başlamıştır. Estimote, Bluecats, Bluesense, Gelo, Glimworm, Kontakt gibi firmalar pazardaki önemli Beacon üreticileri olarak bilinmektedir (nodesagency, 2017).

Beacon çalışma süreci şu şekilde ilerlemektedir. Öncelikle, bir Beacon herhangi bir konuma yerleştirilmekte ve belirli aralıklarla BLE sinyallerini dışarıdaki alıcılara göndermektedir. Bu sinyal gönderme aralıkları kullanıcı tarafından belirlenmektedir. Kullanıcı tarafından belirlenen bu değer, Beaconın bir parametresi olan interval değeridir. Eğer kullanıcı interval değerini 5sn olarak ayarlamışsa, Beacon her beş saniyede bir BLE sinyallerini gönderecektir. Sinyallerin ulaşabileceği en uzak nokta

yani sinyal etki aralığı, THEX değeri ile belirlenmektedir. Örneğin, bu değer küçük bir değer olarak atanmışsa, sinyaller sadece 1m uzağa kadar etki göstermektedir. Diğer durumda ise 100 m gibi büyük sinyal aralıklarına ulaşılabilir. Örneğin, THEX değerinin 50 m ve interval değerinin de 5sn olacak şekilde ayarlandığı varsayımı altında 50 metre içerisine, cep telefonu içerisinde bir Beacon uygulaması olan herhangi bir kişi girdiğinde, BLE sinyalleri cep telefonu tarafından alınmakta ve alınan bu sinyal, gönderilen Beacon'ın UUID, major ve minor değerlerini telefona bildirmektedir. Cep telefonundaki uygulama içerisinde bu değerler ile eşleşen event (olay) tetiklenmiş olmakta ve bu sayede işlem gerçekleşmektedir. Özellikle kapalı olan mekanlarda konum bulma işlemlerinin GPS ile sağlanamadığı durumlarda, Beaconları kullanmak iyi bir seçenek olarak değerlendirilebilmektedir.

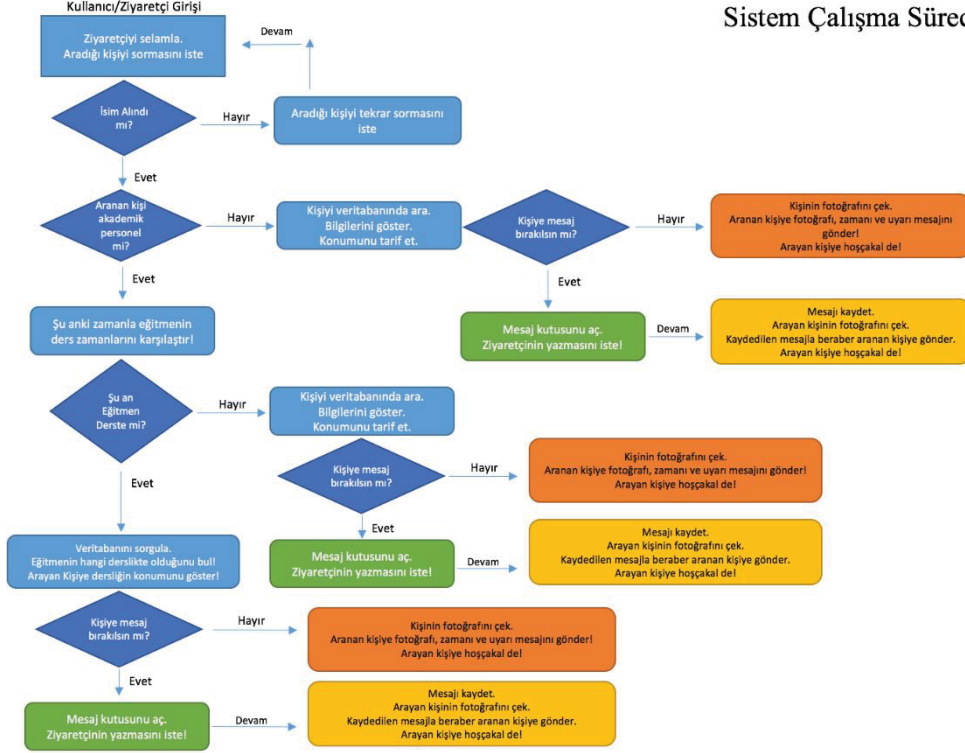
Kaynak: Yazarlar, 2018

Yukarıdaki şekilde, örnek bir Beacon ve tüm parametrelerini göstermektedir. Siyah alan sinyallerin aktif olduğu alanı göstermektedir. Pasif alanda olan bir kullanıcı, siyah alana yani aktif alana girdiğinde, cep telefonu aktif olan sinyalleri alarak önceden belirlenmiş olan içerikleri kullanıcıya göstermektedir. Bu içeriklerin programlanmasında temel olarak 2 dil kullanılmaktadır. Bunlardan biri JAVA, diğeri ObjectiveC dilidir.

3. SİSTEM TASARIMI

Sistemin tasarımı esnasında, sistem geliştirme yaşam döngüsü adımlarından yararlanılmıştır. Öncelikle planlama aşamasında sistemin hangi amaçla kullanılacağı, sistemi kimin kullanacağı ve sistemin hangi araçlar ile geliştirileceği gibi konular üzerine düşünülmüştür. Düşünülen sistemin kullanılmak istenilen metotlar ile geliştirilip geliştirilemeyeceği bu aşamada belirlenmiştir. Analiz aşamasına gelindiğinde, sistemin kullanıcıları, sistemin neler yapacağı ve sistemin nerede ve ne zaman kullanılacağı gibi sorulara cevap aranmıştır. Tasarım aşamasında, sistem ve sistem özellikleri şekillendirilmeye başlanmıştır. Bu aşamada gerekli olan teknolojik altyapının kurulumuna başlanmıştır. Sistemin başarılı bir merkezden yönetilebilir olması için Linux tabanlı 64 Bitlik bir sunucu belirlenmiştir. Bu sunucu üzerinden gerekli olan tüm işlemler hızlı ve kesintisiz bir şekilde yürütülmektedir. Sistem programlama dilleri olarak PHP ve Javascript dilleri seçilmiştir. Bu diller, özellikle Linux tabanlı sistemlerde ve hemen hemen tüm web sistemlerinde kolaylıkla çalışabilmektedir. Veritabanı olarak bu programlama dilleri ve sunucu işletim sistemi ile olan uyumundan dolayı MySQL seçilmiştir. Sistemin veritabanı yapısı yine bu aşamada belirlenmiştir. Kullanılacak olan iBeacon cihazlarını programlamak için JAVA dili kullanılmış ve Android Studio platformu üzerinden sistem mobil uygulamasının geliştirilmesi düşünülmüştür. Geliştirme aşamasında tasarlanmış olan yöntem ve araçların kullanıma hazır hale gelmesi sağlanmıştır. İletişim araçları olarak Beaconların, geliştirilen sistem yazılımının, yazılımın çalışacağı sunucunun, mobil uygulamanın, akıllı monitörlerin ve fiziksel platformların yapıları bu seviyede tamamlanmıştır. Uygulama aşamasına gelindiğinde, sistem tam anlamıyla kullanıma geçirilmiştir. Bina içerisindeki mevcut konumlara Beaconlar yerleştirilmiş ve bina girişine konulan dijital platform sayesinde misafirlere, sistem üzerinden çeşitli bilgilere ulaşma şansı verilmiştir. Aşağıdaki şekil sistemin işleyiş sürecini göstermektedir.

Sistem Çalışma Süreci

Kaynak: Yazarlar, 2018

Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra ziyaretçi aradığı kişinin konumuna yaklaştığında odalara yerleştirilmiş Beaconların göndermiş olduğu sinyaller ziyaretçinin cep telefonuna ulaşarak aradığı kişi ile ilgili birtakım bilgileri göstermektedir. Böylece herhangi bir fiziksel tabelaya yada isimliğe gerek kalmadan aranan kişi bulunmuş olacaktır. Ayrıca aranan kişinin yerinde olmamasına bağlı olarak ziyaretçi kendi cep telefonundan da aranan kişiye mesaj bırakabilmektedir.

4. UYGULAMA

Geliştirilen uygulamanın amacı, kampüsün farklı noktalarına konulan kiosk tabanlı bilgisayar veya tabletler ile etkin bir yönlendirmenin yanında sağlıklı bir iletişim aracı olarak da sistemin kullanılmasıdır. Çalışmada, web programlama dilleri olarak HTML5, PHP, Javascript ve CSS, mobil uygulama için JAVA dili ve Android Studio platformu, veritabanı olarakda MySQL kullanılmıştır. Henüz yeni bir teknoloji sayılan Beacon teknolojisi, sistem içerisine entegre edilmiş ve mobil cihazlarda kullanıma hazır hale getirilmiştir. Sadece kampüste var olan kiosklarla

değil geliştirilen mobil uygulama ile de kişilerin buldukları konumdan gidecekleri alanlara yönlendirilmesi yapılabilmekte ve iletişim sağlanabilmektedir. Özellikle bina gibi kapalı mekanlarda GPS kullanımının sınırlı olması nedeniyle Beacon teknolojisinden yararlanılmıştır.

Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yönetim Bilişim Sistemleri Bölüm binasında denenmiştir. 2 katlı binada farklı konumlarda olan akademik ve idari görevde 17 kişi bulunmaktadır. Binaya ziyaretçi olarak gelen herhangi biri aradığı kişiyi sesli yada yazılı olarak bina girişindeki kiosk makinesine sorarak bu kişinin ilgili olduğu konular, verdiği dersler, aranan kişinin fotoğrafı, kişinin bulunduğu lokasyon gibi birtakım bilgilere ulaşabilmektedir. Aşağıdaki şekil, 3 aşamadan oluşan kişi yada konum arama sürecini göstermektedir.

Kaynak: Yazarlar, 2018

Aranan kişi eğer akademik bir personel ise ve herhangi bir kişi tarafından arandığı sırada farklı bir konumda ders veriyorsa, sistem arayan kişiye bildirmektedir.

KİŞİ ARAMA BİLGİ SİSTEMİ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLMEKTEDİR. | 2018

MERHABA,

PROFESÖR VAHAP TECİM ŞU ANDA AMFİ 3 DE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ DERSİNİ ANLATMAKTA. DERSİ SAAT: 2130:00 DA BİTECEKTİR.

KİŞİSEL BİLGİLER

KİŞİ:	VAHAP TECİM
BÖLÜM:	YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ
VERDİĞİ DERSLER:	KARAR DESTEK SİSTEMLERİ, YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ, TEMEL BİLGİ TEKNOLOJİLERİ, SİSTEM ANALİZİ,

KİŞİ ARAMA BİLGİ SİSTEMİ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLMEKTEDİR. | 2018

MERHABA,

PROFESÖR KAAN YARALIOĞLU ŞU ANDA KIRMIZI DERSLİK DE KARAR VERME TEKNİKLERİ DERSİNİ ANLATMAKTA. DERSİ SAAT: 2030:00 DA BİTECEKTİR.

KİŞİSEL BİLGİLER

KİŞİ:	KAAN YARALIOĞLU
BÖLÜM:	YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ
VERDİĞİ DERSLER:	KARAR VERME TEKNİKLERİ, YÖN EYLEM ARAŞTIRMASI, ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Kaynak: Yazarlar, 2018

Ziyaretçi/Kullanıcı, bir kişiyi aradığında sistem, arayan kişinin fotoğrafını çekmekte ve aranan kişinin sistemde tanımlanmış olan e-mail adresine bu kişinin resmini ve kendisini aradığı zamanı göndermektedir. Bu sayede aranan kişide, sistem tarafından bilgilendirilmiş olmaktadır. Bina içerisinde bulunan akademik ve idari tüm personellerin odalarına birer Beacon yerleştirilmiş ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Bu Beaconlar, ana sistemin yönlendirdiği konuma gelen ziyaretçilerin cep telefonlarına BLE sinyalleri göndererek bu konum ve aranan kişi hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Ayrıca aranan kişinin yerinde olmaması durumunda gelen ziyaretçi bu uygulama sayesinde aradığı kişiye mesaj bırakabilmektedir. Bu sayede iletişimin sekmeye uğramayacağı düşünülmüştür.

SONUÇ

Endüstri 4.0 felsefesinin hakim olduğu bir sürecin getirmiş olduğu yeni iletişim ve bilgisayar teknolojileri, sosyal hayatın birçok alanında geleneksel yöntemler ile yapılan işlerin bilgi teknolojilerine dayanan yeni yöntemler ile yapılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple, üniversite kampüsü ya da kompleks yapıdaki binalar gibi alanlarda yönlendirme tabela ve göstergelerinin teknoloji tabanlı bir dönüşüm geçirmesi zorunluluk haline gelmiştir. Fiziksel isim ve yönlendirme tabelaları, bu isim ya da birimlerin yer değiştirmesi halinde yenilenme ihtiyacı olan ve beraberinde belirli bir maliyet getiren işlemlere neden olmaktadır. Ancak geliştirilen sistem tasarımında kullanılan Beaconlar ile bu maliyetler hemen hemen yok edilmiş olmaktadır.

Bu çalışma, özellikle geniş bir alana yayılmış kampüslerin yanında, bir bina içerisinde kişi veya birimlerin aranmasına, bulunmasına, yönlendirilmesine ve gerekli ise iletişim kanallarıyla mesaj bırakılmasına imkan sağlayan bir teknolojik yapıyı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışma, üniversite kampüsüne uygulanmak istenen büyük yapıdaki bir sistem içerisinde hangi araç ve metotların kullanılacağını belirtmek üzerine geliştirilmiştir. Oluşturulmak istenen yapının üniversite kampüsü içerisindeki bir binada uygulanma şansı bulunmuştur. Uygulanan bina 2 katlıdır ve kompleks bir yapıya sahip değildir. Farklı yapıdaki binalarda bu sistemin uygulanabilirliği test edilmeli ve daha sonra Kampüs genelinde kullanımına başlanmalıdır. Farklı birçok yöntem ve teknolojinin sisteme entegrasyonu son derece kolaydır. Örneğin, belirlenmiş birtakım noktalara Beaconlar yerleştirilerek, kampüs içerisindeki öğrenciler ile iletişim gerçekleştirilebilir. Üniversite öğrencilerinin kampüs içerisinde yer alan bazı mekanlar, departmanlar ve hizmetler hakkında bilgi toplanması ve toplanan bu veriler doğrultusunda yöneticilerin gerekli düzeltmeleri yapmaları olumlu sonuçları beraberinde getirecektir. Sistemin kullanım araçlarından biri olan Beaconlara alternatif olarak RFID gibi teknolojilerin kullanımının denemesi gerçekleştirilmelidir. Geliştirilen mobil uygulama içerisine GPS yada AR gibi teknolojilerin entegre edilmesi sistemin zenginliği açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKLAR

DENIS, T., WEYN, M., WILLIAME, K. ve SCHROOYEN, F. (2014), “Real Time Location System Using WiFi.”. <https://www.researchgate.net/publication/265275067>

GENTILI, M., SANNINO, R., & PETRACCA, M. (2016). “BlueVoice: voice communications over Bluetooth Low Energy in the Internet of Things scenario.” *Computer Communications*, 89, 51-59.

LAUTENSCHLÄGER, B. (2012), *Design and Implementation of a Campus Navigation Application with Augmented Reality for Smartphones*. Bachelor Thesis.

University of Calgary Department of Computer Science

OOSTERLINCK, D., BENOIT, D.F., BAECKE, P. , VAN DE WEGNE, N. (2016),
“Bluetooth tracking of humans in an indoor environment: An application to shopping
mall visits” Elsevier 0143- 6228

SHI, R. (2013), Development of a Mobile Campus Information System.
GEOENGINE - MSc in Geomatics Engineering, Master Thesis Run SHI.

<https://www.bluetooth.com/> (20.08.2017).

Medicalelectronicsdesign.com, 2017 (11.06.2016).

<https://www.nodeagency.com/list-9-biggest-beacon-manufacturers/> Novell,
https://www.novell.com/documentation/nw65/web_mysql_nw/data/aj5bj52.html,
(22.08.2017)

Türkiye-Avrupa Konseyi İlişkilerinde Çocuk İstismarı Sorunu

Uluğ İlve YÜCESOY¹

Özet

Çocuk ve kadın kavramları devletler arası ilişkilerde yeni bir konudur. Bölgeselleşme ve küreselleşme insan haklarında belli standartlar getirilmesine ve belli kuralların koyulması, denetimi sürecini hızlandırmıştır. Çalışmada ülkemizin de üye olduğu uluslararası bir örgüt olan Avrupa Konseyi'nin çeşitli anlaşmaları ve Konsey'in yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre çocuk kavramı, çocuk istismarına ilişkin bakış açısı ile Türkiye hakkında verilen kararlar tartışılacaktır. Uluslararası örgütler, uluslararası ilişkilerde devletlerle birlikte özne konumundadır. Ancak uluslararası ilişkiler günümüzde salt devlet merkezli bakış açısına sahip değildir. Bireyler, kişi toplulukları, hükümet dışı kuruluşlar çocuklar, kadınlar, mülteciler de uluslararası ilişkilerin konuları arasındadır. İnsan haklarının türevlendiği günümüzde kadınlar, çocuklar ve mülteciler artık uluslararası ilişkilerin en önemli konularından olduğu gibi öznesi olma yolunda ilerlemektedir. Avrupa Konseyi üyesi olan ülkemiz hakkında çok sayıda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden çıkan ihlal kararlarının sayısı artmaktadır. Avrupa Birliği tam adaylık süreci ve Konsey üyesi olarak çocuk hakları konusunda yükümlülüklerimiz vardır. Avrupa Konseyi Sözleşmeleri'nin çocuklarla ilgili yükümlülükler, çocukların (aile, okul, işyeri, mülteci, kayıp çocuklar etc.) istismardan korunması için 4 P Prensipleri (prevention-önleme, protecting-koruma, prosecution-soruşturma, koğuşturma ve policy-uygun politika üretmek) bağlamında Türkiye'nin durumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler Çocuk Hakları, Çocuk İstismarı, İnsan Hakları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi

JEL Sınıflama Kodları: K33, K38, F53

Child Abuse Question in Turkey- Council of Europe Relations

Abstract

The concepts of child and woman are a new issue in international relations. Regionalization and globalization have speeded up the process of introducing certain standards and setting certain rules in human rights. In this study the concept of the child and child abuse problem according to view of as an international organization Council of Europe' conventions and the decisions of European Court of Human Rights will be discussed. International organizations are the subjects as states in international relations. However, international relations do not currently have a state-based perspective. Individuals, people communities, non-governmental organizations, children, women and refugees are among the subjects of international relations. Women, children and refugees are now on the way to becoming the subject of international relations as well as the most important subjects. As a member of Council of Europe European Court of Human Rights gave lots of violations of children rights decisions about Turkey. Turkey as a member Council of Europe and from full membership process to European Union have duties and obligations. Through the obligations and duties as a member of Council of Europe liabilities related to children, children (family, school, workplace, refugees, lost children etc.) in the context of Principle 4P Principle , protection from abuse situation in Turkey will be discussed.

Keywords— Children Rights, Child Abuse, Human Rights, Coruncil of Europe, European Court of Human Rights

JEL Classification Codes: M31, M39

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, ulugilve_yucesoy@yahoo.com.tr

1. GİRİŞ

Ülkemiz, kendi ulusal hukukunda imzaladığı uluslararası anlaşmalarda ve üye olduğu uluslararası örgütlerde, çocuk hakları adına çok sayıda yükümlülüğü vardır. Dünyada ilk çocuk hakları bildirisinin, Mustafa Kemal Atatürk tarafından dünya çocuklarına adanmış bir bayram olmasına rağmen, çocuk hakları konusunda atılan adımlar, daha doğrusu uygulama kısmında eksikliklerimiz mevcuttur. Bu kadar imzaladığımız sözleşmelere rağmen, çocuk istismarı (cinsel, bedensel zarar, zorla çalıştırma, psikolojik istismar, eğitim hakkının elinden alınması gibi) “neden artmaktadır” sorusu sorulması ve neler yapmamız gerektiği konusunda da bir an önce yasal ve uygulamalara geçilmesi şarttır.

2. AVRUPA KONSEYİ ve AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMELERİ

Merkezi Strasbourg olan Avrupa Konseyi kurucu ülkelerinden olan Türkiye, çok sayıda sözleşmeye imza atmış olup; konsey ve sözleşmelerin amacı insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulcu demokrasiyi güçlendirmek, ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele gibi Avrupa kültürel benliğine katkı bulunmak olarak ifade edilebilir. Avrupa Konseyi'nin belkemiği ise Avrupa İnsan hakları Mahkemesidir. 1950'de imzalanan sözleşme ile savunma dışında, yaşamın her alanını kapsayan konularda üye ülkeler arası siyasi işbirliğinin yanı sıra kural koyma, iç hukuk normu halinde uyulmasını sağlamak, denetleme ve ülkeler arası işbirliğini amaçlayan kapsamlı bir yapılanmayı hedeflenmiştir (mfa.gov.tr ,2018).

Ülkemiz, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Birleşmiş Milletler ile yakın ilişkisi, üyelikleri ve imzaladığı sözleşmelerle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda taahhütte bulunmaktadır. Yine ülkemiz bunun yanı sıra bölgesel anlamda insan hakları ihlallerinin denetimi ve korunması için bir mekanizma olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisini tanınması, bireysel başvuru yolu ile uluslararası bölgesel denetimi kabul etmiştir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler TC Anayasası madde 90/5 gereğince iç hukuk normu olup iç hukuk normu ile çeliştiği takdirde, uluslararası anlaşma normu tercih edilecektir (Türmen,2018).

2.1. Avrupa Konseyi Anlaşmaları

Ülkemiz, çocuk haklarına ilişkin Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesi, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi (Lanzorete Sözleşmesi), İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Aihş) , Siber Suçlara dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, İnsan Ticaretine Karşı Eyleme dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi gibi sözleşmelere imza atmıştır.

2.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mahkemesi

Avrupa Konseyi'nin yargılama ve bir anlamda denetim yeri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yer, konu, zaman, kişi olarak yetkisini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi birinci maddesi (madde 1) belirlemektedir. Birinci madde de “*Herkes*”in bireysel başvuru yapma hakkının var olduğu kabul edilmektedir. İçtihatlarla gelişen birinci maddenin kapsamı “kadın ve çocukları” da kapsamaktadır.

Kadın ve çocukların da sözleşme ile korunması ve bireysel başvuru hakkına sahip olması, sözleşmede ayrıca düzenlenen ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddenin de bir getirisi (echr.coe.int,2015). Ayrımcılık yasağı, bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum, cinsel yönelim başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Lizbon Anlaşması sonrası Avrupa Birliği'nin de yasal mevzuatı içinde yer aldığından, Avrupa Birliği'ndeki “*İnsan Hakları*” konseptinin de içindedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kadınların ve çocukların insan hakları ihlaline ilişkin çok sayıda karar vermiştir. Kısaca baktığımızda bunlar: Madde 2; Yaşam Hakkı, madde 3; işkence, kötü muamele ve insanlık dışı muamele yasağı, madde 4; zorla çalıştırılma yasağı, madde 8; özel hayatın gizliliği, madde 13; etkin başvuru hakkı, madde 14; ayrımcılık yasağı gibi birçok hakla ilgili kadın ve kız çocukları ile ilgili ihlal kararı çıkmaktadır.

2.1.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mahkemesi Kararlarına Göre Çocuk

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki çocuk tanımı ve kavramından esinlenen, 18 yaş altı her insanı çocuk olduğu yaklaşımı, Avrupa'da da kabul etmektedir.(ohchr.org,2017). Yeni doğmuş bir bebek de 17 yaşında bir genç de çocuk olarak kabul edilmektedir. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde çocuk tanımı olmasa da 14'üncü maddede düzenlenen ayrımcılık yasağı da çocukların sözleşme kapsamında olmasını sağlamaktadır. Çocuğa karşı (fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik) şiddet, cinsel istismar, eğitim hakkının engellenmesi, aile yaşamına saygı, aile olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, çalıştırılması gibi konularda sözleşme kapsamındaki koruma alanına girmektedir.(.echr.coe.int,2015).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, aile içinde çocuğa karşı işlenen suçlarda Madde 2, madde 3, madde 4, madde 6, madde 7, madde 8, madde 10, madde13, madde 14 gibi maddelerden ihlal kararları vermiştir. Mahkeme, ülkemiz için de çok sayıda ihlal kararına hükmetmiştir. Aslında aile içinde çocuklara karşı işlenen suçlarda ulusal mevzuatımızda (01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren, 26.09.2004 kabul tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Yasası kapsamında) ağırlaştırıcı hükümler olmasına karşın; ülkemizde kadınlara ve çocuklara karşı işlenen suçlar artmaktadır. Özellikle de aile içi cinsel istismar ve aile içi şiddet konusunda ülkemiz ile ilgili verilmiş ihlal kararları vardır ve ihlaller giderek artmaktadır. Bunun yanısıra mülteci çocuklar, yurt, yatılı okul, yatılı yurt gibi kapalı alanlarda da çocuklara karşı cinsel istismar vakaları da artmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin çocuklara yönelik istismar kararlarından bazılarını, şu şekilde sıralamak mümkündür:

Z. ve diğerleri v. Birleşik Krallık (2002) kararında başvurusunda ise dört kardeşin aileleri tarafından duysal istismara maruz kalmalarından dolayı yaşadıkları psikolojik zararlardan madde 3 işkence, insanlık dışı muamele yasağı ile madde 13 etkili başvuru hakkının kullanamamasından dolayı ihlal kararı vermiştir. **D.P. ve**

J.C. v. Birleşik Krallık (2002) kararında bir kızkardeş ve bir oğlan kardeşin üvey baba tarafından cinsel tacizi sonrası yapılan bir başvuru ile ilgilidir. Ulusal otoritelerin koruma ve sosyal hizmet verme konusunda, tacizden haberdar edilmelerine rağmen, yetersiz kalmaları nedeniyle, mahkeme etkili başvuru hakkının (madde 13) kullanamamaktan dolayı ihlal kararı vermiştir. **Kontrova v. Slovakya (2007)** kararında ise; başvurucu kendisine elektrik kablosu ile şiddet uygulayan ve iki çocuğunu öldüren kocasını şikayet etmiştir. Daha sonra yaptığı başvuruda; yerel makamların yaşam hakkını korumadaki yetersizliğinden dolayı madde 2'deki yaşam hakkının ihlal edildiği ve etkili başvuru hakkı madde 13'ün ihlal edildiği kararı çıkmıştır. **C.N. ve V. v. Fransa (2012)** Bu başvuru ise, Burundi'den akrabaları tarafından getirilen ve zorla gereksiz ev işlerinde çalıştırılan annesiz babasız iki kız kardeşin başvurusu sonrası, madde 4 ve madde 3 'e aykırılıktan ihlal kararı verilmiştir. **Söderman v. İsveç (2013) kararı;** üvey babası tarafından çıplakken gizlice filme çekilen bir kız çocuğunun, İsveç hukukunun bir kişiyi izinsiz filme çekme eylemini yasaklamamış olması sonucu, kişisel bütünlüğünün zarar görmesinden dolayı başvurması üzerine verilmiştir. Mahkeme burada başvurucunun küçük olması ve olayın evde geçmesinden dolayı başvurucunun evde yaşarken güvenme hakkının olması ve korunması gerektiğinden, özel hayata saygı ilkesinin (madde 8) ihlal edilmesinden dolayı karar vermiştir. Aile içinde çocuğa karşı işlenen suçlarla ilgili olan son kararlardan **D.M.D. v. Romanya (2017)** ise; çocuğun ebeveyn tarafından şiddete maruz kalması ile ilgilidir. Mahkeme burada Madde 3'ün ve madde 6'nın ihlaline karar vermiştir. **Kayak v. Türkiye (2012)** kararı da okulda yaşanan akranlar arası kavga sonucu ölüm meydana karşı çocuğun korunmamasından dolayı verilmiş bir ihlal kararıdır. Devlet, özellikle de kendi alanı, hakimiyeti içinde olan alanlarda koruma, sakınma yükümlülüğü daha hassas olması gerekirken ; yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. **O-Keefe v. İrlanda (2014)** Kararında ise İrlanda Milli Okulunda mağdurun yaşadığı çok sayıda istismardan biri de hocası tarafından yapılan istismardır. Devlet küçükleri korumama ve şikayet sonrası etkili soruşturmanın yapılmadığına ilişkin ihlal kararı çıkmıştır. *Devletler yaşam hakkı, işkence yasağı, kötü muamele yasağı ve insanlık dışı yorum gibi durumlarda yapılan taleplerde etkin soruşturma*

yükümlülüğündedir. Türkiye için de **G.U. v. Türkiye (2016)** kararı mevcut olup; mahkeme madde 3'e ve madde 8'e aykırı durumlardan dolayı ihlal kararı vermiştir. İhlal gerekçesinde ise; mahkeme madde 3'e ve madde 8'e aykırı ihlal hallerini ulusal makamların görevleri dahilinde olup, yapmadıkları ve yaptıklarındaki eksiklikleri sıralayarak açıklamıştır (echr.coe.int,2018)

3. AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMELERİNE GÖRE ÇOCUK HAKLARI VE TÜRKİYE

Avrupa Konseyi sözleşmelerinin uygulanması, uygulama sırasındaki eksikliklerin tespiti için her sözleşmenin bağımsız uzmanlar komitesi mevcuttur. Bu komiteler imzacı ülkelerle ilgili raporlar yazmak sureti ile ülkelere yol gösterici bir işlevi de vardır. Konseyin 2016-2021 Çocuklar için Eylem Planında ayırım gözetmeme, çocuğun üstün yararı, yaşamda, hayatta kalma ve kendini geliştirme hakkı, görüşlerini açıklama hakkı olarak çocukların haklarını gruplandırmıştır. Avrupa Konseyinin Eylem Planında da ülkemiz ve diğer üye devletler; başta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere, çocuklarla ilgili uluslararası anlaşmalar ve çocuk haklarında konusunda bir standart oluşturmuşlardır. Türkiye düzeyinde çocuk hakları uzmanları, danışma birimleri, Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliği gibi başarıları olmuştur. Ancak çocuklar, dünya genelinde yoksulluk, başta fuhuş olmak üzere birçok sektörde zorla çalıştırılma, ayrımcılığa, şiddete, maruz kalma, çocuklara yönelik adalet sisteminin olmaması, dijital çağda istismara maruz kalmak, göçe tabi tutularak ailesiz kalmak gibi çok sayıda tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır (cocukhizmetleri.aile.gov.tr.,2016)

Lanzorete Sözleşmesi 2016 raporu daha çok göç eden çocuklara ayrılmıştır. Ülkesini terketmek zorunda kalan çocukların Türkiye'de yaşadığı her türlü istismar raporda yer almıştır (judiciaryofturkey.gov.tr,2016).

15.10.2018 tarihinde yayınlanan İstanbul Sözleşmesi, Türkiye değerlendirme raporunda da aile içi şiddet mağduru çocuklara (oğlan ya da kız) yönelik şiddet vakalarında da 4P ilkesi (soruşturma-koğuşturma, uygun politika, önleme, koruma) ilkeleri doğrultusunda yol alınmamaktadır. Özellikle zorla evlendirme, 15-18 yaş

arası kız çocuklarına yönelik cinsel suçlarda mevcut düzenlemeler yeterli değildir. Şiddet vakalarında çocuk tanıkların korunması halen daha sağlanabilmiş değildir (coe.int,2018).

Avrupa Sosyal şartı ülke raporlarında da 2017 yılı sonuçlarına göre; ev, okul ve kurumlarda, fiziksel ceza henüz yasaklanmadığı, cezaevlerinde çocuklarla yetişkinler zaman zaman aynı yerde tutulduğu, çocukların eğitime erişim hakkının düzenli olmadığı, göçmen aile çocuklarının eğitim sorunu olduğu, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmama yasağının etkin teminat altına alınmaması, çocuk cinsel istismar mağdurları konusunda koğuşturma etkinliği yeterli olmadığı, çırakların adil ücret ilkesine tabi tutulmadığı gibi tespitler yapılmıştır (coe.int,2018) .

4. AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORUNDA TÜRKİYE'DE ÇOCUK HAKLARI

Tam adaylık sürecinde olduğumuz Avrupa Birliği ile olan ilişkilerimizde de, 2018 yılı İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin çocuk hakları konusunda sınırlı ilerleme içerisinde olduğu kaydedilmektedir. 2013 Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı yeterli uygulanmadığı tespit edilmiştir. Çocuklara yönelik cinsel istismar ve kötü muamele saha çalışmaları ve araştırmaları yetersiz bulunmakta; rehabilitasyon merkezlerinin, kurumlarının izlenmesi konusunda etkin bir düzenlemenin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Çocuk tutukluluğu ve suçluluğu artmakta olup; her ilde çocuk ihtisas mahkemeleri henüz kurulmamıştır. Çocuklar için sağlanan adli yardım ve cezaevi rehabilitasyon süreci yeterli görülmemektedir (ab.gov.tr,2018)

SONUÇ

Türkiye, Konsey'in kurucu ülkesi olarak önemli bir misyona sahiptir. Türkiye'nin coğrafi konumu, Batı ile Doğu, Kuzey ile Güney arasında bir köprü görevini üstlenmektedir. İnsan Hakları kavramı başta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si olmak üzere birçok sözleşme ile kayıt altına alınmıştır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer Avrupa Konseyi sözleşmeleri Avrupa Konseyi ülkelerinde insan hakları tesisinde, önemli bir rol

oyunmaktadır. Bu durum ayrıca spill over etkisi yaratmaktadır. Özellikle Türkiye için, bu durum geçerlidir. Çalışmanın konusu olan çocuk istismarı Ortadoğu ve Asya için bir sorundur. Türkiye’de çocuk istismarı ile mücadelede, hem uluslararası denetimin hem de ulusal denetimin olması, rol modeli işlevi sağlamaktadır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ilerleme raporlarında, Türkiye birçok alanda ilerleme kaydetse de, çocuk hakları konusunda, ne yazık ki atalet hakimdir. Lanzorete Sözleşmesi yürürlükte olmasına rağmen temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sözleşme olduğundan; iç hukuk normu ile çeliştiğinde, iç hukuk normundan önce tercih edilmesi gerekmektedir. Bu bir Anayasal yükümlülüktür. Ceza Yasası özellikle de çocuğa yönelik cinsel suçlarda Konsey ve Birlik ile uyumlu hale getirilmemesi, 2016-2020 Ulusal Eylem Planının hayata geçirilmemesi Türkiye’de çocukların varlıkları için esası sorunlarıdır.

KAYNAKLAR

Handbook on European law relating to the rights of the child,
http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_ENG.PDF

(30.10.2017)

http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (19.09.2018)

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx> (30.10.2017)

https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf (14.10.2018)

<https://rm.coe.int/executive-summary-tur/16808e5287> (13.10.2018)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804928a5> (13.10.2018)

[http://www.judiciaryofturkey.gov.tr/pdfler/TES\(2016\)17_enfinalReportUrgentMonitoringRefugeeChildren.pdf](http://www.judiciaryofturkey.gov.tr/pdfler/TES(2016)17_enfinalReportUrgentMonitoringRefugeeChildren.pdf) (14.10.2018)

<https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uploads/pages/cocuk-haklari/ak-2016-2021-cocuk-haklari-strateji-belgesi-turkce.pdf>. (14.10.2018)

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Minors_ENG.pdf (12.10.2018)

TÜRMEN,R., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İç Hukukumuza Etkileri,
http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/turmen.pdf
(17.09.2018)

Günümüz Türkiye'sinde Genç İşsizlik

Ecem Börekci¹

Özet

Dünya ülkelerinin genelinde olumsuz etkisini oldukça hissettiren işsizlik olgusu özellikle gençleri etkisi altına almaktadır. Bu süreçte ülkeler çeşitli istihdam politikaları uygulasa da uygulanan politikaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Genç işsizlikle mücadele sürecinde Türkiye aktif ve pasif istihdam politikalarından yararlanmakta fakat uygulanan politikaların kısa vadeli çözümler ürettiği, uzun dönemde etkisinin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bu çalışma çoğunluk olarak literatür taraması şeklinde olmakla birlikte, çalışmada öncelikle genç işsizlik olgusu ele alınacak, son on yıllık süreçte Türkiye'nin genç işsizlik durumu analiz edilmeye çalışılacaktır. Ardından Türkiye'nin genç işsizlikle mücadele sürecinde uyguladığı politikalarda ne kadar etkili olduğu vurgulanmaya çalışılacaktır. Son olarak uzun dönemde genç işsizliğin en aza indirilmesi konusunda etkili olabilecek önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Youth Unemployment , Employment Policies, Youth

JEL Sınıflama Kodları: J64,J21,J13

Today's Youth Unemployment In Turkey

Abstract

The phenomenon of unemployment, which makes a lot of negative impacts in the world's countries in general, especially affects young people. In this process, it is seen that the policies applied by the countries in various employment policies are not sufficient.

Youth unemployment challenge in Turkey to leverage their active and passive employment policies, but the policies that produce short-term solutions, it is observed that lack of adequate long-term effects.

Although the majority of this work in the form of literature, case study, the first to be dealt with youth unemployment, will be analyzed in the last decade, the youth unemployment situation in Turkey. Then it will attempt to emphasize how to be effective in the fight against unemployment and the policies implemented in the process of Turkey's young. Finally, there will be suggestions that might be effective in minimizing the youth unemployment in the long term.

Keywords— Block Chain, Crypto Money, Business Practices

JEL Classification Codes: J64,J21,J13

¹ Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisat, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, ecem-borekci@hotmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak dünya ülkelerini etkisi altına alan en önemli sorunlardan biri işsizlik sorunudur. Bu sorundan en çok etkilenen ise 15-24 yaş aralığındaki gençlerdir. Bugün Türkiye’de genç işsizlik rakamlarının genel işsizliğe göre yaklaşık iki katı daha fazla oranlarda görülmesi, ülkemizdeki genç işsizliğin yapısal bir nitelik taşıdığına göstergesidir.

Çalışmada ilk olarak genç işsizlik kavramı üzerinde durulacak, ardından Türkiye’de 2007-2017 yılları arasında genç işsizliğin mevcut durumu analiz edilecek ve son olarak Türkiye’de genç işsizlikle mücadele sürecinde uygulanan politikalara ve çözüm önerilerine yer verilecektir.

2. GENÇ İŞSİZLİK KAVRAMI

ILO’ya göre genç işsizlik, 15-25 yaş aralığında bulunan ve 1 saatten daha fazla süredir herhangi bir işi olmayıp, aktif olarak iş arayanlardır (Balcı İzgi, 2012:297).

Genç işsizliğin nedenleri makro ve mikro nedenler olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Toplam talep yetersizlikleri, ekonomik durgunluk ve krizler, demografik yapı sorunları, işgücü piyasası politikalarının yetersizliği, eğitim sisteminin yetersizliği, ücret politikaları ve asgari ücret uygulamaları genç işsizliğine neden olan makro nedenleri oluştururken, eğitilmiş işsizler, gençlerin çalışma eğilimlerinin yarattığı sebepler, gençlerin işgücü piyasasına ilk kez giriş yapıyor olmaları, etnik köken ve engellilik ise mikro nedenleri kapsamaktadır (Sedat ve Şahin, 2011:1-33).

3. TÜRKİYE’DE GENÇ İŞSİZLİĞİN DURUMU

1960’lı yıllardan beri ülkemiz işsizlik problemiyle mücadele etmeye ve bu duruma çözüm üretmeye çalışan bir ülkedir. Türkiye’de işsizlik özellikle eğitim ve istihdam arasındaki bağın kurulamaması ve emek talebinin gereksinim duyduğu potansiyelde piyasada işgücü bulunamaması gibi sebeplere bağlı yapısal bir özellik taşımaktadır (Işık, 2016:137-143)

Ayrıca, 15-24 yaş grubunun işgücüne ilk kez giriş yaşı olarak nitelendirilmesi, gençlerin önceden herhangi bir iş deneyiminin bulunmamasına bağlı olarak ek maliyet yaratan unsur olarak görülmelerinden dolayı işverenler tarafından tercih sebebi olmamaları, gençlerin işgücü piyasasını yetersiz seviyede tanımaları gibi sebeplerden dolayı da genel işsizlik oranlarına göre genç işsizlik oranı yaklaşık olarak iki katı olmaktadır (Bedir ve Uyanık, 2006:3). TÜİK'ten elde edilen verilere göre,2017 yılı itibarıyla genç işsizlik oranı %20,8 iken, genel işsizlik oranı %10,9'dur (TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2017).

31 Aralık 2017 tarihi itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu verileri baz alınarak incelendiğinde, Türkiye nüfusu 80 milyon 810 bin 525 kişiden oluşmaktadır. Toplam nüfusun 12 milyon 983 bin 097'si 15-24 yaş aralığındaki genç nüfusu kapsamaktadır (TÜİK, 2018). Dolayısıyla toplam nüfusun yaklaşık %16,1'ini genç nüfus oluşturmakta ve bu oran ülkemizin genç nüfus bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğunun bir göstergesi niteliğindedir.

Tablo 1: 15-24 Yaş Nüfusun İşgücü Durumu

YILLAR	İŞSİZ(BİN KİŞİ)	İŞGÜCÜNE DAHİL OLMAYAN NÜFUS	İŞGÜCÜ NE KATILMA ORANI (%)	İŞSİZLİK ORANI (%)	TARIM DIŞI İŞSİZLİK ORANI (%)	İSTİHDAM ORANI (%)
2007	871	7.218	37,7	20,0	23,3	30,2
2008	897	7.109	38,1	20,5	24,2	30,3
2009	1.126	7.059	38,7	25,3	29,8	28,9
2010	961	7.122	38,3	21,7	25,9	30,0
2011	832	7.005	39,3	18,4	22,1	32,1
2012	775	7.152	38,2	17,5	20,9	31,5
2013	857	6.979	39,6	18,7	22,0	32,2
2014	858	6.936	40,8	17,9	21,0	33,5
2015	919	6.843	42,0	18,5	21,4	34,2
2016	985	6.820	42,4	19,6	22,6	34,1
2017	1.069	6.729	43,3	20,8	24,1	34,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Tablo 1, 2007-2017 yılları arasında 15-24 yaş aralığındaki gençlerin işgücü durumunu göstermektedir. Söz konusu veriler işsizlik rakamları açısından ele

alındığında, özellikle son altı yıllık süreçte genç işsizlik rakamlarının sürekli olarak artış gösterdiği ve 2017 yılı itibarıyla 1.069 bin gencin işsiz kaldığı görülmektedir.

İşgücüne dahil olmayan genç nüfus açısından değerlendirildiğinde, özellikle 2012 yılından itibaren rakamsal açıdan azalış görülse de, işgücü dışına itilen gençlerin sayısı oldukça dikkat çekmektedir. 2017 yılında işgücüne katılma oranı %43,3 oranına yükselse de gençlerin işgücü piyasasına katılımının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

İşsizlik oranları açısından bakıldığında, 2008 küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında genç işsizlik oranının %25,3 oranı ile en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2009 yılından 2012 yılına kadar oransal azalma görülse de 2017 yılına kadar olan süreçte istikrarlı azalma görülmemekte, özellikle son 4 yıllık süreçte sürekli olarak işsiz gençlerin sayısında artış söz konusu olmaktadır. 2017 yılında genç işsizliğin %20,8 oranında olması gençler için işsizlikle mücadele kapsamında uygulanan politikalardan elde edilen sonuç konusunda yetersiz kaldığının bir göstergesi niteliğindedir.

Tarım dışı işsizlik oranları açısından değerlendirildiğinde ise, 2014-2017 yılları arasında sürekli artış gösteren oranların 2017 yılında %24,1 oranıyla çok yüksek seviyelerde olması dikkat çekmektedir. Aynı zamanda istihdam edilebilirlik bakımından gençlerin istihdam oranının 2007-2008 yılları arasında aynı seviyelerde kaldığı, 2008 küresel ekonomik kriz dolayısıyla 2009 yılında azalma eğiliminde olsa da 2012 yılından itibaren sürekli olarak artış gösterdiği ve 2017 yılında %34,3 genç istihdam oranının olduğu görülmektedir. Bu oran gençlerin işgücü piyasasına girişinin yeterli seviyede sağlanmadığının bir kanıtı niteliğindedir.

Tablo 2: Eğitim Durumuna Göre Genç İşsizlik Oranı (%)

YILLAR	OKUR YAZAR OLMAYANLAR	OKUR YAZAR OLUP BİR OKUL BİTİRMEYENLER	GENEL LİSE	LİSE DENGİ MESLEK OKUL	YÜKSEKOKUL VEYA FAKÜLTE
2007	16,7	16,7	23,5	22,6	28,5
2008	11,0	19,8	25,0	20,8	29,8
2009	19,5	23,0	30,6	27,6	33,2
2010	16,4	18,4	27,2	23,1	32,5
2011	11,2	15,1	22,4	21,2	30,0
2012	9,0	14,8	19,8	19,1	28,5
2013	10,3	15,5	21,9	18,6	29,2
2014	12,1	15,0	20,4	19,3	28,3
2015	7,9	14,1	22,2	18,1	29,5
2016	13,4	15,0	22,8	21,0	30,8
2017	12,1	16,1	24,4	21,8	34,4

Kaynak : TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2017

Tablo 2’de gençlerin eğitim durumuna göre işsizlik oranları verilmiştir. Söz konusu verilere göre işsizlik oranları incelendiğinde; eğitim durumu bakımından en yüksek genç işsizlik oranının genellikle yükseköğretim kurumunu bitirmiş olan gençlere ait olduğu görülmektedir. Bu oranı sırasıyla genel lise eğitimi almış gençler, lise dengi meslek okul bitirenler, okuma yazması olup okul bitirmeyen gençler oluşturmakta, en düşük işsizlik oranı ise okuma yazması olmayan gençlere ait olmaktadır. Dolayısıyla gençlerin eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. Çünkü yüksek eğitim almış bireylere göre okuma yazma bilmeyen ya da lise altı eğitim alan gençlerin iş hayatına atılımı daha erken olmakta, bu gençler düşük ücret ve sosyal güvence sağlamayan kötü çalışma koşullarını daha kolay kabullenmektedir. Yüksek eğitim almış gençler ise alanlarına uygun, daha nitelikli işler aramakta ve isteklerine uygun iş bulasıya kadar işgücü piyasasından kendilerini soyutlamaktadırlar. Bu durum gençlerin işsiz kalma süresini uzatmakta ve oransal açıdan genç işsizliğin daha yüksek seviyelere taşınmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda 2008 küresel ekonomik krizin etkisi tabloda oldukça dikkat çekici durumdadır. Söz konusu küresel kriz sonrasında 2009 yılı baz alındığında krizin olumsuz etkisiyle tüm eğitim durumlarında genç işsizlik oranlarında artış görülmektedir.

TÜİK' ten elde edilen verilere göre, 15-24 yaş aralığındaki gençlerin cinsiyet ayrımı açısından işsizlik oranları ele alındığında, 2017 yılında genç erkeklerin işsizlik oranı %17,8 iken, genç kadınların işsizlik oranı ise %26,1'dir. Dolayısıyla genç erkeklere göre genç kadınların işgücü piyasasında iş bulmaları daha zor olmaktadır. İstihdam oranları açısından değerlendirildiğinde ise genç erkeklerin %45,4'ü istihdam edilirken, genç kadınların sadece %23,0'ının istihdamı sağlanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu veriler genç kadınların işgücü piyasası dışına itildiğinin bir kanıtı niteliğindedir (TÜİK İşgücü İstatistikleri,2018).

Gençler, öğrenim süresinin uzun zaman alarak devam etmesinden dolayı işgücüne dahil olamamaktadır. Yavaş istihdam yaratımı yüzünden genç kadınlar, işgücü piyasasında daha düşük oranda bulunmakta, iş fırsatlarının sınırlı olması durumunda kadınların cesareti kırılmakta ve işgücünden ayrılmayı tercih etmektedirler (Kenar, 2011:9).

Aynı zamanda ülkemiz ataerkil toplum özelliklerine sahip olduğu için daha çok erkekler işgücü piyasasına katılmakta, kadınlar ev hanımı statüsüyle ev işleriyle ilgilenmektedir.

Kent kır ayrımı açısından nüfus değerlendirildiğinde ise, TÜİK' ten elde edilen verilere göre 2017 yılı itibariyle Türkiye'de toplam nüfusun %92,5'i il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, %7,5'i ise belde ve köylerde yaşamını sürdürmektedir (TÜİK, 2018).

Ülkemizde kırsal alanda yaşayan gençler daha çok eğitim fırsatlarının sınırlı olmasından dolayı eğitime erişim güçlüklerinin yaşanması, maddi sıkıntılara çözüm üretilen istihdam alanlarının yaratılmaması, boş zamanlarını kaliteli şekilde değerlendirebilecekleri aktivite ve fırsatların bulunmaması, tarımda makineleşmenin artış göstermesiyle işgücü fazlasının oluşması ve tarım alanlarında çalışmak istememeleri, tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerin beklentileriyle uyumlu olmaması, tarımsal faaliyetler bakımından üretim kabiliyetlerini geliştirilecek nitelikte olmamaları gibi sebeplerden dolayı kentlere göç etmektedir. Ayrıca

kentlerde gelişim gösteren sanayi ve hizmetler sektörünün işgücü talebi de göç hareketlerini hızlandırmaktadır (Can ve Engindeniz, 2017:101).

Sektörlere göre istihdamın dağılımı ülkemizdeki sosyo-ekonomik gelişmişliğin en önemli belirleyicilerindendir.

Tablo 3: 15-24 Yaş Aralığındaki Gençlerin Sektörlere Göre İstihdam Durumu (Bin)

Sektörler	2014	2015	2016	2017
Tarım	762	748	710	735
Sanayi	945	911	901	863
İnşaat	339	357	365	376
Hizmet	1884	2023	2064	2104

Kaynak : TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2018

Tablo 3'te görüldüğü üzere, 2014-2017 yılları arasında gençlerin her yıl en çok hizmet sektöründe yer aldığı, sanayi sektörünün yıllar itibarıyla azalma göstermesine rağmen payının yüksek olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünü tarım sektörü takip etmektedir. En az istihdam edilebilirlik ise inşaat sektöründe yer almaktadır.

Verilerden yola çıkarak, ekonomik gelişmişliğe bağlı olarak sektörler arası istihdam edilebilirlik bakımından değişiklikler görülmekte ve gençler tarım sektöründen koparak, hizmet ve sanayi sektörüne yoğunlaşmaktadır. Bu durum gençlerin ücretsiz aile işçiliğini bırakarak, ücretli ve yevmiyeli çalışma hayatına geçtiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Türk gençliğinde istihdam edilebilirliğin temel kaynağını ticari hizmetler oluşturmaktadır.

4.TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİKLE MÜCADELE SÜRECİNDE UYGULANAN POLİTİKALAR

Türkiye'de genç işsizliğin mevcut durumunu en az seviyeye indirmek ve gençlerin istihdam edilebilirliğini arttırmak için aktif ve pasif istihdam politikalarından yararlanılmaktadır.

4.1. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikaları, maddi destek sağlayarak, gençlerin işsizlik problemlerini çözmeye yönelik politikalarlardır (Ay, 2014:330-331).

Bu politikalar her ne kadar 20.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlasa da genç işsizlikle mücadele kapsamında politika üretmede yetersiz kalmasından dolayı aktif istihdam politikalarının uygulama alanı bulmasına sebep olmuştur (Bayraktar ve İncekara, 2013:27).

4.1.1. İşsizlik Sigortası

Bu politikalar, sigortalı bireylerin belli zamanlarda kaybettikleri gelirlerini karşılamayı ve onların zor koşullar ile karşılaşmalarını engellemeyi sağlamaya yöneliktir (Uğur, 2011: 100).

2002 yılı Mart ayında işsizlik ödeneği ilk defa ödenmeye başlamış olup, söz konusu tarihten 2017 yılı Eylül ayına kadar geçen süreç boyunca toplam 5 milyon 647 bin kişiye işsizlik ödeneği verilmiştir (İŞKUR,2017: 116).

Bu politikanın genç işsizliğin çözümünde doğrudan bir etkisi bulunmamakla beraber yarattığı güvence ile genellikle işsizliği teşvik edici bir nitelik taşıdığı görülmektedir (Koçak, 2018).

4.1.2. Kısa Çalışma Ödeneği

Genellikle ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz gibi sebeplerden dolayı işyerindeki haftalık çalışma saatlerinin geçici sebeple azaltılması veya işyerindeki faaliyetlerin tamamıyla ya da kısmen durdurulması sonucunda işçilere çalışmadıkları süre kapsamında kısa çalışma ödeneği ödenmektedir (İŞKUR, 2017:175).

Bu ödeneye başvuru İŞKUR'a yapılmaktadır. Bu ödenekten faydalanabilmesi için öncelikle yapılan başvuru koşullarını çalışanların sağlaması gerekmekte ve kısa çalışmanın başlamasından son 120 gün içinde kişinin çalışmalarında süreklilik göstermesi gerekmekte ve son üç yıl içinde kendi adına en az 600 gün işsizlik sigortası primi bildirilmelidir (Çetin, 2017).

4.1.3. Ücret Garanti Fonu

Hizmet akdine tabi olarak çalışan işçileri, işverenin; konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikası alınması, iflası ya da iflasın ertelenmesi gibi sebeplerden ötürü işverenin ödeme zorluğu çekmesini engellemek ve bu tür durumlara karşı işvereni muhafaza etmek ve işçilerin iş ilişkisinden dolayı üç aylık ödenmeyen alacaklarını ödeyebilmek sebebiyle yaratılmış fonlardır (Sürücü, 2014:104).

4.1.4. İş Kaybı Tazminatı

Bu tazminat özelleştirme sebebiyle işini kaybeden ve iş kaybı tazminatı almaya hak kazanan sigortalı işsizlere ödenmektedir. Tazminat koşullarını sağlayabilmek için bir iş yerinde en az 550 gün süreyle aralıksız çalışmak ve işten ayrıldığı tarihten başlayarak 30 gün içinde bireysel olarak veya elektronik ortamdan yararlanarak İŞKUR'a başvuruda bulunmak gerekmektedir (MuhasebeNet, 2018).

İş tazminatı olarak 2017 yılında 233 kişiye 3.854.000 TL. ödeme yapılmıştır (İŞKUR, 2017:79).

4.1.5. İhbar ve Kıdem Tazminatı

Bu tazminat ile işçinin çalıştığı işten ayrılma veya işverenin çalışanı işten çıkarma fikri varsa, kanun çerçevesinde belirlenen süre boyunca karşı tarafa bu durumu iletmeleri ve böylelikle işveren ile işçi arasında yaşanabilecek olumsuzlukları önlemek amaçlanmaktadır (Kirpik, 2011).

4.1.6. Kıdem Tazminatı

Bu tazminat, işten çıkarılan çalışanların tazminat ile ödüllendirilmesi anlamına gelmemekte, sıklıkla işverenlerin çalışanın hemen işine son vermesini engellemek için oluşturulmuş bir iş güvence sistemidir (Sürücü, 2014: 44-97).

4.2. Aktif İstihdam Politikaları

Eğitim programları vasıtasıyla işsiz kalanların tecrübe kazanmasını sağlayan, yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olan politikalardır (Ay, 2014:330-331).

4.2.1. Mesleki Eğitim Programları

Bu programlar genellikle eğitim sürecini tamamlamayan, kötü sosyo-ekonomik şartlara sahip ailelerde yetişen 20 yaşın altındaki gençleri kapsamaktadır. Program bu gençlerin işgücü piyasasına girişini sağlayarak, onların iş bulma sürecini hızlandırmakta, mesleki nitelik kazandırılmasına yönelik okulda ya da iş başında eğitim programları ve buna yönelik çeşitli çalışmaları kapsamaktadır (Dar ve Tzannatos, 1999: 25).

2017 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam 86.472 kişi kurslara katılım sağlamıştır (İŞKUR, 2017:75).

4.2.2. İş ve Meslek Danışmanlığı

İlk iş ve meslek danışmanlığı çalışmaları 1991 yılında başlamış olup, bu danışmanlar, işsiz durumda olan ve meslek sahibi olmak için iş arayanlar veya mevcut işinde değişikliğe gitmek isteyenlere, istedikleri nitelikte ve kişisel özelliklerine uygun iş seçiminde yardımcı olmak, onların işe yerleştirmelerine katkı sağlamak, kariyer olarak yükselmek isteyenlere işleriyle ilgili eğitim olanakları sunmak, çalışan durumda olanların işgücü piyasası ile uyum içinde çalışmalarını devam ettirebilmesi için profesyonel yardım sağlamaktadır. 2017 Eylül ayı itibarıyla iş ve meslek danışmanlığı adı altında 3.302.474 kişi ile bireysel görüşme yapılmış, 473.396 işyerine ziyarete gidilmiş, 812.523 öğrenciye de danışmanlık hizmeti verilmiştir (İŞKUR, 2017: 89-90).

4.2.3. İşbaşı (Staj) Eğitim Programları

İşbaşı eğitim programları 2009 yılında uygulanmaya başlamış, işgücü piyasası şartlarını hiç tanımamış tecrübesiz gençlerin iş ortamına uyum sağlamasını ve tecrübe kazanmasını sağlamanın yanı sıra onların yeni iş fırsatıyla karşılaşmalarını da kolaylaştırmaktadır (Taş, 2011: 168).

Bu programlar en az iki sigortalı çalışanı olan kuruma kayıtlı işyerlerinde uygulanmaktadır. Kurslara katılan kişilere katılım sağladıkları her gün için 27 ile 54 TL. kursiyer zaruri bedeli ödenmektedir (İŞKUR, 2017:81-82).

4.2.4. Girişimcilik Eğitim Programları

İşsizliği doğrudan ortadan kaldıracak nitelikte olmayıp, tamamlayıcı özelliği olan programlardır (İşlamoğlu ve Namal, 2014:28).

Bu eğitim programları ile bireyler girişimciliğe teşvik edilmekte, dünya çapında girişimcilik faaliyetleri önemli bir unsur haline gelmektedir. Türkiye genç nüfusu açısından kalabalık bir ülke olduğundan girişimcilik için önemli bir potansiyele sahiptir ancak mevcut potansiyelini etkin kullanamamaktadır. Bu yüzden genç işletmelerin kurumsal ve finansal açıdan girişimcilik konusunda desteklenmesi gerekmektedir (Taş ve Bilen, 2014: 67).

KOSGEB girişimcilere önemli destekler sunmaktadır. Program dahilinde kişi başına 30.000 TL. geri ödemesiz hibe vermeyi kabul etmiş ancak sertifika almalarına rağmen, başvuru yaparak destek almaya hak kazananların oranı %7,5'tir. Bu açıdan programın çok başarılı olmadığı söylenilebilmektedir(KOSGEB, 2013:15).

4.2.5. Ücret İştihadam Sübvansiyonları (İştihadam Arttırıcı Sübvansiyonlar)

İşsizliğin uzun vadeli ya da yüksek genç işsizliğin görüldüğü dezavantajlı bölgelerde, işgücü piyasasını canlandırmak için bu sübvansiyonlar ile işsizlerin iştihadamı desteklenmektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruplarda sosyal dışlamayı önlemek için iştihadamı teşvik ederek, toplumsal bir amaca öncülük etmektedir (Betcherman ve diğerleri, 1999: 6).

Bu sübvansiyon programları vasıtasıyla desteklenen işçiler adına işe almanın bir karşılığı olarak devlet, işverenlere belli bir ücret ödemekte veya işverenlerin ödeyecekleri vergilerde indirim sağlamaktadır (Layard ve Nickell, 1980:52).

Genç işsizliğin çözüm sürecinde ikincil derecede öneme sahip, destekleyici bir politika olarak nitelendirilen bu politikaların uygulanabilirliği, ülkelerin zenginlikleriyle doğru orantılıdır (Erdayı, 2009:151).

4.2.6. Doğrudan Kamu Sektöründe İstihdam Programları (İş Yaratma Programları, İstihdam Yoğun Programlar)

İşsizlere genellikle kamuda kısa süreli çözümler üreten ve çalışma fırsatı sağlayan programlar olup, daha çok gençler, engelliler ve yoksullar faydalanmaktadır. Yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve gönüllü gruplar aracılığıyla desteklenen programlardır (Bayraktar ve İncekara, 2013: 28-29).

Kamu sektörünün istihdamıyla ilgili programlar olduğu için özel sektör alanında istihdam edilenler açısından iş hacminin daralarak, bu alanda istihdam edilen kişilerin piyasa ücret seviyesinin altında bir ücret seviyesinde çalışmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında istihdam edilebilirlik açısından olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra işsiz kalanların iş açısından pratiklik kazanmasını ve sosyal bakımdan dışlanmalarını engellemeyi amaçlamakta fakat uygulamada oldukça başarısız olmaktadır (Bayraktar ve İncekara, 2013: 28-33).

4.2.7. Engellilere ve Eski Hükümlülere Yönelik Faaliyetler

Faaliyetler kapsamında, engellilerin ve eski hükümlülerin bireysel işlerini kurmalarına yönelik projeler, iş bulmalarını kolaylaştıracak destek teknolojilerine yönelik projeler, bu kişilerin işe yerleştirilmesi, iş ve işyerine uyumunun sağlanmasına yönelik projeler, engellilerin istihdam edilebilirliklerini arttırmayı hedefleyen mesleki eğitim ve rehabilitasyon projeleri yürütülmektedir (İŞKUR, 2017:85).

İŞKUR, engelliler arasında kendi işini kurmak isteyen, iş kuracağı alanda mesleki eğitim sertifikası veya girişimcilik eğitim sertifikası olan engelli kişilere toplam 50 Bin TL hibe yardımında bulunmuştur (İŞKUR, 2017: 54).

SONUÇ

Genç işsizlik Türkiye'yi oldukça olumsuz etkileyen toplumsal ve ekonomik bir sorundur. Ülkede genç işsizlik oranı ve genel işsizlik oranları karşılaştırıldığında, genç işsizlik oranlarının genel işsizlik oranlarından oldukça yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Genç nüfus artışı oldukça yüksek olan ülkemizde yeterli istihdam

koşulları yaratılamamaktadır. Bu durum genç işsizlik oranlarının artışına sebep olmaktadır. Genç nüfus artışı sonucunda, ülkeyi yöneten siyasi kadroların ulusal bir genç işgücü nüfus planlaması hazırlaması gerekmektedir. Bu süreçte yatırım programlarına önem verilmelidir. Gençlerin aldıkları eğitim ile işgücü piyasasının sahip olduğu kriterlerin birbiriyle uyuşmadığı sonucuna varılmaktadır.

Türkiye’de gençlere uygulanan aktif ve pasif istihdam politikaları gibi önlemler kısa süreli olarak gençlerin bir kısmının işgücü piyasasına kazanımını sağlasa da uzun dönemde etkisiz ve kalıcı çözümler üretmeyen önlemlerdir. Dolayısıyla çözüm sürecinde bu politikalar yetersiz kalmaktadır. Gençlere sunulan kısa vadeli çözümler işsizliğin düşürülmesinde yetersiz olmakta, genç işsizliğin gidişatını durdurmak için ekonomi politikalarının, istihdamı artırma hedefi taşıyarak belirlenmesi gerekmektedir. Genç işsizlikle mücadele sürecinde ilk olarak üretim arttırılmalı, yeni fabrikaların açılmasına olanak verilmelidir. Özellikle hizmetler sektöründe daha çok gencin yer alması sağlanmalı, bu bağlamda teşvik edici uygulamalara yer verilmelidir. Sadece özel sektörün değil, kamu sektöründe de istihdam alanlarının genişletilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin istikrarlı büyüme sürecine ihtiyacı vardır.

KAYNAKLAR

AY, S. (2014), “ Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 19(2), 330-331.

BALCI İZGİ, B. (2012), “Genç İşsizliği ve Eğitim İle Olan İlişkisi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(41), 297.

KENAR, N. (2011), ‘ ‘ Genç İstihdamı’, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi,9.

BAYRAKTAR, S. , İNCEKARA, A. (2013), “Türkiye’nin Genç İşsizlik Profili”, Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(1), 27.

UĞUR, S. (2011), “Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Gelişimi”, Yönetim Bilişimleri Dergisi, 9(2), 100.

SÜRÜCÜ, M. (2014), İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- DAR, A., TZANNATOS, Z.(1999), ‘‘Active Labor Market Programs: A Review of The Evidence From Evaluations’’, Social Protection Department Working Paper, 25.
- MURAT, S. , ŞAHİN, L. (2011), ‘‘Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, 1-33.
- TAŞ, H. Y. (2011), ‘‘İŞKUR’un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İstihdam Üzerine Etkileri: Yalova İşkur Örneği’’, Sosyal Siyaset Konferansları, 168.
- GRIMSHAW, D. (2014), ‘‘At Work But Earning Less: Trends In Decent Pay And Minimum Wages For Young People’’, Employment Working Paper, 1.
- AYDIN CAN, B. , ENGİNDENİZ, S. (2017), ‘‘Kırsal Kesimde Gençlerin İstihdam Sorunları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme’’, Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomi, Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları, 101.
- İSLAMOĞLU, E., NAMAL, M. K. (2014), ‘‘Bir Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Girişimcilik Programlarının Etkinliği: ‘‘KOSGEB Yeni Girişimcilik Destek Programı’’ Örneği, Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(8),28-30.
- GORDON, B. , DAR, A. ,LUINSTRA ,A. OGAWA, M. (1999), ‘‘Active Labor Market Policies: Policy Issues For East Asia’’, Washington D.C.:World Bank, 6.
- Çetin, Erkan. ‘‘Kısa Çalışma Ödeneği Nedir, Nasıl Faydalanılır?’’, **Dünya**, 17.11.2017, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kisa-calisma-odenegi-nedir-nasil-faydalanilir/391036> , (29.04.2018).
- LAYARD, P.R.G. , NICKELL , S.J., (1980), ‘‘The Case For Subsidising Extra Jobs , The Economic Journal, 52.
- ERDAYI, A. U. (2009), ‘‘Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye’’, Çalışma ve Toplum, 151.

İŞİK, V. (2016), ‘‘Türkiye’de Genç İşsizliği ve Genç Nüfusta Atalet’’, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(11), 137-143.

<https://www.yenialanya.com/pasif-istihdam-politikalari-makale,9041.html> , (28.04.2018).

<https://biruni.uik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (10.10.2018)

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (08.10.2018)

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/kisa-calisma-odeneği-nedir-nasil-faydalanilir/391036> (17.11.2017).

https://www.muhasabenet.net/haber.php?haber_id=7289, (30.04.2018)

<http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/erkankipik/002/> , (30.04.2018).

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

TÜİK, ‘‘Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları’’, 17.04.2018, file:///C:/Users/Asus/Downloads/Adrese_Dayal%C4%B1_N%C3%BCfus_Kay%C4%B1t_Sist_01.02.2018.pdf , (25.04.2018).

TÜİK, ‘‘Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları’’, Haber Bülteni, (01.02.2018), <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587> , (12.06.2018)

TÜİK, ‘‘Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri, İl, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus’’ , 01.02.2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, (12.06.2018).

İŞKUR, ‘‘İşsizlikle Mücadelede Aktif İşgücü Hizmetleri’’, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/aktifisgucuprogramlari/im.aspx> , s. 12.

KOSGEB, (2013), Strateji Geliştirme ve Mali Hizmetler Dairesi Başkanlığı Verileri, 15.

TÜİK, 2017 Yılı Faaliyet Raporu,
file:///C:/Users/Ecem/Downloads/2017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20
Raporu%20.pdf , 54-79.

İŞKUR, 2017 Faaliyet Raporu, ss. 57-58.

Türkiye İş Kurumu, İşsizlik, (2017), 9. Genel Kurul Çalışma Raporu,
Ankara,25-120.

BEDİR, E. , UYANIK, Y. , (2006), “Rosetta Planının Analizi ve Türkiye’nin
Sosyoekonomik Şartlarında Uygulanabilirliği”, 3-61.

TAŞ, H.Y., BİLEN,M. ,“Avrupa Birliği ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu ve
Çözüm Önerileri”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(6), 64-67.

BETCHERMAN, G., DAR, A. , LUINSTRA, A. , OGAWA, M. (1999), “Active
Labor Market Policies: Policy Issues For East Asia”, Washington D.C. :World
Bank, 1-6.

İnanç Turizmi Organizasyonlarında Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler: Kahramanmaraş Örneği

Sebiha Özkars¹

Özet

Bir işletmenin başarı göstergesi hizmet işlevlerinin başarılı olmasıyla değil, müşterinin yapılan işlevlerden verilen hizmetten beklentilerinin ne düzeyde karşılandığı ile bağdaşmaktadır. Bu bağlamda hizmet sektörünün önemli bir kolu olan turizm ve alternatif turizm çeşitlerinden biri olarak tanımladığımız inanç turizminin yapılan organizasyonlarında hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu, bu sektördeki hizmet kalitesinin müşteriler tarafından beklenti ve algı düzeyleri amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada SERVQUAL modelinde bulunan beş boyutlu ölçek kullanılarak Kahramanmaraş'ta inanç turizm organizasyonlarından hizmet alan vatandaşların yapılan hizmete yönelik algılanan hizmet kalitesinin ölçülmesi, algılanan hizmet kalitesi bakımından demografik özelliklere göre farklılıkların irdelenmesidir. Araştırma amaçlarına uygun olarak, empati, heveslilik, güven, güvenilirlik ve fiziksel özellikler olmak üzere beş boyutta algılanan hizmet kalitesini ölçmeye yönelik 52'li likert tipte toplam 26 soru oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu Kahramanmaraş ilinde yaşayan vatandaşlardan oluşturulmuştur. Çalışmada inanç turizm organizasyonunun hizmet kalitesini etkileyen faktörleri belirlemek için 26 maddelik bir anket kullanılmış ve rastsal örnekleme ile 1.096.610 nüfuslu Kahramanmaraş ili için % 5 örnekleme hatası payı ile 384 örnekleme ulaşılmıştır. Saha çalışması sonucunda toplam 440 gözleme ulaşılmıştır. Bu bağlamda SERVQUAL modeli kullanılarak Kahramanmaraş ilinde bulunan inanç turizm organizasyonunda hizmet kalitesi puanlaması, kalite boyutları arasındaki ilişkiler, vatandaşların demografik özelliklerine göre hizmet kalitesi kıyaslamaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, inanç turizmi, hizmet kalitesi, SERVQUAL

JEL Kodları: M14, A13, Z32

The Factors Affecting Service Quality In Faith Tourism Organizations: Kahramanmaraş Sample

Abstract

The success indicator of an operator is not the success of the service functions but the level of expectations of the customer from the services provided by the functions performed. in this context is aimed of that, we can see how the factors affecting the quality of service in the organization of faith tourism, which we define as one of the tourism and alternative tourism varieties, expectations and perception levels of service quality in this sector.

In this study, the measurement of the perceived service quality of the service performed by the faith tourism organizations in Kahramanmaraş using SERVQUAL five dimensional scale is to investigate the differences according to the demographic characteristics in terms of perceived service quality. It is formed that a total of 26 questions of 52 likert types were developed to measure the perceived service quality in five dimensions as empathy, enthusiasm, trust, reliability and physical characteristics in accordance with research purposes. It has been aimed that in the reseach a 26-item questionnaire was used to

¹ Uzman, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Türkiye, sozkars_46@hotmail.com

determine the factors affecting the quality of service of faith tourism organization and 384 sampling with Kahramanmaraş province with a population of 1.096.610 with 5% sampling error share. It has been reached a total of 440 observations were obtained as a result of field work. It has been made of with using the SERVEQUAL model in this context, rating of service quality, relations between quality dimensions, service quality comparisons according to demographic characteristics of citizens in the faith tourism organizations of in the city of Kahramanmaraş.

Key Words: *Tourism, faith tourism, service quality, servqual*

JEL Codes : *M14, A13, Z32*

1. GİRİŞ

İnanç, insanlığın varoluşun erken dönemlerinden başlayarak, insan yaşam kurgusu üzerinde önemli bir seyahat olgusu oluşturmuştur. Bu seyahat olgusu kişiyi manevi boyutuyla kişinin inancına, maddi boyutuyla ise inanç merkezlerinin ziyaretine çekmektedir. İslam dininde hac veya umre olarak ifade edilen dinî görevler bu seyahatlerin en çok bilinen ve güncel kalmasını sağlayan ibadet şeklidir. İnanç turizmi günümüz turizm faaliyetleri içinde potansiyelini korumakta ve inanç turizminin toplam turizm payı içindeki yeri giderek artmaktadır. Hac ve umre faaliyetleri dışında, kişilerin farklı kültürel öğeleri görme istekleri ve farklı inançlara duyulan merak ta kişilerin farklı dini ve kültürel merkezleri ziyaret etmelerine sebebiyet vermektedir. Tarihi kültür mekânların veya yaşanmakta olan çağdaş kültürlerin ziyaret edilmesi sebebiyle inanç turizm çok boyutlu hale gelmektedir. Buna paralel olarak, şehir yaşantısının stresi, elektronik ortamların verdiği rahatsızlık ve her geçen gün artan betonlaşan çevre şartları gibi dış etkenler kişiyi psikolojik rahatlama ve huzur bulma yeri olarak, insanları inanç merkezlerine çekmektedir.

Kahramanmaraş ilinde turizm sektöründe hizmet kalitesi alanında çalışmalar yapılmış birçok bölgede olduğu gibi Kahramanmaraş ilinde de konaklama işletmelerinin verdikleri hizmet kalitesi üzerine araştırma yapılmıştır. Fakat inanç turizmi denildiğinde yapılan çalışmalarda genellikle destinasyonların önemi vurgulanarak yerli ve yabancı turistlerin turizm hareketliliği üzerinde yoğunlaşılması tartışılmış ve bu bağlamda genellikle destinasyonların önemi vurgulanmıştır. Buna istinaden bu çalışmada ise Kahramanmaraş ilinde ikamet eden alternatif turizm çeşidi olan inanç turizmini hakkında müşteri beklenti ve algı düzeylerinin

demografik özelliklere hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu ve farklılık gösterip göstermediği amaçlanarak hazırlanmıştır. Turizm başlığı adı altında yapılan birçok araştırmada, insanların inanç merkezlerine olan ilgisi ön planda da tutularak inanç turizm destinasyonlarına yer verilmiş, tarihi ve dini eserlerin en çok olduğu bölgelerde karşılaştırmalar yapılmıştır. Gelişen teknoloji ve yenilikler insanı aksine bir yöne çekmekte kişiyi daha çok kültür ve inancın derinliklerine çekerek günümüz insanı için ihtiyaç haline getirmektedir. Teknoloji ve bilgi alanındaki gelişmeler, insanları geçmişi araştırmaya ve merak duygusunu gidermek amacıyla inanç turizmini daha çok eski ve temel bir motivasyon olarak ortaya çıkmasına, diğer taraftan da bilgi alanlarının paylaşımının hızla büyümesi insanları farklı kültür ve inançlara olan merakının artmasına sebep olmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Hizmet kalitesi pazarlama literatürünün ana akım konularından biri olarak uzun süredir araştırmacıların mesaisini yoğun olarak meşgul etmektedir (Broderick ve Vachirapornpuk, 2008; Gou vd., 2008, Hacıefendioğlu ve Koç 2009, Önüt vd., 2008 Parasuraman vd. 1985). Bununla birlikte hizmet kalitesi konusu son yıllarda sadece pazarlamanın değil işletme ile ilgili birçok alanda da araştırma konusu olarak gündeme gelmiştir (Ansellab ve Conway 2006, Chow vd. 2008, Clark ve Wood 1998, Markoviç ve Raspor 2010). Ortalama olarak hizmet kalitesi literatürü gerek üretim, gerek ticaret, gerek hizmet işletmeleri olsun günümüzde üretilen nitel ve nicel ürünlerin kalite standartlarının gittikçe artan bir seviyede tutulması ve bu bağlamda kalitenin her bakımında önemle ele alınması zorunluluğu konusunda hem fikirdir. Hizmet kalitesinin işletmeciliğin her alanında iyileştirilmesi adına birçok bilimsel alanda çalışmalar yapılmış ve yapılan çalışmalar hizmet kalitesi anlayışının gelişimine katkı sağlamıştır. Bunlardan birkaçı olarak;

Süt (2014) çalışmasında, dünya üzerinde her bir inanç merkezinin, kendince özgün nitelik taşıdığını, taklit edilemez olduğunu, belirli inanç ve dini gruplarınca benimsenen ve ziyaret edinilen yer haline geldiğini vurgulamıştır. Bu sebeple inanç turizmi gerçekleştiren kişiler, dinî motivasyonları yüksek tutarak ve kendi

içerisinde özel inanç boyutu yüksek olan, gezi alışkanlıklarını dini boyutuna göre yaşayan ve bu dini motivasyonlara göre farklılıklar göstermişlerdir.

Fettahlıoğlu vd. (2016) Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren bir otel işletmesinde konaklayan müşterilerin otellerden beledikleri hizmet kalitesi ile deneyimlediği hizmet kalitesi arasında bir farkın olup olmadığının araştırılması ve otelin sunduğu hizmetlere ilişkin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kahramanmaraş ilinde son beş yılda turizm işletme belgeli konaklama tesis sayısındaki artış bu konuda araştırma yapılmasını teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Shirkavand vd. (2015) sosyal güvenlik kuruluşları şubeleri üzerinde hizmet kalitesini değerlendirmeyi ve hizmet kalitesinin her dalında müşterilerin beklentileri ve algıları boyutları (somut özellikler, güvenilirlik, cevap verme, güvence, empati ve çeşitlilik) üzerinde amaçlamış ve sonuç olarak müşterilerin sahip olduğu şubelerde ve sosyal şubelerde mevcut olan hizmetlerin ötesinde beklentilerin güvenlik teşkilatı müşterilerinin beklentilerini karşılamayı başaramadığını vurgulamıştır.

Hizmet sektörüne dahil eğitim alanında yapılan bir çalışma örneği olarak Pradela (2015) iş piyasasına hazırlık eğitimlerinin mezuniyet kalitesine ilişkin servqual analiz yöntemini kullanarak meslek liseleri arasında eğitim kalitesini mukayese yaparak, işgücü piyasasına hazırlık aşamalarını okulların faaliyetlerini geliştirmeleri adına hizmet kalitesini araştırmış ve bu süreç sonunda da hizmet kalitesinin güçlü ve zayıf yönlerini eleştirmiştir.

Unur vd. (2008) turizm işletmeleri ve banka kuruluşları arasında kredi kartı kullanımına bağlı olarak oluşan stratejik işbirliğinin temel nedenlerini, işbirliği yapılacak banka seçim kriterlerini, işbirliğinin başarısını ve sonuçlarını işletmenin yapısı ile yöneticilerin genel özellikleri açısından incelemeye alan araştırmasında bulunan turizm işletmesinin bankalarla ilişkilerini yöneten üst düzey yöneticilerine uygulanmıştır. Anketin sonucunda toplanan verilere dayanılarak yapılan analizlerde,

işletmenin yapısına göre işbirliğinin nedenleri ve sonuçları istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

3. TURİZM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

İnanç turizmi denildiğinde kutsal yerlerin ziyaretleri aklımıza gelmektedir. Kutsal yerlere olan ziyaretler kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Kimine göre ihtiyaç arz ederken, kimine göre görmek istemesi yani kişinin içinde kutsal yerlere merak uyandırması sebebiyle ortaya çıkarak seyahat etme istekleridir. Mevzuata inanç turizmi olarak bakılsa da kişilerin uhrevi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdikleri turizm eylemi ekonomik, sosyal, kültürel açıdan da büyük önem taşımaktadır.

Birçok literatürde tanımı olan turizm denilince gezmek, dolaşmak, yeni yerler keşfetmek kısacası görmediklerimizi, duymadıklarımızı ve bilmediklerimizi kültürel açıdan geliştirmek isteğimizle yaptığımız eylemleri çatı altında toparlayan bir kelimedir. Turizm çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olduğundan dolayı birçok tanıma da sahiptir.

Bol alternatifli bir olgu ve endüstri olarak turizm; toplumların daimi olarak ikamet etmelerinin bulunduğu yer dışında, daimi yerleşmemek üzere, para kazanmak amacı dışında iş, merak, din, sağlık, spor, dinlenme, eğlenme ve benzeri nedenlerden dolayı kısacası psikolojik ihtiyaçların büyük bir kısmını içinden barındıran, kişisel veya toplu olarak yaptıkları seyahatlerden ortaya çıkan sosyal bir tüketim olayı şeklinde en geniş kapsamı ile tanımlanabilir (Timur ve Bardakoğlu, 2015: 31).

Turizmin birçok tanımı bulunmaktadır ve bunlardan biri olan, insanların sürekli yaşam alanlarının dışında kalan yerlere yaptıkları geziler ve varış yerlerindeki geçici konaklamalardan dolayı gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik faaliyetlerdir (Olalı ve Timur, 1988: 17).

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda geçmişten günümüze turizm ile ilgili açıklamalar birbiriyle benzer durumlar göstermektedir. Turizm kavramının geçmişten günümüze değişim göstermediğini söyleyebiliriz. Fakat günümüzde

birçok imkânların artış göstermesiyle birlikte ve bu imkânların varlığından faydalanma açısından düşünürsek turizm canlılığı geçmişe göre günümüzde daha çok farklılık göstermektedir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kahramanmaraş'ta inanç turizmi organizasyonlarının algılanan hizmet kalitesi üzerine yapılan bu araştırma amaçlarına yönelik teorik bir araştırma modeli ve bazı istatistiksel yöntemler benimsenmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada SERVQUAL modelinde bulunan beş boyutlu ölçek kullanılarak Kahramanmaraş'ta inanç turizm organizasyonlarından hizmet alan vatandaşların yapılan hizmete yönelik algılanan hizmet kalitesinin ölçülmesi, algılanan hizmet kalitesi bakımından demografik özelliklere göre farklılıkların irdelenmesidir.

Turizm işletmeleri denildiğinde ilk algılanan sektörde yoğunlukla otelleri yani konaklama işletmeleri ön plana çıkmaktadır. Araştırmada ise seyahat acentasının rolünü ön plana çıkarmakta, yaptığı işlevleri vurgulamakta ve yapılan inanç turizminin organizasyonunun hizmet kalitesinin bulunduğu bölge açısından ne düzeyde olduğunu önemini vurgulamakta ve Kahramanmaraş'ta inanç turizm organizasyonlarının algılanan hizmet kalitesi üzerine yapılan bu araştırma amaçlarına yönelik bir şekilde teorik olarak istatistiksel açıdan da önemini vurgulanmaktadır.

4.3. Evren ve Örneklem

Örnekleme yani inanç turizminden yararlanan kişilere bakıldığında, belli kuralla göre bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar da genellikle örneklem kümeler üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda ilgili evrenlere genelleme yapılır (Karasar, 2005: 110). Bu çalışmada rastsal örnekleme ile 1.096.610 nüfuslu Kahramanmaraş ili için % 5 örnekleme hatası payı ile 384 örnekleme ulaşılması amaçlanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50). Saha çalışması sonucunda toplam 440 gözleme ulaşılmıştır.

4.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında oluşturulan teorik modelin sınanabilmesi amacıyla anket yöntemi ile veri toplanmasına karar verilmiştir. Yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanacak ankette yer alacak ölçme araçlarının seçilmesi amacıyla yapılan literatür taramasında inanç turizmi kalitesini ölçmeye yönelik hazırlanmış bir ölçek bulunamamış olması sebebiyle, araştırma için ölçek geliştirme ihtiyacı oluşmuştur. Hizmet kalitesini ölçmeye yönelik ölçeklerin araştırılması sonucu servqual hizmet kalitesi ölçme tekniği benimsenmiştir.

4.5. Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması

Araştırmanın veri toplama araçlarından biri olan ölçeklerin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve güvenirliliğin ispatı amacıyla bu bölümde araştırmanın tek ölçeği olan inanç turizmi organizasyonunda hizmet kalitesi ölçeğine açıklayıcı faktör analizi ve güvenirlilik analizi uygulanmıştır.

Tablo 1. Ölçeğin Açıklanabilen Varyans Oranları

Bileşen	İlk Özdeğerler			Kare Toplamı Yüklemeleri		
	Toplam	Varyans'ın % si	Kümülatif %	Toplam	Varyans'ın % si	Kümülatif %
1	6,346	30,219	30,219	3,279	15,612	15,612
2	2,204	10,494	40,714	2,724	12,970	28,582
3	1,490	7,094	47,808	2,337	11,127	39,709
4	1,222	5,821	53,629	2,268	10,798	50,507
5	1,153	5,490	59,119	1,809	8,612	59,119

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum İndeksleri

Ölçek	CMIN/DF	GFI	CFI	RMSEA
Algılanan hizmet kalitesi ölçeği	1,552	0,946	0,967	0,036

Model uyum indeksleri incelendiğinde ki kare bölü serbestlik derecesinin 2 nin altında olduğu, agfi ve cfi'nin 0,9'un üzerinde olduğu ve RMSE'nin ise 0,08'in altında olduğu görülür. Bu değerler için algılanan hizmet kalitesi ölçeği doğrulayıcı faktör analizinin ideal uyum gösterdiği söylenebilir. İnanç turizmi organizasyonu algılanan hizmet kalitesi ölçeği ve altboyutları için hesaplanan cronbach's alpha güvenirlik katsayıları tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Ölçek Ve Altboyut Güvenirlik İstatistikleri

Ölçek /Altboyut	Madde Sayısı	Cronbah'c Alpha Güvenirlik Katsayısı
Empati Altboyutu	6	0,835
Fiziksel Özellikler Altboyutu	5	0,750
Güven Altboyutu	3	0,844
Güvenirlik Altboyutu	4	0,729
Heveslilik Altboyutu	3	0,645
Algılanan Kalite Ölçeği	21	0,882

5. BULGULAR (FINDINGS)

5.1. Demografik Bulgular (Demographic Findings)

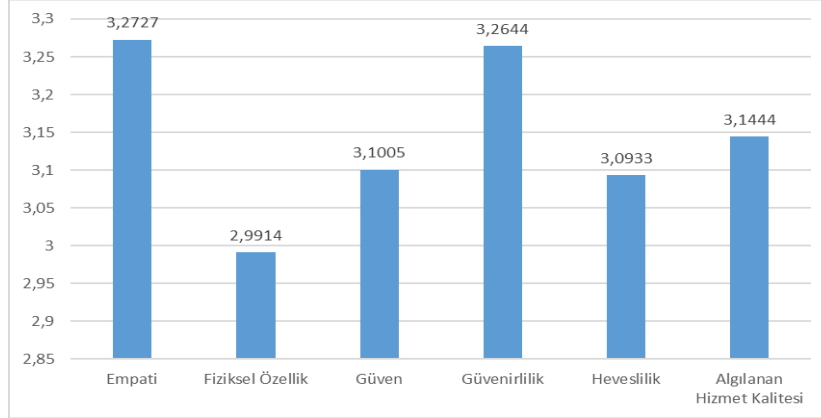
Tablo 4. Araştırma Katılımcılarının Demografik İstatistikleri

1. Cinsiyet	N	%	2. Yaş	N	%
Erkek	214	51,2	17-27 Yaş Arası	281	67,2

Bayan	204	48,8	28-38 Yaş Arası	100	23,9
			39-49 Yaş Arası	30	7,2
			50 Yaş ve Üzeri	17	1,7
3. Eğitim Seviyesi	N	%	4. Meslek	N	%
İlköğretim, Lise veya Yüksekokul	95	22,7	Memur	90	21,5
Meslek Yüksekokulu	20	4,8	İşçi	44	10,5
Fakülte	254	60,8	Özel Sektör	78	18,7
Yüksek Lisans	36	8,6	Emekli	1	0,2
Doktora	13	3,1	Ev Hanımı	10	2,4
			Öğrenci	157	37,6
			İşsiz	38	9,1
5. Turizm Sektöründe Çalışma Durumu	N	%			
Hiçbir zaman bu sektörde çalışmadım.	325	77,8			
Daha önce bu sektörde çalıştım.	61	14,6			
Şu an bu sektörde çalışıyorum.	32	7,7			

Katılımcıların % 51,2 si erkek (n=214) iken, % 48,8'i kadındır (n=204). Katılımcıların % 67,2 si 17 ile 27 yaş arası (n=281), % 23,9'u 28 ile 38 yaş arası (n=100), % 7,2 si 39 ile 49 yaş arası (n=30) ve % 1,7si 50 yaş üzerindedir (n=7). Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları ise şu şekildedir; % 22,7'si ilköğretim, lise veya yüksekokul (n=95), % 4,8'i meslek yüksekokulu (n=20), % 60,8'i fakülte (n=254), % 8,6'sı yüksek lisans (n=36), % 3,1'i doktora (n=13). Katılımcıların meslek gruplarına göre dağılımları ise şu şekildedir; % 21,5'i memur (n=90), % 10,5 işçi (n=44), % 18,7 si özel sektör çalışanı (n=78), % 0,2 si emekli (n=1), % 2,4 ü ev hanımı (n=10), %37,6 sı öğrenci (n=157), % 9,1 i işsiz (n=38).

5.2. İnanç Turizmi Organizasyonunda Algılanan Hizmet Kalitesi Ölçek Betimsel İstatistikleri

Şekil 1. Altboyut ve Ölçek Ortalamaları

Altboyut ve ölçek ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip altboyutun empati altboyutu iken en düşük ortalamaya sahip altboyutun ise fiziksel özellikler altboyutu olduğu gözlemlenir. 5’li likert tipte toplamsal bir ölçek olan inanç turizmi algılanan hizmet kalitesi ölçeği ortalama değerine bakıldığında Kahramanmaraş’a inanç turizmi algılanan hizmet kalitesinin ortalama değer olan 2,5 in üzerinde olduğu, daha açık bir ifade ile katılımcılara göre iyi durumda olduğu söylenebilir.

5.3. Yaş ve Cinsiyet Gruplarına Göre İnanç Turizmi Organizasyonunda Algılanan Hizmet Kalitesi Farklılıkları

Kadın ve erkek katılımcıların Kahramanmaraş’ta inanç turizmi organizasyonunda algılanan hizmet kalitesine dair görüşlerindeki farklılıklarının irdelenmesi amacıyla uygulanan bağımsız örneklem anova ve t test istatistikleri tablo 5’deki gibidir

Tablo. 5 İnanç Turizmi Organizasyonu Algılanan Hizmet Kalitesi Yaş Faktörü Anova Test ve Cinsiyet Faktörü T-Test Farklılıkları İstatistikleri

Değişken	Yaş Grubu					Cinsiyet				
	N	Ort.	Std. S.	f	Sig.	N	Ort.	Std. S.	f	Sig.
Empati										

17-27	281	3,2473	,88518	0,350	0,789	Kadın	214	3,2702	,86793	-	0,953
28-38	100	3,3050	,90331			Erkek	204	3,2753	,89273	0,059	
39-49	30	3,4056	,79713								
50 ve Üzeri	7	3,2619	,2619								
Toplam	418	3,2727	,87907								
Fiziksel Özellik											
17-27	281	2,9260	,84291	2,482	0,060	Kadın	214	3,0187	,88133	0,683	0,495
28-38	100	3,0660	,81603			Erkek	204	2,9627	,78845		
39-49	30	3,3200	,76402								
50 ve Üzeri	7	3,1429	,91443								
Toplam	418	2,9914	,83676								
Güven											
17-27	281	3,0913	1,15193	0,367	0,777	Kadın	214	3,1713	1,09427	1,327	0,185
28-38	100	3,1733	1,03201			Erkek	204	3,0261	1,14249		
39-49	30	3,0111	1,16620								
50 ve Üzeri	7	2,8095	,85758								
Toplam	418	3,1005	1,11908								
Güvenirlilik											
17-27	281	3,2117	,87403	1,663	0,174	Kadın	214	3,3166	,88044	1,287	0,199
28-38	100	3,3150	,81852			Erkek	204	3,2096	,81694		
39-49	30	3,5333	,71840								
50 ve Üzeri	7	3,5000	,70711								
Toplam	418	3,2644	,85071								
Heveslilik											
17-27	281	3,0783	,83678	0,484	0,693	Kadın	214	3,1215	,84709	0,702	0,483
28-38	100	3,1567	,83074			Erkek	204	3,0637	,83359		

39-49	30	3,0889	,84841								
50 ve Üzeri	7	2,8095	1,15241								
Toplam	418	3,0933	,84002								
Algılanan Hizmet Kalitesi											
17-27	281	3,1109	,66901	0,917	0,433	Kadın	214	3,1797	,67820	1,138	0,256
28-38	100	3,2032	,59637			Erkek	204	3,1075	,61554		
39-49	30	3,2718	,61322								
50 ve Üzeri	7	3,1048	,68727								
Toplam	418	3,1444	,64861								

Kadın ve erkek katılımcılar arasında Kahramanmaraş'ta inanç turizmi organizasyonunda algılanan hizmet kalitesi bakımından ve algılanan hizmet kalitesi bileşenleri yaş ve cinsiyet bakımından bir fark bulunamamıştır. Diğer demografik özellikler olan eğitim seviyesi, meslek ve turizm sektöründe çalışma durumunda da yine herhangi bir fark bulunamamıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada toplanan veriler demografik özelliklerle karşılaştırılarak katılımcılara ait yüzde ve frekans değerleri sunulmaktadır. Demografik özelliklere göre boyutlar incelendiğinde ve inanç turizm organizasyonlarında algılanan hizmet kalitesi farklılık analizleri incelendiğinde kadın ve erkek katılımcılar arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleşen inanç turizm organizasyonlarında algılanan hizmet kalitesi bakımından ve algılanan hizmet kalitesi bileşenleri bakımından fark bulunmamaktadır. Demografik özelliklere göre alınan sonuçlar aynı alınmakta, tüm alt boyutlar ve ölçek oranı 0,05'den büyük çıkmakta ve bu durumda empati, fiziksel özellik, güvenilirlik, heveslilik ve güven alt boyutu algılanan hizmet kalitesi ölçeği bakımından kadın ve erkek katılımcılar arasında %95 düzeyinde aynı oran bulunmakta ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulgulanmamaktadır.

Altboyutlara ve ölçek ortalamalarına bakıldığında empati, güven, güvenilirlik ve heveslilik boyutu demografik özelliklerle karşılaştırıldığında diğer bir boyut olan fiziksel özelliklere göre yüksek çıkması bölgede yaşayan insanların yardımsever, hoşgörü, güvenli konaklama ve ulaşım, hizmet konusundaki heveslilik, isteklilik, güvenli ve bilgilendirici olması, esnaf ve halkın dürüstlüğü, sektör çalışanlarının turistlerde oluşan güven duygusu gibi duyguların daha ön planda olduğunu göstermektedir. Algılanan hizmet kalitesi altboyutlarında incelenmesi gereken bir diğer bileşen ise fiziksel özelliktir. Ortalama değer üstünde olmasına rağmen fiziksel özellikler altboyutu diğer tüm altboyutlardan daha düşük seviyededir. Bu bağlamda fiziksel özellikleri ele aldığımızda, bölgede modern konaklama tesislerinin azlığı, ulaşım imkânlarının kısıtlı olması, turizm kaynaklarının ve ziyaret edilecek yerlerin yeterli sayıda olmaması, bu turistik yerlerin korunamaması ve hizmeti sunan sektörün yeterli donanıma sahip olmaması gibi nedenler alt boyut oranının diğer oranlara göre düşük çıkmasına sebep olmaktadır.

KAYNAKLAR

FETTAHLIOĞLU, O., POLAT, M., DEMİR, S. (2016), “Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi İle Ölçümü: Kahramanmaraş İlinde Bir Uygulama”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(3), 849-860.

KARASAR, N. (2005), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

OLALI, H., TİMUR, A. (1988), Turizm Ekonomisi, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir.

PRADELA, A. (2014), “Quality Of Graduates’ Preparation For Labour Market - A Servqual Analysis”, Social and Behavioral Sciences, 175, 1671-1677. doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.820

SHİRKAVAND, F., MAHDİ, H. S., MOKHTARİHESARİ, S. (2015), “Service Quality Assessment In Selected Branches Of Social Security Organization Using Servqual Model”, Research Journal of Business and Management, 2(4), 441-454.

SÜT, A. (2014), “İslam ve Turizm İlişkisi”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(11), 479-497.

TİMUR, A. BARDAKOĞLU, Ö. (2015), Turizm İşletmeciliği, Detay Yayıncılık, Ankara.

UNUR, K., DÖNBAK R.E., ÇAKICI C. (2008), “Turizm İşletmeleri İle Bankalar Arasındaki Stratejik İşbirliğinin Değerlendirilmesi: Ankara'daki Turizm İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma”, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 5(4), 3-16.

YAZICIOĞLU, Y., ERDOĞAN, S. (2004), Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.

Meslek Yüksekokullarında Öğretim Elemanları İle Öğrencilerin İletişim Sorunları: KSÜ Afşin Meslek Yüksekokulu Örneği

Ahmet Hamdi Aydın¹, Emine Altıntaş²

Özet

İletişim sorunlarının yaşanması öğretim elemanları ve öğrenciler arasındaki ilişkileri olumsuz etkiler. Bu araştırma, Afşin Meslek Yüksekokullarında görev yapan öğretim elemanları ve öğrenciler arasındaki iletişimi engelleyen unsurları tespit etmek, öğretim elemanları açısından iletişimin nasıl algılandığını ve öğrenciler açısından iletişimin nasıl algılandığını iletişimde her iki tarafında yaşadığı sorunları ortaya koymaktadır. Çalışma yöntem olarak kütüphane araştırmasına dayanmakta olup yöntem ek olarak kitap, makale, dergi, internet ve örnek tezler incelenmiştir. Çalışmada sınıflama, sıralama, sınamaya, sıra düzeninde tümünden gelim yöntemi uygulanacaktır. Ayrıca öğretim elemanları ve öğrencilere anket çalışması uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Toplanan veriler sonucu SPSS programında gerekleri analizleri yapılarak ortaya çıkan bulgular yorumlanmıştır. Anketimiz 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikler yer alırken ikinci bölümde ise iletişimin doyumunu ölçen iletişim ölçeği yer almaktadır. Anketin demografik bölümünde 7 ve iletişim bölümünde ise 20 olmak üzere toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Anketler güvenilirlik analizlerinden geçmiş olup Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı tespit edilmiş ve SPSS istatistik programı üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada öğretim elemanları ve öğrencilerin etkili iletişimin etkin ve sistemli kurulması, öğretim elemanlarının biçimsel iletişimin iyi olması ve öğrencilerin öğretim elemanları ile iletişimlerinde kendilerini ifade edebildikleri görülmüştür. Öğretmen-öğrenci arasındaki iletişimin ve öğretim elemanları ile öğrencilerin kendi aralarındaki iletişiminin de iyi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KSÜ, Afşin, Öğretim Elemanı, Öğrenci, İletişim

JEL Kodları: I21, M14, I29

The Problems Of Communications With Students In Vocational Higher Education: KSU Afşin Vocational School Sample

Abstract

Living the communication problems negatively affects relations between instructors and students. The main purpose of the research, Afşin Vocational School Faculty who work in the elements and to identify communication barriers elements among students, faculty communicate how they perceived in terms of how to communicate in terms of perceived and students are put forward issues where both sides. In this study's method used based on library research at in addition to the methodology, books, articles, magazines, internet and sample theses are also examined. It will be implemented classification, sorting, testing, deduction method in sequence. Also it will be implemented questionnaire work to instructors and students and it has been analysis by entering data over the SPSS Programme. It has been reviewed data by analyzing the inputs and the resulting over the SPSS Programme. Our questionnaire consists of two parts. While the demographic features are included in the first part, the communication scale which measures the satisfaction of the communication is

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Türkiye, ahaydin@ksu.edu.tr

² Öğr. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Türkiye, eminealtintas2@ksu.edu.tr

included in the second part. The questionnaire consists of 27 questions, 7 in the demographic section and 20 in the communication section. The surveys are passed in their reliability analysis and is determined the Cronbach's Alpha reliability coefficient and then it has been evaluated by the SPSS programme. In this study, academic staff and the students communicate effectively in an effective and systematic establishment of formal communicationis good communication with the teaching staff and lecturers, students were found to express themselves. Teacher- student communication between faculty and students with the communication between them has also concluded that good. But better results will be useful in the practice are considered in this study in order to obtain several school.

Key Words: KSU, Afşin, Instructor, Student, Communication

JEL Codes: I21, M14, I29

1. GİRİŞ

Bireylerin gündelik hayatta ve iş hayatında kurdukları iletişim, duygu ve davranışlarla biçimlenmektedir. Çoğu zaman insanlar içinde buldukları bağlama göre duygularını düzenlemek durumundadırlar. Başarılı duyguların düzeni ise kişilerarası iletişim unsurlarının doğru algılanmasından geçmektedir.

Sürekli "*insan*" etkileşimini içeren ve meslek hayatları boyunca sergileyen öğretmenler, daha profesyonel ve daha başarılı bir eğitim-öğretim dönemi geçirmek için kendilerine ve eğitim ortamının diğer bileşenleri olan öğrencilere veya velilere çeşitli şekillerde duygu düzenlemesi yaparak duygu yönetimi gerçekleştirmektedirler. Öğretmenlerin görev yaptıkları branşları belirleyen lisans eğitimlerinin içeriğinin farklılığı, öğretmenlerin öğrenci ile iletişimlerine de yansımaktadır. Öğretmenlerin edindiği duygusal kazanımlar ve tecrübeler ile sergilenen meslekî ve duygusal emek sonuçları üzerine çok sayıda niceliksel çalışma bulunmasına rağmen, niteliksel verileri içeren çalışmalar oldukça azdır. Bu nedenle yapılan bu çalışma, öğretmenlerin kendilerini ve hislerini kendi kelimeleriyle aktarmaları açısından önem taşımaktadır. Çalışma bütün öğretmenlerle ilgili bir genelleme yapmaktan kaçınmakta olup, odak grup görüşmesine katılan öğretmenlerin paylaşımlarının da bir gerçeğin temsili olduğu hususu göz ardı edilmemelidir. Meslekî bilgi ve becerilerle eş değerde önem taşıyan kişilerarası iletişim becerileri, öğretmenlerin işlerini daha iyi yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu nitelikler arasındadır.

Bu çalışmada niteliksel bir araştırma ile öğretim elemanları ile öğrencilerin kişilerarası iletişim sorunları hakkında bilgi edinmek için amaçlanmıştır. Meslek yüksekokulunda öğretim elemanları ve öğrencileriyle iki farklı odak grup görüşmesiyle yürütülen bu çalışma genellemeler yapmaktan kaçınılmaktadır. Yine araştırmanın zaman ve maliyet gibi sınırlılıkları da az sayıda öğretmen gruplarına uygulanması şeklinde daraltılmaktadır. Görüşme başlamadan önce sahip olunan kaygılar, ilk birkaç soruya samimi cevaplar verilmesini de engellemiş olabileceği göz önünde bulundurulabilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Coşkun (2008), 'İlköğretim Okulları I. Kademe 4. ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencileriyle Karşılaştıkları İletişim Sorunları' çalışmasında, ilköğretim okulları I. kademe 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle karşılaştıkları iletişim sorunları ele alınmaktadır. Öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişim sorunlarına neden olan etkenlerin belirlenmesi ve giderilmesi özellikle de öğretmenin sınıf içinde öğrencileriyle etkili bir iletişim kurabilmesidir. Bu çalışmada öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişim sorunlarının belirlenmesi için tek yönlü varyans analizine başvurulmaktadır. Böylece çalışmanın sonucunda öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişim sorunlarının nedenleri açıklanmaktadır.

Sağlam, Terzi, Savaş ve Murat (2009), 'Öğretim Elemanlarının Eğitim Ve İletişim Sorunları' çalışmada; üniversitelerde öğretim elemanı olarak çalışmanın yorucu ve stres gerektiren bir iş olduğunu vurgulamışlar ve öğrenciler ve meslek arkadaşlarıyla ilişki kurulması sırasında ciddi problemler yaşanabileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca bunlara etken olarak da maddi, ailevi vb. gibi sorunları da bu problemlere eklemişlerdir. Öğretim elemanlarına demografik, akademik, dersler, diğer öğretim elemanlarıyla olan ilişkileri gibi konularda çeşitli sorular sorulmuştur. Önce anketin güvenilirlik analizi yapılmış ve uygun istatistik metotlarla öğretim elemanlarının cinsiyet, akademik unvan ve yurt dışı eğitim alma durumuna göre analizler yapılmıştır.

Elgünler ve Fener (2011), ‘İletişimin Kalitesini Etkileyen Engeller ve Bu Engellerin Giderilmesi’ çalışmada, iletişimde kişi ya da örgütlerin içinde yer aldıkları toplumsal sistemle ve bu sistemdeki diğer kişi ve örgütlerle uyumunun etkileşimini sağlayan temel süreçten bahsedilmektedir. Bir iletişimde etkili davranmak amaç olmakla birlikte her zaman ulaşılabilecek bir sonuç değildir. Sosyal psikologlara göre, mükemmel ve etkili bir iletişim, kaliteli bir iletişim ütopyasıdır. Çünkü kişiler arasındaki iletişim, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya çıkan bir takım eğilimlerle tahrif edilmekte, bozulmakta ve yanlış yorumlanmaktadır. Bu nedenle, yapılacak olan araştırmada etkili iletişime önemli olan bu faktörlerin neler olduğunu ve bunların giderilmesi doğrultusunda alınması gereken önlemler ile ilgili geniş bir literatür çalışması yapılmış ve elde edilen bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kavut (2015), ‘Kuşaklararası İletişim Farklılıklarının Aile İçi İletişime Etkisi’ çalışmada; aile değerleri, kültürel yozlaşma, sosyal çevre, yaşanılan ortam ve eğitim seviyesinin değişmesi aile bireyleri arasındaki iletişim farklılıklarının yaşanmasına yol açmaktadır. Araştırmada kuşaklar arası iletişim farklılıklarının aile içi iletişime olan etkileri ele alınmaktadır. Bu amaçla nitel bir araştırma tekniği olan derinlemesine mülakat yöntemi ile araştırma uygulanmaktadır. 5 farklı aileden 3 kuşak olmak üzere toplam 15 kişi ile kuşaklar arası iletişim farklılıklarının aile içi iletişime olan etkileri tartışılmıştır. Araştırma, aile bireyleri arasında iletişim farklılıklarına yol açan faktörler üzerinden kuşaklar arası iletişim farklılıklarının aile içi iletişime olan etkisini ortaya koymak amaçlandığı görülmektedir.

Tümkaya ve Asar (2016) ‘İlkokul Yöneticilerinin İletişim Becerilerine İlişkin Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerinin İncelenmesi’ çalışmada; yönetici ve öğretmen algıları temel alınarak ilkokul müdürlerinin iletişim becerilerinin; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kıdem, buldukları okulda kaç yıldır görev yaptıkları, yöneticilikle ilgili hizmet içi eğitim alıp almadıkları ve okul türü gibi bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

Akran, Acıdemir ve Uludağ (2018), ‘Üniversite Öğrencilerinin İletişim Kavramına Yönelik Metaforik Algıları’ çalışmada; üniversite öğrencilerinin iletişim

kavramına yönelik metaforik algılarını belirlemektir. Verilerin analizinde frekans, yüzde, betimsel ve içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların iletişim kavramına yönelik üretmiş oldukları metaforlar sırasıyla en çok 'Temel ihtiyaç', 'Bilgi kaynağı', 'Doğa olayları', 'İletişim', 'Uzunluk', 'Sonsuz olma'; en az ise 'Ulaşılması gereken yer', 'Ahenk içinde olma', 'Coğrafya', 'Taşıtlar' ve 'Kötü' olarak belirlenmiştir.

3. İLETİŞİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

İletişim karşılıklı konuşmak, iki kişinin sohbet etmesi, ilişkileri iyi tutma becerisi, söylenenleri anlayabilme ve uygun tepkiler üretebilme gibi tanımlamalardan daha ötesini içermektedir. İletişimin insanla başlayıp devam eden ve insan oldukça farklılaşsa da devam edecek bir süreç olduğunu söylemek gerekir. İnsan varoluşundan itibaren sürekli olarak hem doğa ile etkileşimde bulunmak, hem de doğa koşullarının acımasızlığı ve çevredeki uyaranları anlamlı kılmak adına diğer insanlarla işbirliği içinde olmak durumunda kalmaktadır. Bu süreçte bilginin paylaşılması, ortak anlamlar üretme çabaları iletişim kurma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. İnsanların bilgileri paylaşmak, kendilerini ifade etmek için çıkardıkları sesler, bu seslere eşlik eden vücut hareketleri, mağara duvarlarına çizilenler zaman içerisinde daha da anlamlı ve sistemli ortak yapılar haline gelmeye başlamıştır (Güngör, 2011: 36).

Son yüzyılda bilim dalı olarak kabul gören, şekillenen ve araştırılan iletişim, disiplinler arası bir alan olarak akademi dünyasında yer almaktadır. Farklı disiplinlerin kendi alanlarına dönük, içe bakışsal bir anlayışla kuram ve yöntemlerden yola çıkarak çözümlenmeye çalıştıkları iletişim, küreselleşen dünyada insanların birbiriyle daha fazla ilişki kurmasıyla daha da fazla merak konusu olmaya başlamıştır. 20. yy'da ulaşım ve iletişim olanaklarının artması ve günümüze kadar gittikçe gelişerek ve çeşitlenerek yol alması, psikolojinin bireye odaklanması, sosyologların toplumsal olayların kitle üzerindeki etkilerini araştırması, Amerikan seçimleriyle başlayan ve bütün dünyaya yayılan siyasal kampanya çalışmalarının kitle iletişim araçları ile desteklenmesi gibi farklı dönüşümler, araştırmacıları iletişimin anlaşılmasına yönelik mikro çalışmalara yönlendirmiştir. Kişiyi sosyal bir

varlık olmaya taşıyan kişilerarası iletişim en mikro düzeydeki boyutu olan kişinin kendi kendisiyle iletişiminden bir sonraki adımdır. Düşünen, kendisine kızan, kendisiyle çatışan, kendini onaylayan ve/veya değerlendiren insan toplumsal bağlamda bir ses, bir görüntü vermek için kendisinden başkalarıyla da iletişime geçmek zorundadır. Bu ihtiyaç, bireyi, Rosengren'in bireysel ve toplumsal olarak kategorize ettiği kişinin kendi kendisiyle iletişimi, kişilerarası iletişim, grup iletişimi, örgüt iletişimi, kitle iletişimi, uluslararası iletişim ve kültürlerarası iletişim gibi boyutlardan ikincisine, yani kişilerarası iletişime taşımaktadır (Karl, 2000: 5).

4. KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ AFŞİN MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRETİM ELEMANLARI VE ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Afşin Meslek Yüksekokulu'nda öğretim elemanları ile öğrenciler arasında iletişim sorunlarına ilişkin bir alan çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın aşamaları alt başlıklar halinde belirtilmiştir. Yapılan alan çalışmasında uygulanan anketlerin analizleri, yöntemleri ve sonuçları ile belirtilmiştir.

4.1. Yöntem

Bu çalışmamız yöntem olarak kütüphane araştırmasına dayanmaktadır. Yönteme ek olarak kitap, makale, dergi, internet ve örnek tezler incelenecektir. Çalışmada sınıflama, sıralama, sınamaya sıra düzeninde tümünden gelim yöntemi uygulanacaktır. Ayrıca öğretim elemanları ve öğrencilere anket çalışması uygulanacak ve elde edilen veriler SPSS programına girilerek veriler analiz edilmektedir.

4.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Afşin Meslek Yüksekokulu öğretim elemanlarının ve öğrencilerinin iletişim sorunlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

4.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada öncelikle konu ile alakalı literatür taraması yapılmış ve alan araştırması yapmak için veri toplama aracı olarak anket yöntemi seçilmiştir. Anketler ile toplanan veriler SPSS programına girişleri yapılmış ve gerekli analizler yapılarak bulgular yorumlanmıştır. Hazırlanan anket 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler yer alırken ikinci bölümde ise iletişim ölçeği yer almaktadır.

Öğrencilere uygulanacak olan anketimiz demografik sorulardan oluşan bir bölüm ve iletişim doyumunu ölçen bir bölüm olmak üzere toplamda 2 ana bölümden oluşmaktadır. Anket tamamında demografik bölümde 7 ve iletişim bölümünde ise 20 olmak üzere 27 sorudan oluşmaktadır. Toplanan verilerin SPSS istatistik paket programında değerlendirilmiştir. Öncelikle anketler güvenilirlik testine tabi tutulmuş *Cronbach's Alfa* güvenilirlik katsayısı bulunmuştur.

4.1.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi (Universe and sample of research)

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Afşin Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler ve öğrenim veren öğretim elemanlarını oluşturmaktadır.

Veri toplama aracı olarak öğrencilere 75 adet dağıtılmış ve 49 adetini analiz yapmak için uygun olduğu tespit edilmiş ve SPSS programına girişleri yapılarak analiz edilmiştir.

4.1.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı (Used Data Collection Tool in The Research)

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara ilişkin demografik sorular yer alırken, ikinci bölümde iletişim ile ilgili sorular yer almaktadır. Demografik bölümde 7, iletişim bölümünde 20, olmak üzere anket toplamda 27 sorudan oluşmaktadır.

4.1.5. Güvenirlilik analizi (Reliability Analysis)

Güvenirlilik analizi daha önceden belirlenmiş bir ölçek türüne göre hazırlanmış olup ankete verilen yanıtların tutarlılığını ölçmektedir. Ölçek türleri olarak *ordinal* (sıralama) veya *interval* (aralıklı) olmaktadır. Bir ölçek türü olan *nominal* (sınıflama) ölçek bu analizde kullanılamaz. Örneğin; cinsiyet, meslek tarzı soruların cevapları üzerinde güvenirlilik analizi uygulanamaz. Likert ölçeği gibi hiç katılmıyorum (1), tamamen katılıyorum (5) tarzı sıralanabilir yanıtlar için güvenirlilik analizi uygulanabilir.

Bu analiz, soruların birbirleri ile yakınlıklarının derecesini ortaya koymak için yapılmaktadır. Bu analizi yaparken bizim için önemli noktalardan birisi *Cronbach's Alpha* değeridir. Sosyal bilimlerde bu değer (Kalaycı, 2006: 240);

- $0.00 < a < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil
- $0.40 < a < 0.60$ ise ölçek düşük güvenirlilikte
- $0.60 < a < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir
- $0.80 < a < 1.00$ ise ölçek yüksek güvenirlilikte

Tablo 1. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Ölçek	Soru Sayısı	Güvenirlilik (Alpha) katsayısı
İletişim	20	0,930

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda verilen Tablo 1.'de yapılmış olan anketin sosyal bilimlerde oldukça yüksek güvenirlilikte olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Bulgular (Findings)

4.2.1. Demografik Bulgular (Demographic Findings)

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgileri

1. Okumakta Olduğunuz Bölüm	N	%	2. Okumakta Olduğunuz Sınıf	N	%
Büro Yönetimi	49	100,0	1. sınıf	13	26,5
			2. sınıf	35	71,4
3. Cinsiyet	N	%	4. Yaş	N	%
Erkek	20	40,8	16-20	15	30,6
Bayan	27	55,1	21-25	26	53,1
			26 ve üzeri	8	16,3
5. Aile Ekonomik Düzey	N	%	6. Baba Eğitim Düzeyi	N	%
Çok Düşük	1	2,0	İlkokul	26	53,1
Düşük	5	10,2	Ortaokul	13	26,5
Orta	40	81,6	Lise	9	18,4
Yüksek	2	4,1	Üniversite	1	2,0
Çok Yüksek	0	0	Lisansüstü	0	0
7. Anne Eğitim Düzeyi	N	%			
İlkokul	35	71,4			
Ortaokul	9	18,4			
Lise	1	2,0			
Üniversite	0	0			
Lisansüstü	0	0			

Tabloya bakıldığında katılımcıların tamamının büro yönetimi bölümünde öğrenim aldığı görülmektedir. Çalışmaya katılanların % 26,5'i (13 Kişi) 1.sınıfta

öğrenim görmekte iken % 71,4'ü (35 Kişi) 2. Sınıfta öğrenim görmektedir. Katılımcıların % 2,1'i (1 kişi) ankette yer alan bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların cinsiyet bulguları Tablo 4' de de görüldüğü gibi % 40,8'i (20 Kişi) erkek, % 55,1'i (27 Kişi) bayandır ve % 4,1'i (2 kişi) ankette yer alan bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Ankete katılanların % 30,6'sı (15 Kişi) 16 -20 yaş aralığında, % 53,1'i (26 kişi) 21-25 yaş aralığında ve % 16,3'ü (8 kişi) 26 ve üzeri yaşta olduğu saptanmıştır. Afşin Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi Bölümünde okuyan öğrencilerin yaş ortalamaları öğrenci işlerinden alınan bilgiye göre 24 yaş olması çıkan sonuçlar ile kıyaslandığında verilen cevapların güvenilir olduğunu kanıtlar niteliktedir. Katılımcılara göre ailelerinin ekonomik düzeyleri Tablo 6'da görüldüğü gibi, % 2'si (1 kişi) çok düşük, % 10,2'si (5 kişi) düşük, % 81,6'sı (40 kişi) orta, % 4,1'i (2 kişi) çok yüksek cevabını vermişlerdir. Burada dikkat çeken katılımcıların aile gelirlerine bakıldığında % 81,6'sı orta cevabını vermişlerdir. Burada öğrencilerin bunu neye göre değerlendirdiği ve bunun sonucunda neden orta cevabını verdikleri tartışma konusudur. Katılımcıların % 53,1'inin (26 kişi) babası ilkokul düzeyinde eğitim almışken, % 26,5'i (13) ortaokul, % 18,4'ü (9 kişi) lise ve % 2,0'ı (1 kişi) lisansüstü eğitim düzeyine sahip oldukları saptanmıştır. Babaların eğitim düzeyi çocukların iletişimi üzerinde etkisinin olup olmadığını ilerleyen bölümlerde Crosstabb analizi ile incelenecektir. Katılımcıların % 71,4'ünün (35 kişi) annelerinin ilkokul düzeyinde eğitime sahip olduğu, % 18,4'ünün (9 kişi) ortaokul düzeyinde, % 2,0'ının (1 kişi) lise düzeyinde eğitim aldıkları saptanmıştır.

4.2.2. Öğrencilerin İletişim Becerilerine İlişkin Bulgular (Findings Related to Communication Skills of Students)

Aşağıdaki tabloda iletişim ölçeği yer almaktadır. Katılımcıların her bir önermeye 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum şeklinde kendilerine uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin İletişim Becerilerine İlişkin Bulgular

Önerme	1	2	3	4	5	A.O
--------	---	---	---	---	---	-----

	N %	N %	N %	N %	N %	S.S
1- Öğretim elemanları kendilerine yakın gördüklerine kendilerini nasıl hissettiğini söyler.	- -	6 12,2	5 10,2	24 49,0	13 26,5	3,91 0,94
2- Öğretim elemanlarımız öğrencilerle konuşurken bir konudan diğerine çok iyi geçiş yapar.	1 2,0	6 12,2	5 10,2	19 38,8	18 36,7	3,95 1,07
3- Öğretim elemanlarımızın başkalarına yaptırmak istedikleri şeyleri yaptırmada güçlük çektiklerini söyleyebilirim.	4 8,2	19 38,8	13 26,5	8 16,3	5 10,2	2,81 1,13
4- Öğretim elemanlarımız görüşlerini ikna edici biçimde açıklayabilirler.	1 2,0	3 6,1	1 2,0	24 49,0	20 40,8	4,20 0,91
5- Öğretim elemanlarımız sözel olarak kendilerini çok iyi ifade eder.	2 4,1	- -	1 2,0	20 40,8	26 53,1	4,38 0,88
6- Öğretim elemanlarımız konuşurken gözlerimize bakar.	1 2,0	2 4,1	2 4,1	17 34,7	26 53,1	4,35 0,91
7- Öğretim elemanlarımız derste öğrencileri ile iletişimde başarı olmaktadır.	1 2,0	2 4,1	2 4,1	19 38,8	24 49,0	4,31 0,90
8- Öğrenciler öğretim elemanlarının kendilerini anladığını düşünür.	4 8,2	4 8,2	6 12,2	22 44,9	13 26,5	3,73 1,18
9- Öğretim elemanlarımız öğrencilerle iletişimi yargılayıcı değil, açıklayıcıdır.	2 4,1	3 6,1	1 2,0	20 40,8	22 44,9	4,18 1,04
10- Öğretim elemanlarımız içinde buldukları söyleşi ortamında konuşulan konular hakkında fikir bildirmeye önem verir.	1 2,0	1 2,0	1 2,0	23 46,9	22 44,9	4,33 0,80
11- Öğretim elemanlarımız öğrencileri kendileriyle eşit görerek iletişim kurar.	4 8,2	4 8,2	7 14,3	19 38,8	14 28,6	3,72 1,21
12- Öğretim elemanlarımız öğrencilerin fikirlerine açık olduğu için öğrencilerde kendilerini rahatlıkla ifade edebilmektedir.	2 4,1	2 4,1	4 8,2	26 53,1	15 30,6	4,02 0,96
13- Öğrenciler öğretim elemanlarının mutlu ya da üzgün olduğunu anlayabilirler.	1 2,0	3 6,1	7 14,3	15 30,6	21 42,9	4,10 1,02

14- Öğretim elemanlarımız derste güçlük çeken öğrencilere istekli bir şekilde yardımcı olmaktadır.	2 4,1	3 6,1	9 18,4	19 38,8	15 30,6	3,87 1,06
15- İhtiyaç duyduğumda okul yöneticileri ile rahatlıkla görüşebilirim.	1 2,0	4 8,2	6 12,2	17 34,7	21 42,9	4,08 1,03
16- Okullarda öğrencilere yönelik rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi öğrenci merkezli eğitime geçişi olumlu yönde etkileyecektir.	1 2,0	- -	7 14,3	14 28,6	26 53,1	4,35 0,81
17- Okulumuzda çalışanların dile getirdiği şikayet ve öneriler dikkate alınmaktadır.	1 2,0	3 6,1	12 24,5	21 42,9	12 24,5	3,81 0,95
18- Kurumdaki tüm duyurular çalışanlara zamanında iletilir.	- -	3 6,1	7 14,3	24 49,0	15 30,6	4,04 0,84
19- Öğretim elemanlarımız karşısındakine neler hissettiğini yansıtır.	1 2,0	- -	8 16,3	24 49,0	14 28,6	4,08 0,74
20- öğretim elemanlarımız açık ve herkes tarafından duyulabilir şekilde konuşur.	- -	1 2,0	4 8,2	19 38,8	25 51,0	4,38 0,73

Katılımcılar ölçekte yer alan ‘*Öğretim elemanlarımızın başkalarına yaptırmak istedikleri şeyleri yaptırmada güçlük çektiklerini söyleyebilirim*’ önermesine % 8,2 oranında kesinlikle katılmıyorum, % 6,1 oranında katılmıyorum, % 2,0 oranında kararsızım, % 49,0 oranında katılıyorum ve % 40,9 oranında kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Bir diğer önerme ise ‘*Öğretim elemanlarımız açık ve herkes tarafından duyulabilir bir şekilde konuşur*’ katılımcıların % 2,0 katılmazken, %51,0’ı kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Katılımcıların iletişim konusunda öğretim görevlilerinin ses tonlarının iletişimi olumsuz yönde etkilemediğini söyleyebiliriz. ‘*Öğretim elemanlarımız öğrencileri kendileriyle eşit görerek iletişim kurar*’ önermesine ise katılımcıların % 8,2’si kesinlikle katılmıyorum, % 8,2’si katılmıyorum, % 14,3’ü kararsızım, % 38,8’i katılıyorum ve % 28,6’sı kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Ölçeğin bütününe baktığımızda aritmetik ortalamının 2,81 ile 4,78 arasında değiştiği saptanmış ve aritmetik ortalamının 4 civarında olması katılımcıların önermelerin çoğuna katılmakta olduklarını yani Afşin Meslek Yüksekokulu’nda okuyan öğrencilerin öğretim görevlileri ile iletişim konusunda açık olduğu kanaatine varabiliriz.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmanın sonucunda Afşin Meslek Yüksekokulunda iletişim açısından bir sorun olmadığını en azından bunu öğretim görevlilerinin ve öğrencilerin gözünde iletişimde bir aksaklığın olmadığı saptanmıştır. Çalışma sonucuna göre yapacağımız önerilerimiz ise;

Yapılmış olan bu anketin biraz daha geliştirilerek birkaç meslek yüksekokullarında da uygulanmasıyla birlikte daha kesin sonuçlara ulaşılabileceğidir.

Ayrıca yapılan anketler bütün okul çalışanlarına uygulanması sonucunda öğrencilerle iletişim sorunu olmayan öğretim elemanının çalışma arkadaşlarıyla iletişim durumu da sorgulanabilir. Öğretim elemanı görevini iyi yapabilmek açısından mı iyi iletişim kuruyor? Öğretim elemanlarının çevreleriyle iletişim durumu nasıl? Sorularına cevaplar da aranabilir.

KAYNAKLAR

COŞKUN, H. (2008). İlköğretim okulları 1. kademe 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle karşılaştıkları iletişim sorunları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ELGÜNLER ÇEDİKÇİ, T., FENER, ÇEDİKÇİ T. (2011). “İletişimin Kalitesini Etkileyen Engeller Ve Bu Engellerin Giderilmesi”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, 1 (1), 35-39.

GÜNGÖR, N. (2011). İletişim Kuramlar, Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara.

KALAYCI, Ş. (2006), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asıl Yayın Dağıtım, Ankara.

KARL, E. (2000). Communication: An Introduction. Sage Publication, London.

KAVUT, S. (2015). Kuşaklararası iletişim farklılıklarının aile içi iletişime etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KOÇ AKRAN, S., ACIDEMİR, M., ULUDAĞ, Ş. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin İletişim Kavramına Yönelik Metaforik Algıları”. E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(2), 69-82.

SAĞLAM, V., TERZİ, Y., SAVAŞ, N., MURAT, N. (2009). “Öğretim Elemanlarının Eğitim ve İletişim Sorunları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6), 549-556.

TÜMKAYA, S., ASAR, Ç. (2016). “İlkokul Yöneticilerinin İletişim Becerilerine İlişkin Yönetici Ve Öğretmenlerin Görüşlerinin İncelenmesi”. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (1), 243-258.

POLİTİK YAPI, EKONOMİK YAPI VE BÜTÇE AÇIKLARI: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Ali Fuat URUŞ¹, Nazlı KEYİFLİ²

Özet

Bu çalışmanın amacı, OECD'ye üye olan 34 ülkeye ilişkin 1996-2016 döneminde politik ve ekonomik faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmanın ampirik analizinde iki farklı panel veri yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle statik panel veri tahmin yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş; ardından dinamik panel veri tahmin yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Yapılan ampirik analizler sonucunda, incelenen dönemde (1996-2016) OECD ülkelerindeki bütçe açıklarının, ticari açıklık, ekonomik büyüme, finansal derinlik gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra parlamenter sistem gibi politik faktörlerden de güçlü bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Bütçe Açığı, Ekonomik ve Politik Faktörler, Panel Veri

JEL Sınıflama Kodları: E62, H68, P43, C23

POLICY STRUCTURE, ECONOMIC STRUCTURE AND BUDGET DEFICITS: AN ANALYSIS ON OECD COUNTRIES

Abstract

The aim of this study is to investigate the impact of political and economic factors on budget deficits during the period of 1996-2016 for 34 OECD member countries. Two different methodologies were used in the panel data empirical analysis of the study. First, static panel data analysis was estimated, the coefficients were then estimated using the dynamic panel data analysis method. According to the results of empirical analysis, it was determined that the budget deficits in OECD countries (1996-2016) were strongly influenced by political factors such as commercial openness, economic growth and financial depth as well as political factors such as the parliamentary system.

Keywords— Budget Deficit, Economic and Political Factors, Panel Data

JEL Classification Codes: E62, H68, P43, C23

¹ Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Maliye, Mali İktisat, Türkiye, alifuat.urus@ikc.edu.tr

² Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye, Bütçe ve Mali Planlama, Türkiye, n.keyifli@hotmail.com

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan pek çok ülkenin ekonomik ve mali durumları incelendiğinde, kronik, sürekli ve neredeyse kalıcı hale gelen bütçe açıklarının olduğu görülmektedir. Bütçe açıkları; kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki dengesizlik durumunu ifade etmekte olup, kamu giderlerinin kamu gelirlerini aştığı durumda ortaya çıkmaktadır.

Bütçe açıklarının birçok belirleyicisi bulunmaktadır. Bunların önemli bir bölümü ekonomik (büyüme, enflasyon, faiz, finansal serbestlik vd. gibi) ve mali (borçlanma, vergisel indirimler, teşvikler, istisna ve muafiyetler, aflar vd. gibi) faktörlerden oluşmaktadır. Bütçe açıkları üzerinde, siyasal ve sosyal (politik rejim tipi, yönetim şekli, ülkenin gelişmişlik durumu, sosyal yapısı ve öncelikleri vd. gibi) faktörlerin de belirleyici olduğu görülmektedir. Literatürde, her bir belirleyicinin bütçe açıkları üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Yapılan çalışmalarda, her bir faktörün bütçe açıkları ile doğrudan veya dolaylı, pozitif veya negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kısacası, bütçe açıkları başta sadece makroekonomik bir olgu olarak görülse de, 1980'lerde politik iktisadın da yükselişe geçmesiyle birlikte, politik faktörlerin de bütçe açıkları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle kamu maliyesi yazınında ekonomik ve politik faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki etkisi pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu kapsamda, öncelikle literatür taramasına yer verilecek olup, sonrasında OECD'ye üye 34 ülkenin yıllık bazda 1996-2016 dönemini kapsayan ampirik bir analize yer verilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Roubini ve Sachs (1989), endüstriyel demokrasilerde bütçe açıklarının ekonomik ve politik belirleyicileri üzerine yapmış oldukları çalışmalarında, son 25 yılda (1960-1985) büyük sanayi ülkelerinin ulusal ekonomilerinde hükümetin ortalama görev süresinin kısa ve birçok siyasi partinin koalisyonu ile yönetilen ülkelerde bütçe açıklarının ciddi oranda arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Alesina ve Tabellini (1990), bütçe açıkları ile kamu borcu arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, siyasal partilerin yeniden seçilememe olasılığı

büyüdükçe ve partiler arası siyasal/ideolojik kutuplaşma (tercihlerdeki farklılık) arttıkça, bütçe açığının ve bu açığı kapatabilmek için de kamu borcunun daha da büyüyeceği sonucuna ulaşmışlardır.

Alesina ve Perotti (1995), bütçe açıklarının politik iktisadı konulu çalışmalarında, hükümet bütçesinin politik ve kurumsal belirleyicileri hakkında literatüre eleştirel bir araştırma sunmuşlardır. Bunu iki soru etrafında birleştirmişlerdir: “Bazı OECD ülkeleri niçin diğerleri değil, büyük kamu borçlarını biriktirdi? Bu mali dengesizlikler niçin son yirmi yıl içinde ortaya çıktı?” Çalışmalarında, vergi düzeltirme hipotezinin tek başına bu sorulara cevap bulamadığını, birçok modelden hareketle de, bütçe açıklarının politik ve kurumsal faktörlerden etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Tutar ve Tansel (2000), Türkiye’de 1960-1997 döneminde, politik konjonktürel dalgalanmaların ve kurumsal faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, koalisyon hükümetlerindeki parti sayısının ve ekonomi yönetiminden sorumlu kurum/kurul/kuruluşların sayısı arttıkça bütçe açıklarının da arttığını gözlemlemişlerdir.

Woo (2003), bütçe açıkları üzerinde ekonomik, sosyopolitik ve kurumsal faktörlerin etkisini araştırdığı çalışmasında, panel veri analizi yardımıyla, 57 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde, 1970-1990 dönemini kapsayacak şekilde analizler yapmıştır. Elde edilen bulgular itibariyle, sosyopolitik istikrarsızlık, gelir eşitsizliği, merkezi otorite boşluğu, siyasi iktidarın büyüklüğü ve etki alanının genişliği gibi faktörlerin, mali karar alma sürecinde bütçe açığını arttırıcı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güvel ve Koç (2010), 33 gelişmekte olan ülkedeki bütçe açıklarının politik ve kurumsal belirleyicileri üzerine yaptıkları ampirik çalışmalarında; özgürlük düzeyi, hukuk sisteminin etkinliği, kamusal regülasyonların yükü, kamusal harcamalardaki savurganlık ve politik istikrar gibi politik ve kurumsal faktörlerin bütçe açıkları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Javid vd. (2011), seçilmiş Asya ülkelerinde, 1984-2010 yılları arasında, dinamik panel veri yöntemini kullanarak bütçe açıklarının ekonomik, siyasi ve kurumsal belirleyicilerindeki hareketliliği inceledikleri çalışmalarında; yüksek gelir, yüksek enflasyon oranı ve büyük bütçenin GSYH'ya oranının bütçe istikrarsızlığı ile ilişkili olduğu, yüksek yolsuzluk, düşük kurumsal kalite ve çatışmaların bütçe açığında daha fazla dalgalanmalara neden olduğu, yüksek demokrasi düzeyi ve daha iyi sosyal ve ekonomik durumun bütçe açığının oynaklığını azalttığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Ifere ve Okoi (2018), politik eylemlerin Nijerya'daki mali açıkları nasıl etkilediğini araştırdıkları çalışmalarında, seçmenlerin önemli bir kısmında mali yanılısamanın yaygın olduğu ve bu politik değerlendirmelerin Nijerya'daki bütçe açıkları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. UYGULAMA

3.1. Veri Seti, Model ve Yöntem

Bu bölümde, OECD'ye üye 34 ülkenin³ 1996-2016 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanılmıştır. Bu çalışmada belirtilen dönemin seçilmiş olmasının nedeni, ülkelerin politik istikrar düzeylerini temsil eden göstergenin 90'lı yılların ortalarında oluşturulmaya başlanmış olmasıdır. Çalışmada hem statik hem de dinamik panel veri yöntemlerinden yararlanılmıştır. Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit gibi iki boyutun bir arada kullanılmasına imkan sağlaması, daha çok gözlem sayısına ve serbestlik derecesine sahip olması (Tatoğlu, 2013: 3), gözlemlenemeyen etkilerin (birim ve zaman etkisi) gözlenmesine imkan sunması, güvenilir ve daha etkin tahminlere imkan sağlaması sebebiyle ampirik literatürde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Hsiao, 2007: 2). Ancak her değişkenin düzenli verisi sağlanamadığından, veri setinde eksik gözlemler mevcuttur. Bu nedenle çalışma, dengesiz (unbalanced) panel veri seti ile yürütülmüştür.

³ Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve ABD ülkeleridir.

Çalışmada model, ilk olarak statik panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Statik panel veri analizinde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler model tahmincilerinden yararlanılmaktadır. Hangi tahmincinin tercih edileceği ise, veri setinin oluşturulduğu örneklem grubuyla ilişkilidir. Buna ek olarak, sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller arasında tercih yapmak için literatürde sıklıkla kullanılan Hausman (1978) tarafından geliştirilen Hausman testi kullanılmaktadır. Ancak, bu tahmin yöntemleri bağımsız değişkenlerin hata terimi ile korelasyonsuz olduğu durumlarda etkin, tutarlı ve sapmasız sonuçlar verebilir. Dolayısıyla, gözlemlenemeyen etkilerin varlığı ve bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki olası içsellik sorununu dikkate alması açısından literatürde yaygın olarak kullanılan yöntem dinamik panel veri yaklaşımıdır (Baltagi, 2014: 156). Dinamik panel veri yönteminde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri bağımsız değişken olarak modele dahil edilerek araç değişken olarak kullanılmaktadır.

Bu doğrultuda, modelin tahmininde dinamik panel veri yöntemlerinden Arellano ve Bover (1995) / Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiş iki aşamalı sistem genelleştirilmiş momentler tahmincisi (GMM) tercih edilmiştir. Bu yöntem esasında bir araç değişken yöntemi olup, modelin zaman boyutunun kısa, birim boyutunun fazla olduğu ($T > N$) durumlar için en uygun yöntemlerden biridir (Tatoğlu, 2013: 85). Öte yandan, GMM tahmininde hata terimleri arasında korelasyon olmadığı ve araç değişkenlerin geçerli olduğu şeklinde iki varsayımın aynı anda sağlanmış olması gerekmektedir. Hata terimlerinin korelasyona sahip olup olmadığı AR(1) ve AR(2) testleri yardımıyla sınanmaktadır. AR(1) testinde “birinci dereceden otokorelasyon yoktur”, AR(2) testinde ise “ikinci dereceden otokorelasyon yoktur” boş hipotezleri sınanmaktadır. Etkinlik bakımından AR(1) test istatistiğinin anlamlı ve negatif, AR(2) test istatistiğinin ise anlamsız olması yani boşluk hipotezinin kabul edilmesi beklenmektedir. Araç değişkenlerin geçerli olduğu varsayımı ise, Sargan testi ile sınanmaktadır. Testin boş hipotezi “araç değişkenler geçerlidir” şeklinde olup boşluk hipotezinin kabul edilmesi beklenmektedir.

OECD'e üye ülkelerin politik ve ekonomik yapısının bütçe açıkları üzerindeki etkisini incelerken Woo (2003) çalışmasındaki ekonometrik model referans alınarak çalışmanın temel modeli oluşturulmuştur.

$$BA_{it} = \beta_0 + \beta_1 BA_{it-1} + \beta_2 GSY\dot{I}H_{it} + \beta_3 TA_{it} + \beta_4 DEC_{it} + \beta_5 GSY\dot{I}HB_{it} + \beta_6 FD_{it} + \beta_7 P\dot{I}_{it} + \beta_7 NA_{it} + \beta_7 PAR_{it} + \varepsilon_{ti}$$

Çalışmada kullanılan veri seti ve kaynağı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken Türü	Değişkenin Adı	Kısaltması	Birim	Kaynağı
Bağımlı Değişken	Bütçe Açıkları	BA	Oran	OECD
	Kişi başı GSYİH	GSYİH	ABD Doları	
	Ticari Açıklık	TA	Oran	
	Nüfus Artış Hızı	NA	Oran	
	Kişi başı GSYİH Büyümesi	GSYİHB	Oran	
Bağımsız Değişkenler	Finansal Derinlik	FD	Oran	The World Bank
	Politik İstikrar	Pİ	Değer	
	Demokrasi Seviyesi	DEC	Değer	
				Worldwide Governance Indicators
				Marshall and Jaegger's

				Polity's 4 Dataset
Kukla Değişkenler	Hükümet Biçimi	PAR	Değer	The World Bank's Dataset on Political Institutions

3.2. Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de verilmektedir. Analiz döneminde (1996-2016), OECD ülkelerinin bütçe açıklarının milli gelir içindeki payı ortalama olarak % -1.82 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bütçe açığı % -32.02 düzeyiyle 2010 yılında en fazla İrlanda'da iken, Norveç 2008 yılında % 18.67 ile en yüksek bütçe fazlasını vermiştir. Ülkelerin kişi başı GSYİH değeri ortalama 31664.4 ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Son 21 yıllık süreçte, OECD ülkelerinde ortalama % 0.64 düzeyinde nüfus artış hızı görülmüştür. İlgili dönemde ticari açıklık ise, ortalama % 89.29 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, OECD ülkelerinin oldukça dışa açık ekonomilere sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin finansal derinlik oranı ortalama % 82.82 düzeyinde gerçekleşmiştir. Finansal derinlik oranının en düşük olduğu ülke % 21.33 ile Türkiye iken finansal derinlik oranının en yüksek olduğu ülke ise % 399.11 ile Lüksemburg'dur. Politik istikrarın en düşük olduğu ülke -1.99 düzeyiyle 2016 yılında en düşük Türkiye iken, Finlandiya 2002 yılında 1.66 ile en yüksek politik istikrara sahip ülkedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken Adı	Gözlem	Ortalama	Std. Hata	Minimum	Maksimum
Bütçe Açığı	674	-1.82	4.36	-32.02	18.67
Kişi Başı GSYİH	714	31664.4	20612.01	3053.95	119172.7

Ticari Açıklık	714	89.29	54.43	18.34	419.52
Demokrasi Seviyesi	713	9.46	1.08	3	10
Kişi başı GSYİH Büyüme Oranı	713	1.96	2.99	-14.55	24.37
Finansal Derinlik	667	82.82	52.21	21.33	399.11
Politik İstikrar	612	0.72	0.65	-1.99	1.66
Nüfus Artış Hızı	714	0.64	0.66	-1.85	2.89
Parlamente Sistem	714	0.81	0.38	0	1

Tablo 3'te temel ampirik bulguları vermesi açısından önce statik panel veri analizi tahmin sonuçları, sonra da dinamik panel veri analizinin tahmin sonuçları sunulmuştur. Ampirik bulgulara göre, örneklem grubunun genel özellikleri ve Hausman test istatistiği sonucuna göre en uygun tahmin modelinin sabit etkiler (FE) modeli olduğu görülmüştür. Bu nedenle, tabloda sadece sabit etkiler modeli sonuçlarına yer verilmiştir. Ardından, dinamik panel veri analizi yapılmış ve GMM tahmincisinin tutarlı olup olmadığını araştırmak için Wald testi uygulanmış ve modelin Wald (χ^2) test istatistiği %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Daha sonra, araç değişkenlerin geçerliliğini sınamak amacıyla Sargan testi uygulanmış ve geçerli oldukları tespit edilmiştir. Son olarak da, model için oto korelasyon testi sonuçlarını veren AR(1) test istatistiğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer oto korelasyon testi olan AR(2) test istatistiğinin ise beklenildiği gibi anlamsız bulunarak ikinci dereceden oto korelasyon olmadığı anlamına gelen boşluk hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3: OECD Ülkelerine Ait Panel Veri Analizi Sonuçları

	STATİK PANEL	DİNAMİK PANEL
	(Bağımlı Değişken: BAit)	(Bağımlı Değişken: BAit)
BAit-1		0.66*** (23.00)
GSYİH	0.00 (0.92)	0.00*** (5.16)
TA	0.04*** (3.49)	0.04*** (5.84)
DEC	-0.02 (-0.17)	-0.30 (-1.51)
GSYİHB	0.31*** (6.20)	0.34*** (18.44)
FD	-0.08*** (-3.37)	-0.05*** (-3.97)
Pİ	0.87 (1.60)	0.88 (1.33)
NA	2.43*** (6.13)	-0.25 (-0.48)
PAR	3.44*** (5.97)	0.09 (0.04)
F-Test	45.06	

	(0.000)	
R-Kare	0.33	
Hausman Testi	29.77	
	(0.000)	
Wald (χ^2) Test		9071.37
		(0.00)
Sargan Test		26.372
		(1.0000)
AR(1) Test		-2.32
		(0.02)
AR(2) Test		0.94
		(0.34)
Gözlem Sayısı	549	517

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler t istatistiklerini vermektedir.

Statik panel tahmin sonuçlarına göre, ticari açıklık arttıkça bütçe açıkları artmaktadır. Ticari açıklıkta 1 birimlik artış bütçe açıklarında % 0.04 artışa neden olabilmektedir. Bütçe açıkları ile ekonomik büyüme ve nüfus artış hızı arasında istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki söz konusudur. Finansal derinlik ve bütçe açıkları arasında ise, istatistiki olarak % 1 düzeyinde anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Finansal derinlikteki 1 birimlik artış, bütçe açıklarını % 0.08 azaltmaktadır. Bir ülkenin parlamenter yapıda olması, bütçe açıklarını güçlü bir şekilde arttırmaktadır. Ayrıca, bütçe açıkları ile politik istikrar,

demokrasi seviyesi ve kişi başı GSYİH arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Dinamik panel tahmin sonuçlarına göre, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin katsayısının bire yakın olması, bir önceki dönem bütçe açığının izleyen yıllar bütçe açığını yaklaşık olarak kendisi kadar arttırdığını ifade etmektedir. Ticari açıklık, ekonomik büyüme, finansal derinlik değişkenlerinin de statik panel tahmin sonuçları ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, demokrasi seviyesi, politik istikrar, nüfus artış hızı ve parlamenter sistem değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1996-2016 dönemi için panel veri yöntemi kullanarak, ekonomik ve politik faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre, incelenen dönemde OECD ülkelerindeki bütçe açıkları, kişi başı GSYİH, ticari açıklık ve finansal derinlik faktörlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Ekonomik büyümenin bir ülkenin gelirini arttırması beklenirken, şaşırtıcı bir şekilde bütçe açıkları, toplam gelirle artmaktadır. Dolayısıyla, gelir artışının, ekstra kamu hizmetleri taleplerini ortaya çıkardığı bu durumda, kamu harcamalarını ve paralel olarak bütçe açıklarını arttırdığı varsayılmaktadır. Dış ticaretin liberalleşmesinin, bütçe açıklarında artışa yol açtığı görülmektedir. Ek olarak, ticaret serbestleştirme politikasının, kamu gelirleri üzerinde olumlu bir etki yaratmadığı varsayılmaktadır. Öte yandan, finansal derinlik ve bütçe açıkları arasında negatif bir ilişki görülmektedir. Mali sistemin etkinliğinin, bütçe açıklarının azaltılmasına yardımcı olduğu varsayılmaktadır. Özetle, OECD ülkelerindeki bütçe açıklarının, ticari açıklık, ekonomik büyüme, finansal derinlik gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra parlamenter sistem gibi politik faktörlerden de güçlü bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

ALESINA, A., TABELLİNİ, G. (1990), "A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt", *Review of Economic Studies*, 57 (3), 403-414.

- ALESINA, A., PEROTTI, R. (1995), "The political economy of budget deficits", *IMF Staff Papers*, 42 (1), 1-31.
- BALTAGI, H. B. (2014), *Econometric Analysis of Panel Data*, 5th Edition, UK: Wiley.
- GÜVEL, E. A., KOÇ, A. (2010), "Bütçe Açıklarının Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 286-301.
- HSIAO, C. (2007), *Analysis of Panel Data*. Cambridge University Press, Second Edition, New York.
- IFERE, E. O., OKOİ, O. B. (2018), "Political economy of fiscal deficits in a democracy", *Economia*, 19 (1), 12-23.
- JAVİD, A. Y., ARİF, U., ARİF, A. (2011), "Economic, political and institutional determinants of budget deficits volatility in selected Asian countries", *The Pakistan Development Review*, 50 (4), 649-662.
- ROUBİNİ, N., SACHS, J. D. (1989), "Political and economic determinants of budget deficits in the industrial democracies", *European Economic Review*, 33 (5), 903-933.
- TATOĞLU, Y. F. (2013), *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, İkinci baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- TUTAR, İ., TANSEL, A. (2000), "Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficits in Turkey", Economic Research Forum Working Paper No: 2019.
- WOO, J. (2003), "Economic, Political and Institutional Determinants of Public Deficits", *Journal of Public Economics*, 87 (3-4), 387-426.

Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Reel Getirisi

Filiz YILDIZ CONTUK¹, Yahya NAS²

Özet

Doğrudan yabancı yatırımlar(DYY), genel olarak küresel ekonomik entegrasyonun temel bir itici gücü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik getiriler, finansal güç, istihdam yaratma, üretim bilgisi sağlama ve teknolojik yenilikler açısından, DYY'lere daha çok ağırlık verdiği görülmektedir. DYY'lerin ekonomik büyümeye, işsizlik ve enflasyon oranlarının azalmasına katkı sağlaması beklenirken bunun yanında teknolojik gelişmelerin ve üretim bilgisinin de artması beklenir. Tüm bu süreçlerin sonunda ülke ekonomisinin kendi kendine yeter bir düzeye gelmesi temel hedeftir. Bu hedefe ulaşılmasında DYY'lerin ülke ekonomisine sağladığı teknoloji transferleri ile paylaştığı know-how süreci büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin küresel rekabet endeksine bakıldığında, 2012–2017 yılları arasında 43. sıradan 53. sıraya gerilediği görülmektedir. 'Yenilik' (inovasyon), 'teknolojik hazırlık' ve 'iş dünyasının yetkinliği' başta olmak üzere endekse dayanak teşkil eden önemli bileşenlerdeki gerileme daha da fazladır. Bu durum, Türkiye'deki DYY'lerin ülke ekonomisine sağladığı katkıların yeniden sorgulanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle, çalışmada, DYY'lerin ekonomik büyüme, enflasyon, ihracat ve ithalatla arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla 1974 – 2017 yıllarına ait veriler kullanılarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Sonuç olarak DYY'ler ile ekonomik büyüme ve enflasyon arasında bir nedensellik olmadığı, ancak DYY'ler ile ithalat ve ihracat arasında ise ithalat ve ihracattan DYY'lere doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

*Anahtar Kelimeler---*Doğrudan yabancı yatırım, Ekonomik Büyüme, Granger nedensellik analizi

JEL Sınıflama Kodları: F0, O0, O4

The Real Return on Turkey Economy of Foreign Direct Investment

Abstract

Foreign direct investment (FDI) is generally regarded as a driving force for global economic integration. In this context, developing countries such as Turkey, economic returns, financial strength, job creation, in terms of production and technological innovations to provide information, it appears that give more weight to foreign direct investment. It is expected that FDI will contribute to economic growth, decrease in unemployment and inflation rates, while technological developments and production knowledge are expected to increase. At the end of all these processes, the main objective of the country's economy is to reach a self sufficient level. In achieving this goal, the know-how process that FDI provide to the country's economy and which they share through technology transfers is of great importance. When we look at Turkey's global competitiveness index, between the years 2012-2017 decreased by 43 ordinary 53rd place. The decline in key components that constitute the indispensable basis, especially in the areas of 'innovation', 'technological preparation' and 'competence of the business world' is even greater. In this case, FDI in Turkey has resulted in the need to re-questioned the contribution it makes to the national economy. For this reason, in order to

¹ Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K. Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Türkiye, fcontuk@mu.edu.tr

² Öğr.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K. Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Türkiye, yahyanas@mu.edu.tr

determine the causal relationship between FDI, economic growth, inflation, exports and imports, Granger causality analysis was performed by using the data of 1974-2017. As a result, it is determined that there is no causality between FDI and economic growth and inflation, but between FDIs and import and export there is a one-way causality relationship between imports and exports and FDI.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Granger Causality

JEL Classification Codes: F0, O0, O4

1. GİRİŞ

Uluslararası kurumlar, akademisyenler, politika yapıcılar ve araştırmacılar arasında, DYY'lerin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. DYY' nin ev sahibi ülkenin ekonomisine önemli ölçüde fayda sağladığı ve bu nedenle küresel rekabet ortamında hükümetlerin DYY'leri kendi ülkelerine çekmek için stratejiler oluşturduğu bilinmektedir. Doğrudan sermaye finansmanına ek olarak, DYY, ev sahibi ülkeye, teknoloji yayılımı, insan sermayesi oluşumu, rekabetçi iş ortamının oluşturulması, kurumsal gelişim ve uluslararası ticaretin entegrasyonu yoluyla fayda sağlamaktadır. Bu nedenle, birçok gelişmekte olan ülke, kendi DYY rejimini serbestleştirmiş ve DYY olumlu politikalarını formüle etmiştir (Najabat ve Hamid, 2017:163).

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için, DYY, teknoloji ve sermayeyi diğer gelişmiş ve hatta gelişmekte olan ülkelere yurtiçi ekonomiye aktarmanın bir yolu olarak görülmektedir. Ancak son dönemlerde yaşanan Merkantilizm anlayışına dayalı yeni yaklaşımlar DYY'lerin ülke ekonomilerindeki katkılarının reel gerçekliğini ve uzun vadede ülkenin kendi iç dinamiklerini kullanması noktasındaki etkilerin ne yönde olduğunu belirleme ihtiyacı doğurmuştur.

Türkiye'de 2007 yılında rekor (22 milyar ABD doları) seviyesine ulaşan DYY'lerin, 2017 yılında 10,8 milyar ABD dolarına gerilediği görülmektedir (yased.org.tr, 2017). Doğrudan yabancı yatırımlarda görülen bu gerilemeye rağmen, 2017 yılında yabancıların gayrimenkul yatırımları son 8 yılın en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde (2007–2017) Türkiye ekonomisi yıllık ortalama yüzde 4 seviyelerinde büyüyerek, toplamda yüzde 43,1 oranında büyüme

göstermiştir. DYY'nin ev sahibi ülke ekonomisine etkisi tartışmalıdır ve sonuçsuz kalmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, DYY girişlerinin Türkiye'de ekonomik büyüme, enflasyon, ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR

Mawugnon ve Qiang (2011) Togo'da DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1991-2009 yılları arası verileri kullanarak Granger nedensellik analizi ile yapmışlardır. Araştırma sonucuna göre DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Ahmed vd.(2011) Sahra altı ülkelerinde ihracat, ithalat ve DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ARDL yaklaşımı ile test etmişlerdir. Çalışma sonucunda ihracatın ve DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Alshamsi vd. (2015) Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılan DYY girişleri üzerinde enflasyonun ve kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın etkilerini inceledikleri çalışmalarında, 1980-2013 yıllarına ait verileri ARDL (auto regressive distributed lag) yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre enflasyonun DYY'ler üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, ancak kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsılanın DYY'ler üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Pegkas (2015), panel veri analizini kullanarak 2002-2012 yılları arasında hem DYY'lar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi hem de Avrupa Birliği ülkelerindeki DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinde DYY'lerin ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğunu belirlemiştir.

Iamsiraroj (2016) 1971-2010 dönemi için 124 ülke arasında eş zamanlı denklem yaklaşımını kullanarak DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre DYY'nin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu ve

büyümenin DYY'leri çekeceğini ve bu durumun büyümei daha da arttıracığını tespit etmiştir.

Alvarado vd. (2017), 19 Latin Amerika ülkesinde DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelemek için yaptıkları çalışmalarında 1980-2014 dönemine ilişkin verileri Panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Sonuç olarak DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisini olmadığını belirlemişlerdir.

Adegboye vd. (2017) DYY'lerin Afrika bölgesinin ekonomik kalkınması üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında 1993-2012 yılları arasında 39 Afrika ülkesinden toplanan verileri en küçük kareler yöntemiyle analiz etmişlerdir. Sonuç olarak DYY'lerin Afrika ülkelerinin ekonomik kalkınmasında önemli bir rolü olduğunu belirlemişlerdir.

Agbo vd. (2018), Nijerya'da 1980-2012 yılları arasında DYY'lerin ekonomik büyümeye olan etkisini çoklu regresyon modeli ile incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçları, DYY'lerin Nijerya ekonomik büyümesi ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuştur.

Khan vd.(2018) Pakistan'da 1978-2016 dönemi için yıllık zaman serileri verileriyle ithalat ve ihracatın DYY'lerin kısa ve uzun süreli ilişkisini belirlemek amacıyla VAR (Vector Auto Regression Model) ve ARDL yöntemini kullanmışlardır. Sonuç olarak DYY ve ihracat arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu, DYY ile ithalat arasında ise kısa vadeli ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Afşar (2007) tarafından ekonomik büyüme ve DYY arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla 1992-2006 dönemini kapsayan 3 aylık veriler kullanılarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda DYY'lerden ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Mucuk ve Demirsel (2009), DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini 1992-2009 yılları arasında aylık verilerle Johansen-Juselius Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve çift yönlü nedensellik olduğunu belirlemişlerdir.

Yılmaz (2010), DDY ve dış ticaretin ekonomik büyümeye olan katkısını 1991-2007 dönemleri arasında 3 aylık verileri kullanarak Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Sonuç olarak DYY ile ithalat ve ihracat arasında zayıf da bir ilişki olduğu, ancak DYY ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Ekinci (2011) 1980-2010 dönemi için DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemek için Johansen-Juselius Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki belirlenmiş, DYY ile istihdam arasında ise herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Çeştepe vd. (2013), DYY'leri, ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat verilerini kullanarak 1974-2011 dönemine ait verilerle Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapmışlardır. Analiz sonuçları, ithal ürünlere dayalı ihracatın yapılması ve doğrudan yabancı yatırımlarının bu yapıyı değiştirmemesi nedeniyle, ihraca dayalı büyümenin Türkiye'de gerçekleştirilemediğini doğrulamıştır.

Şahin (2015), tarafından ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişkiyi tespit etmek için 1980-2013 dönemine ilişkin veriler ARDL sınır testi yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre DYY'den ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Acar(2016), DYY ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini 2001-2015 dönemleri için yıllık verilerle Granger nedensellik analizi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda ekonomik büyüme ile DYY arasında nedensellik olmadığı belirlenmiştir.

Kaya ve Kahreman (2017), DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2005-2015 yılları arasındaki 3 aylık gözlemleri kullanarak Johansen-Juselius Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre

DYY ve GSYH arasında uzun dönemli ve karşılıklı(çift yönlü) bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Koyuncu (2017), DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi 1990-2015 dönemi için Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Araştırma sonucuna göre DYY ile istihdam arasında herhangi bir ilişki olmadığı, DYY ile ekonomik büyümeye arasında ise uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

1974-2017 yılları arasında değişen 44 gözlemden oluşan yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada DYY, GSYİH, enflasyon, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Analize dahil edilen verilerin tümü Dünya Bankası(WB) web sitesinden alınmıştır. Veriler logaritmik dönüşümleri alınarak analize dahil edilmiştir. Daha sonra serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için birim kök araştırması yapılmıştır. Granger nedensellik analizine geçmeden önce Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion-AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri'ne (Schwarz Information Criterion-SC) göre gecikme uzunluğu belirlenmiş ve Lagrange çarpanı (L-M) testi ile otokorelasyon sorunu olup olmadığına bakılmıştır. Söz konusu testler E-views 8 paket programı kullanılarak tahmin edilmiştir.

3.1. Birim Kök Testleri

Serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller, ADF) testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) birim kök testleri uygulanmıştır. Her iki test sonucuna göre de değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığı görülmektedir. Bu nedenle serilerin birinci derece farkı alınmış ve değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 1'de birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları(ADF-KPSS)

ADF			
Seviye		Birinci Fark	
Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend

	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik
GSYIH	-0,952877	-2,421145	-7,025505***	-6,949027***
ENFLASYON	-1,208503	-1,985471	-6,378033***	-6,397890***
ITHALAT	-1,490995	-1,641937	-5,692614***	-5,647578***
IHRACAT	-1,596821	-3,195643*	-4,054121***	-4,173818**
DYY	-1,055326	-4,054818**	-9,309489***	-9,199874***
KPSS				
GSYIH	0,824633***	0,102089	0,072535	0,064727
ENFLASYON	0,455004*	0,176493**	0,160104	0,107718
ITHALAT	0,711443**	0,144948*	0,114898	0,101512
IHRACAT	0,646532**	0,171928**	0,121281	0,052127
DYY	0,792476***	0,064922	0,219386	0,219393***

Notlar: ADF testinde H_0 : Seri durağan değildir. Kpss testinde H_0 : Seri durağandır. KPSS testinde “Bartlettkernel” yöntemi ve Newey-West bant genişliği (bandwith) kullanılmıştır. ADF testi kritik değerleri sabitli model için -3,5925 (%1), -2,9314 (%5), -2,6039 (%10); sabitli ve trendli model için -4,1865 (%1), -3,5181 (%5), -3,1897 (%10). KPSS testi kritik değerleri sabitli model için 0,7390 (%1), 0,4630 (%5), 0,3470 (%10); sabitli ve trendli model için 0,2160 (%1), 0,1460 (%5), 0,1190 (%10). ***, **, ve * sırasıyla sıfır hipotezinin %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

3.2. Nedensellik Analizleri

Bu çalışmada DYY ile ekonomik büyüme, enflasyon, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik testi için Granger (1969) tarafından önerilen Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin bir diğerini tahmin etmede yararlı olup olmadığını belirlemek için kullanılan istatistiksel bir hipotez testidir. Granger (1969)’a göre, “X’in geçmiş değerleri Y’nin tahminini istatistiksek olarak geliştirir ise X, Y’nin Granger nedenidir”.

Değişkenler arası nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek amacıyla ilk olarak değişkenlerin durağan halleri olan birinci farkları kullanılarak Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bilgi kriterlerine göre (AIC ve SC) VAR modelinde uygun gecikme sayısının belirlenmesinde veriler yıllık olduğu için gecikme aralığı üç olarak alınmıştır. Uygun gecikme sayıları belirlendikten sonra modellerde L-M testi ile otokorelasyon sorunu olup olmadığına bakılmış ve otokorelasyon sorunu ortadan

kaldırılmıştır. Tablo 2’de bilgi kriterleri(AIC ve SC) değerleri ve oto-korelasyon testi (L-M testi)sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Bilgi Kriterleri ve Otokorelasyon Testi Sonuçları

DYY-GSYİH Modeli					
Lag	AIC	SC	VAR(1) Modeli Varsayımları Testi		
			Lags	LM-Stat	Prob
1	-2,24035	-1,98702	1	15,50048	0.0038
2	-2,14065	-1,71843	2	2,60471	0.6260
3	-2,08069	-1,48959	3	2,23966	0.6918
VAR(2) Modeli Varsayımları Testi					
			Lags	LM-Stat	Prob
			1	1,96819	0.7416
			2	2,85811	0.5818
			3	2,60269	0.6263
DYY-ENFLASYON Modeli					
Lag	AIC	SC	VAR(1) Modeli Varsayımları Testi		
			Lags	LM-Stat	Prob
1	-0.281143	-0.027811	1	15,74192	0.0034
2	-0.265252	0.156968	2	5,86269	0.2096
3	-0.168461	0.422647	3	1,54019	0.8195
VAR(2) Modeli Varsayımları Testi					
			Lags	LM-Stat	Prob
			1	1,79018	0.7743
			2	1,75435	0.7808
			3	1,66032	0.7979
DYY-İTHALAT Modeli					
Lag	AIC	SC	VAR(1) Modeli Varsayımları Testi		
			Lags	LM-Stat	Prob
1	-2,18319	-1,92986	1	19,20759	0.0007
2	-2,09461	-1,67239	2	4,15071	0.3860
3	-2,13886	-1,54775	3	6,50259	0.1646
VAR(6) Modeli Varsayımları Testi					

Lags	LM-Stat	Prob
1	2,16377	0.7057
2	3,52228	0.4745
3	2,10520	0.7164

DYY-İHRACAT Modeli

VAR(1) Modeli Varsayımları Testi		
Lag	AIC	SC
1	-2,00764	-1,75430
2	-2,03223	-1,61002
3	-1,99382	-1,40271

VAR(2) Modeli Varsayımları Testi		
Lags	LM-Stat	Prob
1	7,53331	0.1102
2	6,28749	0.1787
3	0,87344	0.9283

Değişkenler arası ilişkinin yönünü test etmek için Granger nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Standart Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ho Hipotezi	VAR (p)	Test İstatistiği	Olasılık	Karar
Dyy'den Enflasyon'a nedensellik yoktur	2	0,122542	0.7263	Ho Kabul
Enflasyon'dan Dyy'ye nedensellik yoktur		0,000112	0.9916	Ho Kabul
Dyy'den Gsyih'ya nedensellik yoktur	2	0,923359	0,6302	Ho Kabul
Gsyih'dan Dyy'ye nedensellik yoktur		1,527575	0,4659	Ho Kabul
Dyy'den İhracat'a nedensellik yoktur	2	2.767696	0,2506	Ho Kabul
İhracat'tan Dyy'ye nedensellik yoktur		4,977248	*	0,0830
Dyy'den İthalat'a nedensellik yoktur	6	3,581783	0,7331	Ho Kabul
İthalat'tan Dyy'ye nedensellik yoktur		20,92576	***	0,0019

***, **, ve * sırasıyla sıfır hipotezinin %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 3'e göre DYY ile enflasyon ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisi olmadığı, ancak DYY ile ihracat ve ithalat arasında ise; hem ihracattan DYY'ye doğru hem de ithalattan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ve yükselen piyasa ülkeleri için kritik öneme sahiptir. Bu amaçla çalışmada, 1974-2017 döneminde Türkiye'de DYY girişlerinin ekonomik büyüme, enflasyon, ithalat ve ihracat üzerindeki etkisini incelenmiştir. Sonuçlar DYY girişlerinin ekonomik büyüme ve enflasyon oranı üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişki bulunmamasına, ülkeye giren yabancı yatırımların üretim sektörüne olan katkısının sınırlı olması ve büyük çoğunluğunun finans piyasalarına (hisse alımı, tahvil alımı vb) yapılan dolaylı yatırımlardan kaynaklandığı sebep olarak gösterilebilir. Öte yandan DYY girişleri ile ithalat ve ihracat arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu ve ilişkinin yönünün ithalat ve ihracattan DYY'lere doğru tek yönlü olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, ithalat ve ihracat performansındaki gelişmelerin DYY girişlerini etkilediği söylenebilir.

Sonuç olarak ülkeler DYY çekmek için çeşitli stratejiler geliştirmekte ve bu konuda pek fazla teşvik programları hazırlamaktadırlar. Hükümetler, ülkelerinin daha fazla DYY girişine neden olacak ekonomik büyümeyi hızlandırmaya çaba göstermelidirler Uzun vadeli ve kalıcı planlamalar yapılmalı ve ülkeye yapılacak olan DYY girişlerinde seçici davranılmalıdır. Özellikle yatırımlarda varolan kurumların el değiştirmesi şeklinde değil, yeni üretim birimlerinin kurulması yolunun teşvik edilmesi daha fazla önem arz etmektedir. Ancak bunu yaparken de ulusal ekonomiyi zora düşürmeyecek şekilde, DYY'lerin ülkeye yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

ACAR, M.(2016), “Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 13, 92-105.

ADEGBOYE, F.B., OJO, J.A.T., OLOKOYO, F.O. (2017), “Foreign Direct Investment and Economic Development in Africa” , *Journal Of Internet Banking and Commerce* , Vol. 22, No. 1,1-15.

AFŞAR, M. (2007), “The Causality Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey”, *Business & Economics Society International (B&ESI)*, Antibes, Fransa, 1-9.

AGBO, E.I., ONYEMA, J.I., CHUKWUDI, O.L. (2018), “Effect of Foreign Direct Investment on Economic Growth: The Nigeria Perspective”, *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol.9, No.12, 79-87.

AHMED, A.D., CHENG, E., MESSINIS, G. (2011), “The Role Of Exports, FDI and Imports in Development: New Evidence From Sub-Saharan African Countries”, *Applied Economics*, 43, 3719–31

ALSHAMSI, K.H., HUSSIN, M.R.B., AZAM, M. (2015), “The Impact of Inflation and GDP Per Capita on Foreign Direct Investment: The Case of United Arab Emirate”, *Investment Management and Financial Innovations*, Volume 12, Issue 3, 132-141.

ALVARADO, R., INIGUEZ, M., PONCE, P.(2017), “Foreign Direct Investment and Economic Growth in Latin America”, *Economic Analysis and Policy* ,56, 176–187.

ÇEŞTEPE, H., YILDIRIM, E., BAYAR, M. (2013), “Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye’den Nedensellik Kanıtları”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (27), 1-37.

- EKİNCİ, A. (2011), “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- GRANGER, C.W.J.(1969), “Investigating Casual Relationship by Econometric Models and Cross Spectral Methods”, *Econometrica*, 37(3), 424-458
- IAMSIRAROJ, S. (2016), “The Foreign Direct Investment–Economic Growth Nexus”, *International Review of Economics and Finance*, 42, 116–133.
- KAYA, A., KAHREMAN, Y. (2017), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, II/4, 25-39.
- KHAN, Y., WANG, M., HASSAN, T. (2018), “Foreign Direct Investment and Import-Export: The case of Pakistan”, *Res J Econ*, 2: 3, 1-7.
- KOYUNCU, F.T. (2017), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması (1990-2015)”, *International Journal of Social and Economic Sciences*, E-ISSN: 2146-0078, 7 (2): 62-69.
- MAWUGNON, A. K., QIANG, F. (2011). “The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Togo (1991-2009)”, *Proceedings of the 8th International Conference on Innovation & Management*: 1269-1273.
- MUCUK, M., DEMİRSEL, M.T. (2009), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 365-373.
- NAJABAT, A., HAMID, H.(2017), “Pakistan'ın Ekonomik Büyümesine Doğrudan Yabancı Yatırımın Etkisi”, *Amerikan Ekonomi Dergisi*, Cilt. 7, No. 4, 163-170. doi: 10.5923 / j.economics.20170704.01.
- PEGKAS, P. (2015), “The Impact of FDI on Economic Growth in Eurozone Countries”, *The Journal of Economic Asymmetries*, 12, 124–132.

ŞAHİN, D. (2015), “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 19, 159-172.

YILMAZER, M. (2010), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.*, Sosyal Bilimler 8/1, 241-260.

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2017/Yased-2017-FR-small.pdf>,
(10.09.2018).

<https://www.worldbank.org/tr/country/turkey>, (25.08.2018).

Endüstri 4:0 kapsamında yüksek teknoloji ihracatının katma değer üzerindeki etkisi

Cüneyt Yenal Kesbiç¹, Pınar Acar²

Özet

Bu çalışmanın temel amacı endüstri 4.0 kapsamında, imalat sanayi katma değeri ve imalat sanayi yüksek teknolojili ürün ihracatı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda gelişmekte olan on dört ülke, 2005-2014 yılları arası Panel ARDL (Autoregressive Distributed Lag – Otoregresif Gecikmeleri Dağıtılmış Model) yöntemi ile incelenmiştir. Endüstri 4.0'ın gerekli kıldığı Araştırma ve Geliştirmenin bir göstergesi olan imalat sanayi yüksek teknolojili ürün ihracatı temel açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada imalat sanayi katma değeri ve yüksek teknoloji ürün ihracatı temel değişkenler olmakla birlikte; doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam kontrol değişkenler olarak kullanılmıştır. Değişkenler arası yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için ikinci jenerasyon birim kök ve Panel ARDL tahmincileri (CCEMG ve AMG) kullanılmıştır. Bulgular sonucunda imalat sanayi yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi katma değeri üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Endüstri 4.0., Katma Değer, Endüstriyel Performans, Panel ARDL
JEL Sınıflama Kodları: L60, O14, C33

The impact of high technology exports on value added in the context of industry 4:0

Abstract

Research and development as a component of Industry 4.0 became an important subject for countries. Moreover, the high technology products, which are emanating from increasing the research & development, have become a crucial issue within the Industry 4.0 context. The main objective of this paper is to demonstrate the relationship between manufacturing high technology exports and manufacturing value added for 14 developing countries spanning the period from 2005 to 2014. The annual data of manufacturing value-added, the share of high technology exports in manufacturing exports as a proxy for research and development expenditure, and control variables, i.e., foreign direct investments and employment, are estimated by Panel ARDL (Autoregressive Distributed Lag). Since data set consists cross-sectional dependence and heterogeneity, second generation unit root test Cross-sectional Augmented IPS (CIPS) and second-generation estimators for panel ARDL which are the Common Correlated Effects Mean Group (CCEMG) and the Augmented Mean Group (AMG) were employed in analyses of data. Results clarified that high technology exports have a statistically slightly significant impact on value added for selected countries in the period of 2005-2014.

Keywords— Industry 4.0., Value-Added, Industrial Performance, Panel ARDL

JEL Classification Codes: L60, O14, C33

¹ Prof. Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, c.yenalkesbic@gmail.com

² Araş. Gör., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, pinar.acar@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

4. Endüstri Devrimi olarak da bilinen Endüstri 4.0, ilk olarak 2011 yılında Almanya’da adını duyurmuştur. “Endüstri 4.0’ın ana fikri Kagermann vd. tarafından 2011 yılında yayınlandı ve Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi tarafından 2013 yılında yayınlanan Endüstri 4.0 Manifestosu’nun temelini oluşturdu.” (Stock ve Seliger, 2016: 536). Genel itibariyle, endüstri 4.0, üretimde insan gücüne ihtiyaç duymayan tam makineleşme veya robotlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Makineleşmenin ve robotlaşmanın dolayısıyla endüstri 4.0’ın temel bir bileşeni olan Araştırma ve Geliştirme (Ar&Ge), rekabet üstünlüğünü korumak isteyen ülkeler için giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Buna paralel olarak ülkelerin endüstrilerinde, araştırma ve geliştirmenin yarattığı teknolojinin bir çıktısı olan robotlaşma oranı giderek artmıştır. Dünya Robotik Raporu’nda (2017) da belirtildiği üzere bu oranın 2017-2020 yılları arasında günümüz oranlarından çok daha fazla olacağı tahminlenmiştir (Uluslararası Robot Bilimi Federasyonu 2017: 22). Gelişmiş birçok OECD üye ülkesinin, Endüstri 4.0 kapsamında araştırma ve geliştirme (Ar&Ge) harcamalarına verdikleri önem ve ekonomilerine sağlayacağı fırsatlar açıkça görülmektedir.

2. LİTERATÜR

Endüstri 4.0 yeni bir kavram olmasına rağmen çokça çalışılmıştır ve birden çok akademik disiplini ilgilendirir. Bu çalışmada Endüstri 4.0’ın bir bileşeni olan araştırma ve geliştirmenin imalat sanayi katma değeri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Literatüre bakıldığında Ar&Ge ve inovasyon ile ilgili farklı değişkenlerin firmalara ve imalat sanayisine etkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır.

Crepon vd. (1998) firmaların verimliliğinin daha yüksek inovasyonlu çıktı ile pozitif ilişkide olduğunu bulmuştur. Hall ve Mairesse (1995) 1970lerde olduğu gibi 1980lerde de Fransız imalat sanayisi için Ar&Ge verimliliğinin olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Hall, vd. (2009) İtalya’daki küçük ve orta ölçekli işletmeler için yapılan çalışmada yeni yöntem ve ürün inovasyonunun firmaların verimliliği üzerinde pozitif etkileri olduğu bulunmuştur. Aydın (2018) Endüstri 4.0 sürecinde,

sermaye yoğunluğu ve Ar&Ge harcamalarının imalat sanayi katma değeri üzerindeki etkisini OECD ülkeleri için Granger nedensellik yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın bulgularında sermaye yoğunluğundan imalat sanayi katma değerine tek yönlü, Ar&Ge harcamalarından imalat sanayi katma değerine ise çift yönlü nedensellik olduğu gösterilmektedir. Aydın (2018) çalışması ile bu çalışma yakın olmakla beraber, incelediği ülkelerin OECD üye ülkelerini kapsamaması, değişkenler, yıl aralığı ve analiz yöntemi olarak farklılaşmaktadır.

Ar&Ge'nin göstergesi olarak yüksek teknolojlili ürün ihracatını inceleyen çalışmalar da vardır. Yüksek teknolojlili ürün ihracatının ekonomik performansa olumlu etkileri Falk (2007) ve Yoo (2008) gibi çalışmalar ile gösterilmiştir.

3. METODOLOJİ

3.1. Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada gelişmekte olan ve benzer Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranlarına sahip on dört ülkenin on yıllık verileri kullanılmıştır.³ İlgili ülkelerin imalat sanayi katma değeri, yüksek teknolojlili ürün ihracatı, doğrudan yabancı yatırımları ve istihdamı 2005-2014 yılları arası yıllık verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası'ndan (World Bank- Database) alınmıştır.

Araştırma ve Geliştirme (Ar&Ge) harcamaları ülkelerin teknolojik gelişmeleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak veri yetersizliği nedeniyle çalışmada Ar&Ge harcamaları kullanılamamıştır. Dünya Bankası tarafından da belirtildiği üzere yüksek teknolojlili ürün ihracatı (htx) Ar&Ge harcamalarını temsil etmektedir; bu sebeple ülkelerin teknolojik gelişmelerinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar (fdi) bilindiği üzere iktisadi aktiviteleri ve dolayısıyla imalat sanayiye etkilemektedir. Aynı zamanda imalat sanayinin en önemli maliyetlerinden biri olan istihdam seviyesi de imalat sanayi için dikkate alınması gereken unsurlardandır. Tüm bunlar dikkate alınarak imalat sanayi katma değeri bağımlı değişken, yüksek teknolojlili ürün ihracatı temel açıklayıcı değişken;

³ Bu ülkeler: Arjantin, Azerbaycan, Brezilya, Şili, Hırvatistan, Çekya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Meksika, Polonya, Romanya, Güney Afrika, Türkiye' dir.

doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam ise kontrol değişkenler olarak kullanılmıştır.

3.2. Yöntem

Bu çalışmada yüksek teknolojlili ürün ihracatı, doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam bağımsız değişken; imalat sanayi katma değeri bağımlı değişken olarak seçilmiştir. On dört ülke ve on yıl için oluşturulan dengeli veri setinde analiz yöntemi olarak panel ARDL'den (Autoregressive Distributed Lag – Otoregresif Gecikmeleri Dağıtılmış Model) Stata (v. 14) programı ile yararlanılmıştır. Analizlerde kullanılan model aşağıda gösterilmiştir (1).

$$katma_değer_{i,t} = \beta_{1i}htx_{i,t} + \beta_{2i}fdi_{i,t} + \beta_{3i}istihdam_{i,t} + u_{i,t} \quad (1)$$

Zaman kesitinin sınırlı ve az olması durumunda Sabit Etkiler (FE), Rassal Etkiler (RE) ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) gibi yöntemlerin kullanımı yaygın olmakla birlikte; zaman kesitinin ve gözlem sayısının büyük olduğu durumlarda yukarıda sayılan ekonometrik yöntemler uygun sonuçlar vermemektedir (Blackburne ve Frank 2007: 197-198). Bu çalışmada olduğu gibi zaman kesitinin yeterince fazla olduğu durumda panel ARDL yönteminin kullanılması daha uygun bulunmaktadır. Ayrıca panel ARDL yöntemi birçok yönden avantaja sahiptir. ARDL metodu, serilerin durağan olmama problemini çözerek, uzun dönem ve kısa dönem nedensel ilişkinin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır (Laurenceson ve Chai 2003: 28).

Panel ARDL yöntemini etkili tahminçiler ile uygulayabilmek için öncelikle yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığını incelemek için üç farklı test kullanılmıştır. Bunlar; Pesaran (2004) tarafından geliştirilen Yatay Kesit Bağımlılığı (Cross-Sectional Dependence, CD) testi, Friedman (1937)'in ve Frees (1995)'in test istatistikleridir. Kesitler arası yatay bağımlılığın tespit edilmesi durumunda ikinci jenerasyon birim kök testleri ve ARDL tahminçileri (CCEMG, AMG) kullanılmalıdır.

Panel ARDL yöntemini uygulayabilmek için öncelikle değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki Westerlund (2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Hata düzeltme modeli temelli (Error Correction based) Westerlund eşbütünleşme testi dört adet panel eşbütünleşme testinden meydana gelmektedir. Bunlardan ikisi grup ortalama testi (G_T, G_α) paneldeki en az bir kesitin uzun dönem ilişkisi olmadığı boş hipotezini incelerken; diğer ikisi panel testi as (P_T, P_α) tüm panelin uzun dönem ilişkisi olmadığı boş hipotezini test eder (Westerlund, 2007). Westerlund ECM temelli eşbütünleşme testleri hem yatay kesit bağımlılığı içeren hem de yatay kesit bağımlılığı içermeyen panel veriler için uygulanabilmektedir.

Daha önce açıklandığı gibi, ARDL yönteminde zaman serisinin geniş olması gereklidir. Geniş zaman serilerinde ise durağanlık problemlerinin olması beklenen ve yaygın bir olgudur. Panel ARDL uygulamak için birim kök testlerine ihtiyaç olmamasına rağmen bu çalışmada değişkenlerin durağanlıkları da test edilmiştir. Birim kök testleri içinde en yaygın olan birinci jenerasyon testleri; Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen LLC ve Im, Pesaran ve Shin (2003)'nin geliştirmiş olduğu IPS testleridir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için birinci jenerasyon birim kök testleri yerine ikinci jenerasyon birim kök testleri kullanılmıştır. İkinci jenerasyon birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) ve genişletilmiş IPS (CIPS) kullanılmıştır. Ancak CADF $N>T$ ve $T>N$ gibi her iki durumda da geçerli olabilirken, zaman kesitinin (T) fazla olmadığı durumda CIPS birim kök testi daha uygun sonuçlar vermektedir (Pesaran 2007: 267).

Birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı testleri ve eş bütünleme testlerinin kontrolü sonrasında, uzun dönem nedensel ilişkinin analizi için veri setine panel ARDL yöntemi uygulanmıştır. Panel yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik içerdiği için ikinci jenerasyon panel ARDL tahminçileri kullanılmıştır. Pesaran (2006) tarafından geliştirilen Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahminçisi (Common Correlated Effects Mean Group, CCEMG), Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Ortalama Grup Tahminçisi (Augmented Mean Group, AMG) ikinci jenerasyon panel ARDL tahminçileri olarak kullanılmıştır. AMG tahminçisi Ortak

Dinamik Süreç (Common Dynamic Process) yöntemi ile yatay kesit bağımlılığını regresyona dahil etmesi nedeniyle farklılaşmaktadır (Eberhardt, 2012: 64).

3.3. Ampirik Bulgular

Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Uygulanan testler sonucunda her iki regresyon için (SE ve RE) Pesaran (2004) CD testine ve Friedman (1973) ve Frees (1995) testine göre %1 anlamlılık seviyesinde değişkenler arası yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Değişkenler arası yatay kesit bağımlılığının olması sonucu olarak ikinci jenerasyon testler ile analiz yapılmıştır.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Heterojenlik Testi

	Sabit Etkiler (FE) Regresyonu	Rassal Etkiler (RE) Regresyonu
Pesaran CD	10.648*** (0.000)	10.404*** (0.000)
Frees' test	2.040*** (0.255)* (0.342)** (0.519)***	2.861*** (0.255)* (0.342)** (0.519)***
Friedman test	50.665*** (0.000)	51.771*** (0.000)

Kritik değerler parantezde belirtilmiştir, ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10'deki anlamlılık değerlerini yansıtmaktadır.

Frees' testi için, ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 alfa değerlerini göstermektedir.

Westerlund (2007) eş bütünleme testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Westerlund eş bütünleme testi yatay kesit bağımlılığı içeren regresyonlara da uygulanabildiği için, eşbütünleşme testi olarak ikinci jenerasyon eş bütünleme testine gerek duyulmamıştır. Tablo 2’te de görüldüğü üzere grup ortalama testleri

(G_{τ}, G_{α}) ve panel testleri (P_{τ}, P_{α}) %1 anlamlılık düzeyinde olup eşbütünlük testi yoktur boş hipotezini reddetmektedir. Yapılan dört eşbütünlük testine göre değişkenlerin uzun dönem ilişkisinin varlığı söz konusudur.

Tablo 3'te Pesaran (2007) ikinci jenerasyon birim kök test sonuçları gösterilmiştir. Sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımlar düzeyde durağan iken imalat sanayi katma değer, istihdam, yüksek teknolojlü ürün ihracatı birinci farkında durağandır.

Tablo 2: Westerlund (2007) Panel Eşbütünlük Testi

	Test istatistiği	P-değeri
G_{τ}	-8.366 ***	0.000
G_{α}	-28.777***	0.000
P_{τ}	-17.599 ***	0.000
P_{α}	-23.378 ***	0.000

%1 anlamlılık değerleri *** ile gösterilmiştir.

Tablo 3: Pesaran (2007) İkinci Jenerasyon Birim Kök Testi

Değişkenler	CIPS (level)	CIPS I(1)
katma değer	-2.103	-2.72 ***
htx	-1.3	-2.37**
fdi	-2.936 ***	---
istihdam	-1.262	-2.932 ***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık oranını belirtmektedir.

İkinci jenerasyon Panel ARDL tahminçileri olan CCEMG ve AMG ile yapılan test sonuçları Tablo 4'te belirtilmiştir. Panel ARDL sonuçlarında her iki tahminçide de

yüksek teknoloji ürün ihracatının (htx) pozitif etkileri olduğu görülmektedir.⁴ AMG tahmincisi Ortak Dinamik Süreçler (Common Dynamic Process) ile analize yatay kesit bağımlılığını dahil etmesi sebebiyle bu çalışma için AMG tahmincisi daha etkili sonuçlar vermektedir. AMG tahmincisi sonuçları için htx'in her zaman pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Regresyona eklenen kontrol değişkenler ile bu olumlu etki değişmemiş buna ek olarak AMG üçtahmincisi ile tahminlenen regresyon (1)'de htx %5'te; regresyonlar (2), (3), ve (4)'te ise htx %10'da istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.

Tablo 4: Panel ARDL CCEMG – AMG Tahmincileri

	CCEMG	CCEMG	CCEMG	CCEMG	AMG	AMG	AMG	AMG
	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
htx	0.058	-0.101	0.104	0.021	0.330**	0.303*	0.221*	0.204*
	-0.064	-0.099	-0.093	-0.287	-0.159	-0.156	-0.122	-0.109
fdi		0.094		0.350**		-0.058		-0.039
		-0.132		-0.148		-0.124		-0.104
istihdam			-0.265	-0.116			-0.191	-0.040
			-0.273	-0.345			-0.122	-0.101
cons	-1.249	-0.281	-18.180	-43.782	15.595*	15.903*	20.772*	17.276*
					**	**	**	**
	-5.261	-5.800	-14.220	-47.186	-1.499	-1.578	-3.688	-3.149

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık oranını belirtmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Endüstri 4.0 kapsamında gelişmekte olan ülkelerde yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi katma değeri üzerindeki etkisini göstermektir. Endüstri 4.0 kapsamı gereği, araştırma ve geliştirme rekabet gücünü korumak isteyen ülkeler için önem arz etmektedir. Dünya Bankası tarafından tanımlanan yüksek teknoloji ürün ihracatı, araştırma ve geliştirmenin bir göstergesi

⁴ CCEMG tahmincisinde regresyona doğrudan yabancı yatırımlar (fdi) değişkeni eklendiğinde, yüksek teknoloji ürün ihracatının (htx) negatif etkileri ortaya çıkmıştır ancak bu etkiler istatistiksel olarak anlamlı değildir.

olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için Ar&Ge harcamalarını gösteren verilerdeki eksiklikten dolayı yüksek teknoloji ürün ihracatı temel açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda, yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi katma değeri üzerinde pozitif bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bu etki regresyona eklenen kontrol değişkenler ile değişmemiş her regresyonda pozitif etki gözlemlenmiştir. Bu etkiler istatistiksel olarak düşük anlamlılık düzeyindedir. Bu etkilerin düşük anlamlılık düzeyinde olması, seçilen ülkelerin gelişmekte olan ve Ar&Ge'ye gelişmiş ülkeler örneğinin OECD ülkeleri gibi harcama yapamadıkları göz önüne alınarak açıklanabilir.

Her ne kadar anlamlılık düzeyleri düşük olsa da yüksek teknoloji ürün ihracatının dolayısıyla Ar&Ge yatırımlarının imalat sanayi üzerindeki etkisi görülmektedir. Bu çalışmaya benzer OECD veya gelişmiş ülkelerde yapılan diğer çalışmalarda Ar&Ge yatırımlarının sanayi ve dolayısıyla ülke ekonomilerindeki pozitif etkisi belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin de rekabet gücünü elde etmesi veya var olan rekabet gücünü koruyabilmesi için; Endüstri 4.0 kapsamında gelişen ve değişen ekonomik konjoktüre adapte olabilmesi için Ar&Ge'ye ihtiyaç duyulan özeni göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

AYDIN, E. (2018), “*Impact of Capital Intensity and R&D Spending on Manufacturing Industry Value Added in Industry 4.0 Process: Panel Data Analysis*”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 303-314.

BLACKBURNE, E. F. Frank, M. W. (2007), “*Estimation of Nonstationary Heterogeneous Panels*”, *Stata Journal*, 7(2), 197.

CRÉPON, B. DUGUET, E. MAIRESSEC, J. (1998), “*Research, Innovation and Productivity: An Econometric Analysis at The Firm Level*”, *Economics of Innovation and New Technology*, 7(2), 115-158.

EBERHARDT, M. (2012), “*Estimating Panel Time-Series Models with Heterogeneous Slopes*” *Stata Journal*, 12(1), 61.

EBERHARDT, M. TEAL, F. (2010), “*Productivity Analysis in Global Manufacturing Production*” Discussion Paper 515, Department of Economics, University of Oxford.

Executive Summary: World Robotics 2017 Industrial Robots.

https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf

FALK, M. (2009), “*High-Tech Exports and Economic Growth in Industrialized Countries*”, *Applied Economics Letters*, 16(10 –12): 1025– 1028.

FREES, E.W. (1995), “*Assessing Cross-Sectional Correlation in Panel Data*”, *Journal of Econometrics* 69, 393-414.

FRIEDMAN, M. (1937), “*The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance*”, *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.

HALL, B. H. MAÏRESSE, J. (1995), “*Exploring the Relationship between R&D and Productivity in French Manufacturing Firms*”, *Journal of Econometrics*, 65(1), 263-293.

HALL, B. H. LOTTI, F. MAIRESSE, J. (2009), “*Innovation and Productivity in SMEs: Empirical Evidence for Italy*”, *Small Business Economics*”, 33(1), 13-33.

IM, K. S. PESARAN, M. H. SHIN, Y. (2003), “*Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels*”, *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.

LAURENCESON, J. CHAI, J. C. (2003), “*Financial Reform and Economic Development in China*”, Edward Elgar Publishing.

LEVIN, A. LIN, C. F. CHU, C. S. J. (2002), “*Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties*”, *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.

PESARAN, M. H. (2007), “*A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence*”, *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.

PESARAN, M. H. (2006), “*Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure*”, *Econometrica* 74: 967–1012.

PESARAN, M.H. (2004), “*General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*”, *Cambridge Working Papers in Economics* No. 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge.

STOCK, T. SELİGER, G. (2016), “*Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0.*”, *Procedia Cirp*, 40, 536-541.

WESTERLUND, J. (2007), “*Testing for Error Correction in Panel Data*”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

YOO, S.H. (2008), “*High-Technology Exports and Economic Output: An Empirical Investigation*”, *Applied Economics Letters*, 15, 523-525.

Rise of ‘the Informals’: Any Chance for MIKTA in Changing World Order?

Radiye Funda Karadeniz¹

Abstract

Liberal hegemonic world order established after WWII had one of serious blows with the emergence of global economic crisis since 2008. Most of the thinkers agree that we are witnessing a transition period from American led world order to a ‘Multiplex World’, in Acharya’s terms, emphasizing an order in which power and leadership are increasingly dispersed. In this changing context of international order the struggle between established powers and emerging powers within regions and global institutions revolves around making their voices to be heard. Informal groupings such as G-20 and BRICS became platforms of emerging powers to increase their voices about global governance of many issues and hence to be accepted important actors in this new multiplex world. MIKTA, as a group of emerging powers comprised of Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey and Australia, emerged in 2013 as a new informal grouping of middle powers in this context. The paper will basically search for answers to these questions: What are the reasons bringing MIKTA countries together? What are the potential roles of MIKTA to play in changing world order compared to other informal groupings of emerging powers? It will discuss that MIKTA has limited role to play in global governance with a qualitative analysis.

Key Words : Crisis of the Liberal Order, G-20, BRICS, MIKTA

JEL Codes : F5, G01

1. Introduction

Liberal hegemonic world order established after WWII had one of serious blows with the emergence of global economic crisis since 2008. Most of the thinkers agree that we are witnessing a transition period from American led world order to a ‘Multiplex World’, in Acharya’s terms (Acharya,2017), emphasizing an order in which power and leadership are increasingly dispersed. The decline in United States hegemony, as differentiated from its power by Acharya, (Kuo, 2016) has provided middle powers room to maneuver (Xing, 2016) at the regional and global levels by providing them with minilateral (Naim, 2009) and informal gatherings to realize their diplomatic agendas. Accordingly, “informal diplomacy is becoming more important than formalized institutions” (Vezirgiannidou, 2013: 635-651) in current world politics. Informal groupings such as G-20 and BRICS became platforms of

¹ Dr. , Gaziantep University, İslahiye Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

emerging powers to increase their voices about global governance of many issues and hence to be accepted important actors in this new multiplex world.

The new informal middle power grouping established by Mexico, Indonesia, Korea, Turkey, and Australia (MIKTA) at the 68th session of the UN General Assembly in September 2013 is one example of such informal gathering seen in global governance since the 2008 crisis. (Engin and Baba, 2015: 2) Despite its newness, the MIKTA initiative has become the center of an increasing source of heated academic debate regarding the instruments, capabilities, and limitations of the new emerging middle power activism. Scholars have come to agree that, while the MIKTA partnership is in the early stages of development, this formation provides a significant test of the meaning and modalities of middle power diplomacy in the twenty-first century, despite its limitations. (Cooper, 2016: 529) The paper will basically search for answers to these questions: What are the reasons bringing MIKTA countries together? What are the potential roles of MIKTA to play in changing world order compared to other informal groupings of emerging powers? It will discuss that MIKTA has limited role to play in global governance. The paper will be based on a qualitative analysis of member countries' speeches at UN General Assembly between 2000 and 2017 and MIKTA's official statements.

2. World Order at Crossroads? Different Perspectives on Post-2008 Crisis Era

'The crisis consists precisely in the fact that the old is dying and the new cannot be born; in this interregnum a great variety of morbid symptoms appear'.

A. Gramsci (Prison Notebooks, 2011)

If a time period is defined with adjacent 'post', it means that the former era have died and the future is unknown. The changes in the international order in post-2008 crisis era led us think that we are living in a Gramscian period in the sense that we are living in 'a world order in the making' which means with Rosenau's terms, in this 'turbulent world' (Rosenau, 1990), the old order is dead but the future direction is still unpredictable. There are divergent views on the future evolution of the world system, but they agree on two points. One is institutional weakness of major

international organizations which could adopt to the changes arise from rapid phase of globalization. The second is that 2008 crisis led to the weakening of neoliberal international order established after the Second World War. There is a heated debate on how to describe these changes in the international system in the literature.

Since the global financial crisis in 2008 with the decline in hegemonic dominance of the USA, the rise of emerging powers has been witnessed in areas ‘ of economic competition, capital accumulation, political and economic influence as well as technical and material capacities’(Xing,2016). For instance, developed economies’ share of world GDP declined from 54% to 43% during 2004-2014 (Kutlay and Oniş,2016) and today G20 economies produce approximately 80% of global GDP (Diez and Donnel, 2017).

Nye and Acharya claim that in terms of military and economic power the USA still keeps its primacy in the world system despite the decline of US hegemony in economic and political governance (Acharya, 2017;Nye,2017). Zakaria also agrees the continuation of US primacy in politico-military level, but he asserts *that ‘in every other dimension - industrial, financial, educational, social, cultural - the distribution of power is shifting, moving away from American dominance’* (Zakaria,2008). As hegemonic stability theory also approved that there is not ‘an automatic link between power and leadership’.(Keohane, 2005). Keohane and Nye stress the importance of ‘the willingness’ on the part of the powerful state in the system in order to act as a hegemon.(Keohane and Nye, 1977) Since the election of Donald J. Trump as US President in November 2016, the willingness on the part of the USA to act as a hegemon also is nowadays under question.(Hammond,2017) Moreover, Trump’s anti-free trade rhetoric, together with stalemates in multilateral trade negotiations as seen in the Trade and Investment Partnership (TTIP) supports the arguments of the threat posed by ‘America first rhetoric’ to the liberal world order. (Narlikar, 2017)

The changes in ‘post-American hegemonic world order’ are described with various concepts, as ‘post-Western’ world order (Stuenkel, 2016), ‘rise of the rest’, (Zakaria, 2008) ‘interdependent hegemonic world’(Xing,2016) and ‘decentralized globalism’ (Buzan, 2011).

By the argument of "the rise of the rest" in world order, Zakaria underlines *'moving into a post-American world, one defined and directed from many places and by many people.'* Stuenkel also underlines the eroding power of the West and the birth of a 'parallel order' in which *'rising powers—led by China—are crafting the initial building blocks of what we may call a "parallel order" that will initially complement, and later possibly challenge, today's international institutions'* and the West is losing its capacity to set the global agenda.(Stuenkel, 2016). In line with this, Acharya uses the term 'multiplex world' to describe today's world implying *'that power and leadership are increasingly dispersed and the ability to create order and provide public goods in economics and security lies not just in the hands of a single power, or a group of great powers, or nation- states, but also with a variety of other actors'*. (Acharya, 2017) Narlikar and Kumar also underline the eroding US hegemony in global economic governance and stress that we are living in a transition period from *Pax Americana* to *Pax Mosaica* which means the world economic governance would be more inclusive and *'multipolarity rules, rather than hegemony, duopoly or oligopoly'*.(Narlikar and Kumar,2012) Xing argues that "interdependent hegemony" is a better concept in describing, understanding and analysing the world order in transformation. This hegemony is *' a new type of hegemony grounded in the enlargement of "room for manoeuvre" and the increase of "upward mobility" of emerging powers to counterbalance the power of the US (and the EU), while at the same time, creating interdependence in the global order.'* (Xing, 2016).

Decline of US hegemony, not its power as Acharya differentiates, has provided middle powers with opportunities of 'rooms of manoeuvre' at regional and global levels. In this context, with 'upward mobility' capabilities emerging middle powers establish 'minilateral'(Naim, 2009) and 'informal' gatherings to realize their diplomatic agendas. MIKTA, a group established by Mexico, Indonesia, Korea, Turkey and Australia, is one of examples of such informal gatherings witnessed on world stage after 2008 crisis.

3. Emergence of MIKTA within the Rise of the ‘Informals’

In relation with the argument of relative decline of US hegemony in the system, it is argued that in the absence of any grand strategy to manage its decline US chose to reform the current institutional structure by accommodating the use of informal institutions. (Vezirgiannidou,2013:636) The existing global institutions do not only include formal treaty-based organizations.

Middle power activism transformed itself in the 2000s with the establishment of new groupings such as the G20. (Parlar Dal and Kurşun, 2018) Perhaps, the most promising of the recent global institutions without a founding treaty is the G20, which represents the world’s leading economies. States identified as the *third wave* or emerging middle powers are characterized by their exclusion from major groupings within the G20, such as the G7 and BRICS groupings. In this regard, countries such as Mexico, Indonesia, Turkey, South Korea, and Australia, despite being among the top 20 global economies, lack the capacity to compete for global leadership within the G20. These countries thus comprise a second-tier group and have formed an informal grouping known as MIKTA. (Colakoglu, 2016: 267-268) MIKTA countries first came together in 2011 and had an informal meeting on the margins of the G20 Foreign Ministers’ Meeting held in Los Cabos, Mexico in February 2012. In the UN session in 2013, the MIKTA foreign ministers showed common interest in “strengthening multilateralism by supporting worldwide efforts for stability and prosperity, facilitating pragmatic and creative solutions to regional and international challenges and implementing the needed reforms in global governance structures.” (Heenam: 72)

In April 2014, a joint opinion piece was written by the MIKTA foreign ministers presented MIKTA as follows:

“An informal platform of countries like-minded on many global issues, sharing core values such as open economies and democratic pluralistic systems as well as having common interest in strengthening multilateralism, supporting global efforts for stability and prosperity, facilitating pragmatic and creative solutions

to regional and global challenges as well as implementing the needed reforms in global governance.”².

MIKTA’s aim was underlined as contributing to the effective functioning of the multilateral order and addressing shortcomings of global governance. Significantly, MIKTA foreign ministers underlined that MIKTA emerged out of the “functional need” to cooperate, coordinate, and work together to overcome global and regional challenges. Last but not least, MIKTA foreign ministers specifically underlined the importance of regional ownership by arguing that MIKTA is comprised of important regional actors strategically located in their respective regions whose active contribution is essential for devising solutions to regional problems.³

MIKTA has become a significant middle-power experiment bringing together traditional middle powers such as maturing middle powers Australia and South Korea and the emerging middle powers Indonesia, Mexico, and Turkey. (Öniş and Kutlay, 2016: 6) In contrast to traditional middle powers which have stable social democracies and highest living standards, emerging middle powers’ democratization is an on-going process accompanied with low socio-economic development. (Jordaan, 2003: 167; Nolte: 890) The table 1 below shows material capacity of MIKTA members.

² “MIKTA as a force for Good”, *Daily Sabah*, April 24, 2014, (available at: <https://www.dailysabah.com/opinion/2014/04/25/mikta-as-a-force-for-good>)

³ *Ibid*

Table 1: MIKTA Countries' Material Capabilities

	Gross domestic product (GDP), current prices Bn US \$ (2016)	GDP per capita int.US \$ (2016)	Real change of GDP on previous year % (2016)	Share of global economic output % (2016)	Military Expenditure US \$ m. 2016	Military Expenditure by Country as Percentage of GDP (2016)	Population based on last census of MIKTA countries
TURKEY	857 (5)	24.912 (3)	2.9 (2)	1.7(3)	14.803(3)	2.0% (3)	74.526.000(3)
MEXICO	1.046 (3)	18.938 (4)	2.3 (5)	1.9 (2)	6020(5)	0.6%(5)	112.336.538 (2)
SOUTH KOREA	1.411 (1)	37.740 (2)	2.8 (3)	1.6(4)	36.777(1)	2.7% (1)	24.052.231(4)
AUSTRALIA	1.259 (2)	48.899 (1)	2.5 (4)	1.0(5)	24.617(2)	2.0% (2)	21.727.158 (5)
INDONESIA	932 (4)	11.720 (5)	5.0 (1)	2.5 (1)	8.183(4)	0.9%(4)	237.641.326 (1)

SOURCE: For economic data: Susana Garcia Diez and Daniel O'Donnel, *G-20 in Figures, Summit of the G-20 States in Hamburg 2017*, Federal Statistics Office of Germany, June 2017, p.19. For Military Expenditure data: Stockholm Peace Institute, Military Expenditure Database, Data for all countries from 1988-2016 in constant (2015) USD <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD>. United Nations Statistics Division, *Population and Vital Statistics Report*, Population, latest available census and estimates (2015 - 2016) Last updated 2 November 2017 Available at <https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats/serATab2.pdf>

In addition there are other features differentiating MIKTA from other informal gatherings such as BRICS. For instance none of them are UN Security members and have nuclear capacity. In sum it can be concluded that not only being similar material power capacities but also in terms of being 'like-minded' middle powers, MIKTA members have common aims in establishing this new grouping.

4. Potential Contribution of MIKTA in Post-Crisis Global Governance

In order to assess MIKTA's contribution to global governance, firstly member countries' speeches at UN General Assembly between 2000 and 2017 have been analyzed to understand how they perceive world order and their role in this order. Secondly, it is searched for whether their niche diplomacy rhetoric turned into

practice via MIKTA platform.⁴ The table 2 below summarizes MIKTA countries approach the world order and identify their roles within this order. Due to space limitation of the paper, it is preferred to display the findings from the speeches within a table.

Table 2 : MIKTA Countries’ World Order and Role Conceptions

MIKTA Country	Attitude Toward International Order	Promoted Role
Indonesia	Soft Revisionist Reformist	Bridge builder between developed and developing countries Agenda Setter
South Korea	Soft Revisionist Reformist	Bridge builder between developed and developing countries Agenda Setter Convener Network Power
Turkey	Soft-Revisionist Reformist	Agenda Setter Humanitarian Actor Multilateral actor

⁴ A different and earlier version of MIKTA analysis have been done in Gonca Oğuz Gök and Radiye Funda Karadeniz, ‘Analysing ‘T’ in MIKTA: Turkey’s Changing Middle Power Role in the United Nations’, **Middle Powers in Global Governance : The Rise of Turkey**, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, s. 133-163.

		Rising Donor Responsible state
Mexico	Reformist	Bridge builder Economic power Multilateral actor
Australia	Conformist (Integrationist)	Good International Citizen Creative Middle power Economic Power

Source: The table is developed and first used by Awidya Santikajaya, ‘Walking the Middle Path: The Characteristics of Indonesia’s Rise’, *International Journal*, 2016, Vol. 71(4), p.570 for comparison of Indonesia with BRIC and middle powers. A different version of the table adapted the table to all MIKTA country analysis by Oğuz Gök and Karadeniz. (Oğuz Gök and Karadeniz, 2018) The speeches taken from UN General Assembly.

The niche diplomacy preferences of MIKTA members underlined in the UN speeches we can develop the table 3 below.

Table 3: MIKTA Members’ Niche Diplomacy Preferences Inferred from UN Speeches

MIKTA Country	Australia	Mexico	Turkey	Indonesia	South Korea
Niche Areas Underlined in the Speeches	Human Rights Environmental Governance Nonproliferation Development “good international citizenship”, “strong	“economic power” (A/63/PV.7) “multilateral” (A/65/PV.22) actor with	“donor state” (A/61/PV.17) “humanitarian actor”, (A/69/PV.6) “bridge”, (A/64/PV.5)	Sustainable Development Disarmament Climate Change Poverty Peacekeeping	Economic Cooperation Green Growth Peacekeeping “aid recipient to a donor

democracy” (A/55/PV.20), “responsible nation” (A/65/PV.16), “a voice for small and medium nations” “creative middle power” (A/63/PV.10)	“global responsibilities” (A/63/PV.7) bridge (A/56/PV.44)	“responsible state”, (A/67/PV.15) “promoter of harmony among civilizations”. (A/58/PV.14)	Financial Assistance to Less Developed Countries contributor to global partnership, global peace and security, and global prosperity” (A/72/PV.13) rural infrastructure reform (A/63/PV.14)	country”. (A/64/PV.3) ‘development cooperation’, ‘UN peacekeeping’ and ‘green growth’ (A.66/PV.11)
--	---	--	---	---

Source: Various statements before the UN General Assembly between 2000 and 2017 period.

A reading of Turkish leaders’ speeches in the UNGA between 2000 and 2017 illustrates that Ankara took every opportunity to emphasize the crucial role of an effective UN in the preservation of international order as well as Turkey’s commitment to strengthening multilateralism in its own foreign policy. MIKTA offers significant opportunities in rebranding Turkey’s global status by opening up new ground for cooperation between the emerging and traditional middle powers and the major powers. (Dal and Kurşun: 626) Turkey’s contribution to the MIKTA initiative as an emerging middle power is neither negative nor positive, but rather incomplete. As yet, if a country as important as Turkey cannot be coaxed into strengthening the order, then it will be very hard for MIKTA to accomplish its goals. (Wright: 26)

Similar to Turkey, Mexico did not explicitly refer to the middle power concept while presenting its role in global governance at the UN platform. Rather, Mexico prefers to present itself as an “economic power” (A/63/PV.7) and a

“multilateral” (A/65/PV.22) actor which has “global responsibilities” (A/63/PV.7) to strengthen the norms of the UN system. Among many, the center of its diplomatic discourse has been the bridge (A/56/PV.44) analogy.

South Korea has described its position in the system using the concepts of “balancer”, a “hub”, “a middle power” (Mi-Kim), and “regional bridge” (Mi-Kim) . South Korea and Turkey’s attitudes towards order were both reformist throughout the 2000s. Like Turkey, South Korean officials underlined the themes of “inclusive multilateralism”, (A/71/PV.16) “the role of effective UN for the international order” and “reform of the UN system to strengthen peace in the world”, its contributions to “UN peacekeeping operations”, and “humanitarian and financial assistance” to the developing world as a part of its “global responsibilities”⁵ in the UN. The diplomatic discourse based on the “Global Korea” concept (Watson, 2011) developed in the mid-2000s showed its will to increase its international influence through its “networking capacity” (Sohn, 2015: 4) as a way to escape the limitations of regional security considerations on its middle power diplomacy. Seoul showed its willingness to act as a bridge between developed and developing countries on the global development issue by sharing its experiences as a country transformed from “aid recipient to a donor country”. (A/64/PV.3) It acted with convener and agenda-setter roles in international negotiations and multilateral platforms such as the G20 and the Nuclear Security Summit. (Mi-Kim, 2016: 5; Green, 2017) Policy makers in South Korea often used narrative of its ‘global responsibility’ in the UN speeches. Its contributions in ‘UN peacekeeping operations’ and ‘humanitarian and financial assistance’ to the developing world are underlined as fulfilling such responsibilities.⁶ Moreover South Korea presents itself as a ‘success story for economic

⁵ See especially Statements of South Korean officials in UN General Assembly in 2016,2014,2013, 2010 and 2000.

⁶ See especially Statement in UN General Assembly by South Korean officials in 2016,2014,2013, 2010 and 2000.

development'⁷ and advocates strengthening UN norms by focusing on niche areas such as 'development cooperation', 'UN peacekeeping' and 'green growth'⁸.

Indonesia was more willing to become an influential player in the world in the 2000s by increasing its voice on global governance issues such as sustainable development, disarmament, climate change, poverty, financial assistance for the less developed countries and peacekeeping.⁹ Jakarta presents itself as a "contributor to global partnership, global peace and security, and global prosperity" (A/72/PV.13) and aims to act as an agenda-setter and a bridge builder between developed and developing nations in areas of "global partnership for development", (A/61/PV.18) and agricultural and rural infrastructure reform (A/63/PV.14) in global economic governance. Indonesia also has reformist goals to make changes to the UN system. (A/61/PV.18) It is asserted that 'Indonesia acts as a "soft revisionist," implying that it demands the reordering of the current global governance but is still supportive of the order'.¹⁰

Before MIKTA was established, MIKTA countries identified their policy goals according to their own priorities. Being second tier countries they found themselves unable to exert sufficient influence within the G-20. MIKTA has boosted the activism of its five members within G-20 and provided them with broader global vision for global governance issues. (Çolakoğlu,2018) In November 2014 Foreign Ministers' meeting underlined areas of cooperation of these countries as 'health governance, infrastructure promotion, disaster risk management and humanitarian assistance'. (MIKTA Vision, 2015). For instance in 2017 Bonn Meeting, counterterrorism and security, trade and economic cooperation, energy, sustainable development, gender equality, peacekeeping, good governance and democracy have

⁷ Statement by President Mr.Lee Myung-bak, UN General Assembly,11th Plenary Meeting, 21 September 2011, (available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/66/PV.11)

⁸ Statement by Minister for Foreign Affairs of the Republic of Korea ,Mr. Shin Kak-so, UN General Assembly, 17th Plenary Meeting, 25 September 2010, (available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/66/PV.11)

⁹ See various Statements by Indonesian Officials in the UN General Assembly between 2000 and 2017.

¹⁰ Awidya Santikajaya, 'Walking the Middle Path: The Characteristics of Indonesia's Rise', *International Journal*, 2016, Vol. 71(4) 563–586

become new issues of cooperation. (MIKTA Official Statements) In other words, MIKTA countries have searched for spaces for their ‘niche diplomacy’ in these areas. But there are some obstacles for their aims transferred from rhetoric to the practice via MIKTA platform.

First of all, until today, however, MIKTA was not successful (middle power grouping on global governance) in increasing their voices on global governance compared to other informal groupings such as BRICS. As Colakoğlu underlines, since 2016, all MIKTA members have experienced various domestic political problems. South Korea struggled with corruption cases and a change in the presidency while Turkey dealt with difficulties in its Middle East foreign policy and the domestic political repercussions of the failed July 2016 coup d’état. Federal elections in Australia in 2016 and regional and upcoming state elections in Indonesia, together with the impacts of US President Trump’s anti-Mexico campaigns in Mexico, forced policymakers in these nations to devote their energy to domestic politics. (Çolakoğlu, 2017) In other words, developments in all MIKTA states diverted attention away from the institutional empowerment of their cooperation within the MIKTA partnership. Therefore it is difficult to analyze the extent to which MIKTA has contributed to addressing any given global issue in recent years.

Secondly, the weakness of MIKTA relates to its organizational structure. For instance unlike BRICS which has its own development bank in other words, independent financial capacity, MIKTA has difficulty in coordinating policies of member countries and paving way for concrete results in defined niche areas. As seen in MIKTA formal web site, the members could not perform more than making declarations of their common points in issues of global governance as seen for example, in the Ebola outbreak.¹¹

¹¹ Joint Statement on the Ebola Outbreak and Global Health, Third MIKTA ministerial Meeting, 25 September 2014. <https://dfat.gov.au/international-relations/international-organisations/mikta/Pages/joint-statement-by-mikta-on-the-ebola-outbreak-and-global-health-20140925.aspx>

5. Conclusion

Ikenberry asserts that “today’s struggle is about voice”, or the willingness of others to increase their say and presence in global governance, not to replace the neoliberal economic order. (Ikenberry, 2016) These struggles need not necessarily be conflictual. Bremmer and Roubini claim that the world of “G-Zero governance” (Bremmer and Roubini, 2011) after US hegemony would be one in which no single country or bloc of countries had the political or economic power or the will to push an international agenda. They claim that in the G-zero world, intensified conflict on the international stage over important issues such as international macroeconomic coordination, financial regulatory reform, trade policy, and climate change should be expected. However, contrary to this argument, Stuenkel and Acharya assert that there is no clear reason that the post-western order will necessarily be more chaotic or unstable than the status quo and that the elements of the old liberal order will survive by accommodating new actors and approaches in a “G-Plus World”. (Stuenkel, 2016: 277) In the light of these debates on the current and future world system, it can be asserted that middle power diplomacy through informal venues presents a new road for cooperation under the post hegemonic world order. The MIKTA grouping can be regarded as one example of such platforms. Each MIKTA state’s middle power identity and adopted behavioral roles emerged out of different settings and developed with different dynamics. Colakoglu suggests that in order MIKTA to develop an influential and more effective model of global governance for middle powers, rather than setting targets of broader topics of global governance which are already on the agenda of G platforms, MIKTA needs to focus on three possible modes of action, creative regionalism, problem solver and bridge builder as in line with their potential niche diplomacy areas (Colakoglu, 2018).

REFERENCES

Official Sources

Selected Statements of MIKTA officials in UN General Assembly Sessions between 2000 and 2017.

Speech by Foreign Minister Alexander Downer, 10 July 2006, “Should Australia think Big or Small in Foreign Policy?”
https://foreignminister.gov.au/speeches/2006/060710_bigorsmall.html

Speech by Foreign Minister Kevin Rudd, “Australia’s Foreign Policy Interests in the Middle East”.
https://foreignminister.gov.au/speeches/Pages/2011/kr_sp_110222.aspx?ministerid=2

Speech by Senator the Hon Brett Mason on behalf of Foreign Minister Julie Bishop.
<http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/foreign-policy-for-a-top-20-nation/>

Statement by Deputy Prime Minister Abdullah Gul, 17th plenary meeting, 22 September 2006, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/PV.17

Statement by President Abdullah Gul 5th plenary meeting, Tuesday, 24 September 2013. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/PV.5

Statement by President Ahmet Necdet Sezer, UN General Assembly, 6th plenary meeting, Thursday, 7 September 2000. (Available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/55/PV.6)

Statement by Prime Minister Recep Tayyip Erdogan, UN General Assembly 5th plenary meeting Thursday, 24 September 2009 (Available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/PV.5)

Statement by Deputy Prime Minister Abdullah Gul, 17th plenary meeting UN General Assembly 2003, 14th plenary meeting, 26 September 2003 (available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/58/PV.14)

Statement by Deputy Prime Minister Abdullah Gul. 17th plenary meeting. 22 September 2006.http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/PV.17

Statement by President Erdogan, UN General Assembly. 6th plenary meeting. 24 September 2014.http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/69/PV.6

Statement by Prime Minister Recep Tayyip Erdogan, UN General Assembly 5th plenary meeting Thursday, 24 September 2009 (Available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/PV.5)

Statement by Ahmet Davutoglu, UN General Assembly, 15th plenary meeting, 28 September 2012 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/67/PV.15

Statement by President Abdullah Gul at UN General Assembly Opening Session, 2005.<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/516/22/PDF/N0551622.pdf?OpenElement> (last visited 10 August 2017).

Statement by President Felipe Calderon Hinojosa, UN General Assembly, 7th plenary meeting Wednesday, 24 September 2008. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/PV.7

Statement by Claude Heller, UN General Assembly, 22nd plenary meeting Tuesday, 28 September 2010. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/65/PV.22

Statement by President Vicente Fox, UN General Assembly, 44th plenary meeting

Statement by Alexander Downer, UN General Assembly, 20th plenary meeting, Monday, 18 September 2000 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/55/PV.20

Statement by Foreign Minister Kevin Rudd, UN General Assembly, 10th plenary meeting Thursday, 25 September 2008. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/PV.10

Statement by Kevin Rudd, UN General Assembly, 16th plenary meeting Saturday, 25 September 2010, (available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/65/PV.16)

Statement by Minister for Foreign Affairs of the Republic of Korea, Mr. Yun Byung-se, UN General Assembly, 16th Plenary Meeting, 21 September 2016. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/PV.16)

Statement by Minister for Foreign Affairs and Trade. Mr. Ban Ki-Moon. UN General Assembly. 15th Plenary Meeting. 21 September 2006. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/PV.15)

Statement by Mr. Lee Myung-bak. President of the Republic of Korea. UN General Assembly. 3rd Plenary Session. 2009. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/PV.3) p.42

Statement by Mr. Hassan Wirajuda, Minister for Foreign Affairs, UN General Assembly, 18th Plenary Session, 25 September 2006, available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/PV.18 p.17-18.

UN General Assembly. 3rd Plenary Meeting. High-level Plenary Meeting of the General Assembly: separate meeting on Financing for Development. 14 September 2005. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/60/PV.3

Statement by Mr. Muhammad Jusuf Kalla, Vice-President of the Republic of Indonesia, UN General Assembly, 13th Plenary Meeting. 21 September 2017. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/72/PV.13

Letter dated 18 October 2010, from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations, addressed to the President of the Security Council, (S/2010/546.)

Guidelines on the works and activities of MIKTA , Adopted at the 11th MIKTA Foreign Ministers Meeting, 13 December 2017.

MIKTA Official Web Site

Secondary Sources

A. Kuo, Mercy. “The End of American World Order, Insights from Amitav Acharya”. *The Diplomat*. 2016. (available at: <https://thediplomat.com/2016/11/the-end-of-american-world-order/>)

- Acharya, Amitav. "After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order". *Ethics and International Affairs*, 31,2017.(available at <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2017/multiplex-world-order/>)
- Bremmer, Ian and Roubini, Nouriel. "A G-Zero World". *Foreign Affairs*. Vol.90. Issue 2. March-April 2011.
- Buzan, Barry. "A World Order Without Superpowers : Decentred Globalism". *International Relations*, 25,1, 2011,p.3-25.
- Carr, A., "Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach." *Australian Journal of International Affairs*, 68 (1), 2014, p.70–84.
- Çolakoğlu, Selçuk. "Is MIKTA sustainable as a middle power grouping in global governance?". *Diplo*, 11 July 2017.(available at: <https://www.diplomacy.edu/blog/mikta-sustainable-middle-power-grouping-global-governance>)
- Çolakoğlu, Selçuk. "MIKTA: A global vision of Middle Powers". *Eurasia Review*, Expert Opinion. 2015.(available at : <https://scolakoglu.blogspot.com.tr/2015/03/?view=classic>)
- Colakoglu, Selcuk. "The Role of MIKTA in Global Governance: Assessments & Shortcomings". *Korea Observer*, Vol. 47, 2,2016 ,p. 267-290.
- Colakoglu, Selçuk. 'Has MIKTA augmented the global governance role of middle powers?', *The Global*, 29 May, 2018.
- Cooper, Andrew . "Testing middle power's collective action in a world of diffuse power". *International Journal* Vol. 71(4), 2016, p. 529–544.
- Cooper, Andrew and Dal, Emel Parlar. "Positioning the third wave of middle power diplomacy: Institutional elevation, practice limitations", *International Journal*, 71, 4, 2016, p.516-528.
- Cooper, Andrew F., Higgott, Richard A. and Nossal, Kim Richard. *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. Vancouver: UBC Press. 1993.

Cooper, Andrew. "G20 Middle Powers and Initiatives on Development". In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20's Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Cooper, Andrew. "Recalibrating Middle Power Diplomacy: The Changing 'Soft Power' Brands of Republic of Korea and Canada in Comparative Perspective". *EAI Middle Power Diplomacy Initiative Working Paper* 11. 2015.

Cooper. "Squeezed or Revitalized? The Middle Power model, the G20, and the evolution of Global Governance", Paper presented at the Madrid 2012, XXII World Congress of Political Science, July 8-12 (available at: http://paperroom.ipsa.org/app/webroot/papers/paper_8138.pdf)

Cox, Robert. "Middlepowermanship, Japan, and the Future World Order". *International Journal*, 44, 1989,p.823-862.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. "Assessing Turkey's Middle Power Foreign Policy in MIKTA: Goals, Means and Impact", *International Journal*, Vol. 71(4), 2016, p.608–629.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. 'Turkey in the UN Funding System: A Comparative Analysis with the BRICS Countries (2010-2013), *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. 'Assessing Turkey's New Global Governance Strategies: The G-20 Example', *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar. 'Profiling Middle Powers in Global Governance and the Turkish Case:An Introduction', *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar. "Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations". *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 4, 2013, p. 709-734.

Darmosumarto, Santo. Indonesia and the Asia-Pacific: Opportunities and Challenges for Middle Power Diplomacy. German Marshall Fund Policy Brief. July 2013. 1373398834Darmosumarto_Indonesia_Jul13.pdf

Diez, Susana Garcia and Daniel O'Donnell, G-20 in Figures, Summit of the G-20 States in Hamburg 2017, Federal Statistics Office of Germany, June 2017.

Engin, Belma and Baba, Gürol. "MIKTA: A Functioning Product of "New" Middle Power-ism?" *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 11. Sayı: 42, 2015, pp 1-40.

Evans, Gareth. "Middle Power Diplomacy", Chile Pacific Foundation, Santiago, 29 June 2011, (available at <http://www.gevans.org/speeches/speech441.html>)

Fealy, Greg and White, Hugh. "Indonesia's 'Great Power' Aspirations: A Critical View". *Asia & the Pacific Policy Studies*. vol. 3, no.1, 2016, p. 92-100

Gilley, Bruce and O'Neil, Andrew. Middle Powers and the Rise of China, Georgetown University Press. 2014.

Gramsci, Antonio. **Prison Notebooks**, Edited and translated by Joseph A. Buttigieg and Antonio Callari Columbia University Press, January 2011.

Green, Michael J.. "Korean Middle Power Diplomacy^[1] And Asia's Emerging Multilateral Architecture". in *The Korean Pivot, The Study of South Korea as a Global Power*. Center for Strategic and International Studies. July 2017.

Heenam, Choi. "Middle Power Cooperation and Related Issues in the G20", In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20's Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Herzog, Marc and Robins, Philip. *The Role, Position and Agency of Cusp States in International Relations*, Routledge, 2014

Holbraad, Carsten. *Middle Powers in International Politics*, London: Mac Millian Press, 1984.

Humanitarian Assistance Report, 2016 (available at <http://devinit.org/wp-content/uploads/2016/06/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2016.pdf>)

Ikenberry, John. "American leadership may be in crisis, but the world order is not". *Foreign Affairs*. 27 January 2016.

Jordaan, Eduard. 'The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers', *Politikon*, 30:1, 2003, p.165-181

Keohane, Robert. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press: 1984 (2005 Edition).

Maihold, Günther. "Mexico: A leader in search of like-minded peers", *International Journal*, Vol. 71(4), 2016, p. 545–562

Manicom, James and Jeffrey Reeves, "Locating Middle Powers in International Relations Theory and Power Transitions", *International Affairs*, Volume 89, Issue 3. 2013, p. 635-651.

Mi-Kim, Sung. *South Korea's Middle Power Diplomacy: Changes and Challenges*. Chatham House Asia Programme. Research Paper: 5, June 2016

Naim, Moises. "Minilateralism". *Foreign Policy*. 2009. (available at <http://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>)

Narlikar, Amrita and Kumar, Rajiv. "From *Pax Americana* to *Pax Mosaica*? Bargaining Over a New Economic Order". *The Political Quarterly*. Vol. 83, No:2. 2012, p.384-394.

Nolte, Defley. "How to compare regional powers: analytical concepts and research topics", *Review of International Studies*, Vol. 36, No. 4 (October 2010), pp. 881-90.

Oguz Gok, Gonca and Dal, Emel Parlar. “Understanding Turkey’s Emerging “Civilian” Foreign Policy Role in the 2000s through Development Cooperation in the Africa Region”. *Perceptions*. 21. 3-4, Autumn-Winter 2016. pp. 67-100.

Oguz Gök, Gonca. “Tracing the Shift in Turkey’s Normative Approach towards Order through the debates in the UN”, *Perceptions*, Vol. 19, Number 4, Winter 2014, p.77-106.

Gonca Oğuz Gök and Radiye Funda Karadeniz, ‘Analysing ‘T’ in MIKTA: Turkey’s Changing Middle Power Role in the United Nations’, **Middle Powers in Global Governance : The Rise of Turkey**, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, s. 133-163.

Öniş, Ziya and Kutlay, Mustafa. “The dynamics of emerging middle- power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey, *Australian Journal of International Affairs*,71,2, 2016,DOI: 10.1080/10357718.2016.1183586,p.164-183.

Santikajaya, Awidya. “Walking the middle path: The characteristics of Indonesia’s rise”. *International Journal*, Vol. 71(4) , 2016, p.563–586.

Schiavon, Jorge A. and Domínguez, Diego. “Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey, and Australia (MIKTA): Middle, Regional, and Constructive Powers Providing Global Governance”. *Asia and the Pacific Policy Studies*. Vol.2, No.2, 2016, p.495-504.

Sohn, Yul. “Searching For a New Identity: South Korea’s Middle Power Diplomacy” ,Policy Brief. No: 212 2015

Stockholm Peace Institute, Military Expenditure Database, Data for all countries from 1988-2016 in constant (2015) USD <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD>.

Stuenkel, Oliver. “The Post-Western World and the Rise of a Parallel Order”. *The Diplomat*. 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/the-post-western-world-and-the-rise-of-a-parallel-order/>

Teo, Sarah, 'Middle power identities of Australia and South Korea: comparing the Kevin Rudd/Julia Gillard and Lee Myung-bak administrations', *The Pacific Review*, 2017, DOI: 10.1080/09512748.2017.1371210, p.1-19.

United Nations Statistics Division, Population and Vital Statistics Report, Population, latest available census and estimates (2015 - 2016) Last updated 2 November 2017 Available at <https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats/serATab2.pdf>

Vezirgiannidou, Sevasti-Eleni, "The United States and Rising Powers in a Post-Hegemonic Global Order", *International Affairs*, Vol.89, Issue 3, May 2013, p.635-651.

Wang, Hongying and French, Erik. "Middle Range Powers in Global Governance". *Third World Quarterly*. 34:6, 2013, p.985-999.

Watson, Iain. "Global Korea: Foreign Aid and National Interests in an Age of Globalization". *Contemporary Politics*, 17,1,2011, p.53-69.

Weiss, Thomas. "Rising Powers, Global Governance, and the United Nations". *Rising Powers Quarterly* Volume 1, Issue 2, 2016, p. 7-19.

Wilkins, Thomas S. "Australia: A Traditional Middle Power Faces the Asian Century". (in) Gilley, Bruce and O'Neil, Andrew. (ed.) *Middle Powers and the Rise of China*. Georgetown University Press. 2014.

Wright, Thomas. "Middle Powers and the Multilateral Pivot". In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20's Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Xing, Li. "The Nexus between the Emerging Powers and the Existing World Order: Interdependent Hegemony". Op-Ed. *Rising Powers Project*. 2016. (available at: <http://risingpowersproject.com/nexus-emerging-powers-existing-world-order-interdependent-hegemony/>)

Zakaria, Fareed. "The Post-American World" *The New York Times*. 2008 (available

at

<http://www.nytimes.com/2008/05/06/books/chapters/books.html?action=click&contentCollection=Books&module=RelatedCoverage®ion=Marginalia&pgtype=article>)

“MIKTA as a force for Good”. *Daily Sabah*. 2014.
<https://www.dailysabah.com/opinion/2014/04/25/mikta-as-a-force-for-good>

Liberalleşme Politikaları Çerçevesinde 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları

Fatma Özkalfa¹

Özet

Liberalizasyon, 20yy sonunda ortaya çıkan küreselleşme olgusunun bir ideolojisidir. Bu olgu ile beraber tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de yeni bir ekonomik düzen anlayışı benimsenmiştir ve bu doğrultuda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Yeni ekonomik düzen: ekonomik ve finansal serbestleştirme, deregülasyon, özelleştirme, serbest ticaret, kamu harcamalarının düşürülmesi ve ekonomide kamu kesimi ağırlığının azaltılması, özel kesimin önünün açılması, gibi görüşleri kapsamaktadır. Nitekim devletin ekonomik alanda düzenleme ve kontrollerinin azaltılmasına dayanan özelleştirme kavramı liberal felsefeye dayanmaktadır. Özelleştirme mantığı iki temel hedefe hizmet eder. Bunlardan ilki, kamu kesiminin elinde zarar eden ya da yeterince kâr edemeyen şirketleri özel kesime devrederek bunların kârlı ve verimli çalışmasının sağlanmasıdır. Diğer bir hedefi ise Özelleştirmeden elde edilecek gelirlerle kamu kesimi finansman açıklarının azaltılmasını sağlamaktır. Fakat özelleştirmenin temel hedefi hiçbir zaman sadece gelir elde etmek olarak görülmemelidir. Özelleştirme ekonomik boyutunun yanında sosyal boyutu da olan önemli bir olgudur. Bu çalışmada ilk olarak liberal iktisadi doktrin çerçevesinde devletin ekonomideki yeri ele alınacaktır. Daha sonra ise özelleştirmenin tanımı ve gerekçeleri ortaya konulacak, 2000 sonrası dönemde Türkiye’de yapılan özelleştirme uygulamalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Özelleştirme Uygulamaları

JEL Sınıflama Kodları: P10, P19

Liberalization Policies Framework on Post-2000 Period in Turkey Privatization Applications

Abstract

Liberalization is an ideology of the phenomenon of globalization that emerged at the end of the 20th century. With this phenomenon in Turkey, as in all countries of the world, it adopted a new economic order approach and in this direction, various regulations were made. The new economic order includes: economic and financial liberalization, deregulation, privatization, free trade, reducing public expenditure and reducing public sector weight in the economy, opening the private sector. Indeed, the notion of privatization, based on the reduction of the state’s economic regulation and control, is based on liberal philosophy. The first of these is ensuring that profitable and productive works by transferring the private sector to the loss-making companies in the hands of the public sector. Another goal is to reduce public sector financing deficits with privatization revenues. But the main objective of privatization should never be seen as just to get revenues. The privatization is an important factor that has a social dimension besides the economic dimension. In this work, firstly, the position of the state in the economy will be dealt with in the framework of liberal economic doctrine. Then, the definition and reasons of privatization will be revealed, in the period after 2000 will be mentioned privatization process carried out in Turkey.

Keywords—Liberalism, Privatization Applications

JEL Classification Codes: P10, P19

¹Yüksek Lisans öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Bölümü, Türkiye,
Fatma.ozkalfa@gmail.com

1.GİRİŞ

İktisadi düşünceler tarihinde, her iktisadi doktrin devletin ekonomideki yerinin ne olması gerektiği konusunda farkı düşünceler ileri sürmüştür. 1980 yılı küreselleşme hareketleri ile beraber tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de liberal iktisadi düşünceyi temel alan uygulamalar gündeme gelmiştir. Liberalizm özel mülkiyete dayalı, serbest piyasa ekonomisini savunan sınırlı devlet anlayışını benimseyen bir düşüncedir. Bu noktada liberalizm ekonomide kamu kesiminin küçültülmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özel kesime devrini içeren özelleştirme felsefesini şiddetle savunur. 1980’li yıllardan itibaren özelleştirme çalışmaları devam etmektedir, bu doğrultuda devletin müteşebbis olarak, iktisadi hayattaki rolü oldukça azalmıştır.

2.LİBERAL FELSEFEYE KISA BİR BAKIŞ

Temelinde özgürlüğü barındıran bir kavram olarak Liberalizm, “liberty” kelimesinden türetilerek günümüze ulaşmıştır. İngilizce’de yer alan bu kelime, “serbestlik”, “hürriyet” anlamına gelmektedir. Liberal ekonomik düzen ve liberal siyasi düzen olmak üzere iki odak noktası olan bu kavram: temelde devletin güç ve yetkilerinin kontrol altına alınmasını, bir bakıma sınırlandırılmasını savunarak serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesine ilişkin politikaları kapsar. 17. Yüzyılda ortaya çıkan liberalizm, John Locke, David Hume, Adam Smith’in katkıları ile beraber ekonomik liberalizm kapsamında önemli gelişim kaydetmiştir. Bu gelişim çerçevesinde liberal iktisat: noeliberel düşünce okulları, laissez faire liberalizm ve klasik liberalizm olmak üzere farklı bakış açıları kazandırılarak yeni konseptlerde yorumlanmıştır. Aralarında küçük nüansları olan bu akımlar temelde, liberalizmin 21. Yüzyılda yeniden doğmasında önemli bir rol oynamıştır (Aktan, 1992).

Her iktisadi düşünür liberalizmin farklı kavramlarını ön plana çıkarır. 20. yüzyıldaki önemli düşünürlerden Hayek, “Kanun Hakimiyeti” terimini vurgularken bu terimin liberalizmin kavramı ile eşdeğer olduğunu savunur. Bastiat, Friedman ise bireyciliği savunan kişiler olarak düşünce tarihinde yerlerini almışlardır. Özetlemek

gerekirse liberalizm temelde dört unsur üzerine kurgulanmıştır. Bireycilik, özgürlük, doğal düzen dolayısı ile piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet. Liberalizmde birey her türlü kurum ve kollektif oluşumdan daha üst bir yere konumlandırılmıştır. Toplumlar oluşmadan önce bireyler varolmuştur. Dolayısıyla ortak çıkar, kamu yararı, toplumun iyiliği gibi kavramlar liberalizmin temel felsefesine terstir. Diğer bir bakış açısıyla bireycilik, bireyin kişilik olarak kendi tercihlerini özgürce belirleyebilmesi ve bunu eyleme dönüştürebilmesidir. Bu durumda bireycilik ve özgürlük kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Her bir bireyin özgür olduğu, özel bir yaşam alanı mevcuttur ve devletin bu özel alana müdahale etmesi hoş karşılanamaz. Bu yüzden devletin serbestçe hareket etmesi sınırlandırılmalı ve varılacak nokta minimal devlet anlayışı olmalıdır(Yayla,1998: 140-180).

Piyasa ekonomisinden bahsedebilmemiz için özel mülkiyetin olması şarttır. Bireyler kendi ihtiyaçlarını gidermek için faaliyet gösterirken dolaylı yoldan bir başka kişinin ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olur. Bu noktada ortaya çıkan karşılıklı işbirliği Pazar tarafından gerçekleştirilir. Pazar ekonomisini açıklayamaya dair birçok benzetme yapılmıştır. Bunlardan en bilineni Adam Smith'in 'görünmez el' bir diğeri ise Marksistlerin ileri sürdüğü 'anarşik üretim' tarzıdır. Bu benzetmelerden yola çıkarak devletin piyasanın işlerliğine müdahale etmediği bir düzen olan piyasa sistemi, serbest rekabet sistemi olarak da adlandırılabilir. Rekabet: yararlı olan üretim yöntemlerinin, yararsız ya da daha az yararlı olanlarının yerine tercih edilmesini sağlayarak her bir bireyin en üretken ve verimli olduğu sektörlerde yer almasını sağlar. Bir üretim alanında belirli kişi ya da işletmelerin tüm gücü ele geçirmesini önleyerek, kişilerin ekonomik anlamda özgürlüklerinin kısıtlanmasını da engellemiş olur (Yayla,1998: 140-180).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren kamu kesiminin milli ekonomi içerisindeki yeri, farklı değişimler göstermiştir. 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresinde liberal politikaların uygulanması doğrultusunda kararlar alınmıştır. Bu kararlardan en önemlisi: kalkınmanın özel sektör aracılı ile sağlanmasıdır. Henüz yeni bir Cumhuriyet olan devlet, yeterli sermaye birikimine sahip olmadığı için hedeflenen liberal politikalar tam olarak uygulanamamıştır. 1929

yılında patlak veren tüm dünyayı etkisi altına alan ‘‘Büyük Buhran ‘‘ Türkiye’de liberal politikaların işlerliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. 1930’lu yıllara gelindiğinde ise devletçilik kavramı önem kazanmış, müdahaleci devlet anlayışını benimseyen yeni bir dönem başlamıştır (Ay, 2013:59).

1929 ekonomik krizi, ülkelerin karşılıklı olarak dış ticaretlerinin sekteye uğradığı dolayısıyla milli gelirlerinin büyük oranda gerilediği, birçok kişinin işini kaybettiği, ekonomik anlamda olduğu kadar toplumsal anlamda da önemli sonuçlar doğuran bir krizdir. Kapitalist sistemin yarattığı bu krizin birçok sebebi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: ABD’de gerçekleştirilen üretimin büyük bir kısmı az sayıda belli şirketlerin elinde toplanmıştır. Bu az sayıda şirketlerin bilançolarında meydana gelecek bir olumsuzluk doğrudan ekonomiyi etkileyecek olası bir krizin hızlıca yayılmasına neden olacaktır. Bankaların çalışma mekanizmaları ile ilgili kural eksikliklerinin olması, yeterli denetim mekanizmalarının olmaması bu kurumların bilinçsiz ve keyfi uygulamalara yer vermesine yol açmıştır. Bu krizden çıkış yolu olarak Keynes’in 1936 yılında yayınladığı İstihdam, Faiz ve Paranın Genel teorisi adlı kitabında da ortaya koyduğu keynesyen ekonomi ya da devlet müdahalelerini kapsayan karma ekonomik sistem önem kazanmıştır (Eğilmez, 2018:34).

Serbestleşme, dışa açılma, ithalat rejimi gibi birtakım politikaları kapsayan 24 Ocak 1980 kararları, ekonomide neoliberal politikaların uygulanmasına ilişkin önemli bir milat olmuştur. Uluslararası piyasalardaki denetimlerin devre dışı bırakılması, vergilerde önemli oranda indirim yapılması, kamu harcamalarının olabildiğince minimum düzeye indirilmesi gibi politikaları kapsayan neoliberalizm, özelleştirmelerin hız kazanması ile kamu kesiminin küçültülmesi gerektiğini bir iktisadi doktrin olarak şiddetle savunur (Uçkaç, 2010).

3. ÖZELLEŞTİRİMENİN TANIMI VE GEREKÇELERİ

Özelleştirme kavramı: ekonominin yanı sıra işletme, hukuk, politika gibi birçok bilim dalının ilgi alanına girdiği için birden fazla tanımı olmakla beraber geniş bir kavramdır. Hukuk bilimi perspektifinden bakarsak ‘yönetimin özelleştirilmesi’ ekonomi bilimi açısından ise ‘kamuya ait mülkiyetin özel sektöre devredilmesi’

şeklinde. Özelleştirmeyi ele aldığımızda akla gelen ilk şey kamu iktisadi teşebbüslerin satışlarıdır. Daha geniş anlamda ise özelleştirme, devletin iktisadi anlamda faaliyetlerini ve etkinliğini azaltacak, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak uygulamaların desteklenmesidir (Aktan,1992).

Ülkelerin özelleştirme uygulamalarına başvurmalarının birçok gerekçesi olabilir. Bu gerekçeler, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, sahip oldukları siyasi ideolojik düşünceler gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir. Özellikle 1980 sonrası liberal politikaların önem kazanmasıyla, 20. Yüzyıl sonunda tüm dünyada özelleştirme politikalarının önem kazandığını söylemek mümkündür (Sezgin, 2010).

Smith, özel mülkiyet hakları teorisini ‘milletlerin zenginliği’ adlı eserinde şöyle açıklamıştır: hükümdar ve tacir karakterlerinin hiçbir suretle benzemeyeceğini, insanların kendilerine ait olmayan varlıklarını kendi varlıklarına göre, verimsiz ve keyfi bir şekilde kullanacağını ifade eder. Yani kamu idaresi ihmalcisi ve israfçısıdır. Smith, kamuya ait toprakların, özel topraklarla karşılaştırıldığında toprakların sadece %25’inin verimli olduğunu ifade ederek kamu mallarının özelleştirme kapsamına alınması gerektiğini savunur(Hanke, 1985).Kamunun özel sektöre göre daha verimsiz olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra özelleştirme uygulamalarına başvurulmasının bir çok amaçları vardır. Bu amaçlar aşağıda sıralanmaktadır(Türk, 2014: 19-21).

- Serbest piyasa ekonomisini güçlendirerek ona işlerlik kazandırmak: kamu iktisadi teşebbüsleri tekelleri yapıları itibarıyla rekabete kapalı olmaları, verimliliklerini düşürmüş ve bunun sonucunda zarar etmelerine neden olmuştur. Özelleştirme uygulamaları kamu ve özel sektörün eşit şartlarda rekabet etmelerini sağlayarak makro düzeyde temel amaca hizmet etmeleri hedeflenmiştir.

- Bütçeye kaynak sağlamak ve kit’lerin bütçe üzerindeki finansman yükünü azaltmak: devlet yeni bir vergiye koymak ya da borçlanmaya başvurmak yerine özelleştirmeden elde edeceği gelirleri, temel hizmetlerin finansmanı için kullanabilir. Kit’lerin bütçelerindeki giderler gelirlerden fazla olduğu için aradaki bu fark hazineden karşılanmaktaydı. Kit’lerin özelleştirilmesi ile hazineden karşılanan zarar durumu da ortadan kalkacaktır.

- Doğrudan sermaye yatırımlarını çekmek ve sermaye piyasalarını geliştirmek: kamu iktisadi teşebbüslerine ait hisse senetleri uluslararası piyasalarda satılarak yabancı sermayenin ülkeye girmesi sağlanmıştır. Bu durum ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonuna büyük katkıda bulunmuştur.

Tüm dünyada liberalleşme politikalarının önem kazanması ile beraber 1980 yılında başlayan özelleştirme politikaları hala devam etmektedir. Bu çalışmada özellikle 2000 sonrası dönemde özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlara değinilecektir.

3.1. Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

1985 yılından itibaren 272 kuruluşta kamu hisseleri, 2332 taşınmaz, 10 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 146 Tesis, 7 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2017 yılına kadar geçen 32 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. (<http://www.oib.gov.tr>, 2018)

Tablo 1: Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

YASATAŞ	Yasataş A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.'ye ait İdare hisselerinin özelleştirme çalışmalarının Et ve Balık Ürünleri A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, 10 Eylül 2001 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye devredilmiş, YASATAŞ EBÜAŞ bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir.
İGSAŞ	İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş. ise 15 Nisan 2002'de TÜGSAŞ Türkiye Gübre San. A.Ş. bünyesinde birleştirilmiş ve özelleştirilmiştir.
SÜMER	2003 yılında kapsama alınan Manisa Pamuklu Men. A.Ş. ise Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiştir.
ORÜS	ORÜS Orman Ürünleri A.Ş. bünyesinde bulunan 21 işletmesi özelleştirilmiş, kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek, kuruluş Mart 2000 tarihinde tasfiye edilmiştir.
ÇELBOR	ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. .
DİTAŞ	DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir
TURBAN- TÜMOSAN	Turban Turizm A.Ş., T. Zirai Donatım A.Ş. ve TÜMOSAN Türk Motor Sanayii A.Ş. 7 Şubat 2003 tarihinde,
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) ile Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.
TÜGSAŞ	(TÜGSAŞ) 19 Eylül 2005 tarihinde SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir.
	Türkiye Demir Çelik İşletmeleri A.Ş., SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir.
TTA	TTA Gayrimenkul A.Ş. ise 21 Ekim 2016'da Sümer Holding A.Ş. ile birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir.
TÜPRAŞ	2000 yılında TÜPRAŞ hisselerinin büyük bölümünün özelleştirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda bugüne kadar yapılan en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir.
	SÜMERBANK, DENİZBANK, ETİBANK ve ANADOLUBANK'ın özelleştirilmesi ile de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adımlar atılmış.

POAŞ Yine 2000 yılı içerisinde POAŞ'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en önemli özelleştirme uygulamalarından biri gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir.

Kaynak: Özelleştirme İdaresi

2000 yılı sonrasında Türkiye'de özelleştirilme kapsamına alınan kuruluşlardan bir kısmı yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Halen özelleştirme kapsam ve programında 17 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 8 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 938 taşınmaz, 40 tesis, 10 otoyol ile 2 boğaz köprüsü de yer almaktadır. (<http://www.oib.gov.tr>, 2018)

1986 yılından bugüne kadar Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 4,9 milyar \$ temettü geliri ve diğer kaynaklarla birlikte 1985 – Ağustos 2018 dönemi toplam kaynakları 73.5 milyar \$ düzeyine ulaşmaktadır. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin kullanımların % 98'lik bir bölümü, kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ve personel ödemeleri, özelleştirme bonoları ve Hazine'ye aktarmaya ilişkin ödenen tutarlardır.

Tablo 2: Özelleştirme Gelirleri

	ABD DOLARI
ÖZELLEŞTİRME UYGULAMA GELİRLERİ	66.974.587.996
TEMETTÜ GELİRLERİ	4.904.816.402
FAİZ GELİRLERİ	929.889.986
TEMİNATIN NAKDE ÇEVİRİLMESİ	518.093.736

ŞARTNAME GELİRLERİ	31.066.201
DİĞER GELİRLER	223.717.127
TOPLAM GELİRLER	73.582.171.448

*Ağ.2018 itibariye

Kaynak: Özelleştirme İdaresi

SONUÇ

Özelleştirme ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal boyutu da olan şüphesiz çok geniş bir kavramdır. Ancak bu çalışma özelleştirmeyi liberal bir perspektiften ele aldığı için bu kavram ekonomik boyutuyla değerlendirilmiştir. 1929 krizine liberal politikaların çözüm bulamaması, Keynesyen politikaları gündeme getirmiş ve kamu kesimi içerisinde kamu iktisadi teşebbüslerin sayısını arttırmıştır. Yıllar içerisinde kamu iktisadi teşebbüslerin verimsiz, rekabete kapalı bir ortamda faaliyetlerini sürdürmeleri onların zarar etmesine neden olmuş ve bu zararlar hazineden karşılanmıştır. Tüm dünyada etkili olan liberalizm ve 1980 sonrası Arjantin, Meksika gibi ülkelerin özelleştirme uygulamalarına başvurusuyla, Türkiye’de kamu kesimini küçültmeye yönelik bu politikaları uygulamaya koymuştur. Liberal felsefenin en önemli boyutunu oluşturan özelleştirme uygulamalarından Ağustos 2018 itibariyle 73 milyar dolar gelir sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

Aktan, C. (1992), *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları*, Tüsiad Yayınları, İstanbul.

AY, H.(2013), *Kamu Maliyesi*, Nobel Yayınları, Ankara.

Eğilmez, M. (2018), *Değişim Sürecinde Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hanke, S, (1985), Özelleştirme Teorisi, <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellstirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-ozellestirme-teorisi.htm>, (10.10.2018)

Sezgin, Ş. (2010), “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, Akademik İncelemeler Dergisi, 5(2).

Türk,Z, Y,(2014), Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Uçkaç, A. (2010), ‘‘Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-ekonomik Yansımaları’’, Maliye Dergisi, 158, 422-430.

Yayla, A. (1998), Liberalizm, Liberte Yayınları, Ankara.

http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/Kaynak_Kullan%C4%B1m_Tablosu/1498131484.html? , (10.10. 2018)

http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Firme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html? , (10.102018)

Ekonomik Kalkınma Hedefinde Yerli Otomobil Projesinin Yeri

Yahya NAS¹, Filiz YILDIZ CONTUK²

Özet

Geçmişten günümüze kadar geçen süre içerisinde farklı dönemlerde orta vadeli programlar ve kalkınma planları hazırlanmıştır. Bu planların bir kısmında kısmi olarak başarı sağlanırken, büyük bir kısmı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son seksen yıllık Türkiye tarihinde farklı projelerle ekonomik kalkınma hedefine ivme kazandırılmak istenmiştir. Bu süre içerisinde yerli uçak, yerli otomobil, yerli motor ve benzeri girişimlerle ekonomik kalkınmanın önü açılmak istenmiş, ancak farklı nedenlerle bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son dönemde ekonomik kalkınma hedefinde yeniden yerli ve milli üretime yönelme olmuş, buna bağlı olarak, farklı alanlarda projeler başlatılmıştır. Yerli otomobil üretimi bu projelerden biridir. Dünya piyasalarında belirli bir doygunluk seviyesine gelen otomotiv sektöründe, rekabet edilebilir bir fiyat düzeyinde, gerekli tüm yenilikçi donanımları barındıran, yüksek katma değerli bir otomobil üretimin yapılması planlanmaktadır. Ancak üretilmesi planlanan yerli otomobilin kalkınma hedefinde istenen başarıyı sağlaması ve uluslararası rekabet koşullarından zarar görmemesi için, üretimde ihtiyaç duyulan alt yapının dikkatle hazırlanması gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin ekonomik kalkınma girişimleri ele alınacak, Türkiye'de ve dünyada otomotiv sektörünün durumu ele değerlendirilecektir. Otomobil üretiminde kullanılan girdi bileşenlerinin temininde ve üretiminde hangi sektörlerin desteklenmesi gerektiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Yerli Otomobil, Otomotiv Sektörü

JEL Sınıflama Kodları: L11, L62, O32

Place of Local Automobile Project in Target of Economic Development

Abstract

Medium-term programs and development plans have been prepared in different periods from the past to the present day. While some of these plans have been partially successful, a great deal has failed. On the last eighty years, Turkey has requested to accelerating economic development projects with different goals. During this period, local airplanes, domestic automobiles, domestic engines and similar initiatives were sought to open the way for economic development, but these initiatives failed for different reasons. In recent years, there has been a reorientation of domestic and national production in the aim of economic development, and accordingly, projects have been started in different fields. Domestic car production is one of these projects. In the automotive sector, which has reached a certain saturation level in the world market, it is planned to produce a car with all necessary innovative equipment at a competitive price level. However, it is necessary to carefully plan the sub-structure needed for production so that the domestic automobile planned to be produced will achieve the desired performance in the development target and not be harmed by international competition conditions. This study will be discussed in Turkey's economic development initiatives, state of the automotive sector in Turkey and the world will be judged

¹ Öğr.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K. Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Türkiye, yahyanas@mu.edu.tr

² Öğr.Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K. Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Türkiye, fcontuk@mu.edu.tr

addressed. It will be tried to determine which sectors should be supported in the production and production of input components used in car production

Key Words: *Economic Development, Domestic Cars, Automotive industry*

JEL Classification Codes: *L11, L62, O32*

1. GİRİŞ

Türkiye tarihinde farklı projelerle ekonomik kalkınma hedefine ivme kazandırılmak istenmiştir. Bu süre içerisinde yerli uçak, yerli otomobil, yerli motor ve benzeri girişimlerle ekonomik kalkınmanın önü açılmak istenmiş, ancak farklı nedenlerle bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son dönemde ekonomik kalkınma hedefinde yeniden yerli ve milli üretime yönelme olmuş, buna bağlı olarak, farklı alanlarda projeler başlatılmıştır. Yerli otomobil üretimi bu projelerden biridir. Amerika, Avrupa ülkeleri, gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok Asya ülkesi, kendi otomobil üretimini gerçekleştirmekte ve ürettiği bu otomobilleri diğer ülkelere pazarlayabilmektedir. Dünyadaki çok sayıda araba markasından 60'ın üzerinde otomobil markası, Türkiye pazarında kendine yer bulmuştur. Orta-yüksek düzeyli teknoloji kullanılarak üretimi sağlanacak olan otomobil ile hem dışa bağımlılığın önü kesilmek istenmekte hem de elde edilecek teknolojik düzey ile kalkınma hamlesinde teknoloji yoğun üretimin artırılması hedeflenmektedir. Ancak üretilmesi planlanan yerli otomobilin kalkınma hedefinde istenen başarıyı sağlaması ve uluslararası rekabet koşullarından zarar görmemesi için, üretimde ihtiyaç duyulan alt yapının dikkatle planlanması gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin kalkınma ve teknolojik girişimlerinin tarihsel süreci hatırlanacak, Türkiye'de ve dünyada otomotiv sektöründen bahsedilecek, Türkiye'nin mevcut rekabet gücü ve alt yapı eksiklikleri değerlendirilecektir.

2. EKONOMİK KALKINMA VE TÜRKİYE'NİN KALKINMA HAMLELERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Ekonomik büyümenin tek başına yetersiz olduğu tüm ekonomistler tarafından kabul edilen bir olgudur. Ekonomik büyüme beraberinde ekonomik kalkınmayı ve kalkınmanın geleneksellikten uzakta tüm alanları kapsayacak şekilde genelleşmesi ve son olarak sürdürülebilir kalkınmaya dönüşmesi bir başka deyişle bir döngüye oturması asıl hedeflenendir. Gelişmekte olan ekonomilerin tecrübe yoksunluğunu,

yetersiz finansman düzeyi, alt yapı yetersizliği ve bu süre içerisinde dünyadaki ekonomik yeniliklerin hız kesmeden devam ediyor olması, bu girişimlerin cılız kalmasına ya da tamamen sonlanmasına neden olabilir.

Cumhuriyet tarihi boyunca ekonomik kalkınmanın ivme kazanması maksadıyla farklı dönemlerde kalkınma planları hazırlanmış ve bu planlar uygulanmaya çalışılmıştır. Savaşın kalıntıları sadece ekonomik anlamda değil beşeri sermaye anlamında da kendisini ciddi ciddi hissettirmiştir. Kuruluştan itibaren alınan kararlar ve hazırlanan planlar, ya istikrarlı bir şekilde uygulanamamış ya da farklı nedenlerle uygulama alanı bulmadan son bulmuştur. İlk olarak 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik açıdan önemli kararlar alınmış, 1926 yılında sanayi üretimini korumak ve teşvik etmek maksadıyla, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra 1933 yılında birinci beş yıllık sanayi planı, 1938 yılında ikinci beş yıllık sanayi planı hazırlanmıştır. Aynı dönemde Etibank, Sümerbank, İş Bankası, İktisat Bakanlığı, Eti Maden, Maden Tetkik Arama Enstitüsü gibi iktisadi kalkınmaya hizmet edecek kurum ve kuruluşlar açılmıştır (ekodialog, 2018). 1940'lı yıllardan itibaren II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ikinci sanayi planının rafa kaldırılarak, savaş ekonomisine geçilmesine neden olmuştur.

1963 yılından itibaren beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Hazırlanan kalkınma planları dönemin koşullarına ve yöneticilerine göre değişiklik göstermiştir. 1960-1980 arası dönemde genel olarak alt yapı yatırımlarına ağırlık vermeye çalışılmış, ithal ikameci politikalar ile yerli üreticinin önü açılmak istenmiş, işsizlik ve gelir seviyesi artış sorunlarını, ödemeler dengesini iyileştirmeyi öncelikli olarak ele almıştır. 1980 sonrası dönemde liberalleşme politikaları ağırlık kazanmış ve ihracata dayalı kalkınma politikaları uygulanmıştır. 1990'lı yıllarda uygulanan politikalar daha çok kamu kesimi borçlanmasına yönelik alınacak tedbirleri kapsamakta iken, 2000 sonrası dönemde ekonomik istikrarın sağlanması, alt yapı yatırımlarının tamamlanması, kurumsallaşma çalışmaları ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikalar üretilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018a). 1963 yılından günümüze kadar toplam 10 tane beş yıllık kalkınma planı

hazırlanmıştır. 2018-2023 yıllarını kapsayan, 11. ve sonuncu olan beş yıllık kalkınma planı için istişare çalışmaları başlatılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018b).

Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşundan itibaren geçen yaklaşık yüz yıllık süreçte ekonomik kalkınmaya hız kazandırmak farklı zamanlarda farklı alanlarda kalkınma adına teknolojik girişimlerde de bulunulmuştur.

3. TÜRKİYE'NİN TEKNOLOJİK GİRİŞİMLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye'nin yakın tarihinde teknolojiyi kazandıracak, yenilik yaratacak girişimlerle kalkınmada ivme kazanmak istediği görülmektedir. 1920'li yıllardan itibaren başlatılan kalkınma çabalarını güçlendirecek teknolojik girişimler, gerek ekonomik gerekse politik nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. 1924 yılında savaş ganimeti olarak kalan Yunan savaş uçağı parçalarının, bir araya getirilerek ilk yerli uçağın yapılması bu girişimlerden ilki olarak değerlendirilebilir. Ancak bu çabanın devamı gelmemiştir. 1925 yılında Kayseri'de Alman ortaklığı ile uçak fabrikası kurulmuş, 1950 yılına kadar uçak ve uçak teçhizatı üretmiştir. Ancak 1950 yılında üretim durdurulmuştur. (Tiryakioğlu, 2016:178). 1929 yılında Ford ile montaj anlaşması yapılmış ancak 1950 yılına kadar kriz gerekçesiyle herhangi bir şey yapılmamıştır. 1954 yılında Amerika menşeli Wills Overland şirketi ortaklığı ile TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla arazi aracı ve kamyonet montaj hattı kurulmuştur (Yılmaz ve Karakadılar, 2010:501).

Türkiye'nin en önemli milli teknolojik girişimi, temelleri 1956 yılında atılan ve 1960 yılında seri üretime geçen gümüş motordur. 200'ün üzerinde insanın bir araya gelerek yüzde yüz yerel imkânlarla ve yüzde 95 oranında yerliliğe sahip farklı modellerde motor üretimi gerçekleştirilmiştir (Demir, Öz ve Gümüş, 2017: 53). İkinci önemli girişim ise 1961 yılında 120 gün gibi kısa bir sürede 20'den fazla mühendisin çalışmasıyla üretilen Devrim arabalarıdır. Tamamen yerli imkânlarla üretilen Devrim arabalarından yalnızca dört tane üretilebilmiş, ancak farklı nedenlerle seri üretimine geçilmemiştir (devrimarabası.com, 2018). Devrim arabalarının üretimine olanak tanımadan 1967 yılında teknoloji transferleri ve lisans anlaşmaları yoluyla Anadolu marka otomobil üretimine geçilmiştir. 1980'li yıllara

kadar üretimi devam eden Anadolu marka otomobillerin teknolojik alt yapısının yenilenememesi ve buna bağlı olarak rekabet gücüne sahip olmaması nedeniyle üretimi durdurulmuştur (Dolanay ve Oğuztürk, 2018:701). 1970’li yıllarda lisans sözleşmeleri ve teknoloji transferleri yoluyla montaj sanayi hız kazanmış farklı tarihlerde Fiat ve Renault marka otomobil firmaları da Türkiye’de üretime başlamıştır (Yaşar, 2013:784).

1980’lerden sonra ihracat odaklı büyüme ve liberalleşme politikalarının birlikte yürütülmek istenmesi bir yandan teknoloji transferlerini yoğunlaştırırken bir yandan da yerli üretimin zayıflamasına neden olmuştur. Bu sürecin ardından ithal ikameci politikalarla yerli üretimin teşvik edilmeye çalışılması da kalite standartlarında istenen düzeyin yakalanamaması ve rekabet gücünün gelişen dünya ekonomileri karşısında daha da zayıflamasına neden olmuştur. 1990’larda meydana gelen kamu kesimi borç yükündeki aşırı artışlar idare edilemez boyutlara ulaşmış ve sonuncusu 2001’de yaşanan ekonomik krizlerle sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren geçen süre içerisinde Türkiye’nin teknoloji hamleleri farklı alanlarda da kendini göstermiştir. 1970’li yıllarda Uslu ve Boncuk adı altında Türkiye’nin ilk yerli bilgisayarları üretilmiştir. Yazılım dâhil bilgisayarın tüm parçaları Türkiye’de üretilmiştir. 1990’lı yıllarda Aselsan tarafından Türkiye’nin ilk cep telefonu üretilmiştir. 2000’li yıllarda ilk yerli savaş gemisi (MİLGEM), ilk yerli tank (Altay), İnsansız hava aracı gibi savunma sanayi alanında birçok ilk yaşanmıştır (Tiryakioğlu, 2016:178). 2017 yılında hatchback tipi prototipi (ilk örneği), 2018 yılında sedan tipi prototipi üretilen ‘Gen’ marka elektrikli yerli otomobilin üretiminde, yakıt pili hariç tamamen yerli imkânlar kullanılmıştır. 2021 yılına kadar seri üretimi planlanan araçların, tasarımı, kabuk motoru, kaporta aksamı, elektronik cihazları, yazılımları yerli üretimdir. Seri üretimi planlanan bu araçlar, konfor, teknoloji, tasarım ve fiyat yönünden diğer elektrikli arabalarla rekabet edebileceği belirtilmektedir (genotomobil.com, 2018).

4. TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN YERİ

2018 yılı itibariyle Türkiye'de Ford, Hyundai, Honda, Renault, Fiat ve Toyota firmaları binek otomobil üretimi gerçekleştirmektedir. Toyota ve Honda tamamen yabancı sermaye ile işletilmekte olup, sermaye bazında bakıldığında binek otomobil sektörünün yaklaşık yüzde 60'ı yabancı sermayeden oluşmaktadır. Binek otomobil dışında kamyon, kamyonet, otobüs, midibüs ve traktör üretimi gerçekleştiren 8 firma bulunmaktadır ve bu firmalardan Hattat Traktör, Karsan, Otokar ve Temsa yüzde 100 yerli sermaye ile işletilmektedir. Bu alanda üretim yapan firmalarının sermaye yapısı da yaklaşık yüzde 42 oranında yabancı sermayeden oluşmaktadır. 2017 yılı Aralık ayı itibariyle yaklaşık 1 milyon 143 bin adet otomobil üretilmiş olup, üretilen otomobillerin yaklaşık yüzde 81'i ihraç edilmiş, kalan yüzde 19'u yurt içi pazarda satılmıştır (OSD, 2018a). 2013-2017 yılları arasında kapasite artırımı, modernizasyon, yeni model, kalite artırıcı, yerleşme artırıcı ve diğer alanlarda olmak üzere sanayi yatırımlarında genel olarak artış yaşanmıştır.

Tablo 1. 2013-2017 Yılları Arası Toplam Otomotiv Sanayi Yatırımları (Milyon \$)

Proje Tipi	2013-2017 Arası Toplam Yatırım Tutar (Milyon \$)	Toplam Yatırımlar İçindeki Payı (%)
Kapasite Artırımı	497	8,9
Modernizasyon	515	9,3
Yeni Model	3.774	68,2
Kalite Artırıcı	186	3,4
Yerleşme Artırıcı	37	0,7
Diğer	526	9,5
Toplam Yatırımlar	5.535	100

KAYNAK: OSD

Yeni model yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı yüzde 68,2'dir. Ancak yerlileştirme yatırımları yüzde 1 seviyelerine bile ulaşmamıştır. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de otomotiv sektöründe üretim yapan, sermayelerinin yüzde 54'ü yabancı sermayeden oluşan ve ürettiği araçların yaklaşık yüzde 81'ini ihraç eden firmalar yeni model yatırımlarına yüzde 60'lar düzeyinde pay ayırırken, aynı dönemde yerlileştirme yatırımları binde 6,7 seviyelerinde kalmıştır (Tablo 1).

1983 – 2014 yılları arasında 500 büyük firma içerisinde otomotiv sektörünün brüt katma değer payının ortalama yüzde 6 seviyelerinde olduğu görülmektedir. İhracat ve istihdam içerisindeki paylarında ise gözle görülür bir artış yaşanmıştır. İhracat içerisindeki payı yüzde 3 seviyelerinden yüzde 24 seviyelerine yükselirken, istihdam içerisindeki payı da yüzde 4 seviyelerinden yüzde 11 seviyelerine yükselmiştir (OSD, 2018b).

Tablo.2 1983 – 2014 Yılları Arası Otomobil Firmalarının 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Ortalama Payları (%)

Yıllar	Brüt Katma Değer Payı	İhracat Payı	İstihdam Payı
1983 – 1992	5,8	3,3	4
1993 – 2002	6,8	8,5	6,6
2003 - 2014	5,7	23,9	11,5

KAYNAK: OSD

2018 yılı ilk üç aylık dönemde Türkiye toplam ihracatı yüzde 10,4 oranında artarken, otomotiv endüstrisi ihracatı yüzde 17,5 oranında artmıştır. Otomotiv sektörünün toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 20,2 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlarla toplam ihracat içerisinde en büyük paya sahip olma ünvanını korumaktadır. Ancak aynı dönemde otomotiv ithalatı yüzde 24 oranında artmıştır. 2008 – 2018 yılları arasında 2011 ve 2015 yılları hariç otomotiv sektörü dış ticaret fazlası vermiştir. Bu yıllar içerisinde, otomobil ihracatının otomobil ithalatını karşılama oranı ortalama 0,76 seviyelerindedir (OSD, 2018c). Toplam ihracat içerisinde otomotiv sektörü en büyük payı almasına rağmen, 2016 yılında yurt içi otomobil

talebinin yüzde 67'si ithalat ile karşılanmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen ithalat içerisinde, yüzde 32'lik payla, Türkiye'de üretim yapmamasına rağmen, otomotiv pazarındaki en büyük pay Alman menşeli araçların olmuştur (Yılmaz vd., 2017).

Otomobil sahipliği açısından dünya ile Türkiye kıyaslandığında, Amerika'da her 1000 kişiye 900'ün üstünde, AB ülkelerinde 500-600 arasında otomobil düşerken, Türkiye'de 1000 kişi başına düşen otomobil sayısı 200'ün altında kalmıştır (Akyurt, 2015: 149). 2020 yılı için, kişi başına düşen otomobil sayısı 234 adet olarak tahmin edilmektedir (Otomotiv Sektör Raporu, 2017: 74). Otomobil üretimi açısından 2016 yılı itibarıyla Türkiye 14. sıradadır. (Demir, Öz ve Gümüş, 2017: 50). Dünya ekonomisinin yüzde 5'ini otomotiv sektörü oluşturmakla birlikte, sektörünün en büyük 10 üreticisi pazar ihtiyacının yüzde 70'ini karşılamaktadır. Aynı zamanda en çok AR-GE harcaması yapan 20 firmadan beşi (Volkswagen, Toyota, Daimler, General Motors ve Ford) otomotiv sektöründe yer almaktadır. Volkswagen'in AR-GE harcamaları tüm firmalar içerisinde birinci sıradadır (Otomotiv Sektör Raporu, 2017: 14).

Otomotiv sektörü dünya ekonomisinin dördüncü büyük ekonomisi olmakla birlikte sürekli yenilik isteyen yapısı nedeniyle oldukça maliyetli bir üretim sürecine tabidir. Bilişim ve yazılım şirketlerinin toplam dünya ekonomisi içerisindeki payında büyük bir artış yaşarken, otomotiv sektöründe durağan bir seyir gözlenmektedir (Dikkaya ve Kutval, 2016:159).

4. TÜRKİYE'NİN REKABET GÜCÜ

2001 yılında AR-GE harcamalarının GSYH'ye oranı yüzde 0,53 iken 2016 yılında bu oran yüzde 0,94'e yükselmiştir. Ancak gelişmiş ekonomilerin AR-GE harcamalarının GSYH'ye oranı yüzde 3 düzeyindedir. Ayrıca, 2001 yılında yükseköğretim kurumlarının AR-GE harcamalarının, toplam AR-GE harcamalarına oranı yüzde 59 iken, 2016 yılında bu oran yüzde 36 seviyelerine gerilemiştir (TUİK, 2018a). Otomotiv sektörü açısından değerlendirildiğinde, sadece Volkswagen firmasının AR-GE harcamaları, Türkiye'nin toplam AR-GE harcamalarının üç katıdır (Dikkaya ve Kutval, 2016:159).

Türkiye'nin küresel rekabetçilik endeksi verilerine bakıldığında 2017 yılı itibariyle 138 ülke içerisinde 55. sırada olduğu görülmektedir. 2015 yılında 144 ülke içerisinde 45. Sırada iken; 2 yıl içerisinde 10 basamak birden gerilemiştir. Bunun yanında, rekabet endeksinin hesaplanmasında kullanılan bileşenlerden biri olan inovasyon konusunda 56. sıradan 71. sıraya, teknolojik hazırlık konusunda 55. sıradan 67. sıraya ve iş dünyasının yetkinliği konusunda da 50. sıradan 65. sıraya gerilemiştir (Dünya Ekonomik Forumu, 2017:4). Türkiye'de faaliyet gösteren sektörlerle teknoloji düzeyi açısından bakıldığında, düşük ve orta-düşük teknoloji ile gerçekleştirilen imalatların gayri safi katma değer içindeki payları toplamı 2002 yılında yüzde 14,8 iken, 2012 yılında yüzde 14,7'dir. Bu açıdan bir değişiklik görünmemektedir. Ancak aynı yıllar içerisinde orta-yüksek ve ileri teknoloji ile gerçekleştirilen imalatların payları toplamı, yüzde 4,8'den yüzde 3,7'ye gerilemiştir (Küçükiremitçi, 2018: 27). Gerek AR-GE harcamaları, gerek küresel rekabet gücü, gerekse teknoloji yoğunluk değerleri açısından genel anlamda yeterli bir düzeyin olmadığı görülmektedir.

5. OTOMOBİL ÜRETİMİNDE KULLANILAN GİRDİ BİLEŞENLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Bir otomobil binlerce parçadan oluşmaktadır. Ancak genel olarak, demir-çelik, petro-kimya, kauçuk, cam, tekstil ve elektronik olmak üzere altı alt sektörde toplanabilir (Otomotiv Sektör Raporu, 2017:12). Dünyada fosil yakıtlardan kurtulmak maksadıyla elektrikli otomobil üretimine doğru genel bir eğilim vardır. Elektrikli otomobil üretiminde en temel iki sorundan biri yakıt pillerinin oldukça maliyetli oluşudur. İkincisi ise otomobilin 300-400 km yol alabilmesi için gerekli olan pil şarj süresinin (en az yarım saat olmak üzere, 12 saat) çok uzun olmasıdır. Yurtcan³ tarafından 2018 yılında nanoteknoloji ile geliştirilen yakıt pili, hidrojen ve oksijen ile beslenip elektrik üretmektedir. Üretilen bu pil ile elektrikli araçların 5 dakika içerisinde şarj olup, 480 km gitmesi mümkün olacaktır. Üretilen yakıt pilinin

³ Ayşe Bayrakçeken Yurtcan, Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Doç. Dr.

otomobile uyarlanması noktasında, çalışmalar devam etmektedir (www.aa.com.tr, 2018).

Türkiye’de üretim yapan otomotiv firmaların büyük çoğunluğu cam ihtiyaçlarını yurt içi üreticilerden karşılamaktadır. Türkiye cam sektörü, 2002-2012 yılları arasında üretim kapasitesini yüzde 135 oranında artırarak dünya cam piyasasında etkin bir konuma gelmiştir (tobb.org.tr, 2018). Türkiye pazarının yüzde 90’ına hakim olan ve otomotiv sektörü dahil dört ana kolda üretim yapan Şişecam, üretim kapasitesi itibariyle dünyada 5. sırada, Avrupa’da ise 1. sırada yer almaktadır (www.sisecam.com, 2018).

2015-2018⁴ yılları arasında, demir çelik ürünleri ihracatının ithalatı karşılama oranı yüzde 70’ler düzeyinde kalmıştır. Bu dönem içerisinde demir çelik ticaretinde dış ticaret açığı söz konusudur. Yine aynı dönemde kimyasal ürün ihracatının ithalatı karşılama oranı yüzde 30’lar düzeyinde kalmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018). Elektronik ürünlerin dış ticaretinde de benzeri bir durum söz konusudur. 2005-2012 yılları arasında yapılan elektronik ürün ihracatının, ithalata oranı yüzde 28’ seviyelerindedir (İSO, 2018a).

2011- 2016 yılları arasında Türkiye’nin kauçuk hammadde üretimi, ihtiyaç duyduğu tüketiminin yalnızca yüzde 8’ini karşılayabilmiştir. İhtiyaç duyulan kauçuk hammaddesinin yüzde 92’si ithalat yoluyla tedarik edilmiştir. Aynı yıllar arasında kauçuk ürünleri ihracatının ithalatı karşılama oranı 1,59’dur. İhtiyaç duyulan kauçuk hammaddesi büyük ağırlıkta ithalat ile karşılanırken, üretim sonucunda elde edilen kauçuk ürünlerinin dış ticaretinde dış ticaret fazlası vermektedir (İSO, 2018b). 1996-2018 yılları arasında Türkiye’nin tekstil ürünleri ihracatının ithalatı karşılama oranı 2,33 düzeyindedir. Tekstil ürünlerinin dış ticaretinde de dış ticaret fazlası vermektedir (TUIK, 2018b).

Otomotiv üretimin girdi bileşenlerinden tekstil, kauçuk, cam ürünlerinde dış ticaret fazlası verirken; demir-çelik, kimyasallar ve elektronik ürünler açısından dış ticaret açığı söz konusudur.

⁴ 2018 Temmuz ayı itibariyle

SONUÇ

1980’li yıllarda Türkiye dünyanın 31. büyük otomobil üreticisi iken Kore 30. Sıradadır (Aytekin ve Sütçü, 2013:2). Ancak mevcut döneme gelindiğinde Türkiye yerli otomobilini üretemezken; Kore, dünya sıralamasında ilk beşin içerisine -kendi otomobilini üreterek- girmiştir (Otomotiv Sektör Raporu, 2017: 20). Devrim arabalarından 57 yıl sonra yeniden yüzde yüz yerli otomobil üretim kararı alınmıştır. Otomotiv sektöründe faaliyet gösteren piyasaya hâkim markaların AR-GE harcamalarına bakıldığında, bu alanda atılacak adımların oldukça zor süreçlere tabi olduğu bilinmelidir.

Türkiye’de, sanayi sektörü üretiminde çoğunlukla düşük teknoloji gerektiren ürünler üretilmektedir. Bu durumda yerli otomobil üretiminde gereken teknolojik alt yapının sağlanmasında zorluk yaşanması muhtemeldir. Yerli otomobilin fiyat ve teknolojik yenilikler açısından rekabet gücü elde etmesi ve beklenen katma değeri yaratması için üretiminde kullanılan girdilerin ne şekilde tedarik edileceği, tedarik süreci ve tedarik süresi büyük önem arz etmektedir. Gün geçtikçe otomotiv sektöründeki daralmaya bağlı olarak bu alanda faaliyet gösteren firmalar, tedarik zinciri yöntemini daha fazla ön planda tutmakta, hatta ortak motor bile kullanabilmektedirler. Otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bu firmalar maliyetlerini azaltmak maksadıyla ortak üretim kararları alırken aynı zamanda tedarik zinciri yöntemi ile üretim girdilerini farklı ülkelerden temin ederken tamamen yerli olan bir otomobil yapmanın maliyetinin rekabet gücünü ne şekilde etkileyeceğini önceden belirlemek elzemdir. Otomobil üretiminde kullanılan petrokimya ürünlerinde, demir-çelik ürünlerinde ve elektronik ürünlerde dış ticaret açığı verilmektedir. Bu açığın, dış ticaret fazlasına dönüşmesi ancak ithal edilen hammadde ve yarı mamullerin üretim yoluyla mamule çevrilmesi ve katma değer yaratılarak ihraç edilmesiyle mümkündür. Bu nedenle bu alanların geliştirilmesinde devletin daha spesifik (çok özel, özellikli) teşvik politikaları üretmesi gerekmektedir.

Türkiye’nin yenilik yaratma gücü, AR-GE harcamalarına ayrılan pay, imalat sanayinin teknoloji yoğunluk düzeyi, olması gerekenin bir hayli altındadır. Beşeri sermaye yatırımları, eğitim yönteminin üretmeyen, ezberci müfredatlara dayanması

AR-GE çalışmalarını yürütecek beyinlerden Türkiye'nin tam olarak yararlanamamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle ilköğretim çağından itibaren, kendine güvenen, sorumluluk alan ve üreten bireylerin yetiştirilmesine ve yeteneklerini açığa çıkaracakları bir ortamın sağlanmasına zemin hazırlanmalıdır. Türkiye'de farklı alanlarda çok sayıda üreten beyinlere tarafından ortaya konulan taklitler ya da yenilikler vardır. Ancak bu üretimlerin sürekli değişen dünyada varlığını sürdürebilmesi merkezi otoritenin bu gücü kanalize ve organize etmesi, teşvikler ve yasal düzenlemelerle yön vermesi ile mümkündür. Kurtuluş savaşından itibaren en kötü ekonomik ve sosyal şartlarda dahi Türkiye'de bir şeyler üretmeye çalışan bireyler olmuştur. Mevcut dönemin ekonomik koşullarının daha iyi olması nedeniyle, savunma sanayi alanında, robotik uygulamalarda, nanoteknoloji araştırmalarında, yazılım alanında sürekli yeni girişimler ve yenilikler yaşanmakta ve olumlu sonuçlar alınmaktadır. Bu girişimlerin devlet politikası yoluyla planlı ve koordineli bir şekilde ilerlemesi, insan yetiştirmeye dayalı eğitim alt yapısının oluşturulması ve Türkiye'nin otomobil üretiminde doğrudan ilişkili olan sektörlerin öncelikli olarak teşvik edilmesi ekonomik kalkınma hamlesini başarılı kılacaktır. Aksi takdirde yerli otomobil üretimi başarılı olsa bile bu başarı çok kısa süreli olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKYURT, İ. Z., (2015), "Talep Tahmininin Yapay Sinir Ağlarıyla Modellenmesi: Yerli Otomobil Örneği" *Ekonometri ve İstatistik*, 23, 147-157.
- AYTEKİN, Ç., SÜTÇÜ, C. S., (2013), "Türkiye'de Yerli Otomobil Üretmek: Sosyal Medyadaki Yorumların Yenilikçilik Açısından Fikir Madenciliği Yöntemleriyle Değerlendirilmesi", *Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Sakarya*
- DEMİR, A., ÖZ, A., GÜMÜŞ M., (2017), "Türkiye'de Yerli Marka Motor ve Otomobil Üretim Sürecinin Değerlendirilmesi", *Journal of Current Researches on Engineering, Science and Technology*, 3(2), 49-66.
- DİKKAYA, M., KUTVAL, V., (2016), "Arama Motoru mu, Araba Motoru mu? Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Ekonomi Politikası", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4).153-167

DOLANAY, S. S., OĞUZTÜRK, B. S., (2018), “Güney Kore Ve Türkiye Ekonomik Büyüme Deneyiminin Otomotiv Sanayii Temelinde Karşılaştırılması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı, 689-706

İSO, (2018a), “Elektronik Ürünlerin İmalat Sanayi”, <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/sektorel-arastirmalar/sektor-raporlari/> (25.10.2018)

İSO, (2018a), “Kauçuk Ürünleri İmalat Sanayi”, <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/sektorel-arastirmalar/sektor-raporlari/> (25.10.2018)

KALKINMA BAKANLIĞI, (2018a), Beş Yıllık Kalkınma Planları, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBD8FB4D720EB6A172> (01.10.2018)

KALKINMA BAKANLIĞI, (2018b), Kalkınma Planları, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD> (01.10.2018)

KÜÇÜKKİREMİTÇİ, O., (2018), “Kavramlar Tarafsız Değildir (Büyüme, Kalkınma, Sanayileşme ve Planlama)”, *Dünyada ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Kavramlar, Sektörler, Kentler Konferansı, Muğla*

OTOMOTİV SANAYİ DERNEĞİ, (2018a), Otomotiv Sanayi Firmaları Hakkında Genel Bilgiler http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/2018_YILLIK-3299.pdf (15.10.2018)

OTOMOTİV SANAYİ DERNEĞİ, (2018b), Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde Otomotiv Sanayii, <http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/iso500-2014-32.pdf> (15.10.2018)

OTOMOTİV SEKTÖR RAPORU, (2017), Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri, http://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/06-02-2017-09-59-170206-Otomotiv_Sektor_Raporu_TSKB-2208.pdf (20.10.2018)

TİRYAKİOĞLU, M., (2016), “Türkiye Ekonomisinde Geç Kalkınmanın ve Yerli Üretimin Ekonomi Politikası”, *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 177-196.

TUİK, (2018a), Araştırma Geliştirme Faaliyet Araştırması, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082 (13.10.2018)

TUİK, (2018b), Dış Ticaret İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (23.10.2018)

www.adaso.org.tr/WebDosyalar/K%C3%9CRESSEL%20REKABET%C3%87%C4%B0L%C4%B0K%20ENDEKS%C4%B0%20T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf (01.09.2018)

<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/5-dakikada-sarj-olup-480-kilometre-goturecek/1060149> (08.10.2018)

www.devrimarabasi.com, (2018), İlk Yerli Türk Otomobili “Devrim”. <http://www.devrimarabasi.com/tarihce.html> (01.10.2018)

www.ekodialog.com, (2018), 1923-1938 Yılları Arası Ekonomik Gelişmeler, http://www.ekodialog.com/Konular/cumhur_eko_gelis.html (01.10.2018)

www.genotomobil.com, (2018), Yönetim Kurulu Başkanımız Dr. Gürsel Güzel İle Röportaj. <http://www.genotomobil.com/blog/yonetim-kurulu-baskanimiz-dr-gursel-guzel-ile-roportaj> (15.10.2018)

www.sisecam.com.tr, (2018), Faaliyet Alanlarımız, <http://www.sisecam.com.tr/tr/faaliyet-alanlarimiz/duzcam> (20.10.2018)

TİCARET BAKANLIĞI, (2018), Dış Ticaret İstatistikleri, <https://bakanrapor.ekonomi.gov.tr/detay.cfm?MID=1> (05.10.2018)

TOBB, (2012). Türkiye Cam ve Cam Ürünleri Sanayi Meclisi Sektör Raporu. <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2013/TOBB-CAM-SEKT20130924.pdf> (13.10.2018)

YAŞAR, O., (2013), “Türkiye’de Otomotiv Ana Ve Yan Sanayi Ve Marmara Bölgesi’nde Kümelenme”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 779-805.

YILMAZ, N. K., KARAKADILAR, İ. S. (2010), “Türk Otomobil Pazarında Yerli Üretim ve İthal Araçların Verimliliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 499-521.

YILMAZ, S., TAŞTAN, K., ECEK, N., ÇINAR, E., (2017), “Otomotiv Sektörünün Türkiye’deki ve Dünya’daki Değişimi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 685-695.

A Situation Assessment of the Performance Based Budgeting Process in Turkey

Melissa Nihal Cagle¹, Ahmet Özen²

Abstract

In order to combat the general decline in trust levels towards public institutions most countries have, over the last few decades, attempted to implement Performance Budgeting practices under their national budgeting and accounting systems. Reflective of this global movement, Turkey has undertaken several initiatives that promises to accelerate this transition. However, how successful has our country been in setting the necessary legal infrastructure and what are the successes and failures of the current budgeting system framework? Under this study, we conduct a review of relevant documentation concerning the current Turkish budgeting process and identify the necessary steps taken in order to successfully complete the budgeting process. This study holds particular importance for policy-setters and researchers in terms of providing realistic and useful direction for future policies.

Key Words: Performance Based Budgeting, Framework, Framework Assessment, Budgeting, Turkey

JEL Classification Codes: M1, M48, H61

Türkiye’de Performans Esaslı Bütçeleme Sürecinde Durum Değerlendirmesi

Özet

Kamu kurumlarındaki mevcut güven düşüşü ile ulusal bütçeleme ve muhasebe sistemleri kapsamında mücadele edebilmek için son dönemlerde Performans Bütçeleme uygulamaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Mevcut küresel hareketin yansıması olan bu uygulamalar, Türkiye’yi de etkisi altına almış ve ülkemiz geçişi hızlandırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu çalışmalara rağmen ülkemizde gerekli yasal altyapı kuruldu mu? Mevcut bütçeleme sistemi çerçevesinin başarılı ve başarısız yönleri nelerdir? Bu çalışma kapsamında, mevcut bütçeleme süreci ve ülkemizin bütçeleme anlayışı gözden geçirilmiş ve performans esaslı bütçeleme uygulamalarının aksayan yönlerinin tespiti yapılmıştır. Çalışmada mevcut bütçeleme süreci hakkında kritik yorumlar geliştirdiği için sonuçlar politika belirleyiciler ve araştırmacılar için özellikle önem taşıyor.

Anahtar kelimeler: Performans Esaslı Bütçeleme, Genel Çerçeve, Çerçeve Değerlendirmesi, Bütçe, Türkiye

JEL Sınıflama Kodları: M1, M48, H61

¹ Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance, Turkey, melissa.cagle@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Division of Budget and Financial Planning, Turkey, ahmet.ozen@deu.edu.tr

INTRODUCTION

Recent economic developments within the financial system has targeted the overall level of trust towards the operations of the public sector (Bowler and Karp, 2004: 271). This is unfortunate, as Stiglitz (2008: 1) argues that the effectiveness of the financial system “*hinges on trust*” and at a global context, the “*dwindling confidence in policymakers*” is a natural continuation of the erosion of this trust. Arising from the need for managerial accountability (Cuganesan, 2016: 1) and faced with a growing list of public spending items (Özen, 2008: 4) - governments have turned towards “*Performance Budgeting*” to effectively manage resource allocation by incorporating performance information in the budget process and increase the levels of trust for public institutions (Karacan and Yazıcı, 2015: 63).

Reflective of the global movement towards Performance Budgeting, Turkey’s budgeting and accounting system has undergone a similar process. Within the last three decades, Turkey has implemented several policy changes in order to restructure the system, such as: (1) the entry of “*Public Financial Management and Control Law*” (No. 5018) that aimed for “acquiring and using public funds in an effective, economic and efficient manner” to ensure accountability and financial transparency in line with the policies and targets included in development plans/ programs. Additionally, No. 5018 aimed to aid in the (a) preparation of strategic plans with participatory methods to identify strategic objectives and measurable targets (b) measure their performance in accordance with predetermined indicators and (c) monitor and evaluate the process (Official Gazette #25326, 2003: 4).

A second policy change incorporated under the Turkish system has been the (2) project concerning the General Directorate of Accounting in Turkey which addressed the basic concepts and principles that would become the basis of accrual-based accounting (Official Gazette #26040, 2005: 2). The third policy change incorporated was the joint project between the (3) General Directorate of Local Authorities and the World Bank (Bilge and Demirtaş, 2012: 3) that aimed to (a) strengthen democratic participation and transparency, accountability mechanisms, (b) provide decision-makers and citizens with the opportunity to make evaluations

based on objective data, and (c) to establish an efficient and efficient service concept. Another policy change that ultimately aided in the transition towards performance budgeting has been the incorporation of the (4) Public Financial Management and Control Law (Official Gazette #5436, 2005: 10), which addressed the development of new organization structures in administrations and eliminated arbitrary applications.

The above mentioned improvements have served an important role in the acceleration of the new budgeting system in Turkey. The most noteworthy contributions of these policy changes have been the centralization of the administration processes and the development of the necessary legal infrastructure. In light of these efforts to further the Turkish performance budgeting agenda, the purpose of this study is as follows: to review the necessity of performance budgeting system and evaluate its applicability level within Turkey. With these policies in place, how has Turkey continued to adapt Performance Budgeting under its national system? Especially within the last 12 years, what successes/failures have been detected under the transition process?

This study holds particular importance for policy-setters and researchers in terms of providing realistic and useful direction for future policies. We conduct a review of relevant documentation concerning the current Turkish budgeting process and identify the necessary steps taken in order to successfully complete the circumference. These steps are identified as follows; (1) strategic planning (2) performance programming (3) budgeting (4) activity report preparation and the final stage, (5) the audit.

LITERATURE REVIEW

Defined as a compilation of activities of quantifiable performance, Performance Measurement addresses the measurement/formulation of indicators and the collection, analyzing and reporting of data (Van Dooren et al. 2010: 163). The overall objective of the field seeks to link the findings of performance measurement to budget allocations (Joyce, 1999: 597). Upon its preparation, Performance Budgets

employs use of “mission statements, goals and objectives” in order to determine where resources should be allocated (Aristovnik and Seljak, 2010: 272).

Performance Budgeting aims to provide more resources to activities that have a higher degree of producing the wanted results and shifts the focus from inputs to outputs (Schick, 2007: 110). As a results, under this budgeting system, public managers are pressured to clearly show/support the benefits of the proposed public expenditure (McGill, 2001:1). Moreover, the benefits need to adhere to several restrictions (1) the overall impact that the expenditure can have on the public (2) the potential outputs of the activity and (3) the process in which the activity can be achieved. Finally, Performance Budgeting can be defined as a self-evaluation mechanism that aims to monitor institutional actions/outputs, while simultaneously analyzing/explaining/comparing them across different organizations (Kuhlmann, 2010: 332).

Overall, performance budgeting has become one of the top priority of national policy reforms and has attempted to aid in improving the overall accountability levels for public resources. Implemented across a wide range of countries, Performance Budgeting must rely on a common framework to measure the outcomes of this transition. However, as stated by Ouda (2013: 51), the implementation of such a framework is has been long lacking for the public sector of the developing countries. They argue that a successful framework must include the following components: development of an appropriate performance measurement system, modernization of the national accounting system, introduction of a multiyear budget framework, introduction of more performance based information under the budgeting process. Similarly, not only does the OECD (2017: 117) state that a common framework is imperative while applying performance management, they also postulate a wholesome framework covering four broad activities (economic, social, international and governmental) must be suggested so as it may be eventually used as the foundation for resource planning, allocation and decision making. Moreover, Thor, et al. (1999: 1) argues that any framework must consists of the identification of relevant vision/mission statements and the determination of the

organizational goals, objectives, measures. Additionally, Joyce and Sieg (2002: 12) suggests that there are four stages to successfully use performance information: the identification of what they are supposed to accomplish, determination of valid performance measures, accurate measures of costs, the collection of this information under the budgeting process.

ASSESSMENT OF THE CURRENT TURKISH BUDGETING SYSTEM

One of the primary objectives of the state is to ensure efficiency in the use of resources and the state budget is the main policy tool employed for this purpose. In order to ensure efficiency in the use of resources, the establishment of the performance as a factor in the budgeting approach is in line with the new public management approach. The incorporation of the performance factor under the Turkish budgeting system and the latest financial transformation in Turkey was achieved through the publication of Law No. 5018 at the end of 2003. With the application of this law, our country has officially turned to a more market-oriented financial management approach and has openly declared that it would give importance to performance based applications under the financial system.

Upon the implementation of the new system, the goal had been the replacement of many existing habits via the principles of the new system. However, how successfully has the performance-based budgeting system been adapted within our financial system (within the last 12 years) since 2006, after the law was officially put into effect? Determining the deficiencies of the performance-based budgeting practices by emphasizing this question is imperative for reforming of the financial system.

The concept of budgeting in our country consists of a five-stage cycle. Beginning with the strategic plan; they cycle is completed with the implementation of the following steps: performance program, budget, activity report and audit. In case of inadequate levels for each of these stages, the performance-based budgeting system can't be fully integrated within our financial system.

The development of a strategic plan is the beginning step for a performance-based budgeting cycle. The strategic goals and objectives in the strategic plan that are compatible with the next five-year projection may only become meaningful with the existence of institutional administrative structuring and motivation. An organization's strategic plan needs to have “strong authority” and increasing corporate responsibility -in order to become more than just a simple document. Public institutions should be fully aware of why they are preparing a strategic plan and its ultimate benefits. For this, predictability and continuity in the corporate income flow is a must. Moreover, financial structure compliance with the administrative structure is essential in terms of success in the strategic plan. Unfortunately, in practice we see that the institutions do not harmonize their strategic goals and targets with their institutional structures. On the other hand, while institutions might analyze themselves through a situation analysis; they still do not include realistic and measurable strategic objectives under the process. This leads to the questioning of the reliability of strategic plans.

The performance program is located under the second stage of the cycle. In fact, the performance program and the budget (in the third cycle) are the documents that should be combined in a single text. In other words, annual performance targets become meaningful only if they are monetized. Unfortunately, these two documents are not considered together in our country. Public institutions seem to only determine their activities as performance targets, and do not provide enough attention to performance targets. Thus, the harmonization of the strategic plan and performance program is not achieved and the corporate motivation towards the system is left well below the desired level.

In the third phase of the cycle, lays the multi-year budgeting perspective. However, full harmonization between the budget and performance program is essential for the continuation of the cycle. In the state budget, allowances should be provided in compliance with the allowance ceilings required by the state. In case of a deduction of existing funds- while public institutions employ use of allowances for determining performance targets- the significance of the performance targets can

also be questioned. In fact, any goal where the institutional motivation is insufficient can't possibly be achieved. Moreover, an overwhelming share of the corporate budget is made up of fixed expenses and the basic allowance volume that can be used for performance is limited. Thus, the feasibility of a flexible budget approach in line with performance targets is currently controversial.

The fourth phase of the cycle includes annual activity reports. With the application of these reports annual performance targets and whether or not they were realized are questioned and corporate accountability levels are increased. In addition, with the need for a regular data recording system in order to determine the performance results it is not possible to talk about the existence of the data system due to the inadequacies in the existing infrastructure. In addition, looking at the success or failure of performance, what kind of institutional return shall be achieved is important in terms of the functioning. Unfortunately, our country seems to have continued their past habits for the distribution of allocations to the institutions. This situation creates a loss of motivation towards the new system from an institutional point of view. In every situation where the belief in the system decreases, the determination to implement the new system decreases and the system starts to question itself.

The final stage of the cycle includes performance auditing. A two-stage operation is carried out on internal audit and external auditing. The results of the internal audit is conducted with the instructions of the top manager of the institution, and are not binding -rather recommendations. Therefore, in terms of performance audit, the audit of the Court of Auditors (referred to as an external audit) comes to the fore. In other words, public institutions can be held accountable by the TCA for efficiency, efficiency and efficiency in the use of their resources. Is this the case in practice? Although the audit of performance in the current law of the Court of Accounts is included, it is also stipulated in the same law that such audits will not cause legal and financial responsibility. Thus, this provision could cause performance audits to lose their significance. Not only are institutions that succeeds in the performance audit not rewarded, those that have failed are not subject to sanction. So why should

corporations show any effort towards performance! In a state where there is no movement, static energy can't turn into kinetic energy!

CONCLUSION

Currently acknowledged as an important method in improving trust levels under the financial system, the performance budgeting movement still has a long way to go in regards to applicability. Even though the government has taken the necessary steps in order to incorporate the process cycle under the national accounting and budgeting systems- our review has demonstrated that there are still lacking aspects that need to be reconsidered. These recommendations can serve as guidance for policy makers and researchers under the field of performance budgeting.

REFERENCES

- ARISTOVNIK, A., & SELJAK, J. (2010), "Performance budgeting in Slovenia- Lessons from international experiences and some methodological issues". *Ekonomický časopis (Journal of Economics)*, 3(58), 271-291.
- BOWLER, S., & KARP, J. A. (2004), "Politicians, scandals, and trust in government". *Political Behavior*, 26(3), 271-287.
- BILGE, S., & DEMIRTAŞ, S. (2012), "Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamasının Türk Kamu Kurumlarında Algılanması ve Sorun Alanlarının Tespiti: Eskişehir İli Örneği". *Maliye Dergisi*, 162, 51-72.
- CUGANESAN, S. (2016), "The design of performance budgeting processes and managerial accountability relationships". *Public Management Review*, 19(7), 954-971.
- JOYCE, P.G., (1999), "Performance-based budgeting". *Handbook of government budgeting*, 597-619.
- JOYCE, P.G. and TOMPKINS, S.S., (2002), "Using performance information for budgeting: Clarifying the framework and investigating recent state experience. In Meeting the challenges of performance-oriented government (pp. 61-96)". *Washington, DC: American Society of Public Administration*. 1-35.

KARACAN, E., & YAZICI, K. (2015), "Performance-Based Budget Arrangements, the Implementation Process and Advancements in Turkey". *International Journal of Business and Social Science*, 6(4), 1-20.

KUHLMANN, S., (2010), "Performance Measurement in European local governments: a comparative analysis of reform experiences in Great Britain, France, Sweden and Germany". *International Review of Administrative Sciences*, 76(2), 331-345.

MCGILL, R. (2001), "Performance budgeting". *International Journal of Public Sector Management*, 14(5), 376-390.

Thor, N., Allred, S. , Ball, J., Dinehart, B., Greer, B. and Walthers, K. (1999), "Performance-Based budgeting and the department of Human Sciences. A Report to the Executive Appropriations Committee Prepared by Office of the Legislative Fiscal " *Analyst, Division of Child and Family Services (Department of Human Services)* 1-93.

OFFICIAL GAZETTE, (2005), "Public Financial Management and Control Law 5436"

OFFICIAL GAZETTE, (2003), "5018 Public Financial Management and Control Law 25326"

OFFICIAL GAZETTE, (2005), "The Budget Law 2006 The Central Government Budget Law"

OUDA, H.A.G., (2013), "Suggested Framework for Implementation of Performance Budgeting in the Public Sector of Developing Countries with special focus on Egypt. *International Journal of Governmental Financial Management*", 13(1), 1-50.

OECD (2017) "Performance Budgeting in OECD Countries". OECD Publications.

ÖZEN, A. (2008). *Performans esaslı bütçeleme sistemi ve Türkiye'de uygulanabilirliği* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

SCHICK, A. (2007). Performance Budgeting and Accrual Budgeting. *OECD Journal on Budgeting*, 7(2), 109-138.

STIGLITZ, J. (2008). “The fruit of hypocrisy”. *The Guardian*, 16(9), 2008.

VAN DOOREN, W., BOUCKAERT, G. and HALLIGAN, J., (2015), “Performance management in the public sector”. Routledge.

COST BENEFIT ANALYSIS OF MANAGERIAL POSITIONS

Süleyman Yükçü¹

Abstract

Managerial positions consist of plenty of crucial tasks. On 26th of November 1934 in Turkey, some titles (such as Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Bey, Efendi, Beyefendi, Hanımefendi, Hazretleri) were forbidden. Some business titles are classified as occupational and managerial titles. Titles such as "Manager" and "Executive" are extensively used for managerial positions.

According to Mannheim, power is the social pressure which is applied on a person to encourage a desired behaviour regardless of time and space. Some basic concepts related to power are authority, political behaviour, influence, pressure and potency. In this study, monetary and non-monetary analyses are performed for the cost and benefit analysis of a conjectural managerial position.

Key words: Cost benefit analysis, Managerial positions

JEL Classification: M41

POZİSYON ÜZERİNE MALİYET FAYDA ANALİZİ

Özet

İdari pozisyonlar birçok kritik görevden oluşmaktadır. Türkiye 'de 26 Kasın 1934 'ten itibaren bazı ünvanlar yasaklanmıştır (Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Mola, Bey, Efendi, Beyefendi, Hanımefendi, Hazretleri gibi). Bazı iş ünvanları ise pozisyona dayalı veya idari ünvanlar olarak sınıflandırılır. "Manager" veya "Executive" şeklindeki ünvanlar ise idari pozisyonlar için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Mannheim'e göre, güç bir insana herhangi bir davranışı zaman ve mekandan bağımsız olarak yapmaya teşvik etmek üzerine kurulu sosyal baskıdır. Güçle bağlantılı bazı temel kavramlar ise otorite, politik davranış, etkileme, baskı ve iktidardır. Bu çalışmada parasal ve parasal olmayan analizler maliyet fayda analizi için varsayımsal idari bir pozisyona uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliyet Fayda Analizi, İdari Pozisyonlar

JEL Sınıflandırması: M41

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
suleyman.yukcu@deu.edu.tr

1. TITLES IN BUSINESS

1.1. The Basis of Naming Administrative Positions in Organizations

An executive position in an organization is like a job center where certain tasks are gathered. The person assigned to this position is responsible for doing the tasks identified. Therefore, each position has a function that is jobs to be accomplished. For this reason, the title to be assigned to an administrative position should also show the function of that position.

Every member of a military organization carries a "rank". This rank refers to the person's status, prestige and comparative position. The rank and function are separated from each other.

1.2. What is Title?

In this regard, "The Law on Abolition of Titles and Apellations such as Efendi, Bey, Paşa" (Law Nr 2590, 26.11.1934) constitutes an example in Turkey. In compliance with this law, the use of titles such as "Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Bey, Efendi, Beyefendi, Hanımefendi, Hazretleri" is prohibited. However, societies do not abandon titles that would express differences between individuals within their own social structure.

1.2.1. Occupational Titles: The titles in this group are names and terms used to show the differences between individuals mostly in terms of vocational education and experience.

1.2.2. Organizational Titles: The names assigned to each work group in an organization and the positions (post, cadre) they create are treated as organizational titles.

The titles used in an organization shows that the person who has a title differs from those who carry other titles in terms of his/her

- job,
- authority and responsibility,
- salary,

- educational background and professional experience.

1.2.3. Manager-Related Concepts and Titles

Manager: This word, which has originated from Latin word "manus", means "to handle" and emphasizes manual direction.

Executive: This word is used for upper-level directors. An executive is ranked above the manager.

Chief Executive Officer (CEO): Another frequently encountered term has been the "CEO". CEO is the most senior, in other words highest ranking executive in a company whose responsibilities include high-level strategy, major corporate decisions, and overall operations.

Chief Operating Officer (COO): This title refers to a manager who works with the CEO and responsible for day-to-day administration and operation of the business.

President: This term refers to the manager who is responsible to the board of directors for the management of the whole enterprise.

Vice President and Executive Vice-President: This title refers to the position immediately below the president in rank.

Director: This term is mostly used for board members of a business.

Coordinator: Coordinator, which is rarely used for a position title in English, is a frequently encountered term in Turkish but it has an unsettled nature. It is sometimes used as "General Coordinator" which refers to a top-level management position and sometimes it is used for the person responsible for the harmonization of activities related to a particular function.

2. BENEFIT OF MANAGERIAL POSITIONS: POWER

Power relations are as old as human history. In order to be able to talk about the existence of power relations, there must be at least two people. Till antiquity it is possible to see power relations and their results on social, religious, political and legal platforms in every evolutionary stage of society from primitive tribes to city

states, from feudal structures and empires to modern nation states. In addition, different sources and practices of power in subjects and issues relating to interpersonal relations, family relations, group relations and international relations and emergence of individual attitudes and social movements in response to them should be mentioned. History of power is the history of war and peace, justice and injustice, wealth and poverty, obedience and rebellion, death and life. Holistic effects of power can be better understood if the phenomenon is examined with its historical, philosophical, sociological, psychological and legal dimensions and layers. Emerson defines authority as the “concentration of power in a certain authority or status”. Power which is a common concept addressed by different branches of human sciences is discussed in philosophy, sociology and psychology. It was described by Mannheim (1950) as “every kind of social pressure applied on the individual to encourage desired behavior”. According to Dahl (1961), power is the degree of ability of A making B to do something that B would not do otherwise.

In some definitions, resistance is considered to be an imperative concept in the application of power, while in other definitions, coercive and impressive nature of power without any resistance is mentioned. Similarly, in some definitions, power refers to the actor's persistent behavior and possibility to get result in spite of opposition's resistance (Dahl, 1969; Tannenbaum, 1968), in other definitions, the concepts of persistence and result are not mentioned.

2.1. Basic Concepts of Power

Authority: Authority is a law-based, legitimate power source that is used without physical coercion.

Political Behaviour: It is the process of influencing someone else's behavior to achieve personal goals.

Influence: Influence is the process in which a person uses his / her power. At the end of this unofficial process, a person or a group can provide social control in accordance with the purpose. According to Kelman (1961), the social influence is realized through three processes: 1) Adaptation: It is the process in which a person

accepts the influence of another person in order to obtain a desired response from him/her. 2) Identification: It is the process in which a person acts in a particular way in order to be approved by another person or a group that the person belong to. It is the result of self-identification of a person with another person or a group. 3) Internalization: It is the process in which a person accepts the influence of another person by promoting a behavior that is compatible with his own value system.

Pressure: As a concept that refers to the way in which power is applied, pressure corresponds to a planned process with socio-psychological effects. Parsons (1963) has described pressure as “conducting a communicative operation in a particular situation in order to obtain results on another person or group.” According to Kelman (1961), a person who exerts pressure uses four types of methods: 1) Persuasion: Influencing intention with positive sanctions (by creating a perception of “this is right”), 2) Encouraging: Controlling situation with positive sanctions (by creating a perception of “this is favourable”), 3) Activation of loyalty: Influencing intention with negative sanctions (by creating a perception of “this is wrong”), 4) Deterrence: Controlling situation with negative sanctions (by creating a perception of “this is unfavourable”).

Control: If power is considered as the ability of a person to influence another person, control refers to a social impact based on a physical or mechanical source on a person. Power is carried out by means such as wealth, physical power, and political power which ensure the obedience of others.

Communication in a modern organization is based on equal relations, exchange of ideas, and information sharing. On the other hand, the relationship of a superior with his/her subordinates tends to be more directed at coordinating and supporting them. It is also necessary to mention the unofficial distribution of power in all organizational structures. Even in a traditional organizational structure, it may not be wrong to assume that some of the subordinates who have motivation and obtain some of the power resources may be more effective than the superiors, and they benefit from the tactics of influence. When the relationship between actor A and actor B is mentioned in defining power, the power of A over B increases as B's

dependence on A increases. Material and immaterial factors, such as being experienced, being senior, being an expert in a field, and having authority to distribute rewards, determine the dependence of one employee on another. This dependence sometimes occurs at superior - subordinate relationship level (e.g. promoting a subordinate), and sometimes at the level of inter-colleague relations (e.g. prioritization of a petition of a colleague by the person in charge of administrative affairs).

Kipnis, Schmidt, and Wilkinson (1980) has wanted 165 subordinate administrators to provide examples of influence methods they used in their superior, subordinate, and peer relationships, and has found out that employees has benefited from 370 tactics. Then, they have categorized these tactics into eight groups, namely, coalition, blocking, upward appeal, exchange, sanctions, rationality, ingratiation and assertiveness. These tactics can be used in a wide range of areas, ranging from staff selection to promotion within the organization, from motivation of employees to making them quit their jobs, and from distributing resources and awards to beloved employees to punishing unwanted ones. Factors such as characteristics of the situation, status of individuals, size of the organization and unionization are effective in determining which tactics to use.

3. COSTS AND BENEFITS RELATED TO MANAGERIAL POSITIONS

The concept of cost can be defined as the monetary expression of sacrifices to achieve a certain purpose. On the other hand, the concept of utility is the monetary expression of returns obtained as a result of the costs realized for a specific purpose.

Cost is a “burden” whereas, benefit is a “gain”. In order to be able to talk about cost-benefit analysis, these burdens and gains must be measured in monetary terms. There may also be non-monetary burdens and gains which will be discussed later in the study.

3.1. Monetary Costs and Benefits

It will be better to explain monetary costs and benefits with an example. For example, an administrator may have to bear the following costs and take advantage of the following benefits related to his/her position.

Costs:

- Annual cost of meals paid by him/her,
- Annual cost of clothing that should be worn in the workplace,
- Annual cost of his/her personal cell phone used for work,
- Annual cost of transportation to and from workplace.

Benefits:

- Annual salary,
- Annual premiums,
- Payments for certain duties which are carried out as a result of the position he/she holds (expertise, exam commission membership, etc.).

Above-mentioned costs and benefits are completely legal, morally justifiable and can be measured in monetary terms. In addition to the above costs and benefits, there may be illegal (bribery, etc.) and non-monetary (reputation) cost and benefits.

3.2. Non-Monetary Costs and Benefits

In addition to the monetary costs and benefits related to the position, there are also costs and benefits that are difficult to express in monetary terms. These may not have monetary equivalent or it may be very difficult to calculate accurately. Such costs and benefits can be listed as follows.

Non-Monetary Costs:

- Excessive fatigue and weakness,
- Occupational diseases,
- Psychological discomfort caused by the excessive sense of responsibility,

- Neglecting family members, close relatives and friends due to overtime work,
- Negative behaviors (e.g. defamation, violence) due to dissatisfaction of the environment when he/she does not meet the expectations sufficiently,
- Feeling uncomfortable and morally irresponsible because of fulfilling unjust requests.

Non-Monetary Benefits:

- Feeling of satisfaction generated by performing a job contributing to public good,
- Gaining reputation as a result of success at work,
- Gaining respect as a result of the position,
- Business and job opportunities provided to relatives and friends,
- Goods and services specifically and intentionally provided to his/her hometown or residence.

3.3. Indirect Monetary Costs and Benefits

A managerial position can provide indirect monetary contributions to the person filling that post, as well as direct contributions.

Costs:

- Gifts, bribes and donations given in order to obtain some services. These costs may be in the form of payments to the foundations, associations, sports clubs, etc.

Benefits:

- Gifts, bribes and donations received in order to provide some services. These may not directly be paid, instead they may be in the form of payments to the foundations, associations, sports clubs, etc. with which he/she has a relationship.
- Financial opportunities provided to relatives and friends, salaries given to these people.

4. CASE STUDY

On 01.01.2X01, Ahmet was appointed to a position (mayor, district governor, military commander, dean, vice rector, deputy minister, etc.). He retired in 01.01.2X31. Throughout his 30 years of working life, he had been involved in the following monetary and non-monetary activities.

- He had received average annual salary of 130.000 TL.
- He had received average annual income of 2.400 TL from expertise business.
- He had incurred 15.000 TL annual expense for transportation to and from workplace.
- He had incurred 12.000 TL annual expense for clothing that should be worn in the workplace.
- Throughout his working life, he had made 84 of his relatives and friends hired. These people receive average annual salary of 36.000 TL.
- He had procured donation of 2.300.000 TL to the sports club he supports.
- He had procured donation of 1.950.000 TL to the foundations and associations he presides.
- He had accepted gifts worth an average of 100,000 TL each year.
- He had given gifts worth of 250,000 TL in total to different persons for various purposes.
- He had procured donation of 3.000 TL for scholarships each year to an organization.
- He had purchased a parcel of land for 500.000 TL, of which real value is about 1.250.000 TL.
- There had been times when he was very bored to keep his current position and he felt sorry for working.
- He, his wife and his children enjoyed the reputation provided by his position.

	Cost (TL)	Benefit (TL)
1) Salary (130.000 TL x 30 years)		3.900.000
2) Income from expertise (2.400 TL x30 years)		72.000
3) Transportation (15.000 TL x 30 years)	45.000	
4) Clothing (12.000 TL x 30 years)	360.000	
5) Scholarship (3.000 TL x 30 years)	90.000	
6) Hiring (84 people x 36.000 TL x 30 years)		90.720.000
7) Donation to sports club		2.300.000
8) Donation to foundations and associations		1.950.000
9) Accepted gifts (100.000 TL x 30 years)		3.000.000
10) Given gifts	250.000	
11) Purchase of land		750.000
12) Distress	

13) Reputation	
Total	745.000 TL	102.692.000 TL

5. CONCLUSION

All around the world, people struggle to take important positions on all levels, mostly in a ruthless manner. People endure huge costs to achieve positions such as president, minister, deputy, rector, dean, commander, manager, etc.

After having the position, people continue to strive for providing benefits more than the amount sufficient to cover the expenses in order to cover the expenses incurred to take the position.

There are also efforts and their costs incurred to hold the position. These efforts can often be detrimental to social peace and morale. Today, monetary and non-monetary benefits provided by the position can make people even disregard the lives of other people.

REFERENCES

DAHL, R.A. (1961), *“Who Governs? Democracy and Power in American City”*, Yale University Press, New Haven.

DAHL, R.A. (1969), *“The Concept of Power”*, R.Bell, D.V. Edwards and R.H. Wagner (eds.), *Political Power: A Reader in Theory and Research*, New York: The Free Press.

KELMAN, H.C. (1961), *“Processes of Opinion Change”* Public Opinion, Quarterly.

KIPNIS, D., SCHMIDT, S.M. ve WILKINSON, I. (1980), *“Intra-Organizational Influence Tactics: Explorations in Getting One’s Way”* Journal of Applied Psychology.

MANNHEIM, K. (1950), *“Freedom, Power and Democratic Planning”*, Oxford University Press, New York.

PARSONS, T. (1963), *“On the Concept of Influence,”* Public Opinion Quarterly.

TANNENBAUM, A.S. (1968), *“Control in Organizations”*, New York, McGrawHill.

Amme Alacağının Cebren Tahsili

Hakan BAY¹

Özet

Devlet ya da diğer kamu tüzeltkişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimi altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinlikler kamu hizmeti olarak adlandırılır. Bu hizmetlerin sürekliliği esastır. Durum böyle olmakla birlikte sunulan kamu hizmetlerinin devam ettirilmesi hizmetlerin finansmanına da bağlıdır. Hizmetlerin finansmanı amme alacaklarından sağlanır. Amme alacaklarına ilişkin yasal düzenlemelerde bu alacakların ödeme süreleri belirtilmiştir. Ödeme süresi içinde ödenmeyen amme alacakları tahsil dairesince cebren tahsil olunur. Bu çalışmada son yapılan değişiklikler de dikkate alınarak amme alacağının cebri tahsil şekilleri ve sonuçları incelenmiştir. Amme alacağının sınırları çizildikten sonra cebri tahsil usulleri ve özellik arz eden hususlar üzerinde durulmuş, konuya genel hatlarıyla öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Amme Alacağı, Haciz, Ödeme Emri, Teminat ve Mal Bildirimi

JEL Sınıflama Kodları: H20, H29, K34, K40

Collection of Public Receivables by Force

Abstract

Continuous and regular activities that are carried out and provided for the society by the State or other public legal entities, or under their supervision in order to meet the general and common requirements, to ensure they serve for public interest are described as public services. It is essential to ensure the continuity of these services. That being the case, the continuity of these public services depends on the financing, as well. The finance of these services is provided from public receivables. The payment terms are specified for these receivables in the legal regulations concerning the public receivables. The public receivables that are not paid in due time are collected by the collection office by force. Considering the latest amendments, the collection procedure manners of public receivables by force, including the consequences and the problems faced are analyzed in this study. After setting the borders for public receivables, the collection procedures by force, including the specific matters are discussed, while trying to bring into solution suggestions.

Keywords—Public receivables, distraint, order of payment, security and declaration of property

JEL Classification Codes: H20, H29, K34, K40

¹ Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, Türkiye, hakan.bay@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Devlet ya da diğer kamu tüzelkişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimi altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinlikler kamu hizmeti olarak adlandırılır (1995). Yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler kamu hizmetlerinin sayısını artırmış, sunulan hizmetlerin devamlı olması önemli hale gelmiştir. Kamu hizmetlerinde devamlılığın sağlanması ise öncelikle bu hizmetlerin finansmanının sağlanmasına bağlıdır. Sunulan hizmetlerin finansmanı amme alacaklarından sağlanır. Bu nedenle amme alacaklarının korunması ve tahsiline yönelik tedbirler önem arz eder. Amme alacaklarının zamanında ve düzenli olarak alınması zorunluluğu, bu alacakların belli ve özel usullere göre tahsilini gerektirir. Bu alacakları özel alacaklardan ayıran en önemli fark kamu kudretine dayanmaları ve önemli bir kısmının cebre dayalı olarak tahsil edilmesidir.

2. AMME ALACAĞI KAVRAMI

Amme alacağı kavramı Türk mali literatürüne amme alacaklarının takip ve tahsil usulüne ilişkin esasların düzenlendiği 28.07.1953 tarih ve 8469 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile girmiştir (Tuncer, 1998:145-146). Genel olarak alacak kavramı iki taraflı bir ilişkiyi ifade eder. Taraflardan biri borçlu diğeri ise alacaklıdır. Amme alacağı bakımından taraflardan biri -alacaklı olan- Devlet, il özel idareleri ve belediyeler olurken; diğer taraftan kanunlarla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde işlemlere muhatap olan başka bir ifadeyle üzerinde borç oluşan ve bu borcu ödemekle yükümlü olan kişi ise borçlu olmaktadır. Başka bir ifadeyle borçlu; amme alacağını ödemek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzel kişileri ve bunların kanuni temsilci veya mirasçılarını ve vergi mükelleflerini, vergi sorumlusunu, kefil ve yabancı kişi ve kurumların temsilcilerini ifade eder.

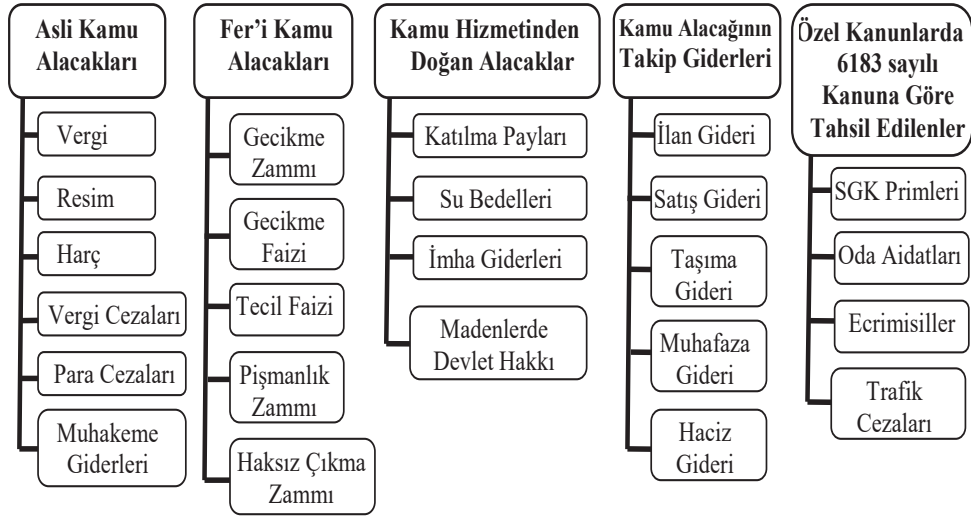
6183 sayılı Kanunda amme alacağı kavramının tanımı yapılmamış 1’inci ve 2’nci maddelerinde amme alacağı kapsamına giren alacaklar düzenlenmiştir. Bu nedenle literatürde kavrama yönelik olarak pek çok tanım yapılmıştır. Tuncer’e göre amme

alacağı, “devletin kamu tüzel kişiliğinden ve egemenlik hakkından doğan, ayrıcalık ve özellik taşıyan alacakları” olarak tanımlanabilir (Tuncer, 1998:148). Amme alacağı; kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla devletin kamu gücüne dayanarak koyduğu mali yükümlülüklerden doğan alacakları (Karakoç, 2000:25), başka bir ifadeyle de devletin yüküm ya da borç ilişkisi sonucu idari işlemlerle sağladığı kamu gelirlerini ifade eder (Öncel vd, 2008:159). Şener’e göre kamu hukukundan doğan kamu gelirleri tahakkuk aşamasından sonra tahsil edilebilecek bir aşamaya gelerek amme alacağı vasfını kazanmaktadır (Şener, 1984:11-12). Bununla birlikte literatürde kamu geliri kavramının amme alacağı kavramından daha geniş bir kapsama sahip olduğunu savunan yazarlar da mevcuttur. Buna göre; kamu gelirleri kamu alacakları yanında kamu alacakları kavramı içerisinde değerlendirilme olanağı olmayan mülk ve teşebbüs gelirleri ve borçlanma gibi kamu gelirlerinin başka unsurlarını da kapsamına almaktadır (Kaplan, 2013:191).

Kanunun 1’inci maddesine göre Devlete, il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim, harç, ceza tahkik ve takiplerine ait muhakeme masrafı, vergi cezası, para cezası gibi asli, gecikme zammı, faiz gibi fer’i amme alacakları ve aynı idarelerin akitten, haksız fiil ve haksız iktisaptan doğanlar dışında kalan ve kamu hizmetlerine ait kanunların uygulanmasından doğan diğer alacakları ile bunların takip masrafları amme alacağıdır. Buna karşılık devletin zorunlu olmayan borçlanma işlemleri amme alacağı oluşturmadığı gibi zorunlu borçlanmadan doğan alacakları da 6183 sayılı Kanun kapsamına girmez. Köy tüzel kişiliğine özgü kamusal nitelikteki gelirlerin tahsili 442 sayılı Köy Kanununa göre yürütülür. Bu nedenle 6183 sayılı Kanunun 1’inci maddesi amme alacaklarını aidiyeti itibariyle belirlerken köy gelirlerine değinmemiştir (Çelik, 2002:31-33). Dolayısıyla bu gelirler 6183 sayılı Kanun kapsamında tahsil ve takibi yapılacak bir amme alacağı değildir. Devlet’e, il özel idarelerine ve belediyelere ait olması, tek başına, bir alacağın, Kanun kapsamına girebilmesine ve amme alacağı sayılabilmesine yeterli değildir. Alacağın niteliği bakımından mutlaka 1’inci maddede sayılan alacaklardan olması gerekir (Candan, 2006:46).

Kanunun 2'nci maddesine göre muhtelif kanunlarda Tahsili Emval Kanununa göre tahsil edileceği bildirilen her çeşit alacaklar hakkında da bu kanun hükümlerinin uygulanacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla bu hükme göre özel kanunlarda alacakları 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre takip edileceği belirtilmiş olan kamu tüzel kişilerinin alacakları da amme alacağı haline getirilmiş olmaktadır. Ancak bu tür alacakların amme alacağı sayılabilmesi için niteliklerine bakılmaz ve Kanunun 1'inci maddesinde alacaklı amme idaresi olarak sayılan Devlet'e, il özel idarelerine ve belediyelere ait olması koşulu aranmaz (GİB, 2007).

Hangi alacakların amme alacağı hangi alacakların özel alacak olacağına tespiti önem arz etmektedir. Kanun kapsamındaki amme alacakları aşağıdaki şekilde verildiği gibi özetlenebilir;

Kaynak: Gerçek, 2011:5

Şekilde görüldüğü üzere amme alacağı kavramını “kamunun alacağı” ya da “kamu tüzel kişilerinin alacağı” olarak değerlendirmek doğru değildir. Nitekim kamu tüzel kişilerinin her türlü alacağının, amme alacağı olarak nitelendirmesi mümkün olmadığı gibi kamu tüzel kişilerinin her türlü alacağının takip ve tahsilinin 6183

sayılı Kanunla öngörölmüş usullere tabi olduğu da söylenemez (Kaplan, 2013:194). Alacağın amme alacağı olarak nitelendirilmesi halinde, alacak kamu hukuku çerçevesinde, kamu gücüne dayanarak takip ve tahsil edilir. Böylece amme alacağına sahip olan kurum, alacağını egemenlik gücünü elinde tutan devletin sahip olduğu imtiyazları kullanma hakkını elde eder (Budak ve Benk, 2011:62). Amme alacakları için kanunlarında ödeme süreleri belirtilmiştir. Borçluları tarafından vadesinde ödenmeyen amme alacakları için cebri tahsilat yollarına başvurulur.

3. AMME ALACAĞININ CEBRİ TAHSİLAT YOLLARI

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğe göre cebir, “zor”, “zorlayış” anlamına gelmektedir. Cebren tahsil ise alacağın zorla, zor kullanılarak tahsil edilmesini ifade eder. Amme alacakları statüleri ve önemleri itibariyle özel alacaklardan farklıdır. Özel hukuk karşılıklı eşitliğe dayanırken kamu hukukunda genel çıkarlar özel çıkarların üstünde yer alır, genel çıkarlar için özel hak ve çıkarlar sınırlandırılabilir, feda edilebilir (Saraçoğlu vd.,2017:62-63). Özel hukukta, borçludan alacağını tahsil etmek isteyen alacaklının icra ve iflas dairelerine başvurması gerekir. Başka bir ifadeyle alacaklının doğrudan doğruya harekete geçerek alacağını tahsil etmesi mümkün değildir (Oktar, 2018:321). Buna karşılık 6183 sayılı Kanuna göre, ödeme süreleri içinde ödenmeyen amme alacakları, alacaklı amme idaresince zorla (cebren) tahsil olunur (Tosuner ve Arıkan, 2014:154). Alacaklı idare, icra dairesi sıfatı ile kamu gücünü kullanarak vadesi gelmiş alacaklarını doğrudan takip ve tahsile yetkilidir (Kaneti, 1986/1987:365). Ancak takip ve tahsil işlemlerinin başlatılabilmesi için borçluların ödeme emri ile ödemeye davet edilmesi gerekir. Ödeme süresi geçmiş alacaklar için cebren tahsil işlemlerine, ödeme emri tebliği, teminatlı alacaklarda ise borcun ödenmesi için bildirimde bulunulması ile başlanılmaktadır.

3.1. Ödeme Emri Düzenlenmesi

6183 sayılı Kanunun 55’inci maddesine göre amme alacağını vadesinde ödemeyenlere 15 gün içinde ödemeleri veya mal bildiriminde bulunmaları gerektiği ödeme emri ile tebliğ edilir. Böylece borçluya vadesi gelmiş borcu tekrar hatırlatılarak ödeme yapması konusunda kendisine son bir fırsat verilmiş olur.

Görüldüğü üzere özel hukukta olduğu gibi kamu icra hukukunda da ödeme emri cebri icranın ön şartını oluşturmaktadır (Şimşek, 1996:460; Oktar, 2018:343). Dolayısıyla amme alacağının vadesi dolmuş olsa bile usulüne uygun olarak borçluya ödeme emri tebliğ edilmeden alacaklı amme idaresinin cebren tahsilat yollarını uygulaması mümkün değildir (Gerçek, 2003:121).

Ödeme emirlerinin borçlulara 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre tebliğ edilmesi esastır. Kanunun 93'üncü maddesine göre adresleri bilinen gerçek ve tüzel kişilere ödeme emrinin tebliği posta yoluyla alma haberli taahhütlü olarak yapılır. Bunun dışında tebliğ; memur vasıtasıyla, borçlunun kabul etmesi şartıyla dairede veya komisyonda, adresi bilinmeyenlere ise ilan yoluyla yapılabilmektedir. Kanunun 107/A maddesi idareye, bu usullere bağlı kalınmaksızın tebliğe elverişli elektronik bir adres vasıtasıyla elektronik ortamda tebliğ yapabilme imkanı vermektedir. Madde devamında tebligatın, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılacağı belirtilmiştir. Ödeme emrinin tebliği Belediye hududu dışındaki köylerde Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre değil 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılır. Köylerde bulunan borçlulara ödeme emirleri muhtarlıkça tebliğ olunur.

Tebliğ edilecek ödeme emrinde; borcun asıl ve ferilerinin niteliği ve tutarları, nereye ödeneceği, süresinde ödemediği veya mal bildiriminde bulunmadığı takdirde borcun cebren tahsil ve borçlunun mal bildiriminde bulununcaya kadar üç ayı geçmemek üzere hapis ile tazyik olunacağı, gerçeğe aykırı bildirimde bulunduğu takdirde hapis ile cezalandırılacağı kayıtlı bulunur. Ayrıca, borçlunun malı olmadığı yolunda bildirimde bulunması durumunda bu bildirim ile birlikte veya bildirim tarihinden itibaren 15 gün içinde en son kanuni ikametgah ve iş adreslerini, varsa devamlı mükellefiyetleri bulunan diğer tahsil dairelerini ve amme idarelerini ve bunlardaki hesap ve kayıt numaralarını bildirmeleri ile nüfus kayıt suretini vermek mecburiyetinde oldukları bu yükümlülükleri yerine getirmedikleri takdirde hakkında uygulanacak olan ceza ile ödeme emrine karşı hangi sürede, hangi yargı merciine başvurulabileceği bu ödeme emrinde kendisine bildirilir. Yine ödeme emri ile borcunu vadesinde ödemeyenlere ait malları elinde bulunduran üçüncü kişilerden bu

malları 15 gün içinde bildirmeleri istenir. Asıl borçlulardan tahsilat yapılamaması veya tahsilat yapılamayacağına anlaşılması halinde, kanuni temsilci, limited şirket ortağı veya kurum mümessilleri gibi borçtan sorumlu olanlara da ödeme emri tebliğ edilerek borcun ödenmesi veya mal bildiriminde bulunması istenir.

Kendisine ödeme emri tebliğ edilen borçlu, böyle bir borcu olmadığı veya kısmen ödediği veya zamanaşımına uğradığı hakkında tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde yetkili Vergi Mahkemesinde iptal davası açabilir. Dava açan borçlu hakkında takip işlemleri, davayı gören mahkeme tarafından yürütmeyi durdurma kararı verilmediği sürece devam eder. Borç için yapılan itirazların tamamen veya kısmen reddi halinde borçlu, ret kararının kendisine tebliği tarihinden itibaren 15 gün içinde mal bildiriminde bulunmak mecburiyetindedir. Kanunun uygulaması bakımından mal bildirimini; borçlunun amme alacağını karşılayacak miktarda, gerek kendi elindeki, gerekse üçüncü kişiler elindeki menkul ve gayrimenkul malları ile alacak ve haklarının; türünü, niteliğini ve miktarını veya malı olmadığını ve yaşayış tarzına göre geçim kaynakları ile buna nazaran borcunu ne şekilde ödeyebileceğini tahsil dairesine yazılı veya sözlü olarak beyan etmesini ifade eder. Yapılan tebliğ ile borçluların adlarına yapılan işlemlerden haberdar olması sağlanarak haklarını koruyabilme imkanı verilmiş olmaktadır (Tosuner ve Arıkan, Vergi Usul Hukuku, 2018:98). Ödeme emrinde borçluya bildirilen cezalar, borçtan kaynaklı bir ceza olmayıp, yükümlülüklerin süresinde yerine getirilmemesinden kaynaklı cezalardır. Bu cezalar borçluyu mal bildiriminde bulunmaya ve gerçeği beyan etmeye davet etmek üzere konulmuş hükümlerdir.

Amme alacağının tahsili aşamasında iki durum ortaya çıkmaktadır. İlk durumda borçlu kendi iradesi ile gönüllü olarak borcunu ödemekte diğer durumda ise alacak, alacaklı idare tarafından cebren tahsil edilmektedir. Alacağın cebren tahsili; amme borçlusunu tahsil dairesine teminat göstermişse, teminatın paraya çevrilmesi veya kefilin takibi, amme borçlusunun borcuna yetecek miktardaki mallarının haczedilerek paraya çevrilmesi veya gerekli şartlar bulunduğu takdirde borçlunun iflasının istenmesi şekillerinden birinin uygulanması suretiyle olur. Kanun teminatl alacakların takibi ve haciz yolu ile takip hakkında ayrıntılı düzenlemeler getirmiş

olmasına karşılık iflas yolu ile takibin İcra ve İflas Kanunu hükümlerine göre yapılacağını belirtmiştir (Şenyüz vd.,2015:305).

3.2. Teminatın Paraya Çevrilmesi veya Kefilin Takibi

Genel olarak teminat, elde edilmeme riski taşıyan bir alacak için alınan güvence önlemi olarak tanımlanmaktadır (Coşkun Karadağ, 2012:240). Bu kapsamda teminat maddi ve kişisel her türlü güvenceleri içine almaktadır. Amme alacağının cebren tahsil yollarından ilki borçlu tarafından verilen teminatların paraya çevrilmesidir. 6183 sayılı Kanununun 56'ncı maddesine göre karşılığında teminat gösterilmiş bulunan amme alacağı vadesinde ödenmediği takdirde, borcun 15 gün içinde ödenmesi, aksi halde teminatın paraya çevrileceği veya diğer şekillerle cebren tahsile devam olunacağı borçluya yazı ile bildirilir. Bu yazı ödeme emri hükmündedir, borçluya ayrıca ödeme emri gönderilmez (Öner, 2015:193). Görüldüğü üzere teminatlı alacakların tahsili için Kanunda özel bir takip usulüne yer verilmiştir. Borçlunun kefil göstermiş olduğu hallerde; kefil, müteselsil kefil olması nedeniyle aynen asıl borçlunun tabi tutulduğu usullere göre takip edilir. Bu nedenle asıl borçludan takip ve tahsili gereken amme alacağı şahsi kefilden müştereken ve müteselsilen aranır ve alacağın takibine asıl borçlu ile birlikte eş zamanlı olarak kefil hakkında da başlanır. Başka bir ifadeyle borcun 15 gün içinde ödenmesi gerektiği borçluyla birlikte aynı süre içinde alma haberli olarak kefile de tebliğ edilir (Çelik, 2002:191). Kanununun 57'nci maddesine göre yabancı kişi veya kurumların temsilcileri de aynen asıl borçluların tabi tutuldukları usullerle bu kanun hükümlerine göre takip olunur. 15 gün içinde borç ödenmediği takdirde teminat Kanun hükümlerine göre paraya çevrilerek amme alacağı tahsil edilir. Paraya çevirme; borçlu alacaklı idareye teminat olarak para yatırmışsa bütçeye irat kaydetmek, banka teminat mektubu vermiş ise bankadan tahsil suretiyle yerine getirilir. Teminat menkul mal veya gayrimenkul ise 6183 sayılı Kanuna göre satılır. Paraya çevrilen teminat borcu karşılamazsa, diğer şekillerde cebri tahsilata devam edilir (Öner, 2015:194).

3.3. Borçlunun Haciz Yoluyla Takibi

Amme alacağının vadesinde ödenmemesi halinde başvurulabilecek bir diğer cebren tahsil yolu borçlunun haciz yoluyla takibidir. Bu sürecin başlayabilmesi için ise borcun vadesinde ödenmemiş olması, borçluya ödeme emri düzenlemek suretiyle borç miktarının tebliğ edilmesi, tebliğ tarihini takip eden 15 günlük süre içerisinde ödenmemesi ve borcun kesinleşerek borçlu adına haciz varakası düzenlenmesi gerekmektedir (Gündüz, 2016:200). Haciz; en önemli ve en fazla uygulanan cebren tahsil usulü olup, alacaklının takibe koyduğu alacağının tahsili amacıyla borçlunun malvarlığına dahil mallara resmen el konulmasıdır (Oktar, 2018:346). El koyma, gayrimenkullerde tapu kaydına haciz şerhi koydurmak şeklinde yapılırken, menkul mallarda fiili haciz uygulaması şeklinde olmaktadır (Şenyüz vd.,2015:308; Gerçek, 2003:129). Ödeme emrinin yazılı olarak bildirilmesi üzerine borcunu ödemeyen borçlunun mal bildiriminde gösterilen veya tahsil dairesince tespit edilen borçlu veya üçüncü kişiler elindeki menkul malları ile gayrimenkullerinden, alacak ve haklarından amme alacağına yetecek miktarı mahallin en büyük memurunun veya yetkisini devredeceği memur tarafından tasdik edilen haciz varakaları ile tahsil dairesince hacz olunur (Tosuner ve Arıkan, 2014:157). Haciz varakalarının yetkili makam, yetki devri halinde devrolunan makam tarafından 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre alınmış elektronik imza kullanılmak suretiyle imzalanması da mümkündür (GİB, 2007). Kanunun 62'nci maddesine göre borçlunun başkasına ait olduğunu beyan ettiği veya üçüncü kişi tarafından üzerinde mülkiyet veya rehin hakkı iddia edilen malların haczi en sona bırakılır. Ancak haczolunan gayrimenkul artırmaya çıkarılmadan, borçlu, borcun itfasına yetecek menkul mal veya vadesi gelmiş sağlam alacak gösterirse gayrimenkul üzerinde haciz baki kalmak üzere gösterilen menkul veya alacak da haczolunur. Haczolunan gayrimenkulün idare ve işletmesine ve hasılat ve menfaatlerine tahsil dairesi müdahale etmez ve alacaklı amme idaresi ile borçlunun menfaatlerini mümkün olduğu kadar korur. Ödeme emrine karşı dava açılması yürütmeyi durdurmadığı için davanın kesinleşmesi beklenmeden haciz işlemi yapılabilir. Ancak Kanunun 70'inci maddesine göre aşağıdaki malların haczedilmesi mümkün değildir:

1. İktisadi devlet teşekkülleri, kamu iktisadi kuruluşları, bunların müesseseleri, bağlı ortaklıkları, iştirakleri ve mahalli idarelerin malları hariç olmak üzere Devlet malları ile özel kanunlarında haczedilemeyecekleri belirtilen mallar,
2. Borçlunun kendisi ve mesleği için gerekli elbise ve eşyası ile borçlu ve ailesine gerekli olan yatak takımları ve ibadete mahsus kitap ve eşyası,
3. Vazgeçilmesi nitelikte mutfak takımı ve çok gerekli ev eşyası,
4. Borçlunun çiftçi olması halinde kendisinin ve ailesinin geçimi için zorunlu olan arazi ve çift hayvanları ve taşıtları ve diğer teferruat ve tarım aletleri; çiftçi olmaması halinde sanat ve mesleği için gerekli olan alet, gereç ve kitapları; arabacı, kayıkçı, hamal gibi küçük taşıt sahiplerinin ancak geçimlerini sağlayan taşıt araçları,
5. Borçlu veya ailesinin geçimleri için gerekli ise, borçlunun tercih edeceği bir süt veren mandası veya ineği veyahut üç keçi veya koyunu ve bunların üç aylık yem ve yataklıkları,
6. Borçlu ve ailesinin iki aylık yiyecek ve yakacakları; borçlu, çiftçi ise ayrıca gelecek mahsul için gerekli olan tohumluğu, bağ, bahçe veya meyve ve sebze yetiştiricisi ise kendisinin ve ailesinin geçimleri için zorunlu olan bağ, bahçe ve bu işler için gerekli bulunan alet ve gereç, malzeme, fide ve tohumluğu, geçimini hayvancılıktan sağlıyorsa kendisinin ve ailesinin geçimleri için zorunlu olan miktarda hayvan ile bu hayvanların üç aylık yem ve yataklıkları,
7. Milli savunma güvenlik hizmetlerinde malul olanlara bağlanan emekli aylıkları ile, bu gibi kimselerin dul ve yetimlerine bağlanan aylıklar ve ordunun hava ve denizaltı mensuplarına verilen uçuş ve dalış ikramiyeleri,
8. Bir yardım sandığı veya derneği tarafından hastalık, zorunluluk ve ölüm gibi hallerde bağlanan aylıklar,
9. Vücut ve sağlık üzerine verilen zararlardan dolayı tazminat olarak zarar görenin kendisi veya ailesine toptan veya irat şeklinde verilen veya verilmesi gereken paralar,
10. Askerlik malullerine, şehit yetimlerine verilen harp malullüğü zammı ile, 1485 sayılı kanun gereğince verilen tekel beyiyeleri,

11. Borçlunun sosyal durumuna uygun evi (ancak değeri fazla olan ev satılarak borçlunun sosyal durumuna uygun bir ev alabileceği miktar kendisine bırakılır),
12. Harcırah Kanununa göre yapılan ödemeler,
13. 2022 sayılı Kanun (65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun) uyarınca bağlanan aylıklar.

Haciz yapılmasıyla birlikte borçlu, haczedilen mal ve alacakları üzerinde alacaklı idarenin izni olmadan tasarrufta bulunamaz. Bazı gelirler kısmen haczedilebilir. Kanunun 71'inci maddesine göre aylıklar, ödenekler, her çeşit ücretler, intifa hakları ve hasılatı, ilama bağlı olmayan nafakalar, emeklilik aylıkları, sigorta ve emeklilik sandıkları tarafından bağlanan gelirler kısmen haczolunabilir. Ancak haczolunacak miktar bu gelirlerin üçte birinden çok dörtte birinden az olamaz. Asgari ücreti aşmayan aylık gelirlerin onda birinden fazlası haczolunamaz. Yetişmemiş her nevi toprak ve ağaç mahsulleri, yetişmeleri zamanından geriye doğru iki ay içinde haczolunabilir. Bu şekilde haczedilmiş mahsullerin borçlu tarafından başkasına devri, haczi yapan tahsil dairesine karşı hükümsüzdür. Bu nedenle alacaklı idareyi bağlamaz ve takibatın yapılmasına engel olmaz.

Yapılan hacze rağmen borç ödenmediği takdirde haczedilen her türlü mal alacaklı idarece satılarak paraya çevrilir. Para, döviz, teminat mektubu gibi kıymetlerin ihale yöntemiyle satılarak paraya çevrilmesi söz konusu olmadığından, bu kıymetler için paraya çevirme tahsil dairesi kayıtlarına intikal ettirilmeyi ifade eder. Satıştan elde edilen bedelden takip giderleri düşüldükten ve takibe konu olan amme alacağı ödendikten sonra geriye kalan kısım borçlunun vadesi gelmiş borçlarına mahsup edilir.

3.4. İflas Yoluyla Takip

Amme alacağının vadesinde ödenmemesi halinde başvurulabilecek cebren tahsil yollarının sonuncusu borçlunun gerekli şartlar bulunması halinde iflasının istenmesidir. İflas, Ticaret Mahkemesi tarafından iflasına karar verilen borçlunun, haczedilen tüm malvarlığının paraya çevrilmesini ve elde edilen paranın alacaklılara dağıtılmasını sağlayan bir cebri icra yoludur (Öner, 2015:199). İcra ve İflas

Kanunu'nun 43'üncü maddesine göre iflas yoluyla takip ancak Türk Ticaret Kanunu'na göre tacir sayılan veya tacir tacirler hakkındaki hükümlere tabi olanlar ile özel kanunlarına göre tacir olmadıkları halde iflasa tabi buldukları bildirilen gerçek veya tüzel kişiler hakkında yapılabilir. Bu nedenle cebri tahsilat yöntemleri içinde iflas yoluyla takip diğer yöntemlere nazaran daha az uygulama alanı bulmaktadır. Borçlunun iflasının istenebilmesi için tüm takip ve tahsil yolları denenmesine rağmen amme alacağının tahsil edilememiş olması şarttır (Çelik, 2002:226). İflas kararı borçlunun iş merkezinin bulunduğu yerdeki Ticaret Mahkemesi'ne açılan dava ile alınır. Ticaret Mahkemesi tarafından verilen iflas kararı iflas dairesine bildirilir (Şenyüz vd.,2015:311). İflas dairesi, amme alacaklarının iflas masasına geçirilmesini temin için, hakkında iflas açılan kimseleri ve basit ve adi tasfiye şekillerinden hangisinin tatbik edileceğini bulunduğu yerdeki amme idarelerine zamanında bildirmeye mecburdur.

Konkordato, borçlarını ödeyemeyecek hale gelen borçlunun uzlaşma teklifinin alacaklıların belli bir çoğunluğu tarafından kabulü ile gerçekleşen ve Ticaret Mahkemesinin onayı ile hüküm ifade eden bir ödeme anlaşmasıdır (Oktar, 2018:362). İcra ve İflas Kanunu'nun 285'inci maddesine göre borçlarını, vadesi geldiği halde ödeyemeyen veya vadesinde ödeyememe tehlikesi altında bulunan herhangi bir borçlu, vade verilmek veya indirim yapılmak suretiyle borçlarını ödeyebilmek veya muhtemel bir iflastan kurtulmak için konkordato talep edebilir. Yetkili ve görevli mahkeme; iflasa tabi olan borçlu için borçlunun muamele merkezinin bulunduğu yerdeki; merkezleri yurt dışında bulunan ticari işletmeler için Türkiye'deki şubenin, birden fazla şubenin bulunması halinde merkez şubenin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesi; iflasa tabi olmayan borçlu için ise yerleşim yerindeki asliye ticaret mahkemesidir. Mahkemece onaylanan konkordato, kural olarak bütün alacaklar için mecburidir. Bununla birlikte amme idaresi tarafından iflas talebinde bulunulsa dahi tasdik edilen konkordato amme alacakları için zorunlu değildir. Başka bir ifadeyle konkordato tasdik edilmiş olsa bile amme alacakları için bağlayıcı değildir ve alacağın tamamının ödenmesi gerekir. Amme alacağı konkordatoya bağlı olmadan da takip edilebilir.

SONUÇ

Günümüzde yaşanan siyasal, iktisadi ve toplumsal değişimler kamu hizmetlerinin ve bu hizmetlerden beklentilerin artmasına neden olmuştur. Sunulan hizmetlerde devamlılığın sağlanması, amme alacaklarının vadesinde tahsil edilmesine bağlıdır. Kural olarak amme alacakları kanunlarda belirtilen sürelerde ödenmektedir. Devlet açısından vazgeçilmez bir finans kaynağı olan amme alacaklarının tahsil ve takip işlemleri kamu yararından hareketle özel alacaklardan farklı ayrıcalıklara ve idari usullere göre gerçekleştirilmektedir. Amme alacağının sahip olduğu bu ayrıcalık nedeniyle cebren tahsilatın kolaylaştırılmasına yönelik olarak 6183 sayılı Kanun ile genel icra işlemlerinden farklı özel bir icra yolu düzenlenmiştir. Muaccel hale gelen amme alacakları için alacağın ödenmesi konusunda idarece bir ödeme emri düzenlenir ve ödeme konusunda borçlu uyarılır. Yapılan bu uyarıya rağmen yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde zamanında tahsil edilemeyen amme alacakları için cebren tahsil yollarına başvurulmaktadır. Tahsilatta yaşanan bu aksaklıklar zaman zaman kamu açıklarına bile neden olabilmektedir. Vergi sisteminin başarısı ve etkinliğinin geniş ölçüde amme alacaklarının tahsilatına bağlı olduğu düşünüldüğünde zamanında yapılan tahsilatın önemi daha da artmaktadır. Son dönemde artan enflasyon ve yaşanan ekonomik krizler vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Amme alacaklarının yapılandırılmasına yönelik olarak sıklıkla yapılan düzenlemeler de düşünüldüğünde vergi yükünün belli kesimler üzerinde kümelendiği görülmektedir. Bu nedenle zamanında ödenmeyen amme alacakları için ivedilikle cebren tahsil yoluna gidilmeli ve vergi bilincinin artması için bu yolda kararlı adımlar atılmalıdır.

KAYNAKLAR

E.1994/71, K. 1995/23 (Anayasa Mahkemesi Haziran 28, 1995).

Budak, T., & Benk, S. (2011). Kamu Alacağı: Hukuki Bir Değerlendirme. *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 61-76.

Candan, T. (2006). *Kanuni Temsilcinin Vergi ve Diğer Kamu Alacaklarından Sorumluluğu* (Güncelleştirilmiş 3. Baskı). Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları .

Coşkun Karadağ, N. (Ocak-Haziran 2012). Vergi Alacağının Güvence Altına Alınmasında Teminat, İhtiyati Haciz ve İhtiyati Tahakkuka İlişkin Özellikli Durumlar. Maliye Dergisi(162), 238-255.

Çelik, B. (2002). Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası.

Gerçek, A. (2003). Türk Vergi Hukukunda Tahsilat İşlemi ve Etkinliği. Bursa: Ekin Kitabevi.

Gerçek, A. (2011). Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku. Bursa: Ekin Kitabevi.

GİB. (2007, Haziran 30). Gelir İdaresi Başkanlığı. Ekim 10, 2018 tarihinde Tahsilat Genel Tebliği Seri:A Sıra No:1 <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> adresinden alındı

Gündüz, A. (Kasım-Aralık 2016). Kamu Alacaklarının Tahsilinde E-Haciz (Elektronik Haciz) Uygulaması. Mali Çözüm Dergisi (138), 199-208.

Kaneti, S. (1986/1987). Vergi Hukuku (1. Baskı). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Kaplan, R. (2013, Ekim). Hukuksal Açından Kamu Alacağı Kavramı . Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(15), 189-214.

Karakoç, Y. (2000). Kamu Alacaklarının Tahsili Aşamasında Ortaya Çıkan ve Vergi Yargısında Çözümlenen Uyuşmazlıklar. Ankara: Yetkin Yayınları.

Oktar, S. A. (2018). Vergi Hukuku (Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 13. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2008). Vergi Hukuku (Gözden Geçirilmiş Değişiklikler İşlenmiş 16. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Öner, E. (2015). Vergi Hukuku (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Saraçoğlu, F., Engin, İ., & Arslan, C. B. (2017). Kamu Alacaklarını Koruma Yöntemi Olarak İptal Davası. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 9(2), 59-67.

Şener, H. (1984, Temmuz-Ağustos). 6183 Sayılı Kanunun Uygulama Sorunları ve Yapılan Son Değişiklikler. Maliye Dergisi(70), 11-19.

Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. (2015). Vergi Hukuku (Genel Hükümler) (6. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi, Star Ajans Ltd. Şti.

Şimşek, E. (1996). Amme Alacakları Tahsil Usulü Kanun Şerhi (2. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Tosuner, M., & Arıkan, Z. (2014). Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümü ve Türk Vergi Yargısı. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Tosuner, M., & Arıkan, Z. (2018). Vergi Usul Hukuku. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.

Tuncer, S. (1998). Teoride ve Uygulamada Kamu (Amme) Alacağı. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Prof. Dr. Sevim Görgün'e Armağan, 38. Seri, Yıl 1996/1997 (ss. 146-150). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No:4099, Emek Matbaacılık.

Hayata Dokunan Teknolojiler: Sosyal Bilimlerde Endüstri 4.0 Uygulamaları

Vahap Tecim¹

Özet

Günümüz teknolojisi, insan hatalarını en aza indirip mümkün olduğunca elektronik aletlerin hatasız çalışmalarına imkan sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır. Gerek sosyal ve gerekse teknik anlamda her sektörde ve her seviyede yönetici sorumluluk ve ilgi alanına bağlı olarak kararlar almak zorundadır. Bu ortamlarda doğru karar vermek, risklerden hasarsız veya en az hasarla kurtulmayı sağlamak karar vericinin kişisel yeteneği yanında kendisine gelen bilgilere bağlı olmaktadır. Teknolojik gelişimlere paralel olarak ortaya çıkan Endüstri 4.0 kavramı, sanayide akıllı fabrika sistemi ile özdeşleşmiş olmasına karşın sosyal alanlarda da üretim ve hizmet faaliyetlerinin modern otomasyon sistemlerine dönüşmesini, veri alışverişinde yeni yöntemlerin kullanılmasını kapsamaktadır. Bu kapsamda nesnelere interneti, hizmetlerin interneti ve siber-fiziksel sistemler yeni oluşumun temel yapı taşlarıdır. Bu çalışmada, Endüstri 4.0 olarak ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin bileşenleri olan Otonom Robotlar, Büyük Veri, Simülasyon, Sistem Entegrasyonu, Siber Güvenlik, Bulut Bilişim, 3 Boyutlu Yazıcılar, Arttırılmış ve Sanal Gerçeklik konuları ele alınarak, sosyal bilimlerin faaliyet gösterdiği alanlarda bu teknolojilerin kullanım şekilleri ortaya konulmaktadır. Endüstri 4.0'ın ortaya çıkış nedenleri olan inovasyon, esneklik ve verimlilik anlayışı ile sosyal bilimler için Yönetim Bilişim Sistemleri tarafından üretilen ve uygulamaya sokulan birçok teknolojinin planlama, analiz, tasarım, kodlama ve uygulama aşamaları bu çalışmada anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler - Endüstri 4.0, Nesnelere İnterneti, Yönetim Bilişim Sistemleri, Sistem Entegrasyonu, Bilişim Teknolojileri

JEL Sınıflama Kodları: O31, O32, M11, M12

Technologies That Touch Life: Industry 4.0 Applications in Social Sciences

Abstract

Today's technology minimizes human errors and enables the implementation of applications that will enable the electronic devices to work flawlessly as much as possible. Both socially and technically, in every sector and at all levels, the manager must make decisions based on his / her responsibility and interest. In these environments, making the right decision, unprotected or minimal damage to the risks, depends on the personal ability of the decision maker as well as the information that comes with it. The concept of Industry 4.0, which has emerged in parallel with technological developments, includes the transformation of production and service activities into modern automation systems in social areas and the use of new methods in data exchange. In this context, the internet of the objects, the internet of services and cyber-physical systems constitute the basic structures of the new formation. In this study, the use of these technologies in the areas where social sciences operate in the fields of which are the components of the technological developments that emerged as Industry 4.0 are discussed in the topics of Autonomous Robots, Big Data, Simulation, System Integration, Cyber Security, Cloud Computing, 3D Printers, Enhanced and Virtual Reality. are presented. In this study, planning, analysis, design, coding and implementation stages of

¹ Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, vahap.tecim@deu.edu.tr

many technologies produced and implemented by Management Information Systems for social sciences with the reason of the emergence of Industry 4.0, innovation, flexibility and efficiency approach will be explained in this study.

Keywords - *Industry 4.0, Internet of Things, Management Information Systems, System Integration, Information Technologies*

JEL Classification Codes: *O31, O32, M11, M12*

1. GİRİŞ

Her gün onlarca farklı problemle karşı karşıya olan yöneticiler sosyal bir ortamda olmalarına karşın birçok problemi teknik olarak çözmek zorunda kalmaktadırlar. Yöneticilerin bilişim teknolojilerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları, sorunlarını en hızlı ve doğru olarak çözmelerini, durumlara bağlı olarak günlük-haftalık-aylık-yıllık verilerin belli matematiksel modellerle analiz edilip gelecek dönemler için tahminler yapılması gibi birçok konu artık sadece bilgisayar mühendislerinin ilgi alanına girmemektedir. Bu konular son yıllarda genel olarak İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin bünyelerinde kurulan Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS) bölümlerinin ilgi ve uygulama alanlarına girmektedir.

Hayatı kolaylaştırmak için her türlü sosyal probleme bilişim tabanlı çözümler sunmak amacıyla yazılım, donanım ve sistem entegrasyonunun bir araya geldiği YBS alanı, Endüstri 4.0'ın belirtmiş olduğu tüm bileşenleri kullanan ve sorunlara verimlilik, etkinlik ve kullanılabilirlik açısından çözümler getirmeyi amaçlamaktadır.

Teknolojinin insan hayatını kolaylaştırma prensibinden hareket edilerek ortaya konan birçok uygulamanın sosyal hayatı olumlu yönde etkilediği, yöneticilerin karar vermesini kolaylaştırdığı ve her açıdan olumlu motivasyon ile hayatı yaşanabilir kılmaya çalıştığı bir gerçektir. Özellikle sosyal alanlarda karşılaşılan problemler, Endüstri 4.0 uygulamalarının temel olarak çözüm getirebileceği niteliktedir. Bu çalışma YBS'nin alt, orta ve üst yöneticilere çeşitli problemlerinde çözüm için insan unsurunu en aza indirecek kullanım alanları yaratan Endüstri 4.0 ile bir arada etkin ve sağlıklı bir şekilde kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır.

2. SOSYAL BİLİMLERDE TEKNOLOJİK UYGULAMALARIN GEREKLİLİĞİ

İnternet ve mobil teknolojilerin hızlı gelişim süreci, sosyal hayatın bu unsurlardan bağımsız olabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Günümüzde internet, kişisel bilgisayarlar, tabletler ve akıllı telefonlar aracılığıyla bir milyardan fazla insan tarafından kullanılmaktadır (Roblek, Mesko ve Alojz, 2016). İnternet üzerine kurulu Endüstri 4.0 ve nesnelerin interneti kavramları, geleneksel yaklaşımlar yerine teknolojinin yoğun şekilde kullanıldığı sistem modellerini önermektedir. Bu durum, fiziksel ürün bağımlılığını azaltırken birçok farklı özelliğin sistem tarafından kullanımına olanak sağlamaktadır.

Sosyal hayat içerisinde karşılaşılan eski ya da güncel problemler, bilgisayar teknolojileri, Endüstri 4.0 uygulamaları ve İnternet ile kolaylıkla çözüme kavuşabilmektedir. Endüstri 4.0'ın önemli ayaklarından birini sosyal medya oluşturmaktadır. Bugün, WEB 2.0 teknolojisinin yaratmış olduğu sosyal medya okur yazarlığı yeni bir haber alma ve haber yayma tekniğini ortaya çıkararak sosyal yaşam içerisinde köklü bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Eğitim, sağlık, eğlence, spor, kamu ve benzeri alanlarda WEB 2.0 uygulamaları yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Müşterilere daha iyi hizmet, daha iyi şekilde personel işbirliği ve iletişimi sağlamak gibi amaçlarla büyük şirketler WEB 2.0 uygulamalarını yoğun şekilde kullanmaktadır (Singh ve Naidu, 2015). En çok kullanılan WEB 2.0 araç ve uygulamalarının bloglar, wikiler, etiketleme ve sosyal yer işaretleme, multimedya araçlarının paylaşımı, podcasting ve RSS (Really Simple Syndication) olduğu söylenebilir (Anderson, 2007).

Sosyal medya üzerinden farklı yöntemler ile dolandırıcılık faaliyetlerinin gerçekleşmesi, uygun olmayan içeriklerin gençleri etkilemesi, gerçek hayat ilişkisine az zaman ayrılması gibi dezavantajları olmasına karşın milyonlarca kişi için vazgeçilmez bir bilgi edinme/aktarma ortamıdır. 2018 itibariyle dünyada 3 milyar 196 milyon kişi (dünya nüfusunun %42'si), Türkiye'de 51 milyon kişi (nüfusun %63'ü) aktif sosyal medya kullanıcısı (We Are Social, 2018). Sosyal medya, sürekli olarak gelişen teknolojiye bağlı olarak yeni formlarda iletişim ve sosyal ilişki

tarzlarına kolaylıkla uyum sağlamakta ve bu teknolojileri içerisine entegre edebilmektedir. Örneğin, görüntülü konuşma, sesi yazıya çeviren uygulamalar ve özellikle birtakım yapay zeka uygulamaları büyük sosyal medya platformlarınca kullanıcıların hizmetine güncel olarak sunulmaktadır. Endüstri 4.0'ın en önemli kavramlarından olan Büyük Veri (Big Data), sosyal medyadan elde edilen yığın halinde ve işlenmemiş olan veriler tarafından ifade edilebilmektedir.

Endüstri 4.0'ın insan hayatına getirdiği diğer bir kolaylık, geleneksel yapıdaki ev ve bina tarzı mekanların daha etkin şekilde kullanılabilirliğini sağlamasıdır. Enerji tasarrufu için akıllı kombi sistemi, henüz eve gelmeden mobil telefon ya da tablet bilgisayar vasıtası ile klima, ışık, müzik, kombi, televizyon ve daha birçok araç ve teknolojinin çalışması kontrol edilebilmektedir. Bu teknolojiler süpermarket ya da büyük alışveriş merkezleri içerisinde, müşterilere ürünler ile ilgili bilgi veren ve müşterilerin mobil telefonlarına avantajlı ürünler ile ilgili reklamlar gönderebilen yeteneklere sahiptir. Bu tip teknolojiler yardımıyla birçok reklam maliyeti düşürülmüş olmaktadır ve bu durum gerçek ya da tüzel kişilere birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. Bir üretim sektöründe ışık ihtiyacı olmadan sadece robotların çalıştığı karanlık fabrikalar üretim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Spordan kamusal işlere, hukuktan eğlence sektörüne birçok alanda Endüstri 4.0 uygulamaları başarılı şekilde kullanılmaktadır ve sosyal yaşam içerisindeki birçok probleme akılcı çözümler sağlamaktadır.

3. ENDÜSTRİ 4.0 FELSEFESİ

İnsanoğlunun gelişim süreci içerisinde birçok önemli endüstriyel gelişim meydana gelmiş ve bu gelişimler toplum hayatını radikal şekilde değiştirmiştir. 1. Sanayi Devrimi, buhar gücünün sanayide kullanımını önermiş ve buhar gücü ile çalışan lokomotif ve fabrikaların gelişimini sağlamıştır. Elektriğin bulunması ile 2. Sanayi Devrimi gerçekleşmiş ve fabrikalarda kullanılan üretim sürecinin daha seri hale gelmesi sağlanmıştır. Telefon ve telgraf teknolojileri bu dönemde geliştirilmiştir. 3. Sanayi Devrimi bilgisayar ve bilgi teknolojilerinin çıkmasına bağlı olarak gelişim göstermiştir. Özellikle 90'lı yılların başında kişisel bilgisayarların ve

İnternetin kullanımının yaygınlaşması 4. Sanayi Devrimini başlatacak ortama zemin hazırlamıştır.

Endüstri 4.0, geleneksel endüstri ile bilişim teknolojilerinin bir araya gelmesi anlamına gelmektedir. Bu sayede daha esnek, daha verimli, daha etkin ve daha kaliteli ürünler elde edebilen yapılarda üretim süreçlerine olanak sağlanmaktadır. Üretim süreçlerinin her aşamasında anlık olarak süreci kontrol imkanı hata oranlarını minimize etmektedir. Bu durum Endüstri 4.0 felsefesinin en önemli avantajlarından birini teşkil etmektedir. Endüstri 4.0 felsefesi, üretimin gerçekleştirilmesi gibi işlerde insan faktörünü minimize ederek teknolojinin ve bu teknolojiye sahip yapay zeka uygulamalarının kullanımını önermektedir. Dijital endüstri ve internet teknolojisinin ilerlemesi sürerken, yapay zeka, büyük veri ve iletişim, yeni bir dijital devrimin kesinliğini göstermektedir (Roblek, Mesko ve Alojz, 2016).

Endüstri 4.0 terimi, Bulut Bilişim'e benzer şekilde, akıllı fabrikaları, akıllı makineleri ve şimdi başlamış olan 4. sanayi devrimini kolaylaştıran ve bunlardan kaynaklanan ağ bağlantılı süreçleri tanımlayan kısa ve sembolik bir anahtar kelimeye sahip olmak için oluşturulmuştur (Scienceworldreport, 2018). Endüstri 4.0, üretim kontrolü için geleneksel merkezi uygulamaların sonunu getirmekte (Almada-Lobo, 2015), yeni istihdam biçimlerini ortaya koyarak değer yaratmanın yeni yollarını açmakta (Kagermann, 2013) olup geleneksel üretim sanayilerinin güçlü yönlerini internet teknolojileri ile birleştiren bir yapıdır (Schmidt ve diğerleri, 2015). Kişiselleştirilmiş müşteri gereksinimlerini tatmin etmede ürün yaşam döngüsünün tüm değer zinciri kontrollerini gerçekleştiren yeni bir organizasyon seviyesi olarak anlaşılmaktadır (Gilchrist, 2016). Endüstri 4.0, karşılıklı çalışabilirlik, sanallaştırma, özerk Yönetim, gerçek zaman yeteneği, hizmet oryantasyonu ve modülerlik ilkelerine göre çalışmaktadır (Endüstri 4.0a, 2018).

Endüstri 4.0'ın kilit noktası olan Nesnelerin İnterneti (Internet of Things) kablolu ya da kablosuz internet bağlantısına bağlı fiziksel nesnelerin birbirleri ile haberleşmesi olarak tanımlanabilir. Yani, nesneler kendilerini tanır ve ilgili kararları vererek ya da bunlarla ilgili bilgileri iletebildikleri gerçeğini düşünerek haberleşme

davranışlarında bulunurlar (Ahmed, 2017). Nesnelerin İnterneti, bilgi işlem ve iletişimin geleceğini temsil eden teknolojik bir devrimdir ve gelişiminin bazı yenilikçi teknolojilerin desteğine ihtiyacı vardır (Tan ve Wang, 2010). Nesnelerin İnterneti yaklaşımının anahtar özellikleri, bağlantı, nesneler, veri, iletişim, zeka, eylem ve ekosistemdir (Tablo 1).

Tablo1: Nesnelerin İnterneti Anahtar Özellikleri

Bağlantı	Nesneler	Veri	İletişim	Zeka	Eylem	Ekosistem
İnternet	Sensör ve Cihazlar	Bilgi	Veri Akışı	Zeki/Analitik	Karar/Otomasyon	Toplum

Kaynak: i-scoop, 2018

4. ENDÜSTRİ 4.0 VE TEKNOLOJİK YAPILAR

Endüstri 4.0 teknolojisinin gelişimine paralel olarak, Otonom Robotlar, Büyük Veri, Simülasyon, Sistem Entegrasyonu, Siber Güvenlik, Bulut Bilişim, 3 Boyutlu Yazıcılar, Arttırılmış ve Sanal Gerçeklik gibi yöntem ve araçların hızlı yükselişi gerçekleşmiştir.

AR (Augmented Reality- Arttırılmış Gerçeklik) gerçekte olmayan cisimlerin gerçek ortamlar üzerinde gösterilmesi temeline dayanmaktadır. Gerçek dünyada bilgisayar grafiklerinin gösterilmesi da olarak belirtilebilir (Silva, Oliveira ve Giraldi, 2018). Arttırılmış gerçeklik, sanallaştırılmış gerçek dünya ile farklı oranlarda karıştırılarak bir derinlik seviyesinin oluşmasını sağlamaktadır (Zlatanova, 2002). Bu işlemi gerçekleştirmek için mobil telefon, tablet ya da akıllı gözlük gibi araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok farklı alanda AR teknolojisinin Endüstri 4.0 uygulamalarında başarılı şekilde kullanılması sağlanmaktadır. Eğitim, Dekorasyon, Alışveriş, Müze Gezintileri, Turizm, Sinema ve Televizyon, Satış ve Pazarlama, Bilgisayar Oyunları bu alanlardan bazılarıdır.

AR sistemleri, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle nasıl etkileşimde bulunabileceğini göstermekte olup yakın bir gelecekte sosyal medya uygulamaları üzerinde arttırılmış gerçeklik teknolojisi son derece yaygın bir hale gelecektir. AR, özellikle eğitim alanında son derece yararlı bir araç ve teknoloji olarak

kullanılmaktadır. Hiç bir nesnenin bulunmadığı bir laboratuvarında mobil cihaz odadaki herhangi bir noktaya yönlendirildiğinde arttırılmış gerçeklik sayesinde birçok farklı nesnenin görülerek bu nesnelerin ne işe yaradığı konusunda bilgi alınabilmektedir. Bu tip bir içerik oluşturma aracı özellikle internet tabanlı eğitim sistemlerinde son derece başarılı sonuçlar verebilmektedir.

VR (Virtual Reality-Sanal Gerçeklik) teknolojisi, bilgisayar teknolojilerinin üretmiş olduğu en az 3 boyutlu bir ortam, sanal gerçeklik kavramını belirtmektedir. İnsan hayatını değiştirmeyi vaat eden bir teknoloji olan VR, insan duyularını yapay olarak uyarmakta ve oluşturulmuş olan ortamın bir parçası gibi hissettirmektedir (LaValle, 2017). Eğitim ve sağlık alanında aktif şekilde kullanılan VR tıp fakültelerindeki doktor adaylarının bu teknoloji sayesinde birçok farklı ameliyat ortamını deneyimlemesinin oldukça kolay ve etkileyici olduğu söylenebilir. Başka bir örnek olarak uzay boşluğunda astronot kıyafetleri ile samanyolunun izlenmesi gösterilebilmektedir. VR teknolojisi kullanımının genel amaçları olarak; VR teknolojisi kullanımını tatma, Veri ve mimari görselleştirme, Modelleme tasarım ve planlama, Eğitim ve öğretim, Uzaktan yönetim, İşbirliği ile çalışma, Eğlence ve Sağlık sayılabilmektedir (Mezuryk ve Gervautz, 2018).

Büyük verilerin depolamalarını ve bu verilere birçok noktadan erişilebilir olmasının sağlayan **Bulut Bilişim** Endüstri 4.0'ın başka bir ayağını oluşturmaktadır. Büyük veri depo alanlarını kullanıcılara sunmak, Platform bağımsız olarak web tabanlı şekilde işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak, Sunucu güvenlik işlemlerini daha ciddi şekilde sağlamak, Verilerin hızlı şekilde aktarımını sağlamak bulut bilişim sistemlerinin sağladığı avantajlar olmaktadır.

Endüstri 4.0'ın ilgilendiği en önemli konulardan biri **Büyük Veri** (Big Data) dir. Büyük veri sürekli büyüyen veri miktarı içerisinde önemli olanı daha az önemli olandan ayırmaya, veritabanı yönetimini etkinleştirmeye ve iş hedeflerini gerçekleştirmek için bilginin etkin bir şekilde aktarılmasını sağlayan bir yöntemi beraberinde getirmektedir (Witkowski, 2017). Büyük veri, artan hacimlerde ve daha yüksek hızda gelen daha büyük çeşitlilik içeren verilerdir (Oracle, 2018). Büyük verileri analiz etmek, analistlerin, araştırmacıların ve iş kullanıcılarının daha önce

erişilemeyen veya kullanılamaz olan verileri kullanarak daha iyi ve daha hızlı kararlar almalarını sağlamaktadır. WEB 2.0 teknolojisinin gelişmesi ile oluşturulan web platformları daha interaktif ve ziyaretçilerinde katılımına olanak sağlayan bir yapıyı beraberinde getirmiş ve bu yapı bugün sosyal medya olarak kullanılan Facebook, Twitter gibi platformların gelişmesini sağlamıştır. Bu platformlardan sağlanan büyük miktardaki veriler, Büyük Veri kavramının açıklanmasına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Otonom Robotlar, günümüz fabrikalarında kullanılan üretim sürecindeki insan hatalarını minimum düzeye indiren, otomatik iş yapma özelliği olan robotlardan çok, belli zekaya sahip robotik sistemler olarak tanımlanabilmektedir (Yazıcı, 2016). Özellikle Endüstri 4.0 felsefesine göre geliştirilen, yapay zekaya sahip, kendi kendine öğrenebilen ve bu öğrenime göre kendi kendine karar verebilen yapıda olan robotlardır. Bu robotların üretim süreçlerinde kullanımı etkinlik ve verimlilik açısından büyük öneme sahiptir. Bugün karanlık fabrikalar olarak bilinen hiç bir ışık gereksinimi duymayan ve içerisinde sadece otonom robotların üretim gerçekleştirdiği yapılar mevcuttur ve bu yapılar sürekli olarak kendini yenilemektedir.

Sistem Entegrasyonu, işlevsel bir kontrol mekanizmasının yanında, bir sistemin bileşen parçalarını mantıksal, uygun maliyetli bir şekilde bir araya getirmek işlemidir (Houser, 2011). Basit anlamda birden çok sistemin birleşerek tek bir sistem oluşturma eylemi olarak belirtilebilmektedir. Sistem entegrasyonunu sağlayanlar, bilgisayar ağları, kurumsal uygulama entegrasyonu, iş süreç yönetimi veya programlama gibi çeşitli teknikleri kullanarak ayrık sistemleri bir araya getirir ve tek bir sistemi ortaya çıkarırlar. Bilginin toplanması ve izlenmesi, sözleşme yönetimi, proje yönetimi, teknik uzmanlığın sağlanması ve garanti sistem entegrasyonunun temel fonksiyonları olarak belirtilmektedir (Satzger, 2011).

Siber Güvenlik, sistemleri, ağları ve programları, hassas ve önemli olan bilgilere erişmeye, onları değiştirmeye ya da yok etmeye yönelik olarak gerçekleştirilmekte, dijital saldırılardan korumak için alınan önlemler bütünüdür. Başarılı bir siber güvenlik yaklaşımı, güvende kalmayı amaçlayan bilgisayarlar, ağlar, programlar

veya veriler arasında çoklu koruma katmanlarına sahiptir. Bir organizasyonda, insanlar, süreçler ve teknoloji siber saldırılardan etkili bir savunma oluşturmak için birbirini tamamlamalıdır (Cisco, 2018). Endüstri 4.0'ın getirmiş olduğu sanal ağlara ve internete dayalı olan Nesnelerin İnterneti, siber güvenlik sistemlerinin eskiye nazaran daha önemli bir konumda olması mecburiyetini doğurmuştur denilebilmektedir.

3 Boyutlu Yazıcılar, dijital bir tasarımdan fiziksel bir nesne oluşturan ek bir üretim sürecidir. Birçok farklı 3D baskı teknolojileri ve malzemeleri vardır, ancak hepsi aynı prensibe dayanmaktadır. Bir katmanı, başka bir katmana ekleyerek bir dijital model, üç boyutlu katı bir fiziksel nesneye dönüştürülür (3dhubs, 2018). Başka bir tanımla, 3 boyutlu yazıcılar, nesne tamamlanıncaya kadar artan bir şekilde malzeme ekleyerek üç boyutlu bir nesne oluşturan üretim sürecidir. Üç boyutlu yazıcılar birçok formda olsalar da, hepsinin üç temel bölümü vardır. Bunlar dijital dosya, baskı makinesi ve baskı materyalidir (Digitaltrends, 2018).

Simülasyon, genellikle modelleme kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Simülasyon, bir sistemin veya işlemin işleyişinin bir örneği olarak belirtilebilmektedir. Simülasyon yoluyla, bir model karmaşık senaryolar üreterek sınırsız çeşitliliklerle uygulanabilir (Simulationaustralasia, 2018). Bir simülasyon çalışması, gerçek insanlarla yapılabildiği gibi daha çok sanal ortamlardaki nesnelere yardımcı ile gerçekleştirilmektedir. Birçok farklı alanda simülasyon sıklıkla kullanılmaktadır. Yöneylem araştırması, operasyonel planlama, yaşam döngüsü yönetimi bunlardan bazılarıdır. En çok kullanılan simülasyon uygulamaları, bilgisayar ortamlarında geliştirilmiş olan yazılımlar yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Özellikle yoğun insan topluluklarının hareketlerinin ve bu hareket sonuçlarının görüntülenmek istendiği olaylarda sıklıkla simülasyon kullanılmaktadır. Farklı yapıda birçok simülasyon yazılımı mevcuttur. Simulex, Exodus, Evi, Evacsim bazı popüler simülasyon yazılımlarıdır.

5. SOSYAL BİLİMLERDE ENDÜSTRİ 4.0 UYGULAMALARI: YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BAKIŞI

Sosyal ve profesyonel hayatta birçok problem karşısında bir karar verme süreci yaşanmaktadır. İş hayatında, yönetim alt, orta ve üst olarak ayrıldığında, bu bölümlerdeki yöneticilerin verecekleri kararlarda raporlar, tahminler gibi onlara destek sağlayacak birtakım araç ya da yöntemlerin olması önem arz etmektedir. Bu desteği sağlayan uzman birimler, YBS felsefesine göre yöntemlerini kullanmaktadır. Karşılaşılan problemleri, teknoloji tabanlı etkin, verimli ve etkili yöntemler ile çözmek, YBS uzmanlarının temel görevlerini oluşturmaktadır.

Gelişen Endüstri 4.0 üretim felsefesi, YBS bilimi ile tam bir uyum içerisindedir. Bir YBS uzmanı, karşılaşılan herhangi bir problemi çözüme aşamasında sistem entegrasyonu, büyük verilerin analizi, yapay zeka, iş zekası, veritabanı yönetimi, veri ve metin madenciliği gibi Endüstri 4.0'ın yakından ilgilendiği konulara hakim olma becerilerine sahiptir. Bu sebepten, YBS uzmanları, problemlerin hızlıca olarak ortadan kaldırılması yerine, probleme karşı derinlemesine ve ileriye dönük çözümlerin oluşturulması yönünde çalışmalarını gerçekleştirmektedir.

Sosyal bilimlere yönelik olarak yapılmış olan birçok Endüstri 4.0 uygulamasından bahsedilebilir. Sosyal medya araçları sosyal ilişkilerde derin bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Akıllı telefonlar ve bu telefonlar için üretilen uygulama yazılımları Endüstri 4.0 ile özdeşleşmiş olan Nesnelerin İnterneti (Internet of Things) felsefesi ile bütünleşik olarak kullanılabilir. Örneğin kola takılan bir akıllı saat belirli aralıklar ile tansiyonunuzu ölçebilmekte ve daha sonra kişisel doktorunuza bu sonuçları gönderebilmektedir. Mobil telefonunuz sosyal yaşamınızda kullandığınız kelimeleri beğenme ya da beğenmeme kriterinize göre ayırt ederek sizlere farklı içerikte reklamlar gönderebilmektedir. Bu işlem, mobil telefonunuzda yüklü olan bir uygulamanın telefonunuzun mikrofonunu kullanarak konuştuklarınızı kaydetmesi ve daha sonra bu konuşmalarınızı kelimelere bölerek belli bir sistematığe göre değerlendirip internet vasıtası ile ilgili olan reklamlarla eşleyerek size sunması şeklinde gerçekleşmektedir.

Bir üniversite kampüsünde öğrencilerin farklı konularda görüşlerinin alınmasını sağlamak amacıyla mobil anketlerin oluşturulması ve daha sonra sistematik olarak bu anket sonuçlarının yöneticilere iletilmesi ve bu doğrultuda yöneticilerin karar almalarına yardımcı olunması bu tip uygulamalardan biri olarak gösterilebilmektedir. Üniversite içerisindeki bir noktadan gitmek istediğiniz herhangi bir başka konumun ya da herhangi bir eğitmenin bulunduğu lokasyonun tarifinin sözlü ve basılı materyal şeklinde size verilmesi bir başka Endüstri 4.0 uygulama örneği olarak belirtilebilmektedir. Endüstri 4.0 uygulamalarında kullanılan RFID, iBeacon gibi küçük nesnelere sayesinde istenilen yapıdaki uygulamalar diğer kişilere kolaylıkla sunulabilmektedir. Bir kütüphanenin yanına geldiğinizde daha siz içeri girmeden aradığınız kitabı taramanıza imkan sağlayan programın cep telefonunuza iBeacon denilen küçük cihazlardan gönderilen sinyaller ile sunulması yine Endüstri 4.0 ve Nesnelerin İnterneti kavramlarına göre tasarlanmış bir örneği ifade etmektedir. Üniversite kampüsleri içerisindeki kiosk denilen platformlardan akıllı kartlara para yüklenebilmekte ve haftalık yemek düzeni bu platformdan belirlenebilmektedir. Günümüzde oldukça popüler bir konumda olan Drone'lar yardımı ile bir hastaneden diğer bir hastaneye kan ya da organ taşınması gerçekleştirilebilmekte, acil müdahalelerde etkin rol oynamaktadır. AR ve VR gibi teknolojiler ile dersler hiçbir gerçek nesneye gerek kalmadan son derece gerçekçi bir şekilde öğrencilere aktarılabilir. Sosyal bilimlerde kullanılan çok sayıda Endüstri 4.0 uygulama örneği bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Endüstri 4.0 felsefesi, farklı teknolojilerin sürekli olarak gelişim içerisinde olduğu bir süreci yürütmektedir. Mevcut birçok bilgisayar donanım parçasının hala büyük boyutlarda ve maliyetinin bir hayli yüksek olduğu günümüzde Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti felsefesi ile sosyal ya da profesyonel yaşam içerisinde bilgisayar sistemlerinin küçülmesini ve tüm birimlerin birbirleri ile kolaylıkla iletişim halinde olabilmelerini önermektedir. RFID, iBeacon, Raspberry Pi, Arduino gibi cihaz ve teknolojiler sürecin Endüstri 4.0'ın belirttiği istikamette ilerlediğini göstermektedir. Son derece küçük olan ancak ısı ölçme, nem ölçme, basınç ölçme, hareket algılama

gibi işlemlerden sağlanan verileri farklı bilgisayar sistemlerine gönderebilen birçok akıllı nesne halihazırda kullanılmaktadır.

Sosyal bilimler alanında Endüstri 4.0 öneri ve uygulamalarının farklı birçok probleme çözüm sunması, bu alanlarda karşılaşılabilecek farklı tipte problemlerin de bu felsefe ile çözüm bulabileceği sonucunu göstermektedir. Türkiye'deki üretim süreçlerinin, Endüstri 4.0 ile entegre olması durumunda üretimde etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının hakim olduğu bir süreci beraberinde getirecektir. Yakın bir gelecekte semantik yapıda, akıl yürütebilen ve bu doğrultuda kararlar verebilmesi ve insan güdümünden tamamen ayrılması, Japonlar tarafından ortaya atılan Endüstri 5.0'ın odak noktasını oluşturan felsefedir. Endüstri 4.0 içerisinde Nesnelere İnterneti ile sağlanan ve insan unsurunun az olduğu üretim sisteminden, tüm üretim süreçlerine entegre bir şekilde tamamen insansız yapıda çalışan akıllı robotların bulunduğu fabrikalar, Endüstri 5.0 felsefesine göre çalışacaktır. Endüstri 5.0 felsefesi ile Dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması, geliştirilen tüm çözümlerin insan yaşamının yararına kullanılması ve toplumun bu bilinç ile şekillenmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

AHMED, E. S. A. (2017), "Internet of Things Applications, Challenges and Related Future Technologies", World Scientific News 67(2) (2017) 126-148.

ALMADA-LOBO, F. (2015), "The Industry 4.0 revolution and the future of Manufacturing Execution Systems (MES)", Journal of Innovation Management Almada-Lobo JIM 3, 4 (2015) 16-21, <http://hdl.handle.net/10216/81805>

ANDERSON, P. (2007), What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for Education. JISC Technology & Standards Watch.

CISCO. What is Cybersecurity. <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/what-is-cybersecurity.html> (25.09.2018).

DIGITALTRENDS, 2018. 3D printing: basic definition. <https://www.digitaltrends.com/computing/what-is-3d-printing/> (15.09.2018).

ENDÜSTRİ 4.0. Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk, <https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/> (18.09.2018).

ENDÜSTRİ 4.0. <http://www.endustri40.com/bulut-bilisim-cloud-computing-nedir/> (18.09.2018).

GILCHRIST, A. (2016), *Introducing Industry 4.0*, Apress. DOI 10.1007/978-1-4842-2047-4_13.

I-SCOOPE. <https://www.i-scoop.eu/internet-of-things/> (17.09.2018).

KAGERMANN, H., WAHLSTER, W. ve HELBIG, J. (2013), *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group*, Frankfurt.

LAVALLE, S. M. (2017), *Virtual Reality*, Cambridge University Press. <http://vr.cs.uiuc.edu/>

MEZURYK, T. ve GERVAUTZ, M. (2018), https://www.researchgate.net/publication/2617390_Virtual_Reality__History_Applications_Technology_and_Future.

ORACLE, <https://www.oracle.com/big-data/guide/what-is-big-data.html>, (14.08.2018).

ROBLEK, V., MESKO, M. ve KRAPEZ, A. (2016), *A Complex View of Industry 4.0*. SAGE Open. April-June 2016: 1–11. DOI: 10.1177/2158244016653987.

TAN, L. ve WANG, N. (2010), “Future Internet: The Internet of Things”. 2010 3rd International Conference on Advanced Computer Theory and Engineering (ICACTE). 978-1-4244-6542-2.

TECHOPEDIA, <https://www.techopedia.com/definition/9614/system-integration-si> (15.09.2018).

SATZGER, G., (2011), “System Integration in Information Technology - An Intermediation Rather Than a Procurement Task?”, *Proceedings of the 5th European*

Conference on Information Systems (ECIS) 1997, Cork, (Ireland), June 1997, Cork Publishing Limited, Cork, 1997, p.1-13.

SCHIDT, R., MÖHRING, M., HÄRTING, R.C., REICHSTEIN, C, NEUMAIER, P. ve JOZINOVIĆ, P. (2015),” Industry 4.0 - Potentials for Creating Smart Products: Empirical Research Results”, Springer International Publishing, İsviçre BIS 2015, LNBIP 208, pp. 16–27, 2015. DOI: 10.1007/978-3-319-19027-3_2.

SINGH, U. ve NAIDU, G.H.S. (2015), Web 2.0 Applications in library. <https://www.researchgate.net/publication/27732519>.

SCIENCE WORLD REPORT. <https://www.scienceworldreport.com/articles/6229/20130413/what-is-industry-four-zero-4th-industrial-revolution.ht> (15.09.2018).

SILVA, R., OLIVERIA, J. C. ve GIRALDI, G. A. (2018), <http://Incc.br/~jauvane/papers/RelatorioTecnicoLNCC-2503.pdf> (19.08.2018)

SIMULATION AUSTRALASIA. <http://www.simulationaustralasia.com/about/what-is-simulation> (15.09.2018).

WITKOWSKI K. (2017), “Internet of Things, Big Data, Industry 4.0 – Innovative Solutions in Logistics and Supply Chains Management”, 7th International Conference on Engineering, Project, and Production Management. *Procedia Engineering* 182 763 – 769.

YAZICI, A. (2016), “Endüstri 4.0 ve Otonom Robotlar”, *Elektrik Mühendisliği*. 2016 Aralık - Sayı-459

3DHUBS. What is 3D Printing?. <https://www.3dhubs.com/what-is-3d-printing>. (15.09.2018).

ZLATONOVA, S. (2002), “Augmented Reality Technology”, GIST Report No. 17. ISBN: 90-77029-05-2 ISSN: 1569-0245.

ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARDA FARKLI FREKANS DALGALANMALARININ ANALİZİ: MIST ÜLKELERİ

Öznur TAŞDÖKEN¹

Özet

Ulusal ve uluslararası yatırımcılar, yatırım kararı alırken rasyonel kararlar alabilmesi için piyasa hakkında doğru, tutarlı, güvenilir ve analiz edilebilir bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Ancak bir ekonomideki beklenmedik olaylar finans sektörü üzerinde risk ve belirsizliği artırmaktadır. Bu durum yatırımcıların kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak, finansal getiri oranı yüksek olan araçlara yatırım yapılarak yada yatırımlarda portföy çeşitliliği oluşturarak finansal zararları ortadan kaldırmak mümkündür. Bu nedenle finansal araçlara ilişkin finansal getiri ve oynaklığın bilinmesi yatırımcılar açısından önemlidir. Bu çalışmada; Temmuz 2013-Ağustos 2018 dönemlerini günlük verileri kullanılarak, MIST (Türkiye, Meksika, Endonezya, Güney Kore) ülkeleri finansal piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı ilişkisi frekans alanında frekans değişimlerinin olmasına bağlı olarak temizlenecektir. Bu amaçla frekans değişiminin etkisinin analizi için Dalgacık Analizi (Wavelet Analysis) yaklaşımı kullanılmıştır. Böylece dalgacık analiziyle zaman serilerini ayrıştırılmasında durağanlık koşulunun da sağlanması zorunluluğuna gerek kalmamıştır. Bu çalışma da MIST ülkeleri finansal piyasalarında yüksek frekanslı ve düşük frekanslı dalgalanmalar arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu yolla düşük ve yüksek frekans da kalıcı ve geçici şokların yayılımı analiz edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: MIST, Dalgacık Analizi, Oynaklık Yayılı, Frekans Analizi

JEL CODE: C5, G1, G17

ANALYSIS OF DIFFERENT FREQUENCY WAVES IN INTERNATIONAL FINANCIAL MARKETS: MIST COUNTRIES

Abstract

National and international investors need accurate, consistent, reliable and analytical information about the market in order to make rational decisions when making investment decisions. However, unexpected events in an economy increase risk and uncertainty over the financial sector. This situation affects investors' decisions negatively. However, it is possible to invest in vehicles with a high financial return rate and to eliminate the financial losses by creating portfolio diversity during the investments. Therefore, it is important for investors to know financial return and volatility of financial instruments. In this study; July 2013-August 2018 period using daily data, MIST (Turkey, Mexico, Indonesia, South Korea) countries will be estimated depending on the frequency change in the frequency domain correlation between the spread volatility of financial markets. For this purpose, Wavelet Analysis approach is used for analyzing the effect of frequency variation. Thus, it is not necessary to provide the stationary condition for decomposing time series by wavelet analysis. This study analyzes the relationship between high frequency and low frequency fluctuations in financial markets of MIST countries. In this way, both low and high frequency will be analyzed for permanent and transient shock propagation.

Keywords: MIST, Wavelet Analysis, Volatility, Frequency Analysis

JEL classification: C5, G1, G17

¹Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İİBF, İktisat Bölümü, Doktora Öğrencisi, oz.nur35@hotmail.com

GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası yatırımcıların finansal piyasalarda yatırım tercihlerini belirleyen iki temel değişken piyasanın getiri oranı ve piyasa oynaklığıdır. Ancak piyasaların küreselleşmesi, teknolojik yapının gelişmesi, makroekonomik yapı, beklenmedik olaylar ve politik kararlar piyasadaki riskin bir ölçüsü olan oynaklığı önemli ölçüde etkilemektedir. Bundan dolayı hisse senedi fiyatlarındaki oynaklığın yüksek olması getiri düzeyinde aşırı bir dalgalanmanın olduğu yönünde bilgi sağlar. Bu nedenle ortaya çıkan risk ve belirsizlik yatırımcıların yatırım kararını olumsuz şekilde etkilemektedir.

Oynaklık yayılımı belirlemek amacıyla literatürde farklı yöntemler geliştirilmiştir. 1980'li yıllarda finansal piyasalardaki oynaklığı belirlemek amacıyla standart sapma ve varyans analizleri kullanılmıştır. Ancak, varyansın zamana bağlı olarak değişkenlik gösterdiği konusunda geliştirilen yaklaşım risk getiri ilişkisinin zaman boyutunda ele alınmasını sağlamıştır. Zamana göre değişen varyansın analiz edilmesi için Engle(1982) tarafından otoregresif koşullu değişen varyans (autoregresif conditional heteroskedasticity-ARCH) tekniği geliştirilmiştir. Bu tekniğin varyansın taşınması gerekli olan pozitiflik koşulunu sağlamadığı görülmüştür. Bu durum Bollerslev (1986) tarafından geliştirilen GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) tekniğiyle ortadan kalkmıştır. Bu tekniğin önemli bir özelliği zamana göre risk düzeyinin belirsizliğini göstermesidir. Literatürde oynaklık ve belirsizlik artışının risk unsuru olarak kabul edilmesi, oynaklık yaklaşımlarının etkin piyasalar hipotezinin geçerliliğinin testine yönelik bir araç haline getirmiştir. Buna göre bir piyasadaki fiyatların her şeyi içerdiği veya bir önceki fiyatların dağılımına göre bunların fiyatlarının tahmin edilebileceği hipotezinin oynaklık modelleri yoluyla geçerli olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu açıdan iki piyasa arasında bir oynaklık yayılımının olması iki piyasada oluşan fiyatların her türlü bilgiyi fiyatlamadığı anlamına gelmektedir. Bundan dolayı piyasalar arasında oynaklık yayılımının olması iki piyasanın etkin olarak çalışmadığı konusunda bir bilgi sunar. Bu çalışma da zaman boyutundan farklı olarak frekans temelli bir yaklaşım kullanılmıştır. Kullanılan yaklaşım frekans

düzeyinde değişim ile frekansın hangi nokta da değişiminin analizine imkân sağlamaktadır.

Ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki oynak yayılımı belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak Hamurcu ve Aslanoğlu (2013), Ceylan (2006), Sheng ve Tu (2000), Diamandis (2009), Korkmaz ve diğerleri (2009a), Koutmos ve Booth (1995), Kim ve Rogers (1995), Reyes (2001), Bala ve Premaratne (2003), Miyakoshi (2003), oynaklık yayılımının ülke borsaları üzerinde önemli etkileri olduğu görölmektedir. Oynaklık yayılımının gelişmiş finansal piyasalardan gelişmekte olan finansal piyasalara doğru olduğu sonucu elde edilmiştir.

MIST ülkeleri(Türkiye, Meksika, Endonezya, Güney Kore) ilk kez şubat 2011 yılında BRICS ülkelerinin oluşumunun mimarı olan Goldman Sachs Yönetim Kurulu Başkanı, ekonomist Jim O'Neill MIST tarafından varlığı açıklamıştır. ABD'nin yatırım kuruluşlarından Probitas Partners de 2011 yılında yayınladığı raporunda MIST ülkelerinin gelecekte BRICS ülkelerini de geride bırakarak yükselen piyasaların lideri olabileceğini ifade etmiştir. Bu ülkelerin benzer özellikleri bulunmaktadır. Bunlar bu ülkeler kalabalık nüfusu, G-20 grubu üyeleri, gelişmekte olan piyasalara sahip olmaları, stratejik coğrafî konumları sayesinde ABD ve Avrupa gibi önemli pazarlara kolayca ulaşabilir, artan genç nüfus, yabancı yatırımcılar için cazip yatırım yerleri, iyi kontrol edilen enflasyon, sürekli istikrarlı bir ekonomik büyüme ve GSYH'den en az %1 fazlasıyla dünya ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar.(Partners :2011)

LİTERATÜR

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasaları arasındaki oynaklık yayılımını modellemek ve oynaklık yayılımını analiz etmek amacıyla birçok model geliştirilmiştir. Son yapılan çalışmalar da her bir farklı frekans dalgalanmalarında oynaklık yayılımının etkisi ortaya koymak amacıyla dalgacık analizi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çalışmalar, R.Khalfaoui, M.Boutahar ve H.Boutahar G-7 ülkelerinin finansal piyasalar ve petrol piyasası arasındaki ilişkiyi belirlemek

amacıyla yaptıkları çalışmada Çok değişkenli GARCH modellerini ve dalgacık analizini içeren yeni bir yaklaşım kullanmıştır. Analiz sonucunda petrol ve hisse senedi piyasaları arasındaki önemli volatilité yayılmasının olduğunu tespit etmiştir(Khalifaoui, Boutahar ve Boutahar: 2015). Heni Boubaker ve Syed Ali Raza yaptıkları çalışmada, farklı zaman dilimlerinde çok değişkenli yaklaşım ve dalgacık analizi kullanılarak petrol fiyatları ile BRICS hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık ve şokların yayılma etkileri araştırılmıştır. Analiz sonucunda incelenen tüm pazarlarda zamanla değişen dalgalanmalara dair güçlü kanıtlar elde edilmiştir. Ayrıca, petrol fiyatlarının ve borsa fiyatlarının kendi haberleri ve dalgalanmalarından doğrudan etkilendiğini ve diğer fiyatların dalgalanmalarından ve dalgacık ölçeğinden dolayı olarak etkilendiğini göstermektedir. (Boubaker ve Raza :2017) Belen Martín-Barragan, Sofia B.Ramos ve Helena Veiga yaptıkları çalışmada, petrol şoklarının ve borsa piyasaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda petrol ve hisse senedi piyasaları arasındaki korelasyonun ekonomik şokun meydana gelmediği dönemlerde, sıfır civarında olduğu, ancak bu durumun hem yüksek hem de düşük frekanslarda petrol ve mali şoklar sırasında değiştiğini sonucunu elde etmiştir. (Barragan,.Ramos ve Veiga: 2015) Hardik A.MARFATĪA yaptığı çalışmada 22 borsa üzerinde uluslararası oynaklık yayılmalarını incelemiştir. Analiz sonucunda ABD ve Avrupa finansal piyasaları arasındaki risklerin eş zamanlı olarak, sadece daha düşük frekanslarda (uzun vadede) güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca Çin, Hindistan ve Malezya gibi ülkeler için daha düşük frekanslarda bile risklerin yayılmasının sınırlı bir kanıtı olduğunu tespit etmiştir.(Marfatia: 2017). Mei-Ping CHEN, Wen-Yi CHEN ve Tseng-Chang TSENG yaptıkları çalışmada ABD, İngiltere ve Almanya borsalarında sağlık sektörünün getirilerinin ortak hareketini incelemiştir. Analiz sonucunda sağlık sektörlerinin uluslararası portföylerde hisse senedi dönüş ortak hareketinin zaman ve frekans değişken özelliklerini dikkate alınarak çalışma yapılması gerektiğinin önemini ortaya koymuşlardır. (CHEN, CHEN ve TSENG: 2017) Lixia LOH yaptığı çalışmada 13 Asya-Pasifik ülkesine ait borsa getirisini, Avrupa ve ABD borsalarının getirileriyle ortak hareketini araştırmıştır. Analiz sonucunda Asya-Pasifik hisse senedi piyasalarının çoğu ile uzun vadede Avrupa ve ABD arasındaki tutarlı bir

ilişkisi olduğu sonucunu elde etmiştir. (LOH: 2013) Antonio RUA, Luis C.NUNES yaptıkları çalışmada Almanya, Japonya ve İngiltere'nin hisse senedi getirilerini incelemiştir. Analiz sonucunda, Genel olarak, pazarlar arasındaki işbirliğinin daha güçlü olduğunu sonucunu elde etmişlerdir. (RUA ve NUNES: 2009). Sangbae KİM ve Francis In yaptıkları çalışmada G7 ülkelerinde hisse senedi fiyatlarındaki ve tahvil getirilerindeki değişimler arasındaki ilişkiyi dalgacık korelasyon analizi modelini kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda, hisse senedi fiyatlarındaki ve tahvil getirilerindeki değişimler arasındaki korelasyonun ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğini ve zaman ölçeğine bağlı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca dalgacık analizi, hisse senedi fiyatlarındaki ve tahvil getirilerindeki değişimin Japonya hariç çoğu G7 ülkesinde birlikte hareket etmediğini ortaya koymaktadır. (KİM ve In: 2007)

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada; Ocak 2013-Mayıs 2018 dönemlerini günlük verileri kullanılarak, MIST ülkeleri ve Türkiye'nin finansal piyasaları arasındaki ilişki Maksimum örtüşme ayırık dalgacık dönüşümü (MODWT) modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, MODWT modelinin kullanılmasındaki amaç, MIST ülkeleri finansal piyasaları arasındaki ilişki zaman serilerinin zaman frekans bölgesi ve zaman alanında ayrıştırmasının sağlamasıdır. Böylece hangi şokların daha büyük etkilerinin olduğu ve bunların hangi frekans düzeyinde değişime yol açtığı sonucuna ulaşılabilmektedir. MIST ülkeleri ve Türkiye'nin finansal piyasalarına ait veriler Investing sitesinden ulaşılmıştır.

Ekonometrik yöntem

Temel olarak iki tip dalgacık türü vardır. Bunlar, ayrı dalgacık dönüşümü (DWT) ve sürekli dalgacık dönüşümü (CWT)'dür. Ayrık dalgacık dönüşümü (DWT) uygulaması, ekonomik ve finansal verilerin analizinde daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrık Dalgacık Dönüşümleri (DWT), dalgacıkların özel olarak örneklendikleri bir dalgacık dönüşümdür. Dalgacık filtresi olarak adlandırılan iki kanallı filtre kümesine ve $h_l, l = 0, \dots, L - 1^2$ ve $g_l, l = 0, \dots, L - 1^3$ ile

gösterilen ölçekleme filtresine dayanmaktadır. Ayrıca, $L \in \mathbb{N}$, filtrenin uzunluğu parametresidir. Dalgacık filtreler (yüksek geçiş filtresi) $\{h_l\}_{l=0}^{L-1}$ ve ölçekleme filtreleri (düşük geçiş filtresi) $\{g_l\}_{l=0}^{L-1}$ ile verilen parametreler $g_l = (-1)^{l+1} h_{L-1-l}$ denkleminde $l = 0, \dots, L-1$ şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca DWT matrisi oluşturmak için kullanılan parametrelerle aynı ilişkiyi karşılamaktadır. (Boubakera ve Razac: 2017, 108)

MODWT'yi uygulamak için c_{jk} ve d_{jk} filtreleri aşağıdaki gibi yeniden ölçeklendirilmelidir.

$$\tilde{c}_{jk} = c_{jk} / \sqrt{2} \quad \text{ve} \quad \tilde{d}_{jk} = d_{jk} / \sqrt{2} \quad (1)$$

Ölçeklendirme yapıldıktan sonra,

$$u_{jn} = 2^{-1} \sum_{l=0}^{L_j} v_{n-1} \tilde{c}_{jk} \quad \text{mod } N \quad (2)$$

$$w_{jn} = 2^{-1} \sum_{l=0}^{L_j} v_{n-1} \tilde{d}_{jk} \quad \text{mod } N \quad (3)$$

Denklemden N parametresi zaman serilerinin uzunluğunu, L_j parametresi ise, genişliğini göstermektedir. Denklemlerde L parametresi Daubechies tarafından geliştirilen kompakt genişlik destekli dalgacık filtrelerini (L) ve iki seçenek arasındaki farkı ayırt edici dalgacık filtrelerini $Db(L)$ ve en az asimetrik filtreleri $La(L)$ ayırt etmektedir. (Boubakera ve Razac: 2017, 108) Ayrıca, $L_j = (2^j - 1)(L - 1) + 1$ olarak tanımlanmıştır. Burada $L, j = 1$ temel filtrenin genişliğini göstermektedir.

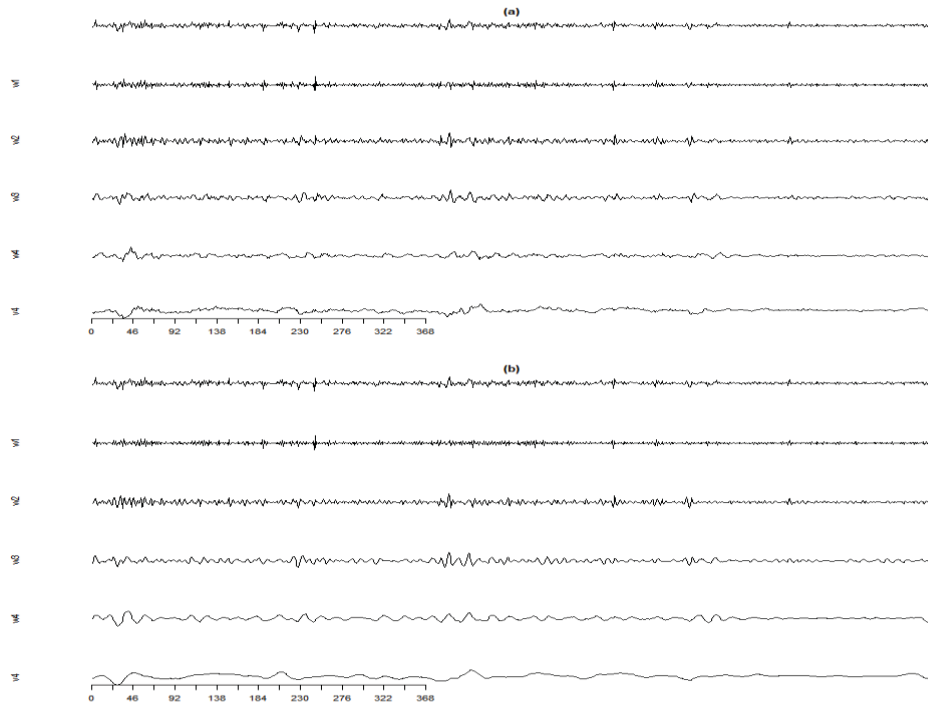
Analiz Sonuçları

MIST ülkelerine ait hisse senedi piyasalarında maksimum örtüşme ayrık dalgacık dönüşümü (MODWT) modelini kullanmaktayız. Bu modelde zaman ölçeğine bağlı olarak, zaman ve frekans bilgisini eşzamanlı olarak sağlayan iki parametrenin frekansına ve zamanına bağlıdır. Bu nedenle, ölçek faktörünün dalgacık frekansı ile ters orantılı olduğu sinyalin zaman-ölçekli veya zaman-frekans gösterimini sağlamaktadır. Çünkü bir sinyali çok bileşenli bileşenlere ayırmamızı sağlamaktadır. Ayrıca, klasik ayrık dalgacık dönüşümünün ortogonal olmayan bir

varyantı olan maksimum örtüşme ayırık dalgacık dönüşümü (MODWT) kullanarak zaman ölçeğindeki bileşenlerine ayırıyoruz.

Daubechies en az asimetric (LA) dalgalı $L = 8$ dalgacık süzgeci kullanılarak elde edilen MIST ülkesinin günlük sıfırlama endeksi getirilerine indirgenmemiş ayırık dalgacık dönüşümünü uyguladık. Dalgacık dönüşümünün bir dizi skala ile uygulanması $J = 4$, dört vektör dalgacık filtre katsayısı üretmektedir, yani w_4, w_3, w_2, w_1 ve bir ölçekleme katsayıları vektörü, v_4 . günlük verileri kullandığımız için, dalgacık filtre katsayıları, w_4, k, \dots, w_1, k , düzgün davranıştan giderek daha hassas ölçek sapmalarını temsil eder.

ŞEKİL 1: Endonezya'nın Günlük Hisse Senedi Dönüşlerinin Ayrıştırması

Şekil1, şekil2, şekil3 ve şekil4 sırasıyla Endonezya, Kore, Meksika ve Türkiye'ye ait günlük hisse senedi endekslerinin çok aşamalı bir ayrışmasını elde

etmekteyiz². Bu şekil1, şekil2, şekil3 ve şekil4'deki her bir grafikteki ilk satır, orijinal diziye oldukça benzeyen düzleştirilmiş bir bileşendir. En son satır MODWT ölçekleme katsayısı vektörünü, $eV5$ 'i, dizinin eğilimini yakalayan ve aralarında yüksek frekanslı $fW1$ 'in dalga boyu katsayı vektörlerini gösteren ve düşük frekans gösteren $fW5$, varyasyonlarını göstermektedir. Şekil 5'de bütün ülkelere ait hisse senetlerinin MODWT analizi yapılmaktadır. Bu analizde birinci sıra, ölçeklendirme katsayısını $V3$ temsil etmektedir. Bu, deseni orijinal diziye oldukça benzeyen düzleştirilmiş bir bileşendir. Bu hisse senedi endeksinin hareket eğilimini temsil eder. Satır 2, 3 ve 4 sırasıyla dalgacık katsayılarını $W1$, $W2$ ve $W3$ temsil eder. $W1$, yüksek frekans bileşenidir. Son satır $x(t)$ orijinal zaman serisini temsil eder.

SONUÇ

Elde edilen sonuç ve bulgulara göre, piyasalar arasında frekans düzeyinde ve zaman ölçeğinde bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Genel olarak Türkiye de frekans düzeyinde dalgalanmaların yüksek olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmalar frekans düzeyinde, frekans düzeyi daha çok arttıkça dalgalanmaların boyutunun da arttığını göstermektedir. Frekanslar azaldıkça en oynak ülkenin Endonezya olduğu konusunda söz konusu MODWT analizi şekillerinden görülmektedir. Düşük frekans da ortaya çıkan etkilerin yüksek frekanslar da kalıcı olduğu görülmektedir. Genel olarak, düşük frekanstaki hareketlerin özellikle Kore için yüksek frekans da bir dalgalanmaya yol açtığı izlenmektedir. Türkiye için düşük frekanstaki yapıya karşın yüksek frekanstaki dalgalanma daha yüksek olduğu izlenmektedir. Buna göre söz konusu piyasalar arasında frekans düzeyinde kendi için de bir farklılaşma olduğu ve bu farklılaşmanın frekans düzeyinde farklı korelasyonlara neden olduğu ifade edilebilir. Bu durum özellikle doğrusal yöntemlerle analiz edilen parametrelerin değişkenliğini ifade etmekte ve piyasalarda karar vericilerin zaman ve frekans düzeyinde de farklı biçimde karar verdikleri anlaşılmaktadır.

² Makalede sayfa sınırlandırması olduğundan dolayı Kore, Meksika ve Türkiye'ye ait analiz sonuçlarından elde edilen şekiller ekler kısmında gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

BALA, L., PREMARATNE, G.,(2003), “Volatility Spillover and Co-movement: Some New Evidence from Singapore”, <http://www3.nd.edu/~meg/MEG2004/Bala-Lakshmi.pdf> (12.03.2014).

BARRAGAN, B.M., RAMOS, S.B., VEÍGA, H., (2015), “Correlations Between Oil and Stock Markets : A Wavelet-based Approach, *Economic Modelling*”, 50, 212-227

BOUBAKER H., RAZA, S.A.,(2017), ‘ A Wavelet Analysis of Mean and Volatility Spillovers Between Oil and BRICS Stock Markets,’ *Energy Economics*, 64, 105-117

CEYLAN, N.B.,(2006), “G-7 Ülkelerinin Borsalarının İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerindeki Etkileri”, *BIST Dergisi*, 8 (32), 37-55.

CHEN, M., CHEN, W., TSENG, T., (2017), “Co-Movement of returns in the Health Care Sectors from the US, UK and Germany Stock Markets: Evidence from the Continuous Wavelet Analysis”, *International Review of Economics and Finance*, 484-498

DİAMANDİS, P.F.,(2009), “International Stock Market Linkages: Evidence from Latin America”, *Global Finance Journal*, 20 (1), 13–30.

HAMURCU, Ç., ASLANOĞLU, S.,(2013), “New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE) ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Arasındaki Etkileşim ve Her İki Borsada İşlem Gören Turkcell Hisse Senetleri Arasındaki İlişki”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (7), 27-48. <http://www.rroij.com/open-access/wavelet-analysis-and-applications-ineconomics-and-finance.pdf>

KHALDAOUÏ, R., BOUTAHAR, M., BOUTAHAR H.,(2015), ‘ Analyzing Volatility Spillovers and Hedging Between Oil and Stock Markets: Evidence from Wavelet Analysis,’*Energy Economics*, 49, 540-549

KİM, S., IN.,F., (2007), “On the relationship Between Changes in Stock Prices and Bond Yields in the G7 Countries: Waveler Analysis”, *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 17, 167-179

KİM, S.W., ROGERS, J.H.,(1995)“International Stock Price Spillovers and Market Liberalization: Evidence from Korea, Japan, and the United States”, *Journal of Empirical Finance*, 2, 117-133.

KORKMAZ,T., ÇEVİK, E.İ.,(2009), “Zımnı Volatilite Endeksinden Gelişmekte Olan Piyasalara Yönelik Volatilite Yayılma Etkisi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 3 (2), 87-105.

KOUTMAS, G., BOOTH, G.,(1995), “Asymmetric Volatility Transmission in International Stock Markets”, *Journal of International Money and Finance*, 14 (6), 747-762.

LOH, L.,(2013), “Co-Movement of Asia-Pacific with European and US Stock Market Returns: Across-Time-Frequency Analysis”, *Research in International Business and Finance*, 29, 1-13

MARFATÍA H.A.(2017), “A Fresh Look at İntegration of Risks in the İnternational Stock Markets: A Wavelet Approach, *Review of Financial Economics*”, 34, 33-49

MİYAKOSHİ, T.,(2003), “Spillovers of stock return volatility to Asian equity markets from Japan and the US”, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 13, 383-399.

PARTNERS P.,(2011), ‘Private Equity Deskbook 2011’, http://probitaspartners.com/pdfs/probitas_partners_private_equity_deskbook_2011.pdf (erişim tarihi: 2.08.2018)

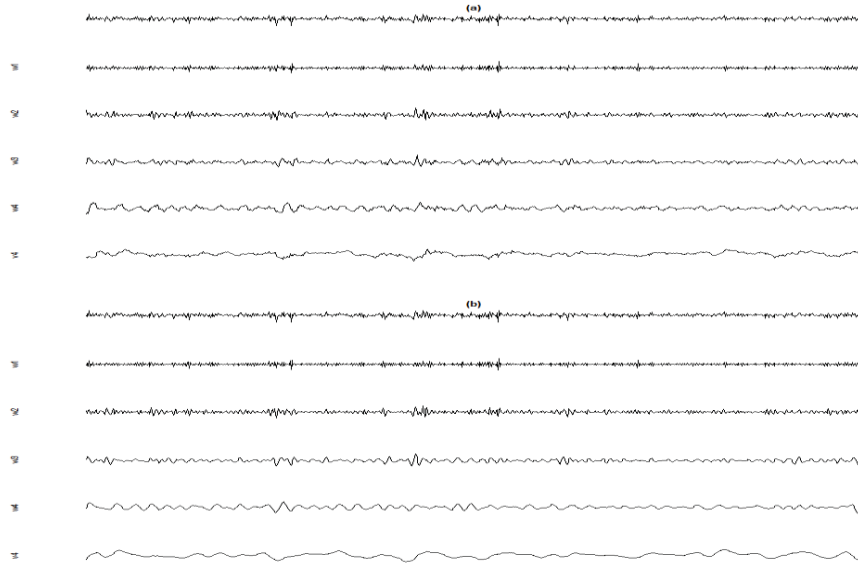
REYES, M.G.,(2001), “Asymmetric Volatility Spillover in the Tokyo Stock Exchange”, *Journal of Economics and Finance*, 25 (2), 206-213.

RUA, A., NUNES L.,C.,(2009), “İnternational Comovement of Stock Market Returns: A Wavelet Analysis”, *Journal of Empirical Finance*, vol.16, ss.629-639

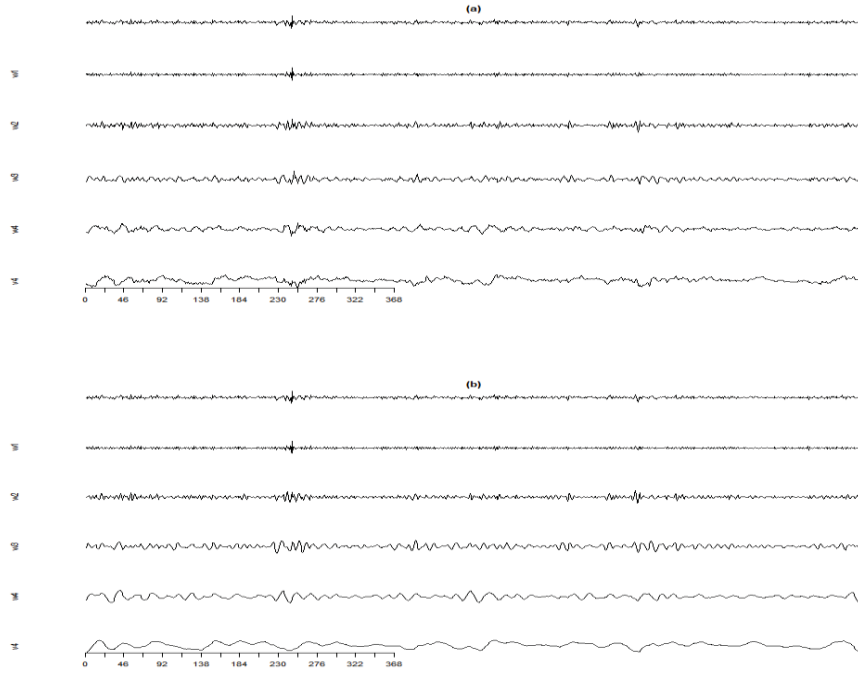
SHENG, H.C., Anthony H.TU,(2000), “A Study Of Cointegration and Variance Decomposition Among National Equity Indices Before And During The Period Of The Asian Financial Crisis”, *Journal of Multinational Financial Management*, 10, 345–365.

EKLER

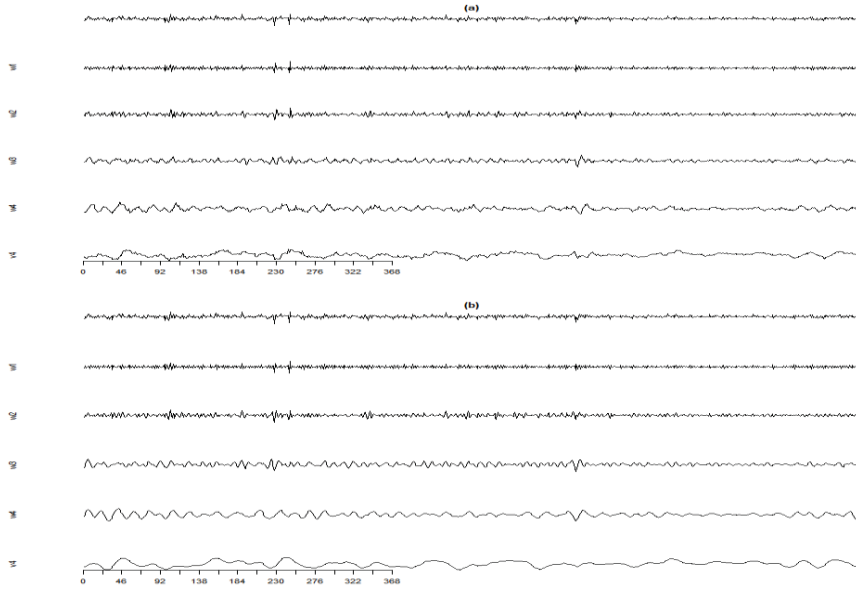
ŞEKİL 2: Kore'nin Günlük Hisse Senedi Dönüşlerinin Ayrıştırması

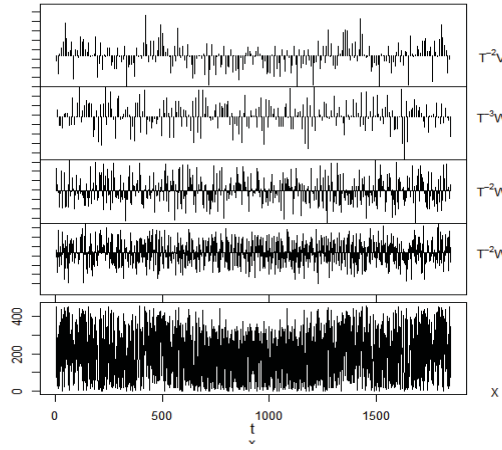
ŞEKİL 3: Meksika'nın Günlük Hisse Senedi Dönüşlerinin Ayrıştırması

ŞEKİL 4: Türkiye'nin Günlük Hisse Senedi Dönüşlerinin Ayrıştırması

ŞEKİL 5: Maksimum Örtüşme Ayırık Dalgacık Dönüşümü (MODWT)

Türk Tipi Bir Hükümet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Amerikan Başkanlık Modelinden Farkları

Serdar Narin¹

Özet

Yeni hükümet sisteminin uygulandığı ilk seçimler 24 Haziran 2018'de yapılmış olup, anayasa ve siyasi tarihimizde bir dönüm noktası olan Türk tipi yeni bir hükümet modeline geçilmiştir. Bu yeni hükümet sisteminin Amerikan tipi başkanlık rejimine benzeyen özellikleri olduğu gibi ayrı özellikleri de vardır. Özellikle, başkanlık sistemlerinde sistemi rejim krizlerine sokan etmenlere karşı Türk sisteminde çözüm önerileri düşünülmüştür. Başkanlık rejimlerinde yaşanan katılık sorununu aşabilecek hukuki mekanizmalar oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde siyasal kutuplaşmayı önleyici hukuksal normatif düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de yaşanan hükümet sistemi kaynaklı siyasal kriz deneyimleri karşısında; Türkiye'ye özgü, Türkiye'nin siyasal, sosyal, kültürel ve yapısal özellikleri ile uyumlu yeni bir Türk tipi hükümet sistemi modeli yaratılmıştır. Yasama ve yürütme organlarının birlikte yenilenebilmesi, Cumhurbaşkanlığı kararname ve Cumhurbaşkanlarının hukuki ve cezai sorumluluk alanına ilişkin yeni anayasal kurum ve kavramlar, hükümet sistemi değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal demokratik siyasal rejimine kazandırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler— Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Amerikan Başkanlık Rejimi
JEL Sınıflama Kodları: H83, K10**

Differences of the Presidential Government System from the American Presidency Model as a Turkish Type Government Model

Abstract

The first elections in which the new government system was implemented were held on 24 June 2018, a new type of Turkish government, which is a milestone in the Turkish constitution and political history, has been adopted. Just as this new government system is similar to the American presidential regime, there are also different features. Against the factors that put the system into regime crises in the American presidential system, especially, the solution proposal has been considered in Turkish system. The legal mechanisms that can overcome the problem of solidity in the presidential regimes have been created in the Turkish Presidential Government System. Legal normative arrangements were made to prevent political polarization. Because of the system of government-induced political crisis experienced in Turkey in the face of experiences specific to Turkey, a new model of Turkish-style system of government compatible with Turkey's political, social, cultural and structural characteristics was created. With a change of government system, legislative and executive organ renewal, new constitutional institutions and concepts related to the presidential decrees and the legal and criminal responsibility of the presidents, all have been introduced into The Republic of Turkey's constitutional democratic political regime.

**Keywords—Presidential Government System, American Presidency Regime
JEL Classification Codes: H83, K10**

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Türkiye, serdarnarins@hotmail.com.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 70’li yılların sonu ve 80’li yılların başından itibaren, Türkiye için istikrarlı ve güçlü bir hükümet sistemine ilişkin anayasal dönüşüm tartışılmıştır. Özellikle 1961 Anayasası döneminde yaşanan hükümet sistemi ile bağlantılı siyasal krizler 12 Eylül askeri darbesinin de en temel sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Türkiye için yeni bir hükümet sistemi değişikliğini savunanlar, parlamenter hükümet sisteminin yarattığı güçlü, istikrarlı olmayan koalisyon hükümetleri ve parlamenter sistemin doğasından kaynaklanan bürokratik yapının yarattığı sıkıntılar ve ortam hazırladığı siyasal krizleri dile getirilmişlerdir(Gülener S.ve Miş N., 2017:7-8).Hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler değerlendirilirken, çağdaş anayasal demokrasilerde yargı erki her zaman kural olarak bu tasnifin dışında tutulur. Kuvvetlerin yürütmede birleştiği sistemler diktatörlükler ve mutlak monarşiler olurken; kuvvetlerin yasamada birleştiği sistemler meclis hükümeti sistemleridir. Günümüzde demokratik siyasal sistemler kuvvetler ayrılığı prensibini kabul ederler. Kuvvetlerin yumuşak ve dengeli ayrılığı sistemine parlamenter hükümet sistemi denir iken; kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı hükümet sistemine başkanlık rejimi adı verilmektedir. Bu iki sistemin bazı özelliklerini birlikte içeren sisteme ise yarı başkanlık sistemi denilmektedir(Gözler,2016a:76-99)(Turhan,1989:21-43)(Uluşahin, 2007: 26-27-28). Türkiye Osmanlı-Türk Anayasal gelişmelerinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi ile ve özellikle de 1909 anayasa değişiklikleri ile Meşrutiyet rejimine geçmiş ve aslında parlamenter hükümet sistemi yolunda ilk adımlarını atmıştır(Gözler,2016a:172-173). Milli Mücadele ile 1921 Anayasası döneminde Kurtuluş Savaşı’nın olağanüstü koşulları gereği meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır(Özbudun, 2008:51-73)(Çelik, 2007: 82-83)(Çamurcuoğlu,2016: 228-240)(Tunç, 2018a:159).1924 Anayasası döneminde ise meclis hükümeti sistemi ile parlamenter hükümet sisteminin ikisinin karışımından oluşan karma bir hükümet modeli uygulanırken(Özbudun, 2012: 1-85); 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası tam anlamıyla saf parlamenter hükümet sistemini kabul etmişlerdir(Tanör, 2004:394-402)(Yılmaz, 2012: 194-203). 1982 Anayasası 2007 yılında yapılan ve

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini düzenleyen anayasa değişikliği ile yarı başkanlık rejimine yaklaşırken, 16 Nisan 2017 Referandumu ile kabul edilen anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Türk Milleti'nin iradesi ile kabul edilmiştir.

2.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1982 Anayasası'nın kurduğu hükümet sistemini değiştiren ve 21 Ekim 2007 tarihli halkoylaması ile onaylanan 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Türkiye'de Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir ve Cumhurbaşkanının demokratik meşruluğu güçlenmiştir(Tunç, 2018b:200)(Gören, 2015:164).Bu anayasa değişikliğinin uygulandığı 28 Ağustos 2014'ten önce ülkemizde saf parlamenter hükümet sistemi uygulanmakta idi. Gözler'e göre; “ 21 Ekim 2007 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun uygulanması sonucu halk tarafından seçilen onikinci Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Ağustos 2014 tarihinde göreve başlaması ile 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun ilgili hükümlerinin yürürlüğe gireceği 24 Haziran 2018 genel seçimleri arasındaki dönemde, hükümet sistemimizin artık saf bir parlamenter hükümet sistemi olduğunu söylemek mümkün değildir. Duverger, Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçildiği sistemleri yarı başkanlık sistemi olarak nitelendirmiştir. Türkiye'de 28 Ağustos 2014 tarihi ile 9 Temmuz 2018 arasındaki dönemde hükümet sisteminin yarı başkanlık hükümeti sistemi olduğu söylenebilir. 28 Ağustos 2014 ile 9 Temmuz 2018 arasında teorik olarak yarı başkanlık sistemi, gerçekte bir fiili başkanlık sistemi olduğunu gözlemlemek gerekecektir.” (Gözler, 2018: 306-307).

Türkiye'nin hükümet sistemini tümünden değiştiren 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile Türk Milleti tarafından onaylanarak kabul edilmiştir. 24 Haziran 2018'de birlikte yapılan ilk TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri neticesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni düzenleyen yeni anayasal normlar, Anayasa Değişikliği Kanunu'nun 18.maddesi uyarınca birlikte yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve

Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda, Cumhurbaşkanının göreve başladığı tarih olan 9 Temmuz 2018 günü Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın yemin ederek göreve başlamasıyla yürürlüğe girmiştir(Gözler, 2018: 308-309) (Tunç, 2018b:200-201).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'de, parlamenter hükümet sistemi kesin olarak son bulurken, Amerikan başkanlık rejimine bazı yönlerden benzeyen yeni bir hükümet sistemi kurulmuştur. Bu yeni hükümet sisteminde yürütme monist yapıdadır. Yürütme yetkisi tümüyle ve mutlak olarak Cumhurbaşkanına verilmiştir (Özbudun, 2017: 327)(Gören, 2018: 182-183). Cumhurbaşkanı siyasi olarak hükümetin de Devletin de başıdır ve doğrudan doğruya millet tarafından 5 yıl için seçilecektir. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milleti'nin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, milletçe seçilecektir. İlk turda yüzde elliden fazla oy alan aday seçilecektir. Adaylar yüzde elliye geçemez ise seçimlerin ardından gelen ikinci pazar günü ikinci tur yapılacak ve en çok oyu alan kazanacaktır. İkinci oylamaya tek aday kalırsa ikinci turda referandum gibi yapılan bu oylamada tek adayın salt çoğunluk alması gerekecektir. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Seçilen Cumhurbaşkanı başkanlığındaki hükümet, göreve başlama esnasında artık herhangi bir güven oylaması yapılmadan hukuken hemen görevine başlayacaktır zira yeni sistemde artık bu güvenoyu kurumu parlamenter hükümet sisteminin terkiniyle birlikte kaldırılmıştır. Doğrudan ve demokratik meşruiyet açısından milletin seçimi yöntemi bilinçli olarak tercih edilmiştir. Bu sayede sorumluk ilkesi ve hukuku açısından siyaseten hesap sorulabilirlik ilkesinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Artık seçim ile siyaseten hesap soracak olan millettir ve Cumhurbaşkanı doğrudan Türk Milleti'ne karşı siyaseten sorumludur. Ayrıca önceden bilinebilirlik ilkesi sayesinde yönetici yürütme erkinin millet tarafından seçimden önce bilinmesi sağlanarak, parlamenter hükümet sistemlerinde özellikle koalisyon dönemlerinde

görülebilen kim yönetecek belirsizliğinin ortadan kaldırılması sağlanmak istenmiştir(Tunç, 2018b:200-201)(Gözler, 2016a: 87-88-89) (Uluşahin,1999:151-158).

6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile Cumhurbaşkanı seçilenin varsa partisi ile ilişiği kesilir hükmü de anayasadan çıkartılmıştır. Yeni hükümet sistemiyle parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme erki içinde yer alan kolektif bünyeli ve siyasi sorumlu başbakan ve bakanlar kurulu yapısına hukuken son verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanlar vardır yalnız bu bakanlar siyaseten TBMM'ye değil doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Cumhurbaşkanı yardımcıları da bireysel siyasi sorumluluk açısından Meclise değil, Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Tüm Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların atama ve azil işlemleri Cumhurbaşkanı tarafından yapılacaktır. Yasama yetkisi TBMM'ye aittir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir. Meclis'in üye sayısı 600 milletvekiline çıkartılmış olup, milletvekili seçilme yaşı 18 olarak düzenlenmiştir. Siyasal yönetim elitinin içinde bulunan kişiler aynı anda hem yasamada hem de yürütme organı içinde bulunamayacak, görev alamayacaklardır. Cumhurbaşkanı yürütme organı olarak kanun tasarısı hazırlayarak TBMM'nin yasama çalışmalarına katılamayacaktır. Cumhurbaşkanı kuvvetlerin ayrılığı ilkesi gereği, bilgi edinme ve denetim yolları işleyişindeki Meclis görüşmelerine katılamayacaktır, bu yüzden sözlü soru da kaldırılmıştır. Ne var ki, Cumhurbaşkanı gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yaparak, ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verebilir ve bağlayıcı olmasa da böylece kanun değişikliği ya da yapımına mesaj ile etki edebilir.(Gözler, 2018: 308-309)(Küçük, 2017: 159). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 6771

Sayılı Kanun'un 8.maddesine göre Cumhurbaşkanı kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. 6771 Sayılı Kanun'un 16.maddesinin C bendinin yollaması ile değişen Anayasa'nın 89.maddesine göre ise, TBMM'nin bir daha görüşülmek üzere Cumhurbaşkanınca geri gönderilen kanun önerisini değişiklik yapmaksızın aynen kabul edebilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gereklidir. Bu değişiklik ile anayasal sistemimizde, Özbudun'a göre, kanunları geri gönderme hususundaki Cumhurbaşkanının yetkisi güçleştirici vetoya dönüşmüştür (Özbudun, 2017: 329)

Üst kademe yöneticilerinin atanmaları ve görevlerine son verilmesi hukuki işlemlerinde salt Cumhurbaşkanı yetkilidir. Üst kademe yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenecektir. Üst düzey bu atamalar TBMM'nin onayına tabi olmayıp; doğrudan Cumhurbaşkanı bu atamalar ve görevden almalarda yetkilidir (Küçük, 2017: 159).²

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 6771 Sayılı Kanun'un 8.maddesine göre, Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir(Söyler, 2018:47-48).Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle, dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde,

² “Cumhurbaşkanlığı teşkilatına ilişkin düzenlemelerin bir kısmı önce 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği ile daha sonra da 703 sayılı KHK ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenmiştir. Bütün bu düzenlemeler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin yürütme kanadı yeniden dizayn edilmiştir. 2017 yılında 6771 Sayılı Kanun ile gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ihdas edilmiş, Bakanların Cumhurbaşkanı tarafından TBMM dışından atanması usulü getirilmiş, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ilişkin Anayasa'nın 107. maddesinin ilgası ile bu kurum kaldırılmıştır. Ancak asıl değişiklikler 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nde yeni bir örgütlenme modeli benimsenmiştir. Bu modelde ilgili Cumhurbaşkanlığı kararnamesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatı Cumhurbaşkanlığı makamı ve İdari İşler Başkanlığı şeklinde oluşturulmuş, bakanlık sayısı 16'ya düşürülerek Cumhurbaşkanlığı teşkilatı içine alınmış, politika kurulları ve ofisler oluşturulmuş, bağlı kurum ve kuruluşlar yeniden belirlenmiştir.” (Turan, 2018: 60-61-62)

kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir. Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmi Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer(Küçük, 2017: 159-160).

Eskiden var olan KHK'ların aksine, yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuk dünyasında varlık kazanabilmesi için yetki kanununa ihtiyaç yoktur. Bu kararnameler TBMM'nin onayına sunulmayacaktır. Aslında Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yürütme erkinin asli düzenleme alanı genişlemiştir(Özbudun, 2017:328- 329).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hem Cumhurbaşkanına hem de TBMM'ye birbirlerinin görevlerine hukuken karşılıklı olarak son verebilme yetkisini tanımıştır. Yeni sistemde, TBMM, kendi genel seçiminin yenilenmesiyle, Cumhurbaşkanının da seçimini yenileyebilmekte, görevi başında olan Cumhurbaşkanının vazifesinin bitmesini sağlayabilmektedir. Benzeri olarak Cumhurbaşkanı da, her türlü siyasal riski göze alarak, kendi seçiminin de yenilenmesini kabullenmek suretiyle, TBMM genel seçiminin yenilenmesini sağlayabilmektedir. (Gözler, 2018: 308-309). 1982 Anayasası'nın 116.maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir. Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri, yeni Meclisin ve Cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar devam eder. Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanının görev süreleri de beş yıldır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanının hukuki, siyasi ve cezai sorumluluğu vardır. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve

Bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla cezai sorumluluklarının doğabilmesi için meclis soruşturması açılacaktır. Özellikle artık Cumhurbaşkanı hakkında sadece vatana ihanet kapsamına giren suçlardan değil, görevi ile ilgili olsun olmasın bütün suçlarından cezai sorumluluğunun doğabilmesinin hukuki yolu açılmıştır(Atar, 2018: 181).

6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile 1982 Anayasası'nın 105.maddesinde yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı'nın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı'nın görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır(Atar, 2018: 181).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanır. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir. Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir. Meclis

soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında 106. maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir. Yazılı soru, yazılı olarak en geç onbeş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir. Meclis araştırması, genel görüşme ve yazılı soru önergelerinin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile araştırma usulleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir. Gensoru kaldırılmıştır zira Cumhurbaşkanının salt millete karşı siyasal sorumluluğu vardır. Özbudun'a göre: "*Parlamentar sistemin terk edilmiş olmasının sonucu olarak gensoru yolunun kaldırılmış olması doğal olmakla birlikte, TBMM'nin elinde kalan denetim araçları (yazılı soru, genel görüşme ve meclis araştırması) doğaları gereği olarak, etkin bir denetim sağlama kabiliyetinden yoksundur Meclis soruşturmasının, öngörülen yüksek nitelikli çoğunluklar nedeniyle, pratikte işlemesi çok güçtür. Cumhurbaşkanı ve TBMM seçimlerinin aynı günde birlikte yapılması, Cumhurbaşkanı ile TBMM çoğunluğunun aynı partiden olmasını çok güçlü bir ihtimal haline getirmektedir. Üstelik Cumhurbaşkanının aynı zamanda çoğunluk partisinin lideri olması dolayısıyla partisinin milletvekili adaylarının belirlenmesinde çok önemli bir rol oynayacağı düşünülürse, güçlü bir yasama denetiminin söz konusu olamayacağı açıktır. Herşeye rağmen Cumhurbaşkanı ile TBMM çoğunluğu ayrı partilerden olduğu takdirde, Cumhurbaşkanının tek taraflı iradesiyle TBMM seçimlerini yenileme yetkisi vardır. TBMM'nin bu yola başvurması ise, öngörülen nitelikli çoğunluk nedeniyle, çok güçtür.*"(Özbudun, 2017: 328).

6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile 1982 Anayasası'nın 161.maddesinde yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, mali yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır. Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda kamu

idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar. Genel Kurulda kamu idare bütçeleri ile değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oylanır. Merkezi yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek tutarın sınırını gösterir. Harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle aşılabileceğine dair bütçe kanununa hüküm konulamaz. (Atar, 2018:180- 181).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yargı alanında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Yargının bağımsızlığı yanında tarafsızlığını da sağlayacak anayasal düzenleme yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 9.maddesine "bağımsız" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve tarafsız" ibaresi eklenmiştir. Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere de hukuk devletinin gereği olarak yargı denetimi getirilmiştir. YAŞ kararları yargı denetimine açılmıştır. Anayasa Mahkemesine ilişkin Anayasa'nın 146. maddesinde değişiklik yapılarak üye sayısı on beş olarak belirlenmiştir. Zira on yedi olan üye sayısı iki kişi eksilmiştir. Anayasa Mahkemesine seçilecek olan üyelere birinin Askeri Yargıtay, birinin de Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından seçilmesi ile ilgili olan düzenleme kaldırıldığından bu zorunlu değişiklik yapılmıştır. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hakim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer(Turan, 2018: 51-52) (Küçük, 2017: 162-163) (Gülener S.ve Miş N., 2017:24).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemeler kurulamayacağı ancak savaş halinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemeler kurulabileceği belirtilmektedir. Böylece Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve askeri mahkemeler anayasa değişikliğinin yürürlüğe girdiği tarih

itibariyle kaldırılmıştır. HSYK'nın yeni adı Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak düzenlenmiş ve üye sayısı yirmi ikiden on üçe, daire sayısı ise üçten ikiye düşürülmüştür. Kurulun Başkanı Adalet Bakanı olup 703 sayılı KHK ile bakanlık müsteşarı kadrosu ilga edildiğinden müsteşar yerine bakan yardımcısının kurulun doğal üyesi olması hüküm altına alınmıştır. İlişkin düzenleme şöyledir: “.....*Kurul; Bakan, Adalet Bakanlığı ilgili bakan yardımcısı ile Cumhurbaşkanınca seçilen dört ve Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen yedi üyeden oluşur. ... Üyeler dört yıl için seçilir.*” (Turan, 2018: 51-52) (Küçük, 2017: 162-163).

Yeni hükümet sisteminde olağanüstü hal rejimi olarak sadece olağanüstü hal vardır. Askeri makamların kolluk yetkisini kullandığı sıkıyönetim kaldırılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu üyesi olan Jandarma Genel Komutanlığının bu konumu sonlandırılmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri Devlet Denetleme Kurulunun denetimine tabi kılınmıştır(Gülener S.ve Miş N., 2017:24-25).

Anayasa'nın 106.maddesine göre, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırkbeş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Yine 119.maddeye göre Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu

düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin onyedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur. Son olarak, savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.

3.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ'NİN AMERİKAN BAŞKANLIK MODELİNDEN FARKLARI

Yeni hükümet sisteminin uygulandığı ilk seçimler 24 Haziran 2018'de yapılmış olup, Türk anayasa ve siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan Türk tipi yeni bir hükümet modeline geçilmiştir. Bu yeni hükümet sisteminin Amerikan tipi başkanlık rejimine benzeyen yönleri olduğu gibi ayrı yönleri de vardır. Amerikan başkanlık rejiminin sistemi rejim krizlerine sokan örneğin katılık gibi özelliklerine karşı, çözüm önerileri düşünülmüştür. Başkanlık rejimlerinde yaşanan bu katılık sorununu aşabilecek hukuki mekanizmalar oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde siyasal kutuplaşmayı önleyici hukuksal normatif düzenlemeler de yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi başkanlık sisteminden esaslı bir fakla ayrılmaktadır. Başkanlık sistemlerinde yasama organı ve yürütmenin başındaki

başkan ayrı seçilirler. Gerçekten de yürütmenin başı olan başkan doğrudan doğruya veya ona benzer bir biçimde millet tarafından belirli bir dönem için seçilirken, yasama da millet tarafından doğrudan seçilir. Ne var ki; başkanlık sisteminde başkan yasamanın güvenine dayanmaz. Başkan bir kere seçildi mi görev dönemi boyunca görevde kalır. Başkanın görev dönemine ilişkin süre dolmadan yasama organı tarafından güvensizlik oyuyla görevine hukuken son verilemez. Başkan yasama organına karşı siyasal olarak sorumlu değildir. Başkan güvensizlik oyuyla yasama tarafından görevden düşürülemediği gibi, başkan da yasama organının hukuki varlığına fesih mekanizmasını kullanarak son veremez. Her iki organ da seçilmelerinden itibaren anayasada düzenlenen sabit süreler içinde görev yaparlar. Oysa Türk tipi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, karşılıklı olarak seçimlerin yenilenmesi mekanizması kabul edilerek Amerikan tipi başkanlık sisteminden farklı bir özellik yaratılmıştır (Özbudun, 2017: 327) (Gözler, 2016:231-234)(Uluşahin,1999:37-38-39)(Güveyi, 2017:143).

ABD'de yürütme yetkisinin sahibi başkan iken, Türkiye'de bu yetki Cumhurbaşkanına aittir. ABD'de devlet yapısı olarak federal yapı Türkiye'de ise devlet yapısı olarak üniter yapı mevcuttur. ABD'de yasama organı olan Kongre Temsilciler Meclisi ve Senato şeklinde adlandırılan iki meclisten oluşurken, Türkiye'de yasama organı tek meclisli bir yapıya sahip olan TBMM'dir. ABD'de başkan iki dereceli seçimle dolaylı olarak seçilirken, Türkiye'de Cumhurbaşkanı tek dereceli seçim yoluyla doğrudan doğruya milletin iradesiyle seçilir. ABD'de Temsilciler Meclisi seçimleri iki yıllık bir sürenin sonunda yenilenirken, Senato üyeliği 6 yıl sürer ve her iki senede bir üyelerin üçte biri yenilenir. Türkiye'de Meclisin görev süresi 5 yıldır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçimi ile TBMM seçimleri aynı günde yapılırken ABD'de başkanlık seçimleri ile Kongre seçimleri farklı tarihlerde yapılır(Küçük, 2017: 164-165-166)(Kuzu,1997:16-23).

ABD'de başkanlık rejiminde başkanın yapmış olduğu üst düzey atamalar Senatonun onayına tabi iken, Türkiye'de, Cumhurbaşkanının üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasına ilişkin yapmış olduğu atama tasarruflarının hiç birisi TBMM'nin onayına tabi değildir. ABD'de başkan dolaylı olarak iki dereceli bir

seçimle 4 yıllığına, Türkiye’de ise doğrudan doğruya millet tarafından 5 yıllığına seçilir. ABD’de başkan yargı fonksiyonunun icra eden federal hakimlerin tamamını atarken ve de bu atamalar Senatonun onayına tabiyken, Türkiye’de Cumhurbaşkanı yüksek yargı üyelerinin sadece bir kısmını atayabilmektedir. Bu atamalar TBMM’nin tasdikine tabi değildir. Başkanlık sisteminde Başkanın, yeni hükümet sistemimizde ise artık Cumhurbaşkanı’nın vatana ihanet dışında da cezai sorumluluğu mevcuttur. Yargılama, ABD’de, siyasi bir organ olan Senato tarafından, Federal Yüksek Mahkeme Baş Hakimi başkanlığında yapılmaktadır. 1982 Anayasası’na göre, Türkiye’de, Cumhurbaşkanı’nı Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisine sahip yüksek mahkeme Anayasa Mahkemesidir. Cezai sorumluluk açısından ABD’de başkanın sorumlu olduğu suçların kapsamı oldukça dar ve sınırlı sayıda iken, Türkiye’de, yeni hükümet sistemimizde, Cumhurbaşkanı’nın işlediği iddia edilen bütün suçlara ilişkin cezai sorumluluğu doğabilecektir. Başkanın veto ettiği bir kanun, ancak her iki mecliste de 2/3 çoğunlukla kabul edilebilir iken, Türkiye’de, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen bir kanunu TBMM ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edebilir. Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir(Küçük, 2017: 164-165-166) (Kuzu,1997: 20-21)(Yazıcı, 2002, 39)(Demir, 2017: 136).

ABD’de Başkanca atanan bakanların atanmasına ilişkin süreçte Senatonun onayı hukuki zorunluluk iken, Türkiye’de Cumhurbaşkanı’nın bakanları atamasına ilişkin kararları, hukuki olarak TBMM’nin onayına tabi değildir. ABD federal yapılı bir devlettir. Federalizmin gereği olarak yasama, yürütme ve yargı yetkileri federe devletler ile federal kurumlar arasında paylaşılmıştır. Federal kurumların yetkileri sınırlı sayıdadır. Türkiye ise üniter yapılı bir devlettir. Üniter devlet olmanın gereği olarak, yasama yetkisi merkezde Ankara’da TBMM’de, yürütme yetkisi merkezde Ankara’da, Cumhurbaşkanı’nda, yargı yetkisi de yargı mercilerinde toplanmıştır. Türkiye’deki TBMM’nin yasama alanında, Cumhurbaşkanı’nın yürütme alanında yetkileri ve de yargı mercilerinin yargı fonksiyonu içerisinde yetkileri, ABD’deki federal organlarla kıyaslandığında çok geniştir. ABD’de Federal Bütçe kanunu

belirlenen takvimde kabul edilmediği takdirde, yaşanabilecek siyasi tikanıklıkların giderilmesi ile ilintili bu siyasi kilitlenmeyi aşabilecek bir çözücü önlem ya da tedbir mevzuatta düzenlenmemiştir ve Başkan bütçenin kabul edilmesini beklemeye mecburdur. Türkiye’de Bütçe Kanunu’nun belirlenen takvimde kabul edilerek yürürlüğe girmemesi durumunda, geçici bütçe kanunu çıkarılabilme önlemi devreye girebilecektir. Geçici Bütçe Kanunu’nun da çıkarılmaması ihtimalinde ise yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanabilecektir. ABD’de Başkan Yardımcısı Başkanla birlikte millet tarafından demokratik meşruiyete dayalı olarak seçilirken, Türkiye’de Başkan yardımcısı Cumhurbaşkanı tarafından atanarak göreve geleceklerdir (Küçük, 2017: 164-165-166) (Kuzu,1997: 18,35).

5.SONUÇ

Hükümet sistemi değişikliği neticesinde oluşan yeni anayasal kurum ve kavramlar ile Türkiye Cumhuriyeti’nin anayasal demokratik siyasal yönetim sisteminde ve Devletin anayasa hukuksal temel düzeninde, anayasa hukuku tarihi perspektifinden bakıldığında; Cumhuriyetimizin kuruluşu, ilanı ve çok partili siyasal yaşama geçişten sonra yeni bir dönem başlamıştır. Kuvvetler ayrılığına dayalı yeni bir hükümet sistemi türü Türkiye tarafından anayasa hukuku ve siyaset bilimi dünyasına kazandırılmıştır. Yeni dönemde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin hukuk ve siyasal sistemimizde yaşama geçmesiyle birlikte yasama ve yürütme alanındaki yeni kurumlar da yeni sisteme göre görevlerini yerine getirmeye 24 Haziran seçimleri sonrasında başlamışlardır. Yeni hükümet sistemimizin Amerikan Başkanlık Sistemi’ne benzeyen yönleri olduğu gibi, ayrı yönleri daha çoktur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi modelinde başkanlık rejiminin katılığında kaynaklanan ve sistemi rejim krizlerine sokabilecek siyasal kriz tehlikeleri karşısında, başkanlık sistemin siyasal kutuplaşmaya yol açabilecek özelliklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik hukuki çözüm mekanizmaları üretilmiştir. Böylelikle Latin Amerika ülkelerinde görülen ve delegasyoncu

demokrasiler olarak adlandırılan otoriter ve totaliter, kurumsallaşmış hürriyetçi demokrasiden yoksun bir sistemin ortaya çıkması engellenmek istenmiştir.

KAYNAKLAR

ATAR, Y.(2018), Türk Anayasa Hukuku, Cumhurbaşkanlığı Sistemi ve Diğer Değişikliklere Göre Güncellenmiş 12.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ÇAMURCUOĞLU, G. (2016), 1921 Anayasası ve Egemenliğin Gelişimi, Astana Yayınları, Ankara.

ÇELİK, B. (2007), Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DEMİR, F. (2017), Anayasa Hukuku Genel Hükümler ve Türk Anayasa Hukuku, Albi Yayıncılık, İzmir.

GÖREN, Z. (2015), Anayasa Hukuku, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara.

GÖREN, Z. (2018), Anayasa Hukuku, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara.

GÖZLER, K. (2018),Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GÖZLER, K. (2016),Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GÖZLER, K. (2016),Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.(2016a).

GÜLENER S. ve MİŞ N.(2017),“Analiz-Cumhurbaşkanlığı Sistemi”,SETA, Sayı:190,https://setav.org/assets/uploads/2017/02/Analiz-Cumhurbaskanligi_Sistemi.pdf,(02.01.2018)

GÜVEYİ, Ü. (2017), Anayasa Hukuku Açısından Yasama Meclisi Üyeliği, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

KUZU, B. (1997), Türkiye İçin Başkanlık Sistemi, Fakülteler Matbaası,İstanbul.

- KÜÇÜK, A. (2017), “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:22, Sayı: 85, ss.157-189.
- ÖZBUDUN, E. (2017), Türk Anayasa Hukuku, 2017 Anayasa Değişikliklerine Göre Gözden Geçirilmiş 17.Basım, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZBUDUN, E. (2008), 1921 Anayasası, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ÖZBUDUN, E. (2012), 1924 Anayasası, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SÖYLER, Y. (2018), Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- TANÖR, B. (2004), Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları-963, İstanbul.
- TUNÇ, H. (2018), Anayasa Hukuku Genel Esaslar (Ders Kitabı),Ankara.(2018a).
- TUNÇ, H. (2018),Türk Anayasa Hukuku (Ders Kitabı),Ankara.(2018b)
- TURAN M.A. (2018), “Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt 7,Sayı 3, <http://dergipark.gov.tr/ssrj/issue/38851/448700.pdf>,(04.10.2018).
- TURHAN, M. (1989), Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır.
- ULUŞAHİN, N. (1999), Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ULUŞAHİN, N. (2007), Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması, Yetkin Yayınları, Ankara.
- YAZICI, S. (2002), Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, F. (2012), Türk Anayasa Tarihi, İz Yayıncılık, İstanbul.

Kestirimci Bakım Uygulaması İçin Nesnelerin İnterneti Tabanlı Bir Sistem Tasarımı

Mustafa Yurtsever¹, Ural Gökay Çiçekli²

Özet

Bakım masrafları, işletmelerin bütçesini etkileyen en büyük faktörlerden biridir. Bu maliyetleri azaltmaya yönelik girişimler, zaman içinde birçok bakım stratejisi ve çözümünün geliştirilmesine yol açmıştır. Dört ortak bakım paradigması, düzeltici, önleyici, kestirimci ve proaktif bakımdır. Kestirimci makine bakımı, ürün kalitesini garantilemek, tam zamanında bakım yapmak, ekipman duruşlarını en aza indirmek ve beklenmeyen arızaları önleme becerisi kazandırmaktadır. Nesnelerin İnterneti kavramı, internet ağını kullanan akıllı cihazların bağlantısı olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde şirketler maliyetleri ve bakım faaliyetlerinin sıklığını azaltmak için bir çözüm olarak kestirimci bakım için farklı yaklaşımlar denemektedir. IoT platformları, farklı makinelerden ve imalat sistemlerinden gelen bilgileri entegre edebildiği için kestirimci bakım için iyi bir seçenek olmaktadır. Bu çalışmada Nesnelerin İnterneti teknolojilerine dayalı olarak kestirimci bakım sistemi için veri toplanması için mini bilgisayarları ve sensörleri kullanarak bir prototip oluşturulacaktır. Elde edilen veriler ile sürekli kalite güvencesi için süreç izleme ve plansız arıza sürelerini önlemek için durum izlemesi çevrimiçi olarak yapılacaktır. Bu bağlamda, bu çalışma, çevrimiçi izleme ve endüstriyel ekipmanların kestirimci bakımı için yeni ve basit bir yöntem sunmaktadır. Bu yöntem, yapılan prototipin üretimde kullanılan makineler ile entegrasyonuna dayanır ve farklı endüstriyel ekipmanların verilerini çevrimiçi ortama aktarmak bir prosedür içerir, böylece endüstriyel sistemlerde kestirimci bakımı verimli bir şekilde gerçekleştirmek için altyapı oluşturur.

Anahtar Kelimeler— Kestirimci Bakım, Nesnelerin İnterneti, Sensörler

JEL Sınıflama Kodları: M11, M15

Design of an Internet Based System for Predictive Maintenance Application

Abstract

Maintenance costs are one of the biggest factors affecting the budget of the enterprises. Initiatives to reduce these costs have led to the development of many maintenance strategies and solutions over time. The four common care paradigms are corrective, preventative, predictive and proactive maintenance. Predictive machine maintenance assures product quality, timely maintenance, minimizes equipment stalls, and improves the ability to prevent unexpected failures. The concept of Internet of things is defined as the connection of intelligent devices that use the internet network. Today, different approaches have been tried for predictive maintenance as a solution to reduce the cost of companies and the frequency of maintenance activities. IoT platforms are a good option for predictive maintenance because they can integrate information from different machines and manufacturing systems. In this study, a prototype will be created using mini-computers and sensors to collect data for the predictive system based on the technologies of the Internet of Things. With the data obtained, process monitoring for continuous quality assurance and condition monitoring will be done online to prevent unplanned downtime. In this context, this work presents a new and

¹ Öğr. Gör, Dokuz Eylül Üniversitesi, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, Türkiye
mustafa.yurtsever@deu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, İktisadi İdari Birimleri Fakültesi, İşletme Bölümü,
Türkiye, gokay.cicekli@gmail.com

simple method for online monitoring and predictive maintenance of industrial equipment. This method is based on the integration of the prototype with the machines used in production, and includes a procedure for transferring the data of different industrial equipments to the online environment, thus providing a way of achieving predictive maintenance efficiently in industrial systems.

Keywords— Predictive Maintenance, Internet of Things, Sensors

JEL Classification Codes: *M11, M15*

1. GİRİŞ

Bakım maliyetleri, tüm üretim veya üretim tesislerinin işletme maliyetlerinin önemli bir parçasıdır. Günümüzde işletmeler maliyetleri azaltmak ve bakım faaliyetlerinin sıklığını azaltmak için bir çözüm sunan kestirimci bakım için farklı yaklaşımlar denemektedirler. IoT platformları, farklı makinelerden ve üretim sistemlerinden gelen verileri entegre edebilme kabiliyeti ile kestirimci bakım için destek sağlayabilmektedir. IoT, verileri toplayıp paylaşımlarını sağlayan fiziksel aygıt ve bilgisayar ağlarıdır. IoT üretimde kullanılan makinelerin uzaktan algılanmasına ve izlenmesine izin verebilmektedir. Bu bağlantı, çeşitli alanlarda otomasyona izin vermektedir. IoT özellikli üretim sistemleri, önemli makine verilerinin izlenmesini ve çeşitli sinyaller kullanarak makinenin kontrol edilmesini sağlamaktadır. Bu, üretim sürecinin iyileştirilmesine yardımcı olmakla birlikte makinelerin bakım faaliyetlerini planlamaya yardımcı olmaktadır. Sistem güvenilirliği günümüz endüstrisinde ana konulardan biridir, bu nedenle gelişmiş sistem bakım tekniklerinin geliştirilmesi çok önemli bir görevdir (Marjanović, vd., 2011).

Son birkaç yılda elektronik alandaki sürekli gelişmeler, yeni yüksek performans ve uygun maliyetli kablosuz iletişim sistemlerinin geliştirilmesi, Nesnelerin İnterneti (IoT) vizyonunu güçlendirdi. Ekipman durumunu izlemek için kablosuz sensör cihazlarını kullanarak, gelişmiş ve yaygın tahmini bakım uygulamaları geliştirilebilir, böylece bakım maliyetleri azaltılabilir ve tehlikeli durumlardan kaçınılabilir. Dahası, aralarında iletişim kurabilen ve birlikte çalışabilen IoT cihazlarını düşünerek, insan-içi etkileşimlerden kaynaklanan olası gecikmeler önlenilmekte ve kritik olaylara hızlı bir şekilde tepki verilebilmektedir.

Endüstriyel tesisler ekipman arızalarının belirli aralıklar ile olacağını varsaymamalıdır. Herhangi bir hatanın herhangi bir zamanda oluşabileceğini varsayan tahmini ve çevrimiçi bakım stratejilerini kullanmalıdırlar(Hashemian vd. 2011). Kestirimci bakımın faydaları, verimliliğin artması, planlı bakım yapılması, arıza süresinin daha iyi kullanılması, plansız kapanmalarda azalma ve makinenin kullanım ömründe bir artış olarak sıralanabilir.

Öngörücü bir çalışmayı ele almak için ilk adım, kaliteli bir veri setinin oluşturulmasıdır. Bu veri seti, modellere tahmin etmeye çalıştığımız nadir olayların örneklerini sunmalıdır. Hatalar ve bakım faaliyetleri geçmişinden, modellerin bu olayları tahmin etmesi mümkün değildir. İdeal veri seti, makine durumuna ait gözlemlenmiş zaman dizisinden oluşmalıdır (Ramos, vd., 2014).

2. NESNELERİN İNTERNETİ VE KESTİRİMCİ BAKIM

Nesnelerin interneti, fiziksel nesnelerin ya da elektronik, yazılım, sensörler ve ağ bağlantısıyla bütünleşik “şeylerin” ağıdır. Nesnelerin interneti nesnelerin algılanmasını ve kontrol edilmesini sağlar.

Köprüler, demiryolu rayları, rüzgar enerjisi türbinleri gibi kentsel ve kırsal altyapıların izlenmesi ve kontrol edilmesi IoT altyapısı ile sağlanabilir. IoT, güvenliği tehlikeye atabilecek ve riski artıracak yapısal koşullardaki durum değişikliklerini izlemek için kullanılabilir. Nesnelerin internetinin kullanım alanlarının farkındalığı arttıkça fiziksel nesneleri birbirine bağlamak için daha fazla seçenek ortaya çıkmaktadır. Teknoloji evrimi, tahmine dayalı bakım tekniklerinin gelişmesini sağlamıştır. Kablosuz sensörlerin kullanımı ve Danışmalı Kontrol ve Veri Toplama Sistemi olarak isimlendirilen SCADA sistemlerinin kullanımı şirketlere endüstriyel makinelerin performansları hakkında bilgi toplamada yeni yollar sağladı. Bu sistemler ile daha fazla veri daha kolay bir şekilde toplanabilmektedir.

Makinelerin düzenli durum izlemesi kestirimci bakımda anahtar rol oynar. Endüstriyel ortamda, bakım faaliyetleri tipik olarak, makinelerin arızalarını azaltmak için ekipman kullanılabilirliğini artırma ve sonuç olarak üretkenliği artırma koşulları

yaratmayı amaçlamaktadır. Gerçek zamanlı olarak toplanan üretim verileri, karar verme sürecini iyileştirmek ve verimliliği artırmak için tahmin sistemlerine entegre edebilecek değerli bilgiyi içerir (Elovici ve Bhara, 2003).

Kestirimci makine bakımı, ürün kalitesini garantilemek, tam zamanında bakım yapmak, ekipman duruşlarını en aza indirmek ve beklenmeyen arızaları önleme becerisi kazandırmaktadır. Kestirimci bakım genellikle duruma bağlı bakım olarak anılmaktadır. Bakım bir ekipmanın durumuna tepki olarak başlatılır. Kestirimci bakım koşullarında ekipmanın sıcaklık, titreşim, gürültü, yağlama, korozyon gibi fiziksel durumunu ölçmek için sensörler kullanılır. Bu göstergelerden biri belirlenmiş bir seviyeye geldiğinde, ekipmanın uygun bir duruma getirilmesi için çalışma yapılır (Swanson, 2001).

Kestirimci bakım, beklenmeyen makine arızalarını önlemeyi amaçladığı için önleyici bakıma göre daha uygun maliyetli analiz yaparak ekipman güvenliğini artırır. Bununla birlikte kestirimci bakım yöntemleri farklı arıza problemlerine doğru tepki verebilmek için büyük miktarda veriye ihtiyaç duymaktadır. Sensörler IoT kavramı içinde önemli yer tutmaktadır. Makinelerin durumları hakkındaki veriler sensörler aracılığıyla toplanmaktadır.

Durum izleme sistemi ve arıza tespit sistemlerinin uygulanması için ilk yatırım maliyetleri gerektirmektedir, ancak bu maliyetler, sürekli üretim, minimum aksama süresi ve kusurlu parçaların değiştirilmesi için erken bir planlama için daha fazla zaman olarak elde edilebilen faydalar ile dengelenmektedir (Borissova, vd., 2012).

Titreşim, gürültü ve sıcaklık ölçümleri genellikle makinenin durumunun temel göstergeleri olarak kullanılır. Verilerdeki trendler, makine hakkında sağlık bilgisi sağlar ve makine arızalarının erken tespit edilmesine yardımcı olur, bu da beklenmedik arıza ve maliyetli onarımı önler. Titreşim analizi, bir yüzeyin dönen veya salınan makineler üzerindeki tekrarlayan hareketini tespit eder.

Titreşim sensörü, ölçüm doğruluğunu artıran ve donanım maliyetini düşüren, hızla gelişen Nesnelerin İnterneti'nin (IoT) önemli bir parçası haline gelmektedir (Jung vd. 2017). Tekrar eden hareket, dengesizlik, yanlış hizalama, rezonans, elektriksel etkiler, yuvarlanma elemanlı rulman hataları veya başka birçok problemden kaynaklanabilir. Dönen bir makinedeki çeşitli titreşim frekansları, makinenin geometrisi ve çalışma hızı ile doğrudan ilişkilidir. Frekanslar ve kusur tipleri arasındaki ilişkiyi bilerek, titreşim analistleri arızaların veya problem durumlarının nedenini ve şiddetini belirleyebilir. Diğer bir sensör ölçümü olan sıcaklık ve nemde makinelerin sağlıklı ve verimli çalışması için önemlidir. Üretim tesislerinde bazı üretim parçaların belirli sıcaklık ve nem aralığında çalışması gerekmektedir.

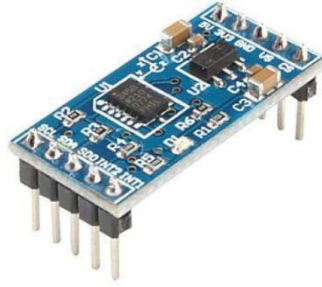
3. MATERYAL VE YÖNTEM

Günümüzde otomatik izleme ve kontrol sistemlerinin geliştirilmesi için tek kartlı mikro işlemci veya mikro denetleyici tabanlı platformlar sıklıkla kullanılmaktadır. Arduino, Raspberry Pi, STM32 gibi farklı donanım mimarilerini temel alan cihazlar örnek olarak verilebilir. Oluşturulan sistemin donanımı; tek kartlı bilgisayar Raspberry Pi Model B+, 3 eksenli dijital ivmeölçer ADXL345 ve DHT11 sıcaklık ve nem sensörü kullanılmıştır. ADXL345 ivmeölçer ve DHT11 sıcaklık ve nem sensörü takibi yapılacak makineye monte edilir ve I2C veri yolu üzerinden Raspberry Pi mikrobilgisayarına bağlanır. Mikrobilgisayar sensörlerden verileri toplar ve bunları işler.

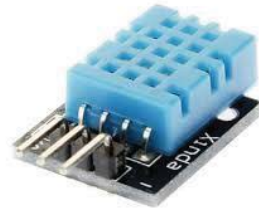
Kaynak: Direnç.net, 2018

ADXL345 ivmeölçer, titreşim ölçümleri için bir sensör olarak kullanılır. ADXL345, minyatür üç eksenli bir dijital ivmeölçerdir. Düşük güç tüketimi, yüksek çözünürlük (13 bit) ve ± 16 g'a kadar ayarlanabilir ölçüm aralığına sahiptir. ADXL345, 0.05-1600 Hz bant genişliğine sahip kapasitif ivmeölçerdir. Bu cihaz, dinamik hızlanma, düşük titreşim, statik yerçekimi ivmesi (yerçekimi kuvveti), hareket ve eğim açıları ölçmek için idealdir. Bant genişliği, sensörün yüksek frekansta meydana gelen hızlanma değişikliklerini (örneğin, 1000 Hz frekansta titreşim) algılamasını açıklamaktadır.

Kaynak: Direnç.net, 2018

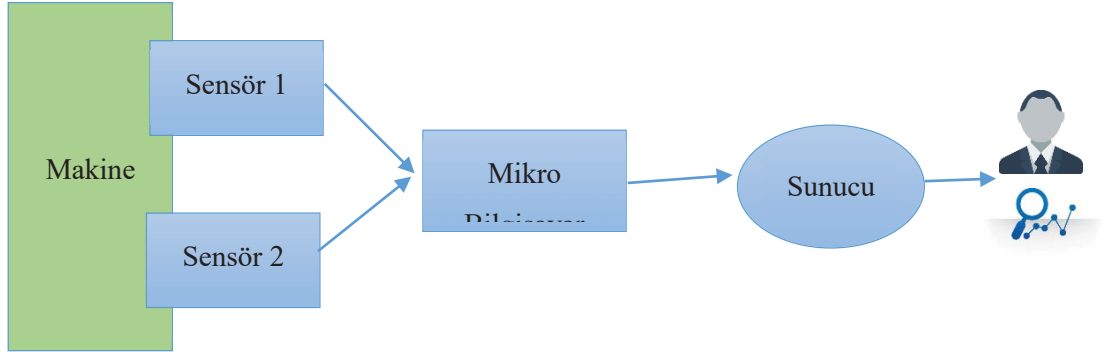
DHT11 ısı ve nem sensör kartı kalibre edilmiş dijital sinyal çıkışı veren gelişmiş bir algılayıcı birimdir. 0 ile 50 derece arasında 2 derece hata payı ile sıcaklık ölçebilmektedir. 20-90% RH arasında 5% RH hata payı ile de nem ölçebilmektedir. Her iki değerde 8 bit çözünürlükte döndürülür.

Kaynak: Direnç.net,2018

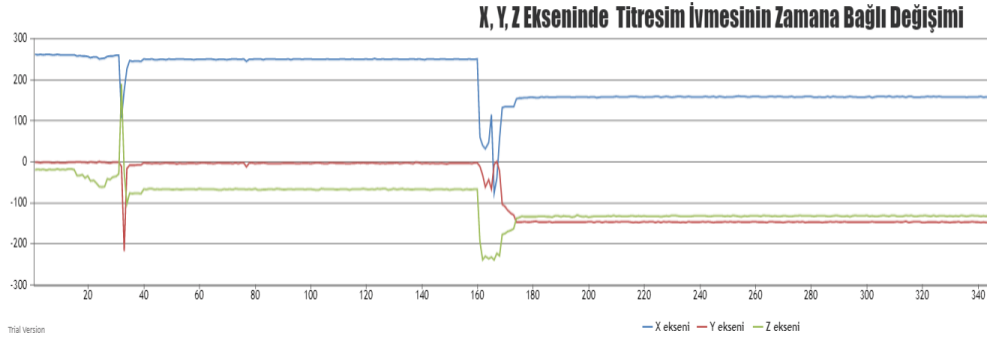
Prototip donanımsal olarak hazırlandıktan sonra sensörlerden verilerin okunup kaydedilmesi için Raspberry Pi üzerine Raspbian Stretch Lite işletim sistemi

kurulmuştur. Python ortamında geliştirilen yazılımda sensörlerin kütüphaneleri eklendikten sonra alınan veriler Sqlite veritabanına kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler wireless ya da ethernet kablo ile belirlenen sunucuya aktarılmaktadır. Sunucu üzerinde verilerin kaydı için Mysql veri tabanı yönetim sistemi kullanılmıştır. Online olarak kaydedilen verilerin izlenmesi için PHP tabanlı bir web sitesi oluşturulmuştur.

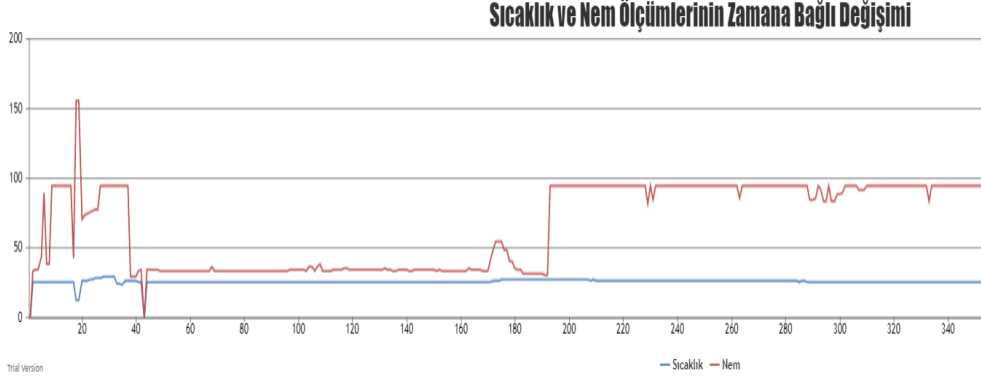

Kaynak: Yazar

Oluşturulan web sayfası ara yüzünden X, Y, ve Z eksenlerinde titreşim ivmesinin zamana bağlı değişimi dinamik olarak izlenebilmektedir. Ayrıca sıcaklık ve nem değerlerinin zamana bağlı değişimi görülebilmektedir.

Kaynak: Yazar

Kaynak: Yazar

SONUÇ

Bir makinenin başarılı bir şekilde izlenmesi, bir makinenin sağlık durumunu yansıtan gerçek zamanlı bilginin mevcudiyetine bağlıdır. Bu çalışmada, esas olarak, sensörlerden son kullanıcıya gerçek zamanlı veri iletme ihtiyacı açıklanmaktadır. Bu yöntemin ana avantajı, kesintileri en aza indirmek, üretim kaybını azaltmak, sağlanan erken tavsiyelere bağlı olarak karar temelli bakım yapmak ve böylece makinelerin çalışma ömrünü uzatmaktır. Sürekli izleme ihtiyacını karşılamak için izleme sisteminin güvenilirliği yüksek olmalı ve bu ağ bağlantısı sayesinde kurulan iletişim sayesinde IOT platformunda makineler için verimli bir online durum izleme çözümü sağlanmaktadır. Sistem gerçek zamanlı modda çalışabilir ve zamana bağlı titreşim sinyallerini izlememize olanak tanırken sıcaklık değişimlerini izlememizi de sağlamaktadır. Bu veriler kullanılarak titreşim analizi yapılarak spektrum grafikleri ve faz açısı yardımı ile hangi tür dengesizlik arızası olduğu çözümlenebilir. Bir sonraki aşamada veriler üzerine makine öğrenme teknikleri kullanılarak makinelerin Kalan Faydalı Ömür 'ü üzerine çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

BORİSSOVA, D., MUSTAKEROV, I., & DOUKOVSKA, L. (2012). Predictive maintenance sensors placement by combinatorial optimization. *International Journal of Electronics and Telecommunications*, 58(2), 153-158.

ELOVIĆI, Y., & BRAHA, D. (2003). A decision-theoretic approach to data mining. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics-Part A: Systems and Humans*, 33(1), 42-51.

HASHEMIAN, H. M., & BEAN, W. C. (2011). State-of-the-art predictive maintenance techniques. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement*, 60(10), 3480-3492.

<https://www.direnc.net/3-axis-egim-sensoru-adxl345> (Web Erişim Tarihi: 10.10.2018)

JUNG, D., ZHANG, Z., & WINSLETT, M. (2017). Vibration Analysis for IoT Enabled Predictive Maintenance. In *Data Engineering (ICDE), 2017 IEEE 33rd International Conference on* (pp. 1271-1282). IEEE.

MARJANOVIĆ, A., KVAŠČEV, G., TADIĆ, P., & ĐUROVIĆ, Ž. (2011). Applications of predictive maintenance techniques in industrial systems. *Serbian Journal of Electrical Engineering*, 8(3), 263-279.

RAMOS, P., OLIVEIRA, J. M. S., & SILVA, P. (2014). Predictive maintenance of production equipment based on neural network autoregression and ARIMA. In *21st International EurOMA Conference-Operations Management in an Innovation Economy*.

SWANSON, L. (2001). Linking maintenance strategies to performance. *Int. J. Production Economics*, 70, 237-244.

Mevduat Bankalarında Finansal Sağlamlık Yapısının Analizi: Türkiye Örneği

Işıl EREM CEYLAN¹, Sevinç GÜLER ÖZÇALIK²

Özet

En genel haliyle finansal sağlamlık bankaların istikrarlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesidir. Bankalarda finansal sağlamlık göstergesi olarak kabul edilen sermaye yeterliliği oranı özellikle kriz dönemlerinde etkin bir yönetim imkânı sağlayarak, gerek banka müşterilerinin korunması gerekse sağlıklı bir bankacılık sisteminin oluşturulması noktasında önemli katkılarda bulunmaktadır. Bankaların sermaye yapısı ile alınan riskler arasındaki ilişkiyi kontrol altına alınan sermaye yeterliliği oranı Basel kriterleri ile birlikte küresel bir nitelik kazanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de Borsa İstanbul’da sürekli faaliyet gösteren 9 mevduat bankasının 2009-2017 yılları arasında finansal sağlamlık yapılarına etki eden bankaya özgü faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Hem zaman hem de kesit verileri kullanarak analiz yapmamızı sağlayan panel veri analizi yönteminden yararlanılan çalışmada, finansal sağlamlık göstergesi olarak sermaye yeterliliği oranı kullanılırken; bankaya özgü değişkenler olarak aktif karlılığı, banka büyüklüğü, likidite oranı, net faiz dışı gelirler ve finansal kaldıraç oranlarından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda küresel kriz sonrasında Türkiye’de sürekli faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal yapıları hakkında bilgi sahibi olunarak, bu doğrultuda politika önermeleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Finansal Sağlamlık, Mevduat Bankaları, Sermaye Yeterlilik Oranı, Türkiye

Jel Kodları: G21, F01

Financial Solidity Structure on Deposit Banks: The Case of Turkey

Abstract

In the most general sense, financial solidity is that banks can operate steadily. The capital adequacy ratio, which is accepted as a financial strength indicator in the banks, is an important contributor to the formation of a healthy banking system by providing effective management especially in times of crisis and protecting bank customers. The capital adequacy ratio under the control of the relationship between the capital structure of the banks and the risks taken has gained a global character with the Basel criteria.

This study aimed to determine the Borsa Istanbul in Turkey of the 9 deposit banks operating in continuous between the years of 2009 to 2017 bank-specific factors affecting the financial strength of the structure. While the capital adequacy ratio is used as an indicator of financial solidity in the study using the panel data analysis method that enables us to analyze both time and cross-section data, bank-specific variables were asset profitability, equity return, bank size, liquidity ratio, net non-interest income and financial leverage ratios. The obtained findings provide to have information about the financial structure of deposit banks and to make several policy recommendations in accordance with these results.

Keywords- Financial Solidity, Deposit Banks, Capital Adequacy Ratio, Turkey

Jel Codes: G21, F01

¹ Araş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Muhasebe & Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, isil.erem@usak.edu.tr

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Muhasebe & Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, sevinc.guler@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun temel maddesi, bankacılıkta finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, etkin bir kredi sisteminin oluşturulması için tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve esasların düzenlenmesine yöneliktir. Bu noktada bankaların belirtilen hedeflerine ulaşabilmeleri, sağlıklı finansal yapıya sahip olmaları ile birlikte değerlendirilmektedir. Finansal sağlamlığın en önemli araçlarından biri de sermaye yeterliliği göstergesidir (BDDK, 2013). Sermaye yeterliliği, maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı yeterli öz kaynak bulundurulması olarak ifade edilmektedir.

Sermaye yeterliliği kavramı özellikle Basel düzenlemeleri ile birlikte ülkelerin bankacılık mevzuatlarında güncellenmiş ve yönetmeliklerde belirlenmeye çalışılmıştır.

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) 2001 yılı itibariyle bankaların faaliyetlerini daha istikrarlı bir şekilde yürütebilmelerine ilişkin olarak finansal sağlamlık göstergeleri yayımlamıştır. Bu göstergeler asil ve destekleyici olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Asil set sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, gelir ve karlılık, likidite, piyasa riskine duyarlılık alt başlıklarına sahipken; destekleyici set mevduat kabul eden finansal kuruluşlar, diğer finansal kuruluşlar, finans dışı sektör, hane halkı, piyasa likiditesi, emlak piyasası alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu set, bahsedildiği gibi makroekonomik koşullardan, finansal sisteme, hane halkından, reel sektöre ve finansal altyapıya kadar birçok alt başlığı finansal açıdan ölçen değerlendirmeler sağlamaktadır.

Türkiye'de Merkez Bankası 2010 yılında yayınladığı finansal istikrar raporunda finansal sağlamlık endeksini ele almış ve bir bileşik gösterge oluşturmak amacıyla olduğunu belirtmiştir. Oluşturulan finansal sağlamlık endeksinde aktif kalitesi, likidite, kur riski, faiz riski, kârlılık ve sermaye yeterliliği olmak üzere altı bölüm kullanılmıştır.

Aynı şekilde BDDK'nın Finansal Piyasalar Raporu'nda 2003 yılı baz alınarak

“Bankacılık Sektörü Performans Endeksi” açıklanmış; likidite, öz kaynak, kur riski, kârlılık ve aktif kalitesi olmak üzere beş ana başlık hesaplanarak oluşturulmuştur.

TBB (2012)’ne göre, yapılan pek çok finansal istikrar hesaplamasına rağmen, finansal istikrarın tek bir göstergeye veya hesaplamaya indirgenmesi oldukça güçtür. Rapor, tüm hesaplamaların ve göstergelerin finansal sistemin sağlığı hakkında fikir vermesi ve olası gelişmelerin yönünün tahmin edilmesi açısından önemlidir. Varlık ve Varlık (2016), 2004-2015 dönemi için bankacılık sektörünün bilanço yapısını tespit etmek amacıyla ayrı bir Bankacılık Sağlamlık Endeksi (BSI) oluşturmuştur. Endeks, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, kârlılık, kredi riski, faiz riski ve kur riski gibi bileşenlerden IMF’nin, TCMB’nin finansal sağlamlık endeksleri ve BDDK’nın bankacılık performans endeksi dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oluşturulan sağlamlık endeksinin bankacılık sektörünün bilanço yapısını yeterli bir şekilde açıkladığını kanıtlamışlardır.

Bu çalışmada bundan sonraki bölümde öncelikle, konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar özetlenmekte, ardından veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

De Bock ve Demyanets (2012) 1996-2010 döneminde 25 gelişmekte olan ülkede makroekonomik faktörlerle banka performansını karşılaştırmış, kötüleşen büyüme beklentilerinin, değer kaybeden bir döviz kurunun, ticaretin zayıf seyrinin ve borç yaratan sermaye girişlerindeki düşüşün kredi kalitesini kötüleştirip, kredileri de azaltacağını belirtmiştir.

Swammy (2012), 1997-2009 yıllarında Hindistan’da faaliyette bulunan bankalar için takipteki krediler ile makroekonomik değişkenler ve bankaya özgü içsel değişkenler arasındaki ilişkiyi, panel veri yöntemiyle analiz etmiştir.

Adeolu (2014) Nijerya Borsası’nda işlem gören en büyük altı bankaya ait 1999-2013 veriler ile varlık kalitesi banka performansı ilişkisini incelemiş, varlık kalitesinin banka performansını etkilediğini, bankaların gelir çeşitlendirmesi, kredi

riskini azaltma ve likit alımları azaltma konularında desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Yağcılar (2015), 2002-2013 döneminde 26 Türk bankasında takipteki kredi oranını belirleyen makro (büyüme, enflasyon ve faiz oranları) ve mikro düzeyde değişkenler (sermaye yeterliliği, kredi/mevduat oranı, likidite oranı, aktif kârlılığı, ölçek, net faiz marjı, kredilerden alınan faizler/toplam krediler ve alacaklar, yabancı banka olma durumu ve borsada işlem görme) ile tespit etmeye çalışmıştır.

Reis ve Kötüoğlu (2016), sermaye yeterlilik oranı ile aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı, likidite, takibe dönüşüm oranı ve büyüklük değişkenlerini 2009-2015 dönemi için incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre karlılık, likidite ve takibe dönüşüm oranının sermaye yeterlilik oranını olumlu yönde etkilemektedir.

Zengin ve Yüksel (2016), Türkiye’de bankaların likidite riskini belirlemeye yönelik 2015-2014 döneminde aktif büyüklüğü en yüksek olan 10 banka için, 12 adet bağımsız değişkenle logit yöntemiyle analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada sermaye yeterliliği oranı ile net faiz marjı değişkenlerinin likidite riskini etkiledikleri ortaya konulmuştur.

Kadioğlu ve Telçeken (2017), 2005-2016 yılları arasında Türkiye’ de banka aktif kalitesi (tahsili gecikmiş alacaklar için ayrılan karşılıkların krediler içindeki payı) ile makroekonomik değişkenler (reel gayri safi hâsıla büyüme oranı, enflasyon oranı, kapasite kullanım oranı, kredi faiz oranı) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre reel büyüme ile kapasite kullanım oranı arasında negatif yönde, enflasyon oranı ve kredi faizleri arasında ise pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Koç ve Karahan (2017), 2005-2015 dönemi için finansal sağlamlık ile bankaya ait açıklayıcı değişkenleri analiz etmişlerdir. Finansal sağlamlığı temsilen sermaye yeterlilik rasyosu, açıklayıcı değişkenler olarak net aktif kârlılığı, likidite, net faiz dışı gelir ve aktif kalitesi kullanılmış ve tüm değişkenlerin sermaye yeterliliğinde etkili olduğu ortaya belirtilmiştir.

Muneer vd. (2017) tarafından 25 adet Pakistan bankasında, Makri vd. (2014) Euro bölgesinde 14 farklı ülkeye ait banka sistemlerinde, Saba vd. (2012), 1985-

2010 döneminde ABD bankalarında, Louzis vd. (2010) Yunan bankalarında, Mathuva (2009) 41 adet Kenya bankasında benzer çalışmalar yapmıştır.

Topaloğlu (2017), Türkiye’ de 2002-2015 dönemi için ticaret bankalarının finansal kırılganlıklarına etki eden aktif kârlılık oranı, öz kaynak kârlılığı, banka büyüklüğü, likidite oranı, finansal kaldıraç oranı ve net faiz marjı gibi mikro faktörleri incelemiştir. Takipteki kredi oranı ile sermaye yeterlilik oranının bağımlı değişken olduğu çalışmasında, takipteki kredilerle banka büyüklüğü arasında negatif, likidite oranı ile pozitif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Sermaye yeterliliği ile net faiz marjı ve aktif kârlılığı arasında pozitif yönde ilişki tespit etmiştir.

Acar Balaylar ve Özdemir (2018), 2004-2016 dönemi için Türkiye’de bankacılık sektöründe yer alan yabancı sermayeli mevduat bankalarının sermaye yeterlilikleri ile karlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sermaye yeterliliği ile karlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Belke vd. (2018), 2005-2015 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren 22 ticari bankanın banka ölçeği, sermaye yeterlilik oranı, banka kârlılığı, etkinsizlik, faiz dışı gelir, likidite riski gibi bankaya özgü değişkenler ile ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve enflasyon oranı gibi makroekonomik değişkenlerin takipteki krediler oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Gökçe ve Küçük Kaplan (2018), 13 adet ticaret bankasının 2005-2016 yılları için net kar/zarar oranını etkilediği düşünülen konut kredisi, taşıt kredisi, tüketici kredisi, ticari kredi, taksitli bireysel kredi kartları, taksitsiz bireysel kredi kartları, toplam krediler, faiz geliri, takipteki krediler, komisyon geliri, krediler için ayrılan karşılıklar değişkenleri kullanmışlardır ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

1.1. Veri Seti

Bu çalışmada 2009:Ç1-2017:Ç4 döneminde hisseleri Borsa İstanbul’da işlem gören 9 mevduat bankasına ilişkin konsolide olmayan finansal veriler değerlendirilmeye alınmıştır. Söz konusu verilere ele alınan bankaların resmi web

sitelerinde yayınlanan periyodik finansal tablolar ve faaliyet raporları aracılığıyla ulaşılmıştır. Bankalarda finansal sağlamlığın temel göstergelerinden biri olan sermaye yeterlilik oranı üzerinde etkili olabilecek bankaya özgü faktörlerin belirlenmesi noktasında analizde kullanılan değişkenler Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1- Değişkenlerin Tanıtımı

Değişkenler		Notasyon	Açıklama	Beklenen Etki
Bağımlı	Sermaye Yeterlilik Oranı	SYO	Öz kaynaklar/(KRET+PRET+ORET)*100	-
Bağımsız	Aktif Karlılığı	ROA	Net Kar/ Aktif Toplamı	+
	Faiz Dışı Gelirler	FDG	Faiz Dışı Gelirler/Aktif Toplamı	+
	Likidite	LO	Likit Aktifler/Aktif Toplamı	+
	Aktif Büyüklüğü Logaritması	logA	Aktif Toplamının Logaritmik Büyüklüğü	-
	Finansal Kaldıraç	FK	Mevduat/Aktif Toplamı	-

Sermaye yeterlilik oranının belirleyicilerine ilişkin olarak ilgili literatürde benzer değişkenlerden yararlanılmıştır (*Yağcılar, 2015; Sarıtaş vd., 2016; Reis ve Kötüoğlu, 2016; Koç ve Karahan, 2017; Topaloğlu, 2017*). Bu bağlamda çalışmada sermaye yeterlilik oranı üzerinde önemli bir etkisi olabileceği düşünülen değişkenlere yer verilmiştir. Analize dâhil edilen bankalar Akbank, Denizbank, Finansbank, Şekerbank, Garanti Bankası, Halkbank, İş Bankası, Vakıfbank ve Yapı Kredi Bankası olmak üzere 9 mevduat bankasını kapsamakta olup; söz konusu örneklem ilgili dönem aralığında hisseleri borsada işlem gören ve verilerine bir bütün olarak ulaşılabilen bankalar şeklinde belirlenmiştir.

1.2. Yöntem

Çalışmada hem zaman serileri hem de yatay kesit verilerini dikkate alan panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Baltagi (2012)’ye göre panel veri işletmelerin, ülkelerin ve hane halkının yatay kesitteki gözlemlerinin, zaman boyutundaki karşılığıdır. Hsiao (2003)’e göre panel veri analizleri, araştırmacılara gözlem sayısını artırarak, serbestlik derecesini de artırmakta ve böylece açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal bağlantı sorununun giderilmesine yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada finansal sağlamlığı temsilen belirlenen sermaye yeterlilik oranı üzerinde etkili olan faktörlerin araştırılması amacıyla panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Söz konusu ilişkiyi belirleme noktasında oluşturulan model aşağıdaki şekildedir:

$$SYO_{it} = \beta_0 + \beta_1 ROA_{it} + \beta_2 FDG_{it} + \beta_3 LO_{it} + \beta_4 \log A_{it} + \beta_5 FK_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Oluşturulan modelde $i = 1,2,3,\dots, N$ yatay kesit verilerini, $t = 1,2,3,\dots, T$ zaman boyutunu ve ε ise panel hata terimini ifade etmektedir. Analize geçilmeden önce serilerin durağanlığı panel birim kök testleri aracılığıyla incelenmiş, sonrasında seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı test edilmiştir. Uygun test türünün belirlenmesi amacıyla Hausman testi yapılarak, sabit veya rassal etkiler modelinden uygun olanı seçilmiştir. Uygun modelin belirlenmesinin ardından ise oluşturulan model analiz edilerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

1.2.1. Ampirik Bulgular

Analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin olarak 2009-2017 yılları arasında 36 çeyreklik döneme ait tanımlayıcı istatistikî değerlere Tablo 2’de yer verilmiştir:

Tablo 2- Tanımlayıcı İstatistikler

	SYO	ROA	FDG	LO	logA	FK
Ortalama	0.15834	0.01073	0.01044	0.266936	7.267985	0.606407
Medyan	0.154	0.00978	0.00979	0.255843	8.003838	0.599518
Maksimum	0.225	0.03369	0.03410	0.451774	8.559131	0.774489
Minimum	0.1245	0.00046	0.00009	0.124381	0.014755	0.218002
Standart Sapma	0.02029	0.00625	0.00577	0.067447	2.25717	0.069873
Çarpıklık	0.92032	0.84355	0.78306	0.520616	-2.747636	-1.346288
Basıklık	3.53040	3.45726	3.96733	2.782647	8.849319	9.172412
Jarque-Bera İst.	55.0397	45.8311	50.8271	16.97109	966.1881	680.2295
Olasılık	0.00000	0.00000	0.00000	0.000206	0.000000	0.000000
Gözlem	324	324	324	324	324	324

Tablo 2’de verilen tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında; finansal sağlamlığı temsilen belirlenen SYO’na ilişkin ortalama değer yaklaşık %16 olarak

gözlenmektedir. Bu noktada ele alınan bankalar genelinde değerlendirildiğinde Türk bankacılık sektörünün Basel II kriterlerinin üstünde bir performans göstermiş olduğunu ifade etmek mümkündür. Aktif karlılık ortalaması ve faiz dışı gelirlerin aktif toplamı içerisindeki payının yaklaşık olarak %1 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Finansal kaldıraç derecesine bakıldığında; toplam mevduatın toplam aktiflere oranının ortalama %61 civarında gerçekleştiği görülmektedir. Çarpıklık değerlerine bakıldığında logA ve FK serileri haricinde serilerin sağ kuyruğa sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Basıklık değerlerinin ise tüm seriler için 3'ün üzerinde olması sebebiyle dağılımın bombeli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla serilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tanımlayıcı istatistiklerin belirlenmesinin ardından bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunun olup olmadığının belirlenmesine yönelik olarak korelasyon analizi yapılmıştır:

Tablo 3- Korelasyon Matrisi

	SYO	ROA	FDG	FK	LO	logA
SYO	1	0.38156	0.19153	-0.04407	0.31819	-0.30587
ROA	0.38156	1	0.65182	0.14261	0.18769	0.00431
FDG	0.19153	0.65182	1	0.13325	0.06978	0.17828
FK	-0.04407	0.14261	0.13325	1	-0.37404	-0.01359
LO	0.31819	0.18769	0.06978	-0.37404	1	0.08034
logA	-0.30587	0.00431	0.17828	-0.01359	0.08034	1

Tablo 3'den görüleceği üzere oluşturulan modelde değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilecek herhangi bir ilişki gözlenmemiştir. Korelasyon analizinin ardından paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı belirlenmiş, elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur:

Tablo 4- Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler						
CD Testleri	ROA	FDG	SYO	FK	LO	logA
LM (Breusch,Pagan1980)	118.762 (0.000)	64.402 (0.003)	65.091 (0.002)	60.563 (0.006)	42.846 (0.201)	73.080 (0.000)
CD _{LM} (Pesaran 2004)	9.754 (0.000)	3.347 (0.000)	3.428 (0.000)	2.895 (0.002)	2.807 (0.002)	4.370 (0.000)
CD (Pesaran 2004)	-2.501 (0.006)	-3.731 (0.000)	-3.679 (0.000)	-3.807 (0.000)	-3.831 (0.000)	-3.133 (0.001)
LM _{adj} (PUY, 2008)	4.621 (0.000)	5.439 (0.000)	6.093 (0.000)	10.462 (0.000)	3.863 (0.000)	5.261 (0.000)

Tablo 4’de sunulan test sonuçları dikkate alındığında; “Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur” sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu ifade etmek mümkündür. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinin ardından serilerde birim kökün varlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Hadri Kurozumi panel birim kök testi aracılığıyla araştırılmıştır:

Tablo 5- Hadri-Kurozumi Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit Terim		Sabit Terim ve Trend	
	ZA spac	ZA la	ZA spac	ZA la
ROA	-1.2763 [0.8991]	-1.4456 [0.9259]	-0.2575 [0.6016]	0.0811 [0.4677]
FDG	-0.9834 [0.8373]	0.6151 [0.2693]	1.2099 [0.1132]	2.1853 [0.0144]
SYO	-0.8643 [0.8063]	0.5293 [0.2983]	-1.0461 [0.8523]	-0.6665 [0.7474]
FK	-0.8330 [0.7976]	-0.0190 [0.5076]	0.7852 [0.2162]	2.3852 [0.0085]
LO	-1.5335 [0.9374]	2.6776 [0.0037]	0.2416 [0.4045]	8.2173 [0.0000]
logA	-1.9942 [0.9769]	-2.1775 [0.9853]	-1.4016 [0.9195]	-1.7987 [0.9640]

Tablo 5’deki sonuçlar ele alındığında; modeli oluşturan serilerin düzeyde durağan oldukları sonucuna varılmıştır. Panel veri modelinin Hausman testi yardımıyla belirlenmesinin ardından panel veri regresyon analizi yapılarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Tablo 6- Panel Veri Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Drisc/Kraay Standart Hata	T Değerleri	Olasılık değerleri
ROA	0.679	0.216	3.14	0.014*
FDG	0.043	0.198	0.22	0.832
LO	0.027	0.019	1.41	0.195
FK	0.08	0.032	2.49	0.038*
logA	-0.013	0.011	-1.19	0.27
R ²	0.27	F test	25.66 (0.00)	
Panel Veri Modeli Tahmin Yöntemi Seçimi ve Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Testi				
F TEST	12.71 (0.00)	Wald test		313.08 (0.00)
LM TEST	49.59 (0.00)	Bhargava vd. / Baltagi-Wu LBİ		0.416 / 0.480
Hausman Test	21.71 (0.00)	Breusch-Pagan LM Testi		20.782 (0.00)

Panel veri modelinin tahmin yönteminin seçimi amacıyla uygulanan testler sonucunda sabit etki panel veri modelinin uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Panel veri analizlerinde test sonuçlarının güvenilirliği sağlamak amacıyla sabit etkiler modeli; değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımları test edilmiştir. Sabit etkiler olarak belirlenen modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları tespit edilmiş olup Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılmıştır. Ampirik bulgular; aktif karlılığı ve finansal kaldıraç değişkenlerinin sermaye yeterlilik oranı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Faiz dışı gelirlerin aktif toplamı içerisindeki payı, likidite oranı ve aktif büyüklüğü ile sermaye yeterlilik oranı arasında ise istatistikî olarak herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Analizden elde edilen bu bulgular literatürdeki bazı çalışmalardan elde edilen bulgular ile paralellik gösterirken, bazıları ile aksi yönde sonuçlar vermiştir (*Büyükşalvarcı ve Abdioğlu, 2011; Reis ve Köttöğlu, 2016; Koç ve Karahan, 2017; Acar Balaylar ve Özdemir, 2018; Topaloğlu, 2018*).

SONUÇ

Bankalarda öz kaynak üretimi ve bu kaynakların etkin bir şekilde kullanımı gerek büyümenin finansmanında gerekse finansal istikrarın sürdürülebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bankacılık sektörünün Türkiye ekonomisinin finansmanına

olumlu yönde katkı sağlayabilmesi ancak güçlü bir öz kaynak yapısı ve yüksek düzeyli sermaye yeterlilik oranı ile mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla bankalar tarafından kullanılan kredilerin iki temel kaynağı olarak bilinen mevduat ve öz kaynaklar arasında belli bir dengenin kurulması gerekmektedir.

Küresel kriz sonrasında birçok ülke, finansal kurumların denetlenmesi amacıyla sermaye yeterlilik yaklaşımlarını yeniden dikkate almış ve bu noktada bankacılık sektörü birçok ülkede tekrar yapılandırılmıştır. Türkiye’de finansal sektörün önemli bir kısmını oluşturan bankacılık sektörünün sağlamlık göstergeleri incelendiğinde, küresel piyasalardaki belirsiz ve riskli bir ortama rağmen sağlıklı bir yapıya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür (*Ele alınan dönemde ortalama SYO: % 15*). Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, ele alınan dönemde sermaye yeterlilik oranına etki eden en önemli faktörlerin aktif karlılığı ve mevduatların aktif toplamı içerisindeki payının (*finansal kaldıraç*) etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de söz konusu değişkenlerin bankaların finansal sağlamlık yapısına olumlu yönde katkı verdiğini ifade etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

ACAR BALAYLAR, N., ÖZDEMİR, M.O. (2018), “Türkiye’de Yabancı Sermayeli Yatırım Bankalarında Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık İlişkisi”, *Sosyo ekonomi*, 26 (36): 209-224.

ADEOLU, A.M. (2014), “Asset Quality and Bank Performance: A Study of Commercial Banks in Nigeria”, *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(18): 39-44.

BALTAGI, B.H. (2012), *Econometric Analysis of Panel Data*, Fourth Ed., UK: John Wiley & Sons Ltd.

BDDK (2012), *Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010) Türkiye Tecrübesi Işığında*, Dr. Göksel Tiryaki.

BELKE, M., ÇELİK, M., KAHREMAN, Y. (2018), “Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Krediler Oranını Etkileyen Bankaya Özgü ve Makroekonomik Faktörler”, *1. Uluslararası Bankacılık Kongresi*, Ankara, 141-150.

- BHARGAVA, A., L. FRANZINI & W. NARENDRANATHAN (1982), “Serial Correlation and the Fixed Effects Model”, *Review of Economic Studies*, 49 (4), 533-49.
- BREUSCH, T.S. & A.R. PAGAN (1979), “A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation”, *Econometrica*, 47, 1287-1294.
- BREUSCH, T.S. & A.R. PAGAN (1980), “The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specifications in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- BÜYÜKŞALVARCI, A. & ABDİOĞLU, H. (2011), “Determinants of Capital Adequacy Ratio in Turkish Banks: A Panel Data Analysis”, *African Journal of Business Management*, 5(27): 11199-11209.
- DE BOCK, R., DEMYANETS, A. (2012), “Bank Asset Quality in Emerging Markets: Determinants and Spillovers”, *IMF Working Paper*, WP/12/71.
- GÖKÇE, H., KÜÇÜKKAPLAN, İ. (2018), “Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Sağladığı Kredilerin Yapısı, Dağılımı ve Karlılığa Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32: 153-143.
- HADRI, K. & E. KUROZUMI (2012), “A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor”, *Economics Letter*, 115, 31-34.
- HAUSMAN, J. A. & TAYLOR, W. E. (1981), “Panel Data and Unobservable Individual Effects”, *Econometrica*, 49(6), 1377-1398.
- HOECHLE, D. (2007), “Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence”, *Stata Journal*, 7(3), 281.
- HSIAO, C. (2003), *Analysis of Panel Data*, New York: Cambridge University Press.
- KADIOĞLU, E., TELÇEKEN, N. (2017), “Bankalarda Aktif Kalitesini Etkileyen Makro Faktörler”, *21. Finans Sempozyumu*, 18 - 21 Ekim 2017 – Balıkesir, 71-82.
- KOÇ, Y.D., KARAHAN, F. (2017). “Türk Bankacılık Sektöründe Finansal

Sağlamlığın Belirleyicileri”, *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15): 148-153.

LOUZIS, G.P., VOULDIS, A.T., METAXAS, V.L. (2010), “Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios”, *Journal of Banking and Finance*, 36(4): 1012-1027.

MAKRI, V., TSAGKANOS, A., BELLAS, A., “Determinants of Non-Performing Loans: The Case of Eurozone”, *Panoeconomicus*, 61(2): 193-206.

MATHUVA, D.M.(2009), “Capital Adequacy, Cost Ratio and the Performance of Commercial Banks: The Kenyan Scenario”, *The International Journal of Applied Economics and Finance*, 3(2): 35-47.

MUNEER, S., ISHTIAQ, M., TUFAIL, M., SARWAR, S. (2017), “Determinants of Bank Asset Quality and Profitability”, *Education and Information Management*, 11(3): 201-222.

PESARAN, M.H. (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *University of Cambridge, Working Paper*, No. CWPE 0435.

PESARAN, H.M. (2007), “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.

PESARAN, H.M. & T. YAMAGATA (2008), “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.

REİS, G., KÖTÜOĞLU, R. (2016), “Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yeterliliği Davranışı”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(3): 101-110.

SABA, I., KOUSER, R. & AZEEM, M. (2012). “Determinants of Non-Performing Loans: Case of US Banking Sector”, *The Romanian Economic Journal*, 15(4): 125-135.

SARITAŞ, H., KANGALLI UYAR, S. G. & GÖKÇE, A. (2016), “Banka Kârlılığı ile Finansal Oranlar ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Sistem

Dinamik Panel Veri Modeli ile Analizi: Türkiye Araştırması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1): 87-108.

SWAMMY, P.M.V. (2012), “Determinants of Bank Asset Quality and Profitability - An Empirical Assessment”, *Social Science Research Network*, 1-42. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2126761>

TOPALOĞLU, E.E. (2018), “Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1):15-38.

VARLIK, N., VARLIK, S. (2016), “Risk Algısının Türkiye’de Bankacılık Sektörüne Etkileri: Bankacılık Sağlık Endeksi ile Bir Değerlendirme”, *Yönetim ve Ekonomi*, 23(2): 545-563.

YAĞCILAR, G.G. (2015), “Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredi Oranları Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1): 221-229.

ZENGİN, S., YÜKSEL, S. (2016), “Likidite Riskini Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (29): 77-95.

Positioning Women in the Public Sphere in Bosnia and Herzegovina – Impact of the Social Environment and the Media Presentation

Medina Mujić¹, Lamija Subašić²

Abstract

Women in Bosnia and Herzegovina are facing an unequal and stigmatizing treatment in the public sphere. Post-war transition usually is only an excuse for putting aside the issue of women's human rights. Various economic, social, political, security, cultural and other issues in the state always take priority over these rights. Social environments can be divided into categories: economic and cultural environment, in which the emancipation of women takes place. One of cross-sections where these environments meet and operate is the academic community and, therefore, it is examined more closely in this paper.

Its empirical part refers to the research conducted at one public university (the University of Zenica), which employs approximately 350 persons. The questionnaire, composed for the purposes of this research, was sent to, and fulfilled by, the female employees with university background, who are engaged in the teaching process. The guiding idea was that both male and female employees have dedicated a significant number of years of their lives to their education and career development, so the research aimed to explore the ways how careers, advancements and successes of men and women are perceived, on the one side, and matched with the relevant statistical data, on the other.

Key Words: Women, Employment, Discrimination, Inequality

JEL Classification Codes: J, J640, J700, J710

Pozicioniranje žena u javnoj sferi u Bosni i Hercegovini – Utjecaj društvenog okruženja i medijska slika

Sažetka

Žene u Bosni i Hercegovini se suočavaju sa neravnopravnim i stigmatizirajućim odnosom kada je u pitanju javna sfera djelovanja. Postratne tranzicije obično služe kao izgovor da se poštivanje ljudskih prava žena stavi na margine javnog diskursa. Postojanje ekonomskih, socijalnih, političkih, kulturnih, sigurnosnih i drugih problema u državi, uvijek se stavlja ispred ženskih ljudskih prava. Društvena okruženja se mogu rasčlaniti na kategorije: ekonomsko i kulturno, u kojima se odvija emancipacija žena. Mjesto gdje se sva ova okruženja susreću je akademska zajednica, te je stoga i ispitana iz bliza.

Empirijski dio ovog rada se odnosi na istraživanje koje je provedeno na javnom bosanskohercegovačkom Univerzitetu, odnosno Univerzitet u Zenici, na kojem je ukupno oko 350 usposlenih. Upitnik, sastavljen za potrebe ovog istraživanja, obuhvatio je visokoobrazovane uposlenice, uključene u nastavni proces. Ideja, koja nas je vodila, bila je da su uposleni/e na Univerzitetu osobe koje su odvojile značajan broj godina svog života za svoje obrazovanje, radi izgradnje karijere. Stoga, interesovao nas je način percipiranja karijere, napredovanja i ostvarenog uspjeha muškaraca i žena, ali i odnos tog viđenja prema relevantnim statističkim podacima.

Cljučne riječi: žene, zapošljavanje, diskriminacija, nejednakost

JEL-ovi klasifikacijski kodovi: J, J640, J700, J710

¹ Dr. sc. Medina Mujić, Bosnia and Herzegovina, Foundation CURE, Bosnia and Herzegovina, mmedinamujic@gmail.com

² Lamija Subašić, prof., Entrepreneurship and Innovation Centre of the University of Zenica, Bosnia and Herzegovina, sklamija@hotmail.com

1. INTRODUCTION

The Constitution of Bosnia and Herzegovina (Article 2) does not specifically determine, but it forbids discrimination on any ground, including gender, and guarantees, to all citizens, rights and freedoms contained in the Constitution. A distinction of the legal system of Bosnia and Herzegovina (BiH) is that its Constitution contains in its annexes a series of international conventions on human rights protection, including *The European Convention on Human Rights (ECHR)*, which directly applies on the legal system of BiH (Sali-Terzić, 2012: 60). In this way, international standards on gender equality became a part of the national legal framework. Also, BiH adopted the Law on gender equality and signed many conventions, declarations and resolutions as: *The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*, *The Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, *United Nations Security Council Resolution 1325 (2000) on women, peace and security*, *The Beijing Declaration and Platform for Action*, etc. Therefore, BiH has laws, documents, conventions for a regulated legal framework for human rights protection, which is to a great part harmonized with the international standards and confirms a political readiness of the relevant authorities for a full harmonization of laws with the international standards. Still, studies and reports indicate that this situation in the praxis is very different. For example, several non-governmental organizations (*Initiative and civil action*, *New generation*, *Rights for all*, *Viva women* and *The land of the children* from Tuzla), within the project „Together against discrimination of women in BiH“ wrote the report *Are women in BiH protected against discrimination* (<http://www.boram.ba/IZVJESTAJ%20o%20diskriminacija%20zene%20u%20BiH.pdf>.(24.04.2016). It shows the women's rights are being violated in all areas (education, work and employment, health and social protection, political activism, decision-making and managing processes), with no tendency of improvement, although years passed from adopting plans and protection mechanisms. The adopted legal framework and institutional mechanisms for protection of women against

discrimination generally are not efficient, since discrimination continues to occur in various fields, via various means.

One of the main hypotheses of this work is that the commonest discrimination against women happens in economic and cultural environment, within which women are stigmatised to act in the public sphere.

2. ENVIRONMENTS AFFECTING EMANTIPATION OF WOMEN

Stereotypes and traditional attitudes, customs and cultural praxis are deeply rooted in the collective consciousness on the woman's role in the society, who is primarily seen as a mother, wife and housekeeper, and the generously delegated a role of family keeper. This understanding strongly influence the attitudes and activism of women and men within state institutions on all levels of governing in BiH, which does not support fundamental and systematic changes aimed at the practical implementation of women's human rights (Miftari, 2013). Blagojević-Hjusun (2015: 38) argues in the classic model of social structure, women as individuals most often are not explicitly included, only implicitly, within the analysis of the overall active population. The issue of specific social position of women usually is considered within two parallel structures: a stratification one and patriarchal one (within a family). Out of these reasons, also implied by the previous author, comparison between men and women is not possible. The legal framework for the most segments is very good, but the social framework sabotages its real implementation, what leads to conclusion that the legal framework is „a dead letter“ since it is not put into force. Social environment in BiH can be divided into several categories:

Economic environment - Women do not have an equal access to the labor market and their participation in the labor force is still low, e.g. BiH still has the lowest participation of women in the labor force in the South East Europe. According to the survey on labor force from 2018, the unemployment rate was 18,4% (17,2% among men and 20,3% among women), while in the same period in 2017 was 20,5% (18,9% among men and 23,1% among women). This rate was the highest among the youth aged from 15 to 24 and was 38,8% (35,4% among men and 45,5% among

women) (http://www.bhas.ba/ankete/LAB_00_2018_Y1_0_BS, (04.10.2018) The heaviest type of discrimination against women on the labor market is seen in regards to breast-feeding mothers' rights. The fact is that these rights, including the relevant subventions for these women, are regulated differently in various parts of BiH, so these subventions are not always paid and some women lose their jobs after they got pregnant. This discourages women who want to start a family and to accomplish themselves professionally. On the other side, researches (Mujić, 2016) show the employers found how to navigate around the legal provisions and they ask the young women, who are likely to have children, to sign simultaneously two contracts, a contract on employment and a blank document on termination of employment, which becomes official in case they get pregnant. It is almost impossible to prove a scam or extortion on the court. Single mothers are facing even worse problems since they have no support by the state regarding costs of kindergarten or extended day-care, while they work. In addition, women often deal with discrimination in the work environment by employers who clearly show they do not want women who use maternity leave. Although, these are heavy cases of gender discrimination, employers have never been sanctioned and the trend continues, since the unemployment rate is high and demand on job market is small, so employers can choose employees in any way they want.

Cultural environment - In the contemporary society of BiH, it is expected of a women to be successful at her work and equally to participate in other duties, which in previous times were the primary ones and done only by her. If it does not function according to the clearly set patriarchal system, than is „something wrong with that woman“ (<http://www.mreza-mira.net/22324-zene-na-prvi-i-svaki-drugi-pogled/> (24. 04. 2016). If a woman devotes herself to her career, and does not start a family, today's society often harshly condemns her under excuse of „passing a biological clock“ and characterizes her as „a career-women“. In any sense, women suffer from many kinds of discrimination, comparing with men, who in terms of the mentioned accomplishments are seen as signs of a personal success and they are characterized as „capable persons“ (<http://www.bljesak.info/rubrika/lifestyle/clanak/zene->

odgadaju-majcinstvo-jer-zele-karijeru-i-svoju-slobodu/59059 (24.04.2016). Many authors wrote about women in the modern society, especially in the 21st century. One of them is Dr Ivan Šijaković, who states the significant improvement in women's emancipation happened in the modern society, in all areas and around the globe. Still, women often remain in subordinate, endangered, and even totally inhuman positions. Many traditional and patriarchal societies and social groups tend to keep an everlasting tendency of having women captivated in private sphere, tied to home and children, to „serve“ husband and family, to sacrifice, to stay unseen, far from public sphere of society and free civilized life. This is a cause of constant confrontation between men and women, which continues to spread day in, day out (<http://www.sijakovic.com/03/polozaj-zene-u-drustvu/> (24.04.2016). There are many ways to push women „silently“ to the margin of society: jobs are still clearly defined as „women-only“ and „men-only“, while marriage is a form of degradation for woman, since additional efforts and duties are expected to be done by her, as it was when women were not socially and publically engaged. On social and cultural patterns in our society wrote Dr Spahić-Šiljak, who states, as a primary objective, implementation of CEDAW's Article 5 and necessary modification of social and cultural patterns of men's behavior and ending prejudices and customs based on the idea of inferiority and superiority, respectively, of one of genders, or on traditionally stereotypical roles of men and women. Also, this author calls upon experiences of developed countries which confirm the total acceptance (cultural and institutional) of women's human rights and minority gender rights is a very slow process. Many women are, on daily basis, facing discrimination, marginalization, underestimation, violence, embarrassment and invisibility in the public life – while the traditional culture in that way faces its own prejudices and stereotypes on place and role of women in the society (Spahić-Šiljak, 2009: 41). Also, the role of media should not be overlooked here. In this segment, as in others, it is very important: media via its reports support this status of women in the public. Media reflects the social reality, but also it serves as its primary designer creating our lives, models of accepted behavior and systems of values.

Media policy mirrors current attitudes towards women, including their place in the society. Media presentation represents a process which creates and shows various meanings within one culture (Mujić, 2012: 62)

For several times now, it has already been noted in the reports on women's rights status in BiH, submitted to the CEDAW Committee, in analyzing relations between women's human rights violation in BiH and examples of systematic gender discrimination, the following has to be considered: impacts of patriarchal cultural heritage; impacts of communist heritage and post-war transition processes, which BiH undergoes. As a result, obstacles and misconceptions, which obstruct any progress of women's human rights, can be seen, i.e. leading political role belongs to men, what has been justified by either natural characteristics of men or social inertia which supports the established division of political power. Before the war, these were class interests, and after the war, ethnical, religious, regional and political. Ethnical divisions, and ethnical and religious identities, even for many women, become more important issues than those regarding gender equality. Simultaneously, feminism and promotion of women's human rights face resistance and open disliking as a consequence of conservative and retrograde tendencies in a very masculine society.

For reaching a really equal position, this burden cannot be left exclusively on women, but it is needed to continue working on their education and strengthening their capacities for participation in political and public life, and as well, on removing systematic obstacles and creation of social and political environment which will be essentially open to women, not only declaratively (Lukač et al., 2014: 36).

3. EMPIRICAL PART OF RESEARCH

Theoretical part of paper presented various social spheres affecting position of women in the public sphere of activism in various fields. Also, there was given a short generic overview of position of women, spanning several past years and different power systems, and various ways of violating women's human rights, seen from different angles of action.

3.1. Research methodology

The empirical part of research in this paper concerns a public university in Bosnia and Herzegovina, i.e. the University of Zenica, which has approximately 350 employees. The questionnaire was taken by female employees with university degree, i.e. highly educated women, who were (and are) engaged in the teaching process, working in total at eight faculties of this University. This target group was deliberately chosen for two main reasons: they are women in the public sector and they belong to the academic community what inevitably pose a request on them to constantly and periodically advance in their careers if they want to keep their jobs. This also implies advancement in the educational sense. Therefore, this system and dynamics of advancement in the educational process seemed adequate to show a potential differentiation of relation towards men and towards women, on the basis of statistical data, obtained via our analysis and the facts based on the personal opinions and attitudes of employees in the mentioned institution. Out of above-given total number of employees, number of women is circa 60. In the accessible bases of employees, there are no data on gender division. Due to what is not easy to define an exact number of employed women in the academic community. Furthermore, representatives of the academic community are not very willing to provide these data. All identified members of target group received the questionnaire, it is in total 60 persons, but only 31 persons answered.

3.2. Data analysis

In the following are results of this online questionnaire, which aimed to examine possible gender-based segregation and stigmatisation in the academic community, with an emphasis put on time needed for professional advancement into higher academic ranks/titles.

The first diagram shows the age division:

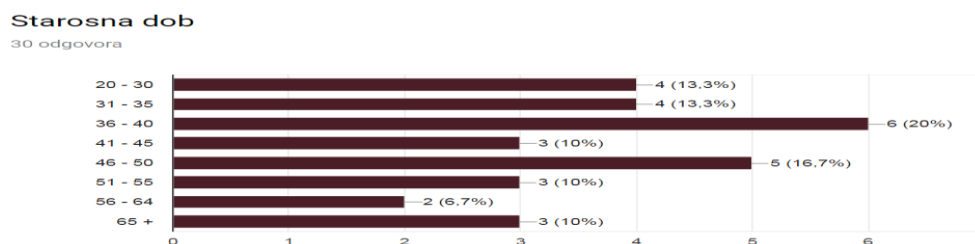

Fig. 1 Age division of the interviewees

Figure 1 shows the majority of 20% in this academic community belongs to the age range between 26 and 40 years, and 16,7% of women is between 46 and 50.

The second analyzed question regarded segregation: interviewees were asked if they felt any type of (gender-based or other) at their workplaces. Positively answered 23,3% and 76,7% gave negative responses. Within this question, it was possible to provide descriptive answers, as well, and those who gave positive answers, also provided the following reasons for stigmatization and/or segregation: - *A very difficult communication and feeling of being in dominantly men's environment*; - *A lot more work done and long period of proving person as an employee*; - *slow process of advancing*; - *When a woman speaks or suggests solutions for some problems, it is not taken/valued in the same way as when a man does and she (whoever) has a lot less authority*; - *There is a lot jealousy and envy among women co-workers towards each other*; - *Insults without any sound reason by colleagues repeatedly; the so-called „glass ceiling“, although all requirements were met for taking a managing position, it was obstructed and not possible to gain it; not having access to additional paid duties beside teaching process...* These excerpts show women have various gender-based problems in their work environments.

Although a small number of interviewees admitted they had faced (or still are facing) a concrete form of gender-based segregation, 3,3% of them said they earn less than their male colleagues for the same jobs, what confirms existence of unequal status between men and women, and on the other side, shed a light on the issues of their sincerity while answering and having access to this kind of information.

Regarding the status and progress of women in having and advancing their careers, i.e. their attitudes towards work, and general interest and eagerness for additional engagement and fulfillment, 86,7% stated they see themselves in the future taking higher positions, which are also more responsible. In comparison to previous percentage, 13,3% confirmed their satisfaction with their current positions and wish to remain at these positions.

A more in-depth insight into this issue on advancement and execution of more responsible positions, by posing a question differently, and asking by using the example of them working in the managing structure of their current home institution, their opinions split and 50% answered positively, while other 50% answers were negative. In order to examine a genesis of this state, a whole new research should be conducted with a focus on this issue with the aim to define if maybe fear pose an obstacle for seeing this state as it is, but also to see why there is this hesitation and rejection regarding managing positions, since men willingly take them. It will be important to examine reasons for this state, and as well, their causes. A possible answer, or a cause, why women so reluctantly look on managing positions may be fear of sabotage by colleagues or gender-based stigma. Only 50% confirmed they believe the fact they are women will not affect their election for managing positions, but the choice will be made solely on the basis of their competence, references etc. It is possible that women who gave negative answers, i.e. the other 50% of interviewees, already experienced some kind of gender-based stigmatization. This group could also be a target group for another, more deep, analysis on causes and consequences of this state. Previous short-time experience in the managing structures of home institutions confirmed 43,3% of interviewees and 56,7% of women have never had any managing position in their institutions. Given available data, out of this percentage of women who have never been in managing structures, less than 7% of them would like to try managing positions. At the end, they were asked if their current superior is a man and 63,3% answered positively. This leads to a conclusion men have managing positions in (higher) education institutions.

4. CONCLUSION

In the end, conclusion could be women are facing a range of obstacles if they want to take an active part in the public sphere of action. Sometimes they do not even realize they are dealing with inequality, while the issue of unequal status is widespread through all life spheres and as such it is only inevitably implied in the public sphere of action. In this sphere, also, patriarchal structures prevent women from some jobs on the labor market, simultaneously prescribing smaller wages for jobs women do, which are classified as low-skill jobs. The patriarchal state in its priorities and public policies, also, systematically favors patriarchal interests. Cultivation and preservation of gender prejudices and promotion of stereotypes on women can be implemented by media, what help conservative governments and societies to blame women for failures of public policies concerning families, and in this way, strengthen idea of putting responsibility on women for social problems. Describing women as beautiful objects is a widespread trend among mass-media. Women are identified and objectified according to their gender and certain notions of beauty and attractiveness, not upon their intellectual capacity. This approach strengthens a long-term patriarchal stereotype on „weaker sex“, according to which women are sex objects and second-class citizens. To be honest, media also reports on women who are politically engaged, business women and their successes, but these stories are rare and not regular. Topics as fashion, competitions, movie stars, art and secrets of eternal youth are more commonly prepared for women by media. It is not surprising this does not support developing a sense of worth in women by pure fact they are who they are nor support developing their self-respect, nor it encourages them to take positions of public importance. Since media takes roles of reporting or creating a current state, it is important for journalists to develop positive-discrimination praxis, i.e. not only to respect ethics of their profession but also to respect gender equality of persons with whom they communicate in the media space. In order to have this relationship successful, it is necessary to equally develop conscientiousness in education institutions, public institutions or any other public organization on importance of equal opportunities for men and women in political,

economic and, finally, social processes which include, among other, possibilities of equal use of media space. This analysis, purposely, in its empirical part did not research media monitoring on presentation of women positioning in the public sphere of action, while it would put responsibility solely on media, what does not reflect a real situation. This approach of presenting the analysis puts the focus on all public institutions, where stigmatization and discrimination happen and show disrespect towards fundamental human rights, but does not exclude media, since media should include reports on topics which are not spoken of or written about. Such topic can be the University of Zenica, which has around 350 employees, out of which only 60 women. This ratio is interesting given researches and statistical data available on website of the Agency for statistics of BiH, where is stated that comparing to men, a greater number of women graduate from universities and do their master and doctoral theses. The empirical part of analysis confirmed discrepancy between this high number of female graduates and number of women entering HEIs as teaching staff members and continuing their careers as teachers and researchers. Evidently, problems exist in public sphere of action and they are not dealt with freely nor explored enough, nor written or reported adequately.

REFERENCES

- ANKETE O RADNOJ SNAZI (2013), Agencija za statistiku BiH, Sarajevo.
- ARAMBAŠIĆ-ŽIVANOVIĆ, T. (2008), *Regrutacija, promocija i podrška ženama u politici u Bosni i Hercegovini*, (Magistarski rad, neobjavljen), Univerzitet u Sarajevu, Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije u Sarajevu, Sarajevo.
- BLAGOJEVIĆ-HJUSON, M. (2015), *Sutra je bilo juče: prilog društvenoj istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
- FRANSIOLI, E. G. (2013), *Godišnji izvještaj o stanju prava žena u Bosni i Hercegovini tokom 2013. godine*, SOC, Sarajevo.
- ŠIJAKOVIĆ I., *Položaj žene u savremenom društvu*, <http://www.sijakovic.com/03/polozaj-zene-u-drustvu/>, (24. 04. 2016).

LUKAČ et al. (2014), *Opšti izbori 2014: (Ne)vidljive žene*, Gender centar RS, Banjaluka.

MIFTARI, E. (2013), *Ekonomska i socijalna prava žena u Bosni i Hercegovini u 2012-2013*, SOC, Sarajevo.

MUJIĆ, M. (2012), *Gender kroz medije*, u: Velagić, K., *Didaktički putokazi*, Pedagoški zavod i pedagoški fakultet u Zenici, broj časopisa 63/2012, Zenica.

MUJIĆ, M. (2016), *Rad na crnom tržištu, izloženost mobingu, niže plaće...*, časopis Novi Horizonti, Udruženje Selam, broj 160.

REKIĆ, M. (2016), *Kutak za aktivistice i aktiviste*, <http://www.mreza-mira.net/22324-zene-na-prvi-i-svaki-drugi-pogled/>, (24. 04. 2016).

SALI-TERZIĆ, S. (2012), *Evropska konvencija kroz praksu Ustavnog suda BiH*, u: Halilović, M./Džihana, A., (ur), *Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.

SPAHIĆ-ŠILJAK, Z. (2009), *I vjernice i građanke*, TPO Fondacija i CIPS- Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

TERZIĆ, A.; BEĆIRBAŠIĆ, B. (2010), *Političarke u medijima tokom predizborne kampanje 2010: Slika koje nema*, Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo.

VELIČKOVIĆ, M. (2014), *Stranke izbori parlamenti: Žene u politici u Bosni i Hercegovini, Priča o brojkama*, Sarajevo.

<http://www.bljesak.info/rubrika/lifestyle/clanak/zene-odgadaju-majcinstvo-jer-zele-karijeru-i-svoju-slobodu/59059>, (24.06.2016).

<http://www.boram.ba/IZVJESTAJ%20o%20diskriminaciji%20zena%20u%20BiH.pdf>, (24.04.2016).

<http://cisbih.ba/wp-content/uploads/sites/9/2017/06/linku.pdf>, (08.10.2018).

<http://www.mreza-mira.net/22324-zene-na-prvi-i-svaki-drugi-pogled/> (24. 04. 2016).

http://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/?id=261 (15.05.2015).

BİST’TE İŞLEM GÖREN BİLİŞİM SEKTÖRÜNDEKİ FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ENTROPİ VE TOPSIS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ejder Ayçin¹, Hakan Aşan²

Özet

Günümüz artan rekabet koşullarında işletmeler kaynaklarını optimal şekilde kullanarak, performanslarını üst düzeye çekmelidirler. İşletme performansının en önemli göstergelerinden biri olan finansal performansın ölçülmesi, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin birbirleriyle karşılaştırılmasına olanak tanıyacaktır. Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören ve aynı zamanda bilişim sektöründe yer alan firmanın finansal performans ölçümünü gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda belirlenen finansal performans ölçütlerine ilişkin önem ağırlıkları objektif bir değerlendirme tekniği olan Entropi yöntemiyle belirlenmiştir. Hesaplanan ağırlıklar bir sonraki aşamada kullanılarak, ele alınan işletmelerin performansları TOPSIS yöntemiyle ölçülmüştür. Entropi ve TOPSIS yöntemlerinden oluşan bütünlük yaklaşımın, finansal performansın ölçülmesinde karar vericilere yardımcı olacak bir yöntem olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Finansal Performans, Çok Kriterli Karar Verme, Entropi, TOPSIS
JEL Sınıflama Kodları: C44, L25

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF COMPANIES IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SECTOR QUOTED IN BIST WITH ENTROPY AND TOPSIS METHODS

Abstract

In today's increasingly competitive conditions, businesses must maximize their performance by optimally using their resources. Measuring financial performance, one of the most important indicators of business performance, will enable businesses operating in the same sector to compare with each other. The aim of this study is to carry out financial performance measurement of firms which are traded in Borsa Istanbul (BIST) and also operate in the information sector. The importance weights of the financial performance measures determined in this direction are determined by the objective evaluation method Entropy method. Using the calculated weights in the next stage, the performances of the enterprises surveyed are measured by the TOPSIS method. This integrated approach of Entropy and TOPSIS methods is seen as a method to help decision makers in measuring financial performance.

Keywords— Financial Performance, Multi Criteria Decision Making, Entropy, TOPSIS
JEL Classification Codes: C44, L25

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, eaycin@munzur.edu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksek Okulu, İktisadi Programlar, Türkiye, hakan.asan@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

İşletmeler, değişen rekabet ortamı ile beraber her türlü verinin toplanmasına ve değerlendirilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu veriler ışığında işletmeler farklı açılardan kendini değerlendirmeli ve sürekli geliştirmelidir. İşletmelerin yapmış olduğu değerlendirmelerden en önemlisi performans değerlendirmeleridir. Performans, amaçlanan hedefin ne ölçüde karşılandığının nicel ve nitel ifadesidir (Özer, 2009). İşletmelerin temel amacının kar elde etmek olduğu varsayımı altında finansal performans analizleri önemli bir yer tutmaktadır.

Finansal performans kavramı, bir işletmenin sahip olduğu finansal tablolarının incelenmesiyle faaliyetlerinin ve finansal süreçlerinin yapı özelliklerinin belirlenme sürecidir. Bu analizlerin temel amacı işletmenin yönetiminin verimliliğinin ve performansının belirlenmesidir (Bhunia vd., 2011: 269). Finansal performansın ölçülmesi, verilerin toplanması, analiz edilmesi, hedeflerin belirlenmesi ve uygun ölçü setinin belirlenmesi gibi karmaşık süreç ve mekanizmalara ihtiyaç duyar (Aksoy, 2011).

Finansal performansı analiz etmek için çok farklı yöntemler kullanılmaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemleri farklı açılardan, tek bir analiz veya hibrit analizler olmak üzere bu değerlendirmeler için kullanılmaktadır. Özellikle finansal performans analizleri açısından işletmeleri karşılaştırmak ve sıralamak için ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar yapılabilmektedir.

Finansal performansın değerlendirileceği bu çalışmada BIST’de faaliyet gösteren bilişim firmaları ele alınmıştır. Sektörel anlamda gelişmekte olan ve bu sektörde faaliyet gösteren firma sayısının her geçen gün artması nedeniyle bilişim sektörü tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan performans değerlendirme kriterleri kapsamlı bir literatür çalışması sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Bu kriterlere ilişkin hesaplamaların yapılabilmesi için bilişim sektöründeki işletmelerin 2018 yılı en son döneme ait finansal tablolarından veriler elde edilmiştir. Performans kriterlerinin önem ağırlıkları Entropi yöntemiyle belirlenmiştir. Son olarak TOPSIS yöntemi kullanılarak firmaların finansal performanslarına ilişkin bir sıralama yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal performansının ÇKKV yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi konusunda, literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar ve kullanılan yöntemlere ilişkin bir özet Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yıl	Yazar(lar)	Kullanılan Yöntemler
2000	Feng ve Wang	TOPSIS, GRA
2001	Feng ve Wang	TOPSIS, GRA
2003	Yurdakul ve İç	TOPSIS
2008	Wang	TOPSIS, GRA
2009	Wang	AHP, TOPSIS, GRA
2009	Seçme vd.	AHP, TOPSIS
2009	Ertuğrul ve Karakaşoğlu	AHP, TOPSIS
2010	Wang ve Lee	GRA
2010	Dumanoğlu ve Ergül	TOPSIS
2010	Dumanoğlu	TOPSIS
2010	Demireli	TOPSIS
2011	Peker ve Baki	GRA
2011	Akyüz vd.	TOPSIS
2011	Bülbül ve Köse	TOPSIS, ELECTRE
2011	Çonkar vd.	TOPSIS
2012	Balezantis vd.	AHP, VIKOR, ARAS
2012	Yalçın vd.	AHP, TOPSIS, VIKOR
2012	Bayrakdaroğlu ve Yalçın	AHP, VIKOR
2012	Uygurtürk ve Korkmaz	TOPSIS
2012	Perçin ve Karakaya	AHP, TOPSIS
2012	Türkmen ve Çağıl	TOPSIS
2012	Soba vd.	TOPSIS, VZA
2012	Yayar ve Baykara	TOPSIS

2012	Özden vd.	VIKOR
2013	Aytekin ve Sakarya	TOPSIS
2014	Çelen	AHP, TOPSIS
2014	Ghadikolaei vd.	AHP, VIKOR, ARAS, COPRAS
2014	Esbouei vd.	ANP, VIKOR
2014	Shaverdi vd.	AHP
2014	Shen ve Tzeng	VIKOR, DRSA, DANP
2014	Saldanlı ve Sırma	TOPSIS
2014	Bakırcı vd.	TOPSIS, VZA
2014	Ergül	TOPSIS, ELECTRE
2014	Tayyar vd.	AHP, GRA
2015	Lini	TOPSIS, Entropi

Tablo 1. Literatür Taraması (Devamı)

Yıl	Yazar(lar)	Kullanılan Yöntem(ler)
2015	Das ve Roy	TOPSIS
2015	İç vd.	TOPSIS, VIKOR, GRA, MOORA
2016	Kumar	TOPSIS
2016	Eyüpoğlu	TOPSIS
2016	Wang	TOPSIS
2016	Oral	TOPSIS
2017	Masca	TOPSIS
2017	Inani ve Gupta	TOPSIS, Entropi
2017	Apan vd.	Entropi, MAUT
2017	Orçun ve Eren	TOPSIS
2017	Aytekin ve Karamaşa	TOPSIS, Entropi
2017	Kumar ve Kumar	TOPSIS, Entropi
2018	Yıldırım vd.	TOPSIS, Entropi
2018	Tütüncü ve Uysal	TOPSIS
2018	Aras vd.	TOPSIS
2018	Karmakar vd.	TOPSIS & EDAS. Entropi

2018	Roy ve Das	TOPSIS
2018	Dos Santos vd.	TOPSIS, Entropi

3. ENTROPİ

1865 yılında Clausius tarafından literatüre kazandırılan Entropi kavramı, evrende kendi haline ve doğal şartlara bırakılan tüm sistemlerin zaman içerisinde dağınıklığa ve düzensizliğe uğrayıp bozulması olarak tanımlanmıştır. Sonraki yıllarda Shannon tarafından kesikli olasılık dağılımı ile açıklanmış ve belirsizliğin bir ölçüsü olarak tanımlanmıştır (Zhang vd., 2011: 444).

Birçok kriteri içerisinde bulunduran karar verme problemlerinde, kriter ağırlıklarının hesaplanması konusunda, Entropi yöntemi literatürde yer alan ağırlık hesaplama yöntemlerinden objektif olanlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Entropi yönteminde karar probleminde yer alan kriterlere ilişkin ağırlıklarının hesaplanması için, karar matrisindeki veriler kullanılmaktadır. Başka herhangi bir subjektif değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaması nedeniyle yöntemin uygulanabilirliği oldukça kolaydır. Entropi yöntemi beş aşamadan oluşan bir uygulama sürecine sahiptir (Erol ve Ferrell, 2009: 1196-1197; Wang ve Lee, 2009: 8982; Özdağoğlu vd..2017: 346-347)

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Yöntemin ilk aşamasında x_{ij} değerlerinden oluşan ve D ile simgelenen karar matrisi Eşitlik (1)'de gösterilen şekilde oluşturulur.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de yer alan x_{ij} değerleri, j . değerlendirme kriterine göre i . alternatifi aldığı değerleri göstermektedir. (i , karar alternatifi sayısı $i = 1, 2, \dots, m$; j ise değerlendirme kriteri sayısı $j = 1, 2, \dots, n$ sayısı).

2. *Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu:* Karar problemlerinde yer alan farklı birimlere sahip kriterlere ilişkin değerler, normalizasyon işlemiyle [0,1] aralığında değer alacak şekilde standart bir hale getirilmelidir. Normalizasyon işlemi Eşitlik (2)'den yararlanılarak gerçekleştirilir.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i, j \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de yer alan p_{ij} : değerleri, j . değerlendirme kriterine göre i . alternatifin aldığı normalize değeri göstermektedir.

3. *Aşama: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması:* Bu aşamada her bir değerlendirme kriterinin Entropi değerleri (e_j), Eşitlik (3)'te gösterilen şekilde hesaplanır.

$$e_{ij} = -k \cdot \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \ln(p_{ij}) \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de yer alan k değeri $k = (\ln(m))^{-1}$ olarak tanımlanan sabit bir katsayıdır ve $0 \leq e_j \leq 1$ olacak şekilde değer alır. e_j değeri, j . kriterin belirsizlik ölçüsü ya da diğer bir ifadeyle Entropi değeri olarak tanımlanır.

4. *Aşama: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması:* Bu aşamada, bir önceki aşamada hesaplanan Entropi değerleri kullanılarak, farklılaşma dereceleri (*degree of diversification*) olan d_j değerleri her bir kriter için Eşitlik (4)'te gösterilen şekilde hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

5. *Aşama: Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması:* Yöntemin son aşamasında her bir kriterin farklılaşma derecesini, toplam farklılaştırma derecesine oranlayarak kriterlerin ağırlık değerleri (w_j) Eşitlik (5)'te gösterilen şekilde hesaplanır

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (5)$$

Entropi yönteminde kriterlere ilişkin Entropi değerleri hesaplanırken, doğal logaritma fonksiyonu kullanılmaktadır (Bkz. Eşitlik (3)). Karar problemine ilişkin karar matrisinde sıfır ya da negatif değerler olması durumunda, logaritmik hesaplamaların yapılmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bu yüzden negatif veriler için düzeltmeler yapılmalıdır. Bu çalışmada Zhang vd. (2014) tarafından geliştirilen Z-skoru standartlaştırma dönüşümü kullanılan entropi (improved entropy) yöntemi ile negatif veriler için düzeltmeler yapılmıştır.

Bu yöntemde önce karar matrisinde yer alan değerler Eşitlik (6)'dan yararlanılarak Z-skoru standartlaştırması ile dönüştürülür.

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{X}_j}{\sigma_j} \quad (6)$$

Daha sonra Eşitlik (7)'de gösterilen dönüşüm yapılarak karar matrisindeki veriler pozitif hale getirilmiş olur.

$$z'_{ij} = z_{ij} + A; \quad A > \left| \min z_{ij} \right| \quad (7)$$

4. TOPSIS

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden biri olan TOPSIS gerek anlaşılmasının kolay oluşu gerekse karmaşık matematiksel hesaplamalar içermemesi açısından karar vericiler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. TOPSIS yönteminde pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm gibi iki temel kavram oldukça önemlidir. Yöntem en uygun karar alternatifinin pozitif ideal çözüme yakın, negatif ideal çözüme ise uzak olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla hesaplamalarını bu noktalara olan uzaklıklara dayandırır. Uzaklıkların karşılaştırılması ile karar alternatiflerinin sıralanması sağlanır (Chen ve Tzeng, 2004; Cheng vd., 2002).

TOPSIS yöntemi altı aşamadan oluşan bir uygulama sürecine sahiptir (Hwang vd., 1993; Lai vd., 1994; Opricovic ve Tzeng, 2004; Shih, 2008).

1. *Aşama: Karar Matrisinin (A) Oluşturulması:* Karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörleri yer alır. A matrisi karar verici tarafından oluşturulan başlangıç matrisidir. Bu matrisin m adet karar alternatifi ve n adet kriterden oluştuğu genel gösterimi Eşitlik (8)'deki gibidir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

2. *Aşama: Normalize Karar Matrisinin (R) Oluşturulması:* Bu aşamada Eşitlik (8)'de gösterilen A karar matrisinin normalize edilir. r_{ij} değerleri normalize değerleri gösterecek şekilde, normalizasyon işlemi için Eşitlik (9)'dan yararlanır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (i=1,2,\dots,m \text{ ve } j=1,2,\dots,n) \quad (9)$$

3. *Aşama: Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması:* Bu aşamada normalize karar matrisinin her bir elemanının, ilgili kriterin ağırlığıyla çarpılmasıyla elde edilen Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi (V) Eşitlik (10)'da gösterildiği gibidir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (10)$$

4. Aşama: Pozitif İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözüm Değerlerinin Belirlenmesi: Bu aşamada ağırlıklandırılmış standart karar matrisinden (V) yararlanılarak ideal çözüm değerleri belirlenir.

Bu ideal çözüm değerleri “Pozitif İdeal Çözüm” ve “Negatif İdeal Çözüm” değerleri olarak iki grupta değerlendirilir. Maksimizasyon yönlü bir amaç söz konusu ise, pozitif ideal çözüm setinin oluşturulabilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme kriterlerinin yani sütun değerlerinin en büyükleri (ilgili değerlendirme kriteri minimizasyon yönlü ise en küçüğü) seçilir. Pozitif ideal çözüm değerleri Eşitlik (11)’de gösterildiği gibi hesaplanır.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (11)$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

Maksimizasyon yönlü bir amaç söz konusu ise, negatif ideal çözüm setinin oluşturulabilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme kriterlerinin yani sütun değerlerinin en küçükleri (ilgili değerlendirme faktörü minimizasyon yönlü ise en büyüğü) seçilir. Negatif ideal çözüm değerleri Eşitlik (12)’de gösterildiği gibi hesaplanır.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (12)$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

(Her iki formülde de J maksimizasyon, J' ise minimizasyon değerini göstermektedir.)

5. Aşama: Pozitif ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklığın Hesaplanması: Her bir karar karar alternatifini için pozitif ideal ve negatif ideal çözüm setinden sapmalarının bulunabilmesi için Eşitlik (13)’ten yararlanır.

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (13)$$

Eşitlik 11’de yer alan;

x_{ik} : i . gözlemin k . değişken değerini; x_{jk} : j . gözlemin k . değişken değerini ve n : değişken sayısını göstermektedir. Buradan hareketle TOPSIS yönteminde her bir karar alternatifi için ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklığın hesaplanabilmesi için Eşitlik (14) ve (15)’ten yararlanılacaktır.

$$\text{Pozitif İdeal Uzaklık: } S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (14)$$

$$\text{Negatif İdeal Uzaklık: } S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (15)$$

6. Aşama: *İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması*: Her bir karar noktasının pozitif ideal çözüme göreli yakınlığı (C_i^*), pozitif ve negatif ideal uzaklık ölçüleri kullanılarak Eşitlik (16)’da gösterilen şekilde hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (16)$$

Karar alternatiflerinin C_i^* değerleri dikkate alınarak, sıralamaları elde edilir.

5. UYGULAMA

Çalışmada BIST bilişim sektöründe yer alan firmaların finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu endekste yer alan işletmeler Tablo 2’de gösterilmektedir. Finansal performansın değerlendirilmesi çalışma kapsamında yer alan kriterler, fiyat/kazanç oranı (F/K), piyasa değeri/defter değeri oranı (PD/DD), aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı, satışların karlılığı ve piyasa katma değeri olarak belirlenmiştir. Belirlenen kriterlere ilişkin tanımlamalar ise Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2. BIST Bilişim Sektöründe Yer Alan Firmalar

BIST Kodu	İşletme Adı
ALCTL	Alcatel Lucent Teletaş Telekomünikasyon A.Ş.
ARENA	Arena Bilgisayar Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ARMDA	Armada Bilgisayar Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
DGATE	Datagate Bilgisayar Malzemeleri Ticaret A.Ş.
DESPC	Despec Bilgisayar Pazarlama ve Ticaret A.Ş.
ESCOM	Escort Teknoloji Yatırım A.Ş.
FONET	Fonet Bilgi Teknolojileri A.Ş.
INDES	İndeks Bilgisayar Sistemleri Mühendislik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KFEIN	Kafein Yazılım Hizmetleri Ticaret A.Ş.
KAREL	Karel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KRONT	Kron Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş.
LINK	Link Bilgisayar Sistemleri Yazılımı ve Donanımı Sanayi ve Tic. A.Ş.
LOGO	Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
NETAS	Netaş Telekomünikasyon A.Ş.
PKART	Plastikkart Akıllı Kart İletişim Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Tablo 3. Finansal Performans Değerlendirme Kriterleri ve Tanımlamalar

Kriter	Tanımlama
F/K Oranı	İşletme hisselerinin fiyatının, hisse başına düşen kara oranlanması ile hesaplanır. F/K oranının sektör ortalaması altında kalması olumlu bir gösterge olarak kabul edilmiştir.
PD/DD Oranı	İşletmenin piyasa değeri ile defter değerinin oranlanması ile hesaplanır. Bu oranın sektör ortalamasına göre düşük olması olumlu bir göstergedir. PD/DD'nin 1'den küçük olması hissenin özvarlıklarının altında, 1'e eşit olması özvarlıklarına eşit, 1'den büyük olması özvarlıklarının üzerinde değere satıldığını gösterir.
Aktif Karlılığı (ROA)	Net kar/ Toplam Aktif formülü ile hesaplanır. Bu oranın yüksek olması olumlu bir göstergedir.
Özsermaye Karlılığı (ROE)	Net kar/ Özsermaye formülü ile hesaplanır. Bu oranın yüksek olması olumlu bir göstergedir.

Satışların Karlılığı (ROS)	Net kar/ Net Satışlar formülü ile hesaplanır. Bu oranın yüksek olması olumlu bir göstergedir.
Piyasa Katma Değeri (MVA)	Piyasa Değeri-Yatırılan Sermaye formülü ile hesaplanır. Bu değer yüksek olması olumlu bir göstergedir.

BIST bilişim sektöründe yer alan on beş firmanın 2018 yılı Haziran dönemindeki en güncel finansal tabloları dikkate alınarak, her kriter için ilgili değerler hesaplanmış ve karar matrisi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Karar Matrisi

İşletme/Kriter	F/K	PD/DD	ROA	ROE	ROS	MVA
ALCTL	0,99	6,85	0,025	0,057	0,060	-4.590.187
ARENA	0,28	0,00	-0,003	-0,006	-0,002	-232.702.617
ARMDA	1,29	19,18	0,005	0,019	0,005	62.004.233
DGATE	0,99	4,65	0,035	0,134	0,018	-804.578
DESPC	1,70	5,63	0,064	0,092	0,051	61.832.658
ESCOM	0,37	22,38	0,008	0,008	0,105	-53.988.187
FONET	1,68	23,49	0,032	0,041	0,138	28.497.549
INDES	1,28	2,34	0,022	0,107	0,013	79.928.555
KFEIN	2,43	27,05	0,056	0,090	0,128	81.117.147
KAREL	1,40	14,47	0,014	0,042	0,029	84.636.324
KRONT	4,44	18,59	0,039	0,048	0,159	134.801.389
LINK	2,21	9,49	0,089	0,099	0,584	27.256.247
LOGO	3,36	13,79	0,083	0,137	0,250	617.422.775
NETAS	0,79	23,61	-0,013	-0,033	-0,056	-154.694.835
PKART	1,19	10,96	0,026	0,043	0,023	8.161.124

Karar matrisi oluşturulduktan sonra, uygulamanın ilk basamağını oluşturan Entropi yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlenecektir. Tablo 4'te gösterilen karar matrisinde negatif değerler bulunması nedeniyle, öncelikle Eşitlik (6) ve (7)'den yararlanılarak veriler pozitif hale dönüştürülmüştür. Elde edilen düzenlenmiş karar matrisi Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Düzenlenmiş Karar Matrisi

İşletme/Kriter	F/K	PD/DD	ROA	ROE	ROS	MVA
ALCTL	0,990	0,798	1,274	1,785	0,760	1,247
ARENA	0,280	0,002	0,344	0,533	0,358	0,007
ARMDA	1,290	2,230	0,602	1,038	0,406	1,609
DGATE	0,990	0,542	1,596	3,313	0,486	1,268
DESPC	1,700	0,656	2,572	2,479	0,702	1,608
ESCOM	0,370	2,602	0,695	0,818	1,051	0,979
FONET	1,680	2,731	1,516	1,472	1,264	1,427
INDES	1,280	0,274	1,169	2,794	0,460	1,707
KFEIN	2,430	3,144	2,318	2,444	1,199	1,713
KAREL	1,400	1,683	0,895	1,486	0,559	1,732
KRONT	4,440	2,161	1,735	1,621	1,397	2,005
LINK	2,210	1,104	3,404	2,620	4,144	1,420
LOGO	3,360	1,604	3,207	3,379	1,986	4,630
NETAS	0,790	2,745	0,008	0,006	0,008	0,431
PKART	1,190	1,275	1,314	1,511	0,521	1,317

Pozitif verilerden oluşan karar matrisi elde edildikten sonra Entropi yönteminin diğer aşamaları uygulanarak kriter ağırlıkları Tablo 6’da gösterilen şekilde elde edilmiştir.

Tablo 6. Entropi Yöntemiyle Hesaplanan Kriter Ağırlıkları

Kriterler	F/K	PD/DD	ROA	ROE	ROS	MVA
Ağırlıklar	0,1472	0,1662	0,1643	0,1255	0,2582	0,1385

Entropi yöntemiyle kriter ağırlıkları hesaplandıktan sonra uygulamanın ikinci aşaması olan TOPSIS yöntemiyle, firmaların finansal performansları değerlendirilecektir. Yöntemin ilk aşamasında Tablo 5’teki karar matrisinde yer alan verilerden yararlanılacaktır. TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. TOPSIS Yöntemi Sonuçları ve Sıralamalar

İşletme/Kriter	S_i^*	S_i^+	C_i^*	Sıralama
ALCTL	0,0322	0,0150	0,3176	8
ARENA	0,0374	0,0152	0,2896	11
ARMDA	0,0362	0,0107	0,2291	14
DGATE	0,0339	0,0159	0,3192	7
DESPC	0,0317	0,0165	0,3429	5
ESCOM	0,0319	0,0146	0,3136	9
FONET	0,0293	0,0149	0,3376	6
INDES	0,0342	0,0154	0,3112	10
KFEIN	0,0297	0,0156	0,3444	4
KAREL	0,0342	0,0122	0,2627	13
KRONT	0,0289	0,0153	0,3454	3
LINK	0,0110	0,0394	0,7823	1
LOGO	0,0211	0,0257	0,5491	2
NETAS	0,0412	0,0096	0,1888	15
PKART	0,0342	0,0130	0,2757	12

Tablo 7’de gösterilen uygulama sonuçlarına göre, finansal performansı en yüksek firma Link Bilgisayar Sistemleri Yazılımı ve Donanımı Sanayi ve Tic. A.Ş. olarak belirlenmiştir. Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Kron Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş. firmaları ise ikinci ve üçüncü sırayı almışlardır.

Son olarak ise firmaların finansal performansları ile getirileri arasındaki ilişki olup olmadığını belirlemek için Spearman sıra korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Firmaların getiri sıralamasının elde edilmesinde, performans ölçümü yapılan ilgili döneme ait günlük kapanış fiyatlarından yararlanılmıştır. Sıra korelasyon analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sıra Korelasyon Test Sonuçları

Spearman Sıra Korelasyon Değerleri	Finansal Performans Sıralaması - Getiri Sıralaması
------------------------------------	--

r	0,256
p	0,120
n	15

Tablo 8’de gösterilen test sonuçlarına göre, “ $p=0,120>0,05$ ” olduğundan finansal performans sıralaması ile getiri sıralaması arasında anlamlı bir ilişki elde edilemediği görülmüştür. Bu bulgu Orçun ve Eren’in (2017) çalışmalarında elde ettikleri bulgu ile paralellik göstermiştir. Yatırımcıların tasarruflarını değerlendirme konusunda, finansal performans göstergelerini dikkate almadıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada BIST’de işlem göre bilişim firmalarının finansal performanslarının değerlendirilmesinde, ÇKKV yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanıldığı bir uygulama yer almıştır. Finansal performans değerlendirme kriterlerinin önem derecelerinin hesaplanmasında objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olan Entropi’den yararlanılmıştır. Herhangi bir sübjektifliğe yer vermeden, yalnızca işletmelerin finansal tablolarından elde edilen verilerden yararlanan Entropi yöntemi ile oldukça önemli olan kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesi süreci tamamlanmıştır. TOPSIS yöntemiyle ise uygulama kapsamında yer alan firmaların finansal performanslarına göre sıralamaları elde edilmiştir. Finansal performansı en yüksek firma Link Bilgisayar Sistemleri Yazılımı ve Donanımı Sanayi ve Tic. A.Ş. olarak belirlenmiştir. Bu firmayı sırasıyla Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Kron Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş. firmaları takip etmiştir.

Uygulama sonuçları Entropi ve TOPSIS yöntemlerinin bütünleşik olarak uygulandığı bu yöntemin finansal performansın değerlendirilmesinde kullanılabilir bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur. Gelecek çalışmalarda farklı sektörlerde yer alan işletmeler için, o sektörün yapısına da uygun olacak şekilde belirlenen kriterlere göre, daha farklı ÇKKV yöntemleri ile finansal performans değerlendirmeleri yapılabilir.

KAYNAKLAR

AKSOY, D. (2011), “Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Ölçümü Üzerine Bir Uygulama”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

AKYÜZ, Y., BOZDOĞAN, T., HANTEKİN, E. (2011), "TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama" Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 13(1): 73-92.

APAN, M., OZTEL, A., ISLAMOGLU, M. (2017), “An Assessment of the Paper Industry Firms Listed in Borsa Istanbul Using Entropy-Based MAUT Method”. *In Financial Environment and Business Development* (pp. 15-28). Springer.

ARAS, G., TEZCAN, N., FURTUNA, O. K. (2018), “Multidimensional comprehensive corporate sustainability performance evaluation model: Evidence from an emerging market banking sector”, *Journal of Cleaner Production*, 185, 600-609.

AYTEKİN, A., KARAMAŞA, Ç. (2017), “Analyzing Financial Performance Of Insurance Companies Traded In BIST via Fuzzy Shannon's Entropy Based Fuzzy TOPSIS Methodology”, *Alphanumeric Journal*, 5(1), 51-84.

AYTEKİN, S., SAKARYA, Ş. (2013), "BİST'de İşlem Gören Gıda İşletmelerinin TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21: 30-47.

BAKIRCI, F., SHİRAZ, S. E., SATTARY, A. (2014), "BIST'da Demir, Çelik Metal Ana Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Analizi: VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS Uygulaması”, *Ege Akademik Bakış*, 14(1): 9-19.

BALEZENTİS, A., BALEZENTİS, T., MİSİUNAS, A. (2012), "An Integrated Assessment of Lithuanian Economic Sectors Based on Financial Ratios and Fuzzy MCDM Methods", *Technological and Economic Development of Economy*, 18(1): 34-53.

- BAYRAKDAROĞLU, A., YALÇIN, N. (2012), "Strategic Financial Performance Evaluation of the Turkish Companies Traded on ISE", *Ege Akademik Bakış*, 12(4): 529-539.
- BHUNIA, A., MUKHUTI, S. S., & ROY, S. G. (2011), "Financial Performance Analysis-A Case Study", *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(3), 269-275.
- BÜLBÜL, S., KÖSE, A. (2011), "Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi" *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı: 71-97.
- CELEN, A. (2014), "Comparative Analysis of Normalization Procedures in TOPSIS Method: With an Application to Turkish Deposit Banking Market" *Informatica*, 25(2): 185-208.
- ÇONKAR, K., ELİTAŞ, C., ATAR, G. (2011), "İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (XKURY) Firmaların Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu İle Analizi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1): 81-115.
- DAS, A., ROY, M. (2015), Financial Performance Analysis of Select Pharmaceutical Companies in India: An Application of TOPSIS Mettiod. *Research Bulletin*, 41(3), 102-117.
- DEMİRELİ, E. (2010), "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1): 101-112.
- DOS SANTOS, B. M., GODOY, L. P., CAMPOS, L. M. (2018), "Performance Evaluation of Green Suppliers using Entropy-TOPSIS-F", *Journal of Cleaner Production*.
- DUMANOĞLU, S. (2010), "İMKB'DE İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2): 323-339.

DUMANOĞLU, S., ERGÜL, N. (2010), "İMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü", *MUFAD Journal*, 48: 101-111.

ERGÜL, N. (2014), "BİST- Turizm Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performans Analizi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1): 325-340.

EROL, I., FERRELL JR, W. G. (2009), "Integrated Approach for Reorganizing Purchasing: Theory and a Case Analysis on a Turkish Company", *Computers & Industrial Engineering*, 56(4), 1192-1204.

ERTUGRUL, İ., KARAKASOĞLU, N. (2009), "Performance Evaluation of Turkish Cement Firms with Fuzzy Analytic Hierarchy Process and TOPSIS Methods", *Expert Systems with Applications*, 36: (702-715).

ESBOUEİ, S. K., GHADİKOLAEİ, A. S., ANTUCHEVİCİENE, J. (2014), "Using FANP and Fuzzy VIKOR for Ranking Manufacturing Companies Based On Their Financial Performance", *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 48(3): 141-162.

EYÜBOĞLU, K. (2016), "Comparison the Financial Performances of Developing Countries 'banking Sectors with TOPSIS Method", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14, 220-236.

FENG, C. M., WANG, R. T. (2000), "Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios", *Journal of Air Transport Management*, 6: 133-142.

FENG, C. M., WANG, R. T. (2001), "Considering the financial ratios on the performance evaluation of highway bus industry", *Transport Reviews*, 21(4): 449-467.

GHADİKOLAEİ, A. S., ESBOUEİ, S. K., ANTUCHEVİCİENE, J. (2014), "Applying Fuzzy MCDM for Financial Performance Evaluation of Iranian Companies", *Technological and Economic Development of Economy*, 20(2): 274-291.

HWANG, C. L., LAI, Y. J., LIU, T. Y. (1993), "A New Approach for Multiple Objective Decision Making", *Computers & Operations Research*, 20(8), 889-899.

INANI, S. K., GUPTA, R. (2017), "Evaluating financial performance of Indian IT firms: an application of a multi-criteria decision-making technique", *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 6(2), 126-139.

İÇ, Y. T., TEKİN, M., PAMUKOĞLU, F. Z., YILDIRIM, S. E. (2015), "Kurumsal Firmalar İçin Bir Finansal Performans Karşılaştırma Modelinin Geliştirilmesi", *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 30(1): 71-85.

KARMAKAR, P., DUTTA, P., BİSWAS, S. (2018), "Assessment Of Mutual Fund Performance Using Distance Based Multi-Criteria Decision Making Techniques-An Indian Perspective", *Research Bulletin*, 44(1), 17-38.

KUMAR, R. (2016), "Financial Performance Evaluation of Cement-Majors in India: An Application of TOPSIS method", *Asian Journal of Technology and Management Research (AJTMR)* Volume, 6(02).

KUMAR, R. R., KUMAR, C. (2017), "Designing an efficient methodology based on Entropy-TOPSIS for evaluating efficiency of cloud services", *In Proceedings of the 7th International Conference on Computer and Communication Technology* (pp. 117-122). ACM.

LAI, Y. J., LIU, T. Y., HWANG, C. L. (1994), "TOPSIS for MODM", *European Journal of Operational Research*, 76(3), 486-500.

LINI, F. U. (2015), "The Economic Performance of Construction Industry Based on Entropy-TOPSIS Method", *Fujian Architecture & Construction*, 5, 028.

MASCA, M. (2017), "Economic Performance Evaluation of European Union Countries by Topsis Method", *North Economic Review*, 1(1), 83-94.

OPRICOVIC, S., TZENG, G. H. (2004), "Compromise Solution by MCDM methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS", *European Journal of Operational Research*, 156(2), 445-455.

- ORAL, C. (2016), "Evaluating the Financial Performances of Privately Owned Deposit Banks in Turkey by TOPSIS Method", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 448-455.
- ORÇUN, Ç., EREN, B. S. (2017), "TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama", *Journal of Accounting & Finance*, (75), 139-154.
- ÖZDAĞOĞLU, A., YAKUT, E., BAHAR, S. (2017), "Machine Selection in a Dairy Product Company with Entropy and SAW Method Integration", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 341-359.
- ÖZDEN, Ü. H., BAŞAR, Ö. D., KALKAN, S. B. (2012), "İMKB'de İşlem Gören Çimento Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Sıralanması", *Ekonometri ve İstatistik*, 17: 23-44.
- ÖZER, M. A. (2009), "Performans Yönetimi Uygulamalarında Performansın Ölçümü ve Değerlendirilmesi", *Sayıştay Dergisi*, 73, 3-29.
- PEKER, İ., BAKI, B. (2011), "Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7: 1-18.
- PERÇİN, S., KARAKAYA, A. (2012), "Bulanık Karar Verme Yöntemleriyle Türkiye'de Bilişim Teknolojisi Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 33(2): 241-266.
- ROY, S., DAS, A. (2018), "Application of TOPSIS Method for Financial Performance Evaluation: A Study of Selected Scheduled Banks in Bangladesh", *Journal of Commerce & Accounting Research*, 7(1).
- SALDANLI, A., SIRMA, İ. (2014), "TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 41: 185-202.

- SEÇME, N. Y., BAYRAKDAROĞLU, A., KAHRAMAN, C. (2009), "Fuzzy Performance Evaluation in Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS", *Expert Systems with Applications*, 36: 11699-11709.
- SHAVERDİ, M., HESHMATİ, M. R. VE RAMEZANİ, I. (2014), "Application of Fuzzy AHP Approach for Financial Performance Evaluation of Iranian Petrochemical Sector", *Procedia Computer Science*, 31: 995-1004.
- SHEN, K. Y., TZENG, G. H. (2015). "A Decision Rule-Based Soft Computing Model for Supporting Financial Performance Improvement of the Banking Industry", *Soft Computing*, 19(4), 859-874.
- SHIH, H. S. (2008), "Incremental Analysis for MCDM with an Application to Group TOPSIS", *European Journal of Operational Research*, 186(2), 720-734.
- SOBA, M., AKCANLI, F., EREM, I. (2012), "İMKB'ye Kayıtlı Seçilmiş İşletmelere Yönelik Etkinlik Ölçümü ve Performans Değerlendirmesi: Veri Zarflama Analizi ve TOPSIS Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 229-243.
- TAYYAR, N., AKCANLI, F., GENÇ, E., EREM, I. (2014), "BİST'e Kayıtlı Bilişim ve Teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemiyle Değerlendirilmesi", *MUFAD Journal*, 61: 19-40.
- TÜRKMEN, S. Y., ÇAĞIL, G. (2012), "İMKB'ye Kote Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *Maliye Finans Yazıları*, 95: 59-78.
- TÜTÜNCÜ, L., UYSAL, Z. (2018), "Testing a Simple Financial Alternative to TOPSIS for Financial Performance Measurement", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (78).
- UYGURTÜRK, H. (2015), "Bankaların İnternet Şubelerinin Bulanık MOORA Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 25: 115-128

- WANG, G. Y. (2016), "The Evaluation of Financial Performance for the Logistics Industry by Improved TOPSIS", *Journal of Lanzhou University of Finance and Economics*, 4, 013.
- WANG, T. C., LEE, H. D. (2009), "Developing a Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights", *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- WANG, Y. J., LEE, H. S. (2010), "Evaluating Financial Performance of Taiwan Container Shipping Companies by Strength and Weakness Indices", *International Journal of Computer Mathematics*, 87(1), 38-52.
- WANG, Y-J. (2008), "Applying FMCDM to Evaluate Financial Performance of Domestic Airlines in Taiwan", *Expert Systems with Applications*, 34: 1837-1845.
- WANG, Y-J. (2009), "Combining Grey Relation Analysis with FMCGDM to Evaluate Financial Performance of Taiwan Container Lines", *Expert Systems with Applications*, 36: 2424-2432.
- WANG, Y-J., LEE, H-S. (2010), "Evaluating Financial Performance of Taiwan Container Shipping Companies by Strength and Weakness Indices", *International Journal of Computer Mathematics*, 87(1): 38-52.
- YALÇIN, N., BAYRAKDAROĞLU, A., KAHRAMAN, C. (2012), "Application of Fuzzy Multi-Criteria Decision Making Methods for Financial Performance Evaluation of Turkish Manufacturing Industries", *Expert Systems with Applications*, 39: 350-364.
- YAYAR, R., BAYKARA, H. V. (2012), "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", *Business and Economics Research Journal*, 3(4): 21-42.
- YILDIRIM, M., ALTAN, İ. M., & GEMİCİ, R. (2018), "Evaluation of the Relationship between Corporate Governance and Financial Performance by Entropy Based TOPSIS Method: A Study on Food and Beverage Companies Traded on the

Istanbul Stock Exchange (BIST)", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152.

YURDAKUL, M., İÇ, Y. T. (2003), "Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü ve Analizine Yönelik TOPSIS Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma" *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 18(1): 1-18.

ZHANG, H., GU, C. L., GU, L. W., ZHANG, Y. (2011), "The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information Entropy—A Case in the Yangtze River Delta of China", *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

ZHANG, X., WANG, C., LI, E., XU, C. (2014). "Assessment Model of Eco environmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method". *The Scientific World Journal*, 1-7.

Yoksullaştıran Büyüme Hipotezinin Sınanması: 2003 – 2018 Türkiye Örneği

Mehmet Yiğit¹, Asena Gizem Yiğit²

Özet

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı büyümenin gerçekleşmesi halinde dış ticaret hadlerinde bozulmaların görülmesi ve bu bozulmaların zaman içinde ülkenin aleyhine dönerek, ülkede refah kaybına neden olması durumunu ilk olarak, 1894 yılında ünlü iktisatçı Edgeworth ele almıştır. Yoksullaştıran Büyüme adı verilen bu hipotez, daha sonrasında, 1958 yılında, Bhagwati tarafından geliştirilerek kuramsal temelleri atılmıştır. Bu çalışmanın temel motivasyonu Türkiye'nin dış ticaretinin bir bütün olarak bu hipotezin konusu olup olmadığını araştırmaktır. Zira Türkiye 1980'li yıllardan itibaren ihracata dayalı büyüme modeli uygulamaya çalışıyor olmasına rağmen dış ticareti ekonomik büyümesine yeterli katkıyı sağlayamamakta ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 77,8'i geçememektedir. 1980 yılından bu yana bu oran ortalama olarak yüzde 63,8'dir. Bu olguyu araştırmak üzere dış ticaret hacmi ve dış ticaret hadleri değişkenleri kullanılmıştır. 2003:Q1 – 2018:Q2 arasındaki verilere Granger Nedensellik Analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonu Analizleri uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlar Yoksullaştıran Büyüme Hipotezi'nin öngörülerini Türkiye ekonomisi için destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler— Yoksullaştıran Büyüme, Dış Ticaret, VAR Modeli

JEL Sınıflama Kodları: F41, F43

Testing of Theory of Immiserizing Growth: The Case of Turkey 2003 – 2018

Abstract

The situation of distortions in terms of foreign trade as a result of the export leading growth in underdeveloped and developing countries and wealth loss of country because of these distortions was observed firstly by Edgeworth in 1894. Theoretical foundations of the hypothesis named Immiserizing Growth were laid by being developed by Bhagwati in 1958. The main motivation of this study is to investigate whether Turkey's foreign trade is a subject of this hypothesis as a whole or not. Because despite Turkey has been trying to implement export leading growth model since 1980's, its foreign trade could not provide enough contribution to its economic growth and the rate of exports meeting imports can not exceed the rate of 77,8 percent. This rate has been 63,8 percent average since 1980. Foreign trade volume and terms of trade were used to investigate this phenomenon. Granger Causality Analysis and Impulse-Response Function Analysis were performed with the data between 2003Q1 – 2018Q2. The consequences support the prediction of the Immiserizing Growth Hypothesis for Turkey's economy.

Keywords— Block Chain, Crypto Money, Business Practices

JEL Classification Codes: F41, F43

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, myiyit@sinak.edu.tr

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye, asenayigit@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Dış ticaret, ekonomik durumun, günümüzde en önemli belirleyicilerindendir. Özellikle küreselleşmesinin üst safhada olduğu Dünya ekonomisinde yaygın görüş, uluslararası serbestleşme hareketlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğudur. Bu görüşün en önemli gerekçesi, dış ticarete açılan üretimin rekabet cephesiyle birlikte yarattığı verimlilik artışı ve ithal edilen teknoloji ile büyümeyi hızlandırdığı varsayımdır (Erk vd., 1999: 1). Özellikle 1960'lı yıllar ve sonrasında dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında görülen yüksek korelasyon hem ekonomik hem de siyasi açıdan IMF ve Dünya Bankası'nın liberal ekonomi politikasını desteklemesi için bir temel oluşturmuştur. Yapılan uluslararası birçok çalışma (Uysal ve Sat., 2015: 416), bu temel varsayımı destekleyici bulgular ortaya koymuş olup, ihracatın enerji, yatırım ve ara malları ithalatının gerçekleşebilmesi için gerekli olan döviz girdisini sağlamada büyük bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. Literatürde ekonomik büyüme kavramı, kişi başına düşen milli gelirin yükselmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle ihracatın, kişi başına düşen milli geliri yükseltmesi beklenmektedir.

1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye, politikanın uygulanmasıyla beraber dış ticaretinde önemli değişiklikler yaşamıştır. Nispeten kapalı ve ithal ikameci ekonomik yapıya sahip olan ve ihracatının genel çerçevede teknoloji yoğun mallardan oluşmayan Türkiye gibi ülkelerde, bu serbestleşme hareketi bazı sorunları da tekrar gündeme taşımıştır. Bu sorunlardan biri, ilk olarak 1894 yılında Edgeworth tarafından ele alınan "Yoksullaştıran Büyüme"dir.

2. TEORİK BAKIŞ VE LİTERATÜR

Adam Smith'ten bu yana birçok iktisatçı, dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, ihracatın faydaları ve nedenleri, üzerine çalışma yapmıştır. Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ile başlayan bu süreci Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi devam ettirmiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin eksiklerini gidermek amacıyla, orijinal teorinin özü değiştirilmeden oluşturulan Karşılaştırmalı Maliyet Teorisi ve daha sonrasında Heckscher (1919) ve

Ohlin (1933) tarafından ortaya atılan Faktör Donatımı Teorisi yine bu alanda yapılan çok önemli çalışmalardır. Yapılan bu çalışmaların varsayımlarının zaman içinde yetersiz kaldığı görüşü Yeni Dış Ticaret Teorileri’ni gündeme getirmiştir. (Seyidoğlu, 2015: 28-42)

Her ne kadar uluslararası ticaret hacminin genişlemesine bağlı olarak ortaya çıkan pozitif etkiler ekonomistler tarafından büyük ilgi görmüş olsa da bazı varsayımlar ışığında iktisadi genişlemenin ülkeler için zarar yaratabileceği göz önünde bulundurulması gereken bir durum olmuştur. İktisadi büyüme bir taraftan çıktı düzeyini arttırırken diğer taraftan da büyüme oranından daha büyük bir oranda dış ticaret hadlerini bozabilir. Böylece büyüyen ülkenin reel gelirinde düşüş olabilmekte, artan ticaret hacmine karşılık bozulan ticaret haddi nedeniyle ülke büyüme sonrasında daha yoksul duruma düşebilmektedir. Dış ticaret-büyüme ilişkisini yüzeysel olarak inceleyen ilk çalışma John Stuart Mill’e ait olsa da Mill konu ile ilgili bir teori ortaya atmamış, yalnızca teknolojinin gelişmesinin ithalatı arttırıcı rolünün olacağına vurgu yapmıştır (Acar, 2004: 30). Konuyu teorik anlamda net olarak inceleyen en önemli çalışma “Yoksullaştıran Büyüme Teorisi”dir. Dış ticarete dayalı büyümenin zaman içinde dış ticaret hadlerini bozucu bir etki doğurduğunu 1894 yılında ilk kez gözlemleyen iktisatçı Edgeworth sonrasında model H. G. Bhagwati (1958) ve Johnson (1967) tarafından geliştirilmiştir (Sağlam vd., 2014: 2). Bhagwati’ye göre büyümenin uluslararası ticaret üzerindeki etkisi, J.R. Hicks’in dolar sorunu analizini yayınlamasının ardından iktisat teorisyenleri tarafından tekrar ilgi odağı olmuştur. Teoriye adını veren Bhagwati 1958 yılında yapmış olduğu çalışmasıyla dış ticaret hadleri üzerindeki iddia edilen bozulmanın kuramsal temellerini geliştirmiş, büyümenin net olarak refah kaybına yol açabileceğini kayıtsızlık ve dönüşüm eğrileriyle göstermiş ve bu durumun teorik koşullarını ortaya koymuştur (Bhagwati, 1958: 201-204). Bununla beraber çalışmasını izleyen yıllarda Johnson (1967), herhangi bir sektöre rekabetten korunması amacıyla getirilen advalorem verginin gelmesiyle beraber o sektöre yoğunlaşan kaynak aktarımının ek maliyet yaratacağını ve bu durumun da dış ticaret hadlerinde bozulmaya neden olacağına savunmuştur. Daha sonrasında ise Bhagwati,

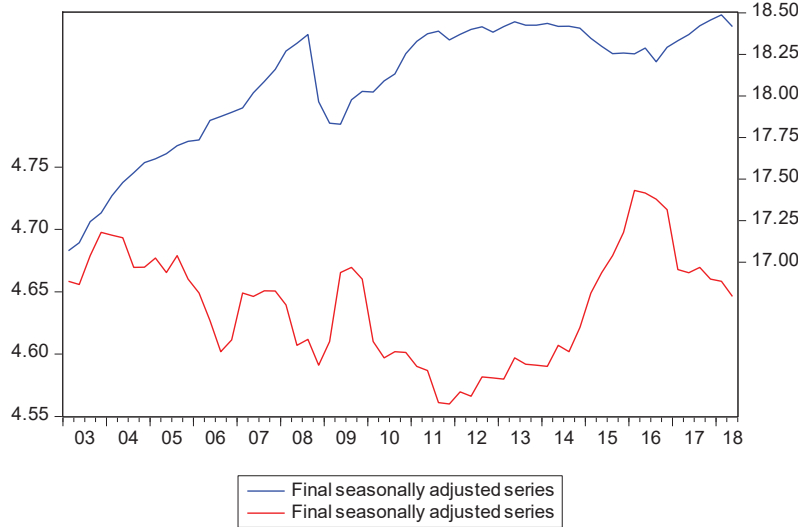
açık ekonomilerdeki bozulmanın, dış ticaret hadlerinde bir iyileşme ortamı olsa dahi gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bunların yanı sıra teoriye en büyük katkı Melvin (1969)'den gelmiştir (Sağlam ve Egeli, 2014: 3). Melvin, Yoksullaştırıcı Büyüme olgusunun, ekonomide herhangi bir bozulma olmadan da çıkabileceğini iddia etmiştir.

Erk vd.'lerinin 1999 yılında yaptıkları çalışmada Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ticareti ele alınmış ve sonuç olarak bu teorinin geçerli olmadığına ulaşılmıştır. Özer (2006) yapmış olduğu çalışmasında Türkiye'de reel ekonomik büyüme ve ihracat ilişkisini 1987-2006 yılları arası verilerle incelemiş olup, değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik olduğunu ve bu nedenselliğin ihracattan ekonomik büyüme ve ithalata, ithalattan da ekonomik büyümeye olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra 2007 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre (Ateş ve Bostan), Türkiye'de 1989 – 2004 verileriyle yaptıkları analizde bu paradoksun geçerli olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. 1975-2008 Türkiye verilerinin kullanılarak ihracat ve büyüme ilişkisini Granger Nedensellik testi ile analiz etmiş diğer bir çalışmaya göre ise (Takım, 2010), ihracat artışının büyümedeki artışı desteklemediği sonucuna ulaşılmıştır. Göçer (2013)'ün yaptığı bir araştırmaya göre, 1980-2012 arası döneminde Asya ülkeleri için ihracat-büyüme ilişkisi panel veri analizi yöntemleriyle incelenmiş, sonuç olarak, ihracatta meydana gelen yüzde 10'luk bir artışın, ekonomik büyümeyi yüzde 1 oranında arttırdığını bulgulamıştır. 2014 yılında Türkiye verileri ile tarım ve sanayi sektörü üzerine yapılan bir başka çalışmaya göre (Akıncı vd.) yoksullaştırıcı büyüme olgusunun tarım sektörü için geçerli, sanayi sektörü için geçersiz olduğunu ortaya konmuştur.

3. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye dış ticareti için Yoksullaştırıcı Büyüme Hipotezini araştırmak üzere dış ticaret hacmi (dth) ve dış ticaret hadleri (had) değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenler T.C. Merkez Bankası veri dağıtım sisteminden (EVDS) çeyreklik olarak elde edilmiştir ve 2003Q1 – 2018Q2 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan dth değişkeni 1.000 \$ cinsinden çok yüksek değerler içermekteyken had değişkeni “100” değeri etrafında dalgalanan değerler içermektedir. Aradaki

muazzam sayısal farklılıkları ortadan kaldırmak için her iki serinin de logaritmaları alınmış ve mevsimsel düzeltmeye tabi tutularak Şekil 3’de gösterildiği üzere analizler için hazır hale getirilmiştir.

Şekil 3: Analize Hazır Hale Gelen Serilerin Grafiği

Uygulanacak olan Granger Nedensellik Analizi ve Etki-Tepki fonksiyonları analizleri için öncelikle VAR (Vector Auto-Regressive) Modeli kurulmalıdır. VAR Modelinde yer alacak değişkenlerin ise durağan seriler olmaları yani birim kök içermemeleri gerekmektedir (Erk, vd., 1999, 5). Serilerin birim kök içerip içermediklerini tespit etmek amacıyla Phillips – Perron Birim Kök Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 16’de sunulmuştur.

Tablo 16: Phillips – Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzey		1. Fark	
	Trendli & Sabitli		Sabitli	
	Test İstatistiği	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kritik Değerler
logdth_sa	-2.457690	-4.115684	-5.342248*	-3.544063
loghad_sa	-1.813268	-3.485218	-5.812071*	-2.910860
		-3.170793		-2.593090

* Durağan serileri ifade eder. Çekirdek işlemci Bartlett Kernel, bant genişliği Newey - West olarak seçilmiştir.

Test sonuçlarına göre her iki değişken de düzey değerleri itibarıyla birim kök içermekte ancak birinci farkları alındıktan sonra durağanlaşmaktadırlar. Dolayısıyla seriler birinci farkları alınıp durağan hale getirildikten sonra VAR Modelinin kurulması aşamasına geçilmiştir.

VAR Modeli tüm değişkenlerin hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler olarak yer aldığı eş anlı denklem sistemidir (Aktaş, C., 2010, 126). VAR Modeli her bir bağımlı değişken için AR (Autoresgressive) süreçler işletmektedir. Bunu yaparken EKK (En Küçük Kareler) yöntemini kullanmakta ancak yöntemin “dışsallık” varsayımını ihlal etmektedir. Bu nedenle VAR Modeli ile hesaplanan katsayılar doğrudan yorumlanamazlar. Fakat bu katsayılar ile Etki-Tepki Fonksiyonları, Varyans Ayırıştırması ve Granger Nedensellik Analizi gibi analizler yapılabilmektedir. İki değişkenli bir VAR Modeli gösterimi aşağıdaki gibidir (Mucuk ve Alptekin, 2008; 162).

$$\begin{aligned} y_t &= a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i}x_{t-i} + v_{1t} \\ x_t &= c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i}x_{t-i} + v_{2t} \end{aligned} \quad (1)$$

Denklem 1’deki “p” ifadesi gecikme sayısını ifade etmektedir. VAR Modelinin kurulabilmesi için öncelikle “p” ile ifade edilen uygun gecikme sayısının bulunması gerekmektedir (VAR(p)). Uygun gecikme sayısını belirlemek için geliştirilmiş bazı bilgi kriterleri bulunmaktadır. Tablo 17 bu bilgi kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 17: Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	208.5201	NA	2.15e-06	-7.375717	-7.303383	-7.347673
1	218.9892	19.81665*	1.70e-06*	-7.606758*	-7.389757*	-7.522627*
2	222.9443	7.203922	1.71e-06	-7.605155	-7.243485	-7.464936

3	224.7732	3.200528	1.85e-06	-7.527614	-7.021277	-7.331308
4	227.2574	4.169966	1.96e-06	-7.473480	-6.822474	-7.221086
5	229.3265	3.325302	2.11e-06	-7.404518	-6.608845	-7.096037

Tablo 17’den de görüleceği üzere tüm bilgi kriterleri bir gecikmeyi uygun bulmuşlardır. Buna göre VAR Modeli bir gecikme ile VAR(1) olarak kurulacaktır. Ancak VAR(1) modeli üzerinden Granger Nedensellik Analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonlarına dayalı analizler yapmadan önce VAR Modelinin istikrar koşullarını sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Öncelikle modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Tablo 18 ters köklerin birim çember içerisinde olduğunu (yani 1’den küçük olduğunu) göstermektedir.

Tablo 18: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Değerleri

Kök	Modül
0.272174 - 0.101989i	0.290655
0.272174 + 0.101989i	0.290655

Ters köklerin birim çember içerisinde olması VAR Modelinin durağanlık koşulunun sağlanması anlamına gelirken VAR Modeline ait hata terimlerinin de otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı olması beklenmektedir. Tablo 19’te Otokorelasyon-LM Testi sonuçları görünmektedir.

Tablo 19: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1	5.672275	0.2250
2	6.719579	0.1515
3	3.311705	0.5071

4	2.207144	0.6977
5	7.995830	0.0917
6	2.085365	0.7201
7	3.632280	0.4581
8	1.666868	0.7967
9	0.893379	0.9255
10	5.673544	0.2249
11	2.505325	0.6437
12	3.351178	0.5009

Tablo 19'ten görüldüğü üzere 12. gecikmeye kadar herhangi bir otokorelasyon sorunu görünmemektedir. Hata terimlerinin sabit varyanslı olup olmadığına dair White Testi sonucu ise Tablo 20'te gösterilmiştir.

Tablo 20: White Değişen Varyans Testi Sonucu

Ki-kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık
14.61495	15	0.4795

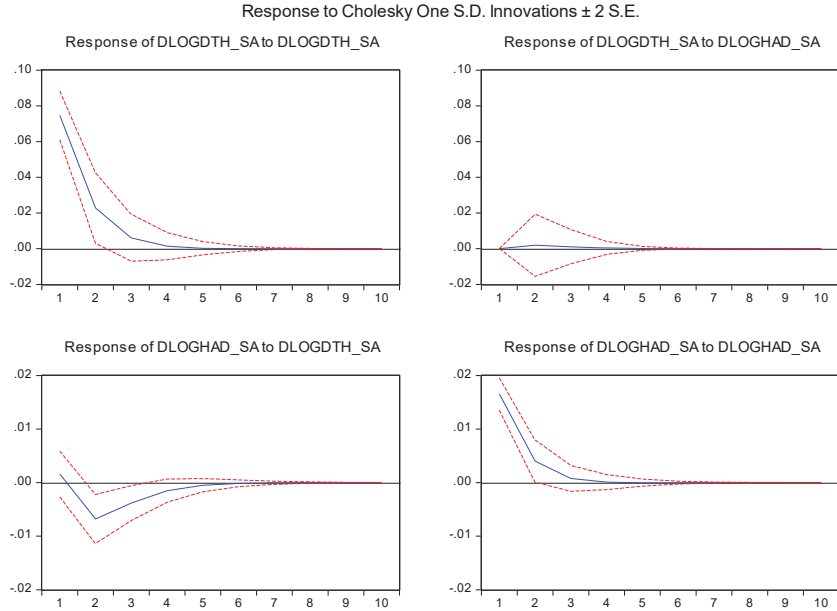
White değişen varyans testi de göstermektedir ki VAR(1) modelinin hata terimleri sabit varyans ile dağılmaktadır. Bu sonuçlara göre VAR(1) modeli bir VAR modelinin sahip olması gereken istikrar koşullarını taşımaktadır. Böylece VAR modeli üzerinden yapılacak diğer analizlere geçilebilecektir.

Yoksullaştırıcı Büyüme Hipotezi daha önce de değinildiği üzere bir ülkenin dış ticaretini arttırdıkça dış ticaret hadlerinin kendi aleyhine bozulması sonucunu doğuracağını iddia etmektedir. Bu hipotezi sınamak üzere bu çalışmada Granger Nedensellik Analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 21'da sunulmuştur.

Tablo 21: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Hipotez	Ki-Kare	Olasılık
HAD değişkeni DTH değişkeninin nedeni değildir.	0.049646	0.8237
DTH değişkeni HAD değişkeninin nedeni değildir.	11.41396	0.0007

Tablo 21'dan görüldüğü üzere had değişkeninin dth değişkeninin nedeni olmadığını iddia eden H_0 hipotezi reddedilememiştir. Böylece dış ticaret hadlerinden dış ticaret hacmine doğru bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dış ticaret hacminden dış ticaret hadlerine doğru bir nedensellik bulunmadığını iddia eden H_0 hipotezi de sınınmış ve reddedilmiştir. Bu sonuç ise Yoksullaştırın Büyüme Hipotezinin iddia ettiği gibi Türkiye dış ticareti için dış ticaret hacmi değişkeninin dış ticaret hadleri değişkeni üzerinde öngörü gücü olduğu, yani dış ticaret hacminden dış ticaret hadlerine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca bu etkinin ne kadar süre içerisinde ve ne yönde ortaya çıktığı ve kaybolduğu da etki-tepki fonksiyonları ile ortaya konabilmektedir. Şekil 4 etki-tepki fonksiyonları analizi sonuçlarını göstermektedir.

Şekil 4: Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi Sonuçları

Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi sonuçlarına göre dış ticaret hacminde meydana gelen pozitif bir şok dış ticaret hadlerini yaklaşık 4,5 aylık bir gecikme ile negatif yönde etkilemektedir ve bu negatif yönlü etki yaklaşık olarak 5 ay sürmektedir. Bu sonuçlar Türkiye'nin yoksullaştıran büyüme hipotezine örnek bir ekonomiye sahip olduğu yönündeki tartışmaları destekler niteliktedir.

SONUÇ

Türkiye 1960 – 1980 yılları arasında uyguladığı ithal ikameci dönemden sonra ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. Bu anlayış değişikliğiyle hedeflenen elbette ihracatı arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi sağlamak olmuştur. Ancak aradan geçen 38 yıllık dönem göstermektedir ki Türkiye'nin ihracatı hedeflenen düzeylere, yani büyümeye pozitif katkı yapacak seviyelere ulaşamamıştır. Zira ihracatımızın ithalata bağımlılığını ortaya koyan pek çok çalışma da bulunmaktadır. Buradan hareketle “Türkiye'nin dış ticareti Yoksullaştıran Büyüme Hipotezine örnek teşkil ediyor olabilir mi?” sorusu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur.

Çalışma sonuçlarına göre Türkiye dış ticareti Yoksullaştıran Büyüme Hipotezini destekler bir yapı sergilemektedir. İlgili hipotezi sınamak üzere dış ticaret hadleri ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişki nedensellik bağlamında incelenmiştir. Nitekim hipotez ihracat artışının dış ticaret hadlerini bozacağını iddia etmektedir. Buradaki mekanizmayı da daha fazla ihracat yapabilmek için daha fazla ithalat yapmak gerekeceği argümanı ile temellendirmektedir. Bu nedenle çalışmada ilgili hipotezin sınanabilmesi için dış ticaret hacmi ile dış ticaret hadleri değişkenleri kullanılmıştır. Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına göre hipotezin öngördüğü şekilde dış ticaret hacminden dış ticaret hadlerine doğru bir nedensellik bulunmaktadır. Etki-tepki Fonksiyonu Analizi ise bu etkinin negatif yönde olduğunu ve yaklaşık dört buçuk aylık bir gecikme ile ortaya çıktıktan sonra yaklaşık olarak beş ay boyunca etkisini gösterdiğini ortaya koymuştur.

Bilhassa yaşadığımız çağın ekonomik gerekleri düşünüldüğünde ihracat ile büyümenin ülkeyi yoksullaştırmamasının yolunun yüksek katma değerli ürünler

ihraç etmekten geçtiği söylenebilir. Yüksek katma değerli ürünler ihraç edilemediği sürece dış ticaretten kazançlı çıkmak pek mümkün görünmemektedir. Zira bu konu son yıllarda hem ilgili literatürde hem de iş dünyasında ciddi şekilde tartışılmaktadır.

KAYNAKLAR

ACAR, M. S. (2004), *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

AKTAŞ, C. (2010), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123-140.

ATEŞ, İ. ve BOSTAN, A. (2007), “Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştıran Büyüme (1989-2004)”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 18.

BHAGWATI, J. (1958), “Immiserizing Growth: A Geometrical Note”, *The Review of Economic Studies*, 25(3), 201-205.

ERK, N., ATEŞ, S. ve DİREKÇİ, T. (1999), “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Dış Ticaretine Yoksullaştıran Büyüme Hipotezi Çerçevesinde Bakış: Zaman Serisi Analizi”, 3.*Uluslararası ODTÜ Ekonomi Kongresi*, Ankara, 1-13.

GÖÇER, İ. (2013), “Ekonomik Büyümenin Belirleyicisi Olarak İhracat: Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi”, *Bankacılar Dergisi*, 86, 27-42.

JOHNSON, H. G. (1967), “The possibility of Income Losses from Increase Efficiency or Factor Accumulation in Presence of Tariffs”, *Economic Journal*, 77(305), 151-154.

MELVİN, J. (1969), “Demand Conditions and Immiserizing Growth”, *American Economic Review*, 59(4), 604-606.

MUCUK, M. ve ALPTEKİN, V. (2008), “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006)”, *Maliye Dergisi*, 155, 159-174.

ÖZER, M. ve ERDOĞAN, L. (2006), “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi”, *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.

SAĞLAM, Y., EGELİ, H. A. (2014), “Reel Döviz Kuru’nun Dış Ticaret Üzerine Etkisi ve Yoksullaştıran Büyüme: 2003-2013 Türkiye Örneği”, *International Conference On Eurasian Economies 2014*, Üsküp, Makedonya, 1-9.

SEYİDİOĞLU, H. (2015), *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Genişletilmiş 20. Baskı*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

TAKIM, A. (2010), “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 315 – 330.

UYSAL, Ö. ve SAT, S. (2015), “İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Rusya Örneği”, *International Conference On Eurasian Economies 2015*, Kazan, 416 – 422.

Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi

Selim ŞANLISOY¹

Özet

Bir ülkenin doğal kaynak zenginliğine sahip olması durumunda hükümetler etkin olarak yönetebileceklerinden çok daha fazla gelir elde etmektedir. Elde edilen gelirin etkin bir şekilde kullanılmaması durumunda bu ülkelerin büyüme performansları doğal kaynağa sahip olmayan ülkelerin bile gerisinde kalabilmekte bir başka deyişle ülkeler doğal kaynaklardan bekledikleri faydadan çok, zarar görebilmektedirler. Bu durum literatürde olgunun ilk kez Hollanda için kullanılmasına bağlı olarak Hollanda Hastalığı olarak adlandırılmaktadır. Bilindiği üzere Azerbaycan zengin doğal kaynaklara sahiptir. Doğal kaynakların hem toplam ihracat içerisindeki payı hem de GSYİH içerisindeki payı yüksektir. Bu durum Azerbaycan'ın Hollanda Hastalığı ile karşı karşıya olma riskini artırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığının araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ekonometrik zaman serisi analizleri kullanılarak analizler gerçekleştirilecek ve politika önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Hollanda Hastalığı, Ham Petrol Fiyatları, Reel Döviz Kuru
JEL Sınıflandırma Kodları: F41, C32, Q43

Evaluation Of Azerbaijani Economy In Terms Of Dutch Disease

Abstract

When a country has richness in natural resources, governments can generate more income than they can effectively manage. If the income obtained can not be used effectively, the growth performances of these countries could be worse than those that have no natural resources. In other words, countries can be affected worsely from having natural resources rather than expected benefit that could be gained by utilizing them. This is called the Dutch Disease due to the fact that it was first used in the literature in the Netherlands. As it is known, Azerbaijan has rich natural resources. The share of natural resources both in total exports and in GDP is high. This situation increases the risk of facing the Dutch Disease of Azerbaijan. The main aim of this study is to investigate the existence of Dutch Disease in the Azerbaijan economy. To serve the purpose, analyzes will be carried out using econometric time series analyzes and policy recommendations will be presented.

Keywords: Azerbaijan, Dutch Disease, Crude Oil Prices, Real Exchange Rate
JEL Classification Codes: F41, C32, Q43

¹ Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, selim.sanlisoy@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bir ülkenin doğal kaynak zenginliği önemli bir refah kaynağı olarak görülmektedir. Bu görüş özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni bir doğal kaynaklar bulmayı bir amaç haline getirmektedir. Bir başka deyişle bu ülkelerde doğal kaynaklar açısından zengin bir rezerve sahip olabilmek fakirlik kısır döngüsünden kurtulmanın bir yolu olarak görülmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde bu görüşü destekleyecek ülke örneklerine ulaşmak mümkündür. Bununla beraber doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin ekonomik performansını inceleyen pek çok çalışmada söz konusu görüşü yanlışlayan sonuçlara ulaşılmıştır. Bir başka ifade ile doğal kaynaklar açısından zengin olmanın ekonomik performans üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabildiğine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Ekonomik performansta ortaya çıkan bu negatif etkileri açıklamak için ilk kez 1977 yılında “The Economist” dergisinde kullanılan “Hollanda Hastalığı” kavramı kullanılmaktadır.

Hollanda Hastalığı gerçekte sadece doğal kaynaklara bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır. Sorunun ortaya çıkışının ilk noktası ülkeye çok fazla döviz girişinin olmasıdır. Dolayısıyla işçi dövizleri, kar transferleri uluslararası yardımlar ve finansal sermaye girişi gibi nedenlerle de ortaya çıkabilir.

Ülkeye aşırı döviz girişi reel döviz kurunu yükseltmekte bir başka deyişle ulusal para birimi değer kazanmakta buna bağlı olarak da ülke zamanla dış ticarete rekabet gücünü kaybetmektedir. Bu durum zaman içerisinde ülkenin makro ekonomik performansını olumsuz etkilemekte; büyüme oranı düşmekte, dış ticaret dengesi bozulmakta, imalat sanayi üretimi düşmekte, işsizlik artmakta ve kaynakların etkisiz dağılımına neden olmaktadır. Ayrıca ekonomi bir yandan giderek dışa bağımlı hale gelirken diğer yandan doğal kaynak kaynaklara bağlı olarak artan bir döviz arzı söz konusu ise bu durumda ekonomi söz konusu doğal kaynağın dünya piyasalarındaki fiyat değişimlerine daha duyarlı hale gelmektedir.

Zengin doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycan’da doğal kaynakların hem toplam ihracat içerisindeki payı hem de GSYİH içerisindeki payı yüksektir. Bu

durum Azerbaycan'ın Hollanda Hastalığı'nın ortaya çıkma riskini yükseltmektedir. Çalışmanın temel amacı Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığının araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Hollanda Hastalığına ilişkin teorik açıklamalara değinilecektir. Daha sonra literatür taraması gerçekleştirilerek ardından Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığı asimetrik nedensellik analizi kullanılarak araştırılacaktır. Son bölümde sonuç ve politika önerilerine yer verilecektir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

W. Max Corden ve J. Piter Neary (1982)'ye göre Hollanda Hastalığı'nın yaşanması için üç şart bulunmaktadır:

1. İhracatta patlama yaşanan sektörün payının artması,
 2. Artan ihracata bağlı olarak ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve
 3. Diğer sektörlerin patlama yaşanan sektöre geçişle rekabet gücünü kaybetmesi
- Hollanda Hastalığı incelenirken üç sektör ön plana çıkmaktadır (Bacak, 2014).

1. Doğal kaynak veya patlama yaşanan sektör,
2. Ticarete konu olan sektörler ve
3. Ticarete konu olmayan sektörler.

Bu üç sektörden ilk ikisinde (doğal kaynaklara dayalı ve ticarete konu olan sektörler) fiyatlar uluslararası piyasada; ticarete konu olmayan sektörde ise ulusal piyasada belirlenmektedir (Brahmbhatt vd, 2010:2). Doğal kaynak zenginliğinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri farklı kanallardan ortaya çıkabilmektedir (Yiğit, 189-190). Bunlar:

- Reel Kur Etkisi,
- Kaynak Hareket Etkisi,
- Kutup Etkisi,
- Harcama Etkisi,
- Teknoloji İkame Etkisi,

- Bağımlılık Etkisi,
- Oynaklık Etkisi ve
- Siyasal İstikrarsızlık Etkisidir.

Söz konusu tüm bu etkiler dikkate alındığında ülke sahip olduğu zengin doğal kaynakları doğru yönetemediği takdirde, işsizlik, cari açık, düşük ekonomik büyüme, politik istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlık, adil olmayan gelir ve servet dağılımı ve dışa bağımlı ekonomi haline gelme gibi birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Ülkenin sağlıklı kurumsal yapılarının bulunması ve elde edilen kaynakların verimli olabileceği alanlarda kullanılması durumunda Hollanda Hastalığı'nın ortaya çıkma olasılığı azalacaktır. Hatta gelişmiş, teknoloji üreten, bilgi ekonomisi olma yolunda ilerleyen ülke konumuna gelinebilecektir.

3. AMPRİK LİTERATÜR

Kutan ve Wyzan (2005), Kazakistan'da Hollanda Hastalığı belirtilerinin varlığını, Balassa-Samuelson modeli yardımıyla, 1996-2003 dönemi için araştırmışlardır. Çalışmada bu hastalığın belirtilerinin var olduğuna ilişkin bulgular elde etmişlerdir.

Mehlum, Moene ve Torvik (2006), doğal kaynak zengini olan ülkeleri, kurumsal yapıları açısından incelemişler ve ülkelerin yavaş büyümesinin asıl nedeninin, iyi işlemeyen kurumsal yapılar olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda 1965-1990 dönemi veri kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre Botswana, Kanada, Avustralya ve Norveç'in, sağlam kurumsal yapılarına bağlı olarak doğal kaynak zenginliklerini iyi yönetebilmeyi başarabildiklerini dolayısıyla ekonomik büyümelerini hızlandırabildiklerini ancak Nijerya, Zambiya, Sierra Leone, Angola, Suudi Arabistan ve Venezüella'nın aynı başarıyı gösteremediklerini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Larsen (2006) Norveç ekonomisinin sağlam kurumsal yapısı sayesinde Hollanda Hastalığına yakalanmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Mercan ve Göçer (2014) Hollanda Hastalığı hipotezini, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için, 1990-2011 dönemi verileriyle, panel veri analizi yöntemiyle test etmişlerdir. Analiz sonucunda, bu ülkelerde petrol fiyatlarındaki artışların, reel

döviz kurunu negatif yönde etkilediği ve söz konusu hipotezin geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri ekonomilerinde Hollanda Hastalığı belirtileri görülmemiştir.

Bayramov ve Conway (2010) Azerbaycan'da ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörlerde faaliyet gösteren 238 firmayı ele alarak Hollanda Hastalığı probleminin varlığını araştırmışlardır. Sonuçlar Hollanda Hastalığı'nın varlığına ilişkin hipotezin geçerli olmadığını göstermiştir. Bir başka ifadeyle ticarete konu olan ve olmayan sektörlerde faaliyet gösteren firmaların deneyimi arasında neredeyse hiçbir fark bulunmamaktadır.

Hasanov (2010), 2000-2007 döneminde Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığına ilişkin araştırmada petrol fiyatları ile Azerbaycan para biriminin reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar uzun vadede reel petrol fiyatının reel döviz kuru ile pozitif korelasyon olduğunu gösterse de araştırmacı bu sonucun Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığına karar vermek için yeterli olmadığını, ancak Balassa-Samuelson hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmiştir. Hipotez, bir ülkede diğer ülkeye göre, ticarete konu olan sektördeki verimlilik artışının, ticarete konu olmayan sektöre göre daha büyük olması durumunda o ülkede ücretlerin, fiyatların dolayısıyla da döviz kurunun yükseleceğini iddia etmektedir (Küçükaksoy ve Çifçi, 2017:58).

Hasanov (2013) çalışmasında Azerbaycan'da 2000 ile 2007 yılları arasında Hollanda Hastalığı'nın varlığına ilişkin analizler gerçekleştirmiştir. Çalışmada Hollanda Hastalığı'nın dört ana hipotezi test edilmiştir: 1) İmalat sanayinde daralma 2) Ticarete konu olmayan sektörde hızlı büyüme, 3) Ücret seviyesinde dalgalanmalar, 4) Reel döviz kuru değerlemesi. Çalışmada ülkede göreceli bir sanayilesizleşmenin bulunduğu; "kaynak hareketi etkisinin" örneklem dönemi için önemli olmadığını, ancak ticarete konu olmayan sektörde "harcama etkisi" olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yazar ayrıca ortalama reel ücretin 2004 yılından itibaren arttığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra sonuçlar gerçek petrol fiyatları ile reel döviz kurunun değerlendirilmesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

4. AMPRİK UYGULAMA

4.1. Yöntem

Çalışmada Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığını araştırmak amacıyla Shin vd (2014) tarafından geliştirilen Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Oto Regresif Model (NARDL) kullanılmıştır. Söz konusu yöntem sayesinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli asimetrik ilişkilerin varlığı durumunda katsayı tahminleri yapılabilmektedir.

NARDL modelinde kısa dönem dinamikler dağıtılmış gecikmelerle gözlemlenebilirken uzun dönemde ise bu ilişki tek bir ortak koentegre vektör ile tanımlanmaktadır. Ayrıca sınır testi yaklaşımı kullanılarak değişkenlerin I(0) ve I(1) entegrasyon dereceleri dikkate alınmaksızın koentegre ilişkinin varlığı araştırılabilmektedir (Utkulu ve Ekinci, 2016:14).

4.2. Model ve Veri Seti

Literatürden hareketle Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığı aşağıda yer alan model ile araştırılacaktır.

$$RGDP=f(\text{PETROL})$$

Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

DEĞİŞKEN	TANIM	DEĞER	KISALTMA
RGSYİH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Logaritmik	LRGDP
PETROL	Ham Petrol Fiyatı (Brent Tipi)	Logaritmik	LPETROL

Çalışmada 2001Q1-2018Q2 dönemine ait çeyrekli veriler kullanılarak Azerbaycan'da Hollanda Hastalığı'nın varlığı analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler logaritmik olarak ifade edilmiştir. Böylece katsayılar esneklikler cinsinden hesaplanmıştır. Ayrıca serilerin mevsimsellik özelliği içerip içermediği araştırılmıştır. Petrol fiyatları dışındaki değişkenlerin mevsimsellik içerdiği bulgusuna ulaşılmış ve mevsimsel etkiler giderilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin Stokastik Zaman Serisi Özellikleri

	LGDP	LPETROL
Ortalama	8.477213	4.08604
Medyan	8.780186	4.119175
Maksimum	8.915138	4.807237
Minimum	7.498037	2.962175
Standart Sapma	0.498699	0.501418
Çarpıklık	-0.86275	-0.36253
Basıklık	2.066468	2.156262
JB	11.22565	3.609702

JB:Jarque-Bera normal dağılım test istatistiğini gösterir.

Çarpıklık katsayılarına göre değişkenlerin sola çarpık oldukları; basıklık katsayısına göre ise değişkenlerin kalın kuyruk özelliği taşımadıkları anlaşılmaktadır. Basıklık ve çarpıklık değerleri sonucunda LRGDP'nin normal dağılmadığı; LPETROL'nin ise normal dağıldığı görülmektedir.

4.3. Analitik Bulgular

Durağan olmayan zaman serileri ile yapılan regresyon analizleri genellikle sahte regresyon sorunu taşımaktadır. (Granger et al. 1974). Bu nedenle öncelikle zaman serilerinin durağanlık durumu test edilmiştir. Tablo 4'te ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre değişkenlerin I(1) olduğu görülmektedir.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Testleri

	Değ.	ADF	PP		ADF	PP
Düzey	Sabit	LGDP	-2,377803(5)	Birimi	-1,691060(4)	-1,725736(6)

	LPET	-2,023266(1)	-1,864866(4)	-6,506958(0)*	-6,333716(9)*
Sabit+	LGDP	-1,224076(5)	-0,314527(6)	-3,749499(3)**	-2,480683(6)
Trend	LPET	-2,016034(1)	-1,716588(4)	-6,497560(0)*	-6,300456(11)*

Not: * ve ** değerleri sırasıyla %1 ve %5 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler ADF için Schwarz bilgi kriterine göre, PP için Bartlett Kernel Newey-West Bandwidth kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ADF testi için: Mac Kinnon (1996) kritik değerleri sabitte % 1 ve % 5 değerleri için sırasıyla -3.53 ve -2.90 ve sabit + trend için % 1 ve % 5 olasılık değerleri için sırasıyla -4.09 ve -3.47; PP testi için: Mac Kinnon (1996) kritik değerleri sabitte % 1 ve % 5 değerleri için sırasıyla -3.53 ve -2.90 ve sabit +trend için % 1 ve % 5 olasılık değerleri için sırasıyla -4.09 ve -3.47'dir.

Standart birim kök testlerinin önemli bir eksikliği yapısal kırılmaları dikkate almamalarıdır. Yapısal kırılmaların varlığı durumunda bu kırılmaları dikkate almayan standart birim kök testlerinin gücü azalmaktadır. Bu nedenle çalışmada yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testi gerçekleştirilmiştir (Zivot ve Andrews, 1992).

Tablo 4: Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Değişkenler		Model A		Model Bilgi		Model C	
LGDP	Test İstatistiği	-6,221241(2)		-5,138130(4)		-6,181545(2)	
	Kırılma Dönemi	2004Q3		2007Q2		2004Q3	
LPETROL	Test İstatistiği	-4,007595(2)		-2,944989(2)		-2,969467(2)	
	Kırılma Dönemi	2014Q4		2011Q2		2010Q4	
Kritik Değerler		%1	%5	%1	%5	%1	%5
		-5,34	-4,93	-4,80	-4,42	-5,57	-5,08

Not: Model A: Ortalama kırılma, Model B:Trendde Kırılma, Model C: Rejimde (ortalama+eğim) kırılmayı ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 4' te yer alan sonuçlara göre Model A'da LGDP'nin birim kök içermediği LPETROL'nin ise içerdiği görülmektedir. Model B ve Model C'de ise LGDP değişkeni birim kök içermemekte LPETROL ise birim kök içermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin entegrasyon derecelerinin farklı olması nedeniyle sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır (Pesaran vd., 2001). Değişkenler arasındaki asimetrik ilişkiyi de dikkate almak amacıyla katsayı tahminlerinin elde edilmesinde Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (NARDL) model tercih edilmiştir. Bu yaklaşımın en önemli özelliği farklı entegrasyon derecelerine sahip değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin testine imkan sağlamasıdır. Tablo 5’de kısa ve uzun dönem asimetrik ilişkilerin tespitine yönelik yapılan Wald test istatistiği sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Uzun ve Kısa Dönem Simetri Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Uzun Dönem WLR	Kısa Dönem WSR	Sonuç
LRGDP-LPETROL	132.1*** [0.000]	8.584** [0.005]	Uzun ve Kısa Dönem Asimetrik NARDL

Tablo reel gayrisafi yurtiçi hasıla ile petrol fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönem simetri test sonuçlarını vermektedir. W_{SR} , $\omega_i^+ = \omega_i^-$ kısa dönem simetri varsayımına dayanan boş hipotezine ait Wald test istatistiğini vermektedir. W_{SR} ise $\theta^+ = \theta^-$ uzun dönem simetri varsayımına dayanan boş hipotezine ait Wald test istatistiğini vermektedir. ***uzun ve kısa dönem simetri boş hipotezlerinin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 5 de elde edilen Wald testi sonuçlarına göre gayrisafi yurtiçi hasıla ile uluslararası petrol fiyatları arasında kısa ve uzun dönemde simetrik bir ilişkinin bulunduğunu ifade eden boş hipotez reddedilmektedir. Buna göre uluslararası petrol fiyatlarından pozitif (artış) ya da negatif (azalış) bir şokun reel gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisi doğrusal değil, asimetriktir. Tablo 6’da NARDL model tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. NARDL Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla		
Kısa ve Uzun Dönem Asimetrik NARDL Model		
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t değeri
$LRGDP_{t-1}$	-0.065***	-4.25
$LPETROL_{t-1}^+$	0.036***	3.92

$LPETROL_{t-1}^-$	0.018***	3.38
$\Delta LRGDP_{t-1}$	0.501***	3.85
$\Delta LRGDP_{t-2}$	0.356**	2.51
$\Delta LRGDP_{t-3}$	0.135	0.95
$\Delta LPETROL_t^+$	0.023	1.30
$\Delta LPETROL_{t-1}^+$	0.007	0.45
$\Delta LPETROL_{t-2}^+$	0.015	0.95
$\Delta LPETROL_{t-3}^+$	0.030*	1.83
$\Delta LPETROL_t^-$	0.006	0.60
$\Delta LPETROL_{t-1}^-$	-0.038***	-3.24
$\Delta LPETROL_{t-2}^-$	-0.012	-0.98
$\Delta LPETROL_{t-3}^-$	-0.016	-1.28
SABİT	0.490***	4.29
$L_{LPETROL^+}$	0.554***	
$L_{LPETROL^-}$	-0.280***	
B-G(12)	0.524	
ARCH(12)	0.254	
JB	0.345	
t_BDM	-4.692	
F_PSS	6.810	

Not: Tabloda $L_{LPETROL^+}$ ve $L_{LPETROL^-}$ sırasıyla asimetrik uzun dönem katsayıları göstermektedir. *** %1 ve ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. B-G (12), 12 gecikmeye kadar Breusch-Godfrey otokorelasyon testini; ARCH (12) ise 12 gecikmeye kadar modelde değişen varyansın olup olmadığını göstermektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin maksimum gecikme uzunluğu $\max p = \max q = 12$ olarak belirlenmiş ve AIC bilgi kriterine göre en uygun gecikme sayısı belirlenmiştir. t_BDM ve F_PSS istatistikleri Pesaran, Shin and Smith (2001) tarafından, k=1 (açıklayıcı değişken) için %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerleri göstermektedir. $t_{crit} = -3.22$ ve $F_{crit} = 5.73$

Tablo 6 uluslararası petrol fiyatlarından kaynaklanan bir şokun reel yurtiçi hasıla üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu etkinin asimetrik olduğu görülmüş ve kısa ve uzun döneme ait asimetrik NARDL model tahmin sonuçları verilmiştir. Uluslararası petrol fiyatları ile reel gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki uzun dönem asimetrik katsayılarının sırasıyla ($L_{LPETROL^+}$ ve $L_{LPETROL^-}$) pozitif ve negatif ve istatistiksel

olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Buna göre uluslararası petrol fiyatlarındaki %1'lik bir artışın diğer bir ifadeyle pozitif bir şokun uzun dönemde reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0.554 artırdığı görülmektedir. Buna karşılık uluslararası petrol fiyatlarındaki %1'lik bir azalış yani negatif bir şok uzun dönemde büyümeyi %0.28 oranında azaltmaktadır. Diğer bir deyişle petrol fiyatlarındaki artışlar büyümeyi daha hızlı artırmaktadır. Petrol fiyatları ile reel gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki kısa dönem asimetrik katsayılara bakıldığında ise, kısa dönemde pozitif petrol şokunu ifade eden ($\Delta LPETROL_{t-3}^+$) üç dönem gecikmeli katsayının %10 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kısa dönemde petrol fiyatlarındaki azalışı ifade eden ($\Delta LPETROL_{t-1}^-$) bir dönem gecikmeli katsayı ise negatif ve anlamlıdır. Yine tablo değerleri incelendiğinde reel gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde bir dönem gecikmeli değerinin ($LRGDP_{t-1}$) negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç ekonomide uyarlayıcı bekleyişlerin geçerli olduğu yönünde bilgi vermektedir.

Reel gayrisafi yurtiçi hasıla ile uluslararası petrol fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönem asimetrik NARDL modeline ait istikrar testleri incelendiğinde; modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunuyla karşılaşmadığı görülmektedir. Diğer taraftan t_BDM ve F_PSS istatistikleri Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından elde edilen kritik değerlerden büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmekte (t_BDM istatistiği mutlak değer olarak) ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla ile petrol fiyatları arasında uzun dönemde asimetrik koentegre bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

Analizler bir bütün olarak değerlendirildiğinde literatür ile uyumlu olarak Azerbaycan ekonomisinde incelenen dönem için Hollanda Hastalığı'nın ortaya çıkmadığı ifade edilebilir.

SONUÇ

Bir ülkede uluslararası ticari değeri bulunan doğal kaynaklar keşfedildiğinde ya da ani bir zenginleşme kaynağına kavuşan bir ülkede mevcut üretim faktörlerinin diğer sektörlerden çekilerek yeni kaynağa yönelmesi sonucunda ekonomik

performansta ortaya çıkan olumsuz etkiye Hollanda Hastalığı denilmektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycan'da doğal kaynakların hem toplam ihracat içerisindeki payı hem de GSYİH içerisindeki payı yüksektir. Bu durum Azerbaycan'da Hollanda Hastalığı'nın ortaya çıkma riskini yükseltmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığı araştırılmış ve incelenen dönem için Hollanda Hastalığı'nın ortaya çıkmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç günümüzde petrol sektörünün giderek daha sermaye yoğun hale gelmesi ve dolayısıyla emek istihdamı yönünde aşırı talepkar olmamasına bağlı olarak açıklanabilir. Petrol sektöründe üretim artışı yaşanmasına rağmen diğer sektörlerde bir istihdam azalmasına yol açmamış aksine gelirin ve diğer sektörlerde yönelik talebin artmasına bağlı olarak istihdam artışı gerçekleşmiştir.

Çalışmada her ne kadar Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığına ilişkin bir bulguya ulaşılmamış olsa da gelecekte böylesi bir sorunun yaşanmaması için bazı tedbirlerin şimdiden alınmasında fayda bulunmaktadır. Norveç vb. ülke deneyimlerinin gösterdiği üzere kurumsal yapının sağlam olduğu ülkelerde Hollanda Hastalığı problemi yaşanmaktadır. Dolayısıyla doğal kaynaklardan elde ettiği kaynakları kurumların tekrar yapılandırılmasına harcanarak kurumsal yapının yenilenmesi ve güçlendirilmesi önemlidir. Böylece bireysel temel hak ve özgürlüklere daha fazla serbestlik tanınması, mülkiyet haklarının sağlamlaştırması, firmaların karar alma süreçlerindeki belirsizlikler ve maliyetlerin azaltılması sağlanarak daha güçlü bir büyüme potansiyeli yaratılabilir. Ayrıca günümüzün ekonomik yapılanması olan bilgi ekonomisi dikkate alındığında arge'ye, eğitime ve ihracatta mal çeşitlendirilmesinin sağlanabileceği sektörlerde daha fazla kaynak aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

BACAK, Ç. (2014), "Hollanda Hastalığının (Dutch Disease) Alternatif Yorumu, Sanayisizleşme ve Çıkış Yolları", *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Sayı: 302, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/hollanda-hastaliginin-dutch-disease-alternatif-yorumu-sanayisizlesme-ve-cikis-yollari/692> (09.09.2018).

- BAYRAMOV, G., P. CONWAY, (2010), *The Azerbaijan Producers Survey: Dutch Disease and Financial Crisis*.
http://www.erc.az/files/reports/Bayramov_Conway_Azerbaijan.pdf (10.10.2018)
- BRAHMBHATT, M., O. CANUTO, E. VOSTROKNUTOVA (2010), *Dealing with Dutch Disease, World Bank*.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/794871468161957086/pdf/548670BRI0EP160Box349431B01PUBLIC1.pdf> (09.09.2018).
- GRANGER, W.J. Clive, and Paul NEWBOLD (1974). “Spurious Regressions in Econometrics”, *Journal of Econometrics* 2: 111–120.
- GRANGER, C.W.J.,G. YOONG (2002), *Hidden Cointegration*. Working Paper, University of California, San Diego.
- HASANOV, F. (2010), *The Impact of Real Oil Price on Real Effective Exchange Rate: The Case of Azerbaijan*. DIW BERLIN Discussion Paper, August.
- HASANOV, F. (2013), “Dutch Disease and Azerbaijan Economy”, *Communist and Post Communist Studies*, 1-18.
- KUTAN, A.M., M.L. WYZAN (2005), “Explaining the Real Exchange Rate in Kazakhstan, 1996–2003, Is Kazakhstan Vulnerable to the Dutch Disease?”, *Economic Systems*, 29(2), 242–255.
- KÜÇÜKAKSOY İ., İ. ÇİFÇİ (2017), “Balassa-Samuelson Hipotezi: Türkiye ve Dış Ticaret Ortakları Uygulaması” *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt:32, Sayı:1, 57-94.
- LARSEN, E. R. (2006), “Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease?” *American Journal of Economics and Sociology*, 65: 605-640. doi:10.1111/j.1536-7150.2006.00476.x .
- MEHLUM, H., K. MOENE, R.T ORVIK (2006), “Institutions and The Resource Curse”, *The Economic Journal*, 116, 1–20.

MERCAN M., İ. GÖÇER (2014), “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski: Ampirik Bir Analiz”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 2, 251-274.

PESARAN, M. H., Y. SHIN, R.J. SMITH (2001), “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics* 16: 289–326.

SHIN, Y., B. YU, M. GREENWOOD-NIMMO (2014), “Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework”, *The Festschrift in Honor of Peter Schmidt: Econometric Methods and Applications*, ed. William Horrace ve Robin Sickles. New York: Springer, 281-314.

UTKULU, U., R. EKİNCİ (2016), “Uluslararası Petrol ve Gıda Fiyatlarından İç Fiyatlara Asimetrik ve Doğrusal Olmayan Fiyat Geçişkenliği: Türkiye İçin NARDL Modeli Bulguları”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 53 Sayı: 617, 9-22.

ZIVOT, E., D.W.K. ANDREWS (1992), “Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis”. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10(3): 251-270.

Döviz Kuru Tahmini için Yapay Sinir Ağları Modelleri ve Karşılaştırması

Filiz ERATAŞ SÖNMEZ¹, Şule BİRİM²

Özet

Ekonomik verilerin tahmin edilmesi karar vericiler için gelecek öngörüsünde bulunmak adına büyük önem arz etmektedir. Zaman serisi tahminlerinde kullanılan doğrusal regresyon gibi yöntemler bazı zamanlar değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri ortaya koymakta yetersiz kalabilmektedir. Bu çalışmada, çeşitli değişkenler ile döviz kuru arasındaki karmaşık ilişkiyi modellemek ve tahmin edilen verilerin gerçeğe yakınlık derecesinin en yüksek olduğu yönteme karar vermek amacıyla için yapay öğrenme kapsamında yapay sinir ağları (YSA) yöntemi tercih edilmiştir. Yapay öğrenmenin başarısı, büyük ölçüde önceden belirtilmeyen karmaşık yapıyı keşfetme ve çok esnek fonksiyonel formları basitçe uygulanabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Yapay öğrenme, yeni ampirik araçlar ile, üzerinde çalıştığımız sorunların çeşitlerini genişletmeye hizmet etmektedir. Yapay öğrenme araçlarının artan kullanımı, model tahmini yapan araştırmacıların üzerinde çalıştığı soru türlerini de değiştirmiştir. Yapay öğrenme araçları sadece yeni veriler veya yeni yöntemler sunarak değil, yeni sorulara odaklanarak da araştırma kapsamını arturmaktadır. USD/TRY ve EUR/TRY kur değerleri birbirinden farklı YSA modelleri ile tahmin edilmiştir. Kullanılan modellerin tahmin performansı karşılaştırılmıştır, sonuçların gerçek değerlerden sapma dereceleri Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Kök Kareler Karesi (RMSE) ölçütleri ile değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yapay öğrenme ile birlikte en iyi tahmin performansını sağlayan YSA modeli seçilmiş olup, döviz kuru tahminlemede kullanılmak üzere yeni bir model önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler— Döviz Kuru, Yapay Sinir Ağları, Yapay Öğrenme

JEL Sınıflama Kodları: F31, C45, C82.

Comparison of Artificial Neural Network Models in the Estimation Foreign Exchange Rate

Abstract

Estimation of economic data is crucial for decision makers to anticipate the future. The methods such as linear regression used in time series estimations may be insufficient for some time to reveal complex relationships between variables. In this study, artificial neural networks (ANN) method was chosen as a method of artificial learning for modeling the complex relationship between various variables and the exchange rate and aim to determine the method in which the degree of closeness of the estimated data is highest. The success of artificial learning is due to its ability to discover large, unspecified complex structures and to simply apply very flexible functional forms. Artificial learning, with new empirical tools, serves to expand the kinds of problems we are working on. The increased use of artificial learning tools has also changed the types of questions that researchers working on model prediction have worked on. Artificial learning tools are increasing the scope of research not only by offering new data or new methods, but also by focusing on new questions. USD / TRY and EUR / TRY exchange rates are estimated with different ANN models. The estimation performance of the models used was compared, and the results from the deviations from the real values were evaluated by the Mean Absolute Error (MAE) and Root Squares (RMSE)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, sule.ozturk@cbu.edu.tr.

² Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, filiz.eras@cbu.edu.tr.

criteria. In this direction, the ANN model which provides the best estimation performance along with artificial learning has been selected and a new model has been proposed for use in the exchange rate estimation.

Keywords— *Exchange Rate, Artificial Neural Networks, Artificial Learning*

JEL Classification Codes: *F31, C45, C82.*

1. GİRİŞ

Son zamanlarda ekonomik araştırmalara konu olan yüksek frekanslı pek çok değişken doğrusal olmayan ilişkilere sahiptir. Ekonomik değişkenler arası doğrusal olan ilişkilerin yanı sıra doğrusal olmayan ilişkileri de modelleyebilen yapay sinir ağları (YSA) ampirik modellerde kullanılan alternatif yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yöntem, insan beyninin öğrenme kapasitesini taklit eder ve pek çok beyin fonksiyonunu gerçekleştiren nöronların biyolojik yapısına benzemektedir (Taş ve diğerleri, 2018:414). YSA yönteminde birbiri ile ilişkili birçok doğrusal ya da doğrusal olmayan değişken çoklu katmanlarda paralel olarak işlem gerçekleştirir. Yapay öğrenme kapsamında son dönemde yapılan çalışmalarda, insanların bilgi sürecini taklit eden veri madenciliği sistemlerinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda geliştirilen yöntemlerden biri olan YSA adını, zekâ gerektiren çok sayıda işlem yapıp bunu sentezleyebilen insan beynindeki sinir hücrelerinden almaktadır (Azoff, 1994; Zhang vd., 1998; Kalman ve Kwasny, 1997; Hornik, 1989).

Ekonomi yazınında YSA yönteminin döviz kuru tahmininde kullanılmasına yönelik birçok çalışma yer almaktadır. 90'lı yılların ikinci yarısından sonra ekonomik verilerin (altın fiyatı, dış ticaret hacmi ...vb. gibi) analizinde YSA kullanımı artmıştır. Coats and Fant (1993), Brockett ve diğerleri (1994), Kaastra and Boyd (1995), Haefke and Helmenstein (1996) bu tür çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Weigend ve diğerleri (1992) DEM/USD çapraz kur değerini YSA ve zaman serisi analizi kapsamında rassal yürüyüş modeli ile tahmin etmiş ve YSA'nın rassal yürüyüş modeline göre daha iyi sonuçlar verdiğini vurgulamışlardır. Yine aynı değişkeni konu alan bir başka çalışma Hann ve Steurer (1996) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışma ile YSA yöntemi ile elde edilen sonuçların doğrusal zaman serisi yöntemlerine göre daha iyi sonuç verdiği ortaya konmuştur. Kuan ve Liu (1995) USD karşısında beş farklı çapraz kur değerini (GBP, CAD, DEM, JPY, CHF) ileri

ve geri beslemeli YSA kullanarak tahmin etmiştir. Lisi and Schiavo (1999) çalışmalarında Avrupa Para Birliği öncesinde FRF, DEM, ITL ve GBP ile USD çapraz kur değişkenleri aracılığıyla YSA yöntemini kullanarak tahmin yapmışlardır. Elde ettikleri uygulama bulguları sonucunda YSA yöntemi elde edilen sonuçların Kaotik modelden elde edilen sonuçlar ile oldukça benzediğini belirtmişlerdir. Kamruzzaman ve Sarker (2003) çalışmasında CAD ilişkin altı farklı çapraz kurun YSA ve zaman serisi analizi kapsamında ARIMA yöntemini kullanarak tahmin etmiş ve elde edilen bulgulara göre YSA tahminlerinin daha etkin sonuç verdiğini göstermişlerdir. Panda ve Narasimhan (2007), INR/USD kurunun tahmininde YSA ve zaman serisi analizi kapsamında doğrusal AR/MA ve ARIMA modellerini kullanmışlar ve söz konusu modellerden elde ettikleri sonuçlarını belirledikleri sekiz kritere göre test etmişlerdir. Bu bağlamda, YSA yönteminin diğer tahmin modellerine göre daha etkin sonuç verdiğini saptamışlardır. Taş ve diğerleri (2018) çalışmalarında YSA yöntemini kullanarak

Ekonomi yazınında YSA yöntemini kullanarak, ulusal para birimi ve USD döviz kurunu ya da çapraz kur değişkenlerini ele alan çalışmaların yanı sıra, döviz kurunun belirleyicilerini ve gelecek tahminini ele alan çalışmalar da yer almaktadır. Altan (2008) çalışmasında döviz kuru değerini etkileyen değişkenler olarak enflasyon oranını temsilen toptan eşya fiyat endeksi (TEFE), mevduat faiz oranı, para arzını temsilen M2Y ve GSYİH gibi makro ekonomik değişkenlerden yararlanmış, kurulan ampirik modeli hem YSA hem de VAR modeliyle tahmin edip elde ettiği sonuçları karşılaştırmıştır. Söz konusu çalışmada, YSA yönteminin, VAR yöntemine göre oldukça iyi bir performans gösterdiği vurgulanmıştır. Döviz kurunun gelecek tahminine yönelik yapılan çalışmaların genelinde satın alma gücü paritesi ve parasal model olmak üzere iki farklı teoriye yer verilmiştir. Celemts ve Lan (2010) çalışmalarında satın alma gücü paritesi yaklaşımı çerçevesinde döviz kurunu tahmin etmişler ve YSA yönteminden elde edilen parametrelerin tahmin gücünün yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Özkan (2012) çalışmasında parasal model kapsamında EUR/TRY ve USD/TRY kurlarını YSA yöntemini kullanarak tahmin etmiş ve YSA yardımıyla tahmin edilen modelin yüksek tahmin gücüne ulaştığını vurgulamaktadır.

2. AMPİRİK MODEL

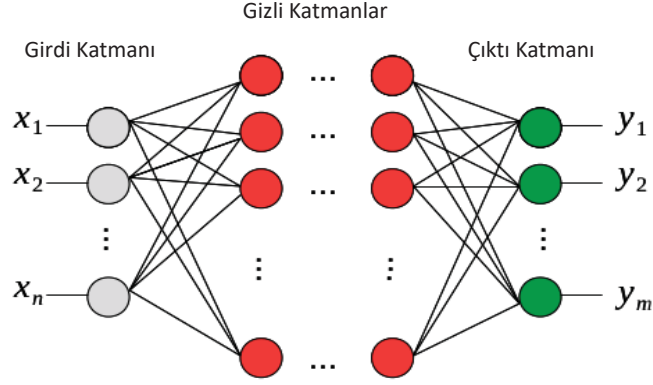
Çalışmada kullanılan veriler 2 Ocak 2002 ile 11 Ekim 2018 tarihleri arasında yer alan Euro/TL ve Dolar/TL günlük döviz kuru verileridir. Toplam olarak 6052 adet veri bulunmaktadır. Verilerin ilk %70'i eğitim için kullanılmış olup, kalan %30'u da eğitilmiş modelin uygulanması için test verileri olarak kullanılmıştır. Zaman serisi veri seri setinde döviz kurunun tahminleyicisi olarak bir dönem önceki döviz kuru değerleri kullanılmıştır. Ayrıca veriler 0 ile 1 arasında değişecek şekilde standartlaştırılarak LSTM sinir ağlarında çalıştırılmaya uygun hale getirilmiştir. Önerilen modelde Adam optimizasyon algoritması kullanılmıştır. Bunun sebebi Adam algoritmasının stokastik gradyan azalma algoritmasından daha hızlı bir şekilde hatayı azaltıyor olmasıdır (Çarkacı, 2018; Kingma ve Ba, 2015).

2.1.Yöntem: Yapay Sinir Ağları

YSA, değişkenler arasındaki lineer olmayan ilişkileri belirlemeye çalışarak ilgilenilen süreci modellemeye yarayan bir yapay öğrenme aracıdır (Verlinden ve diğerleri, 2008). YSA'da girdi katmanı, gizli katman ve çıktı katmanı olmak üzere olarak üç tip katman bulunmaktadır. Girdi katmanı bağımsız değişkenlerin değerinin veriden alındığı katmandır. Gizli katman içerisinde yer alan düğümler sayesinde bilgi işleme görevini gerçekleştirir. Gizli katmandan çıkan bilgi çıktı katmanına gider ve burada hedef değişkenlerin değerleri oluşturulur. Klasik bir YSA modeli şekil 1'de temsili olarak gösterilmiştir. Sinir ağları (SA), genelleştirebilme kabiliyeti, dayanıklılık, hata toleransı düşüklüğü, değişime kolay adapte olabilmesi ve paralel veri işleme gibi kabiliyetleri olması açısından çeşitli problemlerin modellenmesi için tercih edilen bir yöntemdir (Feng ve Shu, 2005:995).

En popüler SA mimarisi ileri beslemeli ve geri yayımlı öğrenme algoritmasını kullanan mimaridir. İleri beslemeli mimaride veri girdi katmanından çıktı katmanına doğru hareket eder. Bu sırada her bir katmana atı ağırlıklar belirlenir. Çıktı katmanında hesaplanan hedef değerler ile gerçek değerler arasındaki fark hesaplanır. Geri yayılım öğrenme algoritmasında ise hesaplanan farklar gradyan azalma ve

benzeri optimizasyon fonksiyonu ile minimize edilene kadar katmanlarda belirlenmiş olan ağırlıklar geriye doğru güncellenir.

Şekil 1: Klasik İleri Beslemeli YSA Modeli

Kaynak: Azzouni ve Pujolle, 2017:3.

İleri beslemeli SA modelleri verinin anlık durumuna göre çalışarak tahminlerde bulunur. Bir başka deyişle, veriyi sadece içinde bulunduğu zaman dilimi açısından modelleyebilirler ancak tarihsel bağımlılıkları modellemek için uygun değildir. Tekrarlayan (Recurrent) SA ise zaman içerisinde döngüsel bağlantılara sahiptir. Her bir zaman adımıdaki aktivasyonlar ağda geçici bir hafıza gibi kayıtlı tutulur (Azzouni ve Pujolle, 2017:3). Tekrarlayan SA modelleri, geçmiş adımlardaki varyasyonları değerlendirerek sıralı verilerin tahmin edilmesi için özelleşmiş derin öğrenme modellerindendir (Khan, Khan, Chowdhury ve Dey, 2018:4).

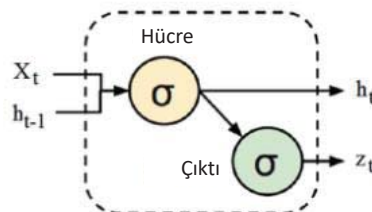
Tekrarlayan SA modelleri gradyan tabanlı geri yayılım algoritması ile eğitmek gradyanın yok olması ya da aşırı büyümesi gibi problemleri ortaya çıkarmaktadır (Azzouni ve Pujolle, 2017:4). Bu problem Tekrarlayan SA modellerini, uzun dönemli tarihsel bağımlılıkların olduğu durumlar için modelleme yapmada sınırlandırmaktadır (Sak, Senior ve Beaufays, 2014:2). Böylece zaman dilimleri arasındaki fark attıkça tarihsel bağımlılıklar göz önünde bulundurulamamakta ve tahmin doğruluğu azalmaktadır. Bu problemi ortadan kaldırabilmek adına Uzun Kısa-dönemli Bellek (LSTM) ile çalışan Tekrarlayan SA yöntemi önerilmiştir. Bu

yöntem geçici serileri ve bu serilerin uzun dönemli bağımlılıklarını daha iyi modelleyebilmek için önerilmiştir (Azzouni ve Pujolle, 2017). Bilgiyi uzun periyodlar boyunca hatırlamak LSTM Tekrarlayan SA modellerinin başlıca davranışlarından biridir (Colah Blog, 2018). YSA modellerinin çeşitlenip gelişmesiyle Uzun kısa-dönemli Bellek (LSTM) ile Tekrarlayan SA mimarisinin veri noktalarının zamana bağlı olduğu zaman serisi problemlerinde tahmin açısından başarılı olduğu görülmüştür (Adam, Smagulova ve James, 2018).

Dil işleme problemini ele alan bir çalışmada sıralı verinin tahminlenmesinde klasik Tekrarlayan SA ile LSTM modelleri karşılaştırılmış ve LSTM modellerinin klasik Tekrarlayan SA modeline göre daha iyi performans sergilediği görülmüştür (Gers ve Schmidhuber, 2001). Finansal verilerin tahmini amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise LSTM mimarisinin geleneksel bir yöntem olan ARIMA yöntemine göre %84-87 oranında daha fazla hata azaltma gerçekleştirdiği görülmüştür (Namin ve Namin, 2018:13).

2.2. LSTM Mimarisi

Girdi değerleri $x = (x_1, x_2, \dots, x_T)$ olarak verilen standart Tekrarlayan bir SA, gizli katman değerlerini hesaplar ve katman değerleri için $h = (h_1, h_2, h_3, \dots, h_t)$ vektörü ile çıktı katman değerleri için $y = (y_1, y_2, \dots, y_t)$ vektörünü hesaplar. Klasik bir Tekrarlayan SA mimarisi 1'den t'ye kadar olan iterasyonlar sonucunda hatayı önceden belirlenmiş bir değer altına düşürünceye kadar ağırlıkları güncelleyerek çalışır (Bui, Le ve Cha, 2018) Geleneksel bir Tekrarlayan SA hücresi şekil 2'de görülmektedir. Tekrarlayan SA hücresinde önceki bilgilerin hatırlanmasını sağlayan bir birim yoktur.

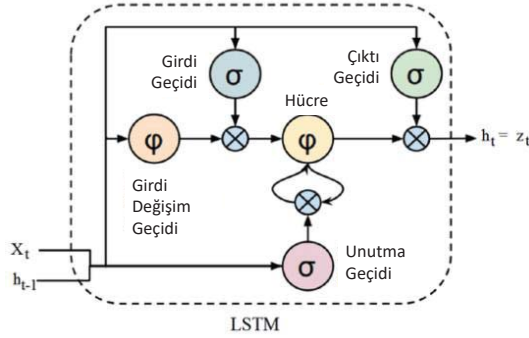

Şekil 2: Tekrarlayan SA Hücresi

Kaynak: Kang, 2017.

LSTM mimarisinde bellek bloğu adı verilen birimler bulunmaktadır. Bu bellek bloklarının içinde ağın mevcut durumunu hatırlayan hücrelerin yanı sıra bilgi akışını kontrol eden geçitler de bulunmaktadır. Bu geçitler bağımsız değişkenden veri aktarımını sağlayan girdi geçidi, çıktı değerlerin ağın kalanı ile iletişim halinde olmasını sağlayan çıktı geçidi, ve bir de unutma geçidinden oluşur (Azzouni ve Pujolle, 2017, s.3).

Şekil 3'te te bir LSTM hücresinin mimarisi verilmiştir. LSTM içerisinde yer alan unutma geçidi LSTM hücresinin geçmiş verileri hatırlamasını sağlayan birimdir. Unutma geçidi hücre durumuna hangi verilerin unutulup hangilerinin hafızada tutulacağını söyler. Unutulan veriler için çıktı 0 olup hatırlanacak veriler için çıktı 1'dir. Bu sayede hücre durumu, hatırlanması gereken bilgileri bünyesinde barındırır (Kang, 2017).

Şekil 3: LSTM Hücresi

Kaynak: Kang, 2017.

LSTM için eşitlikler şu şekildedir (Bui ve diğerleri, 2018:2; Kang, 2017):

$$c_t = f_t * c_{t-1} + i_t * \tilde{c}_t$$

$$f_t = \sigma * (W_f[h_{t-1}, x_t] + b_f)$$

$$i_t = \sigma * (W_i[h_{t-1}, x_t] + b_i)$$

$$\tilde{c}_t = \tanh * (W_c[h_{t-1}, x_t] + c \text{ (input değişim geçidi)})$$

$$o_t = \sigma * (W_o[h_{t-1}, x_t] + b_o)$$

$$h_t = o_t * \tanh(c_t)$$

Yukarıdaki eşitliklerde c_t hücre durumu, f_t unutma geçidi, i_t girdi geçidi, \tilde{c}_t girdi değişim geçidi, o_t çıktı geçidi ve h_t de gizli katmanı temsil etmektedir. σ sigmoid fonksiyonu iken, \tanh de hiperbolik tanjant fonksiyonunu göstermektedir.

Bu çalışmada, zaman serisi tahmin problemi için uygun olduğu düşünölen LSTM temelli bir Tekrarlayan SA modeli önerilmiş olup, Dolar/TL ve Euro/TL günlük döviz kuru tahminlemesi için kullanılmıştır. LSTM mimarisinde ve çalışma esnasında kullanılan parametrelerin farklı sayılarına göre farklı konfigürasyonlar oluşturulmuş ve birbirleriyle tahmin performansı açısından karşılaştırılmıştır.

2.3.Uygulama Bulguları

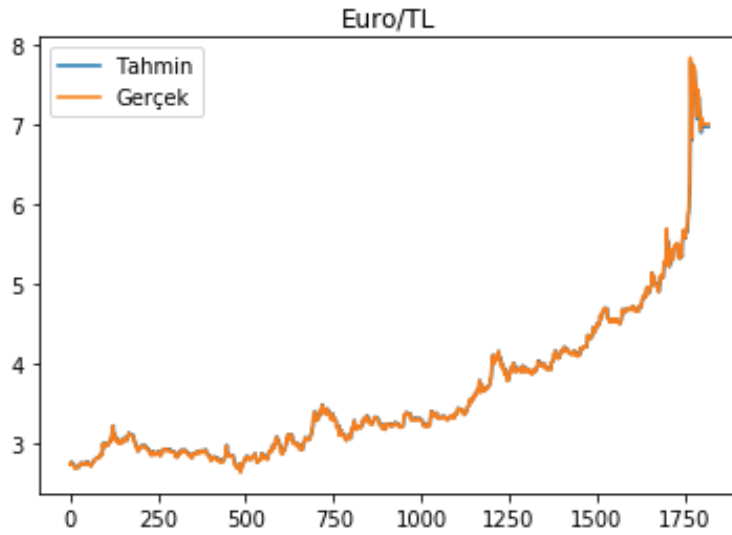
Bu çalışmada LSTM modeli oluşturmak ve modeli çalıştırmak amacıyla Python programlama dili için Keras kütüphanesinden yararlanılmıştır. Çalışmada tek girdi, tek gizli ve tek çıktı katmanından oluşan bir LSTM modeli geliştirilmiştir. LSTM modelinde gerçekleştirilen tahminlerin performansını etkileyen bazı parametreler vardır. Bu parametrelerden en çok kullanılanlardan iki tanesi tur (epoch) sayısı, ve gizli katmandaki nöron sayısıdır. Tur, yapay sinir ağında veri setinin tamamının ileriye ve daha sonra ağlıkların güncellenmesi için geriye gittiği tam döngüdür (Çarkacı, 2018). Bu çalışmada gizli katmandaki nöron sayısı 50, 100 ve 200 olacak şekilde, tur sayısı da 100, 300, 500 ve 1000 olacak şekilde LSTM modelleri oluşturulmuştur. Bu sayede toplamda 12 model çalıştırılmış ve tahmin performansları karşılaştırılmıştır. Performans göstergesi olarak test verilerinin gerçek verilerden ne kadar saptığını hesaplayabilmek için hata kareleri ortalamasının karekökü (RMSE) ve ortalama mutlak hata (MAE) değerleri kullanılmıştır.

Oluşturulan modeller içerisinde test verilerinin tahmin performansını değerlendirmek adına 12 konfigürasyon için MAE ve RMSE değerleri hesaplanmıştır. En düşük MAE ve RMSE değerlerine ulaşan konfigürasyonlar

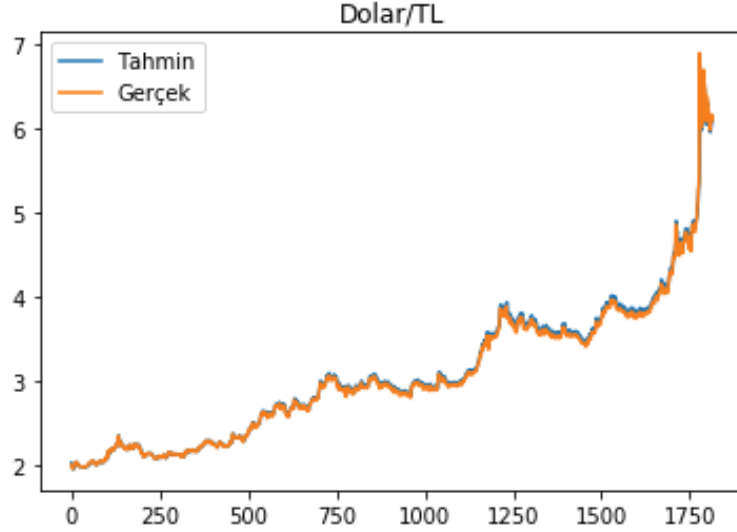
Euro/TL değişkeni için tur sayısının 300 ve nöron sayısının 200 olduğu model ile Dolar/TL değişkeni için tur sayısının 500 ve nöron sayısının 50 olduğu modeldir. Buna göre her bir döviz kuru için en iyi model olarak belirtilmiş konfigürasyonları sağlayan modeller seçilmiştir. Seçilmiş modeller için MAE ve RMSE değerleri Tablo 1 ‘de incelenebilir. Euro/TL ve Dolar/TL değişkenleri için test verileri kullanılarak gerçekleştirilen tahmin sonuçları ve gerçek sonuçları gösteren grafikler sırasıyla Şekil 4 ve Şekil 5’te verilmiştir.

Tablo 1: En İyi Modeller İçin MAE ve RMSE Değerleri

Döviz Kuru	Nöron Sayısı	Tur Sayısı	MAE	RMSE
Euro/TL	200	300	0.01854	0.04340
Dolar/TL	50	500	0.01877	0.04953

Şekil 4: Euro/TL İçin Gerçek ve Tahmini Değerler

Şekil 5: Dolar/TL için Gerçek ve Tahmini Değerler

SONUÇ

Bu çalışmada, döviz kurlarını tahmin edebilmek için Yapay Sinir ağları(YSA) modelleri içinde yer alan Tekrarlayan Sinir ağlarından LSTM modeli kullanılmıştır. LSTM, önceki değişkenlerin durumunu uzun dönemler için bile hatırlayabilmeyi başarabildiği için zamana bağlı değişkenlerin tahmin edilmesinde oldukça başarılı sonuçlar vermektedir. Türkiye için döviz kuru tahmininde LSTM sinir ağı modelini kullanan bir çalışmaya gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda rastlanmamıştır. Finansal veriler ve dil işleme gibi zamana bağlı değişkenlerin tahmininde başarılı sonuçlar veren LSTM modelinin, döviz kuru tahmininde de başarılı olacağı düşünülmüştür.

Diğer SA türlerinde olduğu gibi LSTM modeli içinde yer alan tur sayısı ve nöron sayısı parametrelerinin değerleri değiştirilerek oluşturulan modeller birbirleriyle karşılaştırılmış ve en az hata değeri sağlayan model her bir döviz kuru için seçilmiştir. Seçilen modellerin performansına bakıldığı zaman geleneksel YSA kullanan çalışmalarda (Altan, 2008; Özkan, 2012; Taş ve diğerleri, 2018) elde edilen değerlere benzer hatta sayısal olarak daha düşük MAE ve RMSE değerleri elde

edildiği görülmüştür. Bu durum LSTM Sinir ağının döviz kuru tahmini için oldukça uygun bir model olduğunu ve güçlü tahminler yapabileceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Adam, K., Smagulova, K. ve James, A. P. (2018). "Memristive LSTM Network Hardware Architecture for Time-series Predictive Modeling Problems". preprint arxiv arXiv:1809.03119v1.

Altan, Ş. (2008). "Döviz Kuru Öngörü Performansı için Alternatif bir Yaklaşım: Yapay Sinir Ağı". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 141–160.

Azzouni, A. ve Pujolle, G. (2017). "A Long Short-Term Memory Recurrent Neural Network Framework for Network Traffic Matrix Prediction". arxiv preprint arxiv:1705.05690v2.

Azoff, E.M. (1994). Neural Network Time Series Forecasting of Financial Markets. New York:Wiley.

Bui, T. C., Le, V. D. ve Cha, S. K. (2018). "A Deep Learning Approach for Forecasting Air Pollution in South Korea Using LSTM". arxiv preprint arxiv:1804.07891.

Çarkacı, N. (2018). "Derin Öğrenme Uygulamalarında En Sık kullanılan Hiper-parametreler". Medium. Retrieved from <https://medium.com/deep-learning-turkiye/derin-ogrenme-uygulamalarinda-en-sik-kullanilan-hiper-parametreler-ece8e9125c4>

Colah's Blog. (2018). "Understanding LSTM Networks". Retrieved from <http://colah.github.io/posts/2015-08-Understanding-LSTMs/>

Feng, H. ve Shu, Y. (2005). "Study on Network Traffic Prediction Techniques". Proceedings. 2005 International Conference on Wireless Communications, Networking and Mobile Computing, 2005., 2(3), 995–998.

- Gers, F. A. ve Schmidhuber, J. (2001). "LSTM Recurrent Networks Learn Simple Context Free and Context Sensitive Languages". *IEEE Transactions on Neural Networks*, 12(6), 1333–1340.
- Haefke, C. ve Helmenstein, C. (1996). "Forecasting Austrian IPOs: An Application of Linear and Neural Network Error-Correction Models". *Journal of Forecasting*, 15(3), 237-251.
- Hornik, K. (1989). "Multilayer Feedforward Networks Are Universal Approximators". *Neural Networks*, 2, 359–366.
- Kalman, B.L. ve Kwasny, S.C. (1997). "High Performance Training of Feedforward and Simple Recurrent Networks". *Neurocomputing*, 14(1), 63–83.
- Kamruzzaman, J., Sarker, R. A. (2003). "Forecasting of Currency Exchange Rates Using ANN: A Case Study". *International Conference on Neural Networks and Signal Processing, Proceedings of the 2003*, 793-797
- Kang, E. (2017). "Long Short-Term Memory (LSTM): Concept". Medium. Retrieved from <https://medium.com/@kangeugine/long-short-term-memory-lstm-concept-cb3283934359>
- Khan, Z., Khan, S. M., Chowdhury, M. ve Dey, K. (2018). "Development and Evaluation of Recurrent Neural Network Based Models for Hourly Traffic Volume and AADT Prediction". arXiv preprint arXiv:1808.10511.
- Kingma, D. P. ve Ba, J. (2015). "Adam: A Method for Stochastic Optimization". arXiv preprint arXiv:1412.6980v9. Retrieved from <http://arxiv.org/abs/1412.6980>
- Lisi, F. ve Schiavo, A. R. (1999). "A Comparison Between Neural Networks and Chaotic Models for Exchange Rate Prediction", *Computational Statistics & Data Analysis*, 30(1):87-102.
- Namin, S. S. ve Namin, A. S. (2018). "Forecasting Economic and Financial Time Series: ARIMA vs LSTM". arXiv preprint arXiv:1803.06386.
- Özkan, F. (2012). "Döviz Kuru Tahmininde Parasal Model ve Yapay Sinir Ağları Karşılaştırması". *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 27–39.

- Panda, C. ve Narasimhan, V. (2007). "Forecasting Exchange Rate Better with Artificial Neural Network", *Journal of Policy Modelling*, 29(2), 227-236.
- Sak, H., Senior, A. ve Beaufays, F. (2014). "Long Short-Term Memory Based Recurrent Neural Network Architectures for Large Vocabulary Speech Recognition". arxiv preprint arXiv:1402.1128v1.
- Taş, O., Yakak, E. ve U. Uğurlu (2018). "Using Artificial Neural Network and A Statistical Method for the Estimation of Euro/Turkish Lira Exchange Rate". *PressAcademia Procedia*, 7:414-417.
- Verlinden, B., Duflou, J. R., Collin, P. ve Cattrysse, D. (2008). "Cost Estimation for Sheet Metal Parts Using Multiple Regression and Artificial Neural Networks: A Case Study". *International Journal of Production Economics*, 111(2), 484–492.
- Weigend, A. S., Huberman, B. A., ve Rumelhart, D. E. (1992). "Predicting Sunspots And Exchange Rates with Connectionist Networks". PRE-33772.
- Zhang, G., Patuwo, E.B. ve Hu, M.Y. (1998). "Forecasting with Artificial Neural Networks: The State of the Art". *International Journal of Forecasting*, 14, 35–62.

Türkiye’de Muhasebe Eğitiminin Uluslararası Muhasebe Eğitim Standardı 2’ye Göre Değerlendirilmesi: İşletme Bölümleri Üzerine Bir Araştırma

Hakan Özçelik¹, Ayşenur Erdoğan²

Özet

Dünya’da gelişerek değişen ticari faaliyetlerle birlikte, faaliyetlerin kaydedildiği ve raporlandığı muhasebe bilgi sistemleri de değişmiştir. Muhasebe bilgi sistemleri bilgi üretim süreçlerinin temel unsurlarından birisi muhasebe meslek mensuplarıdır. Muhasebe meslek mensupları eğitim süreçlerinin söz konusu değişimlere uygun olması gerekir. Uluslararası alanda, meslek mensuplarının eğitim süreçlerinin değişime uygun olarak standartlaşması gerektiği eğilimleri artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu (IAESB) tarafından toplam sekiz adet Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları (UMES) yayınlanmıştır. Çalışmada, Türkiye’de muhasebe eğitiminin, Uluslararası Eğitim Standartlarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye’de muhasebe eğitiminin ağırlıklı olarak verildiği fakültelerin işletme bölümleri, örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’deki muhasebe eğitim durumu UMES 2’ye göre değerlendirilmiş olup gerekli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler— *Muhasebe Eğitimi, Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları*

JEL Sınıflama Kodları: *M410, M200*

Evaluation of Accounting Education in Turkey according to International Accounting Education Standards 2:A Research on Business Departments

Abstract

Along with the changing commercial activities in the World, the accounting information systems that the activities are recorded and reported have also changed. One of the basic elements of accounting information systems is accounting professionals. Accountants training processes must be in accordance with the mentioned changes. In international arena, the tendency of professionals to standardize their training processes has begun to increase. In this context, a total of eight International Accounting Education Standards (IES) are published by the International Accounting Education Standards Board(IAESB . The aim of study, accounting education in Turkey is evaluated according to the International Education Standards. The aim of this study is evaluation of accounting education in Turkey according to was chosen as samples. In conclusion,state of accounting education in Turkey is evaluated according to IES 2 necessary proposals were presented.

Keywords— *Accounting Education, International Accounting Education Standards*

JEL Classification Codes: *M410, M200*

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Türkiye, hakanozcelik@sdu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, aysenurerdgn2@gmail.com

1. GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan gelişmelerden önce (teknoloji, bilim, ekonomi vb.) işletmeler kurumsal bir yapıya sahip olmadıkları için muhasebe işlemleri genellikle işletme sahipleri tarafından ya da bu konuda yeterli eğitimi olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ancak yaşanan gelişmeler ışığında değişen şartlar, işletmeleri daha profesyonel bir anlayışa yöneltmiştir. Böylece işletmeler muhasebe sistemlerini geliştirmiş ve bu alanda eğitimlerini tamamlamış, uzman kişileri istihdam etmeye başlamışlardır.

Her meslek grubunda olduğu gibi muhasebe mesleğinde de giderek nitelikli emeğe ihtiyaç duyulmaktadır (Özgün, 2018). Meslek mensuplarının, muhasebe mesleğinin gelişmesindeki rolü çok etkin ve büyüktür. Bu nedenle muhasebecilerin eğitimi ve alanlarında yaşanan tüm gelişmelerden haberdar olarak sürekli kendilerini güncellemeleri, muhasebenin gelişmesinde çok önemli katkılar sağlamaktadır (Gökten ve Gökten, 2016: 50). Günümüzde küresel rekabet ortamının, sınırları tamamen ortadan kaldırdığı göz önünde bulundurulursa, muhasebe eğitimi bu değişimden bağımsız düşünmek ve sadece ulusal düzeyde ele alınacak bir konu olarak görmek söz konusu bile olamaz (Tazegül ve Karabayır, 2015).

Enron, Worldcom gibi skandallar muhasebe bilgi sisteminin önemini daha da artırmıştır. Bu skandallar neticesinde finansal tablo kullanıcıları büyük zararlar görmüş ve aynı zamanda güven kaybı da söz konusu olmuştur. Bu kayıpların önüne geçebilmek için işletme yönetiminden, muhasebeye, denetime, finansal raporlama ve standartlara kadar her alanda kalite artırılması en önemli adımlardan biri olmuştur. Şüphesiz ki finansal bilgi üretilmesinde finansal bilginin kaliteli ve güvenilir olabilmesi için finansal bilgi üreticisi olan muhasebecilerin eğitimi de göz ardı edilemez duruma gelmiştir. Bu nedenle muhasebe meslek mensubu adaylarının eğitim kalitesinin artırılması ihtiyacı doğmuştur. Muhasebe eğitim programları yaşanan değişimle birlikte muhasebecilerden beklenen tüm beklentileri karşılayacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için ise Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB) tarafından Uluslararası Eğitim Standartları (IES) yayınlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Muhasebe eğitimi, kişiye mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilerin kazandırıldığı bir mesleki eğitimidir. Bu eğitimden beklenen hem ulusal hem de uluslararası standartlarda düzenlenmiş kriterleri karşılıyor olmasıdır. Eğitimin kalitesini belirlemek için de yine bu kriterler temel alınarak bir ölçüm gerçekleştirilebilir (Zaif ve Ayanoglu, 2007: 117).

İngiltere 1870, Fransa 1881, ABD 1886, Hollanda 1895, Almanya 1899 ve daha birçok ülke bu yıllarda mali müşavirlik ve muhasebecilik mesleğini yasayla düzenlemişlerdir. Ülkemizde ise 1989 yılında 3568 sayılı muhasebe meslek kanunu ile yasal dayanak oluşturulmuştur (Ayboğa, 2003: 333). Muhasebe eğitimi ülkemizde fakültelerde (4 yıllık) ve yüksekokullarda (2 yıllık) verilirken, yüksek lisans ve doktora düzeyinde de eğitimler verilmektedir. Literatüre baktığımızda 1980'lerin sonlarından itibaren iş yaşamında etkili olacak bilgi, beceri ve yeteneklere sahip muhasebeciler yetiştirebilmek adına muhasebe eğitiminde yenilik çağrısı yapıldığı görülmektedir. Öğrencilere yönelik bu çıktıların elde edilebilmesi için ise derinlemesine bir eğitim yaklaşımı benimsenmesi gerektiği de belirtilmiştir (Çelenk vd., 2010: 160).

Muhasebe eğitiminin temel amacı; muhasebe bilgisi kullanıcılarına doğru ve güvenilir muhasebe bilgisi sunabilmek için yeterli düzeyde muhasebe eğitimi vermek ve uygulamaları bu yönde yönlendirebilmektedir (Gökçen, 1998:43-50). Muhasebe eğitimi öğrencilere teknik ve teorik muhasebe bilgisinin yanı sıra, mesleki ve etik değerlerin kazanımını sağlamaktadır (Zeytin, 2016:150).

Muhasebe meslek mensuplarının sahip olması gereken nitelikleri ortaya koymayı amaç edinmiş olan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC), 7 Ekim 1977 yılında Almanya'da kurulmuştur. Başlangıçta 51 ülkeden 63 kurucu üyesi bulunurken, günümüzde bu sayı 130'dan fazla ülkeden 175'in üzerinde üyeye çıkmıştır (IFAC, <https://www.ifac.org>, Erişim Tarihi: 28.09.2018). Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB), IFAC bünyesinde faaliyet gösteren bir kuruluştur. IAESB tarafından 2005 yılında yayınlanmaya başlayan ve 2008

yılıının sonlarına kadar yayınlanmaya devam eden standartlar, taslak metin olarak hazırlanmıştır. Yapılan çalışmalar ile tamamlanan standartlar 2015 yılında uygulamaya konulmuştur. Toplamda 8 adet yayınlanan standartların ilk dördü muhasebe meslek mensuplarının eğitimleri ile ilgili iken, beş, altı ve yedinci standartlar eğitim sonrası ile ilgilidir. Son standart ise denetimle ilgili olarak hazırlanmıştır (IFAC, 2015).

Hazırlanan standartlardan ikincisi olan ve “Muhasebe Eğitim Programlarının İçeriği” ile kaliteli muhasebe eğitimi verilebilmesi için gerekli olan dersler ve bu derslerin içeriğine ilişkin açıklamalar getirilmiştir (Can ve Demirci, 2016: 323). Aday muhasebe meslek mensuplarının öğrenimini ve gelişimini destekleyecek eğitim örgütleri, işverenler, hükümet yetkilileri ve diğer paydaşlar da standarttan yararlanabilecektir (IES 2, md: 7, 2017).

Standartta belirtilen mesleki eğitim programı üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar: muhasebe ve finans bilgileri, işletmecilik bilgileri ve temel bilgi teknolojileri ile ilgili derslerdir.

Muhasebe ve finans bilgilerinin içermesi gereken konular; Finansal Muhasebe, Raporlama, Yönetim Muhasebesi ve Kontrol, Vergi, İşletme ve Ticaret Hukuku, Denetim ve Sigorta, Finansal Yönetim, Mesleki Değerler ve Meslek Etiğidir (IES 2, md: 7, 2017).

İşletmecilik ve bilgi teknolojilerinin içermesi gereken konular genel olarak; Makro ve Mikro İktisat, İşletme, Yönetim, Etik, Pazarlama, Küreselleşme, Bilgi Teknoloji ve sistemleri yeterliliği, kontrolüdür (IES 2, md:7, 2017).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür gözden geçirildiğinde çok sayıda muhasebe eğitimi ile ilgili çalışma olduğu görülmektedir. Ancak çalışmamızın literatür kısmını araştırmamıza temel olan Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları ile ilgili araştırmalar oluşturmaktadır.

Özbirecikli (2007), Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartlarını (UMES) genel hatlarıyla açıklayarak tanıtmıştır. Çalışmanın sonucunda, ülkemizde standartların

kısmen uygulandığı ve eğitim programlarımızın standartta belirtilenlere kıyasla çok eksik olduğu belirtilmiştir.

Saville (2007), vermiş olduğu bilgilendirme ile UMES'lerin öneminden ve kısa kısa standartlardan bahsetmiştir.

Özbirecikli ve Pastacıgil (2009) alışmalarında, ülkemizdeki yasal düzenlemeler ile UMES'lerin ne derece uyumlu olduklarını analiz etmişlerdir. Ülkemizde muhasebe eğitiminin kökeni usta ıracak ilişkisine dayanmasına ve 20 *yl* gibi kısa bir süredir yasa ile tanımlanmış olmasına rağmen standartlar ile uyumunun umut vaat ettiği belirtilmiştir.

ubuku (2012) alışmasında UMES 4 Mesleki Değerler, Etik ve Davranışlar standardını incelemiştir. Ülkemizdeki niversitelerin ders programlarında etik dersleri incelenmiştir. Sonucunda lisans ve lisanüstü seviyesinde ders programlarının etik dersleri açısından yetersiz olduğu anlaşılmıştır.

McPeak vd. (2012), yayımlanan standartları tek tek inceleyerek standartlar hakkında bilgi vermişlerdir. alışmalarında, standartların daha etkili olabilmesi için muhasebe eğitimcilerinin de rol alması gerektiğini savunmuşlardır.

Crawford vd. (2013) alışmalarında, IAESB'nin dünya genelinde profesyonel muhasebe eğitimi için uygun standart koyucu olarak kabul edilip edilmediği ve örgütsel olarak geçerliliği olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili kurumların muhasebe eğitimi ders programları incelenmiş ve standartlarla yeterinde uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

Sugahara (2013), 2003 ile 2011 yılları arasında muhasebe eğitim standartları ile ilgili yayımlanan 110 makale incelenmiştir. Makalelerin küçük bir kısmında eleştiriler olsa da çoğunluğunda pozitif görüşler sunulduğu belirtilmiştir.

Tazegül ve Karabayır (2015), muhasebe eğitim standartlarının lisans eğitimde geerleşme durumunu tespit etmek amacıyla yapmış oldukları çalışmada yöntem olarak anket seçilmiştir. Araştırmanın rneklemini Kafkas niversitesi ile Ardahan niversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden muhasebe dersi alan ve almakta olanlar oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Uluslararası

Muhasebe Eğitim Standartları'nın gerçekleşmesi, farklı değişkenlerin bir arada uyumlu bir şekilde etkileşimine ve ilgili kurumların bir çok açıdan desteğine bağlı olduğu ortaya konmuştur.

Aleqab ve Nurunnabi (2015), Ürdün'de IFAC standartları ile uyumlu bir müfredat geliştirmek için çalışma yapmışlardır. Araştırma yöntemi olarak anket seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda geliştirdikleri müfredat ile birlikte Arapça ders kitaplarının standartlarla uyumlu olmadığını ve ayrıca finansman, kalifiyeli personel, bilgisayar, laboratuvar gibi eksikliklerin de olduğunu belirtmişlerdir.

Can ve Demirci (2016), yapmış oldukları çalışmalarında Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik (SMMM) belgesini kanunen alma hakkı bulunan İşletme, İktisat, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinde verilen muhasebe eğitimlerini UMES 2 çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Sakarya Üniversitesinde bulunan sözü geçen fakültelerin ders programları ile UMES 2'de belirtilen dersler karşılaştırılmış ve inceleme sonucunda standarda göre en uygun eğitimi İşletme bölümünün verdiği anlaşılmıştır.

Frijat ve Shbeilat (2016), muhasebe öğrenim çıktılarının UMES 2 doğrultusunda teknik yeterliliklerinin geliştirilmesindeki rolünü araştırmak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Örneklem olarak Ürdün üniversitelerinden ratgele seçmiş oldukları 10 üniversiteyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda üniversitelerin yüksek oranla UMES 2 içerik şartlarını uygulayamadığı bulgular ile ortaya konmuştur.

Gökten ve Gökten (2016) UMES'lerin Türkiye'de geçerliliklerini tartışmışlardır. Sonuç olarak sekiz adet standarttan beş tanesinin tamamen geçerli olduğu, IES 2'nin ve IES 6'nın kısmen geçerli olduğu, IES 3'ün ise geçerli olmadığı belirtilmiştir.

Apostolou vd. (2017) 1997 ile 2016 yılları arasında 6 adet muhasebe eğitimi dergisinin yayın eğilimlerinin analizini yapmışlardır. Analiz sonucunda makale sayısının yıllar geçtikçe arttığı ve belirlenen 4 ana konunun yıllar bazında oranının da sürekli değiştiği gözlemlenmiştir.

Güney (2017) UMES'lerin muhasebe eğitimi için önemini ortaya koyan bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda standartların çok büyük bir öneme sahip olduğunu ve 5 tanesinin tam anlamıyla Türkiye'de uygulandığını belirtmiştir.

Tosunoğlu vd. (2018), uluslararası muhasebe eğitimi standartları kapsamında muhasebe eğitiminin akademisyenler ve muhasebe meslek mensupları açısından incelenmesini içeren bir çalışma yapmışlardır. Anket yöntemi seçilerek Trabzon'da faaliyette bulunan muhasebe meslek mensupları ve Türkiye'de eğitim veren akademisyenlere uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre akademisyenler için muhasebe eğitiminde bilgi önemliken muhasebe meslek mensuplarına göre ise yetenek ve tutumun önemi daha yüksek olduğu görülmüştür.

4.ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı; Türkiye'deki muhasebe eğitiminin UMES 2'ye göre değerlendirilmesidir. Amaç kapsamında, Türkiye'de lisans düzeyinde muhasebe eğitiminin öncüsü olduğu düşünülen üniversitelerin işletme bölümleri ders programları UMES 2 standartlarına göre değerlendirilecektir. Araştırmada internet sitelerinden ders program verilerine ulaşılabilen 125 işletme bölümünün verileri kullanılmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma amaç ve kapsamı doğrultusunda Türkiye'de işletme bölümlerinin bulunduğu üniversiteler ÖSYM tarafından yayınlanan üniversite tercih klavuzlarından tespit edilmiştir. Türkiye'de kamu ve özel üniversitelerin işletme bölümlerinde okutulan dersler, üniversitelerin internet sayfalarındaki bölüm ders programlarından tek tek incelenerek çıkartılmıştır. Veriler Microsoft Excel programında analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

UMES standartlarına göre gerekli ders programı ise Can ve Demirci (2016) tarafından geliştirilen ders programı modeli kullanılacaktır. Üniversitelerin işletme bölümlerinde okutulan dersler UMES'e göre gerekli muhasebe dersleri ile

karşılaştırılarak, Türkiye’de muhasebe eğitiminin ders programları yönünden yeterliliği değerlendirilecektir.

4.3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Üniversitelerin işletme bölümlerinde okutulan dersler tek tek incelenerek UMES profesyonel muhasebeci eğitimi için gerekli olan dersler üç grupta Tablo 1,2 ve 3’te gösterilmektedir. Tablolarda yer alan UMES kapsamında konularına göre ders programlarının gruplandırılmasında, Can ve Demirci (2016) tarafından geliştirilen model kullanılmıştır (Can ve Demirci, 326-327:2016).

Tablo 1: Muhasebe ve Finans İle İlgili Dersler

Dersin Grubu	Dersin Adı	Dersin	
		Sayısı	%
Finansal Muhasebe ve Raporlama	Genel Muhasebe	125	100
	Envanter ve Şirketler Muhasebesi	111	89
	Muhasebe Tarihi	0	0
	UMS/UFRS	56	45
Yönetim Muhasebesi ve Kontrol	Yönetim Muhasebesi	111	89
	Maliyet Muhasebesi	115	92
	İşletme Bütçeleri	14	11
Vergi	Vergi Hukuku	55	44
	Türk Vergi Sistemi	75	60
Denetim ve Güvence	Muhasebe Denetimi	108	86
	Uluslararası Denetim Standartları	3	2

İş ve Ticaret Hukuku	İş Hukuku	99	79
	Ticaret Hukuku	105	84
	Mali Tablolar Analizi	98	78
Finansal Yönetim	Finansal Yönetim	120	96
	Sermaye Piyasaları	79	63
	Portföy Yönetimi	41	33
Profesyonel Değerler ve Etik	İş Etiği	73	58
Kamu ve Kar Amacı	Devlet Muhasebesi	4	3
Gütmeyen Kuruluşlar Muhasebesi	Kamu ve Kar Amacı	2	2
	Gütmeyen Kuruluşlar Muhasebesi		

Tablo 1’de UMES kapsamında profesyonel muhasebecilerin eğitiminde gerekli olan Muhasebe ve Finans alanı ile ilgili dersler gösterilmiştir. Muhasebe ve Finans dersleri grubu incelendiğinde; araştırma kapsamındaki 125 bölümün tamamında Genel muhasebe derslerinin ders programlarında yer aldığı görülmektedir. Genel muhasebe dersini sırasıyla; Finansal Yönetim, Maliyet Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi, Envanter ve Şirketler Muhasebesi dersleri izlemektedir. Muhasebe Tarihi dersinin incelenen bölümlerin hiç birisinde okutulmadığı Tablo 1’de görülürken, Devlet Muhasebesi, Kamu ve Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar Muhasebesi ve Uluslararası Denetim Standartları derslerinin ders programlarında yer alma oranlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Genel İşletmecilik İle İlgili Dersler

Dersin Grubu	Dersin		
	Dersin Adı	Sayısı	%

Ekonomi	Makro İktisat	88	70
	Mikro İktisat	92	74
İş Çevreleri ve Kurumsal Yönetim	Genel İşletmecilik	125	100
	Kurumsal Yönetim	23	18
	İnsan Kaynakları Yönetimi	120	96
	Yöneylem Araştırmaları	81	65
Sayısal Yöntemler	İstatistik	122	98
	İşletme Matematiği	82	66
	Araştırma Yöntemleri	88	70
	Proje Yönetimi	66	53
	Para ve Banka	48	38
Finansal Piyasalar	Finansal Kurumlar	64	51
	Uluslararası Ticaret ve Finansman	87	70
Örgütsel Davranış	Örgütsel Davranış	102	82
Yönetim ve Stratejik Karar Alma	Yönetim ve Organizasyon	82	66
	Stratejik Yönetim	113	90
Pazarlama	Pazarlama	120	96
Uluslararası İşletmecilik	Uluslararası İşletmecilik	91	73

Tablo 2’de UMES kapsamında muhasebecilerin eğitiminde alması gereken işletmecilik bilgisi dersleri üniversitelerde ders programlarında yer alma sayıları ve

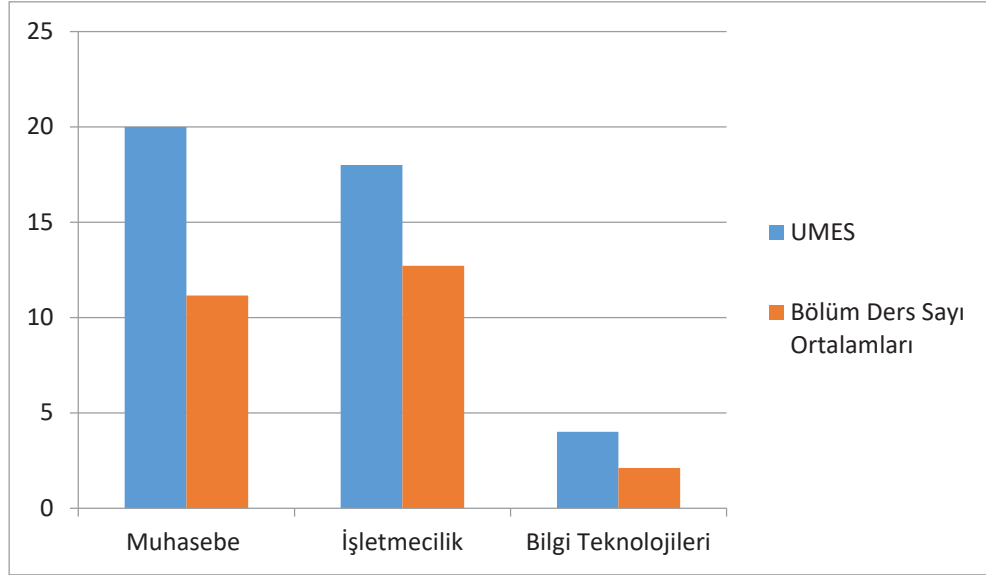
UMES ders program sayılarına göre yüzdeler oranlar verilmiştir. Genel işletmecilik alanı ile ilgili dersler incelendiğinde; işletme bölümlerinin tamamında farklı isimlerde işletmecilik bilgisi konularını içeren Genel İşletmecilik Bilgisi dersinin ders programlarında yer aldığı görülmektedir. Genel İşletmecilik Bilgisi dersinin sırasıyla, İstatistik, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Pazarlama dersleri izlemektedir. Genel işletmecilik alanında programlarda okutulmayan ders olmamakla birlikte, Kurumsal Yönetim, Para Banka ve Finansal Kurumlar derslerinin programlarda yer alma oranlarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Temel Bilgi Teknolojisi İle İlgili Dersler

Dersin Grubu	Dersi Adı	Dersin	
		Sayısı	%
	Temel Bilgi Teknolojileri Kullanımı	125	100
	Bilgisayarlı Muhasebe	68	54
Temel Bilgi Teknoloji Dersleri	Kurumsal Kaynak Planlama	26	21
	Yönetim Bilişim Sistemleri	79	63

Tablo 3'te UMES kapsamında profesyonel muhasebeci eğitimi için gerekli olan Temel bilgi teknolojisi ile ilgili derslerin işletme bölümleri ders programlarında yer alma sayı ve oranları verilmiştir. Temel Bilgi Teknolojileri Kullanımı YÖK zorunlu derslerinden olduğu için işletme bölümlerinin tamamının ders programlarında yer almaktadır. Muhasebe paket programlarının öğretildiği Bilgisayarlı Muhasebe dersi ile Kurumsal Yazılım Programlarının öğretildiği Kurumsal Kaynak Planlaması derslerinin oran olarak düşük olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu iki dersle ilgili İşletme Bölümlerinde laboratuvar imkanları geliştirilerek, kurumsal işletmelerde kullanılmakta olan SAP ve ORACLE gibi kurumsal yazılım programlarının öğretilmesi piyasada bu alandaki ihtiyaçların karşılanması noktasında gerekli adımlar atılmış olacaktır.

Şekil 5: İşletme Bölüm Derslerinin UMES Ders Programları İle Karşılaştırılması

Grafikte UMES standartlarına göre muhasebe eğitim programlarında alanlara göre verilmesi gereken dersler ile işletme ders programlarında yer alan UMES ile ilgili ders sayıları karşılaştırması verilmektedir. UMES'e göre Muhasebe ve Finans alanı ile ilgili 20 adet ders yer almakla birlikte, Türkiye'deki İşletme Bölümlerinde bu alanda verilen ders sayılarının bölüm başına ortalaması 11,15 olarak hesaplanmış olup bu değer % 56'lık bir orana karşılık gelmektedir. Başka bir ifade ile, işletme bölümlerinde UMES Muhasebe ve Finans alanı ile ilgili verilmesi gereken derslerin %56'lık bir kısmı verilmektedir.

UMES'te işletmecilik alanında verilmesi gereken ders sayısı 18 olup, işletme bölümlerinde bu alanda verilen derslerin ortalama sayısı 12,71 olarak hesaplanmış olup, bu değer verilmesi bu alanda verilmesi gereken derslerin yaklaşık %71'lik kısmına karşılık gelmektedir. Genel İşletmecilik alanında, Genel İşletmecilik Bilgisi dersinin sırasıyla, İstatistik, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Pazarlama dersleri izlenmektedir.

UMES'e göre Bilgi teknolojisi alanında verilmesi gereken ders sayısı 4 olup, işletme bölümlerinde bölüm başına ortalama ders sayısı 2,10 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam toplam verilmesi gereken derslerin % 52'sine karşılık gelmektedir.

SONUÇ

Muhasebe eğitimi, meslek mensup adaylarına mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilerin kazandırıldığı mesleki eğitimidir. Muhasebe eğitimi muhasebecilik mesleğinin gelişmesinde temel araçtır. Muhasebecilik mesleğinin gelişimi için meslek ve eğitim kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir. Türkiye'de muhasebecilik mesleği ile ilgili farklı bölümlerde eğitim verilmekle birlikte İşletme Bölümleri bu alanda öncü konumdadır.

Muhasebe eğitim kalitesinin artırılması ve meslek mensuplarının mesleki gelişimlerini tamamlayabilmeleri için uluslararası düzenleyici kurullar gerekli çalışmaları yapmaktadırlar. Bu alanda en önemli çalışma olarak Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB) ön plana çıkmaktadır. IAESB muhasebe eğitimi ile ilgili standartlar geliştirmiş ve geliştirilen standartlar 2015 yılında uygulamaya konulmuştur. Toplamda 8 adet yayınlanan standartların ilk dördü muhasebe meslek mensuplarının eğitimleri ile ilgili iken, beş, altı ve yedinci standartlar eğitim sonrası ile ilgilidir. Son standart ise denetimle ilgilidir. Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları (UMES) 2, profesyonel meslek mensuplarının gelişimi için eğitim programları kapsamında alınması gereken dersleri içermektedir. UMES 2'ye göre bu dersler; Muhasebe ve Finans, Genel İşletmecilik Bilgileri ve Bilgi Teknolojileri alanları olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Çalışmada Türkiye'de Lisans eğitimi kapsamında eğitim veren ve ders programlarına ulaşılabilen 125 adet işletme bölümünün ders içerikleri UMES 2 kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmada Muhasebe ve Finans alanı ile ilgili olarak UMES 2'ye göre verilmesi gereken derslerin tüm işletme bölümlerinde ortalama olarak %56 'lık kısmının verildiği tespit edilmiştir. Bu alanda Genel muhasebe, Finansal Yönetim, Maliyet

Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi, Envanter ve Şirketler Muhasebesi derslerinin verilme oranları yüksektir. Muhasebe ve Finans alanında Muhasebe Tarihi dersinin incelenen bölümlerin hiç birisinde okutulmadığı, Devlet Muhasebesi, Kamu ve Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar Muhasebesi ve Uluslararası Denetim Standartları derslerinin ders programlarında yer alma oranlarının oldukça düşüktür.

Genel İşletmecilik alanı ile ilgili derslerin programlarda yer alma oranı % 71 olup, üç alanda en yüksek oran bu gruptaki derslere aittir. Genel İşletmecilik alanında Genel İşletmecilik Bilgisi, İstatistik, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Pazarlama derslerinin programlarda yer alan oranları yüksektir.

UMES'e göre Bilgi teknolojisi alanında, işletme bölüm programlarında yer alan derslerin UMES 2'ye göre olması gereken derslere oranı % 52'dir. Bu alanla ilgili programlarda yer alma oranı düşük olan Bilgisayarlı Muhasebe ve Kurumsal Kaynak Planlaması derslerine ağırlık verilmesi mesleki gelişimi olumlu etkileyecektir.

İşletme bölümleri ve İşletme bölümlerinin dışında kalan ve yasal olarak muhasebe mesleği icra edebilme imkanı bulunan bölümlerin ders programlarında da UMES 2'ye göre gerekli düzenlemeleri yapmak mesleki gelişime katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ALEQAB, A. M. M., NURUNNABİ, M. (2015), "Mind the Gap: Accounting Information Systems Curricula Development in Compliance With IFAC Standards in a Developing Country", *The Journal of Education for Business* , 1-10.

APOSTOLOU, B. DORMİNEY, W. J. (2017), "Analysis of Trends in the Accounting Education Literature", *Journal of Accounting Education* (41), 1-14.

AYBOĞA, H. (2003), "Globalleşme Sürecinde Ülkemizde Muhasebe Mesleği ve Meslek Mensuplarının Eğitimi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), 327-359.

CAN, V. A., DEMİRCİ, D. Ş. (2016), "Uluslararası Muhasebe Eğitim Standardı 2 Muhasebe Eğitim Programlarının İçeriğine Uyum: Sakarya Üniversitesi Örneği", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi (ICAFR 16 Özel Sayısı), 319-338.

CRAWFORD, L. HELLİAR, C. (2013), "International Accounting Education Standards Board: Organisational Legitimacy within the Field of Professional Accountancy Education", Accounting Forum (38), 67-89.

ÇELENK, H., ATMACA, M., HORASAN, E. (2010), "Marmara Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi, 9(33), 159-171.

ÇUBUKÇU, S. (2012), "Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitimine İlişkin Durum Analizi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 103-116.

FRİJAT, S. Y., SHBELİAT, K. M. (2016), "Jordanian Universities and Their Role in the Trend towards the Development of Technical Competence for Accounting Learning Outcomes in Line with IES 2", Accounting and Finance Research , 5(2), 20-31.

GÖKÇEN, G. (1998), "Uygulamacıların Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", Muhasebe Finansman Dergisi, Marmara Üniversitesi Muhasebe Araştırma Merkezi, 7 (9), 43-50.

GÖKTEN, O. P. & GÖKTEN, S. (2016), "Uluslararası Eğitim Standartlarına Genel Bakış: Geçerliğinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 3(6), 49-66.

GÜNEY, A. (2017), "Muhasebe Eğitiminde Eğitim Standartlarının Önemi", Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi , 6(2), 241-248.

IFAC. (2015). 2015 Handbook of International Education Pronouncements. 05.10.2018 tarihinde <https://www.ifac.org/publications-resources/2015-handbook-international-education-pronouncements> adresinden alındı

IFAC. (2017). 2017 Handbook of International Education Pronouncements. 27.09.2018 tarihinde <https://www.ifac.org/publications-resources/2017-handbook-international-education-pronouncements> adresinden alındı

IFAC. (2015). "International Federation of Accountants", www.ifac.org. Erişim Tarihi: 28.09.2018.

MCPEAK, D. PİNCUS, V. K., SUNDEM, L. G. (2012), "The International Accounting Education Standards Board: Influencing Global Accounting Education", *Issues in Accounting Education* , 27(3), 743-750.

ÖZBİRECİKLİ, M. (2007), "Ana Hatlarıyla IFAC Muhasebeci Eğitimi Standartları", *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 73-80.

ÖZBİRECİKLİ, M., PASTACIGİL, A. (2009), "Türkiye’de Muhasebeci Eğitiminin Gelişim Süreci: IFAC Standartları ile Mukayeseli Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (41), 82-97.

ÖZGÜN, S. H. (2018), "Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Çerçevesinde Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın Kullanımını Etkileyen Faktörler ve Adım Üniversiteleri'nde Bir Uygulama", Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

SAVİLLE, H. (2007), "International Education Standards for Professional Accountants (IESs)", *Accounting Education: An International* , 16(1), 107-113.

SUGAHARA, S., WILSON, R. (2013), "Discourse Surrounding the International Education Standards for Professional (IES): A Content Analysis", *Accounting Education: An International* , 22(3), 213-232.

TAZEGÜL, A., KARABAYIR, M. E. (2015), "Muhasebe Eğitim Standartlarının Lisans Eğitiminde Gerçekleşme Durumu: "Öğrenci Kazanımları Değerlendirme Çalışması", 34. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya.

TOSUNOĞLU, B. CENGİZ, S., ANADOLU, Z. (2018), "Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kapsamında Muhasebe Eğitiminin Türkiye'deki

Akademisyenler ve Muhasebe Meslek Mensupları Açısından İncelenmesi",
Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi , 5(2), 179-192.

ZAIĞ, F., AYANOĞLU, Y. (2007), "Muhasebe Eğitiminde Kalitenin
Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme", Gazi
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 115-136.

ZEYTİN, M. (2016), "Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi", Türkiye'de Muhasebe
Eğitimi, Editör: Ahmet Gökğöz, Ekin Basın Yayın Dağıtım, s.107-156.

Genişletilmiş Karadeniz Projesi'nin Sonu mu?

Barış Gürsoy¹

Özet

Uzun yüzyıllar boyunca Karadeniz sadece birkaç ülkenin ilgi alanıyken 20. yüzyıl ile birlikte dünya siyasetinin bir konusu olmaya başlamıştır. Karadeniz'in tüm 20. yüzyıl boyunca giderek artan önemine ek olarak bölge Soğuk Savaş'ın ardından buraya nüfuz etme olanakları artan diğer küresel aktörlerin daha fazla dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine gerek uluslararası sorunların kabaran gündemi gerekse 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği (AB) üyesi olmaları Karadeniz'i tam bir mücadele alanı haline getirmiştir. Bu kapsamda bu çalışmada AB'nin Karadeniz Sinerjisi belgesi ile ortaya koyduğu proje gerekçeleri, yapılagelişi ve neticeleri bakımından değerlendirilecektir. Ancak söz konusu projenin önündeki yapısal ve gündelik sorunlar projenin zayıf ve kuvvetli yanlarının yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Çalışmada AB için Geniş Karadeniz Bölgesi inisiyatifinin son derece iddialı bir proje olduğu; bilinen ve öngörülebilir sıkıntılarının yanında bölgenin kendi içinde ortaya çıkan beklenmedik çetrefilli sorunların projeyi daha da zor duruma soktuğu; AB'nin elindeki dış politika araçlarının yetersizliği ve Rusya Federasyonu'nun (RF) bölgedeki varlığının giderek güçlendiği ortaya çıkmıştır. Araştırmada AB'nin resmî belgeleri ve önemli aktörlerin söylemleri tartışılmaktadır. Çalışmada metodoloji kapsamında veri toplama yöntemi birincil ve ikincil kaynakların kullanımıyla yapılmıştır. Kitaplar, ulusal ve uluslararası süreli yayınlarda yayımlanan makaleler, AB'nin temel antlaşmaları, Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı raporlar, çeşitli aktörlerinin demeçleri, RF ve AB tarafından hazırlanan dış politika ve güvenlik politikaları belgeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Karadeniz, Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Güvenlik

JEL Sınıflama Kodları: Y80

The End of the Wider Black Sea Project?

Abstract

By the 20th century, Black Sea became a subject for World politics which was used to be a interest issue for only a few countries for many centuries. The importance of Black Sea increased gradually though the 20th century. In addition to this, after the Cold War, the region acquired some certain attention of other global actors which gained opportunity for influence the region. After all, Black Sea became a space for a conflict not only in context of the increase in the international agenda but also the full membership of Bulgaria and Romania to the European Union (EU). In this context, this study will examine the results, procedure and the needs of the EU's project of Black Sea Synergy. But this project's structural and conjunctural determinations bring about the need for a re-consideration of the project's strong and weak dimensions. In this study, it is observed that Wider Black Sea initiation is assertive for EU; besides known and predictable shortcomings, the region's own unpredictable and complex issues undermines the project; the lack of EU's foreign policy instruments and the strengthening of Russian Federation's (RF) existence in the region. In the research, EU's official documents and the discourses of important actors of both EU and RF will be discussed. The methodology of the collection of data was based on primary and secondary resources. Books, national and international journals, EU's fundamental treaties,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, baris.gursoy@adu.edu.tr, Türkiye

Commission reports, policy papers, and other security and foreign policy documents of EU and RF will be examined.

Keywords— *Black Sea, European Union, Russian Federation, Security*
JEL Classification Codes: *Y80*

1. GİRİŞ

Karadeniz Bölgesi 19. yüzyılda Doğu Sorunu'nun bir parçasıyken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel ideolojik çatışmanın cephelerinden biri haline gelmiştir. (Tsantoulis, 2008: 7) Antik çağlardan itibaren Bizanslılar, Osmanlılar ve nihayetinde Ruslar Karadeniz'i hep arka bahçeleri olarak görmüşlerdir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye dışında Sovyetler ve onun uyduları tarafından çevrenmiştir ve dış etkilere kapatılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönem ise yepyeni bir durum karşımıza çıkarmıştır. Bölge toprak talepleri, milliyetçilik, etnik ve dini tartışmalara sahne olmuştur. (Aydın, 2005: 61)

Karadeniz bir bölge midir ve genişletilebilir mi? Denizi referans alabileceğimiz en dar coğrafi anlamda ancak altı ülke buraya üyelik iddiasında bulunabilir: Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan ve Türkiye. Bu devletler ana liman tesislerini kontrol eden ve sahilde kıta sahanlığı iddiası olan devletlerdir. Ancak daha geniş alındığında Karadeniz, Alplerden Urallara kadar uzanmaktadır. Burada sözü edilen saha, denizin drenaj havzasını oluşturan ve 22 ülkeyi tümüyle ya da kısmen içeren toprakları kapsamaktadır. Tuna, Dinyeper ve Don ırmaklarının üst kısımlarında olup bitenlerin, denizin sağlığı ve onun çevresindeki halkların geçim kaynakları üstünde büyük etkisi bulunmaktadır. (King, 2008a: 26)

Buna rağmen bölge olmak, bölgesel bir aidiyet ve bilinç düzeyi tutturabilmekle mümkündür. Karadeniz'de bir bölge olma bilincinin oluşmasının önünde bazı engeller bulunmaktadır. Tarihi bölgesel rekabetler (Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Rusya gibi), farklı ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve yaşam standartları, farklı ulus-üstü ya da hükümetler arası bağlar ve ulusal siyasetlerin farklı öncelikleri bu engellerden bazılarıdır. Her ne kadar 1990'lardan itibaren bölgesel bir yaklaşmanın işaretleri alınıyor olsa da engeller gücünü korumaktadır. (Tsantoulis,

2008: 11-12) Bu da bölgeselleşme girişimlerinin etkisi zayıflatmaktadır. Bu zayıflık bölgenin bir barış ve istikrar sahası olmasına dair beklenti ya da niyetleri olumsuz etkilemektedir.

2. GENİŞLETİLMİŞ KARADENİZ BÖLGESİ İHTİMALİ VE KARADENİZ SİNERJİSİ BELGESİ

Kendi iç dinamiklerinden bölgesel kimlik ve bilinç üretme sıkıntısı olan bir coğrafya ve onun yüzlerce yıllık sakinlerine “bölge” olduklarını anlatmak “başkalarına” kalmış görünmektedir. Aydın’ın da ifade ettiği gibi Karadeniz zayıf bölgesel kimliği ile “entelektüel olarak inşa edilmiş bir bölge”dir. Bölge inşası için ne içsel ne de dışsal potansiyele sahip değildir. (Aydın, 2005: 61) Karadeniz ne doğal ne de objektif bir bölgedir. Kültürel, tarihi ve jeopolitik açılardan heterojendir; bölgenin sınırları devamlı olarak değişmiştir. Bölge ülkeleri Karadeniz bölgesinde olmakla beraber aynı zaman başka bölgelerin de ülkeleri sayılmışlardır (Güneydoğu Avrupa, Kafkasya, Orta Asya, Akdeniz gibi). (Manoli, 2011: 326)

Yukarıda bölge oluşumunun zorluklarına dair yapılan değerlendirmelerin çizdiği karamsar tabloya rağmen 1990’lı yıllarından başında Soğuk Savaş’ın bitişinin yarattığı yeni jeopolitik gerçeklikler bölgesel işbirliğini mümkün kılmıştır. Sovyet sisteminin kendini feshetmesi ile birlikte bölgeselleşme hareketleri yeni dünya düzeni söylemiyle paralel gelişmelerin önü açılmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) bu gelişmelerden birisidir. KEİÖ, bölge ülkelerini kapsayan yegâne örgüttür ancak üyeleri arasındaki gerilimleri giderebilme yeteneği oldukça zayıftır. Bunun nedeni büyük ölçüde mevcut sorunların bölgesel olmaktan ziyade Rusya’nın ve Batılı aktörlerin (Avrupa Birliği, ABD, NATO) bölgeye dönük projeleri arasındaki farklardan kaynaklanan gerilimler olmasıdır. (Alexandrova-Arbatova, 2008: 293) Ancak yeni liderler ve devletlerin ortaya çıkışı ve bu yeni aktörlerin bölgeselcilik retoriğini uluslararası bir duruş sergilemek adına kullanmaları (Manoli, 2008: 1-2) Avrupa Birliği’nin (AB) bölgeye olan ilgisini eyleme dönebileceği uygun zemini hazırlamıştır.

Karadeniz'in zamanla öneminin artması küresel güçlerin rekabetinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Her küresel oyuncu bölge için kendi bölgesel politikalarını geliştirmiştir. "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" (GKB), "Yakın Çevre", "Avrupa Komşuluk Politikası" (AKP) bunlardan bazılarıdır. (Commission on the Black Sea: 23) AB'nin bir söylem olarak "geniş" kavramı ise tanımladığı bölge anlamında Karadeniz'in sadece denize kıyısı olan devletlerden ibaret bir yapı olmadığını anlatmaktadır. Genişletilmiş Karadeniz bir mekân algısının ötesinde kültürel, politik ve ekonomik bağlar ile daha geniş bir coğrafyayı vurgulamaktadır.

Karadeniz'i dünyanın önemli jeopolitik bölgelerinden biri yapan unsurlar doğal olarak bölgeyi AB için de önemli hale getirmektedir. AB Komisyonu Balıkçılık ve Denizcilik İşleri'nden sorumlu üyesi Maria Damanaki'nin KEİÖ'nin 2012 yılındaki zirvesinde yaptığı konuşmasına "Karadeniz bizim için önemlidir" (Damanaki, 2012) diyerek başlamıştır. Özellikle resmi söylem ve belgelerden hareketle Karadeniz Bölgesi'nin AB için önemi ise şu şekilde özetlenebilir:

- a) Devlet başarısızlığı (state failure) bakımından Avrupa'nın komşuları arasında en yüksek risk taşıyan bölgedir. Bölgedeki donmuş çatışmalar kaçakçılık için bir koridor vazifesi görmektedir. Çatışmaların artması AB'ye yönelik olarak göç baskısını da arttıracaktır.
- b) Demokrasi ve piyasa ekonomisine doğru dönüşüm sürecinin başarısızlığı AB'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit etmektedir. Bölgedeki demokratik ülkeler AB'nin ortak değerlerini ve stratejik hedeflerini daha yüksek bir olasılıkla paylaşacaktır.
- c) Karadeniz bölgesindeki ekonomilerin gelişimi AB ve komşuları arasındaki yaşam kalitesi dengesizliğini azaltacaktır ve AB firmaları için fırsatlar yaratacaktır. (Grotzky ve Isic, 2008, 5)

Komisyonun 2007 Genişleme Stratejisi Belgesi'ne ilişkin tartışmalar sırasında Sosyalist grup Türkiye ve Rusya'nın daha büyük bir rol üstleneceği "Karadeniz için Birlik" önerisinde bulunmuşlardır. Sosyalistlere göre "Karadeniz, Akdeniz havzası kadar önemlidir". (Manoli vd, 2010: 11) Bağımsız bir küresel oyuncu ve Karadeniz bölgesinde etkili bir unsur olmak için AB'nin Ortak Güvenlik ve Dış Politikası ve

Lizbon Antlaşması tartışmaları ışığında Karadeniz boyutunda yeni bir bölgesel stratejiye gereksinim duyduğunu sıkça ifade edilirken şu hususların altı özenle çizilmiştir:

- a) Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz'deki çıkarlarını benimsemek,
- b) GKB'de Yunanistan'ın pozisyonunun güçlendirilmesi,
- c) Türkiye'ye yönelik politikasının senkronize edilmesi,
- d) AKP ortağı olarak Ukrayna ile olan ilişkilerin öncelikli hale getirilmesi,
- e) Doğu sınırlarını izlemek, vize rejimi, yumuşak güvenlik tehditleri ve Dinyester meselesi,
- f) Karadeniz bölgesindeki sert güvenlik sorunlarına NATO ve ABD'nin stratejilerine yardımcı olmak ya da göğüs germek,
- g) Enerji ve bölgesel güvenlik mimarisi konularında bölgesel bir süpergüç olan Rusya ise yüzleşmeye hazır olmak.

Romano Prodi'nin "Fas'tan Rusya ve Karadeniz'e kadar uzanan ve Birliği çevreleyen bir dostlar halkası görmek istiyorum" (Prodi, 2002) ifadesi coğrafi vurgulaması bakımından anlamlıdır. AP, Karadeniz bölgesindeki işbirliğine AB'nin, AKP ülkelerinin, Rusya'nın ve aday ülke Türkiye'nin eşit ortaklar olarak dâhil olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Güvenlik, enerji, ulaştırma, ekonomik işbirliği, kurumsal konular ve finans alanlarında yoğunlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. (Manoli vd, 2010: 11)

Genişletilmiş Karadeniz kavramı ise 2002 yılında Prag'da yapılan NATO zirvesinde ABD'nin de desteği ile Romanya Dışişleri Bakanı Mircea Geoana'nın bir önerisi olarak sunulmuştur. Bu öneri NATO ile ABD'nin bölgedeki stratejilerini ortaklaştırmayı içermektedir ve bir ABD kuruluşu olan Alman Marshall Fonu ile desteklenmiştir. Projede tanımlanan bölge Moldova, Karadeniz ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Kafkasya'yı kapsamaktadır. (Mollamehmetoğlu, 2010: 139)

Literatürde GKB kavramının köklerini Büyük Orta Doğu Projesi benzeri kavramlardan esinlenen Amerikalı araştırmacılar Ronald D. Asmus ve Bruce P. Jackson tarafından yazılan *Karadeniz ve Özgürlük Sınırları* isimli çalışmayla ortaya

atılmıştır. (Asmus ve Jackson, 2004) Ayrıca *Genişletilmiş Karadeniz* kavramı 2004 yılında KEİÖ bünyesinde de kullanılmıştır. Örgütün adını aldığı bölgenin sınırlı sayıda devleti (sadece kıyıdaşları) kapsamadığını; kültürel, coğrafi, politik ve ekonomik olarak bağlarının olduğu ülkelerin de bu örgütte yerleri olduğu ilan edilmiştir. Ayrıca bu söylem ile KEİÖ, Batılı ve Avrupalı ile Doğulu ve Karadenizli gibi bir yeni jeopolitik ayrımın da önünü kesmeye çalışmıştır. (Manoli, 2010: 325)

1 Ocak 2007 tarihinde Karadeniz'e kıyıdaş iki devletin – Romanya ve Bulgaristan – AB'ye üye olmasının ardından Birliğin bölgeye yönelik ilgisinde önemli bir artış olmuştur. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin 2007 Haziran'ında hazırladığı raporda “komşu bir bölge olan Karadeniz çok büyük stratejik öneme sahiptir ve bölgedeki gelişmeler Birliğe doğrudan yansımaktadır” ifadesi yer almıştır. Aynı raporda Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerinin ardından AB'nin belgedeki istikrarı ve refahı desteklemesinin daha büyük önem kazandığının altı çizilmiştir. (GAERC, 2007: 20) 2008 yılında Avrupa Parlamentosu'nun yayınladığı *Karadeniz Bölgesel Politikası Yaklaşımı Belgesi*'nde ise Karadeniz'in AB'nin bir iç denizi haline geldiği ifade edilerek güvenlik, istikrar, demokrasi ve refah için bölge ülkeleriyle güçlendirilmiş işbirliği olanaklarına olan ihtiyaç belirtilmiştir. (European Parliament, 2008: 24-30) Karadeniz Sinerjisi Belgesinde (KSB) de aynı şekilde “daha önce hiç olmadığı kadar Karadeniz çevresindeki komşularımızın refah, istikrar ve güvenliği bizi ilgilendirmektedir” cümlesine yer verilmiştir. (Commission, 2007: 1)

KSB'de bölgenin özellikleri sıralanırken Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu arasında stratejik bir kavşakta konumlandığını tespitinin hemen ardından zengin doğal kaynakları olduğu vurgulanmıştır. Bu kaynaklar yüksek nüfusa hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır. Bölge genişleyen pazarıyla büyük bir gelişme potansiyeline sahiptir. Bu avantajlarının yanında bölgedeki çözülmemiş donmuş çatışmalar, pek çok çevre sorunu, organize suç ve yasadışı göçü cesaretlendiren yetersiz sınır kontrolleri bölgenin zafiyetleri olarak sıralanmıştır. Geçmiş yıllarda bazı olumlu gelişmelerin yaşandığının altı çizilmekle beraber ekonomik reformlar ve yönetişimin kalitesi konularında sorunlar olduğu belirtilerek, bölgeye yönelik dinamik bir

anlayışın bölge sakinlerinin olduğu kadar Avrupa'nın da refahına, istikrarına ve güvenliğine katkı yapacağı ifade edilmiştir. (Commission, 2007: 1) AB 1958'den bugüne biriktirdiği deneyimlerin ışığında yaratmak istediği huzur, barış, güven kıtasının devamlılığının yakın çevresinin huzur, barış ve güvenliğinden geçtiğinin farkında olduğunu ortaya koymuştur. Barroso'nun 2007 yılında düzenlenen AKP konferansında yaptığı konuşmasında bölgesel bütünleşmenin sorun çözme yeteneğine vurgu yaparak "Bölgesel boyutu unutmayalım. AB'de kendi başarılı bölgesel bütünleşme deneyimimize göre pek çok ortak sorunun bölgesel bütünleşme vasıtasıyla çözülebileceğini düşünüyoruz" demiştir. (Barroso, 2007)

KSB'de kendine yer bulmuş başlıkların büyük kısmı, AB'nin dış ve güvenlik politikasını şekillendiren genel ve temel ilkelerdir. Ancak bölge üzerinde özellikle hassasiyet gerektiren ve bölgenin özel sorunlarının da altı çizilmiştir. Örneğin donmuş çatışmalar (Dinyester, Abazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ), enerji, sınır kontrolleri ve balıkçılık gibi konular Karadeniz'e has başlıklardır. Ayrıca AB'nin resmi söyleminde GKB değerlendirmelerinde sıkça vurgulanan unsurların başında enerji ve bölge istikrarı gelmektedir. Enerji için hem transit geçiş alanı hem de üretici olmasından dolayı bölgenin önemi zamanla artacağına ilişkin kuvvetli bir inanç hâkimdir. Bununla yakından bağlantı olarak AB'nin GKB söylemi içinde doğudaki komşulara yönelik olarak zayıf devlet sendromu yaşamalarının ve başarısız devlet durumuna düşmelerinin önüne geçilerek, istikrarlı, güvenilir ve sorumlu ortaklar olmalarını sağlamak için harekete geçilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. (Vahl ve Celac, 2006: 171)

Gerek AKP belgelerinde gerekse bölgeye ilişkin diğer belgelerde olduğu gibi KSB'de sınır kontrolleri önemli bir yer tutmaktadır. Moldova ve Ukrayna için AB Sınır Yardımı Görevi'nin (EU Border Assistance Mission) başarılı örnekler olduğu ve çatışmaların da çözümlenmesinde rol oynadığı belirtilmektedir. Gümrük kontrollerinin ve sınır yönetiminin bölgesel düzlemde artırılmasının insan, silah ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede, organize suçla savaş ve yasadışı göçü önleme konularında büyük önem taşımaktadır. (Commission, 2007: 4) İster yasal ister

yasadışı olsun AB'ye geçmeye çalışan transit göçmenler ve sığınmacılar için bölge bir bekleme odasını andırmaktadır. (King, 2008b: 12)

Bölgeye yönelik hassasiyetin ve söylemlerin merkezinde yer alan bir diğer husus enerjidir. Belgede “enerji arzı güvenliğinin çeşitlendirilmesinin AB'nin olduğu kadar bölge ülkelerinin de menfaatine” olduğu söylenmiştir. Bu Rusya'yı ve özellikle Gazprom'u rahatsız eden bir söylemdir. Amaç açık, şeffaf, ayrımcılık yapmayan bir çerçeve ile AB müktesebatına uygun bir enerji üretimi ve ulaşımının sağlanması” olarak açıklanmıştır. (Commission, 2007: 5)

KSB'de yer alan münhasır konu başlıklarından bir diğeri çevredir. AB'nin Karadeniz'deki çevre sorunlarına ilişkin geliştirdiği söylem çok taraflılık ile karşılıklı sorumlulukların üstlenildiği bölgesel bir yaklaşıma işaret etmektedir. Komisyon'un çevreden sorumlu üyesi Potočnik, çevre sorunlarının çözümünde bölgesel işbirliğinin önemini vurgulamak için geleneksel Brüksel aklı olarak tanımladığı “devletler küçük sorunlar için fazla büyük; büyük sorunlar için ise fazla küçüktür” ifadesini kullanmıştır. Potočnik'e göre Karadeniz bu bölgede yaşayan “herkese” aittir ve buradaki sorunlar “herkesi” ilgilendirmektedir. (Potočnik, 2010: 6)

KSB'nin yayınlanmasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra hazırlanan raporda Birlik, üyeleri olan Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'a bölgeye daha sıkı bir angajman için önemli görevler düştüğünü ve işbirliği için öncülük etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca KSB'nin tanımlanması bakımından yaklaşımın “AKP, Türkiye ile olan genişleme politikası ve Rusya ile olan stratejik ortaklığın tamamlayıcısı” olduğu belirtilmiştir. (Commission, 2008: 2)

3. SİNERJİNİN SONU MU?

KSB'de bölgeye dâhil edilen devletler şöyle sıralanmıştır: “Karadeniz Bölgesi batıda Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Moldova; kuzeyde Rusya ve Ukrayna; doğuda Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile son olarak güneyde Türkiye'den oluşur”. Dolayısıyla öncelikle bölgenin merkezine Karadeniz yerleştirilmiştir. Ancak haritalar açıldığında Ermenistan, Azerbaycan, Moldova ve Yunanistan'ın

kıyıdaş ülkeler olmadığı anlaşılır. Bu durumda bölgenin tanımlanmasının sadece denize bağlı olmadığını görülür. Ayrıca hukuki olarak AB'nin bölgedeki ülkelerle kurduğu ikili ilişkilerin statüleri de farklılık göstermektedir. Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya AB üyesidir, Türkiye tam üyelik görüşmelerine devam etmektedir, Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova ile İstikrar ve Ortaklık Süreci yürütülmektedir, Rusya Federasyonu ile stratejik ortaklık ilişkisi kurulmuştur, Ukrayna, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkiler AKP dâhilinde ilerlemektedir. Zaten Birlik konuya dair açıklamasını “kıyıdaş olmayan bu ülkelerin bölgeyle olan yakın tarihi bağları, fiziki yakınlığı ve sıkı bağları onları doğal bölgesel aktörler haline getirmektedir” demiştir. (Commission, 2007: 1) Dolayısı ile fiziki bir tanımlamanın ötesinde kimliğe, ekonomiye, kültüre ve siyasala atıf yapılmıştır.

GKB'ye yönelik söylemlerin üretilmesi için kullanılan ana araçlar hazırlanan programlar ve doktrinlerdir. Çeşitli bölgesel işbirliği girişimleri, bölgesel niteliği olan ekonomik programlar, askeri işbirliği programları ve politik doktrinler bunlardan bazılarıdır. Örneğin AB'nin söz konusu bölgeye yönelik ilk girişimleri spesifik proje² ve programlar³ vasıtasıyla gerçekleşirken; Rusya'nın da aynı ekonomik projeler, ekonomik yardım programları, askeri misyonlar⁴ ve söyleminin içinde önemli bir yer tutan “Yakın Çevre Doktrini” karşımıza çıkmaktadır.

Yakın Çevre Doktrini esasen AB'nin tanımladığı GKB'den fazlasını ifade etmektedir. Genişletilmiş Karadeniz'i de kapsamakla birlikte Hazar'ın doğusunu da kapsayarak Orta Asya'yı da içermektedir. 1993 Dış Politika Konsepti ile gündeme gelen Yakın Çevre Sovyet coğrafyasında Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını ve bölgedeki önceliklerini tanımlaması bakımından önemlidir. Bölgedeki mevcut sorunlara komşu olması, bölge ülkeleriyle olan iktisadi bağları, bölgedeki yaklaşık 25 milyonu bulan Rus diasporası başlıca ilgi odaklarıdır. Yapıcı'ya göre 1993'ten

² Örneğin Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Projesi (TRACECA); Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE); SYNERGY (Karadeniz Bölgesi Enerji Merkezi bu program altında kurulmuştur).

³ Örneğin Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Yardım Programı (TACIS).

⁴ Rusya Federasyonu Karadeniz Donanması'nın Ukrayna'da Konuşlandırılmasının Şartları ve Statüsü Anlaşması (1997); Dagomis Antlaşması – 1992 (Güney Osetya'da Rus, Gürcü ve Osetlerden oluşan, çoğunluğunu Rus askerlerinin oluşturduğu görev gücü).

itibaren ordunun ve savunma sanayinin Rus siyasetinde artan etkisi sonucunda Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasının en önemli aracını Rus askeri oluşturmuştur. (Yapıcı, 2010: 328) Rusya Federasyonu, Yakın Çevre doktrini ile eski Sovyet coğrafyasında ayrıcalıklı çıkarları olduğunu ifade etmektedir. Yakın Çevre doktrini ile karşılaştırılabilecek güçlü bir AB girişiminden söz etmek ise mümkün değildir. Ancak Rusya Federasyonu'nun eski nüfuz alanlarına olası bir Batı nüfuzunu engellemek için ön-alıcı bir girişim ile bu doktrini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu haliyle hem Sinerji belgesinin hem de genişletilmiş bir Karadeniz bölgesi inisiyatifinin zayıflaması olağan görünmektedir.

AKP, Doğu Ortaklığı, KSB gibi belgeler ve İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmalarının paylaştığı ortak hedeflerden birisi bölgedeki ülkelerin sorunlarının siyasi diyalog ve diplomasi başlıca sorun çözme araçları olarak kullanılmasıdır. Bir diğer ortak hedef ise askeri ve polisiye araçların geri plana atılmasıdır. Bu yaklaşım AB'nin dış ilişkilerini yürütürken kullandığı temel dış politika değer ve ilkeleridir. Bölge ülkeleri için de Soğuk Savaş'tan sonra dahil olacakları bölgesel işbirliği altında onları daha geniş küresel siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlere yaklaştıracak bir araç olarak görülmektedir. (A 2020 Vision For the Black Sea Region: 22)

SONUÇ

Bu çalışmada ele alınan Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi yaklaşımı ve bu yaklaşımın izlerinin sürüldüğü Karadeniz Sinerjisi Belgesi'nin henüz başlangıcında yer alan sorunlarının yanında aradan geçen on yıldan fazla sürede tatmin edici bir sonuç elde edilemediği ortadadır. AB'nin Karadeniz'i daha geniş bir perspektif içine oturtması çok sayıda engel nedeniyle bölge ülkeleri tarafından kabul noktasında olumsuz cevaplar içermektedir. Rusya Federasyonu'nun bölgeyi diğer küresel aktörlerden uzak tutma çabası ve özellikle AB'yi enerji konusunda kendisine bağlama girişimleri bu engellerin başında gelmektedir. Diğer yandan Türkiye ve ABD'nin söz konusu bölgede AB ile yoğun bir işbirliğine girmemeleri AB'nin bölgesel projeksiyonunu zayıflatmaktadır. Ayrıca dünya gündeminin dikkatini Ortadoğu'ya kaydırmış olması AB'nin de enerjisini bu bölgeye vermesini engellemektedir. Bölge'nin temel sorunlarının başında gelen donmuş çatışmaların

çözümüne AB katkısının da gün geçtikçe azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Karadeniz Sinerjisi Belgesinin beklentileri ve Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi projesi – en azından şu an için – epey sorunlu görünmektedir. Daha da önemlisi sadece belge ve niyet düzeyinde kalma tehlikesi yaşamaktadır. Bu tehlikenin giderilmesi için AB'nin Karadeniz ve onun çevresinde ABD ve Türkiye'yi yanına daha fazla alarak projesini canlandırması; Rusya Federasyonu ile işbirliği imkanları araştırması gerekmektedir. Çünkü AB'nin kapı komşusu olan bu bölge için asıl büyük sıkıntı Rusya'dır. AB'nin GKB tanımlamasına giren coğrafyanın önemli bir bölümü Rusya'nın Yakın Çevre Doktrininde tanımladığı ülkeleri kapsamaktadır. Böylece bölgede nüfuz kurmaya çalışan iki büyük gücün projeleri arasında AB aleyhine ciddi anlamda bozulmuş bir denge söz konusudur.

KAYNAKLAR

A 2020 Vision For the Black Sea Region: A Report by the Commission on the Black Sea,

<http://www.ctsp.vt.edu/Publications/data/A%202020%20Vision%20for%20the%20Black%20Sea.pdf> (erişim tarihi: 09.09.2013).

ALEXANDROVA-ARBATOVA, N. (2008), "Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations with the West", *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*, (Eds. D. Hamilton, G. Mangott), Center for Transatlantic Relations, Washington D.C., 293-318.

ASMUS, R. D., JACKSON, B. P., (2004), "The Black Sea and the Frontiers of Freedom", *Policy Review*, 125, <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/6451> (erişim tarihi: 01.01.2012).

AYDIN, M. (2005), "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", *Perceptions*, Autumn, 57-83.

BARROSO, J. M., (2007), European Neighbourhood Policy Conference, Brussels, European Commission – Speech/07/502, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-502_en.htm?locale=en (erişim tarihi, 15.09.2013).

Communication From The Commission To The European Parliament And The Council (2007), *Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative*, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf (erişim tarihi: 09.09.2013).

Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, (2008), “Report on the First Year Implementation of the Black Sea Synergy”, Brussels, COM (391) Final, http://eeas.europa.eu/blacksea/doc/com08_391_en.pdf (erişim tarihi: 09.09.2013).

DAMANAKI, M. (2012), “Black Sea Economic Cooperation: The Goals for the Future”, Black Sea Economic Cooperation Organisation 20th Anniversary Summit, Istanbul, 26 June 2012, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-497_en.htm?locale=en, (erişim tarihi, 18.01.2014).

European Parliament Resolution on a Black Sea Regional Policy Approach (2008), Brussels, *Black Sea Monitor*, http://icbss.org/media/150_original.pdf, (erişim tarihi, 09.09.2013) 24-30.

GAERC, (General Affairs and External Relations Council), (2007), “Strengthening the European Neighbourhood Policy Presidency Progress Report”, Brussels, 18-19, June, *ICBSS Black Sea Monitor*, 5, http://icbss.org/media/148_original.pdf (erişim tarihi, 09.11.2012).

GROTZKY, D. ve ISIC, M. (2008), “The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability”, *CAP Policy Analysis*.

KING, C. (2008a), *Karadeniz*, (Çev. Z. KILIÇ), Kitap Yayınevi, İstanbul.

JAPARIDZE, T., MANOLI, P., TRIANTAPHYLLOU, D., ve TSANTOULIS Y., (2010) *The EU's Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting On the Past, Mapping Out the Future*, ICBSS POLICY BRIEF (20).

KING, C. (2008b), “The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century”, *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*, (Eds. D. Hamilton ve G.Mangott), Center for Transatlantic Relations, Washington, D.C, 1-19.

- MANOLI, P. (2010), "Where is Black Sea Regionalism Heading?", *Southeast European and Black Sea Studies*, 10(3), s. 323-339.
- MANOLI, P. (2011), "Black Sea Regionalism In Perspective", *Neighbourhood Policy Paper*, Centre for International and European Studies.
- MOLLAMEHMETOĞLU, A. Ş. (2010), *Avrasya'nın Kilidi Karadeniz: Argonotlardan ABD'ye Sömürgecilerin Altın Post Sevdası*, Dama Yayınları, Ankara.
- POTOČNIK, J. (2010), "Launch of the Black Sea Synergy, Environment Partnership", Brussels, 15-16 March, 2010, International Center for Black Sea Studies, *Black Sea Monitor*, (15) http://icbss.org/media/157_original.pdf, (erişim tarihi, 21.01.2014).
- PRODI R. (2002), "A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability", *Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU, Sixth ECSA-World Conference*, Brussels, 5-6 Aralık, 2002, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm (erişim tarihi, 11.09.2012).
- TSANTOULIS, Y. (2008), *Subregionalism in the Black Sea and the EU's Role, Incentives, Obstacles and a 'New Synergy'*, ZEI Discussion Paper, C183, Bonn.
- VAHL, M., CELAC, S. (2006) "Ready for a Breakthrough: Elements for a European Union Strategy Towards the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, 6(2), 169-191.
- YAPICI, M.İ. (2010), *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, USAK Yayınları, Ankara.

Makroekonomik Modellemenin Değişimi

Can Apaydın¹

Özet

Makroekonomik modeller günümüz dünyasındaki karmaşık iktisadi ilişkilerin açıklanmasında iktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılan yöntemlerdir. Uygulamalı matematikte ve bilgisayar programlamasındaki kayda değer değişimler sayesinde bu yöntemler git gide daha karmaşık hale gelmekle birlikte gerçek dünyayı açıklama gücüne sahip olmaktadır. Bu çalışmanın amacı makroekonomik modellerin yöntem olarak kullanılmaya başlanmasından itibaren zaman içindeki değişimine odaklanarak güçlü ve zayıf yanlarını ortaya çıkarmaktır. Böylece çalışmada bu modellerin gelecekte nasıl bir yapıya dönüşeceğini tahmin ederek politika yapıcılar için önekilere göre çok daha kullanışlı araçlar olması adına yapılması gerekenler tartışılmaktadır. Ayrıca çalışmada yöntem olarak modellerin birbirleriyle karşılaştırılması yapılmaktadır. Yakın gelecekte, bütün bunların ışığında daha kullanışlı modellerin bulunması birtakım tekniklerin de gelişmesiyle mümkün olabilecek ve bilimsel tutarlılığı olan etkin iktisat politikaları uygulanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik Model, Yöntem

Jel Kodları: B41, E60

Abstract

Macroeconomic models are frequently used methods by economists and policymakers to identify the complex economic relations in today's world. Through significant changes in applied mathematics and computer programming, these models have become increasingly more complex, besides they have the power to explain the real world. The aim of this study is to find out the strengths and weaknesses of the macroeconomic models by focusing on the change over time from the start of the use as a method. Thus, by predicting what kind of structure these models will transform in the future, the study discusses the necessary steps to be taken for the policy makers in making use of these tools more effectively compared to their predecessors. In the near future, the availability of more useful models in the light of all these advancements will be possible by the development of a number of techniques, and effective economic policies with scientific consistency will be able to imposed.

Keywords: Macroeconomic Model, Method

Jel Codes: B41, E60

¹ Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turkey, can.apaydin@omu.edu.tr

1. GİRİŞ

Makroekonomik model basit anlamıyla bir ekonominin iktisadi işlemlerini tanımlamak için oluşturulan analitik bir araçtır. Bu tür modeller fiyat seviyeleri, kaynakların etkin kullanımı, üretilen mal ve hizmetlerin miktarları ve parasal değerler gibi makro büyüklüklerin arkasındaki dinamiklerin belirlenmesi ve iktisat politikası için uygun araç setlerinin sunulması açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Ayrıca bu modellerin belirli bir içsel tutarlılığın yanı sıra hesaplanabilir ve uygulanabilir olması biçimindeki işlevsel özellikleri anlamlılık düzeylerini artırmaktadır. Üstelik iktisattaki gelişmeler ışığında teknolojinin de ilerlemesi hesaplama kolaylıkları sağlamaktadır. Bu modeller belli bir statik ya da dinamik ilişki içerisinde iktisadi koşulların da değişme ihtimaline göre farklılaşmaktadır. Hatta çoğunluğu ana akım iktisattaki gelişmelere göre şekillenen bu modellerin iktisadi koşulların daha elverişli olduğu dönemlerde işlerliğe sahip olduğu, kriz dönemlerinde ise işlerliğini yitirip kısa dönemli heterodoks politikaların uygulandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu modeller sayesinde para ve maliye politikaları başta olmak üzere makroekonomik politikalar belirli bir disiplin içerisinde uygulanıp ekonomik büyüklükler tahmin edilebilmekte ve bu büyüklükler üzerinden uygun politika seti düzenlenebilmektedir. Bu çalışmada bu modellerin en çok kullanılanları tanıtarak kullanım açısından yerleri tartışılmaktadır.

2. MODELLERİN DEĞİŞİMİ

2.1. Girdi-Çıktı Modellemesi

Leontief tarafından bulunan girdi-çıktı modellemesinin temelleri aslında Quesnay tarafından bulunan “Ekonomik Tablo” konseptine dayanmaktadır. Yoğun bir şekilde planlama döneminde kullanılan bu modelleme, matris cebir ile hesaplanmaktadır. Ekonomi içerisindeki endüstriler arası ilişkilerin hesaplanması adına her bir sektör için kullanılan girdilerin parasal değerleri sütunda, o sektördeki çıktılarının parasal değerleri de satırda yer almaktadır. Doğrusal bir ilişkiyi gösteren bu modelleme sayesinde “ne kadar üretilecek?” sorusu yanıtlanarak ekonomik

işlemler bütünü planlanmaya çalışılmaktadır (Leontief, 1936). Bu modelleme hesaplanabilir genel denge modellemesine öncülük etmektedir.

Girdi-çıkıtı modellemesi endüstriler arası bağımlılığı analiz edebilirken piyasa ekonomisine bağımlılık konusunda eksik kalmaktadır. Son yıllarda bağımlılık ilişkilerini inceleyen girdi çıkıtı tablosuna benzeyen analizler sunulmaktadır. Söz gelimi, tutarlılık analizi denilen analiz tipinde girdi-çıkıtı tablosu alıcıların ve satıcıların tutarlılığını araştırmakta ve mikro ile makro iktisat tek bir modele dahil edilmektedir (Gani, 2003).

2.2. Hesaplanabilir Genel Denge Modellemesi (HGD)

Hesaplanabilir genel denge modellemesi Walras tarafından geliştirilen genel denge teorisinden ortaya çıkmaktadır (Walras, 1874). Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere girdi-çıkıtı tablolarından türetilen bu modellemenin girdi-çıkıtı modellemesinden farkı kısıtlara, sermaye, emek ve dış ticaretin nitel özelliklerine daha fazla odaklanmasıdır. Modellemenin veri tabanı girdi-çıkıtı tablosu veya sosyal hesaplar matrisi olarak hazırlanmakta ve bunlar birer kontrol mekanizması işlevi görmektedirler.

Genel hatlarıyla HGD, doğrusal bir ilişki içeren statik analiz ve zaman boyutunu hesaba katan dinamik analiz şeklinde ayrılmaktadır. Statik genel denge analizi ekonominin şoklara vereceği tepkiyi yalnızca tek noktada modellemektedir. Şokla birlikte dengeden sapmayı gösteren bu analiz yeni dengeye uyum sürecini tam olarak (yarı dinamik modeller hariç) temsil edememektedir. Oysa dinamik genel denge analizi her değişkeni zamana göre inceleyerek şokların denge üzerindeki etkisini tüm dışsal değişkenler için de öngörmektedir. Bu durum ise hem çözülmesi daha zor bir problem ortaya çıkarmakta hem de yeni dengedeki değişkenlerin eskisiyle arasında bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır.

2.3. Büyük-Ölçekli Ekonometri Modellemesi

1929 krizi sonrası uygulanan kalkınmacı ekonomik koşul perspektifine sahip, çoğunlukla planlama döneminde kullanılan ekonometrik modellemeler Keynesyen bir anlayışa sahip olmakla birlikte uzun yıllardır kullanılmaktadır.

Zaman serisi ve doğrusal regresyon analizine dayalı olarak ortaya çıkan makro ekonometrik modelleme, istatistiksel temelleri sağlam olan stokastik unsurları da içermesi nedeniyle gerçek hayatta da karşılık bulmaktadır (Frisch, 1934). Daha sıklıkla toplulaştırılmış makro büyükler arası doğrusal analizle tahmin edilmesi için kullanılmaktadır. Bu modeller çok sayıda fiyat ve miktarın zamana göre değişimini barındıran binlerce denklem içermektedir. Geçmiş verilerin seyrinin gelecekte de devam edeceğini öngören uyarlanmış beklentilere göre şekillenmiş, ampirik olarak çok güçlü yanları olan modellerin iktisat teorisine bağlılık açısından daha doğru olduğu tartışılmaktadır. Makro ekonometrik modellemenin; istenilen çıktının gerekliliklerine göre modelin kurulması açısından anlamlılığa, modelin teori ve tarif edilen sistemi içsel özelliğiyle paralel olması özelliğiyle tutarlılığa ve modelin tahmin etme performansının daha iyi olması özelliğiyle uygunluğa sahip olması gerektiği savunulmaktadır (Pesaran ve Smith, 1985).

2.4. Lucas Eleştirisi

Lucas, ekonometrik modellerin tahmin edilme açısından hataya düştüğü eleştirisini stagflasyon döneminde enflasyonla işsizlik arasındaki negatif ilişkiyi gösteren Phillips eğrisinin geçersizliği üzerinden yapmaktadır. Temel olarak, Phillips eğrisinin geçmişteki düşük enflasyonlu dönemler ile yüksek enflasyonlu dönemler arasında farklılaşacağını vurgulamıştır. Bu yüzden uygulanacak iktisat politikasının, bu politikanın uygulanmadığı önceki dönemlerden elde edilen verilere göre tahmin edilmesinin hataya yol açacağını ve böyle bir hataya düşmemek için ise iktisatçıların uyarlanmış beklentilere göre değil, rasyonel beklentiler ve mikro temellere (tercihler, teknoloji, bütçe kısıtları vs.) göre modeller kurması gerekmektedir. Lucas'ın görüşleri makro ekonomik modelleme açısından paradigma değişikliğine neden olarak modelleme mantığını değiştirmektedir (Lucas, 1976).

2.5. Dinamik Stokastik Genel Denge Modellemesi (DSGD)

Lucas'ın eleştirisine cevap olarak 80'ler ve 90'larda geliştiren mikro temelli modeller rasyonel beklentilere göre şekillenen DSGD modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür modellerin ilk hali ekonomik ajanların (hane halkı, firma ve

devlet) mikro temeler açısından en uygun kararları, fiyatlar ve diğer ajanların stratejilerine göre aldıkları varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca bu kararlar bütün ajanlar tarafından aynı (homojen ajan) ve doğru hesaplamalarla alındıklarından, ajanların temsili olduğu varsayılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra bazı DSGD modelinde uyarlanmış beklentilerin çeşitli tipleri ve heterojen ajanlar yer almakta, bu durumun modellerin gerçek hayata uyumunu artırdığı düşünülmektedir (Krusell, 1998). DSGD, makro ekonometrik modellere göre daha az değişkenle analiz edilmektedir. Birkaç değişken içeren teorik DSGD modelleri aralarında yapı itibarıyla benzer olan reel iş çevrimi ve Yeni Keynesyen DSGD modellemeleri arasında rekabete yol açmaktadır. Yeni Keynesyen DSGD modellemesinde tekeli rekabet koşullarında oluşan fiyatın hızlı ve maliyetsiz intibakı söz konusu değildir (Rotemberg ve Woodford, 1997). Reel iş çevriminde ise bu koşul reddedilmektedir (Kydland ve Prescott, 1982).

HGD ve DSGD modellerinin her ikisi de mikro temellere dayanmakta, ancak HGD daha çok sürekli uygulanacak olan politikaların uzun dönemli etkilerine yoğunlaşmaktadır (Shoven ve Whalley, 1972), (Kehoe ve Kehoe, 1994). Oysa DSGD para ve maliye politikalarının kısa dönemli şokları için daha elverişlidir.

2.6. Ajan Tabanlı Modelleme (ATM)

Ajan tabanlı modelleme tıpkı DSGD modellemesinde olduğu gibi -ancak ana akımdan farklı- mikro temellere dayanmaktadır. Bu modellemede ajanlar kümesi tanımlanarak bu ajanların birbirleriyle veya piyasayla olan etkileşim türü belirlenmektedir. Ancak burada önceki modellerin aksine ajanların belirli tercihlerinin yerini stratejiler almakta ve geçmişteki başarılı stratejiye göre oluşturulan başlangıç stratejisi ile öğrenme kuralı tercihleri belirlemektedir (Brock ve Hommes, 1997). Bu stratejilerle çok sayıdaki ajanların etkileşimi benzetim (simülasyon) yöntemiyle toplulaştırılmış makroekonomik ilişkiler ortaya çıkmaktadır.

DSGD modelleri, çözümlene kolaylığı sağladığından, ajanların rasyonel olduğu varsayımına fazlaca dayanmaktadır. Üstelik bu ajanların arasındaki

etkileşimin inceleme zorluğu nedeniyle ATM gibi bir strateji belirlenmemektedir. ATM’de ise ajanların karar verirken yapacakları hatalar olması gerekenden fazla olursa stratejiler optimal olmaktan uzaklaşmaktadır. Ayrıca tercihler yerine stratejileri ele alan ATM, değişen iktisat politikalarının tetiklediği değişen stratejiler nedeniyle Lucas’ın eleştirisine yanıt verememektedir.

3. SONUÇ

Makroekonomik modellemenin iktisat politikaları açısından ekonomik hayatı düzenleyici bir etkisi vardır. Doğru zamanda doğru şekilde kullanılan modellerin kısa dönemli şokların daha hızlı atlatılması veya uzun dönemli yapısal politikalar açısından önemi çok büyüktür. Modellerin yetersiz kaldığı durumlarda bilimsel gelişmenin öne çıkması ve bilgisayar teknolojisiyle desteklenmesi sonucunda giderek hem teorik temelleri kuvvetli hem de gerçek hayatta işlerliği fazla olan modellerin önemi artmaktadır. 2008 finansal krizinde son trend olan DSGD modellemesinin algılama hatasına düştüğü eleştirisi yeni arayışları tetiklemektedir. Örneğin, ATM’nin DSGD içerisine dahil edildiği sentez modeller ortaya çıkmakta ve daha davranışsal düzleme oturtulmaya çalışılmaktadır. Böylece gerçek hayattan kopuk olmakla eleştirilen modellerin bu açıkları kapanmaktadır. Temsili ajandan heterojen ajana geçildikçe modellerde tutarlılığın yanı sıra gerçek hayatta uyumluluğun da arttığı savunulmaktadır (Dilaver, Jump ve Levine, 2018). Gerçek hayattaki tahmin edilemez binlerce faktörün politika yapıcılarının tahmin etme gücünü zayıflatması nedeniyle modelleme disiplininde göz ardı edilen faktörlerin modellere entegrasyonu daha tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Varsayımların azaldığı disiplinler arası modeller sayesinde iktisat politikalarının işlerliği artmaktadır.

KAYNAKÇA

Brock, W., Hommes, C. (1997), "A rational route to randomness", *Econometrica*, 65 (5), 1059–1095.

Dilaver, Ö., Jump, R. C., Levine, P. (2016), "Agent-based Macroeconomics and Dynamic Stochastic General Equilibrium Models: Where do we go from here?",

School of Economics Discussion Papers, School of Economics, University of Surrey, No 116.

Frisch, R. (1934), *Statistical Confluence Analysis by Means of Complete Regression Systems*, University Institute of Economics, Oslo.

Kehoe, P. J., Kehoe, T. J. (1994), "A Primer on Static Applied General Equilibrium Models", *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 18(2), 2-16.

Kydland, F. E., Prescott, E. C. (1982), "Time to Build and Aggregate Fluctuations", *Econometrica*, 50 (6), 1345–1370.

Leontief, W.W. (1936), "Quantitative Input and Output Relations in the Economic Systems of the United States", *The Review of Economics and Statistics*, 18, 105-125.

Lucas, R. (1976), "Econometric Policy Evaluation: A Critique", *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1, 19–46.

Pesaran, M. H., Smith, R. P. (1985), "Evaluation of Macroeconometric Models", *Economic Modelling*, 2 (2), 125–134.

Rotemberg, J. J., Woodford, M. (1997), "An Optimization-Based Econometric Framework for the Evaluation of Monetary Policy", *NBER Macroeconomics Annual*, 12: 297–346.

Shoven, J., Whalley, J. (1984), "Applied General-Equilibrium Models of Taxation and International Trade: An Introduction and Survey", *Journal of Economic Literature*, vol. 22(3), 1007–51.

Walras, L. (1874). *Eléments d'économie politique pure*. Lausanne: L. Corbaz. English trans. William Jaffé (1954) *Elements of Pure Economics*. London: Allen and Unwin.

Türkiye’de Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörünün Ölçümü: AB ile Karşılaştırmalı Bir Analiz

Pınar Börü¹, Meneviş Uzbay Pirili²

Özet

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'deki çevre ile ilgili faaliyetlerin ekonomideki payını ölçmek ve değerlendirmektir. Bu amaç kapsamında; İlk olarak, Eurostat'ın EGSS çerçeve çalışmasına uygun olarak TÜİK tarafından üretilmiş olan verilerinden yola çıkılarak 2012-2016 dönemi için bu veriler analiz edilmiştir. Sonrasında Eurostat ile karşılaştırılabilir istatistikleri içeren veri setlerinin detayları incelenerek Türkiye'nin AB ülkeleri içerisindeki konumu değerlendirilmiştir. Eurostat çevresel sektörleri "Çevre Koruma" ve "Kaynak Yönetimi" başlıkları altında iki ana sınıfa ayırmış ve CEPA için 9, CReMA için 7 ana sektör belirlemiştir. Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri kapsamında ülkemizde kamu sektöründe; belediyeler, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri ve diğer kamu kuruluşlarından veri derlenirken, iş sektöründe; girişimlerden ve organize sanayi bölgesi müdürlüklerinden derlenmektedir.

Çevre koruma harcamalarına bakıldığında; 2016 yılında, toplam AB-28 ulusal çevre koruma harcamaları 308 milyar Euro'dur. Toplam çevresel harcamaların gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payı ise %2.07'dir. Çevre korumaya yönelik ulusal harcamalar AB-28'de 2006 yılına göre cari fiyatlarla %23,5 büyümüş, her yıl ortalama %2 oranında artmıştır. Türkiye'de en son yayınlanan 2016 yılı verilerine göre; 31,8 milyar TL olan toplam çevresel harcamaların gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payı %1.2 olarak gerçekleşmiştir. Çevre korumaya yönelik ulusal harcamalar 2012 yılına göre cari fiyatlarla her yıl ortalama %2.2 oranında artış göstermiştir.

Anahtar Kelimeler—Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü, Yeşil Büyüme, Sürdürülebilir Kalkınma

JEL Sınıflama Kodları: Q01; Q56; Q57

Measuring the Environmental Goods and Services Sector in Turkey: A Comperative Analysis with EU

Abstract

The aim of this study is, to measure and assess the share of environmental related activities in Turkey. To this end first, these data were analyzed for the period of 2012-2016 based on the data produced by TURKSTAT. After that compared Turkey's progress with respect to some EU countries. Eurostat has classified environmental sectors into two main categories and identified 9 major sectors for CEPA and 7 sectors for CREMA. Data on private sector revenues, exports, employment will be obtained from Turkstat's "Environmental Employment, Income and Expenditure Statistics"; data for the public sector, from municipalities, special provincial administrations, local government associations and other public institutions. Some data for the private sector is gathered from initiatives and from directorates of organized industrial zones. The data obtained is evaluated within the Eurostat EGSS methodology.

In 2016, EU-28 national expenditure on environmental protection amounted to EUR 308 billion. The share of total environmental expenditures in gross domestic product is 2.07%. National expenditure on environmental protection grew by 23.5 % at current prices compared to 2006, each year by nearly 2% on average. In Turkey, according to the latest

¹ Ege Üniversitesi, Türkiye, pnrbr81@gmail.com

² Doç.Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, menevis.uzbay@ege.edu.tr

published data of 2016; national expenditure on environmental protection amounted to TL 31,8 billion. The share of total environmental expenditures in gross domestic product is 1,2%. National expenditure on environmental protection has increased by an average of 2.2% each year at current prices compared to 2012.

Keywords— Environmental Goods and Services Sector, Green Growth, Sustainable Development

JEL Classification Codes: Q01; Q56; Q57

1. GİRİŞ

Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve içerdiği 17 adet sürdürülebilir kalkınma amacı (SDG – Sustainable Development Goals) önümüzdeki on iki yılın kalkınma politikalarının belkemiğini oluşturacaktır. Yeşil Büyüme, Küresel Gündem'in en önemli boyutlarından biridir. Yeşil büyüme çevresel riskleri ve ekolojik dengeyi gözeterek uzun vadede insanların refahını arttıran mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketimi olarak tanımlanmaktadır (UNEP,2008). Yeşil büyüme stratejilerindeki ilerlemeyi ölçmek için yeşil sektörlerin veya çevre ile ilgili sektörlerin artan payı değerlendirilmelidir. Bu amaçla Eurostat, UN ve OECD tarafından çevresel faaliyetlerin tanımlarını ve özelliklerini belirten Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü (EGSS) çerçevesi geliştirilmiştir. EGSS çerçevesi günümüzde pek çok AB ülkesi ve diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Türkiye, EGSS sektörleri için ulusal veri düzenleme çalışmalarını başlatmıştır. Çevresel mal ve hizmetler sektörü; çevre koruma ve kaynak yönetimi için ürünlerle sonuçlanan ekonomik faaliyetleri üstlenen "çevre üreticileri" olarak tüm varlıkları kapsamaktadır (Eurostat,2016). 2012 yılı Nisan ayında başlatılan 'İstihdam Paketi', Avrupa'da istihdam yaratmada kilit bir kaynak olan "yeşil ekonomiyi" tanımlamıştır³. Avrupa İstatistik Sisteminin Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü (EGSS) alanı, doğrudan çevrenin korunması ve doğal kaynakları yönetmek için üretilen çıktılarının üretimine bağlı olan istihdam verileri toplamak için ideal bir çerçevedir. Ulusal hesaplarda kullanılan sınırlar ve tanımlarla uyumlu olması nedeniyle EGSS veri tabanı, yeşil ekonominin mikro ekonomik ve makroekonomik

³ Bu İstihdam paketi, AB istihdam politikalarının diğer politika alanlarıyla akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi destekleyerek nasıl örtüştüğünü inceleyen bir dizi politika belgesidir.

analizi, çevresel ve kaynak politikası analizi ve politika hedeflerinin izlenmesi için çok önemli bir girdi olarak görülmektedir (Eurostat,2016).

2.ÇEVRESEL MAL VE HİZMETLER SEKTÖRÜ

Çevre ekonomisi iki geniş faaliyet ve / veya ürün grubunu kapsamaktadır: “çevre koruma”-çevre kirliliğinin ve çevrenin bozulmasının önlenmesi, azaltılması ve ortadan kaldırılması ile ilgili tüm faaliyetler; 'kaynak yönetimi'-doğal kaynakların stokunun korunması ve sürdürülmesi ve dolayısıyla tükenmeye karşı korunmayı içeren faaliyetler. Çevre koruma faaliyetleri için CEPA (“Classification of environment protection activities”), kaynak yönetimi faaliyetleri için CReMA (“Classificaiton of Resource Management Activities”) sınıflaması kullanılmaktadır.

Tablo.1 Çevresel Faaliyet Sınıflandırma Sistemleri

CEPA		CReMA	
1	Atmosfer ve İklimi Koruma	10	Su Yönetimi
2	Atık Su Yönetimi	11	Orman kaynaklarının yönetimi
3	Atık Yönetimi	11A	Ekili olmayan orman alanlarının yönetimi
4	Toprak, yeraltı ve yüzey suyu koruma ve iyileştirme	11B	Orman kaynakları kullanımının en aza indirgenmesi
5	Gürültü ve titreşim azaltma	12	Yabani hayvan ve bitkilerin yönetimi
6	Biyolojik Çeşitliliğin ve peyzajın korunması	13	Enerji kaynaklarının yönetimi

7	Radyasyona karşı koruma	13A	Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi
8	Ar-Ge	13B	Isı/Enerji tasarrufu ve yönetimi
9	Diğer çevre koruma faaliyetleri	13C	Ham fosil kaynaklarının alımının en aza indirilmesi
CEPA: Çevre Koruma Faaliyetleri Sınıflaması		14	Maden Yönetimi
CRoMA: Kaynak Yönetimi Faaliyetleri Sınıflaması		15	Ar-Ge
		16	Diğer Doğal kaynak yönetim faaliyetleri

Kaynak: Eurostat

Bu sınıflandırma sistemine ve Eurostat metodolojisine göre hazırlanmış verilerin değerlendirmeleri ile AB’de ve Türkiye’de çevresel mal ve hizmetler sektörünün mevcut durum değerlendirmesi aşağıdaki alt bölümlerde verilmektedir.

2.1. AB’de Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü

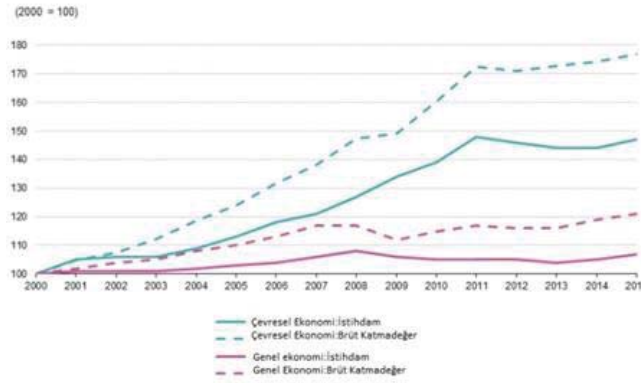
Avrupa'daki çevre-ekonomi alanındaki artan bilgi ihtiyaçlarına cevap vermek için çok yıllık bir Avrupa Çevresel Hesaplar Stratejisi (ESEA) oluşturulmuştur. İlk ESEA, 2003-2007 dönemini kapsamakta ve 2003 yılından başlamaktadır. Bu strateji daha sonra genişletilip, geliştirilmiştir. Hâlihazırda yürürlükte olan ESEA, 2014-2018 dönemini kapsamaktadır.⁴ ESEA ile sağlanan ilerleme, 2011 yılında Avrupa çevresel-ekonomik hesaplarının toplanması, derlenmesi, iletilmesi ve değerlendirilmesi için (691/2011 Sayılı Yönetmelik⁵) ortak bir çerçeveyi belirleyen yasal bir temelin benimsenmesine yol açmıştır. AB Üye Devletlerinden yıllık bazda

⁴ Avrupa İstatistik Sistemi Komitesi (2014)

⁵ Avrupa Parlamentosu ve Konsey’in 691/2011 no’lu Avrupa Çevre Ekonomik Hesapları Yönetmeliği 2014’te yenilenmiştir. 691/2011 Sayılı Yönetmeliği değiştiren 16 Nisan 2014 Avrupa Parlamentosu ve Konseyininin 538/2014 Sayılı Yönetmeliği Avrupa çevre ekonomik hesapları için kullanılmaktadır.

Eurostat'a ekonomik faaliyetlerle ve CEPA ve CReMA sınıfları ile çapraz sınıflandırılmış piyasa faaliyetlerine karşılık gelen; çıktı, ihracat, brüt katma değer ve istihdam verileri sunulmaktadır.

Derlenen bu verilerden oluşturulan güncel Eurostat tahminlerine göre: AB-28'in çevre ekonomisindeki istihdamı, 2000'de 2.8 milyon⁶,2015'te 4.1 milyon'a yükselmiştir. AB-28'de çevre ekonomisi, 2015 yılında 736 milyar Euro'luk bir üretim ve 302 milyar Euro'luk bir değer yaratmıştır. AB-28 için 2015 yılı Çevresel mal ve hizmetler sektörünün sanayi grupları için toplam çevre koruma ve kaynak yönetimi faaliyetlerinin çıktısı 705 milyon Euro olarak verilmektedir. 2000 ve 2015 yılları arasında çevre ekonomisindeki istihdam ve katma değer, genel ekonomideki gayri safi yurtiçi hâsıla ve istihdamdan çok daha hızlı büyüme kaydetmiştir (Bkz. Şekil.1, Kaynak:Eurostat).

Şekil.1 Çevre Ekonomisi ve Genel Ekonomi İçin Geliştirilen Temel Göstergeler

Tablo 2; 2015 yılında AB-28 için çevre ekonomisi içindeki istihdamının, enerji ve su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri için (NACE Bölüm D ve E) 1.4 milyon, inşaat (NACE Bölüm F) için 1,1 milyon ile bulunduğunu göstermektedir. Buna karşılık, çevre ekonomisi, hizmet faaliyetlerinde istihdam 709.000, madencilik, taş ocakçılığı ve üretimde 499.000 ve tarım, ormancılık ve balıkçılıkta 369 000 istihdam mevcuttur. AB-28'in çevre ekonomisinin 2015 yılında brüt katma değerine en yüksek katkısı olan faaliyet, enerji ve su temini,

⁶ Tam zamanlı eşdeğerden

kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri olup, 136 milyar Euro olmuştur. Çevre ekonomisinin gayri safi katma değerine en yüksek ikinci katkısı olan faaliyet ise, 59 milyar Euro değerindeki inşaat sektörü olmuştur. En büyük üçüncü faaliyet grubu ise, 50 milyar Euro'luk katma değer yaratan hizmetler sektörüdür.

Tablo.2 Çevre Ekonomisinde Faaliyete Göre İstihdam, Üretim ve Katma Değer

	İstihdam	Çıktı	Katmadeger
AB-28⁷, 2015	<i>(bin tam zamanlı eşdeğer)</i>	<i>(milyar euro)</i>	<i>(milyar euro)</i>
TOPLAM	4 135	736	302
Tarım,ormancılık ve balıkçılık	369	33	21
Madencilik, taş ocakçılığı ve imalat	499	111	36
Enerji ve su temini...	1 443	358	136
İnşaat	1 116	152	59
Hizmetler	709	82	50

Kaynak: Eurostat

2.2. Türkiye’de Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü

Türkiye’de çevresel veriler için çalışmalar 1990 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE-TÜİK) tarafından başlatılmıştır. 2007-2011 Resmi İstatistik Programı ile programlı istatistik ölçüm sürecinde çevre verileri çerçevesi genişletilmiştir. Türkiye’de çevresel veriler ulusal ve uluslararası talepler doğrultusunda anketlerle derlenmektedir. TÜİK bünyesinde üretilen çevre

⁷ AB-28 verileri Eurostat tarafından tahmin edilmektedir.

istatistiklerinde; ulusal çevre mevzuatının yanında OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ve Eurostat tanım, kapsam ve sınıflamaları ile uluslararası anlaşmalar (İklim Değişikliği Sözleşmeleri, vb.) dikkate alınmaktadır. AB metodolojisiyle tam uyumludur (TÜİK,2009).

Türkiye’de çevresel istihdam ve harcamalarla ilgili verilerin kapsamını tanımlamak için UNECE (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu) ve Eurostat tarafından hazırlanan Çevre Koruma Faaliyetleri sınıflaması (CEPA) kullanılmaktadır. Su hizmetleri ve enerji ile ilgili faaliyetler CEPA’da yer almamasına rağmen, TÜİK tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda çevre ile bağlantılı olması nedeniyle ulusal çevresel faaliyet listesine eklenmiştir. Bu veriler kamu kesinde; kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler ve mahalli idare birlikleri için ve iş sektöründe; girişimler ve OSB (Organize Sanayi Bölgeleri) için derlenmektedir (TÜİK,2009). Türkiye’de Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörüne ilişkin verilerle ilgili çalışmalar devam etmektedir. Bu sektörlere ilişkin çıktı, istihdam ve katma değer ile ilgili yayınlanmış bir veri henüz mevcut değildir. Var olan çevresel verilere aşağıdaki bölümde detaylı olarak değinilmektedir.

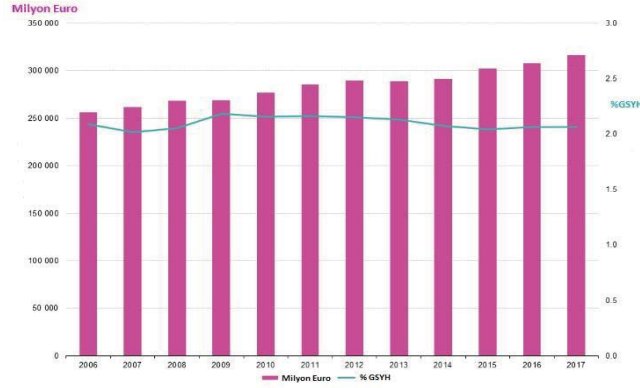
3. AB İLE TÜRKİYE İÇİN ÇEVRESEL VERİLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde çevresel koruma faaliyetlerine göre verilen; çevresel harcamalar, çevresel istihdam değişkenleri kullanılarak AB ülkeleri ve Türkiye için karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir.

3.1. Çevresel Harcamalar

En son yayınlanan verilere göre 2017 yılında, AB-28 ulusal çevre koruma harcamaları 316 milyar Euro'dur. Çevre korumaya yönelik ulusal harcamalar (NEEP) 2006 yılına göre cari fiyatlarla% 23,5 büyümüş, her yıl ortalama% 2 oranında artmıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) % 'si olarak NEEP, AB-28 için 2006 ve 2017 yılları arasında nispeten sabit kalmıştır. 2009'daki GSYH'nın% 2,2'si olarak küçük bir artışın yaşanmasının ardından, temel olarak finansal kriz ve ekonomik durgunluk döneminde GSYH daralmasının bir sonucu olarak, NEEP'in

GSYH'ya oranı, 2015'te % 2.0'ye kadar düşmüştür. Bu oran 2017 yılında % 2.1 olarak tahmin edilmiştir (Eurostat,2017).

Şekil.2 AB-28’de Çevresel Harcamalar, Milyon Euro ve %GSYH, 2006-2017

AB-28 ülkelerinin çevresel harcama verilerinin tümüne en son 2015 yılı için ulaşılabilmektedir. Bu nedenle analiz için 2015 yılı baz alınacaktır.2015 yılında AB-28 için kurumsal sektörlerin ulusal çevre koruma harcamaları 302 milyar Euro'dur. 2015 yılında bu değişken için AB-28 ülkeleri içerisinde en yüksek harcama 62 milyar Euro ile Almanya tarafından, en düşük harcama ise 228 milyon Euro olarak Malta tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸ Ekonomik özelliklere göre toplam çevre koruma faaliyetleri için gerçekleşen ulusal çevre koruma harcamalarının 2015 yılı çıktı değerlerine bakıldığında 51 milyar Euro ile Almanya ilk sırada yer alırken,169 milyon Euro ile Malta son sırada yer almaktadır. Türkiye ise bu listede 4 milyar Euro değeri ile yer almaktadır.⁹

Türkiye’de Çevre koruma harcamaları 2017 yılında toplam 34,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Çevre koruma harcamalarının %57,7’si mali ve mali olmayan şirketler, %35’i genel devlet ve hane halkına hizmet eden kar amacı olmayan

⁸ Eurostat “National expenditure on environmental protection by institutional sector” Son Güncelleme: 11-09-2018

⁹ Eurostat “National expenditure on environmental protection by economic characteristics” Son Güncelleme: 11-09-2018

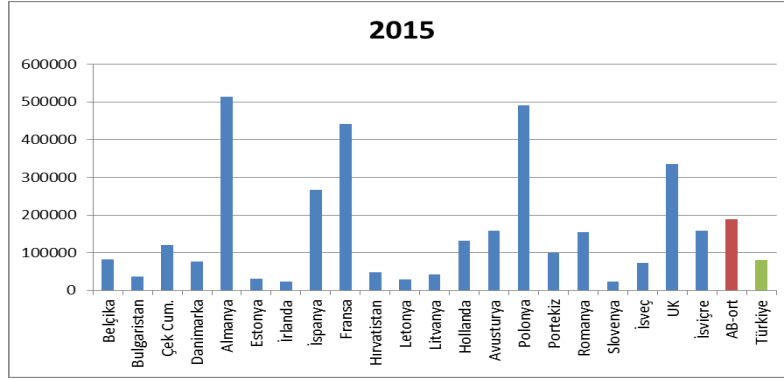
kuruluşlar ve %7,3'ü ise hane halkları tarafından yapılmıştır.¹⁰ Çevresel harcama istatistiklerinde en son veriler, 2016 yılı için şu şekilde verilmektedir: Toplam 31,8 milyar TL olarak gerçekleşen çevresel harcamaların %76,1'i kamu sektörü, %23,9'u ise iş sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplam çevresel harcamaların gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payı 2016 yılında %1,2 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı için çevresel harcamalar 25,9 milyar TL (yaklaşık 8.5 milyar Euro) olarak gerçekleşmiştir. Toplam çevresel harcamaların %78,1'i kamu sektörü, %21,9'u ise iş sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. 2012-2016 yılları için çevresel harcamaların payı %1.3 olarak gerçekleştiği 2015 yılı hariç aynı oranda(%1.2) seyretmektedir. 2015 yılı toplam çevresel harcamalarında çevresel sınıflama sistemi CEPA faaliyetleri içinde en yüksek payı 10 milyar TL ile atık yönetimi harcamaları almaktadır. Ardından 8.8 milyar TL ile su hizmetlerinde yapılan harcamalar gelmektedir. Bu sıralamada en düşük pay ise 8.9 milyon TL ile radyasyona karşı koruma harcamalarında gerçekleşmiştir (TÜİK).

3.2.Çevresel İstihdam

Çevresel istihdam konusunda AB, verilerine göre 2000'de çevresel istihdam 2.8 milyondan, 2015'te 4.1 milyona yükselmiştir. 2000 yılından bu yana çevre ekonomisinde istihdam edilen kişi sayısının artması, özellikle enerji kaynaklarının yönetimindeki büyümeye; yenilenebilir kaynaklardan (rüzgar ve güneş enerjisi gibi) enerji üretimine, ısı ve enerji tasarrufu için ekipman ve tesisatların üretilmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Çevre ekonomisinde istihdam artışına en önemli ikinci katkı ise, atık yönetimi alanından gelmiştir. Çevre koruma faaliyetlerindeki istihdam, 2000 yılında çevre ekonomisinde tüm istihdamın dörtte üçünü (% 75) oluştururken, kaynak yönetimindeki istihdamın artması nedeniyle, 2015 yılına kadar çevre koruma faaliyetlerindeki istihdamın payı beşte üçe gerilemiştir (% 59) (Eurostat,2017).

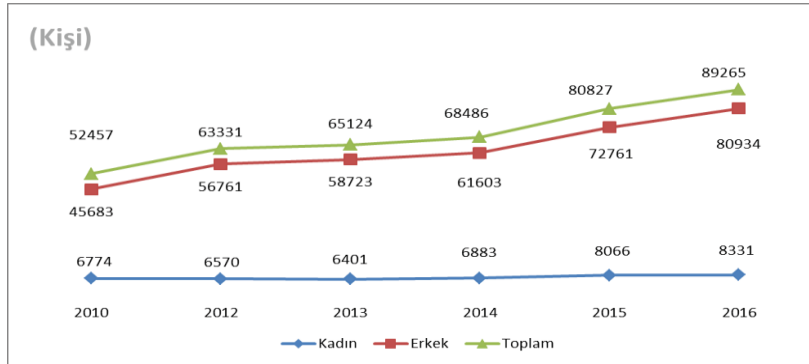
¹⁰ TÜİK Çevre Koruma Harcama İstatistikleri Haber Bülteni 2017, Son Güncelleme:27 Kasım 2018

2015 yılında Eurostat'tan alınan verilere göre; AB-28 toplam çevresel istihdamı 4 milyon 135 bin olarak gerçekleşmiştir. Çevresel istihdamın en fazla olduğu AB ülkesi Almanya(513 bin 982) en düşük olduğu ülke ise 23 bin 652 ile Slovenya'dır.

Şekil.3 Çevre Ekonomisinde İstihdam, AB-28,2015

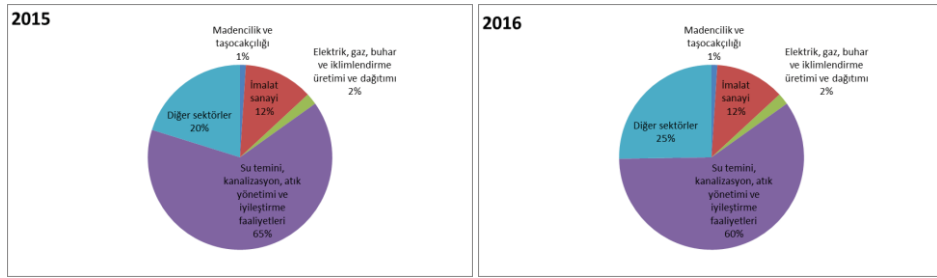
Türkiye’de 2010 yılından itibaren 2016 yılına kadar çevresel istihdam oranında sürekli bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye’de 2015 yıl için çevresel istihdam 80 bin 827¹¹’dir. Toplam çevresel istihdamda kadın istihdamının oranı (%10) erkek istihdam oranına(%90) göre oldukça düşüktür. Şekil.4’te TÜİK’ten alınan verilere göre düzenlenmiş 2010 yılından itibaren toplam çevresel istihdamın cinsiyetlere göre dağılımı verilmektedir.

Şekil.4 Türkiye’de Cinsiyete Göre Toplam Çevresel İstihdam, Kişi, 2010-2016

¹¹ TÜİK çevresel istihdamı; çevre kirliliğini önleme, azaltma ve çevre koruma amaçlı yapılan her türlü çevresel faaliyette çalışan personel olarak tanımlamaktadır. Çevresel faaliyetlerin yanı sıra farklı işlerle ilgilenen personel de çevresel istihdam kapsamında kabul edilmektedir.

Sektörlere göre çevresel istihdama bakıldığında; 2016 yılındaki toplam 89.265’da girişimler 80.592 olarak verilmektedir. Bu rakamın sektörlere göre dağılımında ise en yüksek payı %60 ile su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri almaktadır. En düşük pay ise %1 oranıyla madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinden gelmektedir (tuik.gov.tr,2016)

Şekil.5 2015 ve 2016 Yılı Sektörlere Göre Çevresel İstihdam Payları,%

2015 yılında ise 80.827 toplamı içerisinde girişimler 73.257 olarak verilmiştir. Sektörlere göre dağılımında ise yine en yüksek payı %65 ile su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri almaktadır. En düşük pay ise aynı %1 oranıyla madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinden gelmektedir (tuik.gov.tr,2015).

4. SONUÇ

Bu çalışmada “Çevresel Mal ve Hizmetler Sektörü ”nün çerçevesini oluşturmak için kullanılan metodoloji hakkında bilgi verilmiştir. Mevcut veriler kullanılarak EGSS’nin genel görünümü; AB ve Türkiye için durum değerlendirmesi üzerinde durulmuştur. AB ile karşılaştırılabilir verilerin oluşturulması konusunda çalışmalar devam etmekle birlikte mevcut verilerden çevresel harcamalar ve çevresel istihdam kullanılarak AB geneli ile Türkiye’nin durumu değerlendirilmiştir. Çevre koruma harcamalarına bakıldığında; AB-28 ülkelerinin çevresel harcama verilerinin tümüne en son 2015 yılı için ulaşılabilmektedir. AB-28 için ulusal çevre koruma harcamaları bu yıl için 302 milyar Euro’dur. Türkiye’de ise 2015 yılı için çevresel harcamalar 25,9 milyar TL (yaklaşık 8.5 milyar Euro) olarak gerçekleşmiştir. Toplam çevresel harcamalarda kamu kesimin payı (%78,1) iş sektörüne göre(%21,9) yüksek olup,

toplam çevresel harcamaların 2015 verisi itibariyle GSYH içindeki payı %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran AB toplamı için %2'dir. Yapılacak düzenlemelerle daha ekonomik yollarla çevresel hedeflere ulaşabilmek önemli fırsatlar sunabilir.

Türkiye çevresel sektörlerinin payındaki gelişmelere rağmen özellikle istihdam konusunda AB ortalamasının altında bir seyir göstermektedir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların desteklenmesi, mevcut ve önümüzdeki dönemlerdeki stratejik planlarda çevresel boyutun ön plana çıkarılarak etkinleştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemler itibariyle çevresel konulara daha büyük çapta yer vermesi uluslararası alanda uygulanacak politikalarda etkin bir rol alması açısından önem teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

EUROSTAT.(2009), *Data Collection Handbook on Environmental Goods and Services Sector Final Draft*, ICEDD for Eurostat,-Unit E3Eurostat.

EUROSTAT.(2016), *Environmental Goods and Services Sector Accounts Handbook 2016 Edition*, ISBN 978-92-79-62096-6, European Union, 2016.

EUROSTAT.(2017), *Energy, Transport and Environment Indicators, 2017 Edition* Publications Office of the European Union, 2017.

TÜİK.(2009), *Çevre İstatistikleri: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-8*, Yayın No:3257, Temmuz 2009, Ankara, Türkiye.

TÜİK.(2012), “Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri Haber Bülteni” Sayı: 16178, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16178> (10.10.2018).

TÜİK.(2013), “Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri Haber Bülteni” Sayı: 18863, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18863n> (10.10.2018).

TÜİK.(2014), “Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri Haber Bülteni” Sayı: 18745, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18745> (10.10.2018).

TÜİK.(2015), “Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri Haber Bülteni”
Sayı: 21583, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21583> (10.10.2018).

TÜİK.(2016), “Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri Haber Bülteni”
Sayı: 24587, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24587> (10.10.2018).

UNEP.(2008),”Background Paper on Green Jobs”,
(http://www.unep.org/labour_environment/pdfs/green-jobsbackground-paper-18-01-08.pdf) (10.10.2018).

L'Impact des Technologies d'Information et de Communication (TIC) Sur le Système d'Information Comptable (SIC) : Etat de l'Art et Pistes de Recherche Futures

AIT MEZIANE Salima¹, LEBSAIRA Meriem²

Résumé

Les TIC sont largement répandues au sein des entreprises dans la plupart de leurs fonctions notamment celle comptable. Les chercheurs se sont alors intéressés à l'impact des TIC sur les organisations et ses différentes facettes. L'objectif de ce papier est de faire une évaluation de l'état de l'art sur le thème de l'impact des TIC sur le système d'information comptable (SIC). A la suite d'une recherche documentaire des recherches antérieures sur le sujet, et par une démarche descriptive analytique, il s'avère que les TIC améliorent l'efficacité, l'efficience et l'expertise d'un département de comptabilité au sein d'une entreprise d'une part, et que les TIC ont certains effets négatifs sur le SIC d'autre part. Par une analyse de la matrice des impacts des systèmes experts proposée par Baldwin-Morgan et Stone, nous nous apercevons que les impacts des TIC sur l'environnement du SIC et sur la sphère de l'éducation en comptabilité n'ont pas été investigués par les recherches précédentes et peuvent alors faire l'objet de recherches futures.

Mots clés : TIC, SIC, matrice des impacts des systèmes experts, formation en TIC, département de comptabilité.

Codes de classification JEL : M410 - M150

Impact of Information and Communication Technology (ICT) on Accounting Information System: State of The Art and Future Researches

Abstract

ICT are highly spread throughout the companies and are used in most of their functions, such as accounting. Scientific researchers focused on the impacts of ICTs on organizations and their different facets. The purpose of this paper is to make an assessment of the state of the art of researches conducted on the theme of the impact of ICT on the accounting information system (AIS). The results of a literature search of previous studies on this subject using both descriptive and analytical approaches, have shown, in one hand, that ICT improve effectiveness, efficiency and expertise of accounting department, and in the other hand, that ICT have some negatives effects on the AIS. Through an analysis of Baldwin-Morgan and Stone's matrix model of expert systems impacts, we found out that the impacts of ICT on AIS environment and accounting academic formation have not been investigated previously, so they can be proposed as future researches objects.

Key words: ICT, AIS, matrix of expert systems impacts, ICT skills, accounting department.

JEL classification codes : M410 - M150

¹ Doctorante à l'Ecole des Hautes Etudes commerciales EHEC, Kolea, Algérie, etd_aitmeziane@esc-alger.dz

² Maitre de conférences « A », Ecole des Hautes Etudes Commerciales EHEC, Kolea, Algérie, bensalem.meriemhec@gmail.com

1. INTRODUCTION

La révolution technologique dans le secteur de l'information et de la communication qu'a connu le monde en général, et les entreprises et organisations en particulier, n'a pas été sans conséquences sur ces dernières. En effet, les Technologies de l'Information et de la Communication (TIC) ont été perçues comme un avantage concurrentiel par les entreprises qui se sont faites la course pour les adopter en leur sein.

L'objectif de ce papier est de faire une évaluation de l'état de l'art des recherches conduites sur le thème de l'impact des TIC sur le système d'information comptable (SIC). En effet, nous allons regrouper les résultats avérés des recherches précédentes selon les types d'impacts recensés et leurs niveaux. Par la suite, nous allons essayer de s'inspirer du modèle matriciel des impacts des systèmes experts de Baldwin-Morgan et Stone (1995), pour voir si la littérature a pu identifier l'ensemble des impacts possibles des TIC sur le SIC. Pour terminer, nous proposerons des pistes de recherches futures sur le sujet.

Nous utiliserons des données secondaires issues des recherches scientifiques antérieures, que nous collecterons par une recherche documentaire. L'exploitation de ces données se base sur les techniques descriptive et analytique.

2. L'UTILISATION DES TIC DANS La FONCTION COMPTABLE

La notion de TIC est très liée à celle de système d'information, car c'est l'introduction de la première qui pourrait permettre à la seconde d'évoluer.

2.1. La genèse des TIC

Les technologies d'information et de communication TIC ont été défini par plusieurs auteurs et organisations.

Selon MAULNY (2004), les TIC sont « un ensemble des technologies utilisées pour traiter et échanger des données numérisées. » (GHORRA GOBIN, 2012 :599). BONNET affirme que les TIC se sont vulgarisées comme étant l'utilisation d'informatique, d'internet et des outils de télécommunication pour confectionner des techniques de traitement et d'échange d'information. (BONNET, 2012 :115)

Dans la suite de cette recherche, nous entendrons par TIC toutes les technologies informatiques ou de télécommunication qui permettent de manipuler les informations de manière optimale, que ce soit la collecte, le traitement, la sauvegarde ou la diffusion.

Les TIC se caractérisent par leur rapidité, leur puissance, leur ergonomie et leur disponibilité. De la sorte, elles permettent aux organisations qui les adoptent (LAUDON, LAUDON, 2001 :74-86):

- Une économie des ressources
- Une aisance de communication entre les lignes hiérarchiques
- Une facilitation d'accès à l'information
- Une différenciation par rapport aux concurrents
- Une modification de l'organisation des métiers

2.2. Le SIC au cœur du SI de l'entreprise

Le système d'information de l'entreprise est un ensemble de ressources matérielles, logicielles, humaines et en données, en interaction de manière structurée, qui permettent de collecter, traiter, sauvegarder et diffuser les informations qui vont servir de base aux décisions de l'entreprise.

Le SIC est une partie du SI de l'entreprise, qui prend en charge les informations financières et parfois non financière _ qui vont servir dans le traitement des informations financières_. Il détient son importance de la quantité considérable d'informations issues des différents SI de l'entreprise, qui le transite.

Les SIC, comme pour tous les SI de l'entreprise, distinguent trois types : le SI simple, le SI organisationnel et le SI informatisé (NASR, 2010 :5-13), (TAIWO et al, 2016 :6). Il existe trois niveaux des SIC, le niveau opérationnel, communicatif et d'aide à la décision (DELMOND et al, 2003 :10), (REZAIE, 2013 :42).

Plusieurs recherches ont tenté d'identifier les déterminants d'un SIC de qualité. De Lone & Mc Lean (1992,2003) affirment qu'un SIC de qualité possède les caractéristiques suivantes : la flexibilité, la disponibilité, la fiabilité, un temps de réponse réduit et une facilité d'utilisation (WISNA, 2013 :71).

Selon SEDERA et GABLE (2004), la qualité d'un SIC peut être mesurée par : la facilité d'utilisation, la facilité d'apprentissage, la réponse aux besoins des utilisateurs, les options système, l'exactitude du système, la flexibilité, l'intégration, l'ergonomie (WISNA, 2013 :71).

2.3.L'utilisation des TIC dans la comptabilité

Selon RELHAN (2013), « Une e-comptabilité est l'utilisation des TIC dans l'exécution des opérations et des fonctions comptables ; elle garantit un certain nombre de fonctionnalités telles que : l'accès par plusieurs utilisateurs de plusieurs emplacements, le partage de plusieurs bases de données, l'élimination de l'administration du système par l'utilisateur, et l'économie dans les services rendus, afin de rendre les processus comptables efficaces. » (OMOTOLA ADEDOYIN, 2017 : 12).

Le SIC informatisé ou la e-comptabilité revoie à l'utilisation des TIC, que ce soit les ordinateurs, les progiciels, internet, ou autres ; dans le domaine de la comptabilité pour profiter des caractéristiques de ces technologies et rendre toutes les fonctions du SIC efficaces, économiques et efficaces.

Parmi les TIC les plus répandues dans le domaine de la comptabilité, on trouve les Entreprise ressource planning ERP, Electronic Data Processing EDP, Electronic Data Interchange EDI, les systèmes experts et le langage XML.

L'ERP est un SI qui se base sur les processus de l'entreprise et génère automatiquement les écritures comptables correspondantes (HUNTON et al, 2004, dans REZAEI, 2013 :42). Il est intégré car il met en interconnexion l'ensemble des fonctions de l'entreprise que ce soit, les approvisionnements, le marketing, les ressources humaines et la comptabilité et finance (LAUDON & LAUDON, 2001 :360).

L'EDP est la transformation des données en informations intelligibles par les décideurs au sein de l'entreprise (TAIWO et al, 2016 :7). L'EDI est l'envoi des informations sous une forme standardisée entre l'entreprise et ses partenaires par un canal de télécommunication (ANGOT, 4ed :118).

Un système expert est un des volets de l'intelligence artificielle qui consiste à formuler des règles à partir d'un environnement routinier pour constituer une base de connaissance dédiée à assister dans la prise de décision dans un environnement non routinier (MALONE, 1993 :223).

Le langage XML permet d'analyser et de diffuser des informations entre des SI distincts (BUYS, 2008 dans REZAEI, 2013 : 43).

3. LES IMPACTS DES TIC SUR LE SIC : ETAT DE L'ART

Le manque d'un consensus dans les résultats auxquels les recherches sur l'impact des TIC sur le SIC ont aboutis, nous incite à faire le point sur celles-ci.

3.1. Les TIC, l'efficacité du SIC et l'expertise du département de comptabilité

Un SIC informatisé a un effet positif sur la rentabilité économique et financière de l'entreprise et donc sur sa performance (OMOTOLA ADEDOYIN, 2017 : 17). L'utilisation des TIC dans la comptabilisation renforce la position concurrentielle de l'entreprise (AL DUAIS, 2013) (LIM, 2013 :99)

L'utilisation des TIC dans le SIC améliore l'efficacité de l'entreprise et permet d'avoir des informations financières dans des délais réduits par un traitement plus rapide des informations et notamment par l'utilisation d'internet. Le SIC informatisé permet de réduire les erreurs et donc améliore la relation entre l'entreprise et ses clients. (TAIWO, 2016 :2-8) (LIM, 2013 :103) (GHASEMI, 2011 :114) (OMOTOLA ADEDOYIN, 2017 : 17) (REZAEI, 2013 :42).

Les TIC améliorent la qualité du système d'information comptable par la réduction des coûts, la pertinence des informations, et la satisfaction des utilisateurs et l'amélioration de leurs compétences. (AL DUAIS, 2013)

La comparabilité entre des informations financières des différentes entreprises est compromise par l'utilisation des TIC dans le SIC, tandis que la comparabilité entre des informations financières de la même entreprise est améliorée (REZAEI,

2013 :41). L'informatisation du SIC rend les informations financières plus pertinentes mais moins fiables. (REZAEI, 2013 :46-47)

Les systèmes experts permettent de faire des économies sur les charges du personnel et d'acquérir une expertise sur les domaines de ce système (tel que les questions liées à la fiscalité). (MALONE, 1993 :223-224)

Un SIC informatisé améliore la performance des fonctions du département de la comptabilité telles que l'audit, le reporting et le contrôle (OMOTOLA ADEDOYIN, 2017 : 17).

3.2. Les risques des TIC dans un SIC

En dépit des nombreux avantages avérés des TIC sur le SIC, il existe des risques liés à l'utilisation de ces technologies.

Selon OMOTOLA ADEDOYIN (2017), la perte des données, le délit sur la vie privé, l'indisponibilité du système et le coût excessif et inabordable représentent les risques auxquels sont confrontés les systèmes d'information (OMOTOLA ADEDOYIN, 2017: 21-22).

La résistance du personnel à utiliser les TIC représente aussi un risque pour l'efficacité du SIC. Cette résistance est parfois due au manque de maîtrise de la langue d'utilisation de ces technologies (TAIWO, 2016: 2) ou au manque de compétences (REZAEI, 2013:43).

A contrario, la dépendance vis-à-vis du système peut compromettre le jugement des utilisateurs (Groupe de travail de l'AFAI, 2008 :6-12) (REZAEI, 2013:43).

Les problèmes d'accès aux données, tels que l'accès non autorisé, la modification ou la suppression des données sont des risques potentiels dans les SIC informatisés (Groupe de travail de l'AFAI, 2008 :6-12).

3.3. Le modèle Baldwin-Morgan-Stone

La matrice des impacts des systèmes experts ou le modèle Baldwin-Morgan-Stone (BMS) a été élaboré en 1995 par les deux chercheurs Amelia Annette

BALDWIN-MORGAN et Mary Frances STONE. Ce modèle recense les impacts potentiels que les systèmes experts pourraient avoir sur différents niveaux.

Il est représenté par une matrice composée de quatre colonnes et cinq lignes. Les colonnes de cette matrice représentent le niveau de l'impact, qu'il soit au niveau du secteur, de l'organisation, d'une tâche ou de l'utilisateur. Les lignes regroupent le type de l'impact, qu'il soit lié à l'efficacité, à l'efficience, l'expertise, l'éducation ou l'environnement de l'organisation utilisant cette technologie.

Figure 1 : le modèle matriciel des impacts des systèmes experts

		Niveaux de l'impact			
		Secteur	Organisation	Individuel	Tâche
Catégories d'impact	Efficience	<ul style="list-style-type: none"> • productivité 	<ul style="list-style-type: none"> • Productivité organisationnelle • Processus décisionnel 	<ul style="list-style-type: none"> • Productivité individuelle 	<ul style="list-style-type: none"> • Productivité du personnel • Caractéristique de la tâche
	Efficacité		<ul style="list-style-type: none"> • Qualité du produit • Satisfaction des clients 	<ul style="list-style-type: none"> • Efficacité individuelle 	<ul style="list-style-type: none"> • Qualité de l'exécution de la tâche • Cohérence • exhaustivité
	Expertise		<ul style="list-style-type: none"> • partage 	<ul style="list-style-type: none"> • Inhibition • Expansion 	<ul style="list-style-type: none"> • Préservation • Documentation • Vision • complexité
	Education	<ul style="list-style-type: none"> • Formation professionnelle continue 	<ul style="list-style-type: none"> • Stage en interne 	<ul style="list-style-type: none"> • préparation issue de la formation 	<ul style="list-style-type: none"> • Stages sur des tâches • Courbe d'apprentissage
	Environnement	<ul style="list-style-type: none"> • Concurrence • Litige • déshumanisation • Prestige • Ethique 	<ul style="list-style-type: none"> • Risque • Capital • Prestige • litige • Employés • facturation 	<ul style="list-style-type: none"> • litige • Recrutement • Ethique 	<ul style="list-style-type: none"> • Risques liés à la tâche • Processus de la tâche

Source : (BALDWIN-MORGAN et STONE, 1995 :600)

Identifier ces impacts est indispensable pour voir si les choix technologiques de l'organisation sont adéquats à sa vision stratégique. (BALDWIN-MORGAN et STONE, 1995 :600)

L'utilisation de ce modèle dans le cadre de cette recherche est justifié par :

- La pertinence de ce modèle car il recense de manière organisée et claire les impacts des systèmes experts ;
- Les TIC utilisées en comptabilité ou dans les SIC ont des caractéristiques communes et des objectifs semblables ;
- Toutes les TIC ont un effet sur le secteur, l'organisation, les tâches et les individus.

4. LES IMPLICATIONS POUR LA RECHERCHE SUR LE SIC

Même si de nombreuses recherches ont été menées sur l'impact des TIC sur le SIC, il demeure que certains impacts sont moins investigués que d'autres.

4.1. Confrontation des recherches antérieures avec le modèle BMS

TAIWO et AGWU (2016) ont recherché l'impact des TIC sur les systèmes comptables et sur la performance organisationnelle. Ils ont trouvé une relation significative positive, entre les TIC et les systèmes comptables, entre les enjeux des TIC et leur utilisation, et entre les TIC et la performance organisationnelle.

WESSELS (2005) a identifié les compétences en TIC utiles et indispensables pour les comptables voulant exercer dans un environnement évolutif futur. Pour garantir l'acquisition de ces connaissances et compétences par les comptables, il est recommandé de se baser sur une formation académique et une formation pratique par des stages dans un environnement professionnel.

MALONE (1993) a identifié et évalué les utilisations en comptabilité des systèmes experts. Il a affirmé que les domaines de la comptabilité financière d'audit et de fiscalité épousent bien les fonctionnalités des systèmes experts qui permettent

une efficacité décisionnelle, une meilleure productivité et un support pour la formation en interne.

AL-DUAIS (2013) a mené une recherche empirique et a trouvé une relation positive significative entre les TIC et la qualité du SIC. Il ajoute que les TIC permettent à l'entreprise d'avoir un SIC efficace et efficient et donc d'être compétitif.

REZAEI (2013), par une recherche empirique, a affirmé que l'utilisation des TIC liées aux fonctions comptables et financières ont significativement changé la qualité des informations financières produites par le SIC.

WISNA (2013) explique par un modèle l'impact des TIC sur la qualité de l'information financière et notamment la qualité du SIC à travers un nombre d'indicateurs liés à l'efficacité de ce dernier.

LIM (2013) a fait une revue de la littérature des impacts des TIC sur les systèmes comptables. Il affirme que les TIC améliorent la performance des entreprises et les rendent compétitives par des processus et des tâches plus efficaces et efficientes, facilitant ainsi le processus décisionnel.

GHASEMI et AL (2011) se sont intéressés à l'impact des TIC sur l'efficacité du SIC notamment par la rapidité dans le traitement des informations, la qualité de ces dernières et la réduction des coûts.

ABADI et AL (2013) a affirmé par une étude empirique sur un échantillon d'hôtels iraniens, que l'utilisation des TIC a un effet positif sur l'efficacité du SIC.

SACER et OLUIC (2013) ont fait le point sur l'impact des TIC sur la qualité du SIC. Les auteurs confirment que les TIC améliorent la qualité du SIC, sous réserve de ne pas négliger la formation des utilisateurs et l'évolution des TIC.

CHEN et AL (2012) affirment que l'implémentation d'un ERP change le rôle des comptables. Selon eux, la mission de formation est désormais assignée aux comptables managers, et les tâches des comptables sont réalisées avec efficacité et efficacité.

Nous pouvons alors regrouper ces recherches antérieures, selon les niveaux d'impact analysés et leurs types :

L'efficacité et l'efficience : ce type d'impact a été le plus abordé par la littérature que ce soit au niveau organisationnel, individuel ou au niveau de la tâche effectuée ;

L'expertise : les recherches qui abordent les systèmes experts et les ERP ont mis en avant ce type d'impact sur les trois niveaux organisationnel, individuel et de la tâche exécutée ;

La formation : une modeste partie des recherches ci-dessus ont analysé ce type d'impact. Celles-ci ont traité le niveau du secteur (des professions comptables), le niveau individuel et celui de la tâche. Le niveau organisationnel n'a pas été analysé en profondeur ;

L'environnement : les recherches antérieures se sont limitées aux questions de concurrence et de compétitivité et des risques inhérents aux tâches comptables.

4.2. La formation et les compétences des comptables

Le volet de la formation des comptables exerçant dans un SIC informatisé reflète plusieurs sujets pouvant faire l'objet de recherches futures. Parmi ces sujets, ceux-ci dessous:

Les stratégies de formation que les organisations doivent adopter pour mettre à niveau les connaissances et les compétences des comptables en TIC ;

L'importance des connaissances en TIC dans le recrutement des comptables par des entreprises ou dans l'agrémentations des professionnels de la comptabilité, et l'effet de celles-ci sur la qualité du SIC ;

L'intérêt perçu des étudiants en comptabilité des modules sur les TIC et l'impact de celui-ci sur leur insertion professionnelle ;

L'évaluation de l'impact des plans de formation en TIC des comptables sur la qualité du SIC.

4.3. La perception des SIC informatisés

L'utilisation des TIC dans le SIC a des effets sur la perception des partenaires de la qualité de ce système et de l'image de l'organisation et sur la relation entretenue avec cette dernière.

Il existe des sujets pertinents pouvant être traduits en des problématiques de recherche. Nous pouvons proposer ceux-ci-dessous :

L'impact de l'utilisation des TIC dans la comptabilité d'une entreprise sur ses stratégies d'expansion ;

L'impact de l'utilisation d'un SIC informatisé sur la perception de l'auditeur de la qualité de l'information comptable ;

L'effet de l'informatisation du SIC sur la responsabilité sociale de l'entreprise et la problématique de licenciement ;

Le comportement des comptables dans un processus d'implémentation des TIC ;

L'évaluation de la complexité du SIC informatisé.

5. CONCLUSION

Les résultats de cette analyse documentaire ont permis d'affirmer l'effet positif des TIC sur l'efficacité, l'efficience et l'expertise d'un département de comptabilité, au sein d'une entreprise, et ce par : la réduction des coûts, la rapidité et la facilité d'accès à l'information et l'amélioration de la qualité des informations produites; et de mentionner les effets négatifs des TIC sur le SIC, à savoir : les risques sur la fiabilité de l'information et sa sécurité et la contrainte des compétences en TIC du staff.

Par projection de ces résultats sur la matrice des impacts des systèmes experts proposée par Baldwin-Morgan et Stone, il s'avère que les impacts des TIC sur l'environnement du SIC et sur la sphère de l'éducation n'ont pas été investigués de manière poussée. Nous avons proposé alors une liste de thématiques de recherches autour de ces deux types d'impact.

Les résultats formulés concernent les recherches retenues dans cette revue de la littérature et non pas toutes les recherches existantes sur ce sujet. La liste des sujets de recherches futures proposées n'est pas exhaustive.

BIBLIOGRAPHIE

ABADI, A-H-T-N., KERMANI, N-K., ZOQIAN, M., MOLLAABBASI, H., ABADI,R-T-N., ABADI, M-Z., FANAEEAN, H., FARZANI, H. (2013), «The influence if information technology on the efficiency of the accounting information systems in Iran Hotel industry», *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, Vol, 4 (8), Iran, 2408-2414.

AL DUAIS, F-M-S. (2013), « L'impact des technologies d'information et de communication sur la qualité du système d'information comptable: Cas des PME à la ville Ibb (Yémen) », *International Journal of Innovation and Applied Studies*, Vol. 4 No. 1, Yémen, 114-127.

ANGOT, H. (2002), *système de l'information de l'entreprise : analyse théorique des flux d'information et cas pratiques*, De Boeck, Bruxelles.

BALDWIN-MORGAN, A-A., STONE, M-F., (1995), « A matrix model of expert systems impacts», *Expert Systems With Applications*, Vol. 9, No. 4, USA, 599---608.

BONNET, D. (2012), « Contribution à l'émergence d'une théorie de l'impact des technologies de l'information et de la communication : essence socio-économique et concrétisation de l'impact » In : *TIC et innovation organisationnelle : Journées d'étude MTO'2011*, Paris : Presses des Mines, 115-130.

CHEN, H-J., HUANG S-Y., CHIU, A-A., PAL,F-C. (2012), "The ERP system impact on the role of accountants", *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 112 Issue: 1, 83-101.

DELMOND, M-H., PETIT, Y., GANTIER, J-M. (2003), *Management des systèmes d'information*, Dunod, Paris.

- GHASEMI, M., SHAFEIEPOUR, V., ASLANI, M., BARVAYEH, E. (2011), “The impact of Information Technology (IT) on modern accounting systems”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, N 28, 112 – 116.
- GHORRA-GOBIN, C. (2012), *Dictionnaire critique de la mondialisation*, Ed Armand Colin, Paris.
- GROUPE DE TRAVAIL DE L’AFAI. (2008), « Contrôle interne et système d’information », *AFAI*, 2ieme édition, Paris, 06-34.
- LAUDON, K-C., LAUDON, J-P. (2001), *Les systèmes d’information de gestion*, ERPI (édition du renouveau pédagogique Inc.), Paris.
- LIM, F-P-C. (2013), “Impact of Information Technology on Accounting Systems”, *Asia-pacific Journal of Multimedia Services Convergent with Art, Humanities, and Sociology*, Vol.3, No.2, Philippines , 93-106.
- MALONE, D. (1993), “Expert Systems, Artificial Intelligence, and Accounting”, *Journal of Education for Business*, 68:4, USA, 222-226.
- NASR, P. (2010), *Les systèmes d’information de gestion*, Ed gaëtan morin, Québec.
- OMOTOLA ADEDOYIN, E. (2017), « Organisational determinants and e-accounting system implementation in micro and small enterprises (MSEs) in south-west Nigeria », thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the award of doctor of philosophy (Ph.D) degree in accounting, Covenant university, Nigeria, 228p.
- REZAEI, N. (2013), “The Effect of Information Technology Systems on the Accounting Information Quality”, *Journal of applied business and finance researches*, 2 (2), 41-49.
- SACER, I-M., OLUIC, A. (2013), “IT and AIS quality in croatian MLC”, *International Journal of Innovation and Applied Studies*, Vol. 4 No. 1, 114-127.
- TAIWO, J-N., AGWU, M-E. (2016), “Effect of ICT on Accounting Information System and Organisational Performance”, *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol. 5, No. 02, 01-15.

WESSELS, P-L. (2005), "Critical information and communication technology (ICT) skills for professional accountants", *Meditari Accountancy Research*, Vol. 13 Iss 1, 87 – 103.

WISNA, N. (2013), « The Effect of Information Technology on the Quality of Accounting Information system and its impact on the Quality of Accounting Information”, *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol.4, No.15, 69-75.

1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi: Uygulanan Politikalar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma

Yaşar UYSAL¹

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye için Üçüncü Liberal Dönem olarak tanımlanan 1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomi politikalarının değerlendirilmesi ve bir yeniden yapılanma çerçevesinin tartışmaya açılmasıdır.

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda; 1980-88 döneminde dışa açılma ve piyasa ekonomisine geçiş eksenli politikaların uygulandığı, bu politikaların büyüme ve dış kaynak sağlanması açısından başarılı olduğu kabul edilse bile, yatırımlar enflasyon, gelir dağılımı boyutunda başarısız kaldığı görülmüştür. Finansal serbestleşme sonrası dönemde (1989-1999) ekonomi politikalarının şekillenmesinde; küreselleşme, AB ile başlayan kısmi gümrük birliği ve siyasi gelişmelerin belirleyici olduğu görülmüştür. Bu dönemde bütçe dengeleri ve enflasyon açısından belirgin bir başarısızlık sözkonusu olmuş, dış kaynak bağımlılığı da artarken gelir dağılımında kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. 2000'li yıllara IMF destekli dezanflasyon programıyla giren Türkiye 2001 yıllarında iç, 2008-2009 yıllarında küresel kaynaklı bir kriz yaşamış, 2018 yılında da ciddi bir döviz türbülansı ile karşılaşmıştır. Bu dönemde büyüme, enflasyon ve refah açısından önemli gelişmeler sağlanırken dış açıklar, dış borçlar ve işsizlik konusunda önemli sorunlarla karşılaşmıştır.

Çalışmada yukarıda ifade edilmeye çalışılan uzun dönemli analizlerin ardından bir genel durum tespiti ile sorunlar ve kaynakları ortaya konulmuş ve son olarak da, toplumsal bütünün tümü dikkate alınarak, ekonomide yeniden yapılanma programı önerilmiştir.

Jel: E60, E61, E62

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Ekonomi Politikaları, Ekonomide Yeniden Yapılanma

Turkish Economy in the Period After 1980; Economic Policies, Problems and Restructuring

Abstract

The main aim of this study is to evaluate the economic policies implemented in Turkey for the period after 1980, which is defined as Third Liberal Period; and to suggest a new restructuring framework. As a result of the analyzes, it was seen that the policies of opening-up and transition to market economy were implemented in the 1980-88 period. Even though these policies were accepted as successful in terms of growth and outsourcing, they were found to be unsuccessful in terms of investments, inflation and income distribution. In the post-financial liberalization period (1989-1999), it was seen that globalization, partial customs union with the EU and political developments were the determinants of shaping economic policies. In this period, there was a significant failure in terms of budget balances and inflation. While the dependency of external resources increased, there was a partial improvement in income distribution. Entering in the 2000s along with an IMF-supported disinflation program, Turkey experienced two economic crisis in 2001 and in 2008-2009, originating from internal and global sources respectively. In 2018, the country faced a serious turbulence of currency. During this period, while significant developments were made in terms of growth, inflation and welfare, significant problems were encountered in foreign deficits, foreign debts and unemployment.

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İzmir, Türkiye, yasar.uysal@deu.edu.tr

In the study, after a long-term analysis, an evaluation of general situation was carried out; problems and their resources were identified. Finally, considering the whole of society, a restructuring program has been proposed in the economy.

Jel: E60, E61, E62

Key words: Turkish Economy, Economic Policy, Economic restructuring

GİRİŞ

Türkiye, gelişmekte olan ülkelerde genel olarak görülen ekonomik koşullara sahiptir. Bunun özlü tanımlamasını; çarpık ekonomik yapı, etkin işlemeyen ekonomik sistem ve istikrarsız ekonomik süreç şeklinde yapmak mümkündür. Ekonomik yapıdaki çapıklığın göstergeleri olarak; bölgesel ve sektörel dengesizlik, teknolojik açıdan gerilik ve rekabetçi olmayan piyasa yapıları söylenebilir. Ekonomik birimlerin rekabetçi davranış yapısını yeterince içselleştirememesi, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamaması, kontrol mekanizmasının yetersizliği ise piyasa ekonomisi sisteminin işleyişindeki başlıca sorunlar olarak sayılabilir. Böylesi bir yapı ve sistem özelliklerine sahip bir ülkede ekonomik sürecin istikrarlı büyüme, düşük enflasyon, tam istihdam, adil gelir dağılımı ve sağlıklı dış dengeye imkan vermesini beklemek anlamlı olmayacaktır. Dolayısıyla ekonomik sürecin “düzenli istikrarsızlıklar”la karşılaşması kaçınılmazdır.

Diğer taraftan ekonomik yapı sorunlarının uzun (10-20 yıl), ekonomik sistem sorunlarının orta (5-10 yıl), süreç sorunların kısa (1-5 yıl) vadede çözülebileceği söylenebilir. Bu durum demokrasi standartları ve demokratik davranış yapısı açısından yeterli olgunluğa ulaşamamış bir ülke olması ve buna bağlı olarak sık sık seçimlerin yapılması nedeniyle, hükümetlerin sonuç alınması iktidar ömrünü aşan sürelerle ihtiyaç gösteren sorunlara odaklanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle iktidarlar kısa vadeli ve halkın yaşamında daha doğrudan etkili olan sorunlara odaklanmayı tercih etmekte, adeta sadece buzdağının görünen kısmıyla ilgilenmektedirler. Dolayısıyla da sorunların kök nedenlerinin değil, sonuçlarının ortadan kaldırılmasına odaklanılmaktadır.

Bu tespitlerimizden hareketle bu çalışmada Türkiye’de 1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomi politikaları genel olarak değerlendirilecek, başarı ve

başarılıklar ortaya konulacak ardından da toplumsal bütünün tüm alt boyutlarını (ekonomik, politik, sosyal ve kültürel) içeren özgün bir bir yeniden yapılanma modeli tartışmaya açılacaktır.

1. 1980-1988 DÖNEMİNDE EKONOMİ POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Türkiye ekonomisi 1970'lerin ikinci yarısında başlayan ve sonra daha da belirginleşen ekonomik istikrarsızlık-politik istikrarsızlık sarmalına girmiştir. Bu sarmalın ekonomik boyutunun ortadan kaldırılması için "24 Ocak 1980 Kararları" adıyla bilinen politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu kararlar ile bir taraftan üçlü haneleri zorlayan enflasyonun kontrolü, ülkede mevcut kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi süreç politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve devletin küçültülmesi gibi ekonomik sistemle ilgili amaçları önplana çıkarmıştır. Ayrıca, sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik faaliyetler önem kazanmıştır. Bu çerçevede alınan kararlar arasında; ihracatın hızla artırılmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulanması, enflasyonun kontrol altına alınması, monetarist para ve kredi politikasının benimsenmesi, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesi bulunmaktadır(DPT, 1980:13). Bu önlemlerin görünen temel amacı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek, ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin uygulamaya konulmasıdır. Böylece karşılaştırmalı üstünlükler ve sahip olunan faktör donanımı koşullarını dikkate alan bir sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır.

24 Ocak Kararlarının arkaplanı incelendiğinde Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde başlatılan serbestleşme merkezli "yeni dünya düzeni"ne uyumunun hedeflendiği söylenebilir (Kazgan, 2005:196).

Tablo 1'de dönemler itibariyle ekonomi politikası göstergelerinin gelişimi verilmiştir. Buradan, 1980-89 döneminde, genel olarak, genişletici para ve maliye

politikaları ve dövizi (Doları) aşırı değerlendiren (TL'yi düşük değerlendiren) kur politikaları uygulandığı anlaşılmaktadır. Zira dönem ortalaması olarak emisyon yüzde 47,6 oranında artmış, bütçe açığı yüzde 66,9, kamu dış borcu ise yüzde 17 oranında büyümüştür. Ayrıca 1980 yılında 77 olan 1980 bazlı reel Dolar kuru dönem ortalamasını 89 düzeyinde tamamlamıştır, yani TL'nin dış değeri gerilemiştir.

TABLO 1: EKONOMİ POLİTİKASI ARAÇ GÖSTERGELERİNDE DÖNEMSEL ORTALAMALAR

	GÖSTERGE	1980-89	1990-99	2000-09	2010-17	1980-17
PARA	Emisyon (Milyon TL)	2,2	532,0	17.943,5	85.659,7	26.034,4
	Ort. Emisyon Artışı (%)	47,6	76,4	31,9	19,6	43,9
	Toplam Dış Kaynak Girişi (Milyon \$)*	1.064	3.343	20.471	44.969	16.484
	Yurtiçi Kredi Hacmi/GSYİH (%)	19,3	18,0	20,2	53,3	27,7
	TL Mevduat Faiz Oranı (%)	50,6	80,1	28,3	9,9	42,2
	TCMB Reeskont Faiz Oranı (%)	44,3	53,8	37,1	11,2	36,6
	TCMB Gecelik Repo Faiz Oranı (%)	38,8	76,0	41,4	8,4	41,1
KUR	Cari Dolar Kuru (\$/TL)	657	101.953	1.323.084	2.308.179	933.468
	Cari Dolar Ort. Kuru Değişimi (%)	45,1	73,0	17,3	13,0	37,1
	Reel Dolar Kuru (\$/TL)	89,3	61,0	51,4	38,4	60,0
	TERK (1987=100)	101,5	122,8	164,9	179,4	142,1
	TCMB Brüt Rezervleri (Milyon Dolar)	1.962	12.031	46.386	93.272	38.413
MALİYE	Bütçe Dengesi (Milyon TL)	-1,8	-1.735,3	-21.756,1	-28.752,3	-13.061,4
	Bütçe Dengesinde Ort. Değişim (%)	66,9	116,6	48,6	31,2	65,8
	Vergi Gelirleri / GSYH (%)	9,0	10,7	16,9	17,1	13,4

Dolaylı Vergiler / Vergi Gelirleri (%)	43,9	53,4	66,8	71,2	58,8
Net Cari Asgari Ücret (TL)	0,04	13,88	307,63	911,18	308,18
Net Cari Asgari Ücret Ort. Değişim(%)	48,5	83,7	25,7	13,9	42,9
Hazine Borçlanma Faizi (%)	53,3	108,5	35,3	9,2	51,6
Ort. Özelleştirme Geliri(Milyon Dolar)	40,0	446,2	3.399,1	3.728,1	1.903,3
İç Borç (Stok-Milyon TL)	12	4.683	208.371	421.254	158.580
İç Borç Stokunda Değişim (%)	59,2	89,7	40,3	11,1	50,1
Dış Borç (Stok-Milyon Dolar)	27.268	74.289	184.541	374.649	165.187
Dış Borç Stokunda Değişim (%)	12,4	9,1	10,4	6,9	9,8
Dış Borç (Kamu-Milyon Dolar)	14.890	39.311	68.563	113.443	59.052
Kamu Dış Borç Stokunda Değişim (%)	17,0	4,2	7,2	6,4	8,6
Dış Borç (Özel-Milyon Dolar)	11.596	25.011	97.923	256.410	97.735
Özel Dış Borç Stokunda Değişim (%)	2,9	24,4	15,4	8,1	13,2

(*) Ödemeler Bilançosunun Finans hesabı ile Net Hata ve Noksan Hesabı toplamıdır.

Kaynak: TCMB, TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı

1980-89 döneminde uygulanan konomi politikalarının sonuçlarını Tablo 2’de yer alan veriler yardımıyla değerlendirmek mümkündür. Buradan görülebileceği gibi, dönem ortalaması olarak ekonomi yüzde 4,1 oranında büyümüş, işsizlik yüzde 8,2 düzeyinde gerçekleşmiş, cari denge bir milyar dolar düzeyinde açık vermiş, deflatör enflasyonu yüzde 50,2, Gini katsayısı 0,48 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, cari açık dışında, 1980-2017 dönem ortalamasıyla uyumludur.

2. 1990-1999 DÖNEMİNDE EKONOMİ POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

İhracata yönelik büyüme stratejisi çerçevesinde uygulanan ve yukarıda açıklanan politikalar ile sonuçları daha çok 1980-88 dönemi için geçerli olmuştur. Ancak, 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, 1980-88 döneminde uygulanan ihracata yönelik büyüme stratejisi hem ekonomik hem de sosyal açıdan tıkanmıştır. Politik konjonktürün de yükselmeye başlamasıyla Hükümet, bir taraftan emeğiyle geçinen vatandaşları, diğer taraftan da dünya piyasalarında ucuz emeğe dayalı rekabet stratejisi ile konumlanmış firmaları memnun etmek için gerekli yeni para ve maliye politikalarını uygulamaya koymak zorunda kalmıştır.

Bu çerçevede para ve maliye politikalarında yapılan temel değişiklik; kamu harcamalarının ve açıklarının finansmanında vergiler yanında, hatta daha önemli oranda, borçlanmaya (iç, dış ve Merkez Bankası) ağırlık verilmesi ve böylece girişimciler ve genel anlamda da sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması olmuştur. Bu arada vergilemede dolaylı vergilere kayma gerçekleştirilerek doğrudan vergiler (gelir, kurumlar vergisi) yerine harcama vergileri (KDV, ÖTV) önplana çıkarılmıştır(Oyan, 1994:96).

Bu dönemde Merkez Bankası kaynakları ve iç borçlanmanın aşırı kullanımı sonucunda dış borçlanma zeminini genişletmek isteyen Hükümet 1989 yılında çıkardığı 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerini serbestleştirmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle, Neoklasik teorinin öngörülleri çerçevesinde, yabancı tasarrufların yurtiçi yatırımlar ve büyüme için önemli bir kaynak olacağı kabul edilmiştir (Kepenek, Yentürk, 2005:217). 1990 yılında uygulamaya konulan bu Karar ile kurumsal dış borçlanma yanında yabancı spekülâtörler (sıcak para) aracılığıyla da Türkiye'ye dış kaynak girişi sağlanabilmiştir.

TABLO 2: AMAÇ/SONUÇ GÖSTERGELERİNDE DÖNEMSEL ORTALAMALAR

GÖSTERGE	1980-89	1990-99	2000-09	2010-17	1980-17
GSYİH BÜYÜME HIZI %	4,1	4,0	3,8	5,2	4,3
GSYİH (Milyon \$)	100.017	228.112	457.451	867.008	413.147
KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR (\$)	2.010	3.839	6.633	11.306	5.947
İSTİHDAM (Bin kişi)	15.186	18.408	20.111	25.625	19.833
İŞSİZ SAYISI (Bin kişi)	1.369	1.656	2.367	2.949	2.085
İŞSİZLİK ORANI %	8,2	8,3	10,5	10,3	9,3
İHRACAT (Milyon \$)	7.511	19.940	70.604	144.255	60.578
İTHALAT (Milyon \$)	11.241	33.341	108.364	224.553	94.375
DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyon \$)	-3.730	-13.400	-37.760	-80.298	-33.797
CARİ DENGE (Milyon \$)	-1.041	-1.349	-16.842	-48.335	-16.892
TCMB BRÜT REZERV (Milyon \$)	1.962	12.031	46.386	93.272	38.413
DIŞ BORÇ (Stok- (Milyon \$)	27.268	74.289	184.541	374.649	165.187
DEFLATÖR ENFLASYONU (%)	50,2	73,2	21,6	7,9	38,2
ORT. TÜKETİM EĞİLİMİ (%)	71,3	66,7	70,4	70,3	69,7
İHRACAT/GSYİH (%)	7,4	8,7	15,1	16,6	12,0
İTHALAT/GSYİH (%)	11,2	14,3	23,1	25,9	18,6
(İHRACAT+İTHALAT)/GSYİH (%)	18,6	23,0	38,2	42,5	30,6
ORT. TASARRUF EĞİLİMİ(%)	19,7	23,8	16,5	14,3	18,6
ORT. YATIRIM EĞİLİMİ(%)	20,4	22,6	19,4	20,6	20,8

CARİ DENGE/GSYİH (%)	-1,2	-0,6	-3,0	-5,6	-2,6
YURTIÇİ KREDİ HACMİ/GSYİH (%)	19,3	18,0	20,2	53,3	27,7
GİNİ KATSAYISI	0,48	0,49	0,40	0,38	0,44

Kaynak: TCMB, TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı

Diğer taraftan bu dönemde yüksek reel faiz ve potansiyel yüksek getiri ihtimaline bağlı olarak borsaya gelen yüksek miktardaki kısa vadeli spekülasyon yabancı sermaye kurların reel olarak gerilemesine, bir başka deyişle TL'nin suni olarak aşırı değerli hale gelmesine neden olmuş bu ise ihracatı güçleştirirken ithalatı hızla artırmıştır. Böylece birçok firma daha avantajlı hale geldiği için yerli yerine ithal girdi kullanmaya başlamış, bu da istihdam artışının sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse 1990'lı yıllar; yüksek politik konjonktürün de etkisiyle, popülist uygulamaların yoğunlaştığı, bunun finansmanı için Türkiye'nin dünya ekonomisiyle dış kaynak kullanımını yönünden de yoğun entegrasyona girdiği, bunun da ciddi ekonomik ve toplumsal maliyetler ürettiği bir dönem olmuştur.

Tablo 1'de yer alan 1990-99 dönem ortalaması itibariyle ekonomi politikası araç göstergeleri incelendiğinde; emisyon artışının yüzde 76,4'e ulaştığı (genişletici para politikası), reel dolar kurunun önceki döneme oranla gerilediği yani TL'nin değerlendirildiği (eksik değerli kur politikası), bütçe açığının yüzde 116 gibi yüksek oranda arttığı, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının yüzde 53,4'e yükseldiği, Hazine'nin yüzde 100'ün üzerinde faizle borçlandığı (genişletici maliye politikası) anlaşılmaktadır.

1990-99 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının sonuçlarını Tablo 2'de yer alan veriler yardımıyla değerlendirmek mümkündür. Buradan görülebileceği gibi, dönem ortalaması olarak ekonomi yüzde 4 oranında büyümüş, işsizlik yüzde 8,3 düzeyine yükselmiş, cari denge açığı önceki döneme göre yüzde 30 düzeyinde artarak 1,3 milyar dolara ulaşmış, deflatör enflasyonu yüzde 73,2 gibi 1980 sonrası dönemlerin en yükseğine ulaşmış, gelir dağılımı dengesizliği biraz daha artmış yani

Gini katsayısı 0,49'a yükselmiştir. Bu veriler, 1990-99 döneminde ekonominin oldukça istikrarsız bir gelişme yaşadığını ortaya koymaktadır.

3. 2000 SONRASI DÖNEMDE EKONOMİ POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Türkiye 2000'li yıllara, IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde, 1999 yılında yapılan "önizleme", 2000 yılı başında ise "Dezenflasyon" Programıyla başlamıştır. Üç yıllık IMF destekli, dezenflasyon programı döviz kuru ıpası ve para arzını kontrol etmek üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede; oluşturulan döviz sepetinin öngörülen enflasyon oranında artışının sağlanması, para arzı artışının döviz rezervi artışına bağlanması, sıkı maliye politikası uygulanması, yapısal önlemler çerçevesinde de sosyal güvenlik reformu yapılması, özelleştirmelerin hızlandırılması, tüm tarımsal desteklerin kaldırılması ve doğrudan gelir desteğine geçilmesi gibi önlemler içeren bir program hayata geçirilmiştir (hazine.gov.tr, 2018)

IMF kredileriyle desteklenen bu programda öngörülen enflasyon hedefinin yakalanamaması nedeniyle TL aşırı değerlenmiş, yüzde 80'lerden yüzde 40'ın altına düşen faizler nedeniyle iç talep patlamış, cari denge rekor açık vermişti. 2000 yılı Kasım ayında yaşanan likidite krizi, bu krize rağmen döviz ıpasından vazgeçilmemesi, Şubat ayında yaşanan olumsuz politik gelişmelerle birleşince Türkiye ekonomisi önce finansal ardından da reel ekonomik boyutta büyük-derin bir krize girmişti. Bu krizin ardından Kemal Derviş dışarıdan bakanlığa atanmış ve yine IMF destekli; Güçlü Ekonomiye Geçiş adıyla faiz ıpalı yeni bir ekonomik program hayata geçirilmiştir. Bu program kamu gelir ve harcamaları ile özelleştirme boyutunda oldukça radikal önlemler hayata geçirilmiş, bankacılık sistemi yeniden yapılandırılmış, Merkez Bankası bağımsız hale getirilmiştir. Yeni Programın uygulanma sürecinde erken seçim kararı alınmış, 3 Kasım 2002'de yapılan seçimler sonucunda siyasi istikrarın da sağlanmasıyla ekonomi normalleşmeye başlamıştır. Yeni Hükümet 2008 yılına kadar IMF programı ile daha sonra uygulanmakta olan politikalara IMF'siz devam etmiştir.

2002 sonrası dönemde yüksek petrol fiyatlarının getirdiği küresel likidite bolluğu ve ödediği faizlerin yüksekliği nedeniyle Türkiye'ye büyük miktarda dış kaynak girişi olmuştur. Bu giriş 2008 yılı Ekim ayında küresel boyuta yansıyan ABD kaynaklı finans krizi ile sekteye uğramış, hatta tersine dönmüştür. 2000 sonrası dönemde dış kaynak bağımlılığı artan Türkiye, bu kriz döneminde küresel talebin gerilemesi, kaynak girişinin yavaşlaması, ülke içinde döviz kurlarındaki artış sonucunda 2008 yılının son çeyreği ile 2009 yılının ilk üç çeyreğinde küçülmüştür. Ekonomi yönetiminin aldığı genişletici maliye politikası önlemleri ve başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin krizden çıkmak amacıyla parasal genişlemeye yönelmeleri nedeniyle yine dış kaynak girişinin tekrar başlaması sonrasında ekonomi yeniden normalleşme sürecine girmiştir. 2010 sonrası dönemde ABD ve AB'nin parasal genişleme uyguladığı dönemde, gelişmekte olan ülkelere akan spekülâtif sermayeden Türkiye'de payını almış, dış kaynağa ve ithalata bağlı, tüketim tüketim çekişli büyüme süreci yaşamıştır. Bu durum ABD merkez bankasının önce likidite genişlemesini durduracağını açıklaması ve ardından kademeli olarak durdurması, ardından faiz artışına başlaması ve nihayet bilanço küçültmeye başlayacak olması sonucunda dış kaynağın kıt ve pahalı hale gelmesiyle yeni bir sürece evrilmiştir.

Türkiye'nin dış girdi ve dış kaynak bağımlılığının pekiştiği 2000 sonrası dönemde Türkiye'de ilki ev yapımı olan 2000-2001, ikincisi ise ithal görüntülü 2008-2009 olmak üzere iki büyük kriz yaşanmıştır. 2018-2019 yılları da yeni bir krizin yaşanacağı dönem olmaya adaydır.

2000 sonrası dönemin bir alt dönemi olarak 2000-2009 döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır. Yine Tablo 1'de yer alan 2000-2009 dönem ortalaması itibarıyla ekonomi politikası araç göstergeleri incelendiğinde; emisyon artışının önceki döneme oranla gerilediği ve yüzde 31,9'a ulaştığı (genişletici para politikası), reel dolar kurunun önceki döneme oranla önemli ölçüde gerilediği yani TL'nin aşırı değerlendirildiği (Doların eksik değerlendirildiği), bütçe açığının yüzde 48,6 oranında arttığı, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının daha da artarak yüzde 66,8'e

yükseldiği, Hazine'nin borçlanma faizlerinin 1980 sonrası ortalamasının altına (yüzde 35,3) gerilediği (genişletici maliye politikası) görülmektedir.

Tablo 2'den, 2000-2009 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının sonuçlarına bakıldığında, dönem ortalaması olarak, ekonominin yüzde 3,8 oranında büyüdüğü, işsizlik oranının yüzde 10'u aşarak yeni bir platoya yerleştiği, cari denge açığının önceki dönemlerle kıyaslanamayacak düzeylerde artarak 16,8 milyar dolara ulaştığı, deflatör enflasyonun ise 1980 sonrası dönemin en düşük değerlerine gerilediği ve yüzde 21,6'ya düştüğü, gelir dağılımı dengesizliğinde kısmi bir iyileşme yaşandığı ve Gini katsayısının 0,40'a gerilediği görülmektedir.

Türkiye'de farklı küresel ve ulusal koşullarda yaşanan 2010-2017 döneminde uygulanan ekonomi politikalarına ilişkin olarak Tablo 1'de yer alan dönemsel araç göstergeleri incelendiğinde yüzde 19,6 ile emisyon artışının 1980 sonrası en düşük düzeyine gerilediği (yüzde 5'lik enflasyon hedefleriyle uyumlu olmaması nedeniyle genişletici para politikası), Dolar karşısında TL'nin en yüksek reel değere bu dönemde ulaştığı (Eksik değerli Kur-Dolar politikası), bütçe açığınının, gerilemiş olsa da, yüzde 31,2 gibi yüksek oranda artmaya devam ettiği (genişletici maliye politikası) anlaşılmaktadır.

Tablo 2'deki veriler yardımıyla 2010-2017 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının sonuçlarına bakıldığında dönem ortalaması olarak ekonominin 1980 sonrası dönemin en yüksek yüzeyi olan yüzde 5,2 oranında büyüdüğü, işsizlik oranının yüzde 10 gibi yüksek düzeyleri koruduğu, cari denge açığının bir kez daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak düzeylere, 48,3 milyar dolara ulaştığı, deflatör enflasyonun ise 1980-2017 dönemindeki en düşük değerlere gerilediği ve yüzde 7,9'a düştüğü, gelir dağılımı dengesizliğinin de yine dönemin en iyi noktasına geldiği ve Gini katsayısının 0,38'e gerilediği görülmektedir.

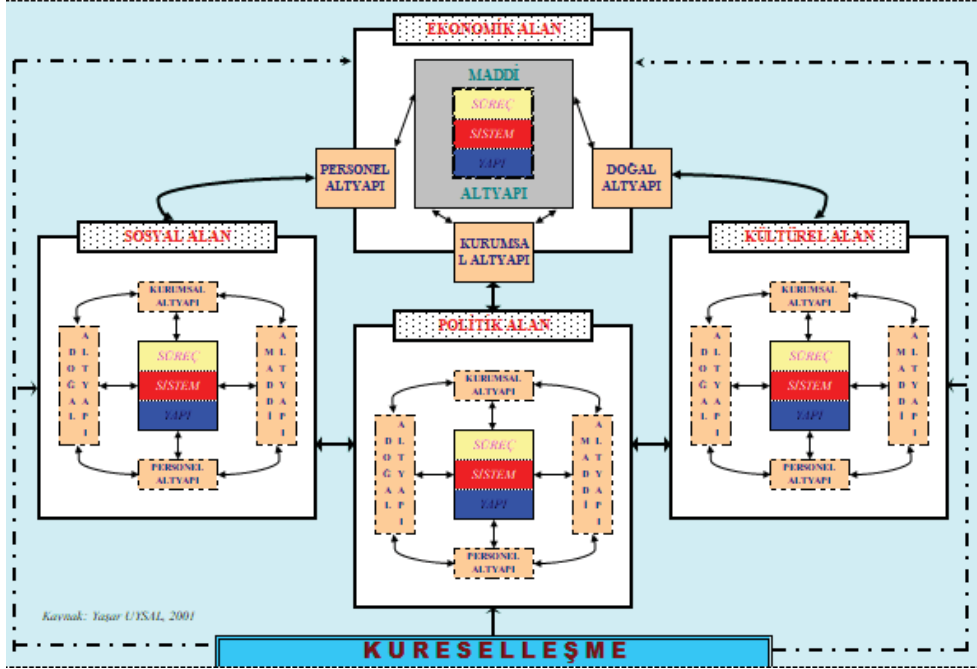
4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YENİDEN YAPILANMA

Yukarıda yapılan açıklamalar ve istatistikler çerçevesinde Türkiye ekonomisinde önemli yapısal sorunların var olmaya devam ettiğini, kalıcı istikrarın sağlanamadığını, sık sayılabilecek aralıklarla krize yaşandığını ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla bu sorunların aşılabilmesi için ekonomi politikası anlayışı ve vizyonunun değişmesi gerektiği, gelinen noktada sadece ekonomik boyutta değil, aralarındakiyoğun etkileşim nedeniyle toplumsal bütünü oluşturan tüm alanlarda (ekonomik, sosyal, politik, kültürel) yeniden yapılanmanın kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu gerekli yeniden yapılanmanın çerçevesi Şekil 1’de verilmiştir. Şeklin incelenmesinden anlaşılacağı gibi, ekonomik alanda mevcut sorunlara sistem, süreç, yapı boyutlarından bakılması gerekmektedir. Bu hem sorunların tespit edilmesi hem de doğru teşhis sonucu doğru politikaların belirlenmesi amacına yöneliktir. Ekonomik alanın çevresine oturtulan altyapı unsurları ise, ekonomik alanın sistem, süreç ve yapı boyutundan düzenlenmesi sürecinde, altyapı unsurlarının da istenen ekonomik gelişme düzeyine uygun yapılandırılmasını içermektedir.

Ekonominin içsel boyuttan düzenlenmesi yanında, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği toplumun politik, sosyal ve kültürel alanlarında da, içsel olarak sistem, süreç, yapı boyutunda ve altyapı unsurlarında gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, bir toplumda ekonomik alanın toplumun maddi altyapısı, politik alanın kurumsal altyapısını, sosyal alanın personel altyapısını ve kültürel alanın da doğal altyapısını oluşturmada önplana çıktığıdır. Bu nedenle ekonomik alan; politik alanla kurumsal, sosyal alanla personel, kültürel alanla doğal altyapı aracılığıyla daha yoğun bir ilişkide bulunmaktadır (Uysal, 2001:77).

Şeklin son halkasında ise küreselleşme sürecinin, sadece ekonomik alanı değil, politik, sosyal ve kültürel alanları da etkilediği ve bu nedenle yeni dünya düzeni olarak da adlandırılan bu sürecin yarattığı etkilerin de tüm boyutlardan dikkate alınması gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştır.

ŞEKİL 1: BÜTÜNCÜL YENİDEN YAPILANMA

Türkiye ekonomisindeki sorunlara böyle bir konsept çerçevesinde bakılması halinde, sadece ekonomik değil politik, sosyal ve kültürel sorunlarında çözülebileceği ifade edilebilir. Kanımızca, Türkiye'nin en büyük sorunu bugüne kadar vizyon miyopluluğu ile stratejik düşünebilme ve strateji eksikliği olmuştur.

5. SONUÇ

Türkiye ekonomisinde 1980-2017 döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve elde edilen sonuçlar, genel olarak, bir başarısızlığa işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin artık ekonomi politikalarında yeni arayışlara girmesi, kısa vadeli, konjonktürel ihtiyaçlar referanslı politika vizyonunu yenilemesi gerekmektedir. Bu bağlamda yeniden yapılanmanın, yarının ihtiyaçlarını da dikkate alarak tüm toplumsal boyutları, yani ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutları eşanlı olarak içerecek şekilde kurgulanmasının zorunlu hale geldiği söylenebilir. Aksi halde Türkiye her 7-8 yılda bir ekonomik kriz yaşayan, ekonomik ve toplumsal sorunları derinleşen bir ülke konumunda kalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

DPT, (1980), Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, DPT Yayın No:1736, Ankara 1980

ERKAN, H. YETKİN, S. ÇETİNKAYA M. MAZGİT İ. UYSAL, Y. **Toplumsal Sorunlara Entegre Sistemler Yaklaşımı(TOPSES)**, Ekonomik Alan(cilt I), İzmir 1996

<https://www.hazine.gov.tr/File/Index?id=b29fc706-a2a5-4cb6-b656-40e8a465d133>
(10.08.2018)

<https://evds2.tcmb.gov.tr/> (10.08.2018)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108 (25.07.2018)

KAZGAN, G. (2005), Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), İstanbul, 2005

KEPENEK, Y., YENTÜRK, N. (2005), Türkiye Ekonomisi (18. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.

OYAN, O. (1994), “Kamu Maliyesi ve Bölüşüm ve Bölüşüm İlişkileri”, Yeniden Dağıtım Mekanizmaları, (Edt. Korkut BORATAV), TÜSES Yayınları, İstanbul 1994

UYSAL, Y. (2001), Türkiye İçin Bütüncül Yeniden Yapılanma Stratejisi, (basılmamış, Doçentlik Çalışması), İzmir.

L'innovation Organisationnelle comme levier de Création de Valeur

Abid Nabila¹, Belaidi Abdelaziz²

Résumé

L'objectif de cette recherche est de présenter les facteurs qui favorisent l'innovation organisationnelle et le rôle de cette dernière dans l'amélioration de l'efficacité des entreprises. Pour ce faire, notre recherche emprunte une démarche qualitative par l'étude de l'entreprise algérienne « NCA Rouïba », l'un des acteurs les plus importants dans le secteur agroalimentaire en Algérie. Nos résultats montrent que le style de management, la communication, le climat social et les conditions de travail renforcent l'engagement et incitent les collaborateurs à proposer de nouvelles pratiques et méthodes de travail. Nous montrons aussi que des avantages de coûts et des politiques de différenciation peuvent résulter de l'innovation organisationnelle qui permet à l'entreprise d'améliorer sa capacité de création de valeur à travers la réduction des délais de réalisation des activités de la chaîne de valeur et l'amélioration de la qualité de ses produits.

Mots clés : innovation organisationnelle ; management ; création de valeur ; efficacité.

Codes de Classification JEL. M10 – 031– 034.

Organizational Innovation As Lever Of Value Creation

Abstract

The objective of this research is to present factors that promote organizational innovation and its role in improving business efficiency. To do this, our research takes a qualitative approach through the study of the Algerian company "NCA Rouïba", one of the most important actors in the agroalimentary sector in Algeria. Our results show that management style, communication, social climate and working conditions reinforce commitment and encourage employees to propose new practices and working methods. We also show that cost advantages and policies of differentiation can result from organizational innovation, which allows the company to improve its capacity of creation of value by reducing the completion dates of the activities of the chain of value and the quality of its products.

Keywords: organizational innovation; management; value creation; effectiveness.

JEL Classification Codes: M10 – 031– 034.

¹ Maître de conférences classe B, Ecole Nationale Supérieure de Management, pôle universitaire de Koléa. Tipaza. Algérie, abidnabila@hotmail.fr

² Maître de conférences classe A, Ecole Supérieure de Commerce, Département de management, pôle universitaire de Koléa, Tipaza. Algérie, belaidiaziz@yahoo.fr.

I. INTRODUCTION

Lorsque l'on analyse l'histoire des entreprises jusqu'aux développements les plus récents, on réalise que les sources de valeur ont perceptiblement changé, passant des facteurs de production à l'ère industrielle, aux modes de distribution et techniques de communication, dont l'importance est particulièrement forte dans l'économie de marché. Aujourd'hui, les sources de valeur sont liées principalement au savoir, à la production d'une valeur additionnelle et à l'innovation qui est devenue la source vitale de la valeur et d'amélioration des performances des entreprises.

En effet, le nouvel environnement économique résultant de la crise économique traversée par les différents pays appelle à une transformation radicale de nos modes de réflexion et d'action. C'est pourquoi les entreprises sont à la recherche de nouveaux modèles de management qui favorisent l'innovation, le collaboratif et l'engagement pour continuer à se développer (Autissier et al, 2018).

D'un point de vue managérial, la création de valeur se traduit par l'aptitude de l'entreprise à créer de la valeur, de la garder et la renouveler face aux changements de l'environnement et aux menaces des concurrents. Cette approche donne une place importante à la dimension managériale et organisationnelle de l'entreprise qui renforce sa capacité à innover et à saisir les opportunités du marché.

Ainsi, l'objet de notre communication est de répondre aux deux questions complémentaires suivantes : **Quelles sont les conditions favorisant l'innovation organisationnelle ? Quels résultats l'innovation organisationnelle offre-t-elle en termes d'efficacité et de création de valeur ?**

Pour ce faire, nous allons présenter en premier lieu l'innovation organisationnelle, sa définition ainsi que les différents facteurs qui la favorisent. Ensuite, nous examinerons comment l'innovation organisationnelle permet à l'entreprise d'être plus efficace et de créer de la valeur. En second lieu, nous présenterons les résultats de notre étude réalisée auprès de l'entreprise algérienne « NCA Rouiba ».

II. L'INNOVATION ORGANISATIONNELLE ET LA CREATION DE VALEUR

1. L'innovation organisationnelle

L'innovation consiste à développer de nouveaux produits et/ou services pour répondre à des besoins présents, mais non pleinement exprimés par les consommateurs (Kim et Mauborgne, 2010), afin de construire un avantage concurrentiel qui devrait être protégé par des barrières à l'entrée pour qu'il soit durable. Pour ce faire, l'entreprise doit assurer la coordination entre ses différentes activités en proposant constamment des méthodes de travail facilitant le fonctionnement de l'organisation.

En effet, l'innovation est devenue un impératif, elle concerne l'ensemble de l'entreprise et n'est plus réservée aux départements R&D. Elle ne concerne pas uniquement les produits et les services, mais aussi la création de pratiques et processus managériaux nouveaux (Autissier et al, 2018).

Il s'agit de l'innovation organisationnelle, appelée aussi innovation managériale, qui se définit comme « *tout ce qui modifie substantiellement la façon dont sont effectuées les tâches de management ou les structures traditionnelles de l'entreprise, lui permettant de mieux atteindre ses objectifs* ». (Hamel, 2007).

Dans ce sens, l'innovation organisationnelle consiste à développer de nouvelles pratiques managériales, de nouvelles procédures de travail ou de nouvelles formes organisationnelles afin d'améliorer la performance de l'entreprise. (Armbruster, et al, 2008, Birkinshaw, et al, 2008, DamanpouretAravind, 2012).

Faut-il préciser, que la nouveauté dans la notion de l'innovation organisationnelle concerne uniquement l'entreprise qui adopte cette innovation, cela veut dire qu'une nouvelle pratique est considérée comme une innovation organisationnelle lorsqu'elle est adoptée par l'entreprise pour la première fois même si cette nouveauté a été déjà adoptée par d'autres entreprises (Dubouloz, 2013).

2. Facteurs favorisant l'innovation organisationnelle:

Souvent les dispositifs développés par les entreprises empêchent les salariés, notamment les opérationnels, à être responsables et innovants, car ils sont tout le temps stressés et sous pression.

Dans cette optique, Hamel (2007) a expliqué les conditions qui favorisent l'innovation organisationnelle, il propose ainsi :

- Une stratégie cohérente qui assure la coopération entre les employés pour gérer l'allocation des ressources tout en minimisant l'influence de la hiérarchie ;

- La proximité et l'écoute, car l'innovation peut naître des idées de n'importe quel employé. Une enquête réalisée par *Accenture* en 2013, montre que l'innovation est réservée aux départements R&D, qualité et Marketing qui représentent 8% uniquement de l'ensemble de l'effectif des entreprises étudiées, ainsi les idées de 92% des employés ne sont pas prises en compte par les managers (Autissier et al, 2018).

- Un environnement dynamique qui favorise la liberté d'initiative et d'expérimentation.

Boyer(2016), quant à lui, a classé les leviers de l'innovation organisationnelle en six éléments : la confiance, l'engagement, le bien-être, l'agilité, la collaboration et la créativité. Ces leviers sont présentés d'un point de vue collectif sous forme de quatre enjeux de performance illustrés dans la figure suivante (Autissier et al, 2018) :

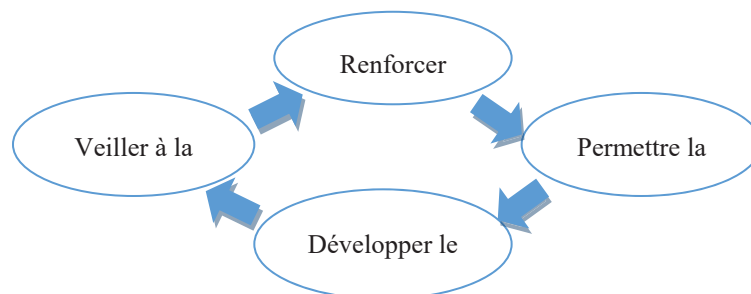

Figure N° 01 : les leviers de l'innovation organisationnelle

Source :Autissier. D, Johnson. K, Moutot. J-M.(2018), « *L'innovation managériale : Design thinking, réseaux apprenants, entreprise libérante, intelligence collective, modes collaboratifs, ateliers participatifs, shadow cabinet, hackathon, junior entrepreneur... Ed. 1* », Eyrolles. Paris.

Par ailleurs, il existe aussi des barrières qui peuvent bloquer l'adoption de l'innovation organisationnelle et qui ne doivent pas être négligées par l'entreprise. En effet, contrairement à l'innovation technologique, les barrières à l'innovation organisationnelle sont liées notamment aux facteurs internes tels que la qualification des ressources humaines et leurs attitudes faces aux risques, la résistance aux changements notamment de la part des anciens employés, le manque de temps, la structure organisationnelle et le système décisionnel de l'entreprise (Dubouloz, 2013).

3. Impact sur la création de valeur

La création de valeur est un thème qui présente un intérêt de plus en plus croissant dans les différents domaines et notamment en management. Aujourd'hui, l'approche basée sur la création de valeur n'est plus considérée comme un simple instrument d'évaluation financière, mais elle s'inscrit dans une optique plus large pour devenir un guide normatif pour le management des entreprises, qui intéresse non seulement les actionnaires, mais aussi toutes les parties prenantes de l'entreprise.

L'innovation technologique et managériale est considérée comme un capital qui renforce la capacité de l'entreprise à produire de la valeur à l'avenir (Wagner et Hauss, 2000). Cette capacité résulte de la combinaison des compétences et savoir-faire, de structures, de nouvelles idées ainsi que de spécificités de l'organisation telle que la capacité d'adaptation et d'agilité (Manfred, 2003 :17). Elle résulte aussi de sa capacité à réduire ses coûts cachés ou invisibles, c'est-à-dire les coûts liés au fonctionnement de l'entreprise assuré par les acteurs internes et externes. (Cappelletti et Khouatra, 2004).

De plus, l'innovation organisationnelle renforce la capacité de l'entreprise à innover et à adopter cette innovation, elle est considérée comme la source des autres

formes d'innovation (Hamel, 2007). Ainsi, elle permet à l'entreprise d'avancer plus vite que la concurrence et avec plus d'efficacité.

Bien que les effets de l'innovation organisationnelle sur la performance soient difficiles à évaluer (Alängeet al, 1998), plusieurs auteurs ont mis en évidence son rôle dans la réduction des coûts des processus organisationnels (Mol & Birkinshaw 2009, 2012). De plus, l'innovation organisationnelle est difficilement imitable du fait de son caractère tacite, puisqu'elle concerne le système social et les routines de l'organisation (Teece, 1980, 2007).

Sur le plan social, cette efficacité peut être évaluée à partir des critères suivants (Morin. et al, 1994) :

- *Mobilisation du personnel* : degré d'intérêt que les employés accordent à leur travail et à l'organisation ainsi que l'effort fourni pour atteindre les objectifs.
- *Moral du personnel* : degré auquel l'expérience du travail est évaluée positivement par l'employé.
- *Rendement du personnel* : qualité ou quantité de production par employé ou par groupe.
- *Développement du personnel* : degré auquel les compétences s'accroissent chez les membres de l'organisation.

4. L'Innovation organisationnelle, un impératif de développement pour les entreprises algériennes :

Le contexte actuel marqué par la mondialisation des échanges, la volonté de l'adhésion à l'Organisation Mondiale du Commerce, l'évolution rapide des technologies de l'information et de la communication et les fluctuations des cours du pétrole obligent les entreprises algériennes à innover pour créer de la valeur et continuer à se développer.

Dans cette optique, le Professeur Mebtoula été chargé par le Premier ministre algérien en 2013 pour effectuer un audit, avec la participation des experts étrangers et algériens, et réaliser un rapport sur les axes de la relance de l'économie algérienne à l'horizon 2015/2025 suite à la chute du cours des hydrocarbures, posant la

problématique de la sécurité nationale et le risque des tensions budgétaires que l'Algérie peut connaître. Il voit que « *la bataille de la relance économique future de l'Algérie et notre place dans la compétition mondiale se remportera grâce à la bonne gouvernance et notre capacité à innover.* » (www.algerie1.com, 2018)

III. L'INNOVATION ORGANISATIONNELLE : CAS DE NCA ROUIBA

1. NCA Rouiba et le secteur des boissons en Algérie :

Durant les années 1970 et 1980, le marché des boissons était protégé de la concurrence internationale. À la fin des années 1980, le contexte a fortement changé avec l'ouverture de l'économie, presque la totalité du marché est détenue par les entreprises privées tandis que le secteur public a décliné, ce qui a conduit à modifier la structure concurrentielle du marché, notamment avec l'apparition des franchises internationales. Ces dernières ont introduit de nouvelles méthodes de production et de nouvelles pratiques du marketing dans le secteur.

NCA Rouiba est une entreprise leader dans la fabrication et la distribution de boissons à base de fruits, présente en Algérie depuis 50 ans. C'est une société privée, créée en 1966. Son capital social s'élève à 849 195 000 dinars algériens, entièrement souscrit et libéré, Elle emploie près de 540 personnes. Aujourd'hui, elle est spécialisée dans la production et la distribution des jus, nectars et boissons non gazeuses.

2. Présentation de l'enquête :

Pour notre étude, nous avons opté pour l'approche qualitative à travers la méthode de la triangulation. Nous avons effectué des entretiens avec 25 managers de différentes directions afin d'avoir différents points de vue. Les entretiens ont duré entre 15 et 54 minutes.

Concernant l'analyse documentaire, l'intérêt a porté sur les documents internes, tels que l'organigramme, les rapports d'activité, les revues internes de l'entreprise, les rapports réalisés par les différentes directions de l'entreprise ainsi que les documents électroniques (site web, communiqués et articles de presse).

De plus, l'observation nous a permis, durant notre présence sur le terrain, de clarifier, confirmer et parfois infirmer des constats précédemment formulés, par exemple : les comportements, les réactions et les relations entre supérieurs et subordonnés, entre les employés.... Elle nous a permis également de poser des questions plus précises aux personnes concernées et d'enrichir notre entretien.

IV. DISCUSSION DES RÉSULTATS :

1. Conditions favorisant l'innovation organisationnelle au sein de NCA Rouiba :

Dans ce qui suit, nous allons présenter les principaux facteurs qui permettent aux collaborateurs de NCA Rouiba de proposer de nouvelles méthodes de travail et de management.

A- La structure organisationnelle et la décentralisation des décisions :

Bien qu'il existe une déontologie de fonctionnement pour la prise de décision et un process de validation des décisions, notamment en ce qui concerne les investissements, les budgets, les choix technologiques, l'autonomie de gestion et du pilotage quotidien est accordée aux directeurs, une fois qu'ils gagnent la confiance de leurs supérieurs en ayant des résultats satisfaisants.

La majorité des interviewés estime que la structure organisationnelle de NCA Rouiba permet aux employés de transformer leurs savoir-faire en ressources stratégiques créatrices de valeur. Les responsables ont de réelles marges de manœuvre, ils sont autonomes dans la prise de décision, cela a permis de rendre l'entreprise flexible et adaptable aux changements qui peuvent affecter son environnement.

B- Le style de management :

Le style de management participatif et responsable semble être le style le plus répandu à NCA Rouiba. Certains interviewés pensent que leur style dépend aussi de la problématique qu'ils ont à gérer. Ils sont parfois même en retrait, laissant leurs équipes prendre des décisions pour les former et les responsabiliser, c'est aussi un signe de confiance et de considération.

Par ailleurs, les collaborateurs sont sollicités pour des projets qui ne concernent pas forcément leurs activités, ce qui permet de transmettre le savoir-faire d'une fonction à une autre et de tirer profit des idées créatives dans une action collective.

C- La culture organisationnelle :

Dans un marché concurrentiel comme celui des boissons, le rôle de la culture d'entreprise est prépondérant pour maintenir l'équilibre de cette dernière et créer un avantage concurrentiel durable.

La majorité des interviewés évoque l'histoire de l'entreprise qui joue un rôle important dans la formation des valeurs de l'entreprise et son efficacité. L'histoire de NCA Rouiba a un impact considérable sur ses employés. Le patron a construit l'entreprise sur la base de certaines valeurs et essaie de véhiculer la culture de l'amélioration continue et les pratiques collaboratives au sein de son entreprise, tout en essayant de maîtriser l'équilibre entre la préservation de son histoire et le modernisme.

D- Rôle des facteurs sociaux :

L'importance de *la liberté d'initiative* de la part des collaborateurs ainsi que *le droit à l'erreur* sont considérés par la majorité des managers interviewés comme les leviers de l'innovation.

Le droit à l'erreur est reconnu par la majorité des responsables. Ils estiment que les erreurs permettent l'apprentissage. Des actions de formation sont souvent programmées suite à certaines erreurs commises par les employés par manque de connaissances.

Certains responsables cherchent la source de l'erreur avec leurs collaborateurs, en partageant la responsabilité avec eux, pour pouvoir la corriger et être dans un modèle d'apprentissage continu, d'autres réagissent en fonction de l'ampleur de l'erreur et le nombre de redondances de cette dernière.

Aussi, la majorité des responsables interviewés reconnaissent l'importance de la liberté d'initiative de leurs collaborateurs. Ils pensent que la liberté d'initiative renforce l'adhésion et le pilotage des activités, car les collaborateurs n'ont pas

l'impression de faire de l'exécution uniquement. À partir de leurs propositions, l'entreprise peut définir de nouvelles instructions et procédures de travail. Cette démarche est aussi très encouragée par les jeunes responsables.

Le directeur des systèmes d'information de l'entreprise nous a confirmé que la liberté d'initiative est « *la clé de réussite, aujourd'hui ça fait un an et demi qu'on travaille comme ça et qu'on a des résultats. C'est pour cela qu'on arrive à attirer des talents* ».

Aussi, le climat social et les conditions de travail sont suivis à travers des évaluations annuelles pour renforcer l'engagement et inciter les collaborateurs à proposer de nouvelles pratiques et méthodes de travail. C'est d'ailleurs pour cette raison que l'entreprise a mis en place « *l'observatoire du bien-être des salariés* ».

Par ailleurs, le niveau d'accident du travail au niveau de l'entreprise est très faible, cela s'explique par la politique de sécurité mise en place par l'entreprise qui a permis de protéger le personnel contre les accidents du travail.

2. Résultats en termes d'efficacité et de création de valeur :

Chaque collaborateur de NCA Rouiba essaie de proposer une méthode de travail à son niveau qui permet d'améliorer la qualité ou réduire le temps de réalisation de ses tâches quotidiennes.

Cela implique l'amélioration de la qualité et/ou le délai de réalisation des processus opérationnels, contribuant ainsi de manière directe ou indirecte dans la création de valeur globale de l'entreprise.

Dans ce cadre, un nouveau système de rémunération est en cours de réalisation au niveau de NCA Rouiba basé sur le principe de « méritocratie », c'est-à-dire le principe de rétribution/contribution appelé aussi ratio d'équité afin de motiver et impliquer l'ensemble des collaborateurs.

De plus, l'entreprise a mis en place un nouvel outil appelé « *le plan de succession* ». Il s'agit d'un dispositif qui permet de réduire le risque de perte de

compétences et qui est défini par rapport aux postes clés de l'entreprise en attendant qu'il soit généralisé à l'ensemble des fonctions.

L'objectif de ce dispositif est, d'une part de pallier à des situations d'urgence suite à un départ précipité ou inattendu d'une personne occupant un poste clé dans l'organisation. D'autre part, il permet de donner de la visibilité aux collaborateurs et de les intégrer dans un process de formation et d'acquisition de compétences bien clair. Cela permettra à l'organisation d'être sécurisée, et aux collaborateurs d'être dans une visibilité.

Par ailleurs, ces nouvelles méthodes de travail et d'organisation ont permis à l'entreprise de bénéficier des connaissances des différents employés impliqués et favoriser aussi l'apprentissage de nouvelles connaissances considérées comme le moteur de réussite dans ce marché concurrentiel de boissons. De plus, il est difficile pour les concurrents de NCA Rouiba de copier ces nouvelles pratiques managériales, puisqu'elles concernent la façon de travailler et les relations entre les activités de l'entreprise.

V. CONCLUSION

Cette recherche avait pour objectif de montrer les conditions qui favorisent l'innovation organisationnelle ainsi que ses résultats en termes d'efficacité et de création de valeur.

L'étude réalisée auprès de NCA Rouiba nous a montré que l'instauration d'un environnement favorable à la créativité et la prise d'initiative renforce l'engagement et incite les collaborateurs à innover et à proposer de nouvelles pratiques et méthodes de travail.

Aussi, l'innovation organisationnelle permet à l'entreprise d'améliorer son aptitude de création de valeur en réduisant les délais de réalisation des activités de la chaîne de valeur et la qualité de ses produits, elle est aussi la source des autres formes d'innovation.

BIBLIOGRAPHIE

AUTISSIER. D, JOHNSON. K, Moutot, J-M.(2018).*L'innovation managériale : Design thinking, réseaux apprenants, entreprise libérante, intelligence collective, modes collaboratifs, ateliers participatifs, shadow cabinet, hackathon, junior entrepreneur...*, Eyrolles.Paris.

ALÄNGE.S, JACOBSON. S,JARNEHAMMAR. A. (1998). “Some aspects of an analytical framework for studying the diffusion of organizational innovations”, *Technology Analysis & Strategic management*, 10 (1), 3-19.

ARMBRUSTER. H,BIKFALVI. A,KINKEL. S,LAY. G. (2008). “Organizational innovation: The challenge of measuring non-technical innovation in large-scale surveys”, *Technovation*, 28 (10), 644-657.

BIRKINSHAW. J, HAMEL. G, MOL. M. J. (2008). “Management innovation”, *Academy of Management Review*, 33 (4), 825-845.

BOYER. F, “Les pratiques managériales les plus innovantes du monde”,*Le Journal du Net*, 18 février 2016.

DAMANPOUR. F, ARAVIND. D. (2012). “Managerial Innovation: Conceptions, Processes, and Antecedents”, *Management & Organization Review*, 8 (2).423-454.

DUBOULOZ. S.(2013).“Les barrières à l’innovation organisationnelle : Le cas du Lean Management ”. *Management international*, 17(4), 121–144.

CAPPELLETTI. L,KHOUATRA. D.(2004), “Concepts et mesure de la création de valeur organisationnelle”. *Comptabilité-Contrôle-Audit*. 10 (1). 127-146.

HAMEL. G.(2007).*The Future of Management*. Harvard Business School Press.Boston.

KIM. W. C et MAUBORGNE. R (2010).*Stratégie Océan Bleu : Comment créer de nouveaux espaces stratégiques*. Pearson. Paris.

MANFRED. M. (2003).*Pleine valeur : Activer la dynamique globale de l’entreprise*.INSEP Consulting éditions. Paris.

MEBTOUL. A. (2013), “Synthèse du rapport (volume IV) remis au Premier ministre - 15 janvier 2013”, <https://www.algerie1.com/focus/sans-economie-de-la-connaissance-l-algerie-regressera-capital-humain-et-transfert-technologique-et-managerial-pivot-du-developpement> (08/08/2018)

MOL. M. J, BIRKINSHAW. J. (2009). “The sources of management innovation: When firms introduce new management practices”, *Journal of Business Research*, 62 (12). 1269-1280.

MOL. M. J, BIRKINSHAW. J. (2012). “Relating management innovation to product and process innovation: private rents versus public gains”, *A. S. E. D. Tyrone S. Pitsis, Handbook of Organizational and Managerial Innovation, Edward Elgar Publishing*, 13-35.

MORIN. E.M., SAVOIE. A, BEAUDIN. G. (1994). *L'efficacité de l'organisation. Théories, représentations et mesures*, Gaëtan Morin. Québec

LIVIAN. Y. F. (2008). *Organisation : Théories et pratiques 4e édition*. Dunod, Paris.

TEECE. D. J. (1980). “The Diffusion of an Administrative Innovation”, *Management Science*, 26 (5), 464-470.

TEECE. D. J. (2007). “Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance”, *Strategic Management Journal*, 28(13), 1319-1350.

WAGNER. K, Hauss.I. (2000). “Evaluation and measurement of R&D knowledge in the engineering sector”. *Proceedings of the 2000 information resources management association international conference on Challenges of information technology management in the 21st century*. IGI Global, 709-711.

Pazarlama Biliminde Teknoloji Kullanımıyla Ortaya Çıkan Gelişmeleri Kaçırma Korkusu FoMO' nun Yeri

Gamze Durgun¹

Özet

Günümüzde internet kullanımı ve ona bağlı olarak sosyal medya kullanımı yaygınlaşmakta, her yaşta birey kolay ve hızlı bir şekilde internete ulaşabilmektedir. İnternete ulaşabilmenin bu denli basit olması, bireylerin günlük yaşamının büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmesini de beraberinde getirmektedir. Son yıllarda teknolojiye yaşanan yenilik ve gelişmelerle birlikte, özellikle genç kuşak internet kullanıcılarının yaşadığı; İngilizce literatürde *The Fear Of Missing Out (FoMO)* olarak yer alan 'gelişmeleri kaçırma korkusu' kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Sosyal medya üzerinde vaktinin çoğunu harcayan bireyler, çeşitli sosyal medya hesaplarına sahip olmakta ve bu hesaplara düzenli olarak giriş yapmaktadır. Bireyler sosyal ağları düzenli sıklıkla ziyaret etme alışkanlığı kazanırken, yeni trendleri, gelişmeleri kaçırma korkusunu da kazanmaktadır. Fomo olarak adlandırılan bu korku, daha önce bilinen bir kavram olmasına karşın, Türkçe literatürde işletme bilimi ile ilişkilendirilmesi oldukça yenidir. Çalışmanın amacı, pazarlama literatüründe FoMO kavramının varlığını incelemek, sonuç ve öneriler ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında FoMO ile ilgili literatür taranmış, pazarlama yazınında varlığı ve pozitif yönde kullanılabilirliği üzerine ileride ilgili araştırmalara kaynak teşkil edilebilecek bir çalışma oluşturulması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Sosyal medya, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, FoMO

JEL Sınıflama Kodları: M30, M31, M3

The Place of The Fear of Missing Out FoMO Emerging With The Use of Technology In Marketing Science

Abstract

Today, the use of the internet and the use of social media are becoming more widespread, and individuals of all ages can easily and quickly reach the internet. The fact that it is so simple to reach the internet also brings with it a great deal of the daily life of individuals in the social media. With the innovations and developments experienced in the technology in recent years, especially the young generation internet users live; *The Fear Of Missing Out (FoMO)* concept of 'fear of missing out' started to gain importance in the English literature. Individuals who spend most of their time on social media have various social media accounts and are regularly entering these accounts. As individuals acquire habit of regularly visiting social networks, they also gain new trends and fear of missing out. Although this fear, which is called FoMO, is a previously known concept, it is quite new to be associated with business knowledge in Turkish literature. The aim of the study is to examine the existence of the FoMO concept in marketing literature, to present conclusions and suggestions. Within the scope of the research, the literature about FoMO has been scanned and it is planned to create a study which can be used as a resource for future research on the usability of being positively in marketing literature.

Keywords: Marketing, Social Media, The Fear of Missing Out, FoMO

JEL Classification Codes: M30, M31, M3

¹ Yüksek Lisans Öğrenci, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Türkiye, gamzedurgun1990@gmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, insanlar teknolojiden uzak duramamakta, teknoloji ve insan kavramı birbirinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir (Hoşgör vd., 2017a: 576). İnternet kullanımı ve sosyal medya kullanımı yaygınlaşmakta, her yaştan birey istedikleri yerden, hızlı bir şekilde internete ulaşabilmektedir. İnternete ulaşabilmenin bu denli kolay olması, bireylerin gününün büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmesine sebep olmaktadır (Hato, 2013).

Bireyleri sosyal medya kullanımına iten en büyük sebeplerden biri sosyal bir gruba dahil olma ihtiyacıdır. Nitekim, Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı'nda da belirttiği üzere insanların, fizyolojik ihtiyaçları, güvenlik ihtiyacı, aidiyet ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı basamakları bulunmakta, bu basamakların alt katmanları olan fizyolojik ve güvenlik ihtiyacının giderilmesiyle birlikte bir üst basamak olarak ait olma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Kula ve Çakar, 2015: 193). Aidiyet ihtiyacı, bireyleri herhangi bir sosyal gruba ait olmaya itmektedir. Sosyal gruba dahil olma ihtiyacı günümüz teknolojisiyle bireyleri, sosyal medya kullanımına yöneltmekte ancak bu davranışın etkileri sadece sosyal medyayı kullanım ile sınırlı kalmamaktadır.

Özellikle akıllı telefonların kullanımı ile bireyler, dünyanın her yerinden birbirleri ile mesajlaşabilmekte, internete girip uygulama, oyun yükleyebilmekte, elektronik postalarını kontrol edebilmekte, arama motorlarında araştırma yapabilmekte, fotoğraf ve video çekebilme, Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi sosyal ağlara bağlanarak paylaşım yapabilmektedir. Teknolojinin insan yaşamının pek çok alanında bu denli etkili olması, sosyal medya kullanımının yanında, birer tüketici olarak tutum ve satın alım davranışlarını da etkileyebilmektedir (Hoşgör vd., 2017a: 576).

Sosyal ağların bu denli kolay erişilebilir oluşu, günlük yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Sosyal ağların olumlu özellikleri ile birlikte bireylerde bireyselliği arttırma, yüz yüze yaşanan ilişkileri azaltma gibi etkileri de mevcuttur (Kaplan Akıllı ve Gezgin, 2016: 52). İnternet, akıllı telefon, tablet gibi

teknolojilerin yaygınlaşması, kullanıcılarına her ne kadar uzun dönemli iletişimde kalma, bilgiye kolay ve hızlı şekilde ulaşabilme olanağı gibi eşsiz özellikleri sağlasa da sosyal medyanın toplum üzerinde yalnızlık duygusu ve gelişmeleri kaçırma korkusu gibi psikolojik sorunlara yol açtığı araştırmalarla kanıtlanmaktadır (Perrone, 2013: 1). Sosyal ortamlarda sürekli olarak bulunma isteği, sosyal ağlarda paylaşım yaparak diğer bireylerin yaptığı paylaşımları izleme davranışı yeni bir bağımlılık türü olan *Fear of Missing Out (FoMO)* kavramının doğmasına sebep olmaktadır (Gökler vd., 2016: 54).

Son yıllarda teknolojide yaşanan yenilik ve gelişmelerle birlikte, özellikle genç kuşak olmak üzere internet kullanıcıların yaşadığı; İngilizce literatürde Fear Of Missing Out (FoMO) olarak yer alan ‘gelişmeleri kaçırma korkusu’ kavramı önem kazanmaya başlamıştır (Hoşgör vd., 2017b: 214). Bireyler etraflarında olup biten sayısız aktiviteden sosyal medya ile daha çok haberdar olmakta fakat hepsine katılım sağlamak için gerekli imkana sahip olamamaktadır. Katılım sağlayamayan bireyler, sosyal ağlarda dolaşmaktadır (Hayran vd., 2016: 468).

Günümüzde sosyal medya üzerinde vaktinin çoğunu harcayan bireyler, çeşitli sosyal medya hesaplarına sahip olmakta ve bu hesaplara düzenli bir şekilde giriş yapmaktadır (Argan vd., 2018: 44). Sahip olunan sanal hesapların artışı, diğerlerinin ne yaptığının merakını ve dolayısıyla FoMO düzeyini arttırmaktadır (Abel vd., 2016: 33). Bireyler sanal hesapları arttıkça, sosyal ağlarda düzenli sıklıkla gezinme alışkanlığı kazanırken, yeni trendleri, gelişmeleri kaçırma korkusunu da kazanmaktadırlar. Tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılan bu kavram Türkçe literatürde henüz beklenen önemi kazanamamıştır.

Gelişmeleri kaçırma korkusunun tüketicileri ve pazarlamayı yakından ilgilendirdiği bir gerçektir. Nitekim ağızdan ağıza pazarlama kavramının da amacı da ürün ve hizmetlerin deneyimler paylaşarak satın alımını ve kullanımını arttırmaktır (Odabaşı, 2016: 1). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, ağızdan ağıza pazarlama, dijital alana sıçrayarak sosyal medya üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla FoMO kavramını da artık pazarlama yazını ile ilişkilendirmek kaçınılmaz bir durumdur.

Ayrıca, pazarlama literatüründe yer alan bu korkunun firmalar tarafından oluşturulduğu söylenebilmektedir. Firmalar, ürün ve hizmetleri pazarlama faaliyetlerinde, bu ürün ve hizmetlerin kıt olduğu izlenimi vererek, tüketicilerde gelişmeleri kaçırma korkusu yaratabilmektedirler. Algılanan bu kıtlıkla tüketiciler, başkalarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde, diğer bireylerin daha iyi vakit geçirdiğini, daha iyi alışveriş deneyimi yaşadığını ya da daha iyi ürün ve hizmetlere sahip olduğunu ve kendilerinin bu fırsatları kaçıracağını düşünebilmektedir (Aydın, 2018: 416). Yaşanan korku ile birlikte tüketim davranışı artabilmektedir. Dolayısıyla FoMO olarak adlandırılan gelişmeleri kaçırma korkusunun yalnızca psikoloji bilimi ile ilgili değil pazarlama bilimi açısından da önemli bir kavram olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, gelişmeleri kaçırma korkusu olan FoMO kavramı açıklanmaya çalışılmakta, pazarlama literatürü içerisinde FoMO kavramının varlığı incelenmekte, FoMO ile ilgili kaynaklar taranarak, pazarlama yazınında varlığı ile ilgili ileride yapılacak araştırmalara kaynak teşkil edebilecek bir araştırma yapılması planlanmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Fearing of missing out (FoMO)

Yaşadığımız teknolojik çağ, modern topluma yeni bir kavram kazandırmaktadır. Bu kavram, aile ve arkadaşlarla iletişimi gerçekleştirmek için yaratılan, akıllı cihazlar sayesinde anında iletişimi gerçekleştiren sosyal medya ile ilgilidir. Her ne kadar anında iletişim imkanı eşsiz bir imkan olsa da, sosyal çevreye olan bu bağlantının olumsuzlukları da mevcuttur. Bilgiye erişme imkanının artması, bağlantının kesilme durumunda iletişim kanalıyla ilgili herhangi bir şeye özlem duyulabileceği şüphesini de arttırmaktadır. Şüphe ile ortaya çıkan bu korkuya Fearing of Missing Out (FoMO) denilmektedir (Wiesner, 2017: 9).

Sosyal medya kullanımıyla büyüyen, güncel olayları izleme ve sosyal ağlarda olabildiğince güncel kalma davranışı Fear of Missing Out (FoMO), ABD’li araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır. Türkçe yazında Gelişmeleri Kaçırma

Korkusu (GKK) olarak yer alan kavram, internet ve akıllı cihazlarla birlikte yaşamımızın bir parçası haline gelmekte ve zamanla bireylerin sosyal ağlarda yaşanan gelişmeleri kaçırma ve bu gelişmelerden haberdar olamama korkusu yaşayarak psikolojik bir bağımlılık olarak gerçekleşmektedir (Gökler vd., 2016: 54).

FoMO kavramı en genel tanımla, bireylerin yaşadıkları ve onlar için önemli olan bir gelişmeyi kaçırmalarını düşündüren psikolojik bir durumdur (Barker, 2016). FoMO tanımı, 2013 yılında Oxford English Dictionary'e girmiş ve kaçırma korkusu, kayıp, yoksunluk hissi olarak kavramsal hale getirilmiştir (Hayran vd., 2016: 468). Psikoloji biliminde kaygı bozukluğu olarak yer alan kavram, Dan Herman tarafından pazarlama literatürüne kazandırılmıştır (Aydın, 2018: 417). Kavramın psikoloji alanında çalışmaları çok sayıda olmasına rağmen pazarlama açısından incelenmesi çok daha yeni ve az sayıdadır. FoMO etkisiyle sosyal medyaya bağımlı olan bireyler ve bireylerin davranışları, psikoloji biliminin konusu olmalarının yanında artık pazarlama biliminin de konusu içerisine girmektedir.

Kavram ile ilgili daha önce yapılan araştırmaları incelediğimizde, Dan Herman (2012)'ın FoMO kavramını psikolojik bağlamda tüketicileri etkileyen, sosyo-kültürel bir yeni motivasyon ve kişilik faktörü olduğunu ortaya koymuştur. Przyblski vd. (2013), FoMO'nun yeni bir olgu olmadığını, bu kavramın yeni olarak algılanmasındaki tek sebebin sosyal medya kullanımı yoluyla diğer insanların hayatlarına ulaşmanın her geçen gün artması olduğunu vurgulamaktadır ve bu kavramı ölçebilmek amacıyla literatüre FoMO ölçeğini kazandırmaktadır.

Dossey (2014), sosyal bir kaygı olan FoMO'yu tanımlayarak bu olgu ile baş edebilme yollarını, Güney Kore'de internet kullanımı ve FoMO ile oluşan sağlık problemlerinin tedavisi için gerekli profesyonel birimlerin kurulduğunu, farklı ülkelerde farklı örneklerle sürücülerin ve diğer insanların bağımlılık dolayısıyla çeşitli kazalar yaşadığını, bağımlılığın insan beynine zarar verebildiğini anlatmaktadır.

Perrone (2013), FoMO'nun sınırlı olarak gördüğü araştırma tabanını genişletmek için Amerikan gençleri üzerinde FoMO'nun geçerlik ve güvenilirliğini test

etmektedir. 5-12 yaş aralığındaki öğrenciler üzerinde, FoMO ve sosyal medyaya katılım sıklığı arasındaki ilişkiyi incelemekte, cinsiyet, yaş ve etnik köken gibi değişkenler ile bu ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır.

Rifkin vd. (2015), devam etmekte olan bir deneyimin FoMO tarafından nasıl olumsuz etkilenebileceğini, sosyal aidiyet belirsizliğinin FoMO öncülleri ve sonuçlarını nasıl yönlendirildiğini incelemek için katılımcılara anket uygulamıştır. Yaptıkları çalışmada FoMO, katılımcıların sosyal medyada kaçırılan bir sosyal etkinliğin fotoğraflarını görüntülediğinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun hem mevcut deneyiminden hem de kaçırılan deneyimin beklenen yararından yararlanma oranının azalmasına neden olduğu saptanmıştır.

Hoşgör vd. (2017b) FoMO kavramının üniversite öğrencilerinde yaygınlığını incelemiş ve yaş, akıllı telefon kullanma süresi, akıllı telefon günlük kontrol etme sıklığı, sosyal medya hesabına sahip olma süresi, sosyal medyada sahip olunan hesap sayısı, günlük sosyal medya kullanım süresi gibi farklı değişkenlerle kavramı açıklanmışlardır.

Argan vd. (2018) çalışmalarını, FoMO tüketici (fonsumer) kavramını kuramsal temelli yaklaşımla irdeleyip, tüketici davranışları ile ilişkilendirmişlerdir. Çalışma sonunda, karar verme sürecinin öncesi, karar verme süreci sonrası ve karar verme süreci sonrası geleneksel tüketicilerden FoMO tüketicilerin farklı davranışlar sergilediklerini ortaya koymuşlardır.

Gökler vd. (2016) yaptıkları çalışmada, Przybylski vd. (2013)'nin literatüre kazandırdığı Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği (GKKÖ)'nin Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Yapılan analizler sonucunda GKKÖ'nün üniversite öğrencileri arasında geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu saptanmıştır.

Aydın (2018), FoMO olarak adlandırılan fobinin tüketicilerin içgüdüsel alışveriş davranışlarına ve kıtlık algısının bu fobiye etkisi olup olmadığını incelemek amacıyla öğrencilere anket uygulamıştır. Firmalar tarafından oluşturulan kıtlık

algısının FoMO üzerinde ve FoMO'nun da içgüdüsel alımlar üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.2.Pazarlamada Teknoloji Kullanımı ve Sosyal Medya

Pazarlama uygulamalarında rekabet unsuru ile karşılaşan işletmeler, içinde bulunduğumuz çağın getirisi olan internet teknolojisinin gelişimi, kullanımının farklı alanlara girmesi ve hayatımızın her alanında yer alması ile birlikte farklılaşma stratejileri kapsamında sosyal medya kanallarını etkin bir şekilde kullanarak tüketiciye ulaşmayı amaçlamaktadırlar.

Pazarlama faaliyetleri kapsamında işletmeler, kendilerine ait sosyal medya hesaplarında ürün ve hizmetlerini video, afiş, indirim gibi unsurlar kullanarak hedef kitleye tanıtılabilmektedirler. Bu kanallar aracılığıyla tüketici istek, yorum ve şikayetlerine ulaşarak ve onları etkileyerek tüketici sadakatine ulaşabilmektedir (Toksarı vd., 2014: 7). Normal pazarlama faaliyetlerinin yanında artık teknolojik anlamda pazarlama faaliyetleri sıkça görülmektedir.

Hedef tüketici kitlelerine ulaşabilmek ve satışları arttırabilmek adına en son teknolojilerle uygulamaya konulan teknolojik pazarlama son yıllarda karşılaşılan bir pazarlama yöntemidir. Teknolojik pazarlama yöntemi televizyon, radyo, internet ve sosyal platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Teknolojik pazarlama yöntemleri zenginleştirilmiş içerik, fırsat siteleri, sosyal ağ pazarlaması, arama motorları, oyunsallaştırma, viral pazarlama, e-posta pazarlaması ve mobil pazarlama olarak örnek verilebilmektedir (Mert, 2016: 20-22). Sosyal ağ pazarlaması içerisinde yer alan sosyal medya pazarlaması son yıllarda oldukça başvurulan bir yöntem olmaktadır.

Farklı pazarlama stratejileri kullanmak isteyen işletmeler, sosyal medya pazarlamasına yönelmektedirler. Sosyal medya kanalları aracılığı ile tüketiciyi anlayarak, ihtiyaçları daha iyi analiz etmekte ve tüketicileri satın alma sürecinde etkisi altına alabilmektedirler. Sosyal medya bu bağlamda, işletmelerin sunduğu ürün ve hizmetlerin hedef tüketiciler tarafından değerlendirilebildiği,

beğenilebildiği, satın alınabildiği, işletmeler ve tüketicilerin karşılıklı iletişim kurabildiği bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarıtış vd., 2017: 96).

İşletmelerin sosyal medyayı pazar olarak görmelerinin bir sonucu olarak sosyal ağlarda sayfalar oluşturarak, kendileri, ürün ve hizmetleri hakkında paylaşımlar yapmalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Oluşan iletişim ortamı ile tüketiciler ve işletmeler arasında bağlılık oluşmakta ve ürün, hizmet satışları da artmaktadır (Can, 2017: 208). Dolayısıyla, karşılıklı iletişim yoluyla tüketici istek ve beklentilerine verilen cevaplar, işletmeler açısından olumlu imaj yaratarak, tüketicinin satın alma kararlarını pozitif yönde etkileyebilmektedir.

2.3. FoMO ve Pazarlama İlişkisi

Son yıllarda yaşanan teknolojideki değişmelerle birlikte farklılaşan hayat tarzı, sosyal medyanın ve blogların yaygınlaşması sebebiyle Facebook, Twitter gibi ağların pazarlama alanında kullanılmasını başlatmıştır (Mert, 2016: 20). İşletmeler, Instagram, Youtube gibi platformlarda içerik üreten kişiler vasıtasıyla ürün ve hizmetlerini hızlı ve etkin bir şekilde hedef kitleye ulaştırabilmektedir.

İnternet teknolojisi ile birlikte bilgi paylaşımı hızlı ve etkili hale gelmektedir. Hem tüketici profili hem de pazarlama stratejileri farklılaşmaya başlamış, sosyal medya ortaya çıkmıştır (Sarıtış vd., 2017: 97). İnternet yoluyla yapılan viral pazarlama anlayışı ağızdan ağıza iletişimin güncel yoludur. Viral pazarlama ile tüketiciler bilgi, indirimli ürün elde etme fırsatı yakalarken, işletmeler kendilerini, ürün ve hizmetlerini tanıtmaya ve geliştirme fırsatını yakalamaktadır (Argan ve Tokay Argan, 2006: 234). Gün içerisinde pek çok kez internete giren bireyler sosyal pazarlama faaliyetleri ile karşılaşmaktadır.

Kaiser Aile Vakfı'nın 2005 yılı araştırmasında, 8 ve 18 yaş aralığındaki Amerikalı gençlerin günlük ortalama 6,5 saat elektronik ortamda buldukları saptanmıştır. Dan Herman, gelişmiş ülkelerdeki yetişkinlerin de neredeyse %70'inin internet kaynaklı FoMO problemini yaşadığını, bu korku ile baş edebilme yeteneğinin ise finansal olarak başarılı olabilmeye, sosyal anlamda kazanılan başarıya bağlı ve bireylerin sahip olduğu yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti ile

pozitif ilişkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır (Herman, 2012). Ayrıca Amerika ve İngiltere’de yapılan çalışmaları gösteren JWT raporu da genç nesilin yaklaşık %70’i gibi bir kısmının FoMO tüketici olduğunu belirtmektedir (J. Walter Thompson Intelligence-JWT, 2012).

İnsan psikolojisini ve davranışlarını etkileyen FoMO, bunun yanı sıra müşteri davranışlarını da etkileyen bir korkudur. Ürün ve hizmet pazarlamacıları açısından düşünüldüğünde yaratılabilecek en önemli katkı müşteri sadakatidir (Herman, 2012). İşletmeler sosyal medya pazarlaması kanalını kullanarak, rekabet ortamında marka bağlılığı yaratırlar ve avantaj elde ederler (Can, 2017: 210). Bu sadakati yaratabilmek ya da sürdürülebilmek açısından FoMO pazarlama alanında etkili bir yöntem olabilmektedir. Arkadaşlarının ya da örnek aldıkları bireylerin yaşadıklarını yaşamak isteyen, son gelişmeleri kaçırmak istemeyen bireyler FoMO’dan yararlanmak isteyen pazarlamacılar için müşteri sadakati yaratılabilecekleri potansiyel hedeflerdir. Ayrıca sosyal medyanın düşük maliyetlerle, etkili bir sosyal bağlantı olması da hem tüketiciler hem de pazarlamacılar açısından bir fırsattır.

Gelişmeleri kaçırmaya korkusu, tüketicilerde kıtlık algısı oluşturarak internetten farklı türde birçok ürün ve hizmet satın alımını tetikleyebilmektedir. Pazarlama faaliyetleri kapsamında, tüketicilerde kıtlık algısını oluşturabilmek adına ‘birkaç tane kaldı’ düşüncesi ile hareket edilebilmektedir. Tüketicilerin kıt olan ürünü daha sonra alamayacakları düşüncesi ile o ürünü bir an önce satın almaya yöneltmektedir (Aydın, 2018: 419). Nitekim, firmaların yaptığı farklı faaliyetlere bakıldığında ‘ilk 100 kişiye %30 indirim’, ‘sınırlı sayıda’ gibi sloganlar yardımı ile FoMO tüketicileri etkilemeleri mümkündür.

Tüketiciler satın alım kararı almadan önce güvendikleri kişilerin fikirlerini dinleyerek karar vermeye çalışmaktadırlar. Artık sosyal medya adı verilen platformda, ürün ve hizmeti satın almadan önce işletmelerin pazarlama faaliyetlerinden ya da tarafsız kullanıcı yorumlarından etkilenmeleri mümkün olmaktadır. Bu sebeple işletmeler, sosyal medyayı kullanarak pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir (Sarıtaş, 2017: 98). FoMO’ya sahip bireyler fırsatları, gelişmeleri kaçırmaktan çok daha fazla korkmakta, örnek aldıkları

bireyleri dinleyerek çoğunluk gibi olma çabasında olduklarından sosyal medyadan ve yorumlardan daha fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla pazarlama ve FoMO artık birbiri ile ilişkili hale gelmektedir.

3. SONUÇ

Gelişmeleri kaçırma korkusuna sahip bireyler günlerinin büyük bir dilimini internet erişimine ayırmakta, hatta sabah ilk iş olarak, akşam uykudan hemen önce ise son iş olarak sosyal medya hesaplarını kontrol etmektedirler (Hoşgör vd., 2017b: 221). Facebook, Instagram, Twitter, Whatsapp, Snapchat gibi sanal ve sosyal ortamların artması, yemek, tatil, parti ve organizasyon ve düğün gibi faaliyetlerin paylaşımlarını da arttırmasına dolayısıyla ilgili bireylerin FoMO etkisiyle satın alım davranışlarını etkilemesine zemin hazırlamaktadır (Ulaştıran, 2017). Bu bireyler örnek aldıkları kişilerin, bloggerların sosyal ağlarda yer alan hesaplarını incelemekte, onların tavsiyelerine önem vermekte, önerdikleri ürün ve hizmetleri satın alma davranışı içerisine girme eğilimindedirler.

Kaynaklar incelendiğinde FoMO kavramının her ne kadar bağımlılık, kötü bir alışkanlık olarak değerlendirilse de pazarlama bilimi açısından faydası azımsanmayacak kadar güçlü bir kavram olduğu düşünülmektedir. Yeniliklerin arttığı modern bir dünyada, sosyal ağların tüketim üzerindeki etkisi göz ardı edilememektedir. Özellikle, aidiyet ihtiyacı duyan bireylerin, sosyal medya ile daha fazla ilgilendiği ve FoMO'nun duygusal durumlarını daha fazla etkilediği düşünüldüğünde, hiç akıllarında yokken bir ürün ve hizmeti sırf ait hissedebilmek, fırsatları kaçırmamak adına ya da sadece kıtlık olgusundan dolayı satın alabildikleri bilinmektedir. Dolayısıyla işletmelerin bu bireylere yönelik pazarlama çalışmalarına yönelmeleri kaçınılmaz olarak görülmekte ve çalışma literatüre katkı sağlama amacının yanında işletmelere de pazarlama faaliyetlerinde tavsiyeler sunmaktadır.

İşletmeler tüketiciye doğrudan ulaşabilecekleri sosyal medya sayfalarında sundukları ürün ve hizmetlerinin paylaşımını yaparak talep yaratırken aynı zamanda tutundurma faaliyetlerini gerçekleştirirler (Sarıtaş, 2017: 98). Pazarlama çalışmaları kapsamında işletmeler, içerik üreten bireyler ve firmalarla bir araya gelebilmekte,

ürün ve hizmet deneyimlerini tanınan ve örnek alınan kişilerin paylaşımıyla arttırabilmektedir. Ayrıca sosyal medya hesaplarında amaçlarına yönelik olarak ürün ve hizmetleri ile ilgili içerik, bilgi, fotoğraf, indirim, kampanya gibi paylaşımlar yapabilmektedirler.

Pazarlama çalışmalarında FoMO'yu kullanarak avantaj elde etmek isteyen işletmeler, öncelikle kıtlık algısı ve endişe yaratarak bu korkuyu fırsata çevirebilmektedirler. FoMO bağımlılığı olan bireyler açısından deneyimler yakından takip edilmekte ve uygulanmaktadır. Bu açıdan sosyal medyada yer alan rol modeller tarafından ürün ve hizmetlerle ilgili deneyimlerin güncel olarak paylaşılması da pazarlama açısından oldukça iyi bir yöntemdir. FoMO tüketiciler, yeni çıkan bir ürün hakkında bu kanalla bilgi edinmekte, ihtiyaçları olmasa dahi deneyim ve tavsiyelerden etkilenip tüketim ihtiyacı hissetmekte, ürün ve hizmeti edinebilmektedirler. Ayrıca, FoMO kavramının temelinde dışlanma ve farklı olamama korkusu olduğundan işletmeler tüketicilerine özel ve ayrıcalıklı olduğunu hissettirerek de marka sadakati sağlayabilmekte ve rakiplerine karşı avantaj elde etmektedir. Yapbozun bir parçası olmayı arzulayan FoMO tüketiciler, tüketim davranışlarını bu doğrultuda arttırmak isteyebilmektedirler. Bu sebeple FoMO, tüketimi de olumlu yönde etkileyebilmekte ve pazarlama çalışmalarında önemli bir konu olarak yer almaya başlamaktadır.

Bu çalışma FoMO ve tüketime dayalı bir dünyada, pazarlama biliminde FoMO'nun yeri hakkında literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla araştırma kapsamı genişletilebilir, sonraki çalışmalar FoMO'yu tüketicilerin en çok hangi ürün ve hizmetlerde hissettiği, FoMO'nun farklı teorilerle ilişkisini, hangi durumlardan etkilendiğini, Türkiye'de farklı il ve kurumlarda görülme neden ve sıklıklarını araştırabilir, sınırlı olan araştırma tabanı genişletilerek literatürdeki boşluk giderilebilir.

KAYNAKLAR

- ABEL, J.P., BUFF C.L., BURR, S.A. (2016), 'Social Media and The Fear of Missing Out: Scale Development and Assessment', *Journal of Business & Economics Research*, 14(1): 33-44.
- ARGAN, M. ve TOKAY ARGAN, M. (2006), 'Viral Pazarlama veya İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kuramsal Bir Çerçeve', *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11):231- 250.
- ARGAN, M., TOKAY ARGAN, M. ve İPEK, G. (2018), 'I Wish I Were! Anatomy of A Fonsumer', *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 9(1), s.43-57.
- AYDIN, H. (2018), 'Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (Fomo) İçgüdüsel Alımlara Etkisinin Öz Belirleme Kuramı İle Açıklanması', *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. ÜİK Özel Sayısı, 415-426.
- BARKER, E. (2016), 'This Is The Best Way To Overcome Fear Of Missing Out', *Time*, <http://time.com/4358140/overcome-fomo/>, (15.09.2018).
- CAN, L. (2017), 'Sosyal Medya Pazarlaması Kanalı Olarak Instagram'da Algılanan Sürü Davranışı ve Satın Alma Niyeti', *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 59, 208-20, Kırgızistan.
- DOSSEY, L. (2014), 'FoMO, Digital Dementia, and Our Dangerous Experiment', *Explore: The Journal of Science and Healing*, 2(10): 69-73.
- GÖKLER, M. E., AYDIN, R., ÜNAL, E., METİNTAŞ, S. (2016), 'Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi', *Anatolian Journal of Psychiatry*, 17(1):53-59.
- HATO, B. (2013), (*Compulsive*) *Mobile Phone Checking Behavior Out of a Fear of Missing Out: Develop-ment, Psychometric Properties and Test-Retest Reliability of a C-FoMO-Scale ANR: 610304*, Master's Thesis, Tilburg University, Tilburg, Netherlands.

HERMAN, D. (2012), 'The Fear Of Missing Out by Dan Herman', [http://www.danherman.com/The-Fear-of-Missing-Out-\(FOMO\)-by-Dan-Herman.html](http://www.danherman.com/The-Fear-of-Missing-Out-(FOMO)-by-Dan-Herman.html), (02.09.2018).

HAYRAN, C., ANIK, L., GÜRHAN CANLI, Z. (2016), 'Exploring The Antecedents And Consumer Behavioral Consequences of 'Feeling of Missing Out' (Fomo)', *Association for Consumer Research North American Advances*, 44, 468.

HOŞGÖR, H., TANDOĞAN, Ö., GÜNDÜZ HOŞGÖR, D. (2017a), "Nomofobinin Günlük Akıllı Telefon Kullanım Süresi ve Okul Başarısı Üzerindeki Etkisi: Sağlık Personeli Adayları Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46): 573-595.

HOŞGÖR, H; KOÇ TÜTÜNCÜ, S.; GÜNDÜZ HOŞGÖR, D. & TANDOĞAN, Ö. (2017b), "Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *International Journal of Academic Value Studies*. 3(17): 213-223.

JWT Intelligence (2012), Fear of Missing out (FOMO), <https://www.slideshare.net/jwtintelligence/the-fear-of-missing-out-fomo-march-2012-update>, (31.08.2018).

KAPLAN AKILLI, G. ve GEZGİN D.M (2016), 'Üniversite Öğrencilerinin Nomofobi Düzeyleri ile Farklı Davranış Örüntülerinin Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi', *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 51-69.

KULA, S. ve ÇAKAR, B. (2015), 'Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki', *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(12):191-210.

MERT, G. (2016), 'Seyahat Acentelerinde Teknolojik Pazarlamanın Satış Üzerine Etkisi', *15. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, İstanbul, 19-37.

ODABAŞI, Y. (2016), 'Fomo Bir Pazarlama Silahı Olabilir Mi?', *Brandmap*, <https://www.brandmap.com.tr/brandmap-makale9>, (11.08.2018).

PERRONE, M.A. (2013), *#FoMO: Establishing Validity of The Fear of Missing Out Scale With An Adolescent Population*, Dissertation, Alfred University, USA.

PRZYBYLSKI, A.K., MURAYAMA, K., DEHAAN, C.R. ve GLADWELL, V. (2013), 'Motivational, Emotional and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out', *Computers in Human Behavior*, 29 (4), 1841– 1848.

RIFKIN, J., CINDY, C. and KAHN, B. (2015), "Fomo: How the Fear of Missing Out Leads to Missing Out", *Association for Consumer Research North American Advances* 43, 244-248.

SARITAŞ, A., KORKMAZ, İ., TUNCA, M.Z. (2017), 'Pazarlama İletişiminde İnovatif Bir Kanal Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Araştırma', *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 22.UPK Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı, 95-108.

TOKSARI, M., MÜRÜTSOY, M. ve BAYRAKTAR, M. (2014), 'Tüketici Algılarını Etkileyen Faktörlerde Sosyal Medyanın Rolü: Niğde Üniversitesi İİBF Örneği', *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (20), 1-28.

ULAŞTIRAN, T. (2017), Çağımızın Salgını FOMO: Pazarlama Dünyasındaki Başarısının Ardındaki Gerçekler, <http://www.pazarlamasyon.com/pazarlama/dijital-pazarlama/cagimizin-salgini-fomo-pazarlama-dunyasindaki-basarisinin-ardindaki-gercekler/>, (30.09.2018).

WIESNER, L. (2017), *Fighting FoMO A Study On Implications For Solving The Phenomenon Of The Fear Of Missing Out*, Master Thesis, University of Twente, Netherlands.

Vergi Tarihi ve Vergi Müzeciliği Alanında Yapılacak Çalışmalar Konusunda Öneriler

Ahmet SOMUNCU¹

Özet

Vergi tarihi; vergi sosyolojisi, vergi psikolojisi, siyasi tarih, iktisat tarihi gibi çok farklı bilim dalları ile ilişkisi olan bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türkiye’de vergi tarihi konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Başka disiplinler ile olan ilişkisi de düşünüldüğünde, vergi tarihi konusunda yapılacak çalışmalar, maliye biliminde yeni bir çalışma alanı yaratabilecektir.

Türkiye’de maliye bilimi alanında vergi tarihi konusunda sistemli çalışmaların yetersizliği, bu çalışmanın temel sorunu olmuştur. Bu çalışmada, vergi tarihi ve vergi müzeciliği alanında yapılacak çalışmaların amacı, önemi vurgulanacak, dünyadaki çalışmalardan örnekler verilerek, yeni bir çalışma alanı olarak neler yapılabileceği konusu tartışılacaktır.

Ayrıca, Türkiye’de yapılacak çalışmalar konusunda öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Vergi, Vergi tarihi

JEL kodları: H2, H29, N00

Proposals On Studies About The History Of Tax And The Museology Of Tax

Abstract

Tax history is a field of work due to its relations with other disciplines such as tax sociology, tax psychology, history of economy and political history. In Turkey, however, studies on the history of tax appear to be very limited. Considering its relationship with other disciplines, studies on the history of tax, will enable the creation of a new field of work concerning finance.

The lack of studies in Turkey conducted in the field of finance on tax leads to the fundamental focus of this study. In this study the aim of actions to be taken in the field of tax history will be discussed, their importance will be underlined; examples from the world will be presented and the things as a new field of work that could be done will be discussed.

In this study, examples will be given from studies about the history of tax and museology of tax in the world and institutions in Turkey; and proposals will be presented on the work to be conducted on this matter in Turkey.

Key words: Tax, Tax history

Jel kodes: H2, H29, N00

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Mali Hukuk ABD, Türkiye, asomuncu@erciyes.edu.tr

1. GİRİŞ

Vergi olayları medeniyet tarihi boyunca en önemli toplumsal konulardan birisi olmuştur. En küçük topluluklardan büyük imparatorluklara kadar vergi ödeme zorunluluğu bütün insanlığı etkilemiştir. Eski Mısır'da yemek için kullanılan yağın vergilendirildiği insanlık, günümüzde bireyleri hastalıklardan korumak için yağlı ve şekerli gıdaların tüketimini üzerinden alınacak obezite vergisini tartışmaktadır. Alkol, tütün, şeker; tarih boyunca en çok vergi alınan tüketim maddesi olarak başı çekerken, bu durumun günümüzde de hemen hemen hiç değişmediği görülmektedir. Ancak insanlığın en büyük keşiflerinden olan petrol, diğer tüketim maddelerini geride bırakarak, pek çok ülkede en çok vergi alınan tüketim malı olarak liderliği ele geçirmiş durumdadır. Vergi adaleti, vergi yükü dağılımı gibi “klasik konular” her zaman tartışılırken; vergi rekabeti ve vergi cennetleri 20 nci Yüzyıl'ın “modern konuları” arasında almışken; 21 nci Yüzyıl'ın başlarında “robot vergisi” tartışılmaktadır. Bir zamanlar padişah ve kralın buyrukları ile itiraz edilemeden mutlak olarak ödenmesi gereken vergiler uygulanırken, günümüzde uluslararası mahkemelerde hak aramak mümkün hale gelmiştir.

Görülüyor ki, vergi, bütün insanlık tarihini etkilemiş, kendi tarihini kendisi yazmış ve yazmaya devam etmektedir. Bu tarih, her ülkede vergi hukukunun oluşumu vergi türleri, verginin geçirdiği aşamalar, vergi sistemleri, vergi yönetimleri, olağan üstü vergi olayları, vergi isyanları gibi başlıklar altında araştırılması, kayıt altına alınması gereken bir olgudur.

Dünya'da pek çok ülkede üniversiteler, bağımsız kuruluşlar, kamu kurumları tarafından vergi tarihi araştırmaları yapılmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca pek çok ülkede fiziki olarak vergi, gümrük müzeleri bulunmaktadır. İnternet ortamında sanal vergi müzeleri de görmek mümkündür.

Türkiye'de maliye tarihi, vergi tarihi alanında çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak bu alanda daha bilimsel ve kurumsal araştırmaların az sayıda olduğu, bilgi ve belgelerin sistematik olarak arşivlenip kamuoyu ile paylaşılmadığı görülmektedir. Bir ülkede genç nesillerin vergi bilincinin gelişmesi ve mükelleflerin vergiye gönüllü

uyumun gelişmesi, geçmişten günümüze kadar uzanan olayların belirli kaynaklar aracılığı ile topluma kazandırılması ile mümkün olabilir. Aksi halde; verginin toplum tarafından kabul edilebilirliği zorlaşır.

Bu çalışmanın amacı vergi tarihi ve vergi müzeciliği konusundaki çalışmalara bir başlangıç yapmak, çalışma alanının belirlenmesi konusunda tartışma yaratmak ve önerilerde bulunmaktır.

Çalışmada önce vergi tarihi kapsamı ve çalışma alanının önemi belirlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra Dünya'daki vergi tarihi araştırmalarından ve vergi müzeciliği çalışmalarından örnekler verilecektir. Son olarak da, Türkiye'de maliye ve vergi tarihi alanındaki mevcut çalışmalar tanıtılmaya çalışılacak ve Türkiye'de vergi tarihi ve vergi müzeciliği konusunda neler yapılabileceği tartışılarak bazı öneriler sunulacaktır.

2. VERGİ TARİHİ ÇALIŞMA ALANININ KONUSU NE OLABİLİR?

Vergi tarihi ile ilgili çalışmalarda ilkçağlardan başlayarak, bütün insanlık tarihi boyunca vergi olaylarının kronolojik olarak ele aldığı görülmektedir (taxworld.org, 2018). Bazılarının ise, ülkelerin vergi tarihlerini ele alan, bilgi ve belgeler çerçevesinde yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. ABD vergi tarihi ile ilgili olarak yapılmış bir proje olan "Tax History Project" bu konuda en iyi örneklerden birisidir (taxhistory.org, 2018).

İnternet ortamında daha pek çok ülkenin vergi tarihi hakkında az veya çok bilgi bulmak mümkündür. Bunlar genellikle resmî kurumlar tarafından oluşturulan bilgiler ya da bilimsel makale ve köşe yazısı niteliğindedir (thoughtco.com, 2018).

3. VERGİ TARİHİ ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ NE OLABİLİR?

Son yıllarda verginin sosyal ve antropolojik yönlerinin araştırmalara konu edildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda, vergi felsefesi, vergi sosyolojisi, vergi psikolojisi gibi; vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumunu kolaylaştıran, vergi bilincinin oluşmasına katkıda bulunacak konular ele alınmaktadır. Vergi tarihinin de aslında bu alanlar ile iç içe geçmiş, "*toplumun vergi hafızasını*" teşkil eden, geçmişte geleceğe bağlayan olayları irdeleyen bir çalışma alanı olduğu söylenebilir.

ABD’de vergi araştırmaları yapan Tax History Project (Vergi Tarihi Projesi)’nin internet sitesinde paylaşılan bir videoda, röportaj yapılan rastgele seçilmiş insanlara, “ABD’de gelir vergisi; hangi dönemde en yüksek oranda uygulanmıştır?” şeklinde bir soru soruluyor. Bu soruya tahminî cevaplar veren insanların, İkinci Dünya Savaşı” sırasında, 1940 yılında ABD’de gelir vergisinin % 94 oranında uygulandığını öğrendiklerinde verdikleri tepkiler ve şaşkınlıkları çok önemli bir sonucu göstermektedir: “Bu günümüze şükür!” Bu sonuç aynı zamanda, verginin malî güç ilkesine göre adaletli bir şekilde ödenmesi gerektiğini de vurgu yapmaktadır. Buradan hareketle, vergi tarihi, geçmişten günümüze, insanlık ve ülkelerin iktisadî ve sosyal tarihinin önemli parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. DÜNYADA VERGİ TARİHİ ÇALIşMALARİ ÖRNEKLERİ

Vergi tarihi konusundaki çalışmalar dünya genelinde henüz başlangıç düzeyinde sayılacak çalışmalardır. Bu çalışmaların daha çok bireysel akademik makaleler, tezler gibi örneklerine rastlanmaktadır. Kurumsal anlamdaki çalışmaların ise daha çok kamu kurumlarının tarihini aktaran kronolojik tarih belgeleri niteliğinde olduğu görölmektedir. Ancak, analize dayalı, yazılı ve görsel belge arşivleyen ve bu bilgileri paylaşan kurumların sayısında bir artış olduğu görölmektedir.

Bu şekilde vergi tarihi araştırmaları yapan kuruluşlardan biri ABD’de kurulan Vergi Analistleri (Tax Analysts) örgütüdür.

4.1. Vergi Tarihi Projesi (Tax history Project)-ABD

Vergi Tarihi Projesi (VTP), 1995 yılında, araştırmacılar, siyasete yön verenler, öğrenciler, medya ve vatandaşlara Amerikan vergilendirme tarihi hakkında bilgi sağlamak amacıyla, Vergi Analistleri (Tax Analysts) örgütü tarafından kurulmuştur. Projenin misyonu; internet tabanlı ortamda, belge, bilgi yayımlamak ve özgün vergi tarihi araştırma programını sürdürmektedir (taxhistory, 2018).

Projenin web sayfasında şu alt başlıklar görölmektedir:

4.1.1. Vergi Tarihi Müzesi

Amerikan vergilendirme tarihine sanal ortamda bakış olanağı sağlamaktadır. Hem öyküleyici metinler, hem de multimedya kaynaklarından oluşan materyalleri bir araya getiren müze, Amerikan gelir ve vergi politikasının kısa bir özetini sunmaktadır.

1650 yılından başlayarak 2005 yılına kadar önemli vergi olayları, politikacılar, kurumlar hakkında özet bilgiler ve belgeler yer almaktadır.

4.1.2. Medeniyetin Bedeli

Bu bölümde, akademisyenlere, öğrencilere ve politika yapıcılara çok çeşitli tarihsel materyallere kolay erişim olanağı sunulmaktadır. Bu bölümde Amerikan Millî Kütüphanesi, bazı ABD başkanlarının arşivlerinden derlenen 6500 sayfa doküman bulunmaktadır. Ayrıca ABD Hazine Bakanlığı, Beyaz Saray (ABD başkanlarının basın toplantılarından bazılarının kayıtları, ABD Kongresi'ne ait dokümanlar) bulunmaktadır.

4.1.3. Başkanların Vergi Beyannameleri

ABD'de bireysel gelir vergisi beyannameleri - kamuya açık rakamlar dâhil olmak üzere- özel bilgiler olup, izinsiz ifşa edilme tehlikesi karşısında yasalarla korunmaktadır. Aslında, ABD Dahili Gelir İdaresi (IRS)'nin yetkili birimleri ve bireyler haricinde, herhangi bir vergi mükellefinin bilgisini paylaşması yasaktır.

Diğer tüm vatandaşlar gibi, ABD başkanları da bu gizliliğin korunması ilkesinden yararlanmasına rağmen, 1970'lerin başından bu yana, çoğu başkan vergi beyannamelerini kamuoyuna açıklamayı seçmiştir. Bu bilgileri daha yaygın bir şekilde kullanılabilir hale getirmek amacıyla, VTP kapsamında, bir "*Başkanlık Vergi Beyannamesi Arşivi*" oluşturulmuştur.

Franklin Roosevelt'in 1913 yılına ait 1040 kodlu gelir vergisi beyannamesinden başlayarak, bütün ABD başkanlarının, başkan yardımcılarının; hatta başkan adaylarının gelir vergisi beyannamelerini bu bölümde görmek mümkündür.

4.1.4. 1040 Beyannameleri Arşivi

ABD vergi mükelleflerinin vermesi zorunlu olan 1040 kodlu gelir vergisi beyannamesinin şekil ve içerik olarak 1913-2006 yılları arasındaki değişimlerini de gösteren örnekleri (resimleri) yer almaktadır.

4.1.5. Görsel arşiv

Bu bölümde, ABD vergi tarihine ait karikatür, afiş vb. dokümanlardan örnekler yer almaktadır.

4.1.6. Makale arşivi

Bu bölümde vergi tarihi, vergi uygulamaları, vergi uygulamalarına ilişkin çok sayıda makale yer almaktadır.

5. VERGİ ve GÜMRÜK MÜZECİLİĞİ ÇALIŞMALARI

Asıl işlevi eski eserleri toplamak ve sergilemek olan müzeler, günümüzde pedagojik, sosyolojik, psikolojik içerikler edinmiş, hatta ‘Müzeoloji’ (Museumology, museology) adıyla üniversitelerde ayrı eğitimi alınan bağımsız bir bilim dalı kimliğine kavuşmuştur (Okan, 2018). Kamu müzelerinin yanında özel müzeler ve özel ihtisas alanlarında da müzeler görmek mümkündür. Dünya’da bazı ülkelerde vergi müzeleri, gümrük müzeleri veya gümrük kaçakçılığı müzeleri örnekleri görülmektedir.

5.1. Çeşitli Ülkelerden Vergi ve Gümrük Müzesi Örnekleri

Çeşitli ülkelerin üyesi olduğu Dünya Gümrük ve Vergi Müzeleri Birliği IACM’nin temel amacı hızla değişen bir dünyada vergi ve gümrük mirasını korumak olarak açıklanmaktadır (customsmuseums.org, 2018).

Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde son yirmi yılda, gümrük ve vergi çalışma işlemlerinde meydana gelen önemli değişikliklerin, gelecek nesillere aktarılmasının önemi dikkate alınarak 1993 yılında IACM kurulmuştur.

Bugün, IACM’nin yirmi beşten fazla üyesi bulunmaktadır. Her ülke müzesi kendi ulusal yönetimi altında faaliyet göstermektedir. Üyelik sadece Avrupa Birliği üyesi

ülkeler ile sınırlı değildir. Örneğin, ABD, Çin, İsrail ve Azerbaycan birliğin Avrupa Birliği dışındaki üyeleridir.

5.1.1. Gümrük ve Sınır Koruma Örgütü (CBP) Tarih Programı (ABD)

CBP Tarih Programı'nın internet ortamındaki müzesinde, gümrükle ilgili belgeler, üniformalar, çeşitli amblemler, fotoğraflar, matbu belgeler vs. bulunmaktadır.

Kurumun misyonu, paydaşları ve kamuoyuna yönelik araştırma, eğitim ve bilgilendirici sunum yoluyla kurumun geçmişinin tarihini ve başarılarını onurlandırmak ve korumak olarak açıklanmaktadır (cbp.gov, 2018).

5.1.2. Vergiler Müzesi- Kudüs/İsrail

Araştırmacılar, öğrenciler ve vergilendirme hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler “büyüleyici” olarak nitelendirilen müze, 1964 yılında İsrail Maliye Bakanlığı Devlet Gelir İdaresi tarafından kurulmuştur. Müze koleksiyonunda aşağıdaki konularla ilgili belgeler, sertifikalar, fotoğraflar ve başka objeler bulunmaktadır:

- Antik dünya ve İncil'deki metinlerde yer alan vergiler.
- İsrail dışındaki Yahudi toplumlarındaki devlet vergileri.
- Osmanlı Dönemi'nde, İngiliz Mandası ve İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından İsrail'de vergilendirme.
- Vergilerin ödenmesinin kanıtı olarak işaretleme sisteminin geliştirilmesi.
- Kaçak malların (kumarla ilgili objeler, silahlar, uyuşturucular gibi) kaçakçılığının ithalatının önlenmesi.
- Vergilendirme alanında uluslararası ilişkiler.
- Dünya çapında vergilendirme.
- İsrail'in dış politikasının bir parçası olarak vergilendirme.

Sergilenen her belgenin İngilizce bir açıklaması da bulunmaktadır (jerusalem.muni.il, 2018).

5.1.3. Gümrük Müzesi/Hamburg-Almanya

Özelikle gümrük kaçakçılığı olayları ile ilgili objelerin, belgelerin sergilendiği bir müzedir (hamburg-travel.com, 2018).

5.1.4. Vergi ve Gümrük Müzesi/Rotterdam/Hollanda

Vergi ve Gümrük Müzesi, Hollanda'daki vergi tarihinin ulusal müzesidir. Bu müze, Hollanda vergi yasalarının ve vergi idaresinin tarihi gelişimini belge ve objelerle sergilemektedir. Müze tanıtımı broşüründe, vergi mükellefi olan müze ziyaretçilerinin, Hollanda vergi sisteminin yüzyıllar boyunca nasıl geliştiğini keşfedecekleri ve “neden vergi ödüyorum? “Kime vergi ödeyeceğim?” “Vergilerimi ödemediğimde yaptırımlar neler?” gibi sorulara yanıt bulabileceği belirtilmektedir (customsmuseums.org, 2018).

5.1.5 Vergi Müzesi/Dublin-İrlanda

7 Mart 2008'de açılan Gelir Müzesi, birkaç yüzyılı aşkın bir süredir, vergi tahsilatından gümrük kontrollerine kadar İrlanda Gelir Komiserliği'nin çeşitli faaliyetlerinin sergilendiği bir müzedir (revenue.ie, 2018).

6. TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ VERGİ TARİHİ ÇALIŞMALARINDAN ÖRNEKLER

Türkiye'de vergi tarihi, maliye tarihi alanında yayımlanmış kitaplar ve diğer çalışmalarından bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

-Nihat Falay'ın Maliye Tarihi Ders Notları kitabında malî sorunların sosyolojik kökenleri, tarihte vergi olayı, İslam'da kamu maliyesi, batı ülkelerinde mali olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nda mali olaylar ve malî sistem konuları incelenmektedir (Falay, 1989).

-Filiz Giray'ın Maliye Tarihi kitabının çeşitli baskı yılları bulunmaktadır (Giray, 2016).

Tarihte mali olaylar, İslam'da mali olaylar, batı ülkelerinde mali olaylar, Osmanlı imparatorluğunda mali sistem ve mali olaylar ile Cumhuriyet dönemi mali konuları analiz edilmektedir.

- Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç tarafından yazılan Vergi, Zulüm ve İsyân adlı kitapta, özellikle Osmanlı dönemi vergi sistemi ve önemli vergi olayları ile vergi isyanları irdelenmiştir. Ayrıca, dünyada vergilendirme yetkisinin tarihçesi, çeşitli vergi olayları ve vergi isyanlarının sebepleri ve sonuçlarını inceleyen yazılar bulunmaktadır. (Aktan, Dileyici, Saraç, 2002).

- Ali Rıza Gökbunar ve Alparslan Uğur'un editörlüğünü yaptığı Maliye Tarihi kitabında şu başlıklar bulunmaktadır (Gökbunar, Uğurlu, 2016):

***Ortadoğu Uygarlıklarında Vergi**, Mohamad Sami Abdula

***Verginin Tarihi Gelişimi ve Geçmişte Uygulanan Bazı ilginç Vergi Konuları**, Cemil Rakıcı, Sedat Polat

***Türk Maliye Tarihinde ilk Dönemlerde Vergi Anlayışı**, Ramazan Gökbunar, Deniz Alçin Şahintürk, Öznur Akyol, Barış Tuncay

***Osmanlı Vergiciliği: "İnekleri Besleyerek Daha Fazla Süt Alma Sanatı"** Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur

***Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Batı Toplumlarında Görülen Vergi İsyânlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi**, Serkan Cura

***Bütçe Hakkının Tarihi Gelişimi (İngiltere–Fransa–ABD ve Türkiye)**, Tarık Vural, Cemil Rakıcı

***Kırım Harbi'nden Düyun–u Umumiye' ye Osmanlı Dış Borçları**, Mehmet Çetin, Ahmet Özen

***Türkiye'de 1919–1923 Dönemi Mali Uygulamalar**, Ahmet Tekin

***Mali Tekellerden 4760 Sayılı Kanuna: Türkiye'de Özel Tüketim Vergisinin Tarihi Gelişimi**, Esra Hanbay Kahrıman.

-İlham Küsmenoğlu'nun Vergi Tarihi kitabı iki cilt olarak yayımlanmıştır (Küsmenoğlu, 2010). Bu kitapta, 1980'den 2010 yılına kadar olan dönemde çıkartılan vergi kanunlarının analizi yapılmaktadır.

-Selçuk İpek'in özellikle halk edebiyatında vergi konusunu ele aldığı ve vergi isyanlarının halk edebiyatına yansımaları konusunda çok sayıda çalışması vardır (İpek, 2010).

6.1. Türkiye'de Tek Başına Vergi Tarihi Çalışma Konusu Olabilecek Bir Konu: Varlık Vergisi

Varlık vergisi konusunda Türkiye'de çok sayıda kitap, tez ve makale çalışması olduğu görülmektedir. Konuya gösterilen ilgi; daha çok varlık vergisinin lehinde veya aleyhinde olan görüşler şeklinde belirlemektedir. Ancak, hâlâ; devlet arşivlerinde, gazete ve dergi arşivlerinde varlık vergisi ile ilgili haber, yorum, fotoğraf ve hatta karikatürler sistematik olarak arşivlenmeyi beklemektedir. Bu belgeleri bilimsel bir yaklaşımla araştırılması, sadece İstanbul değil; diğer illerde de varlık vergisinin uygulanması ile araştırmalar yapılması gerekmektedir.

7. VERGİ TARİHİ ÇALIŞMASI YAPILABİLECEK KONULAR

7.1. Vergi İdaresinin Tarihi

Osmanlı'dan günümüze kadar vergi idaresinin; Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü ve bugünkü Gelir İdaresinin kuruluşundan başlayarak kurumsal tarihi konusundaki çalışmaları kapsar. Bu kapsamda; kurumların kurulmasında önemli rolü olanlar; kurum yöneticileri, merkez ve taşra teşkilatlarının, var olan yazılı ve görsel dokümanlarının sistematik olarak arşivlenmesi, bu kurumların dünü ve bugünü hakkında önemli bir arşiv oluşturacaktır.

Vergi idaresinin yayınlamış olduğu, broşürler, kitaplar, raporlar, resim yarışmaları, makale yarışmaları vb. faaliyetlerle ilgili dokümanlar da bu kapsamda arşivlenebilir.

7.2. Maliye ve Vergi Eğitiminin, Vergi Kültürünün Tarihi

Bu kapsamda, Maliye okulları, Maliye Kursu, Maliye Meslek Yüksek Okulu, iktisadî ve ticarî ilimler akademileri, malî hukuk, vergi hukuku kürsüsü olan hukuk fakülteleri, , Maliye bölümü olan Siyasal Bilgiler Fakülteleri, iktisadî ve idari bilimler fakülteleri, iktisat ve işletme fakülteleri, yüksekokulların tarihlerinin yazılmasıdır.

Türkiye Maliye Sempozyumlarının, çeşitli konularda düzenlenmiş olan vergi sempozyumlarının, kongrelerinin, panellerin, konferansların tarihinin yazılması, bu bilimsel faaliyetlerin dokümanlarının, görsel belgelerin arşivlenmesi de bu kapsamda düşünülebilir.

Ayrıca, gazetelerin, dergilerin arşivlerindeki vergi konulu haberlerin, röportajların, köşe yazılarının, fotoğrafların, karikatürlerin arşivlenmesidir. Sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin, vakıfların mesleki kuruluşların yayınladıkları, vergi konulu raporlar vb. dokümanların arşivlenmesi de bu kapsamda olabilir.

7.3. Vergi Hukukunun; Yasama, Yürütme ve Yargı Organlarından Doğan Kaynakların Analizi ve Tarihinin Yazılması

7.3.1. Vergi Mevzuatı Tarihçiliği

Vergi kanunlarının kanunlaşma süreçlerinin, gerekçelerin, komisyon raporlarının, meclis tutanaklarının analizleri yapılarak sistematik olarak kayıt altına alınmasıdır. Aynı kanunda daha sonra yapılacak değişikliklerin de bu kayıtlara bütün ayrıntıları işlenmesi yoluyla, ilgili vergi kanunu konusunda bütünleştirilmiş bir bilgi arşivi oluşturulmuş olacaktır. Bu konuda çalışacak olan uzman kişilerin yazacakları, raporlar, kitap ve makaleler vergi hukukunun doktrin kaynaklarını oluşturacaktır (Küsmenoğlu, 2010).

Bu alanda, vergi genel tebliğleri, özelgeleri, sirkülerleri de yıllar ve konular itibarıyla analiz edilebilir.

7.3.2. Karar Tarihçiliği

Vergi hukuku alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların sonuçlandırıldığı, vergi mahkemesi, bölge idare mahkemesi ve Danıştay dairelerinin, Vergi Dava Dairesi'nin, İçtihatları Birleştirme Kurulu'nun vermiş olduğu kararlarının periyodik olarak arşivlenmesi, sürekli olarak analizlerinin yapılmasıdır. Bu konuda çalışacak uzmanların yazacakları, raporlar, kitap ve makaleler, kararlar arasındaki farkları, yıllar içinde meydana gelen görüş değişikliklerini ortaya koyacak; böylece vergi hukukunun gelişmesine katkıda bulunabilecektir (Avi-Yonah, 2003).

7.3.3. Olağanüstü Dönemlerde Uygulanmış Olan Vergilerin Tarihi

Tekalif-i Milliye Emirleri, İktisadi Buhran Vergisi, Varlık Vergisi, ekonomik kriz ve afet dönemlerinde ve sonrasında yürürlüğe konulmuş olan vergilerin gerekçesi, uygulanması sırasında karşılaşılan sorunlar, Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular, bu başvuruların sonuçları, toplumsal tepkiler gibi başlıklar altında yapılan tarih çalışmalarıdır. Bu kapsamda özellikle basında yer alan haberlerin, kanunlaşma sürecindeki olumlu olumsuz gelişmelerin, bu vergilerin uygulanmasının sonuçlarını içeren bilgi ve belgelerin sistematik olarak arşivlenmesidir.

Askeri darbe dönemlerinde vergi sisteminde yapılan değişiklikler, ekonomik kriz dönemlerinde vergi düzenlemelerinin analizlerinin yapılmasıdır. Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları öncesi ve sonrasında vergi alanındaki düzenlemeler, 5 Nisan 1994 krizi sonrasında konulan Net Aktif Vergisi, Ekonomik denge Vergi, Ek Emlak Vergisi, Ek Gelir Vergisi bu konuda örnek gösterilebilir.

Ayrıca 1999 depremi sonrasında ve “Deprem Vergileri” olarak bilinen Özel İletişim Vergisi, Eğitime Katkı Payı, (Şans Oyunları Vergisi) bu kapsamda sayılabilir.

Bunlardan başka, Cumhuriyet hükümetlerinin programlarında, kalkınma planlarında vergi ve vergi politikaları, siyasi partilerin programlarında vergi ve vergi konusundaki görüşler, taahhütler ve önerilerin incelenmesidir.

8. VERGİ MÜZESİ FİKRİ NASIL HAYATA GEÇİRİLEBİLİR?

Dünya’daki örnekler bakıldığında, hem fizikî olarak hem de sanal ortamda önemli vergi olayları ile ilgili belgelerin, tarihi kararların zaman içinde geçirdiği değişimlerin, makalelerin, resimlerin, objelerin hatta karikatürlerin sergilendiği görülmektedir.

Sanal ortamdaki vergi müzesi örnekleri çok yaygın olmamakla birlikte, www.taxmuseum.org vergi müzelerine en güzel örneklerden birisidir (taxmuseum.org, 2018). Türkiye’de vergi müzesi Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulabileceği gibi, üniversiteler veya bazı sivil toplum kuruluşları da bu konuya talip olabilir.

9. SONUÇ

Bir ülkede vergi tarihine ilişkin olayların kayıt altına alınması, toplumda vergi bilincinin oluşmasına, vergiye gönüllü uyumun sağlanmasına büyük katkı sağlayacaktır. Özellikle genç nesillerin vergi tarihi ve olayları konusunda bilgi sahibi olması, vergi mükelleflerinin bilinçlenmesi bakımından çok önemli görevler üstlenecektir.

Akademik alanda ise, vergi hukukunun gelişmesi, vergi kanunlarının, idari düzenlemelerin yapılması, uyuşmazlıkların çözümü için açılan davalara ışık tutması gibi pek çok fayda sağlayacaktır.

Bu nedenle konuya bir başlangıç yaparak tartışmaya açmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Yapılacak bilimsel eleştiriler ile konu daha da genişleyecek ve maliye bilimi alanında daha fazla ilgi çekerek, daha fazla araştırma yapılmasına katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

AKTAN, C.,C., (2002).DİLEYİCİ, D., SARAÇ, Ö., Vergi, Zulüm ve İsyan, Phoneix Yayınları, Ankara.

AVİ-YONAH, REUVEN S., (2003, ."Tax Stories and Tax Histories: Is There a Role for History in Shaping Tax Law?" Mich. L. Rev. 101, no. 6.

<https://www.cbp.gov/about/history/cbp-history-program>, (09/10/2018).

<https://www.customsmuseums.org/our-association>, (09.10.2018).

<https://www.customsmuseums.org/our-museums/netherlands>, (09.10.2018).

FALAY, N., (1989),.Maliye Tarihi Ders Notları, Ümit Kitabevi.

GİRAY, F., (2016), Maliye Tarihi, Filiz Kitabevi, Bursa.

GÖKBUNAR, A., R., UĞUR, A.,(2016) Maliye Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul.

İPEK S., (2010), Anadolu Halk Türkülerinde Vergi İsyanı , Ekin Yayınevi , Bursa.

KÜSMENOĞLU, İ., (2010), Vergi Tarihi, (1980'den 2010'a), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

OKAN, B (2018). “Günümüzde Müzecilik Anlayışı”; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/192420>, (14.10.2018).

<https://www.revenue.ie/en/corporate/information-about-revenue/revenue-museum/exhibitions.aspx>, (14.10.2018).

<https://www.hamburg-travel.com/attractions/culture-in-hamburg/culture-from-a-to-z/german-customs-museum/>, (09.10.2018).

https://www.jerusalem.muni.il/en/Residents/Culture/Museums/Pages/PageSite_77.aspx, (10.10.2018).

<https://www.thoughtco.com/history-of-the-us-federal-income-tax-3321600>, (09.10.2018).

<http://www.taxhistory.org>, (01.07.2018).

21.Yüzyıl'da Dünya'da ve Türkiye'de Büyüyen İletişim Ekonomisi

Şifa Özkan¹, Seyit Ali Miçooğulları², Süleyman Değirmen³

Özet

21. yy bilgi ekonomisinin hakim olduğu enformasyon toplumu sürecidir. Enformasyon toplum süreçlerinde bilginin üretilmesi ve yayılımı zorunludur. Bu yüzden bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü günümüzde hızla büyümektedir. İletişim ve bilişim devrimini başarıyla gerçekleştirebilen ülkeler önümüzdeki yıllarda kalkınmışlık düzeyi yüksek, yaşam kalitesi iyi ve toplumsal refahı üst düzeyde olan değişimlere öncülük eden ülke olacaktır. Gün geçtikçe insan ihtiyaçları arasında önemi artan haberleşme isteği sebebiyle iletişim sektörüne yapılan yatırımlar en değerli yatırımlar arasındadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme gücüne güvenerek destekledikleri sektörlerin başında gelmektedir. Türkiyede'de iletişime yapılan yatırımlar her geçen gün artsa da henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. İletişim sektörü pazarında rekabet katma değerli ürünlerle devam etmektedir. En büyük pazar payına sahip Asya Pasifik ülkelerinin özellikle nüfus üstünlüğü sayesinde, yüksek büyüme oranı ile pazar liderliğini koruması beklenmektedir. Bu çalışmada konu ile ilgili belirtilen kaynaklar incelenerek gelişme gösteren ve iktisat biliminin alt dallarından biri olacağı düşünülen iletişim ekonomisinin Dünya'da ve Türkiye'de geçmişi ve geleceği değerlendirilmiştir. İletişim teknolojilerindeki ürünlerin çeşitliliğinin artırılması, iletişimin daha fazla gelişmesini sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de ise altyapı yatırımlarına ve yerli üretime destek vermesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yerli üretimin artmasıyla gelişmekte olan bir ülkede iletişimle birlikte sanayinin birçok dalında da gelişme sağlanacak ve ülke ekonomisine getirisi artacaktır.

Anahtar Kelimeler— iletişim,enformasyon, rekabet, teknoloji

JEL Sınıflama Kodları: O11, L14, L96

Growing Communication Economics In the World And In Turkey In the 21st Century

Abstract

The 21st century is an information society process dominated by knowledge economy. In information society processes, the production and dissemination of knowledge is mandatory. Therefore, the information and communication technologies sector is growing rapidly today. Countries that can successfully realize the communication and informatics revolution will be the country that leads to changes that have high levels of development, high quality of life and high level of social welfare in the coming years. Due to the increasing demand for communication among people's needs, investments in the communication sector are among the most valuable investments. It is one of the sectors that developed and developing countries support by supporting their growth forces. Although the rise with each passing day, investments made in the communication sector in Turkey has not yet reached the desired level. Competition in the communication sector continues with value added products. Asia Pacific countries, which have the largest market share, are expected to maintain their market leadership with high growth rates, especially due to their population advantages. In this study, by examining the mentioned sources, past and future of communication economy

¹ Mersin Üniversitesi, sifa-ozkan@hotmail.com

² Mersin Üniversitesi, s.ali.micoogullari@gmail.com

³ Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, suleymandegirmen@gmail.com

which is considered to be one of the sub-branches of economics are evaluated for the World and Turkey. It has been concluded that increasing the diversity of the products in communication technologies will lead to further development of communication. In Turkey, the necessity to support the infrastructure investments and domestic production has emerged. In many developing countries, with the increase in domestic production communication will be improved in many branches of industry and the profitability of the country will increase

Keywords— communication, information, competition, technology

JEL Classification Codes: O11, O14, L96

1. GİRİŞ

İletişim bilgi ve haberlerin karşılıklı değişimidir. Yaklaşık 100.000 yıl önceki ilk atalarımız sözsüz jestler ve evrilmekte olan bir konuşma dili sistemi aracılığıyla iletişim kuruyorlardı. Yaşamlarının gün geçtikçe daha karmaşık bir hale gelmesiyle birlikte önemli şeyleri anımsamak için grubun ortak belleğinden daha fazlasına ihtiyaç duydular. İhtiyaç duydukları şey bedenin dışındaki bir bellekti. Böylece iletişimdeki, artış iletişim araçlarının ortaya çıkışına bilgiyi depolayacak ve gerektiğinde yeniden elde etmeyi sağlayacak olan araçların gelişimine yol açmıştır. Peki ilk iletişim aracı neydi? Bu sorunun bilimsel olarak yanıtlanması neredeyse imkansızdır. Fakat hayal edilmesi değil. Atalarımız değişen dünyaya fiziksel olarak uyum sağlayamadıklarında kendilerine yardımcı olacak ağaç, kemik, ve taştan yaptıkları andan itibaren insanlık kendi iletişim alanlarını *iletişim araçları* yaratarak genişletmişlerdir.

İletişim yalnızca insanlara özgü olduğunu düşünmek yanlıştır. Bu kavram yeryüzünde yaşayan bütün canlılar için geçerlidir. İnsanlar konuşarak akıl ve yetenek ve yaratıcı güçlerini kullanarak yaşamları boyunca ön planda tutmuşlardır. Bu sebeptendir ki insan hayatının her alanında iletişim önemlidir. Sağlıklı toplumları yaratmanın en önemli yolu iletişimdir. İletişimsiz toplumlar kendi içine dönük yeniliklere kapalı, bilgisiz yorum yapma yeteneğine sahip olmayan insanlardan oluşur. Bu toplumlarda insanlar dünyaya kapalı amaçsız, disiplinsizlikten öteye geçemezler. İletişimin öneminin toplumlar tarafında giderek anlaşılmasıyla birlikte sanayi toplumlarında bilgi toplumlarına geçiş süreci hızlanmıştır.

Bilgi toplumu ise ekonomiyle ve teknolojiyle birlikte ortaya çıkmıştır. 1980 li yıllardan itibaren bilgi ve teknolojiadaki devrimsel değişimler bir çok sektöründe gelişmesine fırsat sunmuştur. Sanayi toplumlarından bilgi toplumları geçişin nedenine baktığımızda yeni teknolojilerle donanan insanların gelişime ayak uydurma isteğini görürüz.1990 lı yıllardan itibaren ise tüm dünyada bilgi toplumuna dönüşüm hız kazanmıştır. Ülkeler hedeflerini belirlerken bilgi ve teknolojinin beraber büyüdüğünü göz önünde bulundurmuşlardır.

2.İLETİŞİMİN TARİHSEL SÜRECİ

İlk insanları içinde yaşadığı doğa ile bütünleşip yaşamlarını sürdürmeye çalışırken her doğasal etki ve iletiye içgüdüsel tepki gösterdikleri, doğa ile kendiliğinden oluşan bir iletişim kurdukları kabul edilmektedir. Bu insanların beslenme, barınma, korunma ve yaşamsal gereksinimlerini içgüdüsel yöntemlerle çözdükleri görülmektedir. İlk insanların doğaya karşılık verdikleri tepkiler aklın ürünü olmayan bütünüyle duygulara ve sezgilere dayanan bir iletişim biçimi olarak kabul edilmektedir.

Milyarlarca yıldan günümüze kadar insanlar büyük evrim geçirmişlerdir. İnsanlardaki asıl evrim ise insan aklının kullanılmasıyla başlamıştır. Tarih öncesi çağlar olarak bilinen dönemlerde insan aklının kullanılmaya başlanıldığı ve böylece birbirleriyle iletişim kurmanın yollarının arandığı dönemdir.Bu dönemde iletişim için değişik yöntemler geliştirilmiş. Duman ve ateş kullanılmış , mağara duvarlarına resimler çizilmiş ve çeşitli sesler çıkartılmaya başlanmıştır. İnsanların konuşmaya başlaması iletişim sürecinin miladı olarak kabul edilmiştir.

İletişim, tarihsel süreç içerisinde M.Ö.4000 yazının bulunuşuyla da önemli bir boyut kazanmıştır. Yazının Mezopotam'ya ortaya çıkmasında nedeni bölgenin sosyo-ekonomik koşulları etkili olmuştur. MÖ.3000 lü yıllara doğru Fırat ve Dicle bölgesinde sulamayla birlikte tarım gelişmiştir. Ürün fazlası ise kentleşmeyi ve ticareti geliştirmiştir. Bu değişim iletişimi etkileyerek daha hızlı ve etkin duruma gelmiştir.

İletişim alanındaki buluşların en önemlilerinden biri de Gutenberg'in 15 yüzyılda bulduğu matbaadır. Matbaanın bulunmasıyla basılı metinlerin çoğaltılarak

daha fazla insana ulaşılmıştı ve bilgi akışı hızlanmıştır. Türkiye'ye ise ilk matbaa 1929 yılında İbrahim Müteferrika ile girmiştir. Matbaanın Avrupa'da bulunmasıyla ülkemizde kullanılmaya başlaması arasında 300 yıllık gecikme vardır(Crowley,2007).

İletişimin giderek önem kazanması ve iletişim araçlarının birbiri ardına bulunmasıyla birlikte 18.yüzyılda İngiltere'de başlayan önce Avrupa sonrada dünyanın öteki ülkelerine yayılan sanayi devrimi gerçekleşmesine sonra olmuştur. Sanayi devrimi toplumların uygarlaşmasını ve yenilikler ortaya çıkartmasını sağlamıştır. Elektrik enerjisinin bulunmasıyla birlikte de farklı iletişim araçları geliştirilmiştir.Telgraf,fotoğraf,telefon, radyo,televizyon,sinema ve çağımızın en önemli buluşlarından olan bilgisayar hızla gelişmiştir.Bilgisayarın gelişimi başka teknolojilerin de gelişimine sebep olmuştur.

Bilgisayar başlangıçta büyük organizasyonlarda , düzenleyici idari bilimlerde , bilimsel araştırmalarda ve orduda kullanılmıştır.Yetmişli yıllarda mikroçip teknolojisinin geliştirilmesinin ardından bilgisayar devreleri endüstrinin her alanına yayılmış ve ısıtıcılardan televizyon alıcılarına , ev eşyalarının temel bir parçası haline gelmiştir.Bilgisayarın kullanımının gelişmesiyle ekonomik ve politik kontrolü sağlayan *kontrol devrimi* ortaya çıkmıştır(Beniger, 1986).

Kontrol devrimi beraberinde enformasyon toplum sürecini ortaya çıkartmıştır. Bu kavram ilk kez 1950 li yıllarda ABD ekonomisinin "bilgi üretimi ve dağılımıyla"ilişkisini ilk defa iktisatçı Fritz Machlup'un çalışmasında kullanılmıştır(Machlup,1962).Machlup çalışmasında eğitim, araştırma ve geliştirme , iletişim araçları, enformasyon makineleri,enformasyon hizmetleri olarak endüstri kollarını beşe ayırmıştır.Enformasyon sektörü günümüzde işgücünün neredeyse yarısını oluşturmaktadır.Bu süreçle beraber bilginin üretimi ve yayılımı zorunlu hale gelmiştir.

Bilginin yayılımıyla 1990 yıllarından itibaren tüm dünyada bilgi toplumuna dönüşüm hız kazanmıştır.Ülkeler hedeflerini belirlerken bilgi toplumunu hedefleyecek şekilde adımlar atmışlardır.İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılın başlarında elektronik cihazlar ve iletişim teknolojisi muazzam şekilde gelişme göstermiştir.Bilginin rekabetin ana unsuru olması sebebiyle sanayi toplumlarından

bilgi toplumlarına geçiş hızlanmıştır. Toplumlar sürekli öğrenme istekleri sebebiyle hızlı bir şekilde yeni teknolojiye uyum sağlamışlardır.

Dünya üzerinde bilgisayar ağlarının birbiriyle bağlanması sonucunda ortaya çıkmış ve 1980 lerden sonra internet altyapısı gelişmiştir. Günümüzde ise internet bağlantısı olmayan ülke neredeyse kalmamıştır(Abbate,1999).İnternet dünyada küreselleşme sürecinin de hızlanarak toplumlar açısından büyük değişimlere sebep olmuştur.

Ayrıca bilişim teknolojileri açısından bakıldığında mobil telefonlardaki gelişmeler de internet kullanımının yayılmasına sebep olmuştur. İnternet kullanımıyla sosyal medya ağları gelişmiştir.İnsanların bilgi paylaşımları hız kazanmıştır.Dünya üzerinde kullanımıyla ticari amaçlı yatırımlar yapılırken internetin gücünün farkında olunarak hedefler belirlenmiştir.Son 15 yıldaki internet gelişimi o kadar hız kazanmıştır ki fiziki ortamda yer alan hemen her şey internet ortamına taşınmıştır.

Günümüzde önemi gittikçe artan internet uluslararası ticarete de bir çok engeli ortadan kaldırmıştır. Şirketlerin dünyaya açılmasını sağlamaktadır(Bayraç,2003).İletişim sektörü sadece internet alanında değil yapay uydular ve akıllı telefonlar olmak üzere birçok alanda hızla büyüme göstermektedir.

Gelecek yıllarda Dünya’da ve Türkiye’de iletişim sektörü en önemli sektörlerin başında geleceği ön görülmektedir.

3. İLETİŞİMİN TEKNOLOJİ VE EKONOMİ OLAN İLİŞKİSİ

21. yüzyılda teknolojinin sıklıkla kullanıldığı sektörlerin başına iletişim gelmektedir. Şirketlerin sahip olduğu teknolojik donanım ne kadar çok ise ekonomik olarak güçlü olabileceğini göstermektedir. İçerisinde bulunmuş olduğumuz dönemi her alanda olduğu iletişim sektörünü de teknolojiden ayrı değerlendirmek zordur. İletişim alanında değerlendirmeler yapılmak istendiğinde iletişim teknolojilerinin de değerlendirmek gerekmektedir(Gür,2015).

Dünya’da bilgi toplumlarında sanayi toplumlarına geçişle birlikte, iletişim sektörü hızla büyümeye başlamıştır.Sanayi toplumunda bilgi toplumuna hızlı bir geçişin nedenine baktığımızda yeni teknolojilerle donanan insanların teknolojiye

uyum esnekliğinin yüksek olması gelişme hızını da yüksek yapmaktadır(Aydın,2014).

Bilgi toplumu kavramın ortaya çıkışıyla işletmeler bir çok faaliyetlerine iletişim ve teknoloji departmanları dahil edilerek iletişimin önemini artırma yoluna gitmişlerdir. Tüm iş kollarına bakıldığında bilişim sektörünün payının yaklaşık yüzde 70 bandında olacağı tahmin edilmektedir.Bilgi toplumuna dönüşüm süreciyle birlikte bilgi ekonomisi de ortaya çıkmıştır.

Bilgi ekonomisi kavramı ilk defa Machlup tarafından kullanılmıştır.Machlup, üç klasik sektör içine gizlenmiş olan yeni bir sektörü tanımlamak için bu terimi kullanmıştır(Machlup,1958).Ancak bilgi ekonomisi kavramı Drucker (1969)'ın "Süreksizlik Çağı" adlı kitabında yer aldıktan sonra popüler olmaya başlamıştır.Bilgi ekonomisini üretim ve dağıtımda bilginin kullanıldığı ekonomi olarak adlandırmaktadır.Bilgi toplumunda en önemli unsur insanların teknolojiye hızlı uyum sağlamasıdır.

Üretilen ve paylaşılan bilginin iletişim ağları üzerinden gönderilmesi ve bu sayede bilginin hızla taşınması ve süratle birçok noktaya aynı anda ulaştırılması telekomünikasyonun gelişmesi birçok alanda faydalarının yanında ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesinde de temel rol oynamıştır(Aydın,2014).

Ekonomik büyüklük olarak dünyanın 13.ekonomisi olan Türkiye'de iletişim sektörünün dünya pazarından aldığı pay bakımından çok düşük seviyelerde kalmıştır. Asya Pasifik ülkeleri bilgi iletişim teknolojileri pazarı yükselme eğilimini koruyarak Kuzey Amerika bölgesinde daha büyük bir Pazar haline gelmiştir. Hindistan gibi iletişim sektörüne yatırım yapmış ülkelerin yetkinlikleri donanım ve telekomünikasyon araçları üzerinde Uzak Doğu Ülkelerinin rekabetçi konumları etkili olmuştur(Yased,2012).

2000 li yılların başında internet kullanıcısı bugün dünyada yaklaşık 3 milyar kişinin sabit genişbant aboneliği bulunmaktadır. Benzer gelişmeler mobil iletişim sektöründe de gelişmiştir. 4.5 G teknolojilerinin hızla gelişmesiyle dünyada yaklaşık 7 milyarın üzerinde kullanıcı sayısına ulaşan mobil operatörler , ses hizmetlerinin

yaygınlaşmasının yanı sıra özellikle akıllı telefonla birlikte katma değerli hizmetler ile büyümeye devam etmektedir(Gür,2015).

Türkiye’de 2000 li yılların başında yaklaşık 14 milyon olan cep telefonu abone sayısı 2017 yılında 77 milyona yükselmiştir. Gelişen akıllı telefonlarla birlikte yaklaşık 1 milyon olan internet abone sayısı 2017 itibariyle 27 milyona ulaşmıştır. Akıllı telefonlara olan talep sebebiyle geçmiş yıllarda popüler olan sabit telefon kullanımı azalmıştır.

Tablo1: Sabit telefon, cep telefonu ve internet abone sayısı

Yıl	Sabit Telefon Abone Sayısı	Cep Telefonu Abone Sayısı	İnternet Abone Sayısı
2000	18 395 171	14 970 745	1 629 156
2001	18 904 486	19 502 897	1 619 270
2002	18 914 857	23 323 118	1 309 770
2003	18 916 721	27 887 535	906 650
2004	19 125 163	34 707 549	1 474 590
2005	18 978 223	43 608 965	2 248 105
2006	18 831 616	52 662 709	3 180 580
2007	18 201 006	61 975 807	4 842 798
2008	17 502 205	65 824 110	5 804 923
2009	16 534 356	62 779 554	8 849 779
2010	16 201 466	61 769 635	14 443 644
2011	15 210 846	65 321 745	22 371 441
2012	13 859 672	67 680 547	27 649 055
2013	13 551 705	69 661 108	32 613 930
2014	12 528 865	71 888 416	41 272 940
2015	11 493 057	73 639 261	48 617 291
2016	11 077 559	75 061 699	62 280 191
2017	11 308 444	77 800 170	68 869 578

Kaynak: TÜİK, 2018, Ulaşım ve Haberleşme Araştırması

Mobil veri kullanımındaki katlanarak büyüyen artış mobil ödemeler, mobil imza,makineler arası iletişim (M2M) gibi yeni yeni hizmetlerin artmasıyla sektördeki yatırımlarda artış göstermiştir.2017 sonu itibariyle telekomünikasyon araçlarının payı yaklaşık %70 lik kısmı mobil cihazlarda oluşmaktadır.

Üstün teknolojik donanımlara sahip “teknoloji şirketleri” olarak adlandırılan Apple, Microsoft, Samsung, LG, Huawei vb. şirketler dünyada sektörün öncüleri arasındadır(Gür,2015).

GSM şirketleri gerek dünyada gerekse Türkiye’de sektörün gelişmesindeki en önemli unsur konumundadır.

Tablo2:Ülkeler ve bu ülkelerde faaliyet gösteren GSM operatörleri

ÜLKELER	GSM OPERATÖRLERİ
ABD	T-Mobile/ Straight Talk/ AT&T/ Ready SIM/ Consumer Cellular/ MetroPCS... (bu operatörlerle beraber 41 operatör daha hizmet vermektedir.)
Almanya	E-Plus / O2 / T – Mobile (Telekom) / Vodafone
Çin	China Mobile/ China Unicom
Fransa	Bouygues Telecom / Free / Orange / SFR
Güney Afrika	Cell C (Oger Telecom)/ MTN/ Telkom (8ta)/ Vodacom
Güney Kore	KT/ SK Telecom
Hollanda	KPN / T-Mobile / Vodafone
İngiltere	3 (Hutchison)/ EE (Orange / T-Mobile)/ O2/ Vodafone
İspanya	Movistar/ Orange/ Vodafone/ Yoigo
İtalya	3 (Hutchison) / TIM / Vodafone / Wind
İran	MTN Irancell / RighTe / Taliya /Telecommunication Company of Iran (IR-TCI)
Japonya	EMOBILE (SoftBank) / NTT docomo / SoftBank Mobile (J-Phone)
Rusya	Beeline (VimpelCom)/ MegaFon/ MOTIV/ MTS (Mobile TeleSystems)/ SMARTS/ Tele2 Russia (Rostelecom)
Türkiye	Avea/ Turkcell/ Vodafone Turkey

Kaynak:Gür,2015

Dünyadaki birçok ülkede GSM operatörü sayıları birbirine yakın iken ABD de bu rakam daha fazla görülmektedir.Bu da ABD nin diğer ülkelere kıyasla sektördeki rekabetin üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum da cep telefonu kullanıcılarının daha ucuz bir bedelle hizmet almalarına olanak sağlamıştır(Başaran,2005).

Tablo3: Hanehalkı tüketim harcamasının dağılımı, Türkiye, 2002-2017

Harcama türleri	20	20	20	20	20	200	20	20	20	20	20	20	201	201	201	201
	02	03	04	05	06	7 ⁽¹⁾	08	09	10	11	12	13	4 ⁽²⁾	5 ⁽²⁾	6 ⁽²⁾	7 ⁽²⁾
Gıda ve alkolsüz içecekler	26,7	27,5	26,4	24,9	24,8	23,6	22,6	23,0	21,9	20,7	19,6	19,9	19,7	20,2	19,5	19,7
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,1	4,1	4,3	4,1	4,1	4,3	3,8	4,1	4,5	4,1	4,2	4,2	4,2	4,2	4,4	4,5
Giyim ve ayakkabı	6,3	6,2	6,5	6,2	5,9	5,9	5,4	5,1	5,1	5,2	5,4	5,3	5,1	5,2	5,2	5,0
Konut ve kira	27,3	28,3	27,0	25,9	27,2	28,9	29,1	28,2	27,1	25,8	25,8	25,0	24,8	26,0	25,2	24,7
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	7,3	5,7	6,6	6,8	6,2	5,9	5,8	6,2	6,3	6,4	6,7	6,6	6,8	6,1	6,3	6,3
Sağlık	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	1,9	1,9	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1	2,0	2,0	2,2
Ulaştırma	8,7	9,8	9,5	12,6	13,1	11,1	14,1	13,6	15,1	17,2	17,2	17,4	17,8	17,0	18,2	18,7
Haberleşme	4,5	4,3	4,5	4,3	4,2	4,5	4,4	4,2	4,1	4,0	3,9	4,0	3,7	3,7	3,7	3,4
Eğlence ve kültür	2,5	2,2	2,5	2,5	2,2	2,1	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2	3,1	3,0	2,9	2,8	2,7
Eğitim hizmetleri	1,3	2,0	2,1	1,9	2,1	2,5	2,0	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4	2,4	2,2	2,3	2,3
Lokanta ve oteller	4,4	4,1	4,5	4,4	4,2	4,5	4,4	5,2	5,4	5,7	5,8	5,9	6,0	6,4	6,4	6,2
Çeşitli mal ve hizmetler	4,6	3,5	3,9	4,1	4,0	4,2	4,1	4,0	3,7	4,3	4,2	4,3	4,3	4,3	4,2	4,4

Kaynak: TUİK,2018 Hanehalkı Bütçe Araştırması

1-2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

2-2014 yılından itibaren örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temek alınmıştır

Türkiye'deki hanehalkı içerisindeki harcalara baktığımızda eğitim gibi önemli hizmetlerden daha fazla harcama yapıldığı görülmektedir. Mobil kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte iletişime harcanan para artmaya başlamıştır. İnsanlar yemeklerini, kıyafetlerini, banka işlemlerini, sağlık hizmetlerini ve daha bir çok alandaki hizmetlerinin iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte oturdukları yerden yapar duruma gelmişlerdir.

Teknolojik cihazların gelişmesiyle birlikte aslında diğer sektörlerdeki harcamalarda artış göstermiştir. İletişimin sosyal medya boyutuyla birlikte özenti başlamış ve tüketimde artış yaşanmıştır. Özellikle eğlence alanındaki harcamalar artmıştır. Bu da bizi toplum olarak tüketici toplum olmaya sürüklemektedir. Çünkü dünyanın her yerinde gördüğümüz şeylere sahip olması isteğimizin artmasıyla tasarruf yapma eğilimimiz azalmıştır. Fakat şirketler bazında bakıldığında dünyadaki gelişmeler takip edilerek ar-ge çalışmaları arttırılma yoluna gidilmiştir. Bu çalışmaların artmasıyla birlikte büyüme yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Büyümenin yanında BİT sektörünün ekonomik kalkınma üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi (WSIS) Tunus Bildirgesinde evrensel olarak her hangi bir ayırım gözetmeksizin herkesin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine erişimlerinin sağlanması ilkesini benimsenmiştir. Bu bağlamda her ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma düzeyine göre bilgi toplumunun kalkınma odaklı konuları dikkate alınarak belirlenen hususlar arasında BİT'nin ekonomik büyümeyi ve girişimin geliştirilmesini teşvik etmek amacıyla kullanılabilmesi belirtilmektedir. Ayrıca Avrupa Sayısal Gündemi kapsamında, hedeflere ulaşılması önündeki yedi engel arasında alt yapı yatırımlarının eksikliği, yetersiz Ar-Ge, sayısal okur-yazar ve beceri eksikliği engeller yer almaktadır (BTK, 2013).

Gelişmiş ülkeler küreselleşen dünyada BİT'den fazla yararlanan ülkeler olmuşlardır. Yapılan çalışmalar 2000'li yıllarda Avrupa Birliği'nde Gayri Safi Milli

Hasılanın (GSMH) artışının dörtte biri ve verimliliğinde %40'ının BİT sayesinde olduğunu göstermektedir. Bu teknolojilerden yeteri kadar yararlanamayan ülkeler ise hem ekonomik hem de sosyal açıdan gelişmişlik seviyesi olarak geri kalmışlardır. Brezilya, Hindistan, Çin, İsrail ve İrlanda gibi ülkeler erken dönemde BİT sektörünün stratejik önemini fark ederek bu sektöre önem vermişler ve önemli ekonomik büyüme hızları yakalamışlardır (Şaf, 2015).

SONUÇ

İletişim ekonomisinin ekonomik büyümeye olan katkısı 1980'lerin ortalarından ekonomik analizlerde önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde iletişimin, ekonomilerin büyüme hedeflerine ulaşmada en etkin ve stratejik sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda uzun süreli sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında ve rekabet gücünün gelişmesinde iletişimin önemi yadsınamaz. Türkiye iletişimin gelişmesinde benzer ülkelerle karşılaştırıldığında geride kaldığı görülmektedir.

İletişim sektörü ekonomik büyüme sağlama potansiyeli yanında, istihdamı arttırması ile bilgi ekonomisine geçişini sağlayacaktır. Bunların yanında küresel rekabet gücünün gelişmesine bulunduğu katkı ile ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Böylece iletişim sektörünün büyümesi ve gelişmesi, ekonomik büyümeyi sağlarken ekonominin güçlenmesine katkıda bulunacaktır.

Türkiye ekonomisinin büyüme sürecine küresel etkiler nedeniyle çeşitli engeller yaşansa da 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasında yer alması bir hedef olarak ortaya konmuştur. Bu anlamda Türkiye bilişim sektörünün 2023 yılı hedefi 160 milyar ABD dolarıdır. Bu hedefe ulaşılabilmesi noktasında Türkiye'nin hem iç pazar hem de dış pazarların teknolojik ürün ve hizmet ihtiyaçlarına cevap verebilir konuma gelmesi gerekmektedir. Bunun içinde yerli üretimine destek vererek teknolojiyi dışardan almak yerine kendi üretimini sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ABBATE, J.(1999), "Inventing the Internet",MIT Press,264

AYDIN, İsmail,(2012) “Bilişim Sektörü ve Türkiye’nin Sektördeki Potansiyeli”.(IJTASE) International Journal of New Trends in Arts, Sports&Science, Cilt-1 Sayı-1 ,180-192

BAŞARAN,F,GERAY,H,(2005), İletişim Ağlarının Ekonomisi, Siyasal Kitabevi, Ankara

BAYRAÇ, H.Naci(2003), “Yeni Ekonomi’nin Toplumsal , Ekonomik ve Teknolojik Boyutları” , Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir, Cilt-4 Sayı-1(Haziran),46-57

BENIGER, J.R.(1986) “The Control Revolution”,Harvard Üniversitesi Yayınları

BTK (2013). *Stratejik Plan 2013-2015*. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Yayını.

GÖNENÇ , E. Özgür.(2007) “İletişimin Tarihsel Süreci”,İletişim Fakültesi Dergisi

GÜR, Serkan(2015).”İletişim Ekonomisi”,Yüksek Lisans Tezi

MACHLUP,F. (1962).The Production and Distribution of Knowledge in the United States.

ŞAF, M. Y. (2015). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri: Uluslararası Karşılaştırma ve Türkiye Değerlendirmesi. T.C. Kalkınma Bakanlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi.

YASED,(2012), “2023 Hedefleri Yolunda Bilgi ve İletişim Teknolojileri”, İstanbul

TUİK, (2018), Ulaştırma ve Haberleşme Araştırması

TUİK, (2018), Hane halkı Bütçe Araştırması

Divulgence D'information Financière Via Internet Des Entreprises Algériennes Cotées

AIT BAZIZ Nawal¹, LEBSAIRA Meriem²

Résumé

L'objectif de cette étude est de décrire la réalité de la diffusion d'informations financières via Internet des entreprises algériennes cotées et les déterminants de cette divulgation. Pour ce faire, nous avons analysé puis évalué les sites web de ces entreprises en vérifiant la diffusion d'un ensemble d'informations qui peuvent être publiés dans les sites web des entreprises selon les chercheurs antérieurs et les organismes internationaux de normalisation comptable (IASB 1999, FASB 2000). L'analyse des résultats obtenus montre une hétérogénéité entre les entreprises en matière de divulgation d'informations via Internet, et que l'offre d'informations se concentre principalement sur la rubrique de la présentation de l'entreprise et sur l'information non financière. Pour expliquer ce niveau de diffusion d'informations, nous avons complété notre recherche sur l'étude des facteurs liés à la gouvernance et aux caractéristiques d'entreprise impactant cette divulgation. Ainsi, les résultats montrent l'existence d'une relation positive entre le niveau de divulgation d'informations via Internet d'une part et avec le cumul des fonctions de directeur général et président du conseil d'administration, la taille, la performance et le niveau d'endettement d'autre part. Contrairement aux études précédentes, la notre ne démontre aucune relation avec l'audit par les cabinets internationaux.

Mots clés : Diffusion d'information, Voie électronique, Gouvernance d'entreprise, Caractéristiques d'entreprise, Déterminants de divulgation.

Codes De Classification JEL: G14- M48- N20 - O33.

Abstract

The objective of this study is to describe the reality of the dissemination of financial information via the Internet of listed Algerian companies and the determinants of this disclosure. To do, we analyzed and then evaluated the websites of these companies by checking the diffusion of a set of items that can be published in the websites of companies according to the previous researchers and the international Organisms of Accounting Standards (IASB 1999, FASB 2000). The analysis of the results shows heterogeneity between the companies in terms of the disclosure of information, and that the supply of information is mainly concentrated on the topic of the presentation of The company and on non-financial information. To explain this level of dissemination, we have completed our research on the study of factors related to the governance and business characteristics impacting this disclosure. the results show the existence of a positive relationship between the level of disclosure on the one hand and with the accumulation of the functions of Director General and Chairman of the Board, the size, the performance and the Level of indebtedness on the other hand. Unlike previous studies, ours does not demonstrate any relationship with auditing by international firms.

Key words: Information dissemination, E-way, Corporate governance, Business characteristics, Disclosure determinants.

Classification Codes JEL: G14- M48- N20 - O33.

¹ Doctorante en normalisation comptable à EHEC, Algérie, Email : naitbaziz@gmail.com.

² Maître de conférences A à EHEC, Algérie, Email : Bensalem.meriemhec@gmail.com.

1. INTRODUCTION

Face aux difficultés de s'endetter, le recours des entreprises aux marchés financiers des capitaux comme une source de financement est devenu courant. Par ailleurs, les dirigeants doivent démontrer qu'ils agissent dans l'intérêt des actionnaires en matière de création de richesses pour que ces derniers allouent leurs ressources dans des projets qu'ils pourraient évaluer la rentabilité et le risque. A cet effet, la diffusion d'informations est désormais une stratégie pour les entreprises qui souhaitent s'accroître pour attirer des nouveaux investisseurs tout en gardant les anciens.

Après les scandales financiers des années 2000, l'accent a été mis sur la gouvernance des entreprises dans le but de retrouver la confiance des parties prenantes en particulier les actionnaires, ces derniers ont besoin d'une information financière de qualité leur permet de se protéger et de prendre des décisions optimales. L'utilisation d'Internet pour la communication d'information financière est apparue au milieu des années 1990 (Oxibar, 2011). Ce nouveau support de communication permet d'obtenir une information financière à moindre coût et en temps réel.

La communication d'information via Internet a fait l'objet de plusieurs études académiques principalement dans les pays anglo-saxon, ce qui a donné lieu aux régulateurs internationaux tels que l'IASB et FASB et nationaux d'encadrer sa pratique. L'objectif de cette étude est de mesurer la qualité de l'information financière diffusée sur Internet par les entreprises algériennes cotées en bourse, particulièrement après l'adoption des normes comptables internationales IAS/IFRS, et face à l'environnement économique actuel. Nous allons essayer de répondre à la problématique suivante: Quelle est la réalité de la communication financière via Internet des entreprises algériennes cotées ? Et quels sont les déterminants de cette communication d'information ?

Nous présentons dans ce qui suit une revue de littérature sur la diffusion de l'information financière sur Internet, en suit une étude pratique de la diffusion

d'information dans les sites des entreprises algériennes cotées pour évaluer leur pratique.

2. REVUE DE LITTERATURE

Les chercheurs ont attesté l'importance de la communication via internet, et ont mis d'accord sur la nécessité de l'élargir tant sur la forme que sur le contenu. Dans ce contexte, les organismes de normalisation comptable nationaux et internationaux ont proposé d'encadrer les pratiques de cette communication via internet dans des lois et règlements, principalement l'IOSCO (International Organization of Securities Commissions) en 1998, et les normalisateurs comptables IASC (International Accounting Standard Committee) en 1999 et FASB (Financial Accounting Standards Board) en 2000.

De nombreux chercheurs ont établi différents indices pour évaluer la diffusion d'informations dans le rapport annuel, mais il n'y a pas de méthode générale pour définir la procédure de la constitution de l'indice, cette dernière se diffère d'une étude à l'autre selon l'objet de la recherche. Et pour évaluer l'information diffusée dans les sites web des entreprises, il y a peu d'indices qui ont été spécialement construits.

On distingue deux types d'études sur la diffusion d'information financière sur Internet : Les premières (Lymer 1997, Growthorpe et Amat 1999, Craven et Marston 1999, Marston et poiei 2004) ont décrit les pratiques des entreprises en matière de la communication financière via Internet. Les chercheurs ont élaboré des listes des items (informations) qu'un site doit ou peut contenir. Chaque étude propose des critères d'évaluation des sites, certaines ont évalué l'élément technique de l'Internet tel que l'utilisation des éléments graphiques, ou du téléchargement de données, d'autres permettent une évaluation du contenu informationnel des sites tel que les données boursières et la performance. Pirchegger et wagenhofer (1999) ont analysé les pratiques de la diffusion fondées sur le contenu, la rapidité, la technologie, et l'assistance aux utilisateurs. Ces études ont analysé le pourcentage des entreprises qui diffusent l'information financière via internet, le volume et le type d'information

et d'effectuer des comparaisons entre les entreprises de mêmes pays ou avec d'autres pays.

D'autres études ont tenté d'analyser les déterminants de la communication financière des entreprises sur Internet (Flynn et Gowthorpe 1997, Pirchegger et Wagenhofer 1999, Debreceeny et al. 2002, Bonson et Escobar 2006, Li 2009, Boubaker et al., 2011). Ces études ont analysé les pratiques de diffusion d'information financière des entreprises via Internet, et de tester les facteurs qui impactent cette diffusion, en effectuant des comparaisons entre deux ou plusieurs pays. Certaines études ont mis en relation les facteurs tels que l'histoire économique et culturelle, l'attitude à l'égard des parties prenantes (monistes, dualistes ou pluralistes), la dispersion du capital, et le pourcentage des investisseurs individuels. D'autres ont focalisé sur les caractéristiques des entreprises telles que la tailles, l'endettement, le secteur d'activité, etc.

3. METHODOLOGIE DE RECHERCHE

L'objectif de notre étude est d'évaluer la communication d'information sur Internet des entreprises algériennes cotées en bourse. Pour ce faire, nous allons suivre la méthode développée dans les années 60 et qui a fait l'objet de nombreux travaux empiriques. D'abord nous allons constituer notre liste d'indice (items ou encore les informations qui pourraient être publiées sur les sites internet des entreprises), en suit nous allons l'appliquer sur les entreprises de notre échantillon pour calculer le score total de chaque entreprise. Le score consiste à attribuer à chaque type d'information financière publiée (item) la valeur 1 si elle existe sur le site de l'entreprise et 0 sinon. Le total de ces valeurs est considéré par la suite comme la mesure de la diffusion d'information sur internet. Ainsi, pour calculer le score réel nous allons utiliser la formule suivante :

$$STj = \sum_{i=1}^n Si \quad (1)$$

Dont :

STj : le score total de l'entreprise j ; n : le nombre d'items dans l'indice ;

Si : score de l'item *i*, s'il est publié 1, dans le cas contraire 0.

Ainsi, dans notre étude, en plus des informations (items) qui permettent d'examiner le contenu des sites web des entreprises, dans l'élaboration de notre indice, nous avons intégré d'autres items afin d'apprécier la qualité du site à travers l'étude de la forme des informations présentées. Ainsi, sur la base des études antérieures, les études effectuées par les organismes de normalisation qui ont porté sur l'examen du contenu des rapports annuel (IOSCO 1998, 2001, 2003, IASC/IASB 1999 ; FASB 2000) et la consultation du rapport Jenkins (1993) portant sur les besoins en information des utilisateurs, on a établi une liste des informations susceptibles d'être publiées par les entreprises dans leurs sites. Nous avons choisi 71 items divisés en deux catégories, l'une étudie le contenu des sites porte sur les informations générales des entreprises, les informations financières et non financières, la gouvernance et la responsabilité sociale des entreprises. La deuxième catégorie concerne la présentation des sites web en matière de commodité d'utilisation et de la technologie. Puis nous avons approfondie l'étude en analysant les caractéristiques des entreprises étudiées et les spécificités de leur système de gouvernance qui pourraient expliquer ce niveau de divulgation d'information via internet.

Tableau N°01 : Distribution des items

<i>Items</i>		<i>Nombre</i>	<i>Pourcentage</i>
A) Item de contenu		55	77,46%
	Information générales	6	8,45
	Informations financières	25	35,21
	Informations non financières et stratégiques	10	14,08
	Gouvernance et Responsabilité sociale	14	19,72
B) Items de présentation		16	22,54%

	Commodité d'utilisation	10	14,08
	La technologie	6	8.45
	Total	71	100

Source : Fait par nous-mêmes

4. L'ECHANTILLON DE LA RECHERCHE :

Le marché financier algérien reste toujours inactif et représenté par cinq entreprises cotées sur le marché officiel de la bourse d'Alger à savoir : ALLIANE ASSURANCE, EL AURASSI, NCA RUIBA, Groupe SAIDAL, BIOPHARM. ALLIANCE ASSURANCE a été exclus au niveau de notre choix, car elle obéie à des règles spécifiques de présentation des informations financières, et nous avons retenu les autres quatre entreprises cotées.

Tableau N° 02: Entreprises de l'échantillon

<i>Code</i>	<i>Entreprises</i>	<i>Site web</i>
I	NCA RUIBA	www.rouiba.com.dz
II	EL AURASSI	www.el-aurassi.com
III	Groupe SAIDAL	www.saidalgroup.dz
VI	BIOPHARM	www.boipharmdz.com

Source : Fait par nous-mêmes

5. MESURE DE L'INDICE DE DIVULGATION D'INFORMATION SUR INTERNET:

L'objectif de notre étude empirique est de mesurer la qualité de la communication financière via Internet. Pour ce faire, nous avons constitué une liste qui porte des items sur le contenu en informations et sur la présentation des sites Internet pour calculer le score des entreprises de notre échantillon en attribuant à chaque entreprise la valeur 1 si l'item (information) est publié sur son site, et 0 sinon, le score total est obtenu en totalisant les notes obtenues par tous les items.

Tableau N°03: Score total des entreprises

		<i>I</i>		<i>II</i>		<i>III</i>		<i>IV</i>	
		nbr	%	nbr	%	nbr	%	Nbr	%
A) Item de contenu		28	50,91	35	63,64	16	29,09	29	52,72
	Information générales	5	83,33	4	66,67	6	100	4	66,67
	Informations financières	14	56,00	20	80,00	5	20,00	11	44,00
	Informations non financières et stratégiques	6	60,00	8	80,00	5	50,00	7	70,00
	Gouvernance et Responsabilité sociale	3	21,42	3	21,42	0	00,00	7	50,00
B) Items de présentation		9	56,25	10	62,50	7	43,75	9	56,25
	Commodité d'utilisation	6	60,00	5	50,00	6	60,00	6	60,00
	La technologie	3	50,00	4	66,67	1	16,67	3	50,00
Total		37	52,11	45	63,38	23	32,39	38	53,52

Source : Fait par nous-mêmes

Après avoir consulté les sites web des entreprises de notre échantillon, nous avons attribué la valeur 1 si l'information dans la liste d'item d'évaluation des entreprises élaborée en se basant sur les études et rapports antérieurs, est publié dans ce site et la valeur 0 sinon. On a commencé par le corps du site puis les rapports téléchargeables ou non dans ces sites, puis on a attribué un score partiel de chaque catégorie d'item, pour finalement attribuer un score total à chaque entreprise.

L'analyse des scores par catégorie permet de remarquer une hétérogénéité entre les entreprises de l'échantillon. Le contenu informationnel des sites a obtenu des scores plus au moins élevés, le score le plus élevé est obtenu par l'entreprise El

AURASSI avec un pourcentage de 63,64%. L'analyse partielle permet d'obtenir le score de chaque catégorie d'item d'évaluation. On remarque que l'information générale repérée les items sur la présentation générale de l'entreprise, son historique, les contacts et l'actualité évalué sur un score partiel de 6, a obtenu un score élevé pour les quatre entreprises de l'échantillon, cela est expliqué par l'intérêt que portent les entreprises pour être connues sur le marché. Pour la catégorie information financière porte les items sur la situation financière des entreprises tels que le chiffre d'affaire et le résultat, le score partiel maximum est obtenu par l'entreprise El AURASSI à 80% alors que le groupe SAIDAL n'a obtenu que 20%. Les scores des informations non financières et stratégiques sont relativement élevés avec une certaine homogénéité entre les entreprises de l'échantillon, tandis que les scores de la catégorie gouvernance et responsabilité sociale sont faibles. Pour les items de présentation des sites, les scores sont dans la moyenne.

L'analyse descriptive des scores et leurs pourcentages obtenus montrent une hétérogénéité entre les entreprises de notre échantillon. Le score maximum est obtenu par l'entreprise El AURASSI avec un total de 45 items sur 71 items soit un pourcentage de 63,38%. Le score minimum est obtenu par le groupe Saidal avec un score de 23 parmi 71 items soit 32,39% ce qui a donné une moyenne de 36 sur 71 items soit 50,35%. Comme le montre le tableau suivant :

Tableau N°04 : Analyse descriptive des résultats obtenus

	score	Pourcentage %
Score maximum	45	63,38
Score minimum	23	32,39
Moyenne	36	50,35

Source : Fait par nous-mêmes

6. DETERMINANTS DE LA DIVULGATION D'INFORMATION VIA INTERNET

Pour expliquer le niveau de divulgation d'information via internet des entreprises étudiées, on a établi une analyse approfondie de leurs caractéristiques et des spécificités de leur système de gouvernance. On a choisi d'établir une relation entre

la divulgation d'information via internet comme une variable dépendante (endogène) d'une part, et entre: le cumul des rôles de directeur général et le président du conseil d'administration, l'endettement, la performance, l'audit légal et la taille, comme des variables indépendantes (exogènes) d'autre part.

Selon la théorie de l'agence, la séparation du rôle de directeur général et président du conseil d'administration renforce l'indépendance du conseil et améliore sa performance, ce qui entraîne une amélioration de la divulgation d'information sur internet (Fama et Jensen 1993). Ainsi, les études antérieures montrent une relation négative entre le cumul des fonctions et la diffusion d'information via internet (Gul et Leung, 2004, Nekhili et Fakhefakh 2006, Li 2009..). Contrairement aux prévisions, le directeur général de l'entreprise EL AURASSI (l'entreprise avec un indice de divulgation le plus élevé) occupe lui même le poste de président du conseil d'administration (ce qui n'est pas le cas pour les autres entreprises). Cela atteste une relation positive entre le cumul du rôle et la divulgation d'information via Internet, et cela peut être expliqué par le fait qu'un responsable unique évite la dilution du pouvoir, réduit les rivalités et permet plus de clarté dans la conduite de l'entreprise (Nekhili et Fakhfakh, 2006) tant que ses comités fonctionnent bien.

La taille des entreprises n'est pas sans conséquences sur le niveau de divulgation d'information sur Internet, les études antérieures ont montré que plus une entreprise est de grande taille, plus elle investit dans la création et le développement de son site web. Ce qui est confirmé par notre étude dans le cas des entreprises algériennes cotées. Cette nouvelle technique de diffusion d'information est considérée par les grandes entreprises comme une stratégie pour réduire les coûts d'agence découlant des conflits d'intérêt entre les dirigeants et les parties prenantes.

La théorie du signal montre que les entreprises les plus performantes diffusent plus d'informations afin de se distinguer des entreprises les moins performantes et d'attirer les nouveaux investissements (Grossman et Hart, 1980). Ainsi, les études empiriques démontrent une relation positive entre la performance et la divulgation d'information via internet. L'entreprise EL AURASSI a réalisé une rentabilité

positive de 11.24% (contrairement à NCA RUIBA qui a réalisé une rentabilité négative), ce qui rejoint les résultats des études précédentes.

Les études antérieures attestent une relation négative entre le niveau de l'endettement et la divulgation d'information via internet (Wallace et al.,1994 ; Eng et Mak, 2003). Les sociétés les plus endettées sont susceptibles de publier plus d'informations privées, ce qui diminue le besoin de divulgation supplémentaire (Boubaker et al., 2011), notre étude montre que El AURASSI est très endettée (taux d'endettement 40%) mais publie plus d'informations, contrairement aux autres entreprises, ce qui infirme les résultats des études précédentes. Cela peut être expliqué par le fait que cette entreprise cherche à satisfaire ses créiteurs en informations.

L'audit externe a une influence dans l'atténuation des conflits d'intérêt (Jensen et Meckling 1976), selon les études précédentes, les grands cabinets internationaux incitent les entreprises à diffuser des informations volontaires sur Internet, notre étude ne montre aucune relation entre la taille du cabinet d'audit et la divulgation d'informations via internet. Aucune des entreprises étudiées n'est auditée par un cabinet de 'big four'³.

7. CONCLUSION

L'objectif de cette étude est de mesurer les indices de qualité de la communication d'informations via Internet des entreprises algériennes cotées en examinant les déterminants de cette divulgation. Nous avons constitué une liste d'items d'évaluation de la communication via internet en se basant sur les études antérieures et les rapports des organismes internationaux tels que : IOSCO 1998, 2001, 2003, IASC 1999, et FASB 2000. Puis nous avons appliqué ces items aux sites des entreprises de notre échantillon pour finalement calculer le score total de chaque entreprise qui constitue l'évaluation de la qualité de la communication financière.

³ Les 'big four' sont des grands cabinets d'audit au niveau mondial à savoir : Deloitte, KPMG, PriceWaterhouseCoopers PWC, et Ernest and Young EY.

L'analyse des résultats obtenus montre que les entreprises étudiées ont toutes un site web avec une hétérogénéité entre elles en matière de la divulgation d'informations via Internet. L'analyse des scores par catégorie montre l'intérêt que portent les entreprises à leur présentation générale. Ainsi les résultats montrent l'existence d'une relation positive entre le niveau de divulgation d'informations via Internet d'une part et avec le cumul des fonctions de directeur général et président du conseil d'administration, la taille, la performance et le niveau d'endettement d'autre part. Contrairement aux études précédentes, la notre ne démontre aucune relation avec l'audit par les cabinets internationaux.

Cette méthodologie d'évaluation de la diffusion financière même confirmée par plusieurs études présente la limite concernant le nombre d'entreprises étudiées limité à quatre entreprises, et les déterminants pris. Cette études peut être compléter avec un échantillon significatif d'entreprises cotées ou non pour pouvoir généraliser les résultats, et augmenter l'étendu des déterminants de la divulgation d'informations via Internet.

BIBLIOGRAPHIE

DEBRECENY, R. GRAY, G. L. RAHMAN, A. (2002) : the determinants of Internet financial reporting, *Journal of Accounting and Public Policy* 21(2002), 371-394.

ELLEUCH HAMZA, S. BEN AHMEDHADRIC, M. (2009), les déterminants de la divulgation d'information financière via internet adoptée par les entreprises tunisiennes : une démarche qualitative et quantitative. *Revue libanaise de la Gestion et d'Economie*, N°2.

GUIMARD, A. (2007), la communication financière : théorie et pratique, *economica*, paris.

LI, L. (2011), *l'offre d'information volontaire par les entreprises françaises*, thèse pour l'obtention de titre de docteur en science de gestion, université de Paris.

MAHMOUD, S. (2012), contribution à l'étude des déterminants de la qualité des informations comptables produites par les entreprises libyennes, thèse pour obtenir le grade de Docteur de l'Université d'Auvergne en Sciences de Gestion,

MATOUSSI, H. PATUREL, R. JUINI, S. (2006), les déterminants de la communication financière des entreprises françaises à travers le Web, 27 congrès de l'Association Francophone de la Comptabilité.

MICHAÏLESCO, C. (2009), Qualité de l'information comptable, Encyclopédie de Comptabilité, Contrôle de gestion et Audit, Economica, pp. 1023 - 1033. <halshs-00540571>.

NEKHILI, M., FAKHFAKH, I. (2011), la relation entre les mécanismes de gouvernance et l'indice de divulgation volontaire d'informations : étude clinique de deux entreprises tunisiennes, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00558233>.

OXIBAR, B. (2010), Communication financière sur les sites internet des groupes cotés français, Paris.

www.iosco.org

Avrupa Birliği ve Rusya İlişkilerinde Yeni Vizyon: “Horizon 2020”.

Murad Khashimov¹

Özet

Günümüzde gerçekleşen nüfus artışı, devletler bakımından çok büyük sorun teşkil etmektedir. Devletler bu sorunla başedebilmek için sürekli alternatif yollar aramakta ve bu yollara başvurmaktadırlar. Nüfus artışının beraberinde getirdiği bir başka sorun ise devlet sınırları içindeki dengesiz kent-kır nüfus dağılımıdır. Gün geçtikçe kırsal bölgelerde yaşayan insan kesimi, küreselleşme etkisinde göz önünde bulundurduğumuz zaman, kentlere göç etmektedirler. Bu göçün başlıca sebeplerinden birisi – özellikle başkentlerde, yaşam standart ve imkanların daha gelişmiş olmasıdır. Devletlerin bu sorunla mücadele etmedeki geliştirdiği en etkili alternatif yol – “akıllı kentler” projesidir. Akıllı kentler – kent halkıyla bütünleşmeyi, halk sorunlarının hızlı çözümünü ve kenti daha yaşanılabilir kılmayı amaçlayan projeler bütünüdür. Yukarıda bahsedilen sorunlardan etkilenen devletlerin başında, Avrupa Birliği devletleri gelmektedirler. Bugünlerde bu devletlerde ki kentli nüfus oranı yaklaşık %78’dir, ayrıca bu oranın ilerleyen tarihlerde artması beklenmektedir. Bu sebepten dolayı, AB devletleri “akıllı kentler” projesine çok büyük önem vermektedirler. Bilimsel çalışmalar konusunda önde gelenlerden olan Avrupa Birliği, “akıllı kentler”inde içinde bulunduğu, “Horizon 2020” adlı bir program hazırlamıştır. “Horizon 2020” - Avrupa Birliği tarihindeki en büyük araştırma programıdır ve bu program sayesinde, bilimsel fikirler geliştirme yoluyla, çığır açan teknolojilerin sayısını ve genel olarak devletlerin ileriye gönük gelişmesini hedeflemektedir. “Horizon 2020” sadece AB devletleri için değil, diğer bazı devletler içinde erişim sağlamaktadır. Bu proje aracılığıyla, Avrupa Birliği diğer devletler ile uluslararası arenadaki siyasi ilişkilerini istemektedir. Bu projeye dahil olan devletlerden birisi – Rusya’dır. Rusya bilimsel çalışma ve araştırma alanında Avrupa Birliğini bir partner olarak görmekte ve “Horizon 2020” projesi gibi ortak mekanizmalara destek vermektedir. Mevcut araştırma temel amacı – Avrupa Birliği ve Rusya’nın bilimsel çalışmalar alanındaki ilişkilerinin genel siyasi ilişkilerine olan yansımalarını incelemektir. Daha detaylı olarak, “Horizon 2020” kapsamında ki yapılan faaliyetlere, özellikle de bu iki aktörün “akıllı kentler” konusundaki uygulamalarına bakılacaktır. Bu çalışmada “Horizon 2020” projesinin temelini oluşturan ve – Avrupa Birliği ve Rusya arasında imzalanan bilimsel anlaşmalar analiz edilecektir. Araştıram üç bölümden oluşacaktır. İlk bölümde genel çerçeveye “Horizon 2020”ye ve onun “akıllı kentler” ayağını kapsayan “REMOURBAN” projesine değinildikten sonra, araştırmanın ikinci bölümünde Avrupa Birliği ve Rusya’nın bu projeler çerçevesindeki atılan adımlar değerlendirilecektir. En son üçüncü bölümde ise, Avrupa Birliği ve Rusya bilimsel çalışmalardaki ortak çalışmaların, genel siyasi ilişkilerine nasıl yansıdığı araştırılacaktır. Araştırmanın tutarlılığı açısından Türkçe, Rusça ve İngilizce dillerinden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler - Avrupa Birliği, Rusya, Horizon 2020, Akıllı Kentler, Remourban.

JEL Sınıflama Kodları: J11, R23, R40.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, murad.khashimov32@gmail.com

New Vision in The European Union-Russia Relations: Horizon 2020.

Murad Khashimov²

Abstract

The current population increase is a big problem for the states. States are constantly seeking and resorting to alternative ways for deal with this problem. Another problem brought by population growth is the uneven urban-rural population distribution within the state borders. As the day goes by, the people who live in rural areas migrate to cities when we consider the effect of globalization. The most effective alternative way that states have developed in the fight against this problem is the "smart cities" project. One of the main reasons for this migration - especially in the capital cities, is that living standards and opportunities are more developed. Smart cities - whole of projects that aim to integrate with the people of the city, to solve the problems of the people quickly and make the city more livable. At the beginning of the affected states, the states of the European Union come from the above mentioned problems. In these days, the urban population in these states is about 78%, and this rate is expected to increase in the coming years. For this reason, the EU states place great importance on the "smart cities" project. The European Union that are leadings of scientific studies, has created a program called "Horizon 2020" in which the "smart cities" are located. For this reason, the EU states place great importance on the "smart cities" project. The European Union, that are the leading of scientific studies, has created a program called "Horizon 2020" in which the "smart cities" are located. "Horizon 2020" - is the largest research program in the history of the European Union, and through this program it aims to increase the number of groundbreaking technologies and, in general, the future development of states, through the development of scientific ideas. "Horizon 2020" provides access not only to the EU states but also to some other states. Through this project, the European Union wants political relations with other states internationally. One of the states involved in this project - Russia. Russia considers the European Union as a partner in scientific research and research and supports common mechanisms such as the "Horizon 2020" project. The main aim of the current research is to examine the reflection of the European Union and Russia on the general political relations of the relations in the field of scientific studies. More specifically, the activities undertaken within the scope of "Horizon 2020", in particular, will look at the applications of these two actors on the topic of "smart cities". In this research, the scientific agreements signed between the European Union and Russia, which form the basis of the "Horizon 2020" project, will be analyzed. The study will consist of three parts. In the second part of the research, the steps taken by the European Union and Russia in the framework of these projects will be assessed after the first chapter is covered by the general framework "Horizon 2020" and its "smart cities" project. In the third chapter, the European Union and Russia will investigate how common work in scientific studies reflects their general political relations. Turkish, Russian and English languages will be used for the consistency of the research.

Keywords - European Union, Russia, Horizon 2020, Smart Cities, Remourban.

JEL Classification Cods: J11, R23, R40.

² Necmettin Erbakan University, Graduate School of Social Sciences, Department of International Relations. murad.khashimov32@gmail.com.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Rusya –AB ilişkilerine Horizon 2020 adlı programının etkileri incelenecektir. Ayrıca bu program kapsamındaki akıllı şehirler çalışmalarına değindikten sonra, Rusya için genel anlamda çıkarımlar yapılacaktır.

2. HORIZON 2020

Rusya'nın modern uluslararası ilişkiler biliminde, Rusya-AB ortaklığı en önemli konulardan biridir. Bunun nedeni. İlk olarak. Rusya- AB ilişkilerinin, bu iki ülke'nin tüm Avrupa kıtası'ını kapsadığından, tüm Avrupa kıtasının kaderi için hayati bir önem taşımaktadır. Ve bundan dolayı, bu ülkelerin kilit meselelerde ortak pozisyonlarının geliştirmesi tüm Avrupanın kaderini etkeleyen temel etken olacaktır. İkinci olarak, Rusya-AB ilişkileri yaklaşık 15 yıl boyunca meselelerin her zaman hızlı ve çıkar doğrultusunda çözülememesinden kaynaklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Taraflar çoğu zaman önemli uluslararası ve ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki sorunlar hakkında, kendilerini stratejik ortak olarak adlandırılmalarına rağmen, bir konsensusa varamamamaktadırlar (Новиков, 2010: 117).

Bilimsel ve teknolojik gelişme ve işbirliği, farklı ülkeler arasındaki küresel düzeyde uluslararası kalkınma, tanıtım ve teknoloji alışverişinin önemli bir unsurdur. Rusya Federasyonu, uluslararası değişimlere katılmaya kararlı olmakta ve Avrupa Birliği, Rus tarafı için önemli bir stratejik ortak olmaya devam etmektedir. AB, sözde çerçeve programlarını “üçüncü ülkeleri” desteklemek için temel finansal mekanizma olarak kullanmaktadır (Громова, 2014: 57). AB avrupalı olmayan ülkelerle olan ilişkilerinde bu tür mekanizmalar çok önemli yere sahiptir (Гутникова, Насыбулина, & Пикалова, 2014: 113). Bu mekanizmaların başında - “Horizon 2020” isimli program gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin bilimsel ve uygulamalı araştırma, geliştirme ve inovasyon projelerine destek olmak üzere oluşturduğu Horizon 2020 Programı, dünyanın en yüksek bütçeli hibe programıdır. Avrupa'nın bilim, teknoloji ve politika uygulamalarının uyumlaştırılması amacıyla başlatılan Horizon 2020 Avrupa'nın

araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini güçlendirmek, üniversite-sanayi işbirliğini teşvik etmek, AB ülkeleri, AB aday ülkeleri ve AB'nin işbirliği yaptığı ülkelerle AB politikalarına ilişkin farklı alanlarda işbirliğini geliştirmek amacıyla yürütülmekte ve uluslararası ortaklıklar yolu ile geleceğin teknolojilerine yön vermeyi hedeflemektedir (UFUK 2020, 2018). Horizon 2020, 7 yıl süreyi kapsayan (2014-2020 yılları arasında), 80 milyar Avro'luk finansmana sahip en büyük AB Araştırma ve Yenilik programıdır (European Commission, 2018). Özel yatırımlardan da gelen fonları kapsayan "Horizon 2020" programı, bilimsel laboratuvarlardan piyasaya fikirleri teşvik ederek yenilikçi teknolojilerin, keşiflerin ve gelecek vadeden gelişmelerin sayısını artırmak için tasarlanmıştır ve ana 3 bileşenden oluşmaktadır. Bunlar: 1. Bilimsel Mükemmeliyet; 2. Endüstriyel Rekabetçilik ve Liderlik; 3. Toplumsal Sorunlara Çözümler (Культура и Креативность, 2018). Bilimsel mükemmeliyet bileşenin temel amacı şudur: dünya standartlarında bilimin, ileri düzey araştırma yeteneği geliştirilmesinin ve araştırmacıların en iyi altyapılara erişiminin desteklenmesi hedeflenmektedir. Endüstriyel liderlik ve rekabetçilik bileşenin temel amacı şudur: bu bileşen adı altında yeni iş sahaları yaratarak istihdam artışının sağlanması, anahtar teknolojilere stratejik yatırımların, Ar-Ge için özel sektör yatırımının ve yenilikçi KOBİ'lerin desteklenmesi hedeflenmektedir. Üçüncü bileşen olan toplumsal sorunlara çözümlerin temel amacı şudur: bu bileşen adı altında toplumsal sorunlara çok disiplinli ve çok ortaklı araştırmalar yolu ile etkili çözüm önerilerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (T.C. Avrupa Birliği Bakanklığı & TÜBİTAK, 2018).

Bu üç bileşenin kapsamına baktığımızda şu başlıkları görmekteyiz:

Tablo1. Horizon 2020 Program Yapısı.

Bilimsel Mükemmeliyet(%31,73)	Endüstriyel Liderlik ve Rekabetçilik(%22, 09)	Toplumsal Sorunlara Çözüm(%38, 53)	Diğer(% 0,60)
Avrupa Bilim Konseyi (% 17.00)	Endüstri teknolojisinde liderlik (% 17.60)	Nüfusun sağlığı, demografisi ve refahı (% 9.70)	Toplum ve toplum için bilim (% 0,60)
Marie-Sklodowska Curie Programı (% 8.00)	Risk finansmanına erişim (% 3,69)	Gıda güvenliği, tarım ve ormancılığın sürdürülebilir gelişimi, deniz ve kıyı araştırmaları, biyoekonomi (% 5.00)	En iyi uygulamaların yaygınlaştırılması ve katılımın artırılması (% 1,06)
Avrupa Araştırma Altyapısı (% 3.23)	KOBİ'lerde İnovasyon (% 0,80)	-Güvenli, temiz ve verimli enerji (% 7.70)	Avrupa Yenilik ve Teknoloji Enstitüsü (% 3,52)
Gelecek ve gelişmekte olan teknolojiler (% 3,50)		Akıllı, yeşil ve entegre ulaşım (% 8.23)	Nükleer Olmayan Etkilerin Araştırılması için Ortak Araştırma Merkezi (% 2.47)
		İklim, doğal kaynakların ve hammaddelerin verimli	

kullanımı (%
4.00)
Güvenli
toplum.
Avrupa'nın
ve
vatandaşların
ın özgürlük
ve
güvenliğini
koruma (%
2.20)

Kaynak:

<http://www.scienceportal.org.by/cooperation/opportunities/multilateral/horizno/>,
2018

NOT: Yukardaki tabloda verilen yüzdeler, mevcut bileşen ve onların alt bileşenlerine ayrılan genel bütçedeki yüzdelerdir.

Horizon 2020'ye katılmanın bazı avantajlar bulunmaktadır, bu doğrultuda bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir:

- Bilginin, yeteneklerin ve uzmanlığın ortaklaşa kullanılabilceği uluslararası bir konsorsiyum içinde yer alabilme;
- İleri teknoloji geliştirilmesi;
- İleri teknolojiye erişim;
- Alanında uzman kilit oyuncularla işbirliği;
- Yeni pazarlara erişim;
- Teknolojide uluslararası standartların geliştirilmesi;
- Doğru teknolojiyi ve bilgiyi transfer etme imkanı;
- Kariyer gelişiminin desteklenmesi;
- KOBİ'ler için dışa açılma fırsatı;
- AB ile entegrasyon sürecine katkı;

- Avrupa dışındaki ülkelerle de işbirliği yapabilme imkanı;
- Yapılması planlanan bir araştırmanın mali açıdan desteklenmesi vb (Avrupa İşletmeler Ağı Doğu Akdeniz, 2018).

Avrupa Birliği'nin yönettiği Horizon 2020 Programı hem Avrupa, hem Avrupa dışı ülkelere bilimsel gelişim konusunda büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu program sayesinde AB başta kendi birliği içindeki ülkelerle olan ilişkileri ve birlik dışı ülkelerle olan ilişkilerini çok yönlü bir platform üzerinden dengelemek istemektedir. Horizon 2020 programının önemli bir boyutu insan odaklıdır, yani AB sahip olduğu nüfusa bu programı kapsamında değerlendirilmektedir. AB ülkelerin bir demografik krizi bulunmakta ve bu krizden dolayı AB için nüfus politikası çok önemli yere sahip olmaya başlamıştır (Europe Needs Many More Babies to Avert a Population Disaster, 2018). 2018 verilerine bakılırsa, AB'nin toplam nüfusu yaklaşık 742,648,010 insandır, bu sayı 2020 yılı itibariyle - 743,390,045 insan, 2030 yılı itibariyle - 739,455,618 insan, 2040 yılı itibariyle - 728,823,373 insan, 2050 yılı itibariyle ise de - 715,721,014 olması beklenmektedir (WORLDMETERS, 2018). Bu verilerden çıkaracağımız temel sonuç şudur – Avrupa'nın nüfusu gün geçtikçe azalmaktadır. Dolayısıyla AB mevcut nüfusunu korumak ve ileriye taşımak amacıyla çeşitli araçlara ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda, Horizon 2020 programı bu nüfus problemi için bir takım yol geliştirmektedir. Bu programın içinde önemli yere sahip olan “Akıllı Şehirler”(Smart Cities) uygulaması AB'nin nüfusunu dengelemek için kullandığı bazı araçlardan birisidir. Horizon 2020 programı kapsamında AB “Remourban” adlı bir proje yürütmektedir, uygulamada olan bu proje AB'nin “Akıllı Şehirler”(Smart Cities) konusunda attığı en somut adımlardan birisidir.

2. AKILLI ŞEHİRLER VE REMOURBAN PROJESİ

1980'li yıllarında küreselleşmenin ortaya çıkmasından sonra iç ve dış politika arasında olan kesin ayrım ortadan kalktı. Küreselleşme olgusunun en yalın şekli ile tanımı; uzak ile yakın mekanlar arasındaki mesafe gözardı edilerek, ülkelerin ve insanların birbirine yakınlaşması ve birbirleri ile ekonomik ve sosyal etkileşim halinde bulunmaları olarak ifade edilebilir (Kıvılcım, 2013: 218). Bu süreçle birlikte

devletlerin *sınırötesi etkileşimi* hız kazandı ve bunun sonucunda küreselleşme devletleri zorunlu bir dönüşüme tabi tutmuştur. Bu dönüşümden şehirler ve şehir yönetimleri de payını almaktadır. Şehirler dinamik yapıları ile her zaman büyümeye, üretime, yeniliğe, akla ve bilgiye ev sahipliği yapmıştır. Bugün dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 55'i şehirlerde yaşarken toplam gayrisafi katma değer yaklaşık yüzde 80'i kentlerde üretilmektedir (Elvan, 2017: 6). "Akıllı Kent" terimi 20. yüzyılın sonlarına doğru şekillendi. Anlamı o zamandan beri kentlerin geleceği ve gelişimiyle ilişkili olarak genişletildi (Smart City - What is a smart city?, 2018). Mevcut literatürde "Akıllı Kentler" veya "Akıllı Şehirler" hakkında uzlaşmış kesin ve belirli bir tanım yoktur. Bu yüzden bu kavramla ilgili olarak birçok tanımlama ortaya çıkmaktadır. "Akıllı kent" ifadesi Amerikan kökenli (Kaygısız & Aydın, 2017: 57) ve dilimize *Smart Cities* kavramından çevrilerek kazandırılmış bir tanımdır. Bu terimdeki "Smart" yani "Akıllı" kelimesi insanlar için farklı şeyler ifade etmekte ve bu da piyasada karışıklığa neden olmakta, kısacası kentlerin hangi konulara odaklanmaları gerektiğini ve hangi teknolojileri uygulayacakları konusunda net bir fikri bulunmamaktadır (Centre for Cities, 2018). Avrupa Komisyonu'na göre akıllı şehir: Sürdürülebilirlik, ekonomik gelişim ve yaşam kalitesi faktörlerine bağlı olarak tanımlanan ve şekillenen bir kavramdır. Bu tanımda akıllı şehir hedeflerinin fiziki altyapı, beşeri ve sosyal sermaye, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapıları aracılığıyla sağlanabileceği vurgulanmaktadır (Deloitte, 2018). Kentsel alanların sürdürülebilir gelişimi her devlet için kilit öneme sahiptir. Özellikle enerji, ulaşım vb alanlarında yeni, verimli ve kullanıcı dostu teknolojiler ve hizmetler gerekmektedir. Ancak, bu çözümlerin hem gelişmiş teknolojik çözümlerin hem de dağıtımın geliştirilmesi ve geliştirilmesi açısından entegre yaklaşımlara ihtiyacı vardır. Akıllı Şehirler projelerine odaklanmak bu konularda çözümleyici niteliğe sahip olabilir (INNOVATION AND NETWORKS EXECUTIVE AGENCY, 2018).

AB nüfus sorunlarıyla baş etmek adına, Horizon 2020 programı kapsamında akıllı şehirlere yönelik Remourban isimli bir proje başlatmıştır. Remourban projesi, Akıllı Şehirler Avrupa stratejisiyle tamamen uyumlu ve kentsel yenileme

girişimleriyle ilgili bir proje ağının bir parçasıdır (Smartcities Network, 2018). Remourban (kentsel kentsel dönüşümü akıllı şehir konseptine hızlandırmayı amaçlayan büyük projeler dizisidir ve bu projeler Valladolid, Nottingham ve Eskişehir şehirlerinde hayata geçirilmektedir. Remourban, mevcut şehirleri daha fazla yaşanılabilir, sürdürülebilir ve akıllı yerlere dönüştürmeyi amaçlayan bir “Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm Modeli” oluşturma hedefini koymuştur. Remourban vatandaş odaklı çalışmaktadır, çünkü şehirde yaşayan insanlar iyileştirmelerden ve değişimlerden en çok etkilenenler arasındadır (Demirel & Aksoylu, 2016: 89-90). Proje beş yıl (2014-2019) için tasarlanmıştır. Proje üç bölümden oluşmaktadır: ulaşım, enerji ve BİT sektörü. 3 şehir dışındabu projenin iki takipçi şehir daha var: Seren (Belçika) ve Miskolc (Macaristan). Her ortak şehir, yerel ihtiyaçları doğrultusunda bağımsız olarak yeni çözümler geliştirmekle hükümlü, fakat sonuç olarak tüm bu çözümler ve yenilikler beş şehir için geçerli olacaktır (Шнепс-Шнепне , 2016: 14). Remourban projesi bulunduğu şehirler açısından önemli başarılar sağlamıştır. Örneğin, Eskişehirdeki Tepebaşı Belediyesi Remourban-Akıllı Kentsel Dönüşümün Hızlandırılması Projesi ile marka kent olma yolunda emin adımlar atmaya devam etti ve AB Horizon 2020 Çerçeve Programı Karnesi'nde 6. sırada yer almayı başarmıştır (İstanbul Haber Ajansı, 2018).

3. RUSYA VE HORIZON 2020

Rusya bakımından baktığımızda Rusya Horizon 2020 benimsemiş konumda ve bu program dışında AB'nin yürüttüğü çeşitli bilimsel programlarda da yer almaktadır. Özellikle akıllı şehir konusunda Rusya sürekli olarak çalışmalar yürütmektedir. Karşılıklı çalışmalar kapsamında Rusya AB ülkeleri içinde bilimsel çalışmalar konusunda kapısını açmaktadır. Rusya, bilimsel ve teknolojik potansiyelin geliştirilmesine yönelik AB projelerini aktif olarak desteklemektedir. Horizon 2020'nin Rus eşdeğeri, 2013-2020 yılları için Rusya Federasyonu “Bilim ve Teknolojinin Gelişimi” Devlet Programıdır. Rusya ile AB arasındaki işbirliğinin ana hedefi, ülkeler arasında bilimsel, teknolojik ve yatırım alanlarında stratejik bir ortaklık kurmaktır (Звягина, 2015: 4). Bu amaçla rus bilim adamları, üniversiteler, araştırma kurumları ve şirketler, Avrupalı ortaklarıyla "Horizon 2020" kapsamındaki

projelere katılmak için birleşebilir ve böylece Avrupa'nın araştırma ve yenilik alanındaki olağanüstü fırsatlarını kullanabilirler. Rus araştırmacı ve kuruluşlar Horizon 2020 programının tüm faaliyetlerine bir konsorsiyum üyesi olarak katılmaya ve Avrupa Komisyonu'na başvuruda bulunmaya hakları mevcuttur (Европейский Союз и Российская Федерация, 2018). Rusya için bu hakların varlığı AB hem Remourban projesi üzerinden Rusya'daki akıllı şehirlere, hem de genel olarak AB-Rusya siyasi ilişkilerinde büyük katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Hem Rusya, hem dünya bir bütün olarak, akıllı şehirler konusunda muazzam bir tecrübe kazanılmıştır. Fakat maalesef Rusya şu ana kadar önemli bu alanda önemli adımlar atmadı. Birçok Rus araştırmacı ve bilim adamlarına göre Avrupa Birliği, uluslararası bilimsel ve teknik işbirliği alanında Rusya'nın geleneksel ve önemli ortaklarından biridir. Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakan Yardımcısı Lyudmila Ogorodova'ya göre Rusya ve Avrupa Birliği arasında bilim ve teknoloji alanında başarılı ve umut verici bir işbirliği, iki aktör arasında gelişen ilişkilerin dinamiklerini ortaya koymakta ve genel olarak bu ilişkilerin gelişmesine olumlu bir ivme kazandırmaktadır (ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ, 2014: 3).

Rusya'da, her şeyden önce bu konuda akıllı şehirlerin projelerinin raporlanmasıyla, karşılıklı öğrenmeyi, daha doğrusu, düzeni yeniden tesis etmeyi öğrenmesi ile adım atmalıdır. Bu projelerin her biri için bir internet sitesi oluşturmalı ve hem projelerin hedeflerini hem de çalışmanın tüm sonuçlarını yayınlanması gerekmektedir. Akıllı şehirler için yarışmalar kesin seçim kriterleri ile açık olmalıdır (Шнепс-Шнеппе , 2016: 18). Bu doğrultuda Rusya Federasyonu Rusya akıllı şehirler konusunda AB'nin akıllı şehirler, özellikle Remourban Projesini baz alarak ilerlemelidir.

KAYNAKÇA

AVRUPA İŞLETMELER AĞI DOĞU AKDENİZ. (12 10 2018 г.). Получено из UFUK (HORIZON) 2020: <http://www.eenakdeniz.org.tr/TR/aia-horizon2020>

Centre for Cities. (12 10 2018 г.). Получено из Smart Cities:

<http://www.centreforcities.org/wp-content/uploads/2014/08/14-05-29-Smart-Cities-briefing.pdf>

DELOITTE. (12 10 2018 г.). Получено из Akıllı Şehirlerin Yol Haritası: <https://www.sehirsizin.com/Documents/Deloitte-Vodafone-Akilli-Sehir-Yol-Haritasi.pdf>

DEMİREL, P., & Aksoylu, S. (2016). *A Critical Outlook to Remourban Project of Eskisehir Tepebasi*. In Proceedings of the 5th International Conference on Smart Cities and Green ICT Systems , 86-93.

ELVAN, L. (2017). Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç. İTÜ Vakfı Dergisi, 6-9.

EUROPEAN COMMISSION. (12 10 2018 г.). Получено из What is Horizon 2020?: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>

INNOVATION AND NETWORKS EXECUTIVE AGENCY. (10 12 2018 г.). Получено из Smart Cities & Communities: <https://ec.europa.eu/inea/en/horizon-2020/smart-cities-communities>

İSTANBUL HABER AJANSI. (12 10 2018 г.). Получено из Tepebaşı Türkiye’de 6. Sırada: <https://www.istanbulhaber.com.tr/tepebasi-turkiyede-6-sirada-haber-1044921.htm>

KAYGISIZ, Ü., & Aydın, S. (2017). Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentler. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 56-81.

KIVILCIM, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 219-228.

SMART - WHAT IS A SMART CITIES? (12 10 2018 г.). Получено из Smart City - What is a smart city?", <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008403j.pdf>, Erişim Tarihi (23.11.2017).

T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, & TÜBİTAK. (12 10 2018 г.). Avrupa Birliği Horizon 2020 Programı. Получено из

https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/birlik%20programlari/horizon_2020_programi.pdf

UFUK 2020. (12 10 2018 г.). Получено из <http://www.ufuk2020.com/index.html#hakkinda>

WORLDMETERS. (12 10 2018 г.). Получено из EUROPE POPULATION: <http://www.worldometers.info/world-population/europe-population/>

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ. (2014). *Горизонт 2020 - Практическое Руководство Для Исследователей из России 2014-2020*. Москва: Представительство Европейского Союза в Российской Федерации Отдел Науки и Нехнологии.

ГРОМОВА, Д. В. (2014). *Рамочные Программы Как Инструмент Взаимодействия Европейского Союза и Российской Союза и Российской Федерации в Области Научно-Технологического Сотрудничества*. Вестник Томского Государственного Университета. История. , 57-59.

ГУТНИКОВА, А. С., Насыбулина, Е. Г., & Пикалова, А. Г. (2014). *Инструменты Научно-Технического Сотрудничества России и ЕС*.

ВЕСТНИК МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ, 107 - 123.

Европейский Союз и Российская Федерация. (12 10 2018 г.). Получено из https://eeas.europa.eu/delegations/russia_ru/35940/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%20%D0%B8%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0

ЗВЯГИНА, Д. (2015). *Научно-Технологическое Сотрудничество России и ЕС: Проблемы и Возможности*. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ: НАУКА И ОБЩЕСТВО, 3-6.

КУЛЬТУРА И КРЕАТИВНОСТЬ. (12 10 2018 г.). Получено из Грантовая Программа ЕС по Исследованиям и Инновациям:

<https://www.culturepartnership.eu/article/gorizont-2020-grantovaya-programma-es-po-issledovaniyam-i-innovatsiyam>

НОВИКОВ, И. А. (2010). *Стратегическое Партнерство Как Феномен Международной Политики(Анализ Отношений Россия-Евросоюз)*. Вестник Волгоградского Государственного Университета , 117-124.

ШНЕПЧ-ШНЕПНЕ , М. А. (2016). *Как строить умный город. Часть 1. Проект "Smart Cities and Communities" в Программе ЕС Horizon 2020*. International Journal of Open Information Technologies , 12-20.

(12 10 2018 г.). Получено из <http://www.scienceportal.org.by/cooperation/opportunities/multilateral/horizo/>

(12 10 2018 г.). Получено из Europe Needs Many More Babies to Avert a Population Disaster: <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/23/baby-crisis-europe-brink-depopulation-disaster>

(12 10 2018 г.). Получено из Smartcities Network: <http://www.remourban.eu/smartcities-network/title.kl>

Tasarruf Kredi Döviz Kuru Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Ercan ÖZEN¹, Serap VURUR², Eser YEŞİLDAĞ³

Özet

Ekonomik büyüme, toplum refahının artması bakımından ekonomi yönetimlerinin öncelikli hedefidir. Büyümenin finansmanı için gerekli en temel unsurlardan biri yeterli tasarrufun sağlanmasıdır. Tasarrufların, kredi yolu ile üretime dönmesi ekonomik büyümeyi sağlayacaktır. İç tasarrufların yetersiz kalması durumu ise Cari açık sorununu ortaya çıkarabilmektedir. Diğer taraftan döviz kurları da cari açık ve ekonomik büyüme üzerinde dolaylı olarak etkili olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de tasarruf, kredi hacmi, döviz kurları ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını bir bütün olarak araştırmaktır. Çalışmada 2009:1Q ile 2018:2Q dönemine ait ilgili değişkenlere ilişkin çeyrek dönem verileri kullanılmıştır. Birim kök testinin ardından, veriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre; bağımlı değişken Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ile bağımsız değişkenler Kredi Hacmi, Sepet Kur, Cari Açık ve Mevduat Hacmi arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. CUSUM ve CUSUMSQ test istatistikleri ile Hata Düzeltme Modeli (ECM) eş bütünleşme ilişkisinin uzun dönemli varlığını doğrulamaktadır. Çalışma bulgularına göre; ekonomik büyüme ile sepet kur arasında negatif bir ilişki görülürken, ekonomik büyüme ile cari açık, mevduat ve kredi hacmi arasında pozitif yönlü ilişki ortaya çıkarılmıştır. Çalışma bulgularının politika yapıcılara, iş dünyasına, akademisyenlere ve diğer ilgililere alacakları kararlarda yön vermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Tasarruf, Kredi, Döviz Kuru, Cari Açık, Ekonomik Büyüme

Jel Kodları : E00, G00, G10, G21.

The Relationship Between Saving Exchange Rates Credits Current Account Deficit and Economic Growth

Abstract

Economic growth is the primary goal of economic governance in terms of increasing public welfare. One of the most essential elements for the financing of growth is the provision of adequate savings. The return of savings to production via credit will provide economic growth. In case of insufficient domestic savings, the current account deficit may be revealed. On the other hand, exchange rates can have indirectly an impact on current account deficit and economic growth. The purpose of this study is to investigate whether there is a relationship between economic growth, savings, credit volume, foreign exchange rates and the current account deficit in Turkey as a whole. In the study, quarterly data for the related variables of 2009:1Q and 2018:2Q were used. After unit root test, the relationship between the data was analyzed by ARDL (Autoregressive Distributed Lag) method. According to the findings of the analysis; it has been found that there are cointegration relationships between independent variables (Credit Volume, Currency Basket, Current Deficit Account and Deposits) and dependent variable (Gross Domestic Production (GDP)). The CUSUM and CUSUMSQ test statistics and the Error Correction Model (ECM) confirm the long-term presence of the cointegration relationship. According to the study findings; there was a negative relationship between economic growth and currency basket, while positive relationships were found between economic growth and current account deficit, deposit and

¹ Doç.Dr., Uşak Üniversitesi, ercan.ozen@usak.edu.tr

² Dr.Öğr.Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, serapvurur@aku.edu.tr

³ Dr.Öğr.Üyesi, Uşak Üniversitesi, eser.yesildag@usak.edu.tr

credit volume. It is expected that the findings of the study will guide the policy makers, business world, academics and other interested parties.

Key Words : *Saving, Credit, Currency Basket, Current Account Deficit, Economic Growth*

Jel Codes : *E00, G00, G10, G21.*

1.GİRİŞ

Ekonomi yönetimleri ülkelerin bireysel ve toplumsal refah düzeyinin artmasını öncelikli hedeflerden biri olarak görmektedir. Toplumsal refah düzeyini gösteren en önemli ölçütlerden birisi Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'dir. Ekonomik büyüme, belli bir dönemde bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin cari fiyatlarla ölçülen değerindeki artış olarak bilinmektedir. Ekonomik büyümenin en önemli gereklerinden birisi ülkedeki tasarrufların artmasıdır. Tasarrufların kredi mekanizması yoluyla üretken yatırımları artırması toplam gelir üzerinde artış ortaya çıkaracaktır. Ekonomik büyüme görülürken ortaya çıkan iç talep artışlarının ithalatı artırma olasılığı da bulunmaktadır. Böyle bir ithalat artışı, cari işlemler açığının oluşmasına neden olmaktadır. İç tasarrufların yetersiz kalması durumunda bir tasarruf açığı ortaya çıkmakta ve bu açık da yabancı tasarruflarla finanse edilmektedir. Bu durumda cari açık artışına bağlı olarak ekonomik büyüme de artış eğiliminde olmaktadır.

Döviz kuru hareketlerinin de cari açık üzerinde etkileri görülmektedir. Döviz kurlarındaki bir düşüş ithalatı ucuzlatacağı için cari açığı arttırabilecektir. Diğer taraftan kurlardaki dengeli yükseliş ihracatı cazip kılacağı için iç üretimi, dolaylı olarak milli geliri olumlu etkileyecektir. Bunun yanında yüksek döviz kurları, hammadde ve ara mal ithalatının maliyetini arttıracacağı için üretim maliyetlerinde artışa neden olacaktır. Bu durumda yüksek döviz kurları GSYİH üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilecektir. Ancak kur artışları, üretimde kullanılan yerli girdi kullanımının oranına bağlı olarak yurt içi fiyatları dış alıcılar için ucuz kılabilir. Bu halde ise, kur artışının ihracat ve GSYİH üzerindeki etkisi olumlu olacaktır. Çalışmanın amacı; tasarruf, kredi, döviz kuru, cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ekonometrik ilişkileri belirlemektir.

2.LİTERATÜR

Genel olarak bakıldığında, tasarruf hacmindeki artış, kredilerde de büyümeye yol açarak ekonomik büyümeyi canlandırmaktadır. Tasarruf oranlarının yetersiz kaldığı durumlarda büyüme için gerekli fonlar ülke dışından sağlanmakta ve cari açık ortaya çıkmaktadır. Döviz kurları da ihracat, ithalat ve cari açık üzerinden dolaylı olarak ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmektedir.

Henry & Longmore (2003), döviz kurunun cari açığın nedeni olmadığını sonucuna ulaşmışlardır. Rodrik (2007) ise Çin, Güney Kore ve Tayvan gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek döviz kurlarının ekonomik büyümeyi canlandırdığını tespit etmiştir.

Levine (2005)'in finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında, gelişmiş bir finansal sistemin ekonomik birimlerin karşı karşıya kaldığı finansman engellerini ortadan kaldırarak ekonomik büyümeyi sağladığını belirtmiştir. Vurur & Özen (2013)'nin Türkiye'de, Chang vd. (2010)'nin Çin'de yaptıkları çalışmalarda banka mevduatlarından oluşan tasarrufların kredi mekanizması yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Vurur & Özen (2013) ilgili çalışma döneminde Türkiye'de tasarruf oranlarının yetersiz olduğu bir ortamda banka mevduatlarından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden banka kredilerine ve banka mevduatlarından banka kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit etmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında düşük tasarruflara rağmen büyümenin nasıl sağlanabildiği, görülen ekonomik büyümeye rağmen tasarrufların neden artmadığı ve kredilerden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin bulunmamasının sorgulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede büyümenin önemli derecede dış kaynaklarla sağlanıp sağlanmadığının sorgulanması gereği ortaya çıkmıştır. Vurur & Özen (2013)'nin aksine Güven (2002) yaklaşık olarak on yıl öncesi dönemi ele alan çalışmasında banka kredilerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Bu farklılıkta kredi türlerinin yapısında zamana bağlı olarak ortaya çıkan değişimin de etkili olabileceği düşünülebilir.

Kaygısız vd. (2016) Türkiye için 1980-2014 döneminde; büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu belirlemiştir. Çalışmaya göre, Türkiye’de ekonomik büyümenin sağlanması cari açığa katlanmayı zorunlu hale getirmektedir. Yüksek büyüme dönemlerinde cari açığın hızla arttığı tezi bu çalışma ile desteklenmiştir.

İslatince (2017) de geniş bir veri seti ile yaptığı çalışmada; bireysel krediler, döviz kurları, cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Yazar Türkiye için 2003-2016 döneminde tüketici kredileri ve döviz kurlarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu, cari açık artışlarının ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Görüldüğü gibi Kaygısız vd. (2016)’nin aksine İslatince (2017) nin çalışmasında cari açığın büyüme üzerindeki etkisi ele alınan dönem ve süreye bağlı olarak farklılaşmaktadır.

3.YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın veri setini 2009 yılı 1. çeyrek dönemi ile 2018 yılı 2. çeyrek dönemleri arasında yer alan 38 çeyrek dönemlik veriler oluşturmaktadır. Veri setinde mevduat hacmi, kredi hacmi, sepet döviz kuru, cari açık ve ekonomik büyüme serileri kullanılmıştır.

Tasarruf hacmi göstergesi olarak bankacılık sisteminde bulunan mevduat hacmi, kredi verisi olarak bankacılık sisteminde kullanılan bireysel ve ticari kredilerin çeyrek dönemler halindeki kümülatif toplamı, döviz kuru olarak 0,5 USD ve 0,50 Euro’dan oluşan Sepet Kur, Cari Açık olarak çeyrek dönemler itibariyle cari açık tutarı ve ekonomik büyüme olarak da çeyrek dönemler itibariyle kümülatif GSYİH kullanılmıştır. Verilere ilişkin bilgiler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından sağlanmıştır. Çalışmadaki değişkenlere ilişkin uygulamada kullanılmış olan kısaltmalar aşağıdaki gibidir.

GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
Kredi	: Toplam Kredi Hacmi
SKur	: Sepet Kur

CA : Cari Açık

Mevduat : Toplam Tasarruf Mevduatı

3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlıkları ADF birim kök testi ile yapılmıştır. ADF birim kök testine ait sonuçlar, Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF TEST İSTATİSTİĞİ		SONUÇ
	Düzy	Birinci Fark	
GSYİH	-0,99291 (8)	-4.140147 (7)*	I(1)
KREDİ	-4,41624(0)*	-	I(0)
SKUR	-4,6363 (0)*	-	I(0)
CA	-6,39030(0)*	-	I(0)
MEVDUAT	-5,17829(0)*	-	I(0)

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. MacKinnon kritik değerleri; %1 düzeyinde -3.5401, %5 düzeyinde -2.9092, %10 düzeyinde -2.5922 Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre hesaplanmış olup parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 1’deki GSYİH değişkeninin, sabit seviye değerinde durağan olmadığı görülmektedir. GSYİH değişkeninin birinci farkı alınarak birim kökün olduğu sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer değişkenler KREDİ, SKUR, CA ve MEVDUAT için ise birim kökün bulunduğu dair sıfır hipotezi reddedilir. Bu değişkenlerin sabit düzey değerlerinde durağan olduğu görülmektedir.

3.2. ARDL Sonuçları

Zaman serilerinin durağanlık sınavında GSYİH, KREDİ, SKUR, CA ve MEVDUAT değişkenlerinin durağanlık düzeylerinin farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Değişkenlerden GSYİH birinci farkında durağan I(1) iken, diğer değişkenler ise düzeyde durağan yani I(0)'dır. Durağanlık düzeyleri farklı olan değişkenlerin zaman serilerinde koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisinin sınanması, Pesaran and Shin (1995), Pesaran vd. (1997) ile Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ile yapılmaktadır.

Çalışmada yer alan farklı durağanlık düzeylerine sahip GSYİH, KREDİ, SKUR, CA ve MEVDUAT değişkenleri için koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisi Tablo 2'de görülmektedir. ARDL yaklaşımına göre hesaplanan t istatistiğinin %1 anlamlılık seviyesinde üst kritik değerini geçtiği görülmektedir. Bu durumda bağımlı değişken GSYİH ile bağımsız değişkenler KREDİ, SKUR, CA ve MEVDUAT arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için sınır testi uygulanır. Eğer F istatistiği kritik F değerinden büyükse eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Koentegrasyon İlişkisinin ARDL Yaklaşımına Göre Sonuçları

Bağımsız Değişken Sayısı (k)	F İstatistiği	%1 Anlamlılık Seviyesinde Kritik Değerler	
		Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
4	63.69874	3.74	5.06

Sınır testi sonuçları, F-istatistiklerinin (63.69) tahmini değerinin üst sınırın (5.06) üzerinde olması nedeniyle, değişkenler arasındaki uzun süreli ilişkilerin var olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin temel amacı, çalışmadaki

değişkenler arasındaki uzun süreli ilişkiyi ortaya koymaktır. Uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisine yönelik analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. ARDL (3,3,0,2,3) Modelinin Tahmin Sonuçları

Q	Bağımlı değişken: GSYİH	
	Katsayı	t-İstatistiği
C	1.482548	0.482396 (0.6350)
GSYİH(-1)	-0.981639	-10.00459(0.0000)
GSYİH(-2)	-0.929436	-13.84621(0.0000)
GSYİH(-3)	-0.861859	-9.243190(0.0000)
CA (-3)	0.002968	2.467021(0.0233)
SKUR	-0.108839	-0.611185(0.5483)
KREDİ (-2)	0.618434	1.983427(0.0620)
MEVDUAT(-3)	1.177769	3.386487(0.0031)

*Parantez içindeki değerler P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

Tahmin edilen ARDL (3,3,0,2,3) modelinin tahmin sonuçlarına bakıldığında SKUR değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modeldeki diğer değişkenler ise istatistiksel olarak farklı düzeylerde anlamlı bulunmuştur.

Tahmin edilen ARDL (3,3,0,2,3) modelinin uzun dönem hesaplanan katsayıları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (3,3,0,2,3) Modelinin Uzun Dönem Hesaplanan Katsayıları

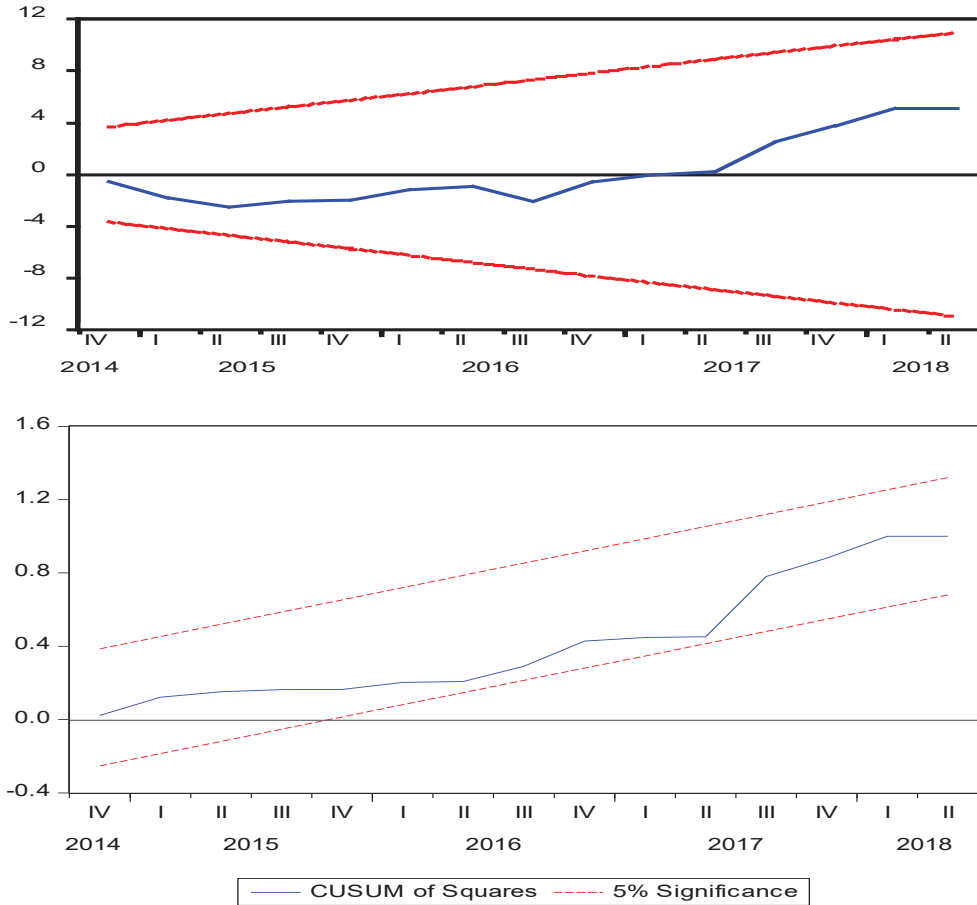
Değişkenler	Katsayı	T-İstatistiği
C	0.392943	0.484714 (0.6334)
CARI ACIK	0.002163	2.809780(0.0112)
SEPET KUR	-0.028847	-0.609655(0.5493)

KREDİ	0.222973	2.538379(0.0200)
MEVDUAT	0.644415	2.585777(0.0181)

*Parantez içindeki değerler P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

Çalışmanın incelenen döneminde Türk ekonomisinde yaşanan yapısal değişimlerden dolayı bir veya daha çok yapısal kırılma olabileceğinden önerilen kısa ve uzun dönem katsayıların uygunluğunu test etmek amacıyla *cumulative sum* (CUSUM) ve *cumulative sum of squares* (CUSUMSQ) testleri yapılmıştır. Bu testlere ilişkin sonuçlar Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Cusum ve Cusums Q Testleri

CUSUM ve CUSUMSQ testleri, Chow testinde olduğu gibi kırılma noktalarının belirlenmesine gerek duymamaktadır. Dolayısıyla kırılma tarihlerinin

önceden belirlenmesine gerek yoktur. (1) numaralı şekil CUSUM ve CUSUMSQ test istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırların içerisinde kaldığını göstermektedir. Bunun anlamı tahmin edilen parametrelerin incelenen dönem içerisinde istikrarlı olduğudur.

Hata Düzeltme Modeli Tablo 5’te verilmiştir. Kısa dönem düzeltme sürecini anlamak için Hata düzeltme katsayısının (ECM-1) işaretine ve büyüklüğüne bakılmaktadır. ECM(-1) katsayısı 0 ile -1 arasında ise, düzeltme süreci uzun dönem denge değerine tek düze bir şekilde olur. ECM(-1) katsayısı pozitif veya -2’den küçükse dengeden uzaklaşıldığını, -1 ile -2 arasındaysa uzun dönem denge değerinin etrafında azalan dalgalanmalar sergilediğini ifade etmektedir (Alam & Quazi; 2003: 97).

Kremers vd. (1992), hata düzeltme teriminin (ECM_{t-1}) gecikmeli beklenen değerinin negatif işarete sahip ve anlamlı olmasının, incelenen dönemde dengeden herhangi bir sapmanın gelecek dönemde ne kadarının telafi edilebileceğini açıklamaktadır. Analizde katsayısı (ECM_{t-1}) negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını bir başka açıdan kanıtlamaktadır. Modeldeki hata düzeltme katsayısı -0.772933 olarak bulunmuştur. Bu değer işareti negatiftir ve P-olasılık değeri %5’den küçük olduğu için hata düzeltme katsayısı anlamlıdır. Buradan hareketle, kısa dönemde oluşacak bir sapmanın %0.77’si uzun dönemde düzeltilebilmektedir.

Tablo 5. ARDL (3,3,0,2,3) Hata Düzeltme Modelinin Kısa Dönem İlişisini Gösteren Sonuçları

Değişkenler	Bağımlı değişken: GSYİH	
	Katsayı	t-İstatistiği
ΔCA	0.002830	2.247885(0.0367)
ΔSK_{ur}	-0.108839	-0.611185(0.5483)

Δ Kredi	-0.618434	-1.983427 (0.0620)
Δ Mevduat	-1.177769	-3.386487(0.0031)
C	1.482548	0.482396 (0.6350)
ECM _{t-1}	-0.772933	-17.564698(0.0000)

4.SONUÇ

Bu çalışmada cari açık, kur sepeti, toplam kredi hacmi ve toplam mevduat hacminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, eşbütünleşme metodolojisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye ekonomisine ilişkin 2009(1)-2018(2) dönemini kapsayan üç aylık dönemlerden oluşan bir veri seti oluşturulmuştur. Serilerin birim kök test sonuçları, bağımlı değişken olan GSYİH değişkeninin birinci farkında durağan, diğer değişkenlerin ise düzeyde durağan olduğunu işaret etmektedir. Bu durum ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmayı gerekli kılmaktadır. Hesaplanan F istatistik değeri üst kritik sınır değerinden büyük olduğu için, analize dahil edilen değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

ARDL modelinin tahmin sonuçları ekonomik büyüme göstergesi olarak analize dahil edilen GSYİH ile cari açık(0.002), toplam kredi hacmi(0.22) ve toplam mevduat (0.64) ile pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Ancak Sepet kur değişkeni ise istatistiki olarak anlamsızdır. Ele alınan dönemde toplam mevduat, toplam kredi hacmi ekonomik büyüme üzerinde etkilidirler.

Çalışma, Türkiye’de ele alınan dönemde döviz kuru değişimlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmalardan farklılaşması noktasında ayrılmaktadır. Döviz kurlarındaki artışların gelişmekte olan

ülkelerden biri olan Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerinde olumlu etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sonucun oluşmasında, ülkenin ihracatını arttırmak için yüksek oranda ithalata bağımlı olmasının etkili olup olmadığı ayrıca araştırılmalıdır. Çünkü ithalat bağımlılığı durumunda döviz kurlarındaki ani artışlar maliyetlere hızla yansiyabilecek ve ihracat gelirlerindeki artışın önüne geçebilecektir.

KAYNAKÇA

Alam, I. & R. Quazi (2003), Determinants of Capital Flight: An econometric case study of Bangladesh, *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.

Chang P., Jia C., Wang Z. (2010) “ Bank fund reallocation and economic growth: evidence from China”, *Journal Of Banking & Finance* 34, 2753-2766.

Güven, S. (2002). Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme. *İktisat İşletme ve Finans*, 17(197), 88-100.

Henry, C., & Longmore, R. (2003). Current Account Dynamics and The Real Effective Exchange Rate. *the Jamaican experience*. Bank of Jamaica, Research and Programming Division.

İslatince, H. (2017). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Bireysel Krediler Cari Açık ve Döviz Kuru Arasındaki İlişkilerin ARDL Yöntemiyle Analizi. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 337-348.

Kaygısız, A. D., Göze, D.K. & Kösekahyaoglu, L. (2016). Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 273-300.

Kremers J.J.M., Ericsson N.R., Dolado J., (1992), The Power of Cointegration Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 325-348.

Levine, R., (2005). Finance and Growth: Theory and Evidence. Forthcoming in Philippe Aghion ve Steven Durlauf, eds. *Handbook of Economic Growth*. The Netherlands: Elsevier Science.

Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *University of Cambridge DAE Working Paper Series*, 9514, 1-33.

Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0, Interactive Econometric Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

Pesaran, M. H, Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

Rodrik, D. (2007). The real exchange rate and economic growth: theory and evidence,

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.641.4710&rep=rep1&type=pdf>. (Erişim: 12.08.2018)

Vurur, N. S., & Özen, E., (2013). Türkiye’de mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131.

Zygmunt Bauman'ın Kuramsal Perspektifinden Emek ve Çalışma Olgularının Çözümlemesi

Aslıcan Kalfa Topateş¹

Özet

Bu çalışma, Zygmunt Bauman'ın eserlerinde yer verilen emek olgusunun çalışma sosyolojisi açısından kapsamlı bir çözümlemesini yapmayı ve çalışma ve emek temalarıyla farklı kavramlar arasında geliştirilen ilişkiselliklerin nasıl kurulduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylelikle düşünürün özgürlükten tüketime, modernizmden sosyal medyaya, siyasetten ölümlülüğe, etikten mülteciliğe, yoksulluktan aşka uzanan çeşitlilikte olgulara odaklanması anlamında çok yönlü, farklı ve zengin içeriklere sahip olan eserleri, emek perspektifi doğrultusunda tartışılacaktır. Bu tartışmanın gerçekleştirilebilmesi için araştırma kapsamında literatür taraması yöntemi kullanılarak konuya ilişkin birincil kaynaklar olan Bauman'ın eserleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler- Emek, Çalışma, Yoksulluk, Tüketim, Sınıfdışı

Jel Sınıflama Kodları: D11, E24, J21

An Analysis of The Notions of Labour and Work through Zygmunt Bauman's Theoretical Perspective

Abstract

This research aims to make a comprehensive analysis of the notion of labor handled in Zygmunt Bauman's works in the context of the sociology of work and reveal how relationalities are founded which have been improved between the theme of labor and various concepts. Thus, the Works having multidimensional and substantial contents in the context of the theoretician's focus on notions extending from freedom to consumption; from modernism to social media; from politics to mortality; from ethics to refugees; from poverty to love are going to be discussed through a labor perspective. In order to effectuate this discussion, Bauman's works being the primary sources about the issue have been construed by using the literature review method in the context of the research.

Keywords- Labour, Work, Poverty, Consumption, Underclass

Jel Classification Codes: D11, E24, J21

¹ Dr. Öğr. Ü., Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Türkiye, aslicankalfa@gmail.com

1. GİRİŞ

Çağımızın en önemli sosyologlarından Bauman modernite, postmodernite, tüketim ve yoksulluk üzerine yaptığı derinlikli çalışmalarla literatüre özgün katkılar sağlamış, ayrıca yaşamının son yıllarında göç, mültecilik, teknoloji, gözetim, sosyal medya gibi güncel konu ve gelişmelere dair çözümlenmeleriyle dikkat çekmiştir. Bauman'ın eserlerinin önemli bir bölümünde emek, çalışma ve işgücü piyasalarının postmodern dünyada aldığı yeni biçimler, ayrıca üretim-tüketim-yoksulluk arasında kurulan döngüsel ilişkiler belli başlı temalar olarak belirginleşmiş ve düşünürü, çalışma sosyologlarının önemli başvuru kaynaklarından biri haline getirmiştir. Öyle ki yoksulluk, tüketim, sınıfaltı, yeni çalışma biçimleri ve emeğin geleceği üzerine yapılan çalışma sosyolojisi araştırmalarında Bauman'ın eserleri temel referans kaynakları olarak yerini almaktadır. Bauman özellikle tüketim, çalışma ve yoksulluk arasındaki dinamikleri inceleyen “Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar” adlı çalışmasıyla üretim tüketim ilişkilerinin ve çelişkilerinin çağdaş boyutunu derinlikli ve ayrıntılı bir şekilde irdelemiştir.

Bu çalışmada Bauman'ın akışkan modern çağda çalışmanın nasıl konumlandığına ve işgücü piyasalarının değişen yapısına dair tartışmalarına yer verilecektir. Çalışmanın çağdaş toplumdaki dönüşümünün meydana getirdiği değişimler, düşünürün kapitalizmin yarattığı toplumsal eşitsizliklere dair eleştirel incelemeleri de göz önünde bulundurularak ele alınacaktır. Sözü geçen analizler gerçekleştirilirken Bauman'ın eserlerinde öne çıkan temel temalar olan çalışma etiği, yoksulluk, tüketim ve kimlik kavramlarıyla emek olgusu arasındaki geçişkenlik ve ilişkisellikler tartışmaya açılacaktır. Bu kapsamda emek ve çalışma temalarının düşünürün eserlerinde nasıl yer aldığına dair genel bir çerçeve çizildikten sonra çalışma etiğinden tüketim estetiğine geçiş süreci ele alınacak, ardından çalışma ve tüketim ilişkiselliğinde yoksulluğun edindiği yeni anlam irdelenecektir. Böylelikle düşünürün araştırmalarında tartışılan emek ve çalışma olgularının kuramsal bir haritalandırılması yapılacaktır. Bauman'ın teorik perspektifinin üretim ve emek ekseninde nasıl ilerlediğine dair kapsamlı ve sistematik bir değerlendirme sunulmasının çalışma sosyolojisi literatürüne katkı sağlayabilme potansiyeli

taşıması anlamında araştırmanın özgün bir boyut kazanabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın yöntemini oluşturan literatür taraması, Bauman'ın eserlerinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini içermektedir.

2. BAUMAN'IN ESERLERİNDE ÇALIŞMA ve EMEK OLGULARI

Bauman'a göre içinde yaşadığımız postmodern çağ, akışkan bir moderniteyi temsil etmektedir (Bauman, 2000; 2010: 46; 2015; 2017a; Bauman ve Lyon, 2016). Günümüz toplumlarını birçok postmodern kuramcı gibi akışkanlık, gelip geçicilik, belirsizlik gibi kavramlar ekseninde çözümlerken Bauman, emek ve çalışma kavramlarını da bu doğrultuda ele almakta ve irdelemekte, ayrıca çalışma kavramını hem tarihsel hem de yapısal düzlemlerde incelemektedir. Bu anlamda esas itibarıyla günümüz postmodern çağına dair kuramsal tartışmaları genişletmesinin yanı sıra, çalışma etiğinin Batı Avrupa'da tarihsel olarak ortaya çıkışını ve toplumsal anlamını derinlemesine ele almakta, böylelikle çalışmanın geçmişte sahip olduğu içerikle çağdaş toplumlardaki biçimlerinin ayrıntılı bir karşılaştırmasını yapmaktadır. Bu karşılaştırmaya değinmek için öncelikle belirtilmesi gereken husus, çalışma etiğinin Batı Avrupa'da egemen olduğu dönemde çalışma olgusunun bireyi "normal" hale getiren ve "anormal" olandan ayırarak toplumun merkezine katan bir norm olarak işlev görmesidir (Bauman, 1999: 13). Ücretli çalışmanın yüceltildiği ve ahlaklaştırıldığı böyle bir toplumsal atmosferde çalışma olgusu toplumsal statüler arasındaki zıtlıkları, zenginlik-yoksulluk arasındaki ikilikleri ve daha birçok toplumsal değer arasındaki farklılıkları belirlemiştir (Bauman, 2016: 98-99). Bu tür toplumlar Bauman'a (1999: 40) göre bireyleri üretici olarak kodlamış ve bu görevi kabul ettikleri ölçüde içermiştir. Düşünürün birçok eserinde yer verdiği modernizmden postmodernizme geçiş aşaması ise "çalışma etiğinden" "tüketim estetiğine", bir başka deyişle üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru yaşanan evrilmeyi ve çalışmanın geçmişte sahip olduğu önem ve statünün artık tüketime devredildiği tarihsel bir rol değiş tokuşunu temsil etmektedir (Bauman, 1999; 2000: 59-60; 2010: 53; 2012a: 84-88; 2014: 95-107; 2015; 2018a: 207).

Bu süreçte çağdaş kapitalist toplumlarda yoksulluk ve özgürlük gibi birçok toplumsal olgunun tüketim üzerinden biçimleniyor olması, Bauman'ın tüketimle

ilgili temel tezini meydana getirmektedir (1999; 2000: 25; 2013: 230; 2016). Örneğin postmodernizmin kavramsal setinin önemli bir bileşeni olan kimlik de Bauman'ın eserlerinde tartışılan bir kavram olarak yerini alırken çalışma/meslek/üretim ile kimlik arasındaki ilişkinin yapısı, tüketim/kimlik ilişkisi tarafından baskılanması ekseninde çözümlenir; bu çerçevede Bauman'ın odak noktası, çalışmanın kendisinin bizzat bir tüketim metası haline geldiği üzerinedir. Böylelikle düşünürün kimlik-üretim-tüketim ilişkisini ele alışı, çalışma etiğinden tüketim estetiğine doğru gerçekleşen tarihsel kaymaya ve çalışma-tüketim ilişkisinin yeni biçimine paralel bir hatta ilerlemektedir. Gerçekten de günümüzde bireylerin kimliği, çalışmadan ziyade tüketim tarafından biçimlendirilmektedir (Bauman, 1999; 2013: 227; 2014).

2.1. Çalışma Etiğinden Tüketim Estetiğine

Bauman'ın çözümlerinin temel momentlerinden olan çalışma etiğinden tüketim estetiğine doğru gerçekleşen tarihsel dönüşümün ele alınmasında bir başlangıç noktası olarak, kapitalizmin farklı aşamalarında, her toplumda olduğu gibi hem üretimin hem tüketimin var olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Ancak bu toplumlardan birinin üretim, diğerinin ise tüketim toplumu olarak kodlanması, odak noktalarının yoğunlaştığı olguların değişkenliğine bağlıdır. Bir başka deyişle üretim toplumunda üretim, tüketim etkinliklerine kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamda baskın gelirken tüketim toplumunda bu ilişki tersine çevrilmiştir (1999: 40-41; 2012a: 84; 2016: 103).

Bauman bu dönüşümü, etik-estetik ikiliği ekseninde kurgulanan bir kavramsal setle çözümlenmeyi tercih ederek özgün bir yaklaşım geliştirmektedir. Çalışma sanayi kapitalizminin ortaya çıktığı ve olgunlaştığı dönemlerde etik kavramının yörüngesinde kurulurken, günümüz kapitalizminde tüketim estetik olgusunun belirleyiciliği ekseninde kurgulanmaktadır. Böylelikle estetik, tüketim toplumunu var eden ve onun devamlılığını sağlayan temel değer haline gelmiştir. Etik ve estetik arasındaki ayırım bu çözümlenmelere göre etiğin, yerine getirilmesi gereken görevlerle idealize edilmesiyle, estetiğin ise yüceltilen deneyimleri kışkırtmasıyla biçimlenmektedir (Bauman, 1999: 51). Çalışma etiğinin egemen olduğu dönemlerde toplumdaki baskın değer olarak çalışmanın tüketime üstün gelmesi (Bauman, 2016:

103) 19. yüzyılda sınaî kalkınmada ve üretimin artırılmasında ihtiyaç duyulan en önemli kaynağın emek olduğu gerçeğiyle (Bauman, 1999: 93) örtüşmektedir. Çalışma etiği böyle bir sosyo-ekonomik atmosferde, karlarını artırmaya çalışan işveren sınıf ile geçimini sağlayabilmek için emek gücünden başka bir kaynağa sahip olmayan proletaryanın çıkarlarını buluşturan ve uzlaştıran bir orta noktayı teşkil etmiştir. Zira bu çıkarların bağdaştığı noktada ulusal kalkınma ve üretim artışı mümkün olabilecekti (1999: 93).

Günümüzde ise tüketimin baskıladığı çalışma, toplumsal önem sırasında ikincil düzeyde, tüketimin gölgesinde konumlanmaktadır. Çalışma değil tüketim, kendini gerçekleştirmenin ve özgürlüğün aracı haline gelmiştir (Bauman, 2016: 103). Bu eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için bireylerin, başarılı tüketiciler olmaları gerekmektedir. Bauman'ın çalışma etiğinin tüketim estetiğine evrildiği sürece dair analizi, tüketim toplumunda işe yüklenen yeni anlamların daha ayrıntılı bir içimde ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Bu çözümlemenin derinleştirilmesiyle yoğunlaşılacak temel nokta, çalışmanın da artık tüketim gibi estetikle bütünleşmesidir. Bir başka deyişle çalışma, etik anlam ve içeriğini terk etmekle kalmamış, tüketime içkin olan estetik kavramı ekseninde yeniden kurgulanmıştır (Bauman, 1999: 52). Bu süreçte “etiğin kendisi de artık çürümüş ve tarihin çöp sepetine gitmeye mahkûm olan tipik modern kısıtlamalardan biri olarak yerilmekte ya da alaya alınmaktadır” (Bauman, 2011: 11). Sözü edilen süreç, çalışmanın bireylerin kimliğini yaratması ve onlara sevap kazandırması görevinden sıyrılmasıyla hız kazanmıştır. Böylelikle tıpkı tüketim gibi çalışmanın da değerli olmasının koşulu, bireylere haz sağlayacak bir kapasiteye sahip bulunmasına bağlıdır. Sözü edilen kapasiteden yoksun olan işler geç kapitalizmin değerler sistemi çerçevesinde, anlamsız ve sıkıcı olmaya mahkûmdur. Buna koşut olarak bireylere statü sağlayan ve anlamlı gelen işlerle angarya olarak değerlendirilen işler arasında bir ayrım doğmuştur. Oysa eskiden birçok iş, insanları günahlardan kurtararak sevap işleme olanağı sağlayabilmekte, buyrulmuş görevin yerine getirilmesi, tatminle sonuçlanmaktaydı. Ancak estetiğin egemenliğindeki günümüz toplumlarında, estetikle özdeşleşmeyen işlerin dışlanmasıyla gerçekleştirilen ayrımlar giderek büyümekte ve estetik karakterli

işlerin beğenilmesi, ücretli işleri anlamsızlaştırmaktadır. Estetik olan ve olmayan işler arasındaki farklar somutlaştırılacak olursa ilk kategorinin yetenek, beceri, kültürel birikim ve yoğun bir eğitim süreci gibi özelliklerle özdeşleştirildiğini, ikinci kategorideki işlerin ise sıkıcı ve bireylerin geçinmek için yapmak zorunda kaldıkları aşağılık işleri kapsadığı söylenebilir. Dolayısıyla hem tüketim hem de çalışma heyecan, yenilik, risk gibi özelliklerle bütünleşmelidir; zira çalışma monotonluk, tekdüzelik ve sıkıcılıkla özdeşleştiği an, sıkıcı olarak kodlanmaktadır. Şüphesiz, yaratıcılık içeren estetik nitelikli işlerle başarılı tüketiciler meşgul olmalı; sıkıcı işler ancak ciddi bir mecburiyet haline düşülürse kabul edilmelidir. Estetiğin etiği yerinden ettiği bir dünyada estetikten yoksun işleri, göçmenler ve ucuz emek olarak sömürülen diğer insanlar yapmak zorunda kalmaktadır (Bauman, 1999: 52-54).

Etik ve estetiğin üretim-tüketim dünyasındaki konumu bağlamında, tüketim üzerine yapılan tartışmaların, geçmişte çalışmanın anlamının sorgulanması ölçüsünde önem taşıdığı belirtilmelidir. Nitekim tıpkı tüketimin günümüzdeki önemi ve merkeziliği üzerine analizlerin yapılıyor olması gibi eski filozoflar çağında da çalışmanın anlamı üzerine çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmiştir (Bauman, 2012a: 84-85). Antik Yunan filozoflarınca yürütülen ve çalışmanın insan yaşamında bir araç olarak mı işlev gördüğü yoksa bir amaç niteliğine mi sahip olduğu sorusu üzerine odaklanan bu tartışmanın günümüzdeki yansımaları, tüketimin bireyler için bir araç mı yoksa bir amaç mı olduğu yönündedir. Sözü edilen tartışmaya koşturarak, günümüzde tüketimin bireyleri topluma dâhil etmede ve onlara bir kimlik kazandırma bağlamında edindiği hayati işlevin ortaya konması söz konusu olmuştur (Bauman, 1999: 41). Tüketim böylelikle hem bir haz kaynağı olarak işlev görmekte hem de benimsenmesi ve sahip çıkılması gereken bir hakka dönüşmektedir (1999: 51). Bauman'a göre tüketimin toplumdaki bu merkezi öneminin günümüzün emek tasarruf ettirici teknolojilerinin giderek gelişmesiyle olan kombinasyonu, çalışanların işten çıkarılmalarının daha kolay ve normal bir hale gelmesiyle sonuçlanmıştır (1999: 41). Tüm bunlar kapitalizmin aldığı yeni biçimde, toplumsal değerlerde üretimin egemenliğinden tüketimin egemenliğine doğru seyreden bir kaymanın yaşandığını göstermektedir. Çalışma etiği çağında norm niteliğinde ve

erdemli bir davranış olan çalışmanın, idealize edilen tam istihdamın ve müsamaha gösterilemeyen işsizlik ve yoksulluğun yerini tüketim toplumunda giderek önemini yitiren bir çalışma anlayışı alıyordu (1999: 58-59).

Tüm bunlara rağmen 20. yüzyılın sonlarında bazı Batı ülkelerinde politik söylemler çerçevesinde çalışma etiğinin de bir gündem maddesi niteliğinde yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Bu kısmi yeniden doğuşun nedeni Bauman'a (1999: 96-97) göre, çalışma etiğinin sınırlı bir biçimde de olsa, sefaletin giderilmesinden ve hafifletilmesinden ziyade günümüz yoksullarını başarılı tüketicilerle uzlaştırabilme ihtimaline sahip olduğuna yönelik beslenen inançtır. Demek ki bu durumda barışın ve yoksullarla diğer sınıflar arasında bir uyumun sağlanabildiği, daha dengeli bir toplum yapısına kavuşulabilecektir (1999: 97). Bu yöndeki söylemlerin örtük biçimde, sınıfsal çatışmaları bastırmaya ve yoksulların politik eylemlilikler içine girmelerini önlemeye yönelik amaçlar taşıdığı söylenebilir.

Çalışmaya yardım programları adeta bir toplumsal reçete gibi görülerek ABD ve İngiltere gibi ülkelerde çalışma etiği temasının yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur (Bauman, 1999: 93). Ancak bu noktada, çalışma etiğinin egemen olduğu modern sanayi toplumlarıyla günümüz kapitalizminin üretim tarzı açısından geçerli olan farklılıkların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Gerçekten de iki toplum tipinin üretim tarzı arasında var olan farklılıklar, çalışma etiğinin günümüzde yaygınlaşmamasının nedenlerindedir. Nitekim *modernizmin katı hali* sermayenin emeğe bağımlı olduğu bir sosyo-ekonomik formasyonu temsil ederken (Bauman, 2018b: 89) günümüzde gelişmiş ülkelerde giderek daha az emeğin ve daha fazla teknolojinin kullanıldığı üretim sistemleri yaygınlaştırılmış olup (Bauman, 1999: 94) bu örüntü, Endüstri 4.0 ve çalışmanın geleceğinin sarsılması gibi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Günümüzde emek yoğun üretime ihtiyaç duyulsa bile çok uluslu şirketlerin bu ihtiyaca yönelik izledikleri stratejiler bağlamında üretim, emeğin ucuz olduğu üçüncü dünya ülkelerine kaydırılmaktadır (1999: 94). Böylelikle çalışma etiğinin en azından gelişmiş ülkeler açısından geçerliliğini

yitirmiş olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Bu durum, çalışma etiğinin yeniden dirilmesi yönündeki söylemleri başarısızlığa mahkûm etmiştir (1999: 95).

Bununla birlikte emek yoğun sanayinin üretimde daha yaygın olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışmanın anlam ve değerinin Batı ülkeleri ölçüsünde kaybolup kaybolmadığı sorgulanmaya muhtaçtır. Ancak şu belirtilmelidir ki, çalışma Batı ülkelerindeki kadar anlamsız olmasa bile özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tüketimin de artık en az çalışma kadar önem taşıdığı bir toplumsal yapının biçimlenmesi söz konusudur. Bu yapının oluşmasında borçlanarak tüketimin teşvik edilmesiyle tüketim ideolojisinin az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmesinin etken olması kadar, sosyal medyanın hedonist tüketim kalıplarını empoze etmesiyle yeni bir tüketim ideolojisinin oluşumuna katkıda bulunması da önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüzde aynı zamanda, Postfordist üretim biçimi ve esneklik uygulamalarıyla birlikte, proletaryanın artık toplumu değiştirebilecek bir özne olma kapasitesini ve potansiyelini yitirdiği gerçeği de (Bauman, 2017b: 46) Bauman'ın analizlerinde çalışma olgusuna dair ele alınması gereken bir diğer husustur. Bu iddiaya göre proletaryanın geçmişte kalan dayanışmacı ruhunun silinmesiyle çalışma yaşamı, çetin rekabet koşullarının sahnesi haline gelmiştir: (2017b: 46-47). “Proletarya liderliğindeki bir devrim hayaletinin gitgide uzaklaşıp gözden kaybolmasıyla toplumsal sorunlar kendilerini yetim kalmış hissediyor” (2017b: 48).

2.2. Çalışma-Tüketim İlişkiselliğinde Yoksulluk Olgusu

Bauman özellikle “Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksulluk” adlı eserinde çalışmayı, tüketim ve yoksulluk olgularıyla ilişkilendirerek, etraflıca ele almıştır. Yazarın temel hareket noktası, üretim-tüketim ilişkiselliği ve döngüselliğinde yoksulluğun hangi anlamlarla yüklendiğidir. Bu bağlamda düşünür, kapitalist sosyo-ekonomik formasyonun farklı tarihsel dönemlerinde değişen üretim-tüketim dengesinin, yoksulluğa dair toplumsal algıları da dönüştürerek ona yeni biçimler verdiğini ifade etmektedir. Sözü geçen farklılığın tarihsel çerçevesinde temel ayrım sanayi kapitalizminin ortaya çıkışı ve olgunlaştığı dönemle, günümüz tüketim

toplumunun egemen olduğu geç dönem post-modern kapitalizm arasında yapılmaktadır. Bauman (1999: 10) bu ayırım kapsamında sanayi kapitalizminin doğduğu ve olgunlaştığı dönemde yoksulluğun işsizlik üzerinden tanımlanmasıyla oluşan yoksulluk algısına dikkat çekmekte ve bu gerçekliğin Protestan alışma etiğinin dűřünsel iklimiyle nasıl ilişkili olduğunu tartışmaktadır.

Günümüz tüketim toplumlarında ise tüketicinin bireyin kimliğini belirlemesi ve ona toplumsal bağlamda biçilen temel bir rol olarak yüklenmesiyle, yoksulluk deneyimi farklılaşmakta ve yoksulluk, yeterince tüketememek üzerinden tanımlanmaktadır (Bauman, 1999: 10). Dolayısıyla üretmemekle değil, yeterince tüketememekle kurgulanan yeni yoksulluk, yoksulların defolu ya da eksik tüketiciler olarak yeniden kodlandığı bir değerler sistemini oluşturmaktadır (Bauman, 2012a: 84). Üreticiler toplumundaki yoksullar ise, Bauman'a göre kusurlu üreticiler olarak bulunmuşlardır; bunun nedeni, refahın üretim ve çalışma miktarına bağlandığı yıllarda yoksulların, refahın artırılmasına yeterli katkı sunamamaları olmuştur (Bauman ve Tester, 2017: 137). O dönemde yüceltilen bir değer olarak çalışma etiği, yoksulluğu dışlamış, bir başka deyişle çalışan insanların yoksulluktan kurtulacağı iddiasında direktmiş ve yoksulluğun işsizlik ya da tembellik kaynaklığı olduğu yönünde bir ideolojiyi egemen kılmıştır. Zaman içinde çalışma etiğinin temel değerler arasındaki yerini kaybetmesiyle yoksulların ahlaksızlık gibi damgalamalarla suçlandığı toplumun yerini yoksulluğun farklı anlamlarla yüklendiği, mutsuzluk ve öfke gibi duygularla buluştuğu tüketim toplumu almıştır (Bauman, 1999: 59-60). Bu toplumun, üyelerini tüketiciler olarak kodlayarak kullanması, üyelerinin üretici olarak işlev gördükleri modern sanayi toplumlarından paradigmatik bir kopuşu temsil etmektedir. Günümüz toplumunda tüketicilik rolü adeta bireylere buyrulmakta ve dikte edilmektedir (Bauman, 2012a: 84).

Bauman (2012a: 89-90; 2013: 234) tüketim toplumundaki tabakalaşmaya ve bu tabakalaşmanın yarattığı eşitsizliğin tüketim ve çalışmayla olan ilişkisine de değinmektedir. Tüketim toplumundaki eşitsizlikler, tüketebilenlerle yeterince tüketemeyenler arasına örülen kalın duvarların varlığıyla oluşmaktadır. Duvarın arkasında kalanlar çoğunlukla ter atölyelerinde eğreti, güvencesiz ve insan onuruna

yakışmayan koşullar altında çalışmak zorunda kalan işçilerden oluşmaktadır. Bu insanlar gerçekten tüketebilenlerin yaşamlarından çok farklı bir alanda konumlanmaktadır (Bauman, 2016: 126).

Zenginlerin, geçmişten günümüze toplumsal algı düzeyindeki konumlarının değişen doğasının da irdelenmesi, Bauman'ın çalışma ve emek analizine ışık tutan bir diğer enstrüman olacaktır. Bu bağlamda sanayi kapitalizminin, çalışma etiğinin egemen olduğu dönemleriyle günümüzdeki çağdaş versiyonu arasında, zenginliğin doğasına dair farklılıklar vardır. Sözü geçen dönemlerin ilkinde zenginler toplum nezdinde, çalışma etiğinin öngördüğü biçimde çalışarak servet edinmeyi başarmış ve böylelikle topluma örnek olmuş kişiler olarak değerlendirilir. Bu algıda odak noktasının, zenginliğe giden yol, yani çalışmak ve çabalamak üzerinde yoğunlaştığını fark etmek güç değildir. Kapitalizmin geç aşamasında ise zenginliğe giden yoldan ziyade, zenginliğin kendisi idealize edilir ve bu kapsamda insanların çalışmaları değil, servetleri kutsanır. Zenginler artık çalışma etiği tarafından değil tüketim estetiği tarafından yönlendirilirler (Bauman, 1999: 64).

Zenginliğin ve servetin algılanmasında yaşanan bu tematik değişim, şüphesiz çalışmanın değer ve önem yitirmesiyle koşuttur. Görüldüğü gibi çalışmanın anlamının değişimi, farklı toplumsal olgulara yeni değerler kazandırmaktadır. Bu durumun aynı zamanda, yoksulların tüketicileri düşman olarak görmemeleri (Bauman, 2016: 127) sonucunu yaratarak, toplumsal eşitsizlikleri beslediği düşünülebilir. Kimi zaman protest nitelikli ve şiddet içeren sokak eylemlerinin varlığı ise Bauman'a (2015: 48-49) göre gerçek bir muhalefet ya da politik eylemlilik içeren nitelikte olmayıp yeterince tüketememekten kaynaklanan bir öfkeyle sınırlıdır.

3. SONUÇ

Zygmunt Bauman sosyolojik çözümlerini birbirinden çok farklı alanlarda sürdürmüş olsa da kapitalizmin yarattığı küresel ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin postmodern çağın akışkanlığı ve belirsizliğiyle birleşerek işgücü piyasalarını ne denli esneklettiğini, çalışanları kırılğanlaştırarak ve birçok yeni riskle

karşılaştırarak onlara gelip geçici, kısa vadeli kimlikler sunduğunu eserlerinde sıklıkla yinelemiştir. Gerçekten de toplumdaki bireylerin sahip olacağı, bağlanabileceği birçok şey artık *kısa ömürlü* ve *gelip geçicidir* (Bauman, 2012b: 230). Bu anlamda Bauman (1999: 41) işten çıkarmanın normalleşmesine, teknolojik gelişmenin çalışanların aleyhine işlemesine, sendikal mücadelenin bile tüketici özgürlüğü nosyonuna yönelen bir rotaya girmesine (Bauman, 2016: 101) de değinerek çalışmanın değişen doğasının nasıl tüketim evrenince belirlendiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte Bauman, içinde yaşadığımız bu irrasyoneliteden kurtulmanın mümkün olmadığına dair bir savı öne sürmekten kaçınmakta ve umudun gerekliliğine inanmaktadır: “Umudun parıltısı (bir kül yığının altında olsa bile) göz kırptığı müddetçe” geriye dönmeme “olasılığının önüne geçeriz” (Bauman ve Obirek, 2018: 63). İnsanlar, irade ve seçme özgürlüğüne sahiplerdir ve bu durum yaşamlarını bir sanat yapıtı haline getirir. Dolayısıyla günümüzde yaşadığımız bir sınırlamaya ve maruz kalmaya rağmen Bauman, direnmeyi elden bırakmamaya yönelik bir imada bulunmaktadır:

“Yapacağım” ifadesinin yerine “yapmalıyım”ı dayatan ve dolayısıyla olası tercih boyutunu daraltan dış güçlerin ezici baskısına nedensel rol atfedilerek, irade ve seçimin varlığını yadsımaya ve/veya gücünü gizlemeye yönelik her türlü çabaya rağmen, irade ve seçim yaşam biçimi üzerinde iz bırakır” (2017c: 74).

KAYNAKLAR

BAUMAN, Z. (2018a), Kuşatılmış Toplum, (Çev. A. E. Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAUMAN, Z. (2018b), Retrotopya, (Çev. A. Karatay), Sel Yayıncılık, İstanbul.

BAUMAN, Z. (2017a), Akışkan Modernite, (Çev. S. O. Çavuş), Can Yayınları İstanbul.

BAUMAN, Z. (2017b), Kimlik, (Çev. M. Hazır), Heretik Yayınları, Ankara.

BAUMAN, Z. (2017c), Yaşam Sanatı, (Çev. A. Sarı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAUMAN, Z. (2016), Özgürlük, (Çev. K. Eren), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- BAUMAN, Z. (2015), Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?, (Çev. H. Keser), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2014), Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, (Çev. F. D. Ergun), Say Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2013), Sosyolojik Düşünmek, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2012a), Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2012b), Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri, (Çev. N. Demirdöven), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2011), Postmodern Etik, (Çev. A. Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2010), Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?, (Çev. F. Çoban, İ. Katırcı), De Ki Yayınları, Ankara.
- BAUMAN, Z. (2000), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, (Çev. İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1999), Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- BAUMAN, Z., LYON, D. (2016), Akışkan Gözetim, (Çev. E. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z., OBİREK S. (2018), Tanrı'ya ve İnsana Dair, (Çev. A. E. Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z., TESTER, K. (2017), Zygmunt Bauman ile Söyleşiler, (Çev. M. Hazır), Heretik Yayınları, Ankara.

Dış Yardımların Belirleyicileri : Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye

Abdurrahman Korkmaz¹, Melis Çil²

Özet

Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin gayri safi milli gelirlerinin %0.7'sini geliştirmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma ve refahı desteklemek için harcamalarını amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu hedefe ulaşan ülkelerin dağıttığı dış yardımları belirleyen unsurları araştırmaktır. Çalışmanın ampirik bulguları; yardım veren ülkelere yardım alan ülkelere gerçekleştirilen ihracat miktarlarının, yardım veren ülkelerdeki gelir artışlarının, yardım alan ülkelerdeki düşük gelir düzeylerinin ve yardım alan ülkelerin yardım veren ülkelere tarafından yönetilmiş olmasının alınan dış yardımlar üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ise, tüm bu genel çıkarımların yanı sıra, Birleşmiş Milletler'de Türkiye ile benzer şekilde oy kullanan ve aynı dili konuşan ülkelere özel bir önem vermektedir. Yardım veren ülkelerin zenginleştikçe daha fazla miktarda dış yardım yapması ve düşük gelirli ülkelerin çok daha fazla dış yardım alması, söz konusu hedefe ulaşılması konusunda heyecan vericidir. Oysaki yardım veren ülkelere yardım alan ülkelere yönelik ihracatın dış yardımları teşvik etmesi ve yardım veren ülkelerin geçmişte yönettikleri ülkeleri gözetmesi ise ümit kırıcıdır.

Anahtar Kelimeler— Dış Yardımlar, Türkiye, Sistem-GMM

JEL Sınıflama Kodları: F35, F42

Determinants of Foreign Aid: Selected OECD Countries and Turkey

Abstract

The Organization for Economic Cooperation and Development aims that economically advanced countries should spend 0.7% of their gross national income to support the sustainable development and welfare in the developing countries. The purpose of the paper is to investigate the factors determining the amount of foreign aid disbursing by the donor countries hit that target. Empirical results of the paper reveal that the volumes of export from the donor countries to the recipient countries, the increases in income in the donor countries, the low levels of income in the recipient countries, and that the recipient countries had been ruled by the donor countries have positive impact on the amount of foreign aid received. Turkey, alongside the overall implications, attaches a special importance to the recipient countries which votes in a similar way to that of Turkey at the United Nations, and speak same language. To hit the target, it is exciting that the donor countries disburse more foreign aid as they get richer, and the recipient countries with low level of income receives much more amount of foreign aid. However, it is disheartening that export from the donor countries to the recipient countries stimulates the foreign aid, and that the donor countries favour the recipient countries that they had ruled.

Keywords— Foreign Aid, Turkey, System-GMM

JEL Classification Codes: F35, F4

¹Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, abdurrahman.korkmaz@ikc.edu.tr

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, SBE, İktisat ABD Bölgesel Kalkınma İktisadi Programı, Türkiye, meliscill9@gmail.com

1. GİRİŞ

Kim, kime, niçin, hangi şartlar altında, ne şekilde ve ne kadar dış yardım veriyor (vermeli)? Dış yardımlar konusunda yapılan bilimsel araştırmaların neredeyse tamamı, bu soruya verilebilecek cevaplar arasında ifade edilebilir. Bazı iyi niyetli araştırmacılar, az gelişmiş veya düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin kendi kendilerine kalkınmalarını sağlayabilecek gelir düzeyine ulaşmaya değin ekonomik olarak kendi büyüme dinamiklerini sürdüren ülkelere desteklenmelerini önermektedir (örneğin; Rosenstein-Roden, 1943, 1961). Diğer yandan, bazı araştırmacılar yardım vermek ve yardım almak arasındaki farklılığın zenginlik veya fakirlikten değil de güç istencinden kaynaklandığını öne sürebilir (örneğin; Griffin ve Enos, 1970). Bazı araştırmacılar, yardım verip vermemenin doğruluğu üzerinde durabilir (örneğin; Buchanan, 1975). Bazılarıysa hangi ön koşullar altında dış yardım vermenin daha etkin olabileceği üzerinde durabilir (örneğin; Alessina ve Dollar, 2000; Burnside ve Dollar, 2000). Ve bazılarıysa ne şekilde dış yardım verilmesini tartışıyor olabilir (örneğin; Kumar, 2017).

Bu çalışma, resmi olarak Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Örgütü tarafından ortaya koyulan ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin gayri safi milli gelirlerinin %0.7'sini geliştirmekte olan ülkelere sürdürülebilir kalkınma ve refahı desteklemek için harcamaları şeklinde ifade edilen hedefe ulaşan veya yakınsayan bir dizi ülkenin yardım davranışlarını, bir ekonometrik model üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır.

2. Hipotezler, Veri Seti, Model, Yöntem ve Bulgular³

2.1.Hipotezler

Çalışmanın hipotezleri, bir önceki kısımda değinilen çalışmalarda öne sürülen ve ilgili literatürde de yaygın bir şekilde tartışılan görüşler bağlamında şu şekilde ifade edilebilir:

³ Hipotezler, Model ve Yöntem kısımları, Korkmaz ve Zengin (2018)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

H1: Yardım veren ülkeler, ihracat yaptıkları alıcı ülkelere daha fazla yardım vermektedir.

H2: Yardım veren ülkeler zenginleştikçe daha fazla dış yardım yapmaktadır.

H3: Daha fakir olan alıcı ülkeler, görece daha fazla dış yardım almaktadır.

H4: Yardım veren ülkeler din, dil ve tarihsel anlamda kültürel ilişkilere sahip oldukları ülkelere daha fazla yardım yapmaktadırlar.

H5: Birleşmiş Milletler’de kullanılan oyların benzerliği, yardım alan ülkedeki politik haklar ile yardım veren ülkedeki iktidarın ideolojik boyutu; yardım miktarı üzerinde anlamlı etkilere sahiptir.

H6: Türkiye, analizde yer verilen diğer yardım veren ülkelerle farklı yardım dinamiklerine sahiptir.

2.2. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti, Kavaklı (2018) tarafından derlenmiştir ve dolayısıyla 2005-2013 dönemini kapsamaktadır. Kavaklı (2018) tarafından hazırlanan veri setinde yer alan ülkeler arasından seçilen İsveç, Norveç, Belçika, Danimarka, İngiltere ve Hollanda 2015-2016 itibariyle OECD/DAC’ın %0.7’lik hedef oranına ulaşmış, önemli ölçüde yakınsamış veya geçmiş yıllarda bu hedefi yakalamışlardır. Bu ülkelere ilaveten Türkiye’de önemli ölçüde dış yardım yapan bir gelişmekte olan ekonomi olarak analize dâhil edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada yardım veren ülkeler olarak bahse konu olan yedi ülke göz önüne alınmaktadır.

Söz konusu yardım veren ülkelere her birinin, analiz dönemi içerisinde gerçekleştirdiği toplam dış yardımdan en fazla payı alan yetmiş beş ülke ise yardım alan ülkeler grubunu oluşturmaktadır. Yardım alan ülkelere her birisi, yardım yapan ülkelere en az birinin analiz döneminde yaptığı toplam dış yardımın en az %0.1’ini almaktadır. Yardım alan ülkeler grubu, 109 ülkeden oluşmaktadır⁴.

⁴ Yardım alan ülkeler grubu, alfabetik olarak şu şekilde ifade edilebilir: Afganistan, Angola, Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Beyaz Rusya, Benin, Bhutan, Bolivya, Bosna Hersek, Botswana, Brezilya, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Cibuti, Çad, Çin, Demokratik Lao Halk Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Eritre, Ermenistan, Etiyopya, Fas, Filipinler, Gambiya, Gana, Gine, Gine –Bissau, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Gürcistan, Haiti, Hırvatistan,

Çalışmada yer verilen değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, Tablo 1’de sunulmaktadır :

Tablo 1 : Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Kısaltma	Ortalama	Std. Sap.	E. Küçük	E. Büyük
Dış Yardım – milyon USD	FA	27.014	86.005	0	3183.85
Yardım veren ülkenin yardım alan ülkeye ihracatı	X	17.467	2.316	7.147	23.62
Yardım veren ülkedeki kişi başı çıktı	YD	10.485	0.647	8.87	11.143
Yardım alan ülkedeki kişi başı çıktı	YR	7.044	1.063	4.947	10.18
Yardım alan ülkede yardım veren ülkedeki en geniş din grubuna bağlı olanların toplam nüfusa oranı	Religion	0.459	0.374	0	0.992
Yardım alan ülkede yardım veren ülkede en çok konuşulan dili konuşanların toplam nüfusa oranı	Language	0.02	0.105	0	0.983
Koloni değişkeni	Colony	0.087	0.281	0	1
Yardım veren ve yardım alan ülkelerin Birleşmiş Milletler’de kullandığı oyların benzerlik oranı*	UN_VS	0.422	0.203	-4	1
Yardım alan ülkenin politik durum endeksi**	Pol_Ter	3.126	1.057	1	5
Yardım veren ülkedeki hükümetin geleneksel sol-sağ ideolojiye aidiyeti***	Cab_Ide	-3.393	14.128	-32.129	32.707

*, **, *** : Daha detaylı bilgiler, Kavaklı (2018) tarafından sunulmaktadır.

2.3. Model

Çalışmanın yukarıda belirtilen hipotezlerinin sınanabilmesi için tasarlanan ekonometrik model şu şekilde ifade edilmiştir :

Hindistan, Honduras, Irak, İran, Jamaika, Kamboçya, Kamerun, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Kosta Rika, Küba, Lesotho, Liberya, Libya, Lübnan, Madagaskar, Makedonya (Eski Yugoslavya Cumhuriyeti), Malavi, Maldivler, Malezya, Mali, Mauritius, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldovya, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Namibya, Nepal, Nijer, Nijerya, Nikaragua, Orta Afrika Cumhuriyeti, Özbekistan, Pakistan, Paraguay, Peru, Ruanda, Senegal, Seyşeller, Sırbistan, Sierra Leone, Somali, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Şili, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Ürdün, Vietnam, Yemen, Zambiya ve Zimbabve.

$$\begin{aligned}
LFA_{ij,t} = & \alpha LFA_{ij,t-1} + \beta_1 LX_{1,t-1} + \beta_2 LYD_{1,t-1} + \beta_3 LYR_{j,t-1} + \beta_4 Colony_{ij} \\
& + \beta_5 Religion_{ij} + \beta_6 Language_{ij} + \beta_7 UN_VS_{ij,t} + \beta_8 Pol_Ter_{i,t} \\
& + \beta_9 Cab_Ide_{j,t} + \vartheta_1 D_{TR} * LX_{1,t-1} + \vartheta_2 D_{TR} * LYD_{1,t-1} + \vartheta_3 (D_{TR} \\
& * LYR_{j,t-1}) + \vartheta_4 (D_{TR} * Colony_{ij}) + \vartheta_5 (D_{TR} * Religion_{ij}) \\
& + \vartheta_6 (D_{TR} * Language_{ij}) + \vartheta_7 (D_{TR} * UN_VS_{ij,t}) + \vartheta_8 (D_{TR} * Pol_Ter_{i,t}) \\
& + \vartheta_9 (D_{TR} * Cab_Ide_{j,t}) + \varepsilon_{ij,t}
\end{aligned} \tag{1}$$

$(i = 1, \dots, N1), (j = 1, \dots, N2), (t = 1, \dots, T), (i \neq j), ($

$\varepsilon_{ij,t} = \omega_{ij} + \varphi_i + \gamma_j + \theta_t + \epsilon_{ij,t}$ ve $(|\alpha| < 1)$

Denklem 1’de yer alan ($FA_{ij,t}$), yardım veren (j) ülkesinden yardım alan (i) ülkesine (t) dönemde yapılan dış yardımı ifade etmektedir. Açıklayıcı değişkenler ise; ekonomik, kültürel ve siyasi değişkenler gruplarından oluşmaktadır.

Ekonomik değişkenler, yardım veren ülkeden yardım alan ülkeye yönelik olarak gerçekleşen bir dönem gecikmeli ihracat ($X_{ij,t-1}$), ile yardım veren ve yardım alan ülkelerde kişi başına düşen çıktının bir dönem gecikmeli değerlerinden oluşmaktadır ($YD_{i,t-1}, YR_{i,t-1}$). Ekonomik göstergeler ile bağımlı değişken reel değerlerden oluşmakta olup logaritmik olarak ifade edilmektedirler.

Kültürel değişkenler, yardım alan ülkenin daha önce tarihte yardım veren ülke tarafından yönetilip yönetilmediğini temsil eden iki uçlu koloni değişkeni ($Colony_{ij}$), yardım alan ülkede yardım veren ülkedeki en geniş din grubuna bağlı olanların toplam nüfusa oranı olarak ifade edilen din değişkeni ($Religion_{ij}$) ile yardım alan ülkede yardım veren ülkede en çok konuşulan dili konuşanların toplam nüfusa oranı olarak tanımlanan dil değişkenlerinden ($Language_{ij}$) oluşmaktadır.

Diğer yandan, yardım veren ve yardım alan ülkelerin Birleşmiş Milletler’de kullandığı oyların benzerlik endeksi ($UN_VS_{ij,t}$), yardım alan ülkenin politik durum endeksi ($Pol_Ter_{i,t}$) ile yardım veren ülkedeki hükümetin geleneksel sol-sağ ideolojiye aidiyeti endeksi ($Cab_Ide_{j,t}$) ise siyasi değişkenler grubunu oluşturmaktadır.

(D_{TR}) yardım veren ülkenin Türkiye olması halinde bir, aksi durumlarda sıfır değerini alan iki uçlu bir kukla değişkendir. Dolayısıyla etkileşim terimleri, Türkiye'nin diğer yardım veren ülkelere farklı bir yardım dinamiğine sahip olup olmadığını ölçmektedir.

Son olarak, Denklem 1'de yer alan ($\epsilon_{ij,t}$) ise her bir ikili yardım akımına ilişkin (ω_{ij}), yardım alan ülkeye ilişkin (φ_i), yardım veren ülkeye ilişkin (γ_j) ve son olarak zamana ilişkin (θ_t) spesifik etkiler ile birime ilişkin tesadüfi şoklardan ($\epsilon_{ij,t}$) oluşmaktadır. (α) parametresi dengeye yönelik uyarlamaların sürekliliğini ölçmektedir ve de dolayısıyla uyarlama hızı ($1 - \alpha$) ile ölçülmektedir. Denklem 1'de yer alan (β_i) parametreleri ilgili değişkenin bağımlı değişken üzerindeki kısa dönem etkilerini temsil etmektedir. Bilindiği üzere; uzun dönem etkiler ise şu şekilde hesaplanmaktadır: ($\beta_i^{long\ run} = \frac{\beta_i}{1-\alpha}$).

2.4. Yöntem

İlk kez Nickell (1981) tarafından gösterildiği üzere; geleneksel en küçük kareler tahmincisi (EKK) dinamik mikro (kısa) panel modellerin tahmininde yanlı ve tutarsız sonuçlar üretmektedir. İlgili literatürde Nickell Yanlılığı olarak bilinen bu durum, bir önceki kısımda değinilen ve zamanda değişmez nitelikteki spesifik (sabit) etkilerin, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ile yüksek düzeyli korelasyona sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Nickell Yanlılığı olarak bilinen bu durumdan sakınmak için yukarıda tanımlanan Denklem 1'in tahmininde sistem-genelleştirilmiş momentler (sistem-GMM) yönteminden yararlanılmıştır. Temelinde bir araç değişken tahmincisi olan sistem-GMM yönteminin uygulanabilmesi için Denklem 1'in farkı alınarak Denklem 2 türetilmiştir:

$$\begin{aligned} \Delta LFA_{ij,t} = & \alpha \Delta LFA_{ij,t-1} + \beta_1 \Delta LX_{i,t-1} + \beta_2 \Delta LYD_{i,t-1} + \beta_3 \Delta LYR_{j,t-1} + \beta_7 \Delta UN_VS_{ij,t} \\ & + \beta_8 \Delta Pol_Ter_{i,t} + \beta_9 \Delta Cab_Ide_{j,t} + \vartheta_1 (D_{TR} * \Delta LX_{i,t-1}) \\ & + \vartheta_2 (D_{TR} * \Delta LYD_{i,t-1}) + \vartheta_3 (D_{TR} * \Delta LYR_{j,t-1}) + \vartheta_7 (D_{TR} * \Delta UN_VS_{ij,t}) \\ & + \vartheta_8 (D_{TR} * \Delta Pol_Ter_{i,t}) + \vartheta_9 (D_{TR} * \Delta Cab_Ide_{j,t}) + \Delta \epsilon_{ij,t} \end{aligned} \quad (2)$$

Denklem 2’de yer alan (Δ) birinci fark işlemcisini veya ileriye doğru ortogonal sapmalar işlemcisini ifade etmektedir⁵. Denklem 1 ve 2’nin uygun araç değişkenler kullanmak suretiyle eşanlı olarak tahmin edilmesine dayanan sistem-GMM tahmincisi Denklem 1’de ifade edilen düzey denkleminde yer alan bağımlı değişken için ilgili değişkenin gecikmeli farklarını; fark denkleminin tahmininde ise bağımlı değişken için iki veya daha yukarı gecikmeli düzey değişkenlerinden yararlanmaktadır^{6,7}.

2.5. Tahmin Sonuçları

Denklem 1’in sistem-GMM yöntemi altında tahmin edilmesi ile ulaşılan bulgular Tablo 2’de sunulmaktadır :

Tablo 2: Tahmin Sonuçları

	Model
LFA_{t-1}	0.470* (0.129)
LX_{t-1}	0.131* (0.038)
LYD_{t-1}	1.190** (0.486)
LYR_{t-1}	-0.455*

⁵ Birinci fark işlemcisi ($\Delta LFA_{ij,t} = LFA_{ij,t} - \Delta LFA_{ij,t-1}$) şeklinde çalışırken ileriye yönelik ortogonal sapmalar (forward orthogonal deviations) işlemcisi ($\Delta^{FOD} LFA_{ij,t} = LFA_{ij,t} - \sum_{k=t+1}^{t+n} \frac{LFA_{ij,k}}{[(t+1)-(t+n)+1]}$) şeklinde çalışmaktadır. Özellikle bağımlı değişkene ilişkin boşlukların yaygın olduğu durumlar için ileriye yönelik ortogonal sapmalar tahmincisinden yararlanılmaktadır.

⁶ Hata terimlerinde ikinci dereceden (veya n dereceden) otokorelasyon olması durumunda fark denklemleri için düzey değerinin üç ve yukarı dereceden (n+1 ve ötesi) gecikmelerinin kullanılması gerekmektedir.

⁷ Yönteme ilişkin detaylı bilgi için Arellano ve Bond(1991), Arellano ve Bover (1995), Blundell ve Bond (1998) ile Roodman (2009)’a başvurulabilir.

	(0.120)
Colony	1.008* (0.318)
Religion	0.174 (0.130)
Language	-0.376 (1.064)
UN_VS_t	0.219 (0.258)
Pol_Ter_t	0.057 (0.044)
Cab_Ide_t	-0.006 (0.004)
DTR*LX_{t-1}	0.107 (0.098)
DTR*LYD_{t-1}	-0.172 (0.174)
DTR*LYR_{t-1}	-0.008 (0.167)
DTR*Colony	-0.446 (0.438)

DTR*Religion	0.035 (0.297)
DTR*Language	2.667*** (1.232)
DTR*UN_VS_t	1.094*** (0.646)
DTR*Pol_Ter_t	0.102 (0.101)
DTR*Cab_Ide_t	-0.021 (0.013)
F-test	1022.21 [0.000]
AR(1)	-4.61 [0.000]
AR(2)	1.42 [0.155]
AR(3)	1.04 [0.298]
Sargan	2.250 [0.523]
Hansen-J	1.780 [0.620]

Grup Sayısı	468
Araç değişken sayısı	31
Gözlem sayısı	3085
Parantez içi değerler, düzeltilmiş standart hataları temsil eder. *, ** ve *** sırasıyla 1%, 5% ve 10%, anlamlılık düzeylerine işaret eder. Köşeli parantez içerisinde sunulan değerler, ilgili test istatistiğine ilişkin olasılık değerlerini vermektedir. Modelde ayrıca zaman değişkenleri de yer almaktadır. Zaman değişkenlerinin tamamı istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilmiş fakat sunulmamıştır. Veri seti, yaklaşık dengeli paneldir ancak bazı dönemlere ilişkin veriler mevcut olmadığından dönüşüm sürecinde fark operatörü yerine ortogonal sapmalar operatöründen yararlanılmıştır	

Tablo 2’de sunulan bulgulardan anlaşıldığı üzere; bağımlı değişkenin gecikmeli değerine ait katsayı, birden küçük olarak tahmin edildiği için model istikrar şartını sağlamaktadır. Diğer yandan, bağımlı değişkenin gecikmeli değerine ilişkin katsayının pozitif işaretli olarak tahmin edilmiş olması açıklayıcı değişkenlerin kısa dönem etkileri ile uzun dönem etkilerinin aynı yönlü olduğunu ancak uzun dönem etkilerin daha şiddetli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; yardım veren ülkenin yardım alan ülkeye yönelik ihracatında meydana gelen %1’lik bir artış dış yardım miktarında bir sonraki dönemde yaklaşık %0.131 düzeyinde bir artışa yol açmaktayken; söz konusu etki, uzun dönemde %0.247⁸ düzeyine ulaşmaktadır⁹.

Gelir değişkenlerinin yarattığı etkiler açısından bakıldığında ise sonuçların beklenen yönde olduğu söylenebilir. Yardım veren ülkelerde kişi başı çıktının %1 düzeyinde artması dış yardım miktarının %1.190 oranında artmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, çalışmada yer verilen yardım alan ülkelerdeki kişi başı çıktı düzeylerinin de alınan yardım miktarı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere

⁸ (0.131/(1-0.470))

⁹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında Tablo 2’de rapor edilen kısa dönem etkiler üzerinde durulacaktır.

sahip olduğu anlaşılmıştır. Kişi başı geliri %1 daha düşük olan bir ülkenin %0.455 oranında daha fazla yardım aldığı tespit edilmiştir.

Kültürel değişkenlerden ise yalnızca koloni değişkeninin istatistiksel anlamlılığa sahip olduğu görülmektedir. Yardım veren ülkeler, diğer şartlar sabitken, geçmişte yönetimleri altında bulunan ülkelere %174.01¹⁰ daha fazla yardım vermektedirler. Siyasal değişkenlerin tamamının ise istatistiksel olarak anlamsız oldukları anlaşılmıştır.

Türkiye'nin dış yardım davranışlarının ele alınan diğer bağışçı ülkelere en önemli farklılığı ise dil değişkeninden kaynaklanmaktadır. Orta Asya'da kurulu Türk Cumhuriyetleri ile önemli tarihsel bağları bulunan ve uzun yıllardan bu yana söz konusu devletler ile ilişkilerini artırmaya çabalayan Türkiye, diğer şartlar sabitken, Türkçe konuşan ülkelere daha fazla yardım vermektedir. Türkiye'nin dış yardım davranışlarındaki bir diğer farklılık ise, Birleşmiş Milletler'de gerçekleşen oylamalarda kendisi ile aynı yönde oy kullanan ülkelere daha fazla yardımda bulunmasıdır.

SONUÇ

Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin gayri safi milli gelirlerinin %0.7'sini geliştirmekte olan ülkelere sürdürülebilir kalkınma ve refahı desteklemek için harcamalarını amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu hedefe ulaşan ülkelerin dağıttığı dış yardımları belirleyen unsurları araştırmaktır. Çalışmanın ampirik bulguları ; yardım veren ülkelere yardım alan ülkelere gerçekleştirilen ihracat miktarlarının, yardım veren ülkelere gelir artışlarının, yardım alan ülkelere düşük gelir düzeylerinin ve yardım alan ülkelerin yardım veren ülkeler tarafından yönetilmiş olmasının alınan dış yardımlar üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ise, tüm bu genel çıkarımların yanı sıra, Birleşmiş Milletler'de Türkiye ile benzer şekilde oy kullanan ve aynı dili konuşan ülkelere özel bir önem vermektedir.

¹⁰ $(e^{1.008}-1)*100$

Yardım veren ülkelerin zenginleştikçe daha fazla miktarda dış yardım yapması ve düşük gelirli ülkelerin çok daha fazla dış yardım alması, söz konusu hedefe ulaşılması konusunda heyecan vericidir. Oysaki yardım veren ülkelere yardım alan ülkelere yönelik ihracatın dış yardımları teşvik etmesi ve yardım veren ülkelerin geçmişte yönettikleri ülkeleri gözetmesi ise ümit kırıcıdır.

KAYNAKLAR

ALESINA, A. and DOLLAR, D. (2000), "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?", *Journal of Economic Growth*, 5(1), 33-63.

ARELLANO, M. ve BOND, S. "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.

ARELLANO, M. ve BOVER, O. (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.

BLUNDELL, R. ve BOND, S. (1998), "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models" *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.

BUCHANAN, James M. (1975), "The Samaritan's Dilemma" *Altruism, Morality, and Economic Theory*, (Ed.by Edmund S. Phelps), Russell Sage Foundation, 1975, pp. 71-86.

BURNSIDE, C. and DOLLAR, D. (2000), "Aid, Policies, and Growth", *American Economic Review*, 90(4), 847-868.

GRIFFIN, K., ENOS, J. (1970), "Foreign Assistance: Objectives and Consequences", *Economic Development and Cultural Change*, 18(3), 313-327.

KAVAKLI, K. C. (2018), "Domestic Politics and Motives of Emerging Donors: Evidence from Turkish Foreign Aid", *Political Research Quarterly*, 71(3), 614-627.

KORKMAZ, A., ZENGİN, H. (2018), *The Political Economy of Turkish Foreign Aid in the 21st Century*, Mimeo.

KUMAR, A. (2017). "Foreign Aid, Incentives and Efficiency", *Review of Development Economics*, 21(3), 678-697.

ROODMAN, D. (2009), "How to Do Xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata", *Stata Journal*, 9(1), 86-136.

ROSENSTEIN-RODAN, P. N. (1943), "Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe", *Economic Journal*, 53, 202-211.

ROSENSTEIN-RODAN, P. N. (1961), "International Aid for Underdeveloped Countries", *Review of Economics and Statistics*, 43(2), 107.

WINDMEIJER, F. (2005), "A Finite Sample Correction for the Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimators" , *Journal of Econometrics* 126(1), 25-51

Sanayi-sonrası Toplum Çerçevesinde Yabancılaşma ve Sendikal Bilinç İlişkisi

Hakan Topateş¹, Erkan Kıdak²

Özet

Fordist üretim modelinden Postfordist üretime geçilmesi sanayi toplumu ve sanayi-sonrası toplum olarak ikili bir sosyolojik ayırım ortaya çıkartmıştır. Bu araştırmada sanayi-sonrası toplum olarak adlandırılan günümüz üretim sistemlerinde sendikal bilinçle yabancılaşma olgusu arasındaki ilişkiler endüstri sosyolojisi açısından değerlendirilmektedir. Fordist üretimden Postfordist üretime geçilmesi toplumlarında sanayileşme, kapitalizm ve demokrasi olguları arasındaki ilişkilerin değişiminin yörüngesini de belirlemektedir. Bu dönüşüm kapsamında üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerinde küresel işbölümünün etkisiyle esnek çalışma biçimleri, enformel istihdam, meta zincirleri gibi iş idaresi teknikleri ve üretim modellerinin oluşması, bireyleri yabancılaştırmaktadır. Sendikal alanda ise özellikle sendikal yoğunluk oranları açısından güvensiz ve esnek çalışma koşullarının belirgin, dramatik etkileri görülmektedir. Yabancılaşma olgusunun felsefi düzeyde soyut ve üretim ilişkileriyle tüketim toplumu düzeyinde somut boyutları bulunmaktadır. Çalışma ilişkilerinde atipik çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ve düşük gelirle hedonist tüketim arasındaki gerilimden kaynaklanan tüketim toplumuna bireylerin dahil olmaya çalışmalarının yarattığı sosyolojik boşluklar da yabancılaşmanın farklı düzeylerini üretmektedir.

Anahtar Kelimeler— Yabancılaşma, Sanayi-sonrası Toplum, Postfordizm, Sendikal Bilinç, Postfordizm, Üretim İlişkileri

JEL Sınıflama Kodları: J21, J51, J81, J83

The Relation of Alienation and Trade-Union Consciousness in the Context of Post-Industrial Society

Abstract

The transition of the Fordism to Postfordism has made two sociological differentiation as the industrial society and post-industrial society. In this study, under today's production systems which denominated as a post-industrial society, the relations between the consciousness of trade-union and alienation phenomenon are evaluated regarding industrial sociology. The transition of Fordist production to Postfordist production determine the circle of alteration in the relations between industrialization, capitalism, and democracy facts in societies. Within the concept of this transformation, comprising of production models and business management technics, as flexible working relations, informal employment, and commodity chains, alienate individuals with the effect of the global division of labor in the relations of production, consumption, and distribution. As for that in the trade-unions sphere, distinct and dramatic effects of flexible and precarious working conditions occur in labor market regarding especially union density rates. The alienation phenomenon has two dimensions as concrete (relations of production and consumption society) and abstract (philosophical) levels. Becoming prevalent the forms of atypical work in labor relations and sociological fractures stemming from frustration between low income and hedonist consumption which means that individuals make an effort to participate the consumption society generate diversified levels of alienation.

¹ Dr. Öğr. Ü., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Türkiye, hakantopates@gmail.com

² Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Türkiye, kidakerkan@gmail.com

Keywords— *Alienation, Post-Industrial Society, Trade-Union Consciousness, Postfordism, Relations of Production*

JEL Classification Codes: *J21, J51, J81, J83*

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı sanayi-sonrası toplum olarak adlandırılan günümüz üretim sistemlerinde çalışanların sendikal bilinciyle yabancılaşma olgusu arasındaki ilişkilerin analiz edilmesidir. Küreselleşme olgusunun etkisiyle Fordist üretim biçiminden Postfordist üretim biçimine geçişte toplumlar belirgin bir dönüşüme uğramaktadır. İhracat fabrikaları ve meta zincirlerinden oluşan küresel işbölümünün esnek çalışma modellerini yaygınlaştırması, emek olgusunu merkez ve çevre işgücü olarak dikotomik bir ayrıma tabi tutmaktadır. Böylece bireyler sosyal güvence ve sosyal hak kayıplarına maruz kalırken; merkez, çevre ya da yarı-çevre ülkeler düzeyinde farklılaşan ekonomik boyutlar açısından Fordist dönemdeki sosyal politika alanını tanımlayan sosyal refah devleti, giderek güçsüzleşmekte ya da yok olmaktadır. Kamusal alanda sendikalar zayıflarken, gündelik yaşam pratiklerinde tüketim toplumu odaklı, Bourdieucu anlamda yeni bir habitus³ dizayn edilmektedir. Bu çerçevede Postfordist dönemin esnek üretim modunda ekonomik, toplumsal ve siyasal yabancılaşma süreçleri, çalışanların sendikal bilincinin oluşumunu güçleştirmektedir.

Modernizm ve sanayileşme olguları birbirleriyle bağlantılı olarak sosyo-ekonomik değişikliklerin gelişimini anlatmaktadır (Sarup, 2004: 187). Bu anlamda toplumlar, tarihsel bir düzey olarak Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'yle tanımlanan Yakın Çağ ile birlikte “sanayileşme”, “kapitalizm” ve “demokrasi” olgularının ilişkiselliğini deneyimlediler (Heller ve Feher, 1993: 27). Bu çerçevede sanayileşme dönemi Sanayi Devrimi sonrasında özellikle 1800'lü ve 1900'lü yılları kapsamaktadır. Bununla birlikte 20. Yüzyılın ortalarından başlayarak ve giderek artan bir biçimde, günümüzü de tanımlayan bir sosyal gerçeklik olarak, sanayi-sonrası toplum (ya da post-endüstriyel toplum) olgusundan söz edilmektedir. Sanayi-

³ Bourdieu “habitus” kavramsallığını, toplumsal alandaki deneyimlerin bir algısal düzenlenme tarzı olarak anlaşılmasındaki ilişkisellik anlamında kullanır (Furseth, 2012: 176).

sonrası toplumun ekonomi yönünü Postfordist üretim biçimi, toplumsal ve kültürel yönünü ise tüketim toplumu belirlemektedir. 1970’li yıllardaki ekonomik krizlerin ülke ekonomilerini yapısal ve radikal değişimlere zorlamasının küresel etkileri Postfordizmi biçimlendirmekte olsa da; sanayi-sonrası toplum olgusuna yönelik tartışmalar henüz Postfordist üretim teknikleri gelişmeye başlamadan önce kendisini göstermiştir.

2. SANAYİ-SONRASI TOPLUM TEZİ VE ENDÜSTRİYEL ALAN

Literatürde sanayi-sonrası toplum olgusu/tartışması sadece ekonomik bir içerikte değil siyasal, toplumsal ve kültürel özellikleriyle tartışılmaktadır. Fakat sanayi-sonrası toplum kavramı üzerinde belirgin bir uzlaşmanın bulunmadığı da görülmektedir. Örneğin Mandel (1995: 104) sanayi-sonrası toplum olgusunun gerçekliğini reddetmektedir. Benzer biçimde Eagleton (2001: 35-36) “post-sanayicilik” düşüncesinin “hakiki modernizm”, “yeni siyasal güçlerin ortaya çıkışı”, “meta biçiminin küresel yaşama nüfuz etmesi” gibi toplumsal gelişmelerle birlikte postmodernizmin kökenleri içinde bulunduğunu söyler. Munck (1999: 4) günümüzdeki “geç kapitalizm”in başat özelliğinin deregülasyon olduğunu belirtir. Bilindiği gibi kapitalizm günümüzde bir sosyo-ekonomik formasyon olarak zamansal ve mekânsal bir üretim ve gündelik yaşam sosyolojisine dair örgütlenmiş toplumsallığın işleyişini gösterir. Bu anlamda üretim temelinde Postfordist üretimle ilişkili olan küreselleşme olgusunun etkileri, Giddens’in (2002: 48) belirttiği gibi “imal edilmiş belirsizlikleriyle” kendisini göstermektedir. Bu ekonomi-politik koşullarda, yabancılaşma olgusu makine ve işçi arasındaki nesneleşmeyi anlatırken, sanayi-sonrası toplum olgusunun sonuçları olan çalışmanın aldığı yeni biçimler, emek sürecinde yabancılaşmanın yeni görünümelerini ortaya çıkartmaktadır. Örneğin Gorz’un (1986) işçi sınıfının bir sosyal özne olma vasfını yitirdiğini belirtmesi ; Bauman’ın (1999) toplumsal alanda bireylerin gelirleriyle değil, tüketimleriyle var olmalarını anlatan “defolu tüketici” kavramını kullanması ; Standing’in (2017) “prekarya” olarak adlandırdığı yeni bir toplumsal sınıfın oluştuğuna dair saptaması, günümüzdeki yeni çalışma ilişkilerinin değişen içeriğine dair farklı yaklaşımlardır.

Küreselleşmenin üretim ilişkilerinin sınırlarını ve ölçeğini belirlediği küresel işbölümünde ; ekonomide Postfordizmin, gündelik yaşamda da tüketim toplumu davranış pratiklerinin ürettiği yeni sosyolojik biçimlenmeler, endüstri ilişkileri sisteminin sendikal düzeyinde ne tür etkiler üretmektedir ? Çalışma ilişkileri açısından ise sanayi-sonrası toplum gerçekliği kapsamında yabancılaşma olgusuyla sendikal bilinç arasındaki ilişkiselliğin çözümlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede araştırma amacının içerdiği kesişimsel düzeyin belirginleştirilmesi amacıyla, öncelikle ilgili literatürün analizi yapılacaktır. Ardından sendikal yoğunluk oranlarının temel alınmasıyla, güncel nicel veriler kullanılarak karşılaştırmalı bir biçimde endüstri ilişkilerinde yabancılaşmanın sendikalara olumsuz etkileri değerlendirilecektir.

3. ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİNDE YABANCILAŞMANIN İŞLEVSELLİĞİ

Veblen, Feuerbach, Lefebvre, Marx ve Lukacs gibi yabancılaşma üzerine çalışmış klasik kuramcılarının yanı sıra Etzioni, Seeman, Nettler ve Simmel alana entelektüel katkılar sağlamışlardır. Yabancılaşma olgusunun iki başat ismi ise yabancılaşmaya yükledikleri anlamlar birbirine karşıt olsa da, Hegel ve Marx'tır. Hegel yabancılaşmayı olumlu anlamda; Marx bütün bir emek sürecinin ve onun uzantısı olan yaşam alanının sorunlu bir coğrafyası olarak değerlendirmesi dolayısıyla olumsuz anlamda kullanır. Hegel felsefesinde özne kendisine yabancılaşmak zorundadır. Hegel'in diyalektiğini karşıtı üretmek yeniden kurmaya çalışan Marx ekonomik yabancılaşma, toplumsal yabancılaşma ve siyasal yabancılaşma olgularını değerlendirir (Göze, 2001: 289). Marx'a göre çalışanlar artı-değer üretiminin nesnesi olarak emek sürecinde yabancılaşmaya maruz kalmaktadır. Bireyler ancak üretim ilişkilerinin değişmesiyle, endüstrinin kendilerini tek bir alanda ritmik çalışmayla kodlamasından, tektipleştirmesinden kurtulabilirler. Marx yabancılaşmanın yerine bireylerin nesnelere bir tür gizem olarak kullanım değerinden daha fazla bir değişim değeri atfetmeleri anlamına gelen meta fetişizmi⁴ kavramını sonraki çalışmalarında kullanmıştır (2009: 82-83).

⁴ Meta fetişizmi konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: (Marx, 2009).

Yabancılaşan birey gerçeklik ile görünümün aynı olduğu sanısındadır. Özellikle de görünüm, başat bir hale gelerek gerçekliği gizler. Bu nedenle bireyler yabancılaşmadan kurtulamadıkları sürece “yabancılaşmış bir dünya” bir gerçeklik kazanmaktadır (Lefebvre, 2017: 172). Özellikle Amerikalı sosyal psikolog Seeman'nin (1959: 783-790) yabancılaşma olgusunu incelerken psikolojik ve sosyolojik problemleri iç içe değerlendirdiği analizi, yabancılaşan dünyanın birey için ne anlama geldiğini açıklayıcıdır. Yabancılaşma bireyde “anlamsızlık”, “güçsüzlük”, “kuralsızlık”, “yalıtılma/tecrit” ve “kendine yabancılaşma” üretmektedir. Bewles (2008: 151) de günümüzde yabancılaşma olgusunun düzeyinin anlaşılmasını kolaylaştırıcı olarak, nesneleşme kavramının yerine küreselleşme ya da düşünümsel modernlik gibi kavram setlerinin kullanıldığını belirtir. Oysa modern zamanlarda sosyal gerçekliğin anlaşılmasında kullanılacak en uygun metodolojik araç “nesneleşme” kavramıdır. Dolayısıyla akademik literatürde kullanılan kavramlar sadece soyut kategoriler olarak kalmamaktadır.⁵ Örneğin çalışma ilişkilerinde şirketlerin dış kaynak kullanımı (outsourcing) uygulamasının da bir nesneleşme türüne denk geldiği düşünülebilir (Bewles, 2008: 314). Böylece yabancılaşma olgusu ve bunun sosyal bilimlerde bir analiz aracı olarak kullanılması, özel mülkiyet ve toplumsal işbölümü, sosyal sınıflar, devlet gibi farklı perspektiflerin bulunduğu ilişkisel bir toplumsal alanı anlatmakta yararlı olacaktır (Lefebvre, 2017: 253).

4. ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNDE YABANCILAŞMA OLGUSU

Sözü edilen ilişkisel toplumsal alan, çalışma yaşamı ile gündelik yaşam arasındaki kesişimsellikte yer almaktadır. Dolayısıyla günümüzde, sanayi-sonrası olarak da değerlendirilen Postfordist üretim ilişkilerinin ve tüketim toplumu paradigmasının geçerli olduğu koşullarda, yabancılaşma olgusunun sosyal gerçekliği kavrama düzeyi fazlaca işlevselleşmiştir. Lefebvre'ye (2017: 82) göre yabancılaşma olgusu bireylerin gündelik yaşamlarında bilhassa önemlidir. Bunun yanı sıra sanayi çalışması, “işletme içindeki küresel çalışmayı” ve “toplum içindeki bütünsel

⁵ Yabancılaşmanın sanayi toplumlarında artmaktan ziyade azaldığına dair bir farklı bir çözümlenme için bakınız: (Blauner, 1966).

çalışmayı” etkileyerek ikili bir biçimde işler. İşçilerin sınıf bilinci de buna bağlı olarak kendi çalışma pratikleri, ideolojik etmenler gibi birbirinden farklılaşan değişkenlerin etkisi altındadır (2017: 93). Böylelikle sanayi-sonrası toplum olgusunun görünümleri olan işin ve çalışmanın aldığı yeni biçimler, yabancılaşmanın da emek sürecinde yeni görünümler alabileceğini göstermektedir. Örneğin Wallerstein (2015: 27-28) küresel ekonomik yapının, artı-değer maksimizasyonu sağlamak amacıyla, proleterleşmiş bireylerden ziyade yarı-proleterleşmiş hanelerde yaşayanların emeğini ücretli çalışma ilişkilerine katmayı tercih ettiğini belirtir. Wallerstein’in yarı-proleterlik saptamasının ışığında kır ve kentin farklı sosyolojik belirlenimlerinin etkisi altında kalan yarı-proleter bir bireyin sendikal bilinç geliştirmesi de güçleşmektedir.

Sanayi-sonrası toplum ya da Postfordist üretim çerçevesinde, mevcut çalışma ilişkilerini üreten ekonomi-politik süreç, endüstri ilişkileri sisteminde bir yandan da işçi sınıfının üretim araçlarına, topluma ve kendisine yabancılaşmasına yol açarak sendikal bilincin gelişmesini engelleyebilmektedir. Foucaultcu anlamda bu “hakikat rejimi”nde⁶ yabancılaşan birey, kendi yabancılaşma sürecinin farkında değildir. Toplumda Weberyen anlamda bireylerin toplumsal ve ekonomik statü kayıpları ve emek sürecinde üretim araçlarının kendilerine ait olmaması nedeniyle içine düştükleri yabancılaşma, sendikal bilincin toplumsallaşamamasına, dolayısıyla sendikal temsilin kamusal alanda görünürlüğünün azalmasına yol açmaktadır. Bu gerçeklik Arendt’in (1994: 33) siyasal olanın toplumsal niteliğinin ancak bir kamu alanı içinde var olabileceği saptamasıyla da örtüşmektedir.

Yabancılaşmanın toplumsal kökenleri genel itibariyle yapısaldir ve aynı zamanda sosyolojik bir karmaşayı tanımlar. Bu anlamda yabancılaşmanın Durkheimci (2006, Tolan, 1996: 312) anlamda bir anomi halini anlattığı görülmektedir. Yabancılaşmanın güçlenmesiyle toplumsal çözülme ve sosyal çatışma olguları da

⁶ Foucault, iktidarın kendisini güçlendiren söylemi süreklileştirerek, toplumsal alanda öznelere üzerinden ürettiği bilgi-iktidar ilişkisini tanımlamak amacıyla “hakikat rejimi” kavramını kullanır: “...belli bir pratikler dizisiyle, bu diziyi bir yandan kavranabilir bir bağla bir araya gelmiş bir bütün olarak oluşturan, diğer yandan da bu pratikler hakkında doğru ve yanlış olarak yasama yapan ve yapabilen belli bir söylem tipinin birbirine eklenmesinin izini taşır” (Foucault, 2015: 19).

ortaya çıkabilmektedir (Koenig, 2000: 316). Yabancılaşmanın kurumlarda örgütsel bir düzeyde ortaya çıktığı hallerde ise örgütsel katılımın sürdürülebilir olarak güçlendirilmesiyle yabancılaşmanın azaltılabileceği düşünülmektedir. Bu noktada birey ve çalışılan kurum arasındaki bağlılık ilişkilerinde bireyin kurum kararlarına katılımının yabancılaşmayı azaltıcı etkisinden söz edilir (Uysal, 1984: 26). Fakat Lefebvre'nin (2017: 44) belirttiği gibi: “Otomatizasyon ve makineli aktarım, çalışmayı son derece kalifiye çalışmalarla her türlü kalifikasyondan yoksun çalışmalar olarak ayırma eğilimindedir”. Dolayısıyla örgütsel katılımın yabancılaşmayı azaltıcı etkisi farklı çalışma türlerine göre etkisizleşebilir. Örneğin yeni kapitalizmde giderek fazlalaşan eğreti istihdam, atipik çalışma biçimleri, taşeron üretim, meta zincirleri gibi üretim ve yönetim modelleri hem işyerini merkezleştirir hem de çalışanların sendikal düzeyde güçlenmesini engelleyerek onları tabakalı bir istihdam piyasasının içine yerleştirir.

5. YABANCILAŞMA DÜZEYİ VE SENDİKAL YOĞUNLUK İLİŞKİSİ

Sosyal refah devletinin küresel düzeyde güçsüzleşmesi ya da çöküşüyle birlikte endüstri ilişkileri sisteminde yeni yasal düzenlemeler ve uygulamalar olduğu görülmektedir (Harvey, 2015: 78). Endüstrileşmiş toplumlarda 1970’li yıllardan başlayarak işgücü piyasalarında “endüstrisizleştirme” ve “vasıfsızlaştırma” olguları ortaya çıkmaya başlamıştır (Bilton vd., 2009: 110). Üstelik küreselleşme olgusuyla birlikte işgücü piyasalarının “profesyonelleşmesi” ve “parçalanması”, çalışan sınıfların ve sendikacılığın ekonomik ve sosyolojik arka planını güçsüzleştirmektedir (2009: 114).

Yabancılaşma olgusunun çalışma ilişkilerindeki olumsuz etkilerinin sosyolojik bir değişken olarak yarattığı olumsuzluklar bu noktada hem tam zamanlı istihdamın hem de sendikal yoğunluk oranlarının azalması kapsamında açık biçimde görülebilmektedir. Tam zamanlı, belirsiz süreli ve güvenceli sözleşmelerin 1970’li yıllardan itibaren giderek aşınmasıyla endüstri ilişkileri sisteminde yapısal değişimler ortaya çıkmıştır (Piven ve Cloward, 1993). Buna paralel olarak sendikalaşma oranları da küresel ölçekte düşme eğilimindedir. OECD’nin 2000 yılındaki sendikal yoğunluk verileri şu şekilde değişmiştir: Sendikal yoğunluk

Meksika’da %16,9’dan 2017 yılında %12,5’e; İsveç’te %79’dan 2017’de %66,1’e; Norveç’te %54,1’den 2015’te %52,5’e, İngiltere’de %29,7’den 2016’da %23,7’ye; ABD’de %12,9’dan 2017’de %10,3’e; Almanya’da %24,6’dan 2016 yılında %17’ye kadar gerilemiştir (OECD.Stat, Trade Union Density, 2017). Sendikalaşma oranları dünya genelinde düşüş eğiliminde olup merkez ülkelerde yüzde 20 civarlarında seyretmekte, İskandinav ülkelerinde yüzde 50’nin altına düşmemektedir. Çevre ve yarı çevre ülkelerde ise yüzde 10 dolaylarında kaldığı görülmektedir.

Türkiye’de ise 2018 yılı Temmuz verilerine göre sendikalaşma oranı kayıtlı çalışanlar içerisinde %12,76 düzeyinde kalmıştır (ÇSGB, 2018). 2013 yılının Ocak ayında Sosyal Sigortalar Kurumu’na kayıtlı olarak çalışan 4.686.618 işçinin yüzde 57,98’i (2.717.326 işçi) sendika üyesi olarak görülmektedir (ÇSGB, 2018). Bu oran 2009 yılında yüzde 59’a kadar yükselmiş, ardından 2013 yılında yüzde 9,21’e kadar düşmüştür. 2013 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu’na kayıtlı 10.881.618 işçiden 1.001.617’i herhangi bir sendikaya üye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlık’ın son verilerine göre 2018 yılının Temmuz ayında sendikalaşma oranı yüzde 12,76 olarak tespit edilmiştir. Sendikalaşma oranındaki astronomik düşüşün arkasında neo-liberal iktisat politikalarının etkisinin yanı sıra 2012 yılında çıkarılan 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun sendika üyeliğini e-devlet üzerinden sağlaması da bulunmaktadır.

İlgili veriler kapitalist ekonomilerin işçi- işveren- devlet arasındaki hukuksal, ekonomik ve sosyolojik ilişkilerini düzenleyen endüstri ilişkileri sisteminde endüstriyel ve kültürel gelişmişlikle sendikal yoğunluk oranları arasındaki doğru orantıyı da göstermektedir. Bu anlamda sendikacılık öncelikle demokrasiyle ilişkiseldir. Sendikacılık, demokrasinin kültür ile etkileşiminin belirgin bir eşiği aştığı, fırsat eşitliğinin hukuken garanti altında olduğu toplumlarda işçi ve işveren arasındaki ilişkileri optimal bir biçimde düzenler. Bunun yanı sıra demokrasinin gelişmesi çalışan sosyal kesimlerin sendikal düzeyde temsil hakkına sahip olmalarına dair gelişimle koşuttur (Işıklı, 1994: 1-2). Fakat güncel sendikal yoğunluk verilerinin karşılaştırmalı analizi yabancılaşma olgusunun toplumda ürettiği sosyal problemleri beslemektedir. Örneğin Lefebvre (2017: 96) kapitalist ekonomilerde

demokrasinin güçsüzleştiğini dolayısıyla “bütünsel bir yabancılaşma” ya da “tam politik yabancılaşmanın” kamusal alana yayıldığını belirtmektedir.

Endüstriyel alanda işgücünün merkez ve çevre işgücü olarak ikiye bölünmesi, kayıtdışı çalışmanın artan oranları, eğreti istihdam biçimleri gibi işgücünün dönüşümünü anlatan değişimler yabancılaşmayı etkilemektedir. Beck (2011: 212) bu noktada tam istihdamın standartlaşmış halinden esnek üretime geçilmesinin olumsuzluklarına değinir. Günümüz toplumsal ilişkilerini içerdiği sosyal zorluklar ve tedirginlikler dolayısıyla “risk toplumu” olarak adlandıran Beck, işgücü piyasalarındaki değişimi şu biçimde açıklamaktadır: “...çalışma saatlerinin esnekleşmesinin, tam-zamanlılığın çok çeşitli yarı-zamanlı işlere dönüşmesinin gelir bakımından nötr bir şekilde gerçekleşmeyeceğini şimdiden söyleyebiliriz. Yani çalışma süresinin bölünmesine (ki bu da neticede daha fazla istihdam sağlamaz, düşük istihdamın genelleşmesini, işsizliğin azaltılmasını sağlar) gelir, sosyal güvenlik, kariyer fırsatları ve işletme konumunda aşağı doğru bir yeniden bölüşüm eşlik eder; bir bakıma (uzmanlık, iş ve hiyerarşilerdeki farklılaşmalarda) kolektif bir gerileme yaşanır” (Beck, 2011: 216).

Postfordist üretim biçiminde çalışanları üretim ilişkilerine ve topluma yabancılaştıran söz konusu değişimlere, sosyal haklar düzeyinde kolektif işçi haklarını azaltan düzenlemeler eşlik etmektedir. Pragmatist fikriyatın sendikaların içerisine yayılması, toplu pazarlığın merkezilikten adem-i merkeziliğe doğru genişlemesi (Çetik ve Akkaya, 1999: 43) ve ulusal düzeyden işyeri düzeyine kadar daralması çalışanların sendikal bilincinin güçlenmesini engellemektedir. Bilindiği gibi endüstri ilişkilerinde kurumsallaşmış yapılarını temsil eden sendikal düzeyin gelişmesi sınıf bilincinin gelişmesinin koşuludur. Tarihsel olarak sosyoloji ve siyaset bilimindeki çoğulcu işlevselci yaklaşımın toplumsal özne konumunda değerlendirdiği kolektiviteler ya da çıkar grupları olan sendikaların (Heywood, 2006: 399) gelişimiyle, demokrasinin gelişimi birbirini beslemiştir.⁷ Bu noktada

⁷ Modern endüstri sisteminin oluşumunun tarihsel arka planında Fransız Devrimi, Çartist Hareket, Reform, Rönesans ve Aydınlanma Düşüncesi, Sanayi Devrimi, ulus-devletlerin ortaya çıkması gibi aynı zamanda demokrasi tarihinin belirleyicileri olan gerçeklikler bulunmaktadır.

sendikal bilinç ile yabancılaşma arasında ters yönlü bir ilişkiselliğin bulunduğu görülmektedir. Fakat Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında sendikaların işlevsel olduğu kamusal alanın ve demokratik kolektivitelerin güçsüzleşmesiyle, Geniş’in (1994: 272) belirttiği gibi “sendikal düzenin restorasyonu” gerçekleştirilmiştir. Böylece serbest piyasa ekonomisinin şartlarının olgunlaştırılması sürecinde, devletin dönüşümüyle kamusal alanın dönüşümünün birbirine koşut bir biçimde geliştiği görülmektedir (Topateş, 2016: 39).

Oysa Türkiye’deki kapitalist ekonomik gelişim evreleri tarihsel düzeyde Batı ülkeleriyle eş zamanlı da gerçekleşmemiş, işçi hareketi Batılı ülkelerdeki işçi hareketlerini “kronolojik olarak” takip etmiştir. Sanayileşme sürecindeki gecikmeler, kentleşmenin sürmekte olması, işçi sınıfı bilincinin oluşumunu kolaylaştıran emek süreci alanları olan büyük ölçekli işyerlerinin oranının kısıtlı olması nedeniyle “dayanışma bilincinin” fazla gelişmemesi gibi etmenler; işçi sınıfının modern anlamdaki oluşumunun ancak 1960’lı yılların sonrasında görünür olmasına neden olmuştur (Işıklı, 2003: 49-51). Yine de Işıklı’ya (2003: 53) göre sendikaların ve işleyen bir toplu sözleşme sisteminin mevcudiyetinin de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Burada özellikle belirtilmesi gereken, Türkiye’de işçi sınıfının oluşumunun tarihsel olarak geç kalmış olmasıdır. Bu sosyal gerçekliğin bir diğer yüzü burjuvazi sınıfının oluşumunun da tarihsel gecikmesini açıklar. Bilindiği gibi Avrupa’da 1830 ve 1848 yıllarındaki sosyal çatışmalar, Fransa’daki Paris Komünü, İngiltere’deki Ludizm ve Çartist hareket gibi hak kazanımını örgütleyen ve sosyolojik bir bilince dönüştüren, uzun bir zaman dilimine yayılmış tarihsel pratikler (praksis) yaşanmıştır. Bu anlamda Türkiye’de günümüzde çalışanların sendikal bilincinin gelişmesinin engellerinden olan yabancılaşma olgusunun güçlenmesini sağlayan koşulları, işçi sınıfının oluşumunun tarihsel olarak geç kalması da beslemektedir.

6. SONUÇ

Sanayi-sonrası toplum olarak da adlandırılan yeni kapitalizm/Postfordizm döneminin otomasyon ve robotik teknolojiler içeren üretim teknolojilerinin sosyo-ekonomik formasyona yansımaları hem çalışma ilişkileri hem de gündelik yaşam

pratiklerini üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle yabancılaşma olgusunun bireylerin iş ilişkileriyle birlikte iş dışı kamusal ve özel alanlarında ürettiği olumsuz etkiler sosyal politika alanında çözülmesi gereken yeni sosyolojik ve ekonomik sorunlar üretmektedir. Bu çerçevede Lefebvre'nin günümüz toplumlarının diğer olumsuzlukların yanı sıra gündelik yaşamın içinde yoğun ve belirgin biçimde görülebilen yabancılaşmanın mağduru olduklarını belirtmesi anlamlıdır. Böylece yabancılaşmanın etkilerini iş yaşamının yanı sıra gündelik yaşamda da açıkça görebiliriz.

Bu koşullarda yabancılaşma olgusunun bireysel mutsuzluk ve sosyal çatışma ve metalaşma yaratmasına karşı; Esping-Andersen'in toplumsal faydanın piyasa ilişkilerinin dışında tutulmasına yönelik önerisi olan "meta-dışlaştırma" kavramı yabancılaşmayı azaltıcı işlevsel bir sosyal politika aracı olabilir. Meta-dışlaştırma kavramı eğitimin, sağlık hakkının, belediye hizmetleri gibi sosyal fayda içerikli hizmet/toplumsal ihtiyaç alanlarının ücret ve müşteri ilişkilerinden arındırılmış bir kamusal hak ve fayda haline getirilmesini anlatır. Meta-dışlaştırma kavramının toplumsallaştırılması, birey ve kamu arasındaki dengeyi düzenleyen, sosyal hakların topluma dengeli dağılımını gerçekleştiren politikaları yeniden işlevselleştirebilir. Dolayısıyla çalışanlar üzerinde işyerinde sendikal bilincin gelişimini engelleyen üretim araçlarının yönetselliğinin, işyeri dışında da tüketim toplumunun oluşturduğu denetim ilişkilerinin olumsuz görünümüleri anlamına gelen yabancılaşmanın etkileri azaltılabilir. Böylece yabancılaşarak kendi benliğine sığınan, yaratıcı özünü yitiren, nesneleşen birey zamanla yabancılaşmadan kurtularak, insanlığın ussal ve estetik ilerlemesini temsil eden hümanizmanın, modernitenin bilimler ve sanatlar aracılığıyla insanlığı mutluluğa doğru ilerleteceği rasyonel çizgiye yeniden dönebilir.

KAYNAKLAR

- ARENDR, H. (1994), İnsanlık Durumu, (Çev. S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1999), Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınevi İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2009), "Identity in the Globalizing World", Identity in Questions, (Ed. A. Elliot, P. Du Gay), SAGE Publications, Los Angeles, 1-12.
- BECK, U. (2011), Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru, (Çev. B. Doğan, K. Özdoğan), İthaki Yayınları, İstanbul.
- BLAUNER, R. (1966), Alienation and Freedom: The Factory Worker And His Identity, The University of Chicago Press, Chicago.
- ÇETİK, M., AKKAYA, Y. (1999), Türkiye'de Endüstri İlişkileri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- DAVİDOV, Y. (1990), Özgürlük ve Yabancılaşma, (Çev. S. Şölçün), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- DURKHEIM, E. (2006), Toplumsal İşbölümü, (Çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.
- EAGLETON, T. (2001), "Postmodernistler Nereden Gelirler?", Marksizm ve Postmodern Gündem, (Der. E. M. Wood, J. B. Foster), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- ESPİNG-ANDERSEN, G. (2011), "Toplumsal Riskler ve Refah Devleti", Sosyal Politika Yazıları, (Der: A. Buğra, Ç. Keyder), İletişim Yayınları, İstanbul, 33-51.
- FOUCAULT, M. (2015), Biyopolitikanın Doğuşu: College de France- 1978-1979, (Çev. A. Tayla), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FRANKEL, B. (1991), Sanayi Sonrası Ütopya, (Çev. K. Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FURSETH, I. (2012), "Habermas, Bourdieu ve Foucault'un Çalışmalarında Din", Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem, (Der. P. B. Clarke), İmge Kitabevi, Ankara, 171-196.

- GENİŞ, A. (1994), “12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve Sendikal Hareket”, Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, (Der. Alpaslan Işıklı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, A. (2002), Sağ ve Solun Ötesinde, (Çev. M. Sözen, S. Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul.
- GORZ, A. (1986), Elveda Proletarya, (Çev. H. Tufan), Afa Yayınları, İstanbul.
- GORZ, A. (1995a), İktisadi Aklın Eleştirisi, (Çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÖZE, A. (2001), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- HABERMAS, J. (2002), Kamusalın Yapısal Dönüşümü, (Çev. T. Bora, M. Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, D. (2015), Neoliberalizmin Kısa Tarihi, (Çev. A. Onacak), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HEGEL, F. (2004), Tinin Görüngübilimi, (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- HELLER, A., FEHER, F. (1993), Postmodern Politik Durum, (Çev. Ş. Arın, O. Akınhay), Öteki Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, A. (2006), Siyaset, (Çev. B. Özipek, B. Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.
- IŞIKLI, A. (1994), “Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi Açısından Türkiye İşçi Hareketinin Özgün Yanları”, Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, (Der. Alpaslan Işıklı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- IŞIKLI, A. (2005), Sendikacılık ve Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara.
- IŞIKLI, A. (2003), “Türk Sendikacılığının Özgün Yanları”, Gerçek Örgütlenme Sendikacılık, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOENIG, S. (2000), Sosyoloji, (Çev. S. Sucu, O. Aykaç), Ütopya Kitabevi, İstanbul.

- LEFEBVRE, H. (2017), *Gündelik Hayatın Eleştirisi-1*, (Çev. I. Ergüden), Sol Yayınları, İstanbul.
- LUKACS, G. (1998), *Tarih ve Sınıf Bilinci*, (Çev. Y. Öner), Belge Yayınları, İstanbul.
- MANDEL, E. (1995), “Ağırlaşan Mali Krize Eşlik Eden Canlanma”, *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler*, (Çev. N. Saraçoğlu), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 87-105.
- MARX, K. (2009), *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili*, 1. Cilt, (Çev. A. Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.
- MUNCK, R. (1999), “Labour Dilemmas and Labour Futures”, *Labour Worldwide in the Era of Globalization, Alternative Union Models in the New World Order*, (Eds. R. Munck, P. Waterman), McMillan Press, London, 3-22.
- ÖZBUDUN, S., DEMİRER T. (1999), *Yabancılaşma*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- PIVEN, F., CLOWARD, R. (1993), *Regulating The Poor*, Vintage Books, New York.
- SARUP, M. (2004), *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. A. Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- SEEMAN, M. (1959), “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, V. 32, N. 2, 783- 791.
- STUNDING, G. (2017), *Prekarya Bildirgesi: Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa*, (Çev. S. Çınar, S. Demiralp), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOLAN, B. (1996), *Toplum Bilimlerine Giriş*, Murat-Adım Yayınları, Ankara.
- TOPATEŞ, H. (2016), “Devletin Dönüşümü, Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı”, *Emek Araştırma Dergisi*, Haziran, S.1, 21-42.
- UYSAL, B. (1984), *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, TODAİE, Ankara, Yayın No: 209.
- VEBLEN, T. (1953), *The Theory of The Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, Mentor Book, New York.

WALLERSTEIN, I. (2016), Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık, (Çev. N. Alpay), Metis Yayınları, İstanbul.

WEISKOPF, W. (1996), Yabancılaşma ve İktisat, (Çev. O. Köymen), Anahtar Kitaplar, İstanbul.

ÇSGB (2018), İşçi ve Sendika Üye Sayıları, (<https://www.cs.gb.gov.tr/home/contents/istatistikler/iscisendikauyesayilari/>), (16.09.2018).

DİSK-AR (2017), Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Raporu, (<http://disk.org.tr/2017/08/disk-ar-sendikalasma-ve-toplu-is-sozlesmesi-raporu/>), (16.09.2018).

OECD (2017), Trade Union Density, OECD Stat (<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TUD>), (15.09.2018).

Mythes et réalité du management Soft Power chinois en Afrique

Alexis Abodohou¹, Zhan Su²

Résumé

La coopération sud-sud a renforcé les liens entre les réalités politique, économique et surtout culturelle. Dans cet article, nous explorons l'influence des cultures de gestion locales chinoises sur la capacité des gestionnaires africains. En utilisant une approche méthodologique interprétative basée sur la théorie du Soft Power, nous avons montré que les thèmes émergents du répertoire cognitif des gestionnaires africains après leur adaptation en Chine incluent le développement de réseau, la prise de risque, l'optimisme et le pragmatisme. Les résultats de cette étude ouvrent de nouvelles perspectives pour l'exploration du Soft Power chinois en Afrique. Ils montrent que la Chine n'influence pas seulement par le biais des aides, des investissements, du modèle économique, etc., mais inspire culturellement de nombreux pays en raison de ses idées de gestion connues sous le nom de « Chinese Management Soft Power ».

Mots-clés : Management Soft Power chinois, influence, entrepreneurs africains ayant étudié en Chine, développement de réseau, prise de risque, optimisme, pragmatisme

Jel Codes: F20

1. Introduction

Étant le plus important partenaire commercial et un des principaux investisseurs en Afrique, la Chine renforce sa position sur ce continent non seulement par sa puissance économique, mais aussi par ses programmes d'échanges culturels (48 instituts Confucius, des milliers des bourses d'études...), ses actions diplomatiques ainsi que ses aides et ses interventions humanitaires. Selon des statistiques du ministère chinois de l'éducation, en 2014, le nombre d'étudiants africains en Chine a dépassé le nombre d'étudiants africains aux États-Unis et en Angleterre. Ces dernières activités chinoises témoignent d'un nouveau phénomène dans les relations sino-africaines - les influences du Soft Power chinois. Pour Acquah, Zoogah & Kwesiga (2013), ce qui fait gravement défaut à l'Afrique, c'est la compétence entrepreneuriale pour créer des valeurs économiques et sociales commercialisables au bénéfice de la société dans son ensemble. La Chine est-elle une nouvelle source

¹ Faculté des sciences économique et de gestion ; Université de Parakou

² Professeur, Faculté des sciences de l'administration ; Université Laval, Québec, Canada, zhan.su@fsa.ulaval.ca

d'inspiration managériale en Afrique ? Autrement dit, en plus de ses influences du hard Power (économique...), la Chine exerce-t-elle aussi des influences réelles sur les Africains en la matière de la gestion ?

Notre projet de recherche, qui est composé de plusieurs étapes, tente de combler une lacune retentissante au niveau des études empiriques en la matière. La question principale de la recherche de cette étape est la suivante : dans quelle mesure, les pratiques de gestion chinoises ont - elles influencé les entrepreneurs africains formés auparavant en Chine ?

À partir de la théorie du Soft Power développée par Nye en science politique (1990), nous considérons le management Soft Power comme la capacité d'influencer les pratiques de gestion des autres personnes sans recourir à la coercition. C'est la capacité de transformer les pratiques de gestion des autres cultures à travers ses propres façons de faire qui sont perçues comme positives et attrayantes par d'autres.

2. Méthodologie de la recherche

Il s'agit d'une étude qualitative qui s'est basée sur l'hypothèse que les entrepreneurs africains ayant auparavant étudié en Chine ont acquis d'autres compétences en plus des connaissances académiques. La collecte des données se repose sur les principes de la recherche qualitative : observation des participants, induction, interprétation, proximité à des sujets étudiés. Les principales sources de données pour cette étude sont des entretiens auprès de 62 Africains qui sont actuellement entrepreneurs. Les participants proviennent de 7 pays africains (Bénin, Côte d'Ivoire, Ghana, Guinée Conakry, Niger, Sénégal et Togo). Les entretiens ont été menés sur une période de 6 mois (mai - octobre 2016). Dans chacun des pays africains visités, nous avons eu l'occasion de rencontrer le président de l'Association des anciens étudiants de Chine qui nous a recommandé et connecté avec certains participants pour l'interview. Les personnes interrogées ont passé au moins deux ans en Chine et sont rentrées dans leur pays d'origine depuis au moins deux ans. Lors de la sélection des informateurs, nous avons utilisé une approche d'échantillonnage stratifiée et affinée selon laquelle des participants de différents groupes sont sélectionnés (Miles & Huberman, 2003).

Chaque entretien durait entre 45 et 75 minutes. Toutes les interviews ont été enregistrées. Certaines des idées principales, des réflexions et des idées ont été conservées dans un journal de recherche, comme recommandé par Bringer, Johnston & Brackenridge (2004). Lors de notre travail sur le terrain au Bénin, en Côte d'Ivoire et au Ghana, 6 autres informateurs intéressants - employés ou partenaires commerciaux de nos interlocuteurs, ont participé à des conversations informelles. Les idées et les thèmes qui ont émergé de nos interactions avec eux ont également été conservés dans le journal de recherche.

3. Résultats

Les résultats de cette recherche montrent que le Soft Power chinois permet de remodeler les pratiques managériales africaines, notamment sur les aspects *suiivants* : développement de réseau, prise de risque, optimisme, pragmatisme. L'un des facteurs qui favorisent l'adaptation culturelle des immigrants dans leur pays d'accueil est leur capacité à se faire des amis. En Chine, le réseau social appelé Guanxi est un facteur socioculturel important (Zhu, Cooper, Fan & De Cieri, 2013). Guanxi reflète les liens délicats tissés dans la vie sociale de chaque personne et dans chaque aspect de la société chinoise (Park & Luo, 2001). Le Guanxi est profondément ancré dans la culture chinoise depuis plus de 5 000 ans. Il ressemble au concept occidental de réseau social, mais reste distinctif dans le contexte chinois (Chua, Morris & Ingram, 2009). Le Guanxi pourrait être compris comme un lien social de forces diverses qui sont cultivés et maintenus grâce à l'échange continu de faveurs entre différentes parties pour atteindre des objectifs essentiels et un mécanisme stratégique pour surmonter les inconvénients de la concurrence et des ressources (Park & Luo, 2001). Certaines études affirment que les entrepreneurs africains n'accordent pas une place de choix au développement des réseaux (Irwin, 2011). Les illustrations sémantiques des étudiants interrogés montrent qu'ils se concentrent sur le développement de réseaux dans leurs activités quotidiennes et en particulier pour le développement de leurs entreprises (tableau 1). Plusieurs extraits des réponses des participants illustrent le fait que, durant leur séjour en Chine, les entrepreneurs ont été influencés par l'importance que les Chinois attachent au développement de réseaux sociaux et

commerciaux. La plupart d'entre eux ont non seulement maintenu des liens sociaux avec leurs amis chinois et ceux d'autres nationalités, mais ils en ont également construit d'autres.

Tableau 1. Expériences des participants en matière de développement de réseau

Aspects du réseau développé	Déclarations du participant
Réseau social	<i>Les Chinois m'ont beaucoup influencé. Je suis toujours avec les Chinois, je mange avec eux tous les jours. [Niger, 18 août 2016]</i>
	<i>C'était super avec les professeurs. Je considère mon superviseur comme mon père toute ma vie... Nous les considérons comme nos parents, car en dehors de la classe, les enseignants donnent leurs numéros de téléphone lors de la prise de contact pour les appeler, même pour discuter des problèmes qui n'ont pas rapport avec les études. [Guinée Conakry, 28 Octobre 2016]</i>
	<i>C'était très bien avec les professeurs. J'ai gardé une bonne relation avec eux jusqu'à présent. Même avec des amis chinois, je me sentais très bien. Je ne me suis jamais heurté à un interdit culturel, ni mal compris avec la communauté chinoise. [Sénégal, 20 juillet 2016]</i>
Réseau d'affaire	<i>Par les réseaux en particulier celui des enseignants, j'ai appris l'humilité; ils ne se gonflent pas trop... Je ne complique pas la vie de mes employés. Mais j'aime le respect de la hiérarchie. [Niger, 25 Août 2016]</i>
	<i>Par les réseaux en particulier celui des enseignants, j'ai appris l'humilité; ils ne se gonflent pas trop... Je ne complique pas la vie</i>

Aspects du réseau développé	Déclarations du participant
	<i>de mes employés. Mais j'aime le respect de la hiérarchie. [Niger, 25 Août 2016]</i>

Source : à partir des entrevues réalisées.

Le réseau social ou professionnel est l'une des principales activités comportementales à développer. L'utilisation de la mise en réseau dans les pays africains est perçue comme une preuve de la réussite des entreprises mais reste moins optimisée (Tvedten et al., 2014; Xing, Liu, Tarba & Cooper, 2016). Il convient de noter que le développement de réseaux entre Chinois et Africains renforcera la compréhension mutuelle et aura des implications pratiques pour les entreprises. La mise en réseau fournit des informations, des ressources et d'autres avantages économiques pour la survie et le succès des entreprises (Li & Liang, 2015; Li & Zhang, 2007).

Prise de risque

Plusieurs recherches ont été menées sur la notion de risque en tant que caractéristique spécifique des entrepreneurs (Zhao, Seibert et Lumpkin, 2010, de Pillis & Reardon, 2007). Ainsi, la prise de risque est l'une des caractéristiques les plus distinctives du comportement d'entreprise. Selon Kermisch (2010), d'une part, nous avons le paradigme psychométrique (basé sur des mesures psychométriques) qui étudie la manière dont les risques inhérents à différentes activités sont perçus. D'autre part, la théorie culturelle soutient que les perceptions des risques font partie intégrante des valeurs culturelles, au même titre que les autres valeurs et croyances, pour stabiliser les formes sociales dans lesquelles elles développent des risques. Ainsi, chaque forme de vie sociale a son propre portefeuille de risques, sa propre hiérarchie de risques et son propre rapport au risque.

Dans leur analyse du potentiel culturel et entrepreneurial, Mueller et Thomas (2000) notent que certaines cultures pourraient être davantage associées à certaines

orientations entrepreneuriales que d'autres. Le risque n'est donc jamais perçu de la même manière dans le temps, dans l'espace ou par un groupe d'individus. En effet, les entrepreneurs chinois perçoivent plus d'opportunités que de menaces dans la notion de risque (Cheung & Chow, 2006; Rozell, Meyer, Scroggins & Guo, 2011). Ils fondent leur jugement sur leurs expériences, sur les habitudes acquises par les générations précédentes qui ont connu la misère et la famine et sur les traditions culturelles (confucianisme, taoïsme, etc.) ainsi que sur leur expérience personnelle (Tang, Tang, Marino, Zhang & Li, 2008). Plusieurs études montrent que les entrepreneurs chinois ont tendance à prendre des risques dans le cadre de leur processus de prise de décision et dans l'optimisation des opportunités qui leur sont offertes (Cai, Yu, Liu & Nguyen, 2014, Zhang, Ma, Wang, Li & Huo, 2016). Les entrepreneurs africains, en revanche, prennent moins de risques. Les résultats des études de Fatoki & Chindoga (2011) identifient le risque comme l'un des principaux obstacles pour les jeunes entrepreneurs africains. L'adaptation culturelle des Africains en Chine leur permet de développer des aptitudes à la prise de risque, un fait justifié par certaines de leurs déclarations dans le tableau suivant. Ils ont partagé certains schémas de pensée, de ressenti, de réaction et de résolution de problèmes avec les Chinois. Les extraits suivants (tableau 2) montrent que les entrepreneurs africains ont développé des capacités de prise de risque lors de leur séjour en Chine.

Table 2. Expériences des participants en matière de prise de risque

<i>Aspects de la prise de risque identifiés</i>	<i>Déclarations des répondants</i>
	<p><i>Ce que je remarque à propos de la Chine, c'est un pays qui a presque la même réalité que nous, comme beaucoup de pays africains... Ce que je remarque, contrairement à nous, tous les jours, les jeunes Chinois font un effort pour créer des entreprises. Nous nous plaignons tous les jours. Nous ne voulons pas prendre l'initiative ni faire le sacrifice d'innover. Ce sont ces réalités qui m'ont amené à ne pas attendre un emploi du gouvernement.</i></p> <p><i>[Bénin, 9 mai 2016]</i></p>

	<i>Je suis un entrepreneur. Je considère le marché économique et financier comme une guerre comme les Chinois. [Togo, 12 Juin 2016]</i>
	<i>Oui, surtout la culture chinoise m'a influencé. Ce que je fais aujourd'hui n'est pas ce que j'ai étudié en Chine. J'ai beaucoup appris quand j'étais en contact avec la culture d'entreprise chinoise. C'est une excellente occasion d'avoir choisi la Chine comme destination pour nos études. [Côte d'Ivoire, 16 Juillet 2016]</i>

Source : à partir des entrevues réalisées.

Optimisme

L'optimisme est la tendance à avoir une vision favorable de la vie. Être optimiste, c'est avoir confiance en l'issue positive d'un événement (Martin-Krumm, Kern, Fontayne, Romo, Boudoukha & Boniwell, 2015). C'est une conception directe de l'optimisme, qui consiste à s'attendre à vivre des événements positifs, tels que développés par Scheier & Carver (1985). L'optimisme est également associé à des caractéristiques souhaitables telles que la persévérance et l'accomplissement et la capacité à rester motivé, à accepter les échecs et à tirer des leçons des erreurs (Cooper, Woo & Dunkelberg, 1988). Cela fait écho à la philosophie nietzschéenne qui affirme : "Ce qui ne vous tue pas vous rend plus fort." L'optimisme ou le pessimisme est influencé par des valeurs culturelles (Scheier & Carver, 1985) et Confucian dans le cas présent (Kirby & Fan, 1995). Certaines études ont montré que les entrepreneurs chinois possédaient plusieurs compétences psychologiques liées à l'optimisme, telles que la tendance à voir les choses de manière positive (Taormina & Lao Mei Kin-2007), à la détermination, à la patience et à la persévérance (Li & Liang, 2015, Wang, Tee & Ahmed, 2012). Ils se considèrent comme des apprenants à vie (Seow Wah, 2010).

Contrairement aux entrepreneurs chinois, certaines études montrent que, malgré leur dur labeur, les entrepreneurs africains expriment des attitudes pessimistes au début

de leurs activités (McDade & Spring, 2005). Ils ne sont pas seulement réservés, mais sont également enclins à adopter des stratégies fatalistes et d'évitement (Edoho, 2015). Toutefois, les déclarations des Africains ayant étudié en Chine (voir le tableau 3 ci-dessous) semblent confirmer le contraire des précédentes études réalisées sur les entrepreneurs africains à cet égard. Tout comme les Chinois, les entrepreneurs africains qui ont étudié en Chine sont empreints d'optimisme.

Table 3. Expériences des participants en matière de développement de l'optimisme

Aspects d'optimisme identifiés	Déclarations des répondants
	<i>La concurrence est féroce en Chine pour les entrepreneurs. Ils font toutes sortes de jeux, c'est chinois, il y a toutes sortes de compétitions parce que tout le monde veut réussir. [Ghana, 3 Juin 2016]</i>
	<i>La vie en Chine est un défi quotidien, vous devez être dur, vous ne devez pas vous laisser aller, vous ne devez pas vous décourager. Aller en Chine, c'est comme aller à une compétition. Vous devez revenir avec un trophée. J'ai mon diplôme et j'ai une entreprise que je construis. [Côte d'Ivoire, 12 Juillet 2016]</i>
	<i>Après mes études en Chine, quand je suis rentré chez moi, j'ai découvert que les choses ne bougeaient pas, même au début de mon entreprise, nous ne faisons pratiquement rien, les choses ne bougeaient pas. Et parce que j'ai déjà vu les Chinois en action là-bas, je ne vous découragez pas, mais avec le temps, cela a pris de l'envol. [Senegal, 22 Juillet 2016]</i>

Source : à partir des entrevues réalisées.

Pragmatisme

Le pragmatisme, terme couramment utilisé en gestion, a été développé par plusieurs théoriciens légendaires tels que Charles Sanders Peirce (1839-1914), William James (1842-1910) et John Dewey (1858-1914). La vision commune de ces pragmatiques est de concevoir un cadre logique qui utilise des connaissances basées sur l'expérience pour améliorer les performances. Le pragmatisme est lié à la théorie à l'action, la pensée à un fait, l'expérience au résultat de l'action dirigée (Thayer-Bacon, 2010). Menand (2001) définit le pragmatisme comme un compte rendu de la façon dont les gens pensent, comment ils développent des idées, forment des croyances et prennent des décisions. De plus, Senge (1990) a inventé la notion de l'« organisation apprenante » qui a rapport avec l'amélioration de la performance organisationnelle en fonction des convictions, de l'apprentissage et de la connaissance des individus et des équipes. L'approche pragmatique la plus connue en matière d'amélioration de la qualité est la gestion de la qualité totale (*Total Quality Management*). Les dirigeants ou entrepreneurs pragmatiques cherchent à proposer des solutions aux problèmes plutôt que de créer une vision plus large (Bedell-Avers, Hunter & Mumford, 2008). Le pragmatisme fait simplement référence à une approche dans laquelle l'organisation est ouverte à l'utilisation de divers moyens pour atteindre les objectifs fixés en fonction de ce qui convient le mieux aux facteurs situationnels (Alford & Hughes, 2008).

En Chine, lors des réformes politiques et économiques, deux expressions de Deng Xiaoping ont eu un impact sur la gestion chinoise. Elles sont entre autres : « Traversez la rivière en tâtonnant pierre à pierre- 石头过河 » - et « peu importe que le chat soit noir ou blanc, tant qu'il attrape des souris ; - 不管黑猫白猫, 捉到老鼠就是好猫 ». Elles expriment le pragmatisme chinois et constituent en même temps une culture profondément enracinée de changement progressif. Le pragmatisme chinois vise à adopter différentes politiques afin d'accélérer le développement de la Chine (Zhao, 2005).

Ainsi, en Chine, la plupart des organisations n'ont pas d'organigramme formel ou explicite, pas de structuration des activités, une faible spécialisation de la tâche avec pratiquement aucune description claire des tâches et de la procédure, ni de formulation de politiques et de règles écrites (Li & Liang 2015). Ces pratiques culturelles conduisent à une adaptation continue et à l'adoption de nombreuses qualités des organisations d'apprentissage, qui leur permettent d'obtenir des résultats sans formalisme (Elkin, Cone & Liao, 2009). Ames & Hall (1987) utilisent le terme ordre esthétique pour décrire la société chinoise qui n'est pas ouverte à l'utilisation de règles et de normes mais met l'accent sur l'harmonie. En Afrique, la gestion découle de la mission de développement de l'Afrique que les acteurs occidentaux eux-mêmes ont définie en adoptant les pratiques occidentales en Afrique. Il est guidé par la logique bureaucratique et formelle (Claeyé & Jackson, 2012). Bien que, de nos jours, il y ait une ré-appropriation de pratiques culturelles authentiquement africaines (Walumbwa, Avolio & Aryee, 2011) qui est la logique humaniste (Ubuntu - le peuple en tant que fin en soi) de la performance organisationnelle (Jackson, 2002). Cette logique n'est pas loin des valeurs culturelles chinoises. Dans leur étude, Xing, Liu, Tarba & Cooper (2016) montrent l'existence d'une proximité culturelle entre "Ubuntu" et les Chinois. Le séjour des Africains en Chine peut renforcer leur perception de la gestion pragmatique chinoise. Les affirmations suivantes, indiquées dans le tableau 4, confirment notre affirmation ici.

Table 4. Expériences des participants en matière de développement du pragmatisme

<i>Aspects du pragmatisme identifiés</i>	Déclarations des répondants
	<i>Les Chinois sont sérieux, ils sont précis, rigoureux dans leur gestion des étudiants étrangers. Il n'y a pas de problèmes absurdes. Les problèmes sont automatiquement résolus et</i>

	<i>deviennent des atouts pour d'autres problèmes similaires. [Togo, 12 Juin 2016]</i>
	<i>Pendant longtemps, on dit que les Chinois travaillent vite. Ils ont une culture organisationnelle derrière ça. Dans mon entreprise, je peux satisfaire mes clients à temps. La satisfaction des partenaires prime sur les règles organisationnelles. [Ghana, 2 Juin 2016]</i>

Source : à partir des entretiens réalisés.

4. Conclusion et discussions

Des recherches sur la Chine menées par certains auteurs dans les années 1990 et 2000 ont fait de la Chine un pays dont les superpuissances ne doivent pas se soucier. En effet, on pensait qu'en raison de difficultés économiques et sociales telles que la famine (Brown, 1995), la Chine ne devrait être considérée ni comme un marché ni comme une puissance, pas même pour en parler comme une source d'idées (Segal, 1999). En outre, très peu d'économistes ont fait confiance aux données provenant de Chine qui contiendraient des exagérations majeures sur la croissance réelle de la production chinoise (Rawski, 2001). Son entrée dans l'Organisation mondiale du commerce en 2001, qui a favorisé l'internationalisation de l'État chinois, est considérée comme étant à l'origine de sa faiblesse (Gordon, 2001).

Aujourd'hui, selon les données du Fonds monétaire international (2016), la Chine domine l'économie mondiale. Cette hégémonie économique se poursuivra jusqu'en 2019. Dans d'autres secteurs tels que la consommation, les records chinois concurrencent bien ceux des États-Unis et de plusieurs pays industrialisés (Brown, 2005). À travers ses investissements directs étrangers, ses aides, ses projets de construction d'infrastructures, etc., la Chine est présente dans la majorité des pays africains. Cette étude est l'une des premières à explorer l'influence des valeurs culturelles et managériales chinoises sur les Africains ayant étudié en Chine. On en sait encore peu sur l'influence de la culture de gestion chinoise sur les Africains en général et ceux qui ont vécu en Chine en particulier.

À travers cette étude, nous sommes en mesure de montrer comment le Soft Power chinois permet de remodeler les pratiques managériales africaines. En d'autres termes, la Chine n'influence pas seulement les pays en développement par le biais de son système politique ou de ses produits « fabriqués en Chine », mais également par ses idées et ses valeurs culturelles qui sont pacifiquement assimilées par les entrepreneurs africains sans aucune forme de contrainte. Les bourses offertes aux Africains leur permettent de garder une impression positive de la Chine et parfois de défendre certaines de ces valeurs. On pourrait soutenir que les Chinois ont transmis le savoir autochtone aux Africains et qu'ils sont devenus des ponts culturels pour le développement d'idées préconçues.

Les résultats de cette étude fournissent donc une approche novatrice pour développer un modèle cohérent associant le développement de pratiques Soft Management et de pratiques de gestion chinoises dans des relations multilatérales, appelé *China Management Soft Power* (CMSP). Ces pratiques sont typiquement et authentiquement chinoises; ils influencent les Africains qui ont étudié en Chine. L'adoption de ces pratiques de gestion par les Africains dans la gestion de leurs propres entreprises dans leur pays d'origine se fait sans aucune mesure coercitive de la part des Chinois et ne profite pas non plus aux Chinois.

Cette étude a également des implications pour les secteurs public et privé. Pour les décideurs, cette étude est un signal fort pour que les dirigeants sachent comment utiliser du personnel formé en Chine pour développer des entreprises locales. Les gouvernements des pays africains doivent prêter attention à l'entrepreneuriat international fondé sur des réseaux qui constituent des ressources importantes pour la croissance des entreprises. La compréhension des compétences de gestion des Africains formés en Chine constitue également un levier que les dirigeants africains doivent saisir pour assurer le transfert de connaissances dans le cadre de coentreprises sino-africaines, notamment dans le cadre de contrats de travaux publics. Les résultats de cette recherche pourraient ne pas être facilement généralisés car la réalité sociale elle-même est dynamique. La signification donnée par les entrepreneurs africains qui ont étudié en Chine à leurs actions actuelles est

circonstancielle et situationnelle. À l'avenir, il serait intéressant de mener des recherches longitudinales sur le sujet et de l'étendre à d'autres pays ou régions.

REFERENCES

- ACQUAAH, M., ZOOGAH, D. B., & KWESIGA, E. N. (2013). Advancing Africa through management knowledge and practice: The way forward. *African Journal of Economic and Management Studies*, 4(2), 164-176.
- ALFORD, J., & HUGHES, O. (2008). Public value pragmatism as the next phase of public management. *The American Review of Public Administration*, 38(2), 130-148.
- BRINGER, J. D., JOHNSTON, L. H., & BRACKENRIDGE, C. H. (2004). Maximizing transparency in a doctoral thesis1: The complexities of writing about the use of QSR* NVIVO within a grounded theory study. *Qualitative research*, 4(2), 247-265.
- BROWN, L. R. (1995). *Who will feed China?: wake-up call for a small planet* (Vol. 6). WW Norton & Company.
- CAI, L., YU, X., LIU, Q., & NGUYEN, B. (2014). Radical innovation, market orientation, and risk-taking in Chinese new ventures: an exploratory study. *International Journal of Technology Management*, 67(1), 47-76.
- CHEUNG, C. K., & CHOW, S. (2006). An investigation of the success factors of young Chinese entrepreneurs in Hong Kong. *International Journal of Entrepreneurship*, 10.
- CHUA, R. Y., MORRIS, M. W., & INGRAM, P. (2009). Guanxi vs networking: Distinctive configurations of affect-and cognition-based trust in the networks of Chinese vs American managers. *Journal of international business studies*, 40(3), 490-508.
- CLAEYÉ, F., & JACKSON, T. (2012). The iron cage re-revisited: institutional isomorphism in non-profit organisations in South Africa. *Journal of International Development*, 24(5), 602-622.

- COOPER, A. C., WOO, C. Y., & DUNKELBERG, W. C. (1988). Entrepreneurs' perceived chances for success. *Journal of business venturing*, 3(2), 97-108.
- DE PILLIS, E., & REARDON, K. K. (2007). The influence of personality traits and persuasive messages on entrepreneurial intention: A cross-cultural comparison. *Career Development International*, 12(4), 382-396.
- EDOHO, F. M. (2015). Entrepreneurship and socioeconomic development: Catalyzing African transformation in the 21st century. *African Journal of Economic and Management Studies*, 6(2), 127-147.
- ELKIN, G., CONE, M. H., & LIAO, J. (2009). Chinese pragmatism and the learning organisation. *The Learning Organization*, 16(1), 69-83.
- FATOKI, O. O., & CHINDOGA, L. (2011). An investigation into the obstacles to youth entrepreneurship in South Africa. *International Business Research*, 4(2), 161.
- GORDON G. CHANG (2001). *The Coming Collapse of China*, Random House.
- HALL, D. L., & AMES, R. T. (1987). *Thinking through confucius*. Suny Press
- IRWIN, D. (2011). Learning from business support in Africa. *Management Research Review*, 34(2), 207-220.
- JACKSON, T. (2002). Reframing human resource management in Africa: a cross-cultural perspective. *International Journal of Human Resource Management*, 13(7), 998-1018.
- KERMISCH, C. (2012). Risk and responsibility: A complex and evolving relationship. *Science and engineering ethics*, 18(1), 91-102.
- KIRBY, D. A., & FAN, Y. (1995). Chinese cultural values and entrepreneurship: A preliminary consideration. *Journal of Enterprising Culture*, 3(03), 245-260.
- LI, H., & ZHANG, Y. (2007). The role of managers' political networking and functional experience in new venture performance: Evidence from China's transition economy. *Strategic management journal*, 28(8), 791-804.

- LI, X. H., & LIANG, X. (2015). A Confucian social model of political appointments among Chinese private-firm entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 58(2), 592-617.
- MARTIN-KRUMM, C., KERN, L., FONTAYNE, P., ROMO, L., BOUDOUKHA, A. H., & BONIWELL, I. (2015). French Adaptation of the Orientation to Happiness Scale and Its Relationship to Quality of Life in French Students. *Social Indicators Research*, 124(1), 259-281.
- MCDADE, B. E., & SPRING, A. (2005). The 'new generation of African entrepreneurs': networking to change the climate for business and private sector-led development. *Entrepreneurship & Regional Development*, 17(1), 17-42.
- MENAND, L. (2001). *The metaphysical club*. Macmillan.
- MILES, M. B., & HUBERMAN, A. M. (2003). *Analyse des données qualitatives*. De Boeck Supérieur.
- MUMFORD, M. D., BEDELL-AVERS, K. E., & HUNTER, S. T. (2008). Planning for innovation: A multi-level perspective. In *Multi-level issues in creativity and innovation* (pp. 107-154). Emerald Group Publishing Limited.
- PARK, S. H., & LUO, Y. (2001). Guanxi and organizational dynamics: Organizational networking in Chinese firms. *Strategic management journal*, 22(5), 455-477.
- RAWSKI, THOMAS G. "What is happening to China's GDP statistics?" *China Economic Review* 12.4 (2001): 347-354.
- ROZELL, E. J., MEYER, K. E., SCROGGINS, W. A., & GUO, A. (2011). Perceptions of the characteristics of successful entrepreneurs: an empirical study in China. *International Journal of Management*, 28(4), 60.
- SCHEIER, M. F., & CARVER, C. S. (1985). Optimism, coping, and health: assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health psychology*, 4(3), 219.
- SEGAL, G. (1999). Does China Matter?. *Foreign Affairs*, 24-36.

- SENGE, P. (1990). *The fifth discipline: The art and science of the learning organization*. New York: Currency Doubleday.
- SEOW WAH, S. (2010). Confucianism and Chinese leadership. *Chinese management studies*, 4(3), 280-285.
- TANG, J., TANG, Z., MARINO, L. D., ZHANG, Y., & LI, Q. (2008). Exploring an inverted U-Shape relationship between entrepreneurial orientation and performance in Chinese ventures. *Entrepreneurship theory and practice*, 32(1), 219-239.
- TAORMINA, R. J., & KIN-MEI LAO, S. (2007). Measuring Chinese entrepreneurial motivation: Personality and environmental influences. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 13(4), 200-221.
- THAYER-BACON, B. (2010). A pragmatist and feminist relational (e) pistemology. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, 2(II-1).
- THOMAS, A. S., & MUELLER, S. L. (2000). A case for comparative entrepreneurship: Assessing the relevance of culture. *Journal of international business studies*, 31(2), 287-301.
- TVEDTEN, K., WENDELBOE HANSEN, M., & JEPPESEN, S. (2014). Understanding the rise of African business: In search of business perspectives on African enterprise development. *African Journal of Economic and Management Studies*, 5(3), 249-268.
- WALUMBWA, F. O., AVOLIO, B. J., & ARYEE, S. (2011). Leadership and management research in Africa: A synthesis and suggestions for future research. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(3), 425-439.
- WANG, C. L., TEE, D. D., & AHMED, P. K. (2012). Entrepreneurial leadership and context in Chinese firms: A tale of two Chinese private enterprises. *Asia Pacific Business Review*, 18(4), 505-530.
- XING, Y., LIU, Y., TARBA, S. Y., & COOPER, C. L. (2016). Intercultural influences on managing African employees of Chinese firms in Africa: Chinese managers' HRM practices. *International Business Review*, 25(1), 28-41.

ZHANG, X., MA, X., WANG, Y., LI, X., & HUO, D. (2016). What drives the internationalization of Chinese SMEs? The joint effects of international entrepreneurship characteristics, network ties, and firm ownership. *International Business Review*, 25(2), 522-534.

ZHAO, H., SEIBERT, S. E., & LUMPKIN, G. T. (2010). The relationship of personality to entrepreneurial intentions and performance: A meta-analytic review. *Journal of management*, 36(2), 381-404.

ZHAO, S. (2005). China's pragmatic nationalism: Is it manageable? *The Washington Quarterly*, 29(1), 131-144.

ZHU, C. J., COOPER, B. K., FAN, D., & DE CIERI, H. (2013). HR practices from the perspective of managers and employees in multinational enterprises in China: Alignment issues and implications. *Journal of World Business*, 48(2), 241-250.

Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımıyla Personel Performans Değerlendirme Süreci Tasarımı: Bir Gerçek Yaşam Uygulaması

Hasan Selim¹, Sibel Selim², Mustafa Şen³

Özet

Etkili bir personel performans değerlendirme sistemi sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede kilit bir öneme sahiptir. Personel performans değerlendirme, personel standartlarını belirlemeyi, personelin fiili performansını gözlemlemeyi, performansı standartlara göre değerlendirmeyi, personel performansı hakkında geribildirim sunmayı, performansın gelecek dönemler için nasıl geliştirilebileceğini ve gelecek dönemler için yeni hedefler ve beklentiler oluşturmayı içeren bir sistem olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada, beyaz yaka personel performansının değerlendirilmesine yönelik bir süreç tasarlanmıştır. Tasarlanan bu süreç, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesini içermektedir. Önerilen performans değerlendirme sürecinde 5 ana kriter ve 26 alt kriter mevcuttur. Ana kriterler; 'İletişim becerileri', 'İş disiplini', 'Mesleki yeterlilik', 'Yönetim becerisi' ve 'Kişisel özellikler'dir. Bunun yanında, "Takım çalışmasına yatkınlık", "Sözlü ve yazılı iletişim becerisi", "Diğer çalışanlarla işbirliği yapma yeteneği", "İşyerindeki sorumluluklarını zamanında yerine getirme yeteneği", "Departman hedeflerine uygun faaliyetlerde bulunma", "Firmanın kaynaklarını doğru ve etkin kullanma", "İş geliştirme ve yenilikçilik yeteneği", "Mesleki eğitimlere katılım", "Eğitme ve öğretme becerisi", "Yaratıcılık", "Problem çözme yeteneği", "İş ortamındaki stresle başa çıkma", "Güvenilirlik", "Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak", "İşyeri kurallarına uymak" gibi alt kriterler dikkate alınmıştır. Tasarlanan sürecin uygulanabilirliğini ortaya koymak amacıyla bir imalat işletmesinde gerçek yaşam uygulaması sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar, tasarlanan personel performans değerlendirme sürecinin pratikte etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler— Personel performans değerlendirme, Çok kriterli karar verme, AHP
JEL Sınıflama Kodları: C44, M12

Designing Personnel Performance Evaluation Process with Multi-Criteria Decision Making Approach: A Real Life Application

Abstract

An effective personnel performance assessment system has great importance in achieving sustainable competitive advantage. Personnel performance assessment can be defined as a system that includes setting staff standards, observing staff's actual work performance, assessing performance according to the standards, giving feedback on personnel performance, evaluating how performance can be improved in upcoming periods, and creating new targets and expectations for the future periods. In this study, a process for assessing white-collars' performance is designed. The proposed process includes Analytical Hierarchy Process which is a multi-criteria decision making method. The proposed performance assessment process includes 5 main criteria and 26 sub-criteria. The main criteria are; "Communication skills", 'Job discipline', "Professional competence",

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Mühendislik Fakültesi, İzmir, Türkiye, hasan.selim@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, Türkiye, sibel.selim@cbu.edu.tr

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, Türkiye, mustafasen@live.nl

“Management skill” and “Personal characteristics”. In addition, sub-criteria such as “Aptitude for teamwork”, “Verbal and written communication skills”, “ability to cooperate with other employees”, “The ability to fulfill the responsibilities of the workplace on time”, “Activities in line with departmental objectives”, “Using the resources of the firm effectively and efficiently”, “Business development and innovation capability”, “Participation in vocational training”, “Training and teaching skills”, “Creativity”, “Problem solving ability”, “Handling stress in business”, “Trustworthiness”, “Being an investigator and questioner”, “To comply with workplace rules” are considered. To confirm the applicability of the proposed process, a real life application in a manufacturing firm is presented. The results reveal that the proposed process can effectively be utilized in practice.

Keywords— *Personnel performance evaluation, Multi-criteria decision making, AHP*
JEL Classification Codes: *C44, M12*

1.GİRİŞ

Personel performans yönetimi ; personel standartlarını belirlemeyi, personelin fiili performansını gözlemlemeyi, personel performansı hakkında geribildirim sağlamayı, performansın nasıl geliştirilebileceğini ve gelecek dönemler için yeni hedefler belirlemeyi içeren bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreç organizasyonel hedefleri çalışanların becerileri, yetkinlikleri ve çalışanlara ilişkin geliştirme planları ile uyumlu hale getirmekle ilgilidir. Etkin ve etkili bir iş stratejisi elde etmek ve yüksek performansa sahip bir iş gücüne sahip olmak için iyileştirme, öğrenme ve gelişme üzerinde durulmalıdır.

Kurumlar, personel verimliliğini ve iş tatminini artırmak için bir personel performans değerlendirme sistemine sahip olmalıdır. Bu sistem, personel becerilerinin teyit edilmesi, eğitim ve geliştirme, tazminat değerlendirme, yetkinlik oluşturma, insan kaynakları programının değerlendirilmesi, geri bildirim ve şikayet, işe alım ve teşvik, motivasyon ve iş tatmini için kullanılır.

Bireysel performansın değerlendirilmesi için sistematik bir yaklaşım olan personel performans değerlendirme süreci, formel yapılardan oluşur. Etkili bir performans değerlendirme sistemi, personelin fikirlerini ve ortak hedefleri içerir. Performans değerlendirme sisteminin kişileri motive edici olabilmesi için performans ile ödül sistemleri arasında sıkı bir bağ kurulmalıdır. Bu bağı kurmanın en iyi yolu da ücret, maaş, prim vb. parasal ödüllerin belirlenmesinde performans değerlendirme sonuçlarının kullanılmasıdır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Taylor tarafından bilimsel yönetimin ilkelerinin ortaya atılmasıyla birlikte personel performans değerlendirme kavramı ortaya çıkmıştır. Personel performans değerlendirme, bir değerlendiricinin önceden belirlenmiş standartlarla karşılaştırma ve ölçme yoluyla çalışanların işteki performansını değerlendirmesi sürecidir (Palmer ve Winters, 1993). Diğer bir ifadeyle organizasyondaki personelin görev ve sorumluluklarını etkin olarak yerine getirip getirmediğinin belirlenmesi sürecidir. Performans değerlendirme uygulamalarının işgücü verimliliği ve satışlar üzerinde etkili olduğu kanıtlanmıştır (Huselid, 1995; Truss, 2001).

Organizasyonel başarının sürdürülebilirliği personel performansının ölçülmesine, performans değerlendirme sisteminin etkinliğine ve performans değerlendirme sisteminin belirli bir standarda oturtulup geliştirilmesine bağlıdır (Fisher vd., 1996).

Personele yönelik performans değerlendirmesi yapılması, hem personelin hem de organizasyonun başarısına katkı sağlamaktadır (Akın, 2002). Bu nedenle, performans değerlendirme insan kaynakları yönetiminde en çok araştırılan konuların başında gelmektedir. Yapılan çalışmalara göre belirgin, zor fakat ulaşılabilir amaçlar ve standartlaştırılmış performans değerlendirme süreci çalışanların verimliliğini önemli ölçüde arttırmaktadır (Cho, 2004).

Personel performans değerlendirme üzerine yapılan eski araştırmalar daha teknik ve ölçülebilir faktörler üzerinde yoğunlaşırken, güncel araştırmalar personel performans değerlendirmede sosyal ve duygusal faktörlere daha çok yönelmiştir. Böylece, yönetici ve çalışanlar arasındaki ilişkiler ön plana çıkan ve üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmeye başlamıştır (Schraeder ve Simpson, 2006). Ancak, performans değerlendirme sisteminde uygun olmayan tekniklerin kullanılmasından dolayı meydana gelen hataların değerlendiriciler tarafından giderilmesi mümkün olmayacaktır. Özellikle duygusal faktörler ve tutarsızlığın etkili olduğu değerlendirici hatalarının azaltılmasında performans değerlendirmede kullanılan tekniğin önemli bir etkisi vardır.

Son yıllarda personel performans değerlendirme, organizasyonlarda post-modern bir uygulama olarak personel arasındaki farklılığı dikkate alan, insan odaklı bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Coates, 2004). Bilimsel araştırmalar, personeli birbiriyle karşılaştırarak yapılan performans değerlendirmelerinin personel başarısını artırıcı yönde bir etki yarattığını ortaya koymuştur (Schraeder ve Simpson, 2006).

Personel performans değerlendirme konusu Türkiye’de ilk defa 1948 yılında Karabük Demir Çelik fabrikalarında, daha sonra Sümerbank Makine ve Kimya Endüstrisi ve Devlet Demir Yolları gibi kamu kuruluşlarında, 1960 yılından itibaren de bazı özel sektör kuruluşlarında uygulama alanı bulmuştur.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) kullanılmıştır. AHP, karar vericilerin karmaşık problemleri problemin ana hedefi, kriterler, alt kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkiyi gösteren hiyerarşik bir yapıda modellemesine olanak verir. AHP'nin en önemli özelliği karar vericinin hem objektif hem de sübjektif olarak karar sürecine dahil olabilmesidir. Yani AHP bilginin, deneyimin, bireyin düşüncelerinin ve öngözlerinin mantıksal bir şekilde birleştirildiği bir yöntemdir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001). Hiyerarşi, amaç ve seçenekler belirlendikten sonra seçenekleri değerlendirmek için tüm ana kriterlerin ve alt kriterlerin belirlenmesiyle meydana getirilir. Kriterleri belirleyebilmek için anket çalışmalarından veya uzman fikirlerinden faydalanılmaktadır.

AHP'nin aşamaları aşağıdaki gibidir (Saaty, 1980).

1. Adım: Hiyerarşik Yapının Oluşturulması:

Amaç ve ana kriterden başlamak üzere karar hiyerarşisi oluşturulur. Orta seviyede kriterler ve en düşük seviyede ise alternatifler bulunur.

2. Adım: İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması ve Üstünlüklerin Belirlenmesi:

Kriterlerin ve alt kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi amacıyla ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma matrislerinin ve önem seviyelerinin belirlenmesinde genellikle 1-9 önem skalası kullanılmaktadır (Saaty, 1980).

3. Adım: Karşılaştırma Matrisinin Normalize Edilmesi ve Öncelik Vektörünün Hesaplanması:

İkili karşılaştırma matrisleri çeşitli metotlar yardımıyla normalize edilmektedir. Normalize edilmiş olan matriste her alternatif ya da kriter için oluşmuş satır toplamalarının ortalaması alınmaktadır. Bu şekilde bulunan değerler kriterler için öncelik değerlerini oluşturmakta olup, bu değerlerin oluşturduğu matris öncelik vektör matrisini oluşturmuş olur. Öncelik vektörü ile oluşturulan öncelik matrisindeki her kriter, elde edilmiş olan öncelik değerlerinin o kriter ya da seçeneğe ait ikili karşılaştırma matrisinde bulunan sütundaki tüm elemanlarla çarpılarak ağırlıklandırılmış toplam matrisi bulunmuş olur. Ağırlıklandırılmış toplam matristeki satır toplam değerlerinin, elde edilen öncelik matrisi satır değerlerine bölünmesi ve oluşan ($n \times 1$) boyutundaki son matristeki değerlerin aritmetik ortalamasının alınması ile λ_{max} değeri hesaplanmaktadır (Özyörük ve Özcan, 2005).

4. Adım: Karşılaştırma Matrislerinin Tutarlılık Analizlerinin Yapılması:

Yapılan ikili karşılaştırmalarda belirlenen etkileşimin tutarlılığı tutarlılık oranı hesaplanarak ölçülmektedir. Tutarlılık indeksi (CI)'nin ($CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$), Rastgele Tutarlılık İndeksi (RI)'ne bölümü ile tutarlılık oranı elde edilir ve bu değer 0.10 değerinden az ise ikili karşılaştırmaların tutarlı olduğu söylenebilir. Eğer 0.10'dan büyük ise karar verici grup yapılan karşılaştırmaları tekrar değerlendirmelidir (Göktolga ve Gökalp, 2012). CI tutarlılık indeksini, λ_{max} matristeki en büyük değeri, n ise her bir matristeki eleman sayısını göstermektedir. Tutarlılık indeksi belirlendikten sonra tutarlılık oranı (CR), tutarlılık indeksinin aynı boyuttaki matrisine karşılık gelen rasgele tutarlılık indeksine (RI) oranlanmasıyla elde edilir.

4. ÖNERİLEN PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMİNİN UYGULAMASI

Bu çalışmada, yangın ekipmanları üreten bir firmadaki beyaz yaka personel için çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP yöntemini kullanarak bir performans değerlendirme süreci tasarlanmış ve bu süreç firmada uygulanarak elde edilen sonuçlar ışığında firma yönetimine önerilerde bulunulmuştur. Çalışma kapsamında ele alınan firma yangın söndürme sistemleri, yangına müdahale, yangından korunma ve itfaiye ekipmanları alanında hizmet vermekte olup, Türkiye’de ve farklı ülkelerde endüstriyel tesis, enerji merkezleri, konut, ofis, eğitim kurumları, ulaşım, hastane, askeri tesisler, alışveriş merkezi ve otellerin yangın güvenliğinin projelendirilmesi ve uygulamalarının yapılması işlemlerini gerçekleştirmektedir. Firma, 67’si beyaz, 153’ü mavi yaka olmak üzere toplam 220 çalışanı ile yeni nesil Robotik CNC makineleri kullanarak toplam 22 ürün kategorisinde üretim yapmaktadır.

İlk olarak, ele alınan firmada işler ve çalışan profili tanımlanmıştır. İş tanımları, çalışan profili ve denetçilerin görüşü dikkate alınarak öznel ve nesnel konuları içeren bir anket yapılmıştır. Tasarlanan personel performansı değerlendirme sürecinin aşamaları aşağıdaki gibidir.

- 1-Performans değerlendirmenin yapılacağı birimlerin ve personel grubunun belirlenmesi
- 2-Görev tanımına göre iş analizlerinin yapılması
- 3-İşin gereklerine uygun olarak, ilgili yöneticilerin görüşleri ışığında personele yönelik performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi
- 4-Performans değerlendirme sürecinin amaçlarının belirlenmesi
- 5-Değerlendirme sürecinin hangi zaman aralıklarında yapılacağını belirlenmesi
- 6-Kullanılacak yöntemin belirlenmesi
- 7-Belirlenen yöntemle performans değerlendirme sürecinin tasarlanması
- 8-Yöneticilerin tasarlanan süreç aracılığıyla çalışan performansını değerlendirmesi

9-Performans değerlendirme s¼reci sonucunda çalışanların performans puanlarının hesaplanması ve kaydedilmesi

10-Performans değerlendirme sisteminin sonuçlarının yorumlanması.

Çalışma kapsamında yer alan uygulamada, firmadaki beyaz yaka personelin mevcut iş tanımlarına g¼re iş analizi yapılmıştır. Anket soruları genelleştirilmiş olduğundan ¼nerilen performans değerlendirme s¼reci farklı firmalarda uygulanabilir.

Literat¼rdeki performans değerlendirme çalışmaları, işletmedeki y¼netici fikirleri, uzman g¼r¼řleri dikkate alınarak ana kriterler ve alt kriterler belirlenmiştir. Kriterler belirlenirken, kriterlerin aşağıda belirtilen ¼zelliklere uyması dikkate alınmıştır;

- Kriterler objektif ve kolay anlaşılır olmalıdır.
- Kriterler, performansı doğru bir şekilde ¼lebilecek bir değerlendirme sistemine altyapı oluşturmalıdır.
- Kriterler, personel ve y¼netime uygulama sonuçları hakkında bilgi verecek nitelikte olmalıdır.
- Kriterler, alışanların kontrol alanını kapsamalı, kontrol alanı dışında gerçekleşen olayları dikkate almamalıdır.

Tasarlanan performans değerlendirme s¼reci aşağıda listelenen 5 ana kriter ve 26 alt kriterden oluşmaktadır.

Ana kriter 1: İletişim becerileri

- 1.İş arkadaşlarına ve y¼neticilerine karşı davranışları
- 2.Takım çalışmasına yatkınlık
- 3.S¼zl¼ ve yazılı iletişim becerisi
- 4.Uygun kanallar aracılığıyla raporlama ve bilgi verme
- 5.Diğer çalışanlarla işbirliği yapma yeteneği

Ana kriter 2: İş Disiplini

- 1.İşyerindeki sorumluluklarını zamanında yerine getirme yeteneği
- 2.Mesai saatlerine riayet
- 3.Görevlerini gerektiği şekilde gerçekleştirme
- 4.Birim hedeflerine uygun faaliyetlerde bulunma

Ana kriter 3: Mesleki yeterlilik

- 1.Firmanın kaynaklarını doğru ve etkin kullanma
- 2.İş geliştirme ve yenilikçilik yeteneği
- 3.İşle ilgili teorik ve uygulama bilgisi
- 4.Mesleki Eğitilere katılım
- 5.Eğitme ve öğretme becerisi
- 6.Hızlı karar verebilme

Ana kriter 4: Yönetim becerisi

- 1.Liderlik
- 2.Yaratıcılık
- 3.İnisiyatif alabilme
- 4.Problem çözebilme yeteneği
- 5.Yetki ve sorumluluklarını etkin kullanabilme

Ana kriter 5: Kişisel özellikler

- 1.İş ortamındaki stresle başa çıkma
- 2.Eleştiriye açık olma
- 3.Güvenilirlik
- 4.Şirketi sahiplenme ve aidiyet duygusu
- 5.Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak

6.İşyeri kurallarına uymak

Ele alınan firmada personel performans değerlendirme uygulamasının firmanın Satış ve Pazarlama Departmanı'nda yapılmasına karar verilmiştir. Karar vericiler; İnsan Kaynakları Koordinatörü, Pazarlama ve Satış Departmanı Koordinatörü ve Genel Koordinatör olarak belirlenmiştir. Karar vericilerin ağırlığı firma tarafından sırasıyla 0,3, 0,3 ve 0,4 olarak belirlenmiştir. Ana kriterler ve her bir alt kriter üç karar verici tarafından karşılaştırılmıştır. Karar vericilerin ağırlıkları değerlendirme matrislerinin hücre değerlerine yansıtılarak, ağırlıklı toplama metodu vasıtasıyla tek bir değerlendirme matrisi elde edilmiştir. Ana kriterlere ve iki alt kritere ilişkin olarak elde edilen matrisler ve tutarsızlık oranlarına ilişkin tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Ana kriterlere ilişkin karşılaştırma matrisi

Ana kriterler	İletişim Becerileri	İş Disiplini	Mesleki Yeterlilik	Yönetim Becerisi	Kişisel Özellikler
İletişim Becerileri	1.000	0.500	0.500	0.500	0.850
İş Disiplini	2.000	1.000	1.050	2.000	2.000
Mesleki Yeterlilik	2.000	1.700	1.000	2.000	3.000
Yönetim Becerisi	2.000	0.500	0.500	1.000	2.000
Kişisel Özellikler	1.300	0.500	0.333	0.500	1.000

Tablo 2. İletişim becerilerine ilişkin karşılaştırma matrisi

İletişim Becerileri	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2	Alt Kriter 3	Alt Kriter 4	Alt Kriter 5
Alt Kriter 1	1.000	3.000	7.400	7.500	3.400
Alt Kriter 2	0.333	1.000	2.000	4.000	1.000
Alt Kriter 3	0.136	0.500	1.000	3.000	0.500
Alt Kriter 4	0.137	0.260	0.333	1.000	0.250
Alt Kriter 5	0.325	1.000	2.000	4.000	1.000

Tablo 3. İş disiplinine ilişkin karşılaştırma matrisi

İş Disiplini	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2	Alt Kriter 3	Alt Kriter 4
Alt Kriter 1	1.000	0.333	0.333	0.400
Alt Kriter 2	3.000	1.000	0.333	2.000
Alt Kriter 3	3.000	3.000	1.000	3.000
Alt Kriter 4	2.600	0.500	0.333	1.000

Tablo 4. Karşılaştırma matrislerine ilişkin tutarsızlık oranları

	Tutarsızlık Oranı
Ana Kriter Matrisi	0.01773
İletişim Becerleri Alt Kriter Matrisi	0.01961
İş Disiplini Alt Kriter Matrisi	0.06644
Mesleki Yeterlilik Alt Kriter Matrisi	0.05435
Yönetim Becerisi Alt Kriter Matrisi	0.03529
Kişisel Özellikler Alt Kriter Matrisi	0.07985

Bu çalışmada, Satış Pazarlama birimindeki toplam 30 beyaz yaka personel için performans değerlendirilmesi yapılmıştır ve alt kriter performans puanları aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır.

Personel alt kriter puanı = Ana Kriter Ağırlığı * Alt Kriter Ağırlığı * Alt Kriterle İlişkin Değerlendirme Puanı (1 - 5) * 20

Bir personel, değerlendirme sonucunda 0-100 arasında bir performans puanına sahip olmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, personelin %30'u 50-60, % 40'ı 60-70, %27'si 70-80 puan aralığında ve kalan %3' lük kısmı 50 puanın altındadır. Puanların dağılımına etki eden faktörler saptanarak gerekli konularda personel için eğitimler düzenlenmelidir. Önerilen performans değerlendirme sürecini uygulamaya başlayan firmada personeli teşvik etmek amacıyla puan sıralamasında ilk %10 da yer alan personele belli oranda ücret artışı yapılabilir ya da prim verilebilir.

5. SONUÇ

Bugünün rekabet gücü yüksek iş ortamında etkili bir personel performans değerlendirme sistemi sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede kilit öneme sahiptir. Bu çalışma, beyaz yaka personel performansının değerlendirilmesine yönelik bir süreç tasarımı ve bu sürecin bir imalat işletmesindeki uygulamasından oluşmaktadır. Tasarlanan süreçte, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP kullanılmıştır ve 5 ana kriter ile 26 alt kriter yer almaktadır. Ana kriterler; 'İletişim Becerileri', 'İş Disiplini', 'Mesleki Yeterlilik', 'Yönetim Becerisi' ve 'Kişisel Özellikler'dir. Tasarlanan sürecin uygulanabilirliğini

doğrulamak için bir gerçek yaşam uygulaması sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar tasarlanan sürecin pratikte etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

AKIN, A. (2002), “360 Derece Değerlendirme, Bireysel Performanstan Kurumsal Performansa Geçişte Etkili Bir Araç”, *Kalder Forum*, 2(6), 11-19.

CHO, Y. S. (2004), “Examining the Impact of Human Resource Management: A Performance Based Analytic Model”, University of Nevada, Unpublished PhD Dissertation, USA.

COATES, G. (2004). “En-Trusting Appraisal to the Trust”, *Gender, Work and Organization*, 11(5), 566-588.

FISHER, C. D., SCHOENFELDT, F. L., SHAW, J. B. (1996). *Human resource management*. Houghton Mifflin Company, Boston.

GÖKTOLGA, Z. G., GÖKALP, B. (2012), “İş Seçimini Etkileyen Kriterlerin ve Alternatiflerin AHP Metodu ile Belirlenmesi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 71-86.

HUSELID, M. A. (1995), “The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate Financial Performance”, *Academy of Management Journal*, 38(3), 635-672.

KURUÜZÜM, A., ATSAN, N. (2001), “Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (1), 83-105.

ÖZYÖRÜK, B., ÖZCAN, E. C. (2005), “Otomotiv Sektöründe Tedarikçi Seçimine Etki Eden Faktörler ve Tedarikçi Seçimi”, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 625-629.

PALMER, M., WINTERS, K. (1993), *İnsan Kaynakları*. Çev: Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul.

SAATY, T. L. (1980), *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw Hill Comp., USA.

SCHRAEDER, M., SIMPSON, J. (2006), "How Similarity and Linking Affect Performance Appraisals", *The Journal for Quality & Participation*, 29(1), 34- 40.

TRUSS, C. (2001), "Complexities and Controversies in Linking HRM with Organizational Outcomes", *Journal of Management Studies*, 38(8), 1122-1149.

Uluslararası Parasal ve Ticaret Sisteminde (Kaybolan)

Eşgüdüm

Hakan KAHYAOĞLU¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, dünya ekonomisinde 2008-2009 ABD'de başlayan ve bir küresel ekonomik krizine dönüşen süreci; dünya ekonomisinde ortaya çıkarmış olduğu politika koordinasyonun kaybolmasına yönelik etkileriyle Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) ekolüne dayalı olarak analiz etmektedir. Bu çerçevede çalışmada UPE ekolünün temel yaklaşımı verilerek günümüzdeki gelişmelere yönelik olarak teorik temel ortaya konmuştur. Günümüz dünya ekonomisinde önem kazanan küreselleşme olgusu kurumlar ve bireyler arasında bağ ve ilişkileri artırmaktadır. Ancak bu ilişkileri ortaya çıkaran ticari ilişkiler konusunda, özellikle gelişmenin lideri olan ABD'nin uygulamalarıyla süreci tersine döndüren bir gelişme eğiliminin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Küresel ticaret ile ülkelerin hacim olarak büyümesinin sonucunda ortaya çıkan büyük şirketlerin arasındaki ilişkilere, devletlerin "stratejik dış ticaret" çerçevesinde müdahale etmeye başladıkları görülmektedir. Bu müdahaleler, var olan ticaret sisteminde özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarının varlığında mümkün olmamalıdır. Ancak, ülkelerin güç dengesine göre bu kurallar uygulama dışında tutulabilmektedir. Bu durum ülkeler arasında reel ekonomik ilişkilerin reel yönünü oluşturan ticaret konusunda koordinasyonun başka bir ifadeyle eşgüdümün sağlanmadığı konusunda bilgi vermektedir. Ticari sistemde ortaya çıkan etkilerin en önemli sonucu, finansal sistemde rezerv para olan para birimlerinde dalgalanmalara neden olmasıdır. Bu durum ülkelerin finansal sistemi üzerinde baskılar oluştururken ülkelerin iktisadi büyüme eğiliminde potansiyelin altında kalınmasına yol açmaktadır. Özellikle ABD'nin yeni dönemde dünya finansal sistemi üzerindeki etkisine bağlı olarak parasal ilişkileri bir "yumuşak güç" olarak kullanmak yerine "sert güç" ün bir aracı olarak kullanmaya başlaması da ülkeleri tedirgin etmektedir. Bu durum uluslararası parasal sistemde eşgüdümün kaybolduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İktisat tarihi uluslararası parasal sistemdeki çöküşlerin savaşların nedeni olduğu yönünde bir bilgi sunmaktadır. Günümüzdeki uluslararası parasal sistemde eşgüdümün kaybolması dünya ekonomisinde başta iktisadi olmak üzere gerginliklerin nedeni olacağı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu eğilimler gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınarak, olası sonuçlar ortaya konmaktadır. Dünya ticaretinde serbestleşme ve piyasa hâkimiyetine dayalı bir yaklaşımdan ülkelerin korumacı politikalara yöneldiği bir döneme evrildiği görülmektedir. Bu durum piyasa koşullarına göre oluşturulmuş finansal piyasalarda oynaklıkların artışına yol açarken, dünya ekonomisinde istikrarsızlaşmanın arttığı bir dönem karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, bu durumun en önemli nedeni olarak dünya ekonomisinde eşgüdümün kaybolması olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politik Ekonomi, Yumuşak Güç, Sert Güç, Uluslararası Eşgüdüm

JEL Kodu: F5, P16, P48

¹ Prof. Dr. , Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hakan.kahyaoglu@deu.edu.tr

Lost Coordination in the International Monetary and Trade System

Abstract

The major aim of this study is to explain the effect of disappearing policy coordination based on the International Political Economy (IPE) that has emerged in the world economy with the process that started from USA to the world economy in 2008-2009 which turned into a global economic crisis. In this framework, the basics of the IPE approach is given and the theoretical basis for the current developments is presented. The phenomenon of globalization, which is gaining importance in today's world economy, increases links and associations between institutions and individuals. However, there is a tendency to arise a commercial bias that reverses the process, especially this happens with the practices of the US as the leader of the development. As a result of the growth in the volume of countries due to global trade, large companies have emerged. It seems that the states are beginning to intervene with the relations between these large companies on the grounds of "strategic foreign trade". These interventions should not be possible in the existing trading system, especially in the presence of the rules of the World Trade Organization. However, according to the power balance of the countries, these rules can be excluded. This situation informs us that coordination of international trade, which constitutes the true direction of real economic relations between countries is lost. The most important consequence of the effects that arise in the international trade system is the fluctuations in the currencies, which are the reserve money in the financial system. This creates pressure on the financial markets of countries, causing countries to fall below the potential for economic growth. Especially considering the new period, the USA is starting to use monetary relations as a tool of "hard power" instead of using it as a "soft power" due to the influence of the USA on the world financial system. This is regarded as a demonstration that coordination is lost in the international monetary system. The history of economics provides information that the collapse of the international monetary system is the cause of wars. The loss of coordination in today's international monetary system is understood to be the reason for the concerns, especially economical, in the world economy. In this study, these trends are discussed in terms of developing countries and possible outcomes are revealed. In this respect, it seems that an approach based on liberalization and market dominance in the world trade has evolved a turning point where countries are headed for protectionist politics.

Key Words: International Political Economy, Soft Power, Hard Power, International Coordination

JEL codes: F5, P16, P48

1. 2007-2008 ABD Hegomonik Gücünün Azalması

Dünya ekonomisinde parasal sistemin çökmesine yol açan iktisadi süreçleri, savaşlar izlemiştir. Bu durum yerleşik finansal ve parasal sistemler ile ülkeler arasında ortaya çıkan bir uzlaşmanın sonucudur. Bu sonuç aynı zamanda ülkeler arasındaki ticari ilişkilerden ortaya çıkan avantajların paylaşımı konusunda bir uzlaşmanın varlığını da göstermektedir. Söz konusu uzlaşma, ülkeler arasındaki politika koordinasyonu ile sağlanabilir. Uluslararası parasal sistemde politika

eşgüdümünün kaybolmasının liberal ekonomik düzenin devamına yönelik bir risk olduğu kabul edilmektedir (Gilpin,2011:210-2011). Ülkeler arasında serbest ticaretin ve ona yönelik uygulamalar için gerekli koşul, söz konusu ülkelerin karşılıklı olarak parasal sistemin işleyişi üzerinde bir anlaşmaya varmış olmalarına bağlıdır. Bu açıdan ticaret konusundaki uzlaş, uluslararası parasal sistemin işleyişi konusunda da bir uzlaşya neden olmuştur.

Dünya ticaretinde serbestleşme ve ülkelerin buna yönelmesini sağlayacak mekanizmalar ile araçlar, uluslararası ilişkiler açısından “yumuşak güç” olarak tanımlanmıştır. Yumuşak güç uluslararası politik koordinasyonunda “müzakere ve ikna”yı bir araç “rızaı” bir amaç haline getirmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Nye yaklaşımıyla, bir ülkenin istediğinin diğer ülke için istenmesi sonucu müzakere ve ikna süreci, yapılması istenen için zorlamanın gerçekleşmesi ile amaca ulaşılmış olmasıdır (Nye,2003:10). Genel olarak yumuşak güçte ikna, temel araç olarak gündemi belirleme ve çekicilik ile diğerleri tarafından onaylanmayı sağlayabilen mekanizmalardır. Bu bağlamda bu davranışın sağlanması için “iletişim”, temel güç olmaktadır. Burada yer alan iletişim, yumuşak gücün bir aracı olarak kurumlar ve kültürel özellikleri belirleyebilme olarak ifade edilebilir (Nye,2005:). Bu güç ülkenin dış politikası ile birlikte, ülkelerin “güç kapasitesi” olarak da tanımlanmaktadır.

Nye tarafından “Gücün Davranış Bileşenleri” olarak ifade edilen açıklanan unsurlar, uluslararası politika koordinasyonun etkin olduğu ve ekonomik çıkarların bu yolla belirlendiği bir dünya da temel bir analiz aracı haline gelmiştir. Bu gücün kullanımı, askeri ve zorlayıcı tedbirler ile ticarete korumacılığın önem kazandığı “sert güce” dönüşme eğilimi, dünya ekonomisinde politika koordinasyonunun kaybolduğunun bir göstergesi haline gelmektedir. Dünyada 2008-2009 krizinden sonra, dünya parasal sisteminde koordinasyonun kaybolduğu görülmektedir. Bu durum yumuşak gücün aksine sert gücü ortaya çıkarırken, yumuşak gücün davranış ve kaynaklarını sert gücün bir aracı haline getirmiştir. Bu açıdan günümüzde gücün kullanımı ve sınıflaması açısından bir asimetrik yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Herşeyden önce, serbestleşmenin temel amaçlarının bunun temel

savunucusu olan başta ABD olmak üzere, ülkeler tarafından eleştirilmesi, bunun somut gerçeğidir.

Öncelikli olarak belirtilmelidir ki, uluslararası ilişkiler açısından temel olarak tanımlanmaya çalışılan güç, ülkelerin zenginliğinin kaynağından yola çıkarak ortaya konmuş Merkantalist düşünceye dayalıdır. Günümüzde bu kavram güç ve hegemonya kavramlarıyla birlikte kullanılmaktadır. Dünya ekonomisinde hegemonyaya dayalı bir gücün gerekliliğine yönelik meşrulaştırma Kindeleberger tarafından yayınlanan eserle ortaya konmuştur. Özellikle bu eserde, uluslararası parasal sistemde bu açıdan hegomonik bir gücün varlığına olan gereksinim kaynak gösterilmiştir. Bu açıdan 2007-2008 krizi ABD'nin dünya ekonomisi üzerinde hegomonik gücünün azalmasına yol açmıştır. Özellikle internetin bir sosyal iletişim platformu olarak dünya üzerinde yaygınlaşması ve yeni teknolojik gelişmelere kaynaklık etmeye başlaması; söz konusu araçlar ABD' geliştirilmesine karşın, ABD'nin gücünü sarsan bir unsura dönüşmeye başlamıştır. Bu durum günümüzde ABD Başkanı Trump'la ortaya çıkan süreci açıklamaktadır. Bu noktada ABD "yumuşak güç" politikasından "sert güç" politikasına yönelmiştir. İzleyen kısımda bu konuya Uluslararası Politik Ekonominin kurucusu olan Susan Strange yaklaşımıyla açıklama getirilmektedir.

2. Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası Çerçevesinde Eşgüdüm

Bu çalışmada ABD'nin hegomonik yapısındaki azalma Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Öncelikli olarak ABD'nin dünya ekonomisinde 1970'li yılların sonundan itibaren tekrar hegomonik bir güç olarak ortaya çıkması, piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapılanmaya gitmesidir. ABD'nin liderliğinde serbestleşme daha önce de belirtildiği gibi, ABD'nin yumşak güç politikaları uygulamasına yol açmıştır.

Öncelikli olarak, Strange dünya ekonomisinde gücün tanımlanmasına yeni bir açılım getirmiştir. Böylece sosyal bilimlerde yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Strange gücün tanımından daha çok, bu gücün kaynağını ortaya koymuştur. Strange güç kavramını birincil ve ikincil güç olarak sınıflamaktadır. Birincil güç, gücün "yapısal" temelleridir. İkincil güç ise, "ilişkisel" güç olarak tanımlanmaktadır

(Öniş,Kutlay,2014:5). Söz konusu yeni yaklaşım, uluslararası ilişkilerin ekonomi politigine büyüyen piyasalar ile devletin bu piyasalarla etkileşimini dikkate alarak bir açıklama getirmektedir. Bu çerçevede piyasa içinde öne çıkan aktör veya sektörlerin söz konusu güç içindeki yeri de önemli olabilmektedir. Böylece ekonomide iktisadi refahın paylaşımı ve bunun bir belirleyini olarak güç unsuru da analiz edilecek bir değişken haline gelmiştir.

Strange yaklaşımında birincil güçler olan; güvenlik, bilgi, finans, üretim gücü, ikincil güç olan, ticaret, refah, ulaşım, enerji kaynağını oluşturmaktadır. Birincil güçlerin, ikincil güç üzerinde ortaya çıkardığı kontrol gücü, yapısal gücün kapasitesi hakkında bilgi vermektedir (Strange,2004:43-2011). ABD'nin 2008-2009 yılına kadar finans ve bilgi üzerindeki hakimiyetiyle birlikte, NATO aracılığıyla güvenlik ve dünya üzerindeki üretim gücüyle ikincil güçler üzerinde kontrolü en belirleyici ülke konumundaydı. 2008-2009 krizi ile birlikte finans ve bilgi üzerindeki ABD hakimiyetinde Çin ikinci bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Güvenlik konusunda Rusya ve Çin'in yakınlaşması, birincil güçler üzerindeki ABD hakimiyetini zayıflatmıştır. Özellikle Çin'in savunma sanayinde yapmış olduğu atak ile birlikte, askeri mallar konusunda ABD ile rekabeti artmaktadır. Bu dönem içinde dünya ekonomisinde iki önemli gelişme ortaya çıktı. Bunlardan ilki, ABD'nin yeni bir enerji ihracatçısı ülke olarak ortaya çıkmasıdır. İkincisi de, Çin'in güvenlik stratejisi ile birlikte Akdeniz bölgesine artan ilgisidir. Bu çerçevede ikincil güçlerin kontrolü konusunda önemli bir rekabet ortaya çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin başta sıvılaştırılmış doğal gaz konusunda dünya ölçeğinde belirleyici olmaya çalışması, uluslararası enerji fiyatlarının artmasına yol açmaktadır.

İngiltere'nin Brexit ile Avrupa Birliği'nden ayrılması, ABD'nin yeni yönetiminin korumacı politikaları ile birlikte, IMF'in parasal sistem üzerindeki etkisinin azalması, Uluslararası politika koordinasyonun veya eşgüdümünün azalmasına yol açmaktadır. G8, veya G20 gibi toplantılarla ülkelerin bir araya gelmesi, bu konuda yeterli olmamaktadır. Bunun önemli sonucu, ABD'nin yumşak güç politikasından sert güç politikasına yönelmiş olmasıdır. Açıklanan

süreçte özellikle askeri gücü olan ülkelerin güç kapasitelerini ve alanlarını artırma yönünde rekabete girdikleri izlenmektedir.

Ekonomik güç, teknolojik güç ve askeri gücün ülkeler arasında özellikle ABD tarafından, sert güç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu süreçte uluslararası alanda politika eşgüdümünün ya da koordinasyonun olmaması, dünya ekonomisinde ölçek büyüklüğünün sağlamış olduğu güç ile finansal bir güç olarak dünya ekonomisindeki etkisini artırmaktadır. Bunun en önemli nedeni, genel olarak politikayla paranın birbirinden ayrılmazlığına bağlı olarak, paranın siyasetin kontrol edebileceğinden daha fazla bir güç olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle günümüzde ülkelerin rezerv para cinsinden olan borçları ile dış açıklarının ortaya çıkardığı likidite kısıtı sorunu, ulusal paraların değerlerinde frekans düzeyinde yüksek oynalıklara neden olmaktadır.

Dünya ekonomisinde ülkelerin finansal gücüne ve istikrarına yönelik uygulamalar, bu ülkelere, ABD'nin hegomonik gücünün kabul ettirilmesidir. Genel olarak Kindleberger'e göre bir devletin hegomonik gücü var ise, pazarını genişletir ve sermayesine hem zaman, hem de yer bakımından likidite kazandırır. Böylece, finans sistemin likiditesini artıran, kur oynaklığını azaltan ve ulusal ekonomiye ilişkin politikaların üretilmesi süreçlerini yapar (Kindleberger,1973). 20. yüzyılda özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası para sistemi ile birlikte ortaya çıkan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar gerçekte politika koordinasyonu yapmak amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluşlar aracılığı ile ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere uygulattığı politikalarda "Yumşak Güç" yaklaşımını izlediği görülmektedir. Bu sürecin 2008-2009 krizinden sonra bir değişim sürecine doğru girmeye başladığı görülmektedir. Bunun en önemli iki nedeni vardır. ilki krizle birlikte ülkelerin tek başına para ve maliye politikalarını uygulamaya başlamalarıdır. İkincisi de dünya ekonomisinde küreselleşme süreciyle birlikte genel kabul görmüş ülkeler arasında uygulanan simetrik politikalardaki farklılaşmanın ortaya çıkmasıdır.

Simetrik politikalar dünya ekonomisinde düzenleyici ve gözlemci olan kuruluşlar tarafından piyasa koşullarına bağlı bir eşgüdüm veya uluslararası

politika koordinasyonunu sağlamaktaydı. Ancak bu eşgüdüm ve koordinasyon kaybolmuştur. Bunun iki önemli göstergesi, BREXİT ve ABD'nin Çin, Meksika ile Kanada arasındaki ticari ilişkiye “ticaret savaşı” adını takmasıdır.

ABD'nin iktisadi gücünü kullanarak Dünya Ticaret Örgütü dışında bir yolla taraflarla yeni anlaşmalar yapması ve onları buna zorlaması “Yumşak Güç” politikasından “Sert Güce” geçildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, iktisat tekniği açısından ABD'nin ağırlıklı olarak kapalı ekonomik eğilimler ile maliye politikası ağırlıklı bir yapıya yönelmesi de uluslararası politika koordinasyonundan uzaklaşmaya başladığının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç, 1973 yılından sonra başlayan OECD ile ortaya çıkan ülkeler arasındaki makroekonomik alanda ortak politika uygulanmasına yönelik (Oudiz ve Sachs, 1984:1) eşgüdüm için bir yapısal kırılmadır.

3. Uluslararası Politika Koordinasyon Ortaya Çıkaran Faktörler

Dünya ekonomisinde petrol şokunun 1973'li yılların başından itibaren ortaya çıkan arz şokuna karşı piyasa ekonomisine dayalı ekonomik politikalar önem kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, özellikle gelişmiş ülkeler arasında özellikle genişletici maliye politikalarının etkisi ve sonuçlarına bağlı olarak teorik bir gelişme göstermiştir (Fisher ve dig, 1988:14). Uluslararası Politika Koordinasyonu Avrupa Birliği'nin oluşum sürecinde ülkeler arasında bütünleşmeye yönelik alınan önlemlerle birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Bu açıdan iktisadi bütünleşme süreçleri politika koordinasyonlarının en önemli nedenidir. Ancak söz konusu politika süreçleri ülkelerin dışa açılma ve esnek döviz kuru sistemleriyle birlikte, para politikası ağırlıklı bir uygulamaya geçmeleri sonucunda ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerle önemli hale gelmiştir. Dış ticarette serbestleşme ve Esnek Döviz Kuru sistemi ile birlikte Uluslararası Politika koordinasyonu, para politikalarıyla merkez bankalarının politikalarıyla zımni olarak uygulanmaktadır. Piyasaların büyümesi sermaye hareketleri, ortaklıklar günümüzde koordinasyonun piyasaların belirleyici aktörleri arasındaki ilişkiler ve bunların devletle ilişkisi bağlamında şekillenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, koordinasyona yönelik nedenler değişmezken aktörler değişmiştir. Ancak yaşadığımız dönem içinde ABD'nin uygulamış olduğu

politikalar iktisadi ilişkiler çerçevesinde şekillenen koordinasyonun kaybolmasına yol açmıştır. Korumacı politikalarla küresel serbest ticaret, faiz politikaları ve ülkelere yönelik baskıcı uygulamalar, finansal ve parasal ilişkilerde kurulmuş bulunan uluslararası parasal sistemi sarsmaktadır. Bu uygulamalar politika koordinasyonun kaybolmasına bağlı olarak bütünleşmeye yönelik hareket olarak nitelenebilir.

4. Sonuç

Dünya Ekonomisi yeni bir süreç yaşamaktadır. Bu sürecin reel boyutu, iletişim teknolojisi ile bilgisayar teknolojilerinin ortaya çıkadığı ve Endüstri 4.0 olarak tanımlanan yeni dönemdir. Bu dönem ülkeler arasında başta uygulanan politika koordinasyonu sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak dünya ekonomisinde bu süreçten uzaklaşıldığı görülmektedir. İktisat tarihi, uluslararası parasal sistemde bir yapılanmanın olmamasının sonucunun savaşlar olduğunu göstermektedir. 2008-2009 krizinden sonra dünya parasal sisteminde yeni bir yapılanmaya yönelik bir koordinasyona geçilmesi gerekirken, buna yönelik olarak başta gelişmiş ülkeler arasında bir kopuş yaşanmaktadır. Bunun sonucu uluslararası finansal sistemde oynaklıkların artması buna bağlı olarak da döviz kurlarında dalgalanmalar artmıştır. Bu sonuçlar risklerin kurumsallaşmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar piyasadaki aktörlerin borç yüküne bağlı olarak büyüme oranlarının düşmesine yol açmaktadır. Devletlerin borç yükü ile likidite koşullarındaki daralma, maliye politikalarında daraltıcı uygulamaları gerekli kılacaktır. Küresel boyutta ise, yeni bir politika koordinasyonuna gerek vardır. Uluslararası parasal sistemde yeniden yapılanma ihtiyacına istinaden bir koordinasyona yönelik adımlar atılmaması durumunda, dünya ekonomisinde gerginlik ve çatışmalar artabilir.

KAYNAKÇA

Fischer, Stanley (1988), "International Macroeconomic Policy Coordination", NBER Working Paper, <https://www.nber.org/papers/w2244.pdf>.

Gilpin, Robert (2011), Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası, (Çev. M. Duran, S. Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat), Ankara, Kripto Basım Yayım.

Kindleberger, Charles (1973), The World in Depression, 1929-39, Chapter 14, "An Explanation of the 1929 Depression," (University of California Press, 1973)

Nye, Joseph. S. (2003), Amerikan Gücünün Paradoksu, Literatür Yay. İstanbul.

Nye, Joseph. S. (2005). Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu. (Çev. Reyhan İnan Aydın), Ankara: Elips Kitap.

Oudiz, Gilles ve Sachs, Jeffrey (1984), "Macroeconomic Policy Coordination among The Industrial Economies", https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/1984/01/1984a_bpea_oudiz_sachs_blanhard_marris_woo.pdf

Öniş, Ziya ve Kutlay, Mustafa, (2014), "Uluslararası Politik Ekonomi", Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkiler'e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Ankara: İmge Yayınları, 2014.

Strange, Susan (2004), States and Markets, Continuum, 2nd edition, ISBN: 9780826473899

E-Uygulamaların Muhasebe Sürecinde Sağladığı Faydalar: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Araştırma¹

Ramis ELÇİN², Bilal GEREKAN³, Mehmet USTA⁴

Özet

E-fatura, e-defter ve e-arşiv gibi başlıkları içeren e-uygulamalar gerek kayıt dışı ekonominin ve yanlış beyanın önlenmesi bakımından devlete, gerekse kayıt sürecinde maliyet ve zaman tasarrufu sağlaması bakımından işletmelere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar yanında muhasebe mesleği bakımından ne gibi yararlar sağlayacağı ve muhasebe sürecine nasıl bir katkıda bulunacağı hususu önemli olsa da yeterli düzeyde araştırmaya konu olmamıştır. E-uygulamaların muhasebe sürecine yönelik sağlayacağı katkıların incelendiği bu araştırma, ülkemizin çeşitli bölgelerinde görev yapan 389 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre e-uygulamaların muhasebe sürecinde sağladığı faydalar dört grupta toplanmış ve bunlar; "Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik", "Teknolojik Fayda", "Ekonomik Fayda" ve "Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) E-Uygulamalar" faktörü olarak adlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler— E-Fatura, E-Defter, E-Arşiv, Muhasebe Süreci

JEL Sınıflama Kodları: M40, M49

Benefits Provided from E-Accounting Process: A Study On Certified Public Accountants

Abstract

E-applications such as e-invoice, e-books and e-archive that provides a number of advantages to the state by preventing the informal economy and false statement; and to businesses by saving cost and time savings in the recording process. Along those benefits, additional ones it might provide in the profession of accounting and to the process of accounting are important but has not been sufficiently researched yet. The research which have been conducted on 389 Certified Public Accountants officiating at various regions of our country, contributes in the examination of the aforementioned benefits. According to the research results, benefits provided in the process of accounting by e-applications are grouped under four factors; "Activity in Accounting Applications", "Technologic Benefits", "Economic Benefits" and "Revenue Administration (RE) E-Applications".

Keywords— E-Invoice, E-Book, E-Archive, Accounting Process

JEL Classification Codes: M40, M49

1. GİRİŞ

Ticari hayattaki hızlı değişimin en önemli nedenlerinden biri teknolojik uygulamalardaki gelişmedir. Teknolojik uygulamalar hemen hemen tüm sektörlerde

¹ Bu çalışma ; Ramis ELÇİN tarafından Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Tezli Yüksek Lisans Programında Doç. Dr. Bilal GEREKAN danışmanlığında hazırlanmış "Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Unsuru Olarak E-Fatura, E-Defter ve E-Arşiv Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin "E-Uygulamaların Muhasebe Sürecinde Sağladığı Faydalara Yönelik Faktörler" bölümünden üretilmiştir.

² Stajyer Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Türkiye, ramis_elcin@hotmail.com

³ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, (İletişimden sorumlu yazar/Correspondent author), gerekcan@ktu.edu.tr

⁴ Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Türkiye, Mehmet.usta88@gmail.com

yaygın bir şekilde yer almakta ve çoğu zaman işlerin yürütülmesi bakımından kolaylaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Muhasebe işlemlerinde kullanılan e-uygulamalar bunun en güzel örneklerinden biridir.

E-fatura, e-defter ve e-arşiv gibi başlıkları içeren e-uygulamalar gerek kayıt dışı ekonominin ve yanlış beyanın önlenmesi bakımından devlete, gerekse kayıt sürecinde maliyet ve zaman tasarrufu sağlaması bakımından işletmelere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar yanında muhasebe mesleği bakımından ne gibi yararlar sağlayacağı ve muhasebe sürecine nasıl bir katkıda bulunacağı hususu önemli olsa da yeterli düzeyde araştırmaya konu olmamıştır. Bu sebeple çalışmada, e-uygulamaların muhasebe sürecine yönelik sağlayacağı katkılara odaklanılmış ve konuyla ilgili Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin görüşleri esas alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmada, öncelikle e-uygulamalara ilişkin genel düzeyde bilgi verilmiş daha sonra ise konuyla ilgili yürütülen araştırma bulgularına yer verilmiştir. Son olarak da elde edilen sonuçlar kapsamında yapılan değerlendirme ile çalışma sonlandırılmıştır.

1. MUHASEBE İŞLEMLERİNDE E-UYGULAMALAR

Birçok ülkede mal veya hizmetlerin daha hızlı bir şekilde pazarlanması ve bunlara ait ticari işlemlerin muhasebe diline eksiksiz olarak aktarılmasında e-uygulamalardan yararlanılmaktadır. Farklı alanlarda kendini gösteren bu uygulamalardan biri kâğıt ortamında hazırlanan faturaların elektronik ortama taşınmasıdır. Bununla birlikte, düzenlenen elektronik faturaların hem muhasebe kaydının elektronik defter sistemine aktarılması hem de arşivleme sisteminin elektronik ortamda gerçekleştirilmesine yönelik uygulamalar da söz konusudur.

Dünyada e-uygulamaları hayata geçiren farklı ülkeler bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri arasında İskandinav ülkelerinin bu uygulamalardan yararlanan öncü ülkeler olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya gibi diğer Avrupa Birliği ülkelerinin bu uygulamaları etkin bir şekilde kullandığı bilinmektedir. Latin Amerika ülkeleri arasında özellikle Brezilya, Şili ve Meksika'nın bu uygulamalardan yararlandığı

görülmektedir. Yine Kuzey Amerika ülkeleri arasında Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'nın bu uygulamaları hayata geçiren öncü ülkeler olduğu ifade edilmektedir. Afrika kıtasında da e-uygulamalar kullanılmakta olup özellikle bu uygulamaları destekleyen lider ülkelerin Mısır ve Tunus olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Asya ve Pasifik ülkeleri arasında bu uygulamaları kullanan ülkelerin başlıcaları Singapur, Hong Kong ve Tayvan'dır (Koch, 2016: 22-31).

Ülkemizde de ticari işlemlere yönelik e-uygulamalardan yoğun bir şekilde faydalanılmaktadır. Başlangıçta belirli sektörleri kapsayan bu uygulamaların özellikle 2013 yılından itibaren diğer sektörleri de içine almasıyla birlikte kapsadığı alan genişletilmiştir. Şu anda inşaat sektöründen imalat sektörüne, perakende satış sektöründen akaryakıt dağıtım sektörüne, hizmet sektöründen ulaşım sektörüne kadar farklı alanlarda bu uygulamalar hayata geçirilmiştir.

2. *E-UYGULAMALARIN MUHASEBE SÜRECİNDEKİ FAYDALARININ TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARASTIRMA*

2.1. *Araştırmanın Amacı ve Önemi*

Günümüz dünyasında şirketler, ürünlerini daha hızlı ve kaliteli üreterek bu ürünleri müşterilerine ulaştırabilmek için teknolojik sistemlerden etkin bir şekilde yararlanmaktadır. Hiç kuşkusuz şirketlerin bu amaca yönelik gerçekleştirdiği çalışmaların bir benzerini devletler de yapma amacındadır. Zira devletler vatandaşlarına kamu hizmetlerini daha kolay, anlaşılabilir, hızlı ve herhangi bir yere bağlı olmadan sunmak amacıyla teknolojiden yararlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ülkemizde Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından önemli bir çalışma başlatılmış ve e-uygulamaların yasal alt yapısına ilişkin 213 sayılı Vergi Usul Kanunu mükerrer 242 ve mükerrer 257. Maddeleri düzenlenmiştir.

Hayata geçirilen e-uygulamalar kapsamında belirli şartları sağlayan işletmeler kâğıt ortamında hazırladıkları belgeleri ve muhasebe kayıtlarını elektronik ortamda düzenleyebilmekte, elektronik ortamda düzenledikleri tüm belgeleri Gelir İdaresi Başkanlığına belirli dönemlerde gönderebilmektedir. Bu uygulamalarla birlikte,

kâğıt ortamında hazırlanan faturaların ve bu doğrultudaki muhasebe işlemlerinin bir bütün olarak elektronik ortama taşınmasına olanak sağlanmıştır.

Teknolojik uygulamaların muhasebe işlemlerinde bu denli yer alması, uygulamada bir takım yenilikleri-faydaları beraberinde getirmiştir. İşte bu noktada e-uygulamaların getirdiği yeniliklerin-faydaların neler olduğunun, bu sistemleri aktif bir şekilde kullanan muhasebe meslek mensuplarınca değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı; e-fatura, e-defter ve e-arşiv olarak ifade edilen e-uygulamaların muhasebe sürecindeki faydalarını başlıklar halinde tespit etmektir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Hayata geçirilen e-uygulamaların muhasebe sürecindeki faydalarını tespit etme amacını taşıyan bu çalışma kapsamında yürütülen araştırmada, veri elde etmek amacıyla hem anket hem de sözlü mülakat tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışma için hazırlanan anket formunun oluşturulmasında; Salmony ve Harald (2010), Almeida ve Romao (2010), Spoz (2014), Marinagi vd. (2015) ve Koch (2016) tarafından yapılan çalışmalardan, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile yapılan sözlü mülakatlar sonrasında elde edilen veriler ile Gelir İdaresi Başkanlığı'nın farklı yıllarda (2008, 2010, 2011, 2012 ve 2014 yılları) yayımladığı Faaliyet Raporları ve yine farklı yıllara (2009, 2010, 2011, 2012, 2013 ve 2014 yılları) ait Performans Programları'nda yer alan bilgilerden faydalanılmıştır.

Araştırma kapsamında hazırlanan anketler, e-uygulamaları aktif bir şekilde kullanan 389 Serbest Muhasebeci Mali Müşavire uygulanmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler, SPSS 21 paket programında değerlendirilerek analiz edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Bulguları

E-uygulamalara yönelik Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin düşüncelerini tespit etme amacını güden bu araştırmada katılımcıların %68'i bay %32'si ise bayandır. Yine katılımcıların %66'sı mesleğini bağımsız bir şekilde icra ederken %34'ü ise bağımlı olarak çalışmaktadır. Mesleki açıdan katılımcıların %34'ü 1-5 yıl, %26'sı 6-10 yıl, %19'u 11-15 yıl ve %21'i ise 16 yıl ve üzerinde deneyime sahiptir.

Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların %17'si 30 ve altı, %40'ı 31-34, %26'sı 41-50, %11'i 51-60 ve %6'sı ise 61 ve üzeri yaş aralığındadır.

2.4. E-Uygulamaların Muhasebe Sürecindeki Faydalarına Yönelik Faktörler

E-uygulamaların muhasebe sürecindeki faydalarına yönelik faktörlerin tespitini hedefleyen bu çalışmada, araştırmanın amacına ulaşabilmesi bakımından Faktör Analizinden yararlanılmıştır. Analize tabi tutulan değişkenlere ait Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) oranı %50'nin üzerinde, Barlett's Testi p değeri ise 0,000 olarak tespit edilmiş ve böylece çalışmaya ait veri setinin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo-1). Faktör bileşenlerinin kavramsal anlamlılığının sağlanabilmesi amacıyla dikey (orthogonal) rotasyon yöntemine ait olan varimax döndürme tekniğinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen faktörler Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo-1: E-Uygulamaların Muhasebe Sürecinde Sağladığı Faydalara Yönelik Faktörlerin Analiz Sonuçları

FAKTÖRLER	Faktör Yükleri	Ortalamalar
Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü (F₁)		3,828
E-fatura uygulaması, mali müşavirlerin iş yükünü azaltır.	0,728	3,3650
E-fatura uygulaması, mali müşavirlerin muhasebe kayıt sürecinde yapacakları hataları azaltır.	0,725	3,8380
E-fatura uygulaması, mali müşavirlerin mükelleflerine daha iyi hizmet sunmasına olanak sağlar.	0,705	3,7069
E-fatura uygulaması, aynı anda birden fazla faturayı farklı müşteriye gönderme imkânı tanır, bu durum mali müşavirlerin ticari nitelikteki işlemleri kısa zamanda muhasebeleştirilmesine (kayıt altına almasına) imkân sağlar.	0,673	3,9203

E-fatura ve e-defter uygulaması, iş verimliliğini artırır ayrıca maliyet ve zaman yönetimini kolaylaştırır.	0,649	3,8534
E-fatura uygulaması, muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde mali müşavirlerin işini kolaylaştırır.	0,639	3,8457
E-Fatura üzerinden yapılan muhasebe kayıtları, diğer faturaların (kâğıt ortamındaki) muhasebeleştirilmesine göre daha kısa sürede gerçekleşir.	0,632	3,9485
E-fatura uygulamasının farklı kurumlarla entegrasyonunun sağlanması (örneğin bankalarla) mali müşavirlerin buna yönelik işlemlerinde kolaylıklar sağlar.	0,593	3,9434
E-fatura uygulamasında faturanın oluşturulması, gönderilmesi, muhafaza edilmesi ve istenildiğinde ilgili makama ibraz edilmesi oldukça kolaydır.	0,54	4,0308

Teknolojik Fayda Faktörü (F₂)		4,1398
---	--	---------------

E-Fatura uygulaması, faturaların elektronik ortamda düzenlenmesini sağlar, böylelikle faturaların çalınma, kaybolma ve yırtılması gibi durumları engelleyerek fatura kaybını önler.	0,766	4,2853
E-Fatura uygulaması, işletmelerin önceki dönemlerde düzenlediği faturalara kolaylıkla ulaşmasını sağlar böylece kâğıt fatura nüshası aranmasını engelleyerek zaman tasarrufu sağlar.	0,732	4,2185
E-Fatura uygulaması, ticari nitelikteki işlemleri “ <i>Satış Faturası</i> ” ve “ <i>İade Faturası</i> ” şeklinde ayırır, böylece iade işlemlerinin ve iadeye konu edilen ürünlerin takibi kolaylaşır.	0,624	3,9357

E-defter, e-fatura, e-arşiv gibi kullanımı bilgi teknolojisi gerektiren uygulamaların ticari hayatta yerini alması, mali müşavirlere teknolojiyi kullanma noktasında kendilerini geliştirme imkânı sağlar.

E-defter, e-fatura, e-arşiv gibi kullanımı teknolojik bilgi gerektiren uygulamaların hayata geçirilmesi, işletmelerin personel istihdam ederken teknolojiyi iyi kullanan personele yönelmesine neden olur bunun bir yansıması olarak da muhasebeye sunulan bilgi kalitesi artar.

Ekonomik Fayda Faktörü (F₃)

3,8708

E-fatura uygulaması, işletmelerde şeffaflığı sağlar. 0,812 3,9177

E-fatura uygulaması, kayıt dışı ekonominin önlenmesinde önemli bir rol üstlenir. 0,779 3,9023

E-fatura uygulaması, mükelleflerden vergi toplamayı kolaylaştırır. 0,690 3,5372

E-fatura, e-defter gibi uygulamalar, kâğıt israfını azaltarak ülke ekonomisine katkı sağlar. 0,568 4,1259

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) E-Uygulamalar Faktörü (F₄)

3,1889

Gelir İdaresi Başkanlığının kullanıma sunduğu e-fatura portalı; hızlı, güvenilir ve kullanılması kolay bir sistemdir. 0,751 3,2724

Gelir İdaresi Başkanlığının e-defter, e-fatura, e-arşiv mükellefi olunmasına yönelik belirlediği limitleri düzenli olarak düşürmesi mükelleflerin bu sistemlere uyumunu kolaylaştırır. 0,746 3,2930

Gelir İdaresi Başkanlığı, e-fatura, e-defter gibi muhasebe bilgi ve işlemlerinin elektronik ortama aktarılmasına 0,64 2,4473

yönelik meslek mensuplarına yeterli eğitim programı vermektedir.

E-fatura, e-defter ve e-arşiv gibi uygulamaların GİB Portal 0,573 3,7429 gibi merkezi bir platform tarafından desteklenmesi olumludur.

Toplam Varyansı Açıklama Oranı (%): 55,118		
KMO: 0,914; Bartlett's Testi: $X^2=3213,626$, sd:231, p:0,000		
Tüm Değişkenlerin Cronbach Alphası: 0,903		

Tablo-1'den görüleceği üzere, çalışmanın değişkenleri ve faktör yükleri dikkate alındığında, toplam dört faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü (F₁): Muhasebe sürecinde yapılabilecek hataların azaltılması, muhasebe kayıt sürecinin kısaltılması, mükelleflere daha verimli hizmet sunulması gibi faydalar muhasebe uygulamalarında etkinliğe katkı sağlayacak önemli başlıklardır. Bu kapsamda bu faktör, e-uygulamaların muhasebe kayıt sürecinin etkinliğini olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmektedir.

Teknolojik Fayda Faktörü (F₂): Günümüz muhasebe işlemlerinde teknolojik uygulamaların yeri oldukça önemlidir. İşletmelerin ticari yaşamdaki gelişmelerini sağlamada yararlandığı uygulamalar bütünü olan teknolojik alt yapı sistemleri aynı zamanda muhasebe işlemlerinde de giderek önemini arttırmaktadır. Bu noktada bu faktör, teknolojik uygulamalarla birlikte muhasebe bilgi sürecinde ortaya çıkan zaman tasarrufu, ürün takibinin kolaylaşması, teknolojik gelişime imkân sağlanması gibi faydaları açıklamaktadır.

Ekonomik Fayda Faktörü (F₃): İşletmelerin rekabet avantajı sağlamasında teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi yanında gereksiz bir takım uygulamaların kaldırılarak maliyetlerin düşürülmesi de ön plana çıkmaktadır. Bu

amaç, işletmelerin olduğu kadar devletlerin de önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bu faktör, işletmelerin önemli bir birimi olan muhasebede hayata geçirilen e-uygulamaların ekonomiye sunacağı faydaları tanımlamaktadır.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) E-Uygulamalar Faktörü (F₄): Gelir İdaresi Başkanlığı son yıllarda teknoloji odaklı uygulamaları hayata geçirerek hem işletmelerin hem de mükelleflerin ticari nitelikteki işlemlerini hızlı, etkin, doğru, şeffaf ve güvenli şekilde gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Bununla beraber, vergi toplamada gönüllü uyumu arttırmak ve kamu denetim hizmetlerini geliştirmek isteyen Başkanlığın önemli uygulamalarından biri de e-uygulamalardır. Bu faktör, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından uygulamaya konan e-uygulamaların sistemselliklerini ve performans noktasındaki yeterliliğini belirtmektedir.

2.5. E-Uygulamaların Muhasebe Sürecindeki Faydalarına Yönelik Faktörlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

E-Uygulamaların muhasebe sürecindeki faydalarına yönelik faktörlerin başında, muhasebe işlemlerinde etkinliğin sağlanması gelmektedir. *Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü* olarak tanımlanan bu faktöre ait değişkenlere yönelik verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun görüşü bu uygulamalarla birlikte muhasebede hata ve hilelerin önlenmesinde mali müşavirlerin işinin kolaylaşacağı yönündedir (Bkz. Tablo-1). Benzer sonuca Ortega ve Martinez (2013) tarafından yapılan çalışmada da ulaşılmıştır. İlgili çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri, e-fatura sisteminin işletmelerin faturalama sistemlerindeki hileli işlemleri azaltıcı yönde bir etkiye sahip olduğudur. Söz konusu çalışmada ayrıca bu sistemin hatalı işlem sayısını azaltarak idari hataların da önüne geçtiği vurgusu yapılmıştır. Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü'ne yönelik katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda genel ortalamaya bakıldığında (3,828) e-fatura ve e-defter gibi uygulamaların; muhasebe sürecinde hataların azaltılması, sürekli ticari ilişki içinde bulunan farklı kurumlarla entegrasyonun kurulması ve mali nitelikteki ticari belgelerin saklanması noktasında muhasebe bilgi sistemine önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşılabilir. Buna benzer olarak Bayar ve Ülkar (2015) ile Poel vd. (2016)'nin de çalışmalarında vurguladığı en önemli

sonuçlardan birini, e-fatura uygulaması ile birlikte muhasebe işlemlerinin ayrıntılı raporlar halinde sunulmasına imkân sağlaması oluşturmaktadır.

E-Uygulamaların muhasebe sürecinde sağladığı faydalara yönelik bir diğer faktör, *Teknolojik Fayda Faktörüdür*. Teknolojik Fayda Faktörüne ilişkin değişkenlere katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu e-fatura uygulamasıyla beraber faturalardaki çalınma, kaybolma ve yırtılma gibi durumların engellendiğini belirtmiştir (Bkz. Tablo-1). Bu sonuç Yanık ve Karadaş (2013)'in çalışmasında belirtilen e-uygulamaların bir etkisi olarak arşivleme maliyetlerinin azalması ve belirli risklerin önlenmesi sonucunu destekler niteliktedir.

İşletmelerin önemli bir birimi olan muhasebede hayata geçirilen e-uygulamaların sağlayacağı ekonomik faydaların neler olacağını tanımlayan *Ekonomik Fayda Faktörüne* ait değişkenlerin katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda genel ortalamasına bakıldığında (3,8708), e-uygulamaların kullanımında ekonomi faktörünün önemli bir etken olarak algılandığı söylenebilir (Bkz. Tablo-1). Elde edilen sonuçlar, Palupi ve Darvanto (2017), Kreuzer vd. (2013), Tihilä (2014) ve Çetin (2010)'in sonuçlarını destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmalarda da e-fatura uygulamasıyla birlikte işletmelerde şeffaflığın artacağı ve kayıt dışı ekonomiyle daha etkili mücadele edilebileceği vurgulanmıştır. Ekonomik Fayda faktörüne ilişkin katılımcıların verdiği yanıtlar, bu uygulamalarla birlikte işletmelerin gereksiz maliyet unsurlarını azaltabileceğini (örneğin gereksiz kâğıt kullanımı gibi), böylece ülke ekonomisine katkı sağlanabileceğini göstermektedir. Cuylen vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada da benzer bir sonuca rastlamak mümkündür. Söz konusu çalışmada elde edilen sonuçlardan biri, e-fatura uygulamalarının işletme maliyetlerini azaltıcı bir görev üstlendiği yönündedir.

Gelir İdaresi Başkanlığı E-Uygulamalar Faktörüne ilişkin değişkenlere katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde, bu faktöre ait genel ortalamanın 3,00'ün üzerinde olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo-1). Katılımcıların bu faktöre ilişkin cevaplarına bakıldığında, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından sunulan e-uygulamalarla ilgili genel olarak olumlu bir düşüncenin hâkim olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, e-fatura ve e-defter uygulamalarının kullanımına ilişkin verilen eğitimlerin yeterli olmadığı ifade edilebilir.

2.6. E-Uygulamaların Muhasebe Sürecindeki Faydalarına Yönelik Faktörlerin Katılımcı Özellikleri Açısından Farklılık Analizi

Çalışmada, e-uygulamaların muhasebe sürecinde sağladığı faydalara yönelik faktörlere katılımında meslek mensuplarının sahip olduğu özellikler açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Faktörlere katılımında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla One-way Anova ve Bağımsız Gruplar t Testi'nden yararlanılmıştır. Bu kapsamda Tablo-2'de araştırma kapsamındaki faktörlere ilişkin katılımcı özelliklerine göre çeşitli açılardan farklılık analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo-2: E-Uygulamaların Muhasebe Sürecinde Sağladığı Faydalara Yönelik Faktörlere İlişkin Farklılık Analizleri

Faktörler Özellikler		Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü	Teknolojik Fayda Faktörü	Ekonomik Fayda Faktörü	GİB E- Uygulamalar Faktörü
Yaş	F	1,376	0,961	0,503	2,212
	(p)	0,241	0,429	0,734	0,067*
Mesleki Deneyim	F	1,268	0,421	0,865	4,431
	(p)	0,285	0,738	0,459	0,004**
Cinsiyet	t	-0,685	-0,919	-1,722	-1,237
	(p)	0,494	0,359	0,086*	0,217
Mesleki İcra	t	0,166	-1,211	-1,519	-1,669
	(p)	0,868	0,227	0,130	0,096*

*Not: * Anlamlılık düzeyi $p < 0,10$; ** anlamlılık düzeyi $p < 0,01$*

Ekonomik Fayda Faktörü açısından; katılımcıların “Cinsiyet” özelliğine göre %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. *Gelir İdaresi Başkanlığı E-Uygulamalar Faktörü* açısından; katılımcıların “Mesleki Deneyim” özelliğine göre %1, “Yaş” ve “Mesleki İcra” özelliğine göre ise %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Mesleki deneyim özelliği açısından ortaya çıkan farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Scheffe Testinde mesleğe yeni başlayanların (1-5 yıl), 6-10 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip olanlar ve 16 yıl ve üzerinde mesleki tecrübeye sahip olanlar ile görüşlerinin örtüşmediği tespit edilmiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Gerek kayıt dışı ekonominin ve yanlış beyanın önlenmesi bakımından devlete, gerekse kayıt sürecinde maliyet ve zaman tasarrufu sağlaması bakımından işletmelere yönelik birtakım avantajlar sağlayan e-uygulamalar, ticari hayattaki teknolojik dönüşümün bir sonucudur. E-uygulamaların muhasebe sürecindeki faydalarını başlıklar halinde tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar kısaca aşağıda özetlenmiştir;

- Araştırma sonucunda, e-uygulamaların muhasebe sürecinde sağladığı faydalara yönelik dört faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler sırasıyla; Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü, Teknolojik Fayda Faktörü, Ekonomik Fayda Faktörü, Gelir İdaresi Başkanlığı E-Uygulamalar Faktörü olarak adlandırılmıştır.
- ✓ *Muhasebe Uygulamalarında Etkinlik Faktörü*, e-uygulamaların; muhasebe sürecinde hataların azaltılması, meslek mensuplarının iş yükünün azaltılması ve mali nitelikteki ticari belgelerin saklanması noktasında muhasebe sistemine sağladığı önemli katkıları açıklamaktadır.
- ✓ *Teknolojik Fayda Faktörü*, e-uygulamalarla birlikte faturaların çalınma, kaybolma ya da yırtılması gibi durumlarının azalacağını ayrıca, e-uygulamalara geçiş sürecinde işletmelerin personel seçiminde daha hassas olacağı ve teknolojiyi iyi kullanan personelin işletmelerde daha fazla tercih edileceğini ifade etmektedir.

- ✓ *Ekonomik Fayda Faktörü* ise e-uygulamaların kullanılmasıyla birlikte işletmelerde şeffaflığın artacağını, vergiye olan uyumun artacağını ve işletmelerin özellikle gereksiz kâğıt kullanımı gibi birtakım maliyetlerden tasarruf sağlayacağını belirtmektedir.
- ✓ *Gelir İdaresi Başkanlığı E-Uygulamalar Faktörü*, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından uygulamaya konan e-uygulamaların sistemsel özellikleri ve yeterliliğini açıklamaktadır.
- E-Uygulamaların muhasebe sürecinde sağladığı faydalara yönelik faktörlere ilişkin farklılık analizlerine bakıldığında katılımcıların çeşitli özelliklerine göre istatistiksel olarak bazı anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Bu farklılıkların; Ekonomik Fayda Faktörü'ne göre "Cinsiyet", Gelir İdaresi Başkanlığı E-Uygulamalar Faktörü'ne göre ise "Yaş", "Mesleki Deneyim" ve "Mesleki İcra" özellikleri açısından oluştuğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ALMEIDA, J. C. P., ROMAO, M. J.B. (2010), "Benefits Management for an E-Invoice Process", *Portuguese Journal of Management Studies*, 15(2), 137-159.
- BAYAR, S., ÜLKAR, M. G. (2015), "E-Defter ve E-Fatura Teknik Analizi: Örnek Bir Uygulama", *Vergi Sorunları Dergisi*, 38(322), 102-110.
- CUYLEN, A., KOSCH, L, BREITNER, M. (2015), "Why are Electronic Invoice Processes Risky? – Empirical Analysis and Discussion of Risk Factors", *Twenty-Third European Conference on Information System (ECIS)*, Münster, Germany.
- ÇETİN, G. (2010), "Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Vergilemede Kayıt Düzeni ve Denetim Uygulamalarına Etkisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 79-86.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI "2008 Yılı Faaliyet Raporu", Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI "2010 Yılı Faaliyet Raporu", Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI "2011 Yılı Faaliyet Raporu", Ankara.

- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2012 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2014 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2009 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2010 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2011 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2012 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2013 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI “2014 Yılı Performans Programı”, Ankara.
- KOCH, B. (2016), “E-Invoicing / E-Billing Digitisation & Automation”, *Billentis*.
- KREUZER, S., ECKHARDT, A., BERNIUS, S., KRONUNG, J. (2013), “A Unified of Electronic Invoicing Adoption: Developing a Meta-Model on the Governmental Level”, IEEE (Ed.), *Computer Society*, Big Island USA: HICSS, 1943-1952.
- MARINAGI, C., TRIVELLAS, P., REKLITIS, P., SKOURLAS, C. (2015), “Adoption and Use of E-Invoicing in Greece”, *AIP Conference Proceedings*, 1644, 279-286.
- ORTEGA, B. H., MARTINEZ, J. J. (2013), “Performance of E-Invoicing in Spanish Firms”, *Springer*, (11), 457-480.
- PALUPI, C., DARWANTO (2017), “Transaction Cost on the Implementation of E-Invoices in Micro and Small Enterprises”, *Jurnal Ilmu Ekonomi*, 6(1), 139-158.
- POEL, K., MARNEFFE, W., VANLAER, W. (2016), “Assesing the Electronic Invoicing Potential for Private Sector Firms in Belgium”, *The International Journal of Digital Accounting Research*, (16), 1-34.
- SALMONY, M., HARALD, B. (2010), “E-Invoicing in Europe: Now and the Future”, *Journal of Payments Strategy & Systems*, 4(4), 371-380.
- SPOZ, A. (2014), “A Look at E-Invoices from Enterprises’ and Government’s Perspective”, *Research Papers of Wroclaw University of Economics*, 365, 254-264.

TIHILÄ, E. (2014), “European E-Invoicing Service Providers Association (EESPA) – Accelerating the Adoption of E-Invoicing”, *Basware*, 16-18.

YANIK, R., KARADAŞ, A. (2013), “E-Faturanın Türkiye Muhasebe Standartları Uyum Sürecine Uygun Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri”, *EKEV Akademi Dergisi*, 17(57), 133-141.

L'Entreprise Marocaine au prisme de la Responsabilité Environnementale : La Finance Carbone interpellée par le Management Responsable

EL AMRI Adil¹, BOUTTI Rachid², BOUZAHIR Brahim³

Résumé

Cet article a étudié les stratégies et les structures de la performance de la finance carbone interpellée par le management responsable. A partir d'un cadre mixte, nous avons développé 4 hypothèses de recherche, testées sur un échantillon de 11 entreprises pour l'étude qualitative, une série chronologique au plan de deux phases EU ETS pour l'étude économétrique et 40 entreprises pour l'étude quantitative dont les résultats ont confirmé l'importance des mécanismes de flexibilité du Protocole de Kyoto, et ont démontré l'efficacité des Mécanismes de Développement Propre et des structures de conformité Nouvelles Régulations Economiques et ISO 26 000 comme facteurs de performance de la finance carbone au prisme du management responsable au Maroc.

Mots clés : Finance carbone, Management Responsable, Développement Durable, Responsabilité Environnementale, Conformité Nouvelles Régulations Economiques et ISO 26 000.

Codes De Classification JEL. C58 – Q01 – Q54 – D62.

The Moroccan Company with the prism of Environmental Responsibility: Carbon Finance challenged by the Responsible Management

Abstract

This article has studied the strategies and structures of carbon finance performance challenged by responsible management. From a mixed framework, we have developed 4 research hypotheses, tested on a sample of 11 companies for the qualitative study, a time series with two phases EU ETS for the econometric study and 40 companies for the quantitative study whose results have confirmed the importance of the flexibility mechanisms of the Kyoto Protocol, and demonstrated the effectiveness of Clean Development Mechanisms and compliance structures New Economic Regulations and ISO 26000 as performance factors of carbon finance to the prism of responsible management in Morocco.

Keywords: Carbon Finance, Responsible Management, Sustainable Development, Environmental Responsibility, Compliance New Economic Regulations and ISO 26000.

JEL Classification Codes : C58 – Q01 – Q54 – D62.

¹ Professeur, Université Chouaib Doukkali, Ecole Supérieure de Technologie (EST) Sidi Bannour, Laboratoire Management de l'Agriculture Durable (MAD) & Laboratoire LERSEM, Maroc, elamri.a@ucd.ac.ma

² Professeur, Université Ibn Zohr, Ecole Nationale de Commerce et de Gestion (ENCG) Agadir, Laboratoire LaRGe, Equipe EDEMO, Maroc, r.boutti@uiz.ac.ma

³ Professeur, Université Chouaib Doukkali, Ecole Nationale de Commerce et de Gestion (ENCG) El Jadida, Laboratoire LERSEM, Maroc, bbouzahir@gmail.com

1. INTRODUCTION

« Après Fukushima...Solaire ; une alternative au nucléaire ? », telle est l'accroche utilisée par le magazine Science & Vie⁴ pour mettre en relief une ère énergétique structurante où tous ses plans semblent remis à zéro. En guise d'introduction, il est important de souligner qu'aujourd'hui, l'efficacité dans l'utilisation de l'énergie n'est pas moins importante que l'efficacité dans la production d'énergie. Dans ce sens, des travaux scientifiques étudient le potentiel important de réduction de tous les coûts de par les structures durables du Management Responsable. A point nommé, les structures responsables (implémentées et déployées) ont un impact sur le Développement Propre dans la conception, le fonctionnement et la maîtrise des systèmes énergétiques dans les organisations (Chevalier et al., 2011). Dans la même veine, les structures responsables n'ont pas encore été complètement intégrées dans le processus de déconstruction et de reconstruction des chaînes de valeurs durables dans les organisations (Chevalier J.M et al., 2011). Pour y parvenir, les entreprises sont invitées à faire de la conformité responsable une source inéluctable d'opportunités stratégiques en reconfigurant la conformité du Management Responsable (Arjaliès, 2011).

La Finance Carbone recouvre les différents mécanismes de marché inclus dans le Protocole de Kyoto (PK) et englobe toutes les activités qui contribuent à faire des GES un bien négociable. Les mécanismes de marché ont « donné un coût » à la tonne de carbone, que les entreprises doivent intégrer dans leurs stratégies afin d'optimiser leurs réductions d'émissions de GES. Se pose alors la question de l'internalisation du carbone dans l'économie : l'émission d'une tonne de carbone étant une externalité négative, le marché est incapable d'en internaliser les coûts, c'est pourquoi il convient de définir une « valeur du carbone ».

Force est de constater que de nombreuses entreprises sont aujourd'hui liées à l'actif carbone, les entreprises assujetties au système de quotas européen, les entreprises du

⁴ NOUYRICAT, Vincent & al.. *Solaire, il pourrait remplacer le nucléaire*. p. 56.

marché du carbone ainsi que les entreprises ayant entrepris une démarche volontaire. Les entreprises assujetties sont contraintes de se conformer aux objectifs de réduction des émissions de Gaz à Effet de Serre (GES) du Protocole de Kyoto (PK), c'est pourquoi elles doivent intégrer le risque carbone afin de réduire au minimum leur coût de dépollution. Elles ont dans ce but accès au marché des quotas de CO2 qui permet de réduire le risque lié au changement climatique. La valorisation du carbone est primordiale car elle détermine ou a un impact sur la valeur de l'entreprise. Cette valorisation commence par une définition juridique et un traitement clair de cet actif. L'utilité pour l'entreprise est donc de comprendre les tenants et aboutissants de la Finance Carbone et d'utiliser au mieux les quotas alloués afin d'optimiser leurs performances financières et économiques.

Cet article analyse les stratégies et les structures de la performance de la finance carbone interpellée par le management responsable. A partir d'un cadre mixte, nous avons développé 4 hypothèses de recherche, testées sur un échantillon de 11 entreprises pour l'étude qualitative, une série chronologique au plan de deux phases EU ETS pour l'étude économétrique et 40 entreprises pour l'étude quantitative.

Nous présenterons d'abord les structures et le cadre de la responsabilité environnementale de la firme. Ensuite, au niveau de la problématique de recherche, nous présenterons successivement la variable dépendante et les variables explicatives ou indépendantes. *In fine*, nous présenterons les résultats des tests des hypothèses du modèle structurel.

2. LA RESPONSABILITÉ ENVIRONNEMENTALE

La notion de risque est liée aux phénomènes non prévisibles et aléatoires qui proviennent de l'environnement professionnel.

2.1. Structure de la responsabilité environnementale

Les préoccupations environnementales et écologiques des années 70 avaient abouti de par la création du Programme des Nations Unies pour l'Environnement (PNUE). En 1992, la Conférence des Nations Unies sur l'Environnement et le Développement (CNUCED) se réunit à Rio de Janeiro (Brésil). Suite à cette réunion

au Sommet de la Terre, les 178 nations confériencières avaient signées un document d'engagements pour le 21e siècle (Férone, Debas, et al., 2004).

A cet égard, ce document fondateur d'une sorte de programme commun connu sous le titre : l'Agenda 215. Après le sommet de Rio, les firmes se sont attachées à concilier l'efficacité économique et l'excellence environnementale. L'objectif est d'assurer une croissance économique durable, en termes de consommation des ressources de la planète ou de protection de l'environnement. À cette fin, nous évoquons, ci-après, une évolution des problèmes perçus depuis la conférence de Stockholm (Dubigeon, 2002).

2.1.1. Actif environnemental sous-jacent au Management Responsable

Avant toute chose, les préoccupations environnementales occupent une place prépondérante de la firme Responsable. A cet égard, l'environnement présente des matières premières, qui sont transformées en biens de consommation grâce au processus de production, et aussi l'énergie, qui fournit le moteur nécessaire à cette transformation. Étant donné qu'une chaîne, ces matières premières et cette énergie sont restituées à l'environnement sous forme de déchets.

2.1.2. Structure des INDCs : les principes et les engagements

À prime abord, la 21e Conférence des Parties de 2015 (COP 21) a débouché sur un accord climatique historique. Afin d'y parvenir, c'était l'occasion ultime de présenter un diagnostic précis de quantification des émissions GES et un bilan holistique de recommandations au plan du Changement Climatique (CC). Le véritable défi est de contenir la complexité croissante du Changement Climatique (CC) de façon compatible avec le scénario d'un réchauffement limité à +2°C à savoir 11 137 millions tCO_{2e}. À la lumière de ce qui précède les fortes réductions des émissions mondiales de GES sont nécessaires pour maintenir l'augmentation de la

⁵ L'Agenda 21 est un plan d'action global qui pose les trois axes fondateurs du Développement Durable : l'équité sociale, l'environnement et l'économie. (« les 3 P », « les Personnes, la Planète et les Profits », en anglais : « *People, Planet, Profit* ». L'Agenda 21 comporte 115 recommandations pour les États, les collectivités locales et les entreprises.

température mondiale moyenne (IEA Ministerial Statement on Energy and Climate Change, 2015).

2.1.3. La conformité aux Nouvelles Régulations Economiques (NRE)

Il est nécessaire avant tout d'affirmer que, sans la mobilisation d'un cadre réglementaire et d'un cadre de certification solide, nous n'avons aucune chance d'atteindre les objectifs assignés pour limiter la hausse de la température à 2°C. Force est de constater que les Nouvelles Régulations Economiques (NRE) oblige les firmes de rendre compte dans leurs rapports annuels de leur Management Responsable par le truchement de leurs activités. Cette réglementation permet de recenser les conséquences de l'activité de la firme sur son environnement naturel.

2.2.4. La conformité ISO 26 000

À prime abord, la conformité ISO 26 000 vise à motiver tous types d'organisation relevant du secteur public ou privé à implémenter et déployer un Management Responsable (ISO, 2010). Pour y parvenir, l'organisation doit évaluer les divers impacts sur l'environnement (du fait de ses activités). Ceci dit, l'organisation doit assumer sa responsabilité (Lecompte et Adary, 2012).

2.2.5. Gestion des émissions directes et indirectes : notion de périmètres

Les bilans de Gaz à Effet de Serre (GES) permettent d'évaluer les émissions résultant de processus physique du *Supply Chain* (SC), à l'intérieur de ce périmètre les acteurs et les partenaires exercent leurs activités, leurs opérations et leur influence. Les émissions de GES comprises dans cette chaîne de valeur sont composées d'émissions directes et d'émissions indirectes, et réparties plus précisément en trois (3) périmètres appelés « Scopes » ou dimensions : scope 1, scope 2 et scope 3. Cette répartition par dimension (autrement dit scope ou périmètre) ne correspond aucunement à une hiérarchisation de l'importance à accorder à chacun mais permet de relativiser l'impact global selon les différentes contributions de l'activité dans chacun.

3. Problématique de recherche

La problématique de recherche constitue l'étape introductive du projet de recherche à l'intérieur de laquelle sont formulés le problème général de recherche, la question générale et les questions spécifiques de recherches. Et comme nous privilégions l'approche hypothético-déductive, la question de recherche devra clairement exprimer une relation entre au moins deux variables et ces variables devront être mesurables, de manière à ce qu'il soit possible de tester empiriquement la relation exprimée. La théorie et les résultats empiriques déjà connus forment la base à partir de laquelle nous construisons notre propre projet de recherche (Gavard-Perret, Gotteland, Haon et Jolibert, 2012).

De ce fait, les hypothèses sont considérées comme une première forme d'opérationnalisation du projet de recherche. La question centrale est la suivante : *« Pour la firme qui adopte des stratégies et des structures de la Finance Carbone, quels sont les facteurs déterminants de cette adoption ? Et quel est l'impact de celle-ci sur la performance du Management Responsable ? »*.

A partir de cette question, nous pouvons distinguer les variables suivantes :

- La variable dépendante : la performance de l'adoption de la Finance Carbone au prisme du Management Responsable ;
- Les variables explicatives ou indépendantes : les stratégies de la Finance Carbone et la structure de la conformité NRE et ISO 26 000.

Par rapport à la problématique de notre recherche, certaines hypothèses de recherche peuvent être envisagées. A cet égard, ces hypothèses ainsi formulées constituent une base des réponses anticipées aux différentes questions posées. Dans ce contexte, ces hypothèses sont envisagées comme le résultat de la conceptualisation et le point de départ de la vérification.

4. Echantillon de l'étude exploratoire

L'objectif de notre étude exploratoire est de pouvoir collecter les pratiques responsables de l'adoption de la Finance Carbone à l'épreuve du Management

Responsable. Nos entretiens ont pu recueillir les informations sur l'implémentation et le déploiement des pratiques responsables pour la performance de l'adoption de la Finance Carbone à l'épreuve du Management Responsable. Ces entretiens ont été faits face à face lors du 1er Salon International des Energies Renouvelables (EnR) et de l'Efficacité Énergétique (EE) qui s'est tenu du 22 au 26 novembre 2016 à la Foire Internationale de Casablanca de l'Office des Foires et Expositions de Casablanca (OFEC), Maroc. Force est reconnaitre que notre but, à travers l'étude exploratoire, est de tester la validité de certaines questions et pour finaliser notre questionnaire d'étude. Une fois l'échantillon de l'étude exploratoire est décrit, ainsi que ses spécificités, il convient maintenant de présenter les résultats de l'analyse thématique manuelle. À cette fin, les différentes caractéristiques du corpus recueilli, se présentent en *infra*.

Tableau 1. Caractéristiques du corpus de l'étude exploratoire

N°	Code firme	Nb pages	Nb mots	Nb caractères
1	Alpha (α)	5	1 547	10 499
2	Beta (β)	6	1 842	12 713
3	Gamma (γ)	5	1 342	9 238
4	Delta (δ)	5	1 474	10 121
5	Epsilon (ϵ)	5	1 334	9 262
6	Zeta (ζ)	5	1 312	8 954
7	Eta (η)	7	2 176	14 509
8	Theta (θ)	7	2 008	13 369
9	Lota (ι)	6	1 674	11 605

10	Kappa (κ)	4	1 098	7 622
11	Lambda (λ)	5	1 395	9 800

Source : Tableau réalisé par nos soins à partir des données de l'étude exploratoire.

Pour chaque entretien, nous avons rassemblé différentes références. Au total, nous avons pu recueillir 2 301 références.

5. Résultats de la validité du modèle de mesure

L'instrumentation du concept des stratégies MOC n'a pas connu le même niveau de succès que ceux de la performance de l'adoption de la finance carbone et de la stratégie MOC. En effet, les résultats de nos analyses : exploratoire et confirmatoire ont été relativement divergents. De fait, l'analyse exploratoire permet de conclure que pour mesurer le concept de la stratégie MOC il a été nécessaire de recourir à un total de 5 items et d'éliminer deux items en raison de leur faible corrélation partielle avec les autres items. Ainsi, cette purification permettait d'avoir un construit dont la variance totale avec ses variables manifeste est de 93,818, avec une cohérence interne exprimé par une valeur de l'Alpha de Cronbach qui est égale à 0,988. Toutefois l'utilisation de l'analyse confirmatoire donne lieu à une préconisation selon laquelle il faut conserver un item que l'analyse exploratoire prône de rejeter. Pour notre part, nous nous fions aux résultats de cette dernière analyse car elle se base sur la régression linéaire de chaque item sur sa variable latente. Conscient de la supériorité de cet outil sur l'analyse de la variance qui ne prend en compte de la variable latente sur l'item sans écarter son effet sur les autres items, nous nous baserons sur les résultats de cette régression.

Dans ce sens nous retenons finalement pour ce concept un total de cinq variables manifestes pour l'opérationnaliser. L'Analyse Factorielle Confirmatoire (AFC) montre ainsi que ces items et le cas échéant ces variables latentes partagent un total de 92,4% avec leur variable manifeste et se particularisent par une cohérence interne

très satisfaisante se reflétant dans les valeurs supérieures de l'Alpha de Cronbach (0,979) et de l'indicateur de la fiabilité composite (0,984).

Sommaires toute, nous concluons par des résultats tendant à valider le modèle de mesure de la performance et de la stratégie MDP avec une confiance assez réconfortante. Par ailleurs, les modèles de mesure des stratégies MOC et PEN s'accepte avec une assez bonne confiance, et finalement nous acceptons avec précaution le modèle de mesure de la structure de conformité NRE et ISO 26 000.

6. Résultats des tests des hypothèses du modèle structurel

Nous commençons par expliquer le comportement des entreprises enquêtées en matière de la Performance de l'Adoption de la Finance Carbone à l'épreuve du Management Responsable. Dans notre modélisation, nous avons supposé que cette performance s'explique par la mise en place de l'une des stratégies visant la réduction des émissions des Gaz à Effet de Serre (GES), tout en contrôlant l'effet d'un ensemble de facteurs. A cet égard, nous avons contrôlé l'effet des facteurs suivants : la nationalité de l'entreprise, la conformité de sa stratégie et de sa structure aux objectifs de la réduction de la pollution environnementale, la formation du Top Management, la taille de l'entreprise et ses émissions des Gaz à Effet de Serre (GES).

Tableau 2. Principaux résultats de l'estimation du modèle de structure

	$PAFCPMR_i$	$SCNREISO_i$	PEN_i	MDP_i	MOC_i
$SMDP_i$	(0,649)**	(0,788)**			
$SPEN_i$	(0,206)	(0,332)			
$SMOC_i$	(0,428)	(1,532)*			
TEP_i	(0,143)	(0,018)			

<i>Nationalité_i</i>	(0,167)		(0,192)		(0,491)** *
<i>SMOCENR_i</i>					
<i>GES_i</i>			(0,311)* *	(- 0,72)***	
<i>FormTMI_i</i>		(0,095)			
<i>SCNREISO_i</i>	(0,331)*				
<i>R²</i>	(0,485)***	(0,441)***	(0,2)**	(0,518)** *	(0,242)*
<i>R²_{Ajusté}</i>	(0,464)***	(0,343)***	(0,156)	(0,504)** *	(0,222)

* : sig au seuil de 10% ; ** : sig au seuil de 5% ; *** : sig au seuil de 1%

Nous pouvons conclure en faveur d'une assez bonne fiabilité du méta-modèle eu égard au respect de ses variables du signe prévu de par les prédictions théoriques. De plus, nous pouvons considérer que la validité du modèle est moyenne car les variables choisies expliquent en moyenne 46,6% du comportement de la Performance de l'Adoption du Management Responsable.

6. CONCLUSION

Cette étude permet d'analyser l'Entreprise Marocaine au prisme de la Responsabilité Environnementale. L'enquête montre des faits constituant des résultats au plan de la Finance Carbone interpellée par le Management Responsable. La stratégie MDP est un déterminant incontournable de la Performance de l'adoption de la Finance Carbone au prisme du Management Responsable. Par ailleurs, la structure de la conformité NRE (Nouvelles Régulations Économiques) et ISO 26 000

constitue un réel facteur pour déployer la Performance de l'adoption de la Finance Carbone au prisme du Management Responsable.

BIBLIOGRAPHIE

ARJALIES D. L. (2011), “ Approches stratégiques des émissions CO2 ”. *Revue française de gestion* : 123-146.

CHEVALIER, J.M., GEOFFRON P. (2011), *Les nouveaux défis de l'énergie; Climat - Economie – Géopolitique*. Economica.

DUBIGEON, O. (2002), *Mettre en pratique le développement durable: quels processus pour l'entreprise responsable?*, Pearson Education France.

FERONE, G., DEBAS, D., et al. (2004), *Ce que développement durable veut dire : comprendre, comment faire et prendre du recul*, École nationale supérieure d'Arts et Métiers & Editions d'Organisation.

GAVARD-PERRET, M.-L., GOTTELAND, D., HAON, C. & JOLIBERT, A. (2012), *Méthodologie de la recherche en sciences de gestion: réussir son mémoire ou sa thèse*, Pearson Education.

IEA Ministerial Statement on Energy and Climate Change. (2015), “ Energy Matters : How COP 21 can shift the energy sector onto a low-carbon path that supports economic growth and energy access ”, *International Energy Agency*, 8 p.

http://www.iea.org/media/presentations/Energy_Matters_brochure.PDF
(02.11.2016).

LECOMTE, S., ADARY, A. (2012), *L'ISO 26000 en pratique : faire de la responsabilité sociétale un levier de performance sur l'entreprise*, Dunod.

NOUYRICAT, V., DELPOUT-RAMAT, T., LEROUX, H. & VALIN, M. (2011), Solaire, il pourrait remplacer le nucléaire. *Science & Vie*. n°1125, pp : 56-75.

Rüzgâr Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletmede Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Uygulamaları

Sarper Başak¹, Türker Susmuş²

Özet

Zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme (ZDFTM) yaklaşımının; geleneksel faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM) yaklaşımına alternatif olarak geliştirilen ve literatürde FTM sisteminde meydana gelen problemleri çözüme konusunda başarılı olduğu kabul edilen; uygulanması kolay, zamana dayalı, işletme yöneticilerinin ihtiyacı olan maliyet bilgilerini daha hızlı ve daha ucuza sunan bir yaklaşım olduğu kabul görmüştür. Bu yaklaşımda, bütçeler ve sapma analizleri de zaman etkenli faaliyet tabanlı olacaktır. Çalışmada, yenilenebilir enerji hizmet sektöründe faaliyet göstermekte olan bir firmadaki güncel uygulama yardımıyla ZDFTM yaklaşımının pratik kullanım örneği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Rüzgar Enerji Sektörü, Zamana Esaslı Faaliyet Tabanlı maliyetleme
JEL Sınıflama Kodları: M19, M49

Time-Driven Activity Based Costing Applications in a Firm Operating in Wind Energy Sector

Abstract

It has been accepted that the approach of time-driven activity based costing (TDABC) has been developed as an alternative for activity based costing (ABC) approach and succeeded in the solving the problems in ABC; and is easy to implement, time-driven, and able to serve the costing information that the business executives have need to find out in a faster and cheaper way. At this approach, the budgets and the variance analysis would be time-driven and activity based as well. In this study, the practical application example of TDABC approach has been examined with the support of the actual implementation in the firm operating in the renewable energy sector.

Keywords— Wind Energy Sector, Time-Driven Activity Based Costing
JEL Classification Codes: M19, M49

¹ Operasyon Müdürü., ENERCON Servis Ltd. Şirketi, Türkiye, sarper.basak@enercon.de

² Prof.Dr., Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman Ana Bilim Dalı, Türkiye, turker.susmus@ege.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz rekabet koşullarında, işletmelerin, kendilerini doğru sonuca götürecek bir maliyet yönetim sistemi yaklaşımına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Böyle bir durumda, üretilen ürün ve hizmetlerin maliyetleri bütçeleme aşamasından başlayarak doğru bir şekilde belirlenebilecek, fiili maliyetlerle hedef maliyetler arasındaki sapmalar ortaya koyulabilecek ve farkların açıklanabilmesi için gereken çalışmalar yapılabilecektir. Zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme (ZDFTM) yaklaşımı, esnek bütçeleme ve sapma analiziyle birlikte kullanıldığında; planlama safhasında, varsayımların gerçeğe yakın olması koşuluyla, teorik olarak fiili duruma yakın değerlerde maliyetlerin belirlenmesini sağlamaktadır.

2. ZAMANA DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME

Teknolojik, ekonomik, sosyal ve çevresel alanlardaki değişiklikler ve gelişmeler nedeniyle günümüzde doğru maliyet bilgisine daha çok ihtiyaç duyulmaktadır ve indirekt giderlerin toplam giderler arasında payının artması ile planlama, denetim ve finansal raporlama açısından maliyet muhasebesi sistemlerinin indirekt maliyetler üzerine yoğunlaşması ihtiyacı doğmuştur (Atalay, 2014: 72). Rekabet ortamında sağlıklı maliyet bilgisi kritik düzeyde önemlidir ve yanlış maliyet bilgisi, yanlış kararlara ve başarısızlığa neden olabilmektedir (Cooper ve Kaplan, 1988: 96). Maliyet yönetimi kapsamında ele alınan ve kısa vadeli işlemsel kararlarda yer alan geleneksel faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM) yöntemi, iki önemli probleme neden olmaktadır (Pernot, Roodhooft ve Abbeele, 2007: 551). Birincisi mevcut muhasebe sistemi FTM bilgisi toplamayı desteklemiyorsa, sistemin kurulumu çok pahalıya mal olmaktadır (Pernot, Roodhooft ve Abbeele, 2007: 551). İkincisi, sistem düzenli olarak güncelleştirilmeye ihtiyaç duymaktadır ki bu durum da maliyeti arttırmaktadır (Pernot, Roodhooft ve Abbeele, 2007: 551). Bu sorunları çözmek ve daha uygulanabilir ve pratik bir araç kullanabilmek için Kaplan ve Anderson zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme (time-driven activity-based costing) yaklaşımını geliştirmiştir (Köse, 2010: 161).

2.1. Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Tanımı

Atalay'a (2014: 76) göre ZDFTM; FTM'yi yalınlaştırarak karmaşık yapıda olan faaliyetleri anlamada daha başarılı olmakta ve tek bir maliyet etkeni olan zamanı kullanarak hem karmaşıklığı gidermekte hem de uygulama ve güncellemeleri kolaylaştırmaktadır. İşletme yöneticileri ZDFTM sistemi sayesinde kapasite ile ilgili daha doğru kararlar alabilmekte ve aynı zamanda ortaya çıkan kullanılmayan kapasite miktarını hesaplayabilmektedirler (Köse, 2010: 162). Böylece işletmede ortaya çıkan faaliyetlerin ve personelin verimliliği hakkında bilgi sahibi olan yöneticiler kaynak planlamasını daha doğru yapabilmektedirler (Koşan, 2007: 159). Bu yöntem ihtiyaç duyulan bilgi miktarını azaltmış ve işletmelerde kullanılabilmesi için sadece iki parametrenin hesaplanmasını gerekli kılmıştır; bu parametreler mevcut faaliyetin birim maliyeti ve bir faaliyet ya da işlemin gerçekleşmesi için gerekli olan zamandır.

2.2. Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin Genel Yapısı

ZDFTM'de de süreç kaynakların maliyetlerinin tahmini ile başlamaktadır (Kaplan ve Anderson, 2003/ Aktaran: Atalay, 2014: 77). Daha sonra maliyet etkenleri aracılığıyla kaynak maliyetleri kaynak havuzunda biraraya getirilmektedir (Polat, 2008: 35). Burada kaynak maliyetlerinin faaliyetlere yüklenmesi işlemi yapılmadığından FTM'nin zor, zaman alıcı, maliyetli ve karmaşık adımı gerçekleşmemiş ve daha basit, kolay, ucuz ve kısa zamanda istenilen hedefe ulaşılmış olmaktadır (Atalay, 2014: 77). Son olarak kaynak havuzlarında toplanan maliyetler, kaynak havuzunun birim maliyeti ile maliyet objelerinin tükettiği faaliyetlerin birim süresi çarpılarak, maliyet objelerine yüklenmektedir (Atalay, 2014: 77).

3. FİRMA ZDFTM SİSTEMİ UYGULAMASI

3.1. Firma İle İlgili Genel Bilgiler

Çalışmanın konusunu oluşturan ZDFTM incelemesi, İzmir ilinde faaliyet gösteren yurt dışı merkezli bir firmada yapılmıştır. Firmanın bağlı olduğu ana şirket; rüzgar enerjisi alanında araştırma-geliştirme, üretim, satış, proje yönetimi, montaj ve servis faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yurtdışı merkezi dışında 35 ülkede faal

durumdadır. 2016 yılı sonundaki çalışan sayısı 18.000 olup, pazar payı bakımından dünyadaki ilk beş firmadan biridir. Firma Türkiye’de, rüzgar türbini kanat ve kule üretimi, satış, proje yönetimi, montaj ve servis hizmeti faaliyetlerini yürütmekte olup yaklaşık 600 çalışana sahiptir. Çalışmaya konu firma, rüzgar enerji türbinleri periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmeti vermektedir.

3.2. Firmanın İdari ve Organizasyon Yapısına İlişkin Bilgiler

Firmanın Türkiye’deki merkezi İzmir’de yer almaktadır. Yurt dışında bulunan şirket merkezi; Türkiye’de yerleşik firmaya idari ve teknik alanlarda, eğitim ve IT konularında destek vermektedir. Firmanın çalışan sayısı incelemenin yapıldığı yıl için 171 kişidir.

Tablo 1: Firmaya Ait Genel Bilgiler

Hizmet verilen kurulu güç - Mega Watt (MW)	1.300 MW
Hizmet verilen türbin sayısı - adet	750
Servis bölge sayısı - Türkiye	7
Personel sayısı – toplam	171
Personel sayısı - beyaz yaka	53
Personel sayısı – mavi yaka	118

Tablodan görüleceği üzere, 2016 yılında 7 servis bölgesinde 750 adet rüzgar türbinine periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmeti verilmiştir.

3.3. Firmadaki Mevcut Maliyetleme Çalışmaları

Firmada ZDFTM sistemi kullanılmaktadır. Yönetim, servis, montaj ve takım koordinasyonu olmak üzere dört faaliyet merkezi vardır. Servis bölümü çalışanları görevlerini yerine getirmek üzere firmaya ait araçları kullanarak seyahat etmekte ve periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmetlerini yerine getirmektedirler.

Çalışanlar, seyahatlerine ve çalışmalarına ait süre, kapsam, kullanılan malzeme bilgilerini bir bilgisayar yazılımı yoluyla raporlamaktadır. Raporlar, firma merkezinde bulunan koordinatörler tarafından kontrol edilmektedir. Her bir takvim ayının sonunda ; kapanan aya ait mali sonuçlar, faaliyet merkezlerinin sorumlularıyla değerlendirildikten sonra sapma analiziyle birlikte şirket yönetimine raporlanmaktadır.

3.4. Servis Bölümüne İlişkin Bilgiler

Servis bölümünde 92 kişi çalışmaktadır. 7 servis bölgesinde 750 rüzgar türbinine periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmeti verilmektedir. Bölümün teknik yönetimi, takım koordinasyonu faaliyet merkezinde bulunan koordinatörlerince yürütülmektedir. Servis bölümünün 2016 yılına ait verileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Servis Bölümüne İlişkin Sayısal Bilgiler

Çalışan sayısı- adet	92
Toplam türbin sayısı – adet	750
Servis bölge sayısı - adet	7
Servis verilen türbinlerin ortalama emre amadeligi - %	% 99,00
Türbin başına arıza mesajı sayısı - adet	8
Türbin başına uyarı mesajı sayısı – adet	3
Değer katan saat yüzdesi	% 90,10

3.5. Uygulamanın Konusu ve Amacı

Uygulama için servis bölümü seçilmiştir. Servis bölümü birim hizmet satış bedeli, bütçe dönemi sonunda planlanan birim hizmet satış bedeli ile kıyaslanmış, sapma analizi yapılmıştır. Servis bölümüne ait kullanılmayan kapasite oranı hesaplanmış ve kapasite yönetimi açısından ZDFTM’nin katkısı incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, ZDFTM'nin rüzgar türbini servisi veren firmalarda kaynak ve maliyet yönetimi açısından sağladığı katkıları göstermek ve FTM yöntemi ile arasındaki farklılıklardan kullanılmayan kapasiteyi değerlendirmektir.

3.6. Uygulamanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın evrenini, servis bölümünün 92 teknisyeniyle, 2016 yılındaki fiili 171.437,00 saatlik bakım ve arızaya müdahale hizmeti oluşturmaktadır. Araştırmaya ait veriler, firmanın maliyet kontrol bölümünden alınmıştır. Kullanılmakta olan ticari bir yazılım üzerinden elde edilen veriler, yurt dışında bulunan firma merkezinde ve Türkiye'de firma içindeki maliyet kontrol bölümlerinde kontrol edilmekte ve ay sonlarında rapor haline getirilmektedir.

Çalışma; gerçek sonuçlara dayanan, ZDFTM yaklaşımına göre hesaplanan servis bölümü birim hizmet satış bedeli ve kapasite kullanım oranının planlanan değerlere göre farklarını değerlendirecek ve FTM yaklaşımının kullanılması halinde gerçekleşen ve planlanan birim hizmet satış bedeli ve kapasite kullanım oranlarını hesaplayarak karşılaştırma imkanı verecek şekilde kurgulanmıştır.

Firmanın gerçek verileri kullanıldığından, ZDFTM sistemi içinde, ilk aşamada yürütülen tüm faaliyetler belirlenmiş ve bu faaliyetler kategorize edilerek faaliyet merkezleri oluşturulmuş durumdadır. Servis bölümünün faaliyetleri planlı periyodik bakımlar ve arızaya müdahalelerden oluşmaktadır. İlgili yıl içindeki planlı periyodik bakımların toplam süresi, türbin modeli ve bakım türü bazında belirlenmiş, adamxsaat biriminden nominal bakım süreleri ile yıl içinde yapılması planlanan bakımların sayılarının çarpımı ile bulunmaktadır. Planlanan yıllık arızaya müdahale süresi ise önceki yılların verilerine dayanarak bütçe planlama döneminde servis bölümünün çalışması ile hesaplanmaktadır.

3.7. ZDFTM Yaklaşımıyla Firmada Birim Hizmet Bedelinin Hesaplanması

Firmanın faaliyet alanları rüzgar türbinleri kurulumu ve bakım hizmetleridir. İdari, servis, kurulum ve takım koordinasyonu olmak üzere 4 faaliyet merkezi bulunmaktadır. İdari ve takım koordinasyonu faaliyet merkezlerindeki faaliyetler, servis ve kurulum faaliyetlerinin yerine getirilmesi amacını taşımaktadır. Kurulum

bölümünde rüzgar türbini mekanik montajı; servis bölümünde periyodik bakım ve tamir işleri yapılmaktadır.

3.7.1. Bütçeleme

Firmada giderler faaliyet merkezleri temelinde faaliyetlere ayrılarak planlanmaktadır. İncelenecek faaliyet merkezi servis bölümüdür. Servis faaliyet merkezindeki bütçeleme çalışmasının iki temel girdisi vardır. Bunlardan biri ilgili bütçe dönemine ilişkin pratik kapasite değeri de iş yüküdür.

3.7.2. Pratik Kapasite ve İş Yükü

Pratik kapasite, mevcut çalışan sayısının bütçe dönemi içindeki toplam çalışma süresinden; yıllık izin, raporlu olma nedeniyle çalışmama, resmi tatil gibi sürelerin çıkarılmasıyla bulunur. Firma pratik kapasiteyi hesaplarken; malzeme hazırlığı, depoda düzenleme yapma, temizlik ve benzeri değer katmayan süreleri de göz önüne almaktadır. Bu nedenle, değer katmayan süreler de çıkarılarak pratik kapasite bulunmaktadır.

3.7.3. Maliyet Dağılımı

Firmanın maliyet dağılımı Tablo 3, 4 ve 5'te gösterildiği gibidir. Öncelikle firmanın yurtdışı merkezinden verilmekte olan genel yönetim, diğer hizmet ve bilgi teknolojileri giderleri; firmanın faaliyet merkezlerine aktarılmaktadır.

Tablo 3: Yurtdışı Faaliyetlerin Dağılımı

No	Faaliyet	Dağıtımın yapıldığı merkezler			
		Yönetim	Servis	Kurulum	Takım koor.
1	Yurtdışı genel yönetim	% 100	-	-	-
2	Yurtdışı diğer hizmet	-	% 77,75	% 22,25	-
3	Yurtdışı bilişim	% 21,34	% 51,28	% 17,69	% 9,69

Yönetim ve takım koordinasyonu faaliyet merkezlerinin planlanan toplam giderleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Yönetim ve Takım Koordinasyon Faaliyet Merkezleri Bütçeleri

No	Faaliyet Merkezi	Bütçe-TL
1	Yönetim (malzeme, işçilik, diğer hizmet)	6.601.081,40 TL
2	Takım koor. (malzeme, işçilik, diğer hizmet)	2.005.860,88 TL

Yönetim ve takım koordinasyonu faaliyet merkezlerinin planlanan toplam giderleri % 50 oranında servis faaliyet merkezine diğer hizmet gideri olarak aşağıdaki gibi dağıtılmaktadır:

Tablo 5: Servis Faaliyet Merkezine Dağıtılan Diğer Hizmet Giderleri

A	Dağıtım yüzdesi (1)	Yönetim (malzeme, işçilik, diğer hizmet) (2) - TL	Yönetimden servise dağıtılan-diğer hizmet gideri (1X2) - TL
1	% 50	6.601.081,40 TL	3.300.540,74 TL
B	Dağıtım yüzdesi (3)	Takım koordinasyonu (malzeme, işçilik, diğer hizmet) (4) - TL	Takım koordinasyonundan servise dağıtılan-diğer hizmet gideri (3X4) - TL
2	% 50	2.005.860,88 TL	1.002.930,44 TL
C	Dağıtım yüzdesi	Toplam	Toplam-servise dağıtılan diğer hizmet gideri-TL
3	% 50	8.606.942,28 TL	4.303.471,14 TL

Servis faaliyet merkezinin bütçede planlanan toplam gideri, planlanan üretken saat toplamına bölüldüğünde, firmanın 2016 yılı için planladığı birim hizmet bedeline TL/üretken saat ulaşılmaktadır.

Tablo 6: Birim Hizmet Bedeli Hesabı

Faaliyet merkezi	Maliyet etmenleri	Gider-TL
Servis	Malzeme	592.400,00 TL
	İşçilik	7.558.108,19 TL
	Diğer hizmet	10.422.107,47 TL
	Toplam gider-TL (A)	18.572.615,66 TL
Üretken saat	Toplam saat (B)	181.875,90 saat
Birim hizmet bedeli-TL	A/B	102,12 TL

Servis bölümünün faaliyetleri; periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmetleridir. FTM sistemine göre hesaplama yapılacak olursa:

Tablo 7: Firma 2016 Yılı Maliyet ve Faaliyet Hacmi

2016-Plan		
Maliyet-TL/yıl	18.572.615,66 TL/yıl	1
Faaliyet hacmi-bakım	3.000 adet/yıl	2
Faaliyet-hacmi-arızaya müdahale	7.500 adet/yıl	3

Tablo 8: FTM Sistemine Göre Faaliyetlerin Birim Maliyetleri

Faaliyet	Harcanan Zaman-%	Maliyet Dağıtım-TL	Faaliyet Hacmi	Maliyet-TL/faaliyet
	1	2 = 1 x plan.maliyet	3	4=2/3

Periyodik bakım	% 25	4.643.153,92 TL	3.000 adet	1.542,72 TL
Arızaya müdahale	% 75	13.929.461,75 TL	7.500 adet	1.857,26 TL
Toplam	% 100	18.572.615,66 TL	-	

Servis bölümünün faaliyetleri; periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmetleridir. ZDFTM sistemine göre hesaplama yapılacak olursa:

Tablo 9: Firma 2016 Yılı Planlanan Birim Hizmet Bedeli

2016-Plan		
Maliyet-TL/yıl	18.572.615,66 TL/yıl	1
Pratik kapasite-saat/yıl	181.876,00 saat/yıl	2
Birim hizmet bedeli-TL/saat	102,12 TL/saat = 1/2	3

Tablo 10: ZDFTM Sistemine Göre Faaliyetlerin Birim Maliyetleri

Faaliyet	Harcanan Zaman-saat	Faaliyet Hacmi-adet/yıl	Faaliyet Süresi	Maliyet-TL/faaliyet
	1	2	3 = 1x2	4 = 1x102,12 TL/saat
Bakım süresi/birim	14,28 saat/bakım	3.000 adet/yıl	42.859,25 saat	1.458,92 TL

Arıza süresi/birim	17,14 saat/arıza	7.500 adet/yıl	128.577,75 saat	1.750,71 TL
Kullanılan kapasite	-	-	171.437 saat	-
Toplam	-	-	181.876 saat	-

Yukarıdaki sonuçlara göre iki yöntem kıyaslanacak olursa; FTM sistemine göre yapılan birim hizmet bedeli hesabında bakım bedeli ve arızaya müdahale hizmet bedeli ZDFTM'ye göre bulunan hizmet bedellerinden daha yüksektir. Bunun sebebi, FTM sisteminde kullanılmayan kapasitenin hesaba katılmıyor olmasıdır. ZDFTM sistemine göre yapılan hesaplama sonucunda 10.439 saatlik (181.876 saat-171.437 saat) kullanılmayan kapasite hesaplanmıştır. Yani ZDFTM sisteminde toplam giderin % 94,26'sı faaliyetlere dağıtılmış, % 5,74'ü ise dağıtılmamıştır. FTM sistemi tüm kapasitenin kullanıldığı varsayımına göre yaklaşımda bulunduğundan, bu yöntemde kullanılmayan kapasite göz önüne alınmamaktadır.

SONUÇ

Rüzgar türbinleri otuz yılı bulan ekonomik ömürleri boyunca çalışan elektrik üreten makinelerdir. Dolayısıyla ürünün kalitesinin yanında bakım ve arızaya müdahale hizmetlerinin de kaliteli ve zamanında olması oldukça önemlidir. Aksi halde, enerji kaybı dolayısıyla mali kayıpların daha yüksek seviyede olması kaçınılmaz olmaktadır. 2010 yılının başından itibaren rüzgar santrali yatırımcılarının, rüzgar türbini servis hizmeti veren firmalardan beklentileri; arızaya hızlı müdahale, minimum bakım süresi ve etkin malzeme yönetimidir. Bu beklentilerini optimum maliyete elde etmeyi talep etmektedirler.

Müşterilerin daha düşük maliyet talebi ve beraberinde Türkiye'de rüzgar türbini servis hizmeti veren firmaların sayısındaki artış; bu sektörde rekabeti de beraberinde getirmektedir. Artık bu alanda da daha kaliteli hizmeti en düşük maliyetle müşterilerine sunabilen firmalar öne çıkmakta ve hayatta kalabilmektedir. Pazarın bu yönde gelişmesi, firmaların kullandığı maliyet yönetim sistemlerinin önemini de

arttırmış, ön plana taşımıştır. Rüzgar enerji türbinlerine verilen periyodik bakım ve arızaya müdahale hizmetinde üretilen hizmet, adam x saat ile fiyatlandırılmaktadır. Öncelikle bu birim bedelin doğru tespit edilmesi, varsa atıl kapasitenin belirlenmesi ve gerekiyorsa verimliliği arttırıcı tedbirlerin alınması firmalar için çok önemlidir.

Doğru maliyet yönetimi yaklaşımının seçimi, uygulanması ve sonuçlarının gereği gibi değerlendirilmesi firmalara fayda sağlamaktadır. Uygun olmayan bir maliyet sistemi kullanılarak yapılacak değerlendirmede adam x saat ücreti daha düşük ya da daha yüksek hesaplanabilmekte, bu durum firmayı yanıltabilmekte ve yanlış kararlar alınmasına sebep olabilmektedir.

KAYNAKLAR

Atalay, B. (2014): Sağlık İşletmelerinde Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bir Hastane Uygulaması. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Cooper, R. ve Kaplan R. S. (September-October 1988): "Measure Costs Right: Make The Right Decisions". Harvard Business Review, 66: 96-103.

Köse, T. (2010). Sürece Dayalı Yönetim Kapsamında Maliyet Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Pernot, E., Roodhooft F., ve Abbeele, V. (2007): "Time-Driven Activity-Based Costing For Inter Library Services: A Case Study In A University", [Elektronik Sürüm]. The Journal of Academic Librarianship, 33(5): 551-560.

Polat, L. (2008): Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bir Sanayi İşletmesi Uygulaması. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ülkelerin İktisadi Kalkınmalarında Eğitimin Rolü: Azerbaycan Örneği

Naib ALAKBAROV¹ , Khayala JAVANSHİRLİ²

Özet

İktisadi kalkınma çok boyutlu bir kavramdır. İktisadi kalkınma ekonomik büyüme ile birlikte bir ekonomideki yapısal değişmeyi de kapsamaktadır. Ülkelerin iktisadi kalkınmasını etkileyen çok sayıda faktör vardır. Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuç Azerbaycan'da iktisadi kalkınmada eğitimin rolünü ortaya koymasıdır. Bu çalışmada eğitimin iktisadi kalkınma açısından önemi Azerbaycan örneği ile açıklanmış ve Toda Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılarak eğitim seviyesi ile kişi başına düşen GSYH arasında nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler : İktisadi Kalkınma, Eğitim, Toda Yamamoto Nedensellik Testi, Azerbaycan

The Role of Education in the Economic Development of Countries: Azerbaijan Örneği

Abstract

Economic development is a multidimensional concept. Economic development includes economic growth as well as structural change in an economy. There are a number of factors that affect the economic development of countries. The most important result of this study is the role of education in economic development in Azerbaijan. In this study, the importance of education in terms of economic development is explained by the example of Azerbaijan. Toda Yamamoto (1995) causality test revealed the causality relation between education level and per capita GDP in Azerbaijan.

Keywords : Economic Development, Education, Toda Yamamoto Causality Test, Azerbaijan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Uşak - Türkiye, naib.alakbarov@usak.edu.tr;

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak - Türkiye, cavansirli_xeyale94@mail.ru

1. Ekonomik Kalkınma Kavramı ve Eğitim- Ekonomik Kalkınma İlişkisi

1.1. Ekonomik Kalkınma Kavramı

İktisatçılara göre, kalkınma kavramı ile ilgili hiçbir zaman genel bir uzlaşma oluşturulamamıştır. 1980'lerin ortalarında yapılan bir inceleme sonucunda kalkınmanın 72 farklı tanımının tespit edilmiş olması da bunu açıklayan bir husustur (Kaynak, 2005, s. 16). Ama en genel tanımıyla kalkınma, ülkelerin ulaşmak için çaba sarf ettiği bir amaç ve aynı zamanda da bir süreç olarak açıklanabilir (Dulupçu, 2002, s.37).

Kalkınma kavramı ekonomik ve sosyal sistemin tamamıyla tekrar düzenlenmesinden ve yönlendirilmesinden oluşan çok boyutlu bir kavramdır (Todaro, 1981, s. 56). Kalkınma bununla birlikte bireye ve topluma “yaratıcılık ve yenilik” kazandıran bir süreç’ olarak da değerlendirilebilir (Koç, 2013, s. 248). Toplumsal alanda bu kavram; toplumların sahip oldukları potansiyeli, toplumsal ilişkiler sonucunda yeniden üretmeleri ile eksiksiz ve daha donanımlı hale getirmeleridir (Ercan, 2009, s.17).

Kalkınma, günümüz şartlarında ulusal kurumlarda ve aynı zamanda, siyasal ve sosyal alanda değişimi de içinde barındıran çok değişkenli bir kavrama dönüşmüştür. Kalkınmanın temel hedefleri fakirliğin azaltılması, sağlık ve korunma gibi gereksinimlerin karşılanması, beslenme, barınma, insani değerlere önem verilmesi, sosyal seçeneklerin genişletilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasıdır (Kaynak, 2005, s. 34).

Tok (2010) kalkınma kavramını bir toplumda toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda gerek duyulan ve arzu edilen her türlü değişim ve gelişim olarak tanımlamıştır. Tarihsel olarak ise kalkınma, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan bir durum olarak görülmekte olup, kalkınmanın temel hedefleri maddi refahı arttırmak ve toplumlarda beşeri acıların azaltılmasına yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi olmuştur (Tok, 2010, s. 2).

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi temel olarak ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme, gelir dağılımında adalet ve sosyo-kültürel yapının değişmesine

bağlıdır. Toplumda yapısal değişim insan faktörüyle gerçekleşmektedir. Çünkü insan emek ve girişimci faktörlerinin sahibidir. Bu doğrultuda insan faktörünün ekonomik kalkınma için etkili bir faktör olduğu ekonomik araştırmalarla da ortaya konmuştur (Tunç, 1997, s. 20-22).

1.2. Eğitim- Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Eğitim, bireylerin bilgi ve yeteneklerini ileri düzeylere taşıyarak ve verimlilik seviyelerini yükselterek üretime pozitif etki yapmaktadır. Üretim artışı iktisadi büyümeyi tetiklemekte, bu ise birey için gelir artışı yaratmakta ve sağlık, eğitim gibi sosyal harcamaları artırarak insani gelişmeyi üst seviyelere çıkarmaktadır. Kısaca, eğitim seviyesi yükseldikçe bireyin nitelikleri artmakta ve verimliliği üst seviyelere çıkmaktadır. Bu durum eğitimin ekonomik kalkınmaya dolaysız etkisi olarak kabul edilmekte ve güçlü bir gelişme dinamiğini ortaya çıkarmaktadır (Çolak, 2010, s. 114).

Eğitim toplumda sadece ekonomik kalkınma için değil bununla birlikte, daha uzun döneme yayılan bir süreç içinde oldukça önem taşımaktadır. Eğitimin kazançlar, refah seviyesinde yükselme ve adil gelir dağılımı, toplum sağlığı, düşük doğurganlık ve bebek ölüm oranları, siyasi istikrar ve demokratikleşme, düşük suç oranları ve çevre bilincinin oluşması aynı zamanda teknolojik ilerleme ve istihdama pozitif etki vb. gibi birçok net çıktısı bulunmaktadır. Bu etkiler eğitimin ekonomik kalkınma üzerine yaptığı dolaylı etkilerdir (Gündüz, 2017, s.59).

Eğitim, insanların üstlendikleri bütün işlerde mükemmele ulaşmaları için gerekli bilgi ve araçları edinmeye yönelik, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Aynı zamanda eğitim, insanların uğraş alanlarında ve iş ortamlarında gelişmelerine yol açarak daha yüksek değer ve standartlara sahip olmasını sağlamaktadır (Demirci, 2011, s. 17).

Bu şekilde kendini geliştirmiş ve iyi eğitim almış bireyin iş hayatına dâhil olması, bir taraftan onun bireysel gelirini yükseltirken diğer taraftan da bu tür verimlilik derecesi yükseliş gücünün üretimde kullanılması, ülkeye sosyal yönden kazançlar sağlayacaktır. Bu kazançlara örnek olarak, ülkede okuryazar oranının

yükselmesi, kültür seviyesinde artış ve toplumun bilinçlendirilmesi verilebilir. Uzun dönemde bu sosyal kazançlar ülke vatandaşlarının yaşam standartlarında da olumlu bir etkiye neden olacaktır (Çetin, 2014, s. 48).

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik 1990-2015 döneminde Azerbaycan Cumhuriyet’inde eğitimin ekonomik kalkınma üzerinde etkisi incelenmiştir.

2.1 Veri Seti

Çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturan KBDG ekonomik kalkınma için ilgili literatür dikkate alınarak kalkınma göstergesi olarak kullanılmaktadır. KBDG’i etkileyen eğitim değişkenleri olarak, orta okula, mesleki eğitim kurumlarına, liseye ve üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayıları dikkate alınmıştır. Ayrıca çalışmada sabit sermaye yatırımları açıklayıcı değişken olarak alınmıştır (Çalışkan vd., 2013; Ay veYardımcı, 2007).

Tablo 1: Veri Setinin Tanıtımı

Değişken	Tanımı	Veri Kaynağı
KBDG	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$)	ADİK (2018)
ORTA	Zorunlu Öğretime (1-9’cu sınıflar) kayıt yaptıran öğrenci sayısı (Kişi olarak)	ADİK (2018)
MESLEK	Mesleki Eğitim Kurumlarına Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı (Kişi olarak)	ADİK (2018)
LISE	Liseye Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı (Kişi olarak)	ADİK (2018)
UNI	Üniversiteye Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı (Kişi olarak)	ADİK (2018)
YAT	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH’ye oranı (% olarak)	World Bank, 2018

Verilerin varlığı nedeniyle çalışma dönemi 1990-2015 olarak seçilmiştir. Tüm değişkenlerin doğal logaritması alınarak modele alınmıştır. Çalışmada ekonometrik analiz maksadıyla Eviews 9.5 yazılımından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri setinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de, korelasyon matrisi Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2: Veri Setinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
KBDG	2.612	2.763	397.2	7.891
ORTA	1.282.073	132.053	1.093.513	1.497.229
MESLEK	177.305	18.313	147.696	202.188
LISE	194.936	37.087	138.201	258.728
UNI	128.422	19.532	95.599	165.336
YAT	3.23	0.35	2.44	4.06

Tablo 3’te veri setinin korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon matrisinden de görüldüğü üzere KBDG ile en yüksek pozitif korelasyon, üniversiteye ve mesleki kurumlara kayıt yaptıran öğrenci sayısı arasında bulunmaktadır.

Tablo 3: Veri Setinin Korelasyon Matrisi

	KBDG	ORTA	MESLEK	LISE	UNI	YAT
KBDG	1.00					
ORTA	-0.50	1.00				
MESLEK	0.78	-0,45	1.00			
LISE	0.40	0.38	0,16	1.00		

UNI	0.88	-0.18	0,55	0,56	1.00	
YAT	-0.87	0.53	-0.46	0,47	0.04	1.00

2.2 Ekonometrik Model ve Yöntem

2.2.1. Ekonometrik Model

Çalışmada Toda Yamamoto (1987) iki aşamalı eşbütünleşme analizi kullanılarak 1990-2015 döneminde Azerbaycan'da eğitimin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ekonomik kalkınma için ilgili literatür dikkate alınarak kişi başına düşen gelir kullanılmıştır. KBDG'i etkileyen eğitim değişkenleri olarak, ortaokula, mesleki eğitim kurumlarına, liseye ve üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayıları dikkate alınmıştır. Ayrıca çalışmada sabit sermaye yatırımları açıklayıcı değişken olarak alınmıştır (Çalışkan vd., 2013; Ay ve Yardımcı, 2007).

2.2.2. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada eğitimin iktisadi kalkınma açısından önemi Azerbaycan örneği ile açıklanmış ve Toda Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılarak eğitim seviyesi ile kişi başına düşen gelir arasında nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konmuştur.

VAR ve VEC modellerinin tahminlerine dayanan Granger nedensellik analizlerinde genellikle F testi kullanılmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik analizine göre sistemdeki seriler durağan değilse, geleneksel F -istatistiği standart dağılıma sahip olmaması sebebiyle Granger nedensellik testi için kullanılan bu analizin sonucu geçerli olmayabilecektir. Toda ve Yamamoto (1995) analizinde serilerin durağan olmaması durumunda, serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceği ve standart Wald testinin uygulanabileceği belirtilmektedir. Bu yöntem Granger nedensellik testi için, $[k+(d_{max})]$. derecesinden VAR modelinin tahmin edilmesine ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testinin uygulanmasına dayanmaktadır (Çil Yavuz, 2006).

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma bulguları Tablo 4'te sunulmuştur.

Temel Hipotez	χ^2 istatistiği	<i>p</i> -değeri
LNMESLEK → LNKBDG	9.57	0.0084
LNORTA → LNKBDG	5.06	0.0796
LNLISE → LNKBDG	8.05	0.0179
LNUNI → LNKBDG	7.60	0.0223
LNİYAT → LNKBDG	1.30	0.5215
Tüm Değişkenler → LNKBDG	58.73	0.0000

Araştırma sonuçlarından da görüldüğü gibi, KBDG değişkeni ile LNLISE dışındaki diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır. Sonuçlar incelendiğinde, mesleki eğitim kurumlarına ve üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayısı değişkenleri ile KBDG değişkeni arasında en fazla nedensellik ilişkisi vardır.

SONUÇ

Çalışmada Azerbaycan'da ekonomik kalkınma açısından eğitimin rolü Toda Yamamoto (1995) araştırılmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Azerbaycan'da eğitim unsurlarından mesleki liselere ve üniversitelere kayıt yaptıran öğrenci sayıları değişkenleri ile ekonomik kalkınma arasında en yüksek nedensellik ilişkisi gözlemlenmektedir.

Analiz sonucunda Azerbaycan'da eğitim seviyesi yükseldikçe KBDG'nin olumlu yönde etkilendiği görülmüştür. Bu durum Azerbaycan'da eğitime önem verilmesinin hem birey hem de toplum açısından oldukça önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bunun için ilk olarak eğitim yatırımlarının yeterli seviyeye ulaşması ve eğitimde nitelik sorununun çözülmesi gerekmektedir. Azerbaycan ihracat yapısı

incelendiğinde ihracatının % 85-90'nın doğalgaz, petrol ve petrol benzeri ürünlerden ibaret olduğu görülmektedir. Birçok çalışmada da ortaya koyulduğu gibi, Azerbaycan ekonomisinin doğal kaynaklara bağımlılığının bu şekilde yüksek olması, üretim yapısının olumsuz etkilenmesi ve imalat sanayisinin rekabet gücünün zarar görmesi, literatürde Hollanda hastalığı olarak kabul gören ekonomik bir sorunun Azerbaycan'da varlığına işaret etmektedir.

Bu bakımdan gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak için Azerbaycan'ın eğitimde ilerleme kaydetmesi ve katma değeri yüksek üretime ve ihracata geçmesi gerekmektedir. Bu sebeple Azerbaycan, petrol ihracatından gelen geliri eğitimin niteliğinin yükseltilmesine, AR-GE yatırımlarına, bilime ve petrol dışı imalat sanayiye yönlendirerek ihracat yapısını değiştirmeli, ihracatta çeşitlilik yaratmalı ve bununla da dış etkilerden kendini koruyarak ekonomisini güçlendirmelidir. Azerbaycan'da eğitim yatırımlarına verilen önem arttıkça ve yapılan yatırımlar iyi yönlendirildikçe eğitimde kalitenin artacağı, nitelik sorunlarının ortadan kalkacağı ve gelişim sağlanacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Ay, A., Yardimci, P. (2007). Türkiye'de içsel ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmede dış ticaret ve beşeri sermayenin rolü (1963-2002): Pesaran'ın sınır testi ile bir eş-bütünleşme analizi. *Iktisat Isletme ve Finans*, 22(252), 99-115.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2018). Təhsil, elm və mədəniyyət Statistikası, <https://www.stat.gov.az/source/education/> (15.11.2018).

Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2013). Türkiyede Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi:1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.

Çetin, B. (2014). *Eğitim ve Kalkınma İlişkisi:Türkiye Örneği*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çil Yavuz, N. (2006). Türkiye'de turizm gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisinin testi : yapısal kırılma ve nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2) 2006, 162-171.

- Çolak, M. (2010). Eğitim Ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. *Kamu-İş Dergisi*, 11 (3), 109-125.
- Demirci, S. F. (2011). Eğitim ve Verimlilik. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim* (141), 14-21.
- Dulupçu, M. A. (2002). Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler. *G.Ü.İ.İ.B.F.*, 37.
- Ercan, F. (2009). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gündüz, A. Y. (2017). Ülke Kalkınmasında Üniversitelerin Rolü: Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Üniversiteleri Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(1), 56-69.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tok, E. (2010). Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri. *Mesleki Sunum, İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara*.
- Tunç, M. (1998). Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı Ve Türkiye Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (1), 83-106.
- World Bank (2018). World Development Indicators, <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/> (15.11.2018).

Collaboratrice, vers de nouvelles formes d'organisation du Travail

Abida HADJAR¹, Manel CHERAIT²

Résumé

Notre démarche qualitative a pour but, d'explorer les apports et les controverses que soulève le recours à l'économie collaborative. En tant que nouveau modèle économique, de par son traitement au niveau des discours théoriques, ses domaines d'orientation, de par les types d'organisations retenues et les principes qu'elle véhicule, l'économie collaborative suscite de grands espoirs, tant au niveau des nouveaux entrepreneurs ambitieux et atypiques, qu'au niveau des consommateurs déçus et/ou exclus de l'économie marchande capitaliste. Décriées par certains et approuvées par de nombreux observateurs, l'économie collaborative, constitue-t-elle une économie alternative, ou tout simplement un colmatage des fissures flagrantes de l'économie post-industrielle apparemment à bout de souffle? La réponse à cette problématique, s'effectuera en cinq phases. Dans un premier temps nous présenterons une introduction, suivie par une analyse des principaux discours sur l'économie collaborative. Nous verrons par la suite si l'économie collaborative peut être considérée comme une économie alternative au modèle économique dominant? Dans une quatrième phase nous analyserons les externalités négatives et les des controverses à l'endroit de l'économie collaborative, au niveau de la cinquième partie nous exposerons les résultats dégagés dans cette communication.

Mots clés : Economie collaborative, Economie de partage, le commun, P2P, consommation collaborative, TIC, plateformes numériques.

Collaborative economy, towards new forms of work organisation

Abstract

Our quality approach is aimed, to explore contributions and controversies raised by the use of the sharing economy. As new economic model, due to its treatment by the theoretical speeches, its economic sectors, due to the types of reserved organizations, and the principles which she conveys, the collaborative economy arouses big hopes, so much at the level of the new ambitious and atypical entrepreneurs, the disappointed consumers and/or exclude from the capitalist trade economy. Slandered by certain authors and approved by numerous observers, can the economy collaborative, be considered as an alternative economy, or simply a sealing of the blatant cracks of the post-industrial economy apparently out of breath? The answer to this problem, will be made in five phases. At first we shall present an introduction, followed by an analysis of the main speeches on the collaborative economy. We shall see afterward if the collaborative economy can be considered as an alternative economy in the dominant economic model? In the fourth phase we shall analyze externalities negatives and the controversies towards the collaborative economy. At the fifth party we shall explain the results creleased in this communication.

Keywords: *Economie collaborative, Economy of division(sharing), the common, P2P, collaborative consumption, I.C.TS), digital platforms.*

¹ Université de Annaba / Algeria, hadjarabida@yahoo.fr

² University of Annaba / Algeria, manoula_9185@live.fr

1. INTRODUCTION

Le développement des technologies de l'information et de la communication a favorisé l'émergence de l'économie collaborative. Afin de contourner les effets du système capitaliste, des entrepreneurs atypiques développent des organisations économiques, basés sur la collaboration, la solidarité et le partage. (Beja, 2015,) En proposant de nouvelles formes de travail collaboratif (coworking), de financement collaboratif (le crowfending), de production (fablabs, coopératives), (Acquier, A, Carbone, V, Massé, D, 2016) et en voulant redonner confiance aux individus jusque-là, marginalisés par le système capitaliste dominant, l'économie collaborative, constitue-t-elle réellement une alternative à l'économie capitaliste dominante, ou bien juste un subterfuge pour colmater les brèches de cette dernière?

Face à cette galaxie que recouvre l'économie collaborative, notre réflexion sera centrée davantage sur la deux types d'organisation, qui occupent le haut du pavée au niveau de l'économie collaborative, le P2P et les Communs. En effet des promesses multiples, des interprétations contradictoires, (Acquier, A, Carbone, V, Massé, D, 2016,) offre une nébuleuse des frontières, entre les conceptions et configurations diverses, issues de l'économie collaborative. Nous pensons que l'économie collaborative malgré les perspectives sociales économiques qu'elle dessine, en voulant substituer à la propriété privée la communauté des biens, elle risque paradoxalement, de créer les conditions d'une plus grande concentration des ressources, entre les mains d'une minorité de propriétaire. La désillusion risque d'être plus grande avec la captation de la valeur et son inégale répartition. Nous répondrons à cette problématique en cinq parties. Dans un premier temps, nous nous présenterons une introduction, suivie par une deuxième partie au niveau de laquelle seront analysés des principaux discours sur l'économie collaborative. Dans une troisième partie nous verrons dans quelle mesure si l'économie collaborative peut être considérée comme une économie alternative au modèle économique dominant ? Au niveau de la quatrième partie, nous traiterons des effets pervers de cette économie et des controverses qui rejettent l'hypothèse selon laquelle elle serait une alternative à l'économie capitaliste. Nous consacrerons la dernière et cinquième

séquence à la discussion et à l'analyse les résultats.

2. L'ECONOMIE COLLABORATIVE AMALGAME ET AMBIGUITE DES DISCOURS ET NEBULEUSE DES FRONTIERES !

Concernant l'économie collaborative, l'amalgame des discours et le foisonnement des approches, rendent difficile toute délimitation des frontières conceptuelles et organisationnelles de cette économie. En dépit de cela, nous allons voir comment les discours traitent cette notion, et l'importance qu'ils accordent aux effets de l'économie collaborative sur le plan socio-économique et organisationnel.

2.1 L'économie collaborative : un autre visage de l'économie.

L'humanisation de l'activité économique devrait-être la nouvelle philosophie socio-économique en émergence, selon ces auteurs. (Acquiart,Carbone,Massé ,2016) ? (Condé, 2017). La collaboration et le partage des ressources et des compétences, entre partenaires dans un processus de co-crédation de la valeur (Bez ,2018), au niveau des espaces collaboratifs (co-working , incubateurs),des clubs d'entreprise, des r'éseaux de pairs, g'énèrent des effets positifs pour les entreprises installées en leur sein.(Morinos, 2018). Il rappelle que l'existence de ces espaces ne date pas d'hier. Selon les auteurs suivants, (Jourdain ,2016) (Imikirene ,2007) (Gardere,C-E,et al 2019).(Bauwens, Kostakis, 2017), cinq facteurs majeurs (La prise de conscience , les effets multiples de la crise économique, l'innovation technologique et numérique, l'humanisation des échanges et les pratiques économiques, les enjeux du changement) ont contribué à l'émergence de l'économie collaborative . En rupture avec le mod'ele économique dominant, L'économie collaborative présente des formes de collaborations inattendues entre des acteurs des différentes sphères (entreprises-ONG). Certains auteurs (Béja ,2015) déplorent à la fois, un décalage entre le discours sur l'économie collaborative et les pratiques que recouvre ce domaine (Carbone et al, 2017). D'autres déplorent un amalgame (Rachel Botsman,), entre les notions voisines, telles que l' économie collaborative, l'économie de partage, l'économie du pair à pair, (Acquier et Al, 2016), l'économie de fonctionnalité ,et ce, malgré la différence

au niveau de leur champ d'activités.

2.1.2. Méthodologie et cadre conceptuel :

A l'aide d'une démarche compréhensive interprétative, nous voulons savoir comment se positionne l'économie collaborative par rapport à l'économie capitaliste dominante. Est-ce qu'elle participe de l'ordre économique dominant ou non ?

La définition générique du "collaboratif" perçu comme "concept polysémique renvoie à un phénomène social désignant une "forme d'activité collective, mêlant parfois de manière confuse activités de travail (qu'il s'agisse de travail salarié, de travail inscrit dans une relation marchande, de mise au travail du consommateur, de l'usage d'espaces partagés dédiés au coworking...)et d'autres formes d'activités sociales relevant de logiques non marchandes, citoyennes, tournées vers la contribution de chaque partie prenante et l'intérêt général.". Ce concept, selon Sidoli (2017) a principalement été mobilisé par les défenseurs du "peer-to-peer, tels que Bauwens, Iacomella, et Mendoza, dans le but de faire tendre l'économie vers un fonctionnement qui soit davantage social et solidaire. Fondée sur des principes mutualistes, la caractéristique principale de ce courant réside dans sa capacité à créer une activité économique indépendamment des formes de dégradation des ressources (Sidoli, 2017). Plus explicites, Evroux (et al. 2014), développent plutôt une approche empirique pour analyser le fonctionnement de "l'économie collaborative qui bouleverserait la logique de création de la valeur" à partir du commun, d'une mutualisation des ressources et des technologies réseaux P2P".

Définition du P2P, en tant que type de "relations sociales au sein de réseaux humains et aussi une infrastructure technologique qui rend possibles la généralisation et le développement de ces relations à grande échelle. Le P2P serait un nouveau mode de production et d'échange, qui créerait un potentiel de transition vers une économie générative au profit des gens et de la nature (Bauwens 2017).

Définition du commun, à partir de la "ressource matérielle ou immatérielle gérée par une communauté, (selon ses propres normes et ses propres règles) qui en partage l'usage (Bollier 2014). De par leur ancrage territorial et sociétal, d'après Bollier, les

communs ne se réduisent pas à un simple rôle de palliatif Bollier (2014). Allant plus loin encore dans ce sens, Bauwens le présente comme ‘‘ Instrument d’une citoyenneté refondée’’, autour d’un ensemble de valeur et normes sociales (Perret 2017). Perret, Bauwens (Dereva, 2018) soulèvent la problématique de la ‘‘reproduction sociale’’ des contributeurs et celle de la stabilité des coopératives communautaires.

2.2. L’économie capitaliste en déclin, ou juste un repli pour un nouveau redémarrage ?

Le nouveau modèle économique, tel qu’il a été défini, peut-il évoluer en dehors de l’économie capitaliste ? Nous considérons pour l’instant, que la production entre pairs est un ‘‘proto-mode’’ de production. Un mode incomplet, car on suppose qu’il est incapable à terme d’assurer, la ‘‘reproduction sociale’’ de ses contributeurs par ses propres moyens. Malgré les critiques dont elle est l’objet (Lambrecht ,2016), notamment dans ses dimension opprimante, dominatrice, aliénante, paupérisant de ce fait les classes populaires, l’économie capitaliste dominera pour longtemps encore. D’autant que l’économie collaborative n’arrive pas encore à tenir ses promesses.

2.3 Les discours triomphalistes vs critiques de l’économie collaborative.

Les discours sur l’économie collaborative, à La géométrie variable, s’appuient sur deux visions différentes, l’une triomphaliste et une autre critique. La triomphaliste pour qui, l’économie collaborative, constitue un mode économique post-capitaliste, innovateur et capable de résoudre les problèmes générés par le système économique capitaliste et le transcender (Jourdain 2016). Selon lui, il y a un changement profond de paradigme, ‘‘qui l’aurait convaincu que l’économie collaborative est une innovation radicale qui définira le capitalisme du vingt-unième siècle’’ (Jourdain, 2016).

A l’opposé, une vision plus critique, vis-à-vis des entreprises qui élaborent des stratégies collaboratives par le biais des plateformes numériques d’affaires. Orientées vers le profit, utilisant des infrastructures P2P, ces plateformes constituent

(Jourdain, 2016), un modèle mixte du capitalisme cognitif qui exploite directement la coopération sociale en réseau, le crowdsourcing en constitue le meilleur exemple. Perret, (2017) a montré que le P2P, est à la fois incapable de promouvoir une économie générative vis-à-vis des gens et de la nature, (Perret 2017) et de créer les mécanismes qui permettent une auto- reproduction en dehors du processus d'accumulation du capital. Le modèle ne peut être envisagé comme un nouveau mode de production et d'échange. Il devient ainsi, presque impossible d'imaginer le déclin du capitalisme à présent.

3. L'ECONOMIE COLLABORATIVE UNE ALTERNATIVE A L'ECONOMIE CAPITALISTE ?

3.1. Les externalités positives de l'économie collaborative.

Ces externalités positives de l'économie collaborative se manifestent à travers les principes véhiculés, l'opportunité des plateformes numériques, ses tendances vers la substitution du commun à la propriété privée, de la valeur d'usage à la valeur d'échange. Elle présenterait un nouveau modèle économique, qui serait ainsi libéré des pesanteurs de la logique marchande et capable à la fois, de transcender le système économique capitaliste et de modifier le rôle des deux principaux acteurs du système économique, l'état régulateur et l'entreprise traditionnelle. La technologie de l'information et de la communication leur offre une opportunité historique.

3.2. Les communs au lieu de la propriété privée, valeur d'usage vs valeur d'échange.

L'introduction des principes du partage et la mise en commun des ressources ébranlèrent le statut de la "Propriété privée" en tant que norme sociale ancestrale. Réussir ce pari signifierait que l'objectif de valoriser l'usage du commun, au lieu de sa valeur d'échange, est atteint. Une évolution majeure que certains traitent de révolution (Rafk in, 2009). Les commodités des TIC et les avantages offerts, au niveau des achats, de transports, de loisirs, l'hébergement, de logistiques, des services particuliers, de consommation collaborative, sont particulièrement appréciés par les consommateurs. (Jourdain, et al 2016). L'articulation de ces trois

facteurs significatifs, leur force, laissent croire qu'on est en face véritablement d'un modèle économique durable.

3.3. L'économie collaborative : les avantages en deçà des espoirs et des ambitions

Aux sceptiques qui soutiennent que " les entreprises de l'économie collaborative ne créent pas assez de valeur, car elles n'innovent pas, Jourdain (et al, 2016), affirment que l'économie collaborative, est "un mouvement profond et durable" qui donne ses preuves, notamment au niveau de la baisse des prix offerts, l'efficacité de l'offre, et de la satisfaction des consommateurs. (jourdain , et al 2016). Ces arguments qui tentent de mettre en relief les avantages de l'économie collaborative, restent en deçà des enjeux suscités par l'avènement d'un nouveau modèle économique, en deçà des espoirs, et des ambitions des acteurs sollicités.

3.4. Organisation réticulaire, vers plus de flexibilité vs plus d'exploitation.

Les entreprises-réseaux de la nouvelle économie sont confrontées à un processus d'innovation accélérée, qui sera marqué, à chaque nouvelle "innovation dite de rupture" par le phénomène de la " destruction créatrice" (concept développé par s J. A. Schumpeter, 1939) des standards technologiques antérieurs. Sur le plan interne, les pressions socio-professionnelles et organisationnelles ne sont pas des moindres. L'entreprise virtuelle est également définie comme un pool de ressources, de compétences et de connaissances, destinée à créer de la valeur pour le client interne. Sur le plan organisationnel, les entreprises qui se revendiquent aujourd'hui de l'économie collaborative, adoptent à la fois, des "structures organisationnelles" flexibles, plus adaptées aux exigences de leur écosystème, et une flexibilité du temps de travail. Mais les gains de productivité, les exigences de qualité génèrent une augmentation de la charge globale, une dégradation des conditions de travail (Sidoli, 2017), une déstabilisation identitaire individuelle et perte de repères pour d'autres (Bercot, 2014). Au niveau des plateformes privées (uber, Blablacar, Ebay, Amzon,) en situation de monopole, se développe une relation de dépendance vis-à-vis de la

plate-forme, au lieu d'une subordination au cadre du salariat (Sidoli ,2017).

4. L'ECONOMIE COLLABORATIVE VERS DE NOUVELLES FORMES D'ECHANGE.

4.1. Les externalités négatives de l'économie collaborative :

Paradoxalement, les plateformes numériques, deviennent une opportunité surtout pour l'entreprise capitaliste, qui redéploie sa stratégie d'externalisation en utilisant des nouvelles formes plus sournoises, tel que le crowdsourcing. Ce type d'externalisation de l'offre, lui permet une plus grande captation de la valeur et une répartition inégale des richesses et ce, malgré la contribution collective à la création des richesses et de la valeur. L'agrégation des offreurs et demandeurs de biens ou de services sur les plateformes numériques, devient une forme d'entrepreneuriat informel au détriment du salariat réglementé (Jourdain,2016).

Au moment où certains auteurs, (Rafkin, 2012) croyaient assister à la fin d'un système capitaliste "en déclin" (Condé, Morinos), ils réalisèrent finalement qu'il s'agit d'une "mutation formelle du capitalisme industriel vers un capitalisme cognitif" (Lambrecht 2016), qui exploite directement la coopération sociale en au niveau d'un réseau. La plupart du temps, les activités effectuées par les contributeurs non rémunérés, elles sont capturées et financiarisées par les plateformes propriétaires des réseaux.

4.2. Nouvelles formes de travail, résurgence des formes pré- capitalistes, des indices révélateurs.

La littérature sur le travail des contributeurs mobilisés par des plateformes numériques, n'est pas éloquente (Le Moine et al, 2017). Dénoncé par des secteurs de créatifs, ce dernier est traité de travail spéculatif, où une main -d'œuvre est exploitée gratuitement, dérégulant la profession, cassant les prix (Dietrich,Weppe , 2016). Sur le plan conceptuel, un nouveau phénomène, se profile à l'aune du crowdsourcing, il s'agit de la difficulté quant à la catégorisation des profils des internautes (Dietrich , Weppe, 2016). Cette nouvelle cartographie brouillée des compétences des contributeurs mobilisés sur des plateformes constitue une atteinte

directe aux compétences conventionnelles de l'entreprise. L'exploitationⁱ de ces anonymes, dans un crowdsourcing est considérée par Dietrich comme, une négation de l'expertise, une dévalorisation du métier, une dérégulation du marché du travail, une forme de concurrence déloyale. Ce travail fragmenté, renvoie à la chaîne fordienne du siècle passé, "le travail aliénant et déshumanisant, l'invisibilité du travail et du travailleur constitue selon l'auteur (Dietrich, Weppe, 2016) un véritable déni, du travailleur, du travail, de la finalité du projet, des liens sociaux, de l'identité collective. Le travail collaboratif est vidé de tout son sens.

4.2. Dévalorisation des déterminants internes relatifs à la création de la valeur ?

Le recours au crowdsourcing, en tant que nouvelle forme d'externalisation de l'offre pourrait affecter les déterminants internes dans la création de la valeur. Au sein des écosystèmes d'affaires le processus de co-création de la valeur, repose sur une politique de partage et une stratégie de collaboration. Le soubassement de cette politique de collaboration et de partage réside dans l'existence d'une "communauté stratégique d'intérêts" (De Vogeeler, 2011). S'agissant des nouveaux écosystèmes collaboratifs, est-ce que la politique de collaboration (Isckéa, 2012) et de partage repose sur une "communauté stratégique d'intérêts" ou non ? Le concept de "communauté stratégique d'intérêts" a-t-il le même sens, s'agissant des écosystèmes collaboratifs ? (Arzumanyan, Mayrhofer, 2016).

5. DISCUSSION ET ANALYSE DES PERSPECTIVES DE L'ECONOMIE COLLABORATIVE.

Premièrement, une plaidoirie contre le travail collaboratif (Dietrich et Weppe (2016), du fait de l'anonymat du travailleur sur les plateformes numériques, qui, n'étant pas véritablement acteur, participe plutôt d'un jeu d'acteurs. Dietrich, et Weppe, (2016), annoncent des ruptures contextuelles et conceptuelles dans le cadre du travail collaboratif. Le Moine (et al, 2017), considèrent que l'exploitation du participant sur les plateformes, la dématérialisation du travail, la désertion du cadre organisationnel, l'hyperspécialisation des compétences", sont des indicateurs

révélateurs d'une transformation des modèles productifs, et probablement une résurgence des formes pré-capitalistes de production. Sur le plan juridique, (Le Moine et al 2017), les plateformes dites numériques ou collaboratives 'perturbent et contournent la régulation juridique des rapports de travail et deviennent un 'nouveau mode d'exploitation de la force de travail, (Gomes, 2018),un travail spéculatif (Renault ,2014).

Deuxièmement, L'économie collaborative, serait une économie hybride :

Selon les sceptiques et ceux opposés à l'économie collaborative, (Béja, 2015), elle serait une forme renouvelée de l'entrepreneuriat social, du fait de son incapacité à se présenter en alternative au capitalisme dominant. Jugée d'utopique et incapable de se substituer au modèle dominant de croissance et de propriété, l'économie collaborative reste une promesse (Borel ,2015). Peugeot dévoile comment les consommateurs sont passés de "l'enthousiasme au désenchantement", du partage choisi au partage subi (Peugeot 2015).Le développement de formes nouvelles d'échange économique remet en question le monde de la marchandise sans contredire fondamentalement les mécanismes du capitalisme. L'économie collaborative opère une hybridation entre coopération et marché pour répondre à la crise actuelle de la croissance marchande. En somme, l'économie collaborative, en mettant en avant le principe du partage, de la solidarité et de l'entraide, en défendant un nouveau modèle d'échange et de production, de par les secteurs qu'elle investit, ses ressources limitées, devient une forme renouvelée de l'entrepreneuriat social.

BIBLIOGRAPHIE

Acquier,A ,Carbone,V, Massé D., (2016) L'économie collaborative : fondements théoriques et agenda de recherche – article présenté au Second International Workshop on the Sharing Economy, ESCP Europe,

Béja, A, (2015)'' Les métamorphoses du capitalisme'', Esprit ,7 , 5-8.

Bauwens, M, Dereva, M, (2018) ''Comment créer une véritable économie du commun '' P2P Fondation, article paru dans l'ouvrage collectif "Vers une république des biens communs" coordonné par Alix,N et al .Ed les liens qui libèrent.

Bercot, R, (2014) '' changements entre relations de travail, entre ouverture et fermeture'' Réseaux, 108 (4), 179 à 2005

Bez, S-M,(2018),''La coopétition technologique,'',Innovation ,55(1) 93-117

Bollier,D,(2014) ,''La renaissance des communs. Pour une société de coopération et de partage'', Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 11

Borel,S et Al (2015)''L'économie collaborative, entre utopie et big business'', Esprit ,7 , 160 .

Carole, D, Fournier,G,(2014)'' Transition énergétique, industries et marchés Stratégie industrielle pour un écosystème en émergence : le cas de la mobilité 2.0, dé-carbonée, intermodale et collaborative '' Revue d'économie industrielle, 148(8).

Convert, B et al (2011)'' Pour une socio-économie du numérique. Introduction au Dossier'', Revue Française de Socio-Économie, 8(2) , 31-38.

Demailly, D, Novel, A.-S, (2014). ''Économie du partage: enjeux et opportunités pour la transition écologique '' institut du développement durable et des relations internationales,- Science Po, Paris, 3, 32.

De Vogeleer, E, Lescop, D, (2011), ''Plateformes, coordination et incitation'', Management et Avenir , 46(6) 200-218

Edward ,Lorenz,E,(2001)'' Confiance inter-organisationnelle, intermédiaires et

communautés de pratique”, Réseaux, 108(4), 63-85.

Evroux, A-F et al (2014) ” L’Economie collaborative : nouveau vecteur d’influence et de reconquête du pouvoir “Ecole de guerre économique, Paris.

Gardere,E, et al (2019)“Les organisations collaboratives” Communication et Organisation À paraître au premier semestre 2019, journals.openedition.org/communication-organisation

Jourdain, L, Lecler,M, Mitterand,A ,(2016) “économie collaborative et droit, les clés pour comprendre” ed Fyp , Paris.

Lambrecht, M, (2016) , “L’économie des plateformes Collaboratives” Courrier hebdomadaire du Centre de recherche et d’information socio politiques , Belgique,2311-2312(26)

Marinos,C,(2018)”Espaces collaboratifs de travail et clubs d’entreprise”Innovation,55(1) , 119-137

Le Moine, J-F, et al, (2017), “Le crowdsourcing travail ou pas ? Eclaircissement des pratiques et implications juridiques”, Management et Avenir, 97, 81-95.

Koenig, G,(2006), “L’apprentissage organisationnel : repérage des lieux” , Revue Française de gestion, 160 (1), 293-306

Perret, B, (2017)”Michel Bauwens , Vasilis Kostakis, manifeste pour une véritable économie collaborative vers une société des communs “ Revue Projet,361(6),93-94

Peugeot, V, et al,(2015) “Partager pour mieux consommer ? Enquête sur la consommation collaborative” Esprit,

Condé, B, (2017)” Économie collaborative : nouvelle rupture ou ultime ruse du capitalisme ?”, Mémoire de master, promoteur Frere, B, Université libre Belge

IMIKIRENE,K, (2007), “La confiance dans la relation incubateur technologique-porteur de projet”2e Journée transdisciplinaire de recherche Management et réseaux

sociaux Capital social et/ou réseau social en acte : quels outils de gestion ? Groupe
ESC Clermont Graduate School of Management, Clermont-Ferrand.
Rifkin, J, (2012), 'La troisième révolution industrielle', Paris, Éditions Les liens
qui libèrent.

BEYAZ YAKA SUÇLARININ ÖNLENMESİNE TEORİK BİR YAKLAŞIM

Gökçe Sinem ERBUĞA¹

ÖZET

Beyaz yaka suçlar, sokak suçları ya da şiddet içeren suçlar gibi diğer suç türlerine göre farklılık göstermektedir ve hemen tespit edilebilen, net suçlar değildir. Çoğunlukla çok açık, anlaşılır veya anlaşılması kolay değildir. Suç istatistiklerine göre, beyaz yaka suçları işleyen suçlular, şiddet suçları işleyenlere göre daha hafif bir şekilde cezalandırılmaktadır (Fredericks ve diğ., 2016). FBI'ın belirttiği gibi, "beyaz yakalı suç", beyaz yakalı çalışanların gerçekleştirdiği tüm farklı türden sahtekarlıkları kapsamaktadır (https://www.fbi.gov/, 2017). Beyaz yakalı suç işlemek için temel dayanak, ekonomik kazanç elde etmektir; başka bir deyişle, beyaz yaka suçların altında yatan temel motivasyon tamamen finansaldır. Her ne kadar beyaz yaka suçluları tehlikesiz ve şiddet içermeyen insanlar olarak kabul edilseler de, eylemleri sonucunda ortaya çıkan maliyetler tüm sanayi, ülke ve hatta dünya için çok yüksek olabilmektedir. Weisburd ve diğerlerinin (1995) çalışmalarında belirttiği üzere, beyaz yakalı suç kavramı, suçluluğun rasyonelleştirilmiş bir biçimi olarak ifade edilmektedir. Söz konusu bu çalışmaya göre, potansiyel suçlular karar verme süreçlerinde muhtemel maliyet ve faydaları göz önünde bulundurup, değerlendirmektedir. Beyaz yaka suçların maliyetlerinin çok yüksek olması sebebiyle, söz konusu bu suçların ortaya çıkmadan önce mümkün olan en kısa sürede engellenmesi sağlanmalıdır. Beyaz yaka suçların önlenip önlenemeyeceğini ele alan bu çalışmada, beyaz yaka suç kavramı Rasyonel Caydırıcılık Kuramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Caydırma Teorisi, Caydırma, Beyaz Yaka Suçu, Cezalandırma, Maliyet – Fayda Analizi

Jel Kodları: G41, M29, K13, K14, K42, M4

A THEORETICAL APPROACH TO DETERRENCE OF WHITE COLLAR CRIMES ABSTRACT

White collar crimes vary across other types of crimes like street crimes or violent crimes, and they are not as clear as crystal like murder, kidnapping, or theft. Mostly they are not very obvious, clear or easy to understand. According to crime statistics, criminals who offend white collar crimes are let off rather than violent criminals (Fredericks et al., 2016). As FBI mentioned in its official website, the term "white collar crime" covers all the different kinds of frauds perpetrated by white-collar employees. The basic underlying reason to commit a white-collar crime is to gain economic profit, in other words, it is all financial. It is also worth noting that, white-collar criminals are mostly the members of the cream of society as they are well-educated, respectful, successful, and reliable in the eye of the society. In spite of the fact that white collar criminals are considered as dangerless and non-violent people, their cost can be super high for the whole industry, country or even for the whole world. Weisburd et al. (1995) stated the concept of white-collar crime as an intensely rationalized structure of criminality. From their perspective, the potential criminals think out the probable costs and benefits during their decision-making process. Although there is a considerable literature on white collar crimes, there is very little effort spent on deterrence of white collar crimes. On the grounds that white collar crimes cost million dollars, they should be deterred as soon as possible before they come out. In this study, which discovers

¹ Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gokce.erbuga@deu.edu.tr

whether white collar crimes can be prevented or not, handles the white collar crime concept within the Rational Deterrence Theory. From the Rational Deterrence Theory's aspect, the rational human being will refrain from the actions that end up with a crime when law introduces aggravation of punishment.

Keywords: *Deterrence Theory, Deterrence, White Collar Crime, Punishment, Cost-Benefit Analysis*

Jel Codes: *G41, M29, K13, K14, K42, M42*

1. GİRİŞ

Uzun bir süredir dünyamızı şekillendirmekte olan küreselleşme süreci, her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da etkilerini açık bir biçimde göstermektedir. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki doğal sınırlar kaybolmakta ve iletişim ağlarının güçlenmesi, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, serbest ticaretin artması, uzmanlaşmaya gidilmesi ve dolayısıyla dış kaynak kullanımının artması söz konusu olmaktadır. Küreselleşmenin serbest ticaret anlayışı doğrultusunda sermayenin ve malların serbest dolaşımını desteklemesi, uzmanlaşmayı ve dış kaynaklardan faydalanmayı teşvik etmesi ile birlikte farklı ülkelerde faaliyette bulunan işletmelerin birbirleri ile olan ilişkileri de güçlenmeye başlamaktadır. Yaşanan bu gelişmeler farklı finansal piyasaların ve ekonomik sistemlerin bütünleşmeye başlamasına sebep olmakta; bu da gerçekleştirilen ticari işlemlerin daha kolay bir biçimde yapılabilmesine imkan vermektedir. Mevcut bu durumun olağan bir sonucu olarak günümüz işletmelerinin yapmış oldukları ticari işlemlerin sayısında ve hacimlerinde gözle görülür artışlar meydana gelmektedir. İşletmeler arası ticari ilişkilerin ve finansal faaliyetlerin daha büyük ölçeklerde gerçekleşmesi ve daha yaygın bir hale gelmesi, söz konusu bu ilişki ve işlemlerin denetimini ve düzenlenmesini daha zor bir hale getirmektedir. Ticari ilişkilerin sağlamlştırılmasını ve piyasaların etkin bir şekilde işleyebilmesini sağlamak amacıyla yetkili merciler tarafından bir takım kurallar ve düzenlemelerin getirildiği görülmektedir (Şentürk ve Kasap, 2013). Her ne kadar finansal düzenin sağlanması için atılmış birçok adım olsa da, zaman zaman finansal düzeni bozan ihlallerinin meydana geldiği tespit edilmektedir. Finansal düzeni zedeleyen ihlallerin en dikkat çekenini hiç kuşkusuz ki beyaz yaka suçlarıdır (Şentürk ve Kasap, 2013). Finansal piyasaların sorunsuz ve etkin bir şekilde işleyebilmesi amacıyla söz konusu bu

suçların önlenmesi gerekmektedir. Beyaz yaka suçların önlenmesine yönelik olan bu çalışmada, suçun daha meydana gelmeden önlenmesine torik bir açıdan yaklaşılmıştır.

2. SUÇ KAVRAMI VE BEYAZ YAKA SUÇLARI

Suç olgusu her toplum için kendi dinamikleri doğrultusunda çeşitli şekillerde ortaya çıkan oldukça eski bir kavramdır (Güllü, 2014). Hukuk literatüründe suç kavramı, hukuk düzeni tarafından yapılması yasaklanmış; yapılması durumu ise devlet otoritesi tarafından ceza ya da güvenlik tedbiri gibi bir takım yaptırımların uygulanması söz konusu olan eylemleri belirtmektedir. Suç kısaca, bireylerin kanunlar tarafından yapılması engellenen/engellenmek istenen eylemleri, ceza yasalarının çiğnenmesi olarak ifade edilebilir.

Literatürde, araştırmacıların bakış açılarına bağlı olarak, farklı “suç” tanımları bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu suç kavramını “yasalara aykırı davranış, cürüm” olarak tanımlarken; Oxford Sözlüğü’ne göre suç, bir eylem veya ihmal olarak görülmektedir. Oxford Sözlüğü’ne göre suç oluşturan eylemin veya ihmalin yasalar tarafından cezalandırılması gerekmektedir. Öte yandan, Oxford'un Sosyoloji Sözlüğü, suç kavramını açıklamak için daha karmaşık bir tanım kullanmaktadır. Suçun yapılmış olan sosyolojik tanımına göre en temel özelliği, toplumsal bir mesele olmasıdır. Toplumsal bir mesele olarak belirlenen bir suç, sosyal kuralları / yasaları ihlal etmek anlamına gelir ve aynı zamanda kamu otoriteleri tarafından cezai yaptırımlar gerektirir. Suçun en temel toplumsal meselelerden bir tanesi olarak değerlendirilmesi, suç kavramının sosyolojik bakış açısından daha detaylı bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmektedir (Heidensohn, 1989).

Sosyolojik açıdan bakıldığında, Glasgow Üniversitesi Suç ve Adalet Araştırmaları Merkezi'nin (2007) raporunda da ayrıca belirttiği gibi, suçun temel odak noktası sadece eylemin ta kendisi olarak görülmemekte; ayrıca kanunların ve onlara uymaya istekli insanların da suçun odağı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (<http://www.sccjr.ac.uk/>, 2007). Güney Avustralya Hukuk Hizmetleri Komisyonu (2017) tarafından hazırlanmış olan Kanun El Kitabında ise suç,

cezalandırılmayı ve toplum nezdinde kınanmayı, ayıplanmayı ve kabahatli bulunmayı gerektiren eylem olarak ifade edilmektedir. Söz konusu hukuk el kitabına göre, suç genellikle ceza veya hapsi gibi yaptırımları da beraberinde getirmektedir (<http://www.lsc.sa.gov.au/>, 2017).

Yapılmış olan başka bir tanımlamaya göre ise, suç kavramı “kişisel çıkar arayışında üstlenilen eylemler / sahtekarlık” olarak tanımlamıştır (Gottfredson ve Hirschi, 1990). Gottfredson ve Hirschi (1990)’nin bakış açısına göre, farklı durumlarda aynı eylemler farklı sonuçlar doğurabilir. Daha açık bir ifadeyle, aynı eylemlerin farklı bir bağlamlarda yürütülmesi, söz konusu bu eylemlerin suç unsuru olup olmaması durumunu etkilemektedir. Gottfredson ve Hirschi'ye (1990) göre, suç teorisinin ana odağı suçun kavramının tanımı olmalıdır. . Gottfredson ve Hirschi'nin sunmuş oldukları bakış açısına göre, potansiyel suçlular acil kazanç elde etmeyi veya hedeflerine kolay bir şekilde ulaşmayı ya da başka bir deyişle ihtiyaçlarını kolayca karşılamaya çalışmayı beklemektedir. Bu bireyler genellikle uzun vadeli karlar peşinde olmayıp; eylemlerini çoğu zaman kötü sonuçlandırmaktadırlar. Nietzsche, borç sözleşmesinin bir parçası olarak suç ve ceza kavramlarını ele almaktadır. Nietzsche'ye göre ceza kavramı, borçlunun borcunu bedeni, hayatı ya da eğer gerekliyse özgürlüğü ile ödemesi sonucu açığa çıkmaktadır. Cezanın, borçlunun eyleminden etkilenen mağdurun uğramış olduğu kaybın, borçlu tarafından telafi edilmesi (tazmin edilmesi) amacıyla oluştuğunu söylemek mümkündür (İşsevenler, 2012). Güney Avustralya Hukuk Hizmetleri Komisyonu'nun hazırlamış olduğu Kanun El Kitabı (2017)'nda da belirtildiği üzere, bir eylemin suç olup olmadığının belirlenmesi, kolay bir karar değildir.

Bu doğrultuda, Glasgow Üniversitesi - İskoçya Suç ve Adalet Araştırmaları Merkezi'nin raporunda (2008) da açıkça belirtildiği gibi, kriminologlar suç kavramını sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ele almaktadır. Raporu göre, suç kavramının farklı boyutlarıyla ele alınması, hangi unsurların suç unsuru olduğunun hangilerinin suç unsuru oluşturmadığının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte, sosyal normların ve değerlerin zaman içinde değişebilmesi veya bir ülkeden diğerine farklılık gösterebilmesi konusu da bir

eylemin suç unsuru oluşturup oluşturmadığı hususunun belirlenebilmesi açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur (Glasgow Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2008).

Suçların bir kısmı, adam öldürme, yaralama ve cinsel saldırı suçlarında olduğu bireylerin beden bütünlüğüne kasteden suçlar (Tzoumakis ve diğ., 2013) olup; suçu işleyen bireyin, suçun mağduruna yönelik olarak güç kullanımı (Fuller, 2012) olması sebebiyle şiddet içeren suçlar olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan “dolandırıcılık, soygun, haneye tecavüz, kamu düzenini bozma gibi bir mala veya toplum düzenini bozmaya yönelik olan, herhangi bir bireye yönelik tehdit ve saldırı unsuru bulundurmeyen, bireylerin fiziksel kayıplara uğramasıyla sonuçlanmayan, mala karşı suçlar veya mağdursuz suçlar adlarıyla da anılan şiddet içermeyen suçlar” da mevcuttur (Koçak ve Durak Batıgün, 2017). Her ne kadar iki ana suç türü (mülkiyet suçu ve şiddet suçu olarak) olduğu hususunda temel bir görüş olsa da, aynı zamanda beyaz yaka suçları gibi temelinde mülkiyete zarar verme ya da şiddet içermeyen özellikleri olmayan suç türleri de vardır (Montaldo, 2017). Montaldo (2017)’un da belirttiği üzere, gözlenen vakaların çoğunda işlenen beyaz yaka suçların şiddet içermediği ve toplum nezdinde güvenilir olarak değerlendirilen bireyler tarafından maddi kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir.

AB Üye Devletlerinin kolluk kuvvetleri için bir destek servisi olan EUROPOL'a (Avrupa Polis Teşkilatı) göre, beyaz yakalı suçlar içeriden bilgi ticareti, zimmete para geçirme, Ponzi şemaları, ön ödeme dolandırıcılığı (419 dolandırıcılığı), sahte fatura dolandırıcılığı, romantizm dolandırıcılığı, kazan dairesi dolandırıcılığı, ekonomik yardımların kötüye kullanılması veya kara para aklama gibi bir çok farklı biçimde ortaya çıkabilmektedir (<https://www.europol.europa.eu/>, 2017). Beyaz yakalı suçlar, iş adamlarının ekonomik bir suç işleyişine dair algımızı vurgulamaktadır. EUROPOL verilerine göre, beyaz yaka suçları sonucunda ekonomik suçlarla ilgili büyük kayıplar ve genellikle milyonlarca hasılat kaybı meydana gelmekte ve ülkelerin ekonomik ve finansal sistemleri zayıflatmaktadır. Beyaz yakalı suçların sonuçları toplumun her kesimi için maliyet oluşturmaktadır.

Birçok çalışmada (örn. Herbert, 1970; Sutherland ve diğ., 1983; Friedrichs, 2010), araştırmacılar beyaz yakalı suçların öneminden bahsetmektedir. Beyaz yaka suçlar, bireylere verilen mesleki statü algısından hareket etmektedir (Payne, 2016). Bu durum, beyaz yaka suçların, bireylerin işlerinin bir parçası olarak işlendiği anlamına gelmektedir. Beyaz yaka suçlar, ekonomik maliyetlerinin yanı sıra, kurbanlarına kritik zararlar (hem zihinsel hem de fiziksel olarak) verebilmekte ve sonuçları daha ciddi olabilmekte ve toplumda bir güvensizlik ikliminin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir (Moore ve Mills, 1990). Beyaz yaka suçların şiddeti arttıkça, durum toplumda ekonomik travma yaşanması gibi daha ciddi sonuçlara neden olabilmektedir.

Beyaz yaka suçların kaçınılmaz olması ve sonuçlarının hem şirketler ve yatırımcılar, hem de tüm toplum için çok pahalı olması sebebiyle, konunun özellikle muhasebe, kurumsal yönetim, hukuk ve adli bilimler alanlarında önemli bir araştırma akımı haline gelmesi söz konusudur.

3. BEYAZ YAKA SUÇLARIN ÖNLENMESİ

Kanunlar tarafından suç olarak tanımlanmış ve suç oluşturmaya yönelik olan fiillerin, henüz suç haline gelmeden engellenmesi amacıyla gerçekleştirilen eylemlerin tümü literatürde “suçun önlenmesi” olarak ifade edilmektedir (Seyhan, 2002).

Literatürde farklı disiplinlerde kendine yer bulan suç kavramına ilişkin birçok teori bulunmaktadır. Söz konusu bu teorilerle amaç, kanun koyucuların öncelikli olarak toplumun can ve mal güvenliğini nasıl güvence altına alabileceğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, suçu aydınlatmak, meydana gelebilecek olan olası muhtemel suçu henüz oluşmadan tahmin etmek, suçu meydana gelmeden engellemek ve eğer suç meydana gelmişse suçu işleyenleri cezalandırmak kanunların görevidir. Her ne kadar suçların meydana gelmeden önce tahmin edilebilmeleri oldukça güç olsa da; İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Suç Analiz Merkezi Şube Müdürlüğü'nün de belirtmiş olduğu üzere daha önceden işlenen aynı tür suçların, aynı bireyler tarafından, aynı ya da benzer yöntemlerle

işlenmesi durumunda suçun önlenmesi mümkün olabilmektedir (<http://www.asayis.pol.tr/Sayfalar/default.aspx>, ²2018).

Günümüzün yoğun rekabetçi ortamında işletmelerin hayatta kalabilme başarıları, modern iş dünyasının yadsınmaz gerçeklerinden biri olan beyaz yaka suçlarıyla baş edebilme gücüne bağlıdır. Söz konusu mücadeledeki zafer işletmelerin hayatlarını sürdürebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri bakımından oldukça önemlidir. PriceWaterhouse Coopers tarafından hazırlanan 2018 Küresel Ekonomik Suçlar ve Suistimler Araştırması Raporu'na göre, şirketlerin yarıya yakını geçtiğimiz iki yılda ekonomik olarak yolsuzlukla yüzleştiğini ifade etmiştir (<https://www.pwc.com.tr/>, 2018). Raporda yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde, bir önceki döneme kıyasla (2016 yılı) şirketler %13 daha fazla suistimalle yüzleşmiştir. Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen ankete katılan şirketlerin üçte ikine yakını söz konusu suistimallerin şirketlerine olan maliyetinin 1 milyon dolara yakın olduğunu, katılımcıların altıda birlik kısmı ise kayıplarının 1milyon dolar ile 50 milyon dolar arasında değiştiğini ifade etmiştir. ³

Şirketlerin beyaz yaka suçlar nedeniyle uğradığı kayıpların bu denli büyük olması, onların beyaz yaka suçlarla mücadeleye her zamankinden daha fazla önem vermelerine neden olmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun ikinci maddesinin birinci bendinde ⁴ (2.madde 1.bent)

“Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hüküm olunamaz.”

ifadesi yer almaktadır. Söz konusu kanun bendine göre şirketlerin beyaz yaka suçlarla yüz yüze gelmeleri durumunda şirket içinde kanunda öngörülenden başka

² PwC 2018 Küresel Ekonomik Suçlar ve Suistimler Araştırması, <https://www.pwc.com.tr/suistimler-arastirmasi>

³ Bknz. PwC 2018 Küresel Ekonomik Suçlar ve Suistimler Araştırması Raporu

⁴ Türk Ceza Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

bir ceza veya güvenlik tedbirinde bulunması, sınırlama koyması ya da hükümde bulunması söz konusu değildir.

Bahsi geçen maddenin ikinci bendinde ise “suç ve cezanın idarenin düzenleyici işlemleriyle konulamayacağı”, suç ve cezalarının kanuniliği ilkesine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla, şirketlerin bünyelerinde beyaz yaka suçlarla karşılaşmaları durumunda herhangi bir cezai yaptırımda bulunamamaları, onların suçun henüz daha işlenmeden önlenmesine duyulan gerekliliği kavramalarına yardımcı olmaktadır. Bu sebeple şirketler beyaz yaka suçların önlenmesine ayrı bir önem vermeye itmiş ve bu doğrultuda şirketlerin suçu önlemeye yönelik olarak farklı uygulamaları görülmektedir. PriceWaterhouse Coopers şirketlerin teşvik etmeleri gereken bu uygulamalardan bazılarını şu şekilde ifade etmektedir:

- Şirket içi ihbar hattı oluşturulması ve bu hattın etkin bir şekilde çalışmasının sağlanması,
- Şirkete ait bir iş ahlakı tüzüğü oluşturularak şirket çalışanlarına bu tüzüğün tanıtımının yapılması ve çalışanlar tarafından bilinirliğinin artırılması,
- Şirketin suistimale açık yönlerinin belirlenerek, bu risklerin azaltılması ve hatta giderilmesi için gerekli analizlerin yürütülmesi,
- Şirket için kritik önem taşıyan risklerin belirlenerek kontrol altına alınması ve eğer önceden mevcutsa bu kontrol işlemlerinin geliştirilmesi,
- Suistimal risklerinin ve bu risklerin kontrol işlemlerine ait denetim sistemlerinin oluşturulması,
- Herhangi bir suistimalin gerçekleşmesi ve bu durumun tespit edilmesi halinde yapılacakların belirlenmesi, söz konusu durumla karşılaşılması halinde bir eylem planı oluşturulması.

Aşağı Saksonya Eyaleti Suç Önleme Komisyonu da hazırlamış olduğu Aşağı Saksonya Eyaleti Suç Önleme Komisyonu, Suç Önleme Çalışmalarında Kalite Beccaria Standartları⁵ adlı rapor doğrultusunda suç önlemenin en temel hedefini çok

⁵ <https://www.beccaria-standards.net/Media/Beccaria-Standards-tuerkisch.pdf>

sayıda birey ve kuruluşun suç unsuru taşıyan eylemlerine engel olma ve toplumun kendini güvende hissetmesini sağlama amacıyla kolektif bir biçimde eyleme geçmesi olarak belirtmektedir (Aşağı Saksonya Eyaleti Suç Önleme Komisyonu Beccaira Programı Suçla Savaşma Programı, 2007). Söz konusu rapora göre bir çok farklı dinamiği bulunan ve çeşitli şekillerde açığa çıkan suçun dayandığı temelleri bulmak ve bunlara inerek suçla etkin bir biçimde mücadele etmek, ancak toplumsal güçlerin bir bütün olarak hareket etmesi, sorumluluk alması ve kolektif bilinç oluşturarak hareket etmesiyle sağlanabilmektedir. Almanya, suçun önlenmesi ve mücadelesi konusunda kolektif bir bilincin oluşturulması ve ortak bir mücadelenin verilebilmesi amacıyla eyalet suç önleme komisyonları ve benzer oluşumları hayata geçirmekle kalmamış; aynı zamanda da Beccaria Projesi ⁶'ni de uygulamaya koymuştur. Şirketler açısından bakıldığında ise Beccaria Projesi (yedi adımlık suç önleme projesi)'ni bünyelerine katmaları beyaz yaka suçlara ilişkin vermiş oldukları mücadelede oldukça etkili olacaktır. Yedi adımda suçun önlenmesini amaçlayan Beccaria Projesi'ne göre bir suçun önlenmesi için;

1. Problemin tespit edilmesi ve tanımlanması,
2. Problemi oluşturan sebeplerin belirlenmesi,
3. Hedeflerin belirlenmesi,
4. Problemi çözmek amacıyla olası çözümlerin bulunması,
5. Proje planının oluşturulması ve söz konusu planın uygulanması,
6. Uygulanan proje planının mevcut etkilerinin değerlendirilmesi, ve
7. Uygulama sonuçlarının raporlanması ve yorumlanması gerekmektedir.

Beyaz yaka suçların önlenmesine yönelik olarak ayrıca suça yönelik olarak şirket tarafından kuralların net bir biçimde belirlenmesi, varsa mevcut kural ve uygulamaların daha etkin bir biçimde işleminin sağlanması gerekmektedir.

Suçun önlenmesinde temel olarak suçu oluşturacak risklerin belirlenmesi odak noktası yapılmalıdır. Şirket üst yönetimi tarafından şirket çalışanlarının söz konusu bu riskler hakkında bilgilendirilmesi ve riskler konusunda bilinçlendirilmesi

⁶ https://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/Flyer_en_7.pdf

gerekmektedir. Şeffaflığın, şirketin tüm katmanlarınca benimsenmesi, şirket kültürü ile birleştirilmesi en temel amaç olarak belirlenmelidir. Beyaz yaka suçlar ile mücadelede iç kontrol sistemlerinin etkin bir biçimde işlemesi sağlanmalı; bu doğrultuda beyaz yaka suçların tespit edilmesi ve incelenmesi, şirketin iç denetimin en önemli görevlerinden biri haline getirilmelidir. Halka açık şirketler, kurumsal yönetim ilkelerinin benimsemekle yükümlü tutulmalıdır. 2005 yılında düzenlenen Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu⁷'nda da belirtildiği üzere uluslararası muhasebe standartları, halka açık şirketler öncelikli olmak üzere tüm şirketler tarafından uyulması gereken kurallar olarak değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra söz konusu sempozyumda suçun önlenmesine yönelik olarak üst kurulların görevlerinden de bahsedilmiş ve üst kurullar tarafından talep edilen oranların ve gerçekleştirilen uygulamaların, Avrupa Birliği düzeyine çıkarılmasının gerektiği vurgulanmıştır.

IV. SONUÇ

Beyaz yaka suçları gerek mikro boyutta (şirket düzeyinde) gerekse de makro boyutta (toplum ve hatta dünya çapında) sonuçlar doğurabilmesi sebebiyle özellikle üzerinde durulması gereken suçlar olarak nitelendirilmektedir. Beyaz yaka suçlar, sadece şirket için maliyetler oluşturabileceği gibi, kar topu etkisi yaratarak çok daha büyük maliyetlere sebebiyet verebilmekte ve hatta tüm finansal sistem için büyük bir tehdit haline gelebilmektedir (Aykın, 2017). Beyaz yaka suçların açığa çıkmasında, finansal ve hukuki sistemin eksikliklerinden faydalanma oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Beyaz yaka suçların önlenmesi ve bu tür suçlarla mücadele edilebilmesi için suç işlenmesine imkan veren sistemsels eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, suç işlemek için uygun zemini hazırlayan faktörlerin giderilmesi, suçun önlenmesine ilişkin atılacak en önemli adımdır. Aykın (2017)'in da çalışmasında belirtmiş olduğu üzere beyaz yaka suçları gibi ekonomik suçlarda suçlunun fayda-maliyet analizi yaptığı; suçtan elde edeceği

7

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/Ekonomik%20Su%C3%A7%20ve%20Ceza%20Sempozyumu.pdf>

Fayda ile suç işlemek için (ya da suçlunun yakalanması durumunda) katlanacağı maliyeti karşılaştırdığı düşünülmektedir. Weisburd ve diğerleri (2001), rasyonel tercihler teorisi çerçevesinde bireyin ekonomik insan olduğunu ve tercihlerini yaparken faydasını maksimize etmeyi amaçladığını belirtmektedirler. Rasyonel Tercihler Teorisi çerçevesinde, bireyler karar alma aşamasında da rasyonel davranmaktadır. Bu doğrultuda, beyaz yaka suçlarla mücadele kapsamında bireylerin suç işlemesine karşı alınacak tedbirler, suçun önlenmesi bakımından caydırıcı olacaktır. Denetimler vasıtasıyla suçun önlenmesi mümkün olabilmektedir. Aykın'ın (2017) çalışmasında da belirtmiş olduğu üzere, suçluların yakalanma risklerine karşı olan duyarlılığı, ceza yoğunluğuna oranla daha duyarlı oldukları bilinmektedir. Sonuç olarak, suçlulara verilen cezaların arttırılmasındansa suç daha ortaya çıkmadan caydırıcı tedbirler alarak suçun önüne geçmek, beyaz yaka suçların azaltılması konusunda atılması gereken en önemli adımdır.

KAYNAKÇA

Aşağı Saksonya Eyaleti Suç Önleme Komisyonu, Suç Önleme Çalışmalarında Kalite Beccaria Standartları

<https://www.beccaria-standards.net/Media/Beccaria-Standards-tuerkisch.pdf>
(07.09.2018)

Aykın, H. (2012). “Siber Suçlar Ve Karapara Aklama Semineri”,

Http://Www.Masak.Gov.Tr/Media/Portals/Masak2/Files/Siber_Suc_Ve_Money_Laundering_AciS_Konusmasi.Doc, (20/06/2012).

Burman, M. J. (2007), 'The Scottish Centre for Crime and Justice Research'. In the Scottish Journal of Criminal Justice Studies, 2007.

Ensari, B. (2005). Şirketlerin Ekonomik Suçlara Yönelik Önlemleri”, Tobb Ekonomik Suç Ve Ceza Sempozyumu, 30 Nisan – 1 Mayıs 2005, S.57–63.

Federal Bureau of Investigation (FBI) White Collar Crime
<https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime> (13.09.2018)

Friedrichs, D. O. (2009). *Trusted criminals: White collar crime in contemporary society*. Cengage Learning.

Fredericks, K. A. (2016). *White Collar Crime: Recidivism, Deterrence, and Social Impact*. *Forensic Res. & Criminology Int'l J.*, 2, 1-7.

Fuller K. M. L. (2012). *Personality and crime: An examination of the Five Factor Model on offending and cooffending*. *Theses and Dissertations (All)*. 960. <http://knowledge.library.iup.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1418&context=etd>.

Glasgow Üniversitesi Eğitim Fakültesi

<https://www.gla.ac.uk/schools/education/> (27.09.2018)

Gottfredson, M.R. ve Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.

Güllü, İ. (2014). *Suç Olgusuna Teorik Ve Eleştirel Bir Yaklaşım*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 104. <https://doi.org/10.18493/KMUSEKAD.11567>

Heidensohn, F. (1989). *Crime and society*. Macmillan International Higher Education.

Herbert, E. (1970). *The Nature, Impact, and Prosecution of White Collar Crime*. Washington, DC: US Department of Justice, Law Enforcement Assistance Administration.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Suç Analiz Merkezi Şube Müdürlüğü, <http://www.asayis.pol.tr/Sayfalar/AsayisSuclari.aspx> (12.09.2018)

İşsevenler, O.V. (2012). *Suç Kavram Ve Teorisine Dair Bir Deneme*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 70(2).

Koçak, M. ve Durak Batıgün, A. (2017). *Şiddet İçeren ve İçermeyen Suç Davranışları Ölçeğinin (ŞİSDÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 1-11. DOI: 10.7816/kpd-01-01-01.

Montaldo, C. (2017). "Find out What Constitutes a Crime." ThoughtCo,

thoughtco.com/what-is-a-crime-970836.

Moore, E. ve Mills, M., (1990). The neglected victims and unexamined costs of white-collar crime. *NPPA Journal*, 36(3), 408-418.

Payne, B.K. (2016). *White-collar crime: The essentials*. SAGE Publications.

PriceWaterhouse Coopers tarafından hazırlanan 2018 Küresel Ekonomik Suçlar ve Suistimaller Araştırması Raporu,

<https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/danismanlik/ticari-anlasmazlik-cozumleri-ve-suistimal-incelemeleri/yayinlar/pwc-2018-kuresel-ekonomik-suclar-ve-suistimaller-arastirmasi.pdf> (14.10.2018)

Seyhan, K. (2002). Polislik ve Suçun Önlenmesi. *Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 173-203.

Suç Önlemede Kalite Yönetimi, <https://www.beccaria.de/nano.cms/en/> (07.09.2018)

Sutherland, E. H., Geis, G., & Goff, C. (1983). *White collar crime: The uncut version* (Vol. 58). New Haven, CT: Yale University Press.

Şentürk, F , Kasap, M . (2013). Beyaz Yaka Suçları ve Finansal Yolsuzluklar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (2), 143-167.

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd/issue/32901/365492?publisher=karatekin>

The European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (EUROPOL)

<https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas>

The Legal Services Commission of South Australia <http://www.lsc.sa.gov.au/> (03.10.2018)

The Scottish Centre for Crime and Justice Research <http://www.sccjr.ac.uk/publications/introducing-the-scottish-centre-for-crime-and-justice-research/> (05.10.2018)

Türk Ceza Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
(12.10.2018)

Tzoumakis, S., Lussier, P., Le Blanc, M. ve Davies, G. (2013). Onset, offending trajectories, and crime specialization in violence. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 11(2), 143-164.

Weisburd, D., Waring, E., & Chayet, E. (1995). Specific deterrence in a sample of offenders convicted of white collar crimes. *Criminology*, 33(4), 587-607.

Weisburd, D., Elin, W. ve Ellen, C. (2001). *White-Collar Crime and Criminal Careers*, Cambridge University Press,

FINANSAL RAPORLAMA KALİTESİ VE MUHASEBENİN KÜLTÜREL BOYUTU İLİŞKİSİ

Mehmet İlker Karakelleoğlu¹

Özet

İktisadi bilgi üretiminde muhasebe bilgisinin işlenmesinin rolü kaçınılmazdır. Finansal tablolar ve finansal raporlar ise muhasebe sisteminin nihai çıktısını oluşturan, bilgi kullanıcılarına, karar alıcılara rol gösteren en önemli ürünleridir. Bilgi kullanıcılarının doğru değerlendirmelere varabilmeleri için ortak bir muhasebe dili ihtiyacı ortaya çıkmış, Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları aracılığıyla bu ihtiyaç bir boyutta karşılanmıştır. Konuyla ilgili bir başka boyut ise yapılan finansal raporlamanın kalitesiyle gündeme gelmektedir. Finansal raporlama kalitesi iç ve dış bilgi kullanıcıları açısından işletmenin performansının değerlendirilmesinde, işletme değerinin belirlenmesinde finansal raporların sunduğu bilgilerin etkinliğinin ölçüsüdür. Bu değerlendirmeler yapılırken mevcut durumun doğru biçimde yansıtılması ve geleceğe yönelik tahminlerin olanaklı hale getirilmesi temel alınmaktadır. Finansal raporlama kalitesinin ölçülmesine ilişkin muhasebe ve piyasa temelli çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin kazançları ile kazanç yönetimlerinin performanslarına yönelik değerlendirmeler üzerinde birincil bilgi kaynağı oluşturduğu bilinmektedir. Bu bağlamda finansal raporlama kalitesini ölçen yaklaşımlar arasında kar/kazanç kalitesi yaklaşımları öne çıkmaktadır. Kar/kazanç kalitesini belirleyen temel etmenler ise karın sürekliliği ve yansıtılan rakamların performans değerlendirmesi, tahminlenmesi üzerindeki etkinliği olarak sıralanabilir. Bu yaklaşımda, raporlanan rakamların işletmenin gerçek durumunu yansıttığı ölçüde ve gelecekle bağdaştırıldığı derecede kar kalitesi yükselmektedir. Finansal piyasaların güvenilirliğinin artırılmasında ve finansal kırılmanın azaltılmasında kaliteli finansal raporlama önem kazanmıştır. Her finansal kriz döneminde yaşanan muhasebe/denetim skandalları finansal bilgi manipülasyonları bunu göstermektedir. Muhasebe bilgi sisteminin temel arayışı finansal raporların kalitesini yükseltmek üzerine yoğunlaşmaktadır. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na geçilmesinin ardından muhasebe bilgi kalitesini yükseltmek halka açık şirketlerin sunduğu finansal bilgilerin güvenilirliğini artıracaktır. Fakat muhasebe bilgisinin kalitesini değerlendirmek açısından sadece UFRS'ye geçip geçmeme durumu yeterli olmamaktadır. Bu noktada muhasebe sistemi, bilgisi ve işleyişi dolayısıyla muhasebe kültürü finansal raporlama kalitesine etki eden en önde gelen faktörlerdendir. Çalışmanın amacı finansal raporlama kalitesiyle muhasebe kültürü arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bu analiz yapılırken şirketlerin muhasebe kültürünü yansıtan temel unsurları belirlenmiş finansal raporlama kalitesi üzerine etkisi araştırılmıştır. Halka açık firmalarda muhasebe kültürünün gözlemlenebildiği unsurlar üzerinden muhasebe uygulamalarındaki ve finansal raporlama kalitesindeki değişiklikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Raporlama Kalitesi, Muhasebe Kalitesi, Muhasebe Kültürü
JEL Sınıflandırması: M40, M41

¹ Araş.Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL REPORTING QUALITY AND CULTURAL DIMENSION OF ACCOUNTING

Abstract

Role of processing accounting information is inevitable for producing economics information. Financial reports and financial statements are the most important products that constitute ultimate output of accounting system while guiding information users and decision makers. Necessity of a common accounting language has occurred in order to enable information users to reach accurate evaluations, and it is covered via International Accounting/Financial Reporting Standards in one aspect. Another aspect relevant to the issue is brought up by the quality of financial reporting rendered. Quality of financial reporting is the degree of effectiveness of information that is provided by financial reports for evaluating performance and assessing firm value. While these evaluations are taken account, reflecting present circumstances and enabling projections for future are taken as fundamental ground. There are various accounting and market based approaches for evaluating financial reporting quality. Besides, it is known that earnings and earnings management of companies form a primary information source for performance evaluations. On this basis, amongst other approaches evaluating financial reporting quality profit/earnings quality approach distinguishes. Basic factors that determine profit/earnings quality can be sorted as continuity of profits and effectiveness of reflected figures o performance evaluation/projection. In this approach, the higher degree reported figures reflect companies' actual condition and linked with future, the higher quality of profits. For upgrading reliability of financial markets and diminishing financial fragility, quality financial reporting gained importance. Accounting/auditing scandals occurred in every financial crisis period indicate that phenomenon. Fundamental search of accounting information systems is concentrating on increasing the quality of financial reporting. After transition to International Financial Reporting Standards, upgrading of accounting information quality would increase reliability of financial information that publicly traded companies disclosed. However for assessment of accounting information quality applying IFRS is not adequate solely. At this point, accounting system, information and practices accordingly accounting culture is one of the main factors that affect financial reporting quality. The aim of this paper is to explain the relationship between financial reporting quality and accounting culture. For applying relevant analysis main elements that reflect accounting culture of companies are identified and their effects on financial reporting quality are researched. Changes in financial reporting quality and accounting practices are revealed through factors in publicly traded companies that are able to observe accounting culture.

Key Words: *Financial Reporting Quality, Accounting Quality, Accounting Culture*

JEL Classification: *M40, M41*

1. GİRİŞ

Muhasebe bilgi sistemi giderek bilgileri üretilip sınıflandıran ve özetleyen bir sistem olmanın yanında yönetim ve yatırım kararlarında başvurulacak bir destek mekanizması olma yönünde evrilmektedir. Finansal raporlar da bu konuda sistemin en önemli çıktısı durumundadır. Muhasebe süreçlerinin işleyişi, politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesi içinde bulunan muhasebe çevresi ve muhasebe kültüründen bağımsız değerlendirilemez. Bu bakımdan finansal raporlama kalitesi ile muhasebe kültürü arasındaki bağlantı önem kazanmaktadır.

2. FİNANSAL RAPORLAMA VE FİNANSAL RAPORLAMA KALİTESİ

Paydaşlarını bilgilendirme amacıyla şirketlerin belirli aralıklarla finansal durumlarını performanslarını açıklamaları gerekmektedir. Böylece yatırımcılarına geçmiş ve mevcut durum hakkında bilgi sunup karar alıcılara gelecekle ilgili doğru rehberlik etmiş olurlar ve yasal otoriteleri bilgilendirerek kamusal yükümlülüklerini yerine getirirler (Kalmış ve Dalgın, 2010: 115). Bu şekilde, işletmelerin finansal bilgilerini, bilgi kullanıcılarına belirli biçimlerde aktarmasına finansal raporlama ismi verilmektedir.

Muhasebe süreçlerinin en önemli çıktısını oluşturan finansal tablolar finansal raporlama sisteminin de temelinde yer alır. Finansal tabloların sunuluşu standardına göre tam bir finansal tablolar seti aşağıdaki unsurları içermektedir (KGK TFRS, 2005):

- a) Dönem sonu finansal durum tablosu (bilanço),
- b) Döneme ait kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu,
- c) Döneme ait özkaynak değişim tablosu
- d) Dönem ait nakit akış tablosu
- e) Önemli muhasebe politikalarını ve diğer açıklayıcı bilgileri içeren dipnotlar.

Literatürde çeşitli tanımlamaları bulunan finansal raporlamanın amacı Kavramsal Çerçeve' de mevcut ve potansiyel yatırımcılara, kreditoörlere, borç verenlere ve kurumun kaynak bulma sürecinde karar vericilere faydalı olacak finansal bilgilerin paylaşılması olarak yer almıştır (KGK Kavramsal Çerçeve, 2005). Finansal

raporlama sistemi işletmenin finansal durumu, performansı ve finansal durumundaki değişiklikleri ile ilgili bilgileri geniş kullanıcı kitlelerine açıklayarak karar alma desteği sağlar. Gerek uluslararası organizasyonlarca gerekse de meslek mensupları ve diğer ilgili tarafların üzerinde uzlaştığı finansal raporlama fonksiyonları: faydalı ekonomik kararlar almak, nakit akışı beklentilerini değerlendirmek ve kurumsal kaynaklar hakkında bilgi sağlamak şeklinde sıralanabilir (Alkan, 2018: 114).

Finansal tablolar iş faaliyetlerinden, iş çevrelerinden ve stratejilerinden ortaya çıkan finansal nitelikli verilerin muhasebe süreci içerisinde işlenip veri akışının tamamlandığı nihai ürünlerdir. Bu bakımdan bir finansal raporlama sisteminin kalitesinden bahsetmek için öncelikle muhasebe kalitesi üzerinde durulmalıdır.

İşletmelerde muhasebe kalitesinden bahsedilen muhasebe sisteminin ürettiği bilgilerin nitelikli olup olmadığıdır. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nda faydalı muhasebe bilgisinin niteliksel özellikleri tanımlanmıştır. Buna göre temel niteliksel özellikler, ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum şeklindedir. İhtiyaca uygun muhasebe bilgisi kullanım amacına uygun ve kullanıcıların kararlarında işlevsel rol üstlenebilen bilgidir. Ayrıca açıklanacak ekonomik olayların ticari faaliyetlerin tam tarafsız ve hatasız sunulmasıyla gerçeğe uygun sunum özelliğinin sağlanması önemlidir. Temel özelliklere ek olarak destekleyici niteliksel özelliklerle (karşılaştırılabilirlik, doğrulanabilirlik, zamanında sunum ve anlaşılabilirlik) muhasebe bilgisinin faydası arttırılır (Karğın ve Arıcı, 2015: 3).

Finansal raporlama kalitesini tanımlamak ve ölçmek adına literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Konunun temelini yine muhasebe kalitesi oluşturduğundan finansal raporlar da anlaşılabilir, ihtiyaca uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir olduğu ölçüde kalitelidir.

Her finansal kriz döneminde yaşanan muhasebe/denetim tabanlı problemler yakın geçmişte yaşanan Enron, WorldCom ve Parmalat skandallarıyla örneklenmiştir. Finansal piyasalara sağlıklı işlerlik kazandırılmasında kaliteli bir

finansal raporlamanın temin edilmesinin kaçınılmaz olduğu bir kez daha görölmüştür.

Kaliteli bir finansal raporlamada paylaşılan bilgilerin anlaşılabilir, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir olması gerekir. Bu kavramların yanında finansal raporlama kalitesi güvenilirliğin sağlanmasıyla yakından ilgilidir. Diğerlerinin arasından ön plana çıkan güvenilirlik kavramı (reliability) ilgililik ve tutarlılık kavramlarıyla desteklenmektedir. Finansal raporlama kalitesinin açıklanmasıyla ilgili yapılan anketlerde finansal tablo kullanıcılarının kaliteli finansal bilginin güvenilir ve zamanında olması gerektiğini savunduğu görölmüştür (Öğücü Şen, 2017: 32; Naser vd., 2003) Finansal raporlama kalitesi raporlanan bilgilerin güvenilir ve zamanlı olmasıyla doğru orantılıdır.

Yöneticiler ve yatırımcılar açısından bir işletmenin değerlendirilmesi konusunda en önemli veri işletmenin karı/kazancıdır. İşletme performansını yansıtan kazanç rakamları mevcut durumu ne kadar doğru yansıtıyor, gelecekteki performansının ve işletme değerinin tahmin edilmesinde ne kadar fazla bilgi sağlıyor ise o ölçüde kaliteli kabul edilir (Durak ve Gürel, 2014: 96). Kazanç/kar rakamları işletme değerini dönemlere yaygın bir şekilde yansıttığı ve istikrarlı biçimde gelecek dönemleri tahmin edilebilir kıldığı derecede kaliteli bilgi sağlamış olur. Bu koşullar sağlandığında karın kalitesi yüksektir denebilir.

Kar kalitesinin yöneticilerin ve yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap vermedeki önemi göz önünde bulundurulduğunda finansal raporlama setinin kalitesini ölçümlemede kazanç/kar kalitesinin kullanılabilmesi düşünölmektedir. Kazanç kalitesinin belirlenmesinde ise tahakkuk kalitesi, karın süreğenliği, tahmin edilebilirliği ve değışkenliği gibi faktörler devreye girmektedir, bu muhasebe bazlı etmenlerin yanında kazanç kaliteli piyasa temelli konularda ise zamanında sunumu, hisse senedi başına değeri açıklama yeterliliği (değere ilişkinlik) ve kamuya açık haberlerin yansıtılmasındaki ihtiyatlılığı ölçüsünde kaliteli kabul edilmektedir. (Francis vd. 2006; Durak ve Gürel, 2014: 96).

3. FİNANSAL RAPORLAMA KALİTESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının devreye girmesiyle ortak bir muhasebe dili sağlanması hedeflenmiştir. Bununla birlikte finansal raporlama alanında muhasebe süreçleri anlamında bir eşgüdüm sağlanmıştır fakat finansal raporlama kalitesi kavramı göz önünde bulundurulduğunda bu kavrama etki eden işletmelerin kendine özgü, faaliyet gösterdikleri ülkeye ve piyasalara özgü birçok faktör ortaya çıkmaktadır.

Ball'a göre (2001) UMS/UFRS'lerin uygulanmaya başlanması, muhasebenin yakınsaması ve uyumlaştırılması çabaları neticesinde muhasebe kalitesinin artacağı düşünülmektedir. Ancak bunlar yeterli olmayıp finansal raporlama kalitesini artırabilmek muhasebe sisteminin içine odaklanması gerekmektedir. Finansal raporlama kalitesi muhasebe altyapısına etki eden ekonomik, sosyal ve politik altyapıdan bağımsız değiştirilemez. (Ball, 2001:128)

Muhasebe kültürü, yasal ve politik sistem, vergi sistemi, finansal piyasaların gelişmişlik düzeyi, ekonomik koşullar ile muhasebe altyapısı ve meslek örgütleri finansal raporlama kalitesine etki eden faktörlerden başlıcalarıdır.

3.1. Muhasebe Kültürü

Muhasebe süreçlerine etki eden ülkelere veya firmalara özgü kültürel değerlerin bu sürecin çıktısı olan finansal raporlara ve kalitesine de etki etmesi kaçınılmazdır. Muhasebe-Kültür ilişkisi konusundaki çalışmalara Gray (1988) öncülük etmiş Hofstede'in ülkelerin kültürel konumlanmalarını açıklayan boyutlarını muhasebeye uyarlamıştır.

Bu çalışmada finansal raporlama kalitesine etki eden faktörlerin şirketler bazında açıklanması hedeflenip bu bağlamda muhasebe kültürüyle ilişkilerini ortaya koyan bir altyapı hazırlanmıştır. Muhasebe kültürü etkileri 4. başlıkla birlikte incelenecektir.

3.2. Yasal ve Politik Sistem

Yasal sistemler genel olarak Kıta Avrupası Hukuk Sistemi (Yasalara Dayalı) ve Anglo-Amerikan Hukuk Sistemi (Ortak Hukuk) olarak ikiye gruplandırılmıştır.

Yasal sistemler işletmelerde muhasebe standartlarının uygulanması zorunlu kılma, yöneticilerin, muhasebecilerin ve denetçilerin faaliyetlerini kontrol etme ve yaptırım uygulama anlamında finansal raporlama kalitesine etki etmektedir. Politik sistemlerde ortaya çıkabilecek aksaklıklar, yöneticiler ve işletme sahiplerinin kendi menfaatleri doğrultusunda harcamalar yapması, vergi kaçırması, kimi tutarları finansal tablolarına yansıtması ve benzeri konular raporlama kalitesine direkt etki eder (Gücenme Gençoğlu ve Ertan, 2012: 5-8).

3.3. Vergi Sistemi

Muhasebe uygulamalarının vergi odaklı olmasının ve vergi matrahının belirlenmesinin temel amaç teşkil etmesinin finansal raporlama kalitesine olumsuz etkisi vardır. Buna benzer uygulamalarda vergi oranlarının artırılması finansal raporlar üzerinde manipülasyon yapma olasılığını da artırmaktadır. Raporlama sisteminin vergi mevzuatı çevresinde organize edilmesi bilgi kullanıcılarının özellikle yatırımcı ve kreditorlerin güvenilir bilgi edinmesini güçleştirmektedir (Durak ve Gürel, 2014: 104).

3.4. Finansal Piyasaların Gelişmişlik Düzeyi ve Ekonomik Koşullar

Finansal piyasaların gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bilgi kullanıcılarının da talepleri artmaktadır. Ayrıca piyasalara fon arz edenler yatırımlarını değerleyebilmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bunların yanında işletmelerin fon kaynağı olarak sermaye piyasalarına yöneldikleri ekonomilerde halka açıklanan bilgilerin önemi artmaktadır. Ağırlıklı fon kaynağı olarak bankaların kullanıldığı piyasalarda ise yöneticilerin bilgi açıklama teşvikleri düşmektedir. Yani piyasaların gelişmişlik düzeyiyle finansal raporlama kalitesine olan talep arasında paralel bir ilişki kurulabilir. Ekonomik koşulların yeni yatırımlar yapabilmeyi ve finansman kaynaklarına olan ihtiyacı artıracaktır. İyi koşullarda finansman bulabilme ihtiyacı şirketleri finansal raporlarının kalitesini yükseltmeye zorlayacaktır. Krizler, enflasyon ve istikrarsız ekonomik koşullarda ise işletmeler bozulan finansal yapılarını yansıtmama eğiliminde olabilirler. Kazanç yönetimi vb. uygulamalarla

finansal durumlarını iyi eğilimi içinde olmak finansal raporlama kalitesinin azalmasına neden olacaktır (Gücenme Gençoğlu ve Ertan, 2012: 10-14).

3.5. Muhasebe Altyapısı ve Meslek Örgütleri

Muhasebe mesleğini icra eden çalışanların mesleki yeterlilikleri süreçlerin doğru ve güvenilir yürütülmesinde önemli bir etkindir. Mesleki düzenlemelere uyum, raporlama sistemindeki ve mevzuattaki değişiklikler karşısında gösterilebilecek beceriler kaliteli finansal raporların çıkmasına katkı sağlar. Meslek örgütlerinin muhasebe meslek mensupları tabanında işlerliğinin fazla, eğitimlerinin yaygın olması önemlidir. Meslek etiğine bağlı kalınması ve bu konuda bilincin geliştirilmesi manipülasyonların, hilelerin önüne geçilmesi yoluyla finansal raporlama kalitesine olumlu etki eder.

4. FİNANSAL RAPORLAMA KALİTESİ MUHASEBE KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

Raporlama yapılan çevrede yerleşik olan kültürel özelliklerin muhasebe sistemlerini etkilediği ileri sürülmektedir. Ülkelerin kültürel değerleri ile ilgili sınıflandırmalar yapan Hofstede'in tanımladığı kültürel değerleri Gray (1988) Uluslararası Muhasebe alanına taşımış ve finansal raporlama sistemleri arasındaki farklılıkları kültürel faktörlerle açıklamaya çalışmıştır.

Kültürel açıdan muhasebe değerleri 4 farklı boyutta tanımlanmıştır. Bunlar: profesyonelliğe karşı statükoculuk, tekdüzeciliğe karşı esneklik, tutuculuğa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflık şeklindedir. Çalışmanın bu bölümünde mevcut literatürde tanımlı muhasebenin kültürel değerlerinin finansal raporlama kalitesine nasıl etki ettiği tartışılmıştır:

4.1. Profesyonelliğe Karşı Statükoculuk

Hofstede'in kültürel değerlerinden bireysellik ve belirsizlikten kaçınma ile ilişkili muhasebe alt değeridir. Bir muhasebe değeri olarak profesyonellik derecesi muhasebe sistemindeki otoritelerin etkilenme derecelerini ifade etmektedir, yüksek bir profesyonellik ortamında sistem içindeki bireylerin veya unsurların kendine yetmesi söz konusuysen düşük profesyonellikte herhangi bir durum karşısında resmi

otoritelerin müdahale etmesi, düzenleyici rol oynaması beklenmektedir. Profesyonellik düzeyi bireysellikle doğru orantılı kabul edilmektedir. Bu özellik bireysel/profesyonel yorumlarla muhasebe süreçlerinin işletilmesi ve düzenlenmesine karşılık yasal kontrole uygunluk ve gerekliliğe vurgu yapmaktadır. Birinci durumda profesyonellik artarken ikinci durumda statükoculuk (kimi kaynaklarda yasal kontrol şeklinde de çevrilmiştir) artmaktadır.

İşletmeler bazında bu özellik incelendiğinde finansal raporlama kalitesine olan etkisi anlaşılabilir. Kurumsal yönetimin gelişmiş olduğu şirketlerde finansal raporlama kalitesinin artacağı düşünülmektedir. Örneğin Borsa İstanbul şirketlerinde BIST Kurumsal Yönetim Endeksi aracılığıyla kurumsal yönetim ilkelerine uygunluğu notlandırılmaktadır.

Sahiplik yapısı veya ortaklık yapısı da şirketlerin profesyonellik derecelerini etkilemektedir. Bir şirketteki sahipliğin ve kontrolün dağılımı yani ortak sayısı ortakların kontroldeki payları ile sermayenin dağılımının tespiti neticesinde profesyonellik-statükoculuk finansal raporlama kalitesinin muhasebe değerleriyle olan ilişkisi gösterilebilir. Örneklendirmek gerekirse, aile şirketleri ile çok uluslu şirketlerin ortaklık yapısının gösterdiği farklılık bu muhasebe değerinde kendini gösterir ve finansal raporlama kalitesine doğrudan etki eder.

Sahiplik yapısındaki dağılıma ne kadar artarsa küçük hissedarlar o kadar nakit akım hakkına sahip olurlar, bu da yönetim ve kontrol hakkının profesyonel yöneticilerde toplanmasına sebep olmaktadır (Yılgör ve Yücel, 2012: 42)

Özetle profesyonellik-statükoculuk boyutunda muhasebe kültürünün finansal raporlama kalitesine etkisi kurumsal yönetim düzeyine, sahiplik yapısına aile ve kurumsal yatırımcıların toplam sermaye içerisindeki oranlarına göre değişir.

4.2. Tekdüzeciliğe Karşı Esneklik

Bu değer uyarınca şirketlerin muhasebe uygulamalarının zaman içerisinde yeknesak olması ve karşılaştırılabilirliğin sağlanması amacıyla değişiklik göstermemesi tekdüzelik yönünde kabul edilirken şirketlerin kendilerine özgü durumlarda farklı uygulamalar yürütebilmesi durumu esneklik olarak adlandırılır.

Tekdüze uygulamalarla dönemler ve şirketler arasında tutarlılığın, birbiriyle mukayese edilebilirliğin sağlandığı ifade edilebilir. Öte yandan esnekliğin fazla olduğu muhasebe ortamında ise şirketlerin kendi istekleriyle belirlediği politikaların ve kuralların muhasebe mensuplarınca uygulanması yüksektir (Tecimer, 2010: 37).

İşletmeler bazında bu muhasebe değerinin etkisi ise muhasebe politikalarının ve tahminlerinin finansal raporlama kalitesine ne kadar yansıdığıyla gözlemlenebilir. Bu muhasebe kültürel değişkeniyle ilgili bir başka tespit noktası grup şirketlerinin finansal raporlarındaki kalitenin konsolide finansal tablolara ne ölçüde yansıtıldığıdır. Konsolidasyon yapan şirketlerin finansal raporlama kalitesi bireysel raporlama yapan şirketlere göre daha fazla ise tekdüzeciliğin raporlama kalitesini olumlu etkilediği söylenebilir. Ayrıca yıllar içerisinde karşılaştırılabilirlik düzeyi artan finansal tablolarda finansal raporlama kalitesinin geleceği tahminleme ve sürdürülebilir performans rakamları sağlama anlamında daha kaliteli olacağı beklenmektedir.

4.3. Tutuculuğa Karşı İyimserlik

Finansal raporlamada tutuculuk bir diğer deyişle ihtiyatlılık olarak adlandırılmaktadır. Tutucu raporlama belirsizlikten kaçınma düzeyiyle ilişkilendirilmektedir. Bir şirket yönetiminde risk alma eğilimi ne kadar fazla ise finansal raporları da o kadar iyimserlik esasında göre düzenlenmektedir. Gelecekteki olayların belirsizlik derecesini ölçerken çok dikkatli davranılması, olabilecek en kötü duruma göre hareket edilmesi, gelecekteki olaylara daha çok geçmiştekilerin etkisiyle bakılmasının iyimserliği azalttığı kabul edilir (Tecimer, 2010: 38)

Şirketlerde finansal raporlama kalitesinin ölçülmesinde tutuculuk-iyimserlik boyutunu karşılayan en önemli gösterge risk komiteleridir. Risk komitesinin varlığı, varsa kime bağlı çalışıp raporlama yaptığı konusu bu işletmenin raporlama anlayışındaki ihtiyatlılık ve iyimserliği yansıtır. Risk komitesinin kendi başına varlığı finansal kararlara da etki edeceğinden iyimser raporlama bağlamında değerlendirilmelidir. Risk alabilme yetisi ne kadar bağımsızlaşırsa, şirketin diğer yönetim organlarından ayrılırsa (yönetim kurulu, denetim komitesi vb.) finansal

raporlamanın o kadar az tutuculuk içerdiği değerlendirilebilir. Finansal raporlama kalitesinin ana fikri içinde kar/kazanç rakamları gibi performans yansıtan tutarların süreğenliği kaliteyi artırıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler ışığında, ihtiyatlılık düzeyindeki artışın finansal raporlama kalitesine olumlu yansıtacağı beklenmektedir.

4.4. Gizliliğe Karşı Şeffaflık

İşletmelerin muhasebe kültüründe gizliliğin fazla olması kamuoyuna açıklanacak bilgilerin nitelik ve nicelik bakımından azlığını ifade eder. Şeffaflık yaklaşımına göre finansal raporlarda yer alacak bilgilerin sadece şirket yöneticilerini değil tüm bilgi kullanıcılarını tatmin etmesi gerekmektedir. Bir muhasebe sisteminde kamuya açık bilgilerin sayısı ve kapsamı ne kadar fazla şeffaflık o kadar artmaktadır.

Finansal bilgilerin şirket içinde tutulması veya dış kullanıcılara aktarılması muhasebe kültürüyle ilişkili bir konudur. Sunulan bilgilerin tam ve şeffaf olması yöneticilerin içerden bilgilendirme sonucu elde ettiği faydaları ortadan kaldırmaktadır (Durak ve Gürel, 2014: 104). Bu bakımdan finansal raporlamada şeffaflık düzeyi şirket içi denetim faaliyetleriyle yakından ilgilidir. İç denetim mekanizmalarının etkinliği ve bağımsızlığı ne kadar fazlaysa raporlamada şeffaflık o kadar artacak dolayısıyla daha kaliteli finansal raporlar elde edilecektir.

Bireysel bazda şirketlerde gizlilik-şeffaflık konusunun takip edilebilmesi için iç denetim yapıları incelenmelidir. İç denetim komitesinin varlığı ve kime raporlama yaptığı, teftiş kurulunun etkin olup olmadığı, şirketlerin yönetim kurullarında denetim komitesinin bulunup bulunmadığı bu boyutta şirketin muhasebe kültürünü yansıtan unsurlardır. Bu unsurların etkinliği halinde finansal raporlamada şeffaflığın ve kalitenin artması beklenmektedir. Finansal tablo dipnot ve açıklamalarının kapsam ve nicelik olarak fazlalığı, gönüllü açıklamaların aktif olarak kullanılması da yine raporlamada şeffaflığı artırır unsurlardandır.

5. SONUÇ

Nitelikli finansal bilgilerin sağlanması muhasebe sisteminin en önemli görevleri arasındadır. Sermaye piyasalarının serbestleşmesi ve fon transferlerinin kıtalararası düzeye gelmesiyle yatırımcılar ve yöneticiler açısından zamanlı ve güvenilir bilgi elde etmek bir numaralı rekabet avantajı olmuştur. Muhasebe sistemlerinin eşgüdümü Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları yardımıyla sağlanmaktadır. Muhasebe ve raporlama sisteminin sunduğu bilgilerin doğru ve ihtiyaca uygun olmasının yanında güvenilir olması da gerekmektedir. Finansal raporların eşgüdümün ötesinde güvenilir, gerçeği yansıtan ve geleceğe yönelik tahmin imkanı veren nitelik düzeyi finansal raporlama kalitesini oluşturmaktadır. İç ve dış bilgi kullanıcıları açısından finansal raporlar değer belirleme ve performans yansıtma anlamında ne kadar nitelikli bilgiler sunuyorsa o kadar kaliteli kabul edilir.

Finansal raporlama kalitesi ve ölçülenmesiyle ilgili pek çok çalışma yapılmasına rağmen bu konunun mutfağı sayılan muhasebe süreçleriyle ilişkisini açıklayan yaklaşımlar eksik kalmıştır. Oysaki finansal raporlama kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden biri muhasebe iş yapış şeklini belirleyen muhasebe kültürüdür.

Muhasebe kültüründe tanımlanmış bulunan özelliklerden profesyonelliğin, tekdüzeliğin, tutuculuğun (ihtiyatlılık) ve şeffaflığın artırılması halinde finansal raporlama kalitesinin de olumlu etkileneceği tahmin edilmektedir. Şirketlerde bu özellikler kurumsallaşma düzeyi, sahiplik yapısı, karşılaştırılabilirlik, risk alma ve iç denetim mekanizmaları gibi unsurlar üzerinden gözlemlenebilir, kontrol edilip, iyileştirilebilir.

KAYNAKÇA

ALKAN, B.Ş. (2018), “*Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve ve Kavramsal Çerçeve Projesi*”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı:28, 107-14.

BALL, R. (2001), “*Infrastructure Requirements for an Economically Efficient System of Public Financial Reporting and Disclosure*”, Brookings Institution Press. 126-182.

DURAK, G., GÜREL, E. (2014), “*Finansal Raporlama Kalitesine Etki Eden Ülkeye Faktörler*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:64, 95-110.

FRANCIS, J., OLSSON, P., SCHIPPER, K. (2006), “*Earnings Quality*” Foundations and Trends in Accounting, 1(4).

GRAY, S.J. (1988), “*Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting System Internationally*”, Abacus, 1-15.

GÜCENME GENÇOĞLU, Ü., ERTAN, Y., (2012), “*Muhasebe Kalitesini Etkileyen Faktörler ve Türkiye’deki Durum*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 53, 1-24.

KALMIŞ, H., DALGIN, B. (2010), “*Muhasebe Bilgilerinin Karar Almada Kullanımının Önemi ve Çanakkale’de Faaliyet Gösteren Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:46, 118-128.

KARĞIN, M., ARICI, N.D., (2015), “*Muhasebe Bilgilerinin Kalitesini Ölçmeye Yönelik Bir Çalışma: Borsa İstanbul Örneği*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 67, 1-22.

KGK (2005), “*TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu*”, kgk.gov.tr

KGK (2005), “*Kavramsal Çerçeve*”, kgk.gov.tr

NASER, K., NUSEIBEH, R., AL-HUSSAINI, A., (2003), “*Users’ Perception of Various Aspects of Kuwaiti Corporate Reporting*”, Managerial Accounting Journal, Vol: 18, Issue:6-7.

ÖĞÜCÜ ŞEN, F., (2017), “*Kurumsal Yönetişim ve Finansal Raporlama Kalitesi: Türkiye Örneği*”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

TECİMER, Y., (2010), “Halka Açık Şirketlerde Muhasebe Kültür Değerlerine Yönelik Bir Araştırma”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

YILGÖR, A.G., YÜCEL, E. (2012), “*İşletmelerin Sahiplik Yapısının İncelenmesi: Sahiplik ve Kontrol Ayırımı Konusunda Çıkarımlar*”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 16, 42-58.

Immiserizing Growth in Next-Eleven: The Effect of Real Exchange Rate on Trade

Yağmur Sağlam¹, Ayşegül Çimen²

Abstract

There are two different approaches; pass-through effect and standard theory, tested in this study with Structural Vector Autoregressive (SVAR) Model. Also the theory of Bhagwati (1958), 'if the growth is based on export, the trade terms can fall and growth could cause the economy of the country to be worse than before,' has been tested. The annual data is collected for the period between 1980 and 2017 from World Bank Development Indicators. After preliminary tests, empirical result implicates that there is a negative relationship between economic growth and terms of trade. So possible to say that there is an immiserizing growth but according to impulse-response functions, in the long-run neither pass through effect nor standard theory are not acceptable for Next-11 countries. As well, we can not cite that there is an immiserizing growth in the long-run for the same reason. Due to responses of terms of trade to real exchange rate and real exchange rate to terms of trade is neutral and intersects with axis x.

Key Words: Next-11, SVAR, Immiserizing Growth, Exchange Rates.

JEL Classification Codes: F31, C58, B27

Gelecek On bir için Yoksullaştıran Büyüme: Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Özet

Bu çalışmada iki ayrı yaklaşım; Standart Teori ve Yansıma Etkisi, test edilmiştir. Ayrıca Bhagwati (1958), ekonomik büyümesi sadece ihracat dayalı olan bir ülkede ticaret hadlerinin ülkenin aleyhine döndüğünü ifade ettiği yoksullaştıran büyüme teorisi de incelenmiştir. 1980-2017 dönemine ait yıllık veriler ön testlerden sonra Yapısal Vektör Otoregresif Model (SVAR) ile analiz edilmiştir. Uygulama bulgularına göre kısa dönemde ekonomik büyüme ve ticaret terimleri arasında negatif bir ilişki vardır. O halde yoksullaştıran büyüme söz konusudur. Ancak uzun dönemde etki-tepki fonksiyonları hem standart teori hem de yansıma etkisinin olmadığını ifade etmektedir. Gelecek-11 ülkelerinde ticaret terimlerinin reel döviz kurlarına, reel döviz kurlarının da ticaret terimlerine etki ve tepkisi nötrdür ve x ekseninde düz bir çizgidir. Aynı durum ekonomik büyüme ve ticaret terimleri içinde karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gelecek-11, SVAR, Yoksullaştıran Büyüme, Döviz Kuru.

JEL Sınıflama Kodları: F31, C58, B27

¹Dr.Öğr.Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, İktisat, Türkiye, yagmur.saglam@sinop.edu.tr

² Araş.Gör.Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye, aysegul.cimen@deu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Immiserizing growth theory, which is mentioned by Bhagwati (1958) is tested in this paper. Immiserizing growth theory means that if the growth is based on export, terms of trade can decrease and growth could cause the economy be worsening.

Since the importance of emerging markets are increasing and they are assumed to have high potential and opportunity, this study is conducted on emerging markets. The annual data of Next-11 countries, which were firstly mentioned as a country group in 2005 by Goldman Sachs is analysed. Next-11 countries are made up of Vietnam, Bangladesh, Turkey, S. Korea, Mexico, Iran, Indonesia, Pakistan, Egypt, Nigeria Philippines.

There are two major contributions of this empirical study. Firstly, due to being a new notion in economic literature there are not many empirical studies about this country group and there is a gap to fill. In addition to this, this is the first paper which is written about immiserizing growth in Next-11 countries.

There are two approaches that analyze the causality and relationship between trade and foreign exchange. These approaches are Standard Theory and Pass-through Effect. There is still a debate among researchers whether foreign exchange causes the changes in terms of trade or vice versa. This situation is very vital for economic growth and stability, especially for emerging markets.

The rest of the study is structured as follows: Section 2 gives examples of previous studies about immiserizing growth theory. Section 3 provides explanations on data and SVAR methodology. Section 4 indicates the findings of the empirical analysis and lastly, Section 5 concludes with the discussion of the findings.

2. LITERATURE REVIEW

Foreign trade is assumed to be the main determinant of economic growth. It is widely accepted that liberalisation of free trade has a positive impact on economic growth. However, some researchers have pointed out that economic growth negatively affects the emerging markets in terms of foreign trade. Krugman and Obstfeld (1997) state that terms of trade of developing countries, which have adopted

export-oriented growth, may become worse than their previous positions and economic growth disrupts the terms of trade. This concept known as ‘Immiserizing growth’ was first mentioned by Edgeworth in 1894.

There are two approaches that explain the relationship between exchange rates and the terms of trade, which are Standard Theory and Pass Through approach. Zengin (2000) states that the direction of relationship in Standard Theory is from the changes of terms of trade to real exchange rates whereas in pass through approach, the direction of causality is from changes in exchanges rates to terms of trade.

These both approaches are very important in order to have a deeper understanding regarding the current deficit and trade deficit in emerging markets. For instance, Ateş and Bostan (2007) analyses the relationship between real exchange rate and terms of trade between 1989 and 2004 by cointegration analysis. The findings of the study show that there is no statistically significant relationship between the variables. The findings are also in line with Zengin (2000) and Çekerol and Gürbüz (2003).

Sawada (2003) empirically analyses the the sub-grouped countries. Immiserizing growth is present in 8 Latin American countries in addition to 20 African cases. The empirical studies focus on low-middle income countries. For instance, Cunguara and Hanlon (2012) focus on Mozambique whereas Masindano et al. (2013) conduct analysis on Tanzania.

Sarıdoğan and Çetin (2016) analyses the immiserizing growth in 214 countries for the period 1990-2015 regarding the tourism income in balance of payments. For the countries except OECD countries, is is found that immiserizing growth is significant.

3. DATA and SVAR METHODOLOGY

The VAR is a system that explains how endogenous variables behave together, has developed by Sims (1980), Litterman (1979) and Doan (1992). As macroeconomic variables interact with each other according to Robust and Eagle (2014), it is difficult to distinguish between explanatory and dependent variables and to solve simultaneous equations at the same time.

The VAR technique generally describes dynamic relationships without constraints on the structural model. However, it is difficult to understand the VAR models that are not based on a specific economic theory. According to Lucas Critique, it is difficult to deduce many coefficients from a VAR system. The parameters in VAR system have no economic meaning unless they are associated with structural parameters that shows technological changes, preferences, equilibrium state (within their first and second derivative, minimization or maximization). The Cooley-Leroy/Bernanke Critique suggests that economists tend to be more descriptive constraints and that the effects of certain specific shocks on some sub-group variables, both long and short term, can be distinguished by technology or fiscal policy as an oddity rather than by coincidental (Sarte, 1997: 45).

For this reason, Structural VAR analysis has been used frequently to investigate the dynamic relationship between economic variables. According to Cooley and Leroy (1985), structural VAR model is an identified form of VAR system and it is a simpler analysis tool that summarizes the dynamic properties of data. The logic of structural VAR models developed by Sims (1981-1986), Bernanke (1986), Shapiro and Watson (1988) for the first time and it is based on the distinction of error terms in the system, which is the linear composition of external shocks, rather than determining autoregressive coefficients. For this reason, the VAR system developed by Sargent (1978) and Sims (1980) puts some constraints on the shocks that is already exist in the instantaneous or simultaneous relations between the variables instead of the Cholesky decomposition of the covariance matrix.

Since these constraints are laid out in a recursive, repetitive form which is called Wold Casual Chain System and has developed by Herman Wold, it is necessary to have a specific theory behind the one that is searched for. The non-theoretical constraints are arbitrary or vary according to the order of the variables. In addition, the structural VAR technique allows decomposition of structural shocks, which makes the method itself attractive as it is directly and transparently analysed even working with small samples (Pedroni, 2013: 184).

Table 1: Unit Root Tests

Variables	Test statistics (Constant and trend)	Prob. (First difference) Value
GDP	-22.406 (ADF)	0.000*
	-22.529 (PP)	0.000*
	LM stat. 0.0593 (KPSS)	Asymp. Critical Value 0.146
TT	-6.895 (ADF)	0.000*
	-26.829 (PP)	0.000*
	LM stat. 0.0203(KPSS)	Asymp. Critical Value 0.146
RER	-13.891 (ADF)	0.000*
	-16.601 (PP)	0.000*
	LM stat. 0.0543(KPSS)	Asymp. Critical Value 0.146

The data has been downloaded from World Bank development indicators for Next-11 countries which are known also as high potential countries. They have been declared for the first time as a group of country in 2005 by Goldman Sachs after the crisis BRIC countries got through as an alternative. These are; Vietnam, Bangladesh, Turkey, S. Korea, Mexico, Iran, Indonesia, Pakistan, Egypt, Nigeria Philippines. The empirical part of the study contributes to the literature in two different ways; firstly, due to being a new notion in economic literature there are not many applied studies about these countries and there is a gap to fill. In addition to this, this is the first paper which is written about immiserizing growth in Next-11 countries.

First of all, stationary of variables has been checked with ADF, PP and KPSS tests and except terms of trade (TT) other variables have unit root in the level and the first difference of them is stationary. But KPSS test proves the opposite. Table 1 indicates unit root tests results as shown;

(*) indicates the significance of probability values in % 5 level. So the null hypothesis “there is unit root in the series” is rejected for ADF and PP tests. Null hypothesis of KPSS test claims that “there is no unit root” and except TT is rejected because critical values are bigger than LM test statistics for level and their first differences. In this study the first differences of variables have been included to the SVAR analysis.

GDP (annual growth %) is a function of real exchange rates index (RER) and terms of trade (TT, logarithm of LCU \$ has taken). The model can be written as follow;

$$GDP = f(RER, TT) \quad (1)$$

$$GDP_t = a_{11} + a_{12}TT_t - a_{13}RER_t + e_t \quad (2)$$

In general, VAR system allows researchers to examine the effects of each variable on another one. So the dependent variable can be replaced with the independent ones, and it is possible to rewrite the equation for each of them (α takes a different value (-, +) for each equation). Economic theory equation (2) shows that an increase in terms of trade will affect economic growth positively and an increase in real exchange rates will make an adverse effect on economic growth compare to terms of trade.

Matrix form of the system can be written as follows:

$$\begin{bmatrix} 1 & a_{12} & a_{13} \\ a_{22} & 1 & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} GDP_t \\ TT_t \\ RER_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} \\ a_{21} \\ a_{31} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{14} & a_{15} & a_{16} \\ a_{24} & a_{25} & a_{26} \\ a_{34} & a_{35} & a_{36} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} GDP_{t-1} \\ TT_{t-1} \\ RER_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \\ u_{3t} \end{bmatrix} \quad (3)$$

The constraints on variables in SVAR models are divided into two as short run and long run. Vector B contains restricted elements, while in practice Vector A contains all unrestricted elements. The Amisano-Giannini (1997) method, which is

composed of these two components and is called the AB model, forms a selection matrix consisting of zero and one.

In the recent structural VAR studies, short-term constraints are replaced by long-term constraints. In addition, SVAR models require fewer restrictions than simultaneous equation models. This is because the effect of some shocks is temporary, and the long-term effect is assumed to be zero, and it is also applied to long-run multipliers of the VAR model. Blanchard-Quah (1989) suggests using the long-term constraint to distinguish structural VAR coefficients in his work. According to Gartner and Wehinger (1998), the long-run multiplier implies the effects of structural shocks on a specific endogenous variable. The long-term multiplier is derived from the cumulative representation of the moving average coefficients.

According to Aktas (2010) and Zengin (2000), the long-term effects of shocks are measured by impulse-response functions. Impulse-response functions show of how long the effect of these shocks lasts (periods). Dashed lines indicate confidence intervals, while the continuous lines represent the response of the dependent variable to the shocks occurring in the error term (Robust and Eagle, 2014: 4). The impulse-response functions are calculated by Monte-Carlo simulations and according to Runkle (1987), they are statistically significant within (± 2) standard deviation, confidence interval. Structural variance decomposition determines the most effective explanatory variable on a macroeconomic magnitude, while impulse-response functions helps to decide whether this variable can be used as a policy tool.

4. FINDINGS

The VAR system includes '@trend' as an external variable. In this section, not only long-term but also short-term structural variance analysis and structural variance decomposition of shocks are given. The aim is to be able to see whether short-term shocks are permanent in the long-run and to double-check the claims of economic theory.

Table 2: Lag Order Selection Criteria

Lags	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-	1.38e	133.176	133.231	133.197
1	542.757	4.27e	132.002	132.138*	132.055*
2	13.684	4.31e	131.011	132.229	132.097
3	22.320*	4.26e*	132.000*	132.300	132.118

The optimal lag length for VAR analysis was selected (maximum 3 can be for annual data) according to Log likelihood-(LR), Final Prediction Error (FPE), Hannan-Quin (HQ), Schwarz (SC) and Akaike (AIC). The lag length is three according to Table 2 (* indicates lag order selected by the criterion – lowest values).

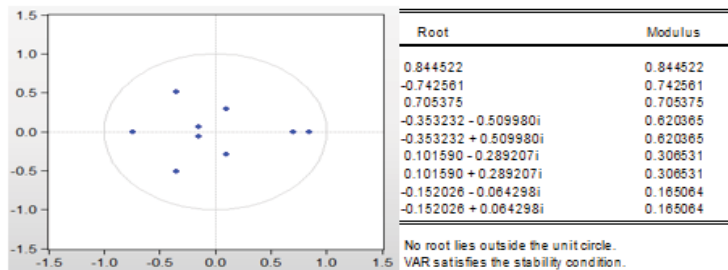

Figure 1: Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial and Modulus

The VAR (3) model is estimated and Figure 1 shows that VAR (3) model has no stability or autocorrelation problem between the error terms and all inverse roots are inside of the unit circle.

Table 3: Short-run SVAR Estimations

	Coefficients	Std. Error	z-statistic	Prob.
C(1)	1.94E-14	1.84E-14	1.052921	0.2924
C(2)	-0.000333	0.009678	-0.034426	0.9725
C(3)	-3.11E-13	8.95E-14	-3.478038	0.0005
C(4)	8.481145	0.282079	30.06659	0.0000
C(5)	2.17E+13	7.21E+11	30.06659	0.0000
C(6)	4.46E+12	1.48E+11	30.06659	0.0000

Loglikelihood: -29934.60

Std. error represents the standard errors of estimated coefficients with SVAR and prob. indicates probability values (significance, % 5) of z-statistics. C (1), C (2), C (3) represent constraints of A matrix and C (4), C (5), C (6) represent the constraints of B matrix. If we summarize the existing shocks in the system;

- 1) economic growth shock (u_{1t}) does not have a simultaneous effect on herself ($a_{12}=0$).
- 2) economic growth shock (u_{2t}) does not have a simultaneous effect on terms of trade ($a_{22}=0$).
- 3) economic growth shock (u_{3t}) does not have a simultaneous effect on real exchange rate ($a_{32}=0$).

As seen from the probability values, while the variance matrices are constructed, some of the constraints according to the economic theory are significant while some are insignificant [C(1) and C(2)]. The effects of variables on each other or economic growth are taken into account in the written matrix. However, it is not explained in details to not to dispense the subject of this research. The purpose of SVAR analysis is not to estimate regression coefficients, so the parameters will not be interpreted.

$C(3) = -3.11e$ which is statistically significant from the unrestricted elements of the matrix A, while all of the constricted elements of the matrix B have statistically significant and positive coefficients. Thus, the coefficients indicate that there is a negative relationship between economic growth and terms of trade but there is a positive correlation between terms of trade and real exchange rates in the short-run.

Table 4: Long-run Variance Decompositions

Response of GDP			
Period	Shock1	Shock2	Shock3
1	8.481145	-0.417785	1.387457
2	0.000000	0.000000	0.000000
3	-0.443293	0.183364	-0.026947
4	-0.066754	-0.124276	0.178748
5	0.029166	0.092779	0.007026
6	0.031064	-0.067214	0.028357
7	0.027084	0.052196	0.051866
8	-0.001432	-0.035501	0.004402
9	0.008927	0.029315	0.012953
10	0.004950	-0.019763	0.014703

Response of TT			
Period	Shock1	Shock2	Shock3
1	0.000000	2.17E+13	0.000000
2	0.000000	0.000000	0.000000
3	6.57E+10	1.38E+13	-2.40E+10
4	-5.70E+11	1.44E+12	5.00E+10

5	3.42E+10	8.77E+12	-1.99E+10
6	-3.16E+11	1.80E+12	4.19E+10
7	7.41E+09	5.68E+12	1.85E+10
8	-2.01E+11	1.71E+12	2.47E+10
9	-1.35E+10	3.74E+12	1.97E+10
10	-1.25E+11	1.45E+12	2.42E+10

Response of RER

Period	Shock1	Shock2	Shock3
1	0.000000	7.22E+09	4.46E+12
2	0.000000	0.000000	0.000000
3	5.39E+11	-3.35E+10	5.67E+11
4	5.68E+11	-1.99E+10	1.26E+12
5	2.97E+10	3.10E+09	5.92E+10
6	1.68E+11	-3.08E+09	2.93E+11
7	1.49E+11	-1.00E+10	3.47E+11
8	2.98E+10	4.28E+09	4.91E+10
9	6.35E+10	-4.59E+09	1.19E+11
10	4.38E+10	94068858	9.96E+10

Factorization: Structural

Number of the periods are selected by the program automatically. Shock 1 represents GDP, shock 2 shows TT and shock 3 indicates RER.

According to Table 4, a shift in economic growth affects terms of trade adversely in the long term. All the coefficients until third period are negative and vice versa.

A shift in real exchange rates does not affect terms of trade first two periods and

in the short-run it has negative effects on it. But after sixth period coefficients are positive. The response of RER to TT has similar behaviour but in opposite way. In the first period terms of trade shocks have positive effect but after the third period it only has adverse effects. Neither pass through nor standard theory can be contradicted.

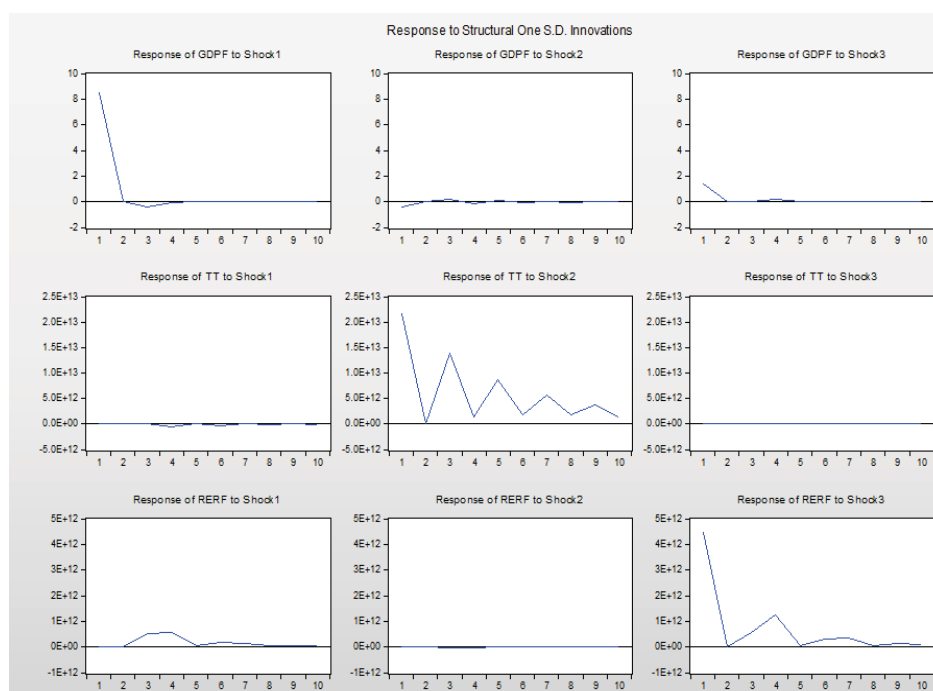

Figure 2: Impulse and Response Functions

Figure 2 shows the permanent or temporary effects (positive – negative) of an internal or external shock on these selected variables. It is obvious from the figure that responses of terms of trade to real exchange rate and real exchange rate to terms of trade is neutral. Because of the straight line can be seen which intersects with axis x. So we can say that in the long-run there is no correlation between variables. Pass through effect or standard theory are not acceptable for Next-11 countries. As well we cannot cite that there is an immiserizing growth in the long-run for the same reasons.

5. CONCLUSION

This paper analyzes the immiserizing growth by using the annual data of Next-11 countries, which were firstly mentioned as a country group in 2005 by Goldman Sachs is analysed. Next-11 countries are made up of Vietnam, Bangladesh, Turkey, S. Korea, Mexico, Iran, Indonesia, Pakistan, Egypt, Nigeria Philippines. Since being emerging markets, these countries have great potential in terms of growth.

There are two major contributions of this empirical study. Firstly, due to being a new notion in economic literature there are not many empirical studies about this country group and there is a gap to fill. In addition to this, this is the first paper which is written about immiserizing growth in Next-11 countries.

Depending on the empirical results, it is possible to say that in the long-run there is no correlation between variables. Pass through effect or standard theory are not acceptable for Next-11 countries. In addition, we cannot say that there is an immiserizing growth in the long-run based on the same analysis. Empirical results are supporting the studies of Zengin (2000), Aktaş and Bostan (2007); Çekerol and Gürbüz (2003) but oppose to study results of Sawana (2003), Sarıdoğan and Çetin (2016). We may say that the recent carried economic policies to foster growth or trade in Next-eleven countries are not that effective.

REFERENCES

- AKTAŞ, C. (2010). “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11): 123-140.
- AMISANO, G. and GIANNINI, C. (1997). Topics in Structural VAR Econometrics, 2nd edition, Springer, Germany.
- ATEŞ, İ. and BOSTAN, A. (2007). “Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştırıcı Büyüme (1989-2004) ”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 18.

- BERNANKE, B. (1986). "Alternative Explanations of the Money-Income Correlation", *Carn. Roch. Conf. Series*, 25: 49-99.
- BLANCHARD, O. J. and QUAH, D. (1989), "The Dynamic Effects of Aggregate Demand and Supply Disturbances", *Am. Econ. Rev.*, 79: 655-73.
- COOLEY and LEROY, (1985). "A Theoretical Macro econometrics: A Critique", *Journal of Monetary Economics*, 16(3): 283-308.
- CUNGURUA, B. and HANLON, J. (2012) 'Whose Wealth is it Anyway? Mozambique's Outstanding Economic Growth with Worsening Rural Poverty', *Development and Change*, 43(3): 623-647.
- ÇEKEROL. K.. and GÜRBÜZ, H. (2003). "Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişki". ODTÜ Ekonomi Kongresi, Ankara
- DOAN, (1992). *RATS User's Manual*, Evanston, III, Estima.
- EDGEWORTH, F. Y., (1894), "The Theory of International Values". *Economic Journal*, Vol. 4, pp. 35–50.
- GARTNER, C. and WEHINGER, G. D. (1998). "Core Inflation in Selected European Union Countries", *Monetary Policy Modelling Session, BIS Conference Papers*, 6: 1-44.
- KRUGMAN, P. and OBSTFELD, M. (1997). "International Economic Relations, International Finance", Addison Wesley Publication, Boston.
- LITTERMAN, R. B. (1979). "Techniques of Forecasting Using Vector Autoregressions", *Working Papers, Federal Reserve Bank of Minneapolis*, 115.
- MASINDANO, O. KAYUNZE, K., CORTA, L. and MARO, F. (2013) "Growth without Poverty Reduction in Tanzania – Reasons for the MisMatch", In Kessy, F. Mashindano, O., Shepherd, A & Scott, L. (Eds.) *Translating Growth into Poverty Reduction. Beyond the Numbers*. Dar Es Salaam: Mkuki Na Nyota.
- PEDRONI, Peter; (2013). "Structural Panel VARs", *Econometrics*, 2: 180-206.

- RUNKLE, D. E. (1987). "Vector Auto Regression and Reality". *Journal of Business and Economic Statistics*, 5: 479-442.
- SARIDOĞAN, Ö. and ÇETİN, D. (2016). "Tourism And Immiserizing Growth". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 922-932.
- SARTE, P.G. (1997). "On the Identification of Structural Vector Autoregressions", *Economic Quarterly*, 83(3): 45-67.
- SAWADA, Y. (2003). "Immiserizing Growth: An Empirical Evaluation", CIRJE Discussion Paper
- SHAPIRO, M. and WATSON, M. (1988). "Sources of Business Cycle Fluctuations", S. Fisher (edt). *NBER Macroeconomic Annual*, 3:111-156.
- SIMS, C. A. (1980). "Macroeconomics and Reality", *Econometrica*, 8: 1 49.
- ZENGİN, A. (2000). "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 27-41.

Yalın Üretim Teknikleri İle Bir Toz Boya Üretim İşletmesinde Üretim İyileştirme Çalışmaları

Mehmet Aksaraylı¹, Hüseyin Mutluer²

Özet

1950'li yıllarda öncülüğünü Japonya' da Toyota şirketinin yaptığı ve yalın üretim olarak telaffuz edilmiş olan, daha az maliyet ile müşterilerin gereksinimlerinin karşılanacağı üretim teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla yalın üretim felsefesi ortaya çıkmış ve bu felsefe ile üretim yapan firmalar rakipleri karşısında maliyet avantajı yakalayarak piyasada avantajlı konuma gelmişlerdir. Çalışmada; yalın üretim sistemi, yalı üretimin uygulanmasında en önemli konulardan biri olan kalite geliştirme metotları ile bu tekniklerin toz boya endüstrisinde Özel Efekt tesisinde Özel Efekt tesisinde uygulanması amaçlanmıştır. Çalışmada, beyin fırtınası, balık kılçığı, süreç iyileştirme metodu ve değer akış haritalama yöntemleri kullanılmıştır. Özel Efekt tesisinde karşılaşılan kalite problemlerinin tespiti için müşterileri şikâyetleri ile kalite kontrol raporlarının son üç yılı incelenmiştir. Sonuç olarak; toz boya üretiminde en sık karşılaşılan kalite sorunlarından biri olan boya da deliklenme ve gaz çıkışı incelenip kök nedenler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Yalın Üretim, Kalite Geliştirme, Değer Akış Haritalama

JEL Sınıflama Kodları: M11, D24, E23

Production Improvement Studies with Lean Production Techniques in a Powder Paint Production Firm

Abstract

In the 1950s, production techniques began to be used to meet the needs of customers at a lower cost, whose Toyota Company made its pioneering role in Japan in the 1950s and whose name was spelled out as lean manufacturing. In time, the philosophy of lean manufacturing has emerged and companies that produce with this philosophy have come to an advantageous position in the market by gaining cost advantages against their competitors. In this study; lean manufacturing system, the quality improvement methods which are one of the most important issues in the implementation of the fired production and the application of these techniques in the special effects facility in the powder coating industry are intended. In the study; brain storm, fishbone diagram, process improvement method and value stream mapping methods were used. The last three years of customer complaints and quality control reports have been examined to determine the quality problems encountered in the Special Effect plant. As a result; one of the most frequently encountered quality problems in powder paint production is "coatings pin holing and gas outflow" and root causes have been determined.

Keywords— Lean Production, Quality Improvement, Value Stream Mapping

JEL Classification Codes: M11, D24, E23

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, Türkiye, mehmet.aksarayli@deu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, hm.mutluer@gmail.com

1. GİRİŞ

1950’li yıllarda öncülüğünü Japonya’da Toyota şirketinin yaptığı ve yalın üretim olarak telaffuz edilmiş olan, daha az maliyet ile müşterilerin gereksinimlerinin karşılanacağı üretim teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Yalın üretim sisteminin temelini daha az enerji, daha az zaman, daha az kaynak ve daha az hata ile üretimin gerçekleştirilmesi ile müşteriye daha az maliyet ile ürünün sunulabilmesi oluşturmaktadır. Günümüzde hayvancılıktan otomotiv endüstrisine kadar her alanda uygulanmaya başlanmış ve hızla kullanımı yayılmaktadır.

Çalışmada; yalın üretim sistemi, yalı üretimin uygulanmasında en önemli konulardan biri olan kalite geliştirme metotları ile bu tekniklerin toz boya endüstrisinde Özel Efekt tesisinde uygulanması incelenmiştir. Uygulama bir proje olduğu için proje yaklaşımı ile ele alınmış ve proje yaklaşımının aşamaları uygulanmaya çalışılmıştır.

2. YALIN ÜRETİM KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Womack (1990); yalın üretim sistemini oluşturan prensiplerin 1950’li yıllarda Toyota firmasında ortaya çıktığını belirtmiştir. Eiji Toyoda 1950’lerin ilk yıllarında Ford otomobil firmasına yaptığı ziyarette bu firmada seri üretim yöntemi uygulandığını ve bu sistemin kendi ülkesi için uygun olmadığına karar verdiğini belirtmektedir. Bu ziyaretten sonra da Taiichi Ohno ile beraber yeni üretim yaklaşımı geliştirerek yalın üretimin ilk çalışmalarını gerçekleştirdiğini açıklamaktadır (Womack’tan aktaran Fırat ve Ceyhan, 2015: 146).

Japonya’da üretimi gerçekleştirmek için kullanılması gereken kaynaklar son derece sınırlı olduğu için ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmenin yolu Japonya’nın ithalatını gerçekleştirdiği hammaddeyi işleyerek ihracat gerçekleştirmektir. Anayasasında savaşı ve orduyu reddederek tüm ülkü kaynaklarını üretime odaklayabilmişti. Savaşta yaşadığı yenilgiden sonra ekonomide büyük bir ilerleme göstermiştir (Katayama, 1998: 5-7).

Masaaki İmai; yönetimin, Kaizen bağlamında “Koruma” ve “İyileştirme” olarak iki fonksiyona sahip olduğunu belirtir. Koruma, mevcut teknolojik, yönetsel ve

işletim standartlarını korumaya ve bu standartları eğitim ve disiplin yoluyla desteklemeye yönelik faaliyetleri kasteder. Yönetim koruma fonksiyonu ile herkesin standart işletim prosedürlerini (SOP)'izleyebileceği biçimde kendi üzerine düşen görevleri yaptığını, bununla berabe; iyileştirmenin mevcut standartları yükseltmeye yönelik olarak yapılan faaliyetleri içerdiğini belirtir. Japon yönetim görüşü böylece ana kurallara kadar indiğini belirtir. Bu kurallar; standartları koru ve geliştirdir (İmai, 2014:3).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan çalışma ile amaçlanan Özel Efekt tesisinde üretim aşamasının yalın üretim metodu ile iyileştirilmesi ve en sık karşılaşılan kalite problemlerinin giderilmesi için kalite geliştirme metotlarının işletmede uygulanarak iyileştirme sağlanmasıdır. Proje konusu olan Özel Efekt tesisinde yapılması planlanan yalın üretim ile üretim verimliliğini ve dolayısı ile karlılığın artırılması amaçlanmıştır. Çalışmayı gerçekleştirmek için hem kalite araçlarının etkin bir şekilde uygulanması hem de çalışmanın eksiksiz yürütülmesi için proje yaklaşım metodu ile proje süreci ele alınmıştır.

4. UYGULAMA

AkzoNobel Boya A.Ş. 1999 yılında, Elektrostatik Termoset toz boyalar üretimi ve satış amacıyla %75 AkzoNobel, %25 Altan ailesinin ortaklığı ile İzmir'de kurulmuştur. Ürettiği ürünler; epoksi toz boyalar, polyester toz boyalar ve hibrit toz boyalardan oluşmaktadır. Ürünlerin kullanıldığı sektörler; ev aletleri, mimari, otomotiv, genel sanayi, mobilya ve altyapıdır.

Bu proje ile amaçlanan, Özel Efekt olarak adlandırılan ve piyasa fiyat değeri diğer toz boyalara göre çok daha yüksek olan boyaları üreten tesisin yalın üretim teknikleri ile iyileştirilmesinin sağlanması ve bu sayede birim zamanda daha fazla üretim gerçekleştirilmesi, bunun yanında en sık karşılaşılan kalite sorunlarından deliklenme ve gaz çıkışı sorununun süreç iyileştirme teknikleri ile sorunlara neden olan etmenlerin belirlenmesidir. Bu sayede DÖF (düzeltici önleyici faaliyet) planlarının hazırlanması için gerekli ön hazırlığın tamamlanmasıdır. Bu çalışmaların

gerçekleştirilmemesinde çalışmaların daha kontrollü sürdürülmesi, hiçbir adımının atlanmaması için proje yaklaşımı ile çalışmanın yapılması sağlanmıştır. Çalışma aşamaları aşağıdaki sistematige göre gerçekleştirilmiştir.

- Ürün grubunun belirlenmesi.
- İş akış diyagramının çizilmesi.
- Ürün akış mesafelerinin belirlenmesi.
- Üretim faaliyetinde bekleme ve işlem sürelerinin ölçülmesi.
- Mevcut durum haritasının çizilmesi.
- Gelecek durum haritasının çizilmesi.
- En sık karşılaşılan hatalardan birinin seçilmesi ve kalite geliştirme metotları uygulanarak hataların nedeninin belirlenmesi.
- Dokümantasyonun hazırlanması ve sunulması.

Ürünlerin gerçekleştirilmesi için toplam olarak onbir adımdan oluşan üretim proses sistemi mevcuttur. Farklı ürünler farklı üretim aşamalarından geçmektedirler

Özel Efekt tesisinde karşılaşılan kalite problemlerinin tespiti için müşterileri şikayetleri ile kalite kontrol raporlarının son üç yılı incelenmiştir. Bu inceleme teknik servis departmanının tutmuş olduğu müşteri şikayetleri kayıtlarından elde edilen verilerle ve kalite kontrol raporlarının analiz edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. İnceleme neticesinde Gelen şikayetlerin % 41 ile boyada deliklenme ve gaz çıkışı birinci sırada yer almaktadır. Diğer müşteri şikayetleri sırasıyla % 23 ile uygun olmayan tanecik boyutu, %17 ile boyada darbe etkisi karşısında kırılma ve % 19 ile diğer kalite problemleri gelmektedir. Bu nedenle müşteri şikayetlerinde ilk sırada olduğu için toz boyada deliklenme ve gaz çıkışı problemi ele alınmıştır.

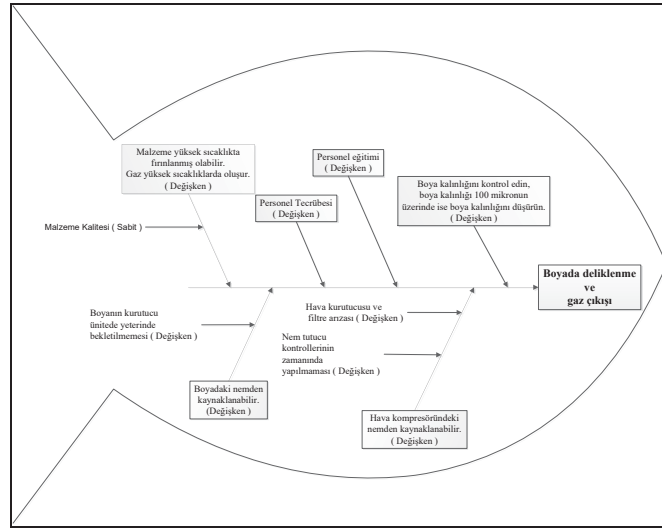
Tespit edilen “Boyada deliklenme ve gaz çıkışı “kalite problemine neden olan olası etmenler, Özel Efekt departmanında toz boya hakkında bilgi ve tecrübesi olan, her kademededen birçok çalışanın görüşlerinin alındığı, bu kişilerin düşüncelerini rahatlıkla dile getirebildikleri uygun ortamın sağlanmasıyla beyin fırtınası yöntemi ile belirlenmiştir. Kalite problemine neden olan tüm bilinenler ortaya konularak kök nedenler tespit edilmeye çalışılmış ve akabinde balık kılçığı diyagramı

oluşturulmuştur. Uygulanan balık kılıcı diyagramı kalite sorununa neden olan tüm etmenler görsellik kazanmış ve daha kolay görmemizi sağlamıştır.

Balık kılıcı diyagramı oluşturulurken aşağıda anlatılan yöntem sırasıyla verilmiştir.

- En sık karşılaşılan kalite probleminin tespiti için son üç yılın müşteri şikayetleri incelenmiştir.
- Olası nedenler tüm Özel Efekt birimlerinden çalışanların katıldığı bir toplantıda beyin fırtınası yöntemi ile tespit edilmiştir.
- Tespiti yapılan ve kalite probleminin neden olan etmenler kutuların içine yazılmıştır.
- Diyagramın en solundaki kutuya tanımlanmış olan kalite problemi yazılmıştır.

Şekil 1. Balık Kılıcı Diyagramı

Gerçekleştirilmesi planlanan süreç iyileştirmeler için ulaşım harcanan israflardan kurtulmak amacı ile artı değer katılması planlanan yarı mamulün kat ettiği mesafeler ve bu mesafelerin kat edilmesi için harcanan zaman ölçülmüştür. İyileştirme fırsatları kapsamında ulaşım için harcanan işçilik ve zaman gibi kayıpların hesaplanması amaçlanmıştır. Mesafelerin hesaplanmasına yarı mamulün ana üretim tesisinden Özel Efekt kapı bölümüne bırakılmasından başlanmıştır.

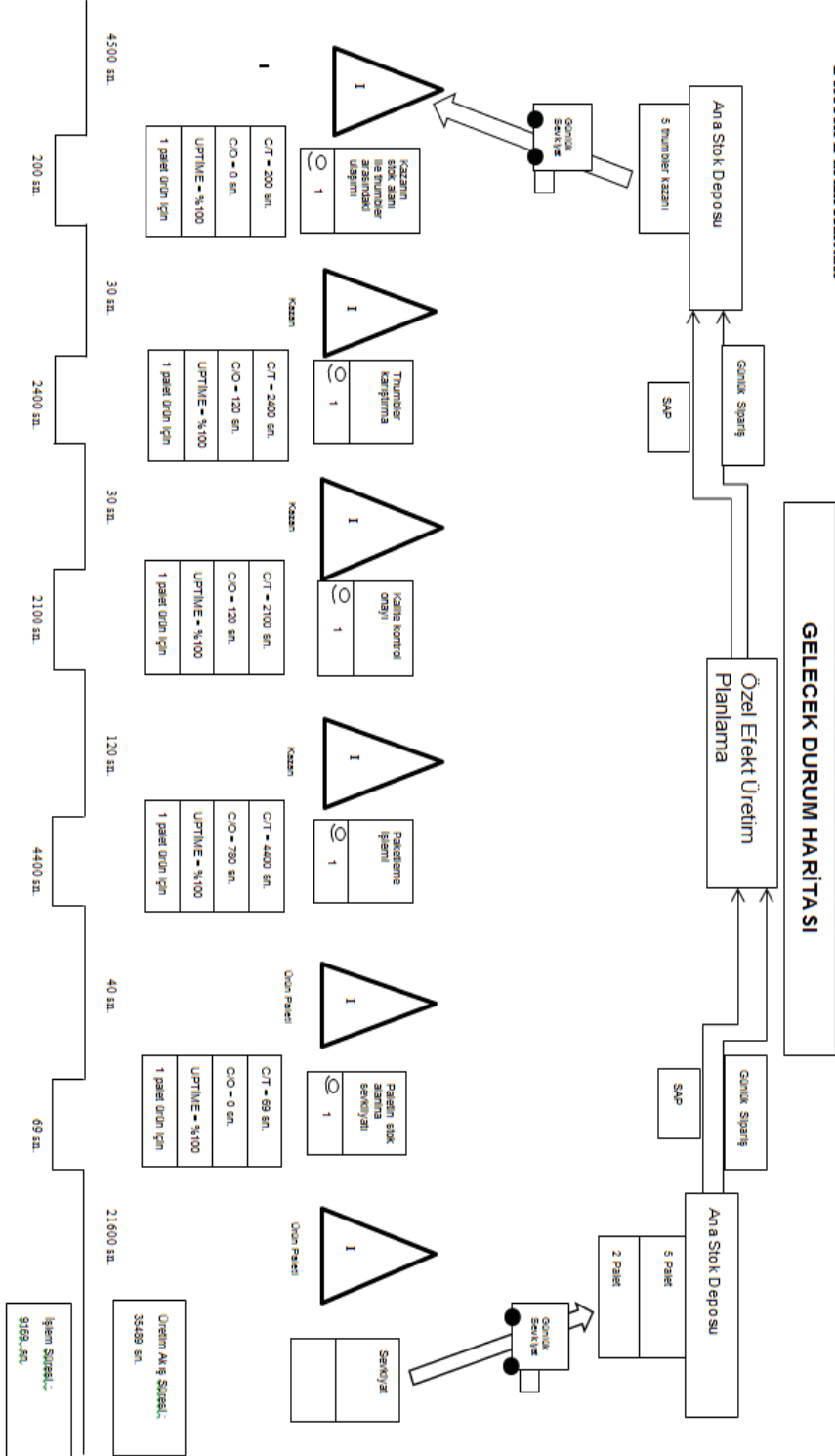
Ürün Akış Mesafeleri Ölçüm Tablosu

ÜRÜN AKIŞ MESAFELERİ ÖLÇÜM TABLOSU	
1. Kapıdan baz (yarı mamul) bırakılan yer arasındaki mesafe	4 mt.
2. Baz bırakılan yer ile içeride bazın(yarı mamulün) beklediği yer arasındaki mesafe	13 mt.
3. Bazın (yarı mamulün) beklediği yer ile döküm platformu arasındaki mesafe	14 mt.
4. Döküm platformu ve thumblar karıştırma arasındaki mesafe	20 mt.
5. Thumblar karıştırma makinesi ile asansör arasındaki mesafe	15 mt.
6. Paketleme makinesi ile kapı arasındaki mesafe	41,60 mt.

İyileştirmenin Planlanması ve Gelecek Durum Haritasının Oluşturulması

Gelecek durum haritasında da ifade edildiği gibi mevcut durum haritasında ana üretim tesisinde karton kutular içine plastik torba ve torba içine de toz boya doldurma sureti ile üretim gerçekleştirilmektedir. Gelecek durum haritasında önerilen iyileştirme faaliyeti kapsamında ana sevkiyat depodan Özel Efekt üretim tesisine gönderilen karton kutular ve bu kutuların içindeki içinde toz boya bulunan plastik torbalardan, bunun yanında da zaman ve işçilikten tasarruf sağlanması amaçlanmıştır. Bunun için de ana üretim departmanında mevcut durumda üretim karton kutular içine gerçekleştirilmek yerine Özel Efekt tesisinde thumblar karıştırma ünitesinde ürün karıştırma işleminde kullanılan thumblar kazanın içine doldurulması amaçlanmaktadır. Bu sayede baz döküm istasyonunda karton kutulardan thumblar kazanı içine yarı mamulün dökülmesine gerek duyulmayacak ve bu sayede zaman ve karton kutu ile plastik torba gibi malzeme israfı da önlenmiş olacaktır.

Gelecek Durum Haritası

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Problem çözüme yöntemlerinden biri olan balık kılçığı yöntemi ile toz boya üretiminde en sık karşılaşılan kalite sorunlarından biri olan boya da deliklenme ve gaz çıkışı incelenip kök nedenler belirlenmiştir.

Balık kılçığı diyagramı ile ürün israfı (ürün kaybı) araştırılmış ve israf nedeni olan boyada deliklenme ve gaz çıkışı incelenmiştir. İnceleme sonucunda balık kılçığı diyagramında belirtilen kök nedenler; malzemenin yüksek sıcaklıkta fırınlanmış olması, malzeme kalitesi, personel eğitimi, personel tecrübesi, boya kalınlığının 100 mikronun üzerinde oluşu, boyanın kurutucu üniteye yeterince bekletilmemesi, boyada nem bulunması, hava kurutucusu ve filtre arızası, nem tutucu kontrollerinin zamanında yapılmaması, hava kompresöründe nem bulunması olarak tespit edilmiştir.

Yalın üretim metotları ile de malzeme kaybı olarak plastik torba ve karton kutu tespit edilmiştir. Bunun yanında zaman ve iş gücü kayıpları azaltılarak üretim verimliliği artırılmıştır. Projemizde üretim verimliliğinin artırılması amacıyla hazırlanan süreç iyileştirme metodu olan balık kılçığı metodu ve yalın üretim metodu birbirini tamamlar nitelik kazanmıştır.

Yalın üretim uygulamasından önce Özel Efekt tesisinde toplam üretim süresi 39284 sn. sürmüştür. Bu sürenin 7,3 saati (26360 sn.) üretimde malzemelerin bekleme süresi, ürünün makinelerde işlenme süresi olan işlem süresi ise 3,59 saat (12924 sn.) sürmüştür.

Yalın üretim uygulaması ile birlikte gerçekleştirilen iyileştirmede Özel Efekt tesisinde toplam üretim süresi 35489 sn. sürmektedir. Bu sürenin 7,3 saati (26320 sn.) üretimde malzemelerin bekleme süresi, ürünün makinelerde işlenme süresi olan işlem süresi ise 2,54 saat (9169 sn.) sürmektedir. Bu durumda işlem süresinde yaklaşık olarak yüzde otuz üretim artış hızı ve toplam üretim zamanında da yaklaşık olarak yüzde on iyileşme fırsatı yakalanmıştır.

Yalın üretim kapsamında yapılan iyileştirme ile karton kutu ve plastik torba atığında önemli azalma sağlanması hedeflenmiştir. 2014 yılı üretimi olarak kuru

karişim üretim tonajı 1088700 kg olarak gerçekleştirilmiştir. Üretimde her 20 kg'lık üretim için bir adet plastik torba ve karton kutu kullanılmıştır. Başka bir değişle 2014 yılında gerçekleştirilen Özel Efekt üretiminde 54435 adet plastik torba ve karton kutu kullanılmıştır. 8 adet plastik torba 1014 gr. gelmekte ve plastik torbanın kg. fiyatı 2,2 USD olarak ödenmektedir. Bu durumda plastik torbaya toplamda 14970 USD ödenmiştir. Karton kutulara ise adet fiyatı olarak 0,635 Euro ödenmektedir. Bu durumda 2014 yılında kullanılan 54435 adet karton kutu için toplamda 34566 Euro ödenmiştir.

Baz döküm ünitesinde yarı mamul tesisinden gelen karton kutuların kazana boşaltılması işlemi iptal edildiği için burada bulunan bir adet çalışan boşa ıkmiş olacak ve bu çalışan diğer işlerde çalıştırılabilir duruma gelecektir.

Toplamda 31027 kg. kağıt atık, 6804 kg. plastik torba atığı azalımı sağlanacaktır.

Yarı mamul hazırlama tesisinde 20 kg. lık paketler içine yarı mamullerin doldurulması yerine direkt olarak kazana 400 kg. doldurulma sureti ile iş yoğunluğunda azalma sağlanacaktır.

Özel Efekt tesisinde 20 kg.'lık karton kutulardan kazana toz boyaların boşaltımı iptal edileceği için bu tesiste % 50 daha az ince toz boya atığı sağlanacaktır.

Yukarıda anlatılan süreç geliştirme yöntemleri ve yalın üretim uygulaması çalışmalarının zamanında tamamlanması ve bu iki sürecin daha kontrollü uygulanması için proje yaklaşımı kapsamında ele alınması son derece etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

- DUGGAN, K. J. (2002). Değer Akışlarında Karma Model Oluşturmak. New York: Productivity Press.
- HİRANO, H. (1995). Görsel İşyerinin 5 Ayağı; 5S Uygulaması İçin Kaynak Kitabı. Portland: Verimlilik Basın.
- LİKER, J. (2010). Toyota Tarzı. Çev. Ümit Şensoy. İstanbul: Optimist Yayın.
- MARAŞLI, H, Akça, Coşkun. ve Kama, A. (2016). Yalın Düşünce ve Değer Akış Haritalamasının Dondurma Üretim İşletmesinde Uygulanması. International Journal of Academic Value Studies. 2 (4): 112
- MASAAKİ, İ. (2014). Gemba Kaizen. Çev. Dr. Oygur Yamak. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- MONDEN, Y. (1983). Toyota Üretim Sistemi: Tam Zamanındaya Entegre Bir Yaklaşım. Georgia: Mühendislik Yönetimi Basını.
- NASH, M. A. ve Poling, S. R. (2008). Toplam Değer Akışı Haritalama: Üretim ve İşlem Süreçleri İçin Kapsamlı bir Klavuz. New York: CRC Press Taylor&Francis Group.
- OHNO, T. (2008). Toyota Ruhu; Toyota Üretim Sisteminin Doğuşu ve Evrimi. Çev. Canan Feyyat. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, H. ve Elevli, B. (2017). Madencilik Sektöründe Yalın Üretim Felsefesi. Mühendis Beyinler Dergisi. 1 (2): 28
- ROTHER, M. ve Shook, J. (1999). Görmeyi Öğrenmek. Massachusetts: Yalın Girişim Enstitüsü.
- STEİNBACHER, H. ve Steinbacher, N. (1993). Amerike İçin TPM Nedir ve Neden İhtiyacınız Var. Portland: Verimlilik Basın.
- SUZAKİ, K. (2005). İmalatta Mükemmellik Yolu Sürekli İyileştirme Teknikleri. Çev. Saadet Özkal. İstanbul: Otoyol Sanayi Yayınları.

WOMACK, J. Jones, D. (1996). Yalın Düşünce: Kurumunuzdan Atık Kovun ve Zenginlik Yaratın. New York: Free Press.

KATAYAMA, O. (1998). Yüzuıla Hazırlanan Japon Şirketleri – Başarıya Götüren Stratejiler. Çev. Gülden Şen. İstanbul: Sabah Kitap Yayınları.

WOMACK, J, Jones, D. ve Ross, D. (1992). Dünya' yı Değıştiren Makine. Çev. Osman Kobak. İstanbul: Otomotiv Sanayi Derneği Yayınları.

ELMAS, A. ve Elmas, Ç. (2013). Uluslararası Standartlara Göre Proje Yönetimi. Ankara: Berikan Yayınevi.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Göktuğ Cenk Akkaya¹, Ayşegül Çimen²

Özet

Çalışmanın amacı, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme göstergesi olarak kabul edilen gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Analiz kapsamında 1998- 2017 yılları arasındaki yıllık veriler Türkiye için ele alınmıştır. Dünya Bankası veritabanından elde edilen verilere Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları, değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. İlişkinin yönü ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan doğrudan yabancı yatırımlara doğrudur.

Anahtar Kelimeler— Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ödemeler Bilançosu, Ekonomik Büyüme

JEL Sınıflama Kodları: F30, F21

The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth

Abstract

The aim of the study is to analyse the relationship between foreign direct investments and the gross domestic product (GDP), which is used as a proxy of economic growth. Within the scope of the analysis, annual data between the years 1998- 2017 are taken for Turkey. The findings of the study show that there is a cointegration between the variables and there is a unidirectional relationship between the Gross Domestic Product and foreign direct investment. The direction of the relationship is from the Gross Domestic Product to foreign direct investments.

Keywords— Foreign Direct Investment, Balance of Payments, Economic Growth

JEL Classification Codes: F30, F21

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, cenk.akkaya@deu.edu.tr

² Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aysegul.cimen@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile beraber, ülkeler arasındaki faaliyetlerde sınırlar ortadan kalkmış, ülkeler bütünüyle entegre olmuştur. Bu durum hem gelişmekte olan ülkeler hem de gelişmiş ülkeler bakımından farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler fon ihtiyaçlarını yurtdışı yerleşiklerden sağlanan portföy yatırımlarıyla sağlayabilecekleri gibi, doğrudan yatırımlarla da sağlayabilirler.

Portföy yatırımları, menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak adlandırılabilir (Merkez Bankası, 2018). Portföy yatırımları genellikle kısa vadeli yatırımlar olabileceği gibi yatırım yapılan ülkenin faiz oranı, döviz kuru politikası ve makroekonomik faktörlerinden etkilenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ise bir ülkenin yerleşikleriyle diğer ülkelerin yerleşikleri arasındaki döviz giriş çıkışını gösteren ödemeler bilançosunun en önemli kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Doğrudan yatırımlar, bir ülke yerleşiklerinin diğer bir ülkede işletmenin yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli yatırımlardır.

Gelişmekte olan ülkeler sermaye ihtiyaçlarını gelişmekte olan ülkelere göre daha zor karşılamaktadırlar. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümenin göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Çalışmanın ikinci bölümü literatür taramasından oluşurken üçüncü bölüm veri seti ve yöntem hakkında bilgi vermektedir. Çalışmanın dördüncü bölümü ise uygulama bulgularının yorumlanmasını içermektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Öncü ve Çelik (2018) doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye üzerinde 1998- 2016 yılları arasındaki birim kök ve nedensellik testleri aracılığıyla panel veri analizi yaparak incelemiştir. Nedensellik Testi sonuçları, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi göstermezken, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Öncü ve Çelik (2018) bulguları Kahveci ve Terzi (2017) ile aynı yönlüdür. Kahveci ve Terzi (2017) ise 1984- 2015 yılları arasında Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme, istihdam ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi Sims ve DL-VAR nedensellik testleriyle analiz etmiştir. Analiz bulguları Türkiye ekonomisinde yaşanan büyümenin, ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir.

Yılmaz, Kaya ve Akıncı (2011), Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini 1980-2008 dönemi için ekonometrik olarak analiz etmiştir. Gayri safi yurt içi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımlara öncelikle birim kök testi, sonrasında da Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki olduğu ve bu değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşme içinde oldukları ortaya konmuştur.

Ayaydın (2010), 1970- 2007 yılları arasında Gayri Safi Milli Hasıla ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi VAR nedensellik analizi ile incelemiştir. Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında olumlu ve güçlü bir ilişki saptanmıştır.

Afşar (2008), Türkiye ekonomisindeki doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü Granger nedensellik testi aracılığıyla analiz etmiştir. 1992- 2006 yılları arasındaki çeyrek dönem verilerinin analiz edildiği çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye tek yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Yapraklı (2006), Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımları etkileyen ekonomik faktörleri 1970- 2006 dönemi için ampirik olarak test etmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmanın bulgularına göre, doğrudan yabancı yatırımlar GSYH ve dışa açıklıktan pozitif etkilenmektedir.

Değer ve Emsen (2006), 1990-2002 yılları arasında 27 geçiş ekonomisini hem bütün olarak hem de Merkezi Doğu Avrupa ve Merkezi Batı Asya olacak şekilde sınıflandırarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olan etkisini analiz etmiştir. Bir bütün olarak ele alındığında, doğrudan yabancı yatırımlar geçiş ülkelerinin ekonomilerinin büyümeleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahipken, Merkezi Batı Ülkeleri üzerinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

3. VERİ SETİ ve YÖNTEM

Çalışmada 1998 ile 2017 yılları arasındaki yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile doğrudan yabancı yatırımlar verileri Dünya Bankası veritabanından elde edilmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak ekonometrik analize dahil edilmiştir. Verilerin analizinde ise Eviews programından yararlanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testi David Dickey ve Wayne Fuller tarafından 1981’de geliştirilmiştir. Aşağıdaki 1 nolu denklem sabit terimli, 2 nolu denklem ise sabit terimli ve trendli modelleri göstermektedir. Aşağıda yer alan (1) ve (2) nolu denklemde α sabit terimi; t doğrusal zaman trendini; Δ fark işlemcisini; k optimal gecikme uzunluğunu; Y durağanlık testinin uygulandığı değişkeni ve ε hata terimini ifade etmektedir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

ADF birim kök testinde H_0 : Seri birim kök içermektedir (Durağan değildir) iken H_1 : Seri birim kök içermemektedir (Durağandır) biçimindedir. Serilerin durağan olmaması durumunda, birincil farkı alınarak durağan hale getirilmektedir.

Daha sonra, Johansen (1990) eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönem ilişki incelenmiştir. Ampirik bulguların sonuçları, Johansen ve Juselius (1990)’da ortaya konan tablo değerleriyle karşılaştırılır. İz istatistiğinin tablo kritik değerinden büyük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilirken, küçük olması durumunda ise sıfır hipotezi kabul edilir.

Son olarak da değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü belirleyebilmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger (1969) nedensellik testi aşağıdaki denklemler aracılığıyla sınıanır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^n (\beta_{1,i} Y_{t-i}) + \sum_{i=1}^n (\gamma_{1,i} X_{t-i}) + \varepsilon_{1,t} \quad (3)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^n (\beta_{2,i} X_{t-i}) + \sum_{i=1}^n (\gamma_{2,i} Y_{t-i}) + \varepsilon_{2,t} \quad (4)$$

Granger nedensellik testi sonuçlarına üç ayrı bulgu olması mümkündür. Bunlardan ilki değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiyi gösterirken ikincisi değişkenler arasında çift yönlü ilişkinin mevcudiyetidir. Son olarak da değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamayabilir.

4. BULGULAR

Tablo 1 GSYH ve DYY değişkenlerinin düzey için hem sabitli trendli hem de sabitli trendsiz birim kök sonuçlarını göstermektedir. ADF birim kök test sonuçlarına göre her iki değişken de hem sabit trendli hem de sabitli trendsiz serilerde birim kök içermektedir, durağan değildir.

Tablo 1: GSYH ve DYY Değişkenlerinin Düzey için Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Trendli		Sabitli Trendsiz	
	ADF	P Değeri	ADF	P Değeri
GSYH	-1,129	0,896	-0,908	0,763
DYY	-1,595	0,753	-2,028	0,273

Tablo 2 ise serilerin hem sabitli trendli hem de sabitli trendsiz birincil dereceden farklarının alınmış halini göstermektedir. Birincil farkı alınan veriler durağan hale gelmiştir.

Tablo 2: GSYH ve DYY Değişkenlerinin Birincil Fark için Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Trendli		Sabitli Trendsiz	
	ADF	P Değeri	ADF	P Değeri
GSYH	-3,609	0,0578	-3,569	0,0178
DYY	-2,782	0,222	-4,198	0,005

Tablo 3, Johansen eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Johansen eşbütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönem ilişki saptayabilmek için, z istatistiğinin % 5 kritik değerden büyük olması veya olasılığın % 5'ten küçük olması gerekmektedir. Tablo 3'e göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Öz Değeri	İz İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
0,520058	17,09419	15,49471	0,0285
0,193932	3,880576	3,841466	0,0488

Tablo 4, ekonomik büyümenin göstergelerinden biri olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir. Çalışmanın bulgularına göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla doğrudan yabancı yatırımların nedenidir.

Tablo 4: Granger Nedensellik Test Sonuçları

	F istatistiği	Olasılık
GSYH \Rightarrow DYY	8,78651	0,0073
DYY \Rightarrow GSYH	0,10603	0,9767

Tablo 4'e göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), doğrudan yabancı yatırımların (DYY) Granger nedeni iken doğrudan yabancı yatırımların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın nedeni değildir. Yani, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında tek yönlü bir ilişki söz konusudur. İlişkinin yönü ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan doğrudan yabancı yatırımlara doğrudur. Buradan, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki değişikliklerin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği sonucuna varılabilmektedir.

SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye'de 1998-2017 yılları arasında ampirik olarak incelenmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında tek yönlü bir ilişki söz konusudur. İlişkinin yönü ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan doğrudan yabancı yatırımlara doğrudur. Buradan, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki değişikliklerin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği sonucuna ulaşılır. Ekonomik seviyedeki büyümenin, yabancı yatırımcıları etkilediği ve ülkeye olan yatırımların göstergesi olan doğrudan yabancı yatırımları etkilediği bulunmuştur. Bu durumda, Türkiye'nin istikrarlı bir ekonomiye ve ekonomik büyümeye sahip olması, ülkeye doğrudan yabancı yatırımların girişini ivmelendirecektir.

KAYNAKLAR

AFŞAR, M. (2008), “The Causality Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,20: 1-9.

AYAYDIN, H. (2010), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26: 133-145.

DEĞER, M. K., EMSEN, Ö.S. (2006), “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002)”, C.Ü. İ.İ.B.F Dergisi, 7 (2).

DICKEY, D. A., FULLER, W. A. (1981), “Likelihood Ratio Statistics for an Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

GRANGER, C.W.J. (1969,) “Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods, ”,*Econometrica*, (37),424-438.

JOHANSEN, S., JUSELIUS, K. (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – With Applications to the Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52 (2), pp.169-210.

KAHVECİ, Ş., TERZİ, H. (2017). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49., 135-154.

ÖNCÜ, E., ÇELİK, Ş. (2018). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRİCT Ülkeleri Panel Nedensellik Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 403-414.

YAPRAKLI, S. (2006). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2).

YILMAZ, Ö., KAYA. V., AKINCI, M. (2011), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkisi (1980-2008) ”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(3): 13- 30.

İşletmelerde Birleşme ve Devralmaların Hedef İşletme Açısından Değerlendirilmesi

Cengiz Çağrı Kabakçı¹, Yurdagül Kabakçı², Ahmet Çağatay Kabakçı³

Özet

İşletmelerin en önemli hedefleri; piyasa değerlerini artırmak, sürekliliklerini sağlamak ve karlılıklarını maksimize etmektir. Kaçındıkları en önemli olgu ise; finansal başarısızlık ve negatif karlılıktır. İşletmeler finansal operasyonların bir türü bağlamında birleşen işletmeler, satın alan işletmeler veya hedef işletmeler olarak incelenebilir. Birleşme ve satın almalar, hukuki açıdan önemli ticari açıdan büyük hacimli işlemlerdir. Bu nedenle birleşme ve satın almalar satın alan işletme ve hedef işletme açısından farklı irdelenebilir. Bu çalışmada Borsa İstanbul'a kote işletmelerin taraflı olduğu birleşme ve satın alma operasyonlarının hedef işletmenin finansal durumuna etkisi finansal oranlar üzerinden değerlendirilmiştir. 10 adet birleşme ve satın alma işlemi yüksek hacimli işlemler olması göz önüne alınarak araştırılmıştır. Finansal durumu ortaya koymaya yarayan ve finans teorisinde kabul gören finansal oranların birleşmeden önce ve birleşmeden sonra anlamlı bir değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit etmek için, hedef işletmeleri ele alarak, hedef işletmelerin satın alınmasından önceki finansal tablo verileriyle satın almadan sonraki verileri üzerinden istatistiki analiz yapılmıştır. Hedef işletmelerin satın alınma öncesi ve sonrası yıllarda hesaplanan finansal oranları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığı ile ilgili olarak 12 finansal oranın yıllar bazındaki değişimi bağımlı iki örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonrasında oranlar arasında değişimin anlamlı olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Birleşme v Devralmalar, Finansal Oranlar, Hedef Firma
JEL Sınıflama Kodları: G34

The Evaluation of The Merger and Acquisitions For The Target Firm

Abstract

The most important objectives of firms are increasing their market values, ensuring their continuity and maximizing their profitability. The most important situation they avoid is financial failure and negative profitability. Firms can be examined as acquirer or target firms that are joined in the context of a type of financial operations. In this study, the impact of merger and acquisition operations on the financial strength of the target firm was evaluated through financial ratios from listed Borsa İstanbul firms. 10 merger and acquisition process has been investigated considering that there are high volume transactions.

In order to determine whether financial ratios that are used to reveal the financial statement and that are accepted in the theory of finance have undergone a statistically significant change before and after the merger, by addressing the target firms, the acquisition of target firms prior to the acquisition, statistical analysis was performed on the data after purchase

¹ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

² Doktor Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim dalı, Muhasebe Finansman Programı

with the financial statement data. Analysis of two sample t tests that depend on the change in terms of years of 12 financial ratio in relation to whether the target firms have a statistically significant difference between the financial ratios calculated in the years before and after the acquisition are. After analysis, it was observed that change between ratios are not significant.

Keywords—Merger and Acquisitions, Financial Ratios, Target Firm

JEL Classification Codes: G34

1. GİRİŞ

Şirket birleşmeleri 1800'lerden sonra tüm dünyada görülmektedir. Dünyadaki sermaye serbestleşmesi, şirketlerin çok uluslu şirketler olarak gelişmesi ve küresel bir yapıya evrilmesi, birleşme ve devralmaları büyümenin bir alternatifi ve finansman yöntemi haline getirmiştir.

Şirket birleşme ve satın almaları; ekonomik ve finansal sorunları çözümlenmek, rekabeti engellemek, her alanda sinerji yaratarak piyasa değerini yükseltmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak ve piyasa payını genişletmek amacıyla gerçekleştirilen finansal operasyonlardır.

İşletmeler birleşme ve satın almalar esnasında hem satın alan hem de satın alınan işletme(hedef işletme) yönüyle analiz edilebilir. Satın alma veya birleşme önerisinde bulunan işletme ile hedef işletme arasında bu işlemler bakımından farklı amaçlar vardır. Hedef işletmeler genellikle likidite ve negatif karlılık sorunlarıyla karşılaşan işletmelerdir. Bu işletmeler finansal performanslarıyla ilgili sorunları çözebilmek için bu işlemlere katılabilecekleri gibi istediği getiri ve performansı sağlayamadığı için pazardan çekilme kararı veren ülkemize yatırım yapmış yabancı firmalar tarafından da gerçekleştirilebilir.

Birleşme ve satın alma anlaşmalarının ortaya çıkmasında vergi kalkanından yararlanma fikri de işletmeler için göz önüne alınan önemli bir kriterdir. İşletmeler bu yöntemle ödemesi gereken vergi miktarını azaltarak işletme içi bir kaynak yaratmış olacaktır. Hedef işletmenin borç ve vergileri de satın alan işletme üzerine geçeceğinden, satın alan işletmenin nakit çıkışları artacak bunlar vergi kalkanıyla absorbe edilecektir. Birleşme sonrasında ortaya çıkan etki fonlama maliyetlerinin

azalması ve ölçek ekonomisi nedeniyle sabit giderlerde azalış sonuçlarını da doğurabilecektir (Berk, 597).

Devralan şirketler, birleşmeden önce faaliyette bulunan şirketler olabileceği gibi bu işlem için özel olarak kurulmuş işletmelerde olabilir. Birleşen şirket ve şirketler, tüm finansal varlıklarını ve malvarlıklarını tasfiye işlemine girmeden yeni kurulan şirket yapısında birleştiriliyorsa yeni kuruluş şeklinde birleşme gerçekleşmiştir. Eğer birleşme bir şirketin diğer bir şirketi devralması şeklinde gerçekleşiyorsa, bu birleşme; devralma şeklinde birleşmedir.

Bu denli önemli ve işlevsel sonuçları olan satın alma ve birleşmelerin sonuçları da hukuki, ekonomik, finansal ve sosyal olarak gözlemlenebilir.

Tüm bu avantaj ve dezavantajları irdeleyen işletmeler; büyüme, rekabet, teknoloji, örgüt yapısı, lojistik, vergi, pazar payı v.b konuları analiz ederek bu hukuki sürece girebilirler.

2. YAZIN TARAMASI

Birleşme ve satın alma işlemlerinin etkileri üzerine yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

İlk incelemelerden biri olan Shall ve Haley(1983) çalışmalarında şirketlerin büyümesinin: dağıtılmayan karlar, otofinansman ve borç alma gibi içsel yollarla olabileceği gibi birleşme, satın alma gibi dışsal yollarla da olabileceğini ortaya koymuştur.

Verboven vd. (2000), şirket birleşmelerini hisse senedi getirisi, kar ve ürün açısından incelemişler, operasyon sonrasında maliyet tasarrufunun olmadığını, çok büyük birleşme ve satın almalarda bazı kazanımlara ulaşıldığını bulmuşlardır.

Herron ve Lie (2002) çalışmalarında ABD'deki şirket satın almalarını incelemiş ve 1905-1997 döneminde 959 şirket üzerinde gerçekleştirdikleri analizde birleşen şirketlerin operasyonel faaliyetlerinin diğer alan işletmelerine göre performans artışına neden olduğuna ulaşılmıştır.

Sharme ve Ho (2002) 1986-1991 yılları arasında şirket birleşmelerini analiz etmişler ve şirket performansını etkilemediğini belirlemişlerdir.

Erkan (2003) 1996-2002 yılları arasında gerçekleşen 33 satın alma işlemi üzerinden, satın alan şirketin satın alma öncesi ve sonrası mali tablolarının karşılaştırmalı analizini yaparak gerçekleştirdiği çalışmada, devralma sonrasında devralan şirketlerin %66'sının net işletme sermayesinin olumlu yönde değişim gösterdiğini, %83'ünün karlılık oranı (dönem karı/özsermaye) ve brüt kar marjının olumsuz yönde değişmiş olduğunu bulgulamıştır.

Andre vd. (2004) satın alma ve birleşmelerin uzun dönem ilişkisini olağanüstü getiri ve birleşme sonrası şirket performansları bazında incelemişlerdir. Sonuçta alıcı şirketlerin üç yıl boyunca düşük performans gösterdiğini saptamışlardır. Ayrıca uluslararası birleşme ve satın almaların da performansının düşük olduğu ortaya konulmuştur.

Titiz vd.(2007) İMKB'deki 17 işletmenin 2003-2006 yılları arasındaki birleşmelerini "veri zarflama analizi" ile incelemişlerdir. İşletmelerin büyük kısmı birleşme sonucunda daha iyi duruma geçmiş sonraki dönemde tekrar etkinliğini yitirmiştir.

Kumar ve Bansal (2008) 1999-2002 yılları içindeki Hindistan'daki şirket birleşmelerinin şirket performansı üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. 74 şirket birleşmesi incelenmiş, uzun vadede performans artışı ve sinerji izlenmiştir.

Ravichandron ve Alkathlan (2010) çalışmalarında 2000-2007 yılları arasında 9 işletmedeki birleşme ve satın almayı analiz etmişlerdir. Oran hesaplamaları, faktör analizi ve regresyon analiziyle bulgulara ulaşılmıştır. Uzun vadede işletme karlılığı etkilenmemiştir.

Akben ve Yılmaz (2011) 2003-2007 döneminde oluşan 62 birleşmenin; aktif karlılığı satış karlılığı ve özsermaye karlılığı üzerindeki sonuçları analiz etmişlerdir. Birleşme sonucunda aktif karlılığı ve satış karlılığı azalmıştır.

Shah ve Arora (2014) analizlerinde Mayıs-Eylül 2013 döneminde 37 birleşme ve devralma duyurusunun etkilerini iki taraf şirketleri tarafından

incelemiştir. Satın alan ve hedef şirket yönüyle Asya-Pasifik şirketlerinde satın alma ve devralmalarda pay senedi üzerindeki fiili etkiyi saptamışlardır.

Mooler ve Zhu (2016) Çin'de halka açık şirketlerin sınır ötesi birleşme ve devralmalarını incelemiş ve ortaya çıkan sonuçlarda Çinli devralan şirketlerin birleşme devralma anlaşmalarının duyurularını takip eden ilk günlerde anormal pozitif getiriler elde ettiği saptanmıştır. Bir süre sonra bu getiriler düşmüştür.

Elad ve Bonghee (2017) çalışmalarında hisse senedi getirilerinin birleşme ve devralma operasyonlarına tepkisini incelemişlerdir. 51 finansal operasyon üzerinden gerçekleştirilen çalışmada regresyon modeli kullanılmıştır. Çin, Rusya, Hindistan, Güney Kore için elde edilen sonuçlar olumlu iken Güney Afrika sonuçları olumsuzdur.

Eyüboğlu ve Sevim(2017) çalışmalarında 2008-2010 döneminde gerçekleşen birleşme ve satın alma işlemlerini satın alan firma açısından inceleyerek, finansal oranlarının değişimini araştırmış, istatistiki olarak anlamlı bir farka ulaşamamıştır.

3. VERİLER VE YÖNTEM

Yapılan çalışmada birleşme ve satın alma anlaşmalarının hedef işletme üzerindeki kısa dönemli ani etkileri araştırılmıştır. 2005 ve 2017 yılları arasında gerçekleşen işlemler kısıtlara tabi tutularak örneklem grubu elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen işletmeler hedef işletmelerin finansal tabloların güvenilirliği açısından borsada işlem görenler arasından seçilmiştir. Ana kriter olarak büyük hacimli işlemlerle birleşme ve satın almaya taraf olması göz önüne alınmıştır. Diğer işletmelerden finansal yapı ve mali tablo kalemleri açısından farklılaşan finans sektörü kuruluşları yüksek hacimli işlemlere taraf olmasına karşın örneklem grubundan çıkarılmıştır.

Çalışmamızda 10 birleşme ve satın alma işlemi incelenmiştir.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında Değerlendirilen Birleşme Devir Alma İşlemleri

Hedef İşletme	Devralan-Birleşen Şirket	Birleşme- Devralma Tarihi	Hedef Şirket Borsa Kodu
Türkiye Petrol Rafinerileri	Koç Holding Aygaz ve Opet Petrolcülük	2005	TUPRS
Ereğli Demir Çelik Fabrikaları	Ordu Yardımlaşma Kurumu	2005	EREGL
Deva Holding	EastPharma Ltd	2006	DEVA
Petkim Petrokimya Holding	Socar-Turcas İnjaz Ortak Girişim Grubu	2007	PETKM
Kereviş Gıda Sanayi	Yıldız Holding	2008	KERVT
Aksa Akrilik Kimya Sanayi	The Dow Chemical Company	2011	AKSA
Migros Ticaret	Anadolu Holding	2014	MGROS
Sasa Polyester Sanayi	Erdemoğlu Holding	2014	SASA
Kitle Pazarlama Ticaret	Migros Ticaret	2017	KIPA
Bandırma Vitaminli Yem Sanayi	BRF, Qatar Investment Authority	2017	BANVT

Çalışmada 10 işletmenin bilançoları ve gelir tablolarından yararlanarak 12 finansal oran hesaplanmıştır.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar

ÇALIŞMADA KULLANILAN FİNANSAL ORANLAR	FORMÜLLERİ
CARİ ORAN	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler}}$
ASİT-TEST ORANI	$\frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler}}$
NAKİT ORANI	$\frac{\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler}}{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler}}$
KALDIRAÇ ORANI	$\frac{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler} + \text{Uzun Vadeli Yükümlülükler}}{\text{Varlıklar Toplamı}}$
FİNANSMAN ORANI	$\frac{\text{Özsermaye}}{(\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler} + \text{Uzun Vadeli Yükümlülükler})}$

ÖZSERMAYE KARLILIĞI	$\frac{\text{Net Dönem Karı}}{\text{Özsermaye}}$
AKTİK KARLILIĞI	$\frac{\text{Net Dönem Karı}}{\text{Varlıklar Toplamı}}$
NET KAR MARJI	$\frac{\text{Net Dönem Karı}}{\text{Net Satışlar}}$
K.V.Y./PASİFLER	$\frac{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler}}{\text{Pasif Toplamı}}$
STOK BAĞIMLILIK ORANI	$\frac{\text{Kısa Vadeli Yükümlülükler} - (\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıy})}{\text{Stoklar}}$
F.V.Ö.K./ÖZSERM AYE	$\frac{\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar}}{\text{Özsermaye}}$

ÖZSERMAYE
DEVİR HIZI

$$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Özsermaye}}$$

Her işletme için ayrı ayrı hesaplanan finansal oranlara SPSS 24 paket programı ile “bağımlı örneklem t testi” uygulanmıştır. Her işletmenin birleşme ve satın alma öncesi ve sonrası finansal oranları arasındaki istatistiki olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı test edilmiştir.

Çalışmamızda finansal oranlar bazında değerlendirme yapılmıştır. İşletmelerin ayrı ayrı performansları göz önüne alınmamıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Elde edilen bulgular çerçevesinde işletmelerin cari, asit test, finansman, stok bağımlılık oranları, özsermaye karlılığı, özsermaye devir hızı ve F.V.Ö.K/Özsermaye oranı birleşme ve satın almalarından sonra olumlu olarak etkilenirken aktif kar marjı ve nakit oranı olumsuz etkilenmiştir. Fakat bu değişiklikler, küçük ölçekli olduğu için istatistiki olarak anlamlı değildir.

Tablo 3: Özet İstatistik Değerleri

Finansal Oranlar	Ortalama	T değeri	İstatistiki Anlamlılık
Cari Oran	-,11600	-1,020	,334
Asit Test Oranı	-,12100	-1,074	,311
Nakit Oranı	-,007000	-,127	,902
Kaldıraç Oranı	,01200	,307	,766
Finansman Oranı	-,08800	-,561	,588
Özsermaye Karlılığı	-,01900	-,181	,861

Aktif Karlılığı	,03100	,718	,491
Net Kar Marjı	-,02400	-,579	,577
K.V.Y/Yükümlülükler	,00700	,287	,780
Stok Bağımlılık Or.	,28700	1,636	,136
F.V.Ö.K./Özsermaye	-,03200	-,222	,829
Özsermaye Devir H.	-1,15400	-1,052	,320

SONUÇ

Çalışmada 2005-2017 yılları arasında birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşen 10 hedef işletmenin finansal oranlarının değişime uğradığı görülmüştür. Birleşme ve satın almalar işletmelere kısa vadede olumlu sinerji yaratmasına karşın finansal oranlar açısından çok büyük değişimler yaratmadığı için istatistiksel olarak anlamlılık sağlanamamıştır.

Birleşme ve satın alma işlemleri kısa ve uzun vadede işletmeler için önemli sonuçlar doğuran finansal operasyonlardır. Bu operasyonların farklı boyutlarda ele alınması, işletme değerine olan etkisinin incelenmesi karar alıcılar ve yatırımcılar açısından önem arz etmektedir.

Birleşme ve satın alma kararları aynı zamanda hukuki ve ekonomik açıdan iyi analiz edilmelidir. Makroekonomik gelişmeler ve sektörel dalgalanmalar öngörülme çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKBEN-SELÇUK, E., ve ALTIOK-YILMAZ, A. (2011), “The Impact of Mergers And Acquisitions On Acquirer Performance: Evidence From Turkey”, *Business and Economics Journal*, 22, 1-8.
- ANDRE, P., KOOLI, M., ve L'HER, J. F. (2004), “The Long-Run Performance Of Mergers And Acquisitions: Evidence From The Canadian Stock Market”, *Financial Management*, 27-43.
- BERK, N. (2015), *Finansal Yönetim*, Türkmen Kitabevi.
- ELAD, F., ve BONGBEE, N. (2016), “Event Study on the Reaction of Stock Returns to Acquisition News”, *International Finance and Banking*, 4(1), 33-43
- ERKAN, N. (2003). Şirketlerin Birleşme Veya Devralma Sonrası Performansları. Capital Markets Board of Turkey.
- EYÜBOĞLU, K., ve SEVİM, U. (2017),” Birleşme ve Satın Alma Faaliyetlerinin Finansal Oranlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 111-112.
- HERON, R., ve LIE, E. (2002), “Operating Performance And The Method Of Payment İn Takeovers”, *Journal of Financial and quantitative analysis*, 37(1), 137-155.
- KUMAR, S., ve BANSAL, L. K. (2008). “The İmpact Of Mergers And Acquisitions On Corporate Performance İn India”, *Management Decision*, 46(10), 1531-1543.
- MOELLER, S., ve ZHU, L. (2016). “An Analysis of Short-Term Performance of UK Cross-Border Mergers and Acquisitions by Chinese Listed Companies”,
- RAVICHANDRAN, K., ABDULLAH ALKHATHLAN, K., MAT-NOR, F., ve MOHD-SAİD, R. (2009). “Performance of Market Based Mergers in Indian Banking Institutions: An Empirical Study Using DEA Analysis”, *Review of Business Research*, 9 (5), 136, 144.

VERBOVEN, F., RÖLLER, L., ve STENNEK, J. (2001). “Efficiency Gains From Mergers”, *European Economy*, 5, 31-127.

SCHALL, L. D., ve HALEY, C. W. (1980). *Introduction to financial management*. McGraw-Hill Companies.

SHAH, P., ve ARORA, P. (2014). “Mvea Announcements and Their Effect On Return to Shareholders: An Event Study”, *Accounting and Finance Research*, 3(2), 170.

SHARMA, D. S., ve HO, J. (2002). “The Impact of Acquisitions on Operating Performance: Some Australian Evidence”, *Journal of Business Finance and Accounting*, 29(1-2), 155-200.

TİTİZ, İ., DEMİR, Y., ve ONAT, K. (2007), “Türkiye'de Şirket Birleşmelerinde Birleşme Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yoluyla Belirlenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 117-139.

SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM AÇISINDAN HAKKANİYET : UYGULAMALI BİR ANALİZ

Oğuz KARA¹, Mehmet Nurullah KURUTKAN², Gülşen GENÇ³

Özet

*Bu çalışmada, Türkiye’de, sağlık hizmetlerinden faydalanma açısından hizmete erişimin ne derecede hakkaniyetli olup olmadığı Kakwani Endeksi yardımıyla incelenmiştir. Kakwani endeksine destekleyici olarak Konsantrasyon ve Gini endeksleri kullanılmıştır. Analizlerde sağlık hizmetine erişim konusundaki eşitsizlikleri incelemek amacıyla, hastane sayısı, bebek ölüm sayılarının nüfusa oranı, bebek ölüm sayısı ve kişi başına düşen hastane sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonucuna göre hastane sayıları açısından artan oranlı hakkaniyetsiz (Kakwani: **-0.1410**); bebek ölüm sayıları açısından artan oranlı (Kakwani : **-0.3167**) hakkaniyetsiz; kişi başına düşen hastane sayıları açısından azalan oranlı (Kakwani: **-0.3858**) hakkaniyetsiz; Bebek ölüm sayılarının nüfusa oranı açısından ise (Kakwani: **0.011868**) hakkaniyetli bir dağılım olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetlerine Erişim, Hakkaniyet, Kakwani Endeksi, Konsantrasyon Endeksi

JEL Sınıflama Kodları: D63, D60, I12

EQUITABILITY IN TERMS OF ACCESS TO THE HEALTH SERVICES: AN APPLIED ANALYSIS

Abstract

In this study, equitableness degree of service accessibility in terms of utilization from health services has been investigated via Kakwani Index. Concentration and Gini indices were used to support the Kakwani index. In the analysis, the number of hospitals, the ratio of infant deaths to the population, the number of infant deaths and the number of hospitals per person were used to examine the inequalities in access to health care. According to the results of the analysis, it is progressive inequitable in terms of hospital counts (Kakwani: -0,1410), progressive inequitable in terms of infant deaths (Kakwani : -0.3167), degressive inequitable in terms of hospital counts per person (Kakwani: -3,3858). The results were found to be equitable in terms of the ratio of infant deaths to the population (Kakwani: 0,011868).

Keywords: Access to the health services, Equitability, Kakwani Index, Concentration Index
Jel Codes: D63, D60, I12

¹ Dr.Öğr. Üyesi, İşletme Fakültesi, oguzkara@duzce.edu.tr

² Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, nurullahkurutkan@duzce.edu.tr

³ Düzce Üniversitesi, İşletme Fak. Sağlık Yönetimi Bölümü, gulsengenc44@hotmail.com

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerine adil erişim sağlık hizmeti sistemlerinin başlıca hedeflerinden biridir. Eşitlik, bireylerin kendi sosyal koşulları içerisinde adil olarak tedavi edilmesidir. Hakkaniyet açısından, eşit sağlık hizmetine ihtiyaç duyan insanlar için sağlık hizmetlerine eşit erişim imkânlarının sağlanması gerekmektedir. Sağlıkta hakkaniyetsizliği azaltmak sosyal bir politika olmakla birlikte aynı zamanda etik bir zorunluluktur. Hemen hemen her sağlık sistemi için önemli bir politika hedefi olan hakkaniyet konusunda geniş bir literatür oluşmasına rağmen hakkaniyet kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda net bir uzlaşmaya varılamamıştır (Morris vd., 2012: 163; Oliver ve Mossialos, 2004: 655). Genel anlamda “adillığı” ifade eden hakkaniyet, “teoride değil pratikte, herkesin uygun sağlık hizmetlerine erişebilmesi ve kullanabilmesidir” (Uğurluoğlu ve Özgen, 2008:148).

Sağlık üzerinde etkisi olan sosyal ve ekonomik etmenlerle ilgili tartışmalar, sağlıkta eşitlik (equality) ve hakkaniyet (equity) konusu üzerinde durulmasına neden olmuştur. Bu iki kavram farklı anlamlar taşımaktadır. Eşitlik kavramı ile herkesin aynı ölçüde değerlendirilmesi ifade edilirken, hakkaniyet kavramı ile hak ve adalete uygun davranmak, doğruluk, dürüstlük ifade edilmektedir (Öz, 2008: 24; Çınaroğlu, 2018: 880). Eşitlik ve hakkaniyet kavramları farklı anlamlar ifade etmekle birlikte birbirleriyle ilişkilidir. Bunun nedeni ise, eşitsizliği azaltmak amacıyla yapılan girişimlerin hakkaniyetsizliği de azaltabilmesi veya artırabilmesidir. Buradan hareketle, hakkaniyetsizlikler eşitsizlikler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak, her eşitsizlik hakkaniyetsizlik anlamına gelmemektedir. Örneğin, aynı gelir düzeyine sahip iki grubun olduğu ve bu iki grup arasında doğuştan beklenen yaşam süresinde bulunan farkın yaşam tarzlarında var olan farklılıklardan kaynaklandığı biliniyorsa buradaki eşitsizlik hakkaniyetsizlik anlamına gelmeyebilir (Öz, 2008: 24-25).

Hakkaniyeti tanımlarken yapılacak yararlı bir ayırım da yatay ve dikey hakkaniyet arasında olmaktadır. Sağlık hizmetleri kullanımında yatay hakkaniyet, eşit sağlık ihtiyacı olan bireylerin sağlık hizmetlerinden eşit miktarda yararlanması anlamına gelmektedir. Sağlık hizmetleri kullanımında dikey hakkaniyet ise, eşit olmayan sağlık ihtiyacı olan bireylerin sağlık hizmetlerinden eşit olmayan miktarda

yararlanması anlamına gelmektedir. Sağlık hizmetleri kullanımında ön plana çıkan hakkaniyet türü yatay hakkaniyet olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bireylerin gelir düzeyi ve kişisel özellikleri dikkate alınmaksızın, eşit sağlık ihtiyacı olan bireylerin eşit miktarda sağlık hizmetlerini kullanması esas olmaktadır. Bu nedenle, sağlık hizmetleri kullanımında dikey hakkaniyet ile ilgili çalışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır (Morris vd., 2012:163; Öz, 2008:30-31). Farklı ihtiyacı olan bireylerin farklı sağlık hizmeti alması gerekmektedir ve bu durum dikey hakkaniyet olarak ifade edilmektedir.

Sağlık hizmetleri finansmanında yatay hakkaniyet, ödeme gücü aynı olan bireylerin aldıkları sağlık hizmetleri için aynı düzeyde ödeme yapmalarını ifade etmektedir. Yatay hakkaniyette bireyler arasında yaş, cinsiyet, medeni durum gibi faktörler göz önüne alınmaksızın ödeme gücü aynı olan bireylerin aynı düzeyde ödeme yapmaları esas olmaktadır. Aynı ödeme gücüne sahip bireylerin, örneğin aynı gelirlere sahip bireylerin farklı düzeyde ödeme yapmaları yatay hakkaniyetsizliğe neden olmaktadır. Sağlık finansmanında var olan yatay hakkaniyetsizlik sorunu farklı finansman yöntemlerinde meydana gelebilmektedir.

Sağlık hizmetleri finansmanında dikey hakkaniyet ise, ödeme gücü farklı olan bireylerin aldıkları sağlık hizmetleri için farklı düzeyde ödeme yapmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ödeme gücü daha yüksek olan bireyler, ödeme gücü daha düşük olan bireylere göre sağlık finansmanına daha fazla katkıda bulunmakta ve böylece dikey hakkaniyet sağlanmaktadır. Diğer bir anlatımla, bireylerin ödeme gücü ne kadar yüksek olursa sağlık finansmanına katkıları da o derece fazla olmaktadır. Dikey hakkaniyet olarak ifade edilen bu durum, artan oranlılık (progressivity) kavramı ile açıklanmaktadır. Bireylerin ödeme gücü yükseldikçe sağlık finansmanına daha az katkı yapmaları ise azalan oranlılık (regressivity) kavramı ile açıklanmaktadır. Bu durumda dikey hakkaniyet sorunu (azalan oranlılık) olarak karşımıza çıkmaktadır (Morris ve Diğ, 2012: 169; Uğurluoğlu ve Özgen, 2008: 149-151).

Sağlık hizmetlerinden faydalanma açısından bireyler arasında her zaman bir eşitsizlik vardır. Gelişmiş ülkelerde yoksulların sağlık durumlarının kötü olması

nedeniyle sağlık hizmetlerinden daha çok faydalandıklarını, ancak bu eğitsizliğin hakkaniyetsizlik olarak sınıflandırılmayacağı belirtilmektedir (Alcan, 2015: 7).

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimde hakkaniyetin olup olmadığının araştırılmasına yönelik bu çalışmada Hastane Sayıları, Kişi Başına Düşen Hastane Sayısı, Bebek Ölüm Sayısı, Bebek Ölüm Sayısının Nüfusa Oranı ve Milli Gelir (GSMH) değişkenleri kullanılmıştır.

Türkiye illere göre hastane sayıları ve kişi başına düşen hastane sayıları T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015’den elde edilmiştir. Türkiye yaş gruplarına göre ölüm istatistikleri, bebek ölüm sayısının nüfusa oranı değişkeni (2015 Yılı-0 Yaş Verisi) nüfus.mobi.gov.tr sitesinden elde edilmiştir. Türkiye illere göre Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla verisi Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilmiştir.

Sağlık değişkenlerinde sosyoekonomik farklılıklardan kaynaklanan eğitsizliklerin derecesinin ölçümünde Kakwani Endeksi yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Kakwani (1977), bu endeksi vergi sistemindeki hakkaniyetin ölçümü için önermiştir. Ancak bu yöntem sağlık sistemlerinin değerlendirilmesinde en çok kullanılan yöntemlerden birisi olmuştur (Alcan ve Özsoy, 2017: 190).

Sağlık hizmetine erişimin ne kadar hakkaniyetli olduğu ne kadar artan oranlı olduğu ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Artan oranlılık grafiksel olarak ödeme gücüne ilişkin Lorenz eğrisi ve sağlık hizmetine erişime ilişkin Konsantrasyon eğrileri yoluyla/yardımla incelenmektedir. Kakwani artan oranlılık endeksi (K), konsantrasyon endeksinden (CI) Gini endeksinin çıkarılması (G) ile elde edilir ve dikey hakkaniyetin ölçüsü olarak kullanılır (Castano vd., 2002:6).

$$K = CI - G$$

Gini endeksi Lorenz eğrisinden elde dilmektedir. Gini endeksi, tam/mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan toplam alana bölünmesi ile elde edilmektedir. 0 ile 1 arasında

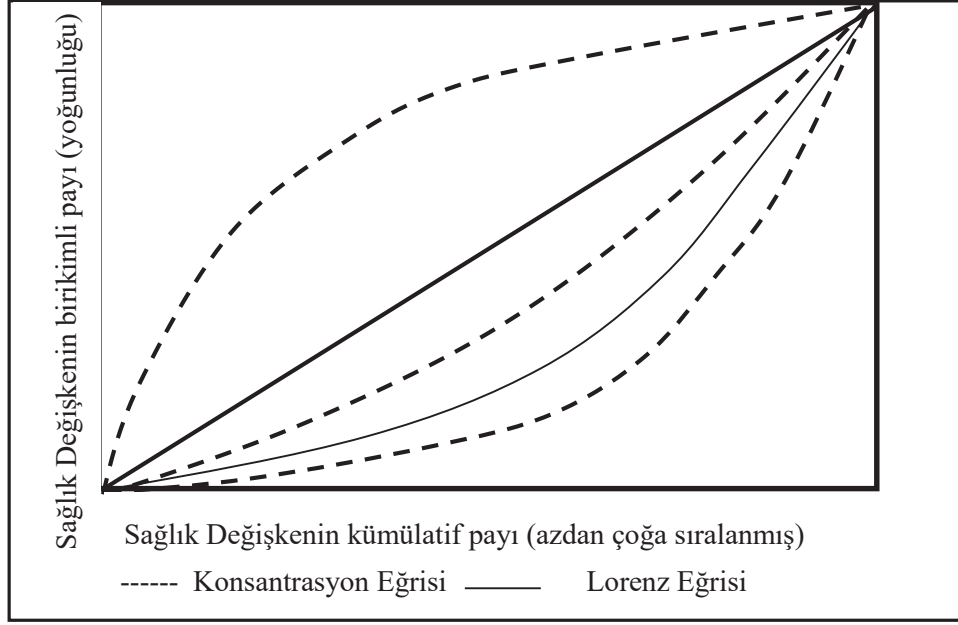
değerler alan Gini endeksi sifıra yaklaştıkça eşitliği, bire yaklaştıkça da eşitsizliği ifade etmektedir (Meral, 2016:16-17). Lorenz Eğrisi ve Gini katsayısı, sağlıktaki mutlak eşitsizliği ölçmek için kullanılmakta ve şu şekilde ifade edilmektedir:

$$G = \left(\frac{2}{\mu}\right) Cov(y, R_h)$$

R_h sağlık hizmeti dağılımında göreceli dağılımı ifade etmekte olup sağlık düzeyinin en düşük seviyeden en yüksek seviyeye sıralanmasını ifade etmektedir.

Konsantrasyon eğrisi, Lorenz eğrisinde olduğu gibi, “Y” ekseninde sağlık değişkeninin kümülatif yüzdesi ile “X” ekseninde yoksullardan başlayarak gelire göre sıralanmış kümülatif popülasyon yüzdesi itibariyle oluşturulmaktadır. Konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun her iki tarafında da yer alabilmektedir (Yardım ve Üner, 2013: 489). Konsantrasyon eğrisinin mutlak eşitlik doğrusunun üzerinde yer alması, incelenen sağlık değişkeninin düşük yoğunluğa sahip gruplarda yükünün daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun üzerinde ise negatif değer alır. Altında ise pozitif bir değer alır. Negatif değer aldığı anda sağlık değişkeni kötü sağlık durumlarını işaret eden bir değişken ise, konsantrasyon endeksinin negatif değeri, bu sağlık değişkeninin fakirler arasında daha yüksek oranda olduğunu ifade etmektedir (Wordbank, 2007: 95).

Şekil 1: Konsantrasyon ve Lorenz Eğrisinin Konumu

Konsantrasyon eğrisi Lorenz eğrisinin (sağında) altında olabileceği gibi (solunda) üzerinde de olabilir. Konsantrasyon eğrisi Lorenz eğrisinin (sağında) altında ise artan oranlılık söz konusu olmakta ve bu durumda Kakwani endeksi pozitif bir değer almaktadır.

Konsantrasyon endeksi Konsantrasyon eğrisi aracılığıyla elde edilmekte ve Gini endeksine benzer bir şekilde hesaplanmaktadır. Bu endeks, konsantrasyon eğrisi ile eşitlik doğrusu arasında kalan alanın iki katına eşittir tanımlanmaktadır (Wagstaff, van Doorslaer ve Paci, 1991; Kakwani, Wagstaff ve van Doorslaer, 1997). Endeks, -1 ile $+1$ arasında değerler almaktadır. Eşitlik doğrusunun yukarısında kalan alan için “-”, eşitlik doğrusunun altında kalan alan için “+” değerler almaktadır (Harper ve Lynch, 2005: 51; Öz, 2008: 45). Sağlık Ekonomisinde, konsantrasyon endeksi yaklaşımı 1990'lardan beri sağlıkta sosyoekonomik eşitsizlikleri değerlendiren standart bir araç haline gelmiştir (Kjellson ve Gerdtham, 2012: 2). Eğer Konsantrasyon endeksi Gini katsayısından büyükse harcamalar regresif, Gini katsayısından küçükse harcamalar progresif olmaktadır. Konsantrasyon katsayısı

Gini'den büyük ve aynı zamanda değeri negatif olduğunda harcamalar yoksul yanlısı olarak tanımlanır. (Lustig, 2016: 23)

Konsantrasyon endeksi sıfır değerini almış ise tam eşitlik doğrusu ile çakışmaktadır; adaletsizlik yoktur. Konsantrasyon Endeksi negatif değer almış ise konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun üzerinde yer almaktadır. Aksine, Konsantrasyon Endeksi pozitif değer almışsa mutlak eşitlik doğrusunun aşağısında bulunmaktadır (Wagstaff, van Doorslaer ve Watanabe, 2003). İncelenen sağlık değişkeni, yetersiz beslenme veya hastalık gibi istenmeyen, kötü bir değişken ise ve yoksullar arasında yoğunlaşıyorsa, Konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun üzerinde yer almaktadır. Eğer, incelenen sağlık değişkeni zenginler için yüksek bir değer almışsa, Konsantrasyon eğrisi, mutlak eşitlik doğrusunun altında yer almaktadır (O'Donnell et al., 2008). (Alcan, 2015: 16-17). Konsantrasyon Eğrileri, tam eşitlik doğrusunun altında yer almakta ise alt dilimlerinde yer alan bireylerin zenginlere kıyasla bu hizmetten daha az yararlandıklarını göstermektedir.

Konsantrasyon endeksi Jenkins (1988); Kakwani (1980); Lerman and Yitzhaki (1989) ve Wagstaff (2002) tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

$$CI = 1 - 2 \int_0^1 L_n(p) dp$$

İndeks -1 ila $+1$ aralığında olacak şekilde düzenlendiğinde aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$CI = \frac{2}{N_\mu} \sum_{i=1}^n h_i r_i - 1 - \frac{1}{N}$$

h_i : sağlık sektörü değişkeni, μ : sağlık sektörü değişkeninin ortalaması ve $r_i = \frac{1}{N}$: yaşam standardı dağılımındaki i'ninci kişinin kesirli sıralamasının ifade etmektedir. En fakirler için $i=1$ ve en zenginler $i=N$ 'dir. Konsantrasyon indeksini hesaplamak için daha uygun bir formül ise kovaryans açısından hesaplama yapmaktır. (Jenkins 1988; Kakwani 1980; Lerman ve Yitzhaki 1989)

$$CI = \frac{2}{\mu} cov(h, r)$$

Konsantrasyon endeksinden Gini endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi pozitif bir değer almakta ise ($K > 0$), sistem artan oranlıdır ve hakkaniyetli bir dağılımı göstermektedir. Bu durumda konsantrasyon eğrisi Lorenz eğrisinin (sağında) altındadır. Tam tersi durumda, Kakwani Endeksi, negatif değer aldığıında ($K < 0$) sistem azalan oranlıdır. Konsantrasyon eğrisi Lorenz eğrisinin üzerinde yer almakta ve adaletsizliği ifade etmektedir. Her iki eğrinin çakıştığı durumda ise sistem orantılıdır ve Kakwani endeksi "0" değerini almaktadır. Kakwani artan oranlılık endeksi (+1) ile (-2) arasında değerler almaktadır. Endeks değeri eksi uca yaklaştıkça hakkaniyetsizlik artmakta, artı uca yaklaştıkça da hakkaniyet artmaktadır.

Konsantrasyon endeksi $t=1, \dots, T$ grupları için aşağıdaki formül kullanılarak tablo yardımıyla da hesaplanabilir (Fuller and Lury 1977).

$$CI = (p_1L_2 - p_2L_1) + (p_2L_3 - p_3L_2) + \dots + (p_{t-1}L_t - p_tL_{t-1})$$

p_t : t grubu örneklemin kümülatif yüzdesi, L ise konsantrasyon eğrisine karşılık gelen ordinatı ifade etmektedir.

3. UYGULAMA SONUÇLARI

Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimde hakkaniyetin olup olmadığının araştırılmasına yönelik bu çalışmada elde edilen Konsantrasyon endeksi, Gini ve Kakwani endeks sonuçları aşağıdaki tabloda toplu olarak gösterilmiştir.

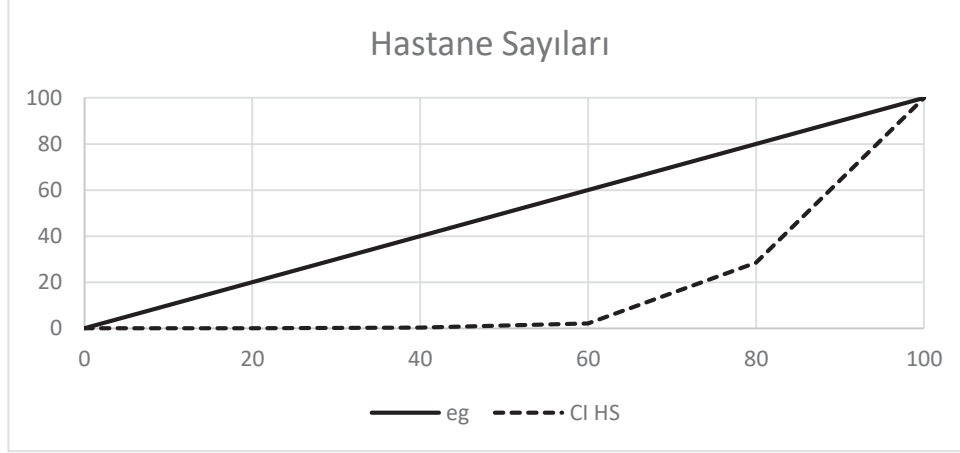
Tablo 1: Sağlık Hizmetlerine Erişimde Hakkaniyet Sonuçları

Değişken	Oran	Konsantrasyon Endeksi	Konsantrasyon Katsayısı	Gini Katsayısı	Kakwani Endeksi	Sonuç
HS	20	0.050768	0.284297	0.42531	-0.1410129	Hakkaniyetsiz Dağılım
	40	0.370566				
	60	2.118288				
	80	28.4297				

	10 0	100				
KBHS	20	-4.96784	-0.17928	0.206588	-0.3858658	Hakkaniy etsiz Dağılım
	40	-10.4063				
	60	-15.9267				
	80	-17.9278				
	10 0	-100				
BÖS	20	0.005495	0.25063	0.567382	-0.316752	Hakkaniy etsiz Dağılım
	40	0.078719				
	60	0.732777				
	80	25.06301				
	10 0	100				
BÖSN O	20	0.084937	0.28693	0.275062	0.011868	Hakkaniy etli Dağılım
	40	0.836848				
	60	3.286055				
	80	28.6935				
	10 0	100				

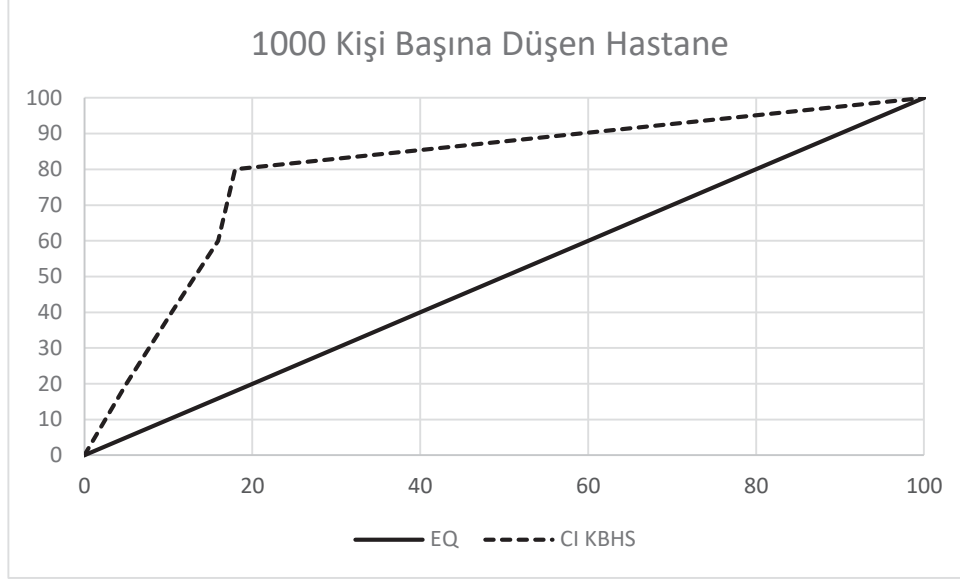
Tablo 1 incelendiğinde hastane sayısı, kişi başına düşen (1000 kişi başına) hastane sayısı ve bebek ölüm sayısı değişkenlerinde bir hakkaniyetsizlik olduğu (Kakwani < 0) buna karşılık bebek ölüm sayılarının nüfusa oranı değişkeninde ise hakkaniyetli bir dağılım gerçekleştiği görülmektedir. Her bir sağlık değişkeninin endeks skorlarının bileşeni Konsantrasyon eğrileri yardımıyla incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Şekil 2: Hastane Sayısı Yönünden Hakkaniyet

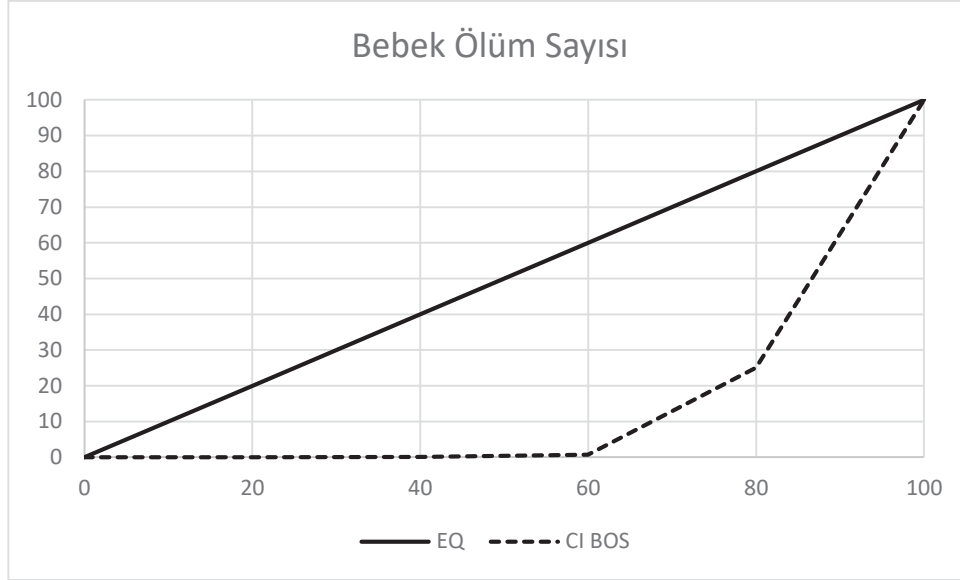
Şekil 2' de dikey ekseninde iller bazında hastane sayılarındaki birikimli yoğunlaşma düzeyi, yatay ekseninde ise hastane sayılarındaki % 20'lik dilimler (en azdan en çoğa doğru) ifade edilmiştir. Hastane sayılarına ilişkin Konsantrasyon Endeksi ($CI = 0,284297$) olarak hesaplanmıştır. Konsantrasyon endeksinden Gini ($G = 0,42531$) endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi negatif değer ($K = -0,1410129$) değer almıştır. Kakwani endeksinin negatif olması, hastane sayısı yönünden iller bazında bir adaletsizliğin/hakkaniyetsizliğin olduğu manasına gelmektedir. Konsantrasyon Endeksinin pozitif olması artan oranlılığı ifade etmektedir. Şekil 2' de de görüldüğü üzere artan oranlılık durumunda Konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun sağında yer almaktadır. Dağılım incelendiğinde hastane sayısının en fazla olduğu % 20'lik dilimde yer alan illerde (16 il) toplam hastanelerin % 72 si bulunmaktadır. Buna karşılık geriye kalan diğer 65 ilde (% 80'lik kısımda) toplam hastane sayısının yalnızca % 28'i bulunmaktadır. Hastane sayılarının dağılımı yönünden bir hakkaniyetsizliği gösteren bu dağılıma göre hastane sayısı yönünden zengin olan iller ile hastane sayısı yönünden fakir olan iller arasında önemli ölçüde (2,5 kat) bir adaletsizlik söz konusudur.

Şekil 3: Kişi Başına Düşen Hastane Sayısı Yönünden Hakkaniyet

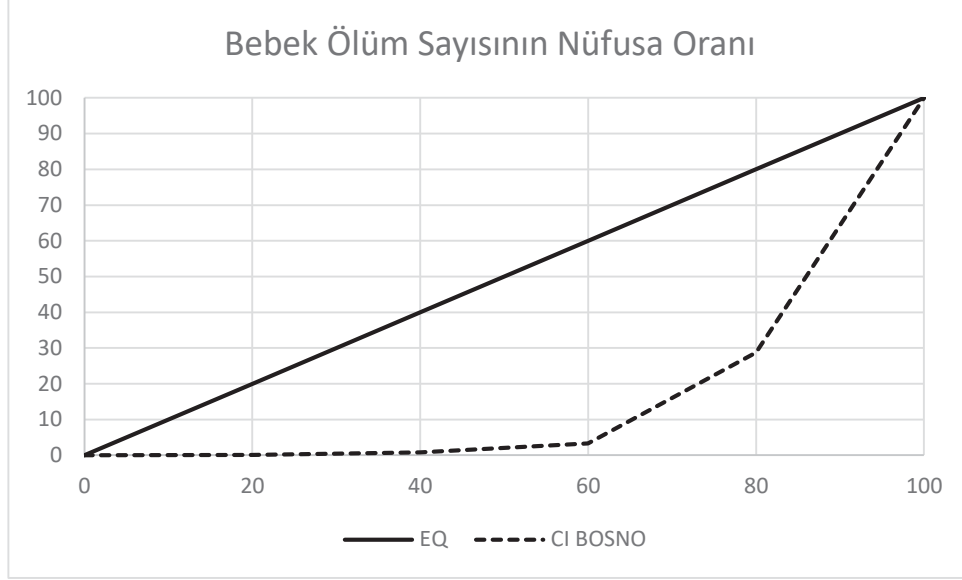
Şekil 2' de dikey ekseninde kişi başına düşen hastane sayılarındaki birikimli yoğunlaşma düzeyi, yatay ekseninde ise kişi başına hastane sayıları % 20'lik dilimleri ifade edilmiştir. Hastane sayılarına ilişkin Konsantrasyon Endeksi ($CI = -17,9278$) olarak hesaplanmıştır. Endeks değerinin negatif değer alması alt gruplarda yoğunlaşmanın daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Konsantrasyon eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun üzerinde yer almıştır. Konsantrasyon endeksinden Gini ($G = 0,206588$) endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi ise negatif değer aldığından ($K = -0,3858658$) söz konusu değişken için dağılımın adaletsiz olduğu anlaşılmaktadır. Konsantrasyon katsayısının negatif olması kişi başına hastane sayısının yoksul yanlısı grup lehine dağıldığı anlamına gelmektedir. Kişi başına hastane sayısının düşük olduğu % 20 lik dilimde yer alan illerde kişi başına hastane sayısı yoğunluğunun % 80 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sonucun dikkatlice yorumlanması gerekmektedir. Teorik ve uygulamalı çalışmalardan hareketle alt dilimlerde ortaya çıkan yüksek yoğunluk istatistiksel olarak bir eşitsizliği ifade etmektedir. Ancak alt gruplar (dezavantajlı grup) lehine yönelik olan bu dengesizlik hakkaniyetsizlik olarak değerlendirilmemelidir.

Şekil 4: Bebek Ölüm Sayısı Yönünden Hakkaniyet

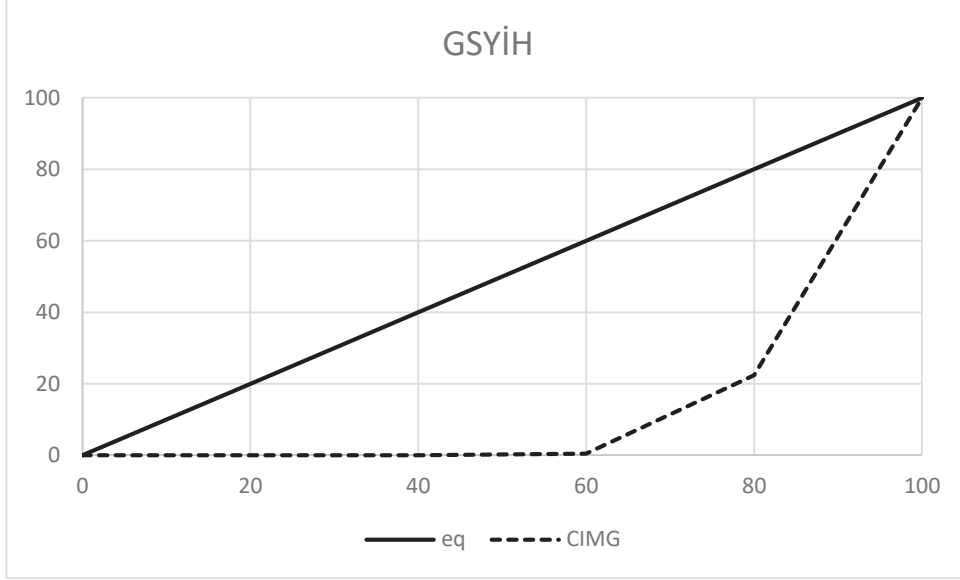
Şekil 4' de dikey ekseninde bebek ölüm sayılarındaki birikimli yoğunlaşma düzeyi yatay ekseninde ise bebek ölüm sayılarının % 20'lik dilimleri ifade edilmiştir. Bebek ölüm sayılarına ilişkin Konsantrasyon Endeksi ($CI = 0,2563$) olarak hesaplanmıştır. Konsantrasyon endeksinden Gini ($G = 0,5673$) endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi negatif değer aldığı anda ($K = -0,03111$) adaletsizliği ifade etmektedir. Ayrıca CI Endeksinin pozitif olması sistemin artan oranlı olduğunu ifade etmektedir. Şekil 4'e göre dağılım incelendiğinde bebek ölüm sayısının en fazla olduğu % 20'lik dilimde yer alan illerde toplam bebek ölüm sayısının % 75'i gerçekleşmektedir. Buna karşılık geriye kalan diğer 64 ilde yani % 80'lik dilimde toplam bebek ölüm sayısının yalnızca % 25'i gerçekleşmektedir. Bebek ölüm sayılarının dağılımı yönünden ciddi oranda bir hakkaniyetsizlik söz konusudur. Yani bebek ölüm sayısı yönünden zengin olan % 20 dilimindeki illerde bebek ölüm sayısı diğer % 80 lik gruba oranla 3 kat daha fazla gerçekleşmiştir.

Şekil 5: Bebek Ölüm Sayısının Nüfusa Oranı Yönünden Hakkaniyet

Şekil 5’ de dikey ekseninde bebek ölüm sayılarının nüfusa oranının birikimli düzeyi yatay ekseninde ise bebek ölüm sayılarının nüfusa oranındaki % 20’lik dilimleri ifade etmektedir. Bebek ölüm sayılarına ilişkin Konsantrasyon Endeksi ($CI = 0,28693$) olarak hesaplanmıştır. Konsantrasyon endeksinden Gini ($G = 0,275062$) endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi pozitif değer aldığından ($K = 0,011868$) dağılımın hakkaniyetli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca CI Endeksinin pozitif olması sistemin artan oranlı olduğunu göstermektedir. Şekil 5’e göre dağılım incelendiğinde bebek ölüm sayısının nüfusa oranının en fazla olduğu % 20’lik dilimde yer alan illerde toplam bebek ölüm sayısının nüfusa oranı % 72’i olarak gerçekleşmektedir. Buna karşılık geriye kalan diğer 65 ilde yani % 80’lik dilimde toplam bebek ölüm sayısının nüfusa oranı % 28 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu sonuç beklentiye uygundur. Buna göre bebek ölüm sayısının nüfusa oranının en yüksek olduğu % 20 dilimdeki (16 ilde) Yoğunlaşma oranı diğer gruba göre oldukça yüksek (2,5 kat) durumdadır.

Şekil 6: Milli Gelir (GSYİH) Yönünden Hakkaniyet

Şekil 6' da dikey ekseninde il bazında Milli Gelirin (GSYİH) birikimli düzeyi yatay ekseninde ise il bazında GSYİH'nin % 20'lik dilimlerini ifade etmektedir. GSYİH'ya ilişkin Konsantrasyon Endeksi ($CI = 0,223891$) olarak hesaplanmıştır. Konsantrasyon endeksinden Gini ($G = 0,597438$) endeksinin çıkarılması ($K = CI - G$) ile elde edilen Kakwani endeksi negatif değer aldığından ($K = -0,373547$) dağılımın hakkaniyetsiz olduğu anlaşılmaktadır. CI Endeksinin pozitif olması sistemin artan oranlı olduğunu göstermektedir. Şekil 6'ya göre dağılım incelendiğinde GSYİH'dan alınan payın en yüksek olduğu % 20'lik dilimde yer alan illerde toplam GSYİH'nin % 78'i gerçekleştirilirken geriye kalan diğer 64 ilde yani % 80'lik dilimde toplam GSYİH'nin yalnızca % 22'si paylaşılmaktadır. Bu sonuç iller bazında GSYİH paylaşımının oldukça adaletsiz dağıldığını göstermektedir. Her ne kadar GSYİH yönünden hakkaniyetsizliğin sağlık hizmetlerine erişimle doğrudan ilişkisi olmasa da ekonomik bir göstergenin modelde olmasının sağlık düzeyindeki adaletsizlikleri anlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede sağlık hizmetlerine erişim noktasında da sorunlar oluşacağı beklenen bir durumdur.

4. SONUÇ VE ÖNRİLER

Sağlık hizmetlerine erişimde hakkaniyetin sağlanıp sağlanmadığının araştırıldığı bu çalışmada Türkiye'deki 81 ilin hastane sayıları incelenmiştir. İllerin hastaneye erişim açısından artan oranlı hakkaniyetsiz (Kakwani: **-0.1410**) bir dağılıma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İllerde yaşanan bebek ölüm vakaları incelendiğinde Ek Tablo 1'de ifade edildiği üzere bazı illerde bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bebek ölüm sayıları açısından artan oranlı (Kakwani : **-0.3167**) hakkaniyetsiz bir durum söz konusudur. Türkiye'de 81 ilde 1000 kişi başına düşen hastane sayıları incelendiğinde azalan oranlı (Kakwani: **-0.3858**) hakkaniyetsiz bir dağılım olduğu anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu eşitsizlik alt gruplar lehine gerçekleştiğinden hakkaniyetsizlik olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bebek ölüm sayılarının nüfusa oranı açısından (Kakwani: **0.011868**) hakkaniyetli bir dağılım olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ülkenin sosyoekonomik durumu sağlık hizmetlerine erişimi etkileyen önemli bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık durumunu iyileştirmede ve hastalıkları önlemede, tıbbi teknolojide ve daha etkili tedavi yöntemlerindeki gelişmelere rağmen, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin varlığı sağlık hizmetlerine erişimdeki hakkaniyeti etkilemektedir. Sağlık hizmetlerine erişim çok boyutlu bir konudur. Erişim, sağlık çalışanları, eğitim, finansman, ulaşım, coğrafi ulaşılabilirlik, toplum eğitimi ve teknoloji gibi çeşitli faktörlerce sınırlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Alcan, E., (2015), "AB İlerleme Sürecinde Türkiye'de Sağlık",:
<http://readgur.com/doc/637772/ab-ilerleme-s%C3%BCrecindet%C3%BCrkiyedes%C4%9Fl%C4%B1k>

Alcan, S, Özsoy, O. (2017). "Türkiye'de Sağlık Harcamalarının Finansmanı Açısından Hakkaniyet", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72 (1), 183-219.

Castano, R. A., Arbelaez, J. J., Giedion, U. B., & Morales, L. G. (2002). Equitable financing, out-of-pocket payments and the role of health care reform in Colombia. *Health Policy and Planning*, 17(suppl_1), 5-11.

Çınaroğlu S. (2018), "Cepten Sağlık Harcamalarının Finansmanında Eşitsizlik ve Hakkaniyet: Uygulamalı Bir Ekonometrik Yaklaşım", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (2018) 876-897

Fuller, M., and D. Lury. (1977). *Statistics Workbook for Social Science Students*. Oxford, United Kingdom: Phillip Allan

Harper, S., and J. Lynch. (2005). *Methods for Measuring Cancer Disparities: A Review Using Data Relevant to Healthy People 2010 Cancer-Related Objectives*. Washington, DC: National Cancer Institut

Jenkins, S. P. (1988), 'Calculating income distribution indices from micro-data', *National Tax Journal*, 41(1):139–142

Kakwani, N. C. (1977). "Measurement of Tax Progressivity: An International Comparison." *Economic Journal* 87(345): 71–80

Kakwani, N. C., A. Wagstaff, E. van Doorslaer. (1997). "Socioeconomic Inequalities in Health: Measurement, Computation and Statistical Inference." *Journal of Econometrics* 77(1): 87–104

Kakwani N.C. (1980). *Income Inequality and Poverty. Methods of Estimation and Policy Applications*. Oxford University Press, Oxford, 1980.

Kjellson G. Gerdtham U. G. (2012), Correcting the Concentration Index for Binary Variables, *Journal of Health Economics* , 32(3)

Lerman, R. I. Yitzhaki, S. (1989), 'Improving the accuracy of estimates of Gini coefficients', *Journal of Econometrics*, 42:43– 47

Lustig, N (2016). "Inequality and Fiscal Redistribution in Middle Income Countries: Brazil, Chile, Colombia, Indonesia, Mexico, Peru and South Africa." *Journal of Globalization and Development* 7.1, ss 17-60.

Meral, İ.G. (2016). Eşitsizliğin Ölçülmesinde Kullanılan Endekslerin Birbirleriyle Karşılaştırılmaları : Ampirik Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

O'Donnell O, van Doorslaer E, WagstaffA, Lindelow M. (2008). Analyzing health equity using household survey data. A Guide to Techniques and Their Implementation. World Bank Institute. WBI Learning Resources Series. Washington D.C., doi: 10.1596/978-0-8213-6933-3.

Oliver A., Mossialos E., (2004), Equity of Access to Health Care: Outlining the Foundations for Action. Journal of Epidemiology and Community Health 58: 655–658

Öz E. (2008). Ulusal Hanehalkı Cepten Sağlık Harcamalarının Finansmanda Dikey Hakkaniyet Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Uğurluoğlu, E. ve Özgen, H. (2008). “Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Hakkaniyet”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 11 (2), 133-159.

Wagstaff, A., E. van Doorslaer, and P. Paci. (1991). “On the Measurement of Horizontal Inequity in the Delivery of Health Care.” Journal of Health Economics 10(2): 169–205

Wagstaff, A. (2002). "Inequality Aversion, Health Inequalities and Health Achievement." Policy Research Working Paper 2765. World Bank, Policy Research Department, Washington D.C.

Blok Zinciri Teknolojisi ve Üç Yanlı Muhasebe Sistemi

Ümmühan Aslan¹, Cemil Şinasi Türün²

Özet

Gelişen teknoloji muhasebe uygulamalarını yakından ilgilendirmektedir. Özellikle son 10 yıllık süreç içinde gündeme gelen, Büyük Veri (Big Data), Blokzinciri (Blockchain), Makine Öğrenmesi (Machine Learning), Yapay Zeka (Artificial Intelligence) gibi teknolojiler muhasebe uygulamalarının gündemini meşgul etmeye başlamıştır.

*Bu teknolojik gelişmelerden **Blokzinciri teknolojisi** 2009 yılında Satoshi Nakamoto takma adını kullanan kişi veya kişiler tarafından oluşturulmuştur. Dâhice olduğu şüphesiz götürmeyen blokzinciri, sahibi, yöneticisi ve denetçisi tek merkez ya da kişi olmayan anonim dijital defter sistemi olarak tanımlanmaktadır. Blokzinciri, ilk olarak finans ve bankacılıkta etkisini göstermeye başlamıştır. Şifreli para işlemlerinden Bitcoin alım satım işlemleri blok zinciri teknoloji ile yapılmaktadır. Blokzinciri teknolojisinin finans ve bankacılığın yanı sıra muhasebeyi de yakından ilgilendirdiği görülmüş ve gerçek zamanlı muhasebe (real time accounting), Üç Taraflı Muhasebe (Triple Entry Accounting) gibi kavramlar gündeme gelmiştir.*

Üç taraflı muhasebe sistemi, geleneksel muhasebe sisteminde alıcı ve satıcı tarafından tutulan muhasebe kayıtlarına ilave olarak blokzinciri içinde üçüncü bir kaydın tutulmasını gündeme getirmektedir. Bilindiği üzere çift yanlı muhasebe sisteminde, meydana gelen bir muhasebe işlemi, alıcı ve satıcı tarafından tutulan defterlere kaydedilir ve bu işlem ile ilgili bilgiye ancak alıcı ve satıcı sahiptir. Blokzinciri teknolojisi ile alıcı ve satıcının yaptığı işlem, aynı zamanda blok zinciri içinde kayıt altına alınacağı için zincir içerisinde bulunanlar da bu işlem hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Dolayısıyla alıcı, satıcı ve blok zincirinde olmak üzere üç ayrı yerde kayıt yer almaktadır. Bu sebepten dolayı bu sisteme üç taraflı muhasebe sistemi denilmektedir. Bu durum gerçek zamanlı muhasebe kayıtlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Blokzinciri teknolojisi sayesinde oluşan üç yanlı muhasebe sistemi ile çift yanlı muhasebe sisteminde yapılan hata ve hilelerin yapılmasının mümkün olamayacağı ve muhasebe bilgilerinin şeffaf olacağı, muhasebenin ürettiği bilgilerin daha güvenilir olacağı ve daha önce yaşanan muhasebe ve şirket skandallarının önüne geçilmesinin mümkün olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, blokzinciri teknolojisi tanıtılacaktır. Daha sonra, blokzinciri teknolojisi ile muhasebe arasındaki ilişki üzerinde durulacak ve üç taraflı muhasebe kavramının ne anlama geldiği açıklanacaktır. Son olarak blokzinciri teknolojisinin muhasebe sistemi açısından avantaj ve dezavantajları ele alınarak görüş ve önerilerde bulunulacaktır.

¹ Prof.Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, ummuhan.aslan@gmail.com

² Defterhane Protokolü Kurucu Ortağı ve Blokzinciri Girişimcisi, cemil.turun@gmail.com

1.Blokcinciri Teknolojisi Nedir?

Blokcinciri, 2009 yılında Satoshi Nakamoto isimli kimliği bilinmeyen bir kişi ya da kişiler tarafından yazılmış olan teknik bir makaleden çıkmış yeni bir teknolojidir.(<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>) Bu teknolojinin temelleri şifrecilik ve internet üzerinde eşten-eşe (peer-to-peer) veri aktarım teknikleri üzerine inşa edilmiştir. Bu makalenin anlattığı yeni metod ile internet üzerinde, kişiler birbirlerine şifreli şekilde kayıt ya da işlem bilgisi yollayabilmektedirler. Bu amacı dikkate aldığımızda, blokcinciri teknolojisinin aslında bir tür kayıt yapılan defter ortamından başka bir şey olmadığı görölmektedir. Uzmanların Blockzcinciri kelimesi yerine “dağıtık defter teknolojisini” (distributed ledger technology) terimini kullandıklarına rastlanmaktadır.

Wikipedia'daki “distributed ledger” dağıtık kayıt ya da paylaşımlı kayıt teknolojisi; coğrafi olarak yaygın durumdaki ölkeler, siteler veya kurumlar arasında senkronize dijital verilerin kayıt edilmesi ve paylaşılması işleminin mutabakatını yapmak olarak ifade edilmiştir. Bu mutabakatı yaparken, merkezi bir veri tabanı veya merkezi bir idare söz konusu değildir ve işlemler tamamen gayri merkezi şekilde yürütölmektedir. Merkezi bir veri tabanı işermez sözü, tüm verilerin dağıtık bir şekilde ve defalarca tekrar edilerek tutulduğunu ve bir değil, binlerce hatta on binlerce veri tabanı işerebildiğini ifade etmektedir.

Blokcinciri, paylaşımlı kayıt teknolojilerinden bir tanesidir ve özel (private) ya da kamusal (public) olabilmektedir. Blokcincirinde milyonlarca kişinin arasında yapılan tüm işlemler (transaction) eksiksiz bir şekilde ve çok kuvvetli şifreler yardımıyla kayıt edilmektedir. Bitcoin gibi, kripto para sisteminde blokcinciri mutabakatı, binlerce makinede senkron olarak tutulan kayıtların yaklaşık olarak her 10 dakikada bir güncellenmesi ile yapılmaktadır. Bu güncelleme, küresel dev bir bilgisayarın binlerce kalbinin eş zamanlı kalp atışlarına benzetilmektedir. Tüm bu eş zamanlı kayıt mutabakatı, kayıtların geçmiş log'unun da aynı cihazlarda tutulması ile birleşince, bu sistem dünya çapında dev bir tür muhasebe **yazılımı** ya da bir tür muhasebe **defteri kayıt teknolojisi** olarak da ifade edilmektedir.

2. Blokzinciri ve Muhasebe İlişkisi

Yukarıda ifade edildiği üzere blok zinciri teknolojisi dağıtık ve herkesin görebileceği merkezi olmayan bir kayıt ortamı olarak ifade edilmektedir. Kimi kaynaklar bu kayıt ortamına bir tür muhasebe defteri olarak isim vermektedir. Ancak, muhasebe defterlerine yapılan kayıtlarda kullanılan yöntem çift yanlı kayıtlama yöntemi adı verilir. Bu yöntemde işletmede meydana gelen bir mali nitelikli işlem en az iki unsuru etkiler ve bir sebep sonuç ilişkisi söz konusudur. Diğer bir ifade ile yapılan kaydın hangi işlemden kaynaklandığı ve hangi unsurlarda artış ve azalış yarattığı bu kayıt ortamında takip altına alınır. Meydana gelen mali işlem işletmenin kendi içinde veya işletmenin dışındaki diğer işletme ile yaptığı işler nedeni ile meydana gelebilir. Diğer bir ifade ile meydana gelen işlem, işletmenin başka bir işletmeden bir mal veya hizmet alış verişinden kaynaklanabilir veya işletmenin kendi içinde banka hesabından para çekme, çalışanına ücret ödeme vb. olaylar gibi sadece işletme içindeki bir işlemden gerçekleşebilir. Her iki durumda da meydana gelen işlem en az iki unsuru etkiler ve bu doğrultuda kayıt işlemi gerçekleşir.

Alım satım işleminde alıcı ve satıcı kendi muhasebe defterlerine bu işlemine ait kayıtlarını birbirlerinden bağımsız olarak kaydederler ve yapılan muhasebe kayıtları bu açıdan merkezidir. Muhasebe kayıtlarını sadece bu kaydı yapan işletmeler görebilir. Diğer bir kişi ve kişilerin bu kayıtlara ulaşması hukuki durumlar dışında çok mümkün değildir.

Blokzinciri teknolojisi, geleneksel muhasebe kayıt tekniğine müdahale eden, değiştiren ve yeni bir muhasebe kayıt tekniği yaratan devrimsel bir teknoloji olmaktan ziyade, muhasebe sistemi için avantaj yaratan bir teknolojidir. Bu teknoloji ile meydana gelen bir muhasebe işleminin, blok zinciri ortamında da kayıt altına alınması gündeme gelmektedir. Bu teknoloji, merkezi muhasebe kayıtları yerine dağıtık ve herkese açık muhasebe kayıtlarının oluşmasına neden olmaktadır. Merkezi olmayan ve herkese açık olan üçüncü muhasebe kaydından dolayı **üç taraflı muhasebe** (triple entry accounting) kavramı gündeme gelmiştir. Ayrıca, bu teknoloji

muhasebe kayıtlarının anında görülebilmesine neden olduğu için gerçek zamanlı muhasebe (Real Time Accounting) olarak da ifade edilmektedir(Byström,2016,s.2)

3. Üç Taraflı Muhasebe

1494’de Venedikte yayınlanan ve Lucia Pacioli adında bir Fransisken rahibinin yazdığı “Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalità” isimli kitap, muhasebe kayıtlarının çift yanlı yapılması ile ilgili teknikleri detaylı olarak anlatan, eğitici ilk kaynak olarak bilinir.

Muhasebede 500 yıl önce gerçekleşen bu devrimsel yeniliğin sonrasında bu sisteme ile ilgili devrimsel denebilecek bir değişim olmamıştır. 500 sene boyunca, yapılan ticarete ait muhasebe kayıtları, ticareti yapan taraflarca tutulmuş ve kayıtların düzenli ve doğru yapılması konusunda kurumlara güvenilmiştir. Ancak, ticaretin genişlemesi, global boyut kazanması, işletmenin yönetici ve sahiplerinin farklı kişilerden oluşması, bilgiye birincil kaynaklardan ulaşamaması vb. sebepler nedeniyle, işletmelerin defter kayıtlarına olan güvenin tesis edilmesi için üçüncü kişiler tarafından denetlenmesi gündeme gelmiştir. Günümüzde bağımsız denetim olarak ifade edilen denetim ile işletmelerin taraflarına işletmenin muhasebe kayıtları hakkında güvence verilmeye çalışılmaktadır. Resmi otoriteler, halka açılan firmalara bağımsız denetim şartı getirerek, muhasebe kayıtlarının gerçeğe uygun olması konusuna önem vermekte ve zaman zaman şirketlerin muhasebe kayıtlarında inceleme yaparak, kayıtların usulsüz olması durumunda yüksek cezalar vermektedirler.

Tüm bu gelenek ve 500 küsur yıllık geçmiş, buradaki kısa özetten de anlaşıldığı gibi muhasebe kayıtlarının şirketlerin kendi bünyelerinde ve bağımsız olarak tutulmasına ve denetleme, kurumlarının talebi durumunda şirket defterlerinin incelenmek üzere denetime açılmasına dayanmaktadır. Bunun birinci nedeni, aralarında ticari ilişki olan yüzbinlerce şirketin bu ilişkilerinin kendi aralarında sır olarak kalmasını istemeleri ve ikinci gerekçe de, ticari para ve meta akışının real-time yani anlık izlenmesinin ve kaydının bugüne dek mümkün olmamasıdır.

Bugün gerek ülkelerin iç ticaretinde gerekse dünya ticaretinde hizmet ve meta akışı, fatura, irsaliye, konşimento gibi isimlere sahip kağıt dokümanlarla takip edilmektedir. Bu meta hareketine karşılık gelen ödemeler ise bankalar yoluyla yapılmakta ve izlenmektedir. Dolayısıyla bugün dünya ticaretindeki parasal akış genel olarak “Firma1 →Banka1 →Banka2 → Firma2” şeklinde gerçekleşmektedir. Bu akışın dijital ortamda yapılmasının yaygınlaşması için Blokzinciri teknolojilerinin daha da gelişmesi ile doğru orantılı olacağı bilinmektedir. Günümüzde, blokzinciri teknolojisi sadece kripto paraların kaydı ve transferi ile alakalı bir teknoloji gibi görünse de çok yakın bir zamanda bu metotların farklı iş kollarına yayılacağı ve kullanıma geçeceği öngörülmektedir.

Özellikle, bir alım-satım işleminde, bütün taraflara ait mali transferlerin ve oluşan tüm kayıtların gerçek zamanlı bir blokzincirinde tutulabiliyor olması muhasebe kayıt sistemi adına çok önemli bir gelişmedir ve bu gerçeğe şu anda karşı karşıya kalınmıştır. Dünya tarihinde daha önce bu yapılamıyordu ve bugün bunun yapılabilir olması son 15-20 yılda gerçekleştirilmiş teknolojik yenilikler sayesinde olmuştur. Bu yeniliklerin en önemlisi peer-to-peer yani eşten eşe veri iletişiminin Bit-torrent gibi sistemler yardımıyla yaygınlaşmış olmasıdır. Bir başka önemli gelişme ve yenilik ise, dijital para sistemlerinin şifrelerinin yani dolayısı ile güvenliğinin son on yıllarda çok geliştirilmiş olmasıdır. Güvenilir bir teknoloji olması ve kayıtların devamlı güncellenmesi, sadece bitcoin alınıp satılmasında değil, diğer varlıkların transferinde de kullanılmasını gündeme getirmiştir. (Byström,2016,s.3)

Bu teknoloji ile blokzinciri üzerinde tutulmakta olan ticari kayıtlar, firmaların bünyelerinde(merkezi) tutmakta oldukları muhasebe kayıtlarına ek olarak, üçüncü bir kayıt (dağıtık) olarak dijital veri tabanlarına işlenmektedir. Blokzinciri üzerinde yapılan kayıtlar, var olan iki yanlı muhasebe kayıtlarına ek olarak üçüncü kayıt ortamı yarattıkları için “**üç taraflı muhasebe**” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama tamamen oluşan bu yeni sistemin bünyesinde üç adet kayıt olduğu gözlemine dayanmaktadır. (<https://en.wikipedia.org>,2018)

4. Blokzinciri Transfer Örneği

Şekil-1’de, bitcoin sisteminde 10-04-2017’de yapılmış gerçek bir işlemin detayını görüyoruz. Bu şekilde, “14AXC...” diye başlayan adresten (bu bir kişi ya da kurum olabilir), “19LFZ...” ve “1H9io...” diye başlayan iki farklı adrese yapılmış olan toplam değeri 0.04944208 bitcoin olan iki transferin kaydı görülmektedir.

Transaction View information about a bitcoin transaction

1436745c70a137796b038decd1fa55368b58812ba709698546bcc46cfeaf4154

14AXCDavT8Puvth6qzdxhBTgATCbcRCdaEt → 19LFZUL9Mnz6w924Qq87WLu9myKZYEXKS 0.02964208 BTC
1H9ioDEd1Vop9HbDGFcgymnVKmJAWWb6x 0.0198 BTC

0.04944208 BTC

Summary		Inputs and Outputs	
Size	224 (bytes)	Total Input	0.04948728 BTC
Weight	896	Total Output	0.04944208 BTC
Received Time	2017-04-10 09:57:49	Fees	0.0000452 BTC
Lock Time	Block: 461249	Fee per byte	20.179 sat/B
Included In Blocks	461251 (2017-04-10 10:18:09 + 20 minutes)	Fee per weight unit	5.045 sat/WU
Confirmations	79812	Estimated BTC Transacted	0.0198 BTC
Visualize	View Tree Chart	Scripts	Show scripts & coinbase

Transfer kaydını incelediğimizde bir adresin aynı anda iki adrese birden bitcoin yolladığını ve bu iki işlem için bir tek komisyon (şekilde “Fees” satırına bakınız) ödediğini görüyoruz. Transfer yapılan adreslerin sayısı 15, 40 ya da 50 de olabilirdi, bu durum ödenen komisyonu fazla değiştirmeyecekti. Burada tespit edilmiş olan ama hemen anlaşılmayan başka bir nokta da, bu işlemin önceden verilmiş bir talimat olduğudur. Yine aynı kayıt sayfasından okunabilen başka bir değerli veri, bu transferi yapan kişinin, transfer yaptığı bitcoinleri 18 aydan beri elinde bulundurduğu, o zamandan beri bu transferin yapılan ilk işlem olduğudur. Bunu “Confirmations” satırının karşısında bulunan sayıdan anlıyoruz. Bu sayı, kabaca 10 dk. ile çarpıldığında yaklaşık 18 ay çıkmaktadır. 10 dakika süre bitcoin sisteminin

kalp atışı frekansdır. Burada transferi yapılan bitcoinlerin, bu işlemden önce tam 79812 kalp atışı beklemiş olduğunu bu satır bize anlatmaktadır.

İşte okuyucuya bir kaç örnekle anlatmaya çalıştığımız gibi, bu bir sayfa işlem kaydında aslında çok fazla bilgi bulunmaktadır. Bir başka önemli husus da şudur: “f4367...” diye başlayan ve en üstte görülen adres, bize hem bu işlemin kayıt numarası olarak hizmet etmektedir hem de bu işleme kaynaklık eden geçmiş işlemlerin linkini bize sunmaktadır.

Bu linke basıldığında, yeni sayfada başka işlemler ortaya çıkacaktır ve tüm bu işlemler bir silsile ile birbirlerine “zincirlenmişlerdir”. Zincirleme olarak işlemleri birbirine bağlama teknolojisi, blokzinciri terimindeki zincir kelimesinin kaynağını oluşturmaktadır. Örnek sayfada görülen transferi yapan kişi, burada görülen miktarda bitcoin’i elinde bulundurduğunu geçmiş işlemlerle ispat etmektedir. Demek oluyor ki, bir blokzincirinde her işlem mutlaka başka işlemlere ilişkilendirilmiş durumdadır. Küresel olarak, milyonlarca adreste kayıtlı 17 milyonun üzerinde bitcoin bulunmaktadır ve bunların tamamının tüm transfer geçmişi bitcoin’in başlatıldığı 2009 yılına dek geriye doğru takip edilebilmektedir. Üstelik bu geçmiş transfer “log”ları onbinlerce sunucu makinede tutulmakta ve de bu kayıt bilgileri tüm makinelerde on dakikada bir tekrar tekrar güncellenerek yeni kayıtlar eskilerine zincir gibi bağlanmakta, ya da daha doğru bir tabirle zincir gibi örülmektedir.

Sonuç olarak; 2009 yılından bu yana, bir nano-saniye dahi kesintiye uğramamış olan bitcoin muhasebe sisteminde, bugüne dek yapılmış tüm transferler, küresel olarak sisteme dahil tüm defterlerde tutulmaktadır. Bunu herhangi bir bankanın veri tabanı yapısı ile kıyaslırsak ne derece yeni ve benzersiz bir sistemle karşı karşıya olduğumuzu anlayabiliriz. Bir dijital para ve onun tüm geçmiş kayıtları, o parayı merkeze alarak işlenmiş, işlemleri yapan tüm taraflar, kişi ve kurumlar da bu işlem kayıtlarına zincirlenerek (linklenerek) konulmuş. İşte bu devasa küresel veri tabanını tam olarak anladığımızda görüyoruz ki buna benzer bir sistem daha önce insanlık tarihinde yapılmamıştır.

5. Blokzinciri Teknolojisinin Muhasebe Açısından Avantaj ve Dezavantajları

Blokzinciri, mevcut muhasebe sistemine bir alternatif değildir. Muhasebe alanında büyük bir devrim niteliği de taşımamaktadır. Ancak muhasebe kayıtlarının gerçek zamanlı olarak oluşması ve oluşan kayıtlara erişimin anında mümkün olması, bu teknolojinin muhasebe sistemine sağladığı en büyük yeniliktir. Bu teknolojinin muhasebe açısından avantajlarından bir diğeri ise, muhasebe kayıtlarına dışarıdan bir müdahale etmenin mümkün olmaması, kayıtların silinememesi ve değiştirilememesidir.

Bugün, yukarıdaki bitcoin işlemine ait örnek olayda da görüldüğü üzere gerek Bitcoin gerekse Ethereum blokzincirlerinde yapılan mali kayıtlarda tarafların kimlik bilgileri şifreli olarak tutulmakta ve transfer edilen değerler açık olarak görülmektedir. Yani, bitcoin ve ethereum blokzincirleri üzerinde kaydı yapılan işlemlerin tamamında tüm miktarlar açık olarak görülebilmektedir. Bu durum, konuya vakıf olan az sayıdaki ticari işletmeye danışıldığında burada bir sorun olduğu anlaşılmaktadır: Zira her ne kadar işlem yapan taraflar isimsiz olarak, sadece birer şifre ile tutulmaktaysa da, aynı sektörde çalışan ve birbirlerini iyi tanıyan şirketler arasında transferlerin boyutuna ve sıklığına bakılarak tarafların kimler olduğunun tahmini mümkündür. İşte bu istenmeyen durumu engellemek için de, Bitcoin ve Ethereum'dan daha sonra tasarlanan blokzinciri sistemlerinde, işlemlerin miktarlarının da kapalı olarak tutulduğu örnekler görülmeye başlanmıştır. Örneğin: Monero ve Dash gibi (<https://github.com,2018>) daha yeni kriptopara sistemlerinde kişiler arasında yapılan para transferlerinde miktarları da blokzinciri üzerinde saklı durumda kalmaktadır. Bu uygulamalar bize blok zincir teknolojilerinin güvenli bir sistem olduğunu göstermektedir. Blokzinciri teknolojilerinin, güvenilir, gerçek zamanlı olması muhasebe ve özellikle muhasebe denetiminde önemli kolaylıklar sağladığını görülmektedir.

Bu teknolojinin yukarıda belirtilen faylarının yanı sıra, çeşitli dezavantajları da bulunmaktadır. Her güncelleme işleminin en az 10 dakika sürmesi bu sistemin en önemli dezavantajlarından biridir. Bitcoinin tasarımından kaynaklanan bu yavaşlık bitcoinin bir para birimi olarak kullanılamayacağına göstergesidir. Bitcoin daha çok

bir dijital emtia, yani dijital altın görünümündedir. Bu dijital emtianın muhasebe defterlerine baktığımızda her şeyin kayıt altında olduğunu görmekteyiz. İşlem içindeki tarafların kimlikleri, bitcoin'in tasarımcıları tarafından tayin edilmiş bir zorunluluğun sonucu şifreli bir şekilde tutulmaktadır, ancak aynı tasarımın başka bir sonucu da transfer edilen tüm miktarların açık olarak izlenebilmesidir.

Bu da bugünkü yaygın ticari temayüllere aykırıdır. Güvenli bir sistem olmasına rağmen bu konuda henüz ortak bir güvenin tesis edilmediği ve tarafların güven konusunda ortak bir anlaşmaya varamadıkları bu sistemin diğer bir dezavantajını oluşturmaktadır.

Sonuç

Blokszinciri teknolojisi günümüzde şifreli para transfer işlemlerinin yapılmasına olanak sağlayan herkese açık global bir defter olarak hizmet vermektedir. Bu hali ile insanlık için önemli bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Bu teknoloji ile bundan sonra artık ne bankacılık ne de ticari ilişkiler eskisi gibi olmayacağı ifade edilmektedir. Aynı gözle bakıldığında muhasebe kayıtları da, devletlerin vergi toplama işi de, kişisel verilerin gizliliği meselesi de yepyeni bir durumla karşılaşmaktadır.

Merkezi olmayan ve üçüncü bir ortamda bir mali nitelikli işleme ait kaydın, gerçek zamanlı olarak takip edilecek olması, merkezi muhasebe kayıtları yerine herkese açık dağıtık muhasebe sisteminin doğmasına neden olacağı görülmektedir. Bu sisteme ise üç taraflı muhasebe denilmektedir. Bu yeni sistemin muhasebe işlemlerinin şeffaf, güvenilir, olmasına neden olabileceği gibi hata ve hileleri azaltacağı ve muhasebe denetiminde önemli kolaylıklar sağlayacağı öngörülmektedir.

Blokszincirinde, tüm kayıtların yerine geçecek tek ve ortak bir kayıt sistemi vardır. Ancak, şu andaki muhasebe süreçlerinden bir anda bu yeni kayıt sistemine geçilmesinin mümkün olmayacağı bellidir. Tüm ticari şirketlerin ve kurumların bir anda geleneksel muhasebe kayıt biçimlerini bırakıp oluşmakta olan yeni bir teknolojiye hemen adapte olmaları ilk etapta mümkün görünmemektedir.

Bu yeni durumu tam olarak kavramak kolay değildir. Örneğin: devlet yapısı bu yeni durumda nasıl bir şekil alacaktır? Vergi sistemi değişecek midir? yoksa vergilendirme tümünden ortadan kalkacak mıdır? Kişisel bilgilerimiz, blokzinciri sistemi yaygınlaştığında bizim iznimiz dışında kesinlikle kullanılamayacaksa bunun hukuki yansımaları nasıl olacak? Muhasebecilik mesleği bitecek mi? yoksa tamamen başka bir şekil mi almaktadır? Tüm bu sorulara bundan sonra yeni bir gözle bakmak gerekliliği ortadadır. Bir yeniliğin avantajları ancak o yeniliğin getirdiklerine objektif bir gözle bakıldığında anlaşılabilir.

Dolayısıyla, eğer blokzinciri sistemleri dünya çapında yaygınlaşacaksa, bu durumda bir geçiş dönemi olacağı ve sistemlerin birinden diğerine doğru evirileceği öngörülebilir. Bu evrim sırasında önerimiz üç taraflı muhasebe kavramının altının anlamlı ve doğru bir biçimde doldurulmasıdır. Bu şekilde hem muhasebe pratiğine vakıf kişilerin yeni yapıya adapte olması kolaylaştırılmış olacak hem de yeni yapının kabulü daha kolay olacaktır.

Kaynakça

<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>,10.10.2018

https://en.wikipedia.org/wiki/Distributed_ledger,20.09.2018

https://en.wikipedia.org/wiki/Momentum_accounting_and_triple-entry_bookkeeping,01.10.2018

<https://www.forbes.com/sites/forbesfinancecouncil/2017/11/28/triple-entry-accounting-and-blockchain-a-common-misconception/#b93c5e9190f9>,
25.09.2018

<https://whitepaperdatabase.com/monero-xmr-whitepaper/>,01.09.2018

<https://github.com/dashpay/dash/wiki/Whitepaper>

Byström. H, “Blockchains, Real-Time Accounting And The Future Of Credit Risk Modeling” March 2, 2016.

Üretim Süreçlerinde Sürekli İyileştirme Çalışmalarının Önemi: Bir Kaizen Uygulaması Örneği

Emre BİLGİN SARI¹

Özet

Üretim işletmeleri için bir yönetim stratejisi haline gelen Toplam Kalite Yönetimi ve Yalın Üretim uygulamaları içinde sürekli iyileştirme felsefesini barındırmaktadır. Bu nedenle üretim süreçlerinde sürekli iyileştirme başta üretim performansını arttırmak olmak üzere pek çok konuda başvurulan bir araç haline gelmiştir. Bu araç uygulama kolaylığı sağlamanın yanında kendi içinde de bir sistematik barındırmaktadır. Problemin tanımlanması, mevcut durum analizi, hedef belirleme, kök neden analizi, karşı önlemlerin alınması, iyileştirme faaliyetlerinin planlanması, sonuçların kontrolü, standartlaştırma ve kontrol aşamalarından oluşmaktadır. Bu çalışmada bir otomotiv üretim tesisinde yaşanan üretim problemine yönelik uygulanan bu adımlar majör kaizen olarak ele alınmaktadır ve çözüme ulaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler— Sürekli iyileştirme, Kaizen, Üretim Süreci
JEL Sınıflama Kodları: M10, M11

The Importance of Continuous Improvement in Production Process: A Kaizen Application

Abstract

As the management strategies for manufacturing enterprises, Total Quality Management and Lean Manufacturing applications has a philosophy of continuous improvement within. For this reason, continuous improvement in production processes has become a tool to be used in many subjects, mainly to improve production performance. In addition to providing ease of application, this tool has a systematic nature in itself. Kaizen consists of identification of the problem, analysis of the current situation, goal setting, root cause analysis, taking countermeasures, planning improvement activities, controlling the results, standardization and control. In this study, these steps which are applied to the problem of production in an automotive production facility are considered as major kaizen and solution is reached.

Keywords— Continuous Improvement, Kaizen, Production Process
JEL Classification Codes: M10, M11

¹ Araş. Gör. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, emre.bilgin@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Üretim sistemlerinde başarıyı yakalayarak rekabet ortamında ayakta kalabileceklerini anlayan işletmeler gerek müşteri memnuniyeti gerekse maliyet tasarrufu nedeniyle mükemmellik arayışı içine girmişlerdir. Toplam Kalite Yönetimi (TKY) uygulamaları ile bütünsel bir açıdan ele alınan iyileştirme çalışmaları ile bu konuya katkı sağlarken, yalın üretim sisteminin kurulması da işletmelerin değer katmayan faaliyetleri elimine ederek rekabet avantajı sağlanmasında işletmelere kılavuzluk etmektedir. Kaizen çalışmaları bu noktada işletmelerin sıkça kullandıkları uygulamalar olarak çalışılmaktadır. (Vasilash, 1997; Kirby vd., 2003)

Sürekli iyileştirme, uzun zamandan bu yana endüstriyel mühendislik ve operasyon yönetiminin odak noktası olmuş ve Kaizen uygulamaları bu iyileşmeyi gerçekleştirmenin bir yolu olarak önerilmiştir. Kaizen, çalışma alanında değişim üretmeye odaklanan kısa vadeli bir iyileştirme projesi olarak görülmekte ve genellikle, kıt kaynakların işletme sonuçlarına ve çalışan sonuçlarına kısa bir süre içinde (tipik olarak bir hafta veya daha kısa bir sürede) dönüştürülmesi için kalite yöntem ve araçları uygulayan bir ekip işi olarak bilinmektedir. Ayrıca Kaizen uygulamaları üretim süresinin kısaltılması, pazar payının artması, ürün fiyatının düşürülmesi, yeni ürün başlatma süresinin kısaltılması ve ürün çeşitliliğinin artırılması gibi işletme yararına pek çok alanda kullanılmaktadır (Sheridan, 1997: 21). Kullanım kolaylığı ve sonuç göstergelerinde sağladığı netlik nedeniyle çeşitli şekillerde yapılan Kaizen uygulamalarının öneminin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan bu çalışma bir üretim sürecinde yapılan iyileştirmeyi konu almaktadır.

2. ÜRETİM SÜREÇLERİNDE SÜREKLİ İYİLEŞTİRME

Sürekli gelişme, günümüz rekabet gücüne sahip işletmelerinin kalite yönetim esası anlamına gelmektedir. İşletmeler tüketici memnuniyeti sağlama hedeflerini ürün tasarımından başlayarak operasyonlarına yansıtırken amaçları daha çeşitli ürünleri, daha kaliteli şekilde ve daha düşük maliyetlerle, en kısa sürede müşterilere iletebilmek olmuştur. İşletmeler "kalite", "maliyet", "hız" ve "esneklik" hedeflerine ulaşmadan başarılı olamazlar (Floyd, 2008: 10 – 12). Bu nedenle Toplam Kalite

Yönetimi ve Yalın Üretim felsefeleri ile bu hedeflerine ulaşmak için yol haritası oluşturmaktadırlar.

Toplam Kalite Yönetimi, müşteri memnuniyetini artırma yönünde işletme faaliyetlerini düzenleyen ve insan odaklı kurulan bir sistemdir. Müşteri beklentilerinin karşılanmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi sırasında, tüm çalışanların katılımının sağlandığı bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Sürekli gelişim amacıyla iyileştirme çalışmaları Toplam Kalite Yönetiminin uygulanma şeklidir ve standartlara uygun üretim yapılmasını (Kanji, 1990:5).

Yalın düşünce, katma değeri olmayan adımların fayda sağlayan adımların devamlı bir akış düzenine konması için çalışmaktadır. Yalın üretimde, iş gücünün sürekli iyileştirme bakış açısına sahip olması beklenmektedir. Bu bakış açısıyla israflar ortadan kaldırılabilir ve işletme ihtiyacı olan üretim hızını arttırarak, teslimat maliyet ve kalite performansını aynı anda iyileştirmektedir (Hayes ve Pisano, 1994: 79 ; Shah ve Ward 2003: 130)

3. KAIZEN

Kaizen, Japonca bir kelime olup Kai “değişim”, Zen “iyi, daha iyi” anlamına gelmektedir ve Kaizen “Sürekli İyileştirme” anlamı taşımaktadır. Takım çalışması olabileceği gibi bireysel olarak da yürütülebilecek kaizen uygulamaları, küçük adımlarla sürekli iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Yönetim kademesinden işçilere kadar her düzeyden çalışanın kollektif çalışmasını gerektiren bu uygulamalar bir işletme felsefesidir (İmai, 1986: 4). Uygulamada kullanım farklılıkları olarak Hızlı Kaizen, Standart Kaizen, Majör Kaizen ve özel bir Majör Kaizen türü olarak TIE Kaizen gibi türleri bulunmaktadır (Sarı, 2016: 32). Kaizen uygulamalarının içerdiği farklılıklar, değerlendirilmelerinde de değişkenlik göstererek anlam kazanacaktır.

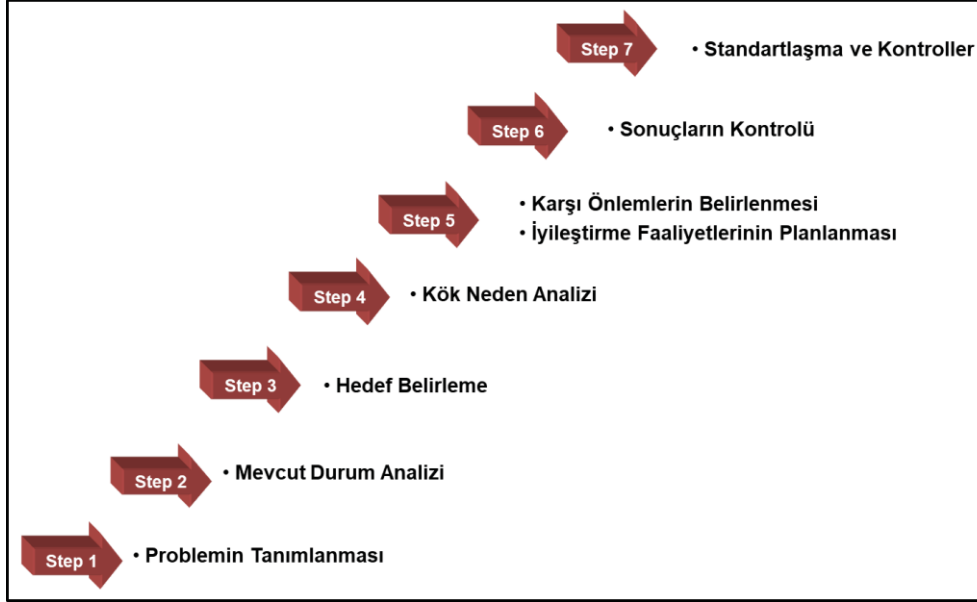
Hızlı Kaizen basit, arada bir olan sorunlara yönelik, kök neden analizi gerektirmeden en kolay ve çabuk şekilde iyileştirme sağlayan yaklaşımdır (Berger ve Humphrey, 1997: 114). Hızlı Kaizen, iyileştirme kültürünü mavi yakalı çalışanlar üzerinde yaygınlaştırmasında kullanılan ve her çalışanın işini iyileştirme, karşılaştığı olumsuzlukları giderebilme için kullandığı bir araç olarak benimsenmektedir. Basit

çözümler ile her seferinde küçük adımlarla iyileştirme mantığının işyerinde yayılmasında kullanılmaktadır.

Standart Kaizen ara sıra olan karmaşık durumlarda uygulanmakta ve takım tecrübesi gerektirmektedir. Hızlı Kaizene göre ayrıntılı bir çalışmadır. Standart Kaizen için kök neden analizi gerekli olup, uygulanacak kök neden analizi sonrasında görülebilen durumun çözümü uzun zaman sürmektedir (Manos, 2007: 47). Beyaz yaka çalışanların kendi iş süreçlerindeki kayıpları azaltmak için Standart Kaizen yapmaları hedeflenmektedir ve buna yönelik olarak eğitimler düzenlenmektedir.

Majör Kaizen karmaşık ve sürekli problemlerin çözümüne yönelik uzun süreli ve takım odaklı katılımıyla uygulanan bir araçtır. Majör Kaizenler için 3-7 kişi arasında oluşturulan Kaizen ekibi kurulmaktadır. Stratejik kararlar ile desteklenmesi istenen Majör Kaizen teknik uzmanlık gerektiren konular üzerine daha detaylı analizlerin yapıldığı uzun süreli çalışmalar gerektirmektedir (Al Smadi, 2009: 207). Çalışmanın her bir adımı ayrı ayrı görülebilecek şekilde görsel olarak kayıt altına alınmaktadır. Ekip lideri problem çözme adımlarına uyum sağlamak ve çalışma alanının farklı bölümlerinden katılanlar (kendileriyle ilgili olan yerlerde) çalışmaya farklı bir bakış açısıyla katkıda bulunabilmektedir.

Kaizen türleri uygulamada gerektirdiği zaman, çalışan sayısı ve etkili oldukları alan bakımından farklılık göstermektedir. Farklı türden Kaizen çalışmalarının birbirlerine göre üstünlükleri olmakla birlikte bu çalışmada bir majör kaizen uygulaması ele alınmaktadır. Şekil 1'de Major kaizen uygulama aşamalarına yer verilmiştir. Bir sistematik üzerine kurgulanan majör kaizen uzun soluklu ve takım takım çalışması gerektiren bir proje gibi düşünülebilir.

Şekil 1. Major Kaizen Uygulama Aşamaları

4. MAJÖR KAİZEN UYGULAMASI

Türk otomotiv endüstrisinin öncü kuruluşlarından olan bir üretim işletmesinde, uygulanan üretim iyileştirme çalışmaları kapsamında ortaya çıkarılan hata ve uygulanan çözüm yaklaşımı bir majör kaizen örneği olarak paylaşılmaktadır. Üretimin devam ettiği zaman diliminde çalışanlara verilen eğitimler ile farkındalığı artırma çalışmaları kapsamında “Arka Kapak Sacı Gazaltı Kaynaklarının Hatalı Uygulanması” başlıklı problem ile karşılaşmıştır.

Majör kaizen uygulamalarının ilk adımı olarak problem tanımlaması yapılmıştır. Bu konuda 5N1K analizine başvurulmuştur.

Ne: Model263 arka kapak sacı gazaltı kaynaklarının hatalı uygulanması

Nerede: Gövde_Respot operasyonunda

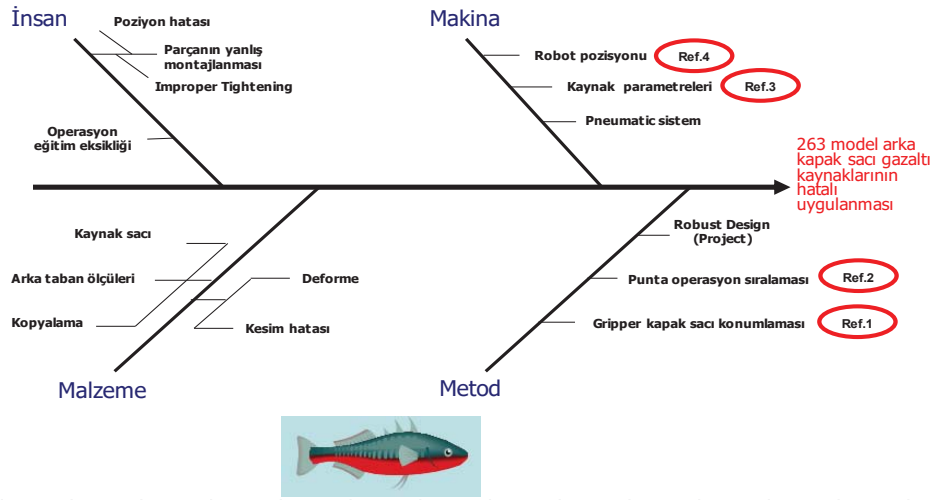
Ne zaman: Üretim sürecinde

Nasıl: Robotun arka kapak sacı gazaltı kaynaklarını hatalı uygulamasından

Ne kadar: %100

Kim: Kişiden bağımsız

Problem tanımlanmasının ardından, ikinci adımda yer alan mevcut durum analizine geçilmiştir. Mevcut durum analizi için bir diğer problem çözme tekniği olarak balık kılıcı diyagramı çizilmiştir. Şekil 2’de balık kılıcı diyagramı gösterilmektedir.

Şekil 2. Balık Kılıcı Diyagramı

Problemin nedenlerinin belirlenmesi için çizilen balık kılıcı diyagramı üstünde 4M analizi gerçekleştirilmiştir ve İnsan (Man) – Makine – Malzeme – Metot kaynaklı hatalar detaylandırılmıştır.

Belirlenen hataların ortadan kaldırılması için verilen hedef “0” (sıfır) olarak tanımlanmıştır ve çözümün ardından yeniden aynı hata türü oluşmamasına yönelik çalışmalar belirlenmiştir.

Balık kılıcı diyagramı ile mevcut durum analizinde tespit edilen hatalara yönelik Kök eden analizi yapılmıştır ve niçin-niçin soruları tekrarlanarak sorularak kök neden ortaya çıkarılması çalışması yapılmıştır. Şekil 3’te kök neden analizi açıklanmaktadır. Niçin sorusunun ardı ardına sorulması ile metot ve makine kaynaklı iki hata türünün kök nedeni ortaya çıkarılmıştır. Örneğin “Arka Kapak Sacı Gazaltı

Kaynaklarının Hatalı Uygulanması” problemiyle ilgili metot kaynaklı olarak “arka kapak sacı ile fondello arası açık” nedeni ortaya çıkmıştır, Niçin bu durum var sorusuna ise “Freming Operasyonu 10’da robot-gripper parça konumlaması uygunsuz” cevabı verilmiştir. Niçin bu uygunsuzluk var sorusu yinelendiğinde “Robot-gripper üzerindeki 'X' baskıları yetersiz” cevabına ulaşılmıştır. Bu durum bu kök nedendir ve kök nedenlerin ortadan kaldırılabilmesi için, karşı önlemlerin belirlenmesi ve iyileştirme faaliyetlerinin planlanması gerekmektedir. Kök neden analizi ve karşı önlemlerin belirlenmesi ile iyileştirme faaliyetlerinin planlanması Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Kök Neden Analizi – Değerlendirme ve Önlemleri

		OLASI NEDENLER	NIÇİN-1	NIÇİN-2	NIÇİN-3	NIÇİN-4	NIÇİN-5			
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content;">263 Arka Kapak Sacı Gazaltı Kaynaklarının Hatalı</div>		Metot	Arka kapak sacı ile fondello arası açık	Freming Op. 10’da robot-gripper parça konumlaması	Robot-gripper üzerindeki 'X' baskıları yetersiz	Ref.				
		Metot	Arka kapak sacı dönük	Freming Op.40’da atılan puntalar parçanın dönmesine sebep olmaktadır	R					
		Makina	Gazaltı kaynağı 3 sac a tam olarak uygulanmamakta	Kaynak kalınlığının yetersiz olması	R					
		Makina	Robot kaynağı uygun yere yapmıyor	Robot pozisyonu hatalı	R					
No	Kök neden	Yapılacak Çalışma-Önlem	Değerlendirme					Sorumlu	Tarih	
			Etki	Yapılabilirlik	Maliyet	Toplam	Öncelik		Planlanan	Gerçekleşen
1	Robot-gripper üzerindeki 'X' baskıları yetersiz	X yönünde 1 mm baskı uygulanması	4	2	1	8	3	METOT	4.HAFTA	OK
2	Freming Op.40’da atılan puntalar parçanın dönmesine sebep olmaktadır	Freming Op.40’dan Op.20’ye 1 adet punta kaydırılması	5	2	2	20	2	TEKNOLOJİ	3.HAFTA	OK
3	Kaynak kalınlığının yetersiz olması	Akım ve basınç parametre değişimi	4	1	1	4	4	ULTRASON	3.HAFTA	OK
4	Robot pozisyonu hatalı	Robot pozisyon değişimi	5	3	3	45	1	ABB	4.HAFTA	OK

Önlemlerin belirlenmesi ve iyileştirme faaliyetlerinin planlanması sonucu bu konuda uygulamanın fayda / maliyet (Benefit / Cost – B/C) analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda yıllık olarak 21330 € tasarruf sağlanacağı hesaplanmıştır. Bu tasarrufun sağlanması için ise 100 € maliyete katlanması gerekmektedir. B/C oranı 213,3 € olarak bulunmuştur ve dikkat çekici bir sonuç olarak paylaşılmıştır. Bu

konuda yapılan hesaplamalar Tablo 2 ile gösterilmektedir. Toplam 10 saat işçilik ve 100 € maliyet ile yıllık olarak üretilen ortalama 80.000 otomobile yapılan kaynak uygulaması hatasının önüne geçilecektir. Bu durum hatalı uygulamadan kazanılacak tasarruf ve katlanılan maliyet oranının yüksek çıkmasına sebep olarak açıklanmaktadır.

Tablo 2. Fayda / Maliyet Analizi Tablosu

B / C					
263 Model Arka Kapak Sacı Gazaltı Kaynaklarının Hatalı Uygulanması					
No	Konu	Faaliyet	İşçilik (h)	Maliyet(€)	
Maliyet	1	Robot-gripper üzerindeki 'X' baskı ayarı	3hx10 €	3 h	30
	2	Freming Op.40'dan Op.20'ye 1 adet punta kaydırması	2hx10 €	2 h	20
	3	Akım ve basınç parametre değişimi	2hx10 €	2 h	20
	4	Robot pozisyon ayarı	3hx10 €	3 h	30
			TOTAL	10	100
Kazanç				Önce	Sonra
			% Kalite Problemi görülme	0,00%	0,00%
	1	İşçilik kazancı (Kaynak tamiri)	Yıllık oto: 80.000 oto/yıl Kaynak tamir: 1,6 dk/oto 80.000*1,6/60=2133 saat/yıl 2133*10=21330 €/yıl	B / C	
	2	Malzeme kazancı	0		
3	Enerji kazancı	0			
	Yıllık Tasarruf(€)	21330	21330/100=213,3		

Major kaizenin son aşaması olarak standartlaşma ve kontrol adımı bulunmaktadır. Bu konu majör kaizen çalışmalarının sürdürülebilir olması ve devamlılığının sağlanması açısından çok önemlidir. Standartlaşma ve kontrol çalışmaları takip edilmiş ve bu konuda öncesi sonrası karşılaştırma tabloları oluşturulmuştur. Kaizen çalışması öncesi sağ ve sol yön uygulamaları arasında standart ölçüler yokken çalışma sonrasında tüm uygulamalar standart hale getirilmiştir. Ve bu standart ölçümler farklı zamanlarda yinelenerek devamlılığın olup olmadığı kontrol edilmiştir.

SONUÇ

Major kaizen çalışmaları uzun dönemli iyileştirme çalışmalarıdır. Üretim süreçlerinde sürekli iyileştirme hem üretim hem bakım hem de kalite problemlerinin kalıcı olarak ortadan kaldırılması için önem taşımaktadır. Bu kapsamda yapılan majör kaizen uygulaması çalışması ile bir otomotiv üretim fabrikasında ortaya çıkarılan problemin çözümü ve standartlaştırılarak kontrol edilmesi sağlanmıştır. Bu çalışma her şeyden önce hatanın farkına varılmasına ve ortadan kaldırılarak ilerleyen dönemlerde müşteri şikayetlerinin önlenmesine yol açmakta ardından da işletmenin operasyonel maliyetlerinde azalmaya sebep olmaktadır. Üretim süreçlerinde mükemmellik sürekli iyileştirmeden geçmektedir. Sürekli iyileştirme çalışmaları ise işletmeler varlığını sürdürdükçe çalışılması gereken bir konu olacaktır. Mükemmellik sonu olmayan bir yolculuktur ve kaizen bu yolculuk için en önemli araçtır.

KAYNAKLAR

- AL SMADİ, S. (2009). "Kaizen Strategy and The Drive for Competitiveness: Challenges and Opportunities. Competitiveness Review" An International Business Journal, 19(3), 203-211.
- BERGER, A. N., & HUMPHREY, D. B. (1992). "Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking in Output Measurement in The Service Sectors" University Of Chicago Press, 245-300.
- FLOYD, R.C. A. (2008). Culture of Rapid Improvement, Taylor & Francis Group. New York.
- HAYES, R. H., & PİSANO, G. P. (1994). "Beyond World-Class: The New Manufacturing Strategy." Harvard Business Review, 72(1), 77-86.
- İMAİ, M. (1986). Kaizen. Random House Business Division. New York.
- KANJİ, G. K. (1990). "Total Quality Management: The Second Industrial Revolution". Total Quality Management, 1(1), 3-12.

KİRBY, K. E., BRADLEY M. G., & SMYRNA, T. N. (2003), "How Value Stream Type Affects the Adoption of Lean Production Tools and Techniques" Proceedings of The 2003 Industrial Engineering and Research Conference, Portland, Or, May 18-20.

MANOS, A.. (2007) "The Benefits of Kaizen And Kaizen Events." Quality Progress, 40(2), 47.

SARI, E. B., (2016) "Dünya Klasında Üretim (WCM) Modelinde Operasyonel Performansın İzlenmesi Ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulanması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SHAH, R., & WARD, P. T. (2003). "Lean Manufacturing: Context, Practice Bundles, and Performance". Journal of Operations Management, 21(2), 129-149.

SHERİDAN, J. H., (1997), "Kaizen Blitz," Industry Week, 246(16), 18-27.

VASİLASH, G.,S. (1997), "Getting Better—Fast," Automotive Design & Production, 109(8), 66-68.

Y Kuşağı Tüketicilerinin WEB Siteleri İle İlgili Algıladıkları Güven ve Riskin Satın Alma Niyetine Etkisi

Ruziye COP¹, Yusuf V. TOPUZ², Gülsüm ÖZGÜL³, Tuğba TURSUN⁴

Özet

Son yıllarda gelişen ve yaygınlaşan bilgisayar ve iletişim teknolojileri sayesinde internetin gelişmesi, online alışverişin ürün satın alma yollarından biri olmasına neden olmuştur. Günümüzde tüketiciler WEB sitelerini, bilgi toplama, ihtiyaç duydukları ürünleri bulma, karşılaştırma ve satın alma vasıtası olarak kullanmaya başlamışlardır. Zaman zaman güvenlik ve gizlilik vb. nedenlerle riskli bulunan WEB siteleri, tüketiciler tarafından güvenli bulunması durumunda pek çok fırsat sunacaktır. Bu çalışmanın amacı Y kuşağının WEB siteleriyle ilgili algıladıkları riski ve güvenin satın alma niyetine etkisini ve risk ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide güvenin aracılık rolünü incelemektir. Bu doğrultuda 380 ankette elde edilen veriler regresyon analizi ile test edilmiştir. Sonuçlar risk ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide güvenin aracılık rolü olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Y Kuşağı, Algılanan Güven, Algılanan Risk, Satın Alma Niyeti, WEB siteleri

Jel Sınıflama Kodları: M31, M39

The Effects of Trust and Risk as Perceived by Generation Y Consumers Regarding The WEB Sites on Their Purchasing Intention

Abstract

The development of the Internet in recent years as a result of improved use and more widespread accessibility of computers and communication technology has made online shopping a way of purchasing products. Today, consumers have begun to use WEB sites as a means of gathering information, finding and comparing products they need, and purchasing them. Although deemed to be risky due to issues of security and confidentiality, WEB sites could provide a variety of opportunities if they are found trustworthy by customers. This study aims to examine the effects of the generation Y's perceived risk and trust of WEB sites on purchasing intention, and the intermediary role of trust in the relation between risk and purchasing intention. To this end, data obtained from 380 participants were put to regression analysis. The findings indicate an intermediary role of trust in the relation between risk and purchasing intention.

Key Words: Generation Y, Perceived Trust, Perceived Risk, Purchasing Intention, WEB sites

Jel Classification Codes: M31, M39

¹Prof. Dr. Ruziye Cop, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, cop_r@ibu.edu.tr

²Doç. Dr. Yusuf V. TOPUZ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, topuz_y@ibu.edu.tr

³Gülsüm ÖZGÜL, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Türkiye, glsmozgl123@gmail.com

⁴Tuğba TURSUN, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Türkiye, beyaz.14.98@hotmail.com

1.GİRİŞ

İşletmeler günümüzde değişen çevre şartları ile oluşan yeni kuralları olan bir süreçte yaşamını sürdürmek zorundadır. Üretici ile tüketici arasındaki mesafeleri ortadan kaldıran, uluslararası ve sosyal sınıflar arasındaki erişime olanak sağlayan internet ağları sayesinde işletmelere yeni olanaklar sunmaktadır. İşletmeler internet ağları yoluyla daha kolay, hızlı ve ucuz bir şekilde hedef kitlelerine erişebilmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda yöneticiler sanal ortamda da mağaza sahibi olmanın önemini kavramış ve alışveriş algıları değişmiştir. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla sanal mağazaların artması işletmeleri bu hizmetlerin avantajlarından yararlanmaya itmiştir (Baloğlu, 2016: 13).

Tüketicilerin sanal mağazalardan satın alma kararı verirken kararların doğurduğu sonuçların belirsiz olması ve istenen sonuçların yanında istenmeyen sonuçların da gerçekleşme olasılığı tüketicinin değişik risk algısını ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan algılanan risk, tüketicinin kişisel özellikleri, ürün marka imajı, mağazanın özellikleri vb. gibi birçok faktöre göre değişebilmektedir (Yüce, 2014: 230). İnternet alışverişinin gizlilik ve güvenlik riskleri tüketici bilgilerinin toplanması sırasında ve bu tüketici bilgilerinin ilgili birimlere gönderilmesi sırasındaki bilgilerin korunması ile ilgilidir (Altuğ ve Özhan, 2012: 3). Bu nedenle işletmeler ve tüketiciler için internet üzerinden alışveriş riskini azaltacak ve güvenlik, gizlilik ve güvenirliliği teşvik edecek unsurlar ve sistem oluşturmak önemli olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Y kuşağının WEB siteleriyle ilgili algıladıkları risk ve güvenin satın alma niyetine etkisini ve risk ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide güvenin aracılık rolünü incelemektir. Bu amaçla birincil veri toplamak için Anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket sitesinden alışveriş yapan ve anket doldurmaya gönüllü olan katılımcılara uygulanmıştır. 380 anketten elde edilen veriler regresyon analizi ile test edilmiştir.

2. RİSK GÜVEN VE SATINALMA NİYETİ

Risk algılaması olgusu ilk defa 1960 yılında Raymond Bauer tarafından ifade edilmiştir. Bauer'e göre risk, müşterinin satın alma karar sürecinin her safhasında

görülebilen ortak bir olgu olmaktadır. Risk algılaması sadece satın alma öncesi ya da satın alma sırasında yapılan ürün hakkında bilgi araştırması esnasında değil aynı zamanda satın alma sonrası da ortaya çıkmaktadır. Algılanan risk kavramı, tüketici davranışları açısından önemli bir faktör olup tüketicilerin istenilen bir sonucu elde etmedeki bir zararın ortaya çıkmasına dair öznel inancıdır. Algılanan risk uygunluk kriterine göre internet üzerinden ki satın alma açısından önemli olup tüketicilerin online alışveriş niyetini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yılmaz vd., 2010: 51).

Hizmet sektöründe en sık kullanılan genel risk boyutları; Performans riski (satın alınan ürünün giderilmek istenen ihtiyaca cevap vermemesi), finansal risk (satın alınan ürünün verilen paraya değmemesi), fiziksel risk (satın alınan ürünün yaralanma ya da hastalığa neden olması), psikolojik risk (satın alınan ürünün kişinin imajını zedelemesi), memnuniyet riski (satın alınan ürünün kişisel tatmin sağlamaması), sosyal risk (satın alınan ürünün kişisel veya sosyal statü kaybına neden olması) ve zaman riski (satın alma işleminin uzun sürmesinden dolayı zaman kaybına neden olması) olarak belirtilmiştir (Roehl ve Fesenmaier, 1992: 18).

Altuğ ve Özhan (2012) çalışmalarında internet üzerinden gerçekleştirilen online satın alma davranışı ile öğretim elemanlarının bu satın alma davranışına yönelik risk ve fayda algılamaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir ve sonuç olarak da online alışveriş sıklığı ve online alışverişlerde yapılan harcama tutarının risk ve fayda algılamaları üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Doolin vd. (2005) çalışmalarında tüketicilerin algılanan riskinin ve internet kullanıcılarının çevrimiçi satın alma davranışlarındaki internet alışveriş deneyiminin önemini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda internet alışverişinin hem algılanan riski hem de algılanan faydası, yapılan çevrimiçi satın alımların tutarı ve sıklığı ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu ortaya konulmuştur. Miyazaki ve Fernandez (2001) çalışmalarında farklı düzeyde internet alışveriş deneyimine sahip tüketiciler arasındaki risk algılarını ve bu algıların çevrimiçi alışveriş etkinliğiyle nasıl bağlantılı olduğunu araştırmışlardır. Sonuç olarak daha yüksek internet deneyimi ve daha düşük düzeyli çevrimiçi alışverişe yönelik risk ile ilişkili olduğuna göre yüksek satın alma oranıyla sonuçlandığı belirtmişlerdir. Aksoy (2006) tüketicilerin elektronik pazarlara ve

pazarlama uygulamalarına yönelik güven tutumlarını incelemiştir. Sonuç olarak, tüketicilerin elektronik pazarlarda bulunmak ve dolaşmaktan hoşlandıkları, fakat kredi kartı bilgilerinin verilmesi gibi yüksek risk algıladıkları işlemleri yapmak konusunda olumsuz tutuma sahip oldukları tespit etmiştir. Kim vd. (2008) çalışmalarında tüketicilerin online alışverişte satın alma kararlarında güven ve riskin etkilerini ele almışlardır. Çalışma sonucunda güven ve algılanan riskin satın alma kararları üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olduğunu, bunun yanında şirketin itibarı, WEB sitesinin bilgi kalitesi gibi unsurların da satın alma kararını etkilediğini ortaya koymuşlardır

Güven herhangi bir iş ya da kişisel etkileşimin temelidir. İşletmelerin veya kişilerin devlete, şirketlere, sigorta kuruluşlarına, süpermarketlere veya her hangi bir üreticiye güvenmeye ihtiyaçları vardır (Aksoy, 2006: 81).

İnternet'ten satın almada en önemli unsurlardan biri güvenlidir. Tüketici İnterneti alışveriş yapmak için güvenli bir ortam olarak algılamıyorsa ihtiyacı olan ürün/hizmeti mağazadan alacaktır. Yani tüketici satın alma kararlarını İnternet ortamında vererek aynı ürün/hizmeti mağazadan satın alacaktır. Tüketici İnternet ortamından alışveriş yapmayı güvenli olarak algılıyor, fakat bir İnternet sitesini alışveriş yapmak için güvenli olarak algılamıyorsa başka bir İnternet sitesi üzerinden satın almayı gerçekleştirecektir(Özcan, 2010:37).

İnternet sitelerine olan güven müşteriler ihtiyaç duyduğunda o internet sitesini tercih ederek ve zamanla ilişkileri güçlendirip tüketici ile internet sitesi arasında duygusal bağ oluşturan bir unsurdur. Markaya duyulan güven ve müşterilerin internet siteden memnuniyet düzeylerinin yüksek olması bu bağın oluşumunda tüketici aralarında güven duygusunu kazanan işletmeler pazardaki rakip işletmelere göre bir üstünlük sağlayacaktır (Sağlam, 2016: 36).

Şimşek (2016) çalışmasında e-ticaret sitelerinin güvenilirliği, banka çalışanlarının internet ortamına duyduğu güven ve internetten alışverişini tercih eden banka çalışanlarının risk eğilimlerinin; e-ticaret güven tutumuyla anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Sonuç olarak, e-ticaret sitelerine

duyulan güvenin internetten alışverişi tercih edenlerde daha yüksek çıktığını saptamıştır. Araştırma da genel olarak bir tüketicinin algıladığı riskin, online satın alma niyetini negatif yönde etkilediği belirtilmiştir. Abdul, S. Gaur ve Peñaloza (2012) alıcı ve satıcı ilişkisi ile müşteri güven modelini çalışmışlardır. Tüketicilerin güven kaynakları olarak ürün kalitesi ve hizmet kalitesinin müşteri güveni için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Corritore, Kracher ve Wiedenbeck (2003) yaptıkları çalışmada güvenin çevrimiçi ortamda başarı için önemli bir unsur olduğunu belirtmişlerdir. Model üç algıyı incelemekte olup çevrimiçi güveni etkileyen faktörler olarak güvenilirlik algısı, kullanım kolaylığı ve risk üzerinde durmuşlardır. Er ve Erçin (2016) çalışmasında özel alışveriş siteleri açısından tüketici güvenini oluşturan faktörleri ele alınmıştır. Tüketici güveni, algılanan bekleme süreci ve yeniden satın alma niyeti arasındaki ilişkileri incelenmişlerdir. Sonuç da algılanan itibar ve müşteri ilgisi; kişisel bilgileri koruma becerisi ve iş yapma becerisi faktörleri tüketici güvenini oluşturan en önemli faktörler olarak tespit etmişlerdir.

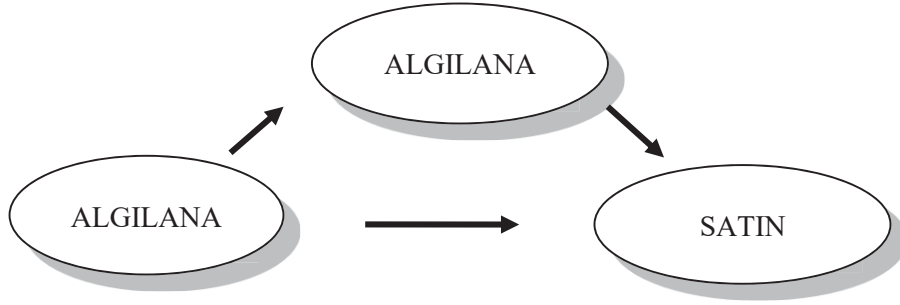
İnternet üzerinden ürün araştırması yapmak mağazaları dolaşmaktan çok daha kısa sürmekte ve daha kapsamlı araştırma yapılabilir. Ayrıca ürün fiyatlarının ve dolaylı satın alma maliyetlerinin düşmesi de önemli bir avantajdır. İnternet'te pazarlama, bilgiye kolay ulaşılması ve tüketicilerin pazarda işletmelere karşı güçlü konuma geçmesi, rekabeti artırarak fiyatların düşmesini ve kalitenin artmasını sağlamış olup satın alma niyetini etkilemektedir (Özcan, 2010: 32).

3.YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı; (1) Kuşakların internet sitelerine ilişkin risk ve güven algılarını belirlemek (2) Risk ve güvenin satın alma niyetini üzerindeki etkileri belirlemek (3) Risk ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide güvenin aracılık rolünü incelemektir. Araştırma tasarımı olarak nedensel araştırma tasarımının kullanıldığı bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket uygulanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dört demografik soru ve kuşakların hangi WEB sitesinden alışveriş yaptığına yönelik soru sorulmuştur. İkinci bölüm ise algılanan risk, güven ve satın alma niyetine yönelik 27 ifadeden oluşmaktadır. Bu amaçla

algılanan güven ölçeği Kim vd. (2008) ve Ballester vd. (2001)'den, risk ölçeği Kim vd. (2008) ve Yılmaz vd. (2010)'den ve satın alma niyeti ölçeği ise Kim vd. (2008) ve Yılmaz vd. (2010)'den alınarak anket formu hazırlanmıştır. Anket WEB sitesinden alışveriş yapan ve anket doldurmaya gönüllü olan katılımcılara uygulanmıştır. WEB sitesi kullanıcısı olan tüm bireyler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. 400 kişiye ulaşması hedeflenen anket 2018 Mart-Ağustos ayları boyunca online olarak uygulanmıştır. 380 anketten elde edilen veriler regresyon analizi ile test edilmiştir.

Araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

H1: Algılanan güven algılanan riski negatif yönde etkilemektedir.

H2:Algılanan risk satın alma niyetini negatif yönde etkilemektedir.

H3:Algılanan güven satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

H4:Algılanan risk ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide algılanan güvenin aracılık rolü vardır.

Verilerin analizleri SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini tespit etmek için her değerle ilgili üç ve daha fazla ifade olması durumunda kullanılan Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Üç ölçeğin ayrı ayrı Cronbach's Alpha değerine bakılmıştır. Algılan güven ölçeği 17 ifadeden oluşmaktadır ve Cronbach's Alpha değeri 0.922 algılanan risk ölçeği 6 ifadeden oluşarak Cronbach's Alpha değeri 0.917 satın alma niyet ölçeği 4 ifadeden oluşarak Cronbach's Alpha değeri 0.957 olarak bulunmuştur.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların %63,9 kadın (243 kişi), %36.1 erkek (137 kişi)'tir. % 83.9'u 19-29 (319 kişi) ve %16.1'i 30-39 yaş (61 kişi) grubundadır. Cevaplayıcıların %2.1'i (8 kişi) ilköğretim mezunu, %12.9 lise mezunu (49 kişi), %19.3 (39 kişi) önlisans, %61.3(233 kişi) lisans mezunu ve %13.7'si (52 kişi) yüksek lisans mezunudur. Aylık gelir açısından sıralaması %56 ile 0-1600 TL (216 kişi) ve %17.1 ile 1601-2600 TL (65 kişi), %10 ile 2601-3600 TL (38 kişi), %8.2 ile 3601-4600 (31kişi) ve %7.9 ile 4601+ (30 kişi) gelire sahiptir.

Tablo'1de bağımsız değişken olan algılanan riskin algılanan güven üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1: Regresyon Testi Sonuçları(1)

Bağımlı değişken:Algılanan Güven

Bağımsız değişken (Algılanan Risk)	Beta	t	p
Sabit katsayısı	1,782	17,205	0,000
Risk	0,462	13,267	0,000
F Testi	176,016(0,000)		
Düz.R ²	0,316		

Tablo 1'de yer alan sonuçlara göre söz konusu regresyon modelinin F testine göre anlamlı (176,016) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü düzeltilmiş R² değerine göre 0,316'dır. Modelde bağımsız değişken olan algılanan riskin algılanan güven üzerindeki etkisi ($\beta=0,462;P=0,000$) pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo'2de bağımsız değişken olan algılanan riskin satın alma niyeti üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli sonuçları yer almaktadır

Tablo 2: Regresyon Testi Sonuçları (2)

Bağımlı değişken: Satın alma Niyeti

Bağımsız değişken (Algılanan Risk)	Beta	t	p
Sabit katsayısı	2,197	12,813	0,000
Risk	0,416	7,217	0,000
F Testi	52,086(0,000)		
Düz.R ²	0,119		

Tablo 2'deki sonuçlara göre söz konusu modelin F testine göre anlamlı (F=52,086; P=0,000) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni algılanan riskin satın alma niyet üzerindeki etkisi ($\beta=0,416$; P=0,000) pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3'te algılanan güvenin satın alma niyet üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Regresyon Testi Sonuçları(3)

Bağımlı değişken: Satın alma niyeti

Bağımsız değişken (Algılanan Güven)	Beta	t	p
Sabit katsayısı	0,277	1,598	0,111
Güven	1,003	18,391	0,000
F Testi	338,239 (0,000)		
Düz.R ²	0,472		

Tablo 3'teki sonuçlara bakıldığında regresyon modelinin F testine göre anlamlı (F=338,239; P =0,000) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü düzeltilmiş R2 değerine göre 0,472'dir. Modelde bağımsız değişken olan algılanan güvenin satın alma niyeti üzerindeki etkisi ($\beta=1,003$; P=0,000) pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4'te Algılanan risk ve güvenin satın alma niyeti üzerindeki rolü inceleyen regresyon modeli sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Regresyon Testi Sonuçları (4)

Bağımlı değişken: Satın alma niyeti

Bağımsız değişken	Beta	t	p
Sabit katsayısı	0,325	1,833	0,068
Risk	- 0,069	-1,282	0,200
Güven	1,050	15,921	0,000
F testi	170,231		
Düz R ²	0,472		

Tablo 4 'teki sonuçlara bakıldığında kurulan çoklu regresyon modelinin F testine göre anlamlı (F=170,231;P=0,000) olduğu görülmektedir. Bunlarla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü düzeltilmiş R2 değerine göre 0,472'dir. Modelde aracı değişken olarak yer alan algılanan güvenin satın alma niyeti üzerindeki etkisi ($\beta =1,050;P=0,000$) pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte algılanan risk değişkeninin algılanan güven üzerindeki etkisi($\beta=-0,069;P=0,200$) negatif olmakla birlikte %5 hata düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 2'de yer alan sonuçlarda algılanan risk ve satın alma niyeti arasındaki istatistiksel olarak pozitif yönlü ilişkinin modele algılanan güven dahil edildiğinde (tablo 4) etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Buna göre algılanan risk ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide algılanan güvenin tam aracılık etkisine sahip olduğu görülmektedir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnternet hem son tüketici için hem de şirketler için hayatın bir parçası haline gelmiştir. İnternet kişilerin özel hayatlarında birbiriyle haberleşmek amacıyla kullanmanın yanı sıra bilgi edinmek, eğitim faaliyetlerini sürdürmek ve özellikle de son yıllarda alışveriş yapmak için kullanılmaktadır (Kaya ve Özen, 2012: 25).

Bu çalışmada Y kuşağının WEB siteleriyle ilgili algıladıkları algılan risk ve algılanan güvenin satın alma niyetine etkileri test edilmiştir. Çalışmada algılanan güvenin algılanan risk ve satın alma niyeti üzerindeki aracılık etkisini görmek için dört aşamalı regresyon modelinden yararlanılmıştır. Buna göre algılanan riskin algılanan güven üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Algılan riskin satın alma niyeti üzerindeki etkisi test edildiğinde ise yine pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Algılanan güvenin satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelendiğinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Tüketicilerin satın alma sürecinde yüksek ve düşük risk düzeyleri satın alma niyetini etkilemektedir. Araştırma sonucuna göre tüketicilerin internette alışveriş sitelerine olan algılanan güven düzeyleri arttıkça satın alma niyetine pozitif yönlü etkilediği görülmekle beraber internette alışveriş sitelerine duyulan güven düzeyi düştüğünde ise satın alma niyeti negatif yönlü etkilenecektir. Aracı değişken olarak yer alan algılanan güvenin satın alma niyeti üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, algılanan risk değişkeninin algılanan güven üzerindeki etkisi negatif ve %5 hata düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu da risk ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide güvenin tam aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir.

WEB sitelerine artan ilgi ve yaygınlaşan teknoloji ile birlikte WEB sitelerini oluşturan işletmeler risk seviyelerini en aza indirerek ve güvenli bir alışveriş ortamı yaratarak daha fazla pazar payı elde edebilirler. İşletmeler Y kuşağının teknoloji odaklı olması, günlerinin büyük bir bölümünü online ortamda geçirmesi nedeniyle online ortamları kullanan hedef kitlelerinin şikayet ve yorumlarını hızlı ve kolay bir şekilde öğrenerek hedef kitlesinin istekleri doğrultusunda güveni artırıcı önlemler almalıdırlar. Bu amaçla araştırma WEB sitesi satıcıları için yol gösterici niteliktedir. İleriki çalışmalara önerilerimiz: Farklı kuşakların WEB sitelerinden beklentilerini öğrenmek, demografik özelliklerle (eğitim, gelir, cinsiyet) risk algıları ve güven algıları farklılığının olup olmadığına bakılması, kuşaklar arası risk ve güven algılarının neler olduğunu karşılaştırmalı olarak inceleyebilirler.

Araştırma bulgularını değerlendirirken çalışmanın kısıtlarını göz önünde bulundurmak uygun olacaktır. Araştırma verileri incelendiğinde cevaplayıcıların büyük çoğunluğu (233 kişi) lisans mezunu ve yaş aralığı (319 kişi) 19-29 yaş grubunda yer almaktadır. Bu sebepten dolayı araştırma sonuçlarının tüm bireylere genellenmesi ve gerçekliğinin yüksek olması beklenmemektedir. Bu nedenle çalışmanın başka örneklerde tekrarlanmasının uygun olacağını söylemek gerekir. Araştırma yalnızca Y kuşağına uygulanmış olması araştırmanın kısıtlarından birisidir. Ayrıca anket verileri mart-ağustos 2018 tarihleri arasında dört aylık bir sürede toplanmış olması da araştırmanın başka bir kısıtıdır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda kuşakların WEB sitelerinden beklentileri, risk ve güven algıları ne olacağı neler yapılabileceği konular üzerinde yoğunlaşmak uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

ABDUL, W. K., GAUR, S. S., PENALOZA, L. N. (2012), “The determinants of customer trust in buyer–seller relationships: An empirical investigation in rural India”, *Australasian Marketing Journal*, 2-10.

AKSOY, R. (2006), “Bir Pazarlama Değeri Olarak Güven ve Tüketicilerin Elektronik Pazarlara Yönelik Güven Tutumları”, *Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 79-90.

ALTUĞ, N., ÖZHAN, Ş. (2012), “Trakya Bölgesi’ndeki Üniversitelerde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Online Alışverişten Algıladıkları Risk ve Fayda Üzerine Bir Araştırma” *Öneri Dergisi*, 10(38), 1-10.

BALLESTER, D. E., ALEMAN, J. L. M. (2001), “Brand trust in the context of consumer loyalty”, *European Journal of Marketing*, 35(11-12), 1238-1258.

BALOĞLU, S., YILMAZ, R., KUBAŞ, A., GÜT, A. (2016), “Tekirdağ İlinde Bulunan Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Yaklaşımlarının Analizi”, *Social Sciences Research Journal*, 5(4), 12-29.

- CORRİTORE, C. L., KRACHER, B., WİEDENBECK, S. (2003), "Online Trust: Concepts, Evolving Themes, A Model", *International Journal Of Human-Computer Studies*, 58, 737-758.
- DOOLİN, B., DİLLON, S., THOMPSON, F., CORNER, J. L. (2005), "Perceived Risk, The İnternet Shopping Experience And Online Purchasing Behavior: A New Zealand Perspective", *Journal Of Global İnformation Management*, 13(2), 66-88.
- ER, İ., ERÇİN, M. (2016), "Tüketicilerin Özel Alışveriş Sitelerinden Yeniden Alışveriş Yapma Niyetini Belirleyen Güvenle İlişkili Faktörler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 303-326.
- KAYA, İ., ÖZEN, H. (2012), "Geleneksel mağazalar ile internetten alışverişte değer algısı ve satın alma niyeti: Bir karşılaştırma" , *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 41(1), 13-30.
- KİM, D. J., FERRİN, D. L., RAO, H. R. (2008), "A Trust-Based Consumer Decision-Making Model İn Electrtonic Commerce: The Rol of Trust, Perceived Risk, And Their Antecedents", *Decision Support Systems*, 44, 544-564
- MİYAZAKİ, A. D., FERNANDEZ, A. (2001), "Consumer Perceptions Of Privacy And Security Risks For Online Shopping", *The Journal Of Consumer Affairs*, 35(1), 27-44.
- ÖZCAN, S. O. (2010), "İnternetten Pazarlama Faaliyetlerinde Tüketici Satın Alma Karar Süreci", *İşletme Üretim Yönetim Dergisi*, 1(2), 30-39.
- ROEHL, S. W., FESENMAİNER, D. R. (1992), "Risk Perceptions and Pleasure Travel: An Exploratory Analysis", *Journal of Research*, 17-26.
- SAĞLAM, M., SAĞLAM, B. Ç. (2016), "Marka Güveni ve Marka Bağlılığının Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Akıllı Telefon Pazarında Bir Araştırma", *İşletme ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 34-43.
- ŞİMŞEK, A. (2016), "Elektronik Ticaret Sitesi Kullanıcılarının Güven Tutumlarının İncelenmesi: Uşak İlinde Ampirik Bir Çalışma", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 1-12.

YILMAZ, V., ÇELİK, E. H., PAZARLIOĞLU, M.V. (2010), “E-ticarete İlişkin Tüketicilerin Risk Algısının Tutum ve Niyetler Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 50-63.

YÜCE, A. (2014), “Perakendecilik Sektöründe Tüketicilerin Algıladıkları Riskler: Süpermarketlerde Bir Uygulama”, *Ekev Akademi Dergisi*, 58, 229-250.

Katılımcı Pazarlamada Ajansların Rolü: Türkiye'deki Ajanslar Üzerine Bir İnceleme

Ezgi Karataş Yücel¹

Özet

İnsanların yaşamlarını sürdürmelerinde iletişim olmazsa olmaz etkinliklerin başında gelmektedir. İletişim aracılığıyla bilgi paylaşımında bulunarak karar almaları kolaylaşmakta olan insanlar en çok yakın çevrelerinden, aile ve arkadaşlarından edindikleri bilgiyi önemsemektedir. Tüketicilerin birbirleri ile ürün, marka vb. hakkında yaptıkları paylaşımların satın alma kararlarında önemli olması ağızdan ağıza pazarlama kavramının ortaya çıkışında etkili olmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve dolayısıyla internetin giderek yaygınlaşması ağızdan ağıza pazarlamanın yön değiştirmesine ve sosyal medya sayesinde viral pazarlamanın ortaya çıkışına öncü olmuştur. Viral pazarlamada kontrolün tüketicilerin elinde olduğunu farkeden işletmeler kendi planları dahilinde olan ancak yine tüketicilerin özgürce görüş bildirmesini sağlayan bir faaliyet olarak katılımcı pazarlamaya yönelmiş böylece hem ürünün tasarımından satın alım sonrasına kadar kendilerine destek olan bir gönüllü birliği edinmiş hem de bu gönüllülerin çevreleri ile paylaşımında bulunarak işletmeyi tanıtımalarını sağlamışlardır. Katılımcı pazarlamada doğru gönüllülere ulaşma, mesajı doğru iletme ve doğru geribildirim almada katılımcı pazarlama ajansları yardımcı olmaktadır. Yapılan bu çalışma öncelikle literatürde yeni yer edinmekte olan katılımcı pazarlama kavramını ağızdan ağıza pazarlama ve viral pazarlama tabanlı olarak ele almış, daha sonra katılımcı pazarlama ve katılımcı pazarlama ajansı kavramlarını tanımlamıştır. Son olarak ise bu ajansların Türkiye'deki temel örnekleri ve uygulamalarını Fikrimühim, Kadınlarbilir ve Tavsiyekanalı örnekleri üzerinden incelemiştir. Çalışmanın sonunda işletmelere ve gelecek çalışmalara yönelik tavsiyelere değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler— ağızdan ağıza pazarlama, viral pazarlama, katılımcı pazarlama, ağızdan ağıza pazarlama ajansı

JEL Sınıflama Kodları: M31, M37

The Role Of Agencies At Collaborative Marketing: A Review Of Agencies In Turkey

Abstract

Communication is one of the most important activities for people to live. People, who are making it easier to make decisions by sharing information through communication, care about the information they have acquired from their close environment, family and friends more than other resources. The fact that consumers' sharings about product, brand and so on with each other is important in purchasing decisions is effective in the emergence of the concept of word of mouth marketing. Technological developments and thus the widespread use of the Internet have led to the change of word of mouth marketing and the emergence of viral marketing through social media. Businesses who realize that control is in the hands of consumers in viral marketing are directed to collaborative marketing as an activity that is within their plans but still allows consumers to express their opinions freely and in this way, they have acquired a voluntary union that supports them from the design of the product to post purchase as well as promotes the business by sharings. Collaborative marketing is assisted by Collaborative marketing agencies to reach the right volunteers, to communicate

¹ Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, Türkiye, ezgi.karatas@deu.edu.tr

the message correctly, and to receive accurate feedback. Firstly, this study has taken into consideration the concept of collaborative marketing, which is taking a new place in the literature, with a word of mouth marketing and viral marketing based view and then defined the concepts of collaborative marketing and collaborative marketing agency. Finally, basic examples and applications in Turkey of these agencies were examined through Fikrimühim, Kadınbilir and Tavsiyekanalı samples. At the end of the study, recommendations for enterprises and future studies are discussed.

Keywords— word-of-mouth marketing, viral marketing, collaborative marketing, word of mouth marketing agencies

JEL Classification Codes: M31, M37

1. GİRİŞ

Teknoloji insanların iletişim yetenekleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve teknolojinin evrimi insan nüfusu ve endüstrinin gelişimi üzerinde çığır açan değişiklikleri de beraberinde getirmekte tek bir teknolojik cihazla iletişim bağlamında neredeyse her şeyin yapılacağı bir dünyaya geçilmektedir (Lazzari, 2018; Quaro, 2017). Teknoloji aracılığıyla insanlar hızlı ve daha az maliyetli iletişim kurabilmekte, daha fazla bilgiye ulaşabilmekte, farklı iletişim mecraları geliştirmekte ve iletişim yollarını çeşitlendirebilmektedir (WPS, 2016). İnsanların iletişim ihtiyacı, her ne kadar iletişim kurma şekli, maliyeti, hızı değişse de, hareketlerinin tamamının merkezinde bulunmaktadır. Dolayısıyla etkili ilişki kurulmasını sağlamakta, iletişim aracılığıyla bilgi toplamakta ve karar vermede bu bilgileri kullanmaktadır (Kokhan, 2016).

Tüketicilerin satın alma davranışlarında en çok aile, arkadaş, sosyal medya gibi çevrelerinden edindikleri bilgileri önemsemeleri gerçeği işletmeler için de tüketicilerinin yakınları ile kurdukları iletişimin ne derece önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Tüketicilerin birbirleri ile ürün, marka vb. ile ilgili bilgi paylaşımları ilk olarak ağızdan ağıza pazarlama kavramını ortaya çıkarmış, internetin önem kazanması ile bu kavram beraberinde viral pazarlama, vızıltı pazarlaması gibi kavramları desteklemiştir. Viral pazarlama faaliyetlerinin kendi kontrolleri dahilinde yürümesi fikri ise işletmelerin katılımcı pazarlama etkinlikleri yapmaya başlamasında yönlendirici olmuştur. Yapılan bu çalışmada öncelikle ağızdan ağıza pazarlama ve viral pazarlama kavramları irdelenecek, kavramın katılımcı pazarlamaya doğru değişimi tartışılacaktır. Devamında ise katılımcı

pazarlama faaliyetlerine yön veren katılımcı pazarlama ajansları ve Türkiye’deki temel örnekleri ele alınacaktır.

2. AĞIZDAN AĞIZA PAZARLAMA

İnsanların yaşamlarının önemli bir kısmı iletişim kurma ile geçmektedir. İletişim yoluyla bilgi alışverişi, tavsiye ve danışmanlık, ikna etme, öneride bulunma, eğitim verme, motivasyon sağlama, moral yükseltme, uyarma, teknolojik ilerleme, daha iyi insan ilişkileri kurma ve geri bildirim elde etme mümkün olmaktadır (Sharma ve Sharma, 2010: 40). Kişiler iletişim yoluyla gerek günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemlerin çözümünde tavsiye alıp verme yoluna gitmekte gerekse yine bir problem çözme davranışı olarak ele alınması gereken satın alma kararlarında tavsiye alıp vermektedirler (Yıldırım, 2016: 217 - 218).

Bireylerin birer tüketici olarak iletişimde olmalarını ve birbirlerine ürün, firma, hizmet vb. tavsiyelerde bulunmalarını açıklayan kavram ağızdan ağıza pazarlamadır. Amerikan Pazarlama Derneği (2018)’ne göre ağızdan ağıza pazarlama (Word – of – mouth marketing) – bazı kaynaklardaki adıyla kulaktan kulağa pazarlama – “bir ürün, tutundurma vb. ile ilgili olarak firmadan bağımsız bir şekilde tüketicilerin kendi aralarında bilgi alışverişinde bulunmaları” olarak tanımlanabilir.

İletişim alanında çalışan araştırmacılar ağızdan ağıza pazarlamayı bilinen en eski ve köklü reklamcılık tekniği olarak tanımlamaktadır (Golan ve Zaidner, 2008: 960). Her ne kadar yıllardır tartışılan bir kavram olsa da işletmeler giderek ağızdan ağıza iletişimin önemli bir pazarlama tekniği olduğunu fark etmeye başlamıştır. Ürün satma amaçlı diğer pazarlama tekniklerinden farklı olarak ağızdan ağıza pazarlama gerçek kişiler arasında gerçekleşmekte, bir ticari amaç gütmemekte ve tecrübe ve deneyim aktarımı işletme tarafından değil bizzat tüketiciler tarafından yapılmaktadır (Gülmez, 2011, s. 30). Yapılan bir araştırma sonuçlarının tüketicilerin %75’inin reklamlara inanmadığı ancak %92’sinin arkadaşlarından gelen marka tavsiyelerine inandığını ve insanların sosyal çevreleri tarafından tavsiye edilen bir ürünü tavsiye edilmeyen ürüne göre satın almaya dört kat daha fazla istekli olduklarını yansıttığı

(Sukhraj, 2018) düşünüldüğünde ağızdan ağıza pazarlamanın işletmeler için önemi açıkça görülmektedir.

3. VİRAL PAZARLAMA

Önceleri yalnızca yüz yüze, posta, telgraf ve sabit telefonlarla sürdürülmesi mümkün olan iletişim 1990’larda ilk masaüstü bilgisayarın kullanımı ile şekil değiştirmeye başlamıştır (New England College, 2018). Teknolojinin gelişimi internetin kişilerin hayatına girmesi ile tamamen yön değiştirmiş, kişiler daha çok bilgiye, daha fazla seçeneğe, farklı mecralardan, daha hızlı ve daha az maliyetli ulaşma şansı yakalamıştır (Lloyd, 2005). İnternet gün geçtikçe tüm hızıyla yaygınlaşmış ve 2017 yılı sonunda 7.634.758.428 olarak belirlenen Dünya nüfusunun %54,4’ü (4.156.932.140 kişi) internet kullanır duruma gelmiştir (Internet World Stats, 2017). İnternetin yaygınlaşması ve kişilerin fikirlerini gerek yakınlarıyla gerekse geniş kitlelere ulaşabilecek şekilde paylaşımları ise işletmeler için de yeni iletişim yollarının ve dolayısıyla yeni pazarlama tekniklerinin doğmasına neden olmuştur. Ağızdan ağıza pazarlama da bu değişikliklere ayak uydurmuş, tüketiciler artık ürün, hizmet, reklam vb. ile ilgili görüşlerini internet üzerinden yalnızca yakın çevresine değil geniş kitlelere de ulaştırabilir hale gelmiş ve viral pazarlama tekniği ortaya çıkmıştır. Barutçu (2011: 10)’ya göre “ağızdan ağıza pazarlamanın teknolojik boyutu” olarak tanımlanabilecek olan viral pazarlama temel olarak internet üzerinden gerçekleştirilmektedir.

İlk olarak Jeffrey Rayport (1996) tarafından pazarlama mesajlarının biyolojik bir virüsün yayılımına benzetilmesi ile kullanılan viral pazarlama kavramı “virütik pazarlama, virüsle pazarlama, vızıltı pazarlaması ve bulaşıcı pazarlama” gibi pek çok isimle de anılmıştır (Argan ve Tokay Argan, 2006: 233). İnternet üzerinden kullanılan viral pazarlama araçları viral videolar, e-posta mesajları, çevrimiçi sosyal ağların kullanımı ve çevrimiçi forumlar, yazılı mesajlaşma, etkileşimli mikrositeler ve çevrimiçi oyunlar, bloglar, podcast’ler vb. olarak sıralanabilir (Eckler ve Rodgers, 2010: 1).

Popülerliğinin artması ile birlikte başarılı bir viral pazarlama etkinliği düzenlemesi için gereken noktaların tanımlanması işletmelerin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Hinz vd. (2011) yaptıkları araştırmada pek çok yazarın çalışmasını incelemiş ve bu çalışmalar doğrultusunda işletmelerin dört kritik başarı faktörüne odaklanmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu başarı faktörlerinin; (1) mesajın çekiciliğini unutulmaz kılan özellik olarak içerik, (2) mesajın iletilmekte olduğu sosyal ağın yapısı, (3) alıcıların davranışsal özellikleri ve mesajı paylaşmaya yönelik dürtüleri ve (4) viral pazarlama kampanyasının başlatıcısı tarafından seçilen ilk hedef tüketici grubunu tanımlamada kullanılan tohumlama (seeding) stratejisi olarak sıralanması mümkündür.

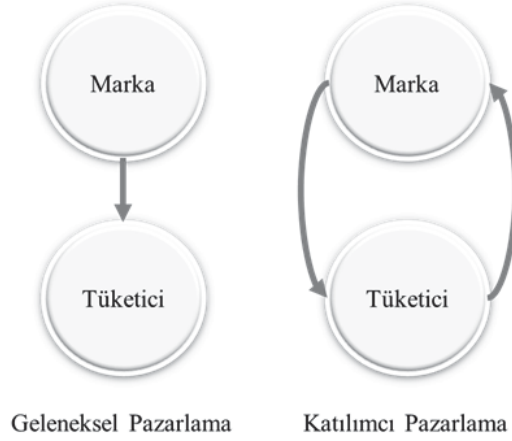
Viral pazarlama mesajının doğru iletilmesinde ilk iletilen grubun çevresi, dahil olduğu sosyal ağlar, mesajı iletilme şekli vb. faktörler oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle işletmeler doğru ilk gruba ulaşma ve bu grubun işletmeyi doğru bir şekilde ifade etmesinin yollarına odaklanmaktadır.

4. KATILIMCI PAZARLAMA

Katılım (işbirliği), işletme bilimi açısından bireylerin ticari fayda sağlamak için ortak bir amaç doğrultusunda birlikte çalıştıkları uygulamalara karşılık gelen kavramdır. Toplantılar, telekonferanslar, çevrimiçi görüşmeler gibi bütün katılımcıların belirli bir zaman aralığında etkileşimde bulunması gibi senkron (eşzamanlı) bir katılım olabileceği gibi paylaşılan çalışma alanlarına belgeler veya ek açıklamalar yüklemek, sosyal medya, video – belge depolayıcıları ya da paylaşım sitelerinden etkileşimde kalmak gibi asenkron bir katılımdan da söz etmek mümkündür (Association for Information and Image Management International). Bu bağlamda literatürde yeni yer bulmakta olan katılımcı pazarlama kavramı da işletmeler ve tüketicilerin birlikte çalıştıkları ve dolayısıyla karşılıklı kazanımlar elde ettikleri bir kavram olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır.

Geleneksel pazarlama yaklaşımında tüketicilerin rolü sadece ürünü tüketmek olup işletmelerin sunduğu ürünleri satın alıp kullanmak dışında hiçbir faaliyete dahil olmamakta dolayısıyla da işletme ile güçlü bağlantılar kuramamaktadır. Doğru

planlanmış bir katılımcı pazarlama yapısında ise işletmeler, tüketicilerle koordineli çalışmakta ve ürün yaşam eğrisinin her aşamasına tüketicileri de dahil etmektedirler. Dolayısıyla tüketiciler adeta birer pazarlama bölümü çalışanı haline gelmekte sürecin tamamında işletmeye geribildirimde bulunma şansı yakalamaktadır (Asknerd). Önceki yıllarda adeta monolog şeklinde ilerleyen işletme – tüketici iletişimi, katılımcı pazarlamadan destek alarak büyümeyi ve karlılığı beraberinde getiren zengin içerikli bir diyaloga dönüşmüştür (Capizzani, 2015). Şekil 1’de geleneksel pazarlama ile katılımcı pazarlamanın geri bildirim açısından nasıl şematize edildiği görülebilmektedir.

Şekil 6. Geleneksel Pazarlama – Katılımcı Pazarlama Karşılaştırması

Kaynak: Asknerd

Ana bileşenleri ağızdan ağıza pazarlama ve viral pazarlama olan katılımcı pazarlama, tüketicilerin birer pazarlama işbirlikçisi olarak görüldüğü (Asknerd, 2016), geleneksel pazarlama tekniklerinden farklı olarak işletmeye geri bildirim yapılmasının oldukça önemli olduğu bir tekniktir. Gönüllü olarak işletmenin ürünlerini ilk deneyen, deneme sonrası iyileştirme yapılması konusunda işletmelere fikir veren bununla birlikte çevreleri ile de bu deneyimlerini paylaşan tüketiciler üzerinden yürütülmektedir (Karabulut, 2017: 151).

5. KATILIMCI PAZARLAMADA AJANSLARIN ROLÜ

Katılımcı pazarlama faaliyetlerinde başarılı olabilmek için işletmelerin dikkat etmesi gereken belirli noktalar vardır. Bu noktalar tüketicilerin zihninde net bir marka kişiliği oluşturmak için tüm tutundurma araçlarında tutarlı mesajlar vermek, satın alma sonrası tatmin durumunu öğrenmek için deneyimleri hakkında tüketicilerden geri dönüş almak, tüketicilerin olumsuz yorumları olumlulardan neredeyse iki kat daha fazla ciddiye aldıklarını göz önünde bulundurarak olumsuz geri dönüşleri yanıtsız bırakmamak, tüketicilere özel ve önemli olduklarını hissettirmek için çeşitli teşvikler sunmak ve son olarak bu noktaların tamamını da kapsayacak şekilde tüketicilere iyi hizmet sunmak olarak sıralanabilir (Bozek, 2018). Dolayısıyla katılımcı pazarlama faaliyeti sadece deneme ürünü sunmaktan, pazara ilk defa giren ürün için görüş almaya çalışmaktan da öte işletmelerin adeta ilk defa tüketiciyle buluşmasını sağlamakta ve dolayısıyla titizlikle yürütülmesi gereken bir uygulamadır.

İşletmeler katılımcı pazarlama faaliyetlerini kendileri yürütebildiği gibi bu alanda uzmanlaşmış ajanslardan destek de alabilmektedirler. Ajanslar işletmelerin ağızdan ağıza pazarlamanın 5 T'si olarak adlandırılan *talkers* – işletme hakkında konuşacak tüketiciler, *topics* – işletme hakkında konuşulması istenilen konu, *tools* – işletmenin faaliyeti yürüteceği araç, *taking part* – işletmenin devreye girmesi gereken noktalar ve *tracking* – takip etme konularında işletmeler adına faaliyette bulunarak gönüllü tüketiciler ve işletme arasında köprü görevi görmektedirler (Tan Tavukçuoğlu, 2018: 330 - 331).

Dünya'da ağızdan ağıza pazarlama ajanslarının ilk örneği 2001 yılında Boston merkezli kurulan BzzAgent (Linkedin, 2018b) ve Avrupa'da ilk örneği 2005 yılında Amsterdam merkezli kurulan Buzzer (Linkedin, 2018a)'dır. Ağızdan ağıza pazarlama ajanslarının sayısının ve farklı uygulama örneklerinin artışı ile birlikte 2004 yılında daha etkili pazarlama fonksiyonu için en iyi uygulamaların belirlenmesi, açık etik kurallarla tüketicilerin ve endüstrinin korunması, ağızdan ağıza pazarlamanın bir pazarlama aracı olarak ortaya çıkarılması ve kullanımı teşvik eden standart ve metodolojilerin tanımlanması amacıyla (İAKİ (Brand Engagement),

2018) WOMMA (Word-of-Mouth Marketing Association) kurulmuştur. 2018 yılının başında ise WOMMA, 1000'den fazla üyesi bulunan ve 1910 yılında kurularak Dünya'nın en eski ve en saygın kuruluşlarından olan ANA (Association of National Advertisers) tarafından satın alınmıştır (ANA Driving Growth, 2018).

Dünya'da yaygın olarak kullanılan ağızdan ağıza pazarlama ajanslarının Türkiye'de nasıl yer edindiği, faaliyetleri ve tutundurma çabaları ise aşağıdaki işletmelerin durumu ele alınarak incelenecektir.

Fikrimühim

2007 yılında İstanbul'da Türkiye'nin ilk ağızdan ağıza pazarlama (WOMM) ajansı olarak kurulmuş olan Fikrimühim günümüzde pek çok ulusal ve uluslararası markaya Türkiye pazarında yardımcı olmaktadır (Linkedin, 2018c). Hala Türkiye'de öncü ve WOMMA üyesi tek ajans olarak faaliyetini sürdürmektedir (Fikrimühim, 2018a) Türkiye'nin 81 ilinde yaşayan, 15 yaş ve üstü, %60'ı kadın olan, belli konularda uzmanlaşmış, aktif sosyal medya kullanıcısı olan ve işletmenin Fikrimühimler olarak tanımladığı 173.326 gönüllü katılımcısı (Fikrimühim, 2018b) bulunmaktadır. İşletme sadece WOMM Kampanyaları (Offline ve Online), kampanya etkinliği araştırması (Pre ve Post test), ev partileri ve günler, fabrika ziyaretleri, blogger etkinlikleri gibi ağızdan ağıza pazarlama faaliyetleri yürütmekle kalmayıp aynı zamanda 2013 yılı itibari ile faaliyet alanlarına pazarlama araştırmaları yapma, sosyal medya istatistikleri çıkarma, sosyal ağlar yaratmayı da ekleyerek pazardaki iddiasını daha da güçlendirmiştir (Fikrimühim, 2018a). 20.945 Facebook, 19.222 Instagram ve 13.331 Twitter hesabı takipçisi ile sosyal medyadaki faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütmektedir (Boomsocial, 2018). Mediacat ile işbirliği içinde yürüttüğü "Tüketici Gözüyle Ünlü – Marka Uyumu", "En Çok Konuşulan Markalar" (Fikrimühim, 2013), "Türkiye'nin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları" (ArgeArt Digital Age, 2017), "Lovemarks – En Sevilen Markalar" (MediaCat, 2017), "Türkiye'nin Müzik Tüketimi" (Özkan, 2018) ve DigitalAge ile ortak yürüttüğü "Otomobil Tercihleri" (Kutsal, 2017), "Online Eğlence Platformları" (DigitalAge, 2016), "Türklerin En Çok Kullandığı Emojiler" (Önemli, 2015), "En Dijital Markalar" (Baysal, 2017) gibi pek çok araştırma ile sektörde ne

kadar güvenilen ve gönüllülerinin düşüncelerinin ne kadar önemsendiğini ortaya koyan yapısı sayesinde Fikrimühim Türkiye’de ağızdan ağıza pazarlama ajanslarının işletmeler için ne kadar yol gösterici olabileceğini ortaya koymaktadır.

Kadınlarbilir

Kadınlarbilir, tüm dünyada tanınmakta olan Procter & Gamble (P&G) tarafından hazırlanan ve kadınların bir araya gelip iletişim kurmalarını, uzman görüşü almalarını, P&G işletmesine ait ürünleri deneme şansı yakalamalarını sağlayan bir web sitesidir (Kadınlarbilir.com). Site işletmenin ürünlerini tanıtmalarının yanında aile, ev, sağlık, güzellik gibi başlıklar halinde pek çok yazı içermekte ve site takipçilerinin bu içeriklerden yararlanmasını sağlamaktadır. Bünyesinde bulundurduğu Alo, Ariel, Braun, Fairy, Febreze, Gillette, Head&Shoulders, Herbal Essence, İpana, Oral – B, Orkid, Pantene, Gillette Venus, Vicks gibi alt markalarının ürünlerinde yapılan fırsatları duyurma ve bu fırsatlar hakkında gerçekleşen yorumları yansıtmaya özelliğine de sahiptir. 154.175 Facebook takipçisi bulunan işletmenin aktif olarak kullandığı ve 70.381 takipçisi bulunan bir Youtube kanalı bulunmakta ve kanalın videolarının izlenme sayısı 15.500.000’i geçmekte olup (Boomsocial) kanalda sadece ürünlerle ilgili bilgilere yer verilmemekte aynı zamanda fenomen ve uzmanlarla çekilmiş videolar da bulunmaktadır (Kadınlarbilir.com, 2017). Web sitesinde birbirlerinden ve fenomenlerden hayata dair ipuçları alan ve “marka elçisi” olarak adlandırılan kadınlar, bu platformda “Öğren-Paylaş-Kazan” mottosuyla sosyalleşmektedirler. Siteye ücretsiz üye olan katılımcılar, “Denedim Biliyorum” kısmından uygulamaya girerek P&G ürünlerinde indirim kazanma ve P&G ürünlerini ücretsiz deneme şansı yakalamaktadır (Ekoyes, 2016). P&G gibi başarılı bir işletmenin kendi ağızdan ağıza pazarlama platformu aracılığıyla ajans görevi görüyor olması da işletmelerin ajanslara kayıtlı gönüllülerin önemini ne kadar farkında olduklarına yönelik ipuçları vermektedir.

Tavsiyekanalı

İşletme gönüllülerini “Tavsiye Melekleri”, kendilerini ise “dünyanın en eski, en çok işe yarayan ve en keyifli pazarlama metodu olan Ağızdan Ağıza Pazarlama

kampanyalarına katılmak isteyen gönüllü Tavsiye Melekleri'nden oluşan özgür bir ağ" olarak tanımlamaktadır (Tavsiye Kanalı). Kanalın günümüzde 81 ilden 82.345 üyesi mevcut olup çalıştığı 55 marka bulunan Tavsiye Kanalı sitesinde de Kadınlarbilir platformunda olduğu gibi sadece kadın gönüllülere yer verilmektedir. Kurucusu Renan Tavukçuoğlu ve ekibinin ağızdan ağıza pazarlama ajanslarının çalışma alanına yaptığı en büyük yenilik olan Tavsiye Evi de Tavsiye Kanalı web sayfası aracılığıyla gelişmiştir (Linkedin, 2018d). Dünya'da benzeri olmayan ve Türkiye'deki tüketici profiline ve pazar yapısına uygun olarak geliştirilen yeni bir iş modeli olarak Tavsiye Evi, İstanbul'da Bağdat Caddesi'nde farklı markalar ile döşenmiş bir deneyim evi olarak gönüllülerine eşyaları deneyimleme imkanı sunmaktadır (Altınok Erdal, 2016). Lansman partileri, tadım etkinlikleri, odak grup çalışmaları, Ar-Ge çalışmaları, pre – post testler, konsept testleri gibi işletme talepleri doğrultusunda organize edilen gönüllü toplantıları amacıyla kullanılabilen Tavsiye Evi, aynı zamanda gönüllülerin de diledikleri zaman bir araya geldikleri gün, kutlama gibi etkinliklere ev sahipliği yapan bir platformdur. Ülker, Migros, Dimes, Erpiliç, Eker gibi markaların gıda ürünlerinin, P&G, ebebek gibi markaların temizlik ürünlerinin, Tefal, Bosch, Rowenta gibi markaların ev elektroniği ürünlerinin, Evmánya, English Home, Kütahya Porselen gibi markaların dekorasyon ürünlerinin yerleşimini yaptıkları Tavsiye Evi'nde işletmeler markalarının durumu ve markadan beklentilerle ilgili doğrudan geri dönüş alabilmektedir (Tavsiye Evi, 2014). Tavsiye Evi ve Tavsiye Kanalı yenilikçi iş modelleri aracılığıyla işletmelerin ağızdan ağıza pazarlamayı doğrudan geribildirim alabilecek şekilde nasıl kullanabileceklerine dair önemli bir model ajans olarak piyasada yer edinmiştir.

SONUÇ

Dar kapsamda viral pazarlamanın geniş bağlamda ise ağızdan ağıza pazarlamanın kendileri için önemini anlayan işletmeler bu durumu bir fırsata dönüştürmeye yönelik çalışmalar yapmış ve tüketicilerin işletmenin kontrolünde ancak gönüllü olarak kendileri hakkında konuşmasını sağlayacak bir teknik arayışına girmişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda katılımcı pazarlama faaliyetleri planlanmaya ve sürdürülmeye başlanmıştır. Katılımcı pazarlama faaliyetlerine katılan gönüllü

katılımcılar işletme ve çevreleri arasında kendilerini elçi gibi hissetmekte, kendilerine verilen imkanlardan dolayı markaya yakın hissetme ve marka sadakati gösterme eğilimi göstermektedir.

Katılımcı pazarlama ile adeta işletmenin birer gönüllü çalışanı olarak görev yaptıkları için tüketiciler ürün tasarımından satın alma sonrası davranışlara kadar tüm faaliyetlerde geri bildirim alabilmekte ve böylece gerekli iyileştirmeler yapabilmektedirler. Katılımcı pazarlama faaliyetlerini tüketicilerle buluşturan bağlantının kurulmasında ise katılımcı pazarlama ajansları işlev görmektedir. Katılımcı pazarlama ajansları işletmelerin amaçları doğrultusunda gönüllülerinden oluşan topluluktaki doğru tüketicilere ulaşma, tüketicileri işletme ile buluşturma, ürün, marka ve hizmeti deneyimleme imkanı sağlama, bu deneyimleri çevreleri ile paylaşmalarını destekleyecek etkinlikleri organize etme ve deneyim sonrası geribildirim toplama işlemleri yürütmektedir.

Dünya’da katılımcı pazarlama ajanslarının ve ajansların gönüllülerinin sayısı oldukça fazla olsa da Türkiye’de bu uygulama yeni gelişmektedir. Fikri Mühim, Tavsiye Kanalı, Kadınlar Bilir gibi ajanslar aracılığıyla özellikle büyük işletmeler giderek bu alandaki faaliyetlerine daha fazla zaman ayırmaktadır. Bu çalışma Türkiye’de yeni yerleşmekte olan katılımcı pazarlama ve ağızdan ağıza pazarlama ajansı kavramlarının örnek uygulamalarını ele alması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte ajansların çalıştıkları gönüllülerin kadın tüketici ağırlıklı olması, çalışmaların hedef kitlesinin sadece orta yaş ve genç tüketicilere yönelmesi, gönüllü sayılarına göre yürütülen faaliyet sayılarının yetersiz olması, Fikri Mühim haricindeki mevcut ajansların kurumsallaşma anlamında WOMMA üyesi olmamaları ve faaliyet, kampanya gibi bilgilerine ulaşmanın güç olması gibi konularda geliştirilmesi gereken bir alan olduğu ortadadır. İşletmelerin bundan sonra yapacakları çalışmalarda farklı hedef kitlelere yönelik katılımcı pazarlama faaliyetleri yürütmeleri, ajanslarla daha etkin çalışmaları, daha fazla bu alana yönelik faaliyet geliştirmeleri önerilmektedir. Bununla birlikte bu tür faaliyetlerin genellikle büyük işletmeler tarafından yürütüldüğü göz önünde bulundurulduğunda devam niteliğindeki çalışmalarda katılımcı pazarlama faaliyetlerinin küçük işletmeler

tarafından tercih edilmeme nedenlerinin araştırılması, daha etkin kullanım önerilerinin geliştirilmesi ve katılımcı pazarlama faaliyetlerinin sayısının artırılmasına yönelik öneriler sunulmasının bu alandaki boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Altınok Erdal, A. (2016). Renan Tan Tavukçuoğlu İle Tavsiye Evi&Kanalı&Melekleri Üzerine.... 10 15, 2018 tarihinde Kadıköy Anneleri: <https://kadikoyanneleri.com/2016/06/renan-tan-tavukcuoglu-ile-tavsiye-evikanalimelekleri-uzerine/> adresinden alındı

American Marketing Association. (2018). Dictionary. 14 08, 2018 tarihinde American Marketing Association: <https://www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx?dLetter=W#word-of-mouth+communication> adresinden alındı

ANA Driving Growth. (2018). ANA To Acquire WOMMA Word of Mouth Marketing Group to Become Division of ANA. 10 14, 2018 tarihinde <http://www.ana.net/content/show/id/47256> adresinden alındı

Argan , M., ve Tokay Argan, M. (2006). Viral Pazarlama veya İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kuramsal Bir Çerçeve. Sosyal Bilimler Dergisi, 2, s. 231 - 250.

ArgeArt Digital Age. (2017). Türkiye'nin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları. 10 14, 2018 tarihinde <http://blog.argeart.com.tr/turkiyenin-sosyal-medya-kullanim-aliskanliklari/> adresinden alındı

Asknerd, S. (tarih yok). What is Collaborative Marketing? 10 10, 2018 tarihinde trnd: <https://company.trnd.com/en/blog/what-is-collaborative-marketing> adresinden alındı

Asknert, S. (2016). What is Collaborative Marketing? 14 08, 2018 tarihinde Trnd: <https://company.trnd.com/en/blog/what-is-collaborative-marketing> adresinden alındı

Association for Information and Image Management International. (tarih yok). What is Collaboration? 10 10, 2018 tarihinde What Does That Mean?: <https://www.aiim.org/What-is-Collaboration#> adresinden alındı

Barutçu, S. (2011). Mobil Viral Pazarlama. İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 2(1), s. 5 - 14.

Baysal, A. (2017). En Dijital Markalar. 19 14, 2018 tarihinde <http://www.sosyalmandalina.com/teknoloji/en-dijital-markalar/> adresinden alındı

Boomsocial. (2018). Fikrimühim. 14 10, 2018 tarihinde <https://www.boomsocial.com/Ara?s=fikrim%C3%BChim> adresinden alındı

Boomsocial. (tarih yok). Kadınlarbilir. 10 15, 2018 tarihinde <https://www.boomsocial.com/Ara?s=kad%C4%B1nlarbilir> adresinden alındı

Bozek, C. (2018). How Important Is Word - of - Mouth Anyway? 10 14, 2018 tarihinde Moral Media: <https://moradmedia.com/word-of-mouth-marketing-agency> adresinden alındı

Capizzani, M. (2015). Six Ways Collaborative Marketing Creates New Value. 10 10, 2018 tarihinde IESE Business School University of Navarra: <https://blog.iese.edu/blog/2015/03/24/six-ways-collaborative-marketing-creates-new-value/> adresinden alındı

Derek, R. (2010). Managing Your Reputation in a Viral World. SDM, s. 93-100.

DigitalAge. (2016). "En Çok Zaman Geçirilen Site" hepsiburada.com. 10 14, 2018 tarihinde <https://digitalage.com.tr/en-cok-zaman-gecirilen-site-hepsiburada-com/> adresinden alındı

Eckler, P., ve Rodgers, S. (2010). Viral Marketing on the Internet. J. Sheth, & N. Malhotra (Dü) içinde, Wiley International Encyclopedia of Marketing.

Ekoyes. (2016). Kadınlarbilir.com Platformu Kadın Dostu. 10 15, 2018 tarihinde <http://www.ekoyes.com/guncel/kadinlarbilir-com-platformu-kadin-dostu--891> adresinden alındı

Fikrimühim. (2013). Markalar İçin "Fikri Mühim" Olmak. 10 14, 2018 tarihinde MühimBlog: <http://fikrimuhim.blogspot.com/2013/04/markalar-icin-fikri-muhim-olmak.html> adresinden alındı

Fikrimühim. (2018a). FikriMühim. 14 10, 2018 tarihinde FikriMühim: <https://www.fikrimuhim.com/About-Us.aspx> adresinden alındı

Fikrimühim. (2018b). Fikrimühim. 14 10, 2018 tarihinde Fikrimühim: <https://www.fikrimuhim.com/> adresinden alındı

Golan, G., ve Zaidner, L. (2008). Creative Strategies in Viral Advertising: An Application of Taylor’s Six-Segment Message Strategy Wheel. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, s. 959–972.

Gülmez, M. (2011). İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlama Uygulama Örnekleri. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 2(1), s. 29 - 36.

Hinz, O., Skiera, B., Barrot, C., ve Becker, J. (2011). Seeding Strategies for Viral Marketing: An Empirical Comparison. *Journal of Marketing*, 75(6), s. 55 - 71.

İAKİ (Brand Engagement). (2018). WHAT IS WOMMA (Word Of Mouth Marketing Association). 10 14, 2018 tarihinde İAKİ (Brand Engagement): <https://www.iaki.com/social-media/word-of-mouth-marketing/what-is-womma-word-of-mouth-marketing-association/> adresinden alındı

Internet World Stats. (2017). INTERNET USAGE STATISTICS : The Internet Big Picture - World Internet Users and 2018 Population Stats. 14 08, 2018 tarihinde Internet World Stats: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> adresinden alındı

Kadınlarbilir.com. (2017). KadınlarBilir.com nedir? 10 15, 2018 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=_mROIHUPj48 adresinden alındı

Kadınlarbilir.com. (tarih yok). KadınlarBilir hakkında. 15 10, 2018 tarihinde <https://www.kadinlarbilir.com/hakkimizda> adresinden alındı

Karabulut, F. (2017). Pazarlama “Ajansı” Tüketici: Bir İş Fikri Olarak Katılımcı Pazarlama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), s. 149-160.

Kokhan, O. (2016). Importance of Communication. *odern Trends and Resources for Teachers of Foreign Languages Journal*, s. 5 - 8.

Kutsal, S. (2017). Türkiye’deki Kullanıcılar Otomobil Tercihlerini Açıkladı. 10 14, 2018 tarihinde <https://digitalage.com.tr/turkiyedeki-kullanicilar-otomobil-tercihlerini-acikladi/> adresinden alındı

Lazzari, Z. (2018). Technology & How We Communicate. 10 15, 2018 tarihinde Chron.com: <https://smallbusiness.chron.com/technology-communicate-27322.html> adresinden alındı

Linkedin. (2018a). Buzzer. 14 10, 2018 tarihinde Hakkımızda: <https://www.linkedin.com/company/buzzer/> adresinden alındı

Linkedin. (2018b). BzzAgent. 10 14, 2018 tarihinde Hakkımızda: <https://www.linkedin.com/company/bzzagent/?originalSubdomain=tr> adresinden alındı

Linkedin. (2018c). Fikrimühim. 14 10, 2018 tarihinde Hakkımızda: https://www.linkedin.com/company/fikrim-him_2/?originalSubdomain=tr adresinden alındı

Linkedin. (2018d). Tavsiye Kanali. 10 15, 2018 tarihinde <https://www.linkedin.com/company/tavsiye-kanali?originalSubdomain=tr> adresinden alındı

Lloyd, B. (2005). How Has the Internet Affected the Way We Communicate Within This New Era? Can We Use This to Our Advantage? . Conference Proceedings: New Zealand Association for Cooperative Education (s. 31 - 35). Palmerston North.

MediaCat. (2012). MediaCat Aralık: Markalar ve Duygular. 10 14, 2018 tarihinde Kapsamlı 'Marka Hisleri' araştırması: <https://mediacat.com/mediacat-aralik-markalar-ve-duygular/> adresinden alındı

MediaCat. (2017). Türkiye'nin En Sevilen Markaları. 10 14, 2018 tarihinde MediaCat: <https://mediacat.com/turkiyenin-en-sevilen-markalari-2017/> adresinden alındı

New England College. (2018). How Technology Has Changed the Way We Interact. 08 14, 2018 tarihinde New England College: <https://www.newenglandcollegeonline.com/resources/sociology/how-technology-has-changed-the-way-we-interact/> adresinden alındı

Önemli, S. (2015). Türklerin En Çok Kullandığı Emoji'ler. 10 14, 2018 tarihinde <https://digitalage.com.tr/turklerin-en-cok-kullandigi-emojiler/> adresinden alındı

Özkan, P. (2018). Türkiye'nin Müzik Tüketimi. 10 14, 2018 tarihinde MediaCat: <https://mediacat.com/turkiyenin-muzik-tuketimi/> adresinden alındı

Quaro. (2017). How Media Changes The Way We Communicate. 10 15, 2018 tarihinde Forbes.com: <https://www.forbes.com/sites/quora/2017/11/07/how-media-changes-the-way-we-communicate/#5290571d2f5b> adresinden alındı

Rayport, J. (1996). The Virus of Marketing. 08 14, 2018 tarihinde Fast Company: <https://www.fastcompany.com/27701/virus-marketing> adresinden alındı

Sawhney, M. (2001). Beyond Relationship Marketing: The Rise of Collaborative Marketing. CRMToday, s. 44 - 46.

Sharma, G., ve Sharma, P. (2010). Importance of Soft skills development in 21st century Curriculum. International Journal of Education and Allied Sciences, 2(2), s. 39-44.

Sukhraj, R. (2018). 7 Must-Have Word-of-Mouth Marketing Strategies (Infographic). 14 08, 2018 tarihinde Impact: <https://www.impactbnd.com/blog/word-of-mouth-marketing-strategies-infographic> adresinden alındı

Tan Tavukçuoğlu, R. (2018). Word-of-Mouth Marketing. S. Öztürkcan, & E. Yolbulan Okan (Dü). içinde Bingley, UK: <https://books.google.com.tr/books?id=OQFIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> adresinden 15.08.2018 tarihinde alınmıştır.

Tavsiye Evi. (2014). Tavsiye Evi Kurumsal Tanıtım Filmi. 10 15, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=hjjK9sEdQbs> adresinden alındı

Tavsiye Kanalı. (tarih yok). Sıkça Sorulan Sorular. 10 15, 2018 tarihinde <http://tavsiyekanali.com> nedir?: <http://tavsiyekanali.com/NasilCalisir.aspx> adresinden alındı

Wilson, R. (2000). Demystifying Viral Marketing . 10 09, 2018 tarihinde <http://markosimic.com/interactiveadvertising/viral.pdf> adresinden alındı

WPS. (2016). How Technology Has Changed the Way We Communicate. 10 15, 2018 tarihinde <https://blog.wps.com/how-technology-has-changed-the-way-we-communicate/> adresinden alındı

Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin Satın Alma Karar Sürecinde Bilgi Kaynakları ve Güvenirlikleri: Referans Grubu Olarak Yakın Çevrenin Etkisinin İncelenmesi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(1), s. 214 - 231.

Üniversite Öğrencilerinin Sanal Kaytarma Davranışının Akademik Erteleme Ve Akademik Başarı ile Olan İlişisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Banu Sarıbay¹, Efe Sarıbay², Aynur İncekırık³

Özet

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sanal kaytarma davranışları ile akademik erteleme davranışları ve akademik başarıları arasında bir etkileşim olup olmadığının tespit edilmesidir. Araştırmada öğrencilerin günlük ortalama internet kullanım düzeyleri, sanal kaytarma davranışını daha çok hangi derslerde yaptıkları ve sanal kaytarma davranışı yapma nedenlerinin neler olduğu ile sanal kaytarma davranışının cinsiyete, öğrenim görülen program ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 731 öğrenciden anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Öncelikle toplanan veriler aracılığıyla, ankette yer alan ifadelerin, değişkenleri ölçme gücünün açıklanabilmesi için faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra hipotezleri test etmek için regresyon ve farklılaşma analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin sanal kaytarma davranışı ile akademik erteleme davranışları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu ancak akademik başarı ile istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler—Sanal Kaytarma, Akademik Erteleme, Akademik Başarı.
JEL Sınıflama Kodları: M10, I23

A Research on the Determination of Relationship Between the Issues of Cyberloafing of University Students on Academic Procrastination and Academic Achievement

Abstract

The purpose of this study is to ascertain whether cyberloafing behaviors with academic procrastination behaviors and academic achievement of university students. In the study, it has been tried to determine the daily average internet usage level of students, in which lessons did they practice cyberloafing behaviors and what is the reason for cyberloafing behaviors. In addition, it has been tried to determine whether the cyberloafing behaviors differ according to variables such as sex, education program and grade. For this purpose sampling data was collected from 731 students who were studying in 2017-2018 academic year at the Dokuz Eylül University Faculty Economics and Administrative via survey method. In order to measure the statement's exploratory power of variables, first factor analysis was used. Later, regression and differentiation analyses was conducted to test the hypotheses. Due to the research findings there is a significant statistical relationship between cyberloafing behaviors and academic procrastination of university students but there isn't a significant relationship with academic achievement.

Keywords— Cyberloafing, Academic Procrastination, Academic Achievement
JEL Classification Codes: M10, I23

¹ Öğr. Gör. Dr, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İzmir Havacılık Meslek Yüksekokulu, Türkiye, banusaribay@gmail.com

² Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, Türkiye, efe.saribay@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, Türkiye, aynur.incekirik@cbu.edu.tr

1.GİRİŞ

İnternet kullanımının insanlara birçok yönden fayda sağladığı tartışılmaz bir gerçektir. İnternetin günlük işleri kolaylaştırması, hızlı iletişimi sağlaması, eğlence imkânı sunması, bilgiye kolay ulaşımı ve bilgi paylaşımı sağlaması faydalarından sadece birkaçıdır. Günümüzde insanlar, internetin sağladığı faydalardan yararlanmak için bilgisayar, tablet ve mobil cihazlarını geniş ölçüde kullanmaya başlamışlardır. Dünyada Nisan 2017'den bu yana internet kullanıcılarının sayısı %7 artmış 276 milyon kişiye; mobil cihaz sahipliği ise %2 artış göstererek 100 milyon kullanıcı sayısına ulaşmıştır (digitalreport.wearesocial.com, 2018). Türkiye'de de dünyada olduğu gibi internet kullanım oranlarında bir artış gözlenmiştir. TÜİK'in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması (2018) sonucuna göre Türkiye'de 2017 yılında internete erişim oranı % 80,7 iken 2018 yılı Nisan ayı itibariyle bu oran % 83,7'ye yükselmiştir. Akıllı telefon kullanım oranı da %97,8'den %98,7'ye yükselmiştir (tuik.gov.tr, 2018). Artan internet kullanımı diğer yandan internetin kontrollü kullanılmaması sonucu oluşan internet bağımlılığı (Savcı ve Aysan, 2017), yalnızlık, mutsuzluk, depresyon, obezite, akademik başarısızlık (Ravizza vd. 2014) ve sanal zorbalık (Demir ve Seferoğlu, 2016) gibi bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzluklardan birisi de sanal kaytarmadır. Sanal kaytarma kavramı çalışma saatleri içerisinde çalışanların interneti iş dışı amaçlarla kullanmaları olarak ifade edilmektedir. (Lim, 2002: 677; Lim ve Teo, 2005: 1081; Liberman vd., 2011: 2192). Alan yazınında sanal kaytarmanın çalışanların motivasyonunu arttırdığı, stresi azalttığı, esneklik yarattığı, öğrenme ve yaratıcılık kabiliyetlerini olumlu yönde etkilediğine dair araştırmaların (Blanchard ve Henle, 2008: 1068; Lim ve Chen, 2012: 349; Örucü ve Yıldız, 2014:100) yanı sıra iş yeri verimliliğini düşürdüğü, internette gezinmeden sonra işe dönmenin zorlaştığı, yasal sorumluluklara neden olduğu ve zaman kaybı yaratarak bunun üretkenlik karşıtı sapkın bir davranış olduğunu ileri süren araştırmalar (Lim, 2002:Lim ve Teo, 2005: 1082-1083; Richardson ve Benbunan-Fich, 2011: 153; Özkalp vd. 2012:29; Örucü ve Yıldız, 2014: 112) da mevcuttur.

İnternetin çalışma ortamında iş dışı kişisel amaçlarla kullanımı sadece işyerlerine özgü bir durum değildir. İnternet öğrencilerin özellikle de gençlerin hayatında önemli bir yer işgal etmekte sadece ders saatlerinde değil ders dışındaki aktivitelerinde de vazgeçemedikleri bir bağımlılık haline gelmektedir (Yılmazsoy ve Kahraman, 2017: 12; Karakoç ve Taydaş, 2013: 43). Eğitim kurumlarında da bilgisayar ve internetin varlığı aynı zamanda öğrencilerin mobil cihazları da ders saatleri içerisinde sanal kaytarma davranışını arttıran nedenler arasındadır. Eğitim kurumlarında ders saatleri içerisinde öğrencilerin cep telefonu ile meşgul olmaları eğitimciler tarafından dikkatin dağılmasına neden olması bakımından sıklıkla eleştiri konusu olmaktadır. Sanal kaytarmanın ayrıca öğrencilerin çalışma alışkanlıklarında azalma, dersleri kaçırma, ders çalışmayı geciktirme ya da erteleme (akademik erteleme), motivasyon ve notlarda düşüş gibi olumsuz sonuçları da olmaktadır (Demir ve Kutlu, 2017: 93).

Günlük yaşamda internet kullanımının artması, internet kullanımından yoksun kalındığında eksiklik hissedilmesi tüm yaşamı olduğu gibi akademik yaşamı da etkilemektedir. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin sanal kaytarma davranışının akademik erteleme ve akademik başarı ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin günlük ortalama internet kullanım düzeyleri, sanal kaytarma davranışını daha çok hangi derslerde yaptıkları ve sanal kaytarma davranışı yapma nedenlerinin neler olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada, sanal kaytarma davranışının cinsiyete, öğrenim görülen program ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Blanchard ve Henle (2008)'nin Sanal Kaytarma Ölçeği, Çakıcı (2003) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme Ölçeği ile kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu araştırma sanal kaytarma davranışı üzerine nedeniyle akademik erteleme yaparak potansiyellerinin altında başarı gösteren ve çeşitli kayıplara uğrayan öğrencilerin fark edilmesi açısından önemli görülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin sanal kayıtma davranışının, akademik erteleme ve akademik başarı ile bir ilişkisinin olup olmadığı edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca sanal kayıtma davranışının cinsiyete, öğrenim görülen program ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Öğrencilerin sanal kayıtma davranışı ile akademik erteleme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öğrencilerin sanal kayıtma davranışı ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Öğrencilerin sanal kayıtma davranışı cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H₄: Öğrencilerin sanal kayıtma davranışı öğrenim gördükleri bölüme göre farklılık göstermektedir.

H₅: Öğrencilerin sanal kayıtma davranışı sınıfa göre farklılık göstermektedir.

2.1 Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırmada veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket formunun oluşturulmasında benzer amaçla yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Kullanılan soru formunda ilk olarak Blanchard ve Henle (2008) tarafından geliştirilen 21 soruluk Sanal Kayıtma Ölçeği kullanılmıştır. Derecelendirme yapılırken 5 noktalı likert ölçeği (1:beni hiç yansıtmıyor -5: beni tamamen yansıtmıyor) kullanmıştır. İkinci soru formu olarak Çakıcı (2003) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme ölçeği yer almaktadır. Ölçek 12 olumlu ve 7 olumsuz olmak üzere toplam 19 ifadeden oluşmaktadır. Derecelendirme yapılırken 5 noktalı likert ölçeği (1:beni hiç yansıtmıyor -5: beni tamamen yansıtmıyor) kullanmıştır. Üçüncü ve son kısımda ise öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 5 soru sorulmuştur.

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim- öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan kayıtlı 11.267 öğrenci vardır (iibf.deu.tr/fakulte-hakkında/fakulte-tanitimi/, 01.08.2018). Ancak araştırma evrenini oluşturan tüm öğrencilere ulaşmak oldukça güç olduğundan; araştırmada örneklem alma yoluna gidilmiştir. Yamane (2010:117)'nin temel örnekleme yöntemleri kitabında basit şans örnekleme yöntemi kullanılarak belirli bir ana kütle için ilgili duyarlılık (hata payı) seviyesinin dikkate alınmasıyla ulaşılabilecek 626 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Ancak eksik, cevaplanamayan veya uygun yanıtlanmayan anketler olabilir düşüncesiyle örnek hacmi 900 üniversite öğrencisi olarak genişletilmiştir. Öğrencilere dağıtılan anketlerden tam ve eksiksiz olarak doldurulmuş geri dönen anket sayısı 731'dir. Bu 731 adet anket araştırma örneklemini oluşturmuş; araştırmada bu anketler üzerindeki cevaplar doğrultusunda yapılmış ve analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1 Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri ve internet kullanım süreleriyle ilgili bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		FREKANS	YÜZDE
Cinsiyet	Kız	388	53,1
	Erkek	343	46,9
Bölüm	İktisat	36	4,9
	İşletme	185	25,3
	Maliye	119	16,3
	Kamu Yönetimi	173	23,7
	ÇEKO	112	15,3
	Ekonometri	106	14,5
Şube	Örgün öğretim	468	64
	İkinci öğretim	263	36
	1. sınıf	60	8,2
	2. sınıf	147	20,1

Sınıf	3. sınıf	358	49,0
	4. sınıf	166	22,7
Derste internet kullanımı	Evet	502	68,7
	Hayır	229	31,3

İnternet Kullanım Süreleri	1 saatten az	19	2,6
	1 saat	45	6,2
	2 saat	125	17,1
	3 saat	195	26,7
	4 saat	152	20,8
	5 saat ve üzeri	195	26,7

Tablo 1 incelendiğinde kız öğrencilerin sayıca fazla olduğu (388) ve araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunun örgün öğretim öğrencisi (%64) olduğu görülmektedir. Araştırmanın yarıya yakın örneklem grubunu, işletme ve kamu yönetimi bölümü öğrencilerinden (%49) oluşturmaktadır. Katılımcı öğrenciler arasında 3. ve 4. sınıf öğrencilerin oranı (%71,7) diğer sınıflardan fazladır.

Öğrencilerin “ders esnasında internette gezinir misiniz” sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında büyük bir çoğunluğunun (%69) derste internette gezindikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%74) 3 saat ve üzeri internet kullanımına sahip oldukları görülmüştür.

3.2 İstatistiksel Değerlendirmeler

Bu bölümde, öncelikle sanal kaytarma ve akademik erteleme ölçeklerine faktör analizi uygulanmış, sanal kaytarma ve akademik ertelemeye etki eden faktörler tespit edilmiştir. Her iki ölçek için, faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörlerin güvenilirlik analizleri yapılmış ve ardından her bir faktör grubunun ortalamasından oluşan istatistiksel değişkenler hesaplanmış ve bu değişkenlere ilişkin istatistiksel analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

3.2.1 Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Sanal kaytarma ölçeğine öncelikle güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Ölçekte yer alan 21 ifadenin cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0, 87 olarak bulunmuştur. Örneklem yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin testi sonucunda 0,845 (>0,50) değeri, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Değişkenler

arasında yüksek korelasyonun olup olmadığını veren Barlett Küresellik testi $p=0,000$ ($<0,05$) ile anlamlı olarak bulunmuştur. Dolayısıyla verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür.

Faktör analizinde ilk olarak ortak varyans (communalities) değerlerine bakılmış ve 0,40 değerinden düşük değere sahip 4 değişken (alışveriş yapma, tatil ile ilgili siteleri takip etme, yetişkin odaklı siteleri ziyaret ve sohbet odalarına katılma) analizden çıkarılarak faktör analizine devam edilmiştir. Faktör analizi sonucunda Tablo 2’de verilen 17 soruluk 3 faktörlü yapı elde edilmiştir İlk faktör toplam değişkenliğin %28’ini, ikinci faktör % 18’ini ve üçüncü faktör % 14’ünü toplamda ise üç faktör tüm değişkenliğin yaklaşık % 60’ını açıklamaktadır.

Tablo 2. Sanal Kaytarma Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

		Faktör Yükleri	Ort.
Bilgi alma amaçlı eylemler	Haber sitelerini ziyaret ederim	0,748	2,94
	Yatırımla ilgili siteleri ziyaret ederim	0,701	
	Haber gruplarını ya da ilan/duyuruları takip ederim	0,641	
	Spor sitelerini ziyaret ederim	0,596	
	İnternet üzerinden bankacılık işlemleri yaparım	0,569	
Kafa dağıtmaya yönelik eylemler	Ders ile ilgili olmayan kişisel e-postalar gönderirim	0,841	3,09
	Ders ile ilgili olmayan kişisel e-postalarımı bakarım	0,819	
	Anlık olarak mesajlaşma	0,762	
	Bireysel hesapların kontrolü	0,757	
	Dersle ilgisi olmayan dosyaların indirimi (video vb.)	0,470	
İlgiye yönelik eylemler	Blogları okurum	0,720	2,29
	Sanal toplulukları ziyaret ederim (ekşi sözlük vb.)	0,678	
	Kişisel web sayfamı düzenlerim	0,603	
	Online açık arttırmalara katılırım (ebay gibi)	0,491	
	İş arama sitelerini ziyaret ederim	0,432	
	Kumar oynanan siteleri ziyaret ederim	0,810	
	Ders esnasında telefonumdan oyun oynarım	0,638	

Faktörlerin içerdikleri ifadelerle göre yapılan gruplamada faktörler sırasıyla; bilgi alma amaçlı eylemler; kafa dağıtmaya yönelik eylemler ve ilgiye yönelik eylemler olarak oluşturulmuştur.

Akademik erteleme ölçeğine de sanal kaytarma ölçeğinde olduğu gibi güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Ölçekte yer alan 19 ifadenin cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0, 701 olarak bulunmuştur. Örneklem yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucunda 0,866 ($>0,50$) değeri, örneklem

büyükliğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında yüksek korelasyonun olup olmadığını ifade eden Barlett Küresellik testi $p=0,000 (<0,05)$ de anlamlı olarak bulunmuştur. Dolayısıyla verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. KMO değeri genel olarak faktör analizinin veri seti için uygun olduğuna işaret etse de, her bir değişkenin toplam çözüme katkı sağlayıp sağlamadığını incelemek için bakılan anti- image matrisinde 0,5'in altında değere sahip olan 1 değişken (ödevlerimi/projelerimi zamanında teslim ederim) analizden çıkartılmıştır. Yeniden yapılan faktör analizi sonucunda 18 soruluk 2 faktörlü yapı elde edilmiştir İlk faktör toplam değişkenliğin %34'ünü, ikinci faktör ise % 11'ini toplamda ise iki faktör tüm değişkenliğin yaklaşık % 45'ini açıklamaktadır. Faktörlerin içerdikleri ifadelerle göre yapılan gruplamada faktörler sırasıyla; *erteleme ve zamanın etkin kullanımı* olarak oluşturulmuştur. *Erteleme* başlığı altında öğrencilerin zamanı etkin olarak kullanamamaları çeşitli nedenlerle ödev/projeleri ya da sınavlara çalışma gibi akademik sorumluluklarını yerine getiremedikleri; *zamanın etkin kullanımı* başlığı altında ise öğrencilerin düzenli olarak ders çalışmayı alışkanlık haline getirdikleri ile ilgili ifadeler bir araya gelerek söz konusu faktörleri oluşturmuştur.

3.2.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Faktör analizi sonucunda elde edilen sanal kaytarma faktörlerinin her biri içinde yer alan tutum cümlelerine verilen değerlendirmelerin ortalamaları alınarak sanal kaytarma faktörleri istatistiksel değişken olarak incelenmiştir. Değişkenler 1 ile 5 arasında (beni hiç yansıtmıyor-beni tamamen yansıtıyor) değişen değerler almaktadır. Değişkenin 5 değerine yakın olması öğrencinin sanal kaytarma davranışı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşın değişkenin 1 değerine yakın olması da öğrencinin sanal kaytarma davranışı düzeyinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda sanal kaytarma faktörlerinin özet istatistikleri hesaplanmış ve Tablo 2'de verilmiştir. Kafa dağıtmaya yönelik eylemler faktörünün ortalama düzeyi 3,09 ve bilgi alma amaçlı eylemler faktörlerinin ortalama düzeyi 2,94 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, öğrencilerin sanal kaytarma davranış düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin akademik erteleme davranışı düzeylerine bakıldığında, değişkenlerin aynı şekilde 1 ile 5 arasında (beni hiç yansıtmıyor-beni tamamen yansıtıyor) değişen değerler aldığı görülmektedir. Değişkenin 5 değerine yakın olması öğrencinin akademik erteleme davranışı düzeyinin yüksek olduğunu gösterirken; değişkenin 1 değerine yakın olması da öğrencinin akademik erteleme davranışı düzeyinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Akademik erteleme davranışı boyutu olarak belirtilen erteleme faktörün ortalama değeri 2,94 ve zamanın etkin kullanılması faktörünün ortalama değerinin ise 2,86 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre öğrencilerin akademik erteleme davranışlarının orta düzeye yakın olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara ulaşmada araştırmaya katılan öğrencilerin akademik başarı düzeylerinin de etkili olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik başarı düzeyleri orta düzeydedir (%69). Bu sonucun akademik erteleme ve sanal kaytarma davranış düzeylerinde paralellik yarattığının söylenmesi yanlış olmaz.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%69) ders esnasında internette gezindiklerini ifade etmişlerdi (Tablo 1). Araştırma sonucuna göre öğrencilerin sanal kaytarma davranışını, en çok sözel (%40), seçmeli (%36) ve ortak zorunlu derslerde (%25) yaptıkları görülmüştür. Öğrencileri sanal kaytarma davranışına iten nedenlere bakıldığında ise en çok derse karşı ilgisizliğin (%47), daha sonra dikkat eksikliğinin (%31) ve dersin öğretim elemanının (%28) olduğu görülmüştür. Bunların dışında “dersin akışının iyi gitmemesi, derse anlamamak, dersin kolaylığı ve derste sıkıcı bir konunun işlenmesi” gibi **dersle ilgili ifadeler** ile “dersin anlatım tekniğinin sıkıcı ve heves kırıcı olması, aynı ses tonuyla ya da, slayttan okunarak tekdüze ders anlatımı, katılımcı olmayan ders işlenişi gibi **öğretim elemanın anlatım tekniği** ile ilgili ifadelerle ek olarak uyku, yorgunluk, moral bozukluğu, motivasyon düşüklüğü, önceliğin internet olması ve göz bozukluğu da verilen yanıtlar arasındadır. Bu çalışmada sanal kaytarma davranışı nedenleri ile ilgili ortaya konan sonuç alan yazınında bulunan çalışmalarla paralellik göstermektedir. (Ergün ve Altun 2012: 44-45; Yılmaz vd, 2016:171-174; Genç ve Tozkoparan, 2017: 57; Varol ve Yıldırım, 2018:32).

3.2.3 İstatistiksel Analizler

Çalışmada üniversite öğrencilerinin sanal kaytarma davranışının, akademik erteleme ve akademik başarı ile bir ilişkisinin olup olmadığı edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda sanal kaytarma davranışı ile akademik erteleme davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesi için regresyon analizine başvurulmuştur. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre sanal kaytarma davranışı ile akademik erteleme davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır ($R=0,270$). Oluşturulan regresyon modeli anlamlıdır ($F=57,522$, $p<0,000$). Diğer yandan sanal kaytarma davranışı ile akademik başarı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Yapılan analiz sonucu oluşturulan regresyon modeli anlamlı çıkmamıştır ($F=29,924$, $p>0,000$).

Araştırmada ayrıca sanal kaytarma davranışının cinsiyete, öğrenim görülen program ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. İstatistiksel analizler yapılmadan önce, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin Kolmogorow-Smirnov testi yapılmıştır. Test sonucuna göre sanal kaytarma davranışına ilişkin verilerin normal dağılım gösterdiği ortaya çıkmıştır ($p=0,000>0,05$).

Öğrencilerin cinsiyetine göre sanal kaytarma davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığı t testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan t testi sonucuna göre iki grubun varyanslarının eşit olduğu (levene testi) ve levene testine ait f değerinin anlamlı olduğu significance değerinden anlaşılmıştır. $Sign.<0,05$ değeri levene testi grup varyansları arasında anlamlı bir farklılığın olduğuna işaret etmektedir. Başka bir ifade ile kız ve erkek öğrencilerin sanal kaytarma davranışları arasında farklılıklar bulunmaktadır. T testinin sonucuna göre, kız ve erkek öğrencilerin sanal kaytarma davranışları arasında anlamlı bir farklılık olduğu için H_3 hipotezi kabul edilir. Araştırmanın bu sonucu Seçkin ve Kerse (2017:93)'nin üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucu ile örtüşürken; Yılmaz (2017:120)'ın lisansüstü öğrenciler üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucu ile örtüşmemektedir. Benzer şekilde sanal kaytarma davranışını farklı gruplar üzerinde inceleyen Çınar ve Karcioğlu (2015: 447) ile Örucü ve Yıldız (2014:107)'in

çalışmalarında sanal kaytarma davranışı üzerinde cinsiyetin anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre sanal kaytarma davranışlarının farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için One-way Anova testi uygulanmıştır. One-way Anova testi sonucuna göre öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre sanal kaytarma davranışlarının farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır (Sig. >0,05). Yapılan analiz sonucu öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre sanal kaytarma davranışlarının farklılaşmadığı görülmüş ve bu sonuca göre H₄ hipotezi reddedilmiştir. Elde edilen bu sonucun aksine Seçkin ve Kerse (2017:95-96) yapmış olduğu araştırmada sanal kaytarma davranışı öğrenim görülen bölümler arasında farklılık göstermiştir.

Son olarak öğrencilerin okudukları sınıfa göre sanal kaytarma davranışlarının farklılık gösterip göstermediği One-way Anova testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucu öğrencilerin okudukları sınıfa göre sanal kaytarma davranışlarının farklılaşmadığı görülmüş ve bu sonuca göre H₅ hipotezi reddedilmiştir (sig.>0,05). Bu sonuç, Seçkin ve Kerse (2017:98)'nin yapmış olduğu araştırmanın sonucundan farklılık göstermektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin sanal kaytarma davranışının akademik erteleme ve akademik başarı ile arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Belirtilen amaç kapsamında çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin üzerinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda öğrencilerin sanal kaytarma davranışı ile akademik erteleme davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarken; akademik başarı ile sanal kaytarma davranışı arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sanal kaytarma yaptıkları ancak sanal kaytarma düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmüştür. Araştırmada bilgi alma amaçlı eylemler, kafa dağıtmaya yönelik ve ilgiye yönelik eylemler gibi faktörlerin sanal kaytarmayı belirleyen faktörler olduğu

ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin sanal kaytarma davranışı düzeyinin en düşük olarak “ ilgiye yönelik eylemler” alt boyutunda olduğu görülmüştür. Diğer “ bilgi amaçlı eylemler” ve “ kafa dağıtmaya yönelik eylemler” alt boyutlarında ise öğrencilerin sanal kaytarma düzeyinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sanal kaytarma davranışını daha çok sözel ve seçmeli derslerde; derslere karşı ilgisizlik, dikkat eksikliği ve dersin öğretim elemanı gibi nedenlere yaptıkları ortaya çıkmıştır. Çalışmada yanıtlanması aranan bir diğer sorun ise öğrencilerin sanal kaytarma davranışlarının belirlenen bazı değişkenlere göre farklılık göstermediği idi. Yapılan analizlerin sonucuna göre öğrencilerin sanal kaytarma davranışı cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermiştir. Öğrencilerin sanal kaytarma davranışı üzerinde etkisinin araştırıldığı diğer değişkenler öğrenim görülen bölüm ve sınıflardı. Araştırmaya göre, öğrencilerin sanal kaytarma davranışının öğrenim gördükleri bölüm ve sınıflara göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır.

Literatür açısından çalışmaya bakıldığında sanal kaytarma davranışı üzerine farklı sektör, meslek ve gruplar üzerinde çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmüştür. Bu konuyu bu kadar önemli kılan, sanal kaytarmanın inceleme yapılan grupların gerek iş/akademik gerekse özel yaşamlarını doğrudan etkilemesidir. Sanal kaytarma, çalışma alanı ne olursa olsun akademik ya da çalışma performansında bir takım sıkıntılara neden olduğu için incelenmeye değer bir konu olmuştur. Ancak araştırma yapılan grup açısından bakıldığında öğrenciler üzerinde yapılan çalışmaların daha çok nitel araştırmalar üzerinde yoğunlaşması ve ulaşılan kişi sayısının azlığı bu çalışmanın yapılmasını anlamlı kılmıştır. Araştırma bu anlamda ileride yapılacak çalışmalar için bilgilendirici ve yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Ancak araştırma sonuçlarının, seçilmiş örnekleme, katılımcıların soruları yanıtladıkları zamanki algılayışlarına ve samimiyetlerine bağlı olduğunu da göz ardı etmemek gereklidir.

KAYNAKLAR

BLANCHARD, A., L., Henle, C., A., (2008), “Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control” *Computers in Human Behavior*, 24, 1067-1084.

ÇINAR, O., KARCIOĞLU, F., (2015), “The Relationship Between Cyberloafing and Organizational Citizenship Behavior: A Survey Study in Erzurum/Turkey”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 444- 453.

DEMİR, Ö., SEFEROĞLU, S.S., (2016), “ Bilgi Okuryazarlığı, İnternet Bağımlılığı, Sanal Aylaklık ve Çeşitli Değişkenlerin Sanal Zorbalık ile İlişkisinin İncelenmesi”, *Online Journal of Technology Addiction & Cyberloafing*, 3(1), 2016.

DEMİR, Y., KUTLU, M. (2017), “ İnternet Bağımlılığı, Akademik Erteleme ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61, 91-105.

ERGÜN, E., ALTUN, A. (2012), “Öğrenci Gözüyle Siber Aylaklık Nedenleri”, *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(1), 36-53.

GENÇ, Z., TOZKOPARAN, S.B. (2017), “Siberaylaklık Nedenleri Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 53-61.

<http://digitalreport.wearesocial.com>, (01.09.2018).

<http://iibf.deu.tr/fakulte-hakkinda/fakulte-tanitimi/>, (01.08.2018)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1028, (15.08.2018).

KARAKOÇ, E., TAYDAŞ, O., (2013), “Bir Serbest Zaman Etkinliği Olarak Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanımı ile Yalnızlık Arasındaki İlişki: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7(4), 33-45.

LIBERMAN, B., SEIDMAN, G., MCKENNA, K. Y. A., BUFFARDİ, L. E. (2011), “Employee Job Attitudes and Organizational Characteristics as Predictors of Cyberloafing”, *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2192-2199.

LIM V., K.,G., CHEN, D., J., Q.,(2012), “Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on work?”, *Behaviour and Information Technology*,31(4), 343-353.

LIM, V., K., G., (2002), “The IT Way of Loafing on the Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice”, *Journal of Organizational Behavior*, 23, 675-694.

LIM, V., K., G., TEO, T., S., H., (2005), “Prevalence, Perceived Seriousness, Justification and Regulation of Cyberloafing in Singapore An Exploratory Study”, *Information and Management*, 42, 1081-1093.

ÖRÜCÜ, E., YILDIZ, H. (2014), “İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma”, *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 99-114.

ÖZKALP, E. AYDIN, U., TEKELİ, S. (2012), “Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgı: Sanal Kaytarma(Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri”, *Çimento İşveren Dergisi*, 26(2), 18-33.

RAVIZZA, S., HAMBRICK, D.,Z., FENN, K. M. (2014), “ Non-academic Internet Use in The Classroom is Negatively Related to Classroom Learning Regardless of Intellectual Ability”, *Computers&Education*, 78, 109-114.

RICHARDSON K, BENBUNAN-FICH R., (2011), “Examining the Antecedents of Work Connectivity Behavior during No-Work Time”, *Information and Organization*, 21(3), 142-160.

SAVCI, M., AYSAN, F. (2017), “ Technological Addictions and Social Connectedness: Predictor Effect of Internet Addiction, Social Media Addiction, Digital Game Addiction and Smartphone Addiction on Social Connectedness”, *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30, 202-216.

SEÇKİN, Z., KERSE, G. (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Sanal Kaytarma Davranışları ve Bu Davranışların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Ampirik Bir Araştırma”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi İdari bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 87-108.

VAROL, F., YILDIRIM, E., (2018), “An Examination Of Cyberloafing Behaviors In Classrooms From Students’ Perspectives”, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 9(1), 26-46.

YAMANE, T. (2010), Temel Örnekleme Yöntemleri, (Çev. A.Esin, C. Aydın, M. Bakır, E. Gürbüz), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

YILMAZ, B., A. (2017), “Lisansüstü Öğrencilerinin Siber Aylaklık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Karma Bir Çalışma”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 113-134).

YILMAZ, N., DOĞANALPI S., DURMAZ, T., V. (2016), “ Lisansüstü Öğrencilerde Tezden Kaytarma Davranışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(25), 205-228.

YILMAZSOY, B., KAHRAMAN, M., (2017), “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3(4), 9-29.

Çevresel Bozulma ve Turizm Ekonomisi İlişkisi

Cemil Serhat Akın¹, Cengiz Aytun², Soner Akın³

Özet

Son yıllarda turizm gelirlerinin milli gelir içindeki payı artarken bu artışın çevre üzerine olan etkileri yeterince sorgulanmamaktadır. Bu sebeple çalışmanın amacı özellikle Turizm faaliyetleri ile küresel ısınma arasındaki etkileşimin Türkiye için araştırılmasıdır. Bu amaçla Türkiye'ye ait 1982 ile 2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak Turizm gelirleri ile karbondioksit emisyonları arasındaki ilişki nedensellik analizi yöntemi ile sorgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre turizm faaliyetlerinin ihracat ve GSMH içindeki paylarının, CO2 emisyonu ile anlamlı bir nedensellik ilişkisine sahip olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler— Karbon Ayak izi, Turizm, Zaman Serisi Analizi.

JEL Sınıflama Kodları: C22, L83, O13

Relationship Between Tourism Economy and Environmental Degradation

Abstract

In recent years, the effect of tourism incomes' increasing share in national revenue upon the environment is not questioned well with all dimensions. In this respect, the aim of this study is to question the interaction between Tourism activities and global warming. Hereby, using the datum which belong to the years between 1982 and 2014, the relation between tourism incomes and carbon emissions was questioned via time series analysis method. According to the results, it is seen that the share of tourism activities in exports and GNP does not have a meaningful causality relation to CO2 emissions.

Keywords— Carbon footprint, Tourism, Time Series Analysis.

JEL Classification Codes: C22, L83, O13

¹ Doç.Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, csakin@mku.edu.tr

² Doç.Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, cengizaytun@mku.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üys., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, sakin@mku.edu.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda turizm gelirlerinin milli gelir içindeki payı artarken bu artışın çevre üzerine olan etkileri yeterince sorgulanmamaktadır. Dünya genelinde küresel ısınma daha çok enerji tüketimi ve fosil yakıt tüketimi ile ilişkilendirilirken bu tüketimlerin hangi alanlarda gerçekleştiği sorusu da ihmal edilmektedir. Çoğu zaman bacasız endüstri olarak adlandırılan turizm sektörünün çevresel bozulma üzerine olan etkisi her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple iklim değişikliği konusunun nedenleri araştırılırken turizm faaliyetleri de analizlere dahil edilmesi gerekmektedir.

Turizm sektörünün bileşenleri olan ulaşım ve gıda sektörü ürünlerine olan talebin artması küresel ısınmanın önemli nedenlerindedir. 2009 yılında yapılan Dünya Ekonomik Forumu'nda "Towards a Low Carbon Travel & Tourism Sector" raporu sunulmuş ve bu raporda turizm sektörünün çok hızlı büyümesi neticesinde küresel ısınmanın arttığı ve CO2 emisyonlarının azaltılması için önlem alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çevresel kalitenin sürdürülebilmesi için turizm sektörü paydaşları olan kamu ve özel sektörün ortaklaşa uzun dönemli politikalar gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Çalışmanın amacı özellikle Turizm faaliyetleri ile küresel ısınma arasındaki etkileşimin sorgulanmasıdır. Çalışmada Türkiye'ye ait 1982 ile 2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak Turizm gelirleri ile karbon emisyonları arasındaki ilişki zaman serisi analizi yöntemi ile sorgulanacaktır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Düşük karbon ekonomisi düşük enerji tüketimi, düşük çevre kirliliği, düşük gaz emisyonu temelli bir ekonomik modeldir. Tarım ve endüstri uygarlığını takip eden bir başka önemli uygarlık anlayışıdır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının rehberliğinde yüksek derecede karbon temelli kömür, petrol ve diğer fosil yakıtların kullanılmasının azaltılması temel hedeflerinden birisidir. Söz konusu düşük karbon ekonomisinin bir açılımı da turizm için yapılabilir.

Her ne kadar bacasız endüstri denilse de turizmin karbon salınımlarında önemli etkileri bulunduğu pek çok araştırmacı tarafından sorgulanmıştır (Tang, Shi ve Lu,

2011). Sektörün fosil yakıtlara bağımlılığı ve CO2 emisyonlarından önemli ölçüde sorumlu olması küresel iklim değişikliğinde de önemli bir paya sahip olmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle turizmi sürdürülebilir kalkınmanın bir aracı olarak gören gelişmekte olan ülkelere önemli bir engel teşkil etmektedir (Gössling, 2005). Finansal gelişme düzeyinin ve küresel sisteme entegrasyonun artması ile hem enerji tüketimi hem de CO2 salınımı artmaktadır (Başarır ve Çakır, 2015).

Özellikle deniz aşırı turistik taşımacılık faaliyetlerinin yurtiçi turizmden dört kat daha fazla enerji tükettiği Becken vd. (2003) tarafından ortaya konulmuştur. Yeni Zelanda için yapılan çalışmada karbon salınımının kaynağının büyük ölçüde ulaşım olduğu görülmektedir. İsveç için yapılan bir diğer çalışmada önceki çalışma ile benzer şekilde turizm faaliyetlerinin İsveç ekonomisinin ortalamasının dört katı sera gazı emisyonuna yol açmaktadır. Özellikle turizmin alt sektörü olan hava taşımacılığının ortaya çıkan emisyonun %80'inden sorumlu olduğu görülmektedir (Perch-Nielsen, Sesartic ve Stucki, 2010). Çalışmalar benzer sonuçlara işaret etmekteyken turizm kaynaklı sera gazı emisyonları da hızla artmaya devam etmektedir (Gössling, 2013). Cadarso vd.,(2016) İspanya'da turizmin karbon ayak izinin önemli bir faili olduğunu ortaya koymakla beraber ekolojik ve enerji verimli turizm yatırımlarının yetersizliğine vurgu yapmaktadır.

Literatür araştırıldığında Türkiye bağlamında sınırlı sayıda çalışma bulunmadığı görülmektedir. Başarır ve Çakır (2015) içinde Türkiye'nin de bulunduğu beş ülkeli veri setine panel eşbütünleşme ve nedensellik testlerini uygulamışlardır. Panel için elde edilen bulgular turist sayısından enerji tüketimi ve CO2 emisyonuna doğru kısa dönemli ve tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye ise rastlanmamıştır.

Mevcut literatür incelendiğinde Türkiye'yi de içine alan çalışmaların sınırlılığı bu alandaki bir literatür boşluğuna işaret etmektedir.

3. VERİ VE METOT

Uygulamada kullanılan veriler 1982-2016 dönemini kapsamaktadır. Verilere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Veri Tanımlamaları ve Kaynakları (1982-2014, Yıllık Veri)

Kod	İsim	Kaynak
CO2	Kişi başına CO2 Salınımı (Metrik Ton)	WDI ^a
TURİHR	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı	WDI ^a
TURGSMH	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	WDI ^a

^a Dünya Bankası Veri Tabanı (World Development Indicators)

Bu çalışma ile Türkiye’de Turizm göstergeleri ile Bilgi İletişim Teknolojileri kullanımı arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması hedeflenmektedir. Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi aynı seviyeden durağan seriler için kullanılabilir. Serilerin seviye değerlerinin kullanıldığı VAR modeline dayalı bu metot, birim kök içeren ya da eşbütünleşik seriler için asimptotik test istatistikleri geçersiz olduğundan uygulanamazlar (Park ve Phillips, 1989; Sims vd., 1990). Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen modifiye edilmiş WALD testi (MWALD) Granger tipi nedensellik testinin karşılaştığı bu sorunun üstesinden gelebilmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testinde serilerin bütünleşme dereceleri veya aralarındaki olası eş bütünleşme ilişkisi, nedensellik sınavasının geçerliliğini etkilememektedir. Hacker ve Hatemi-J (2006:1494) özellikle küçük örneklem, normal dağılıma uymama ve hata teriminde koşullu değişen varyans (ARCH) olması durumlarında MWALD testinin sapmalı olduğunu ortaya koymuştur. Hacker ve Hatemi-J (2006) söz konusu sapmayı önlemek için Efron (1997) tarafından geliştirilen bootstrap yöntemini önermişlerdir. Çalışmada bootstrap dağılımından elde edilen kritik değerler kullanıldığında test performansının arttığı ortaya konulmaktadır (Hacker ve Hatemi-J, 2006:1499).

3. BULGULAR

Uygulamaya öncelikle serilerin durağanlıkları incelenerek başlanmıştır. Bunun için, ADF (Dickey ve Fuller, 1979; 1981; MacKinnon, 1996) birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 2’deki birim kök test sonuçlarına göre TURGSMH seviyede durağan iken TURİHR ve CO2 değişkeni birinci farkı alındığında

durağanlaşmaktadır. Serilerimizden biri $I(0)$, diğer ikisi $I(1)$ olduğu için nedensellik testinde kullanılacak maksimum entegrasyon mertebesi $d_{max}=1$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Seviyede		Birinci Farkta	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
CO2	-2.9397	0.1642	-5.7914***	0.0003
TURİHR	-2.5365	0.3098	-5.9057***	0.0002
TURGSMH	-3.9708**	0.0206	-	-

Not: H_0 : Seri birim kök içermektedir. ***, ** ve * H_0 hipotezinin sırasıyla yüzde %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. ADF için MacKinnon (1996) kritik değerleri kullanılmış olup uygun gecikme sayısının belirlenmesinde Schwarz (1978) bilgi kriteri kullanılmıştır. Sabit ve trend içeren model raporlanmıştır.

Birim kök testleri ardından gerçekleştirilen nedensellik analizi sonuçlarına göre Turizm gelirlerinin ihracattaki ve GSMH'daki payı ile CO2 emisyonları arasında her iki yönde de bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Bu anlamda bulgular uzun dönemli nedensellik açısından Başarır ve Çakır'ın (2015) içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu panel veri örnekleme ile uyumaktadır.

Tablo 3. Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

H_0	MWALD	Asimptotik p-değeri	Bootstrap p-değeri	Optimal Gecikme Sayısı	SONUÇ
$CO_2 \rightarrow TURİHR$	0.794	0.373	0.377	1	Kabul
$TURİHR \rightarrow CO_2$	2.469	0.116	0.131	1	Kabul
$CO_2 \rightarrow TURGSMH$	0.990	0.320	0.328	1	Kabul
$TURGSMH \rightarrow CO_2$	0.000	0.993	0.994	1	Kabul

Not: Kritik değerler 10000 tekrarlı bootstrap dağılımından elde edilmiştir. ***, ** ve * bootstrap kritik değerleri kullanılarak, H_0 hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. VAR modeli

için optimal gecikme sayısı HJC (Hatemi-J, 2003) ile belirlenmiştir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre $d_{max}=1$ olarak belirlenmiştir.

SONUÇ

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişme sağlama çabaları içerisinde Turizmin önemli ve umut verici bir rolü bulunmaktadır. Bu açıdan pek çok ülke bacasız endüstri olarak gördükleri turizmle gelişme hedeflerini yakalamaya çalışmaktadır. Ancak her ne kadar *bacasız endüstri* ifadesi ile anılarak, örtülü anlamda çevreyi kirletmediği yönünde bir imaj oluştursa da turizmin dolaylı yoldan ciddi boyutlarda enerji tüketimine ve sera gazı emisyonuna yol açtığı pek çok çalışmada ortaya konulmuştur. Bu anlamda sağlıklı ve doğa ile barışık bir gelişmeyi sağlayabilmek için turizmin de daha temiz bir boyuta taşınması gerekmektedir. Böylesi bir sorunun mevcut olup olmadığı gelecek nesillere temiz bir çevre bırakabilmek açısından Türkiye için de önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada Türkiye'ye ait 1982 ile 2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak Turizm gelirleri ile karbon emisyonları arasındaki ilişki zaman serisi analizi yöntemi ile sorgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre turizm faaliyetlerinin ihracat ve GSMH içindeki payının CO2 emisyonlarında anlamlı uzun dönemli bir nedensellik ilişkisine sahip olmadığı görülmektedir. Her ne kadar bulgular böyle ise de çevresel bozulmanın sadece CO2 emisyonundan ibaret bir kavram olmadığını da vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Ek olarak turizmin toprak ve suda meydana gelen kirlenme ya da turizm ile ormansızlaşma arasındaki ilişkinin incelenmesi gelecek çalışmalara öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKLAR

BAŞARIR, Ç., ÇAKIR, Y. N. (2015), "Causal Interactions between CO2 Emissions, Financial Development, Energy and Tourism", *Asian Economic and Financial Review*, 5(11), 1227-1238.

BECKEN, S., SIMMONS, D. G., & FRAMPTON, C. (2003), "Energy Use Associated with Different Travel Choices", *Tourism Management*, 24(3), 267-277.

- CADARSO, M. Á., GÓMEZ, N., LÓPEZ, L. A., & TOBARRA, M. Á. (2016), “Calculating Tourism's Carbon Footprint: Measuring The Impact of Investments”, *Journal of Cleaner Production*, 111, 529-537.
- DICKEY, D. A., FULLER, W. A. (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366):427–431.
- DICKEY, D. A., FULLER, W. A. (1981), “Likelihood Ratio Statistics for an Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- EFRON, B. (1979), “Bootstrap Methods: Another Look at The Jackknife”, *Annals of Statistics*, 7, 1–26.
- GRANGER, C.W.J. (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods”, *Econometrica*, 37(3), 424–438.
- GÖSSLING, S. (2005), “Sustainable tourism development in developing countries: Some aspect of energy use”, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(5), 410-425.
- GÖSSLING, S. (2013), “National emissions from tourism: An overlooked policy challenge?”, *Energy Policy*, 59, 433-442.
- HACKER, R. S., HATEMI-J, A. (2006), “Tests for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application”, *Applied Economics*, 38(13), 1489–1500.
- HACKER, S., HATEMI-J, A. (2012), “A Bootstrap Test for Causality with Endogenous Lag Length Choice: Theory and Application in Finance”, *Journal of Economic Studies*, 39(2), 144–160.
- HATEMI-J, A. (2003), “A New Method to Choose Optimal Lag Order in Stable and Unstable VAR Models”, *Applied Economics Letters*, 10(3),135–137.
- MACKINNON, J. G. (1996), "Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests", *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601-618.

- PERCH-NIELSEN, S., SESARTIC, A., & STUCKI, M. (2010), "The Greenhouse Gas Intensity of the Tourism Sector: The Case of Switzerland", *Environmental Science & Policy*, 13(2), 131-140.
- SCHWARZ, G. (1978), "Estimating the Dimension of a Model", *The Annals of Statistics*, 6(2), 461-464.
- SIMS, C.A., STOCK, J.H. & WATSON, M.W. (1990), "Inference in Linear Time Series Models with Some Unit Roots", *Econometrica*, 58, 113-144.
- TANG, Z., SHI, C. B., & LIU, Z. (2011), "Sustainable development of tourism industry in China under the low-carbon economy", *Energy Procedia*, 5, 1303-1307.
- TODA, H. Y., YAMAMOTO, T. (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- WDI, (2018), "World Development Indicators", <https://data.worldbank.org/> (25.02.2018).

Turizm ve Bilgi İletişim Teknolojileri İlişkisi

Cengiz AYTUN¹, Cemil Serhat AKIN², Soner AKIN³

Özet

Günümüzde ülkeler ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmada turizm olgusunu önemli bir politika aracı olarak görmektedir. Bu sebeple çoğu ülke hizmet sektörlerinde biri olan turizm faaliyetlerinin yaygınlaşmasında bilişim teknolojilerini daha yoğun kullanmaya başlamıştır. Bilgi iletişim teknolojileri – BİT (Information and telecommunication technology - ICT) alanında yaşanan hızlı ilerlemeler turizm sektöründe de gelişmelere sebebiyet vermekte, pazarlama, yönetim ve tanıtım alanlarında yeni olanaklar sunmaktadır. Bilgisayar odaklı teknolojiler, bilgi sistemleri, veri tabanları ve iletişim hatları yeni fırsatlar yaratmış turizmi küresel bir endüstri haline getirmiştir. Ayrıca bilgi iletişim teknolojileri seçenekler arasında karşılaştırma yapılmasını kolaylaştırarak tüketici tercihleri üzerine etkili olmaktadır. Günümüzde tanıtım faaliyetlerinin temel eksenini oluşturan bilgi teknolojileri kullanımının küresel olarak yaygınlaşması sosyal ve ekonomik kalkınmanın da belirleyicisi olabilmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı ekonomik büyüme ve kalkınmanın belirleyicilerinden biri olarak düşünülen turizm ile bilgi iletişim teknolojileri arasındaki ilişkinin sorgulanmasıdır.

Çalışmada Türkiye'nin 1982 ile 2016 yılları arasındaki ICT verileri ile turizm gelirleri arasındaki ilişki zaman serisi analizi yöntemi ile sorgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre ICT ile turizm gelirleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle turizm gelirlerini artırmak isteyen ülkelere, ICT yatırımlarını artırmaları politika önerisi olarak sunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi iletişim teknolojileri, Turizm gelirleri, Zaman Serisi Analizi.

Jel Kodları: Z30,Z38.C22

The Relation between Tourism and Information Technologies

Abstract

Today, the concept as tourism is seen as an important political tool in order to gain the growth based aims for economic development by countries. In this respect, many countries started to use tourism activities in order to strengthen the sector of services via using information technologies to a high degree. The rapid developments in information and telecommunication technologies (ICT) have resulted in rapid growth in tourism sector in terms of marketing, management by giving more facilities on management and promotion. The computer based technologies, the information systems, the databases and communication lines have transformed the tourism into a global sector. They make become meaningful for making brief comparisons for information technologies in terms of different options to follow the consumer choices

The widespread using of information technologies in global sense has become the main theme of promotion activities via being the main indicator of social and economic development today. Hence, the goal of this study is to question the relation between tourism and information technologies which is already thought to be one of the main indicators of economic growth and development..

¹ Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, cengizaytun@mku.edu.tr

² Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, csakin@mku.edu.tr

³ Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, sakin@mku.edu.tr

In this study, the datum from tourism incomes and ICT data belonging to the years between 1982 and 2016 for Turkey were questioned via the time series analyses method. Bilateral causality relation was found between the ICT datum and tourism incomes according to the obtained results. In this respect, a policy suggestion for the countries which want to increase the tourism incomes can be followed via strengthening the ICT investments, from the point of view.

Key Words: *Information Technologies, Tourism Incomes, Time Series Analyses.*

Jel Codes: : Z30,Z38.C22

1. GİRİŞ

Ülkelerin birincil amacı üretilen mal ve hizmet miktarını artırmaktır. Ekonomik büyüme olarak da adlandırılan bu duruma erişebilmek için ülkeler, kaynaklarını daha verimli bir biçimde kullanma arzusu içindedir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında buhar gücünün de kullanımı ile birlikte kitlesel üretim aşamasına geçiş yaşayan ülkeler, sonraki aşamada hizmet sektöründe genişlemeyi hedefleyerek ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde sanayi toplumunun dönüşümünü açıklayan çalışmaların popülaritesi 1970’li yıllardan beri giderek artmaktadır. Eskinin gelişmiş-gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler ayrımı artık yerini; tarım, sanayi ve sanayi sonrası toplum biçimlerine bırakmaya başlamıştır (Aytun, 2008, 18). Sanayileşme hamlesini tamamlamış ülkelerin sonraki politikaları hizmet sektörünün yapılandırılması üzerinedir.

Özellikle 1990’ların ikinci yarısında öncelikle sanayileşmiş ekonomilerin üretim yapılarında ortaya çıkan değişiklikler, gelişmekte olan ülkelerin de üretim süreçlerine etki ederek tüm dünya ekonomilerini “Yeni Ekonomik Düzen” adı verilen yeni bir yapılanmaya doğru sürüklemiştir. Hizmet sektörünün önem kazandığı bu dönemde uluslararası ticarete yaşanan serbestleşme ve bilişim teknolojilerinde sağlanan gelişmeler bu yeni yapılanmaya ekstra bir ivme kazandırmıştır (Kuşat, 2011, 115-116).

Günümüzde ülkeler ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmada hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm sektörünü önemli bir büyüme aracı olarak görmektedir. Bu sebeple çoğu ülke hizmet sektörlerini daha etkin bir biçimde kullanabilmek için yöntem arayışı içerisine girmiştir. Özellikle bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan

gelişmeler turizm sektörü tarafından yakından takip edilmiş ve turizm faaliyetlerinin yaygınlaşmasında yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri – BİT (Information and telecommunication technology - ICT), özellikle pazarlama, yönetim ve tanıtım alanlarında yeni olanaklar sunmuş, sektörde gelişmelere sebebiyet vermiştir. Bilgisayar odaklı teknolojiler, bilgi sistemleri, veri tabanları ve iletişim hatları yeni fırsatlar yaratmış turizmi küresel bir endüstri haline getirmiştir. Ayrıca bilgi iletişim teknolojileri seçenekler arasında karşılaştırma yapılmasını kolaylaştırarak tüketici tercihleri üzerine etkili olmaktadır. Ayrıca tanıtım faaliyetlerinin temel eksenini oluşturan bilgi teknolojileri kullanımının küresel olarak yaygınlaşması, sosyal ve ekonomik kalkınmanın da belirleyicisi olabilmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı ekonomik büyüme ve kalkınmanın belirleyicilerinden biri olarak düşünülen turizm ile bilgi iletişim teknolojileri arasındaki ilişkinin sorgulanmasıdır. Çalışmanın takip eden ikinci bölümünde bilgi iletişim teknolojileri ile turizm faaliyetleri arasındaki etkileşim ilgili çerçevede ortaya konulacak üçüncü bölümde çalışmanın uygulama kısmında kullanılacak veri ve yöntem hakkında bilgi verilecektir. Çalışma elde edilen bulguların yorumlanması ve politika önerileri ile sonlandırılacaktır.

2. BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ VE TURİZM FAALİYETLERİ İLE İLİŞKİSİ

Bilgi iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte küreselleşme olarak da adlandırılan ülke sınırlarının kaldırılması ve kültürel olarak birbirine yaklaşması hız kazanmıştır. Bu gelişmeler üretim sistemlerine de entegre edilerek, rekabetin arttığı dünyada firmaların önemli politika araçlarından biri haline gelmiştir.

İletişim teknolojileri daha çok bireyler ya da kurumlar arasında iletişim kurulmasını sağlayarak coğrafi sınırları bir anlamda ortadan kaldırmış, bilgisayar teknolojileri ise özellikle iş sürecinin geliştirilmesi ve iş görenlerin işlerini daha verimli yapmaları amacıyla kullanılmıştır (Benli ve Kızgın, 2002).

Özellikle turistik ürünlerin tanımlanması, tanıtımı, dağıtılması ve bir araya getirilmesi, organize edilerek tüketiciye sunulmasında sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede BİT'leri yoğun olarak kullanılmakta firmaların pazar payını da artırmaktadır (Buhalis ve Main; 1998). Turizm sektöründe tüketim gerçekleştirecek bireylerin bilgi gereksinimlerini karşılamalarında BİT'e başvurmaları sektörün bu teknolojilere verdiği önemi artırmıştır. Bu sebeple özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında turizm sektöründe yer alan paydaşların bilgi iletişim teknolojilerine yatırımları artmıştır (Sezgin, 2004:109).

Turistik hizmetlerin arzının ve talebinin hızlı gelişimi, bilgi teknolojilerini endüstrinin zorunlu bir ortağı haline getirmiş bununla birlikte söz konusu teknolojiler, turizm pazarlaması, dağıtımı, tutundurması ve koordinasyonunda artan bir şekilde önemli bir rol oynamaktadır (Coşkun & Yüksek, 2010).

Turizm sektörü ile BİT arasındaki ilişki ilgili literatürde çok sayıda başlık altında kurulsun da bu başlıkları dört ana başlıkta toplamak mümkündür:

- **Merkezi Rezervasyon Sistemleri:** Bu sistemler turizm alanında faaliyet gösteren firmalar ulaşmada kullanılan teknolojilerdir.

- **Global Dağıtım Sistemleri:** Bu sistemler turizm sektörünün sunmuş olduğu ürünleri merkezi bir sistemle birleştirip bu ürünü talep eden müşterilere sunan aracı kurumlardır.

- **İnternet:** Bilgisayarların kurulan bir ağ vasıtası ile birbirine bağlanması ile oluşturulan sistemdir. Bu sistematik içerisinde bireyler iletişim elektronik posta, world wide web (www) gibi iletişim araçları sayesinde ağlara dâhil olarak firmalar arasında mukayese yapma şansına sahip olur.

- **Intranet:** İnternet sistemlerine benzer bir sisteme sahip olan intranetin kapsamı daha dar olup belirli bir organizasyona bağlı birimler içerisinde sınırlandırılmış bir anlamda firma içi ağlardır. Turizm sektöründe yer alan firmalar çeşitli departmanları arasındaki eş zamanlı organizasyonları bu ağlar aracılığı ile kurmaktadır (Sezgin,2004:109-133).

Enformasyon ve telekomünikasyon teknolojileri turizm sektöründe özellikle rekabet gücünü arttırıcı rol oynamaktadır. Bu teknolojilerle tesis sahipleri coğrafi sınırlamaların üstesinden gelebilmektedir (Law ve Hsu, 2005).

Wei ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada internetin otel rezervasyonlarında kullanım ağırlığını ölçülmüştür. Çalışmada Global Hoteliers üyesi olan 193 uluslararası otel, anket yöntemi ile araştırmaya dahil edilmiş araştırma sonuçlarına göre katılımcı turizm işletmelerinin %91,3'ünün web sitelerinin olduğu, %82,6'sının web aracılığıyla rezervasyon imkanı sağladığı tespit edilmiştir. (Wei vd. 2001:237).

Farkhondehzadeh ve ark. (2013) donanım olanaklarındaki gelişmelerin yanı sıra e-ticaretteki gelişmelerin de etkilerine işaret etmektedir. Sanal marketler, elektronik ödeme olanakları önceden ulaşamayan pazarlara güvenle firmaların girebilmelerine de olanak tanımaktadır. Ayrıca e-ticaret uygulamalarıyla maliyetler ciddi ölçüde düşmektedir.

BİT ile turizm arasındaki ilişkinin aynı hedeflere ulaşmada sorun doğurduğuna dair çalışmalar da mevcuttur. Lim'in 2009 yılında İngiltere de gerçekleştirdiği bir araştırmada birbirinden habersiz ve bağımsız çalışan otel yöneticilerinin teknoloji adaptasyonlarını ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre çalışmaya dahil edilen otellerin çalışma sistemlerinin karmaşık yapısının internet kullanımını zorlaştırdığı vurgulanmıştır (Lim, 2009:611, 615-616).

3. METOD VERİ YÖNTEM

Uygulamada kullanılan veriler Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından (World Development Indicators - WDI, 2018) ve Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilmiştir. Türkiye için elde edilen yıllık veriler 1982-2016 dönemini kapsamaktadır. Verilere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Veri Tanımlamaları ve Kaynakları (1982-2016, Yıllık Veri)

Kod	İsim	Kaynak
BİT	100 Kişi başına Bilgi iletişim teknolojileri	WDI ^a
	(Sabit + Mobil + İnternet abonelikleri)	TÜİK ^b
TUR	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	WDI ^a

^a Dünya Kalkınma Göstergeleri ^b Türkiye İstatistik Kurumu.

Bu çalışma ile Türkiye’de Turizm göstergeleri ile Bilgi İletişim Teknolojileri kullanımı arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması hedeflenmektedir. Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi aynı seviyeden durağan seriler için kullanılabilir. Serilerin seviye değerlerinin kullanıldığı VAR modeline dayalı bu metot, birim kök içeren ya da eşbütünleşik seriler için asimptotik test istatistikleri geçersiz olduğundan uygulanamazlar (Park ve Phillips, 1989; Sims, Stock ve Watson, 1990). Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen modifiye edilmiş WALD testi (MWALD) Granger tipi nedensellik testinin karşılaştığı bu sorunun üstesinden gelebilmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testinde serilerin bütünleşme dereceleri veya aralarındaki olası eş bütünleşme ilişkisi, nedensellik sınavmasının geçerliliğini etkilememektedir. Hacker ve Hatemi-J (2006, 1494) özellikle küçük örneklem, normal dağılıma uymama ve hata teriminde koşullu değişen varyans (ARCH) olması durumlarında MWALD testinin sapmalı olduğunu ortaya koymuştur. Hacker ve Hatemi-J (2006) söz konusu sapmayı önlemek için Efron (1997) tarafından geliştirilen bootstrap yöntemini önermişlerdir. Çalışmada bootstrap dağılımından elde edilen kritik değerler kullanıldığında test performansının arttığı ortaya konulmaktadır (Hacker ve Hatemi-J, 2006, 1499).

4. BULGULAR

Uygulamaya öncelikle serilerin durağanlıkları incelenerek başlanmıştır. Bunun için, ADF (Dickey ve Fuller, 1979; 1981; MacKinnon, 1996) birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 2’deki birim kök test sonuçlarına göre TUR seviyede durağan iken BİT değişkeni birinci farkı alındığında durağanlaşmaktadırlar. Serilerimizden biri I(0), diğeri I(1) olduğu için nedensellik testinde kullanılacak maksimum entegrasyon mertebesi $d_{max}=1$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Seviyede		Birinci Farkta	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
BİT	-1.1125	0.9111	-4.2469**	0.0127
TUR	-3.7696**	0.0309	-	-

Not: H_0 : Seri birim kök içermektedir. ***, ** ve * H_0 hipotezinin sırasıyla yüzde %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. ADF için MacKinnon (1996) kritik değerleri kullanılmış olup uygun gecikme sayısının belirlenmesinde Schwarz (1978) bilgi kriteri kullanılmıştır. Sabit ve trend içeren model raporlanmıştır.

Birim kök testlerinin ardından gerçekleştirilen bootstrap nedensellik testi sonuçları Tablo 3'te raporlanmaktadır. Bulgulara göre BİT ile turizmin GSMH içindeki payına (TUR) bakıldığında ise her iki yönde kuvvetli bir nedensellik ilişkisi bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3. Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

H_0	MWALD	Asimptotik p-değeri	Bootstrap p-değeri	Optimal Gecikme Sayısı	SONUÇ
$BİT \rightarrow TUR$	12.468	0.029	0.081	5	Ret**
$TUR \rightarrow BİT$	21.361	0.001	0.012	5	Ret**

Not: Kritik değerler 10000 tekrarlı bootstrap dağılımından elde edilmiştir. ***, ** ve * bootstrap kritik değerleri kullanılarak, H_0 hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. VAR modeli için optimal gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriteri ile belirlenmiştir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre $d_{max}=1$ olarak belirlenmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin ekonomik büyüme sürecinde hizmet sektörünün sağladığı kazanımlar önem arz etmektedir. Bacasız endüstriler olarak da adlandırılan turizm sektörünün güçlü olması ülkelerin büyümesine katkı sağlayarak diğer taraftan istihdamı da artırmaktadır. Sanayileşme hamlesini gerçekleştirmiş olan ülkeler daha az çevresel bozulma yaratarak ekonomik büyümeye katkı yapan Turizm faaliyetlerinin gelişimi

için çeşitli yöntemler geliştirmekte bu yöntemlerin başında da bilgi iletişim tekniklerinin etkin kullanımı gelmektedir.

Özellikle 2000'li yıllar ile birlikte bilgi iletişim teknolojileri hızla gelişmiş ve birçok sektör bu teknolojileri kullanarak rekabet üstünlüğü elde etmeye çalışmıştır. Hızla gelişen ve yaygınlaşan bilgi teknolojileri sayesinde bilgisayarlar, dijital donanımlar, akıllı telefonlar, tabletler, vb. gibi yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkışı üretimde ve hizmetlerin sunumunda kolaylıklar yaratmakta ayrıca istihdamı artırmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri vasıtasıyla yapılan e-ticaret, reklam, uluslararası pazarlara açılım, yeni pazarlama anlayışı bir yandan ülkeleri birbirine yaklaştırırken yeni organizasyon ve yönetim teknikleri ile de ekonomik etkinliği artırmaktadır.

Bu çalışmada turizm sektörünün daha etkin çalışabilmesi için araç olarak düşünülen BİT kullanımının turizm faaliyetleri üzerine olan başarısı sorgulanmıştır. Çalışmada Türkiye'nin 1982 ile 2016 yılları arasındaki BİT verileri ile turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı arasındaki ilişki bootstrap nedensellik analizi yöntemi ile sorgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre ICT ile turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle Türkiye'de bilgi iletişim teknolojilerinin turizm gelirlerini artırmada önemli bir etken olduğu dikkat çekmektedir.

Elde edilen bulgular toplu olarak değerlendirildiğinde ülkelerin refah düzeyinin artırılmasına katkı sağlayan turizm sektörünün gelişimi için BİT'lerine yapılan yatırım ülkeye pozitif yönde ekonomik çıktılar sağlayacaktır. BİT teknolojileri sayesinde sektörünün dinamik yapısı gereği oluşan değişimler takip edilip değişime uyum sağlanacaktır. Turizm şirketlerinin yaşanan zorlu rekabet içerisinde geri kalma lüksü bulunmamaktadır. Ayrıca yaşanan rekabette bilgi teknolojilerinden faydalanılarak küresel dağıtım sistemlerini de kullanmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AYTUN, C. (2008). ENFORMASYON TOPLUMU VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ*, 12(2), 17–35.

BENLİ T. KIZGIN, Y. (2002, NİSAN), KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE BİLGİ TEKNOLOJİSİ KULLANIMININ ÖNEMİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ, *MEVZUAT DERGİSİ*, YIL:5, SAYI:52

BUHALİS, D., MAIN, H. (1998). INFORMATION TECHNOLOGY IN PERIPHERAL SMALL AND MEDIUM HOSPITALITY ENTERPRISES: STRATEGIC ANALYSIS AND CRITICAL FACTORS, *INTERNATIONAL JOURNAL OF CONTEMPORARY HOSPITALITY MANAGEMENT*, VOL.10, NO.5, 198-202.

COŞKUN, İ.O. & YÜKSEK, G. (2010). TURİZM İŞLETMELERİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİ TÜROFED, SAYI 51.

DICKEY, D.A., VE FULLER, W.A. (1979). DISTRIBUTION OF THE ESTIMATORS FOR AUTOREGRESSIVE TIME SERIES WITH A UNIT ROOT, *JOURNAL OF THE AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION*, 74(366), 427–431.

DICKEY, D. A., VE FULLER, W. A. (1981). LIKELIHOOD RATIO STATISTICS FOR AUTOREGRESSIVE TIME SERIES WITH A UNIT ROOT. *ECONOMETRICA*, 49(4), 1057–1072.

EFRON, B. (1979). BOOTSTRAP METHODS: ANOTHER LOOK AT THE JACKKNIFE, *ANNALS OF STATISTICS*, (7), 1–26.

FARKHONDEHZADEH, A., ROBAT KARİM, M. R., ROSHANFEKR, M., AZİZİ, J., & LEGHA HATAMİ, F. (2013). E-TOURİSM: THE ROLE OF ICT İN TOURİSM İNDUSTRY. *EUROPEAN ONLINE JOURNAL OF NATURAL AND SOCIAL SCIENCES*, 2(3), 566-573.

GRANGER, C.W.J. (1969). INVESTIGATING CAUSAL RELATIONS BY ECONOMETRIC MODELS AND CROSS-SPECTRAL METHODS, *ECONOMETRICA*, 37(3), 424–438.

HACKER, R. S., VE HATEMİ-J, A. (2006). TESTS FOR CAUSALITY BETWEEN İNTEGRATED VARIABLES USING ASYMPTOTIC AND BOOTSTRAP DİSTRİBÜTİONS: THEORY AND APPLİCATION, *APPLIED ECONOMICS*, 38(13), 1489–1500.

HACKER, S., VE HATEMİ-J, A. (2012). “A BOOTSTRAP TEST FOR CAUSALITY WITH ENDOGENOUS LAG LENGTH CHOİCE: THEORY AND APPLİCATION İN FİNANCE”, *JOURNAL OF ECONOMIC STUDİES*, 39(2), 144–160.

HATEMİ-J, A. (2003). A NEW METHOD TO CHOOSE OPTİMAL LAG ORDER İN STABLE AND UNSTABLE VAR MODELS, *APPLIED ECONOMICS LETTERS*, 10(3), 135–137.

KUŞAT, N. (2011). KÜRESELLEŞEN DÜNYADA TURİZM SEKTÖRÜ: BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE REKABET GÜCÜ, *AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ*, 3(5), 114-138.

LAW, R. VE HSU, C.H.C., (2005). CUSTOMERS’ PERCEPTIONS ON THE İMPORTANCE OF HOTEL WEB SİTE DİMENSİONS AND ATTRİBUTES, *INTERNATIONAL JOURNAL OF CONTEMPORARY HOSPİTALİTY MANAGEMENT*, 17(6), 493-503.

MACKINNON, J. G. (1996). NUMERICAL DİSTRİBÜTİON FUNCTİONS FOR UNİT ROOT AND COİNTEGRATİON TESTS, *JOURNAL OF APPLIED ECONOMETRICS*, 11, 601-618.

SCHWARZ, G. (1978). ESTİMATİNG THE DİMENSİON OF A MODEL, *THE ANNALS OF STATİSTİCS*, 6(2), 461–464.

SEZGİN,E., (2004) BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE FİNANSAL YAPILANMA SÜRECİNDE TURİZM ENDÜSTRİSİ VE TÜRKİYE TURİZMİ, TC ANADOLU

ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, NO:1540, TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ
YÜKSEKOKULU YAYINLARI, NO 6, ESKİŞEHİR

SİMS, C.A., STOCK, J.H. VE WATSON, M.W. (1990). INFERENCE IN
LINEAR TIME SERIES MODELS WITH SOME UNIT ROOTS,
ECONOMETRICA, 58, 113-144.

TODA, H.Y. VE YAMAMOTO, T. (1995). STATISTICAL INFERENCE IN
VECTOR AUTOREGRESSIONS WITH POSSIBLY INTEGRATED
PROCESSES, *JOURNAL OF ECONOMETRICS*, 66, 225–250.

WDI, (2018). WORLD DEVELOPMENT INDICATORS,
[HTTPS://DATA.WORLDBANK.ORG/](https://data.worldbank.org/) 25.02.2018.

Wei,S., H.F. Ruys, H.B.Van Hoof Ve T.E.Combrink, (2001) “Uses of The Internet
in the Global Hotel Industry”, *Journal of Business Research*, Vol. 54, 235-241

Assessing Knowledge Sharing Culture among Managers in Businesses; a Case Study of Condor Electronics's Company in Algeria

Narimane DRIS¹

Abstract

This research paper aims to assess the knowledge sharing's culture among managers in businesses. In order to achieve the research objective, a case study was conducted at CONDOR Electronics Company in Algeria, using a set of data collection tools, and the questionnaire survey as a principal tool in research, which was designed based on the research literature. The questionnaires were distributed among 120 managers, through a randomly sample, using the descriptive statistics and the multiple linear regression model to test the research hypotheses.

The research results showed that the managers' involvement in work, collaboration and collective work are the two main components, which shape the knowledge sharing culture at the company under study rather than the core values and mutual trust.

Based on the analysis and the results of the present research paper, the researcher made a modest attempt to give practical suggestions that foster the knowledge sharing in business through a supportive organizational culture.

Key Words: knowledge, knowledge management, knowledge sharing, organizational culture, knowledge sharing culture (KSC).

JEL Classification Codes : ID319Business Administration

L'évaluation de la culture de partage des connaissances entre les managers dans les entreprises; Etude de cas de l'entreprise Condor Electronics en Algérie

Résumé

Cet article de recherche a pour objectif d'évaluer la culture du partage des connaissances entre les managers dans les entreprises, afin d'atteindre l'objectif de la recherche. Une étude de cas a été réalisée au sein de l'entreprise CONDOR Electronics en Algérie en utilisant Le questionnaire comme outil principale dans la recherché et qu'ont été distribués aux 120 managers, en utilisant le modèle de régression linéaire multiple pour tester les hypothèses de recherche.

Les résultats de la recherche montraient que l'intégration des managers au travail, la collaboration et le travail collectif sont les deux composants principaux qui forment la culture du partage de connaissance dans l'entreprise étudiée eu regard des valeurs fondamentales et de la confiance mutuelle.

Sur la base de l'analyse et les résultats de la présente recherche, la chercheuse a donné des recommandations pratiques qui favorisent le partage des connaissances dans l'entreprise grâce au support d'une culture organisationnelle effective.

Mots Clés: connaissance, management de connaissance, partage de connaissance, culture organisationnelle, culture de partage des connaissances.

JEL Code de Classification: ID 319 Management des Entreprises

¹ PhD Student in Business management, University of Ferhat Abbes Setif 1, Faculty of Economics, Commerce and Business Management, Department of Business Management, Setif, Algeria, Email: narimane_univsetif@yahoo.fr

1. INTRODUCTION

In today's knowledge economy, which is characterized by rapidly developing technologies and intensive knowledge products, Knowledge has become the most important factor of production and value creation for business, due to the important role they play regarding the businesses 'competitiveness and continuity in the competitive market.

Accordingly, Human resources are perceived to be as a most valuable asset for any company and its main source of knowledge and innovation. This made the businesses' attention about managing knowledge more progressive.

Knowledge sharing is considered to be one of the most important processes of knowledge management which has the potential to lead businesses towards success based on the knowledge sharing results which are usually in form of new knowledge and new innovation.

The businesses' challenge to knowledge sharing depends on their willing and capability to provide the necessary requirements which is related to organizational, human, technological and cultural factors. Organizational culture as a management system has been argued by many researchers to be a crucial for knowledge sharing's success, therefore, the question is always discussed about the organizational culture which support knowledge sharing at business.

2. LITRATURE REVIEW

There is no consensus between researchers on knowledge's definition.

2.1. *Knowledge and Knowledge Sharing*

Davenport and Prusak define knowledge as an evolving mix of framed experience, values, contextual information, and expert insight (Murray, 2008: 35).

Knowledge is specific source according to its complicated nature; it is not a temporary action but it is an accumulative process.

Knowledge originates and applies in the minds of knower's and in organizations; it often becomes embedded not only in documents or repositories but also in organizational routines, culture, processes, practices, and norms (Helen, 2008: 42).

Knowledge differs from information; while Knowledge guides decisions, information inform on situations.

For instance, authors point out that Knowledge requires human judgment, it is closely related to action, and presupposes values and beliefs (Hannu, K., 2008: 230). This more explains the human aspect on knowledge. Moreover, authors see that knowledge is implicated in human behaviors.

There are two main types of knowledge; the first and most common type of knowledge is called tacit knowledge. The second type is called explicit knowledge.

- **Tacit knowledge** refers to personal knowledge embedded in individual experience and involving intangible factors, and it can be extremely difficult to transfer (Todd and Thomas, 2003: 03). According to its complicated nature.
- **Explicit knowledge** refers to knowledge that has been expressed in words and numbers, and it can be easily codified and shared (Irma and Dorothy: 05). This kind of knowledge is shared easily between individuals and groups.

Therefore, knowledge is a unique and complex intellectual process, its complexity mainly drives from the human nature (knowledge owners), which explains the critical need for knowledge management in businesses.

In general, Knowledge Management is defined as “a process that helps organizations to find, select, organize, disseminate, and transfer important information and expertise necessary for activities (Abdel et al, 2012: 28).

Similarly, knowledge management is viewed as the process of critically managing knowledge to meet existing needs, to identify and exploit existing and acquired knowledge assets and to develop new opportunities (Murray, 2008: 02).

Knowledge management can be defined as set of processes, which include knowledge creation, knowledge sharing, knowledge storage and knowledge development.

The goals of KM are the leveraging and improvement of the organization's knowledge assets to make better knowledge practices, improved organizational behaviors, better decisions and improved organizational performance (William, 2009: 04).

Therefore, authors point out that knowledge management must create the value for the business throughout its main processes including knowledge acquisition, creation, refinement, storage, transfer, sharing, and utilization.

Authors stress the importance of knowledge sharing for business's development and innovation. Knowledge sharing is a necessary practice that transforms the individual knowledge into organizational knowledge.

Knowledge sharing is important for companies to be able to develop skills and competences, to increase value, and to sustain competitive advantages (Chonticha, 2012: 287).

Van den Hooff and de Ridder defined knowledge sharing as the process where individuals mutually exchange their knowledge and jointly create new knowledge (Faizunuah: 352).

Knowledge sharing is essentially described as a set of processes and practices which include knowledge transfer and exchange between individual and groups and thereby create a new knowledge through collective work, cooperation, mutual trust and interaction.

The goal of knowledge sharing can be to either explore new knowledge or exploit existing knowledge, which is a somewhat analytical distinction wherefore practice will often entail part of both processes (Peter, 2005: 04).

Knowledge sharing is considered to be as a strategic opportunity for any business; which enable for competences development, organizational knowledge creation,

innovative capabilities support and organizational memory creation, therefore sustain the business survival in a changeable environment.

2.2. *Knowledge Sharing Culture*

Knowledge resides in people's minds and in an organization's culture (Krista: 07).

E. Schein defined organizational culture as the entire fundamental assumptions that a given group has invented, discovered or developed while learning to solve problems of adaptation to the environment and internal integration (Katarzyna, 2014: 28).

Considered culture as set of beliefs, values and attitudes give it a powerful position at supporting knowledge sharing within organizations.

Pasher and Ronen affirm that successful knowledge creation and knowledge sharing in an organization are a result of a management style based on shared values of organizational culture (<http://www.scirp.org/journal/ajibm>).

Knowledge culture effectively facilitate knowledge sharing which facilitates the learning processes within organizations by ensuring that what has been learned in the organization can be stored, shared, and updated (Ebrahim, 2012: 33-34).

Organizational culture facilitate knowledge sharing practices trough; the creation of a set of moral values and beliefs which convince people about knowledge worthiness at businesses, a warring them about the need to search the critical knowledge from the owners and sharing their knowledge in order to be developed.

According to Wigg, Culture supporting knowledge management describes: team culture favorable ideas exchange, teams work, openness and honesty, high-trust culture for common learning, expanded need for creativity, general belief in the value of learning (Dorota and and Agnieszka: 1364).

Organizational culture's determinants which support knowledge sharing are differ from one discipline to another and differ from one business's environment to another, literatures do not include one group of determinants for knowledge sharing

culture which is resulted in a large variety of researches. Knowledge sharing culture is principally based on openness, collaboration and collective work, social interaction and mutual trust, work involvement and integration, common and core values...ects

3. RESEARCH METHODOLOGY

The objective of this research is to assess knowledge sharing culture among managers in businesses and thereby determine which elements of the existed organizational culture that forms the knowledge sharing culture at the studied business.

In order to achieve the research objective, a case study was conducted at CONDOR Electronics Company in Algeria, one of the best-known brands by Algerians; it is specialized in the manufacture of: “Electronic equipment and home appliances, computers, packaging, and international trade” (www.condor.dz).

The present research paper used the descriptive and analytical approach, which is based on the description of the statistics of research data, and the analysis of the research results.

3.1. Research Model and Hypotheses

The research model is presented in Figure 1. It shows the two main variables of research, and the different dimensions.

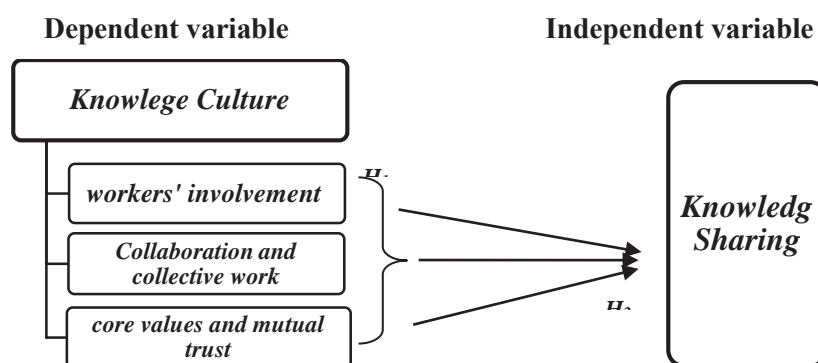

Figure 1. Research Model

Based on the presented research model above, two main hypotheses were formulated for the present research, as follow:

H₁: Work involvement, Collaboration and collective work, core values and

mutual trust are the main components which form the knowledge sharing culture among managers at the studied business;

H₂: There are a significant relationship between organizational culture (work involvement, Collaboration and collective work, core values and mutual trust) and knowledge sharing at the studied business;

3.2. Data Collection and Explanation of Scales

Data was principally collected using the questionnaire through a randomly sample, which was distributed among 120 managers of condor Electronics Company in Algeria.

The collection of questionnaires accounts 117 of true and valid questionnaires which are suitable and reliable for analysis.

The questionnaire construction based on two sides;

- The first, which is used to assess the knowledge sharing culture, including three dimensions; Work involvement, Collaboration and collective work, core values and mutual trust;
- The second, which is used to measure the knowledge sharing and effectively permit to determine which elements of the existed organizational culture forms the knowledge sharing culture at the studied business.

3.3. Data Analysis

The study used the quantitative method, where data codification, interpretation, and analysis were done using SPSS software.

Researcher used descriptive statistics, reliability test, and multiple regression model to analyze data and to test the research hypotheses.

3.3.1. *Research demographics*

Table 1: Age, Gender, Seniority and Education Distribution

Age		
< 30 years	45	38.5%
[30-40]	50	42.7%
> 40 years	22	18.8%
Gender		
Male	55	47%
Female	62	53%
Seniority		
< 5 years	61	52.1%
[5-10]	53	45.3%
[11-15]	3	2.6%
> 15 years	0	0%
Education		
Bachelors	35	29.9%
Masters	70	59.8%
PhD/ Graduate Studies	12	10.3%

The table 01, shows the distribution of respondents according to their age, Gender, Seniority and Education Distribution.

The responses frequencies showed that 53% of respondents are female while 47% are male, for instance, most of respondents are under the age of 40 years old with a total percentage of 81.2%, which is considered to be a force for business. similarly, 59.8% of respondents are Master's degree, 29.9% are Bachelor's degree while 10.3% are doctoral post, on the same line, 52.1% of respondents have less than 5 years of experience at the studied business, 45.3% have between 5 to 10 years of experience while, 3 % their seniority at the studied business exceeds the 15 years.

3.3.2. Reliability of Scales

Table 2: Reliability test

Variables	Number of Items	Crombach's Alpha
Knowledge Sharing	13	0.867
- Tacit Knowledge	8	0.775
- Explicit Knowledge	5	0.827
Organizational Culture	20	0.932
- Work involvement	6	0.927
- Collaboration and Collective Work	6	0.833
- Core Values and Mutual Trust	8	0.857

Data reliability has been tested using reliability test. Reliability test value of Cronbach's alpha was being greater than 0.5 or 50%, which means that the reliability of data is very acceptable.

- Overall value of Cronbach's alpha for knowledge sharing items is 0.867 or 86.7%, which means that the reliability of data is very acceptable.
- Overall value of Cronbach's alpha for organizational culture items is 0.932 or 93.2%, which means that the reliability of data is very acceptable.

3.3.3. Descriptive statistics

Table 3: Descriptive statistics

Items	Arithmetic Mean	Standard Deviation
Knowledge Sharing	3.716	0.438
Organizational Culture	3.587	0.508
- Work involvement	3.705	0.683
- Collaboration and Collective Work	3.606	0.593
- Core Values and Mutual Trust	3.485	0.510

- There was a high positive perception by the respondents on exist knowledge sharing among managers at Condor Electronics with a mean of 3.716, which indicates a high level of knowledge sharing between managers.

- There was a medium positive perception by the respondents on exist organizational culture among managers at Condor Electronics with a mean of 3.587.
- There are a significantly positive perception of work involvement, Collaboration and Collective Work and Core Values and Mutual Trust existing at Condor Electronics (Mean= 3.705; 3.606 and 3.485; Agree) respectively as indicated by respondents. Which prove and valid the first hypothesis of research.

3.3.4. Regression Analysis Results

Table 3: multiple regression test

Items		standardized Coefficient (Beta)	Sig (p-value)	Correlation value (R)	Adjusted R ²
Independent Variables	- Work involvement	0.022	0.023	0.427	0.183
	- Collaboration and Collective Work	0.288	0.005		
	- Core Values and Mutual Trust	-	0.914		

- Multiple regression analysis was conducted to determine relationship between work involvement, Collaboration and Collective Work and Core Values as independent variables and knowledge sharing as dependent variable.

Results of multiple regression analysis showed that organizational culture is significantly correlated with knowledge sharing with a Coefficient of determination (R) amounted to (0.427), The independents variables explained 18.3% of the variance in knowledge sharing (R Square=0.183).

Results show that two dimensions of organizational culture were significantly correlated with knowledge sharing; work involvement (sig =0.02), and collaboration and collective work (sig =0.00), while Core Values and Mutual Trust has no significant impact on knowledge sharing (sig=0.914) which is superior to the error coefficient (0.05).

Observation of Beta (β) for work involvement and Collaboration and Collective Work, which amounted respectively to (Beta= 0.022 and 0.288), interprets the level to which they can predict knowledge sharing while the most influential predictor of knowledge sharing was Collaboration and collective work (Beta =0.288).

Based on discussion above, the data analysis proves and valid the second hypothesis.

4. CONCLUSION

Knowledge sharing culture is about assuring the continuous flow of knowledge, that allows the building of an organizational knowledge memory within businesses; by providing the necessary requirements including; Collaboration and Collective work, work involvement and core values and mutual trust.

In order to foster the knowledge sharing among individuals in businesses and maximize the benefits of sharing which are directly related to the business's performance and the individual development of competence and creativity. Businesses should have a strong will to create cultural values that create assumption for people about the worthiness of knowledge sharing.

REFERENCES

ABDEL, H. Z et al. (2012), The Role of Knowledge Management in Enhancing Organizational Performance, *I.J. Information Engineering and Electronic Business*, (5), 28.

CHONTICHA, M. (2012), Developing Knowledge-Sharing Capabilities Influence Innovation Capabilities in Organizations – a Theoretical Model, *International Conference on Education and Management Innovation*, Singapore, 286-287.

DOROTA, C. M and AGNIESZKA, S. L, *Organizational Culture Conditions of Knowledge Management*, 1364-1365

EBRAHIM. M et al. (2012),The Relationship between Organizational Culture and Knowledge Management, *International Journal of Innovative Ideas*,12(3), 33-34

HANNU, K. (2008), *Aligning Knowledge and Business Strategies within an Artificial Ba Context I*, British Cataloguing in Publication Data.

HELEN, M. (2008), *Technology and Knowledge Management*, Information Science reference, British Cataloguing in Publication Data.

IRMA, B. F and Dorothy L, *Knowledge Management an Evolutionary View; Advances in Management Information Systems*, USA.

KATARZYNA, S. W. (2014), The Importance of Organizational Culture for Innovation in the Company, *Forum Scientiae Oeconomia*, 2 (3), 28-29.

MURRAY, E. J. (2008), *Current Issues in Knowledge Management*, Information Science Reference, British Cataloguing in Publication Data.

KRISTA, K. B. *Human Resources Policies and Practices, Knowledge Sharing and Institutional Learning and Change in the CGIAR*.

PETER, H. C. (2005), Facilitating Knowledge Sharing: A Conceptual Framework, *SMG Working Paper*, (4), 04

TODD, R. G & Thomas, P. J. (2003), *Introduction to Knowledge Management: KM in Business*, An imprint of Elsevier Science, USA, 2003, p 03.

WILLIAM, R. K. (2009), Knowledge Management and Organizational Learning, *Annals of Information Systems* (4), 4.

In the reference, FAIZUNIAH, P.K. *The Importance of Knowledge Sharing in Organizations*, <http://repo.uum.edu.my/16360/1/15.pdf> (10/12/2016)

In the reference: <http://www.scirp.org/journal/ajibm> (10/12/2016)

In the reference: www.condor.dz (05/10/2018)

Kurumsal Yönetim Perspektifinden Entegre Raporlama

Nilgün KUTAY¹, Fatma TEKTÜFEKÇİ²

Özet

Kurumsal yönetim anlayışı, işletmelerin ilgili tüm kişi ve gruplar için en yüksek faydayı sağlayacak şekilde yönetilmesini öngörmektedir. Bu anlayış; işletmelerin yönetiminde ve faaliyetlerinde değer yaratma, kâr elde etme ve elde edilen kârları pay sahiplerine dağıtmanın yanında, hissedarların ve diğer tüm çıkar gruplarının haklarının korunmasını ve menfaat grupları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini amaçlayan bir yönetimdir. Kurumsal yönetimin temel unsurları olarak; adillik, sorumluluk, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri belirlenmiştir. Bu dört temel unsur, performans ölçümü ve geliştirilmesi esasına dayalı olarak birbiriyle ilişkilendirilmekte ve hem hissedarlar için değer yaratma hem de işletmelerin sürdürülebilirliği için baz oluşturmaktadır.

Finansal raporlama, kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması açısından iyi bir araç olmaktadır. İşletmelerde kurumsal yönetim yaklaşımının benimsenmiş olması finansal raporlamanın şeffaflığı ve kamuyu aydınlatma düzeyinin yükselmesi ile doğrudan ilgilidir. Günümüzde finansal raporlamada finansal tablolarla birlikte ekonomik, sosyal ve çevreyle ilgili raporların da yer alması entegre raporlamayı ortaya çıkarmıştır. Entegre raporlama ile tüm faaliyetlerin finansal verilerle bağlantısı kurularak işletmenin değerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Entegre raporlar; finansal ve finansal olmayan, sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve çevresel raporları kapsamlı bir rapor halinde sunmakta, kullanıcılara işletmenin stratejisi, süreçleri, uzun dönemli fırsat ve tehditleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Entegre raporlamanın, kurumsal raporlama uygulamalarında küresel bir standart olacağı öngörülmektedir. Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) 2013 yılında, entegre raporlama rehberini yayınlamış ve entegre raporlamayı tanımlamıştır. IIRC'nin yayınladığı entegre rapor içerisinde; kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, hazırlık ve sunum temeli olarak sekiz içerik ögesi bulunmaktadır. Türkiye'de entegre raporlamaya ilişkin ilk çalışma; 2011 yılında, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD), İş Dünyası ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (TSKD) tarafından kurulan bir çalışma grubuyla başlatılmıştır. Ülkemizde Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA) Şubat 2017'de kurulmuş ve Borsa İstanbul'da çalınan gong töreni ile duyurulmuştur. Çalışmada; BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kayıtlı 44 adet şirket ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'ne kayıtlı 50 adet şirket ana kütle olarak seçilmiş olup, söz konusu şirketlerden entegre raporlarını hazırlayıp sunan bankalar uygulamanın örneğini oluşturmuştur. Ülkemizde entegre raporlamaya ait hazırlanan ilk örnekler 2016 yılı entegre raporlarıdır. Bu nedenle, bankaların 2016-2017 yılları entegre raporları incelenmiştir. Çalışma, entegre rapor ve raporlama ile ilgili Türkiye'deki son uygulamaları içermektedir ve alanında literatüre değer katacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Entegre Rapor, Entegre Raporlama, Sürdürülebilirlik Endeksi, Kurumsal Yönetim Endeksi.

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, nilgun.kutay@deu.edu.tr

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, f.tektufekci@deu.edu.tr

Integrated Reporting from the Perspective of Corporate Governance

Abstract

Corporate Governance predicts that, managing the companies in a way that will secure the maximum benefit for all the people and groups concerned. This concept aims that in the management and activities of the companies; create value, make profit, distribute profit between stockholders, save the rights of the all interests groups and coordinate the relationship among the interest groups. The main principles of Corporate Governance are identified as, fairness, responsibility, transparency and accountability. These four main principles are associated with each other in the base of measuring and developing performance, create value for shareholders and sustain the life of the companies.

Financial reporting is an important tool for implementing corporate governance principles. Adopting corporate governance practices in the companies raises the transparency of financial reporting and public disclosure. In the last years, reports about economic, social and environmental issues in the financial reports that take place in the financial statements generated the integrated reporting. With integrated reporting, it is aimed to determine the value of corporations in a way to link activities with financial data. Integrated reports; features a detailed report with financial and non-financial information, social responsibility, sustainability and environmental reports. The aim of integrated reporting is to consign important information about corporate strategy, procedures, long-term opportunities and threats. Integrated reporting is predicted as a global standard in corporate reporting practices. In 2013 International Integrated Reporting Council (IIRC) released the International Integrated Reporting Framework, and defined integrated reporting. In the report of IIRC, integrated report consists of 8 components; organizational overview and external environment, corporate governance, business model, risk and opportunities, and threats. In Turkey, the first activity about integrated reporting was done in 2011, with a study group; Corporate Governance Association of Turkey with Business Council for Sustainable Development Turkey (BCSD). In our country Integrated Reporting Turkey Network was established in February 2017 with a gong ceremony in Borsa İstanbul (BİST).

In our study, were chosen as a main group 44 companies which is in Sustainable Index in BİST and 50 companies which is in Corporate Governance Index in BİST. And then the banks which prepare Integrated Reports chose for the study. In Turkey the first examples about integrated reporting are seen in 2016. For this reason the integrated reports of banks for 2016-2017 years are examined. This topic shows the recent practices in Turkey and will be useful for the literature.

Key Words: *Corporate Governance, Integrated Report, Integrated Reporting, Sustainable Index, Corporate Governance Index.*

Jel Sınıflandırılması: *M40, M41, M14.*

1. GİRİŞ

Günümüzde Kurumsal Yönetim anlayışının benimsenmesiyle birlikte, “Kurumsal Yönetim İlkeleri” uygulanmaya başlanmıştır. “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, “Kurumsal Sürdürülebilirlik” kavramlarından sonra finansal ve finansal olmayan bütünleşik raporlara gereksinimle “Entegre Raporlama” dan söz edilir olmuştur. Bu çalışmada, konuya ilişkin literatür taramasından sonra ülkemiz seçilen ilk entegre rapor örnekleri araştırmaya dayalı sunulacaktır.

2. KURUMSAL YÖNETİM TEMEL UNSURLARI VE İLKELERİ

Globalleşme ile işletmelerin yaşadıkları yoğun rekabet koşulları büyümeyi sürekli hale getirmiştir. Uluslararası boyutta kabul gören çalışmalara uyum sağlama çabası, kurumsal yönetim olgusunun işletmelerin hesap verme sorumluluklarına yönelik olarak toplumsal ihtiyaçlar neticesinde önem kazanmasına neden olmuştur. Dünyanın birçok yerinde yaşanan finansal krizler ve şirket skandalları ile şirketlere olan güvenin azalması sonucu, şirket yönetimlerinin daha şeffaf olması, tüm paydaşlara hesap verebilme gerekliliği “*kurumsal yönetimi*” ortaya çıkarmıştır. “*Kurumsal Yönetim*” kavramının, ulusal ve uluslararası ekonomilerde önemini arttıran temel etmenler; güvenli yatırım ortamı arayışı, şirketler arasında yaşanan yoğun rekabet, menfaat sahiplerinin haklarının güvence altına alınmasıdır (Yenice ve Dölen, 2013: 200). *Kurumsal Yönetim* anlayışı; şirketlerin yönetimde ve faaliyetlerinde değer yaratma, kâr elde etme, kârları pay sahiplerine dağıtmanın yanında tüm paydaşlar ve menfaat sahiplerinin çıkarlarını buluşturup, gerekli kontrol ve dengeyi sağlamaktadır (Öztürk ve Demirgüneş, 2005: 119; Darman, 2008: 13; Yenice, ve Dölen, 2013: 201). İşletmelerde kurumsallığın oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 1999 yılında, “*Kurumsal Yönetim İlkeleri*” başlığıyla uluslararası ölçeği kapsayan *ilk raporu* yayımlamıştır.

Kurumsal yönetimin temel işleyişini oluşturan ve genel kabul gören; *şeffaflık*, *hesap verme*, *sorumluluk* ve *adil olma* kavramları tüm uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarının *temel ilkeleri* olarak kabul edilmiştir (SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2003: 2-3). *Kurumsal Yönetim İlkeleri* doğrultusunda faaliyet gösteren işletmeler, sosyal sorumluluklarını da yerine getirmiş olmaktadır. “*Kurumsal Yönetim*” ve “*Kurumsal Sosyal Sorumluluk*” kavramları son yıllarda oldukça önem kazanmış ve uygulama alanları artmıştır. Bu kavramların etkin olduğu yönetim anlayışında; paydaşların yaşam kalitesini esas alarak sürdürülebilirliği sağlanması, doğa ile uyumlu mal ve hizmet sunumu, çevresel kaynakların uygun kullanımı ve korunması, pazarlama politikalarında tüketicinin bilinçlendirilmesi gibi stratejiler ön plana çıkmaktadır (Kavut, 2010: 51). Bu bağlamda; sürdürülebilir

gelişme ve kurumsal sürdürülebilirliğin başarılı olmasında önemli rol oynayan “*Kurumsal Sosyal Sorumluluk*” anlayışının şirketlerin karar alma ve yönetim yapılarına entegre edilmesi gereklilik haline gelmiştir.

Başlangıçta çevresel bir sorumluluk olarak değerlendirilen “*Sürdürülebilir Kalkınma*”, günümüz toplumunda aktif olarak faaliyet gösteren tüm birey ve örgütlerin taşıması gereken; ekolojik, ekonomik ve sosyal sorumluluklar bütünü olarak, kabul edilmektedir. Bu durumda “*Kurumsal Sosyal Sorumluluk*” kavramı yerini giderek “*Kurumsal Sürdürülebilirlik*” kavramına bırakmaktadır. “*Kurumsal Sürdürülebilirlik*”; fırsatları kapsayarak ekonomik, çevresel ve sosyal gelişmelerle türeyen riskleri yöneterek uzun dönemde hissedar değeri yaratan bir iş yaklaşımıdır (Sancar, 2013: 73-74). *Kurumsal Sürdürülebilirlik* ile uygulaması ve kullanımı önem kazanan “*Üçlü Sorumluluk-Üçlü Sosyal Sorumluluk Raporlaması*” olarak adlandırılan çevresel sorumluluk, ekonomik kalkınma ve sosyal adaleti temel alan yönetim anlayışı; bir işletmenin finansal, sosyal ve çevresel performansını ve bu performansın sürdürülebilir gelişme olgusu ile bağlantısını ifade etmektedir (O’Donovan, 2002: 344; Kavut, 2010: 5). Kurumsal finansal, sosyal ve çevresel raporlama, bir işletmenin finansal ve finansal olmayan bilgilerinin faaliyet raporlarında yer almasına olanak tanımaktadır (Kavut, 2010: 5).

Sürdürülebilirlik Raporları, merkezi Hollanda’da bulunan *Global Reporting Initiative (GRI)* tarafından standart ve ölçümlere kavuşturulmuştur. 1999 yılından bu yana sürekli geliştirilen raporlama standartları rehber taslağı “*Sustainable Reporting Guidelines*”, 2015 yılında dördüncü kez güncellenerek G4 standartları haline gelmiştir.

GRI G4 Kılavuzu, şirketleri entegre raporlamaya hazırlayan ve bu yönde bir şirket kültürü oluşturmaya çalışan bir kılavuzdur (İşgüden Kılıç, 2018, 33). Karbon emisyonlarından iş güvenliği ve sağlığına, sosyal etki analizlerinden iklim değişikliğine uyma, iyi yönetişimden paydaş analizi ve ilişkilerine kadar uzanan bu kapsamlı raporlama standardı, kurumsal işletmelerin çevresel ve sosyal etkilerinin adeta ayrıntılı bir röntgenini çekmektedir (teid.org/entegre-raporlama; Gücenme Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 53).

Kurumsal Yönetim Sistemi, Kurumsal Sürdürülebilirlik, sosyal ve çevresel sorumluluklar arasında güçlü etkileşimler mevcuttur. Kurumsal yönetimde ve sürdürülebilirlikte ortak unsur olan şeffaflık, işletmeye ait bilgilerin doğru, eksiksiz ve anlaşılır olarak kullanıma hazır hale getirilmesini, ifade eder ve aynı zamanda hesap verme sorumluluğu ile desteklenir. *Hesap verme sorumluluğu*; üstlenilmiş bir faaliyet hakkında sayısal veya niteliksel açıklama yapma veya rapor verme görevi olup, işletmelerin şeffaflık derecesini etkilemektedir (Holland ve Foo, 2003: 4; Kavut, 2010: 7).

Kurumsal yönetim perspektifinden entegre raporlamayı değerlendirebilmek için entegre raporlama hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

3. ENTEGRE RAPORLAMA ENTEGRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ

Kurumsal Yönetim ile birlikte finansal raporlamada, şeffaflık ve kamuyu aydınlatma düzeyinin artması, ekonomik, sosyal ve çevreyle ilgili bilgilerin de yer alması entegre raporlamayı ortaya çıkarmıştır. *Entegre raporlar*; finansal ve finansal olmayan, sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve çevresel raporları kapsamlı bir rapor halinde sunmaktadır (Türker ve Sayar, 2014: 472).

Başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşa ilişkin bütüncül bir bakış açısıyla daha doğru ve yerinde kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlayan “*Entegre Rapor*”u payları borsada işlem gören şirketler için zorunlu kılan ilk ülke, Güney Afrika Cumhuriyeti’dir. Ardından Danimarka, Portekiz, Fransa gibi birçok ülke entegre raporlamaya başlamış ve dünyada entegre raporlama uygulamaları gittikçe yaygınlaşmıştır (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 41).

2010 yılında kurulan *Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council - IIRC)*’nin tanımına göre; “*Entegre Raporlama*; bir kuruluşun içinde yer aldığı dış çevre bağlamında stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekte beklenenlerinin kısa, orta ve uzun vadeli nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir iletişimidir” (IIRC, 2013; Aras ve Sarıoğlu, 2015: 42).

İşletmelerin; kamuyu ilgilendiren tüm bilgiyi doğru bir şekilde kamuya sunma yükümlülüğü, finansal bilgilerin yanı sıra sosyal ve çevresel tüm faktörleri de içine

alan işletmenin sürdürülebilirliği ile ilgilidir. Entegre raporlamada; örneğin, çevreye zarar veren bir işletme, konuya ilişkin finansal bilgi ile finansal olmayan bilgilerini de finansal tablo dipnotlarında bütünleşik açıklamalıdır (Sayar: 8).

Entegre raporlama;

- Finansal rapor kullanıcılarına sunulan bilginin kalitesini arttırmayı,
- Kurumsal raporlamaya daha bütüncül ve verimli bir yaklaşım getirmeyi,
- Sermayenin geniş bir tabanı (finans, üretilmiş, fikri, insan kaynakları, sosyal ilişkisel ve doğal) için hesap verilebilirlik ve yönetilebilirlik öğelerini güçlendirmeyi,
- Kısa, orta ve uzun vadeli değer yaratılmasını teşvik etmeyi,

amaçlamaktadır (IIRC, 2013: 2; Aras ve Sarioğlu, 2015: 43-44).

Entegre Raporlama, şirketlerin farklı operasyonel ve fonksiyonel üniteleri arasındaki ilişkiler ile kullanılan ve etki edilen maddi ve maddi olmayan sermayenin yanı sıra bu unsurların her birinin değer üretimindeki rolünün açıklanmasını öngörmektedir (Gücenme Gençoğlu ve Ayhan, 2016: 55).

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC), "**Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi**"ni yayınlamıştır. Söz konusu çerçeve kural bazlı olmayıp, prensip bazlı bir yaklaşımı esas almaktadır. Bunun nedeni, kuruluşların belirli prensipleri gözeterek kendi yapılarına uygun bir raporlama yöntemi seçmelerini sağlamaktır (Aras ve Sarioğlu, 2015: 49). Çerçeve, entegre raporun hazırlanmasında "**Kılavuz İlkeler**" ve "**İçerik Öğeler**"in bulunmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Kılavuz İlkeler;

- Stratejik odak ve geleceğe yönelim,
- Bilgiler arası bağlantı,
- Paydaşlarla ilişkiler,
- Önemlilik,
- Kısa ve öz olma,
- Güvenilirlik ve bütünlük,

- Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik,

olarak belirtilmektedir (Cheng vd., 2014: 96; Aras ve Sarıoğlu, 2015: 50). Söz konusu “*Kılavuz İlkeler*”, entegre raporun sınırlarını ortaya koymakta, raporda hangi bilgilerin kullanılıp, nasıl sunulacağı konusunda yol göstermektedir.

“*İçerik Öğeleri*” ise;

- Kurumsal genel görünüm ve dış çevre,
- Kurumsal yönetim,
- İş modeli,
- Riskler ve fırsatlar,
- Strateji ve kaynak aktarımı,
- Performans,
- Genel görünüş,
- Hazırlık ve sunum temeli,
- Genel raporlama ilkeleri,

olarak sıralanmıştır (IIRC, 2013: 25; Köse ve Çetinel, 2017: 169). Belirtilen öğelere ilişkin temel amaç; entegre raporun işletmenin kullandığı ve ürettiği tüm sermayelerin bir değer yaratıp yaratmadığını, ne ölçüde ve nasıl değer yarattığını ortaya koymaktır (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 51). Anlaşılacağı üzere; entegre raporu oluşturan bu prensiplerin temelini oluşturan üç kavram bulunmaktadır. Bunlar; *değer yaratma*, *sermaye öğeleri* ve *değer yaratma sürecidir*.

Finansal raporların ve sürdürülebilirlik raporlarının birleştirilmesinin de ötesine geçen bütüncül bir bakış açısıyla entegre raporlama, şirketlere makul güvence sorumluluğu getirmektedir. Bu nedenle raporların; standartlara uygunluğu, kalite düzeyi, güvence riski ve seviyesi vb. önem arz etmektedir (Tektüfekçi vd., 2016: 194). Bu bağlamda, söz konusu raporların denetimi ön plana çıkmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE ENTEGRE RAPORLAMA

2010 yılında faaliyete geçen ve 25 ülkede alt yapısını tamamlayan IIRC’nin Ülkemizdeki kurumsal temsilciliği, 2011’de *Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği* (TKYD) ve *İş Dünyası* ile *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Derneği* (SKD) ile

gerçekleştirilmiştir. TKYD, IIRC'nin Türkiye'deki iletişim noktası olarak görev almıştır.

2013 yılında Türkiye'den Garanti Bankası ve Çimsa; entegre rapor hazırlamak amacıyla, IIRC pilot programına katılan ilk şirketler olmuştur. 2015 yılında TÜSİAD tarafından, “*Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK)*”, 2014-2015 eylem planı kapsamında “*Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*” rehberi yayınlanmıştır. Ülkemizde Güney Afrika ve Brezilya örneklerindeki gibi bir entegre raporlama ağının kurulması, entegre raporlama yaklaşımı hakkında farkındalık oluşturulması ve şirketlerin bu alandaki uygulamalarına destek olmak amacıyla; IIRC'nin de katkılarıyla “*Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA)*”nın kuruluşu Şubat 2017 itibariyle, Borsa İstanbul (BİST)'da çalınan gong töreni ile duyurulmuştur (İşgüden Kılıç, 2018: 34; borsaistanbul.com)

Ülkemizdeki entegre raporlamanın gelişimi kısaca özetlendikten sonra uygulamadaki yeri bir araştırma ile ortaya koyulabilir.

5. KURUMSAL YÖNETİM PERSPEKTİFİNDEN ENTEGRE RAPORLAMA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

5.1. Literatür Araştırması

Entegre raporlamaya ilişkin ulusal ve uluslararası alanda pek çok kuramsal ve de araştırmaya dayalı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Son yıllarda yayımlanan birkaçını örnekleyerek araştırmanın esasını belirlemek yararlı olacaktır.

Gençoğlu ve Aytaç (2016) tarafından yapılan araştırmada; BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 29 işletmenin 2009-2015 yılları arasındaki yıllık faaliyet raporları incelenmiş, “BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Araştırma Metodolojisi” dokümanında yer alan verilerden yararlanılmış, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik konusundaki uygulamaların yıllar itibariyle artış gösterdiği tespit edilmiştir (Gücenme Gençoğlu ve Aytaç, 2016).

Kılıç (2018)'in çalışmasında; 2016 yılı entegre raporları ile BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kayıtlı entegre raporlamaya henüz geçmemiş

işletmelerin yıllık faaliyet raporları IIRC'nin Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nce incelenmiştir. Ülkemizde beş işletmenin (3'ü imalat sanayi sektörü, biri mali kuruluşlar/bankalar ve özel finans kurumları sektörü, diğeri kâr amacı gütmeyen kuruluş) entegre rapor yayınladığı görülmüştür (İşgüden Kılıç, 2018).

Selimoğlu ve Yeşiltepe (2017) tarafından yapılan çalışmada; veri tabanında yer alan entegre raporlama örnekleri incelenmiş, 2011-2016 yılları arasında dünyada toplam 150 kuruluş tarafından 256 rapor yayınladıkları, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde belirtilen kılavuz ilkeler ve içerik öğelerine faaliyet raporlarında yer verdikleri, "entegre yıllık rapor" adı altında yayınlanan kurumsal raporların da en çok Afrika bölgesinde olduğu, ağırlıklı olarak finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlarca entegre rapor hazırlandığı tespit edilmiştir. Çalışmadan, Avrupa Bölgesi'nde, Türkiye'de 4'ü firma olan 5 kuruluşun (2016'da sadece Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın) entegre rapor hazırladığı görülmüştür (Kardeş Selimoğlu ve Yeşiltepe, 2018).

Türkiye uygulamaları için yapılan araştırmalara göre; reel sektör başta Çimsa Çimento ve Sanayi Tic. A.ř. ve Garanti Bankası A.ř. tarafından temsil edilmiş, 2016 yılında Türkiye'de sadece finans sektöründen Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (TSKB) tarafından ilk "entegre rapor" adı ile rapor yayımlanmıştır.

5.2. Entegre Raporlama Üzerine Bir Araştırma

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı; Kamu Aydınlatma Platformu internet sitesi web sayfası aracılığıyla, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nin yanı sıra BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'ne kayıtlı şirketlerin entegre raporlarını incelemektir. Bu bağlamda araştırma sadece seçilen şirketlerin entegre raporlarını kapsamaktadır.

Araştırmanın Anakütlesi ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütlesini; BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kayıtlı 44 adet şirket ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'ne kayıtlı 50 adet şirket, örneklemini ise bu Endeks kapsamında yer alan finans sektöründen bankalar oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Araştırmada, Nitel Araştırma Yöntemi, web tabanlı araştırma ve içerik analizinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Bulgu ve Değerlendirmeleri

BİST Endekslerine kayıtlı bankalar tablo 1’deki gibi sıralanabilir.

Tablo 1: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamında Kayıtlı Bankalar

<i>BİST Sürdürülebilirlik Endeksi</i>		<i>BİST Kurumsal Yönetim Endeksi</i>	
Akbank T.A.Ş.	1	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	2	Şekerbank T.A.Ş.	2
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	3	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	3
Türkiye İş Bankası A.Ş.	4	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	4
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	5	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	5
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	6	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	6
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	7	-	

Kaynak: kap.org.tr/tr/Endeksler, 2018.

Tablo 1’den görüleceği üzere, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi’ne kayıtlı toplam 44 şirketin 7’si ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksi’ne kayıtlı toplam 50 şirketin 6’sı bankadır. 4’ü her iki endeks kapsamında da yer almaktadır.

Tablo 2: Bankaların Rapor ve İçerik Durumu

Bankalar	Entegre Rapor	Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumluluk Raporu	IIRC ER Çerçevesi Uyumu (Kılavuz İlkeler ve İçerik Öğeler ile Temel Kavramlar)
Akbank T.A.Ş.	-	Var	Var / Uyumlu
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Var	Var	Var / Uyumlu
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	-	-	-
Türkiye İş Bankası A.Ş.	-	Var	Var / Uyumlu
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	Var	Var	Var / Uyumlu
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	-	Var	Var / Uyumlu
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	-	Var	Var / Uyumlu
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	-	Var	Var / Uyumlu
Şekerbank T.A.Ş.	-	-	-

Tablo 2’de de anlaşılacağı üzere; sadece iki bankanın “entegre rapor” sunduğu, yine başka iki bankanın haricinde diğer bankaların ayrı “Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumluluk Raporu” bulunduğu görülmüştür. Bu yedi bankanın raporları; çerçeve ile uyumlu olup, raporda ilke, öge ve kavramlar yer almıştır. Söz konusu

rapor ve faaliyet raporları aracılığıyla, GRI Standartlarına göre Sürdürülebilirlik Raporu bilgisine ulaşılmıştır. İki banka dışındaki diğer bankalar kayıtlı oldukları endeksin gereğince, bilgilerini yıllık faaliyet raporlarında açıklamayı sürdürmüşlerdir. Çalışmada, entegre raporunu sunan şirketlerin raporları esas alınmıştır. Araştırmada, sadece bankaların ve entegre rapor yayımlayanların alınması kısıtları arasında olup, aynı zamanda çalışmayı farklı kılan unsurlardandır. Buna göre elde edilen bilgilerin birkaçı aşağıdaki gibi açıklanabilir.

TSKB; *Türk finans sektörünün ilk entegre raporunu*, 2017 yılında “*TSKB 2016 Entegre Raporu*” adı altında yayımlamıştır. Bu yıl raporun ikincisi düzenlenmiştir. TSKB, Türkiye’nin özel sektör yatırımlarına yön veren ilk kalkınma ve yatırım bankası, ilk kalkınma planı, IFC’nin Türkiye’deki ilk iştiraki, ilk özel sektör ve yurt dışı tahvil ihracı, gönüllü ilk bağımsız denetleme kuruluşunca denetlenen banka, ilk Yenilenebilir Enerji Projesi Finansmanı (2002), ISO14001 Sertifikası (2007) ile ISO 14064 Sera Gazı Yönetim Standardı Sertifikasını alan (2012) ve Çevre Yönetim Sistemini kuran ilk Türk bankası, Türkiye’nin ilk karbon nötr bankası (2008), Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi’ne (UNEP FI) üye ilk banka (2009), GRI Kurumsal Paydaş iştiraki (2009), ilk GRI onaylı (2010) ve GRI G4 onaylı Sürdürülebilirlik Raporu (2015), sıfır karbon konseri (2014), Türkiye ve CEEMA Bölgesinin ilk Yeşil/Sürdürülebilir tahvil ihracı (2016) ve ilk dünyada ilk Basel III uyumlu “Sermaye Benzeri Sürdürülebilir Tahvili” (2017), Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı ilk program (2011) vd. bilgiler Türkiye’de neden ilk entegre raporu sunan banka olduğunun açık göstergesidir (TSKB 2017 Entegre Raporu).

2013 yılında Türkiye’den IIRC pilot uygulamasına katılan ilk şirketlerinden birisi olan Türkiye Garanti Bankası A.Ş.; 2018 yılında ilk entegre raporunu “*Garanti Bankası 2017 Faaliyet Raporu*” adı altında yayımlamıştır. Hisselerini uluslararası piyasalara arz eden ilk Türk şirketi, Türkiye’de ilk konut ipotekine dayalı “Yeşil Mortgage” projesi (2017), ilk TL Yeşil Tahviller ve TL Teminatlı Tahviller ilk Basel III uyumlu sermaye benzeri tahvil ihracı (2017), Sürdürülebilirlik Raporu GRI A seviyesi (2013) ve Sürdürülebilirlik Raporu GRI G4 “Kapsamlı” seçeneği (2014) ilk Türk Bankası, İklim Değişikliği Eylem Planı ve Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler

Sözleşmesi Karbon Fiyatlandırması İş Liderliği Kriteri girişim taahhüdü ilk banka (2017), Kurumsal Yönetim Derecelendirme notu alma (2014), Bloomberg Finansal Hizmetler Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nde Türkiye'den ilk ve tek şirket (2017), Investors in People “Altın Sertifika”sı Türkiye’den 2. kez alan ilk şirket, Türkiye’de operasyonlarını merkezileştiren ve kâğıtsız bankacılıkla, dünyada ilk defa şubelerinde kimlik taramada ilk banka, Türkiye’nin ilk portföy yönetimi şirketi, sosyal medyadan 7/24 hizmet ilk müşteri memnuniyet kanalı ve WhatsApp hizmeti vd. bilgilerle Türkiye’den neden entegre rapor pilot uygulamasına alındığı açıktır (Garanti Bankası 2017 Faaliyet Raporu).

Akbank T.A. Ş.; “Entegre Rapor” adı altında raporu bulunmasa da; *Kurumsal Yönetim İlkeleri*’ni web sitesinde duyuran (2004) ve Faaliyet Raporu’nu sunan ilk banka (2003), mevduat bankaları arasında *GRI standartlarına göre sürdürülebilirlik raporunu yayınlayan ilk banka (2010)*, Karbon Saydamlık Projesi’nin Global 500 Raporu Türkiye’den ilk ve tek kuruluş (2010), Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi’ne imza atan ilk Türk bankası (2007) ve Küresel İlkeler Sözleşmesi Raporu’nu yayımlayan ilk banka (2010)’dır (Akbank T.A.Ş. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu).

6. SONUÇ

Çalışma kapsamında; Türkiye’deki ilk entegre rapor 2016 yılı entegre raporları olduğundan, sadece bankaların 2016-2017 dönemi “Entegre Raporu” inceleme konusu edilmiştir. IIRC Entegre Raporlama Çerçevesi baz alınarak hazırlanan entegre raporlardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, iki bankanın bu ad altında rapor yayımladıkları tespit edilmiştir. Ancak 2017 yılında Türkiye’de ERTA’nın kuruluşu bu mali yıla yansiyacaktır. Entegre rapor adı altında raporların 2017-2018 dönemi ile birlikte artacağı aşikârdır. Bu artışla daha çok sayıda entegre rapora ulaşılabilecek ve yıllar itibariyle karşılaştırılması yapılabilecektir. Entegre raporlamaya ilişkin ulusal ve uluslararası alandaki yapılan çalışmaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışma da araştırmanın kısıtları çerçevesinde Türkiye’nin ilk entegre raporların ele alınması açısından alanında literatüre katma değer yaratacaktır.

KAYNAKÇA

Akbank T.A. Ş. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu.

ARAS, G., SARIOĞLU, G. U. (2015), *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*, TÜSİAD, Yayın No: T/2015, İstanbul.

CHENG, M., GREEN, W., CONRADİE, P., KONİŞİ, N., ROMİ, A. (2014), “The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future Research Opportunities”, *Journal of International Financial Management & Accounting*, 25 (1).

Garanti Bankası 2017 Faaliyet Raporu.

GÜCENME GENÇOĞLU, Ü., AYTAÇ, A. (2016), “Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BİST Uygulamaları”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim 2016, 51-66.

HOLLAND, L., FOO, Y.B. (2003), “Differences in Environmental Reporting Practices In The UK and The US: The Legal and Regulatory Context”, *The British Accounting Review*, 35, 1-18.

<http://www.borsaistanbul.com>, (09.09.2018).

<http://www.teid.org/entegre-raporlama>.

<https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler>, (01.10.2018).

IIRC Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi. (2013).

İŞGÜDEN KILIÇ, B. (2018), “Entegre Raporlama ve Türkiye’deki Gelişmeler: Entegre Rapor Hazırlayan İşletmeler ve BİST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmeler Açısından Bir İnceleme”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MODAV)*, Mart 2018, 20 (1), 28-64.

KARDEŞ SELİMOĞLU, S., YEŞİLÇELEBİ, G. (2018), “Integrated Reporting of Global Corporations: A Content Analysis Based on Integrated Reporting Examples

Database from 2011 to 2016”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MODAV)*, Haziran 2018, 20 (2), 316-329.

KAVUT, L. (2010), “Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Raporlama: İMKB 100 Şirketlerinin Çevresel Açıklamalarının İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitü Dergisi*, 66.

KÖSE, E., ÇETİNEL, T. (2017), “Kurumsal ve Entegre Raporlama: Bir Araştırma”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 .

O'DONAVAN, G. (2002). “Environmental Disclosures In The Annual Report- Extending The Applicability and Predictive Power of Legitimacy Theory”, *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 15 (3), 344-345.

ÖZTÜRK, M. B., DEMİRGÜNEŞ, K. (2005), “Entelektüel Sermayenin Firma Üzerindeki Etkisinin Entelektüel Katma Değer Katsayısı Yöntemi ile Ölçülmesi- Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar Üzerinde Ampirik Bir Çalışma”; *9.Ulusal Finans Sempozyumu 29-30 Eylül 2005*; Kapadokya.

SANCAR, G. A. (2013), “Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Kurumsal Yönetişim: Kavramın Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Dergisi*, 8 (1).

SAYAR, Z. *Bağımsız Denetimin Kamu Gözetiminde Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneği*, TÜRMOB Yayınları-449, Ankara: Muhasebe Denetim Basın Yayın AŞ.

SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri. (2003).

TEKTÜFEKÇİ, F., GÖNEN, S., SOLAK, B. (2016). “Sürdürülebilirlik Raporlarının Denetimine Yönelik Teorik Temelli Bir Yaklaşım”, *Prof. Dr. Fehmi YILDIZ Anısına Muhasebe ve Finansa Güncel Konular 2016*, Bölüm 2, Trakya Üniversitesi Yayın No: 184, 193-202.

TSKB 2017 Entegre Raporu.

TÜRKER, İ., SAYAR, Sayar, A. R. Z. (2014), “The Relationship Between Integrated Reporting and Financial Reporting”, *Management Studies*, 2 (7), 465-478.

YENİCE, S., DÖLEN, T. (2013), “İMKB’de İşlem Gören Firmaların Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumunun Firma Değeri Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19).

Risâle-i Felekiyye'den E-Deftere Evrimsel Geçiş Sürecinin (Dün, Bugün ve Yarın) Pragmatik Bakış Açısıyla İncelenmesi

Fatma TEKTÜFEKÇİ¹

Özet

Muhasebe tarihinde, ilk dönem olan basit kayıt yönteminden ikinci dönemde çift yanlı kayıt yöntemine geçilmiştir. Bu yöntemi, Luca Pacioli'nin ilk kez düzenli bir şekilde aktardığı "Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita" adlı eser olduğu bilinmekte, ancak doğuda muhasebe sistemi bütününe ortaya çıkaran eserlerden Abdullah Bin Muhammed Bin Kıya El Mazenderani tarafından yazılan "Risâle-i Felekiyye (Kitab-us Siyagat)" önce yazıldığından temel eser kabul edilmektedir. Çalışmada; muhasebe kayıt düzeninde; dünü, bugünü ve yarını olarak gelinen aşama ve gelecekteki yeri, pragmatik bir bakış açısıyla kuramsal olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle alandaki ilk ve temel olan eserler irdelenmiştir. Ardından günümüzdeki elektronik dönüşüm (e-dönüşüm) sürecinde ülkemiz Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı düzenlemeleri kapsamında geçilen elektronik defter (e-defter) uygulaması ve Defter-Beyan Sistemi incelenmiştir. Dün ve bugün olgusu için web tabanlı araştırmanın yanında yine dün, bugün ve yarına yönelik nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Risâle-i Felekiyye, Summa de Arithmetica, e-Defter, Pragmatik Yaklaşım.

The Study with a Pragmatic View on the Evolution Process (Yesterday, Today and Tomorrow) from Risâle-i Felekiyye to E-Journal & Ledger

Abstract

In accounting history it is passed from the first period, which used the basic (one-sided) entry method, to the second period which used double (double-sided) entry method. This method, is known first the book of Luca Pacioli which is "Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita" describes in a very systematic way. But also studies in East were important for the overall of accounting, the book of Abdullah Bin Muhammed Bin Kıya El Mazenderani which is Risâle-i Felekiyye (Kitab-us Siyagat)" is accepted the known the essential book of accounting. In this study, the present stage in accounting entry, and the future phase as yesterday, today and tomorrow is examined with a pragmatic view in theoretical way. With this context, first of all the basic and prime studies are investigated by literature review. Then nowadays, electronic journal & ledger practices and Ledger-Declaration System related with the Department of Treasury and Revenue Administration Department in electronic transformation (e-transformation) process in Turkey are examined. For concept of yesterday and today, web-based search is analyzed. Besides for yesterday, today and tomorrow, focus group discussion as a qualitative search method is done.

Key Words: Risâle-i Felekiyye, Summa de Arithmetica, e-Journal & Ledger, Pragmatic View.

Jel Sınıflandırılması: M40, M41, M42.

¹ Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatma.tektufekci@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Muhasebe kayıt aracı defterlere yönelik ilk kez bu çalışmada, temel eserler ile günümüz elektronik uygulamalarının birlikte incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; muhasebe kayıt yöntemlerini aktaran muhasebe kitaplarından bilinirliğine göre “*Saadetname*”, Abdullah Bin Muhammed Bin Kıya El Mazenderani’nin “*Risâle-i Felekiyye (Kitab-us Siyagat)*” ile Luca Pacioli’nin “*Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*” adlı eseri ele alınmış, konu ülkemiz e-Defter uygulamaları bütünlüklü değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmada kuramsal olarak muhasebe defterleri hakkında genel bilgiler verilecek, Risâle-i Felekiyye’den e-Deftere evrimsel geçiş süreci incelenecektir.

2.1. Muhasebe Defterleri Hakkında Genel Bilgiler

Defter; vergi gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmi belgedir (tdk.gov.tr, 2016). Sözcük aslı Yunanca’da parşömen ya da yazı malzemesi için kullanılan “*defter*”, bir kenarı dikilerek veya ciltlenerek kâğıtların yazı yazmak üzere biraraya getirilmiş biçimidir. Hz. Ömer döneminde Medine’de ilk Maliye Dairesi kurulunca askerlerin ücret kaydının papirüs ve İran’da Sasaniler döneminde “divan” denilen deri üzerine yazıldığı, Abbasilerin başlangıcında Horasan’da askerlerin ücret kaydı belgelerinin “defter” olarak adlandırıldığı, defter tutulmasıyla ilgili ilk ansiklopedik bilginin X. yüzyılda kaleme alınan Muhammed bin Ahmet el Harizmi’nin Mefatihü’l-ulum adlı kitabında devlet gelirlerinin kaydedildiği “Kanunü-L Harac”, borçların yazıldığı “Avarec”, günlük gelir-gider için “Ruznamec” vd. defterlerin yer aldığı bilinmektedir (Güvemli, 1995: 77).

Türk muhasebe düşüncesi; Tanzimat öncesi, Tanzimat ve Cumhuriyet olarak üç ana dönemde ele alınmaktadır. Buna göre defterlerde; önce Osmanlı’nın geleneksel yapısı gereği Farsça’nın, Tanzimat’tan sonra Arapça ve çağdaşlaşma çabaları çerçevesinde Fransızca’nın ve sonra da İngilizce’nin etkisi yansımıştır. Osmanlı’da devlet muhasebesinde kullanılan merdiven yönteminden Tanzimat’la çift yanlı (tarafli) kayıt yöntemine geçilmiş, Cumhuriyet döneminde muhasebe uygulamaları

vergi odaklı olmuş, son yıllarda bilgi odaklıya dönüşmüştür. Ticaret ve Vergi Kanunları defter adlarını belirlemede etkin olmuştur. Örneğin; günlük defter *Ruznamçe* (*Ruz*, Farsça gün, *namçe* defter), *yevmiye defteri* (Arapça *yevm* gün, *yevmiye* günlük), 1957 yasası ile Türk Ticaret Kanunu'na giren büyük defter (Arapça *Kebir* büyük, defter *defter-i kebir*), ilk Ticaret Kanunu *Code de Commerce*'de *Envanter Defteri* (Fransızca *inventaire*) denilmiştir (Güvemli, 2012).

Muhasebe kayıtları, İslâmiyetten önce Irak'ta Farsça, Mısır'da Koptça ve Suriye'de başka dillerde tutulmuş olup, Arapların hükümdarlığı altında olan yerlerde muhasebe uzmanı Salih tarafından Haccacın emri ile H.81 (M.700)'de Arapçalaşmıştır. İslam medeniyetinde batı kültürünün oluşumuna kadar muhasebe kayıt ve kitaplarında siyakat rakamları kullanılmıştır (Elker S. 1953, Şemsettin S., 1901 Aktaran Otur, 1991: 12-13). Ülkemizde Cumhuriyet kurulduktan sonra 1926 yılı 805 sayılı Yasa'nın ilk maddesinde Türkiye'de kurulan yabancı şirketlerin kendi dillerinde tutmakta oldukları muhasebe defterlerini Türkçe tutmalarına yönelik zorunluluk getirilmiştir (Aktaran Güvemli, 2011: 200). Ayrıca Türk Parası kullanma zorunluluğu bulunmaktadır (Bkz. Vergi Usul Kanunu).

Osmanlı'da tahakkuk muhasebesi esastır. "Günlük defter" deyimini kullanılmış, tam "büyük defter" denilmeyen ama onun niteliğinde mukaata defteri, cizye defteri gibi defterlerden toplanan bilgilerle devletin yılsonu gelir ve giderleri belirlenmiştir (Güvemli, 2010: 6). İlk dizgesel defter tutmaya bankerlerin başlamış, ekonomik açıdan kazançla bağlı bir ussallaşma süreci sonunda ortaya çıkan çift yanlı kayıt, 1340 yılında Cenova kent yönetimi defterlerinde kullanılmış ve "a la Venezia-Yöntemi" olarak adlandırılmıştır (Sombart Aktaran Yavuz, 2017).

Luca Pacioli, çift yanlı (muzaaf) kayıt yönetiminin mucidi olmayıp, ilk kez bir eser halinde bu sistemi yayınlıyandır. Yöntemin Romalılar, eski Yunanlılar ve hatta öncesi Babil ve Asurlularda mevcut olduğu düşünülür. Ama elde belge bulunmamaktadır (Aker, 2017). Çift yanlı kayıt yöntemi Pacioli ile simgeleşmiş, onun eseri uluslararası ticaretin yayınlamasıyla diğer ülkelere tanınmıştır. Muhasebe tarihçileri; Pacioli'yi modern muhasebenin öncüsü olarak görürler. Buna göre; 1494'e kadar Pacioli'den önceki dönem "Basit Kayıt Yöntemi Dönemi", Pacioli'den 1900 yılına kadar "Çift Yanlı Kayıt Yöntemi Dönemi", 20. yy. üçüncü

dönemdir (Güvemli, 1994: 10-12; Güvemli, 1995: 138, 145). İtalya, prensipleri itibariyle, tüm dünyaya yayılan “*muhasabe tekniğindeki rönesansın beşiği*” olmuştur. 21. yy. sonrası ise dijital uygulamalara geçilmiştir.

Tek yanlı kayıtlamada, alacak ve borçlar takip edilirken, bunlara ait tahsilat ve ödemeler ayrıca başka hesaplarda kaydedilmez. Gelirin tahsilinde ve giderin ödenmesindeki nakit giriş ve çıkışları da diğer hesaplarda izlenmez. Kitab-us Siyakat'te bu tür kayıtlamalar yapılmıştır (Bkz. Kitâb-ı Felekiyye Fî Siyakat der Mazandarânî). Muhasebe tarihinin duayeni olan Stevelinck, Prof. Dr. Remzi Örtten'e Ortadoğu'da Pacioli'den önce çift yanlı kayıtlamanın açıklandığı bir kitabın yazıldığını, buna ait bilginin İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesinde olduğunu bildirmiş, Örtten'in de başkanlığında komisyonca bu eser incelenmiş, o tarihlerde çeviricinin muhasabe teknik bilgisi bulunmayan bir dil uzmanı olması nedeniyle çift yanlı kayıtlamanın kitaptaki yeri anlaşılamamıştır. Ancak 12. Dünya Muhasebe Tarihçileri Kongresi için yapılan araştırmada muhasabede çift yanlı kayıtlamanın temel esasları ve uygulamasının Mazandarani tarafından Pacioli'den 131 yıl önce yazıldığı sonucuna varılmıştır (Örtten vd., 2011: 34; 37; 67).

Ülkemizde, muhasabenin belli bir nizama bağlandığı 1850 tarihli “Kanunname-î Ticaret” ile başlayan 1925'e değin Fransız, ardından Alman mevzuatı hakim olmuştur (Hiçşaşmaz, 1970: 60). Günümüzde defter tutma bakımından Vergi Usul Kanunu (VUK)² kapsamında; bilanço hesabı esasına göre Envanter Defteri, Yevmiye Defteri ve Defter-i Kebir, işletme hesabı esasına göre işletme hesabı defteri tutmakla yükümlüdürler (Bkz. VUK). Yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK) kapsamında bilanço esasına göre tutulması zorunlu defterlerin yanında ticari defterler ortaklar için Pay Defteri, Yönetim Kurulu Karar Defteri, Genel Kurul Toplantı ve Müzakare Defteri de yer almaktadır (6102 Sayılı Yeni TTK, 2011; Ticari Defterler ilişkin Tebliğ, 2012: Madde 10). Ülkemizde; VUK ve Yeni TTK hükümlerince tutulması zorunlu defterlerin elektronik ortam düzenlenmesinde gerekli format ve standartlara

² Vergi Usul Kanunu (VUK) Madde 177'de yer alan 01.01.2018 tarihinden geçerli olmak üzere bilanço hesabı esasına göre yıllık alış tutarı 190.000 TL ve satış tutarı 260.000 TL, yıllık gayrisafi iş hasılatı 100.000 TL, iş hasılatının beş katı ile yıllık satış tutarının toplamı 190.000 TL olanlar (1. Sınıf Tüccar), bu hadlerin altında kalanlar (2. Sınıf Tüccar) (VUK Genel Tebliği (GT) (Sıra No: 490).

uygunluğu, değişmezliği, bütünlüğü ve kaynağının doğruluğu, ispatı vd. için Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) yetkilidir. Konu kapsamı gereğince, defter kuralları, muhafaza, ibraz, tasdik, ceza vd. bilgiler geçerli olup, çalışmada aktarılmayacak evrimsel süreci incelenecektir.

2.2. Risâle-i Felekiyye'den E-Deftere Evrimsel Geçiş Süreci

1071 Malazgirit Meydan Muharebesini izleyen tarihlerde Arap ve Fars Kültürü ile biçimlenen, asıl tutarın yazılması ve onu oluşturan tutarların alt alta merdiven basamağı şeklinde sıralanması nedeniyle *“merdiven yöntemi”*; Ortadoğu’da Abbasilerde (770-1258) doğan, İlhanlılarda (1256-1353) gelişen ve Osmanlı Devleti’nde (1299-1922) mükemmelleşen devlet muhasebesi yöntemidir. Adını İlhanlıların verdiği usul-u muhasebe 770-1879 yılları arasında etkin kullanılmış, sonra çift yanlı kayıt yöntemine geçilmiştir. Ortadoğu’da ilk tahakkuk muhasebesi örneği olarak, İlhanlılarda 1309-1363 yılları arasında yazılmış dört devlet muhasebesi öğretisi kitabı bulunmaktadır. Bu kitaplardan *ilki Saadetname, Kanun-u Saadet, Cami-ül Hesabı ve sonuncusu Risâle-i Felekiyye*’dir (Bkz. Güvemli ve Toraman, 2013: 159; Güvemli vd., 2014). *“Saadetname”*; Felek Alayı Tebrizi tarafından İlhanlı Devleti hanlarından Gazan Han’ın (1295-1304) veziri Saadeddin Muhammed ibn Taceddin Ali üs Saveci’nin emriyle oğlu Şerafeddin’e devlet muhasebesini öğretmek amacıyla 1309 yılında (Hicri 709) yazılmıştır. Türkiye’de 1930 yılında Prof. Dr. Zeki Velidi Togan tarafından Konya’da Yusufpaşa kütüphanesinde bulunmuş olup, ikinci nüshası da İstanbul’da Ayasofya kütüphanesindedir. Saadetname’nin sonunda aynı yazarca yazılan *“Kanun-u Saadet”*ten (1336-1337 arası) söz edilmektedir. Yine Togan tarafından bulunan *“Cami-ül Hesab”* İmad es Seravi 1340’ta yazıldığı tahminlenen bir kitaptır. Kitaplarda farsça siyakat yazısı ile kullanılmıştır. Son kitap zamanın veziri Felek adına yazılan rapordur (Güvemli, 1995: 222; Güvemli vd., 2014: 46-47).

“Risâle-i Felekiyye (Kitab-us-Siyakat)”; önsözüne göre Abdullah püser Mohammed bin Kiya el-Mazenderâni tarafından yazılmış, zamanın büyük vezirine izafeten *“Risâle-i Felekiyye”* adı verilmiş son sayfasında da Kitab-us-Siyakat (Muhasebe Kitabı) bilgisi tamamlanmıştır. Kitap, İstanbul Ayasofya Kütüphanesi el

yazması kitaplar kısmında 2756 No. ile kayıtlı olup, 12x17 sm. ebadında, 1a+1b numaralandırılmak suretiyle 277 sayfadan oluşmuştur. 1930 yılında Prof. Zeki Velidi Togan tarafından kitabın varlığı ve Tahran'da (Kütüphane-i Meclis)'te tam bir nüshasının bulunduğu ilim Âlemine bildirilmiş, 1952'de Prof. Walter Hinz kitabı çevirerek bastırmıştır (Otar, 1984: 1). Kitap, Arapça ve Farsça Arap harfleri siyakat yazısı ile yazılmıştır. Arapça siyâk ve siyâkat kelimeleri savk kelimesinden türemiştir. Siyakat rakamları, Arapça sayı isim kısaltılmasından oluşmuş, muhasebeye günü gününe ve acele yazılması gereken hususlar olduğu için kayıtlarda tercih edilmiştir. Hind-Arap rakamları muhasebenin Arapçalaştırılmasında Arapça sayı isimlerinin kısaltılmaları olmuş ve noktasız yazı şekli stenografik yazıyla “*siyakat*” adı eski kitaplarda “muhasebe” anlamında örneğin, Bahr-us-Siyâgat (Muhasebe Denizi), Şems-us-Siyâgat (Muhasebe Güneşi) gibi kullanılmıştır (Otar, 1984: 2; Otari, 1991: 13-14;17). Buna göre; Risale-i Felekiye Felek için hazırlanan kitap, “Kitab-us Siyâgat” “muhasebe kitabı” anlamındadır (Güvemli, 1995: 276). Kitap 8 fasıldan oluşmakta, devlet muhasebesinde defterler, kayıt şekilleri, belgeler ve muhasebe nevilerini içermektedir. Siyâkat rakamlarına ait kesirler ve tam sayılar (1.), siyâkat ölçüleri (2.), Arap rakamları (3.), defter işaret ve kaideleri (4.), kâğıdın yazılma şekli (5.), maddelerin yazılışı hakkındaki kaideler (6.), mali işlerin yürütülmesi usulündeki belgelerdeki kaideler (7.), defterler (Rûzamçe-Ruzname-Yevmiye Defteri, Evârece (Averece) (Defter-i Kebir), Tevcihât (Masraf müfredatı), Tahvilât (Şahıs müfredatı), Müfredat, Câmi'ul-hesab (yıllık kat'i hesap), Qânun-u Memleket, (Devlet Vergi Kanunu) ve muhtelif işlere ait muhasebeler (Ahr Muhasebesi, İnşaat Muhasebesi, Çeltik Mahsulü Muhasebesi, Ambar Muhasebesi, Darphane Muhasebesi, Koyun Muhasebesi, Hazine Muhasebesi) (8.) yer almaktadır (Otar, 1984: 2-8; Bkz. Güvemli ve Toraman, 2013). Bu kitap, dört kitabın en gelişmişidir. O devirde muhasebeye ait başka kitapların olduğu da bilinmektedir.

Pacioli'nin kitabındaki bir yerin muhasebesinin iyi gitmemesi halinde orasının bozulacağı hakkındaki ifadesine çok yakın bir cümle daha evvel yazılmış olan Risale-i Felekiye'nin başlangıç kısmında vardır (Otar, 1984: 10).

“*Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*” adlı eser; Toskanalı bir rahip olan geniş bir matematik bilgisine sahip Luca Paciolo İtalya’da yayınlamış, kendisinin de belirttiği gibi 200 yıldan beri kullanılan usulü tasvir etmiş ve kilit noktası olarak ticaret muhasebesi ile ilgili uygulamalar için yol göstermiştir (Hiçşaşmaz, 1970: 25-26). 1494 tarihinde Venedik’te kayıt sistemine yönelik Pacioli tarafından yayınlanmış ilk eser olarak kabul edilmektedir. Pacioli, “Venedik Sistemi” dediği çift yanlı sistemin yaratıcısı değildir. O çağdaki muhasebecilerin uyguladıkları muhasebe işlemlerinde ne yaptıklarını sistematik bir şekilde ortaya koymuş, neden yaptıklarını çok fazla açıklamamıştır (Akdoğan ve Aydın, 1987: 68). Kitabın bir bölümünü 1504’te 2. baskı, 1523’de biraz değişiklikle 3. baskı yapmıştır. Kitap, aslında bir matematik eseridir. Küçük bir ansiklopedi türünde, 616 sayfa ve 76 geometri şekli vardır. Yapıt, birçok bölümden oluşmakta, ancak genel yapısı ilki aritmetik, ikincisi geometri olmak üzere iki bölümdür. Aritmetik başlangıç ve 12 bölümdür, bitişinde 36 kısım (Bkz. Güvemli, 1994) halinde muhasebeye yer verilmiş ve muhasebe 197 sayfadır. Geometri ise sekiz bölümdür. Kendi bulgusu değil derleme olduğunu vurgulamış, dini eğitim aldığından eserde dinsel ifadeleri ağırlıklı kullanmış, muhasebecilik yapmadığından “*Venedik Usulüne göre Çift Yanlı Kayıt*” denilmiştir (Güvemli, 1994: 13-15). Paciolo; envantere önem vermiş, el defteri (memorial), yevmiye defteri (giornale) ve defter-i kebir (quaderno) ile birlikte belgelerin saklanması yönelik kopye defterinden söz etmiştir. Karalama (müsvedde) defteri olarak “el defteri”, işlemlerin aralıksız akışı sırasında kimi, nedeni, nasılı, neredeni kayda alan defterdir. El defterinin kopyesi yevmiye defteri, kayıtların bir cins para ile yapıldığı ve açıklama kısmının kısa tutulduğu defter olup, Defter-i Kebir, hesapları toplu şekilde gösteren, para ve tarih kolonlu defterdir (Hiçşaşmaz, 1970: 27-36).

Çalışmada defter konusunun kapsamlı oluşu, evrimsel süreç içerisindeki diğer defterler aktarılmayarak günümüz uygulamalarına geçişi zorunlu kılmaktadır.

“*E-Defter*”; şekil hükümlerinden bağımsız olarak VUK’a ve/veya TTK’ye göre tutulması zorunlu olan defterlerde yer alması gereken bilgileri kapsayan elektronik kayıtlar bütünü, “*E-Defter Uygulaması*”; GİB ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

İç Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen format ve standartlara uygun olarak oluşturulan e-Defterlere ilişkin onay süreçlerinin yerine getirilmesi amacıyla hazırlanan www.edeften.gov.tr internet adresinde yer alan uygulamayı, ifade eder (ED GT (Sıra No: 1), 2011: m.2.). E-Defter; elektronik ortamda *Genişletilebilir İşaretleme Dili (eXtensible Markup Language-XML)* formatında standart olan ve uluslararası kullanıma sahip *Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (eXtensible Business Reporting Language-XBRL)* esas alınarak *XBRL-GL (Global Ledger)* taksonomisine göre oluşturulur (e-Defter, 2016). E-Defter oluşum süreci ve aşamaları şekil 1'deki gibi şematik özetlenebilir.

Şekil 1: E-Defter Oluşum Süreci ve Aşamaları

Kaynak: edeften.gov.tr, 2018.

“E-Defter Uygulaması”; Maliye Bakanlığı’na verilen yetkilere istinaden; 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu kapsamında madeni yağ lisansına sahip olanlar ile bunlardan mal alan mükelleflerden 31.12.2011 tarihi itibarıyla asgari 25 Milyon TL brüt satış hasılatına sahip olanlar ile 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli (III) sayılı listedeki malları imal, inşa veya ithal edenler ile bunlardan mal alan mükelleflerden 31.12.2011 tarihi itibarıyla asgari 10 Milyon TL brüt satış hasılatına sahip olanlara getirilen zorunluluktur (Geçişler 01.09.2014 tarihi idi) (VUK (GT) (Sıra No: 421), 2012: m. 1/1.3.;3./3.1./3.1.1.). Bu mükelleflere, 2014 ve sonrası dönemler için 10 Milyon TL üzeri olan mükellefler eklenmiştir. (I) sayılı listedeki Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’ndan lisans alan mükellefler ve (III) sayılı liste için izleyen hesap döneminin başıdır (*süre üç aydan kısa ise bir sonraki hesap*

dönemi başı) (VUK GT (Sıra No: 454), 2015: m. 2.). Belirlenen mükellefler, 31.12.2017 tarihine dek başvurularını yapmalıydı (Duyuru, 2017). Tebliğ Taslağıyla; e-Defter uygulaması mükellefiyet kapsamı yeniden belirlenecek, ciro sınırı 5 milyon TL'ye indirilecek, şartı sağlayanlar 01.01.2019 tarihinden itibaren geçecektir (VUK GT (Sıra No: 454)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ Taslağı). Yine Tebliğ Taslağıyla; uygulamadaki tereddütlü hususlar yeniden açıklanmak üzere güncellenecektir (Elektronik Defter (ED) GT (Sıra No:1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair GT (Sıra No: 3) Taslağı). Defterlerini elektronik ortamda oluşturmak, kaydetmek, muhafaza ve ibraz etmek isteyen gerçek kişi mükelleflerin Elektronik İmza Kanunu hükümleri çerçevesinde Nitelikli Elektronik Sertifika veya Mali Mühür, tüzel kişi mükelleflerin Mali Mühür temin etmiş olmaları (ED GT (Sıra No:1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair GT (Sıra No: 2), 2013: m.1.), e-Defter uyumluluk onayı almış bir yazılım kullanılması şartları bulunmaktadır (ED GT (Sıra No: 1), 2011: m. 3./3.1./3.1.1.).

“Defter-Beyan Sistemi”; serbest meslek erbabı, işletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler ile basit usule tabi olan mükelleflerin kayıtlarının elektronik ortamda tutulmasına, bu kayıtlardan serbest meslek erbabı ile işletme hesabı esasına göre defter tutanların defterlerinin elektronik olarak oluşturulması ve saklanmasına, vergi beyannameleri, bildirim ve dilekçelerin elektronik olarak verilebilmesine, elektronik ortamda belge düzenlenebilmesine olanak tanıyan ve kapsamda yer alan mükelleflerin GİB veri tabanında yer alan diğer bilgilerini mükelleflerin bilgisine sunan sistemi, ifade eder. DBS üzerinden, işletme defteri, çiftçi işletme defteri, serbest meslek kazanç defteri, amortisman defteri, envanter defteri, damga vergisi defteri, ambar defteri ile bitim işleri defteri tutulur ve onayı GİB tarafından yapılır (VUK GT (Sıra No: 486), 2017: m.4/ç; m.9). Ülkemizde 01.01.2018 tarihi itibarıyla DBS'yi; *Kazançları Basit Usulde Tespit Edilenler, Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Gerçek Kişiler, Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Adi Ortaklıklar, Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Adi Ortaklıkların Ortakları, Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Kollektif Şirketlerin Ortakları ile Adi Komandit Şirketlerin Komandite Ortakları* kullanmaya başlamıştır (2018-Yilinda-Sistemi-Kimler-Kullanacak). Basit

usule tabi mükellefler ile serbest meslek erbapları serbest meslek kazanç defteri yanında işletme hesabı esasına göre defter tutanlar (noter-noterlik görevi ifa eden mükellef hariç) 01.01.2018, diğerleri 01.01.2019 tarihinden itibaren sisteme dahildir. DBS; bir muhasebe programına ihtiyaç duyulmaksızın internet olduğunda elektronik ortamda vergisel ve ticari işlemleri kayıt altına alır, e-imza veya mali mühre, defter tasdikine ihtiyaç duyulmaz, maliyetleri azaltır, kayıtdışı ekonomi ile etkin bir şekilde mücadele edilip vergiye gönüllü uyumu artırır. Sisteme; www.defterbeyan.gov.tr adresinden girişle, gelir, gider, çalışan, stok, sabit kıymet vb. gibi kayıtlar yapılır, defterler oluşturulur, beyannameler hazırlanır ve onaylanır (www.defterbeyan.gov.tr, 2018).

3. BULGU VE DEĞERLENDİRMELER

Defter bilgisine ilişkin muhasebe tarihçilerinin, Tazminat öncesi, Tazminat ve Cumhuriyet dönemleri için çeşitli araştırmaları yaptıkları bilinmektedir. Bu çalışmada Risâle-i Felekiyye'den e-Deftere evrimsel geçiş sürecine yönelik web tabanlı araştırma bulguları ile odak grup görüşmesinden yararlanılacaktır.

3.1. Risâle-i Felekiyye'den E-Deftere Evrimsel Geçiş Pragmatik Bakış: Düünden Bugüne

Günümüz e-Defter uygulamasına yönelik periyodik aralıklarla yapılan web tabanlı araştırma sonuçları tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Düünden Bugüne Ülkemiz E-Defter Uygulaması

ilk şirket Axa Sigorta A.Ş., üretim şirketi Şölen (Perakende, 2012).	<i>İlk E-Defter</i>
15.10.2018'de 71.929 (edefter.gov.tr), 09.09.2018'de 71.508 (Tektüfekçi, 2018), 16.12.2016'da 53.883 adettir (Tektüfekçi, 2016).	<i>E-Deftere Kayıtlı Toplam Kullanıcı</i>
15.10.2018'de 173-189 (edefter.gov.tr), 09.09.2018'de 174-190, 16.12.2016'da 186-169, Ocak 2014'te 26 (Tektüfekçi, 2014), Eylül 2013'de 16 adettir. (Tektüfekçi, 2013).	<i>E-Defter Uygulaması Uyumlu Yazılım ve Yazılımcı</i>
İzmir merkezli Netsis'tir (netsis.com.tr, 2013).	<i>İlk Onay Alan Yazılım</i>

Tablo 1'deki bulgular net olduğundan, dün bugünden yarına geçişi irdelenebilir.

3.2. Risâle-i Felekiyye’den E-Deftere Evrimsel Geçiş Pragmatik Bakış: Dün ve Bugünden Yarına

Çalışmada Sosyal Bilimlerde tercih edilen Nitel Araştırma Yöntemi “*Odak Grup Görüşmesi*”; defter düzenine yönelik dünü, bugünü ve yarını olmak üzere üç anahtar konu üzerine, Eylül 2018 döneminde, büroda, 3 saatte, Moderatör ve 1 Yeminli Mali Müşavir - 7 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (30-65 yaş, 2’si kadın lisansüstü eğitilmiş) ile yapılmıştır. Görüşme sonucunda; uygulamalara e-dönüşüm süreci sonucu geçildiği, sadece Moderatör ve bir katılımcının muhasebenin dünü ile ilk eserleri diğerlerinin dönemin dünü-bugününü bildiği, e-muhasebe uygulamalarına yenilerinin ekleneceği, akıllı teknolojileri kullanmada gelecekte ülkemizin öncü olmasını bekledikleri ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇ

Çalışmada; muhasebe defterlerinin tarihsel süreçte, yazılı rapor ve/veya kitap şeklinde ilk ve başlıca eserlerinden başlayarak elektronik ortama geçişle birlikte ülkemiz e-Defter uygulamaları kapsamında tutulan defterlere kadar irdelenmesi önem arz etmektedir. Bilinirlik açısından Luca Pacioli’nin “*Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*” adlı eseridir. Oysa Abdullah Bin Muhammed Bin Kıya El Mazenderani’nin “*Risâle-i Felekiyye (Kitab-us Siyagat)*” adlı eseri bu eserden önce yazılmıştır. Çift yanlı kayıt Pacioli’den de önce vardır, kendisi yöntemin yaratıcısı olmayıp aktarandır. Ancak yöntem, dünyada Pacioli ile simgeleşmiştir. Muhasebe tarihçileri; uzun yıllardan beri bu eserleri, çeşitli ulusal ve uluslararası alandaki konferans, kongre ve sempozyumlarda ele almış, makale ve kitaplar yazmışlardır. Ancak ilk kez bu çalışmada, başlıca yapıtlar esas alınarak, Endüstri 4.0 ile dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmelerle birlikte sadece yevmiye defteri ve büyük defter bazında başlatılan e-Defter uygulaması, belirlenen mükellefler için 2018 yılında Defter Beyan Sistemine geçişle bütünleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın özgünlüğü açıktır. Çalışma konusunun, pragmatik bir bakış açısından dün, bugün ve yarın olgularıyla gerek kuramsal gerekse de uygulamalı olarak tartışılıp değerlendirilmesi muhasebe alanında ulusal ve uluslararası yazına değer katacak, aynı zamanda konuya yönelik ayrındalık yaratacaktır.

KAYNAKÇA

01.01.2018 Tarihi İtibariyle E-Fatura, E-Arşiv Fatura ve E-Defter Uygulamalarına Zorunlu Olarak Dâhil Olması Gereken Mükellefler Hakkında Duyuru; 20.12.2017.

2018-Yilinda-Sistemi-Kimler-Kullanacak; 22.01.2018.

6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu, 14.02.2011 tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete.

AKDOĞAN, N., AYDIN, H. (1987). *Muhasebe Teorileri*, Gazi Üniversitesi Yayın No:98, İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Yayın No: 44, Ankara.

AKER, A. N. (2017). “Muzaaf Metodun Tarihçesi”, *Accounting and Financial History Research Journal*, January 2017 (12), 204-206 (Orjinali: AKER, A. N. (1946). *Ticaret Muhasebesi*).

e-Defter (Uygulama Kılavuzu), V. 1.6, 2016.

Elektronik Defter Genel Tebliği (Sıra No: 1), 13.11.2011 Tarih ve 28141 Sayılı Resmi Gazete.

Elektronik Defter Genel Tebliği (Sıra No: 1)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Genel Tebliği (Sıra No: 3) Taslağı.

Elektronik Defter Genel Tebliği (Sıra No:1)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Genel Tebliğ (Sıra No:2), 24.12.2013 Tarih ve 28861 Sayılı Resmi Gazete.

GÜVEMLİ, O. (2011), “Cumhuriyet’in İlk Devrim Yasalarından Birisi: Muhasebe Defterlerinin Türkçe Tutulma Zorunluluğu”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Derneği (MUFİTAD), 1, 200.

GÜVEMLİ, O. (2012), “Türk Muhasebe Düşüncesinde Muhasebe Düzeni, Belgeler ve Defterlerin Adlarında ve Kavramlarında Son İki Yüzyıldaki Değişimler”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Derneği (MUFİTAD), Temmuz (3), 122-149.

GÜVEMLİ, O. (1994), *Luca Pacioli ve Muhasebenin 500. Yılı*, İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayını No: 2, İstanbul.

GÜVEMLİ, O. (1995), *Türk Devletleri-Muhasebe Tarihi-Osmanlı İmparatorluğu'na Kadar*, İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayını, 1. Cilt, İstanbul.

GÜVEMLİ, O. (2010), *Osmanlı İmparatorluğu Devlet Muhasebe Sistemi: Merdiven Yönteminin Kullanım Alanları*, 2. Balkanlar ve Ortadoğu Ülkeleri Denetim ve Muhasebe Tarihi Konferansı (BMAC), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Kataloğu, İstanbul.

GÜVEMLİ, O., TORAMAN, C. (2013), *Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat), English-Turkish-Persian-(A state accounting book from the Middle East written 1363)*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları 154, İstanbul.

GÜVEMLİ, O., TORAMAN, C., GÜVEMLİ, B. (2014), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Muhasebesi-Anadolu Muhasebe Kayıt Kültürü*. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, ISBN: 978-605-85912-2-6, İstanbul.

HİÇŞAŞMAZ, M. (1970), *Muhasebenin Teorisi ve Teknik Yapısı*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını: 20, Ankara.

<http://netsis.com.tr>, (12.04.013).

<http://tdk.gov.tr>, (16.12.2016).

<http://www.edefter.gov.tr>, (15.10.2018).

<https://www.defterbeyan.gov.tr>, (12.03.2018).

OTAR, İ. (1984), *Risâle-i Felekiyye "Kitab-us-Siyakat" Hakkında*, İstanbul: Formül Matbaası.

OTAR, İ. (1990), *Muhasebede Siyakat Rakamları*, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖRTEN, R., KURT, G., TORUN, S. (2011), “ Muhasebede Çift Taraflı Kayıtlama ve Kitab-Us Siyakat”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Derneği (MUFİTAD), Temmuz (1), 34-69.

Perakende Bülten, 14.12.2012.

TEKTÜFEKÇİ, F. (2013), “Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi: E-Muhasebe”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (2), 89-102.

TEKTÜFEKÇİ, F. (2014), “E-Belge ve E-Defter Uygulaması”. *İzmir Yeminli Mali Müşavirler Odası Dergisi*, Ocak-Şubat, (2014) 118, 66-76.

TEKTÜFEKÇİ, F. (2016), E-Dönüşüm Sürecinde Elektronik Muhasebe Uygulamaları: Elektronik Belge Uygulaması-Elektronik Defter Uygulaması, 1. Basım, Aralık 2016, KitapAna Yayınevi: İzmir.

TEKTÜFEKÇİ, F. (2018), “E-Dönüşüme Hazır mıyız?” Muhasebe ve Denetim Ontolojisinde Dijital Paradigmalara Teorik ve Felsefi Açından Pragmatik Yaklaşım”, *15.th International Conference on Accounting MODAVICA2018*, Bildiri Sunu, September 13-15, Nevşehir-Türkiye.

Ticari Defterler ilişkin Tebliğ, 19.12.2012 Tarih ve 28502 Sayılı Resmi Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No. 486), 17.12.2017 tarih ve 30273 Sayılı Resmi Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 421), 14.12.2012 Tarih ve 28497 Sayılı Resmi Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 454), 20.06.2015 Tarih ve 29392 Sayılı Resmi Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 454)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ Taslağı.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 490), 29.12.2017 Tarih ve 30285 (M) Sayılı Resmi Gazete.

YAVUZ, E. (2017), “Çift Yanlı Muhasebe ve Kapitalizm: Sermayenin Dolanımı Açısından Sombart’gil Bir Yaklaşım”, *Accounting and Financial History Research Journal*, Temmuz (13), 112-153. (Orjinali: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, V (1-2), 1989).

Endüstri 4.0 Odağında Girişimci ve Girişimcilik Analizi

Cihan Çılgın¹, Ceyda Ünal², Yılmaz Gökşen³

Özet

Günümüzde hızla gelişmekte olan teknolojik yenilikler ve ilerlemeler, yeni ürünlerin ve tamamen yeni endüstrilerin gelişimine yol açmaktadır. Endüstri 4.0'da bu teknolojik gelişmeler ışığında, özellikle üretim firmalarında yeni iş modelleri ve süreçleri oluşturmaktadır, bunun yanında yeni endüstrilerin oluşmasına ve gelişmesine neden olmaktadır. Endüstri 4.0 kavramı ile birlikte birçok yeni teknoloji etkileşimli biçimde gündeme gelmiştir. Özellikle dijitalleşen firmaların günümüzde sayısının hızla artması, girişimcinin yeteneklerinin ve yetkinliklerinin de değişmesini zorunlu kılmaktadır. Girişimcilerin ekonomik hayatın dinamizmini sağlamada başat aktör olduğu düşünüldüğünde, bu kavramın dördüncü sanayi devrimi sürecindeki önemi kolaylıkla anlaşılacaktır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, ilgili literatürden yararlanarak, Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik altyapı ile değişen ve gelişen iş dünyasının gerektirdiği şekliyle girişimci ve girişimcilik kavramlarını yeniden tanımlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler— Endüstri 4.0, Girişimci, Girişimcilik, 4. Sanayi Devrimi

JEL Sınıflama Kodları: O31, O32

Entrepreneurship and Entrepreneurship Analysis In The Context Of Industry 4.0

Abstract

Nowadays, rapidly developing technological innovations and developments lead to the development of new products and completely new industries. In the light of these technological developments, Industry 4.0 creates new business models and processes especially in manufacturing companies, and leads to the formation and development of new industries. With the concept of Industry 4.0, many new technologies have become current issues interactively. In particular, the increase in the number of digitalized firms today necessitates the change in the capabilities and competencies of the entrepreneur. Considering that entrepreneurs are the main actors in the dynamism of economic life, the importance of this concept in the process of the fourth industrial revolution will be easily understood. In this context, the aim of this study is to try to redefine the concepts of entrepreneur and entrepreneurship as required by the technological infrastructure brought by Industry 4.0 and the changing and developing business world by using the related literature.

Keywords— Industry 4.0, Entrepreneur, Entrepreneurship, The Fourth Industrial Revolution

JEL Classification Codes: O31, O32

¹ Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, cihan.cilgin@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, ceyda.unal@deu.edu.tr

³ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, yilmaz.goksen@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0 kavramı, Almanya’da ortaya çıkmış ve hızla tüm dünyaya yayılmıştır (Kagermann vd., 2013:13; Barteveyan,2015:2; Safar vd., 2018:627, Davies, 2015: 2; Drath ve Horch, 2014: 56). Dördüncü sanayi devrimi, öncekilerde olduğu gibi yenilik, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yeniden tasarlanması sürecini beraberinde getirdiği gibi, tüm bilim alanlarında kavramların yeniden ele alınmasını ve tanımlanmasını da zorunlu kılmıştır (Schumacher vd., 2016:162). 2010 yılından sonra tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de önem kazanmaya başlayan Endüstri 4.0 kavramı ile birlikte birçok konseptte ve alanda çeşitli yenilikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Endüstri 4.0 ve bu alandaki hızlı gelişmelerle birlikte hem girişimcilik hem de girişimci kavramlarının içeriği yeniden tartışılmaya başlamıştır. Özellikle dijitalleşen firmaların günümüzde sayısının hızla artması, girişimcinin yeteneklerinin ve yetkinliklerinin de değişmesini zorunlu kılmaktadır. Endüstri 4.0’ın fiziksel ve dijital sistemler arasındaki iletişimi sağlamasıyla anlık veri elde etmeye ve işlemeye dayalı sistemler gelişim göstermiştir. Özellikle yapay zekâ, nesnelerin interneti, bulut teknolojisi, büyük veri, simülasyon, siber güvenlik, 3 boyutlu üretim ve zenginleştirilmiş gerçeklik gibi uygulamaların ve teknolojilerin varlığıyla girişimcilik kavramı bu teknolojileri ve uygulamaları bünyesinde barındıran bir konseptte dönüşmektedir (Barteveyan, 2015:3-6; Banger, 2016:68; Lasi vd., 2014:240; Moeuf vd., 2018:1119).

Girişimcilerin ekonomik hayatın dinamizmini sağlamada başat aktör olduğu düşünüldüğünde, bu kavramın dördüncü sanayi devrimi sürecindeki önemi kolaylıkla anlaşılacaktır. Literatür incelendiğinde girişimcilik ve girişimci kavramlarının tüm sanayi devrimlerinde bir değişim geçirdikleri gözlemlenmektedir. Bu nedenle tarihsel akış dikkate alındığında, girişimcilik kavramının genellikle sanayi devrimlerini izleyerek geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmanın amacı, ilgili kısıtlı literatürden yararlanarak girişimci ve girişimcilik kavramlarının evrimini tarihsel ve teorik açıdan ortaya koymak; Endüstri 4.0 sürecinin gerektirdiği şekliyle girişimci ve girişimcilik kavramlarını yeniden tanımlamaya çalışmaktır. Böylelikle, yapılan çalışma ile birlikte dijitalleşen iş

dünyasında girişimci ve girişimcilik kavramlarının içeriğindeki değişiklikler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Çağımızın gerektirdiği girişimcinin analitik düşünme yeteneğine sahip, frekansı artan yenilik süreçlerini kavrayabilen, asgari düzeyde teknik beceri ve bilgiyle donanmış ve rekabetçi çevre koşullarında hızlı karar alabilen yaratıcı bir birey olması beklenmektedir.

2. ENDÜSTRİ KAVRAMI ve ENDÜSTRİ 4.0

İlerleyen teknoloji ve hızlanarak büyüyen küresel ekonomi ile birlikte neredeyse tüm sektörler arasında güçlü bir teknoloji etkisi ile karşı karşıya kalınmaktadır. (Stock ve Seliger, 2016:536; Safar vd., 2018:626). Yeni teknolojiler sayesinde iş sistemlerinde yeni uygulamalar, iş önerileri ve iş modelleri ortaya çıkmaya başlamaktadır. (Moeuf vd. ,2018:1118; Safar vd., 2018:626). Gelecekteki üretim, belirli bir müşterinin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, çok karmaşık, kapsamlı, yeni işlevler sunabilen ürünler üretecek ve bu nedenle tamamen yeni bir üretim ortamı gerektirecektir (Safar vd., 2018:627). Sanayileşmenin başlangıcından bu yana, teknolojik sıçramalar günümüzde endüstriyel devrim olarak adlandırılan paradigma değişimlerine yol açmıştır: su ve buhar gücü ile mekanizasyon (1. Sanayi Devrimi olarak adlandırılmıştır), elektrik enerjisinin yoğun kullanımı ile seri üretim ve üretim bantları (2. Sanayi Devrimi olarak adlandırılır) ve yağın dijitalleşme ile elektronik ve IT uygulamaları (3. Sanayi Devrimi olarak adlandırılır) (Lukač, 2015:835; Lasi vd., 2014:239). 2011 yılında Amerika Birleşik devletinin başlattığı ‘Advanced Manufacturing Partnership’ ile ileriye dönük eylem planını, 2012 yılında Alman hükümetinin ‘High-Tech Strategy 2020’ planı izlerken yeni bir sanayi devriminin ilk adımları atılmıştır. Bu gelişmeler ışığında 2013 yılında Fransa ve Birleşik Krallık, 2014 yılında Kore ve Avrupa Birliği, 2015 yılında da Japonya ve Çin hükümetlerinin geleceğe yönelik yüksek bütçeli eylem planlarının izlemesi ile birlikte dördüncü sanayi devrimi ortaya çıkmıştır (Liao vd., 2016: 3609). Bu arada, Siemens, Hitachi, Bosch, Panasonic, Honeywell, Mitsubishi Electric, ABB, Schneider Electric ve Emerson Electric gibi diğer büyük firmalar da IoT ve CPS ile ilgili projelere büyük yatırımlar yapmışlardır (Liao vd., 2016:3610). Endüstri 4.0 terimi, üretim endüstrisinin uzun vadeli rekabet gücünü korumak için Alman hükümeti tarafından

başlatılan bir girişimden türetilmiş olsa da (Kagermann vd., 2013; Safar vd., 2018:67) tam anlamıyla Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir ve rekabetçi üretim sağlamak için tasarlanan "Geleceğin Fabrikaları Başlığı" altında bir kamu özel ortaklığı ile başlamıştır (Müller vd., 2018:3).

Kagermann ve arkadaşlarının hazırladığı raporda Endüstri 4.0'ın daha önce görülmemiş olan yeni değerler yarattığını, yeni iş modellerini kurduğunu (Hartmann ve Halecker, 2015:3, Gerlitz, 2016:245) ve bir fabrikanın içinde ve dışında olanları ve CPS (Cyber-Physical System), IoT (Internet of Things) ve IoS'ye (Internet of Services) dayanan iletişim ağları aracılığıyla hizmetlerini birbirine bağlayarak çeşitli sosyal sorunları çözdüğünü belirtmiştir. (Kagermann vd., 2013). Endüstri 4.0, giderek daha hızlı hareket eden pazarlara hizmet vermek için yeni teknolojileri üretim sektöründe endüstri standartlarıyla birleştiren bir dizi yenilikçi süreç ve gelişmeyi kapsamaktadır (Bartevyan,2015:2). Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte meydana gelen değişim, basit olarak söylendiğinde enformasyon teknolojileri ile operasyonel teknolojileri arasındaki yakınsama veya birliktelik olarak ifade edilebilir (Lasi vd., 2014:239; Banger, 2016:67 ; Kang vd., 2016:111; Schmidt R vd., 2015:16). Bu yakınsama ve ilerleyen bütünleşme ile birlikte, işletmeler yaşam döngülerini ve bunlarla ilgili üretim imkânlarını dijital olarak planlama ve projelendirmeleri mümkün olacaktır (Banger, 2016:67).

Endüstri 4.0 ortamına başarılı bir şekilde geçişin anahtarlarından biri sağlam bir BT altyapısı sağlamaktır (Ramanathan, 2014:24). Sanders ve arkadaşlarının belirttiği gibi, dördüncü sanayi devrimi, siber-fiziksel sistemler, akıllı sistemler ve insan-makine etkileşimi açısından geleceğe yönelik teknolojilerin prensiplerini uygular (Sanders, 2016: 812). İşletmenin ve faaliyetlerinin klasik vizyonunun artık ekonomik gerçekliğe karşılık gelmediği açıktır. Schmidt ve arkadaşlarının yürüttüğü bir ampirik çalışmada büyük veri, bulut bilişim, mobil bilgi işlem, IoT ve siber-fiziksel sistemler gibi Endüstri 4.0'ı tetikleyen ve ilerleten teknolojilerin ortalamanın üzerinde bir büyüme hızına sahip olduğu ve geleneksel teknolojileri kısa zamanda değiştirebildiğini ifade etmektedirler (Schmidt R vd., 2015:18).Günümüzde üretim yapan işletmeler, farklı iş alanlarında yüksek derecede uzmanlaşmaya ve müşteri

ihtiyaçlarını dinleyen ve uyarlayan esnek bir üretim sistemine sahip olmalıdır (Koren, 2010:52). Yalın üretim, 80'lerde ve 90'larda atık eleme yoluyla maliyet tasarrufuna odaklanırken, endüstri 4.0 temelindeki akıllı üretim, teknoloji yakınsamasına ve toplumlar, insanlar ve çevre üzerindeki çeşitli unsurlara dayanan, verimlilik, kalite, teslimat ve esneklik gibi mevcut ana üretim faktörlerinin yönetimi ve iyileştirilmesi yoluyla sürdürülebilir bir büyüme hedefleyen gelecekteki bir büyüme motorudur(Kang vd., 2016:111; Banger, 2016:68).

Endüstri 4.0 işletmelere esnek üretim, rekabet avantajı, bireysel özelleştirilmiş ürün, çalışmanın yeni yolları ve yenilikçi iş modelleri gibi avantajlar sunmaktadır (Bartevyan,2015:2; Davies, 2015: 4-5). Bu avantajlar, yeni piyasa katılımcılarının yerleşik firmalara meydan okumak için dijital teknolojiden yararlanmalarını sağlar. Öte yandan, bu dijital dönüşüm mevcut firmaların mevcut ürün ve hizmet portföylerini yeni boyutlara genişletmek için fırsatlar sunarken, şimdiye kadar var olmayan iş modellerini geliştirmektedir (Hartmann ve Halecker, 2012:3). Bu iş modellerini 3 faktör üzerinde toplamak mümkündür: (i) talep üzerine üretim: ihtiyaç temeli üretim, (ii) yerinde üretim: kullanım yerinde veya pazarda üretim, (iii) tüketici mühendisliği: üretim ile tüketici entegrasyonu (Bartevyan,2015:6). Sözü edilen iş modellerinin işletmeleri, ulusal ve uluslararası rekabette öne çıkarabilmesi için girişimcinin rolü daha belirleyici hale gelmektedir. Dolayısıyla girişimci ve girişimcilik kavramlarının çağdaş boyutta tekrar ele alınması gerekmektedir.

3. GİRİŞİMCİ ve GİRİŞİMCİLİK

Akademik anlamda girişimcilik çalışmalarının öncüsü olan Schumpeter'e (1934:73) göre, bir girişimci yeni ürünler, süreçler, pazarlar, organizasyon biçimleri veya tedarik kaynakları biçiminde yeni kombinasyonlar gerçekleştiren bir kişidir. "Klasik anlamda girişimci, bir işletmenin faaliyetlerinden kaynaklanan riski, sorumluluğu ve örgüt yönetimini üstlenen kişi olarak kabul edilmektedir. Fakat bilgi toplumuyla birlikte, kavram yeniden tanımlanarak yenilik üreten, risk alan, fırsat yakalayan ve bunları hayata geçiren kişi olarak kabul edilmiştir."(Ercan ve Gökdeniz, 2009:67). Girişimciler, bağımsız ya da kurumsal bir sistemin parçası

olarak hareket eden, yeni örgütler yaratan veya mevcut bir organizasyonda yeniliği teşvik eden bireyler ya da gruplardır (Sharma ve Chrisman, 2007:91).

Girişimcilik veya girişimci faaliyeti, fırsatların keşfedilmesi ve daha sonra yeni bir ekonomik faaliyetin yaratılması, genellikle yeni bir organizasyonun oluşturulması yoluyla kavramsallaştırılabilir (Cuervo vd., 2007:1). Girişimciliğin klasik ifadesi, hızlı büyüyen bir şirkete dönüşen yenilikçi bir fikir olan start-up şirkettir (Timmons ve Spinelli, 1994:87). Toplumdaki girişimcilik kültürünün gelişimi, bir ülkenin rekabet gücünü artıran ekonomik ve sosyal kalkınma için temel bir araçtır (Baumol, 1968:65; Wennekers ve Thurik, 1999:49). Girişimciler, yeni faaliyetlerin yaratılması yoluyla, ekonominin gelişimini olumlu anlamda teşvik ederler (Robles ve Zarraga-Rodriguez, 2015:828; Carland vd., 2007:74). Girişimcilik ekonomik büyümenin ve iş yaratmanın güçlü bir itici gücüdür: yeni şirketler ve işler yaratır, yeni pazarlar açar ve yeni beceriler ve yetenekler sağlar (European Commission, 2012a:6). Girişimcilik, ekonomileri daha rekabetçi ve yenilikçi hale getirmekte ve ülkelerin sektörel politikalarının hedeflerine ulaşması için çok önemlidir (European Commission, 2013:4). Girişimcilik, ekonomik ilerleme için vazgeçilmez bir unsur olup bu fonksiyonunu farklı yollarla yerine getirmektedir: (i) iş fırsatlarını tanımlayarak, değerlendirerek ve faydalanarak, (ii) yeni firmalar oluşturarak ve / veya mevcut olanları daha dinamik hale getirerek, (iii) özellikle ekonomiyi yenilikçilik, yetkinlik, iş yaratma ve genel olarak toplumun refahını iyileştirme yoluyla ileriye taşıyarak (Cuervo vd., 2007:4). Yeni girişimler, özellikle KOBİ'ler, istihdamın en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Avrupa'da her yıl 4 milyondan fazla yeni iş yaratılmakta (European Commission, 2013:4) ve bu yeni iş imkânları istihdama önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. ABD ekonomisinin zaman içinde bu kadar başarılı olmasının bir nedeni, girişimcilerin yeni işler yaratma, eskileri yok etme ve tüm endüstrileri yaratıcılıklarıyla büyütme çabasından kaynaklanan sürekli bir iyileştirme süreci sağlamalarıdır (Scarborough, 2016:21).

Girişimciliğe sahip olmak için öncelikle girişimcilik fırsatlarına sahip olunmalıdır. Girişimcilik fırsatları, yeni malların, hizmetlerin, hammaddelerin ve düzenleme yöntemlerinin, üretim maliyetlerinden daha yüksek bir maliyetle

sunulabileceği ve satılabileceği durumlardır (Shane ve Venkataraman, 2000: 217). Ulusal ve uluslararası alanda fırsatların değerlendirilebilmesi için girişimci açısından yeni yetkinliklerin dikkate alınması gerekmektedir. Girişimciliğe dönük bu yetkinlikler Tablo 1 de gösterilmektedir.

Tablo 1: Girişimcilik Yetkinlikleri

Yeterlilikler	Tanım
Risk Varsayımı	Belirsizliği ve belirsiz durumları tolere edebilme ve bu durumda kendi kararlarını kontrol edebilecek düzeyde sağlam kararlar verebilme becerisi.
Girişim	Dış gereksinim olmadan harekete geçme, fırsat yaratma ve sonuçları iyileştirme isteği
Liderlik	Hedefler belirleyerek, bu hedefleri takip ederek ve başkalarının görüşlerini bütünleştiren geribildirim vererek, insan gruplarının eylemini belirli bir yöne yönlendirme.
Takım Çalışması	Ortak Çıkarların gerçekleştirilmesine aktif olarak katılma, kişisel çıkarları takım hedeflerine tabi kılma becerisi.
Sorumluluk	Eylem, davranış ve kelimeler arasındaki tutarlılığı sürdürme, kendi hatalarının sorumluluğunu alabilme becerisi
Özerklik/ Özgür irade	Olasılıkların ve onun gerektirdiği sorumluluğun net bir şekilde anlaşılmasına dayanan bağımsız karar verme kapasitesi
Özgüven	Yeni zorluklar, olasılıklar, kararları veya görüşleri kendine olan güven duygusu ile ele alabilme.
Bütünlük	Söylenen veya önemli olarak nitelendirilen şeylere göre hareket etme becerisidir.
Müzakere	İşbirliği için bir ortam yaratan bir tartışmayı yönetme veya kontrol etme ve ilişkiyi güçlendirmek için kalıcı taahhütlerde bulunma becerisi
Dinamizm	Değişen durumlarda, birçok paydaşla, sıkı ve sürekli çalışabilme becerisi
İletişim	Dinleme, soru sorma, fikir ve kavramları etkili bir biçimde ifade etme becerisi
Sorun Giderme	Sınır durumlarını esnek bir şekilde üstlenme ve bunları aşma ve çelişkileri ele alma becerisi
Yenilik	İhtiyaçlara göre özgün, beklenmedik ve uygun yeni bir iş üretme yeteneği
Bilgi Araştırması ve Analizi	Şirketin tüm potansiyel kaynaklarını kullanarak problem çözmek için yararlı iş bilgileri bulma ve paylaşma becerisi

Sosyal Ağ Geliştirme	Hedefe ulaşmak için yararlı olan ya da yararlı olabilecek araçlarla bir iletişim ağı oluşturma ve sürdürme becerisi
Sonuç Oryantasyonu	Amaçlara ulaşmak için davranışı teşvik etmek, yönlendirmek ve seçmek
İrade	Kendi sınırların bilme ve düzenleme becerisi
Değişim Yönetimi	Farklı bağlamlara, durumlara, insanlara ve medyaya hızlı ve uygun şekilde uyum sağlama yeteneği
İşin Kalitesi	Sürekli iyileştirme arayışında hedeflere ulaşmak için yoğun ve kararlı bir şekilde çalışabilme becerisi
Sosyal Hareketlilik	Ekonomik refah ölçeğinde yükselme ve alçalma becerisi

Kaynak: Robles ve Zarraga-Rodriquez, 2015:829.

Tablo 1’de gösterildiği üzere girişimciliğin en temel yetkinliği risk alabilme ve yönetebilme becerisidir. Khilstrom ve Laffont’ da (1979:720) belirttiği üzere, belirsizlik için daha fazla tercihi olan kişiler girişimci olmayı tercih etmekte, daha az belirsizlik tercihi olanlar ise ücretli çalışan olmayı tercih etmektedirler. Endüstrinin tarihsel gelişiminde belirsizliğin artması, tüketici bilinç ve tercihlerinin hızla değişmesi, rekabetin oldukça şiddetlenmesi, arz ve talep elastikiyetinin yüksekliği, teknolojideki hızlı değişim vb. faktörler etkili olmaktadır. Bu değişimlere eş zamanlı olarak da girişimciden beklenen yetkinlikler ve dolayısıyla girişimcilik kavramı farklılık göstermektedir. Bu etkileşimin doğru konumlandırılmasıyla rekabet gücünün firma ve ulusal düzeyde artacağı vurgulanabilir.

4. GİRİŞİMCİLİK ve ENDÜSTRİ 4.0

Çoğu sektöre ve ülkeye büyük katkıda bulunan girişimcilerin geleceği, büyük ölçüde müşterilerin beklentilerine cevap verme kapasitelerine ve aynı zamanda pazarlarında rekabet avantajı sağlamaya bağlıdır. Bunu başarmak için girişimciler endüstriyel yönetim süreçlerini sürekli iyileştirmek, yani kaynakları planlamak, kaynakları kullanmak, üretimi kontrol etmek ve operasyonel performansı ölçmek ve değerlendirmek için çalışmalıdır (Moeuf vd. ,2018:1118). Tüm bu gelişmeler ile birlikte girişimcilikte küreselleşmektedir. Tek başına internet dünyayı şaşırtıcı

şekilde yeniden şekillendirirken, küresel girişimciliğin yayılmasında da çok önemli bir rol oynamaktadır (Timmons ve Spinelli, 1994:4).

Avrupa Komisyonunun 2012’de “Girişimcilik 2020 Eylem Planı” bildirisinde, gelecekteki büyümenin ve rekabet gücünün, temel toplumsal sorunlarımızı kapsayıcı, akıllı ve sürdürülebilir olması gerektiği ifade edilmektedir (European Commission, 2013:3). Bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) daha iyi kullanılması, yeni işletmelerin gelişmesine önemli ölçüde yardımcı olabilmektedir. BİT, ulusal ekonomiler için temel büyüme kaynağıdır ve yeni girişimler ve KOBİ’ler BİT’yi kullanarak iki ila üç kat daha hızlı büyüyebilmektedirler (European Commission, 2013:4). Bu nedenle, KOBİ’ler başta olmak üzere işletmeler ve diğer kuruluşlar tarafından bulutun benimsenmesiyle tüm ekonomide önemli verimlilik iyileştirmeleri beklenebilir (European Commission, 2012b:4).

“Girişimcilik; Sanayi Döneminin başlamasından itibaren hızla gelişmekte olan bir faaliyet olmakla birlikte, hiç bir zaman içinde bulunduğumuz, bilgiye dayalı emeğin yoğun olduğu bu dönemde olduğu kadar, öncelikli ve önem verilen bir olgu olmamıştı ” (Uzuntepe, 2017:60). Endüstri 4.0’ın sağladığı gelişim ve büyüme içinde en fazla itici güç yaratacak olan akımda inovasyon odaklı girişimcilik ve kurumsal iç girişimcilik olarak görülebilir (Saatçi, 2017:104). Teknolojik girişimciliğin geliştirilmesi ve desteklenmesi ekonomiye ve topluma inkâr edilemez bir katkı sağlamaktadır. Özellikle ekonomi üzerinde, teknoloji işletmelerinin çıktı değerleri doğrudan GSYH’yi harekete geçirmektedir (Shan vd., 2018: 86).

Sanayideki evrimsel gelişime koşut olarak girişimci kavramındaki değişimler Tablo 2 de özetlenmektedir.

Tablo 2: Dönemlere Göre Sanayi Devrim-Girişimci

	1. Sanayi Devrimi	Girişimci 1.0
<i>Tanım:</i>	1712 Buhar makinesinin icadı ile başlayan, Su buharı enerjili mekanik üretim tesislerinin oluşması ile şekillenen dönem.	Üretim faktörlerini kullanarak, belirsizlik ortamında risk üstlenerek kar elde etme amacıyla çalışan – müteşebbis.
<i>Özellikler:</i>	Mekanik Üretim	Risk alma, Öncü olma, Sermayeye veya erişimine haiz olma
<i>Örnek</i>	Dokuma tezgahı	Dokuma tezgahları ile kazak üreten satan kişi.
	2. Sanayi Devrimi	Girişimci 2.0
<i>Tanım:</i>	1840 Telgraf ve 1880 Telefon İcatları ve 1900'lerde Elektrik gücü ile İş Bölümüne Dayalı Seri Üretime Geçilen dönem	Üretim faktörlerini verimli bir şekilde kullanarak, belirsizlik ortamında risk üstlenerek seri üretimle maksimum kar elde etme amacıyla çalışan sistem sahibi - patron
<i>Özellikler:</i>	İşbölümü ve Seri Üretim	Risk alma, Öncü olma, Sermayeye veya erişimine haiz olma, Teknik ve Yönetmelik bilgisi sahibi olma
<i>Örnek</i>	Otomatik düğme takıp tela yapan seri dokuma makinesi	Düğmeli ve manşetli gömlekleri üreten mağazalara satan kişi
	3. Sanayi Devrimi	Girişimci 3.0
<i>Tanım:</i>	1970'lerde ilk mikro bilgisayar üretimi ve daha sonrasında gerçekleşen elektronik ve bilgi teknolojilerindeki gelişim ve gelişimin bütünleşmiş faaliyet dönemi	Yenilikçi ve değer yaratan üretim esasına dayalı maliyet verimliliği ve farklılaşma stratejisini bütünleşik kullanan, risk alan, üreten pazar açıklarını ve ihtiyaçlarını doğru tespit edip buna göre aksiyon alan maksimum kar ve sürdürülebilir stratejik avantaj peşinde olan kişi
<i>Özellikler:</i>	Üretim süreçlerinin otomasyonu	Risk alma, Öncü olma, Sermayeye veya erişimine haiz olma, Teknik ve Yönetmelik bilgisi yetkinliğinin olması Yenilikçi olma
<i>Örnek</i>	Üretim otomasyonu ve robotların kullanılması	Müşterinin vücut ölçülerine göre özelleştirilmiş seri üretim yapan gömlek firmasının sahibi
	4. Sanayi Devrimi	Girişimci 4.0
<i>Tanım:</i>	Fiziksel ve dijital sistemler arasında bağlantının kurulması ile birlikte dinamik veri işlemeye dayalı dönem	Değişimi okuyabilen, oluşacak AR-GE pazarına odaklanan, teknoloji entegrasyonu ile donanımlı kalifiye insan gücünü bir araya getirip sürekli gelişim ve çeviklikle hareket edebilen, disiplinler arası entegrasyonu anlayan, fırsat ve pazar değişimlerini görüp, gerekirse ihtiyacı kendisi yaratan öncü kişi.
<i>Özellikler:</i>	Yapay zekâ, Nesnelerin İnterneti, Bulut Teknolojisi, Büyük Veri, Simulasyon, Siber Güvenlik, 3 Boyutlu Üretim, Zenginleştirilmiş Gerçeklik	Kodlama ve Teknik Yetkinlikleri olan, Entelektüel ve Analitik Zekaya Sahip, Sosyal Yetkinliği olan, Çevik ve Hız ortamında risk alıp karar verebilen
<i>Örnek</i>	Karanlık Fabrikalar	Vücut verilerine dayalı duyu durumu tespiti yapıp yiyecek önerisinde bulunan ve markete sipariş veren giysiyi yapıp satmak isteyen kişi.

Kaynak: Saatçi, 2017.

Geleneksel üretim faktörleri, emek, doğa, sermaye ve teknoloji olarak bilinmektedir. Günümüzde ise emek, sermaye ve teknolojiyi doğanın içine yerleştirip doğa 1. üretim faktörü olarak düşünülüp, yetenek, yenilik, yaratıcılık, bilgi ve zaman çağımızın işletme ve üretim faktörleri olarak geliştirilebilir. Bu ilerlemenin ışığında üretim/işlemler sürekliliğini sağlayacak girişimcinin de yukarıda sıralanan yetkinliklere ek olarak, iletişim becerisinin yüksek olması, yönetsel beceriye sahip olması, teknoloji farkındalığı ve kullanım becerisi ve de ulusal ve uluslararası anlamda çevresel koşullarla ilgili makro farkındalığa sahip olması gerektiği söylenebilir.

5.SONUÇ

Özellikle büyük veri, akıllı robotlar, bulut bilişim gibi Endüstri 4.0 teknolojileri girişimcilik kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Endüstri 4.0 teknolojileri aracılığıyla yeni hizmet ve iş modelleri geliştirilmeye başlanmış ve bunun sonucunda yeni tür girişimler ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0 bu anlamda yeni girişimcilik yaklaşımlarını (Girişimcilik 4.0) da beraberinde getirmiştir. Bu yeni girişimcilik yaklaşımı, Endüstri 4.0 bağlamında organizasyonlara zorunlu kılınan inovasyon, değişim yeteneği, hız ve çevikliğin, çok daha çeşitli inovasyon biçimleriyle entegrasyonunu sağlamaktadır. Bu durum girişimcinin sahip olduğu yeteneklerin de bu yaklaşımla bağlantılı bir şekilde değişime uğramasını beraberinde getirmektedir. Endüstri 4.0 bağlamında girişimciliğin, klasik girişimcilikten farklı olarak; sürdürülebilirlik, çeşitlilik, değişim/dönüşüm, öğrenen örgütler bağlamında tekrardan değerlendirilmesi gerekmektedir (Endüstri 4.0 Platformu, 2017). Bu yeni bakış açısıyla girişimci de dijitalleşmeye başlamaktadır. Bu durumda girişimcinin, iş fikrinin ortaya çıkışından itibaren Endüstri 4.0'ın organizasyonlar üzerindeki başlıca dört etkisinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlar; değişen müşteri beklentileri, ürün iyileştirmede verinin kullanımı, işbirlikçi inovasyonlar ve yeni operasyon modelleridir. (Schwab, 2016:62).

Özetle, Endüstri 4.0, işletmelerin gerçek zamanlı iş zekâsını kullanmasına, daha akıllı kararları güçlendirmesine ve daha yüksek otomatik verimliliğe sahip olmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda, yaratıcılık gibi becerilere sahip iş gücü

aramaktadır. 4. Sanayi devriminde daha çok yol alındıkça, yapılan iş daha otomatik, daha verimli ve daha müşteri odaklı hale gelecek bu durum da girişimciliği daha kolay ve daha karlı hale gelecektir. Ayrıca çağımızın gerektirdiği girişimcinin analitik düşünme yeteneğine sahip, frekansı artan yenilik süreçlerini kavrayabilen, asgari düzeyde teknik beceri ve bilgiyle donanmış ve rekabetçi çevre koşullarında hızlı karar alabilen yaratıcı bir birey olması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Banger G. (2016). Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme. Dorion Yayınları, Ankara:İskitler.
- Bartevyan, L. (2015). Industry 4.0 – Summary report, DLG-Expert report 5/2015, 1–8.
- Baumol, W. J. (1968). Entrepreneurship in economic theory. The American economic review, 64-71.
- Carland, J. W., Hoy, F., Boulton, W. R., ve Carland, J. A. C. (2007). Differentiating entrepreneurs from small business owners: A conceptualization. In Entrepreneurship (pp. 73-81). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Cuervo, Á., Ribeiro, D., ve Roig, S. (2007). Entrepreneurship: concepts, theory and perspective. Introduction. In Entrepreneurship (pp. 1-20). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Davies, R. 2015. Industry 4.0: Digitalisation for productivity and growth, EPRS, European Parliamentary Research Service.
- Drath, R., ve Horch, A. (2014). Industrie 4.0: Hit or hype?[industry forum]. IEEE industrial electronics magazine, 8(2), 56-58.
- Ercan, S. ve Gökdeniz, İ. (2009). Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan, Bilig Bahar / 2009, sayı 49.
- European Commission. (2012a). Towards a Job-rich Recovery: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. SWD(2012) 173 final. Brussels.
- European Commission. (2012b). Unleashing the Potential of Cloud Computing in Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. SWD(2012) 271 final. Brussels
- European Commission. (2013). Implementing an Action Plan for Design–Driven Innovation, Commission Staff Working Document. SWD(2013) 380 final. Brussels..

Gerlitz, L. (2016). Design management as a domain of smart and sustainable enterprise: business modelling for innovation and smart growth in Industry 4.0. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 3(3), 244-268.

Hartmann, M., ve Halecker, B. (2015, January). Management of innovation in the industrial Internet of Things. In *ISPIM Conference Proceedings* (p. 1). The International Society for Professional Innovation Management (ISPIM).

<https://www.endustri40.com/endustri-4-0-ve-dijital-donusumun-girisimcilik-ekosistemine-etkisi/>, (19.10.2018)

Kagermann, H., Wahlster, W. ve Helbig, J. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0. In: Final report of the Industrie 4.0 Working Group. Acatech, Frankfurt am Main, Germany.

Kang, H.S., Lee, J.Y., Choi, S., Kim, H., Park, J.H., Son, J.Y., Kim, B.H. ve Noh, S.D. (2016). Smart manufacturing: past research, present findings, and future directions. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing - Green Technology* 3 (1), 111–128.

Khilstrom, R., ve Laffont, J. 1979. "A general equilibrium entrepreneurial theory of firm formation abased on risk aversion". *Journal of Political Economy*. 87(4): 719–748.

Koren, Y. (2010). *The Global Manufacturing Revolution: Product-Process-Business Integration and Reconfigurable Systems*. John Wiley & Sons, New York, USA.

Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T., ve Hoffmann, M. (2014). *Industry 4.0. Business and Information Systems Engineering*, 6(4), 239-242.

Lukač, D. (2015, November). "The fourth ICT-based industrial revolution" *Industry 4.0"—HMI and the case of CAE/CAD innovation with EPLAN P8*. In *Telecommunications Forum Telfor (TELFOR), 2015 23rd* (pp. 835-838). IEEE.

Moeuf, A., Pellerin, R., Lamouri, S., Tamayo-Giraldo, S., ve Barbaray, R. (2018). The industrial management of SMEs in the era of Industry 4.0. *International Journal of Production Research*, 56(3), 1118-1136.

Müller, J.M., Bulgia, O. ve Voigt, K. (2018). Fortune favors the prepared: How SME's approach business model innovations in Industry 4.0. *Technological Forecasting & Social Change*. 132(2018), 2-17.

Ramanathan, K. (2014). *Industry 4.0: Implications for the Asia Pacific Manufacturing Industry*. SMT007, November-2015: 24-29.

Robles, L. ve Zarraga-Rodriquez, M. 2015. "Key Competencies For Enterprenership. 2nd Global Conference on Bussiness, Economics, Management and Tourism". *Procedia Economics and Finance*. 23(2015): 828-832.

Saatçi, E. Y. 2017. "Girişimcilik 4.0: Tarihten Sanayi 4.0'a Doğru Girişimciler". *Maliye Finans Yazıları. (Özel Sayı):96-112*.

- Safar, L., Jakub, S., Bednar, S. ve Poklemba R. (2018). Concept of SME business model of Industry 4.0 Environment. TEM Journal. 7(3),626-637.
- Sanders, A., Elangeswaran, C. ve Wulfsberg, J. (2016). Industry 4.0 implies lean manufacturing: Research activities in industry 4.0 function as enablers for lean manufacturing. Journal of Industrial Engineering and Management, 9(3), 811-833.
- Scarborough, N. M. (2016). Essentials of entrepreneurship and small business management. Pearson.
- Schmidt R., Möhring M., Härting RC., Reichstein C., Neumaier P. ve Jozinović P. (2015) Industry 4.0 - Potentials for Creating Smart Products: Empirical Research Results. In: Abramowicz W. (eds) Business Information Systems. BIS 2015. Lecture Notes in Business Information Processing, vol 208: 16-27.
- Schumacher, A., Erol, S. ve Sihni W. (2016). "A Maturity Model for Assessing Industry 4.0 Readiness and Maturity of Manufacturing Enterprises." Procedia CIRP 52: 161–166.
- Schumpeter, J. A. (1934). The theory of economic development. New Brunswick, NP Transaction Publishers.
- Schwab, K. (2016), Dördüncü Sanayi Devrimi, (Çev. Zülfü Dicleli), Optimist Yayıncılık, İstanbul.
- Shan, S., Jia, Y., Zheng, X., ve Xu, X. (2018). Assessing relationship and contribution of China's technological entrepreneurship to socio-economic development. Technological Forecasting and Social Change.
- Shane, S., ve Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. Academy of management review, 25(1), 217-226.
- Sharma, P., ve Chrisman, S. J. J. (2007). Toward a reconciliation of the definitional issues in the field of corporate entrepreneurship. In Entrepreneurship (pp. 83-103). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Stock, T., ve Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. Procedia Cirp, 40, 536-541.
- Timmons, J. A., ve Spinelli, S. (1994). New venture creation: Entrepreneurship for the 21st century (Vol. 4). Burr Ridge, IL: Irwin.
- Uzuntepe, S. (2017). "Dünyada ve Türkiye’de, Tarihsel Süreçte Girişimciliğin Gelişim Süreci". Maliye Finans Yazıları. (Özel Sayı):53-70.
- Wennekers, S., ve Thurik, R. (1999). Linking entrepreneurship and economic growth. Small business economics, 13(1), 27-56.
- Yongxin Liao, Fernando Deschamps, Eduardo de Freitas Rocha Loures ve Luiz Felipe Pierin Ramos (2017) Past, present and future of Industry 4.0 - a systematic

literature review and research agenda proposal, *International Journal of Production Research*, 55:12, 3609-3629.

Yu, X., Roy, S. K., Quazi, A., Nguyen, B., ve Han, Y. (2017). Internet entrepreneurship and “the sharing of information” in an Internet-of-Things context: The role of interactivity, stickiness, e-satisfaction and word-of-mouth in online SMEs’ websites. *Internet Research*, 27(1), 74-96.

Communication Territoriale Pour Les Petites Entreprises : Cas Des Laiteries De La Grande Kabylie : Application D'un Modèle D'équations Structurelles

AMZIANE Louiza¹, HAMMACHE Souria²

Résumé

La présente étude nous a permis de démontrer que l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage influence la qualité perçue des marques de fromage des régions, pour un échantillon représentatif de 378 consommateurs. La présente étude a aussi démontré que cet effet est plus fort pour les marques de faible notoriété comparé aux marques à fortes notoriété et que cet effet est plus fort dans le cas d'une faible congruence comparé au cas de forte congruence.

Mots clés : Méthodes quantitative et mathématique, Agriculture et ressources naturelles économiques.

Territorial communication for small enterprises: case of Kabylean enterprises: application of a model of structural equations

Summary

This study has shown that the regional image of cheese-specific Kabylia influences the perceived quality of regional cheese brands, for a representative sample of 378 consumers. The present study has also shown that this effect is stronger for brands of low notoriety compared to brands with high notoriety and that this effect is stronger in the case of low congruence compared to the case of strong congruence.

Key words: Mathematical and Quantitative Methods, Agricultural and Natural Resource Economics; Environmental and Ecological Economics.

1.INTRODUCTION

En Algérie, sur 170 laiteries 16 sont implantées dans la région de Tizi-Ouzou (Kabylie) ce qui lui confère la première place en terme d'implantations de laiteries, sans oublier que les marques de fromage à pâte molle les plus connues sur le marché algérien sont fabriquées dans la wilaya de Tizi-Ouzou. Ce nombre considérable de laiteries est impulsé par un cheptel bovin important de 127 224 têtes et qui a procuré 144,56 Millions de litres en 2014. La région de Kabylie est aussi connue pour l'intérêt que portent ses gens à la production de fromage, notamment par l'organisation des expositions, des fêtes de produits de terroirs où ils exposent les variétés de fromage. Nous pensons que de telles spécificités sont susceptibles de

¹ Doctorante, Université de Tizi-Ouzou, Algérie, louiz_mkt@live.fr

² Doctorante, Université de Tizi-Ouzou, Algérie, hammache.soraya@yahoo.com

véhiculer une image régionale favorable en terme de production de produit laitiers, en particulier les fromages.

Le lieu de production est considéré comme étant un attribut extrinsèque dans de nombreux travaux portant sur le pays d'origine (Schooler.R.D et D.H.Sunoo ,Erickson. G. et Johansson. J. et Chao. P. 1984, Verlegh. P et Steenkamp. J. B. 1999, et de la région d'origine, Van Ittersum. K, et al, 2003, Dekhili. S et D'Hauteville. F, Van Der Lans.I.A et al, 2001, Aurier.Ph et Fort.F, 2005, García-Gallego.J. M. et Chamorro. A. 2015, Skuras. D et Dimara. E, 2004). Elliott.G.R and Cameron. R. C, (1994) pensent que c'est par ce que le consommateur ne peut pas interpréter les signaux intrinsèques, qu'il se tourne vers les signaux extrinsèque comme la région d'origine et la marque ou encore les labels. Le lieu de production dégage des perceptions plus larges que celles établies juridiquement. Selon Larceneux. F, (2003), le lieu de production est considéré comme un signe de qualité tout comme le label, mais moins officiel, et imposé par l'entreprise elle-même. Les chercheurs s'accordent sur le fait que le consommateur accorde plus de confiance aux signaux de qualité émis par des tiers de confiance et par des organismes de certification Hatchuel. A, (1995). Larceneux. F, (2003) et Giraud. G et al, (2001), prônent avec insistance la nécessité qu'un signal de qualité soit porteur de signification, d'évocation et de notoriété pour qu'il produise des effets positifs. Ainsi, avant de se lancer dans un processus d'indication géographique contrôlée, de labellisation d'origine ou encore de marque collective fondée sur l'origine, l'entreprise ou l'organisme doit s'interroger sur les associations et les évocations partagées entre consommateurs concernant cette région.

Dekhili. S, (2003) expliquent cette connexion entre région et produit par une congruence entre le produit et la région (Elliott. G. R et Cameron. R.C, 1994, Hamzaoui. L. et Merunka. D, 2006, Mohua Zhang, 2016) et qui facilite le transfert l'attitude envers la région aux bénéfices du produit. Cet article s'insère dans le cadre d'une démarche de marketing territoriale dont la finalité est la création et le repérage d'un *capital région de la marque*, tel qu'il est évoqué par Ship Samiee et Madden (1993, p 328) et appuyé par Van Ittersum. K,(2003). De ces faits, nous nous posons

la question suivante : *Quelles sont les spécificités de la région de Kabylie (Tizi-Ouzou) qui doivent être mises en avant pour renforcer la notoriété du fromage régional ?* Ce travail sera structuré en cinq points. Nous commençons d'abord par une brève revue de la littérature sur l'effet du lieu de production dans un premier point, suivie des hypothèses formulées. Dans un second point, nous décrivons brièvement le déroulement de l'enquête de collecte de données quantitatives. Nous exposerons les résultats de l'enquête et interpréterons ceux-ci dans un quatrième et cinquième respectivement.

2. REVUES DE LA LITTÉRATURE ET FORMULATION DES HYPOTHESES

2.1.Effet de l'image régionale sur les variables du capital marque

Dans son article fondateur, Van Ittersum. K et al, (2003) expliquent que l'effet de l'image régionale agit par deux canaux sur les préférences des consommateurs, un effet direct sur les préférences des consommateurs et un effet indirect via la qualité perçue. Un nombre saillant de recherches ayant traité l'effet du lieu de production ont intégré la variable de qualité perçue comme variable dépendante (Verlegh. P et al, 1999, Agrawal. J. et Kamakura. W. A. 1999, Norjaya Mohd Yasin et al, 2007, Rasha H.A.Mostafa, 2015, Zeugner-Roth. K. P et Diamantopoulos. A, 2008). Verlegh. P et al, (1999), Van Ittersum. K et al, (2003), García-Gallego.J. M. et Chamorro. A. (2015), ont démontré que l'effet de la région d'origine sur la qualité perçue est plus important que son effet sur l'intention d'achat. Frikkie Bruwer Johan (2014) pense que l'importance portée au lieu de production diffère d'un consommateur à un autre, selon l'âge, le degré d'implication ou encore la quantité consommée.

En vue de cette revue de la littérature, nous avons formulé notre première hypothèse :

H1 : l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage influence la qualité perçue et l'intention d'acheter.

Van Ittersum.K et al, (2003) est fondateur de l'un des modèles les plus utilisés dans les recherches portant sur l'effet de l'image régionale. Les recherches de D'Hautville.J.P et Dekhili.S, 2006, Dekhili.S, 2010, et Aurier.Ph, Fort, F, 2005, constituent des extensions des travaux de Van Ittersum, (2003), portant sur l'image régionale spécifique au produit. Les résultats de ce dernier ont été appuyés par les travaux de Perrouy.J.P et D'Hauteville.F (2006).

Un nombre de chercheurs qui se sont intéressés à l'effet de la région d'origine avaient des difficultés à déterminer les spécificités du produit qui sont influencées par la région d'origine. Van Ittersum.K et al, (2003) explique cela par le fait que la plupart de ces chercheurs se sont intéressés à l'image régionale de manière globale. La région d'origine constitue le moteur de la perception de la capacité des régions géographiques à produire un bien. Van Ittersum.K et al, (2003) pense que la difficulté des auteurs à déterminer l'influence du lieu de production sur un produit spécifique est expliqué par une mesure générale de l'image régionale, dont la capacité prédictive à expliquer les préférences pour plusieurs produits, s'avère limitée.

Van Ittersum. K et al, (2003) prône alors la nécessité de s'intéresser à la région d'origine spécifique au produit, définie par le même auteur comme étant, « l'ensemble des croyances que les consommateurs ont de la capacité d'une région à produire un produit spécifique ». Les consommateurs utilisent les associations qu'ils détiennent en mémoire sur une région donnée, pour juger sa capacité à produire un bien.

2.2. L'effet modérateur de la force de la marque

Selon la théorie du signal, la marque est l'un des signaux les plus efficaces. Ajouter un autre signal sous forme d'indication géographique officielle ou non, de label d'origine peut correspondre à une insuffisance du signal marque. Ainsi, nous supposons que l'effet d'une région d'origine diffère selon la force de la marque. Aurier. Ph et Fort. F, (2005), pensent qu'un signal supplémentaire n'est efficace que si la

marque est faible ou que le consommateur n'est pas familier avec celle-ci (Cordell. Vecto-V, (1991) :

H2 : la force de la marque modère l'effet de l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage sur la qualité perçue et l'intention d'achat, et cet effet est plus fort pour les marques à faible notoriété.

2.3. Le rôle modérateur du degré de congruence

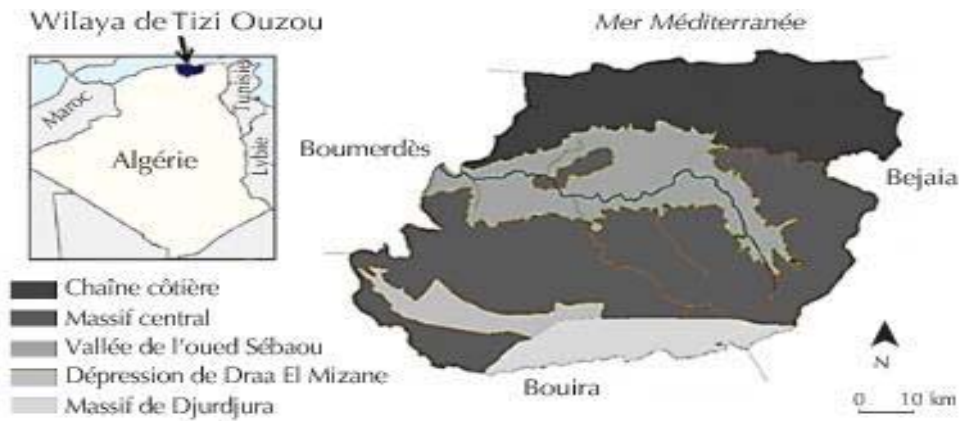
La variable de congruence est récente dans les recherches portant sur la région d'origine. Aurier et Fort, (2005) étaient les premiers à s'être intéresser à son effet sur la perception de la qualité d'un produit. Notre hypothèse est alors la suivante :

H3 : le degré de congruence entre la région de Kabylie et le fromage modère positivement l'effet de l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage sur la qualité perçue et l'intention d'achat.

2.4. Présentation de la région de Grande Kabylie (Wilaya de Tizi-Ouzou)

En Algérie, la wilaya-District-Région- de Tizi-Ouzou, connue sous le nom de Grande Kabylie, se situe sur le littoral centre compte 2958 Km carré de superficie. Elle est constituée d'un massif montagneux le Djurdjura d'une hauteur de 2308 d'altitude de et d'une chaîne côtière (haute collines) et de de la vallée de Sébaou qui se caractérise par des terre d'une pente inférieure à 12%. Son climat est de type méditerranéen qui est dominé par deux saisons contrastées, à savoir un hiver humide et froid et un été chaud et sec.

Figure n°1 : localisation géographique de la Kabylie

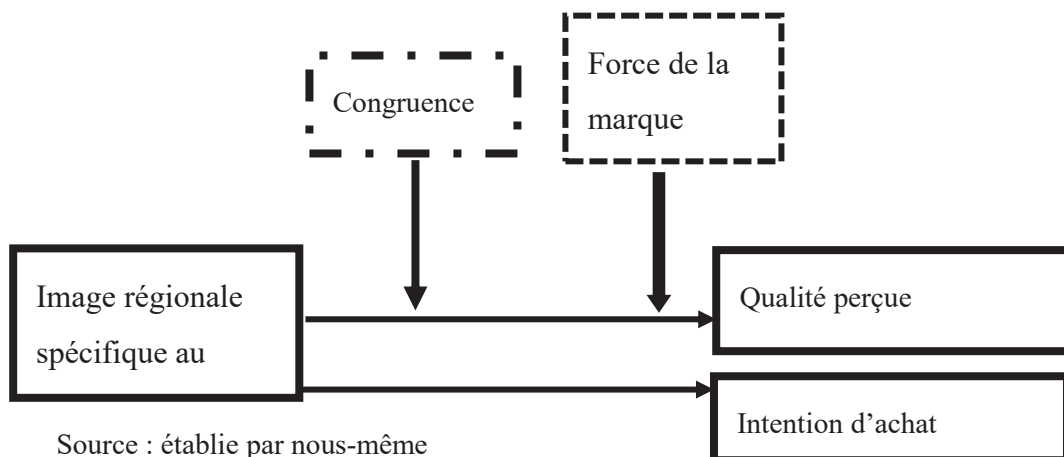

Source : DSA, 2013, adapté par A. Mouhous, V. Alary, J. Huguenin, (2015)

3.LE MODEL CONCEPTUEL

Les trois hypothèses formulées dans les points précédents, nous permettent de concevoir le modèle présenté en figue n°1.

Figure n°2 : Le modèle conceptuel

Source : établie par nous-même

4. DEROULEMENT DE L'ENQUÊTE

4.1.Les instruments de mesures

Pour concevoir notre questionnaire, nous avons eu recours à des échelles de mesures que nous avons adaptées à notre contexte et notre produit. Pour mesurer

l'effet de l'image régionale spécifique au produit, nous avons opté pour l'échelle de mesure García-Gallego et Chamorro (2015), composée de cinq items, et adaptée des travaux de Van Ittersum. K, (2003).

Nous avons effectué notre enquête en Juin 2017. Nous avons opté pour une collecte de données en face à face et que nous avons complétée par les réponses via un hyperlien sur GoogleForms. Notre échantillon est composé de 378 observations. Dans la composition de cet échantillon, nous avons opté pour la méthode des quotas, étant donné que nous ne disposons pas d'une base de sondage. Nous avons suggéré les femmes font plus de courses que les hommes, que la catégorie de consommateur entre 25 et 45 ans font plus de courses que celle des consommateurs qui dépassent 45 ans. Nous avons aussi veillé à ce que l'origine des consommateurs soit divisée de manière équilibrée entre les consommateurs de la région de Kabylie et ceux des autres origines du pays, pour éviter que nos résultats soient biaisés par un effet d'ethnocentrisme des répondants.

Nous estimons que notre échantillon de 378, est représentatif de la population étudiée, qui selon les données de l'ONS, et des responsables marketing que nous avons interrogés, est environ de 10 000. Nous avons multiplié le nombre de laiterie donné par l'ONS, qui est d'environ de 70 fois le nombre de boîte camembert produites par les grandes entreprises, telles que Tassili et Fermier, et qui est de 170 000 unités/Mois, sans oublier que ces laiteries ne sont pas toutes productrices de ce type de fromage et que certaines de productrices ne dépassent pas les 2000 unités par mois. Le nombre total produit selon cette estimation est alors de :

$$\text{Quantité produite/ Mois} = 170\,000 * 70 = 11\,900\,000 \text{ unités}$$

Finalement, si nous considérons qu'une partie de consommateurs n'achètent pas qu'une seule fois par mois, mais jusqu'à 4 fois par mois, nous pouvons alors suggérer que notre population est inférieure à 10 millions de consommateurs. Et selon les estimations de Saunders. M et al, (2009, p : 218-219), un échantillon de 378 observations est représentatif de la population, avec une marge d'erreur de 5 %. La représentativité de notre échantillon est appuyée par la taille de l'échantillon des

travaux antérieurs effectués dans le cadre de l’image régionale (Malhotra.N, et al, ,2004, P :274). Effectivement, la taille de la plupart des échantillons effectués dans les recherche portant sur la région d’origine est proche du notre.

Tableau n°1 : taille de l’échantillon correspondante à chaque taille de la population avec un seuil de confiance de 95%.

Taille de la population	Marge d’erreur de 5%	Marge d’erreur de 3%	Marge d’erreur de 2%
100 000	383	1056	2345
1 000 000	384	1066	2395
10 000 000	384	1067	2400

Source : Saunders.M, Lewi.P, et Thornhill.A, (2009), Research methods for business students, Pearson Education, 5ème édition, P :219.

Pour les marques choisies, le répondant au questionnaire a le choix entre 12 marques différentes et toutes produites dans la région de Kabylie. Nous avons veillé à ce qu’il ait des marques de fortes notoriété et des marques de faible notoriété.

4.2.Résultats de l’analyse exploratoire et confirmatoire :

Nous avons rassemblé nos données, organisé et codifié celles-ci, avant de procéder à une analyse. Avant d’entamer notre analyse factorielle, nous nous sommes d’abord assuré que nos observations sont homogènes, qu’elles ne contiennent pas de données aberrantes, manquantes ou extrêmes.

4.2.1.Homogénéité, normalité et aplatissement des données

Le test d’homogénéité n’est pas satisfaisant, nous effectuons alors le test du Fmax ratio comme recommandé par Tabachnik.B. G et Fidel. L.S, (2006). Le Fmax ratio nous permettra de juger si l’hétéroscadisticité des données est acceptable. Comme le montre les résultats du tableau n°2, carrés des rapports entre la plus forte variance et la plus faible variance des variables dépendantes sont, inférieurs à 10, ce qui signifie que l’hétéroscédasticité est acceptable.

Tableau n°2 : résultats du test de Levene et le Fmax ratio ;

Crédibilité de la marque	Valeurs obtenues	signification
Test de Levene	22,6	0.00
Fmax ratio	Plus faible variance = 0,742 Plus forte variance = 0,936 Fmaxratio=1,26	

Source : établi par nous-mêmes

Pour tester la normalité et le degré d'aplatissement, la recherche en marketing recommande de faire le test de Skewness qui est un coefficient de symétrie et le test de Kurtosis qui est un coefficient d'aplatissement de la distribution. La normalité s'obtient avec un indice Skewness proche de 0. Le coefficient d'aplatissement Kurtosis mesure le degré de concentration des observations dans la queue de la courbe. Pour une distribution normale acceptable, la valeur des coefficients (Kurtosis et Skewness) doivent être compris dans un intervalle de (-1,5 et 1,5) (Carricano.M, 2008, P :33, Chameroy.F, 2013, p :196).

Les valeurs correspondantes à Skewness et Kurtosis pour chacun des items sont toutes comprises dans l'intervalle (-1,5 et 1,5). Hair.J.F.J et al, (2009) pensent qu'il ne faut pas s'alarmer de la non normalité des données dans le cas de grands échantillons qui dépassent les 200 observations, comme c'est le cas de notre échantillon.

4.2.2.Résultats de l'analyse exploratoire

Tableau n°3 : synthèse des résultats de l'analyse factorielle exploratoire

Tests	Variable (échelle de mesure)	
	Image régionale	Qualité perçue
KMO	0,756	0,922
Test de Barlett	0,00	0,00
La plus faible valeur de matrice anti-image	69,6%	90,2

coude	1	1
% de la variance extraite par le premier axe	63%	62,26
Alpha de Cronbach	0,803	0,901
Rho de Joreskog	0,808	0,904
Rho de VC	0,523	0,611

Source : établi par nous-mêmes

Nous avons effectué notre analyse exploratoire sur le logiciel Spss version 23, avec la méthode de l'analyse en composante principale. Des résultats satisfaisants sont atteints au bout de la deuxième analyse pour la de l'image régionale, ou nous avons supprimé un item.

La qualité de représentation de chaque item est supérieure à la valeur requise (0,5). Le test de KMO pour chaque échelle de mesure est satisfaisant et indique que les données sont adéquates à la factorisation. Le test de Sphéricité de Barlett est significatif et rejette l'hypothèse nulle d'absence de corrélation entre les items. La matrice des valeurs anti-image indique que chaque item est expliqué à plus de 69,6% par les autres items, sur les deux échelles. Le test de Coude ainsi que la variance extraite indiquent un seul axe qui explique plus 63% de la variance totale pour la variable de l'image, et 62% pour la variable de qualité perçue. Tous les Alpha de Cronbach sont supérieurs à 0,8 ce qui témoigne d'une bonne cohérence interne de nos deux échelles. Selon les recommandations de Fornell, C et D.F.Larcker, (1981, p :18,39,50), la validité convergente (Rhô VC/ AVE) doit être supérieure à 0,5, et la fiabilité doit être supérieure à 0,7. Le calcul de la validité convergente (Rho Vc), comme le montre le tableau n°3, indique une bonne validité convergente et le Rho de Joreskog indique une bonne fiabilité de nos deux échelles de mesure.

4.2.3.Analyse confirmatoire

L'analyse confirmatoire est réalisée sur Amos version 23, pour les deux variables dépendante et indépendante. Les résultats obtenus sont satisfaisants au bout de la première analyse confirmatoire pour l'image régionale. Nous avons

obtenus quatre items pour l' image régionale spécifique au produit et six items pour la variable de qualité perçue. Rappelons que la variable d'intention d'achat est composée d'un seul item, de ce fait, il n'entre pas dans l'analyse factorielle et confirmatoire. Pour vérifier nos hypothèses nous avons opté pour un modèle d'équation structurelle sur Amos, appelé en mathématique modèle d'équation simultanée et qui combine deux modèles traités séparément au paravent et qui sont le modèle de structure et le modèle de mesure.

Les équations structurelles représentent un réseau de relations sous forme d'un ensemble d'équations linéaires reliant des variables endogènes à des variables exogènes ; elles peuvent être considérées comme étant une extension de la régression et contribue à résoudre un système d'équations simultanée représenté par un ensemble de relations entre variables. Les méthodes statistiques permettront de confronter les hypothèses aux données empiriques et tester les effets sur le modèle globale reliant plusieurs variables, en particulier les variables modératrices, qui est dans notre cas la force de la marque et la congruence entre la région et le produit.

Les indices d'ajustement (GFI, AGFI, Khi-deux normé) comme l'indique le tableau n°4 sont satisfaisants ($\geq 0,9$) pour les deux variables, ainsi que pour le modèle global, ce qui signifie que les données s'ajustent bien au modèle de mesure. Les indices incrémentaux (CFI, TLI) qui servent à comparer le modèle testé au modèle indépendant, sont aussi satisfaisant ($\geq 0,9$), pour les variables, comme pour le modèle globale.

Tableau N°4 : synthèse des résultats de l'analyse confirmatoire :

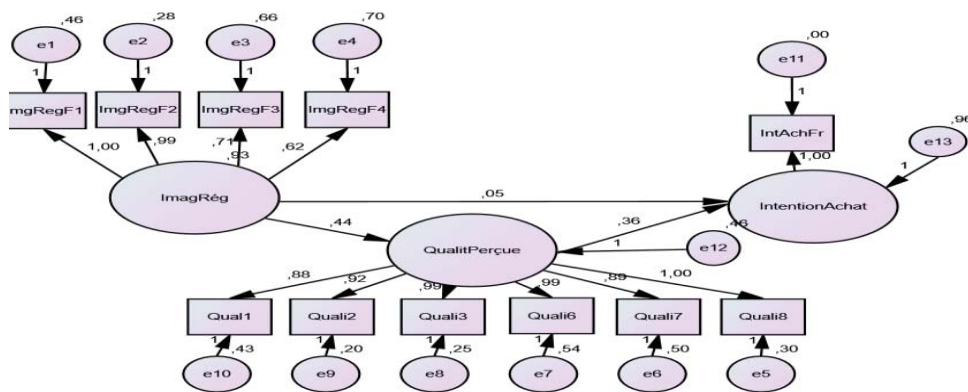
Indice	d'ajustement absolu						Incrémentaux et de parcimonie		
	RMR	GFI	AGFI	p	RMSEA	PClose	CFI	TLI	Khi-deux normé
Image régionale	0,021	0,993	0,964	0,83	0,079	0,364	0,996	0,996	2,48

Qualité perçue	0,057	0,952	0,923	0,00	0,062	0,087	0,970	0,961	2,46
Modèle globale	0,044	0,952	0,923	0,00	0,062	0,087	0,970	0,961	2,46
Roussel et al, (2002)	<0,1	Proche de 1	Proche de 1	Plus de 1	0,05-0,08	Plus 0,05	Plus 0,09	Plus 0,09	Entre 1 et 4

Source : établie par nous-même

Le modèle structurel global obtenu après épuration de nos échelles et vérification de la qualité psychométrique, est présenté en figure n°3. Le recours à l'analyse structurel permet de vérifier le lien causal entre variables et sa significativité et surtout de valider le modèle conceptuel.

Figure n°3 : modèle structurel

Source : donné par Amos ;

5. TEST DES HYPOTHESES ET RESULTATS

5.1. Effet de l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage sur la qualité perçue

Nous avons effectué un bootstrap avec simulation Monté Carlo de 800 itérations, pour estimer la valeur des coefficients de régression standardisés sur le modèle structurel global. Les résultats de ce bootstrap sont résumés dans le tableau n°5.

L'analyse des coefficients de régression standardisés nous révèle un effet positif et significatif de l'image régionale de Kabylie sur la qualité perçue. Nous pouvons retranscrire mathématiquement cet effet comme suit :

$$\text{Qualité perçue} = 0,445 * \text{Image régionale de Kabylie spécifique au fromage} ;$$

L'effet de l'image régional sur l'intention d'achat n'est pas significatif, étant donné que le coefficient de régression est très faible et le test de significativité n'est pas satisfaisant. Ce résultat nous permet de rejeter l'hypothèse H1. Selon les recommandations de Baron R.M. et Kenny D.A. (1986), la qualité perçue est une variable médiatrice de l'effet de l'image régionale sur l'intention d'achat. Cette médiation est partielle puisque l'effet de l'image régionale sur l'intention d'achat ne s'annule pas en présence de la qualité perçue. En effet, l'effet de l'image sur l'intention d'achat est faible, mais l'effet de la qualité perçue sur l'intention est significatif, ce qui signifie que la qualité perçue médiatise l'effet de l'image régionale sur l'intention d'achat.

Tableau n°5: Les effets directs

Effets des variables			Estimate	S.E.	C.R.	P
QualitPerçue	<---	ImagRég	,440	,048	9,226	***
IntentionAchat	<---	QualitPerçue	,363	,083	4,391	***
IntentionAchat	<---	ImagRég	,052	,069	,745	,456

Source : donné par Amos

5.2. Test des effets modérateurs :

Nous avons adopté la méthode de Sauer, (1993) pour étudier l'effet modérateur de nos deux variables. La variable force de la marque est nominale à deux modalités, nous avons dès le départ la proportion de marques fortes et celles de marques faibles. 72% de nos observations correspondent à des marques fortes et 28% à des marques faibles.

Pour la variable de congruence nous avons d'abord effectué une analyse des nuées dynamiques pour une classification de la variable L'effet modérateur est confirmé, puisque le test de significativité nous donne une valeur $<0,05$. Nous cherchons maintenant à savoir si les variables modèrent positivement ou négativement l'effet de l'image régionale sur la qualité perçue.

Tableau n°6 : Résultats des effets modérateurs

L'effet de la variable modératrice	Les paramètres		
	Régression	P	CR
Effet de l'image régionale sur la qualité perçue			
Groupe de forte congruence	0,143	0,007	2,7
Groupe de faible congruence	0,910	***	5,7
Groupe de forte marque	0,305	***	6,322
Groupe de faibles marques	0,986	***	6,249

Source : établi par nous-mêmes

Pour la variable force de la marque, comme le montre les résultats du tableau n°7, il est évident que l'effet de l'image régionale spécifique au produit sur la qualité perçue est positif et significatif pour chacun des groupes. En outre, l'examen de régressions standardisées montre que cet effet est plus élevé lorsqu'il s'agit d'une faible marque, comparé à une forte marque, ce qui signifie que la force de la marque modère négativement l'effet de l'image régionale sur la crédibilité de la marque. Ce résultat nous permet de confirmer notre hypothèse **H2**.

L'étude de l'effet modérateur du degré de congruence entre la région de Kabylie et le fromage révèle que la modulation est négative. En effet l'effet de l'image

régionale de Kabylie spécifique au fromage est plus important dans le cas de faible congruence comparé au cas de forte congruence. Ce résultat nous conduit à infirmer l'hypothèse **H4**.

6. DISCUSSION DES RESULTATS ET RECOMMANDATIONS

L'effet de l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage influence positivement la qualité perçue d'un fromage d'origine de Kabylie, ce qui correspond aux résultats atteints par Van Ittersum.K et al, (2003) Dekhili.S, (2010), Verlegh. P et Steenkamp. J. B. 1999, Van Der Lans.I.A et al, 2001, et García-Gallego.J. M. et Chamorro, (2015).

L'image régionale de Kabylie spécifique au produit influence la qualité perçue des marques régionales. L'analyse de l'échelle de mesure employée pour mesurer l'image régionale spécifique au fromage, nous permet d'appréhender les indicateurs qui influencent le plus la qualité perçue et qui mesurent réellement l'image régionale et nous permettra de répondre à notre problématique posée au début. En effet, les deux items relatifs au savoir-faire et aux traditions de la région obtiennent les meilleurs scores en matière de qualité de représentation, puisqu'ils sont de l'ordre de 0,917 et de 0,813 respectivement. Les deux autres items relatifs au climat et à l'intérêt que portent les gens de la région à la fabrication obtiennent une qualité de représentation de 0,618 et 0,680 respectivement. Les résultats de cette première analyse nous ont permis de confirmer que les quatre facteurs tradition, savoir faire, intérêt grandissant des gens de la région et climat favorable peuvent être mobilisés pour renforcer la notoriété des marques régionales de fromage. De même, notre recherche a démontré que l'effet de l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage est plus élevé pour les marques faibles comparé aux marques fortes qui n'ont pas besoin d'un signal d'origine. Ces résultats vont dans le même sens des résultats atteints par Aurier. Ph et Fort.F, (2005), et ceux de Chameroy.F, (2013). Ces résultats devraient encourager les entreprises fabriquant le fromage à axer leur communication sur l'origine et intégrer la région d'origine de façon à ce que le consommateur l'intègre dans son évaluation de produit.

Les résultats obtenus en termes de degré de congruence indiquent que quand le consommateur perçoit une forte congruence entre la Kabylie et le fromage, ne poursuit pas son évaluation de l'aptitude de la Kabylie à produire le fromage. Cependant, quand le consommateur a des doutes en la congruence entre la région d'origine de Kabylie et le fromage, celui-ci s'interroge sur l'aptitude de la Kabylie à produire sur fromage.

7.CONCLUSION

L'étude menée auprès d'un échantillon représentatif de 378 consommateurs nous a permis de constater que la région de Kabylie est évaluée positivement par le consommateur dans un processus d'achat d'un fromage. Cet effet est plus élevé dans le cas des faibles marques comparé aux marques fortes. Nous pensons que les petites entreprises doivent se mobiliser et entretenir des actions collectives leurs permettant d'unir leurs force et orienter une communication axée sur le territoire. De même que les acteurs locaux et les collectivités locales doivent soutenir les entreprises de petites et moyennes tailles dans le cadre de la promotion de la région de Kabylie en tant que région spécifique au fromage.

Une analyse des indicateurs de l'image régionale, nous démontre que les quatre facteurs climat, disponibilité de matière première, savoir-faire et tradition jouent un rôle important dans la promotion de l'image régionale de Kabylie et dans la création d'une différence organoleptique aux yeux du consommateur.

Les résultats de cette étude nous permettent d'envisager quelques actions à entretenir pour renforcer l'attractivité des marques régionales. Tous d'abord, une marque régionale ou une indication géographique est un moyen efficace pour promouvoir les marques régionales et renforcer leur notoriété. De plus l'organisation d'évènements axés sur le fromage, comme des foires, des salons ou même des concours permettra de renforcer l'image régionale de Kabylie spécifique au fromage. Enfin, nous pensons que la création d'une association ou d'organisme qui regroupe l'ensemble des acteurs de la filière facilitera la négociation entre entreprises et collectivités.

Les limites de cette recherche résident dans l'approche menée par enquête. Effectivement, nous pensons que les résultats seraient plus fiables si nous avons opté pour une expérimentation.

BIBLIOGRAPHIE

AURIER. PH et FORT. F. (2005), Effet de la région d'origine, du produit, de la marque, et de leurs congruences, sur l'évaluation des consommateurs : application aux produits agro-alimentaires, Recherche et Applications en Marketing, Vol 20. P : 29-52.

CARRICANO. M et POUJOUL. F. (2008), Analyse de données avec Spss, Pearson Education.

CHAMEROY.F. (2013), Les effets des labels sur la qualité perçue, les effets à la marque et le consentement à payer, Thèse de Doctorat, Université Aix Marseille.

CORDELL. VICTOR.V. (1991), Effects of consumer preferences for foreign sourced products. Journal of Product and Brand Management. P :252-269.

DEKHILIS, (2010), Comment l'image de la région d'origine influence-t-elle la qualité de l'huile d'olive ?, Economie Rurale 318-319, p :35-48.

DEKHILIS et D'HAUTEVILLE.F , (2006), La place de l'origine dans la qualité et dimensions de l'image : Perceptions des experts Français et Tunisiens, cas de l'huile d'olive, 10èmes journées de recherche en marketing de Bourgogne, Dijon, France.

DEKHILIS , ACHABOU. M-A, La course des entreprises vers la certification environnementale : quelles conséquences sur la crédibilité des écolabels et la confiance des consommateurs? , Management et Avenir 2011/1 (n° 41), p. 294-310.

ELLIOTT. G. R et CAMERON. R.C. (1994), Consumer perception of product quality and the country-of-origin effect. Journal of international Marketing, Vol 2, p :49-62.

ENGELBRECHT JOSIAS HERBST FRIKKIE BRUWER JOHAN, (2014), "Region-of-origin (ROO) certification as marketing strategy in the South African wine market", International Journal of Wine Business Research, Vol.,26 Iss 2 pp. 139 – 162

FORNELL, C et D.F.LARCKER, (1981), Evaluating structural equations models with unobservable variables and measurement error, *Journal of marketing research*, p :18,39,50

HAIR. J. F. J, BLACK. W. C, BABIN B. et ANDERSO. R. E. (2009), *Multivariate data analysis: a global perspective*, 7ème édition, Upper Saddle River, New Jersey, Pearson.

LARCENEUX. F, (2001), Proposition d'une échelle de mesure d'un signe de qualité, Centre de Recherche DMSP, Cahier N°289.

MALHOTRA. N, DECAUDIN. J-M et BOUGUERRA. A, (2004), « Etudes marketing avec SPSS », Pearson Education, 4ème édition.

MCCUTCHEON, E., BRUWER, J. and LI, E. (2009), "Region of origin and its importance among choice factors in the wine-buying decision making of consumers", *International Journal of International Marketing*, Vol. 21 No. 3, pp. 212-234.

SAUNDERS. M, LEWI. PH, THORNHILL. A, (2009), *Research methode for business students*, Pearson Education, 5 ème édition.

SAUER P.L., COLLEGE C., DICK A. (1993) - Using Moderator Variables in Structural Equation Models, *Advances in Consumer Research*, Volume 20, p.637-640.

TABACHNICK B. G. et FIDEL L. S. (2006), *Using Multivariate statistics*, Boston, Allyn and Bacon.

VAN DER LANS.I.A, VAN ITTERSUM.K, et al, (2001), The role of the region of origin and EU certificate of origin in consumer evaluation of food products, *European Review of Agricultural Economics*, Vol 28, N°4, P :451-477.

VAN ITTERSUM. K, MATH J.J.M. CANDEL, MATTHEW T.G MEULENBERG, (2003), The influence of the image image of product's of origin on product evaluation, *Journal of Business Research* 56 (215-226).

BİST HALKA ARZ ENDEKSİNİN YATIRIMCI DUYARLILIĞI GÖSTERGESİ OLARAK İNCELENMESİ

Cengiz Çağrı KABAKCI¹, Göktuğ Cenk AKKAYA²

Özet

Finansal karar alma davranışları geleneksel ve davranışsal finans paradigmaları tarafından farklı şekilde ele alınmaktadır. Davranışsal finansın önemli varsayımlarından biri yatırımcı duyarlılığıdır. Yatırımcı duyarlılığı, yatırımcıların sınırlı rasyonellikleri nedeniyle varlık fiyatlarının oluşumunda etkili olabileceğini öne sürmektedir.

Çalışmada 2012-2017 yılları arasında aylık verilerle analize dahil edilen ,BIST Halka Arz Endeksi, Tüketici Güven Endeksi ve BIST 100 endeksi getirileri arasındaki ilişki ARDL ile incelenmiş, istatistiki olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler— Davranışsal Finans, Yatırımcı Duyarlılığı, Halka Arz Endeksi

JEL Sınıflama Kodları: G14, G41

EXAMINATION OF THE BIST IPO INDEX AS AN INDICATOR OF INVESTOR SENTIMENT

Abstract

Financial decision-making behaviors are treated differently by traditional and behavioral finance paradigms. One of the most important assumptions of behavioral finance is investor sentiment. Investor sentiment suggests that investors can be effective in the formation of asset prices due to their bounded rationalities.

In the study, the relationship between BIST Public Offering Index, Consumer Confidence Index and BIST 100 index, which were included in the analysis with the monthly data between the years 2012-2017, were examined with ARDL and no statistically significant relationship was found.

Keywords— Behavioral Finance, Investor Sentiment, IPO Index

JEL Classification Codes: G14, G41

1. GİRİŞ

Geleneksel finans teorilerinin en çok tartışılan yönlerinden birisi yatırımcıların rasyonelliğini ele alış biçimidir. Bu noktada geleneksel finans anlayışının en önemli dayanak noktalarından kabul edilen etkin piyasa hipotezi genel olarak beklenen fayda teorisini oluşturan bayesyen rasyoneliteyi esas almaktadır. Bu görüşe göre piyasada rasyonel olmayan yatırımcılar olsa dahi akıllı yatırımcılar olarak nitelendirilen arbitrajcılar bu etkiyi ortadan kaldırarak etkinliği sağlamaktadır.

¹ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

² Profesör Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Beklenen Fayda Teorisi'ne karşı görüş olarak Kahneman ve Tversky(1979) öne sürdükleri Beklenti Teorisi ile insanların kazanç ve kayıplarına farklı olasılık derecelerinde subjektif ağırlıklandırma yaptıklarını, aynı zamanda “beklenen risk”ten ziyade “algılanan risk”in göz önüne alınması gerektiğini savunmuşlardır(Döm, 2002).

Davranışsal finans yaklaşımı beklenti teorisi ile gelişen sınırlı rasyonelitenin varlığını, sınırlı arbitraj ve gürültü yatırımcıları teorileri üzerinden biçimlendirmiştir. Davranışsal finans yaklaşımı etkin piyasa hipotezinin geçerli olmadığı durumları anomali olarak adlandırarak bu olgunun nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Davranışsal yaklaşım finansal bilgi etkinliğinden sapmaların; bireylerin davranışları, demografik, çevresel, bilişsel ve psikolojik özellikleri ile açıklanabileceğini öne sürmektedir.

Pay senetlerine yatırım yapan yatırımcılar küçük tasarruf sahipleri ve spekülâtörler olarak iki yatırımcı tipinde ele alınabilir. Küçük tasarruf sahipleri devamlı, uzun vadeli ve istikrarlı yatırım yapmak isterler. Spekülâtörler ise, sermayesinin bir bölümüyle aktif olarak yatırım faaliyetinde bulunan, çeşitli piyasaları ve alternatif yatırım araçlarını sürekli ve etkin takip eden riski seven kişi veya kuruluşlardır. Spekülâtörler hareketli ve dinamik bir yapıya sahiptirler. (Kanalıcı, 1997).

Yatırımcı duyarlılığı kavramının tanımlarından biri spekülasyona olan eğilimdir. Yapılan çalışmalar spekülâtif hisse senetlerine iyimser yatırımcı ya da gürültü taciri olarak nitelenen yatırımcıların ilgisinin pay senedi fiyatlarında anormal getiriler oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum etkin piyasa hipotezine aykırı bir durumu ortaya koymaktadır (Baker ve Wurgler,2006, Nofsinger,2014).

Yatırımcı duyarlılığı kavramı yatırımcıların piyasaya karşı iyimser ya da kötümser olma durumunun ifadesidir ve finansal piyasalarda oluşan varlık fiyatlamalarını açıklamak ve doğru tahminlemek için önem arz etmektedir. Yatırımcı duyarlılığının sayısal veriler haline dönüştürülmesi için çeşitli piyasa verilerinin yardımıyla duyarlılık endeksleri oluşturulmakta ya da ankete dayalı duyarlılık

endeksleri, tüketici güven endeksleri, ilk halka arzların ilk gün getirileri, işlem hacmi, kapalı uçlu yatırım fonları iskontosu gibi çeşitli temsilciler kullanılmaktadır.

2. LİTERATÜR

Yatırımcı duyarlılığının özellikle pay senedi getirileri ile ilişkisi literatürde son dönemde oldukça tartışılan ve araştırılan bir konu olmuştur.

Black (1986) tarafından ortaya konan gürültü kavramı, De Long, Shleifer ve Waldman (1990) tarafından yatırım fonları üzerinden pay piyasalarında araştırılmış, duyarlı, duygusal, sınırlı rasyonel olarak da ifade edebileceğimiz gürültü tacirleri piyasadaki gürültü(söylenti) yönünden iyimser olduklarında pay fiyatlarının değerini yükselterek yatırım fonlarının iskantolanmasına neden olmaktadır sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bu duyarlılığın bir risk kaynağı olduğunu belirtmişlerdir.

Qui ve Welch (2004), tüketici güvenini yansıtan doğrudan anket bazlı endeksler ve kapalı uçlu yatırım fonu iskontosu değişkenleri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında küçük firma getirilerini açıklamada anket bazlı doğrudan güven endekslerinin geçerliliğini tespit etmişlerdir. Kapalı uçlu yatırım fonları iskontosunun duyarlılık göstergesi olarak alınmaması gerektiğini savunmuşlardır.

Baker ve Wurgler (2006,2007) oluşturdukları ve literatürde Baker ve Wurgler endeksi olarak geçen endekste; kapalı uçlu yatırım fonları iskontosu, ilk halka arzların yoğunluğu ve ilk halka arzların ilk gün getirisi, temettü primi, pay senetlerinin işlem hacmi, yeni menkul kıymet ihraçlarında pay seneti ihraçlarının ağırlığı değişkenlerine yer vermiş, bu endeks ile aylık pay senedi getirileri arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Yatırımcı duyarlılığının spekülâtif hisselerde daha fazla etkisinin olduğu da tespit edilmiştir.

Kandır (2006) tüketici güven endeksinin İMKB mali sektör şirketlerinin pay getirilerini tahmin etmedeki etkinliğini sınıadığı çalışmasında CNBC-E Tüketici Güven Endeksini kullanmış, tüketici güveni ile mali sektör pay getirileri arasında ilişkiye rastlamıştır.

Olgaç ve Temizel (2008) yatırımcı duyarlılığı ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi İMKB 30 VE TÜİK Tüketici Güven Endeksi arasında yaptıkları nedensellik

ve eşbütünlüşme analiziyle araştırmıştır. İlişkinin yönünün İMKB 30'dan Tüketici Güven Endeksine doğru olduğunu saptamışlardır.

Schmelling (2009) alışmasında 18 ülkede tüketici güven endeksleri ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiş, yatırımcı duyarlılığı ile pay senedi getirileri arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Bolaman ve Mandacı (2014) Tüketici Güven Endeksi ile BIST 100 getirileri ilişkisini inceledikleri çalışmada finansal krizleri de göz önüne alarak yapısal kırılmalı testler ile analizlerini gerçekleştirmişler, uzun dönemli bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır.

Köse ve Akkaya (2016) alışmalarında TC Merkez Bankası Reel Kesim Güven Endeksi'ni yatırımcı duyarlılığı temsilcisi olarak almış ve bu endeksin alt endeksleri ile BIST 100 endeks getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Alt endekslerden tüketici güven endeksi ile getiri arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Keleş ve Arat (2016) alışmalarında yatırımcı duyarlılığı göstergeleri ile ilgili geniş bir yazın taraması yaparak sıklıkla kullanılan göstergeleri incelemişlerdir. Farklı tüketici güven endekslerinin getiriye tahmin etmede farklı sonuçlar verebileğini, bunun aynı zamanda farklı gözlem sayıları ve periyotlar nedeniyle oluşabileceğini belirtmişlerdir.

Literatürde ilk halka arzların getirileri ile yatırımcı duyarlılığını ilişkilendiren çalışmalar da bulunmaktadır.

Ljungqvist vd. (2006) alışmalarında ilk halka arzların uzun dönem performanslarının düşüklüğünü yatırımcı duyarlılığı ile ilişkilendiren bir model ileri sürmüşlerdir.

Genel olarak ilk halka arzların ilk gün getirileri, halka arz sayısı, halka arz işlem hacmi gibi çeşitli değişkenler yatırımcı duyarlılığı göstergesi olarak kullanılabilir. BIST Halka Arz Endeksi'nin halka arzların genel fiyat performansını yansıtabileceği düşünöldüğünden çalışmamızda incelenmiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Yatırımcı duyarlılığı temsilcisi olarak literatürde kabul edilen tüketici güven endeksi, yatırımcı duyarlılığı ile ilgili olabileceği düşünülen BIST Halka Arz Endeksi ve BIST 100 endeks getirileri arasındaki ilişkinin araştırılması için 2012 Haziran-2017 Aralık ayları arasındaki 67 aylık gözlem verisi üzerinden çalışılmıştır. Tüketici Güven Endeksi verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden, BİST 100 getirileri investing.com sitesinden, Halka Arz Endeksi verileri Thomson Reuters Datastream veri tabanından elde edilmiştir.

Tüketici Güven Endeksini oluşturan ve Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası işbirliğinde hazırlanan Aylık Tüketici Eğilim Anketi ile; tüketicilerin kişisel mali durumları ve genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri ve gelecek dönem beklentileri ile yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır (tuik.gov.tr, 2018)

BIST Halka Arz Endeksi 2012 yılından itibaren hesaplanmaya başlanan bir endekstir. Halka arz edilerek, Yıldız Pazar ve Ana Pazar'da işlem görmeye başlayan şirketler ile Kolektif Yatırım Ürünleri ve Yapılandırılmış Ürünler Pazarı'nda işlem görmeye başlayan gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının hisse senetleri, işlem görmeye başladığı ilk gün BIST Halka Arz Endeksi kapsamına alınır ve 2 yıl endeks kapsamında kalır. BIST Halka Arz Endeksi kapsamında olan bir şirket, işlem görmeye başladığı tarihi takip eden 25. ayın ilk iş günü geçerli olacak şekilde endeksten çıkarılır (borsaistanbul.com, 2018).

Çalışmada kullanılacak veriler mevsimsellikten arındırılmış, BIST 100 ve BIST Halka Arz Endeksi verileri logaritmik getiri serisi haline getirilmiştir. Uygun eş bütünleşme ve nedensellik sınamaları ile değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır.

4. BULGULAR

Seriler arasındaki ilişki araştırılmadan önce literatürde sıklıkla kullanılan Augmented Dickey Fuller(Genişletilmiş Dickey Fuller) Birim Kök Testi ile serilerin durağanlık seviyeleri tespit edilmiştir. Philips Perron Birim Kök Testi ile aynı

sonuçlar elde edildiğinden sadece ADF birim kök testine tabloda yer verilmiştir. Literatürde sıklıkla yer aldığından testin varsayımları ve özellikleri açıklanmamıştır.

Tablo 1: Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	t-İstatistiği	Kritik Değerler			
		% 1	%5	%10	p Değeri
LBIST	-6,56	-3,53	-2,90	-2,59	0,00
LHARZ	-8,72	-3,53	-2,90	-2,59	0,00
LGUVEN	-2,88	-3,53	-2,90	-2,59	0,052
Δ LGUVEN	-6,92	-3,54	-2,90	-2,59	0,00

*Değerler sabitli model Dickey-Fuller tablo değerleridir.

Zaman serilerinde analiz yaparken serilerin durağan olması sahte regresyon ilişkisinin ortaya çıkmasını engeller. ADF sonuçlarına göre BİST 100 getiri ve BIST Halka Arz Endeksi getiri endeksleri seviyesinde durağan iken Tüketici Güven Endeksi birinci farkında %1 önem düzeyinde durağandır. Farklı seviyelerde durağanlık olgusu seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığının ARDL Sınır Testi Yöntemi ile araştırılmasının gereğini ortaya koymaktadır.

Pesaran ve Shin (1998) tarafından ortaya konan ARDL Eşbütünleşme Testi, diğer eşbütünleşme testlerinden farklı olarak serilerin aynı düzeyde durağanlaşması şartını gerektirmez. Çalışmamızda karşılaştığımız gibi düzeyde durağan(I[0]) ve birinci farklarında durağan (I[1]) serilerin varlığında da kullanılabilir. Ayrıca kısa dönemli örneklem için de uygun bir testtir.

Tablo 2:Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.

Gecikme Sayıları	Schwarz	Hannon-Quinn
0	-8.562468	-8.630351
1	-8.968450*	-9.239986*
2	-8.426118	-8.901305
3	-8.068229	-8.747069

4	-7.665099	-8.547590
5	-7.315690	-8.401833
6	-6.951722	-8.241517
7	-6.911249	-8.404696
8	-6.732985	-8.430083
9	-6.803683	-8.704433
10	-6.775152	-8.879554
11	-6.431901	-8.739955
12	-5.995113	-8.506819

Eşbütünleşme testi öncesi optimal gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Çalışmamızda kullanılan veriler aylık olarak düzenlendiği için 12 gecikme dönemine kadar analiz yapılması sağlıklı olacaktır. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz ve Hannon-Quinn bilgi kriterlerinin en düşük düzey olduğu 1 değeri olarak tespit edilmiştir. Gecikme uzunluğu değerinin yüksek olması serilerin uzun dönem ilişkisini açıklarken ayrıştırıcı olamayacağını ortaya koyar. Fakat çalışmamızda optimal gecikme uzunluğunun 1 olduğunun ortaya konması uzun dönem ilişkisinin sağlıklı olarak tespit edebileceğini göstermektedir.

Farklı seviyelerde durağanlık olduğu için Paseran'ın geliştirdiği ARDL testi kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığı incelenecektir. ARDL modelinde de maksimum gecikme sayısının 1 olarak alınması uygundur.

Tablo 3:Bound Testi Sonuçları

k	F İstatistik Değeri	Alt Sınır I(0) %1	Üst Sınır I(1) %1
2	15,54	5.15	6,36

Kritik değerler ADRL Sınır Testi ile ortaya konmuştur. F istatistik değerinin (I)1 üst düzeyinden büyük olması neticesinde %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: ARDL (1,1,0) Model Tahmini (Bağımlı Değişken BIST100)

Değişkenler	Katsayı	t değeri	p değeri
LBIST(-1)	0.209944	1.516523	0.1346
LHARZ	-0.045872	-0.363732	0.7173
LHARZ(-1)	-0.198083	-1.712947	0.0919
LGUVEN	-0.046079	-0.487006	0.6280
C	0.207046	0.514601	0.6087

Değişkenler arasındaki kısa-uzun dönem ilişkisinin açıklanması amacıyla oluşturulan ARDL modelinde bağımsız değişkenler, bağımlı değişken olan BIST 100 getirisini açıklayamamaktadır. Bu sebeple uzun dönem ve kısa dönem ilişkisi ortaya konamamaktadır.

Bağımsız değişken sayısının az olması, ele alınan periyodun kısalığı nedeniyle oluşmuş olabilecek yapısalılık gibi araştırma kısıtları nedeniyle bu tür bir sonuca ulaşılmış olması mümkündür.

5.SONUÇ

Yatırımcı duyarlılığını temsil eden değişkenlerin tespit edilerek, yatırımcıların genel olarak piyasalara ve pay senetleri ile ilgili klasik rasyonelite bakış açısıyla açıklanamayan davranışlarının sayısallaştırılması çalışmaları artarak devam etmektedir.

Çalışmamızda literatürde bir takım araştırmacılar tarafından yatırımcı duyarlılığı kavramı ile ilişkilendirilen ilk halka arzların, pay senedi getirileri ile ilişkisi araştırılmıştır. Bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı anlaşılrsa da bu ilişki ekonometrik olarak ortaya konamamaktadır. Çeşitli duyarlılık göstergeleri ve makroekonomik verilerle oluşturulacak bir duyarlılık endeksi ile halka arz endeksi arasındaki ilişki tekrar ele alınabilir.

Ülkemiz için yatırımcı duyarlılığını doğrudan ölçen bir değişken olmadığı için anket bazlı göstergeler zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Yeni ve farklı

göstergelerin çalışmalarda incelenmesi, yatırımcı duyarlılığı teorisinin geçerliliğinin sınanmasında yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

BAKER, M., WURGLER, J. (2006), “Investor sentiment and the cross-section of stock returns”, *The Journal of Finance*, 61(4), 1645-1680.

BAKER, M., WURGLER, J. (2007), “Investor Sentiment In The Stock Market, *Journal Of Economic Perspectives*”, 21(2), 129-152.

BLACK, F. (1986), “Noise”, *The Journal Of Finance*, 41(3), 528-543.

BOLAMAN, Ö., MANDACI, P. E. (2014), “Effect Of Investor Sentiment On Stock Markets”, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11).

DE LONG, J. B., SHLEİFER, A., SUMMERS, L. H., WALDMANN, R. J. (1990). “Positive Feedback Investment Strategies And Destabilizing Rational Speculation”, *The Journal Of Finance*, 45(2), 379-395.

DÖM, S. (2003), *Yatırımcı Psikolojisi: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Değişim Yayınları, İstanbul.

KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. (1979), “Prospect theory: An analysis of decision under risk”, *Econometrics*, 47, 263-291.

KANALICI, H. (1997), *Hisse Senedi Fiyatlarının Tesbiti Ve Tesir Eden Faktörler*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:77, Ankara.

KANDIR, S. Y. (2006), “Tüketici Güveni Ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: İMKB Mali Sektör Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2).

KELEŞ, E., ARAT, M. E. (2016), “Yatırımcı Duyarlılığı Temsilcileri Ve Sermaye Getirilerinin Tahmini.” *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45).

KÖSE, A. K., AKKAYA, M. (2016), “Beklenti Ve Güven Anketlerinin Finansal Piyasalara Etkisi: BIST 100 Üzerine Bir Uygulama”, *Bankacılar Dergisi*, 99, 3-15.

LJUNGQVİST, A., NANDA, V., SİNGH, R. (2006), “Hot markets, investor sentiment, and IPO pricing.”, *The Journal of Business*, 79(4), 1667-1702.

NOFSINGER, J. R. (2011), “The Psychology Of Investing”. 4. baskı. Prentice Hall, A.B.D.

OLGAÇ, S., TEMİZEL, F. (2008). “Yatırımcı Duyarlılığı Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: Türkiye Örneği”, *TISK Academy/TISK Akademi*, 3(6).

PESARAN, M. H., SHİN, Y. (1998), “An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis”, *Econometric Society Monographs*, 31, 371-413.

SCHMELING, M. (2009), “Investor Sentiment And Stock Returns: Some International Evidence”, *Journal Of Empirical Finance*, 16(3), 394-408.

QİU, L., WELCH, I. (2004), “Investor Sentiment Measures”, (No. w10794), National Bureau of Economic Research.

<http://www.borsaistanbul.com/endeksler/bist-pay-endeksleri/halka-arz-endeksi>, (08.09.2018).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27864>, (08.09.2018).

La Tunisie : Quel modèle de développement économique choisir ?

Assaad GHAZOUANI¹

Résumé

Les inégalités économiques observables en Tunisie sont en partie imputables à l'inégalité des opportunités. Ces inégalités sont inacceptables tant pour une question de principe que pour des raisons pratiques. C'est une source d'inefficience, de frictions politiques et de fragilité des institutions.

Les régions pauvres ont généralement moins de possibilités de s'exprimer et ont un accès plus limité aux services que la plupart des autres régions. Lorsque les sociétés deviennent plus équitables d'une manière qui élargit les opportunités offertes à tout un chacun, les régions pauvres ont toutes les chances d'assurer leur développement.

L'élargissement des opportunités profite directement aux régions pauvres puisque cela leurs permet de participer davantage au processus de développement. Le processus de développement lui-même peut gagner en efficacité et en solidité puisqu'une plus grande équité se traduit par de meilleures institutions, une gestion plus efficace des conflits et une meilleure utilisation des ressources en particulier celles qui sont allouées aux régions défavorisées et l'accélération de la croissance économique que cela entraînera dans le pays contribuera alors à réduire les inégalités générales.

Mots clés : développement régional, disparité régionale, politique

Tunisia : which model of economic development to choose?

Abstract

The economic inequalities which can be observed in Tunisia are partly attributed to the inequality of opportunities. These inequalities are unacceptable for both a question of principle and practical reasons. They are a source of inefficiency, political friction and fragility of institutions.

Poor regions generally have fewer opportunities to express themselves and have more limited access to services than most of the other regions. When societies become more equitable in ways that expand the opportunities available to everyone, poor regions are likely to ensure their development.

Expanding opportunities directly benefits poor regions as this allows them to participate more fully in the development process. The development process itself can be more effective and more robust, as greater equity is translated through better institutions, more effective conflict management, and better use of resources, especially those allocated to disadvantaged regions. Speeding up economic growth in the country will help to reduce overall inequalities.

Keywords: regional development, regional disparity, political

¹ Chercheur, Université de Jendouba, FSJEG Jendouba, Tunisie, Assaad.ghazouani@fsjegj.rnu.tn

1. INTRODUCTION

L'impact de la croissance sur la réduction de la pauvreté est nettement plus important lorsque les inégalités de revenus au départ sont peu marquées. En moyenne, dans les pays où les inégalités de revenu sont faibles, une augmentation d'un point de pourcentage de la valeur moyenne des revenus se traduit par une réduction d'environ quatre points de pourcentage de l'incidence de la pauvreté.

Ce pouvoir tombe pratiquement à zéro dans les pays où l'inégalité des revenus est grande. Les politiques qui aboutissent à une plus grande équité permettent donc de faire reculer la disparité entre les régions en élargissant les opportunités offertes aux pauvres et, indirectement, en augmentant le niveau du développement durable. La prise de l'équité en ligne de compte ajoute certaines dimensions souvent négligées à l'élaboration des politiques.

Si les droits des individus, les droits politiques et les droits des régions au développement seront respectés ils pourront attirer beaucoup plus d'investisseurs et d'innovateurs et être bien plus efficaces pour fournir des services couvrant l'ensemble de la population et du pays. À terme, une plus grande équité peut être un facteur d'accélération de la croissance.

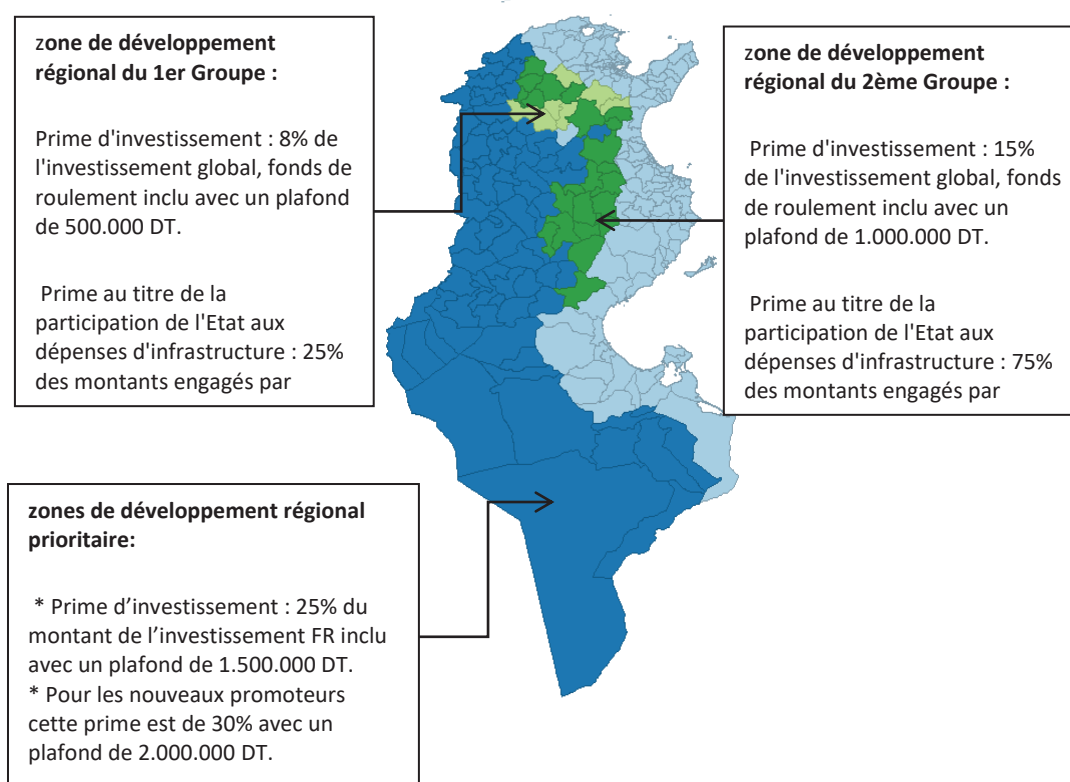
2. DÉVELOPPEMENT RÉGIONAL

Le développement est une étape supérieure à la croissance qui implique modernité, bien être et équilibre. Il est la concordance entre croissance et besoins sociaux. On peut ajouter un qualificatif pour compléter ou spécifier le champ sémantique (développement durable, développement humain...). Il correspond aux dispositifs internationaux d'aide aux régions en retard de développement. Il peut donc être interne (intérieur à un État) ou externe (coopération internationale entre régions ou entre États).

Les implications et la portée du développement régional varient conformément à la définition d'une région et en fonction de la manière dont ses frontières sont perçues (intérieur et Extérieur). En ce qui concerne le développement régional interne ou le développement local, *Katalyn Kolosy(2003)* a mentionné que, "*Le*

développement local est la contribution qu'un petit territoire apporte au mouvement général du développement, en termes de plus-value économique, sociale, culturelle, spatiale. C'est un produit de nature globale instrumenté par le projet de territoire d'une équipe, articulé autour d'initiatives économiques et écologiques."

D'une manière générale les régions jouent un rôle indispensable dans la planification, l'aménagement et l'arrangement du territoire. Leur impact sur le développement local est tangible.

Source : API

3. CONSTAT DE LA DISPARITÉ RÉGIONALE

Au cours des dernières années les disparités régionales ont augmenté, car les fruits du développement ont été inégalement répartis sur les différentes régions du pays et la croissance socio-économique a favorisé certaines zones beaucoup plus que

d'autres. Ce constat résulte clairement de mauvais choix et des politiques de développement mal orientées

Cette partie méthodologique qui tend à expliquer avec des outils statistiques les disparités régionales comprend deux parties, une première partie qui comprend une analyse de l'autocorrélation spatiale entre le climat d'affaire et un ensemble de variables, et une deuxième partie dont laquelle on a procédé à une analyse et un classement régional à partir d'un ensemble d'indices comme les commodités de la vie, l'aspect sociodémographique, l'envergure du marché d'emploi et le capital humain.

4. CADRE MÉTHODOLOGIQUE

4.1. L'analyse spatiale

Le développement de l'économétrie spatiale comme une branche distincte de l'économétrie remonte à 1970. [Paelinck et Klaassen, 1979] mentionnent que l'économétrie spatiale est née dans le contexte de la modélisation économétrique régionale et urbaine. Les techniques de l'économétrie spatiale sont spécifiquement conçues pour traiter les dimensions spatiales des données, qui peuvent prendre la forme des interactions spatiales (autocorrélation spatiale) et de structure spatiale (spatiale hétérogénéité), qui ont été décrites en détail dans [Anselin, 2010].

Le premier élément de l'analyse spatiale est la matrice d'information géographique, introduite par le géographe américain Berry (1968), qui représente un tableau à trois dimensions (cube) dans lequel les lignes i correspondent aux unités géographiques, les colonnes j correspondent aux caractères permettant de décrire ces unités géographiques, les plans étagés t correspondent aux dates ou périodes pour lesquelles ces attributs ont été mesurés.

4.1.1. L'autocorrélation spatiale et L'indice I de Moran:

L'indice de Moran [Moran, 1950], connu sous le raccourci de I de Moran, permet de mesurer le niveau d'autocorrélation spatiale d'une variable et de tester sa signification. Il est égal au ratio de la covariance entre des observations contiguës

(définies par la matrice d'interactions spatiales) à la variance totale de l'échantillon [Anselin et al.,2008].

Il s'agit du rapport de la covariation des valeurs de X dans les unités voisines et de la variance de X, et le voisinage choisi correspond à la contiguïté d'ordre 1.

L'indice de Moran est donné par la formule suivante:

$$I = \left(\frac{N}{\sum_i \sum_j W_{ij}} \right) \frac{\sum_i \sum_j W_{ij} (X_i - \bar{X})(X_j - \bar{X})}{\sum_i (X_i - \bar{X})^2}$$

où i,j=unité spatiale; N=nombre d'unités spatiales; Xi est la valeur de la variable dans l'unité i; \bar{X} est la moyenne de X; et w_{ij} sont les éléments de la matrice d'interactions spatiales, définie sous la forme de la contiguïté, les distances ou les frontières communes.

Pour le test d'hypothèse statistique nulle (pas d'autocorrélation spatiale), l'indice I de Moran peut être transformé en Z-scores (les valeurs critiques) et p-value (la significativité), pour lesquels les valeurs plus grandes que le seuil de significativité positive ou plus petites que le seuil de significativité négative indiquent une autocorrélation spatiale significative.

L'espérance mathématique de l'indice de Moran (hypothèse de non autocorrélation spatiale) est présentée comme suit:

$$E(I_{Moran}) = - \frac{1}{n-1}$$

Et la variance est égale à:

$$V(I_{Moran}) = E(I_{Moran}^2) - (E(I_{Moran}))^2$$

Ainsi, la valeur critique z-score est égale à:

$$Z_I = \frac{I_{Moran} - E(I_{Moran})}{\sqrt{V(I_{Moran})}}$$

La valeur de p-value est l'approximation numérique de la superficie au-dessous de la courbe de la distribution de moyenne et variances connues. Le I de Moran

mesure donc la covariation d'un point et de ses voisins, en ramenant le résultat à la variance de l'ensemble des points. Le résultat du calcul du I de Moran est d'interprétation facile puisqu'il s'interprète comme un coefficient de corrélation classique. Il varie entre -1 (autocorrélation spatiale négative : les voisins ont des valeurs opposées) et +1 (autocorrélation spatiale positive : les voisins ont des valeurs semblables).

On notera cependant que la valeur du I de Moran peut parfois être supérieure à +1 ou inférieure à -1 [Cliff et Ord, 1981]. Il n'est donc pas strictement borné entre -1 et +1. La valeur $\frac{1}{n} = \frac{1}{n} \times 1$, qui tend très rapidement vers 0, marque l'absence d'autocorrélation spatiale. En pratique on considère que l'autocorrélation spatiale est nulle lorsque l'indice se rapproche de 0. La valeur zéro marque l'absence d'autocorrélation spatiale négative ou positive, à une échelle globale, cela signifie que la distribution spatiale de la variable étudiée est parfaitement aléatoire dans le territoire.

Cependant, en interprétant l'indice de Moran, on doit garder à l'esprit que le coefficient de Moran est une mesure globale de l'autocorrélation qui évalue l'hétérogénéité spatiale d'une variable sur l'ensemble de la zone étudiée.

4.2. la technique de propensity score matching

La mise en oeuvre d'une étude d'impact suppose de pouvoir comparer la situation des individus avant et après l'intervention. Lorsque les données dont l'on dispose ne permettent d'observer la situation pré-intervention, les techniques de 'propensity score matching' constituent une option intéressante afin de pallier ce déficit informationnel.

L'article de Rosenbaum et Rubin (1983) présente les éléments fondateurs des techniques de 'propensity score matching'. L'idée générale sous-jacente à cette méthode d'analyse est de déterminer un groupe de comparaison à partir d'un échantillon de non participants qui « ressemblent » aux participants, sur la base des caractéristiques observables.

Les techniques de ‘propensity score matching’ reposent sur l’hypothèse d’indépendance conditionnelle, selon laquelle les résultats observés sont indépendants de la participation à un traitement, participation conditionnelle à certaines caractéristiques observables.

Formellement, cette hypothèse s’exprime ainsi :

$$(Y_0, Y_1) \perp D/X \quad (3)$$

En conditionnant le fait de recevoir ou de ne pas recevoir un traitement à un vecteur de caractéristiques observables X , il est possible d’obtenir une estimation de la composante non observée :

$$E(Y_0/D = 1, X) = E(Y_0/D = 0, X) \quad (4)$$

On en déduit alors l’impact du traitement :

$$\Delta\bar{Y} = E(Y_1/D = 1, X) - E(Y_0/D = 0, X) \quad (5)$$

Rosebaum et Rubin (1983) ont par ailleurs montré que si l’hypothèse d’indépendance conditionnelle était valable, alors plutôt que de conditionner sur les caractéristiques observables, il est possible de conditionner sur le score de propension $P(X)$ avec :

$$P(X) = Pr\{D = 1/X\} \quad (6)$$

$P(X)$ représente la probabilité de recevoir le traitement, probabilité conditionnelle à un ensemble de caractéristiques observables X . Le score de propension est en fait le résumé unidimensionnel de l’ensemble des caractéristiques observées. L’hypothèse d’indépendance conditionnelle est donc reformulée comme suit :

$$(Y_0, Y_1) \perp D/P(X) \quad (7)$$

On en déduit une estimation de la composante non observée :

$$E[Y_0/D = 1, P(X)] = E[Y_0/D = 0, P(X)] \quad (8)$$

Finalement, l’impact du traitement est mesurée par :

$$\Delta \bar{Y} = E[Y_1/D = 1, P(X)] - E[Y_0/D = 0, P(X)] \quad (9)$$

Dans la pratique, l'estimation des scores de propension est obtenue par les probabilités prédites par un modèle à choix qualitatif binaire (*Logit* ou *Probit*), expliquant le fait de participer à un traitement ou à un programme par un grand nombre de caractéristiques observables. La qualité de l'analyse de 'propensity score matching' dépend bien sûr de la robustesse des estimations des scores de propension, c'est-à-dire de la capacité du modèle à prendre en compte l'ensemble des facteurs déterminants l'éligibilité.

4.2.1. Estimateur PSM et méthodes de pondérations

Une fois les scores de propension déterminés, il convient d'associer les cas traités aux cas non traités les plus proches en termes de scores de propension (et donc de caractéristiques observables). L'expression générale de l'estimateur PSM (Att Neighbor Matching method) est donnée par :

$$ATT = \frac{1}{N^T} \sum_{i \in T} \left[Y_i^T - \sum_{j \in C(i)} W_{ij} Y_j^C \right]$$

- N^T nombre des unités traitées
- $C(i)$ ensemble de contrôles appariés à l'unité traitée i
- N_i^C nombre de variables de contrôles appariés à l'unité traitée i
- $W_{ij} = \frac{1}{N_i^C}$ si $j \in C(i)$; 0 sinon

Le choix de la méthode de pondération est une étape décisive dans la mise en oeuvre des techniques de 'propensity score matching'.

5. SPÉCIFICATION DU MODÈLE

Notre étude est basée sur deux modèles économétriques simples qui ont la forme suivante :

$$IDE = \beta_0 + \beta_1 SM + \beta_2 ICV + \beta_3 SNM + \beta_4 TAI + \beta_5 AP \quad (1) \quad (\text{score de propension})$$

$$IDE = \beta_0 + \beta_1 SM + \beta_2 ICV + \beta_3 SNM + \beta_4 TAI + \beta_5 AP \quad (2) \quad (\text{analyse spatiale})$$

SM : service municipaux

SNM : service non municipaux

AP : approche participative

TR : traitement (Politiques)

ICV : infrastructure et cadre de vie

TAI : transparence et acces a l'information

AP : approche participative

La source des variables est l'Institut Arabe des Chefs d'Entreprises (IACE) et la période de l'études c'est durant 2015

6. RÉSULTATS ET ANALYSE

6.1. résultats

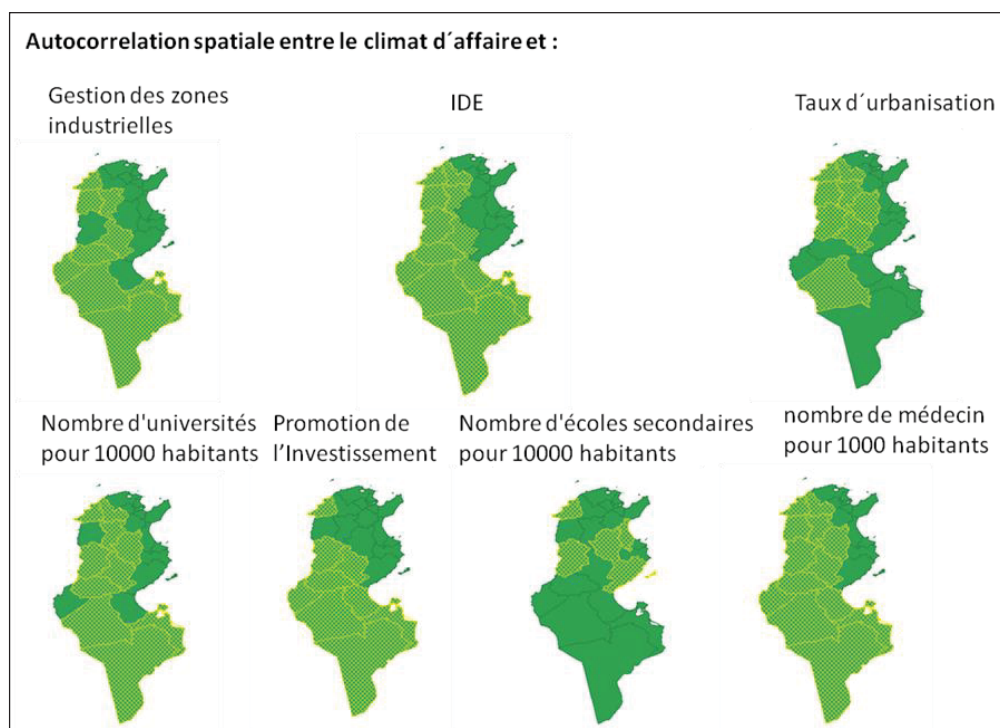
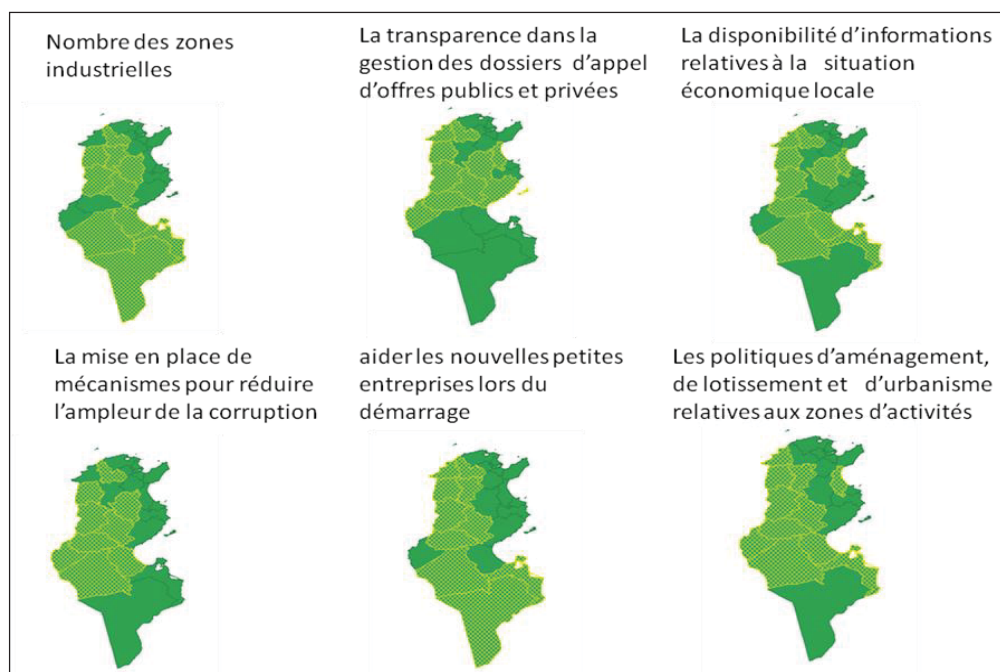
6.1.1. Estimation par le plus proche voisin :

Pour chaque observation traitée i , sélectionnez une observation de contrôle j qui a le x le plus proche.

IDE 2015	Coef.	Std. Err.	z	$P>z$	[95% Conf. Interval]	
ATE : tx (1 vs 0)	-25.54814	11.79402	-2.17	0.030	-48.664	-2.432275
POmean	34.81213	14.5678	2.39	0.017	6.259754	63.3645
IDE 2016	Coef.	Std. Err.	z	$P>z$	[95% Conf. Interval]	
ATE : tx (1 vs 0)	-1.159583	.5052278	-2.30	0.022	-2.149812	-0.169355
POmean	0.8559471	0.4814184	1.78	0.0075	-0.0876156	1.79951

Source : auteur

6.1.2. Autocorrelation spatiale entre le climat d'affaire et les autres variables

Source : auteur

6.2. Analyse

La stratégie basée seulement sur les incitations, les primes diverses et variées ainsi que l'accompagnement financier de l'initiative privée, a montré ses limites dans la mesure où le secteur privé n'a pas pris le relais au niveau de l'investissement productif. Le problème réside donc, en plus de la mauvaise gouvernance et le déficit de services publics de qualité, dans la persistance de l'enclavement, la faible connectivité des régions et l'absence des effets de diffusion due à la rupture des chaînes de valeur et la faible intégration régionale et sectorielle.

Appliquée à bon escient, la discrimination positive sera à l'origine de la cohésion territoriale via l'égalité des chances. Elle devra briser les blocages du développement dans les régions à travers l'intégration verticale des activités économiques permettant la consolidation des chaînes de valeurs et la valorisation des ressources humaines, matérielles et naturelles locales. La stratégie proposée se base sur cinq piliers.

des incitations efficaces ciblant les défaillances du marché et facilitant la consolidation des chaînes de valeurs économiques ainsi que l'égalité des chances en matière d'accès aux marchés publics, services d'éducation, de santé, de loisirs et de culture. A travers l'Amélioration de la compétitivité (Accorder des incitations (fiscales, financières,...)), l'Amélioration de la compétitivité de l'agriculture (Accorder des bonus pour l'accès des jeunes habitants les régions intérieures à l'exploitation des terres domaniales agricoles dans le cadre des lots techniques et la création des Sociétés de Mise en Valeur Agricoles (SMVDA)), le renforcement de la Responsabilité Sociétale de l'Entreprise (Labellisation par un partenariat public-société civile), une Attractivité des agents publics expérimentés et un Meilleur accès aux universités les plus demandées.

Des programmes de développement qui modernisent les infrastructures permettant une meilleure qualité de vie, la connectivité et une attractivité des activités économiques, tout en encourageant l'inclusion des femmes au marché de l'emploi décent et ceci par la mise en valeur du potentiel de chaque région et initier

une dynamique d'investissement productif, une inclusion financière (Promotion de la bancarisation (TIC, proximité des institutions financières) et micro-crédits dans les régions), l'Amélioration de la qualité de vie dans les régions et le Développement des ressources humaines des jeunes (Encourager les jeunes (surtout les filles) issues de l'une des zones défavorisées à l'éducation supérieure, la formation et bourses spécifiques et lignes de financements).

Une gouvernance renouvelée rapprochant le citoyen des décideurs via la décentralisation et consacrant les principes de transparence, suivi-évaluation, redevabilité et approche participative. A travers un Meilleur accompagnement des entreprises et marketing des régions, une Complémentarité interrégionale, un rapprochement du citoyen à la prise de décision, la mise d'une synergie entre entreprises - université et recherche, la Création de dynamique économique dans les régions et finalement mettre une meilleure efficacité des administrations régionales.

Une solidarité inter- et intra- régionale via le renforcement du secteur mutualiste, la coopération institutionnelle ainsi que l'adoption de critères objectifs et transparents dans les transferts budgétaires par la Répartition des budgets selon leurs conformité avec la discrimination positive (Création d'un observatoire d'équité (évaluation et suivi des politiques publiques relatives à l'équité territoriale en Tunisie, outils nécessaires pour aider à une meilleure allocation des ressources en matière d'investissement et de programmes spécifiques) et le renforcement de la solidarité intermunicipalités.

Le renforcement de la coopération internationale facilitant l'intégration économique des régions frontalières avec les pays voisins via l'amélioration des conditions de vie et des services publics, la promotion de projets communs et le renforcement des infrastructures via le Développement des infrastructures des points frontaliers (Modernisation des points frontaliers: équipements, augmentation capacité, création de zones d'activité (commerces, hébergement...), ressources humaines), l'Amélioration des services Municipaux et l'amélioration des conditions de vie dans les zones frontalières : Financement commun de projets et connectivité

des réseaux : gaz de ville, gazoducs, eau, désalinisation, transport, établissements de santé.

7. CONCLUSION

Ces calculs ont fait montrer que la principale source de disparité est la composante économique. Pour la convergence, c'est donc des politiques favorisant l'activité économique qu'il faut mener, ces politiques qu'elles soient actives ou passives, centralisées ou décentralisées, doivent viser l'amélioration de la compétitivité des territoires qui n'offrent pas d'opportunités d'emplois formels et des perspectives de carrières dans des secteurs concurrentiels surtout pour les diplômés de l'enseignement supérieur et les femmes.

Plusieurs solutions sont envisageables aux décideurs, afin d'atténuer les disparités, Des telles solutions ont pour point commun la discrimination positive. Parmi les solutions, celle qui consiste à se concentrer sur la compétitivité des régions de l'intérieur en adoptant des politiques qui favorisent la création de valeur ,d'où cette stratégie de développement consisterait à mettre en lumière toutes les potentialités et les opportunités de chacun de ces gouvernorats et à faire découler les actions qui stimulent la performance des entreprises locales et ce en se focalisant sur les ressources spécifiques locales.

Cette stratégie ne porterait ses fruits qu'à condition que ce soient les régions elles-mêmes qui contribuent à la construction de leur futur. Donc, cette approche de développement ne devrait pas être *top-down*, décidée par l'Etat central, mais le résultat d'un protocole équilibré entre, d'une part, l'Etat qui défendrait l'intérêt général et la cohésion nationale et, d'autre part, les institutions locales qui seraient mises en place suite à la décentralisation inscrite dans la constitution de 2014.

C'est sur ces choix alternatifs de politique économique que les décideurs sont aujourd'hui amenés à trancher afin d'assurer un développement économique dans les régions, tant désiré par la population.

BIBLIOGRAPHIE

- Abbas, M. (2009). L'accession à l'OMC. *Confluences Méditerranée*, (4), 101-118.
- Anselin, L. (1988). Lagrange multiplier test diagnostics for spatial dependence and spatial heterogeneity. *Geographical analysis*, 20(1), 1-17.
- Anselin, L. (2010). Thirty years of spatial econometrics. *Papers in regional science*, 89(1), 3-25.
- Anselin, L., & Smirnov, O. (1996). Efficient algorithms for constructing proper higher order spatial lag operators. *Journal of Regional Science*, 36(1), 67-89.
- Anselin, L., Le Gallo, J., & Jayet, H. (2008). Spatial panel econometrics. In *The econometrics of panel data* (pp. 625-660). Springer Berlin Heidelberg.
- Armington, C., & Acs, Z. J. (2002). The determinants of regional variation in new firm formation. *Regional studies*, 36(1), 33-45.
- Baltagi, B. H., Egger, P. H., & Pfaffermayr, M. (2014). Panel data gravity models of international trade.
- Berry, B. J. L., & Marble, D. F. (1968). *Spatial analysis: a reader in statistical geography*. Prentice-Hall.
- Blommestein, H. J. (1985). Elimination of circular routes in spatial dynamic regression equations. *Regional Science and Urban Economics*, 15(1), 121-130.
- Blommestein, H. J., & Koper, N. A. (1992). Recursive algorithms for the elimination of redundant paths in spatial lag operators. *Journal of Regional Science*, 32(1), 91-111.
- Bockstael, N. E. (1996). Modeling economics and ecology: the importance of a spatial perspective. *American Journal of Agricultural Economics*, 78(5), 1168-1180.
- Can, A. (1992). Specification and estimation of hedonic housing price models. *Regional science and urban economics*, 22(3), 453-474.

- Cliff, A. D. A. D. C., & Ord, J. K. (1973). Spatial autocorrelation (No. 04; QA278.2, C5.).
- Cliff, A. D., & Ord, J. K. (1981). Spatial processes: models & applications. Taylor & Francis.
- Cliff, A. D., & Ord, J. K. (1981). Spatial processes: models & applications. Taylor & Francis.
- Cressie, N. (1993). Statistics for spatial data: Wiley series in probability and statistics. Wiley-Interscience, New York, 15, 105-209.
- Figuière, C., & Guillhot, L. (2006). Caractériser les processus régionaux: les apports d'une approche en termes de coordination. Mondes en développement, (3), 79-100.
- Jayet, H. (1993). Analyse spatiale quantitative: une introduction. Economica.
- Kayser, B. (1964). La région comme objet d'étude de la géographie. Paris: Universitaires de France.
- L'Institut National de la Statistique: www.ins.nat.tn
- Megboluge, I. (1997). Residential Real Estate in the Age of Information Technology. Housing finance international, 11, 22-26.
- Ministère de l'Industrie, de l'Énergie et des Mines: www.tunisieindustrie.nat.tn
- Ord, K. (1975). Estimation methods for models of spatial interaction. Journal of the American Statistical Association, 70(349), 120-126.
- Ouattara, C. (2003, June). Développement communautaire et réduction de la pauvreté dans un contexte de décentralisation. In Paper delivered to ENDSA Seminar. Retrieved January (Vol. 5, p. 2007).
- Pace, R. K., & Gilley, O. W. (1997). Using the spatial configuration of the data to improve estimation. The Journal of Real Estate Finance and Economics, 14(3), 333-340.
- Paelinck, J. H. P., & Klaassen, L. L. H. (1979). Spatial econometrics (Vol. 1). Saxon House.

Paelinck, J. H. P., & Klaassen, L. L. H. (1979). *Spatial econometrics* (Vol. 1). Saxon House.

Pinkse, J. (1999). *Asymptotic properties of Moran and related tests and testing for spatial correlation in probit models*. Department of Economics, University of British Columbia and University College London.

TÜRKİYE'DE MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ UYGULAMASI VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Zeynep ARIKAN¹, Salih GÜRBÜZ²

Özet

Günümüzde, globalleşmenin bir sonucu olarak ülkeler önemli çevresel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Küresel kirlenme bu sorunların en önemlilerinden biridir. Çevre kirliliği, başta küresel ısınma olmak üzere, asit yağmurları ve benzeri sorunlara yol açmaktadır. Çevre kirliliğini oluşturan temel unsurlardan birisi ek ulaşım araçlarıdır. Özellikle kara ulaşım CO² yayan faaliyetler içinde baş sıralarda yer almaktadır. Çevre kirliliğine neden olan unsurların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için vergilendirmenin bu amaca yönelik kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda gerek Türkiye’de ve gerekse diğer ülkelerde CO² emisyonu ile mücadelede MTV uygulamasında değişiklikler gündeme gelmeye başlamıştır. Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için servet vergisi olan MTV çevre esaslı bir vergiye dönüştürülmeye başlamıştır. Amaç gelecek nesillere temiz, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre bırakmaktır. MTV uygulamasında Avrupa Birliği’ne (AB) üye olan 20 ülke silindir hacmi esasından vazgeçerek, aracın yaydığı CO² emisyon miktarına göre vergilendirme yapılmaktadır.

Türkiye’de motorlu taşıtların vergilendirmesinde “ağırlık esası”ndan, “silindir esası”na göre vergilendirmeye geçilmekle bir ölçüde MTV’nin çevre vergisi yönü ön plana çıksa da, aracın yaşının yükselmesi ile MTV’nin azalıyor olması çevre vergisinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Türkiye’de MTV’nin çevreci bir vergi haline dönüştürülmesi gerekir. Bu nedenle dünyada yaşanan gelişmeler doğrultusunda çevre uyumlu bir MTV uygulamasına geçilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Motorlu Taşıtlar Vergisi, CO² Emisyonu, Avrupa Birliği MTV Uygulaması, Türkiye MTV Uygulaması

MOTOR VEHICLE TAX IMPLEMENTATION IN TURKEY AND COMPARİSON WITH EUROPEAN UNION COUNTRIES

Abstract

Today, owing to globalization, countries face with major environmental problems. One of the most important these problems are environmental pollution. Environmental pollution which includes especially global warming, gives rise to acid rain and other problems. One of the main elements of environmental pollution is additional transportation vehicles. Vehicles of land transport are especially located in the head in CO²-emitting activities. Taxation should be used for reduce the negative impact of factors that cause an environmental pollution. In this connection, Changes of the application MTV has started to agenda for fighting CO² emissions in both Turkey and other countries. MVT, a wealth tax, has started to transformed into an environmental tax for sustainable economic development. It is intended to leave for clean, healthy and liveable environment in the next generations. 20 countries of European Union (EU) members, which have abandoned on the basis of a cylinder capacity, makes taxation according to CO² emissions limits of the vehicle at MVT applications.

MVT must be converted into an environmental tax in Turkey. Therefore, transition to application of environmentally compatible MVT and even, supporting by application of

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Türkiye, zeynep.arikan@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Türkiye, salih.gurbuz@deu.edu.tr

environmentally sensitive Special Consumption Tax (SCT) are required in line with developments in the world.

Keywords: Motor Vehicle Tax, CO² Emissions, EU MVT Application, Turkey MVT Application

1. GİRİŞ

Motorlu taşıtların sanayii faaliyeti, Almanya ve Fransa öncülüğünde Avrupa’da doğmuş, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) gelişip, güçlenmiştir. Neredeyse yüz yıllık bir geçmişe sahip olan motorlu taşıt sanayii faaliyetleri, başlangıçta otomobil üretimi ile başlamış ve I. Dünya Savaşı yıllarında ticari araç üretimi de gerçekleştirilerek, toplam üretim içerisinde otomobil ağırlıklı olmak üzere sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde olmuştur (Bedir, 2002, s. 1 - 2).

Bu taşıtların gelişimi yine devletlere sorumluluklar yüklemiş bu yükümlülüklerin finansmanı için motorlu taşıtların sahiplerini vergilendirilmekle karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle yol, köprü v.b. yapılar, araçların yakıtlarının temini gibi işlemler ve yeni gelişen teknolojilerin kazandırılması, şehir planlamasında araçlar için özellikli yerlerin ve durumların ön planda tutulması gibi durumlar kamu harcamalarının artışını beraberinde getirmiştir. Bunların finansmanında birçok adla vergi alınmakla birlikte araç sahiplerinden ayrıca MTV alınması yoluna gidilmiştir.

Her yıl değişen miktarlarda ve her ülke için belirli kıstasların kullanılması ile belirlenen MTV günümüzde gelişmiş ülkelerde çevresel sorunların çözümünde kullanılan emisyon özellikli bir vergi özelliği kazanmaya başlarken, diğer bir çok ülkede bu sorunlar ön planda olmayıp kamu finansmanı için tahsil edilen bir vergi özelliğini korumaktadır.

2. MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİNİN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Vergiler sınıflandırmada matrah mükellef gibi durumlar açısından farklı özellikleri ile ayrıma tabi olmaktadır. Vergilerin yansıtılması ve tahsil durumu dikkate alındığında mükellef kendi vergisini ödüyorsa ve bu vergi yükü başkalarına devredilmiyorsa bu vergi dolaysız (vasitasız) vergi olarak adlandırılır.

Tablo 1: Genel Olarak Vergilerin Sınıflandırılması

Vergiler	Verginin Yansıma ve Tahsil Durumuna Göre Sınıflandırma		Vergi Borcunun Hesaplanması Biçimine Göre Sınıflandırma		Vergi Matrahının Niteliğine Göre Sınıflandırma		
	Dolaylı	Dolaysız	Ad valorem	Spesifik	Gelir	Harcama	Servet
Gelir Vergisi		x	x		x		
Kurumlar Vergisi		x	x		x		
Katma Değer Vergisi	x		x			x	
Özel Tüketim Vergisi	x		x	x		x	
Emlak Vergisi		x	x				x
Motorlu Taşıtlar Vergisi		x		x			x
Veraset ve İntikal Vergisi		x		x			x

Kaynak: Abdurrahman AKDOĞAN, Kamu Maliyesi, 17. Baskı Kasım 2016 Ankara, Gazi Kitabevi, Kaynağından Yararlanarak Tarafımızca Yapılmıştır.

Vergilerin yansıtılması ve tahsil durumu dikkate alındığında mükellef kendi vergisini ödüyorsa ve bu vergi yükü başkalarına devredilmiyorsa bu vergi dolaysız (vasıtasız) vergi olarak adlandırılır.

Bazı vergiler belirli bir değer üzerine uygulanan kanuni oranlar ile hesaplanmakta ve bunlara advalorem vergiler denilmektedir. Yine vergi borcunun ağırlık, hacim, uzunluk gibi ölçüler üzerinden hesaplanarak belirlendiği vergiler spesifik vergilerdir olarak sınıflandırılmaktadır.

Yine vergilerin matrahın niteliğine göre gelir, harcama veya servet vergileri olarak sınıflandırılması genel vergi teorisi açısından önem arz eden ayrımlardandır.

MTV mahiyeti itibariyle dolaysız vergiler içinde ve servet vergileri sınıflandırmasında yer almaktadır. Ancak verginin uygulanması açısından spesifik yada advalorem olması ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu değişiklikler bazen sadece araçların yapısıyla alakalı gelişme gösterirken bazı ülkelerde ise çevresel sorunlar ön planda tutularak araçların çevreyi kirletme miktarı üzerinden uygulama sahası bulunmaktadır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ UYGULAMASI

Avrupa Birliği (AB) bünyesinde 28 ülke bulunan önemli bir birliktir (European Union Countries, 2018). Bu birlik her alanda olduğu gibi vergilendirme yönünden de birlikte hareket edilmesi yönünde çalışan bir birlik olarak MTV konusunda da AB mevzuatında iki temel konsey direktifi bulunmaktadır (European Commission Taxation and Customs Union, 2018).

Almanya AB ülkeleri içerisinde nüfusu, ekonomisi ve sanayisi ile başta gelen bir aktör durumundadır.

Almanya'da MTV için 01 Temmuz 2009 tarihi önem arz etmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren Almanya için MTV vergileme yöntemi değişiklik göstermiştir (ACEA, 2018). Bu tarihten itibaren tescil edilen otomobiller için MTV, CO2 emisyonuna göre salınmakta, öncesi tescilli olan araçlarda aracın motor tipi ve yakıt türüne göre vergi salınmaktadır (Das Portal Für Verbraucher, 2018).

Tablo 2: Almanya'da 1599 cm3 motor silindir hacmine sahip araçların vergi oranları (01.08.2009 öncesi tescilli araçlar için 2018 MTV Tarifesi / Euro)

Emisyon standartlarına göre Motorlar	Benzinli Motor	Dizel Motor
Euro-3 ve Euro 6 (D3 ve D4 dahil)	108	247
Euro -2	117	256
Euro -1 ve benzerleri	242	437
Euro-0 (ozon yasağı olmadan önce)	337	532
Euro-0 (ozon yasağından sonra)	405	601

Kaynak: Bundesministerium der Finanzen, Kfz-Steuer-Rechner, https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Service/Apps_Rechner/KfzRechner/KfzRechner.html, (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Tablo 2'ye göre; 1599 cm³ motor silindir hacmine sahip, 01.08.2009 tarihinden önce tescilli emisyon standartlarına göre Euro 3 motor benzinli bir aracın yıllık 108 Euro vergi ödemesi söz konusudur.

Tablo 3'de Almanya'da CO₂ emisyonunda alt sınır benzinli araçlar için (2018 yılı için) 32 Euro, dizel araçlar için 152 Euro'dur. Örneğin bir araç 95 g/km ve altında emisyona sahipse alt ödeme sınırı olan 32 / 152 Euro ödeme yapmakta 95 g/km'yi her aşan 1 g/km için 2 Euro alt sınır olan 32 / 152 Euro'ya eklenmesi söz konusu olmaktadır (ACEA, 2018).

Tablo 3: Almanya'da 1599 cm³ motor silindir hacmine sahip araçların vergi oranları (01.08.2009 öncesi tescilli araçlar için 2018 MTV Tarifesi / Euro)

CO ₂ Emisyonu (g/km)	Benzinli Motor	Dizel Motor
≤ 95	32	152
96	34	154
99	40	160
100	42	162

Kaynak: Bundesministerium der Finanzen, Kfz-Steuer-Rechner, https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Service/Apps_Rechner/KfzRechner/KfzRechner.html, (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Örneğin: 1.599 cm³ motor silindir hacmine sahip, 01.08.2009 tarihinden sonra tescilli emisyon standartlarına göre 95 g/km CO₂ salımı yapan benzinli bir aracın yıllık 32 Euro, dizel olması durumunda alt sınır olan 152 Euro vergi ödemesi gerekecektir (Das Portal Für Verbraucher, 2018). Yine Almanya'da her iki dönem içinde benzinli ve dizel araçların vergilendirilirken miktarının değiştiği görülmekte, bunda dizelin çevreyi daha fazla kirletiyor olması etkili olmaktadır.

Almanya'da MTV yıllık olarak peşin ödenebilir ya da bazı durumlarda taksit yapılabilir. Taksitler iki ya da dört eşit taksit halinde sunulmaktadır (Kabakçı Karadeniz, 2009, s. 284).

Almanya'da düzenlemeye göre 18 Mayıs 2011 ile 31 Aralık 2020 kaydedilen tamamen elektrikli motora sahip araçlar, on yıl süreyle motorlu taşıtlar vergisinden muaf tutulmaktadır (VDIK, 2018).

- Fransa'da MTV uygulaması AB direktifleri sonucunda değişime uğramıştır. 1 Ocak 2006 tarihinden önce satın alınmış olan araçlar için silindir hacmini dikkate alırken, 1 Ocak 2006 tarihinden sonra CO2 emisyonu dikkate alınmaktadır. Yine Fransa'da araçların yıllık olarak vergilendirilmesi söz konusu olup bu sistemde ödül ceza (bonus – malus) sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme göre baz alınan veri CO2 emisyonudur. Cezalandırmadan elde edilen gelir ile aracından dolayı ceza ödemiş olan kişi veya kişiler araçlarını uygun olanla yenilemede katlanacakları meblanın belirli bir miktarını devlet tarafından ödül olarak tekrardan alabilirler (ACEA, 2018). Fransa'da CO2 emisyonu için kriterler bulunmaktadır. Bunlar; (2018 yılı için) Cezalarda 120g/km CO2 Emisyonu yerine 127g/km CO2 emisyonu tespit edilmesi halinde başlangıç olarak yıllık araç vergisine 50 €, Maksimum ceza oranı ise 191g/km CO2 ve fazlası durumunda 10.500 € olarak tespit edilmiştir. 120g/km CO2'nin altında olan emisyonlarda vergi 0 €'dur. 15 yaş ve üstü araçlar hurdaya çıkarılması durumunda CO2 emisyonu vb. bakılmadan 200 € teşvik (ödül) verilmektedir.

Tablo 4'de Fransa'da 01.01.2006 tarihi sonrası araçlar için CO2 emisyon ölçüm miktarına tekabül eden 2018 yılı MTV miktarları gösterilmektedir.

Tablo 4: Fransa'da 01.01.2006 Tarihi Sonrası Tescilli Araçlar İçin MTV (2018 yılı için)

CO2 Emisyonu (g/km)	2014-2016	2017	2018
≤ 119	0	0	0
120-130	0	0	= 2.5*(X - 120) ² + 50
131-135	150	= 2.5*(X - 127) ² + 50	= 2.5*(X - 120) ² + 50
200	6.500	---	10.500
> 250	8.000	---	10.500

Kaynak: ACEA Tax Guide 2018, France, https://www.acea.be/uploads/news_documents/ACEA_Tax_Guide_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 01.10.2018).

Fransa'da CO₂'si 120g/km'nin altında araçlar teşvik edilmekte ve vergi 0 € olarak tarh edilmektedir. Yine 120g/km sonrası vergi aşamalı olarak artmakta ve üst tavan olarak 10.500 €'yi geçmeyen bir vergilendirme sürecine tabi olmaktadır.

Fransa'da 2006 öncesi tescilli araçlarda motor beygir gücü ön plana çıkmaktadır. Tablo 5'de görüldüğü üzere motor gücü 4 ile 6 hp beygir gücüne sahip araçların yıllık vergisi 1.000 € olarak vergilendirilmektedir.

Tablo 5: Fransa'da 01.01.2006 Tarihi Öncesi Tescilli Araçlar İçin MTV (2018 yılı için)

Motor Gücü (hp)	Yıllık vergi miktarı (Euro)
≤ 3	750
4 - 6	1.000
11 - 15	3.600
> 15	4.500

Kaynak: ACEA Tax Guide 2018, France, https://www.acea.be/uploads/news_documents/ACEA_Tax_Guide_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 01.10.2018).

Fransa'da MTV, dört eşit taksitte bir takvim yılı içinde tahsil edilmektedir (Kabakçı Karadeniz, 2009, s. 181).

Tablo 6'da diğer AB ülkeleri için MTV uygulaması ana hatları ile özetlenmektedir.

Tablo 6: Diğer AB Ülkelerinde Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulama Kriterleri (2018 yılı için)

Ülke	Vergi Alma Kriteri
Avusturya	Motor silindir hacmi, ağırlığı
Belçika	Motor silindir hacmi, CO ₂ Emisyonu, yakıt tipi, ağırlığı
Bulgaristan	Motor silindir hacmi, ağırlığı
Hırvatistan	Motor silindir hacmi, yaşı
Çek Cumhuriyeti	Motor silindir hacmi, ağırlığı
Danimarka	Yakıt türü, ağırlığı,
Finlandiya	CO ₂ Emisyonu, ağırlığı, yaşı
Yunanistan	Motor silindir hacmi, CO ₂ emisyonu, ağırlığı
İrlanda	CO ₂ emisyonu, ağırlığı
İtalya	Motor silindir hacmi, Euro standartları, ağırlığı,

Hollanda	CO2 emisyonu, motor silindir hacmi, ağırlığı, yakıt türü
Portekiz	CO2 emisyonu, motor silindir hacmi, ağırlığı
Romanya	Motor silindir hacmi, ağırlığı
İspanya	Motor silindir hacmi, taşıma kapasitesi

Kaynak: ACEA Tax Guide 2018, France, https://www.acea.be/uploads/news_documents/ACEA_Tax_Guide_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 01.10.2018).

Tablo 6’da üye ülkeler genellikle CO2 emisyonu, motor silindir hacmi, ağırlığı gibi özellikler MTV’nin belirlenmesinde kullanılan önemli kriterlerdendir. Ancak AB’nin direktifine rağmen henüz CO2 emisyonuna yönelik kriter tam anlamıyla uygulama alanı bulamamış bunda ülkelerin ekonomik sosyal yapılarının yanı sıra AB konsey direktiflerinin bağlayıcılığının olmaması öneri mahiyetinde olmasının önemli bir yeri bulunmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ UYGULAMASI

Türkiye’de MTV 197 sayılı ve 18.02.1963 tarihli Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu ile yürürlüğe girmiş ve günümüze kadar bazı değişiklikler ile mevcudiyetini korumuştur.

- Türkiye’de Motorlu Taşıtlar Vergisinin Tanımı ve Kapsamı

MTV kanunu 1. maddesinde ; “Karayolları Trafik Kanunu'na göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları; Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler gibi taşıtların tabi olduğu vergilendirme.” olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamada kara ve hava trafiğinde geçen motorlu araçlar ifadesi yer almaktadır. Deniz taşıtları 30.06.2009 tarihli 5897 sayılı Kanun’un 2. maddesiyle kaldırılmadan önce “Liman veya belediye siciline kayıt ve tescil edilmiş olan motorlu deniz taşıtları” ifadesi ile düzenlenmekteydi.

- Motorlu Taşıtlar Vergisinde Vergileme Ölçü ve Hadleri Uygulaması

Türkiye’de MTV ölçü ve hadler uygulaması I, I/A, II ve IV sayılı tarifeler şeklinde spesifik bir vergilendirme düzenlemesine sahiptir.

I sayılı tarife 2018 yılı için önemli bir değişikliği bünyesinde barındırmaktadır. Bu değişiklik sadece “otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri” kısmında yer alan motorlu araçları ilgilendirmektedir. Bu tür araçların motor silindir hacmi, yaş unsurlarının yanı sıra taşıtların değer aralığının da ödenecek vergiyi belirlemede etken olduğu Tablo 7’de net olarak görülmektedir.

Tablo 7: I Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Tarifesi (2018 yılı için)

Motor Silindir Hacmi (cm ³)	Taşıt Değeri (TL)	Satır No	Taşıtların Yaşları İle Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı(TL)				
			1 – 3 yaş	4 - 6 yaş	7 - 11 yaş	12 - 15 yaş	16 ve yukarı yaş
1-OTOMOBİL, KAPTIKAÇTI, ARAZİ TAŞITLARI VE BENZERLERİ							
1300 cm ³ ve aşağısı	40.000'i aşmayanlar	1	743	518	290	220	78
	40.000'i aşıp 70.000'i aşmayanlar	2	817	570	319	242	86
	70.000'i aşanlar	3	892	622	348	264	94
1301 - 1600 cm ³ e kadar	40.000'i aşmayanlar	4	1.294	970	563	398	153
	40.000'i aşıp 70.000'i aşmayanlar	5	1.423	1.067	619	437	168
	70.000'i aşanlar	6	1.553	1.164	675	477	183
1601 - 1800 cm ³ e kadar	100.000'i aşmayanlar	7	2.512	1.964	1.156	705	274
	100.000'i aşanlar	8	2.741	2.142	1.262	770	299
2501 - 3000 cm ³ e kadar	250.000'i aşmayanlar	13	8.276	7.200	4.498	2.420	888
	250.000'i aşanlar	14	9.029	7.854	4.907	2.640	969
4001 cm ³ ve yukarısı	475.000'i aşmayanlar	19	32.431	24.320	14.403	6.474	2.512
	475.000'i aşanlar	20	35.379	26.531	15.731	7.062	2.741

Kaynak: GİB Mevzuat, <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> (Erişim Tarihi: 05.10.2018)

I/A sayılı tarife yine I sayılı tarife ile aynı özellikteki araçların vergilendirilmesi söz konusudur. Ancak I sayılı tarife de 01.01.2018 tarihinden itibaren trafik siciline kayıtlı olan araçların vergilendirilmesi söz konusu iken, I/A sayılı tarifede 01.01.2018 tarihi öncesinde trafiğe siciline kayıt edilmiş araçlar için geçerli olmaktadır

Tablo 8: I / A Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Tarifesi (2018 Yılı İçin)

Motor Silindir Hacmi (cm ³)	Taşıtların Yaşları İle Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)				
	1 - 3 yaş	4 - 6 yaş	7 - 11 yaş	12 - 15 yaş	16 ve yukarı yaş
OTOMOBİL, KAPTIKAÇTI, ARAZİ TAŞITLARI VE BENZERLERİ					
1300 cm ³ ve aşağısı	743	518	290	220	78
1301 - 1600 cm ³ e kadar	1.294	970	563	398	153
1601 - 1800 cm ³ e kadar	2.284	1.785	1.051	641	249
1801 - 2000 cm ³ e kadar	3.598	2.771	1.629	970	383
2001 - 2500 cm ³ e kadar	5.396	3.918	2.448	1.463	579
4001 cm ³ ve yukarısı	29.483	22.109	13.094	5.885	2.284

Kaynak: GİB Mevzuat, <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> (Erişim Tarihi: 05.10.2018)

Örneğin 01.05.2018 tarihinde trafik siciline kayıt edilen 1.599 cm³ motor silindir hacmine sahip ve taşıt değeri 85.000 TL olan bir otomobil için 2018 yılı MTV ödemesi I sayılı tarifede geçen 1.553,00 TL 'iken, fiyat aralığı belirtilmeyen 31.12.2017 tarihinde ticaret siciline kayıtlı bir otomobil için ise I/A sayılı tarifede geçen 1.294,00 TL'dir.

Tablo 9: II Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Tarifesi (2018 Yılı İçin)

Taşıt Cinsi ve Oturma Yeri / Azami Toplam Ağırlık	Taşıtların Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)		
	1 - 6 yaş	7 - 15 yaş	16 ve yukarı yaş
1) Minibüs	888	587	288
2) Panel van ve motorlu karavanlar (Motor Silindir Hacmi)			
1900 cm ³ ve aşağısı	1.185	739	441
1901 cm ³ ve yukarısı	1.781	1.185	739
3) Otobüs ve benzerleri (Oturma Yeri)			
25 kişiye kadar	2.241	1.339	587
46 kişi ve yukarısı	3.587	2.991	1.791

4) Kamyonet, kamyon, çekici ve benzerleri (Azami Toplam Ağırlık)			
1.500 kg.'a kadar	798	530	261
20.001 kg ve yukarısı	4.040	3.229	1.877

Kaynak: GİB Mevzuat, <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> (Erişim Tarihi: 05.10.2018)

2018 yılı için fiyat aralığı minibüs kamyon kamyonet v.b. araçlarda uygulanmamış geçmiş yıllardaki şeklini korumaktadır.

IV sayılı tarifede ise hava taşıtlarının ölçü kg ağırlığı, cinsi ve yaşı olarak MTV miktarları belirlenmektedir.

Türkiye’de MTV takvim yılı içerisinde 2 taksit halinde ocak ve temmuz aylarında tahsil edilmektedir.

Elektrikli araçların MTV tarifesinde kendileri için hangi yaş aralığı içinde yer alıyorlar ise bu yaş aralığına tekabül eden miktarın %25 oranında vergilendirilmektedirler.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Motorlu taşıtlar vergisi yapısı itibariyle hemen hemen tüm ülkelerde uygulanan ve benzerlik gösterir bir vergilendirme sistemi kullanılan spesifik bir servet vergisidir. AB ülkelerinde uygulama daha çok direktifler ile yönlendirilmeye çalışılmış ancak çevresel kaygılarla yapılan değişiklikler bazı üyeler tarafından kısmi olarak uygulanmaya başlamıştır. Almanya ve Fransa belirli periyotlar ile CO2 emisyonunu ön plana alan bir geçiş izlemiş ancak süreci tam anlamıyla emsiyon üzerinden vergilendirme yoluna gidememiştir. Diğer AB ülkelerinde de CO2 emisyonu üzerinden vergilendirmeye gidilmesi oldukça az görülen bir yöntem olmuştur. Bu durumda araçların daha çok yaşı silimdir hacmi, v.b. özelliklerinin vergilendirmede kriter olması geçmişten gelen bir yöntem olmakla birlikte günümüz teknolojisinde çevre kirliliğini önleme kaygısından çok uzakta kalmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında CO2 emisyon ölçüsü üzerinden vergilendirmeyi seçen ülkelerin daha çok motorlu araçların üretiminde ön planda ülkeler olması, yine bu ülkelerin gelişmiş ülke olması yatmakta iken diğer ülkelerin CO2 emisyonu üzerinden vergilendirmeyi seçmeleri halinde mevcut kayıtlı araçların çoğunluğunun

değiştirilmesi gerekliliği ve üretim açısından motorlu araç üretimi olmaması yada yeterli düzeyde olmaması nedeniyle dış ticaret hacminde ülke aleyhine oluşabilecek durumların yatması görülebilir bir durumdur.

Vergi adaleti açısından değerlendirildiğinde; gelişmiş teknolojilere sahip araçların yüksek fiyatlarda olduğu düşünüldüğünde bu araçları kullanabilecek mali güçteki kişilerin vergilendirme yoluyla ödüllendirilmesi (bu tür araçların düşük CO2 emisyonuna sahip olması) yine dar gelirli ve düşük maliyette araçları kullanan kişilerin yüksek vergi ödeyerek cezalandırılması durumu ortaya çıkarmaktadır. Fransa gibi bazı ülkelerin bu olumsuzluğu bonus – malus yöntemi ile asgari seviyeye indirmeye çalışmaktadır.

Türkiye MTV konusunda AB üye ülkelerinin çoğunluğu gibi ölçütleri kullanarak vergilendirmeye gitmektedir. CO2 emisyonu üzerinden vergilendirme 2010 yılında gündeme gelmesine karşın ilgi görmemiştir. Bunda Türkiye'nin de kayıtlı araçlarının bu sistemi tercih etmesi durumunda trafikten men edilmeleri gerekliliği, vergi adaletinin bozulması ve motorlu araç sektöründe daha çok dışa bağımlı olunması yatmaktadır. Yine Türkiye'de MTV'nin I sayılı tarifede getirilen fiyat aralığı değişikliği ile vergi adaleti açısından önemli bir adım olmakla birlikte çevre sorunlarının değil kamu finansman yönünün ön planda tutulduğu net bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

ACEA. (2018). ACEA Tax Guide 2018, France. 10 01, 2018 tarihinde ACEA Tax Guide2018:

https://www.acea.be/uploads/news_documents/ACEA_Tax_Guide_2018.pdf, adresinden alındı

ACEA. (2018). Overview: CO2-based motor vehicle taxes in the EU. 09 28, 2018 tarihinde ACEA: <https://www.acea.be/publications/article/overview-of-co2-based-motor-vehicle-taxes-in-the-eu>, adresinden alındı

Bedir, A. (2002, 11). Türkiye’de Otomotiv Sanayii Gelişme Perspektifi. (D. İ. Müdürlüğü, Dü.) DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Dergisi(2660), 1 - 2,.

Das Portal Für Verbraucher. (2018). Tax on motor vehicles in Germany. 09 20, 2018 tarihinde Das Portal Für Verbraucher: <https://www.bbx.de/german-tax-on-motor-vehicles/> adresinden alındı

Ensonhaber. (2018, 01 01). Motorlu Taşıtlar Vergisi nedir? 10 10, 2018 tarihinde Ensonhaber: <http://www.ensonhaber.com/motorlu-tasitlar-vergisi-nedir.html> adresinden alındı

European Commission Taxation and Customs Union. (2018). Taxation, Other taxes, Passenger car taxation). 09 10, 2018 tarihinde European Commission Taxation and Customs Union: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/other_taxes/passenger_car/index_en.htm adresinden alındı

European Union Countries. (2018, 09 05). European Union Countries. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en, adresinden alınmıştır

Kabakçı Karadeniz, H. (2009). Türk Motorlu Taşıtlar Vergisinin Çeşitli Ülke Uygulamaları İle Karşılaştırılması ve Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Ankara.

Kfz-Steuer-Rechner. (2018). Bundesministerium der Finanzen. 09 25, 2018 tarihinde Kfz-Steuer-Rechner: https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Service/Apps_Rechner/KfzRechner/KfzRechner.html, adresinden alındı

“Suriyeli Mülteci Krizi” Sırasında Avrupa'nın Külfet Paylaşımı Yetersizliği

K. Aycan Gelekçi¹, Oytun Meçik²

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, “mülteci krizi” bağlamında Avrupa Birliği'nin siyasi karar vericilerinin kararlarını analiz etmek ve Türkiye'ye yansımalarına bağlı olarak bu politikaları ve sonuçlarını yorumlamaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye'nin mülteci sorunuyla yaşadığı problemler açısından Avrupa Birliği'nin külfet paylaşımındaki yetersizliği incelenecektir. Böylece Suriyeli mülteci krizine ilişkin beklentileri politik çıkarımlardan elde etmek mümkündür. Temel olarak, bu tür bir kriz yönetimi ile doğrudan ilgili olan politika alanlarında daha fazla işbirliği gereksinimi söz konusu olduğu belirtilebilir. Çünkü Suriyeli göçü konusunda göz önüne alınması gereken asıl mesele mülteciliğin bir seçim değil, bir zorunluluk olduğudur.

Anahtar Kelimeler— Avrupa Birliği, Mülteciler, Külfet Paylaşımı, Suriye, Göç

JEL Sınıflama Kodları: F22, K37

The Burden-Sharing Incompetence of Europe during the ‘Syrian Refugee Crisis’

Abstract

The main aim of this research is to analyze decisions of political decision makers of the European Union in the context of the ‘refugee crisis’ and interprets them according to reflection on Turkey. So in this paper, Turkey's refugee problem in terms of the problems experienced by the lack of burden sharing in the European Union will be examined. Thus, it is possible to derive the anticipation of the Syrian refugee crisis from political inferences. Basically, it can be said that there is a need for greater cooperation in policy areas that are directly related to such crisis management. Because the main issue to be taken into account in the case of Syrian migration is that of refugees; “it is not a choice, it is a necessity”.

Keywords— European Union, Refugees, Burden Sharing, Syria, Migration

JEL Classification Codes: F22, K37

1. GİRİŞ

Arap Baharıyla başlayıp, gittikçe yayılan bir süreç sonunda, çatışmalar Suriye’ye de sıçramış ve ülke bir iç savaşın ortasında kalmıştır. Esad rejiminin çıkan ayaklanmaları bastırmak amacıyla yaptığı müdahaleler sonucu, çok fazla insan yaşamını kaybetmiş ve bir o kadar insan da yaşam alanını terk etmiştir. Bu kriz,

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, Türkiye, Türkiye, gelekciaycann@gmail.com

² Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, oytunm@ogu.edu.tr

özellikle insani boyutuyla büyük zedelenmelere yol açarak, kitlesel bir göç hareketinin başlamasına sebep olmuştur.

Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca var olan, varlığını sürdürmeye devam edecek ve toplumları etkileyen bir olgudur. Son yıllarda yaşanan bu yoğun göç akını, günümüz dünyasında hemen hemen tüm devletleri ilgilendiren bir mesele olmasına rağmen, bu göçten en çok etkilenen ülkenin sahanın yanı başında bulunan Türkiye olduğu söylenebilir. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bu krizde, büyük bir yük altına girdiği ve mültecilere geniş imkânlar sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Buna karşılık, mevcut durum ışığında, Türkiye'nin, sayıları neredeyse 5 milyonu bulan Suriyeli sığınmacının; eğitim, sağlık, barınma, istihdam gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu kapsamda, sağlanan imkânlar ne denli iyi olsa ve çoğu temel ihtiyaç karşılanırsa da, özellikle eğitim ve gereksinim duyulan maddi imkânların şekillenmesi bakımından, nitelikli işgücü yaratma konusunda çok daha büyük bir desteğe ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

Tarihsel perspektifte söz konusu olan yaklaşık 8 yıllık süreçte, kamplarda ve ülkenin geniş bir kısmında yaşayan sığınmacıların, büyük ölçüde kalıcı olduğunu kabullenmek gerekmektedir. Bu bağlamda, uluslararası işbirliği içinde bir takım planlamalar yapılması gerektiği de aşikârdır.

Suriyeli göçmen konusunun Türkiye'nin dışında, hedef coğrafyalardan biri olan Avrupa ülkeleri için de önem taşıdığı bilinmektedir. Buna rağmen, Avrupa'nın bu durumun yarattığı külfet paylaşımından kaçındığı gözlenmektedir. Bu çalışmada, Avrupa'nın göçmenler konusunda sergilediği yaklaşım üzerinden, bahse konu olan kapsamda külfet paylaşımında söz konusu olan yetersizlik ortaya konulmuştur. Bu amaçla, öncelikli olarak Avrupa Birliği'nin göç politikalarına değinilmiş ve ardından Türkiye'de Suriyeli göçünün yarattığı etkilerden bahsedilerek Avrupa'nın bu konuda izlediği politikalar ele alınmıştır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKALARI VE MODELLERİ

Avrupa Birliği, kuruluş yıllarında II. Dünya Savaşı'ndan süre gelen insan kaynağı yetersizliğini gidermek amacıyla işçi göçlerini desteklemiştir. O yıllarda

ülkelerin yeniden yapılandırılma süreçleri sebebiyle göç bir tehdit unsuru olarak görülmemiştir. Bunun da etkisiyle, önceleri Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş anlaşması olan Roma Antlaşması'nda herhangi bir göç politikası bulunmamakta ve yalnızca yabancı işçiler ile ilgili düzenlemeler yer almaktaydı. Göç politikası, birçok düzenlemeyle birlikte ilk kez Lizbon Antlaşması kapsamında oluşturulan, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 79. ve 80. maddeleri ile güçlü bir işlev kazanmıştır (Girit, 2017). Daha sonraları, 1990 yılında imzalanan Dublin Antlaşması kapsamında bir üçüncü ülke vatandaşının, birden çok ülkeye iltica başvurusu yapmasının önü kapatılmıştır. Böylelikle sığınma başvuruları, yalnızca tek bir ülkeye yapılacak hale getirilmiştir (Christodoulakis, 2003).

1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması kapsamında ise Birliğin siyasi, hukuki ve ekonomik temellerinin atılmasına da yönelik olarak, göç politikası Avrupa Birliği ortak hedefleri arasına girmiştir (Gençler, 2010). Maastricht Antlaşması; göç politikası ile ilgili olarak mültecilik, aile birleşmeleri, istihdam, kaçak ikamet ve çalışma, üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik uygulanacak politikalar gibi konuları, birliğin ortak çıkarları kapsamında değerlendirmiştir (Girit, 2017).

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşmasıyla göç politikasında, Birliğin tamamen söz hakkı elde ettiği ya da tam tersi, üye ülkelerin iradesine bırakılan konular belirlenerek, bazı değişiklikler yapılmıştır. Mültecilik kriterleri, vize konusunda aranan şartlar, iltica, sınır dışı etme gibi konular ulus üstü bir pozisyonda karar verilmesi gereken durumlar olarak belirlenmiştir (Gençler, 2010). Amsterdam Antlaşmasıyla üçüncü ülke vatandaşlarının birlikteki konumuna ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, bir AB üyesi ülke ulusuyla bağlantılı olan üçüncü ülke vatandaşları, koruma altına alınmıştır. Üye ülkelerin kendi yetki alanlarında olan sığınma ve dış sınırların kontrolleri gibi konular da, Birlik politikalarının yer aldığı birinci sütuna aktarılmıştır (Gençler, 2010).

Amsterdam Antlaşmasından sonra, 1999 yılında yapılan Tampere Zirvesi'nde özgür, adil ve güvenli alanlar oluşturulmasına ilişkin hedefler belirlenmesi tartışılarak, üye ülkelerin olabildiğince ortak hareket etmesine ve göç sorununun çok boyutlu bir şekilde ele alınmasına karar verilmiştir (Samur, 2008). Ayrıca üçüncü

ülke vatandaşlarına da, üye ülke vatandaşlarıyla mümkün olduğunca eşit hakların verilmesi ve göç veren ülke ile ortaklıklar kurulması gibi anlaşmalar sağlanmıştır (Güleç, 2015).

2000’li yıllarda, yasa dışı göçe dair problemlerin artışı ve 11 Eylül saldırısı gibi gelişmeler, göç olgusunu, güvenliğe ilişkin sebeplerle olumsuz etkilemiş ve sınır kontrollerinin artırılmasına sebep olmuştur. 2003 yılında gerçekleştirilen, Lahey Zirvesi’nde ise Avrupa Birliği’nin göç politikası çeşitli araçlar üzerinden daha fazla güçlendirilmiştir. Bu araçların en önemlilerinden biri olan sınır güvenliği konusunda, bağımsız bir çalışma prensibi izleyen ajans Frontex için fon kurulması olmuştur (Güleç, 2015). Frontex AB sınır güvenliğinin sağlanması konusunda önemli bir kuruluş olarak görülmektedir.

Aralık 2005’te “Birliğin Göçe Yönelik Global Yaklaşımı” kabul edilmiştir. Bu yaklaşıma göre; dış ilişkiler, kalkınma politikaları ve göç bir arada incelenmelidir. Aralık 2009’da ise kabul edilen Stockholm Programı ile iş piyasasıyla uyumlu ortak bir göç politikası oluşturmak, yasa dışı göçe karşı daha sıkı önlemler almak gibi amaçların kabulü sağlanmıştır (Elmas, 2016).

Avrupa Birliği, yıllar içinde göçmenlere yönelik çeşitli modeller geliştirmiştir. Bunlardan öne çıkanları; Asimilasyon Modeli, Çok Kültürlü Model ve Dışlanma Modelidir. Asimilasyon Modeli; gelen göçmenlerin karakter, kültür, dil ve sosyallik bakımından bir an önce topluma adapte edilmesi ve benzemesini hızlandıracak politikaları içerir. Örneğin, bu amaca yönelik olarak, oturma izni almış göçmenlere vatandaşlık hakkı verilmesi uygun görülür. Çok Kültürlü Modelde ise yukarıda bahsedilen karakter, kültür, dil ve sosyal çeşitliliğin kaybolmadan, göçmenlerin yerel halkla eşit koşullar altında yaşayabilmesine yönelik işlemlerin sağlanması gerçekleştirilir (Ceylan, 2016). Dışlanma Modelinde de, göçmenlerin kelimenin tam anlamıyla dışlanarak yerel topluma kabul edilmemesi söz konusudur (Güleç, 2015). Ana modeller bunlar olsa da, çok çeşitli sebeplerle bu modeller uygulamada değişikliğe uğramaktadır. Özellikle değişen iktidarlar ve ortak politika çabalarına rağmen uzlaşılabilmesi, modellerden uzaklaşılmasının başlıca sebepleridir. Almanya ve İsveç, Birlikteki diğer ülkelere göre daha ılımlı politikalar izlemeye

çalışsa da, konunun olumlu tarafı ülke içindeki entegrasyonla sınırlı kalmaktadır ve yalnızca az sayıda nitelikli göçmenin alınması, genel durumu olumsuzlaştırmaktadır. Birliğin göçmenler konusunda belirsiz ve her ülkenin kendi inisiyatifine bırakılmış ulusal düzeyli politika kararları, krizin çözümüne engel olduğu gibi radikal sağın sesini yükselterek yabancı düşmanlığının tetiklenmesine de sebep olmaktadır (Koçak ve Gündüz, 2016).

3. TÜRKİYE'DE SURIYELİ GÖÇÜ OLGUSU

Türkiye, 2011 sonrasında yoğun bir göç akınıyla karşı karşıya kalmış ve göçe dair oldukça çeşitli ve yeni uygulamalara gitmek zorunda kalmıştır. Göç olgusu Türkiye için ilk kez böyle büyük bir soruna dönüşmüş ve ülkeyi şartları ağır bir maliyet altına sokmuştur. İlk başta, politikacılar tarafından geri gidecekleri öngörülerek, misafir olarak adlandırılan Suriyeli sığınmacılar geçici koruma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda, açık kapı politikası uygulanarak, kamplar hazırlanmış ve temel ihtiyaçların giderilmesi için çalışmalar düzenlenmiştir. Kamplar öyle seviyelere ulaşmıştır ki, adeta küçük şehirler olarak görülmüşlerdir. Burada önemli bir nokta şudur ki, Türkiye kamplar konusundaki başarısını her ne kadar gururla gözler önüne serse de, dış medyada bu durum Türkiye'nin gelen *misafirlerine* bakacak imkânlarla sahip olduğu izlenimini uyandırmıştır (Erdoğan vd., 2017).

Zaman içinde göç dalgasının giderek artmasıyla kampların yetersiz kalması ve mültecilerin şehirlerde kendi hayatlarını kurma çabası da, çeşitli olumsuzluklara sebep olmuştur. Bu konu, yerli halk ve mülteciler arasında kimi zaman uyum sorunlarına sebep olsa da, Türkiye açısından ciddi bir problem oluşturmadığı belirtilmektedir (Erdoğan, 2018). Nitekim bu durumun oluşturduğu asıl sorun, niteliksiz işgücü ve eğitimsizlik problemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelikli ve eğitilmiş bireyleri Avrupa öncelikli olarak kabul etmiş, dışlanan kesim Türkiye başta olmak üzere, çevre ülkelere dağılmıştır (Demir ve Soyipek, 2015).

Suriyeli göçü Türkiye'yi güvenlik bakımından terör olayları dolayısıyla da çok fazla etkilemiştir. Bu durumun etkisiyle turizm gelirlerinde de yaklaşık olarak yüzde 45'lik bir düşüş yaşanmıştır (Karasu, 2018). Ayrıca ekonomi ve sosyo-kültürel

açından bakıldığında ise ev kiralardaki artışlar, işçi ücretlerindeki düşüşler, kültürel uyum problemleri olumsuz olarak öne çıkan durumlar olarak bildirilmiştir (Erdoğan, 2018).

Araştırmalar Türkiye'nin kamplarda konuşlanan Suriyelilere yönelik ihtiyaçları büyük oranda karşılayabildiğini göstermektedir. Eğitim gereksinimi de karşılığı sağlanan önemli bir başlıktır. Ancak kampların dışına çıkıldığında, eğitim imkânlarının dramatik derecede düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, Suriyeli göçmenlerin büyük bir kısmının geçici barınma merkezlerinin dışında ikamet ettiği de bir gerçektir. Bu da Türkiye'nin sığınmacılar için oluşturduğu; başta eğitim politikaları olmak üzere (Emin, 2016: 23) pek çok politikayı etkisizleştirmekte ve ulusal sınırların içerisinde adeta kontrolsüz bir yapının oluşmasına salık vermektedir.

Eğitim seviyeleri düşük ve çoğunluğu 18 yaş altı gençlerden oluşan yaklaşık 5 milyon Suriyeli mültecinin, ülkemizde artık yerleşik oldukları kabulüyle ve doğru politikalarla topluma entegre edilmesi, toplum huzuru ve ülkenin geleceği için önem taşımaktadır. Bunun için, bilimsel yöntemlere uygun bir yol izlenerek, mevcut koşulların objektif biçimde ortaya konulmasına ve bu sürecin neler getirdiği, gelişmelerin mevcut koşullarla nasıl uyumlaştırılabileceği konusuna her zaman olduğundan daha fazla önem verilmesi gerekmektedir (Meçik ve Karabacak, 2016: 148).

4. KÜLFETİN YÜKÜ VE TAAHHÜTTEN KOPUŞ: TÜRKİYE'DE MÜLTECİ SORUNUNA AB İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR BAKIŞ

Ev sahibi konumunda olan Türkiye için sığınmacılar insani düzlemin dışında bir maliyet konusu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu maliyetin getirdiği söylem ise göç alan ülkelerin bu maliyeti tek başına karşılayamadığına işaret eden *külfet paylaşımı*dır. Bir ülke, yoğun olarak göçmen aldığı anda, ülkedeki birçok konunun yeniden ele alınarak çok kapsamlı düzenlemelere gidilmesi gerekir. Ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı dahilinde yapılacak olan entegrasyon politikalarıyla yeni istihdam alanları yaratılması, işgücünün gerekli alanlara kanalizasyonu, dil ve mesleki eğitim kursları, barınma, iş yeri açabilme, sosyal

güvenlik ve vatandaşlık gibi konularda yasal düzenlemeler yapılması uyumlu bir yaşam için gerekliliklerdir. Türkiye için, durum bu noktada biraz iç karartıcı gözükmemektedir, zira yeni istihdam alanları yaratacak bir ekonomiye sahip olmadığı gibi mevcut durumda yüksek bir işsizliğe sahiptir. Bir yandan, dış borçların ve enflasyon oranlarının yüksek olması ve yerli halkın eğitim seviyesinin, işgücüne katılım oranının düşüklüğü gibi sorunlarla mücadele edilirken, bir yandan da kırdan kente yoğun iç göç ve altyapı sorunlarıyla uğraşmaktadır. Böyle bir ülkeye bir anda milyonlarca göçmenin gelmesi, her konuda yapılması gereken, fakat yukarıda sayılan sebeplerden dolayı yapılması çok zor olan entegrasyon politikalarının gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Suriye’de yaşanan insanlık dramının herhangi bir ülkeyi ilgilendiren sorun olmaktan ziyade, küresel bir sorun olduğu ise ortadadır.

2015 yılında AB ile yapılan Zirvede, Türkiye’ye külfet paylaşımı konusunda 3 milyar Euro verilmesi kararlaştırılmış ve sonrasında aktarımın hızlandırılması ve 2018 sonunda kadar 3 milyar Euro daha ek yardım yapılması taahhüt edilmiştir. Geline nokta ise bahsedilen bu yardımların yaklaşık 2 milyar Euro’su aktarılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Böylece diğer ülkelerin kabul etmediği ya da yalnızca çok düşük sayıda aldığı mültecilerle birlikte Türkiye’ye sığınmış olan göçmenlerin barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi harcamaları Türkiye ekonomisine yönelik ağır bir yük bindirmiştir. Türkiye Suriyeliler için bugüne dek toplam 31 milyar Euro harcama yapmıştır (tr.sputniknews.com, 2018).

Türkiye Suriye için bir komşu ve geçiş ülkesi konumundadır. AB, *güvenli üçüncü ülke* kavramını kullanarak, sığınma taleplerini değerlendirirken kişileri geçiş yaptıkları ülkeye geri gönderme yetkisine sahiptir. Avrupa’nın sığınmacıların çoğunu kabul etmemesi, Türkiye’de konumlanan göçmen sayısına birde Avrupa’ya kabul edilmeyen göçmenleri ekleyerek sayının giderek artmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlar, yasa dışı göçü artırdığı gibi, büyük insan hakkı ihlallerine yol açabilmektedir. Son dönemdeki dikkat çeken diğer bir konu göçün güvenlikleştirilmesi olarak adlandırılan ve göçmenlerin medya ve diğer aktörler aracılığıyla halkın gözündeki konumunu da belirleyici bir etken olan yönetim politikasıdır. Göçü bir güvenlik meselesi haline getiren kuram ulusal güvenliğin sınır

meselesinin ötesine geçerek göçmenlerle ilgili tüm durumların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine işaret eder (Mandacı ve Özerim, 2013). Bu yönetim politikası, radikal sağ partilerin kozu haline gelerek göçmenlerin bir tehdit olarak algılanmasına sebep olan çeşitli uygulamaları meşrulaştırmak amacıyla ortaya çıkmış bir terim olarak görülmektedir (Güleç, 2015). Bauman (2018) güvenikleştirmenin bir tür hokkabazlık olduğunu, hükümetlerin çözüme ulaştıramadıkları güvenilir, nitelikli, insan onurunu koruyan toplum oluşturabilme ve koruyabilme meseleleri yerine, terörizme karşı verilen mücadeleye girilerek iktidarlarının mevcudiyetini koruma ve oy toplama çabasından başka bir şey olmadığını savunmaktadır. Örnek olarak ise Macaristan Başbakanı Victor Orban'ın *bütün teröristler göçmendir* sözünü belirterek, bu zihniyetle nüfusun yüzde 87'sinin desteğini aldığını da ekler. Orban, Sırbistan sınırı boyunca 176 kilometre uzunluğunda ve 4 metre yüksekliğinde bir çit döşetmiştir ve bu konuda halkın onayını almıştır. Bunun üzerine Bauman, Roger Cohen'den bir alıntıyla devam eder: *Büyük yalanlar, büyük güçlü adamlara büyük kazançlar getiren, büyük korkular üretir.*

Güvenikleştirme insanların göçmen meselesine karşı vicdani bir yükümlülük altına girmeden, kayıtsız kalabilmelerinin kapısını aralayan ve politikacıların güçlü bir silah olarak kullandıkları sorumluluk geçiştirici bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Birliği göç konusunda kirliliğe asıl sebep olan etmenleri ortadan kaldırmak yerine yüzeydeki kirliliği temizlemeye çalışır gibi politikalar izlemektedir. Tüm bu meseleler ve kavramlarla göçmen alımını minimum seviyelere indirgemiş ve Türkiye için söz verilen yardımları da yapmamıştır. Suriyeli göçmenler meselesi bir tür Türkiye meselesi haline gelmiş ve ileride doğması ihtimal birçok soruna kapı aralamıştır. Küreselleşmiş dünya, tüm ülkeleri birbirine bir şekilde bağımlı hale getirmektedir ve doğacak sorunların dolaylı ya da doğrudan diğerlerini de etkileyebileceği ihtimali ortadadır.

5. SONUÇ

Avrupa Birliği'nin tarihsel geçmişinde göçe dair yaklaşımların, ilk etapta sanayileşmeyi odağa alan, yani destekleyici tutumda olduğu fakat petrol krizi sonrası süreçle göçe temkinli bir yaklaşımın geliştiiği gözlenmektedir. Nitekim Avrupa Tek Senedi ile başlayan süreçte, ortak bir göç politikası oluşturma kararı ile yola çıkılarak bu konuda çeşitli düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Buna rağmen, üye ülkeler kendi durumlarına göre karar almaya devam etmişlerdir. Avrupa Birliği ulus ötesi olma, çok seslilik ve çeşitlilik gibi kavramlarla ortaya çıkmış olmasına rağmen göç konusunda gitgide daha sıkı politikalar izlemiş ve dışsallaştırma, ötekileştirme gibi insan hakları boyutunu da zedeleyen kavramların gündeme oturmasına sebep olmuştur.

Suriyeli sığınmacılardan hareketle Türkiye göç konusunda oldukça yeni atılımlar yapmış olmasına rağmen büyük bir yükün altına girerek, izlediği açık kapı politikasıyla birçok insanın yaşam umudu haline gelmiştir. Fakat bu durum, Türkiye'yi uzun vadede altından kalkması güç bir zorluğa sürüklemiştir. Gelişmekte olan bir ülke olarak, Türkiye hem ekonomik hem sosyal açıdan maddi manevi maliyetlere katlanmak zorunda kalmıştır.

Suriyeli göçü konusunda göz önüne alınması gereken asıl durum, mülteciliğin bir seçim değil, bir zorunluluk olduğudur. Karar vericilerin yapması gereken, bu durum ekseninde kararlar alarak, bu insanlık dramının en az hasarla atlatılabilmesi yönünde olmalıdır. AB'nin bu konuda kendi sınırlarını koruma güdüsüyle hareket etmesi ve yapılan yardımların yetersizliği, Türkiye'nin sırtlandığı bu yükün uzun yıllar daha kontrol altına alınamayacağına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, burada özetlenen bu olumsuzluklara ve uygulamadaki yardımların yetersizliğine rağmen, Türkiye büyük bir külfet yüklenimi altına girmiştir ve ağırlığın çoğunu omuzlarında taşıyor vaziyettedir. Mülteciliğin bir hak olduğunu unutarak, sınır kontrollerini daha da artırma planları yapan Avrupa ülkeleri karşısında, Türkiye büyük bir insani dramın hasarlarını indirmeye çalışmaktadır. Yalnızca maddi destekle çözüme ulaşılamayacak bu konuda, tüm devletler

sorumluluk almalı ve uzun vadede Suriye'nin yaşanabilir bir yer haline gelmesi için kısa vadede ise külfetin ağır yükünü taşıyan Türkiye'de sığınmacıların insanca yaşayabilmesi adına, maddi destek dışında yatırım amacı güden çalışmalar yapmalıdırlar. Ancak bu şekilde, insan hakları çerçevesinde sığınmacıların gönüllü bir geri dönüş yapması sağlanabilir. Bunun gerçekleşmediği noktada ise ülkelerin sığınma taleplerinin kabul edilerek, Avrupa'nın savaştan kaçan insanlara kapılarını açması ve külfetin yükünü paylaşması gerekmektedir. Unutulmaması ya da vurgulanması gereken husus, göçün tüm dünyanın meselesi olduğudur. Son olarak mülteciliğin bir seçim değil, zorunluluk olduğu bilincinin kazandırılması ve yayılmasının gerekliliğini tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Zira önemli olan sınırların değil, insanların güvenliği olmalıdır. Yaklaşık iki yüz yıl önce Kant'ın da belirttiği gibi, *düşmanlığın yerine konukseverliğin getirilmesi* gerekmektedir (Bozkurt, 2007).

KAYNAKLAR

- BAUMAN, Z. (2018), *Kapımızdaki Yabancılar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, E. (2007), "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 24, 501-523.
- CEYLAN, Y. (2016), "Çokkültürlülük Avrupa Modelleri (Almanya Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1207-1215.
- CHRISTODOULAKIS, N. (2003, Şubat 18), "AB Dublin II Yönetmeliği", http://www.madde14.org/index.php?title=AB_Dublin_II_Yönetmeliği (15.09.2018).
- DEMİR, O. Ö., SOYİPEK, Y. (2015), *Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye; İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar*, Global Analiz Politika ve Strateji Analiz 6, Ankara.
- ELMAS, F. Y. (2016), *Avrupa 'Kapı Duvar': Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, Usak Yayınları, Ankara.
- EMİN, M. N. (2016), *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara.

- ERDOĞAN, M. (2018), *Suriyeliler Barometresi Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, M., KAVUKÇUER, Y., ÇETİNKAYA, T. (2017), *Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı*, Özgürlük Araştırmaları Derneği, Ankara.
- GENÇLER, A. (2010), “Avrupa Birliğinin Göç Politikası”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (49), 173-197.
- GİRİT, İ. (2017, Nisan 12), “AB Kurucu Antlaşmalarında Göç Politikası, Öncelikleri ve Temel Araçları”, <https://ilkergirir.com/2017/04/12/ab-kurucu-antlasmalarinda-goc-politikasi-ocelikleri-ve-temel-araclari/> (18.09.2018).
- GÖÇ İDARESİ. (2016, Aralık 9), “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”. www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560, (29.09.2018).
- GÜLEÇ, C. (2015), “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Tesam Akademi Dergisi* 2(2), 81-100.
- KARASU, M. A. (2018), “Türkiye’ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve Etkileri”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Sosyal Politika Dergisi*, 14(1), 21-41.
- KOÇAK, O., GÜNDÜZ, R. D. (2016), “Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66-91.
- MANDACI, N., ÖZERİM, G. (2013), “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(39), 105-130.
- MEÇİK, O., KARABACAK, M. (2016), “Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Göç Sorunsalına Rybczynski Teoremi Yaklaşımı”, *2nd International Congress on Applied Sciences : Migration, Poverty and Employment - UUBK’2016*, 142-148.
- SAMUR, H. (2008), “Avrupa Birliği’nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.

SPUTNİK TÜRKiYE. (2018, Nisan 26), Sputnik Türkiye.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201804261033187622-turkiye-suriyelilere-harcanan-miktar/>, (21.09.2018).

T.C. DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI (2017, Aralık 30), AB'nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama, Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/abnin-mali-yardimlari-hakkinda-aciklama_51062.html, (29.09.2018).

Le Rôle de la Communication Managériale et des Relations Publiques au sein d'une Institution Privée

Iacob Silvia Elena¹

Résumé

La communication managériale ne peut acquérir aucune signification en dehors de la gestion, elle est un facteur majeur et fondamental. Le développement de la gestion a forcé la production de formes caractéristiques de la communication managériale à chaque étape de son évolution. En raison de la diversité des attributions qu'il acquiert et de sa pluralité, il structure, en tant qu'administrateur, l'ensemble des processus existant au niveau organisationnel, en tant que dirigeant, établit, prend des décisions, gère efficacement et en tant qu'entrepreneur intervient au bon moment afin de continuer le bon fonctionnement de l'entreprise. Ainsi, on peut dire que, comme précédemment, la communication managériale devient un véritable pouvoir occupant une place centrale dans l'activité d'un manager. L'élément le plus important est de loin l'attention qu'ils doivent porter au public, car ils ont la plus grande influence, à la fois négative et positive, en fonction de l'évolution de cette organisation. Grâce aux différentes campagnes de relations publiques qu'une entreprise est tenue de mener, elle peut gagner la confiance du public et la formation d'une image favorable sur le marché. Les relations publiques comprennent deux types de communication très importants, tels que la communication non verbale et la communication non personnelle. Ces deux éléments tentent d'attirer le public pour lui faire acheter les produits de l'entreprise et de les utiliser pour les faire revenir d'acheter à nouveau.

Mots clés : communication managériale, relations publiques, institution, image.

Codes De Classification JEL. D83.

The Role of Managerial Communication and Public Relations within a Private Institution

Abstract

Managerial communication can not gain any significance outside of management, as it is a major factor, and it is fundamental to it. Management development has forced the production of managerial communication forms for each stage of its evolution. Due to the diversity of the attributions it acquires and its plurivalency: as an administrator, it structures the totality of the processes that exist at the organizational level, as a leader, establishes, makes decisions, manages efficiently, and as entrepreneur at the right time in order to continue the smooth running of company). Thus, we can say that, as above, managerial communication becomes a real power, occupying the central position in the activity of a manager. By far, the most important element is the attention they must give to the public, as they have the greatest influence, both negative and positive, depending on this organization evolution. Through the various PR campaigns that a company is required to do, it can attract the public's confidence and the formation of a favorable image in the market. Public relations includes two very important types of communication, such as non-verbal communication and non-personal communication). These two elements try to attract the audience to make him buy the company's products and use them to make them come back to buy them again.

¹Conf.univ.dr., Faculté d'Économie Théorique et Appliquée, ASE Bucarest, popescusilviaelena@yahoo.com

Keywords: managerial communication, public relations, institution, image.

JEL Classification Codes: D83.

La communication managériale ayant un but et des moyens individuels d'accomplissement, elle ne peut donc pas être considérée comme une simple communication interhumaine. Nous pouvons également dire qu'il s'agit plutôt d'une relation large entre les dirigeants et les subordonnés, ce qui permet de créer un échange d'informations, de nouvelles, de nouvelles et de messages afin de garantir l'exécution d'une activité performante. La communication managériale ne peut être utilisée au hasard, sa tâche étant de soutenir la stratégie de l'organisation.

Chaque manager doit progresser et promouvoir dans son travail une politique basée sur un modèle de communication lui permettant d'ajuster en permanence la structure et le processus organisationnel, en tenant compte du fait que le monde est en constante mutation. En tant que négociateur, initiateur de la politique organisationnelle et émetteur, le manager doit constituer et entretenir un réseau de contacts avec tous les partenaires de l'organisation dans laquelle il travaille, tant dans le développement de la politique étrangère que dans la réalisation de celui interne.

Faisant partie du processus de direction de l'organisation (Henry Fayol juxtapose la communication à la planification, à la prévision, à l'organisation et aux commandes, en tant que partie intégrante des cinq éléments de base de la gestion), le gestionnaire est bien compris par ses subordonnés, et aussi, il les comprend, la communication à ce niveau est guidée non seulement pour partager des messages, mais également pour changer les mentalités et essayer de rendre possible l'adaptation psychologique des employés aux objectifs de l'entreprise.

Les gestionnaires peuvent remplir trois rôles distincts, à savoir: le rôle interpersonnel, le rôle informatif et le rôle décisionnel. Parmi les trois, le rôle informationnel, caractérisé par un formateur, un émetteur et un porte-parole, est celui qui détermine la communication, mais les autres circuits d'information sont facilement identifiables dans les autres rôles (Fazol, 1949).

Une communication interne efficace est la clé du succès d'une entreprise autochtone. À l'interne, cela renforce la confiance des employés dans la mission et la vision de l'entreprise, maintient le développement continu de l'entreprise et contribue à améliorer le comportement des employés (Florea, 2017:104).

Le complet des trois auteurs, Glen Broom, Scott Cutlip et Allen Center partagent leurs points de vue sur les relations publiques, affirmant qu'ils représentent un système de fonctions de la théorie du management axé sur l'identification, la consolidation et le maintien de ces relations, viser à établir un lien entre une unité (organisation) et différents cercles de personnes, le succès de l'organisation étant entièrement tributaire des relations formées (Glen et al., 1994).

Contenue dans le domaine de la communication, mais à un autre niveau, **la publicité** symbolise une forme d'expression créée avec beaucoup d'imagination, créative mais aussi métaphorique, qui a le rôle d'interagir avec le grand public. Sa mission est de partager avec les individus la description de produits ou services existants ou non sur le marché afin de les rendre curieux. La publicité est donc une sorte de communication, mais elle en diffère, contient également une forme plus ou moins de persuasion. Grâce à cette conviction, les entreprises veulent amener les individus à acheter leurs produits ou leurs services sur le marché.

Ce qui veut essentiellement faire la publicité, est que par sa nouveauté et son originalité, mettre l'image de l'entreprise dans l'esprit de l'acheteur, le conserver, le partager avec les autres (Nicola and Petre, 2001:10).

De plus, on peut dire que le terme publicité joue le rôle le plus important dans une entreprise de promotion, étant l'un des facteurs les plus utilisés dans l'ensemble de l'activité du marché. Les spécialistes de ce secteur disent que la publicité est la clé pour faire prospérer toute la communication au niveau d'une organisation (Balaure, 2003:487).

Le concept **d'Advertising** symbolise la notion de réclame ou de publicité. De nombreux spécialistes dans ce domaine affirment que la publicité est bien plus que simple publicité. Avec tant de choses en commun, les employés du marketing ont

également accepté ce terme. Au lieu de cela, la publicité reste le facteur clé d'influence dans le mix promotionnel et de la liaison entreprise-public (Hristache, 2009 :96). Avec l'aide de la publicité, toutes les entités, organisations ou entreprises du marché "jettent" un ensemble d'annonces sur les services et les produits qu'elles offrent.

Le second concept, appelé **Publicity**, diffère de l'advertising. Cette notion fait référence au type de communication utilisé par les organisations pour monopoliser les intérêts des individus et créer une image avantageuse aux yeux du public, cherchant ainsi à élever le niveau de notoriété et de la réputation (Wells et al., 2003 :5).

Sur le marché roumain, NN Asigurări de Viață s'est transformée en une société qui a décidé d'agir seule avec des produits tels que l'assurance vie, les pensions privées obligatoires et optionnelles (piliers 2 et 3 respectivement), mais aussi avec la gestion de placements, tous étant pris d'ING.

En tant que société ayant des objectifs de marché en Roumanie et en développement continu, sa **vision** est de maintenir le portefeuille de clients existant, de le développer à l'avenir et de conserver la première position sur le marché de l'assurance en Roumanie (dans l'année 2017, la société se classe au premier lieu des sociétés d'assurance, avec une part de marché de 33,53% du total des primes émises brutes en assurance vie).

Les **valeurs** de la société sont celles qui résultent de l'expression de leurs faits, de toutes les croyances et de tous les objectifs fixés au début, ce sont les suivantes:

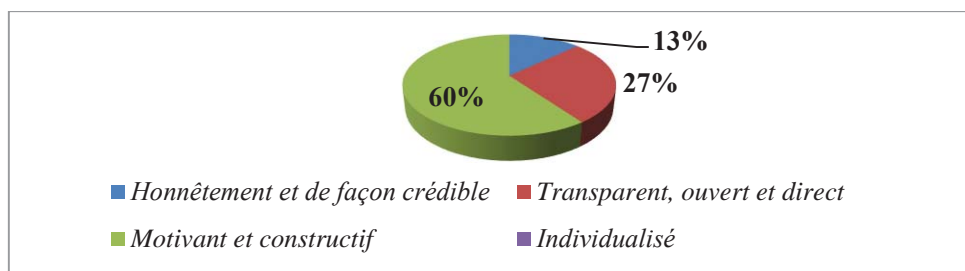
- ✓ “**nous nous soucions**” – c'est le fait que NN s'attache surtout à placer le client au centre, et ce qui est le plus important, le client et l'entreprise n'auront qu'à gagner.
- ✓ “**nous sommes transparents**” – la société est facile à comprendre et ses produits sont également accessibles à toute personne de la société. La société est attentive aux préférences demandées sur le marché par les clients et aux promesses qu'ils font.

- ✓ “**nous nous dédions**” – il assumera toujours la responsabilité des faits et actions qu'il a faites, fait ou fera.

Le plan que NN Life Asigurări de Viața a pour soutenir la communauté roumaine est de se développer continuellement, de contribuer à l'amélioration constante de l'économie nationale et de soutenir les activités des citoyens. Il tentera de mettre son empreinte au niveau national sur les générations actuelles ou futures. Grâce à ces contributions, NN cherche à soutenir en permanence la société et à la faire prospérer. Pour mieux comprendre, NN nous présente les trois directives sur lesquelles ils canalisent les ressources: **améliorer les chances de vivre, développer l'environnement éducatif, protection de l'environnement.**

Le présent étude de cas, cohérente avec le thème que nous avons choisi, a été conçue et concrétisée au moyen d'une enquête basée sur un questionnaire comportant 19 questions. Il a été soumis à un échantillon de 15 personnes, managers et chefs d'équipe travaillant actuellement pour NN Asigurări de Viața, travaillant dans plusieurs départements. Ils ont également des âges et des activités différents. Le but de cette recherche est de déterminer comment rendre la communication de type manager-employé au sein de l'entreprise. Les réponses sont traitées et exprimées par graphiques suivis d'interprétations.

⇒ **Question No. 1:** Selon vous, quel devrait être le processus de la communication entre les managers et les employés?

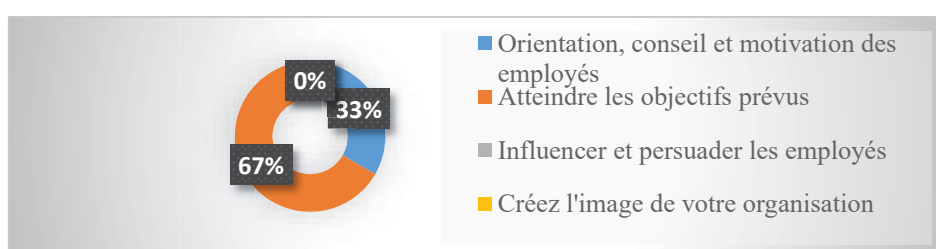

Graphique 1. Diagramme indiquant le mode de communication préféré par le manager dans son relation avec les avec les employés

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

D'après les données recueillies sur cette question, 56% des managers préfèrent avoir une communication motivante et constructive, 25% préfèrent une communication transparente, ouverte et directe, 12% préfèrent être honnête et crédible, et seulement 12% préfèrent être individualisée.

⇒ **Question No. 2:** Question no. 11: Quel est l'objectif essentiel de la communication managériale dans l'entreprise?

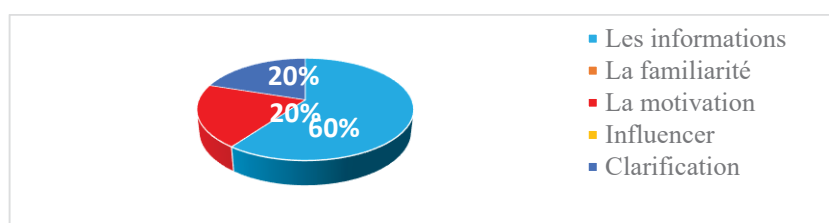

Graphique 2. Le but de la communication dans l'entreprise

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

En ce qui concerne le but de la communication, 33% des managers pensent que c'est l'orientation, le conseil et la motivation des employés, et 67% d'entre eux estiment que le but est d'atteindre les objectifs fixés.

⇒ **Question No. 3:** Quelles questions envoyez-vous plus fréquemment aux employés?

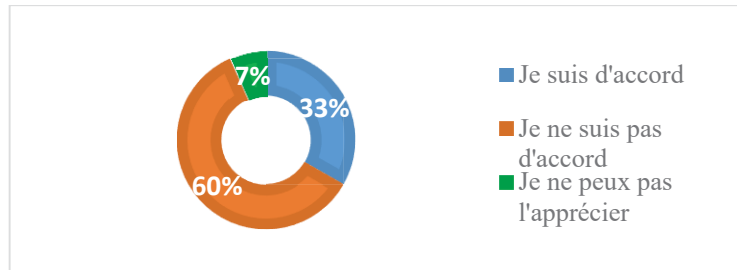

Graphique 3. Type de message envoyé aux employés

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

Une proportion de 60% des managers ont indiqué avoir envoyé plus de questions d'information aux employés, 20% ont envoyé de motivation et les 20% restants ont envoyé de clarification.

⇒ **Question No. 4:** Êtes-vous d'accord avec l'énoncé suivant: "Un employé qui travaille des heures supplémentaires reçoit plus de reconnaissance de la part de la direction" ?

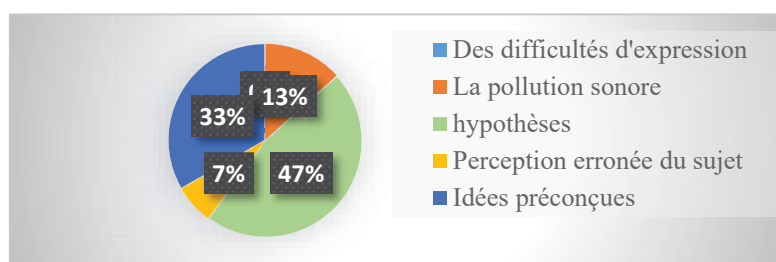

Graphique 4. L'accord ou le désaccord sur la question

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

En ce qui concerne l'appréciation accrue du travail effectué après la fin du programme par les employés, une proportion de 60% des managers ne sont pas d'accord avec cela, 33% d'entre eux sont d'accord avec cela et 7% ont déclaré ne pas pouvoir apprécier l'une des deux réponses.

⇒ **Question No. 5:** Quels sont les "obstacles" les plus courants qui interfèrent avec le processus de communication que vous rencontrez dans la société dans laquelle vous travaillez?

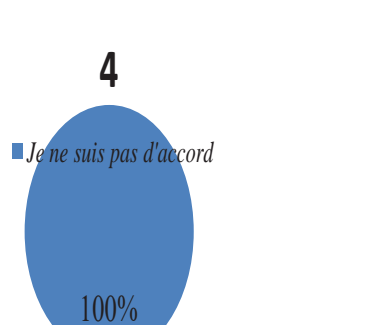
Graphique 5. Les obstacles dans le processus de communication

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

En ce qui concerne les obstacles rencontrés dans le processus de communication interne, 47% des managers affirment que les hypothèses sont prises en compte, 33% pensent que les idées préconçues sont à blâmer, 13% prétendent que la pollution

sonore est à l'origine et 7% ont tendance à croire que la perception erronée du sujet est coupable.

⇒ **Question No. 6:** "Je me fie à la communication informelle, qui se fait de manière ad hoc."

Graphique 6. La communication informelle ad hoc

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

En ce qui concerne la manière de communiquer avec les employés, 73% des managers ne choisissent pas de communiquer de manière non officielle, une communication ad hoc avec les employés et 27% affirment qu'ils s'appuient sur ce type de communication, étant à portée de main.

⇒ **Question No. 7:** "J'encourage les employés à contribuer à la prise de décisions importantes."

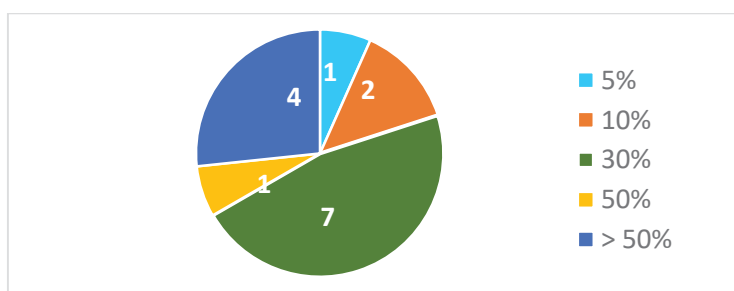
Graphique 7. Le soutien des employés à la prise de décisions importantes

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

Comme nous pouvons le constater, aucun manager n'a été d'avis qu'il était en désaccord sur le fait d'aider les employés à prendre des décisions importantes, ce qui

montre que tous les managers les encouragent à s'impliquer et contribuer également à la prise de décision.

⇒ **Question No. 8:** Quel est le pourcentage approximatif, hebdomadaire, de la communication dans laquelle vous demandez quelque chose (informations, opinions, etc.)

Graphique 8. Les demandes des managers

Source: données recueillies personnellement après le questionnaire

Cette question nous montre que 7 gestionnaires exigent en proportion d'au moins 30% une information hebdomadaire, 4 d'entre eux plus de 50%, 2 managers demandent 10%, 1 gestionnaire en proportion de 5% et le dernier demande en proportion de 50%.

CONCLUSIONS ET PROPOSITIONS

L'entreprise NN Asigurări de Viață și Pensii a réussi, il y a deux ou trois ans, à figurer parmi les entreprises les plus performantes du marché de l'assurance-vie, mais également du marché des retraites privées en Roumanie. Cela est dû aux produits de haute qualité et à tout le personnel bien formé qui a réussi à capturer et à attirer de nouveaux clients et à conserver les clients existants.

Le succès que cela a attiré en 2017 est dû à toutes les agences du pays, mais également à leurs courtiers affiliés, à leurs campagnes de publicité locales solides et à tous les employés qui ont pleinement participé aux activités que cette société réalise et qui essaie de les développer en Roumanie. Toutes ces actions ont un but: augmenter le niveau de satisfaction offert à l'ensemble du portefeuille de clients,

mais aussi pour se différencier de la concurrence directe du marché en proposant des produits qui satisfont les acheteurs.

Suite aux résultats obtenus avec le questionnaire, nous pouvons constater que tous les managers sont satisfaits de la communication existante et en cours de création au sein de la société et aucun problème n'a émergé jusqu'à présent à cet égard. Afin de maintenir ce haut niveau, chaque manager devrait continuer à faire son travail de la même manière, en continuant d'entretenir de bonnes relations avec chacun de ses employés, de participer à diverses activités, dans les locaux de l'entreprise et à l'étranger, la participation collective au team buildings et sa tentative d'implication, comme avant, dans les différents projets internes.

Selon les résultats et la comparaison des deux questions, les managers se disent satisfaits de la communication qui existe dans l'entreprise, mais on constate qu'ils passent un peu de temps à parler avec leurs employés, ce qui peut affecter en temps la nature des relations entre eux. Nous sommes conscients du fait que les difficultés du département reposent sur leurs épaules, mais ils ne doivent pas négliger la relation avec leurs propres employés. Le manager doit trouver de temps pour l'attribuer à chaque employé afin qu'il puisse se conseiller avec son propre chef dans les différentes situations et problèmes pouvant survenir.

Du total des réponses reçues, faisant un parallèle entre les deux réponses reçues des managers, ceux-ci devraient apporter à l'égalité l'utile avec le plaisir. Ce que je veux dire, c'est qu'ils comptent davantage sur la réalisation des objectifs et cibles proposés, mais qu'ils devraient également prêter attention à l'orientation, au conseil et à la motivation des employés afin qu'ils puissent augmenter les performances de l'équipe.

À partir des réponses ci-dessus, nous pouvons tirer une conclusion sur les obstacles gênant la communication. Ainsi, nous pouvons dire que les hypothèses et les idées préconçues qui naissent de tout ce qui concerne l'entreprise peuvent avoir une incidence sur les relations, la vérité et le travail quotidien. Les managers et l'ensemble de la direction peuvent/peut intervenir avec des éclaircissements sur la

manière de les résoudre et des différentes manières. Ce qu'ils peuvent faire, c'est garder le contrôle pour que les choses ne dégèrent pas d'une manière ou d'une autre.

Un facteur très important est que les managers aident leurs propres employés à prendre des décisions concernant leurs activités. Cela peut être bénéfique pour l'employé ainsi que pour toute l'équipe. Les managers devraient continuer à adopter cette approche pour maintenir en haut le moral, le courage et la détermination de l'employé.

La communication a été, est et sera un facteur très important qu'une firme, société ou une entreprise doit exploiter et maintenir en permanence à la hauteur, tout comme NN Asigurări de Viață. Même si les résultats présentés dans l'enquête montrent que la communication dans son ensemble est assez bonne, on peut voir d'un autre point de vue que ce n'est pas vrai, ce qui nécessite plus d'attention et beaucoup plus d'implication de la part des managers.

BIBLIOGRAPHIE

BAIRD J., JAMES S.B., (1983), Business Communication, Strategies and Solutions, Editura McGraw-Hill Book Company, New York, p. 329.

BALAURE V., (2003), Marketing, Editura Uranus, București, p. 487.

BĂLĂNICĂ S., (2003), Comunicare în afaceri, Editura Academiei de Studii Economice, București.

BERTRAND C.-J., (2001), O introducere în presa scrisă și vorbită, Editura Polirom, Iași, p. 147.

BODEN D., (1994), The business of talk: organizations in action, Polity Press, London.

BRODY R., NAIR M., (2013), Effective managing and leading human service organizations, Sage Pub, p. 213.

CÂNDEA R. M., CÂNDEA D., (1996), Comunicare managerială: Concepte, deprinderi, strategie, Editura EXPERT, București.

D'HUMIÉRES P., (1993), Management de la communication d'entreprise, ed. Eyrolles, Paris.

DOBRESCU, E. M. (2010), Comunicarea managerială, Editura Wolters Kluwer, București, p. 48

FAZOL H., (1949), General and Industrial Management, Pitman & Sons, London.

FLOREA N. V., (2017), Comunicarea Organizațională în contextul globalizării, București, Editura Pro Universitaria, p. 104, p. 106.

GLEN B., CENTER A. & CUTLIP S., (1994), Effective Public Relations, Ed. Prentice Hall, New Jersey,

HRISTACHE D.A. ET. AL., (2009), Manual de comunicare economică și Relații Publice, Editura ASE, București, p. 96.

Roxana-Lucia MIHAI, Corporate Communication in the Top Management Perspective, Proceedings of the International Conference "Risk in Contemporary Economy", XVIIth Edition,, Risk in Contemporary Economy, RCE, 19.05.2016 - 20.05.2016, Galati, România, Vol. Proceedings of the International Conference "Risk in Contemporary Economy", XVIIth Edition,, Nr. 0, 2016, pg. 570 - 575, 2067-0532, <http://www.rce.feaa.ugal.ro/images/stories/RCE2016/RoxanaMihai.pdf>

Roxana-Lucia Mihai, Crețu Alina, Communication et changement organisationnel, Conference internationale, Competitivite et cohesion economique et sociale, Académie des Études Économiques de Bucarest, Faculté de Business et Tourisme, Faculté d'Economie Théorique et Appliquée & Agence Universitaire de la Francophonie, Bucharest, 2015, ISBN 978-606-505-881-1, <http://economie.ase.ro/evenimente/conference-internationale-competitivite-et-cohesion-economique-et-sociale>

NICOLA M., PETRE D., (2001), Publicitatea, Editura Comunicare.ro, București, p.10.

NICOLESCU O., VERBONCU, I., (2001), Fundamentele Managementului Organizației, București, Editura Tribuna Economică, p. 290.

Public Relations Society of America (2011), New York.

ȘERBĂNICĂ D., (2003), Relații publice, Ed. ASE, București, pp. 3-5.

WELLS W. ET.AL.,(2003), Advertising – Principles & Practice, Prentice Hall, p. 5

WHITELEY R.C., (1991), The customer driven company, Addison-Wesley Publishing Co., Reading, MA.

<http://www.lasig.ro/Piata-asigurarilor-din-Romania-%2B8-in-S1-2017-Vezi-topul-comaniilor-articol-3,100-57122.html>

<https://www.nn.ro/nn-in-romania>

<https://www.prsa.org/AboutPRSA/PublicRelationsDefined/index.html#.VzxJGf194dU>

Communication et Relations Publiques dans le Domain Sportif

Mihaela RĂDULESCU¹, Maria-Luiza HRESTIC², Sebastian IACOB³

Resumé

La communication fait référence à l'idée de transmettre des idées, des messages, des sentiments, des pensées et des désirs qui se produisent entre deux personnes ou plus, en particulier lorsqu'il s'agit d'entraînement sportif. Le concept de communication lui-même part de notre existence en tant que personnes, car si nous devons réfléchir et analyser un peu l'idée de la communication, nous ne pouvons pas interagir avec d'autres personnes, autrement dit, notre existence serait inutile sur la Terre. Comme je l'ai mentionné, à travers n'importe quel type de communication, verbale ou non verbale, les instructeurs sportifs peuvent exprimer divers états. La société est également étroitement liée à ce concept, qui commence par les prémisses de la communication, où la société représente la communauté et est donc considérée comme un processus incluant la participation des personnes à diverses activités. Grâce à la communication, les gens développent beaucoup leur psychisme, car, même si cela sonne "fleure à l'oreille", la communication est en réalité un processus très complexe. Selon la fréquence et cohérence avec laquelle une personne communique, plus vite elle se développe et évolue, tout en restant en phase avec la société dans laquelle elle vit, contribuant à l'intégration de l'homme dans la société.

Mots cle: la communication, les relations publiques, la publicité, la promotion, le domaine sportif

Classification JEL: D83

Le processus d'évolution commence à la naissance et continue tout au long de la vie jusqu'à la mort, l'homme apprenant ainsi tout au long de la vie. Ceci est discutable car certains facteurs peuvent affecter la communication. L'un des facteurs est la dot naturelle de l'homme, certains apprennent plus vite, d'autres sont avides de nouvelles connaissances et de nouveautés, d'autres non. Mais un autre facteur important dans l'évolution de la communication interhumaine est l'environnement existant, car diverses fluctuations défavorables peuvent se produire et affecter sérieusement la communication.

Le concept de communication nous aide à comprendre l'essentiel de la manière dont les instructeurs, en particulier pendant les entraînements sportifs, peuvent, grâce à la communication, devenir un leader pour un groupe beaucoup plus facile et avoir un impact positif sur l'organisation ou les groupes de personnes où l'activité a lieu.

¹ Université Valahia de Targoviste, Romania mihaelaradulescutgv@yahoo.com

² Université Valahia de Targoviste, Romania marrylou1981@yahoo.com

³ Université Valahia de Targoviste, Romania sebastian.iacob@yahoo.com

"La qualité de nos vies et de nos relations est déterminée par la qualité de notre acte de communication", renvoie à l'idée selon laquelle un homme qui agit en permanence évoluant aussi, il évolue plus vite et parvient à progresser dans son domaine d'activité. Outre le fait que le processus de communication est un processus complexe mais efficace, il représente également un art allié à l'habileté, car, du point de vue des spécialistes, le succès et la réussite d'un bon leader est déterminé comme suit: dans plus de 80% des cas, le succès se résume à la capacité du dirigeant de communiquer, de se comporter et de pratiquer avec ses interlocuteurs.

La plus grande différence dans le concept de communication humaine a pour point de départ l'utilisation de signes et la manière d'envoyer des messages. A partir de là, nous pouvons aborder les types de communication suivants: communication verbale, communication paraverbale et communication non verbale.

Dans un premier temps, nous analyserons la communication verbale, qui est très développée mais qui évolue constamment chez l'être humain, où la parole est l'acte même par lequel l'information est transmise directement par des codes de langage. Nous pouvons également mentionner que ce type de communication distingue l'homme de tout autre être par le "mot". La communication verbale est le type de communication le plus important, car l'homme accumule en permanence des informations qui l'aident à développer sa personnalité. Bien que la communication verbale semble un peu plus simple, j'ai tendance à dire que ce n'est pas le cas, à cause de nombreux facteurs qui peuvent détruire une communication verbale parfaite. L'un des facteurs est considéré du point de vue de l'allocuteur, car, même s'il participe attentivement, activement et directement au discours direct, il peut être surmonté par la situation si la résonance des messages est faible. Parce que ce type de communication soit un succès, nous avons quelques étapes à suivre:

1. **Perception du son** = ici, le récepteur entend, par réflexe ou simplement par voie mécanique, les signaux transmis par l'émetteur. L'écoute dans le vrai sens du mot n'est pas complètement accomplie parce que la réaction du récepteur n'a aucun intérêt émotionnel ou intellectuel, mais simplement physiquement, pratiquement, ses oreilles entendent les sons, les vibrations, capturent certains stimuli acoustiques de l'environnement dans lequel ils se trouvent.

2. **Focaliser l'attention** = ou l'attention sélective nous aide à ne percevoir que certains stimuli acoustiques: en d'autres termes, il est beaucoup plus difficile pour l'homme de percevoir un message pendant plus de vingt secondes, si l'on applique le recentrage. Pour percevoir un message plus long, nous avons besoin d'une attitude réceptive et d'une volonté mentale.

3. **Comprendre et mémoriser** = on peut dire que cela va de pair avec l'action de décodage. L'allocateur met en corrélation les signaux reçus avec les objets mentaux qu'il a stockés, qui sont choisis en fonction du code utilisé dans cet acte linguistique.

La communication non verbale présente plusieurs caractéristiques, telles que: elle est étroitement liée à la dimension affective-émotionnelle, même si elle peut également être utile pour le partage de connaissances. Une autre caractéristique est que cela est accompli par des moyens non verbaux tels que le corps humain, l'espace, le territoire ou même l'image. D'un point de vue ontogénétique, ce type de communication en est au tout début de la communication verbale, reposant fortement sur des éléments innés. Il a également pour rôle d'accentuer la communication verbale, de compléter les messages transmis par la communication verbale, mais également d'actualiser et de répéter le sens de la communication verbale. Il s'agit donc d'un bon outil d'aide à la communication verbale.

Comme nous l'avons compris, le mot écrit ou parlé signifie langage verbal et communication verbale, sauf que les individus ne sont pas limités aux mots. Ils communiquent également par divers signes comme: vêtements, gestes, objets, parallaxe, graphiques, tableaux, ou "Homo significans". Ce type de communication est pratiqué le plus souvent pendant l'entraînement sportif.

Dans le troisième type de **communication paraverbale**, les informations sont codées et transmises au moyen d'éléments prosodiques, mais également vocaux, qui accompagnent le mot ou le discours même et qui ont en général des significations communicatifs particuliers. Ce type de communication ne peut malheureusement pas exister en tant que forme de communication sans le verbal, ces deux formes de communication étant fondamentalement étroitement liées. La seule façon de séparer ces deux types est d'utiliser la perspective du contenu. Par exemple, le mot "oui", dit

comme un "non", peut changer de signification du fait d'une intervention paraverbaliste, ce phénomène étant appelé "codage excessif".

Ce type de communication nous aide à influencer des groupes de personnes, ou une seule personne, en raison des nombreuses caractéristiques de cette forme de communication dont nous continuerons de parler. Le pouvoir du langage paraverbal dépend des qualités vocales et de la maîtrise des mécanismes de la parole qu'une personne possède. Les stimuli paraverbaux les plus importants et les plus rencontrés sont les suivants: **qualités vocales, hauteur mais aussi volume de la voix, diction, pauses, intonation et rythme de la parole.**

Les qualités vocales au cours de l'entraînement sportif nous envoient aux facteurs qui affectent directement le son de la voix. Les cordes vocales sont le facteur principal, à savoir la qualité des cordes vocales, la position de la mâchoire, les murs de la bouche, les dents, la langue et bien sûr les lèvres. Les sons, les mots et l'intonation sont beaucoup plus clairs si la position du corps est respectée, la respiration est calme et les muscles du cou détendus.

La hauteur de la voix est donnée par la fréquence de vibration des cordes vocales. Par exemple, lorsque nous sommes en colère, nerveux ou même anxieux, notre tonalité s'affine, devenant strident et difficile à supporter, tandis que, quand nous sommes calmes, notre ton est chaud et porte une voix pleine et sûre. Le volume de la voix est beaucoup plus facile à contrôler que le ton car ici, nous prenons également en compte le facteur le plus important: la respiration et son rythme.

La diction est l'art et la capacité d'articuler et de prononcer des mots. Cela est nécessaire lors d'une communication entre deux personnes ou plus, car le message devient plus rapide et plus clair. L'intonation est également proche de la diction, elle comprend essentiellement le timbre et la variation de la hauteur de la voix qui traduit diverses émotions, pensées ou états. Cet élément peut transformer des déclarations en questions ou les questions en exclamations, voire même transformer le sens des mots.

Le conférencier Brian Tracy a présenté une influence très positive sur la voie du succès, qui a incité de nombreuses personnes à atteindre leurs objectifs actuels, promouvant ainsi leurs approches dans plus de 80 pays, y compris la Roumanie et

possédant plus de 300 programmes audio et vidéo. La merveilleuse carrière de Brian Tracy s'étend sur 50 ans, le plaçant au sommet des auteurs du développement personnel, de la persuasion et de l'amélioration du potentiel humain. Le célèbre orateur nous aide à identifier des objectifs et des moyens de parvenir au succès souhaité de manière professionnelle, mais aussi dans la vie personnelle.

Pour commencer, nous allons parler de "plaire aux autres et être respecté ", où nous parlons de la notion de respect, de devenir un homme respecté et, le long du chemin, ceux qui te remarqueront ils voudront être exactement comme vous. Nous continuons avec "être connue une personne précieuse et importante", ce qui lui donnera plus de confiance en soi, ce qui nous aidera beaucoup sur la voie du succès, et un dirigeant a besoin de confiance en soi pour garder ses employés dans l'entreprise. Le but ultime, mais aussi le plus important, est de "faire changer d'avis les gens" car, en fonction de l'objectif recherché, un dirigeant peut donner des avis, des opinions au sein de l'entreprise ou de l'organisation.

En conclusion, la communication est le désir de partager des informations avec les autres et l'information est une pensée, une idée ou une décision que les instructeurs souhaitent partager avec leur équipe. Les instructeurs doivent être bien informés sur la façon dont ils communiquent, car ce processus est à la fois une capacité de gestion et une aptitude, car dans votre manière de communiquer avec les autres, ils créeront une certaine impression de vous en tant que personne.

En raison d'une concurrence de plus en plus féroce en raison de la période dans laquelle nous vivons, qui exige constamment des enseignements approfondis des marchés actuels, de leurs différents clients, parlent bien évidemment ici de gagnent leur confiance, de nombreuses entreprises et companies admettent que la publicité ne peut plus être le seul facteur capable de répondre au problème qui est de plus en plus grande dans le marketing. De nouvelles théories émergeant dans ce domaine préconisent de plus en plus la combinaison des trois éléments caractéristiques:

- Publicité
- Promotion
- Vente

afin de créer du marketing direct et des relations publiques. Ce concept s'est intensifié et a commencé à se développer parallèlement à l'évolution de l'économie et du développement social, commençant peu à peu à prendre du sens et à se distinguer devant la communauté actuelle.

Les gens souhaitent avoir des relations favorables et rentables entre eux, et il est clair que ce désir n'est pas actuelle et il est toujours existe. La société actuelle a constamment évolué au point que l'opinion publique a pris de l'importance, tout comme les groupes sociaux, avec la croissance exorbitante des canaux d'information, qui ont tous conduit à la production de nouveaux moyens, plus exactement la création de la notion de relations publiques.

Les relations publiques sont utilisées à grande échelle pour motiver et influencer tous les individus par le biais de la multitude de canaux de communication afin de leur faire acquérir une attitude positive ou une réflexion sur une institution, une organisation, une personne ou un produit, de le respecter correctement et pour le soutenir dans des temps plus difficiles.

Scott Cutlip et Allen Center, ainsi que Glen Broom, estiment que les relations publiques constituent un ensemble de fonctions de management axées sur leur identification, leur stabilité et leur maintenance (relations publiques), reliant une institution donnée à des groupes distincts d'individus, ces relations étant en fonction du succès ou de l'échec de l'organisation.

En tant qu'organisation la plus importante et la plus célèbre du monde, le système américain de relations publiques les définit comme «un atout précieux pour la société actuelle, société aussi complexe que pluraliste dans l'exécution de ses décisions et des emplois de manière efficace, en aidant des groupes d'individus à se comprendre mutuellement et toutes les institutions existantes.

De nombreuses autres sociétés internationales ont proposé au public un large éventail de définitions des relations publiques et peuvent être utilisées partout dans le monde, telles que:

Les relations publiques permettent un effort réfléchi et programmé pour s'établir, se maintenir et se percevoir entre les organisations et le public.

□ En tant que fonction de management, l'activité des relations publiques est utilisée par presque toutes les grandes organisations internationales publiques ou privées pour gagner la confiance du public, en créant ainsi une image favorable permettant d'attirer l'attention des individus.

□ Les relations publiques sont centrées sur le public pour le mettre en confiance et le maintenir en vue d'une organisation, un produit, un personnage, etc.

On peut également donner à l'activité de relations publiques une définition, sous la forme d'une séquence d'actions, de rôles à la recherche d'un résultat favorable.

Pour ce faire, un support médiatique est nécessaire et, afin de faire un parallèle entre les deux termes, *publicity* est cette publicité qui se déroule dans l'espace public, bénéficiant de la gratuité, étant appelée dans le langage roumaine *publicitate gratuita*.

En utilisant cette forme de publicité, par rapport à la publicité annoncée, *publicity* présente un avantage net plus élevé, car la publicité n'est pas directement distribuée par les entreprises ni payée par celles-ci mais est transmise par des sources externes qui estiment que les informations doivent être transmises, et si cela forme une image crédible que les individus soutiennent, et le communique également aux autres par communication directe. Il est donc très important de savoir ce que les autres facteurs externes disent d'une entreprise.

En principe, les relations publiques dans une organisation sportive ont un aspect qui se concentre sur l'évaluation du comportement et de la réflexion des instructeurs sur la société dans laquelle ils opèrent. Après les tests auxquels les instructeurs sont soumis, la direction procédera à une évaluation et, sur la base de celle-ci, il sera possible d'adopter, de suggérer ou de rétablir par les employés, certaines méthodes qui peuvent, ou ne peuvent pas, ajouter à la société.

Toute direction d'une entreprise doit se concentrer spécifiquement sur le développement d'instructeurs afin de faire prospérer l'organisation. Les relations publiques peuvent aider le management avec une hypothèse, à savoir que chaque instructeur peut être un représentant du public qui peut corriger ou améliorer l'image de l'entreprise, il en étant la base, ce qui est en grande partie dû à cela.

Le rôle des relations publiques externes d'une organisation est de "fournir" son action à l'ensemble du public en organisant des événements, tout en ayant pour but

de susciter la perception du public à la suite des actions de l'entreprise. Ces relations visent également à recréer le cadre qui peut être formé et évoluer (la relation organisation-public), puisque les deux composantes sont les besoins et les exigences mutuelles.

Pour avoir de meilleures relations avec le public, chaque société doit se canaliser spécialement sur les effets des relations publiques mises en place par elle, car les entreprises doivent obtenir un bénéfice permanent, en ayant toujours un lien étroit et étroit avec société.

Conclusions et propositions

La communication est importante dans un domaine sportif, en particulier lorsqu'il s'agit de traiter avec des personnes et de les tenir au courant de toutes les technologies et des nouvelles en matière d'éducation physique et de modes de vie sains, afin de les aider à mieux communiquer avec les les êtres chers en leur proposant diverses offres dans lesquelles ils souscrivent à un abonnement mensuel à la salle pour être surveillé gratuitement et pour la nourriture.

L'organisation sportive encourage les clients/apprenants à communiquer, à être sociable, à être curieux des nouvelles technologies, tout en se développant personnellement, en acquérant des qualités différentes au fil du temps, ou en améliorant la communication et l'assimilation des informations.

En tant que suggestions, j'estime que la communication est la force d'une entreprise, en assimilant autant d'informations que possible et, comme nous le savons, l'information, c'est le pouvoir. Plus l'entreprise a une relation meilleure avec l'environnement externe et interne, cela ne fera que gagner, car les instructeurs se sentiront extraordinaire pendant la formation sportive et les apprenants communiqueront beaucoup plus facilement avec eux et ils atteindront avoir un meilleur rendement au travail.

Références bibliographiques:

BALAURE V., (2003), *Marketing*, Editura Uranus, București, p.487.

BERTRAND C.-J., (2001), *O introducere în presa scrisă și vorbită*, Editura Polirom, Iași, p.147

- GRAUR E., (2001), *Tehnici de comunicare*, Editura Mediamira, Cluj Napoca
- IACOB S. E., (2017), *Organizational culture and how this affects the performance of a corporation*, *Strategii manageriale*, anul X, Nr V (34)/2017, Editura Independenta Economica, ISSN 1844-668X, BDI: EconPapers (REPEC), DOAJ, IDEAS, pp 772-777, http://www.strategiimanageriale.ro/images/images_site/categorii_articole/pdf_categorie_9e720c523a7c11fa6494ee8ccde30c97.pdf
- IACOB S. E., HRISTACHE D. A., (2017), *Entrepreneurship communication and Its role in business management*, *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați*, Fascicula 1, vol 1, nr 3, pp 226-229, ISSN 1584-0409, http://www.eia.feaa.ugal.ro/images/eia/2017_3/Iacob_Hristache.pdf;
- IACOB S. E., IACOB GH. S., (2015), “*Communication, source of management improvement through human capital interaction*“, publicat în a 5-a International Conference Globalization: Business, Finance and Education, JFAMM-3-2015, Editura Perun Sprint, Sofia, Bulgaria, ISSN 1314-460X, pp 67-71
- IACOB S. E.,, POPESCU C., RISTEA A. L., (2015), *The role of epistemological paradigms in research in social science and humanities*, *Economie teoretică și aplicată*, Nr 4-2015 (615), pp 247-252, <http://store.ectap.ro/articole/1149.pdf>;
- MARSTON E. J., (1963), *The Nature of Public Relations*, Editura McGraw-Hill, New York.
- NICOLA M., DAN P., (2001), *Publicitate*, Editura Comunicare.ro, București, p.10
- SCOTT C., ALLEN C. & GLEN B., (1994), *Effective Public Relations*, Editura Prentice Hall, New Jersey
- ȘERBĂNICĂ D., (2003), *Relații Publice*, Editura ASE, București,.
- WELLS W., MORIARTY S., BURNETT J., (2006), *Advertising – Principles & Practice*, Person an International Edition, 7th edition, p.5

Public Relations Society of America, New York, (2011),
(<https://www.prsa.org/AboutPRSA/PublicRelationsDefined/index.html#.VzxJGfl94d>) (17.09.2018)

<http://stiintasiinginerie.ro/wp-content/uploads/2013/12/8-COMUNICAREA-%C3%8EN-LEADERSHIP-%E2%80%93.pdf> (15.09.2018)

Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı Kapsamında Devletin Koruma Yükümlülüğü Bakımından Çevre Temizlik Vergisinin Değerlendirilmesi

Abdullah Tekbaş¹, Leyla Nur Oduncu²
Özet

Çevre temizlik vergisi; devletin sürdürülebilir kalkınmayı sağlama amacı yanında sağlıklı çevrede yaşama hakkı kapsamındaki koruma yükümlülüğünü gerçekleştirme amacına da hizmet eden bir mali yükümlülüktür.

Devletin önemli görevlerinden biri kalkınmanın sağlanması iken diğer bir görevi de çevrenin korunmasıdır. Ekonomik ve sosyal bu iki görevin yerine getirilmesi sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ifade edilen kalkınma anlayışı doğrultusunda politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için çevre sorunları biçiminde ortaya çıkan negatif dışsallıkların içselleştirilmesi gerekmektedir. Diğer vergilerin yanı sıra kullanıcı harçları kapsamında yer alan çevre temizlik vergisi de bu amaçla kullanılacak ekonomik araçlardan biridir. Bu vergi atık üreten konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binaların kullanıcılarından, kullanılan su miktarı ve bina gruplarına göre alınan bir vergidir. Önemli bir özellik olarak Kanunda vergi gelirlerinin yüzde yirmisinin çöp imha tesislerinin kurulmasında kullanılacağı belirtilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma amacı doğrultusunda çevrenin korunmasına yönelik politikaların insan hakları hukuku kapsamında doğrudan ilgili olduğu hak, sağlıklı çevrede yaşama hakkıdır. Çevresel sorunların doğrudan mağduru olan kişiler bakımından bu hakkın ihlal edilmiş olduğu söylenebilecektir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa'da güvence altına alınmış olan sağlıklı çevrede yaşama hakkına ilişkin olarak devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Negatif yükümlülük, devletin bizzat kendisinin hakka keyfi şekilde müdahale etmektен kaçınması gereğini ifade eder. Pozitif yükümlülükte ise devletin olumlu bir edimde bulunması gerekmekte olup koruma yükümlülüğü ve usul yükümlülüğü olarak ikiye ayrılmaktadır. Koruma yükümlülüğü, üçüncü kişilerden kaynaklanan müdahalelere karşı devletin bireyi koruması gereğine işaret eder. Bu bağlamda devletin gerekli düzenlemeleri yapması ve tedbirleri alması gerekmektedir.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesi araçlarından biri olan çevre temizlik vergisi, sağlıklı çevrede yaşama hakkı bakımından devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirme yollarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Verginin amacı yanında, kamu gelirlerinin harcanmasında temel ilke olan adem-i tahsis ilkesine aykırı olarak, vergiden elde edilen gelirin bir kısmının çöp imha tesisi kurulmasında kullanılacağı belirtilmiş olması da devletin koruma yükümlülüğüne yönelik önemli bir düzenlemedir. Ancak koruma yükümlülüğünün tam olarak yerine getirilebilmesi için düzenleme yeterli olmayıp etkili bir biçimde uygulama da gereklidir.

2012 yılından itibaren uygulanmaya başlayan bireysel başvuru denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi, devletin, negatif dışsallıkların içselleştirilmesine ilişkin politikalarının hukuksal etkinliğini somut olaylar üzerinden denetleme imkânına kavuşmuştur. Henüz bu konudaki

¹ Dr., Raportör, Anayasa Mahkemesi, abduhah.tekbas@anayasa.gov.tr

² Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi SBE, Raportör Yardımcısı, Anayasa Mahkemesi, leyla.nur.oduncu@anayasa.gov.tr

içtihat yeterince derinleşmemiş olmakla birlikte mevcut kararların değerlendirilmesinden bu konuda etkili bir denetim yapılacağı sonucu çıkartulabilmektedir. Böyle bir denetimin sağlıklı çevrede yaşama hakkının korunmasının yanı sıra devletin sürdürülebilir kalkınma politikası amaçlarına da hizmet edeceği ortadadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Temizlik Vergisi, Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı, Devletin Koruma Yükümlülüğü

Jel Kodu: H23

Evaluation of Environmental Clean-up Tax with regard to the Protection Obligation of the State in the Context of Right to Live in Healthy Environment

Abstract

Environmental clean-up tax is a financial obligation that serves the purpose of fulfilling the protection obligation of the State under the right to live in healthy environment as well as to achieve sustainable development.

One of the important tasks of the state is to provide development, while another task is to protect the environment. The fulfilment of these two economic and social functions obliges the policy making in line with the sense of development expressed by the concept of sustainable development.

In order to achieve sustainable development, negative externalities emerging in the form of environmental problems should be internalized. In addition to other taxes, the environmental clean-up tax, included in user fees, is one of the economic instruments that can be used for this purpose. It is a tax based on the amount of water used and building groups, collected from the users of residential, office and other buildings generating waste. As an important feature, it is stated in the Law that twenty percent of tax revenues will be used to construct waste disposal facilities.

Within the concept of the human rights law, the policies for the protection of the environment in accordance with the sustainable development is directly related to the right to live in healthy environment. It can be argued that this right has been violated in terms of those who are directly victims of environmental problems. There are negative and positive obligations of the state with respect to the right to live in a healthy environment secured by the European Convention on Human Rights and the Constitution. The negative obligation implies that the state itself must refrain from interfering with the rights arbitrarily. In the case of a positive obligation, the state has to have an active performance and it is divided into protection obligation and procedural obligation. The protection obligation indicates that the requirement of the protection of the state to the individual against interference from third parties. In this context, the state has to make the necessary arrangements and to take precautions.

The environmental clean-up tax, which is one of the means of internalizing negative externalities, emerges as one of the ways to fulfil the obligation to protect of the state in terms of the right to live in healthy environment. Besides the purpose of this tax, it is also an important regulation on the protection obligation of the state that some part of the income obtained from the taxation is used for the establishment of the waste disposal facility, contrary to the principle of non-earmarking, which is the basic principle in the expenditure

of public revenues. However the legislation is not enough to can be fulfilled the protection obligation completely, it is also necessary to execute the tax effectively.

The Constitutional Court has the opportunity to justice the legal effectiveness of the policies of the state on the internalisation of negative externalities in present cases through individual application which has been carried into effect since 2012. Notwithstanding that the case-law on this subject has not yet deepened sufficiently, it can be inter from the assessment of existing judgements that there will be an effective judicial review on this issue. It is clear that such a review will serve the purposes of the State's sustainable development policy as well as to protect the right to live in healthy environment.

Keywords: *The Environmental Clean-up Tax, The Right to Live in a Healthy Environment, the Protection Obligation of the State*

JEL Code: *H23*

1. GİRİŞ

Özellikle son yüzyılda ortaya çıkan ve sürdürülemez hale gelen çevre sorunlarının çözümünde devlete önemli görevler düşmektedir. Devletin kalkınmayı sağlama yükümlülüğü yanında çevreyi koruma yükümlülüğünün de bulunması sürdürülebilir kalkınma anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Çevresel sorunların insana bakan yönü insan hakları hukuku kapsamında “sağlıklı çevrede yaşama hakkı” (SÇYH) ile ilgilidir. Devletin SÇYH’ye ilişkin yükümlükleri negatif ve pozitif yükümlülükler olarak ikiye ayrılmakta olup, pozitif yükümlülüklerin alt ayrımlarından birini “koruma yükümlülüğü” oluşturmaktadır.

Devletin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çevresel negatif dışsallıkları içselleştirmek amacına yönelik çevre politikası uygulamaları aynı zamanda SÇYH kapsamında koruma yükümlülüğüne de hizmet etmektedir. Çevre temizlik vergisi de (ÇTV) bu amaçla kullanılabilecek araçlardan biridir.

2. ÇEVRE KİRLİLİĞİ SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE ÇEVRE POLİTİKASI ARACI OLARAK ÇEVRE TEMİZLİK VERGİSİ

Çevre kirliliği sorununun çözümünde piyasanın yetersiz kalması devlet müdahalesini gerekli kılmış olup bu amaçla geliştirilen araçlardan biri de çevre vergileridir.

A. Çevre Kirliliği ve Çevre Kirliliğinin Çözümünde Devlet Müdahalesi

Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde çevre; canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmıştır. Bu ortamın bozulması olarak ortaya çıkan çevre kirliliği, insanların yapay olarak doğal dengeye yaptığı aşırı müdahaleler ve yoğun ekonomik faaliyetler sonucu oluştuğu gibi (Biyay ve Gök, 2014: 282) sosyal, siyasal, demografik, teknolojik, kurumsal ve doğal faktörler nedeniyle de oluşabilmektedir (Bkz. Tan, 2004: 5 vd.).

Dünyanın doğal yapısı özellikle son iki yüz yıldır yaşanan sanayileşme sürecinde insanoğlu tarafından geriye dönüşü olmayacak biçimde bozulmuştur. Bu bozulma sadece bir bölgeyi ya da ülkeyi değil, yerine göre birkaç ülkeyi hatta küresel olarak tüm dünyayı etkiler duruma gelmiştir (Biyay ve Gök, 2014: 282). Özellikle II. Dünya Savaşından sonra yoksulluğun ortadan kaldırılması ve refahın artırılması amacıyla hızlı ekonomik büyüme olgusu doğal kaynakların o güne kadar olmadığı ölçüde aşırı tüketilmesi ve çevre kirliliğinin hızla artmasına neden olmuştur. Bu dönemde serbest mal olarak değerlendirilen çevrenin giderek kıt bir mala dönüşmesi (Tanrıvermiş, 1997: 304) çevre sorunlarını 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündemin en önemli sorunlarından biri haline getirmiştir (Tan, 2004: iv). Günümüzde kirlilik hava kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliği biçiminde ortaya çıkabileceği gibi (Bkz. Tan, 2004: 40 vd.) gürültü kirliliği biçiminde de ortaya çıkabilmektedir.

Çevre sorunları ve çözümleri iktisat literatüründe çevre kirliliği kapsamında ele alınmış olup çevre kirliliği piyasanın başarısızlık nedenlerinden biri olan negatif dışsallıkların en tipik örneğini oluşturmaktadır (Tan, 2004: iv). Dışsallık, bir ekonomik birimin faaliyeti dolayısıyla diğer ekonomik birim veya birimler üzerinde dolaylı olarak görülen olumlu (pozitif dışsallık) veya olumsuz (negatif dışsallık) etkileri ifade etmekte olup bir üretim veya tüketim faaliyetine bağlı olarak diğer üretim veya tüketim faaliyetleri üzerinde ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2009: 54). Negatif dışsallıkların kendisini en çok gösterdiği alan çevredir. Üretim ya da tüketim sonucu oluşan çevre kirliliği üçüncü şahıslara zararlı etkiler ve maliyetler

yüklemekte fakat bu maliyetler piyasa mekanizması içerisinde içselleştirilememektedir (Can, 2016: 59).

Negatif dışsallıkların sebep olduğu piyasa başarısızlıkları (Bkz. Tan, 2004: 117 vd.) devletin ekonomiye müdahalesini meşru kılmaktadır. Bu açıdan kirletici kişi ve firmaların toplumun diğer kesimine yüklediği negatif dışsal maliyeti içselleştirmek ve çevresel kaynak kullanımının optimal düzeyini belirlemek için çevre politikaları geliştirmek de bir zorunluluk haline gelmiştir (Can, 2016: 59, 60). Aksi takdirde kaynak dağılımındaki etkinsizlikler toplumsal refahı azaltacaktır (Tan, 2004: iv).

Günümüzde ekonomik kalkınma ile birlikte sağlıklı bir çevrenin sürdürülebilir olduğu kabul edilmektedir (Atabay ve Kaymaz, 2007: 43). Bu durum, bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamalarını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme olarak tanımlanan (Çevre Kanunu, m. 2) sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ifade edilmektedir.

B. Çevre Politikası

Sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda çevrenin korunmasına yönelik uygulamalar çevre politikası kapsamında ele alınmaktadır.

1. Çevre Politikası Kavramı, Amaçları, İlkeleri

Geniş anlamıyla çevre politikası, toplumun çevreyle olan ilişkisini düzenlemek için belirlenen amaçlar, hedefler, ilkeler ve tercihler ile çevrenin korunmasına yönelik olarak alınan önlemler bütünü olarak tanımlanır (Keleş vd., 2009: 335).

Çevre politikasının hedefi, çevreyi tehdit eden unsurların ve çevreye yönelik insan faaliyetlerinin zararlı etkilerinin ortadan kaldırılması yoluyla çevre açısından sürdürülebilir bir ekonomik sistem oluşturulmasıdır (Dağdemir, 2003: 140).

Çevre politikasına ilişkin ilkeler; “kirleten öder”, “ihtiyat”, “önleme” ve “işbirliği” ilkeleri olarak sayılabilir (Can, 2016: 60; Tan, 2004: 126). Konu ile ilgisine istinaden bu ilkelerden kirleten öder ilkesi üzerinde durulacaktır. Kirleten öder ilkesi; çevreye verilen zararların giderilmesi için alınan önlemlerin maliyetine

çevreyi kirletenin katlanmasını ifade etmektedir (Toprak, 2006: 152). Bu ilkeye kirleten kirliliğin kontrolü ve giderilmesi ile ilgili maliyetlere katlanmalı, bu maliyetler kirleten mal ve hizmetlerin maliyetine eklenmelidir (Barde, 1994: 5).

2. Çevre Politikası Araçları

Devlet çevre politikası amaçlarına ulaşabilmek için bazı araçları kullanmaktadır.

a. Genel Olarak

Devlet çevre kirliliğine müdahale ederken genellikle üç türlü araç kullanmaktadır. Bunlar; düzenleyici araçlar, ekonomik araçlar ve kamu yatırım harcamalarıdır (Tan, 2004: iv).

1980’li yıllara kadar temel politika araçları olan (Topal, 2012: 45) düzenleyici araçlara ilişkin eksiklikler bu araçların sorgulanmasına yol açmış; çevresel sorunlarla mücadelede ekonomik araçlar geliştirilmeye başlanmıştır (Değirmendereli, 2004: 494). Çevre politikası araçları içinde en sık kullanılan ekonomik araç ise çevre vergileridir (Gündüz ve Agun, 2013: 57). Çevre politikası araçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: Çevre Politikası Araçları

Düzenleyici Araçlar	Ekonomik Araçlar	Kamu Yatırım Harcamaları
1. Standartlar a. Kalite standartları b. Emisyon standartları c. Ürün standartları d. Teknoloji standartları	1. Vergiler a. Pigocu vergiler b. Dolaylı çevre vergileri	1. Hasar önleyici tesislerin inşasına yönelik harcamalar
2. Yasaklar	2. Sübvansiyonlar a. Pigocu sübvansiyonlar b. Dolaylı sübvansiyonlar	2. Yenileyici faaliyet harcamaları
3. Yerleşim sınırlandırması a. Kirletici kaynağa yönelik b. Bireylere yönelik	c. Çevreye zararlı sübvansiyonlar politikası	3. Bilginin sağlanmasına yönelik harcamalar
	3. Kallancı harçları	4. Araştırma harcamalarına yönelik harcamalar
	4. İdari harçlar (resimler)	5. Çevre eğitim harcamaları
	5. Pazarlanabilir kirletme hakları	
	6. Depozit iade sistemleri	

Kaynak: Baumol, W.J. & Oates, W.E. Economics, Enviromental Policy, and The Quality of Life (1979, Prentice Hall, USA); Perman, R. & ..., Natural Resource and Environmental Economics, 2. Ed. (1999, Pearson Education Limited, U.K.) ve Barde, J.P., Economic Instruments in Environmental Policy: Lessons from OECD Experience and Their Relavance to Developing Economies (OECD, 1994, Paris)'den derleyen Tan, 2004: 131.

b. Çevre Vergisi

Bazı olumsuz yönleri olmasına karşın (Can, 2016: 63-64) çevre vergileri, dışsallıkların içselleştirilmesi böylece çevreye zarar veren mal ve hizmetlerin maliyetinin arttırılmasında etkili bir araçtır (Can, 2016: 63).

i. Çevre Vergisi Kavramı, Teorik Dayanağı ve Amaçları

Çevre vergisi adı altında yapılan ödemeler ülkeden ülkeye farklı özellikler göstermekte olup dar anlamda vergi özelliği gösteren ödemeler yanında harç, resim, ücret gibi ödemeler de bulunmaktadır. Bu sebeple çevre vergisi kavramının geniş anlamda bütün bu ödemeleri karşılamak üzere kullanıldığı kabul edilmektedir (Şentürk vd., 2015: 2; Çelikkaya, 2011: 98). Teknik olarak çevre vergileri, “çevreye kesin olarak zararlı olduğu kanıtlanmış bir fiziksel birimin veya bileşenin matrahını oluşturduğu vergiler” olarak tanımlanabilir (Gündüz ve Agun, 2013: 60).

Çevreye yönelik negatif dışsallıkların vergilendirilmesi fikrini ilk kez ortaya atan Pigou'ya göre çevre kirliliğine neden olan faaliyetlerde kirlilik maliyetleri hesaba katılmadığından özel marjinal maliyet toplumsal marjinal maliyetin altında olup aradaki farkın vergi konulmak suretiyle ortadan kaldırılması gerekmektedir (Özsoy ve Yıldırım, 1994: 41). Bu yönüyle bu vergi, “kirleten öder” ilkesine uygun bir vergi olup (Morgan, 2003: 5), mali amacı yanında negatif dışsallıkların içselleştirilmesi verginin sosyal amacını oluşturmaktadır.

ii. Çevre Vergisi Türleri

Çevrenin korunmasına yönelik değişik çevre vergisi türleri geliştirilmiştir.

(a) Genel Olarak

Çevre vergileri, farklı şekillerde sınıflandırılabilir (Jamali, 2007, 218). Bu vergiler, çevreye olumsuz etkileri olduğu saptanan fiziksel birimlere göre dört kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; enerji, ulaşım, kirlilik ve doğal kaynak

vergileridir. Kirlilik vergileri; depolama vergileri, çöp vergileri, pil ve akümülatör vergileri ve ambalaj vergilerinden oluşmaktadır (Can, 2016: 64-67; Gündüz ve Agun, 2013: 60; Öz ve Kutbay, 2016: 255). Bu vergiler, hava ve suda ölçülen ya da tahmin edilen kirlilik ile gürültü ve katı atık üzerinden alınmaktadır (Gündüz ve Agun, 2013: 60). Konuyla ilgilene istinaden çöp vergileri üzerinde durulacaktır.

Çöp vergileri genellikle yerel yönetimler tarafından toplanan, mükelleflerinin hane halklarından oluştuğu kentsel katı atıkları toplayıp bertaraf etmenin karşılığı olarak alınan vergilerdir (Can, 2016: 66). Birçok ülkede katı atık toplama hizmetleri için çöp miktarına bağlı olarak değişmeyen aylık sabit bir miktar ödenir. Fakat bu durum tüketicilerin daha fazla çöpün ücretsiz olduğunu düşünmelerine ve belediyelerin çevre temizlik hizmetleri için ek maliyetlere sebep olmaktadır (Kinnaman ve Fullerton, 2006: 496). Bu sakıncaların ortadan kaldırılabilmesi için ABD, İsveç gibi bazı ülkelerde atık miktarı ile ödenecek vergi miktarını ilişkilendiren uygulamalara geçildiği ve bu uygulamaların üretilen çöp miktarında azalma biçiminde fayda sağladığı görülmüştür (Can, 2016: 66).

Çöp vergisi olarak Türkiye’de uygulanmakta olan tek vergi ÇTV’dir (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 93).

(b) Çevre Temizlik Vergisi (Türkiye Uygulaması)

ÇTV’ye ilişkin esaslar 26/5/1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nun mükerrer 44. maddesinde düzenlenmiştir. Verginin konusunu belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, iş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar oluşturmaktadır. Verginin mükellefi, binaları kullananlar olup, vergiyi doğuran olay binaların kullanılmaya başlanmasıyla gerçekleşmektedir. Kullanılmayan binalar bakımından vergi doğmayacaktır.

Verginin matrahının ve miktarının tespiti bakımından konutlar ile işyerleri ve diğer şekillerde kullanılan binalar ayrıştırılmıştır. Konutlarda ÇTV su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle metreküp başına (2018 yılı için) büyükşehirlerde 32 kuruş, diğer yerlerde 24 kuruş olarak belirlenmiştir. Belediyenin çevre temizlik

hizmetlerinden yararlanan ancak, su ihtiyacını belediyece tesis edilmiş su şebekesi haricinden karşılayan konutlara ilişkin ÇTV, işyerleri ve diğer şekillerde kullanılan binalara ilişkin tarifenin yedinci grubunun belediye meclisince belirlenecek derecesi üzerinden hesaplanır. İşyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalarda ise vergi 7 grup üzerinden 5 derece itibarıyla belirlenen tarifeye göre alınmaktadır. Vergi miktarları büyükşehirlerde % 25 artırımlı olarak uygulanmaktadır. On ikinci fıkranın verdiği yetkiye dayanılarak yürürlüğe konulan 13/12/2005 tarihli ve 2005/9817 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre; vergi tutarları, büyükşehir belediye sınırları içinde bulunanlar hariç olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerdeki belediyeler ile nüfusu 5.000'den az olan belediyelerde %50 indirimli olarak uygulanacaktır.

Cumhurbaşkanı, tarifede yer alan bina gruplarını belirlemeye ve ÇTV tutarlarını yöreler, belediyelerin nüfusları ve bina grupları itibarıyla ayrı ayrı dörtte birine kadar indirmeye veya yarısına kadar artırmaya yetkilidir. Belediye meclisleri, buldukları mahallin sosyal ve ekonomik farklılıkları ile büyüklüklerini de dikkate alarak binaların hangi dereceye gireceğini tespit etmeye yetkilidir.

Kamu idareleri, bazı kurum ve kuruluşlar ile karşılıklı olmak şartıyla yabancı temsilcilikler tarafından kullanılan binalar ve müstemilatı vergiye tâbi değildir.

Büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde tahsil edilen verginin yüzde yirmisi çöp imha tesislerinin kuruluş ve işletmelerinde kullanılmak üzere ilgili büyükşehir belediyesinin hesabına aktarılacaktır.

Vergi olarak isimlendirilse de belirtilen özellikleri dikkate alındığında ÇTV'nin çevre politikası araçlarından "kullanıcı harçları" içinde yer aldığı söylenebilecektir. Çevreyi kirletmenin bedeli olan bu harçlar genellikle mahalli idareler tarafından atık suyun ve çöpün toplanması ve işlenmesi karşılığında alınmakta olup çevrenin korunmasına yönelik önemli faydaları bulunmaktadır (Tan, 2004: 218).

3. SAĞLIKLI ÇEVREDE YAŞAMA HAKKI

İktisaden devlete yüklenen çevreyi koruma yükümlülüğünün insan hakları hukuku kapsamında doğrudan ilgili olduğu hak SÇYH'dir.

A. Kavram, Kapsam ve Hukuksal Dayanaklar

SÇYH'nin mekânını oluşturan sağlıklı çevre; hava, su, çevre ve gürültü kirliliği olmayan, doğası ve doğal kaynakları iyi korunmuş bölge olarak tanımlanmaktadır (afad.gov.tr, 2018). Hakkın 1982 Anayasası'nın (AY) 56. maddesinin formüle edilmiş biçimi "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı" şeklindedir. Anılan maddede çevre hakkının da SÇYH'nin de tanımı yapılmamıştır (Kaboğlu, 1996: 44). AYM, bireysel başvuru incelemelerinde sağlıklı çevrede yaşam hakkını farklı haklar kapsamında değerlendirmiştir. Önceki kararlarında (2014/5809, 2013/7318, 2013/2552, 2013/6260, 2013/2513, 2013/6714, 2014/2266, 2014/3977, 2014/1767, 2014/14482, 2014/2818) AY'nin 17. maddesinde yer alan maddi ve manevi varlığın korunması hakkı ile ilişkili, son iki kararında (2014/4686, 2014/3735) ise 20. maddesinde yer alan özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı ile ilişkili olarak incelemiştir. 2013/6587 numaralı kararda ise her iki haktan da inceleme yapılarak bir sonuca varılmıştır.

SÇYH ile doğrudan bağlantılı bir hak olan çevre hakkının konusu ekolojik açıdan dengeli bir çevredir (Semiz, 2014: 10). "Çevre hakkı" ve "SÇYH" sıklıkla birbirine karıştırılan kavramlardır. Bu hakların güvenceleri ve koruma kapsamı açısından farkları bulunmaktadır. Nitekim AYM'nin bireysel başvuru incelemelerinde ekolojik yaklaşımın yerine, insan hakları ile çevrenin korunması arasında açık bir bağ olduğu düşüncesi benimsenmektedir (2013/2552, p. 54). İnsan merkezli (antroposentrik) bu yaklaşımda insan özne, çevre ise bu özneye tabi bir nesnedir (Şirin, 2015: 15). Bu bakımdan bireysel başvuru incelemelerinde koruyucu anayasal hükümlerin aktif hale gelmesi için çevrenin genel olarak bozulması değil (2013/2552, p. 59); bireylerin kapsamdaki hakları için zararlı bir etkinin söz konusu olması gerekmektedir.

AYM, AY'nin 56. maddesinde güvence altına alınan hakkın, üçüncü kuşak haklardan olduğuna tespit etmiş (2013/2552, p. 46) fakat AY'nin 17., 20. ve 21. maddelerinde korunan hukuksal çıkarlar bulunduğunu, bunların da "SÇYH" başlığı altında olduğunu ve bu hakkın kural olarak konu bakımından yetki

kapsamında olduğunu belirtmiştir. İşte hukuksal koruma bakımından iki hak arasındaki en büyük fark burada ortaya çıkmaktadır.

AY'de açıkça düzenlenmiş olmasına karşın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ne 8. maddesi (özel hayatın ve aile hayatının korunması) ne de başka bir hükmünde genel anlamda çevrenin korunması güvence altına alınmıştır (Kyrtatos/Yunanistan, 41666/98, p. 52). Diğer bir ifadeyle AİHS'de yer alan hak ve özgürlükler, çevrenin korunması hakkını içermemektedir (Fadeyeva/Rusya, 55723/00, p. 68) Çevresel bir meseleden kaynaklı müdahaleden ortaya çıkan şikâyetin, Sözleşme kapsamında incelenebilmesi için mutlaka bir hak veya özgürlük ihlali iddiası ile irtibatlandırılması gerekmektedir. Bu haklar yaşam hakkı (Öneryıldız/Türkiye, 48939/99), işkence ve kötü muamele yasağı, özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı (Powell ve Rayner/Birleşik Krallık, 9310/81; Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık, 36022/97; Moreno Gomez/İspanya, 4143/02; Martinez Martinez/İspanya, 21532/08; Mileva ve diğerleri/Bulgaristan, 43449/02 ve B. No: 21475/04; Décs/Macaristan, 2345/06; Lopez Ostra/İspanya, 16798/90; Giacomelli/İtalya, 59909/00; Di Sarno ve diğerleri/İtalya, 30765/08), mülkiyet hakkı olabilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) çevresel meseleleri değerlendirmesinde özellikle özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkının öne çıktığı söylenebilir (Güneş, 2014: 102).

B. Devletin Yükümlülükleri

AİHS ve AY'da güvence altına alınmış olan SÇYH'ye ilişkin olarak devletin, negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır (AYM, 2013/2552, p. 47, 48): Negatif yükümlülük, devletin bizzat kendisinin hakka keyfi şekilde müdahale etmekten kaçınması gereğini ifade eder (AYM, 2013/6587, p. 45; AYM, 2014/2266).

Pozitif yükümlülük, temel hakların garantörü olan (Dröge, 2003: 379-392'den aktaran Boyar, 2013: 54) devletin hakkın gerçekleşebilmesi için olumlu bir edimde bulunmasını gerektirmektedir. AİHM, pozitif yükümlülükler konusunda genel bir teori geliştirmenin uygun olmadığı kanaatindedir (Plattform Ärzte for das

Leben/Avusturya, 10126/82, p. 31; VgT Verein gegen Tierfabriken/İsviçre, 24699/94, p. 46). Devletin pozitif yükümlülüğünün ne olduğu her somut olay kapsamında ayrıca ele alınacaktır.

Pozitif yükümlülüğün dayanaklarından olan yatay etki kavramı, kişiler arası ilişkilerde meydana gelen hak ihlallerinden dolayı da devletin sorumlu tutulabilmesini içerir (Knox, 2008: 1-2'den aktaran Sunay, 2015: 11-12; Poroy, 2006, 1006). Çıkarılacak normlar, yapılacak düzenlemeler ve alınacak her türlü somut tedbir aracılığıyla temel hakların üçüncü kişilere karşı korunması ödevi devlete yüklenmektedir (Duymaz, 2012: 124). AYM, AY'nin Başlangıç kısmının, 5., 11., 12., 14. maddeleri yanında 56. maddesinin ikinci fıkrasının da kamusal makamların çevresel meseleler bağlamındaki pozitif yükümlülüklerinin tespiti ve değerlendirilmesi hususunda göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmiştir (2013/2552, p. 49, 50).

Devletin SÇYH'ye ilişkin pozitif yükümlülükleri “koruma yükümlülüğü” ve “usul yükümlülüğü” olarak ikiye ayrılmaktadır. Konuyla ilgili dolayısıyla koruma yükümlülüğünden bahsedilecektir.

Koruma yükümlülüğü, üçüncü kişilerden kaynaklanan müdahalelere karşı devletin bireyi koruması gerektiği fikrine dayanan yükümlülüktür. Bu yükümlülük bağlamında devletin bir dizi önlemleri alması (X ve Y/Hollanda, B. No: 8978/80, p. 23), yasal düzenleme yapması (Siliaddin/Fransa, 73316/01), var olan mevzuatın etkin şekilde uygulanmasını sağlaması ve mevzuata aykırı şekilde gerçekleştirilen eylemlere karşı pasif kalmaması (Öner Yıldız/Türkiye, 48939/99) gerekmektedir.³ Nitekim AYM de Binali Özkaradeniz ve diğerleri kararında (2014/4686. Ayrıca bkz. 2013/2552) devletin AY'nin 20. maddesi uyarınca sağlıklı bir çevrede yaşamayı sağlayan koruyucu bir mevzuat oluşturma ödevi yanında denetleme yapma ve çevreyi koruyucu fiili tedbir ve faaliyetlerde bulunma yükümlülüğü de bulunduğunu belirtmiştir. AYM'ye göre, bu kapsamda devletin hem kirlenmenin önlenmesi hem

³ Pozitif yükümlüklerin sayılı olmadığı, somut olayın koşulları çerçevesinde belirleneceği konusundaki AİHM kanaati gereği koruma yükümlülüğünü sağlayıcı araçlar artırılabilir.

de doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesi için gereken tedbirleri alması gerekmektedir.

Malî zorunluluklara ve hatta mülkiyet gibi bazı temel haklara, özellikle de devlet bu konuda yasal düzenlemeler yaptığında, çevreyi korumaya ilişkin hususlara nazaran öncelik verilmemelidir. Bu nedenle, kamu otoriteleri, çevreyi korumak amacıyla çıkarılan kanuni hükümlerin tamamen etkisiz kalmamasını sağlamak için, uygulamada uygun zamanda müdahale etmeleri gereken bir sorumluluğu üstlenirler (Hamer/Belçika, 21861/03, p. 79).

Koruma yükümlülüğü kapsamında hangi tedbirlerin alınması gerektiği ve bu tedbirlerin nasıl uygulanacağı hususlarında kamu otoritelerinin geniş bir takdir yetkisi mevcuttur (2014/4686). Hukuksal açıdan koruma yükümlülüğüne ilişkin olarak AY'de somut öneriler bulunmamaktadır. Bu nedenle koruma yükümlülüğünün kapsamında hangi araçların yer alacağı hususu esas olarak devletin takdirindedir. Bu yönüyle bakıldığında Devlete yüklenen yükümlülüğün belli araçları kullanma (araç yükümlülüğü) değil, amacı gerçekleştirme yükümlülüğü (amaç yükümlülüğü) olduğu söylenebilecektir.

4. KORUMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ BAKIMINDAN ÇEVRE TEMİZLİK VERGİSİ

Çevrenin korunması amacıyla çevreyi kirleten unsurlar üzerine vergi konulması başlı başına koruma yükümlülüğüne ilişkin bir uygulamadır. ÇTV'nin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan binalar üzerine konulması "kirleten öder" ilkesine uygun kullanıcı harcı niteliğinde olduğunu göstermektedir. ÇTV'nin çevre kirliliğini önleme amacı verginin sosyal amaçla kullanımına ve yönlendirici vergileme uygulamasına örnek oluşturmaktadır.

ÇTV'ye ilişkin mükerrer 44. madde, koruma yükümlülüğü bakımından sadece yukarıda belirtilen özelliklere ilişkin bir çevre vergisi koymakla kalmamış, verginin unsurları ve vergi gelirlerinin kullanımı ile ilgili hükümleriyle de koruma yükümlülüğüne hizmet eden düzenlemeler yapmıştır. Ancak madde kapsamındaki

bazı düzenlemelerin koruma yükümlülüğü bakımından olumsuz sonuçlar doğuracağını da belirtmek gerekmektedir.

A. Verginin Unsurları Bakımından Değerlendirme

ÇTV'nin matrah, tarife ve bağışıklığına ilişkin düzenlemelerinin koruma yükümlülüğü bakımından özellik arz ettiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanına verilen işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar bakımından tarifedeki bina gruplarını belirleme yetkisi, kirlilik oluşturma kapasitesine göre yönlendirici veya caydırıcı amaçlarla kullanılarak koruma yükümlülüğüne hizmet edebilecektir. Belediye meclislerinin, buldukları mahallin sosyal ve ekonomik farklılıkları ile büyüklüklerini de dikkate alarak binaların hangi dereceye gireceğini tespit etme yetkisi de, bu yetkinin kirletme kapasitesini de dikkate alacak biçimde kullanılması durumunda koruma yükümlülüğüne hizmet edecektir. Burada bir başka önemli husus; her bir belediye meclisine bu yetkinin verilmesiyle farklı yerleşim birimleri bakımından farklı kirletme kapasiteleri itibarıyla farklı derecelendirme imkânının sağlanmış olmasıdır. Böylelikle farklı maliyetlerin bulunduğu yerlerde aynı miktarda vergi alınmasına yönelik eleştiri (Şentürk vd., 2015: 15) de bertaraf edilebilecektir.

Verginin, hem sıvı hem de katı atıklarla ilgili temizlik hizmetleri için konulmuş olmasına karşın konutlar bakımından kullanılan su miktarına bağlı olarak tahsil edilmesi, bu yükümlülüğü katı atıkların vergilendirilmesinde yetersiz hatta duyarsız kılmakta (Şentürk vd., 2015: 15); bu durum fayda ilkesine göre vergilendirme bakımından sorun teşkil etmektedir (Şentürk vd., 2015: 114). Vergi miktarının binaların niteliklerine göre belirlendiği hallerde ise durum daha da olumsuzdur. Keza katı atık ve atık su yönünden bir tespit yapılabilmesi bu yolla imkânsız yakındır. Bina nitelikleri üzerinden katı atık ve atık su miktarının ve bunun yarattığı maliyetin hesaplanmasının güçlüğü sebebiyle, negatif dışsal maliyetin bu binalar bakımından gerçek anlamda içselleştirilmesi (Ercan, 2015: 214-215) ve verginin kendisinden beklenen koruma yükümlülüğünü yerine getirmesi mümkün değildir. Bu yönüyle verginin, üretilen atık miktarıyla ilişkilendirilmemesi, toplam atık miktarına göre

değil de su kullanımı ve binanın niteliği gibi unsurlara göre belirlenmesi ve bazı binalar için düşük miktarda alınması (Çelikkaya, 2011: 113; Şentürk vd., 2015: 15) koruma yükümlülüğünün yerine getirilmesi bakımından olumsuz özelliklerdir. Zira bu özelliği nedeniyle katı atık miktarını (verginin konusu) azaltarak vergiyi azaltmak mümkün değildir (Değirmendereli, 2003, 119).

Büyükşehirlerde vergi miktarının daha yüksek belirlenmiş olması, buralardaki daha fazla kirletme potansiyeli sebebiyle koruma yükümlülüğü bakımından olumlu bir düzenlemedir.

Cumhurbaşkanına verilen vergi tutarlarını belediyelerin nüfusları ve bina grupları itibarıyla ayrı ayrı dörtte birine kadar indirme veya yarısına kadar artırma yetkisi, kirlilik oluşturma kapasitesine göre yönlendirici veya caydırıcı amaçlarla kullanılabilir ve koruma yükümlülüğüne hizmet edecektir. Kirlilik seviyesinin düşüklüğüne paralel olarak vergi miktarlarının azaltılması durumunda çevre politikası araçlarından ekonomik araçların içinde yer alan sübvansiyonlar kullanılmış olacaktır.

Kamu idareleri ile başka bazı kurum ve kuruluşlarca kullanılan binalar ile bunların müstemilatı vergiden bağışık tutulması, sosyal amaçlı bu bağışıklığın sosyal amaçlı çevre vergisinin koruma yükümlülüğü bakımından olumsuz bir durumdur.

B. Vergi Gelirlerinin Kullanımı Bakımından Değerlendirme

Mükerrer 44. maddenin dokuzuncu fıkrasında büyükşehir belediyeleri sınırları içinde toplanan ÇTV'nin % 20'sinin çöp imha tesislerinin kuruluş ve işletmelerinde kullanılacağı hüküm altına alınmıştır. ÇTV gelirlerinin bir kısmının bu amaçla tahsisi kamu gelirlerinin harcanmasına ilişkin temel mali ilkelerden biri olan adem-i tahsis ilkesine aykırıdır. Adem-i tahsis ilkesi; bütçe ilkelerinden genellik ilkesinin alt ilkelerinden biri olup belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi olarak ifade edilmektedir (Tüğen, 2018: 34).

Tahsise ilişkin düzenleme büyükşehir belediyeleri sınırları içinde toplanan ÇTV'nin en azından % 20'lik kısmının çöp imha tesislerinin kurulması ve işletilmesinde kullanılmasını güvence altına alarak gelirin harcanması aşamasında

koruma yükümlülüğüne hizmet etmektedir. ÇTV gelirlerinin diğer kısmının veya belediyelerin diğer gelirlerinin de bu amaçla kullanılabilmesi mümkün olmakla birlikte bu hususta bir kesinlik yoktur. Tahsis uygulamasının sadece büyükşehir belediyeleri ile sınırlı tutulması ise koruma yükümlülüğü bakımından olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilecektir.

AYM, 21.1.2010 tarihli ve E:2008/85, K:2010/12 sayılı kararında adem-i tahsis ilkesinin anayasal bir ilke olmadığını dolayısıyla tahsis uygulamalarının AY'ye uygun olduğunu belirtmiştir.

5. SONUÇ

Devletin sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde çevresel negatif dışsallıkları içselleştirmeye yönelik politika uygulamaları çevre politikası olarak ortaya çıkmıştır. Çevre politikası amaçlarını gerçekleştirmek için pek çok aracın geliştirildiği, bu araçlar içinde en etkin olan araçlardan birinin de ekonomik araçlardan biri olan çevre vergileri olduğu görülmektedir.

Türkiye'de çöp vergi niteliğinde uygulanan tek çevre vergisi ÇTV'dir. Bu vergi bir yandan sürdürülebilir kalkınma amaçlarına hizmet eden bir araç iken, diğer yandan SÇYH kapsamında devletin koruma yükümlülüğüne hizmet eden bir araçtır.

ÇTV sadece bir çevre vergisi olması sebebiyle değil aynı zamanda kirletme kapasitesi baz alınarak değişik bölgeler itibarıyla verginin matrahının ve tarifesinin ayarlanabilmesi özelliğiyle de koruma yükümlülüğüne hizmet etmektedir. Bunların yanı sıra büyükşehirlerde vergi gelirlerinin belli bir oranının çöp imha tesislerinin kurulması ve işletilmesi amacıyla tahsis edilmesi de koruma yükümlülüğüne hizmet etmektedir.

ÇTV'nin koruma yükümlülüğü bakımından olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Vergi tarifesi oluşturulurken atık miktarının dikkate alınmamış olması, bazı kurum ve kuruluşların vergiden bağışık tutulmuş olması hususları bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Konunun bir diğer önemli yönü ise AYM'nin bireysel başvuru yoluyla somut olaylar üzerinden çevrenin korunmasına yönelik iktisat ve maliye politikası

uygulamalarının etkinliğini hukuksal olarak denetleme imkânına kavuşmuş olmasındır.

KAYNAKÇA

AKAR, H. (2012), “Ekonomik Büyüme ve Çevresel Vergilerin Emisyon Miktarına Etkileri”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1(4), 211-246.

AKDOĞAN, A. (2009), Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 13. Baskı, Ankara.

ATABAY, S., KAYMAZ, G. (2007), “Çevre Duyarlılığının Piyasa Ekonomisine Yenik Düştüğü Nokta: Sürdürülebilir Kalkınma”, Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi, (Ed. A. Mengi), İmge Yayınları.

AYDIN, M., DENİZ, K. (2017), “Atık Yönetiminde Vergi Politikasının Rolü: Türkiye Değerlendirmesi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30), 435-461.

BARDE, J. P. (1994), Economic Instruments in Environmental Policy: Lessons from the OECD Experience and Their Relevance to Developing Economies, OECD Development Centre Working Paper No.92, <http://www.oecd.org/dev/1919252.pdf>, (03.06.2018).

BİLGİN, S., ORKUNOĞLU, I. F. (2010), “Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçları Bağlamında 1970’lerden Günümüze Çevre Vergileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1), 77-108.

BİYAN, Ö. (2014), “Vergilerin Kanuniliği İlkesi Açısından Çevre Temizlik Vergisinde Belediye Meclislerinin Yetkisi”, Mali Çözüm, 77-93.

BİYAN, Ö., GÖK, M. (2014), “Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılatırmalı Bir Analiz”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 281-310.

BOYAR, O. (2013), “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa Anayasa Mahekemisine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (Ed. S. İNCEOĞLU), Şen Matbaa, 1. Baskı, 53-80.

CAN, F. (2016), “Çevre Politikasının Ekonomik Araçları”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 58-73. 9(3).

ÇELİKKAYA, A. (2011), “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 97-120.

DAĞDEMİR, Ö. (2003), Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları, Gazi Kitabevi, Ankara.

DEĞİRMENDERELİ, A. (2004), “Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi yada Çevre Koruma Araçları”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, (Ed. M. Marın ve U. Yıldırım), Beta Basım Yayım, İstanbul, 489-514.

DUYMAZ, E. (2012), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevrenin Korunmasına Katkısı”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 47, 121-160.

ERCAN, E. (2015), “Türkiye’de Çevre Vergileri mi, Çevre Vergisi mi?”, TBB Dergisi, Sa. 119, s. 209-226.

GÜNDÜZ, İ.O., AGUN, B.H. (2013), “Çevre Vergilerinin Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulanması: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması”, Maliye Finans Yazıları, 27(99), 55-79.

GÜNEŞ, A.M. (2014), “Çevre Hakkının Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği Üzerine”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 5(16), 79-103.

<https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=sa%C4%9Fl%C4%B1kl%C4%B1+%C3%A7evre>, (11.09.2018)

JAMALİ, T. (2007), Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri), Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

KABOĞLU, İ. (1996), Çevre Hakkı, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.

KELEŞ, R., HAMAMCI, C., ÇOBAN, A. (2009), Çevre Politikası, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara.

Kinnaman, T., Fullerton, D. (2006), Garbage and Recycling with Endogenous Local Policy, Environmental Taxation in Practice, (Ed. A. Muller ve T. Sterner), England: Ashgate Publishing.

KNOX, J.H. (2008), "Horizontal Human Rights Law", The American Journal of International Law, 102(1), 1-47.

MORGAN, P.G. (2003), Environmental Taxation of Surface Mining in the United Kingdom, <https://uod.app.box.com/s/uzegt5x2omfthg2pyz994298tjimjwok>, (12/08/2018).

ÖZ, E., KUTBAY, H. (2016), "Ekolojik Vergileme: Seçilmiş Bazı Dünya Ülkeleri İle Türkiye Verilerinin Karşılaştırılması", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(1), 247- 271.

ÖZSOY, İ., YILDIRIM, U. (1994), "Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Öneriler", Çevre Dergisi, 11, 39-42.

ÖZYARDIMCI, M.C. (1998), "Belediyelerimizde Emlak ve Çevre Temizlik Vergisi Uygulamaları", Çağdaş Yerel Yönetimler, 7(3), 81-93.

POROY, M.A. (2006), "Yatay İlişkilerde Pozitif Sorumluluk İnsan Haklarının Yatay İlişkilerde Geçerliliği", İstanbul Barosu Dergisi, 80(3), 1005-1012.

SEMİZ, Y. (2014), "Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 9-46.

SUNAY, R. (2015), "İnsan Haklarının Yatay Etkisi Ve Devletin Sorumluluğu", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(1), 9-52.

ŞENTÜRK, S.H., ESER, L.Y., POLAT, S. (2015), "Evsel Katı Atıkların Vergilendirilmesi: Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisine Fayda İlkesi Çerçevesinde Eleştirel Bir Bakış", Maliye Dergisi, Sa. 169, 1-20.

ŞİRİN, T. (2015), Çevre İnsan Devlet, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

TAN, S.S. (2004), Çevre Sorunlarına Kamu Maliyesi Çözümleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

TANRIVERMİŞ, H. (1997), “Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamaları ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme”, Ekonomik Yaklaşım, 8(27), 303-328.

TOPAL, A. (2012), Entegre Katı Atık Yönetiminde Politika Araçları (İdari, Ekonomik ve Bilgilendirici Araçlara İlişkin Uygulama Örnekleri), Beta Yayınları, İstanbul.

TOPRAK, D. (2006), “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 147-169.

TÜĞEN, K. (2018), Devlet Bütçesi, On Yedinci Baskı, İzmir.

Anayasa Mahkemesi Kararları:

Ahmet İsmail Onat, B. No: 2013/6714, 21.4.2016.

Arif Ali Cangı ve diğerleri, B. No: 2014/1767, 6.12.2017.

Ayşe Sevtap Uzun, B. No: 2013/6260, 13.4.2016.

Binali Özkaradeniz ve diğerleri [GK], B. No: 2014/4686, 1.2.2018.

D.Ö. 4, B. No: 2014/3735, 12.6.2018.

D.Ö., B. No: 2014/3977, 30.6.2016.

Ertuğrul Barka ve diğerleri, B. No: 2014/2818, 24.1.2018.

Fevzi Kayacan 2, B. No: 2013/2513, 21.4.2016.

Halil Kaya ve diğerleri, B. No: 2013/7318, 10.6.2015.

Hüseyin Tunç Karlık ve Zahide Şadan Karlık, B. No: 2013/6587, 24.3.2016.

Mehmet Kurt [GK], B. No: 2013/2552, 25.2.2016.

Orhan Afacan, B. No: 2014/2266, 16.6.2016.

Süleyman Koç, B. No: 2014/14482, 19.12.2017.

Tezcan Karakuş Candan ve diğerleri, B. No: 2014/5809, 10.12.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları:

Dées/Macaristan, B. No: 2345/06, 09.11.2010.

Di Sarno ve diğerleri/İtalya, B. No: 30765/08, 10.01.2012.

Fadeyeva/Rusya, B. No: 55723/00, 09.06.2005.

Giacomelli/İtalya, B. No: 59909/00, 02.11.2006.

Hamer/Belçika, B. No: 21861/03, 27.11.2007. 79.

Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık [Büyük Daire], B. No: 36022/97, 08.07.2003.

Kyrtatos/Yunanistan, B. No: 41666/98, 22.05.2003.

Lopez Ostra/İspanya, B. No: 16798/90, 09.12.1994.

Martinez Martinez/İspanya, B. No: 21532/08, 18.10.2011.

Mileva ve diğerleri/Bulgaristan, B. No: 43449/02 ve B. No: 21475/04, 25.11.2010.

Moreno Gomez/İspanya, B. No: 4143/02, 16.11.2004.

Öneryıldız/Türkiye [Büyük Daire], B. No: 48939/99, 30.11.2004.

Plattform Ärzte for das Leben/Avusturya, B. No: 10126/82, 21.06.1988.

Powell ve Rayner/Birleşik Krallık, B. No: 9310/81, 21/02/1990.

Siliaddin/Fransa, B. No: 73316/01, 26.07.2005.

VgT Verein gegen Tierfabriken/İsviçre, B. No: 24699/94, 28.06.2001.

X ve Y/Hollanda, B. No: 8978/80, 26.03.1985.

Tüketicilerin Online ve Offline Alışverişlerine Yönelik Karar Verme Süreçlerinin Ürün Sınıfları Bağlamında İncelenmesi*

Hazal ÇAKIR¹, Funda BAYRAKDAROĞLU²

Özet

Bireyler, doğumdan ölüme kadar geçen süre boyunca karar verme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Tüketici davranışları genel olarak tüketicilerin karar süreçlerini, bu kararları nasıl verdiklerini, kararlarını etkileyen bireysel ve çevresel faktörlerin neler olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı; tüketicilerin mağaza ve İnternet ortamında alışveriş deneyimleri sırasında karar kriterlerinin ürün sınıfları bağlamında değişip değişmediğini incelemektir.

Çalışmanın bulgularına göre, moda odaklılık, fiyat odaklılık, düşünmeden alışveriş, alışkanlık-marka odaklılık, bilgi karmaşası yaşama, kararsızlık, yenilikçi-moda duyarlılık, fiyata duyarlılık, ürün portatifliği ve web içeriğine duyarlılık karar kriterleri açısından tüketicilerin karar alma tarzlarında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mükemmeliyetçi, fiyat-kalite bilinci, alışverişten kaçınma, alışkanlığa dayalı, marka duyarlılık, web ara yüzüne duyarlılık karar kriterleri açısından ise tüketicilerin karar alma tarzlarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler— Online Alışveriş, Offline Alışveriş, Tüketici Karar Alma Tarzları, Ürün Sınıfları

JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Analysis of Decision Making Processes of Consumers towards Online and Offline Shopping within Product Categories

Abstract

Individuals face with decision making process from birth till death. Consumer behavior generally tries to explain decision making process of consumers, how they make their decisions, all personal and environmental factors affecting their decisions. Accordingly, the purpose of this study is to analyze if decision making criteria of consumers change within the context of product categories in store environment and in Internet environment.

According to the findings of study, it is found that there were significant differences on consumers' decision making styles in terms of fashion orientation, price orientation impulse buying, habit-brand orientation, informational convergence, indecision, novelty-fashion sensitiveness, price sensitiveness, product portability consciousness and website content consciousness. It is also reached that there were no significant differences on consumers' decision making styles from the view of perfectionistic, price-quality consciousness, avoidance of shopping, habit consciousness, brand consciousness and website interface consciousness.

Keywords— Online Shopping, Offline Shopping, Consumer Decision Making Styles, Product Categories

JEL Classification Codes: M31, M39

* Bu çalışma, Hazal ÇAKIR'ın Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yazdığı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiş olup, tez çalışması Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 16/139 proje numarası ile desteklenmiştir.

¹ İşletme Bilim Uzmanı, Ata Fen, hazalcakir93@hotmail.com

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, fkaya@mu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bireyler yaşamları boyunca karar verme durumuyla karşı karşıya kalırlar. Karar verme, beyin aktif olduğu sürece durmaksızın devam eden bir eylemdir. Tüketiciler de hayatları boyunca birçok tüketim kararı vermektedir. Tüketici kendi kişilik özellikleri doğrultusunda ve edindiği satın alma deneyimleri ışığında kendine has bir karar verme tarzı geliştirir; karar verirken de birçok faktörün etkisi altında kalır. Karar sürecinde etkili olan bu faktörlerin neler olduğu ürün kategorileri başta olmak üzere, satın alma kararının verildiği ortamdan, alışveriş için ayrılan süreye ve ayrılan bütçeye kadar değişmektedir. Bununla birlikte, tüketicilerin yüz yüze ortamda (mağaza)* ya da İnternet ortamında*, ürün sınıfları aynı bile olsa verdikleri kararlar farklılık gösterebilmektedir. Çünkü tüketicilerin online satın alma davranışlarını geleneksel satın alma davranışlarıyla açıklamak her zaman mümkün olmayabilir (İşler vd., 2014: 90). Ayrıca, İnternete bireysel erişim oranının günden güne artmasıyla son 20 yılda insanların online satın alma davranışları da değişime uğramıştır (Maçık, 2016: 214).

Bu doğrultuda, ürün sınıfları bağlamında, tüketicilerin offline ve online karar verme süreçlerini belirlemek ve her iki ortamda karar verme tarzlarında farklılık olup olmadığını incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle tüketim ve karar verme ilişkisi, ardından ürün sınıfları bağlamında karar verme incelenmekte, son bölümde ise konuyla ilgili yürütülen bir alan çalışmasının sonuçlarına yer verilmektedir.

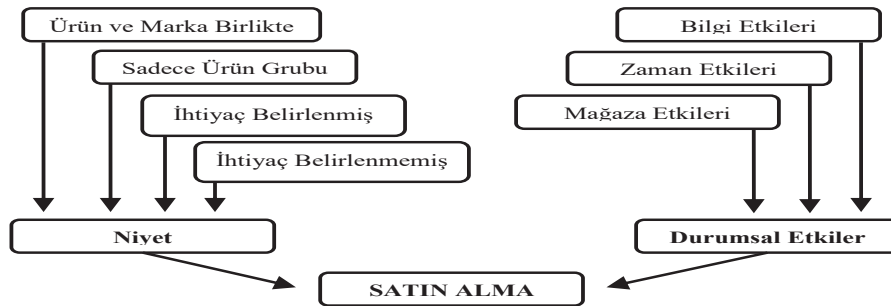
2. TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI VE KARAR VERME

Pazarlama biliminin önemli bir dalı olan tüketici davranışları araştırmalarının odağında, genel olarak tüketicilerin zaman ve para gibi kısıtlı kaynaklarını tüketime yönelik nasıl kullandıkları vardır (Alver, 2005: 22). Fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak çeşitli perspektiflerden yaklaşılan tüketici davranışları, “Tüketicilerin ekonomik mal ve hizmetleri satın alma ile kullanımından doğan kararları ve bunlarla

* Bu çalışmada mağaza ortamı “offline alışveriş” ile İnternet ortamı ise “online alışveriş” ile ifade edilmektedir.

alakalı faaliyetleri kapsayan süreçtir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Yorgancılar, 2015: 7). Bu süreçte tüketici ilk olarak hangi mal ve hizmeti alacağına dair araştırma yapmakta, araştırma sonuçlarını karşılaştırmakta ve son olarak da ihtiyacını karşılayacak olan mal ve hizmetleri satın alıp almayacağına karar vermektedir. Bu süreç, farklı profillerdeki tüketiciler için değişkenlik gösteren bir süreç olup, birçok faktöre bağlı olarak şekillenmektedir (Valiyeva, 2015: 9). Dolayısıyla, tüketici davranışları; çok sayıda iç ve dış faktörün etkisi altında gerçekleşen karmaşık yapıdaki karar süreçlerinden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, bunlar basit tepkisel davranışlar olmayıp, belirli özellikleri olan davranışlardır (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 10).

Aslında çeşitli içsel ve dışsal faktörlerin etkisi altında ihtiyacını tatmin etmek üzere mal, hizmet, deneyim veya fikir arayışında olan her tüketici aynı zamanda birer problem çözücüdür. Daha doğrusu, tüketicinin her türlü “satın alımı” herhangi bir probleme cevap ya da çözüm olarak görülmelidir (Solomon vd., 2010: 313). İster problem çözme isterse satın alma olarak ifade edilsin, bu süreçte Odabaşı ve Barış’a (2003) göre satın alma kararını etkileyen bazı belirleyici faktörler vardır. Bunlar Şekil 1’de gösterilmektedir.

Kaynak: Odabaşı ve Barış, 2003: 376

Bazı faktörler de tüketicilerin satın alma kararlarını geciktirici rol oynayabilmektedir. Bu faktörler; en iyi markayı seçmenin zorluğu, ürünün performansı ile ilgili algılanan risk, karasızlık, suçlama ve hoş olmayan durumlardan kaçınma ve zaman darlığıdır (Şen Demir ve Kozak, 2013: 142).

2.1.Ürün Sınıfları Bağlamında Karar Verme

Pazarlama literatüründe ürünler, tüketici alışkanlıklarına göre çoğunlukla Copeland'ın geliştirdiği yaklaşım doğrultusunda sınıflandırılmaktadır (Kavak ve Sığındı, 2012: 51). 1923 yılında geliştirilen bu yaklaşıma göre ürünleri, tüketicilerin bakış açılarına göre *kolayda mallar*, *beğenmeli mallar* ve *özellikli mallar* olmak gruplandırmak mümkündür. Copeland bu sınıflandırmanın; malların satış ve reklam planının hazırlanması konularında pazarlama karar vericilerine hizmet edeceğini savunmuştur (Copeland, 1923: 282).

Bu sınıflamaya göre, kolayda mallar; genellikle birim fiyatları düşük olan ve kısa sürede tüketilen ve ekme, süt, gazete, şeker vb. mal ve hizmetlerden oluşurken (Altunışık vd., 2014: 298); aynı zamanda genellikle modadan uzak, satın alma alışkanlıklarına dayanan, sık sık satın alınan ve kolay yerden satın alınmak istenen mallardır. Bu ürünleri satın alırken tüketici, fiyat ve kalite açısından karşılaştırma yapmaya çoğunlukla gerek duymaz çünkü yapılacak olan karşılaştırmalardan sağlanacak olası fayda, harcanacak zamana ve emeğe göre önemsizdir (Dikmen Öymen, 2006: 183). Kolayda malların satın alınma sürecinde tüketicilerin algıladığı risk de düşüktür (Sığındı, 2010: 48).

Beğenmeli mallar ise seyrek satın alınmakla birlikte, tüketici satın almadan önce ürünün kalitesi, markası, fiyatı, tasarımı gibi konularda rakip ürünlerle karşılaştırma yapmaktadır. Kolayda mallara göre maliyetleri ve dolayısıyla fiyatları daha yüksek olabilmektedir. Ayrıca bu mallara çok sayıda satış noktasında ulaşılmamaktadır (Erdoğan, 2014: 291). Ev eşyaları, ayakkabı, bilgisayar beğenmeli mallara örnek verilebilir (Durmaz ve Yardımcıoğlu, 2015: 372). Tüketiciler beğenmeli malları satın almadan önce planlama yapmalarına rağmen, satın alma sırasında ürünler arasında karşılaştırma yapmak isterler. Benzer beğenmeli malları satan birçok mağazanın yakın konumlarda bulunmalarının sebebi ise, tüketicilere kolaylık sağlamak ve satış ihtimalini arttırmaktır (Kavak ve Sığındı, 2012: 52).

Belirli bir tüketici grubunun özel istek ve ihtiyaçlarına hitap eden, onların ısrarla aradıkları ve bulmak için yoğun çaba gösterdikleri, fiyatları oldukça yüksek olan mallara da özellikli mallar denmektedir (Mucuk, 2014: 131). Tüketiciler bu mallara karşı yüksek sadakat gösterme eğiliminde olup, benzeri olan malları genelde kabul

etmemektedirler (Sığındı, 2010: 51). Spor arabalar ve mücevherler özellikli mallara örnek gösterilmektedir. Bu ürün grubundaki ürünler için tüketiciler satın alma sürecinde karşılaştırma yapmazlar, genelde satış öncesi planlama yaparlar bu yüzden elde etmek istedikleri ürünleri nereden alacakları konusunda fikirleri vardır. Bu malları pazarlayan firmalar satış noktalarını tüketiciye yakın olacak şekilde konumlandırmak zorunda değildir. Genellikle potansiyel müşterilerinin ürünü nereden temin edeceklerini bilmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar (Kotler, 2003: 411).

3. ÜRÜN SINIFLARI BAĞLAMINDA OFFLINE VE ONLINE ORTAMDA TÜKETİCİLERİN KARAR TARZLARININ İNCELENMESİ

Tüketicilerin online ve offline alışveriş deneyimleri sırasında karar verme tarzlarının ürün sınıfları bağlamında değişip değişmediğini ve tüketicilerin nasıl karar verdiklerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın ana kütlesi Muğla ilindeki devlet üniversitesinde görev yapan idari ve akademik personel ile şirket elemanlarından oluşmaktadır. Katılımcıların İnternet alışverişi yapıyor olması araştırmanın ön koşulunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, katılımcılardan karar verme tarzları ile ilgili literatürde açıklanan üç ürün grubunu temsil eden ürünleri (kolayda mallar için şampuan, beğenmeli mallar için kıyafet ve özellikli mallar için cep telefonu) baz alarak hazırlanan soruları cevaplamaları istenmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında yüz yüze anket yöntemi kullanılmış ve kolayda örnekleme yolu ile 243 kişiye ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında offline ve online karar verme tarzlarını belirlemek amacıyla iki farklı ölçekten yararlanılmıştır. Offline ortamda karar verme tarzına yönelik Dursun vd. (2013) tarafından geliştirilen Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeğinden, online ortamda karar verme tarzına yönelik ise Bayrakdaroğlu vd. (2017) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Çevrim İçi Tüketici Tarzları Envanteri Ölçeğinden yararlanılmıştır. Offline karar verme tarzına yönelik kullanılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,865 iken, online ortamda karar verme tarzına yönelik kullanılan ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,886 olarak elde edilmiş olup, her iki katsayı ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın demografik bulgularına göre, katılımcıların cinsiyet bakımından dağılımları %53,9 kadın, %46,1 erkek; yaş dağılımlarının %56,4 ile 26-35 aralığında; gelir açısından %35,8 oranla 3501-4500 TL aralığında; eğitim düzeyi açısından %32,5 ile yüksek lisans mezunu olduğu; görev dağılımlarındaysa %65,8 ile akademik personelin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Araştırmanın offline ve online ortamlara ilişkin ürün sınıfları bağlamında oluşturulan hipotezleri ve ANOVA ile yürütülen test sonuçlarına göre desteklenme durumları aşağıdaki gibidir.

H₁: Mağaza ortamında mükemmeliyetçi karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,883 > 0,05$) (Reddedildi)

H₂: Mağaza ortamında marka odaklılık-“fiyat-kalite bilinci” karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,066 > 0,05$) (Reddedildi)

H₃: Mağaza ortamında moda odaklı karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Tukey farklılık testi sonuçlarına göre, offline alışveriş yaparken tüketicilerin kıyafet ve cep telefonu tercihinde şampuana göre daha moda odaklı davrandıkları söylenebilir. Bu oldukça kabul edilebilir bir sonuçtur çünkü özellikle kıyafet kategorisinde moda uygunluk tüketicilerin birçoğu tarafından aranan bir özelliktir.

H₄: Mağaza ortamında fiyat odaklı karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Ortalama farklılıklara bakıldığında tüketiciler kıyafet alırken şampuana göre, aynı şekilde cep telefonu alırken de şampuana göre daha fiyat odaklı karar vermektedirler. Bunun nedeni şampuanın daha düşük fiyatlı olmasıyla, dolayısıyla tüketicilerin şampuan fiyatıyla diğerlerine göre daha az ilgilenmeleriyle açıklanabilir.

H₅: Mağaza ortamında düşünmeden karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Yapılan farklılık testine ilişkin bulgulara göre; en düşünmeden alışveriş kararı verilen ürün kıyafettir denebilir. Bu bulgu biraz şaşırtıcı olmakla birlikte, bazı kıyafet

türlerinin, örneğin acil bir ihtiyaç durumunda tişört alınırken, tüketicilerce beğenmeli maldan çok kolayda mala yakın görülmesi bu sonucun nedeni olarak düşünülebilir.

H₆: Mağaza ortamında alışkanlık, marka odaklılık karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Mağaza ortamında alışveriş yaparken alışkanlığın en etkili olduğu ürün grubunun şampuan olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, tüketiciler beğendikleri ve memnun oldukları şampuan markasını kolay kolay bırakmamaktadır. Kıyafet ve cep telefonunun ise bu karar kriterine göre önem derecesinin şampuandan düşük olduğu söylenebilmektedir.

H₇: Mağaza ortamında bilgi karmaşası yaşama karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,002 < 0,05$) (Kabul edildi)

Farklılık testi sonuçlarına göre, yalnızca cep telefonu ile şampuan arasında anlamlı bir farklılık vardır; tüketici cep telefonu alırken şampuana göre daha fazla bilgi karmaşası yaşamaktadır. Cep telefonunun teknolojik detayının çok daha fazla ve karmaşık olmasının bu sonucu ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

H₈: Mağaza ortamında alışverişten kaçınma karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,119 > 0,05$) (Reddedildi)

H₉: Mağaza ortamında kararsızlık durumunda karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Farklılık testi sonuçlarına göre; mağaza ortamında tüketicilerin en çok kıyafet seçimlerinde kararsızlık yaşadıkları görülmektedir. Bu bulgu beşinci hipotez ile çelişkili gözükse de, yukarıda belirtildiği gibi kıyafet kategorisi kimi durumda kolayda kimi durumda da beğenmeli mal olarak değerlendirilebilmektedir. Satın alımda kararsızlık yaşanan kıyafetlerin daha çok beğenmeli kategoriye dahil olduğu düşünülebilir.

H₁₀: İnternet ortamında alışkanlık halinde karar verme karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,205 > 0,05$) (Reddedildi)

H₁₁: İnternet ortamında marka duyarlı karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,052 > 0,05$) (Reddedildi)

H₁₂: İnternet ortamında yenilikçi-modaya duyarlı karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,000 < 0,05$) (Kabul edildi)

Farklılık testi sonuçlarına göre; tüketicilerin kıyafet ve cep telefonu seçiminde şampuan seçimine göre yenilikçi ve modaya duyarlı karar verdikleri söylenebilir. Bu durum beklenen bir sonuç olmakla birlikte, üçüncü hipotez ile de uyum göstermektedir.

H₁₃: İnternet ortamında fiyata duyarlı karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,001 < 0,05$) (Kabul edildi)

Tüketiciler internet ortamında kıyafet ve cep telefonu tercihinde şampuanaya göre daha fiyata duyarlı karar vermektedir. Çünkü tüketicileri internet üzerinden kıyafet veya cep telefonu satın almaya teşvik eden faktörlerden birinin fiyat olduğu, ayrıca şampuanın kolayda mal olması sebebiyle fiyatının internet ortamında da göz ardı edilebileceği görülmektedir. Bununla birlikte, kıyafet ile cep telefonu karşılaştırıldığı zaman aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H₁₄: İnternet ortamında ürünün portatifiği/taşınabilirliği karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,013 < 0,05$) (Kabul edildi)

Farklılık testi sonuçlarına göre; yalnızca kıyafet ve cep telefonu arasında fark vardır denebilir. Buna göre, tüketici cep telefonu alırken ürünün taşınabilirliğine kıyafete göre daha çok önem vermektedir.

H₁₅: İnternet ortamında web içeriğine duyarlı karar verme kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. ($p, 0,006 < 0,05$) (Kabul edildi)

Farklılık testi sonuçları, şampuan ve cep telefonu arasında fark olduğunu göstermektedir. Tüketicilerin cep telefonu tercihlerinde şampuanaya göre web içeriğine daha duyarlı karar verdikleri görülmektedir. Bu durumun, yine cep telefonunun teknolojik detaylarından kaynaklandığı ve tüketicilerin web sitesindeki içerikten etkilendiği düşünülmektedir.

H₁₆: İnternet ortamında web ara yüzüne duyarlı karar kriteri açısından ürün grupları arasında farklılık vardır. (p, 0,178>0,05) (Reddedildi)

4.SONUÇ

Karar verme, insanın yaşamı boyunca devam ettiği gibi, tüketici olarak da yaşamın her anında ve tüketim hayatının her alanında sürmektedir. Ancak gerek iş yapma şekillerinin gerekse tüketici ihtiyaçlarındaki önceliklerin ve değerlendirme kıstaslarının değişmesi tüketicilerin karar verme tarzlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, tüketicilerin farklı ürün kategorilerine yönelik karar alma tarzlarının farklılaşacağı beklentisi bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bayrakdaroğlu ve Çakır (2016) tarafından yürütülen çalışmanın çeşitli demografik gruplardan tüketicilerin online alışverişlerinde farklı karar alma tarzlarıyla hareket ettiği şeklinde bulgu, bu çalışmanın odaklandığı “Tüketiciler kolayda mallar, beğenmeli mallar ve özellikli mallar için hem offline hem de online ortamda nasıl karar almaktadır?” araştırma sorusunun temelini oluşturmuştur.

Bulgulara göre, fiyat odaklılık her iki ortamda kıyafet ve cep telefonu tercihlerinde karar vericiler için önemlidir. Diğer önemli bir sonuç kıyafetin bazı durumlarda kolayda, bazı durumlarda ise beğenmeli mal olarak algılanmasıdır. Moda arayışı hem kıyafet hem de cep telefonuna yönelik kararlarda tüketicilerce önemsenmektedir. Cep telefonu gibi teknolojik ürünlerde kararsızlık yaşanmakla birlikte, kolay taşınabilir olması ve web içeriği bu tür ürünler için aranan kriterlerdir. Alışkanlık halinde ve markaya bağlı karar verme en fazla şampuan kategorisinde geçerlidir.

Son olarak, Ramadan’ın (2016) Suriyeli tüketicilerin karar alma tarzlarına ilişkin yürüttüğü çalışmasında olduğu gibi birtakım yeni karar verme kriterleri bazı kültürlere özgü ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmadan elde edilen bulgular ile yine ürün kategorileri bağlamında offline ve online karar verme tarzları üzerine kültürler arası kıyaslamalı bir çalışma yapılmasının özellikle uluslararası pazarlama literatürünü zenginleştireceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ALTUNIŞIK, R., ÖZDEMİR, Ş., TORLAK, Ö. (2014), *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- ALVER, B. (2005), “Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 19-34.
- BAYRAKDAROĞLU, F., ÇAKIR, H. (2016), “Tüketicilerin Online Alışverişlerine İlişkin Karar Alma Tarzlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 266-284.
- BAYRAKDAROĞLU, F., TAŞÇIOĞLU, M., ÖZKOÇ, H. (2017), “Online Karar Verme Tarzları Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(28), 159-169.
- COPELAND, M. T. (1923), “Relation of Consumers’ Buying Habits to Marketing Methods”, *Harvard Business Review*, 1(3), 282-289.
- DİKMEN ÖYMEN, G. (2006), *Marka Konumlandırma Stratejilerinin Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkilerinin Hızlı Tüketim Malları Pazarında (Özel Marka ve Ulusal Marka Kapsamında) İncelenmesi, Kolayda Mallar Üzerinde Bir Uygulama*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- DURMAZ, Y., YARDIMCIOĞLU, M. (2015), “Ürün Kararları ve Stratejileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 367-387.
- DURSUN, İ., ALNIAÇIK, Ü., KABADAYI, E. T. (2013), “Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Yapısı ve Boyutları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 293-304.
- ERDOĞAN, B. Z. (2014), *Pazarlama İlkeler ve Yönetim*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

İSLAMOĞLU, A.H., ALTUNIŞIK, R. (2013), *Tüketici Davranışları*, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.

İŞLER, B. D., YARANGÜMELİOĞLU, D., GÜMÜLÜ, E. (2014), “Online Tüketici Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi: Isparta İlinde Bir Uygulama”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 77-94.

KAVAK, B., SİĞİNDİ, T. (2012), “Pazarlamadaki Ürün Sınıflandırmasına İlişkin Bir Yazın İncelemesi”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 49-67.

KOTLER, P. (2003), *Marketing Management*, Prentice-Hall, USA.

MAÇIK, R. (2016), “Consumer Decision-Making Styles Extension to Trust-Based Product Comparison Site Usage Model”, *Management*, 11(3), 213-237.

MUCUK, İ. (2014), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

ODABAŞI, Y., BARIŞ, G. (2003), *Tüketici Davranışı*, Mediat, İstanbul.

RAMADAN, R. (2016), “Young Syrian Consumer Styles Implications for International Marketers”, *International Journal of Market Research*, 58(6), 835-857.

SİĞİNDİ, T. (2010), *Tutum, Öznel Norm ve Algılanan Davranışsal Kontrol Değişkenlerinin Tüketicilerin Satın Alma Niyetlerine Olan Etkisinin Copeland'ın Ürün Sınıflandırması İçin Araştırılması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

SOLOMON, M. R., BAMOSSY, G., ASKEGAARD, S., HOGG, M. K. (2014), *Consumer Behavior a European Perspective*, Prentice Hall, UK.

ŞEN DEMİR, Ş., KOZAK, M. (2013), *Tüketici Davranışları*, Detay Yayıncılık, Ankara.

VALİYEVA, T. (2015), *Tüketici Davranışlarını Etkilemede Yeni Bir İletişim Tekniği Olarak Nöropazarlama İletişimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YORGANCILAR, F.N. (2015), *Tüketici Davranışı Nörolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Impact des Projets Financés par des Fonds Européens sur le Développement Regional

Valentin Gheorghe DIMON¹, Constantin POPESCU², Andreea Teodora IACOB³

Abstract

Project management is an area of interest and is still in development. Due to the high frequency of project use in all areas, project management has an important role to play in ensuring competitive advantage in the current economic environment. In order to bring long-term benefits, projects must take into account the context in which they are implemented, respond to the development needs of organizations implementing them and, last but not least, to solve problems. From the point of view of the relationship between projects and programs, projects may be independent or included in a program. From the point of view of the relationship between projects and programs, projects may be independent or included in a program. In this research we have focused our attention on the projects included in the Operational Programs existing in Romania for the period 2007 - 2013. Each project benefiting from European non-reimbursable financing has to contribute to the achievement of the objectives of the programs, but also to the achievement of the objectives established by the European policies. Analysis of the impact of projects is necessary to check whether they produce the desired effects if they contribute adequately to the achievement of the objectives of the European programs and policies. The knowledge gained through impact assessments is primarily useful to European funding recipients, but also to institutions responsible for implementing European programs and projects (Intermediate Bodies, Managing Authorities, Romanian Government and European Commission).

Keywords: European funds, project management, regional development, transparency, organization.

JEL Classification: R11

¹ Valahia University of Targoviste, Romania, valentine.dimon@gmail.com

² Valahia University of Targoviste, Romania, constantinpop1967@yahoo.com

³ Bucharest University of Economic Studies, Romania, tia.iacob@gmail.com

1. INTRODUCTION

Each country has its own managerial style, despite the fact that EU directives, policies and commune objectives, tend to gain a centralised and more integrated managerial style for them all. For example, through Operational Programs EU not only that supports each country economical/ social/ political objectives, but also manages to dictate and to involve EU managerial style into each country management type. The road is paved with good intentions. Indeed, each country should keep its own managerial style. But, in some cases, a better solution would be a composition between them: such as the Operational Programs project management style.

What I mean by OP project management style?

First of all, I will try to accommodate the article with the OP.

2. REGIONAL OPERATIONAL PROGRAM IN ROMANIA

The projects included in the Operational Programs existing in Romania for the period 2007-2013 have gotten Romania 11.733 mil. eur from 19.2 mil eur available. That means a percent of 61.10% of funds assimilated of the total available amount.

Regarding the stories we have heard, the percent doesn't seem alarming. Indeed, we can't be proud of it, taking into consideration or country economical needs, but at least it we have reached a percentage over 50 points.

From all of the Operational Programs, in this article I will stop and analyse the purposes of the Regional Operational Program. Why? Because the purpose of the article is to establish how different specific management styles can be mixed to have a integrated, complex and successful growth programme.

In this case, the EU managerial style, is mixed with the directives assimilated by the country taken into consideration - Romania - by Operational Programs. Further from this, by Regional Operational Program, each region would apply differently the same objectives as they have been taken into consideration from the first step - EU directives.

Going back to the Regional operational program in Romania, it is well to mention that has concluded a total absorption rate of 64.75%, in the 2007-2013 period. This

means a total of 2.56 Millards of euro, advances excluded. This Program is nationally managed by Regional Growth and Public Administration Ministry.

Lets take into consideration and lets describe, as it follows, the specific objectives of the Regional operational program. A mentionner qu'il y manque beaucoup de dates utiles et qui puissent ajuster les résultats obtenus (elles n'ont pas été rapportées par certains pays).

❖ **Economic and Social Role Growth of Urban Centres - by Policentric Perspective**

By managing to accomplish this objective, the country growth would become more sustainable and more strategically correct. Why? Because a policentric perspective takes into consideration the whole growth context, the whole area and the whole area potential. For example, let us consider a regional growing initiative in one of the urban centres of Romania : Cluj Napoca City. A policentric perspective would take into consideration not only first line region dependencies (Targu Mures, Oradea, etc), but also the other urban centres that could not only be affected - in the sense of taking benefits from it - but that could also help the total benefits amount of the project (IASI, Vaslui, Constanta, etc). That means that if, lets assume a project that would improve connections and access of students all across the country to the educational centre of Cluj-Napoca, the program would have to take into consideration not only first related areas, but also all the urban centres and not only, where students could come from. This policentric perspective not only that would help the extra areas taken into consideration, but would help the project itself by a so called controlled extension.

❖ **Improvement of Region Access, Mostly as Regarding Urban Centres and First Related Areas**

The importance of regional access is indisputable. This subject it is well known in Romania. Let us consider a farmer that produces its products somewhere near Vaslui - est Romania. Its product, milk and related to milk, accomplish al standards required to be exported in the Vest Europe. The distribution chain marks, first of all, the packing somewhere in the centre of Romania. For the farmer, at the moment, the costs of exporting, are raised especially because of the transport. The distribution

chain, that depends also of the centre of the country, asks for a special route. The route itself asks for costs because of the quality of the roads (time - not so good roads need less speed and more time to be made; experienced drivers - because roads not so good ask for more experienced drivers, so the products could get to the destination in best shape; revision for cars - because roads not so good lead do bigger maintenance costs, etc). Costs regarding the transport, for our farmer taken into consideration, could really lead to the profitability line.

Indeed, we are not excluding the other barriers - such as information regarding exports, know how as regarding exports, etc. But this is another discussion.

❖ **Improvement of Social Quality Infrastructure over Regions**

There is no doubt that economics, as a science, tries to figure out not the best manners of making economies, but the best manners of leaving and of obtaining the best satisfaction that a person (or lets assume an economic agent, in general) could gain, having, at his disposal, only limited resources.

The accent needs to be here on the person, on the utility, on the satisfaction. Each and every single economic act has this purpose. In this point of view, social quality infrastructure would impact all economic growth aspects, because, such as the definition of economy, from a few steps before, the human is the centre of each economic action. And, from these, the human and the social quality infrastructure, thought at regional country level, would impact every single project benefit.

Thats why this objective, as a ROP specific object, its so important. Not only because its help on regional growth, but, deeply after that, because of its permanent and indisputable relation with human satisfaction - the manly objective of economics.

But, lets also consider the benefits for the regional growth. Improvement of social quality infrastructure would lead, first of all, to better results of all projects economically - and not only economically - related. A well instructed audience, for example, at the theatre, it is, certainly, a better receiver of the representation. A better audience would understand and, after this, would even better apply for personal satisfaction, the results of the play visualisation. That what I consider happening also

with a netter social quality infrastructure over regions. A better instructed audience/ economic agent, would be a better receiver of benefits after project implementation.

❖ **Improvement of Region Competitively as Business Locations**

This specific objective and its impact, if accomplished, is indisputable. A more attractive region - as a business location - would lead to more businesses, to more production activities, to more services predated, to more know how knowledge transport across the region, to a regional economic, social and environmental growth. There are strong reasons why different theories from different doctrines lead their growing principal actions on raising production. The same principal instrument taken into consideration by this specific objective.

❖ **Turism Contribution over Regions Improvement**

Tourism contribution over regions improvement it represents a strong instrument of growth over the time. Tourism and growing through tourism leads to openness. Openness leads to sort term financial benefits, lead to know how import, that leads also to productions improvements, to services improvements, to economic growth indeed.

❖ **Reducing Inter-Regional Disparities, Disparities between Urban and Rural Environment, and as Regarding and also Disparities between Urban Areas - Attractive and Less Attractive Areas**

Disparities - even if they are considered as inter-regional disparities, as disparities between urban and rural environment, or disparities between attractive and less attractive areas of the same city have been in the centre of discussion, economically speaking, all the time. Disparities could indeed potentiate benefits. But, unfortunately, most of the time, they lead to asymmetrical effects of policies, of programs - depending on the level of the policy/ program taken into consideration.

Disparities lead to different effects on different parts of the regions. That leads to minimisation of the profit/ utility/ satisfaction of the program.

But, accomplishing this specific objective through ROP programs, in time, the success of this kind of program/policies - regional appliance - would be granted.

❖ Region Growth Will Be Based on an Equilibrium Growth, Integrated, Based on Public Policies as Regarding Local Infrastructure, Based on Active Policies with Strong Capabilities to Stimulate Business Activities

The final objective, comes to give the final sparkle of the economic effects wanted by the ROP program. The specific objective taken into consideration locks all economic theories into one beautiful argument pro ROP; The benefits of successful ROP programs would lead to better economical structured growth, integrated, that would lead, in time, in better applied regional policies, with strong capabilities to improve business activities and capacities.

I wanted to take a note of the specific objectives locked by ROP because none of them is less important. Each of them speaks of the importance of such programs benefits over regional wellbeing.

Unfortunately, a 64.75% total of funds absorption is not sufficient for these objectives to accomplish their capabilities. But the road is at its beginnings.

3. CONCLUSION

The project management style transportation from EU directives through the final project manager in the chain suffers different changes. The main principles remain the same, the specific objectives remain the same - such as those discussed before. But the technical issues change from stage to stage.

For example, let's consider the farmer discussed in the second specific objective of ROP.

ROP, and, more precisely, the directives and the program itself, have been written, conceptual conceived and transmitted, in the EU style, as a mix of different excellence managerial techniques.

The receiving country, Romania in this cause, have been assimilating and applying the programme in the EU managerial style - where demanded - and in its own managerial style - when needed - for example, bureaucracy level.

The final project manager, the farmer applying to the programme, would have the same attitude as the country had as regarding the programme receipt.

Here is a description, in a nutshell, of the different stages of cultural management for this specific program.

The success, for the moment, for this chain, locks a total percentage of 64.75 pp for the program. The capacity to accommodate the mix of different management styles, into same objectives, could be a prolific future discussion.

REFERENCES

Barna, R. C. (2007), *Dezvoltare regională în Europa*, Ed. Fundației pentru Studii Europene

Constantin D. L. (2000), *Introducere în teoria și practica dezvoltării regionale*, Ed. Economica

Crețu Alina, Roxana-Lucia Mihai, Elena Peptan Sustainable development and the role of behavior in agriculture in the supplement of the journal Quality - Access to success, XII, no.121, 2011, ISSN 1582-2559, pp. 431-436, category B +, indexed by SCOPUS, EBSCO Publishing, ProQuest and Cabell's Directory Management databases, available online at: http://www.srac.ro/calitatea/arhiva/supliment/workshop_ase_2011_cuprins.pdf

Edwards, M. E. (2007), *Regional and Urban Economics and Economic Development*. Theory and Methods, Auerbach Publications

IACOB Silvia-Elena (2015) Forestry and sustainable development, Quality - Access to Success, Vol. 16, Nr. 2, 2015, pg. 117 - 124, ISSN:1582-2559

Silvia Elena IACOB (2014) "Controversies concerning the concept of sustainable development", publicat în Valahian Journal of Economic Studies, Nr 2, Volumul 5/2014, BDI: EBSCO, DOAJ, Cabell's Directories, Proquest, RePec, ISSN-L 2067-9440 / ISSN 2344-4924, pp 91-98, <http://www.vjes.eu/index.php/archive.html>

IACOB Silvia-Elena (2015) The Role of the Forest Resources in the Socioeconomic Development of the Rural Areas, Procedia Economics and Finance, Vol. 23, Nr. 2, 2015, pg. 1578 - 1583, ISSN:2212-5671

INFOREGIO – informații referitoare la Politică Regională și instrumente structurale în UE: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm (14.09.2018)

Regional Operational Programme 2014-2020,
http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/romania/2014ro16rfop002 (14.09.2018)

KOBİ'lerde Üretim Alanında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Hilmi Yüksel¹, Serkan Genç²

Özet

KOBİ'ler üretim alanında üretim sistemlerinin özelliklerine bağlı olarak ve işletmelerinin niteliklerine bağlı olarak sorunlar yaşayabilmektedirler. KOBİ'lerde genellikle üretim sipariş üzerinedir. KOBİ'lerde kesikli üretim sistemi özellikleri görülmektedir. Verimlilik oranları ve kapasite kullanım oranları genellikle düşük olmaktadır. KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılmasında verimlilik konusuna çok önem verilmelidir. Teknoloji sürekli ilerlemekte ve buna bağlı olarak üretim yöntemlerinde de yeni gelişmeler olmaktadır. KOBİ'lerin bu teknolojik gelişmeleri takip etmeden ve yeni teknolojilere uyum sağlamadan rekabet etmeleri çok zordur. Teknolojik gelişmeleri takip edebilmeleri için de sağlanan birçok finansal desteklerden ve fon kaynaklarından yararlanma yollarını araştırmaları gerekmektedir. KOBİ'lerin gelecekte rekabet gücünü sürdürebilmeleri için yalın üretim ve endüstri 4.0 çok önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada KOBİ'lerin üretim alanında yaşadığı sorunlar değerlendirilmekte ve bu sorunların minimize edilmesinde çözüm önerileri sunulmaktadır. Yalın üretim ve endüstri 4.0'ın KOBİ'lere sağlayacağı katkılar belirtilmekte ve yalın üretim tekniklerinin ve endüstri 4.0'ın sürükleyici teknolojilerinin, üretim alanında yaşanan sorunların ortadan kaldırılmasında sağlayacağı destekler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler— KOBİ, Yalın Üretim, Endüstri 4.0

JEL Sınıflama Kodları: M10,M11

Problems Experienced in the Field of Production in SMEs and Solution Suggestions

Abstract

SMEs may experience problems in production field related to the characteristics of their production systems and the qualifications of their businesses. Production in SMEs is generally order-based. In SMEs discrete production system features are seen. Productivity and capacity utilization rates are generally low. In order to increase the competitiveness of SMEs, productivity should be given great importance. Technology is constantly advancing and new improvements occur in the production methods related to this. It is very difficult for SMEs to compete without following these technological developments and adapting to new technologies. In order to follow technological developments, they need to look for ways to benefit from many financial support and funding sources. Lean production and industry 4.0 are very important for SMEs to maintain their competitiveness in the future.

In this study, the problems experienced by SMEs in production area are evaluated and solutions are offered to minimize these problems. The contributions of lean manufacturing and industry 4.0 to SMEs are mentioned and the support of lean manufacturing techniques

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, Türkiye, hilmi.yuksel@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, Türkiye, serkan.genc@deu.edu.tr

and the immersive technologies of industry 4.0 to eliminate the problems experienced in the production area are discussed.

Keywords— SMEs, Lean Manufacturing, Industry 4.0

JEL Classification Codes: M10, M11

1. GİRİŞ

KOBİ'lerde genellikle sipariş üzerine üretim gerçekleştirilmektedir ve yaygın olarak atölye tipi üretim sistemi görülmektedir. Atölye tipi üretimin en önemli avantajları küçük hacimlerle üretim yapıldığı için müşterilerin kişisel taleplerinin karşılanabilmesi, esnek ve çevik olmasıdır, birçok önemli dezavantajı bulunmaktadır. Bu dezavantajlardan bazıları, işlerin “biriktir ve beklet” şeklinde yürütülmesinden dolayı yarı mamul stoklarının yüksek düzeylere ulaşabilmesi sonucunda önemli stok maliyetlerine ve artan termin sürelerine katlanması, etkinliğin ve kapasite kullanım oranının düşük olması, üretim süresinin uzun olmasıdır. Bunlara ek olarak, genel özellikli makineler kullanılmasından dolayı malzeme hareketlerinin artması ve bunun sonucunda taşıma maliyelerinin de artması; ayrıca kalifiye eleman gereksiniminden ötürü işçilik maliyetlerinin yüksek olması da dezavantajlar arasında gösterilebilir.

2. KOBİ'LERİN ÜRETİM ALANINDA YAŞADIKLARI SORUNLAR VE GÜÇLÜKLER

Akdeniz ve İskender (2005) KOBİ'lerin üretim ile ilgili yaşadıkları güçlükler olarak teknoloji eksikliği, finansman zayıflığı, nitelikli eleman eksikliği, sermaye yetersizliği, yöneticilerin yöneticilik bilgilerinde eksiklik, girdi fiyatlarının sürekli artması, tekel konumundaki tedarikçilerle çalışmak zorunda olmaları sonuçlarına ulaşmışlardır.

Üretim sürecinin ilk aşamasını oluşturan satın alma faaliyeti, KOBİ'lerde işletme sahibi veya yakını tarafından gerçekleştirilmektedir. Satın alma konusunda uzman olmayan işletme sahibi satın alma konusunda söz konusu ürün veya hizmetin kalitesini ve üretim sürecine uygunluğunu değerlendirmeden önce fiyat ve ödeme koşullarının uygunluğunu göz önünde bulundurmaktadır. Bu öncelik doğrultusunda

kalite ve müşteri memnuniyetine yönelik satın almadan ödün verilebilmektedir (Erdem ve Duru, 2010). Buna ek olarak KOBİ'ler sipariş üzerine üretim yaptıkları için ihtiyaç duydukları malzemeler müşteri siparişine bağlı olmaktadır. Buna bağlı olarak büyük miktarlarda hammadde alımı yapamamakta ve miktar indiriminden yararlanma ve pazarlık yapma olanakları sınırlı kalmaktadır.

Kazan ve Uygun (2002), KOBİ'lerin üretim faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunlarının, teknolojiden yararlanma durumlarının ve rekabet güçlerinin artırılabilmesi analizine yönelik bir anket çalışması yapmışlardır. Yapılan çalışma Konya ilinde imalat sanayiinde faaliyet gösteren 112 KOBİ üzerinden değerlendirilmiştir. Anket çalışması sonucunda elde edilen bazı bulgulara göre, işletmelerin yalnızca % 8'inin kapasite kullanım oranı % 80-% 100 arasındadır ve %91.1'i işletme kurulurken planlanmış olan üretim kapasitesine ulaşamamıştır. Ayrıca bu işletmelerden Ar-Ge faaliyetinde bulunmayanların oranı % 65.2'dir. Anket sonuçlarına göre, KOBİ'lerin tam kapasite veya tam kapasiteye yakın bir düzeyde üretim yapamamaların en önemli sebebi olarak % 60.7'lik oranla talep yetersizliği ortaya çıkmış, bu sebebi % 19.6'lık oranla teknoloji yetersizliği takip etmiştir. Benzer şekilde üretim faaliyetlerinin aksamasının sebebi olarak da % 57.1 oranla talep yetersizliği sonucu çıkmış, bunu % 15.2'lik oranla kaliteli hammadde problemleri ve % 12.5'lik oranla teknoloji yetersizliği takip etmiştir.

Milli Prodüktivite Merkezinin Verimlilik Artırma Projeleri sırasında iş etüdü kapsamında incelenen 53 işletmede, işyeri düzenine ilişkin gözlemlenen sorunlardan taşımayla ilgili olanları, makine ve donanımın uygun olmayan yerleşimi nedeniyle gereksiz taşıma faaliyetlerinin ortaya çıkması, taşıma yollarının belirgin ve taşımaya uygun düzenlenmemesi, taşıma araçlarının uygun olmaması ya da yetersiz olmasıdır. Stoklarla ilgili olan sorunlar ise, ambarlarda malzeme yerleşiminin düzenli olmaması, ambar dışında malzemelerin stoklanabilmesi, ara stokların çalışma yerleri arasında düzensiz şekilde bekletilmesidir. İşyeri düzeniyle ilgili sorunlar ise malzemelerin kolay alınacağı kap ve düzeneklerin geliştirilmemesi, alet ve

sarf malzemelerinin çalışma yerlerine yakın dolap ve raflarda bulundurulmaması ve çalışma yerlerinin belirgin ve sabit olmamasıdır (Bozkurt ve Sönmez).

Proje kapsamına giren işletmelerde üretim planlama açısından gözlemlenen sorunlardan bazıları, uzun vadeli üretim planlamasının (stratejik planlama) yapılmaması, bilimsel talep tahmini çalışmalarının yapılmaması, satış ve üretim bölümleri arasındaki iletişimin yeterli olmamasından dolayı yeni sipariş alınırken atölyelerin kapasite ve doluluk oranlarının göz önüne alınmamasıdır. Malzeme ihtiyaç belirleme çalışmalarının yetersiz olması, bilgisayarlı stok kontrol sisteminin kullanılmaması, ürünlerin malzeme listeleriyle uyumlu ürün ağaçlarının çıkarılmaması da işletmelerde görülen sorunlardandır. Bunlara ek olarak ürünlerin standart birim zamanlarının ölçülmemesi, sipariş sürelerinin gerçekçi şekilde hesaplanmaması, hatalı terminleme nedeniyle teslimatta gecikmelerin olması, dağıtım kaynakları planlamasının yapılmaması, kapasitenin ve uygun parti büyüklüklerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmemesi ve malzeme ve ürün kodlama sisteminin olmaması ya da yetersiz olması da çalışmaya katılan işletmelerde gözlemlenen sorunlardandır (Bozkurt ve Sönmez).

Veriye dayalı olarak ve bilimsel yöntemlerle üretim planlama ve programlama gerçekleştirilmediği durumlarda KOBİ'ler de bazı haftalar atıl kapasite ile çalışılırken bazı haftalarda ise zorlanmış kapasite ile çalışması durumuyla karşılaşılır. Siparişleri yetiştirmek için fazla mesai yapmak zorunda kalabilirler ve bu durumda da üretim maliyetleri yükselir, kalite sorunları yaşanmasına neden olabilir.

KOBİ'ler finansman yetersizlikleri nedeniyle gelişmiş teknolojilere sahip olamamakta, eski teknoloji ile emek yoğun çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da ürettikleri malın kalitesine olumsuz yansımaktadır. Kalitesiz üretim, KOBİ'lerin satış gücünü, dolayısıyla büyük işletmelerle rekabet gücünü engellemektedir. Eski teknolojilerle yapılan üretim ile ihracat yapılması mümkün olmamakta ve uluslararası pazarlarda rekabet olanağı doğmamaktadır (Konya Ticaret Odası, 2010).

KOBİ'lerin içerisindeki özellikle küçük işletmelerin mevcut kaynakları sınırlıdır. Çalışan sayısının sınırlı olmasına bağlı olarak bir yöneticinin birden çok konu ile ilgilenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu yöneticiler üretim, kalite, lojistik, stok, tedarik zinciri vb. birçok konudan sorumlu olmakta ve karar vermeleri gerekmekte, her konuda ayrıntılı olarak analiz yapmaları mümkün olmayabilmektedir.

KOBİ'lerin birkaç müşteriye bağımlı olması durumunda da eğer müşterilerinden birisi siparişlerini azaltırsa bu durumdan o müşteriye parça tedarik eden KOBİ, önemli ölçüde etkilenir. Özellikle büyük stok miktarları bulunduran KOBİ'lere bu durumun çok daha büyük etkisi olur.

KOBİ'lerde tedarik zincirine bağlı olarak sorunlar yaşanabilmektedir. Eğer tedarik zincirinde iletişim ve bilgi paylaşımı etkin olarak gerçekleşmiyorsa bu durumda kamçı etkisine bağlı olarak tedarikçi konumunda olan KOBİ'lerde sorunlar yaşanabilir. Tedarik zincirleri, işletmeler arasında bağlantıları içermektedir. Bir işletme, müşterisinin talebini karşılamak için malzeme, hizmet ve bilgi olarak zincirdeki başka bir işletmeye bağlıdır. İşletmeler bağımsız olarak yönetildikleri için son müşteriye yakın olan zincir üyelerinin faaliyetleri, son müşteriye uzak olan zincir üyelerinin faaliyetlerini önemli ölçüde etkileyebilir. Tedarik zincirinde; tedarik sürelerinin uzun olması, sık aralıklarla verilmeyip, yüksek hacimlerle siparişlerin verilmesi ve bilginin paylaşılmasındaki yetersizlikler kamçı etkisine neden olmaktadır. Tedarik zinciri aşamaları arasında tedarik süreleri uzun olduğunda talepteki değişiklikler tedarik zincirinde yavaş hareket etmekte ve sonuçta tedarik zincirinin belirli aşamalarında aşırı değişikliklere neden olmaktadır.

3. KOBİ'LERDE ÜRETİM ALANINDA YAŞANAN SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

KOBİ'ler üretim alanında yaşadıkları sorunları, yalın üretim felsefesini benimseyerek ve teknolojide yaşanan gelişmeleri yakından takip edip, gerçekleşmekte olan dördüncü endüstri devrimi uygulamalarına uyum sağlayarak çözebilirler.

3.1. Yalın Üretim

Yalın düşünce ilkeleri ve yalın üretim teknikleri KOBİ'ler için de maliyetlerini düşürmede ve verimliliklerini artırmada önemli fırsatlar sunabilir. KOBİ'lerde yalın üretim uygulamalarında KOBİ'lerin üretim sistemlerinin özelliklerinden kaynaklanan odaklanılması gereken farklı alanlar olacaktır. Yalın üretim uygulamalarına geçişte KOBİ'lerin üretim sistemlerinin özellikleri dikkate alınmalı ve işletmelere uygun olacak düzenlenmelere gidilmeli ve öncelikler belirlenmelidir.

Yalın düşünce ilkelerini uygulayan işletmeler çok önemli kazanımlar elde etmektedirler. Yalın düşünce ilkelerini uygulamakta olan 15'ten fazla işletmede (1-7 yıldır yalın uygulamaları olan uzay endüstrisinden) direkt işçilik veriminin % 45-75 iyileştiği, maliyetlerin % 25-55 düşürüldüğü, akışın % 60-90 arttırıldığı ve kusurların % 50-90, stok düzeylerinin % 60-90, kullanılan alan gereksiniminin % 35-50 ve tedarik süresinin % 50-90 azaltıldığı görülmüştür (Institute for Healthcare Improvement, 2005 içinde Virginia Mason Medical Center).

Yalın düşünce, işletmelerin verimliliğini, etkinliğini ve ürünlerinin ve hizmetlerinin kalitesini yükseltmelerinde ve maliyetlerini düşürmelerinde birçok yöntem sunmaktadır. Yalın düşünce; müşteri bakış açısı ile değerin belirlenmesine, değer akışının tanımlanmasına, israfların tanımlanmasına ve sınıflandırılmasına, israfların belirli araçları kullanarak değere dönüştürülmesine ve mükemmelliğin sürdürülmesine odaklanmaktadır. İsrif, müşteri bakış açısı ile ürün veya hizmete değer katmayan her şey olabilir.

Yalın düşünce ilkelerini uygulayan işletmelerde, faaliyetlere süreçler olarak bakılmaktadır. Faaliyetler, müşteri değeri ve değer katmayan aşamaların ortadan kaldırılması terimleri ile değerlendirilmektedir. İsriflerin ortadan kaldırılmasında kaizen (sürekli iyileştirme) faaliyetleri sürdürülmekte ve gelişmelerin sağlanması için PDCA (PUKÖ) veya başka projeler uygulanmaktadır. İletişim, değer akış haritaları, çalışma alanlarında takım çalışmaları, süreç akış diyagramları, grafik analizler ve kontrol şemaları ile sağlanmaktadır. Tüm çalışanlar sürekli geliştirme çalışmalarına katılmaktadır. İşletmenin her alanında görsel işaretler mevcuttur ve

çalışanlar tarafından standartları belirlenmiş işler gerçekleştirilmektedir. Çalışanlara düzenli olarak yeni görevler verilmektedir. Çalışanlar, öğrenmeye, bilgi paylaşımına ve yeni şeyler öğrenmeye isteklidirler. İşletmeler müşterileriyle, tedarikçileriyle, çalışanlarıyla uzun süreli ilişkiler kurmaktadırlar. (Sayer ve Williams, 2007)

Yalın düşünce kalite bakış açısı ile dört alana dayanmaktadır. Bu alanlardan üçü kültürel boyut ile ilgili olup sadece bir tanesi teknik boyut ile ilgilidir; (Wilson,2010)

- Kalite problemi sadece ıskarta anlamına gelmemekte, sistemin bir başarısızlığı olarak görülmektedir.
- Kalite problemleri kötü bir haber değil, iyi bir haberdur. Anlaşıp, düzeltilebilecek olan zayıf yönlerin bir göstergesidir. Bu kalite problemlerinin kök nedenleri belirlenip bir daha oluşması önleğinde daha güvenilir sistemlerin oluşturulması için fırsatlar yaratılmış olmaktadır.
- Problem çözmeye teknik çözümlere herkes katılmaktadır.
- % 100 muayenenin başarılabilmesi için poka yoke gibi araçlardan yararlanan bir sistemdir.

KOBİ'lerde yalın üretim ile sağlanabilecek kazanımlardan bazıları, hammadde, yarı mamul ve son ürün bakımından minimum stok seviyesinin sağlanması; minimum miktarda uygunsuz ürün, yeniden işleme, red ve geri dönen ürünler ve kalite problemlerinde azalma meydana gelmesi; planlanan ve planlanmayan arızalardan, hazırlık faaliyetlerinden, taşıma faaliyetlerinden dolayı minimum üretim kayıplarının meydana gelmesidir. Ayrıca; süreçler arasında minimum çevrim süresi ve minimum gecikme süresinin sağlanması; üretim miktarlarında, süreçlerde ve üretim maliyetlerinde değişkenliğin minimum olması; tam zamanında teslim, yüksek müşteri tatmini, kârlarda artışın sağlanması ve sürekli iyileştirme ve gelişmenin gerçekleştirilmesidir. (Moore, 2006,147)

KOBİ'lerde iletişimin hızlı olması, karar verme sürecinin daha az aşamadan oluşması, esnekliğin yüksek olması, müşteri ihtiyaçlarına daha hızlı yanıt verilebilmesi KOBİ'lerde yalın uygulamaları desteklemektedir. Bununla birlikte finansal kaynakların sınırlı olması, kalifiye işgücü yetersizliği, hammadde

tedarikinde yaşanabilecek sorunların fazlalığı, çağdaş yönetim tekniklerinin kullanımının sınırlı olması, kurumsallaşmanın olmaması KOBİ'lerde yalın üretim uygulamalarını sınırlandırmaktadır. KOBİ'lerde üretimin genellikle siparişe dayalı olması, ürünlerin çeşitliliğinin yüksek olması, KOBİ'lerde yalın üretim uygulamalarında dikkate alınması gereken konulardır.

3.2. Endüstri 4.0

Endüstri 4.0, nesnelerin interneti, bulut bilişim, veri entegrasyonu, ve diğer teknolojik gelişmeleri üretim sistemlerine entegre ederek üretim endüstrisinde devrim yapmaya hazırlanmaktadır. Tüm işletmelerin Endüstri 4.0. ile ilişkin gelişmeleri yakından takip etmeleri ve kendi üretim koşullarına göre Endüstri 4.0 uygulamalarına geçmeleri gerekmektedir.

Endüstri 4.0.'ın temel amacı kendini yönetebilen akıllı makinelerin ve fabrikaların hayata geçirilmesidir. Endüstri 4.0'ın sağlayacağı yararlardan bazıları, seri üretimden müşteri ihtiyaçlarına göre özel üretime geçilebilmesi, kendi kendini organize eden üretim yöntemleri sayesinde üretim için gerekli olan kaynaklara (enerji, insan, makine vb.) ihtiyacın azalması, ürün yaşam döngüsü kısalarken üretimdeki hata payının minimuma inmesidir. Bunlara ek olarak üretim maliyetlerinde düşüş ve verimlilikte artışlar meydana getirmesi ve ürün ve üretim tesisleri arasında gerçek zamanlı iletişim kurulabilmesine olanak sağlaması da Endüstri 4.0'ın sağlayacağı yararlardandır (TİSK, 2016).

Endüstri 4.0, üretim süreçlerinin esnekliklerini artıracak ve küçük parti büyüklüklerinin ekonomik olarak üretilmesine imkan sağlayacaktır. Esnekliği, birbirleriyle iletişim kuran ve belirli otonom kararları verebilen robotlarla, akıllı makinelerle ve akıllı ürünlerle sağlayacaktır. Üretim süreçleri, öğrenen ve kendini optimize eden ekipman parçalarıyla gelişecektir. Büyük işletmelerde esnekliği artırması beklenen Endüstri 4.0 uygulamalarının, KOBİ'lerin de daha yüksek hacimlerde üretim yapabilmesine imkan sağlaması mümkün olabilecektir.

Otomasyon, aynı zamanda fabrika zemininde lojistik verimliliğini artıracaktır. Otonom nakliye araçları gerçek zamanlı işlem verileri temelinde gelen malzemeleri

ayarlamak için sevk robotlarıyla birlikte çalışacaktır. Bu araçlar lazer navigasyon kullanarak fabrika zemininde yollarını bulabilecek ve kablosuz ağlar yardımıyla diğer araçlarla iletişim kurabileceklerdir. Sevk robotları yapılacak olan üretim süreçleri için uygun materyalleri otomatik olarak bulacak ve seçecektir. Böylece KOBİ'lerin taşıma maliyetlerinin düşmesi mümkün olacaktır.

Yığın üretime hızlı bir şekilde geçiş yapamayan KOBİ'ler için de 3 boyutlu yazıcılar önemli fırsatlar sağlamaktadır. 3 boyutlu yazıcılar ile birçok fikrin denenmesi mümkün olacaktır. Küçük bir işletme bir ürünü üretirken ve pazara sunarken daha az finansal riske girecektir. 3 boyutlu yazıcılar ile üretime başlanması ile makineler ve altyapı için büyük yatırımlar yaparak başarısız olma durumunda karşılaşılabilecek kayıplar minimize edilmektedir. Bu da Ar-Ge maliyetlerinin ciddi miktarda düşmesini sağlamaktadır. KOBİ'lerin en büyük eksikliklerinden birisi olan Ar-Ge'ye bütçe ayıramamaları ya da düşük bütçe ayırabilmeleri sorunu bu sayede ortadan kalkabilecektir. Ancak her ne kadar 3 boyutlu yazıcılar sayesinde prototip üretim maliyeti düşecek olsa da KOBİ'lerin Ar-Ge için kalifiye eleman almaları ve üniversitelerle işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.

Endüstri 4.0 ile işgücünün bekleme süreleri azaltılarak işgücü verimliliğinde önemli yükselişler sağlanabilir. Zor ve tehlikeli çalışma koşullarında robotların çalışması ile işgücü yaralanmalarının önüne geçilebilir. Bu sayede KOBİ'ler daha az çalışanla ve daha az riskle üretim yapabilir.

Endüstri 4.0, işletmeler arası bütünleşme yani entegrasyonu gerekli kılmıştır. Endüstri 4.0 ve beraberinde getirdiği teknolojilerle birlikte tam bir sistem entegrasyonu yaşanacak ve müşteriden tedarikçiye kadar olan bütün elemanlar birbirine bağlanacaktır (Rüßmann ve diğerleri, 2015: 3-4). Yatay entegrasyon, değer yaratan ağlar oluşturmak için üretim bilişim teknolojilerinden bazılarının şirket içinde ve şirket dışında birbirine bağlanmasıdır. Dikey entegrasyon ise, otomasyon teknolojisi ve işletmenin kurumsal kontrolündeki çeşitli düzeylerin birbirine bağlanmasıdır (Michels, 2016: 253). Yatay ve dikey entegrasyonun sağlanmasıyla müşteri şikayetleri ve talepleri çok hızlı bir şekilde değerlendirilebilecek,

kişiselleştirilmiş üretim kolaylaşacak ve verimlilik artacaktır. Bu sayede işletmeler daha esnek bir yapıya kavuşacaktır (Özsoylu, 2017: 60).

Yatay ve dikey entegrasyonla elde edilen verilerin otomatik olarak kurumsal kaynak planlaması programlarına aktarılmasıyla hem tedarikçiler, hem işletme, hem de tüketiciler gerekli bütün verileri anlık olarak izleyebilecektir. İşletmeler üretim planlamalarını çok daha doğru bir şekilde gerçekleştirebilecektir. KOBİ'lerde entegrasyondan önce görülen kamçı etkisinin bu sayede minimum düzeye indirilebilmesi mümkün olabilir.

Kurumsal kaynak planlama yazılımları lojistik faaliyetlerden başlayarak satın alma, muhasebe, finans, kalite yönetimi, stok yönetimi, üretim planlama, insan kaynağı planlaması, pazarlama, müşterilerle olan ilişkilerin yönetilmesi, teslimat gibi işletmelere rekabetçi avantajlar yaratabilecek birçok fonksiyonu entegre bir sistem haline getirmektedir (Çağlıyan, 2012: 160). Kurumsal kaynak planlama programlarının maliyetleri yüksek olsa da ülkemizde KOBİ'lere bu konuda destekler söz konusudur. KOBİ'ler bu fon kaynaklarına başvurarak kurumsal kaynak planlaması kurulum sürecinde finansal desteklerden yararlanabilmektedirler.

Endüstri 4.0 ile hatalı üretim anında belirlenebilecek ve gerektiğinde üretim durdurulabilecektir. Böylelikle üretimde olağan dışı koşullar otomatik olarak saptanabilecek ve hatalı üretimin sürdürülmesi önlenecektir. (Üstündağ ve Çevikcan, 2018: 188). KOBİ'ler bu sayede üretim süreçlerinde gerçek zamanlı veri ile üretim süreçlerini sürekli kontrol edilebilecek, ürünlerinin kalitesi iyileşecektir.

Endüstri 4.0 ile makine arızalarından dolayı duraksamaların da önüne geçilebilecek ve makine arızalarına ilişkin gerçek zamanlı veri elde edilebilecektir. Makinelerin esneklik düzeyleri yüksek olacak, hazırlık süreleri minimize edilecek ve talepteki miktar ve çeşit olarak değişimlere uyum gösterilebilecektir. Bu sayede KOBİ'lerin makine arızalanmalarına karşın ellerinde çok miktarda stok bulundurmasına gerek kalmayabilecektir.

KOBİ'lerin sermaye olanaklarının sınırlı olması ve otomasyon olanaklarından çok fazla yararlanamamaları Endüstri 4.0'a geçişte sorunlar yaşamalarına neden

olabilir. Sermaye yetersizliğine bağılı olarak ileri üretim teknolojilerini uygulamada sorunlar yaşayabilmektedirler. Gereklı finansman destekleri sağlandığında üretim süreçlerinde gereklı teknolojik iyileştirmeleri yapabilecekler, bu da ürün kalitelerinin artmasını ve rekabet edebilirliklerini yükseltecektir.

4. SONUÇ

KOBİ'ler üretim alanında üretim sistemlerinin özelliklerine bağılı olarak ve işletmelerinin niteliklerine bağılı olarak sorunlar yaşayabilmektedirler. KOBİ'lerde genellikle üretim sipariş üzerinedir. Verimlilik oranları ve kapasite kullanım oranları düşük olmaktadır. KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılmasında verimlilik konusuna çok önem verilmelidir. Teknoloji sürekli ilerlemekte ve üretim yöntemlerinde de yeni gelişmeler olmaktadır. KOBİ'lerin bu teknolojik gelişmeleri takip etmeden ve teknolojiye uyum sağlamadan rekabet etmeleri çok zordur. Teknolojik gelişmeleri takip edebilmeleri ve Ar-Ge çalışmaları için sağlanan birçok finansal desteklerden ve fon kaynaklarından yararlanma yollarını araştırmaları gerekmektedir. (Akgemci, 2001: 39-54)

KOBİ'lerin öncelikleri kurumsallaşma olmalıdır. Böylelikle verilerin analizi yapılarak kararlar bilimsel yöntemlere göre gerçekleştirilebilecek ve verimlilik için de ilk adım atılmış olacaktır. KOBİ'lerin gelecekte rekabet gücünü sürdürebilmeleri için özellikle iki temel unsurun önemli olduğu düşünülmektedir; yalın üretim ve endüstri 4.0.

Yalın üretim prensiplerinin uygulanması ile verimliliklerini artırmak ve maliyetlerini düşürmek için birçok fırsat sağlanacaktır. Burada önemli olan yalın üretim uygulamalarının KOBİ'lerin gereksinimlerine göre adapte edilmesidir. Aksi takdirde KOBİ'lerde yalın üretim uygulamalarından istenen yararlar sağlanamayabilir. Dünyada yalın üretim uygulamaları ile önemli kazançlar sağlayan birçok KOBİ örneğı mevcuttur.

Endüstri 4.0 da işletmelere çok önemli fırsatlar sunmaktadır. KOBİ'ler de bu fırsatlardan yararlanmalıdır. Endüstri 4.0'ın, KOBİ'ler için de üretim süreçlerinin değiştirilmesinde ve kaynak kullanımında çok önemli etkileri olacaktır. Endüstri 4.0

ile verimlilik ve etkinlik arttığı gibi maliyetlerin de düşürülmesinde önemli fırsatlar elde edilecektir. Esneklik artacak ve hatalı üretim ve makinelerin bozulması ile yaşanan duraksamalar azaltılacaktır. Üretimde otomasyonun artması kalite, tutarlılık ve güvenilirliği artıracaktır.

KAYNAKLAR

Akdeniz Ar. A., İskender H.,(2005) “Türkiye de KOBİ’ler ve KOBİ’lerde Planlama, Uygulama ve Denetim” **Mevzuat Dergisi**, Sayı :87.

<https://www.mevzuatdergisi.com/2005/03a/06.htm>

Akgemci,T., (2001), “KOBİ’lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler” T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOSGEB.

(http://www.kobider.org.tr/pdf/kobi_sorunlar_destekler.pdf)

Bozkurt R, Sönmez G., “KOBİ’lerin Verimlilik Sorunları ve Çözüm Önerileri”
<http://embk.mmoizmir.org/wp-content/uploads/2016/04/embk2004-008.pdf>

Çağlıyan V. (2012), “Kurumsal Kaynak Planlama Yazılımı Kullanımının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Örnek Olay Çalışması”Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:5 Sayı:1, s:159-178.

Erdem E., Duru M.N., (2010), “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) Sorunları”, **ABMYO dergisi**, 20,s:79-89.

Institute for Healthcare Improvement, (2005), Going Lean in Healthcare,

<http://www.entnet.org/Practice/upload/GoingLeaninHealthCareWhitePaper.pdf>

Kazan, H. ve M. Uygun (2002), “KOBİ’lerin Üretim Sorunlarının Tespiti, Verimlilik ve Rekabet Güçlerinin Artırılmasında Teknoloji Faktörü: Konya Örneği ” **Verimlilik Dergisi**, 2002/2, s.79-102.

Konya Ticaret Odası ,(2010), “AB, Türkiye ve Konya’da KOBİ’lerin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri”
http://www.kto.org.tr/d/file/kobilerin_yapisi_rapor.pdf

Michels, J. S. (2016). Industrial Connectivity And Industrial Analytics, Core Components Of The Factory Of The Future. *The Internet Of Things* (ss. 247-270). Berlin: Springer-Verlag GmbH.

Moore R., (2006), *Selecting The Right Manufacturing Improvement Tools*, Elsevier Science & Technology Books.

Özsoylu, A . (2017), Endüstri 4.0. **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21 (1), 41-64.

Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P. ve Harnisch, M. (2015). *Industry 4.0: The Future Of Productivity And Growth In Manufacturing Industries*. Boston Consulting Group. 9: 1-14.

Sayer N.J., Williams B., (2007), *Lean for Dummies*, Wiley Publishing Inc, USA.

TİSK, (2016), 26.Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara.

Üstündağ, A. ve Çevikcan, E. (2018), *Industry 4.0: Managing The Digital Transformation*. Cham: Springer International Publishing AG.

Wilson, L. (2010), *How To Implement Lean Manufacturing*, Mc Graw Hill Inc., USA.

The Democratic Problem of Minority Representation: An Assessment of the Tu'me Issue and Dreyfus Affair

Öznur Uçar¹

Democracy is of interest to many disciplines. Law is particularly interested in community structure and the human welfare angle of public finance. Democracy has both a binding and prompting influence on the above issue. The fact that democracy leads to a better way of living is indisputable. However, the opposite can also be said to be true. This is because democracy in practice can be problematic. For example, with regard to the issue of minority representation.

In the present study, the 'benefit codes' of optimal democracy were investigated. First, a review of the literature was undertaken. The definition and components of democracy are emphasized. The benefit codes were sought in a different issue such as The Tu'me And Dreyfus. They were Jews in different histories and societies. Both were innocent despite the majority's decision. The issues have been examined in terms of minority representation problem. Thus, new benefit codes on Democracy were targeted. This study takes a different approach to democracy, and therefore this subject is viewed in a new light.

Keywords— Democracy, Minority, Tu'me Issue And Dreyfus Affair

JEL Classification Codes: K00, P16

1. INTRODUCTION

Winston Churchill during his speech at the House of Commons said that “Democracy is the worst form of government, except for all the others.” Democracy is the best form of government we have, but it is also problematic. The problem of representation and the majority can be said to be the biggest problems. Despotism can also exist in democratic regimes and can as often transform into oligarchy or totalitarianism.

Emile Durkheim in his book *The Division of Labor in Society* (1893) said that individuals in the same society have their own life by means of common belief and feeling. This collective life is collective consciousness. How individuals make decisions with their individual consciousness equates to collective consciousness in society (Durkheim, 2006). However, Durkheim's collective consciousness cannot always be said to embody the right approach. This is because the common beliefs

¹ Doktora Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Maliye Doktora Programı, Türkiye, ucaroo@gmail.com

and emotions of the majority can usurp the rights of the minority. These beliefs and emotions can result in decisions being made that are far from justice.

2. DEMOCRACY

Democracy consists of two Greek words, namely public (demos) and power (kratos) and carries the meaning of “public administration” or “power of the public”. Democracy is often described as public self-governance and is also regarded as the protection of fundamental rights and freedoms (Erdoğan, 2015). The basic assumption is that collective consciousness results in the right decisions being made. However, this is not always the case. As Plato stated, the uneducated public can lead to the degeneration of democracy and its transformation into despotism. (Eflatun, 1958). For example, Hitler’s Nazism and Mussolini’s Fascism are the result of collective consciousness.

3. THE ERROR OF DEMOCRACY

The practice of democracy was often not possible in practice. This is because certain conditions have to be met in order for democracy to be successful (Aktan & Dileyici, 2005). On the contrary, democracy develops in an erroneous form. The causes of deterioration are varied. This is due to either the political institutions that rule, or the public opinion (Aron, 2011).

According to Robert A. Dahl, the root of evil in democracies is the infinite force of the majority. If society has a homogeneous structure and strong minorities and protects minority rights, a healthy pluralistic democracy exists. Only then can despotism be avoided, and functional democracy formed. However, in most countries where the majoritarian democracy model is in existence, these conditions are not met. Therefore, minority groups resist majority democracy. According to Dahl, limiting the majority is a more appropriate approach for democracy to function properly (Dahl, 2010).

Limiting the majority is based on justice. As a principle of management, justice is to be balanced in every individual to individual and individual and-societal relationships. (Ömer Özsoy, 2004)

4. DREYFUS AFFAIR

The Dreyfus affair is an example of Majority despotism. In 1894, Jewish-born Captain Alfred Dreyfus was referred to court on charges of espionage. Three experts who provided fraudulent reports were appointed by the court while experts who were not involved in the collusion were dismissed. The bogus documents were submitted as evidence. Thus, the crime of treason resulted in Dreyfus being sentenced to life imprisonment. A guard, in front of the public, detached the epaulettes in the uniform of the traitor and broke his sword. The people witnessed this ceremony of humiliation with the slogan of “death to the Jews”.

The emergence of political and financial scandals resulted in politicians manipulate collective consciousness through provoking the peoples’ anti-Semitic feelings. Thus, collective consciousness is not always the basis for making the right decision (Baysan, 2002). By 1897, Dreyfus had survived the accusations that began in 1894. According to Emile Zola, who contributed greatly to the realization of justice, justice was delayed due to political considerations. This not only aggravated the result but also gave rise to a new mistake. (Zola, 2004)

5. TU'ME ISSUE

A similar incident occurred during the Prophet Mohammad’s (SAV) period. One of the Muslims, someone named Tu'me b. Übeyrik stole his neighbour Katade b. Nu'man’s armour and left the evidence of the theft at the house of a Jew named Zeyd b. Semin. When the owner of the armour searched for the armour at Tu'me’s house, he didn't find it and he swore he wasn't the thief. When the armour was discovered at Zeyd's house, he also swore that he wasn't the thief. Relatives of Tu'me went to the Prophet (sav) and testified to Tu'me’s innocence and to the guilt of the Jew. Their aim was for the Prophet (sav) to defend Tu'me for fighting the Jews (Yıldırım, 2006) and they embarked on a campaign of defamation against Zeyd. This was easy to achieve, as at the time Muslim and Jewish communities were frequently warring. Moreover, Tu'me's oath, the testimony of his relatives and the evidence was enough to cast doubt on Zeyd. Despite the fact that the majority believed that Zeyd was

guilty, the contradictory evidence resulted in the. (Sümertaş, 2010) prophet returning a verdict of guilty for Tu'me, which is cited in Qur'anic verse the surah Nisa (105-109).

One of the major missions of a government is to ensure equal treatment of all citizens in the face of the law. Everyone, regardless of status and hierarchy is deemed equal in law. Citizens cannot be treated differently for any reason (Mevdûdi, 1980). The principle of justice is one of the basic principles for the collective consciousness to function properly. The Qur'an deems all equal, including minorities and those from different faiths. (Kayaoğlu, 1985) "O you who have believed, be persistently standing firm for Allah, witnesses in justice, and do not let the hatred of a people prevent you from being just. Be just; that is nearer to righteousness. And fear Allah; indeed, Allah is Acquainted with what you do." (Surah Al-Ma'idah 8)

6. CONCLUSION

The rational individual may act unethically while thinking of his own personal gain. For example, in the Dreyfus affair, politicians incited the people's anti-Semitism and changed the agenda with motivation for re-election. In this case, the collective consciousness that was manipulated prevented the realization of justice. In the second case cited, the individual attacked minority rights in order to maximize his personal benefit. In order to prevent the transformation of democracy into totalism, oligarchy and the despotism of the majority, no societal actor should be given unlimited power. The maximization of individual benefits does not always maximize social benefit. Unrestricted individuals may exhibit unethical behaviour for maximum gain.

In the event that rulers who govern the people do not adhere to the rules, the administration works against the public but in favour of the interests of the rulers. Aristotle asserted that who will protect us from our protectors against the opinion, whilst Plato advocated protectors should be directed in the state of books. (Taşkın, 2014). This limitation must be ensured by law and the constitution. Everyone who has the legislative or sovereign power of a state is responsible for managing not by

prescribed decrees, but also by published and recognized laws. Judges who will decide on disputes with these laws should be impartial and honest (Aktan & Dileyici, 2005).

Injustice is treating people in similar circumstances differently. In a society, people deserve punishment in accordance with the severity of their crimes. Justice in law is the equal application of laws to all persons without any interest and privilege according to the principle of equality (Frankena, 2007).

As a result, collective consciousness cannot always make the right decision, otherwise, it will make democracy ineffective and harm justice. For this reason, all actors of democracy should be limited by laws. Moreover, laws should be based on justice.

BIBLIOGRAPHY

Aktan, C., & Dileyici, D. (2005). Demokrasiye Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. C. C. Aktan İçinde, Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı Demokrasi Poliarşi ve Demarşi (S. 57-106). İzmir: Çizgi Kitabevi.

Aron, R. (2011). Demokrasi Ve Totalitarizm. (V. Hatay, Çev.) İstanbul: Kadim Yayınları.

Baysan, G. T. (2002). Dreyfus Davası: Gerçek Ve Adalet Savaşçısı Zola. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 181-195.

Dahl, R. A. (2010). Demokrasi Üzerine. (B. Kadıoğlu, Çev.) Ankara: Phoenix.

Durkheim, E. (2006). Toplumsal İşbölümü. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Eflatun. (1958). Devlet. (M. A. Sabahaddin Eyüboğlu, Çev.) Ankara: Remzi Kitabevi.

Erdoğan, M. (2015). Anayasal Demokrasi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Taşkın, Y. (2014). Ahlâki ve Kamusal Bir Etkinlik Olarak Siyaset. Y. Taşkın İçinde, Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler (S. 32-35). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Yıldırım, S. (2006). Peygamberimiz'in Kuran Tefsiri. İzmir: Yeni Akademi Yayınları.

Zola, E. (2004). Dreyfus Olayı. (M. Tuncer, Çev.) İstanbul: Yalçın Yayınları.

Sübvansiyonların Ve Vergi Harcamalarının Seçimlere Katılma Oranlarına Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi

Öznur Uçar¹

Özet

Bu çalışmada, Kamu Tercih Teorisi dikkate alınarak rasyonel seçmen davranışları ekonometri açısından değerlendirilmiştir. Seçmenlerin seçimler ile demokrasiye katılmasında özel çıkar maksimizasyonu motivasyonu ile hareket ettikleri varsayımını test edilmiştir. Bunun için seçmenlerin seçime katılma kararında sübvansiyonlar ve vergi harcamalarının etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Bunun için iki ayrı veri üzerinde çalışılmıştır. İlk verimiz 27 ülkeyi ve 2001-2011 dönemini kapsamaktadır. Bu veriler ile seçmen davranışlarının sübvansiyon boyutu incelenmiştir. İkinci verimiz 5 ülkeyi ve 2001-2010 dönemini kapsamaktadır. Bu veriler ile vergi harcamalarının seçmen davranışlarına etkisi incelenmiştir. Çalışmanın bulguları sübvansiyonlar ile seçimlere katılma arasında bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Vergi harcamalarının katsayı anlamlı olmadığı için korelasyon bulunamamıştır.²

Anahtar Kelimeler— Vergi Harcaması, Sübvansiyon, Demokrasi, Panel Veri Analizi

JEL Sınıflama Kodları: K00, P16

Panel Verification of the Effect of Subsidies and Tax Expenditures on the Voter Turnout

Abstract

In this study, the Subsidies and Tax Discounts on the Voter Turnout were analysed between 2001-2011 for oil importing selected 27 countries. In this way, it is aimed to test the validity of the median voter theory. Panel unit root and cointegration tests were examined to test the hypothesis that the Subsidies and tax expenditures would affect voter turnout, i.e. the cross-sectional dependency were implemented in the analysis. As a result of the analysis, it was found that there was a cointegration relationship between the series. The results of cointegration analysis showed that the Subsidies and Tax Expenditures effected Voter Turnout.

Keywords— Tax Expenditures, Subsidies, Democracy Panel Data Analysis

JEL Classification Codes: K00, P16

¹ Doktora Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Maliye Doktora Programı, Türkiye, ucaroo@gmail.com

² Panel data hesaplamalarında yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Dr. Öğr. Üyesi ÖZNUR ÖZDAMAR GIOVANIS'a teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Devlet, çeşitli kıstaslara göre tasnif edilebilir. Yönetim biçimlerine göre bir sınıflandırma söz konusu olduğunda ise hakimiyet ya da toplumun temsilinin kime ait olduğu belirleyici kıstastır. Temsilci bir kişi olduğunda devlet Monarşi, sadece bir kesimin heyeti olduğunda ise Aristokrasi adını alır. Tüm toplum bir araya gelecek herkesten oluşan bir heyet ise, Demokrasi'dir. (Hobbes, 2005, s. 145-146) Modern dünyada tüm toplumun bir araya geldiği bir heyetin oluşturulması imkânsız olduğu içinse tüm toplumu temsil eden bir heyetin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle temsili demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu heyet tüm toplumun faydasını dikkate aldığında çoğulcu sadece toplumun çoğunluğunun faydasını dikkate aldığında ise çoğunlukçu demokrasi kavramları karşımıza çıkmıştır.

Yunanca “halk” (demos) ve “iktidar” (kratos) kelimelerinden oluşan demokrasi “halkın iktidarı” anlamına gelmektedir. Ancak burada esas olan temel hak ve özgürlüklerin korunmasının halka bırakılmasıdır. (Erdoğan, 2015) Bu siyasal katılım ile mümkündür. Siyasi karar alıcıları veya kararlarını etkilemek için hukuki veya hukuki olmayan eylemlere siyasal katılım denir. (Özbudun, 1975) Bir tür siyasal katılım olan seçimlerin en önemli aktörlerinden biri seçmendir. Seçmenin tercihleri ise sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel temellidir. (Aktan & Dileyici, 2001) Kamu Tercih teorisinin ise konu hakkında farklı bir bakış açısı mevcuttur. Onlara göre seçimlerde tüm aktörler farklı fayda maksimizasyonu güdüleriyle hareket ederler. Seçmenler, fayda; siyasal partiler, oy; bürokrasi, bütçe; baskı grupları da rant maksimizasyonu çerçevesinde tercihlerde bulunur. (Özsoy, 2002)

2. LİTERATÜR TARAMASI

Antony Downs 1957 yılında yayımlandığı “Demokrasinin Ekonomik Teorisi” isimli eserinde, seçmenlerin ve politikacıların davranış biçimlerini açıklamaktadır. Modelde partilerin öncelikli amacı iktidara gelmektir. Seçmenlerin amacı ise fayda maksimizasyonudur. Bu yüzden hangi parti faydasını maksimize ederse onu tercih ederler. Seçmenin tercih ettiği partinin seçilme ihtimali düşükse tercihinin uygun olmayan partinin iktidara geçmesini engellemek için başka bir partiye ya da gelecek

seçimlerde kazanacağını düşünerek tercih ettiği partiye oy verebilir. Tüm bu olasılıkların dışında seçmen çekimsiz kalabilir ve oyunu kullanmayabilir. Politikacılar ise yeniden seçilme şanslarını artırıcı şekilde hareket ederler. Oylarını maksimize etmeye çalışan hükümet bazı seçmenlere maliyetler yüklerken bazılarında da sübvansiyon veya vergi harcamaları ile fayda sağlamaktadır. (AKTAN & DİLEYİCİ, 2005)

Nobel ekonomi dl sahibi James M. Buchanan ekonomik süreçte rol alan aktörlerin davranış motivasyonlarının siyasal karar alma sürecinde de geçerli olduğunu ve genel olarak bireylerin hem özel alanda hem de kamusal alanda özel çıkar maksimizasyonu güdüsüyle hareket ederek davrandığını ileri sürmüştür (AKTAN & DİLEYİCİ, Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler, 2005) Seçmenler için kısa vadede en yüksek fayda, kamu hizmetlerinden en fazla faydayı elde ettikleri ancak kamu harcamaları finansmanına en az katkıyı yaptıkları noktada sağlanır. Bunun için sübvansiyonların ve vergi harcamalarının incelenmesi gerekmektedir. Burada vergi harcamalarından kasıt, vergi indirim, imtiyaz ve ncelikleridir. (Akdoğan, 2009)

3. ARAŞTIRMA

Bireysel faydaların maksimizasyonu çabasının demokrasinin etkinliği üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu araştırarak literatürdeki demokrasi eleştirilerine ekonometri çerçevesinde bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun için panel veri analizi kullanılarak sübvansiyonların ve vergi harcamalarının seçimlere katılma eğilimi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

3.1. Sübvansiyonlar Açısından

Araştırmada, 27 ülkenin 2001-2011 yıllarını kapsayan 11 yıllık bir zaman periyodundaki sübvansiyon ve seçimlere katılma oranları kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan petrol tüketimi verisi milyon ton/yıl cinsinden ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler OECD, Dünya Bankası ve Daron Acemoğlu'nun veri tabanlarından elde edilmiştir. Bahsi geçen lkeler; Avusturya, Avusturalya, Belçika, Benin, Bulgaristan, Kıbrıs Rum Kesimi, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İzlanda, İrlanda, Japonya, Kore, Malezya, Maritus, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç,

Portekiz, İspanya, İsveç, Tayland, Birleşik Krallık ve ABD'dir. Çalışmada kullanılan veri seti 264 gözlemi kapsamaktadır ve dengeli panel veri setidir.

Sübvansiyon devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımları şeklinde tanımlanır. (Seyidoğlu, 2003) Sübvansiyon verilerini aldığımız OECD ise topladığı verileri; özel ve kamu kuruluşlarına yapılan karşılıksız verilen hibe ve sosyal haklar olarak tanımlamaktadır. (OECD, 2018)

Araştırmanın amacı doğrultusunda 27 ülke ve 2001-2011 yıllarını kapsayan veri setinin yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelleri göz önüne alınarak model tahminleri elde edilmiş ve yapılan tahminlerin geçerliliği Hausman testleri ile sınanarak kullanılacak model belirlenmiştir. Veriler, Stata paket programı kullanılarak elde edilmiş, elde edilen sonuçlar tablo halinde sunulmuştur. Kullanılan modelin denklemi aşağıdaki gibidir;

$$\delta l_{vot_{it}} = -0,398 + \delta l_{sub}(0,486) - \delta l_{edu}(0,395) - \delta gdp(1,368) + \delta dem(10,309) + \hat{u}_{it}$$

Denklemden bağımlı değişken seçimlere katılma oranı (lvot) ve sübvansiyonların artış oranı (lsub), GSMH miktarı (gdp), eğitim harcamalarının GSMH içindeki oranı (ledu), ülkelerin demokratik olup olmaması (dem)³ bağımsız değişkenler olarak alınmıştır.

Yapılan peseran abs testi sonucunda H₀ hipotezi kabul edilmiş ve yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Test sonucu aşağıda verilmiştir.

```
Pesaran's test of cross sectional independence = 1.669, Pr = 0.0951
Average absolute value of the off-diagonal elements = 0.343
```

Daha sonra durağanlık testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı olduğu için birinci nesil birim kökleri tercih edilmesi gerekmektedir. Birinci nesil birim kök testlerinden (Breitung, Hadri, LLC, Maddala and Wu, Choi, IPS) LLC ve Hadri uygulanmıştır. LLC testi sonuçlarının p-value sonuçları aşağıda verilmiştir. Bu

³ Demokrasi değişkeni verileri için Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Arş. Gör. Elyesa Aksoy'a teşekkür ederim.

sonuçlara H_0 hipotezi kabul edilmiş ve durağan olmadığı görülmüştür. Panel, değişkenlerin birinci farkının alınması ile durağan hale getirilmiştir.

p-value	lvot	lsub	ledu	Gdp
Lag(1)	0.0000	0.9996	0.8076	0.0000

Hadri birim kök testi sonucunda LLC testi sonucu ile aynı sonuç elde edilmiş ve H_a hipotezi kabul edilmiş ve durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar aşağıda verilmiştir.

lvot	lsub	ledu	Gdp
0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Panelde değişen varyans testi yapılmıştır. $Prob > \chi^2 = 0.0000$ sonucu 0,10 değerinin altında olduğu için değişen varyans problemi olduğu kabul edilmiştir. Oto korelasyon testinde ise $Prob > F = 0.0000$ sonucu 0,10 altında olduğu için oto korelasyon sorununun varlığı kabul edilmiştir.

```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: c
Number of obs = 240
Number of groups = 24

R-sq: within = 0.0946
      between = 0.1111
      overall = 0.0949
Obs per group: min = 10
                avg = 10.0
                max = 10

corr(u_i, Xb) = 0.0160
F(12,23) = .
Prob > F = .

(Std. Err. adjusted for 24 clusters in c)
-----+-----
      D.lvtot |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      lsub |
      Dl. |   .4862727   .2105832     2.31   0.030   .0506482   .9218972
      ledu |
      Dl. |  -.3950655   .3518275    -1.12   0.273  -1.122876   .332745
      gdp |
      Dl. |  1.36e-12   4.26e-12     0.32   0.752  -7.44e-12   1.02e-11
      dem |
      Dl. |  10.30994   1.242988     8.29   0.000   7.738626  12.88126
      year |
      2003 |  -1.307997   1.930297    -0.68   0.505  -5.301121   2.685126
      2004 |  -1.849757   3.958657    -0.47   0.645  -10.03886   6.339349
      2005 |   1.199737   2.059427     0.58   0.566  -3.060512   5.459987
      2006 |  -1.202563   1.547176    -0.78   0.445  -4.403141   1.998015

```

27 ülkeden oluşan örneklemin tahmin sonuçlarına göre sübvansiyonlardaki %1 birimlik artış seçime katılımı %48 oranında arttırmaktadır. Sübvansiyonların değişken değeri anlamlıdır. Eğitimin ve GSMH'nin katsayıları anlamsız bulundu. Demokrasinin seçime katılma oranı %10'dur. Demokrasi bağımsız değişkeni demokrasi indeksine göre ülkenin demokratik olup olmama özelliğini ifade etmektedir. Sonuç olarak sübvansiyonlar ile seçimlere katılma arasında korelasyon vardır.

3.2. Vergi Harcamaları Açısından

Araştırmada, 5 ülkenin 2006-2011 yıllarını kapsayan 6 yıllık bir zaman periyodundaki sübvansiyon ve seçimlere katılma oranları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler OECD, Dünya Bankası ve Daron Acemoğlu'nun veri tabanlarından elde edilmiştir. Bahsi geçen ülkeler; Danimarka, Kore, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD'dir. Çalışmada kullanılan veri seti 36 gözlemi kapsamaktadır ve dengeli panel veri setidir.

Vergi Harcaması verilerin alındığı OECD tarafından “Dar bir mükellef çevresi için vergi kanunlarında yapılan kamu gerilerini azaltıcı veya erteleyici uygulamalar” olarak tanımlanmaktadır. Türk literatürde ise “Vergi harcaması kavramı; devletin, ekonomik, mali ve sosyal amaçlarla tahsil edeceği vergilerden kısmen veya tamamen; geçici veya süresiz feragat etmesi demektir. Bu kavram ana hatlarıyla vergi muafiyetlerini, istisnalarını, indirimlerini ve teşviklerini içermektedir” olarak tanımlanır. (Öz, 2002)

Araştırmanın amacı doğrultusunda 5 ülke ve 2006-2011 yıllarını kapsayan veri setinin yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelleri göz önüne alınarak model tahminleri el edilmiş ve yapılan tahminlerin geçerliliği Hausman testleri ile sınanarak kullanılacak model belirlenmiştir. Veriler, Stata paket programı kullanılarak elde edilmiş, elde edilen sonuçlar tablo halinde sunulmuştur. Kullanılan modelin denklemini aşağıdaki gibidir;

$$lvot_{it} = 105 - ltaxexp(4,118) - gdp(0,456) + edu(1,779) + \hat{u}_{it}$$

Denkleminde bağımlı değişken seçimlere katılma oranı (lvot) ve vergi harcamalarındaki artış (ltaxexp), GSMH miktarı (gdp), eğitim harcamalarının GSMH içindeki oranı (ledu), bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Yapılan peseran abs testi sonucunda H₀ hipotezi red edilmiş ve yatay kesit bağımlılığı olmadığı tespit edilmiştir. Test sonucu aşağıda verilmiştir.

```
Pesaran's test of cross sectional independence = -1.310, Pr = 0.1901  
Average absolute value of the off-diagonal elements = 0.369
```

Daha sonra durağanlık testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı olmadığı için ikinci nesil birim kökleri tercih edilmesi gerekmektedir. İkinci nesil (O'connell, Breitung and Das, Moon and Perron, Bai and Ng, Pesaran) Pesaran birim kök testi sonuçlarının p-value sonuçları aşağıda verilmiştir. Bu sonuçlara H₀ hipotezi red edilmiş ve durağan olduğu görülmüştür.

lvot	ltaxexp	ledu	Gdp
0.000	0.000	0.000	0.0000

Panelde değişen varyans testi yapılmıştır. $Prob > chi2 = 0.0000$ sonucu 0,10 değerinin altında olduğu için değişen varyans problemi olduğu kabul edilmiştir. Oto korelasyon testinde ise $Prob > F = 0.0377$ sonucu 0,10 altında olduğu için oto korelasyon sorunun varlığı kabul edilmiştir.

5 ülkeden oluşan örneklemin tahmin sonuçlarına göre vergi harcamaları seçimlere katılmayı %4 oranında azaltmaktadır. Ancak değişken katsayısı anlamlı olmadığı için anlamlı bir sonuca ulaşamayız. Aynı şekilde panelde ki diğer bağımsız değişkenlerin katsayıları hem %5 hem de %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı değildir. Dolayısıyla bu değişkenler ile bir korelasyon incelemesi yapılamayacaktır.

```

Fixed-effects (within) regression              Number of obs   =       30
Group variable: c                             Number of groups =        5

R-sq:  within = 0.2090                        Obs per group:  min =        6
          between = 0.3617                      avg =       6.0
          overall = 0.3329                      max =        6

corr(u_i, Xb) = 0.1312                        F(2,4)          =        .
                                                Prob > F        =        .

                                         (Std. Err. adjusted for 5 clusters in c)
-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+
          |               Robust
          |               Coef.   Std. Err.   t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+
    ltaxexp |   -4.118554   7.269968   -0.57   0.601   -24.30322   16.06611
       ledu |   -0.4564174  .2911382   -1.57   0.192   -1.264747   .3519117
         gdp |    1.77e-12   2.95e-12    0.60   0.581   -6.42e-12   9.95e-12
        _cons |  105.0563   23.52079    4.47   0.011   39.75211   170.3605
-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+
    sigma_u |  9.8867816
    sigma_e |  5.2753197
         rho |  .77839175   (fraction of variance due to u i)

```

4.SONUÇ

Seçmen tercihleri sadece siyasi sonuçlar doğurmaz. Seçimlerin etkileri ve etkilendiği unsurlar ekonomik niteliktedir. Çünkü seçimler siyasal karar alma sürecinde seçmenler, politikacılar, bürokratlar ve çıkar-baskı gruplarının bireysel

çıklarlarının toplamıdır. Siyasal karar alma sürecinde tüm aktörlerin amacı çıkarlarının maksimum düzeyde belirlenmesini sağlamaktır (Kalaycı, 1983)

O yüzden teoride beklenen seçmenlerin kamu finansmanına katılımında en düşük düzeyde, kamu hizmetlerden istifade de en yüksek düzeyde olduğu noktada siyasal sürece arttırmalarıdır. Çünkü bu düzey seçmenler için faydanın en yüksek olduğu yerdir. Bu çerçevede yaptığımız panel veri analizinde, sübvansiyonların etkisini 11 yıllık dönem için 24 ülkenin verileri test edilmiştir. Sonuçta sübvansiyonlardaki %1 lik bir artış %48 oranında seçimlere katılmayı arttırmaktadır. İkinci bir panel veri analizi vergi harcamaları üzerine yapılmıştır. Bahsi geçen verinin düşüklüğü sebebiyle ancak 5 ülke ve 6 yıllık bir dönem test edilebilmiştir. Ancak bağımsız değişkenler %5 ve %10 düzeylerinde anlamsızdır. Bu sebeple bağımsız değişkenlerle bir panel veri analizi yapılamaz. Sonuç olarak analiz ettiğimiz dönem ve ülkeler itibariyle sübvansiyonlardaki artış ve seçimlere katılma arasında anlamlı bir korelasyon vardır.

KAYNAKLAR

Akdoğan, A. (2009). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Aktan, C. C., & Dileyici, D. (2005). Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler. C. C. Aktan İçinde, Yeni Bir Sistem Arayışı Demokrasi Poliarşi ve Demarşi (S. 57-106). İzmir: Çizgi Kitabevi.

Aktan, C., & Dileyici, D. (2001). Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri. Kamu Tercih Ve Anayasal İktisat Dergisi, 12-25.

Acemoglu Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo and James A. Robinson. Democracy Does Cause Growth, <https://economics.mit.edu/faculty/acemoglu/data/ddcg>, erişim:10.09.2018

Hobbes, T. (2005). Leviathan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

<http://www.oecd.org/>

<https://www.worldbank.org/>

Kalaycı, E. (1983). Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBFYayımları.

OECD. (2018). <https://data.oecd.org>. www.oecd.org adresinden alındı

Öz, E. (2002). Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 57-74.

Özbudun, E. (1975). Türkiye’ de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Özsoy, O. (2002). Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Topçu, N. (2004). İradenin Davası Devlet ve Demokrasi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma

Denizli-Bişkek Örneği

Emin Yürekli¹, Seçkin Gönen²

Özet

Ülke Ekonomileri işletmeler temelinde varlığını sürdürür, gelişir ya da küçülür. Bir ülkenin ekonomisi ne kadar güçlü ise o ülkede yaşayan halkın refahına o derece etki eder. İşletmelerin finansal bilgilerinin ve bu bilgilerin çıktılarının açık net şeffaf ve karşılaştırılabilir olması önemlidir. İşte bu düzeni sağlayan ise muhasebe meslek mensuplarının tutumudur..

Meslek mensupları, muhasebe kayıtlarını tutarken, sınıflandırırken, özetlerken ve raporlarken özenli ve titiz davranmak zorundadırlar. Muhasebe meslek mensupları sosyal sorumlulukları gereği bu özeni alışkanlık haline getirmelidirler.

Muhasebe meslek elemanlarının bahis konusu kayıtlama ve raporlama aralığındaki işlemleri yaparken bir takım yanlışlıklar yapabilir. Bu yanlışlıkların kasıt olmaksızın yapılması durumu hata, kasıtlı yapılması durumu ise hile olarak tanımlanmaktadır. Meslek mensupları hata ve hile olasılığının bilincinde olarak gerekli özeni göstermesi etik gereğidir.

Muhasebe mesleği ve uygulamaları konusunda dünyadaki gelişmiş ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletlerinde meslek etiği ile ilgili ilk çalışmalara 1966 da Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Birliği (American Institute of Certified Public Accountants) AICPA'da "Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Standartları" yayınlanarak başlanmıştır. 1973'te yeniden yayınlanan standartlar, 1988'de tekrar gözden geçirilerek "Mesleki Standartlarda Yeniden Yapılanma Planı" adıyla ve "Mesleki Davranış Yasalarını içerecek şekilde yayınlanmıştır. AICPA'nın, meslek üyelerinin topluma, müşterilere ve meslektaşlarına karşı olan sorumluluğuyla ilgili olan ve onlara sorumluluklarını yerine getirirken yol gösterecek olan 6 ilke ve 11 kuraldan oluşan Mesleki Davranış İlkeleri ve Kuralları (31 Ekim 2009'da güncellenmiş) şöyledir (<http://www.aicpa.org>).

Bu çalışmada Bişkek ili ile Denizli ilinde mesleğinde 10 yılını doldurmuş muhasebe meslek mensuplarına mesleki uygulamaları ile ilgili etik arasında bağlantı kurulan 4 adet soru sorulmuştur. Bu soruların cevapları literatüre uygun bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler— Muhasebe Meslek Mensubu, etik, muhasebe

JEL Sınıflama Kodları: M41, M41

A Research on the Ethical Perceptions of Vocational Practices of Accounting Professions: Case of Denizli-Bishkek

Abstract

Country Economies maintain, develop or shrink their existence on the basis of businesses. The stronger the economy of an country, the more it affects the welfare of the people living in that country. It is important that the financial information of businesses and their outputs are clear, transparent, and comparable. It is the attitude of accounting professors who provide this order.

Professional members must be careful and rigorous when keeping, classifying, summarizing and reporting accounting records. Professional accountants should make this self-interest a habit because of their social responsibilities.

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, cenker2007@yahoo.com.tr

² Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, seckin.gonen@deu.edu.tr

Accounting professionals may make a number of mistakes when doing transaction processing between bookkeeping and reporting. These mistakes are made as mistakes and intentionally done as fraud. It is ethical for professionals to demonstrate the necessary discretion in the consciousness of error and the possibility of fraud.

The first work on occupational ethics in the United States, one of the most developed countries in the world of accounting professions and practices, began in 1966 with the publication of the American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) "Accounting Ethics Standards for Accounting Professionals". The 1973 revised standards were re-audited in 1988 and published in the name of the "Restructuring in Occupational Standards" and "Code of Professional Conduct. AICPA's Code of Professional Conduct (Updated on October 31, 2009), consisting of 6 principles and 11 rules, which are relevant to the responsibility of the professions members to collect, to their clients and colleagues, and to lead them in fulfilling their responsibilities (<http://www.aicpa.org>).

In this study, four questions will be asked about the professional ethics related to professional practices and accounting professionals who have completed 10 years of occupation in Bishkek and Denizli provinces. The answers of these questions will be tried to be explained according to the literature.

Keywords— *Accounting Professions, ethical, accounting*

JEL Classification Codes: *M40, M41*

1. GİRİŞ

Muhasebenin temel kavramlarından olan sosyal sorumluluk kavramı gereği muhasebe meslek mensupları faaliyetlerini sürdürürken dürüst ve tarafsız bir şekilde çalışmak zorundadırlar. Bu durum mesleğin etik kurallara olan bağlılığını arttırmaktadır. Dolayısıyla meslek mensuplarının meslek etiğine olan bakış açısı önem kazanmakta ve toplumun her alanına etki etmektedir.

Çalışmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak on yıldan fazla tecrübeye sahip olan meslek mensupları üzerinde meslek etiği araştırması yapılmış ve görüşmeler sonucu elde edilen bulgular açıklanmıştır.

2. ETİK VE MESLEK ETİĞİ KAVRAMI

Günlük hayatta etik kavramı, ahlak kavramı yerine kullanılmaktadır. Ancak etik ve ahlak kavramları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ahlak, belirli bir dönem içerisinde insan topluluklarının sergilediği davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Etik ise; insanların doğru ve yanlışları belirlerken kullandıkları kişisel kriterlerdir. Dolayısıyla etik kavramı ahlaki konu alan disiplinler bütününe ifade etmektedir (Kutlu, 2008; 144). Başka bir deyişle etik; ahlak kurallarının

incelenmesi ile oluşmaktadır. Bu anlamda etik, ahlak kurallarına göre daha felsefi temele dayanmaktadır. Etiğin temel ilgi alanı, insan davranışlarının ve eylemlerinin temelini araştırması ve ahlaki açıdan değerli ve değersiz olanın ortaya çıkartılmasıdır (Gürbüz ve Yılmaz, 2016; 194).

Meslek etiği; mesleki faaliyetler sırasında gerçekleştirilen davranışların doğruluğu konusunda oluşturulan kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. Muhasebe mesleği, işletmeler açısından oldukça önemli bir fonksiyonu yerine getirmekte, bununla birlikte toplum karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Dolayısıyla muhasebe mesleği için mesleki etik, çeşitli ilke ve kuralları içermekte ve mesleğe yönelik ahlaki olguyu oluşturmaktadır (Dinç ve Tunçer, 2015;320).

Her meslek grubunun kendi özelliklerine ve toplumsal ahlaki değerlerine uygun bir mesleki etik algısı bulunmaktadır. Dolayısıyla meslek mensubunun ahlaki değerleri, toplumdan, çevreden ve aldıkları mesleki eğitimden etkilenmektedir. Muhasebe meslek mensupları da ülkedeki ekonomik, siyasal ve kültürel değerlerden etkilenmekte, faaliyetlerini sürdürürken toplumun büyük bir bölümünü içeren işlemler gerçekleştirmektedir. Bunun sonucu olarak meslek mensubunun etik kurallara olan bağlılığı, tüm bu yapıları önemli derecede etkilemektedir (Kızıl vd. 2015; 8).

Görüleceği üzere muhasebe mesleği, toplum üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu sebeple dünyada ve Türkiye’de muhasebe meslek etiği ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış, yasal düzenlemeler yayımlanarak meslek mensuplarının sahip olması gereken özellikler tanımlanmıştır.

3. MUHASEBE MESLEK ETİĞİ İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants – IFAC) ve Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) meslek etiği konusunda uluslararası faaliyetlerini sürdürmekte, yayınladıkları standartlar ile tüm

dünyada muhasebe meslek mensuplarının uyması gereken etik kuralları belirlemektedir (Özçelik ve Keskin, 2017; 141).

Türkiye’de de 3568 sayılı meslek yasası ile muhasebe mesleğinde uyulması gereken kurallar düzenlenmiş, 18 Ekim 2001 yılında Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği Başkanlığı tarafından ‘Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ve İlgili Mecburi Meslek Kararı’ 24557 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Bu mecburi meslek kararın hükümlerinde mesleki ahlakın önemi vurgulanmış, defter tutma ve finansal tablo hazırlama sırasında dikkat edilmesi gereken unsurlar belirlenmiştir. (24557 sayılı Resmi Gazete)

Mecburi meslek kararlarından sonra 2007 yılında 26675 sayılı Resmi Gazete’de ‘Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacıkları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik’ yayınlanmıştır. ‘Bu yönetmeliğin amacı; *“tüm üyeleri en üst derecede meslekî bilgiye sahip, sosyal sorumluluk bilinci olan, etik değerlere bağlı, rekabet anlayışı daha kaliteli hizmet sunumu biçiminde oluşmuş, güvenilir ve saygın bir meslek mensupları kitlesi oluşturmak hedefine ulaşmak için muhasebe meslek mensuplarının meslekî ilişkilerinde uymaları gereken asgari etik ilkeleri belirlemektir”* şeklinde açıklanmıştır. Yönetmelikte meslek mensuplarının kamu yararına uygun davranışlar sergilemesi gerekliliği vurgulanmış ve temel etik ilkeler açıklanmıştır. Buna göre tüm meslek mensuplarının uyması zorunlu temel etik ilkeler aşağıda sıralanmıştır (26675 sayılı Resmi Gazete md.1);

- Dürüstlük: Meslek mensuplarının faaliyetleri sırasındaki davranışları doğru ve dürüst olmalıdır.
- Tarafsızlık: Meslek mensupları ön yargılı davranarak veya üçüncü kişiler tarafından sergilenen baskılar sebebiyle mesleki kararlarının etkilenmesine izin veremezler.
- Mesleki Yeterlilik ve Özen: Meslek mensupları faaliyetlerini sürdürürken gerekli olan teknik bilgilere sahip olmalı ve özenli bir davranış sergilemelidir.

- Gizlilik: Meslek mensupları zorunlu haller dışında faaliyetleri sonucu elde ettiği bilgileri üçüncü kişilerin çıkarları için kullanmamalıdır.
- Mesleki Davranış: Meslek mensupları ilgili yasal düzenlemelere uymalı ve meslek itibarına zarar verecek davranışlardan kaçınmalıdır.

Yayımlanmış olan yönetmelik sonrasında 2014 yılında 28954 sayılı Resmi Gazete’de Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ çıkarılmış, etik öğrenme yönde isteklilik yaratarak etik eğitimi ve etik davranış gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır.

Meslek etiği ile ilgili son düzenleme 23 Haziran 2018 tarihinde 30457 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği Sürekli Mesleki Geliştirme Eğitimi Yönetmeliği’dir. Bu yönetmelikte, yaşam boyu öğrenme süreçlerinin benimsenmesi, mevzuat ve yöntemler hakkında yeterli ve yetkin olunması, kamu çıkarlarının korunması ve etik kurallara güvenin sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, Türkiye’de muhasebe meslek mensupları için uyulması gereken etik kurallar yasal düzenlemelerle koruma altına alınmış, bu kurallara uyulması için çeşitli yönetmelikler ve tebliğler yayımlanmıştır.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Arslan vd. (2018), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algıları üzerinde bir anket gerçekleştirmiş ve anket sonuçlarına göre meslek mensuplarının etik ilkelere bağlılığının sadece yasa ve yönetmeliklerle sağlanabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte öğrenciler, meslek mensuplarının genellikle kamu çıkarları yerine mükellef çıkarlarını korumaya yönelik faaliyetlerinin sürdürüldüğüne inanmaktadır. Bu durumun temel sebebi, mükelleflerden elde edilen kazanç ile faaliyetlerinin devam ettirilmesidir.

Karabayır vd. (2018), muhasebe meslek mensubu adaylar ile etik ikilem konusunda bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Çalışmada etik ikilem, bireylerin problem çözümündeki kararsızlıkları olarak tanımlanmıştır. Elde edilen bulgularda

meslek mensuplarının önemli bir kısmı mesleki faaliyetlerini sürdürürken etik ikilemler yaşamaktadır. Bu durumun sebebi ise müşteri kaybetme endişesi olarak tespit edilmiştir.

Gürbüz ve Yılmaz, (2016) muhasebe meslek etiğine ilişkin algıları yapısal eşitlik modellemesi ile incelemiş ve Eskişehir ilinde bir uygulama gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgularda mesleki davranış ilkesinin meslek mensupları tarafından uyulması gereken en önemli temel etik ilkesi olduğu vurgulanmıştır.

Büyükyılmaz ve Gürkan (2014) mesleki tükenmişliğin muhasebe meslek mensuplarının etik tutumları üzerindeki etkisini araştırmış ve çalışmanın sonucunda mesleki tükenmişliğin meslek mensuplarının etik tutum ve davranışları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kutluk ve Ersoy, (2011) muhasebe meslek üyelerinin etik yargı düzeyleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmiş ve cinsiyete göre belirlenmiş puanlamalarda anlamlı farklılaşma elde etmiştir. Buna göre kadınlar, erkek meslektaşlarına göre daha yüksek etik yargı düzeyi puanına sahip olmuşlardır. Bunların birlikte meslek unvanı, yaş, ve öğrenim durumu ile ilgili herhangi bir anlamlı fark bulunamamıştır.

Yıldız (2010), muhasebe mesleğinde meslek etiği ile ilgili Kayseri ilinde bir uygulama gerçekleştirmiş ve mali müşavirleri etik dışı uygulamalara yönelen ifadeleri belirlemiştir. Elde edilen bulgularda meslek mensuplarının etik konusunu önemsemediği, ancak mükelleflerin baskılarından dolayı bazı durumlarda etik dışı davranışlar sergileyebildikleri görülmüştür.

5. UYGULAMA

Araştırmada Denizli ilinde 6 Bışkek ilinde 4 olmak üzere muhasebe meslek mensubu ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Veriler yardımcı bir raportör aracılığıyla yazılı olarak not alınmıştır. Her bir görüşme yaklaşık olarak 15-20 dakika arasında sürmüştür. Soru ve cevaba dayalı olarak yapılan görüşmelerde genelden özele dört adet açık uçlu ve yorum gerektiren soru sorulmuştur. Görüşmelerde açık uçlu ve yorum gerektiren sorular sorulmalıdır (Baş vd., 2008) Soruların günlük kullanım tarzına uygun olmasına önem verilmiştir. Derinlemesine

görüşme tekniği nitel veri toplamada önemlidir. Büyüköztürk ve diğerlerine (2009) göre nitel araştırma ayrıntılı ve derinlemesine veri toplama, katılımcıların bireysel algılarını, deneyimlerini ve bakış açılarını doğrudan öğrenme, şu an ki durumlarını anlamak ve açıklamak için başvurulan bir yöntemdir. Sayısal veriden çok, bireysel düşüncelerin farklılıklarının incelenmesi önemlidir. Bu araştırmada da veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmış ve katılımcılara sorular sorularak tartışmaya açılmıştır. Katılımcılara sorulan sorular şu şekildedir:

- Muhasebe meslek mensubu olarak etik kavramı sizde neleri çağrıştırmaktadır?
- Meslek etiği ile ilgili güncel çalışmaların gelişmesi için önerileriniz nelerdir?
- Yasalarda yer alan meslek etiği konusunun yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
- Muhasebe meslek mensubu adaylarında meslek etiği konusunda yapılması gereken yenilikçi fikirleriniz nelerdir?

5.1. Denizli ilinde yapılan araştırma

Soru 1 : Muhasebe meslek mensubu olarak etik kavramı sizde neleri çağrıştırmaktadır?

Katılımcı 1: Etik kavramı günümüz meslek mensupları arasında en fazla bizim alanla ilgili olduğunu düşünmekteyim. Bununla birlikte etik kavramının bende çağrıştırdığı üç temel kavram bulunmaktadır. Bunlar zorunluluk, ahlak ve hak olarak sıralayabilirim. Etik kavramının meslek mensuplarının uyması gereken bir zorunluluk olarak özellikle belirtiyorum çünkü tercihe bırakılmayacak kadar hayati bir kavramdır.

Katılımcı 2: Etik kavramının bende çağrıştırdığı şey hukuktur. Çünkü muhasebe meslek mensupları olarak hukuksal düzenlemeler ile meslek etiğine sahip olmamız bir gerekliliktir. Bu kapsamda ilk çağrıştırdığı şeyin hukuk olması ile birlikte ahlak kelimesi de etik kavramının çağrıştıracığı ikinci kavram olacaktır benim için.

Katılımcı 3: Etik kavramı günlük yaşamında rahatsızlık duymayan bireylerin sahip olduğu önemli bir kavramdır.

Katılımcı 4: Erdemli meslek mensuplarının sahip olması gereken bir kavramdır.

Katılımcı 5: Öğrenilen bir kavram olmakla birlikte ahlaki ilkelerle de doğrudan bağlı bütünsel bir kavramdır.

Katılımcı 6: Etik kavramının sahip olunabilecek en önemli ahlaki kavram olduğunu düşünmekteyim.

Soru 2 : Meslek etiği ile ilgili güncel çalışmaların gelişmesi için önerileriniz nelerdir?

Katılımcı 1: Meslek etiği konusunda düzenleme konusu Avrupa Birliğine uyum sürecinde yapılan düzenlemeler ile sınırlı kalmamalıdır. Yenilenen ve her geçen gün ortaya çıkan vakalar karşısında özellikle genç muhasebe meslek mensuplarının deneyim kazanması konusunda da usta-çırak ilişkisine benzer bir yapı kurulmalıdır. Bu yapının kurgulanmasında güncel vakalar ile iyileştirilecek bir yol haritası izlenmelidir. Meslek etiği konusunda alanında uzman akademisyenler, muhasebe meslek mensupları ve müşterilerden oluşan bir katılımcı profiline sahip çalıştaylar düzenlenerek öneriler resmi makamlara ulaştırılmalıdır.

Katılımcı 2: Güncel çalışmaların yeterli olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı 3: İnsan bağlı bir kavram olan etik ile ilgili çalışmalar her yıl en geniş zaman aralığında yenilenmeli ve güncellenmelidir. Elbette değişmeyen ana ilkeler bulunmaktadır. Ancak değişen yasalar, kurullar ve meslek alanı ile ilgili teknolojik gelişmeler mesleki etik kavramının da değişmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda yapılacak bir resmi yapının saha alanında da kurulacak bir yapı ile etkileşim halinde çalışma grupları kurulmalıdır. Bu kurullarda alınacak kararlar tavsiye kararı olmalı ve ana kararları etkilemelidir.

Katılımcı 4: Yeterlidir.

Katılımcı 5: Muhasebe meslek mensubu adaylarının etik alanında geliştirilmesi ana yapının ve yasal düzenlemelerin yeniden düzenlemesine ihtiyaç duymadan güncel

halde kalmayı sağlayacaktır. Muhasebe meslek mensuplarının güncel vakalar karşısında yapmaları gerekenler ile ilgili her dönem mesleki etik dersi verilmelidir.

Katılımcı 6: Meslek etiği konusunda ilerleme yaşanması için insan kaynağının ahlaki ilkeler ile bezenmesidir.

Soru 3: Yasalarda yer alan meslek etiği konusunun yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?

Katılımcı 1: Ana ilkeler bağlamında evet ancak güncel süreçler açısından hayır. Muhasebe meslek etiği özelinde düzenlemeler etik sürecini etkileyecek diğer düzenlemeler yapıldığı anda güncellenmesi gereken noktalar olacağı inancındayım..

Katılımcı 2: Evet ancak bazı durumlar ki bunlar etik konusunda yasal açıklıklar olarak görülen konularda insan vicdanına kalmış bir kavramdır.

Katılımcı 3: Yasal çalışmalar güncellenmediği sürece ve geniş katımlı bir uygulama alanı düzenlemesi olmadan hiçbir yasal düzenleme yeterli değildir.

Katılımcı 4: Evet. İlgili tüm süreçler mevcuttur. Yeniden yapılması gereken ekleme veya güncelleme olmadığını düşünüyorum.

Katılımcı 5: Yasal düzenlemeler tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda yetişmiş ve ahlaki değerleri yüksek bir muhasebe meslek mensubu grubunun da olması bir zarurettir.

Katılımcı 6: Öğrenilen bir kavram olmasının yanında etkileyici birçok faktörü olan etik kavramı yasal düzenlemelerle yüzde yüz yeterli denilemez.

Soru 4: Muhasebe meslek mensubu adaylarında meslek etiği konusunda yapılması gereken yenilikçi fikirleriniz nelerdir?

Katılımcı 1: Teknoloji odaklı ve ilgili gelişmiş muhasebe yazılımları üzerinden düzenlemeler yapılabilir diye düşünüyorum.

Katılımcı 2: Bu soru başlı başına bir disiplinler arası çalışmanın meyvesi olacak bir konudur. Yenilikçi bir çalışma grubu kurularak özellikle üniversitelerdeki mesleki etik derslerine içerik üretilmelidir.

Katılımcı 3: Mesleki etik ile ilgili özel staj yapılmasının yararlı olabileceğini düşünmekteyim. Konu ile ilgili online staj yapılması yenilikçi ve kolay bir yöntem olabilir.

Katılımcı 4: Yenilikçi fikirlerim bulunmamaktadır. Mevcut yenilikler ve yapılar yeterlidir.

Katılımcı 5: Sadece muhasebe meslek mensupları ve adaylarının bulunduğu bir platform üzerinden deneyim paylaşımı yapılabilir.

Katılımcı 6: Bu konuda tek başına bir uygulama yerine katılımcı bir mekanizmanın karar vereceği fikir havuzundan uygulamalar çekilmeli ve uygulanmalıdır.

5.2. Bişkek ilinde yapılan araştırma

Muhasebe meslek mensubu olarak etik kavramı sizde neleri çağrıştırmaktadır?

Katılımcı 1: Etik doğru ve tarafsız davranarak iş yapmak anlamına gelmektedir.

Katılımcı 2: Dürüstlük ve tarafsızlık anlamına gelmektedir.

Katılımcı 3: Sorumluluk ve gizlilik

Katılımcı 4: Muhasebe Standartlarına uymak.

Meslek etiği ile ilgili güncel çalışmaların gelişmesi için önerileriniz nelerdir?

Katılımcı 1: Meslek odaları gerekli girişimleri yaparak meslek mensuplarına gerekli olan eğitimlerin verilmesini sağlamalıdır.

Katılımcı 2: Kurumsallaşma alanında daha fazla çalışmalar yapılmalıdır.

Katılımcı 3: Muhasebe mesleğinin ülke ekonomileri konusunda meslek mensuplarına yeterli eğitimler verilmelidir.

Katılımcı 4: Meslek odaları yeterli şekilde girişimlerde bulunmuyorlar.

Yasalarda yer alan meslek etiği konusunun yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
Neden?

Katılımcı 1: Kesinlikle yeterli değil, yasalar bu konuda mutlaka yeniden düzenlenmelidir.

Katılımcı 2: Devletin etik ihlalini önlemek için yeterli şekilde çaba sarf ettiğini düşünmüyorum

Katılımcı 3: Meslek mensupları ile bu konuda gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra kanunlar çıkartılır ise daha etkili olur.

Katılımcı 4: Yeterli değildir ve bu konuda kamu yeterli şekilde çaba göstermemektedir.

Muhasebe meslek mensubu adaylarında meslek etiği konusunda yapılması gereken yenilikçi fikirleriniz nelerdir?

Katılımcı 1: Bu mesleği seçen veya seçecek genç arkadaşlar öncelikle etik konusunda yeterli eğitim ve bilgi verilmeli yasada yer alan/alacak kanunlar mutlaka bilgilendirilmelidir.

Katılımcı 2: Meslek odaları bu konuda daha aktif bir şekilde çalışmalıdır.

Katılımcı 3: Bu mesleği yapacak adaylar ile derinlemesine bir mülakat ve görüşme yapılarak mesleki özen ve gizlilik ilkelerine uygun olup olmadığı araştırılmalıdır.

Katılımcı 4: Meslek odaları bu konuda sık sık eğitimler vermelidir.

6. SONUÇ

Muhasebe meslek mensupları bir ekonominin temel dinamikleri olup yapmış oldukları işlerin sonucunda ülkelerin en önemli gelirlerinden olan Gelir vergisi kurumlar vergisi katma değer vergisi gibi vergilerin toplanmasında etkin rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda muhasebe meslek mensupları yapmış oldukları işlerde dürüst adil şeffaf ve hesap verebilirlik ilkeleri ile doğru oranda çalışmak durumundadırlar. Yolsuzluk ve hile ülkelerin ekonomilerini oldukça olumsuz yönde etkilemekte ve sonuç olarak devletin daha az vergi toplamasına neden olmaktadır.

Çalışmamızda Biskek ilindeki muhasebe meslek mensuplarına yapmış olduğumuz araştırma neticesinde hile ve yolsuzluğun yapılmaması gerektiği aksi halde ülke yatırımlarının azalacağı ve ekonomik olarak ülkelerin büyümesine en gel teşkil edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, Hasan, Kadir Gökoğlan ve Mustafa Bulut, (2018), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiği Algıları Üzerine Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 278-294.

Büyükyılmaz, Ozan ve Serhan Gürkan, (2014), Mesleki Tükenmişliğin Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Tutumları Üzerindeki Etkisi, *Mali Çözüm*, Temmuz – Ağustos, 129-148.

Dinç, Engin, Mehmet Tunçer, (2015), Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Duyarlılıkları ile İlgili Vergi Müfettişlerinin Algılarına Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(24), 317-338.

Gürbüz, Hüseyin ve Veysel Yılmaz, (2016), Structural Equation Modeling Research on Perceptions Concerning Ethics of Accounting Profession: An Application in Eskisehir Province, *Global Business Research Congress*, 26-27 Mayıs, İstanbul.

Karabayır, Mehmet Emin, Seyhan Öztürk, Sevgi Cengiz, (2018), Muhasebe Meslek Mensubu Adayları ve Etik İnkilem, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Nisan, 328-353.

Kızıl, Cevdet, Vedat Akman, Sultan Aras ve Naim Onur Erzin, (2015), Yalova İlinde İkamet Eden Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Algısı, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 6-31.

Kutlu, Hüseyin Ali, (2008) Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İnkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 143-170.

Kutluk, Filiz Angay ve Ayten Ersoy, (2011), Muhasebe Meslek Üyelerinin Etik Yargı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 425-438.

Özçelik, Hakan ve Serkan Keskin, (2017), Muhasebe Meslek Etiği ve Uygulamaları: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 4(2), 138-150.

Yıldız, Gülsevil, (2010), Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 155-178.

BIAIS COMPORTEMENTAUX INFLUENCANT LA PRISE DE DECISION DES GERANTS DE PORTEFEUILLES DES TITRES DE CAPITAL ET DES TRADERS AU MAROC ET LEUR IMPACT SUR LA VOLATILITE DU MARCHE BOURSIER MAROCAIN

HNAKA Hadbaa¹, BOUTTI Rachid²

Résumé

Dans le marché boursier marocain, il existe des biais psychologiques qui influencent la prise de décision des investisseurs marocains dans leur gestion de portefeuille. L'examen de l'impact des biais comportementaux sur la volatilité du marché boursier marocain a fait ressortir que les biais psychologiques aussi présente soient-elles lors de la prise de décision chez les investisseurs au Maroc ne causent pas de déviation anormale des cours boursiers.

Mots clés : *Finance comportementale, biais psychologiques, prise de décision, gestion de portefeuille, volatilité.*

Codes De Classification JEL: *G40-G41*

BEHAVIORAL BIASES INFULENCING THE DECISION-MAKING OF CAPITAL STOCK MARKET AGENTS AND TRADERS IN MOROCCO AND THEIR IMPACT ON THE VOLATILITY OF THE MOROCCAN STOCK MARKET

Abstract

In the Moroccan stock market, there are psychological biases that influence Moroccan investors' decision-making in their portfolio management. Examining the impact of behavioral biases on the volatility of the Moroccan stock market has shown that the psychological bias that is present during decision-making among investors in Morocco does not cause abnormal deviation of share prices.

Key words: *Behavioral finance, psychological biases, taking decision, portfolio management , volatility.*

JEL Classification Codes : *G40-G41*

¹ Docteur, Université Ibn Zohr, Ecole Nationale de Commerce et de Gestion d' AGADIR, EDEMO, MAROC, hnakahadbaa@gmail.com

² Professeur Docteur, Université Ibn Zohr, Ecole Nationale de Commerce et de Gestion d' AGADIR, EDEMO, LARGE, MAROC, r.boutti@uiz.ac.ma.

1. Introduction :

La finance classique axée principalement sur le courant néo-classique de l'économie repose sur trois éléments fondamentaux : la maximisation de l'espérance d'utilité, l'hypothèse d'absence d'opportunité d'arbitrage et surtout celle de l'efficacité des marchés. Dès le début des années 50, plusieurs observations expérimentales ont révélé des constatations troublantes qui ont mis à mal le postulat rationalité-efficacité qui s'est confronté à une multitude d'anomalies. La succession des bulles spéculatives et des crashes boursiers ont poussé les défenseurs de la finance classique à reconnaître son incapacité réelle à expliquer ces anomalies et ont mené à l'émergence de plusieurs essais d'explication du fonctionnement des marchés financiers. Une attention particulière a été accordée à l'explication psychologique des marchés financiers menant ainsi à l'apparition de la Finance Comportementale.

Dans cet article nous relaterons dans un premier temps les généralités théoriques de la finance comportementale, ses fondamentaux puis nous présenterons les biais psychologiques les plus connus. Nous exposerons par la suite les résultats des études des biais psychologiques influençant les décisions des gérants de titres de capital et les traders ainsi que leur impact sur la volatilité du marché boursier marocain.

2- Présentation de la finance comportementale

C'est au début des années 1980 qu'une nouvelle approche se proposant d'étudier les phénomènes financiers en y englobant la dimension comportementale, a vu le jour avec les premières contributions d'un petit groupe de professeurs de finance à savoir : Hersh Shefrin, Robert Schiller, Werner De Bondt et Richard Thaler. Ces derniers s'étaient focalisés sur l'étude des comportements des investisseurs et des mouvements de marché sans parti pris théorique. Ils se sont mis à échanger leurs recherches avec des psychologues tels que Daniel Kahneman et Amos Tversky ; deux spécialistes de l'étude des comportements individuels en univers risqués. Frankfurter et McGoun (2001), admettent que les investisseurs se comportent comme des humains, à titre individuel ou collectif (avec leurs qualités et défauts), et non comme un groupe homogène d'individus rationnels comme les présente la

finance classique. Et puisqu'ils sont ainsi, il conviendrait d'étudier la façon avec laquelle ils réagissent et prennent leurs. En s'inspirant de la psychologie, la finance comportementale observe empiriquement les comportements réels des investisseurs et les compare aux mouvements de cours sur les marchés. Ce sont les répétitions de ses observations qui ont mené à la critique de la théorie néoclassique invitant l'ensemble de la finance à changer de vision. Christophe SCHINCKUS (SCHINKUS C., 2009, « La finance comportementale ou le développement d'un nouveau paradigme », Ed. Sc. Humaines, *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2009/1 n° 20 pages 101 à 127) explique que malgré les différentes recherches effectuées dans ce domaine aussi hétérogènes soient-elles, elles reposaient toutes sur trois hypothèses notamment l'existence de biais comportementaux, l'impact des données environnementales sur la prise de décision des investisseurs et l'hypothèse d'inefficience des marchés financiers.

3- Les fondements de la théorie comportementale

La finance comportementale est basée sur les biais psychologiques. Dans cet article nous présenterons uniquement les biais psychologiques objet de l'étude qui sera traitée par la suite.

3.1- Les heuristiques et les biais cognitifs

Les heuristiques sont des stratégies de simplification du processus décisionnel. Sans en prendre conscience, les êtres humains y font recours lorsqu'ils sont face à des décisions dont les conditions sont incertaines ou complexes pour prendre des décisions rapides. L'approche classique de la prise de décision explique qu'un biais cognitif conduit, par définition, à une décision qui n'est pas rationnelle, parce qu'elle ne se base pas sur une information valide ou parfaite. Nous présenterons dans ce qui suit les biais les plus connus.

3.1.1- L'heuristique de représentativité : La représentativité est le fait de généraliser une situation à partir d'un cas particulier connu. En effet les individus ont tendance à évaluer la survenance d'un événement futur certain par le degré auquel il ressemble à un phénomène récent observé.

3.1.2- Le biais d'ancrage : Ce biais décrit le fait que les individus fondent leurs estimations quant à un problème donné en se basant sur une donnée prise comme cadre de référence.

3.1.3- L'heuristique de disponibilité : Il s'agit d'un mode de raisonnement qui se base sur les informations immédiatement *disponibles*. Les individus qui emploient cette heuristique ont tendance à associer une fréquence ou une probabilité à un événement en fonction de la facilité avec laquelle des exemples ou des associations d'un tel événement leur viennent à l'esprit (Tversky et Kahneman, 1974).

3.1.4- Excès de confiance : Les individus ont tendance à surévaluer leurs aptitudes, leurs connaissances et à surestimer leurs capacités ainsi que la précision de leurs connaissances. Ceci est connu sous le nom de biais d'excès de confiance. Ce dernier se manifeste par une tendance très naturelle à penser que nos capacités (ou connaissances) sont plus étendues qu'elles ne le sont en réalité³.

3.1.5- Le comportement mimétique : Les comportements moutonniers sont assimilés à l'inverse de l'excès de confiance. La confiance en soi, étant non absolue, l'investisseur a tendance à suivre les actions des autres sans pour autant les comprendre. Dans certains environnements de marché, ce type de comportement sévit.

3.1.6- L'aversion aux pertes : L'aversion aux pertes explique que les investisseurs ont tendances à conserver les titres perdants puisque s'ils les vendent afin d'acheter un autre, et qu'ils gagnent la moins value, ils n'encaisseront que la moitié de la déception que leur a causé la perte du premier titre. L'investisseur pour un montant, renonce à investir car il croit que pour le même titre, même si l'espérance de gains est nettement positive, il y a possibilité de perdre.

3.1.7- La comptabilité mentale : Thaler en 1985, définit la comptabilité mentale comme la tendance des individus à classer des biens dans des compartiments mentaux différents. Les individus se focalisent principalement sur la pertinence de chaque décision prise individuellement et ne se soucient guère des conséquences de leurs décisions. Ils créent pour chaque bien un compte mental auquel il attribue un

³ <http://ecopsycho.gretha.cnrs.fr/spip.php>

code. En comptabilité mentale, le critère que les individus prennent en considération est l'utilité procurée par ce bien.

3.1.8- Le biais de statu-quo : C'est la tendance à préférer laisser les choses telles qu'elles sont ou inchangées, le fait de décider de changer apparaît comme source de risques plus qu'il apporte de bénéfices. Les humains ressentent souvent de l'appréhension face au changement, ce qui les mène à faire des choix qui garantissent que les choses restent les mêmes, ou changent aussi peu que possible.

4. Les biais psychologiques et la volatilité des marchés :

L'efficacité des marchés financiers nécessite un comportement rationnel de la part de ses intervenants. Par conséquent, les déviations qui ont été longuement recensées par rapport aux hypothèses de la théorie traditionnelle ont montré des écarts importants des prix d'actifs par rapport à leurs prix d'équilibre. La variabilité anormale de ces prix est connue sous le nom de volatilité. Plusieurs explications ont été avancées pour justifier la volatilité des marchés financiers et qui ont remis en cause l'hypothèse de rationalité et la formulation traditionnelle des choix en incertitude. En ce sens, Jean Pollin (Pollin, J., 2004, « Finance comportementale et volatilité », *Revue d'économie financière*, Volume 74, n° 1, pp. 139-156) explique que « la volatilité et l'écart aux fondamentaux sont le résultat de déviations des comportements par rapport aux règles qui garantissent une formation efficace des prix d'actifs ». La première étude qui a mis en lumière la volatilité excessive des cours boursiers est celle de Shiller en 1981. Sa contribution a porté sur une comparaison entre l'historique des cours de l'indice (S&P500) et celui de la valeur actualisée des dividendes sur un intervalle d'année compris entre 1871 et 1979. Le résultat de cette étude a fait ressortir un excès de volatilité des cours par rapport à leur vraie valeur. La finance comportementale a mis le point sur l'importance des biais psychologiques pour expliquer la volatilité excessive des cours. En ce sens, Gervain et Odean en 2001 ainsi que Aker et Duck en 2008 ont montré que les marchés qui affichent un niveau élevé de volume de transactions et une volatilité excessive des cours sont les marchés où exercent des investisseurs sur-confiants.

5. Méthodologie

Pour ce qui est des biais psychologiques, l'étude quantitative auprès de 30 traders a porté sur les questions suivantes : l'aversion aux pertes ; le comportement moutonnier ; l'excès de confiance ; la comptabilité mentale ; l'ancrage ; le biais culturel et la représentativité. Concernant l'impact des biais psychologiques sur la volatilité du marché boursier marocain, nous avons opté pour l'application de la méthode des tests de bornes de variance de Shiller en vue de comparer l'indice du prix réel à l'indice du prix ex-post qui est le prix déterminé par les fondamentalistes. L'étude a été appliquée sur un échantillon 12 sociétés cotées ⁴de l'indice MADEX pour lesquels nous avons collecté les cours quotidiens sur la période allant du 01/01/2008 au 31/12/2016.

En ce qui concerne l'étude des biais psychologiques influençant la prise de décision des investisseurs en titres de capital, nous avons eu recours aux modèles des équations structurelles pour analyser les relations entre les variables de notre modèle à travers l'approche statistiques de type PLS (Partial Least Squares).

Quant à l'étude de l'impact des biais psychologiques sur la volatilité du marché boursier marocain, elle a été traitée à l'aide de l'Excel.

5.1- Résultats de l'étude des biais psychologiques influençant la prise de décision des investisseurs en titres de capital

Le système d'équation ci-dessous matérialise le modèle économétrique servant de test au modèle de structure.

$$\left\{ \begin{array}{l} \textit{Prise de décision} = \alpha_1 + \alpha_2 \cdot A + \alpha_3 \cdot EC + \alpha_4 \cdot ANC + \alpha_5 \cdot STAT + \alpha_6 \cdot CM + \\ \alpha_7 \cdot MOUT + \alpha_8 \cdot CM + \alpha_9 \cdot C + \alpha_{10} \cdot PR + \alpha_{11} \cdot G + \alpha_{12} \cdot HI + \alpha_{13} \cdot AGE + \\ \alpha_{14} \cdot EM + \alpha_{15} \cdot FOR + \alpha_{16} \cdot DIP + \alpha_{17} \cdot EXP + \alpha_{18} \cdot INF + \alpha_{19} \cdot TA + \varepsilon \end{array} \right.$$

⁴ Lafarge, Ciment du Maroc, Cosumar, Itissalat Al Maghreb, Attijariwafabank, Wafa assurance, Lydec, CIH, Douja Prom DOHA, Atlanta, Banque populaire, BMCE.

Tableau 1: Synthèse des variables du modèle économétrique

Intitulé	Code	Nature
La prise de décision	PD	Variable endogène
Le biais culturel	C	Variable explicative
Le biais statut quo	STAT	Variable explicative
Le biais de représentativité	REP	Variable explicative
Le comportement moutonnier	MOUT	Variable explicative
La comptabilité mentale	CM	Variable explicative
L'aversion aux pertes	A	Variable explicative
Le biais de l'excès de confiance	EC	Variable explicative
Le biais d'ancrage	ANC	Variable explicative
La prise de risque	PR	Variable explicative
Genre	G	Variable de contrôle
Horizon d'investissement	HI	Variable de contrôle
Etat matrimonial	EM	Variable de contrôle
Age	AGE	Variable de contrôle
Formation	FOR	Variable de contrôle
Diplôme	DIP	Variable de contrôle
Expérience	EXP	Variable de contrôle
Information	INF	Variable de contrôle
Type d'analyse	TA	Variable de contrôle

Source : élaboré par l'auteur

La qualité du modèle structurel suivant le modèle PLS, mesurée par un coefficient de détermination R^2 , informe sur l'apport de chaque variable explicative à prévoir la variable expliquée. Comme ce coefficient à lui seul ne permet pas de mesurer la qualité du modèle de mesure, il était judicieux de l'accompagner par la détermination des coefficients des chemins β connus aussi sous le nom de coefficients structurels ou coefficients de régression standardisé. Ci-dessous les résultats obtenus :

Tableau 2 : Synthèse de l'évaluation de la qualité des échelles de mesure

Variables	Coefficient β	Variance R^2	T student	Significativité des effets
Prise de décision		0.92		
Variables explicatives				
Aversion aux pertes	0.715		2.78	p = 0.01***
Excès de confiance	0.508		2.46	p = 0.05**
Biais d'ancrage	-0.486		3.51	p = 0.01***
Comportement moutonnier	-0.188		1.71	p = 0.1*
Comptabilité mentale	0.183		1.56	Non significatif
Biais de représentativité	-0.410		0.98	Non significatif
Biais statut quo	-1.253		3.99	p = 0.01***
Prise du risque	-0.518		3.36	p = 0.01***
Biais culturel	-0.796		1.83	p = 0.1*
Variables de contrôle				
Le genre	-0.015		0.18	Non significatif
Horizon d'investissement	-0.588		2.11	p = 0.05**
Age	1.028		3.22	p = 0.01***
Diplôme	0.033		0.14	Non significatif
Expérience	-1.085		5.04	p = 0.01***
Formation	-0.287		2.29	p = 0.05**
Information	-0.372		0.79	Non significatif
Etat matrimonial	-0.423		2.19	p = 0.05**
Type d'analyse	0.554		1.26	Non significatif

* : sig au seuil de 10% ; ** : sig au seuil de 5% ; *** : sig au seuil de 1%

Source : élaboré par l'auteur

Les coefficients de chemins β prennent des valeurs positives et autres négatives. La prise de décision est déterminée par les variables explicatives qui affichent un coefficient β positif à savoir l'aversion aux pertes, l'excès de confiance et la comptabilité mentale. Tandis que d'autres variables explicatives affichent des valeurs négatives, ce qui montre leur impact négatif sur la prise de décision. Il s'agit notamment du biais d'ancrage, le comportement moutonnier, le biais de représentativité, le biais de statut quo, la prise de risque et le biais culturel. L'analyse du T de Student quant à elle présente des valeurs positives et très significatives concernant l'ensemble des biais psychologiques qui affectent la prise de décision. L'analyse du coefficient de détermination R^2 pour l'ensemble des résultats émanant de notre analyse est de 0.92 ce qui explique que toutes les variables étudiées à savoir les biais psychologiques, les informations, le diplôme, l'expérience etc, expliquent

92% de la variance de la variable à expliquer qui est la prise de décision. Ce résultat confirme ainsi l'existence des biais psychologiques qui affectent la prise de décision chez les gérants des titres de portefeuilles au Maroc, en l'occurrence, le biais d'ancrage, le biais statut quo, le comportement moutonnier, la comptabilité mentale, le biais culturel, le biais de l'excès de confiance et l'aversion aux pertes à l'exception du biais de représentativité qui n'intervient pas chez notre échantillon d'étude.

5.2- Les résultats de l'étude portant sur l'impact des biais psychologiques sur la volatilité du marché boursier marocain.

Selon Naoui et khaled (2010), le test de volatilité stipule que sur un marché financier, la variance des prix de l'actif doit être bornée par une valeur théorique qui ne dépend que de la variabilité des déterminants fondamentaux du prix (Shiller (1981), LeRoy (1981) et Benburg (2006)).

Formellement, il consiste à tester l'inégalité suivante :

$$\sigma (P_t) \leq \sigma (P_t^*) \quad (1)^5$$

P_t : L'indice du prix réel et P_t^* : l'indice du prix ex-post

Ci-dessous les résultats obtenus :

Tableau 3 : Comparaison entre le prix réel et le prix ex-post

Année	Pt	Dt	P*t+1	Pt*
2008	331,70	9,92	341,62	256,42
2009	227,41	9,77	237,19	342,21
2010	308,81	11,20	320,01	351,79
2011	315,90	11,91	327,82	328,91

⁵ Shiller (1981) a élaboré le test de bornes de variance ⁵comme suit : $P_t = E_t(P_t^* | I_t)$

Où : P_t^* : est le prix rationnel ex -post

P_t : L'expectation mathématique conditionnelle en (t) de P_t^* sur toute l'information disponible ; en d'autre terme P_t est l'estimation optimale de P_t^*

I_t : l'information disponible.

L'idée de Shiller (1981) est de comparer le prix rationnel ex post à celui du prix observé sur le marché. Si le marché est efficient et si le modèle est correct, les

Avec : U_t : l'erreur d'estimation

Le principe de statistique élémentaire dicte que la variance d'une somme de deux variables dé corrélées est la sommes de leurs variances ce qui nous donne : $v (P_t^*) = v (U_t) + v (P_t)$

2012	293,30	11,75	305,06	278,86
2013	246,90	10,07	256,98	332,31
2014	298,73	11,43	310,17	420,56
2015	380,22	13,64	393,86	461,64
2016	416,30	14,94	431,25	
Variance	2272,03	Variance	4569,97	
Ecart Type	47,66	Ecart Type	67,60	

Source : Elaboré par l'auteur

Nous constatons que l'indice du prix réel obtenu est inférieur à l'indice du prix ex-post. L'indice du prix observé affiche une valeur de 47.66, qui est inférieure à l'indice du prix rationnel ex-post qui affiche la valeur de 67.60. Ceci signifie que le prix réel n'excède pas le prix estimé par les fundamentalistes, donc absence de divergence entre le prix réel et celui des analystes. Autrement dit :

$$v(P_t) \leq v(P_t^*) \quad (2)$$

L'on déduit alors que le marché boursier marocain n'est pas un marché volatil. Ce qui explique que malgré l'existence des biais psychologiques comme démontrés précédemment, ces derniers n'ont pas d'impact ou ont un impact minime sur la variation des prix et ne causent pas de volatilité dans le marché boursier marocain.

6- Conclusion

L'on retient ainsi que les traders et les gérants de portefeuille des titres de capital exerçants dans les sociétés de gestion au Maroc sont influencés par les biais psychologiques lors de leur prise de décision notamment le biais d'ancrage, de statut quo, le comportement moutonnier, la comptabilité mentale, l'aversion aux pertes etc. D'autant plus que le biais culturel qui n'a jamais été traité auparavant et qui est un produit de notre culture marocaine et très présent et a un impact sur la prise de décision.

Les résultats de l'impact des biais psychologiques sur la volatilité des prix des actifs affichent que la variance l'indice du prix réel est inférieur à la variance de l'indice du prix ex-post. Le marché boursier marocain n'est donc pas volatil et ce malgré l'existence des biais psychologiques et malgré leur impact sur la prise de décision.

BIBLIOGRAPHIE

-Mangot, M., (2004), « *Les comportements en bourse, 6 erreurs psychologiques qui coûtent chers* », Gualino éditeur, 117 p.

-Fama E. F., (1998), "Market efficiency, long-term returns, and behavioral finance". *Journal of Financial Economics*, 49, pp. 283–306.

-Schinckus, C, « La finance comportementale ou le développement d'un nouveau paradigme », Ed. Sc. Humaines, *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2009/1 n° 20 pages 101 à 127

-Shiller R. J., (1989), "Market Volatility". *MIT Press, Cambridge*.

-Pollin, J., 2004, « Finance comportementale et volatilité », *Revue d'économie financière*, Volume 74, n° 1, pp. 139-156.

- Naoui K. & Khaled M., (2010), « Apport de la finance comportementale à l'explication de la volatilité excessive des prix des actifs financiers », *Revue libanaise de Gestion et d'Economie*, 4.

Kişisel Gelişim Seminerlerine İki ve Daha Fazla Yıl Aktif Katılan Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Kalitatif Bir Araştırma

Canan ERKAN¹ , Candan Ertübey-Sterling²

Özet

Kişisel Gelişim Seminerleri 14 yıldır düzenli olarak yapılmaktadır. Araştırma, yıl boyu süren bu seminerlere 2 ve daha fazla yıl, akademik, sosyal ve kültürel organizasyonlara aktif olarak katılan öğrencilere yöneliktir. Bu Seminerler, öğrencilerin Bilgi toplumu ve çağdaş değerlerin Üniversite öğrencilerine kazandırılması amacıyla, öğrenciler tarafından, ağırlıklı olarak yine öğrenciye yönelik olarak Dokuz Eylül Üniversitesi'nde yapıldı. Ancak diğer Üniversitelerin öğrencilerinden de katılım oldu. Bu çalışmanın amacı, seminerlere iki ve daha fazla yıl aktif katılımlarda bulunan öğrencilere kazandırdığı deneyim ve kişisel gelişim değerlerinin kalitatif olarak belirlenmesine yöneliktir. Çalışma geriye dönük ve tematik bir araştırma olup; kişilerin seminer öncesi ve sonrasında kendilerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin karşılaştırmalı bir analizdir.

14 yılı aşkın bir süredir aktif öğrenci katılımı ile organize edilen "Kişisel Gelişim Seminerlerinde ele alınan kişisel gelişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik başlıca konular şunlardan oluşuyor: Mesleki Etik, Liderlik, Motivasyon, Zaman Yönetimi, İletişim ve Beden Dili, Ekip Çalışması, CV Hazırlama, Görüşme Yöntemleri, Pozitif Düşünce, Yaratıcı Zeka, Stres ve Kriz Yönetimi, Empati, Özgüven, Önyargı, Başarı Öyküleri, Yenilikçilik, Girişimcilik. Ayrıca kişisel gelişimin olgusuyla doğrudan bağlantılı Sosyal Sorumluluk alanları da şunlardan oluştu: engellilere yardım; ilköğretim öğrencilerine yönelik, hijyen, dış sağlığı, çocuk istismarı eğitimleri; kitap-kırtasiye yardımı, ağaç dikimi ve uçurtma şenliği düzenlenmesi; kermes düzenlemesi, halk dansları ve müzik aktiviteleri, konferans ve toplantı organizasyonları; tiyatro ve opera ziyaretleri ile huzur evi ziyaretleri; kendi üniversitemizin yenilik, teknopark ve girişimcilik faaliyetlerinin tanıtım organizasyonları. Bütün bu çalışmalarda iki ve daha fazla yıl aktif görev alan öğrencilerin kendilerine kazandırdığı değerlerin kendileri tarafından (self esteem) değerlendirilmesine yöneliktir. Ayrıca bu değerlendirmelerin Bilgi çağının, kişisel gelişim, sosyal sorumluluk, sosyal sinerji, ortak akıl ve ekip çalışması, uzlaşa gibi yeni kavram ve değerlerin üniversite öğrencilerine kazandırma konusundaki katkılarına açıklık getirecektir.

Anahtar Kelimeler— kişisel gelişim, sosyal sorumluluk, yenilikçilik, bilgi çağı değerleri
JEL Sınıflama Kodları: O 15, O 34, O 35, L 26, L 31.

A Qualitative Study on Two-and More-Year Active Students' Achievements in Personal Development Seminars

Abstract

Personal Development Seminars have been held regularly for 14 years. The research is aimed at students who actively participate in academic, social and cultural organizations for 2 and more years in these seminars. These seminars were held at Dokuz Eylül University by the students for the purpose of giving the students the knowledge society and the modern

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi , İktisat Bölümü, TÜRKİYE, cana.erkana@deu.edu.tr

² Dr., , University of Bedfordshire, School of Psychology, candan.ertubey@beds.ac.uk

values to the university students. However, students from other universities also participated. The aim of this study is to qualitatively determine the experience and personal development values of the students who have active participation for two or more years. The study is a retrospective and thematic study; a comparative analysis of how people evaluate themselves before and after the seminar. The main topics related to the development of personal development skills, which are discussed in the Yönetim Personal Development Seminars eden organized with active student participation for more than 14 years, include: Professional Ethics, Leadership, Motivation, Time Management, Communication and Body Language, Team Work, CV Preparation, Interview Methods, Positive Thinking, Creative Intelligence, Stress and Crisis Management, Empathy, Self-Confidence, Prejudice, Success Stories, Innovation, Entrepreneurship. In addition, the Social Responsibility areas, which are directly linked to the phenomenon of personal development, consist of: assistance to the disabled; hygiene, dental health, child abuse training for primary school students; arranging book-stationery assistance, tree planting and kite festival; kermes arrangement, folk dances and music activities, conference and meeting organizations; visits to the theater and the opera house; promotion organizations of innovation, technopark and entrepreneurship activities of our university.

In all these studies, it is aimed to evaluate the self-esteem by the students who take active duty for two or more years. It will also clarify the contributions of the information age to the university students to acquire new concepts and values such as personal development, social responsibility, social synergy, common mind and team work, and reconciliation.

Keywords— personal development, social responsibility, innovation, information age values.

JEL Classification Codes: O 15, O 34, O 35, L 26, L 31.

1. TOPLUMSAL DEĞER SİSEMİ OLARAK SOSYAL SORUMLULUK

Günümüz toplumlarında “**Sosyal sorumluluk**” güncel yaşamın grift ilişkileri içinde giderek önem kazanan bir **değer yargısı sistemidir**. Bu yönde girişimlerde bulunmak, ancak **belli değer ve değer sistemlerine sahip insan ve insan topluluklarının işi olabilmektedir**. Bu nedenle bir **değerler sistemi** olarak “**sosyal sorumluluk**” konusuna vurgu yapmaya çalışacağım.

Her **insan ve topluluk**, yaşam sürecinde bir takım **değer ve değerler sistemine** sahip olur. **Birey açısından değerler; uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi ve gerçekleştirilmesi gerekenlerdir**. Ya da genellikle benimsenen özenilen önemsenen ve üstün tutulandır. Bu nitelikler insan tarafından, olay, olgu ve nesnelere **kişisel ve öznel olarak atfedilen ve yüklenilen** algılardır.

Toplumsal ve grupsal değerler ise; grup veya toplumun **varlık , birlik ve işleyiş ve devamını sürdürmek için, çoğunluk tarafından uygun ve gerekli**

gözükten duygu, düşünce, amaç ve çıkarları yansıtan ilke ve inançlar olarak gündeme gelir. Bunlar grupça arzu edilen veya edilmeyen, beğenilen beğenilmeyen temel standartlardır. Ancak değerlerin, öznenin yani insanlar ve sosyal gruplardan , bağımsız olarak bir varlıkları yoktur. Kendiliğinden var olmazlar. Bu nedenle, olanı değil olması gerekeni yansıtır. Değerlerin **kişisel ve özneye bağlı olması**, öznel arasında hep tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle hep **değer relativizminden** söz edilir.

Diğer yandan değerler,

- **Hedonis (hazcı) değerler:** haz-acı;
- **Bilgi değerleri:** doğru- yanlış;
- **Ahlaki değerler:** iyi-kötü;
- **Estetik değerler:** güzel- çirkin ve
- **Dinsel değerler:** sevap-günah

olarak gruplandırılır.

Ayrıca değerlerin bir gerçekliğinin varlığı veya öznenin bir yargısından ibaret olması sorunu felsefede tartışma konusu olmuştur. **Değerler, öznenin; arzu, amaç, ilgili, ihtiyaç ve beklentileri ile ilgilidir. Bu nedenle öznenin nesne ve olgulara atfedip yüklediği nitelikler olarak; geçerliliklerini öznenin yaşantısında bulurlar. Öznenin bağımsız, kendiliğinden bir varlıkları yoktur.**

Değerler konusunda uzun araştırmalar yapan **Max Scheler**; insanı hayvandan ayıran en önemli şeyin **akıl değil; değer duyguları olduğu iddiasındadır.** Zira diğer canlıların, sevgi, nefret, seçme ve tercih duyguları ve edimleri yoktur. Çünkü değer duygusunun nesnesi doğada değildir. Özne konumunda olan insan ve insanların iç dünyasında gündeme gelir. Duygusal edimler değerlere bağlı olarak insanın iç yaşantısında yaşanır ve anlaşılır. Doğa olayları gibi nesnel gözlem ve açıklama konusu olmazlar. İşte **sosyal sorumluluk duygusu** da insanın iç dünyasında yaşanan bir olgudur. Bunu hisseden insan, bu duyguyu kolay kolay bastıramaz.

Değer duygusu hissedilen olup; bir nesne bilgisi değildir. Değer duygusu, bir ideal olarak hep vardır. Ancak bu duygu her çağda ve her kültürde farklılık gösterir. Ona yeni bir anlamlar yüklenir. Eski anlam geride bırakılır. Örneğin, ideal olarak “iyi” her çağda vardır. Ancak her kültürün ve çağın “iyi” anlayışı bir diğerinden farklıdır.

Değerler uyulması “zorunlu” yasalar değil; “gerekli” ilkeler olarak hissedilir. Bu nedenle **insan, sahip olduğu değerlerin gerçekleştirilmesinde kendini “sorumlu” hisseder.** İşte bu “sorumluluk” duygusu insanı diğer varlıklardan ayıran temel niteliktir.

Sahip olunan **değeri gerçekleştirme süreci, doğanın diğer canlılarında yoktur.** Sadece **insana özgü bir amaçlılık** olarak yaşanır. **Akli özgürlük**, insanları yaşam sürecinde, değer seçimine ve belirlenmesine yönlendirir. **Bu noktada özgürlük bir olanaktır.** Belli değerleri gerçekleştirmeye yönelik olmak; insana özgü bir olanaktır. Eğer insan bu seçim olanağını kullanmaz ise sadece bir doğa varlığı olarak kalır.

Buna karşılık **Nietzsche, değerlerin “irade gücü” bağlamında yaratılması durumunda, insanın kendini aşması ve “üst insan” olması gerektiğini** ileri sürer. Bu nedenle **insan, değerleri olduğu gibi benimsemek yerine, yeni değerler yaratmalıdır.** Bu nedenle **var olanı sıkıca eleştirmek, yeni değerler ileri sürmek ve yeniden değerlendirmek zorundadır.**

Bu durumda değerler, hazır olarak bulunanlar değil, hep yeniden yaratılması gereken şeylerdir. **İnsanlar, yaşamın her anında belli bir perspektiften yeni değerler yaratabildiği ölçüde “üst insan” olurlar.** Nietzsche için insanın **özgürlüğü, kendi irade gücü ile değerler yaratmak ve bu değerlere göre yaşamaktır.** Böylece değerlerin kaynağını insan olduğunu kabullenmekte ve her türlü mutlak değer anlayışına da karşı çıkmaktadır.

Özet olarak açıklamalarda görüldüğü gibi, **değerlerin özne kaynaklı ve kişisel olduğu, tarihsel olarak ortaya çıktığı ve sürekli değişim içinde olduğu;** bu nedenle **değerler çoğulculuğunun kaçınılmaz olduğu** ortaya çıkmaktadır. Değerler insana, **insanın tarihsel varoluş koşulları içinde hissettirdikleri** ile ilgili

olmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'in kendi irade gücü ile “ üst insan” olma arayışının kendine özgü özel bir örneği olmaktadır. Ancak bu özelliklere kendi kişiliğinde geliştiren bir çok insan, yaşamlarını çok üst düzeyde, sosyal sorumluluk duygusuna adanmışlardır. İlk aklıma gelenler arasında Atatürk'ü ve Nehru gibi isimleri; kendini çalışmaları ile insanlığa adanmış büyük düşünür ve bilim insanları ile üç büyük dinin kurucularını sayabiliriz.

Ancak günlük hayatın akışı içinde hepimiz kendi seçtiğimiz değerler rotasında, bir çok alanda kişisel, sosyal ve toplumsal sorumluluk örnekleri üstlenebiliriz. Bunun güzel bir örneğini 20 yılı aşkın süredir; öğrencilere yönelik olarak, yine onların katılımları ile düzenlemekte olduğum; akademik, sosyal ve kültürel boyutlar içeren “ Kişisel Gelişim Seminerleri ” ile gerçekleştirmeye çalışmaktayım. Bu çalışmaları, gerçekleştirilen projelerin içerikleri açısından , Sosyal Sorumluluk, Farkındalık, Topluma Hizmet Uygulamaları olarak değerlendirmek mümkündür. Her sene ekibimizde gönüllü olarak yer alan öğrencilerimizle pek çok projeye imza atmaktayız. Pek çok kurum, içinde yaşadıkları çevrenin sorunlarına karşı tepkisiz kalmamak zorunda olduklarını düşünür, ancak pek azı esasında kendi kabulünün ve sürdürülebilirliğinin çevrenin tepkilerine bağlı olduğunun farkındadır. Bunun farkında olan fakültemiz, öğrencilerini etik değerlere sahip, araştırmacı ve üretici olduğu kadar topluma yeterli ve duyarlı bireyler olarak yetiştirebilmeleri amacı ile, kurumumuzun Kurumsal Ruhunu oluşturacak Sosyal Sorumluluk derslerini bölümümüzde vermem konusunda son üç yıldır beni görevlendirdi. Uzun yıllardır, her yıl değişen gönüllü ekiplerimizle birlikte yüzlerce proje gerçekleştirildi.

Üniversitemizin farklı Fakülte ve bölümlerindeki öğrencilerimizle başarılı akademik, sosyal, kültürel ve sanatsal Sosyal Sorumluluk projeleri sürdürmekteyiz. Bu çalışmaları, derslerine girdiğim, DEÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde; İktisat, İşletme, Çalışma Ekonomisi Endüstri İlişkileri, Ekonometri bölümlerindeki örgün ve ikinci öğrenim öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirdik. Sosyal Sorumluluk ve Kişisel Gelişim çalışmalarımız, DEÜ. Hukuk Fakültesi, Tekstil Mühendisliği, Eğitim Fakültesi, Seferihisar Fevziye Hepkon Uygulamalı Bilimler Y.O. ile İzmir'in diğer Üniversitelerinden Ege Üniversitesi, Celal Bayar

Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi ve Beykent Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencilerimin de katılımları ile gerek sosyal sorumluluk gerekse sanatsal etkinliklerle ile daha da güçlenerek giderek büyümüş ve oldukça kapsamlı hale gelmiştir.

Çevresine, toplumuna ve dünyaya duyarlı ve sorumluluk bilinci gelişmiş gönüllü öğrencilerimizle, her yıl farklı temalar belirleyerek yola çıkmaktayız.

2. TEMALARIMIZ

- **Eğitim , Yalnızca Ders Vermek Değildir, Bireysel Özellikleri Ortaya Çıkarmaktır. (KGS 5)**
“ Bilgi Çağında Farkındalık ve Kişisel Gelişim” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Başarmak İçin Yola Çıkanlar Asla Yorulmazlar (KGS 6)**
“Başarı Odaklılık ve Bilgi Toplumu “ Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Kişisel Gelişimden Sosyal Gelişime (KGS 7)**
• “Bilgi Çağında Sosyal Sorumluluk ve Gelişim” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Sosyal Gelişimden Sosyal Liderliğe (KGS 8)**
“ Bilgi Çağında Sosyal Liderlik” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Sosyal Liderlikten Sosyal Sorumluluğa (KGS 9)**
“ Bilgi Çağı Ağ Toplumunda Sosyal Sorumluluk” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Bilgi Çağında Geleceği Yaratmak İçin Yenilikçilik (KGS 10)**
“ Dünle beraber gitti cancağazım, ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lazım” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Bilgi Çağında Yaratıcılık (KGS 11)**
“Bilgi ve Yaratıcı Düşünce” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Bilgi Çağında Zihinsel Yaratıcılık (KGS 12)**
“Beyin,Zihin ve Bilim” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Bilgi Çağında Düşünmeyi Öğrenmek (KGS 13)**
“ Connectivist Düşünce” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Bilgi Toplumunun Yeni Aşaması ; Endüstri 4.0 (KGS 14)**
• “Dijital Dönüşüm Ve Akıllı Makinalar Çağı” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN
- **Kişisel Gelişim Seminerleri İle Endüstri 4.0 Farkındalık Eğitimleri (KGS 15)**
• “Endüstri 4.0 Platformunda Zihinsel Bilinç” Prof.Dr. Hüsnü ERKAN

Seminerlerimizin açılış konuşmasını her yıl olduğu gibi bu yıl da, İngiltere Cambridge International Biographical Center tarafından kendisine Onursal Felsefe Doktora ünvanı teklif edilen Prof. Dr. Hüsnü Erkan tarafından yapılacaktır.

3. KİŞİSEL GELİŞİM KONULARIMIZ

Yukarıdaki temalar altında Kişisel Gelişim Seminerlerimizde işlenmekte olan konularımız :

- Atatürk ve Liderlik Sırları
- Liderlik ve Motivasyon
- Mesleki Etik
- Zaman Yönetimi
- Ekip Çalışması
- İletişim ve Beden Dili
- Kadın - Erkek iletişimi
- CV Hazırlama ve Görüşme Yöntemleri
- NLP; Pozitif Düşünce
- Özgüven
- Empati
- Önyargı
- Mobbing
- Bağımlılık
- Öfke, Stres ve Kriz Yönetimi
- Kadına Şiddet ve Çocuk İstismarı
- Başarı Öyküleri, Sıra Dışı İnsanlar
- Duygusal, Sezgisel ve Yaratıcı Zeka
- Bilgi Toplumu ve Nano Teknolojiler
- Yenilikçilik, Yaratıcılık ve Girişimcilik
- Sosyal Paylaşım Sitelerinin İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Her yıl fakültemizin açılışı ile başlayıp yıl boyunca her hafta Perşembe günleri, yoğun bir ön hazırlık ve çalışmalarından sonra 40 civarında akademik , sosyal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirmekteyiz. Yukarıdaki konularda öğrencilerimiz hazırlık, organizasyon ve sunumlar yapmaktadırlar.

3. KONFERANS, PANEL, SEMİNER VE SEMPOZYUMLARIMIZ

Akademik etkinlikler olarak ana temamıza uygun, Konferans, Seminer ve Paneller düzenlemekteyiz. Her yıl geleneksel olarak ;

- **StartApp** toplantıları
- **Tanışma, Plan ve Programlama Toplantıları**
- **Atatürk'ü Anma ve Anlama** Atatürkçü Düşünce Sistemi : 20.yy'da 21. yy'ın düşünürü olmak (Prof.Dr. Hüsnü ERKAN)
- **Kadına Şiddet ve Çocuk İstismarının Önlenmesi** konularında 10,11,12,13 ve 14. seminerlerimizde paneller düzenlendi (Av.Banu Aşkın ve Av.Maksut Bozacı - İzmir Barosundan)
- **Kitap Söyleşileri** (Sapiens ve Homo Deus)
- Mesleki Etik, Özgüven, Etkili İletişim ve Beden Dili,
- Başarı Öyküleri Söyleşileri (Ayşe Doğrusöz ve Umut Ovalı)
- **İnteraktif Motivasyon Etkinliği**
- **ERASMUS+ , AIESEC , WORK & TRAVEL** bilgilendirme
- **Düşünmeyi Öğrenmek** (Prof.Dr. Hüsnü ERKAN)

- CV hazırlama ve görüşme yöntemleri
- **Endüstri 4.0 Yakın Gelecek** (Öğretim Üyesi Dr. Canan ERKAN)
- **DETTO Teknoloji Transfer Ofisi Bilgilendirme Ziyareti**
- **Kitaplarını okuduğumuz Hocalarımız ile Söyleşi** (Prof.Dr. Hüsnü ERKAN, Prof.Dr. Temel ERGUN, Prof.Dr. Alp TİMUR, Prof.Dr. Mustafa ÖZATEŞLER, Mod. Prof.Dr. Yaşar UYSAL hocalarımızla söyleşi)
- **Uluslararası Sempozyum ‘ ENDÜSTRİ 4.0 Dijital Dönüşüm ‘** (Dr. Jonathan Liebenau LSE , Dr. Gül Berna Özcan Royal Holloway , Dr. Candan Ertübey University of Bedfordshire
- Yapay Zeka Motivasyon Konuşması (Toygun TUNCER – Özgörkey Otomotiv Genel Müdürü, IT Direktörü)
- Finansal Okur Yazarlık ‘Paramı Yönetebiliyorum’ ve ‘Sosyal Medya’ Eğitimleri gerçekleştirdik.
(Habitat Derneği, Microsoft ve Visa İşbirliği projesi çerçevesinde)

3.1.Diğer Etkinliklerimiz

Her bir akademik projemizi, sosyal, sanatsal ve kültürel etkinliklerle zenginleştirmektediriz. Buna örnek çalışmalarımız :

• Sema gösterisi	• Capoeira Topluluğumuzun Performansı
• Halk oyunları	• Seferhisar Tiyatro Topluluğunun performansları
• Dans gösterileri	• Sokak Sanatları Atölyesi Performansı
• Bando Dinletisi	• İzmir Ekonomi Üniversitesinin Kendo Topluluğunun Performansı
• Türk Saat Müziği Dinletisi	
• Keman ve Piyano Dinletileri	
• Tai Chi Felsefesi ve uygulaması	
• Sokak Sanatları Atölyesi Performansı	

Bu tür projeler öğrencilerimizin motivasyonlarını yükseltmektedir. Çalışmalarımızın başarı ile bitmesiyle bir araya gelerek saygı çerçevesinde öz değerlendirme yapmaktayız. Yanlışlarımız ve doğrularımızı ortaya koyarak bir sonraki çalışmalarımızın planını yapmaktayız.

Seminerimiz; Rektör, Rektör yardımcıları, Vali yardımcıları, Belediye Başkanları, Kaymakam, Dekanlar, Bölüm Başkanları, Baro Başkanı, Vakıf Başkanı, Sivil Toplum Kuruluş Temsilcileri, Panelistler, daha önceki seminerlerde görev almış şimdi mesleğin yapan eski öğrencilerimiz, öğrenci velileri ve öğrencilerimizden oluşan 500 kişinin katılımı ile gerçekleşmektedir.

Diğer yandan her yıl yeni oluşan ve destek veren eski ekibimizle , seçilmiş ilköğretim okullarında broşür dağıtılıp bilgilendirici eğitimler verilmektedir.

3.2 Köy Okullarına Verdiğimiz Eğitimler

- Diş sağlığı ve eğitimi, (tiyatral gösteri, diş macunu ve fırçası hediyesi ile)
- Sağlıklı ve dengeli beslenme,
- Hijyen,
- ilk yardım,
- Çocuk istismarı, (el broşürü)
- Deprem Eğitimi,
- Trafik Kuralları Eğitimi,
- Çevre bilinci, fidan dikimi,
- Çocuk Yogası eğiti

gibi konularda eğitim ve gezi gönüllü ekibi tarafından animasyon anlatımlı video ile eğitimler verilmektedir.

Ege Bölgesinde 18 İlk ve Ortaöğretim okuluna eğitim verilmiştir. Bu okullarda; okul yada köy kütüphanesine 4000 adet kitap hediye edilmiştir. Ziyarete gidilen okullardaki tüm öğrencilere, yüz boyama ve müzik eşliğinde , Nasrettin hoca ve Pamuk Prenses giysileriyle şenlik havasında binlerce kalem, kalemtraş, silgi hediye edilmiştir.

3.3 Okul ve Öğrencilere Verilen Destekler

Ayrıca; genellikle her yıl yenilenen seminer ekibimiz ile okul ziyaretleri gerçekleştirilmektedir.

- Ansiklopedi,
- Kitaplar
- sırt çantaları
- Türkiye ve dünya coğrafi ve siyasi haritaları,
- duvar saatleri, toplar
- sırt çantaları
- **KIRTASIYE** (kalem, kalemtraş, silgi, boya kalemleri, renkli kağıtlar, grafon kağıdı, bayrak,..)
- **FİDAN** hediye edilmekte....
- **UÇURTMA ŞENLİĞİ** düzenlenmektedir.

Bu kapsamda Selçuk'taki tüm okullara gidildiği gibi İzmir'in varoşlarındaki bazı okullara da gidilmiştir.

3.4 Tekerlekli Sandalye Teslimi

Yedinci seminerimizden itibaren, mavi kapak projesi çerçevesinde, daha sonra kendi imkanlarımızla, tekerlekli sandalye teslim edildi. Önce ihtiyacı olanlar, raporları dikkate alınarak belirlendi.

- Sunay Akın'ın konuşmacı olarak geldiği toplantıda 3 adet akülü olmak üzere, bu güne kadar toplam olarak,
- 100 adet TEKERLEKLİ SANDALYE teslim edilmiştir.

3.5 Kültür ve Sanat Gezilerimiz

Genellikle her yıl yenilenen Seminer ekibi ile kültür ve sanat etkinlikleri düzenlenmektedir. Kuşadası, Meryemana, Efes, Selçuk, Şirince ve Matematik okulu gibi tarihi, turistik ve ilginç oluşumlarla bütünleştirilmektedir. Çeşme, Alaçatı, Urla, Çeşmealtı motivasyon gezileri, Yeşil Höyük gezisi Araba Müzesi (Torbalı) vb. Aynı ekibimizle, tiyatro, opera ve senfoni dinletilerine gidilmektedir ki, önemli bir kesimi yaşamında bunu ilk kez deneyimlemektedir. Gittiğimiz opera ve operetler ; Lüküs Hayat, Yarasa ve Don Giovanni 'dir.

3.6 Sosyal Sorumluluk Projelerimiz

Sosyal Sorumluluk Projelerimize ek olarak , İzmir Büyük Şehir Belediyesi İşbirliğiyle Abi – Abla projesi, görme engellileri için kitap okuma etkinliği, kan bağıışı, Huzur Evi ziyaretleri, Down Cafe ziyaretleri, Hayvan barınağı yapımı ve ziyaretleri , **VAN DEPREMİ** yardımı ve **SURİYELİLERE** erzak, giysi, ev eşyası, vb. yardımlar gerçekleştirildi.

3.7 İhtiyacı Olan Öğrencilerimize Eğitim Desteği

Ayrıca ihtiyacı olan üniversite öğrencilerimize **Eğitim desteği** yapmaya çalışmaktayız. Bu güne kadar 20'ye yakın öğrenciye bu tür destek sağlandı. Yine düzenli olarak yapılan çok sayıdaki konferanslarda en çok eşim, ailem ve yakın çevrem ve öğrencilerimin desteğini aldım. Ayrıca İzmir Üniversitelerinden arkadaşlarımızdan, İzmir Barosundan aldığımız destekler bizim çalışmalarımızı zenginleştirdi. Tüm bu aktivitelerin finansmanı zor koşullar içinde gerçekleşti. En başta öğrenciler **kermes** düzenlemekte olup, bazı kişi ve kurumlardan sınırlı da olsa yardım alabilmekteyiz. Bu konuda tanıdık ve yakın çevremiz ile yetmediği yerde kendimiz devreye girmektediriz.

4. 2018-2019 Ana Tema: “ KGS 15 ile ENDÜSTRİ 4.0 FARKINDALIK EĞİTİMLERİ”

Bunun nedeni, son üç yıl, yaptığımız akademik çalışmalarda öğrencilerimizin İnnovasyon ve Endüstri 4.0 Algısının düşük olduğunu görmemizden kaynaklandı. 1st International Scientific Researches Conference Humanity and Social Sciences IBAD-2016, Madrid-İspanya sunduğumuz “ Y Kuşağı Yenilik Algısının Üniversite Eğitim Sürecindeki Değişme Eğilimi Üzerine Bir Araştırma “ adıyla sunduğumuz tebliğin sonuçlarına göre, öğrencilerimiz yenilikleri takip ediyor ve kullanıyorlar ancak tüketici olarak farkındalar, yeniliklerin üreticisi olarak değil. Yine, Uluslararası ASOS – 2017,“ Sanayi 4.0 ve Türkiye’ de Uygulanabilirlik Analizi ve 8 st International Science and Technology Conference-Europa ISTEK 2017 Berlin / Almanya, “ Türkiye’nin Endüstri 4.0 Hazırlık öncelikleri” olarak sunduğumuz tebliğlerin sonuçlarında da bu yetersizliği gördük. Nihayet, VI.International Multidisciplinary Congress Of Eurasia IMCOFE-2018, Roma-Italy, “Üniversite Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Algısı Üzerine Bir Araştırma” olarak sunduğumuz, tam metin olarak yayınlan iki tebliğimizin de sonuçları üzerine; KGS 15, farkındalık, sosyal sorumluluk çalışmalarımızın öğrencilerimizin gelişmelerine olumlu katkıları üzerine Endüstri 4.0 Farkındalık Eğitimlerine yöneldik. Bunun için üniversiteye yeni başlayan öğrencilerimize anket yapıp farkındalıklarını belirleyerek, yıl boyunca yapacağımız çalışmalarda akademik konferans ve seminerlerimizde ağırlığımızı teknolojik yeniliklere yöneltip, eğitimlerimizin öğrencilerin bu konudaki gelişmelerine katkılarını belirlemek istedik. Bu ilk anketimizin sonuçlarını Demokrasi Üniversitesinde, The 1st International Conference On Critical Debates In Social Science, ICCDSS-2018, “Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrencilerde Endüstri 4.0 Algısı Üzerine Bir Araştırma” olarak kitap içi çalışma şeklinde değerlendirecek olan tebliğimizle sunduk. Öngördüğümüz gibi, farkındalıklarının oldukça düşük olduğunu gördük. Akademik Konferans, Panel ve Sempozyumlarımızın ardından ikinci bir anket yaparak, nihayet Uluslararası Sempozyumumuzun ardından yapacağımız anket değerlendirmesi sonuçlarına göre; tüm bu gelişmeleri omuzlayıp ileri taşıma sorumluluğunda olan öğrencilerimizin farkındalıklarına katkılarımızı değerlendirmek istiyoruz.

Roma'da sunmuş olduğumuz tam metin olarak yayınlanmış diğer tebliğimizin konusu ve sonuçları KGS ile " Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Katılımın Kazandırdığı Değerlerin Analizi" bu senenin temasını anlamlı kılıyor. Zira, yıl içinde gerçekleştirilen etkinliklerimizin öğrencilerimiz üzerinde çok olumlu katkılar sağlamış olduğu gördük. Dolayısıyla, öğrencilerimizin gönüllü ve istekli katılımış oldukları bu çalışmalarda eğlenerek öğrenmeleri bizim beklediğimiz sonuçları güçlendirmektedir.

Tüm bu çalışmalara dayanarak, bu çalışmamızda da, " KİŞİSEL GELİŞİM SEMİNERLERİ" ne " KGS ye 2 yada Daha Fazla Yıl Aktif Olarak Katılan Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Kalitatif Bir Araştırma " yapmayı planladım . Yöntem, açık uçlu sorularla veri toplama, analiz tematik yöntem analizi olacaktır. Çalışma geriye dönük ve tematik bir araştırma olup; kişilerin seminer öncesi ve sonrasında kendilerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin karşılaştırmalı bir analizdir. (Self Esteem) Sorular, uzun süredir KGS de gönüllü olarak görev almış öğrencilere e mail yolu ile iletilmiştir. Sınav dönemi nedeniyle geri bildirimlerde gecikme olabileceğini, ancak kongreye yetişebileceğini düşünüyoruz.

“ KİŞİSEL GELİŞİM SEMİNERLER 15 ETKİNLİK TAKVİMİ “

- 15 Şubat 2018 Erasmus + ve AIESEC Bilgilendirmesi
08 Mart 2019 Kadına şiddet Çocuk İstismarı (Av. Banu Aşkın İnce)
1 Mart 2018 İnteraktif Tanışma-ÇAM
7 Mart 2018 Kitap Tartışması (Hızlı ve Yavaş Düşünme)
8 Mart 2018 Konferans Kadına Şiddet ve Çocuk İstismarı Dr.Canan Erkan (Moderatör) - Av. Banu Aşkın İnce Seferihisar Tiyatro Topluluğu - İİBF. Mavi Salon 15.00
13 Mart 2018 Devlet Opera ve Balesi (Don Giovanni)
15 Mart 2018 Düşünmeyi Öğrenmek H.Erkan, (İİBF, Seferihisar, Eğt.Fak)
18 Nisan 2018 Köy Okullarına Eğitim Gezisi (Kitap, Kırtasiye Desteği)
19 Nisan 2018 Hocalarımız ile Söyleşi Prof Dr Özcan Güven,Prof. Dr. Muzaffer Demirci, Mod:Prof Dr Yaşar Uysal - Mavi Salon İİBF
20 Nisan 2018 Efes Selçuk Şirince Kuşadası Meryem Ana Eğitim ve Kültür Sanat Gezisi Aziz Nesin Matematik Okulu
05 Nisan 2019 ULUSLARARASI SEMPOZYUM (Sale Force ,.....) 25-26 Nisan
2019/2-3 Mayıs İİBF Konf.S.10:00 (Tekerlekli Sandalye Teslim Bando,Sema Gösterisi, Halk Oyunu...)
4 Mayıs 2018 Uçurtma Şenliği (Yüz boyama, Pamuk Prensese..)Ülkemizin Geleceği Ellerimizde Projesi Karbon Ayak İzi Fidan Dikimi, Meyve

Çekirdeklerinin Doğaya Atımı,
17 Mayıs 2018 SWOT Analizi Dr. Canan Erkan
09 Ekim 2018 Tanışma, Planlama, Programlama Toplantısı ve Aşure Etkinliği
(Konferans salonu) 21 Ekim 2018 Start Up Toplantısı (Origin Co-Working Space)
23 Ekim 2018 “Sende Oku” Kitap Okuma Farkındalık Etkinliği(Hasanağa Okuyor)
23 Ekim 2018 TRT Radyo 1 KGS'nin Tanıtımı
07 Kasım 2018 ATATÜRK'ün Düşünce Sistemi:
20.yy da, 21.yy Düşünürü Olmak (Prof.Dr.Hüsnü Erkan; Doç.Fevzi Çakmak)
09 Kasım 2018 DEÜ.nin Teknoloji Geliştirme Birimlerinin Ziyareti (Depark, Detto,
Bambu, İzmir Biyotıp Genom Merkezi, Yönetim Bilişim Sistemleri)
04 Aralık 2019 Dijital Dönüşüm (Dr.Canan Erkan); Arama Motorlarının Hukuki
Sonuçları (Av.Resul Göksoy) ; Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (Av.Hakan
Eriş)
11 Aralık 2019 Düşünmeyi Öğrenmek (Prof.Dr.Hüsnü Erkan)
18 Aralık 2019 Endüstri 4.0 (DEÜ.Prof.Dr. Süleyman Sevinç; DEÜ.Prof.Dr.
Vahap Tecim; Prof.Dr.Haluk Soyuer; EÜ.Prof.Dr. Seldal Temel; Yaşar Ün.
Prof.DR.Ahmet Koltuksuz ; TOOB Yazılım Meclisi Mehmet Akyelli; Özgörkey
Toygun Tuncer – Yapay Zeka Söyleşisi)
25 Aralık 2019 (Hugo Boss Gezisi)(Araba Müzesi Gezileri)

5. SONUÇ

Bütün bunları yıllardan beri devam ettirmemizi sağlayan şey ise öğrencilerden aldığımız geri dönüşlerdir. Öğrencilerde gözlemlediğimiz özgüven gelişimi, davranış değişimi, ekip çalışmasını öğrenme, bilinçlenme, sosyal ilişkilerdeki kazanımlar, pozitif bakış açısı kazanma ve yaşama hazırlanma gibi kazanımlar söz konusu olmaktadır. Çoğu eski öğrencilerimiz her yıl bu seminerlere tekrar gelip kendi kazanımlarını yeni öğrencilere aktarmaktadırlar. Bu güne kadar, çalışmalarımızla, her yıl 150 civarında, toplam yaklaşık 3000 üniversite öğrencisinin aktif katılımı ile 7000 dolayında izleyici ve dinleyiciye ulaşılmıştır. Ayrıca, yine 4000 dolayında ilk ve ortaöğretim öğrencisine farkındalık eğitimleri verilmiştir.

Öğrenciler yaparak deneyimleyerek. birbirinden birlikte ve eğlenerek öğrenme ve öğretme, özgüven kazanma, sosyalleşme, sosyal inisiyatif alma, sosyal sorumluluk üstlenme , çözüm üretme yönünde değerler kazandıkları, topluma yararlı üretken, kendi kendine karar verme yetkisi olan, bilinçli bireyler olma yönünde üst değerlere geçiş yaptıkları gözlenmiş olup KGS nin sürdürülebilir olması da bu değerlerin kazanımı ile mümkün olmaktadır.

KAYNAKLAR

Erkan, Hüsnü (2005) Ekonomi Politikası ve Sosyal bilimlerde Değer Yargısı Sorunu; *Ekonomi Politikasının Temelleri*, 23-40, İlkem, İzmir.

Erkan, Hüsnü (2003); Bilimde Değer Yargıları ve Bilgi Çağında Etik Değerler; Bilimsel Düşünce ve Araştırmada Etik; Editörler: H. Güven ve S. Gidener, 47-75, DEÜ yayını, İzmir

Özlem, Doğan (2002); Felsefe Tarihinde Değer Kavramı, *Kavramlar ve Tarihleri I*; 203-235, İnkilap, İstanbul.

Porter, M.E. ve M.R. Kramer (2005); Kurumsal Hayırseverliğin Sağladığı Rekabet Avantajı; *Şirketlerin Toplumsal Sorumluluğu*, 35-69; HBR; MESS, İstanbul

La nouvelle mondialisation porte les couleurs de la Chine* (la nouvelle route de la soie)

Maria Negreponi-Delivanis¹

Résumé

Depuis quelques années, quantité de signes témoignent de la fin de la mondialisation, qui a constitué l'ordre économique international pendant environ 50 ans. Certaines raisons déterminées expliquent ce déclin, car historiquement on observe tous les 40-50 ans une rotation entre le système de la liberté des échanges et celui du protectionnisme ou encore de la guerre commerciale.

Le message du changement a été donné par les États-Unis, tout comme il y a une cinquantaine d'années d'ailleurs, lorsque la mondialisation avait été imposée au monde entier. Quant au protectionnisme, il est déjà installé, accompagné de taxes douanières sur de plus en plus de biens importés, prenant les caractéristiques de la menace d'une guerre commerciale, surtout mais pas seulement, entre les États-Unis et la Chine.

Toutefois, au milieu des cendres de la mondialisation aux normes occidentales, se dresse une autre mondialisation, différente, qui fait revivre l'ancienne route de la soie et qui a la Chine comme centre et comme régulateur du nouvel ordre économique international. Ce grand projet de la mondialisation chinoise, qui embrasse trois continents et plus de 60 pays, et qui devrait coûter des trillions de dollars en investissements, devrait hisser le pays au haut de l'échelle mondiale. La Chine ne s'est pas donné pour rôle de renverser l'économie mondiale, mais plutôt de l'adapter à sa mesure et à ses intérêts et d'augmenter son influence.

Mots clés : Mondialisation chinoise, protectionnisme, guerre commerciale, route de la soie, ordre économique, taxes douanières

Codes De Classification JEL.F (Economie Internationale)

New globalization has the colors of China (the revival of the new silk road)

Abstract

In recent years, numerous indications testify to the end of globalization, which has been the international economic order for about 50 years. There are fundamental reasons explaining the retreat of globalization, as historically, every 40-50 years there is a rotation between the system of freedom of trade and that of protectionism or, even of trade war.

The sign for change was given by the United States, as was the case about 50 years ago, when globalization was imposed around the world. Protectionism has already been established, accompanied by customs duties on the import of more and more goods, but it also acquires the characteristics of a threatening trade war, mainly but not only between the US and China.

However, through the ashes of globalization under western specifications, another, completely different, globalization emerges, which revives the old silk road with China as its center and as the regulator of the new international economic order. This grand project of Chinese globalization, which embraces 3 continents and over 60 countries, and which predicts a cost of trillions of dollars in investment, is expected to bring China to the top of

¹ Ex Recteur et Professeur à l'Université Macédonienne, Présidente de la Fondation Delivanis, Vice-Présidente du CEDIMES, delimar@uom.edu.gr

the world. China's role in the global economic order is not to overturn it but to adapt it to its own measures and interests and to increase its influence through it.

Keywords: *Chinese globalization, , protectionism, trade war, silk road , economic order,, custom duties*

JEL Classification Codes: *.F (International Economics)*

INTRODUCTION

La mondialisation aux normes occidentales, qui a dominé la planète pendant une cinquantaine d'années, nous a quittés. Le coup de grâce a été donné par le début et l'intensification de la guerre commerciale, déclenchée par le président Américain contre la Chine sans toutefois s'y limiter. Il est intéressant de s'arrêter sur le fait que c'est l'Amérique qui a imposé la mondialisation au reste du monde, convaincue que ses résultats la favoriseraient. Et c'est cette même superpuissance qui y a mis un terme, jugeant qu'elle ne lui était plus utile.

Il n'est pas facile de répondre à la question de savoir si et depuis combien de temps les États-Unis bénéficient de la mondialisation, comme ils l'avaient espéré à l'origine. Toutefois, ce qui est certain, c'est que la mondialisation a eu pour effets généraux la création d'une poignée de gagnants pour une armée innombrable de perdants, la création d'inégalités extrêmes de toutes sortes et qu'à plusieurs points de vue, le travail est devenu le « mouton noir », entraînant la baisse considérable de sa part dans le PIB. Et puis, s'agissant des conséquences certainement positives de la mondialisation, on constate que la Chine, l'Inde et dans une moindre mesure d'autres économies émergentes en ont énormément bénéficié, puisque c'est grâce à elle que des millions de personnes ont pu sortir de la pauvreté absolue.

L'abandon de la mondialisation aux normes occidentales est le résultat de la colère de nombreux groupes socio-économiques qui réagissent à ses effets néfastes pour eux. Il est également dû à la rotation déterminée de la mondialisation avec le système protectionniste ou de l'anti-mondialisation observée tous les 40-50 ans (Lenglet).

Bien que le constat selon lequel la « mondialisation de type occidental a reculé » reflète parfaitement la réalité, ce n'est pas le cas de celui qui soutient que le régime de la mondialisation a disparu de la surface de la Terre. Et ceci car une autre

mondialisation fait son apparition, dont les caractéristiques sont complètement différentes de la précédente, et qui porte les couleurs de la Chine. Il s'agit de la renaissance de la route de la soie, souvent désignée comme le nouveau plan Marshall. Cette nouvelle forme de mondialisation, contrairement à la traditionnelle, ne donne pas la priorité au maximum de profit, du moins directement, mais vise à la domination mondiale de la Chine. La réalisation de cet ambitieux objectif présuppose nécessairement la fin de la souveraineté de l'Occident, et indiscutablement pas seulement de sa souveraineté économique.

La Partie I de cette communication sera consacrée aux caractéristiques spécifiques et aux objectifs de la nouvelle route de la soie en tant que nouvelle mondialisation chinoise. Et dans la Partie II, nous nous intéresserons aux conséquences attendues du nouvel ordre économique mondial.

PARTIE I. LA RENAISSANCE DE LA « ROUTE DE LA SOÏE » : UNE NOUVELLE FORME DE MONDIALISATION

Jusqu'à récemment, la Chine s'efforçait de renvoyer l'image d'une puissance calme et de ne pas provoquer d'inquiétudes à cause de sa croissance fantasmagorique dans tous les domaines. Plus maintenant ! Concernant la route de la soie, le président Chinois Xi Jinping a récemment déclaré qu'il s'agit là du « projet du siècle » et les médias chinois parlent d'un « cadeau de la sagesse chinoise à la croissance mondiale » et du « chemin de Xi Jinping » (Planet China). Le fait que ce gigantesque plan chinois évite de préciser officiellement ce qu'il cherche, inquiète de plus en plus l'Occident qui a du mal à croire que ce sont de simples travaux d'infrastructure entrepris dans le but d'étendre la richesse et la prospérité aux économies en développement. En réaction, l'Occident, pour le moment, rappelle que les anciennes routes de la soie n'ont jamais appartenu exclusivement à la Chine et qu'« elles ne peuvent être les routes d'une nouvelle hégémonie qui viendrait mettre en état de vassalité les pays qu'elles traversent », comme l'a récemment déclaré Emmanuel Macron (Planet China).

La mondialisation mise en œuvre par la Chine est dotée de normes spécifiques. Elle combine libéralisation des échanges et protectionnisme, à l'image du capitalisme chinois qui coexiste avec les pratiques communistes. La mise en avant de ce nouveau système intègre d'abord la Chine au système fort des échanges internationaux tout en affermissant une nouvelle mondialisation, originale, tout à fait chinoise, dans le but de transformer radicalement l'économie mondiale. Il s'agit, comme cela a déjà été noté plus haut, de la décision de la Chine, déjà en voie de réalisation, de faire renaître la route de la soie. Dans les deux paragraphes de la Partie I, nous examinerons les caractéristiques et les objectifs de la nouvelle mondialisation qui porte les couleurs de la Chine.

A. Les caractéristiques de la mondialisation chinoise, « One belt, one road » (OBOR)

La « route de la soie » fut, il y a quelque deux mille ans de cela, le principal axe commercial reliant l'Orient à l'Occident. C'est par cette route qu'arriva en Europe Genghis Khan et qu'Alexandre le Grand atteignit presque la Chine. La réunion de ces deux cultures fondamentales, la grecque et l'orientale stimula de façon extraordinaire les sciences, les arts et la philosophie. Alexandre le Grand fonda en Orient, par la route de la soie, de nouvelles villes dont la plupart prirent son nom, et diffusa la culture et la pensée grecque jusqu'aux régions les plus reculées alors de la planète. Le lien, par conséquent, entre la Chine et la Grèce dura des siècles, par le biais de la route de la soie. Ce lien revit aujourd'hui, avec la nouvelle route de la soie et avec le port du Pirée qui a été choisi par la Chine pour permettre à ses produits d'entrer en Europe, lesquels seront transportés par la flotte commerciale grecque (HiniadouCambanis).

Les évolutions en rafale avaient rendu prohibitif le coût de transport des produits par la route de la soie, qui fut proprement abandonnée pendant des siècles.

Néanmoins, les nouvelles technologies ont rendu de nouveau possible l'exploitation économique de cette route, étant donné que le transport ferroviaire est devenu rapide et abordable.

C'est justement la renaissance de cette « route de la soie », comme la définit la Chine, qui marque une nouvelle mondialisation, dont les objectifs et le contenu sont totalement différents des précédents.

a) Les préparatifs de la mondialisation chinoise

La croissance extrêmement rapide de la Chine, combinée avec son insertion décisive et sous différentes formes partout dans le monde, est passée presque inaperçue auprès des États-Unis qui, pendant longtemps, en ont sous-estimé l'importance. Et justement, c'est ce réveil tardif des États-Unis qui n'ont pas vu que la Chine risquait de les marginaliser, qui explique les réactions du nouveau président Américain, lesquelles réactions relèvent souvent de la panique et ont abouti à la déclaration d'une guerre commerciale dure dont il est difficile, à l'heure qu'il est, d'estimer lequel des deux pays en sortira vainqueur.

Bien entendu, on suppose que les États-Unis ne voient pas d'un bon œil les aspirations à la souveraineté de la Chine qui se concrétisent à travers une forme originale de mondialisation. Reste à savoir ce que fera l'Amérique pour éviter cela. Bien que rien ne puisse être pris pour acquis dans ce champ de confrontation extrêmement fluide entre les deux superpuissances, il est certain que le fait que les États-Unis aient tardé à prendre conscience de la menace chinoise aura probablement de très graves conséquences finales.

b) Comment se construit la mondialisation chinoise

Les préparatifs fébriles de cette nouvelle mondialisation originale, que la Chine a planifiée et est en train de réaliser, même s'ils se font discrètement, sans tambour ni trompette, constituent l'événement le plus important au monde, car les conséquences sur le long terme devraient en changer l'apparence. Cette nouvelle mondialisation, d'une philosophie complètement différente, abolit toutes celles qui ont précédé.

Avec un budget de 3 millions de dollars, la Chine construit des infrastructures gigantesques au Laos, au Pakistan, au Kenya, en Europe. Ce plan colossal projette des lignes de chemin de fer qui commenceront à Budapest et à Belgrade,

constitueront une artère supplémentaire qui permettra la diffusion des produits chinois en Europe. Le port du Pirée sera pour la Chine, qui l'a acheté, un tremplin vers l'Europe. Le plan « Une ceinture, une route » promu par le président Chinois Xi Jinping prévoit la construction de nombreuses infrastructures en Asie, en Afrique et en Europe, qui amélioreront la qualité de vie des habitants de plus de 60 pays. Dans ce plan, les efforts consistent surtout à tirer le meilleur parti de l'avantage stratégique dont dispose chaque pays qui y participe.

c) Où s'étend-elle?

C'est surtout dans la jungle du Laos que les ingénieurs Chinois construisent des centaines de tunnels et de ponts pour soutenir les rails des 414 kilomètres de voies ferrées. Ce chantier prévoit de relier six pays asiatiques et le coût estimé s'élève à 6 milliards de dollars. La Chine construit également au Pakistan des centrales électriques afin de fournir en électricité des régions qui n'en sont pas pourvues. Ces investissements, selon des estimations, s'élèveront à 46 milliards de dollars. Au Kenya, la Chine améliore la ligne ferroviaire qui relie le port de Mombasa à Nairobi, pour y faciliter l'accès aux produits chinois. Cette ligne ferroviaire a été mise en service à l'été 2017, et son entretien dépendra pendant plusieurs années de la Chine. D'importants chantiers d'infrastructure sont programmés ou ont débuté au Vietnam, au Bangladesh, au Sri-Lanka, au Cambodge, en Tanzanie, etc. La liste est interminable. Parmi ces pays asiatiques, nombreux sont ceux qui devraient atteindre un rythme de croissance rapide et ouvrir ainsi de nouveaux marchés importants aux produits chinois. Quant à l'Europe et aux Balkans, ce sont des régions importantes pour la Chine qui s'y intéresse particulièrement et compte diffuser sur leur marché une grande partie de ses produits. Les investissements qu'elle effectue en Europe, surtout pour des chantiers d'infrastructure, et en priorité en Allemagne, ont décuplé en dix ans et sont estimés à 10 milliards de dollars (Charrel). La Chine a l'intention de construire une autoroute reliant en un temps record la Chine et les Balkans, qui commencera à Belgrade-Niš (Serbie) et passera par Pristina (Kosovo) et Durrës (Albanie). Cette autoroute complètera la ligne de chemin de fer Budapest-Belgrade, le but étant de créer un axe entre le port du Pirée et l'Europe centrale et orientale et

qui traversera la Serbie. En investissant dans des chantiers d'infrastructure, la Chine pénètre drastiquement à la fois en Europe et dans les Balkans. C'est ainsi qu'elle a déjà approché onze pays membres de l'UE et cinq pays des Balkans (Papageorgiou) avec lesquels elle collabore et qu'elle finance. Ces pays sont la Hongrie, la Bulgarie, la Roumanie, la Pologne, la Bosnie-Herzégovine, la Serbie, la Croatie, la Slovénie, l'Albanie, l'Ancienne République Yougoslave de Macédoine, du Monténégro, la Tchéquie, la Lituanie, la Lettonie et l'Estonie. Et puis, la Chine a déjà acheté l'aéroport international de Tirana, la plus grande mine d'acier de Serbie, la plus grande mine de charbon de Roumanie et le port du Pirée en Grèce.

Conjointement à d'autres investissements majeurs dans les infrastructures déjà en cours ou prévus sur les trois continents, l'Asie, l'Afrique et l'Europe, la Chine érige son empire mondial. Elle développe également son influence dans le sud du Pacifique pour y réduire l'influence de la Chine nationaliste et, naturellement, pour y établir son empire mondial. Entre 2006 et 2016, la Chine a offert à cette région une aide de 1,78 milliards de dollars pour la construction d'infrastructures. Les habitants de la région sont disposés à la suivre car l'aide et les prêts qu'elle leur a accordés ne sont pas soumis aux conditions strictes de l'Occident.

Ce plan chinois comporte deux parties : la première est terrestre (SREB) et l'autre maritime (MSR). Par ailleurs, il s'agit d'un plan très ambitieux, aux dimensions multiples telles que les transports, les taxes, l'énergie, le tourisme, la finance, les alliances politiques. Son coût est estimé à 26 milliards de dollars. De nombreux projets du plan sont déjà en cours de réalisation, d'autres sont encore à l'étude.

Parallèlement aux routes de la soie terrestre et maritime, Xi Jinping projette la « route polaire de la soie ». Bien qu'il n'en soit pas si près, l'expansionnisme de la Chine comprend l'Arctique dans son grand plan de la « nouvelle route de la soie ». Ainsi, celle-ci prévoit-elle de construire un port et de créer les infrastructures nécessaires pour permettre aux navires d'accoster, surtout maintenant que la banquise fond. La « Chine en tant que grande puissance polaire » sera complétée par la construction d'une ligne ferroviaire en face de la Finlande. Les sommes astronomiques exigées pour la réalisation de cet ambitieux projet, de même que les

difficultés prévisibles ou non, justifient la crainte de voir apparaître des menaces sérieuses. Toutefois, le président Chinois se montre convaincu que les bénéfices à long terme pour son pays seront largement supérieurs au coût, quel qu'il soit. Et tout semble lui donner raison. La réalisation de ce plan devrait employer 100 000 Chinois.

B. Les principaux objectifs de la Chine dans le cadre de la « nouvelle route de la soie »

Même si, pour le moment, le président Chinois perd de l'argent, il a pour objectif d'imposer cette nouvelle forme de mondialisation qui balayera la précédente, celle du monde occidental qui, comme tout l'indique, est arrivée à son terme. La nouvelle mondialisation d'inspiration chinoise redéfinira l'ordre économique international, et entraînera dans le sillage de la Chine des pays et de grandes entreprises.

Avec la renaissance de la « route de la soie », l'objectif central de cette entreprise colossale est la souveraineté mondiale de la Chine, qui présuppose son rattachement avec le reste du monde, et qui se concrétise avec la construction d'importantes infrastructures à des points névralgiques de la planète. Ce plan devrait être mené à bien en 2049, et il n'est pas impossible qu'il soit lié à la demande de Xi Jinping de rester au pouvoir pour une durée illimitée, qui veut en suivre lui-même l'avancée et de le superviser. Le but est de stimuler les échanges commerciaux entre la Chine et l'Afrique, l'Eurasie, l'Europe, le Moyen-Orient et l'Asie.

L'objectif central de la Chine comprend plusieurs parties, à savoir:

Un premier objectif stratégique qui, à travers la renaissance de la route de la soie, en tant que tel, insiste sur le maintien des frontières ouvertes et la protection de ses entreprises de manière à ce qu'elles se développent constamment sur de nouveaux marchés. Il semble que le régime sous lequel la Chine avancera vers la conquête de la souveraineté mondiale imposera une mondialisation originale. Celle-ci devrait lier le libre-échange et l'aide aux économies en développement, lesquelles conserveront toutefois leur souveraineté nationale (Holstag). Le président Chinois met en parallèle le plan « mondialisation 2.0 » et le plan Marshall, qui aida à la reconstruction de

l'Europe après la Deuxième Guerre mondiale et lequel put imposer l'Amérique comme première puissance mondiale.

Le deuxième objectif qui explique la grande décision de la Chine de faire revivre la route de la soie est son besoin de relancer le rythme ralenti de sa croissance qui, même s'il reste très rapide, crée une surproduction de certains produits de base. Cette surproduction ne peut être absorbée par son économie intérieure, créant des parties d'installations de production inutilisées. Comme il considère certain que la croissance continuera à ralentir, le gouvernement chinois a jugé que faire revivre la route de la soie était la solution, puisqu'elle permettrait de revaloriser ses régions les plus pauvres. Vu sous cet angle, la construction dans le monde entier, même avec pertes, d'infrastructures d'une envergure inconcevable, lie de manière ingénieuse le problème de la surabondance de production de produits chinois, tels que l'acier, l'aluminium, le ciment et les machines et la souveraineté mondiale de la Chine. Ajoutons le charbon, dont l'utilisation a été limitée en Chine dans le but de l'arrêter, mais pas la production. Celle-ci est écoulée au Kenya où, aux frais de la Chine, sont construits des centrales électriques pour répondre à la demande croissante en électricité du pays. La renaissance de la route de la soie assure ainsi la valorisation de produits qui ne peuvent plus être absorbés par la Chine dont le rythme de croissance ralentit.

Le troisième objectif de la Chine, visé lui aussi à travers la nouvelle route de la soie, est d'arriver à une meilleure coordination et à une collaboration et non à une compétitivité entre les entreprises chinoises pour servir les intérêts nationaux (Holstag). On peut facilement en déduire que la Chine, qui a officiellement annoncé sa volonté de rester une force silencieuse, est déjà engagée dans une compétition idéologique contre le slogan « L'Amérique d'abord » de Donald Trump avec son propre slogan « La Chine d'abord ».

Le quatrième objectif de ce plan chinois colossal est de promouvoir l'exportation des produits industriels chinois. L'initiative chinoise « Une ceinture, une route » est en partie une tentative de développer de nouveaux marchés pour la Chine dans toute l'Eurasie, avec des infrastructures reliant l'Asie centrale et du sud avec l'Europe et

l'Afrique. Vingt villes chinoises sont désormais reliées avec l'Europe par des lignes ferroviaires et la quantité de fret à destination de l'Europe a été multipliée par cinq depuis 2013, tandis que des liaisons sont renforcées, comme celle de Tchentu à Prague ou Wuhan à Lyon. La réalisation de cet objectif complexe suppose le maintien de la méthode à forte intensité de main-d'œuvre dans l'industrie chinoise. Et dans le même temps, l'installation d'entreprises chinoises d'assemblage à l'étranger a été renforcée. Ainsi, sans que cela soit claironné, la plus grande ambition de l'initiative « Une ceinture, une route » est de transformer l'Eurasie en une région économique et stratégique qui concurrencera – et finira par dépasser – la région euro-atlantique. Et il va sans dire que tout cela tournera autour de la Chine.

Le cinquième et dernier objectif de la nouvelle route de la soie est d'accroître sa part de marché dans les produits de haute technologie tels que l'électricité, les voies ferrées, les chantiers navals, l'aviation, les énergies renouvelables, les machines, la biotechnologie et les machines de pointe.

Pour résumer, les cinq principaux objectifs de la nouvelle route de la soie visent à promouvoir les produits chinois. Ces objectifs sont atteints au moyen d'abord d'une aide de l'État aux grandes entreprises chinoises octroyée en priorité absolue et souvent au mépris des règlements internationaux. Ces entreprises appartiennent à l'État et priment en importance sur les petites entreprises et les entreprises privées. Le moyen le plus efficace auquel recourt l'État pour aider les grandes entreprises consiste en un financement confortable. Pour cela, l'État incite les ménages à déposer leurs économies dans les banques qui accordent des prêts aux entreprises à un taux très bas. En 2015, le transfert d'épargne des ménages aux entreprises a atteint 4,5 trillions de dollars. Autrement dit, c'est une politique fortement keynésienne qui est suivie en Chine, politique qui donnera de brillants résultats, contrairement aux politiques d'austérité choisies par l'Occident, et surtout dans l'UE dont les résultats sont particulièrement décevants. La Chine, en plus d'accorder des prêts nationaux pour faire progresser la croissance, effectue des investissements nombreux et multidimensionnels à l'étranger, en utilisant les devises provenant de son excédent commercial, grâce à ses exportations. Des estimations élèvent les réserves en devises

de la Chine à 6,3 trillions de dollars, les investissements directs étrangers à 1 trillion de dollars, les prêts commerciaux à 1 trillion de dollars (Holstag). Il est évident que cette politique monétaire expansive de la Chine comporte des risques, puisque sa dette augmente dangereusement. En 2008, la dette totale de la Chine s'élevait à 141 % de son PIB, et en 2017 elle avait atteint 256 %. Il est toutefois clair que la Chine donne, pour le moment, une priorité immédiate à la croissance, remettant à plus tard la question de la stabilisation.

PARTIE II. Le nouvel ordre économique international de la mondialisation chinoise

La nouvelle mondialisation ainsi progressivement imposée sur l'ensemble de la planète donne lieu à toute une série d'interrogations relatives à l'évolution de sujets nombreux et importants.

Bien que toute prévision soit par nature incertaine et sujette à des changements imprévisibles, je vais m'efforce, dans cette deuxième partie, d'anticiper autant que possible les tendances et évolutions dans deux domaines représentatifs: celui de l'économie internationale et celui du régime établi.

A. L'économie mondiale de demain

Malgré les réactions de l'Occident, la souveraineté mondiale de la Chine semble inéluctable et déterminée (Negreponi-Delivanis). Et cela parce que l'Occident s'est dangereusement affaibli et que son profond déclin est visible de toutes parts, parce que le temps qui lui était imparti est arrivé à son terme, et enfin, le plus important, parce qu'au sommet du monde, c'est toujours le plus fort qui règne. Et le plus fort, c'est la Chine, qui est déjà inégalée dans le secteur de l'intelligence artificielle, et continuera de l'être en raison de la quantité énorme des applications dont elle dispose et qui sont à la base du succès et de l'essor de ce secteur.

La Chine, il y a une trentaine d'années était une économie pauvre et marginalisée, tandis qu' aujourd'hui, elle est déjà sur le point d'arriver au sommet de la pyramide mondiale. Ce miracle économique a pu se faire par un travail acharné, en s'ouvrant

au capitalisme, par une planification intelligente et par des investissements à long terme en infrastructures.

La politique des frontières ouvertes, comme cela a été analysé précédemment, est en recul. La nouvelle forme de mondialisation, la chinoise, n'inclut pas une ouverture claire des frontières mais plutôt une « ouverture des frontières bien gérée ». La Chine centre directement ses efforts sur la construction de son propre empire auquel les économies des pays-partenaires seront attachées et d'une certaine manière dépendantes d'elle sans être en concurrence. Elle centre ses efforts sur la réglementation des termes du commerce et sur l'instauration d'une hiérarchie harmonieuse dans ses relations avec les autres pays. L'intention de la Chine est de réorganiser l'Asie sur la base d'un système de collaboration politique et économique, qui s'appuierait sur le développement local et qui se ferait à l'aide d'investissements chinois.

En introduisant ce nouveau système de collaboration, la Chine se différencie du système américain, qu'elle considère illégal (Mottet et Lasserre). L'ouverture de la Chine au libre-échange se fait en même temps qu'une forte protection de ses entreprises (Mottet et Lasserre). Dans ces conditions, il est clair qu'on ne peut parler de mise en place, par la Chine, d'un régime de libre concurrence. On observe par contre qu'elle suit les incitations de F. List concernant le besoin de protection de ses nouvelles entreprises contre la libre concurrence, et qu'elle cherche partout à combiner des systèmes différents et belligérants.

Il est vrai que les intentions de la Chine concernant le commerce extérieur et ses relations avec les autres pays ne sont pas claires, qu'elles inquiètent l'Occident, surtout depuis que Xi Jinping a obtenu triomphalement son investiture à vie, votée par près de 3000 représentants du peuple. L'Occident craint les répercussions que peuvent avoir les investissements massifs prévus par la Chine, surtout dans les Balkans, et cet objectif ambitieux qu'est le plan « Fabriqué en Chine 2025 » pour la promotion des produits chinois et les nouvelles technologies. Ces craintes sont également exacerbées par le fait que les entreprises chinoises reçoivent d'importantes

subventions de la part de l'État, où et quand cela est nécessaire, ce qui les privilégie face aux entreprises et produits occidentaux.

a) Les craintes des États-Unis orientent l'économie mondiale vers le protectionnisme

Les États-Unis, qui donnent le signal du changement au niveau mondial, ont opté pour le régime protectionniste dans le domaine du commerce international. Ces mesures protectionnistes, les tarifs douaniers surtout mais pas seulement, sont essentiellement dirigées contre ces économies-là dont les échanges finissent par créer un déficit de la balance commerciale de l'Amérique. Ensuite, l'Amérique toujours soucieuse de réduire le déficit de sa balance commerciale, s'est retirée de l'Accord de partenariat transpacifique (Trans-Pacific Partnership) dont faisaient également partie l'Australie, le Brunei, le Canada, le Chili, le Japon, la Malaisie, le Mexique, la Nouvelle-Zélande, le Pérou, Singapour et le Vietnam. Le président Américain semble embrasser la doctrine mercantiliste selon laquelle les échanges commerciaux ne sont bénéfiques que lorsqu'ils aboutissent à un excédent commercial. Au-delà des doutes justifiés sur le fait que, dans le cas de l'Amérique, le protectionnisme est préférable au fait de tolérer un déficit de la balance commerciale avec certains pays, ce qui est certain, c'est qu'avec ces décisions, elle laisse un vide que la Chine émergente, en tant que première puissance mondiale, s'empresse de combler. Ainsi, l'idée selon laquelle les choix de l'Amérique, au lieu d'empêcher ou de ralentir le triomphe mondial de la Chine l'accélère, semble-t-elle se justifier (Xuetong). On peut raisonnablement s'attendre à ce que tous les pays membres de l'Accord de Partenariat transpacifique (TPP), mécontents à juste titre d'avoir été abandonnés par l'Amérique, se feront un plaisir de s'approcher de la Chine et de s'associer à son ambitieux projet de domination du monde. Bien entendu, il y a quelques exceptions, comme l'Australie qui a refusé de signer le plan de la Chine, mais aussi l'Inde qui hésite, car certaines routes ouvertes par la Chine traversent des régions contestées du Cachemire, qui sont revendiquées par le Pakistan.

Quant aux États-Unis, hormis une guerre qui l'opposerait à l'autre superpuissance, la seule solution qui leur reste est de s'imaginer, aussi longtemps que possible, qu'ils

dominant encore le monde. Pour l'heure, la colère de l'Amérique face à l'essor fulgurant de la Chine dans tous les domaines, y compris dans celui des nouvelles technologies, l'a récemment conduite à prendre de nouvelles mesures contre la Chine. Prétextant habituellement leur sécurité nationale, les États-Unis refusent de plus en plus souvent et d'une manière plus générale, d'autoriser l'achat d'entreprises américaines par la Chine. En imposant ces nouvelles restrictions, l'Amérique s'efforce de protéger par tous les moyens sa propre nouvelle technologie, la fameuse 5G qui prépare le terrain à la télécommunication sans fil des appareils ménagers, véhicules autonomes, éclairage urbain (Kang and Rappeport). Ainsi, le gouvernement américain suspecte-t-il fortement le fait que dans certains cas, l'achat d'entreprises par des investisseurs étrangers, et plus précisément Chinois, a pour but en fait l'accès aux nouvelles technologies. Et c'est justement cette tendance que l'Amérique cherche à stopper. Mais peut-être est-ce déjà trop tard. L'inquiétude ressentie par l'Amérique face au déferlement de la Chine sur la planète entière est également partagée par l'Union Européenne qui, avec raison, se sent elle aussi menacée. Des pays de l'UE et sources alliées, réagissant contre la Chine, soutiennent qu'elle « cherche à s'insinuer dans l'UE et à faire éclater sa cohésion ». L'Union Européenne s'emploie à des contrôles pour savoir si les investissements de la Chine sur son sol sont viables et si les règles européennes sont respectées concernant l'obligation d'appel d'offre.

Et, alors que l'Union Européenne se soucie de détails bureaucratiques, la Chine a déjà investi en Europe, depuis 2012, 15 milliards de dollars et pour les prochaines années, elle projette des investissements supplémentaires d'une hauteur de 10 milliards de dollars. Pour 2016 notamment, année où les investissements publics en Europe avaient atteint leur plus bas niveau depuis vingt ans, les investissements de la Chine se sont élevés à 35 milliards d'euros, affichant une forte hausse de 77 % par rapport à 2015 (Charlemagne).

Il est certain que la mondialisation chinoise ne permettra pas le rétablissement des frontières fermées, car cela nuirait à ses intérêts. Par contre, il est plus probable

qu'elle opte pour des « frontières ouvertes » dans la mesure et selon les modalités allant dans l'intérêt de la Chine.

De son côté, l'Occident s'efforce par tous les moyens de renverser la certitude que, sauf imprévu, la Chine deviendra le régulateur des termes du commerce international.

b) Les répercussions de la mondialisation chinoise sur les échanges commerciaux européens

L'irruption de la Chine, par le biais de la route de la soie, devrait avoir des répercussions négatives au niveau de ses échanges commerciaux avec l'Occident. La longue crise de l'UE a eu pour effet la stagnation de son commerce avec les économies de la région de la nouvelle route de la soie. Et, alors qu'avant la crise les importations de produits et services européens dans des pays appartenant à la cohorte de la nouvelle route de la soie augmentaient de 19 % par an, elles n'ont augmenté que de 2 % après la crise en 2008 jusqu'en 2014. Les exportations européennes vers des pays de la nouvelle route de la soie, pour la période 2008-2014, affichent une baisse de l'ordre de 25 milliards de dollars (par rapport à la période 2000-2008), tandis que les exportations de la Chine ont augmenté de 250 milliards de dollars dans la même période. Par voie de conséquence, cette évolution des choses peu réjouissante pour l'Europe a également réduit sa part de marché de 38 à 30 %, tandis que celle de la Chine est passée de 9 à 16 %. L'évolution est encore plus dramatique pour l'Europe concernant sa part de marché des produits de haute technologie qui baisse de 62 à 30 %, alors que celle de la Chine affiche une augmentation de 15 à 26 %. Bien que la variation du commerce de services soit difficile à suivre, tout indique que celle-ci est aussi défavorable à l'Europe que pour ses produits (Charlemagne).

c) Quel avenir pour l'Allemagne dans le nouvel environnement économique international?

Le changement de l'environnement économique international donne lieu à un grand point d'interrogation concernant l'avenir de l'Allemagne, sa place de leader dans l'UE et la zone euro, mais aussi la concrétisation des projets d'expansion qui la

caractérisent. Dans les prévisions pour 2050, l'Allemagne figure toujours parmi les 20 économies les plus importantes au monde, bien qu'en léger recul par rapport à 2016 (au 4e rang en 2016 et au 5e en 2050). Il est très possible qu'elle ne veuille plus être à la tête d'une Europe manifestement sur le déclin, qui présente des problèmes insolubles, qui est menacée de dissolution et dont elle seule sortira très certainement gagnante. En revanche, il est plus probable qu'elle noue des relations étroites avec les puissants d'alors, la Chine et la Russie. Il convient à ce propos de prendre en compte le fait que la Chine, en déployant son grand projet de « nouvelle route de la soie », a grandement besoin de l'Allemagne et plus particulièrement de ses ports, pour transporter économiquement ses produits en Europe. Quant à la Russie, son marché est la destination la plus importante des produits exportés d'Allemagne, tandis que celle-ci importe de Russie la part la plus importante de son pétrole et de son gaz.

d) Un monde multipolaire

On peut prévoir que pendant longtemps encore le monde sera multipolaire, avec la puissance grandissante de la Chine, jusqu'à ce qu'il redeviendra unipolaire, avec la Chine en tant que maître de la planète.

Entretemps, l'influence internationale de l'Amérique continuera de perdre du terrain, non seulement à cause d'évolutions inéluctables du déclin de l'Occident, mais aussi à cause de ses propres choix. Ses choix, qui réduisent sa portée mondiale, découlent de la conviction de Donald Trump qu'il faut mettre un terme à l'exploitation et à la tromperie que l'Amérique a subies durant des dizaines d'années (Leaders-Defending). Selon lui, le coût du maintien de l'ordre international pour les États-Unis est supérieur au bénéfice (Nye).

Pour finir le paragraphe A de la Partie II, on peut conclure que la mondialisation chinoise continuera de coexister pour encore quelque temps avec les anciennes formes de cosmothéories, mais qu'elle augmentera de plus en plus sa primauté sur elles. À partir du moment où sa souveraineté mondiale sera irréfutable, c'est sa

mondialisation et aucune autre qui sera reconnue en tant qu'ordre économique international.

B. Dans le domaine du régime établi

Le régime devrait subir, au niveau international mais aussi national, des changements considérables:

- Avec la prédominance et la multiplication des partis politiques et des gouvernements populistes partout dans le monde. Pour le moment, il semble que numériquement ce soient les partis orientés à droite qui dominent. Les différences entre eux n'altèrent pas le fait que leurs choix convergent sur les questions de base.

- Sans que l'on puisse en être certain, tout indique que l'intérêt pour le nationalisme se maintiendra et s'intensifiera, et que d'autres pays s'approprient, comme base de leur politique extérieure, le contenu de « L'Amérique d'abord ». Et puis, selon des prévisions raisonnables, il faut également s'attendre à un recul assez sensible de l'importance du mouvement international pour l'installation d'une gouvernance mondiale, étant donné que l'État-nation revient et se renforce, après avoir été dévalorisé durant la domination de la mondialisation.

- La mondialisation, avec la suppression des frontières nationales et le désintérêt pour les symboles nationaux que sont la religion, l'histoire et les traditions, associés à l'arrivée massive de migrants en Occident, a fait naître la colère chez la multitude de victimes de la mondialisation. Le désir de retourner aux racines et à l'identité nationale dont la majorité croit qu'elle leur permettra de reconquérir leur place dans la société, est à l'origine de la montée du populisme. La réaction face aux attaques contre l'identité et la dignité des pays économiquement avancés s'amplifie et apparaît de diverses manières. De plus en plus de groupes sociaux affirment avoir été exploités dans le passé à cause de la religion, de la nation, de leur sexe et en général, affirment ne pas avoir eu la reconnaissance qui leur était due (Fukuyama). Ils réclament un traitement égal. « L'identité est une idée morale forte, fondée sur une qualité humaine mondiale, qui ne peut être supprimée » (Taylor).

Les partis politiques populistes, aussi bien de droite que de gauche, promettent de rendre à leurs partisans toujours plus nombreux ce que les partis (traditionnels) précédemment au pouvoir leur avaient pris.

- Le capitalisme survivra fort probablement mais avec une altération du contenu de la démocratie libérale, laquelle aura tendance à adopter des caractéristiques de démocratie non libre et éventuellement des comportements autoritaires. Comme cela est déjà avéré, la démocratie libérale n'est un mode de gouvernance unique et éternel pour l'univers. Ces changements importants sont dus, dans une large mesure, à l'essor très rapide de la Chine qui a su éviter le piège du salaire intermédiaire, est doté d'un gouvernement que l'on peut caractériser de démocratie illibérale, et ce schéma s'étend rapidement au reste du monde et, récemment, à l'Europe aussi. Il s'agit du capitalisme étatique chinois, qui combine démocratie et restriction des droits individuels (Posen).

Le capitalisme de la Chine apparaît beaucoup plus multiple que l'occidental dominé par l'argent, et recherche, au contraire, toute une série d'autres interdépendances, telles qu'alliances politiques, échanges commerciaux mutuels, investissements à long terme, etc. Quant à savoir si ce système original de gouvernance de la Chine est bon ou mauvais pour l'Humanité, cela apparaîtra dans quelques années. Or, le nombre de pays qui l'imitent ne cesse déjà d'augmenter.

CONCLUSION

Déjà, tout est en train de changer depuis l'intrusion de la Chine dans la forteresse de la culture occidentale et la fin de la mondialisation traditionnelle.

Le capitalisme de l'avenir, qui sera chinois, sera très probablement un capitalisme d'État. Et si tel est le choix de la Chine, une fois qu'elle sera devenue la première puissance mondiale, le libéralisme économique et la démocratie, résidus de l'Occident dont elle n'a jamais fait partie, reculeront.

Les chances d'enrayer la mondialisation chinoise au moyen d'une guerre économique qui devrait ralentir le rythme de croissance de la Chine d'à peine 1 %, sont très minces. Et la question est de savoir si « la vie sur la Terre, dominée par la

Chine, sera meilleure ou pire qu'avant ». Il va de soi que la réponse à cette question n'a de sens que si un conflit armé entre les deux superpuissances, la Chine et les États-Unis, avec utilisation de l'arme nucléaire et décimation de la population mondiale, peut être évité.

Si le monde parvient finalement à échapper à la terrible menace d'une troisième guerre mondiale, il est plus probable que, avec la domination de la Chine, la vie économique, sociale et politique fonctionnera dans un environnement combinatoire, sans choix absolus. La libéralisation des échanges comprendra aussi des mesures protectionnistes lorsque cela sera jugé opportun. Le capitalisme sera lié avec une intervention étatique et la démocratie embrassera, le cas échéant, des mesures autoritaires et de restriction des droits humains. Dans le domaine de l'Etat providence, on peut espérer que, avec l'accroissement de la richesse, les mesures de protection des plus démunis socialement se généraliseront. Dans le domaine international, on espère que les droits souverains des États seront respectés et qu'il ne leur sera pas imposé des régimes, même s'il s'agit d'un régime démocratique, même s'il est considéré comme le meilleur de tous.

À plus long terme, on a raison de s'inquiéter de la manière dont les gouvernements géreront le développement de l'intelligence artificielle et la prolifération de robots capables de remplacer le travail humain, même dans les secteurs les plus sensibles et les plus exigeants, et même de signer son arrêt de mort. Le risque pour le monde de se retrouver dans l'impasse est réel, si on ne cherche pas de solution au problème énorme qui sera ainsi créé, pour une répartition plus juste des résultats des connaissances humaines et, s'il persiste à concentrer les fruits du progrès dans les mains de quelques-uns.

* Pour une analyse plus détaillée du sujet, "La fin de la domination occidentale", de Maria Negreponi-Delivanis (sous presse).

BIBLIOGRAPHIE

"A silk road throughice" (2018), The Economist, 14/04.

"Charlemagne/More than yuan Europe"(2017), The Economist, 02/12.

Charrel Marie (2018), « La Chine se renforce dans les Balkans pour déployer sa nouvelle route de la soie », Le Monde, 01/04.

Cohen Roger (2017), "China has Trump where it wants him" International New York Times, 13/11.

Fukuyama Francis (2018). "Against identity politics-The new tribalism and the crisis of Democracy", Foreign Affairs, septembre/octobre.

Hiniadou Cambanis Sofia (2017), "China-Greece relations from Old to New Silk Road, Kathimerini (édition anglaise) 3/12.

Holstag Jonathan (2017), "How China's New silk Road Threatens European Trade", The International Spectator, Italian Journal of International Affairs, volume 52, Issue.

Kang Cecilia et Alan Rappeport (2018), "U.S. and China battle for edge in technology" International New York Times 08/03.

"Leaders-Defending America, Donald Trump's way" (2017), The Economist, 23/12.

Lenglet Francois (2014), La fin de mondialisation, Librairie Arhème Fayard/Pluriel, Chapitre 5-L'éternel retour.

Mottet Eric et Frédéric Lasserre (2018) Dossier - « L'initiative "Belt and Road", stratégie chinoise du "Grand Jeu" ? », Diplomatie No 90, janvier/février.

Negreponi-Delivanis (2018), La fin de la domination économique occidentale, en grec: Fondation Dimitris et Maria Delivanis et éd. Ianos (sous presse), en français: éd. L'Harmattan (sous presse).

Nye Jr Joseph S. (2017), "Will the Liberal Order Survive ?", Foreign Affairs, janvier/février.

Papageorgiou X. Giorgos (2017), « Η κινέζικη εισβολή τρομάζει τις Βρυξέλλες » [L'irruption de la Chine inquiète Bruxelles], Proto Thema, 03/12.

"Planet China"(2018),The Economist, 3/8.

Posen N. (2018), "The Rise of Illiberal Egemony", Foreign Affairs, mars/avril.

Sengupta Somini (2018), "China wield sits coal power", International New York Times, 02/03.

Swanson Ana et Jim Tankersley (2018), "Trade pacts move ahead as U.S. goes its own way", International New York Times, 26/01.

Taylor, Charles (2007), The Malaise of Modernity, Massey Lectures.

Werner Muller, Jan (2018), "The trouble with illiberal democracy", International New York Times.

Xuetong Yan (2017), "Trump era could held China boom", International New York Times, 26/01.

Davranışsal Muhasebe ve Kirli Kar

Yılmaz İÇERLİ¹, Gülşah ATAĞAN², Canan YÜKÇÜ³

Özet

Davranış bilimleri alanında yapılan çalışmalar insan davranışlarını etkileyen veya yönlendiren değişkenlerin var olduğunu, bu değişkenlerin de insandan insana farklılıklar gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Karar alma sürecinde nicel veriler kadar nitel verilerin de etkin olduğu kanıtlanmıştır. Bu bağlamda davranışsal muhasebe kişilerin bir muhasebe olayıyla karşılaştıklarında sergiledikleri davranışları ele almaktadır. Davranışsal muhasebe; psikoloji, sosyoloji, organizasyon teorileri ve davranış bilimleri gibi disiplinleri bir araya getirerek bu disiplinlerin muhasebe karar alma süreci üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Finansal muhasebe, dönemin faaliyet sonuçlarını ve işletmenin ekonomik ve finansal durumunu gösteren finansal tablolara yani niceliksel verilere odaklanmaktadır. Davranışsal muhasebe ise muhasebe bilgi sistemi tarafından ortaya çıkarılan veriler ile insan davranışları arasında ilişki kurmakta yani niteliksel verilere odaklanmaktadır. Çalışmamızda davranışsal muhasebe tüm yönleriyle açıklanmaya çalışılmış ve işletmelerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan karlılık amacına ulaşmalarında davranışsal muhasebenin etkileri incelenmiştir. Davranışsal muhasebede amaç maliyet fayda beklentisinin pozitif olmasıdır. Pozitif beklenti her zaman parasal ve temiz olmayabilmektedir. Çalışmada beklentiler ayrıntısıyla tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Muhasebe, Temiz Kar, Kirli Kar

JEL Kodları: M40, M41, G41

Behavioral Accounting and Dirty Profit

Abstract

Studies in the field of behavioral sciences reveal that there are variables that affect or direct human behavior, and that these variables can vary from person to person. In the decision-making process, quantitative data as well as qualitative data have been proven to be effective. In this context, behavioral accounting addresses the behaviors of individuals when they encounter an accounting event. Behavioral accounting combines different disciplines and examines the effects of these disciplines on the accounting decision-making process.

Financial accounting focuses on financial statements showing the operating results and the economic and financial situation of the entity. Behavioral accounting establishes a relationship between the data generated by the accounting information system and human behavior. In our study, all aspects of behavioral accounting were tried to be explained and the effects of behavioral accounting were investigated in order to achieve the profitability objective required by the enterprises to sustain their vital activities. The purpose of behavioral accounting is that the cost benefit expectation is positive. Positive expectation may not always be monetary and clean. Expectations are discussed in detail in the study.

Key Words: Behavioral Accounting, Dirty Profit, Clean Profit

JEL Codes: M40, M41, G41

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İİBF

² Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF

³ Öğr.Gör., Ege Üniversitesi, Ege Meslek Yüksek Okulu

1. GİRİŞ

Finansal muhasebe bilgi sisteminin çıktıları, mevcut ve potansiyel hissedarlar gibi iç bilgi kullanıcıları ve finansal analistler, işçi sendikası, hükümet yetkilileri gibi dış bilgi kullanıcıları için genel amaçlı mali tablolarıdır. Finansal muhasebe, belirli bir faaliyet dönemi için faaliyet sonuçlarını özetleyen ve belirli bir tarihte finansal durumu gösteren, üretim, satış ve finans gibi farklı alanlarda uygun yönetim politikalarının belirlenmesine olanak sağlayan bilgiler sunmaktadır.

Ancak finansal muhasebenin bir takım kısıtları mevcuttur. Finansal muhasebe daha çok sayılarla ilgilidir ve insan faktörünü göz ardı etmektedir. Karar vericilerin finansal bilgiyi nasıl kullanacakları, paydaşların çeşitli finansal durumlar karşısında nasıl tepki verecekleri, finansal bilgi sistemi içerisindeki insan faktörünün davranışları tüm bunlar finansal tabloların hazırlanması ve kullanımını etkileyen unsurlardır. (Gupta, 2106:38) Tüm bunlar davranışsal muhasebenin ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Davranışsal muhasebe, muhasebe ile ilgili tüm paydaşların davranışlarını ve kararlarını incelemektedir. İnsan faktörü göz önüne alındığında, muhasebe verilerinin aynı olması durumunda dahi kişilerin sosyal, psikolojik, siyasi, dini v.b. nedenlerden dolayı farklı karar verebildikleri görülmektedir.

Muhasebenin temel amaçlarından biri de karar alma sürecine katkı sağlamaktır. Davranışsal muhasebe karar alma sürecini etkileyen faktörlere ışık tutmaktadır. (Usul, 2018:452)

Davranışsal muhasebe taraftarları, geleneksel muhasebeyi yalnızca nicel verilerle ve standartlarla ilgilendiği için dar ve sınırlayıcı bulmaktadırlar. Bu nedenle de klasik muhasebe anlayışı, standartlara olan bağlılıktan dolayı “olması gereken” ile ilgilenirken; davranışsal muhasebe bireylerin davranışlarını ele almakta ve “olan ile” ilgilenmektedir. (Marşap, Gökten, 2016:348)

Sorumluluk muhasebesi yaklaşımında işletmenin belirli maliyet, gelir ve kâr merkezlerine ayrılışı, raporların bu merkezlere göre yapılması gerekir. Bu merkezlerin oluşturulması davranışsal muhasebe kapsamında gerçekleşmektedir. Kâr merkezleri optimum büyüklükte maliyet ve gelirlerin birlikte ölçülebildiği

ölçekte oluşturulmaktadır. Hazırlanan raporlardan yönetime yardımcı olacak sonuçlar çıkarmak mümkün olmalıdır. Ortaya çıkan kârın veya zararın sorumlusu bulunmalı ve kâr için motive edilebilir olmalıdır. (Yükçü vd., 2018:5)

Davranışsal muhasebe, kişinin karar verme aşamasında özellikle işletmenin çıkarları ve kar elde etme söz konusu olduğunda birtakım dışsal faktörlerin etkisi altında olduğundan hareket etmektedir. Buna göre karar aşamasında maliyet-fayda unsurunun etkisi oldukça yüksektir. Davranışsal muhasebe teorileri ve çalışmaları da göz önüne alındığında bu etki ve sonuçları açıkça görülmektedir. Çalışmada, karar verme sürecinde maliyet-fayda etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. DAVRANIŞSAL MUHASEBE

Son yıllarda bilgi teknolojileri ve sosyal bilimlerde yaşanan birtakım gelişme ve değişimler muhasebe bilimini de önemli düzeyde etkilemiştir. Tüm bunların bir sonucu olarak geleneksel muhasebe kavramı da çeşitli değişimler yaşamış ve farklı alt dallara ayrılmıştır. Yalnızca defter tutma işleminden ibaret olduğu düşünülen geleneksel muhasebenin de kapsamı genişlemiş ve değişmiştir. Bu genişlemenin en önemli çıktısı davranışsal muhasebenin oluşumu olmuştur. (Gönen, Rasgen, 2017:190)

Davranışsal Muhasebe, muhasebe ile davranış Bilimlerinin birleşimini ifade etmektedir.

Davranışsal muhasebe, muhasebe bilgileri ve problemleri ile insan davranışları arasında ilişki kurarak (Usul, 2007, s.12);

- Alınan kararların işletme ve birey üzerindeki etkisini ölçmekte ve anlamaya yardımcı olmakta,
- Stratejik planlama ile örgüt davranışları arasında ilişki kurarak; düşüncelerin ölçülmesini ve raporlanmasını sağlamakta,
- Birey davranışlarının işletme politikaları ile uyumlaştırılmasını ve yeniliklere açık olmasını sağlamakta,

- Muhasebe standartlarının oluşturulmasına yardımcı olurken, psikoloji ve sosyoloji bilimlerini kullanarak, bu bilgilerin nasıl kullanıldığını irdelemektedir.

Muhasebenin davranışsal yapısı; kültür, inanç ve politik yapı olmak üzere 3 faktör ile ilişkilidir.

3. DAVRANIŞSAL MUHASEBE TEORİLERİ

Davranışsal muhasebede sık kullanılan teoriler; beklenti teorisi, eşitlik teorisi, amaç teorisi, durumsallık yaklaşımı ve vekalet yaklaşımıdır. (Koçel, 2007:495-500)

- **Beklenti Teorisi:** Beklenti teorisinde kişiyi motive eden temel etken kişinin davranışı sonucundaki beklentileridir.
- **Eşitlik Teorisi:** Eşitlik teorisinin temeli, kişilerin iş ilişkilerinde eşit davranılma arzusunda olması ve bu arzunun, motivasyonu etkilemesidir.
- **Amaç Teorisi:** Kişilerin belirlediği amaçların motivasyon derecelerini etkilediği düşüncesine dayanmaktadır. Teoriye göre, erişilmesi zor olan amaçlar, ulaşılması kolay olan amaçlara göre kişileri daha fazla motive etmekte ve performansı olumlu etkilemektedir.
- **Durumsallık Yaklaşımı:** Teknoloji, sosyal, demografik, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel çevre sistemlerini kapsayan durumsallık yaklaşımı, işletmeleri kendilerine özgü açık ve sosyal sistemler olarak ele almaktadır.
- **Vekalet Yaklaşımı:** Bir organizasyonun, bir işin, gerçekleştirilebilmesi için başkasına devredilme durumu vekalet yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Tüm bu teoriler muhasebe bilgi sistemini etkilemekte ve karar alma sürecinde bireylerin davranışlarına yön veren etkenleri ortaya koymaktadır.

4. AYIPLI MAL

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 8. Maddesine göre **ayıplı mal** "*tüketicinin teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşıyamaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan maldır*".

Ambalajında, etiketinde, tanıtma veya kullanma kılavuzunda, internet ortamında ya da reklam ve ilanlarında yer alan özelliklerinden bir veya birden fazlasını taşımayan, tüketicinin beklediği faydaları azaltan veya tamamen ortadan kaldıran mal ayıplı olarak kabul edilir.

Malın ayıplı olduğunun anlaşılır ise tüketicinin;

a) Satılanı geri vermeye hazır olduğunu bildirerek sözleşmeden dönme,

b) Satılanı alıkoyup ayıp oranında satış bedelinden indirim isteme,

c) Aşırı bir masraf gerektirmediği takdirde, bütün masrafları satıcıya ait olmak üzere satılanın ücretsiz onarılmasını isteme,

ç) İmkân varsa, satılanın ayıpsız bir misli ile değiştirilmesini isteme,

gibi seçimlik hakları bulunmaktadır. Satıcı, tüketicinin tercih ettiği bu talebi yerine getirmekle yükümlüdür.

Ancak ayıba konu olan malın bir ticari veya mesleki amaç için alınmış olması durumu söz konusu ise, ortaya çıkan ihtilafa 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun içerisinde belirtilen hükümlerin uygulanması mümkün görünmemektedir. Bu tarz bir durumda ortaya çıkan ihtilafın çözülmesinde Türk Borçlar Kanunu veya Türk Ticaret Kanununun ilgili hükümleri geçerlidir.

5. KİRLİ KAR- HAKSIZ KAZANÇ

Haksız kazanç, görev gereklerine aykırı davranılmak suretiyle kişilere haksız bir yarar sağlanmasıdır. Yürürlükteki mevzuata göre bir husustan yararlanma hakkı olmadığı halde yararlandırılması suretiyle kişinin sağladığı kazanç biçiminde de tanımlanabilir.

İslâm hukuku'nda da konu yer bulmuş ve kişinin izni ve rızası bulunmadan bir kimsenin malında tasarrufta bulunmayı yasaklamış bu gibi durumlarda elde edilen kazancın haksız kazanç olduğu belirtilmiştir.

Kavram uluslararası literatürde “**dirty profit-kirli kar**” olarak yer almaktadır. Merkezi Berlin’de bulunan ve kar amacı gütmeyen “Facing Finance” isimli kuruluş çevre ve iklim değişikliği, insan hakları, yolsuzluk ve uluslararası hukuka aykırı silah

kullanımı konularında araştırmalar yapmaktadır. Büyük küresel şirketlerin ticari davranışlarının zararlı sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerine ilişkin farkındalık yaratmaktadır. Kurum şimdiye kadar 6 adet kirli kar raporu (**dirty profit report 1-6**) yayımlamıştır. (www.facing-finance.org)

Kurumun yayımladığı raporlar incelendiğinde, gerçekte ayıplı mal ve hizmetler veya hukuka aykırı diğer olaylar karşılığında şirketlerin elde ettikleri kirli karların ekonomik anlamda oldukça önemli bir yere sahip olduğu açıkça görölmektedir. Ne yazık ki elde edilen karın kirli olması yatırımcılar, kredi kurumları, tüketiciler genel olarak toplumun bu şirketlere olan algısını, tutumunu çok değiştirmemektedir.

6. VAK'A ÇAKIşMASI

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen kirli kara ilişkin örnek olaylara yer verilmiştir.

Vak'a 1: Günümüz uçaklarında acil çıkış kapılarının önünde bulunan iki sıra koltuğun araları daha geniştir. Ulaşım şirketleri bu koltukları normal koltuk fiyatından daha fazla fiyata satmaktadırlar. Daha fazla fiyatı ödeyen yaşlı, çok şişman, çok zayıf veya küçük çocuklar bu koltuklarda seyahat edebilmektedirler. Aslında acil çıkış koltuklarında kaza anında uçaktaki yolcuları bu kapılardan tahliye edebilecek güçte ve yetenekte kişilerin oturması gerekmektedir. Ancak şirket biraz daha fazla para veren herkese bu koltukları satmaktadır.

Üstelik acil çıkışta oturanlara (yaşlı, şişman, çocuk) gelip kaza anında diğer yolcuları tahliye edip edemeyeceklerini sormakta, onlara okumaları için tahliyenin nasıl yapılacağını anlatan güvenlik kartları dağıtmaktadır.

Uçak ulaşım şirketleri, 12 adet koltuğu daha fazla fiyattan satarak kirli kar elde etme pahasına uçaktaki diğer yolcuların hayatını hiçe saymaktadır.

Vak'a 2: Ülkemizin batısındaki köy ve kasabalarda köylü tarlasından hasat ettiği kavun ve karpuzu traktörler ile yerleşim yerinin yakınındaki karpuz satış alanlarına (karpuz pazarı) getirerek tüccarlara satmaktadır. Karpuz pazarlarında onlarca traktör kasası beklemektedir. Tüccar beğendiği, fiyatında anlaştığı 7-8 traktör malı satın alır büyük bir kamyonu koyarak büyük şehirlere (İstanbul-Ankara) satmak üzere götürür.

Tüccar traktör kasasındaki kavunları satın almak için traktörün kasasını kontrol etmekte, tüm kavunların yeteri kadar iyi olup olmadığına bakarken bazı kavunları beğenmeyip yere atıp parçalamaktadır. Ayrıca “bunlarda kavun mu ya” biçiminde söylenmektedir.

Tüccar henüz kavun satın almamıştır pazarlık sürmektedir. Köylünün 600 TL istemesine karşın tüccar 300 TL teklif etmektedir. Tüccar malı daha ucuza alabilmek için henüz sahibi olmadığı malı yere çarparak aşağılamaktadır. Çünkü arz edilen mal çoktur. Alıcı tüccar ise azdır.

Tüccar kavunu daha ucuza satın almak için yere çarparken köylünün tarla kirası, tarlanın hazırlanması, ekilmesi, çapalanması, sulanması, ilaçlanması, gübrelenmesi ve malın pazarı getirilmesi maliyet ve acılarından hiç haberdar değildir.

Vak’a 3: Biyoteknoloji sektörü şu anda tartışmalı birleşme ve devralmalar nedeniyle incelenmektedir. Son zamanlarda en dikkat çeken birleşme ise Bayer ve Monsanto birleşmesi olmuştur. Bayer, insan hakları ve çevresel normları ihlal eden gelişmekte olan dünyadaki pestisitlerin üretimi ve satışı ile ilgili olarak son zamanlarda endişe yaratmaktaydı özellikle tartışmalı Monsanto'yla olan birleşmesi daha ciddi etik soruları gündeme getirmiştir. Bu durum küresel yatırımcılar tarafından sorgulanmaktadır. Bu tartışmalı birleşmenin finansmanı ise, HSBC tarafından 56 milyar dolarlık bir kredi ile sağlanmıştır. (<https://fairfinanceguide.org/>)

7.SONUÇ

Geleneksel muhasebe yalnızca nicel verilerle ilgilenmekte ve insan davranışları üzerinde durmamaktadır. Muhasebe dinamik bir süreçtir ve insan davranışları da bu sürecin bir parçasıdır. Davranışsal muhasebe karar mercilerinin psikolojik ve sosyolojik yapılarına odaklanmaktadır.

İşletmelerin en temel amacı kar elde etmektir. Ancak elde edilen karın ne şekilde ve hangi koşullarda elde edildiği de önemlidir. Çalışmada bahsedildiği üzere elde edilen kar her zaman ve her koşulda etik, ahlaki ve temiz olmamaktadır. İşletmeler kar elde etmek için yasal ve etik olmayan birtakım yollara başvurabilmektedirler. İşletmelerin bu tepkileri davranışsal muhasebenin beklenti ve durumsallık

yaklaşımları ile yakından ilişkilidir. Teoriler incelendiğinde kişileri motive eden unsurun davranış karşısındaki beklenti ve içinde bulunduğu koşullarla doğru orantılı olduğu görülmektedir. İşletmelerin kar beklentilerini karşılamak için içinde buldukları teknolojik, sosyal, demografik, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel çevre sistemlerinin nasıl farklı amaçlar için kullanılabilceği ortadadır.

KAYNAKÇA

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, RG: 28.11.2013, 28835.

Gönen, S., Rasgen, M. (2017), “ Davranışsal Muhasebe Alanını İçeren Araştırmalara Yönelik Literatür Taraması” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*” Sayı:6, 189-198.

Gupta, Ashok K. (2016), “Behavioural Accounting: Adding Behavioral Aspect to Financial Accounting”, *The International Journal Of Business & Management*” Vol:4, Issue:3, 38-40.

<https://fairfinanceguide.org/>

Koçel T. (2007), “*İşletme Yöneticiliği*” , Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Marşap, B., Gökten Okan P. (2016), “Davranışsal Muhasebe:Kuramsal Yaklaşım” *Journal of Business Research Türk*, 8/4, 345-359.

Uşul H., Çağlan E. (2018), Nöromuhasebe, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 450-465.

Uşul, H. (2007), “*Davranışsal Muhasebe*”, Asil Yayınları, Ankara.

www.facing-finance.org

Yükçü S., Yükçü C., İçerli Y. (2018), “Muhasebe Süreçlerinin Yönetilmesinde Davranışsal Muhasebe” *15. Uluslararası Muhasebe Konferansı*, Kapadokya.

Analyse Comparative des Indicateurs de Performance du Système de Santé en Roumanie avec ceux des Systèmes de Santé Nationaux des Pays Européens

Popescu Constanța¹ , Gulay(Avci) Kakillioglu²

Résumé

Dans le monde entier des indicateurs les plus utilisés dans les procédures établies standard utilisées dans le manuel OMS, OCDE, UE, ce qui permet l'approche comparative entre les pays, les régions sont les dépenses de santé dans le PIB; fournir à la population du personnel médical (médecins) et des sages-femmes (infirmières); fourniture de matériel médical; l'utilisation de services de soins de santé. Dans le contexte européen, il existe déjà une expérience professionnelle renforcée au fil du temps, le calcul d'un indice global qui permet de comparer les systèmes de santé nationaux des pays européens en termes de performance. L'indice global, connu sous le nom « indice européen de la santé des consommateurs » est déterminé sur la base d'un nombre relativement important d'indicateurs (38 indicateurs) couvrant les dimensions pertinentes du système de santé mis en évidence par les six catégories dans lesquelles les groupes les 38 indicateurs: (1) l'existence d'une assurance responsabilité en cas de faute professionnelle; (2) la vitesse à laquelle les analyses informatiques sont obtenues; (3) cas mortel d'infarctus; 4) le montant des paiements informels effectués aux médecins et 5) l'existence de subventions pour les produits pharmaceutiques. Une étude a été menée pour classer 31 pays européens sur la base d'un indice de performance calculé à partir de 14 indicateurs de ressources («intrants») disponibles pour les systèmes de santé publique de chaque pays et de six des indicateurs qui mettent en évidence les "résultats" dans le système de santé, respectivement les résultats. Les ressources sont définies comme des "intrants" qui contribuent à la mise en place d'un système de santé publique et sur lesquels les pouvoirs publics peuvent exercer un contrôle direct par le biais de politiques publiques. Les résultats («extrants») sont représentés par toutes les données publiques accessibles pouvant mesurer, par rapport aux ressources, les performances d'un système de santé sur lequel les pouvoirs publics ne peuvent exercer qu'un contrôle indirect par le biais de politiques publiques.

Mots clés : les systèmes de santé, performance, indicateurs de ressources, indicateurs de résultats, politiques publiques.

Codes De Classification JEL. I10, H51.

Comparative Analysis of the Performance Indicators of the Health System in Romania with Those of the National Health Systems of the European States

Abstract

Worldwide, the most well-established indicators used in standardized procedures used in WHO, OECD, EU specialist publications that allow comparative approaches between countries, regions are: health expenditure on GDP; providing the population with medical

¹ Professeur de doctorat, Université Valahia de Targoviste, Romania, tantapop@yahoo.com

² Etudiant doctorant, Université Valahia de Targoviste, Romania, gkakillioglu@yahoo.com

staff (physicians) and midwifery (nurses); provision of medical equipment; the use of health care services. In the European context, there is already a long-time professional experience of computing an aggregate index that offers the possibility of comparing the national health systems of the European states in terms of their performance. This aggregate index, known as the "European Health Consumer Index", is determined on the basis of a relatively large number of indicators (38 indicators) covering the relevant health system dimensions highlighted by the five categories in which they are grouped the 38 indicators: (1) the existence of liability insurance in case of malpractice; (2) the speed at which computer scans are obtained; (3) fatal cases of infarction; (4) the amount of informal payments made to doctors and (5) the existence of subsidies for pharmaceutical products. A study was carried out which carried out a ranking of 31 European countries based on a performance index calculated from 14 resource indicators ("inputs") available to each country's public health systems and six indicators that highlight "outputs" in the health system, respectively the results. Resources are defined as "inputs" that contribute to the implementation of a public health system and over which public power can exercise direct control through public policies. The results ("outputs") are represented by all accessible public data that can measure, when compared to resources, the performance of a health system over which public power can only exercise indirect control through public policies.

Keywords: health systems, performance, resource indicators, results indicators, public policies.

JEL Classification Codes: I10, H51.

1. LA PERFORMANCE DU SYSTEME DE SANTE ROUMAIN

Au niveau européen, on calcule un indice agrégé qui offre la possibilité de comparer les systèmes nationaux de santé des états européens à la lumière de leurs performances. Dénommé « L'Indice européen des consommateurs de soins de santé », qu'on détermine à base d'un nombre relativement grand d'indicateurs (38 indicateurs) qui couvrent des dimensions considérables du système de santé mises en évidence par les cinq catégories dont les 38 indicateurs sont groupés: (1) l'existence de l'assurance de responsabilité en cas d'erreur médicale ; (2) la vitesse avec laquelle on obtient les IRMs (Imagerie par Résonance Magnétique) ; (3) les cas mortels d'infarctus ; (4) la valeur des paiements informels faits aux médecins et (5) l'existence des subventions pour les produits pharmaceutiques. Pour l'année 2016, le total de l'Indice européen des consommateurs de soins de santé est représenté dans la figure 1 (BJÖRNBERG, 2018).

L'Indice européen des consommateurs de soins de santé indique, pour la Roumanie, une position totalement non-favorable qui relève l'absence générale de la performance du secteur de la santé. D'ailleurs, la Roumanie n'a enregistré aucun

France	0,474	0,808	1,705	7
Finlande	0,444	0,739	1,663	8
Suisse	0,522	0,842	1,612	9
Autriche	0,444	0,686	1,545	10
Grande Bretagne	0,438	0,676	1,544	11
Belgique	0,509	0,769	1,512	12
Irlande	0,547	0,763	1,395	13
Allemagne	0,501	0,664	1,327	14
Italie	0,527	0,699	1,326	15
Espagne	0,560	0,717	1,281	16
Slovénie	0,519	0,663	1,276	17
République tchèque	0,505	0,629	1,245	18
Estonie	0,415	0,489	1,176	19
Chypre	0,630	0,693	1,101	20
Malte	0,578	0,602	1,041	21
Grèce	0,497	0,512	1,031	22
Portugal	0,542	0,535	0,988	23
Croatie	0,454	0,446	0,982	24
Lituanie	0,447	0,382	0,854	25
Slovaquie	0,517	0,433	0,836	26
Pologne	0,484	0,372	0,769	27
Hongrie	0,539	0,312	0,579	28
Bulgarie	0,574	0,295	0,514	29
Roumanie	0,454	0,224	0,495	30
Lettonie	0,593	0,153	0,257	31

Source: IREF (2017), ouvr. cit., p. 1.

Quant aux dates du tableau, on doit retenir les suivants:

- (1). *Le chiffre de la performance* ne représente ni une note globale ni un pourcentage, il s'agit d'un *rapport entre deux variables : résultats/ressources*.
- (2). *Les ressources* sont définies comme les « entrées » qui contribuent à la mise en pratique d'un système public de santé et sur lesquelles le pouvoir public peut exercer un contrôle direct par des politiques publiques. *Les ressources des systèmes de santé* sont :

- la dépense publique par habitant calculée selon la parité du pouvoir d'achat;
- les coûts administratifs du système de santé, en pourcentages, des dépenses publiques de santé;
- la partie de la consommation finale médicale directement dépensée par les ménages (familles), en pourcentages;
- le temps d'attente pour les soins de santé;
- le droit des patients (accès au dossier médical);
- l'accès et la diversification des services de santé;
- le nombre des lits d'hôpital par 1000 habitants;
- la durée moyenne d'un séjour en hôpital;
- le nombre d'infirmières par 1000 habitants;
- le nombre des médecins par 1000 habitants;
- le nombre des dentistes par 1000 habitants;
- la consommation d'alcool par habitant;
- la consommation de tabac par habitant;
- taux de prévalence de l'obésité.

(3). *Les résultats (« sorties »)* sont représentés par l'ensemble des dates publiques accessibles qui peuvent mesurer, lorsqu'elles sont comparées aux ressources, la performance d'un système de santé sur laquelle le pouvoir public ne peut exercer qu'un contrôle indirect par des politiques publiques:

- la perception de l'état de santé (le pourcentage des réponses positives du total de la population);
- la partie des besoins de santé insatisfaits(% de la population);
- l'espérance de vie à 65 ans;
- la mortalité infantile par 1000 naissances;
- le sous-indice européen des consommateurs de soins de santé (EHCI) regroupant les dates concernant les résultats obtenus par le système de soins des maladies spécifiques (tels que la progression des accidents vasculaires

cérébrales, le taux de dépression, les infections par des staphylocoques antibiotiques résistants);

- le taux de subsistance des cancers.

Dans la catégorie « ressources » on a analysé les plus connus indicateurs utilisés dans les procédures standardisées utilisées dans les publications de spécialité des OMS, OECD, UE, qui permettent des approches comparatives entre pays, régions, comptés : *les dépenses pour la santé du PIB ; assurer la population d'un personnel de santé (médecins) et de personnel médical moyen (assistantes médicales) ; la mise à disposition d'équipements médicaux adéquats ; l'utilisation des services de soins de santé.*

La Roumanie a les plus bas dépenses dans le domaine de la santé dans l'UE (figure 2), respectivement 814 euros par habitant (valeur ajustée en fonction des différences en ce qui concerne le pouvoir d'achat). Ce niveau bas des dépenses de la sphère de la santé reflète l'instabilité politique et économique de notre pays, mais aussi l'écart prédominant non-favorable des principaux facteurs socio-économiques entre Roumanie et la moyenne UE : un PIB par habitant de 16.500 euros par rapport à 28.900 euros, un taux de la pauvreté relative de 19,8% par rapport à 10,8%, un taux du chômage de 6,8% par rapport à 9,4%. La conséquence directe de cet état économique et social précaire est le ratio des dépenses au PIB, le plus bas (4,9%) et essentiellement au-dessous la moyenne UE (9,9%).

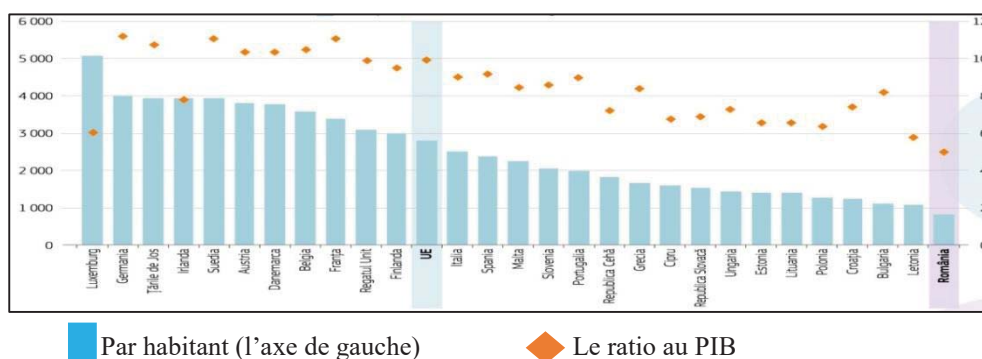

Figure 2. Dépenses dans le domaine de la santé dans les pays membres UE

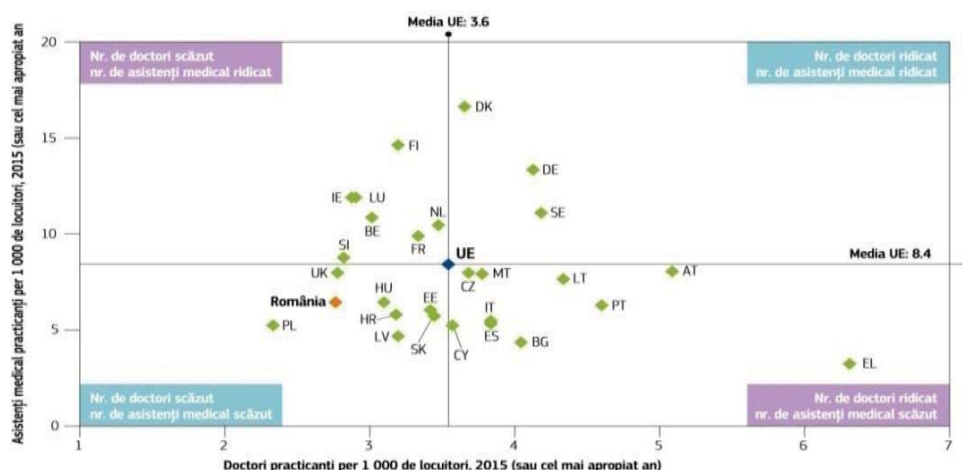
Source: Statistiques OECD dans le domaine de la santé. La base de données OMS concernant les dépenses globales pour la santé (dates concernant l'année 2015), source citée en OECD (2017), *oeuvr. cit.*, p.6.

Le nombre des médecins et d'assistants médicaux par 1000 habitants était, en 2015, en Roumanie, de 2,8 médecins, par rapport à 3,5, la moyenne UE, et 6,4 assistants médicaux versus 8,4, la moyenne UE (figure 3). Cette tendance est le résultat de deux facteurs : les grands taux des cadres médicaux qui ont émigré dans la dernière décennie (et, spécialement, après l'année 2007, année de l'adhésion à l'Union européenne) et la diminution des salaires dans le secteur public (jusqu'à l'année 2016) en réponse à la crise économique, qui a déterminé le personnel médical de quitter le secteur (OECD, 2017 :7). Le nombre de médecins roumains dans l'exercice de leur métier à l'étranger a augmenté rapidement après l'année 2007, date qui correspond à la reconnaissance dans l'UE des diplômes de médecin obtenus en Roumanie. Par exemple, entre 2007 et 2013, le nombre de médecins roumains ayant un emploi en France a augmenté de 156 à 3510. La dernière valeur correspond à un pourcentage d'environ 6,5% du nombre total de médecins exerçant leur métier en Roumanie en 2013. Au présent, les plus grandes communautés de médecins roumains se trouvent en Allemagne (4062, représentant 7,2 % du nombre de médecins exerçant leur métier en Roumanie en 2015), France (plus de 4000, représentant 7,1% du nombre total de médecins exerçant leur métier en Roumanie en 2015), Grande Bretagne–2463, représentant 4,4% du nombre total de médecins exerçant leur métier en Roumanie en 2015. (Édément de principaux axes de réforme pour le système de santé en Roumanie:4). Les facteurs qui contribuent à l'ampleur de ce phénomène d'émigration sont, en particulier, la rémunération appréciée comme insuffisante et beaucoup plus inférieure à celle d'autres pays de l'UE, la manque de considération sociale à l'égard de ce métier et les conditions de travail qui ne correspondent pas aux exigences en matière de formation.

L'émigration en masse des médecins et d'autres catégories de personnel spécifique au secteur de la santé (assistantes médicales, infirmières, sages-femmes), la distribution inégale des médecins dans le territoire et le nombre élevé de postes vacantes constituent des défis majeurs pour le système de santé de Roumanie. Ainsi,

la pénurie de médecins représente un obstacle à l'accès de la population aux services médicaux.

En relation étroite avec l'émigration des médecins, un autre aspect qui doit être mise en évidence est le problème que ce phénomène crée en termes d'efficacité de l'allocation des fonds publics. L'état roumain investit, c'est vrai, des ressources considérables dans la formation des médecins par des universités publiques : environ 8000 diplômés par an, représentant des études payées par le budget de l'état. Le coût de la formation universitaire d'un médecin en Roumanie, excluant les années d'internat, est estimé à environ 18000 euros (MS, 2016).

Note: En Portugal et en Grèce les dates se réfèrent à tous les docteurs autorisés de pratiquer le médecin, ce qui mène à une grande surestimation du nombre des docteurs pratiquants (par exemple, environ 30% en Portugal). En Autriche et en Grèce, le nombre des assistants médicaux est sous-estimé, car il inclut exclusivement les individus qui travaillent dans l'hôpital.

Figure 3. Le nombre de médecins et d'assistants médicaux par 1000 habitants, en Roumanie, par rapport aux pays de l'UE

Source: Base de dates EUROSTAT, source citée en OECD (2017), *oeuvr.cit.*,p.8.

Par rapport aux pays UE, la Roumanie se situe dans le cadran de la figure 2., correspondant « à un nombre bas de médecins » à côté d' « un nombre bas d'assistants médicaux ». Dans le même cadran, il y a exclusivement des pays de l'Europe Centrale et de l'Est (des anciens pays communistes), outre la République Tchèque, la Lituanie et la Bulgarie qui se trouvent dans le cadran caractérisé par « nombre de médecins élevé » et « nombre d'assistants médicaux bas ».

A remarquer qu'exceptant trois pays – le Danemark, l'Allemagne et la Suède – qui se situent dans le cadran avec un niveau élevé de dotation en personnel, on constate un déficit de personnel médical – médecins et/ou assistants, a des degrés divers, dans tous les autres pays de l'UE.

Le nombre de lits dans les hôpitaux, les centres TBC et de prévention (tableau 2) a enregistré, pendant 2005-2014, une tendance ascendante, à la suite de la politique et de la stratégie MS, d'ailleurs convergentes avec la tendance sur le plan européen, de réduction de l'effort que les hôpitaux représentent dans le budget public (plus de 50% des dépenses destinées au secteur des services de la santé).

Tableau 2. La dynamique des lits dans les unités sanitaires de Roumanie, pendant 2005-2014

Indicateurs	2006	2007	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nombre total de lits dans les hôpitaux	141225	137029	137016	129268	125147	125456	125798	125369	125482
-par ‰ habitants	6,5	6,4	6,4	6,0	5,9	6,3	6,3	6,3	6,3
Nombre de lits dans des sanatoriums TBC	1437	909	918	610	470	410	410	410	410
Lits par ‰‰habitants	6,7	4,4	4,3	2,8	2,2	2,0	2,1	2,1	2,1
Nombre de lits dans des centres de prévention	495	420	420	370	320	312	297	297	297
par ‰‰habitants	2,3	2,0	2,0	1,7	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5

Source: Cucu Maria Alexandra (coord.) (2016), ouvr.cit.p.73

Bien que, pendant 2005-2014, dans le contexte de la réforme des hôpitaux publics en Roumanie, le nombre de lits dans les établissements hospitaliers a beaucoup baissé, l'assurance de la population avec de lits d'hôpital reste une des plus élevés dans l'UE : 6,3‰.

Quant à la dotation d'équipements médicaux (tableau 3), la Roumanie présente un niveau très réduit de celle-ci. Ainsi, le taux d'assurance avec d'appareils de

tomographie assistée par ordinateur était en 2014 de 1,1‰, beaucoup au-dessous le niveau de dotation de Danemark (3,8‰), par exemple, ou de Bulgarie (3,4‰), ou de Lituanie (2,2‰).

Tableau 3. La dotation des unités sanitaires avec des équipements médicaux de technologie avancée, en Roumanie, en 2015

	Appareils (scanners) pour:		Appareils Gamma	Appareils pour:				
	Tomographie assistée par ordinateur (appareils TC)	Tomographie par émission de positons (appareils PET scan)		Résonance magnétique (RMN)	Angiographie de soustraction digitale (appareils DSA)	Dissoudre les calculs rénaux – lithotripteur (appareils LSI)	Radiotérapie (appareil RAD)	Mammographies
Total	233	5	44	107	71	44	73	153
Réseau public	128	1	36	41	57	26	61	91
Réseau privé	105	4	8	66	14	18	12	62

Source: Cucu Maria Alexandra (coord) (2016), Rapport National concernant l'Etat de Santé de la Population de Roumanie, 2016, p.74.

Les appareils de résonance magnétique (appareils RMN) ont un taux d'assurance de 0,5‰ habitants (en 2015), la Roumanie se classant la deuxième, le plus défavorable en ce qui concerne la dotation avec ces appareils, bien au-dessous le niveau atteint par Autriche (2‰), Lettonie (1,3‰), Lituanie (1,3‰), Estonie (1,1‰) à cet indicateur.

Les indicateurs d'activité (les résultats) sont calculés exclusivement à base des données de l'activité des hôpitaux qui permettent des comparaisons nationales et internationales, en proposant la dimension du degré d'utilisation des services de soins hospitaliers. Pendant 2006-2015, on remarque la baisse évidente de l'activité des services sanitaires développée par le réseau d'hôpitaux publics. Ainsi, le nombre de consultations pour un habitant a baissé de 4,5 (en 2006) à 3,9 (en 2015), et le nombre de traitements pour un habitant est devenu sous-unitaire en 2015 (respectivement 0,8), par rapport à 1,1 traitements par habitant réalisés en 2006.

A mentionner qu'il y manque beaucoup de dates utiles et qui puissent ajuster les résultats obtenus (elles n'ont pas été rapportées par certains pays).

2. CONCLUSION

Seulement quatre des 31 pays européens analysés enregistrent un indice de performance supérieur à 2 : les Pays-Bas (2,522), la Norvège (2,190), le Danemark(2,090) et l'Islande (2,082). A mentionner, aussi, qu'il y a trois pays d'entre les pays de l'Europe Centrale et de l'Est qui ont dépassé un indice de performance sanitaire, respectivement la Slovénie(1,276), la République Tchèque (1,245) et l'Estonie (1,176). *La Roumanie s'est classée l'avant-dernière*, devant la Lettonie (classée la dernière) avec un indice de performance sous-unitaire (0,495), plus de 4 fois moindre que celui de la Norvège et de Danemark et 5 fois moindre que celui des Pays-Bas.

En Roumanie, les échecs enregistrés jusqu'à maintenant dans les stratégies de réforme du système de santé roumain imposent, de rigueur, un cadre stratégique pour le repenser. On doit retenir les directions de réforme du système de santé telles qu'elles sont formulées dans deux documents-clé : *La stratégie nationale pour la santé 2014-2020* et *Le plan multi-annuel pour le développement stratégique des ressources humaines de la santé 2017-2020*. Dans cet état, aucun des deux documents n'est pas opérationnel, pendant que les plans de mise en pratique attendent.

Le Ministère de la Santé a identifié les hôpitaux qui font partie du réseau stratégique dans lesquels les investissements nécessaires d'infrastructure seront concentrées, selon la vision de la *Stratégie nationale pour la santé 2014-2020*. *On apprécie comme étant opportunes et nécessaires les directions d'action inscrites dans ce document.* (MS, 2014 :71-72):

- la transformation des hôpitaux locaux, des villes petites et moyennes, dans des unités qui fournissent des services ambulatoires, soins de jour ou des services pour le soin des patients chroniques, y compris avec la contribution des autorités locales ;
- le développement et la rationalisation des hôpitaux du compté ;

- le développement et la rationalisation des hôpitaux régionaux et nationaux – le processus va inclure la réduction du nombre d'immeubles, pavillons et hôpitaux mono-profil et leurs intégration dans des immeubles neufs ou réhabilités et modernisés dans le cadre des hôpitaux régionaux ;
- la modernisation et la dotation des unités sanitaires qui vont accomplir le rôle d'hôpitaux régionaux d'urgence ;
- la construction de trois hôpitaux régionaux d'urgence : Iași, Cluj Napoca, Craiova;
- mettre aux normes modernes de fonctionnement l'infrastructure des services de radiothérapie et oncologie.

BIBLIOGRAPHIE

BJÖRNBERG, A. (2018), Health Consumer Powerhouse (HCP), Euro Health Consumers Index 2017, Report, www.heathpowerhouse.com/publications/euro-health-index-2016/. HCP est un centre de Recherche qui analyse la performance des systèmes de santé nationaux européens, à partir de l'année 2004 et qui a déjà publié environ 50 rapports concernant les indices.

CUCU MARIA ALEXANDRA (coord) (2016), Raport Național privind Starea de Sănătate a Populației României, p.74.

Édement de principaux axes de réforme pour le système de santé en Roumaine? Ambassade de France en Roumaine, Service économique, p. 4, <https://www.tresor.economie.gouv.fr/Ressources/File/439310>

IREF (Institut de recherches économique et la concurrence fiscale) (2017), L'efficacité des systèmes publics de santé européens. Mieux vaut la concurrence que le monopole, <http://fr.irefeurope.org/Publications/INDEX-de-l-efficacite-de-la-depense-publique/L-efficacite-des-systemes-publique-desante-europeens>

MS, <http://www.ms.ro/2016/12/05/ministerul-sănătății-a-elaborat-planul-multianual-pentru-dezvoltarea-strategica-a-resurselor-umane-din-sănătate-2017-2020/>

OECD/European Observatory on Health System and Policies (2017), România: Profilul Sănătății în 2017, State of Health in EU, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, subcoperta 2., Brussels, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264285392-ro>, p. 7.

Yenilenebilir Enerji, Fosil Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Rusya, Çin ve ABD Örneği

Özge Korkmaz¹, Hamit Can²
Özet

Fosil yakıt bağımlılığının azalması ve küresel ısınmanın olumsuz etkilerine karşı ülkeler kendilerine yenilenebilir enerji bazlı stratejik hedefler belirlemiş ve siyasi ilişkilerini bu stratejiler yolunda geliştirme yönünde adımlar atmışlardır. Enerjinin ekonomik kalkınmanın en önemli faktörlerinden biri olduğu düşünüldüğünde, ülkelerin dış ilişkilerini bu yönde geliştirmeleri oldukça önemlidir. Siyasi krizlerin çoğunun temelinde yine enerji konusu yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin enerji pazarlarının ekonomik gelişimleri ve dünya üzerindeki konumlarını belirlemelerinde benzer şekilde enerji başrolde.

Bu çalışmada dünya ekonomisine yön veren ülkelere biri olan Rusya, Çin ve ABD fosil yakıt, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ilişkilerini yenilenebilir enerji tüketimi, doğalgaz fiyatları, petrol fiyatları, yenilenebilir enerji üretimi ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanarak, 1990-2017 dönemini ele alarak incelenmiştir. Çalışmada ekonomik döngüde ve stratejik ilişkilerde belirlenecek hedefler doğrultusunda, farkındalık yaratmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler— Yenilenebilir Enerji, Fosil Enerji, Ekonomik Büyüme, Rusya

JEL Sınıflama Kodları: C32, F02, G15

The Relationship of Renewable Energy, Fossil Energy and Economic Growth: The Case Of Russia, China And USA

Abstract

Against the negative effects of fossil fuel dependence and global warming, countries have also set renewable energy-based strategic targets and took steps to develop their political relations in the direction of these strategies. Considering that energy is one of the most important factors of economic development, it is very important for countries to develop their foreign relations in this direction. Most of the political crises are based on energy. Similarly, energy is the leading role for the developed countries to determine their economic development and their position on the world.

In this study, we examined the period of 1990-2017 by using the variables of renewable energy consumption, natural gas prices, oil prices, renewable energy production and economic growth. We aimed to raise awareness about the targets to be determined in the economic cycle and strategic relations.

Keywords— Renewable energy, Fossil energy, economic growth, Russia

JEL Classification Codes: C32, F02, G15

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, Türkiye, ozgekorkmaz@gmail.com

² hamitcan88@hotmail.com

1. GİRİŞ

Enerjinin ekonomik büyümede ana girdilerden biri olduğu ve oldukça önemli olduğu söylenebilir (Hamilton (1983), Burbridge ve Harisson (1984)). Enerji ve ekonomik büyüme ilişkisini pozitif olduğu durumlarda enerji tüketimini azaltıcı yöndeki politikaların benimsenmesi ekonomik büyüme üzerinde negatif etki oluşturabilmektedir. Ekonomi politikalarına yön vermede üretim faktörleri arasındaki ilişkilerin de oldukça önemli olduğu söylenebilir. Genel olarak enerji kullanımı ve sermaye arasında tamamlamıcılığın, işgücü ve sermaye arasında ikame ilişkisinin bulunması ile ilişkili olduğu öngörülmektedir (Stern ve Cleveland, 2004). Bu bağlamda üretim faktörleri arasındaki ilişkilerin ülkelerin yapısal özellikleri paralelinde değişebilmesi oldukça önemlidir.

Devletin enerji piyasalarında etkin rol oynadığı ülkeler için, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti ülke politikaları adına oldukça önemlidir. Enerji tüketimi ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğunda, enerji tüketimini azaltıcı koruma politikaların uygulanması büyüme üzerinde negatif etki oluşturabilmektedir. Bu bağlamda enerji fiyat politikaları, enerji tasarrufu, enerji vergileri gibi enerji politikalarının büyüme üzerindeki negatif etkisi, enerji tüketimi ve büyüme arasında herhangi bir ilişki olmaması ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti ülkeler adına hayati önem taşımaktadır. İzlenen politikanın yeterliliği ve güncelliği, işgücü piyasası parametrelerinde ve ekonomik kalkınmadaki değişikliklerin etkili bir şekilde desteklenmesi için oldukça önemlidir (Terziev, 2015). Ayrıca enerji tasarrufu çalışmalarının enerji verimliliği ile ilişki olduğu bilinmektedir (Terziev vd., 2017). Bu bağlamda ülkelerdeki enerji tüketimi ve üretimi yanı sıra, işgücü, enerji verimliliği ve enerji tasarrufu politikalarının da ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin göz ardı edilmemesi ve bu yönde de politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Dünya ekonomisine yön veren ülkeler için yenilenebilir enerji, fosil enerji ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenen bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran özellikler ve çalışmanın güçlü yönleri şu şekilde açıklanabilir:

- Literatür çalışmalarında genel olarak fosil kaynaklı enerjiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki veya yenilenebilir enerji ekonomik büyüme ilişkisi yer almaktadır. Bu çalışmada ise fosil kaynaklı enerjiler ile yenilenebilir enerji kaynaklı enerjilerin ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri birlikte incelenmiştir.
- Rusya, ABD ve Çin gibi dünya ekonomisine yön veren ekonomilerin enerji politikaları hakkında farkındalık yaratılarak ülke enerji politikalarına kılavuzluk etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Rusya, Çin ve ABD fosil yakıt, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ilişkilerini yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenebilir enerji üretimi, doğalgaz fiyatları, petrol fiyatları ve ekonomik büyüme değişkenlerini kullanarak, 1990-2017 dönemini ele alarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikle literatür sunulmuş, ardından veri seti ve yöntem hakkında bilgiler verilmiş ve ardından analiz sonuçları bulgular başlığı altında sunulmuştur. Son olarak çalışmadan elde edilen bulguların genel değerlendirmesi sonuç başlığı altında raporlanmıştır.

2. LİTERATÜR

Enerji ile ilgili literatürde birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmada literatür incelemesi sadece Çin, ABD ve Rusya özelinde incelenmiştir.

Çin'in değişen ekonomisi son yıllarda Japonya'yı geride bırakarak, dünyanın en büyük ekonomileri listesinde, ABD'nin ardından ikinci sırada yerini almıştır. Ayrıca Çin, dünyanın en büyük enerji kullanıcısı ve dünyanın en büyük sera gazı yayıcısı konumuna gelerek ABD'yi geride bırakmıştır. Çin ekonomisinin son derece hızlı büyümesinin bir sonucu olarak, Çin'in küresel enerji talebindeki artışı son yıllara göre dört kattan fazla artış gösterdiği öngörülmektedir.

Çin örnekleminde enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmalar şu şekildedir:

Zou ve Chau (2006), 1953-1994 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini koentegrasyon ile Granger nedensellik testleri kullanarak Çin için incelemişler ve analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde petrol tüketimi ile ekonomik büyümenin aynı yönde hareket ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada, petrol tüketiminin hem kısa hem de uzun dönemde ekonomideki değişiklikleri öngörmede faydalı bir faktör olacağı vurgulanmıştır.

Li vd. (2011) Çin'de 30 il için yıllık enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985-2007 dönemi için panel eşbütünleşme ve Dinamik En Küçük Kareler (EKK) yöntemleriyle incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre yazarlar, uzun dönemde enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

Wang vd. (2011) Çin'in 28 ilinde CO₂ emisyonu, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1995-2007 dönemi verilerini kullanarak Panel koentegrasyon ve Panel VECM yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Çalışmada, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Chen vd. (2011) Çin ekonomisinde kırsal enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik ve etki tepki fonksiyonları aracılığıyla 1980-2007 dönemi verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Kırsal enerji tüketimi olarak tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık endüstrisinde enerji tüketimi verileri ele alınmış, kırsal ekonomik büyüme göstergesi olarak da çiftçilik, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılığın brüt çıktı değerleri baz alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre kırsal ekonomik büyümenin, kırsal enerji tüketimini doğrudan etkilediği saptanmıştır. Qi vd. (2011), Çin'in Shandong ilinde enerji kullanımı, çevresel kalite ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi, toplam enerji kullanımı, GSYİH ve atık miktarı değişkenlerini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Shandong'da ekonomik büyümenin büyük ölçüde doğal kaynaklara bağlı olduğu,

kişi başına gelir ve çevresel kalite arasındaki ilişkinin ters U Şeklindeki evresel Kuznets Eğrisi teorisiyle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zhixin ve Xin (2011) enerji tüketime ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Çin'in Shandong ilinde 1980-2008 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin uzun dönemde pozitif korelasyona sahip olduğu ayrıca ekonomik büyümenin büyük ölçüde enerji tüketime bağımlı olduğu sonucuna varılmıştır. Zhang ve Xu (2012) Çin'de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bölgesel ve sektörel olarak 1995-2008 dönemi verilerini kullanarak Granger nedensellik testini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucuna göre ülke genelinde ve doğu bölgesinde enerji tüketimi ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunulmuştur. Ayrıca çalışmada, hızlı ekonomik büyümenin enerji tüketimini teşvik ettiği ve büyük ölçüde de enerjiye bağımlı hale geldiği belirtilmiştir. Ayrıca merkez ve batı bölgelerinde nedensellik ilişkisinin kısa dönemde GSYİH'dan enerji tüketime doğru tek yönlü olduğu, uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik ilişkinin var olduğu belirtilmiştir.

Odum ve Odum (1976) alışmasında, ABD için ekonomik büyümenin kaynağı sorusunu ve ekonomik ilişkileri biyofizik yaklaşım ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, enerji kullanımı ile Gayri Safi Milli Hasıla arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.

ABD ile ilgili enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ise şu Şekildedir:

Kraft ve Kraft (1978), 1947-1974 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Sims testlerini kullanarak ABD için incelemiş ve öncü olarak kabul edilen bu çalışmanın sonucunda büyümeden enerji tüketime doğru tek yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Akarca ve Long (1980), 1973-1978 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik testini kullanarak ABD için

incelemiş ve çalışmanın sonucunda enerji tüketimi ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu yönünde bir bulguya ulaşamamışlardır.

Hamilton (1983), 1948-1972 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik testini kullanarak ABD için incelemiş ve çalışmanın sonucunda enerji fiyatının büyümenin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yu ve Hwang (1984), 1947-1979 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Sims testlerini kullanarak ABD için incelemiş ve bu çalışmada enerji tüketimi ve büyüme arasındaki ilişkinin yanı sıra enerji tüketimi ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisini de incelemişlerdir. Yapılan ampirik analiz sonucunda büyüme ve enerji tüketimi arasında hiçbir nedensellik testine rastlanılmamıştır. Bununla birlikte istihdamdan enerji tüketimine doğru tek yönlü zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Stern (1993), 1947-1990 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik yöntemini kullanarak ABD için incelemiş ve bu çalışmada enerjinin büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Stern (2000), 1948-1994 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini koentegrasyon analizi aracılığıyla ABD için incelemiş ve bu çalışmada enerji kullanımı ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Payne (2009), 1949-2006 dönemini ele alarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanarak ABD için incelemiş ve bu çalışmada enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Rusya birçok sanayileşmiş ülke için hayati öneme sahip, dünyanın en büyük doğalgaz, petrol ve diğer hammaddelerin bazılarında sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca çoğu Avrupa ülkesi ve Eski Sovyet Devletleri Rus doğal gazına yüksek oranda bağımlıdır. Ek olarak, İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silahlarının yayılması gibi Amerika Birleşik Devletleri için kritik olan bazı konularda Rusya önemli bir

oyuncu ve belirleyici olarak görülebilir (Goldman, 2007). Rus ekonomi politikalarının ve beklentilerinin etkisi, ABD ulusal güvenlik çıkarları ile ilişkilidir. Rusya, birçok ABD Avrupalı müttefikinin önemli bir doğal gaz tedarikçisi konumundadır. Dolayısı ile Rusya, bu müttefiklerin siyasi baskıya karşı savunmasız hale getirilmesine neden olabilmektedir.

Rusya ile ilgili enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da şu şekildedir:

Zhang (2011) Rusya için ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi, 1970-2008 dönemini esas alarak incelediği çalışmasında enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Pao *vd.* (2011) Rusya için enerji çevre ve ekonomik büyüme üzerindeki ilişkiyi 1990-2007 dönemini ele alarak inceledikleri çalışmalarında, ekonomik büyümeden CO₂ emisyonuna ve enerji tüketiminden CO₂ emisyonuna doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada hem ekonomik büyüme hem de enerji koruma politikalarının emisyonları azaltabileceği ve ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı sonucuna varılmıştır.

Wolde-Rufael (2014) 15 geçiş ekonomisi için elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1975 – 2010 dönemi için incelemiş ve çalışma sonucuna göre Rusya için ekonomik büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Cowan *vd.* (2014) 5 BRIC ülkesi için elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1990-2010 dönemi için Panel nedensellik testi kullanarak incelemiş ve çalışma sonucuna göre Rusya için ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu söylenebilmektedir.

Burakov ve Freidin (2017) Rusya için ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi 1990-2014 dönemini ele alarak inceledikleri çalışmalarında, ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimindeki değişikliklerin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürden görüldüğü üzere, söz konusu ülkeleri birlikte ele alan herhangi bir çalışma yoktur. Bu bağlamda çalışmanın literatürdeki bu eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada dünya ekonomisine yön veren ülkelerden biri olan Rusya, Çin ve ABD fosil yakıt, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ilişkilerini yenilenebilir enerji tüketimi (REC), yenilenebilir enerji üretimi (REP), doğalgaz fiyatları (GP), petrol fiyatları (OP) ve ekonomik büyüme (GDP) değişkenleri ele alınmıştır. Söz konusu çalışmada ele alınan değişkenler World Bank'tan temin edilmiştir. Çalışmada ele alınan üç ülke için aynı zaman aralığı seçilmek istenmiş ve 1990-2017 dönemi için söz konusu değişkenler ile çalışılmıştır.

Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmak istenmektedir. Bu amaçla ilk olarak değişkenlerin durağan oldukları seviye/farklar belirlenerek uygun koentegrasyon testi seçilmelidir. Çalışmada farklı seviyelerde (I(0), I(1)) durağan olan değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını araştırma imkanı sunan Sınır testinden yararlanılmıştır. İlk olarak Pesaran ve Shin (1999) Sınır testi ile uzun dönemli ilişkinin varlığı belirlenmektedir. Bu doğrultuda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirleyebilmek için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli tahmin edilmelidir. $c_0 \neq 0$ ve $c_1 \neq 0$, $c_1 = -(\pi_{yy}, \pi_{yxx}) \gamma$ durumunda kısıtlanmamış hata düzeltme modeli şu şekildedir:

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yxx} x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + u_t \quad (1)$$

Bu modelden hareketle hesaplanan F istatistiği kritik değer üst sınırını aşarsa sıfır hipotezi reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu, aksi durumda ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığına karar verilmektedir. Ayrıca F istatistiği alt ve üst sınırlar arasında kalırsa, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına ilişkin kesin bir yorum yapılamamaktadır (Balcılar vd. (2014:455)).

3. BULGULAR

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağan oldukları seviye/farkların belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç için Augmented Dickey Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 1’de raporlanmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Tests	I(0) için		I(1) için	
		Sabit Terimli	Sabit terimli ve trendli	Sabit Terimli	Sabit terimli ve trendli
GP_ABD	ADF	-1.6580 (0)	-1.8482 (0)	-5.1817 (0)***	-5.2367 (0)***
	PP	-1.6136 (3)	-1.8512 (4)	-5.4300 (8)***	-8.2809 (13)***
GP_CHINA	ADF	-1.5072 (0)	-2.0667 (0)	-3.7168 (0)**	-3.5636 (0)*
	PP	-1.5072 (0)	-2.1597 (1)	-3.6197 (3)**	-3.4494 (3)*
GP_RUSSIAN	ADF	-2.3410 (0)	-2.2921 (0)	-4.5782 (0)***	-4.4816 (0)***
	PP	-2.4754 (1)	-2.4294 (1)	-4.8827 (6)***	-4.8006 (6)***
GDP_ABD	ADF	-2.9797 (0)*	-3.5187 (0)*	-4.1400 (0)***	-3.9196 (0)**
	PP	-3.2261 (2)*	-3.5352 (2)*	-5.5142(10)***	-4.6625 (9)***
GDP_CHINA	ADF	-2.9824 (0)*	-3.1558 (0)	-6.6980 (0)***	-6.5870 (0)***
	PP	-2.9558 (1)*	-3.1338 (0)	-6.7022 (2)***	-6.5929 (2)***
GDP_RUSSIAN	ADF	-2.9797 (0)*	-3.5187 (0)*	-4.1400 (0)***	-3.9196 (0)**
	PP	-3.2261(2)**	-3.5352 (2)*	-5.5142 (10)***	-4.6625 (9)***
OP_ABD	ADF	-3.6854(0)**	-3.5628 (0)*	-4.3813 (1)***	-4.1448 (1)**
	PP	-3.7081(4)**	-3.5615 (4)*	-5.7323 (8)***	-5.3543 (8)***
OP_CHINA	ADF	-1.5072 (0)	-2.0667 (0)	-3.7168 (0)**	-3.5636 (0)*
	PP	-1.5072 (0)	-2.1597 (1)	-3.6197 (3)**	-3.4494 (3)*
OP_RUSSIAN	ADF	-2.3410 (0)	-2.2921 (0)	-4.5782 (0)***	-4.4816 (0)***
	PP	-2.4754 (1)	-2.4294 (1)	-4.8827 (6)***	-4.8006 (6)***
REC_ABD	ADF	0.0962 (0)	-1.9428 (0)	-5.3832 (1)***	-6.4079 (1)***
	PP	1.1785 (24)	-1.5062 (15)	-5.2284 (23)***	-7.2175 (17)***
REC_CHINA	ADF	-0.7944 (1)	-2.9076 (3)	-4.8159 (0)***	-5.6613 (4)**
	PP	-0.5937 (3)	-1.6327 (3)	-4.8159 (0)***	-5.1866 (4)***
REC_RUSSIAN	ADF	-2.3410 (0)	-2.2912 (0)	-4.5782 (0)***	-4.4816 (0)***

	PP	-2.4754 (1)	-2.4294 (1)	-4.8827 (6)***	-4.8006 (6)
REP_ABD	ADF	-0.9245 (0)	-1.2993 (0)	-5.0164 (0)***	-5.4964 (0)***
	PP	-0.9522 (1)	-1.2993 (0)	-5.0215 (1)***	-5.5041 (1)***
REP_CHINA	ADF	-0.9421 (0)	-1.2026 (0)	-5.5750 (0)***	-6.3640 (0)***
	PP	-0.9421 (0)	-0.8952 (2)	-5.6636 (2)***	-7.1610 (9)***
REP_RUSSIAN	ADF	-1.4149 (2)	-3.2049 (0)	-4.1566 (1)***	-4.4528 (1)***
	PP	-2.2707 (0)	-4.6996 (17)	-5.7850 (3)***	-6.4636 (5)***

Note: ADF testi için uygun gecikme sayısı Schwarz Bilgi kriterine (SIC) belirlenmiştir. Maksimum gecikme sayısı 5 olarak alınmıştır ve Parantezler ADF testi için uygun gecikme sayısını , PP testi için bant aralığını göstermektedir. **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Daha önce belirtildiği üzere bazı değişkenler düzey değerinde bazı değişkenler birinci farkında durağan olması durumunda söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Sınır testi yaklaşımı ile araştırılmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada ABD, Çin ve Rusya için Pesaran vd. (2001), Wald veya F istatistiğine dayalı Sınır testi yaklaşımı ile uzun dönem ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları sırasıyla Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Sınır Testi Sonuçları

ABD İçin Sabit Terimli ve Trendli Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli						
Gecikme Sayısı		F _v istatistiği		F _{iv} istatistiği		F _v istatistiği
1		1.6828		1.5625		-2.4271
Çin İçin Sabit Terimli ve Trendli Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli						
Gecikme Sayısı		F _v istatistiği		F _v istatistiği		t _v istatistiği
1		3.5385		2.7222		-3.9670
Rusya İçin Sabit Terimli ve Trendli Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli						
Gecikme Sayısı		F _v istatistiği		F _v istatistiği		t _v istatistiği
1		4.5341		3.5315		-2.4415
Narayan Tablo Değerleri³						
%10 Önem Düzeyi İçin			%5 Önem Düzeyi İçin		%1 Önem Düzeyi	
k	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
1	6.01	6.78	7.36	8.26	10.60	11.65

Tablo kritik değerleri Narayan, 2005:1990’dan alınmıştır.

Tablo 2’deki bulgular incelendiğinde, her üç ülke için söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı söylenebilmektedir. Bir diğer

³Narayan tablo kritik değerleri 30-80 gözlem değeri olan çalışmalar için uygundur ve bu çalışmada 30 gözlem değerleri esas alınarak Narayan tablo değerleri kullanılmıştır.

ifadeyle, Narayan (2005) tablo kritik üst sınır değerlerinden %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde küçük bulunan F istatistikleri ele alınan tüm ülkeler için söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığını göstermektedir.

4.SONUÇ

Gelişmiş ülkelerin enerji pazarlarının ekonomik gelişimleri ve dünya üzerindeki konumlarını belirlemelerinde enerji başrolde dir. Son zamanlarda yenilenebilir enerji kavramının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli olduğu düşünülmüş ve bu çalışmada Rusya, Çin ve ABD ülkeleri seçilmiş ve bu ülkeler için yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenebilir enerji üretimi, doğalgaz fiyatları, petrol fiyatları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki, 1990-2017 dönemi için araştırılmıştır. Çalışmada sonucunda söz konusu değişkenler arasında hem Rusya, hem Çin hem de ABD ülkeleri için uzun dönemli ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen bu bulgu çerçevesinde, söz konusu ülkelerin yerli kaynaklara öncelik vermek suretiyle kaynak çeşitlendirmesinin yapması ve ekonomik büyüme performansını sürdürülebilir kılması için alternatif ve düşük maliyetli enerji üretiminin sağlanması gerektiği söylenebilir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının hem maliyetli hem de uzun vadeli bir yatırım olduğu düşünüldüğünde ise, yerli petrol, doğalgaz ve linyit kaynaklarının aranmasına ve üretilmesine yönelik politikalar uygulanması gerektiği fikri akla gelmektedir.

KAYNAKLAR

AKARCA, ALİ T., THOMAS V. LONG; (1980), “On the Relationship Between Energy and GNP: A Reexamination”, *Journal of Energy and Development*, 5, 326–331.

BALCILAR, M., BAL, N., ALGAN, N., DEMİRAL, M. (2014), Türkiye'nin İhracat Performansı: İhracat Hacminin Temel Belirleyicilerinin İncelenmesi (1995-2012), *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 451-462.

- BURAKOV, D., FREIDIN, M. (2017), Financial development, economic growth and renewable energy consumption in Russia: A vector error correction approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6), 39-47.
- BURBRIDGE, J., HARRISON, A. (1984), "Testing for the Effects of Oil Prices Rises Using Vector Autoregression", *International Economic Review*, 25, 459-484.
- CHEN, Q., ZHANG L., JIANG Y. (2011), "An Empirical Study on the Relations between Rural Energy Consumption and Economic Growth", *Asian Social Science*, 7 (10), 86-94.
- COWAN, W. N., CHANG, T., INGLESÍ-LOTZ, R., GUPTA, R. (2014). The nexus of electricity consumption, economic growth and CO₂ emissions in the BRICS countries. *Energy Policy*, 66, 359-368.
- GOLDMAN, S. D. (2007), Russian political, economic, and security issues and US interests. Library Of Congress Washington DC Congressional Research Service.
- HAMILTON, JAMES D. (1983), "Oil and the Macroeconomy since World War II", *The Journal of Political Economy*, 91(2), 228-248.
- KRAFT, J., A. KRAFT (1978), "On the Relationship Between Energy and GNP", *Journal of Energy and Development*, 3, 401-403.
- LÍ, F., DONG S., LÍ X. (2011), "Energy Consumption-Economic Growth Relationship and Carbon Dioxide Emissions in China", *Energy Policy*, 39 (2), 568–574.
- NARAYAN, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
- ODUM, H., ODUM, E. (1976), *Energy Basis for Man and Nature*, New York: McGraw-Hill.
- PAO HT, YU HC, YANG YH. (2011), Modeling the CO₂ emissions, energy use, and economic growth in Russia. *Energy*, 36:5094–100.

- PAYNE, JAMES E. (2009), “On The Dynamics Of Energy Consumption And Output In The Us”, *Applied Energy*, 86, 575-577.
- STERN, DAVID I. (1993), “Energy Use And Economic Growth In The Usa, A Multivariate Approach”, *Energy Economics*, 15(2), 137-150.
- STERN, DAVID I. (2000), “A Multivariate Cointegration Analysis Of The Role Of Energy in The Us Macroeconomy”, *Energy Economics*, 22, 267-283.
- STERN, D. I., CLEVELAND, C. J.(2004), “Energy and Economic Growth”, *Rensselaer Working Papers in Economics*, Number 0410.
- TERZIEV, V. (2015), “Theoretical Basis of Development of Labor Market and Social Policy in the Republic of Bulgaria”. НАУКА И СОВРЕМЕННОСТЬ – 2015 СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ XXXVI Международной научно-практической конференции г. Новосибирск, 10 апреля 2015 г.; ISBN 978-5-00068-277-7. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3036100>
- TERZIEV, V., ENIMANEVA, S., FILIPOV, S., (2017), “Economic Efficiency and Investment Implementation in Energy Saving Projects”, *Journal of Innovations and Sustainability*, Vol. 3, No. 3, 2017. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3139964>
- Qi., P.; DENG Z., WANG H. (2011), “Energy Utilization, Environmental Quality and Sustainable Economic Development: Evidence from Shandong Province in China”, *Energy Procedia*, 5 (3), 314–321.
- WANG, S.S., ZHOU D.Q., ZHOU P., WANG Q.W. (2011), “CO₂ Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis”, *Energy Policy*, 39 (9), 4870–4875.
- WOLDE-RUFAEL, Y. (2014). Electricity consumption and economic growth in transition countries: A revisit using bootstrap panel Granger causality analysis. *Energy Economics*, 44, 325-330.
- YU, E. S. H. and B. K. HWANG (1984), “The Relationship Between Energy And Gnp”, *Energy Economics*, 6(3), 186-190.

ZHANG, Y. J. (2011). Interpreting The Dynamic Nexus Between Energy Consumption and Economic Growth: Empirical Evidence from Russia. *Energy Policy*, 39(5), 2265-2272.

ZHANG, C., XU, J. (2012), "Retesting The Causality between Energy Consumption and GDP in China: Evidence from Sectoral and Regional Analyses Using Dynamic Panel Data", *Energy Economics*, 34 (6), 1782-1789.

ZHIXIN, Z., XIN, R. (2011), "Causal Relationships between Energy Consumption and Economic Growth", *Energy Procedia*, 5(3), 2065-2071.

ZOU, G., CHAU K. W. (2006), "Short and Long-Run Effects Between Oil Consumption and Economic Growth in China", *Energy Policy*, 34, 3644-3655.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mali Çöküş Döneminde İç Ve Dış Borçlanma

Haluk TANDIRCIOĞLU¹

Özet

Borçlanma; genellikle gönüllük esasına tabi olan ancak zaman zaman cebrilik unsuru da taşıyan, borç verenlere faiz ve diğer adlarla bir takım menfaatlerin sağlandığı bir kamusal gelirdir. Devletin gelire duyduğu ihtiyacın şiddeti arttıkça borçlanmanın hacmi ve bu borçlanma sırasında taahhüt edilen menfaatlerde giderek artmaktadır. Borçlanma politikası doğru yönetilmez ise bir ülkenin mali iflasına neden olabilmektedir. Bu durumun tipik örneklerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan başlayarak yükseliş döneminin sonuna kadar geçen dönemde gerçekten sağlam gelir kaynaklarına sahip olduğundan borçlanmaya neredeyse hiç başvurulmamaktaydı. Hatta Osmanlı İmparatorluğu söz konusu dönemde başka ülkelere borç veren bir devlet konumunda idi. Ancak, gerileme döneminin başlamasıyla beraber bu güçlü mali yapı giderek bozulmuş, fetihler azalmış, toprak sistemi çökmeye başlamış, para değer kaybetmiş ve savaşların finansmanı için borçlanulan bir döneme girilmiştir. Çalışmamızda gerileme döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlanması iç ve dış borç itibarıyla incelenecektir. İmparatorluğun incelenen dönemde hangi gerekçelerle iç ve dış borçlanma arasında tercihte bulunduğu, iç ve dış borçların nominal büyüklükleri, aynı dönemdeki savaşların ve ticari anlaşmaların borç bileşimini nasıl etkilediği ortaya konulacaktır. Çalışmada daha sonra Rüşümü Sitte (Altı Resim) idaresi ve Akabinde kurulan Duyunu Umumiye İdaresi'ni incelenecektir. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İç Borç, Dış Borç, Osmanlı İmparatorluğu, Duyunu Umumiye

JEL Sınıflama Kodları: F34, H63, H62, N43

Internal and External Debts of Ottoman Empire at Financial Collapse Period

Abstract

Borrowings are usually based on voluntariness, but at the same time they may be subject to the obligation principle. Borrowings are kind of public incomes provide interests and other benefits in the other names lenders by governments. As the severity of the state's need for income increases, the amount of borrowings and the benefits provided by governments are increased. If the borrowing policy could not be carried out properly, it can cause a country's financial failure. The Ottoman Empire can be shown as one of the typical examples of that financial failure. Since the establishment to the upward trend of Ottoman Empire, the government had had strong financial structure. So Ottoman Empire did not need more financial resources through borrowings thanks to strong financial structure mentioned above. In fact, the Ottoman Empire was a state lending to other countries in the mentioned period. However, with the beginning of the recession period, this strong financial structure was gradually deteriorated, conquests were diminished, the land system began to collapse, Money was devalued and the government had borrowed for the financing of wars. In this study,

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, haluk.tandirci@deu.edu.tr

the borrowings of the Otoman Empire from the period of decline will be examined in terms of internal and external debt. There as ons for deciding between internal debt and external debt of the Otoman Empire will be examined. Nominal sizes of domestic and foreign debts, wars in the same period and how commercial agreements affect debt composition will be revealed. The study will be followed by the examinations of Administration of Rüsüm-u Sitte (SixTaxes) and then the Otoman Public Debt Administration. Finally, the study will be ended with the conclusion and evaluation section.

Keywords: *Internal Debt, External Debt, Otoman Empire, Otoman Public Debt Administration*

JEL Classification Codes: *F34, H63, H62, N43*

1.GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan mali gelişmeler göz önüne alındığı zaman borçlanmaya duyulan ihtiyacın mali sistemin aksaklıkların başladığı döneme rastladığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan başlayarak yükseliş döneminin sonuna kadar olan periyotta gerçekten sağlam gelir kaynaklarına sahip olduğu için borçlanma da çok gündeme gelen bir gelir kaynağı olmamıştır. Gerileme döneminin başlamasıyla beraber mali yapı bozulmuş ve borçlanmaya başvurmak kaçınılmaz son olmuştur. Çalışmamız da gerileme döneminde İmparatorluğun bozulan mali yapısı borçlanma yönüyle incelenecektir.

2.OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN BORÇLANMA GİRİŞİMLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk önemli borçlanması 1854 Kırım harbi esnasında gerçekleştirilen dış borçlanma ile olmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki devletin daha önceki dönemlerde borçlanmadığını söylemek yanlış olacaktır. Devletin 16. Yüzyıldan itibaren başlayan kronik açıkla mücadele çerçevesinde galata bankerlerinden kısa vadeli borçlandığını ve faizli kaime basmak gibi önlemlere başvurduğunu belirtmek gerekir (Öner,2005:336).

İlk kez 1683 İkinci Viyana Kuşatması sonrasında "İmdadı Seferiye" adı altında ve 327.500.000 akçe miktarında bir iç borçlanmaya gidilmiştir. Alınan bu meblağ varlık vergisi adı verilen bir vergi ile finanse edilmiştir (Özdemir, 2009:10).

1688'de II. Süleyman tahta çıktıktan sonra orduya verilecek cülus bahşisi çeşitli altın ve gümüş eşyaların eritilerek sikke haline getirilmesi yoluyla temin edilmiştir

(Açba,1995:14). Bu örnek bile mali durumun ne kadar zor olduğunu göstermektedir. 1792-1822 dönemi Osmanlı devletinin kötü gidişin başladığı bir dönemdir.

Oysa mali yapının sağlam olduğu dönemlerde İmparatorluk borç isteyen değil borç veren devlet konumunda olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1563 yılında Fransız Kralı IX. Charles Kanuni' den borç istemiş ve Kanuni cevaben "Hazineden şahsa borç verilmesine devletin kanun ve adaletlerinin uygun olmadığını, hatta borç dostluk icabı verilse bile ortada rehin olmaksızın verilmesinin ne kanuni ne de mantıklı olacağını " bildirerek bu borçlanma isteğini geri çevirmiştir (Açba, 1991:87).

İmparatorluğun mali anlamda güç kaybetmesine neden olan önemli faktörleri arasında gelişme döneminde başarıyla uygulanan tımar sisteminin güç kaybetmesi, kapitülasyonlar, askeri harcamalardaki artışlar, maliye teşkilatının bozulması, paranın değer kaybetmesi gösterilebilir (Ay,2015:135). Mali yapısının güçlü olduğu dönemlerde fetihler önemli gelir kaynağı iken gerileme dönemindeki fetih çabaları ve savaşlar mali açıkların önemli nedenlerinden olmuştur. Yine devletin güç kaybetmeye başlaması otorite boşluklarına ve denetim zafiyetleri de yönetimi olumsuz yönde etkilemiştir.

1838 anlaşması ile dış ticaretten sağlanan vergi gelirlerinin Batılılara sağlanan ayrıcalıklar sebebiyle düşmesi, devlet bütçesinin açıkları ile birleşince büyük bir mali krizle yüz yüze gelinmiştir (Karluk,1999:139). Bu dönemde İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirilen anlaşmaların sonucunda Gümrük vergisi oranlarının %12 'den %3'e düşürülmesiyle yabancı tacirlere serbest dolaşım hakkı verilince, devletin bugünkü enflasyona benzer bir işlem ile kendine istediği zaman varidat yaratması olanağı tamamen ortadan kalkmıştır (Kazgan,1988:34).

Bu gelişmelere çözüm arayan Osmanlı devleti Bu dönemde piyasaya Evrakı Naktiye sürmüştür. Evrakı naktiyeler, bir yönüyle Osmanlının ilk kağıt para denemesiydi, bir yönüyle de pazara hazine bonusu ya da devlet tahvil sürerek ilk iç borçlanmasıydı (Sevimay, 1994:61).

Osmanlı'da menkul kıymet ticareti niteliği taşıyan işlemler, Tanzimat sonrası başlamıştır. Yine 1856 yılında 1856 yılında merkezi Londra'da bulunan İngiliz sermayeli Bank-ı Osmanî kurulmuştur. İlerleyen zamanda bu banka kendini feshederek 1863 yılında İngiliz-Fransız ortaklığıyla Bank-i Osman-i Şahane kurulmuş bu banka imtiyazlı bir banka olarak bankot basma yetkisine de sahip ve haznedarlık görevini yürüten bir banka olmuştur (Merkez Bankası, 2008:5-6). Yine bu dönemde İmparatorluk alınan dış borçların idaresi maksatıyla bir borsaya sahip olmuştur. 1866'da Osmanlı'dan alacaklı devletlerin de desteğiyle İstanbul'da kurulan borsa, 1873 yılında çıkarılan bir nizamnameyle "Dersaadet Tahvilat Borsası" adını almıştır (www.borsaistanbul.com) .

Kırım Harbi ile başlayan borçlanma süreci Osmanlı İmparatorluğunun mali çöküşün başlangıcını oluşturmuştur. Aşağıdaki tabloda 1854-1874 döneminde Osmanlı dış borçlanması yer almaktadır.

Tablo:1854-1874 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Dış Borçlanması (Milyon Osmanlı Lirası)

Yıl	Ana Para	Ele Geçen	Borçlanma Nedeni
1854	3.3	2.6	Kırım Savaşı Gideri
1855	5.5	5.5	Silah alımı için(Borcun Kullanımı ve hazine hesapları özel komisyonca denetlenecek)
1858	5.5	3.8	Değeri düşen kaimenin tedavülden çekilmesi için
1860	2.2	1.4	Dalgalı borçlar ve banker alacaklarını ödemek için
1862	8.8	5.7	Değeri düşen kaimenin tedavülden çekilmesi için
1863	8.8	5.5	Galata bankerlerine olan kısa vadeli borçları ödemek
1865 (I)	6.6	4.1	Vadesi gelmiş borçları ödemek ve bütçe açığını kapatmak için
1865(II)	40	20	Kısa vadeli tahvilleri uzun vadelilerle değiştirmek için
1869	24.4	13.2	Askeri giderler ve bütçe açığı için
1870	34.3	10.7	Rumeli demiryolu inşası için
1871	6.3	4.6	Vadesi gelen dış borçları ödemek için

1872	12.2	10.4	Osmanlı bankası kısa vadeli avanslarını ödemek ve bütçe ihtiyatları için
1873 (I)	30.5	18.2	Vadesi gelen borçların ödenmesi ve bütçe ihtiyaçları için
1873(II)	12.6	6.8	1872 Hazine tahvilleri genel borç tahvilleri ile değiştirmek için
1874	44	19.1	Dış borç taksidi ve Rumeli demiryolu tahvil bedelini ödemek için
Toplam	245.2	131.5	

Kaynak: Erdoğan ÖNER, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2005/369, Ankara, 2005,s.345-346

1854 yılında harbin finansman için Fransa ve İngiltere ile borçlanma anlaşması imzalandı. Bu borçlanmanın ihraç fiyatı%80, faizi %6 ve yıllık itfa bedeli %1 idi (Yaşa,1981:60). 1854 yılında başlayan dış borçlanma süreci 1874 yılına kadar yoğun bir şekilde sürmüştür. Bu dönem borçlanmasındaki temel sorunsallardan birisi tahvillerin ihraç fiyatının nominal bedelinin altında olmasıdır. Borçlanma kağıtlarına olan ilgiyi arttırabilmek amacıyla nominal faiz oranın yükseltmek yerine ihraç fiyatını düşürerek reel getiriyi yükseltmek tercih edilen bir pazarlama politikası olmuştur. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/492912>) .

Yukarıdaki tabloda da bu durum net şekilde görülmektedir. 1854-1874 arasında toplam miktarı 245.2 milyonu bulan borçların sonucunda Osmanlı İmparatorluğu borçların hem ana para hem de faizlerini ödeyemez noktaya geldi. Bu gelişmelerin sonucunda yayımlanan bir kararname ile vadesi gelen borçların yarısının ödeneceği açıklandı ancak bu ödeme de gerçekleşemedi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile birlikte İmparatorluk dış borçlara ilave olarak iç borçları da ödeyemeyeceğini ilan etti (www.mahfiiegilmez.com). Bu ilanın gerçekleştirilmesi içeriden ve dışarıdan çok büyük tepkiler aldı.

1854-1880 arası dönemde alınan dış borçların genel yapısını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Batirel,1979:194195).

-Borçlanmalar, Londra ve Paris Bankerleri ve Osmanlı Bankası'ndan yapılmıştır.

- Alınan borçlarda ihraç fiyatı nominal bedelin altında belirlenmiştir.
- Borçlanmada katlanılan faiz oranları cari faiz oranlarının üzerindedir.
- Gerçekleşen borçlarda Borçlanmada ele geçen miktar % 57 civarında olmasına rağmen borçlanılan kısım % 100'dür. Diğer bir ifade ile katlanılan komisyon ve masraflar çok yüksek seviyelerdedir.
- Neredeyse bütün borçlanmalarda borç veren ülkelere iktisadi ve mali imtiyazlar tanınmıştır.
- İlk borçlanma Fransa ve İngiltere'den karşılanmıştır.
- Karşılık olarak devlet gelirleri gösterilmiştir
- Karşılıksız para basımı yeni borçlanmalara neden olmuştur.
- 1865 sonrası dönemde re-finansman ve tecil kredileri ön plana çıkmıştır.

Borçların ödenemeyeceğinin ilan edilmesi Rüsümü Sitte ve akabinde Düyunu Umumiye idaresinin kurulmasına neden olmuştur. Aşağıda bu idareler genel itibariyle incelenecektir.

3.RÜSUMU SİTTE ANLAŞMASI

1879 yılına gelindiğinde hükümet bu defa iç borçları ortadan kaldırmak için altı önemli gelir kalemini karşılık göstermiş ve Rüsümü Sitte (Altı Resim) Anlaşması imzalanmış ve buna bağlı olarak Rüsümü Sitte İdaresi kurulmuştur. İmparatorluğun iç borçları ortadan kaldırmak için başvurduğu bu yöntem batılı alacaklılara da aynı yönde hak kazanma cesaretini vermiş ve bu sonucu alabilmek için İmparatorluk baskı altına alınmıştır (Yaşa, 1981:61). Rüsümü Sitte Anlaşması ile birlikte damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan altı vergiden vazgeçilmiştir.

Rüsümü Sitte idaresi hiçbir teminatı ve sorumluluğu bulunmaksızın bu altı geliri yönetecekti. Hükümet borcunu on yıldan önce ödeyebilirse ya da daha iyi bir geri ödeme planı oluşturuşa anlaşmayı bozabilecekti (<https://islamansiklopedisi.org.tr>).

4.DÜYUNU UMUMİYE İDARESİ

Osmanlı İmparatorluğu Rüsümü Sitte idaresi ile Galata Bankerlerine ayrıcalık tanımıştı ve bu durum batılı devletler tarafından hoş karşılanmıyordu. İmparatorluk bu ülkelerin baskılarını azaltmak ve borçlanma konusunda Avrupa pazarını kaybetmemek için yeni bir anlaşma yapma yoluna gitti. Bu anlaşma Osmanlı Hükümeti ile tüm yabancı alacaklılar arasında gerçekleşen müzakereler sonucunda gerçekleşti. 20 Aralık 1881 tarihinde Muharrem Kararnamesi olarak anılan kararname Padişah fermanı ile yayımlanarak yürürlüğe girdi (Öner, 2005:428).

Muharrem Kararnamesi ile Rüsümü Sitte İdaresi kaldırılarak Düyunu Umumiye İdaresi kuruldu. İdarenin Merkezi İstanbul'da kurulmuş yabancı alacaklıları temsil eden 5 ülke temsilcisi ile yerli alacaklıları ve Galata Bankerlerini temsil eden birer üye olmak üzere toplam 7 üyeden oluşan bir komisyon tarafından idare edilmiştir. Yabancı alacaklılarını temsil eden beş temsilci İngiltere ve Hollanda'yı temsil eden bir İngiliz, bir Alman, bir Avustralyalı, bir İtalyan ve bir Fransızdan oluşmaktaydı (www.osmalidevleti.gen.tr).

Esasen bu kararname Osmanlı ile, hiçbir devleti temsil etmeyen ve sadece alacaklılar adına hareket eden mali bir grup arasında varılan bir mutabakat sözleşmesi şeklindeydi. Alacaklılar paralarının geri dönüşünü garanti ederken Osmanlı devleti de borçlardan bir indirim elde etmişti (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Buna göre 12 borçlanma 4 tertipte birleştirilmiş, eski tahviller alınarak yerine yenileri verilmiştir. Devlet borçlarının birleştirilme ve değiştirilme işlemlerinden sonra 237.138.819liralık borç tutarı 141.505.309 liraya indirilmiştir (Duru,1982:84) .

Düyunu Umumiye İdaresinin gelir ve gider toplamı, o dönem Osmanlı bütçelerinin toplam gelir ve harcamalarının 1/3'den küçüktü ve bütçe süreci hazırlanış, uygulanış ve denetim yönüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçe uygulamasından alınmıştı ve bu bütçe Osmanlı bütçesi ile birleştirilmekteydi (Gürsoy,198:21-32). Ancak özellikle Osmanlı'nın mali çöküş dönemiyle örtüşen bir idare olması nedeniyle günümüzde bile bu idarenin bütçesinin çok daha büyük

olduğuna dair bir algı söz konusudur. Bu idarenin altı resim dışındaki gelir kaynaklarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Dayar:2009:21):

- Kıbrıs adasının gelir fazlalığı,
- Bulgar Prenslığı Vergisi,
- Gümrük gelirinde oluşan gelir fazlası,
- Patent Kanunun yürürlüğe konulmasıyla gelir (temettü) vergisinin o zamanki hâsılatına göre elde edilecek gelir fazlası,
- Tömbeki resmi gelirinden 50.000 liraya kadar tahsilât ayrılması,
- Berlin Anlaşması hükümleri ve 24 Mayıs 1881 tarihli İstanbul sözleşmesinin 10.maddesi gereğince, üçüncü maddede sayılan genel borçlardan Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın paylarına düşen, Osmanlıya ait miktarlar,
- 240,000 lira olarak tayin olunan Şarki Rumeli vergisi ve ileride bu vergiye yapılacak zamlar ile Rumeli Şarki Gümrük safı hâsılatı 5,000 Osmanlı lirası şeklindedir.

5.DÜYUNU UMUMİYE İDARESİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ YANLARI

Günümüzde bile hala tartışılan ve uluslararası mali kuruluşlarla benzerlik kurulan Düyunu Umumiye idaresinin doğurduğu olumlu ve olumsuz etkileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali bağımsızlığını zedeleyen bu idare topladığı gelirleri otorite boşluğundan da yararlanarak istediği gibi ve devlet aleyhine kullanabilmiştir. Örneğin İtalya, Bu idareden aldığı istikrazla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Trablus savaşını finanse etmiştir (İnce,1996:116). Bu idareye vasıtasıyla ödenen borçlar ortadan kaldırılıncaya kadar mali yapı üzerindeki baskıcı tutumları devam etmiştir. Devletin zor durumunu kendileri için fırsata çevirmişler ve çok ağır şartlarla devlete borç vermişlerdir. Osmanlı devletine sağlanan finansal desteği kullanarak yeni işletmeler ve yatırımlar yapmışlar ve yayılmacı politikalarını yürürlüğe koymaya çalışmışlardır.

Düyunu Umumiye İdaresinin Osmanlı mali idaresi adına pek çok olumsuz sonuçlar doğursa da Osmanlı mali yapısı adına olumlu bir takım olumlu sonuçlar da doğurmuştur. Bunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Gürsoy, 1984:36-48).

*Osmanlı mali piyasasının gelişmesine katkı sağlamıştır

*İdarenin kurulması ile birlikte ödenemeyen borçlar ödenebilir hale geldiği için yeni borçlar bulmak kolay hale gelmiş ve devletin mali itibarını yeniden kazanmasına yol açmıştır.

*Gelişmiş ülkelerin para ve sermaye piyasalarıyla ilişkilerin yeniden tesisi sağlanmıştır

*Borçların konsolidasyonu yolu açılmıştır

*Osmanlı tebasından seçilen iyi memurlar ve etkin bir denetim sistemi ile etkin bir kamu yönetimi örneği sergilenmiştir.

*Düyunu Umumiye İdaresine devredilen gelir kalemleri arasında yer alan işletmelerin sağlıklı işletilmeleri sağlanarak bu işletmelerin ihracata yaptığı olumlu katkı arttırılmış ve bu işletmelerle yeni teknolojilerin devlete intikali sağlanmıştır.

*Bu idarenin sağladığı destekle Osmanlı İmparatorluğu'nun istediği gümrük vergisi oranlarında artış sağlanmıştır.

*Bu idare vergi toplama yöntemlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

*Bu dönemde ilk defa Osmanlı borçlarının durumunu gösteren özel raporlar yayımlanmıştır.

Düyunu Umumiye idaresi ile başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun artan borçlanmasının Cumhuriyet dönemine devreden iç borç yönüyle 18 milyon altın lira tutarında iken dış borçlar toplamı Paris Anlaşması ile kabul edilen tutara göre 107.528.461 altın lira olarak gerçekleşmiştir (Sevimay, 1994:67).

6.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu yükseliş döneminden gerileme dönemine geçişle birlikte gelir gider dengesizliği ve buna bağlı finansman ihtiyacı giderek artmıştır.

Başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar, tımar sistemindeki bozulmalar, denetim zafiyetleri, batıda yaşanan sanayileşme hareketlerinin yakalanamaması, bağlı topraklardaki bağımsızlık elde etme çabaları, batılı emperyalist güçlerin önceki dönemlerde aldıkları kapitülasyonlar vb. pek çok sebep yönetimi mali anlamda bir kısır döngünün içine sürüklemiştir.

Bu güçlükler içindeki devletin borçlanmaya ihtiyacı da giderek artmıştır. Önce iç kaynaklardan temin edilmeye çalışılan kaynaklar ağırlıklı olarak galata bankerlerinden sağlanmıştır. Ancak iç borçlanmalarla mevcut finansman ihtiyacı karşılanamayınca dış borçlanmaya başvurulmuştur. İlk defa Kırım Savaşı'nın finansmanı için başvuru dış borçlanma hiç tahmin edilmeyecek şekilde sonun başlangıcı olmuştur. Alınan ve zamanında ödenemeyen dış borçlar önce Rüşumı Sitte idaresinin doğmasına neden olmuştur. Ancak olumsuz mali yapıyı fırsat bilen batılı emperyalistlerin baskıları sonucunda daha ağır uygulamalara fırsat veren Muharrem Kararnamesi ve bu kararnameye istinaden Düyunu Umumiye İdaresi kurulmuştur. Bu idare nedeniyle Osmanlı hem belli gelir kaynaklarını hem de bağımsız bir şekilde karar alma ve uygulama şansını kaybetmiştir. Düyunu Umumiye İdaresinin pek çok olumlu yönü yukarıda sıralanmakla birlikte emperyalizmin Osmanlıyı dağıtmak ve bu mirastan pay almak amacına hizmet etmesi bütün o sıraladığımız olumlu katkıların buharlaşmasına neden olmuştur. Esasen Düyunu Umumiye İdaresinin mali yapıyı iyileştirme çabaları kendi alacaklarını garanti etme çabasından başka da bir şey değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamış olduğu bu ibret süreci günümüzde modern Düyunu Umumiye İdareleri olarak tasvir etmenin yanlış olmayacağı uluslararası finansal kuruluşlara karşı temkinli yaklaşmanın ne kadar doğru olduğunun en büyük ispatlarından birisini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AÇBA S.,(1995), **Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması (1854-1914)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon

AÇBA, S.,(1991), **Devlet Borçlanması**, Adım Yayıncılık Ankara.

- AY H.,(2015), **Tarihi Mali Sistemler ve Osmanlı Maliyesi**, Albi Yayıncılık, İzmir.
- BATIEL Ö.F.,(1979), **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İ.İ.T.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:316/549, İstanbul.
- DAYAR H., KÜÇÜKAKSOY İ., KEÇİCİ Gülten.,(2009), “Düyunu Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu’nun Karşılaştırılması”, Kırgızistan Manas Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.
- DURU C., TURAN K. , ÖNGEOĞLU A., (1982), **Atatürk Dönemi Maliye Politikası (Mondorostan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar.) 1.Kitap**, Tisa Matbaacılık, Ankara.
- EĞİLMEZ,M.(2012), Düyunu Umumiye, **Kendime Yazılar**, 17 Ekim 2012,<http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/duyun-u-umumiye.html>, 01.10.2018)
- GÜRSOY Bedri,(1984), “100. Yılında Düyunu Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ord. Prof. Şükrü Baban’ a Armağan, İstanbul.
- İNCE M.,(1996), **Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)**, Beşinci Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- KARLUK R.,(1999), **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Basım Dağıtım.
- KAZGAN H.,(1988), "Osmanlı İmparatorluğunda İlk Dış Ticaret Tıkanıklığı ve Dış Ödene Krizi", **Durum Dergisi**, Sayı,9, Mart/ Nisan.
- KÜÇÜK Cevdet - ERTÜZÜN Tevfik, “Düyunu Umumiye”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Ansiklopedisi**, Cilt10,s.59, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, (20.10.2018)

MERKEZ BANKASI, (2008), Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

ÖNER E.,(2005), **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2005/369, Ankara.

ÖZDEMİR B.,(2009), **Osmanlı Devlet Dış Borçları**, ATO Yayını, Ankara.

SEVİMAY H.,(1994), "Osmanlı Son Dönemi Ekonomisi, (Özet-II.Bölüm), **Maliye Yazıları**, Nisan-Haziran.

YAŞA M.,(1981), Devlet Borçları, İstanbul.

YILMAZ, C.(2018), "Osmanlı Borsasının İşlem Hacmi Ne Kadardı?"
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/492912>, (19.10.2018)

<http://www.borsaistanbul.com/Dosyalar/25yil/index.html>,(1.10.2018)

<http://www.osmanlidevleti.gen.tr/duyun-u-umumiye-idaresi/>, (22.10.2018)

Commerce et Synchronisation Des Cycles Entre La Tunisie Et Ses Principaux Partenaires Européens.

Abdelhafidh Samir¹, Aloui Manel²

Résumé

L'objet de ce papier est d'étudier empiriquement les effets de l'intensité du commerce et de son interaction avec la libéralisation commerciale sur la synchronisation des cycles économiques entre la Tunisie et ses principaux partenaires européens. Dans ces derniers, nous tenons compte de l'Union Européenne (UE), de la France, de l'Italie, et de l'Allemagne. La méthodologie empirique adoptée est basée sur l'approche ARDL de Pesaran et al (2001) et les estimations économétriques portent sur des données relatives à la période 1980-2015. Nos résultats montrent que dans le long terme, l'intensité du commerce a amélioré la synchronisation des cycles et que cet effet a été renforcé par l'accord de libre-échange signé entre la Tunisie et l'Union Européenne. Ces résultats ont des implications en matière de la politique de change de la Tunisie en relation avec l'Euro.

Mots clés : intensité du commerce, libéralisation commerciale, synchronisation des cycles, politique de change, Tunisie.

Codes De Classification JEL. F150 – F310 – F490

Trade and Business Cycles Synchronization Between Tunisia and Its Major European Partners

Abstract

The aim of this paper is to examine the empirical impacts of trade intensity and of its interaction with trade liberalization on the business cycle synchronization between Tunisia and each of its major European partners. The latter are European Union, Germany, France, and Italy. Based on the ARDL approach of Pesaran, Shin and Smith (2001) and on a period of 36 years (1980-2015), our results show that trade intensity positively affected business cycles synchronization. This effect was enhanced by the free trade agreement of 1995 between Tunisia and European Union. Our results have some implications on the Tunisian exchange rate policy regarding the parity of the Euro against the Tunisian Dinar.

Keywords: Trade intensity, trade liberalization, Business cycles, exchange rate policy.

JEL Classification Codes : F150 – F310 – F490

¹ Maître de Conférences, Université de Tunis El Manar, Faculté des Sciences Economiques et de Gestion de Tunis (FSEGT), Département des Sciences Economiques, Laboratoire d'Intégration Economique Internationale (LIEI), Tunisie, Samir.abdelhafidh@fsegt.utm.tn

² Doctorante, Université de Tunis El Manar, FESGT, LIEI, Tunisie, Manelaloui55@gmail.com

1. INTRODUCTION

Avec plus de 70 % sur la période 1980-2015, l'Union Européenne (UE) est de loin le principal partenaire commercial de la Tunisie. Ce constat est expliqué, en dehors des facteurs géographiques et historiques, par des choix de politique économique. Dans ces derniers, on trouve l'accord d'association et de libre-échange signé en mars 1995. La libéralisation des échanges entre la Tunisie et l'UE n'a pas toutefois contribué à leur diversification. Ils sont concentrés avec la France, l'Italie et l'Allemagne avec respectivement 22.74%, 17% et 8.68% en 2015. Entre 1980 et 2015, ces pays ont totalisé près de 54% du commerce de la Tunisie avec l'UE.

L'importance de l'UE pour la Tunisie se trouve également observée dans la place occupée par la monnaie européenne dans ses règlements internationaux. Selon les chiffres de la Banque Centrale de Tunisie, 53.2% de ces derniers ont été libellés en Euro en 2014. L'évolution de la parité Euro/Dinar a par conséquent des effets potentiellement très importants sur des variables comme l'inflation et le solde de la balance commerciale de la Tunisie. Une forte dépréciation du Dinar serait en mesure de rendre le prix de ses importations plus cher en monnaie nationale et celui de ses exportations moins cher en monnaie étrangère. La conséquence serait une amélioration du solde de la balance commerciale. Ce dernier résultat dépend toutefois des élasticités-prix des importations et exportations³. Aussi, en augmentant les prix des importations, la dépréciation pourrait se traduire par plus d'inflation à travers l'effet du "pass-through" (Charfi et Kadria, 2016)). C'est ce qui semble avoir été le cas en Tunisie où l'inflation est passée de 3.4% à 6.4% de 2010 à 2017.

La détérioration du solde de la balance commerciale et l'augmentation de l'inflation rendent problématique l'adoption par la Tunisie d'un régime de change de plus en plus flexible depuis 2011, sous les recommandations du Fonds Monétaire International⁴. C'est un choix qui ne se trouve pas nécessairement justifié, en

³ Selon la condition de Marshall-Lerner, la somme en valeur absolue des élasticités-prix des exportations et des importations doit être supérieure à 1 pour observer une amélioration du solde de la balance commerciale.

⁴ Le FMI (2018a) avance que "La réduction des déséquilibres extérieurs repose sur un taux de change déterminé par le marché" (P.3).

particulier par rapport à l'Euro, par certaines théories économiques, telle que celle des Zones Monétaires Optimales (ZMO). En effet, cette dernière soutient que l'intensité des échanges commerciaux entre deux partenaires réduit l'option d'adopter la flexibilité des changes entre leurs monnaies. La fixité du taux de change réduirait les coûts de transaction associés au commerce bilatéral, ce qui conduirait à l'augmenter davantage (Mundell, 1961). Aussi, des échanges commerciaux plus intenses permettraient de mieux synchroniser les cycles économiques des pays partenaires, réduisant par conséquent la flexibilité du taux de change en tant qu'instrument d'ajustement (Frankel et Rose, 1997 ; Gruben, Koo et Millis, 2002 ; Imbs, 2003). Par ailleurs, la libéralisation commerciale pourrait elle aussi synchroniser davantage les cycles des pays partenaires si elle les conduit à des échanges plus intenses et davantage concentrés dans le commerce intra-branche (Calderon, 2003 ; Abdelhafidh et Haddou, 2009).

La structure du commerce international de la Tunisie, sa politique commerciale vis-à-vis de l'UE, les débats portant sur sa politique de change, ainsi que les enseignements offerts par la théorie des ZMO justifient le choix de notre problématique. Cette dernière cherche à examiner empiriquement l'effet de l'intensité du commerce et de son interaction avec la libéralisation commerciale sur la synchronisation des cycles de la Tunisie, d'un côté, de l'UE, de l'Allemagne, de la France, et de l'Italie, d'un autre côté. Elle permettrait en particulier de déduire des conclusions en termes de politique de change et de contribuer aux débats qui ont émergé en Tunisie depuis 2011, année de la chute de l'ancien régime politique. Aussi, elle enrichirait le peu des travaux empiriques portant sur la synchronisation des cycles et ses déterminants et employant des séries temporelles (Shin et Wang, 2004 ; Alimi, 2007 ; Knani, 2012)⁵.

Nos estimations portent sur la période 1980-2015 et sont basées sur une stratégie empirique déduite de l'approche autorégressive à retards échelonnés (ARDL) de

⁵ La plupart des travaux empiriques ont porté sur des données en coupe transversales ou de panel (Frankel et Rose, 1997 ; Calderon, Song et Stein, 2006 ; Abdelhafidh et Haddou, 2009 ; Alimi, 2015 ; Duval et al. 2014).

Pesaran, Shin et Smith (2001). Cette dernière permettra d'étudier les relations de long terme entre des variables non nécessairement intégrées au même ordre.

La suite l'article est organisée comme suit. La deuxième section porte sur la méthodologie empirique adoptée. Les résultats sont présentés et discutés dans la troisième section et leurs implications en termes de politique économique ainsi que les conclusions font l'objet de la quatrième section.

2. METHODOLOGIE EMPIRIQUE

2.1. Le modèle

Pour examiner les effets de l'intensité du commerce et de son interaction avec la libéralisation commerciale sur les corrélations cycliques, nous estimons deux équations. Dans l'équation (1), la corrélation cyclique est expliquée uniquement par l'intensité du commerce bilatéral. Dans l'équation (2), une variable d'interaction entre l'intensité du commerce et l'accord de libre-échange est introduite.

$$Y_t = F(ICB_t) \quad (1)$$

$$Y_t = F(ICB_t; ALICB_t) \quad (2)$$

Les variables Y_t et ICB_t sont respectivement le degré de synchronisation du cycle de la Tunisie et l'intensité de son commerce bilatéral avec chacun de ses partenaires (l'UE, la France, l'Italie et l'Allemagne) à la période t . La variable $ALICB_t$ est une variable multiplicative entre une variable muette rendant compte de l'accord de libre-échange (prenant la valeur de 1 de 1995 à 2015) et l'intensité du commerce bilatéral.

2.2. Mesures des variables du modèle

La synchronisation cyclique Y_t est mesurée par la "quasi-corrélation instantanée" d'Abiad et al. (2013). Elle permet de calculer la corrélation à chaque instant dans le temps tout en conservant de bonnes propriétés statistiques. En effet, la moyenne des corrélations converge vers le coefficient de corrélation de Pearson. Aussi, elle n'est pas nécessairement comprise entre -1 et 1, auquel cas les résidus seront peu susceptibles de suivre la loi normale (Otto, Voss et Willard, 2001 ; Inklaar, Jong-A-

Pin et De Haan, 2008). La quasi-corrélation est mesurée comme suit :

$$Y_{(i,j)t} = \frac{(g_{it} - g_{i*})(g_{jt} - g_{j*})}{\sigma_i \cdot \sigma_j} \quad (3)$$

g_{it} et g_{jt} désignent respectivement les taux de croissance des composantes cycliques du PIB de la Tunisie et de son partenaire j à l'année t . Les variables g_{i*} (g_{j*}) et σ_i (σ_j) sont respectivement la moyenne et l'écart type de ces taux de croissance pour la Tunisie (le partenaire j) au cours de la période étudiée, 1980-2015.

Les composantes cycliques ont été calculées, comme par exemple chez Duarte et Holdin (2003) et Abdelhafidh et Haddou (2009), en appliquant le filtre de Hodrick et Prescott (1997)⁶. Une fois les composantes cycliques du PIB en dollar constant de 2010 sont filtrées, nous calculons leurs corrélations entre la Tunisie et chacun de ses principaux partenaires européens. Plus les corrélations sont élevées, plus la synchronisation entre les cycles est importante.

Pour mesurer l'intensité du commerce bilatéral, ICB, nous utilisons l'indicateur adopté par plusieurs auteurs tels que Frankel et Rose (1997), Calderón (2003) ou Baxter et Kouparitsas (2006). C'est un indicateur qui reflète l'importance du commerce entre les deux pays i (la Tunisie) et j (l'un de ses partenaires) dans leurs échanges internationaux. Lorsqu'il augmente, il traduit un renforcement de l'intensité de leur commerce bilatéral⁷. Il est calculé comme suit :

$$ICB_{ijt} = \frac{X_{ijt} + M_{ijt}}{X_{it} + X_{jt} + M_{it} + M_{jt}} \quad (4)$$

Où X_{ijt} (M_{ijt}) reflète les exportations (importations) du pays i vers (en provenance) le (du) pays j . Les variables X_{it} (X_{jt}) et M_{it} (M_{jt}) représentent respectivement les exportations et les importations totales du pays i (j) à l'année t .

⁶ D'autres techniques de filtrage existent comme les différences premières, le modèle de tendance quadratique et le filtre de bande passante (Calderón, Chong et Stein, 2006).

⁷ Pour les données relatives au PIB, la source est la Banque Mondiale (World Development Indicators). Pour le commerce bilatéral, la source est le FMI (Direction of Trade Statistics).

2.3. Les tests de cointégration

L'approche de Pesaran, Shin et Smith (2001) est basée sur l'estimation par la méthode des Moindres Carrées Ordinaires de modèles de correction d'erreur sans restriction. Ces derniers correspondent aux équations (5) et (6) en contrepartie respectivement des équations (1) et (2) :

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^l \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta ICB_{t-i} + \mu_1 Y_{t-1} + \mu_2 ICB_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^t \beta_{3i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^u \beta_{4i} \Delta ICB_{t-i} + \sum_{i=0}^v \beta_{5i} \Delta ALICB_{t-i} + \mu_3 Y_{t-1} + \mu_4 ICB_{t-1} + \mu_5 ALICB_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (6)$$

Où α , β et μ sont des coefficients à estimer et ε_{it} ($i=1 ; 2$) reflètent les résidus supposés être des bruits blancs.

Selon cette approche, une relation de long terme entre les variables du modèle existe lorsqu'on rejette l'hypothèse nulle d'absence de cointégration $\mu_1 = \mu_2 = 0$ pour l'Équation (5) et $\mu_3 = \mu_4 = \mu_5 = 0$ pour l'équation (6). Cette hypothèse est testée à travers un test de Fisher dont la valeur calculée est comparée aux valeurs critiques de Pesaran, Shin et Smith (2001). Si la valeur calculée de la statistique est plus faible que la limite inférieure on accepte l'hypothèse d'absence de cointégration. En revanche, si elle est plus élevée que la limite supérieure on rejette l'hypothèse nulle. Si elle est comprise entre les deux limites, il n'est pas possible de conclure.

Les retards optimaux sont choisis sur la base de la minimisation du critère d'information d'Akaike (AIC). La validité des modèles choisis et des retards retenus sont examinés à travers des tests de diagnostic. Il est aussi à souligner que la variable Y_t a été transformée en log pour aplatir ses fluctuations.

2.4. Calculs des effets de long terme

En présence d'une relation de cointégration, des effets de long terme peuvent être calculés par l'annulation des valeurs de toutes les variables en différence (Abdelhafidh, 2014). Ceci conduit aux équations (7) et (8) ci-après :

$$Y_t = \frac{\alpha_1}{\mu_1} - \frac{\mu_2}{\mu_1} ICB_t \quad (7)$$

$$Y_t = \frac{\alpha_2}{\mu_3} - \frac{\mu_4}{\mu_3} ICB_t - \frac{\mu_5}{\mu_3} ALICB_t \quad (8)$$

Les effets de long terme de l'intensité du commerce bilatéral sur la corrélation des cycles sont déduits à partir des dérivées partielles de Y par rapport à ICB dans les équations (7) et (8).

Tableau 1. Effets de long terme de l'ICB sur la corrélation des cycles.

Equation (6)	$\frac{\Delta Y_t}{\Delta ICB_t} = -\frac{\mu_2}{\mu_1}$
Equation (7)	$\frac{\Delta Y_t}{\Delta ICB_t} = -\frac{\mu_4}{\mu_3} - \frac{\mu_5}{\mu_3} AL$

3. RESULTATS EMPIRIQUES⁸

3.1. Tests de stationnarité

La stationnarité des variables a été examinée pour respecter la contrainte qu'elles ne sont pas intégrées à un ordre supérieur à 1. En effet, les valeurs critiques de Pesaran, Shin et Smith (2001) concernent des variables intégrées d'ordre 0 ou d'ordre 1. Les tests de stationnarité sont basés sur les trois spécifications du test ADF (avec constante et sans tendance, avec constante et tendance, sans constante ni tendance).

Les résultats soutiennent qu'avec chacun des partenaires retenus, la variable corrélation cyclique est intégrée d'ordre 0 (I(0)) et que toutes les autres variables sont intégrées d'ordre 1 (I(1)). Par conséquent, l'approche ARDL est applicable car aucune des variables retenues n'est intégrée à un ordre supérieur à 1. Elle est aussi

⁸ Pour respecter les consignes aux auteurs en nombre de page, nous nous limitons à une synthèse des résultats. Le détail des tests et des estimations des différentes équations peut être communiqué sur demande.

plus appropriée que les techniques d'intégration concurrentes car les variables ne sont pas intégrées au même ordre.

3.2. Application de l'approche *ARDL* et tests de cointégration

Les valeurs du coefficient de détermination ajusté (\bar{R}^2) montrent que les spécifications expliquent entre près de 40% et 70% des corrélations entre les cycles de la Tunisie et de ses principaux partenaires européens (Tableau 2). Aussi, les conditions conduisant à des estimateurs efficaces et non biaisés par l'application des MCO sont satisfaites. En effet, les tests des résidus prouvent qu'ils ne sont pas auto-corrélés (test de Breusch-Godfrey) et qu'ils sont homoscedastiques (test ARCH). De même, les tests de CUSUM et du carré de CUSUM ont montré que les paramètres estimés sont stables sur la période d'estimation⁹.

Tableau 2. Résultats de l'application de l'approche *ARDL*

Equation [retards]	(3) [1;1]	(4) [1;0]	(3) [1;1]	(4) [1;0]	(3) [1;1;0]	(4) [1;1;0]	(3) [1;2;0]	(4) [1;1;0]
	UE		France		Italie		Allemagne	
α	-0.92	-0.88	0.35	0.01	0.44	-0.86*	1.07***	1.07**
$\Delta(Y[-1])$	0.06	0.16	0.21	0.22	0.01	0.2	0.23	0.22
$\Delta(ICB)$	3.48	3.31	0.53	0.79	-0.08	1.63	1.89	2.50
$\Delta(ICB[-1])$	-1.43	-2.44		-0.42	-0.60	-2.36**		
$\Delta(ICB[-2])$						-1.23		
$\Delta(ALICB)$		-0.35		0.01		-0.81		-0.75
$Y[-1]$	-	-1.45***	-	-1.34***	-	-1.84***	-	-1.21
	1.25***		1.31***		1.40***		1.22***	
$ICB[-1]$	9.96***	10.12***	2.3***	3.04**	1.88***	6.11***	1.55	1.74
$ALICB[-1]$		1.00		-0.21		-1.56***		-0.31
R^2	0.63	0.67	0.59	0.6	0.70	0.79	0.53	0.54
\bar{R}^2	0.56	0.58	0.53	0.49	0.64	0.71	0.46	0.43
Tests de cointégration								
F-stat	23.0***	17.8***	20.1***	12.7***	35.0***	27.2***	15.3***	9.9***

***, ** et * indiquent que les variables sont significatives à 1%, 5%, et 10% respectivement. Les valeurs critiques de F (limites supérieure I(1)) à 1% sont de 7.84 et de 6.36 pour les équations (5) et (6). Estimations des auteurs sur Eviews 9

⁹ Ibid.

Les tests de cointégration basés sur l'approche ARDL rejettent l'hypothèse d'absence d'une relation de long terme pour les deux spécifications. En effet, les valeurs calculées de la statistique F (Tableau 2) sont plus élevées que les limites supérieures des valeurs critiques de Pesaran, Shin et Smith (2001) au seuil de 1%. Ceci implique que des relations d'équilibre de long terme peuvent être déduites et que des effets de long terme de l'intensité du commerce et de son interaction avec la libéralisation commerciale sur la synchronisation cyclique peuvent être calculés.

3.3. Calculs des effets de long terme

Le calcul des effets de long terme (Tableau 3) sur la base de la démarche décrite précédemment (paragraphe 3.3) a permis de montrer que :

(i) L'intensité du commerce a renforcé la corrélation des cycles de la Tunisie avec ses partenaires (équation (1)). Cet effet est le plus important avec l'UE dans son ensemble (7.12%) suivi par l'Italie (2.12%) et la France (1.68%). Pour l'Allemagne, même si l'effet est positif (1.64%), il est statistiquement non significatif.

(ii) L'équation (2) montre que l'accord de libre-échange a renforcé l'effet positif de l'intensité du commerce bilatéral sur la synchronisation des cycles économiques avec chacun des quatre partenaires.

Tableau 3. Effets de long terme.

Equation	UE	France	Italie	Allemagne
(1)	7.12 ^{***}	1.68 ^{***}	2.12 ^{***}	1.64
(2)	6.18 ^{***} +0.75 [*] AL	0.56+0.41 ^{***} AL	3.41 ^{***} +0.65 ^{**} AL	4.99 ^{***} +0.97 ^{***} AL

^{***}, ^{**} et ^{*} indiquent que les variables sont significatives aux seuils de 1%, 5%, et 10% respectivement. Estimations des auteurs sur Eviews 9.0.

4. IMPLICATIONS ET CONCLUSIONS :

En somme, nos résultats empiriques ont montré des effets positifs et significatifs de l'ICB et de son interaction avec l'accord de libre-échange dans le long terme¹⁰.

Par référence à la théorie des ZMO, nos résultats ont des implications en matière de politique de change. En effet, ladite théorie soutient l'idée que l'adoption d'un régime de change fixe ou l'adhésion à une union monétaire dépend du degré de synchronisation des cycles d'un pays avec ceux du pays de la monnaie d'ancrage ou des pays de l'union. Elle soutient aussi l'idée que l'intensité du commerce et la libéralisation commerciale sont en mesure de renforcer la synchronisation.

Par conséquent, nos résultats soutiennent l'idée que l'intensité du commerce bilatéral de la Tunisie avec ses partenaires européens a renforcé l'option d'un ancrage du Dinar à l'Euro. Cette option est encore plus forte avec l'accord de libre-échange. La pertinence de ce choix pour l'économie tunisienne reste toutefois discutable.

En effet, il est vrai qu'un ancrage du Dinar à l'Euro permettrait de stabiliser le taux de change et, par conséquent, d'encourager le commerce international. Il est aussi vrai qu'il permettrait de réduire le taux d'inflation en exigeant des autorités monétaires et budgétaires plus de discipline pour pouvoir respecter l'ancrage déclaré. Cependant, les autorités auront à défendre l'ancrage par le recours aux réserves de change. Le montant de ces dernières est relativement faible (inférieur à trois d'importation (FMI, 2018)) pour permettre aux autorités tunisiennes de défendre la parité déclarée. Aussi, les rigidités caractérisant l'économie tunisienne font que les autorités auront toujours besoin du taux de change en tant qu'instrument d'ajustement pour réduire le déficit de la balance commerciale en augmentant la compétitivité-prix des exportations.

¹⁰ Des effets de court terme ont été aussi calculés et ils se sont révélés non significatifs (ils peuvent être communiqués sur demande). Une explication plausible est qu'une période relativement longue était nécessaire pour voir des effets positifs de la libéralisation et de l'intensité des échanges sur la synchronisation des cycles entre la Tunisie et ses partenaires.

En conclusion, même si nos résultats ont des implications en matière de politique de change plutôt favorables à un ancrage (dont l'intensité reste à déterminer) du Dinar à l'Euro, il est prudent de rappeler que d'autres facteurs interviennent dans la formulation des dites politiques. Comme exemples, nous citons des priorités de politique économique, des considérations d'économie politique, et des pressions exercées par le Fonds Monétaire International

BIBLIOGRAPHIE

ABDELHAFIDH, S. (2014), "Dettes extérieures et croissance économique en Tunisie", *Panaeconomicus*, 6, 669-689.

ABDELHAFIDH, S., HADDOU, S. (2009), "Libéralisation commerciale et synchronisation des cycles économiques dans les pays d'Afrique du Nord et du Proche Orient", *Le Maghreb face aux défis de l'ouverture en Méditerranée*, (Ed. L. ABDELMALKI., K. BOUNEMRA BEN SOLTANE., M. SADNI-JALLAB), l'Harmattan, Paris, 61-100.

ABIAD, A., FURCERI, D., KALEMLI-OZCAN, S., PESCATORI, A. (2013), "Dancing together? Spillovers, common shocks and the role of financial and trade linkages", *World economic outlook: transitions and tensions*, (Ed. International Monetary Fund, Washington, Chapter 3.

ALIMI, N. (2015), "The effect of trade, specialization and financial integration on business cycle synchronization in some Mediterranean countries", *Asian Economic and Financial Review*, 100-118.

ALIMI, N. (2007), "Accord de libre-échange et synchronisation des cycles économiques : Cas de la Tunisie et l'union européenne", <https://www.researchgate.net/publication/269810268>.

BAXTER, M., KOUPARITSAS, M. A. (2006), "What determines bilateral trade flows?", *NBER Working Paper*, N°12188.

CALDERON, C. (2003), "Do free trade agreements enhance the transmission of shocks across countries?", *Central Bank of Chile Working Papers*, N°213.

- CALDERON, C., CHONG, A., STEIN, E. (2006), "Trade intensity and business cycle synchronization: are developing countries any different?", *Journal of International Economics* 71, 2-21.
- CHARFI, F., KADRIA, M. (2016), "Incomplete exchange rate pass-through transmission to prices: an SVAR model for Tunisia", *Annals of Financial Economics*, 11(4), 1-23.
- DUARTE, A., HOLDEN, K. (2003), "The business cycle in the G-7 economies", *International Journal of forecasting*, 19(4), 685-700.
- DUVAL, R., CHENG, K., OH, K., SARAF, R., SENEVIRATNE D. (2014), "Trade integration and business cycle synchronization: A reappraisal with focus on Asia", *IMF Working Paper* N°14/52.
- FONDS MONÉTAIRE INTERNATIONAL (2018), "Country Report", N°. 18/291.
- FRANKEL, J., ROSE, K. (1997), "The endogeneity of the optimum currency area criteria", *Swedish Economy Policy Review*, 4, 487-512
- GRUBEN, W. C., KOO J., MILLIS E. (2002), "How much does international trade affect business cycle synchronization?", *Federal reserve bank of Dallas working Paper*, N° 02/03.
- HODRICK, R. J., PRESCOTT, E. C. (1997), "Postwar US business cycles: an empirical investigation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 29(1), 1-16.
- IMBS, J. (2003), "Trade, finance, specialization and synchronization", *IMF Working Paper*, 03/81.
- INKLAAR, R., JONG-A-PIN, R., DE HAAN, J. (2008), "Trade and business cycles synchronization in OECD countries: A re-examination. *European Economic Review*, 52 (4), 646-666.
- KNANI, R. (2012), "Synchronisation et déterminants de la synchronisation : une approche économétrique", *Global journal of management and business research*, 12 (14), 34-47.

MUNDELL R.A. (1961), “ A theory of optimum currency areas ”. *The American economic review*, 51(4), 657-665.

OTTO, G., VOSS, G., WILLARD, L. (2001), “Understanding OECD Output correlations”. *Research Discussion paper*, 2001 - 05.

PESARAN, M. H., SHIN, Y., SMITH, R. J. (2001), “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

SHIN, K. WANG, Y., (2004). “Trade integration and business cycle Co-movements: the case of Korea with other Asian countries”. *Japan and the World Economy*, 16(2), 213–230.

Sosyal Medya ve İşe Alım Süreci Üzerindeki Etkileri

H. Serdar Öge¹, Ali Alagöz², Metin Allahverdi³

Özet

Bu çalışma, sosyal medyanın işe alım süreçleri üzerindeki etkisinin incelenerek bu konuda işletmeler ve insan kaynakları profesyonellerinin farkındalığını artırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle sosyal medyanın ortaya çıkışı ve dünya genelinde kullanımları ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Ayrıca çalışmada, sosyal medyanın işletmelerdeki kullanımı ve etkisi çeşitli istatistiklerle ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucunda sosyal medyanın işe alım sürecindeki etkisi çeşitli bilgilerle aktarılmıştır. Buna göre sosyal medyanın işe alım sürecinde kullanılmasının olumlu ve olumsuz etkileri olduğu, işletmelerin sosyal medya platformlarının işe alım için sunduğu fırsatları değerlendirebilmesi için doğru stratejilerle yola çıkması gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Sosyal Medya, Sosyal Medya Kullanımları, İşe Alım

Jel Sınıflama Kodları: M15, M12, M51

Social Media and Its Impact on Recruitment Processes

Abstract

This study aims to raise the awareness of businesses and human resource professionals in this area by examining the effect of social media on the recruitment process. For this purpose, information on the emergence of social media and their use in the world was presented primarily in the study. Also, in this study, the use and impact of social media in business were revealed with various statistics. As a result of the work, the impact of social media on the recruitment process has been transferred through various information. Accordingly, it is stated that the use of social media in the recruitment process has positive and negative effects, and it is stated that businesses should take the right strategies in order to evaluate opportunities offered by recruitment of social media platforms.

Keywords— Social Media, Social Media Usages, Recruitment

JEL Classification Codes: M15, M12, M51

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Türkiye, soge@selcuk.edu.tr

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Türkiye, alialagozs@gmail.com

³ Öğr. Grv., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Türkiye, allahverdi@selcuk.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen bilgi teknolojileri bireysel, grup ve örgütsel karar verme davranışları üzerinde birçok faktörü etkilemiştir. Özellikle mobil teknolojisi ve internetin yaygınlaşması sonucu, kişilerin karşılıklı etkileşime girmesine olanak tanıyan web 2.0 teknolojisi sayesinde sosyal medya ağları ortaya çıkmış ve gündelik hayatın her alanında kendini göstermeye başlamıştır (Erdal ve Aydın, 2018: 729).

Çok yaygın bir kullanımı olan sosyal medya teknolojileri, işletmelere dünyada nerede olursa olsunlar en iyi adaylara ulaşma imkanı verirken mevcut personeli de bu kullanımın içerisine katmıştır. Sosyal medya kullanımı işletmelere ve bireylere birçok avantaj sunarken, eğer dikkat edilmezse oluşabilecek dezavantajları da ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal medyanın iş ortamına girdiği ve özellikle işe alım süreçlerinde ele alındığı düşünüldüğünde, sosyal medya ile ilgili işe alım eğilimleri hakkında bilginin önemi hissedilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan çalışma, sosyal medya ile ilgili bilgiler sunarken, onun işletme içerisindeki kullanımı ile ilgili eğilimleri de ortaya koymuştur. Çalışmada sosyal medyanın, işe alım süreçleri üzerindeki rolü aktarılmıştır.

2. SOSYAL MEDYA KAVRAMI

Sosyal medyanın ilk ortaya çıkışı Duke Üniversitesi'nden Tom Truscott ve Jim Ellis tarafından 1979 yılında internet kullanıcılarının genel mesajları yayınlamalarına izin veren dünya çapında bir tartışma sistemi olan "Usenet"i kurması ile başlar. Fakat sosyal medya kavramının bugünkü gibi anlaşılmasını sağlayanlar ise 1989'da Bruce ve Susan Abelson tarafından çevrimiçi günlük yazarlarını tek bir toplulukta bir araya getirmesi amacıyla kurulan "Sosyal Ağ Günlüğü" isimli bir sosyal paylaşım sitesidir. "Weblog" terimi de ilk kez aynı anda kullanılmaya başlandı ve bir yıl sonra bir blog yazarı "weblog"u "we blog"a dönüştürdü. Yüksek hızlı internet erişiminin giderek yaygınlaşması, kavramın popüleritesine daha fazla katkıda bulundu ve MySpace (2003) ve Facebook (2004) gibi sosyal paylaşım sitelerinin oluşturulmasına yol açtı. Bu da "Sosyal Medya"

terimini ortaya koydu ve bugün sahip olduğu öneme katkıda bulundu (Kaplan ve Haenlein, 2010: 60).

Resmi bir tanım olmamasına rağmen, “sosyal medya”, genellikle tüketiciler tarafından oluşturulan medya içerikli bilgilerin arşivlenmesi veya çevrimiçi paylaşılması ve yine bu bilgilerin diğer duyarlı tüketiciler tarafından kolay ulaşılabilir olmasını sağlayan internet tabanlı uygulamalar olarak bilinir (Xiang & Gretzel, 2010: 180). Bir başka tanımda ise sosyal medya, “bireylerin bilgi ve fikir üretmelerini, paylaşmalarını ve yaymalarını sağlayan sanal ağlar ve topluluklar” olarak tanımlanmaktadır (McDonald & Thompson, 2016: 69). Sosyal medya, bireylerin ve toplulukların kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği paylaştığı, birlikte oluşturduğu, tartıştığı ve değiştirdiği, etkileşimli platformlar oluşturmak için mobil ve web tabanlı teknolojileri kullanır. Bugün popüler basının üzerinde sosyal medyanın muazzam bir şekilde etkin bir olması göz önüne alındığında, tamamen yeni bir iletişim ortamının ortasında olduğumuz anlaşılıyor (Kietzmann et al., 2011: 241). Yeni iletişim teknolojisi, özel bireylerin çevrimiçi bilgi kaynakları haline gelmelerine ‘diğerleriyle fikirleri, görüşleri, deneyimleri ve perspektifleri’ paylaşmalarını sağlar (Marken, 2007: 10).

Sosyal medya, Web 2.0'nin teknolojik temellerini kullanan internet tabanlı uygulamaların ürünüdür (Berthon et al., 2012: 263). Web 2.0 terimi ilk olarak, teknolojik ticari sergi ve konferans üreticileri tarafından 2004 sonbaharında, ticari konferansların bir serisi için, bir isim olarak kullanılmıştır (Levy, 2009: 121). Web 1.0 teknolojisinden Web 2.0 teknolojisine 2004 yılında geçilmesi ile dünya genelinde internet kullanımı yaygın hale gelmiştir. E-posta ve basit internet siteleri gibi uygulamaları kapsayan Web 1.0 teknolojisi ile karşılaştırıldığında, Web 2.0 teknolojisi kullanıcıların içerik oluşturabilmesine imkân vermektedir (Merolli et al., 2013: 958; Tengilimoğlu vd., 2015: 78). Web 2.0, içerik ve uygulamaların katılımcı ve işbirlikçi bir şekilde tüm kullanıcılar tarafından sürekli olarak değiştirildiği, artık yalnızca bireyler tarafından oluşturulmadığı ve yayınlanmadığı, aksine tüm kullanıcılar tarafından katılımcı ve işbirlikçi bir şekilde sürekli olarak değiştirildiği bir platformdur (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61). Web 2.0 teknolojisi ile birlikte

Wiki'ler, bloglar, çevrimiçi formlar, etiketleme ve sosyal yer imi gibi yeni sosyal etkileşim türleri oluşmuştur. Bu tür sistemler ve uygulamalar sosyal ağ sitelerinin ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.

Sosyal ağ siteleri bireylere izin veren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanır ve bu tür oluşum için aşağıdaki olayların olması beklenir (Boyd ve Ellison, 2007: 222;

- (1) *sınırlı bir sistem içerisinde halka açık ya da yarı açık profil oluşturmak,*
- (2) *bağlantı paylaştıkları diğer kullanıcı listesini oluşturabilmek,*
- (3) *kendi bağlantı listesini ve sistemdeki diğer kişiler tarafından yapılan paylaşımları görüntüleyebilmek ve bunlar arasında geçiş yapabilmek.* Bu bağlantıların niteliği ve isimlendirmesi siteden siteye değişebilir.

Bu bağlantıların niteliği ve isimlendirmesi siteden siteye değişebilir.

Bir sosyal ağ sitesi, kullanıcının bir profil oluşturabileceği ve çeşitli profesyonel veya kişisel nedenlerle onu başka kullanıcılara bağlayan kişisel bir ağ oluşturabileceği çevrimiçi bir sitedir (Dawley, 2009: 111). Genel olarak günümüzdeki sosyal medya türleri ve örnekleri aşağıdaki gibidir (Foreman, 2017):

1. *Sosyal ağlar:* İnsanlarla (ve markalarla) çevrimiçi bağlantı kurmak için. Örnekler: Facebook, Twitter, LinkedIn

2. *Medya paylaşım ağları:* Fotoğrafları, videoları, canlı videoları ve diğer medyaları çevrimiçi bulmak ve paylaşmak için. Örnekler: Instagram, Snapchat, YouTube.

3. *Tartışma forumları:* Haberleri, bilgileri ve görüşleri bulmak, tartışmak ve paylaşmak için. Örnekler: Reddit, Quora, Digg.

4. *Yer imi ve içerik oluşturma ağları:* Yeni ve trend içerik ve medyaları keşfetmek, kaydetmek, paylaşmak ve tartışmak için. Örnekler: Pinterest, Flipboard.

5. *Tüketici gözden geçirme ağları:* Markalar, ürünler ve hizmetler ile restoranlar, seyahat yerleri ve daha fazlası hakkındaki bilgileri bulmak, incelemek ve paylaşmak için. Örnekler: Yelp, Zomato, TripAdvisor.

6. *Ağları bloglama ve yayınlama:* İçeriği çevrimiçi yayınlamak, keşfetmek ve yorumlamak için. Örnekler: WordPress, Tumblr, Medium.

7. *Sosyal alışveriş ağları*: Trendleri belirlemek, markaları takip etmek, harika buluşları paylaşmak ve satın alımlar yapmak için. Örnekler: Polyvore, Etsy, Fancy.

8. *İlgi alanına dayalı ağlar*: Paylaşılan ilgi alanı veya hobi etrafında başkalarıyla bağlantı kurmak için. Örnekler: Goodreads, Houzz, Last.fm.

9. *Ekonomi paylaşımı ağları*: Akranları arasında ürün ve hizmetlerin reklamını yapmak, bulmak, paylaşmak, satın almak, satmak ve ticaretini yapmak. Örnekler: Airbnb, Uber, Taskrabbıt.

10. *Anonim sosyal ağlar*: Dedikodu yapmak, argo, meraklanmak ve bazen zorbalık etmek. Örnekler: Whisper, Ask.fm, After School.

Bu tür sosyal ağ platformlarının her biri, sosyal medya alanında bireylere ve kurumlara benzersiz özellikler ve deneyimler sağlamıştır (Lee, 2013: 25). Sosyal medya günlük iletişimde yeni olanaklar sunan çeşitli teknolojilerle birlikte insanların kendilerini ifade etme ve ilişki kurabilme yetenekleri artırır. Bu artış yüz yüze durumlardan daha samimi olan yeni türden ilişkilerin kurulmasını sağlar. Bu özelliği ile sosyal medya toplum içerisinde resmi ve gayri resmi faaliyetleri sağlayabilecek potansiyeli taşımaktadır. Bu özellik aynı zamanda, personel alımını kolaylaştırmak; bireysel, takım ve örgütsel düzeyde öğrenme süreçlerini teşvik etmek; toplumla açık iletişim yapısı nedeniyle örgüt kültürünü geliştirmek gibi faaliyetlerle işletmeler için de yararlı olacaktır (Hauptmann & Steger, 2013: 29-30).

2.1. Dünya Üzerindeki Sosyal Medya Kullanımı ve Popüler Ağlar

Sosyal medya, bilgi alışverişinde bulunan insanları bir araya getiren web tabanlı bir hizmettir. Sosyal medya hiç şüphesiz insanların ilişki kurması ve etkileşimde bulunmasının daha kolay olduğu modern bir dünyadır.

Şu anda dünya çapında 2,6 milyardan fazla sosyal ağ kullanıcısı vardır ve internet kullanıcılarının yüzde 64'ünden fazlası sosyal medya hizmetlerine çevrimiçi olarak erişmektedir (Statista, 2018a). 4 Şubat 2004 yılında kurulan ve internet üzerindeki en büyük sosyal medya ağı olan “facebook” Nisan 2018 verilerine göre dünya üzerinde yaklaşık 2.234 milyar kullanıcıya sahiptir. “Facebook”u 1.5 milyar kullanıcı ile bir medya paylaşım sitesi olan “youtube” ve sesli, görüntülü ve yazılı

mesajlaşma platformu olan “whatsapp” takip etmektedir (Statista, 2018b). İstatistiklere göre, sosyal ağlar, çevrimiçi kullanıcıların zamanlarını geçirmeleri için en popüler yollardan biridir. İnsanların sosyal medyada harcadıkları zaman miktarı sürekli artmaktadır. PEW araştırma merkezinin 2016 yılında yaptığı araştırmaya göre “facebook” kullanıcılarının %76’sı hesaplarını günlük kontrol etme ihtiyacı duymaktadırlar. Daha çok bir iş hayatı ile ilgili bilgilerin paylaşıldığı bir sosyal platform olan “linkedin”nin kullanıcıları (%51) ise daha az sıklık hesaplarını kontrol etmektedirler (Chaffey, 2018).

Bir başka araştırmaya göre ortalama bir kişi, her gün sosyal medyada yaklaşık 116 dakika harcamaktadır ve bu da insan ömrünün toplam 5 yıl 4 ayın sosyal medya ile harcadığı anlamına gelmektedir (Asano, 2017). Bu tür durumlar aslında ihtiyaçlara göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin iş arama için “linkedin” platformuna üye olan bir kişinin kullanım sıklığı doğal olarak artış gösterecektir.

Sosyal medya uygulamaları için kişinin yaşının hiçbir önemi yoktur. Her yaştan kişiler kendine en uygun platformu benimseyerek ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Yapılan araştırmalara göre 16-24 yaş grubunun sosyal medya platformlarını kullanım ortalaması %38,86’dır. Onu takip eden ise %35,86 ortalama ile 25-34 yaş grubudur. Yaş grubu ilerledikçe ortalamalarda düşmektedir. Buna göre 55-64 yaş grubunun sosyal medya platformlarını kullanma ortalaması %23,64’tür (Global Web Index, 2018).

Sosyal medyanın bugünkü durumuna gelmesindeki en büyük etken hiç kuşku yok ki mobil teknolojilerinde meydana gelen yenilikler ve gelişmelerdir. Özellikle internetin mobil kullanımı, bireysel veya kurumsal olarak hareket halindeyken bilgilere anında erişim ve paylaşım imkânı vermiştir. Akıllı telefonların ve tabletlerin yayılması, mobil sosyal ağların artmasına yol açmıştır. Mobil sosyal ağ, metin mesajlaşma, fotoğraf ve video çekme veya oyun oynama ile birlikte akıllı telefonlar ve tabletlerdeki en popüler aktivitelerden biridir (Statista, 2018c). Dünya genelinde yaklaşık 4 milyar kişinin internet kullanıcısı olduğu ve bununda neredeyse %94’nün mobil internet kullanıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde aktif sosyal

medya kullanımının da yaklaşık %94'nü yine mobil kullanıcıları oluşturmaktadır (Statista, 2018d).

Günlük en az 3 uygulama kullanan 511 akıllı telefon sahibi kişiler üzerinde yapılan araştırmaya göre en sık kullanılan uygulamalar listesinde ilk sırayı sosyal medya uygulamaları almaktadır (Panko, 2018). Sosyal ağ, mobil internet kullanıcılarının en popüler aktivitelerinden biridir. Mobil sosyal medya, sosyal ağ ve mobil mesajlaşma uygulamalarından oluşmaktadır (Statista, 2018e).

Oldukça büyük bir etki alanı olan sosyal medya uygulamaları, sadece kişisel ihtiyaçlarının karşılanması için değil aynı zamanda kurumsal ihtiyaçların da karşılanması için büyük bir fırsat sunmaktadır. Bu sebeple günümüzde işletmeler sosyal medyanın bu etki alanından faydalanmak için faaliyetlerinin ve verdikleri kararların birçoğunu bu teknolojiye entegre etmek mecburiyetinde kalmıştır.

2.2. İşletmelerde Sosyal Medya Kullanımı

Gelişen teknolojiyle birlikte değişen yaşam standartları, işletme faaliyetlerinin yürütülmesine yarar sağlayacak birçok yeniliği de kendisiyle birlikte getirmiştir (Can & Serhateri, 2016: 16). Çağımızın en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan ve günlük hayatın her anını etkileyen internet kavramının ortaya çıkması, bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle web 2.0 tabanlı sosyal medya ağları ve mobil teknolojisindeki önlenemez ilerleyiş işletmeleri bu teknolojileri dikkate almaya zorunlu kılmıştır.

Eurostat (2017) tarafından yayınlanan ve Avrupa Birliği (AB)'ndeki 159.000 işletme üzerinde yapılan araştırmaya göre AB işletmelerinin yaklaşık %77'sinin bir web sitesi olduğu tespit edilmiştir. Aynı rapor bu oranın 2013 yılından 4 puan fazla olduğunu belirtmektedir.

Dünya nüfusunun neredeyse yarısı tarafından kullanılan sosyal medya platformları, işletmelerin de her alandaki hedef kitlelerine ulaşabilmesinde önemli bir araç haline gelmiştir (Newberry, 2018). Ucuz içerik oluşturma, etkileşim ve birlikte çalışabilirliği kolaylaştıran donanım ve yazılım açısından bir dizi teknolojik yenilik içeren Web 2.0 teknolojisi (Berthon et al., 2012: 262) ve mobil teknolojisinin

gelişimiyle birlikte, iş hayatı için sosyal medyanın gücü giderek daha güçlü hissedilmeye başlanmıştır. Artık sosyal medya platformları bir işletme için iyi bir ün oluşturma ve kendini tanıtmaya yardımcı olmaktadır (Edosomwan et al., 2011: 85). Bu, işletmelerin daha fazla hedef kitleye ulaşmasını sağlamaktadır.

Dünyada en fazla kullanıcı yelpazesine sahip olan “facebook”, işletmelerin de istedikleri müşteriye hedeflemesi için mükemmel bir platformdur. Sosyal medya yöneticileri üzerinde yapılan araştırmada işletmelerin %89’u “facebook” uygulamasına değer verdiklerini belirtmişlerdir (Mangles, 2017). 400 milyondan fazla kayıtlı kullanıcıya sahip olan, benzer sektörlerdeki insanlarla bağlantı kurmak, yerel profesyonellerle iletişim kurmak ve aynı zamanda işle ilgili bilgileri ve istatistikleri görüntülemek isteyen kişiler için 14 Aralık 2002’de kurulan “linkedin” uygulaması (Maina, 2017) ise işletmelerin en değer verdiği ikinci sosyal medya platform olmuştur. İşletmelerin en az değer verdikleri platformlar ise daha çok mesajlaşma uygulaması olan “reddit” ve “snapchat” platformlarıdır (Mangles, 2017).

İşletmelerin sosyal medya ağlarını kullanım oranları ve bu ağlara verdikleri önem oranları kullanım amaçlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bunun sebebi her bir sosyal medya ağının kullanım amacının farklı olabilmesidir. İşletme kendi amacına göre en uygun sosyal medya platformunu seçerek kullanabilmektedir. Bu da işletmelerin sosyal medya istatistiklerindeki değişkenliği ortaya çıkarmaktadır. AB’de işletmeler üzerinde yapılan “işletmelerde bilgi iletişim teknolojisi kullanımı ve e-ticaret” araştırmasında, işletmelerin sosyal medya kullanım amaçları 5 grupta toplanmıştır. Buna göre işletmeler sosyal medyayı en çok “kurum imajını veya pazar ürününü geliştirmek” amacıyla kullanmaktadır. Bu amacın oranı 2013 yılına göre %18 artış göstermiştir. Bu gruptan sonra en fazla artış gösteren grup ise %14 ile “işe eleman alımı” olmuştur (Eurostat, 2017).

İnsan kaynakları yönetiminin bir parçası olarak işe alım, bilişim teknolojileri ve mobil teknolojilerinin gelişiminden muazzam ölçüde faydalanmıştır. Özellikle son yıllarda sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ile birlikte birçok iş arayan kişi

çevrimiçi profile sahip olmuştur (Vakil & Kasmi, 2017: 59-60). Bu potansiyel istihdam olanakları işletmeleri işe alım süreçlerinde sosyal medyaya yönlendirmiştir.

3. SOSYAL MEDYANIN İŞE ALIM SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Her işletmenin gelişiminin ardındaki bel kemiği insan gücüdür. İnsan kaynakları (İK) profesyonellerinin üzerinde piyasadaki en iyi yetenekleri bulmak, taramak ve çalıştırmak için büyük miktarda baskı vardır. Bir işletme sadece kullandığı kişi kadar güçlüdür. Bu durum da güçlü ve verimli bir işe alım süreci için hayati bir ihtiyaç yaratıyor. Bu nedenle işe alım, işletmelerin stratejisi ve uzun vadeli başarısı için çok önemlidir (Pereless, 2017).

İşe alma, bir iş için en uygun adayın kuruluşun içinden veya dışından, zamanında ve uygun maliyetli bir şekilde bulunması ve işe alınması süreci olarak tanımlanabilir. İşe alım süreci, bir işin gereklerini analiz etmeyi, çalışanları bu işe çekmeyi, başvuruları tarama ve seçme, işe alma ve yeni çalışanı organizasyona entegre etmeyi içerir (Yaseen & Yussef, 2016: 23).

Geçmişte işletmeler çalışanları işe almak için sadece yerel basında iş ilanları verirlerdi. Daha yakın zamanda ise profesyonel bir işe alım danışmanı, işletme web sitesi veya popüler web siteleri üzerinden iş ilanları verilirdi. Bugün ise işe alım yöneticileri ve profesyonel işe alımcılar, geniş bir yelpazedeki sosyal ağ platformlarındaki yeteneklerle uğraşarak daha proaktif yaklaşım sergilenmesi gerektiği düşüncesindedirler. Bu tür bir yaklaşımın uygulanabilmesi için işletmelerin ve profesyonel uzmanlarının sosyal medyanın içerisinde olmaları gerekir (Dienst, 2017). Çünkü sosyal medya, daha geniş bir kitleyi hedeflemenize izin verirken, aynı zamanda istenen beceri, deneyim ve kişilik özellikleri için daha fazla inceleme olanağı sağlar (Barcelos, 2017).

Sosyal medyanın kullanımı işletmelere kurum kültürünü tanıtmaya fırsatı verir. Bir kurumun kültürü, yetenekli ve kaliteli iş adaylarını işletme bünyesine çekmek ve elde tutmak için önemli bir rol oynamaktadır. İş ilanı sahibi bir işletmenin kültürünü inceleyen adaylar bu kültürle hem uyum içinde olup olmadığını hem de profesyonel başarı ve mutluluk için en iyi şansa sahip olup olmadığını anlamaya çalışır. İş

arayanlar için bu kültürleri incelemek ve bir fikir edinebilmek adına sosyal medya mükemmel bir araçtır. Çünkü iş arayanlar sosyal medya sayesinde işletmelerin sosyal medya platformlarına ve profillerine bakacaktır (Pedroncelli, 2018).

Bir işletmenin kendi içinde mükemmel bir kurum kültürü olsa bile, işletmeye yöneltilecek olumsuz sözlerin, yorumların ve diğer sosyal medya içeriklerinin izlenmesi ve bunlara yanıt verilmesi, iyi bir itibarın korunması ve gelecekteki işe alım olasılıklarının korunması açısından çok önemlidir. İşletmenin değerlerini ve kültürünü sosyal medya üzerinden iletmek, İK yöneticilerinin dikkatlice düşünmesi ve uygulaması gereken önemli bir görevdir. Bir kurumun itibarını başarılı bir şekilde yönetmek, İK yöneticilerinin görevlerinden bir diğeridir. İşletmenin itibar yönetimindeki amaçlarından biri, onu yenilikçi ve ilgi çekici sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmenin en önemli araçlarından birisi aktif bir sosyal medya varlığıdır (Pedroncelli, 2018).

Sosyal medyayı sadece bir özgeçmiş deposu olarak görmek, bu kanalın yetersiz kullanılması anlamına gelmektedir. Çoğu işletme sosyal medyayı aynı zamanda adayların profilleri ile özgeçmişlerini kontrol etmek için kullanabilmektedir. Bu, referans kontrolünden daha zahmetsiz bir metot olarak görülürken, zaman zaman daha güvenilir olabileceği kabul edilmektedir. Aynı şekilde diğer önemli bir husus ise adayların kendi profesyonel yaşamları ve özgeçmişleri konusunda en dürüst oldukları yerlerden birinin sosyal medya olmasıdır. Bu durum işverenleri ve İK yöneticilerini bu kanala yönlendirmektedir (Arthur, 2012; Yılmaz, 2016: 39).

Sosyal işe alım olarak da bilinen sosyal ağların işe alımlarda kullanılması yaygınlaşmaktadır (Öz vd., 2015: 593). 2018 yılında 2,5 milyardan fazla kişi tarafından aktif olarak kullanılan sosyal medya iş arayanlar ve işe alım kararları veren işletmelerinde bakış açısını değiştirmiştir. Artık günümüzde iş arayanların %79'u iş aramalarında sosyal medyayı kullanmaktadır (Trifilio, 2017a). İş arayanların %21'i aradıkları en iyi işi sosyal medyadan bulduklarını belirtmişlerdir (Jobvite, 2014). İşe alım yapan işletmelerin ise sadece %4'ü iş alımlarında sosyal medyayı kullanmıyor (Trifilio, 2017a). Ayrıca işletmelerin %69'u sosyal medyanın çeşitli platformlarında potansiyel adaylar için tarama yapmaktadır (Yougov, 2017).

Dünya’da işe alım teknolojisinin gelişmesiyle birlikte işletmelerin bu teknolojileri kullanma payları da artmaya başlamıştır. Job Board Doctor-Madgex ortaklığıyla yapılan çalışmada işletmelerin işe alım için yaklaşık %50’sinin “iş arama motorları”nı ve yaklaşık %40’nın “sosyal medya”yı kullandığını belirtmiştir (Trifilio, 2017b). Ülkemizde iş ve işçi bulma kurumu olan İŞKUR tarafından her yıl yapılan araştırmanın 2017 yılı sonuçlarına göre ise, işletmelerin %24’nün internet ve sosyal medya üzerinden arama yaptıkları tespit edilmiştir (Türkiye İş Kurumu, 2017: 41).

Sosyal medyada adaylara ait bilgilerin kontrolünü yapmak işletmelerin daha bilinçli kararlar almasına yol açacak verilerin sağlanmasına ve bu verilerden yararlanmasına yardımcı olabilir (Madera, 2012: 1277). YouGov şirketi tarafından 2058 işletme üzerinden yapılan araştırmada, işletmelerin %69’nun iş arayan adaylara ait sosyal medyada yer alan bilgilerin kontrol edildiği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca araştırmada işverenlerin neredeyse yansı adayların “linkedin” ve “facebook” profillerini kontrol edeceğini belirtmiştir (Smith, 2017).

Bir başka çalışmada işletmelerin, adaylara ait sosyal medya bilgilerinin neden kontrol edildiği ve sosyal medyanın işe alım kararlarını nasıl etkilediği ortaya çıkarılmıştır (Morgan, 2017):

- %61’i iş için aranan niteliklere sahip olup olmadığını ve işe uygunluğunu kontrol etmek için,
- %50’si adayın profesyonel kişisel bir hesaba sahip olup olmadığını görmek için,
- %37’si başka insanların aday hakkındaki görüşlerini öğrenmek için,
- %24’ü bir adayı işe alamamak için sebep aradıklarını belirtmişlerdir.

Aynı çalışmada işletmelerin %44’ü bir aday hakkında sosyal medyadan öğrendikleri bilgilerin onu işe alım kararında olumlu etkilediğini, ancak %54’nün ise aday hakkında buldukları bilgilerin adayı işe alma kararı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir (Morgan, 2017).

Ancak işletmeler tarafından yapılan bu taramalar adayların özel bilgilerini kontrol etme ve arşivleme şeklinde yapılarak kişisel hakları hiçe sayma girişimi şeklinde yapılmaması gerekir. Chartered Profesyonel Gelişim Enstitüsü (CIPD) tarafından yayınlanan “istihdam öncesi kontrol: bir işveren rehberi”nde işletmelere eğer adayların sosyal medya hesaplarını kontrol edeceklerse bunu önceden haber etmesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur. Yine aynı kılavuzda taramanın adayların kişisel yetenekleri, becerileri, eğitimi ve deneyimi ile ilgili olduğu sürece erişilebilir olması gerektiğini belirtmiştir (CIPD, 2013: 8).

Sosyal medya taraması, sadece başvuru sürecindeki adayların negatif yönlerini tespit ederek eleme yapmak ve pozitif yönlerine göre aday seçme amacıyla yapılmamaktadır. Ayrıca, bir başvuru sürecinde olmasa bile potansiyel aday olabilecek kişileri tespit etmek amacıyla da kullanılabilir ve bu tür kararlar işe alım sürecinde işletmeler için doğru yetenekleri tespit etme gibi bir avantaj sağlayabilir. Sosyal medya taraması, bir adayın işi yeterince yapabileceğinden emin olmak için becerilerini kontrol etmenin ötesinde, adayın işletme kültürüne ve işletmede yer alacağı ekibe uygun olup olmayacağına karar vermek için de kullanılabilir (Harmon, 2016).

Teknolojinin ilerlemesi ve günlük yaşamda her zamankinden daha da fazla olmaya devam etmesinden dolayı, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar iş arayan adaylara gerçek zamanlı olarak ulaşabilmek için işletmelerin sosyal medya platformlarında ölçeklenebilir ve sürdürülebilir stratejiler oluşturması gerekir (Tolan, 2015). Çünkü çevrimiçi bilgiler her zaman doğru olmayabilir ve mutlaka resmin tamamını göstermez. Bu durum, işletmelerin sosyal medya profilleri aracılığıyla bir aday hakkında okudukları her şeye inanma konusunda dikkatli olmaları gerektiğinin göstergesidir (Harmon, 2016). Bu sebeple işe alım kararları için sosyal medyayı kullanacak olan işletmelerin bir stratejiye sahip olması gerekir. Bu strateji sosyal medyadaki adaylara ait yanlış bilgilerin elemine edilmesini sağlayarak doğruya ulaşma konusunda işletmeye yardımcı olacaktır.

Sosyal medyanın işe alım kararlarında başarıyla uygulanabilmesi için aşağıdaki adımların uygulanması işletmelere tavsiye edilir (Chambers and Winter, 2017: 8-9):

- *Aday seçim sürecinde sosyal medyanın nasıl kullanılacağını ayrıntılı olarak açıklayan bir sosyal medya politikası geliştirin. Geliştirdiğiniz politikanın uluslararası hukuk, ulusal veya yerel kanunlara uygun olduğundan ve işletme genelinde tutarlı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli yönetim süreçlerinin mevcut olduğundan emin olun.*

- *İşletme olarak açık pozisyonla ilgili bilgileri toplamak için iş analizine dayanan önceden tanımlanmış kriterleri içeren belirli bir süreç oluşturun ve belgeleyin. Oluşturulan bu süreç potansiyel tüm adaylara uygulanmalıdır. Eğer herhangi bir aday bu süreçten dolayı elenmişse nedeni açıkça belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.*

- *İşletme karar verme sürecinde, adayların sosyal medya profillerini kendi kriterlerine göre incelerken standartlaştırılmış derecelendirmeler sağlamak için, sürece dahil olmayan üçüncü taraf ve çalışan kullanılmalıdır. Alternatif olarak işletme bu süreçte isterse işletme dışından danışmanlık alabilir. Bu destek adayla ilgili daha fazla verilerin elde edilmesini sağlayarak onun istemeden de olsa korumacı sınıfta yer almasını engellemiş olur.*

- *İşletme olarak bir adayla ilgili sosyal medya profillerinden elde edilen bilgilerin puanlanması ve derecelendirilmesinin nasıl yapılacağını, bununla ilgili standartların neler olacağını eğitimle tecrübe edinin. Bunun yapılması hem iş ile ilgili bilgilerin toplanmasına hem de başvuru sahiplerinin tutarlı bir şekilde derecelendirilmesine yardımcı olacaktır.*

- *Sosyal medya profillerinde tarama yaparak herhangi bir puanlama yapmadan önce başvuru sahiplerine bunun bildirildiğinden emin olun. Bu bildirim süreci yazılı olarak yapılmalıdır.*

Sosyal medya işe alım amacıyla kullanıldığında işletmelere birtakım avantajlar sunmaktadır (Parker, 2015):

- *Açık pozisyonun görünürlüğünü artırır.*
- *İşe aranan adayların kalitesini artırır.*

- *İşletmenin marka değerine katkı sağlar.*
- *Açık pozisyonlar ve potansiyel ilanlar daha fazla tavsiye edilerek şansını artırır.*
- *İşletmelerdeki çalışanları işe alım için katkı yapmasını sağlar.*
- *Sosyal medya ile işe alım bu sürecin maliyetini düşürür.*
- *Potansiyel çalışan olabilecek kişilerle iletişim kurabilmenizi sağlar.*

Sosyal medyanın yanlış bir şekilde kullanılması, bir iş teklifini yok edebilir ve hatta mevcut var olan işi tehlikeye atabilir. Bu sebeple adayların sosyal medyada neler yapması gerektiğini düşünmesi, dikkatli olması ve aynı zamanda eğer varsa kötü alışkanlıklarından kaçınması iş aramasında yardımcı olması açısından önemlidir (Doyle, 2018).

Sosyal medyanın iş arayanlar açısından yanlış kullanımı ile ilgili bilgiler içeren araştırmaya göre saldırganlık veya hakaret, en zorlayıcı sosyal medya aktivitesidir. İşverenlerin dörtte üçü, bu aktivitelerin birinin iş bulmasını engelleyebileceğini cevabını vermiştir. Ayrıca araştırmada uyuşturucu kullanımı, kötü yazım ya da dilbilgisi gibi durumlara işletmelerin yarısından fazlasının kapalı olduğu görülmektedir (Myers, 2017).

İşe alımda sosyal medyadan yararlanma strateji oluşturulmaması, nitelikli adaylara erişmek için mevcut en güçlü kaynaklardan birinin yoksun kalınmasına sebep olur. Fakat bu onlara her zaman ulaşabileceği anlamına gelmemektedir. Yapılan araştırmaya göre sosyal medyada işe alım, işletmeler için, sosyal medyaya erişimi olmayan ya da kullanmayan adayları dezavantajlı hale getirme endişesi (yüzde 50), adayların mahremiyetiyle ilgili kaygılar (yüzde 36), daha fazla sayıda başvuru sahibine (yüzde 28) yol açabileceği ve adayların kişisel özelliklerine göre olası ayrımcılığa (yüzde 28) yol açabileceğine ilişkin kaygıları oluşturmuştur (Broughton, et al., 2013: 24).

Sosyal medya ağları eleman bulma çalışmalarında etkin ve doğru şekilde kullanıldıklarında işletmelerin işveren çekiciliklerini arttırmakta ve örgüte gelen

başvuruların nitelik ve niceliğini olumlu yönde etkilemektedir. Adayların işletmenin sosyal medya hesabı ile tanışması ve bu hesabı takip etmesi aday çekme olarak ifade edilmektedir. İşletmeler sosyal medya hesaplarından, işletmedeki iş hayatı, olanaklar, kariyer yolu ve adayların ilgisini çekebilecek ilgili konularda paylaşım yaptıkça adayların ilgisini canlı tutmakta, bu paylaşımların adaylar tarafından “paylaşılması”, “beğenilmesi”, “yorum yapılması”nın yarattığı yayılım etkisiyle de adayların ağlarında bulunan kişilere ulaşmaktadır. Bu etkileşimin sonunda işletmeler paylaştıkları iş ilanları ile hedef kitesinde bulunan adaylara ulaşmaktadırlar (Erdal & Aydın, 2018: 731).

Sosyal medya, günümüzün kırılğan ve belirsiz işgücü piyasasında hem yetenek arayanlar hem de yetenek sağlayıcılar için istihdam bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle işe alım yapan kişiler için sosyal medya kullanımının önemi, tüm kuruluşlar için rekabet avantajı elde etmede insan sermayesinin kilit rolünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, araştırmacılar ve uygulayıcılar için, bir yandan işe alımda ve seçimde sosyal medyanın kurumsal olarak benimsenmesinin ve potansiyel başvuru sahiplerinin iş arama davranışlarının bir parçası olarak onların kullanımının itici güçlerini anlamaları açısından çok önemlidir. Bu bilgi, rekabetçi bir pazardaki yetenek arayışını aktif olarak desteklemek için kurumlarında yenilik belirlemek isteyen yöneticiler için yararlı olacaktır (El Ouir, 2016: 2).

4.SONUÇ

Henüz 45-50 yıllık bir teknoloji olan internet ve ona bağlı olarak gelişen diğer bilişim teknolojileri insanların birbirleriyle etkileşim kurmasında büyük bir değişikliğe neden olmuştur. İnsan hayatına bu derece etkisi olan bu gücün iş hayatını da girmesi kaçınılmaz olmuş ve işletme faaliyetlerinde ve kararlarında söz sahibi olmaya başlamıştır.

Sosyal medya teknolojisi bu etkileşimde bireylerin ve işletmelerin en büyük destekçisi olmuştur. Çünkü sosyal medya teknolojisi, hedef kitlenin katılımının olduğu geliştirilebilir, etkileşimli ve içinde toplulukları barındıran ve bu toplulukları birbirine bağlayan çevrim içi iletişim teknolojileri olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal

medya aynı zamanda yer ve zaman sınırlaması olmaksızın işletmelere de paylaşım yapma ve işletme dışı tüm toplulukla etkileşim imkanı da getirmiştir.

Çalışmada sosyal medya teknolojileri kullanımı ve işletmelere etkisi ile ilgili elde edilen bulgular şöyledir:

- 2017 yılı sonunda yaklaşık olarak 2,46 milyar kişi sosyal ağ sitelerini kullanmaktadır. Kullanıcı sayısının 2021 yılında %22,76 oranında artış göstererek yaklaşık olarak 3,02 milyar kişiye ulaşılması beklenmektedir.

- Dünyada aktif kullanıcı sayısına göre en çok kullanılan sosyal medya platformları “facebook”, “youtube” ve “whatsapp” olmuştur.

- İşletmelerin en değer verdiği sosyal medya platformları “facebook”, “linkedin”, “youtube” ve “twitter” olmuştur.

- Sosyal medya platformlarında kullanım yaşında en yüksek oran 16-34 yaş aralığı olurken özellikle işletmelerin önem verdiği platformlarda 16-24 yaş aralığında ortalama %27’de iken, bu oran aralığının 16-34 yaşa yükseltilmesi durumunda kullanım oranı ortalama olarak %50’nin üzerinde çıkmaktadır.

- Sosyal medya platformlarının günlük kullanım süresi ortalama 116 dakikadır. Bu süre platformlar arasında değişkenlik gösterebilir. Örneğin “facebook” kullanıcılarının %76’sı günlük giriş yaparken, “linkedin” kullanıcılarının %18’i günlük giriş yapmaktadır.

- Nisan 2018 verilerine göre internet kullanıcılarının %93,63’ü mobil internet kullanıcısıdır. Yine aktif sosyal medya kullanıcılarının da %93,71 aktif mobil sosyal medya kullanıcısıdır.

- Mobil teknolojilerde en çok kullanılan uygulamaların başında %39’la sosyal medya uygulamaları gelmektedir.

- AB’de ve Türkiye’de işletmelerin yaklaşık %45’inin hem bir internet sayfasına hem de bir sosyal medya platformuna sahiptir. Yine bu işletmelerin yaklaşık %46,5’u en az bir sosyal medya platformunu kullanmaktadır.

- AB'deki işletmeler sosyal medyayı en çok (1) kurum imajını ve pazar ürününün gelişimi, (2) müşterilerin görüşlerini, yorumlarını, sorularını veya yanıtlamak ve (3) işe eleman alım amacıyla kullandığını belirtmiştir.

- İşletme kararlarında bilgi teknolojilerinin kullanımı organizasyonun yetkinliklerini artırmış ve yaptıkları işlemleri kolaylaştırmıştır. İşletmeler aynı zamanda sosyal medya teknolojilerini karar verme faaliyetlerinde kullanmaya başlamışlardır.

Son yıllarda sosyal medya ve ağ kullanımının hızla yaygınlaşması sayesinde birçok iş arayan kişi çevrimiçi profiller oluşturarak kendini tanıtmaya fırsatı bulmuştur. Akıllı telefonların ve diğer mobil teknolojilerinin gelişimi, sosyal medyayı birçok iş arayan kişi için günlük hayatın bir parçası haline getirmesine yardımcı olmuş ve potansiyel istihdam olanaklarına ulaşmasına, belki de bir işi güvence altına almasına olanak tanımıştır. Ancak kullanıcılar, sosyal medyanın bir iş arama aracı olarak avantajını ve dezavantajını göz önünde bulundurmalıdır. İşletmelerin sosyal medya teknolojisi sayesinde en nitelikli adayları keşfedebilmesi için gerekli olan stratejik hamleler, iş arayan adayında kendisi için en uyumlu işi bulması için oluşturması gerekir.

Sosyal medyanın işe alımla ilgili işletme üzerindeki rolü ile ilgili çalışmadan elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

- Günümüzde iş arayanların büyük bir çoğunluğu (%79) bu konuda sosyal medyayı kontrol ettiklerini belirtmiştir.

- İş arayan adaylar gibi eleman arayan işletmelerde (%40) işe alımda sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir.

- Türkiye'deki işletmelerin %24'i iş için adaylarını internet ve sosyal medyadan aramaktadır.

- İşletmelerin çoğunluğu (%69) sadece ihtiyaç için değil proaktif düşünerek potansiyel çalışabilecek adayları da sosyal medyadan aramaktadır.

- İşe alımda en etkin sosyal medya platformları "linkedin" ve "facebook"tur.

- İşletmeler adayların işe uygunluğunu sosyal medyadan kontrol ediyorlar. Aynı zamanda işe almamak için nedenleri bulmak için de sosyal medya platformlarını kullanıyorlar.

- İşletmelerin çoğunluğu (%54) sosyal medya bilgilerinin adayı işe alımda olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

- Adayların sosyal medyada “saldırganlık/hakaret”, “uyuşturucu kullanımı” ve “bozuk imla ve gramer” paylaşımları işe alımda kendisini olumsuz yönde etkileyen en etkili nedenlerdir.

- İşletmeler hukuki bir sorunla karşılaşmamak için sosyal medya stratejisi belirlemelidir. Ayrıca işletmeler sosyal medyada bir işletme kültürü oluşturma çabasında olarak stratejiye yardımcı olabilirler.

- İşletmeler sosyal medyayı doğru kullandıkları zaman birçok avantajından faydalanabilirler.

Sosyal medya platformları farklı amaçlar için kullanılabilir. Onun getirdiği fırsatları bireyler ve işletmeler olarak avantaja çevirmek gerekir. İşverenler ve bireyler kendi uygulamalarını ve platformlarını oluşturarak bu avantajı kullanmalıdır. Sosyal medya her geçen gün büyüdükçe, işe alım süreci için de bundan yararlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu teknolojiyi kullanan kişiler genç nüfustur ve bu da potansiyel işgücünü ortaya çıkarmaktadır. Eğer işletmeler işe alımda başarılı olmak istiyorlarsa, sosyal medyada kendi markalarını inşa etmek, iş fırsatları hakkında bilgi almak ve daha etkin bir şekilde adayları seçmek için sosyal medyaya giderek daha fazla güvenmek zorundalar.

KAYNAKÇA

ASANO, E. (2017), “How Much Time Do People Spend on Social Media?”, https://www.socialmediatoday.com/marketing/how-much-time-do-people-spend-social-media-infographic_ (07.08.2018).

BARCELOS, K. (2017), “ATS Integrated Social Media Recruiting vs. Traditional Social Media Recruiting”, <http://www.thestaffingstream.com/2017/06/05/ats->

integrated-social-media-recruiting-vs-traditional-social-media-recruiting/_
(07.06.2018).

BERTHON, P.R., PITT, L.F., PLANGGER, K., SHAPIRO, D. (2012) “Marketing Meets Web 2.0, Social Media, and Creative Consumers: Implications For International Marketing Strategy”, *Bus. Horiz.* 55(3), 261–271.

BOYD, D.M. ELLISON, N.B. (2007), “Social Network Sites: Definition, History and Scholarship”, *Journal of Computer Mediated Education*, 13(1), 210-230.

BROUGHTON, A., FOLEY, B., LEDERMAIER, S., & COX, A. (2013), “The Use of Social Media in The Recruitment Process”, *Institute for Employment Studies*, Brighton.

CAN, L. & SERHATERI, A. (2016), “Sosyal Medya Reklamlarının Markaya Yönelik Tutuma Etkisi: Facebook Üzerinde Bir Uygulama”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 16-28.

CHAFFEY, D. (2018), “Global Social Media Research Summary 2018”, <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/> (07.06.2018).

CHAMBERS, R., WINTER, J. (2017), “Social Media and Selection: A Brief History and Practical Recommendations”, *Society for Industrial and Organizational Psychology, Inc.*, http://www.siop.org/WhitePapers/Visibility/Social_Media_and_Selection_FINAL.pdf, (07.06.2018).

Chartered Institute of Personnel and Development (CIPD) (2013), “Pre-Employment Checks: An employer’s Guide”, https://www.cipd.co.uk/knowledge/fundamentals/emp-law/recruitment/pre-employment-checks-guide_ (17.06.2018).

DAWLEY, L. (2009), “Social Network Knowledge Construction: Emerging Virtual World Pedagogy”, *On The Horizon*, 17(2), 109-121.

DIENST, P. (2017), "Social Media Recruitment: How It Impacts Professional Recruiters," <http://continental-search.com/social-media-recruitment-what-is-the-impact-on-professional-recruiters/>, (06.07.2018).

DOYLE, A. (2018), "Social Media Do's and Don'ts During a Job Search - How (and How Not) to Use Social Media to Job Search", https://www.thebalancecareers.com/top-social-media-do-s-and-don-ts-2062712_ (17.06.2018).

EDOSOMWAN, S., PRAKASAN, S., KOUAME, D., WATSON, J. & SEYMOUR, T. (2011), "The History of Social Media and its Impact on Business", *The Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 16(3), 79-91.

EL OUIRDI, M. (2016), "The Use Of Social Media In Recruitment and Job Seeking", *Doctoral Dissertation, Universiteit Antwerpen, Belgium*.

ERDAL, M. ve AYDINTAN, B. (2018), "Sosyal Medyada Personel Bulma ve Seçme - Kuşaklar Açısından Bir İnceleme", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 728-744.

Eurostat (2017), "Social Media - Statistics On The Use By Enterprises", http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_media_-_statistics_on_the_use_by_enterprises_ (08.06.2018).

FOREMAN, C. (2017), "10 Types of Social Media and How Each Can Benefit Your Business", <https://blog.hootsuite.com/types-of-social-media/> (17.06.2018).

Global Web Index (2018). <https://www.globalwebindex.com/>, (02.07.2018).

HARMON, E. (2016), "Should You Be Screening Applicants' Social Media Profiles?", <http://www.jobcast.net/should-you-be-screening-applicants-social-media-profiles/>, (05.07.2018).

HAUPTMANN, S., STEGER, T. (2013), "A Brave New (digital) World?" Effects of In-house Social Media on HRM, *Zeitschrift für Personalforschung*, 27(1), 26-46.

Jobvite (2014), "Jobvite Job Seeker Nation Study 2014 - An Authoritative Survey of The Social, Mobile Job Seeker",

- <http://web.jobvite.com/rs/jobvite/images/2014%20Job%20Seeker%20Survey.pdf>,
(18.06.2018).
- KAPLAN, A. M., HAENLEIN, M. (2010), “Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media”, *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- KIETZMAN, J. H., HERMKENS, K., MCCARTHY, I. P., & SILVESTRE, B. S. (2011), “Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media”, *Business Horizons*, 54(3), 241-251.
- LEVY, M. (2009), “Web 2.0 Implications on Knowledge Management”, *Journal of Knowledge Management*, 13(1), 120-134.
- MADERA, J. M. (2012), “Using Social Networking Websites As A Selection Tool: The Role Of Selection Process Fairness and Job Pursuit Intentions”, *International Journal of Hospitality Management*, 31(4), 1276–1282.
- MAINA, A. (2017), “20 Popular Social Media Sites Right Now”, <https://smallbiztrends.com/2016/05/popular-social-media-sites.html>, (07.06.2018).
- MANGLES, C. (2017), “How Businesses Use Social Media: 2017 Report”, <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/businesses-use-social-media-2017-report/>, (05.06.2018).
- MARKEN, G.A. (2007), “Social Media . . . The Hunted can Become the Hunter”, *Public Relations Quarterly*, Volume 52, Number 4, pp. 9–12.
- MCDONALD, P., THOMPSON, P. (2016), “Social Media(Tion) and the Reshaping of Public/Private Boundaries In Employment Relations”, *International Journal of Management Reviews*, 18, 69-84.
- MEROLLI, M., GRAY, K., SANCHEZ, F.M. (2013), “Health Outcomes and Related Effects of Using Social Media In Chronic Management: A Literature Review and Analysis of Affordances”, *Journal of Biomedical Informatics*, Vol. 46, No. 6, pp. 957–969.

MORGAN, H. (2017), “Your Online Reputation Matters Because of Social Recruiting”, <http://careersherpa.net/your-online-reputation-matters-because-of-social-recruiting/> (07.06.2018).

MYERS, J. (2017), “Swearing on Social Media Really Could Cost You Your Job”, <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/swearing-social-media-jobs-employers/>, (08.06.2018).

NEWBERRY, C. (2018), “23 Benefits of Social Media for Business”, <https://blog.hootsuite.com/social-media-for-business/>, (30.06.2018).

ÖZ, K. M., KEKLİK, B. ve KILIÇ, R. (2015), “İnsan Kaynakları Tedarikinde Sosyal Medyanın Rolü Üzerine Bir Araştırma”, *23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitapçığı*, 592-597.

PANKO, R. (2018), “Mobile App Usage Statistics 2018”, <https://themanifest.com/app-development/mobile-app-usage-statistics-2018>, (05.06.2018).

PARKER, S. (2015), “Top 7 Benefits of Social Recruiting”, <http://www.jobcast.net/top-7-benefits-of-social-recruiting/> (07.06.2018).

PEDRONCELLI, P. (2018), “The Importance Of Social Media For HR”, <http://www.jobcast.net/the-importance-of-social-media-for-hr/> (07.06.2018).

PERELESS, A. (2017), “The Evolution And Future of the Recruiter Role”, <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2017/10/05/the-evolution-and-future-of-the-recruiter-role/#8a3c7d1564f4> (07.06.2018).

Statista (2018a), “Social Media & User-Generated Content”, <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/> (07.06.2018).

Statista (2018b), “Most Famous Social Network Sites Worldwide As of April 2018, Ranked By Number Of Active Users (in millions)”, <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> (07.06.2018).

- Statista (2018c), “Mobile Social Media - Statistics & Facts”, <https://www.statista.com/topics/2478/mobile-social-networks/> (07.06.2018).
- Statista (2018d), “Global Digital Population As of April 2018 (in millions)”, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> (06.06.2018)
- Statista (2018e), “Mobile Internet Usage Worldwide - Statistics & Facts”, <https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/> (07.06.2018).
- TOLAN, J. (2015), “Survival of the Fittest: The Evolution of Recruiting Technology”, <https://recruitingdaily.com/survival-of-the-fittest-the-evolution-of-recruiting-technology/> (07.06.2018).
- TRIFILIO, S. (2017a), “How Job Seekers and Recruiters Use Social Media for Recruitment”, <https://recruitics.com/blog/job-seekers-recruiters-social-media-for-recruitment/> (07.06.2018).
- TRIFILIO, S. (2017b), “What Are Job Aggregators and Why Are They Important?”, <https://recruitics.com/blog/job-aggregators-importance/> (07.06.2018).
- Türkiye İş Kurumu (2017), “2017 İşgücü Piyasa Analizi Türkiye Raporu”, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop> (07.06.2018).
- VAKIL, N. R., KASMI, Z. (2017), “Social Networking: Advantages, Disadvantages and Its Use In Job Hunting”, *International Journal*, 5(1), 57-62.
- XIANG, Z., GRETZEL, U. (2010), “Role of Social Media in Online Travel Information Search”, *Tourism Management*, 31, 179-188.
- YASEEN, Z. K., YUSSEF, M. (2016), “The Influence of Social Media on Recruitment and Selection Process in SMEs”, *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, 4(2), 21-27.
- YILMAZ, P. (2016), “Sosyal Medyanın İnsan Kaynakları Yönetiminde İşe Alım Süreci Üzerindeki Etkisi”, *ABMYO Dergisi*, Sayı 41, 35-50.

Türkiye’de Bankacılık Sektörü Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi

Fatma Temelli¹, Dilek Şahin²

Özet

Bu çalışmanın amacı, 2007:01-2017:12 dönemleri arasında Türkiye’de enflasyon ve bankacılık sektörü kredileri arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Değişkenlerin durağanlığı yapısal kırılmamasız birim kök testi (ADF, PP) ve bir yapısal kırılmaya izin veren (Zivot-Andrews) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre; değişkenler arasında uzun dönemli ilişkisi yoktur. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisine yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi ve Balçılar vd. (2010) Bootstrap Kayan pencereler nedensellik testi ile bakılmıştır. Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testinde enflasyondan bankacılık sektörü kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Balçılar vd., (2010) Bootstrap Kayan pencereler nedensellik testi ile değişkenler arasında farklı aylar itibariyle nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Bankacılık Sektörü Kredileri, Enflasyon, Nedensellik Testi, Türkiye.

JEL Sınıflama Kodları: G17, G21, M41, M49.

Analysis of The Relationship Between The Banking Sector Credit and Inflation in Turkey

Abstract

The purpose of this study is to analyze the relationship between banking sector loans and inflation in Turkey between 2007:01-2017:12 periods. The stability of the variables was analyzed by without structural break (ADF, PP) and a structural break (Zivot-Andrews) unit root test. Whether or not there is a long-term relationship between the variables was investigated by the Gregory-Hansen structural fracture cointegration test. According to the Gregory-Hansen cointegration test results; there is no long-lasting relationship between variables. It was examined that causality relationship between variables by Fourier Toda-Yamamoto and Balçılar et al. (2010) Bootstrap Rolling Windows with causality test. The Fourier Toda-Yamamoto causality test showed a one-way causality relationship from inflation to banking sector loans. It is seen that there are causalities between the variables for different months with Balçılar et al., (2010) Bootstrap Rolling Windows causality test.

Keywords— Banking Sector Loans, Inflation, Causality Test, Turkey.

JEL Classification Codes: G17, G21, M41, M49.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, İşletme, Muhasebe-Finansman ABD, Türkiye, ftemelli@agri.edu.tr

² Dr.Öğr.Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi-Turizm İşletmeciliği Bölümü, Türkiye, dilek58sahin@hotmail.com

1. GİRİŞ

Bir grup iktisatçı, banka kredi hacmindeki gelişmeleri enflasyon oranını etkileyen önemli dinamiklerden biri olarak ele almaktadır. Buna göre banka kredi hacmindeki genişleme mal piyasasında yarattığı talep baskısı yüzünden enflasyonist etkiler ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan, literatürde banka kredilerindeki gelişmelerin enflasyon oranındaki değişimlere çok daha duyarlı olduğu da ileri sürülmektedir. Öyle ki, enflasyondan kaynaklanan riskler bankaların finansal piyasalarda üstlendikleri aracılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşim, iktisat politikalarının tasarlanma sürecini belirleyen önemli bir faktör olup, bu bakımdan politika yapıcılar uygulamalara ilişkin tercihlerini makro değişkenler arasındaki etkileşime göre belirlemektedir. Bununla birlikte, krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönü ile ilgili literatürde tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum, banka kredi hacmini değiştirmeye yönelik para politikası uygulamalarının tercih edilmesinde farklı tartışmaların doğmasına neden olmaktadır (Karahan ve Gürbüz, 2017: 411).

Banka kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönü bir ülkede uygulanacak politikaların amacı ve etkinliği ile yakından ilişkilidir. Türkiye’de banka dışı mali araçların gelişmiş olmaması ve sermaye piyasasının henüz gelişme aşamasında olması nedeniyle bankalar, mali sisteminin temelini oluşturarak, ekonominin işleyişi ve halkın tasarrufunun toplanması ve kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli rol üstlenmektedir. Bu nedenle bankacılık sektörünün sorunsuz bir şekilde işlemesi, güçlü bir ekonomik yapının varlığına bağlıdır. Enflasyon ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin olumlu yönde değişmesi için, etkin bir para politikası kanalıyla enflasyonun düşürülerek bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve disipline edilmiş maliye politikaları ile yeni bir ekonomik ortamın oluşturulması son derecede önemlidir. Tersisi durumda ise, enflasyon sorunu, etkin bir ekonomik yapının oluşmasına ve bankacılık sektörünün gelişmesine engel teşkil ederek banka kredilerini ve verimli yatırımların yapılmasını olumsuz etkilemektedir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 89). Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2007:01-2017:12 dönemleri arasında enflasyon ve bankacılık kredileri arasındaki ilişkiyi analiz etmektir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde veri setine; dördüncü bölümde ise metodoloji ve analiz bulgularına yer verilmiştir. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde banka kredileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Aslan ve Yapraklı (2008), Türkiye’de 1983-2007 dönemleri arasında toplam banka kredileri ve enflasyon arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre, uzun dönemde enflasyon banka kredilerini negatif etkilerken, banka kredileri enflasyonu pozitif yönde etkilemektedir. Granger nedensellik testinde, banka kredileri ve enflasyon arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Ziramba (2008), banka kredilerinin enflasyona etkisini Güney Afrika’da 1970-2005 dönemi yıllık verilerini kullanarak ARDL sınır testi yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde banka kredilerinin enflasyon üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Peker ve Canbazoglu (2011), Türkiye’de banka kredi kanalının işleyişini vektör otoregresif yöntemi (VAR Modeli) çerçevesinde 1990-2008 dönemi aylık verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz bulguları, merkez bankasının kredi kanalını kullanarak banka kredileri üzerinden Türkiye’deki çıktı miktarı ve enflasyonu etkin bir biçimde kontrol edilebileceğini göstermiştir.

Gambetti ve Musso (2012), Euro bölgesinde, İngiltere’de ve Amerika Birleşik Devletleri’nde kredi arz şoklarının iş çevrimleri üzerindeki etkisini, 1980-2010 dönemine ait verileri kullanarak VAR modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, kredi arzı şoklarının ekonomik faaliyetler, kredi piyasası ve enflasyon değişkenleri üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yüksel ve Özsarı (2016), Türkiye’de bireysel krediler ile enflasyon arasındaki ilişkiyi 1994-2015 dönemi çeyrek verileri kullanarak Johansen eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları,

Türkiye’de bireysel kredilerdeki artışın enflasyona yol açtığına yönelik hiçbir kanıt sunmamıştır. Bunun üzerine, Türkiye’de enflasyon sorunun çözümlenebilmesi için bireysel kredilerin kısıtlanması dışında farklı çözüm yollarının denenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Karahan ve Gürbüz (2017), Türkiye’de 2002-2016 dönemleri arasında, bireysel banka kredileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı analiz bulgularında, enflasyondan bireysel banka kredilerine doğru gerçekleşen ilişkinin daha güçlü olduğu görülmüştür.

3. VERİ SETİ

Bu çalışmada, 2007:01-2017:12 dönemine ait aylık veriler kullanılarak Türkiye’de bankacılık sektörü kredileri ve enflasyon arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olarak enflasyon (2010=100), açıklayıcı değişken olarak da bankacılık sektörü (Merkez Bankası dâhil) kredi hacmi değişkeni kullanılmıştır. Kredi hacmi değişkeni tüfe endeksi kullanılarak reel hale getirilmiştir. Değişkenler mevsimsel etkilerden arındırılmış ve logaritmik formda analize dâhil edilmiştir. Veriler TCMB-EVDS’den alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ve kaynakları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Kısaltma	Kaynak	Dönem
Bankacılık Sektörü Kredileri	Kredi	TCMB	2007:01-2017:12
Enflasyon (2010=100)	Enflasyon		

Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ve korelasyon katsayıları matrisi Tablo 2’de gösterilmektedir. Korelasyon katsayıları matrisine göre her iki değişken birbirleri ile pozitif bir ilişki içerisindedir. Ancak bu ilişki değişkenler arasında herhangi bir nedensellik olduğunu ve nedenselliğin yönü hakkında kesin bilgi

vermemektedir. Ayrıca değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında, ortalama ve ortanca değerler birbirlerine yakındır.

Tablo 2: Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi ve Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Enflasyon	Kredi
Enflasyon	1.000	0.99
Kredi	0.99	1.000
Ortalama	4.755	5.104
Ortanca	4.746	5.147
Maksimum	5.213	6.222
Minimum	4.327	3.869
Standart Hata	0.247	0.713
Gözlem Sayısı	132	132

4. METODOLOJİ VE ANALİZ BULGULARI

4.1. ADF ve PP Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Augmented Dickey Fuller (ADF) testi zaman serilerinin birim kök içerip içermediğini ölçmeye yarayan, DF birim kök testinin geliştirilmiş halidir. Bu yöntemde H_0 hipotezine göre seriler birim kök içerirken (durağan değilken); alternatif hipoteze göre seriler birim kök içermemektedir (durağandır). Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP testi ise ADF testinden, hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız olmadığı, aralarında zayıf bağımlılık olduğu ve homojen dağılım yerine heterojen dağılıma sahip olmaları gibi özelliklerle farklılaşmaktadır.

Sabitli-trendli modelde ADF ve Philips-Peron test sonuçlarının sunulduğu Tablo 3'e göre, ADF test istatistiğinde enflasyon ve bankacılık sektörü kredileri birinci dereceden farkı alındığında durağan hale gelmiştir. Başka bir ifadeyle enflasyon ve bankacılık sektörü kredileri değişkeni $I(1)$ 'dir. Philips-Peron (PP) testinde de benzer

şekilde enflasyon ve bankacılık sektörü kredileri birinci farkı alındığında durağan hale gelmiştir. Yani değişkenler $I(1)$ 'dir.

Tablo 3: Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Test Sonuçları

Sabitli-Trendli Model				
Değişkenler	ADF Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Enflasyon	-2.6784	-4.0301	-3.4447	-3.1472
Δ Enflasyon	-7.2322*	-4.0318	-3.4455	-3.1477
Kredi	-2.3127	-4.0318	-3.4455	-3.1477
Δ Kredi	-4.3080*	-4.0313	-3.4453	-3.1475
Değişkenler	PP TESTİ	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Enflasyon	-2.2230	-4.0295	-3.4444	-3.1470
Δ Enflasyon	-9.6940*	-4.03015	-3.4447	-3.1472
Kredi	-1.5361	-4.0295	-3.4444	-3.1470
Δ Kredi	-9.8348*	-4.0301	-3.4447	-3.1472

Not: *, **, *** %1, %5, %10 anlamlılık seviyesini görülmektedir. Δ sembolü, değişkenlerin birinci farkının alındığını belirtir.

4.2. Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews, yapısal kırılmanın testi için üç farklı model geliştirmişlerdir. Zivot-Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testinde Model A düzeyde tek kırılmaya, Model B eğimde tek kırılmaya, Model C ise hem eğimde hem de düzeyde tek kırılmaya izin veren üç model tasarlanmıştır (Zivot ve Andrews, 1992: 254). Tablo 4'teki Zivot-Andrews Testi sonuçları incelendiğinde, tanımlı modelde yer alan tüm değişkenlerin Model A ve C'de seviye düzeyinde durağan olmadıkları görülmektedir. Bu durum Zivot-Andrews testlerinde değişkenler için hesaplanan test istatistik değerlerinin, kritik tablo değerlerinden mutlak olarak % 1, %5, %10 önem düzeyinde küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu nedenle, modelde kullanılan tüm değişkenler için Zivot-Andrews Birim Kök Testlerinin her birinde fark alma yoluna gidilerek, % 1, % 5 ve %10 önem düzeyinde tüm değişkenlerin test istatistiklerinin

kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğu görülmüş ve serilerin [I(1)] düzeyinde durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği
Kredi	A	2010:08	-4.024
	C	2010:08	-3.993
Enflasyon	A	2016:10	-4.130
	C	2015:12	-4.578
Δ Kredi	A	2009:10	-9.709
	C	2009:07	-10.379
Δ Enflasyon	A	2008:09	-5.971
	C	2008:03	-7.770

Not: Kritik değerlerin tümü Zivot ve Andrews (1992)'den alınmıştır: **Model A:** %1,-5.34; %5,-4.80; %10,-4.58; **Model C:** %1,-5.57, %5,-5.08; %10,-4.58.

4.3. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Tablo 5'de değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanılmamıştır.

Tablo 5: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Model	LnEnflasyon-LnKredi	
	Kırılma Dönemi	ADF İstatistiği
Sabitte Kırılma (C)	2011:03	-2.74
Sabitte ve Trendde Kırılma (C/T)	2010:08	-3.94
Rejim Değişimi (C/S)	2010:08	-2.68

Not: Sabitte Kırılma için ADF test istatistiği; %1, %5 ve %10 için; -5.13, -4.61, -4.34; Sabit ve trendde kırılma için ADF test istatistiği; %1, %5 ve %10 için; -5.45, -4.99, -4.72; Rejimde değişim için ADF test istatistiği %1, %5 ve %10 için; -5.47, -4.95, -4.68.

4.4. Nedensellik Testi

4.4.1. Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Analiz bulgularında, enflasyondan bankacılık sektörü kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Buna karşılık, bankacılık sektörü kredilerden enflasyona doğru herhangi bir nedenselliğin olmadığı görülmemiştir.

Tablo 6. Fourier Standart Granger Nedensellik Testi

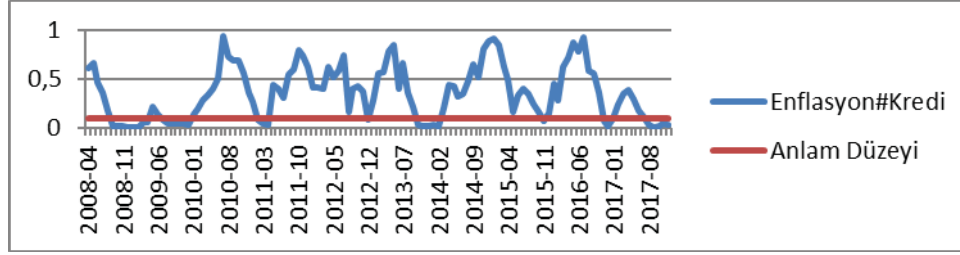
Nedensellik	Asimptotik P –Değer	Nedensellik
Enflasyon#>Kredi	12.300 (0.031)	Nedensellik Var
Kredi#>Enflasyon	7.773(0.169)	Nedensellik Yok

Not: *, **, *** %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Akaike Bilgi Kriteri kullanılmış olup, Bootstrap p-değeri 1000 deneme ile elde edilmiştir.

4.4.2. Balçılar vd.(2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Testi

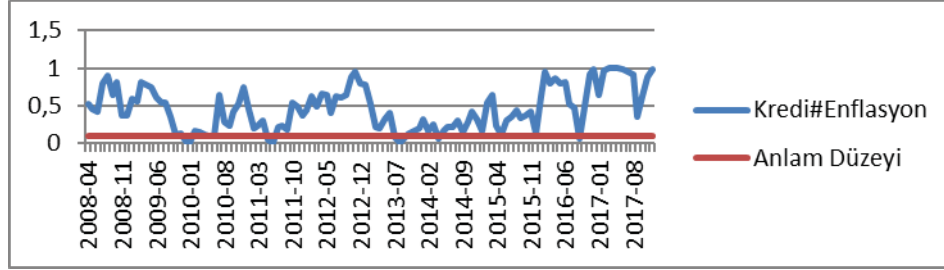
Testin sonuçları; Şekil 1, Şekil 2’de gösterilmiştir. Şekil 1’e göre; 2008 Eylül-Aralık; 2009 Ocak-Mart arası; 2009 Haziran-2010 Şubat arası; 2012 Ekim-Kasım arası; 2013 Ağustos-Aralık arası; 2014 Ocak, 2015 Eylül-Kasım; 2016 Eylül-Aralık

arasında; 2017 Haziran-Ekim arasında enflasyondan bankacılık sektörü kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Balcılar Bootstrap Kayan Pencereler Nedensellik Testi (Enflasyon-Kredi)

Şekil 2'ye göre; 2009 Eylül-Aralık; 2011 Mart-Mayıs; 2013 Mayıs-Ağustos, 2014 Şubat-Nisan; 2016 Temmuz-Eylül aylarında bankacılık kredilerinden enflasyona doğru nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Şekil 2: Balcılar Bootstrap Kayan Pencereler Nedensellik Testi (Kredi-Enflasyon)

5.SONUÇ

Bu çalışmada, bankacılık sektörü kredileri ve enflasyon ilişkisi Türkiye için 2007:01-2017:12 dönemini kapsayan aylık verilerle incelenmiştir. Ampirik analiz kapsamında uygulanan yapısal kırılmasız ve yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda, serilerin düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri, yani $I(1)$ oldukları görülmüştür. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanılmamıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik

Testi ve Balcılar vd., (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi ile ele alınmıştır. Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testinde, enflasyondan bankacılık sektörü kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Buna karşılık, bankacılık sektörü kredilerinden enflasyona doğru herhangi bir nedenselliğin olmadığı görülmemiştir. Balcılar vd., (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testinde ise, farklı dönemler itibariyle nedenselliğin olduğu görülmüştür. Analiz bulgularından yola çıkılarak, Türkiye’de kısa ve uzun dönemde enflasyonla mücadele politikalarına ağırlık verilerek, banka kredilerinin üretken yatırım alanlarına yönlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda, kısa dönemde enflasyonla mücadelede; toplam talebi azaltıcı para ve kredi politikalarının izlenmesi, emisyon hacminin kontrol altına alınmasına bağlıdır. Uzun dönemde ise, enflasyonla mücadelede toplam arzı toplam talep düzeyine çıkaracak politikaların tespiti ve uygulanması son derecede önemlidir.

KAYNAKLAR

- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). “Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 7, 88-103.
- Balcılar, M., Özdemir, Z. ve Arslantürk, Y. (2010). “Economic Growth and Energy Consumption Causal Nexus Viewed Through a Bootstrap Rolling Window”, *Energy Economics*, 32, 1398-1410.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981). “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Gambetti, L. ve Musso, A. (2012). “Loan Supply Shocks and The Business Cycle”, *European Central Bank, Working Paper Series*, 1469, 1-57.
- Gregory, A.W. ve Hansen, B. E. (1996). “Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts”, *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.

- Karahan, Ö. ve Gürbüz, Y. E. (2017). “Türkiye’de Bireysel Banka Kredileri ve Enflasyon İlişkisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 410-416.
- Philips, P.C.B. ve Perron, P. (1988). “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Peker, O. ve Canbazoğlu, B. (2011). “Türkiye’de Banka Kredi Kanalınnın İşleyişi: Ampirik Bir Analiz”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 127-143.
- Yüksel, S. ve Özsarı, M. (2016). “Impact Of Consumer Loans On Inflation and Current Account Deficit: A Toda Yamamoto Causality Test for Turkey”, *World Journal of Applied Economics*, 2(2), 3-14.
- Ziramba, E. (2008). “Bank Lending, Expenditure Components and Inflation In South Africa: Assessment From Bounds Testing Approach”, *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 11(2), 217-228.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992). “Further Evidence of the Great Crash, the Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis”, *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 251-270.

Pay Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar Arasındaki İlişkilerin Analizi: BIST Sigorta Endeksi Uygulaması

Ekrem Meriç¹, Serap Kamışlı², Melik Kamışlı³

Özet

Pay senetlerine yatırım yapan yatırımcılar için en önemli göstergelerden biri pay senedi fiyatı ve fiyatı etkileyen değişkenlerdir. Yatırımcıların bu varlıkları değerlemede kullanabilecekleri temel analiz ve teknik analiz gibi yöntemler ve birçok gösterge bulunmaktadır. Yatırım sürecinde; finansal oranlar ve temel analiz sıklıkla kullanılan araçlardır. Pay senedi performansının tahmin edilmesinde, özellikle geleneksel finansal oranlar olan fiyat kazanç oranı ve karpayı verim oranı yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılan oranlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiyat kazanç oranı, yatırımcılar ve menkul kıymet analistleri tarafından yatırım yapılacak pay senetlerini belirlemek amacı ile sıklıkla kullanılmaktadır. Düşük fiyat kazanç oranlı pay senedinin, piyasa fiyatının düşük olması nedeni ile gelecek dönemde daha yüksek getiri sağlaması beklenmektedir. Karpayı verimi ise, bir işletmenin pay senedinin fiyatına oranla ne kadar kar payı dağıttığını göstermektedir. Oran, karpayı getirisine ek olarak pay senedinin değer artışından (alım satım kazancı) elde edilecek kazancı dikkate almamasına rağmen yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Fiyat kazanç oranı ve karpayı verimi oranı, hesaplanma ve yorumlama kolaylığı nedeni ile yatırımcıların kullandığı en temel göstergelerdir.

Araştırmanın temel amacı; BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, fiyat kazanç oranı ve karpayı verimi oranları arasındaki ilişkilerin VAR modeli ile detaylı olarak analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Pay Senedi Getirileri, Finansal Oranlar, Sigorta Sektörü

Jel Sınıflama Kodları: G11, G32, G22

Analysis of Relations between Stock Returns and Financial Ratios: BIST Insurance Index Application

Abstract

One of the most important indicators for investors who invest in stock certificates is the variables affecting the stock price and price. There are many indicators and methods such as basic analysis and technical analysis that investors can use to evaluate these assets. In the investment process; financial ratios and basic analysis are frequently used tools. In the estimation of stock performance, especially the traditional financial ratios, the price earnings ratio and the dividend yield ratio are frequently used by investors.

The price earnings ratio is frequently used by investors and securities analysts to determine the stock certificates to be invested. It is expected that the low-cost-stock certificates will yield higher returns in the upcoming period due to the low market price. Dividend yield shows how much profit an entity distributes compared to the stock price. Dividend yield ratio is frequently used by investors even though the dividend yield is not taken into account by the

¹ Öğr.Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İkt. ve İd. Prog. Bl., Türkiye, emeric@anadolu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO., Bankacılık ve Finans Bl., Birim, Türkiye, serap.kamisli@bilecik.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO., Bankacılık ve Finans Bl., Birim, Türkiye, melik.kamisli@bilecik.edu.tr

gain of the stock value (trading gain). Price earnings ratio and dividend yield ratio are the most basic indicators used by investors due to their ease of calculation and interpretation. The main purpose of this research; BIST Insurance sub-sector index of the companies in the stock return, price earnings ratio and dividend yield rates are analyzed in detail with the VAR model.

Keywords: *Stock Returns, Financial Ratios, Insurance Sector*

JEL Classification Codes: *G11, G32, G22*

1. GİRİŞ

Pay senedi fiyatının belirlenmesi birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve pay senedi fiyatını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalar önemini koruyarak devam etmiştir. Pay senetlerine yatırım yapan bireysel ya da kurumsal yatırımcılar açısından en önemli göstergelerden biri pay senedinin fiyatı ve fiyatı etkileyen değişkenlerdir. Yatırımcıların pay senetlerini değerlemede yararlanabileceği temel analiz ve teknik analiz gibi yöntemler ile birlikte birçok gösterge bulunmaktadır.

Temel analiz ve özellikle finansal oranlar, kolay hesaplanabilir oluşu ve basitliği nedeni ile yatırımcılar tarafından sıklıkla tercih edilen araçlardır. Bu oranlardan özellikle fiyat kazanç oranı ve karpayı verim oranının kullanım açısından öne çıktığı gözlenmektedir.

Fiyat kazanç oranı, yatırımcılar ve menkul kıymet analistleri tarafından yatırım yapılacak pay senetlerini belirlemek amacı ile sıklıkla kullanılmaktadır. Düşük fiyat kazanç oranlı pay senedinin, piyasa fiyatının düşük olması nedeni ile gelecek dönemde daha yüksek getiri sağlaması beklenmektedir. Benzer şekilde düşük fiyat kazanç oranına sahip pay senetlerinden oluşturulacak portföylerin de izleyen dönemlerde daha yüksek getiri sağlayacağı beklenmektedir.

Karpayı verimi ise, bir işletmenin pay senedinin fiyatına oranla ne kadar kar payı dağıttığını göstermektedir. Oran, karpayı getirisine ek olarak pay senedinin değer artışından (alım satım kazancı) elde edilecek kazancı dikkate almamasına rağmen yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

2. LİTERATÜR

İlk olarak 1934 yılında Graham ve Dodd tarafından önerilen fiyat kazanç oranı basit oluşu ve kullanım kolaylığı nedeni ile yatırımcılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. (Graham ve Dodd, 1934:496) Oran yaygın kullanımına bağlı olarak, alanyazında birçok çalışmaya konu olmuştur. Alanyazında fiyat kazanç oranı ile karpayı verim oranının karşılaştırıldığı çalışmaların yansısı, birlikte kullanıldığı çalışmalarda dikkat çekmektedir.

Nicholson yaptığı çalışmada fiyat oranlarının yatırım sonuçları üzerindeki etkilerini incelemiştir. (Nicholson, 1968:105) Molodovsky çalışmasında pay değerleri ve pay fiyatları arasındaki ilişkileri incelemiştir. (Molodovsky, 1968:134)

Keown, Pinkerton ve Chen, fiyat kazanç oranı düzeyine göre seçilmiş pay senedi guruplarından oluşturulan portföylerin verimini araştırdıkları çalışmalarında, düşük veya yüksek fiyat kazanç oranına göre yapılan pay senedi yatırımlarında sistematik olmayan risk düzeyine etki edilebileceği bulgusuna ulaşmışlardır. (Keown vd., 1987:187)

Shen, kar payı verimi ile hazine bonusu faiz oranları arasındaki ilişkileri değerlendiren, fiyat kazanç oranının varsayımlarını kanıtlanmayı amaçlamıştır. (Shen, 2000:23)

Tse karpayı getirisi ve fiyat kazanç oranının piyasa zamanlamasında kullanışlı araçlar olduğunu belirlemiştir.(Tse, 2002:107)

Imam, karpayı verim oranının ve fiyat kazanç oranının yatırımcılara yararlı bilgiler sağladığını, bununla birlikte karpayı veriminin işletme değerinden bağımsız olarak değişebileceğini, fiyat kazanç oranının da uyumsuz olduğunu, her zaman erken uyarı vermediğini ortaya koymuştur.(Imam, 2004)

Laksman, gelecek getirilerin yönünün tahmininde fiyat kazanç oranı ve karpayı veriminin yeterliliğini incelemiştir.(Laksman, 2005)

Aras ve Yılmaz geliştirmekte olan 12 ülke piyasasına ilişkin toplam getiri, Piyasa Değeri / Defter Değeri oranları, kar payı verimi ve Fiyat kazanç oranlarını

inceleyerek, gelişmekte olan ülke piyasaları için Fiyat kazanç oranı, kar payı verimi ve Piyasa Değeri / Defter Değeri oranları ile pay senedi getirilerini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. (Aras ve Yılmaz, 2008:18)

Arslan ve Zaman karpayı verimi ve fiyat kazanç oranının pay senedi getirilerine etkilerini incelemişlerdir. (Arslan ve Zaman 2014)

Meriç, Temizel ve Kamişlı, BIST bankacılık sektöründe yer alan 5 banka için pay senedi fiyatı, fiyat kazanç ve kar payı verim oranı arasındaki ilişkileri araştırmış, menkul kıymet analistleri ve bireysel yatırımcılar açısından fiyat kazanç oranının kullanışlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. (Meriç vd., 2017:107)

Bu çalışmada verilen diğer çalışmalardan farklı olarak; pay senedi getirisi, fiyat kazanç oranı ve karpayı verimi oranları ilk kez bir arada kullanılmış, aralarındaki ilişkiler BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketler için VAR modeli yardımıyla incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. VERİ ve METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, fiyat kazanç oranı ve karpayı verim oranları arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi ise şu şekilde ifade edilebilir;

H_0 : BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, fiyat kazanç oranı ve karpayı verimi arasında ilişki bulunmamaktadır.

H_1 : BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, fiyat kazanç oranı ve karpayı verimi arasında ilişki bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında; BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan Aksigorta (AKGRT), Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT), Anadolu Anonim Türk Sigorta (ANSGR) ve Avivasa Emeklilik ve Hayat (AVIVASA) şirketlerinin faaliyet dönemleri temel alınarak, pay senetlerinin aylık getiri ve fiyat kazanç ile karpayı verim oranları kullanılmıştır. Veriler, Thomson & Reuters DataStream veri

tabanından elde edilmiştir. Çalışmada söz konusu ilişkilerin belirlenmesi için VAR analizi uygulanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada öncelikle BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin aylık getiri, fiyat kazanç ve karpayı verim oranlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile durağanlıklar belirlenmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 22. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
AKGRT	0.016	0.016	0.152	-0.101	5.787*	-15.7*
AKGRT_DY	4.615	4.710	2.063	1.443	7.860*	-3.59*
AKGRT_PE	49.36	17.200	97.98	2.874	9.627*	-3.83*
ANHYT	0.014	0.012	0.145	-0.568	6.110*	-13.2*
ANHYT_DY	3.459	3.070	2.652	2.801	16.42*	-4.67*
ANHYT_PE	16.48	15.300	10.24	1.217	4.598*	-3.72*
ANSGR	0.018	0.014	0.150	0.521	9.826*	-14.6*
ANSGR_DY	2.778	1.940	3.246	1.477	4.558*	-3.25**
ANSGR_PE	11.73	9.700	21.79	8.036	69.78*	-5.18*
AVIVASA	-0.003	0.003	0.064	-0.088	2.771	-6.89*
AVIVASA_DY	1.653	1.400	0.618	0.379	1.822	-0.55
AVIVASA_PE	39.76	35.300	16.78	0.545	2.141	-1.18

Tablo 1’den görülebileceği gibi yüksek basıklık ve çarpıklıklar değerleri ile birlikte standart sapma değerleri büyük şokların olası olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Jarque-Bera test sonuçları Avivasa Emeklilik ve Hayat getirisi ile karpayı verim oranı ve fiyat kazanç oranı dışında ele alınan tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

VAR analizin ön koşulu olarak modelde yer alan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan serilerin durağanlığı ADF birim kök

testi ile sınıanmıştır. ADF birim kök testleri ile Avivasa Emeklilik ve Hayat karpayı verim oranı ile fiyat kazanç oranının durağan olmadığı belirlenmiş, farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. İlerleyen adımda ise BIST Sigorta alt sektöründe yer alan 4 ayrı şirketin aylık getiri, fiyat kazanç ve karpayı verim oranları arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testleri ile sınıanmış ve sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

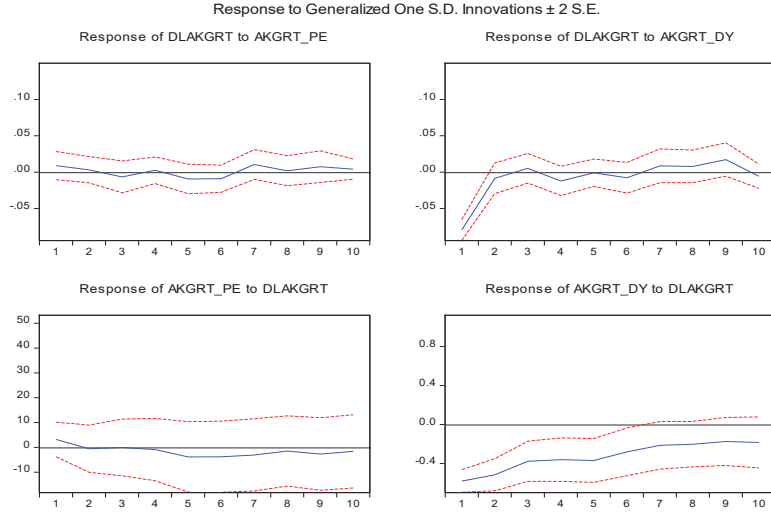
Tablo 23. Granger Test Sonuçları

AKGRT_PE => AKGRT	4.25
AKGRT_DY => AKGRT	9.49
ANHYT_DY => ANHYT	48.20*
ANHYT_PE => ANHYT	71.31*
ANSGR_DY => ANSGR	8.91
ANSGR_PE => ANSGR	1.52
D(AVIVASA_DY) => AVIVASA	5.46
D(AVIVASA_PE) => AVIVASA	1.05

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

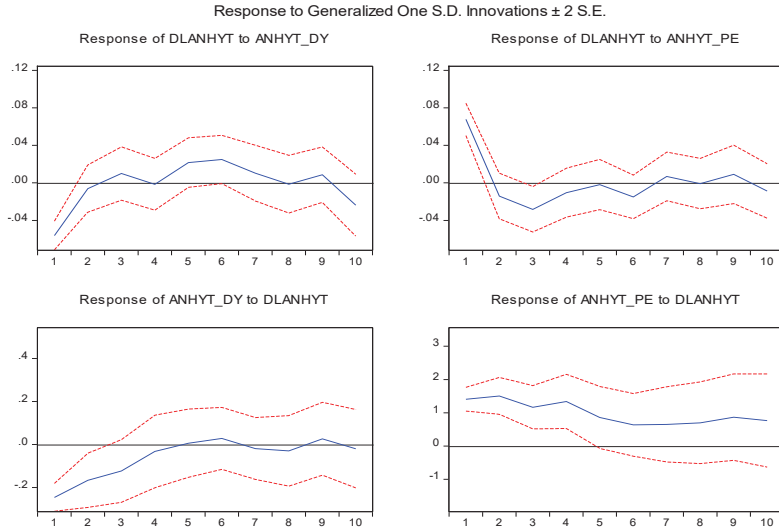
Granger nedensellik sonuçlarına göre sadece Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) pay senedi bazında getiri ve fiyat kazanç ile karpayı verim oranları arasında nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Ancak AKGRT, ANSGR ve AVIVASA getirileri ile hem fiyat kazanç hem de karpayı verim oranları arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

İlerleyen adımda VAR modelinde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek üzere 10 aylık periyotlar için asimetrik etki-tepki fonksiyonları hesaplanmıştır.

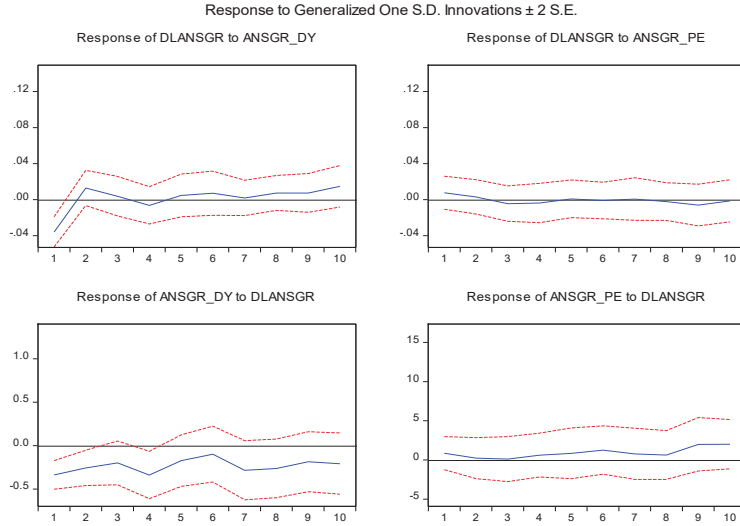
Şekil 7. AKGRT Etki Tepki Fonksiyonları

Şekil 1 'den görülebileceği gibi AKGRT getirisinde meydana gelen şoka karşılık karpayı verim oranının tepkisi yaklaşık 6 ay boyunca negatiftir. Diğer yandan AKGRT karpayı verim oranında meydana gelen şoka karşılık getirinin tepkisi ise yaklaşık 2 ay boyunca negatiftir.

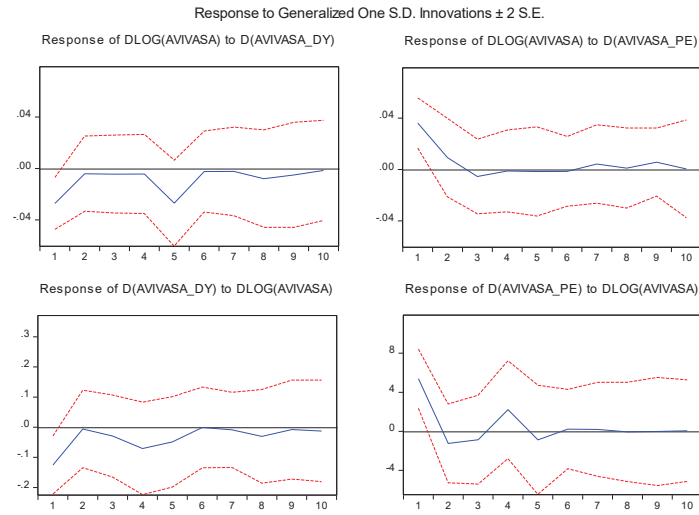

Şekil 8. ANHYT Etki Tepki Fonksiyonları

ANHYT getirisinde meydana gelen şoka karşılık karpayı verim oranının tepkisi yaklaşık 2 ay boyunca negatiftir. Diğer yandan ANHYT fiyat kazanç oranında meydana gelen şoka karşılık getirinin tepkisi ise yaklaşık 1,5 ay boyunca pozitifdir.

Şekil 3'ten görülebileceği gibi sadece ANSGR karpayı verim oranında meydana gelen şoka karşılık getirinin tepkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre ANSGR karpayı verim oranında meydana gelen şoka karşılık getirinin tepkisi yaklaşık 1,5 ay boyunca negatiftir.

AVIVASA getiri ve finansal oranları arasında ise uzun süreli ve anlamlı etki tepki fonksiyonları belirlenememiştir.

Çalışmanın son adımında ise şirket bazında getiride meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının ise finansal oranlardan kaynaklandığı belirlemek üzere varyans ayrıştırması uygulanmış ve sonuçlar özet olarak Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 24. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

AKGRT		
LAKGRT	AKGRT_PE	AKGRT_DY
%97	%1	%2
ANHYT		
ANHYT	ANHYT_DY	ANHYT_PE
%85	%8	%7
ANSGR		
ANSGR	ANSGR_DY	ANSGR_PE
%98	%1	%1
AVIVASA		
AVIVASA	D(AVIVASA_DY)	D(AVIVASA_PE)
%87	%11	%2

Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre pay senedi getirisinde meydana gelen değişimler genel olarak öncelikle kendi iç dinamiklerinden, ardından karpayı verim oranından kaynaklanmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışmada BIST Sigorta alt sektöründe yer alan şirketlerin aylık getiri, fiyat kazanç ve karpayı verim oranları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi üzere VAR analizleri uygulanmıştır. Uygulanan analizler sonucunda BIST Sigortacılık alt sektöründe ele alınan fiyat kazanç ile karpayı verim oranlarının pay senedi getirisi ile ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda BIST Sigorta alt sektör endeksinde yer alan şirketleri baz alarak yatırım yapmayı düşünen yatırımcıların, sadece pay senedi fiyat değişimlerini değil aynı zamanda finansal oranlarda meydana gelen değişimleri ve aralarındaki ilişkiyi de takip etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ARAS, G., YILMAZ, M.K. (2008), "Price-Earnings Ratio, Divident Yield, and Market-To-Book Ratio to Predict Return on Stock Market: Evidence From The Emerging Markets", *Journal of Global Business and Technology*, 4(1), 18 – 30.
- ARSLAN, M., ZAMAN, R., (2014), "Impact of Divident Yield and Price Earnings Ratio on Stock Returns: A Study Non_Financial listed Firms of Pakistan", *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(19), 68-74.
- GRAHAM, B., DODD, D.L. (1934), *Security Analysis*, New York, N.Y.: Whittlesey House, McGraw-Hill Book Co.
- IMAM, S., (2004), "Divident Yield and Price-Earnings Ratio: A Further Look" *The International Journal of Accounting and Business Society*, 12(1), 60-67.
- KEOWN, A.J., PINKERTON, J.M. ve CHEN, S.N. (1987), "Portfolio Selection Based Upon Pe Ratios: Diversification, Risk Decomposition and Implications", *Journal of Business Finance & Accounting*, 14(2), 187 – 198.
- LAKSMAN, A. (2005), "How good are Divident Yield and P/E Ratios in making asset allocation decisions?", *JASSA*, 3(2000), 29-31.
- MERİÇ, E., KAMIŞLI, M., ve TEMİZEL, F. (2017), "Interactions among Stock Price and Financial Ratios: The Case of Turkish Banking Sector", *Applied Economics and Finance*, 4(6), 107-115.
- MOLODOVSKY, N. (1968), "Stock Values and Stock Prices", *Financial Analysts Journal*, 24(6), 134-148.
- NICHOLSON, S.F. (1968), "Price Ratios in Relation to Investment Results", *Financial Analysts Journal*, 24(1), 105-109.
- SHEN, P. (2000), "The PE Ratio and Stock Market Performance", *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, (Fourth Quarter 2000), 23 – 36.
- TSE, R.Y.C., (2002), "Price-Earnings Ratios, Divident Yields and Real Estate Stock Prices", *Journal of Real Estate Portfolio Management*, 8(2), 107-113.

BIST Bankacılık Sektöründe Getiriyi Etkileyen Finansal Oranlar: Asimetrik Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması Analizi

Melik Kamışlı¹, Serap Kamışlı², Ekrem Meriç³

Özet

Finansal oran analizi, işletme mali tablolarının incelenmesinde sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Finansal oran, işletme finansal tablolarında bulunan iki değer arasındaki ilişkinin sayısal gösterimi olup, değerler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Finansal oranların kullanımı ile işletmenin finansal yapısı, likidite ve karlılığı, verimlilik düzeyi, varlıklarının kullanımı gibi konularda kullanışlı bilgilere ulaşmak olasıdır.

Finans yazınında finansal oranlar ile pay senedi fiyatları arasında kalıplaşmış ve simetrik ilişkiler bulunduğu varsayılmaktadır. Ancak işletmeler için hesaplanan finansal oranlar arasında bazı asimetrik ilişkiler bulunmaktadır. Örneğin; yüksek olması arzulanan likidite oranları ve karlılık oranları arasında bu tür bir ilişki mevcuttur. Likit fonlara ayrılan tutarların karlılığının düşük olması nedeni ile işletme karlılığı da düşmektedir. Bu nedenle iki oran arasında asimetrik bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırmanın temel amacı; BIST Bankacılık alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin getiri, Fiyat / Kazanç ve karpayı verim oranları arasındaki asimetrik ilişkilerin detaylı olarak analiz edilmesidir. Çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu endekste yer alan şirketlerin 2008M10-2017M3 dönemlerini kapsayan aylık getiri ve Fiyat / Kazanç ile karpayı verim oranları asimetrik etki-tepki ve varyans ayırıştırması yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finansal Oranlar, Asimetrik Etki - Tepki.

Jel Sınıflama Kodları: G11, G21, O16

Financial Ratios Affecting Returns in the BIST Banking Sector: Analysis of Asymmetric Impact-Response and Variance Decomposition

Abstract

Financial ratio analysis is a technique that is frequently used in the study of financial statements. The financial ratio is a numerical representation of the relationship between the two values in the financial statements and investigates the relationship between the values. With the use of financial ratios, it is possible to find useful information about the financial structure of the company, liquidity and profitability, efficiency level, usage of assets. In finance literature, it is assumed that there are stereotypes and symmetrical relations between financial ratios and stock prices. However, there are some asymmetric relations between the financial ratios for the enterprises. For example; there is such a relationship between the desired liquidity ratios and the rates of profitability. The profitability of liquid funds is lower due to lower profitability. Therefore, there is an asymmetric relationship between the two ratios.

The main purpose of the research; the analysis of the asymmetric relations between the yield, price earnings and dividend yield ratios of the companies included in the BIST Banking sub-sector index is detailed. In line with the purpose determined in the study, the monthly return

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO., Bankacılık ve Finans Bl., Birim, Türkiye, melik.kamisli@bilecik.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO., Bankacılık ve Finans Bl., Birim, Türkiye, serap.kamisli@bilecik.edu.tr

³ Öğr.Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İkt. ve İd. Prog. Bl., Türkiye, emeric@anadolu.edu.tr

and price earnings and dividend yield ratios of the companies included in the index for 2008M10-2017M3 were analyzed by asymmetric effect-response and variance decomposition method.

Keywords Banking, Financial Ratios, Asymmetric Impact - Response.

JEL Classification Codes: G11, G21, O16

1. GİRİŞ

Finansal oran analizi; işletmenin finansal durumunun ortaya konmasında sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Finansal oranlar sadeliği ve hesaplanmasındaki kolaylık nedeni ile bireysel yatırımcılar ve kurumsal yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılan bir temel analiz tekniğidir.

Finansal oranlar işletme finansal tablolarında yer alan iki değer arasındaki ilişkinin birbirine oranının sayısal gösterimi olup, incelenen varlık değerleri arasındaki etkileşimi ve değişimi ortaya koymaktadır. Finansal oranlar işletmenin finansal yapısı, likidite durumu, karlılığı, verimlilik düzeyi ve varlık kullanımı gibi konularda kullanışlı bilgiler sunmaktadır.

Finansal oranlar, özellikle işletmenin piyasa değerini ve pay senetlerinin değerini hesaplamaya yönelik piyasa temelli oranlar ile pay senedi fiyatları arasında kalıplaşmış ve simetrik ilişkiler bulunduğu varsayılmaktadır. Ancak işletmelerde hesaplanan finansal oranlar arasında asimetrik ilişkiler olduğu gözlenmektedir. Örneğin; yüksek olması arzulanan işletmenin likidite oranları ve karlılık arasında bu tür bir asimetrik ilişki bulunmaktadır. İşletmenin likit fonlarına bağlanan fonların tutarlarının yüksek olması likiditeyi attırırken, bu fonların karlılığının düşük olması durumunda işletmenin genel anlamda karlılığına etkisi olumsuz olmaktadır. Benzer şekilde borç finansmanına ağırlık vererek finansal kaldıraç etkisinden yararlanmak isteyen bir işletmede risk artmakta, borç oranları artarken, özkaynak karlılık oranı başlangıçta artmakta, ancak borç miktarının artışına bağlı olarak belli bir düzeyden sonra düşmektedir. Bu durumda da bir asimetri oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında BIST Bankacılık alt sektör endeksinde yer alan bankaların getiri, Fiyat / Kazanç ve karpayı verim oranları arasındaki asimetrik ilişkilerin analizi amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR

Düşük Fiyat / Kazanç oranına sahip pay senetlerine yapılacak yatırımın daha yüksek getiri ile sonuçlanacağı yaklaşımı ilk olarak Graham ve Dodd (1934) tarafından önerilmiştir. Nicholson (1968) Fiyat / Kazanç oranının yatırım sonuçları üzerindeki etkisini incelerken, Robichek ve Bogue (1971) Fiyat / Kazanç oranı üzerinde etkisi olan finansal değişkenleri ortaya koymayı amaçlamıştır.

Fiyat/kazanç oranı üzerine yapılan çalışmalarda risk ve getiri ilişkisi ilk olarak Basu (1977) tarafından ortaya konmuş, düşük Fiyat / Kazanç oranı temelli portföylerin mutlak olarak daha yüksek ve riske göre düzeltilmiş getiri sağladıkları ve Sermaye Piyasası Teorisine aykırı olarak bu portföylerin sağladıkları yüksek getiriye karşın, daha düşük risk içerdikleri ortaya konmuştur.

Fairfield ve Harris (1993) Hisse başına kazanç verilerini kullanarak, Fiyat / Kazanç Oranı ve Piyasa Değeri / Defter Değeri anomalilerini incelemiş ve getiri tahmininde her iki oranın kullanışlı olduğunu ortaya koymuştur.

Barker (1999) Fiyat / Kazanç Oranı ve kar payı getirisine bakarak iki oranının etkisini ölçmeye çalışmıştır.

Cheng ve McNamara (2000) Fiyat / Kazanç oranı ile Piyasa Değeri / Defter Değeri oranlarını karşılaştırırken, Danielson ve Dowdell (2001) her iki oranı birlikte kullanarak bir değerlendirme yöntemi oluşturmuştur.

Aras ve Yılmaz (2008) pay senedi değerlemede, Fiyat / Kazanç oranı, Piyasa Değeri / Defter Değeri oranı ve karpayı getiri yöntemleri ile yeni bir indeks oluşturmuşlardır.

Gupta ve Modise (2012) Fiyat /Karpayı ve Fiyat / Kazanç Oranları ile pay senedi fiyatları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir.

3. DATA ve METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı BIST Bankacılık Sektöründe yer alan şirketlerin 2008M10-2017M3 dönemlerini kapsayan aylık getiri ve Fiyat / Kazanç ile karpayı

verim oranları arasındaki asimetrik ilişkilerin belirlenmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi ise şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: BIST Bankacılık alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, Fiyat / Kazanç oranı ve karpayı verimi arasında asimetrik ilişkiler bulunmamaktadır.

H₁: BIST Bankacılık alt sektör endeksinde yer alan şirketlerin pay senedi getirisi, Fiyat / Kazanç oranı ve karpayı verimi arasında asimetrik ilişkiler bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında; BIST Bankacılık alt sektör endeksinde yer alan Akbank (AKBNK), Türkiye Garanti Bankası (GARAN), Türkiye Halk Bankası (HALKB), Türkiye İş Bankası (ISCTR) ve Türkiye Vakıflar Bankası (VAKBN) pay senetlerinin, Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilen aylık getiri ve Fiyat / Kazanç ile karpayı verim oranları kullanılmıştır. Çalışmada söz konusu asimetrik ilişkilerin belirlenmesi için Hatemi-J (2014) çalışması temel alınmış, öncelikle getiri ile finansal oranlar negatif ve pozitif bileşenlerine ayrılmıştır. İlerleyen adımda ise belirlenen her bir banka kapsamında pozitif ve negatif bileşenler arasında VAR analizi uygulanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada öncelikle BIST Bankacılık Sektöründe yer alan şirketlerin aylık getiri, Fiyat / Kazanç ve karpayı verim oranlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile durağanlıklar belirlenmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 25. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarq.-Bera	ADF
AKBNK	0.008	0.078	0.218	4.945	16.71*	-9.12*
AKBNK_DY	1.917	0.809	3.743	17.768	1165.1*	-5.26*
AKBNK_PE	10.209	2.619	1.009	3.528	18.49*	-3.00**

GARAN	0.013	0.083	0.338	4.748	14.79*	-8.74*
GARAN_DY	1.427	0.743	-0.620	3.140	6.62**	-1.28
GARAN_PE	8.795	2.051	-0.848	4.726	24.89*	-3.43**
HALKB	0.009	0.093	0.318	3.158	1.803	-9.12*
HALKB_DY	2.645	3.022	4.559	22.957	2045.9*	-5.80*
HALKB_PE	7.724	2.185	0.940	3.765	17.51*	-2.11
ISCTR	0.009	0.082	-0.035	3.453	0.885	-8.41*
ISCTR_DY	2.842	1.026	0.242	3.906	4.48	-4.23*
ISCTR_PE	7.414	1.534	0.790	2.867	10.70*	-3.24**
VAKBN	0.012	0.103	-0.018	4.036	4.524	-8.45*
VAKBN_DY	1.089	0.930	2.920	11.811	474.9*	-5.73*
VAKBN_PE	7.169	2.056	0.530	3.576	6.19**	-3.27**

Tablo 1’den görülebileceği gibi yüksek basıklık ve çarpıklıklar değerleri ile birlikte standart sapma değerleri büyük şokların olası olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Jarque-Bera test sonuçları Halkbank, İş Bankası ve Vakıflar Bankası getirisi ile İş Bankası karpayı verim oranı dışında ele alınan tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. Diğer yandan VAR analizinin ön koşuluna bağlı olarak modelde yer alan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Ayrıca birim kök içeren seriler kullanılarak yapılan analizler, seriler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada belirlenen serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış ve Garanti Bankası karpayı verim oranı ve Halk bankası Fiyat / Kazanç oranının durağan olmadığı belirlenmiştir. İlerleyen adımda ise Hatemi-J (2011) çalışması temel alınarak öncelikle banka bazında getiri ve Fiyat / Kazanç ile karpayı verim oranları negatif ve pozitif bileşenlerine ayrılmış, ardından durağanlıkları sınanarak birim kök içeren seriler farkları alınarak durağanlaştırılmış ve VAR analizleri uygulanmıştır.

BIST Bankacılık Sektöründe yer alan her bir bankanın aylık getiri, Fiyat / Kazanç ve karpayı verim oranlarının negatif ve pozitif bileşenleri arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testleri ile sınanmış ve sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 26. Granger Test Sonuçları

D(N_AKBNK_DY)=>D(N_AKBNK)	38.2*
D(N_AKBNK_PE)=>D(N_AKBNK)	32.9*
P_AKBNK_DY=>P_AKBNK	38.2*
D(P_AKBNK_PE)=>P_AKBNK	32.9**
D(N_GARAN_DY)=>D(N_GARAN)	14.7**
N_GARAN_PE=>D(N_GARAN)	40.5*
D(P_GARAN_DY) =>D(P_GARAN)	25.4*
D(P_GARAN_PE) =>D(P_GARAN)	44.2*
D(N_HALKB_DY)=>D(N_HALKB)	20.7**
N_HALKB_PE=> D(N_HALKB)	36.0*
P_HALKB_DY=>P_HALKB	36.0*
P_HALKB_PE=>P_HALKB	21.4
N_ISCTR_DY =>D(N_ISCTR)	55.4*
D(N_ISCTR_PE) => D(N_ISCTR)	74.0*
D(P_ISCTR_DY)=>D(P_ISCTR)	13.2**
D(P_ISCTR_PE)=>D(P_ISCTR)	43.2*
N_VAKBN_DY =>D(N_VAKBN)	26.1**
D(N_VAKBN_PE) =>D(N_VAKBN)	84.3*
D(P_VAKBN_DY)=>P_VAKBN	24.7**
P_VAKBN_PE=>P_VAKBN	26.0**

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Granger nedensellik sonuçlarına göre Türkiye Halk Bankası pozitif aylık getirisi dışında, ele alınan tüm banka finansal oranlarında meydana gelen negatif ve pozitif şokların, negatif ve pozitif getirilerin nedeni olduğu tespit edilmiştir. İlerleyen adımda ilgili VAR modelinde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek üzere 10 aylık periyotlar için asimetrik etki-tepki fonksiyonları hesaplanmış ancak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Çalışmanın son adımında ise banka bazında getiride meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının ise finansal oranlardan kaynaklandığı belirlemek üzere varyans ayrıştırması uygulanmış ve sonuçlar özet olarak Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 27. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Akbank Negatif Getiri Bileşeni		
D(N_AKBNK)	D(N_AKBNK_DY)	D(N_AKBNK_PE)
%71	%13	%16
Akbank Pozitif Getiri Bileşeni		
P_AKBNK	P_AKBNK_DY	D(P_AKBNK_PE)
%58	%38	%4
Garanti Negatif Getiri Bileşeni		
D(N_GARAN)	D(N_GARAN_DY)	N_GARAN_PE
%62	%21	%17
Garanti Pozitif Getiri Bileşeni		
D(P_GARAN)	D(P_GARAN_DY)	D(P_GARAN_PE)
%60	%16	%24
Halk Bank Negatif Getiri Bileşeni		
N_HALKB	D(N_HALKB_DY)	N_HALKB_PE
%60	%20	%20
Halk Bank Pozitif Getiri Bileşeni		
P_HALKB	P_HALKB_DY	P_HALKB_PE
%76	%14	%10
İş Bankası Negatif Getiri Bileşeni		
D(N_ISCTR)	N_ISCTR_DY	D(N_ISCTR_PE)

%49	%29	%22
İş Bankası Pozitif Getiri Bileşeni		
D(P ISCTR)	D(P ISCTR DY)	D(P ISCTR PE)
%69	%9	%22
Vakıflar Bankası Negatif Getiri Bileşeni		
D(N VAKBN)	N VAKBN DY	D(N VAKBN PE)
%49	%29	%22
Vakıflar Bankası Pozitif Getiri Bileşeni		
P VAKBN	D(P VAKBN DY)	P VAKBN PE
%55	%24	%21

Asimetrik varyans ayrıştırması sonuçları, negatif ve pozitif getiri bileşenlerinde meydana gelen değişimlerin, önemli düzeyde finansal oranlarda meydana gelen negatif ve pozitif şoklardan kaynaklandığını göstermektedir. Örneğin getiride meydana gelen yükselişler, Akbank ve Halk Bankası özelinde sırasıyla %38 ve %14 düzeyinde karpayı verim oranındaki yükselişlerden kaynaklanmaktadır. Getiride meydana gelen azalışlar ise Garanti Bankası ve İş Bankası özelinde sırasıyla %17 ve %22 düzeyinde Fiyat / Kazanç oranındaki azalışlardan kaynaklanmaktadır. Diğer yandan getiride meydana gelen azalışların bir diğer kaynağı olarak genel anlamda getiride ve Fiyat / Kazanç oranında meydana gelen azalışların olduğu belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Çalışmada BIST Bankacılık Sektöründe yer alan şirketlerin aylık getiri, Fiyat / Kazanç ve karpayı verim oranları arasındaki asimetrik ilişkilerin belirlenmesi üzere Hatemi-J (2014) çalışması temel alınarak asimetrik etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizleri uygulanmıştır. Uygulanan analizler ile BIST Bankacılık sektöründe yer alan 5 ayrı banka özelinde getiri ve belirlenen finansal oranlar arasında asimetrik ilişkilerin bulunduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda BIST Bankacılık alt sektör endeksi özelinde yatırımcıların, yatırım süreleri boyunca geleneksel ilişkilerin yanında özellikle finansal oranlarda meydana gelen artış ve azalışları takip etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ARAS, G., YILMAZ, M.K. (2008), "Price-Earnings Ratio, Divident Yield, and Market-To-Book Ratio to Predict Return on Stock Market: Evidence From The Emerging Markets", *Journal of Global Business and Technology*, 4(1), 18 – 30.

BARKER, R.G. (1999), "Survey and Market-based Evidence of Industry-dependence in Analysts' Preferences Between the Dividend Yield and Price-earnings Ratio Valuation Models", *Journal of Business Finance & Accounting*, 26(3) & (4), 393-418.

BASU, S. (1977), "Investment Performance of Common Stocks in Relation to Their Price-Earnings Ratios: A Test of the Efficient Market Hypothesis", *The Journal of Finance*, 32(3), 663-682.

CHENG, A., McNAMARA R. (2000), "The Valuation Accuracy of the Price-Earnings and Price-Book Benchmark Valuation Methods", *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 15(4), 349-370.

DANIELSON, M.G., DOWDELL, T.D. (2001), "The Return-Stages Valuation Model and the Expectations Within a Firm's PB and PE Ratios", *Financial Management*, (Summer 2001), 93-124.

FAIRFIELD, P.M., HARRIS, T.S. (1993), "Price-Earnings and Price-to-Book Anomalies: Tests of an Intrinsic Value Explanation Contemporary", *Accounting Research*, 9(2), 590 - 611.

GRAHAM, B., DODD, D.L. (1934), *Security Analysis*, New York, N.Y.: Whittlesey House, McGraw-Hill Book Co.

GUPTA ve MODISE (2012), "Valuation Ratios and Stock Return Predictability in South Africa: Is It There", *Emerging Markets Finance & Trade*, 48(1), 70 – 82.

HATEMI-J, A. (2014). Asymmetric Generalized Impulse Responses with An Application in Finance, *Economic Modelling*, 36, 18-22.

NICHOLSON, S.F. (1968), "Price Ratios in Relation to Investment Results", *Financial Analysts Journal*, 24(1), 105-109.

ROBICHEC ve BOGUE (1971). "A Note on the Behavior of Expected Price/Earnings Ratios Over Time", *The Journal of Finance*, 26(3), 731 – 735.

Irak Devletinin Kalkınmasında Petrol Rezervlerinin Önemi

San Salar Sami ALASAADI¹, Esra SİVEREKLI²

Özet

Petrol rezervlerine sahip ülkelerin genel olarak ekonomik ve sosyal kalkınmada bu fırsatı önemli bir araç olarak kullanmaları uluslararası deneyimlerin ortaya koyduğu önemli bir gerçektir. Irak; Suudi Arabistan ve Amerika'dan sonra, dünyanın en büyük üçüncü petrol ihracatçısıdır. Aynı zamanda uluslararası şirketlerle yapılan birçok sözleşmenin imzalanmasından sonra üretimini artıracak kararlılık ve kaynaklara sahiptir. Petrolün genel olarak üretici ülkeler için ve özellikle de Irak için stratejik bir ticari mal olarak önemi gittikçe artmaktadır.

Irak, Ortadoğu'nun kanıtlanmış rezervlerinin yaklaşık %18'ini ve küresel rezervlerinin de neredeyse %11'ini temsil eder. 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren kanıtlanmış ham petrol rezervi 144 milyar varıldır. Irak petrol kaynakları üç çeşit mezhep ve dört etnik - demografik hat üzerinde bulunmaktadır. En çok bilinen petrol ve doğal gaz kaynakları Güney Şii bölgelerinde, kuzeyde az kaynaklara sahip etnik Kürt -Türkmen bölgesinde ve Irak'ın Batı merkezi çoğu Sünni, Arap ve Türkmen azınlığın kontrolünde yoğunlaşmıştır.

Petrol rezervleri ulusal ekonomilerde önemli bir sabit para kaynağı olduğundan özellikle cari açığı fazla olan Irak devletinde ödemeler dengesi sağlanabilmesi için en önemli gelir kaynağıdır. Bu bağlamda, ekonomik kalkınma programlarının güvenilir bir şekilde uygulanabilmesi, ulusal gelir büyüklüğünü artırılabilmesi ve böylece nüfusun yaşam standardının yükseltilebilmesi, Irak petrol rezervlerinin ve endüstrisinin geleceğine bağlıdır. Uluslararası deneyimler; petrolün ekonomik refahı yakalamak için önemli bir aracı olduğunu ve Irak toplumunun tüm kesimleri için ulusal egemenliği ve birliği sağlamak için önemli bir araç olduğunu kanıtlamıştır. Şüphesiz ki petrol Irak için Yoksulluk ve yoksunluktan ve politik konjonktürel gelişmelerin manipülasyondan kurtulması için çok önemli bir araçtır, hatta Irak'ın sahip olduğu tarihi statüye uygun, endüstriyel ve tarımsal ekonomik statü haline dönüşmesine katkıda bulunabilecek özelliğe sahiptir.

Bu çalışmanın amacı; yukarıda yer alan ana tema üzerinden Irak'taki petrol rezervlerini yıllar itibarıyla rakamsal olarak değerlendirdikten sonra, ülkenin kalkınma potansiyeli içerisindeki rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılan yöntem, Irak resmi makamlarından elde edilecek olan istatistiki verilerden yararlanılarak yapılan karşılaştırmalı analiz ile petrolün ülkede yarattığı ve/veya yaratmakta yetersiz kaldığı katma değeri GSMH değerleri üzerinden ortaya koymayı hedefleyen betimsel anlatım yöntemi olacaktır. Çalışmanın sonucunda elde edilecek olan bulgular Petrol Zengini bir ülke olan Irak'taki petrol doğal kaynağının ülke kalkınmasındaki ana rolünü çeşitli faktörlerin ışığında (savaş, ekonomik kalkınma düzeyi, yer şekilleri, petrol dağıtımındaki güçlükler, ihracatın önündeki engeller vb) ne şekilde etkilediği yönünde olacaktır. Çalışma öz niteliğinde bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Irak, Ekonomik Kalkınma

Jel : H27, F63, Q43, Q48,

¹ Sunum Yazarı: Yüksek Lisans Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, san.s.sami8@gmail.com.

² Prof. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi, Maliye Bölümü, esrasiverekli@harran.edu.tr.

The Importance Of Petroleum Reserves In Development Of Iraq Government

Abstract

Owners of petroleum reserves are an important fact that the experience of international experiences in an economic and social development. Iraq is the third biggest oil exporter in the world after Saudi Arabia and American. It also has the quorum to increase production after signing the contract to international companies. In general, oil is becoming increasingly important for producing countries and especially for Iraq as a strategic commercial commodity.

Iraq represents about 18% of the proven reserves of the middle east and almost 11% of its global reserves. Proven crude oil reserves from January 1, 2015 are 144 billion barrels. Iraq's oil resources are on three types of sectarian and four ethnic - demographic lines. The most well-known oil and natural gas resources are concentrated in southern shiite regions, in the ethnic Kurdish-Turkmen region with little resources in the north, and in the western part of Iraq, the control of most Sunni, Arab and Turkmen minorities.

Oil reserves is an important source of hard currency in the national economy, particularly in the Iraqi government to pay more than the current account deficit is the most important source of income in order to ensure a balance. In this context, the fact that economic development programs can be implemented reliably, the national income size can be increased, and thus the living standard of the population, depends on the future of Iraqi oil reserves and industry.

International experiences; oil has proved to be an important tool for achieving economic prosperity and is an important tool for ensuring national sovereignty and unity for all segments of Iraqi society. Undoubtedly, oil is a very important tool for Iraq to get rid of poverty and deprivation and political conjunctures developments from manipulation. Even in accordance with the historical status of Iraq, and the property to contribute to the transformation of Iraq into an industrial and agricultural economic status.

The purpose of this study is; after considering the above mentioned main subjects over the years oil reserves in Iraq as numerically, it is to reveal the role in the country's development potential. The method used in this study will be the descriptive analysis method that aims to reveal the benefit that the oil has not been able to create and / or create in the country through the comparative analysis based on the statistical data obtained from the official authorities of Iraq. The findings of the study will show how the petroleum natural resource in Iraq, which is an oil-rich country, has a major role in the development of the country in the light of various factors (war, economic development level, landforms, difficulties in oil distribution, barriers to export, etc.). The study is a core.

Keywords: Oil, Iraq, Economic Development

Jel : H27, F63, Q43, Q48

1.GİRİŞ

Enerji günümüzde toplumsal yaşamların devamında ve güçlü ekonomik yapıların tesisinde en önemli doğal kaynaklardan birisidir. Bir taraftan tükenmekte olan kaynaklar olması yönüyle, diğer yandan da ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında taşıdığı büyük önem nedeniyle enerji kaynaklarının korunması ve bilinçli tüketimi tüm dünya ülkeleri tarafından üzerinde önemle durulan temel

konular arasında yer almaya başlamıştır. Özellikle doğal kaynakları yeterince gelişme göstermemiş devletler ile doğal kaynaklar bakımından zengin rezervlere sahip olan ülkeler arasında da önemli bazı ilişkiler ortaya çıkmış ve bu ilişkiler ülkelerin ekonomisini ve hatta siyasi yapısını ve diğer devletler üzerindeki etkisini şekillendirmeye başlamıştır.

En önemli enerji kaynaklarından birini oluşturan petrol, az gelişmiş ülkeler düzeyinde büyük önem taşıırken, gelişmiş ülkeler için de ana enerji kaynağını oluşturur. Özellikle petrol üreten ve ihraç eden az gelişmiş ülkelerde kamu ihtiyaçları ve kamu harcamalarının neredeyse tek kaynağını petrol oluşturmaktadır. Bu ülkelerden birisini oluşturan Irak, petrol rezervleri yüksek olmasına rağmen, petrolün yetersiz yönetimi ve üretim yöntemlerinin gelişmemiş olması nedeniyle petrolden yeterince yararlanamayan ve bu avantajını katma değere dönüştüremeyen bir ülke konumundadır. Bu çalışmanın amacı, Irak'taki ham petrol üretimini 2010 dönemi sonrasını başlangıç kabul edecek şekilde ana hatları ile değerlendirmek ve ülke için bu konuda çıkarımsamalarda bulunmaktır.

2. Irak ve Petrol

Irak'ta petrol rezervlerinin yönetiminden sorumlu birim Petrol Bakanlığı'dır. İlgili Bakanlık, petrol konusunda ruhsatlandırma işlemlerinin yapılmasından sorumlu birimdir. Bakanlık, aynı zamanda yatırım şirketleriyle işbirliği içinde, uluslararası şirketlerin katılım haklarına sahip olduklarını belgelemek ve değerlendirmek için gerekli çalışmaları da yapmakta ve bunlardan önemli bir kısmını ile sözleşme imzalamakta ve devamında bu sözleşmelerin Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmasını sağlamaktadır (El emir, 2012:190). Bu sözleşmelerin yapılmasındaki en önemli faktör; ülkedeki petrol üretim miktarının iki milyon varilden fazla seviyeye ulaştırılamaması nedeniyle kurumlar ile uluslararası şirketler arasında belirli kurallar ve çerçeveler içerisinde ortaklık oluşturma gerekliliği olmuştur. Ancak bu uygulama, yüksek üretim miktarlarını kabul etmek zorunda kalan firmaların teknolojik gelişmelerden tam olarak yararlanamadan geniş üretim ilkesine göre faaliyette bulunması nedeniyle petrol alanlarının olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.

Irak'ın ülkenin artan ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak ihtiyacının arttığı bir süreçte, petrol üretiminin genişletilmesi fikrinin benimsenmesi, artan üretim oranlarıyla orantılı bir yapının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bunun için, yüksek üretim miktarında petrol ihraç etme konusundaki düzenlemeler büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte, yeni petrol rezervleri için ek mevduat yatırımı ve keşif çalışmalarını teşvik etmek için uzmanlaşmış petrol şirketlerinin teşvik edilmesini sağlamak, OPEC içinde Irak'ın ağırlığının artırılması üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkartacaktır. Çünkü üyelerin ihracat payı esas olarak bu ülkelerin sahip olduğu gerçek dengeyi veya zenginliği temsil eden ve Petrol Bakanlığı'na göre Suudi Arabistan'dan sonra en büyük rezervlere sahip olduğu kabul edilen Irak'ın mevcut kanıtlanmış* rezervlerine bağlıdır.

Petrol üretimi için arama faaliyetleri önemli bir unsur olup, yüksek maliyet gerektiren bir işlemdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin değerlendirmelerine göre ülke rezervlerinin dünya rezervlerinin yaklaşık % 21'ini oluşturan 214 milyar varilden oluştuğu tahmin edilmekle birlikte, Sedimantasyon tahminlerini ile birlikte bu rakamın toplam 400 milyar varile çıkacağı ifade edilmektedir (El mamuri ve Al cemili, 2001:234).

3. Irak'ta Petrol Sektörünün Ekonomik Görünümü

Irak ekonomisinin öncelikli değeri petrol olmakla birlikte, ülke Körfez ülkelerinin diğer ülkeleri gibi tedarikçi değil 1925 yılından bu yana ekstraktör endüstrisini (petrol çıkarma) uygulayan ülke konumundadır. Irak Ulusal Petrol Şirketi'nin yabancı satışlar da dahil olmak üzere, 1973 yılında üretime başlamasıyla devletin petrol üzerindeki kontrolü sağlanmış ve bu durum 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir (Petrol Dünyası Dergisi 1975:22). Irak Kuveyt'i işgal ettikten ve İkinci Körfez Savaşı'nın başladığı Ocak 1991 tarihinden sonra petrol tesislerinde önemli oranlarda tahribatlar ortaya çıkmış ve bu durum Birleşmiş Milletler'in kuşatması ile yaklaşık 13 yıl boyunca etkisini sürdürmüştür (Çelebi, 12: 2005).

2003 yılında rejimin çöküşünden sonra beklenti 2006 yılına kadar günde 3 ila 4 milyon varil arası iken, üretimde beklenti yönünde bir artış meydana gelmemiş ve

2008 yılında ham petrol üretimi OPEC üretiminin %10.26'sı oranında gerçekleşmiştir (Bakınız Tablo 1).

Tablo 1: Irak Petrol Üretimi ve OPEC* Ülkelerine Katkısı

Yıl	Irak'ta Ham Petrol üretimi (Bin varil / gün)	OPEC Ülkelerinde Ham Petrol Üretimi bin (Bin varil / gün)	Irak Üretiminin OPEC Ülkelerine Katkısının yüzde oranı (%) **	Irak'ta Beş Yıl İçinde Ortalama Ham Petrol Üretimi (Bin varil / gün)	Irak'ta Ham Petrol Üretiminin Bileşik Büyüme Oranı (%)
1990	2114	15778	13.3984028	865.6	5.3 -
1991	279	15141	1.8426788		
1992	526	16359	3.2153555		
1993	660	16871	3.9120384		
1994	749	17236	4.3455558		
1995	737	17236	4.2759341	1513.8	15.5
1996	726	17419	4.1678627		
1997	1384	18187	7.6098312		
1998	2181	19328	11.2841474		
1999	2541	18425	13.7910448		
2000	2700	19416	13.9060569	2172.44	- 5.07
2001	2600	19000	12.4262429		
2002	2127	17117	7.0563231		
2003	1328	18820	10.164537		
2004	2107,2	20730,9	8.9857605		
2005	1912,7	21285,9	9.0674772	2116.5	5.37
2006	1963,0	21648,8	8.8755694		
2007	1851,0	20855,0	10.2663019		
2008	2278,0	22189,1	11.8889980		
2009	2336,2	19650,1	11.9255569		
2010	2358,1	19733,5	12.4262429		

Bileşik büyüme oranı aşağıdaki gibi hesaplanır: $Y=A.ert$

Ve yazılı form şeklinde olur: $\ln y= \ln A+ r.t$

Y, yıllık büyüme oranını hesaplamak için değişkeni temsil eder

(A) Sabit limit

(r) Bileşik yıllık büyüme oranı

(T) zaman değişkeni

* Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Suriye, Mısır, Tunus

** Irak'ta Ham Petrol üretimi (Bin varil / gün)/ OPEC Ülkelerinde Ham Petrol Üretimi bin (Bin varil / gün) X 100

Kaynak: Arap Petrol İhraç Eden Ülkelerin Organizasyonu, 1997-2011 yılları için Yıllık İstatistik Raporu, Irak.

Irak'ta kanıtlanmış ve potansiyel petrol rezervlerinin büyüklüğü üzerinde mevcut olan çelişkilere rağmen, ülke 1970'den 1987'ye kadar olan dönem için Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran'dan sonra dördüncü sırayı işgal ederken, 1987-2005 yılları arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sıraya yükselmiştir. Irak'ta gittikçe artış gösteren rezervler petrol aramalarının tamamlanmasının ardından dünya ülkelerini geride bırakmaya devam etmekle birlikte Irak'ın petrol rezervlerinin büyüklüğünü tahmin etmek için kullanılan teknoloji, değerlendirme tabanları ve sondaj yöntemleri yalnızca Irak Ulusal Petrol Şirketi'ne sunulan eski üslere bağlı olarak yürütülmektedir. 1980'li yılların başından bu yana modern teknolojinin kullanımının söz konusu olmaması ve bu dönemden sonra Irak'ın yaşadığı savaşlar, kuşatmalar ve zorlu finansal koşullar ve sonrasında Irak tekniklerinin göç ve zayıf eğitimlerden kaynaklı yetersiz performansı Irak petrol sektörünü olumsuz etkileyen unsurlar arasında yer almıştır (Çelebi; 12125-124).

Günde en fazla petrol üreten ülkelerin, petrol üreten ve üretmeyen ülkeler karşılaştırılması yapıldığında en az gelişmiş ülkeler olduğu belirtilmektedir (Nuehid, 1995: 29-34). Irak fiili petrol üretim hacmi açısından göreceli olarak düşük olmasına rağmen, ham petrol rezervleri en yüksek oranda tahmin edilen ülkeler arasında yer alır (Bakınız Tablo 2).

Tablo 2: Irak Ham Petrol Rezervleri ve OPEC* Ülkelerine Katkısı

Yıl	Irak'ın Ham Petrol Rezervleri (Bin varil /gün)	OPEC Ülkelerinde Ham Petrol Rezervleri (Bin varil / gün)	Irak'taki Ham Petrol Rezervlerinin OPEC Ülkelerine Katkısının yüzde oranı (%)	Irak'ta Beş Yıl İçinde Ham Petrol Rezervleri Ortalaması (Bin varil / gün)	Irak'taki Ham Petrol Rezervlerinin Bileşik Büyüme Oranı (%)
1990	100.0	619.7	16.1368404	102.4	0.984
1991	100.0	619.7	16.1368404		
1992	100.0	620.8	16.1082474		
1993	100.0	621.5	16.0901046		
1994	112.0	633.9	17.668402		
1995	112.0	634.6	17.668402	112.3	0.058
1996	112.0	634.0	17.6656151		
1997	112.5	634.2	17.7388836		
1998	112.5	634.0	17.7444795		
1999	112.5	621.9	18.089725		
2000	112.5	636.7	17.669232	114.5	0.191
2001	115.0	644.3	17.8488282		
2002	115.0	644.3	17.8488282		
2003	115.0	644.2	17.8515989		
2004	115.0	651.6	17.6488643		
2005	115.0	654.6	17.5679804	119.7	5.617
2006	115.0	654.7	17.5679804		
2007	115.0	656.0	17.5652971		
2008	115.0	658.6	17.5304878		
2009	115.0	670.1	17.4612815		
2010	143.1	698.9	20.4750321		

Bileşik büyüme oranı aşağıdaki gibi hesaplanır: $Y=A.ert$

Ve yazılı form şeklinde olur: $\ln y= \ln A+ r.t$

Y, yıllık büyüme oranını hesaplamak için değişkeni temsil eder

(A) Sabit limit

(r) Bileşik yıllık büyüme oranı

* Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Suriye, Mısır, Tunus

Kaynak: Arap Petrol İhraç Eden Ülkelerin Organizasyonu, 1997-2011 yılları için Yıllık İstatistik Raporu, Irak.

Tablo 3: Irak Ham Petrol İhracatı ve OPEC* Ülkelerine Katkısı

Yıl	Irak'ta Ham Petrol İhracatı (bin varil / gün)	OPEC Ülkelerinde Ham Petrol İhracatı (Bin varil / gün)	Irak'ın OPEC Ülkelerine Yaptığı İhracat Payının yüzde oranı (½)	Irak'ta Ortalama Ham Petrol İhracatı Beş Yıl İçinde (Bin varil / gün)	Irak'ta Ham Petrol İhracatının Kombine Büyüme Oranı%
1990	1596	10764	14.8272018	363	26.7 -
1991	39	11334	0.3440974		
1992	61	12053	0.5060981		
1993	59	12406	0.4755763		
1994	60	12111	0.4954174		
1995	64	12020	0.5324459	897	42.6
1996	88	11897	0.7396823		
1997	736	12521	5.8781248		
1998	1532	13968	10.9679267		
1999	2065	13043	15.8322472		
2000	2004	13920	14.3965517	1715.4	2.78 -
2001	1776	13335	13.3183352		
2002	1560	12842	12.1476406		
2003	1787	14336	12.4651228		
2004	1450.0	14857.8	9.7591837		

2005	1472.0	15855.0	9.2841375	1705.6	6.4
2006	1467.8	15939.0	9.2088588		
2007	1643.0	16101.3	10.204145		
2008	1855.2	16494.9	11.2471127		
2009	1905.6	14391.0	13.2416093		
2010	1890.0	14716.0	12.8431639		

Bileşik büyüme oranı aşağıdaki gibi hesaplanır: $Y=A.ert$

Ve yazılı form şeklinde olur: $\ln y = \ln A + r.t$

Y, yıllık büyüme oranını hesaplamak için değişkeni temsil eder

(A) Sabit limit

(r) Bileşik yıllık büyüme oranı

* Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Suriye, Mısır, Tunus

Kaynak: Arap Petrol İhraç Eden Ülkelerin Organizasyonu, 1997-2011 yılları için Yıllık İstatistik Raporu, Irak.

Irak'taki petrol ihracatı Tablo 3'de görüldüğü üzere, ilk Körfez Savaşı'nın etkisi ile keskin bir düşüş yaşamıştır. Bu düşüş, 1979'da ve 1981'de günde (-2470.2) bin varile eşdeğer düşüşe karşılık gelmiş ve bu durum 1982 yılında Lübnan'ın Akkar ilçesinde bulunan Tel Abbass'taki Trablus'tan geçen boru hattının patlaması ile daha da olumsuz bir seyir izlemiştir (Oil World Magazine, 1982:11). Irak'ın ihracat kapasitesini artırma yönündeki ilk girişimi, Suudi topraklarından Kızıldeniz'e petrol ihraç etmek için bir boru hattının inşası için gerçekleştirdiği sözleşme çalışmaları olmuştur (Oil World Magazine, 1987: 2). 1990 yılında Birleşmiş Milletler bu dönemde Irak'ın petrol ihracatını durdurmak için ülkeye ekonomik ambargo kararı uygulamaya karar vermiştir.

4. Sonuç Yerine

Irak dünyanın en yüksek petrol rezervlerine sahip ülkelerinden birisi olmakla birlikte, bu rezervleri işleyecek ve ülke ekonomisine kazandıracak koşullara sahip

değildir. Ülkenin uzun yıllar içerisinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık ve savaş, ekonomik gelişmesi önündeki engeller, kalkınmışlık düzeyindeki yetersizlikler mevcut petrol rezervlerinin ülkeye katkı sağlamasının önündeki en önemli unsurları oluşturmuştur. Bu durum, ülkenin petrol yönetimini tam anlamıyla sağlayamamasına yol açmış ve beraberinde gelen ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar bu sürecin daha fazla gecikmesine yol açmıştır.

OPEC'in toplam ham petrol rezervlerinin yaklaşık %20'sine sahip olan Irak'ın bu rezervleri katma değere dönüştürmesi petrol kaynaklarının yönetiminde yüksek teknolojisi kullanması, ihracatını artıracak önlemler geliştirmesi ve ülkenin siyasi istikrarını sağlaması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu durumda, OPEC ülkelerinin Irak'a destek olmasının da önemli bir rolü olacaktır.

Irak'ın ekonomik büyümesinde önemli bir paya sahip olan Petrol sektörünün önemli etkisinin ülke olarak farkında olması ve bu yönde politikalar geliştirerek ihracatı etkili politika aracı olarak teşvik etmesi önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda, petrol ihracatının artmasıyla oluşan yatırım fırsatlarından ülkenin yararlanması ve petrol sektörünün büyümesini engelleyen tüm faktörlerin ortadan kaldırılması ekonomiye itici güç vermek açısından oldukça önemlidir.

Petrolün işlenmesi ve petrol türevlerine dönüştürülmesi durumunda, ham petrol üretiminde uzmanlaşmış bir ülke olarak Irak'ın dünya ekonomileri arasında ekonomik ve hatta politik olarak önemli bir konuma gelmesi kaçınılmazdır. Nitekim, petrolün, ham halde, endüstriyel işlem görmeden, değerli malzeme olarak ihraç edilmesi ekonomik olarak Irak ekonomisinde büyük/önemli katma değerler ortaya çıkarmamaktadır. Diğer yandan, ham petrol üretimi alanında yatırım yapmak isteyen firmalarla lisans anlaşmaları yaparak yatırım fırsatlarını değerlendirmek ülke açısından teknoloji transferinin bu sektöre sağlanması açısından önemlidir. Gelecekteki planların inşasında ham petrol üretimine ilişkin geleceğe yönelik ekonomik fizibilite

çalışmalarının hazırlanmasına yeterince dikkat edilmesi de önemli etmenler arasında yer alır.

Ülkedeki petrol ve gaz kanunu, bu ulusal servetle nasıl başa çıkılacağını ve nasıl yönetileceğini garanti eden/gösteren en önemli stratejik yasalardan biridir. Bu bağlamda, petrol üretim oranlarının, ulusal yatırımın ve diğer ekonomik sektörlerin gelişiminin bir fonksiyonu olması şartıyla, petrol ihracatının artırılması için gerekli çalışmalar da hızlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

“Arap Petrol İhraç Eden Ülkelerin Organizasyonu”, *1997-2011 Yılları İçin Yıllık İstatistik Raporu*, Irak

Dr. Abd Ali Kadhim Al-Mamouri- Dr. Malik Mteib Al-Jumaili – “Irak'ta Petrol ve Meslek” - Bağdat 2011'de Hamorabi Araştırma ve Stratejik Araştırmalar Merkezi

Essam Çelebi (2005), *Irak'ta Petrol Endüstrisi ve Petrol Politikası - İşgalin Sona Ermesinden Sonra Irak'ın Geleceği İçin Bir Program*, Beyrut'ta Arap Birliği Çalışmaları Merkezi.

Fuad Qasim El-Amir (2012), *Irak Petrol Sorununda Yeni*, Dar el-Ghad, Bağdat.

Petrol Dünyası Dergisi, Cilt 14, No. 23, 1982

Petrol Dünyası Dergisi, Cilt 20, Sayı 12, 1987

Petrol Dünyası Dergisi, Cilt.21, No. 3, 1988

Walid Nuehid (1995), *Bölgesel Bloklar Döneminde Arap Ekonomisinin Konumu*, Daraben Hazm - Beyrut – Lübnan.

د. عبد علي كاظم المعموري د. مالك متعب الجميلي النفط والاحتلال في العراق مركز حمورابي للبحوث والدراسات الاستراتيجية، بغداد ٢٠١١

عصام الجلي، صناعة النفط والسياسة النفطية في العراق، برنامج لمستقبل العراق بعد انتهاء الاحتلال، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، تشرين الاول، اكتوبر، ٢٠٠٥.

فؤاد قاسم الامير، الجديد في القضية النفطية العراقية، دار الغد بغداد، ٢٠١٢

مجلة عالم النفط، المجلد الحادي والعشرون، العدد، ٣، ١٩٨٨

مجلة عالم النفط، المجلد الرابع عشر، العدد، ٢٣، ١٩٨٢

مجلة عالم النفط، المجلد العشرون، العدد، ١٢، ١٩٨٧

منظمة الاقطار العربية المصدرة للنفط، التقرير الاحصائي السنوي للسنوات ١٩٩٧ - ٢٠١١

وليد نويهد، موقع الاقتصاد العربي في عصر التكتلات الاقليمية، دار ابن حازم، بيروت، لبنان

ط١، ١٩٩٥

Ekonominin Gıda Güvenliği ve Güvencesi ile Etkileşimleri **Aslhan TÜĞEN¹**

Özet

Günümüzde nüfus artışına bağlı olarak doğal kaynaklar uygun şekillerde kullanılmamaktadır. Temel ihtiyaçlar arasında yer alan gıda alanında da nüfus artışına bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi gıda güvenliği ve güvencesiyle ilgilidir. Dünyada giderek artan ve küreselleşen bir gıda ticareti mevcuttur. Ancak artan ticaret hacmi gıda maddelerinin üretimi ve dağıtım kanallarında gıda güvenliği ve gıda güvencesi yönünden çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Piyasalardaki rekabet olgusu üreticilerin kâr maksimizasyonu amaçları dikkate alındığında üreticilerin gıda güvenliği kontrollerine karşı bilerek ya da bilmeyerek tepkisel davranışlarına yol açabilmektedir. Böylece gıda ürünlerinin sağlıklı şartlarda üretilmemesinin neden olduğu salgın hastalıklar büyük ekonomik kayıplar doğurabilmektedir. Tebliğimizde gıda güvenliği ve gıda güvencesinin ekonomi ve sağlık açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Gıda güvencesi, gıda güvenliği, ekonomik etki, tarımsal politika, sağlık
Jel Sınıflaması: A12,Q14,Q18

Economic Issues on Food Security and Food Safety

Abstract

Today, due to population growth, natural resources are not used in appropriate ways. Among the basic needs, there are various problems in the food sector due to population growth. The most important of these problems, food security and safety concerns. There is a growing and globalizing food trade in the world. However, increasing trade volume brings with it a variety of risks in terms of food security and food safety in the production and distribution channels. The phenomenon of competition in the markets can result in reactions of producers against food security control intentionally or unknowingly given the purpose of profit maximization of producers. Thus, epidemic diseases caused by not producing food products in healthy conditions can cause great economic losses. In our paper, Food security and safety were evaluated in terms of economy and health.

Keywords: Food safety, food security, economic impact, agricultural policy, health

Jel Classifications: A12,Q14,Q18

¹ Gıda Yüksek Mühendisi, asl_tugen@windowslive.com

1.Giriş

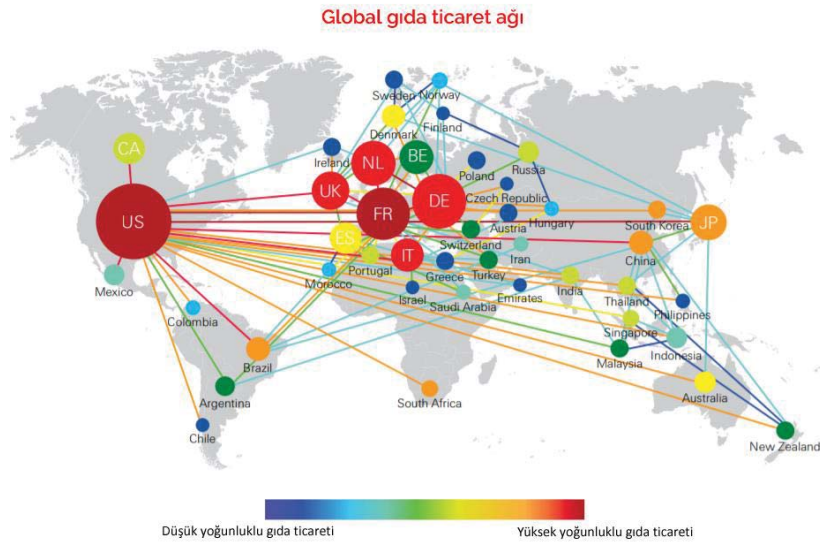
Ekonominin gıda güvenliği ve güvencesi ile etkileşimleri geçmişte ve günümüzde önemini koruyan, gelecekte de önemini koruyacak olan bir konudur.

Günümüzde doğal kaynakların nüfus artışından kaynaklı uygunsuz ve aşırı kullanımı, kişi başına düşen gıda tüketiminin fazlalaşması, hayvancılık ürünlerine olan talebin artması ve daha başka değişkenler nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun en yoksul kesimlerinin yanı sıra düşük gelişmişlik indeksine sahip ülkelerde gıda güvencesine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır (Abdulkadyrova vd., 2016:5320-5330).

Diğer yandan, küreselleşmenin tüm hızıyla etkinliğini arttırdığı bir dönemde küresel hale gelmiş gıda ticareti, yaygın üretim ve karmaşık tedarik zincirleri gıda güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Zira üreticilerin gıda güvenliği kontrolüne karşı kasıtlı veya istemsiz bir şekilde karşı koymaları, kâr maksimizasyonları uğruna sağlık sorunlarına ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır (Dawson ve Hussain, 2013: 585-589).

Dünyada gıda ve tarım ürünleri tedarik sistemi ve ticareti Şekil: 1'de (Swiss Re, 2015) gösterilmiştir.

Şekil:1 Global Gıda Ticaret Ağı Yoğunluğu

Şekil:1'den görüleceği gibi, dünyada gıda ve tarım ürünleri tedarik sistemi, hareketi ve ticareti oldukça karmaşık bir görünüm ortaya koymaktadır. Bu küresel mal hareketinde, gıda güvenliğine ilişkin hata olasılıklarının yüksek olması beklenir.

Esasen güvenli gıda tedariki, karmaşık ve gün geçtikçe daha çok büyüyen, lojistik gerektiren bir süreçtir. Üreticiler için bu durum, gıda güvenliği sorunlarının çoğalması ve sonuçta güvensiz ürünlerin geri çağırılması anlamına gelebilmektedir. Ancak, ilk aşamada mevcut güvenli üretim politikaları ve prosedürler (proaktif) uygulanabilir ve son aşamada ürün geri çağırma mekanizmaları işletilebilirse (reaktif) küreselleşmiş bir dünya için güvenli gıdalar üretilmesi mümkündür (Swiss Re, 2015).

Güvenli gıda üretimi ve gıda güvencesi tüketicilerin sağlığı ve verimli çalışmalarını açısından önemlidir ve konunun ekonomik boyutları bulunmaktadır.

2.Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi

Sıklıkla birbirinin yerine kullanılmasına rağmen, gıda güvencesi ve gıda güvenliği birbiriyle bağlantılı fakat farklı kavramlardır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan Gıda Güvenliği tanımı şu şekildedir:

Gıda güvenliği; tüketicinin sağlığında kronik veya akut tahribat oluşturabilecek tehlikelerin sınırlandırılması / arındırılmasıdır. Gıda güvenliği bu kapsamda, gıda üretim aşında enfeksiyon ve kontaminasyonu önleyecek, sağlıklı ve kaliteli gıda teminine destek vererek sağlığı teşvik edecek üretim, elleçleme, depolama ve hazırlama süreçlerini ifade etmektedir (WHO 2015).

Centre for Studies in Food Security (CSFS)'e göre de Gıda Güvencesi aşağıdaki beş unsuru içermektedir:

- Mevcudiyet (availability); herkese her zaman yeterli gıda temini,
- Erişilebilirlik (accessibility); gıdaya her zaman fiziksel ve ekonomik olarak erişim,
- Yeterlilik (adequacy); besleyici, güvenli ve çevresel açıdan sürdürülebilir koşullarda üretilen gıdaya erişim,

- Kabul edilebilirlik (acceptability); insan onuru ve insan hakları ile çelişmeyen yollarla elde edilen kültürel olarak kabul görmüş gıdalara erişim,
- Kurumsal (agency); gıda güvencesini sağlamakla mükellef mercilerin gerekli politikaları ve süreçleri yönetmesi (CSFS, 2015).

Görüldüğü gibi gıda güvencesi, gıda güvenliğini de kapsayan geniş bir anlama sahiptir.

3.Gıda Güvenliğinde Kontaminasyonu Önlemek

Gıda güvenliğinde kontaminasyonun (bulaşmanın) önlenmesi üzerinde durmak gerekmektedir. Örneğin 2011 yılında Almanya’da Brüksel lahanasına enfekte olmuş bir *Escherichia coli* salgınının izine rastlanmış, sonuçta 3 950 kişi enfekte olmuş ve 53 kişi ölmüştür. Aynı yıl ABD’de, kavun tüketimiyle ilişkili bir *Listeria monocytogenes* salgını 4, 146 enfeksiyon ve 33 ölümlle sonuçlanmıştır. Çin’de ise üre ve plastik kontaminasyonu ile bozulmuş süttten kaynaklı 300 binden fazla yaralı ve 6’sı bebek ölümü vakası yaşanmıştır. Bu durum, son yıllarda dünya çapında manşetlere çıkan gıda kontaminasyonlarının bazı sonuçlarıdır. Nedenleri ne olursa olsun, gıda kaynaklı hastalıklar trajiktir, çünkü insanları ciddi şekilde hasta ederler ve hayatlarına mal olurlar (Swiss Re, 2015).

ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri CDC’ye göre her yıl 6 ABD’liden biri gıda kaynaklı hastalığa maruz kalmaktadır. Yılda yaklaşık 3 milyon kişi hastaneye kaldırılmakta, 3 bin dolayında insan da hayatını kaybetmektedir (CDC, 2018)

WHO’ya göre zararlı bakteriler, virüsler, parazitler veya kimyasal maddeler içeren güvenli olmayan gıdalar, diyareden kansere kadar 200’den fazla hastalığa neden olabilmektedir. Dünya genelinde her yıl kontamine gıda tüketimine bağlı olarak tahminen 600 milyon insan - yaklaşık 10 kişiden 1’i- hastalanmakta, 420 bin insan ölmekte ve 33 milyon sağlıklı yaşam yılı kaybedilmektedir. Özellikle 5 yaşın altındaki çocuklar için bu durum daha can alıcı olup her yıl 125 bin ölümlle sonuçlanmaktadır (WHO, 2018).

Verilen örnekler gıda güvenliğinde kontaminasyonun ne derece önem taşıdığını göstermektedir.

4.Geri Çağrılar ve Firmalara Etkisi

Gıda geri çağırma; şirketlerin ve devlet otoritelerinin, distribütör/dağıtımçı envanterlerinden, mağaza rafları ve tüketicilerin mutfaklarından ürünleri çıkararak gıda güvenliğini artırmaya çalıştıkları reaktif bir yöntemdir. Gıda ürünlerinin geri çağırılmasının altındaki temel nedenler kontaminasyon, yanlış markalama ve riske girmiş ürün olarak belirtilebilir. *Listeria monocytogenes* gibi bir patojen ile kontaminasyon veya yerfıstığı vb. gibi beyan edilmemiş alerjenlerin varlığı buna örnek olarak verilebilir (Dawson ve Hussain, 2013: 585-589).

Gıda üreten firmaların markalarının korunması ve yanlış markalamanın önlenmesi lazımdır. Marka ve şirketin itibarında meydana gelecek zararı telafi etmek zordur. Yanlış markalamaya da bağlı olarak tüketilmesi risk taşıyan ürünlerin geri çağırılması kaçınılmazdır.

Şirketler olası tehditlere karşı korunmada, en iyi risk yönetimi standartları ve sigortama ile proaktiftirler. Altyapı, ekipman, üretim şekilleri, işleme ve kalite yönetimi ile ilgili kuralları içerebilen standartlar, genellikle yasaların gerektirdiğinden daha sıkı gereklilikleri şart koşar ve bu büyük ekonomik darbelerden kaçınmanın en iyi yoludur (Hammoudi vd., 2009).

5. Gıda Güvencesinde Fiyat ve Satın Alma Gücü

Gıda güvencesinde kırsal alanda ve kentlerde yaşayanların durumları farklılık arz etmektedir. Kırsal alanlarda yaşayanlar daha çok gıda üreticisi konumunda olurlarken kentlerde yaşayanlar gıda ürünü tüketicileridir. Bu nedenle gıda ürünlerindeki fiyat değişkenliğinden en fazla kentlerde yaşayanlar etkilenecektir.

Diğer yandan, artan gıda fiyatları, vasıfsız işgücünün çiftliklerde çalışmasına yönelik talebi canlandırabilecek, bu da kırsal alandaki ücretlerde artışa yol açarak geliri emeğe dayalı hane halklarına fayda sağlayacaktır.

Gıda fiyatlarındaki artışlar karşısında fiyat sübvansiyonları uygulanabilir. Ancak getirilen sübvansiyonların gerektiğinde kaldırılması politik olarak kolay değildir.

Kısa vadede, yüksek fiyatların tek artışı, çiftçilere yarar sağlama potansiyelidir. Öte yandan gıda güvencesizliği ve yoksulluk sorununu daha da kötüleştiren bu durum aynı zamanda akıllıca yönetilebilirse uzun vadede gıda güvencesizliğini ve yoksulluğu azaltabilecek bir yatırım ve büyüme fırsatı sunabilmektedir. Uzun vadede gıda fiyatlarını düşürmenin ve fiyat değişkenliğinden (volatilitésinden) kaçınmanın en iyi yolu, tarıma teknolojiye dayalı yatırım yapmaktır. Tarım yatırımları verimi sürdürülebilir bir şekilde arttıracak, girdi maliyetlerini azaltacak, üretkenliği güçlendirecek, gıda kayıplarını ve israfı azaltacaktır (FAO, 2011).

Tablo: 1’de gıda ürünlerindeki fiyat değişkenliğinin (volatilitésinin) etkileri gösterilmiştir.

Tablo:1 Fiyat Değişkenliğinin (Volatilitésinin) Etkileri

Kanal	Kim / nasıl etkilenir?	Örnekler
Yoksulluk tuzakları	Tüketiciler ve çiftçiler	Tehlikeli varlık satışları veya kalıcı etkilere yol açan besleyici gıdaların azaltılması gibi geçici başa çıkma mekanizmaları
Azaltılmış özel sektör çiftçilik yatırımları	Çiftçiler	Daha düşük üretime yol açacak daha az gübre kullanımı
Makroekonomik tesirler	Değişken (Volatil) gıda fiyatları, fiyatların kaynak tahsisini yönlendiren sinyaller olarak işlev görme yeteneğini azaltır.	Ekonomik büyümeyi azaltan, ekonominin optimal sektörlerine yönelik olmayan yatırımlar

Politik süreçler	Demokratik kurumlar; uzun vadeli ekonomik büyüme	Yatırım ortamına zarar veren gıda sektöründeki kargaşalar; kamu yararına yatırım yapılmasını engelleyen sübvansiyonlar
------------------	--	--

Kaynak: FAO, 2011

Yukardaki tablodan görüldüğü gibi, gıda ürünleri fiyatlarındaki istikrarsızlığın çok yönlü etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin önemlilerinden biri, çiftçilerin yatırımları üzerinde olabilecektir.

6. Gıda Güvencesi ve Gıda İthalatı

Gıda ithalatının da gıda güvencesi üzerinde etkisi vardır. Etkiler şartlara göre olumlu ya da olumsuz olabilir.

İthalatın gıda güvencesini arttırabileceğinin en net yorumu, yerli üretim ve stok düzeltmelerinden sağlanan miktarın üzerindeki gıda temin edilebilirliğini arttırmasıdır, ancak ithalatın yerli üretim üzerinde önemli olumsuz etkileri olması halinde bu faydalar tersine dönebilir (Broussard vd., 2017).

7. Gıda Güvencesizliğinin Sağlığa Etkileri

Gıda güvencesizliği ekonomiyi etkilediği gibi, sağlık üzerinde de olumsuz etkileri vardır.

Düşük gelirli ailelerin çocuklarında gıda güvencesizliği sebebiyle, obezite, kötü ağız sağlığı, gelişme geriliği, astım, gelişim riski, öğrenme güçlüğü, davranışsal ve duygusal problemler, istem dışı yaralanma ve fiziksel hareketsizlik olasılığı daha yüksektir. Çocuklukta sosyoekonomik durumun düşük olması, kronik hastalık, zayıf zihinsel sağlık ve yetişkinlikte olumsuz sağlık durumlarıyla karşılaşma ile ilişkilidir. Çocuklukta yoksulluk daha yüksek sağlık harcamaları, daha düşük eğitim başarısı (örneğin, lise ve üniversiteyi tamamlayamama gibi), yetişkinlikte kaybedilen üretkenlik, daha düşük kazanç gibi ciddi ve uzun vadeli ekonomik

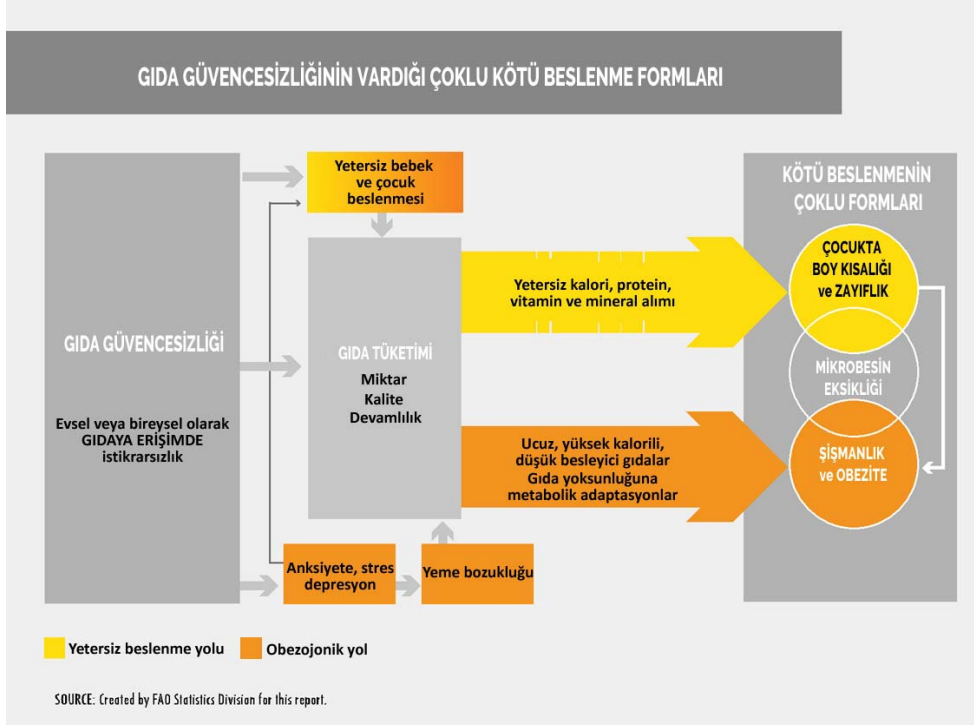
sonuçlara ve daha sonraki yaşamda yoksulluk riskinin artmasına neden olmaktadır (FRAC 2017).

Gıda güvencesi olmayıp sınırlı finansal bütçelere sahip olanlar- bir hastalığı olsun veya olmasın- örneğin aşağıda sıralanan bütçe daraltıcı stratejilere sarılabilirler:

- Maliyeti yüksek ilaçların düşük dozlarda kullanılması (örneğin, dozların atlanması, reçetelenenden daha az ilaç alınması, reçeteyi geciktirme),
- Önleyici veya koruyucu gerekli tıbbi bakımı ertelemek veya vazgeçmek,
- Özel tıbbi diyetler için gerekli olan yiyecekleri (örneğin, diyabetik diyetler) sürekli tüketmemek,
- Enerjisi yoğun, ancak besleyiciliği fakir gıdalara dayalı düşük maliyetli bir beslenmeye dönmek,
- Bebek mamalarını sulandırmak veya daha fazla öğüne paylaşdırmak,
- Gıda ile diğer temel ihtiyaçlar (örneğin, konut, kamu hizmetleri, ulaşım) arasında uygun bir denge kurmak (FRAC 2017).

Tablo: 2’de gıda güvencesizliğinin yol açtığı çoklu kötü beslenme akışı gösterilmektedir.

Tablo: 2 Gıda Güvencesizliğinin Yol Açtığı Çoklu Kötü Beslenme Formları

Tablo:2'den izlenebileceği gibi, gıda güvencesizliğine bağlı olarak yetersiz beslenme bebeklikten itibaren yaşam boyunca önemli sağlık risklerine neden olmaktadır.

8.Sonuç

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle salgınlara yol açabilecek ölçekte biyolojik kontaminasyonlar veya kansere yol açabilecek derecede kimyasal kontaminasyonlar gıda güvenliğini dolayısıyla insan sağlığı ve hayatını daha dramatik bir şekilde etkilemektedir.

Firmaların kâr maksimizasyonu amaçlarından dolayı standartlara uymayan üretim biçimlerinden kaynaklanan gıda güvenliğini tehlikeye atacak hiçbir piyasa davranışına izin verilmemesi gerektiği açıkça ortadadır. Firmalar esasen gıda üretimlerinde mümkünse yasaların öngördüğü standartları da aşan bir üretim felsefesini benimserlerse, ancak o zaman, hem küresel ölçekte bir rekabet gücü yakalayacaklar hem de gıda güvensizliğinin yol açtığı hukuki tazminatlardan ve geri

çağırma gibi ekstra maliyetlerden kurtulacaklardır. Burada devlete düşen görev, piyasa ve firma denetimlerini sıklaştırması ve daha yüksek standartları öngören yasalar çıkarmasıdır. Diğer taraftan devletin gıda güvencesi konusunda yerine getirmesi gereken diğer bir görev de et, süt ve süt ürünleri, sebze ve meyve gibi besin değeri yüksek gıdaların toplumun büyük bir kısmını oluşturan düşük gelirli hane halkınca satın alınabilmesini sağlayıcı politikalar oluşturmaktır. Zira, yoksulluk, gıda güvencesizliği ve kötü beslenme, kronik hastalık ve ruh sağlığı için büyük riskler de dahil olmak üzere çocukların, yetişkinlerin ve yaşlı yetişkinlerin sağlığı ve refahı için ciddi sonuçlar doğurabilir.

KAYNAKLAR

1. ABDULKADYROVA, M. A., DIKINOV, A.H., TAJMASHANOV, H.È., SHIDAEV, L.A., SHIDAEV, E.A. (2015), “Global Food Security Problems in The Modern World Economy”, International Journal of Environmental & Science Education 11(12), 5320-5330.
2. BROUSSARD, N., CHRISTENSEN, C., FARRIN, K., GRAND, S.L., LANDES, M., TANDON, S., THOME, K. (2017), “Progress and Challenges in Global Food Security”, Economic Information Bulletin 175.
3. CDC (Centers for Disease Control and Prevention) (2018), “Foodborne Illnesses and Germs”, <https://www.cdc.gov/foodsafety/foodborne-germs.html>
4. CSFS (Centre for Studies in Food Security) (2015), “The Five A's of Food Security”, Ryerson University-Toronto, <https://www.ryerson.ca/foodsecurity/>
5. FAO (2011), “Recent trends in world food commodity prices: costs and benefits”, The State of Food Security in the World Report, 19.
6. FAO (2018), The State of Food Security & Nutrition in the World Report, 48-Figure 14
7. FRAC (2017), “The Impact of Poverty, Food Insecurity, and Poor Nutrition on Health and Well-Being”, Food Research & Action Center (FRAC).

8. HAMMOUDI, A., HOFFMANN, R., SURRY, Y. (2009) “Food safety standards and agri-food supply chains: an introductory overview”, *European Review of Agricultural Economics* 36 (4), 469–478.
9. HUSSAIN, M. A., DAWSON, C., O. (2013), “Economic Impact of Food Safety Outbreaks on Food Businesses”, *Foods* 2(4), 585-589.
10. SWISS RE (2015), “Food safety in a globalised world”, *Swiss Re Report*, 1-28.
11. WHO (2015), “Food Safety: What you should know”, *World Health Day: 7 April 2015*, http://www.searo.who.int/entity/world_health_day/2015/whd-what-you-should-know/en/
12. WHO (2018), “Food safety in the Western Pacific” ,
<http://www.who.int/westernpacific/health-topics/food-safety>

TOPSIS Yöntemi Kullanarak Çimento Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin 2010-2017 Yılları Arası Finansal Performans Analizi

Şerife Subaşı¹, Zafer Anadolu²

Özet

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmelerinin 2010-2017 yıllarına ilişkin finansal tabloları kullanılarak işletmelerin finansal performansları, çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak şirketlerin finansal oranları hesaplanmış, daha sonra hesaplanan oranlar TOPSIS yöntemi kullanılarak genel şirket performansını gösteren tek bir puana çevrilmiştir. Performans puanları işletmelerin performanslarının derecelendirilmesinde kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, çimento sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin genel performans ortalamalarına bakılarak en başarılı ve başarısız şirketlerle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler— TOPSIS yöntemi, performans analizi, çimento sektörü, çok amaçlı karar verme teknikleri

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41, N20

Financial Performance Analysis Between the Years 2010-2017 of the Companies Operating in the Cement Sector Using TOPSIS Method

Abstract

In this study, the financial performances of the companies of cement which are operating in Borsa İstanbul were analyzed by TOPSIS method. In the study were used financial statements of their for the years 2010-2017. Firstly, the financial ratios of the companies were calculated and then the calculated ratios were converted into a single score showing by using the TOPSIS method. Finding performance scores were used to rank the performances of the companies of cement. As a result of the study, the most successful and unsuccessful companies have been evaluated by looking at the overall performance averages of enterprises operating in the cement sector.

Keywords— TOPSIS method, performance analysis, cement sector, multi attribute decision making methods

JEL Classification Codes: M40, M41, N20

¹ Doç.Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, serife.subasi@bilecik.edu.tr

² Serbest Muhasebesi Mali Müşavir, İstanbul Mali Müşavirler Odası, zafer.anadolu@ismmmo.org.tr

1. GİRİŞ

İşletmelerle ilgili farklı karar alıcılar için işletmenin finansal performans göstergeleri önemli bir veri niteliğindedir. Finansal analizler, özellikle de geleceğe yönelik karar almada önemini devam ettirmektedir. Bir işletmenin finansal performansının iyi olması işletme için verilecek kararlarda en somut ölçütlerden biridir. Performans ölçümünde finansal göstergelerin kullanılması subjektifliği ve göstergelerin sonuçları üzerindeki tartışmaları ortadan kaldırmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2010). İşletmelerin performanslarının değerlendirilmesinde kâr zarar tablosu ile bilanço kalemleri arasında ilişki kuran ve finansal analizde en çok kullanılan analiz yöntemlerinden biri oran analizidir (Akbulut ve Rençber, 2015).

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmelerinin 2010-2017 yıllarına ilişkin finansal tabloları kullanılarak işletmelerin finansal performansları, TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir.

2. TOPSİS YÖNTEMİ

TOPSİS yöntemi nicel verilere dayalı çok amaçlı karar verme tekniklerinden bir tanesidir. Bu tekniğin temelinde, pozitif ideal çözüme en kısa mesafe ve negatif ideal çözüme en uzak mesafedeki alternatifin seçilmesi yer almaktadır.

Çalışmada kullanılacak olan TOPSİS yöntemi 6 adımdan oluşan bir çözüm sürecini içermektedir;

- Adım 1. Karar matrisinin oluşturulması
- Adım 2. Normalize edilmiş karar matrisi oluşturma
- Adım 3. Ağırlıklı karar matrisi oluşturma
- Adım 4. Maksimum ve minimum çözüm noktalarının belirlenmesi
- Adım 5. Ayırım ölçülerinin hesaplanması
- Adım 6. İdeal çözüme göreli yakınlıkların hesaplanması

3. LİTERATÜR TARAMASI

TOPSİS yöntemi daha önce de değinildiği gibi çok farklı alanlarda kullanılmıştır. Burada finansal performans ölçümünde TOPSİS yönteminin kullanıldığı çalışmalara değinilecektir. Finansal performansın ölçümünde TOPSİS yönteminin kullanılması ile ilgili ulaşılabilen çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Hosseini ve arkadaşları, (2013) Tahran Borsası'nda işlem göre en başarılı 50 firmanın performansını AHP ve TOPSIS yöntemlerinden faydalanarak değerlendirmiş ve bu şirketlerin mali performanslarının değerlendirilmesinde kullanılan AHP–TOPSIS yöntemlerinin yeterli olmadığını saptamışlardır.

İç ve arkadaşları (2015), 24 sektördeki şirketin derecelendirmesinde farklı çoklu karar verme yöntemlerini kullanmışlar ve elde ettikleri bulgulara göre en başarılı yöntemin TOPSIS yöntemi olduğu sonucuna varmışlardır.

Kim ve Jung, 2011 yılında yaptıkları çalışmada borsada faaliyet gösteren sekiz şirketin finansal performansını Korelasyon Analizi ve TOPSIS yöntemi ile test etmişler ve TOPSIS yönteminin yatırım alternatiflerinin belirlenmesinde yeterli bir yöntem olduğunu tespit etmişlerdir.

Saldanlı ve Sırma (2014) halka açık şirketlere yapılacak yatırımların belirlenmesinde TOPSIS yönteminin kullanılmasının yardımcı olabilecek nitelikte olmadığı sonucuna varmışlardır.

Soba ve arkadaşları (2012) borsada işlem gören işletmelerin etkinlik ve performans ölçümleri ile ilgili yaptıkları çalışmada etkinlik ölçümü için veri zarflama analizini, performans ölçümü için de TOPSİS yöntemini kullanmış, çalışmanın sonucunda işletmelerin performansına bağlı olarak sektörlerin performansları birbirleri ile karşılaştırılmıştır.

Yükçü ve Atağan (2010) Bir işletmenin farklı illerdeki otellerin performansını TOPSIS yöntemi de dâhil olmak üzere dört karar verme yöntemini kullanarak değerlendirmişler ve otellerin sıralanmasında bu yöntemlerin etkili olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada da Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmelerinin 2010-2017 yıllarına ilişkin finansal tabloları veri olarak alınmış çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yöntemi ile analiz edilecektir. Elde edilen bulgular daha önce aynı sektörde yapılan diğer çalışmalar ile karşılaştırılarak ortaya konacaktır.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmada Kullanılan Veri Seti

Bu çalışma Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmelerinin finansal performansları TOPSIS yöntemi kullanılarak ortaya konacaktır. Bu çalışmanın veri setini, 2010-2017 dönemi arasında Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmelerinin finansal tabloları oluşturmaktadır.

4.1.1. Araştırmada Kullanılan Performans Ölçüleri

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Oranlar

<i>KOD</i>	<i>Oranlar</i>	<i>Formül</i>
	<i>Likidite Oranları</i>	
CO	Cari Oran	Dönen varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
NO	Nakit Oran	Nakit ve Benzerleri/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	<i>Finansal Yapı Oranı</i>	
KO	Kaldıraç Oranı	Yabancı Kaynak Toplamı/Aktif Toplamı
	<i>Faaliyet Oranları</i>	
SDH	Stok Devir Hızı	Satılan Malın Maliyeti/Ortalama Stok
ÖDH	Özkaynak Devir Hızı	Net Satışlar/Ortalama Özkaynak
	<i>Karlılık Oranları</i>	
ÖK	Özsermaye Karlılığı	Net Kar/Özkaynak
NKM	Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar
SMM	Satılan Malın Maliyeti/Net Satışlar	Satılan Malın Maliyeti/Net Satışlar

4.1.2. Araştırma Verisi

Çalışma kapsamına Borsa İstanbul'da işlem gören çimento işletmeleri girmektedir. Borsa İstanbul'da işlem gören 16 çimento işletmesi aşağıdaki gibi kodlanmış ve liste olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Baştaş Başkent Çimento'nun 2010 verileri olmadığı için 2010 hesaplamalarında dikkate alınmamıştır. Sonraki yıllar için bu işletme de hesaplamalara dâhil edilmiştir.

Tablo 2. BİST'te İşlem Gören Çimento İşletmeleri

Sıra	Kod	Şirket Adı
1	ADANA	ADANA ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
2	AFYON	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.
3	AKCNS	AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
4	ASLAN	ASLAN ÇİMENTO A.Ş.
5	BASCM	BAŞTAŞ BAŞKENT ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
6	BTCIM	BATIÇİM BATI ANADOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
7	BSOKE	BATISÖKE SÖKE ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
8	BOLUC	BOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
9	BUCIM	BURSA ÇİMENTO FABRİKASI A.Ş.
10	CMENT	ÇİMENTAŞ İZMİR ÇİMENTO FABRİKASI T.A.Ş.
11	CIMSA	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
12	GOLTS	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SAN. VE TİC. A.Ş.
13	KONYA	KONYA ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
14	MRDIN	MARDİN ÇİMENTO SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
15	NUHCM	NUH ÇİMENTO SANAYİ A.Ş.
16	UNYEC	ÜNYE ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

4.1.3. Araştırma Yöntemi (Research Method)

Bu çalışmada, TOPSIS Yöntemi kullanılarak işletme performansı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 4 başlıkta toplam 8 finansal oran kriter kabul edilerek 2010-2017 yılları arasındaki başarı sıralaması yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında sırasıyla aşağıdaki yollar izlenmiştir.

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması; TOPSIS yöntemine karar matrisinin oluşturulmasıyla başlanmaktadır. Standart karar matrisi satırlarında alt sektörler, sütunlarında ise finansal oran verilerinden oluşmaktadır. Bunun için finansal performans göstergeleri 4 ana grupta toplanmış ve gruplara bağlı 8 alt performans kriteri belirlenmiştir. Çalışmada her yıl için karar matrisi oluşturulmuştur.

Adım 2: Karar Matrisinin normalleştirilmesi; sütunlardaki her değer ilgili sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünmesiyle tek paydaya indirgenerek normalleştirilmiş karar matrisi elde edilmiştir. Bu tabloda karar matrisinde belirlenmiş her bir rasyonun karekökü alınarak normalize işlemi sonucu hesaplanan rakamlar bir sonraki tabloda yer almaktadır. Ancak bu tablo yapılan çalışmalarda verilmemektedir.

Tablo 3. Karar Matrisi (2017)

	CO	NO	KO	SDH	ÖDH	ÖK	NKM	SMM
ADANA	1,14	0,21	0,35	3,00	0,41	0,17	0,17	0,74
AFYON	0,56	0,20	0,71	8,74	0,53	0,24	0,32	0,79
AKCNS	1,00	0,07	0,42	5,26	0,88	0,18	0,10	0,80
ASLAN	1,26	0,34	0,46	4,83	0,73	0,13	0,13	0,73
BASCM	1,42	0,19	0,30	4,04	0,75	0,09	0,08	0,82
BTCIM	0,89	0,14	0,56	6,35	0,53	-0,02	-0,03	0,83
BSOKE	0,64	0,02	0,59	3,12	0,25	-0,07	-0,24	0,88
BOLUC	1,22	0,29	0,42	4,49	0,81	0,26	0,22	0,67
BUCIM	2,07	0,24	0,36	3,16	1,15	0,16	0,10	0,78
CMENT	1,70	0,20	0,25	4,06	0,49	0,01	0,01	0,83
CIMSA	0,80	0,17	0,56	4,66	0,71	0,17	0,17	0,74
GOLTS	1,29	0,01	0,60	2,64	0,83	0,03	0,02	0,76
KONYA	3,56	1,14	0,20	2,89	0,66	0,12	0,12	0,77
MRDIN	2,81	0,55	0,19	2,62	0,50	0,19	0,27	0,67
NUHCM	1,69	0,37	0,36	4,01	0,60	0,13	0,15	0,76
UNYEC	3,76	0,75	0,21	2,94	0,57	0,25	0,31	0,71

Aşağıdaki formül yardımıyla standart karar matrisindeki değerler kullanılarak r_{ij} değerleri hesaplanmıştır.

$$r_{16} = \frac{1,301}{\sqrt{1,301^2 + 0,311 + \dots + 2,844 + 14,107}} = 0,153$$

Adım 3 ve Adım 4: Normalize Matris Aşağıda verilen hesaplanan her bir finansal oranın çimento sektöründeki önem derecesine göre oluşturulmuş ağırlıkları yer almaktadır. Finansal oranların ağırlıkları yani önem dereceleri için Merkez Bankası'nın yayınlamış olduğu sektörel ortalamalar dikkate alınmıştır.

Tablo 5'te verilen ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisi, normalize edilmiş karar matrisinin sütunlarındaki değerler ile kriterlerin ağırlık değerlerinin çarpımı ile oluşturulmuştur.

Tablo 4. Normalize Matris

	CO	NO	KO	SDH	ÖDH	ÖK	NKM	SMM
ADANA	0,153	0,123	0,198	0,168	0,149	0,258	0,232	0,241
AFYON	0,075	0,118	0,405	0,490	0,195	0,369	0,451	0,257
AKCNS	0,133	0,044	0,241	0,295	0,323	0,288	0,138	0,260
ASLAN	0,168	0,205	0,263	0,271	0,268	0,208	0,178	0,236
BASCM	0,190	0,112	0,174	0,226	0,275	0,144	0,116	0,267
BTCIM	0,119	0,082	0,319	0,356	0,196	-0,031	-0,040	0,270
BSOKE	0,086	0,013	0,340	0,175	0,090	-0,113	-0,331	0,285
BOLUC	0,163	0,175	0,242	0,252	0,297	0,408	0,306	0,217
BUCIM	0,277	0,144	0,205	0,177	0,423	0,255	0,139	0,254
CMEN	0,228	0,120	0,143	0,228	0,181	0,009	0,011	0,271
CIMSA	0,107	0,103	0,321	0,261	0,260	0,272	0,233	0,239
GOLTS	0,172	0,008	0,344	0,148	0,304	0,042	0,031	0,246
KONYA	0,476	0,685	0,113	0,162	0,241	0,189	0,174	0,251
MRDIN	0,376	0,328	0,107	0,147	0,183	0,303	0,372	0,219
NUHCM	0,226	0,222	0,204	0,225	0,219	0,208	0,210	0,247
UNYEC	0,503	0,453	0,118	0,165	0,207	0,398	0,432	0,229

Tablo 5. Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	NO	KO	SDH	ÖDH	ÖK	NKM	SMM
ADANA	0,015	0,033	0,020	0,008	0,001	0,026	0,026	0,063
AFYON	0,007	0,032	0,041	0,025	0,002	0,037	0,050	0,067
AKCNS	0,013	0,012	0,024	0,015	0,003	0,029	0,015	0,067
ASLAN	0,017	0,055	0,026	0,014	0,003	0,021	0,020	0,061

BASCM	0,019	0,030	0,017	0,011	0,003	0,014	0,013	0,069
BTCIM	0,012	0,022	0,032	0,018	0,002	-0,003	-0,004	0,070
BSOKE	0,009	0,003	0,034	0,009	0,001	-0,011	-0,036	0,074
BOLUC	0,016	0,047	0,024	0,013	0,003	0,041	0,034	0,056
BUCIM	0,028	0,039	0,021	0,009	0,004	0,026	0,015	0,066
CMENT	0,023	0,032	0,014	0,011	0,002	0,001	0,001	0,070
CIMSA	0,011	0,028	0,032	0,013	0,003	0,027	0,026	0,062
GOLTS	0,017	0,002	0,034	0,007	0,003	0,004	0,003	0,064
KONYA	0,048	0,185	0,011	0,008	0,002	0,019	0,019	0,065
MRDIN	0,038	0,089	0,011	0,007	0,002	0,030	0,041	0,057
NUHCM	0,023	0,060	0,020	0,011	0,002	0,021	0,023	0,064
UNYEC	0,050	0,122	0,012	0,008	0,002	0,040	0,048	0,060
P+	0,050	0,185	0,041	0,025	0,004	0,041	0,050	0,074
P-	0,007	0,002	0,011	0,007	0,001	-0,011	-0,036	0,056

Pozitif ideal seti için matrisin her bir sütununun en büyük değeri, negatif ideal seti için ise matrisin her bir sütununun en küçük değeri alınmıştır.

Tablo 6. Performans Sıralaması

	PUAN	SIRALAMA
KONYA	0,794	1
UNYEC	0,690	2
MRDIN	0,546	3
BOLUC	0,407	4
AFYON	0,407	5
NUHCM	0,403	6
ASLAN	0,380	7
BUCIM	0,333	8
ADANA	0,332	9
CIMSA	0,328	10
BASCM	0,281	11
AKCNS	0,275	12
CMENT	0,242	13

BTCIM	0,208	14
GOLTS	0,204	15
BSOKE	0,121	16

Çimento sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin 2017 yılı verileri sıralandığında Konya Çimento'nun ilk sırada olduğu Ünye Çimento'nun onu takip ettiği görülmektedir. 2010-2017 yılları itibariyle işletmelerin performansları Tablo 8'de gösterilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Baştaş Başkent Çimento'nun 2010 verileri olmadığı için 2010 hesaplamalarında dikkate alınmamıştır.

Yapılan incelemede Borsa'da işlem gören çimento işletmeleri arasından Konya Çimento, Ünye Çimento ve Söke Çimento'nun genelde ilk 3 şirket arasında olduğu görülmektedir. Ancak 2012 yılında Aslan Çimento ilk sırada yer alırken 2015 ve 2017 yıllarında Afyon Çimento ilk sırada yer almıştır. Afyon Çimento, 2012 ve 2013 yılları dışında genelde ilk 5 şirket sıralamasına girmektedir. Ancak Aslan Çimento 2012 yılı dışında genelde ilk 5 şirket arasında yer almamaktadır (Tablo 8).

Tablo 7. Borsada İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Puanları ve Sıralamaları

	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra	C	Sıra
ADANA	0,252	6	0,309	6	0,416	4	0,368	5	0,482	4	0,422	4	0,458	4	0,332	9
AFYON	0,335	4	0,363	5	0,271	15	0,219	10	0,345	5	0,856	1	0,275	14	0,407	5
AKENS	0,172	10	0,263	15	0,310	9	0,188	13	0,123	15	0,190	11	0,368	8	0,275	12
ASLAN	0,126	15	0,264	14	0,773	1	0,175	14	0,132	14	0,171	13	0,282	13	0,380	7
BASCM			0,281	11	0,354	6	0,451	4	0,255	7	0,146	15	0,284	12	0,281	11
BTCIM	0,251	7	0,308	7	0,280	14	0,346	6	0,197	9	0,211	8	0,297	9	0,208	14
BSOKE	0,477	2	0,482	3	0,303	11	0,715	2	0,509	2	0,565	3	0,294	10	0,121	16

BOLU C	0,15 7	13	0,27 2	13	0,32 5	7	0,21 4	11	0,18 2	11	0,21 5	7	0,72 6	1	0,40 7	4
BUCI M	0,14 3	14	0,30 4	8	0,30 8	10	0,24 9	9	0,25 5	6	0,19 0	12	0,37 2	7	0,33 3	8
CMEN T	0,19 4	9	0,27 9	12	0,24 3	16	0,16 2	16	0,13 4	13	0,12 4	16	0,21 8	15	0,24 2	13
CIMSA	0,16 3	11	0,28 4	10	0,30 3	12	0,30 5	8	0,11 0	16	0,21 9	6	0,29 1	11	0,32 8	10
GOLT S	0,20 6	8	0,29 6	9	0,31 9	8	0,20 3	12	0,20 5	8	0,14 9	14	0,18 9	16	0,20 4	15
KONY A	0,76 1	1	0,72 6	1	0,76 0	2	0,71 9	1	0,82 5	1	0,59 2	2	0,71 4	2	0,79 4	1
MRDI N	0,32 6	5	0,48 0	4	0,35 9	5	0,30 6	7	0,19 5	10	0,20 4	9	0,39 1	5	0,54 6	3
NUHC M	0,16 2	12	0,25 7	16	0,28 1	13	0,16 9	15	0,15 6	12	0,20 1	10	0,38 7	6	0,40 3	6
UNYE C	0,38 2	3	0,62 1	2	0,50 7	3	0,61 6	3	0,49 4	3	0,39 9	5	0,68 3	3	0,69 0	2

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Borsada İşlem Gören Çimento Şirketlerinden Başarılı Olan İlk Üç Şirket

2010		2011		2012		2013	
	Sıra		Sıra		Sıra		Sıra
KONYA	1	KONYA	1	ASLAN	1	KONYA	1
BSOKE	2	UNYEC	2	KONYA	2	BSOKE	2
UNYEC	3	BSOKE	3	UNYEC	3	UNYEC	3
2014		2015		2016		2017	
	Sıra		Sıra		Sıra		Sıra
KONYA	1	AFYON	1	KONYA	1	AFYON	1
BSOKE	2	KONYA	2	BSOKE	2	KONYA	2
UNYEC	3	BSOKE	3	UNYEC	3	BSOKE	3

Dumanoğlu, 2010 yılında gerçekleştirdiği çalışmada Ünye Çimento'nun 2004 yılında alt sıralarda olduğunu, sonraki yıllarda ise yükselişte olduğunu belirtmiştir. Yaptığımız çalışmada da bu istikrarın sürdüğü görülmüştür. Dumanoğlu

çalışmasında Bolu Çimento'nun 2004-2009 yılları arasında ilk iki sırada yer alırken, çalışmamızda son iki yıl hariç başarı sıralamasında gerilerde olduğu tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Günümüzde rekabet gücüne sahip işletmelerin faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Bir işletmenin maliyet, kâr, üretim, satış gibi performansları rekabet gücünü etkilemektedir. Bu çerçevede rekabet gücünü ölçmek için başvurulan yöntemlerden biri oran analizidir. İşletmelerin finansal oranlar yardımıyla performanslarının ölçülmesi ve analiz edilmesi işletmelerin piyasa değerlerinin belirlenmesi ve birbiri ile karşılaştırılması başvurulan önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada 15 çimento işletmesinin 2010-2017 yılları arasındaki finansal performansları ortaya konarak bir sıralama yapılmıştır. Borsada çimento sektöründe işlem gören 15 çimento işletmesi ile ilgili yapılan sıralama sonucu sektörün öncüsünün Konya Çimento olduğu tespit edilmiştir. Sektörde ilk üç işletme genelde bir istikrar göstermesine rağmen bazı yıllarda değişikliklerin olduğu da tespit edilmiştir.

Özetle başarılı kabul edilen işletmelerin istikrarlı bir biçimde sıralamadaki yerlerini korudukları görülmekle beraber, dönemsel performans başarısı gösteren şirketler de bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

AKBULUT, R., Ö.F. RENÇBER (2015), “BİST’te İmalat Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansları Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 65(1), 117-136.

HOSSEİNİ, S.H., M.E. EZAZİ, M.R. HESHMATİ, S.M. REZA, H. MOGHADAM (2013), “Top Companies Ranking Based on Financial Ratio with AHP –TOPSIS Combined Approach and Indices of Tehran Stock Exchange”, *International Journal of Economics and Finance*, 5(3), 126-133.

KİM, G., S. JUNG (2011), “Exploiting The Decision Making Tecnique to Explore The Relationship Between The Financial Factors and The Stock Preference”,

January 24, Proceedings of the 2011 *International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Kuala Lumpur, Malaysia*, 22–24 January 2011, <http://www.iieom.org/ieom2011/pdfs/IEOM067.pdf>

SALDANLI, A.,İ. SIRMA (2014), “TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği”,*Marmara Üni. Öneri Dergisi*,11(41), 185-202

SOBA, M., K. EREN (2011), “TOPSIS Yöntemini Kullanarak Finansal ve Finansal Olmayan Oranlara Göre Performans Değerlendirilmesi, Şehirlerarası Otobüs Sektöründe Bir Uygulama”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21, 23-40.

YÜKÇÜ, S., G. ATAĞAN (2010), “TOPSIS Yöntemine Göre Performans Değerleme”, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45, 55-66.

LA MONDIALISATION À L'ASSAUT DES THÉORIES DES TRENTE GLORIEUSES

Claude ALBAGLI¹

Les "Trente Glorieuses" qui ont marqué l'économie mondiale au sortir de la seconde guerre mondiale, ont été dominée par une régulation keynésienne qui a montré son efficacité, puis par un retour aux "Classiques" pour donner force au marché par la privatisation et la dérégulation, avec un consensus planétaire sur les vertus des échanges dans une économie mondialisée. Or, depuis la crise des subprimes de 2008, les économies occidentales et particulièrement européennes peinent à renouer avec la croissance et les gouvernements, faute d'obtenir des résultats par des relances ou des rééquilibrages, s'essaient dans les difficiles réformes de structures.

Est-ce que les théories keynésiennes sont devenues obsolètes? L'impact de telles mesures en Chine au moment de la crise, montrent que cela n'est pas le cas. Est-ce que les vertus de comptes équilibrés dans le budget et les échanges sont passés de mode? L'impact de la dette et le dévissage des BRICS incitent à la prudence. Alors pourquoi les mécanismes se crispent pour l'Union Européenne ?

La présentation montre que les postulats ne sont plus remplis ni pour les théories keynésiennes, ni pour les options classiques. Ce ne sont pas les théories qui sont devenues obsolètes, mais les hypothèses qui ne sont plus remplies. Ce hiatus explique largement la faible réactivité européenne alors qu'une mondialisation régulée et dominée par les Etats-Unis est menacée par une mondialisation réticulée et structurée par la Chine.

GLOBALIZATION ON THE ASSAULT OF "THIRTY GLORIOUS" THEORIES

The "Thirty Glorious" which marked the world economy at the exit of the Second World War, were dominated by a Keynesian regulation that showed its effectiveness, then by a return to the "classics" to give force to the market by privatization and deregulation with a global consensus on the virtues of trade in a globalized economy. Since the subprime crisis of 2008, Western and particularly European economies must struggle for reconnecting with growth. The governments, in the absence of results through reminders or rebalancing, are trying in the difficult structural reforms.

Have Keynesian theories become obsolete? The impact of such measures in China, during the crisis, shows that this is not the case. Have the virtues of balanced accounts in the budget and exchanges gone from fashion? The impact of the debt and the undoing of the BRICS encourage prudence. So why are the mechanisms getting defective for European Union?

The presentation shows that the postulates are no longer fulfilled either for Keynesian theories neither for conventional options. But, theories do not become obsolete, here are the assumptions that are not fulfilled. This hiatus largely explains the low European responsiveness, while a regulated and dominated globalization by United States is threatened by reticulated and structured globalization by China.

¹ Prof. Dr., Président de l'Institut CEDIMES France, Membre de l'Académie des Sciences de Roumanie, claudio.albagli@cedimes.org

1930'LI PARLAK YILLARIN ÇÖKÜŞÜ ÜZERİNE KÜRESESELLEŞME

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünya ekonomisini etkisi altına alan "Parlak 30'lu yıllar", etkinliğini büyük ölçüde gösteren Keynezyen düzenlemelere sahne olmuştur. Ancak daha sonra küreselleşen ekonomide ticaretin bir 'erdem' olduğu konusunda ortaya çıkan küresel bir konsensus ile birlikte şekillenen özelleştirme ve deregülasyon politikalarıyla piyasa düzenlemelerine hız veren 'Klasik' düzenlemeler dünya ekonomisine hakim olmuştur. 2008 krizinden bu yana Batı ve özellikle Avrupa ülkeleri, tekrar belli bir ekonomik büyüme hızına ulaşabilmek için yoğun çaba sarf etmek zorunda kalmışlardır. Uyarı ve yeniden dengeleme sistemleriyle sonuç elde etme konusunda başarısız olan hükümetler, oldukça zor yapısal reformlar yapmaya çalışmaktadırlar.

Keynezyen teoriler artık hükümsüz hale mi gelmiştir? Kriz sırasında Çin'de uygulanan Keynezyen politikalar, durumun böyle olmadığını göstermektedir. Bütçe dengesinin ya da dış ticaret dengesinin bir 'erdem' olduğu görüşü artık önemini yitirmiş midir? Yüksek borç yükünün ve BRICS ülkelerinin ekonomik açıdan yıkımının etkisi, daha ihtiyatlı ve sağduyulu davranmaya yöneltmektedir. Öyleyse, bu mekanizmalar AB için neden giderek daha yetersiz hale gelmektedir?

Bu çalışma, bu varsayımların ne Keynezyen teoriler ne de uzlaşmacı çözümler için artık geçerli olmadığını göstermektedir. Ancak, teoriler hükümsüz hale gelmez. Burada varsayımlar geçersiz hale gelmektedir.

Bu eksiklik, ABD tarafından şekillendirilen (regüle edilen) ve sahiplenilen bir küreselleşme olgusunun, Çin tarafından ağ şeklinde yapılandırılan bir küreselleşme olgusunun varlığı tarafından tehdit edilmesi halinde bu tehdide Avrupalı kimliğinin karşılık verme yeteneğinin düşük olmasını büyük ölçüde açıklamaktadır.

LA MONDIALISATION À L'ASSAUT DES THÉORIES DES TRENTE GLORIEUSES

Depuis la fin de la seconde guerre mondiale, les économies développées ou en émergence ont été marquées par deux vagues successives de référencements théoriques. La première s'étend de 1945 jusqu'aux chocs pétroliers des années soixante-dix. La seconde des années quatre-vingt avec la dynamique anglo-saxonne jusqu'à la crise des *subprimes* (2008). Depuis, la plupart des pays développés sont engoncés dans une croissance atone, un endettement critique et un chômage persistant. Les tentatives de régulation en recourant à l'une ou l'autre méthode n'apportent plus les résultats escomptés.

La première période avait été marquée par des références keynésiennes dont le principe reposait sur une hausse de la demande lorsque la conjoncture semblait fléchir. La seconde période visait à dégager les économies devenues insuffisamment réactives, de l'accumulation des réglementations étatiques et de favoriser leur complémentarité par les échanges. Or, après la dernière crise mondialisée, les gouvernements s'essaient tant à des relances qu'à des dérégulations sans parvenir à reprendre le chemin de la croissance, et encore plus particulièrement en Europe. Il apparaît impossible de renouer avec la dynamique des "Trente Glorieuses", ni renouer avec la dynamique mondialiste des années quatre-vingt-dix !

La question est donc de se demander pourquoi ces politiques économiques dont les effets ont été incontestables, ne parviennent plus à provoquer leurs effets attendus. Les analyses portées par Keynes ou par Friedman qui avaient corseté les politiques gouvernementales, seraient-elles devenues obsolètes en devenant inopérantes ? L'initiative réussie du gouvernement chinois en 2009 pour précisément se couvrir des conséquences de la récession occidentale, invite à davantage de prudence. Mais alors pourquoi en Occident, l'application de leurs recommandations dérape pour les unes, sur des déficits commerciaux et pour les autres, dans une austérité renforcée. Une troisième voie peut-elle cheminer dans ce contexte de frustration politique et de désœuvrement social ?

Les gouvernements n'ont plus qu'une alternative : protéger leur production en relevant leur dispositif douanier ou s'engager dans des réformes structurelles susceptible d'amputer la charge des coûts. L'un soulève des appréhensions sur une dynamique économique privée de celle de son commerce extérieur, l'autre appelle des prudences pour les répercussions sociales qui pourraient advenir à l'encontre des avantages sociaux ou des services publics. Tout à ces attermoissements les gouvernements n'arrivent pas à enrayer le cycle des chutes récurrentes à chaque élection avec des citoyens ballotés de désenchantements en désenchantements.

Sans être parvenu à réguler ces désordres, voici que se lèvent de nouvelles données apportant un lot complémentaire d'incertitudes. La première est d'ordre technique avec l'émergence de la robotisation. Ce nouveau progrès ne semble pas s'inscrire dans le schéma d'une destruction créatrice schumpetérienne et semble devoir disloquer le socle de la classe moyenne qui caractérise encore la société consumériste. La seconde donnée relève d'un contexte géostratégique avec l'émergence chinoise qui menace le leadership américain, mais également le mantra occidental liant marché et démocratie comme un bloc.

Si les paramètres de régulation semblent se gripper, le contexte semble devoir dessiner un nouveau monde en émergence dont il faudra changer le paradigme.

1 – LA DECONVENUE DES OUTILS A DISPOSITION

Les politiques économiques mises en place depuis les années 45 ont reposé d'abord sur des analyses keynésiennes forgées juste avant le déclenchement de la guerre mondiale. Elles s'étaient illustrées avec le New Deal consécutif à la grande dépression. Plus tard, le retour vers des lectures libérales dites néoclassiques s'inspiraient également de principes forgés dans les précédentes décennies. L'économiste Autrichien Friedrich Von Hayek affirmait que si l'état cessait de fournir des services et cessait de réguler les marchés, l'économie pourrait se corriger d'elle-même. Cette idée fut reprise à la suite des chocs pétroliers par Milton Friedman et popularisée par les « Chicago Boys ». Chacune reposait sur des postulats différenciés qui répondaient au contexte économique. Leur rappel nous permettra de

vérifier ensuite si les structures économiques actuelles répondent aux schémas d'analyses proposées.

A - La relance de keynes – Les oscillations cycliques de l'économie du XIXème siècle avaient fait observer que lorsqu'une crise apparaissait, son déroulement tendait à en accentuer les effets. Ainsi, si un fléchissement de la demande était constaté, on procédait à la contraction de l'offre de production qui, à son tour, provoquait un resserrement de l'emploi. La réduction des effectifs d'employés et d'ouvriers entraînait une baisse de la masse salariale qui à son tour déprimait la demande. Nous avons l'engrenage d'un processus qui ne faisait qu'approfondir la crise.

L'idée de Keynes était d'inciter l'Etat à provoquer un supplément de demande soit directement par ses dépenses, soit par des distributions de revenus complémentaires pour enrayer la spirale de réduction de la demande. Du fait que des ouvriers venaient d'être mis au chômage et que l'appareil productif se retrouvait sous employé, un surcroît de demande pouvait être immédiatement satisfait. Les chômeurs disponibles pouvaient être employés et les machines sous-utilisées pouvaient reprendre la production. La relance initiée par l'Etat était en mesure de conjurer les menaces de récession. Durant une triple décennie ce réglage accompagna l'émergence de la société consumériste et l'on finit par ranger les théories des cycles dans les rubriques de l'histoire de la pensée.

Mais le succès de ce mécanisme reposait sur quelques hypothèses qui répondaient aux structures économiques du moment. Il fallait d'abord, venons-nous de rappeler, que des facteurs de production soient disponibles sinon une injection de demande supplémentaire dériverait sur de l'inflation ou un surcroît d'importations. Mais cela incluait également une autre hypothèse, à savoir que la demande allait être satisfaite par la production nationale. Ceci conditionnait la réussite du mécanisme puisque l'augmentation des dépenses devaient naturellement se porter sur les offres des producteurs locaux, rendant possible la reprise d'activités. Au lendemain de la guerre cette condition était remplie puisque les tarifs douaniers étaient de l'ordre de 40 % et que les négociations successives du GATT laissèrent des barrières douanières et

réglementaires longuement dissuasive. Cela permit aux « Trente glorieuses » de connaître des inflexions de croissance, mais les protégea de toute récession.

B – Le libre marché d’Hayek – L’analyse néoclassique se défie des interventions étatiques qu’elle accuse de provoquer des distorsions artificielles. Celles-ci induisent les acteurs économiques à prendre des décisions erronées puisque le marché a été faussé. La régulation du marché du logement locatif en est une illustration. Pour induire une politique sociale, on pourra réglementer et bloquer les loyers. La protection et la satisfaction des locataires sont alors assurés dans cette première étape. Mais cette décision décourage le secteur du bâtiment qui constate une baisse de rentabilité. L’offre de nouveaux logements va se raréfier et conduire à une pénurie créatrice de nouvelles distorsions... Pour les néoclassiques, la liberté du marché est la seule susceptible de le réguler en fournissant les signaux corrects de l’état du marché. Les agents économiques pourront alors prendre les meilleures décisions qui répondront à l’état du marché. Donc, en cas de déséquilibre, il est recommandé de revenir aux équilibres fondamentaux avec cette triple exigence relative au budget, à la balance commerciale et à celle des paiements. Mais revenir à l’équilibre budgétaire nécessite de restreindre les dépenses de l’Etat et d’accroître les prélèvements avec la pression fiscale. Mais l’endossement de cette politique économique met le gouvernement à la merci d’apparaître comme l’agent d’une austérité aggravée. Effectivement, la réduction des dépenses de l’Etat et l’accroissement de la fiscalité réduisent la demande publique et restreint le revenu disponible des autres agents. Ces prescriptions semblent aller à l’encontre d’un redémarrage économique.

Les néoclassiques avaient tout à fait perçu les limites de ces mesures si on les restreignait à ces seules décisions. Il fallait donc induire ailleurs une relance de la demande qui ne pouvait survenir sur le territoire national. Ils préconisaient donc un réajustement monétaire, c’est-à-dire une dévaluation compétitive. Elle devait être suffisamment forte pour qu’elle soit significative du point de vue de la compétitivité internationale, mais suffisamment mesurée pour qu’elle n’incite pas les pays concurrents à s’engager à leur tour dans des ajustements monétaires qui annulerait

l'avantage pris. C'est la demande extérieure qui devait stimuler l'économie et initier le cycle vertueux de la reprise. L'accroissement d'activités provoqué par le commerce extérieur, suscite de nouvelles embauches, réactive l'outil de production qui engagent à leur tour une nouvelle demande intérieure, amorce d'un cycle vertueux de reprise. Le fonctionnement de ce mécanisme nécessite une ouverture aux échanges extérieurs et une maîtrise de la monnaie nationale. Le contexte de la mondialisation engagé dans la dérégulation, la privatisation et la libéralisation offraient le cadre structurel favorable à ce type de mesures.

C – Le dérèglement successif des mécanismes – Les deux mécanismes se sont pourtant délités, l'un après les chocs pétroliers, l'autre après la crise des « *subprimes* ».

Dès que la conjoncture donnait quelques signes d'essoufflement, les gouvernements engageaient des relances pour stimuler l'activité. La croissance était ainsi entretenue. Mais chacune de ces relances était accompagnée de quelques mesures réglementaires qui corsetaient au fur et à mesure l'appareil productif. De relance en relance, la réactivité économique se fait moins incisive et les effets plus incertains. Par ailleurs, les structures du marché se sont considérablement modifiées depuis les premières mesures de relance. Les modifications relèvent de deux points essentiels relativement liés. Le premier est la baisse continue des protections douanières passées d'une taxation de l'ordre de 40 % après-guerre à quelque 4 % à l'aube des années 2000. Les marchés n'étaient plus protégés. Second point, les consommateurs se portent aujourd'hui massivement sur des produits importés ou qui ont une part conséquente de valeur ajoutée effectuée « ailleurs », à l'étranger. La conséquence la plus directe, est que l'accroissement de la consommation provoque l'augmentation des importations au lieu de stimuler les productions nationales et la reprise de l'emploi. Cela explique le dérapage des relances engagées dans ce contexte. Tout se passe comme si l'accroissement du pouvoir d'achat fonctionnait comme une prime aux exportateurs étrangers. Les coups de pouce engagés dans la demande dérapent vers la détérioration de la balance commerciale. La Chine montrera, a contrario, que les relances keynésiennes restent opérationnelles si les

postulats sont vérifiés sur le terrain. Pour contrer la perte de ses marchés occidentaux consécutifs à la dépression issue de la faillite de Lehman Brother (2007), la Chine engage une vaste relance de 400 milliards de dollars engagés dans les infrastructures. Elle espère compenser par cette mesure les mises à pied des industries exportatrices. Elle est un vrai succès. La raison fondamentale est que le marché chinois, malgré son entrée à l'OMC, reste relativement protégé par des dispositifs réglementaires et que les Chinois consomment... chinois ! Mais en Europe, l'ouverture des frontières et la modification des structures de consommation ont fait perdre déjà depuis longtemps, une bonne partie de leur pertinence aux recettes keynésiennes.

C'est en effet au cours des années quatre-vingt que cette prise de conscience commence à émerger. De nouvelles politiques sont suggérées par Milton Friedman dont les hérauts en seront pour la Grande-Bretagne, Margareth Thatcher, et aux Etats-Unis, Ronald Reagan. La vague libérale a notamment pour objectif de nettoyer le fonctionnement du marché du dispositif réglementaire qui l'enserme et des barrières tarifaires qui restreignent l'échange international. Cinq éléments ont convergé pour relancer la dynamique économique et fournir un contexte particulièrement favorable : 1) consensus universel en faveur de l'économie de marché ; 2) appréciation convergente du commerce extérieur faisant des coéchangistes des gagnants ; 3) révolution des transports par la généralisation du container qui entraîne un effondrement des coûts d'acheminement ; 4) Emergence des nouvelles techniques de communication (NTCI) rendant instantanée la circulation de l'information ; 5) Disponibilité des capitaux très favorable grâce à des taux d'intérêts particulièrement bas. Cela va permettre de délocaliser les productions. L'entreprise soumise aux lois du marché, la facilité des échanges, la faiblesse des coûts de transport, la capacité de communication entre les entreprises et les capacités financières pour créer par le monde des unités de production bouleverse l'organisation du système productif et provoque un réel essor économique qui va contaminer une large partie de la planète et extraire de surcroit plus d'un milliard d'individus de l'extrême pauvreté.

La mondialisation incite à la délocalisation pour implanter la production là où l'offre des facteurs de production est la plus favorable. Le système industriel s'affine même. La chaîne de production se segmente et ce ne sont plus les filières qui se délocalisent, mais chaque segment de la chaîne qui s'autonomise pour constituer un puzzle international. Mais la logique la mondialisation vide peu à peu les pays avancés de leurs industries. Les gouvernements et l'opinion tente d'en restreindre le flux. Mais les entreprises commencent alors par sous-traiter certaines de leurs activités, puis bientôt changent de fournisseur en choisissant un producteur étranger plus compétitif. La délocalisation a été accomplie. Mais ce mouvement prend des proportions considérables dans les pays industrialisés. Les emplois s'envolent au fur et à mesure. Certes les produits reviennent moins chers et font gagner du pouvoir d'achat, encore faut-il qu'il y ait des revenus pour permettre leur acquisition. Les clients potentiels disparaissent avec les emplois, mais les produits sont offerts à des tarifs davantage compétitifs. Le système bute sur ses limites.

A cette première limite s'ajoute une spécificité plus européenne issue de son choix pour une monnaie unique commune. Celle-ci donnait l'avantage de supprimer les risques de change au sein de la zone où se constituaient les deux tiers des échanges et cherche à s'imposer comme une monnaie de réserve en se substituant aux monnaies dont elle est l'héritière. On ne parvenait pas toutefois à stabiliser sa valeur vis-à-vis du dollar avec des oscillations de parité du simple au double depuis sa création. La crise grecque allait révéler un autre biais qui n'avait pas été pris en compte. Lorsqu'un pays perdait sa compétitivité (décrochage de l'ordre de 25 % pour ce cas) et qu'il était contraint d'appliquer une politique de rigueur budgétaire, on provoquait des effets déflationnistes susceptibles d'accroître la crise si elle n'était compensée par une dévaluation simultanée redonnant de la compétitivité. Or, l'appartenance à une monnaie commune prive précisément de toutes possibilités d'ajustement monétaire pour ses membres. Le résultat était que les préconisations des néoclassiques pour le retour aux équilibres, ne prenait en compte que les restrictions budgétaires de l'Etat et éliminait leur second volet, à savoir, le réajustement monétaire. L'application partielle du dispositif n'éliminait pas la crise,

mais accentuait les difficultés sociales de la population. Les politiques néoclassiques devenaient aux yeux des populations un renforcement des difficultés par ses effets d'austérité. Les gouvernements engagés dans ces mesures se sont vite heurtés aux réprobations populaires. Or, les autorités monétaires européennes ont des marges de variation très réduites du fait de la diversité des intérêts des pays membres. Mais à cette difficulté s'en ajoute une autre avec la prépondérance du dollar qui ne permet pas de mener de façon autonome, une politique de change. Or, la crise grecque est précisément survenue dans un contexte où la cotation internationale de l'euro était élevée, ce qui renforçait les difficultés. Non seulement les pays en difficulté ne pouvaient pas dévaluer, mais encore les cotations monétaires donnaient pour cette crise, un euro fort. Les populations n'ont perçu dans le dispositif néoclassique qu'un approfondissement de l'austérité.

Les gouvernements se sont montrés en définitive très désarmés pour conjurer une crise persistante de chômage persistant et de croissance atone. Les échecs récurrents des politiques qu'ils mettaient en place, ont entraîné des sanctions électorales qui se sont révélées quasi systématiques à chaque suffrage des urnes. Ce jeu de chaises musicales appelait d'autres pistes pour conjurer cette impuissance. Mais que pouvait-il être fait ? Trouver une autre base théorique conforme aux nouvelles données du jeu économique ? Elle n'apparaît pas encore. Rétablir des structures en conformité aux postulats théoriques ? Mais le libre-échange et la monnaie unique sont présentés comme des acquisitions positives. A contrario, le protectionnisme soulève de véhémentes controverses et le retour aux monnaies nationales enflamme les débats. Il faut prendre acte d'un monde qui n'est plus ce qu'il fut.

2 – LES ENJEUX DU PRESENTS ET LES INCERTITUDES DES ESQUISSES

Ayant épuisé les expériences d'ajustements automatiques, les gouvernements proposent alors des réformes de structures susceptibles de redynamiser le tissu économique. Il ne s'agit plus ni de procéder à des relances aux impacts commerciaux dirimants, ni s'engager dans des rééquilibres budgétaires déflationnistes sous le seul aspect comptable. Ce recours est dorénavant d'actualité, mais l'évaluation des

impacts laisse les gouvernants dans l'expectative. Pendant ce temps, la carte des principales puissances se modifie sensiblement, de nouvelles puissances viennent disputer aux Européens leurs premières places. L'opinion incrédule ne sait plus si la promotion du vélo relève d'une maîtrise écologique ou d'un habillage circonstanciel pour l'acceptation d'une vie économique plus frugale, reflet du déclin. Mais le brouillage des perspectives est accru par deux situations qui commencent à prendre pied : l'une est d'ordre technique et relève de la troisième révolution portée par les algorithmes, les robots et l'automatisation. Faudra-t-il choisir entre les boulots ou les robots ? ; l'autre est d'ordre géopolitique et concerne l'émergence de la Chine comme première puissance économique. On la croyait en phase de rattrapage pour rejoindre le concert des nations industrialisées comme l'avait fait le Japon. La voici esquissant pour un leadership convoité, un autre cheminement pour un nouvel ordre international.

A – La dynamique contrariée des réformes structurelles – Pour rendre son économie à nouveau compétitive, il faut recréer une polarité productive qui puisse compenser toute la vague des délocalisations. Si l'action consiste à réduire l'écart des coûts du travail, il y a peu de chance d'y parvenir, même en procédant aux coupes les plus sévères tant les écarts sont grands. Le résultat n'est pas davantage acquis en modulant ces résultats par la productivité. C'est par l'innovation, l'affirmation de marques, l'environnement des affaires, les infrastructures adjacentes et la logistique que l'avantage peut être préservé ou reconquis. Le réaménagement des services publics peut conduire à des économies, mais généralement cela menace directement la structure hospitalière et le maillage scolaire par une politique de regroupement et de concentration. Les regroupements éliminent des coûts, mais éloignent les infrastructures des usagers et reportent sur ceux-ci les coûts de déplacement.

Les actions sur les infrastructures doivent être accomplies, non pas dans le seul objectif de réduire l'emploi puisque la finalité est de renouer avec des politiques de résorption du chômage, mais de parvenir à produire différemment pour reconquérir des parts de marché. Les recommandations de Bruxelles en matière de réformes de structures ne sont guère explicites. La plupart des chapitres relèvent des exercices

budgétaires : correction durable du déficit, accentuation de la revue des dépenses, amélioration de l'efficacité du système fiscal, réduction des coûts du travail et pour finir, réforme du droit du travail et élimination des obstacles réglementaires à la croissance des entreprises. Il n'y a pas dans ce train de mesure de véritables chapitres portant sur les réformes structurelles. Néanmoins, les gouvernements hésitent à s'engager dans des réformes qui pourraient déclencher des revendications sociales liées au non remplacement des postes, à la suppression d'avantages de niches, à l'accentuation des prélèvements ou à la réduction de services publics.

Pourtant quelques initiatives concourent à cet effort. La simplification de la carte des Régions en est une illustration. Au 1er janvier 2016, le nombre de régions est passé en France de 22 à 13 avec pour objectif la réduction des coûts et la simplification des services. L'une des marques repose alors sur le changement des structures de l'Etat. Un slogan étrange les accompagnait « créer des régions à échelle européenne » sans remarquer que leur taille dépassait celle de certains pays membres ! Mais le résultat est emblématique : deux ans plus tard, il apparaît que le budget de la nouvelle entité régionale est devenu plus élevé que la somme de ses anciennes composantes. Les dépenses régionales se sont partout accrues sauf celle de l'Île de France (Région parisienne) dont le périmètre est resté inchangé ! Ainsi, non seulement, les gouvernements restent prudents et souvent frileux à effectuer des réformes profondes, mais encore, les résultats sont incertains, même quand la réduction des coûts semble relever de l'évidence. La croissance reste encastrée dans des structures qui ont beaucoup de difficultés à répondre à des besoins nouveaux malgré bien sûr quelques éléments mis en vitrine, mais qui ne sont pas pour autant représentatifs de la mutation nécessaire pour compenser l'efficacité éteinte des approches des deux grandes écoles. Or, pendant le temps où les outils de régulation perdent de leur pertinence faute de conformité des postulats aux nouvelles réalités, se lèvent deux éléments qui vont bousculer tous les paramètres.

B – La troisième révolution technologique – Deux révolutions techniques ont précédé celle qui se met en place, la première s'identifie à la machine à vapeur et le chemin de fer, la seconde se cale sur l'électricité. Après James Watt, puis Thomas

Edison, voici Bill Gates et internet d'où va découler l'intelligence artificielle, l'automatisation, les algorithmes, l'homme « augmenté » et la robotisation. Quelles perspectives ouvre cette nouvelle révolution ? Chacune représente singulièrement une mise en réseau, réseau ferré, réseau électrique, réseau internet. La multiplicité des applications correspond à chaque fois au souci de réduire les coûts et d'accroître son positionnement concurrentiel. Les nouvelles techniques semblent à chaque fois broyer les emplois. Mais elles en créent et les démultiplient ailleurs. Les postillons perdent leur place avec la disparition des diligences, mais le nombre de cheminots s'accroît avec le développement des chemins de fer. C'est la fameuse destruction créatrice de Schumpeter. Pourtant, la nature du nouveau progrès constitué sur la base de l'intelligence artificielle ne s'insère plus dans les logiques des précédents. Les apports de la robotisation sont en rupture. Jusque-là, les progrès techniques satisfaisaient deux exigences : accroître les capacités de la force musculaire et accélérer la rapidité d'exécution des tâches. Le nouveau progrès présente un atout inédit, il peut se substituer à l'homme. Mais non seulement, il remplace l'homme, mais il va élargir sa capacité d'action à tout ce qui est répétitif. Le champ est immense. Le risque de nouvelles destructions d'emplois est considérable. Après le dévidement des emplois par la délocalisation, le mouvement peut reprendre et poursuivre la dislocation de la classe moyenne. Mais il y a encore pire. Les délocalisations ont aidé à l'émergence de pays pauvres qui n'avaient au départ que leur faible rémunération du travail à offrir comme avantage comparatif. Dans l'hypothèse d'une robotisation, il apparaît que les coûts seraient encore plus compétitifs que les salaires les plus bas. Cela signifie en clair que ces pays perdraient leurs avantages comparatifs et que les usines pourraient être rapatriées dans les pays maîtrisant algorithmes et automatisation. Ce n'est pas une bonne nouvelle pour les pays pauvres. Mais cela ne le serait pas davantage pour les pays avancés qui ne retrouveraient pas les emplois de leur classe moyenne. Nous voyons apparaître un système où le nombre d'hommes associés à la cohérence du système productif n'aurait plus besoin d'une mobilisation de masse pour satisfaire une production à grande échelle. Aux désordres d'une perte de maîtrise des outils économiques pourraient donc s'ajouter la dérive d'un système productif qui devrait inventer un

revenu universel pour écarter les orages sociaux. Il devient alors évident que si les réformes structurelles ont du mal à se mettre en place dans les pays avancés, pour conjurer des régulations devenues inefficaces, les mutations techniques annoncées pourraient bien aggraver la paupérisation sociale et les inégalités. Mais un autre bouleversement se profile à l'horizon. Il est d'ordre géostratégique et ses conséquences ne sont pas moins redoutables.

C – L'émergence d'un nouveau leadership – L'Occident a ponctué un cycle de cinq siècles de civilisation en entretenant la dynamique par le renouvellement de ses pôles moteurs : partage ibérique, rivalité franco-britannique, domination américaine. Pourtant, il y avait peu de chance que les explorations initiées à la fin du XVème siècle débouchent sur une domination planétaire avec des effectifs si réduits : quelques navires et deux ou trois cents hommes tout au plus. Un historien dira : « *Ils l'ont fait parce qu'ils ne savaient pas que c'était impossible* ». L'Empire ottoman n'a pas joué un rôle mineur dans cette projection puisqu'en contrôlant la Méditerranée orientale, il a provoqué la recherche de nouvelles voies commerciales en cherchant plein Ouest ou en contournant l'Afrique. L'Europe a fait du Progrès, un accomplissement social (Denis Diderot) et de la Consommation, l'expression du Bonheur (Jean-Baptiste Say). Son système économique, fondé sur le marché (Adam Smith), a structuré la société sur la base du choix consumériste rendu possible par l'avantage d'un revenu discrétionnaire et croissant. L'assujettissement de l'homme à la cohésion de son groupe a laissé émerger la notion d'individu autonome dans ses arbitrages, responsable de son Salut et sacralisé dans sa personne. L'avancée ultime en a été proposée plus récemment par Francis Fukuyama avec « la fin de l'Histoire », non pas bien sûr dans le sens du récit événementiel, mais dans sa forme organisationnelle : le Marché et la Démocratie. L'homme adopte des institutions qui lui permettent de choisir autant ses consommations que ses gouvernants. Ces valeurs paraissent indépassables et universelles.

C'est dans ce contexte qu'émerge la Chine en reprenant une place équivalente à celle qu'elle occupa dans l'Histoire. Mais un point l'en distingue radicalement : par le passé, les peuples organisaient des économies-mondes sans guère de connexions,

cette fois-ci il est question de régenter la planète. Dans un premier temps, les pays avancés s'étaient félicités de voir la Chine, composant le cinquième de l'humanité, se lancer dans un processus de « rattrapage ». En s'appuyant sur l'élan engagé par Deng Xiaoping, la Chine anime durant trois décennies une croissance exceptionnelle. C'était inédit, car jamais une croissance n'avait été si importante (environ 10 %), pour une durée aussi longue concernant une population aussi dense. Cette réussite devait fatalement la mener à adopter, après le marché, des institutions calquées sur les démocraties occidentales. Mais cette avancée reposait sur un malentendu.

En introduisant la Chine à l'OMC (2001), l'Occident était convaincu que la Chine après s'être convertie au marché, adopterait ses institutions politiques. Mais la réussite de la Chine est une combinaison d'un marché dynamique et d'un Etat intrusif sous l'égide d'un Pouvoir puissant et stabilisé dont les tenants sont compétents, filtrés et cooptés. La Chine met en place un système économique différencié et une organisation des pouvoirs relevant d'une autre légitimité. Mais Confucius comme Aristote a la même profondeur historique. Lorsqu'en 2013, la Chine initie son projet « One Belt, One Road », les observateurs croient voir simplement une résurgence de la vieille « route de la soie ». Cinq ans plus tard, il faut constater que c'est un formidable maillage qui s'étend de la Nouvelle Zélande à l'Argentine qui a pour objet de mettre en place une autre gouvernance internationale, en même temps que sécuriser ses marchés autant ses ressources minérales et énergétiques que ses débouchés. La liaison entre l'Asie et l'Europe mobilise à elle-seule un budget de 1.000 milliards. La cagnotte issue de ses excédents commerciaux lui permet de financer ports, voies ferrées, aéroports, oléoducs et gazoducs... En 2014, elle atteint le montant faramineux de 4.000 milliards. Les Etats-Unis sentent leur suprématie contestée pour une mondialisation dont ils avaient entrepris la régulation (voir sa dérégulation comme lors de l'épisode des *subprimes*) mais sous leur domination incontestable. Désormais, la Chine avance méthodiquement par un maillage réticulaire qui structure cette nouvelle mondialisation dont elle aspire à être le pivot. L'organisation planétaire semble promise à un nouveau leadership qui

viendrait clore une séquence occidentale d'un demi-millénaire. Mais ce sont aussi les règles qui risquent d'être sérieusement amendées.

* * *

Ainsi, un monde nouveau semble émerger en concomitance avec la perte d'efficacité des outils économiques traditionnels. Les nouvelles structures privent les théories de la pertinence de leurs postulats. Les tentatives de remodelage des structures n'ont pas donné les résultats escomptés ou font l'objet de controverses tant leur impact semble remettre en cause des avantages supposés acquis ou menacer des services publics érodés. Les populations ne trouvent dans la méthode du retour aux équilibres, que des mesures d'austérité et se désespèrent de voir que toute relance ne fait que dynamiser les fournisseurs étrangers. Les gouvernements sont rejetés dans une alternance électorale hoquetant de désillusions en déceptions. Mais en définitive, ils n'y peuvent pas grand-chose, car les outils qu'on leur offre, sont devenus inopérant dans le nouveau contexte. Le constat d'une croissance atone et d'un chômage incompressible ne semblent plus devoir être conjurés. L'Europe accumule des menaces d'orages, non plus par une belligérance nationaliste, mais par des impatiences sociales. Pourtant d'autres menaces s'inscrivent à l'horizon : les progrès liés à la troisième révolution technologique suscitent l'enthousiasme pour les nouvelles capacités qu'ils libèrent, mais ils induisent les craintes les plus vives sur l'impact social qui risque d'être désastreux. Le chambardement géopolitique qui s'y superpose, par l'émergence soudaine de la Chine au premier rang des puissances économiques, bouscule les attentes. Elle ne montre aucune intention d'inscrire ses pas dans le sillon engagé : sa taille lui donne la crédibilité de ses ambitions, ses succès récents attestent de son efficacité et lui donnent l'assurance.

Mais d'autres orages sont de nature à brouiller encore davantage les perspectives. Les données démographiques accusent des bouleversements vertigineux. Le multiplicateur démographique s'est soudainement emballé. La productivité agricole en avait fixé le seuil séculaire. Il a doublé en France, mais il a été multiplié par 14 en Chine et on annonce un multiplicateur astronomique pour l'Afrique de 40 pour la fin du siècle. Le progrès économique est appelé pour résoudre les aspirations de

peuples de plus en plus dense, il est dorénavant redouté par les contraintes écologiques qu'il ferait peser avec de tels niveaux de peuplement. Porter le développement de la planète aux standards californiens nécessiterait de multiplier par 6 la production mondiale, partager le PIB équitablement entre tous les habitants replacerait les européens sous le seuil de pauvreté... C'est assurément un nouveau monde qui est en gestation dont il va falloir réinventer les règles et réguler les écarts.

The Research Methodology of Prof. Richard Mattessich

Giuseppe Galassi¹

1) This presentation wants to be a tribute to prof. Richard Mattessich; it is written through the eyes of a researcher who has worked closely with him over a period of 42 years, starting attending his courses of “Income Determination Theory” and “Research Methodology” at the University of British Columbia in 1975.

Among his huge scientific research and publications, I intend to stress and underline three major contributions:

- a) Accounting metrics and other mathematical instruments which anticipated computer spreadsheet by 30 years.
- b) The preparation of accountants for information economics by means of analytical methods.
- c) The proposition of the “onion model of reality” to distinguish different Kind of reality.

Over a career extending back to the beginning 1940s Professor Richard Mattessich has published books and articles in the field of accounting, management science, behavioral sciences, epistemology, philosophy and history, reflecting wide interdisciplinary scholarship. To celebrate his ninety–fifth birthday in 2017, this paper aims to highlight specifically his “research methodology”, in the particular historical context, starting from the so called “golden age of a priori research in accounting”.

¹ Professor of Economia Aziendale, University of Parma, Italy

The focus is not so much on the individual book and article but on the overview of researches which involve dynamic patterns and resulting contributions.²

2) The late fifties and early sixties regarded the conceptual clarification and, above all, the rigorous formulation of the very foundations on which accounting rests. For Mattessich it was mainly methodological and analytical research and he never claimed to be an empirical scholar. But this was the preparatory phase, through the attempts of formulating accounting theory by means of a general and axiomatic framework, for the empirical research of the seventies and eighties.

The “professional oriented research” lacked the rigour needed to offer a foundation for scientific generalization and testing how far extensions might be affected beyond the realm of particular problems. The “golden age of a priori research in accounting” supplied this kind of rigour, but in a way that often seems remote from practice; the general and rigorous terms allows a kind of inter-science cross-fertilization. The potential application is driven by problems of actual practice with a solution that is also extended and stated with sufficient rigour and generality to be understood by other disciplines.

Accounting is a methodologically oriented discipline already in Pacioli’s book on mathematics and double – entry bookkeeping, known as the Italian method. The opportunities for methodologically oriented research are also far from exhausted; let us think (a) for instance at the quasi-axiomatic method by Mattessich (1964). Chambers (1966), Ijiri (1967), Moonitz (1961) – they shared a concern for identifying a basic theoretical structure for accounting – and (b) to the needs now becoming apparent for more rigorous treatment of topics like complexity, flexibility and so on, which are increasingly being encountered in dealing with accounting and management problems in high-tech. industries.

² The main publications of Prof. Mattessich up to 2016 are in the References. For a complete list of research and publications since 1943 up to 2015 see Mattessich (2015 : 145 – 167).

Richard Mattessich has offered a relevant contribution by considering a series of events to be a “flow” and with the help of some axioms, definitions and requirements, built an axiomatic structure for accounting. If Mattessich, Chambers, Ijiri, Moonitz, were successful in fitting the objectives of accounting into an axiomatic framework and employing the methods of logic and algebra, many implications not then suspected could be brought to light. For instance, if it can be established that accounting or any portion of it meets the definition of a mathematical “group”, all the previously developed or proved theorems that apply to “group theory” must be true also for the “interpretation in accounting”.

The real value of Accounting and Analytical Method – Measurement and Projection of Income and Wealth in the Micro- and Macro-Economy (AAM) is in examining which hypotheses must be accepted before any accounting system, micro or macro, can be outlined. It clearly states also that these basic assumptions require specific purpose-oriented interpretations (cf. Mattessich 1972)³. The increasing application for accounting tools, the variety of micro- and particularly macro-accounting systems, were the justification for investigating accounting in a more general perspective and from a developed analytical standpoint. This was possible by incorporating contributions of sister disciplines, specifically economics, management science, symbolic logic and electronic data processing. AAM says of a keen awareness of accounting as an applied discipline and of its epistemological and methodological problems in order to reach its instrumental purposes.

Accounting Systems (pp. 339-30) introduced great generality which produced highly economic working in setting up of accounting models. This work liberates the structure from the façade, opening new perspectives. Features which have been hidden behind the technical language are revealed by the much more general

³ The set of eighteen assumptions, nineteen in the German version (1970), “form the key to a general theory of accounting: a meta-theory which provides a frame for alternative hypotheses tailor-made for individual objectives” (AAM:426). He distinguished in its set of basic assumptions (the majority of which are, contrary to common belief, of empirical nature) a separate category (surrogate assumptions) which are empirically empty but hold the place for specific pragmatic or instrumental hypotheses (formalized means-end relations).

and fundamental language of mathematics. It forces into the area of interpretation, semantics (the basic efficacy of reorienting accounting systems toward a more semantic base), and thereby banished most psychological ambiguities from logic, i.e., the syntactical area⁴.

He stressed formal postulates and the need for logical deduction, and in the same time he was concerned with traditional economics and the need for surrogates to represent the “values systems” that must guide activities. Together with Chambers, Ijiri and Moonitz he employed basic statements from which further theoretical structures are derived. The additional device for moving from these general (exogenous) propositions to his own specific guidelines is said to be one of deduction or, in Mattessich framework, interpretation.

In other words, one of his chief contribution to accounting theory is the separation of the formal theoretic model based on scientific aspects that deals with values and purposes. Thus his first step is the construction of a general model (uninterpreted or semi interpreted calculus) through basic assumptions that is value free; in the second step users may apply their own specific objectives and then the general theory points at the appropriate consequent procedures - interpretation through instrumental hypotheses (Mattessich 1972:484-85)⁵.

Although AAM offered some methodological insights, a systematic interpretation of the general accounting theory requires further analytical as well as empirical research. On the other hand Mattessich fully created such a base in his book on Instrumental Reasoning and Systems Methodology (IRSM, 1978a). The paper by Balzer and Mattessich (1991) is an attempt of a more rigorous structuralist reconstruction of accounting theory and its net. Such an interdisciplinary effort

⁴ The concept of facade, is opposed in some way to the “substance”, a reality or essence behind the facade, qualified as meta-theory (Mattessich 1978°:53-4).

⁵ This is in the sense of Sneed (1971), Stegmuller (1973, 1975, 1979, 1986) and Lakatos (1978). The combination of their views confirms the scientific approach to accounting by Richard Mattessich and can explain the methodology of science in general on a more rational basis. Cf. Mattessich (1978a:265-72), Balzer, Moulines and Sneed (1987), Bunge (1967:402-403), Galassi (1978 : passim).

shows an appropriate axiomatization of accounting theory by revealing its logical structure as well as its empirical claims in a clearer and more acceptable way.

Mattessich approached deduction by separating positive elements from the elements calling for more value assessments. In his later years he pays more attention to values and objectives, but his framework was essentially that of Carnap and the logical empiricists. His belief in the construction of a general theory of accounting, in the relevance of an uninterpreted or a semi-interpreted calculus, is firmly rooted in the works of the Vienna Circle philosophers and others to developing their ideas, but he never considered himself to be a positivist. And to-day his philosophical as well as scientific orientation does not fit that pattern.

3) His first observing area was the field of economics interconnected with accounting, twins disciplines, with the same objective of cognition, parts of a more comprehensive body of “economic science” (Mattessich 1956). The field of national income accounting and measurement along with Vatter’s fund accounting theory offered a fertile investigation soil. The national income accounting, the input-output analysis of Leontieff not to be restricted to the macro-economy (Mattessich 1957), the primitive distribution framework of Quesnay and the usual scheme for handling international payments provided further grounds. No doubt his early training in engineering sharpened his interest in these mathematical models. In the early works his Viennese education seemed to drive him strongly to logical positivism and to the works of Rudolf Carnap and others of the Vienna Circle. His later work at Berkeley with that university well developed computer centre no doubt reinforced his interest in mathematical modeling and the need for tight structures that fit the new computer age. The broadening influence at Berkeley probably came from Churchman (1948, 1961), whose most relevant contribution may have been towards the need to assess values decision models and operating systems. In any case Mattessich’s work at the University of British Columbia indicate more interest in extending his early models into the area of values (Mattessich 1974a, 1978a, 1984). Yet he never lost his point that basing a general accounting framework on observed postulates from outside milieu is a necessary requirement for theorizing in any discipline. In spite of the

influence at the beginning of the logical positivism he rejected later “positive accounting theory” in favour of an instrumental approach. Anyway his early philosophical base in logical positivism helps him avoid metaphysical issues⁶ and keeps his searching prospective on entities that satisfy scientific and measurement criteria. These entities are found not only but primarily in the economic sector; actually Mattessich does “prove” various theorems that can be given interpretations in the field of traditional accounting.

In Mattessich’s earlier work, such as AAM, he was not concerned directly with ethics. There is fragmentary mention of ethics or value judgements except for a sharp analysis of the “values system” implied in the field of management science. His early ethical views must be inferred from his admiration of the sciences. His faith is in the traditional, hypothetico-deductive methodology of science and his general acceptance of the objectives of economic and accounting systems (cfr. Mattessich, IRSM, 1978a, particularly chapt. 4).

The logical and deductive side of his arguments undoubtedly developed from his interest in the Vienna circle. For this group, led by Carnap, proposition about ethics could be verified and discussed rationally in the tradition of metaethics; in fact it held generally that the propositions of ethics are nonsense statements devoid of any means for verification, empirical confirmation or refutation.

Also in one of his recent books (Mattessich 2014a) he is concerned primarily in ontological rather than ethical issues, limiting himself to a few relevant aspects (about “environmental ethics”, “evolutionary ethics” and related topics) of this vast subject matter; where he tries to indicate the relationships between ethics and ontology, casting a glance at the cultural and ethical mission of our disciplines (see also Mattessich 1995).

Mattessich’s Accounting and Analytical Methods (see chapt. 10 and passim) is devoted to assembling inductive evidence by examining existing systems. In this

⁶ At that time “logical positivism”, which rejected metaphysics, was still the standard model in the philosophy of science.

area he is similar to Moonitz in not questioning seriously the ethical values of those who practice. He is also an inductivist for he begins his inquiry by observing economists, management scientists, their behavior and their models. He then generalized these behaviors through a scientific approach to form a “pure” scientific structure.

Mattessich, Chambers, Churchman have suggested that the aims of an entity and the objectives of a profession are exogenous and determined largely, if not entirely, by the objectives of outsiders groups and their prevailing hierarchy of values; the needs of the “economic order” are given to the profession and the information requirements cannot be determined by accountants. Finally, Mattessich, Moonitz and Chambers came up with specific recommendations for the profession. Mattessich (1957,1964a, 1964b) presented the matrix notion as a convenient means for representing the duality aspects of accounting, that could be adopted to all sorts of social goals and objectives. The many applications of the matrix mode brought to the computerized spreadsheets, preparing the ground for the spreadsheets programs.

Through such best-selling spreadsheet computer programs as Visi- Calc, SuperCalc, various versions of lotus 1-2-3 and Microsoft Excel (see also Falcon/Forecast time-sharing system and Plusplan by Deloitte, Haskins & Sells) the matrix approach combined with the simulation aspect (as first presented in Mattessich 1961, 1964a and 1964b) may have been the most successful contribution of modern accounting theory to actual practice⁷ .

A scholar or a reader of Mattessich’s Budget Models and System Simulation or of Accounting and Analytical Methods and Simulation of the Firm through a Budget Computer Program could with difficulty have anticipated more than fifty years ago the many students and practitioners using nowadays computers and programs

⁷ The LANPAR electronic spreadsheet was presented by Pardo and Landaw at Random Corporation and was also used on main-frame computers for budgeting at Bell Canada, AT&T, Bell operating companies and General Motors. Bricklin and Frankston introduced Visi-Calc, the first commercialized spreadsheet program for personal desktop (Apple) computers.

pioneered by himself --- for details see Mattessich and Galassi 2000; Galassi and Mattessich 2015.

4) The developments of information economics under Butterworth, Feltham, Demski and their followers were with mathematical model building with modifications to incorporate rationality, modern probability theory, conditional values and a set of similar concepts. In this way their output has been more in the tradition of early Mattessich with his emphasis on meta- models and abstraction from the particular application of accounting. This trend is towards a management science that emphasizes the construction of simulated models, which is the antithesis of deconstructionism. To equate the assumptions of information economics – based apparently on observations – to a priori research⁸ is to use the term in its later Kantian sense. Mattessich denies the a priori kind of his own foundations and asserts they were arrived at by observation of economic and accounting models. All research has an element of a prioriness, so a classification of a priori and non a priori research has serious defects. Nor is a distinction based on value accepted and value released a useful division (Mattessich 1980 a :160-65; Galassi 2003:488-94).

The information economics accountants of the late sixties and seventies are the direct descendants of the more rigorous among the postulational accountants of the fifties and early sixties, such as Richard Mattessich, Raymond Chambers, and Yuji Ijiri and Maurice Moonitz. The information economics approach and related attempts have grown on this soil (for further details see Mattessich 1974, 1975a, 1975b, 1978b).

Mattessich's approach was not empty formalism without empirical substance. He tried to induce the structures behind such empirical phenomena as economic transactions. That such endeavours were not in vain, proved itself best on the practical side, such as the simulation of budgeting and accounting matrix models that led ultimately to a series of best selling spread-sheet computer simulation models. There is further evidence from accounting practice that AAM has been seminal. It can be found in the long-standing search of the Financial Accounting Standard Board

⁸ Carl Nelson (1973) characterized the pre-1960's research as a priori as opposed to the behavioral and market oriented investigations of later decades.

(FASB) for a conceptual framework of accounting, as well as in FASB's provisional "legislation" for supplementary income statements with price-level adjusted values, temporarily introduced in the UK and Canada; as a matter of fact such regulations expressed the need of multiple accounting models; it is one of the major but also most difficult tasks of academic accounting to find out which model fits which situation.

The conceptual Framework publications of the FASB (1974, 1976a, 1976b, 1978, 1980) may be regarded as the major practical consequence of all the earlier postulational and axiomatization attempts. The FASB conceptual framework has been criticized from lacking a formalized approach, for the exclusion of managerial as well as macro-accounting and other sub-areas, limiting this undertaking to financial accounting and for not expressing any awareness of the problems involved in means-end relations. Where no "general theory", the quintessence of the scientific approach, is available, all the endeavors, such as better conceptualization and interpretation or rigorous employment of scientific methodology, lose a great deal of their ultimate power.

There are many present and future needs that may encourage the application of a conditional-normative accounting methodology such as those expressed by the FASB: "closing the gap between practice and theory, ethical considerations, greater emphasis of policy research, the endeavor to construct accounting and auditing expert systems⁹, the quest for the most realistic representations permitted under a cost-benefit criterion, the revelation of hidden value judgement in standard setting, and so on" (Mattessich 1995:209). And the objectives would range far beyond those presented by FASB and preceding studies, such as the "Trueblood report" of the American Institute of Certified Public Accountants (1973).

5) The faith in hierarchical models is expressed by management scientists, such as Richard Mattessich, who use many levels of interacting substructures to form hierarchies of many kinds. This approach is treated greatly in Instrumental

⁹ The advent of expert systems in accounting may impart particular urgency to the search for the underlying norms and means-end relations. This book offers an integrated

Reasoning and Systems Methodology. An Epistemology of the Applied and Social Sciences. (Mattessich 1978a)¹⁰ . Properties for admittance to each level, and instructions for relating the levels to one another and to the enclosing structure are to be defined (AAA 1971:5-12). In some ways a general system versus disjointed-incrementalism opposition is related to the general-purpose, specific purpose controversy. Due to the enormously increased potential of modern quantum computers, many new and extremely complex models can be implemented, with prompt adequate answer to the information requirements.

As to the relationships of needs, values, from a host system to guidelines, principals, in the accounting subsystem, Mattessich has suggested that value judgements may be excluded from any system by reformulating until they appear as exogenous factors. He calls instrumental hypotheses the statements which connect value judgements. It has to be emphasized his long-held distinction between instrumental and scientific hypotheses as well as between non-subjective and subjective value judgements(Mattessich 1978a: 141;187).

Churchman's and Mattessich's commitment to total systems that insist everything is tightly interconnected has been a fruitful position for scientific inquiry. They stressed that interconnectivity within and sharp separation of the system from the environment constitute the significant defining properties of the systems approach, even if the latter moment is not generally accepted.

Mattessich believes that this limit of model building, atomism, can be overcome by embedding a group of similar models into a common super- model and by

¹⁰ This book offers an integrated picture of the foundations on which the applied and social science research rests. It tries to outline a framework suitable for sketching means-and relationships in a more comprehensive or holistic point of view, the structure of instrumental hypotheses and their difference to positivistic-scientific hypotheses. From the very beginning Mattessich pleaded for analyzing these relationships. One of the main purposes of IRSM was an attempt to point out relations between logic and mathematics, deductive and inductive inferences, induction and probability, probability theory and modal logic, decision theory and information economics, Gestalt theory and structuralism, systems methodology and ontology and so on. It is a totally new work, a milestone in the development of applied sciences. A fundamental message is that the "analytical sciences" deal with statements irrefutable by experience, because most of them consist of nothing but tautologies (true by necessity), whereas "empirical sciences" deal with statements, in principle at least, refutable by experience; their "truth" is a provisional one and grounded on the strength of the relative evidence. The "assumption" of the truth is derived from a sufficient degree of corroboration, confirmation, non refutation.

recombining similar super-models into a pattern of still higher order and soon, until a general theory, embracing all the ultimate and specific models, is formulated (Mattessich 1978a: chapt. 7; 2014a: chapt. 9).

It is likely that some value-choices are necessary in order to establish the structure. Mattessich (1974a, 1978a:17-52, 1995a: 161,192) may object that choices are not value judgements with regard to instrumental hypotheses, which are concerned with the selection of the best means and are judged by their fitness to reach a definite purpose. A valuation of a theory predictability is similar to the valuation of efficiency of an instrumental hypothesis, that is a judgment as to the desirability of alternative means.

Mattessich emphasizes that accounting is, by its very nature, an applied or instrumental science as directly pursues practical ends, such as measuring aggregates and flows of income and wealth attributed to some micro- or macro-entity to help decision and choices¹¹. Of course there are attempts, in different disciplines such as jurisprudence and operations research. Normative or deontic logic includes the logic of actions, imperatives, commands and others normative statements such as means-end relations. Modal and deontic logic, which concerns itself with parallels with pure sciences; the boundary is fairly arbitrary and the distinction between both is a issue of semantics. Mattessich's (1978a:6-10) own conception is that we cannot escape the fact that value judgements, so obvious also in accounting and management science, are embedded in a "hierarchy of norms" penetrating right down

¹¹ A discussion on accounting reality particularly with reference to standard setting activity of the Financial Accounting Standard Board (and possibly other international organizations, legislative and quasi-legislative bodies) can be found in Lee (2006a, 2006b, 2009), Macintosh (2006), Mattessich (2009), Williams (2006). This debate is a critique directed towards the FASB, which has been more concerned with "comparability and consistency" than with identifying improved ways of recognizing and presenting social reality. In the wake of Enron and other scandals, as well as the financial crisis of 2008 onwards it seems that this debate is trying to convince the FASB to adapt an ontological perspective in the present efforts to revise its "conceptual framework" for setting accounting and auditing standards. This debate gave rise to a further analysis of Searle's (1995) social ontology and its application in accounting. Thus it seems that the methodology of the "onion model of reality" developed by Mattessich (1991a, 1991b, 1995a, 2003) offers several advantages over Searle's approach (Cfr. Mattessich, 2014, chapt. 6).

to the applied sciences¹². He asserts that accounting, with the recording and analysing of interactions involved in the creation, distribution and destruction of values, deals with such phenomena from a normative prospect and under consideration of an economic or cost-benefit criterion. The reason is that values are part of the realm of mind, information and purpose and become meaningless without a teleologic frame of reference, i.e. a fairly specific purpose in mind. The degree of reality and accuracy are here not decisive and are overruled by the degrees of efficiency and effectiveness at which the information goals are accomplished.

6) Mattessich (1980b) pays great attention to the problems and prospects of management accounting. The most appropriate frame of analysis seems to be that of system theory and its underlying instrumental methodology; in management accounting definitions and measurements can be done correctly only when comprehending the norms and purposes of the larger social system in which management is embedded. He has adopted a philosophic framework that enables to reconcile the goals of a specific system with the goals of the super-systems in which the former is embedded. He presents a realistic solution of the fragments of management accounting distinguishing two major areas, the “object area” (efficiency control objectives, optimizing and satisficing aims, budgeting and budget simulation and so on, under a given set of environmental constraints) and the “meta-area” of management accounting. The “meta- area” deals with the normative as well as positive aspects of the environment in which the object models are incorporated. The two areas are complementary and this allows the derivation of management accounting models (basically atomistic object models) from the basic assumptions of a general flexible unifying theory of accounting, comprising all micro- and macro-areas, through specific interpretations of those basic assumptions.

¹² Further consideration has been given to the present status of “conditional normative accounting methodology” and its relation to the search for a logic of norms, deontology or related attempts, in different disciplines such as jurisprudence and operations research. Normative or deontic logic includes the logic of actions, imperatives, commands and others normative statements such as means-end relations. Modal and deontic logic, which concerns itself with necessity, permissibility, possibility and so on, has relevant applications to ethical problems, to accounting and management science work (cfr. Mattessich 1978a: 24-26, 121-28). For normative accounting theories, “ethical-normative”, “pragmatic-normative”, “conditional-normative” see the same Author (1995: chaps 10-11).

Prof. Mattessich regards accounting a branch of management science, conceived as a superdiscipline that employs the quantitative methods of the economic sciences¹³.

AAM can be better understood in the light of the book *Critique of Accounting* (1995) and the latter certainly can be comprehended better in the light of AAM. The *Critique* makes it possible to better explain and integrate the idea of conditional-normative accounting methodology, CONAM, with ideas developed in 1960s and 1970s. This methodology insists on revealing the goals pursued and their underlying value judgments and it recommends the search for empirical evidence supporting means-end relations.

Depending on the objective each value basis could be acceptable (historical values, current entry values, current exit values, present values, fair values and so on)¹⁴ as shown in the *Critique* for different capital maintenance objectives. In CONAM value judgments could be incorporated into the theory proper, which in turn is the prerequisite for any applied science.

The demand is for devising certain conditions or common traits for the concepts of income, wealth, value and so on, to create general uninterpreted concepts -- e.g. Felham and Olson's (1995) "clean surplus" notion -- and then rules of interpretations for specific needs. As to Mattessich (1995: 69-70) the above mentioned valuation basis are not interpretations of a general uninterpreted value concept because the distinction "between uninterpreted and interpreted concepts and theories lies in the specification of conditions characterizing every uninterpreted concept".

¹³ This resembles the typical Italian research program of *Economia Aziendale*, entity economics, in which accounting theory is embedded (see *Accademia Italiana di Economia Aziendale* 1980, Amaduzzi 1967, Amodeo 1965, Azzini 1982, Ferrero 1968, Galassi 1984, Masini 1979, Onida 1965, Zappa 1937, 1956-57).

¹⁴ For certain purpose sthe correct value bases is the acquisition cost (Littleton, Kohler, Cooper and Ijiri), for others current entry value (Moonitz, Edwards and Bell) and exit value (Chambers and Sterling), for others the present value (Fisher, Canning, Nelson), and so on; the present value method, discounted net future income flows or cash flows, in other words fair value, is rational also for investments and management accounting decisions. For some purpose two or more values derived from different bases have to be supplemented.

The Critique presents also some historical topics, reaching from the very beginning of token accounting, with the discoveries of Schmandt- Besserat (some eight-thousand years B.C)¹⁵ to contemporary history of research arguments, such as “reality issues” in accounting and the related representation, taking into account that such representation is always a pragmatic one, i.e., constrained by a series of value judgements -- considerations of cost-benefit, conservatorism and others, such as the differences and connections between a “positive” representation of values and similar realities and a “pragmatic” one, the norms or value judgments introduced by the pragmatic process and its means-and relations. This leads to the insight that pragmatic representations in financial statements can offer only purpose-oriented values. The fundamental unresolved problems of this methodology is the empirical determination and testing of instrumental hypotheses, something that requires not simply the expertise of empirical accountants but a second empirical revolution. After all the first empirical revolution was but one of the “economics of accounting” something similar to what happened in Continental Europe in the last century.

The Critique constitutes a critical analysis, in Kantian sense of critically examining the extent to which a discipline can represent the pertinent reality, with the obvious need for putting greater emphasis on ethical and other value judgements such as moral ones. Its main aims are the comprehension of the foundations, structure and possibilities of accounting as an applied discipline and the search for the appropriate methodology. A conditional-normative framework could be applied equally well to ethical as well as to pragmatic goals, thus clarifying the means-end relations in both areas.

A conditional-normative approach is also the syntheses proposed by Mattessich between “positive accounting theory” and the “critical- interpretive approach”, a basis for combining the desirable features of both approaches and minimize their limits. The theory is “conditional” in so far as the norms, to be incorporated and

¹⁵ Her work on prehistoric writing, counting and record presented evidence that record for legal and commercial purposes preceded writing and even abstract counting. Mattessich tried new inferences from an accounting and philosophical point of view and demonstrated the particular way in which the duality principle manifested itself.

clearly revealed, constitute the conditions under which such a theory is valid. There is no contradiction between the “conditional-normative” and the “scientific-empirical” approach; though the latter can be carried out without the former, the reverse is not true, because conditional value judgements are introduced only on this second level.

7) Starting from the issues that the major task of science is to represent reality, though in an approximate way -- and this can only be done in classifying “what represent” from “what is to be represented -- Mattessich (1991a,1991b) distinguishes between physical reality versus social reality and developed the “onion model of reality” based on the crucial notion of “emergent properties”, already present in Instrumental Reasoning and Systems Methodology (1978a, chapt.7); it regards reality as a hierarchy of many levels from ultimate reality (by way of physical, chemical, biological and mental reality) to social reality (including that of jurisprudence, economics and accounting) or beyond, within the context of a philosophy of (external) realism.¹⁶ He pointed out that income, debt as well as ownership claims belong to social reality and are empirical, even observational variables; they are by no means empty concepts or mere names. Each layer and sublayer -- from ultimate to physical, chemical, biological, mental and social reality -- is characterized by its emergent properties, whereby a lower or more basic layer is enveloped by the next higher layer, as in an onion. A pertinent fundamental question in accounting concerns the extent to which accountants can and do represent segments of reality; accountants actually represent economic reality pragmatically this is possible with the intention to realize such accounting representation in terms of means-end relations and with the assurance that the chosen objectives are those of the public at large. Mattessich (2014a:181-2) states “that reality has a complex structure and possesses aspects not yet sufficiently explored in the philosophical literature... What we need is a picture that reveals the intricacy of the notion of reality; a vision that

¹⁶ This vision was inspired to Mattessich by Lorenz(1973), as well as by Hartmann’s (1940) “categories of being” and Bunge’s (1977,1979) “scientific ontology”. He suggested this model even before the publication of Searle (1995) and is not in fundamental disagreement with Lee (2009), Mouck (2004) and Williams (2006).

discloses common roots as well as diverse aspect”. All this may be envisaged in an onion-like structure, from the most basic to the highest level of reality.

For accounting the distinction between the physical reality of commodities, plants, buildings and so on versus the social reality of debts and ownership claims seems to be relevant; it contributes also to solve the problem of values and valuation in accounting, as Mattessich point out: because it interpretes subjective values as conceptual representations of personal preferences (belonging to psychic reality) and objective values as market manifestations, hence representing a social reality. The existence if those values is independent of the skill or refinement with which they are determined; hence the claim that the values contained in financial statements do not represent anything real is based in the confusion between the ontological issue of weather something is real (e.g. the price one paid or the preference one possesses) and the methodological issue concerning the accuracy with which those values can be determined (Mattessich 1995: 213).

Economic valuation is primarily an epistemological and, above all, methodological rather than an ontological problem. Value, both in economic and accounting sense, then becomes the monetary expression of either a personal preference, e.g. a “present value” or of an objectified interpersonal preference, e.g. a “current market value”. Therefore accounting can only be represented pragmatically, based on the cost-benefit criterion and other value judgments, but not in precise scientific terms. Some assertions that income and capital are purely abstract notions that have no reality behind them come from the confusion of taking the dichotomy of “physical versus social” for that of “real versus conceptual” (concepts themselves may assume a reality status, e.g. in mathematics); so the point is that the methodological problems of representation, interpretation, classification and measurement, must be separated from the ontological problem of existence. There are many definitions of income, none of them absolute. If we employ the non-inclusive or the all-inclusive income definition is a problem of partition this reality differently according to different needs.

Hence the model not only relates the ontological aspects, e.g. of income and wealth, to the epistemological ones, i.e. the concepts behind those entities, it also creates a bridge to the methodological aspects of measuring or estimating the values temporarily attributed to such concepts. All this implies a supplementary purpose oriented model of representation. Thus the determination of the values of income and capital is a separate methodological as well pragmatic issue. The identify of income does not depend on size or source, nor the fact it may be subject to a sudden decline in purchasing power, nor the fact that may be roughly measured, nor the allocation procedure by distributing it over several years; in other words, the reality of income and capital is unaffected by methodological issues.

According to Mattessich's "onion model of reality", each layer has a multidimensional perspective that includes time and other dimensions; although reality is ever changing, the core layer, whatever the ultimate form it may assume, can be regarded more permanent than the things, events, properties and other relations on the higher levels, e.g. the social, legal and economic level, which are more volatile. These surface realities seem to be increasingly transient the higher one climbs the hierarchy. The model imposes of clearly identifying on which level or levels something is considered to be real and on which it is not.

Mattessich (2014a:181) emphasizes that, beyond a "general onthology", there is a need for many "domain ontologies". The ultimate goal of a general, or domain-independent ontology, is to provide a conceptual foundation valid for all possible domain ontologies, which "are more specifically oriented towards major academic disciplines and even to more specific goals as manifested in the numerous ontologies for information and systems science". He stresses also the logical, semantic and syntactic complexities to reach such a purpose.

All these efforts show that information science, as applied to any discipline, is confronted with the task of designing computers capable of providing information for a great variety of aims among which the representation of a presumed reality ranks foremost.

The question about the constituents of reality is an old one. The Greek philosopher Parmenides held that reality is the substance of unchanging being. Heraclitus on the other hand argued that there is nothing permanent and everything is in flux.¹⁷ Perhaps there is a solution to the dilemma and it may even be an accounting solution proposed by Mattessich (2014a: chapt.9): the reference is not only to the double-entry accounting methodology but to a dualism more deeply rooted at the very core of how accounting analyses reality. We cannot concentrate simply on what exists, i.e. on the Balance Sheet items, we must also understand the changes in those items over time, represented by the Income Statement. Only both aspects of reality reveals a comprehensive picture of reality, specifically a concrete reality. The conclusion for Mattessich is that substance and process are two aspects of one and the same ontological phenomenon.

However Mattessich (2014b: 1-35) presents a relevant extension from substance and process to “energy”, without which neither substance nor process could exist; so the basis of reality is neither one “substance” or “process” nor two, but three inseparable elements: substance, process and energy. Furthermore with extension of basic elements other notions should be considered as basic to reality, e.g. time and space(see Mattessich and Galassi, 2015:1-17). The conclusion is that space and time are as tightly connected with substance, process and energy as the latter three are with each other; so there are not different levels of basic concepts but their equality and interdependence.

What is to be considered Reality, and Science as well, is seriously affected by exciting “theoretical” questions. It seems that scholars of such disciplines as quantum theory, cosmology, economics and finance increasingly rely on mathematical consistencies and dubious assumptions rather than factual confirmation and empirical evidence (cf. Mattessich and Galassi, 2016: 20, ff.).

Mattessich is universally recognized as an academic leader. He is one of the few intellectual giants of our discipline who offered tremendous contributions to

¹⁷ It is continually amazing at how modern problems of knowledge representation return to the same philosophical questions that Greeks grappled with.

accounting, business economics, management science and other disciplines, such as epistemology. His pioneering contributions have an enduring legacy with particular impact on business education and research. This celebration of his ninety-fifth birthday intends to be a special tribute for his many advances which has brought the realm of accounting to new levels, laying and clarifying the foundations for developing accounting analysis and its applications.

Some readers, who in good faith do not share the same outlook, will disagree with Prof. Mattessich's epistemology. The acceptance of a methodology is after all a personal fact, but they will do no more than recognize his high accomplishments and dedication to the advancement of accounting and management science.

REFERENCES

Accademia Italiana di Economia Aziendale, ed. (1980) Gino Zappa founder of concern economics, Bologna: AIDEA.

Amaduzzi, A. (1967) *L'azienda nel suo sistema e nell'ordine delle sue rilevazioni*, Turin: Utet.

American Accounting Association (1971) "Report of the Committee on Foundations of Accounting Measurement" (Ijiri, Mattessich, Rappaport, Summers, Thomas), *The Accounting Review* 46 (Supplement): 1-48.

Amodeo, D. (1965) *Ragioneria generale delle imprese*, Napoli: Giannini (1st ed. 1964).

Azzini, L. (1982) *Istituzioni di economia d'azienda*, Milan: Giuffrè (1st ed. 1980).

Balzer, W., Moulines, C.U. and Sneed, J.D. (1987) *An architecture for science*, Boston: Reidel.

Bunge, M. (1967) *Scientific research, I: the search for system*, New York: Springer Verlag.

Bunge, M. (1977) *Treatise on basic philosophy, vol. 3, Ontology I: the furniture of the world*, Dordrecht: Reidel.

- Bunge, M. (1979) *Treatise on basic philosophy, vol.4, Ontology II: a world of systems*, Dordrecht: Reidel.
- Chambers, R.J. (1966) *Accounting, evaluation and economic behavior*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Churchman, C.W. (1948) *Theory of experimental inference*, New York: Macmillan.
- Churchman, C.W. (1961) *Prediction and optimal decision. Philosophical issues of a science of values*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Cooper, W.W. and Ijiri Y., eds. (1983) *Kohler's dictionary for accountants*, Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Ferrero, G. (1968) *Istituzioni di economia d'azienda*, Milan: Giuffrè.
- FASB (1974) *Conceptual framework for accounting and reporting. Considerations of the report of the study group on objectives of financial statements*, Stamford, CT: FASB.
- FASB (1976a) *Conceptual framework for financial accounting and reporting. Elements of financial statements and their measurements*, Stamford, CT: FASB.
- FASB (1976b) *Tentative conclusions on objectives of financial statements*, Stamford, CT: FASB.
- FASB (1978) *Objectives of financial reporting by business enterprises*, Stamford CT: FASB.
- FASB (1980) *Objectives of financial reporting by nonbusiness organizations*, Stamford, CT:FASB.
- Feltham, G.A. and Ohlson, J.A. (1995) "Valuation and clean surplus accounting for operating and financial activities", *Contemporary Accounting Research* 11: 689-731.
- Galassi, G. (1978) *Sistemi contabili assiomatici e sistemi teorici deduttivi*, Bologna: Patron.
- Galassi, G. (1984) "Accounting research in Italy: past, present and future", in A.G. Hopwood and H. Schreuder, eds., *European contributions to accounting research*.

The achievements of the last decade, Amsterdam: VU, Uitgeverij / Free University Press: 163-168.

Galassi, G. (2003) “ The ‘golden age of a-priori research in accounting’ and the research of *Economia Aziendale*”, *Rivista Italiana di Ragioneria e di Economia Aziendale* 11-12: 488-99.

Galassi, G. and Mattessich, R. (2015) “Some clarification on the evolution of the electronic spreadsheet”, *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, AAA Digital Library, Published Online: vol.12: 1-6.

Hartmann, N. (1940) *Der aufbau der realen welt*, Berlin: De Gruyter.

Ijiri, Y. (1967) *The foundations of accounting measurement*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

LaKatos, I. (1978) “The methodology of scientific research programmes”, in J.Worzal, and G.Currie, eds., *Collected philosophical papers*, vol.I, Cambridge: Cambridge University Press.

Lee, T. (2006a) “ The FASB and accounting for economic reality”,

Accounting and the Public Interest, 6:1-21.

Lee, T. (2006b) “Cunning plans, spinners, and ideologues: Blackadder and Baldrick try accounting for economic reality”, *Accounting and the Public Interest* 6 : 45-50.

Lee, T. (2009) “The ontology and epistemology of social reality in accounting according to Mattessich”, *Accounting and the Public Interest*, vol.9: 65-72.

Lorenz, K. (1973) *Die rückseite des spiegels-versuch einer naturgeschichte menschlicher Erkenntnis*, Munich: Piper.

Macintosh, N.B. (2006) “Accounting-truth, lies, or ‘bullshit’- a philosophical investigation”, *Accounting and the public Interest* 6: 22- 36.

Masini, C. (1979) *Lavoro e risparmio. Economia aziendale*, Turin: Utet (1st ed.1970).

Mattessich, R. (1956) "The constellation of accounting and economics", *The Accounting Review* 4: 551-564.

Mattessich, R. (1957) "Towards a general and axiomatic foundation of accounting. With an introduction to the matrix formulation of accounting systems", *Accounting Research* 4 :328-355.

Mattessich, R. (1961) "Budgeting Models and System simulation", *The Accounting Review* 36: 384-397.

Mattessich, R. (1964a) *Accounting and analytical methods. Measurement and projection of income and wealth in the micro- and macro-economy*, Homewood, ill.: R.D. Irwin (also translations in Japanese, German and Spanish).

Mattessich, R. (1964b) *Simulation of the firm through a budget computer program*, Homewood: R.D. Irwin.

Mattessich, R. (1970) *Die wissenschaftlichen grundlagen des rechnungswesens*, Dusseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag.

Mattessich, R. (1972) "Methodological preconditions and problems of general theory of accounting", *The Accounting Review* 47: 469-487.

Mattessich, R. (1974) "Informations und erkenntisoconomic: Treffpunkt von philosophie und wirtschaftswissenschaft", *Zeitschrift für Betriebswirtschaftliche Forschung* 26, Dec.: 777- 84.

Mattessich, R. (1974a) "The incorporation and reduction of value judgements in systems", *Management Science* 1:1-9.

Mattessich, R. (1975a) "Information economics and the notion of 'management information system', in E. Grochla and N.Szyperski, eds., *Information systems and organizational structure*, Berlin- NewYork: De Gruyter: 342- 64.

Mattessich, R. (1975b) "Rechnungstheorie", in E.Grochla and W. Wittmann, eds., *Handwörterbuch der Betriebswirtschaft*, Stuttgart: Poeschel Verlag: 3.332-3.343.

Mattessich, R. (1978a) *Instrumental Reasoning and systems methodology. An epistemology of the applied and social sciences*, Dordrecht-Holland / Boston, MA: Reidel.

Mattessich, R. (1978b) "Instrumentelle bilanztheorie: voraussetzungen und erste ansätze", *Zeitschrift für Betriebswirtschaftliche Forschung* 30, oct.-nov.: 792-800.

Mattessich, R. (1980a) "On the Evolution of Theory Construction in accounting: a personal account", *Accounting and Business Research, Special Accounting History Issue*: 158-173.

Mattessich, R. (1980b) "Management accounting: Past, present and future", in P.Holzer, ed., *Management accounting 1980*, Champaign, University of Illinois: 209-240.

Mattessich, R. (1982) "On the evolution of inflation accounting. With a comparison of seven models", *Economia Aziendale* 1 (3): 349 - 81.

Mattessich, R. ed. (1984) *Modern Accounting Research: history, survey and guide*, Vancouver: Canadian Certified General Accountants Research Foundation.

Mattessich, (1986) "Fritz Schmidt (1882-1950) and his pioneering work in current value accounting in comparison to Edwards and Bell's theory", *Contemporary Accounting Research* 2: 157-78.

Mattessich, R. (1991a) "Social reality and the measurement of its phenomena", *Advances in Accounting* 9: 3-17.

Mattessich, R. (1991b) "Social versus physical reality in accounting, and the measurement of its phenomena", in B.Banerjee, ed., *Contemporary issues of accounting research*, Calcutta: Indian Accounting Association Research Foundation: 1-30.

Mattessich, R. (1995) *Critique of accounting. Examination of the foundations and normative structure of an applied discipline*, Westport, CT: Quorum Books.

Mattessich, R. (2003) "Accounting representation and the Onion Model of Reality: A comparison with Baudrillard's Orders of Simulacra and his Hyperreality", *Accounting, Organizations and Society* 28(5): 443-70.

Mattessich, R. (2008) *Two hundred years of accounting research. An international survey of personalities, ideas and publications (from the beginning of the nineteenth century to the beginning of the twenty- first century)*, London and New York: Routledge.

Mattessich, R. (2009) "FASB and social reality- an alternative realist view", *Accounting and the Public Interest* 9: 39-64.

Mattessich, R. (2014a) *Reality and Accounting. Ontological explorations in the economic and social sciences*, London and New York: Routledge.

Mattessich, R. (2014b) "No substance without process, no process without substance, and neither without energy: some thoughts and extensions on Whitehead and the endurants (continuants) v. perdurants (occurents) controversy", *Process Studies, Supplements* 19:1-36.

Mattessich, R. (2015) "Foundational research in accounting: professional memoirs and beyond", *De Computis* 22: I-XX;1-194 (2015 Revision and Extension of the *De Computis* Edition of 2006). First edition 1995, Tokyo: Chuo University Press.

Mattessich, R. and Galassi, G. (2000) "History of the spreadsheet. From matrix accounting to budget simulation and computerization", in *Accounting and History. A selection of the papers presented at the 8th World Congress of Accounting Historians*, Madrid: Asociación Española de Contabilidad y Administración de Empresas: 203-32.

Mattessich, R. and Galassi, G. (2015) "On the interdependence of basic concepts: substance and space, time and change, and consciousness", *Process Studies Supplement* 20: 1-17.

- Mattessich, R. and Galassi, G. (2016) "Speculative Science ("fairy tale science") in physics, cosmology, and economics", *De Computis. Spanish Journal of Accounting History* 25: 20-34.
- Moonitz, M. (1961) *The basic postulates of accounting*, Accounting Research study No.1, New York: American Institute of Certified Public Accountants.
- Mouck, T. (2004) "Institutional reality, financial reporting and the rules of the game", *Accounting, Organizations and Society* 13(5): 487-508.
- Nelson, C.L. (1973) "A priori research in accounting", in N. Dopuch and L. Revsine, eds., *Accounting research 1960-1970: a critical evaluation*, Urban: Center for International Education and Research in Accounting: 3-19.
- Onida, P. (1965) *Economia d'azienda*, Turin: Utet (1st ed.1960).
- Searle, J.R. (1995) *The construction of social reality*, New York: Free Press
- Sneed, J.D. (1971) *The logical structure of mathematical physics*, Dordrecht: Reidel.
- Stegmuller, W. (1973) *Theorie und erfahrung-zweiter halbband: theorien struktur und theorien dynamik*, Heidelberg: Springer Verlag.
- Stegmuller, W. (1975) *The structure and dynamics of theories*, New York: Springer Verlag
- Stegmuller, W. (1979) *The structuralist view of theories*, New York: Springer Verlag.
- Stegmuller, W. (1986) *Theorie und erfahrung, vol.2, part 3-Die entwicklung des neuen strukturalisms seit 1973*, Berlin: Springer- Verlag.
- Williams, P.F. (2006) "Accounting for economic reality: whose reality, which justice?", *Accounting and the Public Interest* 6: 37-44.
- Zappa, G. (1937) *Il reddito d'impresa*, 2nd ed., Milan: Giuffrè Editore.
- Zappa, G. (1956-57) *Le produzioni nell'economia delle imprese*, 3 voll., Milan: Giuffrè Editore.

Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesinin Finansal Raporlama Standartları (Tms/Tfrs – Bobi Frs) İle Vergi Sistemi Kapsamında İncelenmesi Ve Örnek Uygulama

Semra YILMAZ UZUN¹, İlker KIYMETLİ ŞEN²

Özet

Ülkemizin kalkınması, uluslararası alanda rekabet edebilmesi ve ekonomik istikrarın sağlanması için devlet tarafından çeşitli teşvik ve yardımlar uygulanmaktadır. Bu teşvikler dikkate alındığında işletmeler için teşviklerin muhasebeleştirilmesi, finansal tablolarda raporlanması gibi önemli bir husus ortaya çıkmaktadır. Teşviklerin doğru - anlaşılır bir şekilde kayıt altına alınması ve bu kayıtların finansal tablolara uygun yansıtılması hem teşvikin yıllar itibariyle performansının ölçülmesinde hem de ekonomik fayda sağlayıp doğru kararlar alınabilmesi için önemlidir. Devlet teşvik ve yardımlarının muhasebeleştirilmesine ilişkin olarak ülkemizde Vergi Kanunları, Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) ve Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, devlet teşvik ve yardımlarının muhasebeleştirilmesinde ve finansal tablolara yansıtılmasında mevcut muhasebe ve vergi uygulamaları ile finansal raporlama standartlarının (TMS/TFRS – BOBİ FRS) karşılaştırılarak bir uygulama üzerinde farklılıkların gösterilmesidir.

Anahtar Kelimeler— Teşvik, Yardım, TMS/TFRS, BOBİ FRS, Muhasebe

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41

Investigation On The Accounting Of Government Incentives And Financial Reporting Standards (Tms / Tfrs - Bobi Frs) And Tax System And Examples Of Application

Abstract

Various incentives and subsidies are being implemented by the government for the development of our country, the international competitiveness and economic stability. When these incentives are taken into consideration, an important issue arises, such as accounting for incentives for businesses and reporting on financial statements. Recognition of incentives in a clear and understandable manner and proper reflection of these records in the financial statements is important both for measuring the performance of the incentive over the years and for making economic decisions and making the right decisions. Government incentives and assistance regarding the accounting for tax purposes in our country, Turkey Accounting and Financial Reporting Standards (IAS / IFRS) and the Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Businesses (BOBI FRS) is being used. The purpose of this study is to demonstrate the differences on an application by comparing the existing accounting and taxation practices with the financial reporting standards (TAS / TFRS - BOBI FRS) in accounting for state incentives and grants and in the presentation of financial statements.

Keywords— Incentive, Assistance, TMS / TFRS, BOBI FRS, Accounting

JEL Classification Codes: M40, M41

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, ssemra_yilmaz@hotmail.com

² Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, ilkse@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

Bir bilgi sistemi olarak muhasebe, işletme faaliyetlerine ait ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikteki bilgilerin belli standartlara göre hazırlanmış finansal tablo ve raporlarla ilgililere sunulmasıdır. Öte yandan küreselleşme ve beraberinde yabancı sermayeli iştiraklerin artması, uluslararası denetim firmalarının kurulması muhasebe ve denetim standartlarının ulusal sınırların dışına taşmasına neden olmuştur. Farklı ülkelerde faaliyette bulunan şirketlerin finansal tablolarının karşılaştırılabilmesi, uluslararası yatırımcılara doğru ve güvenilir bilgiler sunulabilmesi için uyumlaştırılması gerekmektedir (Kızıl, 1997: 403).

Ülkemizde muhasebe ve finansal raporlamalar genel olarak vergi mevzuatına göre ve vergi matrahını tespit etmeye yöneliktir. Ancak küreselleşme ile birlikte şirketlerin finansal tablolarını büyüklüklerine göre TMS/TFRS, BOBİ FRS, MSUGT gibi bir çok muhasebe sistemine göre hazırlanmasını beraberinde getirmiştir.

KGK'nın 19.09.2018 tarihli kurul kararında, TMS/TFRS'lerin uygulanma kapsamının belirlenmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Münferit ve konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında; KAYİK'lerin kapsamı genişletilerek **TMS/TFRS**'leri uygulayacağını, bağımsız denetime tabi olup, KAYİK kapsamında yer almayan kurum, kuruluş ve işletmelerin **BOBİ FRS**'yi uygulayacağını; ancak söz konusu kurum, kuruluş ve işletmelerin isteğe bağlı olarak TMS/TFRS'leri uygulayabileceğini, bunların dışındaki kurum, kuruluş ve işletmelere yönelik Kurum tarafından henüz bir TMS/TFRS yayınlanmadığından bunların yürürlükteki **mevzuatın uygulayabileceği** ancak söz konusu kurum, kuruluş ve işletmelerin münferit ve/veya konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında isteğe bağlı olarak TMS/TFRS'leri ya da BOBİ FRS'yi uygulayabileceği belirtilmiştir (BOBİ FRS.2018:03/161kr).

Ülkemizin kalkınması için tarımsal faaliyetlere, ihracata, yatırıma, turizme vs alanlara yönelik teşvikler uygulanmaktadır. Devlet tarafından işletmelere sağlanan

teşviklerin muhasebeleştirilmesi, finansal tablolarda raporlanması ve bu raporların dönemler itibariyle karşılaştırılabilir olması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, devlet teşvik ve yardımlarının muhasebeleştirilmesinde ve finansal tablolara yansıtılmasında MSUGT ve vergi uygulamaları ile finansal raporlama standartlarının (TMS/TFRS – BOBİ FRS) karşılaştırılarak bir uygulama üzerinde farklılıkların gösterilmesidir.

2. DEVLET TEŞVİK VE YARDIMLARI

Teşvik, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından çeşitli yöntemlerle verilen nakdi ve nakdi olmayan destek ve özendirmelemdir (Uluslan, 2008: 416).

Teşvik kavramı bir bütün olarak; büyümesi, geliştirilmesi hedeflenen bölgelerin veya ekonomik faaliyetlerin diğerlerine göre daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından verilen maddi ve gayri maddi yardım, destek ve özendirmelemdir (Ünsaldı, 2006: 123).

OECD'nin tanımına göre teşvik, bir yatırımın finansal yerini veya potansiyel karını etkileyerek veya yatırımla ilgili riskleri azaltarak, yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek amacıyla hazırlanan hükümet önlemleridir (Duran, 2003: 6).

Teşvikler özellikle de özel sektörün yatırımlarını artırması ile ekonomik büyüme ve istikrar gibi konularda kullanılan ekonomik bir araçtır. Yatırımların sağlanması için teşvikler büyük önem arz etmektedir. Teşviklerin ekonomik amaçlar dışında aynı zamanda sosyal amaçları da söz konusudur. Teşvikler birçok ülkede; çevre, göç, bölgesel kalkınma gibi sosyal amaçlar için de uygulanabilmektedir (Çiloğlu, 2000: 31).

Teşvik kavramına benzeyen, bir diğer kavram da devlet yardımıdır. Devlet yardımı kavramı teşvik, destekleme önlemi ve sübvansiyon kavramını içine alan bir tanımdır. Kamu kaynaklarının kullanılarak belirli bir bölgeye, işletmeye veya belirli mal ve hizmetlerin üretimine yönelik verilen desteklemeleri ifade eder (Erdem, 2004: 2).

Devlet yardımlarının standart bir tanımını bulunmamakla birlikte, TMS 20’de Devlet Yardımları; “belirli koşulları yerine getiren bir işletme veya işletmeler grubuna bir ekonomik fayda sağlamak üzere devlet tarafından yapılan faaliyetlerdir.” şeklinde tanımlanmaktadır (TMS 20, p.3).

3. DEVLET TEŞVİK VE YARDIMLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolara aktarılması konusu bir örnek uygulama üzerinde anlatılarak, *MSUGT*, *Vergi Mevzuatı* ve finansal raporlama standartları (*TMS/TFRS*, *BOBİ FRS*) arasındaki farklar ortaya konulacaktır.

3.1. MSUGT ve Vergi Mevzuatı

MSUGT’de, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarda raporlanması ile ilgili “*Diğer Gelirler Hesabı*”nın kullanılması gerektiği “*Muhasebe Usul ve Esasları*” bölümünün, “*Tekdüzen Hesap Çerçevesi, Hesap Planı ve Hesap Planı Açıklamaları*” kısmında belirtilmiş ve başka bir açıklamada bulunulmamıştır.

Teşvikler, işletmenin ticari kazanç elde etmesi ve ticari faaliyetini sürdürmesi için yapılan faaliyetlerdir. *193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu* ve *5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu* ’nda ticari kazanç ile ilgili olarak çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu 40/1. maddesinde işletme tarafından indirim konusu yapılacak giderler “*Ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi için yapılan genel giderler safi kurum kazancının hesaplanması aşamasında indirilir*” şekilde tanımlanmıştır.

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 6/1. Maddesinde safi kurum kazancı “*Kurumlar Vergisi, mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır*” şekilde tanımlanmıştır. Bu nedenle teşvik gelirleri ve teşvik nedeniyle katlanılan giderler dönem gelir tablosuna dahil edilmekte ve vergi matrahının hesaplanmasında dikkate alınmaktadır.

3.2. Muhasebe Standartları

TMS 20'ye göre gerçeğe uygun değerleriyle izlenen tüm devlet teşvikleri, işletmenin teşvikin elde edilmesi için gerekli bütün koşulları yerine getireceğine ve teşvikin elde edileceğine dair makul bir güvence olmadan finansal tablolara alınmaz (Epstein ve Mirza, 2003: 847).

TMS 20'de devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin iki genel yaklaşım bulunmaktadır: Teşvikin kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirildiği “sermaye yaklaşımı” ve teşvikin bir veya daha fazla dönemde kâr ya da zararda muhasebeleştirildiği “gelir yaklaşımı” (TMS 20, p. 13). Amortisman tabi varlıklarda teşvik varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilmekte ya da varlığın defter değerinin hesaplanması sırasında indirilmektedir (TMS 20, p. 24).

BOBİ FRS'ye göre devlet teşvikleri iki şekilde kayıtlara alınmaktadır: İşletmenin gelecekte herhangi bir performans şartını yerine getirmesini gerektirmeyen ya da performans şartını önceden yerine getirdiği teşvikler, alındıkları anda kâr veya zarara yansıtılır. İşletmenin gelecekte belirli performans şartlarını yerine getirmesini gerektiren teşvikler, performans şartları karşılandığı anda kâr veya zarara yansıtılır. Bu teşvikler alındıkları andan kâr veya zarara yansıtılincaya ya da performans şartları karşılanamadığı için iade edilene kadar *Finansal Durum Tablosunda* “*Ertelenmiş Gelirler*” kalemi içerisinde gösterilir (BOBİ FRS, p. 16.7).

4. DEVLET TEŞVİK VE YARDIMLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ÖRNEK UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde ve Finansal tablolara yansıtılmasında TMS 20, BOBİ FRS ve MSUGT açısından usul ve esaslar örnek uygulama üzerinde anlatılacaktır.

SYİU Ltd. Şti. Adana ilinde tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi işini yapmaktadır. Firma işlerini geliştirmek, yurt içi ve yurt dışında pazar payını artırmak için Kırsal Kalkınma Destekleri - Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Projesi kapsamında 100.000.00 TL + %18 KDV tutarında makine

satın almıştır. Makinenin faydalı ömrü 5 yıl olarak belirlenmiştir (kalıntı değer yoktur). Devlet, Kırsal Kalkınma Destekleri - Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi kapsamında esas proje tutarının (KDV hariç) %50'sine hibe yoluyla destek verilecektir.

Makinenin ilk muhasebeleştirilmesi TMS/TFRS, BOBİ FRS, MSUGT kapsamında aynıdır:

TESİS, MAKİNE VE CİHAZLAR HS.	100.000,00	
İNDİRİLECEK KDV HS.	18.000,00	
SATICILAR HS.		118.000,00

Makinenin teşvik bedeli devlet tarafından satıcı firmaya ödendiğinde muhasebe kayıtlarında TMS/TFRS, BOBİ FRS, MSUGT açısından farklılıklar oluşmaktadır. Proje teşvik bedeli 100.000.00 TL makine tutarının %50'si yani 50.000.00 TL'dir.

4.1. MSUGT'ye Göre Muhasebeleştirme

MSUGT açısından, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarda raporlanması için "***Diğer Gelirler Hesabı***"nın kullanılması gerekmektedir.

Makinenin teşvik bedeli devlet tarafından firmaya ödendiğinde muhasebe kaydı aşağıdaki şekilde olacaktır:

SATICILAR HS.	50.000,00	
DİĞER GELİRLER HS.		50.000,00
<i>-Kalkınma Projesi</i>		

Dönem sonunda alınan makine için yapılacak amortisman kaydı aşağıdaki gibi olacaktır:

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	20.000,00	
BİRİKMİŞ AMORTİSMANL.HS.		20.000,00
-Makine		

4.2. TMS 20'ye Göre Muhasebeleştirme

TMS 20'ye göre bu teşvik iki yönteme göre muhasebeleştirilmektedir.

a) Yöntemlerden birisinde teşvik, varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilir (TMS 20, p.26).

Makinenin teşvik bedelinin devlet tarafından firmaya ödendiğinde muhasebe kayıtları aşağıdaki şekilde olacaktır:

SATICILAR HS.	50.000,00	
ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		50.000,00

Amortisman kaydıyla birlikte “*Ertelenmiş Gelirler*” olarak bilançoya alınan teşvik tutarının makinenin faydalı ömrü kadarı bilanço hesabından Kar/Zarar Hesabına alınır. Dönem sonunda alınan makine ve ertelenmiş gelirin Kar/Zarar hesabına aktarımı için yapılacak kayıt aşağıdaki gibi olacaktır:

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	20.000,00	
ERTELENMİŞ GELİRLER HS.	10.000,00	
BİRİKMİŞ AMORTİSMANL. HS. <i>-Makine</i>		20.000,00
DİĞER OL.GELİR VE KARLAR H.		10.000,00

b) Diğer yöntemde ise teşvik, varlığın defter değerinin hesaplanması sırasında indirilir. Amortisman tabi varlığın faydalı ömrü boyunca amortisman giderinin azaltılması yoluyla teşvik, kâr ya da zararda muhasebeleştirilmiş olur (TMS 20, p.27)

SATICILAR HS.	50.000,00	
TESİS, MAKİNE VE CİHAZLAR		50.000,00

Dönem sonunda alınan makine için yapılacak amortisman kaydı aşağıdaki gibi olacaktır:

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	10.000,00	
BİRİKMİŞ AMORTİSMANL. HS. <i>-Makine</i>		10.000,00

4.3. BOBİ FRS'ye Göre Muhasebeleştirme

İşletmenin belirli bir performans şartı olmadığı için alınan teşvik direkt olarak kar veya zarara yansıtılır. Makinenin teşvik bedeli devlet tarafından firmaya ödendiğinde muhasebe kaydı aşağıdaki şekilde olacaktır:

SATICILAR HS.	50.000,00	
DİĞER OL.GELİR VE KARLAR H.		50.000,00

Dönem sonunda alınan makine için yapılacak amortisman kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS	20.000,00	
BİRİKMİŞ AMORTİSMANL. HS.		20.000,00
-Makine		

5. SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmelerinde teşviklerin önemi artmıştır.

Ülkemizde yatırımı, istihdamı ve ihracatı artıran bazı teşvik araçları uygulanmaktadır. İşletmeler için teşviklerin doğru ve anlaşılır bir şekilde kayıt altına alınması, bu kayıtların finansal tablolara uygun şekilde yansıtılması ve verilerin karşılaştırılabilir nitelikte olması önemlidir.

MSUGT'ye göre teşvik tutarının tamamı gelir tablosunda, gelir olarak “Diğer Gelirler Hesabı”nda raporlanmaktadır. “Diğer Gelirler Hesabı” gelir tablosunun Brüt Satışlar Hesap Grubunda yer almakta olup, devlet teşviklerinin bu hesapta muhasebeleştirilmesi halinde, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'den farklı olarak,

işletmenin ilgili dönemdeki brüt karı olduğundan yüksek raporlanacak, bu da finansal tablo bilgi kullanıcılarına yanlış bilgi sunulmasına neden olacaktır.

TMS 20'ye göre devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin iki genel yaklaşım bulunmaktadır: Sermaye yaklaşımında teşvik kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirilmekte; gelir yaklaşımında ise teşvikin bir veya daha fazla dönemde kâr ya da zararda muhasebeleştirilmesi söz konusudur. Amortisman tabi varlıklarda teşvik varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilmekte ya da varlığın defter değerinin hesaplanması sırasında indirilmektedir. Amortisman tabi varlığın faydalı ömrü boyunca amortisman giderinin azaltılması yoluyla teşvik, kâr ya da zararda muhasebeleştirilmiş olmaktadır.

BOBİ FRS'de parasal ve parasal olmayan teşvik ayrımı yapılmamıştır. İşletmenin gelecekte herhangi bir performans şartını yerine getirmesini gerektirmeyen ya da performans şartını önceden yerine getirdiği teşvikler, alındıkları anda, belirli performans şartlarını yerine getirmesini gerektiren teşvikler, performans şartları karşılandığında kâr veya zarara yansıtılır. Teşvikler, kar veya zarara yansıtılincaya kadar, finansal durum tablosunda ertelenmiş gelirler kaleminde raporlanır (Kıymetli Şen, Özbirecikli, 2018: 475).

Finansal tabloların en önemli özelliği karşılaştırılabilir, anlaşılır ve ihtiyaca uygun ve tutarlı olmasıdır. Bunun için devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde ve finansal tablolara yansıtılmasında MSUGT'de yer alan düzenlemelerin TMS 20 ve BOBİ FRS ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı

ÇİLOĞLU, İ., (2000), "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", Hazine Dergisi, Sayı: 13, ss: 29-48.

DURAN M., (2003), Teşvik Politikaları Ve Doğrudan Sermaye Yatırımları. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara,6.

EPSTEİN, B. J. VE A. A. MİRZA, (2003), IAS 2003 Interpretation and Application of International Accounting Standards, USA: John Wiley & Sons, Inc.

ERDEM Ş., (2004), Avrupa Birliğinde Devlet Yardımları ve Türkiye'ye Uyumu, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, Ankara,2.

KIYMETLİ ŞEN, İ. VE M. ÖZBİRECİKLİ, (2018), "BOBİ FRS'nin Muhasebe Uygulamalarına Getirdiği Değişiklikler: BOBİ FRS, TMS/TFRS ve Mevcut Muhasebe Sistemi Çerçevesinde Bir İnceleme", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Özel Sayı, ss. 462-484.

KIZIL, A., (1997), "Avrupa Topluluğunda Muhasebe ve Denetim Standartlarının Saptanmasında Örgütlenmenin İşlevi", XV. Türkiye Muhasebe Kongresi, Türmob Yay., Ankara, 403.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, www.kgk.gov.tr

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği

Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr

TMS 20, Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması

ULUSAN H., (2008), "Türk Muhasebe Hukuku Çerçevesinde Devlet Teşviklerinin Raporlanması ve Muhasebeleştirilmesi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 415-433.

ÜNSALDI, M., (2006), "Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 122-125.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

AKTARMA MERKEZLERİNDE OTOMASYONUN VERİMLİLİĞE ETKİSİ

Selva STAUB^{1,2}, Tayfun AKKAYA³

Özet

Günümüzde artan e-ticaret uygulamaları sevkiyat (outbound) lojistiği faaliyetleri kapsamında olan dağıtım lojistiğini önemli hale getirmiştir. Dağıtım lojistiği içinde tüketici ve müşteri yönü en fazla olan kargo taşımacılığı günümüzde hizmet sektörü içinde büyüyen bir pazar payına sahiptir. Son yıllarda tüketici pazarında internet üzerinden alışverişin yoğunluk kazanması kargo sektörü firmalarının müşteri memnuniyetini arttırmak, operasyon faaliyetlerinde verimlilik ve etkinliği arttırmak için otomasyon yatırımları yapmalarını gerektirmiştir. Bu çalışmada bir kargo firmasının 2015-2016 yılları arasında aktarma merkezlerindeki ayrıştırıcı yatırım kararı almasına hizmet eden işlevsel değerler karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Elde edilen veriler bizzat bu kargo firması finans bölümü ile görüşülerek elde edilen verilerdir. Bu yatırım kararının verilmesi ile yatırım bedelinin hangi tasarruflar ile karşılanacağı ve yapılan ayrıştırıcı (sorter) yatırımı ile ortaya çıkan faydalar ve elleçleme maliyetindeki avantajlar çalışmanın sonuç bölümünde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler— Kargo, Süreç Yönetimi, Ayrıştırıcı, Kapasite, Verimlilik

JEL Sınıflama Kodları: L16, O14, M19

EFFECT OF AUTOMATION ON EFFICIENCY OF TRANSMISSION CENTERS

Abstract

The continuous increase/growth in e-commerce applications in outbound logistics activity is having a significant influence on distribution in the logistics field. Within distribution logistics, consumer and client driven cargo shipping is assuming an increasingly larger share of the services sector. To take advantage of ever-expanding internet consumer retail market, cargo service providers are realizing the necessity of improved consumer satisfaction, value-added operations, and investments in automation.

This study examines the need for comparison of one cargo firm's transfer center investment decisions, in 2015-2016, in sorting operations in relation to the firm's service operation values. The data was obtained directly by the researcher through contact with the cargo firm's finance department. The results discuss the firm's investment decisions, expenses, and savings in relation to benefits realized in sorting and handling operations expenses.

Keywords— Cargo, Process Management, Sorter, Capacity, Productivity

JEL Classification Codes: L16, O14, M19

¹ Doktor. Öğretim. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Dış Ticaret ve Lojistik Bölümü, Türkiye, sstaub@bandirma.edu.tr

² Bu çalışma Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından BAP-18-ÖSUBF-1009-118 numarası ile desteklenmiştir.

³ Doktor, Ekol Lojistik, İstanbul, Türkiye, tayfunakkaya66@gmail.com

LOJİSTİK VE SÜREÇLER

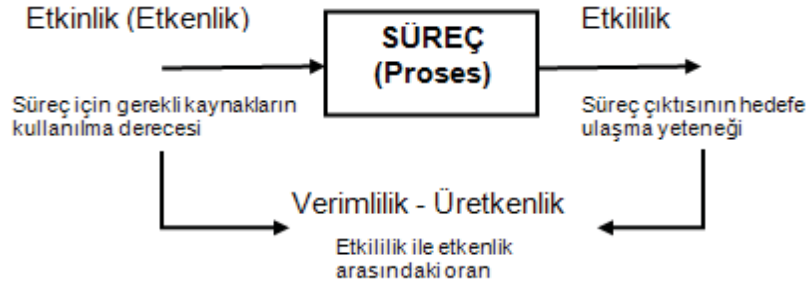
Globalleşen dünyada ses ve görüntü iletişimi kadar ürünlerin ilişkisi de önemlidir. Ürünlerin yer değişimi ve istenilen zamanda istenilen yerde bulunması lojistik faaliyetlerinin ana odağını oluşturur. Ancak, tanımlarla lojistik kavramını sınırlamak lojistiğin gelişimini göremeyerek sadece tanıma odaklanmamızı sağlar. Askeri yönetimlerden ve faaliyetlerden doğan lojistik faaliyetleri değişen koşullarda nasıl mekân, fonksiyon ve süre olarak değiştiyse tanım olarak da sınırlandırıldığında çizilen çerçevesine uymamaya başlayacaktır.

Lojistik faaliyetleri endüstri mühendislik hesapları ile alt yapısını oluşturan bir süreçler planlamasıdır. Her ürün tipi için gidecek güzergâha ve ulaşım şekline göre farklı bir planlama ve verimlilik ölçümü yapılır. Yapılan tüm hesaplama ve alınan kararlarda analitik ölçümler ve gözlemler önem kazanmıştır. Lojistik, bu hesaplar ile nakliye, envanter, depolama, malzeme idaresi ve ambalajlama bilgilerinin birleştirilmesini kapsar (Christopher,2016).

Temel lojistik faaliyetleri sırasıyla; Taşımacılık, Envanter Yönetimi, Talep Tahmini, Satın Alma, Sipariş İşleme, Materyal Elleçleme, Koruyucu Paketleme, Bilgi Yönetimi, Malzeme Yönetimi olarak sıralayabiliriz (Gündoğan ve Güner, 2018). Lojistik faaliyetlerinin her biri ayrı ayrı verimlilik ve etkinlik esaslarına göre müşteri memnuniyetini sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Müşteri memnuniyeti firmaların birbirini taklit edemeyeceği ve benzer memnuniyet stratejilerini kurmakta zorlanacakları bir süreçtir. Yüksek rekabet ortamında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için kalite, verimlilik ve maliyet üstünlüklerine sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada tüm kaynakların en uygun kullanımı esastır. (Ayanoğlu ve Şakar, 2015). Lojistik yönetiminde süreçler en genel bakış ile işlevsel ve destek süreçleri ile ilgilenir (Dolgui ve Ould-Louly, 2002). İş süreçlerini; temel süreçler; dış müşteriye memnun etmeye odaklanan süreçler, destek süreçler; iç müşteriye memnun etmeye yönelik süreçler, yönetim süreçleri ve temel ve destek süreçleri yönetmeye ve iş planlarını yapmaya yönelik süreçler şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir.

Bu süreçlerin etkin olması müşteri talebini ne derecede karşıladığı ile ilgilidir. Etkililik sürecin sonunda elde edilen çıktının hedefimizi, müşteri ve tedarikçi ihtiyaçlarını hangi oranda karşıladığıdır.

Şekil 1: Süreç Etkililiği

Kaynak: Erturan, 2008

Süreç etkililiğinin elde edilmesi temel olarak müşterinin faydalanacağı bir konudur, ama süreç verimliliği doğrudan süreç sahibinin ilgi alanına girer. Çünkü verimlilik, her birim çıktıda ilgili girdiden kaç birim bulunduğu ile ilgilidir. Verimlilik her birimin işlem süresinde, çıktı için kullanılan kaynak miktarını da, çıktıda ki kalitesizlik maliyeti ile ilgilidir.

Tanyaş'a (2006) göre lojistik yönetimi, müşteri gereksinimleri doğrultusunda sevkiyat noktası/noktaları ile teslimat nokta/noktaları arasındaki malzemelerin iki yönlü akışı boyunca yer alan faaliyetlerin bilgi tabanlı bütünsel yönetimidir. Lojistik yönetimi faaliyetleri kapsamı içerisinde tipik olarak geliş (inbound) ve çıkış (outbound) taşıma yönetimi, filo yönetimi, depolama, sipariş gerçekleştirme, lojistik şebeke tasarımı, envanter yönetimi, arz/talep planlaması ve üçüncü parti lojistik hizmet sağlayıcıların yönetimi bulunmaktadır. Kaynak bulma, tedarik, satın alma, üretim planlama ve programlama, montaj ve ambalajlama ile müşteri hizmetlerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. (Murat ve Çancı, 2003) Diğerleri ise, üretim sonrası faaliyetleri süreç olarak işleyen outbound lojistik (çıkış lojistiği) olarak isimlendirilir. Outbound faaliyetler üreticilerden mamullerin toplanarak stoklanması ve müşterilere dağıtılmasını sağlayan faaliyetlerdir. Lojistik

faaliyetlerinin outbound süreçlerinde tüketici ve insan odaklı memnuniyetler hizmet sektörünü ve e ticaretin gelişmesine paralel olarak kargo faaliyetlerini akla getirir (Chandra, vd. 2016).

Kargo taşımacılığı, taşımacılık sektörünün içinden gelişerek başlı başına bir sektör haline gelmiştir. Teknoloji ile bilgiyi birleştiren kargo firmaları, küreselleşen dünya ekonomisine ayak uydurarak kargo taşımacılığının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kargo Şirketleri Çalışanları Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Sonuç Raporu, 2014, s:13)

Bir kargo firmasında faaliyetler ortalama taşınan paket adetlerine göre planlanan filo, operasyon ve insan kaynakları süreçlerinin koordinesi ile verimli sonuçlara ulaşır. Amaç, eldeki bu kaynaklarla ek maliyet yaratmadan daha fazla paket taşımak ve daha fazla kazanç elde etmektir. Bu da iyi bir planlama gerektirmekte iyi bir planlama yapılmadığı takdirde ise, ek olarak çok fazla paket taşıma sıkıntı oluşturabilmektedir. Ortaya çıkacak yeni yatırım maliyeti ek kapasite gelirinden düşük çıkabileceği için organizasyona zarar da getirebilmektedir. Bu sebeple eldeki kaynakları sonuna kadar kullanabilmek esastır (Hsu, vd. 2016). Dağıtım lojistiğinin ana odağında olan kargo firmalarının faaliyetlerinin önemli bölümü sektör yazınında operasyon merkezi, dağıtım merkezi, aktarma merkezi ve transfer merkezi olarak adlandırılan fiziksel mekânlarda kurgulanır. Biz çalışmamızda Türkçe karşılık olarak daha anlamlı olduğunu değerlendirdiğimiz aktarma merkezi tanımını kullanacağız.

Aktarma merkezlerinde indirme, bindirme, taşıma, yükleme, boşaltma, tasnif ve optimizasyon faaliyetleri yapılır. Aktarma merkezlerinde araçların yükleme ve boşaltma öncesi ve sonrasında park etmesi güvenliği ve trafik hizmetleri de yapılır. Çıkış şubelerinden ve acentelerden gün içerisinde toplanan veya adresten teslim alınan kargolar aktarma merkezlerine getirilir ve varış merkezlerine toplu olarak sevk işlemi yapılır.

Yapılan faaliyetleri değerlendirdiğimizde aktarma merkezi tanımını şu şekilde ifade edebiliriz; Lojistik faaliyetleri içinde dağıtım sektöründe faaliyet

gösteren başta kargo firmalarının müşteriler arasında değişim yapacağı malları ayrıştırma, yükleme, boşaltma ve optimize etme süreçlerini ifa ettiği fiziksel mekânlardır. Aktarma merkezleri iş planlamaları ağırlıklı olarak gece saatlerinde ifa edilir. Gündüz müşterilerden araçlar vasıtasıyla alınan kargolar gün içinde şubelerde karekodlanarak (barkodlanarak) birleştirilir. İşlemler sırası itibariyle;

1. Şubelerde toplanan kargolar, kargo alım sürecinin sona ermesi ile aktarma merkezine gönderilmek üzere şubelerden araçlara yüklenir.
2. Aktarma merkezine akşam 19:00'dan itibaren gelen paketler bantlara iner.
3. Bant üzerinde hareket ederken ölçüm&tartım yapılır ve gideceği yere göre bölgelere ayrılır yani sınıflandırma yapılır.
4. Paketler araca yüklenir.
5. Genelde aktarma merkezi gece 00:00'a kadar yüklemeleri yapar. Diğer aktarma merkezlerine gidecek uzun hat araçları 00.00'dan itibaren yola çıkar.
6. Araç dolunca hareket eder ve ilgili şehirdeki aktarma merkezine gider. (90 km hızla ulaşabileceği yere ertesi gün veya bir sonraki gün)
7. Kalkış noktalarından hareket eden uzun hat araçları gece boyunca varış aktarma merkezine gelir ve 05:00 ten sabah 08:00 e kadar paketler işlenir.
8. Aktarma merkezinde, paketler tekrar banda indirilir.
9. Tekrar ölçüm ve tartım yapılır ve şubelere göre ayrılır.
10. Şubeler ayrılırken, o şehirde dağıtılacağı yere göre daha küçük araçlara bindirilir.
11. Sonra şubeye gider.
12. Şubede indirilir orada da daha küçük araçlarla gideceği yere götürülür ve dağıtılır.
13. Paketler teslim edilir, teslimat tutanakları (cihazlara)kaydedilir.
14. Teslimat bilgisi sisteme düşer. İnternette de görülebilir hale gelir.

Lojistik sektörünün odaklanacağı ve sektörel gelişimini rekabet içinde tamamlayabileceği en önemli konulardan biri interaktif ve otomasyon destekli depolama olacaktır (Babacan, 2003).

Otomasyon sistemiyle donatılan teknolojik transfer merkezlerinde kargo işlemleri otomatik ve hızlı, tam zamanında, hatasız, hasarsız teslim edilmeye çalışılır. Kargo taşımacılık faaliyetlerinde bulunan firmaların kurdukları tüm transfer merkezleri teknolojik olmamakla birlikte, teknolojik kargo aktarma merkezlerinin kargo işleme hacmi oldukça yüksektir ve bu sayede kargo işleme hızı ve kapasitesi artmıştır. Teknolojik aktarma merkezlerinde bilgisayar destekli tasnif teknolojisiyle, saatte 65 bin adet kargo el değmeden ve yüksek hızda ayrıştırılıp hasarsız bir şekilde gideceği hatlardaki araçlara yüklenir. (Akbulut, 2016)

Otomasyon tanım olarak iş süreçlerinin bilgisayar destekli olarak otomatik hale getirilmesidir. Aktarma merkezlerinde yapılan işler emek yoğun olarak manuel yöntemler ile çözülebildiği gibi yarı otomatik konveyör sistemleri ile de çözülebilir. Firmanın yatırım gücüne, günlük işleyeceği kargo sayısına, müşteri taleplerine göre yarı otomatik sistemler yerini ayrıştırma sistemleri ile tam otomasyonlu sistemlere bırakır.

Yarı otomasyon olarak konveyör sistemleri kullanılır bunlar standart, bantlı, teleskobik ve rulolu olarak üretilirler. Konveyör tipleri boylarının ve yerleşim planının fiziksel ortama, yatırım maliyetine ve özellikle verim, güvenli taşıma, araçların hızlı dolması ve boşalması gibi faktörler göz önünde bulundurulmaktadır. Tam otomasyon olarak aktarma merkezlerinde ayrıştırma sistemleri kullanılmaktadır. Bunlar konveyör sistemlerine göre günlük kargo işleme kapasitesi olarak hem daha verimli hem de daha hızlı olan sistemlerdir.

Ayrıştırma sistemleri çeşitleri;

- Küçük ve orta ölçekli ayrıştırma sistemleri
 - Dikey ve yatay tepsili ayrıştırma sistemleri
 - Özel amaçlı ayrıştırma sistemleri (entegrasyon)
 - Orta ve büyük ölçekli ayrıştırma sistemleri
- Çapraz bant ayrıştırma sistemleri.

Ayrıştırma sistemleri yatırım maliyeti olarak konveyör sistemlerine göre daha pahalı bir meblağa ihtiyaç duyar.

AKTARMA MERKEZLERİNDE OTOMASYON SİSTEMİN VERİMLİLİK ÖLÇÜMÜ

Bu çalışma için bir kargo şirketinin İstanbul'un Avrupa yakasında olan bir aktarma merkezi incelemeye alınmış ve ölçümler burada yapılmıştır. İlgili merkez toplam 13.000 m² üzerine kurulmuş tam otomatik bir ayrıştırma sistemi ve ölçüm tartım sistemleri ile donatılmıştır. Kargo şirketinin 2015 yılı için İstanbul Avrupa yakasında iki farklı aktarma merkezinde yarı otomatik bantlı konveyör sistemi ile yaptığı operasyonun veri tablosu aşağıdadır.

Tablo 1: Yarı Otomatik Bantlı Konveyör Sistemi Verileri

2015	Şube	Desi	Parça	1.grup Mavi	En yüksek Bant kapasite	En yüksek vardiya kapasite	Kapasite Kullanımı	Adam başına parça
A Aktarma Merkezi	82	935.000	84.000	191	5000	60000	140%	440
B Aktarma Merkezi	79	765.000	69.000	140	5000	60000	115%	493
Toplam	161	1.700.000	153.000	331				

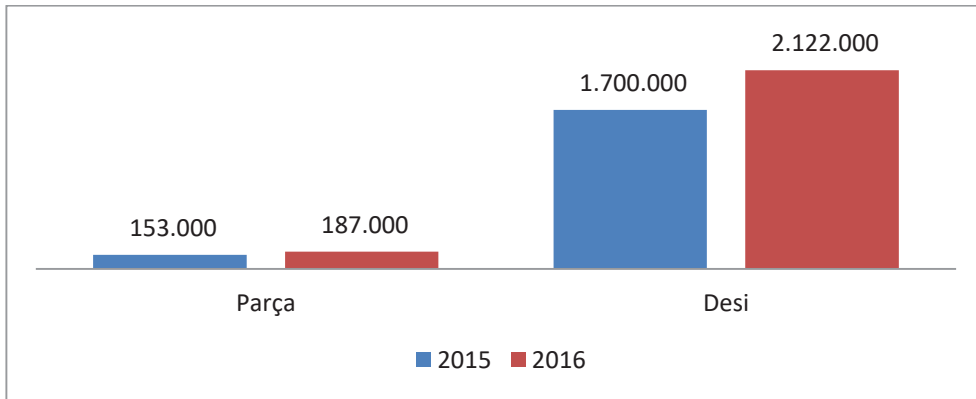
2016 yılı için öngörülen desi ve parça adet artışı ile artan kapasite mevcut A ve B aktarma merkezlerinde yarı otomatik bantlı konveyör sistemi ile operasyona devam edeceği durumda ki veriler aşağıdadır.

Tablo 2: Yarı Otomatik Bantlı Konveyör Sistemi İle Operasyona Devam Edeceği Durumdaki Veriler

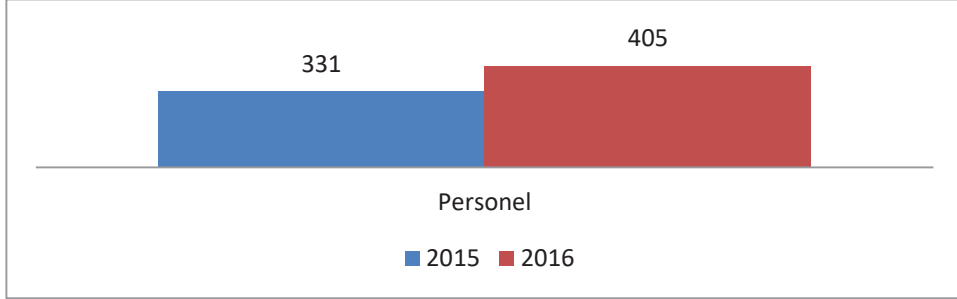
2016	Şube	Desi	Parça	1.grup Mavi (olması gereken)	En yüksek Bant kapasite	En yüksek vardiya	Kapasite Kullanımı	Adam başına parça
A Aktarma Merkezi	82	1.167.100	100.800	230	5000	60000	168%	440
B Aktarma Merkezi	79	954.900	86.200	175	5000	60000	144%	493
Toplam	161	2.122.000	187.000	405				

2016 yılı için A ve B transfer merkezi kapasite artışını mevcut yapısı ile işletmesi durumunda 74 personel artışı ve %150 kapasite artışı hesaplanmıştır.

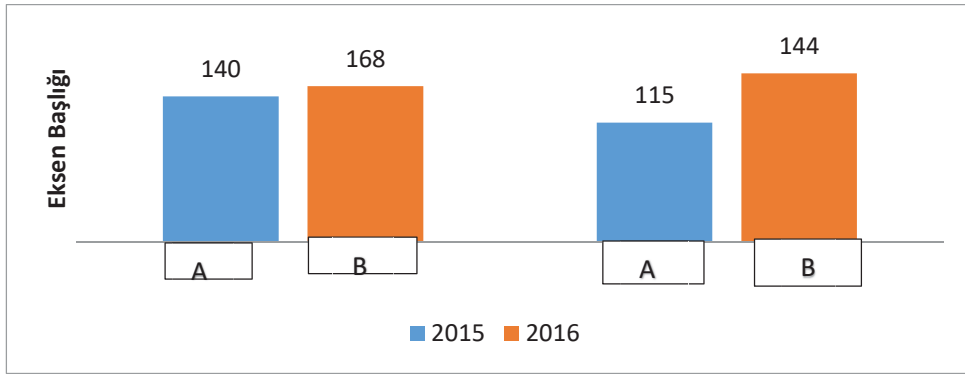
Şekil 2: Parça ve Desi Grafiği

Şekil 3: Personel Grafiği

Şekil 4: Kapasite Kullanımı Grafiği

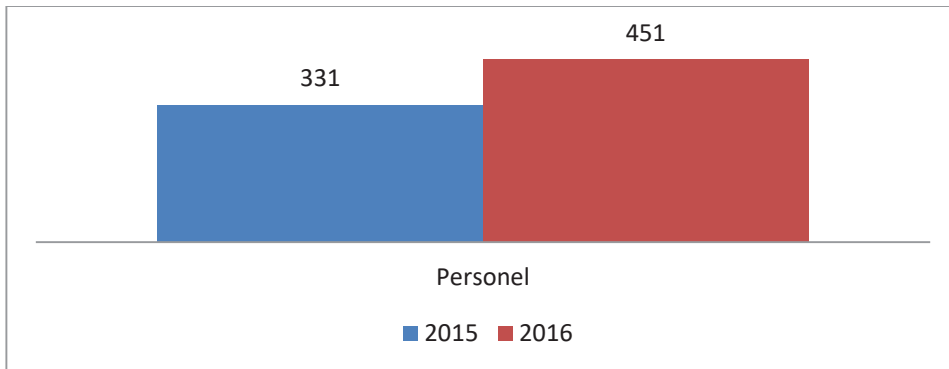
2016 yılında ki öngörülen kapasite artışının iki farklı aktarma merkezi yerine 3 farklı aktarma merkezinde bantlı konveyör sistemi ile icra edilerek karşılanması durumunda operasyon verileri aşağıdadır.

Tablo 3: Bantlı Konveyör Sistemi İle İcra Edilerek Karşılanması Durumunda
Operasyon

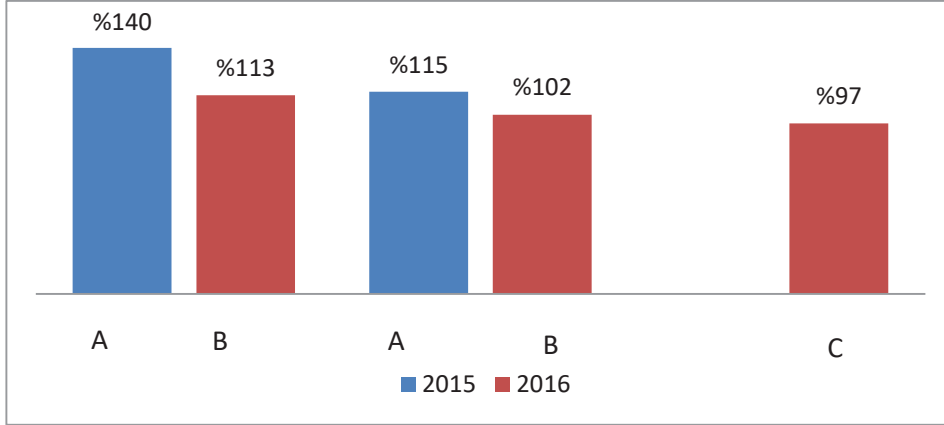
2016 bantlı sistem	Şube	Desi	Parça	1.grup Mavi (olması gereken)	En yüksek Bant kapasite	En yüksek vardiya	Kapasite Kullanımı	Adam başına parça
A TM	58	684.000	68.000	170	5000	60000	113%	400
B TM	61	632.000	61.000	136	5000	60000	102%	450
C TM	42	806.000	58.000	145	5000	60000	97%	400
Toplam	161	2.122.000	187.000	451				

Mevcut operasyon aynı şube sayısı ile farklı üç aktarma merkezi ile bantlı konveyör sistemi ile icra edilmesi durumunda 120 ilave personel ve %100 kapasite aşımı hesaplanmaktadır.

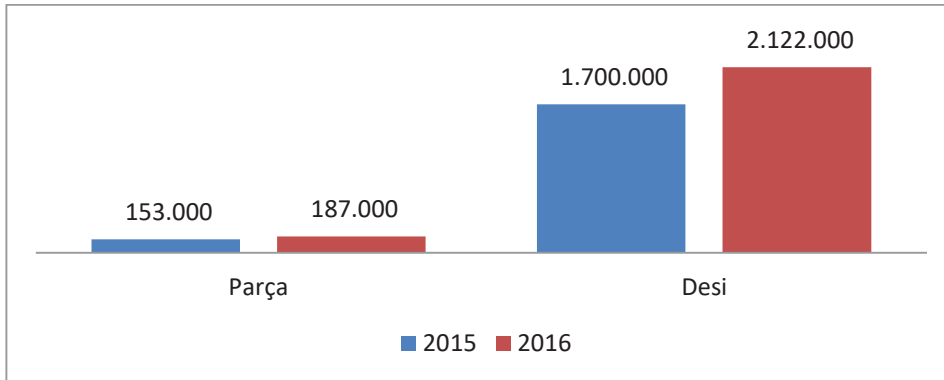
Şekil 5: Personel Grafiği

Şekil 6: Kapasite Kullanımı Grafiği

Şekil 7: Parça / Desi Grafiği

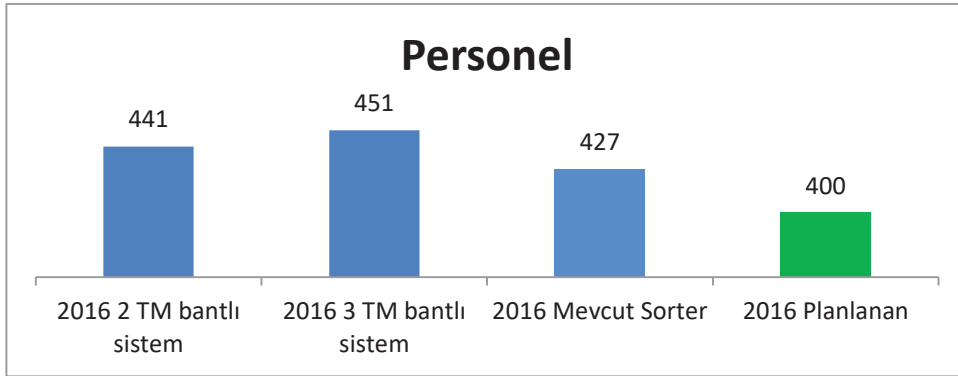
2016 yılı içinde X firması aldığı karar ile 6.000.000€ yatırımla A aktarma merkezinde ayrıştırma yaparak diğer B ve C aktarma merkezlerinde ise bantlı konveyör sistemi ile operasyonun devam kararını almıştır. Bu durumdaki operasyon veri tablosu aşağıdadır.

Tablo 4: Operasyonun Devam Kararı Durumdaki Operasyon Verileri

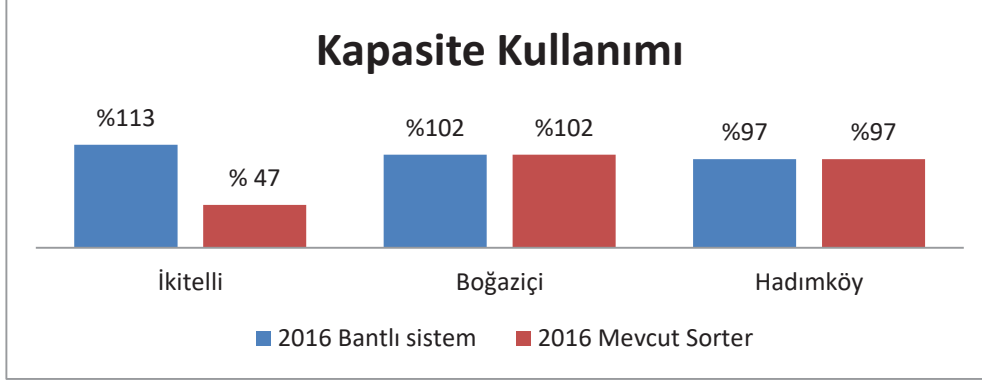
2016 mevut	Şube	Desi	Parça	1.grup Mavi Mevcut	En yüksek Bant kapasite	En yüksek vardiya	Kapasite kullanımı	Adam başına parça	Planlanan Adam başına parça	Planlanan 1. grup Mavi
İkitelli- ayırıştırıcı	58	684.000	68.000	141	12000	144000	47%	482	600	130
Boğaziçi	61	632.000	61.000	131	5000	60000	102%	466	450	125
Hadımköy	42	806.000	58.000	155	5000	60000	97%	374	400	145
Toplam		2.122.000	187.000	427						400

Yapılan yatırım ile A aktarma merkezi ayırıştırma sistemine kavuşmuş ve diğer B ve C aktarma merkezleri yarı otomatik bantlı konveyör sistemi ile operasyonlarına devam etmektedir. Bu durumda en son yapılan personel verimliliği ile ulaşılan kapasite kullanımları ve personel durum grafikleri aşağıdadır.

Şekil 8: Personel Durum Grafiği

Şekil 9: Kapasite Kullanımı Grafiği

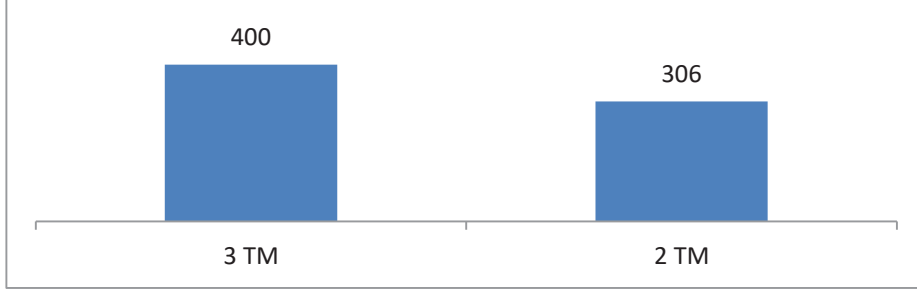
2017 Yılı başında A aktarma merkezinin atıl olan kapasitesinin kullanımı için alınan karar ile C aktarma merkezi kapatılmış ve mevcut operasyon ayrıştırma sistemi kurulmuş olan A aktarma merkezi ile yarı otomatik bantlı konveyör olan B aktarma merkezi ile yürütülmesi planlanmıştır.

Tablo 5: Operasyon Verileri

2016	Şube	Desi	Parça	1.grup Mavi Planlanan	En yüksek kapasite	En yüksek vardiya	Kapasite aşımı	Adam başına parça
İkitelli- Ayrıştırıcı	90	1.261.379	117.000	150	12000	144000	81%	600
Boğaziçi	71	860.621	70.000	156	5000	60000	117%	450
	161	2.122.000	187.000	306				

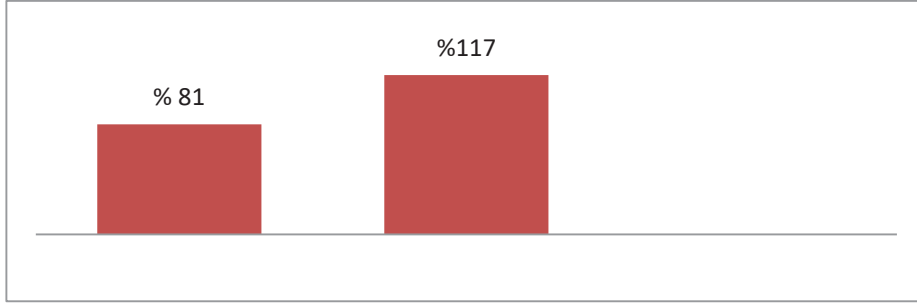
Operasyonun ayrıştırıcı sistem ile yürütülmesi ile bir aktarma merkezindeki faaliyetler sonlandırılmış ve işletme giderlerinde maliyet avantajı sağlanmıştır. Ayrıca bu alınan karar ile tasarruf edilen personel ve son durum kapasite kullanım grafikleri aşağıdadır.

Şekil 10: Personel Grafiği

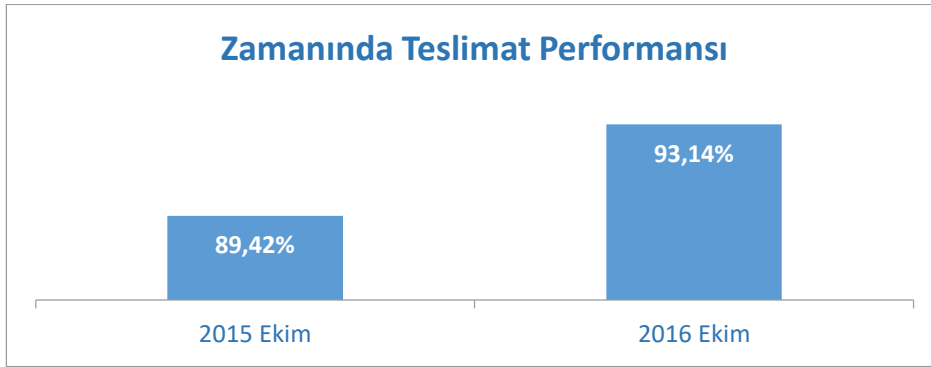
C aktarma merkezinin kapanması ile 94 kişilik personel tasarrufu sağlanacaktır.

Şekil 11: Kapasite Kullanım Grafiği

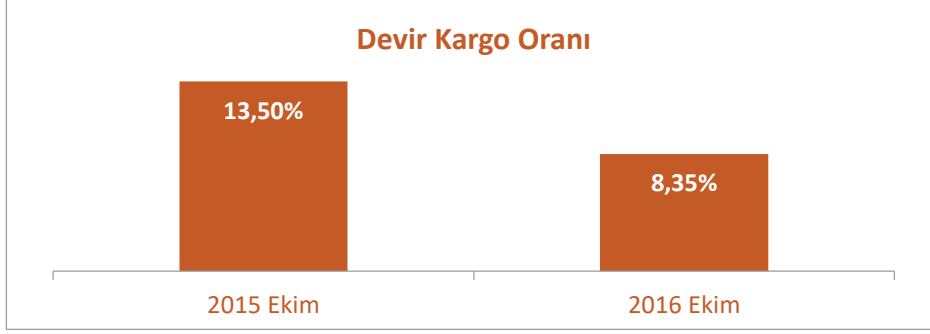

C aktarma merkezinin kapanması ile B aktarma merkezinde kapasite artışı olmuştur. Bu kapasite artışı fazla mesai ve geçici çalışacak elemanlar ile karşılanabilir.

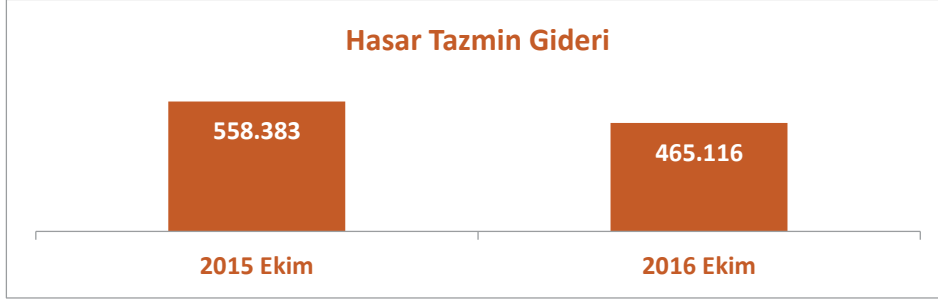
Tablo 6: Kargo İşleme Hızı

Tablo 7: Kargo Devir Oranı

Tablo 8: Hasar Tazmin Gideri

Ayrıştırıcı yatırımına bağlı olarak mevcut durumda bir ayrıştırıcı ve bir yarı otomatik bantlı konveyör sistemi ile yapılan kargo operasyonu ayrıca yukarıdaki grafiklerde gösterilen kargo işleme hızı, kargo devir oranı ve hasar tazmin giderlerinin azalması yönünde de müşteri memnuniyetine direkt etki eden faydalar ve maliyeti düşüren etkiler sağlamıştır.

SONUÇ

Teknolojinin son evrelerinden olan otomasyonlu sistemler sosyal adalet problemlerine ve iş kayıplarına neden olsa da günümüz rekabet şartlarına uyum karşısında kullanılması gereken sistemler olmuştur. Çalışmada incelediğimiz kargo şirketi 2015 yılı için aktarma merkezlerinde ki operasyon faaliyetlerini 2016 yılı büyüme öngörüsüne göre ayrıştırıcı yatırımı ile farklılaştırma kararı vermiştir.

Başlangıçta iki aktarma merkezinde bantlı konveyör sistemi ile yapılan kargo aktarma faaliyetleri 2016 yılı büyümesini karşılamak için üç aktarma

merkezinde benzer şekilde yapılması öncelikle planlanmıştır. Daha sonra 6.000.000 EURO bedelle A aktarma merkezine ayrıştırıcı yatırımı yapılması ile aynı şube sayısı korunmuş ve bantlı konveyör sistemi ile iki aktarma merkezi ile operasyona devam edilmiştir.

Aylık tasarruf edilen 94 personelin her biri için 2016 yılı asgari ücretin işverene maliyeti üzerinden 1935 TL (https://www.csqb.gov.tr/media/1692/2016_onikiay.pdf) maliyete katlanmaktadır. Bu toplam ayda 181.890 TL bir maliyete denk gelmektedir. Bu maliyetlerin yanında azalan hasar tazmin maliyeti yıllık 93.267 TL'dir. Kapatılan C aktarma merkezinin aylık gideri yaklaşık olarak 50.000 TL olarak hesaplanmıştır. Tüm bu kalemlerin yıllık toplamı 2.875.947 TL olup yatırımın TL karşılığı 2016 yılı EKİM ayı euro bedeli 3,41 TL (<http://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/2016/euro>) üzerinden 20.460.000 TL'dir. Yatırımın geri dönüşümü 7 yıl olarak hesaplanmıştır. Ayrıştırıcı yatırımının sağladığı maliyet tasarrufu yanında müşteriye yönelik rekabetçi piyasada avantajlı fiyat verme imkânı da sağlar. Zira otomasyonlu yapılarda azalan maliyetler elleçleme maliyetlerini de azaltacaktır. Kargo şirketinin 2015 yılı desi başı elleçleme maliyeti 0,022 TL/desi iken 2016 yılı Ekim ayında 0,015 TL/desi gerilemiştir. Elleçleme içindeki personel maliyeti 2016 yılı verileri ile hesaplanmıştır.

Otomasyonlu sistemlerin sağladığı faydalardan bir diğeri de hızlanan operasyon süresi ile müşteri kargolarının daha hızlı ulaştırılması, müşteriye teslim edilemeyip devir eden kargo oranının düşmesi ve azalan hasar tazmin ile artan müşteri memnuniyetini sıralayabiliriz.

KAYNAKÇA

AKBULUT, D. (2016), "Türkiye'de Karayoluyla Yapılan Kargo Taşımacılığının Yapısı Ve Sektörel Değerlendirmeler", Ulaştırma, Denizcilik Ve Haberleşme Bakanlığı yayını. <http://www.udhb.gov.tr/images/hizlierisim/d18831b8055dd1d.pdf> (25/08/2018)

AYANOĞLU, M. VE ŞAKAR, M. (2015). “Bir Kargo firmasının ek taleplerinin karşılanması için Kısıtlar Kuramı Yaklaşımı Uygulaması”, *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2), 19-38.

BABACAN, M. (2003), “Lojistik Sektörünün Ülkemizdeki Gelişimi ve Rekabet Vizyonu”, *Ege Akademik Bakış*, 3(1), ss. 8–15

CHANDRA, S., GHOSH, D., & SRIVASTAVA, S. K. (2016). “Outbound Logistics Management Practices in The Automotive Industry: An Emerging Economy Perspective”, *Decision*, 43(2), 145-165.

CHRISTOPHER, M. (2016). *Logistics & supply chain management*. Pearson UK.

DOLGUİ, A. & OULD-LOULY, M. A. (2002). “A Model for Supply Planning Under Lead Time Uncertainty”, *International Journal of Production Economics*, 78(2), 145-152.

ERTURAN, Ç. (2008) Süreç Yönetimi <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/10746/263993.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (21/08/2018)

GÜNDOĞAN, T. & GÜNER, Ö. Ü. S. (2018). “Tedarikçi Çevikliğinin Ölçülmesine Yönelik Bir Yaklaşım Önerisi: Otomotiv Sektörü Uygulaması”, *Journal of Business*, 6(1), 2-25.

HSU, C. C., TAN, K. C. & MOHAMAD ZAILANI, S. H. (2016). “Strategic Orientations, Sustainable Supply Chain Initiatives, and Reverse Logistics: Empirical Evidence from an Emerging Market”, *International Journal of Operations & Production Management*, 36(1), 86-110.

MURAT, E. & ÇANCI, M. (2003). *Lojistik Yönetimi. UTİKAD Yayınları, İstanbul.*

T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kargo Şirketleri Çalışanları Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Sonuç Raporu, 2014, s: 13. https://www.csgeb.gov.tr/media/6067/2015_80.pdf (25/08/2018)

TANYAŞ, M. (2006) İSTANBUL ORACLE Applications Day sunumu İTÜ.

İzmir International Congress on Economics and Administrative Sciences

Sertifika No: 13188

DETAY YAYINCILIK

Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay-Ankara
Tel: 0312. 434 0949 - Faks: 0312 434 3142
web: www.detayyayin.com.tr
e-posta: detayyay@gmail.com

ISBN: 978-605-254-071-8

online satış: www.detayyayin.com.tr

